Narodna in univerzitetna knjižnica
v Ljubljani

205951

ZALOŽBA

FRANCE VERBINC

SLOVAR TUJK

DRŽAVNA ZALOŽBA SLOVENIJE V LJUBLJANI
1956

20593

FRANCE VERBINC

SLOVAR TUJK

CANKARJEVA ZALOŽBA V LJUBLJANI
1968

M 205951

205951

FRANCE VERBINC

SLOVAR TUJK

Narodna in univerzitetna knjižnica - Ljubljana

R 169/1969
ID=9179397

UVOD

Kulturni in gospodarski razvoj in čedalje tesnejše mednarodne vezi vnašajo iz dneva v dan v vse kulturne jezike vedno nove in nove tujke. Zaradi te poplave tujk, ki jih marsikdaj ne razume niti izobraženec, so postali slovarji tujk danes skoraj prav tako potrebni kakor slovarji tujih živih jezikov, npr. ruščine ali angleščine. Slovenci smo imeli manjše slovarje tujk že pred več desetletji, vendar se danes vedno močneje čuti potreba po obsežnejšem slovarju z bogatejšo izbiro gesel in natančnejšo, obširnejšo razlago pojmov, kar je povsem umljivo spričo naglega kulturnega in političnega razvoja v zadnjih desetletjih in spričo rastočih kulturnih potreb.

To vrzel v slovenski leksikografiji skuša izpolniti pričujoči slovar. Slovar je namenjen širšim plastem. Njegova osnovna naloga je, razložiti v zgoščeni in poljudni obliki pomembnejše in pogostejše tujke in tuje fraze, ki se pojavljajo pri nas v vsakdanji govorici, dnevnem tisku in znanstveni ter umetniški literaturi. Ker je osnovna naloga tega slovarja predvsem razlaganje pojmov, to seveda daje svoj pečat tudi slovarju. Narava slovarskega dela sicer sama po sebi terja, da posega avtor v jezik in jezikovna vprašanja, vendar pričujoči slovar tujk, ki ga predstavljam javnosti, po svoji zasnovi ni v prvi vrsti jezikovni slovar. To se čuti že v ustroju slovarja in obdelavi gradiva. Čeprav so pri geslih obdelane vse pomembnejše jezikovne prvine (naglas, oblikovne posebnosti, raba, etimologija itd.), pa je zgoščeni, a precej izčrpni razlagi pojmov odmerjenega razmeroma največ prostora. Tudi pri izbiri gesel je avtor pazil predvsem na to, koliko se ta ali ona tujka pojavlja in uporablja v praksi — in jih ni izbiral npr. po njihovi jezikovni vrednosti. Saj mislim, da je samo po sebi umljivo, da za tujke na splošno z jezikovnega stališča še zmeraj veljajo in bodo veljale besede dr. A. Breznika, da smemo rabiti »samo take izposojenke in tujke, za katere nimamo dobrih slovenskih izrazov« (ali pa ugotovitve A. Sovreta v znani razpravi »Šest resnic o tujkah«), načelo, ki ga nespodbitno priznavajo v vseh kulturnih jezikih.

Naj bo dovolj teh nekaj uvodnih vrstic o namenu in značaju slovarja. Širšo, nadrobnejšo obrazložitev vidikov in načel, po katerih sem se ravnal pri delu, in razčlenitev posameznih pomembnejših plati in vprašanj (izbira in razvrstitev gesel, etimologija itd.) bodo bralci oziroma uporabniki našli v »Splošnih napotilih in navodilih za rabo«.

Sestavljanje takih in podobnih slovarjev je težavno delo, ki pravzaprav ni nikoli končano ali popolno, delo, v katerem so morda še bolj kot na drugih področjih ne-

ogibne pomanjkljivosti in nedoslednosti. Kljub temu pa mislim, da predstavlja ta knjiga koristen in potreben prispevek k naši slovarski literaturi, in upam, da bo javnost sprejela knjigo z dobrohotno naklonjenostjo, saj je pričujoče delo, ki je plod dolgoletnega, vztrajnega truda, prvo te vrste pri nas.

Naj mi bo dovoljeno, da se tu iskreno zahvalim vsem, ki so mi kakor koli pomagali pri delu. Vsa hvaležnost in priznanje gresta Cankarjevi založbi, ki je imela za slovar največje razumevanje. Osebno zahvalo sem dolžan predvsem uredniku Cenetu Vipotniku za njegov trud in prizadevanje v dolgoletni pripravi slovarja. Globoko hvaležnost sem dolžan tudi Janezu Gradišniku za nesebično pomoč, predvsem za skrben pregled zajetnega rokopisa pred tiskom in številne dragocene popravke in nasvete. Prav tako iskrena hvala prof. Avguštinu Pirnatu za vso podporo, za pomoč in nasvete pri redakciji rokopisa in branje korektur, ter Francu Pipanu za lekturo in korekturo.

V Ljubljani, 1. decembra 1967 *F. V.*

SPLOŠNA NAPOTILA IN NAVODILA ZA RABO

I. IZBIRA GESEL

Pri izbiri gesel, kot tudi v vseh drugih pogledih, si je sestavljavec prizadeval, da bi bil slovar čim popolnejši. Zato je izbira gesel bogata — slovar obsega skoraj 30.000 gesel. Pri tem sem seveda moral imeti pred očmi nalogo in namen slovarja, zato sem se *pri izbiri gesel oziral predvsem na to, katere tujke se v praksi* (v pogovornem jeziku, strokovni in politični literaturi, dnevni publicistiki, leposlovju itd.) *bolj ali manj rabijo*. Umljivo je, da sem pazil na to, da bi bilo v slovarju čimmanj mrtvih, papirnatih izrazov, ki se včasih ponavljajo iz slovarja v slovar, a se danes ne rabijo več. Vključil pa sem jezikovno manjvredne, vendar sem in tja tudi v literaturi rabljene, sicer maloštevilne pojme in vulgarizme, kot kajzer, komplic, komi, krah itd. Take pojme, slange ipd. imajo tudi drugi večji slovarji, ker je praksa skoraj zmeraj osnovno in poglavitno merilo.

Iz gornjih, praktičnih razlogov je sestavljavec posvetil več pozornosti tujkam, ki prihajajo k nam iz svetovnih jezikov, predvsem iz zahodnoevropskega kulturnega območja. Jasno je, da mora biti Slovencem namenjeni slovar zasidran v naših razmerah in našem jeziku, vendar ne bi bilo prav, če bi bili pri tem preenostranski in bi prezrli resnico, da je čedalje več pojmov, ki postajajo last vseh kulturnih narodov, in da slovar tudi v tem pogledu ne sme mimo splošne smeri razvoja.

Naj dodam še nekaj pripomb in pojasnil. V strokovnem izrazju sem opuščal manj pomembne pojme, da ne bi kje zabredel pregloboko — ker to ni strokovni slovar — čeprav sem posegel v tej smeri precej daleč in so npr. zlasti tujke s filozofskega, gospodarskega in političnega področja razmeroma dobro zastopane. Še kar številni so tudi pojmi iz antike: to lahko samo poveča vrednost slovarja, saj je dovolj prelistati le nekaj strani slovarja, da človek spozna, kako velik delež je imel antični grško-rimski svet v razvoju in oblikovanju sodobne evropske kulture.

Glede na pomembnost sem uvrstil v slovar tudi razne citate in širše naravoslovne, filozofske ipd. pojme, npr. tipa Kampf ums Dasein. Pri tovrstnih geslih, pa tudi v etimologiji in razlagi sem tu in tam namenoma (da ne bi bil slovar prepust) dodal kako zanimivost, ki ne štrli preveč iz celote slovarja. Kdor bo slovar uporabljal, bo teh vrinkov najbrž vesel, ker puščobnost ni v korist nobenemu slovarju.

Pri raznih kulturnih pojmih ter njihovih izpeljankah in sem ter tja pri pojmih, ki so blizu izposojenkam, sem uporabljal pri izbiri strožje merilo in sem gledal tudi na to, koliko taki pojmi potrebujejo razlago. V tej zvezi bi pripomnil, da včasih ni prave meje med tujko in izposojenko. Prav tako sem manj upošteval tujke v preprostem govoru, ki se spreminjajo po naših jezikovnih zakonih (npr. doktor, dohtar). Seveda se je tu in tam prikradla vmes kaka nedoslednost, to je pri sestavljanju slovarjev pač neogibno. Izpuščal sem tudi zastarele tujke (kot rabdomantija) in manj važne, lahko umljive sestavljenke, zlasti manj rabljene ali omejene na ozko jezikovno ali strokovno področje (kot radiobilten).

Pri posameznih geslih so navedene tudi poglavitne domače izpeljanke (pridevniki, glagoli itd.), npr. **ideál, ideálen.** Kjer pri bližjih izpeljankah ni posebnosti in so poleg tega manj v rabi, so izpeljanke izpuščene, npr. **inhabílen,** inhabilnost (izpuščeno). Med geslom in iz njega izpeljanim glagolnikom je včasih pomenski razloček. V takih primerih sem dodal glagol, ki določa tudi pomen glagolnika, npr. **definícija, definírati,** definiranje (izpuščeno). Tujk (glagolov) s slovensko predpono, ki daje dovršen pomen, npr. skonstruirati, zaarati, podminirati ipd., nisem upošteval.

Slednjič naj omenim, da sem uvrstil med gesla tudi najrazličnejše grško-latinske morfeme, predpone itd., ki se rabijo v mnogih zloženkah in sestavljenkah, npr. **ab-, bio-, deka-, -fag, -fer, -id, poli-** itd. ipd.

Vsak, zlasti obširnejši slovar tujk je danes, kar se tiče gesel, ki jih vsebuje, pravzaprav izbor, saj že fond posameznih strok (tehnični, medicinski, filozofski itd. slovarji) narašča v cele knjige. Vsaka izbira gesel pa je bolj ali manj subjektivna, zlasti glede strokovnih področij. Kar se zdi komu potrebno ali pomembno, se zdi drugemu včasih manj potrebno. Seveda je prav tako res, da so v vsakem slovarju nekatera gesla odveč, nekaj bolj ali manj pomembnih, zlasti novejših ali najnovejših pa manjka, čeprav si vsak sestavljavec prizadeva, da bi bilo takih spodrsljajev čimmanj.

II. RAZVRSTITEV GESEL

Da bi bil slovar preglednejši in iskanje lažje, *ima vsaka tujka posebno geslo,* med njimi tudi kratice, zveze s predlogi itd. Izjema so le najbližje, neposredne izpeljanke; te so uvrščene pod osnovno geslo, npr. **ideál, ideálen.**

Vsa gesla so *urejena po strogem abecednem redu.* To velja tudi za kratice, citate in zveze s predlogi. Gesla **en face, en gros, in absentia, in causa** itd. so torej uvrščena po abecedi tako, kakor bi bili sestavini ena beseda. Na primer:

E
e
enervírati
en face

enfants perdus
en général
engrám
en gros
itd. itd.

Taka razvrstitev sicer terja nekaj več prostora, a je tehnično razmeroma preprosta in enotna, za iskalca pa najbolj pregledna.

Pojme, ki sestavljajo bolj ali manj ustaljeno logično celoto, a imajo dve ali več besed, je treba iskati pod prvo besedo; npr. **potenciálna energíja** išči pod **potenciálen,** ne pod **energíja.**

Pri iskanju gesel naj opozorim še na naslednje:

Česar ne najdeš pod C, glej tudi K ali Š ali Z;
česar ne najdeš pod H, glej tudi Ch ali K;
česar ne najdeš pod J, glej tudi Y ali Ž;
česar ne najdeš pod K, glej tudi C ali H ali Q;
česar ne najdeš pod S, glej tudi C ali Š ali Z;
česar ne najdeš pod Š, glej tudi Ch ali Sh;
česar ne najdeš pod V, glej tudi W;
česar ne najdeš pod W, glej tudi V;
česar ne najdeš pod Z, glej tudi C ali S;
česar ne najdeš pod Ž, glej tudi G ali J.

III. SLOVARSKI STAVEK IN RAZLAGA GESEL

Osnovnemu slovarskemu geslu sledi pri samostalnikih rodilniško obrazilo (-a, -e, -i ipd.) in spol (*m, ž, s*); pridevniki so zapisani v nedoločni obliki, sledi z vezajem obrazilo za ženski in srednji spol (-a, -o itd.); glagoli so podani v nedoločniški obliki, poleg pa je navedena z vezajem in obrazilom 1. os. sedanjika.

Kjer je potrebno, sledi v poševnem / /oklepaju izreka, ali v oglatem [ ] oklepaju etimološka obrazložitev gesla. Manj pomembne dopolnitve so podane znotraj oglatega oklepaja v okroglem ( ) oklepaju.

Etimološki obrazložitvi sledi pomen ali razlaga gesla; o tej razlagi je treba povedati nekaj več.

Za slovar tujk, ki je namenjen širšim plastem in mora imeti čim večjo praktično vrednost, ni dovolj gol prevod posameznih pojmov, kakor je običaj v filoloških slovarjih. *Bolj primerna* (in obenem zahtevnejša) je sicer zgoščena, a širša, enciklopedična razlaga s prevodom (ali pomensko enakovrednim domačim izrazom) in obenem opredelitvijo pojma, s podajanjem vsebine pojma. Zlasti pri pomembnejših geslih si je sestavljavec precej prizadeval v tej smeri, deloma tudi zato, ker Slovenci, žal, še nimamo kake bogatejše enciklopedije.

Slovarski stavek naj ponazori naslednji obrazec:

granít -a *m*	osnovno geslo z rodilniškim obrazilom in spolom
[ital. *granito* iz lat. *granum* zrno]	izvor in etimološka razlaga
zrnec	pomensko enakovreden slov. izraz
trd, zrnat kamen vulkanskega izvora, sestavljen največ iz živca, sljude in kremenjaka	vsebina ali obrazložitev pojma
(mineral.)	stroka

Ker se pomen besed in zato tudi številnih tujk zgodovinsko spreminja in razvija, ta razvoj odseva tudi v razlagi, v razčlenjevanju pomena od prvotnega, bližjega etimologiji ali ujemajočega se z njo, do sedanjega (z domačo rabo in domačimi zvezami), ki se marsikdaj ločuje po posameznih strokah. V tem okviru je notranja razčlenitev grafično urejena tako, da so pomensko enakovredni ali skoraj enakovredni pojmi ločeni z vejico, pomenski odtenki ali razločki s podpičjem, docela različni si pomeni ali posamezne stroke pa s številko. Pri pomembnejših strokovnih izrazih je slednjič v oklepaju navadno navedena še stroka.

Običajne kratice so samo dešifrirane, npr. **fa** kratica: farad — ker je (v tem in podobnih primerih) razlaga podana pri geslu **fárad.**

IV. OBLIKOSLOVJE

Tujke so pisane večidel fonetično, tako, kakor jih izgovarjamo. Izjema so manj rabljeni, še ne udomačeni pojmi, nekateri strokovni pojmi ali pojmi, pri katerih se je iz kakih razlogov bolj uveljavilo etimološko pisanje.* V takih primerih sta, kjer je bilo potrebno, *navedeni v slovarju obe obliki*, fonetična in etimološka; razlaga je navedena pri tisti, ki je bolj v rabi. Tako sem ravnal tudi pri nekaterih tehničnih pojmih, kjer sem podal razlago pri obliki, ki jo priporoča Splošni tehniški slovar, npr. vat: watt. Podobne oblikovne dvojnice (Feak: Fejak) ipd. so večinoma bolj napotilo za iskanje kot pa izraz jezikovne vrednosti te ali one oblike.

Vsak jezik si tujke prilagaja in oblikuje po svojih zakonih. Čeprav v tem ni popolnoma dosleden, ker sprejema tujke iz različnih jezikov (iz pisanih ali ustnih virov, včasih naravnost, včasih s posredovanjem drugih jezikov), pa le obstoje

---

* Pri etimol. oziroma fonetičnem zapisu tujk srečujemo zato posebnosti in resnične ali navidezne nedoslednosti, včasih v istem pomenskem in jezikovnem območju. Na primer: kancler, rajh, rajhovec (fonetično), Reichstag, Wehrmacht (etimol. v izvirni obliki kot lastno ime), kulturträger, volkswagen (etimol. z malo začetnico kot občno ime).

nekatera osnovna pravila predvsem glede latinsko-grških tujk, ki sestavljajo pretežno večino tujk sploh.

Naj navedem nekaj poglavitnih pravil:

a) Latinski samostalniki na -us, -um, -es, -is in grški na -os, -es itd. ohranijo (npr. korpus, minimum, lapsus, pertusis, kozmos) ali opuste pripono (npr. intelekt, eksperiment, proces, produkt, obol, pirat);

b) V večini primerov pa latinsko-grški samostalniki spreminjajo pripone po naših jezikovnih zakonih:

Latinski samost. na -ia spremene pripone v -ija, npr. epilepsia, epilepsija;

samost. končnica -io se spremeni največkrat v -ija, npr. legio, legija;

samost. končnica -tio (in poznejša romanska -tion, -cion, -zione itd.) se spremeni v -cija, npr. declaratio, deklaracija;

samost. končnica -tia se spremeni v -ca, npr. potentia, potenca;

samost. končnica -ium se spremeni v -ij, npr. imperium, imperij;

samost. na -a ohranijo -a, npr. tunica, tunika;

samost. pripone -itas (in romansko germanske pripone -ità, -ité, -ity, -ität) se spremene v -iteta, npr. auctoritas, avtoriteta; pri nekaterih samostalnikih te vrste pa se je uveljavila tudi domača pripona -ost, npr. activitas, aktiviteta ali aktivnost.

Latinski pridevn. na -alis, -ilis spremene končnico v -alen, -ilen, npr. socialis, socialen;

pridevn. na -icus, -ius spremene končnico v -ičen, -ski, -ški, npr. logicus, logičen;

pridevn. na -ans, rod. -antis, -ens, rod. -entis spremene končnico v -anten, -enten, npr. potens, potenten;

pridevn. na -abilis, -ibilis spremene končnico v -abilen, -ibilen, npr. damnabilis, damnabilen;

pridevn. na -osus, -ivus, -itus itd. spremene končnico v -ozen, -iven, -iten, npr. verbosus, verbozen, lascivus, lasciven.

Grški samost. na -e spremene končnico v -a, npr. nymphe, nimfa;

samost. končnice -isma, -ismos, -asmos (in romansko germanske pripone na -ismo, -isme, -ism, -ismus itd.) se spremene v -izem, -azem, npr. spasmos, spazem, sophisma, sofizem, socialisme, socializem;

samost. na -asis, -esis, -isis, -osis dobe pripone -aza, -eza, -iza, -oza, npr. basis, baza, krisis, kriza, thesis, teza, diagnosis, diagnoza;

samost. na -ia dobe končnico -ija, npr. mania, manija;

samost. na -ema, -oma dobe končnico -em, -om, npr. theorema, teorem, emblema, emblem, sarkoma, sarkom.

Grške pridevn. končnice -ikos se spremene v -ičen, -ski, -ški, npr. technikos, tehničen, tehniški.

(Še nekatera druga pravila o pisanju tujk so navedena v Slovenskem pravopisu, 1962.)

*

Poglavitne posebnosti v zvezi s pisanjem in oblikoslovjem tujk so navedene tudi v slovarju.

Pri nekaterih geslih je ena ali več črk v oklepaju, npr. **nefrítik(um)** -a *m*, **katet(e)rizírati** -am; to pomeni, da obstojita obe obliki, nefritik in nefritikum, katetrizirati in kateterizirati.

Pri lat. in gr. pojmih je označena množina, če se v slovenščini rabijo tudi lat. ali gr. množinske oblike, npr. **dezideráta** -at *s*, **shéma** -e *ž*, *mn.* **shéme** -em *ž ali* **shémata** -at *s*.

Pri pojmih, ki se končujejo na -fit, je navedena zaradi varčevanja s prostorom samo slovenska množina, npr. **briofíti** -ov *m*, čeprav se rabi tudi enakovredna tuja oblika (**briofíta** -it *s*). Pri pojmih z lat. obrazilom za srednji spol -um, npr. **nefrítik(um)** -a *m*, *mn.* **nefrítika** -ik *s ali* **nefrítiki** -ov *m*, pa sem navajal rajši tujo množinsko obliko, ker pri nekaterih pojmih te vrste lahko nastane zmeda, npr. **narkótika** -ik *s* omamila, **narkótiki** -ov *m* uživalci omamil.

V. NAGLAS

Na vseh osnovnih geslih je označen naglas. Samo pri pojmih, ki jih uporabljamo v izvirni tuji obliki, sta podana izreka in mesto naglasa v poševnem oklepaju, npr. **cercle** /sɛr′klə/, **codex** /ko′deks/, ali pa je naglasno znamenje pri teh geslih sestavni del tuje oblike ali besedne zveze, npr. **ancien régime** /ãsjẽ′ režim′/ in sta izreka in mesto naglasa kot v prejšnjem primeru podana v oklepaju (gl. poglavje VI. Izreka).

Pri naglasnih znamenjih gre predvsem za pravorečje in ne toliko za pomensko razločevanje, saj je tujk, ki jih pomensko loči naglas, pri nas komaj za perišče (áktiv in aktív, epískop in episkóp, kánon in kanón, kapítel in kapitél, prézent in prezènt itd.).

Glede naglašanja tujk je treba pripomniti, da se tu prepletajo razni vplivi in da naglašanje tujk tudi z etimološkega stališča ni povsem enotno, zlasti pri številnih samostalnikih, izvirajočih iz latinščine. Pri mnogih lat. besedah s pripono na -io (slov. -ija) se je ohranil prvotni lat. naglas: disolúcija (lat. dissolútio), distínkcija (lat. distínctio), pri drugih se je spremenil: diskrecíja (lat. discrétio), diskusíja (nlat. discússio) itd. Pri tem se marsikdaj prepleta nekdaj močni nem. vpliv z rastočim vplivom srbohrvaščine, ki dosledneje povzema izvirni lat. naglas.

Zaradi teh vplivov in iz raznih drugih razlogov se v posameznih primerih dogaja, da se naglas spreminja, omahuje in se uveljavlja različna raba. Prav pri pojmu diskusíja se npr. uveljavlja tudi naglas diskúsija.

V nekaterih primerih imamo različen naglas tudi pri sorodnih zloženkah, npr. (citirano po Slov. pravopisu, 1962) vêrzija, toda inverzíja, diverzíja, a spet konvêrzija (Černič ima v svojem besednjaku konverzíja) itd. V takih primerih, kot rečeno, jezik še omahuje, zato sem se včasih raje odločil za dvojnice in označil

v slovarju oba naglasa: **inverzíja** -e *ali* **invêrzija** -e *ž*, podobno konverzija, perverzija, rekonverzija, reverzija itd.

Pa tudi v nekaterih drugih, manj rabljenih ali novejših pojmih je vprašanje naglasa marsikdaj kočljivo. Kateri naglas bo obveljal v takšnih in podobnih primerih, bo pokazala prihodnost.

VI. IZREKA

Pri vseh pojmih in besednih zvezah, ki jih srečujemo v izvirni tuji obliki, je navedena v poševnem oklepaju izreka.

Izreka se v splošnem naslanja na naš glasovni sestav, vendar so nekateri glasovi drugačni od naših. Za pisavo takih glasov, zlasti francoskih in angleških, so uporabljena naslednja transkripcijska znamenja.

Fonetična transkripcija

ʌ zelo kratki a, kot bràt, v angl., npr. company /kʌmˊpəni/;

æ široki, kratki e, kot pogrèb, v angl., npr. act /ækt/;

ɛ široki, dolgi e, kot mêtla, v fr., npr. tête /tɛt/; v angl. pred polglasnim r, npr. care /kɛə/;

ɔ kratki, široki o, kot prelòm, v fr., npr. homme /ɔm/ in angl., npr. code /kɔd/;

ɔ: dolgi, široki o, kot rôka, v angl., npr. all /ɔ:l/;

œ dolg glas med o in e v fr., npr. fleur /flœr/ in angl., npr. first /fœst/;

ö glas med o in e, nadomešča fr. -oe, -eu, -ue, npr. feu /fö/; tudi v nem., npr. schön /šön/;

ü glas med u in i, nadomešča fr. u, npr. mur /mür/; tudi v nem., npr. Übermensch /üˊbermenš/;

oa glas za fr. -oi, -oy, npr. revoir /rəvoarˊ/;

ə polglasni e v nepoudarjenih zlogih, npr. nation /neiˊšən/;

θ nezveneč angl. glas med t in s;

ð zveneč angl. glas med d in z;

ŋ nosni ng na koncu angl. besed, npr. stocking /stɔˊkiŋ/;

(~) vijuga nad samogl., zlasti v fr., označuje nosnik, npr. monde /mõd/, bassin /basẽˊ/;

(ˊ) mesto naglasa je označeno za poudarjenim samogl. (oziroma za poudarjenim zlogom), npr. beauté /boteˊ/, expressis verbis /ekspreˊsis verˊbis/; v mnogozložnicah, npr. steeplechase, je označen le vodilni naglas /stiːˊplčeis, ne: stiːˊplčeisˊ/;

(:) dvopičje podaljšuje spredaj stoječi samoglasnik.

VII. ETIMOLOGIJA

Razlago gesel dopolnjuje tudi etimologija. Etimološko obrazložitev imajo skoraj vsi večji, starejši in novejši tuji filološki slovarji. Prav tako bi težko pogrešali etimologijo v slovarju, v katerem je težišče bolj na razlagi pojmov. Na dlani je, da razlaga prav terja etimološko obrazložitev pri homonimih in številnih takih primerih, ko je za pravilno razumevanje pojma treba osvetliti tudi njegov nastanek in razvoj. Koristna in potrebna pa je etimologija tudi drugod, saj je pomen sameznih pojmov v neposredni zvezi z njihovo etimološko osnovo. Zato bo etimološka razlaga v slovarju tistim, ki ga bodo uporabljali, lahko samo v prid, še posebno, ker je naši prejšnji, manjši slovarji niso mogli dajati.

Kakor je etimologija pomembna, *pa je v slovarju dana predvsem kot dopolnilo*, ker bi izčrpna in v nadrobnosti razčlenjena etimološka obrazložitev terjala veliko več prostora. Res pa zadeva ta omejitev le nebistvene strani in ne gre v škodo znanstvene vrednosti etimoloških navedkov.

Etimološki navedki v nobenem slovarju niso in ne morejo biti tehnično povsem enotni, saj tudi pojmi po svojem izvoru, razvoju, ustroju itd. niso enotni. Pomembnejša je zahteva, naj bodo ti navedki po možnosti lahko umljivi, na kratko, a dovolj izčrpno obrazloženi in grafično čimbolj preprosti. Kako sem se skušal približati tem zahtevam in kakšen je ustroj etimoloških navedkov v tem slovarju, je razvidno iz nekaterih *osnovnih* obrazcev:

aneksionist -a *m* [fr. *annexionniste*]
anamnéza -e *ž* [gr. *anamnesis* spominjanje]
alkóva -e *ž* [fr. *alcôve* iz ar. *al-qobbah* iz *qobbah* obok]
angiologíja -e *ž* [gr. *angeion* žila, + -logija]
avtokláv -a *m* [avto- + lat. *clavis* ključ, iz *claudere* zapreti]
avtobiográf -a *m* [avto- + biograf]

Tem obrazcem naj dodam še nekaj splošnih pojasnil.

Pri etimologiji navadno ne navajam tiste tuje oblike, iz katere slovenska tujka neposredno izvira (slovenščina je do l. 1918 oblikovala večino tujk po nemški predlogi in po nemškem vplivu), marveč navajam osnovno izvirno tujo obliko, na katero se naslanja naša tujka, in izvir te oblike. Npr. besedo **alkóva** je slovenščina neposredno prevzela iz nemške Alkoven, nemščina pa jo je vzela iz fr. oblike alcôve. Zato sem nemško obliko Alkoven izpustil in vzel za osnovo razlagi fr. obliko alcôve. Fr. oblika sama pa izvira iz špan. alcoba in ta iz arabščine. Torej: **alkóva** > nem. *Alkoven* > fr. *alcôve* > špan. *alcoba* > ar. *al-qobbah* > *qobbah* obok. Obrazec, ki sem ga uporabil v tem primeru, ima torej naslednjo obliko: **alkóva** -e *ž* [fr. *alcôve* iz ar. *al-qobbah* iz *qobbah* obok].

Navajanje vseh členov verige v splošnem ni potrebno, saj je osnovna naloga tega slovarja razlaganje pojmov, poleg tega pa bi to vzelo preveč prostora. V tem

pogledu slovar ni mogel iti v nadrobnosti. Izjemo sem napravil sem in tja pri kakih zanimivih primerih.

Kjer je zraven gesla v oklepaju navedena tuja etimološka oblika brez drugih dostavkov, to pomeni, da je oblikovno izhodišče slov. gesla ali da se z njim bolj ali manj pomensko ujema. Pri besedi **alkóva** -e *ž* [fr. *alcôve* ...] ali **aneksionist** -a *m* [fr. *annexionniste*] se npr. etimološki navedki oblikovno in vsebinsko ujemajo s slovenskim geslom; pri geslu **notácija** -e *ž* [lat. *notatio*] pa pomeni lat. beseda »notatio« predvsem — označenje, kar je eden izmed številnih sedanjih pomenov te naše tujke. Take rešitve so običajne tudi v velikih sodobnih slovarjih. Pripominjam, da v takih primerih etimološke navedke dopolnjujejo tudi druga sorodna gesla. Tu in tam v etimologiji ni podan slovenski pomen zaradi tega, ker je obrazložen pri prejšnjem geslu, npr. **kátedra** -e *ž* [nlat. *cathedra* iz gr. *kathedra*]. Tu je etimologija razložena pri prejšnjem geslu: **katéder**.

Kadar so pod osnovno geslo uvrščene tudi neposredne izpeljanke, veljajo etimološki podatki seveda le za osnovno geslo. Pri besedi **pozitivíst** velja npr. etimološki podatek [fr. *positiviste* ...] le za osnovno geslo pozitivist; podrejeno geslo **pozitivízem** pa se naslanja na drugo, sicer sorodno etimologijo [fr. *positivisme*], ki ni navedena.

Med tujkami je posebno veliko latinskih in grških zloženk in sestavljenk iz raznih predpon, predlogov itd., npr. **avto-, bio-, geo-, izo-, kon-, -logija, -meter, neo-, -skop** itd. Zaradi varčevanja s prostorom sem pri takih geslih namesto celotnih etimol. navedkov uporabljal morfeme, ki so uvrščeni tudi v slovar in razloženi kot posebna gesla.

V etimologiji je pri latinskih in grških pojmih mnogokrat naveden tudi rodilnik, in sicer takrat, kadar je oblikovno pomemben za geslo ali izpeljanko. Npr. **klíma** -e *ž* [gr. *klima*, *klimatos* kraj, stran neba ...] zaradi izpeljank klimatičen, klimatologija itd. Grafično je to urejeno tako, da je rodilnik, kadar je naveden, vselej ločen od imenovalnika z vejico, medtem ko dvojnice nakazuje veznik ali, npr. **honorácija** -e *ž* [lat. *honoratio* iz *honor* ali *honos* čast].

Pri pomembnejših tujkah je včasih kot zanimivost povedano tudi to, kdaj je bila prvič rabljena in kdo jo je prvi rabil, npr. **materialíst** -a *m* [fr. *matérialiste*, Bourguet 1729, iz lat. *materia* snov].

Dvomljive primere, oblike ipd. sem označil z zvezdico (*). Navedek iz* lat. npr. pomeni, da ni gotovo, ali izvira izraz iz latinščine, ker morda izvira iz gr. ali iz kakega drugega jezika.

VIII. TRANSKRIPCIJA

Grške črke so prepisane v latinico na običajni način.
Krepki pridih (lat. spiritus asper) je prepisan kot h;
h (hi, χ) je prepisan kot ch;

dolgi e (eta, η) je prepisan kot e;
dolgi o (omega, ω) je prepisan kot o.

V zvezi s transkripcijo naj pripomnim, da bi bilo treba predvsem pri gr. etimologijah zaznamovati tudi naglas, ker je od njega včasih odvisen pomen besede. Ker pa je takih primerov prav malo, sem se (tudi iz tehničnih razlogov) odločil za transkripcijo brez naglasov.

IX. SEZNAM KRATIC

abl.	— ablativ*	embriol.	— embriologija
alb.	— albanski	eskim.	— eskimski
algon.	— algonkijski	esp.	— esperanto
amer.	— ameriški	etimol.	— etimologija
anat.	— anatomija	etiop.	— etiopski
angl.	— angleški	evfem.	— evfemistično
antropol.	— antropologija	fig.	— figurativen
ar.	— arabski	fil.	— filozofija
aram.	— aramejski	filol.	— filologija
arheol.	— arheologija	fin.	— finski
arhit.	— arhitektura	fiz.	— fizika
astr.	— astronomija	fiziol.	— fiziologija
avar.	— avarski	flam.	— flamski
avgm.	— avgment	fot.	— fotografija
avstr.	— avstrijski	fr.	— francoski
aztek.	— azteški	frank.	— frankovski
bask.	— baskovski	geogr.	— geografija
biokem.	— biokemija	geol.	— geologija
biol.	— biologija	geom.	— geometrija
bolg.	— bolgarski	germ.	— germanski
bot.	— botanika	gl.	— glej
brazil.	— brazilski	glas.	— glasba
brit.	— britanski	gr.	— grški
češ.	— češki	hebr.	— hebrejski
dan.	— danski	hol.	— holandski
delež.	— deležnik	hrv.	— hrvatski
dimin.	— diminutiv	ind.	— indijski jeziki
edn.	— ednina	ir.	— irski
egipt.	— egiptovski	iron.	— ironično
ekon.	— ekonomija	ital.	— italijanski

* Nekatere lahko umljive kratice so izpuščene

jap. — japonski
kafr. — kafrski
kald. — kaldejski
karib. — karibski
kelt. — keltski
kem. — kemija
kit. — kitajski
komp. — komparativ
konj. — konjunktiv
kopt. — koptski
krat. — kratica
lat. — latinski
levant. — levantinski
lingv. — lingvistika
lit. — literatura
liturg. — liturgija
log. — logika
m — moški spol
madž. — madžarski
maked. — makedonski
malaj. — malajski
mat. — matematika
med. — medicina
medm. — medmet
meh. — mehiški
meteorol. — meteorologija
metr. — metrika
mineral. — mineralogija
mit. — mitologija
mn. — množina
mongol. — mongolski
naspr. — nasprotje
nav. — navadno
nedol. — nedoločnik
nem. — nemški
neskl. — nesklonljivo
ngr. — novejša, neklasična grščina
nhebr. — novohebrejski
nlat. — novejša, neklasična latinščina
nord. — nordijski
norv. — norveški
n. š. — naše štetje let
okr. — okrajšano
opt. — optika
os. — oseba
pas. — pasiv
pejor. — pejorativen
perf. — perfekt
peruan. — peruanski
perz. — perzijski
poet. — poetika
polinez. — polinezijski
polit. — politika
polj. — poljski
portug. — portugalski
pr. — pravo
predl. — predlog
presež. — presežnik
pret. č. — pretekli čas
prev. — prevedeno
pridevn. — pridevnik
prim. — primerjaj
prisl. — prislov
pr. n. š. — pred našim štetjem
provans. — provansalski
psihol. — psihologija
relig. — religija
rod. — rodilnik
rom. — romanski
romun. — romunski
rus. — ruski
s — srednji spol
samost. — samostalnik
sc. — scilicet
sed. — sedanjik
semit. — semitski
shr. — srbohrvatski
sing. — singaleški
skl. — sklon
skt. — sanskrt

slov. — slovenski
slovn. — slovnica
sociol. — sociologija
sogl. — soglasnik
sp. — spol
srvnem. — srednjevisokonemški
stangl. — staroangleški
stcerkvslov. — starocerkvenoslovanski
stfr. — starofrancoski
stgerm. — starogermanski
stgr. — starogrški
sthebr. — starohebrejski
sthol. — staroholandski
stital. — staroitalijanski
stnem. — staronemški
stnord. — staronordijski
stperz. — staroperzijski
str. — strojništvo
strim. — starorimski
stslov. — staroslovanski
stvnem. — starovisokonemški
šp. — šport
špan. — španski
šved. — švedski
tamil. — tamilski
tatar. — tatarski
tehn. — tehnika
teol. — teologija
tib. — tibetanski
trg. — trgovina
tung. — tunguški
tur. — turški
turkm. — turkmenski
ukr. — ukrajinski
velel. — velelnik
vet. — veterina
voj. — vojaški
zg. — zgodovina
zool. — zoologija
ž — ženski spol

Uporabljena znamenja: Tilda (~) pomeni ponovitev gesla; enačaj (=) izraža pomensko enakost, zvezdica (*) označuje dvomljive primere, oblike ipd.

A

A kratica: amper

Å kratica: ångström

A = A (A je A) v formalni logiki: načelo istovetnosti, gl. principium identitatis

a lat. predlog (gl. ab); v raznih zvezah, npr. a fortiori

a ital. predlog; v raznih zvezah, npr. a conto

a kratica: ar

à fr. predlog: 1. v raznih zvezah, npr. à propos, 2. **à** ... po... (npr. à 100 din, po 100 din)

A. lat. kratica: Anno

a. lat. kratica: anno

a- nikalni alfa, grška predpona, ki daje nikalni pomen (pred samogl. an-), v zloženkah: ne-, brez, npr. asimetričen, alogičen, anarhija; gl. alfa privativum

a. a. lat. kratica: ad acta

A. a. C. lat. kratica: Anno ante Christum (natum)

A. a. u. c. lat. kratica: Anno ab urbe condita

ab lat. predlog: od, po, izza...; v raznih zvezah, npr. ab origine

ab- lat. predpona; v zloženkah: (o)d-, po- itd. (pred t in q abs-, pred drugimi sogl. navadno a-), npr. abdicirati, abstrahirati

Ábadon -a *m* [= hebr. uničenje] 1. v bibliji, a) podzemlje, »kraljestvo mrtvih«, pekel, b) smrtni angel (v Apokalipsi), 2. Gonoba (v Mencingerjevi Hoji na Triglav); *fig.* **ábadon** -a *m* uničevalec, pokončevalec

ab aeterno /ab eter'no/ lat. od vekomaj, odkar ljudje pomnijo

ábakus -a *m* [lat. *abacus* iz gr. *abax*, *abakos*] 1. igralna miza (pri Grkih in Rimljanih), 2. računalo, 3. vrhnja plošča na stebrnem glaviču (kapitelu)

abalienácija -e *ž* [lat. *abalienatio* odtujitev] 1. odtujitev, prodaja, 2. prenos pravic na drugo osebo (pr.)

abandón -a *m* [fr. *abandon* iz *abandonner* zapustiti; odstopiti] 1. zapustitev; zapuščenost, zanikrnost, 2. odstop, prepustitev pravic, ki izvirajo iz kake pogodbe ipd. (trg., pr.), 3. odstopna pravica; **abandonírati** -am odstopiti ali prepustiti kako pravico, odreči se čemu

ab antiquo /ab anti'kvo/ lat. od starih časov, od nekdaj, izdavna, oddavnaj

à bas /a ba'/ fr. proč s kom ali s čim, naspr. vive

ábaton -a *m* [iz gr. *abatos* nepristopen] »najsvetejše« v pravoslavni cerkvi

abazíja -e *ž* [iz gr. *a* ne-, *basis* korak] nezmožnost hoje zaradi živčnih motenj (med.)

abažúr -a *m* [fr. *abat-jour*] 1. zaslonjeno okence, npr. v kleti ali jetniški celici, skozi katero pada svetloba poševno od zgoraj (zastarelo), 2. senčnik pri svetilki

abbasso /aba'so/ ital. *medm.* proč s kom ali s čim, prim. à bas

abbé -ja *m* [/abe'/ fr. iz nlat. iz aram. *abba* oče] v Franciji, 1. opat, 2. duhovnik sploh

ABC v zvezah: **države ABC** južnoamer. države: Argentina, Brazilija in Čile; **orožje ABC** skupno ime za atomsko, biološko in kemično orožje

Abd- [ar. *abd* suženj] predpona mnogih arabskih imen, npr. Abdulah [ar. *abd Allah* suženj božji], Abd-el-Krim...

Abderít -a *m* prebivalec mesta Abdere v stgr. Trakiji (stari Grki so jih šteli za nekoliko omejene); *fig.* **abderít** -a *m*

omejen, zabit človek; **abderítstvo** -a *s* omejenost

ábdest -a *m* [tur. *abdest* iz perz.] pri muslimanih: ritualno umivanje pred molitvijo (namazom, gl. namaz)

abdicírati -am [lat. *abdicare* odreči se] odpovedati se čemu (prestolu, vladi, visokim funkcijam...); odstopiti; **abdikácija** -e *ž* odpoved čemu; odstop

abdómen -mena *m* [lat. *abdomen, abdominis*] v anat. 1. trebuh, zlasti spodnji del, 2. zadek pri žuželkah; **abdominálen** -lna -o ki se tiče abdomena, 1. trebušen; črevesen, 2. ki se tiče zadka

abdominoskopíja -e *ž* [gl. abdomen + -skopija] preiskovanje trebuha (med.)

abdúkcija -e *ž* [lat. *abductio* iz *abducere* odvesti, odpeljati] 1. odpeljava, ugrabitev, 2. odvajanje, gibanje uda proč od osrednje linije telesa (fiziol.), 3. vrsta silogizma (log.)

abdúktor -ja *m* [nlat. *abductor*] v anat. (mišica) odmikalka, odtegovalka

abecéda -e *ž* [po prvih treh lat. črkah; prim. alfabet in azbuka] vrstni red črk v latinici; *fig.* osnovni pojmi o čem; **abecédarstvo** -a *s* začetništvo, preproščina

aberácija -e *ž* [lat. *aberratio* zmota] 1. (duhovna) blodnja; motnja; zmota, 2. odklon svetlobnih žarkov (opt.), 3. navidezni odklon zvezd, ki nastaja zaradi gibanja Zemlje (astr.), 4. odklon od normalnih oblik, stanja ali razvoja (biol., zool., psihol.); **aberacíjski** -a -o ki se tiče aberacije; zmoten; odklonski

abgregácija -e *ž* [lat. *abgregatio* izločanje iz česa] ločevanje, izključevanje, izključitev iz kake skupnosti

ab hinc /ab hink/ lat. odslej, od tega časa

ab initio /ab ini'cio/ lat. od začetka

ab intestato /ab intesta'to/ lat. brez oporoke, brez poslednje volje (če kdo umre brez oporoke in dedujejo za njim sorodniki po dedni pravici)

abiogenéza -e *ž* [gr. *a* ne-, + biogeneza] v biol. samovznikanje, praporajanje, postanek živih bitij iz nežive narave, iz neorganske materije

abiótičen -čna -o [gr. *a* ne-, + biotičen] brez življenja; **abióza** -e *ž* 1. neobstoj življenja ali nezmožnost za življenje, 2. prezgodnje odmiranje tkiva (med.)

ab Iove principium /ab jo've princi'pium/ lat. »začeti je treba z Jupitrom«, tj. z glavno osebo ali z glavnim predmetom (Vergil)

abiturièn̄t -énta *m* [lat. *abituriens* odhajajoč] dijak, ki je končal srednjo šolo in opravil zrelostni izpit

abjékcija -e *ž* [lat. *abiectio* pobitost] 1. zavrženost, nizkotnost, 2. najgloblje ponižanje; prezirańje

abjudikácija -e *ž* [lat. *abiudicatio* iz *abiudicare* odreči, zavreči] sodna zavrnitev (tožbe, pritožbe ipd.)

abjurácija -e *ž* [lat. *abiuratio* iz *abiurare* odreči se; utajiti; preklicati] 1. slovesna (s prisego) odpoved, odreka, npr. veri ali prepričanju, 2. zanikanje ali utajitev, 3. preklic

abl. kratica: ablativ

ablácija -e *ž* [nlat. *ablatio* odvzem] 1. pojemanje, manjšanje, 2. odvzetje, odstranitev, npr. uda (med.), 3. v geol. taljenje ledenika ali odnašanje drobnega peska (z vetrom)

ablaktácija -e *ž* [lat. *ablactatio* iz *ab* od, *lac, lactis* mleko] oddojitev, odstavitev dojenčka od materinih prsi

áblativ -a *m* [lat. *ablativus*] šesti sklon v indoevrop. jezikih, ohranjen npr. v latinščini

ablegácija -e *ž* [lat. *ablegatio* iz *ablegare* odposlati] (enoletno) izgnanstvo

ablegát -a *m* [lat. *ablegatus*] 1. izgnanec, 2. (izredni) papeški odposlanec

ablepsíja -e *ž* [gr. *ablepsia* iz *a* ne-, *blepein* videti] 1. slepota (med.), 2. (duhovna) zaslepljenost, 3. *fig.* omejenost; lahkomiselnost

ablokácija -e *ž* [iz lat. *ablocare* dati v najem] oddaja v zakup, v najem

ablúcija -e *ž* [lat. *ablutio* iz *abluere* umiti] umivanje, zlasti pri liturgičnih obredih

abnegácija -e *ž* [lat. *abnegatio* iz *ab* od, *negatio* tajenje] tajenje, zanikanje; odklanjanje česa; odpoved, odreka

abnormálen -lna -o [iz lat. *abnormis* iz *ab* od, *norma* pravilo, merilo] 1. nepravilen, odstopajoč od (splošnega) pravila, 2. poseben, nenavaden, izjemen, 3. *fig.* protinaraven; (duševno) bolan; **abnormálnost** -i *ž* 1. nepravilnost, 2. posebnost, spačenost, izjemnost, 3. *fig.* protinaravnost

abnórmen -mna -o [lat. *ab* od, *norma* pravilo, merilo] nepravilen; nenavaden; *fig.* nenraven, bolan; **abnórmnost** -i *ž* nepravilnost; nenavadnost

abnormitéta -e *ž* [lat. *abnormitas*] 1. abnormnost, 2. spaka, nakaza

abolícija -e *ž* [lat. *abolitio* odprava] 1. odprava, preklic (zakona); razveljavitev; ustavitev, npr. sodnega postopka, 2. odprava suženjstva v Ameriki (zg.); **abolicíjski** -a -o odpraven; razveljavitven; ki se tiče abolicije (~i zakon)

abolicioníst -a *m* [gl. abolicija] privrženec abolicije ali abolicionizma; **abolicionízem** -zma *m* 1. gibanje proti suženjstvu v Ameriki od 18. stol. dalje, 2. v Angliji gibanje proti drž. nadzorstvu in dopuščanju prostitucije; zatiranje prostitucije, 3. boj za odpravo kakega zakona

abolírati -am [lat. *abolere* odpraviti; uničiti] odpraviti (zakon); razveljaviti, ustaviti (npr. sodni postopek); zatreti kaj

abominácija -e *ž* [nlat. *abominatio* mrzenje] 1. gnusoba (predmet), 2. gnusno, ostudno dejanje; oskrunitev, 3. gnus, odpor do česa

abonènt -énta *m* [iz fr. *s'abonner* naročiti se na kaj] odjemalec; naročnik; predplačnik

aboníran -a -o [gl. abonent] naročen, vnaprej plačan; oddan; najet; **abonírati** -am (se) naročiti (se) na kaj, vnaprej plačati kaj

abonmá -ja *m* [fr. *abonnement*] naročilo česa; plačilo vnaprej, npr. časnika ali sedeža v gledališču

abordírati -am [fr. *aborder* približati se, ogovoriti] približati se komu; nagovoriti koga; *fig.* nahruliti, napasti koga

aborígen -gna -o [iz lat. *ab origine* od začetka] bivajoč od nekdaj v kakem kraju, tj. domač, izviren, prvoten, gl. avtohton

ab origine /ab ori'gine/ lat. od izvira, od začetka

abortírati -am [lat. *abortare*] splaviti, spoviti, tj. prezgodaj roditi ali odpraviti (plod)

abortíven -vna -o [iz lat. *abortivus*] 1. ki se tiče abortusa, splaven; prezgodaj rojen; *fig.* prezgodnji, nezrel, jalov, 2. škodljujoč bolezen, 3. nerazvit, razvojno zaostal (biol.)

abortív(um) -a *m*, *mn.* **abortíva** -iv *s* [gl. abortiven] 1. splavilo, pomoček za odpravo plodu, 2. zdravilo za skrajšanje bolezni (med.)

abórtus -a *m* [lat. *abortus* iz *aboriri* oditi, propasti] 1. splav, spovitek, odprava plodu (med.), 2. v vet. izvrg, zvržek (pri živalih)

ab ovo /ab o'vo/ lat. »od jajca«, tj. jajca Lede, iz katerega se je rodila Hélena; *fig.* prav od začetka; obširno, na dolgo in široko kaj pripovedovati (Horac)

ab ovo usque ad mala /ab o'vo us'kve ad ma'la/ lat. »od jajca do jabolk« (pri Rimljanih od začetne do zadnje jedi), od začetka do konca

Ábraham -a *m* [= hebr. oče množice, prim. ar. Ibrahim] v bibliji prvi očak in praoče Izraelcev; **videti Ábrahama** (= srečati se z Abrahamom) doživeti 50 let; **oditi k Ábrahamu** umreti; **v Ábrahamovem naročju** na varnem (= mrtev)

abrahamít -a *m* [gl. Abraham] pripadnik kršč. ločine v Siriji v 9. stol. in na Češkem ob koncu 18. stol.

ábrahamovec -vca *m* [gl. Abraham] petdesetletnik

abrakadábra -e *ž* kabalistična beseda brez pomena, napisana na trikotniku v enajstih vrstah, tako da se enako bere od vseh strani (v srednjem veku so ga nosili okrog vratu kot amulet proti boleznim in čarom); *fig.* skrivnosten, lepo zveneč nesmisel

abrazíja -e *ž* [nlat. *abrasio* iz lat. *abradere* odškrniti, oglodati] 1. spodkopavanje, razjedanje morske obale zaradi butanja valov (geol.), 2. poškodba; izpraskanje, ostrganje maternice po splavu ipd. (med.), 3. brušenje, struganje (tehn.)

abrazív -a *m* [gl. abrazija] brusilo

abreákcija -e *ž* [lat. *ab-* + re- + akcija] razplet duševnih kompleksov (v Freudovi psihoanalizi)

abreviácija -e *ž* [lat. *abbreviatio* skrajšanje] okrajšanje, skrajšanje

abreviatúra -e *ž* [iz lat. *abbreviare* skrajšati] kratica; okrajšava

abrežé -ja *m* [fr. *abrégé* iz *abréger* skrajšati] izvleček, kratka vsebina kakega dela; tak priročnik

abrogácija -e *ž* [lat. *abrogatio* iz *abrogare* odpraviti] (popolna) odprava; v pr. preklic, razveljavitev (zakona, odloka ipd. z novim zakonom, ki izrecno razveljavlja prejšnjega); **abrogírati** -am odpraviti; preklicati, razveljaviti

abrúpcija -e *ž* [lat. *abruptio* iz *abrumpere* odlomiti] (hitro, nenadno) pretrganje, prekinitev; prelom; **abrúpten** -tna -o pretrgan; odlomljen; hiter, nenaden; *fig.* brez zveze, prim. ex abrupto

abs- [iz lat. *ab*] v zloženkah, gl. ab-

abs. kratica: absolvent

abscés -a *m* [lat. *abscessus* odhod] ognojek, gnojno vnetje; mesto, kjer se zbira gnoj

abscísa -e *ž* [lat. *abscissa sc. linea* iz *abscidere* odrezati] razdalja kake točke od ordinatne osi v koordinatnem sistemu, naspr. ordinata; **abscísna os** vodoravna os v tem sistemu

absénca -e *ž* [lat. *absentia*] 1. odsotnost, nenavzočnost; izostanek, neudeležba, 2. *fig.* (duhovna) raztresenost; **absénten** -tna -o 1. odsoten, nenavzoč, 2. *fig.* raztresen, zamišljen

absentácija -e *ž* [iz lat. *absens* odsoten] samovoljna, premišljena odsotnost; izostanek; **absentírati** -am nalašč oditi, odtegniti se, umakniti se, ne se udeležiti, npr. volitev

absentízem -zma *m* [iz lat: *absens* odsoten] odsotnost (uradnika v službi, tudi izostajanje od dela, neudeležba v čem ipd.), v rabi zlasti za irske zemljiške lastnike, živeče zunaj Irske

absínt -a *m* [gr. *apsinthion* pelin] pelinkovec, vrsta žganja (likerja)

absolúcija -e *ž* [lat. *absolutio* oprostitev] 1. oprostitev (obveznosti, kazni itd.); osvoboditev, 2. odveza, odpuščanje grehov (relig.), 3. obrazec za odvezo (liturg.)

absolút -a *m* [lat. *absolutum* dovršeno, popolno, neomejeno] v idealistični filozofiji: večno, neodvisno, nespremenljivo počelo vsega, kar obstoji (»absolutni duh«, »absolutna ideja«, »večni razum« itd.); *fig.* nekaj dovršenega, popolnega

absolúten -tna -o [lat. *absolutus* dovršen, popoln] 1. dovršen, (v sebi) popoln, sam na sebi dan, popolnoma neodvisen (brez pogojev, odnosov, omejitev...; naspr. kontingenten, relativen), 2. *fig.* neomejen; brezpogojen; neogiben; čist; **absolútna monarhíja** oblika drž. ureditve, kjer pripada vrhovna oblast v celoti in neomejeno eni osebi, monarhu; **absolútna rénta** del presežne vrednosti, ki izvira iz monopola v privatni zemljiški lastnini (ekon.); **absolútna resnica** resnica, ki je enkrat za vselej dana in je nova spoznanja ne morejo spodbiti (fil.); **absolútna večina** navadna večina, tj. število glasov, ki presega polovico vseh glasujočih; **absolútna višina** nadmorska višina; **absolútni alkohól** čisti alkohol (z največ 1% vode); **absolútno bitje** bog (v metafiziki)

absolutíst -a *m* [fr. *absolutiste* iz lat. *absolutus*] 1. samovladar, samodržec; *fig.* oblasten, nasilen človek, oblastnež, 2. pristaš absolutizma; **absolutízem** -zma *m* samovlada, samodrštvo, tj. vladavina, kjer pripada vrhovna oblast neomejeno eni osebi; nauk o tem; *fig.* neomejena oblast; nikomur odgovorno ravnanje

absolutizírati -am [gl. absoluten] napraviti kaj absolutno; pojmovati kot absolutno ali pripisovati absolutne lastnosti

absolutórij -a *m* [lat. *absolutorium* iz *absolvere* oprostiti; opraviti kaj] 1. odpustnica, odhodnica, spričevalo po končanem študiju, 2. razrešnica, npr. odboru, 3. oprostilni izrek ali razsodba; **dati absolutórij** dati razrešnico, razrešiti odbor (s priznanjem, da je opravil dolžnosti)

absolutum -a *m* [lat.] gl. absolut

absolvènt -énta *m* [iz lat. *absolvere*] kdor je dokončal, absolviral kake študije

absolvírati -am [iz lat. *absolvere*] 1. dovršiti, dokončati (študije, šolo); predelati, npr. učno snov; opraviti kaj, 2. rešiti(vlogo)

absórbens -a *m* [lat. *absorbere* vsrkati] pri absorpciji snov, ki kaj absorbira (fiz., kem.)

absorbírati -am [lat. *absorbere*] vsrkati, vsesati; vpijati, používati (fiz., kem.); *fig.* popolnoma prevzeti koga, izčrpa(va)ti (strokovno delo, strast...)

absórpcija -e *ž* [lat. *absorptio*] vsrkavanje, vsesavanje (npr. hrane); vpijanje, požitje (plinov v tekočinah ali snoveh, svetlobe, toplote, zraka; naspr. emisija); **absorpcíjski** -a -o ki se tiče absorpcije (~a lastnost, ~i hladilnik)

absorptíven -vna -o [gl. absorpcija] vpojen, zmožen absorpcije
abstergírati -am [lat. *abstergere* otreti, obrisati] umivati, izpirati, (o)čistiti, npr. rano
absterzíja -e *ž* [nlat. *abstersio* iz lat. *abstergere* otreti] umivanje, čiščenje (ran)
abstinénca -e *ž* [lat. *abstinentia* vzdržnost] 1. vzdržnost, npr. od vina, spolnosti, tobaka; *fig.* treznost, 2. neudeležba ali nesodelovanje, npr. v polit. življenju; **abstinénčen** -čna -o vzdržnosten, treznosten; ki se tiče abstinence
abstinènt -énta *m* [prim. abstinenca] kdor se drži abstinence ali jo zagovarja; **abstinírati** -am **se** 1. vzdržati se česa, 2. ne sodelovati v čem, ne udeležiti se, stati ob strani, npr. pri volitvah
abstrahírati -am [lat. *abstrahere* odtrgati, odvleči] odmisliti kaj, ne upoštevati česa, ne ozirati se na kaj; posplošiti, izvesti abstrakcijo
abstrákcija -e *ž* [lat. *abstractio* iz *abstrahere*] 1. posplošenje, odmišljanje lastnosti, strani ali zvez v stvareh, pojavih ali procesih, tj. neupoštevanje naključnega, manj pomembnega, nebistvenega zaradi glavnega, splošnega, bistvenega; pojem, izraz ipd., nastal po posplošenju, 2. megleno, nejasno izražena misel, 3. gola, čista misel ali nekaj, kar obstoji zgolj v mislih, 4. kaj abstraktnega sploh; **znanstvena abstrákcija** znanstvena posplošitev, odmišljanje nebistvenih lastnosti, strani itd. v pojavih ali procesih z namenom, da bi zajeli njihove osnovne, bistvene lastnosti
abstrákten -tna -o [lat. *abstractus*] 1. splošen; odmišljen, posplošen, čisto teoretičen (fil.); *fig.* meglen, nejasen, nenazoren, neživ, 2. pojmoven, le v pojmu, misli obstoječ, naspr. konkreten, 3. uporabljajoč izrazna sredstva (like, barve), ki nimajo neposredne zveze z resničnostjo (~a umetnost), 4. v mat. neimenovan (~a števila)
abstraktíven -vna -o [nlat. *abstractivus*] posplošujoč; nastal s posplošitvijo, abstrakcijo
abstráktum -a *m*, *mn.* **abstrákta** -akt *s* [lat. *abstractum*] 1. v slovn. pojmovne, miselne besede, naspr. konkreta, 2. v fil. gola, čista misel ali pojem
abstrúzen -zna -o [lat. *abstrusus* skrit; skriven, temen] nejasen, težko umljiv; zapleten, zamotan, zavit
absúrd -a *m* [lat. *absurdus* zlozvočen; nesmiseln] nesmisel, neumnost; **absúrden** -dna -o nesmiseln, brezumen, v nasprotju z razumom; (logično) nemogoč; *fig.* smešen, nemogoč
Ábu *neskl. m* [ar. *abu* oče] sestavina mnogih arabskih imen, npr. Abu Bekr (= oče device)
abulíja -e *ž* [gr. *aboulia* iz *a* ne-, *boule* volja] brezvoljnost, oslabitev volje zaradi živčnih motenj ali preutrujenosti; neodločnost
abúna -a *in* -e *m* [ar. *abbuna* naš oče] 1. pri arabsko govorečih kristjanih naslov za duhovnika, 2. duhovni poglavar krščanske koptske cerkve
abundánca -e *ž* [lat. *abundantia* razliv; obilje] (pre)obilje, bogastvo, pretek, prebitek; **abundánten** -tna -o (pre)obilen, bogat, čezmeren
ab urbe condita /ab ur'be kon'dita/ lat. »od ustanovitve mesta«, tj. Rima l. 753 pr. n. š. (rimsko štetje let)
abusus non tollit usum /abu'zus non to'lit u'zum/ lat. če se kaj lahko zlorablja, zato še ne sme biti prepovedano (star pravni izrek)
abuzíven -vna -o [lat. *abusivus* iz *ab* od, *usus* raba] kvaren, nepravilen, nezakonit; **abúzus** -a *m* zloraba; napačna raba česa; kriva raba; razvada; napaka
abyssus abyssum invocat /abü'sus abü'sum in'vokat/ lat. »prepad kliče prepad«, tj. sleherno zlo rodi novo zlo
Ac (aktinij) znak za kem. prvino
a **c.** ital. kratica: a conto
a. **c.** lat. kratica: anno currente ali anno currentis
a **cappella** /a kape'la/ ital. za kapelo (= za interno rabo), v glas. le z glasovi, brez spremljave (glasbil)
a **capriccio** /a kapri'čo/ ital. po mili volji, poljubno (glas.)
acc. ital. kratica: accelerando
acc. lat. kratica: akuzativ
accarezzevole [/akarece'vole/ ital. iz *carezzare* ljubkovati] *prisl.* ljubko, dobrikavo (glas.)
accel. ital. kratica: accelerando

accelerando [/ačeleran'do/ ital. iz *celere* hiter] *prisl.* pospešeno, čedalje hitreje (glas.)
accessoire *neskl. m.* [/aksesoar'/ = fr. postranski] modni dodatki: torbica, rokavice, pas...
accompagnamento -a *m* [/akompanjamen'to/ ital. iz *accompagnare* spremljati] (glasbena) spremljava
accompagnato /akompanja'to/ ital. s spremljavo (glas.)
accrescendo [ital.] gl. crescendo
acetál -a *m* [acet- iz lat. *acetum* ocet, + -al] vrsta organskih spojin iz aldehidov in alkoholov (kem.)
acetát -a *m* [acet- + -at] v kem. sol ali ester ocetne kisline (kalijev ~)
acetíl -a *m* [acet- + -il] v kem. radikal ocetne kisline (CH_3CO)
acetilén -a *m* [acetil + -en] v kem. strupen vnetljiv plin brez barve in vonja, vrsta ogljikovega vodika; močno rabljen v tehniki; **acetiléni** -ov *m mn.* ime za skupino nenasičenih ogljikovih vodikov (kem.)
acetilénka -e *ž* [gl. acetilen] acetilenska svetilka, karbidovka
acetón -a *m* [acet(il) + -on] brezbarvna, vnetljiva in hlapljiva tekočina, ki nastaja ob razkrajanju acetatov (za odstranjevanje barv in kot topilo za smole)
a. Chr. n. lat. kratica: ante Christum natum
acíden -dna -o [lat. *acidus* kisel] kisel; **acídnost** -i *ž* kislost (= aciditeta)
aciditéta -e *ž* [gl. aciden] kislost
acidóza -e *ž* [acid(en) + -oza] v med. zastrupitev organizma s kislinami (motnja pri presnavljanju kislin v krvi)
acídum -a *m* [gl. aciden] kislina
à condition /a kõdisjõ'/ fr. s pogojem (trgovec sprejme blago s pogojem, da ga vrne, če ga ne bi prodal)
a conto /a kon'to/ ital. na račun; *fig.* na rovaš
acquit -a *m* [/aki'/ fr. iz *acquitter* poravnati dolg] potrdilo, pobotnica
acta est fabula /ak'ta est fa'bula/ lat. »komedija je končana«, besede iz antičnega gledališča, ko se je »spustila zavesa«; menda tudi zadnje besede rim. cesarja Avgusta
acta, non verba /ak'ta non ver'ba/ lat. dejanj (hočemo), ne besed!
ACTH [= *a*dreno*k*ortiko*t*ropni *h*ormon] vrsta hormona iz hipofize (med.)
action directe /aksiõ' direkt'/ fr. neposreden (nasilen) poseg v politiko ali gospodarstvo
actus purus /ak'tus pu'rus/ lat. »čisti dej«, čista, popolna, nematerialna dejavnost (= bog v sholastični filozofiji Tomaža Akvinskega)
acu tetigisti /a'ku tetigis'ti/ lat. žebljico zadel si na glavico (Plautus)
ad lat. predlog: k, proti, do, za, ob, v...; v raznih zvezah, npr. ad acta
ad- lat. predpona v zloženkah: k, pri-, do-, o(b)- itd.; navadno se asimilira z naslednjim sogl. v ab-, ac-, af-, ag-, al-, an-, ap-, ar-, as-, at-, npr. abreviacija, afiks, agregat
a d. lat. kratica: a dato
A. D. lat. kratica: Anno Domini
-áda -e *ž* [iz gr. pripone *-as, -ad*] samostalniška pripona v zloženkah, npr. monada, gonada, driada
ad absurdum (pripeljati) /ad absur'dum.../ lat. pripeljati do nesmisla, prikazati nesmiselnost česa, gl. deductio ad absurdum
ad acta /ad ak'ta/ lat. naj gre med akte, med spise, v arhiv, tj. stvar je končana
adagietto [/adadže'to/ prim. adagio] ital. *prisl.* v glas. precej počasi; **adagietto** -a *ali neskl. m* skladba ali del take skladbe
adagio [/ada'džo/ ital. iz *ad agio* počasi] *prisl.* v glas. počasi, lahno (med largo — zelo počasi, in andante — zmerno počasi); **adagio** -gia *ali neskl. m* skladba ali del skladbe (lep ~); **adagio assai** /...asa'i/ zelo počasi (glas.)
Ádam -a *m* [iz hebr. *adam* človeško bitje] po bibliji »prvi človek«, ki ga je bog ustvaril iz ila in mu vdihnil dušo
adamít -a *m, nav. v mn.* **adamíti** -ov 1. posmehljivo ime za razne verske ločine, zlasti za levo krilo čeških husitov, ki je zagovarjalo skupno lastnino in vrnitev k naravi (ime se jih je prijelo po nekem voditelju Adamu in ker so hodili v »Adamovi obleki«), 2. nudist
adamsít -a *m* [po amer. iznajditelju Adamsu, + -it] vrsta bojnega strupa, napada kožo in dihala
adaptácija -e *ž* [iz lat. *adaptare* prilagoditi] 1. ureditev, preureditev, prenovitev,

popravljanje (prostorov), 2. prilagajanje, prilagoditev organizmov spreminjajočim se življenjskim razmeram (biol.), 3. prilagoditev očesa svetlobi (med.); **adaptírati** -am urediti, preurediti, prenoviti, popraviti (kake prostore); **adaptírati** -am **se** prilagoditi se (biol., med.)

ad arma /ad ar'ma/ lat. k orožju; *fig.* na delo!

ad astra (per aspera) /ad' as'tra per as'pera/ lat. k zvezdam, k slavi (po trnovi poti); gl. per aspera ad astra

a dato /a da'to/ lat. od danes, od tega dne (naprej)

ad calendas Graecas /ad kalen'das gre'kas/ lat. ob grških kalendah (ki jih ni bilo), »o svetem Nikoli«, tj. nikoli

ad circulandum /ad cirkulan'dum/ lat. v kroženje; o nečem, kar naj gre iz rok v roke

adde /a'de/ lat. dodaj (na receptih)

addenda et corrigenda /aden'da et korigen'da/ lat. dostavki in popravki (največkrat v knjigah)

ad dies vitae /ad di'es vi'te/ lat. za vse življenje, za svoj živi dan, za vedno

addio [/adi'o/ ital. iz *a dio* zbogom] 1. *prisl.* zdravo, srečno (kot pozdrav), 2. *samost. neskl. m* slovo

adekváten -tna -o [lat. *adaequatus* iz *ad-* k, za, *aequus* enak] (popolnoma) skladen, ujemajoč se s čim; enak(šen); primeren; ustrezen (~i pojem); obsegajoč, izražajoč bistvo česa (fil.); **adekvátnost** -i *ž* ujemanje, skladnost s čim

adémpcija -e *ž* [lat. *ademptio* iz *adimere* odvzeti] v pr. odvzetje česa, prikrajšanje, npr. v pravicah

adenalgíja -e *ž* [gr. *aden* žleza, + -algija] bolečine v žlezah (med.)

adènd -énda *m* [iz lat. *addendus* iz *addere* dodati] prištevanec (mat.)

adenítis -a *m* [gr. *aden* žleza, + -itis] vnetje žlez (med.)

adenologíja -e *ž* [gr. *aden* žleza, + -logija] nauk o žlezah (med.)

adenóm -a *m* [nlat. *adenoma* iz gr. *aden* žleza, + -om] žleznjak, žlezna bula (med.)

adépt -a *m* [lat. *adeptus* iz *adipisci* doseči ali spoznati kaj] posvečenec (prvotno alkimist) ali učenec, vpeljan v skrivnosti kakega nauka; izvedenec v čem; *fig.* privrženec (nauka, ločine); nov, vnet privrženec

à deux mains /a dö' mẽ'/ fr. dvoročno (glas.)

ad exemplum /ad eksem'plum/ lat. na primer

adherénca -e *ž* [nlat. *adhaerentia* iz lat. *adhaerere* prijemati se, držati se česa] 1. sprijemnost (lastnost); sprijetost (stanje); sprijetje (dejanje), 2. *fig.* pripadnost, privrženost

adherènt -énta *m* [gl. adherenca] privrženec; **adherénten** -tna -o sprijemljiv; sprijet; prilepljen; prirasel, zrasel

adherírati -am [gl. adherenca] 1. sprijeti se, prilepiti se, držati se skupaj, 2. pripadati (gibanju, stranki); strinjati se s čim

adhezíja -e *ž* [lat. *adhaesio* iz *adhaerere* prijemati se] 1. v fiz. sprijemanje (pojav), sprijetje (dejanje), sprijetost (stanje), sprijemnost (lastnost) med molekulami različnih ali enakih snovi, 2. v med. zraslost, npr. pljučne in prsne mrene; zraslina; **adhezíjski** -a -o ki se tiče adhezije

adhezíven -vna -o [gl. adhezija] sprijemen, sprijemljiv, prilepljiv; **adhezívnost** -i *ž* sprijemnost, adhezijska sprijemljivost, prilepljivost

adhibénda -end *s mn.* [iz lat. *adhibere* uporabiti] 1. priloge (h kakim spisom), 2. pomožna sredstva

adhibícija -e *ž* [lat. *adhibere* uporabiti] uporabljanje; uporaba

ad hoc /ad hok'/ lat. za to, za ta primer, nalašč za to; s tem (vprašanjem) v zvezi, tj. mimo reda, takoj (pojasniti kaj ~)

ad hominem /ad ho'minem/ lat. »človeku primerno«, tj. poslušalcu primeren razlog ali razlog ipd., ki se nanaša na osebo, ne na stvar (= argumentum ad hominem)

adhuc sub iudice lis est /adhuk' sub ju'dice lis est/ lat. »o tem si sodniki še niso na jasnem«, vprašanje še ni rešeno (Horac)

adiabáta -e *ž* [gr. *adiabatos* neprehoden] krivulja, ki prikazuje adiabatične spremembe v diagramih (fiz.); **adiabát(ič)en** -(čn)a -o (potekajoč) brez dovajanja in odvajanja toplote

adiáfora -or *s mn.* [gr. *a* ne-, *diaphoros* različen] »nerazločna«, etično brezbarvna, ne dobra ne zla dejanja pri stgr. stoikih
adiagnóstičen -čna -o [gr. *a* ne-, + diagnostičen] nerazpoznaven, nerazločljiv ali težko razločljiv
adícija -e *ž* [lat. *additio* iz *addere* pridati, dodati] 1. dodajanje, 2. v mat. seštevanje, prištevanje (= adiranje); **adicíjski** -a -o ki se tiče adicije (~i stroj = seštevalnik)
adicionálen -lna -o [gl. adicija] dodaten, dopolnilen
adicírati -am [iz lat. *addicere* priznati] sodno priznati
adieu [/adjö'/ fr. iz *à Dieu* zbogom] 1. *prisl.* zdravo, srečno (kot pozdrav), 2. *samost. neskl. m* slovo
adíjo [ital. *addio*] zbogom
adíkcija -e *ž* [lat. *addictio* iz *addicere* priznati] sodno priznanje, prisoditev, npr. dediščine
adinámičen -čna -o [gr. *a* ne-, + dinamičen] slab(oten), onemogel; nezmožen; nerazgiban; **adinamíja** -e *ž* slabost, nemoč; oslabelost, onemoglost; nezmožnost
ad infinitum /ad infini'tum/ lat. brez konca in kraja, v neskončnost, v nedogled
ad informandum /ad informan'dum/ lat. v vednost, na znanje
ad interim /ad in'terim/ lat. začasno
adipózen -zna -o [nlat. *adiposus* masten] tolst, debelušen, zamaščen
adíranje -a *s* [iz lat. *addere* pridati, dodati] seštevanje; **adírati** -am dodajati; kopičiti; seštevati, prištevati
à discrétion /a diskresjõ'/ fr. na voljo, na razpolago
aditíven -vna -o [lat. *additivus* iz *addere* pridati] nakopičen; v mat. prišteven, ki se lahko prišteje
ádjektiv -a *m, mn. nav.* **ádjektiva** -iv *s* [lat. *adiectivum* iz *adiicere* pridejati] pridevnik (slovn.); **ádjektiven** -vna -o pridevniški (~a raba)
adjudicírati -am [iz lat. *adiudicare* prisoditi] prisoditi, s sodbo priznati kaj; **adjudikácija** -e *ž* prisodba, sodno priznanje, zlasti lastninske pravice
adjúnkt -a *m* [lat. *adiunctus* iz *adiungere* pridružiti] pristàv, pomožni uradnik, zlasti na sodišču; **adjunktúra** -e *ž* službeno mesto adjunkta; pomožni urad
adjustírati -am [iz nlat. *adjustare* urediti] 1. urediti, pripraviti; opremiti (~ stroj), 2. poravnati (~ spor), 3. (službeno) obleči, opremiti, s potrebnim oskrbeti, 4. preizkusiti, npr. mere in uteži
adjutánt -a *m* [lat. *adiutans* iz *adiutare* pomagati] 1. vojaški pribočnik, častnik, ki opravlja določene naloge v štabu itd., 2. neka zvrst štorklje
adjútor -ja *m* [lat. *adiutor* iz *adiutare* pomagati] pomočnik, sodelavec
adjútum -a *m* [lat. *adiutum*] pomoč, podpora, prispevek v denarju
adjuvácija -e *ž* [iz lat. *adiuvare* podpirati, pomagati] pomoč, podpora
adjuvánt -a *m* [lat. *adiuvans*] 1. pomočnik, 2. pomagalo, 3. dodatek glavnemu zdravilu
adlátus -a *m* [lat. *ad* ob, *latus* stran] (dodeljen) pomočnik, namestnik; svetovalec
ad libitum /ad li'bitum/ lat. v glas. po želji, na izbiro, po volji, poljubno (peti ali igrati)
ad litteram /ad li'teram/ lat. natančno po črki, dobesedno (navajati avtorja ~)
ad marginem /ad mar'ginem/ lat. na rob, v opombo
ad mensuram /ad menzu'ram/ lat. po meri
administrácija -e *ž* [lat. *administratio* iz *ad-*, *minister* služabnik] 1. uprava, upravništvo, 2. uradovanje, opravljanje kakih poslov, zlasti javnih, npr. sodstva, šolstva ...; pisarniško poslovanje, 3. upravna oblast; vlada (v ZDA); **administracíjski** -a -o upraven, upravniški, na upravi sloneč
administratíven -vna -o [lat. *administrativus*] upraven; uradniški, pisarniški (~o reševanje)
administrátor -ja *m* [gl. administracija] 1. kdor vodi administracijo ali dela v administraciji, 2. upravnik; upravitelj; oskrbnik; **administrírati** -am upravljati kaj
admirál -a *m* [angl. *admiral* iz fr. iz ar. *amir al-bahr* »zapovednik morja«] 1. vrhovni poveljnik mornarice; najvišji častniški čin v mornarici, 2. vrsta metuljev (zool.)

admiralitéta -e *ž* [gl. admiral] 1. vrhovni urad vojne mornarice, 2. admiralski zbor kake mornarice

admisíja -e *ž* [lat. *admissio* iz *admittere* pripustiti, dovoliti] 1. sprejem, 2. pripustitev, dovoljenje (priti h komu); dostop h komu, 3. polnitev, puščanje pare v parno turbino (str.)

admitánca -e *ž* [lat. *admittere* pripustiti] popolna prevodnost (elektr.)

admodiácija -e *ž* [nlat. *admodiatio* iz lat. *modius* korec, ker je zakupnik izročil lastniku nekaj pridelka] dajanje v zakup

admonícija -e *ž* [lat. *admonitio* iz *admonere* opomniti] opomin, svarilo, npr. na zanemarjanje dolžnosti; ukor

admonitórij -a *m* [nlat. *admonitorium*] opomin (dopis)

ad multos annos /ad mul'tos a'nos/ lat. na mnoga leta!

adnéks -a *m* [iz lat.] gl. aneks

adnotácija -e *ž* [lat. *adnotatio* iz *adnotare* zabeležiti] 1. zapisek, opazka, pripomba, 2. zaznamba (vrsta vpisa v zemljiško knjigo)

ad notam /ad no'tam/ lat. v vednost, na znanje

adnotátor -ja *m* [gl. adnotacija] zapisovalec; **adnotírati** -am zapisati kaj

ad oculos demonstrare /ad o'kulos demonstra're/ lat. očitno, nazorno pokazati ali dokazati

adolescénca -e *ž* [lat. *adolescentia*] 1. mladost, mladostna doba (med puberteto in zrelo dobo), 2. mladina; **adolescénčen** -čna -o iz (ali ki se tiče) adolescence, mladostniški

adolescènt -énta *m* [gl. adolescenca] mladostnik; *pejor.* zelenec

Adonái [hebr.] »moj gospod«; Judje niso smeli izgovarjati božjega imena Jahve, zato so uporabljali besedo »Adonai«

adón(ij)ski -a -o [nlat. *adonicus*, verz je bil baje prvotno rabljen v pesmih o Adonisu] 1. ki se tiče Adonisa, 2. v metriki: (verz) sestavljen iz daktila, ki mu sledi spondej ali trohej

Adónis -a *m* [gr. *Adonis*] v stgr. mit. lep mladenič, tip moške lepote (za njegovo ljubezen sta tekmovali boginji Afrodita in Perzefona); *fig.* **adónis** -a *m* 1. lepotec; *pejor.* gizdalin, 2. rastlina, 3. metulj

adópcija -e *ž* [lat. *adoptio* iz *adoptare* izbrati; posvojiti] posvojitev (posinovljenje ali pohčerjenje), pravni akt, s katerim kdo sprejme tujega otroka za svojega; **adopcíjski** -a -o ki se tiče adopcije

adoptácija -e *ž* [lat. *adoptatio*] posvojitev (= adopcija)

adoptánt -a *m* [gl. adoptacija] posvojitelj, kdor koga posvoji

adoptát -a *m ali* **adoptíranec** -nca *m* [gl. adoptacija] posvojenec, kogar kdo posvoji, posinovljenec; **adoptíranka** -e *ž* posvojenka, pohčerjenka

adoptírati -am [lat. *adoptare*] posvojiti, vzeti za svojega, posinoviti ali pohčeriti; *fig.* prisvojiti si kaj; **adoptíven** -vna -o posvojen, posinovljen, pohčerjen(a)

adorácija -e *ž* [lat. *adoratio* iz *adorare* častiti, moliti] čaščenje, izkazovanje časti (božanstvu); spoštovanje; *fig.* oboževanje, (silna) ljubezen

adorátor -ja *m* [lat. *adorator*] častilec, oboževalec; **adorírati** -am častiti, moliti koga (kaj); spoštovati; oboževati

ad patres /ad pa'tres/ lat. k očetom (iti), tj. umreti

ad publicandum /ad publikan'dum/ lat. v objavo

ad ratificandum /ad ratifikan'dum/ lat. v potrditev, kar je treba potrditi

ad referendum /ad referen'dum/ lat. v poročanje, naj se poda poročilo

ad rem /ad rem'/ lat. (vrni se) k stvari, k vprašanju

adréma -e *ž* [okr. nem. Adres*sier*ma*schine*] stroj za tiskanje stalnih, ponavljajočih se naslovov, npr. časniških naročnikov

adrenalín -a *m* [lat. *ad* ob, *renalis* ledvičen, + -in] 1. hormon malih ledvic, ki pospešuje delovanje srca, zožuje žile ipd., 2. zdravilo (bel kristalast prašek) s tem hormonom

adrésa -e *ž* [fr. *adresse* iz *adresser* nasloviti] 1. naslov, tj. ime, priimek in kraj, kjer kdo stanuje, 2. spomenica, vrsta slovesnega pisma; poslanica — npr. volivcem ali vladarju, 3. svečana kolektivna voščilnica

adresánt -a *m* [gl. adresa] naslovitelj, pošiljatelj, kdor pošilja kako pismo, pošiljko ali poslanico

adresár -ja *m* [gl. adresa] naslovnik, po abecedi urejen seznam naslovov, največkrat knjiga

adresát -a *m* [gl. adresa] naslovljenec, prejemnik, oseba, ustanova ipd., kateri je naslovljeno pismo ipd.

adresírati -am [gl. adresa] napisati naslov; nasloviti kaj na koga

adskribírati -am [lat. *ad* k, *scribere* pisati] pripisati kaj

adskrípcija -e *ž* [lat. *adscriptio*] pripis, (pismeni) dostavek

adsórbens -a *m* [lat. *ad* k, *sorbere* srkati] pri adsorpciji snov, ki se adsorbira (fiz., kem.)

adsorbírati -am [gl. adsorbens] v fiz., kem. prisrkati, zgostiti (pline, tekočine) na površju trdnih snovi

adsórpcija -e *ž* [gl. adsorbens] prisrkanje, zgostitev plinov ali tekočin na površju trdnih snovi; **adsorpcíjski** -a -o iz (ali ki se tiče) adsorpcije

adúkcija -e *ž* [iz lat. *adductio* iz *adducere* pritegniti] v fiziol. pritezanje, pritegnitev uda (k središčnici)

adúktor -ja *m* [gl. adukcija] v anat. (mišica) primikalka, pritegovalka

adulácija -e *ž* [lat. *adulatio* iz *adulari* prilizovati se] prilizovanje ali hvaličenje

adúlter -ja *m* [lat. *adulter* iz *adulterare* prešuštvovati, iz* *ad-*, *alter* drug; ponarejati] prešuštnik, kdor prešuštvuje; **adúltera** -e *ž* prešuštnica

adulterácija -e *ž* [lat. *adulteratio* iz *adulterare*] ponarejanje, zlasti denarja; ponaredek; **adulterátor** -ja *m* ponarejevalec

adultêrij -a *m* [lat. *adulterium*] prešuštvo, tj. kršenje zakonske zvestobe

adult school /ədʌlt' sku:l/ angl. »šola za odrasle«, vrsta angl. ljudske visoke šole

adumbrácija -e *ž* [lat. *adumbratio* iz *ad-*, *umbra* senca] senčenje; obris, oris v glavnih potezah

ad usum /ad u'zum/ lat. za rabo, za potrebo (ali: kot je običaj)

ad usum Delphini /ad u'zum delfi'ni/ lat. »za kraljeviča«, po izdajah lat. pisateljev, prirejenih za sina Ludvika XIV., označujemo danes s tem v razne namene prirejene izdaje

ad usum internum /ad u'zum inter'num/ lat. za domačo, notranjo rabo

ad usum proprium /ad u'zum pro'prium/ lat. za svojo rabo

adút -a *m* [iz fr. *à tout* za vse] 1. pri kartah najmočnejša barva, ki jemlje vse druge; *fig.* za vse uspešno sredstvo; sposoben človek, 2. najvišja ocena pri kegljanju

ad valorem /ad valo'rem/ lat. po (pravi) vrednosti

advènt -énta *m* [lat. *adventus* prihod, iz *advenire* priti; bližati se] v liturg. predbožični čas, štirje tedni pred božičem, čas priprav na »prihod«, tj. rojstvo Kristusovo

adventíst -a *m* [gl. advent] privrženec adventizma; **adventízem** -zma *m* kršč. ločina, ki pričakuje ponoven, skorajšnji Kristusov prihod in njegovo tisočletno vlado

adventíven -vna -o [nlat. *adventivus*] naključen; priseljen (rastlina ali žival), tuj; v bot., zool. nastopajoč na nepravem mestu; nadomesten (~a korenina)

advêrb -a *m* [lat. *adverbium*, *ad* k, *verbum* beseda] prislov, tj. vrsta členkov, ki natančneje določajo glagole, pridevnike itd. glede na kraj, čas, vzrok… (slovn.); **adverbiálen** -lna -o prisloven

ad verbum /ad ver'bum/ lat. dobesedno

adverzatíven -vna -o [lat. *adversativus* iz *adversari* nasprotovati] nasproten; protiven (slovn.); **adverzatívni vezniki** v slovn. protivni vezniki: ali, toda, vendar…

ad vocem /ad vo'cem/ lat. »k besedi« (je treba reči), k temu bi pripomnil…

advokát -a *m* [lat. *advocatus* iz *advocare* klicati, poklicati na pomoč] odvetnik, pravni zastopnik; *fig.* zagovornik, branilec; **advokatúra** -e *ž* 1. odvetništvo, opravljanje odvetniškega poklica, 2. odvetniška pisarna

AEG [nem. *Allgemeine Elektrizitätsgesellschaft* Splošna elektriška družba] kratica za znano nem. elektr. industr. družbo

aequam memento rebus in arduis servare mentem /ekvam' memen'to re'bus in ar'duis' serva're men'tem/ lat. tudi v neprilikah ohrani mirno kri (Horac)

aere perennius /e're pere'nius/ lat. trajnejši od brona, gl. exegi monumentum…

áero- [gr. *aer*, lat. *aer* zrak] v sestavljenkah, npr. aeroplan

aeróba -e *ž* [iz gr.] gl. aerobij; **aeróben** -bna -o (organizem), ki potrebuje za življenje kisik

áerobát -a *m* [aero- + -bat iz gr. *bainein* iti] plesalec na vrvi; *fig.* kdor hodi po oblakih (Aristofanov naziv za spekulativne filozofe, zlasti sofiste)

aeróbij -a *m* [nlat. *aerobium* iz: aero- + gr. *bios* življenje] vrsta bakterij ali drugih mikroorganizmov, ki potrebujejo za življenje in razvoj prosti kisik, v naspr. z anaerobiji

áerobiónt -a *m* [iz gr.] gl. aerobij

áerobús -a *m* [aero- + -bus, zadnji zlog od lat. *omnibus* vsem] veliko potniško letalo

áerodinámičen -čna -o [aero- + dinamičen] iz (ali ki se tiče) aerodinamike; narejen v taki obliki, da najlaže premaguje zračni upor (~o letalo); **áerodinámika** -e *ž* v fiz. nauk o gibanju zraka in drugih plinov ter o silah, ki delujejo pri gibanju teles v zraku

áerodróm -a *m* [aero- + gr. *dromos* tek; tekališče] letališče

áerofagíja -e *ž* [aero- + -fagija] (bolezensko) požiranje zraka

áerofobíja -e *ž* [aero- + -fobija] strah pred zrakom, zlasti pred prepihom (med.)

áerofotografíja -e *ž* [aero- + fotografija] 1. fotografiranje iz zraka, 2. tak posnetek

áerofotogrametríja -e *ž* [aero- + fotogrametrija] fotogrametrično merjenje s fotografiranjem iz zraka

áerográm -a *m* [aero- + -gram] 1. pismo, poslano z letalsko pošto, 2. grafični prikaz toplote in vlažnosti zraka

áerohidroplán -a *m* [aero- + hidroplan] amfibijsko letalo (pristaja na suhem in na vodi)

áeroklúb -a *m* [aero- + klub] društvo za pospeševanje letalstva

áerokonvój -a *m* [aero- + konvoj] zračni konvoj

áerolínija -e *ž* [aero- + linija] zračna proga (za potovanje z letalom)

áerolít -a *m* [aero- + -lit] izpodnebnik, meteor, pretežno iz kamna

áerologíja -e *ž* [aero- + -logija] v meteorol. raziskovanje višjih plasti atmosfere in nauk o tem

áeromehánika -e *ž* [aero- + mehanika] v fiz. nauk o gibanju in ravnotežju zraka in drugih plinov; deli se na aerodinamiko in aerostatiko

áerométer -tra *m* [aero- + -meter] zrakomer, priprava za merjenje teže, gostote itd. zraka in drugih plinov

áeromíting -a *m* [aero- + miting] letalski miting

áeronávt -a *m* [aero- + gr. *nautes* mornar] zrakoplovec, pilot ali potnik na zrakoplovu; **aeronávtičen** -čna -o ki se tiče aeronavta ali aeronavtike

áeronávtika -e *ž* [aero- + navtika] zrakoplovstvo; nauk o zračni plovbi

áeroplán -a *m* [aero- + lat. *planum* ravan, ploskev] letalo

áeropórt -a *m* [aero- + lat. *portus* pristan] večje letališče, kjer se križajo pomembne zračne poti

áeroskóp -a *m* [aero- + -skop] priprava za jemanje vzorcev zraka in mikroskopsko preučevanje prahu in bakterij ipd. v njem

áerostát -a *m* [aero- + gr. *statos* stoječ] zrakoplov ali balon, napolnjen s plinom, lažjim od zraka

áerostátika -e *ž* [aero- + statika] v fiz. znanost o ravnotežju plinov, zlasti zraka

áeroterapíja -e *ž* [aero- + terapija] zdravljenje z zrakom, zlasti s spremembami zračnega tlaka, višinskim zrakom ipd.

áerotranspórt -a *m* [aero- + transport] zračni transport

afazíja -e *ž* [gr. *aphasia* iz *a* ne-, *phasis* glas, govor] v med. delna ali popolna nezmožnost za govorjenje ali umevanje govora

afebrílen -lna -o [gr. *a* ne-, + febrilen] brez vročine (med.)

afékcija -e *ž* [lat. *affectio* iz *afficere* zadeti; vznemiriti; napasti] 1. vznemirjenost; čustvena razvnetost, 2. naklonjenost; ljubezen, 3. obolenje, okužitev (med.)

afékt -a *m* [lat. *affectus*] zelo močno, kratkotrajno čustvo (navdušenje, strah, žalost ipd.); čustvena razvnetost; strast; **v afékt**u v navdušenju ali razburjenju (= brez pomisleka), iz strasti

afektácija -e *ž* [lat. *affectatio* iz *affectare* hlepeti po čem] nenaravno, prisiljeno vedenje, izražanje ipd.; spakovanje

afektíran -a -o [gl. afektacija] prisiljen, narejèn, spakujoč se, izumetničen; **afek-**

tírati -am se prisiljeno, narejeno se vesti, spakovati se

afektíven -vna -o [nlat. *affectivus*] vznemirjen; čustveno razvnet, strasten

afektuózen -zna -o [nlat. *affectuosus*] ljubezniv, ljubezni poln, prisrčen

afél(ij) -(ij)a *m* [gr. *apo* od, *helios* sonce] v astr. točka, v kateri se Mesec ali kako drugo nebesno telo najbolj oddalji od Sonca, prim. perihel(ij)

afêra -e *ž* [fr. *affaire* stvar, posel, zadeva] spor, prepir; pravda; zlasti: neprijetna ali sumljiva zadeva

aferéza -e *ž* [gr. *aphairesis* odvzetje] v slovn. opuščanje črke ali zloga v začetku besede, npr. Nace namesto Ignacij

affaire [fr.] gl. afera

affaire d'amour /afɛr′ damur′/ fr. ljubezenska zadevica; ljubimkanje

affaire de coeur /afɛr′ də kœr′/ fr. srčna, ljubezenska zadevica

affaire d'honneur /afɛr′ dɔnœr′/ fr. stvar časti, častna zadeva; *fig.* dvoboj

affettuoso [/afetuo′zo/ ital. iz *affetto* čustvo] *prisl.* izrazito, toplo, z občutkom (glas.)

affiche [fr.] gl. afiša

affidávit -a *m* [3. os. edn. perf. od lat. *affidare* poveriti] pismena izjava s prisego pred uradno osebo

affrettando /afretan′do/ ital. *prisl.* pospešeno, čedalje hitreje (glas.)

aficírati -am [lat. *afficere* zadeti; napasti] zadeti; vznemiriti; razgibati; napasti, okužiti (bolezen); gl. afékcija

afíks -a *m* [fr. *affixe* iz lat. *affixum* iz *affigere* pripeti, natakniti] 1. privesek, 2. pripona ali predpona (slovn.)

afiliácija -e *ž* [iz lat. *affiliare* posvojiti, iz *filius* sin] 1. posvojitev, posinovljenje ali pohčerjenje, 2. včlanjenje, 3. priključitev h kakemu podjetju (trg.), 4. društvo, zveza, združenje; **afiliírati** -am 1. posvojiti, posinoviti ali pohčeriti, 2. včlaniti, 3. trg. priključiti, spojiti (eno podjetje z drugim), združiti

afinácija -e *ž* [fr. *affiner* očistiti] 1. čiščenje sladkornega sirupa (= izločanje primesi), 2. izločanje plemenitih kovin iz drugih spojin

afinitéta -e *ž* [lat. *affinitas* iz *affinis* soseden; soroden] 1. sorodnost, podobnost, 2. sorodstvo po zakonski zvezi (ne po krvi), 3. v kem. sila, ki veže prvine v spojine

afirmácija -e *ž* [lat. *affirmatio* iz *affirmare* pritrditi, potrditi] 1. trditev, 2. potrditev česa (kot izjava ali pravni akt); podkrepitev, 3. v fil. prva stopnja dialektičnega razvojnega procesa, kot jo je formuliral nem. filozof Hegel (naspr. negacija), 4. utrditev, uveljavitev, uveljavljenje česa

afirmatíven -vna -o [nlat. *affirmativus*] trdilen, pritrdilen

afirmírati -am [gl. afirmacija] trditi; potrditi; utrditi, uveljaviti; **afirmírati** -am **se** utrditi, uveljaviti se, priti do veljave

afíša -e *ž* [fr. *affiche* iz lat. *affigere* pritrditi] lepak, razglas, objava, oznanilo; **afišírati** -am razglasiti, objaviti, oznaniti (z lepaki ipd.)

aflíkcija -e *ž* [lat. *afflictio*] 1. udarec, nesreča; bol, bolest; žalost, 2. potrtost, užaloščenost

afóničen -čna -o [gr. *aphonos* iz *a* ne-, *phone* glas] 1. brezglasen, v zvezi z afonijo, 2. v fonetiki: nem; **afonija** -e *ž* brezglasje, izguba glasu pri nekaterih boleznih grla ali živcev (med.)

aforíst -a *m* [gl. aforizem] pisec aforizmov; **aforístičen** -čna -o v obliki aforizma, poln aforizmov; *fig.* klen, kratkorečen, kratek in jedrnat; **aforístičnost** -i *ž* izražanje v aforizmih; klenost, kratkorečnost, jedrnatost

aforízem -zma *m* [gr. *aphorismos* iz *aphorizein* omejiti] 1. rek, iver, tj. kleno, duhovito izražena misel, domislica ipd. (znanega avtorja), 2. resnica v jedrnati obliki

a fortiori /a fortio′ri/ lat. tem bolj (utemeljeno), tem več (razlogov je za kaj)

AFP fr. kratica: Agence France Presse

afrík -a *m* [fr. *Afrique* Afrika] »trava« iz palmovih vlaken za polnjenje posteljnih žimnic

afrikaans -a *m* /afrikans′/ hol. dialekt v Južni Afriki

Afrikánd -a *m*, *nav. v mn.* **Afrikándi** -ov [iz hol.] v Južni Afriki rojeni belci, v ožjem smislu belci holandskega rodu, tj. Buri

afrikáta -e *ž* [iz lat. *affricare* natreti] v fonetiki: iz zapornika in pripornika zlit soglasnik, npr. c (t + s), č (t + š) itd.

Afrodíta -e *ž* [gr. *Aphrodite* iz *aphros* morska pena] v stgr. mit. boginja ljubezni in lepote, rojena iz morske pene, ideal ženske lepote (prim. Venera); **afrodítski** -a -o ki se tiče Afrodite; *fig.* ljubezenski

afrodizíak(um) -a *m*, *mn.* **afrodizíaka** -ak *s* [iz gr. *aphrodisiakos* zbujajoč spolnost] spolno dražilo, sredstvo za zbujanje spolnega nagona

afrodizíja -e *ž* [gl. afrodiziak] pretirano razvit spolni nagon, čezmerna spolnost

afrónt -a *m* [fr. *affront* iz ital. *affronto*] žalitev, sramotenje; oster javni nastop proti komu, napad na koga

áfte, áft *ž mn.* [lat. *aphthae* iz gr. *aphthai*] v med. ustni oprh, vrsta izpuščajev

Ag [lat. *argentum*] znak za kem. prvino: srebro

A.G. [nem. *Aktiengesellschaft*] delniška družba

ága -a *in* -e *m* [tur. *aga* starejši; gospod] 1. nekdanji naslov turških dostojanstvenikov (za imenom, npr. Čengić ~), 2. nekdanji zemljiški gospod v Bosni in Hercegovini

Agamémnon -a *m* [gr. *Agamemnon*] v stgr. mit. kralj v Mikenah, glavni poveljnik Grkov v trojanski vojni, oče Oresta, Elektre in Ifigenije

agámičen -čna -o [gr. *a* ne-, *gamos* zakon] 1. samski, brezzakonski, 2. brezcveten (bot.), 3. nespolen (biol.); **agamíja** -e *ž* 1. samstvo, brezzakonstvo, 2. v bot. brezcvetnost (= kriptogamija), 3. nespolno razmnoževanje (biol.); **agamíst** -a *m* zakrknjen samec, neporočen moški

agápa -e *ž* [gr. *agape* ljubezen do bližnjega — v naspr. z erosom] bratovski obed, skupni obed po verskih obredih (pri prvih kristjanih); *fig.* ljubezen do bližnjega

ágar -ja *m* [iz malaj.] gl. agaragar

agarágar -ja *m* [iz malaj.] žoličasta snov iz nekih morskih alg; uporablja se v apreturi, za gojenje mikrobov ipd.

agatologíja -e *ž* [gr. *agathos* dober, + -logija] etični nauk o najvišjem dobrem

agáva -e *ž* [iz gr. *Agaue* l. i. iz *agauos* lep, plemenit] tropska, aloi podobna rastlina z velikimi, mesnatimi listi, doma iz Južne Amerike; ima veliko vrst

Agence France Presse /ažãs′ frãs prɛs/ fr. Francoski poročevalski urad

agencíja -e *ž* [iz lat. *agentia*, mn. od *agens*] 1. posredovalnica; posredništvo, 2. zastopstvo, predstavništvo (= agentura), 3. poročevalski urad, npr. Tanjug, Reuter

agéncije -ij *ž mn.* [iz lat. mn. *agentia*] kemično delujoče snovi, kemikalije

agénda -e *ž* [gl. agende] v liturg. 1. obred, 2. obrednik

agénde -end *ž mn.* [lat. *agendum*, mn. *agenda*, gerundiv od *agere* delati, tj. kar je treba delati] 1. delo, poslovanje, 2. (delovno) področje, obseg dela, 3. (delovni) dnevnik ali vpisnik

agenezíja -e *ž* [gr. *a* ne-, *genesis* postanek] 1. neplodnost pri ženskah, 2. nepopoln razvoj telesnih organov (fiziol.)

ágens -a *m* [lat. *agens*, delež. od *agere* delati] v fil. in med. delujoč ali učinkujoč vzrok, snov ali sila (ki povzroča kake pojave); *fig.* vodilo, gibalo, »duša« česa

agènt -énta *m* [lat. *agens*, *agentis* iz *agere* delati] opravnik; trgovski potnik; posrednik (kake osebe, ustanove, stranke), vsak, kdor je plačan, da opravlja kaj za koga; *fig.* plačanec; podžigač, hujskač

agent provocateur /ažã′ prəvɔkatœr′/ fr. plačan izzivač, ki navaja ljudi k nepremišljenim dejanjem, ali skrivni policijski agent, ki si npr. skuša pridobiti revolucionarja, da bi ga ujel v past

agentúra -e *ž* [gl. agent] 1. delovno področje agenta, 2. posredništvo; zastopstvo, predstavništvo, 3. poslovalnica; podružnica

age quod agis /a′ge kvod a′gis/ lat. »delaj, kar delaš«, tj. če si se lotil dela, pošteno delaj (in ne izgubljaj časa)

ager publicus /a′ger pub′likus/ lat. pri Rimljanih državna, največkrat osvojena zemlja, ki je rabila javnim namenom ali pa so jo dajali dosluženim vojakom

aggio -gia *m* [ital.] gl. ažija

agílen -lna -o [lat. *agilis*] delaven, marljiv, prizadeven; spreten, gibčen; živahen; **agílnost** -i *ž* delavnost, marljivost; gibčnost, okretnost; živahnost (pri delu)

áginica -e *ž* [gl. aga] žena age

agírati -am [iz lat. *agere* delati] del(ov)ati; ravnati; opravljati kako delo; mahati, opletati z rokami (med govorjenjem)

agitácija -e *ž* [lat. *agitatio* iz *agitare* razgibati, podžigati] 1. nemir(nost), premetavanje bolnika, 2. podžiganje, navduševanje za kaj, širjenje idej s kakim neposrednim namenom, ali prepričevanje, pridobivanje ljudi za neposreden namen, npr. podpis posojila, prim. propaganda; *fig. pejor.* podpihovanje, hujskanje; **agitacíjski** -a -o ki se tiče agitacije; hujskajoč, podpihujoč (~i govor)

agitato /adžita'to/ ital. *prisl.* živahno, strastno (glas.)

agitátor -ja *m* [gl. agitacija] 1. kdor opravlja agitacijo, kdor agitira za kaj; *fig. pejor.* podpihovalec, hujskač, 2. mešalnik (stroj, posoda...); **agitírati** -am podžigati, navduševati, pridobivati za kaj; opravljati agitacijo; *fig. pejor.* podpihovati, hujskati

agítka -e *ž* [gl. agitacija] agitacijsko propagandna igra

agítprop -a *m* (kratica) oddelek za *agit*acijo in *prop*agando pri centralnih komitejih in drugih organih komunističnih partij

aglomerácija -e *ž* [lat. *agglomeratio* iz *agglomerare* strniti, pridružiti] kopičenje, sprijemanje različnih drobcev, rudnin ipd. v večje gmote

aglomerát -a *m* [lat. *agglomeratum*] sprimek, skupek (različnih drobcev, rudnin, prahu...); *fig.* nekaj, kar vsebuje raznorodne dele, člene ipd., mešanica

aglutinácija -e *ž* [lat. *agglutinatio* iz *agglutinare* prilepiti] 1. (z)lepljenje, zlepljanje česa, 2. v med. zlepljanje staničja (okrajevin pri ranah) s sokrvco, 3. kopičenje bakterij ali rdečih krvnih telesc (zaradi učinkov seruma), 4. lepljenje pripon na korene (slovn.); **aglutinacíjski** -a -o ki se tiče aglutinacije; **aglutinacíjski jeziki** jeziki, ki ne oblikujejo besed s pregibanjem, temveč z lepljenjem pripon na korene, npr. tur. oda — soba, odalar — sobe, odalarda — v sobah itd.; **aglutinírati** -am (pri)lepiti; (z)lepiti se; povzročiti zlepljenje, izvesti aglutinacijo

agnát -a *m* [lat. *agnatus*] sorodnik po moški, očetovi strani, prim. kognat

agnómen -a *m* [lat. *ag* = *ad* k, *nomen* ime] častni priimek pri starih Rimljanih, npr. Publius Cornelius Scipio *Africanus*

agnoscírati -am [lat. *agnoscere* spoznati] spoznati; priznati ali ugotoviti istost ali pravilnost česa

agnosticízem -zma *m* [gr. *a* ne-, *gnosis* znanje; spoznanje] smer v filozofiji, ki taji možnost popolnega spoznanja objektivnega sveta (taka je npr. Kantova »stvar sama na sebi«); izraz je vpeljal v filozofijo angl. naravoslovec Huxley; **agnóstičen** -čna -o na agnosticizmu sloneč; **agnóstik** -a *m* privrženec agnosticizma; *fig.* dvomljivec, kdor težko kaj verjame

agnozíja -e *ž* [gr. *a* ne-, *gnosis* znanje; spoznanje] 1. nevednost (pri Sokratu izhodišče filozofije: vem, da nič ne vem), 2. nezmožnost spoznavanja predmetov ali pojavov (bolnik predmete zaznava, a jih ne spozna)

-agóg -a *m*, **-agogíja** -e *ž* [gr. *agogos* vodnik, iz *agein* voditi] v sestavljenkah, npr. pedagog

agógika -e *ž* [gr. *agein* voditi] individualno oblikovanje tempa pri glasbenih interpretacijah in nauk o tem

agón -a *m* [gr. *agon*] pri starih Grkih, 1. tekma, tekmovanje, 2. srednji, glavni del atiške komedije

agonía -e *ž* [gr. *agonia* boj] smrtni boj, umiranje, poslednji zdihljaji (biti v ~i)

agoníst -a *m* [gr. *agonistes* borec] pri starih Grkih borec, tekmovalec, npr. na olimpijskih igrah, ali igralec

ágora -e *ž* [gr. *agora* trg; zbor] v stari Grčiji, 1. glavni trg v stgr. mestih (tam so bila zborovanja), 2. zbor, ljudsko zborovanje

agráfa -e *ž* [fr. *agrafe* iz stgerm. *chrapho**] sponka, zaponka na obleki; spenjača

agrafíja -e *ž* [gr. *a* ne-, + -grafija] v med. delna ali popolna nezmožnost za pisanje (zaradi poškodbe možganskega centra)

agrárec -rca *m* [iz lat. *ager* polje, zemljišče] 1. zemljiški lastnik, 2. pristaš politike ali stranke, ki brani koristi zemljiških lastnikov, zlasti veleposestnikov; **agráren** -rna -o poljedelski; kmetijski; zemljiški, zemljiško lastnino zadevajoč; **agrárna refórma** reforma v zemljiški lastnini, bolj ali manj radikalen poseg države v zemljiške odnose (delitev veleposestniške zemlje, tj. kapit. odprava

fevdalnih odnosov v kmetijstvu, ali revolucionarni ukrep socialistične države, pri nas 1945 z zakonom o agrarni reformi)

agrarizácija -e *ž* [gl. agrarec] spreminjanje nekmetijske zemlje v kmetijsko

agravácija -e *ž* [iz lat. *aggravare* poslabšati, iz *gravis* težak] 1. obtežitev, obremenitev, 2. poslabšanje (bolezni), 3. poostritev (kazni), 4. v psihiatriji: namerno pretiravanje svoje bolezni

agreement -a *m* [angl.] gl. gentlemen's agreement

agregácija -e *ž* [lat. *aggregatio* iz *aggregare* pridružiti, *ad-* + *grex, gregis* čreda] 1. kopičenje; spojitev; pridružitev, 2. iz posameznih delov, prvin ipd. sestavljena celota, 3. sprejem, npr. v kako družbo

agregát -a *m* [lat. *aggregatum* iz *aggregare* pridružiti] 1. skupek istovrstnih delov, delcev, stvari ipd. (naspr. konglomerat), 2. mnogočlenski izraz (mat.), 3. sestava dveh ali več samostojnih strojev v eno celoto (tehn.), 4. v kem. zmes (v naspr. s spojino); **agregátno stanje** v fiz. oblika, v kateri se kaže snov (imamo troje agregatnih stanj: trdno, tekoče in plinasto)

agremá -ja *m* [fr. *agrément* iz *agréer* odobriti] 1. odobritev, pritrditev, 2. privolitev vlade pri imenovanju novega diplomatskega predstavnika

agresíja -e *ž* [lat. *aggressio* napad] (neizzvan) napad, zlasti na drugo državo; napádalnost; **agresíven** -vna -o napadalen; nasilen; vsiljiv

agrésor -ja *m* [lat. *aggressor*] napadalec (fašistični ~)

ágri- [lat. *ager, agri* polje, gr. *agros* polje] v sestavljenkah, npr. agrikultura, agronom

agrikultúra -e *ž* [lat. *agricultura, ager* polje, *cultura* obdelovanje] obdelovanje zemlje, poljedelstvo; **agrikultúren** -rna -o poljedelski, iz (ali ki se tiče) agrikulture

agripníja -e *ž* [gr. *agrypnia*] nespečnost (med.)

ágro- [iz lat., gr.] gl. agri-

ágrobiologíja -e *ž* [agro- + biologija] znanost o splošnih zakonitostih in uporabi biologije v kmetijstvu

ágrobotánika -e *ž* [agro- + botanika] področje botanike, ki preučuje lastnosti kulturnih rastlin

ágrokemíja -e *ž* [agro- + kemija] področje kemije, ki preučuje vpliv zemljišč na razvoj kulturnih rastlin

ágrokombinát -a *m* [agro- + kombinat] kmetijski veleobrat, kombinat, združujoč več različnih proizvodnih enot

ágromeliorácija -e *ž* [agro- + melioracija] izboljšanje plodnosti zemlje; **ágromelioracíjski** -a -o izboljšujoč plodnost zemlje (~i ukrepi)

agronóm -a *m* [gr. *agronomos*, gl. agro- + -nom] strokovnjak za agronomijo; **agronomíja** -e *ž* veda o obdelovanju zemlje (poljedelstvu) in kmetijstvu sploh

agrotéhničen -čna -o [agro- + tehničen] iz (ali ki se tiče) agrotehnike; **agrotéhnika** -e *ž* obdelovanje zemlje z modernimi tehničnimi sredstvi (s traktorji ipd.)

agrúmi -ov *m mn.* [ital. *agrumi* iz *agro* kisel] kiselkasto južno sadje: limone, pomaranče...

Ahájec -jca *m, nav. v mn.* **Ahájci** -ev [iz gr.] eno izmed treh največjih stgr. plemen v Ahaji, stgr. pokrajini na severu Peloponeza (pri Homerju označba za Grke sploh); **ahájski** -a -o ki se tiče Ahajcev; (staro)grški

Áhasver -a *m* [hebr. iz perz.] 1. prvotno biblijsko ime za perz. kralja Kserksa, 2. »večni Jud«, večni popotnik, po legendi čevljar, ki je odgnal Kristusa, ki se je hotel med potjo na Golgoto spočiti pred njegovo hišo (za kazen mora do sodnega dne blodíti po svetu); *fig.* **áhasver** -a *m* brezdomec, blodeč po svetu; nestalnež, nemiren duh

ahát -a *m* [gr. *achates*, po reki *Achates* na Siciliji] raznobarven poldragulj, spada med kalcedone

Áheron -ónta *m* [gr. *Acheron*] v stgr. mit. reka v podzemlju, v kraljestvu mrtvih, čez katero prevaža Haron duše umrlih; *fig.* podzemlje

Ahíl -a *m* [gr. *Achilleus*] v Homerjevi Iliadi sin Peleja in Tetide, največji junak v trojanski vojni; da bi bil neranljiv, ga je mati po rojstvu potopila v reko Stiks, ranljiv je ostal le na peti, za katero

ga je mati držala (padel od zastrupljene puščice, ki ga je zadela v peto); *fig.* **Ahílova peta** slaba stran, ranljivo, občutljivo mesto pri kom; **ahíl** -a *m* sloveč varljivi sklep eleata Zenona o hitrem Ahilu, ki ne more dohiteti počasne želve, gl. aporija

Ahíles -la *m* [iz gr.] gl. Ahil

aide mémoire /ɛd memoar'/ fr. 1. zapisnica; priročnik, 2. v diplomaciji: vrsta memoranduma

air [/ɛr/ fr. iz lat. *aer*] 1. zrak; ozračje, 2. (vnanji) izraz; videz; vedenje, 3. napev, prim. arija

air [/ɛə/ angl. iz lat. *aer*] gl. zgoraj (v mnogih angl. pojmih, npr. Air Force — letalstvo)

aitiologíja -e *ž*, **aitiológški** -a -o [iz gr.] gl. etiologija...

à jour [fr.] gl. ažur

ájvar -ja *m* [shr. iz tur. *hayvar* osoljene ikre] 1. vrsta mešane solate, 2. kaviar

akácija -e *ž* [iz gr. *akakia* iz* *ake* ost] v bot. robinija, vrsta drevesa z lepimi cvetovi, pri prostozidarjih simbol nedolžnosti

akadémija -e *ž* [lat. *academia* iz gr. *Akademeia* ime atenskega gaja, posvečenega spominu junaka Akadema; v njem je učil Platon] 1. Platonova filozofska šola, 2. društvo znanstvenikov ali umetnikov, npr. ljubljanska Academia operosorum, ustanovljena l. 1693, ali najvišja znanstvena ustanova sploh, 3. ime nekaterih visokih ali srednjih strokovnih šol (umetnostna ~), 4. slovesna kulturna prireditev; **akadémijski** -a -o ki se tiče akademije (~i odbor)

akadémik -a *m* [iz lat. *academicus*, gl. akademija] 1. član akademije, 2. visokošolec, slušatelj na vseučilišču; **akadémski** -a -o *ali* **akadémičen** -čna -o znanstven; visokošolski, vseučiliški; *fig. pejor.* šolsko teoretičen, učenjaški, ločen od življenja; **akadémska četrt** četrt ure, toliko se vseučiliški profesorji lahko zakasnijo ob pričetku predavanja; **akadémska razprava** strogo znanstvena razprava

akademízem -zma *m* [gl. akademija] 1. brezplodno teoretiziranje in ločevanje znanosti od življenja in prakse, 2. posnemanje ustaljenih, konvencionalnih oblik in zgledov, zlasti v umetnosti

akánt -a *m* [gr. *akanthos* iz *ake* ost, *anthos* cvetlica] 1. v bot. dežen, bršč, okrasna rastlina s širokimi, nazobčanimi listi (v južni Evropi), 2. okras na glavah korintskih in rimskih stebrov, posnet po listih te rastline (arhit.)

akataléktičen -čna -o [gr. *a* ne-, *katalektikos* nepopoln] v metriki: popoln, polnoštevilen; **akataléktični vêrz** polnoštevilen, neskrajšan verz s popolno stopico na koncu, npr.: Zadnje žarke že pošilja sonce skozi okno v zlato to sobano...

akatalepsíja -e *ž* [gr. *akatalepsia*, *a* ne-, *katalepsis* umevanje] neumevanje; nemožnost zanesljivega spoznanja (pri stgr. skeptikih)

akávstičen -čna -o [gr. *a* ne-, *kaustikos* gorljiv; jedek] nezgorljiv, nevnetljiv

akcelerácija -e *ž* [lat. *accelerare* pospešiti] 1. pospeševanje; pospešitev, 2. pospešek, tj. prirastek hitrosti v določenem času (fiz.); **akcelerátor** -ja *m* pospeševalnik, 1. pedal za plin v avtomobilu (z njim se uravnava količina plinske zmesi za motor in pospešuje hitrost), 2. vrsta kompliciranih strojev v jedrski fiziki: betatron, ciklotron...

akcènt -énta *m* [lat. *accentus* poudarek] 1. poudarek, naglas na kakem zlogu, 2. grafično znamenje zanj, 3. *fig.* izreka, zlasti slaba, po kateri spoznamo tujca (govoriti brez ~a)

akcentológ -a *m* [lat. *accentus* poudarek, + -log] kdor se ukvarja z akcentologijo; **akcentologíja** -e *ž* nauk o poudarku (lingv.); **akcentológški** -a -o nanašajoč se na akcentologijo in akcentologa

akcentuácija -e *ž* [fr. *accentuation* iz lat. *accentus*] 1. poudarjanje, naglaševanje; način naglaševanja, 2. označevanje naglasov; **akcentuacíjski** -a -o ki se tiče akcentuacije; poudarjalen

akcentuírati -am [gl. akcent] 1. poudariti, naglasiti, 2. zaznamovati z naglasi

akcépt -a *m* [lat. *acceptio* iz *accipere* sprejeti] 1. sprejem; privolitev, 2. sprejem menične obveznosti

akceptábel *pridevn. neskl.* [fr. *acceptable* iz *accepter* sprejeti] sprejemljiv (~ predlog); primeren

akceptácija -e *ž* [iz nlat.] gl. akcept

akceptánt -a *m* [gl. akcept] 1. kdor kaj sprejme ali v kaj privoli, 2. (menični) dolžnik, ki sprejme menično obveznost
akceptírati -am [gl. akcept] sprejeti, npr. menico; privoliti v kaj, strinjati se s čim
akcés -a *m* [lat. *accessus* iz *accedere* pristopiti] 1. pristop, dostop, 2. sprejem v službo, npr. na prakso
akcesíja -e *ž* [lat. *accessio* iz *accedere*] 1. približanje, 2. prirastek; povečanje (~ državnega ozemlja); nabava, 3. pristop k pogodbi, 4. pristop do česa, 5. nastop vlade
akcesíst -a *m* [gl. akces] začetnik, pripravnik (v službi)
akcesór(ič)en -(ič)na -o [nlat. *accessorius*] pripadajoč; postranski; dodaten, dopolnilen (~a pogodba med državami); nadštevilen
akcidénca -e *ž* [lat. *accidentia* iz *accidere* pripetiti se] 1. prigodek, nebistven, stranski dogodek, moment itd., 2. naključje, 3. stransko, priložnostno delo (npr. v tiskarnah) ali dohodki; **akcidénčen** -čna -o prigoden, naključen; nebistven; stranski, priložnosten
akcidentálen -lna -o [iz lat.] gl. akcidenčen
akcidentálije -ij *ž mn.* [nlat. mn. *accidentalia*] prigodne, nebistvene lastnosti kake stvari; naključnosti
ákcija -e *ž* [lat. *actio* delo, dejavnost, iz *agere* delati] 1. delo; dejanje; delovanje, dejavnost, organizirana v kak namen, 2. delnica, tj. vrednostni papir, glaseč se na vsoto, vplačano v kapital kake delniške ipd. družbe (trg.); **akcíjski** -a -o 1. ki se tiče kakega dela, dejavnosti ipd.; deloven, 2. delniški; **akcíjska družba** delniška družba; **akcíjski rádij** delovno območje
akcionár -ja *m* [fr. *actionnaire* iz lat. *actio*] delničar, lastnik delnic ali član delniške družbe, gl. akcija; **akcionárski** -a -o delničarski
akcíza -e *ž* [fr. *accise*] dac, trošarina, užitnina, tj. vrsta posredne davščine, zlasti od živil in pijač
áker, ákra *m* [angl. *acre*, prim. lat. *ager* polje] ploščinska mera v Angliji in Severni Ameriki, znaša 40,47 ara, tj. 4047 m^2
aklamácija -e *ž* [lat. *acclamatio* klic, vzklik] 1. klic, vzklik, 2. vzklikanje, ploskanje (kot pozdrav ali izraz priznanja); glasno, navdušeno pritrjevanje ali odobravanje, 3. soglasna izvolitev koga (z vzkliki, s splošnim odobravanjem); **aklamírati** -am 1. klicati, vzklikati (kot pozdrav ali izraz odobravanja), ploskati komu; (glasno) pritrjevati, 2. (soglasno) voliti
aklimatizácija -e *ž* [nlat. *acclimatisatio* iz gr., prim. klima] prilagajanje, prilagoditev organizmov novemu podnebju ali razmeram; privajanje ali privajenost; **aklimatizírati** -am (se) privaditi ali prilagoditi (se) podnebju, okolju ali razmeram
akmeízem -zma *m* [gr. *akme* ost; vrhunec, + -izem] individualistična, dekadentna smer v ruski umetnosti, nastala l. 1912
ákna -e *ž* [nlat. *acne* iz* gr. *a* ne-, *knao* praskam] mozolj; mozoljavost (med.)
akologíja -e *ž* [gr. *ake* ost, ostrina; tudi *akos* zdravilo, + -logija] 1. nauk o kirurških instrumentih, 2. zdraviloslovje, nauk o zdravilih
akomodácija -e *ž* [lat. *accomodatio* iz *commodus* udoben] 1. prilagajanje, privajanje; prilagoditev, npr. razmeram, 2. prilagodljivost očesne leče (med.), 3. aklimatizacija; **akomodírati** -am (se) privaditi, privajati, prilagoditi (se), npr. rastline novemu okolju; aklimatizirati (se)
akontácija -e *ž* [iz ital. *a conto* na račun] predjem, naplačilo, plačilo (jemanje ali dajanje) na račun, npr. zaslužka; **akontírati** -am jemati ali dajati na račun
akónto -a *m* [iz ital. *a conto*] gl. akontacija
akórd -a *m* [fr. *accord* iz nlat. *accordium* iz lat. *ad-* + *cor*, *cordis* srce] 1. sozvok, sozvočje tonov (glas.); *fig.* soglasje, skladnost; ubranost, 2. dogovor, pogodba, 3. način plačevanja po uspehu; delo, plačano po uspehu; **akórden** -dna -o pogodben; plačan po uspehu, npr. od kosa; **akórdno delo** delo, ki ni plačano po času, temveč po uspehu
akordánt -a *m* [gl. akord] kdor oddaja delo na akord
akordêr -ja *m* [gl. akord] kdor dela na akord

akorporácija -e *ž* [lat. *ad* k, *corpus*, *corporis* telo] priključitev, pripojitev, npr. okoliške občine k mestu; **akorporírati** -am priključiti, pridružiti

akreditírati -am [fr. *accréditer* iz *crédit* zaupanje; ugled] zaupati, poveriti komu kaj; pooblastiti za kaj; imenovati za predstavnika pri kaki vladi; **akreditíran** -a -o pooblaščen, opolnomočen (~i minister)

akreditív -a *m* [fr. *lettre accréditive*] 1. pismo, s katerim kaka ustanova (banka, hranilnica itd.) ali oseba naroča drugi ustanovi ali osebi, naj izplača neko vsoto v korist določene osebe, 2. poverilnica, tj. pismo, ki ga izroči poslanik kake države ob nastopu službe; **akreditíven** -vna -o poverilen, pooblastilen (~o pismo)

akribíja -e *ž* [gr. *akribeia*] vestnost, skrbnost; natančnost, temeljitost, ki se spušča v drobnosti

akrítičen -čna -o [gr. *a* ne-, + kritičen] 1. nerazsoden, nekritičen, 2. brez znamenj krize (med.); **akrítičnost** -i *ž* nerazsodnost, nekritičnost

akrizíja -e *ž* [gr. *akrisia* iz *krisis* odločitev] 1. neodločnost, 2. nerazsodnost, 3. neodločeno stanje bolezni (med.)

ákro- [iz gr. *akros* vrh; vrhnji, najvišji] v sestavljenkah: vrhnji, (z)gornji, najvišji ipd., prim. Akropola

akroamátičen -čna -o [gr. *akroamatikos* iz *akroasthai* poslušati] določen za poslušanje; predavateljski; **akroamátična metóda** metoda pouka, kjer učitelj, predavatelj govori, učenci poslušajo; druga metoda je npr. v tem, da učence izprašuje, »vleče« iz njih (majevtična, erotematična metoda)

akrobácija -e *ž* [fr. *acrobatie* iz gr. *akrobatos*, akro- + gr. *bainein* iti] težavna telesna vaja, ki terja veliko spretnost ali drznost; *fig.* tvegano, nevarno dejanje; drzna misel ali trditev; **akrobát** -a *m* kdor izkazuje izredno telesno moč, spretnost, drznost, npr. v cirkusih glumač, ki pleše na vrvi; *fig.* na duhovnem področju: kdor je izredno drzen v mislih ali trditvah

akrobátika -e *ž* [gl. akrobat] akrobatska spretnost

akrolít -a *m* [gr. *akrolithos*, akro- + -lit] kip, ki ima le okončine (roke in noge) ter glavo iz kamna, trup je lesen

akromát -a *m* [gr. *a* ne-, *chroma*, *chromatos* barva] akromatični objektiv, sistem dveh leč, ki daje sliko predmetov brez barvnih napak (opt.); **akromátičen** -čna -o 1. nebarven, brezbarven, 2. ki daje sliko brez barvnih napak (~a leča), 3. razdeljen na cele tone (glas.)

akromatín -a *m* [gl. akromat + -in] snov v celičnem jedru, ki se z običajnimi barvili težko obarva (biol.)

akromatízem -zma *m* [gl. akromat] 1. brezbarvnost, odstranitev barvnih napak (fiz.), 2. bledica, bledičnost

akroním -a *m* [akro- + gr. *onyma* ime] skrajšanka, beseda, sestavljena iz začetnih črk ali zlogov ene ali več besed, npr. Nama (= Narodni magazin), radar itd.

akrópola -e *ž* [gr. *akropolis*, akro- + gr. *polis* mesto] 1. zvišen, utrjen del stgr. mest (mestna trdnjava) s svetišči, gledališči ipd., 2. *fig.* umetnostno središče; **Akrópola** -e *ž* mestna trdnjava v starih Atenah, na njej je stal Partenon

akróstih -a *m* [gr. *akrostichos*, akro- + stih] pesniški ukras (posvetilo, voščilo ali rek), sestavljen iz začetnih ali končnih črk kake pesnitve, npr. »Primicovi Julji« v Prešernovem Sonetnem vencu

aksiológ -a *m* [gr. *axios* vreden, dragocen, + -log] kdor se ukvarja z aksiologijo; **aksiologíja** -e *ž* nauk o vrednotah, idealist. fil. nauk, ki postavlja problem vrednot in vrednotenja v središče filozofije, npr. neokantovci

aksióm -a *m* [gr. *axioma* vrednost; zahteva, iz *axioun* imeti za pravilno] očitna, temeljna (splošno priznana) resnica, ki je ni treba dokazovati, ali trditev, na kateri slone znanstveni dokazi, npr. v geometriji: celota je večja od dela

aksiomátičen -čna -o [gr. *axiomatikos*] na aksiomu sloneč; očiten, jasen, trden kot aksiom; *fig.* nedvomen; **aksiomátika** -e *ž* 1. nauk o aksiomih, 2. sistem aksiomov

ákt -a *m* [fr. *acte* iz lat. *actus* dejanje, iz *agere* delati] 1. opravljeno delo; (javno, slovesno ipd.) dejanje, 2. kip, podoba

ali model golega človeškega telesa, 3. listina, uradni spis (*nav. v mn.*: akti)

aktêr -ja *m* [fr. *acteur* iz lat. *actor*] 1. igralec, igralka v gledališču, 2. kdor v ozadju vodi kako početje, spletkar, 3. sodelavec; **aktêrski** -a -o igralski; *pejor.* glumaški; *fig.* nenaraven, zlagan, hlinjen; **aktêrstvo** -a *s* glumaštvo; *fig.* zlaganost, hlinjenost

aktínij -a *m* [nlat. *actinium* iz gr. *aktis, aktinos* žarek] v kem. radioaktivna prvina, izotop mezotorija

aktínija -e *ž* [nlat. *actinia* iz gr. *aktis, aktinos* žarek] v zool. rdeča vetrnica (korala)

áktino- [gr. *aktis, aktinos* žarek] v sestavljenkah, npr. aktinometer

aktinográf -a *m* [iz gr.] gl. aktinometer

aktinométer -tra *m* [aktino- + -meter] priprava za merjenje intenzivnosti žarkov, zlasti sončnih

aktinomikóza -e *ž* [aktino- + mikoza] v med. plesnica, nalezljiva bolezen pri kozah, svinjah ipd., nevarna tudi ljudem (imenovana po plesni, ki jo povzroča)

aktinoskopíja -e *ž* [aktino- + -skopija] opazovanje, preiskovanje z rentgenskimi žarki (med.)

áktiv -a *m* [lat. *activus* delaven, priden, iz *agere* delati] v slovn. tvornik, tj. glagolski način, ki izraža osebkovo dejavnost (naspr. pasiv); **aktív** -a *m* delovna skupina na kakem področju

aktíva -iv *s in* **aktíve** -iv *ž mn.* [gl. aktiv] v trg. čisto premoženje, npr. gotovina, vrednostni papirji, nepremičnine (naspr. pasiva)

áktiven -vna -o [lat. *activus* delaven] v slovn. tvoren (~i način); **aktíven** -vna -o 1. delaven, dejaven; priden, prizadeven; tvoren, učinkujoč, delujoč, 2. v službi, službujoč, 3. gospodarsko uspešen; prinašajoč dobiček (~o podjetje); **aktívna koeksisténca** polit. načelo o sožitju in sodelovanju med državami z različno družbeno ureditvijo v duhu prijateljstva in enakopravnosti med narodi; **aktívna volilna pravica** pravica do glasovanja na volitvah, v naspr. s pasivno volilno pravico, tj. pravico biti voljen; **aktívni kraji** gospodarsko trdni kraji, ki dajejo presežek živil; **aktívnost** -i *ž* delavnost, dejavnost; pridnost, prizadevnost

aktivírati -am [gl. aktiv] 1. napraviti kaj aktivno, 2. pospešiti aktivnost koga (česa); *fig.* poživiti; spodbosti, 3. reaktivirati, vzeti (spet) v aktivno službo

aktivíst -a *m* [gl. aktiv] 1. član kakega aktiva (~ Osvobodilne fronte), 2. kdor marljivo dela na kakem področju, 3. pristaš aktivizma; **aktivístičen** -čna -o značilen za aktiviste; ki se tiče aktivizma; **aktivízem** -zma *m* 1. aktiven, dejaven odnos do česa; aktivna, ustvarjalna dejavnost; aktivno poseganje v dogajanje, 2. nazor, ki poudarja pomen človeške aktivne, ustvarjalne dejavnosti (fil.)

aktivizácija -e *ž* [gl. aktiven] poživitev aktivnosti; podžiganje, spodbujanje, navduševanje za kaj; **aktivizírati** -am poživiti; podžigati, spodbujati, navduševati za kaj

aktívnost -i *ž* [iz lat.] gl. aktiven

áktovka -e *ž* [gl. akt] 1. torba za listine (akte), knjige in podobno, 2. enodejanka

aktuálen -lna -o [nlat. *actualis* dejanski, resničen] 1. sedanji, sodoben, sočasen; času primeren, 2. (sedaj) pomemben, pereč ali nujen, 3. v fil. realno obstoječ (ne le potencialen); **aktuálnost** -i *ž* 1. sedanjost, sodobnost, 2. (sedanja) pomembnost ali nujnost

aktualizácija -e *ž* [nlat. *actualis* dejanski] 1. oživitev, sprožitev, načetje kakega vprašanja, 2. izpolnitev, uresničitev naloge ipd.; **aktualizírati** -am 1. oživiti, sprožiti, načeti (~ vprašanje), 2. uresničiti, izpolniti kaj

aktuár -ja *m* [lat. *actuarius* pisar] 1. nekdaj sodni pisar; zapisnikar, 2. uradnik, ki preračunava po verjetnostnem računu rentabilnost zavarovanj in premij

akumulácija -e *ž* [lat. *accumulatio* iz *ad* k, *cumulus* kup] zbiranje, nabiranje, kopičenje česa; **prvotna akumulácija** proces razlaščanja drobnih proizvajalcev in osredotočenje proizvajalnih sredstev v rokah kapitalistov na prehodu iz fevdalne v kapitalistično družbo (zg., ekon.); **akumulácija kapitála** uporabljanje presežne vrednosti kot kapital ali spreminjanje presežne vrednosti v kapital (ekon.); **akumulacíjski** -a -o zbiralen, nabiralen; ki se tiče akumulacije

akumulatíven -vna -o [gl. akumulacija] zbiralen

akumulátor -ja *m* [gl. akumulacija] v tehn. zbiralnik, nabiralnik, priprava za zbiranje in hranjenje energije (električni ~, parni ~)

akumulírati -am [lat. *accumulare*] zb(i)rati, nabirati, (na)kopičiti

akupunktúra -e *ž* [lat. *acus* igla, *punctura* vbadanje] v med. način zdravljenja z vbadanjem igel v kožo, navadno v bližini obolelega mesta; postopek je bil znan pri Kitajcih in Japoncih že 3000 let pr. n. š.

akuráten -tna -o [lat. *accuratus* iz *ad* k, *cura* skrb] natančen; vesten, skrben; **akurátnost** -i *ž* natančnost; vestnost, skrbnost

akústičen -čna -o [gr. *akoustikos* iz *akouein* slišati] slušen, zvočen; ki se tiče akustike, ustrezen zakonom akustike (~a dvorana); **akústik** -a *m* zvokoslovec, kdor se ukvarja z akustiko; **akústika** -e *ž* 1. nauk o zvoku, področje fizike, ki preučuje zvok, 2. zvočnost (dobra ~)

akút -a *m* [lat. *acutus* oster] v slovn. ostrivec (naglasno znamenje)

akúten -tna -o [lat. *acutus* oster] nujen, silen; nagel; nenaden; hud, nevaren; **akútna bolezen** bolezen, ki se hitro razvije in lahko hitro izgine, naspr. kronična bolezen; **akútnost** -i *ž* nujnost; naglost; ostrost

akutírati -am [gl. akut] zaznamovati z ostrivcem (´)

ákuzativ -a *m* [lat. *accusativus* iz *accusare* (za)tožiti] tožilnik, četrti sklon (slovn.); **ákuzativen** -vna -o tožilniški

ákva -e *ž* [iz lat.] gl. aqua

akvamarín -a *m* [lat. *aqua marina* morska voda] prozoren poldragulj zelenkaste barve, vrsta berila

akvaplán -a *m* [lat. *aqua* voda, *planus* raven] vodne smuči (šp.)

akvaréL -a *m* [fr. *aquarelle* iz ital. *acquerella*, dimin. iz *acqua* voda] slika, izdelana z vodnimi barvami; taka slikarska tehnika; **akvarelíst** -a *m* slikar akvarelov

akvárij -a *m* [iz lat. *aquarius* voden, iz *aqua* voda] steklena posoda z vodo (ali tudi večje priprave) za umetno gojenje vodnih rastlin ali živali, npr. zlatih ribic

akvaterárij -a *m* [lat. *aqua* voda, + terarij] vrsta akvarija za dvoživke (žabe, želve ipd.), ki ima tudi nekaj zemlje

akvátičen -čna -o [lat. *aquaticus*] voden (~a rastlina); podvoden; vodnat, močvirnat

akvatínta -e *ž* [ital. *acqua tinta* pobarvana voda] 1. odtisk risbe z bakrene plošče (ima videz risbe s tušem ali s črnilom), 2. taka risba

akvedúkt -a *m* [lat. *aquaeductus* iz *aqua* voda, *ductus* vod] vod, navadno v obliki mostu, napeljan za preskrbo z vodo ali za namakanje

akvizícija -e *ž* [lat. *acquisitio* iz *acquirere* dobiti] 1. pridobivanje, nabiranje česa, 2. pridobitev; prirastek

akvizitêr -ja *m* [gl. akvizicija] zbiralec, nabiralec (naročnikov, odjemalcev, oglasov...)

Al (aluminij) znak za kem. prvino

al ital. člen v dajalniku za m. sp. edn.; v raznih zvezah, npr. al fine

al arabski določni člen (tudi *el*) v sestavljenkah, prim. alkohol, algebra, alkoran

à la /a'la/ fr. po, tako kot, kakor (način, vrsta ipd.)

à la baisse /a' la bɛs'/ fr. špekuliranje »navzdol«, tj. v pričakovanju, da bodo cene blaga ali vredn. papirjev padale (trg.)

alabáster -tra *m* [gr. *alabastros*, po gornjeegipt. mestu Alabastron*] 1. bel, drobnozrnat sadrovec, najboljša vrsta sadrovca, 2. vrsta kalcita

à la bonne heure /a' la bɔnœr'/ fr. ravno prav, o pravem času; prav, dobro, izvrstno, imenitno

à la carte /a' la kart'/ fr. (jesti) po jedilnem listu, tj. po izbiri

Áladin -a *m* sin siromašnega krojača, junak pravljice o čudežni svetilki iz zbirke »Tisoč in ena noč«; **Áladinova svetilka** čudežna svetilka, s katero je lahko Aladin (ali kdor jo je imel) poklical dobrega duha, da mu je izpolnil vsako željo

à la guerre comme à la guerre /a'la gɛr' kɔm.../ fr. v vojni po vojaško; vojna je pač vojna, ne prizanaša in ne izbira sredstev

Álah -a *m* [tur., ar. *Allah* iz ar. *al-ilah* bog] ime za boga pri muslimanih

à la hausse /a′la os′/ fr. špekuliranje »navzgor«, tj. v pričakovanju, da bodo cene blaga ali vredn. papirjev zrasle (trg.)

à la lettre /a′la lɛ′trə/ fr. po črki, dobesedno

aláli -ov *m mn.* [gr. *a* ne-, *lalein* govoriti] »negovoreči«, naziv za praljudi pri nem. naravoslovcu Häcklu

alalíja -e *ž* [gr. *a* ne-, *lalein* govoriti] delna ali popolna nezmožnost govorjenja (zaradi izkaženih govoril ali živčnih motenj; gl. afazija)

à la mode /a′ la məd′/ fr. po (najnovejši) modi, v modi

alanín -a *m* [iz* nlat.] vrsta amino kislin, so v mnogih beljakovinah (kem.)

alárm -a *m* [fr. *alarme* iz ital. *all'arme* k orožju] 1. klic k orožju (pri vojakih), 2. znamenje ali poziv za pripravljenost; *fig.* preplah (zaradi nevarnosti); **alarmánten** -tna -o vznemirljiv, razburljiv (~a novica)

alarmírati -am [gl. alarm] 1. poklicati k orožju, 2. dati znamenje za pripravljenost; opozoriti; *fig.* vznemiriti, razburiti, preplašiti; spraviti pokonci

à la tête /a′ la tɛt′/ fr. prvi, v prvi vrsti, na čelu, spredaj

álba -e *ž* [lat. *alba* iz *albus* bel] 1. bela starorimska halja, 2. dolga, bela mašna srajca (liturg.)

álbatros -a *m* [angl. *albatross* iz špan. *alcatraz*] v zool. strakoš, velika, bela morska ptica z južnih morij (več vrst)

albigénz -a *m*, *nav. v mn.* **albigénzi** -ov [iz nlat.] gl. albižan

albín -a *m* [portug. *albino* iz lat. *albus* bel] 1. beličnik, kdor kaže znamenja albinizma, 2. žival ali rastlina z znamenji albinizma

albinízem -zma *m* [lat. *albus* bel, + -izem] beličnost, pojav, ki nastaja zaradi pomanjkanja pigmentov v človeškem, živalskem ali rastlinskem organizmu (beličniki imajo bele lase, zelo belo polt in rdečkasto očesno zenico; naspr. melanizem)

albíno -a *m* [iz portug.] gl. albin

Álbion -a *m* [iz* lat. *albus* bel, po belih obalnih čereh v južni Angliji] ime za Veliko Britanijo; uporablja se ironično ali pesniško

albižàn -ána *m* [fr. *albigeois*, po mestu Albi v južni Franciji, kjer so jih križarji pobili] pripadnik papežem sovražne krščč. ločine iz 12. stol.; gl. katari

álbum -a *m* [sr. sp. iz lat. *albus* bel] 1. v starem Rimu bela deska, namenjena za objave (pompejski ~), 2. danes: zbirka fotografij, znamk, slik ipd., 3. spominska knjiga, 4. naslov leposlovnih zbornikov

albúmen -a *m* [lat. *albumen*, *albuminis* beljak] 1. beljak, 2. v kem. albumin (starejše)

albumín -a *m*, *nav. v mn.* **albumíni** -ov [album(en) + -in] preproste, v vodi topljive beljakovine; **albuminózen** -zna -o beljakovinski; beljakovinast

albuminoíd -a *m* [albumin + -oid] vrsta beljakovin (kem.); **albuminoíden** -dna -o 1. podoben albuminom, 2. ki se tiče albuminoidov

albuminuríja -e *ž* [albumin + -urija] v med. prisotnost beljakovin v seču, znamenje sladkorne bolezni itd.

aldehíd -a *m*, *nav. v mn.* **aldehídi** -ov [okrajšanka iz nlat. *al(cohol) dehyd(rogenatum)*] številne organske spojine ogljikovih vodikov, nastale z oksidacijo primarnih alkoholov (kem.)

alderman -a *m* [/ɔ:′ldəmən/ angl. iz stangl. *ealdor* poglavar] 1. v stari Angliji plemenski starešina (ealdorman), 2. pozneje upravitelj grofije, 3. danes član mestnega sveta ali podobnega organa

aldína -e *ž* [po beneškem tiskarju Aldu Manutiusu iz 16. stol.] 1. vrsta polkrepke antikve, 2. (vzoren) natisk iz te tiskarne

alea iacta est /a′lea jak′ta est/ lat. »kocka je padla«, tj. odločeno je, po Suetoniju vzklik Cezarja, ko je prekoračil reko Rubikon in s tem začel državljansko vojno (po zakonu je moral vsak vojskovodja, ki se je s severa vračal v Rim, pred Rubikonom razpustiti vojsko)

aleatóričen -čna -o [lat. *aleatorius* iz *aleator* kockar, iz *alea* kocka] »kockarski«, tj. odvisen od sreče ali naključja; *fig.* tvegan; **aleatórični dogovor** dogovor, odvisen od sreče ali naključja, npr. zavarovanje

alegácija -e *ž* [lat. *allegatio* navedek; pošiljka] navajanje, citiranje (spisa, pisatelja ipd.); sklicevanje na kaj; trditev

alegát -a *m* [lat. *allegatum*] navedek, citat
alegírati -am [lat. *allegare*] navajati kaj (v podkrepitev), sklicevati se na kaj
alegóričen -čna -o [gr. *allegorikos* iz *allegoreo* drugače kaj povem] prispodoben, podan v podobi, v priliki; prenesen; **alegorija** -e *ž* prispodoba, prilika, podoba, tj. opisovanje pojma ali misli v prispodobi ali priliki, prikazovanje česa v drugačni obliki (pesniški ukras v leposlovju in umetnosti sploh)
alegórika -e *ž* [gl. alegoričen] način izražanja z alegorijami
alegorizácija -e *ž* [gl. alegorija] prikaz(ovanje) v alegoriji
aléja -e *ž* [fr. *allée* iz *aller* iti] drevored (na obeh straneh ceste); sprehajališče v drevoredu
aleksandrínec -nca *m* [fr. *alexandrin* iz gr.] 1. učenjak iz Aleksandrije, zlasti filozof ali slovničar, 2. v metr. dvanajsterec, verz iz dvanajstih zlogov, ime najbrž po verzu iz stfr. pesnitve o Aleksandru Velikem sredi 12. stol. (= aleksandrinski verz); **aleksandrínka** -e *ž* slovenska dekla v Egiptu, zlasti v Aleksandriji; **aleksandrínski** -a -o ki se tiče aleksandrinca ali Aleksandrije, mesta ob ustju Nila, ki ga je ustanovil Aleksander Veliki in je bilo več stoletij središče grške kulture (~a knjižnica, ~i učenjaki); **aleksandrínska doba** doba grške svetovne monarhije po smrti Aleksandra Velikega; **aleksandrínstvo** -a *s* jalova, od življenja ločena učenost, npr. aleksandrinstvo 17. stol. (po dvorjanski aleksandrinski kulturi, ki se je zlasti v poznejši dobi spuščala v prazne, abstraktne spekulacije)
aleksíja -e *ž* [gr. *a* ne-, *lexis* govor] v med. nezmožnost za branje (bolezen velikih možgan)
alelúja -e *ž* [hebr. *halleluyah* slavite Gospoda, iz *hallelu* slavite, + *yah*, okr. iz Jehovah] 1. liturgični »vzklik veselja« (o veliki noči, zlasti pri katol.); *fig.* velika noč (relig.), 2. (velikonočna) jed iz repnih in krompirjevih olupkov; **Alelúja** *neskl. m* naslov skladbe (Händlov ~)
alergén -a *m*, *nav. v mn.* **alergéni** -ov [aler-(gija) + -gen] snovi, ki povzročajo alergijo
alêrgičen -čna -o [gl. alergija] s simptomi alergije (~e bolezni); *fig.* preobčutljiv za kaj
alergíja -e *ž* [nlat. *allergia* iz gr. *allos* drugačen, *ergon* delo; učinek] v med. 1. preobčutljivost, npr. za cvetni prah ali kako živilo, 2. spremenjeno reagiranje organizma pri ponovitvi kakih dražljajev ipd., prim. anafilaksa
álfa -e *ž ali neskl. m* [gr. *alpha* iz hebr.] prva črka grške abecede (uporablja se v mat., fiz. itd.); *fig.* začetek; **delci álfa** iz dveh protonov in dveh nevtronov sestavljeni pozitivno nabiti delci, ki jih izsevajo nekatere radioaktivne snovi (žarke s temi delci imenujemo žarke alfa); **álfa in ómega** prva in zadnja črka grške abecede; *fig.* začetek in konec
alfabét -a *m* [lat. *alphabetum* iz gr. *alpha* + *beta*, po imenu prvih dveh črk gr. abecede] grška abeceda; *fig.* abeceda sploh; **alfabétičen** -čna -o abeceden, urejen po abecedi
alfabetírati -am [gl. alfabet] urediti, razvrstiti po abecedi
álfa privatívum [lat. *alpha privativum*] nikalni alfa, grška predpona a-, ki daje nikalni pomen, npr. asimetričen
al fine /al fi'ne/ ital. do konca (glas.)
al fresco /al fres'ko/ ital. 1. »po svežem«, slikanje na svež omet, 2. na prostem
álga -e *ž* [lat. *alga* morski mah] vrsta zelenih morskih rastlin (bot.)
álgebra -e *ž* [nlat. *algebra* iz ar. *al-gebr* iz *al* člen, *gabara* povezati kaj] področje matematike, ki računa z nedoločnimi količinami, in sicer s črkami namesto s številkami (njena glavna naloga je reševanje enačb); **algebráičen** -čna -o *ali* **algebrájski** -a -o iz (ali ki se tiče) algebre
-álgičen -čna -o, **-algíja** -e *ž* [gr. *algos* bolečina] v sestavljenkah, npr. nevralgičen, nevralgija
algolagníja -e *ž* [iz gr. *algos* bolečina, *lagneia* sla] naslajanje ob bolečini, spolna izrojenost, pri kateri je vir naslade prizadevanje ali prenašanje bolečin (masohizem in sadizem)
algologíja -e *ž* [lat. *alga* morski mah, + -logija] nauk o algah (bot.)
algónkij -a *m* [po indijanskem plemenu] 1. ena poglavitnih jezikovnih skupin

pri severnoamer. Indijancih, 2. plast in doba v geol. zgodovini Zemlje (= eozoik)

Alhámbra -e *ž* [iz ar. *kelat al-hamra*] »Rdeča hiša«, nekdanja palača mavrskih kraljev v Granadi na Španskem

aliánsa -e *ž* [fr. *alliance* iz lat. *alligare* privezati] zveza držav (npr. »Sveta aliansa« med Avstrijo, Rusijo in Prusijo l. 1815); zveza, sporazum

álias [lat. *alias* drugače, sicer] *prisl.* drugače, z drugim imenom, po domače, (imenovan) tudi…

álibi -ja *ali neskl. m* [lat. *alibi* drugje, drugod] odsotnost osumljenca na kakem kraju takrat, ko je bilo storjeno kaznivo dejanje (pr.); **dokazati álibi** dokazati, da je bil osumljenec drugod, ko je bilo storjeno kaznivo dejanje

alienácija -e *ž* [lat. *alienatio* iz *alienus* tuj] 1. odtujitev, filoz. in sociol. kategorija, ki izraža pojav, da določeni družbeni ali ideološki odnosi delujejo kot tuja sila, ki človeka obvladuje, namesto da bi jo le-ta sam obvladoval, 2. odtujitev lastnine (pr.), 3. zastavljenje, 4. duševna motnja ali obolenje; umobolnost

alifátičen -čna -o [iz gr. *aleiphar* maščoba] v kem. ki se tiče organskih spojin (npr. parafinov) z atomi, razvrščenimi v nesklenjenih verigah

aligácija -e *ž* [lat. *alligatio* iz *alligare* privezati, zvezati] zmes, zlitje raznih kovin; zlitina; *fig.* primes, dodatek

aligátor -ja *m* [angl. *alligator* iz špan. *el lagarto* kuščar, iz lat. *lacertus*] v zool. severnoameriški plazilec iz reda krokodilov, zlasti ob Misisipiju

aliíran -a -o [fr. *allier* zvezati, iz lat. *alligare*] po pogodbi zavezan

aliíranec -nca *m* [gl. aliiran] zaveznik; **aliírati** -am (se) zavezati (po pogodbi); zvezati (se) s kom, skleniti zvezo

alikvóten -tna -o [lat. *aliquoties* nekolikokrat] 1. v mat. enakodelen, brez ostanka deljiv s kakim številom (število 3 je npr. alikvotni del števila 12), 2. ustrezen delu, ki po kakem razmerju komu pripade (pr.)

alimentácija -e *ž* [nlat. *alimentatio* iz lat. *alimentum* hrana] 1. hranjenje, 2. vzdrževanje, preživljanje koga, 3. plačevanje preživnine, npr. za nezakonske otroke; **alimentacíjski** -a -o prehramben; preživninski

alimenti -ov *m mn.* [gl. alimentacija] stroški za vzdrževanje, vzdrževalnina, preživnina, zlasti za nezakonske otroke

a limine /a li′mine/ lat. »s praga«, tj. vnaprej (odbiti, odreči…)

alínea -nee *ž* [lat. *ad* k, *linea* vrsta, črka] 1. nova vrsta, nov odstavek, 2. odlomek

aliter /a′liter/ lat. drugače

aliterácija -e *ž* [fr. *allitération* iz lat. *ad* k, *littera* črka] soglasniški stik, ponavljanje enega ali več istih soglasnikov, npr.: »Na tleh leže slovenstva stebri stari« (Prešeren); **aliterírati** -am ponoviti isti soglasnik, izvesti aliteracijo

alizarín -a *m* [fr. *alizarine* iz levant. *alizari* brošč] neko barvilo iz broščeve korenine; danes ga pripravljajo umetno

álka -e *ž* [tur. *halka* obroč] viteška igra v Sinju v Dalmaciji; igrajo jo vsako leto v spomin na zmago nad Turki l. 1715

alkáli- [gl. alkalij] v sestavljenkah, npr. alkalialbumini

alkálialbumíni -ov *m mn.* [alkali- + albumini] spojine beljakovin z bazami (kem.)

alkál(ič)en -(ič)na -o *ali* **alkálijski** -a -o [gl. alkalij] lužen, lugov; ki se tiče lužnin; **alkál(ič)nost** -i *ž* lastnost alkaličnih snovi, da v vodni raztopini pomodre rdeč lakmusov papir

alkálij -a *m, nav. v mn.* **alkálije** -ij *ž in* **alkáliji** -ev *m* [iz fr. *alcali* iz ar. *al-qaliy* iz *qaliy* pepel pepelike] lužnine, spojine alkaličnih kovin

alkaliméter -tra *m* [alkali- + -meter] priprava za določanje alkalnosti

alkalizírati -am [gl. alkalij] napraviti alkalno

alkaloíd -a *m* [alkal(ij) + -oid] alkalična, dušikova spojina v rastlinah; moderna kemija jih pozna čez sto, npr. kokain, morfij, kofein

alkimíja -e *ž* [nlat. *alchemia* iz ar. *al-kimiya* iz* gr. *chemeia* iz *chymos* sok, ker se je kemija najprej ukvarjala s pripravljanjem rastlinskih sokov za zdravila] skrivnostna veda, kemija srednjega veka, ki je iskala čudežni »kamen modrih«, da bi z njim spreminjala manj vredne kovine v zlato, ali »življenjski napoj«

za podaljševanje življenja; **alkimíst** -a *m* kdor se ukvarja z alkimijo

alkohól -a *m* [nlat. *alcohol* iz ar. *al-kohl* fin antimonov prah za šminkanje] 1. v kem. čisti vinski cvet, opojna sestavina alkoholnih pijač, 2. v običajni rabi: žganje; **alkohóli** -ov *m mn.* v kem. ime za organske spojine, sestavljene iz ogljikovih vodikov

alkoholát -a *m* [alkohol + -at] spojina alkohola z alkalnimi kovinami

alkohólen -lna -o [gl. alkohol] ki se tiče alkohola, vsebujoč alkohol (~a raztopina); **alkohóličen** -čna -o ki se tiče alkoholika; **alkohólik** -a *m* kdor je vdan alkoholu, alkoholični bolnik, pijanec

alkoholízem -zma *m* [alkohol + -izem] 1. pijanstvo, vdanost pijači kot socialno zlo, 2. zastrupitev z alkoholom

alkoholométer -tra *m* [alkohol(o) + -meter] priprava (areometer) za merjenje odstotka alkohola v alkoholnih pijačah

alkorán -a *m* [iz ar. *al-qur' an* berilo] muslimansko sveto pismo (= koran)

alkóva -e *ž* [fr. *alcôve* iz ar. *al-qobbah* iz *qobbah* obok] 1. obokana sobica brez oken, ki dobiva svetlobo iz drugih prostorov, 2. zidna vdolbina za posteljo, 3. pregradek

alla /a' la/ ital. člen v dajalniku za ž. sp. edn. (pred samogl. all'); v raznih zvezah, npr. alla fine

alla fine /a'la fi'ne/ ital. na koncu

alla franca /a'la fran'ka/ ital. po zahodnoevropski modi, ne po vzhodni, orientalski

alla marcia /a'la mar'ča/ ital. kot koračnica, navodilo za izvajanje skladbe (glas.)

alla rinfusa /a'la rinfu'za/ ital. v trg. nasuto (v vagon), ne v zavitkih ali vrečah

allegretto [/alegre'to/ ital. dimin. iz *allegro*] *prisl.* v glas. zmerno, nekoliko živahno; **allegretto** -a *ali neskl. m* taka skladba ali del skladbe

allegrissimo [/alegri'simo/ ital. presež. od *allegro*] *prisl.* v glas. zelo živahno

allegro [/ale'gro/ = ital. vesel] v glasbi, 1. *prisl.* hitro, živahno, veselo, 2. **allegro** -a *ali neskl. m* taka skladba (kot naslov: A-) ali del skladbe

allegro assai /ale'gro asa'i/ ital. v glas. zelo živahno (= allegrissimo)

allegro con brio /ale'gro kon bri'o/ ital. v glas. zelo živahno, ognjevito

allegro con moto /ale'gro kon mo'to/ ital. v glas. živahno in hitro

allegro maestoso /ale'gro maesto'zo/ ital. v glas. živahno in mogočno

allegro, ma non troppo /ale'gro, ma non tro'po/ ital. v glas. živahno, a ne preveč

allegro moderato /ale'gro modera'to/ ital. v glas. z umerjeno živahnostjo

allez /ale'/ fr. pojdite! naprej! izginite!

allons /alõ'/ fr. pojdimo! naprej!; **allons donc** /alõ' dõk/ pojdimo torej! naprej!

allons enfants de la patrie /alõ' zãfã' də la patri'/ fr. »naprej, otroci domovine...«, začetek marsejeze, francoske narodne himne

all'ottava /al' ota'va/ ital. v oktavi, oktavo višje ali nižje (glas.)

all right /ɔ:l' rait/ angl. *prisl.* prav, dobro, v redu

Álmagest -a *ali* **Almagést** -a *m* [stfr. *almageste* iz ar. *al-magisti* iz gr. *megiste* (*syntaxis*) največji (sostav)] 1. naslov arabskega prevoda Ptolomejevega spisa, v katerem je razvil nazor, da je Zemlja središče vesoljstva, 2. naslov podobnih srednjev. spisov

alma mater /a'lma ma'ter/ lat. »mati rednica«, staro ime za univerze, ki »dajejo duhovno hrano«

almanáh -a *m* [nlat. *almanachus* iz* ar. *al-manakh* koledar] letnik, letopis, (leposlovni, znanstveni ipd.) zbornik, ki izhaja letno, prvotno koledar; **almanáhovec** -vca *m* kdor sodeluje v almanahu

alménda -e *ž* [nem. *Allmende*] skupna last, predvsem pašnikov in gozdov, ki so bili včasih last vaške srenje (izraz največ rabljen v nemško govorečih deželah)

álo- [iz gr. *allos* drug, drugačen] v sestavljenkah, npr. alograf

áloa -e *ž* [gr. *aloe* iz ind. *haloha*] 1. agavi podobna rastlina iz družine lilij — okrog 200 vrst — z mesnatimi, bodičastimi listi (bot.), 2. grenka odvajalna droga iz listov nekaterih vrst te rastline

alód -a *ali* **alódij** -a *m* [nlat. *allodium* iz stnem. *alod*] 1. v fevdalizmu zemljiška lastnina nosilca izvirne lastninske pravice (iz aloda se je razvila večina fevdalnih lastninskih razmerij, npr. fevd),

2. (taka) svobodna posest, ki ni bila vezana na fevdalno pravo

alogámen -mna -o [alo- + gr. *gamos* zakon] oprašen po drugih rastlinah; **alogamíja** -e *ž* opraševanje cvetov po drugih rastlinah

alógičen -čna -o [gr. *a* ne-, + logičen] nelogičen, nesmiseln; brez zveze; **alógičnost** -i *ž* nelogičnost, nesmiselnost…

alogízem -zma *m* [gl. alogičen] nelogičnost, pomanjkanje logike; nesmiselnost

alográf -a *m* [alo- + -graf] tuja pisava ali tuj podpis

alohtón -a -o [alo- + gr. *chthon* zemlja] drugoten, tuj, priseljen, naspr. avtohton; **alohtón** -a *m* tujec, priseljenec

alója -e *ž* [iz gr.] gl. aloa

alokácija -e *ž* [nlat. *allocatio* priznanje česa] dodelitev, porazdelitev surovin, uvoznih kvot, deviz ipd. med udeležence (v medn. trgovinski politiki)

alokúcija -e *ž* [lat. *allocutio* iz *alloqui* nagovoriti] kratek, svečan govor ali nagovor, zlasti avtoritativen

alónža -e *ž* [fr. *allonge* iz *long* dolg] 1. podaljšek, npr. pri mizi, 2. privesek pri menici, na katerega se pišejo prenosi (trg.)

alopát -a *m* [alo- + -pat] kdor zdravi z alopatijo; pristaš alopatije; **alopatíja** -e *ž* v med. zdravljenje bolezni s pomočki, ki povzročajo učinke, nasprotne ali različne od učinkov bolezni (zastarelo, prim. homeopatija)

alotróp(ič)en -(ič)na -o [alo- + gr. *trope* obrat] pojavljajoč se v več oblikah; **alotropíja** -e *ž* v kem. pojav, da se nekatere prvine kažejo v več oblikah z različnimi fiz. lastnostmi, npr. ogljik v obliki grafita, oglja in diamanta

alpáka -e *ž* [špan. *alpaca* iz peruan.] 1. v zool. vrsta vikunje (s svileno volno), 2. njena volna, 3. tkanina iz nje, 4. »novo srebro«, zlitina iz bakra, cinka in niklja, prim. argentan, pakfon

al pari /al pa´ri/ ital. enako za enako, po imenski vrednosti

alpínec -nca *m* [ital. *alpino* iz lat. *alpis* gora] alpski lovec, vrsta (prvotno italijanske) pehote za obrambo alpskih dolin in meja

alpinét(um) -a *m* [iz lat.] gl. alpinum

alpiníst -a *m* [iz lat. *alpis* gora] kdor se ukvarja s planinstvom, planinec, gornik; **alpinístika** -e *ž* planinstvo, gorništvo, praktično uveljavljanje alpinizma; **alpinízem** -zma *m* veda o planinstvu

alpínum -a *m* [nlat. *alpinum*] skalnjak, vrtiček z alpskimi rastlinami (za okras ali v znanstvene namene)

álpski -a -o [iz lat.] iz (ali ki se tiče) Alp (~a flora)

ált -a *m* [ital. *alto* visok, iz lat. *altus*] v glasbi, 1. srednje visok ženski glas, 2. deški glas, 3. kdor poje alt

altána -e *ž* [ital. *altana* iz lat. *altus* visok] tin, mostovž; pomol

alterácija -e *ž* [nlat. *alteratio* iz lat. *alter* drug] 1. sprememba, menjavanje (glasu, utripa, oblike…), 2. poslabšanje; razburjenost, razdraženost, 3. zvišanje ali znižanje tona (glas.)

altera pars /al´tera pars/ lat. »drugi del«, druga, nasprotna stran

alter ego /al´ter e´go/ lat. »drugi jaz« (tako stoik Zeno označuje prijatelja), 1. zvest prijatelj ali spremljevalec, 2. pomočnik; namestnik

alterírati -am [iz nlat. *alterare*, gl. alteracija] 1. spremeniti, menjati kaj, 2. razburiti, razdražiti; presuniti

alterius non sit, qui suus esse potest /alteri´us non sit, kvi su´us e´se po´test/ lat. naj ne bo odvisen, kdor je lahko sam svoj gospod (Paracelsus)

alternácija -e *ž* [lat. *alternatio* iz *alternus* menjajoč se] 1. izmena; menjava; vrstitev (npr. dveh igralcev v isti vlogi), 2. v slovn. prevoj, tj. menjavanje soglasnikov v korenu, npr. prev*e*dem, prev*a*jam, 3. menjavanje težjih in lažjih predmetov v šolskem urniku

alternatíva -e *ž* [iz nlat. *alternativus*] (navadno nujna) izbira med dvema možnostma, ali — ali; **alternatíven** -vna -o 1. sloneč na alternativi, nujni izbiri med dvema možnostma (~a odločitev), 2. menjajoč se, vrsteč se

alternátor -ja *m* [angl. *alternator* iz lat. *alternare* izmenjavati] stroj (generator) za izmenični električni tok

alternírati -am [iz lat. *alternare*] (iz)menjavati; zamenjavati; vrstiti se, gl. alternacija

altiméter -tra *m* [lat. *altus* visok, + -meter] višinomer, priprava za merjenje zračne višine (v letalstvu ipd.)
altíst -a *m* [iz ital. *alto* visok] kdor poje alt (glas.)
altruíst -a *m* [fr. *altruiste*, Comte 1830, iz *autrui* bližnji] nesebičnež, človekoljub, naspr. egoist; **altruístičen** -čna -o nesebičen, človekoljuben, požrtvovalen; **altruízem** -zma *m* nesebičnost, nesebična ljubezen do bližnjega
aludírati -am [iz lat. *alludere* iz *ad* k, *ludere* igrati] namigovati, cikati, meriti na kaj
aluminát -a *m* [alumin(ij) + -at] sol aluminijevega hidroksida (kem.)
alumínij -a *m* [angl. *alumin*(*i*)*um* iz lat. *alumen*, *aluminis* galun] kem. prvina, lahka, sivkasto bela kovina, pridobivajo jo največ iz boksita; **alumínijast** -a -o iz aluminija (~a posoda); **alumínijev** -a -o ki se tiče aluminija (~ sulfat)
alumnát -a *m* [iz lat. *alumnus* gojenec] 1. vzgajališče, vzgojni zavod, kjer se gojenci šolajo, a imajo tam tudi hrano in stanovanje, 2. semenišče, bogoslovnica (zavod za vzgojo duhovnikov, ljudsko »lemenat«)
aluviálen -lna -o [lat. *alluvius* iz *alluvio* naplavina] naplavinski; izvirajoč iz aluvija; **alúvij** -a *m* 1. najmlajša, poledena doba v geol. zgodovini Zemlje, ko se je oblikovalo sedanje zemeljsko površje ter današnje rastlinstvo in živalstvo, 2. naplavina iz te dobe
aluzíja -e *ž* [lat. *allusio*] namig(ovanje), cikanje, rahla omemba, gl. aludirati
alvéola -e *ž* [lat. *alveolus* votlinica] 1. zobnica, zobna jamica v čeljusti, 2. pljučni mehurček ali mešiček (anat.), 3. stanica v satju
alveolár -ja *m* [gl. alveola] v fonetiki: z jezično konico ob zgornji dlesni oblikovan glas; **alveoláren** -rna -o 1. ki se tiče alveole; *fig.* jamičast; mehurčast, 2. oblikovan ob zgornji dlesni (~i glas)
alveolus -a *m* [lat.] gl. alveola
Am (americij) znak za kem. prvino
a. m. lat. kratica: ante meridiem
amabile /ama'bile/ ital. *prisl.* ljubeznivo, ljubko, nežno (glas.)
amabilmente /amabilmen'te/ ital. *prisl.* ljubeznivo (= amabile)
Amadís -a *m* l. i. junaka staroviteških romanov (najznamenitejši med njimi je bil Amadis de Gaule); *fig.* **amadís** -a *m* (zaljubljeni) vitez; viteški zaljubljenec; junak iz romana
amalgám -a *m* [nlat. *amalgama*, po* ar. besedi *al-malgham*, nastali iz gr. *malagma* mehčalo] v kem. zlitina živega srebra s kovino, zlasti z zlatom ali srebrom; *fig.* zmes različnih stvari, idej ipd.; **amalgamácija** -e *ž* 1. zlitje živega srebra s kovino, 2. pridobivanje zlata in srebra iz rud z uporabo živega srebra; **amalgamírati** -am 1. opravljati amalgamacijo, 2. zliti živo srebro s kovino; *fig.* spojiti, zmešati kaj, 3. prevleči z amalgamom
Amaltéja -e *ž* [gr. *Amaltheia*] v stgr. mit. 1. nimfa, ki je s kozjim mlekom hranila novorojenega Zevsa, 2. ime njene koze (rogu, ki ga je koza izgubila, je dal Zevs moč, da je izpolnil vse želje po jedi in pijači); *fig.* **Amaltéjin rog** rog izobilja
amandmá -ja *m* [fr. *amendement* iz lat. *emendare* popraviti] 1. izboljšanje; popravek, dostavek, 2. dopolnilni ali spreminjevalni predlog, npr. parlamentarni predlog, naj se osnutek zakona spremeni
amanuénzis -a *m* [lat. *amanuensis* iz *ad* k, pri, *manus* roka, + *-ensis*] 1. v starem Rimu suženj, ki so ga uporabljali za pisanje, branje ipd., 2. *fig.* učenec, študent, ki pomaga učitelju; pomočnik pri duševnem delu, gl. famulus; tajnik
amarílis -a *m* [iz gr. *Amaryllis*, po imenu pastirice pri Teokritu in Vergilu] liliji podobna subtropska cvetlica
amatêr -ja *m* [fr. *amateur* iz lat. *amare* ljubiti] ljubitelj česa, kdor se s čim — umetnostjo, športom, fotografiranjem ipd. — ukvarja iz ljubezni, ne poklicno (naspr. profesionalec); **amatêrski** -a -o ljubiteljski, nepoklicen
Amazónka -e *ž* [gr. *Amazon* iz — po gr. ljudski etimol. — *a* ne-, *mazos* sesek, prsi; ime od tod, ker so Amazonkam baje v mladosti odrezali desno dojko, da bi laže ravnale z lokom] 1. pri starih Grkih pripadnica bajeslovnega plemena žensk bojevnic, jahajočih na konju (sled nekdanjega matriarhata), 2. največja reka na svetu v Južni Ameriki (na njenih

bregovih je baje portugalski pomorščak Orellana l. 1539 srečal ženske bojevnice); **amazónka** -e *ž* 1. bojevita ženska; junakinja; možakinja; *pejor*. možaklja, 2. jahalka, 3. ženska jahalna obleka, 4. vrsta papagajev, 5. vrsta mravelj

ámba -e *ž* [ital. *ambo* oba] dvojica, (dvojni) zadetek, tj. zadetek dveh številk, npr. pri tomboli

ambasáda -e *ž* [fr. *ambassade* iz ital. *ambasciata* iz galskega *ambactos*, kar je polatinil Cezar v *ambactus* vazal] poslaništvo, veleposlaništvo (višje diplomatsko predstavništvo)

ambasádor -ja *m* [fr. *ambassadeur*] (vele)poslanik, diplomatski predstavnik najvišje stopnje

ambícija -e *ž* [lat. *ambitio* iz *ambire* hoditi okrog, poganjati se] stremuštvo, častihlepje, (pretirana) želja po uveljavljanju, slavi, časteh, bogastvu...; **ambiciózen** -zna -o častihlepen, častiželjen; stremuški

ambiènt -énta *m* [iz lat. *ambiens* iz *ambire* hoditi okrog] kar koga obdaja, življenjsko okolje, v katerem kdo živi in dela

ambiguitéta -e *ž* [lat. *ambiguitas* iz *ambiguus* dvomljiv, nejasen] 1. dvomljivost, nejasnost, 2. dvoumnost; tak izraz

ambivalénca -e *ž* [lat. *ambo* oba, hkrati, + valenca] 1. v psihol. dvojnost, razdvojenost, ko se lastnost sprevrača v svoje nasprotje, npr. pridnost — lenoba, 2. hkratnost dveh nasprotnih si čustev, npr. ljubezni in sovraštva, usmerjenih na isti objekt (pri shizofreniji)

ámbra -e *ž* [fr. *ambre* iz ar. *anbar* iz skt. *ambara*] dišeča, smoli podobna snov, ki jo izloča črevesje nekih kitov

ambrózija -e *ž* [gr. *ambrosia* iz *ambrosios* ali *ambrotos* nesmrten] v stgr. mit. jed bogov, ki daje nesmrtnost in večno mladost; **ambrózijski** -a -o božanski, nebeški; nesmrten

ambulánca -e *ž* [prim. ambulanta] pošta na vlaku; **ambulánčen** -čna -o ki se tiče ambulance (~i voz pri vlaku)

ambulánta -e *ž* [iz fr. *hôpital ambulant* premična bolnišnica, iz lat. *ambulare* hoditi] 1. zavod za ambulantno zdravljenje ali za prvo zdravniško pomoč, 2. premična vojna bolnišnica, 3. vozilo za prevažanje bolnikov ali ranjencev; **ambulánten** -tna -o 1. ki se tiče ambulante, 2. hodeč, potujoč, selilen, premičen, prenosen, 3. neležeč (~i bolnik); **ambulántno zdravljenje** zdravljenje bolnikov, ki ne ležijo, temveč hodijo k zdravniku

ambulatóren -rna -o [lat. *ambulatorius* premičen] ki se tiče ambulante ali ambulatorija; premičen, potujoč

ambulatórij -a *m* [iz lat. *ambulatorius* premičen] zavod, kjer pregledujejo in zdravijo — navadno brezplačno — neležeče bolnike

améba -e *ž* [nlat. *amoeba* iz gr. *amoibe* spreminjanje, ker se nenehno spreminja] menjačica, spremenljivka, eden izmed najbolj preprostih enostaničnih organizmov

ameliorácija -e *ž* [fr. *amélioration* iz lat. *ad* k, *meliorare* izboljšati] izboljš(ev)anje česa, zlasti plodnosti zemljišč, npr. z namakanjem ali izsuševanjem; **ameliorácíjski** -a -o izboljševalen; ki se tiče amelioracij; **amelioŕirati** -am izboljšati

ámen *neskl. m* [hebr.] »tako naj bo«, tako naj se zgodi, prvotno se je s to besedo končevala prisega, v kršč. liturg.: konec pri molitvah; *fig*. konec (tako bo, pa ~)

amenoréja -e *ž* [gr. *a* ne-, + menoreja] izostanek mesečnega perila (med.)

amerícij -a *m* [nlat. *americium*, po Ameriki] v kem. radioaktivna prvina, nastane pri bombardiranju urana in plutonija s helijevimi ioni

amerikanízem -zma *m* [angl. *americanism*] 1. jezikovna posebnost ameriške angleščine, 2. posebnost ameriškega načina življenja ali ameriške miselnosti, 3. duh ameriške praktičnosti in podjetnosti; **amerikanizírati** -am (se) poameričaniti (se); postati pravi Američan

a metà /a meta'/ ital. v trg. naspol, na polovico, npr. pri delitvi izgube ali dobička

ametíst -a *m* [gr. *amethystos* iz *a* ne-, *methyein* pijan biti] 1. dragi kamen — kremenjak — rdeče ali vijoličaste barve (pri starih Grkih talisman proti pijanosti), 2. vijoličasti safir

amétričen -čna -o [gr. *a* ne-, + -metričen] neenakomeren, nesorazmeren, brez mere; **ametríja** -e *ž* neenakomernost, nesorazmernost; nesorazmerje

ametropíja -e *ž* [gr. *ametros* neenak, nepravilen, + -opija] v med. motnje vida zaradi nepravilnega lomljenja svetlobnih žarkov (astigmatizem, kratkovidnost itd.)

a mezza voce /a me′dza vo′če/ ital. polglasno (glas.)

ámfi- [iz gr. *amphi* dvo-, na dve strani; okrog] predpona v zloženkah, npr. amfiteater

amfíbija -e *ž*, v zool. *nav. v mn.* **amfíbije** -ij [iz gr. *amphibios* iz *amphi* dvo-, *bios* življenje] dvoživka, 1. v zool. živali iz razreda dvoživk, npr. žabe; dvoživke; *fig.* kar se lahko giblje v dveh različnih območjih (tank, ki se giblje po suhem in po vodi, letalo, ki lahko pristane na suhem in na morju ipd.), 2. kdor živi po dveh različnih nazorih, dvoličnež; **amfíbijski** -a -o ki se tiče amfibije ali amfibij; živeč (delujoč ipd.) v vodi, na suhem in v zraku; dvoličen; **amfíbijska strategíja** uskladitev kopenskih, pomorskih in letalskih sil v vojni

amfibiolít -a *m* [gl. amfibija + -lit] okamnela fosilna dvoživka

amfibiológ -a *m* [gl. amfibija + -log] kdor se ukvarja z amfibiologijo; **amfibiológija** -e *ž* nauk o dvoživkah (zool.)

amfiból -a *m* [gr. *amphibolos* dvoumen] vrsta magnezijevih, železovih, kalcijevih itd. silikatov

amfibóličen -čna -o [gr. *amphibolos* iz *amphi* dvo-, *bole* met] dvoumen; negotov; **amfibolíja** -e *ali* **amfibologíja** -e *ž* 1. dvoumje, dvoumnost (predvsem zaradi besednega reda, redkeje zaradi pomena besed); tak stavek, 2. negotovost, 3. zamenjavanje pojmov (fil.)

amfíbrah -a *m* [gr. *amphibrachys* iz *amphi* dvo-, *brachys* kratek] trozložna pesniška stopica z dolgim, poudarjenim zlogom med dvema kratkima, npr. liváda

amfiktionija -e *ž* [gr. *amphiktyonia* iz *amphiktyones* prebivajoči okrog…] versko-polit. zveza stgr. plemen, ki so bivala okrog kakega skupnega svetišča; najbolj znana zveza dvanajsterih plemen s skupnimi verskimi slovesnostmi v Delfih

amfióks -a *m* [nlat. *amphioxus* iz gr. *amphi* dvo-, na dve strani, *oxys* oster] v zool. škrgoustnica, majhna, ribi podobna morska žival; je sorodna vretenčarjem, zaradi svojega ustroja pomembna za evolucijski nauk

amfiteáter -tra *m* [gr. *amphitheatron* iz *amphi* dvo-, *theatron* gledališče] veliko antično gledališče okrogle ali ovalne oblike s stopničasto se vzdigujočimi sedeži (Puljski ~); **amfiteatrálen** -lna -o amfiteatru podoben, polkrožen, stopničasto se vzdigujoč

ámfora -e *ž* [lat. *amphora* iz gr. *amphoreus* iz *amphi* dvo-, *pherein* nositi] podolgast, včasih okrašen antični vrč z dvema ročema (za vino, olje…)

Ámi -ja *m* okr. Američan (včasih iron.)

amice! [/ami′ce/ zvalnik lat. besede *amicus* prijatelj] prijatelj!

amicitiae causa /amici′cie kau′za/ lat. iz prijateljstva, zaradi prijateljstva

amicus Plato, sed magis amica veritas /ami′kus pla′to, sed ma′gis ami′ka ve′ritas/ lat. »Platona imam rad (= Platon mi je prijatelj), a še rajši imam resnico«, tj. resnica je več kot prijateljstvo, resnica nad vse (po Aristotelu)

amíd -a *m*, *nav. v mn.* **amídi** -ov [am(onij) + -id] naziv za organske spojine, derivate amoniaka, če vodikove atome nadomeste acili (kem.)

amigdalín -a *m* [gr. *amygdale* mandelj, + -in] strupena eterična snov v grenkih mandljih itd.

amín -a *m*, *nav. v mn.* **amíni** -ov [am(onij) + -in] ime za organske spojine, derivate amoniaka, če vodikove atome nadomeste radikali ogljikovih vodikov (kem.)

amnestíja -e *ž* [gr. *amnestia* pozabljenje] splošna pomilostitev, delna ali celotna odpustitev kazni in njenih pravnih posledic (pr.); **amnestírati** -am odpustiti kazen, pomilostiti

amnezíja -e *ž* [gr. *amnesia* pozabljivost] v med. oslabljenje ali izguba spomina zaradi bolezni ali živčnih pretresov

ámok -a *m* [malaj. *amoq*] pri malajskih domačinih vrsta blaznosti (tak blaznež divja po cestah in napade vsakogar, na kogar naleti)

Ámon -a *m* [gr. *Ammon*] najvišje božanstvo pri starih Egipčanih, simbol ustvarjalne sile in življenja, imenovan tudi Amon-Ra (prvotno nižje tebansko božanstvo, upo-

dabljali so ga tudi v podobi ovna z zavitimi rogovi)

amóniak -a *m* [iz gr. *ammoniakon* amonijeva sol*; baje so jo najprej pridobivali blizu svetišča boga Amona v Libiji] v kem. 1. brezbarven, ostro dišeč plin, spojina dušika in vodika (zlasti v proizvodnji umetnih gnojil), 2. salmiakovec, v vodi raztopljeni amoniak

amónij -a *m* [nlat. *ammonium*] v kem. enovalentni radikal NH_4 v raznih soleh

amoníti -ov *m mn.* [iz lat. *cornu Ammonis* Amonov rog] okamnine nekih pradavnih mehkužcev; njihove hišice so največkrat zavite kot ovnovi rogovi

Ámor -ja *m* [lat. *Amor*] v strim. mit. bog ljubezni, ki ga upodabljajo kot krilatega dečka z lokom in tulcem s puščicami; *fig.* **ámor** -ja *m* ljubezen

amorálen -lna -o [gr. *a* ne-, + moralen] nenraven, brez čuta za nravnost; **amorálnost** -i *ž* nenravnost

amoralízem -zma *m* [amoral(en) + -izem] 1. pomanjkanje čuta za nravnost, nepriznavanje ali neupoštevanje nravnosti, 2. nauk — npr. pri Macchiavelliju — ki pravi, da zgodovinskih dogodkov ne smemo ocenjevati s stališča nravnosti (fil.), 3. popolno zavračanje nravnih načel v Nietzschejevem nauku

amorét -a *m*, *nav. v mn.* **amoréti** -ov [ital. *amoretti*, dimin. iz *amore* ljubezen] okrasni kipi ali podobe krilatih dečkov, spremljevalcev Venere, boginje ljubezni (zlasti v rimski in renesančni umetnosti)

amorevole /amore'vole/ ital. *prisl.* ljubeznivo, ljubko (glas.)

amórfen -fna -o [gr. *amorphos* iz *a* ne-, *morphe* oblika] 1. brezlik, brez(ob)ličen, brez pravilne in določene oblike; neizrazit, 2. ki ne kristalizira (mineral.); **amórfnost** -i *ž* 1. brezličnost; neizrazitost, 2. nezmožnost za kristaliziranje

amor omnia vincit /a'mor om'nia vin'cit/ lat. ljubezen vse premaga (Vergil)

amoroso /amoro'zo/ ital. *prisl.* v glas. ljubeznivo (= amorevole)

amortizácija -e *ž* [angl. *amortisation* iz lat. *ad* k, *mors*, *mortis* smrt] 1. postopno odplačevanje dolga skupaj z obrestmi; odpisovanje dolga, zlasti postopno odpisovanje vrednosti (strojev, zgradb ipd.) zaradi obrabe ali dotrajanosti, 2. razveljavitev (~ izgubljene listine); **amortizírati** -am 1. postopno odplačevati; odpisovati, 2. razveljaviti kaj

amortizêr -ja *m* [gl. amortizacija] blažilnik (tehn.)

ampéla -e *ž* [iz lat. *ampulla*, gl. ampula] 1. posodica za olje, 2. viseča svetilka, 3. viseč lonček s cvetlicami

ampelografíja -e *ž* [gr. *ampelos* vinska trta, + -grafija] opis(ovanje) raznih vrst vinske trte ali nauk o vinskih trtah

ampêr -a *m* [po fr. fiziku Ampèru, 1775 do 1836] v fiz. enota za merjenje jakosti električnega toka

amperméter -tra *m* [amper + -meter] priprava za merjenje jakosti električnega toka

amplificírati -am [lat. *amplificare* iz *amplus* širok, *facere* narediti] razširiti, povečati; razširiti, obširneje razložiti (misel ipd.); **amplifikácija** -e *ž* razširitev, zlasti širša, obširnejša razlaga

amplitúda -e *ž* [lat. *amplitudo* širina, obseg] 1. raznih, razmah, največji odklon od srednje lege pri nihanju telesa (fiz.), 2. najvišja stopnja nihajoče, spreminjajoče se vrednosti sploh (mat., fiz.), 3. višinska razlika med plimo in oseko

ampúla -e *ž* [lat. *ampulla* steklenica] 1. trebušasta strim. posoda z dvema ročema, 2. v anat. razširjeni del votlega organa, razširina; skulica, 3. hruškasta steklenička za zdravila, serume... (med.), 4. hruška pri žarnici

amputácija -e *ž* [lat. *amputatio* iz *amputare* odrezati] 1. odrezanje, odstranitev uda ali bolnega dela telesa (med.), 2. izločitev kakega ozemlja iz državne skupnosti (polit.); **amputírati** -am 1. odrezati ud ali bolni del telesa, 2. izločiti iz kake skupnosti

amulét -a *m* [lat. *amuletum*] vražni obesek ali kaj podobnega, kar nosijo praznoverni ljudje v obrambo proti zlim silam, nesreči ali bolezni

amúzičen -čna -o [gr. *a* ne-, + muzičen] brez čuta za glasbo ali sploh umetnost

an- v zloženkah, 1. gr. predpona, ki daje nikalni pomen (pred sogl. a-): ne-, brez-, npr. anorganski, 2. gl. ana-

ána- [gr. *ana-*, pred sogl. *an-*, iz *ana* na, ob, po, nad, prek, (navz)gor, kvišku…] v zloženkah, npr. anabaza, anadiploza

anabaptíst -a *m* [gr. *ana-*, *baptizein* potopiti; krstiti] prekrščevalec, pripadnik anabaptizma; **anabaptízem** -zma *m* prekrščevalstvo, ime za kršč. ločine, ki ne priznavajo krsta otrok in ponovno krstijo odrasle, spreobrnjene vernike

anábaza -e *ž* [gr. *anabasis* iz *anabainein* vzpenjati se] 1. vzpon; pot (bojni pohod) iz nižjih krajev v višje ali od morja v notranjost; opis bojnega pohoda, 2. razvoj bolezni (med.); **Anábaza** -e *ali* **Anábazis** -ze *ž* naslov dveh popisov bojnih pohodov; prvi Ksenofontov o Kiru mlajšem (Pohod desettisočerih), drugi Arianusov o Aleksandru Velikem

anabióza -e *ž* [gr. *anabiosis* iz *ana-*, *bios* življenje] oživitev navidezno mrtvih organizmov, omrtvelih zaradi neugodnih življenjskih razmer (biol.)

anacionálen -lna -o [gr. *a* ne-, + nacionalen] brez narodne zavesti, brez čuta za narodnost in narodne koristi

anadiplóza -e *ž* [gr. *anadiplosis* iz *anadiploun* podvojiti] 1. ponovitev besed ali stavka, 2. govorniška ali pesniška figura, kjer se kak stavek ali verz ponavlja ali začenja z besedami, s katerimi se prejšnji končuje, npr.: Prišlo je pismo iz daljne dežele, iz daljne dežele, iz tujega kraja…

anaeróba -e *ž* [iz gr.] gl. anaerobij; **anaeróben** -bna -o (organizem), ki za življenje ne potrebuje kisika

anaeróbij -a *m* [nlat. *anaerobium* iz gr. *a(n)-* ne-, + aerobij] vrsta bakterij, gliv in drugih organizmov, ki za življenje in razvoj ne potrebujejo prostega kisika; pojav imenujemo anaerobioza

ánaerobiónt -a *m* [iz gr.] gl. anaerobij

anafiláksa -e *ž* [iz gr.] gl. anafilaksija

anafilaksíja -e *ž* [gr. *ana-*, *phylaxis* varovanje] preobčutljivost organizma za tuje beljakovine pri ponovnih injekcijah (med.)

anáfora -e *ž* [lat. *anaphora* iz gr. *ana-*, *pherein* nositi] 1. ponavljanje ene ali več besed na začetku zaporednih stavkov ali verzov, 2. taka pesniška figura, npr.: Imeli smo ljudi — v poljani cvet, imeli smo jih — vrhu gore hrast, imeli smo jih — dali smo jih vam…, 3. v med. izkašljanje, izbljuvanje

anafrodít -a *m* [gr. *anaphroditos* iz *a(n)-* ne-, *aphrodisia* uživanje ljubezni] kdor ni zmožen za oploditev; **anafroditízem** -zma *m* 1. pomanjkanje spolnega nagona ali zmanjšan spolni nagon, 2. nezmožnost za oploditev

anaglíf -a *ali* **anaglípt** -a *m* [gr. *anaglyphos* ali *anaglyptos*] polreliefno (v ploskem reliefu) kiparsko ali cizelersko delo, npr. okras

anagráf -a *m* [gr. *ana-*, *graphein* pisati] 1. register stalnega prebivalstva, 2. urad za to (= anagrafski urad)

anagrám -a *m* [nlat. *anagramma* iz gr. *ana-*, *gramma* črka] 1. besedna igra, prestavljanje črk v besedah, da dobijo nov pomen, npr. miza — zima, Rim — mir, 2. psevdonim s premenjanimi črkami, npr. Mencinger — Nemcigren, 3. črkovnica, uganka s premenjanimi črkami

anahorét -a *m* [gr. *anachoretes* iz *anachorein* umakniti se] puščavnik, kdor se je iz verskih razlogov umaknil v samoto; *fig.* samotar; **anahorétski** -a -o puščavniški, samotarski

anahronístičen -čna -o, **anahronízem** -zma *m* [iz gr.] gl. anakronističen, anakronizem

anakolút -a *m* [gr. *anakolouthon* iz *a(n)-* ne-, *akolouthos* sledeč, skladen] »preskok (kake misli)«, nejasnost misli zaradi vrzeli, nepravilne zveze ali nedoslednosti v sintaksi

anakónda -e *ž* [angl. *anaconda*] velika južnoamer. kača iz družine udavov

anakreóntičen -čna -o [po stgr. pesniku Anakreontu, ki je opeval ljubezen, vino in prijateljstvo] ki se tiče anakreontike; podoben A. pesmim, opevajoč ljubezen, vino in prijateljstvo; **anakreóntik** -a *m* pesnik anakreontskih pesmi, npr. Gleim v Nemčiji v 18. stol.; **anakreóntika** -e *ž* veseljaško, lahkotno pesništvo

anakronístičen -čna -o [gr. *ana-*, *chronos* čas] 1. zmoten v časovnem redu, 2. časovno neskladen, 3. v nasprotju s časom, nesodoben; **anakronízem** -zma *m* 1. zmota v časovnem redu, npr. pri opisovanju dogodkov, 2. časovna neskladnost, postavljanje česa v dobo (nav. starejšo), v katero ne sodi, 3. nekaj,

kar je s časom v nasprotju, nesodobnost (zastarelo naziranje, navada iz minulih časov ipd.)

anakrúza -e *ž* [gr. *anakrousis* iz *anakrouein* nastopiti] 1. nastop, prvi nepoudarjeni zlog v verzu s padajočim ritmom, npr.: Z višave zelene je cerkvica bela — prijazno v dolinski odsevala svet..., 2. uvodni takt (glas.)

analékta -ekt *s mn.* [lat. mn. *analecta* iz gr. *analegein* zbirati] izbrani spisi enega ali več pisateljev; izbrano branje

análen -lna -o [gl. anus] ki se tiče zadnjika (anat.)

analfabét -a *m* [gr. *a(n)*- ne-, + alfabet] nepismen človek, kdor ne zna pisati in brati (kdor zna samo brati, je polanalfabet); *fig.* kdor je brez osnovnega znanja v čem, nevednež; **analfabetízem** -zma *m* nepismenost; *fig.* nevednost

analgezíja -e *ž* [iz gr.] gl. analgija

analgíja -e *ž* [gr. *a(n)*- ne-, *algos* bolečina] 1. v med. neobčutljivost za bolečine, 2. brezčutnost, otopelost ali brezbrižnost sploh

análi -ov *m mn.* [lat. *annales sc. libri* iz *annus* leto] letopisi, tj. opisi zgodovinskih dogodkov iz leta v leto, po časovni zaporednosti — prva oblika zgodovinopisja; gl. kronika

analíst -a *m* [gl. anali] letopisec, pisec analov

analítičen -čna -o [gr. *analytikos* iz *analyein* razčleniti, razstaviti] 1. razčlenjujoč, razčlenjevalen, razstavljalen, na sestavine razstavljajoč, 2. sklepajoč od splošnega na posamezno (fil.), 3. sloneč na analizi; **analítična metóda** način preučevanja, ki sklepa od splošnega k posameznemu, od pojavov k zakonom, od konkretnega k abstraktnemu, od posledic k vzrokom (fil.)

analítik -a *m* [iz gr. *analytikos*] kdor se ukvarja npr. s kem. analizo; veščak v analizi; **analítika** -e *ž* 1. nauk o analizi, 2. v fil. nauk o razčlenjevanju in razstavljanju pojmov (pri Aristotelu in Kantu), 3. v mat. analitična geometrija

analíza -e *ž* [gr. *analysis* iz *analyein* razčleniti, razstaviti] razčlenjevanje, (raz)členitev kake enote ali celote na njene dele, sestavine, 1. v fil. razčlenjevanje pojma na njegove sestavine, 2. v slovn. razčlenjevanje stavka in določanje stavčnih členov, 3. v kem. razkrajanje, razstavljanje spojin v njihove prvine (kvalitativna, če ugotavlja, iz katerih prvin je spojina sestavljena, ali kvantitativna, če ugotavlja tudi množino teh prvin); **analizírati** -am (raz)členiti, razstaviti na sestavine; razkrojiti, razložiti kaj (npr. spojino), raziskati

analizátor -ja *m* [gl. analiza] priprava za analiziranje

analíg(ič)en -(ič)na -o [gr. *analogos* iz *ana* po, *logos* razum] 1. skladen, podoben, ustrezen, soroden, 2. naličen, a) v biol. (organ) podoben po funkciji, ne pa po izviru ali ustroju, b) v slovn. nastal po naliki; **analogíja** -e *ž* 1. skladnost, ujemanje, podobnost (med predmeti ali pojavi v določenih znamenjih, lastnostih, odnosih...), 2. nalika, naličnost, tj. pojav, da se novi izrazi oblikovno naslanjajo na starejše, bolj ali manj sorodne primere, 3. v log. način sklepanja po podobnosti: če se dva pojava ujemata v določenih odnosih ali znakih, se verjetno ujemata tudi v drugih, še neznanih odnosih

analogízem -zma *m* [gr. *analogismos*] sklep, sloneč na analogiji (log.)

análogon -a *m* [gl. analogen] podoben, soroden predmet, primer, dogodek...

anamnéza -e *ž* [gr. *anamnesis* spominjanje] 1. v fil. spominjanje na ideje, na spoznanja iz prejšnjega bivanja duše (v Platonovi idealist. spoznavni teoriji), 2. v med. podatki o bolezni, ki jih da bolnik zdravniku (opis bolezni, njen nastanek, prejšnje bolezni ipd.), 3. določitev vzrokov in povodov kaznivega dejanja (pr.)

anamorfóza -e *ž* [gr. *anamorphosis* preoblikovanje] 1. glede na opt. zakone izmaličena ali varljiva risba, ki dobi v določenih pogojih normalen videz, če jo npr. opazujemo s kake točke (optična ~), skozi stekleno prizmo (dioptrična ~) itd., 2. nenormalen razvoj rastlinskih organizmov (bot.)

ánanas -a *m* [špan. iz brazil.] v bot. neko južnoameriško drevo in njegov sad (kraljevsko jabolko)

anapést -a *m* [lat. *anapaestus* iz gr. *anapaistos* obrnjen, anapest je namreč obrnjen

daktil] trizložna pesniška stopica iz dveh nepoudarjenih in tretjega poudarjenega zloga, npr. samotár

anárhičen -čna -o [gr. *anarchos* iz *a*(*n*)- ne-, *arche* vladavina] brezvladen; *fig*. nezakonit; neurejen, nenačrten (~a proizvodnja); **anarhíja** -e *ž* brezvladje, stanje v družbi brez zakonov, oblasti (ideal anarhistov); *fig*. *pejor*. (popoln) nered, zmeda, neurejenost (pasti v ~o); brezpravje; razbrzdanost; **anarhíja proizvodnje** nenačrtnost proizvodnje v kapit. družbi, sloneči na zasebni lastnini proizvajalnih sredstev, kjer so posamezni proizvajalci povezani le posredno, s tržiščem, in se proizvaja blago za tržišče, zaradi profita (najostreje se izraža v krizah)

anarhíst -a *m* [gr. *a*(*n*)- ne-, *arche* vladavina] pristaš anarhizma, kdor ne priznava nobene oblasti, države, zakonov...; *fig*. *pejor*. prekucuh, prevratnež; **anarhízem** -zma *m* 1. teorija in polit. gibanje, ki se bojuje za družbo, v kateri ne bi bilo nobene oblasti in bi bil posameznik popolnoma svoboden (svoj namen skuša doseči s takojšnjo odpravo državne oblasti, z individualnim terorjem ipd.), 2. *fig*. nepriznavanje oblasti, zakonov in avtoritet (intelektualni ~)

anárhosindikalíst -a *m* [gr. *anarchos* brezvladen, + sindikalist] pristaš anarhosindikalizma; **anárhosindikalízem** -zma *m* smer v del. sindikalnem gibanju pod idejnim vplivom anarhizma

anastátičen -čna -o [gr. *anastatikos* iz *anistemi* vstati] 1. obnavljajoč; *fig*. pomlajujoč, 2. prenašajoč; **anastátični tisk** način tiska z uporabo, prenašanjem prvotiska na cinkovo ploščo, kamen ipd. in razmnoževanjem; **anastáza** -e *ž* 1. vstajanje (po bolezni); ozdravljenje, 2. prenašanje; razmnoževanje (v tiskarstvu)

anastigmát -a *m* [gr. *an* na, po, *a* ne-, *stigma* vbod] fotografski objektiv ali sestav leč, ki daje jasne slike, brez sfernih aberacij, brez astigmatizma

anástrofa -e *ž* [gr. *anastrophe* iz *anastrephein* obrniti] nagel preokret v besedah, ki spremeni običajni besedni red

anátema -e *ž* [gr. *anathema* iz *anatithenai* postaviti; posvetiti] 1. pri starih Grkih posvetilni dar, izpostavljen v svetišču (v kršč. je dobila beseda pejor. pomen), 2. nekaj, kar je javno izpostavljeno sramoti; *fig*. izobčitev, izključitev iz Cerkve; slovesno cerkveno prekletstvo; **izreči anátemo** *ali* **anatemizírati** -am izobčiti, izključiti iz verske skupnosti; slovesno prekleti

anatokízem -zma *m* [gr. *anatokizein* jemati obresti od obresti] zaračunavanje obresti od obresti (vrsta oderuštva)

anatóm -a *m* [gr. *anatome* razrez, iz *anatemnein* razrezati] kdor se ukvarja z anatomijo; **anatomíja** -e *ž* 1. raztelesenje, razudenje organizmov; *fig*. (natančno) razčlenjanje, 2. znanost o oblikah in ustroju človeškega ali živalskega telesa in njegovih organov (tudi anatomija rastlin), 3. knjiga o tem, 4. sestava, ustroj organizmov

anatomizírati -am [gl. anatom] raztelesiti, razuditi; *fig*. (natančno) razčleniti

anch'io son pittore /ank'i'o son pito're/ ital. »tudi jaz sem slikar«, besede je baje izrekel Correggio pred neko Rafaelovo podobo

ancien régime /ãsjẽ' režim'/ fr. stari družbeni red (v Franciji pred buržoazno revolucijo l. 1789)

ancora /anko'ra/ ital. še, ponovite (glas.); **ancora una volta** /anko'ra u'na vol'ta/ še enkrat, ponovite (glas.)

andante [/andan'te/ ital. delež. od *andare* iti] v glas. 1. *prisl*. počasi, lahno, 2. **andánte** -a *in neskl. m* taka skladba (kot naslov: A-) ali del skladbe

andantino [/andanti'no/ ital. dimin. od *andante*] v glas. 1. *prisl*. zmerno počasi, 2. **andantíno** -a *in neskl. m* skladba ali del skladbe (mali andante)

andezín -a *m* [po Andih + -in] vrsta živca (mineral.)

andezít -a *m* [po Andih + -it] neka vulkanska kamnina, gradbeni ali dekorativni kamen

andragógika -e *ž* [andr(o)- + (peda)gogika] znanost o vzgoji in izobraževanju odraslih

-andrija -e *ž*, **ándro-** [gr. *aner*, *andros* mož] v sestavljenkah, npr. mizandrija, androgin

androgenija -e *ž* [andro- + -genija] 1. ustvaritev človeka, zlasti »prvega« človeka, 2. ploditev, razmnoževanje
androgín -a *m* [andro- + gr. *gyne* žena] 1. moški, ki se čuti za žensko, 2. hermafrodit; **androgína** -e *ž* 1. možakinja, ženska, ki se čuti moškega, 2. hermafroditka
androginíja -e *ž* [gl. androgin] 1. sprevržena spolnost, če se moški čuti za žensko in ženska za moškega, 2. hermafroditizem
andromanija -e *ž* [andro- + -manija] norost (žensk) na moške, prerazvit spolni nagon pri ženskah
Andrómeda -e *ž* [gr. *Andromede*] v stgr. mit. hči etiopskega kralja Kepheja, zaradi maščevalnosti nereid, ki jih je njena mati razžalila, privezana na skalo, da bi jo raztrgala morska pošast (rešil jo je Perzej); *fig.* v astr. 1. severno ozvezdje, sestavljeno iz treh večjih in nekaj manjših zvezd, 2. neka meglenica; **andrómeda** -e *ž* neka severnoameriška lepotna rastlina
anekdóta -e *ž* [nlat. *anecdota* iz gr. *a(n)-* ne-, *ekdotos* izdan] 1. prvotno neizdan, neobjavljen spis ali dogodek, ki ga je zgodovinar zamolčal, 2. danes: kratka, zabavna (manj znana) zgodbica, navadno iz življenja kake znamenite osebe; **anekdótičen** -čna -o podan, prikazan v anekdoti; *fig.* zabaven, šaljiv
anéks -a *m* [lat. *annexus* zveza] 1. dodatek, dostavek (npr. k pogodbi); priloga; priključek; pritiklina, 2. v anat. (maternični) privesek
aneksíja -e *ž* [lat. *annexio* iz *annectere* priključiti] prilastitev tujega ozemlja, nasilna polit. priključitev tujega ozemlja, npr. avstrijska aneksija Bosne in Hercegovine l. 1908; **aneksíjski** -a -o iz (ali ki se tiče) aneksije (~a kriza)
aneksionist -a *m* [fr. *annexionniste*] privrženec aneksije ali aneksionizma; **aneksionízem** -zma *m* nasilna, osvajalna politika, ki hlepi po aneksiji tujih ozemelj
anektíran -a -o [lat. *annectere* priključiti] nasilno priključen; **anektírati** -am izvesti aneksijo, nasilno priključiti, prilastiti si tuje ozemlje, zasesti
anémičen -čna -o [gl. anemija] 1. malokrven, 2. slabokrven; *fig.* bled, slaboten; **anémičnost** -i *ž* 1. malokrvnost, 2. slabokrvnost (= anemija)
anemíja -e *ž* [nlat. *anemia* iz gr. *a(n)-* ne-, *haima* kri] v med. 1. malokrvnost (zaradi manjšega števila rdečih krvničk, npr. po krvavenju), 2. slabokrvnost (zaradi bolezni krvi ali krvotvornih organov)
anémo- [gr. *anemos* veter] v sestavljenkah, npr. anemofilija
anemofilíja -e *ž* [anemo- + -filija] v bot. opraševanje z vetrom pri borih, vrbah ipd.
anemográf -a *m* [anemo- + -graf] priprava, ki zapisuje hitrost, moč in smer vetra (meteorol.)
anemométer -tra *m* [anemo- + -meter] v meteorol. vetromer, vrsta priprav, ki kažejo hitrost vetra
anemóna -e *ž* [gr. *anemone*] vetrnica, kosmatinec (bot.)
aneroíd -a *m* [gr. *a* ne-, *neros* tekoč, + -oid] tlakomer s kovinskim peresom, brez živega srebra (fiz.)
anestétičen -čna -o [gr. *anaisthetos* iz *a(n)-* ne-, *aisthesis* občutek] brezčuten, omrtvel; omrtvičen; **anestezíja** -e *ž* v med. brezčutje, tj. po bolezni ali umetno povzročena neobčutljivost za bolečine; ločimo: a) (o)mrtvitev, če je posledica bolezni, b) (o)mrtvičenje, če je umetno povzročeno
anestezírati -am [gl. anestezija] omrtvičiti, izvesti umetno anestezijo; **anestezíst** -a *m* zdravnik, ki to opravlja
anevrín -a *m* [= antinevritični vitamin] vitamin B_1 (v kvasu, sočivju), preprečuje vnetje živcev
angažírati -am [fr. *engager*] 1. najeti, namestiti, nastaviti, v službo sprejeti; s pogodbo obvezati, npr. gledališkega ali filmskega igralca, 2. nagovoriti, pridobiti za kaj, npr. s kako obljubo; vplesti v kaj; **angažírati** -am **se** obvezati se; zavzeti se (za koga ali kaj); spustiti, vplesti se v kaj; v službo stopiti
angažmá -ja *m* [fr. *engagement*] 1. najetje, nastavitev, sprejem v službo, 2. pogodba, dogovor za službo, npr. igralca z gledališko upravo, 3. zavzemanje za kaj
ángel -a *m* [gr. *angelos* sel] v kršč. veri nadnaravno duhovno bitje, nebeški sel

angiítis -a *m* [gr. *angeion* žila, + -itis] vnetje žile (med.)
angína -e *ž* [lat. *angina* iz *angere* stisniti' dušiti] davica, vnetje mandeljev in žrela (med.); **angina pectoris** /angi'na pek'toris/ lat. v med. srčni krč, huda srčna bolezen (bolnik ima občutek, da se bo zadušil); **anginózen** -zna -o ki se tiče angine (~ne težave)
angiologíja -e *ž* [gr. *angeion* žila, + -logija] nauk o krvnih žilah (anat.)
angiostenóza -e *ž* [gr. *angeion* žila, + stenoza] zoženje žil (med.)
angítis -a *m* [iz gr.] gl. angiitis
anglicízem -zma *m* [nlat. *anglicus* angleški, + -izem] 1. jezikovna posebnost angleščine, 2. angleški izraz ali jezikovna posebnost v neangleškem jeziku
anglikánec -nca *m* [nlat. *anglicanus*] pripadnik anglikanske cerkve; **anglikánski** -a -o ki se tiče angl. državne cerkve ali anglikanstva; **anglikánska cerkev** angleška državna cerkev (imenuje se tudi episkopalna); **anglikánstvo** -a *s* nauk in ustroj angl. drž. cerkve
anglikanízem -zma *m* [iz nlat.] gl. anglikanstvo
anglíst -a *m* [angl. *anglist* iz nlat.] kdor se ukvarja z anglistiko; **anglístika** -e *ž* veda, ki preučuje angleški jezik in književnost
ánglo- [iz nlat. *anglus* angleški] v sestavljenkah, npr. anglofil
anglofíl -a *m* [anglo- + -fil] kdor je prijatelj česa (kulture, jezika itd.), kar je angleško
anglofób -a *m* [anglo- + -fob] kdor sovraži Angleže
anglomán -a *m* [anglo- + -man] kdor je »nor« na vse, kar je angleško
anglosáški -a -o *ali* **anglosaksónski** -a -o ki se tiče Anglosasov, tj. narodov, ki govorijo angleščino (Angleži in Američani)
angóra -e *ž* [po mestu Angora v Mali Aziji] angorska volna iz dlake angorske koze
angórka -e *ž* [gl. angora] 1. angorska koza z dolgo, navadno snežno belo dlako, 2. angorska mačka
ångström -a *m* [/ang'ström/ po švedskem fiziku Ångströmu, 1814—1874] zastarela dolžinska mera, zlasti za svetlobne valove (1 Å = 10^{-10} m)
anhelácija -e *ž* [lat. *anhelatio* iz *anhelare* sopsti] sopenje, kratko, težko dihanje (med.)
anhidríd -a *m*, *nav. v mn.* **anhidrídi** -ov [iz gr. *anhydros* brezvoden, + -id] v kem. spojine, oksidi raznih prvin, ki dajejo z vodo ustrezno kislino ali bazo
anhidríja -e *ž* [gl. anhidrid] brezvodnost, pomanjkanje vode
anhidrít -a *m* [gl. anhidrid] kamnina, naravni kalcijev sulfat
anilín -a *m* [portug. *anil* indigo, iz katerega so najprej izdelovali anilin, + -in] strupena brezbarvna tekočina iz bencola za izdelovanje (anilinskih) barv, zdravil in umetnih snovi
animácija -e *ž* [lat. *animatio* iz *anima* duša] oživljanje; spodbujanje; navdušenje; živahnost
animál(ič)en -l(ič)na -o [iz lat. *animal* živo bitje; žival] živalski; *fig.* zverinski
anîmíran -a -o [lat. *animare* navdušiti] navdušen, razvnet za kaj; **animírati** -am navdušiti, razvneti, pridobiti za kaj; poživiti, razveseliti
animíst -a *m* [iz lat. *anima* duša; duh] privrženec animizma; **animízem** -zma *m* 1. religiozno pojmovanje, ki mu je duša osnovno življenjsko počelo, 2. verovanje primitivnih ljudstev, da v vseh stvareh in pojavih obstoji nekakšen duh, 3. verovanje v duhove sploh
animoso [/animo'zo/ ital. iz lat. *animosus* strasten] *prisl.* strastno, živahno, ognjevito (glas.)
animózen -zna -o [lat. *animosus* strasten; drzen] sovražen; neprijazen; nenaklonjen; zlovoljen; **animóznost** -i *ž* sovražnost, mržnja; neprijaznost; zlovoljnost
animozitéta -e *ž* [iz lat.] gl. animoznost
anión -a *m* [gr. *ana-*, *ienai* iti] pri elektrolizi: ion z negativnim električnim nabojem
anizométričen -čna -o [gr. *a*(*n*)- ne-, *isos* enak, + metričen] neenakomeren; nesomeren
anizotrópen -pna -o [gr. *a*(*n*)- ne-, + izotropen] z različnimi fiz. lastnostmi v raznih smereh; **anizotropíja** -e *ž* pojav, da imajo nekatere snovi v raznih smereh različne fizikalne lastnosti
ankéta -e *ž* [fr. *enquête* iz lat. *inquaesita*] 1. poizvedovanje, zbiranje podatkov v določen namen, npr. kaj misli javnost o čem, 2. obravnavanje, pretresanje kakega — zlasti javnega — vprašanja;

ankéten -tna -o ki se tiče ankete (~a komisija); **anketírati** -am izvajati anketo, zbirati kake podatke
anni [/a'ni/ lat. *annus, anni* leto] *rod.* leta, v letu; v raznih zvezah, npr. anni currentis
anni currentis /a'ni kuren'tis/ lat. v tekočem letu, letos
anni futuri /a'ni futu'ri/ lat. prihodnje leto, prihodnjega leta
anni praesentis /a'ni prezen'tis/ lat. letos
anni praeteriti /a'ni prete'riti/ lat. lani
anno [/a'no/ lat. abl. iz *annus* leto] v letu, leta; v raznih zvezah, npr. anno aetatis suae
Anno ab urbe condita /a'no ab ur'be kon'dita/ lat. leta po ustanovitvi mesta, tj. Rima
anno aetatis suae /a'no eta'tis su'e/ lat. »ko je bil star...«, označba na portretih ali nagrobnikih
Anno ante Christum /a'no an'te kris'tum/ lat. leta pred Kristusom, pred Kristusovim rojstvom
anno currente /a'no kuren'te/ lat. v tekočem letu, letos
Anno Domini /a'no do'mini/ lat. »v letu Gospodovem«, po našem štetju
anno regni /a'no re'gni/ lat. v letu vladanja
annus /a'nus/ lat. leto, prim. anni, anno
annus communis /a'nus komu'nis/ lat. navadno leto
annus currens /a'nus ku'rens/ lat. tekoče leto
annus intercalaris /a'nus interkala'ris/ lat. prestopno leto
anóda -e *ž* [gr. *anodos* pot navkreber, iz *ana-*, *hodos* pot] v fiz. pozitivni električni pol; pozitivna elektroda, npr. v bateriji, prim. katoda; **anóden** -dna -o ki se tiče anode (~a napetost)
anófeles -a *m* [gr. *anopheles* škodljiv] v zool. komar mrzličar (prenaša mrzlico)
anoksibióza -e *ž* [gr. *a(n)*-, ne-, *oxys* oster, + -bioza] življenje brez prostega kisika, zlasti pri črevesnih zajedavcih (zool.)
anomálen -lna -o [gr. *anomalos* iz *a* ne-, *homalos* raven; pravilen] nepravilen, ki se ne drži kakega pravila, zakona itd. ali je v nasprotju z njim; *fig.* izjemen, poseben; nenavaden; **anomalíja** -e *ž* 1. nepravilnost; *fig.* izjemnost, posebnost, 2. odklon od splošnega pravila ali zakona (v fiziki, kemiji...)
anómalon -a *m* [gl. anomalen] nepravilni glagol ipd. (slovn.)
anomíja -e *ž* [gr. *a* ne-, *nomos* zakon] nezakonitost, brezpravje; razbrzdanost
anoním -a *m* [fr. *anonyme* iz gr. *a(n)*- ne-, *onyma* ime] 1. neimenovanec, neznanec; nepodpisanec, 2. delo brez avtorjevega imena
anonímen -mna -o [gr. *anonymos*] 1. neimenovan, brezimen; nepodpisan; *fig.* neznan, 2. ki se tiče anonima; **anonímnost** -i *ž* neimenovanost; nepodpisanost
anónsa -e *ž* [fr. *annonce*] oglas, naznanilo, objava (v časopisih); **anonsírati** -am oglasiti, naznaniti, objaviti (v časopisih)
ánorak -a *m* [po eskimski besedi] nepremočljiva športna vetrovka s kapuco
anorgáničen -čna -o *ali* **anorgánski** -a -o [gr. *a(n)*- ne-, + organičen] neživ, neorganski, sestoječ iz neorganskih snovi, iz »mrtve« narave; **anorgánska kemíja** področje kemije, nauk o anorganskih spojinah
anormálen -lna -o [gr. *a(n)*- ne-, + normalen] nepravilen, odstopajoč od (splošnega) pravila; poseben, nenavaden; *fig.* čudaški, prim. abnormalen, abnormen
anotácija -e *ž* [iz lat.] gl. adnotacija
a novo /a no'vo/ lat. znova, ponovno
ANSA [ital. *Agenzia Nazionale Stampa Associata*] Nacionalna družba združenega tiska, ital. tiskovna družba (v Rimu)
ansámbel -bla *m* [fr. *ensemble*] 1. (umetniška) skupina, npr. glasbenikov ali pevcev, 2. osebje, 3. igralska družina, 4. pevski zbor
ánšlus -a *m* [nem. *Anschluss*] priključitev, zlasti: nasilna priključitev Avstrije k Nemčiji marca 1938
ant- (pred sogl. anti-) gr. predpona; v zloženkah: proti, zoper, ne-, brez-, namesto itd., npr. antikritik, antipatičen (prim. lat. ante)
antagoníst -a *m* [gr. *antagonistes* iz *anti-*, *agonistes* borec] 1. v antični tragediji nasprotnik glavnega junaka (protagonista); *fig.* nasprotnik, tekmec, 2. mišica z nasprotnim delovanjem (fiziol.); **antagonístičen** -čna -o nasproten, nepomirljivo sovražen; izražajoč antagonizem;

antagonízem -zma *m* 1. nasprotovanje, nasprotno delovanje; sovražnost, 2. v razredni družbi: nepomirljivo nasprotje med razredi, izvirajoče iz nasprotujočih si materialnih interesov posameznih razredov (razredni ~); nasprotne si sile ali težnje, 3. spopad med nasprotji

antánta -e *ž* [fr. *entente*] sporazum, zveza med državami, zlasti zveza med Francijo, Anglijo in Rusijo, nastala v letih 1904—1907 (velika antanta) ali zveza med Češkoslovaško, Romunijo in Jugoslavijo po prvi svetovni vojni (mala antanta)

antárktičen -čna -o [gr. *antarktikos* iz *anti-*, *arktikos* fig. severen] nasproten severnemu tečaju, tj. južen, ob južnem tečaju ležeč; **Antárktika** -e *ž* sedma celina, nenaseljeno področje ob južnem tečaju, prim. Arktika

ante /an'te/ lat. *prisl.* pred (časovno); v raznih zvezah, npr. ante diem

antecedénce -enc *ž mn.* [lat. mn. *antecedentia* iz *antecedere* hoditi, dogajati se pred...] prejšnji, enaki ali podobni dogodki, primeri, odnosi itd.

antecédens -a *m* [lat. *antecedens*] 1. prejšnji, enak ali podoben dogodek ali primer (pr.), 2. prednji stavek (log.)

ante Christum natum /an'te kris'tum na'tum/ lat. pred Kristusovim rojstvom

antedatírati -am [ante- + datirati] postaviti starejši datum namesto pravega

ante diem /an'te di'em/ lat. pred dnevom, prezgodaj

antediluviálen -lna -o [ante- + diluvialen] predpotopen; *fig.* starinski, (popolnoma) zastarel

Ántej -a *m* [gr. *Antaios*] v stgr. mit. velikan, ki ga nihče ni mogel premagati, dokler je stal na zemlji (Zemlja — Gea — je bila njegova mati); premagal ga je Herkul, ki ga je v boju vzdignil v zrak in zadavil

antelúdium -a *m* [lat. *anteludium*] uvodna igra

ante meridiem /an'te meri'diem/ lat. dopoldne

anténa -e *ž* [lat. *antenna* vislo, na katerega se obesi jadro] 1. v zool. tipalka, tipalnica pri žuželkah, 2. prevodnik za sprejemanje in oddajanje elektromagnetičnih valov (tehn.)

Ánteus -tea *m* [iz gr.] gl. Antej

ánti- gr. predpona, gl. ant-

antibakteriálen -lna -o [anti- + bakterialen] uničujoč bakterije

antibárbarus -a *m* [anti- + gr. *barbaros* tujec; divjak] 1. nasprotnik surovosti in nevednosti; *fig.* olikanec, 2. jezikovni priročnik, svetovalec proti pačenju jezika (Tominškov Antibarbarus, Koštialov Brus itd.)

antibiótičen -čna -o [anti- + biotičen] ki se tiče antibiotikov, uničujoč bolezenske klice; **antibiótik(um)** -a *m* biološka snov, ki uničuje razne bolezenske klice: penicilin, streptomicin, avreomicin...

antibióza -e *ž* [anti- + -bioza] sožitje med organizmi, negativno za enega izmed členov (biol.)

anticiklón -a *m* [anti- + ciklon] področje visokega zračnega tlaka, kjer gredo zračni tokovi na severni polobli od središča — barometrskega maksimuma — v smeri urnega kazalca

anticipácija -e *ž* [lat. *anticipatio* iz *anticipare* vnaprej kaj vzeti] 1. naplačilo, plačilo vnaprej (trg.), 2. domneva, tj. če vnaprej postavljamo ali priznavamo kako trditev kot resnico, čeprav bo šele pozneje dokazana (fil.), 3. izraz, ki prehiteva svoj pomen (npr. »kositi seno«, kosimo namreč travo, iz katere bo pozneje seno)

anticipatíven -vna -o [gl. anticipacija] vnaprej vzet, predčasen; vnaprej plačljiv

anticipírati -am [lat. *anticipare* vnaprej kaj vzeti] 1. vnaprej kaj vzeti, jemati, storiti, opraviti itd.; pred časom, pred rokom kaj storiti, prehiteti, 2. domnevati, postavljati trditev že vnaprej kot resnico, čeprav bo šele pozneje dokazana (fil.)

antíčen -čna -o [lat. *antiquus* star; staroveški] staroveški, zadevajoč staro grško in rimsko družbo, kulturo ipd.; kar je iz starega veka, iz antike ali v zvezi z njo

antidemokrátičen -čna -o [anti- + demokratičen] protidemokratičen, sovražen demokraciji ali v nasprotju z njo; *fig.* protiljudski

antifašíst -a *m* [anti- + fašist] protifašist, nasprotnik fašizma

antifebrín -a *m* [anti- + lat. *febris* mrzlica] pripomoček, zdravilo proti vročini (med.)

antifeminíst -a *m* [anti- + feminist] 1. nasprotnik ženskega spola, 2. nasprotnik feminizma

antiflogístik(um) -a *m* [anti- + nlat. *phlogisticus* vneten] pomoček proti krajevnim vnetjem (med.)

antifóna -e *ž* [nlat. *antiphona* iz gr. *anti-*, *phone* glas] v liturg. 1. odpev, (izmenično) odpevanje med zboroma ali med pevcem in zborom, 2. kratek napev pred psalmom in po njem; **antifonírati** -am 1. peti antifone, 2. naprej peti pri koralu

antifonár(ij) -(j)a *m* [nlat. *antiphonarium* iz gr.] zbirka antifon, kratkih liturg. napevov

Antígona -e *ž* [gr. *Antigone*] v stgr. mit. hči kralja Edipa in Jokaste, usmrčena, ker je kljub prepovedi pokopala mrtvega brata (znana Sofoklejeva drama)

antiimperialístičen -čna -o [anti- + imperialističen] protiimperialističen, nasproten imperializmu

antíka -e *ž* [lat. *antiquus* star; staroveški] 1. v širšem smislu: doba v zgodovini človeštva, ki obsega grško in rimsko družbo v starem veku, 2. v ožjem: znanost in umetnost v tej dobi

antikatóda -e *ž* [anti- + katoda] katodi nasprotna elektroda (anoda) rentgenske cevi

antiklerikálen -lna -o [anti- + klerikalen] protiklerikalen, nasproten klerikalizmu

antiklímaks -a *m* [anti- + klimaks] prehod od močnejšega izraza k šibkejšemu ali plehkejšemu in nasprotje med njima

antiklinála -e *ž* [anti- + gr. *klinein* nagniti se] v geol. sleme, skladi usedlin v zemeljski skorji, ki so se dvignili; prim. sinklinala

antikonstitucionálen -lna -o [anti- + konstitucionalen] protiustaven; v nasprotju z ustavo

Antikríst -a *m* [gr. *antichristos* iz *anti-*, *Christos* Kristus] v kršč. mit. nasprotnik Kristusov, ki se bo pojavil neposredno pred drugim, v evangeliju napovedanem prihodom Kristusovim; *fig.* **antikríst** -a *m* sovražnik krščanstva; brezverec (zastarelo); hudobnež

antikritika -e *ž* [anti- + kritika] nasprotna kritika, zavrnitev kritike, odgovor na kritiko; obramba

antíkva -e *ž* [fr. *antique* iz lat. *antiquus* star] vrsta tiskarskih črk

antikvár -ja *m* [fr. *antiquaire* iz lat.] starinar, trgovec s starimi knjigami ali starinami; **antikváren** -rna -o *ali* **antikváričen** -čna -o starinaren, izvirajoč iz antikvariata; starinski; star, že rabljen

antikvariát -a *m* [prim. antikvar] starinarna, trgovina s starimi knjigami ali starinami

antikvitéta -e *ž* [fr. *antiquité* iz lat. *antiquitas*] 1. starina (knjiga, pohištvo ipd.), starinski predmet umetniške vrednosti, 2. zastarela ustanova ali ureditev

antilogarítem -tma *m* [anti- + logaritem] logaritmand, v mat. potenca, za katero iščemo eksponent

antilópa -e *ž* [fr. *antilope* iz gr. *antholops* iz *anthos* cvet, *ops* oko, tj. »cvetno oko«, zaradi lepih oči te živali] v zool. vrsta gamsu podobnih stepnih živali iz toplih krajev; žive v večjih čredah

antimilitaríst -a *m* [anti- + militarist] nasprotnik militarizma, nasprotnik vojn in oboroževanja

antimón -a *m* [nlat. *antimonium* iz* ar. *al-ithmidun*] kem. prvina, krhka kovina sinje bele barve, uporablja se v tiskarstvu, v med. itd.

antimonárhičen -čna -o [anti- + monarhičen] nasproten samovladi, monarhiji; **antimonarhíst** -a *m* nasprotnik monarhije

antimonít -a *m* [antimon + -it] antimonov sijajnik, poglavitna antimonova ruda

antinacionálen -lna -o [anti- + nacionalen] nenaroden, protinaroden; protiljudski

antinacíst -a *m* [anti- + nacist] nasprotnik nacistov in nacizma

antinomíja -e *ž* [gr. *antinomia* iz *anti-*, *nomos* zakon] 1. nasprotje, navzkrižje med zakoni ali načeli, 2. v fil. navidezno ali resnično protislovje med dvema trditvama ali sodbama, ki se medsebojno izključujeta, a je obe mogoče razumsko, logično dokazati (Kantove ~e)

antipapíst -a *m* [anti- + papist] nasprotnik papistov, nasprotnik papežev in papeštva

antipasáti -ov *m mn.* [anti- + pasati] stalni, topli vetrovi, ki pihajo v višjih plasteh od ravnika proti severu in jugu (v nasprotni smeri kot pasati)

antipátičen -čna -o [iz gr. *antipatheia* iz *anti-*, *pathos* občutje; strast] neljub, zoprn, nevšečen, zbujajoč antipatijo; **antipatíja** -e *ž* nepremagljiv notranji odpor ali mržnja (do kake osebe, ideje...), neljubost, zoprnost; nenaklonjenost do koga ali česa (naspr. simpatija)
antipirín -a *m* [angl. *antipyrine* iz gr. *anti-*, *pyr* ogenj] bel, v vodi topljiv prašek, zdravilo proti vročini, revmatizmu...
antipód -a *m* [gr. *antipous* protinožec, iz *anti-*, *pous*, *podos* noga] »protinožec«, tj. prebivalec na nasprotni poluti zemeljske oble; *fig.* (pravi) nasprotnik ali nasprotje nekoga
antipróton -óna *m* [anti- + proton] elementarni delec z nasprotnimi lastnostmi od protona (fiz.)
antireligiózen -zna -o [anti- + religiozen] protiverski
antirevolucionár -ja *m* [anti- + revolucionar] protirevolucionar, nasprotnik revolucije; navadno: kontrarevolucionar
antirežímski -a -o [anti- + režimski] protirežimski, protivladen
antisemít -a *m* [anti- + semit] nasprotnik Židov, privrženec antisemitizma; **antisemitízem** -zma *m* protisemitsko, protižidovsko gibanje, rasna gonja proti Židom, navadno iz polit. smotrov; preganjanje Židov
antiséptičen -čna -o [anti- + septičen] razkuževalen, protikužen, preprečujoč okuženje ali gnitje; ki se tiče antiseptike; **antiséptika** -e *ž* 1. razkuževanje, ukrepi proti okuženju, gnitju ali prisadu, 2. oddelek v bolnišnici
antiséptik(um) -a *m*, *mn. nav.* **antiséptika** -ik *s* [gl. antiseptičen] razkužilo, sredstvo za uničevanje kužnih klic, npr. lizol
antisociálen -lna -o [anti- + socialen] protidružben, škodljiv družbi (~i hudodelec); naperjen proti splošnim koristim
antišambrírati -am [fr. *antichambre* predsoba ali čakalnica] čakati v predsobi (na sprejem); *fig.* moledovati, pritiskati na kljuke pri visokih osebnostih; prilizovati se
antitétičen -čna -o [gr. *antithetikos* iz *anti-*, *tithenai* postaviti] nasproten; protisloven; uporabljajoč antiteze, v antitezi izražen; **antitétik** -a *m* kdor misli, govori ali piše v antitezah; **antitéza** -e *ž* 1. v log. nasprotje med dvema pojmoma, sodbama itd.; taka nasprotja so si lahko nasprotna (kontrarna) ali protislovna (kontradiktorna); nasprotna trditev ali nasprotje sploh, 2. v Heglovi idealistični filozofiji nasprotje teze, druga stopnja dialektičnega razvojnega procesa (prim. negacija), 3. nasprotna stava, pesniški ukras, ki veže dva nasprotujoča si pojma v miselno celoto, npr.: Pepelni dan ni več tvoj dan, tvoj je vstajenja dan, 4. izražanje misli v nasprotnih si pojmih, npr.: Ars longa, vita brevis
antitíp -a *m* [anti- + -tip] nasprotni tip, nasprotni lik; odtisk; prepis
antitóksičen -čna -o [anti- + toksičen] protistrúpen, ki se tiče antitoksinov
antitoksín -a *m*, *nav. v mn.* **antitoksíni** -ov [anti- + toksin] 1. nasprotni strup, snov, ki se razvije v organizmu in uničuje strupene snovi (toksine), 2. tak serum
antolít -a *m* [gr. *anthos* cvet, + -lit] 1. okamnel cvet ali cvetni odtisk v kamnu (geol.), 2. neka kamnina
antologíja -e *ž* [gr. *anthologia* iz *anthos* cvet, *legein* izbrati] cvetnik, cvetober, tj. zbirka, izbor najlepših leposlovnih del — pesmi, črtic, novel itd. — raznih pisateljev; *fig.* zbirka, izbor sploh
antoním -a *m* [ant(i)- + gr. *onyma* ime] pomensko nasprotna beseda, npr. belo — črno, resnica — laž, dober — slab (naspr. sinonim; prim. homonim, paronim)
antonomazíja -e *ž* [lat. *antonomasia* iz gr. *antonomazein* drugače imenovati] 1. zamenjava, pesniški ukras, če osebno ime uporabljamo za občni pojem, npr. Mecen, ime Rimljana iz časov cesarja Avgusta, lahko uporabljamo za podpornika znanosti in umetnosti: mecen, 2. uporabljanje naslova namesto imena, npr. Vaša ekscelenca
antracén -a *m* [gr. *anthrax* oglje, + -en] trdni ogljikov vodik za pridobivanje barvil, npr. alizarina
antracít -a *m* [gr. *anthrakites* oglju podoben kamen, iz *anthrax* oglje] najboljši črni premog z veliko kaloričnostjo
ántraks -a *m* [gr. *anthrax* oglje; čir] v med. sajavec, vranični prisad (huda bolezen, razširjena med živino)

-antróp -a *m* [iz gr.] v sestavljenkah, npr. mizantrop, gl. antropo-

antropízem -zma *m* [antrop(o)- + -izem] 1. ime za razna pojmovanja, ki postavljajo človeka v nasprotje z ostalo naravo in ga štejejo za bitje, ustvarjeno po »božji podobi«, 2. neznanstveno naziranje, da je človekovo mesto v naravi »vprašanje vseh vprašanj«, tj. osrednje vprašanje filozofije, a človek »merilo vseh stvari« (Protagoras)

ántropo- [gr. *anthropos* človek] v sestavljenkah, npr. antropologija

antropobiologíja -e *ž* [antropo- + biologija] področje biologije, ki preučuje človeka; **antropobiológški** -a -o antropobiologijo zadevajoč

antropocéntričen -čna -o [antropo- + centričen] kdor ima človeka za središče (vesoljstva in vsega dogajanja); **antropocentrízem** -zma *m* neznanstveno naziranje, da je človek središče in končni smoter vesoljstva

antropofág -a *m* [antropo- + -fag] kdor jé človeško meso, ljudožerec; **antropofagíja** -e *ž* ljudožerstvo, gl. kanibalizem

antropofób -a *m* [antropo- + -fob] kdor se boji ljudi; *fig.* samotar; **antropofobíja** -e *ž* strah pred ljudmi; *fig.* samotarstvo

antropogenija -e *ž* [antropo- + -genija] nauk o izviru in razvoju človeka, npr. pri Häcklu

antropogeografija -e *ž* [antropo- + geografija] geografija, zemljepisje s posebnim ozirom na človeka, naseljenost človeka na Zemlji in vpliv zemljepisnih dejavnikov na razvoj človeške družbe

antropografija -e *ž* [antropo- + -grafija] opis(ovanje) značilnosti človeških ras in nauk o tem

antropoíd -a *m* [antropo- + -oid] v zool. človeška opica, najviše razvita, človeku podobna opica: gorila, šimpanz itd.; **antropoíden** -dna -o človeku podoben ali soroden

antropolatrija -e *ž* [antropo- + gr. *latreia* služba; bogoslužje] 1. obóževanje človeka, čaščenje ljudi po božje, 2. čaščenje bogov v človeški podobi

antropológ -a *m* [antropo- + -log] kdor se ukvarja z antropologijo; **antropológičen** -čna -o človekosloven, človekoznanski; **antropológija** -e *ž* človekoslovje, 1. znanost o človeku (o njegovem življenju in duševnem ustroju), 2. v ožjem pomenu: znanost o razvoju človeka, njegovih telesnih in duševnih značilnostih, rasah itd., 3. v filoz. nauk o človeku in njegovem položaju v svetu

antropologízem -zma *m* [antropo- + gr. *logismos* sklep, preudarek] 1. na antropologiji sloneč nauk, ki vidi v človeku samo naravno, biološko bitje, ne upoštevajoč, da je človek tudi družbeno bitje (Feuerbachov ~), 2. pojmovanje, ki pravi, da je religija plod človekovih nazorov, teženj in vzorov

antropológški -a -o [iz gr.] gl. antropologičen

antropométer -tra *m* [antropo- + -meter] priprava za merjenje človeškega telesa

antropometrija -e *ž* [antropo- + -metrija] 1. merjenje človeškega telesa, 2. antropološka metoda za merjenje človeškega telesa in razmerij med posameznimi deli, npr. pri ugotavljanju razlik med rasami

antropomórfen -fna -o *ali* **antropomórfičen** -čna -o [antropo- + -morfen iz gr. *morphe* oblika] človeku podoben (~e opice); v človeški obliki ali s človeškimi lastnostmi; **antropomorfízem** -zma *m* 1. počlovečevanje, tj. prenašanje človeških lastnosti ali odnosov na druga bitja, stvari ali pojave, 2. upodabljanje bogov v človeški podobi

antropoteíst -a *m* [antropo- + teist] pristaš antropoteizma; **antropoteízem** -zma *m* obóževanje človeka, npr. v nauku nem. filozofa L. Feuerbacha

antropozóf -a *m* [antropo- + -zof] pristaš antropozofije; **antropozofíja** -e *ž* neznanstveno naziranje, da lahko človek intuitivno spoznava nadnaravne sile (zvrst teozofije, njen pobudnik je bil R. Steiner)

antropozóik -a *m* [antropo- + gr. *zoon* živo bitje] doba človeka, v zgodovini Zemlje doba, v kateri se je pojavil človek (v geol. imenovana tudi kvartar)

anuálen -lna -o [nlat. *annualis* iz lat. *annus* leto] leten

anuitéta -e *ž* [fr. *annuité* iz lat. *annus* leto] letnina, letni obrok, letno vplačilo ali odplačilo; letni dohodki

anulácija -e *ž* [nlat. *annullatio* iz lat. *nullus* noben] uničenje, razveljavitev zakona, pogodbe, pravice ipd.; **anulacíjski** -a -o razveljavitven

anulírati -am [nlat. *annullare*] uničiti, razveljaviti, izbrisati, odpraviti

ánus -a *m* [lat. *anus*] zadnjik, ritnik (anat.)

A. O. kratica: alfa in omega

aoríst -a *m* [gr. *aoristos* nedoločen] 1. v stari grščini pretekli čas, ki izraža preteklo dejanje brez označitve trajanja, 2. podoben pretekli čas v drugih indoevr. jezikih, npr. v stari slovenščini, srbohrvaščini

aoristíja -e *ž* [gr. *aoristia*] nedoločenost, načelo stgr. skeptikov, ki so trdili, da bistva stvari ni mogoče določiti

aórta -e *ž* [nlat. *aorta* iz gr. *aorte*] velika telesna odvodnica, ki nosi kri od srca v vse dele in organe telesa razen pljuč (anat.)

aortítis -a *m* [aort(a) + -itis] vnetje aorte (med.)

AP angl. kratica: Associated Press

apage /a'page/ lat. izgini! beži! poberi se! proč!

apagógičen -čna -o [iz gr. *apagoge* izpeljava] izpeljan, posreden, po ovinkih; **apagógični dokaz** posredni dokaz, dokazovanje kake trditve s spodbijanjem nasprotne trditve

apanáža -e *ž* [fr. *apanage* iz nlat. *apanagium* iz lat. *ad-*, *panis* kruh] 1. letna plača ali renta članov vladarskih ali plemiških rodbin (prvotno posest ali kak drug vir dohodkov za člane vladarskih rodbin), 2. letni prispevek, s katerim bogatejši starši podpirajo odrasle otroke; letni dohodek

aparát -a *m* [lat. *apparatus* priprava, iz *ad* za, *parare* pripraviti] 1. stroj; priprava v kak namen ali opravilo (telefonski ~), 2. osebje, organi kake organizacije ali ustanove (uradniški ~), 3. skupnost ali sistem kakih ustanov ali organov (državni ~), 4. v fiziol. skupnost organov z isto osnovno funkcijo (prebavni ~), 5. celotnost pomagal pri znanstvenem delu (gradivo, pripombe, bibliografija itd.)

aparatúra -e *ž* [gl. aparat] ustroj, sestav več aparatov, združenih v funkcionalno enoto; stroj z vsemi pripravami

apárten -tna -o [fr. *en aparté* zase] 1. posebén, ločen (~a soba), 2. nenavaden, čuden; čudovit

apartheid -a *m* [/apart'hɛid/ v afrikaans ločitev] politika rasne diskriminacije (popolna ločitev med črnci in belci) v Južnoafriški uniji

apartmá -ja *m* [fr. *appartement*] večje (razkošno) stanovanje z več sobami

apáš -a *m* [fr. *apache*, časnikarski izraz, po Apaših, indijanskem plemenu v Sev. Ameriki] hudodelec v velemestnem podzemlju, zlasti v Parizu; ropar

apátičen -čna -o [iz gr. *apatheia* iz *a* ne-, *pathos* občutje; strast] brezčuten, top, otopel, ravnodušen; **apatíja** -e *ž* 1. brezčutnost, topost, otopelost, ravnodušnost (če koga nič ne razveseli ali užalosti), 2. brezstrastnost, stanje brez strasti in čustev (eno izmed temeljnih načel starogrških stoikov)

apatít -a *m* [gr. *apate* prevara — oblika in barva rudnine sta namreč varljivi, + -it] rudnina, kalcijev fosfat s fluorom ali klorom (v proizvodnji fosfornih gnojil)

ápeiron -a *m* [iz gr. *apeiros* neomejen, neskončen] večno, nespremenljivo počelo vseh stvari, pravzrok, iz katerega vse izvira in h kateremu se vse vrača (pri stgr. filozofu Anaksimandru)

apél -a *m* [fr. *appel* iz lat. *appellare* poklicati] 1. klic, poziv (za javnost), 2. klicanje po imenu (v zboru, npr. v vojski)

apelácija -e *ž* [lat. *appellatio* iz *appellare* poklicati] 1. klicanje; sklicevanje na kaj, 2. priziv, pritožba na višjo oblast; **apelacíjski** -a -o priziven; **apelacíjsko sodišče** prizivno, višje sodišče, kamor se kdo lahko pritoži proti razsodbi nižjega sodišča

apelatív -a *m*, *mn. nav.* **apelatíva** -iv *s* [lat. *nomen appellativum*] v slovn. občna imena (v naspr. z lastnimi imeni)

apelírati -am [gl. apel] 1. klicati, pozivati; opozarjati na kaj; vabiti, prositi za kaj, 2. sklicevati se na kaj, iskati opore, pravice, 3. obrniti se, pritožiti se na višjo oblast; vložiti priziv

apendicítis -a *m* [lat. *appendix*, *appendicis* privesek; nlat. slepič, + -itis] v med. vnetje slepiča, gl. apendiks

apéndiks -a *m* [lat. *appendix* privesek, iz *ad* k, *pendere* viseti] 1. privesek; dodatek, dostavek (npr. knjigi), 2. slepič (anat.)
apercépcija -e *ž* [fr. *aperception* iz lat. *ad* k, *perceptio* zaznavanje] 1. spoznavanje česa, zavestno, dejavno opažanje ali zaznavanje, 2. uvrščanje novih zaznav v celoto prejšnjih, starih zaznav (psihol.); **apercepcíjski** -a -o ki se tiče apercepcije, spoznaven
apercipírati -am [gl. apercepcija] spoznavati, zaznavati
aperçu -ja *m* [/apɛrsü'/ fr. iz *apercevoir* opaziti] 1. (kratek) pregled; povzetek; vsebina, 2. duhovita pripomba
aperiód(ič)en -(ič)na -o [gr. *a* ne-, + period(ič)en] neperiodičen, neredno se ponavljajoč, nereden; nepravilen (naspr. periodičen); **aperiód(ič)nost** -i *ž* neperiodičnost
aperitív -a *m* [fr. *apéritif* iz lat. *aperire* odpreti] pijača za zbujanje teka pred obedom, npr. šilce žganja
apertúra -e *ž* [lat. *apertura* iz *aperire* odpreti] 1. odprtina (anat.), 2. izpraznjeno službeno mesto, 3. začetek
apetít -a *m* [lat. *appetitus* poželenje, iz *appetere* hlepeti po čem] tek, slast, volja po jedi, ješčnost; *fig.* sla, pohlep, skomine, poželenje, npr. po tuji zemlji; **apetíten** -tna -o slasten, okusen; vabljiv, zapeljiv, mikaven
aphél(ij) -(ij)a *m* [iz gr.] gl. afel(ij)
a piacere /a piače're/ ital. po mili volji, poljubno (glas.)
apicítis -a *m* [lat. *apex*, *apicis* ost, vrh, + -itis] vnetje vršičkov, npr. pljučnih (med.)
apikultúra -e *ž* [lat. *apis* čebela, *cultura* gojenje] čebelarstvo
Ápis -a *m* [gr. *Apis* iz egipt. *Hapi*] sveti bik pri starih Egipčanih, čaščen po božje (simbol kmetijstva)
aplanát -a *m* [gr. *aplanetos* ne potujoč] objektiv, odstranjujoč aberacijske motnje (opt.); **aplanát(ič)en** -(ič)na -o ki se tiče aplanata, brez aberacijskih motenj
aplanírati -am [fr. *aplanir* iz lat. *planus* raven] uravnati, poravnati; izravnati s čim; urediti, spraviti v sklad s čim
aplavdírati -am [lat. *applaudere* iz *ad* k, *plaudere* ploskati] ploskati; *fig.* pritrjevati, odobravati
aplávz -a *m* [iz lat. *applausus*, delež. iz *applaudere*] ploskanje (v znamenje odobravanja), pritrjevanje, odobravanje s ploskanjem
aplicírati -am [iz lat. *applicare*] 1. uporabiti pri čem; prilagoditi; izpeljati, 2. prišiti okras, našiv, 3. namestiti ali uporabiti kaj (med.); **aplikácija** -e *ž* 1. uporaba (načela, zakona itd.) za določen primer; razširitev česa na kaj; prilagoditev, 2. način izvedbe, izpeljava, 3. šivanje izrezanih okraskov na blago; prišit okras(ek); našiv, 4. nameščanje ovitka (med.)
aplómb -a *m* [fr. *aplomb* pokončnost; zaupanje vase] *fig.* gotovost, zaupanje vase; samozavesten nastop ali izjava
ápo-, pred samogl. ap- [iz gr. *apo* od, po, iz] predpona v zloženkah: od-, z, na-, po-, iz-, npr. apokopirati, apogej
apodíktičen -čna -o [gr. *apodeiktikos* neizpodbiten] neizpodbiten (~a trditev), neizpodbitno dokazan, neovrgljiv; odločen, trden; (logično) nujen, brezpogojen; **apodíktična sodba** v log. vrsta sodbe, ki izraža logično nujnost, npr. vsak krog ima središče
apodóza -e *ž* [gr. *apodosis* iz *apo* od, *didonai* dati] v slovn. sklepni porek, drugi del velikega stavka ali periode, ki končuje ali izpeljuje neko misel (naspr. protaza)
apofíza -e *ž* [gr. *apophysis* odrastek] v anat. kostni odrastek, npr. na rebrih, odganjek
apogéj -a *m* [gr. *apogaion* iz *apo* od, *ge* zemlja] v geocentričnem sistemu točka, v kateri se Mesec ali kako drugo nebesno telo najbolj oddalji od Zemlje (naspr. perigej; izraza izvirata iz ptolomejske astronomije, ki je imela Zemljo za središče vesoljstva); *fig.* vrhunec, najvišja stopnja česa
Apokalípsa -e *ž* [gr. *apokalypsis* razodetje, iz *apokalyptein* odkriti, razodeti] Skrivno razodetje, biblijska knjiga nove zaveze, eden najboljših virov za zgodovino prakrščanstva (pripisujejo jo evangelistu Janezu; govori tudi o koncu sveta, prihodu »antikrista« itd.); *fig.* **apokalípsa** -e *ž* skrivno razodetje ev. Janeza o koncu sveta (relig.); **apokalíptičen** -čna -o v duhu Apokalipse, tj. skrivnosten, težko umljiv, nejasen, preroški, mračen,

grozen, strahoten, pošasten; **apokalíptični jezdeci** v kršč. mistiki štirje jezdeci, biblijski simbol strahot — kuge, vojske, lakote in smrti — pred koncem sveta (iz VI. pogl. Apokalipse)

apókopa -e *ž* [gr. *apokope* iz *apokoptein* odrezati] opuščanje končnega glasu ali zloga, zlasti v verzu pred sledečim samogl., npr. da b(i) ona...; **apokopírati** -am opustiti, odrezati (končni glas ali zlog); skrajšati

apokríf -a *m* [gr. *apokryphos* skrit, skriven] nepristen, apokrifen spis; **apokrífen** -fna -o nepristen, nepravi; podtaknjen; dvomljiv (glede pristnosti); sumljiv; nekanonski; **apokrífni spisi** spisi, ki jih judje in kristjani ne priznavajo za pristen vir »božjega razodetja« in niso sprejeti med kanonske spise

apolíničen -čna -o [fig. po stgr. bogu Apolonu] skladen, umerjen, harmoničen (takó je besedo prvi uporabljal Nietzsche; naspr. dionizičen ali faustovski)

apolítičen -čna -o [gr. *a* ne-, + političen] nepolitičen, ravnodušen do polit. vprašanj in polit. dejavnosti; **apolítičnost** -i *ž* nepolitičnost, ravnodušnost do polit. vprašanj

apologét -a *m* [gr. *apologeisthai* zagovarjati, braniti se] branilec, zlasti cerkveni pisec, ki brani krščanstvo pred pogani; *fig.* zagovornik (ideje, nauka, gibanja...); **apologéti** -ov *m mn.* prvi cerkveni očetje — Origen, Tertulijan itd. — ki so branili krščanstvo pred poganskimi pisci

apologétičen -čna -o [gr. *apologetikos*] obramben, zagóvoren; vsebujoč apologijo; **apologétika** -e *ž* 1. nauk o apologiji, 2. področje bogoslovja, ki se ukvarja s krščansko apologijo

apologíja -e *ž* [gr. *apologia*] 1. obramba, zagovor, zlasti Sokratov pred sodiščem (npr. Platonov ali Ksenofontov spis o tem), 2. obrambni spis ali govor; *fig.* opravičevanje česa

Apólon -a *m* [gr. *Apollon*] v stgr. mit. bog sonca, lepote in harmonije, varuh umetnosti; upodabljali so ga kot lepega mladeniča; *fig.* **apólon** -a *m* 1. lep, mlad moški, 2. vrsta metulja (zool.)

apopleksíja -e *ž* [gr. *apoplexia*, *apo* od, *plessein* zadeti] v med. (možganska) kap, mrtvoud, posledica razlitja krvi v možganih; **apoplékti̯čen** -čna -o mrtvouden; podoben apopleksiji

apoplékti̯k -a *m* [gl. apopleksija] kdor je nagnjen k apopleksiji; apoplektični bolnik

aporém -a *m* [gr. *aporema* iz *a* ne-, *poros* izhod] težka naloga; logična težava; težko, sporno vprašanje, »problem«

aporétika -e *ž* [gl. aporem] 1. nauk o problemih, 2. v fil. spretnost razpravljanja o problemih (brez njihovega reševanja)

aporíja -e *ž* [gr. *aporia* iz *a* ne-, *poros* izhod] v fil. zagata, problem brez izhoda, nerešljivo protislovje (znane so Zenonove aporije o navideznosti gibanja — npr. Ahil ne more ujeti želve, izstreljena puščica miruje... itd.)

apórt -a *m* [fr. *apport* iz *apporter* prinesti] 1. prinos imetja v zakon, 2. vloga, delež družabnika (trg.); **apórt** *velel.* zapoved psu, naj kaj prinese; **aportírati** -am prinesti kaj (največ pri dresiranih psih)

aposiopéza -e *ž* [gr. *aposiopesis* iz *aposiopaein* zamolčati] zamolk, pesniški ukras, če zaradi večjega učinka pretrgamo misel sredi stavka, npr.: Da bi vas...!

apostát -a *m* [gr. *apostates* iz *apo* od, *stenai* stati] odpadnik od (krščanske) vere — npr. Julijan Apóstata — ali ideje

apostazíja -e *ž* [gr. *apostasia*] odpad, odpadništvo; **apostazírati** -am odpasti

aposteriórен -rna -o [lat. *a posteriori* po poznejšem] izkustven, na izkušnji ali praksi sloneč, iz izkušenj izvirajoč (sklep); naspr. aprioren

a posteriori /a posterio'ri/ lat. »po poznejšem«, tj. (sklepati) na podlagi izkušnje, empirično, naspr. a priori

apóstol -a *m* [gr. *apostolos* sel, odposlanec, iz *apostellein* odposlati] 1. eden dvanajsterih Kristusovih učencev, oznanjevalec njegovega nauka; *fig.* blagovestnik, 2. glasnik, zagovornik ali (goreč) oznanjevalec kakega nauka ali ideje

apostolát -a *m* [nlat. *apostolatus* iz gr.] 1. apostolsko poslanstvo, 2. oznanjanje vere ali kakega nauka, 3. papeška čast in oblast

apostróf -a *m* [iz gr. *apostrophos*] opuščaj, znamenje za izpuščeni samoglasnik, npr. b'la namesto bila

apóstrofa -e *ž* [iz gr. *apostrophe*] 1. nagovor, ogovor, 2. pesniški ukras, če se pesnik ali govornik obrača na odsotno osebo, stvar ipd., npr.: O Vrba! srečna, draga vas domača...; **apostrofírati** -am 1. postaviti apostrof, označiti z apostrofom (’), da je izpuščen samoglasnik, 2. obrniti se na koga; naravnost ali slovesno nagovoriti koga; obregniti se ob koga

apotéka -e *ž* [gr. *apotheke* skladišče, iz *apotithenai* shraniti] lekarna, 1. pripravljalnica in prodajalna zdravil, 2. omarica ipd. z zdravili in potrebščinami za prvo pomoč

apoteóza -e *ž* [gr. *apotheosis*, iz *apo* od, *theos* bog] 1. podelitev božanske časti (junakom ali vladarjem pri starih narodih) ali sprejem med bogove; *fig.* poveličevanje, slavljenje, oboževanje koga, 2. slovesna alegorija na koncu starejših oper

apozícija -e *ž* [lat. *appositio* iz *apponere* dostaviti] dostavek, pristavek, zlasti natančnejša določitev samostalnika, npr.: Prešeren, naš največji pesnik...

appassionato [/apasiona’to/ ital. iz *passione* strast] v glas. *prisl.* strastno, z občutkom; **appassionato** -a *ali neskl. m* taka skladba (kot naslov: A-) ali del skladbe

appendix [lat.] gl. apendiks

apraksíja -e *ž* [gr. *a* ne-, *praxis* dejanje, ravnanje] nezmožnost za delo ali za kake telesne gibe (ali za razpoznavanje predmetov in njihovo rabo)

aprehenzíja -e *ž* [lat. *apprehensio* iz *apprehendere* umeti itd.] 1. umevanje, dojetje česa; pojmljivost, 2. bojazen, skrb

après moi, le déluge! /aprɛ’ moa’ lə delüž’/ fr. za menoj naj pride, kar hoče, četudi vesoljni potop (baje izrek fr. kralja Ludvika XV.)

apretêr -ja *m* [fr. *apprêteur* iz *apprêter* pripravljati] delavec v apreturi; **apretírati** -am z raznimi postopki — npr. z glajenjem — dati tkanini ipd. lepši videz, oplemenititi, požlahtniti; **apretúra** -e *ž* 1. tehnični postopek, s katerim dajejo tkaninam, usnju, papirju itd. lepši videz, oplemenitenje, požlahtnenje, 2. sredstva za to, 3. plemenitilnica, tovarniški oddelek za apretiranje

aprikóza -e *ž* [nem. *Aprikose* iz fr. *abricot* iz lat. *praecoquus* zgodaj zrel] v bot. marelica (drevo in sad)

apríl -a *m* [lat. *aprilis* iz* *aperire* odpreti, ker se v tem mesecu odpirajo pomladni cvetovi] mali traven, četrti mesec leta

a prima vista /a pri’ma vi’sta/ ital. »na prvi pogled«, 1. igrati ali peti brez priprave (glas.), 2. plačati takoj, ob predložitvi (menice, računa...)

apriórен -rna -o [lat. *a priori* vnaprej] v fil. izvirajoč iz splošnih načel, iz razuma, ne iz izkušenj; od izkušnje, prakse neodvisen; vnaprejšnji, npr. trditev ali sodba, postavljena vnaprej; *fig. pejor.* samovoljen, neutemeljen (naspr. aposterioren)

a priori /a prio’ri/ lat. »vnaprej«, tj. (sklepati) neodvisno od prakse ali izkušnje (v idealistični spoznavni teoriji, naspr. a posteriori; v tem pomenu je pojma prvi rabil Kant)

apriorístičen -čna -o [lat. *a priori* vnaprej] sloneč na apriorizmu; vnaprejšnji; **apriorízem** -zma *m* v fil. spoznavna teorija, ki postavlja trditve a priori, tj. ne glede na izkušnjo (kantovstvo, novokantovstvo...)

aprobácija -e *ž* [lat. *approbatio* iz *approbare* odobriti] (uradna) potrditev (načrtov, spisov, izdelkov...); dovoljenje; **aprobacíjski** -a -o potrdilen (~a listina)

aprobánt -a *m* [gl. aprobacija] kdor daje aprobacijo

aprobírati -am [lat. *approbare* odobriti] (uradno) potrditi (po opravljenem pregledu); *fig.* dovoliti kaj

aproksimácija -e *ž* [nlat. *approximatio* iz lat. *ad* k, *proximus* bližnji] približnost, približna vrednost, cena, račun...

aproksimatíven -vna -o [gl. aproksimacija] približen; **aproksimatívnost** -i *ž* približnost

à propos /a prəpo’/ fr. ravno prav (o pravem času); o tem, o tej stvari... hotel sem reči... da ne pozabim... prišlo mi je na misel...

apropriácija -e *ž* [lat. *appropriatio* iz *ad* k, *proprius* lasten] prilastitev, prilaščanje česa; **apropriírati** -am prilastiti, prilaščati si kaj

aprovizácija -e *ž* [iz fr. *approvisionner* preskrbeti z živili] prehrana; preskrba z živili; **aprovizacíjski** -a -o prehranitven; **aprovizacíjski urad** urad za prehrano in preskrbo

ápsida -e *ž* [lat. *apsis* iz gr. *hapsis*, *hapsidos* zveza; svod] v arhit. polkrožni prostor s kupolo, nav. v romanskih cerkvah

ápteriks -a *m* [gr. *a* ne-, *pteryx* perut] vrsta novozelandskih ptic (= kivi)

aqua destillata /a'kva destila'ta/ nlat. prekapana, kemično čista voda

aqua fortis /a'kva for'tis/ nlat. »močna voda«, v kem. solitrna kislina

aqua regia /a'kva re'gia/ nlat. »kraljevska voda«, v kem. zlatotopka (ker se v njej topita zlato in platina)

aqua Toffana /a'kva tofa'na/ nlat. strupen arzenikov napitek znane zastrupljevalke Toffane iz Palerma ob koncu 17. stol.

aqua vitae /a'kva vi'te/ nlat. »živa voda«, 1. v kem. alkohol (izraz so vpeljali alkimisti), 2. žganje

aquila non capit muscas /a'kvila non ka'pit mus'kas/ lat. »orel ne lovi muh«, velik duh se ne ukvarja z malenkostmi

Ar (argon) znak za kem. prvino

ár -a *m* [fr. *are* iz lat. *area* ravan] ploščinska mera: 100 m²

ára -e *ž* [ital. *arra* iz lat. *arrha*] naplačilo, nadav (trg.); **zaáratī** -am **si kaj** zagotoviti si kaj z naplačilom (da se prodajalec ne premisli)

ára -e *ž* gl. arara

Arábec -bca *m* [iz hebr. *areb* puščava] prebivalec Arabije; *fig*. **arábec** -bca *m* konj arabske pasme

arabéska -e *ž* [fr. *arabesque* iz špan. *arabesco* arabski] 1. okrasek v arabskem slogu (stiliziran rastlinski okrasek, ker je Arabcem islam prepovedoval upodabljati človeka ali živali), 2. kratko leposlovno ali glasbeno delo, npr. Schumannova Arabeska za klavir, 3. vrsta baletne figure

arabíst -a *m* kdor preučuje ali pozna arabski jezik, književnost in kulturo; **arabízem** -zma *m* arabski izraz ali jezikovna posebnost arabščine

aragonít -a *m* [Aragon(ija) + -it] aragonec, rombična oblika kalcijevega karbonata

árak -a *m* [ar. *araq*] vrsta vzhodnjaških likerjev, navadno iz riža

arálija -e *ž* [iz nlat. *Araliaceae*] bršljanu podobna sobna rastlina z zimzelenimi listi

arancíni -ov *ali* **arančíni** -ov *m mn*. [iz ital. *arancia* pomaranča] kandirani pomarančni olupki

aranžêr -ja *m* [fr. *arrangeur* iz *arranger* urediti kaj] 1. prireditelj, npr. predstave, 2. kdor kaj aranžira, npr. izložbo; **aranžírati** -am pripraviti, urediti, prirediti kaj

aranžmá -ja *m* [fr. *arrangement*] 1. urejanje; priprava, ureditev česa, 2. pogodba; dogovor, 3. poravnava, sporazum

arára -e *ž* [po indijanski besedi] vrsta dolgorepe papige z močnim kljunom

árbiter -tra *m* [lat. *arbiter* razsodnik] sodnik, izbran razsodnik v kakem sporu

arbiter elegantiae [ar'biter elegan'cie/ lat. razsodnik v vprašanjih izbranega okusa, mode in podobno; *fig*. vselej elegantno oblečen človek

arbiter elegantiarum [lat.] gl. arbiter elegantiae

arbitráren -rna -o [lat. *arbitrari* razsojati] razsodniški, ki ne razsoja po pisanih zakonih, temveč po osebnem mnenju; *fig*. samovoljen; muhast

arbitráža -e *ž* [fr. *arbitrage* iz lat. *arbitrari*] 1. razsodišče (= arbitražno sodišče); razsodba takega razsodišča, 2. razsojanje, tj. reševanje raznih sporov na miren način, z arbitražnimi sodišči, 3. preprodajanje vrednostnih papirjev in valut, vrsta borzne špekulacije z izkoriščanjem razlik v borznih tečajih na raznih trgiščih; **arbitrážen** -žna -o ki se tiče arbitraže

arbítrij -a *m* [iz lat. *arbitrium*] strokovno mnenje, sodba, razsodek; ocena; *fig*. samovolja

arbitrium liberum /arbi'trium li'berum/ lat. svobodna volja (fil.)

arborétum -a *m* [lat. *arboretum* iz *arbor*, *arboris* drevo] vrt z drevjem in drugim lesnatim rastlinstvom, zlasti v študijske namene

arborikultúra -e *ž* [lat. *arbor* drevo, *cultura* gojenje] reja drevja, gojenje drevja in grmovja na znanstveni osnovi

arborín -a *m* [lat. *arbor* drevo, + -in] tekočina za škropljenje drevja v varstvo pred škodljivci

arbor vitae /ar'bor vi'te/ lat. »drevo življenja«, 1. v bot. vrsta zimzelenega drevesa, raste zlasti v ZDA, 2. v anat. drevesni krošnji podoben navpični prerez skozi male možgane

arco [ital.] gl. coll'arco

ardít -a *m*, *nav. v mn.* **ardíti** -ov [iz ital. *ardito* drzen, pogumen] posebni, napadalni oddelki italijanske vojske v prvi svetovni vojni (arditi so v letih 1919 do 1921 divjali po Primorski in Istri)

areál -a *m* [lat. *area* prostor; igrišče; torišče] 1. površina; območje, 2. v biol. razširjenost (živalske ali rastlinske vrste)

aréka -e *ž* [iz tamil.] vrsta azijske palme in njen plod

areligiózen -zna -o [gr. *a* ne-, + religiozen] nereligiozen, brezveren; brez verskih pojmovanj; **areligióznost** -i *ž* nereligioznost

aréna -e *ž* [lat. *arena* pesek; borišče] osrednji, s peskom posut prostor za igre in boje v strim. amfiteatrih; *fig.* prizorišče; torišče; borišče

arénda -e *ž* [nlat. *arrenda* iz lat. *reddere* nazaj dati, vrniti] 1. zakup, najem zemljišča, 2. najeto zemljišče, 3. najemnina, zakupnina od zemljišča

arendátor -ja *m* [nlat. *arrendator*] zakupnik, kdor vzame zemljišče v zakup

areométer -tra *m* [gr. *araios* redek, + -meter] gostomer, priprava za merjenje gostote tekočin ali koncentracije raztopin (fiz.)

areopág -a *m* [gr. *Areiopagos* iz *Areios pagos* Aresov grič] najvišje, bogu Aresu posvečeno »krvavo sodišče« v starih Atenah (njegov sedež je bil na Aresovem griču); *fig.* visoko, nepristransko sodišče; najvišje sodišče, najvišja, odločilna oblast

Áres -a *m* [gr. *Ares*] v stgr. mit. sin Zevsa in Here, bog vojne, hrabrosti in vojaških spretnosti

arèst -ésta *m* [ital. *arresto* ustavitev; zapor] zapor; **arestànt** -ánta *m* jetnik, kaznjenec (včasih posmehlj.)

aretácija -e *ž* [iz fr. *arrêter* ustaviti] prijetje, odvzem osebne svobode

aretíranec -nca *m* [gl. aretacija] kdor je prijet, aretiran; **aretírati** -am ustaviti; zadržati; prijeti, zapreti

argentán -a *m* [iz lat. *argentum* srebro] novo srebro, gl. pakfon

argentít -a *m* [lat. *argentum* srebro, + -it] srebrov sijajnik (srebrova ruda)

argilít -a *m* [lat. *argilla* bela glina, + -it] vrsta glinastega skrilavca

Árgo -ge *ž* [gr. *Argo*] 1. v stgr. mit. ladja, s katero so argonavti odpotovali v Kolhido, 2. neko južno ozvezdje (astr.)

argón -a *m* [nlat. *argon* iz gr. *argos* nedelaven, len — zaradi svoje inertnosti] kem. prvina, plemenit plin brez barve in vonja, v zraku ga je nekako 1%; za razsvetljavo

argonávt -a *m*, *nav. v mn.* **argonávti** -ov [gr. *Argo* Jazonova ladja, *nautes* pomorščak] v stgr. mit. pomorščaki, ki so se na ladji Argo pod Jazonovim vodstvom napotili v svet, da bi iz Kolhide prinesli »zlato runo« (poznejša pravljica pripoveduje, da so se vračali s Črnega morja po Donavi, Savi in Ljubljanici, od Vrhnike pa so ladjo prenesli v Jadransko morje); *fig.* 1. drzen pomorščak, 2. vrsta mehkužcev (zool.)

argot -a *m* /argo' -ja/ fr. poseben ali pokvarjen, spakedran jezik tatov, beračev ipd. (= latovščina, hinderhonder, rokovnjaški jezik); pozneje razširjeno na žargon (zlasti v Parizu) sploh

argumènt -énta *m* [lat. *argumentum* iz *arguere* dokazati] dokazni razlog (v podkrepitev trditve)

argumentácija -e *ž* [lat. *argumentatio*] utemeljevanje, navajanje razlogov, dokazovanje; **argumentacíjski** -a -o ki se tiče argumentacije; dokazilen

argumentírati -am [gl. argument] navajati razloge, utemeljevati kaj, dokazovati

argumentum ad hominem /argumen'tum ad ho'minem/ lat. 1. razlog, ki spodbija nasprotnika z njegovimi trditvami, 2. poslušalcem primeren razlog; poljuden, prepričevalen razlog, 3. v log. napaka, če namesto spodbijanja kakega mnenja ipd. kritiziramo osebo, ki je mnenje izrekla

argumentum ad oculos /argumen'tum ad o'kulos/ lat. otipljiv, nazoren razlog

argumentum baculinum /argumen'tum bakuli'num/ lat. dokazovanje s krepelcem, z gorjačo

Árgus -a *m* [lat. *Argus* iz gr. *Argos*] v stgr. mit. stooki velikan, ki je stražil Zevsovo ljubljenko Io, ko jo je Hera, ljubosumna Zevsova žena, spremenila v kravo (Hermes ga je na Zevsov ukaz ubil); **Árgusove oči** ostre, vsevidne oči; *fig.* **árgus** -a *m* vsevidni čuvaj

arh-, *tudi*: **árhe-, árhi-** [iz gr. *archi-* iz *archos* prvi, iz *archein* biti prvi; vladati] predpona; v zloženkah: prvi, pra-, glavni, vrhovni, nad-, npr. arhangel, arhetip, arhidiakon

-arh -a *m* [iz gr.] v sestavljenkah, gl. -arhija

arháičen -čna -o [gr. *archaikos* iz *archaios* prastar; prvoten] prastar, pradaven; starinski; zastarel; prvoten

arháik -a *m* [gl. arhaičen] najstarejša plast in doba v geol. zgodovini Zemlje (imenuje se tudi azoik, ker v njej še ni sledov živih bitij)

arhaístičen -čna -o [gr. *archaios* prastar] starinski, po starem posnet; **arhaízem** -zma *m* 1. zastarel, starinski izraz ali izražanje, 2. preživel pojav ali ostanek nekdanjih časov; **arhaizírati** -am uporabljati arhaizme, posnemati staro (v umetnosti ipd.)

arhángel -a *m* [arhi- + gr. *angelos* sel] po krščanski veri nadangel, prvi angel (najvišja stopnja angelov)

árhe- [iz gr.] v sestavljenkah, gl. arh-

árhe(o)- [iz gr. *archaios* (pra)star; prvoten, iz *arche* začetek] v sestavljenkah: staro-, pra- itd., npr. arheolog

arheológ -a *m* [arheo- + -log] starinoslovec, kdor se ukvarja z arheologijo; **arheologíja** -e *ž* starinoslovje, veda, ki preučuje zgodovinske spomenike najstarejših dob v zgodovini človeštva

arheoptêriks -a *m* [arheo- + gr. *pteryx* perut, krilo] v zool. praptič, najstarejša fosilna ptica z zobmi in s (plazilskemu podobnim) repom, vmesni člen med pticami in plazilci

arheozóik -a *m* [arheo- + -zoik iz gr. *zoon* živo bitje] mlajša doba arhaika v geol. zgodovini Zemlje; imenuje se tudi eozoik

arhetíp -a *m* [arhe- + -tip] 1. pralik, prvotna oblika, iz katere so se razvile poznejše, 2. prvotni zapis (besedila, napisa ipd.), 3. prvi tisk

árhi- [iz gr.] v sestavljenkah, gl. arh-

arhidiákon -a *m* [arhi- + diakon] v kršč. hierarhiji prvi diakon, škofov pomočnik in namestnik (v angl. cerkvi; v katol. večinoma naslov); **arhidiakonát** -a *m* naslov in funkcija arhidiakona

arhiepískop -a *m* [arhi- + episkop] pravoslavni nadškof, metropolit

arhieréj -a *m* [arhi- + -ierej, izmaličeno iz gr. *hierarches* višji duhovnik] visok duhovnik v pravoslavni cerkvi

arhigoníja -e *ž* [arhi- + -gonija] v biol. praporajanje, samovznikanje, gl. abiogeneza

-arhíja -e *ž* [gr. *-archia* iz *archein* vladati] v sestavljenkah, npr. monarhija

arhimandrít -a *m* [ngr. *archimandrites*] predstojnik samostana ali več samostanov v pravoslavni cerkvi

arhipél -a *ali* **arhipélag** -a *m* [arhi- + gr. *pelagos* morje; prvotno: Egejsko morje — med Grčijo in Malo Azijo — s pripadajočim otočjem] *fig.* otočje, skupina otokov sploh (Malajski ~)

arhiprézbiter -ja *m* [arhi- + prezbiter] višji duhovnik kake stolne cerkve, včasih samo naslov

arhitékt -a *m* [gr. *architekton* glavni graditelj, arhi- + gr. *tekton* tesar, graditelj] kdor se poklicno ukvarja z arhitekturo, stavbenik; **arhitékt(ov)ski** -a -o stavbeniški, stavbarski

arhitektónika -e *ž* [gl. arhitekt] 1. nauk o stavbarstvu, 2. *fig.* umetniška skladnost delov kake celote; notranja zgradba česa (~ romana, skladbe); **arhitektónski** -a -o *ali* **arhitektóničen** -čna -o v skladu z arhitektoniko

arhitektúra -e *ž* [lat. *architectura* iz gr.] 1. stavbarstvo, stavbarska umetnost (in znanost), njen predmet je smotrno in estetsko oblikovanje prostora po določeni, konkretni nalogi, 2. slog, vrsta zidave (gotska ~)

arhitráv -a *m* [arhi- + lat. *trabs* bruno] glavna greda, sloneča na vrhnji plošči (abakusu) stebrov v antičnih zgradbah (arhit.)

arhív -a *m* [lat. *archivum* iz gr. *archeion* prostor za hranjenje drž. listin] 1. zbirka,

navadno starih listin, pisanih spomenikov itd., 2. ustanova, oddelek v ustanovi ali prostor za hranjenje listin ipd.; **arhívski** -a -o ki se tiče arhiva

arhiválen -lna -o [gl. arhiv] sloneč na arhivalijah; **arhiválije** -ij *ž mn.* listine, spisi itd., ki jih hranijo v arhivu

arhivalístičen -čna -o [gl. arhiv] ki se tiče arhivalistike; **arhivalístika** -e *ž* nauk o arhivih

arhivár -ja *m* [gl. arhiv] kdor upravlja arhiv

arhónt -a *m* [gr. *archon, archontos* iz *archein* vladati] v starih Atenah eden od devetih najvišjih upravnih dostojanstvenikov, izvoljen za eno leto (po odpravi kraljestva)

Ariádna -e *ž* [gr. *Ariadne*] v stgr. mit. hči kralja Minosa, ki je s klobčičem niti pomagala atenskemu junaku Tezeju najti izhod iz labirinta; *fig.* **Ariádnina nit** vodilna nit, rešilno sredstvo, ki pomaga najti izhod iz težav

arianízem -zma *m* [lat. *arianus* arijanec, + -izem] arijanstvo, nauk aleksandrijskega duhovna Arija, obsojen na cerkvenem zboru v Niceji l. 325 (Arij je spodbijal kršč. nauk o sv. Trojici s trditvijo, da Kristus ni bil popoln bog)

árija -e *ž* [ital. *aria* zrak; napev] 1. pesem, spev, 2. samospev; samospev s spremljanjem instrumentov (navadno samospevi v operah in operetah), 3. napev

arijánec -nca *m* [lat. *arianus*] pristaš Arijevega nauka, arijanstva

árijec -jca *m* [iz skt. *arya* gospod; tako so se nazivali indoevropski prebivalci Prednje Indije in vzhodne Perzije] pripadnik indoevropske skupine narodov (mednje sodijo skoraj vsi evropski narodi razen Baskov, Madžarov, Fincev idr.); **árijski** -a -o indoevropski (v pogledu rasne, plemenske pripadnosti; nem. nacisti so uporabljali besedo predvsem v pomenu: nejudovski, nesemitski)

Aristárh -a *m* [iz gr.] ime aleksandrinskega kritika in slovničarja, ki je izdal s komentarji mnoga dela klasičnih piscev: Homerja, Pindarja itd.; *fig.* **aristárh** -a *m* bister, učen, a skoraj prestrog kritik in sodnik

aristokracíja -e *ž* [gr. *aristokratia* iz *aristos* najboljši, *kratein* vladati] 1. vladavina plemstva, pri Aristotelu oblika države, v kateri vlada plemstvo, 2. plemstvo, plemiški stan; *fig.* privilegirana družbena plast; **aristokracíjski** -a -o ki se tiče aristokracije, plemski

aristokrát -a *m* [gr. *aristokrates*] plemič, plemenitaš; pripadnik aristokracije; **aristokrátski** -a -o plemiški, plemenitaški; *fig.* oholo domišljav

aristokratízem -zma *m* [aristokrat + -izem] ohola domišljavost in prezir do ljudstva (tudi v fil. pomenu, npr. pri Nietzscheju)

aritmétičen -čna -o [gr. *arithmetikos* iz *arithmos* število] številčen; računski; na aritmetiko se nanašajoč; **aritmétična progresíja** vrsta števil z vedno enako razliko, npr. 1, 5, 9, 13 itd., gl. geometrična progresija; **aritmétika** -e *ž* 1. del matematike, ki preučuje lastnosti števil, 2. računanje s posebnimi števili (v naspr. z algebro)

arítmičen -čna -o [gr. *a* ne-, *rhythmos* enakomerno gibanje] neenakomeren, nepravilen (~i utrip); **aritmíja** -e *ž* 1. pomanjkanje ritma; neurejeno, neenakomerno gibanje; *fig.* neskladje, 2. neenakomerno, nepravilno utripanje srca (med.)

aritmográf -a *m* [gr. *arithmos* število, *griphos* rib. mreža; uganka] računska uganka

aritmologíja -e *ž* [gr. *arithmos* število, + -logija] nauk o lastnostih števil

arkáda -e *ž* [fr. *arcade* iz lat. *arcus* lok] 1. svod, obok, 2. obokano stebrišče ali hodnik (arhit.)

arkánum -a *m* [iz lat. *arcanus* skriven] 1. skrivnost, 2. v srednjem veku skriven pomoček ali zdravilo, ki ozdravlja vse bolezni, prim. panaceja

arkebúza -e *ž* [fr. *arquebuse*] težka, starinska puška na kremen, prednica muškete in današnje puške; **arkebuzír** -ja *m* strelec z arkebuzo

árktičen -čna -o [gr. *arktikos* fig. severen, v zvezi z ozvezdjem Velikega voza na skrajnem severu, tudi: »Velikega medveda«, iz *arktos* medved] severen, ob severnem tečaju ležeč; **Árktika** -e *ž* področje ob severnem tečaju, naspr. Antarktika

árkus -a *m* [lat. *arcus*] lok (mat.)

armáda -e *ž* [špan. *armada* iz lat. *armata* iz *armatus* oborožen] 1. prvotno — v Španiji — oborožene sile, zlasti bojna mornarica (tako se je imenovala »nepremagljiva« mornarica Filipa II.), 2. danes a) v širšem pomenu: vojska, vse oborožene sile države sploh, b) v ožjem: strateška operativna enota iz 3—4 pehotnih divizij itd.; *fig.* vsi, ki jih veže kaj skupnega (~ brezposelnih); **armáden** -dna -o na armado se nanašajoč (~i general)

armatúra -e *ž* [lat. *armatura*] 1. oprava, oprema; bojna oprava; oborožitev, 2. oboj, prevleka; oklep, varovalna plošča ali naprava (tehn.), 3. skupek sestavnih delov železobetonske konstrukcije

ármija -e *ž* [fr. *armée* iz lat.] gl. armada, 2. b)

armíran -a -o [iz lat. *armare* oborožiti; opremiti] opremljen; utrjen, okrepljen; **armírani betón** z železno konstrukcijo utrjeni beton; **armírati** -am opremiti, npr. z armaturo; okrepiti, utrditi, povečati moč ali nosilnost, npr. dati med beton železo

árnika -e *ž* [nlat. *arnica*, etimol.?] 1. v bot. črvivec, brdnja (domača zdravilna rastlina), 2. zdravilo iz nje

arogánca -e *ž* [lat. *arrogantia*] ošabnost, oholost, objestnost; predrznost; brezobzirnost; **arogánten** -tna -o ošaben, ohol; objesten; predrzen; brezobziren

aróma -e *ž* [gr. *aroma* vonj] prijeten, včasih pikanten vonj (ali okus) nekaterih dišav in drugih rastlinskih snovi; **aromátičen** -čna -o lepo, prijetno dišeč, prijetno vonjav, prijetnega vonja (ali okusa)

aromátik(um) -a *m*, *mn. nav.* **aromátika** -ik *s* [nlat. *aromaticum* iz gr.] nasladilo, prijetno dražilo

aromatizírati -am [gl. aroma] dati aromo

arondácija -e *ž* [iz fr. *arrondir* zaokrožiti, iz *rond* okrogel] zaokrože(va)nje, zaokrožitev, zlasti razdrobljenih zemljišč (agrotehnični ukrep, s katerim se ustvarja enoten zemljiški kompleks); **arondírati** -am zaokrožiti (zemljišče ali posest), izvesti arondacijo

arondismá -ja *m* [iz fr.] gl. arrondissement

arpeggiato [/arpedža'to/ ital. iz *arpa* harfa] *prisl.* v glas. razloženo, v razloženih akordih (kot pri harfi)

arpeggio -gia *m* /arpe'džo -a/ ital. v glas. 1. igranje v razloženih akordih (kot pri harfi), 2. razloženi akord

arrondissement -a *m* [/arõdismã' -ja/ fr. iz *arrondir* zaokrožiti] 1. okraj, upravna enota v Franciji, del departementa, 2. upravna enota, del občine v fr. mestih

ars [lat. *ars*, *artis*, mn. *artes*] 1. spretnost; veščina, umetelnost, 2. umetnost

ars amandi /ars aman'di/ lat. umetnost, kako je treba ljubiti

ars longa, vita brevis /ars lon'ga, vi'ta bre'vis/ lat. pot do znanja (= umetnosti) je dolga, življenje pa kratko (Hipokrat)

ars poetica /ars poe'tika/ lat. pesništvo, umetnost pesnikovanja

aršín -a *m* [rus. iz tur.] ruski laket, vatel, seženj, stara ruska dolžinska mera: 0,7112 m

artefákt -a *m* [lat. *ars*, *artis* veščina; umetnost, *factus* narejen] 1. umeten izdelek, tj. izdelek človeške roke (v naspr. z naravnim), 2. v histologiji: umetno povzročene spremembe na tkivu

artél -a *m* [rus.] 1. delavska ali obrtniška zadruga v carski Rusiji, 2. najpreprostejša oblika skupnega dela v kmetijstvu ZSSR (sociol.)

Artémida -e *ali* **Ártemis** -de *ž* [gr. *Artemis*] v stgr. mit. Zevsova hči in Apolonova sestra, boginja meseca, pozneje polj, gozda in lova (upodabljali so jo z lokom, tulom puščic in košuto)

arteriálen -lna -o [fr. *artériel* iz gr.] po arterijah se pretakajoč; **arteriálna kri** svetlo rdeča kri s kisikom iz arterij

arterializácija -e *ž* [gl. arterija] presnova venozne krvi v arterialno v pljučnih mehurčkih (med.)

arteriítis -a *m* [arteri(ja) + -itis] vnetje žil utripalnic (med.)

artêrija -e *ž* [gr. *arteria*] v anat. (žila) utripalnica, odvodnica; *fig.* glavna prometna žila (cesta, reka, železnica); **artêrijski** -a -o ki se tiče arterij

arteriosklerótičen -čna -o [arteri(ja) + sklerotičen] bolehajoč za arteriosklerozo; **arterioskleróza** -e *ž* zaapnitev žil (med.)

artes liberales /ar'tes libera'les/ lat. »svobodne umetnosti«, vede, pri katerih snuje predvsem duh, ne pa ročna spretnost; aleksandrinska šola je določila sedem takih umetnosti, ki so ostale ves srednji vek osnova klasične šole: gramatika, retorika, poetika, filozofija, aritmetika in geometrija, muzika, astronomija

artéški *ali* **artézijski vodnjak** [fr. *puits artésien*, po grofiji Artois v Franciji, kjer so imeli zgodaj take vodnjake] izvrtan vodnjak, iz katerega teče voda kot iz studenca zaradi pritiska više ležečih vodnih plasti

artičóka -e *ž* [iz stital. *articiocco*] v bot. osatu podobna južna rastlina in njen plod, tj. užitni, mesnati listi njenih cvetnih glavic

artificiálen -lna -o [lat. *artificialis* iz *ars* umetnost] 1. umetniški, umetnosten; *pejor.* nenaraven, izumetničen, 2. umeten, umetno napravljen, gl. artefakt

artikel -kla *m* [fr. *article* iz lat. *articulus* členek] 1. člen, odstavek (v pravilih ali pravnem besedilu), 2. predmet, potrebščina, blago (trgovski ~), 3. v slovn. člen, spolnik, npr. »le« v francoščini, 4. članek, sestavek

artikulácija -e *ž* [lat. *articulatio* iz *articulus* členek] 1. v anat. sklep, navadno: artikulus, 2. oblikovanje glasov, izreka, izgovor (slovn.); **artikulacíjski** -a -o ki se tiče artikulacije

artikulíran -a -o [gl. artikulacija] izoblikovan, (zavestno) razčlenjen; **artikulírati** -am oblikovati glasove, izgovarjati, izrekati

artíkulus -a *m* [lat. *articulus* členek] sklep (anat.)

artilerija -e *ž* [fr. *artillerie* iz stfr. *artillier* oskrbeti s stroji] 1. prvotno: celotnost vojaških strojev in priprav sploh, 2. topništvo, a) vrsta vojske in oborožitve, b) veda, ki se s tem ukvarja; **artilerijski** -a -o topniški

artilerist -a *m* [gl. artilerija] topničar; **artilerístovski** -a -o topničarski

artist -a *m* [fr. *artiste* iz *art* umetnost] 1. umetnik (glasbenik, igralec...), 2. *fig.* kdor virtuozno obvlada tehnično plat kake umetnosti ali spretnosti, 3. cirkuški igralec; glumač; **artístičen** -čna -o umetniški, umetnosten; *fig.* izumetničen; *pejor.* glumaški

artium liberalium magister /ar'tium libera'lium magis'ter/ lat. »mojster svobodnih umetnosti«, srednjeveški akademski naslov (kot današnji doktorat)

artízem -zma *m* [art(ističen) + -izem] 1. izumetničenost, npr. v pretiranem poudarjanju izraznih sredstev umetnosti, 2. virtuozno obvladovanje tehničnega elementa v umetnosti

ártra-, ártro- [gr. *arthron* sklep] v sestavljenkah, npr. artralgija

artralgíja -e *ž* [artr(a)- + -algija] bolečine, trganje v sklepih (med.)

artrítis -a *m* [artr(a)- + -itis] vnetje sklepa ali sklepov (med.)

árza -e *ž* [gr. *arsis* dvig, iz *airein* dvigniti] 1. poudarjeni del stopice (prvotno nepoudarjeni del); poudarek na stopici, 2. v glas. nepoudarjeni del takta

arzén -a *m* [lat. *arsenicum* iz* gr. *arsenikos* moški] sivkasta, krhka, zelo strupena prvina, v industriji in zdravilstvu

arzenál -a *m* [ital. *arsenale* iz ar. *dar assina'ah* delavnica] 1. skladišče za orožje in vojaške potrebščine, zlasti v pristaniščih; *fig.* velika, raznovrstna zaloga česa, 2. orožarna, delavnica ali tovarna za orožje

arzenát -a *m* [arzen + -at] sol arzenove kisline

arzenid -a *m* [arzen + -id] spojina arzena s kako prvino

arzénik -a *m* [gl. arzen] mišnica, hud strup, največkrat za miši in podgane (arzenov trioksid)

arzenít -a *m* [arzen + -it] sol arzenaste kisline

As (arzen) znak za kem. prvino

ás -a *m* [iz lat. *as*, *assis*] 1. strim. utežna in denarna enota, 2. stara lekarniška utežna enota, 3. igralna karta z enim znakom in največjo vrednostjo (pikov ~); *fig.* zmožen človek, npr. dober športnik ali pilot, ki se odlikuje v letalskih bitkah, 4. glas, za pol tona nižji od a (glas.)

asanácija -e *ž* [lat. *assanatio* iz *sanus* zdrav] izboljšanje nezdravih zdravstvenih, zlasti javnih higienskih razmer; **asanírati** -am izboljšati, ozdraviti (zdravstvene razmere)

ascendénca -e *ž* [nlat. *ascendentia* iz lat. *ascendere* iti, vzpenjati se] dviganje, vzpenjanje, v naravosl., 1. izvir po prednikih, 2. sorodstvo po rodu »navzgor«, tj. po prednikih, 3. predniki (naspr. descendenca)

ascendènt -énta *m* [iz lat. *ascendens*] sorodnik »navzgor«, prednik: ded, praded…

ascétika -e *ž* [iz gr.] gl. asketika

asebíja -e *ž* [gr. *asebeia* iz *a* ne-, *sebas* spoštovanje] brezbožnost, nespoštovanje ali nepriznavanje bogov, prim. asebične procese proti Sokratu, Anaksagori itd. v starih Atenah

aseksuálen -lna -o [gr. *a* ne-, + seksualen] nespolen, brezspolen; *fig.* spolno hladen ali brezčuten

asekurácija -e *ž* [iz nlat. *assecurare* zagotoviti] zavarovanje za primer nesreče, vloma, požara ipd.

asekuránt -a *m* [iz nlat.] zavarovalec, kdor koga zavaruje; **asekurát** -a *m* zavarovanec, kdor se za kaj zavaruje

asekurírati -am [iz nlat.] zavarovati

asentácija -e *ž* [iz lat. *assentatio* iz *assentire* pritrjevati v čem] 1. (priliznjeno) pritrjevanje, odobravanje, 2. novačenje, potrjevanje k vojakom (v nekdanji Avstro-Ogrski); **asentírati** -am 1. pritrditi, odobravati, 2. potrditi za vojaka

asépsa -e *ž* [gr. *a* ne-, + sepsa] brezkužje; brezkužnost

aséptičen -čna -o [gr. *a* ne-, + septičen] brezkužen, nekužen, čist; ki se tiče aseptike; **aséptika** -e *ž* 1. način, metoda razkuževanja, 2. oddelek v bolnišnici

asertóričen -čna -o [nlat. *assertorius* iz lat. *asserere* trditi] v logiki: prosto trdilen, tj. mnenje ali sodba, ki kaj trdi ali zanika, a izključuje nespodbitnost trditve, naspr. apodiktičen

asésor -ja *m* [lat. *assessor* iz *assidere* sedeti poleg] prisednik, npr. na sodišču; porotnik

asfált -a *m* [gr. *asphaltos*] 1. ime za razne bituminozne snovi, npr. za zemeljsko smolo (za asfaltiranje cest, izolacijo zidov ipd.), 2. tlak, zalit s tako smolo; **asfaltêr** -ja *m* kdor asfaltira; **asfaltírati** -am zali(va)ti z zemeljsko smolo; delati asfaltni tlak

asfiksíja -e *ž* [gr. *a* ne-, *sphyxis* utripanje] 1. prenehanje ali ponehavanje utripanja (žile), 2. globoka nezavest ali zadušitev zaradi pomanjkanja kisika v krvi

asigmátičen -čna -o [gr. *a* ne-, + sigmatičen] brez črke »s« (filol.)

asignácija -e *ž* [fr. *assignation* nakazilo, iz lat. *assignare* nakazati] (denarno) nakazilo; (pismeni) nalog za izplačilo; **asignacíjski** -a -o ki se tiče asignacije

asignánt -a *m* [gl. asignacija] kdor izda asignacijo; **asignát** -a *m* oseba, na katero je asignacija izdana; **asignatár** -ja *m* koristnik v asignaciji označene vsote

asignáti -ov *m mn.* [fr. *assignats*] denarni boni v Franciji iz časov fr. revolucije l. 1789 (njihovo kritje je bila vrednost zaplenjenih posestev)

asignírati -am [lat. *assignare* nakazati] nakazati z denarnim nakazilom; izdati izplačilni nalog

asimétričen -čna -o [gr. *a* ne-, + simetričen] nesimetričen, nesomeren; **asimetríja** -e *ž* nesomernost

asimilácija -e *ž* [lat. *assimilatio* iz *as* = *ad* k, *similis* podoben] 1. prilagajanje, prilagoditev, 2. usvajanje (bot.), 3. presnova, presnavljanje snovi, ki prihajajo v organizem (biol.), 4. jezikovno prilikovanje glasov (slovn.), 5. priličitev, stapljanje enega naroda z drugim; raznarodovanje (polit.); **asimilacíjski** -a -o ki se tiče asimilacije; **asimilacíjska polítika** politika raznarodovanja narodnih manjšin

asimilát -a *m* [gl. asimilacija] usvojek, organska snov, nastala pri asimilaciji

asimilírati -am [gl. asimilacija] 1. prilagajati, 2. usvajati, 3. presnavljati, 4. priličiti, predelati; raznaroditi; **asimilírati -am se** prilagoditi se; priličiti se

asimpátičen -čna -o [gr. *a* ne-, + simpatičen] zoprn, neprijeten, nesimpatičen; **asimpatíja** -e *ž* zoprnost, nesimpatičnost, naspr. simpatija

asimptóta -e *ž* [iz gr. *asymptotos* iz *a* ne-, *symptotos* ki se sklada] v geom. tangenta v neskončnem, premica, ki se stalno približuje krivulji, a je nikoli ne doseže (simbol človeškega hrepenenja, ki nikoli ne doseže svojih smotrov)

asindétičen -čna -o [gr. *a* ne-, *syndetos* povezan] nevezan, brezvezen; **asíndeton** -a

m brezvezje, 1. opuščanje veznika med stavčnimi členi ali stavki, 2. pesniški ukras, npr.: Visoki, nizki, stari, mladi, zmagalca videli bi radi...

asinhróničen -čna -o, **asinhrónski** -a -o, **asinhronízem** -zma *m* [iz gr.] gl. asinkroničen...

asinkróničen -čna -o *ali* **asinkrónski** -a -o [gr. *a* ne-, + sinkroničen] nesočasen, neistočasen, raznočasen; **asinkronízem** -zma *m* nesočasnost, neistočasnost

asinus ad lyram /a'zinus ad lü'ram/ lat. »osel pri liri«, o človeku, če se je lotil dela, ki mu ni kos

asisténca -e *ž* [nlat. *assistentia* iz lat. *assistere* pomagati] 1. navzočnost; spremljanje; spremstvo, 2. pomoč, npr. pri operaciji; podpora

asistènt -énta *m* [iz lat. *assistere* pomagati] pomočnik, kdor asistira, npr. zdravniku pri operacijah ali profesorju pri znanstvenem delu

asistírati -am [lat. *assistere* pomagati] navzoč biti, pomagati, ob strani stati komu

askár -a *m*, *nav. v mn.* **askári** -ov [ar. *askar* vojak] redne čete, sestavljene iz domačinov v Vzhodni Afriki

askarída -e *ž* [iz gr.] gl. askaris

askaridíaza -e *ž* [askarid(a) + -iaza] glistavost (med.)

áskaris -a *m* [gr. *askaris* glista] otroška (črevesna) glista

askét -a *m* [gr. *asketes* kdor se uri v čem, iz *askein* uriti se] 1. kdor goji askezo, spokornik; menih — puščavnik, 2. *fig.* nravno močan človek, ki se je odrekel (mnogim) življenjskim užitkom; **askétski** -a -o spokorniški; ki se tiče askeze

askétičen -čna -o [gr. *asketikos*] spokorniški; sloneč na asketiki; **askétika** -e *ž* nauk, pouk ali knjiga o askezi

askéza -e *ž* [gr. *askesis* vaja v čem] 1. spokorniški način življenja (včasih s trpinčenjem telesa in odrekanjem, npr. v zgodnjem krščanstvu); samozatajevanje, zatajevanje samega sebe, 2. vzdržnost (od jedi, pijače...)

Asklépios -pia *m* [iz gr.] gl. Eskulap

askorbínska kislina [gr. *a* ne-, skorb(inski) iz skorbut] protiskorbinska kislina ali vitamin (= vitamin C)

asociácija -e *ž* [nlat. *associatio* iz lat. *associare* vezati] 1. druženje, vezanje; združevanje, združitev, 2. zveza, združenje, družba, društvo (polit., trg.), 3. spajanje molekul v sestavine (kem.), 4. miselna zveza, povezava sorodnih misli in predstav; **asociácija misli** duševna zakonitost, po kateri ena misel ali predstava pobudi drugo zaradi neke zveze (psihol.)

asociálen -lna -o [gr. *a* ne-, + socialen] nesocialen, nedružben, brez čuta do soljudi in do skupnosti; *fig.* sebičen, netovariški; razbrzdan; **asociálnost** -i *ž* nesocialnost

asociatíven -vna -o [gl. asociacija] združujoč, združljiv, združevalen; na asociaciji sloneč

asociírati -am (se) [lat. *associare* vezati] 1. vezati, družiti, združevati (sorodne pojme, predstave ipd.), 2. združiti (se), pridružiti

asonánca -e *ž* [nlat. *assonantia* iz lat. *ad* k, *sonus* glas] 1. v metr. samoglasniški stik, Rana ura, zlata ura (vrsta nepopolne rime), 2. ponavljanje glasovnih figur v kaki glasbeni misli

asortimènt -énta *m* [fr. *assortiment* iz *à* po, *sorte* vrsta] 1. sestava; razvrstitev, 2. izbira blaga po vrstah in kakovosti; *fig.* zaloga blaga; **asortírati** -am razvrstiti, urediti (po vrstah in kakovosti); razdeliti, porazdeliti (blago), odbrati

aspáragus -a *ali* **asparágus** -a *m* [lat. *asparagus* iz gr.] v bot. 1. beluš, špargelj, 2. zimzelena lepotna rastlina iz družine lilij

aspékt -a *m* [lat. *aspectus* iz *aspicere* pogledati] 1. prvotno: razporeditev nebesnih teles (kot se kaže človeškemu očesu); *fig.* pogled; videz; vnanjost, vnanje lice; prizor; stališče, vidik, 2. glagolski vid (slovn.)

aspidístra -e *ž* [nlat. iz gr. *aspis* ščit] ščitovka, neka sobna rastlina

áspik -a *m* [fr. *aspic*] živica, hladetina (kuh.)

aspirácija -e *ž* [lat. *aspiratio* iz *aspirare* (v)dihati; hlepeti] 1. vdih, vdihavanje (med.), 2. pridih (slovn.), 3. izsesavanje zraka ali tekočin (tehn.), 4. *fig.* prizadevanje; želja po čem; upanje na kaj

aspiránt -a *m* [iz lat. *aspirans*] 1. kdor se za kaj — npr. za službo — poteguje ali si za kaj prizadeva, 2. uradniški pripravnik

aspiráta -e *ž* [lat. *aspirata sc. littera*] v slovn. pridihnjen, aspiriran glas: p^h, t^h, k^h itd.

aspirátor -ja *m* [lat. *aspirare* dihati; hlepeti] 1. sesalo, vrsta priprav za vsesavanje plinov ali tekočin, 2. sesalnik za prah, 3. priprava za čiščenje žita

aspirín -a *m* [tovarniško ime] bel, kristalast prašek proti glavobolu itn.

aspirírati -am [gl. aspiracija] 1. vdihavati (med.), 2. vsesavati (tehn.), 3. pridihniti glas (slovn.), 4. *fig*. težiti, gnati se za čem; upati, čakati na kaj

assai /asa'i/ ital. *prisl*. zelo, dosti, npr. v glas.: allegro assai

assemblée [/asãble'/ fr. iz *assembler* zbrati] 1. shod, zbor(ovanje), 2. skupščina, npr. Assemblée nationale (Narodna skupščina v Franciji)

Associated Press /əsou'šietid pres'/ angl. Združeni tisk, poročevalski urad v ZDA

astátičen -čna -o [gr. *a* ne-, + statičen] v fiz. nevezan na določeno lego, nenehno uravnotežen

asténičen -čna -o [gr. *asthenikos* iz *a* ne-, *sthenos* moč] telesno slaboten, šibek, slabo razvit; izvirajoč od slabosti; **astenija** -e *ž* slabotnost, telesna šibkost (med.); **asténik** -a *m* slabotnež, kdor je slabotne postave

asterísk -a *m* [gr. *asteriskos*, dimin. od *aster* zvezda] tiskarska zvezdica (*), ki opozarja bralca npr. na opombo pod črto

áster(o)-, ástro [gr. *aster*, lat. *astrum* zvezda] v sestavljenkah, npr. astrofizika

asteroíd -a *m* [aster(o)- + -oid] v astr. majhna zvezda premičnica, majhni, s prostim očesom nevidni planeti, npr. med Marsom in Jupitrom (~ Vesta), gl. planetoid; **asteroíden** -dna -o v obliki zvezde, zvezdnat

asteroním -a *m* [aster(o)- + gr- *onyma* ime] podpis (namesto avtorjevega imena ali psevdonima) s tremi zvezdicami: ***

astigmatízem -zma *m* [gr. *a* ne-, *stigma*, *stigmatos* vbod, + -izem] 1. v opt. vrsta sferne aberacije pri lečah in objektivih (liki so jasni le v ospredju, v obrobju pa se izmaličijo), 2. brezžariščnost, motnje v vidu zaradi nepravilne upognjenosti roženice (med.)

ástma -e *ž* [gr. *asthma* iz *azein* težko dihati, sopsti] v med. naduha, dušica, težka, kratka sapa (huda, kronična bolezen dihal); **astmátičen** -čna -o nadušen, nadušljiv; **astmátik** -a *m* nadušljivec

ástra -e *ž* [iz gr. *aster* zvezda] vrsta lepotne cvetlice (bot.)

ástrahan -a *m* [rus. po mestu Astrahan ob Kaspijskem morju] 1. dragoceno kodrasto krzno astrahanskih jagnjet, 2. temu krznu podobna plišasta tkanina

astrálen -lna -o [lat. *astralis* iz *astrum* zvezda] 1. zvezden, ki se tiče zvezd, 2. iz vesolja izvirajoč; *fig*. breztelesen (~o bitje)

ástro- [iz gr.] gl. aster(o)-

astrofízika -e *ž* [astro- + fizika] astronomska fizika, preučevanje fizikalnih lastnosti in pojavov nebesnih teles

astrofotografíja -e *ž* [astro- + fotografija] 1. fotografiranje nebesnih teles, 2. tak posnetek, 3. fotografske metode v astronomiji

astrognozíja -e *ž* [astro- + gr. *gnosis* znanje] poznavanje zvezd

astrográf -a *m* [astro- + -graf] 1. priprava za risanje astronomskih zemljevidov, 2. priprava za fotografiranje zvezd

astroída -e *ž* [astro-, prim. -oiden] vrsta krivulje, podobne četverokraki zvezdi (mat.)

astrolábij -a *m* [gr. *astrolabon* iz *aster* zvezda, *labis* ročaj] zvezdomer, starinska naprava za določanje položaja in višine zvezd (zamenjala sta ga kvadrant in sekstant)

astrolatríja -e *ž* [astro- + gr. *latreia* služba; bogoslužje] oboževanje, čaščenje zvezd

astrológ -a *m* [gr. *astrologos*] zvezdar, zvezdogled, kdor se ukvarja z astrologijo; **astrologíja** -e *ž* zvezdarstvo, zlasti v srednjem veku razširjena lažna veda, ki je napovedovala človekovo usodo in prihodnost po položaju zvezd (opirala se je na mnenje, da zvezde vplivajo na zemeljsko življenje)

astromantíja -e *ž* [astro- + gr. *manteia* prerokovanje] prerokovanje iz zvezd

astrométer -tra *m* [astro- + -meter] priprava za merjenje svetlobe nebesnih teles
astronávt -a *m* [astro- + gr. *nautes* mornar] vesoljar, vesoljec = vesoljski letalec (= kozmonavt); **astronávtika** -e *ž* poleti v vesolje in nauk o tem
astronóm -a *m* [gr. *astronomos*] zvezdoslovec, kdor se ukvarja z astronomijo; **astronomíja** -e *ž* zvezdoslovje, zvezdoznanstvo, znanost, ki preučuje naravo, zgradbo, gibanje, položaj itd. nebesnih teles; **astronómski** -a -o zvezdosloven, na astronomiji sloneč; *fig.* velikanski, neznansko velik (~o število); **astronómska enota** oddaljenost Zemlje od Sonca (= 149,500.000 km)
astroskóp -a *m* [astro- + -skop] vrsta daljnogleda za opazovanje zvezd; **astroskopíja** -e *ž* opazovanje zvezd, zlasti z daljnogledom
asumírati -am [lat. *assumere* iz *ad* k, *sumere* vzeti] 1. (s)prejeti (~ obveznost), 2. (pre)vzeti, vzeti k sebi, 3. dojeti, razumeti kaj; **asúmpcija** -e *ž* 1. privzetje, 2. vnebovzetje (Marijino vnebovzetje pri katol.)
asylum ignorantiae /azü'lum ignoran'cie/ lat. »zatočišče neznanja«, pojem, ki ga kdo uporablja, če mu zmanjka znanstvenih dokazov
ašeleên -a *m* [fr. *acheuléen*, po nahajališču St. Acheul pri Amiensu] tretje razdobje starejše kamene dobe; zanjo je značilno preprosto kamnito orodje, prim. prešeleên, šeleên
aškenáz -a *m*, *nav. v mn.* **aškenázi** -ov [hebr. po Aškenazih, nekem srednjeazijskem ljudstvu, po katerem so Judje imenovali Nemčijo] Judje iz Rusije, Nemčije in Poljske, priseljeni v 14. stol., prim. sefard
-at -a *m* [iz lat. *-atus, -atum*] pripona v zloženkah, npr. sulfat, nitrat
atáka -e *ž* [fr. *attaque* iz *attaquer* napasti] napad; naskok; **atakírati** -am napasti, naskočiti koga
atamán -a *m* [rus. iz nem. *Hauptmann*] naslov nekdanjih kozaških poveljnikov, prim. hetman
atanazíja -e *ž* [gr. *athanasia* iz *a* ne-, *thanatos* smrt] nesmrtnost (relig.); **atanatízem** -zma *m* vera (nauk) o nesmrtnosti duše
ataraksíja -e *ž* [gr. *ataraxia* iz *a* ne-, *tarassein* vznemirjati] ravnodušnost, duševni mir, najvišji smoter stgr. stoikov
ataše -ja *m* [fr. *attaché* iz *attacher* privezati; dodati] »pribočnik«, vojaški, tiskovni itd. strokovnjak pri diplomatskem predstavništvu ali odposlanstvu
atavístičen -čna -o [iz lat. *atavus* praded] podedovan; na atavizmu sloneč; **atavízem** -zma *m* v biol. dedovanje ali pojavljanje značilnosti davnih prednikov, tudi pri živalih in rastlinah
atehníja -e *ž* [gr. *a* ne-, *techne* spretnost] nespretnost, nerodnost, npr. kirurga
ateíst -a *m* [gr. *a* ne-, + teist] brezbožnik, kdor ne veruje v boga, pristaš ateizma; **ateístičen** -čna -o brezbožen, brezbožniški, bogotajski; **ateízem** -zma *m* brezbožje, brezbožništvo, zanikanje boga in nadnaravnih sil, zavračanje verskih naukov sploh
ateljé -ja *m* [fr. *atelier*] delavnica (umetniški, fotografski ~)
atemátičen -čna -o *ali* **atemátski** -a -o [gr. *a* ne-, + tematičen] brezpriponski, s sedanjiško osnovo brez pripone (~i glagoli: dam, jem, vem, sem)
a tempo /a tem'po/ ital. ravno prav, o pravem času; v glas. z isto hitrostjo (kot prej)
Aténa -e *ž* [gr. *Athene*] v stgr. mit. boginja modrosti, umetnosti, vojne itd., hči najvišjega boga Zevsa, ki mu je skočila iz glave kakor modra misel; pri Rimljanih Minerva
atenéj -a *m* [gr. *Athenaion* v starih Atenah svetišče boginje Atene, kjer so pesniki in filozofi brali svoja dela] 1. v starem Rimu podporna ustanova, namenjena pospeševanju znanosti in umetnosti (ustanovil jo je cesar Hadrijan), 2. (A-) naslov leposlovnih revij, 3. visoka šola
atentát -a *m* [fr. *attentat* iz lat. *attentare* poizkusiti; sedanji pomen iz nem. *Attentäter*, po atentatu na pruskega kralja Friderika Viljema IV.] 1. prvotno: nasilno poseganje v tuje pravice, 2. danes zlasti: poizkus umora iz polit. razlogov; *fig.* napad (na življenje, čast, pravice...); **atentátor** -ja *m* kdor izvrši atentat; napadalec

a tergo /a ter'go/ lat. na hrbtu, na zadnji strani, npr. menice

aterírati -am [fr. *atterrir* iz *à* na, *terre* zemlja] spustiti se na zemljo; pristati (z letalom, ladjo...)

atermálen -lna -o [gr. *a* ne-, + termalen] neprepusten za toploto

atést -a *ali* **atestát** -a *m* [iz lat. *attestari* izpričati, iz *testis* priča] pismeno potrdilo ali izvid; izpričevalo (o dovršenih šolah, službi ipd.); **atestírati** -am (pismeno) potrditi, izpričati kaj

aticízem -zma *m* [iz gr. *attikismos*, po Atiki, stgr. pokrajini z glavnim mestom Atene] 1. jezikovna posebnost stare atiške grščine, 2. izbrano, kulturno izražanje, 3. atiška domiselnost in duhovitost (atiška sol)

atípičen -čna -o [gr. *a* ne-, + tipičen] nenavaden, neobičajen, neznačilen; izjemen; nepravilen

atitúda -e *ž* [fr. *attitude* iz ital. *attitudine* drža] 1. v upodablj. umetnosti položaj, drža ali kretnja telesa, ki kaj izraža (idejo, čustvo...); *fig.* drža(nje); vedenje, 2. v baletu stanje plesalke na enem prstu (palcu)

Atlánt -a *m*, **atlánt** -a *m* [iz gr.] gl. Atlas, atlas

Atlántida -e *ž* [iz gr. *Atlantis*] v starem veku ime za bajeslovno deželo v Atlantskem oceanu, ki da se je pogreznila v morje (prvi jo omenja Platon)

Atlántik -a *m* [lat. *Atlanticum mare*, po Atlasu, gorovju v Severni Afriki] Atlantski ocean med Evropo in Ameriko; **atlántski** -a -o ki se tiče Atlantika in Atlanta (atlanta); **atlántska listina** listina iz druge svetovne vojne (sprejeta 14. avgusta 1941 v zalivu Placentia na Atlantiku), v kateri sta Churchill in Roosevelt objavila vojne cilje Velike Britanije in ZDA. Kasneje so se izjavi pridružile tudi ZSSR, Jugoslavija itd.; **atlántski pákt** gl. NATO

Átlas -ánta *ali* **Atlánt** -a *m* [gr. *Atlas*, *Atlantis*] v stgr. mit. ime polboga-velikana, ki nosi na ramenih zemeljsko oblo (istili so ga z gorovjem v Severni Afriki); *fig.* **átlas** -ánta *ali* **atlánt** -a *m* kip velikana, ki nosi elemente hišnih pročelij, balkone ipd.

átlas -a *ali* **atlánt** -a *m* [iz gr. *Atlas*, ker je bil ta velikan mnogokrat upodobljen na prvi strani teh knjig] 1. zemljevid, zbirka zemljevidov ali drugih znanstvenih risb in slik (anatomski ~), 2. nosec, prvo vratno vretence, ki nosi glavo (anat.), 3. vrsta metulja (zool.)

átlas -a *m* [iz gr. *Atlas*] 1. vrsta vezave in tkanina v taki vezavi (take tkanine imajo gladko, svetlikajočo se površino), 2. vrsta papirja

atlét -a *m* [gr. *athletes* iz *athlos* boj] bor(il)ec, rokoborec (pri Grkih in Rimljanih poklicni borec, tekmovalec na javnih igrah); kdor goji atletiko; *fig.* hrust, korenjak, telesno krepko razvit človek; **atlétski** -a -o *fig.* močan, krepko razvit (~a postava)

atlétika -e *ž* [gr. *athletike*] vrsta telesnih vaj, ki razvijajo moč in spretnost (gojili so jih že stari Grki v gimnazijih); v ožjem smislu: tek, skoki, plavanje, met kopja...; **težka atlétika** rokoborba, boks, dviganje uteži... (šp.)

atmosfêra -e *ž* [gr. *atmos* zrak, hlap, *sphaira* obla] 1. ozračje, zračna plast okrog zemeljske oble; plinska plast okrog drugih nebesnih teles (geogr.); *fig.* ozračje, življenjsko ali delovno okolje; razpoloženje, 2. enota za zračni tlak (fiz.); **atmosfêričen** -čna -o *ali* **atmosfêrski** -a -o ki se tiče atmosfere

atmosferílije -ij *ž mn.* [nlat. *atmosphaerilia* iz gr.] 1. padavine (dež, sneg, rosa), 2. skupno ime za vodo, kisik in ogljikovo kislino, ki prihajajo iz atmosfere

atóksičen -čna -o [gr. *a* ne-, + toksičen] nestrupen

atól -a *m*, *nav. v mn.* **atóli** -ov [angl. *atoll* iz* malaj.] nizka koralna otočja, navadno v obliki podkve; največ v Tihem in Indijskem oceanu

atóm -a *m* [gr. *atomos* nedeljiv, iz *a* ne-, *temnein* deliti, rezati] najmanjši, nedeljivi — kot so mislili do 20. stol. — delec kake prvine (sodobna fizika je ugotovila, da je atom deljiv in da je zapleten sistem, sestoječ iz pozitivnega jedra in negativnih elektronov, ki se sučejo okrog jedra; v določenih pogojih ta jedra razpadajo in sproščajo velikanske množine energije); *fig.* najmanjši delec česa; **atómski**

-a -o ki se tiče atomov; *fig.* zelo majhen; **atómska bómba** bomba z atomsko energijo in strahotnim učinkom (prvo so vrgli Američani 6. avgusta 1945 na jap. mesto Hirošimo); **atómska energíja** energija, ki se sprošča pri razpadanju atomskih jeder; **atómska teža** število, ki pove, kolikokrat je atom kake prvine težji od $^1/_{16}$ teže vodikovega atoma; **atómski modél** model notranje zgradbe atoma

atomíst -a *m* [gl. atom] pristaš atomizma; **atomístika** -e *ž* gl. atomizem

atomizácija -e *ž* [gl. atom] *fig.* delitev, drobljenje, razčlenjevanje na najmanjše delce; **atomizírati** -am 1. deliti, (raz)drobiti na najmanjše delce, 2. v tehn. razpršiti (gorivo), 3. drobiti parcele (agr.)

atomízem -zma *m* [atom + -izem] nauk o atomih, materialistična teorija, ki pravi, da sestoji snov iz najmanjših, »nedeljivih« delcev — atomov (temelje te teorije sta postavila stgr. misleca Levkip in Demokrit)

atómski -a -o [iz gr.] gl. atom

atonálen -lna -o [iz gr. *atonos* iz *a* ne-, *tonos* zvok; mera; moč] v glas. breztonovski, brez določenega tonovskega načina (atonalna glasba ne sloni na nobenem klasičnem tonovskem načinu, npr. duru ali molu); *fig.* zmeden, zmešan (~a debata); **atonálnost** -i *ž* breztoničnost (glas.); *fig.* zmedenost

atóničen -čna -o [iz gr. *atonos*] 1. brezglasen, brezzvočen, 2. oslabel, izčrpan; ohlapen, mlahav (med.), 3. nenaglašen (slovn.); **atoníja** -e *ž* 1. brezzvočje, 2. oslabelost, izčrpanost; ohlapnost (med.), 3. nenaglašenost (slovn.)

átonon, átona *m*, *mn.* átona, áton *s* [gl. atonalen] beseda (enozložnica) brez naglasa

à tout prix /a tu′ pri′/ fr. naj stane, kar hoče, po vsej sili

atrákcija -e *ž* [lat. *attractio* iz *attrahere* vleči] privlačnost; vaba, zanimivost (cirkuška ~); zanimiv nastop na kaki prireditvi

atraktíven -vna -o [nlat. *attractivus*] privlačen, zanimiv

atribút -a *m* [lat. *attributum* iz *attribuere* prideliti; pripisati] 1. v fil. lastnost, posebnost, bistvena značilnost pojava ali predmeta, npr. gibanje kot atribut materije, 2. prilastek, tj. stavčni člen, ki pojasnjuje samostalnik (slovn.); *fig.* pridevek, dodatek česa, 3. znamenje, vnanji znak česa, npr. lira, atribut pesništva; **atribúten** -tna -o ki se tiče atributa; prilastkov; **atributíven** -vna -o prilasten, prideven; prilastkoven

átrij -a *ali* **átrium** -a *m* [lat. *atrium*] 1. vhodno preddverje (vrsta portika) ali osrednji prostor v strim. hišah, 2. veža, preddverje v kršč. bazilikah, 3. v anat. (srčni) preddvor

atrófičen -čna -o [iz gr. *atrophia* iz *a* ne-, *trophe* hrana] 1. nerazvit, 2. ginevajoč, sušeč se, 3. zakrnel, suh; **atrofíja** -e *ž* 1. telesna nerazvitost zaradi slabe prehrane ali degeneracije, 2. ginevanje, sušenje; suhotina, 3. zakrnelost, oslabelost (med.); **atrofírati** -am sušiti se, krneti (kak ud, vidni živec ipd.)

atropín -a *m* [po stgr. sojenici Atropos, ki pretrga nit življenja, + -in] zelo strupen alkaloid iz volčje češnje (nlat. *atropa belladonna*) in sorodnih rastlin, v manjših množinah ga uporabljajo tudi v zdravilstvu; nekoč lepotilo za širjenje zenic

Átropos *neskl. ž* [= gr. Neodvrnljiva] v stgr. mit. tretja sojenica, neizprosna žena, ki človeku pretrga nit življenja; gl. parke

Au [lat. *aurum* zlato] znak za kem. prvino: zlato

au /o/ fr. člen v dajalniku za m. sp. edn.; v raznih zvezah, npr. au comptant

au comptant /o kõtã′/ fr. v gotovini

au contraire /o kõtrɛr′/ fr. nasprotno, ravno narobe

au courant /o kurã′/ fr. »na tekočem«, tj. poznavajoč najnovejše dogodke

audace [/auda′če/ ital. iz lat. *audax* drzen] *prisl.* v glas. drzno, pogumno

audaces fortuna iuvat /auda′ces fortu′na ju′vat/ lat. pogumne podpira sreča (po Vergilu)

audiatur et altera pars /audia′tur et al′tera pars/ lat. naj se sliši tudi druga stran (v pravnem pomenu: nihče ne sme biti obsojen, dokler ni zaslišan)

audi rem /au′di rem/ lat. »poslušaj stvar«, poslušaj, kako je bilo

aurea mediocritas /au'rea medio'kritas/ lat. »zlata srednja pot«, srednja pot najboljša pot (Horac v »Odah«)
au revoir /o revoar'/ fr. na svidenje
aurora musis amica /auro'ra mu'zis ami'ka/ lat. »zarja je prijateljica muz« (tj. znanosti), rana ura, zlata ura
aut -a *m* [angl. *out* iz, zunaj] izraz pri nogometu, tenisu itd., kadar žoga preskoči mejo igrišča (šp.)
aut — aut lat. ali — ali
aut Caesar aut nihil /aut ce'zar aut ni'hil/ lat. »ali Cezar (tj. najvišji) ali nič«, baje izrek Cesare Borgia
autòs épha /autos' e'fa/ gr. dejal je on, tj. učitelj, zadnji razsodnik (izrek pitagorejcev, ki jim je bil on, tj. Pitagora, zadnja beseda); *fig.* obrazec za slepo vero v avtoriteto
aut vincere aut mori /aut vin'cere aut mo'ri/ lat. ali zmagati ali umreti
avál -a *m* [fr. *aval* iz ital. *avallo*] menično jamstvo (trg.)
aváns -a *m* [iz fr. *avance*] predujem; naplačilo
avantgárda -e *ž* [fr. *avant-garde* prednja četa] prva, prednja četa; vojaška predhodnica; *fig.* prvi, vodilni odred (polit.); najnovejša smer v umetnosti ipd.; **avantgárden** -dna -o vodilen, kdor je pred drugimi; najbolj napreden
avantgardíst -a *m* [iz fr. *avant-garde*] vodnik; *fig.* prvoborec; **avantgardístičen** -čna -o voditeljski; prvoborite ljski; kdor išče nova pota v umetnosti ipd.
avanti /avan'ti/ ital. 1. *prisl.* prej; pred; spredaj, 2. *medm.* naprej!
avantúra -e *ž* [fr. *aventure* iz lat. *advenire* priti] prigoda, čudovit doživljaj; pustolovščina, tvegano početje
avanturíst -a *m* [gl. avantura] pustolovec; **avanturístičen** -čna -o pustolovski
avanzírati -am [nem. *avancieren* iz fr. *avancer* pomakniti; napredovati] napredovati v službi, biti povišan
avanzmá -ja *m* [fr. *avancement*] 1. napredovanje v službi, 2. naplačilo, plačilo vnaprej
avdícija -e *ž* [lat. *auditio* iz *audire* slišati] 1. poslušanje, 2. presluška, poizkusni nastop pevca ali igralca, 3. preizkušnja glasovnih sposobnosti, npr. za napovedovalca v radiu
avdiénca -e *ž* [lat. *audientia* poslušanje] uradni sprejem pri visokih osebnostih; **v avdiénco iti h komu** biti sprejet pri predstavniku vlade, papežu ipd.
ávdio -ia *m* [lat. *audio* slišim] slušni del televizijskega prenosa
ávdio- [lat. *audio* slišim] v sestavljenkah, npr. avdiometer
avdiográm -a *m* [avdio- + -gram] grafična upodobitev občutljivosti sluha
avdiométer -tra *m* [avdio- + -meter] priprava za preskušanje sluha
ávdion -a *m* [lat. *audio* slišim] radijski sprejemnik z eno elektronko
ávdiovizuálen -lna -o [avdio- + vizualen] namenjen čutu vida in sluha, npr. pouk z uporabo nazornih učil: flanelografa, filma...
avditíven -vna -o [nlat. *auditivus*] slušen, na sluh se nanašajoč
avdítor -ja *m* [lat. *auditor* poslušalec] 1. prvotno prisednik pri sodišču (ki samo posluša), 2. danes: vojaški sodnik
avditórij -a *m* [lat. *auditorium*] 1. predavalnica, 2. dvorana s poslušalci, 3. *fig.* poslušalci, poslušalstvo
avdítórius -a *m* [iz lat. *audire* slišati] slušni živec (anat.)
ave /a've/ lat. *medm.* zdrav! (bodi) pozdravljen!
ave Caesar, morituri te salutant /a've ce'zar, moritu'ri te salu'tant/ lat. »pozdravljen, Cezar, na poti v smrt te pozdravljamo«, tako so rimski gladiatorji v cirkusu pozdravljali cesarje (po Suetoniju)
aveníja -e *ž* [fr. *avenue* iz *avenir* priti] široka (velemestna) ulica z nasadi v Franciji, Angliji itd.
Aventín -a *m* [lat. *Aventinus*] eden izmed sedmerih gričev, na katerih je bil sezidan stari Rim
averoíst -a *m* pristaš averoizma; **averoízem** -zma *m* filozofska smer, imenovana po velikem arabskem mislecu Averr(h)oesu iz 12. stol.; njegov nauk se nagiblje k materializmu in panteizmu
avêrz -a *m* [fr. *avers* iz lat. *adversus* sprednji] lice, glava, sprednja stran kovanca ali svetinje, naspr. reverz

averzíja -e *ž* [lat. *aversio* odpor pred čim] odpor, gnus pred kom ali čim; nenaklonjenost do koga; **čutim averzíjo** upira se mi, zoprno mi je

Avgíjev hlev [gr. *Augeias* Avgija] v stgr. mit. strašno zanemarjeni hlev kralja Avgija (kralj je imel namreč 3000 krav, a 30 let niso izkidali gnoja iz hleva; očistil ga je junak Herakles tako, da je skozenj napeljal reko); *fig.* kaj hudo zanemarjenega

avgmènt -énta *m* [lat. *augmentum* iz *augmentare* pomnožiti] vrsta povečevalnih obrazil (slovn.)

avgmentácija -e *ž* [nlat. *augmentatio*] pomnoževanje; pomnožitev; razmnoževanje

avgmentatív -a *m*, *mn. nav.* **avgmentatíva** -iv *s* [nlat. *augmentativum*] povečevalnica, beseda s povečanim pomenom, naspr. deminutiv; **avgmentatíven** -vna -o povečevalen

ávgur -a *m* [lat. *augur* iz* lat. *avis* ptica, kelt. *gur* mož] strim. vedež in svečenik, ki je napovedoval prihodnost iz ptičjega leta in drugih znamenj

avgúst -a *m* [lat. *augustus* vzvišen; po prvem rim. cesarju Avgustu, ki je v tem mesecu umrl] veliki srpan, osmi mesec leta

avguštínec -nca *m* [po sv. Avguštinu] vrsta katol. redovnikov

aviácija -e *ž* [fr. *aviation* iz lat. *avis* ptica] letalstvo (v praksi)

aviátik -a *m* [gl. aviacija] letalec; **aviátika** -e *ž* nauk o letalstvu, letalstvo (veda)

avión -a *m* [fr. *avion*] letalo (= aeroplan); **aviónski** -a -o letalski (~a pošta)

a vista /a vis'ta/ ital. na vpogled (menica, plačljiva ~)

avitaminóza -e *ž* [gr. *a* ne-, + vitamin + -oza] v med. bolezen zaradi pomanjkanja vitaminov v hrani, npr. skorbut, rahitis...

avivírati -am [fr. *aviver* oživiti] poživiti barve in lesk tkanin

avíza -e *ž ali* **avízo** -a *m* [ital. *avviso* iz lat. *ad* k, *visus* pogled] obvestilo, naznanilo, sporočilo; (prometno) opozorilo; **avizírati** -am obvestiti, naznaniti, sporočiti; opozoriti, opomniti

ávkcija -e *ž* [lat. *auctio* iz *augere* večati] javna (raz)prodaja, dražba

avksiliáren -rna -o [lat. *auxiliaris* iz *auxilium* pomoč] pomožen

ávla -e *ž* [lat. *aula* dvorišče, dvor] 1. strim. dvorišče, pozneje kraljevski dvor, danes, 2. velika, arhitektonsko lepa veža; slavnostna dvorana, največ na visokih šolah

avréola -e *ž* [lat. *aureola*, dimin. od *aureus* zlat] sij, žar, 1. svetniški sij na podobah in kipih svetnikov (obdaja vse telo, prim. nimbus), 2. *fig.* sijaj, veličastje, ki koga obdaja, 3. žarni venec okrog meseca, ki nastaja zaradi lomljenja svetlobnih žarkov

avreomicín -a *m* [lat. *aureus* zlat, gr. *mykes* gliva, + -in] vrsta antibiotika, učinkuje zlasti proti nekaterim virusom

avripigmènt -énta *m* [lat. *aureus* zlat, + pigment] rumeni arzenik (arzenov trisulfid)

Avróra -e *ž* [lat. *Aurora*] Zora, v strim. mit. boginja jutranje zore; *fig.* **avróra** -e *ž* zora, jutranja zarja (pesniško)

avskultácija -e *ž* [lat. *auscultatio* iz *auscultare* poslušati] zdravniško preiskovanje z osluškovanjem organov, zlasti pljuč ali srca

avskultánt -a *m* [gl. avskultacija] prisednik brez glasovalne pravice (zastarelo)

avskultátor -ja *m* [iz lat. *auscultare* poslušati] sodni pripravnik (zastarelo); **avskultatóričen** -čna -o 1. osluškovalen, 2. pripravniški

avskultírati -am [lat. *auscultare* poslušati] prisluškovati (zvokom), osluškovati kak organ

avspícije -ij *ž mn.* [lat. *auspicium* iz *avis* ptica, *spicere* gledati] vedeževalska znamenja — npr. let ptic — po katerih so strim. avguri napovedovali voljo bogov; *fig.* okoliščine ali znamenja, ki napovedujejo dober ali slab izid česa, gl. sub auspiciis...

avstrálen -lna -o [lat. *australis* južen] južen, na jugu ležeč, prim. Avstralija (= Južna dežela)

avstrijakànt -ánta *m* [prim. Avstrija] *pejor.* privrženec avstrijske miselnosti in državnosti (zastarelo)

ávstro- [prim. Avstrija] v sestavljenkah, npr. avstrofil

avstrofíl -a *m* [avstro- + -fil] privrženec, prijatelj stare Avstrije (in habsburške monarhije)

avstrofób -a *m* [avstro- + -fob] nasprotnik stare Avstrije (in habsburške monarhije)

avstromarksíst -a *m* [avstro- + marksist] pristaš avstromarksizma; **avstromarksízem** -zma *m* varianta reformizma, kakršna se je v teoriji in praksi izoblikovala v avstrijski socialni demokraciji pred prvo svetovno vojno (Bauer, Adler, Renner itd.)

avstroslavíst -a *m* [avstro- + slavist] pristaš avstroslavizma; **avstroslavízem** -zma *m* polit. smer v 19. stol., zlasti na Češkem, ki si je prizadevala za zedinjenje slovanskih narodov v okviru Avstro-Ogrske

avtárkičen -čna -o [gr. *autos* sam, *arkein* zadostovati] samozadosten, samostojen, gospodarsko neodvisen; ki se tiče avtarkije; **avtarkíja** -e *ž* samozadostnost, 1. v fil. življenjski ideal stoikov in cinikov (stoični filozof »sam sebi zadostuje« in nič ne potrebuje od vnanjega sveta), 2. v ekon. a) samozadostnost, popolna gospodarska neodvisnost države, b) težnja po samozadostnosti v gospodarski politiki, tj. težnja, doseči popolno neodvisnost od uvoza — ne glede na gospodarsko upravičenost — in ustrezati vsem potrebam z domačo proizvodnjo

avténtičen -čna -o [gr. *authentikos* pristen] pravi, pristen, izviren, na izvirniku sloneč; *fig.* verodostojen; **avténtičnost** -i *ž* pristnost, izvirnost; *fig.* verodostojnost

ávto -a *m* skrajšano: avtomobil

ávto- [gr. *autos* sam] predpona; v sestavljenkah: samo-, sam po sebi, svoj, npr. avtobiograf, avtogonija

avtobiográf -a *m* [avto- + biograf] pisec avtobiografije; **avtobiografíja** -e *ž* lastni življenjepis, npr. Rousseaujeve »Izpovedi«; **avtobiográfski** -a -o opisujoč svoje življenje (~i roman)

ávtobus -a *m* [avto + -bus, zadnji zlog od lat. *omnibus* vsem] avto za potniški promet z večjim številom sedežev, gl. omnibus

avtocistêrna -e *ž* [avto + cisterna] avto (s cisterno) za prevoz tekočin, zlasti tekočih goriv

avtodafé -ja *m* [portug. *auto-da-fé* iz lat. *actus fidei* verski akt, dejanje, s katerim se izpriča vera] v dobi inkvizicije, 1. slovesna razglasitev sodbe verskega, inkvizicijskega sodišča, 2. izvršitev te sodbe (predvsem sežig »krivovercev« ali »krivoverskih« knjig)

avtodidákt -a *m* [avto- + gr. *didaktos* naučen] samouk, kdor se uči ali se je česa naučil sam, brez učitelja ali šole; **avtodidáktičen** -čna -o sam se učeč

avtodinámičen -čna -o [avto- + dinamičen] samodejen, sam po sebi delujoč; samohotno se razvijajoč

avtodrezína -e *ž* [avto + drezina] avtomobil na železniških tirnicah

avtodróm -a *m* [avto + gr. *dromos* tek; tekališče] avtomobilsko dirkališče; avtomobilska cesta

avtoepitáf -a *m* [avto- + epitaf] nagrobni napis, ki si ga kdo sam sestavi (Mencingerjev ~)

avtoerotízem -zma *m* [avto- + erotizem] zaljubljenost v samega sebe (= narcizem)

avtofinanciranje -a *s* [avto- + financiranje] samofinanciranje, lastno financiranje

avtofurgón -a *m* [iz gr., fr.] gl. furgon

avtogamíja -e *ž* [avto- + -gamija] samooploditev pri nekaterih rastlinah in živalih (biol.)

avtogaráža -e *ž* [avto + garaža] klonica, garaža za avtomobile

avtogén -a -o *ali* **avtogénski** -a -o [gr. *autogenes*, prim. avto- + -gen] samoroden, samovznikajoč; sam po sebi ali sam iz sebe nastal; **avtogénsko varjenje** varjenje s toploto, ki jo daje zgorevanje (v kisikovem curku) samega varjenega železa

avtogír -a *m* [špan. *autogiro*, prim. avto-, gr. *gyros* krog] starejša, helikopterju podobna letalna priprava z vrtljivimi nosilnimi ploskvami

avtogonija -e *ž* [avto- + -gonija] v biol. samorodnja, samovznikanje, gl. abiogeneza

avtográf -a *m* [avto- + -graf] 1. svojeročni podpis (= avtogram), 2. svojeročna pisava ali rokopis

avtografomanija -e *ž* [avtograf(o)- + -manija] strast k zbiranju svojeročnih podpisov (ali rokopisov) znamenitih ljudi

avtográm -a *m* [avto- + -gram] svojeročni podpis

avtohipnóza -e *ž* [avto- + hipnoza] samouspavanje, hipnoza, povzročena po lastnem vplivu, brez vplivanja druge osebe

avtohtón -a -o *ali* **avtohtónski** -a -o [gr. *autochthonos* iz *chthon* zemlja] prvoten, domač, nastal na kraju, kjer biva; naspr. alohton; **avtohtón** -a *m* 1. prvotni prebivalec, pranaseljenec, domačin (v nasprotju s priseljencem), 2. taka rastlina ali žival; **avtohtónost** -i *ž* prvotnost

avtoinfékcija -e *ž* [avto- + infekcija] v med. samookužba, samookuženje, če bolezen izbruhne zaradi bolezenskih klic v telesu, npr. ob prehladu

avtointoksikácija -e *ž* [avto- + intoksikacija] v med. zastrupitev s snovmi, ki nastajajo v telesu, npr. pri prebavi

avtokámp -a *m* [avto + kamp] taborišče za avtomobiliste

avtokár -a *m* [avto + angl. *car* voz, avto] odprt avtobus za krožne turistične vožnje

avtokarikatúra -e *ž* [avto- + karikatura] lastna karikatura

avtokefálen -lna -o [avto- + gr. *kephale* glava] samostojen, samosvoj, neodvisen; **avtokefálnost** -i *ž* samostojnost, neodvisnost, npr. nacionalnih pravoslavnih cerkva

avtokláv -a *m* [avto- + lat. *clavis* ključ, iz *claudere* zapreti] 1. hermetično zaprt kotel za kuhanje ali razne kem. procese (pod pritiskom), 2. priprava za steriliziranje zdravniških instrumentov

avtokolóna -e *ž* [avto + kolona] dolga vrsta (= kolona) vozečih avtomobilov

avtokorektúra -e *ž* [avto- + korektura] piščev (lastni) popravek

avtokracíja -e *ž* [gr. *autokrateia* iz *kratein* vladati] 1. samovlada, samodrštvo, tj. vladavina, kjer pripada najvišja oblast eni osebi; *fig.* nasilje, neomejena samovolja (ki ne trpi ugovora), 2. obvladovanje samega sebe

avtokrát -a *m* [gr. *autokrates*] samovladar, samodržec; *fig.* nasilnik, tiran; **avtokrátski** -a -o *ali* **avtokrátičen** -čna -o samovladen; nasilen, tiranski

avtokrítičen -čna -o [avto- + kritičen] samokritičen, samega sebe presojajoč, oprezen, nezaupljiv do sebe in svojega dela; **avtokrítik** -a *m* samokritik, kdor samega sebe presoja in ocenjuje; **avtokrítika** -e *ž* samokritika, presojanje, ocenjevanje samega sebe

avtomácija -e *ž* [angl. *automation* iz *automatic production* avtomatična proizvodnja] uvajanje avtomatov, gl. avtomatizacija

avtomát -a *m* [gr. *automatos* samogiben] 1. samodej, robot, tj. priprava, ki sama opravlja določeno delo (npr. če pritisneš ali potegneš gumb); *fig.* človek brez svoje volje, 2. avtomatsko orožje; **avtomátičen** -čna -o *ali* **avtomátski** -a -o samogiben, samodejen, samotvoren, delujoč sam po sebi (kot avtomat); *fig.* nesamostojen, delujoč brez svoje volje; **avtomátsko orožje** strelno orožje, ki se avtomatično polni in strelja, npr. strojnica

avtomátika -e *ž* [gl. avtomat] 1. samodejnost, samodejna dejavnost, 2. znanost o avtomatičnem krmarjenju, avtomatiziranju strojev (tehn.)

avtomatizácija -e *ž* [gl. avtomat] uvajanje in uporabljanje avtomatov v proizvodnem procesu; **avtomatizírati** -am uvesti avtomate; spremeniti v avtomat; napraviti avtomatično

avtomatízem -zma *m* [angl. *automatism* iz gr.] 1. nauk, ki pravi, da dejavnosti ljudi in živali ne usmerja zavest, marveč fiziološki vzroki (fil.), 2. samodejnost, samohotna dejavnost (neodvisnost od volje in vnanjih dražljajev) kakih procesov v organizmu

avtomehánik -a *m* [avto + mehanik] mehanik, ki popravlja avtomobile

avtomobíl -a *m* [fr. *automobile*, avto- + lat. *mobilis* gibljiv] cestno vozilo, ki ga poganja eksplozijski motor

avtomobilíst -a *m* [fr. *automobiliste*] kdor se ukvarja z avtomobilizmom; **avtomobilízem** -zma *m* 1. avtomobilski šport, 2. uporaba avtomobilov v javnem prometu

ávto-móto *neskl.* avtomobilsko-motoristični; **ávto-móto dirke** dirke z avtomobili in motocikli

avtonómen -mna -o [gr. *autonomos* iz *nomos* zakon] samostojen, samoupraven; *fig.* neodvisen; **avtonomíja** -e *ž* samouprava, pravica kake teritorialne itd.

enote, da se vlada po svojih zakonih ali samostojno rešuje vprašanja notranje uprave; *fig.* samostojnost, neodvisnost

avtonomíst -a *m* [gl. avtonomija] privrženec avtonomije ali avtonomizma; **avtonomízem** -zma *m* gibanje za polit. samoupravo

avtopilót -a *m* [avto- + pilot] avtomatična krmarska naprava, ki nadomešča pilota

avtoplástika -e *ž* [avto- + plastika] operacija s prenašanjem živega tkiva z enega dela bolnikovega telesa na drugega (med.)

avtoportrét -a *m* [avto- + portret] lastna podoba, če slikar naslika sam sebe (Rafaelov ~)

avtopsíja -e *ž* [gr. *autopsia* iz *opsis* gledanje] 1. ogled, opazovanje na svoje oči, 2. mrliški ogled, ogled organov pri razteležanju mrtveca; **avtóptičen** -čna -o svojeočen, samoviden; ki se tiče avtopsije

ávtor -ja *m* [lat. *auctor* začetnik, ustvaritelj česa, iz *augere* rasti, povečati] pisec (knjige, članka...), pisatelj; kdor ustvari kako umetniško ali znanstveno delo sploh; **ávtorski** -a -o pisateljski, piščev; **ávtorska pravica** pravica avtorja kakega znanstvenega ali umetniškega dela, da sam razpolaga z njim (glede objavljanja, prevajańja ipd.)

avtoreferát -a *m* [avto- + referat] referat, poročilo samega pisca

avtoremónt -a *m* [avto + remont] popravljanje in popravljalnica avtomobilov

avtoritáren -rna -o [fr. *autoritaire* iz lat. *auctoritas* oblast] oblasten; nasilen, samovoljen; sloneč na načelu brezpogojne pokorščine oblastem (~ne države); terjajoč brezpogojno pokorščino; **avtoritárnost** -i *ž* oblastnost; nasilnost, samovoljnost

avtoritatíven -vna -o [iz lat. *auctoritas* oblast, veljava] veljaven, ugleden, z avtoriteto; oblasten, terjajoč pokorščino; pristojen, odločilen v čem; splošno priznan (~ strokovnjak)

avtoritéta -e *ž* [iz lat. *auctoritas*] 1. veljava, ugled; vpliv (izvirajoč iz duševne ali moralne premoči), 2. (zakonita) oblast; (pre)moč, veljavnost; *fig.* veljak, vplivna oseba, 3. priznan strokovnjak (znanstvena ~)

avtorizácija -e *ž* [fr. *autorisation* iz lat. *auctor*] 1. pooblastitev; pooblastilo, tj. prenos, podelitev kakih pravic, 2. dovoljenje, zlasti za prevod ali ponatis knjige; **avtorizíran prevod** prevod z avtorjevim (ali založnikovim) dovoljenjem ali sodelovanjem; **avtorizírati** -am 1. pooblastiti za kaj, 2. dati dovoljenje; dovoliti prevod ali ponatis knjige

ávtorski -a -o [iz lat.] gl. avtor

avtosêrvis -a *m* [avto + servis] avtomobilski servis, podjetje ali storitvena delavnica za vzdrževanje in pregled avtomobilov

avtoskopíja -e *ž* [avto- + -skopija] v med. neposredno pregledovanje grla in ustne votline (brez laringoskopa)

ávtostop -a *m* [avto + angl. *stop* stoj!] ustavljanje avtomobilov na cesti s prošnjo, da bi vzel voznik prosilca (brezplačno) s seboj

ávtostrada -e *ž* [avto + ital. *strada* cesta] moderna, široka cesta za avtomobile in motorna vozila

avtosugestíja -e *ž* [avto- + sugestija] samovplivanje, vpliv lastnih, večinoma lažnih predstav na mišljenje

avtotáksi -ja *m* [iz gr.] gl. taksi

avtotíp -a *m* [avto- + -tip] 1. prvi tisk, 2. izviren odtisk ali posnetek, izvirna, faksimilirana izdaja knjige; **avtotipíja** -e *ž* 1. način izdelovanja tiskarskih klišejev (s fotografiranjem), 2. tak kliše, 3. oddelek v tiskarni, kjer to delo opravljajo

avtotomíja -e *ž* [avto- + -tomija] v zool. samopohabitev pri nekaterih živalih, npr. pri martinčku, ki žrtvuje rep, da uide nevarnosti

azaléja -e *ž* [gr. *azaleos* suh, ker raste na suhih tleh] lepo cvetoča lončnica, sorodna rododendronu

azbést -a *m* [gr. *a* ne-, *sbestos* minljiv, zgorljiv] kamnina vlaknate sestave (silikat), odporna proti ognju in kislinam; azbestna lepenka, obleke za gasilce ipd.

ázbuka -e *ž* [stslov.] starocerkvenoslovanska in cirilska abeceda, imenovana po prvih dveh črkah (az, buki...); abeceda sploh

azíl -a *m* [gr. *asylon* iz *asylos* nedotakljiv, prvotno nekatera svetišča, kjer so bili

preganjani varni pred roko pravice] zavetje, zavetišče, zatočišče, pribežališče (za preganjane, onemogle ali brezposelne); **pravica do azíla** pravica do zatočišča, ki jo uživajo politični begunci ipd. v tuji državi (po medn. pravu)

azóik -a *m* [iz gr. *azoos* neživ, iz *a* ne-, *zoon* živo bitje] najstarejša doba v geol. zgodovini Zemlje, ko še ni bilo živih bitij (= arhaik)

azót -a *m* [besedo je skoval Lavoisier iz gr. *a* ne-, *zoe* življenje] v kem. dušik, brezbarvni plin, osnovna sestavina zemeljskega ozračja (79%)

azúr -a *m* [fr. *azur* iz ar. *lazward* iz perz. *lazhuward* lazurec] sinjina, nebesna modrina; **azúren** -rna -o sinji, sinje moder, jasno moder

azurít -a *m* [azur(en) + -it] modri bakrenec, bakrov karbonat (mineral.)

ážija -e *ž ali* **ážio** -ia *m* [ital. *aggio* iz* *aggiungere* dodati] 1. pribitek, naplačilo pri menjanju denarja, 2. presežek tečajne nad imensko vrednostjo pri kupovanju tujega denarja, deviz in vrednostnih papirjev

ažiotáža -e *ž* [ital. *aggiotaggio*] 1. borzijanstvo, kapit. špekuliranje s cenami blaga in tečaji vrednostnih papirjev, deviz itd., 2. ažija

ažúr -a *m* [iz fr. *à jour* podnevi] podnevi, pravočasno opravljeno, »tekoče« delo; **ažúr** *prisl.* pravočasno, na tekočem, brez zastanka; **ažúren** -rna -o pravočasen, tekoč, brez zastanka (~o knjiženje)

ažúr -a *m* [fr. *ajour* okence, luknjica] 1. tkanina z luknjičastimi vzorci, 2. vrsta ženskega ročnega dela; **ažuríran** -a -o preluknjan, z luknjičastimi vzorci, mrežičast (~a tkanina)

B

B (bor) znak za kem. prvino

b kratica: bel (merska enota)

Ba (barij) znak za kem. prvino

Báal -a *m* [iz hebr. *ba'al* gospod] božanstvo pri starih semitskih ljudstvih, poosebljenje naravnih sil (mit.)

báb *neskl. m* [= ar. vrata] morska ožina, prim. Bab-el Mandeb (= Vrata solz)

bába *neskl. m* [= tur., perz. oče] orient. naslov, 1. za starca poštenjaka, npr. Ali-baba, 2. za starešino dervišev

bábilon -a *m* [po Babilonu, starem mestu v Mezopotamiji] 1. zmeda, zmešnjava, nered (po babilonskem stolpu, ki so ga po bibliji zidali v Babilonu), 2. razvrat, razuzdanost; **babilónščina** -e *ž* 1. babilonski jezik, 2. zmeda, zmešnjava

babirúsa -e *ž* [malaj. *babi* svinja, *rusa* jelen, srna] jelenjač, divja svinja s Sundskih otokov

babíst -a *m* [po ustanovitelju ločine Mohamedu Aliju, imenovanem tudi Bab, tj. vrata (= k spoznanju)] pristaš babizma; **babízem** -zma *m* nauk pantеistične muslimanske ločine iz Perzije; priznava enakopravnost spolov, obsoja mnogoženstvo itd.

bábit -a *m* [iz angl.] vrsta zlitine, gl. bebit

babízem -zma *m* gl. babist

babuín -a *m* [fr. *babouin*] pavijanu sorodna afriška opica

babúni -ov *m mn.* [shr.] ime za bogomile v Srbiji in Makedoniji

bábuška -e *ž* [= rus. babica] ženska naglavna ruta, navadno trikotno preganjena; zaveže se pod brado

babuvíst -a *m* [po utemeljitelju] pristaš babuvizma; **babuvízem** -zma *m* nauk in politično gibanje F. N. Babeufa, 1760 do 1797, francoskega komunista-utopista, ki je oznanjal socialno enakost in skušal uresničiti svoje polit. ideale z zarotami

baby *neskl. ž* (*s*) /bei'bi/ angl. 1. dojenček, dete, otročiček, 2. lutka, punčka (igrača)

baby beef /bei'bi bi:f/ angl. mlada govedina

bacíl -a *m* [lat. *bacillus* paličica] paličast mikrob, npr. povzročitelj tifusa; **baciláren** -rna -o po bacilih povzročen

bacilofobíja -e *ž* [bacil(o) + -fobija] pretiran strah pred bacili

badminton -a *m* [/baed'mintən/ angl. po kraju Badminton v Angliji] 1. perjanka,

tenisu podobna igra s perjanico, 2. hladna pijača iz vina, sladkorja in sodavice

bagatéla -e *ž* [ital. *bagatella*] 1. neznatnost, malenkost; manj pomembna cenena stvar, 2. krajša in lažja skladba, npr. za klavir; **bagatélen** -lna -o 1. neznaten, nepomemben; cenen, 2. ki se tiče bagatele

bagatelizírati -am [gl. bagatela] podcenjevati, v nič devati, prezirati kaj (koga)

bagáža -e *ž* [fr. *bagage* iz *bague* sveženj] 1. prtljaga, 2. sodrga, svojat, drhal

báger -gra *m* [iz hol. *baggern* trebiti jarke] 1. vrsta strojev za zemeljska dela (izkopavanje, nakladanje zemlje, rude…), za čiščenje in poglabljanje strug ipd., 2. plavajoči ~, ladja, ki nosi tak stroj; **bagráti** -am delati (izkopavati, čistiti…) z bagrom

bagrist -a *m* [gl. bager] kdor dela z bagrom

bain marie /bẽ′ mari′/ fr. vrsta posod s toplo vodo za ogrevanje jedi (kuh.)

baiser -a *m* /bɛze′ -ja/ fr. 1. poljub, 2. vrsta peciva

baisse *neskl. ž* [/bɛs/ fr. iz *baisser* znižati se] 1. padanje cen in tečajev na borzi, 2. nizko stanje cen in tečajev (naspr. hausse); **baissier** -a *m* /bɛsje′ -ja/ kdor špekulira na padanje cen in tečajev

bajáco -a *m* [nem. *Bajażzo* iz ital. *pagliaccio* slamnjača; pajac] 1. cirkuški glumač; igračka v tej podobi; *fig.* pavliha, smešen človek, 2. vrhnja preobleka za delo ali vožnjo (tudi: pajac, žaba)

bajadêra -e *ž* [fr. *bayadère* iz port. *baila-deira* plesalka] plesalka in pevka v indijskih svetiščih; *fig.* hotnica, javna deklina

bajonét -a *m* [fr. *baïonnette*, po mestu Bayonne, kjer so jih najprej izdelovali] vojaški nož, ki se nasadi na puško

bájram -a *m* [tur. perz. *bayram* praznik; slavnost] ime dveh največjih muslimanskih praznikov (veliki ~, kurban ~)

bájronovec -vca *ali* **bajroníst** -a *m* gl. byronist…

bakalá -(r)ja *m* [ital. *baccalà*] trska, polenovka (vrsta ribe)

bakaláver -vra *m* [nlat. *baccalaureus*] kdor ima bakalavreat

bakalavreát -a *m* [nlat. *baccalaureatus* iz* lat. *bacca laurea* lovorova jagoda, ker so slavljence včasih ovenčali z lovorom] 1. prva, najnižja stopnja akademskih časti na vseučiliščih v zahodni Evropi (danes samo še v Angliji), 2. višji zrelostni izpit (v Franciji in drugje)

bakanál -a *m* [iz lat.] gl. bakanalije

bakanálen -lna -o [lat. *bacchanalis*, prim. Bakhos] ki se tiče bakanalij; *fig.* razuzdan, veseljaški, pivski; **bakanálije** -ij *ž mn.* v starem Rimu verska slavnost s popivanjem in orgijami na čast bogu Bakhu; *fig.* razuzdano popivanje in veseljačenje

bakelít -a *m* [po belg. kemiku Baekelandu, 1863—1944, + -it] vrsta trdne, umetne smole za električne izolatorje, glavnike ipd.; **bakelírati** -am prepojiti z raztopino umetne smole

bakhánt -a *m* [lat. *bacchans* iz *bacchari* slaviti Bakha] 1. Bakhov svečenik, 2. udeleženec bakanalij; *fig.* razuzdanec, veseljak; **bakhántinja** -e *ž* 1. Bakhova svečenica, 2. udeleženka bakanalij; *fig.* razuzdanka; **bakhánt(ov)ski** -a -o razuzdan, veseljaški, pivski

Bákhos -kha *m* [lat. *Bacchus* iz gr. *Bakchos*] v stgr. in strim. mit. bog vina in veselja, sin Zevsa in Semele (pri Grkih Dioniz)

bakláva -e *ž* [tur. *baklava* iz ar.] orehova pita, polita z medom ali raztaljenim sladkorjem; v obliki rombov

bákšiš -a *m* [iz perz.] 1. dar; napitnina, 2. podkupnina (na Vzhodu)

baktericíd -a *m* [bakteri(ja) + -cid] sredstvo, ki uničuje bakterije, npr. penicilin; **baktericíden** -dna -o uničujoč bakterije

baktêrija -e *ž*, *nav. v mn.* **baktêrije** -ij [nlat. mn. *bacteria* iz gr. *bakterion* paličica] glive cepljivke, silno majhni, prostemu očesu nevidni enostanični organizmi različnih oblik; nekatere povzročajo bolezni

bakterín -a *m* [bakter(ija) + -in] cepivo, pripravljeno iz bakterij

baktério- [gl. bakterija] v sestavljenkah, npr. bakteriofag

bakteriofág -a *m* [bakterio- + -fag] silno majhni, virusom podobni uničevalci nekaterih bakterij

bakterioíden -dna -o [bakterio- + -oiden] podoben bakterijam, npr. organizmi v nekaterih rastlinah

bakteriolíza -e *ž* [bakterio- + -liza] razkroj bakterij

bakteriológ -a *m* [bakterio- + -log] kdor se ukvarja z bakteriologijo; **bakteriologíja** -e *ž* znanost o bakterijah (Pasteurjeva ~); **bakteriológški** -a -o ki se tiče bakteriologije; **bakteriológška vojna** vojna z uporabo uničevalnih bakterij

bakteriostáza -e *ž* [bakterio- + gr. *stasis* stanje] preprečenje razvoja bakterij v telesu

bakterioterapíja -e *ž* [bakterio- + terapija] zdravljenje ali preprečevanje nekaterih bolezni z uporabo bakterij, navadno z oslabelimi povzročitelji teh bolezni

bakterióza -e *ž*, *nav. v mn.* **bakterióze** -oz [bakteri(o)- + -oza] rastlinske bolezni, izvirajoče od bakterij

bakteriurija -e *ž* [bakteri(o)- + -urija] izločanje bakterij z urinom

bakuní(ní)st -a *m* pristaš Bakunina (1814 do 1896), enega izmed utemeljiteljev anarhizma

bál -a *m* [fr. *bal* iz nlat. *ballare* plesati] ples; večerna plesna prireditev

bála -e *ž* [ital. *balla*] 1. bališče, baliž, nevestina oprema (pohištvo, perilo...), 2. sveženj, svitek, zavoj, tj. stalna mera za množino papirja (10.000 pol), sukna, bombaža itd.

baláda -e *ž* [fr. *ballade*, ital. *ballata* iz *ballare* plesati] 1. pri rom. ljudstvih prvotno plesna, pozneje epska pesem s tragičnim koncem, 2. vrsta glasbenega dela

balalájka -e *ž* [rus.] tamburici podobno rusko ljudsko glasbilo na dve ali štiri strune

balánca -e *ž*, **balancírati** -am [iz fr.] gl. balansa...

balanítis -a *m* [gr. *balanos* želod, + -itis] vnetje glavice na spolnem udu (med.)

balánsa -e *ž* [fr. *balance* tehtnica; *fig.* ravnotežje, prim. bilanca] 1. ravnotežje, ravnovesje, 2. nihalo, 3. držaj, krmilo pri kolesu ali motociklu; **balansírati** -am 1. držati se v ravnotežju, loviti ravnotežje (npr. plesalec na vrvi); *fig.* omahovati, opotekati se, 2. držati, ohraniti ravnotežje; *fig.* znajti se, spretno se držati v težavnih okoliščinah

balansírka -e *ž* [prim. balansa] drog plesalcev na vrvi

balást -a *m* [angl. *ballast*] obtež(ilo), obtežba, pritežek, npr. vreče s peskom za obtežitev ladje ali zrakoplova; *fig.* napota, navlaka, nepotrebno breme (biti za ~)

bal champêtre /bal šãpɛ́trə/ fr. ples na prostem; *fig.* podeželsko slavje

baldahín -a *m* [ital. *baldacchino* brokat, stkan v Bagdadu, ital. *Baldacco*] 1. težko brokatno ali svileno blago nad posteljami, nosilnicami ali prestoli, 2. »nebo« pri procesiji

báldrijan -a *m* [nlat. *valeriana*] špajka, kozlik, zdravilna rastlina proti krčem in raznim slabostim (bot.)

balerína -e *ž* [ital. *ballerina*] baletna plesalka (= baletka)

balét -a *m* [ital. *balletto* iz *ballare* plesati] 1. ples v gledališčih kot samostojno delo ali operni vložek, 2. ansambel baletnih plesalk in plesalcev; **balétен** -tna -o ki se tiče baleta (~i mojster)

balétka -e *ž* [gl. balet] baletna plesalka; **balétnik** -a *m* baletni plesalec

balíla -e *ž m* [ital. *balilla* vzdevek dečku Perassu, ki je dal l. 1746 v Genovi znak za vstajo proti Avstrijcem] 1. nekdanja ital. fašistična organizacija za otroke od 8—14 let, 2. član(ica) balile

balísta -e *ž* [lat. *ballista* iz gr. *ballein* vreči, metati] lučalnica, pri Rimljanih oblegovalni bojni stroj za lučanje težkih kamnov (gl. katapult)

balístičen -čna -o [gl. balista] sloneč na balistiki (~a krivulja); **balístika** -e *ž* nauk o gibanju izstrelkov

balkaniáda -e *ž* [balkan(o)- + -iada] skupna športna tekmovanja balkanskih narodov

balkanistíka -e *ž* gl. balkanologija

balkanízem -zma *m* [balkan(o)- + -izem] jezikovna, etnična ipd. posebnost balkanskih narodov

balkán(o)- [iz Balkan iz tur. *balkan* planinski venec] v sestavljenkah, npr. balkanolog

balkanológ -a *m* [balkan(o)- + -log] kdor se ukvarja z balkanologijo; **balkanologíja** -e *ž* balkanoslovje, veda, ki preučuje jezike, književnost, kulturo itd. balkanskih narodov

balkón -a *m* [ital. *balcone*] 1. ograjen prizidek, ki ga vežejo vrata z notranjostjo

zgradbe, 2. v gledališču sedeži nad parterjem in pod galerijo

ballon d'essai /balõ′ dɛsɛ′/ fr. »poizkusni balon«, balonček za ugotavljanje smeri vetra; *fig.* postopek, s katerim naj se kaj preišče (npr. časniški članek, ki naj otiplje javno mnenje)

balneográfija -e *ž* [lat. *balneum* kopel, + -grafija] opis(ovanje) kopališč

balneológ -a *m* [lat. *balneum* kopel, + -log] kdor se ukvarja z balneologijo; **balneológija** -e *ž* nauk o kopelih in zdravilnih vodah, njihovi kem. sestavi in njihovem učinku na organizem

balneoterapíja -e *ž* [lat. *balneum* kopel, + terapija] zdravljenje s kopelmi, uporabljanje kopeli in mineralnih vod v zdravstvene namene

balón -a *m* [fr. *ballon* iz *balle* krogla] 1. zrakoplov, votlo telo raznih oblik, napolnjeno s plinom, lažjim od zraka, 2. velika trebušasta steklenica (50—100 l), navadno opletena, 3. podobno majhno telo, opremljeno z aparati, npr. za ugotavljanje vlažnosti zraka v višjih plasteh

balót -a *m* [fr. *ballot*] zavoj(ček), sveženj

balóta -e *ž* [fr. *ballotte* iz *balle* krogla] volilna kroglica; **balotírati** -am glasovati, voliti s kroglicami

balotáža -e *ž* [fr. *ballottage*] tajno glasovanje s kroglicami; (ožja) izbira, ožje volitve

bal paré /bal pare′/ fr. slavnostni ples

bálsa -e *ž* [iz špan.] 1. lahek južnoameriški les, soroden bambusu, 2. splavu podobno plovilo iz tega lesa

baltíd -a *m* [Balt + -id] človek baltskega plemena

balúster -tra *m* [fr. *balustre* iz gr. *balaustion* cvet granatnega jabolka, ker je stebrič podoben temu cvetu] stebrič v balustradi

balustráda -e *ž* [fr. *balustrade*] ograja, naslon iz stebričev pri balkonih, stopniščih ali odprtih hodnikih

balván -a *m* (iz* tatar.) skala, kamnitna klada, pečina

bálzam -a *m* [gr. *balsamon*] 1. vrsta dišečih drevesnih in rastlinskih smol, bogatih eteričnih olj; iz njih mazila za balzamiranje, zdravljenje ran ali blažitev bolečin, 2. táko zdravilno mazilo; *fig.* blažilo, uteha, tolažba; **bálzamov** -a -o iz (ali ki se tiče) balzama; **bálzamski** -a -o *ali* **balzámičen** -čna -o blago dišeč; blažilen; tolažilen

balzamírati -am [gl. balzam] 1. obvarovati mrliča pred razkrajanjem, npr. v starem Egiptu, 2. namaziliti

bámbus -a *m* [iz malaj. *bambu*] trst, vrsta visokih tropičnih in poltropičnih trav z votlimi, olesenelimi stebli

bán -a *m* [stslov. *ban* gospod, iz* avar. *bajan*] 1. mejni grof, fevdalni oblastnik v mejnih provincah stare Ogrske, 2. kraljevi namestnik na Hrvatskem in v Slavoniji do l. 1918, 3. načelnik banovine v bivši Jugoslaviji

banálen -lna -o [fr. *banal*] vsem namenjen, vsesplošen, vsakdanji; puhel, plehek, prazen; neotesan; **banálnost** -i *ž* vsakdanjost; plehkost, omlednost; neotesanost

banána -e *ž* [špan. po afr. besedi] 1. veliko, palmi podobno tropično drevo, 2. sadež tega drevesa, 3. vtič za antene ipd.; **banánovec** -vca *m* bananovo drevo

banát -a *m* [gl. ban] v stari Ogrski mejna provinca, ki jo je upravljal ban; po njej ime Banat

banávz -a *m* [gr. *banausos* obrtnik] kdor se ukvarja z znanostjo ali umetnostjo brez daru, dostikrat le za sebične koristi (nekak obrtnik); *fig. pejor.* neotesanec, ozkosrčnež omejenih nazorov, zarobljenec; **banávzičen** -čna -o obrtniški; neotesan; ozkosrčen, omejen

bánda -e *ž* [ital. *banda*] 1. skupina godcev, zlasti na pihala; (vojaška) godba; trop (voj. najemnikov), četa, 2. *fig.* svojat, tropa, sodrga; razbojniška drhal

bandáža -e *ž* [fr. *bandage* iz *bande* trak] 1. obveza ali preveza, 2. vrsta pasu (npr. kilni ali trebušni pas), 3. kolesni obroč; **bandažírati** -am 1. obvezati (po strokovnih predpisih), 2. nadeti bandažo

bandažíst -a *m* [fr. *bandagiste*] izdelovalec obvez, kirurgičnih pasov ipd.

bandêra -e *ž* [iz nlat.] gl. bandero

bandêrij -a *m* [nlat. *banderium* zastava] jezdeci in zastavonoše v slavnostnem sprevodu

banderílja -e *ž*, **banderiljêro** -a *m* [iz špan. gl. banderilla...

banderilla -e *ž* [/banderi'lja/ špan. dimin. iz bandera zastava] puščice, okrašene z zastavicami ali pisanimi trakovi, ki jih banderillero zatika v bika, da ga draži; **banderillero** -a *m* /banderiljêro/ pri biko-borbah pomočnik torera, ki draži bika z banderillami

bandêro -a *m* [iz nlat. *banderium*] zastava (cerkveno ~); **bandêrovec** -vca *m* kdor nosi bandero

banderóla -e *ž* [fr. *banderole* zastavica] 1. zastavica, prapor (na kopju, jamboru...), 2. vrv, na kateri se nosi trobenta, 3. vihrajoč trak z napisom na srednjeveških podobah, 4. papirna nalepnica s pečatom o plačani taksi (npr. na zavojčkih tobaka)

bandít -a *m* [ital. *bandito* iz *bandire* izgnati; oznaniti, prvotno: izobčenec] cestni ropar, razbojnik, tolovaj; **banditízem** -zma *m in* **bandítstvo** -a *s* organizirano razbojništvo, plenjenje, ropanje

bandóla -e *ž* [iz lat.] gl. bandura

bandúra -e *ž* [polj. iz lat. *pandura*] staro, kitari podobno glasbilo na 8—24 strun, nekdaj priljubljeno na Poljskem in v Ukrajini

Bángova bolezen [po danskem zdravniku B. Bangu, 1848—1932] v vet. kužni splav pri goveji živini (vrsta bruceloze)

bánjan -a *m* [prvotno evropski naziv zanj] vzhodnoindijski figovec; iz njegovih vej poganjajo adventivne korenine

banjo -a *m* /bæn'džo/ angl. kitari podobno glasbilo na 5 ali več strun, z okroglim trupom; tudi pri jazzu (gl. bandura)

bánka -e *ž* [fr. *banque* iz ital. *banco*, prvotno: menjalna miza] 1. v kapit. družbi denarni in kreditni zavod z velikim kapitalom, ki opravlja razne finančne posle (depozitna, emisijska, kreditna ~), 2. pri nas: vrsta zavodov ali gosp. organizacij za organizacijo in nadzorovanje denarnega prometa, kreditiranje itd.

bankét -a *m* [fr. *banquet* iz *banc* miza] slavnostna pojedina, npr. na čast uradnega predstavnika tuje države

bankét -a *m* [fr. *banquette*] 1. obkrajek, hodnik ob robu ceste ali mostu, pešpot ob cestišču, 2. klop, klopca

bankéta -e *ž* [fr. *banquette*] gl. banket

bankír -ja *m* [ital. *banchiere*] bančnik, lastnik banke ali finančnik, ki se ukvarja z bančnimi posli

banknóta -e *ž* [ital. *banconota*] 1. bankovec, papirni denar, 2. na vpogled plačljiva vrednotnica, ki jo izda banka in krožI kot denar

bankokracíja -e *ž* [bank(a) + -kracija] gospostvo velikih bank in velikih finančnikov; **bankokrát** -a *m* 1. privrženec bankokracije, 2. bankir, finančnik; *fig.* bogataš

bankrót -a *m* [iz ital. *banca rotta* razbita banka — nepoštenim menjalcem so razbijali menjalne mize] ustavitev plačil, denarni, gospodarski polom; *fig.* (popolni) propad, neuspeh; **bankróten** -tna -o gospodarsko (in moralno) propal, uničen

bankrotêr -ja *m* [gl. bankrot] kdor je doživel bankrot; *fig.* materialno in moralno propadel človek; **bankrotírati** -am doživeti bankrot (gospodarski, moralni ipd.); na boben priti; propasti

bántam -a *m* [angl. *bantam*] 1. pleme pritlikavih kokošk z Jave (bojevite petelinčke te vrste uporabljajo za petelinje boje), 2. športna (boksarska) kategorija od 50,7 do 53,5 kg (= bantamska teža)

bántu -ja *m* [= ljudje] ime za veliko jezikovno skupino (bantujski jeziki), h kateri spadajo plemena Bantu v Srednji in Južni Afriki

bánzaj *ali* **banzáj** [jap. iz *ban* deset tisoč, *sai* leto] »deset tisoč let«, pozdravni ali zmagoslavni vzklik Japoncev: hura! naj živi!

báobab -a *m* [etiop.*] opičji kruhovec, veliko, debelo tropično drevo, ki daje osvežilne sadove

baptíst -a *m* [gr. *baptistes* krstnik] pripadnik baptizma; **baptízem** -zma *m* protestantska ločina, ki ne krščuje otrok, temveč odrasle

baptistêrij -a *m* [gr. *baptisterion*] 1. krstilnica (posebna stavba ali cerkvena kapela), 2. krstilni kamen

bár -a *m* [gr. *baros* teža] v fiz. merska enota za zračni tlak (tlak 100.000 newtonov na 1 m^2)

bár -a *m* [angl. *bar* iz fr. *barre* gred, pregrada] 1. nočno zabavišče, 2. točilnica

barába -e *m* [= hebr. očetov sin, po biblijskem razbojniku Barabi] *fig.* malopridnež, ničvredнež; razbojnik, lopov

baráka -e *ž* [ital. *baracca* iz fr. *barre* gred] lesenjača, manjša, navadno začasna lesena zgradba; **barakírati** -am nastaniti v barake; stanovati v baraki

baráža -e *ž* [fr. *barrage* iz *barrer* zapreti kaj] zapora; jez, pregrada, npr. na cesti; zagrada, zlasti proti sovražnim ladjam ali letalom; **barážen** -žna -o zaporen, ki se tiče baraže; **barážni balóni** okrog kakega mesta postavljeni zaporni baloni, ki ovirajo sovražna letala; **barážni ogenj** zaporni, obrambni ogenj (topovski ogenj, ki ovira sovražna letala)

bárba -e *m* [ital. *barba* brada] striček, očka, starček (zlasti v Dalmaciji)

barbár -a *m* [gr. *barbaros*] pri starih Grkih vsak Negrk, vsak tujec, ki ni znal grško, pozneje zlasti pripadnik plemen, ki so vdirala v rimsko cesarstvo; *fig.* neomikan, neizobražen človek; kdor tepta kulturne vrednote; surovež, divjak; **barbárski** -a -o ki se tiče barbarov; *fig.* neomikan, neizobražen; surov, neotesan; divjaški

bárbara -e *ž* [srednjev. mnemotehnični naziv] v log. prvi, poglavitni od štirih modusov prve figure silogizma (po tem modusu izpeljujejo mnoge dokaze v matematiki in fiziki)

barbarízem -zma *m* [gr. *barbarismos*] 1. uporabljanje nepotrebnih tujk; nepotrebna tujka v jeziku, 2. debela jezikovna napaka; **barbarizírati** -am pobarbariti

barbárstvo -a *s* [gl. barbar] 1. ena izmed stopenj v zgodovinskem razvoju človeštva (divjaštvo, barbarstvo, civilizacija), 2. *fig.* neomikanost, neotesanost, surovost; táko ravnanje

barbitál -a *m* [po nekem mahu, nlat. *usnea barbata*, + -al] vrsta droge proti nespečnosti (= veronal)

bárbiton -a *m* [gr. *barbiton*] liri podobno glasbilo pri starih Grkih

barbón -a *m* [ital. *barbone*] brkač, trlja, blatnica (morska riba)

bárd -a *m* [iz kelt.] pesnik in pevec pri starih Keltih; *fig.* pesnik sploh

barél -a *m* [angl. *barrel* sod] pločevinast sod za tekočine

barét -a *m* [iz fr.] gl. biret

barét(k)a -e *ž* [ital. *beretta*] okrogla ženska ali moška čepica

baréž -a *m* [fr. *barège*, po kraju Barèges] vrsta lahke svilene tkanine

bárhant -a *ali* **bárhent** -a *m* [nem. *Barchent* iz nlat. *barracanus* iz ar.] gosta, na eni strani kosmatena bombažna ali volnena tkanina, npr. za zimsko perilo; ljudsko: porhant

bariêra -e *ž* [fr. *barrière* iz *barrer* zapreti kaj] zagrada, pregrada; zapreka, ovira; kritje, zavetje

barígla -e *ž* [ital. *bariglia*] putrh, lesen ročni sodček (~ vina)

bárij -a *m* [nlat. *barium* iz gr. *barys* težak] kem. prvina rumenkaste barve, njene spojine — barit, viterit itd. — v industriji in zdravilstvu

barikáda -e *ž* [fr. *barricade*] ulična zapreka, zagrada iz kamenja, brun ipd., ki jo včasih postavijo množice v pouličnih bojih s sovražnikom; **(za)barikadírati** -am (se) zagraditi (se), postavljati barikade; *fig.* ograditi se, zapreti se (pred kom)

baríl -a *m* [ital. *barile* sod] 1. sod, sodec, 2. stara ital. votla mera za vino in olje

barilalíja -e *ž* [gr. *barys* težak, *lalein* govoriti] težavno izgovarjanje besed

bárin -a *m* [rus. iz *bojar*] gospodar, milostljivi gospod (v carski Rusiji); **bárinja** -e *ž* (milostljiva) gospa

barisfêra -e *ž* [gr. *barys* težak, + sfera] jedro zemeljske oble (baje sestavljeno iz težkih kovin)

bárister -tra *m* [angl. *barrister*] v Angliji odvetnik na višjih sodiščih

barít -a *m* [gr. *barys* težak, + -it] težec, barijev sulfat (mineral.)

báriton -a *m* [ital. *baritono* iz gr. *barys* težak, *tonos* glas] 1. moški glas med tenorjem in basom, 2. kdor poje ta glas, 3. vrsta pihala, največ v vojaških godbah

baritoníst -a *m* [gl. bariton] kdor poje bariton

barítonon -tona *m*, *mn.* **barítona** -ton *s* [gr. *barytonon*] v stari grščini beseda z nenaglašenim končnim zlogom, npr. philósophos

barjáktar -ja *m* [iz tur. *bayrak* zastava] zastavonoša, praporščak

bárk -a *m* [angl. *bark* iz ital. *barca*] vrsta jadrnice s 3—5 jambori

bárka -e *ž* [ital. *barca*] čoln; (manjša) ladja
barkaróla -e *ž* [ital. *barcarola* iz *barca* čoln, ladja] 1. pesem beneških čolnarjev in ribičev (njen ritem posnema udarjanje vesel po vodi), 2. glasbeno delo v slogu takih pesmi
barkása -e *ž* [nem. *Barkasse* iz špan.] največji čoln vojne mornarice, danes večidel motorni
barkéta -e *ž* [ital. *barchetta*] čoln; ladjica
barman -a *m* /ba:'mən/ angl. strežaj v baru
báro- [gr. *baros* teža] v sestavljenkah, npr. barograf
baróčen -čna -o [fr. *baroque*] v slogu ali iz časov baroka; *fig.* nakičen, razkošno, fantastično okrašen; nabuhel (~o pisanje); nenavaden; izumetničen; pretiran
barográf -a *m* [baro- + -graf] tlakomer, ki avtomatično (na vrteč se cilinder] zapisuje vse spremembe zračnega tlaka
barográm -a *m* [baro- + -gram] krivulja, ki jo riše barograf
barók -a *m* [fr. *baroque* iz portug. *barroco* nepravilen, namreč biser] 1. vrsta sloga v evropski umetnosti, zlasti v arhitekturi 17. in 18. stol. (zanj značilna notranja napetost z igrivimi, izumetničenimi oblikami in razkošno dekorativnostjo), 2. zanj značilna doba
baróka -e *ž* [ital. *parrucca* lasulja] lasulja (= perika)
barométer -tra *m* [baro- + -meter] tlakomer, priprava za merjenje zračnega tlaka in nadmorske višine (fiz.); **barometríja** -e *ž* merjenje zračnega tlaka (z barometrom)
barón -a *m* [iz stfr. *baron* iz stvnem. *baro* mož, svoboden vojščak] plemiški naslov, prva (najnižja) stopnja plemstva v fevdalni hierarhiji; *fig.* mogotec ali bogataš
baronésa -e *ž* [ital. *baronessa*] baronica, žena ali hči barona
baronét -a *m* [angl. *baronet*, dimin. iz *baron*] v Veliki Britaniji dedni častni naslov, nižji od barona
baroníja -e *ž* [gl. baron] baronova posest
baroskóp -a *m* [baro- + -skop] 1. vrsta barometra, ki kaže le približne spremembe zračnega tlaka, 2. priprava za merjenje teže, ki jo izgubi telo v zraku
barrel -a *m* [/bæ'rəl/ = angl. sodček] angleška in amer. mera za tekočine in sipljive snovi (163,561)
baržún -a *m* [prim. madž. *barsony*] žamet, debela, na eni strani kosmata tkanina
bás -a *m* [ital. *basso* nizek] 1. najnižji pevski glas, 2. kdor poje ta glas, 3. vrsta glasbila
bas bleu [/ba' blö'/ fr. iz *bas* nogavica, *bleu* moder, iz angl. *bluestocking*, gl.] »modra nogavica«, učena domišljavka
baseball -a *m* [/beis'bɔ:l/ angl. iz *base* osnova, *ball* žoga] vrsta angl. igre s kijem in žogo; **baseballist** -a *m* /beisboli'st/ igralec baseballa
básedovka -e *ž* gl. bazedovka
basic english [/bei'sik iŋ'liš/ British, American, Scientific, International, Commercial] angl. »osnove angleščine«, poenostavlj. angleščina (z izbranim besediščem 850 besed in nekaj slovnice), medn. pomožni jezik ali učni pripomoček
basírati -am [gl. bas] peti bas; **basíst** -a *m* 1. kdor poje bas, 2. kdor igra na bas
báskervil -a *m* [po angl. tiskarju Baskervillu, 1706—1775] tip tiskarskih črk
baskéta -e *ž* [po Baskih] baskovska čepica, baskovka
basketball -a *m* [/bas'kitbɔ:l/ angl. iz *basket* košara, *ball* žoga] košarka, vrsta igre z žogo (šp.)
basoche /bazɔš'/ fr. pred revolucijo l. 1789 združenje pariških sodnih pisarjev, ki je imelo tudi pravico uprizarjati igre
bas-relief -a *m* [/ba'rəljɛf/ fr. iz *bas* nizek, prim. relief] nizki, ploski relief, pri katerem so podobe le nekoliko vzdignjene nad podlago
basta [/ba'sta/ 3. os. ed. sed. od ital. *bastare* zadostovati] zadostuje; (za)dosti, dovolj
bastárd -a *m* [stfr. *bastart* iz* *bast* tovorno sedlo, ker so gonjači spočenjali otroke z gostilniškimi deklami tudi na svojih sedlih; prim. Cervantesovega Don Kihota] 1. nezakonski otrok; *pejor.* izrod(ek), pankrt, 2. v biol. mešanec, križanec, tj. potomec dveh različnih vrst ali pasem (= hibrid); **bastárden** -dna -o 1. nezakonski, 2. mešan, križan
bastardácija -e *ž* [gl. bastard] mešanje, križanje; **bastardírati** -am mešati, križati različne vrste
bastíja -e *ž* [fr. *bastille* iz *bâtir* graditi] utrdba; *fig.* **Bastíja** -e *ali* **Bastílja** -e *ž*

[fr. *Bastille*] pariška utrdba iz 14. stol., pozneje drž. jetnišnica za politične kaznjence, simbol fevdalnega despotizma in zatiranja sploh; ljudstvo jo je razdejalo ob izbruhu revolucije 14. jul. 1789

bastión -a *m* [fr. *bastion*] branik, štrleči, izpostavljeni del trdnjave ali utrdbe

bastonáda -e *ž* [fr. *bastonnade* iz *bâton* palica] 1. pretepanje (s palico), 2. pretepanje po podplatih, vrsta kazni na Vzhodu

bašibózuk -a *m*, *nav. v mn.* **bašibózuki** -ov [tur. *başibozuk* iz *baş* glava, *bozuk* pokvarjen] neredne ali demobilizirane turške čete iz 18. in 19. stol., osovražene zaradi plenjenja; *pejor.* turška vojska sploh

bašlík -a *m* [tur. *başlik*] 1. vrsta volnene kapuce na Vzhodu, 2. ženska ruta, ki pokriva glavo, vrat in ramena, nosijo jo npr. Rusinje

bataljón -a *m* [fr. *bataillon* iz *bataille* bitka] vojaška taktična enota, sestavljena iz 4—6 čet; več bataljonov sestavlja polk; **bataljónski** -a -o ki se tiče bataljona (~a pisarna)

batáta -e *ž* [špan. iz indijan.] krompirjasti tropski gomolji, bogati škroba (užitni)

baterija -e *ž* [fr. *batterie* iz *battre* tepsti] 1. topniški oddelek, osnovna bojna in taktična enota pri topništvu, 2. v tehn. a) skupina enakih priprav ali naprav, povezanih v enoto, zlasti skupina galvanskih členov, b) vložek za električno žepno svetilko itn.; pogovorno: taka svetilka

batigrafija -e *ž* [gr. *bathos* globina, + -grafija] opis(ovanje), raziskovanje morskih globin

bátik -a *m* [malaj.] 1. javansko ornamentiranje tkanin ali usnja z voskom, 2. taka tkanina ipd.

batiméter -tra *m* [gr. *bathos* globina, + -meter] gl. batometer; **batimetrija** -e *ž* nauk o merjenju globine rek, jezer in morij; merjenje globine rek itd.

batisfêra -e *ž* [gr. *bathos* globina, + sfera] 1. morski plašč Zemlje, 2. jeklena potapljaška obla za opazovanje življenja v morju

batiskáf -a *m* [gr. *bathos* globina, *skaphe* posoda] potapljaška priprava za večje morske globine

batíst -a *m* [fr. *batiste*, po* iznajditelju Baptistu iz Cambraia] mehka, tanka, navadno bombažna tkanina v platneni vezavi za telesno perilo

bátjuška -a *in* -e *m* [rus.] 1. oče, očka, 2. domače rusko ime za pravoslavnega popa

batofobija -e *ž* [gr. *bathos* globina, + -fobija] strah pred globino (ali višino), navadno z vrtoglavico

batolít -a *m* [gr. *bathos* globina, + -lit] vulkanska kamnina (npr. granit), vrinjena v zemeljsko skorjo

batométer -tra *m* [gr. *bathos* globina, + -meter] globinomer, priprava za merjenje globine rek, jezer in morij; **batometrija** -e *ž* gl. batimetrija

Batrahomiomahija -e *ž* [gr. *batrachos* žaba, *mys* miš, *mache* boj] »Boj med žabami in mišmi«, šaljiva »junaška« pesnitev, ki so jo včasih pripisovali Homerju (parodija na Iliado)

Batséba -e *ž* [iz hebr.] v bibliji lepotica, žena hetitskega častnika Urije (gl.), Salomonova mati

Báucis -ide *ž* [iz gr.] gl. Filemon in Baucis

báza -e *ž* [iz lat. *basis* iz gr. *basis* korak; *fig.* temelj, iz *bainein* iti] 1. osnova, podlaga, temelj, 2. osnovnica; osnovna ploskev (geom.); osnova potence ali logaritma (mat.), 3. ravnina, položena skozi stransko os kristala (mineral.), 4. podnožje, podstava, podstavek, npr. pri kipu, 5. izhodišče česa, 6. oporišče, npr. za oskrbo vojske (vojaška, letalska ~), 7. lužnina, lug, tj. spojina, ki vezana s kislinami daje soli (kem.), 8. v družbi: celotnost proizvajalnih odnosov, na katerih sloni pravna in politična vrhnja stavba; **bázičen** -čna -o ki se tiče baze, zlasti, 1. osnoven, 2. ključen (~a industrijska veja), 3. lužnat (kem.)

bazált -a *m* [lat. *basaltes*] trdna, večinoma črnkasta kamnina vulkanskega izvora; za zidavo in v kem. industriji

bazanít -a *m* [iz gr. *basanos* poizkusni kamen, zlatarska oslica, + -it] črn, zelo trd kremenjak, iz katerega so stari Egipčani izdelovali kipe

bazár -ja *m* [iz perz. *bazar*] 1. orientalska pokrita tržnica, 2. obrtniška prodajalna ali (vele)trgovina, 3. semenj

bázedovka -e *ž* [prvi je opisal bolezen zdravnik Basedow l. 1840] kronična bolezen, ki jo povzroča nepravilno delovanje žleze ščitnice (med.)
bazén -a *m* [fr. *bassin*] 1. vodni zbiralnik ali večji prostor, napolnjen z vodo (kopalni ~), 2. ribnjak, krnica, 3. rečno korito, 4. porečje (Donavski ~), 5. kotlina, 6. eksploatacijsko področje, npr. premogovni revir (Doneški ~), 7. notranja luka
bázičen -čna -o [iz lat., gr.] gl. baza
bazílika -e *ž* [gr. *basilike* iz *basilikos* kraljevski] 1. prvotno: poslopje v starih Atenah, kjer so prebivali arhonti, 2. v starem Rimu razkošna javna zgradba, namenjena sodnim razpravam in kupčiji (bazilike so dale obliko najstarejšim kršč. cerkvam), 3. veličastna, navadno stolna cerkev v slogu antične bazilike, 4. bosiljek, bažiljka (neka rastlina)
bazilísk -a *m* [iz gr. *basiliskos*, dimin. iz *basileus* kralj] 1. v srednjeveškem verovanju kraljevski zmaj, ki je ubijal s pogledom (mit.), 2. ameriški kuščar iz družine leguanov (zool.)
bazírati -am [gl. baza] temeljiti, sloneti na čem; opreti, opirati (se) na kaj; imeti podlago, izvirati iz česa, biti zakoreninjen v čem
bazúka -e *ž* [angl. *bazooka*, po sličnoglasju] reaktivni metalec, ročno pehotno orožje proti tankom in oklopnim vozilom sploh
BBC [/bibisi'/ okr. za angl. British Broadcasting Corporation] Britanska radijska družba
BCG /beseže'/ gl. beseže
bdélij -a *m* [gr. *bdellion* iz hebr.] dišeča smola iz nekaterih tropičnih grmov in dreves
Be (berilij) znak za kem. prvino
beat -a *m* [/bi:t/ = angl. tolči, udarjati; udar; takt, npr. pri jazzu] značilni, izraziti takt beat glasbe, prim. beatles
beat generation /bi:t dženərei'šən/ angl. »tepena generacija«, v ZDA itd. oznaka za pripadnike mladega rodu, ki v milejših — npr. v modi, glasbi — a tudi hujših oblikah protestirajo proti obstoječim razmeram, pojmovanjem itd.
beatifikácija -e *ž* [lat. *beatificatio* iz *beatus* blažen, *facere* narediti] v katol. cerkvi uradna razglasitev za »blaženega« (ali »blaženo«); **beatificírati** -am razglasiti za blaženega (blaženo), izvesti beatifikacijo
beati possidentes /bea'ti posiden'tes/ lat. srečni so, ki imajo (bogastvo ali oblast)
beatle -la *m*, *nav. v mn.* **beatles(i)** (-ov) [/bi:'təl, mn. bi:'təls/ gl. beat] angl. umetn. vzdevek štirih mladih dolgolasih glasbenikov iz Liverpoola, priljubljenih predstavnikov beat glasbe; *fig.* dolgolasec, grivar
beatnik -a *m* /bi:t'nik/ angl. pripadnik ali privrženec beat generacije
beatus ille qui procul negotiis /bea'tus i'le kvi pro'kul nego'ciis/ lat. srečen, kdor je daleč od posvetnega vrvenja (Horac)
beaujolais -a *m* /božəlɛ'-ja/ fr. vrsta francoskega rdečega vina
beau monde /bo mõd'/ fr. »višji svet«, tj. »boljša«, gosposka družba
beau sexe /bo sɛks'/ fr. lepi, nežni spol
beauté /bote'/ fr. 1. lepota, 2. lepotica
beauty /bju:'ti/ angl. gl. beauté
beaux arts /bozar'/ fr. »lepe umetnosti«, slikarstvo, kiparstvo, pesništvo itn.
beaux esprits /bozɛspri'/ fr. mn. od: bel esprit (gl.)
béba -e *ž* [iz angl. *baby*] otroček, dete; punčka
bébit -a *m* [po satiričnem romanu Sinclaira Lewisa, Babbitt, 1923] samozadovoljen pripadnik pridobitnih slojev, čigar ideal je poslovni uspeh
bébit -a *m* [angl. *babbitt*, po amer. iznajditelju J. Babbittu, 1799—1862] posebna zlitina iz cina, svinca, antimona in bakra za ležajne blazinice (tehn.)
bebop -a *m* /bi'bop/ amer., angl. 1. zvrst amer. jazza okrog l. 1940, 2. tak modni ples v $^{8}/_{8}$ taktu
bédeker -ja *m* [po nem. založniku Baedekerju iz Leipziga] potovalni, turistični priročnik, tj. knjižica z opisi posameznih krajev in njihovih znamenitosti kot vodič na potovanjih
bédlam -a *m* [angl. *bedlam*, po londonski umobolnici Bedlam, popačeno iz Betlehem] umobolnica, norišnica; *fig.* zmeda, zmešnjava; **bedlamít** -a *m* norec, blaznež
Beduín -a *m* [fr. *Bédouin* iz ar. mn. *badawiyyun* prebivalci puščave] Arabec, prebivajoč v puščavi; **beduín** -a *m* arab-

ski pastir-nomad, zlasti v puščavah Arabije in Severne Afrike

beefsteak -a *m* [angl.] gl. biftek

Befána -e *ž* [ital. iz gr. *epiphaneia* prikazen, prihod] grda bajeslovna starka, ki obdaruje otroke v noči Treh kraljev; *fig.* **befána** -e *ž* 1. odurna babnica, 2. darilo Treh kraljev

bég -a *m* [shr. iz tur. *bey*] 1. plemič, zemljiški gospod, 2. visok civilni in vojaški naslov v sultanski Turčiji, postavlja se za imenom, npr. Ibrahim-beg; *fig.* gospod

begárd -a *m, nav. v mn.* **begárdi** -ov [stfr. *bégard*] pripadniki napol »krivoverske« kršč. bratovščine iz Belgije, Holandije itd. v 13. stol. (živeli so podobno kot begine)

begína -e *ž, nav. v mn.* **begíne** -in [stfr. *béguine*] pripadnice begardom sorodne bratovščine, nastale v Flandriji v 12. stol.; predvsem so negovale bolnike

béglerbeg -a *m* [shr. iz tur. *beylerbeyi*] v stari Turčiji sultanov namestnik v večji pokrajini, pozneje častni naslov

bégluk -a *m* [shr. iz tur.] 1. begovska zemlja ali posest, 2. sedež, rezidenca bega, 3. v nekdanji Bosni begovska zemlja, na kateri ni bilo tlačanskih odnosov, 4. državna lastnina

begónija -e *ž* [po fr. botaniku M. Bégonu, 1638—1710] lepotna rastlina iz tropičnih krajev z asimetričnimi listi in lepimi, dehtečimi cvetovi; obstoji okrog 400 vrst

behaviorízem -zma *m* [angl. *behaviour* vedenje, + -izem] v psihol. smer, ki preučuje organizme (z duševnimi pojavi vred) samo z opazovanjem njihovega vedenja v določenih pogojih

béj -a *m* [tur. *bey*] naslov vladarja v Tuniziji, prim. beg

bekón -a *m* [angl. *bacon* slanina] pitan prašič farmske reje

bél -a *m* [po G. Bellu, 1847—1922, iznajditelju telefona] v fiz. merska enota za akustične in elektr. nihaje

beladóna -e *ž* [ital. *belladonna* iz *bella donna* lepotica] 1. volčja češnja, norica, precej strupena rastlina (v kozmetiki in zdravilstvu), 2. strupena droga iz te rastline

bel canto /bel kan'to/ ital. »lepo petje«, način petja, ki goji predvsem pevski izraz in virtuoznost izvajanja

Bélcebub -a *m* [iz hebr. *Ba'al-zebub** tj. kralj muh] feničanski bog, ki so si ga Judje pozneje spremenili v peklenskega poglavarja (mit.); *fig.* **bélcebub** -a *m* satan, peklenšček, peklenski poglavar; **izganjati hudiča z bélcebubom** izganjati zlo z novim, hujšim zlom

belemnít -a *m* [gr. *belemnon* puščica, + -it] fosilni, sipam podobni glavonožci iz jure in krede

Belerofónt -a *m* [gr. *Bellerophontes*] v stgr. mit. Sizifov vnuk, junak, ki je izvršil veliko drznih dejanj in se zaradi sreče prevzel, da je hotel poleteti s Pegazom na Olimp. Razsrjeni Zevs je poslal nad Pegaza oso, da ga je razdražila, Belerofont je padel s konja in se pri tem pohabil in oslepel

bel esprit /bɛlɛspri'/ fr. duhovit, izobražen človek z izbranim umetniškim okusom

beletrija -e *ž* [iz fr. *belles lettres*] leposlovje, umetniška književnost, tj. romani, novele, povesti, pesmi...

beletríst -a *m* [fr. *belletriste*] leposlovec, kdor se ukvarja z leposlovjem; **beletrístičen** -čna -o leposloven, ki se tiče beletristike; **beletrístika** -e *ž* leposlovje (= beletrija)

belkánto -a *m* [iz ital.] gl. bel canto

bella vista /be'la vis'ta/ ital. lep razgled, prim bellevue

Bellevue -ja *m* [/bɛlvü'/ fr. iz *bel* lep, *vue* pogled, tj. lep razgled] ime za hotele, dvorce in gradiče z lepim razgledom; *fig.* **bellevue** -ja *m* /bɛlvü'/ stolp (npr. na dvorcu) ali točka z lepim razgledom

bellum omnium contra omnes /be'lum om'nium kon'tra om'nes/ lat. »boj vseh proti vsem«, prim. homo homini lupus

bel paese *neskl. m* /bel pae'ze/ ital. vrsta mehkega, milega sira

bélt -a *m* [skand. po Velikem in Malem Beltu] morska ožina

belúga -e *ž* [rus. iz *belyj* bel] v zool. 1. beli kit v severnih morjih, 2. viza, morun, jesetru sorodna riba

Belvedere -ra *m* [/belvede're/ ital. iz *bello* lep, *vedere* videti, tj. lep razgled] 1. ime za hotele ipd. z lepim razgledom, gl. Bellevue, 2. ime za razne razkošne dvorce, npr. na Dunaju in v Varšavi, 3. vatikanski muzej, kjer je znameniti Apo-

lonov kip; *fig.* **belvedêre** -ra *m* točka ipd. z lepim razgledom

bén *neskl. m* [= hebr. sin] pri semitskih imenih pred očetovim imenom, npr. Salomon ben David (= Salomon, Davidov sin)

benáres -a *m* [po mestu Benares] vzhodnoindijska tkanina, izvezena s srebrnimi nitmi, srebrni brokat

bencíl -a *m* [benc(in) + -il] enovalentni organski radikal iz toluena (kem.)

bencín -a *m* [fr. *benzin* iz nlat. *benzoe* benzojeva smola, iz ar.] brezbarvna, vnetljiva in hlapljiva tekočina iz nafte, pogonsko gorivo za motorje z notranjim izgorevanjem, topilo za maščobe ipd.

bencól -a *m* [ben(cin) + -ol] brezbarvna, vnetljiva tekočina s posebnim vonjem, destilat katrana; v proizvodnji anilina, gorivo in topilo

bene [/be´ne/ lat. iz *bonus* dober] *prisl.* dobro, lepo

béne- [lat. *bene* dobro] v sestavljenkah, npr. benevolenca

benedíkcija -e *ž* [lat. *benedictio* iz *benedicere* blagosloviti] blagoslov; blagoslovitev (liturg.)

benediktínec -nca *m* [fr. *bénédictin*] 1. menih iz reda sv. Benedikta (red ustanovljen okrog l. 530 na Monte Cassinu v Italiji), 2. vrsta znamenitega fr. likerja

benefíca -e *ž* [iz lat. *beneficus* dobrodelen] gledališka predstava ali prireditev v dobrodelne namene, npr. v korist ostarelega igralca; **beneficiánt** -a *m* oseba, v katere korist gre taka predstava

benefícij -a *m* [lat. *beneficium*] 1. v zgodnjem srednjem veku posest, ki so jo kralji in večji fevdalci darovali v dosmrten užitek, 2. v katol. cerkvi nadarbina, prebenda, tj. cerkvena služba, vezana z določenimi dohodki; dohodki iz take službe; **beneficiát** -a *m* kdor uživa beneficij; nadarbenik, prebendar

beneficírati -am [lat. *bene* dobro, *facere* narediti] leta šteti v pokojnino

Bénelux -a *m* skupno ime za *Be*lgijo, Holandijo (= *Ne*derland) in *Luks*emburg po carinski zvezi, ratificirani l. 1947

bene meritus /be´ne me´ritus/ lat. zaslužen človek

bene valete /be´ne vale´te/ lat. pozdravljeni! srečno!

bene vixit, qui bene latuit /be´ne vi´ksit, kvi be´ne la´tuit/ lat. dobro je živel, kdor je skrito živel (Ovid)

benevolénca -e *ž* [lat. *benevolentia*] naklonjenost, dobrohotnost; prijaznost

benevolénten -tna -o [lat. *benevolens*] naklonjen, dobrohoten; prijazen

bengáli -ja *m* [po Bengaliji] bengalščina, bengalski jezik

bengálični *ali* **bengálski ogenj** [po Bengaliji] raznobarven ognjemet, zanj uporabljajo posebno mešanico

benígen -gna -o [lat. *benignus* blag] 1. blag, dobrohoten, naklonjen (~i človek), 2. v med. nenevaren, nedolžen (~i tvor)

bénjamin -a *m* [hebr. *binyamin*, po najmlajšem sinu Jakoba in Rahele v bibliji] najmlajši v družbi (on nataka); ljubljenec

béntos -a *m* [gr. *benthos* globina] rastline in živali, ki žive na morskem dnu

bentoskóp -a *m* [bento(s) + -skop] vrsta potapljaške oble (izboljšana batisfera)

bénz- [gl. bencin] v sestavljenkah, npr. benzaldehid

benzén -a *m* gl. bencol

benzíl- [benz(in) + -il] v sestavljenkah, npr. benzilbromid

benzín -a *m* gl. bencin

bénzo- [gl. bencin] v sestavljenkah, npr. benzofenon

benzól -a *m* gl. bencol

beóški -a -o ki se tiče Beocije (dežele v Srednji Grčiji; njeni prebivalci v antiki na slabem glasu zaradi neotesanosti in toposti); *fig.* neotesan, surov, top

bérat -a *m* [tur. *berat* iz ar. *barat* pismo] sultanovo pismo ali listina, s katero se dajejo posebne pravice (se npr. kdo postavi na kak položaj), zlasti pismo, s katerim so dobili predstavniki tujih držav eksekvaturo

berceuse [/bɛrsöz´/ = fr. zibelka] uspavanka (glas.)

beribêri -ja *m* [sing. *beri* slabost] na Vzhodu razširjena bolezen živcev z ohromelostjo in vodeničnimi oteklinami, zaradi enolične prehrane z oluščenim rižem

beríl -a *m* [fr. *béryl* iz gr. *beryllos* sinje zelen dragulj] drag kamen raznih barv, po sestavi berilijev in aluminijev silikat

berílij -a *m* [nlat. *beryllium* iz gr.] kem. prvina, trda, krhka kovina sivkaste barve; kot sestavina tehničnih zlitin

berkélij -a *m* [po amer. univerzi pri mestu Berkeleyu, kjer so ga odkrili l. 1949] umetna radioaktivna kem. prvina

berklijánstvo -a *s* [po utemeljitelju, irskem škofu in filozofu Berkeleyu, 1685—1753] subjektivno idealistična filoz. smer, ki trdi, da objektivna realnost — tj. materialni svet — ne obstoji; materialni svet je po njenem mnenju le skupnost občutkov, predstav ipd. in obstoji le v človeški zavesti

berlína -e *ž* [fr. *berline*, najprej so jih izdelovali v Berlinu] 1. zaprta staromodna kočija za štiri osebe, 2. vrsta luksuznega avtomobila, 3. sramotni oder

bérmet -a *m* [iz nem.] gl. vermut

bernardínec -nca *m* 1. pripadnik reda cistercijanskih menihov; ustanovil ga je Bernard iz Clairvauxa l. 1115, 2. pasma velikih, dobrodušnih psov, vzrejenih v zavetišču na Velikem Sv. Bernardu v Švici (bili vodniki skozi snežne zamete in reševali potnike)

bérnštajnovstvo -a *s* [po utemeljitelju, nem. soc. demokratu E. Bernsteinu, 1850 do 1932] nem. reformistična smer v delavskem gibanju, ki je terjala revizijo osnovnih načel marksizma

bersaljêr -ja *m* [ital. *bersagliere* iz *bersaglio* tarča, cilj] ostrostrelec, planinski lovec, vrsta lahke ital. pehote

bésa -e *ž* [iz fr.] gl. baisse

béseda -e *ž* [češ. *beseda* razgovor; prireditev] 1. češki ples, vrsta četvorke, 2. pri Čehih društvo ali prireditev s kulturno-prosvetnim programom, 3. čitalniška prireditev, posneta po češki besedi (z recitacijami, petjem, plesom ipd.)

bésemerka -e *ž* [po iznajditelju angl. inženirju H. Bessemerju, 1813—1898] besemerska hruška, priprava (konvertor) za pridobivanje jekla iz staljenega železa; **besemériti** -im pridobivati jeklo v besemerki

besežé -ja *m* [po fr. kratici: BCG, *b*acil *C*almette-*G*uérin] cepivo, preparat BCG v zaščito pred tuberkulozo; **besežíranje** -a *s* cepljenje z besežejem; **besežírati** -am cepiti z besežejem

besprizórni -ega *m* [iz rus.] potepajoč se, zapuščen otrok

bestiálen -lna -o [lat. *bestialis* iz *bestia* zver] zverinski, živinski; poživinjen (v nravnem smislu); divji, surov, nečloveški; **bestiálnost** -i *ž* 1. živinstvo, (nravna) poživinjenost, 2. vrsta spolne izrojenosti (= sodomija)

bestiárij -a *m* [nlat. *bestiarium* iz lat. *bestia* zver] naziv knjig z zgodbami iz življenja živali (navadno s poučno tendenco) ali z opisi resničnih ali izmišljenih živali; priljubljene so bile v srednjem veku

béstija -e *ž* [lat. *bestia* zver] 1. zver(ina), divja žival, 2. živinski, poživinjen človek, človek zver, surovež

bestseller -ja *m* [/besťselə/ angl. iz *best* najbolje, *sell* prodajati] uspešnica, izdelek (knjiga, plošča ipd.), ki se v kakem času najbolje prodaja

bešamél -a *m* [fr. *béchamel*, po L. Béchamelu, kuharskem mojstru Ludvika XIV.] mlečna omaka za krompir, zelenjavo ali kot podlaga za druge omake (kuh.)

béta -e *ž ali neskl. m* [gr. *beta*] druga črka (staro)grške abecede, tudi v znanstveni klasifikaciji (β); **žarki béta** v fiz. žarki, sestavljeni iz elektronov, ki jih izžarevajo radioaktivne snovi; gibljejo se z veliko hitrostjo

betaín -a *m* [lat. *beta* pesa, + -in] nestrupena kristalna snov (alkaloid) v sladkorni pesi

betatrón -a *m* [beta (žarki) + (elek)tron] v jedrski fiziki: tip pospeševalnika elektronov; sloni na načelu transformatorja

bétel -a *m* [portug. iz malaj. *vettilai*] vrsta vzhodnoindijske poprove rastline; liste in oreške domačini žvečijo

betón -a *m* [fr. *béton* iz nlat. *bitumen*] strjena zmes iz peska (ali gramoza) in cementa, pomešana z vodo; **betonírati** -am zidati z betonom

betonít -a *m* [beton + -it] umeten kamen iz betona

bevánda -e *ž* [ital. *bevanda* pijača] pijača sploh, zlasti vino, pomešano z vodo

bevatrón -a *m* [okr. iz angl. bev (= b*illion* e*lectron* v*olts*) + a*tom* + *elec*tron] v jedrski fiziki vrsta priprav za pospeševanje pozitivnih delcev

Bi (bismut) znak za kem. prvino

bi- [lat. *bi-* iz *bis* dvakrat] predpona; v zloženkah: dvo-, dva-, npr. bilateralen
bianco /bian'ko/ ital. bel; *fig.* čist, prazen; neizpolnjen, nepopisan (~ obrazec); neomejen (~ pooblastilo); **bianco kredít** odprt kredit, tj. brez kritja; **bianco menica** neizpolnjena menica (samo s podpisom, brez zneska in datuma); **podpisati in bianco** podpisati še neizpolnjen list ali obrazec, npr. ček brez zneska
biandrija -e *ž* [bi- + gr. *aner*, *andros* mož] dvomoštvo, zakon žene z dvema možema
biarhija -e *ž* [bi- + -arhija] dvovladje
biatlon -a *m* [bi- + gr. *athlos* boj] »dvoboj«, tekmovanje v smuškem teku na 20 km, združeno s streljanjem na 4 tarče
bibamus [/biba'mus/ lat. iz *bibere* piti] pijmo!
bibe /bi'be/ lat. pij!
bibite /bi'bite/ lat. pijte!
biblia pauperum /bib'lia pau'perum/ lat. »biblija ubogih«, srednjeveška biblija v slikah za nepismene
biblicíst -a *m* [gr. *biblos* knjiga] 1. poznavalec biblije, 2. kdor priznava biblijo za edini vir razodetja (relig.); **biblicístika** -e *ž* nauk in spisi o bibliji
bíblija -e *ž* [gr. mn. *biblia* iz *biblion*, dimin. iz *biblos* knjiga] »sveto pismo«, tj. zbirka spisov, ki veljajo judom in kristjanom za božje razodetje (stari in novi testament); **bíblijski** -a -o *ali* **bibličen** -čna -o svetopisemski
bíblio- [iz gr. *biblos* knjiga] v sestavljenkah, npr. bibliofil
bibliofág -a *m* [biblio- + -fag] knjigožer, »knjižni molj«
bibliofíl -a *m* [biblio- + -fil] knjigoljub; **bibliofilíja** -e *ž* ljubezen do knjig (bibliofil zbira knjige največ z vsebinske plati, ceni knjigo samo po sebi; biblioman pa se ozira predvsem na zunanjo plat — starost, redkost ipd. — in zbira knjige bolj iz veselja); **bibliofílski** -a -o knjigoljuben, ki se tiče bibliofilije (~a izdaja)
bibliofílm -a *m* [biblio- + film] mikrofilm, na katerega v večjih knjižnicah posnemajo rabljene ali dragocene knjige
bibliofób -a *m* [biblio- + -fob] sovražnik knjig
bibliognozíja -e *ž* [biblio- + -gnozija] poznanje knjig
bibliográf -a *m* [biblio- + -graf] knjigopisec, strokovnjak v bibliografiji; **bibliografíja** -e *ž* knjigopisje, 1. popisovanje knjig glede na tisk, format itd., 2. seznam knjig ali člankov ali sestavljanje takih del v razne namene (strokovna ~); **bibliográfski** -a -o iz (ali ki se tiče) bibliografije (~i inštitut)
biblioklást -a *m* [biblio- + gr. *klastes* uničevalec] uničevalec knjig, npr. kdor trga iz knjig strani ali slike, ki ga zanimajo
bibliolatríja -e *ž* [biblio- + gr. *latreia* čaščenje] malikovanje knjig, zlasti biblije
bibliologíja -e *ž* [biblio- + -logija] 1. nauk o knjigah, 2. biblicistika
bibliomán -a *m* [biblio- + -man] kdor strastno ljubi knjige; **bibliomanía** -e *ž* strastna ljubezen do knjig, prim. bibliofilija
bibliomantíja -e *ž* [biblio- + gr. *manteia* prerokovanje] prerokovanje, vedeževanje iz knjig, zlasti iz biblije
bibliotáf -a *m* [biblio- + gr. *taphos* grob] »grobar knjig«, kdor ljubosumno skriva svoje knjige pred ljudmi (jih nerad posoja)
bibliotéka -e *ž* [biblio- + -teka] knjižnica; **bibliotekár** -ja *m* knjižničar (s fakultetno izobrazbo); **bibliotekárski** -a -o knjižničarski
biblioterapíja -e *ž* [biblio- + terapija] restavriranje starih ali poškodovanih knjig
biblíst -a *m* [iz gr. *biblos* knjiga] 1. kdor se ukvarja z biblistiko, 2. biblicist; **biblístika** -e *ž* strokovno poznanje biblije
bíceps -a *m* [lat. *biceps* iz *bi-*, *caput* glava] dvoglava mišica na nadlaktu (anat.)
bicíkel -kla *m* [fr. *bicycle* iz lat. *bi-*, *cyclus* krog] (dvo)kolo, vrsta vozila
biciklíst -a *m* [fr. *bicycliste*] kolesar; *fig.* koristolovec, ki popušča navzgor in pritiska navzdol (polit.); **biciklístika** -e *ž* kolesarjenje (šp.)
bidárka -e *ž* [iz rus.] kožni čoln Eskimov na Aljaski
bidé -ja *m* [fr. *bidet*] izplakovalnik, ženska banjica za izplakovanje in sedeče kopeli
bídermajer -ja *m* [po Biedermeierju, komičnem Eichrodtovem junaku] 1. čl-

vek predmarčne dobe, dobrodušen, a nekoliko filistrski malomeščan, 2. predmarčna, bidermajerska doba okrog 1816—1848, 3. vrsta sloga v upodabljajoči umetnosti tiste dobe (zanj je značilna težnja po udobnosti, intimnosti in čustvenost); tak predmet, npr. pohištvo

bien /bjẽ/ fr. *prisl.* dobro; prav; (le) **bien** *samost.* dobrina, imetje; blaginja; (le) **bien public** /... püblik'/ javna blaginja

bienále -la *m* [ital. *biennale* dveleten] medn. umetniška razstava v Benetkah vsaki dve leti; podobna prireditev, organizirana vsako drugo leto

bienálen -lna -o [ital. *biennale* dveleten; bienale] 1. ki se tiče bienala, 2. dveleten (~a rastlina)

biénij -a *m* [lat. *biennium* iz *bi-*, *annus* leto] dvoletje, doba dveh let

bien public [fr.] gl. bien

bifé -ja *m* [fr. *buffet* jedilna omara] 1. miza z okrepčili za goste, 2. na kaki prireditvi ipd. prostor, kjer so okrepčila, 3. točilnica ali okrepčevalnica (lokal, kjer se gostje krepčajo navadno stojé)

bifiláren -rna -o [bi- + lat. *filum* nit] dvoniten; dvožičen (tehn.)

bifokálen -lna -o [bi- + lat. *focus* ognjišče] dvogoriščen (~o steklo)

bíftek -a *m* [angl. *beefsteak*] dušeni goveji zrezek

bifurkácija -e *ž* [nlat. *bifurcatio* iz lat. *bi-*, *furca* vile] 1. delitev na dve veji, panogi ipd., 2. razcep, razvejitev, 3. viličenje pri rekah (geogr.)

bíga -e *ž* [lat. *biga* iz *bi-*, *iugum* vprega] dvovprega

bigamíja -e *ž* [bi- + gr. *gamos* zakon] dvojni zakon, tj. če se kdo drugič poroči, čeprav je prvi zakon veljaven (dvoženstvo ali dvomoštvo); **bigamíst** -a *m* kdor živi v dvojnem zakonu

Big Ben -a *m* [= angl. Veliki Benjamin] ime zvona v urnem stolpu londonskega parlamenta

bignónija -e *ž* [nlat. *bignonia*, po Bignonu, knjižničarju Ludvika XV.] vrsta tropičnih rastlin, goje jih zaradi lepih, trobentastih cvetov

bigóten -tna -o [fr. *bigot*] pobožnjaški ali svetohlinski; **bigótnost** -i *ž* pobožnjaštvo ali svetohlinstvo, slepa ali hlinjena pobožnost

bigoterija -e *ž* [iz fr.] gl. bigotnost

bijou -ja *m* [fr.] gl. bižu

bikamerálen -lna -o [bi- + kameralen] sestavljen iz dveh zbornic, npr. iz ljudske skupščine in senata

bikarbóna -e *ž* [gl. bikarbonat] jedilna soda, po sestavi natrijev karbonat (= soda bikarbona)

bikarbonát -a *m* [bi- + karbonat] v kem. sol ogljikove kisline (kalcijev, kalijev, natrijev ~)

bikíni -ov *m ali* **bikínke** -ink *ž mn.* [po Bikinih, atolu v Maršalskih otokih, kjer so napravili l. 1946 prve večje poizkuse z atomsko bombo] »miniaturna« dvodelna ženska kopalna obleka

bikompózitum -a *m* [bi- + kompozitum] zloženka iz dveh predpon, npr. iz-prehod (slovn.)

bikóničen -čna -o [bi- + koničen] dvostožčast (fiz., mat.)

bikonkáven -vna -o [bi- + konkaven] na obeh straneh konkaven, vbočen, jamast (~a leča)

bikonvéksen -sna -o [bi- + konveksen] na obeh straneh konveksen, izbočen (~a leča)

bikvadrát(ič)en -(ič)na -o [bi- + kvadrat(ič)en] v mat. četrte stopnje (~i koren)

bilabiál -a *m* [bi- + labial] v slovn. dvoustnični glas (b, m, p); **bilabiálen** -lna -o dvoustničen

bilánca -e *ž* [ital. *bilancio* iz *bilancia* tehtnica, iz lat. *bi-*, *lanx* skledica] v knjigov. računski zaključek, imovinsko stanje podjetja ipd. na določen dan (v obliki razlike med dohodki in izdatki, dobičkom in izgubo); *fig.* pregled, obračun česa; **trgovinska bilánca** razmerje med uvozom in izvozom kake države (če je izvoz večji, govorimo o aktivni, sicer pa o pasivni bilanci); **bilancírati** -am delati bilanco; zaključiti, izravnati (prim. balansa)

bilancíst -a *m* [gl. bilanca] knjigovodja, ki dela bilanco

bilaterálen -lna -o [nlat. *bilateralis* iz lat. *bi-*, *latus*, *lateris* stran] 1. dvostranski, tj. simetričen na dve strani (npr. člo-

veško telo), 2. obojestranski, npr. pogodba, ki veže oba pogodbenika; **bilaterálnost** -i *ž* 1. dvostranskost, 2. obojestranskost

bilateralízem -zma *m* [bilateral(en) + -izem] 1. bilateralnost, 2. ureditev trgovinskih odnosov med dvema državama z dvostranskimi pogodbami

bilijárda -e *ž* [fr. *billiarde*] tisoč bilijonov (10^{15})

bilijón -a *m* [fr. *billion* iz lat. *bi-* + fr. (*m*)*illion*] 1. milijon milijonov (10^{12}), 2. pri Francozih in Američanih: milijarda, tj. tisoč milijonov (10^{9})

bilína -e *ž*, *nav. v mn.* **bilíne** -in [rus.] ruske narodne junaške pesmi ali pripovedke

bilingvístičen -čna -o [bi- + lingvističen] dvojezičen, v dveh jezikih (~i napis); *fig.* dvoličen

biljárd -a *m* [fr. *billiard* iz *bille* krogla] 1. (kavarniška) igra s slonokoščenimi kroglami in kiji, igra se na posebni mizi; **biljardírati** -am igrati biljard

biljardíst -a *m* [gl. biljard] kdor igra biljard

biljét -a *m* [prim. fr. *billet*] 1. listek, 2. posetnica, 3. pisemce, 4. vozovnica, 5. vstopnica

biljetárna -e *ž* [gl. biljet] prodajalna vstopnic ali vozovnic; **biljetêr** -ja *m* (**biljetêrka** -e *ž*) 1. kdor prodaja vstopnice ali vozovnice, 2. preglednik (ca) vstopnic, npr. v kinu

bill -a *m* [/bil/ angl. iz nlat. *bulla*] 1. listek; račun, 2. v Angliji in ZDA osnutek zakona, ki ga predlagajo v parlamentu ali kongresu

billet -a *m* /bije'/ fr. 1. listek, 2. pisemce (gl. biljet)

billet d'amour /bije' damur'/ fr. ljubezensko pisemce

billet de faveur /bije' dəfavœr'/ fr. 1. priporočilno pismo, 2. brezplačna vstopnica

billet doux /bije' du'/ fr. ljubezensko pisemce (= billet d'amour)

bill of exchange /bil' əv iksčei'ndž/ angl. menica (trg.)

Bill of Rights /bil'əv raits/ angl. zakon o pravicah angl. parlamenta iz l. 1689

biltén -a *m* [fr. *bulletin*] 1. objava, kratko uradno sporočilo (o delu kake ustanove ipd.), 2. ime raznih publikacij (informacijski ~)

bímbo -ta *m* [ital. *bimbo* otrok] cepec, prismodè (vulg.)

bimestrálen -lna -o [lat. *bimestris*] dvomesečen

bimetálen -lna -o [bi- + metalen] 1. z dvojno veljavo (ekon.), 2. dvokovinski, (sestavljen, izdelan) iz dveh kovin

bimetalízem -zma *m* [bi- + metal(en) + -izem] 1. denarni sistem, kjer hkrati veljata zlat in srebrn denar za zakonito plačilno sredstvo s stalnim, zakonito določenim razmerjem njune vrednosti (sistem se ni nikjer obdržal), 2. nauk, ki je zagovarjal ta sistem

bináren -rna -o [lat. *binarius* iz *bini* po dva] dvojen, dvojnat, npr. spojina iz dveh elementov; **binárni zvezdi** sistem dveh zvezd, ki krožita okrog skupnega središča (astr.)

binókel -kla *m* [fr. *binocle* iz lat. *bi-*, *oculus* oko] 1. dvoočnik, ščipalnik, »lornjeta«, 2. (gledališki) daljnogled ali mikroskop na obe očesi; **binokuláren** -rna -o dvoočen, za obe očesi

binóm -a *m* [bi- + gr. *nomos* del; zakon] v mat. dvočlenec, dvočlenik, npr. a + b; **binóm(ič)en** -(č)na -o dvočlenski

bío- [gr. *bios* življenje] v sestavljenkah, npr. biolog

biobibliografíja -e *ž* [bio- + bibliografija] bibliografija spisov o življenju in delu kake osebe

biocenóza -e *ž* [bio- + -cenoza iz gr. *koinos* skupen] v biol. življenjska skupnost več organizmov v določenem življenjskem okolju

biocéntričen -čna -o [bio- + centričen] usmerjen k življenju kot središču; v fil. opazujoč (naravo, razvoj...) le s človeškega stališča

biodinámika -e *ž* [bio- + dinamika] v biol. nauk o življenjskih procesih in življenjski dejavnosti organizmov

biofenomenologíja -e *ž* [bio- + fenomenologija] nauk o življenjskih pojavih

biofízika -e *ž* [bio- + fizika] področje biologije, ki pri preučevanju življenjskih procesov uporablja fizikalne metode

biofór -a *m* [bio- + -for] domnevna življenjska klica v celični plazmi

biogén -a *m* [bio- + -gen] v biokem. domnevna beljakovinska snov, nositeljica osnovnih življenjskih procesov; **biogén** -a -o od živih bitij izvirajoč (kreda je ~a kamnina)

biogenétičen -čna -o [bio- + genetičen] ki se tiče postanka in razvoja življenja; **biogenétični zakon** biološki zakon, ki pravi, da razvoj zarodka v materinem telesu (= ontogenija) ponavlja v kratki in nepopolni obliki zgodovinski razvoj vrste (= filogenija)

biogenéza -e *ž* [bio- + geneza] 1. nastanek in razvoj življenja, zlasti, 2. neznanstveno naziranje, da je življenje lahko nastalo samo iz živih organizmov

biogenija -e *ž* [bio- + gr. *genea* rojstvo] nauk o nastanku in razvoju življenja (ontogenija in filogenija)

biogeografija -e *ž* [bio- + geografija] znanost o zemljepisni razširjenosti, življenjskih razmerah ipd. živih bitij

biográf -a *m* [bio- + -graf] življenjepisec; **biografija** -e *ž* 1. (kratek) življenjepis, 2. leposlovno delo, ki opisuje življenje in delo kake osebe; **biográfski** -a -o *ali* **biográfičen** -čna -o življenjepisen

biokemija -e *ž* [bio- + kemija] v kem. nauk, ki preučuje kemijski sestav živih bitij in kem. procese v organizmih; **biokémik** -a *m* kdor se ukvarja z biokemijo

biolít -a *m* [bio- + -lit] kamnina, plod življenjske dejavnosti organizmov, npr. apnenec

biológ -a *m* [bio- + -log] življenjeslovec, kdor se ukvarja z biologijo; **biologija** -e *ž* življenjeslovje, v širšem pomenu znanost o živih bitjih in življenjskih pojavih sploh (vanjo sodijo zoologija, botanika, fiziologija itd.); **biológški** -a -o *ali* **biológičen** -čna -o življenjeslovski

biologizem -zma *m* [biolog(ija) + -izem] enostranska uporaba bioloških metod ali naziranj na drugih znanstvenih področjih; presojanje po zgolj bioloških vidikih

biomehaničen -čna -o [bio- + mehaničen] ki se tiče biomehanike; **biomehanični nauk** nauk o življenju, ki omejuje življenjske pojave na najpreprostejše fizikalno-kemijske procese v organizmih, npr. v nauku mehaničnih materialistov v 17. in 18. stol.; **biomehánika** -e *ž* nauk o mehaničnih procesih v živih organizmih, npr. o krvnem obtoku

biometrija -e *ž* [bio- + -metrija] 1. uporabljanje matematično statistične metode v biologiji (v preučevanju rasnih posebnosti, dednosti ipd.), 2. preračunavanje verjetne dolžine človekovega življenja

bionomija -e *ž* [bio- + -nomija] nauk o zakonih življenja

bioplázma -e *ž* [bio- + plazma] pratvorivo (biol.)

biopsija -e *ž* [bio- + gr. *opsis* gledanje] preiskovanje materiala (npr. tkiva), ki izvira od živih organizmov

biosfêra -e *ž* [bio- + sfera] življenjsko območje živih bitij (površina Zemlje, del atmosfere, litosfera in hidrosfera); **biosfêričen** -čna -o ki se tiče biosfere

biosintéza -e *ž* [bio- + sinteza] nastajanje organskih snovi iz anorganskih

bioskóp -a *m* [bio- + -skop] starinski filmski projektor (okrog l. 1900)

biostátika -e *ž* [bio- + statika] 1. v biol. nauk, ki preučuje ustroj organizmov v zvezi z njihovimi funkcijami (naspr. biodinamika), 2. nauk o zdravstvenem stanju in življenjski dobi ljudi, ki žive v določenih razmerah

biostratigrafija -e *ž* [bio- + stratigrafija] preučevanje geoloških plasti na osnovi fosilov

biotéhnika -e *ž* [bio- + tehnika] izkoriščanje bioloških procesov v tehnične namene, npr. kvašenje

biótičen -čna -o [iz gr. *bios* življenje] življenjski, ki se tiče življenja

biotíp -a *m* [bio- + -tip] v biol. 1. skupina organizmov z isto ali podobno dedno zasnovo, 2. genotip

biotít -a *m* [po fr. fiziku J. B. Biotu, 1774—1862, + -it] vulkanska kamnina, vrsta magnezijeve sljude (»mačje zlato«)

biotóp -a *m* [bio- + -top] bivališče, življenjski prostor (organizmov)

-bióza -e *ž* [gr. *biosis* način življenja] v sestavljenkah, npr. simbioza

biozofija -e *ž* [bio- + gr. *sophia* modrost] življenjska modrost

bipartícija -e *ž* [bi- + lat. *partitio* delitev] delitev na dvoje, na dva dela; razpolovitev

bipéd -a *m* [lat. *bipes* iz *bi-*, *pes*, *pedis* noga] dvonožec, dvonožna žival ali bitje; **bipéden** -dna -o dvonožen

biplán -a *m* [bi- + lat. *planum* ravnina] dvokrilnik, dvokrilno letalo

bipoláren -rna -o [bi- + lat. *polus* tečaj] dvopolen, z dvema poloma; **bipolárnost** -i *ž* dvopolnost

biréma -e *ž* [lat. *biremis*] dvoveslača, v starem veku in pozneje ladja z dvema vrstama veslaških klopi na vsaki strani

birét -a *m* [nlat. *birretum*] 1. vrsta srednjeveškega pokrivala, 2. pokrivalo katoliških in judovskih duhovnikov (v nekaterih državah tudi profesorjev in sodnikov; prim. baret, baretka)

biréta -e *ž* [fr. *burette*] steklena cevka z merilno lestvico, npr. za merjenje vina v sodu

biró -ja *m* [fr. *bureau* pisalnik, pisalna miza; pisarna] 1. pisarna, urad; instanca, 2. skupina oseb, ki vodi kako organizacijo ali ustanovo, 3. sestav oseb, ki jim je poverjena kaka naloga (politični ~)

birokracíja -e *ž* [fr. *bureaucratie*, okrog 1750, biro + -kracija] 1. vladavina privilegiranega, od množic ločenega uradniškega aparata, 2. tak aparat in socialna plast, ki ga predstavlja, 3. pretirano število ljudi in osredotočenje oblasti v tem aparatu; *fig.* brezdušno, okostenelo uradovanje po predpisih

birokrát -a *m* [biro + -krat] pripadnik birokracije; kdor kaže birokratske težnje ali se birokratizira; *pejor.* samovoljen, dlakocepsko vesten uradnik, ki mu je uradovanje najvišji smoter; **birokrátski** -a -o *ali* **birokrátičen** -čna -o na birokracijo ali birokratizmu sloneč; *fig.* ozkosrčen, okostenel, neživljenjski

birokratizácija -e *ž* [gl. birokrat] širjenje birokracije, birokratskih teženj ali pojavov

birokratízem -zma *m* [birokrat + -izem] 1. birokratske težnje ali pojavi (ločenost od množic, želja po privilegijih, samovolja, ukrepanje mimo predstavniških organov ipd.), zlasti *fig.* samovoljno, prenapeto uradovanje, ki žrtvuje prave koristi formalnemu izpolnjevanju predpisov, 2. sistem, v katerega se ti pojavi ipd. lahko razrasejo

birth control /bœ'θ kəntrou'l/ angl. nadzor, načrtovanje rojstev; kontracepcija

bis [= lat. dvakrat] »še«, »še enkrat«, 1. klic, s katerim občinstvo, npr. na koncertu zahteva, naj se kaj ponovi, 2. v glas. od začetka (= da capo)

bis dat, qui cito dat /... kvi ci'to.../ lat. dvakrat da, kdor hitro da (Publilius Syrus)

bisekstílen -lna -o [nlat. *bissextilis sc. annus* prestopno leto] prestopen, s prestopnim dnem (~o leto)

biseksuálen -lna -o [bi- + lat. *sexus* spol] dvospolen; **biseksuálnost** -i *ž* dvospolnost, 1. obstoj spolnih znakov moškega in ženskega spola pri isti osebi (= hermafroditizem), 2. hkratno nagnjenje k svojemu in k drugemu spolu (psihol.)

bisfenoíd -a *m* [bi- + sfenoid] sfenoeder (mineral.)

bisilábičen -čna -o [bi- + silabičen] dvozložen, iz dveh zlogov

biskvít -a *m* [fr. *biscuit* iz lat. *bis coctus* dvakrat pečen] 1. dvopek, prepečenec, 2. vrsta piškotov, 3. dvakrat žgan, neloščen porcelan

bísmut -a *m* [nlat. *bismutum* iz gr.] kem. prvina, trda in krhka kovina rdečkasto bele barve; v proizvodnji zlitin in stekla, njene spojine tudi v zdravilstvu

bismutít -a *m* [bismut + -it] rudnina, bismutov karbonat

bísta -e *ž* [iz fr.] gl. busta

bistró -ja *m* [fr. *bistro*(*t*)] manjša, zakotna gostilna, krčma

bistúrij -a *m* [fr. *bistouri*] vrsta kirurškega noža

bisulfát -a *m* [bi- + sulfat] sol žveplene kisline (kem.)

bisulfít -a *m* [bi- + sulfit] sol žveplaste kisline (kem.)

bísus -a *m* [lat. *byssus* iz gr.] 1. lasaste niti, s katerimi se nekatere školjke oprijemajo dna (zool.); *fig.* morska svila (nadomestek za svilo), 2. vrsta dragocene tkanine iz starega veka (vanjo ovite tudi egiptovske mumije), 3. vrsta tkanine za letne srajce

BIT [fr. *Bureau International du Travail*] Mednarodni urad za delo (v Ženevi)
bítel -tla *m* [iz angl.] gl. beatle
bítnik -a *m* [iz angl.] gl. beatnik
bitonálen -lna -o [bi- + tonalen] 1. dvotonski (glas.), 2. v med. dvojno doneč, npr. kašelj
bitúmen -a *m* [lat. *bitumen* zemeljska smola] ime za razne snovi, ki nastajajo z razpadanjem organizmov (zemeljska smola, nafta, asfalt itd.); **bitúmenski** -a -o iz bitumena (~i premaz zidu); **bituminózen** -zna -o vsebujoč bitumen (~i skrilavci)
bivák -a *m* [fr. *bivouac* iz* nem. *Beiwacht*, prvotno: nočna straža na prostem] 1. prenočevanje na prostem (v šotorih ali brez njih), 2. taborjenje, šotorjenje; **bivakírati** -am prenočevati na prostem; taboriti, šotoriti
bivalénca -e *ž* [bi- + valenca] dvojna valenca (kem.); **bivalénten** -tna -o v kem. dvovalenten, z dvojno valenco, npr. kisik, žveplo, baker
bívij -a *m* [lat. *bivium*] razpotje
bízam -a *m* [nlat. *bisamum* iz hebr. *besem* balzamov vonj] 1. mošek, dišeč izloček iz trebušnih žlez pižmarja (v parfumeriji), 2. črno, dragoceno krzno pižmovke, kanadske podgane
bizantínec -nca *m* [lat. *byzantinus* pripadnik vzhodnorimske, bizantinske države, od 395—1453, iz *Byzantium* Bizanc] 1. grški pisatelj od Konstantina Velikega do padca Bizanca, 2. bizantinski zlatnik, 3. *fig.* klečeplaznež, petoliznik; **bizantínski** -a -o ki se tiče Bizanca, iz časov Bizanca; *fig.* klečeplazen
bizantinízem -zma *m* [bizantin(ski) + -izem] bizantinstvo, klečeplazna podložnost, hlapčevstvo do nadrejenih ali oblasti (po razmerah in uradnem ceremonialu na biz. dvoru)
bizantínstvo -a *s* gl. bizantinizem
bizantológ -a *m* [bizant(inski) + -(o)log] kdor se ukvarja z bizantologijo; **bizantológija** -e *ž* veda, ki preučuje preteklost in kulturni razvoj bizantinskega cesarstva
bizáren -rna -o [fr. *bizarre*] čuden, nenavaden (~o vedenje); **bizárnost** -i *ž* nekaj čudnega, nenavadnega ali posebnega
bízmut -a *m* [iz nlat.] gl. bismut
bízon -a *m* [gr. *bison*, po nekem plemenu iz Trakije] ameriški bivol (zool.)
bižú -ja *m* [fr. *bijou*] dragulj; dragotina, nakit
bižuterija -e *ž* [fr. *bijouterie*] 1. dragulji, 2. nakit sploh, 3. draguljarna (trgovina), 4. draguljarstvo (obrt)
bižutjé -ja *m* [fr. *bijoutier*] draguljar, 1. trgovec z dragulji, 2. izdelovalec draguljev
Bk (berkelij) znak za kem. prvino
blamáža -e *ž* [nem. *Blamage* iz fr. *blâme graja*] sramota, (o)sramotitev, (o)smešenje; **blamírati** -am **(se)** (o)sramotiti koga, osmešiti (se)
blankét -a *m* [nem. *Blankett* iz fr. *blanc* bel] neizpolnjena tiskovina, npr. pooblastilo ali menica; golica, obrazec
blankíst -a *m* [fr. *blanquiste*] pristaš blankizma; **blankízem** -zma *m* smer v fr. revolucionarnem gibanju, ki ji je načeloval Blanqui, 1805—1881; blankizem ni priznaval razrednega boja, temveč se je bojeval proti kapitalizmu s kovanjem zarot revolucionarne elite
blánkverz -a *m* [angl. *blank verse*] v leposl. 1. neriman verz sploh, 2. neriman peterostopni jamb, npr.: Trd bodi, neizprosen, mož jeklen, kadar braniti je časti in pravde narodu in jeziku svojemu!
blanšírati -am [fr. *blanchir* beliti] »obeliti«, olupiti (možgane, jetra...), tj. politi z vrelo vodo ali malo prevreti in odstraniti vrhnjo kožico (kuh.)
blasfémičen -čna -o [gr. *blasphemein* obrekovati] 1. bogokleten, 2. bogoskrunski; **blasfemíja** -e *ž* 1. bogokletje, tj. preklinjanje boga in božjih reči, 2. bogoskrunstvo, brezbožno dejanje, ki žali vero ipd.
blastodêrm -a *m* [gr. *blastos* kal, *derma* koža] zarodni list oplojenega jajčeca (embriol.)
blastogenéza -e *ž* [gr. *blastos* kal, + geneza] v biol. vegetativno razmnoževanje, npr. pri črvih
blastoméri -ov *m mn.* [gr. *blastos* kal, *meros* del] vrsta celic, na katere se deli oplojeno jajce na prvi stopnji razvoja (embriol.)
blastomikóza -e *ž* [gr. *blastos* kal, + mikoza] vrsta bolezni, ki jih povzročajo glive kvasovke, blastomicete

blazíran -a -o [fr. *blaser* otopiti] duhovno otopel, brezčuten, ravnodušen (iz prenasičenosti); **blazíranost** -i *ž* duhovna otopelost, brezčutnost

blefarítis -a *m* [gr. *blepharon* trepalnica, + -itis] vnetje trepalnic (med.)

blenadenítis -a *m* [gr. *blennos* sluz, *aden* žleza, + -itis] vnetje žlez sluznice (med.)

blenoréja -e *ž* [gr. *blennos* sluz, + -reja] gnojno vnetje sluznice, zlasti nevarno vnetje očesne veznice (pri novorojenčkih od bacila kapavice)

blenuríja -e *ž* [gr. *blennos* sluz, + -urija] izločanje sluza s sečem

blesírati -am [fr. *blesser*] raniti, poškodovati; *fig.* prizadeti koga, (u)žaliti; **blesúra** -e *ž* rana, poškodba; *fig.* žalitev

blindírati -am [nem. *blindieren* iz *blind* slep] zavarovati z jeklenim oklepom (avto, vlak...); **blindíran** -a -o oklopen

blitzkrieg -a *m* [/blic'krig/ nem. *B*-] »bliskovita vojna«, s katero so nacistični vojaški teoretiki hoteli hitro izbojevati zmago nacizma

bloc [fr.] gl. blok, en bloc

blók -a *m* [fr. *bloc* iz stvnem.] 1. klada, neobdelana ali napol obdelana lesena (čok, panj), kamnitna itd. gmota, 2. strnjena skupina zgradb ali ulic, 3. velika stanovanjska zgradba, 4. cestna zapora (včasih manjša utrdba), 5. zapisnica, iz katere se listi trgajo, 6. prestavljalnica železnic (za reguliranje prometa), 7. zveza ali sporazum, npr. med državami, sklenjena v določen namen, 8. skupina istovrstnih tehn. elementov, 9. potrdilo o plačanem znesku, 10. zaprti slog (tisk.)

blokáda -e *ž* [angl. *blockade* iz *block* blok] 1. zapora, zaprtje, oblega, obkolitev (~ trdnjave), 2. osamitev, gospodarska itd. zapora kake države, pristanišča, obale (celinska ~, pomorska ~), 3. prerez, pretrg (med.), 4. slepa črka ali vrsta v tisku; **blokírati** -am 1. izvajati blokado, a) oblegati, obkoliti kaj, b) zapreti kaj (luko z bojnimi ladjami, mejo ali prehode s četami, telefonsko linijo...), onemogočiti gibanje ali premikanje, 2. prerezati, pretrgati (med.), 3. pri metiranju: vstaviti obrnjeno ali slepo vrsto ali črko

blónd *neskl. pridevn.* [fr. *blond*] svetlolas, plavolas, zlatolas

blondínka -e *ž* [gl. blond] svetlolaska, plavolaska, zlatolaska

blouson noir [/bluzõ' noar'/ = fr. črni jopič] mladoletni velemestni razgrajač (= angl. teddy boy)

blue book /blu' buk/ angl. »modra knjiga«, knjiga v modrem ovitku, v kakršnih objavlja angl. parlament uradne listine o kakem pomembnem vprašanju medn. politike, npr. o diplomatskih odnosih s kako državo

blue jeans /blu' džins/ angl. ozke, nav. modre (štrapacne) hlače v keprovi vezavi, priljubljene pri teenagerjih

blues -a *m* /blus'/ angl. 1. moderen počasen ples v $^4/_4$ taktu, 2. slog jazza (iz religioznih pesmi amer. črncev)

bluestocking -a *m* /blu'stɔkiŋ/ angl. »modra nogavica«, tj. učena domišljavka (po* obiskovalkah liter. krožka londonskih dam iz 18. stol. in nekem njihovem častilcu, ki je nosil take nogavice)

blúf -a *m* [angl. *bluff*] prvotno*: če se kdo pri kvartanju dela, da ima dobre karte, čeprav jih nima; *fig.* slepilo; spretno sleparjenje, speljevanje na led ali zastraševanje; **blufírati** -am spretno slep(ar)iti ali zastraševati, metati pesek v oči

blúming -a *m* [angl. *bloom* surov jekleni odlitek] v tehn. velikanski stroj za valjanje jekla v težke odlitke (blume)

blúza -e *ž* [fr. *blouse*] 1. kos ženske vrhnje obleke, 2. jopič, jopa (vojaška ~)

BMW [nem. *Bayerische Motorenwerke*] Bavarska tovarna motorjev

bóa -e *ž*, *rod. dv. in mn.* bój [nlat. *boa constrictor* iz lat. *bos*, *bovis* vol, zavoljo njene velikosti] 1. udav, velikanska nestrupena kača iz tropičnih krajev, ki se ovije okrog žrtve in jo zaduši (več vrst), 2. vrsta damske ovratne kožuhovine

bób -a *m* [iz angl.] gl. bobslej

bobby -ja *m* /bɔ'bi/ vzdevek za stražnike na Angleškem (Bobby, angl. okr. za Robert, po Robertu Peelu, 1788—1850, organizatorju angl. policije)

bobinét -a *m* [angl. *bobbinet*] vrsta tenke, čipkaste tkanine

bóbslej -a *m* [angl. *bobsleigh* iz *bob* sunek, *sleigh* sani] večsedežne športne sani z dvema paroma premičnih sanic in krmilom, okr. bob

boche [fr.] gl. boš

boém -a *m*, **boémstvo** -a *s* [iz fr.] gl. bohem...

bogatír -ja *m* [rus. iz mongol.] junak, opevan v ruskih bilinah

bogomíl -a *m*, *nav. v mn.* **bogomíli** -ov gnostično kršč. ločina, razširjena v 12. in 13. stol. v Bosni, Makedoniji, Bolgariji itd., po* popu Bogomilu iz Trakije

bohém -a *m* [fr. *bohème* iz *bohémien* cigan, po ciganskem, potepuškem življenju teh umetnikov; *Bohémien* pomeni v fr. Čeh, ker so cigani prišli v Zah. Evropo čez Češko] nadarjen, a reven izobraženec individualist — zlasti literat, slikar ali umetnik sploh — ki živi neurejeno ali lahkotno življenje (od danes na jutri); *fig.* izgubljen genij; izgubljenec; *pejor.* potepuh; **bohémstvo** -a *s* neurejen, lahkoten ali pustolovski način življenja

bohemíst -a *m* [nlat. *Bohemia* Češka] kdor se ukvarja z bohemistiko; **bohemístika** -e *ž* veda, ki preučuje češki jezik, književnost in kulturo

bója -e *ž* [angl. *buoy* iz. shol. *boeie* iz lat.] plovka (sodček, plutovina, kos lesa) na vodi; največkrat znamenje za ladje na nevarnih mestih

bojár -ja *m* [rus. *bojarin*] 1. fevdalni zemljiški gospod v Rusiji v dobi Petra Velikega, 2. zemljiški gospod v predvojni Romuniji, 3. *fig.* velikaš, odličnik

bojkót -a *m* [angl. *boycott*, po Angležu Boycottu, ki je upravljal na Irskem posestvo nekega veleposestnika in ga je irsko prebivalstvo l. 1880 »bojkotiralo«, ker ni hotel zmanjšati zakupnine] 1. izobčenje, izključitev iz javnega — gospodarskega, političnega ipd. — življenja, oblika boja, tako da kdo pretrga določene odnose s kom (če npr. pretrga osebne odnose, neha kupovati kako blago, ne sodeluje pri volitvah...), 2. javno preziranje; **bojkotírati** -am izvajati bojkot, tj. izobčiti, izključiti iz družbe, pretrgati stike; ne sodelovati pri čem; ogibati se česa (koga) ali zavračati kaj; javno prezirati

bójler -ja *m* [angl. *boiler* iz *boil* kuhati] grelnik za toplo vodo, npr. v kopalnici (električni, plinski ~)

bokál -a *m* [ital. *boccale*] vrč (nekdaj tudi vinska mera, pribl. 1 liter)

bokmål -a *m* [/buk'mol/ = norv. knjižni jezik] starejši norveški knjižni jezik z močnimi danskimi vplivi, prim. riksmål, ninorsk

bòks -a *m* [angl. *box*] 1. škatla, 2. loža; oddelek, 3. pregrada; pregradek, predelek (v pisarni, hlevu ipd.)

bòks, bôksa *m* [angl. *box calf*] vrsta boljšega usnja, navadno iz telečje kože; **bôksast** -a -o iz usnja (boksa)

bôks -a *m* [angl. *box*] 1. udarec s pestjo, 2. boj s pestmi (vrsta športa, posneta po starih Grkih in Rimljanih); **bôksanje** -a *s* boj s pestmi

bôksar -ja *m* [angl. *boxer* iz *box* udarec] 1. kdor se boksa, borilec s pestmi, 2. vrsta lahkega orožja, ki se natakne na roko, 3. član skrivnega boksarskega društva ali udeleženec boksarske vstaje; **bôksarska vstaja** ljudska vstaja na Kitajskem l. 1900, naperjena proti tujim osvajalcem in domačim zatiralcem (v angl. imenovana najbrž po nepravilno prevedenem imenu organizacije, ki jo je vodila); **bôksarski match** [angl. *box-match*] boksarska prireditev, tekma v boksu

boksít -a *m* [fr. *bauxite*, po kraju Les Baux v Franciji, kjer so velika ležišča; v Sloveniji zlasti v Bohinju] bohinjka, rdeča kasta glina (aluminijev oksid in hidroksid), iz katere pridobivajo aluminij

bôksmeč -a *m* [iz angl.] gl. boksarski match

bóla -e *ž* [špan. *bolas*] pri južnoamer. Indijancih in gavčih: lovsko metalno orožje iz dveh ali več krogel, povezanih z dolgimi jermeni

bolêro -a *m* [špan. *bolero*] 1. živahen španski ples v $^3/_4$ taktu, 2. glasba za ta ples s petjem in kastanjetami, 3. vrsta kratkega ženskega ogrinjalca

boléta -e *ž* [ital. *bolletta*] carinska priznanica, uradno potrdilo o plačani carini

bolíd -a *m* [gr. *bolis, bolidos* puščica] v astr. vrsta velikih, bleščečih se meteorjev, vidnih tudi podnevi (zlasti takih, ki se raztreščijo)

bólivar -ja *ali* **bolívar** -ja *m* [po S. Bolivarju, 1783—1830, voditelju južnoamer. osvobodilnega gibanja proti Špancem; po njem tudi ime Bolivija] 1. srebrnik in denarna enota v Venezueli, 2. vrsta pokrivala

boljár -ja *m* [iz rus.] gl. bojar

boljševík -a *m* [rus. iz *bol'šinstvó* večina] 1. privrženec večine, tj. revolucionarne marksistične struje v ruski socialnodemokratični delavski stranki, ki se je izoblikovala na londonskem kongresu stranke l. 1903 (v nasprotju z reformistično manjšino, menjševiki), 2. član boljševiške partije, 3. *fig.* prekaljen revolucionar

boljševizácija -e *ž* [gl. boljševik] uporaba ali širjenje boljševiških načel, idej, metod, sistema ipd.; **boljševizírati** -am izvesti boljševizacijo

boljševízem -zma *m* [gl. boljševik] 1. leninizem, ustvarjalni marksizem, kakor ga je pojmoval in uresničeval V. I. Lenin (boljševiki) v konkretnih zgodovinskih razmerah; nauk in dejavnost boljševiške partije, 2. (ruski) komunizem

bolográf -a *m* [gr. *bole* žarek, + -graf] bolometrski zapis

bolométer -tra *m* [gr. *bole* žarek, + -meter] električna priprava za merjenje majhnih količin toplotnega sevanja (fiz.)

bólus -a *m* [nlat. *bolus* iz gr. *bolos* gruda] 1. gruda, kepa, zlasti večja množina zdravila, 2. zalogaj (med.)

bolus alba -e *ž* /bo'lus al'ba/ nlat. čista naravna glina, kaolin

bómba -e *ž* [fr. *bombe* iz gr. *bombos* zamolkel] 1. z razstrelivom napolnjeno kovinsko telo raznih oblik, uporablja se kot ročna bomba, topovski izstrelek ipd.; *fig. evfem.* kaj presenetljivega ali sijajnega, 2. valjasta posoda za hranjenje plinov ali tekočin pod visokim pritiskom

bombardêr -ja *m* [fr. *bombardeur*] bombnik, vrsta težkih letal za bombardiranje; **bombardírati** -am 1. streljati s težkimi topovi na sovražnika, 2. metati bombe iz letal; *fig.* obmetavati, obsipati (~ s cvetjem); *fig. pejor.* (nenehno) nadlegovati, npr. s prošnjami

bombardmá -ja *m* [fr. *bombardement*] 1. obstreljevanje s težkimi topovi, 2. metanje bomb iz letal

bombardón -a *m* [ital. *bombardone*] basovska trobenta (= helikon)

bombást -a *m* [angl. *bombast* iz nlat. *bombax* iz gr. *bombyx* sviloprejka] bombaž ali podobna snov za polnjenje blazin ali vatiranje; *fig.* nabuhlost, napihnjenost v govorjenju; **bombástičen** -čna -o nabuhel (~i slog), našopirjen, napihnjen, pretirano doneč

bombáš -a *m* [gl. bomba] vojak (borec, terorist...), metalec bomb

bombáž -a *m* [nlat. *bombax*] rastlinska tekstilna surovina; **bombážast** -a -o bombažu podoben; **bombážen** -žna -o iz bombaža

bombírati -am [fr. *bomber* izbočiti] izbočiti, zaobliti (se), npr. pokvarjena konserva; *fig.* pokvariti se

bombón -a *m* [iz fr.] gl. bonbon

bón -a *m* [fr. *bon* iz *bon* dober; dobrina] vrednostni papir v različne namene (kot začasni denar, nakaznica, obveznica, zadolžnica, blagajniško potrdilo...)

bonáca -e *ž* [ital. *bonaccia*] morska tišina, brezvetrje

bona fide /bo'na fi'de/ lat. v dobri veri, z dobrim namenom, dobronamerno (reči, storiti ~)

bon ami /bõnami'/ fr. 1. dober prijatelj, 2. ljubček

bonapartíst -a *m* [fr. *bonapartiste*] privrženec bonapartizma; **bonapartízem** -zma *m* 1. polit. smer v Franciji, ki se je gnala za restavracijo dinastije Bonapartov, 2. privrženost tej dinastiji, 3. *fig.* navidezno nevtralna vlada, ki izkorišča nasprotja med sovražnimi strankami ter spretno lavira, opirajoč se na vojsko (polit.), 4. »prevzem oblasti po formalno zakoniti poti, a v bistvu proti ljudski volji« (Lenin)

bon appétit /bõnapeti'/ fr. dober tek!

bonbón -a *m* [fr. *bonbon* iz *bon* dober] sladkorček, slaščica

bonboniêra -e *ž* [fr. *bonbonnière*] lepo ozaljšana škatla z bonboni

bond -a *m* /bənd/ angl. v Angliji in ZDA: imenska obveznica, npr. državnega posojila

bónec -nca *m* [fr. *bonze* iz jap. *bonzo* svečenik] evropsko ime za budističnega svečenika na Kitajskem; *fig. pejor.* višji

strankin funkcionar — npr. v delavskem gibanju — ki se je sprevrgel v birokrata

bon enfant /bõnãfã'/ fr. »dober otrok«, tj. dober, dobrodušen človek, dobričina

bon gré, mal gré /bõ gre', mal gre'/ fr. rad ali nerad, hočeš nočeš (prim. nolens volens)

bonheur /bɔnœr'/ fr. sreča, srečno naključje (naspr. malheur)

bonhomme /bɔnɔm'/ fr. dobričina, dobrodušen človek; često ironično

bonificírati -am [lat. *bonus* dober, *facere* narediti] 1. povrniti škodo, 2. dati popust; nagraditi, 3. popraviti, izboljšati; **bonifikácija** -e *ž* 1. odškodnina, povračilo (trg.), 2. popust, zlasti pri ceni; nagrada, 3. popravek, izboljšava

bonitéta -e *ž* [lat. *bonitas* iz *bonus* dober] 1. korist; ugodnost, 2. vrednost, (dobra) kakovost blaga, zemljišč..., 3. stopnja rodovitnosti tal; **bonitéten** -tna -o ki se tiče bonitete (~i razred)

bonitírati -am [gl. boniteta] razvrščati (po boniteti); ocenjevati kakovost

boníto -a *m* [iz špan.] skušam sorodne ribe, zlasti v Atlantiku

bon marché /bõ marše'/ fr. 1. *prisl.* poceni, 2. *samost.* dober (na)kup, nizka cena

bon mot /bõ mo'/ fr. dovtip, duhovita domislica

bonne mine au mauvais jeu /bɔn min' o movɛ' žö/ fr. »vesel obraz pri slabi igri«, če kdo skuša pri neuspehu delati vesel obraz

bonnet rouge /bɔnɛ' ruž'/ fr. »rdeča kapica«, posmehljiv vzdevek za jakobince

bon sens /bõ sãs/ fr. zdrava človeška pamet

bontón -a *m* [fr. *bon ton* dober ton] 1. lepo, olikano vedenje, 2. pravila ali knjiga o lepem vedenju

bonum publicum /bo'num pub'likum/ lat. javna, splošna korist, splošna blaginja

bónus -a *m* [lat. *bonus* dober] 1. znesek, izplačan čez redno, predpisano ali domenjeno vsoto, npr. v priznanje uslužbencu, 2. pri delniških družbah: začasni povišek dividende za določeno dobo

bonviván -a *m* [fr. *bonvivant* iz *bon* dober, *vivre* živeti] dobroživec, veseljak, kdor zna uživati življenjske sladkosti ali išče v življenju predvsem užitke

boogie-woogie -ja *m* /bu'gi vu'gi/ angl. 1. instrumentalni lik pri jazzu, 2. vrsta plesa

boom -a *m* /bu:m/ angl. 1. trušč, bobnenje, 2. hrupna, kričeča reklama, 3. hiter razvoj, npr. mesta, 4. poslovni, gospodarski razcvet ali uspeh, včasih dosežen z dvomljivimi sredstvi

bór -a *m* [fr. *bore* iz nlat. *borax* boraks] kem. prvina, nekovina, pojavlja se le v spojinah, npr. boraksu

bóra -e *ž* [ital. *bora*, prim. Boreas] burja, močan, hladen severovzhodnik na Jadranu

boracít -a *m* [nlat. *borax* + -it] rudnina iz borove kisline in magnezijevega klorida (miner.)

bóraks -a *m* [nlat. *borax* iz ar. *buraq* iz perz.] v kem. bela kristalasta spojina, natrijev borat (za izdelovanje emajlirane posode, antiseptik ipd.)

borán -a *m* [bor + -an] spojina bora z vodikom, borov vodik (kem.)

boránija -e *ž* [shr. iz tur. *burani* iz ar.] jed iz stročjega fižola

borát -a *m*, *nav. v mn.* **boráti** -ov [bor + -at] v kem. soli borove kisline

bordél -a *m* [fr. *bordel*] beznica, javna hiša; *fig.* nered, razmetanost

bordírati -am [fr. *border* iz *bord* rob] obrobiti; obšiti

bordójec -jca *m* [fr. *bordeaux*, po mestu Bordeaux] ime za razna bela in rdečkasta vina iz okolice Bordeauxa

bordúra -e *ž* [fr. *bordure*] okrasni rob, okrajek, obrobek, obšiv (včasih v obliki pasu)

boreálen -lna -o [gl. Boreas] severen; severnjaški; arktičen (~i kit)

Bóreas -a *m* [gr. *Boreas*] v stgr. mit. krilati bog, poosebljenje severnega vetra; *fig.* **bóreas** -a *m* severni veter (prim. burja)

bórgis -a *m* [nem. *Borgis* iz fr. *bourgeois* meščan] stopnja srednje velikih tiskarskih črk (med garmondom in petitom)

boríd -a *m* [bor + -id] spojina bora s kovino (kem.)

borníran -a -o [fr. *borner* omejiti] (duševno) omejen, zabit; **borníranost** -i *ž* (duševna) omejenost, zabitost

bornít -a *m* [po avstr. mineralogu I. Bornu, 1742—1791, + -it] vrsta bakrove rude

borsalíno -a *m* [po ital. tovarnarju] vrsta moškega klobuka
bóršč -a *m* [rus.] priljubljena ruska narodna juha iz pese in mesa
borusofobíja -e *ž* [nlat. *Borussia* Prusija, + -fobija] mržnja do Prusov in vsega, kar je prusko
bórza -e *ž* [fr. *bourse* iz nlat. *bursa* mošnja, iz gr. *byrsa* odrta koža] v kapit. državah trg za vrednostne papirje in razno blago (žito, kavo, bombaž...); **bórza dela** ustanova, ki registrira brezposelne in posreduje pri iskanju zaposlitve; **črna bórza** verižništvo, verižno, nelegalno trgovanje
borzijánec -nca *m* [gl. borza] kdor špekulira na borzi; *pejor.* verižnik; **borzijánstvo** -a *s* špekuliranje na borzi; verižništvo
bós -a *m* [iz angl.] gl. boss
boss -a *m* [angl. iz hol. *baas* mojster] 1. gospod, 2. gospodar, delodajalec, 3. politični mogotec (v ZDA)
bóston -a *m* [angl. *boston*, po mestu Boston v ZDA] 1. whistu podobna igra na karte za štiri osebe, 2. družabni ples, vrsta valčka, 3. vrsta svilene tkanine
bôš -a *m* [fr. *boche* iz *Alboche* Nemec] francoska psovka za Nemce
botánik -a *m* [gr. *botanikos* rastlinski, iz *botane* zel, trava] rastlinoslovec, kdor se ukvarja z botaniko; **botánika** -e *ž* 1. rastlinoslovje, nauk o rastlinah, 2. rastlinstvo kakega kraja
botanizírati -am [gl. botanik] zbirati rastline v znanstvene namene, ukvarjati se z botaniko
botéga -e *ž* [ital. *bottega*] prodajalnica, trgovina; kavarna; delavnica
botulízem -zma *m* [lat. *botulus* klobasa, + -izem] nevarno zastrupljenje s pokvarjenimi živili, zlasti z mesom ali konservami; povzroča ga neki bacil
bouillon -a *m* [fr.] gl. bujon
boutique *neskl. ž* [/butik'/ fr. iz ital., prim. botega] trgovina (in nekak modni salon hkrati) z modnimi novostmi in posebnostmi
bóvla -e *ž* [angl. *bowl*] 1. skodel(ic)a, zlasti za punč, 2. pijača iz vina, sladkorja in sadja
boy -a *m* [/bɔi/ = angl. deček, fantič] fantič v livreji, zlasti kot sluga pri dvigalu
Br (brom) znak za kem. prvino
brabansóna -e *ž* [fr. *brabançonne*] belgijska narodna himna v spomin na revolucijo l. 1830, ko se je Belgija odcepila od Holandije
brabànt -ánta *m* [iz flam.] vojaški najemnik iz Brabanta (nekdanje vojvodine, danes belgijske pokrajine) iz 12. stol.; bili so na slabem glasu zaradi ropanja; **brabántski** -a -o ki se tiče brabantov, iz Brabanta
bracêra -e *ž* [ital. *brazzera* iz *Brazza* Brač] tovorna obalna jadrnica na eno jadro
brachium saeculare /bra'hium sekula're/ nlat. »posvetna roka«, tj. posvetna oblast
brachium ecclesiasticum /bra'hium eklezia'stikum/ nlat. cerkvena oblast
bráč -a *m* [iz ital. *viola da braccio*] vrsta glasbila (brenkala)
bráhi- [gr. *brachys* kratek] v sestavljenkah, npr. brahikefalen
brahiálen -lna -o [lat. *brachialis* iz *brachium* roka] 1. nadlakten (anat.), 2. ročen, z roko, s silo storjen; *fig.* nasilen, surov; **brahiálna sila** ročna, telesna sila
brahidaktílen -lna -o [brahi- + gr. *daktylos* prst] kratkoprst (med.)
brahigrafíja -e *ž* [brahi- + -grafija] 1. pisava z okrajšavami, 2. stenografija (zastarelo)
brahikefálen -lna -o [brahi- + gr. *kephale* glava] kratkoglav (antropološki tip človeka s kratko, široko glavo); **brahikefalíja** -e *ž* kratkoglavost, naspr. dolihokefalija
brahikefálnost -i *ž* [gl. brahikefalen] kratkoglavost (= brahikefalija)
brahilogíja -e *ž* [brahi- + -logija] 1. jedrnato, zgoščeno izražanje, 2. stavek, v katerem so izpuščene iz zveze jasne besede
brahiopóda -od *s mn.* [brahi(o)- + gr. *pous, podos* noga] ramenonožci (zool.)
brahipetálen -lna -o [brahi- + gr. *petalon* list] s kratkimi cvetnimi lističi
brahíptera -er *s mn.* [brahi- + gr. *pteron* krilo] kratkokrilci, ptice ali insekti s kratkimi krili
Bráhma -a *in* -e *m* [skt. *Brahma*] v starejšem brahmanizmu: najvišje bitje, ki vse ustvarja in h kateremu se vse spet vrača; pozneje bog stvarnik v sveti trojici

(hkrati z Višnom ohranjevalcem in Šivom uničevalcem)

brahmán -a *m* [skt. *brahman* molitev] 1. svečenik Brahme, 2. pripadnik najvišje kaste v Indiji (iz njenih vrst svečeniki, pesniki, politiki ipd.); **brahmanízem** -zma *m* socialni in versko filozofski sistem v Indiji, nastal v 10. in 9. stol. pr. n. š., ki deli ljudi na kaste

Braillova pisava [/bra'jova.../ po izum. L. Braillu, slepem učitelju slepcev, 1809—1852] pisava za slepe; črke iz vtisnjenih pičic, ki jih slepec otiplje

brain trust /brein trʌst/ angl. »možganski trust«, besedo je skoval prezident ZDA F. D. Roosevelt za svoje svetovalce

brák -a *m* [nem. *Bracke* iz rom.] pes gonjač, srednje velik tenkosleden lovski pes visečih ušes

brakáda -e *ž* [gl. brak] pogon z braki; **brakírati** -am goniti, loviti z braki

brakteát -a *m* [lat. *bractea* pločevina] srednjeveški novec iz tanke srebrne ali zlate pločevine, kovan po eni strani

brancín -a *m* [iz ital.] luben, morska riba

brandy -ja *m* [/bræn'di/ angl. okr. iz *brandy wine*] konjaku podobno žganje

bránša -e *ž* [fr. *branche* veja] *fig.* 1. panoga, stroka (trgovska, industrijska ~), 2. področje

bránža -e *ž* [iz fr.] gl. branša

bravissimo [/bravi'simo/ ital. presež. od *bravo* dober, pogumen] *prisl.* izvrstno, sijajno

bravo /bra'vo/ ital. 1. *pridevn.* dober, pogumen, 2. *medm.* lepo, izvrstno, sijajno

brávo -a *m* [ital. *bravo*] 1. najeti morilec (ki »ne zgreši žrtve«); razbojnik, 2. pustolovec

bravúra -e *ž* [ital. *bravura* iz *bravo* pogumen] 1. pogum, hrabrost, junaštvo, 2. pogumno, hrabro dejanje, 3. mojstrsko izvajanje glas. dela

brazíl -a *m* [po Braziliji] 1. rdečkast les nekaterih vrst dreves v tropični Ameriki, 2. rdeče barvilo iz tega lesa

brazilín -a *m* [brazil + -in] rumena snov iz brazila; za barve in kot indikator

BRD [nem. *Bundesrepublik Deutschland*] Zvezna republika Nemčija

bréča -e *ž* [ital. *breccia* gruščc] kršnik, sprijeto ostrorobo kamenje

bréda -e *ž* [po ital. tovarni orožja Bredda] vrsta težke ital. strojnice

bréve -va *m* [ital. *breve* iz lat. *brevis* kratek] 1. kratek uradni dopis, 2. kratka papeška listina v manj slovesni obliki

brevet -a *m* /brəvɛ' -ja/ fr. pooblastilna listina, diploma, patent

brevilokvénca -e *ž* [lat. *brevis* kratek, *loquentia* zgovornost] odrezavost, jedrnatost v izražanju, lakoničnost

brevi manu /bre'vi ma'nu/ lat. na kratko, brez ovinkov, brez formalnosti

brevír -ja *m* [nem. *Brevier* iz lat. *breviarium* (kratek) izvleček] latinski molitvenik katol. duhovnikov

bric à brac /brikabrak'/ fr. 1. stara šara, ropotija, 2. umetniški predmeti, zlasti starinski, 3. zbirka anekdot

bridge -gea *m* [angl.] gl. bridž

brídž -a *m* [angl. *bridge*] neka angl. igra za štiri igralce (52 kart), podobna whistu

bríg -a *m* [angl. *brig* iz *brigantine*] vrsta jadrnice z dvema jamboroma

brigáda -e *ž* [fr. *brigade* iz ital. *brigata* iz lat. *briga* prepir; boj] 1. vojaška enota, navadno iz več polkov iste vrste orožja, 2. (pol)vojaško urejena skupina, sestavljena v določen namen (delovna ~); **brigáden** -dna -o ki se tiče brigade (~i štab); **brigádnik** -a *m* član delovne brigade

brigadír -ja *m* [fr. *brigadier*] 1. poveljnik brigade (v Franciji tudi podčastnik pri konjenici in topništvu), 2. voditelj delovne brigade

brigánt -a *m* [ital. *brigante*] cestni ropar, razbojnik, tolovaj; *fig.* lopov

brigantína -e *ž* [ital. *brigantina*] manjša jadrnica na dvoje jader

brikét -a *m* [fr. *briquette* iz *brique* opeka] stisnjenec, premogov drobir (tudi šota, žagovina ipd.), stisnjen v opekasto ali jajčasto obliko; **briketírati** -am stiskati v brikete ali v obliki briketov

briljánt -a *m* [fr. *brillant* iz *briller* bleščati se] 1. lepo brušen diamant ali drag kamen sploh, 2. stopnja najmanjših tiskarskih črk; **briljánten** -tna -o ki se tiče briljanta; sestavljen ali izdelan iz briljantov; lesketajoč se; *fig.* sijajen, svetal, bleščeč

briljantína -e *ž* [fr. *brillantine*] 1. pomada za lase, vrsta parfumiranega olja, 2. vrsta perkala (tkanine)
briljírati -am [iz fr. *briller*] svetiti se kot diamant; sijati, bleščati se; *fig.* odlikovati se
brinét(k)a -e *ž* [fr. *brunette* iz *brun* rjav] 1. rjavolaska, temnolaska, ženska rjavkastih ali temnih las, 2. rjavolaska temne polti in temnih oči; **brinéten** -tna -o rjavolas
brinírati -am [fr. *brun* rjav] prevleči kovinske predmete z rjavo ali črno plastjo kovinskega oksida v zaščito pred rjo
briofít -a *m*, *nav. v mn.* **briofíti** -ov [gr. *bryon* mah, + -fit] mahovi (bot.)
briologíja -e *ž* [gr. *bryon* mah, + -logija] nauk o mahovih (bot.)
brioso [/brio´zo/ ital. iz *brio* ognjevitost] *prisl.* v glas. ognjevito, živahno (igrati, peti)
briskírati -am [fr. *brusquer*] (na)hruliti koga, zadirati se nad kom; surovo, nedostojno ravnati s kom; izzivati
bríškola -e *ž* [ital. *briscola*] vrsta igre na karte, znana zlasti na Primorskem
briticízem -zma *m* [angl. *briticism*] jezikovna posebnost, značilna za britansko angleščino, npr. v Angliji lift (= dvigalo), v ZDA: elevator
brizánca -e *ž* [fr. *brisance*] rušilna moč razstreliva
brizánten -tna -o [fr. *brisant* iz *briser* zlomiti; razbiti] razdiralen, rušilen (~a granata), z veliko rušilno močjo
br. m. lat. kratica: brevi manu
Broadway -a *m* [/brɔ:d´uej/ = angl. široka cesta] pomembna prometna ulica v New Yorku, znana po gledališčih in zabaviščih
broderíja -e *ž* [fr. *broderie*] 1. vezenje; vezenina, 2. trgovina s takimi predmeti
brodét -a *m* [ital. *brodetto*] 1. ribja juha, 2. golažu podobna ribja jed
brodírati -am [fr. *broder*] izvezti s srebrnimi, zlatimi ali svilenimi nitmi; *fig.* olepšati
brójler -ja *m* [angl. *broiler*] piščanec farmske vzreje za cvrtje
brokát -a *m* [ital. *broccato* izvezen] 1. težka, največ bombažna tkanina z bogatimi vzorci v raznih barvah, vezena z zlatimi in srebrnimi nitmi, 2. vzorčasto svileno blago za prešite odeje
bróker -ja *m* [angl. *broker*] posrednik, borzni agent na večjih tržiščih, ki prodaja in kupuje blago po naročilu
brókoli -ja *m* [prek nem. iz ital. *broccolo*] brstični ohrovt
bróm -a *m* [nlat. *bromium* iz gr. *bromos* smrad] težka, tekoča, ostro dišeča kem. prvina rdečkasto rjave barve; njene spojine v fotografiji in zdravilstvu
bromát -a *m* [brom + -at] sol bromove kisline (kem.)
bromíd -a *m*, *nav. v mn.* **bromídi** -ov [brom + -id] bromove soli, spojine kake prvine z bromom (kem.)
bromízem -zma *m* [brom + -izem] 1. zastrupitev z bromom, 2. kožni izpuščaji zaradi pretiranega uporabljanja broma
bromkálij -a *m* [brom + kalij] kalijev bromid, pomirjevalno sredstvo
brȍn, brôna *m* [fr. *bronze* iz ital. *bronzo* iz lat. *bronzium*] medovina, zlitina največ bakra in kositra; **brônast** -a -o ki se tiče brona, iz brona; **brônasta doba** 1. doba v prazgodovini človeštva, 2. v stgr. mit. tretja doba v zgodovini človeka (za zlato in srebrno), v kateri so se začele vojne in nasilje med ljudmi
brónca -e *ž* [iz fr.] gl. bronsa
bronhiálen -lna -o [iz gr. *bronchos* dušnik] dušničen, ki se tiče bronhija (ali bronhij)
brónhij -a *m* [nlat. *bronchus* iz gr.] v anat. sapnica, sapnična veja, na kateri se deli sapnik (traheja)
brónhije -ij *ž mn.* [nlat. mn. *bronchia*] veje in vejice, na katere se razcepi bronhij na vsakem pljučnem krilu
bronhítis -a *m* [bronh(ije) + -itis] vnetje sluznice v bronhijih (med.)
brónho- [iz gr. *bronchos* dušnik] v sestavljenkah, npr. bronhoskop
bronhopnevmonía -e *ž* [bronho- + pnevmonija] vnetje bronhij in pljuč, oblika pljučnice
bronhoragíja -e *ž* [bronho- + -ragija] krvavenje iz bronhija ali bronhij
bronhoskóp -a *m* [bronho- + -skop] priprava za preiskovanje bronhijev; **bronhoskopíja** -e *ž* preiskovanje bronhijev z bronhoskopom
bronhotomíja -e *ž* [bronho- + -tomija] prerez, operativno odprtje bronhija
brónhus -a *m* [iz nlat.] gl. bronhij

brónsa -e *ž* [fr. *bronze* medovina] droben kovinski prah iz medi, bakra, cinka ipd.; tak prah, pomešan z lakom, za barvanje; **bronsírati** -am pobarvati z bronso
brontologíja -e *ž* [gr. *bronte* grom, nevihta, + -logija] nauk o nevihtah (meteorol.)
brontozáver -vra *m* [gr. *bronte* grom, nevihta, *sauros* plazilec, zmaj, tj. grmeči zmaj] pradaven plazilec iz skupine dinozavrov, dolg okrog 20 m
bróša -e *ž* [iz fr.] gl. broška
brošírati -am [fr. *brocher*] mehko vezati (~ knjigo)
bróška -e *ž* [fr. *broche*] 1. naprsnica, okrasna naprsna igla, 2. okrasna zaponka
brošúra -e *ž* [fr. *brochure*] manjši, mehko vezan spis (propagandna ~)
brównіng -a *m* [po amer. konstruktorju Browningu, 1855—1926] vrsta pušk in drugega orožja, zlasti samokresov
brt. kratica: brutoregistrska tona
brucéla -e *ž* [po škot. zdravniku Bruceu, 1855—1931] vrsta kužnih bakterij
brucelóza -e *ž* [brucel(a) + -oza] vrsta kužnih bolezni, ki jih povzročajo brucele, npr. malteška mrzlica
brumaire -ra *m* [/brümɛr'/ fr. iz *brume* megla] »meglenec« (drugi jesenski mesec), drugi mesec po koledarju fr. revolucije l. 1789; **18. brumaire** 9. nov. 1799, dan, ko je Napoleon I. strmoglavil republiko (kot drugi 18. brumaire označujejo državni udar Ludvika Bonaparta 2. dec. 1851); *fig.* državni udar
Brút -a *ali* **Brútus** -ta *m* [lat. *Brutus*] ime dveh znamenitih Rimljanov: prvi je pomagal pregnati rimske kralje, drugi je sodeloval pri umoru Cezarja; *fig.* **brút** -a *m* neupogljiv in pošten politik, bojevnik proti diktatorski samovolji
brutálen -lna -o [fr. *brutal*] divji, surov, okruten; **brutálnost** -i *ž* surovost, krutost
brúto *neskl.* [ital. *brutto* grd; neobdelan] surov, neobdelan; **brúto dohodek** kosmati dohodek ali plača (brez odbitkov); **brúto teža** kosmata teža, tj. blago z omotom, zavojem ipd. vred (naspr. neto teža); **brúto za néto** trgovsko določilo, po katerem cena za kako blago ne velja za neto, temveč bruto težo; **brutoregístrska tona** enota za merjenje prostornine trgovskih ladij (2,83 m^3), zajema ves prostor ne glede na uporabo
Brutus -ta *m* [lat.] gl. Brut
búbi -ja *ali neskl. m* [nem. *Bubikopf* fantovska glava] ženska frizura s kratko pristriženimi lasmi, v modi po prvi svetovni vojni
bubón -a *m* [gr. *boubon* dimlje, osramje] bula, oteklo vnetje limfnih žlez, zlasti v dimljah ali pod pazduho (med.)
budíst -a *m* [po ustanovitelju, legendarnem Budi] privrženec budizma; **budízem** -zma *m* verski in filozofski nauk, razširjen v Vzhodni Aziji
budoár -ja *m* [fr. *boudoir* iz *bouder* kujati se] 1. lepo opremljena ženska soba, navadno sprejemnica, 2. pohištvo za tako sobo
budžét -a *m* [angl. *budget* iz fr. *bouge* torba] proračun dohodkov in izdatkov za določeno dobo (državni, mestni ~); **budžéten** -tna -o ki se tiče proračuna, proračunski
budžetírati -am [gl. budžet] sestaviti proračun, vnesti v proračun
buffet -a *m* [fr.] gl. bife
buffo /bu'fo/ ital. *prisl.* smešno, šaljivo (glas.); *samost.* **buffo** -a *m* /bu'fo/ *ali* **buffone** -a *m* /bufo'ne/ pevec šaljivih vlog v ital. komični operi, gl. opera buffa; *fig.* šaljivec, pavliha
bufonáda -e *ž* [ital. *buffonata*] šala, norčija
búgi-vúgi -ja *m* [iz angl.] gl. boogie-woogie
bújk -a *m* [po amer. tovarnarju Buicku] znamka razkošnega osebnega avtomobila
bujón -a *m* [fr. *bouillon*] 1. mesna, navadno goveja juha, 2. cedivo (biol.)
Bukéfal(os) -la *m* [iz gr. *bous* bik, vol, *kephale* glava] »Bikoglavec«, bojni konj Aleksandra Velikega; *fig.* **bukéfal** -a *m* velik, nelep konj
bukentáver -vra *m* [gr. *bous* bik, *kentauros* centaver] 1. v stgr. mit. pošast, napol človek, napol bik, centaver z bikovim telesom, 2. [ital. *bucintoro* iz* gr.] slavnostna beneška ladja, na kateri se je peljal dož na vnebohod na morje in tam vrgel v vodo prstan, simbol poroke z morjem
bukét -a *m* [fr. *bouquet*] 1. izbran šopek cvetlic, 2. cvetica, vinski vonj, posebni vonj raznih vin in likerjev

bukiníst -a *m* [fr. *bouquiniste* iz *bouquin* stara knjiga] trgovec s knjigami, zlasti na (levem) bregu Seine v Parizu

buklé -ja *m* [fr. *bouclé* iz *boucle* vozel, koder] ime za volnene tkanine s kodrasto ali vozličasto površino

bukóličen -čna -o [gr. *boukolikos* selski, pastirski] pastirski, v duhu pastirskega pesništva (~a pesnitev); **bukólik** -a *m* pesnik bukoličnih pesmi, npr. Teokrit ali Vergil

bukólika -e *ž* [gr. *boukolike*] bukolično, pastirsko pesništvo, ki idilično popisuje življenje preprostih ljudi: pastirjev, ribičev ipd.; gl. idila

búla -e *ž* [= tur. tetka] žena; gospa; omožena muslimanka

búla -e *ž* [lat. *bulla* mehur; pečat] večji tvor (med.)

búla -e *ž* [nlat. *bulla*] 1. prvotno viseč pečat ob listini, pozneje sama listina s pečatom, 2. papeška poslanica (z velikim cerkvenim pečatom), 3. slovesna listina srednjeveških vladarjev (Zlata ~)

buláva -e *ž* [iz tatar.] hetmansko žezlo

búldog -a *m* [angl. *bulldog*] 1. vrsta hudih angl. psov s topim gobcem in močnim oprsjem, 2. majhen samokres velikega kalibra, 3. na angl. univerzah služabnik, spremljajoč proktorja (uradnika, odgovornega za disciplino)

buldózer -ja *ali* **búldožer** -ja *m* [angl. *buldozer*] rinež, razgrebalnik, vrsta goseničnega traktorja za razgrebanje ali ravnanje zemljišč

bulimíja -e *ž* [gr. *boulimia* iz *bous* vol, *limos* lakota] nepremagljiv, volčji glad (znamenje živčnih motenj)

Bull -a *m* [angl.] gl. John Bull

bulletin -a *m* [fr.] gl. bilten

bulvár -ja *m* [fr. *boulevard* iz nem. *Bollwerk* utrjen nasip, branik] široka cesta z drevoredi, navadno v večjih mestih; **bulvára** -rna -o ki se tiče bulvarja; **bulvárski** -a -o pocesten; *fig.* plehek, plitev (~i tisk)

búmerang -a *m* [angl. *boomerang*, po besedi domačinov] pri avstralskih domačinih metalno orožje v obliki ukrivljenega krepelca, ki prileti nazaj, če ne zadene cilja

Búnd -a *m* [nem. *Bund* zveza] židovska malomeščanska stranka v Rusiji, Litvi in na Poljskem, razpadla po oktobrski revoluciji; **búndovec** -vca *m* član ali privrženec Bunda

búnda -e *ž* [iz madž.] dolg zimski kožuh, nosijo ga zlasti vojaki na straži

Bundesrat -a *m* /bun'desrat/ nem. zvezni svet

Bundestag -a *m* /bun'destag/ nem. zvezna skupščina

Bundeswehr -a *m* [/bun'desver/ nem. iz *Bund* zveza, *Wehr* bran; orožje] ime oboroženih sil Zvezne republike Nemcije, prim. Wehrmacht

búngalov -a *m* [angl. *bungalow* iz ind. *bangla* bengalski] v Vzhodni Indiji lahka pritlična, s slamo ali opeko krita hiša, obdana z verando, nav. za Evropejce

búnker -ja *m* [angl. *bunker*] 1. prostor za premog ipd. na ladji, 2. zaloga, skladišče česa, 3. skrivališče, 4. zaklonišče pred sovražnikom, 5. manjša obrambna utrdba

burán -a *m* [rus. iz tur.] silen vihar v ruskih in sibirskih stepah, navadno s snežnimi zameti

burbonízem -zma *m* [fr. *bourbonnisme*, po Bourbonih, fr. kraljevski rodbini] *fig.* reakcionarnost, skrajna konservativnost

bureau -ja *m* [fr.] gl. biro; **bureau de change** /büro' də šãž/ menjalnica, prim. cambio valute

búrek -a *m* [shr. iz tur. iz perz.] pita z mesom, sirom ipd. (kuh.)

burgúndec -dca *m* [po *Burgund*, nem. ime za fr. pokrajino Bourgogne] vrsta plemenitih vinskih trt in belih ali rdečih vin

burlák -a *m* [rus.] v carski Rusiji ladjar, težak, ki je pomagal na vrvi vleči ladjo po Volgi navzgor

burléska -e *ž* [fr. *burlesque* iz ital. *burla* šala] 1. komedija, ki skuša izvabiti smeh s smešnim prikazovanjem resnega ali resnim prikazovanjem smešnega; *fig.* norčija, 2. vrsta glasbenega dela; **burlésken** -kna -o ki se tiče burleske; burkast, šaljiv, norčav

búrnus -a *m* [ar. iz* gr.] volnen beduinski plašč s kapuco

búrš -a *m* [nem. *Bursche* deček; študent] 1. oficirski sluga, 2. študent, član nacionalistične organizacije nem. študentov (nem. *Burschenschaft*)

buržoá -ja *m* [fr. *bourgeois* iz *bourg* trg; mesto] pripadnik buržoazije; *fig.* meščan; **buržoázen** -zna -o ki se tiče buržoazije; meščanski; **buržoázna demokracíja** oblika buržoazne države, v kateri obstajajo formalna enakost državljanov pred zakonom in osnovne polit. svoboščine (po marksistični teoriji oblika razrednega gospostva buržoazije)

buržoazíja -e *ž* [fr. *bourgeoisie*] meščanski srednji stan, 1. prvotno ime za meščanstvo v nasprotju z vladajočo plastjo fevdalne družbe (plemstvom in duhovščino), 2. vladajoči razred v kapit. družbi, ki ima v rokah osnovna proizvajalna sredstva in polit. oblast

buržúj -a *m* [iz fr. *bourgeois*] zaničlj. meščan; malomeščan, »filister«; **buržújski** -a -o zaničlj. (malo)meščanski, buržoazni

business -a *m* /biz'nis/ angl. 1. poklic, opravilo, 2. kupčija, trgovski ali pridobitni posel sploh; **businessman** -a *m* /biz'nismən/ pridobitnik

busóla -e *ž* [ital. *bussola* iz lat. *buxis* škatlica] kompas

bústa -e *ž* [fr. *buste* poprsje] doprsje, doprsni kip (glava in zgornji del prsi)

bustrófedon -a *m* [gr. *boustrophedon* iz *bous* vol, *strephein* obrniti, tj. kot se obračajo voli pri oranju] pisanje izmenoma od leve proti desni in v drugi vrsti od desne proti levi (prvotno pri starih Grkih itd).

búšel -šla *m* [angl. *bushel*] angleška in ameriška žitna mera (36,35 l ali — v Ameriki — 35,24 l)

butadién -a *m* [buta(n) + di- + -en] vrsta ogljikovodikov za izdelovanje sintetičnega kavčuka

bután -a *m* [but- iz lat. *butyrum* maslo, + -an] ogljikov vodik iz nafte, obstoječ v dveh izomernih oblikah; uporabljajo ga kot gorilni plin

butéljka -e *ž* [fr. *bouteille*] ozka vinska steklenica, navadno 7 dl

butíl -a *m* [but(an) + -il] enovalentni radikal iz butana

butilén -a *m* [butil + -en] plinasti nenasičeni ogljikov vodik v svetilnem plinu

butirométer -tra *m* [lat. *butyrum* maslo, + -meter] priprava za merjenje količine tolšče v mleku

butterfly -ja *m* [/bʌ'təflai/ = angl. metulj] metuljček, slog šp. plavanja

búzdovan -a *m* [shr. iz tur.] težak bojni kij

bye-bye! /baibai'/ angl. na svidenje (šaljivo familiarno)

byronist -a *m* /bajroni'st/ pristaš byronizma; **byronizem** -zma *m* po angl. pesniku Byronu, 1788—1824, imenovano pesimistično naziranje, da zlu na svetu ni zdravila

byronovec -vca *m* /baj'ronovec/ gl. byronist

C

C 1. [lat. *Centum*] rimska številka 100, 2. [nlat. *carboneum*] znak za kem. prvino: ogljik, 3. kratica na toplomerih: Celzij

c kratica: cent, centim, centimo, centavo itd. (v raznih valutah)

Ca (kalcij) znak za kem. prvino

ca. lat. kratica: circa

cabaret -a *m* [fr.] gl. kabaret

cabinet noir /kabinɛ' noar'/ fr. »črna sobica« iz časov Ludvika XIV. in pozneje, v kateri so iz polit. razlogov na skrivaj odpirali pisma; *fig.* vsaka skrivna institucija za policijsko vohunjenje

cachucha -e *ž* /kaču'ča/ špan. 1. ognjevit španski ples v $^3/_4$ taktu s spremljavo kastanjet, 2. glasba za ta ples

cadillac -a *m* [/ka'dilak in kadijak'/ po A. Cadillacu, ust. avtomobilskih tovarn v Detroitu] znamka razkošnega osebnega avtomobila

café -ja *m* [/kafe'/ fr. iz ar. *qahwa* kava] 1. kava, 2. kavarna

cahier -a *m* [/kaje' -ja/ fr. iz nlat. *quaternum*] 1. zvezek, zapisnica, 2. spomenica s pritožbami, zahtevami ipd. (v Franciji pred revolucijo l. 1789)

ça ira /sa ira'/ fr. »šlo bo«, naslov in refren francoske revolucionarne pesmi iz leta 1790

cake-walk -a *m* /keik'uɔ:k/ angl. »kolačni ples«, 1. prvotno plesni korak črnskega izvira, pri katerem so izvajali pari čim-

bolj nenavadne gibe (kdor je zmagal, je dobil kolač), 2. na tej osnovi sloneč ples, 3. glasba za tak ples

cal /kal/ kratica za malo kalorijo (fiz.)

calando [/kalan′do/ ital. iz *calare* spuščati se, pojemati] *prisl.* pojemaje (glas.)

calcul -a *m* [/kalkül′/ fr. iz lat. *calculus* kamenček na računski deščici] račun; računanje, gl. kalkulirati

calendae [lat.] gl. kalende

call girl *neskl. ž* /kɔ:l gœ′l/ angl. (lahko) dekle, ponuda na (telefonski) poziv

calumniare audacter, semper aliquid haeret /kalumnia′re audak′ter sem′per a′likvid he′ret/ lat. le pogumno obrekuj, nekaj bo že obviselo

camarilla -e *ž* [špan.] gl. kamarila

cambio -ia *m* [/kam′bio/ ital. iz *cambiare* menjati] 1. menjava, menjavanje, 2. tečaj, 3. menica

cambio valute /kam′bio valu′te/ ital. menjalnica

camembert -a *m* /kamãbɛr′/ fr. vrsta mehkega sira, prepreženega z belo plesnijo

camera -e *ž* /ka′mera/ lat. 1. obok, 2. sobica, 3. zbornica (gl. kamera)

camera lucida /ka′mera lu′cida/ nlat. optična priprava, s katero projiciramo na papir ipd. obrise predmetov in jih nato prerišemo (iznašel Wollaston leta 1809)

camera obscura /ka′mera obsku′ra/ nlat. preprosta projekcijska priprava (temnica), kjer padajo svetlobni žarki skozi majhno konveksno lečo in dajejo na nasprotni strani obrnjeno sliko predmeta

camp -a *m* [/kæmp/ angl. iz lat. *campus* polje] tabor; vojaško taborišče; avtomobilski tabor

camp -a *m* [/kã/ fr. iz lat. *campus*] 1. tabor; vojaško taborišče (gl. champ), 2. stranka

camping -a *m* [angl.] gl. kamping

campo -a *m* [/kam′po/ ital. iz lat. *campus*] 1. polje, njiva; poljana, 2. tabor; vojaško taborišče, 3. *fig.* torišče, področje

campus /kam′pus/ lat. 1. polje, poljana, 2. taborišče; bojišče, 3. *fig.* torišče

Campus Martius /kam′pus mar′cius/ lat. Martovo polje, 1. bogu Martu posvečeno polje v starem Rimu, namenjeno za vojaške vaje, tekmovanja in zborovanja, 2. celotno zemljišče kakega vseučilišča (Anglija in zlasti ZDA)

canaille [/kanaj′/ fr. iz ital. *canaglia*] 1. sodrga, drhal, 2. ničvrednež, lopov (gl. kanalja)

canapé -ja *m* [fr.] gl. kanape

cand. [/kand./ kratica za lat. *candidatus*] kandidat (postavlja se z označbo fakultete k imenu študenta, ki se pripravlja na zadnji izpit, npr. J. Knez, cand. iur. — kandidat prava)

candela -e *ž* [/kande′la/ = lat. sveča] »sveča«, merska enota za svetilnost ($^1/_{60}$ svetilnosti, ki jo oddaja v pravokotni smeri na 1 cm² integralni radiator)

cañon -a *m* [špan.] gl. kanjon

Canossa -e *ž* /kano′sa/ ital. nekdanji grad blizu Parme v severni Italiji, kjer je nemški cesar Henrik IV. l. 1077 prosil za odpuščanje svojega polit. nasprotnika papeža Gregorja VII; *fig.* **iti v Canosso** skesati se, ponižati se, vdati se nasprotniku (zlasti v polit. bojih)

cantabile [/kanta′bile/ ital. iz *cantare* peti] *prisl.* peven, lahko tekoč (melodija ali skladba)

canticum -a *m, mn.* **cantica** -ic *s* /kan′tikum.../ lat. 1. spev, recitativ v strim. komediji, 2. religiozen spev ali hvalnica

canto -a *m* [ital.] gl. kanto

capite censi /ka′pite cen′zi/ lat. »šteti po glavah«, v starem Rimu plast neposedujočih državljanov

capitis deminutio /ka′pitis deminu′cio/ lat. »izguba pravic«, v starem Rimu izguba ali zmanjšanje državljanskih pravic zaradi določene kazni, npr. izgube svobode, življenja; *fig.* ponižanje

capo -ja *m* [ital.] gl. kapo

capriccio -cia *m* /kapri′čo -ča/ ital. 1. sitnost, muhavost, gl. kaprica, 2. umetniško delo — npr. slika, a zlasti skladba — prosto po obliki, s presenetljivo kompozicijo

capriccioso /kapričo′zo/ ital. *prisl.* muhasto, hudomušno (glas.)

captatio benevolentiae /kapta′cio benevolen′cie/ lat. »iskanje naklonjenosti«, prijem, s katerim si skuša govornik pridobiti poslušalce

caput mortuum [/ka′put mor′tuum/ = lat. mrtvaška glava] angleško rdečilo (železov oksid)

carboneum -a *m* [/karbo'neum/ nlat. iz lat. *carbo, carbonis* oglje] kem. prvina: ogljik; obstoji v vseh organskih spojinah

CARE [angl. *Cooperative for American Remittances to Europe* Združenje za ameriško pomoč Evropi] zveza dobrodelnih organizacij v ZDA, ki je po drugi svetovni vojni dajala pomoč opustošenim evropskim in drugim državam

cargo -a *m* [špan.] gl. kargo

Carinthia -e *ž* /karin'tia/ nlat. srednjeveško ime za Koroško

carissime [/kari'sime/ lat. presež. od *carus* drag] predragi, preljubi

carmagnole [fr.] gl. karmanjola

Carniola -e *ž* /karni'ola/ nlat. srednjeveško ime za Kranjsko

carpe diem /kar'pe di'em/ lat. »uživaj dan«, tj. izkoristi vsak trenutek in uživaj življenje, ker čas hiti (Horac)

carré *neskl. pridevn.* [/kare'/ fr. iz lat. *quadratum* četverokotnik] četverokoten; **carré** -ja *m samost.* četverokotnik, gl. kare

carte blanche /kart blãš/ fr. »bel list«, 1. podpisan list ali obrazec, ki ga lahko uporabnik izpolni po želji, 2. *fig.* pooblastilo, ki daje uporabniku proste roke; neomejeno pooblastilo

Casanova -a *in* -e *m* /kazano'va/ ital. pustolovec in pisatelj, velik ljubimec, 1725—1798; *fig.* **casanova** -a *in* -e *m* zapeljivec, ženskar

cash-and-carry /kæš'ənd-kæ'ri/ angl. 'plačaj in odpelji (klavzula v medn. trgovini)

cash before delivery /kæš' bifɔ:' dili'vəri/ angl. plačljivo pred dobavo blaga (v medn. trgovini)

cash on delivery /kæš'on dili'vəri/ angl. plačljivo ob dobavi blaga (v medn. trgovini)

cassa /ka'sa/ ital. zaboj; skrinja; blagajna (gl. kasa)

castis omnia casta /kas'tis om'nia kas'ta/ lat. čistim je vse čisto

casus -a *m* /ka'zus/ lat. 1. naključje, primer; dogodek, 2. pravni primer (pr.), 3. sklon (slovn.)

casus belli /ka'zus be'li/ lat. dogodek, ki sproži vojno ali formalni povod (ali pretveza) za vojno napoved

casus foederis /ka'zus fö'deris/ lat. primer, v katerem mora pogodbenik izpolniti določene obveznosti, predvidene v pogodbi, npr. med državama

catch as (catch) can /kæč'əz kæč' kæn'/ angl. »primi, kot pač moreš«, vrsta stila v rokoborbi, pri katerem je dovoljeno vse

catchup -a *m* [/ke'čəp/ angl. iz malaj.] vrsta pikantne omake k mesnim jedem

caudillo -a *m* /kaudi'ljo/ špan. »voditelj«, naslov, ki si ga je dal špan. diktator general Franco

causa /kau'za/ lat. 1. vzrok, 2. povod, 3. pravni primer

causa belli /kau'za be'li/ lat. vzrok vojne

causa civilis /kau'za civi'lis/ lat. državnopravna zadeva

causa efficiens /kau'za efi'ciens/ lat. delujoči vzrok (fil.)

causa essendi /kau'za esen'di/ lat. vzrok bivanja (fil.)

causa finalis /kau'za fina'lis/ lat. končni vzrok, smoter (fil.)

causa sufficiens /kau'za sufi'ciens/ lat. zadostni vzrok (fil.)

cause célèbre /koz selɛ'brə/ fr. znamenit pravni primer

causerie /kozri'/ fr. 1. prijetno pomenkovanje, kramljanje, gl. kozer, 2. duhovit članek v takem slogu

cave /ka've/ lat. pazi! pozor!

cave canem /ka've ka'nem/ lat. »pazi, pes!«, napis ob vhodu v starorimske hiše

caveant consules /ka'veant kon'zules/ lat. »naj konzula pazita«, tj. naj poklicani pazijo (da javnost ne bo trpela škode), gl. videant consules...

CBD angl. kratica: cash before delivery

CC [fr. *corps consulaire*] konzularni zbor

c/c [lat. *cento per cento*] sto odstotkov (100%)

c. c. ital. kratica: conto corrente

cca lat. kratica: circa (= ca.)

CD [fr. *corps diplomatique*] »diplomatski zbor«, kratica na avtomobilih dipl. predstavnikov

Cd (kadmij) znak za kem. prvino

cd lat. kratica: candela

Ce (cerij) znak za kem. prvino

CECA [fr. kratica: *Communauté européenne du charbon et d'acier*] Evropska skupnost za premog in jeklo

céce *neskl. ž ali* muha **céce** [po besedi črncev Bantu] vrsta afriške muhe — nlat. *glossina morsitans* — ki prenaša hude kužne bolezni (sorodna vrsta prenaša spalno bolezen)

cedènt -énta *m* [iz lat. *cedere* odstopiti; umakniti se] prepustnik, odstopnik, kdor komu kaj odstopi ali prepusti (pravice, terjatve ipd., gl. cesija)

cédille -la *m* [fr.] gl. sedij

cedírati -am [lat. *cedere*] odstopiti, prepustiti, predati komu kaj

cédra -e *ž* [lat. *cedrus* iz gr. *kedros*] vrsta zimzelenih dreves, ki dajejo cenjen les z značilnim vonjem (libanonska ~)

céfalo- [iz gr.] gl. kefalo-

cefír -a *m* [iz gr.] gl. zefir

céh -a *m* [iz nem. *Zeche*] srednjeveška stanovska organizacija rokodelcev iste stroke (za medsebojno pomoč ipd.); **céhovski** -a -o ki se tiče ceha; rokodelski; *fig.* ozkosrčen, ozkih, omejenih koristi; vase zaprt; **céhovstvo** -a *s* 1. sistem cehov; rokodelski način proizvodnje, 2. *fig.* ozkost, zaprtost vase

cékas -a *m* [nem. trg. skovanka] ime za posebne zlitine za električne grelnike, zlasti za izdelavo posebne žice cekas (v tej zvezi *neskl.*)

céla -e *ž* [lat. *cella*] stanica; sobica

celebrácija -e *ž* [lat. *celebratio* iz *celeber* slaven, svečan] slovesno opravljanje obreda, npr. maše (liturg.)

celebránt -a *m* [iz lat. *celebrans*] kdor celebrira; **celebrírati** -am slovesno opravljati kak obred

celebritéta -e *ž* [iz lat. *celebritas*] 1. znamenitost, 2. znamenito ime; slavna, znamenita osebnost

celestín -a *m* [lat. *caelestis* nebeški, po njegovi barvi, + -in] napol prozoren mineral, navadno bele ali sinje barve (stroncijev sulfat)

celestít -a *m* [iz lat.] gl. celestin

celibát -a *m* [lat. *caelibatus* iz *caelebs* samec] 1. samski stan, zlasti duhovnikov, 2. prepoved ženitve za katol. duhovnike (v pravoslavju velja le za menihe in višjo duhovščino); **celibatêr** -ja *m* samec, neoženjen moški

célica -e *ž* [iz lat. *cella*] 1. majhna soba (v samostanu, zaporu ipd.), 2. stanica v živem organizmu (biol.), 3. stanica v satovju (pri čebelah, osah...), 4. najnižja, osnovna organizacijska enota v nekaterih strankah, npr. v komunistični partiji

celofán -a *m* [cel(uloza) + -fan] prozoren in nepremočljiv papir iz celuloze, npr. za zavezovanje kozarcev

celuláren -rna -o [gl. celica] celičen, staničen

celuláza -e *ž* [celul(oza) + -aza] vrsta fermenta, ki razkraja celulozo

celulóid -a *m* [celul(oza) + -oid] umetna roževina, prožna, vnetljiva snov iz nitroceluloze; za izdelavo filmov, glavnikov...

celulóza -e *ž* [fr. *cellulose* iz lat. *cellula* celica] staničnina, celičnina, glavna sestavina lesa in rastlinskih vlaken; največ za izdelavo papirja, umetnih vlaken, razstreliv...

cembalo -a *m* [ital.] gl. clavicembalo

cemènt -énta *m* [iz lat. *caementum* lomljeni, surovi kamen] 1. žgan in zmlet glinast lapor ali boksit ipd., ki ga mešajo s peskom in vodo ter uporabljajo za zidavo, 2. kostno tkivo, ki obdaja zobno korenino; **cemênten** -tna -o iz cementa, ki se tiče cementa

cementírati -am [gl. cement] uporabljati cementno zmes, zali(va)ti, ometati ipd. s cementom; betonirati; *fig.* utrjevati

cementít -a *m* [cement + -it] zelo trda spojina železa in ogljika (železov karbid)

cenobít -a *m* [nlat. *coenobita* iz gr. *koinos* skupen, *bios* življenje] (samostanski) menih; puščavnik

cènt, cénta *m* [lat. *centum* sto] 1. stot, utežna mera (stari stot = 100 funtov = 56 kg; novi stot = 100 kg, prim. kvintal), 2. stotinka amer. dolarja in hol. goldinarja

centáver -vra *m* [lat. *centaurus* iz gr. *kentauros*] v stgr. mit. konj s človeškim oprsjem in človeško glavo, pol konj, pol človek; *fig.* vnet jahač; **Centáver** -vra *m* neko južno ozvezdje (astr.)

centavo -a *m* /senta'vo/ portug. 1. portug. in brazilski novec, stotinka eskuda, 2. južnoameriški novec, stotinka denarnih enot mnogih južnoamer. držav

centenárij -a *m* [lat. *centenarius* iz sto sestoječ] 1. stoletnica, 2. proslava stoletnice

centénij -a *m* [lat. *centennium*] stoletje

cénter -tra *m* [lat. *centrum* središče, iz gr. *kentron*] 1. sredina (~ mesta), 2. osredje, središče česa (upravni, znanstveni, industrijski ~), 3. žarišče; težišče (fiz.), 4. stranka ali stranke med levico in desnico, gl. centrum, 5. srednji napadalec (šp.)

centézim -a *m* [ital. *centesimo* iz *cento* sto] stotinka ital. lire

centezimálen -lna -o [lat. *centesimus* stoti] na sto delov razdeljen; stodelen; **centezimálna tehtnica** tehtnica, s katero tehtajo bremena, ki so stokrat težja od uteži

cénti- [lat. *centum* sto] predpona v sestavljenkah, npr. centigram

centifólija -e *ž* [centi- + lat. *folium* list] stolistnica, stolista vrtnica (bot.)

centigrám -a *m* [centi- + -gram] merska enota za težo (maso), stotinka grama

centilíter -tra *m* [centi- + -liter] stotinka litra

centím -a *m* [fr. *centime* iz *cent* sto] stotinka franka

centiméter -tra *m* [centi- + -meter] stotinka metra

centímo -a *m* [špan. *centimo*] stotinka špan. pesete

cent-jours /sã žur/ fr. »sto dni«, zadnja doba vladanja Napoleona I. po vrnitvi z Elbe (od 20. marca do 28. junija 1815)

centrála -e *ž* [iz lat. *centrum* središče] 1. središče, osrednja, vodilna oblast, 2. osrednji zavod (v naspr. s podružnico), 3. glavni urad ali sedež česa, 4. razni obrati, kjer se pridobiva določena energija (hidro~, elektro~) ali so osredotočene kake naprave ipd.; **centrálen** -lna -o osreden, središčen, glaven, vodilen; **centrálne sile** v prvi svetovni vojni ime za zvezo med Nemčijo in Avstro-Ogrsko (včasih vštevši zavezniško Turčijo in Bolgarijo); **centrálni komité** osrednji odbor, najvišji, vodilni organ v nekaterih polit. organizacijah, npr. v Zvezi komunistov

centralíst -a *m* [fr. *centraliste* iz lat.] 1. privrženec centralizma, 2. privrženec centralizacije; **centralístičen** -čna -o sloneč na centralizmu

centralizácija -e *ž* [fr. *centralisation* iz lat.] osredinjenje, strnitev uprave, vodstva ali funkcij v enem središču; podreditev bolj ali manj samostojnih organov enemu središču; **centralizácija kapitála** osredotočenje že nastalih kapitalov, tj. preobrazba mnogih, manjših kapitalov v nekaj velikih kapitalov (ekon.); **centralizírati** -am osrediniti, zbrati v enem središču ali v enih rokah, izvesti centralizacijo; zbrati (~ čete)

centralízem -zma *m* [fr. *centralisme* iz lat.] v širšem pomenu sistem — npr. uprave — kjer so posamezni organi podrejeni središču in delujejo po smernicah iz središča; polit. sistem, kjer ima vrhovno oblast osrednja vlada (naspr. federalizem)

céntričen -čna -o [gl. center] ki se tiče centra, središčen

centrifúga -e *ž* [fr. *centrifuge* iz lat. *centrum* središče, *fugere* bežati od...] priprava za izločitev trdnih primesi iz tekočin (ali snovi z različno specifično težo) s pomočjo sredobežnosti — največ v zdravilstvu in tehniki; v vsakdanji rabi zlasti ožemalnik za perilo

centrifugálen -lna -o [nlat. *centrifugus*, gl. centrifuga; izraz je skoval Newton] od središča bežeč, odsreden, sredobežen, povzročajoč gibanje proč od središča; **centrifugálnost** -i *ž* v fiz. sredobežnost, sila, ki vleče vrteče se telo od središča vrtenja, naspr. centripetalnost

centrifugírati -am [gl. centrifuga] delati s centrifugo (~ perilo)

centripetálen -lna -o [nlat. *centripetus* iz lat. *centrum* središče, *petere* težiti za čim; izraz je skoval Newton] k središču težeč, sredotežen, dosreden, protisreden; usmerjen k središču; **centripetálnost** -i *ž* v fiz. sredotežnost, sila, ki vleče vrteče se telo k središču vrtenja

centríran -a -o [gl. center] v središču, usrediščen, usredinjen, postavljen ipd. v središče; podan v sredino (šp.); **centrírati** -am usréditi, usrediščiti, poiskati središče ali nastaviti, postaviti v središče; podati žogo v sredino (šp.); **centríren** -rna -o sredilen, za nastavitev v središče (~i obroč)

centrízem -zma *m* [nem. *Zentrismus* iz lat.] smer v medn. socialističnem gibanju med prvo svetovno vojno in po njej, ki je skušala ubrati »srednjo« pot med opor-

tunizmom in boljševizmom (njen ideolog K. Kautsky)

centrosfêra -e *ž* [lat. *centrum* središče, + sfera] 1. osrednje jedro zemeljske oble (geol.), 2. protoplazma, ki obdaja centrosome (biol.)

centrosóm -a *m* [lat. *centrum* središče, + -som] osrednje telesce, v stanici telesce, ki ima osrednjo vlogo pri njeni delitvi (biol.)

céntrum -a *m* [lat. *centrum* središče] 1. sredina, središče, gl. center, 2. v meščanskih parlamentih stranka, stranke ali polit. skupine med levico in desnico (katoliški ~ v Nemčiji od 1870 do 1933)

centrumáš -a *m* [gl. center] pristaš centruma, sredinec (navadno *pejor.*); **centrumáški** -a -o sredinski

centrum gravitatis /cen′trum gravita′tis/ lat. v fiz. središče (težnosti)

centumvír -a *m* [lat. iz *centum* sto, *vir* mož] član centumvirata; **centumvirát** -a *m* 1. strim. sodišče za civilne zadeve, sestavljeno iz 105 mož (po trije na vsako od 35 plemen), 2. čast in funkcija centumvirov

centúrij -a *ali* **centúrion** -a *m* [lat. *centurio*] v strim. vojski stotnik, poveljnik centurije; **centúrija** -e *ž* 1. strim. stotnija (60 stotnij je sestavljalo legijo), 2. volilna skupina, po katerih so glasovali na zborovanjih v starem Rimu; **centúrionski** -a -o stotniški

cénzor -ja *m* [lat. *censor* iz *censere* ceniti, šteti] ocenjevalec, presojevalec, 1. v starem Rimu eden od dveh uradnikov, ki sta nadzorovala izvajanje cenzusa in skrbela tudi za nravno in polit. neoporečnost državljanov, 2. danes uradnik ali drž. organ za opravljanje cenzure

cenzúra -e *ž* [lat. *censura* ocena, presoja] 1. služba strim. cenzorja, 2. danes uradno pregledovanje knjig, revij ali časopisov pred natiskom ali objavo (tudi pisem, filmov ali gledaliških predstav), 3. urad, ki opravlja to delo; **cenzúren** -rna -o ki se tiče cenzure

cenzurírati -am [gl. cenzura] opravljati ali opraviti cenzuro

cénzus -a *m* [lat. *census*] 1. v starem Rimu periodičen popis in ocenitev premoženja zaradi odmere davka, 2. periodičen popis prebivalstva, industrije itd. v Angliji in ZDA, 3. v nekaterih državah predpisani pogoji, ki jim morajo zadostiti državljani, da si pridobe kake pravice, npr. volilno

cépelin -a *m* [nem. *Zeppelin*, po nem. iznajditelju F. Zeppelinu, 1838—1917] vodljiv zrakoplov v obliki cigare

ceráda -e *ž* [ital. *cerata* iz *cera* vosek] nepremočljiva povoščena plahta (za pokrivanje tovorov)

Cêrber(us) -ra *m* [lat. *Cerberus* iz gr. *Kerberos*] v stgr. mit. troglavi pes, vratar pri vhodu v podzemlje, ki pušča umrle vanj, a jih ne pusti ven; *fig.* **cêrber** -ja *m* strog varuh; surov, neotesan vratar

cercle -la *m* [/sɛr′klə/ fr. iz lat. *circulus*] družabni krožek, ožja družba; sestanek

cercle vicieux /sɛr′klə visjö′/ fr. začarani krog, gl. circulus vitiosus

cereálije -ij *ž mn.* [lat. *Cerealia*] pri starih Rimljanih prazniki od 9.—18. aprila, posvečeni Cereri; *fig.* »darovi Cerere«, tj. žita (pšenica, rž, oves...)

cerebrálen -lna -o [lat. *cerebrum* možgani] velikomožganski (anat.)

cerebrospinálen -lna -o [lat. *cerebrum* možgani, *spina* hrbtenica] ki se tiče možgan in hrbtnega mozga (anat.)

cérebrum -a *m* [lat. *cerebrum*] veliki možgani (anat.)

ceremoniál -a *m* [nlat. *caerimoniale* iz lat. *caerimonia* obred] 1. obredje, tj. celotnost kakih obredov (dvorni ~), 2. obrednik, pravila ali predpisi za opravljanje obredov; **ceremoniálen** -lna -o 1. obreden, ki se tiče ceremonij, 2. ceremonijozen

ceremoniár -ja *m* [gl. ceremonija] obrednik, kdor vodi obrede ali skrbi zanje

ceremónija -e *ž* [lat. *caerimonia*] slavnosten, največkrat verski obred po predpisanih pravilih; *fig.* izbrana, napihnjena vljudnost; vnanja formalnost

ceremoniózen -zna -o [fr. *cérémonieux*] ki se opravlja po ceremonijah; *fig.* slavnosten; pretirano, napihnjeno vljuden

Cêres -ere *ali* **Cêrera** -e *ž* [lat. *Ceres* iz* *creare* ustvariti] 1. v strim. mit. boginja poljedelstva, hči Saturna in Ree (pri Grkih Demetra), 2. ime majhnega planeta, ki so ga odkrili l. 1801 (astr.)

cerezín -a *m* [iz gr. *keros* vosek, + -in] vosku podobna snov iz očiščenega zemeljskega voska

cêrij -a *m* [nlat. *cerium*, po planetu Cereri, ki so ga odkrili skoraj hkrati s cerijem] kem. prvina, redka kovina, obstoji le v spojinah

cerít -a *m* [cer(ij) + -it] zlitina redkih kovin: cerija, lantana itd.

cerníranje -a *s* [fr. *cerner* obkrožiti] zajetje, obkolitev (mesta, trdnjave); **cernírati** -am zajeti, obkoliti, obkrožiti kaj

ceroplástika -e *ž* [lat. *cera* vosek, + plastika] upodabljanje (umetniških) predmetov v vosku

certificírati -am [lat. *certus* gotov, *facere* narediti] potrditi, overiti kaj; **certifikácija** -e *ž* potrditev, overitev

certifikát -a *m* [nlat. *certificatum*] 1. izkaz, potrdilo; pismeno spričevalo, 2. vrsta državnih obveznic v ZDA

cerúmen -a *m* [iz lat. *cera aurium*] ušesno maslo

ceruzít -a *m* [lat. *cerussa* svinčena belina, + -it] beli svinčenec, svinčeva ruda (svinčev karbonat)

cérviks -a *m* [lat. *cervix* vrat] v anat. vrat, npr. maternice

cesíja -e *ž* [lat. *cessio* iz *cedere* odstopiti] 1. odstop, predaja, tj. prepustitev pravic ali predmetov drugi osebi, 2. odstopnica, odstopna listina (pr.); **cesíjski** -a -o odstopni, ki se tiče cesije; **cesíjska listina** odstopnica

cesionár -ja *m* [gl. cesija] prevzemnik, kdor kaj prevzame, gl. cedent

c'est-à-dire /sɛtadir'/ fr. to je, se pravi, to pomeni, namreč...

c'est égal /sɛtɛgal'/ fr. (to je) vseeno

c'est la guerre /sɛlagɛr'/ fr. vojna je, tako je pač v vojni

c'est le ton qui fait la musique /sɛlətõ' ki fɛ' la müzik'/ fr. »ton dela glasbo«, tj. odvisno je od tega, kako se kaj pove

ceteris paribus /ce'teris pa'ribus/ lat. v sicer enakih okoliščinah

ceterum censeo... /ce'terum cen'zeo.../ lat. »sicer pa mislim...«; strim. senator Katon starejši, 234—149, hud sovražnik Kartagine, je vsak govor v senatu končal z besedami: ceterum censeo Carthaginem esse delendam — sicer pa mislim, da je treba Kartagino razdejati (uporablja se kot poudarek sklepne misli)

Cézar -ja *m* [lat. *Caesar*] strim. vojskovodja in diktator (102 ali 100—44 pr. n. š.); *fig.* **cézar** -ja *m* naslov rimskih cesarjev od Avgusta dalje; *fig.* samodržec, despot; vladar sploh

cezarízem -zma *m* [Cezar + -izem] Cezarjev način vladanja; *fig.* samodrštvo, absolutna oblast, ki se skriva za ustavno ali demokratično krinko

cezaropapízem -zma *m* [Cezar(o) + papizem] združitev najvišje državne in cerkvene oblasti v rokah vladarja, npr. v predrevolucijski Rusiji

cézij -a *m* [lat. *caesius* sinji, v spektru kaže sinje tone] kem. prvina, redka, zelo mehka kovina, sorodna kaliju in natriju

cezúra -e *ž* [lat. *caesura* iz *caedere* rezati] v metr. zareza, tj. premolk, ki ga napravimo sredi stopice, npr.: Pesem je kakor podoba: le-ta ti ugaja od blizu...

cf. *ali* **cfr.** lat. kratica: confer

cg kratica: centigram

CH nlat. kratica: Confoederatio Helvetica (= Švicarska zveza)

cha-cha (cha) [iz špan.] gl. ča-ča (ča)

chacun à son goût /šakẽ' a sõ gu'/ fr. vsak po svojem okusu, okusi so različni

chagrin -a *m* [fr.] gl. šagren

chaise longue /šɛz lõg/ fr. počivalnik, blazinjak z enim naslonom

chambre [/šãbrə/ fr. iz lat. *camera*] soba; zbornica

chambre de commerce /šãbrə də kəmɛrs'/ fr. trgovinska zbornica

chambre des députés /šãbrə de depüte'/ fr. narodna skupščina; francoska poslanska zbornica

chambre garnie /šãbrə garni'/ fr. opremljena soba

chambre séparée /šãbrə separe'/ fr. posebna soba, ločen, oddeljen prostor za izbrano družbo (v gostilnah, hotelih)

chamois [/šamoa'/ fr. iz nlat. *camox*] 1. *samost. neskl. m* divja koza, gams, 2. irhovina (vrsta usnja), 3. sivo rjava barva, 4. *pridevn.* sivo rjav (kot gams)

champ [/šã/ fr. iz lat. *campus* polje] polje, njiva; poljana

Champ-de-Mars /šã də mars/ fr. Martovo polje na levi strani Seine v Parizu, namenjeno za vojaške parade, slavnosti ipd.
champion -a *m* [fr.] gl. šampion
Champs-Élysées /šãzelizé/ fr. Elizejske poljane, tj. park in ulica z Elizejsko palačo, sedežem predsednika fr. republike
chancellor -ja *m* [/čan'sələ/ angl. iz lat. *cancellarius*] kancler
Chancellor of the Exchequer /čan'sələ ɔv tȏ iksče'kə/ angl. finančni minister v angl. vladi
chanson -a *m* [/šãsõ'/ fr. iz *chanter* peti] pesem ali popevka, gl. šansona
chansonnette /šãsɔnɛt'/ fr. »pesmica«, šaljiva ali lahkotna popevka, gl. šansoneta
charge [fr.] gl. šarža
chargé d'affaires /šarže' dafɛr'/ fr. odpravnik poslov, tj. diplomat, ki predstavlja svojo vlado, če ni pooblaščenega poslanika ali ministra
charivari *neskl. m* [/šarivari' in šariva'ri/ fr., nastalo po sličnoglasju] mačja godba; *fig.* razgrajanje
charleston -a *m* [/ča:'lztən/ angl. po mestu v Južni Karolini] 1. ameriški družabni ples črnskega izvira, podoben fokstrotu (v modi okrog l. 1920), 2. glasba za ta ples
charme [fr.] gl. šarm
charta -e *ž* [/kar'ta/ lat. iz gr. *chartes* list, papir] 1. papirusov list, papir; spis, 2. ustanovna listina, s katero so srednjeveški vladarji ipd. podeljevali pravice ali svoboščine (Magna ~)
charte [/šart/ fr. iz lat. *charta*] 1. dovolilni list, patent, 2. (ustanovna) listina; *fig.* **Charte** ustava
charter -ja *m* [/ča:'tə, pri nas čarter/ angl. iz lat. *charta*] 1. (ustanovna) listina, 2. posebna pravica, 3. tovorna pogodba v pomorskem pravu; **charterski -a -o** najemen
chartist -a *m* [/čarti'st/ angl. iz *charter* listina] pristaš chartizma; **chartizem -zma** *m* /čarti'zem/ revolucionarno gibanje angleških delavcev za izbojevanje demokratičnih svoboščin, prvo množično, politično oblikovano proletarsko gibanje (od 1838—1848, dobilo ime po »people's charter«, tj. listini s temeljnimi političnimi zahtevami, ki so jo delavci l. 1839 poslali parlamentu)
chartreuse [/šartröz'/ fr. po kartuzijanskem samostanu Grande-Chartreuse v fr. Alpah] vrsta znamenitega likerja, ki ga izdelujejo kartuzijanci
Chat noir /ša noar'/ fr. »Črni maček«, ime kabareta na Montmartru v Parizu; **chat noir** vrsta znanega parfuma
chaussée [/šose'/ fr. iz lat. *via calceata** tlakovana cesta] velika, navadno tlakovana cesta
chef-d'oeuvre /šɛdœ'vrə/ fr. mojstrovina
cher *m*, **chère** *ž* [/šɛr/ fr. iz lat. *carus*] drag(a), ljub(a)
cherchez la femme /šɛrše' la fam'/ fr. »iščite žensko«, tj. kadar se kaj pripeti, ima najbrž ženska prste vmes (A. Dumas st.)
chéri /šeri'/ fr. *neskl. pridevn.* dragi, ljubljeni; *samost.* ljubček, prim. cher
cherry brandy [/če'ri bræn'di/ angl. iz *cherry* češnja, *brandy* žganje] češnjevec ali višnjevec, vrsta žganja
chesterfield -a *m* [/čes'təfild/ angl. po lordu Chesterfieldu] vrsta elegantne moške suknje
cheviot -a *m* [fr.] gl. ševiot
chevrolet -a *m* [fr.] gl. ševrolet
chianti -ja *m* /kjan'ti/ ital. vrsta rdečega vina iz kraja Chianti v Toskani
chiaroscuro -a *m* /kjarosku'ro/ ital. »somrak«, »polmrak«, gl. clair-obscur
chic *neskl.* [/šik/ fr. iz* nem. *schick* čeden, ličen] 1. *pridevn.* ličen, čeden; okusno, moderno oblečen, »eleganten«, 2. *samost.* ličnost; dober okus, čut (v oblačenju, vedenju ipd.); nošnja po modi
chi va piano va sano /ki va pja'no va sa'no/ ital. kdor hodi počasi, hodi varno
choc [fr.] gl. šok
chouani -ov *m mn.* [/šua'ni/ fr. po Chouanu, vzdevku enega prvih voditeljev teh vstaj] 1. v dobi velike fr. revolucije kmetje v Bretanji, Normandiji itd., ki so se udeleževali protirevolucionarnih vstaj v prid Burboncem, 2. kraljevi privrženci sploh
chronique scandaleuse /krɔnik' skãdalöz'/ fr. »kronika škandalov«, (pretirane) zgodbe o kakih dogodkih, največkrat škandalih kakega časa (po naslovu nekega spisa o Ludviku XI.)

CIA [angl. *Central Intelligence Agency*] državna obveščevalna služba v ZDA
cián -a *m* [iz gr. *kyanos* sinji] 1. v kem. brezbarven, vnetljiv plin, strupena spojina ogljika in dušika, C_2N_2, 2. enovalentni radikal CN
cianamíd -a *m* [cian + amid] v kem. amid cianove kisline
cianát -a *m* [cian + -at] v kem. sol cianove kisline
cianíd -a *m, nav. v mn.* **cianídi** -ov [cian + -id] v kem. sol cianovodikove kisline (vsi cianidi so zelo strupeni)
cianizácija -e *ž* [gl. cian] uničevanje mrčesa — stenic, ščurkov ipd. — s cianovim vodikom; **cianizírati** -am opraviti cianizacijo
ciankálij -a *m* [cian + kalij] v kem. kalijev cianid, zelo hud strup
cianogén -a *m* [cian(o) + -gen] cian
cianótičen -čna -o [iz nlat. *cyanosis* iz gr.] bolan za cianozo; modrikav, višnjev; **cianóza** -e *ž* modrikavost, posinjelost kože zaradi slabe oksidacije ali cirkulacije krvi v pljučih (med.)
ciao! /ča'u/ ital. na svidenje! (familiarno)
cibéba -e *ž* [nem. *Zibebe* iz ital. *zibibbo* iz ar.] debela rozina
cibétka -e *ž* [ital. *zibetto* iz ar.] majhna, kuni podobna krvoločna zver, izloča vonjavi cibet (več vrst)
cibi condimentum fames est /ci'bi kondimen'tum fa'mes est/ lat. glad je najboljša začimba (= glad je najboljši kuhar)
cibórij -a *m* [lat. *ciborium* kupa] kelih za posvečene hostije (liturg.)
CIC angl. kratica: *Counter Intelligence Corps* (vojaška kontrašpijonaža v ZDA)
cíc -a *m* [nem. *Zitz*] gladka, potiskana bombažna tkanina v platneni vezavi
cícero -a *m* [po tipu črk, s katerimi so l. 1467 natisnili Ciceronova Pisma] tiskarska mera in velikostna stopnja črk
cicerone -na *m* [/čičero'ne/ ital. po velikem rim. govorniku Ciceronu, 106—43 pr. n. š.] vodnik za tujce, zlasti v ital. mestih, ki kaže in razlaga znamenitosti; beseda meri na njihovo zgovornost
cicerónščina -e *ž* [po velikem rim. govorniku Ciceronu] uglajen, izbrušen jezik
cicisbeo -ea *m* /čičisbe'o/ ital. domači prijatelj poročene dame; *fig.* ljubček; ženskar
CICR [fr. *Comité International de la Croix-Rouge*] Mednarodni odbor Rdečega križa (s sedežem v Ženevi)
-cid -a *m* [iz lat. *-cida* iz *caedere* ubiti] v sestavljenkah, npr. insekticid
cidevant [/sidəvã'/ fr. iz *ci-devant* prej] »prejšnji«, vzdevek za plemiče v Franciji med revolucijo
Cie [fr. *compagnie*] gl. Comp.
C.I.F. [angl. okr. za *cost, insurance, freight*] trgovska kratica, ki pove, da so v prodajno ceno všteti prevoz, zavarovalnina in tovornina
cífra -e *ž* [nem. *Ziffer* iz ar.] številka
cigára -e *ž* [prek nem. iz fr. *cigare* iz špan.] »smotka«, majhen zvitek tobakovih listov, namenjen za kajenje
cigaréta -e *ž* [prek nem. iz fr. dimin. *cigarette* iz špan.] »svaljčica«, majhen papirnat tulec, napolnjen z drobno narezanim tobakom
cígo- [iz gr.] v sestavljenkah, gl. zigo-
cikáda -e *ž* [lat. *cicada*] skržat, murnu podobna žuželka (zool.)
cikcák [nem. *zickzack* križem] *prisl.* križem (kražem), sem in tja; *pridevn.* vijugast, v vijugasti črti
cíkel -kla *m* [lat. *cyclus* iz gr. *kyklos* krog] krog; kolo; venec; vrsta, gl. ciklus
cikláma -e *ž ali* **ciklámen** -mna *m* [lat. *cyclaminos* iz gr.] korček, kokorek, dehteča cvetlica, nekatere vrste goje v lončkih
cíkličen -čna -o [lat. *cyclicus*] 1. krožen, v krogu se razvijajoč, v zvezi s ciklom ali ciklusom, 2. periodičen
cíklo- [iz lat. *cyclus* krog, iz gr. *kyklos*] v sestavljenkah, npr. ciklotron
cikloída -e *ž* [iz gr. *kykloeides* okrogel] vrsta krivulje (mat.)
ciklométer -tra *m* [ciklo- + -meter] potomer pri motornih vozilih (zastarelo)
ciklón -a *m* [iz gr. *kyklon* vrteč se v krogu] 1. tropski vihar vrtinčaste oblike, zlasti na Indijskem oceanu, 2. področje nizkega zračnega tlaka, kjer gredo zračni tokovi — na severni polobli — k središču v smeri, nasprotni kazalcu na uri (meteorol.)
ciklón -a *m* [tovarn. ime] mešanica cianovega vodika in klora za uničevanje mrčesa in razkuževanje

ciklonizácija -e *ž* [gl. ciklon] uničevanje mrčesa ali razkuževanje s ciklonom; **ciklonizírati** -am izvesti ciklonizacijo

Ciklóp -a *m* [lat. *Cyclops* iz gr. *Kyklops*] v stgr. mit. pripadnik plemena enookih velikanov (o Ciklopih pripoveduje Homer v Odiseji, Heziod itd., poznejše bajke pravijo, da so Zevsu kovali bliske); *fig.* **ciklóp** -a *m* 1. velikan sploh, 2. vrsta rakov z enim očesom (zool.); **ciklópski** -a -o velikanski, orjaški; **ciklópsko zidovje** prastaro zidovje iz velikanskih kamnitnih klad v Italiji in Grčiji, zlasti v Mikenah (po Strabonovem mnenju so ga sezidali Ciklopi)

ciklopedíja -e *ž* [ciklo- + gr. *paideia* znanje] znanstveno delo, ki daje pregled znanja na vseh ali nekaterih področjih, gl. enciklopedija

ciklostíl -a *m* [ciklo- + lat. *stilus* pisalo] priprava za razmnoževanje spisov, okrožnic ipd.; **ciklostírati** -am razmnožiti s ciklostilom

ciklotímen -mna -o [ciklo- + -timen iz gr. *thymos* duševnost] po Kretschmerju tip človeka, ki je zdaj pretirano vesel, zdaj pretirano potrt; **ciklotimíja** -e *ž* bolezensko stanje s temi simptomi

ciklotrón -a *m* [ciklo- + (elek)tron] v fiz. elektromagnetski pospeševalnik za razbijanje atomskih jeder (s tem, da se atomskim delcem podeli velika kinetična energija)

cíklus -a *m* [lat. *cyclus* iz gr. *kyklos* krog, kolo] 1. vrsta, venec (~ predavanj, koncertov), 2. venec, zbirka epskih del, ki jih vežejo v celoto osebe ali okolje, v katerem se razvija dejanje, 3. sklenjena vrsta ali skupina pojavov, ki se ponavljajo v določenem zaporedju (sončni ~), ali procesov, ki opravijo v kakem času sklenjen tok razvoja (industrijski ~); tako obdobje, 4. skupina medsebojno povezanih znanstvenih disciplin

cikórija -e *ž* [lat. *cichorium*] 1. potrošnik (bot.), 2. kavin nadomestek iz praženih korenin te rastline

cikúta -e *ž* [lat. *cicuta*] trobelika, vrsta strupene rastline

cílija -e *ž* [lat. *cilium* veka] 1. vejica na trepalnicah, 2. lasek, resica (pri celicah, bakterijah ipd.), 3. biček, migetalka

cilínder -dra *m* [lat. *cylindrus* iz gr. *kylindros* iz *kylindein* valjati] 1. valj, geometrično telo, ki nastane, če zasučemo pravokotnik okrog ene njegovih stranic (mat.), 2. valjasta posoda, 3. batnik pri parnem stroju ali motorju (tehn.), 4. stekleni valj pri petrolejki, 5. trd, visok moški klobuk za slavnostne priložnosti, 6. vrsta kotvic pri urah; **cilíndričen** -čna -o valjast

cimáza -e *ž* [iz gr.] gl. zimaza

címbal -a *m* [ital. *cembalo* iz lat. *cymbalum*] citram podobno glasbilo na strune, na katere se udarja s posebnimi kladivci (zlasti pri ciganskih godbah)

címbale -bal *ž mn.* [lat. *cymbalum* iz gr. *kymbalon* iz *kymbe* izvotlina; lonec] 1. rene, činele (vrsta tolkal), 2. sestav različno velikih, uglašenih zvončkov v srednjeveških cerkvah in rotovžih

cimentírati -am [ital. *cimento* preizkus] uradno preizkusiti, overiti, potrditi (~ mere in uteži); **cimentírni urad** merosodni urad

címet -a *m* [nem. *Zimt* ali *Zimmet* iz gr.] 1. sladka skorja dišečega tropskega cimetovca, 2. dišava iz te skorje (zmlete)

címo- [iz gr.] v sestavljenkah, gl. zimo-

cín -a *m* [nem. *Zinn*] kositer, kem. prvina, mehka, srebrnkasto bela kovina; **cíniti** -im uporabljati cin; prevleči kovino s cinom

cinabarít -a *m* [fr. *cinabre* cinober] živosrebrna svetlica (= cinober)

cinemaskóp -a *m* [iz angl., gr.] gl. kinemaskop

cinematéka -e *ž* [iz angl., gr.] gl. kinoteka

cinerácija -e *ž* [iz lat. *cinis*, *cineris* pepel] (u)pepelitev, sežiganje mrličev

cinerárij -a *m* [lat. *cinerarium*] 1. vdolbina za žare s pepelom umrlih, 2. žara s pepelom umrlih

cinerárija -e *ž* [nlat. *cineraria* iz lat. *cinis*, *cineris* pepel, po barvi puha na listih] pepeluška, lepotna sobna lončnica s košatimi cvetovi

cíngulum -ula *ali* -uluma *m* [lat. *cingulum* pas] 1. vrvca (pas) pri duhovniški ali redovniški obleki, 2. pas, obroč (anat.)

cíničen -čna -o [lat. *cynicus* iz gr. *kynikos* pasji, iz *kyon* pes] nesramen, brezobzirno

odkrit; posmehljiv, prezirljiv, prim. cinizem

cínija -e *ž* [po nem. botaniku J. G. Zinnu] neka poletna cvetlica z lepimi cvetovi

cínik -a *m* [gl. ciničen] vzdevek za privržence filoz. šole, ki jo je v 4. stol. pr. n. š. ustanovil Sokratov učenec Antisten (ciniki so prezirali bogastvo, kulturne in nravne vrednote ter oznanjali povratek k naravi in preprosto življenje); *fig.* kdor prezira nravne motive ljudi in mu ni nič sveto; *pejor.* nesramnež, predrznež; **cinízem** -zma *m* 1. filozofski nauk cinikov, 2. preziranje družbenih konvencij in nravnih načel, 3. nesramnost; neotesana odkritost

cíniti -im [iz nem.] gl. cin

cínk -a *m* [nem. *Zink*] sinje bela kem. prvina, za (po)cinkanje kovin v varstvo pred rjo, za zlitine ipd.; **cínkast** -a -o *ali* **cínkov** -a -o iz cinka; **cínkati** -am prevleči kovino s plastjo cinka

cinkográf -a *m* [cink(o) + -graf] kdor se ukvarja s cinkografijo; **cinkografíja** -e *ž* tiskanje s cinkovih plošč

cinkotipíja -e *ž* [cink(o) + -tipija] 1. izdelovanje klišejev iz cinkovih plošč, 2. tak kliše, 3. oddelek v tiskarni, kjer jih izdelujejo

cinóber -bra *m* [nem. *Zinnober* iz fr. *cinabre* iz gr.] 1. živosrebrna svetlica, rdečkasta ruda (sulfid), iz katere pridobivajo živo srebro in rdečo barvo, 2. živo rdeča barva

cinquecentist -a *m* [/činkvečenti'st/ iz ital. *cinque cento* petsto] umetnik ipd. iz cinquecenta; **cinquecento** -a *m* /činkvečen'to/ okrajšava za dobo okrog l. 1500, tj. za šestnajsto stoletje v zgodovini ital. kulture in umetnosti

ciompo -a *m* /čom'po/ ital. grebenar, udeleženec zatrte vstaje suknarjev in nižjih plasti v Florenci l. 1378; *pejor.* zaroblјenec

ciprésa -e *ž* [lat. *cypressus* iz gr. *kyparissos*] zimzeleno južno drevo, znamenje žalosti; mnogo vrst

circa /cir'ka/ lat. *prisl.* okrog, približno

circulus vitiosus /cir'kulus vicio'zus/ lat. v log. »začarani krog«, napaka v dokazovanju, če se opira dokaz na trditev, ki jo je treba dokazati (npr. iz Molièrovega Namišljenega bolnika: opij povzroča spanje, ker človeka uspava); *fig.* položaj brez izhoda

Circus Maximus /cir'kus mak'simus/ lat. Veliki cirkus v starem Rimu med Palatinom in Aventinom

cirkónij -a *m* [nlat. *zirconium* iz perz.] kem. prvina, trda, precej redka srebrnkasta kovina za zlitine

cirkulácija -e *ž* [lat. *circulatio* iz *circulus* krog] 1. kroženje, krožni tok (~ kapitala), 2. obtok (~ krvi), 3. promet; **cirkulacíjski** -a -o krožen, krožeč, obtočen; ki se tiče cirkulacije; **cirkulacíjski kapital** krožeči kapital, v ekon. del kapitala, ki je vložen v surovine, pomožne snovi in delovno silo, in torej v celoti prehaja na izdelke

cirkulándum -uma *m* [iz lat. *circulare* krožiti] okrožnica

cirkulár -ja *m* [lat. *circularis* krožeč, krožen] 1. okrožnica, tj. pismeno obvestilo, namenjeno mnogim, 2. krožna žaga

cirkuláren -rna -o [lat. *circularis*] 1. krožen, 2. izmeničen

cirkularíst -a *m* [gl. cirkular] delavec pri cirkularki; **cirkulárka** -e *ž* krožna, okrogla žaga (na motorni pogon)

cirkulírati -am [lat. *circulare*] krožiti; iti iz rok v roke

církum- [lat. *circum* okoli, okrog] predpona; v zloženkah: o-, ob-, okoli, npr. cirkumpolaren

cirkumcízija -e *ž* [cirkum- + lat. *cisio* rezanje] (židovsko, muslimansko ipd.) obrezovanje kožice na penisu

cirkumfléks -a *m* [lat. *circumflexus* iz *circumflectere* krožno upogniti] naglasno znamenje (∧ ali ~) za padajoč poudarek ali dolžino v nekaterih jezikih; **cirkumflektírati** -am izgovoriti ali označiti s cirkumfleksom

cirkumpoláren -rna -o [cirkum- + polaren] ob polih, okoli polov (ležeč)

církus -a *m* [lat. *circus* iz gr. *kirkos* krog] 1. v starem Rimu odprt, okrogel ali elipsast prostor s stopničasto se vzdigujočimi sedeži, namenjen za javne predstave, 2. potujoče »gledališče«, kjer nastopajo ljudje in živali z raznimi točkami, npr. akrobacijami, umetnim jaha-

njem ipd.; *fig.* krik, hrup, vrišč, prepir, 3. jahališče; borišče; prizorišče česa

cirokúmulus -a *m* [lat. *cirrus* kosem, *cumulus* kup, kopica] v meteorol. ovčice, bel, kopasto kosmičast oblak (med cirusom in kumulusom)

cirostrátus -a *m* [lat. *cirrus* kosem, *stratum* pregrinjalo] v meteorol. razvlečen, pajčolanast oblak, ki včasih le zamegli nebesno modrino

ciróza -e *ž* [nlat. *cirrhosis*] bolezenska sprememba in zaradi nje sfrknjenje organa, zlasti jeter (med.)

círus -a *m* [lat. *cirrus* kosem, koder] bel, kosmičast, zelo visok oblaček iz ledenih kristalčkov (meteorol.)

cís- [lat. *cis* tostran] predpona v zloženkah: na tej strani, tostranski (naspr. trans-), npr. cisalpinski

cisalpínski -a -o [lat. *cisalpinus*] ležeč tostran Alp, naspr. transalpinski

cisatlántski -a -o [cis- + atlantski] ležeč tostran Atlantika, naspr. transatlantski

cismontán(ski) -a -o [cis- + montan(ski) iz lat. *mons, montis* gora] ležeč tostran gora, naspr. ultramontan(ski)

cisoída -e *ž* [iz gr. *kissoeides* bršljanu podoben] vrsta inverzne krivulje (mat.)

císta -e *ž* [lat. *cista*] antična skrinjica za dragocenosti, lepotičje ali bogoslužne predmete

císta -e *ž* [nlat. *cystis* mehur] vodena ali gnojna bula (med.)

cisterciján -a *ali* **cistercijánec** -nca *m* menih iz katol. reda sv. Benedikta; red ustanovljen v samostanu Cistertium (fr. *Citeaux*) v Franciji l. 1098

cistêrna -e *ž* [lat. *cisterna* kapnica za deževnico] 1. velika posoda za hranjenje ali prevažanje vode ali drugih tekočin, 2. taka ladja ali vozilo, 3. vodnica (anat.)

cistítis -a *m* [nlat. *cystis* mehur, + -itis] vnetje sečnika, sečnega mehurja (med.)

cistoskóp -a *m* [nlat. *cystis* mehur, + -skop] »mehurogled«, priprava za preiskovanje sečnega mehurja, vrsta endoskopa; **cistoskopíja** -e *ž* preiskovanje mehurja s cistoskopom

cistotomíja -e *ž* [nlat. *cystis* mehur, + -tomija] prerez mehurja (med.)

-cít -a *m* [iz gr. *kytos* mehurček, celica] pripona v sestavljenkah, npr. levkocit

citácija -e *ž* [lat. *citatio* iz *citare* poklicati; sklicevati se na kaj] 1. sodni poziv; pozivnica, 2. dobesedno navajanje besed

citadéla -e *ž* [ital. *cittadella* iz *città* mesto] 1. trdnjava v mestu ali v bližini mesta, namenjena v zavetje prebivalcem pred nevarnostjo ali zadnje oporišče pri obleganju, 2. trdnjava ali utrdba sploh

citát -a *m* [lat. *citatio* poziv] navedek, beseda ali besedilo, vzeto dobesedno iz kakega spisa

citatográf -a *m* [citat(o) + -graf] kdor uporablja pri pisanju veliko citatov

citato loco /cita'to lo'ko/ lat. gl. loco citato

citatomán -a *m* [citat(o) + -man] kdor je nagnjen k citatomaniji; **citatomanija** -e *ž* nagnjenje k obilnemu (pretiranemu) citiranju

citíranje -a *s* [gl. citacija] dobesedno navajanje besed; **citírati** -am 1. dobesedno navajati kake besede (iz spisa, govora ipd.), 2. poklicati, pozvati koga pred sodišče

citissime /citi'sime/ lat. zelo hitro, nujno (pripomba na aktih, pismih ali navodilo lekarnarju)

cito /ci'to/ lat. hitro, prim. citissime

cíto- [iz gr. *kytos* mehurček, celica] v sestavljenkah, npr. citogeneza

citogenéza -e *ž* [cito- + geneza] geneza in diferenciacija celic (biol.)

citolíza -e *ž* [cito- + -liza] razpadanje ali degeneracija celic (biol.)

citologíja -e *ž* [cito- + -logija] nauk o nastanku, sestavi, funkcijah itd. celic (biol.)

citoplázma -e *ž* [cito- + plazma] celična prasnov, živa, sluzasta substanca celice, razen celičnega jedra in plastidov (biol.)

citoyen -a *m* [/sitoajẽ'/ fr. iz *cité* država; mesto] državljan, ogovor iz časov fr. revolucije l. 1789

citrát -a *m* [citr(ona) + -at] sol ali ester citronske kisline

cítre -ter *ž mn.* [nem. *Zither* iz lat. *cithara* iz gr.] vrsta glasbila na strune, navadno 24—37

citrín -a *m* [citr(ona) + -in] zvrst rumenega kremena

citroën -a *m* [/sitroen'/ po tovarnarju A. Citroënu] znamka fr. avtomobilov

citróna -e *ž* [nem. *Zitrone* iz ital. *citrone* iz lat. *citrus*] 1. limoni podobno južno

drevo, 2. sadež tega drevesa; je večji od limone, z debelejšo lupino

citronáda -e *ž* [citron(a) + -ada] 1. pijača iz citrone, 2. limonada

city -ja *m* [/si'ti/ angl. iz lat. *civitas* mesto; država] 1. večje, pomembnejše mesto (v Angliji in angl. govorečih deželah), 2. notranji, najstarejši del Londona, kjer so najvažnejše banke in trgovine; *fig.* trgovsko in finančno središče v večjih mestih angl. govorečih dežel

civíl -a *m* [iz lat.] gl. civilist

civílen -lna -o [lat. *civilis* iz *civis* državljan] državljanski, meščanski; neuniformiran (v tem pomenu tudi: civil *neskl.*); zaseben, zasebnopraven; **civílna lísta** v državah z monarhično ureditvijo znesek v drž. proračunu za vzdrževanje vladarjev in njihovih družin; **civílni zakon** zakon, sklenjen pred državno, ne pred cerkveno oblastjo; **civílno právo** zasebno, državljansko pravo

civilíst -a *m* [iz lat. *civis* državljan] 1. državljan, meščan, ki ni v uniformi, 2. strokovnjak za civilno pravo

civilizácija -e *ž* [fr. *civilisation* iz lat.] 1. ena izmed stopenj v zgodovinskem razvoju človeštva, povezana z delitvijo dela in razcvetom blagovne proizvodnje (uporablja se tudi v pomenu visoke stopnje družbenega materialnega razvoja sploh), 2. omika, prosveta; **civilizacíjski** -a -o ki se tiče civilizacije

civilizátor -ja *m* [fr. *civilisateur*] razsvetitelj, kdor »širi civilizacijo«, največkrat ironično

civilizírati -am [fr. *civiliser*] seznaniti s civilizacijo; omikati, izobraziti, razsvetliti; *fig.* obrusiti, ugladiti koga

civílnopráven -vna -o [civilen + praven] zasebnopraven, urejajoč pravna razmerja med državljani

civis Romanus sum /ci'vis roma'nus sum/ lat. »rimski državljan sem«, tj. sem nedotakljiv za tuje sodišče

cizelêr -ja *m* [fr. *ciseleur* iz *ciselet* vrezilo, dletce] vrezovalec kovinskih okraskov; **cizelêrski** -a -o vrezovalski

cizelírati -am [gl. cizeler] vrezovati drobne umetniške okraske v kovino; **cizelíren** -rna -o vrezovalen

Cl (klor) znak za kem. prvino

cl kratica: centiliter

clair-obscur -a *m* [/klɛrəpskür'/ fr. iz *clair* svetel, *obscur* temen] »somrak«, »polmrak«, v slikarstvu — zlasti v baročnem — posnemanje učinka, ki ga ima mešanje svetlobe in sence

clairvoyance [/klɛrvoajãs'/ fr. iz *clair* jasen, *voir* videti] jasnovidnost, tj. domnevna sposobnost zaznati predmete ali pojave, ki jih z normalnimi čutili ni mogoče zaznati (npr. če kdo bere zaprto pismo)

clan -a *m* [škot.] gl. klan

clara pacta, boni amici /kla'ra pak'ta, bo'ni ami'ci/ lat. »jasne pogodbe, dobri prijatelji« = čisti računi, dobri prijatelji

clavicembalo -a *m* [/klavičem'balo/ ital. iz lat. *clavis* ključ, *cymbalum* cimbale] klavirju podobno glasbilo na tipke iz 14.—18. stol.

clearing -a *m* [angl.] gl. kliring

clochard -a *m* /kləšar'/ fr. (pariški) brezdomec, klatež

clown -a *m* [angl.] gl. klovn

cm kratica: centimeter

Co (kobalt) znak za kem. prvino

Co. [fr. *compagnie*] gl. Comp.

co. [angl. *company*] gl. Comp.

co- [iz lat. *cum* s, z] gl. con-

c/o [angl. *care of*] na stroške, na račun...

cobbler -ja *m* /kɔ'blə/ angl. vrsta osvežilnih alkoholnih pijač z dosti ledu, sadja in sladkorja (jabolčni ~)

coca -e *ž* [peruan.] gl. koka

coca-cola -e *ž* [/kokako'la/ po peruanski koki] osvežilna pijača iz rastlinskih ekstraktov

cocktail -a *m* [angl.] gl. koktajl

COD angl. kratica: cash on delivery

coda -e *ž* [ital.] gl. koda

code [/kəd/ fr. iz lat. *codex*] 1. zakonik, gl. kodeks, 2. ključ za razvozlanje šifrirane pisave

code civil /kəd sivil'/ fr. državljanski zakonik; **Code civil** fr. gl. Code Napoléon

Code Napoléon /kəd napəleõ'/ fr. Napoleonov zakonik, francoski državljanski zakonik, izdan na Napoleonovo pobudo l. 1804, zgled kasnejših buržoaznih državlj. zakonikov

code penal /kəd penal'/ fr. kazenski zakonik

codex -a *m* [lat.] gl. kodeks

Codex iuris canonici /ko'deks ju'ris kano'nici/ lat. zbornik katol. cerkvenega prava (velja od l. 1918)

cogito, ergo sum /ko'gito, er'go sum/ lat. »mislim, torej sem«, izhodišče in vodilna misel Descartesovega filozofskega sistema

cognac -a *m* [fr.] gl. konjak

cognomen -a *m* /kogno'men/ lat. 1. priimek, rodbinsko ime, 2. vzdevek

coiffeur -ja *m* /koafœr'/ fr. brivec, lasničar

coincidentia oppositorum /koinciden'cia opozito'rum/ lat. »skladnost nasprotij« — in njihova negacija v višji sintezi, pri Nikolaju Kuzanskem, Schellingu, Heglu...

coitus -a *m* [lat.] gl. koitus

coitus interruptus /ko'itus interup'tus/ lat. pred izlivom semena pretrgani koitus (da se prepreči oploditev; gl. tudi onanija)

cóla -e *ž* [nem. *Zoll* palec] palec, stara dolžinska mera (dunajska ~ 2,63 cm); **cólen** -lna -o palčen, ki se tiče cole

coll'arco /kol ar'ko/ ital. v glas. (spet) z lokom

college -gea *m* [/kə'lidž -a/ angl. iz lat. *collegium*] 1. društvo; odbor, 2. ime za razne šolske in znanstvene ustanove v Angliji in ZDA, predvsem vseučiliške

collège -gea *m* [/kəlɛž' -a/ fr. iz lat. *collegium*] 1. društvo; odbor, 2. srednja šola, ki jo vzdržuje mesto (v Franciji)

collegium -a *m* [/kole'gium/ lat. iz *collega* tovariš] 1. društvo; zbor; odbor, 2. zavod, gl. kolegij

come prima /ko'me pri'ma/ ital. kot prej (glas.)

come sopra /ko'me so'pra/ ital. kot zgoraj (glas.)

comité -ja *m* /kəmite'/ fr. odbor, odsek, gl. komite

comitia [lat.] gl. komicije

commedia dell'arte /kome'dia del ar'te/ ital. stalinska, iz Italije izvirajoča veseloigra s stalnimi liki in improviziranim dialogom

comme il faut /kəm'il fo'/ fr. kot je treba, kot se spodobi; zgledno, izvrstno

commis -a *m* /kəmi' -ja/ fr. 1. trgovski pomočnik, gl. komi, 2. pisar, uradnik

commis voyageur /kəmi' voajažœr'/ fr. trgovski potnik

common sense /kə'mən sens/ angl. »obči čut« (prvotno mišljen kot povzetek vseh drugih čutov), tj. zdrava pamet

Commonwealth -a *m* /kə'mənuelθ/ angl. državna skupnost narodov britanskega imperija

Comp. (ali comp., Co. ali Cie) kratica: 1. fr. compagnie, 2. angl. company

comp. [angl. *company*] gl. Comp.

compagnie [/kõpanji'/ fr. iz lat. *companio* kdor jé svoj kruh s ... iz lat. *cum* s, *panis* kruh] 1. tovarišija, druščina; družba, 2. trgovska ali industrijska družba

company [/kʌm'pəni/ angl. iz lat. *companio*] 1. tovarišija, druščina; družba, 2. četa, 3. trgovska ali industrijska družba

comparaison n'est pas raison /kõparɛzõ' nepa' rɛzõ'/ fr. primera še ni dokaz

comprador -ja *m* [španski] gl. komprador

comptoir -ja *m* [/kõtoar'/ fr. iz *compter* šteti; računati] 1. prodajna miza, 2. trgovska pisarna, gl. kontor

computer -ja *m* /kəmpju:'tə/ angl. moderni elektronski računalnik

comte -mta *m* [/kõt/ fr. iz lat. *comes* spremljevalec] grof

comtesse /kõtɛs'/ fr. grofica

con [/kon/ ital. iz lat. *cum* s, z] predlog s, z ...; v raznih zvezah, zlasti v glasbi, npr. con amore

con- [/kon/, tudi co-, col-, com-, cor- iz lat. *cum* s, z] lat. predpona v zloženkah, gl. kon-

cóna -e *ž* [iz gr. *zone* pas] pas, ozemlje s kakimi geografskimi značilnostmi (podnebni ~); področje (obmejni ~); vmesna pokrajina; **cónski** -a -o ki se tiče cone

con affetto /kon afe'to/ ital. v glas. prisrčno, z občutkom (= affettuoso)

con affizione /kon aficio'ne/ ital. žalostno (glas.)

con agitazione /kon adžitacio'ne/ ital. živahno (glas.)

con allegrezza /kon alegre'ca/ ital. veselo (glas.)

con amore /kon amo'ṛe/ ital. ljubeznivo (glas.)

con anima /kon a'nima/ ital. z dušo, z občutkom (glas.)

con brio /kon bri'o/ ital. živahno, ognjevito (glas.)

conclusio /konklu'zio/ lat. sklep, konec (log.)
conditio sine qua non /kondi'cio si'ne kva non/ lat. nujen, neogiben, prvi pogoj
con dolore /kon dolo're/ ital. otožno, žalostno (glas.)
condottiere -ra *m* [ital.] gl. kondotjer
con eleganza /kon elegan'ca/ ital. izbrano, elegantno (glas.)
con espressione /kon espresio'ne/ ital. izrazito (glas.)
conf. lat. kratica: confer, conferatur
confer /kon'fer/ *ali* **conferatur** /konfera'tur/ lat. primerjaj (s kakim mestom v knjigi)
conférencier -a *m* [/kõferãsje' -ja/ fr. iz lat. *conferre* znašati, zložiti] 1. predavatelj, 2. napovedovalec, kdor na odru napoveduje spored in umetniško povezuje posamezne točke (v kabaretih, gledališčih...)
confiteor /konfi'teor/ lat. »izpovem se«, gl. konfiteor
con fuoco /kon fuo'ko/ ital. ognjevito, razvneto (glas.)
con grazia /kon gra'cia/ ital. v glas. ljubko, prisrčno (= grazioso)
con ira /kon i'ra/ ital. jezno, srdito (glas.)
con moto /kon mo'to/ ital. razgibano, živahno (glas.)
con passione /kon pasĭo'ne/ ital. strastno (glas.)
conquistador -ja *m* [špan.] gl. konkistador
consecutio temporum /konseku'cio tem'porum/ lat. sosledica, sosledje časov (slovn.)
consensus gentium /konsen'zus gen'tium/ lat. splošno soglasje, soglasno mnenje (vseh narodov), mišljeno kot dokaz resničnosti česa
consensus omnium /konsen'zus om'nium/ lat. splošno soglasje, gl. consensus gentium
con sentimento /kon sentimen'to/ ital. z občutkom (glas.)
consilium /konzi'lium/ lat. svet, nasvet
consilium abeundi /konzi'lium abeun'di/ lat. nasvet, migljaj, naj kdo odide (zadnji opomin pred izključitvijo ali milejša oblika izključitve iz šole, samostana ipd.)
consuetudo est altera natura /konzuetu'do est al'tera natu'ra/ lat. navada je druga narava; stara navada, železna srajca
container -ja *m* [angl.] gl. kontejner
conte -nta *m* /kon'te/ ital. grof
contessa -e *ž* /konte'sa/ ital. grofica
conto -a *m* /kon'to/ ital. račun, gl. konto; **conto corrente** /kon'to koren'te/ gl. kontokorent
contra /kon'tra/ lat. zoper, proti; v zloženkah, gl. kontr(a)-
contradictio in adiecto /kontradik'cio in adjek'to/ lat. »protislovje v pridevku«, v log. neposredno protislovje, če pripisujemo kakemu pojmu lastnost, ki je z njim nezdružljiva, npr. okrogel četverokotnik, pošten tat
contraria contrariis curantur /kontra'ria kontra'riis kuran'tur/ lat. nasprotja zdravimo z nasprotji (načelo alopatov)
contrat social /kõtra' səsjal'/ fr. »medsebojni, družbeni dogovor«, po naslovu knjige fr. razsvetljenca Rousseauja (po tem »dogovoru« naj bi se posameznik odpovedal svojim pravicam v korist skupnosti, njegova volja pa bi se uveljavila v »skupni volji«, v ljudski suverenosti)
contumacia [/kontuma'cia/ lat. iz *contumax* trmast] 1. trmasta neposlušnost (do oblasti), 2. odsotnost pri sodni razpravi, gl. kontumac; **in contumaciam obsoditi** v odsotnosti obsoditi
convention [/kõvãsjõ'/ fr. iz lat. *conventio* iz *convenire* sniti se, dogovoriti se] dogovor; pogodba, gl. konvencija
conversio simplex /konver'zio sim'pleks/ lat. v log. preprosti obrat (pri transformaciji sodbe)
con vivacità /kon vivačita'/ ital. živahno (glas.)
copia verborum /ko'pia verbo'rum/ lat. obilnost besed; besedišče, npr. pisca
copyright -a *m* [/kə'pirait/ angl. iz *copy* prepisati, *right* pravica] »pravica do ponatiska«, tj. medn. obrazec za založniško in avtorsko pravico; pri nas: »Vse pravice pridržane«
coram populo /ko'ram po'pulo/ lat. pred zbranim ljudstvom, javno
coram publico /ko'ram pub'liko/ lat. pred javnostjo, javno, odkrito
corned beef /kɔ:'nəd bi:f/ angl. s soljo konservirana govedina v pločevinkah
corn laws /kɔ:n lo:z/ angl. »žitni zakoni«, v Angliji zakoni o trgovini z žitom, zlasti carinski zakon, ki je omejeval uvoz žita; zadnji preklican l. 1846

cornutus -a *m* [/kornu'tus/ = lat. rogat] v log. vrsta sofizma; glasi se: to, česar nisi izgubil, to imaš; rogov nisi izgubil, torej imaš roge (sloni na napaki quaternio terminorum)

corona -e *ž* /koro'na/ lat. venec, krona, gl. korona

corona triumphalis /koro'na triumfa'lis/ lat. lovorov venec zmagovalca

corona Veneris /koro'na ve'neris/ lat. »Venerin venec«, naziv za sifilitične izpuščaje na čelu (v drugem stadiju bolezni)

corps consulaire /kɔr kõsülɛr'/ fr. konzularni zbor

corps diplomatique /kɔr diplomatik'/ fr. diplomatski zbor, zbor uradnih predstavnikov tujih držav pri kaki vladi

corpus -a *m* /kor'pus/ lat. telo; celota, gl. korpus

corpus alienum /kor'pus alie'num/ lat. v med. tujek, npr. drobec, ki se zapiči v oko

corpus delicti /kor'pus delik'ti/ lat. predmet, s katerim je bilo storjeno hudodelstvo (ali je v neposredni zvezi s hudodelstvom); dejstva, ki dokazujejo hudodelstvo

corpus iuris /kor'pus ju'ris/ lat. zakonik, zbornik zakonov

Corpus iuris canonici /kor'pus ju'ris kano'nici/ lat. zbornik kanonskega, cerkvenega prava (veljal do l. 1918)

Corpus iuris civilis /kor'pus ju'ris civi'lis/ lat. zbornik rimskega prava, tj. zakonik bizantinskega cesarja Justinijana I. iz 6. stol. (Institucije, Pandekte, Kodeks in Novele)

corr. lat. kratica: correxit

correxit /korek'sit/ lat. popravil

corrida de toros /kori'da de to'ros/ špan. bikoborba, korida

corrigendum -a *m*, *mn.* **corrigenda** *neskl. s* [/ korigen'dum.../ = lat. kar je treba popraviti, iz *corrigere* popraviti] 1. popravek (navadno v tisku), 2. seznam popravkov

corriger la fortune /kɔriže' la fɔrtün'/ fr. »popravljati usodo«, tj. nepravilno igrati, goljufati

corso -a *m* [/kor'zo/ ital. iz *correre* teči] 1. tek; tok, 2. tekališče; dirkališče, 3. glavna ulica, zlasti v večjih ital. mestih, gl. korzo, 4. tečaj, gl. kurz

cortes -a *m* [špan.] gl. kortes

cos /kos/ v mat. okr. za kosinus

cosec /ko'sek/ v mat. okr. za kosekans

cosí fan tutte... /kozi' fan tu'te/ ital. tako delajo vse (ženske), tj. vse so enake — po naslovu Mozartove opere

COSPAR [angl. *Committee on Space Research*] (mednarodni) Odbor za raziskovanje vesolja

costume -ma *m* /kɔstüm' -a/ fr. noša; obleka; kroj, gl. kostim

cotg /kotg/ v mat. okr. za kotangens

cottage -gea *m* /kɔ'tidž -a/ angl. 1. manjša, skromna hiša (tip enodružinske hiše na Angleškem), 2. podeželska vila; **cottage sistém** v Angliji in drugod razširjena navada, da grade kapitalisti delavcem v bližini delovnih mest hišice (proti najemnini), da jih čimbolj navežejo nase

couloir -ja *m* [fr.] gl. kuloar

coulomb -a *m* [/kulõ'/ po fr. fiziku Coulombu, 1736—1806] v fiz. merska enota za elektrino (količina elektrine, ki steče v 1 sek skozi presek vodnika z enosmernim tokom 1 ampera)

council -a *m* [/kaun'səl/ angl. iz lat. *concilium* zbor; shod] posvetovalni zbor; posvetovanje; svet

country -ja *m* /kʌn'tri/ angl. 1. podeželje, dežela (v naspr. z mestom), 2. domovina

coup [/ku/ fr. iz lat. *colaphus*] sunek; udarec

coup d'État /ku deta'/ fr. »državni udar«, tj. nagla, nasilna sprememba drž. oblike, npr. udar Napoleona III. l. 1851

coup de fortune /ku də fərtün'/ fr. srečno naključje

coup de grâce /ku də gras'/ fr. milostni, smrtni udarec

coup de main /ku də mẽ'/ fr. pogumno, presenetljivo dejanje, napad ipd.

coupé -ja *m* [fr.] gl. kupe

cours -a *m* [/kur/ fr. iz *courir* teči] 1. tek; tok; potek, 2. tečaj, sklenjena vrsta predavanj, 3. borzni tečaj, gl. kurz

coûte que coûte /kut' kə kut'/ fr. naj stane, kar hoče, po vsej sili

covercoat -a *m* /kʌ'vəkout/ angl. 1. impregnirano volneno blago za plašče, 2. plašč iz takega blaga

cover girl *neskl. ž* [/kʌ'və gœ'l/ angl. iz *cover* platnice, *girl* dekle] lepotica z naslovnih strani revij ipd.

cowboy -a *m* [angl.] gl. kavboj
CQD angl. kratica v pomorstvu: Come quick, danger! (pridite hitro, nevarnost!)
Cr (krom) znak za kem. prvino
crapule [/krapül'/ fr. iz lat. *crapula* pijanost] **1.** požrešnost; razuzdanost, 2. sodrga, svojat; *fig*. ničvrednež
crawl -a *m* [angl.] gl. kravl
cream -a *m* /kri:m/ angl. smetana, gl. krema
credo /kre'do/ lat. verujem, gl. kredo
credo, quia absurdum /kre'do kvi'a absur'dum/ lat. »verujem, ker je nesmiselno«, tj. ker tega ne morem razumeti (načelo cerkvenega očeta Tertulijana, ki je učil, da razum ne more dojeti božjih skrivnosti)
crème *neskl.* [/krɛm/ fr. po lat. *chrisma*] 1. *samost.* smetana; *fig*. nekaj najboljšega, izbranega, 2. *pridevn.* rumenkasto bel, gl. krema
crêpe de Chine /krɛp də šin'/ fr. »kitajski krep«, vrsta cenjene svilene tkanine, gl. krep
crescat scientia vita excolatur /kres'kat scien'cia vi'ta ekskola'tur/ lat. kjer se razvija znanost, postaja tudi življenje plemenitejše
crescendo [/krešen'do/ ital. iz *crescere* rasti] v glas. *prisl.* naraščajoče, čedalje močneje, naspr. decrescendo; **crescendo** -a *ali neskl. m* 1. del skladbe, 2. priprava pri orglah za reguliranje glasu
crimen laesae maiestatis /kri'men le'ze majesta'tis/ lat. žalitev veličanstva; veleizdaja
croquis -a *m* [fr.] gl. kroki
cross-country -ja *m* /krɔs kʌn'tri/ angl. tek čez drn in strn (šp.)
croupier -a *m* /krupje' -ja/ fr. 1. pri hazardnih igrah igralčev pomočnik, ki plačuje ali jemlje denar, meša karte ipd., 2. nameščenec v igralnicah, ki vodi igre, npr. pri ruleti, 3. tihi družabnik (trg.)
cruzeiro -a *m* /kruzei'ru/ portug. brazilski zlatnik in denarna enota
Cs (cezij) znak za kem. prvino
cto ital. kratica: conto
Cu [lat. *cuprum*] znak za kem. prvino: baker
cui bono /kui bo'no/ lat. komu v prid, v čigavo korist (se je kaj zgodilo)
cuius regio, eius religio /ku'jus re'gio, e'jus reli'gio/ lat. »kdor vlada, naj določa tudi vero«, tj. verska pripadnost podložnikov naj se ravna po vladarjevi veri (načelo, sprejeto l. 1555 v Augsburgu po verskih vojnah med katoličani in protestanti)
cukéta -e *ž* [ital. *zucchetto*] majhna jedilna buča
culotte [/külɔt'/ fr. iz *cul* zadnjica] kratke hlače čez kolena, ki so jih nosili bogataši in aristokrati pred fr. revolucijo l. 1789, prim. sanskilot
culpa -e *ž* /kul'pa/ lat. krivda; pregrešek (v pravnem pomenu lažja stopnja krivde)
cum /kum/ lat. predlog: s, z
cum grano salis /kum gra'no sa'lis/ lat. »z zrncem soli«, tj. s pametnim premislekom, ne dobesedno, razsodno (po Pliniju st.)
cum laude /kum lau'de/ lat. s pohvalo, pohvalno, npr. opraviti izpit
cumulus -a *m* [lat.] gl. kumulus
cunctator -ja *m* /kunkta'tor/ lat. obotavljavec, neodločnež, cincač, gl. kunktator
cuneus cuneum trudit /ku'neus ku'neum tru'dit/ lat. klin se s klinom izbija
curaçao -ja *m* [/kiraso'/ po otočju Curaçao] vrsta sladkega likerja iz pomarančnih lupin
curie -ieja *m* [/küri' -ja/ fr. po Mariji Curie] merska enota za jakost radioaktivnega žarčenja (fiz.)
curriculum vitae /kuri'kulum vi'te/ lat. »potek življenja«, kratek življenjepis, ki se prilaga k prošnjam
custodia honesta /kusto'dia hones'ta/ lat. »častni zapor«, v nekaterih državah milejša kazen za polit. pregreške
custos -a *m* /kus'tos/ lat. varuh, čuvaj, gl. kustos
cutaway -a *m* [/kʌ'təuei/ angl. iz *cut away* odrezan] vrsta salonske suknje s poševno prirezanim spodnjim delom
cvinglijánec -nca *m* [po ustanovitelju Ulrihu Zwingliju, 1484—1531] privrženec cvinglijanstva, tj. švicarske reformirane cerkve

Č

ča-ča (ča) *neskl. m* [španˈ. *cha-cha* (*cha*)] moderen ples v $^4/_4$ taktu, nastal na Kubi (ritmično prefinjena zvrst mambe)

čáka -e *ž* [madž. *csako*] staro vojaško pokrivalo iz usnja ali klobučevine, navadno s ščitnikom in perjanico (v raznih oblikah)

čakán -a *m* [madž. *csakan*] flavti podobno pihalo madžarskega izvora

čáko -a *m* [iz madž.] gl. čaka

čálma -e *ž* [shr. iz tur. *çalma*] pri muslimanih ruta, ovita okrog fesa ali drugega pokrivala

čamára -e *ž* [polj.] posebna, s klobučevino in vrvicami na prsih obšita suknja pri Poljakih

čandála *neskl. m* [skt.] v Indiji dninarji in siromašni kmetje izven kast

čánkar -ja *m* [fr. *chancre* iz lat. *cancer* rak] v med. ime za bolezni spolovil; **mehki čánkar** nalezljivo nesifilitično vnetje spolovil v obliki gnojnih tvorov; povzroča ga streptobacil; **trdi čánkar** prvi stadij sifilisa (včasih se razvije navidezno iz mehkega čankarja)

čápka -e *ž* [polj. *czapka* iz tur.] 1. poljsko pokrivalo, 2. po njem posneto pokrivalo ulancev

čárda -e *ž* [madž. *csarda*] osamljena krčma v pusti na Madžarskem

čárdaš -a *m* [madž. *csardas*] 1. živahen madžarski narodni ples, 2. glasba za ta ples v $^2/_4$ ali $^4/_4$ taktu

čárleston -a *m* [iz. angl.] gl. charleston

čaršija -e *ž* [shr. iz tur. *çarşi* iz perz.] 1. trg, semenj, 2. trgovski, poslovni del mesta, 3. poslovni, trgovski svet, 4. nestrokovno javno mnenje; **beograjska čaršija** plast beograjskih bogataških družin, ki je usmerjala državno politiko v stari Srbiji in v bivši Jugoslaviji

čartíst -a *m* [iz angl.] gl. chartist

čaturánga -e *ž* [skt.] prvotna, staroindijska oblika igranja šaha v četvero

čáuš -a *m* [shr. iz tur. *çavuş*] 1. turški gardist, pozneje podčastnik, 2. v Dalmaciji: občinski sluga, birič ipd., 3. šaljivec na svatbi

čehízem -zma *m* [Čeh + -izem] 1. jezikovna posebnost češčine, 2. češka beseda ali fraza v tujem jeziku

ček -a *m* [amer. angl. *check*, brit. *cheque*] plačilno sredstvo (v bistvu pismeni nalog), s katerim izdajatelj pooblasti banko, naj izplača prinašalcu določeno vsoto v breme njegovega računa; **čekóven** -vna -o ki se tiče čeka

Čéka -e *ž* rus. okr. za Črezvyčajnaja komissija — Izredna komisija za boj s kontrarevolucijo in špekulacijo (v prvi dobi sovjetske oblasti); **čekíst** -a *m* pripadnik Čeke

čeláda -e *ž* [ital. *celata*] kovinsko zaščitno pokrivalo

čélenka -e *ž* [shr. iz tur. *çelenk*] 1. srebrna, redkeje zlata perjanica na kalpaku ali čalmi, nekdanje turško odlikovanje, 2. podoben okras

čelíst -a *m* [iz ital. *cello*] kdor igra na čelo

čélo -a *m* [ital. *cello*] v glas. velika violina (= violončelo)

čémbalo -a *m* [iz ital.] gl. clavicembalo

čentézim -a *m* [iz ital.] gl. centezim

čerkéska -e *ž* [rus.] vojaško prikrojen plašč kavkaških gorjancev, npr. Čerkesov

černozem -a *m* /černozjom′/ rus. (ukrajinska itd.) črnica, rodovitna črna prst

červónec -nca *m* [rus.] ruski bankovec z zlatim kritjem, vpeljan l. 1923

čevápčič -a *m*, *nav. v mn.* **čevápčiči** -ev [shr. iz tur.] sesekljano ali zmleto meso v svaljkih, pečeno na žaru

číbuk -a *m* [shr. iz tur. *çubuk*] 1. cev za pipo, 2. dolga turška pipa

čičeróne -na *m* [iz ital.] gl. cicerone

čífčija -a *in* -e *m* [shr. iz tur. *çiftçi*] neke vrste tlačan, zakupnik na čifluku

čífluk -a *m* [shr. iz tur. *çiflik*] turško fevdalno posestvo s tlačani zakupniki

čífut -a *m* [shr. iz tur. *Çifut*] Žid, Jud (*pejor.*); *fig.* goljuf, oderuh; **čífutski** -a -o židovski, judovski (*pejor.*); *fig.* oderuški

číkoš -a *m* [madž. *csikos*] konjar, konjušar, madžarski konjski pastir

čílim -a *m* [shr. *ćilim* iz tur. iz perz.] preproga

činčíla -a *in* -e *m* [španski *chinchilla*] 1. veverici podobne živali (zajčje miši) iz Južne Amerike, 2. krzno teh živali

činéle -el *ž mn.* [ital. *cinelli*] tolkala, rene, glasbilo v obliki dveh kovinskih krožnikov, s katerima se udarja pošev drug ob drugega; izvira iz Azije, uporabljali so ga že v starem veku

činkvantín -a *m* [ital. *cinquantino* iz *cinquanta* petdeset, ker dozori približno v 50 dneh] vrsta drobne, zgodnje koruze z gladkimi zrni

činkvín -a *m* [iz ital. *cinque* pet] peterka, kompleksija petega reda (mat.)

čístka -e *ž* [= rus. čiščenje] čiščenje, navadno v smislu revizije članstva KP(b) (ali sploh stranke) in preverjanja idejnosti posameznih članov

čítluk -a *m* [shr. iz tur.] gl. čifluk

čívčija -a *in* -e *m* [shr. iz tur.] gl. čifčija

čokoláda -e *ž* [španski *chocolate* iz meh. *choco* kakao, *latl* voda] hranilna zmes iz posebej pripravljenega kakaa, sladkorja, vanilje in drugih dodatkov

čórba -e *ž* [shr. iz tur. *çorba*] slaba ali neužitna juha (pri Turkih prvotno riževa juha); *fig.* godlja

črezvičájka -e *ž* [rus.] gl. Čeka

D

D 1. rimska številka 500, 2. (devterij) znak za kem. prvino

d 1. [lat. *da*, *datur*, *detur*] daj, naj se da (kratica na receptih), 2. lat. kratica: denarius, 3. angl. kratica: penny

d. a. [lat. *dicti anni*] v tistem, v omenjenem letu

da capo [/da ka'po/ ital. iz *capo* začetek] v glas. od začetka, od kraja (ponoviti kaj ~)

da capo al fine /da ka'po al fi'ne/ ital. od začetka do konca (ponoviti kaj)

dáča -e *ž* [rus.] (letoviški) dvorec, vila na kmetih

dadaíst -a *m* [fr. *dadaïste* iz *dada* beseda brez smisla; v otroški govorici: konjiček] privrženec dadaizma; **dadaízem** -zma *m* futurizmu sorodna smer v zahodnoevr. umetnosti (okrog 1916—1920), ki je odklanjala vso prejšnjo umetnost; zanjo značilna fantastično simbolična izrazna sredstva in negiranje zveze med mislijo in izrazom

dagerotipíja -e *ž* [iznašel fr. slikar Daguerre, 1787—1851, + -tipija] najstarejši način fotografiranja

dágon -a *m* [gr. iz hebr. *dag* riba] pri starih Filistejcih in pozneje Feničanih božanstvo z ribjim repom (mit.)

dáhija -a *in* -e *m* [shr. iz tur. *dayi* ujec; junak] nasilnež, nasilnik, vzdevek za uporne janičarske poglavarje, ki so dali povod za prvo srbsko vstajo l. 1804; *fig.* samozvanec, kdor si nasilno jemlje kake pravice

Dail Eireann /dail' eə'rən/ ir. Spodnja zbornica v irskem parlamentu

dáimio -ia *m* [jap. iz kit. *dai* velik, *mio* imel] pripadnik velikega fevdalnega plemstva na Japonskem, ki je imelo do prevrata l. 1868 v rokah oblast

Dai Nippon /dai nipon'/ jap. 1. »Velika Japonska«, geslo japonskega imperializma, 2. Japonska

dáktil -a *m* [gr. *daktylos* prst] 1. palec, stgr. dolžinska mera, 2. trizložna pesniška stopica s poudarkom na prvem zlogu (npr. mármornat)

daktilográf -a *m* [daktil(o) + -graf] strojepisec, tipkar; **daktilográfka** -e *ž* strojepiska, tipkarica; **daktilografíja** -e *ž* strojepisje; **daktilográfski** -a -o strojepisen

daktilográm -a *m* [daktil(o) + -gram] prstni odtis (v daktiloskopiji)

daktilologíja -e *ž* [daktil(o) + -logija] sporazumevanje s prsti (pri gluhonemih)

daktiloskopíja -e *ž* [daktil(o) + -skopija] ugotavljanje istovetnosti z jemanjem prstnih odtisov (v kriminalistiki); **daktiloskopírati** -am vzeti prstne odtise

dálajlama -*a in* -e *m* [mongol.] veliki lama, verski poglavar lamaizma in nekdanji svetni vladar Tibetancev

dálija -e *ž* [po švedskem botaniku Dahlu iz 18. stol.] v bot. vijoličasta georgina

Dalíla -e *ž* [hebr. *Delilah*, tj. Nežna] v bibliji izdajalska ljubica Samsona, judovskega junaka v boju proti Filistejcem (njegova moč je bila skrita v laseh; ko mu jih je Dalila v spanju odrezala, so ga Filistejci ujeli in oslepili); *fig.* **dalíla** -e *ž* izdajalska ljubica

dalmátika -e *ž* [nlat. *dalmatica*, izvira iz Dalmacije] rimski tuniki podobna vrhnja obleka v katol. liturgiji

dal segno /dal se'njo/ ital. v glas. od znamenja (×) naprej ponoviti kaj

dal segno al fine /dal se'njo al fi'ne/ ital. v glas. od znamenja do konca (ponoviti kaj)

daltonízem -zma *m* [po angl. znanstveniku Daltonu, 1766—1844, ki ni ločil vseh barv in je prvi opisal ta pojav, + -izem] prirojena slepota za barve

dáma -e *ž* [fr. *dame* iz lat. *domina* gospa; prvotno: naslov in nagovor plemkinj v Franciji] 1. elegantna in izobražena ženska; ženska sploh, 2. kraljica v šahu in igralnih kartah, 3. vrsta igre

damást -a *m* [iz ital. *damasco*, po Damasku v Siriji] gosta, drobno tkana bombažna ali lanena tkanina za prte in pohištveno blago

damaščánka -e *ž* [iz lat. *damascenus* damaščanski] dragocena zakrivljena sablja, kovana v Damasku (Aškerc: »... damaščanka mu visi ob boku...«)

dame [fr.] gl. dama

dame d'honneur /dam dɔnœr'/ fr. dvornica, dvorna dama

damižána -e *ž* [fr. *dame-jeanne*] pletenka, velika opletena steklenica (do 60 litrov)

damnabílen -lna -o [nlat. *damnabilis* iz lat. *damnare* obsoditi] obsodbe, obsojanja vreden

damnatur /damna'tur/ lat. se obsodi, se ne dovoli (natisniti)

Dámoklov meč *fig.* vedno preteča nevarnost (priliznjeni dvorjan Damokles je blagroval sirakuškega tirana Dionizija; ta mu je nekoč priredil gostijo, ga posadil na svoj prestol in mu dal obesiti nad glavo nabrušen meč, viseč na konjski žimi, da bi mu pokazal, v kakšni nevarnosti živi)

danaída -e *ž*, *nav. v mn.* **danaíde** -id [gr. *danaides*] v stgr. mit. hčere kralja Danaja, ki so v poročni noči pomorile može, bogovi pa so jih obsodili, da polnijo sod brez dna; *fig.* **danaídsko delo** težaško, brezplodno delo

Danájec -jca *m*, *nav. v mn.* **Danájci** -ev [gr. *Danaoi*, po bajeslovnem kralju Danaju] pesniški izraz za stare Grke (pri Homerju itd.); **danájski** -a -o starogrški; **danájski dar** dar Danajcev, tj. leseni konj s skritimi vojščaki, ki so ga Danajci ob navideznem odhodu podarili Trojancem in z njim pozneje zavzeli Trojo (gl. timeo Danaos...); *fig.* dar iz sovražne roke, ki prinaša nesrečo

dancing -a *m* [/dan'siŋ/ angl. iz *dance* plesati] kavarna ali restavracija z glasbo in plesom

Dandin -a *m* /dãdẽ'/ fr. lik iz Molièrove komedije, bogat kmet, ki se oženi s plemkinjo in si s tem nakoplje tisoč težav (slov. Jurij Tepček); *fig.* **dandin** -a *m* tepček

dandy -yja *m* [/dæn'di -ija/ škot. iz *Andy*, tj. Drejče] gospošček, (mlad) gizdalin, ki se oblači s pretirano eleganco; **dandyjevski** -a -o gizdalinski

danse macabre /dãs maka'brə/ fr. »mrtvaški ples«, ples, ki ga vodi smrt, predmet mnogih srednjeveških prispodob o minljivosti življenja

dark horse /da:k hə:s/ angl. 1. odzadnjak, na dirkališču malo znan konj, ki nepričakovano zmaga, 2. oseba, ki nenadno nastopi (zlasti v politiki)

darling -a *m* [/da:'liŋ/ angl. iz *dear* drag] ljubi, ljuba; ljubček, dragec; ljubica

darvinist -a *m* privrženec darvinizma; **darvinízem** -zma *m* nauk angl. naravoslovca Charlesa Darwina (1809—1882) o razvoju živih bitij, ena največjih pridobitev naravoslovja v 19. stol. (uči, da se živalske in rastlinske vrste — s človekom vred — razvijajo iz nižjih oblik v višje in popolnejše po naravnem in spolnem izboru ter boju za obstanek)

dáta, dát *s mn.* [lat. *datum*, mn. *data* iz *dare* dati] podatki, dejstva o čem

dátelj -na *in* -tlja *m* [ital. *dattero*] sladek, hranilen plod datljeve palme

datírati -am [fr. *dater* iz lat. *datum* dano] 1. navesti datum, napisati čas (dan,

mesec in leto), navadno tudi kraj, 2. izvirati od...

dátiv -a *m* [lat. *dativus* iz *dare* dati] dajalnik, tretji sklon (slovn.); **dátiven** -vna -o dajalniški

dátum -a *m* [lat. *datum* dano, prim. data] označba časa in kraja na pismih in listinah

dauphin -a *m* [/dofẽ'/ po fr. plemiškem naslovu, ki je bil v rabi v pokrajini Dauphiné; po njem tudi pokrajina] kraljevič, naslov fr. prestolonaslednikov

Dávidova zvezda [hebr. *Magen David*] šesterokraka zvezda, prastar verski simbol Judov

Davisov pokal [/dei'visov.../ ustanovil teniški igralec D. F. Davis l. 1900] prehodna nagrada za medn. prvenstvo v tenisu

daziméter -tra *m* [gr. *dasys* gost, + -meter] priprava za merjenje gostote plinov

D. C. ital. kratica: da capo

d. d. lat. kratica: de dato

DDR [nem. *Deutsche demokratische Republik*] Nemška demokratična republika (v vzhodni Nemčiji)

DDT kratica: dididi

de lat. predlog: s, z, od, ob, po ...; v raznih zvezah, npr. de dato

de /də/ fr. 1. predlog: od, iz; s, z..., 2. pristavek pred plemiškim imenom, npr. Amadis de Gaule

de- lat. in fr. predpona; v zloženkah zanikuje osnovni pomen ali pomeni upadanje, odpravo ipd., npr. decentralizirati, demoralizirati

dear /diə/ angl. dragi, ljubi; drag, dragocen

debákel -kla *m* [fr. *débâcle* polom, razsulo] propad, polom, zlom

debaláns -a *m* [de- + fr. *balance* ravnotežje] neuravnoteženo stanje (bilance ali proračuna)

debáta -e *ž* [fr. *débat* iz *débattre* razpravljati] pretres, obravnavanje česa, razprava, besedni boj o čem (brez ~e); **debáten** -tna -o ki se tiče debate (~i klub)

debatêr -ja *m* [gl. debata] kdor o čem debatira

debatírati -am [gl. debata] pretresati, obravnavati kaj, razpravljati o čem

debelácija -e *ž* [lat. *debellatio*] konec vojne s popolnim uničenjem sovražnika

débet -a *m* [3. os. edn. sed. od lat. *debere* dolgovati] »dolguje«, »je dolžan«, v breme (dolg v knjigovodstvu; naspr. kredit); **débeten** -tna -o dolžniški

debí -ja *m* [iz fr.] gl. début

debílen -lna -o [lat. *debilis*] 1. slaboten, 2. (od rojstva) slaboumen, duševno zaostal; **debílnost** -i *ž* 1. slabost, (telesna) slabotnost, 2. lahka oblika slaboumnosti

debitánt -a *m*, **debitántka** -e *ž* [fr. m *débutant*, ž *débutante*] kdor prvič javno nastopa, npr. igralec ali igralka; *fig.* začetnik ali začetnica; **debitírati** -am prvič nastopiti; začeti s čim

débitor -ja *m* [lat. *debitor*] dolžnik

débitum -a *m* [lat. *debitum*] dolg; dolžnost, obveznost

deblokírati -am [fr. *débloquer*] 1. odpreti, odgraditi, odpraviti zaporo, 2. opustiti blokado, 3. vstaviti prave črke (pri lomljenju stavka)

débrecinka -e *ž* [po madž. mestu Debrecen] vrsta drobnih, močno začinjenih klobas

début -a *m* /debü' -ja/ fr. prvi javni nastop, zlasti na odru; *fig.* začetek česa, prim. debitant

decêmber -bra *m* [lat. *december* iz *decem* deset] gruden, dvanajsti mesec leta (pri Rimljanih deseti, ker so prvotno šteli leto od marca dalje)

decembríst -a *m* [iz lat. *december*] gl. dekabrist

decémvir -a *m* [lat. *decemvir* iz *decem* deset, *vir* mož] strim. dostojanstvenik, eden izmed desetih, ki jim je bila poverjena kaka naloga, npr. osnutek zakonov; **decemvirát** -a *m* služba in dostojanstvo decemvirov

decénca -e *ž* [lat. *decentia* iz *decens* spodoben] spodobnost; skromnost; poštenost

decénij -a *m* [lat. *decennium*] desetletje

decénten -tna -o [lat. *decens*] spodoben; skromen; pošten; **decéntnost** -i *ž* spodobnost; skromnost; poštenost

decentralíst -a *m* [de- + centralist] privrženec decentralizacije, kdor zagovarja ali izvaja decentralizacijo

decentralizácija -e *ž* [de- + centralizacija] odprava ali oslabitev centralizacije; prenos funkcij ali pravic centralnih organov (uprave, oblasti itd.) na krajevne

ali nižje organe; **decentralizírati** -am izvesti decentralizacijo; uvesti samoupravo

déci -ja *ali neskl. m* deciliter (ljudsko)

déci- [lat. *decem* deset] predpona, v sestavljenkah izraža desetinko česa, npr. decigram

decibél -a *m* [deci- + bel] $^1/_{10}$ bela (fiz.)

decidíran -a -o [lat. *decidere* odrezati; skleniti] odločen, določen; **decidírati** -am odločiti, določiti; razsoditi

decidíven -vna -o [iz lat. *decidere*] odločilen, odločujoč (~i glas)

decigrám -a *m* [deci- + gram] merska enota za težo (maso), desetinka grama

decilíter -tra *m* [deci- + liter] desetinka litra, gl. deci

décima -e *ž* [lat. *decimus* deseti] 1. deseterica, španska kitica iz desetih štiristopnih trohejskih vrstic (metr.), 2. deseti ton od osnovnega (glas.)

decimála -e *ž* [iz nlat.] gl. decimalka

decimálen -lna -o [nlat. *decimalis* iz lat. *decimus* iz *decem* deset] desetinski, sestoječ iz desetih delov; temelječ na številu deset; **decimálna tehtnica** tehtnica, s katero tehtajo bremena, ki so desetkrat težja od uteži; **decimálni sistém** desetinski sistem (mer, uteži itd.), ki ima za osnovo število deset

decimálka -e *ž* [gl. decimalen] desetinka, številka za decimalnim ločilom (mat.)

deciméter -tra *m* [deci- + meter] desetinka metra

decimírati -am [lat. *decimare*] kaznovati, usmrtiti vsakega desetega moža (prvotno: pri Rimljanih kazen, če se je uprla legija); zdesetkati; *fig.* številčno močno zmanjšati, razredčiti

decizíven -vna -o [nlat. *decisivus*] odločilen, gl. decidiven

Declaration of Independence /deklərei'šən ov indipen'dəns/ angl. Deklaracija neodvisnosti iz l. 1776, z njo so dotedanje angleške kolonije v Sev. Ameriki razglasile neodvisnost

Declaration of Rights /deklərei'šən ov raits/ angl. Deklaracija o ljudskih pravicah iz l. 1689, v kateri so postavljena temeljna načela angleške ustave

decorated style /de'kəreitid stajl/ angl. razdobje gotske arhitekture v Angliji v 13. in 14. stol.

decrescendo /dekrešen'do/ ital. *prisl.* v glas. pojemaje, s pojemajočim glasom (znak >; naspr. crescendo)

dédalski -a -o [po Dedalu, bajeslovnem graditelju in letalcu] iznajditeljski, umetelen

de dato /de da'to/ lat. z dne, od določenega dne naprej

dedicírati -am [lat. *dedicare*] 1. posvetiti kaj (liturg.), 2. posvetiti komu; pokloniti komu kaj; **dedikácija** -e *ž* 1. posvetitev, 2. posvetilo; darilo; **dedikacíjski** -a -o ki se tiče dedikacije; posvetilen, podarilen (~i izvod)

deducírati -am [lat. *deducere* izvajati] izvesti, izvajati kaj iz česa; v fil. sklepati iz splošnega na posamezno; dokazati kaj na podlagi že dokazanih dejstev; **dedúkcija** -e *ž* 1. izvajanje, izpeljavanje, 2. v log. izvod, tj. sklepanje iz splošnega na posamezno, sklepanje od posplošenj k posameznim dejstvom ali k drugim posplošenjem (v spoznavnem procesu je dedukcija neločljivo povezana z indukcijo); **dedukcíjski** -a -o ki se tiče dedukcije

deductio ad absurdum /deduk'cio ad absur'dum/ lat. dokazovanje nepravilnosti kake trditve s tem, da pokažemo na protislovne sklepe, ki iz nje logično izvirajo

deduktíven -vna -o [lat. *deductivus*] sloneč na dedukciji, izvirajoč iz dedukcije; **deduktívna metóda** na dedukciji sloneča metoda

deetatizácija -e *ž* [de- + etatizacija] zmanjševanje vloge ali funkcij države, npr. v družbenem življenju

de facto /de fak'to/ lat. dejansko, v resnici; (za)res; naspr. de iure

defamácija -e *ž* [iz lat.] gl. difamacija

defatigácija -e *ž* [lat. *defatigatio*] izmučenost, izčrpanost, preutrujenost (med.)

defekácija -e *ž* [lat. *defaecatio* iz *de-* + *faex, faecis* izmeček] 1. v med. čiščenje, izpraznitev, iztrebljanje (črevesja), 2. v kem. prečiščenje

defékt -a *m* [lat. *defectus* iz *deficere* manjkati] hiba, napaka, kvar; okvara; poškodba; pomanjkljivost; **defékten** -tna -o okvarjen, poškodovan; pomanjkljiv; telesno ali duševno slabo razvit

defektíven -vna -o [lat. *defectivus*] v slovn. pomanjkljiv, nepopoln, ki nima vseh oblik (~i glagol, ~i samostalnik)
defektológ -a *m* [defekt(o) + -log] strokovnjak za defektologijo; **defektológija** -e *ž* veda o zdravljenju defektnih oseb
defeminácija -e *ž* [lat. *de-*, *femina* ženska] izguba ženskega spolnega čuta (med.)
defenestrácija -e *ž* [lat. *de-*, *fenestra* okno] »metanje skozi okno«, po dogodku iz češke zgodovine, ko so protestantje l. 1618 pometali kraljeve svetovalce skozi okno praške posvetovalnice
defensor fidei /defen'zor fi'dei/ lat. »branilec vere« (naslov angl. kraljev)
defenzíva -e *ž* [fr. *défensif* obramben, iz lat.] obramba (pred napadom); obrambna taktika v vojni, naspr. ofenziva; **defenzíven** -vna -o obramben, branilen
defénzor -ja *m* [lat. *defensor*] branilec; varuh, zagovornik
defetíst -a *m* [fr. *défaitiste* iz *défaite* poraz] malodušnež, kdor ne verjame v kaj (npr. v zmago v vojni) ali to celo spodkopava; prvotno oznaka za »defetiste«, ki v Franciji med prvo svetovno vojno niso verjeli v zmago ali so menili, da bi bil poraz manjše zlo kot nadaljevanje vojne; **defetístičen** -čna -o ki se tiče defetistov ali defetizma; *fig.* malodušen; **defetízem** -zma *m fig.* malodušnost, nevera v kaj
defibrátor -ja *m* [lat. *de-*, *fibra* vlakno] v tehn. cefralnik, stroj za cefranje (defibriranje) lesa
déficit -a *m* [3. os. edn. sed. od lat. *deficere* manjkati] izguba, primanjkljaj, presežek izdatkov nad dohodki (v blagajni ali računu); **deficíten** -tna -o ki se tiče deficita; ki ima primanjkljaj ali dela z izgubo (~o podjetje)
deficitáren -rna -o [gl. deficit] pomanjkljiv, nepopoln; nezadosten; z napako (~o blago)
defigurácija -e *ž* [de- + figuracija] spačenje, izkaženje, izmaličenje; **defigurírati** -am spačiti, izmaličiti
defilé -ja *m* [fr. *défilé* iz *file* vrsta] mimohod čet v paradnem koraku pred višjim poveljnikom ali odličniki; *fig.* slavnostni mimohod; **defilírati** -am posamezno ali v strnjenih vrstah korakati mimo koga
definícija -e *ž* [lat. *definitio* omejitev, iz *de-*, *finis* meja] vsebinska določitev pojma, logična opredelitev kakega pojma
definírati -am [gl. definicija] natančno določiti vsebino pojma, (logično) opredeliti kak pojem
definitio fiat per genus proximum et differentiam specificam /defini'cio fi'at per ge'nus pro'ksimum et diferen'ciam speci'fikam/ lat. pojem definiramo z najbližjim vrstnim pojmom in specifično razliko
definitíven -vna -o [lat. *definitivus*] določen, stalen; (do)končen; ustaljen; **definitívnost** -i *ž* določnost, (do)končnost
definitívum -a *m* [lat. *definitivum*] dokončna določitev ali odločitev
definítor -ja *m* [nlat. *definitor*] visok hierarh, pomočnik provinciala v katol. redovih
deflácija -e *ž* [fr. *déflation* iz lat. *de-*, *flare* pihati] 1. v ekon. zmanjšanje denarnih sredstev v obtoku, da se zviša kupna moč denarja in padajo cene, naspr. inflacija, 2. v geol. delovanje vetra na zemeljsko površino (če veter vzdiguje in odnaša prst, pesek ipd.)
deflagrácija -e *ž* [lat. *de-*, *flagrare* goreti] 1. v kem. čiščenje z ognjem, 2. počasna eksplozija razstreliv; **deflagránten** -tna -o 1. očiščujoč, 2. počasno eksplodirajoč (~a razstreliva)
defléktor -ja *m* [iz lat. *deflectere* upogniti] 1. priprava, ki preusmerja tok zraka, plinov ipd. (na dimniku odbija veter, da dimnik laže vleče), 2. priprava za določanje deviacije na ladijskem kompasu
deflorácija -e *ž* [lat. *defloratio* iz *de-*, *flos*, *floris* cvet] ocvetitev, vzetje devištva, »razdevičenje«; **deflorírati** -am »utrgati cvet«, vzeti devištvo, vzeti venec
deformácija -e *ž* [lat. *deformatio* iz *de-*, *forma* oblika] spreminjanje (normalne, pravilne) oblike; *fig.* maličenje, (s)pačenje (~ telesa)
defórmen -mna -o [iz lat.] gl. deformiran
deformíran -a -o [lat. *de-*, *forma* oblika] s spremenjeno (normalno) obliko; izmaličen, popačen, skažen; **deformírati** -am spremeniti (normalno) obliko, izmaličiti, popačiti, skaziti obliko

deformitéta -e *ž* [lat. *deformitas*] izmaličenost oblik, (telesna) spačenost; spačena oblika, del ipd.; spaka, spaček, pokveka
defravdácija -e *ž* [lat. *defraudatio* iz *de-*, *fraus*, *fraudis* prevara] poneverba, zlasti državnega denarja; utaja; goljufija, sleparija
defravdánt -a *m* [gl. defravdacija] kdor kaj poneveri; goljuf, slepar; **defravdírati** -am poneveriti kaj; utajiti; goljufati, slepariti
deftêrdar -ja *m* [tur. iz *defter* knjiga, iz gr.] 1. knjigovodja, 2. finančni minister (v sultanski Turčiji)
deftín -a *m* [angl. *duvetyn* iz fr.] močna, kosmatena bombažna ali volnena tkanina za športne jopiče, deške hlače ipd.
defunctus -a *m* [/defun'ktus/ lat. iz *defungere* opraviti kaj] »kdor je opravil« (= umrl), pokojnik, mrtvec
degazírati -am [de- + gazirati] razpliniti, odstraniti ali nevtralizirati (bojne) pline
degažíran -a -o [fr. *dégagé*] odvezan obveznosti ipd.; prost, svoboden, neprisiljen (v vedenju); **degažírati** -am 1. rešiti kaj, 2. osvoboditi, odvezati (obveznosti); sprostiti, 3. izstreliti žogo od vrat (šp.)
degažmá -ja *m* [fr. *dégagement*] 1. rešitev zastavljenih predmetov, 2. osvoboditev od obveznosti ali obljube; *fig.* svobodnost, neprisiljenost, 3. skrivni izhod
degenerácija -e *ž* [lat. *degeneratio* iz *de-*, *genus*, *generis* rod] izrod(itev), izrojenost, popačenost, tj. poslabšanje telesnih, duhovnih ali nravnih lastnosti organizmov (biol.); *fig.* izmaličenost, izprijenost; **degeneracíjski** -a -o ki se tiče degeneracije
degeneríranec -nca *m* [gl. degeneracija] izrojenec, človek z znamenji degeneracije; *fig. pejor.* izrodek, izvržek; **degenerírati** -am izroditi se, izvreči se; propasti
degolíst -a *m* [fr. *degaulliste*] privrženec stranke ali vlade generala de Gaulla; **degolízem** -zma *m* 1. privrženost de Gaullu, 2. politika in naziranja de Gaulla
dégoût -a *m* /degu' -ja/ fr. pomanjkanje teka; gnus, stud; slaba volja
degradácija -e *ž* [nlat. *degradatio* iz lat. *de-*, *gradus* stopnja] 1. (po)slabšanje česa; propadanje, 2. znižanje službene stopnje ali položaja (navadno za kazen), odvzem čina, zlasti v vojski; *fig.* ponižanje; **degradírati** -am postaviti na nižjo službeno stopnjo, (od)vzeti, znižati službeno stopnjo; *fig.* ponižati koga
degresíja -e *ž* [lat. *degressio*] zniževanje, (postopno) zmanjševanje česa; **degresíven** -vna -o postopno ali sorazmerno padajoč
degumírati -am [de- + gumirati] odstraniti lepljive sestavine
degustácija -e *ž* [lat. *degustare* okusiti] pokušnja, pokušanje
degustátor -ja *m* [lat. *degustare* okusiti] pokuševalec, strokovnjak, ki s pokušanjem ugotavlja lastnosti živil
degustírati -am [lat. *degustare* okusiti] 1. pokušati (živila), 2. v slabo voljo spraviti koga; pokvariti užitek, osovražiti komu kaj
de gustibus non est disputandum /de gus'tibus non est disputan'dum/ lat. okusi so različni, o njih se ni vredno prepirati
dehidrírati -am [de- + hidrirati] odstraniti vodo iz česa
de hodierno die /de hodier'no di'e/ lat. z današnjim dnem, od danes
dehortácija -e *ž* [lat. *dehortari* odsvetovati] opomin; odvračanje od česa
deificírati -am [lat. *deus* bog, *facere* narediti] pobožiti, prišteti med bogove, npr. Rimljani svoje cesarje; izkazovati božjo čast, častiti kot boga; *fig.* oboževati; **deifikácija** -e *ž* poboženje; izkazovanje božje časti; *fig.* oboževanje
Dei gratia /de'i gra'cia/ lat. »po milosti božji...«, formula v naslovu, ukazih ipd. nekaterih knezov ali monarhov
deíktičen -čna -o [gr. *deiktikos*] 1. kazalen (slovn.), 2. neposreden, temelječ na primerih (log.)
deíst -a *m* [fr. *déiste* iz lat. *deus* bog] privrženec deizma; **deízem** -zma *m* v 17. in 18. stol. razširjen filoz. nauk (Locke, Voltaire, Rousseau itd.), ki odklanja osebnega boga, razodetje in religijo sploh ter priznava le neko višjo silo, neki brezosebni pravzrok, ki je svet ustvaril, mu dal prvo gibanje, a se potem ni več vmešaval v naravni tok dogajanj; prim. teizem in ateizem
de iure /de ju're/ lat. pravno, s pravnega stališča, po zakonu (lastnik ~, prim. de facto)

dejékcija -e *ž* [lat. *deiectio* iz *de-*, *iacere* vreči] 1. izgon, pregon s posesti ali položaja, 2. izmet, izpraznitev, iztrebljanje, 3. dejekt (med.)
dejékt -a *m* [iz lat. *deiectus*] izmeček, iztrebek, blato (med.)
déjeuner [/dežœne'/ fr. iz lat. *dis-*, *ieiunus* tešč] 1. kosilo, 2. zajtrk
déka -e *ž* [gr. *deka* deset] ljudsko: dekagram
déka- [gr. *deka* deset] predpona, v sestavljenkah izraža deset enot česa, npr. dekagram
dekabrist -a *m* [rus. iz *dekabr'* december] decembrist, udeleženec protiabsolutistične zarote in vstaje proti ruskemu carju Nikolaju I. 14. dec. 1825
dekáda -e *ž* [fr. *décade* iz gr. *dekas*, *dekados* desetka, desetina] 1. enota iz desetih delov, npr. Livijeva rimska zgodovina v desetih knjigah, 2. razdobje desetih let, mesecev ali dni, zlasti desetdnevni teden v fr. republikanskem koledarju; **dekáden** -dna -o 1. ki se tiče dekade, 2. dekadičen
dekadénca -e *ž* [fr. *décadence* propad, iz lat. *de-*, *cadere* pasti] 1. propad, propadanje, upadanje (v nraveh, umetnosti ipd.), 2. umetnostna smer, nastala v Franciji ob koncu 19. stol.; **dekadénčen** -čna -o ki se tiče dekadence
dekadènt -énta *m* [fr. *décadent*] pripadnik dekadence (smeri), zlasti tak pisatelj ali umetnik; *fig.* propadajoč, od življenja utrujen človek; **dekadénten** -tna -o propadajoč, z znamenji dekadence
dekádičen -čna -o [gl. dekada] desetinski (~i sistem); sestoječ iz desetih enot (= decimalen)
dekaéder -dra *m* [deka- + gr. *hedra* sedež] deseterec, telo z desetimi mejnimi ploskvami (geom.)
dekagón -a *m* [deka- + -gon] desetero-kotnik (geom.)
dekagrám -a *m* [deka- + gram] merska enota za težo (maso), enaka 10 g
dekalírati -am [ital. *decalare* ali *calare* upadati] gl. kalirati
dekalíter -tra *m* [deka- + liter] deset litrov
dekalóg -a *m* [gr. *dekalogos*] deset zapovedi, ki jih je po biblijskem izročilu dal bog Mojzesu na gori Sinaj
Dekámeron -a *m* [ital. *Decamerone* iz gr. *deka-*, *hemera* dan, tj. zgodbe desetih dni] naslov zbirke sto novel ital. pisatelja Boccaccia
dekaméter -tra *m* [deka- + meter] deset metrov
dekán -a *m* [lat. *decanus* desetnik v rim. vojski, iz *decem* deset] 1. predstojnik cerkvene dekanije (prvotno starešina nad desetimi menihi), 2. predstojnik vseučiliške fakultete
dekanát -a *m* [nlat. *decanatus*] dekanov urad in službeni položaj
dekanía -e *ž* [gl. dekan] 1. več župnij, združenih v upravno enoto, 2. delovno področje cerkvenega dekana
dekantírati -am [fr. *décanter* odtočiti] odcediti, odliti tekočino od usedlin (kem.)
dekapitácija -e *ž* [nlat. *decapitatio* iz lat. *de-*, *caput*, *capitis* glava] obglavljenje; **dekapitírati** -am obglaviti
dekapód -a *m*, *mn.* **dekapóda** -od *s* [deka- + gr. *pous*, *podos* noga] v zool. deseteronožci (potočni rak, sipa itd.)
dekarbonizírati -am [de- + karbonizirati] odstraniti ogljik (kem.)
dekartelizácija -e *ž* [fr. *de-*, *cartel* dogovor; kartel] razpustitev, odprava kartelov
dekatírati -am [fr. *décatir* iz *de-*, *cati* lesk] odvzeti lesk tkanini (z vodno paro)
dekátlon -a *m* [deka- + gr. *athlon* boj, tekma] deseteroboj, tekmovanje v desetih panogah (šp.)
deklamácija -e *ž* [lat. *declamatio* iz *declamare* uriti se v govoru] umetniško podajanje na pamet; *fig.* vznesen, patetičen (*pejor.* prazen, napihnjen) govor ali članek; besedičenje; **deklamírati** -am lepo, umetniško povedati (~ pesem); napihnjeno govoriti o nepomembnih stvareh; besedičiti
deklamátor -ja *m* [gl. *deklamacija*] kdor kaj deklamira
deklarácija -e *ž* [lat. *declaratio* iz *declarare* izjaviti] 1. slovesna razglasitev kakih načel ali pravic (~ človečanskih pravic); dokument o taki razglasitvi; razglas, 2. uradna izjava o kakem medn. vprašanju (polit.), 3. listina s spiskom blaga za carinjenje (carinska ~); **deklaracíjski** -a -o ki se tiče deklaracije

deklaránt -a *m* [gl. deklaracija] kdor kaj deklarira ali poda deklaracijo

deklaratíven -vna -o [nlat. *declarativus*] izjaven, izrečen, ki kaj pojasnjuje ali o čem (zgolj) govori; **deklaratívna rešitev** rešitev le v besedah

deklarátor -ja *m* [gl. deklaracija] kdor kaj deklarira; **deklarátorski** -a -o razglašajoč, izjavljajoč kaj

deklarírati -am [gl. deklaracija] slovesno razglasiti; uradno objaviti ali izjaviti kaj

deklasíranec -nca *m* [gl. deklasirati] zavrženec

deklasírati -am (se) [fr. *déclasser* iz lat. *de-*, *classis* oddelek, razred] 1. uvrstiti v nižji razred, izločiti (se) iz kakega razreda, stanu itd.; odtujiti se svojemu razredu, izgubiti osnovne značilnosti svojega razreda, 2. strahovito poraziti (šp.), 3. *fig.* ponižati (se), nravno propasti; **deklasíran** -a -o v nižjem (družbenem) razredu; *fig.* nravno zavržen, propal (tatovi, prostitutke...)

deklinácija -e *ž* [lat. *declinatio* upogibanje, pregibanje, odklon] 1. sklanjanje; sklanja(tev) (slovn.), 2. odklanjanje, odklon magnetnice iz smeri sever—jug (astr., fiz.), 3. kotna razdalja nebesnega telesa od nebesnega ekvatorja (astr.); **deklinácijski** -a -o ki se tiče deklinacije; sklanjatven; odklonski (~i kot)

deklinírati -am [lat. *declinare* odkloniti se; s poti iti] 1. sklanjati, 2. odkloniti se, odklanjati se, odstopati od česa

deklinométer -tra *m* [deklin(irati) + -meter] priprava za merjenje deklinacije (astr.)

dekókt(um) -a *m* [lat. *decoctum* iz *decoquere* skuhati] izvarek, obarek, prevretek, tj. s kuhanjem dobljen izvleček, zlasti iz zdravilnih zelišč

dekolácija -e *ž* [lat. *decollatio* iz *de-*, *collum* vrat] obglavljenje; **dekolírati** -am obglaviti

dekolorácija -e *ž* [lat. *decoloratio* iz *de-*, *color* barva] izgubljanje barve, (o)bledenje, npr. tkanine; beljenje (odvzemanje barve); **dekolorírati** -am izgubiti barvo, (o)bledeti; (o)beliti kaj

dekolté -ja *m* [fr. *décolleté* iz *de-*, *collet* ovratnik] (globok) vratni izrez pri ženskih oblekah

dekoltíran -a -o [gl. dekolte] (globoko) izrezan (~a obleka); **dekoltírati** -am (se) napraviti (si) globok vratni izrez, razgaliti (si) vrat in del prsi, včasih tudi ramena in hrbet

dekompenzácija -e *ž* [de- + kompenzacija] v med. neizravnanost kakih funkcij (srčna ~)

dekomponírati -am [de- + komponirati] razstaviti; razkrojiti; razčleniti

dekompozícija -e *ž* [de- + kompozicija] 1. razstavljanje, razčlenitev (na sestavine); razpadanje, 2. razpad, razkroj (med.)

dekompresíja -e *ž* [lat. *de-*, *compressio* pritisk] zmanjšanje ali odstranitev pritiska (med., tehn.)

dekoncentrácija -e *ž* [de- + koncentracija] 1. gl. decentralizacija, 2. razredčitev česa (~ kisline), 3. raztresenost, duhovna nezbranost; **dekoncentrírati** -am (se) 1. izvesti dekoncentracijo, 2. razredčiti (se), 3. postati raztresen

dekór -a *m* [fr. *décor* iz lat. *decor*, *decoris* okras] okras(ek); okrasje; nakit

dekorácija -e *ž* [fr. *décoration*] 1. krasitev; (umetniška) okrasitev, zaljšanje, 2. okrasje, npr. v gledališču; *fig.* lep videz, ki kaj prikriva, 3. red, odlikovanje; **dekoracíjski** -a -o ki se tiče dekoracije

dekoratêr -ja *m* [fr. *décorateur*] kdor slika dekoracije (gledališki ~) ali dekorira, npr. izložbe, dvorane...

dekoratíven -vna -o [fr. *décoratif*] olepševalen, namenjen zgolj za okras

dekorírati -am [fr. *décorer*] (o)zaljšati, (o)lepšati; *fig.* odlikovati koga (z redom)

dekórum -a *m* [iz lat. *decorus* lep; spodoben] spodobnost; čast; dostojanstvo

dekrepíten -tna -o [fr. *décrépit*] izžit, onemogel zaradi starosti

dekrét -a *m* [lat. *decretum* iz *decernere* odločiti] odlok ali odredba oblasti, npr. vlade

dekretál -a *m*, *nav. v mn.* **dekretáli** -ov [nlat. mn. *decretales*] papeški odloki o verskih zadevah, sestavni del kanonskega prava

dekretírati -am [gl. dekret] (iz)dati odlok, odrediti, ukazati z odlokom

dekstrín -a *m* [fr. *dextrine* iz lat. *dexter* desni, ker suče polarizirano svetlobo v desno] v kem. škrobovina, lepilo iz

škroba (nastane, če segrevamo škrob, če učinkujejo nanj kisline ipd.)
dekstróza -e *ž* [fr. *dextrose*] grozdni sladkor (= glukoza), pridobivajo ga iz škroba
dekúbitus -a *m* [lat. *decubitus* iz *decumbere* leči; podleči] v med. preležanine, (kožne) rane pri bolnikih, ki so dlje časa vezani na posteljo
dekúrija -e *ž* [lat. *decuria*] v starem Rimu, 1. desetnija, oddelek desetih mož (voj.), 2. oddelek, razred (v upravi)
dekúrion -óna *m* [lat. *decurio*] v starem Rimu, 1. desetnik, poveljnik dekurije, 2. svetnik (v upravi)
del. lat. okr. 1. deleatur, 2. delineavit
delácija -e *ž* [lat. *delatio*] objava, naznanilo; ovadba; **delátor** -ja *m* ovaduh, denunciant; špijon
deleatur [/delea'tur/ lat. iz *delere* rušiti, izbrisati] 1. naj se črta, črtaj, izpusti, 2. znamenje za to (℘) v tisk. korekturah
delegácija -e *ž* [lat. *delegatio* iz *delegare* napotiti; poslati; pooblastiti] 1. prenos oblasti ali pristojnosti, 2. zastopstvo, (od)poslanstvo, skupina delegatov, tj. oseb, ki so pooblaščene v kak namen, npr. zastopati državo
delegánt -a *m* [gl. delegacija] kdor koga delegira, pooblastitelj
delegát -a *m* [lat. *delegatus*] zastopnik, (od)poslanec, pooblaščeni predstavnik
delegírati -am [gl. delegacija] pooblastiti (izvoliti ali imenovati) za zastopnika, (od)poslati kot zastopnika
delektácija -e *ž* [lat. *delectatio* iz *delectare* razveseljevati] razveseljevanje; razvedrilo; užitek, naslada; **delektírati** -am (se) razveseljevati, zabavati (se); uživati, naslajati se
delén -a *m* [fr. *de laine* volnen] volnena tkanina za ženske obleke
delfín -a *m* [lat. *delphinus*] v zool. pliskavica; **delfíni** -ov *m mn.* pliskavke, družina rib, spadajo med kite
délibaša -a *in* -e *m* [shr. iz tur. *delibaşi*] gardni častnik, poveljnik delijev
deliberácija -e *ž* [lat. *deliberatio* iz *deliberare* preudarjati] preudarjanje, razglabljanje; dolgotrajno posvetovanje
deliberatíven -vna -o [lat. *deliberativus*] premišljen; posvetovalen
deliciózen -zna -o [lat. *deliciosus*] okusen, (pre)slasten; nadvse prijeten
délija -a *in* -e *m* [shr. iz tur. *deli* junak, korenjak] 1. vojak v telesni straži turških sultanov ali vezirjev, 2. pripadnik posebne turške konjenice
delikáten -tna -o [fr. *délicat* iz lat. *delicatus*] nežen, rahločuten; občutljiv (v telesni zgradbi ipd.); okusen, slasten; kočljiv, neprijeten (~o vprašanje)
delikatésa -e *ž* [pod nem. vplivom iz fr. *délicatesse* nežnost, rahločutnost] 1. razna narejena ali hitro pripravljena živila (kuhana šunka, sir...); *fig.* poslastek, poslastica, kaj okusnega sploh, 2. taka trgovina
delíkt -a *m* [lat. *delictum*] pregrešek, prestopek, kaznivo dejanje sploh; hudodelstvo
delimitácija -e *ž* [lat. *delimitatio* iz *de-*, *limes*, *limitis* meja] razmejevanje; razmejitev
delin. okr. za lat. delineavit
delineácija -e *ž* [lat. *delineatio* iz *delineare* načrtati] 1. risanje, 2. oris, naris; načrt, 3. opis
delineavit [/delinea'vit/ lat. iz *delineare* narisati, načrtati] »narisal(a)«, na slikah ipd. pred imenom umetnika
delinkvènt -énta *m* [lat. *delinquens*] kdor zagreši kak delikt; hudodelec, prestopnik, zlasti mladostnik
deliránt -a *m* [gl. delirij] kdor je v deliriju; **delirânten** -tna -o v deliriju (~i bolnik)
delírij -a *m* [lat. *delirium*] bledenje, blodnja (v vročici, pred smrtjo ipd.); *fig.* silovita, nepremagljiva strast ali čustvo (~ veselja); **delirírati** -am biti v deliriju, blesti
deliriózen -zna -o [nlat. *deliriosus*] blodnjav
delírium trémens [nlat. iz lat. *delirium* blodnja, *tremens* tresoč se] v med. »pijanska blaznost«, posledica kronične zastrupitve z alkoholom; kaže se s tresenjem telesa
delkrèdere -ra *m* [ital. *del credere* iz *credere* verjeti, zaupati] v trg. poroštvo za plačilo terjatve, npr. v komisijski prodaji, ko posredovalec jamči, da bo blago, ki ga je prodal na kredit, v določenem roku plačano

deložácija -e *ž* [fr. *déloger* izseliti] prisilna, sodna izselitev; **deložírati** -am prisilno izseliti, vreči iz stanovanja, postaviti na cesto

délta -e *ž in neskl. m* [gr. *delta*, dobesedno: vrata] četrta črka v (staro)grški abecedi (Δ, δ = D, d); **délta** -e *ž* ustje Nila, podobno črki »delta«; ustje rek sploh; **žarki délta** radioaktivni žarki, ki se kažejo navadno skupno z žarki alfa (fiz.)

deltoíd -a *m* [gr. *deltoeides* v obliki delte] 1. četverokotnik, sestavljen iz dveh enakokrakih trikotnikov z različno višino (geom.), 2. trikotna ramenska mišica (anat.); **deltoíden** -dna -o 1. v obliki delte; trikoten, 2. ki se tiče deltoida

de luxe /də lüks/ fr. razkošen, v razkošni izvedbi ali obliki

deluzíja -e *ž* [lat. *delusio*] zmota, samovara

demagóg -a *m* [gr. *demagogos* iz *demos* ljudstvo, *agein* voditi] prvotno (v stari Grčiji) voditelj, ljudski govornik, danes *pejor.* govornik ali nenačelen politikant, ki se ljudstvu prilizuje in ga slepi s pretiranimi obljubami ali trditvami; zaničlj. slepar, zapeljivec ljudstva; podpihovalec

demagogíja -e *ž* [gr. *demagogia*] sleparjenje, zapeljevanje ljudstva, preračunano na kake predsodke, nepoučenost ali slabo razvito politično zavest; **demagóški** -a -o *ali* **demagógičen** -čna -o sleparski, zapeljivski; podpihovalen

démant -a *m* [fr. *diamant* iz nlat. *diamas* iz lat. *adamas*] najlepši, najtrši in najdražji dragi kamen (čisti ogljik v kristalni obliki); **démanten** -tna -o ki se tiče demanta, iz demanta; **démantni jubiléj** »biserni jubilej«, slavje ob šestdesetletnici, npr. poroke

demánti -ja *m* [fr. *démenti*] zavrnitev, (uradno) zanikanje kake vesti ali trditve; **demantírati** -am zavrniti, na laž postaviti, zanikati kaj

demarkácija -e *ž* [fr. *démarcation* iz špan.] 1. razmejitev, sporazumna določitev meja; razmejitev česa, 2. ločitev bolnega tkiva od zdravega (med.); **demarkacíjski** -a -o ki se tiče demarkacije; **demarkacíjska črta** (začasna) razmejitvena črta, ki loči dve ozemlji, dve vojski itd.; **demarkírati** -am razmejiti

demárša -e *ž* [fr. *démarche*] *fig.* korak (v kaki smeri), ukrep; diplomatsko posredovanje v kak namen; **napraviti demáršo** posredovati v kak namen

demaskírati -am (se) [fr. *démasquer* iz *de-*, *masque* krinka] sneti krinko, razkri(va)ti, razkrinkati, pokazati pravo lice ali barvo

deménca -e *ž* [lat. *dementia* iz *de-*, *mens*, *mentis* razum] v med. slaboumnost, bebavost (zaradi organskih ali funkcionalnih motenj); **deménten** -tna -o slaboumen

dementia praecox /demen'cia pre'koks/ lat. mladostna slaboumnost, vrsta duševne bolezni, ki se začne navadno v dobi spolnega dozorevanja (med.)

dementia senilis /demen'cia seni'lis/ lat. starostna slaboumnost (med.)

demilitarizácija -e *ž* [de- + militarizacija] 1. uvajanje civilne oblasti namesto vojaške, 2. prepoved ali odstranitev vojaških objektov in vojaških sil na kakem ozemlju; **demilitarizírana cóna** v pogodbi določeno področje, največkrat vzdolž meje, kjer je prepovedano graditi utrdbe in imeti vojaške sile; **demilitarizírati** -am izvesti demilitarizacijo, tj. 1. vpeljati civilno oblast namesto vojaške, 2. prepovedati ali odstraniti vojaške objekte

demimónd -a *m* [fr. *demi-monde* polsvet] »polsvet«, tj. sloj žensk, ki po eleganci sodeč pripadajo »boljšim krogom«, a imajo sumljiv socialni položaj in sloves (npr. elegantne prostitutke)

demi-mondaine, demi-monde [fr.] gl. demimondka, demimond

demimóndka -e *ž* [fr. *demi-mondaine*] elegantna, deklasirana lahkoživka

déminutiv(um) -a *m, nav. v mn.* **déminutiva** -iv *s* [nlat. *diminutivum* iz lat. *deminuere* zmanjšati] v slovn. manjšalni, pomanjševalni izraz, pomanjševalnica (npr. ribica iz riba, naspr. avgmentativ); **déminutiven** -vna -o manjšalen, pomanjševalen, ki se tiče deminutiva

demisíja -e *ž* [fr. *démission* iz lat. *dimissio* odpust] umik, odstop (z uradnega položaja ipd.)

demisionírati -am [fr. *démissionner*] umakniti se, odstopiti, odložiti (funkcijo, službeno mesto, čast...)

demiúrg -a *m* [gr. *demiourgos* rokodelec, iz *demos* ljudstvo, *ergein* delati] v Platonovi fil. in pri platonikih stvarnik sveta; *fig.* ustvarjalec, stvarnik sploh

demi-vierge /dəmivjɛ́rž/ fr. »poldevica«, Prévostov izraz za nedotaknjeno dekle, ki se pri erotičnih odnosih ogiblje le popolne vdaje

demižón -a *m* [angl. *demijohn* iz fr.] pletenka, gl. damižana

demobilizácija -e *ž* [de- + mobilizacija] 1. odpust vojakov iz vojske, 2. prehod vojaških sil in gospodarstva iz vojnega v mirno stanje (v širšem pomenu); **demobilizírati** -am izvesti demobilizacijo

demografíja -e *ž* [gr. *demos* ljudstvo, + -grafija, tj. popisovanje ljudi] 1. statistična veda, ki preučuje stanje, sestavo in gibanje (rojstva, smrti, poroke...) prebivalstva, 2. tak popis

demoiselle *neskl. ž* [/dəmoazɛl'/ fr. iz *damoiselle* mlada plemkinja] 1. gospodična, mladenka, 2. ogrevalna steklenka, 3. vrsta štorklje

demokracíja -e *ž* [gr. *demokratia* iz *demos* ljudstvo, *kratein* vladati] ljudovlada, tj. polit. ureditev, kjer pripada najvišja oblast ljudstvu, in sicer bodisi neposredno, če o državnih zadevah odločajo vsi državljani ne glede na premoženjsko stanje, družbeni položaj ipd., ali posredno, če ljudstvo izvaja oblast po izvoljenih zastopnikih; po marksistični teoriji je demokracija le oblika države in razrednega gospostva, najvišja oblika demokracije v razredni družbi je socialistična demokracija (gl.); *fig.* politična in družbena enakost, zlasti enakost pravic

demokrát -a *m* [fr. *démocrate* iz gr.] privrženec demokracije, kdor se zavzema za demokratična načela; član ali privrženec take stranke; **demokrátičen** -čna -o v soglasju z demokracijo; naklonjen demokraciji; svobodoljuben; **demokrátični centralízem** oblika centralizma in osnovno organizacijsko načelo komunističnih partij (volitev vseh vodilnih organov od spodaj navzgor, stroga disciplina in podrejanje manjšine večini, kritika in samokritika znotraj partij itd.)

demokratizácija -e *ž* [iz fr. *démocratiser* iz gr.] urejanje ali preosnova po demokratičnih načelih, v korist najširših ljudskih plasti; **demokratizírati** -am izvesti demokratizacijo

demokratízem -zma *m* [fr. *démocratisme*] demokratična usmerjenost ali privrženost demokratičnim idejam; priznanje ali uresničitev teh idej ali načel

demokristján -a *m* [ital. *democristiano* iz *democratico cristiano*] krščanski demokrat, privrženec stranke »kršč. demokratov« v sedanji Italiji

demolícija -e *ž* [lat. *demolitio* iz *demoliri* podreti] razbitje, razrušitev česa; **demolírati** -am razbiti, razdejati, podreti do tal

démon -a *m* [gr. *daimon*] 1. pri primitivnih ljudstvih nadnaravna, dobra ali zla bitja, 2. pri starih Grkih izprva bog sploh, pozneje manjša božanstva (po stopnji med bogom in človekom), 3. v Sokratovi filozofiji: notranji božji glas, ki človeka opominja, da ne bi storil česa napačnega (= vest), 4. v krščanstvu: padli angel; *fig.* zli duh, satan, 5. zli človek; zla strast ali nagnjenje; poosebljenje zla sploh (~ vojne); **démonski** -a -o *ali* **demóničen** -čna -o ki se tiče demona; nadnaraven (~e sile); skrivnosten, nedoumljiv (pri Goetheju npr. navdih); satanski, izvirajoč od zlega duha (ali zlih strasti, nagnjenj...); *fig.* zloben, obseden

demonetizácija -e *ž* [fr. *démonétisation* iz lat. *de-*, *moneta* kovanec] razvrednotenje kovancev (če prenehajo biti plačilno sredstvo in so vredni le toliko, kolikor je vredna kovina); **demonetizírati** -am razvrednotiti kovance

demonízem -zma *m* [demon + -izem] vera v demone (pri primitivnih ljudstvih)

demonologíja -e *ž* [demon(o) + -logija] nauk o demonih

demonstrácija -e *ž* [lat. *demonstratio* iz *demonstrare* kazati] 1. nazorno prikazovanje ali prikaz (~ znanstvenega poizkusa); tak pokaz ali pouk, 2. javno izražanje česa (npr. političnih zahtev z nastopom množic); množični nastop, 3. izzivanje ali zastraševanje; **demonstracíjski** -a -o ki se tiče demonstracij

demonstránt -a *m* [iz lat. *demonstrans*] kdor demonstrira ali se udeležuje demonstracij
demonstratio ad oculos /demonstra´cio ad o´kulos/ lat. nazorni, očitni dokaz
demonstratív -a *m*, *mn. nav.* **demonstratíva** -iv *s* [lat. *demonstrativum*] kazalni zaimek (slovn.); **demonstratíven** -vna -o 1. v slovn. kazalen; ki se tiče demonstrativa, 2. nazoren ali nazorno prikazan, 3. ostro, javno izražajoč kaj; izzivalen (~a izjava)
demonstrátor -ja *m* [lat. *demonstrare* kazati] 1. slušatelj, ki pomaga profesorju pri praktičnih vajah, 2. kdor kaj nazorno prikazuje, npr. uporabo stroja
demonstrírati -am [lat. *demonstrare* kazati] javno, nazorno pokazati ali izražati kaj (npr. pravilo s poizkusom ali polit. zahteve z nastopom množic); kazati (vojaško) moč ali bojno pripravljenost; izzivati
demontáža -e *ž* [fr. *démontage*] razstavljanje, razdevanje na sestavne dele, zlasti strojev in naprav; razstavitev; **demontážen** -žna -o ki se tiče demontaže
demontírati -am [iz fr. *démonter*] razstaviti, narazen vzeti; podreti, razd(r)eti kaj, naspr. montirati
demoralizácija -e *ž* [fr. *démoralisation* iz lat.] 1. spodkopavanje nravnosti; izprijenost, nravna pokvarjenost, 2. popuščanje discipline, upadanje bojnega duha ipd., npr. v vojski; malodušnost, usihanje volje do česa; **demoralizírati** -am 1. spodkopa(va)ti nravnost, nravno izpriditi, 2. (z)rahljati disciplino; jemati voljo ali pogum do življenja, boja ipd.
de mortuis nil nisi bene /de mor´tuis nil ni´zi be´ne/ lat. o mrtvih naj se govori samo dobro (Hilon)
démos -a *m* [gr. *demos*] v stari Grčiji prvotno »ljudstvo« — v nasprotju z aristokracijo, pozneje svobodni, polnopravni državljani (razen sužnjev); **demótski** -a -o *ali* **demótičen** -čna -o ljudski, ljudstvu namenjen; **demótska pisava** staroegipt. ljudska pisava, izvirajoča iz poenostavljene hieratične, duhovniške pisave
denacifikácija -e *ž* [de- + naci, + -fikacija] iztrebljanje nacizma ali nacističnega vpliva v Nemčiji; **denacificírati** -am izvesti denacifikacijo, tj. po navodilih zavezniške uprave v Nemčiji polit. preskusiti bivše člane nacistične stranke
denacionalizácija -e *ž* [de- + nacionalizacija] 1. raznarodovanje, potujčevanje, 2. vrnitev nacionaliziranega premoženja prejšnjim lastnikom; **denacionalizírati** -am 1. raznaroditi, potujčiti, 2. razveljaviti nacionalizacijo
denár -ja *m* [iz lat.] gl. denarius
denárius -a *m* [lat. *denarius*] starorimski srebrnik, enak starogrški drahmi
denaturácija -e *ž* [fr. *dénaturation*] kvarjenje za človeka užitnih snovi, da so porabne le v druge namene
denaturalizácija -e *ž* [de- + naturalizacija] odvzem ali izguba državljanskih pravic; **denaturalizírati** -am vzeti državljanske pravice
denaturíran -a -o [fr. *dénaturé*] za človeka neužiten, poraben predvsem v industrijske namene (~i špirit); **denaturírati** -am »spremeniti naravo« česa, tj. napraviti neuporabno v običajne namene, napraviti za človeka neužitno, npr. z dodajanjem kemikalij
dendrít -a *m* [gr. *dendrites* drevesen] 1. vejasta ali mahovju podobna znamenja (kristali tujih snovi) na površju ali v notranjosti raznih kamnin; drevnik, kamnina s tako podobo, 2. razvejen podaljšek pri ganglijski celici (fiziol.)
dendrografíja -e *ž* [gr. *dendron* drevo, + -grafija] 1. morfološko opisovanje drevja in grmovja, 2. tak opis
dendrolít -a *m* [gr. *dendron* drevo, + -lit] drevje, ki je okamnelo v zemlji
dendrológ -a *m* [gr. *dendron* drevo, + -log] drevoslovec; **dendrologíja** -e *ž* drevoslovje, nauk o drevju in grmovju
dendrométer -tra *m* [gr. *dendron* drevo, + -meter] deblomer, priprava za merjenje višine in debeline dreves; **dendrometríja** -e *ž* deblomerstvo
denegácija -e *ž* [nlat.* *denegatio* iz lat. *denegare* tajiti] tajenje, zanikanje (pred sodiščem); odklanjanje česa
denitrácija -e *ž* [de-, gl. nitrat] odstranjevanje dušikovih oksidov ali izločanje dušika
denitrifikácija -e *ž* [de- + nitrifikacija] agrobakteriološki proces, nasproten ni-

trifikaciji (razpadanje nitratov, tj. soli solitrne kisline, in izločanje prostega dušika)

denominácija -e *ž* [lat. *denominatio* iz *nomen, nominis* ime] 1. (po)imenovanje, 2. ime, označba, 3. preimenovanje, znižanje imenske vrednosti papirnatega denarja; **denomínirati** -am 1. dati ime, (po)imenovati, 2. znižati imensko vrednost

denominatív -a *m, mn. nav.* **denominatíva** -iv *s* [lat. *denominativum*] v slovn. glagol ipd., narejen iz samostalnika, npr. dar, darovati; **denominatíven** -vna -o izimenski (~i glagol); ki se tiče denominativa

denotácija -e *ž* [nlat. *denotatio* iz lat. *denotare* označiti] označenje; zaznamek; znak, znamenje; **denotírati** -am označiti, zaznamovati

de novo /de no'vo/ lat. znova, ponovno

dentál -a *m* [lat. *dens, dentis* zob] 1. v slovn. zobnik, zobni glas: t, d..., 2. v zool. zobatec (riba); **dentálen** -lna -o zoben; zobniški; ki se tiče dentala

dentícija -e *ž* [nlat. *dentitio*] zobênje, dobivanje zob

dentíst -a *m* [fr. *dentiste*, v Franciji: zobni zdravnik] zobar, zobni tehnik

denudácija -e *ž* [lat. *denudatio* iz *denudare* razgaliti] v geol. (o)goljenje, ogolitev tal zaradi erozije

denunciácija -e *ž* [lat. *denunciatio*] ovadba, priglasitev oblastem; **denunciánt** -ánta *m* ovaduh; **denuncírati** -am ovaditi, priglasiti oblastem, zatožiti koga

denziméter -tra *m* [iz lat. *densus* gost, + -meter] gostomer, priprava za merjenje gostote tekočin, vrsta areometra

denzitéta -e *ž* [fr. *densité* iz lat.] 1. gostost, gostota (~ tekočin), 2. intenzivnost barvnih tonov (fot.)

denzitométer -tra *m* [denzit(eta) + -meter] merilna priprava za intenzivnost tonov (fot.)

deontológija -e *ž* [gr. *deon, deontos* kar je treba, prav, + -logija] nauk o zdravnikovih nravnih dolžnostih; nauk o dolžnostih in nravnih obveznostih sploh, npr. pri angl. filozofu Benthamu

depandánsa -e *ž* [iz fr.] gl. dependenca

departmá -ja *m* [fr. *département*] 1. odsek, oddelek; področje, 2. okraj, okrožje (upravno teritorialna enota v Franciji itd.); **departmájski** -a -o ki se tiče departmaja; okrajen, okrožen

depártment -énta *m* [angl. *department* iz stfr.] naziv za ministrstva v ZDA; **državni depártment** gl. State Department

dependénca -e *ž* [fr. *dépendance* iz lat. *dependere* odvisen biti] 1. odvisnost; podrejenost, 2. (nav. **depandánsa** -e *ž*) stranska zgradba ali ustanova; pritiklina; **dependénčen** -čna -o ki se tiče dependence

dependénten -tna -o [lat. *dependere* odvisen biti] odvisen, nesamostojen; podrejen

depéša -e *ž* [fr. *dépêche* iz *dépêcher* hitro opraviti] 1. nujno diplomatsko sporočilo, 2. brzojavka; **depešírati** -am poslati depešo; brzojaviti

depilácija -e *ž* [nlat. *depilatio* iz lat. *pilus* dlaka; las] puljenje, odpravljanje dlak; izpadanje las

deplasíran -a -o [fr. *déplacé* iz *place* prostor] neprimeren, na nepravem mestu; **deplasíranost** -i *ž* neprimernost; zgrešenost

deplasmá -ja *m* [fr. *déplacement*] 1. neprimernost, 2. premestitev, 3. spodriv, teža vode, ki jo spodrine ladja

depó -ja *m* [fr. *dépôt* iz lat. *depositum* iz *deponere* položiti] 1. polog, shranitev česa v banki itd., 2. zaloga, skladišče (~ blaga), 3. shramba, prostor za hranjenje česa

depolarizácija -e *ž* [de- + polarizacija] preprečevanje ali zmanjšanje polarizacije, zlasti spreminjanje polarizirane svetlobe v nepolarizirano (fiz.)

depolitizírati -am (se) [de- + politizirati] 1. iztrgati polit. vplivu, npr. sodstvo, 2. vzeti polit. pravice, 3. opustiti polit. dejavnost

depónens -a *m* [iz lat.] gl. deponentnik

deponènt -énta *m* [iz lat. *deponens* iz *deponere* odložiti; položiti] položnik, kdor kaj deponira

deponénten -tna -o [lat. *deponens*] s trpno obliko in tvornim pomenom (glagol, ki na videz »odlaga« svoj prvotni pomen); **deponéntnik** -a *m* gr. ali lat. glagol s trpno obliko in tvornim pomenom, npr. lat. loquor — govorim

deponíran -a -o [gl. deponent] položen (v depo), shranjen; založen; vskladiščen;

odložen; **deponírati** -am 1. položiti, shraniti (~ vrednostne papirje); založiti za koga, 2. spraviti v skladišče, 3. odlagati (material)

depopulácija -e *ž* [lat. *depopulatio* iz *de-*, *populus* ljudstvo] izumiranje, padanje prebivalstva, npr. na podeželju

deportácija -e *ž* [lat. *deportatio* iz *deportare* odnesti; izgnati] odgon, pregon v določen kraj (iz polit. ali drugih razlogov)

deportíranec -nca *m* [gl. deportacija] izgnanec, pregnanec, kdor je bil deportiran; **deportírati** -am odpeljati v pregnanstvo

deposesíja -e *ž* [fr. *dépossession* iz lat. *possidere* posedovati] 1. odvzem lastnine, 2. izgon s posesti ali prestola

depót -a *m* [iz fr.] gl. depo

depozít -a *m* [lat. *depositum* iz *deponere* odložiti; položiti, shraniti] 1. polog, shranitev vrednostnih papirjev, listin, dragocenosti ipd. pri zasebnikih ali v posebnih zavodih, 2. vloga, listina, dragocenost ipd. v hranjenju; **depozíten** -tna -o ki se tiče depozita; **depozítna bánka** denarni zavod, ki sprejema v depozit

depozitár -ja *m* [lat. *depositarius*] hranilec, kdor sprejme v depozit

depozítor -ja *m* [lat. *depositor*] položnik, vlagatelj, gl. deponent

depravácija -e *ž* [lat. *depravatio*] poslabšanje, zlasti bolezni; izprevrženost; **depravírati** -am poslabšati (se); izprevreči se

depresíja -e *ž* [lat. *depressio* znižanje, iz *deprimere* tlačiti, znižati] 1. v ekon. gospodarski zastoj, faza kapit. cikla, ki sledi krizi (ko je celotna gospodarska dejavnost na najnižji stopnji; depresiji sledi oživitev), 2. otožnost, pobitost, duševna potrtost (psihol.), 3. področje nizkega zračnega tlaka; nizek zračni tlak (fiz.), 4. usad, tj. ozemlje, ki leži niže od morske gladine (geogr.), 5. kotna razdalja nebesnega telesa pod obzorjem (astr.); **depresíjski** -a -o ki se tiče depresije (~o področje)

depresíven -vna -o [gl. depresija] nerazpoložen, otožen, duševno potrt

deprimírati -am [lat. *deprimere* tlačiti] potreti, pobiti, duševno potlačiti, vzeti pogum ali voljo do česa

deprivácija -e *ž* [lat. *de-*, *privare* oropati] oropanje; odvzem; odstavitev (duhovnika)

De profundis /de profun'dis/ lat. »Iz globin« (žalosti, obupa ipd.), začetek in ime 130. psalma v katol. liturgiji

depur(g)ácija -e *ž* [lat. *de-*, *purgare* čistiti, iz *purus* čist] čiščenje; odvajanje; **depur(g)írati** -am čistiti; odvajati (med.)

deputácija -e *ž* [lat. *deputatio* iz *deputare* nameniti za kaj] (od)poslanstvo, tj. skupina oseb, ki jih kdo za kaj izbere ali za kaj pooblasti, npr. da posredujejo pri višjih organih

deputát -a *m* [lat. *deputatus*] 1. odposlanec, član deputacije, pooblaščenec, 2. poslanec, 3. delež, prejemek v naravi poleg redne plače (premog pri rudarjih, živež ipd.); **deputáten** -tna -o ki se tiče deputata; **deputátna zemlja** zemlja, ki jo dobi viničar zase

deputírati -am [gl. deputacija] določiti, (od)poslati; pooblastiti

deranžírati -am [fr. *déranger* iz *ranger* urediti] spraviti v nered, zmesti; motiti; vznemirjati, nadlegovati koga

deranžmá -ja *m* [fr. *dérangement*] nered; motnja; motenje, nadlegovanje

deratizácija -e *ž* [de- + fr. *rat* podgana] (kemično) uničevanje podgan; **deratizírati** -am uničevati, uničiti podgane

dêrbi -ja *m* [angl. *derby*] 1. sloveče dirke triletnih konj (prirejajo jih vsako leto v Epsomu blizu Londona; uvedel jih je grof Derby l. 1780), 2. podobna dirka ali pomembna tekma sploh, zlasti med krajevnima ali vodilnima tekmecema

de regula /de re'gula/ lat. redno; zaradi reda

derelíkt -a *m* [lat. *derelictus* iz *derelinquere* zapustiti, zavreči kaj] zavržen predmet ali stvar brez lastnika

dêrik -a *m* [angl. *derrick*, po londonskem krvniku Derricku okrog l. 1600; prvotno mišljene njegove vislice] vrsta žerjavov za težje tovore

derivácija -e *ž* [lat. *derivatio* iz *derivare* odvajati, izvajati, iz *rivus* potok] 1. izpeljava(nje), izvajanje besed (slovn.), 2. odklon izstrelka (zaradi vrtenja), 3. odklon od prave smeri sploh; **derivacíjski** -a -o sloneč na derivaciji, 1. izvoden, odvoden, 2. odklonski

derivát -a *m* [lat. *derivatum*, gl. derivacija] 1. kar je izpeljano (snov, proizvod) iz česa osnovnega, 2. v kem. spojina, izvirajoča iz drugih spojin (alkoholovi ~i)

derivatív -a *m*, *mn. nav.* **derivatíva** -iv *s* [nlat. *derivativum*] izpeljanka, izvedenka, tj. beseda, izpeljana iz druge besede (lingv.)

derivírati -am [lat. *derivare*] 1. izpeljati, izvesti, izvajati kaj iz česa, 2. izvirati, izhajati od ...

derizíja -e *ž* [lat. *derisio* iz *ridere* smejati se] zasmeh(ovanje)

-dêrm -a *m*, **dêrmato-** [iz gr. *derma*, *dermatos* koža] v sestavljenkah, npr. endoderm, dermatolog

dermatítis -a *m* [dermat(o)- + -itis] kožno vnetje (med.)

dermatól -a *m* [iz gr. *derma* koža, tovarn. ime] zdravilo za zdravljenje ran

dermatológ -a *m* [dermato- + -log] zdravnik, specialist za kožne bolezni; **dermatologíja** -e *ž* nauk o kožnih boleznih; **dermatológški** -a -o ki se tiče dermatologa ali dermatologije

dermatóm -a *m* [dermat(o)- + -om] kožna bula (med.)

dermatoplástika -e *ž* [dermato- + plastika] v kirurgiji: umetno, plastično obnavljanje kože (s presajanjem)

dermatóza -e *ž* [dermat(o)- + -oza] v med. kožna bolezen, npr. ekcem

dernier cri /dɛrnje' kri'/ fr. »zadnji klic«, tj. nekaj najnovejšega, zlasti v modi

derogácija -e *ž* [lat. *derogatio* razveljavitev] 1. (delna) odprava, preklic, 2. v pr. odprava, razveljavitev (zakona ipd.) z novim zakonom, ki vsebuje drugačne določbe, a ne omenja izrecno prejšnjega zakona; gl. abrogacija

derogatíven -vna -o [gl. derogacija] delno odpravljajoč (zakon ipd.); razveljavitven

derogírati -am [gl. derogacija] preklicati; odpraviti, razveljaviti; prikrajšati

déroute /deruť/ fr. divji beg (poražene vojske); poraz; *fig.* zmeda, preplah

derúten -tna -o [gl. déroute] zmeden; opustošen, razpal, razdrt (cesta v ~nem stanju), na robu propada

dêrviš -a *m* [= perz. berač] muslimanski beraški menih; obstoji več vrst

desánt -a *m* [fr. *descente* spuščanje; izkrcanje, iz lat. *descendere* spuščati se] 1. vpad, izkrcanje vojaških sil na sovražno ozemlje (z ladjami ali letali), 2. vojaški oddelek, izkrcan na sovražno ozemlje; **letalski, zračni desánt** vpad na sovražno ozemlje s padalci

désastre [/dezas'trə/ fr. iz lat. *dis-*, gr. *aster* zvezda, ker so nesrečo svoje dni spravljali v zvezo s položajem zvezd] nesreča, polom

descendénca -e *ž* [iz lat. *descendere* spuščati se; dol iti] 1. v naravosl. izhajanje višjih vrst iz nižjih, 2. sorodstvo v navzdolnji vrsti, tj. po potomcih, 3. potomstvo, prim. ascendenca; **descendénčen** -čna -o ki se tiče descendence; **descendénčna teorija** v naravosl. nauk o izvoru in razvoju živih bitij, ki uči, da vsa živa bitja izvirajo iz skupnih, manj razvitih prednikov (začetki tega nauka pri stgr. filozofih, zlasti pri Anaksimandru in Empedoklu, v novejšem času so ga razvijali Lamarck, Darwin in Haeckel; prim. lamarkizem, darvinizem)

descendènt -énta *m* [iz lat. *descendens*] potomec; sorodnik v navzdolnji vrsti

desén -a *m* [iz fr.] gl. dessin

desenzibilizírati -am [de-, prim. senzibilen] 1. v fot. zmanjšati (npr. filmu) občutljivost za svetlobo, 2. napraviti neobčutljivo (med.)

desêrt -a *m* [fr. *dessert*] posladek, poslastek po obedu: sadje, močnate jedi...

déshabillé -ja *m* [/dezabije'/ fr. iz *déshabiller* sleči] domača (spalna) obleka

desideratum -a *m*, *mn.* **desiderata** -at *s* [/dezidera'tum/ lat. iz *desiderare* želeti] kaj zaželenega ali zaželena stvar, npr. knjiga za izpopolnitev knjižnice

designácija -e *ž* [lat. *designatio* iz *de-*, *signum* znamenje] 1. označitev; določitev, 2. imenovanje, npr. za kako funkcijo, 3. ime, naslov; **designírati** -am označiti, določiti; imenovati za kaj

desjatína -e *ž* [rus.] ruska površinska mera (1,0925 ha)

deskribírati -am [lat. *de-*, *scribere* pisati] opisati kaj

deskrípcija -e *ž* [lat. *descriptio* iz *de-*, *scribere* pisati] opis; opisovanje

deskriptíven -vna -o [nlat. *descriptivus*] opisen (~a geometrija); opisujoč kaj
desmítis -a *m* [gr. *desmos* vez, + -itis] vnetje vezi (med.)
desmologíja -e *ž* [gr. *desmos* vez, + -logija] v anat. nauk o vezeh (kitah, sklepih itd.)
desoláten -tna -o [lat. *desolatus*] opustošen; zapuščen; obupen, brezupen (~e razmere); žalosten
despékt -a *m* [lat. *despectus* iz *despicere* zaničevati] prezir(anje), zaničevanje; podcenjevanje; **despektírati** -am prezirati, zaničevati, naspr. respektirati
desperácija -e *ž* [lat. *desperatio* iz *de-*, *sperare* upati] obup, brezup
desperádo -a *m* [stšpan. *desperado*] »obupanec«, nevaren, na vse pripravljen človek; *fig.* razbojnik
desperáten -tna -o [lat. *desperatus*] obupen, brezupen; brezizhoden; **desperátnost** -i *ž* obupnost, brezupnost; brezizhodnost
despót -a *m* [gr. *despotes* gospod, vladar] 1. samodržec, neomejen vladar v starih despotijah, 2. od 3. stol. n. š. naslov bizantinskih cesarjev, 3. v Bizancu in Srbiji pozneje visok plemiški naslov (v Srbiji po kosovski bitki tudi naslov vladarjev), 4. *fig.* nasilnež, trinog, zatiralec; **despótski** -a -o ki se tiče despota; *fig.* samovoljen, nasilen, trinoški
despotíja -e *ž* [fr. *despotie* iz gr.] 1. oblika samodrštva v sužnjevskih monarhijah starega Vzhoda (Babilon, Egipt itd.), 2. dežela s tako vladavino
despotízem -zma *m* [fr. *despotisme* iz gr.] samodrštvo, 1. neomejena, samovoljna oblast enega človeka, 2. nasilna vladavina; *fig.* trinoštvo
dessin -a *m* [/desẽ'/ fr. iz ital. *disegno*] risba; vzorec; osnutek
destilácija -e *ž* [lat. *destillatio* iz *de-*, *stillare* kapljati] v fiz. prekap(anje), prehlap(enje), tj. vparjanje tekočin in ponovno zgoščanje par (postopek, s katerim čistijo tekočine, spreminjajo koncentracijo raztopin ipd.); **destilacíjski** -a -o na destilaciji sloneč (~i proces)
destilát -a *m* [lat. *destillatus*] prekap, prekap(n)ina, prehlap, tj. z destilacijo dobljena snov, npr. petrolej pri destilaciji nafte
destilatêr -ja *m* [gl. destilacija] kdor opravlja destilacijo
destilátor -ja *m* [gl. destilacija] prekapljevalec, priprava za destiliranje
destilírati -am [gl. destilacija] prekapati, prehlapiti, preparjati kaj; prečistiti
destimulatíven -vna -o [de- + stimulativen] nespodbuden, ubijajoč voljo do česa
destimulírati -am [de- + stimulirati] ne spodbujati, ubijati voljo do česa
destinácija -e *ž* [lat. *destinatio*] 1. določitev; namenek; usoda, 2. naslov; namembni kraj
destinatár -ja *m* [fr. *destinataire*] naslovljenec, prejemnik (pošiljke)
destinírati -am [iz lat. *destinare*] določiti, nameniti; nasloviti
destitúcija -e *ž* [lat. *destitutio*] odstavitev, odpustitev iz službe; **destituírati** -am odstaviti, odpustiti iz službe
destroyer -ja *m* [/distrɔ'iə/ angl. iz *destroy* rušiti] torpedni rušilec, vrsta vojnih ladij
destrúkcija -e *ž* [lat. *destructio* iz *destruere* rušiti] razdiranje, uničevanje, pustošenje; **destrukcíjski** -a -o ki se tiče destrukcije
destruktíven -vna -o [nlat. *destructivus*] razdiralen, uničevalen, razbijaški, naspr. konstruktiven; **destruktívnost** -i *ž* razdiralnost, uničevalnost
destrúktor -ja *m* [nlat. *destructor*] kdor razdira ali podira
dešifrírati -am [fr. *déchiffrer* iz *chiffre* številka; tajnopis] 1. razrešiti šifrirano pisavo, 2. razrešiti, razbrati kaj (~ hieroglife), 3. *fig.* razvozlati kaj
detájl -a *m* [fr. *détail* iz *de-*, *tailler* rezati] nadrobnost, podrobnost; posameznost; posamezni (sestavni) del, npr. stroja; **detájlen** -lna -o nadroben, podroben, posamezen; delen; **detájlna trgovina** trgovina na drobno
detajlírati -am [fr. *détailler*] natanko, nadrobno razložiti; navesti ali izdelati v posameznostih; na drobno prodajati
detajlíst -a *m* [gl. detajl] trgovec na drobno, naspr. grosist
detašírati -am [fr. *détacher*] 1. odtrgati; odvezati; oddeliti, npr. del vojske ali ladjevja, da opravi kako nalogo, 2. očistiti, odstraniti madeže, 3. rezati kupone

detašmá -ja *m* [fr. *détachement*] vojaški oddelek ipd., poslan s posebno nalogo
de te fabula narratur /de te fa'bula nara'tur/ lat. zgodba pripoveduje o tebi (= o tebi se govori)
detektív -a *m* [angl. *detective policeman* iz *detect* odkriti] policijski (drž. ali zasebni) agent ali uradnik v civilni obleki
detektívka -e *ž* [gl. detektiv] vrsta manjvrednih leposlovnih del (romanov, povesti ipd.), ki opisujejo napete kriminalne zgodbe
detéktor -ja *m* [angl. *detector* iz *detect* odkriti] v tehn. 1. usmernik, ki spreminja neslišne visokofrekvenčne valove v nizkofrekvenčne, 2. vrsta aparatov za odkrivanje česa (bojnih strupov v zraku, sovražnih podmornic ipd.), 3. vrsta preprostih radijskih sprejemnikov
deténcija -e *ž* [lat. *detentio*] 1. pridrževanje; zapor (zastarelo), 2. v pr. hranitev (~ papirjev)
detergènt -énta *m* [lat. *detergens* čistilen] sintetičen pralni pripomoček, ki se uporablja namesto mila
deteriorácija -e *ž* [fr. *détérioration* iz lat. *deterior* slabši] (po)slabšanje česa
deterióren -rna -o [lat. *deterior*] slabši; manj vreden
determinácija -e *ž* [lat. *determinatio* iz *determinare* določiti] 1. določanje, določitev česa vnaprej, 2. podrobno določanje ali opredeljevanje splošnega pojma (log.), 3. nauk, ki pravi, da razvoj organizmov določajo posebne lastnosti, skrite v kličnih stanicah (biol.); **determinacíjski** -a -o ki se tiče determinacije
determinánta -e *ž* [lat. *determinare* določiti] 1. osnovni dejavnik, določajoč smer in cilj (fil.), 2. določilno število, po določenih pravilih urejena števila za reševanje enačb (mat.); **determinánten** -tna -o ki se tiče determinante; določajoč
determinatíven -vna -o [fr. *déterminatif* iz lat.] določilen, ki se lahko določi vnaprej; določajoč kaj
determiníran -a -o [lat. *determinatus*] vnaprej določen, npr. usoda; povzročen; odločen; **determinírati** -am vnaprej kaj določiti; odločiti; razsoditi
determiníst -a *m* [fr. *déterministe*] privrženec determinizma; **determinízem** -zma *m* v fil. nauk o determiniranosti, o objektivni zakonitosti in vzročnosti naravnih, družbenih in duhovnih pojavov, zlasti nauk o determiniranosti človeške volje in dejanj, ki pravi, da človeška volja ni svobodna; naspr. indeterminizem
detestácija -e *ž* [lat. *detestatio*] preklinjanje; mržnja; gnus, stud; **detestírati** -am preklinjati; sovražiti, zaničevati
detonácija -e *ž* [fr. *détonation* iz *détoner* pokati] močan pok, tresk pri eksploziji (v kem. pomenu hitra eksplozija brizantnih razstreliv); **detonírati** -am močno počiti, z močnim pokom eksplodirati
detonátor -ja *m* [fr. *détonateur*] vžigalka, vžigalnik (npr. pri minah), ki sproži eksplozijo razstreliva
detrákcija -e *ž* [lat. *detractio*] 1. odtegnitev, zmanjšanje; odvzem, 2. obrekovanje, 3. sprostitev mišičnih vlaken
detronizácija -e *ž* [lat. *de-*, *thronus* prestol] odstranitev s prestola; *fig.* odstavitev; **detronizírati** -am pahniti, pregnati s prestola; *fig.* odstaviti
detto [/de'to/ delež. od ital. *dire* reči] 1. rečeno, (pravkar) imenovano, 2. enako, prav tako
deus ex machina /de'us eks ma'hina/ lat. »bog iz stroja«, rek iz antične drame, kjer so s posebnimi napravami postavljali na oder bogove, da so razpletali nerešljive situacije; *fig.* nepričakovan (in neverjeten) poseg kake osebe ali sile, ki povzroči preobrat ali nepričakovan razplet; nepričakovana pomoč ali posredovanje
deus sive natura /de'us si've natu'ra/ lat. »bog ali narava«, tj. bog je narava, izrek B. Spinoze (1632—1677)
devadási *neskl. ž* [skt. *deva* bog, *dasi* služabnica] služabnica v indijskih svetiščih; *fig.* hotnica
devalutácija -e *ž* [de-, prim. valuta] padec vrednosti kake valute na borzi (ekon.)
devalvácija -e *ž* [lat. *de-*, *valere* veljati] v ekon. znižanje tečajne vrednosti denarja glede na vrednost zlata in tujih valut (vrsta denarne reforme, ki jo izvede država npr. zaradi inflacije); **devalvírati** -am izvesti devalvacijo, znižati vrednost denarja

devanágari -ja *in neskl. m* [skt. *devanagari*] »božanska pisava«, sanskrtska pisava, v kateri pišejo mnogi indijski jeziki

devaporácija -e *ž* [lat. *de-*, *vapor* hlap] v fiz. vtekočinjenje, spreminjanje iz plinastega v tekoče stanje

devastácija -e *ž* [nlat. *devastatio* iz lat. *vastus* pust] (o)pustošenje, razdejanje; **devastírati** -am (o)pustošiti, razdejati (~ mesto)

deverbativ -a *m* [de-, prim. verbum] iz glagola izpeljan samost. ali pridevnik; **deverbatíven** -vna -o iz glagola izpeljan, glagolski

deviácija -e *ž* [nlat. *deviatio* iz lat. *de-*, *via* pot] 1. odklon od prave ali normalne poti ali smeri (pri ladjah, izstrelkih itd.) iz naključnih vzrokov, 2. odklon magnetnice (fiz.)

devinkulírati -am [de- + vinkulirati] odpraviti vinkulacijo (~ hranilno knjižico)

devirginácija -e *ž* [lat. *de-*, *virgo*, *virginis* devica] vzetje devištva (= defloracija)

de visu /de vi'zu/ lat. očitno, vpričo

devíza -e *ž* [fr. *devise* iz lat. *dividere* deliti] 1. geslo na grbu ali zastavi, 2. (iz)rek, življenjsko pravilo, npr. »spoznavaj sam sebe«, 3. menica ali ček v medn. denarnem prometu (trg.)

devócija -e *ž* [lat. *devotio* žrtvovanje, vdanost] pobožnost; vdanost; pobožno, ponižno spoštovanje; *fig.* hlapčevstvo, petolizništvo

devocionálije -ij *ž mn.* [iz lat. *devotio* žrtvovanje, vdanost] nabožni predmeti za katol. liturgijo ali sploh vernike (križi, podobe itd.)

devolúcija -e *ž* [nlat. *devolutio* iz lat. *devolvere* prevaliti] 1. prenos pravice ali imetja na drugo osebo (pr.), 2. v biol. degeneracija, naspr. evolucija; **devolvírati** -am 1. prenesti (pravico ali posest), 2. degenerirati

devón -a *ali* **dévon** -a *m* [po grofiji Devonshire v Angliji, kjer so to najprej preučevali] v geol. zgodovini Zemlje: četrta plast in doba paleozoika

devóten -tna -o [lat. *devotus* bogu vdan] pobožen, pobožnjaški; (bogu) vdan; klečeplazen, petoliziški; **devótnost** -i *ž* vdanost (bogu); pobožnost; pobožnjaštvo; klečeplaznost

devterагonist -a *m* [gr. *deuteros* drugi, *agonistes* borec] drugi (za protagonistom) igralec v stgr. gledališču; vpeljal ga je Ajshil

devtêrij -a *m* [nlat. *deuterium* iz gr. *deuteros* drugi] težki izotop kem. prvine vodika (»težki vodik«)

devterogamíja -e *ž* [gr. *deuteros* drugi, + -gamija] druga možitev ali ženitev, gl. digamija

dévteron -a *m* [gr. *deuteros* drugi] jedro devterijevega atoma, sestavljeno iz protona in nevtrona (fiz.)

Devteronómij -a *m* [gr. *deuteros* drugi, *nomos* zakon] peta, zadnja knjiga pentatevha

dez- [iz fr. *dés-*, lat. *dis-*] predpona v zloženkah, npr. dezinfekcija, gl. dis-

dezaktivírati -am [dez- + aktivirati] napraviti nedejavnega (nedejavno), onesposobiti za kaj

dezavué -ja *m* [fr. *désaveu*] 1. tajenje, tajitev; preklic, 2. izjava vlade, da se ne strinja z dejavnostjo svojega predstavnika (če ta npr. ne ravna po njenih navodilih); **dezavuírati** -am tajiti, ne priznati kaj; izneveriti se, prezreti, zatajiti, na cedilu pustiti, na laž postaviti koga; preklicati koga

dezertêr -ja *m* [fr. *déserteur*] vojaški ubežnik, kdor uteče iz svoje enote; *fig.* kdor se ogne kaki dolžnosti; prebežnik, uskok; **dezertírati** -am ubežati, pobegniti (od vojakov); izogniti se dolžnosti; prebežati

deziderát -a *m* [iz lat.] gl. desideratum

dezinfékcija -e *ž* [dez- + infekcija] razkuže(va)nje, razkužitev, tj. uničenje klic kužnih bolezni ali prenašalcev okuženja; **dezinfekcíjski** -a -o razkuževalen, ki se tiče dezinfekcije

dezinféktor -ja *m* [gl. dezinfekcija] 1. razkuževalec (oseba), 2. razkuževalnik, priprava za razkuževanje

dezinficírati -am [dez- + inficirati] razkužiti, opraviti dezinfekcijo

dezinformácija -e *ž* [dez- + informacija] napačno obveščanje, dajanje namerno napačnih podatkov ali poročil

dezinsékcija -e *ž* [dez- + -insekcija iz lat. *insectum* mrčes] uničevanje mrčesa: uši, stenic, muh...

dezinséktor -ja *m* [gl. dezinsekcija] 1. kdor opravlja dezinsekcijo, 2. priprava za to delo

dezintegrácija -e *ž* [dez- + integracija] 1. drobljenje, rušenje ali razpadanje, 2. razpadanje kamnin zaradi učinkov vode, vetra ipd. (geol.), 3. poškodba (med.); **dezintegrácija atómov** razbijanje atomov (fiz.)

dezintegrátor -ja *m* [gl. dezintegracija] vrsta priprav za drobljenje (npr. drobilnik za les), mletje ipd.; drobilec, luščilec

dezinteresíran -a -o [fr. *se désintéresser* ne zanimati se] ne zanimajoč se, ne meneč se za kaj, neprizadet; nesebičen; **dezinteresírati** -am se 1. ne zanimati se, ne meniti se za kaj, 2. nesebično, neprizadeto ravnati; **dezinteresmá** -ja *m* 1. nezanimanje za kaj, 2. neprizadetost, nesebično ravnanje

dezmoláza -e *ž* [iz gr.] vrsta encimov, ki omogočajo oksidacijske in redukcijske presnove v organizmu (biol.)

dezodor(iz)ácija -e *ž* [dez- + -odor(iz)acija iz lat. *odor*, *odoris* vonj] razdišavljenje, odstranitev neprijetnega vonja ali smradu s kem. ali drugimi pripomočki; **dezodor(iz)írati** -am razdišaviti, odstraniti neprijeten vonj ali smrad

dezoksidácija -e *ž* [dez- + oksidacija] v kem. popoln ali delen odvzem kisika iz kem. spojine (= redukcija); **dezoksidírati** -am odvzeti kisik iz kem. spojine

dezorganizácija -e *ž* [dez- + organizacija] rušenje, spodkopavanje (reda, discipline, organizacije...); vnašanje nereda, zmede; nered, zmeda; razpad, razkroj

dezorganizátor -ja *m* [gl. dezorganizacija] kdor kaj dezorganizira; **dezorganizírati** -am spraviti v nered, napraviti zmedo, razkrojiti kaj

dezorientácija -e *ž* [dez- + orientacija] izguba orientacije, nezmožnost najti pravo smer, znajti se v prostoru, času, idejah ipd.; *fig.* zmedenost; nepoučenost

dezorientíran -a -o [gl. dezorientacija] brez orientacije, izgubljen, zmeden; nepoučen; **dezorientírati** -am zmesti; **dezorientírati** -am se izgubiti orientacijo, zmesti se

dežúrati -am [fr. *être de jour* službo imeti] opravljati dežurno službo

dežúren -rna -o [gl. dežurati] službujoč (~i zdravnik); na vrsti za dežurno službo; **dežúrni** -ega *m* kdor opravlja dežurno službo ali je na vrsti za to službo (v določenem času, npr. ponoči, ko so drugi uslužbenci prosti); **dežúrstvo** -a *s* opravljanje dežurne službe

D. G. lat. kratica: Dei gratia

dg kratica: decigram

di- [gr. *di-* iz *dis* dvakrat, prim. lat. *bi-*] pripona, v zloženkah: dva-, dvo-, dvojen, npr. diftong

di- [iz gr. *dia* po, skozi] gl. dia-

dia-, pred samogl. **di-** [iz gr. *dia* s, z, po, skozi] v zloženkah: pre-, raz-, za-, čez, skoz itd., npr. diagonala

diabáz -a *m* [fr. *diabase* iz gr.] črna ali temno zelena kamnina vulkanskega izvora; zlasti za gradnjo cest

diabétes -a *m* [nlat. *diabetes* iz gr. *diabainein* iti skozi, namreč sladkor skozi ledvice] vrsta bolezni, za katere je značilno čezmerno izločanje in nenormalna sestava seča; med njimi je najbolj znana sladkorna bolezen ali cukrovka (nlat. *diabetes mellitus*); **diabétičen** -čna -o ki se tiče teh bolezni, zlasti sladkorne bolezni; bolan za tako boleznijo; **diabétik** -a *m* kdor ima to bolezen

diabóličen -čna -o [nlat. *diabolicus*] vražji, peklenski, satanski

diábolo -a *m* [fr. *diabolo*, po* ital. in gr.] vrsta igre in igrače, izvira iz Kitajske

diadém -a *m* [gr. *diadema* iz *diadein* privezati] 1. načelek, dragocen polkrožni venec za čelo ali lase (pri odličnikih v starem veku), 2. temu podobna kraljevska krona, 3. vrsta ženskega lepotičja

diadóh -a *m*, *nav. v mn.* **diadóhi** -ov [gr. *diadochos* naslednik] vojskovodje Aleksandra Velikega, ki so se po njegovi smrti med seboj vojskovali in si razdelili njegov imperij

diafán -a -o [gr. *diaphanes* iz *dia-*, *phainein* svetiti se] presojen, prozoren; **diafánost** -i *ž* presojnost, prozornost

diafanoskóp -a *m* [diafan(o) + -skop] 1. elektr. priprava za notranje osvetljevanje organov in telesnih votlin (med.), 2. priprava za preskušanje ječmena in pšenice

diafílm -a *m* [dia- + film] prikazovanje kake (na film posnete) snovi v zaporednih, povezanih slikah

diafrágma -e *ž* [gr. *diaphragma* iz *dia-*, *phrassein* ograditi] 1. prečnica, vmesna stena ali opna, ki kaj loči ali razmejuje (fiz., kem.), 2. prepona, npr. trebušna (anat.), 3. vrsta kontracepcijskega pesarja

diagnosticírati -am [gr. *diagignoskein* spoznati kaj] postaviti diagnozo, tj. spoznati in označiti bolezen; **diagnóstičen** -čna -o spoznaven, razpoznaven; ki se tiče diagnostike ali diagnoze

diagnóstik -a *m* [iz gr. *diagnostikos*] zdravnik, ki postavlja diagnozo, tj. ugotavlja bolezni; **diagnóstika** -e *ž* v med. nauk o spoznavanju, ugotavljanju bolezni; spretnost, izvedenost v tem

diagnóza -e *ž* [gr. *diagnosis* iz *dia-*, *gnosis* spoznanje] spoznava in označitev bolezni (med.)

diagonál -a *m* [diagonal(en), po njenem videzu] dlakava volnena tkanina z izrazitim keprastim vzorcem

diagonála -e *ž* [lat. *diagonalis* prekoten, iz gr.] prekotnica, tj. daljica, ki veže dve nasprotni si oglišči (geom.); **diagonálen** -lna -o ki se tiče diagonale (in diagonala); prekoten, protikoten, prečen

diagrám -a *m* [gr. *diagramma* naris] naris, načrt, ponazoritev s črtežem; prikaz, ki nazorno, zlasti grafično, prikazuje razne odnose, procese (npr. v statistiki), medsebojne odvisnosti dveh ali več veličin itd.

diákon -a *m* [gr. *diakonos* služabnik] 1. strežnik (v prvih kršč. občinah), 2. kdor je dobil diakonat; pomožni duhovnik (pri maši)

diakonát -a *m* [nlat. *diaconatus* iz gr.] v katol. liturg. red pred mašništvom

diakrítičen -čna -o [gr. *diakritikos* iz *diakrinein* razločevati] razločevalen, razpoznaven; **diakrítična znamenja** znamenja na črkah, s katerimi zaznamujemo glasovne odtenke, npr. strešica

diakústika -e *ž* [gr. *di-*, *akouein* slišati] nauk o širjenju zvoka

dialékt -a *m* [gr. *dialektos* govor] krajevno narečje (lingv.); **dialékten** -tna -o narečen

dialéktičen -čna -o [gr. *dialektikos* iz *dialegesthai* razpravljati] 1. v lingv. narečen, 2. v fil. na dialektiki sloneč, v skladu z dialektiko (naspr. metafizičen); **dialéktična metóda** 1. v fil. metoda znanstvenega spoznanja, ki gleda na vse pojave s stališča gibanja in razvoja (»razvoja«, kot pravi Lenin, »ki v nekem smislu ponavlja že prehojene stopnje, a jih ponavlja drugače, na višji osnovi [‚negacija negacije']... ki ne poteka premočrtno, ampak tako rekoč po spirali... v skokih, s katastrofami, revolucijami, s prekinitvijo postopnosti, preskokih iz količine v kakovost...«, razvoja, ki »nastaja iz protislovja, iz konflikta med različnimi silami in tendencami...« in kaže »medsebojno odvisnost in najtesnejšo, neločljivo povezanost *vseh* strani vsakega pojava... povezanost, ki podaja enoten, zakonit svetovni proces gibanja...«), 2. dialektika; **dialéktični materializem** filozofija marksizma, svetovni nazor in teoretična osnova znanstvenega socializma (fil.)

dialéktik -a *m* [iz gr. *dialektikos*] 1. prvotno: kdor spretno razpravlja o čem, 2. privrženec dialektične filozofije; *fig.* kdor spretno uporablja dialektiko; oster mislec ali govornik; **dialéktika** -e *ž* [gr. *dialektike sc. techne* govorniška spretnost] 1. pri starih Grkih prvotno govorniška spretnost, pozneje spretnost v odkrivanju, ugotavljanju resnice z razkrivanjem protislovij v nasprotnikovih trditvah in razvozlavanjem teh protislovij (za utemeljitelja dialektike šteje Aristotel elejca Zenona), 2. po marksistični teoriji »najbolj vsestranski, vsebinsko najbogatejši in najgloblji nauk o razvoju« in razvojnih zakonih narave, človeške družbe in mišljenja (osnovne poteze moderne dialektike je — v idealistični obliki — prvi formuliral nem. filozof Hegel, naprej sta dialektiko razvila Marx in Engels, ki sta jo povezala z materializmom)

dialektografíja -e *ž* [dialekt(o) + -grafija] zapis(ovanje) narečij kakega jezika

dialektológ -a *m* [dialekt(o) + -log] kdor se ukvarja z dialektologijo; **dialektológija** -e *ž* nauk o narečjih (lingv.)

dialíza -e *ž* [gr. *dialysis* razkroj, iz *dialyein* razstavljati] 1. v poet. razloka, gl. diereza, 2. v kem. izdvajanje koloidov od kristaloidov v raztopini (z difuzijo skozi opno)

dialóg -a *m* [gr. *dialogos* iz *dialegesthai* pogovarjati se, razpravljati] 1. pogovor med dvema ali več osebami, 2. »dvogovor«, tak pogovor v leposl. delu, naspr. monolog, 3. leposlovno ali znanstveno delo v tej obliki, npr. Platonovi dialogi

dialogízem -zma *m* [gr. *dialogismos* premislek] pogovor s samim seboj, navidezen dialog (leposlovna figura)

diamagnéten -tna -o [dia- + magneten] ki se v vnanjem magnetnem polju slabo omagneti (~a snov); **diamagnetízem** -zma *m* v fiz. nauk o lastnostih diamagnetnih snovi (diamagnetikov)

diamánt -a *m* [fr. *diamant* iz gr.] 1. gl. demant, 2. stopnja prav majhnih tiskarskih črk (med perlom in briljantom)

diamát -a *m* okrajšano: dialektični materializem

diámeter -tra *m* [gr. *diametros* iz *dia-*, *metrein* meriti] premer, črta, ki deli krog v dva enaka dela (geom.); **diametrálen** -lna -o ki se tiče premera; *fig.* različen, popolnoma nasproten (~o nasproten)

dianoétičen -čna -o [gr. *dianoetikos* razumen, preudaren] razumen; razumski; **dianoétične kreposti** pri Aristotelu: razumske kreposti — npr. modrost — v nasprotju z etičnimi, nravnimi krepostmi, npr. pravičnostjo

diaobjektív -a *m* [dia- + objektiv] objektiv za projiciranje diapozitivov

diapazón -a *m* [gr. *dia pason* (*chordon*) čez vse (strune), tj. glasove] v glas. 1. obseg glasov od najnižje do najvišje stopnje; *fig.* obseg; območje (dejavnosti, znanja...); obzorje, 2. glasbene vilice

diapozitív -a *m* [dia- + lat. *positivus* določen] pozitivni fotografski posnetek na steklu ali filmu, npr. za projiciranje na platno

diaréja -e *ž* [gr. *diarrhoia* iz *dia-*, *rhein* teči] v med. driska (črevesna obolenja iz raznih vzrokov)

diarhíja -e *ž* [gr. *di-*, *arche* vlada] dvovladje

diárij -a *m* [lat. *diarium* iz *dies* dan] 1. dnevnik, dnevni zapiski, 2. vrsta poslovnih knjig

diartróza -e *ž* [gr. *dia-*, *arthron* sklep] gibljiv stik med kostmi, sklep, npr. kolenski (med.)

días -a *m* [iz gr.] gl. perm

diaskóp -a *m* [dia- + -skop] projekcijski aparat za predvajanje diapozitivov

diaskopíja -e *ž* [dia- + -skopija] rentgensko presvetljevanje (med.)

diaspázem -zma *m* [gr. *diaspasmos* ločitev] premolk med dvema verzoma (metr.)

diaspór -a *m* [iz gr. *diaspora* razkropitev, po fiz. lastnostih rudnine, če jo segrevamo] vrsta aluminijeve rudnine

diáspora -e *ž* [gr. *diaspora* razkropitev] med drugimi narodi raztreseni, razkropljeni udje kake narodne ali verske skupnosti (v prvotnem pomenu židje po babilonski sužnosti)

diastáza -e *ž* [gr. *diastasis* ločitev, razkroj] vrsta fermentov, ki razkrajajo škrob (kem.)

diástola -e *ž* [gr. *diastole* razširjanje] 1. v fiziol. raztez, ritmično raztezanje srca in ožilja pri utripanju, prim. sistola, 2. (raz)širjenje, podaljšanje kratkega zloga (metr.)

diatêrmen -mna -o [gr. *dia-*, *therme* toplota] prepusten za toploto, prepuščajoč toplotne žarke; **diatermíja** -e *ž* zdravljenje z električnim gretjem tkiva

diatéza -e *ž* [gr. *diathesis* red, ureditev, ustroj] nagnjenost, dovzetnost organizma za kako bolezen (med.)

diatóničen -čna -o [gr. *diatonikos* iz *dia-*, *tonos* ton] sestavljen iz celih tonov in poltonov (glas.); **diatónika** -e *ž* običajna tonovska lestvica iz celih tonov in poltonov (glas.)

diatríba -e *ž* [gr. *diatribe* pouk, razlaganje] osoljen polemičen ali sramotilen spis ali kritika

diávolo -a *m* [ital. *diavolo* iz lat. iz gr.] hudič

dictionnaire de poche /diksjənɛr′ də pɔš/ fr. žepni slovarček

dictum -a *m* [/dik′tum/ lat. iz *dicere* reči] rek, izrek

dictum factum /dik′tum fak′tum/ lat. rečeno, storjeno

didáktičen -čna -o [gr. *didaktikos* iz *didaskein* učiti] 1. poučen, 2. ukosloven; sloneč na načelih didaktike; **didáktično pesništvo** poučno pesništvo

didáktik -a *m* [iz gr. *didaktikos*] ukoslovec, kdor se ukvarja z didaktiko; **didáktika** -e *ž* ukoslovje, nauk o poučevanju (del pedagogike)

diditi -ja *m* [skrajšano DDT iz *di*klor*di*fenil-*tri*kloretan] pripomoček za zatiranje mrčesa, navadno v obliki belega praška

diecéza -e *ž* [lat. *dioecesis* iz gr. *dioikesis* iz *dia-*, *oikos* hiša] 1. upravno področje v strim. državi (od Dioklecijana naprej; danes le še v cerkveni upravi), 2. škofija; **diecezánski** -a -o škofijski

diehards /dai'ha:ds/ angl. »trdoživi«, ime za desno krilo angl. konservativcev

diem perdidi /di'em per'didi/ lat. »izgubil sem dan«, besede rim. cesarja Tita, če kak dan ni storil nič dobrega (po Suetoniju)

diem vesper commendat /di'em ves'per komen'dat/ lat. »večer hvali dan«, tj. ne hvali dneva pred večerom

dieréza -e *ž* [gr. *diairesis* ločitev, iz *diairein* ločiti] 1. v poet. rázloka, premolk v verzu med dvema stopicama, npr.: Turban pisan diči ruso glavo, damaščanka mu visi ob boku (Aškerc), 2. delitev dvoglasnika na dva samoglasnika (označuje se z dvema pikama nad drugim samogl., npr. poëta), 3. v med. ločenje, oddelitev (zdravega od bolnega tkiva)

Dies irae /di'es i're/ lat. »Dan jeze«, tj. sodni dan, v katol. liturg. začetek in naslov srednjeveške lat. himne, ki se poje pri »črni maši«

diéta -e *ž* [gr. *diaita* način življenja] 1. način prehrane, ki jo predpiše zdravnik bolniku, 2. bolniška hrana; **diéten** -tna -o *ali* **diétičen** -čna -o ki se tiče diete

diéta -e *ž* [nlat. *dieta* zasedanje skupščine, iz lat. *dies* dan] dnevnica, dnevni dodatek (članov parlamenta v raznih državah, uradnikov za službena potovanja ipd.)

dietétičen -čna -o [gr. *diaitetikos*, prim. dieta] ki se tiče dietetike; **dietétika** -e *ž* 1. nauk o pravilni prehrani, zlasti bolnikov, 2. zdravljenje z dieto

diétičen -čna -o [gl. dieta] ki se tiče diete; **diétik** -a *m* kdor se drži diete

difamácija -e *ž* [nlat. *diffamatio* iz lat. *fama* glas, javno mnenje] sramotitev, obrekovanje, zlasti v tisku

difamíja -e *ž* [lat. *diffamare* razkričati] žalitev; obrekovanje

difamírati -am [iz lat. *diffamare*] (o)sramotiti, obrekovati koga

diferénca -e *ž* [lat. *differentia* iz *differre* raznesti; razločiti se] 1. razloček, razlika; različnost v čem; *fig.* nesoglasje, npr. v nazorih, 2. v mat. razlika, rezultat pri odštevanju; **diferénčen** -čna -o ki se tiče diference

diferenciácija -e *ž* [lat. *differentia* razlika] 1. razločevanje, razlikovanje, 2. nastajanje razlik, razčlenjevanje enotnega na razno in različno, 3. razslojevanje (sociol.)

diferenciál -a *m* [nlat. *differentialis* razločevalen] 1. odvod, neskončno majhna razlika med dvema zaporednima vrednostma spremenljivke (mat.), 2. izravnalno kolesje (skupina zobnikov) pri avtomobilih; **diferenciálen** -lna -o 1. razločevalen, razlikovalen; dopolnilen; neenak v raznih razmerah, 2. ki se tiče diferenciala; **diferenciálna psihologíja** v psihologiji veda, ki preučuje duševne razlike med posamezniki različnega spola, starosti, poklica ipd.; **diferenciálna rénta** oblika zemljiške rente, izvirajoča iz razlik ▾ plodnosti posameznih zemljišč, bližine trga ipd. (ekon.); **diferenciálna tarífa** različna pristojbina za isto blago (za večjo oddaljenost, določene prometne smeri ali vozila ipd.); **diferenciálni profít** profit, ki ga spravi v žep špekulant s kupovanjem vrednostnih papirjev ali blaga za določen rok, če se v domenjenem roku tečaj vzdigne (trg.); profit, ki ga spravi v žep podjetnik, če je lastna cena njegovih proizvodov nižja kot pri drugih podjetnikih (ekon.); **diferenciálni račun** del višje matematike, ki se ukvarja z diferenciali

diferencíran -a -o [iz nlat. *differentiare*] ločen, različen; razčlenjen; razvit; **diferencírati** -am 1. ločiti, razločevati; ustvarjati razlike; razčlenjevati, 2. računati diferencial funkcije (mat.); **di-**

ferencírati -am **se** deliti se, razčlenjevati se; razpadati na sestavine **ali** prehajati k višjim oblikam
diferénten -tna -o [lat. *differens*] različen, drugačen
diferírati -am [iz lat. *differre*] ločiti, razločevati se; ne soglašati, ne strinjati se
difficile est satiram non scribere /difi'cile est sati'ram non skri'bere/ lat. »težko je, ne pisati zbadljivk«, tj. težko se vzdržiš posmehljivih opazk (rimski pisec Juvenal v Satirah)
difidénca -e *ž* [lat. *diffidentia* iz *dis-*, *fidere* zaupati] nezaupanje (vase ali v drugega); sumničenje
diformácija -e *ž* [iz lat.] gl. deformacija
difrákcija -e *ž* [lat. *dis-*, *fractio* lomljenje] uklon, lom svetlobnih ali drugih žarkov (fiz.)
difterija -e *ž* [fr. *diphthérie* iz gr. *diphthera* koža, obloga] v med. davica, nalezljiva in zlasti nekoč nevarna bolezen; največ pri otrocih
diftóng -a *m* [gr. *di-*, *phthongos* glas, zvok] v slovn. dvoglasnik, tj. izreka dveh samogl. (silabičnega in nesilabičnega) v enem zlogu, npr. zdaj, pokoj; **diftóngičen** -čna -o dvoglasniški
diftongizácija -e *ž* [gl. diftong] zlitje v dvoglasnik
difúzen -zna -o [lat. *diffusus*, *dif-* iz *dis-*, *fundere* liti] razpršen, razširjen; razvlečen; prenikav; **difuzija** -e *ž* 1. širjenje; razširjenost česa, 2. (pre)obširnost, razvlečenost v govorjenju ali pisanju, 3. prenikanje, medsebojno mešanje plinov ali tekočin, 4. razpršitev, širjenje svetlobe
digáma -e *ž in neskl. m* [gr. *digamma* dvojni gama] ime glasu in črke v najstarejši grški abecedi
digamija -e *ž* [gr. *di-* + -gamija] druga, ponovna ženitev ali možitev (po ločitvi ali smrti enega zakonca)
digerírati -am [lat. *digerere* razdeliti; prebavljati] v kem. topiti, lužiti iz drog ipd. kake sestavine (s topilom)
digest -a *m* /dai'džest/ angl. izvleček (iz knjižnih ipd. del); manjša zbirka s takimi članki
Digéste -est *ž mn.* [lat. *digestus* razdeljen, urejen] ena od zbirk pravnih predpisov iz rimskega prava (= Pandekte); *fig.* **digéste** -est *ž in* **digésta** -est *s mn* zbirka kakih spisov sploh
digestija -e *ž* [lat. *digestio*] 1. prebava, prebavljanje hrane, 2. v kem. raztapljanje, izvlačenje snovi (s topilom); **digestíjski** -a -o ki se tiče digestije; prebaven; **digestíjski trákt** prebavila
digestíven -vna -o [lat. *digestivus*] prebaven; pospešujoč prebavo
digéstor -ja *m* [gl. digestija] avtoklav
digitalín -a *m* [digital(is) + -in] strupena kristalasta snov (glukozid) iz semen digitalisa
digitális -a *m* [nlat. *digitalis* iz lat. *digitus* prst, po obliki cvetov] 1. v bot. rdeči naprstec, petoprstnik, zdravilna rastlina, 2. zdravilo iz nje za krepitev srca (med.)
dignitár -ja *m* [nlat. *dignitarius* iz lat. *dignitas* dostojanstvo] dostojanstvenik, visok funkcionar
dignitéta -e *ž* [lat. *dignitas*] dostojanstvo, vzvišenost
digresija -e *ž* [lat. *digressio* iz *digredi* oddaljiti se] odmik(anje), oddaljitev od glavnega predmeta v pisanju ali govoru
dihotomija -e *ž* [gr. *dicha* dvojen, + -tomija] dvojnost, delitev ali razdeljenost na dvoje, npr. organizmov na živali in rastline ali organov na dva dela; prim. trihotomija
dijudikácija -e *ž* [lat. *diiudicatio* iz *di(s)-*, *iudicare* razsoditi] odločba, razsodba
dikastêrij -a *m* [gr. *dikasterion* iz *dike* pravica] 1. stgr. porotno sodišče, 2. najvišji organ oblasti v predvojni Madžarski
díkcija -e *ž* [lat. *dictio* iz *dicere* reči] izgovarjava, izreka (v govoru ali petju); način izražanja (v govoru ali pisavi)
dikcionár -ja *m* [nlat. *dictionarium*] besednjak, slovar; **dikcionárski** -a -o slovarski
dikólon -a *m* [gr. *di-*, *kolon* člen, del] pesem ali kitica, sestavljena iz dveh vrst verzov (metr.)
diktafón -a *m* [lat. *dictare* narekovati, + -fon] priprava, ki avtomatično zapisuje in obnavlja govor, vrsta fonografa
diktát -a *m* [lat. *dictatus* iz *dictare* narekovati] 1. narek; narekovanje, 2. zahteva, ukaz, zapoved, 3. vsiljen sklep ali odločitev, 4. vsiljena mednarodna pogodba (rapalski ~)

diktátor -ja *m* [lat. *dictator*] 1. v starem Rimu državnik, ki mu je senat v izrednih in nujnih primerih dal neomejeno oblast, 2. kdor ima neomejeno oblast in ni nikomur odgovoren; *fig*. samovoljen vladar; nasilnež, tiran; **diktátorski** -a -o ki se tiče diktatorja; *fig*. samovoljen, nasilen, ukazovalen

diktatúra -e *ž* [lat. *dictatura*] 1. oblast in čast diktatorja, 2. oblast, ki je ne omejujejo nobeni zakoni in se opira neposredno na silo; *fig*. samovoljna, nasilna vlada ali oblast; **diktatúra proletariáta** po Marxu in Engelsu prehodna državna oblika med kapitalizmom in komunizmom, ko prevzame drž. oblast proletariat, da bi organiziral socialistično družbo; diktatura proletariata je specifična oblika države, to je država, ki odmira, izginja, prenašajoč svoje funkcije na družbene organe

diktírati -am [lat. *dictare*] narekovati (~ pismo); ukaz(ov)ati, zapoved(ov)ati; vsiliti svojo voljo

dilácija -e *ž* [lat. *dilatio*] odlaganje; odlog, (dovoljen) rok; *fig*. zavlačevanje

dilatácija -e *ž* [lat. *dilatatio* iz *dilatare* razširiti] 1. širjenje, razširitev česa, zlasti razširitev organa, npr. srca, 2. v fiz. toplotna razteznost (in raztezek)

dilatátor -ja *m* [gl. dilatacija] priprava za širjenje telesnih vodov in votlin (med.)

dilatométer -tra *m* [lat. *dilatare* razširiti, + -meter] 1. priprava za merjenje raztežnosti teles zaradi toplote, 2. pri preiskavi materiala: priprava za merjenje raztezanja in krčenja

dilatór(ič)en -(ič)na -o [nlat. *dilatorius*] odlagalen, odložilen; odložljiv; zavlačevalen

diléma -e *ž* [gr. *dilemma* iz *di-*, *lemma* postavka] 1. težavna, navadno neprijetna izbira med dvema možnostma: ali — ali, gl. alternativa; *fig*. zagata; stiska, zadrega, 2. v formalni logiki sklep (dvojni silogizem) z alternativo: ali — ali, ki iz dveh nasprotnih si postavk izvaja isto trditev

dilén -a *m* [iz fr.] gl. delen

diletánt -a *m* [ital. *dilettante* iz *dilettare* zabavati se] ljubitelj česa, kdor se s čim (umetnostjo, znanostjo...) ukvarja bolj v zabavo, površno, brez strokovne izobrazbe; *pejor*. nestrokovnjak, šušmar, površnež, začetnik; **diletántski** -a -o ki se tiče diletanta; nepoklicen, nestrokovnjaški, šušmarski; **diletántstvo** -a *s* gl. diletantizem

diletantízem -zma *m* [ital. *dilettantismo*] nestrokovnjaštvo, šušmarstvo; neznanje, nevednost, površnost (v odnosu do umetnosti ipd.)

diližánsa -e *ž* [fr. *diligence* urnost; prizadevnost; poštni voz] poštni voz, javno vozilo pred vpeljavo železnice

dilogíja -e *ž* [gr. *dilogia*, di- + -logija] 1. dvoumje, 2. starogrška drama v dveh dejanjih; **dilógičen** -čna -o dvoumen

diluviálen -lna -o [nlat. *diluvialis* iz lat. *diluvium* potop; poplava] ledenodoben, izvirajoč iz ledene dobe, naplavljen v ledeni dobi; **dilúvij** -a *m* v geol. 1. ledena doba (= pleistocen), 2. naplavina iz ledene dobe, tj. prve dobe kvartarja v zgodovini Zemlje, ko nastopi človek (prvotno so jih šteli za potopne naplavine)

dim. okr.: diminuendo

dimenzíja -e *ž* [lat. *dimensio* iz *dimetiri* izmeriti] razsežnost teles (za določanje razsežnosti teles so potrebne tri dimenzije: dolžina, širina in višina; po relativnostni teoriji je četrta dimenzija »čas«); *fig*. mera, izmera

dimenzionálen -lna -o [fr. *dimensionnel*] z določeno razsežnostjo, razsežnosten

dimenzionírati -am [gl. dimenzija] določiti dimenzije

dímeter -tra *m* [gr. *dimetros* iz *di-*, *metron* mera] verz iz dveh enakih stopic, npr. »Miruj, srce!« (Medved)

dimetíl- [di- + metil] v kem. sestavljenkah, npr. dimetilamin

dímije -ij *ž mn.* [shr. iz tur. *dimi* iz gr.] dolge, zelo ohlapne ženske hlače vzhodnjaškega kroja

diminuendo [/diminuen'do/ ital. iz *diminuire* manjšati se] *prisl*. v glas. pojemaje, s pojemajočim glasom (znak >)

díminutiv -a *m*, *mn. nav.* **díminutiva** -iv *s* [nlat. *diminutivum*] v slovn. pomanjševalnica, tudi: deminutiv

dimórfen -fna -o [gr. *di-*, *morphe* oblika] dvolik, dvoličen, kažoč se v dveh obli-

kah; **dimorfízem** -zma *m* dvolikost, 1. v mineral. pojav in lastnost nekaterih snovi, da kristalizirajo v dveh različnih oblikah, 2. v naravosl. obstoj ene živalske ali rastlinske vrste ali njunih organov v dveh oblikah (različen ustroj samca in samice, različne barve istih metuljev spomladi in poleti ipd.)

dimorfíja -e *ž* [iz gr.] gl. dimorfizem

DIN [nem. *Deutsche Industrie-Norm*] kratica za nemške industrijske standarde (~ format)

dína -e *ž* [fr. *dyne* iz gr. *dynamis* sila] v fiz. merska enota za silo (sila, ki da masi 1 g pospešek 1 cm/sek)

dinámičen -čna -o [gr. *dynamikos* iz *dynamis* sila] v zvezi z energijo ali silo v gibanju; notranje razgiban, v gibanju; spremenljiv (naspr. statičen); **dinámičnost** -i *ž* (notranja) razgibanost; živahnost; spremenljivost

dinámika -e *ž* [gl. dinamičen] 1. v fiz. nauk o gibanju teles in silah, ki delujejo nanje (del mehanike); *fig.* gibanje, spreminjanje; razgibanost; spremenljivost, 2. v glas. stopnjevanje moči tonov

dinamít -a *m* [gr. *dynamis* sila, + **-it**] zelo močno razstrelivo iz nitroglicerina in drugih sestavin

dinamízem -zma *m* [dinam(ičen) + **-izem**] 1. razgibanost; živahnost; spremenljivost (= dinamičnost, dinamika), 2. idealistični fil. nauk, ki pojmuje materijo kot pojavno obliko sile, 3. primitivno verovanje, da imajo nekatere osebe ali stvari nadnaravno silo

dínamo -a *m* [angl. *dynamo* iz gr. *dynamis* sila] stroj za spreminjanje mehanske — vodne, parne itd. — sile v električno (fiz.)

dínamometamorfóza -e *ž* [gr. *dynamis* sila, + metamorfoza] preobrazba kamnin v zvezi s tektonskimi silami

dinamométer -tra *m* [dinamo + **-meter**] silomer, priprava za merjenje mehanske sile (fiz.)

dínar -ja *m* [shr. iz ar. *dinar* zlatnik, iz gr. *denarion*] 1. denarna enota in kovanec v SFRJ, 2. star zlatnik v nekaterih muslimanskih deželah, 3. denarna enota v Iraku, 4. perzijska denarna enota in kovanec

dinaríd -a *m* [po dalmatinskem pogorju Dinara, + **-id**] pripadnik dinarske rase

dinást -a *m* [gr. *dynastes* iz *dynasthai* močí] oblastnik, vladar; **dinástičen** -čna -o vladarski; ki se tiče dinastije

dinastíja -e *ž* [gr. *dynasteia*] 1. vladarska hiša, 2. doba njenega vladanja

diné -ja *m* [fr. *dîner* iz lat. *dis-*, *ieiunus* tešč] 1. glavni obrok (kosilo ali večerja), 2. slavnostno kosilo, pojedina

Ding an sich /ding an zih/ nem. nespoznatna »stvar sama na sebi« v Kantovi filozofiji (Engels jo razrešuje v »Ding für uns« — spoznatno »stvar za nas«)

díngo -a *m* [nlat. *canis dingo*] avstralski divji pes, podoben volku (ime iz Avstralije)

dinórnis -a *m* [gr. *deinos* strašen, *ornis* ptica] v zool. vrsta izumrlih, noju podobnih ptic; njena jajca so našli npr. na Novi Zelandiji

dinotêrij -a *m* [gr. *deinos* strašen, *therion* zver] v zool. vrsta velikanskih izumrlih sesalcev iz pliocena, podobni so bili slonu

dinozáver -vra *m* [gr. *deinos* strašen, *sauros* kuščar] v zool. vrsta izumrlih plazilcev iz triasa, ena največjih kopenskih živali

dióda -e *ž* [di- + -oda iz gr. *hodos* pot] elektronka z dvema elektrodama

diofántski -a -o [po gr. matematiku Diofantu] *fig.* ki se tiče enačb s celoštevilnimi rešitvami (mat.)

dioksíd -a *m* [di- + oksid] v kem. dvokis, tj. okis, kjer sta vezana na molekulo dva atoma kisika

Dioníz -a *m* [gr. *Dionysos*] v stgr. mit. bog vina in nebrzdanega veseljačenja (pri Rimljanih Bakh); **dionízijski** -a -o ki se tiče Dioniza ali njegovega kulta; **dionízičen** -čna -o *fig.* razposajen, neugnan; razbrzdan, razuzdan; strasten; neumirjen, nemirno gnan (k uživanju, spoznanju ipd.; prim. apoliničen)

dioptríja -e *ž* [gr. *dioptron* viden skozi, iz *dia-*, *optein* gledati] merska enota za lomnost leče (v optiki)

dióptrika -e *ž* [gl. dioptrija] nauk o lomljenju svetlobe (fiz.)

diorít -a *m* [fr. *diorite* iz gr.] vrsta vulkanske kamnine

diortóza -e *ž* [gr. *diorthosis* iz *diorthum* uravnati] urejevanje, izboljševanje; uravnavanje udov (med.)

Dioskúra -ov *m dv.* [= Zevsova sinova, iz gr. *Zeus*, rod. *Dios*, *kouros* sin, deček] 1. v stgr. mit. ljubeča se dvojčka, neločljiva prijatelja Kastor in Poluks; *fig.* zvesta, neločljiva prijatelja, 2. v astr. Dvojčka (ozvezdje)

dipl. [okr. za lat. *diplomatus*] diplomirani, z diplomo, z opravljenim izpitom, npr. dipl. phil.(osophiae)

diplodók -a *m* [gr. *diploos* dvojen, *dokos* bruno] vrsta dinozavrov iz jure

diplóma -e *ž* [lat. *diploma* iz gr. *diploma* list, preganjen na dvoje, iz *diploos* dvojen] prvotno: odlok, odredba (v starem Rimu), pozneje, 1. listina o podelitvi kake pravice, naslova, časti ipd., 2. spričevalo o opravljenem izpitu (zlasti po vseučiliških študijah) ali strokovni usposobljenosti; **diplómski** -a -o ki se tiče diplome (~o delo)

diplomacíja -e *ž* [fr. *diplomatie* iz lat.; nekdaj je bilo pri diplomaciji potrebno poznanje listin, prim. diploma] 1. dejavnost diplomatskih predstavnikov kake države v odnosih z drugimi državami, 2. nauk o tem, 3. državniška spretnost, tj. delovni sistem, pravila, metode ipd. diplomatov; *fig.* uglajenost, previdnost; zapetost; pretehtana spretnost, zvijačnost, 4. diplomatsko osebje; **diplomacíjski** -a -o ki se tiče diplomacije

diplománt -a *m* [gl. diploma] kdor je pred diplomo ali je (nedavno) diplomiral

diplomát -a *m* [fr. *diplomate* iz lat.] kdor se poklicno ukvarja z diplomacijo, pooblaščen predstavnik države, zlasti v službi ministrstva za zunanje zadeve; *fig.* prebrisan, preračunljiv in oprezen človek; **diplomátičen** -čna -o ki se tiče diplomacije (ali diplomatov); *fig.* prebrisan; preračunljiv; **diplomátski** -a -o ki se tiče diplomatov (ali diplomacije); zunanjepolitičen; državniški; *fig.* prebrisan; preračunljiv; oprezen; **diplomátska imúnost** nedotakljivost diplomatskih predstavnikov tuje države; **diplomátski kórpus** diplomatski zbor, vsi diplomatski predstavniki tujih držav, akreditirani pri kaki vladi

diplomátika -e *ž* [fr. *diplomatique*] nauk o starih listinah (pomožna zgod. veda o tolmačenju starih listin, ugotavljanju njihovega izvira, pristnosti ipd.)

diplomíran -a -o [gl. diploma] z (opravljeno) diplomo; **diplomírati** -am napraviti sklepni izpit po opravljeni visoki šoli, dobiti diplomo

dipodíja -e *ž* [gr. *dipodia* iz *di-*, *pous*, *podos* noga] v metr. verz iz dveh enakih stopic, npr. dveh trohejev; dimeter

dipsomanija -e *ž* [gr. *dipsa* žeja, + -manija] nepremagljiva, periodična strast k pitju alkoholnih pijač

dípteros -a *m* [gr. *dipteros* iz *di-*, *pteron* krilo] starogrško svetišče, obdano z dvema vrstama stebrov (arhit.)

díptih -a *in* **díptihon** -a *m* [gr. *diptycha* iz *di-*, *ptyssein* zložiti] 1. pri Grkih in Rimljanih: dvokrilna pisalna tablica, prevlečena z voskom, 2. zložljiva dvokrilna oltarna podoba

directoire -ra *m* /dirɛktoar' -ja/ fr. vrsta sloga in noše v dobi direktorija v Franciji (vrsta meščanskega klasicizma)

direkcíja -e *ž* [lat. *directio* iz *dirigere* voditi, ravnati] ravnateljstvo, vrhovna uprava podjetja, ustanove ipd.; **direkcíjski** -a -o ravnateljski, ki se tiče direkcije

dirékten -tna -o [iz lat. *directus* uravnan, raven] neposreden; *fig.* jasen, odkrit (naspr. indirekten); **diréktni davki** neposredni davki, davki na dohodke (v nasprotju s posrednimi davki, npr. davki v obliki višjih cen blaga); **diréktni govor** premi, dobesedni govor (slovn.); **diréktno kaj povedati** odkrito, naravnost, brez ovinkov povedati; **diréktnost** -i *ž* neposrednost

direktíva -e *ž* [fr. *directive* iz lat.] napotilo, (na)vodilo, smernica za delo, ki ga da višji organ nižjemu; **direktíven** -vna -o ki se tiče direktive

diréktor -ja *m* [fr. *directeur* iz lat. *directus* uravnan] 1. ravnatelj, 2. član direktorija (v Franciji); **direktorát** -a *m* ravnateljstvo

diréktor -ja *m* [izmaličeno iz nem. *Direktträger*] divja, samorodna trta (šmarnica) in vino iz nje

direktórij -a *m* [fr. *directoire* iz nlat. *directorium*] 1. upravni odbor, upravni svet, vrhovna uprava, 2. najvišji upravni svet, vrhovna oblast v Franciji v dobi upadanja fr. revolucije, po padcu kon-

venta (1795—1799); čas, ko je ta svet vladal, 3. ime nekaterih belogardističnih vlad v državljanski vojni v Rusiji (1918—1920)

direktrísa -e *ž* [nlat. *directrix*] v mat. vrsta premice (~ elipse)

dirigènt -énta *m* [lat. *dirigens* iz *dirigere* voditi] kdor kaj dirigira, tj. vodi izvajanje orkestralnih ipd. del; usmerjevalec, gonilna sila v igri moštva (šp.); vodja, voditelj

dirigírati -am [lat. *dirigere* voditi] voditi, upravljati, usmerjati, npr. orkester; nadzorovati; **dirigírano gospodarstvo** gospodarstvo, ki ga vodi, usmerja drž. oblast

dirimírati -am [lat. *dirimere* ločiti; razbiti] odpraviti, razveljaviti kaj; razsoditi, odločiti (če je enako število glasov)

dirižábel -bla *m* [fr. *dirigeable* iz lat. *dirigere* voditi] vodljiv zrakoplov, napolnjen s plinom, lažjim od zraka; poganja ga propeler (zastarelo)

dírndl -dla *m* [nem. *Dirndl* dekle] vrsta ženske obleke po tirolski ljudski noši

dis- [iz lat. ital. itd. *dis-* raz-, od-, iz-, ne-] predpona, v zloženkah izraža največkrat ločitev ali negacijo osnovnega pojma, npr. disproporcija

dis- [iz gr. *dys-* ne-, brez-, zlo-] predpona, v zloženkah izraža kaj neprijetnega, motnjo, poslabšanje ipd., npr. dispepsija

dis- [gr. *dis* dvakrat] predpona, v zloženkah: dvo-, dvojen, gl. di-

disaggio -gia *m* [/diza'džo -a/ ital. iz *dis-*, *aggio* pribitek] »odbitek«, razlika med imensko in nižjo tečajno vrednostjo denarja in vrednostnih papirjev, naspr. aggio

disakórd -a *m* [ital. *disaccordo* iz *dis-*, *accordo* soglasje] v glas. neubranost, neskladje glasov; *fig.* nesloga, razdor

disážio -ia *m* [iz ital.] gl. disaggio

disciplína -e *ž* [lat. *disciplina* iz *discipulus* učenec] 1. red, (strogo)rednost, tj. podrejanje kakemu redu ali predpisom; poslušnost, pokorščina, 2. predpisi ali pravila o vzdrževanju reda (v šoli, vojski, stranki...), 3. stroka, panoga (v znanosti ali športu); **disciplínski** -a -o *ali* **disciplináren** -rna -o ki se tiče discipline; **disciplinárna kazen** kazen za prekrške v službi ipd., ki jo izrečejo pristojni organi na podlagi predpisov; **disciplinárno sodišče** posebno sodišče, ki kaznuje nameščence ipd. za hujše disciplinske prekrške

disciplíniran -a -o [gl. disciplina] reden, navajen na red, poslušen; ustrahovan (tudi s kaznijo); **disciplinírati** -am navaditi na disciplino, na red, spraviti v red, v poslušnost, držati v redu; (u)strahovati

disertácija -e *ž* [lat. *dissertatio* iz *disserere* razpravljati] znanstvena razprava, napisana navadno za doktorski naslov (inavguralna ~); **disertánt** -a *m* kdor brani disertacijo; **disertírati** -am braniti disertacijo; razpravljati o čem

diseur -ja *m* /dizœr'/ fr. konferansje, zlasti kabaretni

disfagíja -e *ž* [dis-, iz gr. *dys-*, + -fagija] oteženo požiranje pri bolnem požiralniku

disfúnkcija -e *ž* [dis- + funkcija] motnja v funkciji (med.)

disgustírati -am [ital. *disgustare* iz *dis-*, *gusto* okus] vznevoljiti, v slabo voljo spraviti; vzeti veselje do česa, omrziti, zagreniti kaj; **disgustíran** -a -o ozlovoljen, slabe volje; naveličan

disharmóničen -čna -o [dis- + harmoničen] neubran, neskladen, neuglašen; **disharmonija** -e *ž* porušenje harmonije, neskladje, neubranost; *fig.* nesloga, razdor; **disharmonírati** -am ne skladati se, ne ujemati se

disidènt -énta *m* [iz lat. *dissidens* iz *dissidere* ne strinjati se] prvotno: pripadnik državno nepriznane vere; kdor se idejno ne strinja s svojo versko ali polit. skupnostjo (ali se odcepi od nje); *fig.* odpadnik, krivoverec

disimilácija -e *ž* [lat. *dissimilatio* iz *dis-*, *similis* podoben] 1. v slovn. razlikovanje, tj. pojav, da eden od dveh enakih glasov izpade in ga zamenja drug, npr. Sapfo namesto Saffo, 2. v biol. razkrajanje, npr. beljakovin pri presnavljanju, naspr. asimilacija; **disimilírati** -am razločevati (se); razkrajati (se)

disimulácija -e *ž* [lat. *dissimulatio* iz *dissimulare* prenarejati se] hlinjenje, prenarejanje; tajenje, prikrivanje bolezni, npr. pri duševno bolnih, ki si prizadevajo

priti iz bolnišnice, zlasti pri paranoikih; naspr. simulacija; **disimulacíjski** -a -o ki se tiče disimulacije; **disimulacíjski posel** prikriti pravni posel (če kdo nekaj simulira, skrivaj pa sklene kaj drugega; simulira npr. darilno pogodbo — da bi se ognil večjim taksam — v resnici pa prodaja

disimulírati -am [lat. *dissimulare*] hliniti, prenarejati se; tajiti, prikrivati (bolezen, nosečnost...); hliniti kaj

disipácija -e *ž* [lat. *dissipatio*] tratenje, razsipanje česa; raztresenost

disjúnkcija -e *ž* [lat. *disiunctio* iz *disiungere* razvezati] 1. ločitev, razdvajanje, 2. v log. trditev, vsebujoča dve (ali več) možnosti, ki se medsebojno izključujeta, npr. vrata so lahko zaprta ali odprta; razmerje med možnostma v disjunktivni trditvi

disjunktíven -vna -o [gl. disjunkcija] 1. lo-č(il)en, npr. vezniki; ločilen, razdruževalen, razstavljalen, 2. nasproten, izključilen, zlasti nasprotna si pojma, ki sestavljata kak višji pojem, npr. moški in ženska v pojmu človek; vsebujoč disjunkcijo (log.); **disjunktívna sodba** v fil. sodba ali sklep z disjunktivnimi, izključilnimi pojmi, kjer sklepamo z veznikom: ali — ali

dísk -a *m* [gr. *diskos*] okrogla kovinska plošča za metanje (stari Grki so jo poznali že v Homerjevih časih)

diskalceát -a *m* [dis- + lat. *calceus* čevelj] bosonogi avguštinec, vrsta katol. redovnikov (~ Pohlin)

diskánt -a *m* [nlat. *discantus* iz lat. *dis-*, *cantus* petje] v glas. 1. vrsta kontrapunkta iz srednjega veka, 2. najvišji deški ali ženski glas, gl. sopran; kdor ima tak glas

diskoból -a *m* [gr. *diskobolos* iz *diskos*, *ballein* vreči] metalec diska, zlasti slovečа umetnina, ki jo pripisujejo stgr. kiparju Mironu (v tem pomenu: Diskobol)

diskónt -a *m* [ital. *dis-*, *sconto*, iz *conto* račun] v trg. obresti, ki jih odbijejo pri prodaji nezapadlih menic (od dneva prodaje do dneva zapadlosti); **diskónten** -tna -o ki se tiče diskonta

diskontinuíran -a -o [lat. *dis-*, *continuus* povezan, nepretrgan] brez zveze, pretrgan, nesklenjen, nepovezan

diskontinuitéta -e *ž* [gl. diskontinuiran] pretrganost, nepovezanost; presledek (v kraju, času ali razvojnem procesu)

diskontírati -am [gl. diskont] prodajati ali kupovati menice ipd. pred zapadlostjo; obračunavati diskont

diskotéka -e *ž* [disko- iz fr. *disque* gramofonska plošča, + -teka] arhiv (shramba) ali zbirka gramofonskih plošč

diskrecíja -e *ž* [fr. *discrétion* iz lat. *discretio* premišljeno razločevanje] razsodno ravnanje; preudarnost, razsodnost, uvidevnost (do soljudi); obzirnost; molčečnost (glede zaupanih skrivnosti); prizanesljivost; **diskrecíjski** -a -o ki se tiče diskrecije; **diskrecíjska pravica** pravica, npr. upravnega organa, odločati ali ukrepati po svoji presoji

diskrecionáren -rna -o [fr. *discrétionnaire*] osebni presoji (npr. sodnika) prepuščen; *fig.* prost, neomejen

diskreditírati -am [iz fr. *discréditer* iz lat. *dis-*, *credere* verovati, zaupati] spraviti koga na slab glas (ob kredit), vzeti komu zaupanje ljudi, dober glas ali ugled; **diskreditírati** -am **se** priti na slab glas, izgubiti ugled, zaupanje...; **diskreditíran** -a -o na slabem glasu, brez ugleda

diskrepánca -e *ž* [lat. *discrepantia*] različnost, nezdružljivost; neskladnost; nesoglasje, nasprotje (v ravnanju ali mnenjih); razprtija; **diskrepánten** -tna -o različen, nezdružljiv, neskladen

diskréten -tna -o [lat. *discretus* iz *discernere* ločiti] 1. razsoden (= premišljeno razločujoč); uvideven; obziren; molčečen; prizanesljiv, 2. v fil. ločen, nepovezan, presleden; **diskrétnost** -i *ž* 1. razsodnost; obzirnost; molčečnost, 2. ločenost, nepovezanost (fil.)

diskriminácija -e *ž* [lat. *discriminatio* iz *discrimen*, *discriminis* meja; razlika] razločevanje; delanje, ustvarjanje razločkov (v korist ali škodo koga); *fig.* zapostavljanje koga, omejevanje pravic, npr. predstavnikov manjših držav v medn. odnosih ali pripadnikov drugih ras (rasna ~); pristranost; **diskriminacíjski**

-a -o ustvarjajoč diskriminacijo (~a politika)

diskriminánta -e *ž* [lat. *discriminatus* ločen] aritm. izraz, ki kaže razmerje med koeficienti algebrajske enačbe

diskriminírati -am [gl. diskriminacija] izvajati diskriminacijo

diskúrz -a *m* [lat. *discursus* razgovor] razgovor, razpravljanje; govor; predavanje; v fil. sklepanje; razčlenjevanje

diskurzíven -vna -o [nlat. *discursivus* iz lat. *discursus*] prehajajoč od predmeta na predmet; v fil. razčlenjujoč, sloneč na razglabljanju, sklepanju, naspr. intuitiven; **diskurzívni sklep** v formalni logiki: sklep na osnovi sledečih si, medsebojno odvisnih členov

diskusíja -e *ž* [lat. *discussio* pretresanje; nlat. razglabljanje] razprava, razpravljanje o čem, obravnavanje česa; **diskutánt** -a *m* kdor o čem diskutira, razpravljavec; **diskutírati** -am razpravljati o čem, pretresati, obravnavati kaj

diskvalificíran -a -o [dis- + kvalificiran] 1. onesposobljen, 2. razglašen za nezmožnega ali nevrednega; brez pravice do česa, 3. izključen; **diskvalificírati** -am 1. onesposobiti za kaj, 2. razglasiti za nezmožnega ali nevrednega; vzeti (odreči) pravico do česa; onemogočiti, 3. izključiti, npr. športnika zaradi prekrškov; kaznovati s kako prepovedjo

diskvalifikácija -e *ž* [dis- + kvalifikacija] 1. neusposobljenost; izguba ali vzetje kake zmožnosti, pravice itd., 2. razglasitev za nezmožnega ali nevrednega, 3. izključitev

dislocírati -am [dis- + locirati iz lat. *locus* kraj] 1. premakniti, razmakniti, 2. razmestiti, npr. vojaške enote, 3. izpahniti (med.); **dislokácija** -e *ž* 1. premestitev; razmestitev, porazdelitev, 2. namestitev oboroženih sil na kakem ozemlju ali ladjevja po primernih pristaniščih, 3. premik zemeljskih plasti (geol.), 4. izpah; razmik (med.)

dislogíja -e *ž* [dis- + -logija] govorna motnja (med.)

disociácija -e *ž* [lat. *dissociatio* iz *dis-*, *socius* skupen, združen] 1. razpad(anje), razkroj, razkrajanje česa, 2. razpad(anje) spojin ali molekul na sestavine (kem.), 3. nepovezanost ali nepravilna zaporednost duševnih procesov (psihol.)

disolúcija -e *ž* [lat. *dissolutio* iz *dis-*, *solvere* razvezati] 1. razkroj, razpad(anje); razstopitev, 2. razpust, 3. *fig.* (nravno) propadanje; razvrat, razuzdanost, razbrzdanost; **disolúten** -tna -o razvraten, razuzdan

disonánca -e *ž* [nlat. *dissonantia* iz lat. *dis-*, *sonare* glasiti se] neubranost (glasov), razglasje; *fig.* nesoglasje, nesporazum

dispanzêr -ja *m* [fr. *dispensaire* iz lat. *dispensare*, prim. dispenza] socialnozdravstvena ustanova, ki ambulantno zdravi in preprečuje razne, zlasti socialne bolezni (protituberkulozni ~)

disparáten -tna -o [lat. *disparatus*] bistveno različen; nezdružljiv, neskladen, neenak; **disparátni pojmi** pojmi, ki nimajo nič skupnega; **disparátnost** -i *ž* različnost; nezdružljivost

dispéčer -ja *m* [angl. *dispatcher* iz *dispatch* poslati, hitro opraviti] 1. razpošiljavec, kdor kaj razpošilja ali porazdeljuje (npr. električno energijo v elektrarnah) ali uravnava, 2. praktik ali operativni organ, ki upravlja produkcijski proces, promet ipd. in posreduje pri raznih motnjah; **dispéčerski** -a -o razpošiljalen; razdeljevalen

dispénza -e *ž* [lat. *dispensare* oprostiti; razdeljevati] 1. izpregled, oprostitev kakega zadržka, 2. odveza (relig.), 3. delitev, razdeljevanje česa, 4. pripravljanje in izdajanje zdravil; **dispenzírati** -am 1. izpregledati, oprostiti kaj, 2. dati odvezo, 3. deliti, razdeljevati, 4. pripravljati in izdajati zdravila (v lekarnah)

dispenzár(ij) -(j)a *m* [iz lat.] gl. dispenzatorij

dispenzatórij -a *m* [gl. dispenza] lekarniška knjiga (= farmakopeja)

dispepsíja -e *ž* [dis-, iz gr. *dys-*, + gr. *pepsis* prebava] v med. slaba prebava, prebavna motnja brez organskih obolenj (spahovanje, zgaga...)

disperzíja -e *ž* [lat. *dispersio* iz *dispergere* razsipati] razpršitev, razmet bele svetlobe na spektralne barve (fiz.); **disperzíjski** -a -o razpršilen, ki se tiče disperzije

displaced person /displei'st pœ'sən/ angl. »preseljenec«, proti koncu druge sve-

tovne vojne v Nemčijo prisilno odpeljan tuj državljan

dispnóa -e *ž* [dis- + gr. *pneo* diham] kratka sapa, sopenje; **dispnóičen** -čna -o kratke sape

disponènt -énta *m* [lat. *disponens* iz *disponere* ukreniti; razpolagati] opravnik, pooblaščenec, ekon. pooblaščeni predstavnik, npr. podjetja; vodja poslovnega oddelka s posebnimi pooblastili; kdor s čim razpolaga

disponibílen -lna -o [nlat. *disponibilis*] dosegljiv, na voljo, razpolago

disponíran -a -o [lat. *disponere* ukreniti; razpolagati] sprejemljiv, dovzeten za kaj, nagnjen k čemu, gl. dispozicija; (dobro, slabo) razpoložen; veder, dobre volje; **disponírati** -am razpolagati s čim; razporediti, razvrščati kaj, urediti, urejati

dispozícija -e *ž* [lat. *dispositio* iz *disponere* ukreniti, razpolagati] 1. razpored(itev), razvrstitev česa; pripravljanje, urejanje; ureditev; načrt, osnutek (~ spisa, predavanja); napotilo, navodilo; uredba, odločba, 2. v med. nagnjenost k čemu, dovzetnost, sprejemljivost (za bolezen), 3. duševno razpoloženje, ubranost; vedrost, dobra volja, 4. razpolaganje, npr. z denarjem; **dispozicíjski** -a -o ki se tiče dispozicije; **dispozicíjski fónd** državni denar, s katerim prosto razpolagajo ministri ipd.; denar, o katerem ni treba dajati računa

dispozitív -a *m*, *mn. nav.* **dispozitíva** -iv *s* [nlat. *dispositivum*] odločba (v sodni, upravni ipd. zadevi); izrek sodbe ali odločbe; **dispozitíven** -vna -o 1. ki se tiče dispozitiva, 2. v pr. razpolagalen (~o načelo)

dispropórc -a *m* [iz lat.] gl. disproporcija

dispropórcija -e *ž* [dis- + proporcija] nesorazmerje, neskladje v čem, pomanjkanje proporcionalnosti; **disproporcionálen** -lna -o nesorazmeren, neskladen; **disproporcionálnost** -i *ž* nesorazmernost, neskladnost

disprózij -a *m* [iz gr. *dysprositos* težko dostopen] kem. prvina iz skupine redkih kovin

dispút -a *m ali* **disputácija** -e *ž* [lat. *disputatio* iz *disputare* razpravljati] učen prepir, prerekanje, npr. o spornih znanstvenih vprašanjih; **disputácija** -e *ž* 1. razpravljanje o spornem teološkem, znanstvenem ipd. vprašanju, npr. za dosego doktorske časti; tak spis, 2. jedro govora (med uvodom in sklepom)

disputánt -a *m* [gl. disputacija] kdor disputira

disputírati -am [lat. *disputare*] razpravljati; prepirati, pričkati se o čem; voditi disputacijo

dissous -a *m* [/disu' -ja/ = fr. raztopljen] navadno: **plin dissous** v acetonu raztopljen acetilen v jeklenkah pod pritiskom (tehn.)

distánca -e *ž* [lat. *distantia* iz *distare* oddaljen biti] razdalja, oddaljenost

distancírati -am [gl. distanca] določiti razdaljo; odmakniti; pustiti pri tekmovanju za seboj; **distancírati** -am **se** držati se v (primerni) razdalji; odtegniti se, ne iti blizu

disteleológija -e *ž* [dis- + teleologija] nauk o nesmotrnosti naravnih (zlasti pri Haecklu) ali družbenih dogajanj, prim. teleologija

dístih -a *ali* **dístihon** -a *m* [gr. *distichon* iz *di-*, *stichos* vrstica] v poet. dvostih, navadno zveza heksametra in pentametra

distingvíran -a -o [lat. *distinguere* okrasiti; razločiti] odbran, izbran; ugleden, imeniten; **distingvíranost** -i *ž* izbranost; uglednost, imenitnost

distingvírati -am [gl. distingviran] ločiti kaj od česa; odlikovati koga

distínkcija -e *ž* [lat. *distinctio* razločevanje; razloček] 1. razločevanje; razločevalno znamenje (po katerem se kaj loči), 2. odlikovanje, 3. odlika; odličnost; ugled, 4. visok čin

distonía -e *ž* [dis-, iz gr. *dys-*, + gr. *tonos* ton; napon] motnja v naponu mišičja in ožilja (med.)

distoníran -a -o [gl. distonija] razglašen, neubran; **distonírati** -am razglašeno, neubrano peti ali igrati

distorzíja -e *ž* [lat. *distorsio*] izvin, izvinek, pretegnina (med.)

distribúcija -e *ž* [lat. *distributio* iz *distribuere* razdeljevati] (raz)delitev, porazdelitev, razdeljevanje (~ dobrin); **distribucíjski** -a -o ki se tiče distribucije; razdelitven, razdeljevalen

distribuírati -am [gl. distribucija] deliti, razdeljevati
distributêr -ja *m* [gl. distribucija] razdeljevalec
distributíven -vna -o [nlat. *distributivus*] delilen (~i števniki), ločilen; razdelilen
distribútor -ja *m* [iz lat.] gl. distributer
distríkt -a *m* [angl. *district* iz nlat. *districtus*] območje; okoliš; upravno, volilno ipd. okrožje v Angliji in ZDA
distrofíja -e *ž* [dis- + gr. *trophe* hrana] nepravilna prehrana in motnje, ki iz tega izvirajo (med.)
ditirámb -a *m* [gr. *dithyrambos* vzdevek Bakha] 1. prvotno: hvalnica na čast bogu Bakhu (pri starih Grkih), 2. hvalnica, himni podobna lirska pesem; *fig.* pretirana, navdušena hvala
diurníst -a *m* [lat. *diurnus* dneven] dnevničar, pisar z dnevno plačo
diúrnum -a *m* [lat. *diurnus* dneven] plača diurnista
díva -e *ž* [lat. *diva* iz *divus* božanski) 1. »božanska«, »boginja«, naslov žena in hčera rim. cesarjev, 2. primadona; slavna pevka ali igralka, zvezdnica (operna ~, filmska ~); *fig.* ljubica
dívan -a *m* [tur. *divan* iz ar. iz perz.] 1. turški državni svet (v sultanskih časih), 2. sejna, sprejemna dvorana (v Orientu), 3. zbornik leposlovnih del, zlasti lirskih pesmi (po zbirki perz. pesnika Hafisa), 4. orientalski blazinjak
divergénca -e *ž* [nlat. *divergentia* iz lat. *dis-*, *vergere* nagniti se] 1. razhajanje, razmičnost, 2. razlika, nesoglasje v mnenjih, 3. v biol. različnost v razvoju organizmov pod vplivom okolja, 4. raznosmernost (naspr. konvergenca); **divergénčen** -čna -o ki se tiče divergence
divergénten -tna -o [nlat. *divergens*] razhoden, razmičen, odmičen; raznosmeren; različen
divergírati -am [gl. divergenca] iti narazen, razhajati se, odmikati se, oddaljevati se (drug od drugega); ločiti se, ne soglašati
diversa *neskl. s* /diver'za/ lat. mn. razno, raznoterosti
divertiménto -a *m* [ital. *divertimento* zabava] v glas. lahka, vesela skladba (med suito in sonato)
divertírati -am [lat. *divertere* odvrniti od ...] odvračati od česa; zabavati, razveseljevati
diverzánt -a *m* [gl. diverzija] kdor izvaja diverzijo, škodljivec; **diverzántski** -a -o škodljivski (~a akcija)
divêrzen -zna -o [lat. *diversus*] različen; raznovrsten; nasproten
diverzíja -e *ž* [nlat. *diversio* iz *divertere* odvrniti od ...] 1. odklon, sprememba smeri, 2. vojaški napad z boka, ki naj odvrne pozornost s smeri glavnega udarca, 3. vojaška akcija v sovražnem zaledju, zlasti uničevanje prometnih zvez, skladišč ipd., 4. škodljivska dejavnost agentov tuje države ali razrednega sovražnika; **diverzíjski** -a -o ki se tiče diverzije
divide et impera /di'vide et im'pera/ lat. »deli in vladaj«, polit. načelo strim. in poznejših oblastnikov
dividènd -énda *m* [fr. *dividende* iz lat. *dividendum* kar naj se deli, iz *dividere* deliti] deljenec, število, ki ga delimo (mat.)
dividénda -e *ž* [fr. *dividende*] delež na letnem dobičku delniške družbe (ekon.)
dividíranje -a *s* [lat. *dividere* deliti] deljenje (mat.); **dividírati** -am deliti (mat.)
dividívi *neskl. m* [špan. po karibski besedi] 1. v bot. glogu podoben grm ali drevo iz tropskih krajev (nlat. *Caesalpinia coriaria*), 2. plod tega grma; ima 42% tanina, za strojenje in v med.
divinácija -e *ž* [lat. *divinatio* iz *divinus* božji; preroški] 1. napovedovanje prihodnosti, 2. taka napoved; prerokba, 3. preroška slutnja
divinitéta -e *ž* [lat. *divinitas*] božanstvo, božansko bitje; božanskost
divinizírati -am [fr. *diviniser* iz lat. *divinus* božji] 1. pobožiti, uvrstiti med bogove, 2. oboževati, častiti kot boga
divíz -a *m* [lat. *dividere* deliti] v tisk. vezaj, ločilo na koncu vrste (-)
divizíja -e *ž* [fr. *division* iz lat.] strateška vojaška enota, sestavljena iz polkov ali brigad; **divizíjski** -a -o ki se tiče divizije
divizionár -ja *m* [fr. *divisionnaire*] poveljnik divizije
divízor -ja *m* (lat. *divisor*) delitelj, delivec, število, s katerim delimo (mat.)

divulgácija -e *ž* [lat. *divulgare* razglasiti, iz *vulgus* ljudstvo] 1. razglas, naznanilo, 2. raztrobljenje (med ljudi); **divulgírati** -am 1. razglasiti, naznaniti, 2. raztrobiti kaj

dixi /di'ksi/ lat. »rekel sem« (v prejšnjih časih kot sklep dokazovanja, danes bolj šaljivo)

dixie -ja *m* [iz angl.] gl. dixieland (jazz)

dixieland (jazz) [/dik'silænd džæz/ angl. Dixieland oznaka za južne države ZDA] klasični neworleanski (prvotno črnski) jazz z značilnimi improvizacijami

dízel -zla *m* [po nem. konstruktorju R. Dieslu, 1858—1913] vrsta motorjev z notranjim izgorevanjem (tehn.)

dizenterija -e *ž* [gr. *dysenteria*, *dys-* gl. dis-, *enteron* drob] v med. griža, nevarna in nalezljiva črevesna bolezen (obstoji več vrst)

dkg kratica: dekagram

dkl kratica: dekaliter

dkm kratica: dekameter

DKW [nem. *Das kleine Wunder* mali čudež] znak nem. tovarne motornih vozil (v Ingolstadtu in Düsseldorfu)

dl kratica: deciliter

dm kratica: decimeter

DNB [nem. *Deutsches Nachrichten Büro*] Nemška poročevalska agencija

dóberman -a *m* [po rejcu Dobermannu] ovčar, vrsta pasje pasme

dóboš *neskl.* [po dunajskem slaščičarju Doboschu] v zvezi: **dóboš tórta** vrsta kolobarne torte

docendo discimus /docen'do dis'cimus/ lat. ko učimo druge, se tudi sami učimo (Seneka)

docènt -énta *m* [iz lat. *docens* iz *docere* učiti] predavatelj na vseučilišču, po službeni stopnji nižji od profesorja; **docentúra** -e *ž* službeni položaj in delovno področje docenta

docírati -am [lat. *docere* učiti] učiti, poučevati, predavati, zlasti na vseučilišču; *fig.* avtoritativno, dolgočasno ali vsiljivo kaj razlagati, gnjaviti s čim

doctor angelicus /dok'tor ange'likus/ lat. »angelski učitelj«, častno ime Tomaža Akvinskega, največjega srednjeveškega sholastika (1225*—1274)

doctor mirabilis /dok'tor mira'bilis/ lat. »čudoviti učitelj«, častno ime angl. filozofa R. Bacona, očeta eksperimentalnega naravoslovja (1214*—1294*)

dódeka- [gr. *dodeka* dvanajst] v sestavljenkah, npr. dodekaeder

dodekádičen -čna -o [gr. *dodeka* dvanajst] dvanajstinski

dodekaéder -dra *m* [dodeka- + -eder iz gr. *hedra* sedež] dvanajsterec, telo z dvanajstimi mejnimi ploskvami (geom.)

dodekagón -a *m* [dodeka- + -gon] dvanajsterokotnik (geom.)

dodekarhíja -e *ž* [dodek(a)- + -arhija] pri Herodotu vlada bajeslovnih 12 kraljev (dodekarhov) v Egiptu v 7. stol. pr. n. š.

dodekátlon -a *m* [dodeka- + gr. *athlos* boj, tekma] dvanajsteroboj (šp.)

dofén -a *m* [iz fr.] gl. dauphin

dóga -e *ž* [iz angl. *dog* pes] vrsta velikih psov

dogger -ja *m* /do'ger/ hol. holandska ribiška ladja

dógma -e *ž* [gr. *dogma* mnenje; načelo, iz *dokein* zdeti se; meniti] 1. pri starih Grkih filozofsko načelo, pozneje, 2. zakonska odredba; sklep cerkvenega zbora, zlasti glede verskih naukov, 3. v krščanstvu: nedotakljiva, neizpodbitna verska resnica (ki je ni potrebno in možno dokazati); *fig.* nedokazano mnenje ali trditev; **dogmátičen** -čna -o postavljen kot dogma, nekritično, brez dokazovanja, a priori; *fig.* okorel (v mišljenju); nepopustljiv, nedostopen za razloge

dogmátik -a *m* [iz gr. *dogmatikos*] kdor se ukvarja z dogmatiko ali poučuje dogmatiko; kdor izreka dogmatične trditve ali se slepo drži dogem; **dogmátika** -e *ž* 1. v teol. nauk o dogmah, vsebujoč sistematično razlago dogem, 2. sistem verskih dogem

dogmatízem -zma *m* [nlat. *dogmatismus* iz gr.] 1. način mišljenja, ki se opira, sklicuje na dogme; *fig.* nekritičen odnos do česa, slepa vera v kaj, 2. dogmatično mnenje, trditev ...

do-it-yourself [/du: it jɔ:self'/ = angl. napravi si sam] propagiranje rokodelskih opravil za domače potrebe, zlasti v ZDA

dók -a *m* [angl. *dock*] ladjenica, pristaniška naprava, kjer popravljajo ali čistijo ladje

dokét -a *m* [gr. *dokein* zdeti se; meniti] pristaš doketizma; **doketízem** -zma *m*

nauk neke zgodnjekrščanske ločine (učila je, da je Kristus le navidezno imel človeško podobo)

doksográf -a *m*, *nav. v mn.* **doksográfi** -ov [gr. *doxa* mnenje, + -graf] ime za grške učenjake, ki so pregledno, urejeno po problemih prikazovali filozofske nauke

dóktor -ja *m* [lat. *doctor* učitelj, iz *docere* učiti] 1. najvišji akademski naslov v pravu, zdravstvu, filozofiji in drugih vedah, 2. zdravnik (ljudsko)

doktoránd -a *m* [nlat. *doctorandus*] kdor se pripravlja za doktorski izpit

doktorát -a *m* [nlat. *doctoratum*] 1. doktorski naslov, 2. izpit za doktorski naslov

doktorírati -am [gl. doktor] 1. pripravljati se za izpit za doktorski naslov, 2. delati (napraviti) izpit za ta naslov

doktrína -e *ž* [lat. *doctrina* nauk] nauk, miselni sestav (politična ~), znanstvena ali modroslovna teorija; *pejor.* siva, abstraktna teorija brez zveze z resničnostjo

doktrinár -ja *m* [fr. *doctrinaire* iz lat.] kdor opira svoja pojmovanja ali dejavnost le na načela, ne da bi jih preskušal v praksi; nekritičen zagovornik kake teorije ali nauka; *pejor.* teoretik, ki se slepo oklepa teorij in ne vidi resničnosti; **doktrinárен** -rna -o slepo se oklepajoč teorij, naukov in »knjižne modrosti«; *fig.* ločen od življenja, abstraktno teoretičen, nekritičen, šolniški

dokumènt -énta *m* [lat. *documentum* primer, dokaz] listina; pismena priča ali dokaz; dokaz sploh; zgodovinski spomenik

dokumentácija -e *ž* [fr. *documentation* iz lat.] 1. (iz)pričevanje, dokazovanje z dokumenti; dokazovanje, utemeljevanje sploh, 2. celotnost dokumentov; listine, poročila, spisi itd., ki se nanašajo na določeno vprašanje, 3. zbiranje, urejanje in izkoriščanje (dajanje v uporabo) teh dokumentov

dokumentalíst -a *m* [gl. dokumentacija] kdor dela v dokumentaciji

dokumentáren -rna -o [gl. dokument] izpričan z listinami ali pismenimi dokazi; sloneč na dokumentih, z naravo ali veljavo dokumenta (~i film); dokazan z dejstvi

dokumentarist -a *m* [gl. dokumentacija] 1. dokumentalist (redkeje), 2. avtor ali snemalec dokumentarnih filmov

dokumentírati -am [gl. dokument] izpričati, podpreti z dokumenti; utemeljiti z dokazi; dokazati

dólar -ja *in* **dolár** -ja *m* [angl. *dollar* iz nem. *Joachimsthaler*, po mestu na Češkem, kjer so kovali prve »tolarje«] 1. denarna enota v ZDA, Kanadi itd., 2. tak bankovec ali kovanec

dolce /dol'če/ ital. *prisl.* sladko, nežno (glas.)

dolce far niente /dol'če far nien'te/ ital. sladko brezdelje

dolihokefálen -lna -o [gr. *dolichos* dolg, *kephale* glava] dolgoglav; **dolihokefalíja** -e *ž* v antropometriji: dolgoglavost (če je širina glave manjša od štirih petin njene dolžine; naspr. brahikefalija)

dolihokrán -a -o [gr. *dolichos* dolg, *kranion* lobanja] z dolgo lobanjo (anat.)

dolly -ja *m* /də'li/ angl. premični stativ (na avtomobilu) za snemalne kamere

dólmen -a *m* [fr. *dolmen* iz breton.] kamnit predzgodovinski (iz neolitika) spomenik, grob v obliki mize, sestavljene iz dveh ali več velikanskih kamnov, na katerih leži kamnita plošča

dolomít -a *m* [po fr. geologu Dolomieuju, 1750—1801] v mineral. grintavec, kamnina, sestoječa iz kalcijevega in magnezijevega karbonata (Polhograjski ~i)

doloroso [/doloro'zo/ ital. iz *dolore* bolečina] *prisl.* v glas. bolestno, žalostno

dolózen -zna -o [lat. *dolus* zvijača, prevara] 1. zvijačen, 2. v pr. naklepen, (zlo)nameren, storjen s premislekom; **dólus** -a *m* naklep, premišljeno snovanje kaznivega dejanja (pr.)

dóm -a *m* [iz lat. *domus* hiša] 1. stolnica, stolna cerkev, 2. zbornica

doména -e *ž* [fr. *domaine* iz lat. *dominium* gospostvo] 1. v fevdalizmu zemljiška posest kralja in velikih fevdalcev, pozneje, 2. kronska, državna posest (gozdovi, zemljišča itd., namenjena za vzdrževanje krone in njene potrebe), 3. *fig.* torišče, območje, področje

domesticírati -am [nlat. *domesticare* iz lat. *domesticus* domač] udomačiti (žival); **domestikácija** -e *ž* udomačenje

doméstik -a *m* [fr. *domestique* iz lat. *domesticus* domač] hišni posel, služabnik

domicíl -a *m* [lat. *domicilium* iz *domus* hiša] 1. stalno (pre)bivališče, 2. mesto, kjer bo plačana menica (trg.); **domicilírati** -am 1. (pre)bivati; nastaniti koga, 2. določiti domicil

domiciliánt -a *m* [gl. domicil] kdor določa menični domicil

dómina -e *ž* [fr. *domino*] 1. vrsta igre s ploščicami, 2. ploščica za to igro

dominácija -e *ž* [lat. *dominatio* iz *dominari* vladati] gospostvo, vlada; gospodovanje; (vrhovna) oblast

dominánca -e *ž* [lat. *dominantia*] prevladovanje

dominánta -e *ž* [iz lat. *dominans* iz *dominari* vladati] 1. vodilni, peti ton tonovske lestvice (glas.), 2. glavna, vodilna misel, motiv, lastnost itd.; glavna komponenta dogajanja; **dominánten** -tna -o 1. (pre)vladujoč, gospodujoč, vodilen, 2. ki se tiče dominante

domínij -a *m* [lat. *dominium*] lastništvo; svobodna posest; gospostvo, oblast

dominikálen -lna -o [lat. *dominicus* gosposki] graščinski; zemljiškogosposki (~a dajatev)

dominikánec -nca *m* [po ustanovitelju sv. Dominiku v 13. stol.; iz lat. *dominus* gospod] pripadnik katol. pridigarskega reda

domínion -a *m* [angl. *dominion*] uradno ime za samoupravne enote v nekdanjem britanskem imperiju (Kanada, Avstralija, Nova Zelandija...)

dominírati -am [lat. *dominari* vladati] gospodovati, vladati; prevlad(ov)ati, obvlad(ov)ati, biti nad kom ali čim

dómino -a *m* [fr., ital. *domino*] 1. širok maškeradni plašč ali obleka (po gosposkem ogrinjalu s kapuco iz srednjega veka), 2. kdor nosi tak plašč

don *neskl. m* [špan., ital. iz lat. *dominus* gospod] (častiti) gospod, 1. v Španiji naslov odličnejših ljudi, zlasti plemičev, 2. v Italiji in pri nas v Dalmaciji tudi naslov duhovnikov (postavlja se pred ime)

doña -e *ž* [/do'nja/ špan. prim. donna] v nagovoru: gospa (~ Luisa); *fig.* ljubica

donácija -e *ž* [lat. *donatio* iz *donare* darovati] podaritev, darovanje česa; dar-(ilo)

donatíst -a *m* [po ustanovitelju škofu Donatu] pripadnik kršč. ločine, ustanovljene v Afriki v 4. stol.

donec eris felix, multos numerabis amicos... /do'nek eris' feli'ks multos' numera'bis ami'kos.../ lat. dokler si srečen, imaš mnogo prijateljev (z dopolnitvijo: tempora si fuerint nubila, solus eris — če pa se časi zmrače, ostaneš sam; citat iz Ovida)

dónja -e *ž* [iz špan.] gl. doña

don Juan -a *m* /don huan'/ špan. junak ljubezenskih prigod v španskih pripovedkah in številnih leposl. delih 17.—19. stol. (tip zapeljivca, ki leta od cveta do cveta); *fig.* **donhuán** -a *m* zapeljivec, ženskar, babjek; **donhuánski** -a -o zapeljivski

don Kihót -a *m* junak Cervantesovega romana Don Quijote de la Mancha, zmešan, neustrašen vitez, poln plemenitih idealov, ki zaradi neumevanja resničnosti, v kateri živi, doživlja smešne in nesmiselne prigode; *fig.* **donkihót** -a *m* sanjač, zanesenjak; klativitez; **donkihótski** -a -o sanjarski, zanesenjaški; klativiteški, pustolovski

donna -e *ž* [/do'na/ ital. iz lat. *domina* gospa] ženska; ljubica; gospa (pred imenom kot naslovitev; prim. doña)

dópika -e *ž* [nem. *Doppik* iz* *doppelt* dvojen] dvojno knjigovodstvo

dóping -a *m* [angl. *doping*] (nedovoljeno) poživilo za stopnjevanje telesnih sil, npr. športnikov

dormitív(um) -a *m*, *mn.* **dormitíva** -iv *s* [iz lat. *dormire* spati] uspavalo, npr. veronal

dormitórij -a *m* [lat. *dormitorium*] spalnica v internatih ipd.

dórski slog po starogrški pokrajini Doridi imenovan arhit. slog, najstarejši od treh osnovnih stgr. slogov; zanj so značilne preproste in stroge oblike

dorzálen -lna -o [nlat. *dorsalis* iz lat. *dorsum* hrbet] hrbten, na hrbtni strani

dosjé -ja *m* [fr. *dossier* iz lat. *dorsum* hrbet] 1. mapa, sveženj uradnih spisov o čem, 2. uslužbenska mapa

dóta -e *ž* [ital. *dote* iz lat. *dos*, *dotis* dar; oprema] imetje, ki ga prinese nevesta v zakon

dotácija -e *ž* [lat. *dotatio* iz *dos*, *dotis* dar; oprema] 1. oprava, 2. dar, poklon (zaslužnim državnikom ali vojskovodjem, dobrodelni ustanovi...), 3. (letna) podpora, znesek, odmerjen za plačilo stroškov, izgube ali v druge namene; **dotírati** -am 1. opraviti, opremiti, 2. darovati, obdarovati, 3. dajati (letno) podporo

double [fr.] gl. dubel

do ut des lat. »dam, če daš«, načelo obojestranskih uslug, zlasti v politiki

Downing Street -a *m* /dau'niŋ stri:t/ angl. ulica v Londonu, kjer je več vladnih ustanov, med njimi sedež ministr. predsednika in ministrstvo za zunanje zadeve; *fig.* angleška vlada ali ministrstvo za zunanje zadeve

doyen -a *m* [/doajẽ'/ fr. iz lat. *decanus*] starešina (med umetniki, znanstveniki itd.), zlasti po službovanju v kaki prestolnici najstarejši predstavnik diplomatskega zbora s posebnimi pravicami in dolžnostmi (če je med njimi nuncij, je ta redno doyen)

dóza -e *ž* [šved. *dosa*, dan. *daase* iz ar.] 1. škatlica za hranjenje česa (~ za puder), 2. tobačnica

dóza -e *ž* [gr. *dosis* iz *didonai* dati] vzemek, odmerek, jemljaj, zlasti množina, 1. zdravila, ki jo predpiše zdravnik, 2. snovi, ki spada v sestav določenega zdravila (zdravilska mera)

dozírati -am [nem. *dosieren* iz gr.] 1. odmeriti, odtehtati, določiti množino česa, 2. spravljati zdravila v doze

dóž -a *m* [ital. *doge* iz lat. *dux* vodja] naslov drž. poglavarja v nekdanji beneški in genovski republiki

dr. [iz (n)lat.] doktor; v raznih zvezah, npr. dr. phil.

drágoman -a *m* [fr. *dragoman* iz ar.] na Bližnjem vzhodu uradni tolmač pri diplomatskih predstavništvih

dragonáda -e *ž* [fr. *dragonnade* iz *dragon* dragonec] način preganjanja fr. protestantov v času Ludvika XIV. l. 1681 (da bi se vrnili v katol. vero, so pri protestantih nastanili nasilne dragonce); *fig.* nasilen ukrep, zlasti z vojaškimi sredstvi

dragónar -ja *m* [gl. dragonec] 1. dragonec, 2. zaponka zadaj na plašču

dragónec -nca *m* [fr. *dragon* zmaj; fig. dragonec; po zmajevi glavi na ročaju dragončeve pištole] lahki konjenik

dráhma -e *ž* [gr. *drachme* iz *drassesthai* prijeti] 1. ščepec, stara lekarniška mera (kolikor se prime s tremi prsti), 2. staroatenska utež, 3. srebrnik v stari Grčiji in Judeji (vrednost zelo različna), 4. sedanja grška denarna enota

drakóničen -čna -o *ali* **drakónski** -a -o [po Drakontu, atenskem postavodajalcu iz 7. stol. pr. n. š.; o njegovih zakonih, ki se zaradi grozovitosti niso mogli obdržati, so govorili, da so »pisani s krvjo«] grozovit, (pre)oster, pretirano strog, zlasti zakoni ali uredbe

drálon -a *m* [umetna skovanka] 1. vrsta sintetičnega vlakna, 2. tkanina iz tega vlakna

dráma -e *ž* [gr. *drama*, *dramatos* dejanje, dogajanje] 1. gledališka igra resnega značaja (med komedijo in tragedijo), 2. tako književno delo v prozi ali verzih, namenjeno za gledališke predstave; *fig.* pretresljiv doživljaj ali dogodek (družinska ~), 3. poslopje, kjer igrajo drame in druge igre

dramátičen -čna -o [gr. *dramatikos*] v zvezi z dramo ali dramatiko; *fig.* živahen; notranje napet; razburljiv (~a scena); pretresljiv; **dramátičnost** -i *ž* živahnost; resnost; notranja napetost (stanja, dejanja ali konfliktov)

dramátik -a *m* [iz gr. *dramatikos*] pisec dram; **dramátika** -e *ž* dramska književnost; nauk o tem

dramatizácija -e *ž* [gl. drama] predelava (leposlovnega dela itd.) v dramo; **dramatizírati** -am preoblikovati, predelati v dramo, dati dramsko obliko, prirediti za prikazovanje na odru; *fig.* prikazati na dramatičen način

dramatúrg -a *m* [gr. *dramatourgos* iz *drama* dejanje, *ergein* delati] prvotno pisec dramskih del, danes strokovnjak pri gledališču, ki sestavlja repertoar, prireja in popravlja igre za prikazovanje na odru ipd.; **dramaturgíja** -e *ž* pri starih

Grkih pisanje in prikazovanje dram, danes 1. delo, ki ga opravlja dramaturg, 2. nauk o drami in dramski umetnosti

dramolét -a *m* [nem. *Dramolett* iz fr.] krajše dramsko delo

Drang nach Osten /drang nah os'ten/ nem. »pritisk na Vzhod«, težnja nem. imperializma na Vzhod

dráp -a *m* [fr. *drap* iz nlat. *drappus*] vrsta težke tkanine; **dráp** *neskl. pridevn.* svetlo rjav

drapé -ja *m* [iz fr.] fino sukno iz česane volne, npr. za uniforme

draperíja -e *ž* [fr. *draperie*] 1. prevleka, 2. viseče, v gube nabrano pregrinjalo, 3. vrsta slikarske ipd. dekoracije

drapírati -am [fr. *draper*] zastreti, pregrniti; prevleči s suknom; v gube nabrati (sukno)

drástičen -čna -o [gr. *drastikos*] učinkovit; krepek, izrazit; otipljiv (~i primer), nazoren; oster, grob (~i izraz), jedek

dražé -ja *m* [fr. *dragée*] 1. posladkorjen lešnik ipd., 2. zdravilna kroglica ali tableta, obložena s čokolado ali sladkorjem

drédnot -a *m* [po angl. vojni ladji Dreadnaught, tj. Neustrašni, zgrajeni l. 1906] tip velikih, težko oboroženih vojnih ladij oklepnic

Dreibund -a *m* /draj'bund/ »Trojna zveza«, polit. zveza med Nemčijo, Avstro-Ogrsko in Italijo, sklenjena l. 1882 in naperjena proti Angliji in Franciji (Italija jo je l. 1915 odpovedala)

drén -a *m* [angl. *drain* odvodna cev] v med. odvodilo za izcedke (stekleni ~)

drenáža -e *ž* [fr. *drainage* iz angl. *drain* odvodna cev ali jarek] 1. odvajanje nepotrebne vode, osuševanje zemljišč z jarki ali podzemeljskimi cevmi iz žgane gline, 2. cevje (na ladji); **drenírati** -am odvajati vodo, osuševati zemljišče z dražo

drés -a *m* [angl. *dress* obleka] športna obleka

dresírati -am [nem. *dressieren* iz fr. *dresser*] učiti, uriti (pse, konje...); *fig.* zaničlj. mehanično vzgajati; **dresúra** -e *ž* učenje, urjenje živali; *fig.* zaničlj. mehanična vaja, vzgoja ali šolanje

drezína -e *ž* [nem. *Draisine*, vozilo je iznašel inž. Karl Drais l. 1817] 1. vrsta vozila na nožni pogon, prototip bicikla, 2. tirnično vozilo na mehanični ali motorni pogon (avtodrezina, motorna drezina), zlasti za pregledovanje proge

dr. h. c. [nlat. *doctor honoris causa*] častni doktor

driáda -e *ž, nav. v mn.* **driáde** -ad [gr. *dryas* iz *drys* drevo, hrast] v stgr. mit. gozdna, drevesna vila

dríblati -am [angl. *dribble* kapljati] preigravati, (varajoč) prebijati se z žogo mimo nasprotnih igralcev (šp.); *fig.* vleči za nos

dríl -a *m* [nem. *Drill*] brezdušno, mehanično urjenje, učenje ali vzgajanje (po pruski vojaški metodi); **drílati** -am vtepati v glavo

dr. iur. (utr.) [nlat. *doctor iuris utriusque*] doktor (obojega) prava

dr. med. univ. [nlat. *doctor medicinae universae*] doktor vsega zdravilstva

dróga -e *ž* [fr. *drogue* iz* hol. *droog* suh] surovina za pripravljanje zdravil, barv ipd., navadno posušena zelišča ali kemikalije; **opojne dróge** razna naravna narkotična sredstva: opij, kokain...

drogerija -e *ž* [fr. *droguerie*] trgovina z drogami, kemikalijami in lepotili; **drogerist** -a *m* trgovec z drogami; prodajalec v drogeriji

drogist -a *m* [fr. *droguiste*] 1. trgovec z drogami, 2. kdor se strokovno ukvarja z drogami

dromedár -ja *m* [nlat. *dromedarius* iz gr. *dromas* tekač] enogrbi velblod (zool.)

drôps *neskl. m* [angl. mn. *drops*] kisli sadni bonboni

dróška -e *ž* [rus.] fijakarska kočija, fijakar

drozofíla -e *ž* [gr. *drosos* rosa, *philos* ljub] v zool. vinska mušica (v znanstvenem raziskovanju, npr. dednosti)

dr. phil. [nlat. *doctor philosophiae*] doktor modroslovja

dr. rer. oec. [nlat. *doctor rerum oeconomicarum*] doktor gospodarskih ved

dr. rer. pol. [nlat. *doctor rerum politicarum*] doktor političnih ved

dr. sc. nat. [nlat. *doctor scientiae naturalis*] doktor naravoslovnih ved

druíd -a *m* [lat. *druida* iz kelt.] starokeltski svečenik v poganskih časih

duál -a *m* [lat. *dualis* dvojen, iz *duo* dva] dvojina (slovn.); **duálen** -lna -o dvojinski

dualíst -a *m* [iz lat. *dualis* dvojen] pristaš dualizma; **dualístičen** -čna -o ki se tiče dualistov in dualizma; **dualízem** -zma *m* dvojnost, dvodelnost, zlasti, l. deljenost na dvoje ali nauk o obstoju dveh nasprotnih si počel, stanj, načel itd. (dobro in zlo, narava in duh, subjekt in objekt...), 2. v fil. nauk, ki izvaja in razlaga objektivno realnost iz dveh samostojnih, neodvisnih počel, materije in duha, mišljenja in biti (Aristotel, Descartes, Kant; prim. monizem), 3. oblika drž. ureditve, v kateri sestoji država iz dveh enakopravnih delov (nekdanja avstro-ogrska monarhija od l. 1867; prim. trializem)

dúbel *neskl.* [fr. *double* iz lat. *duplus*] *pridevn.* dvojen, dvakraten; *samost. m* 1. dvojica, 2. dvojno sukno, 3. igra tenisa ipd. v dvoje

dubióze -oz *ž mn.* [lat. *dubiosus* dvomljiv] dvomljive terjatve (trg.)

dubiózen -zna -o [lat. *dubiosus*] dvomljiv, negotov (~i dolžnik)

dubito, ergo cogito, cogito, ergo sum /du´bito, er´go ko´gito, ko´gito, er´go sum/ lat. dvomim, torej mislim, mislim, torej sem, gl. cogito, ergo sum

dublé *neskl. m* [fr. *doublé*, prim. dubel] kovina, prevlečena s tenko plastjo plemenite kovine, npr. pozlačeno srebro, »dublé zlato«

dubléta -e *ž* [nem. *Dublette* iz fr.] 1. dvojnica (beseda), 2. dvojnik (izvod, predmet)

dublírati -am [fr. *doubler*] podvojiti

dublón -a *m* [fr. *doublon* iz špan. *doblon*] nekdanji španski zlatnik

dúcat -a *m* [nem. *Dutzend* iz lat. *duodecim* dvanajst] dvanajsterica, dvanajst kosov; **dúcaten** -tna -o ki se tiče ducata; *fig.* poprečen

duce -ja *m* [/du´če/ ital. iz lat. *dux, ducis* vodja] vodja, voditelj (naslov, ki si ga je dal ital. fašistični diktator Mussolini)

duecentist -a *m* [/duečenti´st/ iz ital. *due cento* dvesto] umetnik iz duecenta; **duecento** -a *m* /duečen´to/ ital. »dvesto«, okrajšava za dobo od l. 1200 naprej, tj. za 13. stol. v zgodovini ital. kulture in umetnosti

duél -a *m* [fr. *duel* iz lat. *duellum* boj; vojna] dvoboj, tj. reševanje spora med dvema osebama z orožjem (opira se na določena pravila, ostanek fevdalnih pojmov o časti); **duelánt** -a *m* dvobojevalec; **duelírati** -am se dvobojevati se

dueña -e *ž* /due´nja/ špan. gospa; spremljevalka; vzgojiteljica

duét -a *m* [ital. *duetto*] v glas. 1. dvospev, skladba za dva glasova ali glasbili, 2. nastop dveh pevcev ali glasbenikov

due volte /du´e vol´te/ ital. dvakrat (glas.)

dúgong -a *m* [iz malaj.] v zool. rod morskih krav (siren)

dukát -a *m* [ital. *ducato*] cekin, nekdanji zlat(nik) ali srebrnik različne vrednosti; kovali so jih v Benetkah, Bizancu, Avstriji itd.

dúktus -a *m* [iz lat. *ductus* iz *ducere* voditi] 1. v anat. (telesni) vod; odvodilo, 2. cev, vod sploh, 3. črte, poteze obraza, 4. poteze, značilne za kako pisavo

dulce et decorum est pro patria mori /dul´ce et deko´rum est pro pa´tria mo´ri/ lat. prijetno in častno je umreti za domovino (Horac)

dulce et utile /dul´ce et u´tile/ lat. prijetno in koristno (Horac)

Dulcinea -nee *ž* [/dulsine´a/ špan. iz lat. *dulcis* sladek] Sladka, Ljubica — ime, ki ga je dal don Kihot svoji srčni kraljici, vaški bunki Aldonsi; *fig.* posmehlj. **dulcinéja** -e *ž* ljubica, izvoljenka, srčna kraljica; *pejor.* debeluška, bunka

dúma -e *ž* [rus.] 1. državni zbor v carski Rusiji, 2. vrsta lirsko-epske pesmi, zlasti v Ukrajini

dum calet, hoc agitur /dum ka´let, hok a´gitur/ lat. kuj železo, dokler je vroče

dumdúm *neskl. m* [angl. *dumdum*, po angleški tovarni Dum Dum pri Kalkuti, kjer so jih najprej izdelovali] vrsta puškinih krogel, ki prizadevajo hude rane, ker se razletavajo; po medn. konvencijah prepovedane; **dumdúmka** -e *ž* dumdumska krogla

dumping -a *m* [/dʌm´piŋ/ angl. iz *dump* prodajati pod ceno] izvoz, prodaja blaga po cenah, ki so nižje od produkcijskih stroškov, hkrati z višjimi cenami na

domačem trgu (izvajajo ga zlasti veliki kapitalisti, da si osvoje tuja tržišča)

dum spiro, spero /dum spi'ro, spe'ro/ lat. dokler diham, upam, tj. upam do poslednjega diha

duobus litigantibus tertius gaudet /duo'bus litigan'tibus ter'cius gau'det/ lat. kjer se prepirata dva, se tretji veseli (»... tretji dobiček ima«)

duo cum faciunt idem, non est idem /du'o kum fa'ciunt i'dem, non est i'dem/ lat. če dva storita isto, to ni isto (tudi v pomenu: človeška dejanja presojamo različno; prim. quod licet Iovi...)

duodéc -a *m* [lat. *duodecim* dvanajst] dvanajsterka, format knjige (tiskovne pole)

duodenálen -lna -o [gl. duodenum] ki se tiče dvanajstnika (~i ulkus)

duodenítis -a *m* [duoden(um) + -itis] vnetje dvanajstnika (med.)

duodénum -a *m* [nlat. *duodenum*] v anat. dvanajstnik (črevo)

duodióda -e *ž* [lat. *duo* dva, + dioda] dvojna dioda (tehn.)

duodráma -e *ž* [lat. *duo* dva, + drama] gledališka igra, kjer nastopata dve osebi

duóla -e *ž* [iz lat., ital.] dvojnica, dvojna nota s časovno vrednostjo treh not (glas.)

dúpleks -a *m* [lat. *duplex* dvojen] vrsta črpalke (tehn.)

duplicírati -am [lat. *duplicare* podvojiti] podvojiti; ponoviti; dati dupliko

dúplika -e *ž* [gl. duplicirati] drugi odgovor, 1. odgovor branilca na tožilčev odgovor (na repliko), 2. spis, ki odgovarja na odgovor

duplikácija -e *ž* [lat. *duplicatio*] podvojitev

duplikát -a *m* [lat. *duplicatum*] dvojnik, izvirniku enak drugopis (izda ga izdajatelj izvirnika; prim. kopija)

duplírati -am [nem. *duplieren* iz lat.] podvojiti; ponoviti

dúr -a *m* [ital. *duro* iz lat. *durus* trd] v glas. tonovska lestvica z veliko terco in čisto kvinto (ena od dveh glavnih tonovskih lestvic, naspr. mol)

dúra -e *ž* [iz lat.] gl. dura mater

dúra -e *ž* [ar. *dhura*] afriško proso

durabílen -lna -o [lat. *durabilis* iz *durare* trajati] trpežen, trajen

dúrak -a *m* [rus. *durák*] 1. šaljivec; bedak, tepec, 2. vrsta igre na karte

dura lex, sed lex /du'ra leks, sed leks/ lat. »postava je trda, a je postava« (= treba jo je spoštovati)

duralumínij -a *m* [iz* lat. *durus* trd, + aluminij] lahka, močna zlitina aluminija z bakrom, manganom in magnezijem; zlasti v letalstvu

dura mater [/du'ra ma'ter/ lat. trda mati, po prevodu iz ar.] trda možganska opna (anat.)

dura necessitas /du'ra nece'sitas/ lat. trda, neusmiljena nujnost

duratíven -vna -o [iz lat. *durare* trajati] trajen, trajajoč, nepretrgan; **duratívni glagoli** v slovn. glagoli, ki izražajo trajanje dejanja, npr. delati, nositi

durína -e *ž* [fr. *dourin* iz ar.] nalezljiva bolezen konjev (konjska sramna kuga)

dúšman -a *m* [shr. iz tur.] sovražnik

duúmvir -a *m* [lat. iz *duo* dva, *vir* mož] v starem Rimu eden od dveh oblastnikov, ki sta hkrati opravljala isto funkcijo; **duumvirát** -a *m* 1. dvovladje, vlada dveh oblastnikov, 2. položaj in čast duumvira

džámija -e *ž* [shr. iz tur. *cami* iz ar.] večja muslimanska molilnica, prim. mošeja

džáur -a *m* [shr. iz tur. *gâur*] nevernik, muslimanska psovka za kristjane in drugoverce

džém -a *m* [angl. *jam*] marmelada (iz nerazkuhanega sadja)

džêrsi -ja *m* [iz angl.] gl. jersey

džéz -a *m* [iz angl.] gl. jazz

džézva -e *ž* [shr. iz tur.] bakrena posoda za kuhanje kave

džigítovka -e *ž* [rus. iz turkm.] spretne jahaške igre pri kavkaških gorjancih in kozakih

džíngiskan -a *m* [po mongolskem vladarju in osvajalcu Džingiskanu] grozovit vladar

džíp -a *m* [angl. *jeep*, po* izg. kratice G. P. = *General Purpose Vehicle* vozilo v splošne namene] manjši amer. vojaški in policijski (terenski) avtomobil s praktično konstrukcijo in močnim motorjem

džiudžícu -ca *m* [iz jap.] gl. jiujitsu

džókej -a *m* [angl. *jockey*, dimin. iz *Jack*, škotsko: *Jock*] poklicni jahač na konjskih dirkah, predvsem na Angleškem

džúngla -e *ž* [angl. *jungle* iz ind. *jangal*] močvirni tropski pragozd, zlasti ob južnem vznožju Himalaje; *fig.* okolje, kjer divja neusmiljen boj za obstanek in kjer je korist močnejšega najvišji zakon

džúnka -e *ž* [fr. *jonque* iz portug.] vrsta jadrnic v kitajskih in japonskih vodah, pri Malajcih ipd.

džúveč -a *m* [shr. iz tur.] jed iz sesekljanega mesa, riža in zelenjave

E

E [angl. *East*, fr. *Est*] medn. kratica za vzhod (stran neba)

e lat. predlog: iz, od; gl. ex, eks-

e. a. lat. kratica: eiusdem anni

eagle -la *m* [/i:gl -a/ angl. iz lat. *aquila* orel] prejšnji zlatnik v ZDA v vrednosti 10 dolarjev, z orlom na naličju

earl -a *m* [/œl/ angl. iz stnord. *jarl*] grof, na Angleškem plemiška stopnja med viskontom in markizom

East /i:st/ angl. vzhod, stran neba

eau admirable /o admira′blə/ fr. »čudovita voda«, strup zloglasne zastrupljevalke markize de Brinvilliers

eau de Cologne [/o də kələ′nj/ fr. *Cologne* = Köln = Kolin] kolinska, kolonjska voda

eau-de-vie [/odvi′/ fr. iz lat. *aqua vitae* »življenjska voda«] žganje

ében -a *ali* **ébenovec** -vca *m* [gr. *ebenos* iz hebr. *eben* kamen] v bot. neko tropično drevo (črni hrast), več vrst; **ebenovína** -e *ž* dragocen, zelo trd črn les iz ebenovca

ebonít -a *m* [angl. *ebonite* iz gr. *ebenos* eben, + -it] trd, z večjo primesjo žvepla vulkaniziran kavčuk črne barve

ebuliométer -tra *m* [iz lat., gr.] gl. ebulioskop

ebulioskóp -a *m* [lat. *ebullire* vreti iz..., + -skop] priprava za ugotavljanje množine alkohola v tekočinah z opazovanjem vrelišča (čim nižje vrelišče, tem večja množina alkohola); **ebulioskopíja** -e *ž* ugotavljanje množine alkohola z ebulioskopom

E. C. gl. e. c.

e. c. lat. kratica: exempli causa

e cantu cognoscitur avis /e kan′tu kognos′citur a′vis/ lat. ptiča spoznaš po petju

écarté -ja *m* /ekarte′/ fr. vrsta igre na karte, nav. za dva igralca (32 kart)

ecce /ek′ce/ lat. glej!

ecce homo /ek′ce ho′mo/ lat. 1. glej, človek! (po bibliji besedi, s katerima je pokazal Poncij Pilat Judom bičanega Kristusa s trnovo krono na glavi), 2. podoba ali kip bičanega Kristusa s trnovo krono na glavi

ecclesia militans /ekle′zia mi′litans/ nlat. vojskujoča se (katol.) cerkev; po zadnjem koncilu: potujoča ~

ecclesia triumphans /ekle′zia tri′umfans/ nlat. zmagoslavna (katol.) cerkev; po zadnjem koncilu: nebeška ~

ecco [/e′ko/ ital. iz lat. *ecce*] glej! na! no, vidiš!

échange [/ešãž′/ fr. iz *échanger* menjati] menjava; izmena, izmenjava

échec [/ešɛk′/ fr. iz perz. *shah*] šah (kralju); *fig.* neuspeh, poraz

ECOSOC [angl. Economic *and* Social *Council*] Gospodarski in socialni svet (OZN)

écrasez l'infâme! /ekraze′ lẽfam′/ fr. uničite nesramnico (namreč katoliško cerkev), Voltairov izrek

écu -ja *m* [/ekü′/ fr. mn. *écus* iz lat. *scutum* ščit, po podobi na nekaterih kovancih] vrsta starinskih fr. zlatnikov ali srebrnikov (od 14. stol. dalje); prim. eskudo

Ed. lat. kratica: editio

ed. lat. kratica: edidit

édafon -a *m* [gr. *edaphos* tla] v biol. življenje v (in na) tleh, talna favna in flora

édamec -mca *m* [po hol. mestu Edam] vrsta trdega, mastnega sira z rdečo skorjo

Edda -e *ž* [/e′da/ = isl. Prababica] dve zbirki staronordijskih mitov o bogovih in herojih (starejša v verzih, 33 pesmi, mlajša večidel v prozi, vsebuje bajke, pravila o pesnjenju, pesmi itd.)

edém -a *m* [gr. *oidema* oteklina] (vodenična) oteklina ali zabuhlina v tkivu

éden -a *m* [hebr. *eden* slast, radost] po bibl. vrt, kjer sta izpočetka živela Adam in Eva; *fig.* raj, paradiž
edere oportet ut vivas, non vivere ut edas /e´dere opor´tet ut vi´vas, non vi´vere ut e´das/ lat. jemo, da živimo, ne živimo, da jemo
edícija -e *ž* [lat. *editio* iz *edere* izdati] izdaja (knjige); knjižna izdaja, knjiga
edidit /e´didit/ lat. izdal, založil (knjigo ipd.)
edifikácija -e *ž* [lat. *aedificatio* iz *aedificare* zidati] zidava, (z)graditev; zgradba
edíkt -a *m* [lat. *edictum* iz *edicere* razglasiti] v starem Rimu razglas pretorjev, kako bodo sodili v naslednjem letu (pretorski ~); *fig.* uradni razglas, oklic; odlok, ukaz (cesarski ~)
edíl -a *m* [lat. *aedilis* iz *aedes* hiša] v starem Rimu in provincah nadzornik javnih poslopij in svetišč (skrbel tudi za cestni red, prirejal javne igre itd.)
Édip -a *m* [gr. *Oidipous*] v stgr. mit. junak, sin tebanskega kralja Laja, ki ga je po rojstvu izpostavil zverem, da se ne bi izpolnile mračne prerokbe (njegova usoda predmet več tragedij, npr. pri Sofoklu, Eshilu itd.); **Édipov kompléks** v psihoanal. erotično nagnjenje k roditelju nasprotnega spola, združeno z mržnjo do roditelja istega spola; erotično nagnjenje sina do matere, prim. Elektrin kompleks
editio /edi´cio/ lat. izdaja (knjige); knjižna izdaja, knjiga
editio princeps /edi´cio prin´ceps/ lat. prvotisk, prva izdaja kakega starejšega tiska, včasih tudi označba za najboljšo izdajo
éditor -ja *m* [lat. *editor*] izdajatelj, založnik
edukácija -e *ž* [lat. *educatio* iz *educare* vzgajati] vzgajanje; vzgoja; **edukacíjski** -a -o ki se tiče vzgajanja in vzgoje, vzgojen
edúkcija -e *ž* [lat. *eductio* iz *educere* izvleči] luženje, izluženje (kem.)
edúkt -a *m* [lat. *eductum* iz *educere*] snov, dobljena že v končni obliki iz druge snovi, ne da bi bili potrebni še vmesni procesi (npr. škrobova moka, dobljena iz krompirja; naspr. produkt)
eféb -a *m* [gr. *ephebos* iz *hebe* moškost] pri starih Grkih odrasel mladenič od 18.—20. leta; v tem času so jih zlasti urili za boj
efedrín -a *m* [po rastlini, nlat. *Ephedra vulgaris*, iz katere ga pridobivajo] vrsta alkaloida, soroden je adrenalinu
efékt -a *m* [lat. *effectus* iz *efficere* izvršiti] 1. učinek, posledica, 2. delovni učinek v kaki časovni enoti; pojav (fiz.); *fig.* uspeh, 3. vtis, vtisk; **efékten** -tna -o učinkovit, uspešen; ki se tiče efekta ali efektov; **eféktni posli** trgovanje z vrednostnimi papirji
efékti -ov *m mn.* [fr. *effets* iz lat. *effectus*] 1. v ekon. vrednostni papirji, ki prinašajo dohodke v obliki obresti ali dividend (delnice, obveznice...), 2. premičnine; blago; stvari, reči, 3. posnetki raznih glasov na magnetofonskih trakovih, npr. pri radijskih igrah (zvočni ~)
efektíven -vna -o [lat. *effectivus* iz *effectus* učinek; uspeh] stvaren, resničen, dejanski; razpoložljiv
efektuírati -am [fr. *effectuer*, prim. efekt] izvršiti, izvesti, opraviti kaj
efelíde -id *ž mn.* [gr. *epi-*, *helios* sonce] sončne pege na koži
efemêra -e *ž* [iz gr.] 1. gl. efemerida, 2. enodnevna mrzlica (med.)
efemêren -rna -o [gr. *ephemeros* iz *epi-*, *hemera* dan] enodneven; kratkoživ, kratkotrajen; *fig.* bežen, minljiv; **efemêrnost** -i *ž* kratkotrajnost; minljivost
efemerída -e *ž* [gr. *ephemeros* enodneven] v zool. enodnevnica, vrsta muhe; **efemeríde** -id *ž mn.* 1. astr. preglednice (tabele), v katerih je preračunan dnevni položaj nebesnih teles, 2. koledar s takimi preglednicami
efeminácija -e *ž* [lat. *effeminare* pomehkužiti, *e-*, *femina* žena] 1. pomehkuženje; (ženska) mehkužnost, 2. poženščenje, zlasti pri homoseksualcih (v vedenju, oblačenju ipd.), 3. pasivna pederastija; **efemíran** -a -o pomehkužen; **efemínirati** -am (se) pomehkužiti, raznežiti (se); poženščiti (se)
eféndi -ja *m* [tur. *efendi* iz gr. *authentes* gospod; izvršilec] »gospod«, nagovor muslimanskih duhovnikov ali izobražencev (za imenom)
effettuoso /efetuo´zo/ ital. učinkovito (glas.)
efficiens causa lat. gl. causa efficiens

Efiált -a *m* [gr. *Ephialtes*] Grk, ki je pri Termopilah pokazal Perzijcem planinsko stezo, da so prišli za hrbet Spartancem, ki so branili sotesko (l. 480 pr. n. š.); *fig.* **efiált** -a *m* izdajalec; **efiáltski** -a -o izdajalski; **efiáltstvo** -a *s* izdaja, izdajstvo

eficiénten -tna -o [lat. *efficiens*] delujoč, učinkujoč

efikásen -sna -o [fr. *efficace* iz lat. *efficax* uspešen] uspešen, učinkovit

eflorescénca -e *ž* [lat. *efflorescere* vzcveteti, iz *e-*, *flos*, *floris* cvet] 1. (vz)cvetenje pri rastlinah; čas cvetenja, 2. kožna vzbrst ali izpuščaj (med.), 3. v kem. oprhovanje kristalov na površju trdnih teles, npr. solitrnih soli na zidovju; tak oprh

efluírati -am [lat. *effluere*] izlivati, iztekati (se); izginjati

efór -a *m* [gr. *ephoros* nadzornik] v stari Sparti eden izmed peterih dostojanstvenikov, ki so imeli najvišjo nadzorno oblast; izvoljeni so bili za leto dni

efrenácija -e *ž* [lat. *effrenatio* iz *e-*, *frenum* uzda] razuzdanost, razbrzdanost

EFTA [ngr. *efta* sedem] Cona za svobodno trgovino, vključuje sedem zahodnoevr. držav: Anglijo, Švedsko, Norveško, Dansko, Avstrijo, Švico, Portugalsko

efuzíja -e *ž* [lat. *effusio* iz *e-*, *fundere* liti] izliv, izlivanje česa (~ lave); izpuhtevanje plinov (fiz.); *fig.* (čustveni ipd.) izliv; izbruh strasti; **efuzíven** -vna -o ki se tiče efuzije (~a kamnina)

e. g. lat. kratica: exempli gratia

egál [fr. *égal* iz lat. *aequalis* enak] *prisl.* enako, vseeno; **egálen** -lna -o enak, enakomeren; ravnodušen, vnemaren

egalitáren -rna -o [fr. *égalitaire* iz *égalité* enakost] enakosten, sloneč na (načelih) enakosti ali težeč k (socialni, politični...) enakosti

egalitaríst -a *m* [iz fr. *égalitaire*] privrženec egalitarizma; **egalitarízem** -zma *m* polit. gibanje fr. komunistov-utopistov v prvi pol. 19. stol., slonelo na idejah Babeufa, gl. babuvizem

égalité /egalite'/ fr. »enakost«, eno izmed polit. gesel fr. revolucije l. 1789

egalizácija -e *ž* [fr. *égalisation*] izenačenje, izravnava; **egalizacíjski** -a -o izenačevalen; **egalizírati** -am izenačiti, izravnati kaj

Egérija -e *ž* [lat. *Egeria*] v strim. mit. nimfa, svetovalka kralja Nume Pompilija; *fig.* **egérija** -e *ž* (modra) svetovalka

egída -e *ž* [gr. *aigis*, *aigidos* ščit] v stgr. mit. Zevsov ali Atenin ščit, simbol zaščite bogov; *fig.* zaščita, varstvo; **pod egído** v varstvu...

egiptológ -a *m* [Egipt(o) + -log] egiptoslovec, kdor se ukvarja z egiptologijo; **egiptologíja** -e *ž* egiptoslovje, veda, ki preučuje preteklost in kulturni razvoj starega Egipta

egocéntričen -čna -o [lat. *ego* jaz, + centričen] kdor postavlja sebe v središče ali gleda vse z osebnega stališča; samoljuben, samo nase misleč; **egocéntričnost** -i *ž* samoljubnost

egocentrízem -zma *m* [gl. egocentričen] 1. egocentričnost, 2. skrajnji individualizem, osredotočanje vsega na svoj »jaz«

egoíst -a *m* [fr. *égoïste*, 1755, iz lat. *ego* jaz] sebičnež, samoljubnež, kdor postavlja osebne koristi nad splošne, naspr. altruist; **egoístičen** -čna -o sebičen, samoljuben; **egoízem** -zma *m* 1. sebičnost, samoljubje, 2. v etiki nauk, da imajo osebne koristi prednost pred splošnimi

egoteízem -zma *m* [lat. *ego* jaz, + teizem] obo̍ževanje samega sebe, npr. v Fichtejevi filozofiji

egotíst -a *m* [iz angl. iz lat.] kdor preveč govori o sebi; **egotízem** -zma *m* (pretirano) poudarjanje ali upodabljanje samega sebe, npr. v romanih

eh bien /e bjẽ'/ fr. no! dobro! torej!

ehinodêrm -a *m* [gr. *echinos* jež, *derma* koža] v zool. iglokožec, npr. morski ježek

ehinokók(us) -a *m* [gr. *echinos* jež, *kokkos* zrnce] v zool. pasja trakulja; njene ikre zaidejo tudi v človeka in povzročajo ehinokokozo

ehínus -a *m* [lat. *echinus* iz gr. *echinos* jež] 1. morski ježek (zool.), 2. pri dorskih stebrih del glaviča tik pod abakusom, večkrat v obliki stiliziranega lista (arhit.)

Ého *neskl. ž* [gr. *Echo*] v stgr. mit. Jeka, gorska nimfa, ki je skoprnela v nesrečni ljubezni do lepega Narcisa, tako da je ostal od nje samo glas; *fig.* **ého** *neskl. m* 1. (od)jek, odmev, 2. ponavljanje tele-

grafskih znakov pri sprejemanju radijskih vesti (tehn.)

eholalíja -e *ž* [gr. *echo* odmev, *lalein* govoriti] v med. 1. mehanično ponavljanje besed, 2. vrsta afazije

eidétika -e *ž* [iz gr. *eidos* podoba] nauk, ki preučuje nastajanje človeških predstav v mladostni dobi in pomen »podob« v oblikovanju teh predstav (psihol.)

einsteinij -a *m* [/ajn'štajnij/ po fiziku A. Einsteinu, 1879—1955] transuranska kem. prvina, odkrita l. 1952

eiusdem [/ejus'dem/ lat. rod. od *idem* isti] istega (leta, meseca ipd.)

eiusdem anni /ejus'dem a'ni/ lat. istega leta

ejakulácija -e *ž* [lat. *eiaculatio* iz *eiacular* izbrizgniti] izbrizganje tekočine, zlasti spolni izliv (moškega semena); **ejakulírati** -am izbrizgniti, izliti (seme), vreči ven

ejékcija -e *ž* [lat. *eiectio* iz *eiicere* izvreči] 1. izmet(avanje); izmeček, 2. izgon; **ejicírati** -am 1. izbrizgniti, vreči ven, 2. izgnati

ejéktor -ja *m* [angl. *ejector* iz lat.] 1. izmetač, npr. nabojev pri puški, 2. parni sesalnik

ek- [gr. *ek-*, pred samogl. *ex-* iz-] gr. predpona v zloženkah, npr. ekstaza

ekcém -a *m* [gr. *ekzema* iz *ek-*, *zeein* vreti] navadno, zelo srbeče, nenalezljivo kožno vnetje (med.)

ekípa -e *ž* [fr. *équipe* iz* germ. *skip* ladja] 1. skupina, oddelek (delavcev), 2. posadka, moštvo, sestavljeno v kak namen, npr. za tekmo; **ekípen** -pna -o skupinski, moštven

ekipáža -e *ž* [fr. *équipage*] 1. oprema, npr. ladijska ali vojaška, 2. (razkošna) kočija, vprega (voz, konji in služabniki); kočija sploh (v tem pomenu navadno: ekvipaža), 3. moštvo, posadka na ladji ali letalu

eklampsíja -e *ž* [nlat. *eclampsia* iz gr. *eklampein* zabliskati, posvetiti se] v med. napad s krči in izgubo zavesti (huda, padavici podobna bolezen pri porodnicah, nosečnicah ali otrocih)

eklatánten -tna -o [fr. *éclatant*] bučen, krič, v oči bijoč (~i primer); očiten; bleščeč, sijajen (~a zmaga)

eklekticízem -zma *m* [angl. *eclecticism* iz gr. *eklektikos* izbiren] 1. v starem veku fil. smer — njen zastopnik je bil npr. Cicero — ki je skušala izbrati najboljše elemente iz naukov Pitagore, Platona in Aristotela in jih združiti v sistem; podobno početje, npr. združevanje marksizma z novokantovstvom; *fig.* izbiranje in nenačelno, mehanično združevanje raznih sestavin po vnanjih merilih, brez notranje, organične zveze in enotnosti, 2. v upodabljajočih umetnostih neustvarjalno znašanje raznih slogovnih prvin v slogovno mešanico (zlasti v arhit. 19. stol.)

ekléktičen -čna -o [gr. *eklektikos* izbiren] izbiren, izbirajoč; izbran; iz raznih virov, naukov, sistemov izvirajoč; sloneč na eklekticizmu; **ekléktik** -a *m* kdor misli ali ravna eklektično (izbira nauke ali misli z raznih strani); privrženec eklekticizma

ekleziást -a *m* [iz gr. *ekklesiastes* iz *ekklesia* zborovanje; nlat. *ecclesia* cerkev] duhovnik

ekleziástičen -čna -o [iz gr. *ekklesiastikos*] duhovniški; cerkven; **ekleziástika** -e *ž* cerkveni nauk

eklípsa -e *ž* [gr. *ekleipsis* izginjenje] mrk, potemnitev, zlasti Sonca ali Meseca (astr.)

eklíptičen -čna -o [gr. *ekleiptikos*] ki se tiče eklipse ali ekliptike; **eklíptika** -e *ž* navidezna pot po nebesnem svodu, ki jo opravi Sonce v enem letu (na tej poti nastajajo mrki, eklipse)

ékloga -e *ž* [gr. *ekloge* izbor, iz *eklegein* izbirati] 1. prvotno: izbor, izbrano delo, zlasti pesmi, 2. pastirska pesem, idila (ker so Vergilove idile izšle z naslovom Eclogae)

eklogít -a *m* [gr. *ekloge* izbor, + -it] vrsta kamnine, nastale z metamorfozo

ekologíja -e *ž* [gr. *oikos* dom; bivališče, + -logija] v biol. nauk o odnosu živali in rastlin do vnanjega okolja (preučuje način življenja organizmov, pridobivanje hrane, razširjenost ipd.); **ekológški -a** -o ki se tiče ekologije (~i dejavniki)

ekonóm -a *m* [lat. *oeconomus* iz gr. *oikonomos* gospodar, iz *oikos* dom, *nomos* pravilo, zakon] 1. gospodar, upravitelj, a) kdor je odgovoren za preskrbo s potrebnim (v bolnišnicah, menzah...),

b) kdor vodi gospodarstvo na večjih posestvih, c) kdor vodi ekonomat, 2. gospodarstvenik, gospodarski strokovnjak, kdor se ukvarja s (političnо) ekonomijo ali posameznimi panogami narodnega gospodarstva

ekonomát -a *m* [gl. ekonom] 1. službeno mesto in urad ekonoma, 2. v večjih podjetjih ali ustanovah oddelek, ki jih preskrbuje s poslovnimi potrebščinami

ekonómičen -čna -o [lat. *oeconomicus* iz gr.] gospodaren, varčen, ki z najmanjšimi stroški ali sredstvi doseže največji (gospodarski) učinek; nezahteven, npr. stroj pri rabi goriva; **ekonómičnost** -i *ž* gospodarnost, varčno, umno gospodarjenje; nezahtevnost

ekonomíja -e *ž* [lat. *oeconomia* iz gr. *oikonomia* gospodarstvo, uprava] 1. večje gospodarstvo ali posestvo, 2. gospodarnost, varčevanje; varčno, umno gospodarjenje; gospodarjenje, upravljanje, 3. nauk o gospodarstvu (= politična ekonomija; gl. klasična, nacionalna, politična ekonomija); gospodarstvo sploh; **ekonomíjski** -a -o ki se tiče ekonomije

ekonómika -e *ž* [fr. *économique* gospodarski] 1. gospodarski ustroj določene družbe (kapitalistična ~) ali države v kakem razdobju (jugoslovanska ~), 2. nauk o gospodarstvu (= ekonomija)

ekonomíst -a *m* [fr. *économiste* iz gr.] 1. ekonom (2.), 2. privrženec ekonomizma; **ekonomístičen** -čna -o ki se tiče ekonomista ali ekonomizma; **ekonomízem** -zma *m* 1. precenjevanje ekon. dejavnika, npr. v razlagi kulturne zgodovine, 2. podrejanje vsega družbenega življenja neposrednim potrebam ekonomike, 3. smer v (ruskem) delavskem gibanju v letih 1896—1903, ki se je omejevala na gospodarski boj in ni priznavala političnega gibanja; njena teoretična podlaga je bil legalni marksizem

ekonomizêr -ja *m* [fr. *économiseur* iz gr.] vrsta priprav za gospodarno porabo toplote, zlasti grelnik, v katerem se segreva voda z dimnimi plini

ekonomizírati -am [gl. ekonomičen] varčevati, varčno ravnati, varčno, umno gospodariti

ekonómski -a -o [lat. *oeconomicus* iz gr. *oikonomikos*] gospodarski; ki se tiče ekonomike ali ekonomije; **ekonómska báza** v Marxovem ekon. nauku: celotnost družbenih proizvodnih odnosov, na katerih sloni pravna in politična vrhnja stavba in kateri ustrezajo določene oblike družbene zavesti; **ekonómska blokáda** gospodarska osamitev ali obkolitev določene države, ki naj prisili to državo, da izpolni zahteve ali sprejme pogoje organizatorja blokade; **ekonómska geografíja** gospodarski zemljepis, nauk o naravnih možnostih gospodarstva sploh ali posameznih držav; **ekonómska polítika** celotnost ukrepov, ki jih izvaja državna oblast na področju proizvodnje in menjave; **ekonómska struktúra** gospodarski ustroj določene družbene oblike ali določene nacionalne družbe; **ekonómski materializem** vulgarno, mehanično pojmovanje zgodovinskega razvoja, ki omejuje vse pojave družbenega življenja na ekonomiko in zanika ali podcenjuje pomen ideoloških in drugih dejavnikov (fil.)

ekrán -a *m* [fr. *écran* zaslon pred pečjo; napeto platno] 1. platno (za projiciranje slik in filmov); filmsko platno, 2. ščitnik, zaslon, varujoč pred škodljivimi žarki; **ekranizírati** -am postaviti na platno (= posneti film)

ekrazít -a *m* [fr. *écraser* streti, uničiti] vrsta zelo močnega razstreliva

éks [lat. *ex* iz] v dušku (izpiti kozarec na »eks«, tj. v dušku do dna)

eks- [lat. *ex-*, pred sogl. *e-*, iz, izmed, od...] 1. predlog v zloženkah: iz-, od-, npr. eksport, emitirati, 2. nekdanji, bivši, npr. eksminister

eksákten -tna -o [lat. *exactus* natančen; dovršen, iz *exigere* izmeriti, izvršiti] (znanstveno, matematično) natančen; pravilen; skrben; **eksáktne vede** vede, ki rešujejo probleme iz svojih področij matematično natančno in z eksperimentalno analizo (fizika, astronomija, matematika itd.); **eksáktnost** -i *ž* (znanstvena, matematična) natančnost

eksaltácija -e *ž* [nlat. *exaltatio* povzdigovanje, poveličevanje, iz lat. *altus* visok] vznesenost, pretirano navdušenje; raz-

burjenost, razdraženost; *fig.* prenapetost; prismojenost; **eksaltíran** -a -o vznesen, navdušen; razburjen; *fig.* prenapet

eksámen -a *m* [lat. *examen* iz *examinare* tehtati; izpraševati] izkušnja, izpit

eksaminácija -e *ž* [lat. *examinatio*] izpraševanje; zasliševanje; izkušnja, izpit

eksamináND -a *m* [iz lat. *examinare*] izpraševanec

eksaminátor -ja *m* [iz lat. *examinare*] izpraševalec

eksaminírati -am [gl. eksamen] izpraševati (pri izpitu); zasliševati

eksantém -a *m* [gr. *exanthema* iz *ex-*, *anthos* cvet] v med. kožni izpuščaj, osip(a) pri škrlatinki, pegavici...; **eksantemátičen** -čna -o izpuščajen, povzročajoč izpuščaje

eksárh -a *m* [gr. *exarchos* prvi, najodličnejši] 1. v stari Grčiji prvi svečenik v svetiščih, 2. namestnik bizantinskih cesarjev v Zgornji Italiji (ravenski ~) in Afriki, 3. poglavar bolgarske pravoslavne cerkve, 4. pravoslavni nadškof (kot namestnik patriarha); **eksarhát** -a *m* položaj, čast in področje eksarha

éksati -am [lat. *ex* iz] izpiti na »eks«, v dušku do dna

ekscedènt -énta *m* [iz lat. *excedere* prestopiti, iz *ex-*, *cedere* iti] kdor dela ekscese, tj. 1. razuzdanec, 2. razgrajač, nemirnež; **ekscedírati** -am pretiravati v čem, iti čez pravo mero; razuzdano živeti; razgrajati, delati nemire

ekscelénca -e *ž* [lat. *excellentia* iz *excellere* odlikovati se] visoki, vzvišeni (gospod), (pre)vzvišenost, visokost, 1. častni naslov, npr. frankovskih kraljev in nem. cesarjev, 2. v nekaterih državah uradni naslov ministrov, poslanikov ipd.

ekscénter -tra *m* [eks- + center] v tehn. izsrednik, okrogla plošča (npr. pri parnem stroju), ki se suče ekscentrično — tj. okrog osi, ki ne gre skozi njeno središče — in spreminja kroženje v premočrtno gibanje (bobnasti ~)

ekscéntričen -čna -o [gl. ekscenter] v geom. izsreden, zunaj središča, oddaljen od središča; *fig.* oddaljujoč se od običajnega, splošno priznanega ipd.; nenavaden (v značaju, ravnanju...); neuravnovešen, prenapet; čudaški, prismuknjen; **ekscéntričnost** -i *ž* izsrednost; oddaljenost od središča; *fig.* nenavadnost; čudaštvo, prismuknjenost

ekscéntrik -a *m* [gl. ekscenter] posebnež, čudak, prismuknjenec

ekscépcija -e *ž* [lat. *exceptio* iz *excipere* izvzeti] 1. izjema, 2. ugovor toženca (pr.)

ekscepcionálen -lna -o [nlat. *exceptionalis*] izjemen, nenavaden, neobičajen

ekscéptíven -vna -o [nlat. *exceptivus*] izjemen

ekscernírati -am [lat. *excernere*] izločiti, izvreči (prim. ekskrementi)

ekscerpírati -am [lat. *excerpere* iz *ex-*, *carpere* trgati] izpisati, napraviti izpisek, izvleček (iz knjige, spisa ipd.)

ekscêrpt -a *m* [lat. *excerptum* iz *excerpere*] izpisek, izvleček; kratka vsebina knjige ali spisa; **ekscêrpten** -tna -o izpisen, ki se tiče ekscerpta

ekscêrptor -ja *m* [iz lat. *excerpere*] izpisovalec, kdor dela ekscerpte; **ekscêrptorski** -a -o izpisovalski

ekscés -a *m* [lat. *excessus* iz *excedere* prekoračiti] 1. pretiravanje v čem; nezmernost (v jedi, pijači ipd.); razuzdanost (v spolnem življenju), 2. prestopek, kršenje reda; izgred, izpad, razgrajanje, prim. ekscedent; **ekscesíven** -vna -o pretiran, čezmeren

ekscipírati -am [lat. *excipere*] 1. izvzeti, napraviti izjemo, 2. ugovarjati na tožbo, prim. ekscepcija

ekscitácija -e *ž* [lat. *excitatio* iz *excitare* spodbosti] spodbuda; (raz)draženje, vzburjenje; razdraženost

ékscitans -a *m*, *mn.* **ekscitáncije** -ij *ž* [gl. ekscitacija] dražilo; poživilo (med.)

ekscitatíven -vna -o [gl. ekscitacija] spodbujajoč, pobudljiv; dražeč, poživljajoč; pozornost zbujajoč

ekscitírati -am [lat. *excitare* spodbosti] spodbujati, dajati pogum; (raz)dražiti, poživiti

ekscizíja -e *ž* [lat. *excidere* izrezati] izrez(anje), npr. bolnega tkiva

éksedra -e *ž* [gr. *exedra* iz *ex-*, *hedra* sedež] 1. polkrožni prostor s sedeži, npr. v stgr. gimnazijih in rim. hišah, 2. apsida v baziliki (arhit.); *fig.* prizidek

eksegét -a *m* [gr. *exegetes* tolmač, iz *exegeisthai* razlagati] 1. v stari Grčiji razlagalec (božjih) izrekov in prerokb,

pozneje, 2. razlagalec kakega besedila, zlasti biblije

eksegétičen -čna -o *ali* **eksegétski** -a -o [gr. *exegetikos*] ki se tiče eksegeta, eksegetike ali eksegeze

eksegétika -e *ž* [iz gr. *exegetikos*] nauk o razlaganju česa, zlasti biblije

eksegéza -e *ž* [gr. *exegesis*] razlaga kakega besedila, zlasti biblije

eksekrácija -e *ž* [lat. *exsecratio* iz *exsecrari* iz *sacratus* posvečen] slovesna kletev, prekletstvo; **eksekrírati** -am prekleti; sovražiti

eksekúcija -e *ž* [lat. *exsecutio* izvršitev, iz *exsequi* izvršiti] 1. izvršba, izvršitev davčne odločbe, rubež, 2. izvršitev sodbe, zlasti smrtne; usmrtitev, 3. v medn. pravu uporaba prisilnih ukrepov ene države proti drugi, npr. okupacija kakega ozemlja; **eksekucíjski** -a -o izvršni, ki se tiče eksekucije

eksekutíva -e *ž* [nlat. *executiva*] 1. izvršna pravica ali oblast (v naspr. z zakonodajno, legislativo), 2. izvrš(il)ni odbor; **eksekutíven** -vna -o izvrš(il)en; **eksekutívni komité** izvrš(il)ni odbor

eksekútor -ja *m* [lat. *exsecutor*] izvrševalec (davčnih, sodnih in drugih odločb); rubežnik; **eksekútorski** -a -o izvrševalski

eksekvatúra -e *ž* [lat. *exequatur* naj izvrši, iz *exsequi* izvršiti] 1. ukaz ali dovoljenje za izvršitev, npr. sodbe, 2. dovoljenje za opravljanje poslov, ki ga da vlada predstavniku tuje države, 3. vladarska potrditev papeških bul (prim. exequatur)

eksémpcija -e *ž* [lat. *exemptio* iz *eximere* izvzeti] izvzetje, oprostitev od splošne obveznosti (davka, vojaščine...)

eksêmpel -pla *m* [lat. *exemplum*] (svarilni) zgled; vzor, primer

eksemplár -ja *m* [nlat. *exemplarium*] 1. zgled, vzor (vreden posnemanja); *fig.* zaničlj. kaj posebnega, 2. (posamezni) izvod, primerek (knjige, časopisa...)

eksemplárničen -čna -o [nlat. *exemplaris*] zgleden, vzoren; namenjen v svarilen zgled (~a kazen); tipičen

eksemplificírati -am [nlat. *exemplificare* iz lat. *exemplum* primer, *facere* narediti] s primeri pojasniti (utemeljiti, dokazati...); navesti, pokazati kot primer; **eksemplifikácija** -e *ž* pojasnilo (razlaga ipd.) s primeri; navajanje primerov

eksemplifikatíven -vna -o [gl. eksemplificirati] podan zgolj v pojasnilo, le kot zgled

eksémpten -tna -o [lat. *exemptus*] izvzet, oproščen

eksemptíven -vna -o [iz lat. *exemptus* iz *eximere* izvzeti] oproščujoč, prim. eksempcija

eksercícije -ij *ž mn.* [lat. *exercitium* vaja] vaje, navadno duhovne »vaje« v katol. cerkvi

eksercír -a *m* [nem. *Exerzier* iz lat. *exercitium*] vojaške vaje (v rabi orožja in v vojaških spretnostih); **eksercírati** -am vaditi, uriti (vojsko); vaditi, uriti se (v rabi orožja in v vojaških spretnostih)

ekshalácija -e *ž* [lat. *exhalatio* iz *ex-*, *halare* dihati] 1. izdih(avanje), 2. uhajanje, izpuhtevanje par ali plinov iz zemeljske notranjosti, nav. iz vulkanskih žrel; prim. solfatara, 3. izhlapevanje; **ekshalírati** -am izdihavati; izpuhtevati; izhlapevati

ekshávstor -ja *m* [lat. *ex-*, *haurire* črpati] 1. vrsta zračnika (za izsesavanje pokvarjenega zraka, plinov ipd.), 2. sesalnik, črpalka za praznjenje greznic

eksheredácija -e *ž* [lat. *exheredatio* iz *ex-*, *hereditas* dediščina] razdedinjenje; **eksheredát** -a *m* razdedinjenec; **eksheredírati** -am razdediniti

ekshibènt -énta *m* [iz lat. *exhibere* predložiti; izdati] 1. vložitelj, vlagatelj (spisa ipd.), 2. razstavljalec

ekshibícija -e *ž* [lat. *exhibitio* iz *exhibere*] 1. vložitev, izročitev, 2. razstavljanje, razkazovanje; razstava, npr. industrijskih izdelkov; **ekshibicíjski** -a -o vložitven; razstav(ljal)en

ekshibicioníst -a *m* [fr. *exhibitionniste* iz lat. *exhibitio* pokaz; izročitev] kdor je nagnjen k ekshibicionizmu; **ekshibicionízem** -zma *m* 1. težnja k razkazovanju (svoje osebnosti ipd.), 2. v med. kazanje spolovil osebam drugega spola (vrsta spolne izrojenosti, največkrat simptom duševnih motenj)

ekshibírati -am [lat. *exhibere* predložiti; izdati] 1. vložiti, vpisati v vložno knjigo; predložiti; izročiti, 2. razstavljati; kazati, razkazovati kaj

ekshibít -a *m* [iz lat. *exhibitum*] 1. vloga, vloženi spis, 2. vložna knjiga, 3. vložišče (urad); **ekshibíten** -tna -o vložen; ki se tiče ekshibita

ekshumácija -e *ž* [lat. *ex-*, *humare* pokopati] izkop, zlasti mrliča (zaradi sodne preiskave ali prekopa); **ekshumírati** -am izkopati (~ mrliča); *fig.* izvleči iz pozabe

eksíl -a *m* [lat. *exilium*] izgon, pregnanstvo (dejanje in kraj); **eksilírati** -am izgnati, poslati v pregnanstvo, prim. eksul

eksimírati -am [lat. *eximere*] izvzeti, oprostiti splošne obveznosti, prim. eksemp-cija

eksisténca -e *ž* [nlat. *existentia* iz lat. *existere* bivati] 1. obstoj, obstanek; življenje; način življenja, 2. bivanje (fil.); **eksisténčen** -čna -o ki se tiče eksistence; življenjski; **eksisténčni mínimum** prejemki, potrebni za najnujnejše življenjske potrebe

eksistenciálen -lna -o [nlat. *existentialis*] ki se tiče eksistence

eksistencialíst -a *m* [fr. *existentialiste* iz nlat. *existentia* obstanek; bivanje] privrženec eksistencializma; **eksistencialístičen** -čna -o sloneč na eksistencializmu; **eksistencializem** -zma *m* 1. francoska varianta »filozofije eksistence«, njen najvidnejši predstavnik je fr. filozof Jean Paul Sartre, vplivna je tudi v leposlovju (ena izmed značilnosti te filozofije je, da trdi, da je »bivanje pred bistvom« — Sartre: »l'existence précède l'essence«; prim. filozofija eksistence), 2. po minuli vojni bohemski, ekstravaganten način življenja večidel brezdelne mladine, zlasti v Parizu

eksisténten -tna -o [gl. eksistenca] obstoječ

eksistírati -am [lat. *existere*] biti, bivati; obstajati; živeti

éksitus -a *m* [iz lat.] gl. exitus

ekskavácija -e *ž* [lat. *excavatio* iz *ex-*, *cavus* votel] 1. izkop, izkopavanje (zemlje ali rude), 2. jama, 3. izdolbina; (iz)votlina (anat.)

ekskavátor -ja *m* [lat. *excavare* izkopati] 1. vrsta strojev za izkopavanje in prenašanje zemlje ali rude, 2. priprava za odstranjevanje gnilobe v zobeh

eksklamácija -e *ž* [lat. *exclamatio* iz *ex-*, *clamare* klicati] 1. klic, vzklik, 2. vzklik (vrsta besedne figure); **eksklamatíven** -vna -o klicalen

ekskláva -e *ž* [lat. *ex-*, *clavis* ključ] 1. v ozemlje tuje države vključeno ozemlje druge države, 2. pojavljanje živali ali rastlin zunaj običajnega okolja (biol.)

ekskludírati -am [lat. *excludere* iz *ex-*, *claudere* zapreti] izključiti; izvzeti

ekskluzíja -e *ž* [lat. *exclusio*] izključenje, izključitev; izločitev

ekskluzíve *ali* **ekskluzívno** [nlat. *exclusive* iz *exclusivus* iz lat. *excludere* izključiti] izvzemši, razen, z izjemo, naspr. inkluzive

ekskluzíven -vna -o [nlat. *exclusivus*] izključujoč kaj, nezdružljiv s čim; izključilen; sam zase, poseben, ločen, sklenjen (npr. družba, ki izključuje iz svojih vrst ljudi z nižjim socialnim položajem)

ekskomunicírati -am [nlat. *excommunicare* iz lat. *ex-*, *communis* skupen] izobčiti iz Cerkve; *fig.* vreči, izključiti iz kake skupnosti; **ekskomunikácija** -e *ž* (cerkvena) izobčitev; *fig.* izključitev iz kake skupnosti

ekskrecíja -e *ž* [lat. *excretio* iz *excernere* izločati] vnanje izločanje (fiziol.)

ekskremènt -énta *m, nav. v mn.* **ekskreménti** -ov [lat. *excrementum*] iztrebki, izmečki, nepotrebne snovi, ki jih iztreblja telo, tj. telesno blato

ekskrét -a *m, nav. v mn.* **ekskréti** -ov [lat. *excretum*] izločina, snovi, ki jih izloča telo, npr. znoj; prim. inkret, sekret

ekskretírati -am [gl. ekskret] izločati

ekskretóren -rna -o *ali* **ekskretóričen** -čna -o [gl. ekskret] izločevalen (~e žleze)

ekskulpácija -e *ž* [lat. *ex-*, *culpa* krivda] oprostitev krivde (pr.); **ekskulpírati** -am oprostiti krivde

ekskúrz -a *m* [lat. *excursus* iz *excurrere* oddaljiti se] skok v stran, zastranitev, razpravljanje o stranskih stvareh (ki so le v posredni zvezi z glavno temo); učeno, izčrpno pojasnjevanje posameznih stranskih vprašanj

ekskúrzija -e *ž* [lat. *excursio* izpad, izlet] izlet (za zabavo ali v znanstvene namene); **ekskurzí(oní)st** -a *m* izletnik, udeleženec ekskurzije

eksléks *neskl.* [lat. *ex-*, *lex* zakon] 1. *pridevn.* nezakonit; zunaj zakona, brez zakonskega varstva; brezpraven, 2. *samost. m* brezzakonje

ekslíbris -a *m* [lat. *ex libris* »iz knjig«, tj. iz moje knjižnice] knjižna nalepnica, lastniško znamenje za knjige (navadno umetniško izdelano), nalepljeno na notranji strani knjige z napisom ex libris in imenom lastnika

eksmatrikulácija -e *ž* [lat. *ex-*, *matricula* spisek] izbris, črtanje iz matrikule, zlasti iz spiska vseučiliških slušateljev; **eksmatrikulírati** -am izbrisati iz matrikule, zlasti iz vseučiliške

eksminíster -tra *m* [eks- + minister] bivši minister

eksmisíja -e *ž* [lat. *exmissio* iz *ex-*, *mittere* vreči] pravni pregon s kake posesti, npr. iz stanovanja ali hiše; prisilna izselitev ali izpraznitev

Éksodus -a *m* [lat. *Exodus* odhod, iz gr. *exodos* iz *ex-*, *hodos* pot] druga Mojzesova knjiga v sv. pismu stare zaveze (med drugim opisuje odhod Izraelcev iz Egipta); **éksodus** -a *m* odhod Izraelcev iz Egipta; *fig.* odhod, množično izstopanje (iz Cerkve, stranke...) ali izseljevanje

eksogámen -mna -o [gr. *exo* izven, zunaj, + -gamen] ki se tiče eksogamije; **eksogamíja** -e *ž* sklepanje zakonske zveze med pripadniki tujih rodov ali plemen, naspr. endogamija

eksogén -a -o [gr. *exo* izven, zunaj, + -gen] zunanji (po izvoru), vnanji, od zunaj delujoč, nastal iz zunanjih vzrokov (~a bolezen); razvijajoč se iz zunanjih plasti (naspr. endogen); **eksogéni procési** geol. procesi, ki nastajajo v vrhnjih plasteh zemeljske skorje zaradi delovanja morja, rek, ledenikov ipd.

eksorbitánca -e *ž* [lat. *ex-*, *orbita* pot, tir] pretiranost; **eksorbitánten** -tna -o pretiran, čezmeren

eksorcíst -a *m* [iz gr. *exorkizein* zaklinjati, iz *horkos* kletev] 1. izganjavec hudiča ali hudobnih duhov (zlasti pri primitivnih ljudstvih; pri prvih kristjanih so bili eksorcisti udje nižjega reda, eksorcistata, ki so imeli nalogo »izganjati hudiča«), 2. kdor je dobil eksorcistat; **eksorcistát** -a *m* v katol. cerkvi eden izmed nižjih redov (liturg.)

eksorcízem -zma *m* [gr. *exorkismos*] zaklinjanje, izganjanje »hudiča« ali »hudobnih duhov« (v starem veku in v zgodnjem krščanstvu obred, s katerim so izganjali hudiča iz ljudi, živali itd.); *fig.* (verska) obsedenost

eksórdij -a *m* [lat. *exordium* začetek] začetek, uvod (slavnostnega) govora

eksornácija -e *ž* [lat. *exornatio* iz *ornare* zaljšati] okras(itev)

eksosfêra -e *ž* [gr. *exo* izven, + sfera] najvišja plast atmosfere

eksosmóza -e *ž* [gr. *exo* izven, + osmoza] 1. v fiz. in kem. počasnejše prodiranje gostejše tekočine pri osmozi, tj. mešanju dveh tekočin skozi luknjičasto opno, 2. osmoza od znotraj navzven, prim. endosmoza

eksót -a *m* [gr. *exotikos* tuj, čuden] tuja, eksotična žival, zlasti ptica; **eksóta** -e *ž* tuja drevesna vrsta

eksotêričen -čna -o [gr. *exoterikos* zunanji] neposvečen, dostopen in namenjen vsem, ne le izbrancem ali posvečencem; splošen, javen; *fig.* splošno umljiv, poljuden; **eksotêrik** -a *m* 1. neposvečenec, kdor ni poučen o skrivnostih kake skupnosti, 2. nestrokovnjak, laik, prim. ezoterik

eksotêrmen -mna -o *ali* **eksotêrmičen** -čna -o [gr. *exo* izven, *therme* toplota] v fiz. sproščajoč toploto, naspr. endotermen; **eksotêrmne reákcije** v kem. reakcije, pri katerih se sprošča toplota; **eksotêrmne snovi** v kem. snovi, ki pri nastajanju sproščajo toploto

eksótičen -čna -o [gr. *exotikos* tuj, čuden] tuj; čuden, nenavaden; redek

eksótikum -a *m*, *mn.* **eksótika** -ik *s* [gl. eksotičen] tuje, čudne, nenavadne stvari, npr. rastlina ali žival, ki izvira ali je značilna za tuje, zlasti tople čezmorske dežele

ekspánder -ja *m* [angl. *expander* iz lat. *ex-*, *pandere* razširiti; odpreti] raztezalnik, priprava za krepitev ročnih in prsnih mišic

ekspanzíja -e *ž* [nlat. *expansio*] 1. širjenje, razširjanje, npr. drž. meja na račun tujih ozemelj, polit. vpliva..., 2. raztezanje (~ plinov)

ekspanzionist -a *m* [gl. ekspanzija] privrženec ekspanzionistične politike; **ekspanzionízem** -zma *m* osvojevalna politika, politika, ki gre za osvajanjem tujih ozemelj

ekspanzíven -vna -o [fr. *expansif* iz nlat. *expansio*] 1. ki se širi ali teži k širjenju; osvajalen (~a politika), 2. raztezen, (raz)širljiv, razriven, 3. *fig.* zaupljiv, odkritosrčen; **ekspanzívnost** -i *ž* 1. želja po širjenju, npr. v politiki; osvajalnost, 2. razteznost, tj. lastnost plinov, da hočejo zavzeti čim večji prostor (fiz.)

ekspatriácija -e *ž* [lat. *ex-*, *patria* domovina] prostovoljna izselitev ali izgon iz domovine; odvzem državljanstva; **ekspatrírati** -am izgnati (iz domovine); odvzeti državljanstvo

ekspedícija -e *ž* [lat. *expeditio* iz *expedire* izmotati; izvršiti kaj] 1. odprema, pošiljanje (~ blaga, ~ časopisov), 2. vojaški pohod zunaj drž. meja (nemška kazenska ~ proti Hererom), 3. znanstvena odprava; **ekspedicíjski** -a -o ki se tiče ekspedicije, odpraven (~i zbor)

ekspediènt -énta *m* [iz lat.] gl. ekspeditor

ekspedírati -am [gl. ekspedit] (od)poslati, odpraviti, odpremiti na določeno mesto, npr. blago po pošti

ekspedít -a *m* [lat. *expeditus* razvezan; izvršen] odpravništvo, oddelek ali urad, kjer kaj odpošiljajo (pisma, blago, časnike...); **ekspedíten** -tna -o ki se tiče ekspedita

ekspeditêr -ja *m* [iz fr.] gl. ekspeditor

ekspeditíven -vna -o [fr. *expéditif* iz lat.] kdor hitro, ročno opravlja svoje delo; *fig.* hiter, uren; ročen, spreten; **ekspeditívnost** -i *ž* hitrost, urnost (pri delu); ročnost, spretnost

ekspedítor -ja *m* [iz lat.] odpravnik, odpravitelj, (raz)pošiljatelj, kdor kaj ekspedira

ekspektácija -e *ž* [lat. *exspectatio*] čakanje; želja, pričakovanje

ekspektánt -a *m* [lat. *exspectans* iz *exspectare* čakati] čakalec, kdor čaka ali upa (na položaj, službeno mesto...); **ekspektatíven** -vna -o čakalen; v pričakovanju, na vidiku; **ekspektírati** -am čakati, upati na kaj

ekspektorácija -e *ž* [lat. *expectorare* iz prsi iztrgati, *ex-*, *pectus*, *pectoris* prsi] 1. izpljuvanje (~ sluza iz pljuč); izkašljanje, 2. pljunek ali izpljuvek, 3. *fig.* olajšanje srca; srčni izliv; **ekspektorírati** -am (se) izpljuvati, izkašljati (se); *fig.* olajšati si srce

ekspéktorans -a *m* [iz lat. *expectorans*] pripomoček za lažje odkašljanje (med.)

ekspenzár(ij) -(i)ja *m* [lat. *expendere* odmeriti; izplačati] stroškovnik, spisek izdatkov

ekspénze -enz *ž mn.* [nlat. *expensae sc. pecuniae*] stroški, izdatki, zlasti sodni stroški; **ekspenzíven** -vna -o drag, zvezan s stroški, potraten

eksperiénca -e *ž* [lat. *experientia*] izkušnja, izkušenost

eksperimènt -énta *m* [lat. *experimentum*] praktični, znanstveni poizkus, tj. opazovanje, preiskovanje pojava v natančno določenih okoliščinah, zlasti za preizkušanje teorije; **eksperimentálen** -lna -o poizkusen, sloneč na poizkusih, preizkušen s preizkusi; preizkuševalen; **eksperimentálne vede** vede, ki pri delu uporabljajo poizkuse (~a fizika, ~a kemija)

eksperimentátor -ja *m* [gl. eksperiment] kdor dela znanstvene poizkuse (kdor »naravi postavlja vprašanja in jo sili, da mu odkriva svoje skrivnosti«, Cuvier); **eksperimentírati** -am poizkušati, delati poizkuse (v nasprotju s teoretičnim razglabljanjem)

ekspêrt -a *m* [fr. *expert* iz lat. *expertus* izkušen] strokovnjak, izvedenec, ki ga pokličejo, da pove svoje mnenje o čem; **ekspêrten** -tna -o strokovnjaški, izvedenski

ekspertíza -e *ž* [fr. *expertise*] strokovno mnenje ali poročilo; strokovna preizkušnja

ekspirácija -e *ž* [lat. *expiratio* iz *ex-*, *spirare* dihati] 1. izdih, izdihanje (zraka iz pljuč), 2. izdih, smrt, 3. potek roka, zapadlost (pr.); **ekspirírati** -am 1. izdih(av)ati, 2. izdihniti, umreti; *fig.* miniti, ugasniti, 3. poteči, izteči se, zapasti

ekspírij -a *m* [lat. *expirium*] izdih (zraka iz pljuč)

eksplantácija -e *ž* [lat. *ex-*, + plantacija] v biol. gojenje živega tkiva zunaj organizma (v hranilni raztopini)

eksplicíran -a -o [lat. *explicare* razviti; razložiti] razložen, pojasnjen; **eksplicírati** -am (natančno) razložiti, pojasniti, razviti kaj

eksplícite [lat. *explicitus* preprost] izrecno, jasno, razumljivo (povedano ali rečeno); naspr. implicite; **eksplicíten** -tna -o 1. razložen, pojasnjen, 2. razvit (mat.)

eksplikácija -e *ž* [nlat. *explicatio* iz lat. *explicare* razviti] razvijanje, postopno razlaganje česa; (natančna) razlaga, pojasnilo; **eksplikacíjski** -a -o ki se tiče eksplikacije, razlagalen

eksplikatíven -vna -o [nlat. *explicativus*] razlagajoč, pojasnjevalen

eksploatácija -e *ž* [fr. *exploitation* iz lat.] gospodarsko izkoriščanje česa, tj. 1. prisvajanje tujega (presežnega) dela; *fig.* izkoriščanje, izžemanje (~ proletarca), 2. izrabljanje, izkoriščanje proizvajalnih sredstev (~ železnic); uporaba, 3. pridobivanje naravnih bogastev (~ nafte); **eksploatacíjski** -a -o ki se tiče eksploatacije

eksploatátor -ja *m* [fr. *exploiter* izkoriščati] izkoriščevalec, lastnik proizvajalnih sredstev, ki si prisvaja plodove tujega dela, npr. fevdalni gospod ali kapitalist; **eksploatírati** -am izkoriščati koga (kaj); *fig.* izžemati; izrabljati; pridobivati

eksplodírati -am [iz lat. *explodere* iz *ex-*, *plaudere* ploskati] razpočiti se, razleteti se (s pokom), raztreščiti se

eksplorácija -e *ž* [lat. *exploratio* iz *explorare* preiskovati] 1. raziskovanje, npr. neznanih krajev, 2. v med. preiskava, preiskovanje, zlasti otipavanje notranjih organov; **eksplorírati** -am raziskovati; preiskovati (z otipavanjem ipd.)

eksploratíven -vna -o [gl. eksploracija] raziskovalen; preiskovalen

eksplozíja -e *ž* [lat. *explosio* izžvižganje, izploskanje] 1. razpok, razlet (~ granate), 2. vžig vplinjenega goriva (pri motorjih), 3. *fig.* viharen izliv, izbruh, npr. jeze; **eksplozíjski** -a -o ki se tiče eksplozije; (motor) z notranjim izgorevanjem

eksplozív -a *m* [fr. *explosif* iz lat. *explodere*] razstrelivo, npr. dinamit

eksplozíva -e *ž*, *nav. v mn.* **eksplozíva** -iv *s* [iz lat. *explodere*] v fonetiki: zapornik (b, p, k, g...)

eksplozíven -vna -o [iz lat. *explodere*] razstrelilen; treskav, ki hitro eksplodira; *fig.* vihrav, jeznorit (~i značaj)

ekspolírati -am [lat. *expolire*] izgladiti, olepšati, okrasiti

eksponát -a *m* [iz lat. *exponere* izpostaviti, *ex-*, *ponere* postaviti] razstavek, razstavni predmet (~ na umetniški razstavi)

eksponáža -e *ž* [gl. eksponat] osvetlitev (pri fotografiranju)

eksponènt -énta *m* [iz lat. *exponens*] 1. kdor koga predstavlja, pooblaščeni predstavnik; zaupnik, poverjenik; *fig. pejor.* kdor kaj opravlja po tujem naročilu, 2. razstavljalec, kdor kaj razstavlja, prim. eksponat, 3. vzmnožitelj, v mat. število, ki pove, kolikokrat nastopa kako drugo število kot faktor; **eksponírati** -am razstaviti kaj; izpostaviti, npr. nevarnosti; razložiti, pojasniti; osvetliti (pri fotografiranju); **eksponírati** -am **se** izpostaviti se, spuščati se v nevarnost

eksponométer -tra *m* [ekspon(irati) + -meter] svetlomer (fot.)

ekspórt -a *m* [angl. *export* iz lat. *exportare* izvoziti] v ekon. izvoz blaga ali kapitala; izvozno blago; izvozna trgovina (naspr. import); **ekspórten** -tna -o izvozen; namenjen za izvoz ali v zvezi z izvozom; **ekspórtna akademíja** v nekaterih državah visoka šola za svetovno trgovino in gospodarstvo; **ekspórtna prémija** prispevek, ki ga včasih plača država izvozniku kakega blaga, da bi podprla svoj izvoz (trg.)

eksportêr -ja *ali* **ekspórter** -ja *m* [fr. *exporteur* ali angl. *exporter*] izvoznik, kdor izvaža, se ukvarja z izvozom (oseba, podjetje ipd.); **eksportírati** -am izvoziti, izvažati (blago ali kapital)

ekspozé -ja *m* [fr. *exposé* iz lat. *expositio*] 1. obrazložitev ali poročilo (~ ministrskega predsednika o zunanji politiki), 2. spomenica, spis s tako vsebino

ekspozícija -e *ž* [lat. *expositio* izpostavitev; razlaganje, iz *exponere* izpostaviti] 1. izložba, razstava (umetnin, obrtnih izdelkov...), 2. *fig.* razlaga, pojasnjevanje razvijanje pojma, 3. zasnova, osnutek, 4. uvod, uvodni del v drami ali epu, ki razlaga okoliščine, iz katerih se razvija

dejanje, 5. osvetlitev (pri fotografiranju čas, ko je objektiv odprt)

ekspozít -a *m* [iz lat. *expositus*] opravnik, duhovnik ipd. na ekspozituri

ekspozitíven -vna -o [fr. *expositif*] razlagajoč, pojasnjevalen

ekspozitúra -e *ž* [nlat. *expositura*] izpostava, podružnica (kake večje upravne, gospodarske itd. enote) ali nova, bolj ali manj samostojna cerkev v večji župniji; manjša poslovalnica (trg.)

eksprés [fr. *exprès* izrečen; sel, iz lat. *expressus*] *prisl.* zelo naglo, čim hitreje (npr. v poštnem prometu); brzovozno

eksprés -a *m* [angl. *express* iz fr. *exprès*] najhitrejši brzec (tudi parnik), ki se ustavlja le na večjih postajah; **eksprésen** -sna -o nagel, hiter, uren; brzovozen; **poslati eksprésno** poslati tako, da se pošiljka dostavi naslovniku brž po prihodu

ekspresíja -e *ž* [fr. *expression* iz lat. *expressio*] 1. izražanje; izraz, 2. iztisnjenje (med.)

ekspresioníst -a *m* [fr. *expressionniste* iz *expression* izraz] privrženec ekspresionizma; **ekspresionízem** -zma *m* umetnostna smer, nasprotna impresionizmu, ki meni, da je najvišji namen umetnosti izražanje umetnikovih subjektivnih doživetij in njegovega notranjega sveta, ne glede na objektivno realnost; nastopila v začetku 20. stol. (podobna smer v glasbi s težnjo k atonalnosti okrog 1920)

ekspresíven -vna -o [fr. *expressif*] izrazit, poln izraza (prim. ekspresija)

eksprezidènt -énta *m* [eks- + prezident] bivši prezident

eksprómpten -tna -o [lat. *expromptus* gotov, pri roki] nenaden, izveden brez priprav, stresen iz rokava (~i govor)

ekspropriácija -e *ž* [fr. *expropriation* iz lat. *ex-*, *proprietas* lastnina] razlastitev (kot nasilen ukrep drž. oblasti, namenjen v splošno korist, ali v korist vladajočega razreda, ali kot posledica gospodarskega razvoja); **ekspropriácija ekspropriátorjev** razlastitev razlaščevalcev, tj. odvzem proizvajalnih sredstev iz rok izkoriščevalcev (proces, ki ga opisuje Marx v Kapitalu kot »zgodovinsko tendenco kapitalistične akumulacije«); **ekspropriacíjski** -a -o razlastitven (~i odlok)

ekspropriátor -ja *m* [fr. *expropriateur*] razlaščevalec; **ekspropriírati** -am razlastiti

ekspulzíja -e *ž* [lat. *expulsio* iz *expellere* izgnati] 1. izganjanje; izgon (~ tujcev), 2. iztisnjenje (med.); **ekspulzíven** -vna -o izganjalen

ekspurgácija -e *ž* [lat. *expurgatio* iz *ex-*, *purgare* čistiti] 1. (o)čiščenje, npr. napak v rokopisu ali kočljivih mest v knjigi, 2. opravičevanje; opravičilo

ekstabulácija -e *ž* [lat. *ex-*, *tabula* pisalna deska; listina] izknjižba, tj. izbris vknjiženega dolga (hipoteke) ali služnosti iz zemljiške knjige, naspr. intabulacija; **ekstabulírati** -am izknjižiti, izbrisati iz zemljiške knjige

ekstátičen -čna -o [gr. *ekstatikos* iz *ekstasis* zamaknjenje] iz sebe, zanesen; zamaknjen; **ekstátik** -a *m* zanesenjak, zamaknjenec, kdor je v ekstazi

ekstáza -e *ž* [gr. *ekstasis* iz *ek* iz, *stasis* stanje] zamaknjenost, tj. najvišja stopnja blaženosti, navadno hkrati s telesno neobčutljivostjo, zlasti pri patoloških tipih (pri mistikih stopnja in stanje, ko postane človek »čisto duhovno bitje«, ko se »duša združi z bogom«, z absolutnim); *fig.* zanos

ekstemporále -la *m*, *mn.* **ekstemporálije** -ij *ž* [lat. *extemporalis* nepripravljen, brez priprave] poskusno delo ali naloga (npr. prevod) brez pomagal; govor, ki ga kdo »strese iz rokava«

ekstémpore [lat. *ex tempore*] *prisl.* takoj, na mestu, brez priprave (kaj izvesti), iz rokava (stresti)

ekstemporírati -am [gl. ex tempore] delati kaj (igrati, pisati, govoriti...) brez priprave

ekstenzíja -e *ž* [lat. *extensio* iz *extendere* iztezati, raztezati] 1. raztezanje, iztezanje; širjenje; *fig.* obseg, 2. natezanje, npr. udov, 3. natega za zlomljeni ud (v kirurgiji)

ekstenzíven -vna -o [lat. *extensivus*] raztezen; raztezajoč se, težeč v širino, ne v globino, zgolj količinsko večji (naspr. intenziven); širen, obsežen, razsežen; **ekstenzívno kmetijstvo** kmetijstvo, ki teži

k širjenju obdelovalne površine, ne pa k boljšemu obdelovanju zemlje (zanj značilne majhne investicije kapitala)

eksténzor -ja *m* [iz nlat. *extensor*] 1. mišica iztegovalka (anat.), 2. raztezalnik (= ekspander)

ekstêren -rna -o [lat. *externus*] zunanji, vnanji (naspr. interen); tuj

eksteriêr -a *m* [fr. *extérieur* iz lat. *exterior*, komp. od *exter* zunanji] 1. zunanjščina; zunanjost, videz, 2. zunanji posnetek (prizor, posnet na prostem)

eksteritoriálen -lna -o [eks- + teritorialen] zamejski, ne spadajoč k ozemlju kake države, tj. ne podložen njeni oblasti in zakonom; **eksteritoriálnost** -i *ž* v medn. pravu posebne pravice (osebna nedotakljivost, nepodložnost oblasti in zakonom tuje države), ki veljajo v tujih državah za tuje monarhe, diplomatske predstavnike, moštvo vojnih ladij v tujih pristaniščih ipd.

eksterminácija -e *ž* [lat. *exterminare* izgnati; iztrebiti] izgon; iztrebljenje, uničenje; **eksterminírati** -am izgnati; pokončati, iztrebiti, uničiti

eksternát -a *m* [lat. *externus* zunanji] učni zavod, kjer učenci stanujejo zunaj šole, naspr. internat

eksterníst -a *m* [lat. *externus* zunanji] 1. učenec v eksternatu, 2. izredni dijak, ki opravlja v šoli samo izpite, 3. zdravnik za zunanje bolezni, 4. bolnik, ki se zdravi v bolnišnici, a stanuje zunaj

ekstínkcija -e *ž* [lat. *exstinctio* iz *exstinguere* ugasniti; uničiti] 1. gašenje; ugasnitev; uničenje; odprava; izumrtje, 2. v fiz. absorpcija sevalne energije (optična ~)

ekstínktor -ja *m* [fr. *extincteur*] priprava za gašenje, npr. Minimax

ekstirpácija -e *ž* [lat. *exstirpatio* izkoreninjenje, iz *ex-*, *stirps* korenina] 1. izkoreninjenje, izruvanje; iztrebljenje, uničenje v kali, 2. v med. odstranitev z operacijo (~ tvora); izdrtje (~ zoba); **ekstirpírati** -am 1. izkoreniniti, izruvati, izdreti; *fig.* iztrebiti, v kali uničiti, 2. odstraniti z operacijo (med.)

ekstirpátor -ja *m* [gl. ekstirpacija] rahljač, plugu podoben kmetijski stroj za rahljanje zemlje in trebljenje plevela

ékstra [lat. *extra*] 1. *prisl.* zunaj; posebno, nenavadno, 2. *pridevn. neskl.* izjemen, poseben

ékstra- [lat. *extra-*] predpona v zloženkah: zunaj; zelo, posebno, npr. ekstramentalen

ekstradícija -e *ž* [fr. *extradition* iz lat. *ex-*, *traditio* predaja, izročitev] (pravna) izročitev krivca državi, v kateri je prekršil zakon; **ekstradírati** -am (pravno) izročiti, predati krivca

ékstra fín -a -o [fr. *extra-fin*] zelo dober, posebno dober

ekstrahírati -am [lat. *ex-*, *trahere* vleči] izdreti, izpuliti (~ zob); izvleči; izločiti; izcediti, izločiti (eno od sestavin); izpisati kaj

ekstrákcija -e *ž* [lat. *extractio* iz *ex-*, *trahere* vleči] 1. v med. izvlečenje, odstranitev (~ krogle iz telesa); izdrtje, izruvanje (~ zoba), 2. v kem. (iz)luženje, izcejanje, izločanje iz organskih snovi, 3. pridobivanje rude

ekstrákt -a *m* [lat. *extractum*, gl. ekstrakcija] 1. izvleček, snov, dobljena z ekstrakcijo, npr. razna olja iz rastlin; izvarek, 2. izpisek, izvleček iz spisov, listin ipd.; *fig.* jedro, bistvo

ekstraktíven -vna -o [fr. *extractif* iz lat.] sloneč na ekstrakciji, ki kaj luži ali izvlači; **ekstraktívna industríja** pridobivanje rud, rudarstvo

ekstramentálen -lna -o [ekstra- + mentalen] zunaj zavesti

ékstraordináren -rna -o [ekstra- + ordinaren] izreden, poseben, nenavaden, redek, izjemen

ekstraordinárij -a *m* [gl. ekstraordinaren] izredni vseučiliški profesor

ekstrapolírati -am [ekstra-, prim. (inter)polirati] določiti funkcijo zunaj intervala (mat.)

ékstraprofít -a *m* [ekstra- + profit] v ekon. posebni, povečani profit, ki ga ima kapitalist, če so njegovi proizvodni stroški manjši od družbeno poprečnih proizvodnih stroškov (če dobi npr. boljše stroje, ki znižajo družbeno potrebni delovni čas za proizvodnjo njegovega blaga)

ekstravagánca -e *ž* [fr. *extravagance* iz lat. *extra-*, *vagari* blodíti] posebnost, ču-

daštvo; prenapetost; prismojenost; **ekstravagánten** -tna -o poseben, čudaški; pretiran, prenapet

ekstravertíran -a -o [iz lat.] gl. ekstrovertiran

ekstrém -a *m* [lat. *extremum*] skrajnost, skrajna meja ali stopnja; *fig.* pretiranost

ekstrémen -mna -o [lat. *extremus*] skrajen; pretiran, prenapet; nepopustljiv; **ekstrémnost** -i *ž* skrajnost; pretiranost, prenapetost; nepopustljivost

ekstremíst -a *m* [fr. *extrémiste* iz lat.] skrajnež, kdor gre v skrajnosti, privrženec skrajnih nazorov ali ukrepov, *fig.* prenapetež (vzdevek, ki ga včasih dajejo reakcionarji revolucionarjem); **ekstremízem** -zma *m* nagnjenje k skrajnosti; privrženost k skrajnim, radikalnim nazorom ali ukrepom, zlasti v politiki; tak nazor ali ukrep

ekstremitéta -e *ž*, *nav. v mn.* **ekstremitéte** -et [iz lat. *extremitas*] udje, končine (roke ali noge)

ekstrovertíran -a -o [lat. *extra-*, *vertere* obrniti] v psihol. »na ven usmerjen«, tj. bolj sprejemljiv za vnanje vplive (kdor ravna pretežno po vnanjih vplivih; naspr. introvertiran)

eksuberánca -e *ž* [lat. *exuberantia*] obilje, preobilica; **eksuberánten** -tna -o (pre)obilen, bohoten, prekipevajoč

eksudácija -e *ž* [lat. *ex-*, *sudare* znojiti se] nastajanje, izcejanje eksudata (med.)

eksudát -a *m* [lat. *exudatus*] izcedek pri raznih vnetjih, npr. pljuč (med.)

eksúl -a *ali* **eksulánt** -a *m* [lat. *exul*] izgnanec, pregnanec, gl. eksil

eksulcerácija -e *ž* [lat. *ex-*, *ulceratio* tvor, nastajanje tvorov] razjeda, (gnojno) vnetje, gnojenje

eksultácija -e *ž* [lat. *exsultatio* poskakovanje — od veselja] vriskanje, veselost; **eksultírati** -am vriskati, radostiti se, skakati od veselja

ektoblást -a *m* [gr. *ektos* zunaj, *blastos* kal, zarodek] nastajajoči ektoderm (embriol.)

ektodêrm -a *m* [gr. *ektos* zunaj, *derma* koža] zunanji zarodni list oplojenega jajčeca (embriol.)

ektomíja -e *ž* [ek- + -tomija] v med. izrez(anje), operativna odstranitev

ekuménski -a -o *ali* **ekuméničen** -čna -o [nlat. *oecumenicus* iz gr. *oikoumene* naseljeno področje; vesoljni svet] obči, vesoljen, (vse)splošen, svetoven, ves svet obsegajoč; **ekuménski zbor** vesoljni cerkveni zbor (vseh katol. škofov); **ekumenízem** -zma *m* ekumensko gibanje, gibanje raznih krščanskih cerkva, da bi se zbližale in po možnosti združile; katol. cerkev je stala dolgo ob strani, od drugega vatikanskega koncila naprej pa si močno prizadeva v tej smeri

ekvátor -ja *m* [iz nlat. *aequator* iz lat. *aequus* enak] 1. v geogr. ravnik, polutnik, tj. namišljeni krog, ki deli zemeljsko oblo na dva enaka dela, na severno in južno poloblo, 2. vrsta kavčuka (iz ekvatorialne Afrike); **ekvatoriálen** -lna -o ravniški, ob ekvatorju ležeč (~a Afrika)

ekvilíbrij -a *m* [lat. *aequilibrium*] ravnotežje, ravnovesje

ekvilibrírati -am [gl. ekvilibrij] uravnotežiti, določiti (poiskati, najti...) ravnotežje; držati ravnotežje

ekvilibríst -a *m* [fr. *équilibriste* iz lat.] umetnik v držanju ravnotežja, npr. plesalec na vrvi; **ekvilibrístika** -e *ž* spretnost, umetelnost, kako ohraniti ravnotežje; *fig.* politično laviranje

ekvinókcij -a *m* [lat. *aequinoctium* iz *aequus* enak, *nox*, *noctis* noč] enakonočje (pomladansko 21. marca in jesensko 22. ali 23. septembra, ko sta dan in noč enako dolga); **ekvinókcijski** -a -o *ali* **ekvinokciálen** -lna -o ki se tiče ekvinokcija

ekvipáža -e *ž* [iz fr.] gl. ekipaža

ekvipolénca -e *ž* [lat. *aequus* enak, *pollere* moč imeti] enaka veljava, enakovrednost posameznih pojmov ali sodb (log.); **ekvipolénten** -tna -o enakoveljaven, enakovreden (pojmi, ki obdelujejo isti predmet z različne strani ali povedo isto, npr.: Aristotel je bil Platonov učenec, Platon je bil Aristotelov učitelj)

ekvipoténca -e *ž* [lat. *aequus* enak, + potenca] enakomočnost; **ekvipoténten** -tna -o enakomočen

ékvit -a *m*, *nav. v mn.* **ékviti** -ov [lat. *eques*, *equitis* jezdec; vitez] vitezi, prvotno strim. konjenica, sestavljena iz najbogatejših patricijev; pozneje se je iz ekvitov

razvila močna in vplivna plast med senatom in ljudstvom (v dobi cesarstva so bili samo še paradni častniki in upravni uradniki)

ekvivalénca -e *ž* [nlat. *aequivalentia* iz lat. *aequus* enak, *valere* veljati] 1. enakovrednost; enakoveljavnost, 2. enaka valenca (kem.)

ekvivalènt -énta *m* [gl. ekvivalenca] 1. enaka vrednost, 2. stvar z enako vrednostjo, 3. v ekon. blago, v katerem se izraža vrednost drugega blaga (blago, v katerem se izraža vrednost vseh vrst blaga, je splošni ekvivalent, tj. denar); **(mehánični) ekvivalènt toplote** delo, enako množini toplote, potrebne, da se 1 kg vode segreje za 1°C (fiz.); **ekvivalénten** -tna -o enakovreden; enakoveljaven

ekvivokácija -e *ž* [nlat. *aequivocus* istoimenski, iz lat. *aequus* enak, *vox, vocis* glas] enakoglasje, 1. dvoumnost, uporabljanje besed z različnim pomenom (npr. svet), 2. dvoumno govorjenje; *fig.* opolzkost

elaborácija -e *ž* [lat. *elaboratio* iz *elaborare* izdelati kaj, iz *labor* delo] (vestna, temeljita) izdelava, obdelava

elaborát -a *m* [lat. *elaboratum*] delo, (pismeni) izdelek, ki natančno prikazuje ali obdeluje kako vprašanje; (natančna) razprava o čem

elán -a *m* [fr. *élan* iz *élancer* zagnati] polet, zagon; vnema, zanos

élan vital /elã′ vital′/ fr. življenjski gon (v Bergsonovi filozofiji »ustvarjalne evolucije«)

elasticitéta -e *ž* [iz lat., gr.] gl. elastičnost

elástičen -čna -o [iz gr. *elastikos* iz *elaunein* gnati] v fiz. prožen (lastnost nekaterih teles); raztezen, raztegljiv; *fig.* gibek, gibčen, prilagodljiv; **elástičnost** -i *ž* v fiz. prožnost; raztegljivost; *fig.* gibčnost, prilagodljivost

elástika -e *ž* [gl. elastičen] vrsta raztegljivega traku z vtkanimi gumijevimi nitmi, npr. za nogavice

elatív -a *m* [lat. *elatio* polet] v slovn. 1. stopnja pridevnika ali prislova, ki nima primerjave, npr. prelep, 2. vrsta sklona v finsko-ugrijskih jezikih

Eldorádo -a *m* [špan. *el Dorado*, *el* špan. člen, *dorado* pozlačen] »Zlata dežela«, ki so jo iskali španski osvajalci v Južni Ameriki; *fig.* **eldorádo** -a *m* zlata dežela, »deveta dežela«, obljubljena dežela, dežela, kjer se cedita mleko in med, Indija Koromandija

eleát -a *m*, *nav. v mn.* **eleáti** -ov [lat. *Eleaticus*, po stgr. mestu Eleji v južni Italiji, kjer so imeli središče] privrženci idealistične smeri v stgr. filozofiji, ki je spodbijala Heraklitov nauk o razvoju in spreminjanju v naravi ter skušala vse pojave utemeljiti razumsko (cvetela je okrog 540—460; poleg njenega utemeljitelja Ksenofana pomembna zlasti Parmenides in starejši Zenon)

elefánt -a *m* [gr. *elephas, elephantos* slon, iz hebr. *eleph* vol] slon (zool.)

elefantíaza -e *ž* [nlat. *elephantiasis* iz gr.] v med. slonavica, močna nabuhlost in otrdelost kože ter celičnega tkiva, zlasti na nogah in spolovilih (slonovska koža)

elegán -a *m* [fr. *élégant* iz lat. *elegans* iz *eligere* izbrati] izbrano oblečen moški; zaničlj. gizdalin

elegánca -e *ž* [fr. *élégance* iz lat. *elegantia*] izbranost, ličnost, okusnost (v oblačenju); uglajenost, odličnost (v vedenju); **elegánten** -tna -o izbrano, okusno, lično oblečen; uglajen, odličen (v vedenju), sijajen

elégičen -čna -o [gr. *elegeiakos* iz *elegeia* elegija] mil, otožen, ginljiv, tožeč kot elegija

elegíja -e *ž* [lat. *elegia* iz gr. *elegeia*] v antiki prvotno lirsko epska pesem, spesnjena v distihih, danes, 1. pesem v distihih sploh, 2. žalostinka, lirsko-epska pesem žalnega, otožnega značaja; **elégijski** -a -o ki se tiče elegije; **dístih** dvostih, zveza heksametra in pentametra (metr.)

elégik -a *m* [gl. elegija] pesnik elegij

eléjec -jca *m*, *nav. v mn.* **eléjci** -ev [iz gr.] gl. eleat

elékcija -e *ž* [lat. *electio* iz *eligere* izbrati] izbor, volitev; izbira

elektíven -vna -o [fr. *électif*] volilen, na izbiro dan, izbiren; voljen

eléktor -ja *m* [lat. *elector*] volivec; volilni knez (v nekdanji Poljski in Nemčiji); **elektorálen** -lna -o volilen, volivski

Eléktra -e *ž* [gr. *Elektra*] v stgr. mit. hči kralja Agamemnona in Klitemnestre, ki se je skupaj z bratom Orestom maščevala nad materjo in njenim ljubčkom Egistom; *fig.* **eléktra** -e *ž* vrsta sofizma (fil.); **Eléktrin kompléks** erotično nagnjenje hčere do očeta (psihoanal.)

elektrárna -e *ž* gl. elektrocentrala

elektricitéta -e *ž* [fr. *électricité*] elektrika

eléktričen -čna -o [nlat. *electricus* iz lat. *electrum* iz gr. *elektron* jantar, ker so na jantarju najprej opazovali električne pojave] vsebujoč električno energijo (lastnost nekaterih teles); **eléktriški** -a -o v zvezi z električno energijo ali njeno uporabo (~i inštitut); **eléktričnost** -i *ž* v fiz. lastnost nekaterih teles, v kateri se izraža delovanje električne energije (izraz je vpeljal angl. zdravnik Gilbert okrog l. 1600)

elektrificíran -a -o [iz nem. *elektrifizieren* iz lat., gr.] oskrbljen z elektr. energijo; **elektrificírati** -am vpeljati električno energijo v vsakdanje življenje in proizvodnjo (za razsvetljavo, pogon itd.), oskrbeti s to energijo, izvesti elektrifikacijo; **elektrifikácija** -e *ž* vpeljava in uporaba električne energije v vsakdanjem življenju in proizvodnji (s postavitvijo mreže elektrarn itd.)

eléktrik -a *m* gl. elektroinstalater, elektromonter

eléktrika -e *ž* [gl. električen] 1. vrsta energije in fiz. pojav (njeni učinki so v zvezi z gibanjem in medsebojnimi odnosi posebnih delcev materije — elektronov, pozitronov, protonov itd.); panoga fizike, ki se ukvarja s tem, 2. električni tok

eléktrikar -ja *m* gl. elektroinstalater, elektromonter

eléktriški -a -o gl. električen

eléktriti -im [gl. električen] zbujati elektriko (~ ebonitno palico)

elektrizácija -e *ž* [gl. električen] 1. naelektritev, prenos elektrike na kako telo, npr. človeško, 2. zbujanje elektrike, 3. zdravljenje z elektriko; **elektrizírati** -am 1. naelektriti, prenesti električni tok na kaj, 2. zbujati elektriko, 3. zdraviti z elektriko, 4. *fig.* razvneti; navdušiti; razburiti

eléktro- [iz gr. *elektron* jantar, prim. električen] v sestavljenkah, npr. elektrofor

elektroanalíza -e *ž* [elektro- + analiza] kemijska analiza z elektrolizo

elektrobiologíja -e *ž* [elektro- + biologija] preučevanje električnih pojavov v živih organizmih in nauk o tem

elektrocentrála -e *ž* [elektro- + centrala] centrala, kjer s posebnimi generatorji pridobivajo električno energijo, izkoriščajoč npr. vodno silo

elektróda -e *ž* [fr. *électrode*, iz elektro- + gr. *hodos* pot] v fiz. električni prevodnik, skozi katerega vstopa ali izstopa električni tok, prim. anoda, katoda

elektrodinámičen -čna -o [elektro- + dinamičen] ki se tiče elektrodinamike; **elektrodinámika** -e *ž* nauk o silah in pojavih, ki nastajajo v zvezi z električnimi tokovi in medsebojnim učinkovanjem teh tokov (fiz.)

elektrodinamométer -tra *m* [elektro- + dinamometer] priprava za merjenje jakosti in napetosti elektr. toka

elektroencefalográm -a *m* [elektro- + encefalogram] grafični prikaz elektr. tokov v možganih (med.)

elektroenergétičen -čna -o [elektro- + energetičen] ki se tiče električne energije (~i sistem)

elektrofílter -tra *m* [elektro- + filter] priprava za odstranjevanje vesnih delcev (iz dima) v električnem polju

elektrofór -a *m* [elektro- + -for iz gr. *pherein* nositi] priprava za pridobivanje električne energije z influenco ali elektrostatično indukcijo

elektroforéza -e *ž* [elektro- + gr. *pherein* nositi] gibanje delcev snovi, suspendirane v tekočini, zaradi vpliva elektr. toka

elektrogén -a -o [elektro- + -gen] 1. zbujajoč elektr. pojave, 2. nastal zaradi teh pojavov

elektrogenerátor -ja *m* [elektro- + generator] stroj, ki poraja električni tok, tj. spreminja mehansko energijo v električno (= dinamo)

elektroinstalácija -e *ž* [elektro- + instalacija] 1. napeljavanje elektrike, 2. električna napeljava (objekt); **elektroinstalatêr** -ja *m* kdor poklicno napeljuje elektriko ali nameščа elektr. naprave, elektrikar

elektroinženír -ja *m* [elektro- + inženir] inženir elektrotehnike

elektrokár -a *m* [elektro- + lat. *carrus* voz] manjše vozilo, navadno za notranji transport s pogonom na električne akumulatorje

elektrokardiográf -a *m* [elektro- + kardiograf] v med. priprava za grafično registriranje rahlih elektr. tokov, ki nastajajo pri utripanju srca (vrsta elektrometra); **elektrokardiografíja** -e *ž* v med. metoda, ki s kardiografom preučuje delovanje srca

elektrokardiográm -a *m* [elektro- + kardiogram] krivulja, ki grafično upodablja delovanje človeškega srca (med.)

elektrokávstika -e *ž* [elektro- + kavstika] v med. 1. kirurgični posegi z elektrokavterjem, 2. elektrokirurgija

elektrokávter -ja *m* [elektro- + kavter] električni žgalnik (med.)

elektrokemíja -e *ž* [elektro- + kemija] nauk o kemijskih učinkih električne energije in medsebojnih odnosih kemijskih in električnih pojavov

elektrokirurgíja -e *ž* [elektro- + kirurgija] kirurgični posegi z visokofrekvenčnimi tokovi

elektrolít -a *m* [elektro- + -lit] 1. v kem. vsaka snov, ki v raztopini dela ione, 2. vrsta elektr. prevodnika (v radiotehniki itd.)

elektrolíza -e *ž* [elektro- + gr. *lysis* razkrajanje] 1. razkrajanje kem. spojin na ione z elektr. tokom, 2. odstranjevanje tumorjev ali dlak s tem tokom (med.); **elektrolizêr** -ja *m* priprava za elektrolizo vode

elektroluminescénca -e *ž* [elektro- + luminescenca] žarenje plinov med razelektrenjem

elektromagnét -a *m* [elektro- + magnet] železo ali mehkejše jeklo, ki deluje kot magnet, če spustimo skozenj električni tok; **elektromagnéten** -tna -o ki se tiče elektromagneta (~o polje); **elektromagnétna indúkcija** gl. indukcija

elektromagnetízem -zma *m* [elektro- + magnetizem] 1. magnetni pojavi, ki jih povzroča električni tok, 2. nauk o elektromagnetnih pojavih (fiz.)

elektrométer -tra *m* [elektro- + -meter] vrsta priprav za merjenje električnega potenciala in potencialnih razlik

elektromobíl -a *m* [elektro- + (avto)mobil] avtomobil na akumulatorski pogon

elektromontáža -e *ž* [elektro- + montaža] napeljava elektrike ali nameščanje elektr. strojev; **elektromontêr** -ja *m* kdor poklicno napeljuje elektriko, nameščа elektr. stroje ipd.

elektromotór -ja *m* [elektro- + motor] stroj na električni pogon, tj. stroj, ki spreminja elektr. energijo v mehansko delo

elektrón -a *m* [iz gr. *elektron* jantar] 1. v fiz. najmanjši delec negativne elektrike (elektroni so sestavni deli atomov in se sučejo okrog pozitivnega jedra), 2. lahka zlitina največ iz magnezija in aluminija, predvsem za letala

elektrónika -e *ž* [angl. *electronics* iz gr.] nauk o raznih pojavih v zvezi z elektroni in praktično uporabo teh pojavov (v televiziji in radiotehniki)

elektrónka -e *ž* [gl. elektron] elektronska priprava, v kateri nastaja prevajanje v vakuumu ali plinu (fiz.)

elektrónski -a -o [gl. elektron] ki se tiče elektronov ali elektronike (~a optika, ~i računalnik); **elektrónski mikroskóp** mikroskop, zasnovan na uporabi električnih žarkov (s 100.000- do 1,000.000-kratno povečavo)

elektrorubín -a *m* [elektro- + rubin] umetni korund

elektroskóp -a *m* [elektro- + -skop] 1. v fiz. priprava za odkrivanje elektr. toka in ugotavljanje, ali je pozitiven ali negativen, 2. v med. priprava za osvetljevanje telesnih votlin

elektrostátičen -čna -o [elektro- + statičen] ki se tiče elektrostatike; **elektrostátika** -e *ž* v fiz. nauk o ravnotežju in mirovanju električnih tokov, naspr. elektrodinamika

elektrotéhnik -a *m* [elektro- + tehnik] študent elektrotehnike; strokovnjak, ki se poklicno ukvarja z elektrotehniko; **elektrotéhnika** -e *ž* nauk o tehnični, praktični uporabi elektr. energije

elektroterapíja -e *ž* [elektro- + terapija] zdravljenje z električno energijo (med.)

elektrotermíja -e *ž* [elektro- + gr. *therme* toplota] ogrevanje z električno energijo
elektrotomíja -e *ž* [elektro- + -tomija] kirurški posegi z električnimi rezili
elemènt -énta *m* [lat. *elementum*] prvotno — pri antičnih filozofih — prasnov, eno od štirih počel, iz katerih sestoji vesolje: ogenj, voda, zemlja, zrak, 1. splošno: počelo, začetek česa; osnova, podlaga; osnovna sestavina sploh; življenjska bitnost (biti v svojem ~u), 2. slepa, nepremagljiva naravna sila, 3. v kem. prvina, tj. delec snovi, ki ga kemijsko ni mogoče razstaviti, 4. v fiz. člen (galvanski ~); **elementáren** -rna -o početen, prvoten; osnoven; prvinski; naraven; **elementárna sila** naravna, nepremagljiva sila (pri starih Grkih sila vode, ognja, zraka itd., gl. stihija); **elementárni pouk** osnovni, najpotrebnejši pouk
elénhus -a *m* [lat. *elenchus* iz gr.] 1. nasprotni dokaz; zavrnitev (kake trditve), 2. sofistični dokaz
elevácija -e *ž* [lat. *elevatio* iz *elevare* dvigniti] 1. dvig, vzdig; dviganje; povišanje, 2. višina zvezde nad obzorjem (astr.), 3. naklonski kot izstrelka glede na horizontalno ravnino (voj.)
elevátor -ja *m* [lat. *elevare* dvigniti] 1. vrsta dvigala (na tekočem traku) za transportiranje peska, premoga, opeke ipd., 2. velikanska žitnica z mehaničnimi napravami za shranjevanje, sortiranje ipd. žita
elevzínski mistêriji pri starih Grkih skrivni verski obredi na čast boginji plodnosti in poljedelstva Demetri in njeni hčeri Perzefoni (te obrede so najprej opravljali v atiškem mestecu Elevzini)
élf -a *m*, *nav. v mn.* **élfi** -ov [stangl. *aelf*, stvnem. *alp* iz* stgerm. *alfr*] v staro-germanski mit. škratje, nadnaravna, muhasta, ljudem naklonjena ali zla bitja, poosebljenje naravnih sil
elidírati -am [lat. *elidere*] izpustiti, izpahniti kak samoglasnik, gl. elizija
eliksír -ja *m* [nlat. *elixir* iz ar. *al-iksir* iz gr.] 1. čudežni »kamen modrih«, s katerim so alkimisti hoteli spreminjati navadne kovine v zlato, ali pijača, s katero so hoteli podaljševati življenje (»življenjski napoj«); *fig.* sredstvo za vse, zdravilo za vse bolezni (= panaceja), 2. danes: sok, izvarek, napoj, izvleček iz zdravilnih zelišč, pripravljen z alkoholom
eliminácija -e *ž* [lat. *eliminare* čez prag postaviti, *e-*, *limen* prag] izločanje; izločitev, odstranitev; izbris, črtanje; izključitev; **eliminírati** -am izločiti, odstraniti; izbrisati; izključiti; iztrebiti
elípsa -e *ž* [gr. *elleipsis* pomanjkanje, iz *elleipein* izpustiti] 1. pakrog, nepravi krog (geometrični lik), 2. izpust, izpuščanje enega ali več stavčnih členov (stavčna figura, npr.: Ti očeta do praga, sin tebe čez prag)
elipsográf -a *m* [elips(a) + -graf] priprava za risanje elips
elipsoíd -a *m* [elips(a) + -oid] v geom. pakrožno telo, ki nastane, če zasučemo elipso okoli njene osi; **elipsoíden** -dna -o v obliki elipsoida, jajčast, ki se tiče elipsoida
elíptičen -čna -o [iz gr. *elleiptikos*] 1. pakrožen, v obliki elipse, 2. okrajšan, nepopoln (slovn.); **elíptični stavek** nepopolni stavek, v katerem je kak stavčni člen izpuščen (slovn.)
elísa -e *ž* [fr. *hélice* iz gr. *helix* zavojica] ladijski vijak ali letalski propeler
elíta -e *ž* [fr. *élite* iz lat. *eligere* izbrati] izbranci, odličniki; izbrana družba; cvet česa; **elíten** -tna -o izbran (~e čete), odličen (~a družba), ki se tiče elite
Elizéjska paláča [fr. *Palais de l'Élysée*] pariška palača, od l. 1873 sedež predsednika fr. republike
elizéjske poljane [gr. *Elysion pedion*] v stgr. mit. pravljični gaj, bivališče junakov in blaženih, npr. v Homerjevi Odiseji; **Elizéjske poljane** [fr. *Champs Élysées*] v Parizu park in avenija z Elizejsko palačo
elízij -a *m* [gr. *Elysion*] elizejske poljane
elizíja -e *ž* [lat. *elisio*] v slovn. izpah samoglasnika (glasu ali črke), npr. rož'ce namesto rožice
eljen! /el'jen/ madž. živel!
elógij -a *m* [lat. *elogium* iz gr. *logos* beseda; govor; nauk] izrek; nagrobnica, nagrobni napis, zlasti pohvalni napis junakom in zaslužnim ljudem sploh; *fig.* slavilni, pohvalni govor; hvalnica; pohvala

elokúcija -e *ž* [lat. *elocutio* iz *e-*, *loqui* govoriti] slog, podajanje, (govorniško) izražanje in razvijanje misli

elokvénca -e *ž* [lat. *eloquentia*] (prirojeni) govorni dar; govorn(išk)a spretnost; *fig.* zgovornost; **elokvénten** -tna -o (prepričljivo) zgovoren

elongácija -e *ž* [nlat. *elongatio* iz lat. *e-*, *longus* dolg] 1. podaljšanje; podaljšava, podaljšek; *fig.* razdalja; oddaljenost, 2. kotna razdalja planeta od sonca (astr.), 3. največja razdalja nihajoče točke ali nihala od ravnotežne lege (fiz.)

elukubrácija -e *ž* [lat. *elucubrare* pri luči izdelati] skrbno, s trudom — pri luči — ustvarjeno učenjaško delo

elúvij -a *m* [nlat. *eluvium*] v geol. izpralina, preperina, preperela sestavina zemeljskega površja na kraju nastanka (v naspr. z aluvijem); **eluviálen** -lna -o preperinski

élzevir -ja *m* [po hol. rodbini Elzevier, nlat. *Elzevirius*, tiskarjih in založnikih v Leydenu okrog 1592—1680] 1. knjiga, izdana v založbi Elzevier, zlasti izdaje latinskih klasikov v majhnem formatu z drobnim tiskom, 2. tip drobnih tiskarskih črk

emájl -a *m* [fr. *émail* iz stvnem. *smalt*, prim. nem. *Schmelz*] lošč, posteklina, največkrat za pološčenje posode in kovinskih predmetov

emajlêr -ja *m* [gl. emajl] kdor emajlira; **emajlírati** -am (po)loščiti, postekliti, prevleči z emajlom

emanácija -e *ž* [lat. *emanatio* izliv, iztekanje, iz *e-*, *manare* teči] 1. v fil. a) ustvaritev sveta z iztekanjem ustvarjalnih sil iz božanskega pravzroka (pri Platonu in neoplatonikih), b) izhajanje nižjih stvari iz višjih, popolnejših (v naspr. z evolucijo), 2. plinast produkt razpadanja, izsevanja radioaktivnih snovi (radon in njegovi izotopi); *fig.* (iz)sevanje, izžarevanje; razširjanje česa; **emanírati** -am izlivati, iztekati se; (iz)sevati, izžarevati

emanatízem -zma *m* [gl. emanacija] (pozno)antično naziranje, da je svet emanacija božanskih sil

emancipácija -e *ž* [lat. *emancipatio* iz *e-*, *mancipium* last; lastninska pravica] pri Rimljanih razglasitev polnoletnosti, osamosvojitev polnoletnih izpod očetove oblasti; danes: osvoboditev izpod kakršne koli odvisnosti ali neenakopravnosti (~ žene, črncev, šole od cerkve ipd.); **emancipacíjski** -a -o ki se tiče emancipacije

emancipíran -a -o [gl. emancipacija] osvobojen; enakopraven; **emancipíranka** -e *ž* sproščenka (pogosto ironično); žensko emancipacijo je posebno poudarjal Saint-Simonov učenec Enfantin; **emancipírati** -am (se) osvoboditi (se) kake odvisnosti, izbojevati (si) svobodo ali enakopravnost; osamosvojiti (se)

emanírati -am [iz lat.] gl. emanacija

emaskulácija -e *ž* [lat. *emasculatio*, *e-*, *masculus* moški] skopljenje moškega (med.)

embaláža -e *ž* [fr. *emballage*] 1. ovojnina, vse, v kar se spravlja blago, zlasti za pošiljanje, 2. omotavanje, zavijanje; skladanje, zlaganje, 3. stroški za omot, zavoj, zavijanje itd. (zavojnina...); **embalážen** -žna -o ovojninski; zavijalen, pošiljalen, ki se tiče embalaže (~i stroški)

embárgo -a *m* [špan. iz *embargar* zapreti kaj] 1. vladna prepoved tujim trg. ladjam, da bi odplule iz njenih pristanišč; pridržanje ali zaplemba ladij in tovora v pristanišču; pridržanje tuje lastnine, 2. prepoved sploh, npr. uvoza ali izvoza

embarras de choix /ãbara′ də šoa′/ fr. težka izbira

embarras de richesse /ãbara′ də rišɛs′/ fr. zadrega iz obilja, tj. zaradi prevelike izbire (misli, dokazov ipd.)

emblém -a *m* [gr. *emblema* iz *emballein* vložiti] 1. okrasje, okrasni vložek, 2. pozneje: simbolično znamenje, navadno s kakim izrekom ali geslom; *fig.* podoba, prispodoba, znamenje česa; znak, značka, ki kaj simbolizira (poklic, članstvo v organizaciji, idejo...)

embolíja -e *ž* [iz gr. *embolos* klin, čep] v med. zamašitev, začepitev žile, ki jo povzroči embolus

émbolus -a *m* [gr. *embolos* čep, klin] v med. začepek, tj. telo, ki kroži v krvi, npr. krvni sesedek, in zamaši žilo

émbrio -ia *m* [gr. *embryon* iz *bryein* kaliti] v biol. 1. zarodek, zaplodek, zametek živalskih ali rastlinskih organizmov v

prvi dobi razvoja, 2. človeški plod v prvih treh mesecih, gl. fetus

embriogenija -e *ž* [gr. *embryon* zametek, + -genija] nastanek in razvoj embria (biol.)

embriologija -e *ž* [gr. *embryon* zametek, + -logija] nauk, ki preučuje nastanek in razvoj embria (biol.); **embriološki** -a -o ki se tiče embriologije

embrionálen -lna -o [gl. embrio] komaj zaplojen, zaroden, v zarodku, zaplodku; *fig.* nerazvit, negoden

embriotomija -e *ž* [gr. *embryon* zametek, + -tomija] razkosanje fetusa v materinem telesu (pri hudih porodnih komplikacijah)

emendácija -e *ž* [lat. *emendatio* popravek, *e-*, *mendum* napaka] izboljšanje ali popravljanje (napak, pomanjkljivega besedila itd.); **emendírati** -am izboljšati, popraviti, (jezikovno ipd.) očistiti

émentalec -lca *m* [po Emmentalu, dolini reke Emmen v Švici] ementalski sir, vrsta luknjičastega sira

emerít -a *m* [lat. *emeritus* iz *emereri* dosloužiti] kdor je odslužil (službena leta), dosluženec, upokojenec, zlasti (vseučiliški) profesor; **emeritírati** -am upokojiti koga; doslužiti

emétikum -a *m*, *mn.* **emétika** -ik *s* [nlat. *emeticum* iz gr. *emein* izbljuvati] bljuvalo, pomoček za bljuvanje (med.)

emetín -a *m* [gr. *emetos* bljuvajoč, + -in] alkaloid v koreniki ipekakuanje

emfátičen -čna -o [gr. *emphatikos* iz *emphainein* pokazati] izražen z emfazo, izrazit, pomenljivo poudarjen, naglašen (~i govor); zanesen, napihnjen, pretiran; **emfáza** -e *ž* pomenljivo naglašanje besed; napihnjeno pretiravanje (v tonu govora ali v izrazih); napihnjen zanos

emfizém -a *m* [gr. *emphysema* nabuhlost] v med. bolezenska nabuhlost, nakiplost, napihnjenost organa (~ pljuč); **emfizemátičen** -čna -o nabuhel, nakipel, napihnjen

emigrácija -e *ž* [fr. *émigration* iz lat. *emigrare* izseliti se] 1. izselitev, izseljevanje — ali beg — v tujino, zlasti iz polit. vzrokov, 2. izseljenci (kot celota); izseljenstvo; **emigracíjski** -a -o izseljenski, ki se tiče emigracije

emigránt -a *m* [fr. *émigrant*, 1776] izseljenec, kdor živi v emigraciji; *fig.* politični begunec (ruski ~)

emigrírati -am [fr. *émigrer*] izseliti se (ali pobegniti) v tujino; iti v emigracijo

-emíja -e *ž* [nlat. *-emia* iz gr. *haima* kri] v sestavljenkah, npr. levkemija, anemija

eminénca -e *ž* [lat. *eminentia* iz *eminere* štrleti; odlikovati se] 1. prevzvišeni, prevzvišenost, častni naslov katol. kardinalov (siva ~), 2. štrlina (anat.); **eminénten** -tna -o 1. (pre)vzvišen; odličen; izvrsten; znamenit; omembe vreden, viden, 2. štrleč (anat.)

emír -ja *ali* **émir** -ja *m* [tur. *emir* iz ar. *amir* poveljnik] na Vzhodu in v severni Afriki naslov arabskih plemenskih poglavarjev, princev in voj. poveljnikov (tudi častni naslov vseh domnevnih Mohamedovih potomcev)

emisár -ja *m* [lat. *emissarius* iz *emittere* odposlati; izdati] odposlanec, zlasti skrivni (pošlje ga stranka, država ipd. s posebnimi, največkrat tajnimi nalogami); *fig.* ogleduh, vohun

emisíja -e *ž* [iz lat. *emissio*] 1. oddajanje, odpošiljanje svetlobne, električne ipd. energije; radijska oddaja, 2. izsevanje, izžarevanje, 3. izdaja(nje) bankovcev in vrednostnih papirjev; **emisíjski** -a -o ki se tiče emisije; **emisíjska bánka** banka, ki opravlja običajne bančne operacije, a ima tudi pravico izdajati bankovce in vrednostne papirje

emitènt -énta *m* [gl. emitirati] izdajatelj, kdor (npr. banka) opravlja emisijo; kdor pošlje emisarja

emitírati -am [lat. *emittere* odposlati; izdati] 1. oddajati, (od)pošiljati, npr. po radiu, 2. (iz)sevati, izžarevati, 3. izda(ja)ti, dati v promet bankovce in druge vrednostne papirje, opravljati emisijo

emócija -e *ž* [fr. *émotion* iz lat. *emovere* iz *e-*, *movere* gibati] čustvo (veselje, jeza...); čustvena razgibanost; vznemirjenost; razburjenje; **emocionálen** -lna -o čustven; čustveno razgiban; vznemirljiv, ginljiv; razburljiv

emóliens -a *m* [lat. *emolliens*] v med. mehčalo, pomoček za mehčanje, npr. topli obkladki

emónski -a -o [iz lat.] ki se tiče stare Emone, v rimskih časih cvetočega mesta v Panoniji, poslednjič omenjenega l. 408 (na kraju sedanje Ljubljane)
emotíven -vna -o [fr. *émotif*] ki se tiče emocije; zbujajoč čustva; čustven
empiém -a *m* [gr. *en* v, *pyon* gnoj] v med. gnoj (ali zbiranje gnoja) v telesni votlini
empír -a *m* [fr. *empire* cesarstvo; oblast, iz lat. *imperium*] 1. cesarstvo, v Franciji predvsem doba Napoleona I. in III., 2. umetnostni slog prvega cesarstva (posnemal je rim. umetnost v dobi cesarjev)
Empire -ra *m* [/em'paiə/ angl. iz lat. *imperium*] cesarstvo, nekdanja označba za britanski imperij
empiréj -a *m* [iz gr. *empyrios* v ognju, goreč, iz *pyr* ogenj] v stgr. mit. ognjeno nebo, najvišji del neba, izpolnjen s čistim ognjem in svetlobo
empirém -a *m* [gl. empiričen] empirično dejstvo (fil.)
empíričen -čna -o [lat. *empiricus* iz gr. *empeiria* izkustvo] izkustven, sloneč na izkušnji, izvirajoč iz praktične izkušnje, prim. aprioren; **empirija** -e *ž* izkušnja, tj. spoznanje, sloneče na neposrednem čutnem zaznavanju
empírik -a *m* [gl. empiričen] 1. kdor razvija (ali ima) spoznanja iz izkušenj, ne iz knjig ali teoretičnih razglabljanj; kdor se ravna po izkušnji, 2. zastopnik empirizma
empírio- [gr. *empeiria* izkustvo] v sestavljenkah, npr. empiriokriticizem
empiriokriticízem -zma *m* [empirio- + kriticizem] kritika izkušnje, subjektivno idealistična fil. smer — njena predstavnika sta bila E. Mach in R. Avenarius — ki taji objektivni obstoj realnosti in pojmuje stvari kot »kompleks občutkov«, ki obstoje zgolj v naši zavesti (kritiko te smeri je podal V. I. Lenin v »Materializmu in empiriokriticizmu«); **empiriokrítik** -a *m* privrženec empiriokriticizma
empiriomoníst -a *m* [empirio- + monist] pristaš empiriomonizma; **empiriomonízem** -zma *m* filozofska smer — zvrst empiriokriticizma — ki izvaja fizični, material terialni svet iz psihičnega (ruski filozof A. Bogdanov)
empiriosimbolíst -a *m* [empirio- + simbolist] privrženec empiriosimbolizma; **empiriosimbolízem** -zma *m* filozofska smer — zvrst empiriokriticizma — ki trdi, da človeški občutki, pojmi, predstave itd. niso odsev objektivne realnosti v človeški zavesti, marveč le simboli naših občutkov (filozof Helmholtz)
empiríst -a *m* [fr. *empiriste* iz gr.] privrženec empirizma; **empirízem** -zma *m* »filozofija izkušnje«, filozofska smer (značilen predstavnik je Locke), ki šteje izkušnjo za edini vir človeškega spoznanja in ne ceni logične analize in teoretičnih posplošenj; od empirizma vodi pot k idealizmu (Berkeley) ali k materializmu (Bacon)
empírski -a -o [gl. empir] iz časov ali v slogu empira; *fig.* cesarski; napoleonski
empórij -a *m* [gr. *emporion* trg, tržišče] tržišče, trgovsko mesto ali pristanišče; trgovsko središče sploh; svetovni trg
ému -ja *m* [angl. *emu*, po moluški besedi] vrsta avstralskega noja (zool.)
emulgátor -ja *m* [lat. *emulgere* izmolsti] 1. snov, ki pospešuje emulgiranje, 2. aparat za pripravo emulzije
emulgírati -am [lat. *emulgere* izmolsti] v kem. napraviti emulzijo; **emulzíja** -e *ž* tekočina iz dveh (ali več) snovi, od katerih je ena razpršena v drugi, v kateri se ne topi, npr. olje ali maščoba v vodi (naravna emulzija je mleko)
emulzín -a *m* [emulzi(ja) + -in] vrsta fermenta
en /ã/ fr. predlog: v, iz, o...; v raznih zvezah, npr. en arrière
-en -a *m* [iz lat. *-enus*] pripona v zloženkah, npr. acetilen
en arrière /ãnarjer'/ fr. nazaj! zadaj
en avant /ãnavã'/ fr. naprej! spredaj
en bloc /ã blɔk'/ fr. v celoti, vse skupaj, poprek, počez
encefalítis -a *m* [iz gr. *enkephalos* kar je v glavi, gr. *kephale*, tj. možgani, + *-itis*] 1. vnetje možganov, 2. vrsta drugih možganskih bolezni (med.)
encefalográf -a *m* [iz gr. *enkephalos* kar je v glavi, + -graf] aparat za merjenje električnih tokov v možganih (med.)

en chef /ã šɛf/ fr. glaven, na čelu, kot poveljnik ali predstojnik

enciján -a *m* [nem. *Enzian* iz lat. *gentiana*, po* ilirskem kralju Gentiusu, ki je odkril njene lastnosti] v bot. sviščˇ, svedrc (korenika rumenega svišča je zdravilna)

encíkličen -čna -o [nlat. *encyclicus* iz gr. *enkyklios* krožen; splošen, iz *kyklos* krog] ki se tiče enciklike; **encíklika** -e *ž* okrožnica, poslanica o kakih pomembnih vprašanjih, zlasti papeževa škofom ali vernikom (~ Populorum progressio, 1967)

enciklopéd -a *m* [iz gr.] gl. enciklopedist

enciklopédičen -čna -o [iz gr. *enkyklios paideia* splošno znanje, izobrazba] 1. ki se tiče enciklopedije ali se opira nanjo; izdelan v tej obliki, 2. splošen, vse zajemajoč, vse (človeško znanje) obsegajoč, 3. *fig.* vsestransko izobražen, (vele)učen; **enciklopedíja** -e *ž* poučni slovar, znanstveno delo, ki podaja sistematičen, po abecedi ali strokah urejen pregled človeškega znanja z vseh ali nekaterih področij (splošna ~, strokovna ~)

enciklopedíst -a *m* [gl. enciklopedičen] kdor sestavlja enciklopedije; *fig.* vsestransko izobražen, veleučen človek; *fig.* vseznal(ec); **enciklopedísti** -ov *m mn.* [fr. *encyclopédistes*, 1757, iz gr.] skupina naprednih fr. mislecev, zbranih okrog »Enciklopedije«, ki sta jo v Franciji izdajala Diderot in D'Alembert

encím -a *m*, *nav. v mn.* **encími** -ov [ngr. *enzymos* kvašen, iz gr. *en* v, *zyme* kvas] v biol. kvasine, neorganizirani fermenti, tj. snovi, sorodne beljakovinam, ki razkrajajo zapletene organske spojine in olajšujejo prebavljanje hrane, npr. pepsin

en comparaison /ã kõparɛzõ'/ fr. v primeri, v primerjavi

endecasillabo -a *m* [/endekasi'labo/ ital. iz gr. *hendeka* enajst, *syllabe* zlog] v metr. (italijanski) enajsterec, nadštevilni jambski verz iz enajstih zlogov; zlasti v sonetu, npr. »Čez tebe več ne bo, sovražna sreča, iz mojih ust prišla beseda žala« (Prešeren)

endémičen -čna -o [gr. *endemos* domač, *en* v, *demos* ljudstvo] krajeven, domač v kakem kraju, omejen na kak kraj ali ljudstvo (zlasti bolezen); naspr. epidemičen; **endemíja** -e *ž* krajevna bolezen, v kakem kraju udomačena bolezen (malarija v močvirnih, golšavost v hribovitih krajih ipd.)

endemízem -zma *m* [endem(ičen)+ -izem] nastopanje živali ali rastlin v določenem, omejenem okolju

en désaccord /ã dezakɔr'/ fr. ne soglašajoč, v nesoglasju z...

en détail /ã detaj'/ fr. na drobno, v malem (naspr. en gros); natanko, izčrpno

endívija -e *ž* [ital., nlat. *endivia* iz lat. *intubus*] rezva, vrsta solate

éndo- [gr. *endon* notri, znotraj] predpona v zloženkah: notri, znotraj, notranji, npr. endogen

endoblást -a *m* [endo- + gr. *blastos* kal, zarodek] nastajajoči endoderm (embriol.)

endodêrm -a *m* [endo- + -derm] notranji zarodni list oplojenega jajčeca (embriol.)

endofít -a *m*, *nav. v mn.* **endofíti** -ov [endo- + -fit] rastlinski zajedavci, ki živijo znotraj svojega gostitelja (bot.)

endogámen -mna -o [endo- + -gamen] ki se tiče endogamije; **endogamíja** -e *ž* sklepanje zakonske zveze med pripadniki istega rodu ali plemena; zakonska zveza med sorodniki, naspr. eksogamija

endogén -a -o [endo- + -gen] notranji (po izvoru), nastal iz notranjih vzrokov; v bot. razvijajoč se iz notranjih plasti, naspr. eksogen; **endogéni procési** geol. procesi, ki nastajajo zaradi notranje toplote Zemlje in povzročajo vulkanske izbruhe

endokárd(ij) -a *m* [endo- + gr. *kardia* srce] posrčnica, notranja srčna mrena (anat.)

endokardítis -a *m* [endokard + -itis] vnetje posrčnice (med.)

endokárp -a *m* [endo- + gr. *karpos* plod] v bot. spodnja plast perikarpa, npr. koščica pri breskvi

endokrín -a -o [endo- + gr. *krinein* izločati] ki se tiče notranjega izločanja (fiziol.); **endokríne žleze** v fiziol. krvne žleze, žleze z notranjim izločanjem; izločke oddajajo naravnost v kri ali mezgo

endokrinologíja -e *ž* [endokrin(o) + -logija] nauk o žlezah z notranjim izločanjem (fiziol.)

endolímfa -e *ž* [endo- + limfa] limfa v kožnatem labirintu (anat.)
endometrítis -a *m* [endo- + metritis] vnetje sluznice v maternici (med.)
endoparazít -a *m* [endo- + parazit] v zool. zajedavec, ki živi v tujem telesu, npr. trakulja
endoskóp -a *m* [endo- + -skop] v med. vrsta priprav za ogledovanje in preiskovanje telesnih votlin (posebna cevka z žarnico in zrcalcem); **endoskopíja** -e *ž* v med. preiskovanje telesnih votlin in notranjih organov z endoskopom
endosmóza -e *ž* [end(o)- + osmoza] 1. v fiz. in kem. hitrejše prodiranje redkejše tekočine v drugo pri osmozi, 2. osmoza od zunaj navznoter (med.), prim. osmoza in eksosmoza
endotêrmen -mna -o *ali* **endotêrmičen** -čna -o [endo- + gr. *therme* toplota] ki veže ali sprejema toploto (fiz.); **endotêrmne reákcije** v fiz. reakcije, pri katerih se veže toplota; **endotêrmne snovi** v kem. snovi, ki pri nastajanju porabljajo toploto
en effet /ãnefɛ′/ fr. v resnici, res, zares
energétičen -čna -o [iz gr. *energetikos* iz *energeia* dejavnost, iz *ergon* delo] ki se tiče energetike (~i imperativ); **energétik** -a *m* strokovnjak v energetiki; **energétika** -e *ž* 1. nauk o energiji, njenih oblikah, spremembah in zakonih (fiz.), 2. tehnično uporabljanje raznih oblik energije (toplotne, električne, vodne, atomske...) in nauk o tem
energetízem -zma *m* [fr. *énergétisme*] naravosl. in filozofsko naziranje, ki pravi, da je energija osnova vsega dogajanja in da so vsi materialni in duhovni pojavi le pojavne oblike energije; glavni predstavnik te smeri je bil nem. znanstvenik Wilhelm Ostwald (1853—1909)
energétski -a -o [iz gr.] ki se tiče energetike (= energetičen); pogonski
energico /ener′džiko/ ital. odločno (glas.)
enêrgičen -čna -o [iz gr. *energes* iz *energeia* dejavnost, iz *ergon* delo] poln energije; *fig.* dejaven; močan, (moralno) krepak; odločen, krepke volje; **energíja** -e *ž* 1. v fiz. veličina, s katero merimo količino gibanja teles (pri vseh oblikah gibanja ostane količina energije ista; zakon o ohranitvi energije, ki izraža enotnost materialnega sveta, je osnovni zakon narave); *fig.* (življenjska) dejavnost; (dejavna, delujoča) sila; moč; krepkost; krepkovoljnost, odločnost; zmožnost, zmogljivost, 2. v fil. (po Aristotelu) dejstvo, dejavnost (v naspr. z možnostjo)
enervácija -e *ž* [gl. enervirati] v med. 1. (živčna itd.) oslabitev, izčrpanost, 2. operativna odstranitev živcev
enervírati -am [lat. *enervare* iz *e-*, *nervus* živec] 1. živčno (ali telesno, duševno, moralno) oslabiti, izčrpati, opešati; živčno razdražiti, 2. operativno odstraniti živce
en face /ã fas/ fr. od spredaj, naravnost v obraz, zlasti pri fotografiranju; naspr. en profil
enfant [/ãfã′/ fr. iz lat. *infans*] dete, otrok
enfants perdus /ãfã′ pɛrdü′/ fr. »izgubljeni otroci«, tj. vojaki, ki jih postavijo na nevarna mesta ali jih prve pošljejo v ogenj
enfant terrible /ãfã′ tɛri′blə/ fr. »grozovit otrok«, otrok, ki ponavlja vse, kar sliši, ali pove vse, kar vidi, in s tem spravlja starše v zadrego (izraz iz nekega romana V. Hugoja); *fig.* kdor z neprevidnimi izjavami itd. nehote koga spravlja v zadrego
engagement -a *m* /ãgažmã′/ fr. najetje, nastavitev, gl. angažma
en général /ã ženeral′/ fr. na splošno, vobče
engineering -a *m* [/endžini′riŋ/ angl. iz *engine* stroj] sistem gradnje (načrtovanje ali postavitev), pri katerem prevzemnik tovarno projektira, zgradi, opremi s stroji, izuri vodilno osebje ter slednjič z njim izpelje proizvodnjo
english spoken /iŋ′liš spou′kən/ angl. (tu) govorimo angleško, napis na hotelih ipd.
engrám -a *m* [gr. *en* v, *gramma* črka; vpis] vtisk, trajna sled duševnih vtisov v možganih (osnova spomina in asociacij)
en gros /ã gro′/ fr. na debelo, na veliko
engrosíst -a *m* [fr. *en gros* na debelo] veletrgovec (= grosist)
ENIAC [angl. *Electronic numerical integrator and computer*] veliki amer. elektronski računalnik
enígma -e *ž* [gr. *ainigma*] uganka; kaj nerazumljivega ali skrivnostnega; enigmá-

tičen -čna -o nerazumljiv, skrivnosten; **enigmátik** -a *m* ugankar

enjambement -a *m* [/ãžãbmã′ -ja/ fr. iz *enjamber* prestopiti, iz *jambe* noga] v metr. miselni prestop, če se stavčna misel ne začenja in končuje v verzu, marveč prestopa iz verza v verz, npr. »Življenja jek povsod odmeva glasni /po gorah in dolinah. Vse stvari/ začutile trenutek so veliki.« (Aškerc)

enkalón -a *m* [tovarniško ime] vrsta umetnega poliamidnega vlakna in tkanina iz tega vlakna

enkávstika -e *ž* [iz gr. *enkaustikos* iz *kaiein* žgati] antični način slikanja z barvami, raztaljenimi v vosku

enkláva -e *ž* [fr. *enclave* iz nlat. *inclavare* vključiti, iz lat. *clavis* ključ] 1. osredek, v ozemlje kake države vključeno ozemlje tuje države, npr. Vatikan v ital. državi, 2. država brez izhoda na morje, 3. tujek v kamnini

enklítičen -čna -o [gr. *enklitikos* iz *enklinein* nasloniti] naslonilen; ki se tiče enklitike ali enklize; **enklítika** -e *ž* v slovn. naslonka, nepoudarjena beseda, ki se naslanja na sosedno poudarjeno, npr. ne dam se

enklíza -e *ž* [gr. *enklisis*] naslonitev ene besede na drugo (slovn.)

enkómij -a *m* [gr. *enkomion* iz *en* v, *komos* slavnost] pohvalni govor (ali pesem); *fig.* hvalnica

enkratít -a *m* [gr. *enkrateia* vzdržnost] privrženec gnosticizmu sorodne starokršč. ločine, ki ni uživala mesa, vina in je povzdigovala samski stan

en masse /ã mas′/ fr. v večjih množinah, na veliko; v celoti

en miniature /ã miniatür′/ fr. v manjšem (merilu), zmanjšano

enológ -a *m* [gr. *oinos* vino, + -log] poznavalec vina; vinar, (umni) kletar; **enologíja** -e *ž* poznavanje vina; vinarstvo, kletarstvo

enórmen -mna -o [lat. *enormis* iz *e-*, *norma* pravilo] nenavaden (posebno glede velikosti); velikanski, neizmeren; silen

en passant /ã pasã′/ fr. mimogrede

en personne /ã pɛrsɔn′/ fr. osebno (na posetnicah)

en profil /ã prɔfil′/ fr. od strani, (gledano) s strani

en question /ã kɛstjõ′/ fr. v (sporni) zadevi, v vprašanju, kar se tiče

enquête [fr.] gl. anketa

ens *neskl. m* [nlat. delež. iz lat. *esse* biti] realno bivajoče, bitje, stvar (v sholastični filozofiji)

ensemble [fr.] gl. ansambel

ens rationis /ens racio′nis/ nlat. miselno bitje, tj. bitje, ki obstoji zgolj v mislih, »gola ideja« brez realne osnove, npr. duša, bog itd., prim. noumen

en suite /ã süit′/ fr. po vrsti, zdržema, zaporedoma

entáza -e *ž* [gr. *entasis* napetost] v arhit. trebušatost stebra (visoki stebri z isto širino so zaradi optične prevare na videz ožji, zato so antični arhitekti z entazo odstranili to estetsko pomanjkljivost)

entelehíja -e *ž* [gr. *entelecheia* iz *en* v, *telos* popolnost, *echein* imeti] 1. »dej« (lat. *actus*), tj. notranji oblikujoč princip, ki ostvarja, uresničuje »možnost« (lat. *potentia*) ali vodi stvari k popolnosti, k smotru gibanja; nauk o deju in možnosti je ena izmed osnov Aristotelove in sholastične filozofije; *fig.* smoter gibanja ali razvoja, 2. življenjska sila (v vitalistični filozofiji)

entente [/ãtãt′/ fr. iz *entendre* razumeti] sporazum, gl. antanta

entente cordiale /ãtãt′ kɔrdial′/ fr. iskrena, prisrčna zveza; izraz so prvič uporabili v Franciji za Ludvika Filipa (1830 do 1848) za sporazum z Anglijo; ime za zvezo med Francijo in Anglijo, sklenjeno l. 1904 in naperjeno proti Nemčiji

enterálen -lna -o [iz gr.] gl. enteričen

entêričen -čna -o [gr. *enteron* drob, črevo] črevesen

enterítis -a *m* [gr. *enteron* drob, + -itis] vnetje črevesa, črevesni katar (med.)

enterológ -a *m* [gr. *enteron* drob, + -log] zdravnik, specialist za črevesne ipd. bolezni

entitéta -e *ž* [nlat. *entitas* iz *ens* bitje, iz lat. *esse* biti] v sholast. filozofiji: bivanje, eksistenca česa; (realno) bitje, stvar

énto- [gr. *entos* znotraj] v sestavljenkah, npr. entoderm

entodêrm -a *m* [iz gr.] gl. endoderm

entofít -a *m* [iz gr.] gl. endofit

entomológ -a *m* [gr. *entomon* žuželka, + -log] žužkoslovec, kdor se ukvarja z entomologijo; **entomológija** -e *ž* žužkoslovje, nauk, ki preučuje žuželke (zool.)
entoparazít -a *m* [iz gr.] gl. endoparazit
en tout /ã tu′/ fr. v vsem, vse skupaj
en tout cas /ã tu ka′/ fr. v vsakem primeru, vsekakor
entr'acte /ãtrakt′/ fr. 1. odmor, premor med dvema dejanjema (v gledališki igri ipd.); *fig.* odmor, 2. glasba v tem odmoru
en train /ã trẽ′/ fr. v poletu, v zagonu
entrée -ja *m* [/ãtre′/ fr. iz lat. *intrare* stopiti] 1. vhod, vstop, 2. vstopnina, 3. predenja soba, 4. prva, začetna jed (pred mesno, zlasti pri svečanih obedih), 5. uvod, uvodna glasba (pri koncertih, operah...), 6. prvi nastop igralca ipd.
entrefilet -a *m* [/ãtrəfilɛ′ -ja/ fr. iz *filet* nitka] vrinjen, krajši časniški članek, navadno nepolitičen
entre nous /ãtrə nu′/ fr. »med nama«, tj. zaupno (rečeno), brez prič
entresol -a *m* [/ãtrəsɔl′/ fr. iz *sol* tla] visoko pritličje, polnadstropje
entrevue -ja *m* /ãtrəvü′/ fr. sestanek, snidenje, npr. med državniki
entropíja -e *ž* [gr. *en* v, *trope* obrat; spreminjanje] v termodinamičnem sistemu: veličina energije, ki se ne more spremeniti v mehansko delo, eden izmed osnovnih pojmov klasične fizike
entuziást -a *m* [gr. *enthousiastes* iz *entheos* od boga navdihnjen, iz *en* v, *theos* bog, prvotni pomen izvira iz poganskih kultov] kdor se za kaj strastno navdušuje ali se hitro za kaj vname, gorečnež; navdušenec, (verski, politični) zanesenjak; sanjač; **entuziástičen** -čna -o strastno navdušen, zanesenjaški; **entuziázem** -zma *m* zanos, strastna navdušenost (za idejo, ideal...); sanjarstvo
enumerácija -e *ž* [lat. *enumeratio* iz *numerus* število] naštevanje; **enumerírati** -am naštevati
enunciácija -e *ž* [lat. *enuntiatio*] izjava, izražanje mnenja; izrek; oklic, razglas(itev); **enuncírati** -am izreči, izjaviti, izraziti kaj; razglasiti
enuréza -e *ž* [nlat. *enuresis* iz gr. *en* v, *ouron* seč] v med. mokrenje, neprostovoljno izpuščanje seča, zlasti ponoči pri otrocih
en verité /ã verite′/ fr. v resnici, (za)res
envers *neskl. m* [/ãvɛr′/ fr. iz lat. *invertere* obrniti] narobna stran, npr. tkanine
en vogue /ã vəg′/ fr. priljubljen, v modi, na glasu
enzím -a *m* [iz gr.] gl. encim
e. o. lat. kratica: ex officio
eocén -a *m* [gr. *eos* zarja, *kainos* nov] v geol. zgodovini Zemlje: druga plast in pododdelek terciara (v eocenu začno prevladovati sesalci, zato ga štejejo za »zarjo novega življenja«)
eod. lat. kratica: eodem
eodem [/eo′dem/ orod. iz lat. *idem* isti] istega (dne, meseca, leta)
eo ipso /e′o ip′so/ lat. prav s tem, že s tem, že zato, ker... samo po sebi
Éol -a *m* [gr. *Aiolos*] v stgr. mit. bog vetrov in viharjev, kralj Eolskih (sedaj Liparskih) otokov; **Éolova hárfa** nekakšna škatla z napetimi strunami, ki done v akordih ob pihanju vetra
eolít -a *m* [gr. *eos* zarja, + -lit] 1. najstarejša kamena doba, ko so ljudje izdelovali preprosto kamnito orodje, 2. kamniti izdelki iz te dobe (orodje, posodje...)
éolski -a -o [gl. Eol] ki se tiče vetra ali (učinka) vetrov; **éolska erozíja** erozija z vetrom (= deflacija)
Éolus -la *m* [iz gr.] gl. Eol
éon -a *m* [lat. *aeon* iz gr. *aion* življenjska doba] 1. doba; (večno, nespremenljivo) trajanje; večnost, neskončnost, 2. pri gnostikih: božanska sila, ki izteka iz pravzroka (fil.)
eozín -a *m* [gr. *eos* zarja, + -in] rdeče barvilo iz katrana za barvanje tkanin; tudi v bakteriologiji
eozóik -a *m* [gr. *eos* zarja, + -zoik iz gr. *zoon* živo bitje] plast in doba v geol. zgodovini Zemlje (druga doba prekambrija), ko so najbrž nastale prve oblike življenja
ép -a *m ali* **épos** -a *m* [gr. *epos* beseda; pripoved] velika pripovedna pesnitev o junaških dejanjih in dogodkih iz zgodovine kakega naroda, npr. Homerjevi Iliada in Odiseja; prim. epopeja
ep- gr. predpona, gl. epi-
e. p. fr. kratica: 1. en passant, 2. en personne

epákta -e *ž* [gr. *epaktos* dodan] v astr. lunino število (število dni, ki so na Novo leto potekli od zadnjega mlaja)
epanáfora -e *ž* [iz gr.] gl. anafora
epanalépsa -e *ž* [gr. *epanalepsis* ponavljanje] 1. ponavljanje besede ali besedne skupine na začetku in koncu verza, 2. anadiploza
epánoda -e *ž* [gr. *epanodos* povratek] ponavljanje kakih besed v obrnjenem logičnem redu, npr. kdor ne zmore, kar si želi, naj si želi, kar zmore (Leonardo da Vinci)
epárh -a *m* [gr. *eparchos* namestnik] 1. državni namestnik (v bizantinskih provincah), 2. pravoslavni škof ali nadškof; **eparhát** -a *m* položaj, čast in delovno področje eparha
eparhíja -e *ž* [gr. *eparchia* namestništvo; provinca] pravoslavna škofija
epentétičen -čna -o [gr. *epenthesis* vrinek] v slovn. vrinjen; **epentéza** -e *ž* vrinek, vrinjen glas, npr. glas j v besedi lomljen
épi- [gr. *epi* na, nad, pri, po, od..., pred samogl. *ep-*] predpona, v zloženkah: na-, nad-, po-, vrh-, npr. epiderm, eparh
epicéntər -tra *m* [epi- + lat. *centrum* središče] v geol. potresno središče na zemeljski površini (navpično nad žariščem, hipocentrom potresa); *fig.* žarišče česa
epicikloída -e *ž* [epi- + cikloida] vrsta krivulje; opisuje jo točka kroga, ki se kotali po zunanji strani drugega kroga (mat.)
épičen -čna -o [lat. *epicus* iz gr.] pripovedniški; *fig.* obširen; *pejor.* dolgovezen
epidémičen -čna -o [fr. *épidémique* iz gr. *epidemios* iz *epi-*, *demos* ljudstvo] ki se širi kot epidemija; močno razširjen (~a bolezen); *fig.* kužen, nalezljiv; **epidemíja** -e *ž* v med. začasno močno razširjena nalezljiva bolezen, npr. gripa ali tifus, prim. endemija; izbruh take bolezni
epidemiológija -e *ž* [epidemi(ja) + -logija] nauk o epidemijah
epidêrm(is) -(is)a *m* [gr. epi- + -derm] (po)vrhnjica, pokožnica, tj. najvišja, vrhnja plast kože (fiziol.)
epidermoíd -a *m* [epiderm + -oid] vrsta prirojene ciste (med.)
epidiaskóp -a *m* [epi- + diaskop] opt. priprava za projiciranje diapozitivov in neprozornih predmetov
epifanija -e *ž* [gr. *epiphaneia* iz *epiphainein* pojaviti, prikazati se] 1. prvotno: pojavitev, prihod boga (in praznovanje tega prihoda), 2. v raznih krščč. cerkvah: Razglašenje, praznik Treh kraljev
epifenomén -a *m* [epi- + fenomen] spremljajoči pojav, tj. pojav, ki le spremlja kak drug pomembnejši pojav ali proces (fil., med.)
epifít -a *m, nav. v mn.* **epifíti** -ov [epi- + -fit] v bot. rastlina, ki raste na kaki drugi rastlini, a ni prava zajedavka, npr. mah
epifíza -e *ž* [nlat. *epiphysis* iz gr. *epiphyein* prirasti] 1. češerika, žleza z notranjim izločanjem v srednjih možganih, 2. okrajek, krajnji del pri dolgih kosteh (anat.)
epífora -e *ž* [gr. *epiphora*] v metr. ponavljanje ene ali več istih besed na koncu stavkov ali verzov, npr. »Peruti ptičica ima, plavuti ribica ima...« (naspr. anafora)
epigástrij -a *m* [epi- + gr. *gaster* trebuh] žlička, zgornji trebuh (anat.)
epigenéza -e *ž* [epi- + geneza] »poznejši nastanek«, v biol. naziranje, da se organi raznih organizmov izoblikujejo šele v razvojnem procesu (v naspr. s preformacijsko teorijo, ki trdi, da so vsi organi bodočega organizma dani že v zaplodku)
epigón -a *m* [gr. *epigonos* potomec] 1. potomec; naslednik, 2. sinovi diadohov, naslednikov Aleksandra Velikega; *fig.* potomec, naslednik sploh; *pejor.* učenec, slab posnemalec (o neustvarjalnih naslednikih kake umetniške itd. smeri, ki samo posnemajo velike predhodnike; slednji pomen je prišel v rabo po naslovu nekega nem. romana); **epigónski** -a -o posnemalen; **epigónstvo** -a *s* posnemanje (v umetnosti ipd.)
epigráf -a *m* [gr. *epigraphe* iz *epi-*, *graphein* pisati] 1. napis, nadpis (na poslopjih, nagrobnikih in spomenikih ipd.), 2. kratko besedilo, zlasti navedek na začetku knjige ali poglavja, gl. moto; **epigráfski** -a -o ki se tiče epigrafa; **napisen** (~a stran kovanca)
epigrafíja -e *ž* [iz gr.] gl. epigrafika

epigráfik -a *m* [gl. epigraf] kdor se ukvarja s starimi napisi; **epigráfika** -e *ž* veda o starih, antičnih napisih (arheol.)

epigrám -a *m* [gr. *epigramma* napis] 1. pri Grkih pesniški napis na nagrobniku, poslopju itd., navadno dvostih, pozneje, 2. zabavljica, pesniška puščica (kratka, duhovita in zbadljiva pesmica); **epigramátičen** -čna -o jedrnat in zbadljivo duhovit; **epigramátik** -a *m* pisec epigramov

épik -a *m* [lat. *epicus* epski, iz gr. *epos* beseda; pripoved] pripovednik; epski, pripovedni pesnik; **épika** -e *ž* 1. pripovedništvo (romani, novele...), 2. epsko, pripovedno pesništvo (balada, romanca...)

epikureízem -zma *m* [po stgr. materialističnem filozofu Epikuru, 341*—270 pr. n. š.] filoz. nauk Epikura in njegovih pristašev. Po tem nauku se svetovi (in živa bitja) rode in umirajo zaradi gibanja atomov. Spoznavanje narave ima namen, da osvobodi človeka praznoverja in strahu pred smrtjo, kajti brez tega ni mogoča človeška sreča, ki je v duševnem miru; *fig.* lahkoživo uživanje življenja; želja po čutnem uživanju (po krivem tolmačenju Epikurovih naukov)

epikuréjec -jca *m* [gl. epikureizem] privrženec Epikurovih naukov; kdor vidi najvišji namen življenja v čutnem uživanju; *fig.* uživač, lahkoživec, nasladnež; **epikuréjski** -a -o *fig.* lahkoživ, uživalski; **epikuréjstvo** -a *s* gl. epikureizem

epilácija -e *ž* [lat. *e(x)-*, *pilus* las] puljenje, odpravljanje dlak ali las; izpadanje las

epilepsíja -e *ž* [gr. *epilepsia* napad] božje, božjast, padavica, tj. kronična živčna bolezen z nenadnimi napadi krčev in izgubo zavesti (med.); **epiléptičen** -čna -o božjasten, padavičen; **epiléptik** -a *m* božjastnik, pádavec, kogar napada božjast

epilóg -a *m* [gr. *epilogos* sklep, *epi-*, prim. logos] 1. sklepna beseda (končno poglavje v leposl. delih, ki navadno na kratko poroča o kasnejših dogodkih; naspr. prolog); *fig.* konec, zaključek, 2. govor v verzih, s katerim igralec zaključi igro

epinglé -ja *m* [fr. *épinglé*] 1. ripsasta tkanina, 2. dekorativna tkanina, podobna frotirju

epiníkij -a *m* [gr. *epinikion* iz *nike* zmaga] 1. proslava zmage, 2. stgr. slavilna pesem na čast zmagovalcu pri narodnih in olimpijskih igrah

epiórnis -a *m* [gr. *epi-*, *ornis* ptica] izumrl ptič, soroden afriškemu noju, največji ptič sploh (do 5 m visok)

episkóp -a *m* [epi- + -skop] optična priprava za projiciranje neprozornih risb ali predmetov

epískop -a *m* [gr. *episkopos* nadzornik, *epi-*, *skopein* gledati] pravoslavni škof; **episkopálen** -lna -o škofovski

episkopát -a *m* [nlat. *episcopatus* iz gr.] 1. položaj, čast in delovno področje škofa, 2. škofija, 3. zbor škofov

episkopíja -e *ž* [gl. epískop] pravoslavna škofija

epistemologíja -e *ž* [gr. *episteme* znanost, znanje, + -logija] v fil. znanost o človeškem spoznanju, obsega predvsem spoznavno teorijo in logiko (pri Francozih nauk o filoz. problemih znanosti, filozofija znanosti)

epístola -e *ž* [gr. *epistole* iz *epistellein* poslati] 1. pismo, list, poslanica, zlasti apostolska pisma iz novega testamenta ali odlomki iz teh pisem, 2. leposlovno delo v obliki pisma

Epistolae obscurorum virorum /epis'tole obskuro'rum viro'rum/ lat. »Pisma mračnjakov«, tj. sovražnikov napredka; sramotilen spis iz reformacije, napisan v obliki izmišljenih meniških pisem in naperjen proti papežu, menihom in sholastiki

epistola non erubescit /epis'tola non erubes'cit/ lat. pismo ne zardi (= papir vse prenese)

epistolár -ja *m* [iz lat. *epistolaris* iz *epistola* pismo] zbirka apostolskih pisem; **epistoláren** -rna -o ki se tiče epistolarja; v obliki pisma

epistolográf -a *m* [gr. *epistole* pismo, + -graf] pisec pisem in poslanic; **epistolografíja** -e *ž* nauk o pisanju pisem in poslanic

epitáf -a *m* [gr. *epitaphion* iz *epi-*, *taphos* grob] 1. nagrobnik, navadno z napisom, 2. nagrobni napis

epitalám -a *m* [gr. *epithalamion* iz *epi-*, *thalamos* spalnica] svatovska pesem pri starih Grkih in Rimljanih, peli so jo pred spalnico novoporočencev

epitáza -e *ž* [gr. *epitasis*] del antične drame pred katastrofo (v njej se razvije dejanje do vrhunca)

epitél(ij) -(ij)a *m* [nlat. *epithelium* iz gr. *epi-*, *thele* prsna bradavica ali kožica] vrhnjica, vrhnja plast kože, zlasti sluznice (biol.)

epitelióm -a *m* [epiteli(j) + -om] maligna bula iz epitelnih celic (med.)

epitét -a *ali* **epíteton** -a *m* [lat. in gr. *epitheton* iz gr. *epi-*, *tithenai* postaviti] pridevek, vzdevek, ki kaj pobliže označuje, npr. Aleksander Veliki

epitheton defigurans /epi'teton defigu'rans/ lat. grdilni pridevek

epitheton ornans /epi'teton or'nans/ lat. ukrasni pridevek, npr. zlata zarja

epitheton perpetuum /epi'teton perpe'tuum/ lat. stalni pridevek, zlasti v epskih pesnitvah, npr. brzonogi Ahil

epitóm -a *m* [gr. *epitome*] izvleček, povzetek iz večjega (knjižnega) dela; (kratek) vsebinski pregled

epizóda -e *ž* [iz gr. *epeisodion* vstavka, vrinek] 1. v stgr. tragediji vmesni del (dialog) med zbornim petjem, 2. danes vrinjen, z glavnim dogajanjem manj povezan del kake celote (v epu, drami, romanu itd.); *fig.* stransko, manj pomembno dejanje ali dogodek; **epizóden** -dna -o *ali* **epizódičen** -čna -o ki se tiče epizode; vmesen, vpleten, manj povezan s celoto; naključen; neredno nastopajoč; (po)stranski

epóda -e *ž* [gr. *epodos*] 1. krajši verz, ki sledi daljšemu; antična pesem iz takih verzov, 2. sklepni spev zbora v stgr. drami

epóha -e *ž* [gr. *epoche* iz *epechein* ustaviti, pridržati] 1. (zgodovinska) prekretnica, 2. doba, večje razdobje, ki sestavlja kako pomembno, sklenjeno razvojno stopnjo (~ fevdalizma); **epohálen** -lna -o ki začenja novo epoho ali daje pečat svojemu času (~i izum); *fig.* znamenit, (vele)pomemben

epoléta -e *ž* [fr. *épaulette* iz *épaule* rama] naramnik, naramni okras na častniških uniformah

epónim -a *m* [gr. *eponymos* iz *epi-*, *onyma* ime] pri starih Grkih najvišji, za leto dni izvoljeni oblastnik, po katerem so imenovali tekoče leto (prvi efor v Sparti, prvi arhont v Atenah itd.); *fig.* oseba, po kateri se kaj imenuje, npr. Egejsko morje po Egeju

epopéja -e *ž* [fr. *épopée* iz gr. *epopoiia*] junaški ep, velika epska pesnitev o junaških dejanjih; *fig.* vrsta slavnih, junaških dejanj

épos -a *m* [iz gr.] gl. ep

eppur si muove /epur' si muo've/ ital. »in vendar se (Zemlja) giblje«, besede je baje izrekel Galilei pred inkvizicijskim sodiščem, ko so ga prisilili, da se je odpovedal nauku, da se Zemlja suče okrog Sonca

epruvéta -e *ž* [fr. *éprouvette* iz *éprouver* poizkušati] preiskovalna steklenka, steklene cevke različnih oblik za kemijske itd. poizkuse

épsilon -a *m* [gr. *e psilon*] kratki e, peta črka v grški abecedi

épski -a -o [iz gr.] gl. epičen

epsomít -a *m* [po vrelcih pri angl. mestu Epsom, + -it] grenka sol, večidel magnezijev sulfat

equal labor /i'kuəl lei'bə/ angl. »enako delo«, pri angl. ekonomistu Pettyju merilo za vrednost dela (ekon.)

Er (erbij) znak za kem. prvino

êra -e *ž* [nlat. *aera* čas] 1. doba, razdobje, vek (z določeno družbeno itd. vsebino), 2. štetje let od kakega zgod. dogodka dalje, npr. od ustanovitve Rima pri Rimljanih (753 pr. n. e.), Kristusovega rojstva pri kristjanih, Mohamedovega bega iz Meke pri muslimanih (hedžra, 622 n. e.); **naša êra** naše štetje let (doba po Kr. rojstvu; krat. n. e. ali n. š.); **pred našo êro** pred našim štetjem (doba pred Kr. rojstvom; krat. pr. n. e. ali pr. n. š.)

eradiácija -e *ž* [iz lat.] gl. radiacija

erár -ja *m* [lat. *aerarium* drž. blagajna ali zakladnica v starem Rimu na Kapitolu, iz *aes*, *aeris* ruda; baker; bakreni novec] državna blagajna, v katero se stekajo drž. dohodki; drž. premoženje sploh (železniški ~, vojaški ~; prim. fisk); *fig.* država; **erárničen** -čna -o državen, last države

erátičen -čna -o [lat. *errare* bloditi] 1. blodeč; samoten (~a skala), 2. nestalen, neredno nastopajoč (med.)

Eráto -te *ž* [gr. *Erato*] v stgr. mit. modrica lirskega, predvsem ljubezenskega pesništva, ena izmed deveterih modric (upodabljali so jo navadno z liro)

êrbij -a *m* [nlat. *erbium*, gl. (it)erbij] kem. prvina iz skupine redkih kovin

Érebus -a *m* [lat. iz gr. *Erebos*] v stgr. mit. bog mraka, sin Kaosa, mož in brat Noči (pesniki so ga navadno istili s podzemljem); *fig.* **érebus** -a *m* podzemlje, spodnji svet; kraljestvo mrtvih; pekel

erékcija -e *ž* [lat. *erectio* iz *erigere* dvigniti] v fiziol. napetost, nabreklost, zlasti spolnega uda

eremít -a *m* [gr. *eremites* iz *eremos* samoten] puščavnik; spokornik; *fig.* samotar

Eremitáža -e *ž* [fr. *Ermitage* iz gr.] ime za razne zgradbe, zlasti, 1. Rousseaujev podeželski dvorec v Montmorencyju, 2. nekdanja carska palača v Leningradu, zdaj muzej z znamenito zbirko umetnin

eremitáža -e *ž* [fr. *ermitage* iz gr. *eremites* puščavnik] 1. puščavniška naselbina (ali samostan); *fig.* samota, 2. samotna vrtna utica, krita z lubjem ali slamo, priljubljena v 18. stol.

eremítski -a -o [gl. eremit] puščavniški; spokorniški; samotarski

erepsín -a *m* [iz gr. *ereipo* razbijam] encim v črevesni sluznici (razkraja zapletene beljakovine)

erfúrtski prográm program nemške socialno demokratične stranke, sprejet l. 1891 v Erfurtu namesto prejšnjega gothskega programa (osnutek je napisal K. Kautsky in je zlasti v praktičnem delu reformističen)

êrg -a *m* [okr. iz gr. *ergon* delo] v fiz. najmanjša fizikalna enota za delo (delo, ki ga opravi 1 dina na poti 1 cm)

ergo /er'go/ lat. (za)torej, potemtakem

ergo bibamus /er'go biba'mus/ lat. pijmo torej! (refren starih študentskih pesmi)

ergográf -a *m* [gr. *ergon* delo-, + -graf] priprava za ponazoritev dela mišic (med.)

ergosterín -a *m* [ergo(tin) + (hole)sterin] provitamin D_2 (biol.)

ergotín -a *m* [fr. *ergotine* iz *ergot* žitni rožiček] izvleček iz rženih rožičkov, v med. za ustavitev krvavenja

ergotízem -zma *m* [ergot(in) + -izem] zastrupitev z ergotinom

Êrida -e *ali* **Êris** -ide *ž* [gr. *Eris*] v stgr. mit. boginja prepira, Aresova sestra (ker ni bila povabljena na svatbo, ko sta se poročila Pelej in Tetida, je iz zavisti vrgla med povabljene bogove zlato jabolko z napisom »Najlepši« in zanetila prepir med Hero, Ateno in Afrodito; s tem je posredno povzročila trojansko vojno); *fig.* **Êridino jabolko** jabolko prepira, vzrok, kal razdora

erínija -e *ž, nav. v mn.* **erínije** -ij [gr. edn. *Erinys*] v stgr. mit. tri boginje maščevanja s kačami namesto las, rojene iz krvi skopljenega Urana (pri Rimljanih furije); prim. evmenida; *fig.* vest

eripuit caelo fulmen sceptrumque tyrannis /e'ripuit' celo' fulmen' sceptrum'kve tira'nis/ lat. »nebu iztrgal je blisk in žezlo tiranom«, napis na spomeniku B. Franklina v Houdonu, ki se nanaša na njegova znanstvena odkritja in polit. dejavnost

Êris -ide *ž* [iz gr.] gl. Erida

erístik -a *m* [gr. *eristikos* iz *erizein* prerekati se] 1. kdor spretno razpravlja, mojster v eristiki, 2. privrženec eristične fil. šole iz Megare (ustanovil jo je Sokratov učenec Evklid; njeni privrženci so se radi prerekali in razpravljali); **erístika** -e *ž* spretnost v razpravljanju ali prerekanju, prepiranju

eritrít -a *m* [gr. *erythros* rdeč, + -it] tetrit, štirivalentni alkohol (kem.)

eritroblást -a *m* [gr. *erythros* rdeč, *blastos* klica, mladika] jedrovita celica (v kostnem mozgu), iz kakršnih se razvijajo rdeče krvničke

eritrocít -a *m, nav. v mn.* **eritrocíti** -ov [gr. *erythros* rdeč, + -cit] v fiziol. rdeča krvnička

eritrofág -a *m* [gr. *erythros* rdeč, + -fag] fagocit, ki žre rdeče krvničke

eritrolíza -e *ž* [gr. *erythros* rdeč, + -liza] razkroj rdečih krvničk (med.)

erizipél -a *m* [gr. *erysipelas* iz *erythros* rdeč, *pella* koža] v med. šen, hudo, nalezljivo kožno vnetje

erodírati -am [lat. *erodere*] izjedati, razjedati kaj; v geol. iz(pod)jedati, izpirati, glodati, odplavljati, odnašati zemeljsko površino, prim. erozija

erogén -a -o [gr. *eros* ljubezen, + -gen] spolno ugodje ali strast zbujajoč

Eroica -e *ž* [/ero'ika/ ital. prim. eroico] tretja Beethovnova simfonija (ital. Sinfonia eroica — Junaška simfonija)

eroico [/ero'iko/ ital. iz *eroe* junak] *prisl.* junaško, drzno (glas.)

Êros -a *m* [gr. *Eros*] 1. v stgr. mit. bog ljubezni, sin Aresa in Afrodite (pri Rimljanih Amor ali Kupido), 2. planetoid, odkrit l. 1898 (astr.); *fig*. êros -a *m* 1. ljubezen, 2. v fil. hrepenenje, težnja k resnici, spoznanju in lepoti (pri Platonu)

erót -a *m* [iz gr.] gl. eroti

erotemátičen -čna -o [gr. *erotematikos* iz *erotan* vprašati] izpraševalen, podan v obliki vprašanj in odgovorov, naspr. akroamatičen; **erotemátična metóda** metoda poučevanja, ki s spretnim zastavljanjem vprašanj izvablja pravilne odgovore; uporabljal jo je npr. Sokrat, prim. majevtika

eróti -ov *m mn.* [iz gr. *Eros*] v stgr. mit. spremljevalci boga Erosa, upodabljali so jih kot gole, krilate dečke z lokom, tulcem in puščicami

erótičen -čna -o [gr. *erotikos*] ljubezenski, ki se tiče ljubezni in spolnosti; zbujajoč spolnost, polten; **erótik** -a *m* 1. kdor je nagnjen k erotiki, 2. kdor opeva ljubezen, pesnik ljubezenskih pesmi; **erótika** -e *ž* 1. ljubezensko in spolno izživljanje; *fig*. poltenost; stvari, ki sodijo semkaj, npr. taka pisma, pesmi..., 2. ljubezenska spretnost in njena teorija (= ars amandi), 3. ljubezensko pesništvo

erotizírati -am [gr. *eros*, *erotos* ljubezen] zbuditi ali stopnjevati spolnost

erotomán -a *m* [gr. *eros*, *erotos* ljubezen, + -man] kdor je spolno preobčutljiv; **erotomanija** -e *ž* 1. spolna preobčutljivost, bolezensko pretiran spolni nagon, npr. pri ženskah nimfomanija, pri moških satiriaza; *fig*. poltenost, hotljivost, 2. blodnja ali prismuknjenost, če si kdo domišlja, da je v koga zaljubljen ali da je kdo vanj zaljubljen

erozíja -e *ž* [lat. *erosio* iz *erodere* izjedati] 1. izjedanje, razjedanje česa, 2. v geol. izpiranje, izjedanje, glodanje (mehanično delovanje vode, ledu in vetra na zemeljsko površino), 3. v med. (površinska) odrgnina sluznice; **erozíjski** -a -o ki se tiče erozije (~i učinek)

erozíven -vna -o [gl. erozija] ki erodira; nastal zaradi erozije; izjedajoč, razjedajoč

errare humanum est /era're huma'num est/ lat. motiti se je človeško, tj. vsakdo se lahko zmoti (Seneka)

errata -at *s mn.* [/era'ta/ mn. od lat. *erratum* napaka] (tiskovne) napake, spisek napak, navadno na koncu knjige

errata corrige /era'ta ko'rige/ lat. popravi napake, popravi, kar je napačno

erratum, *mn.* **errata** /era'tum, era'ta/ lat. (tiskovna) napaka, pomota

error fundamentalis /e'ror fundamenta'lis/ lat. »temeljna napaka«, napaka v dokazovanju, če gradimo dokaz na nepravilni postavki (log.)

error in persona /e'ror in perso'na/ lat. pomota v osebi, zamenjava osebe

error typi /e'ror tü'pi/ nlat. tiskovna napaka

ersatz -a *m* [/erzac'/ nem. *E-* iz *ersetzen* nadomestiti] nadomestek, nekaj, kar nadomešča kako stvar, a nima (vse) njene vrednosti: industrijske surovine, živila ipd.

erudícija -e *ž* [lat. *eruditio* iz *erudire* izobraziti, iz *e-*, *rudis* neobdelan] (globoka, vsestranska) izobrazba, učenost, načitanost

erudít -a *m* [lat. *eruditus*] učenjak, vsestransko izobražen, učen človek (z obsežno erudicijo); **eruditíven** -vna -o poučen, izobráz(b)en

eruírati -am [lat. *eruere*] izslediti, izvleči (na dan), poiskati, najti, dognati

erúpcija -e *ž* [lat. *eruptio* izbruh, iz *erumpere* izvreči] 1. ognjeniški izbruh (geol.); *fig*. nenaden izbruh ali izliv (~ jeze), 2. nastanek izpuščaja ali izpuščaj; **družbena erúpcija** izbruh revolucije, prevrata v družbenih odnosih; **erupcíjski** -a -o ki se tiče erupcije

eruptíven -vna -o [fr. *éruptif* iz lat.] nastal z erupcijo; ognjeniški, iz zemeljske no-

tranjosti izvirajoč (~na kamnina); *fig.* nagel, ognjevit, razburljiv (~i značaj)

esául -a *m* [rus. *esaul* iz turkm. *jesaul*] kozaški stotnik (kapetan) v carski Rusiji

E.S.C. angl. kratica, gl. ECOSOC

-escénca -e *ž* [iz lat. *-escentia*] pripona v sestavljenkah, npr. fosforescenca, luminiscenca

escudo -a *m* [portug.] gl. eskudo

eséj -a *m* [fr. *essai* leposlovni poizkus, tako imenovan po izidu Montaignovih »Essais« l. 1580, iz lat. *exagium* = *examen* poizkus] 1. razpravica, razprava, napisana v lahki, splošno umljivi, umetniški obliki (kritični ~, leposlovni ~), 2. poskusni odtis pisemskih znamk

esejíst -a *m* [fr. *essayiste*] pisec krajših razprav, esejev; **esejístičen** -čna -o ki se tiče eseja; pisan v obliki eseja; *fig.* lahko, splošno umljiv; **esejístika** -e *ž* pisanje esejev (kot književna zvrst); taka literatura

esén -a *m, nav. v mn.* **eséni** -ov [gr. *Essenoi* iz* hebr. *asa* zdraviti, ker so se ukvarjali tudi z zdravljenjem] judovska ločina iz 1. ali 2. stol. pr. n. š., zagovarjala je skupnost dobrin in strogo nravnost

esénca -e *ž* [lat. *essentia* bistvo, iz *esse* biti] 1. v fil. a) bistvo, celotnost bistvenih lastnosti česa; *fig.* bistvo, jedro, b) bit, nekaj, kar obstoji, 2. cvet, izvleček, tj. bistvena sestavina (plodov, zelišč, drog, preparatov...); sok, izvarek

esenciálen -lna -o [gl. esenca] bistven; poglaviten, nujno potreben

éser -ja *m* [rus. iz kratice SR, tj. socialist revolucionar] pripadnik ruske kmečke stranke socialistov revolucionarjev; ustanovljena je bila l. 1902 iz ostankov narodniških skupin, po oktobrski revoluciji je razpadla

esêsovec -vca *m* [iz nem. SS iz *Schutzstaffel* zaščitni oddelek] član zaščitnih oddelkov, elitne nacistične vojaške enote (Hitlerjeva osebna garda in hitlerjevska policijska formacija)

eshatológija -e *ž* [gr. *eschatos* poslednji, + -logija] 1. mistični nauk o poslednjih rečeh človeka in človeštva (nauk o smrti, sodbi, koncu sveta itd.), 2. področje kršč. teologije, ki se s tem ukvarja

eskádra -e *ž* [fr. *escadre* iz ital. *squadra* četa, oddelek] oddelek vojnega ladjevja, pomorska taktična enota

eskadrílja -e *ž* [fr. *escadrille* iz špan. *escuadrilla*] 1. oddelek vojnih letal, 2. manjši oddelek vojnega ladjevja

eskadrón -a *m* [fr. *escadron* iz ital. *squadrone*, avgm. iz *squadra*] oddelek konjenice, konjeniška taktična enota, okrog 150 mož

eskaláda -e *ž* [fr. *escalade*] naskok (na trdnjavo) po lestvah

eskalátor -ja *m* [angl. *escalator*] tekoče stopnice za hiter osebni promet, npr. v blagovnicah, podzemelj. železnicah

eskamotáža -e *ž* [fr. *escamotage*] glumaštvo, čarovnija, slepilna igra; **eskamotêr** -ja *m* glumač, čarodej, rokohitrc; **eskamotírati** -am preslepiti, začarati kaj, spretno, rokohitrsko skriti, izmakniti ipd.

eskapáda -e *ž* [fr. *escapade* iz ital. *scappata* beg] beg; napačen skok (konja); *fig.* objestno, lahkomiselno dejanje

eskarpíni -ov *m mn.* [fr. *escarpin*] 1. lahki moški šolni z zaponko iz 18. stol., 2. hlače dokolenice

éskimo -a *m* [po Eskimih] vrsta močnega volnenega sukna za plašče

eskómpt -a *m* [iz fr.] gl. eskont

eskónt -a *m* [fr. *escompte* iz ital. *scontare* (od)računati] v trg. obresti, ki jih odbijejo pri prodaji nezapadlih menic, gl. diskont; **eskónten** -tna -o ki se tiče eskonta (~a banka)

eskontírati -am [gl. eskont] prodajati ali kupovati menice ipd. pred zapadlostjo (z odbitkom eskonta); odbiti eskont

eskórta -e *ž* [fr. *escorte* iz ital. *scorta* spremstvo] (vojaška) straža, oboroženo vojaško spremstvo; **eskortírati** -am dati pod stražo, spremiti z vojaško stražo

eskúdo -a *m* [portug., špan. *escudo* iz lat. *scutum* ščit, po podobi na nekaterih kovancih] 1. portugalski zlatnik ali srebrnik, 2. vrsta zlatnikov v Španiji in Južni Ameriki

Eskuláp -a *m* [lat. *Aesculapius*] strim. ime za Asklepija, boga zdravniške vede pri starih Grkih (upodabljali so ga s palico z ovijajočo se kačo — gožem); **Eskulápova palica** palica z ovijajočo se kačo, simbol zdravniške vede; *fig.* **eskuláp** -a *m* posmehlj. zdravnik

esmerálda -e *ž* [po ciganki v romanu V. Hugoja Notredamski zvonar] starinski, polki podoben ples v $^2/_4$ taktu

espáda -a *in* -e *m* [špan. *espada* meč] pri bikoborbah: z mečem oborožen bikoborec, ki ima nalogo zabosti bika

espárto -a *m* [špan. *esparto* iz lat. *spartum*] 1. vrsta trave za pletenjače, koške ipd., 2. vrsta tenkega papirja iz te trave

esparzéta -e *ž* [fr. *esparcette*] turška detelja (bot.)

esperánsa -e *ž* [fr. *espérance* upanje] neka hazardna igra, igrajo jo z dvema kockama

esperantíst -a *m* [po esp. besedi *in esperanto* ki upa, upajoč, po psevdonimu Zamenhofa, ki je upal, da bo esperanto postal jezik prihodnosti] kdor se ukvarja z esperantom; kdor govori ali širi esperanto; **esperánto** -a *m* lahek, umeten medn. jezik, ki ga je okrog l. 1887 stavil varšavski okulist Zamenhof iz elementov najbolj razširjenih evropskih, zlasti romanskih jezikov; prim. evlalija in volapük

esplanáda -e *ž* [fr. *esplanade* iz lat. *planus* raven] ploščad, obsežen, prazen, raven prostor pred večjo zgradbo, zlasti trdnjavo; vadišče, sprehajališče, včasih na mestu nekdanje trdnjave

espressivo [/espresi'vo/ ital. iz *esprimere* izraziti] *prisl.* izrazito, z občutkom (glas.)

espri -ja *m* [fr. *esprit* iz lat. *spiritus* duh] duh, bistrc, (raz)um; duhovitost, dovtipnost, domiselnost

esprit de corps /ɛspri' də kər'/ fr. duh skupnosti, čut za skupne koristi, npr. pri ljudeh, ki jih veže isti poklic ali stan

esprit fort /ɛspri' fər'/ fr. svoboden duh, svobodomislec

esquire -ra *m* [/iskua'iə/ angl. iz stfr. *esquier* ščitonosec] 1. oproda, vitez ščitonosec v stari fevdalni Angliji, 2. pozneje naslov nižjega plemstva, 3. danes splošni naslov, kot »spoštovani gospod« (piše se — z veliko začetnico — nav. okrajšano za imenom in priimkom, npr. John Adams, Esq.)

essai [fr.] gl. esej

Est [/ɛst/ fr. iz stangl. *east*] vzhod, stran neba

estakáda -e *ž* [fr. *estacade* iz špan.] 1. vodna pregrada iz kolov (za zaporo reke ali pristanišča), 2. pomol iz količja za pristajanje ladij

estancia -ie *ž* /estan'sia/ špan. južnoameriška farma, zlasti živinorejska

éster -tra *m*, *nav. v mn.* **éstri** -ov [nem. skovanka] v kem. derivati alkoholov, ki nastajajo pri reakciji alkohola s kislino

est, est, est [lat. *est* je] ime slovečega muškatelca iz okolice Montefiascona

estét -a *m* [fr. *esthète*, 1882, Goncourt, iz gr. *aisthetes* kdor čuti, iz *aisthesis* občutek] 1. kdor ima razvit, prefinjen estetski čut, 2. kdor pretirava pomen estetskih meril, gleda vse bolj ali zgolj z estetskega stališča ali se ozira zgolj na estetsko plat; uživalec lepote (včasih ironično), 3. zagovornik »čiste umetnosti«

esteticízem -zma *m* [fr. *esthéticisme* iz gr.] 1. pojmovanje, ki šteje umetnost za najvišjo vrednoto in najvišjo obliko človeške ustvarjalnosti, 2. pretirano povzdigovanje umetnosti, prenašanje estetskih načel in meril na druga področja, 3. želja po »čisti umetnosti«, v umetnosti beg od življenja k lepoti in poveličevanju oblik

estétičen -čna -o [fr. *esthétique* iz gr.] lepoten, lepoznanski, ustrezen pravilom estetike ali zadevajoč estetiko

estétik -a *m* [iz gr. *aisthetike* nauk o čutnem zaznavanju, gl. estet] kdor se ukvarja z estetiko; poznavalec estetike in umetnosti, strokovnjak za umetnostna vprašanja; **estétika** -e *ž* lepoznanstvo, filoz. nauk o lepem v umetnosti (estetika preučuje bistvo, kriterije in pojavne oblike umetnosti, njene razvojne zakone in družbeno vlogo)

estétski -a -o [gl. estet] lep; lepoten, lepočuten, ustrezen čutu za lepoto

est modus in rebus, sunt certi denique fines /est' modus in' rebus', sunt cer'ti de'nikve fi'nes/ lat. v vseh stvareh je mera, slednjič le obstoji neka meja, tj. ne pretiravaj (Horac)

estráda -e *ž* [fr. *estrade*, v prvem pomenu iz ital. *strada* cesta, v drugem iz špan. *estrado* iz lat. *sternere* razprostreti] 1. prvotno: cesta, 2. podstenje, oder (pri

katafalku ali prestolu); zvišen prostor, npr. za predavatelja

estuárij -a *m* [lat. *aestuarium*] 1. rokav, plitev morski zaliv, 2. širok, lijakast izliv večjih rek, prim. delta

ešelón -a *m* [fr. *échelon* klin na lestvi; stopnja; četa] 1. razporeditev vojaških enot drugo za drugo; podobna razporeditev ladij ali letal, 2. vod, četa, vojaški oddelek na pohodu (v določeni medsebojni razdalji), 3. (vojaški itd.) železniški transport

ešofírati -am **(se)** [fr. (*s'*) *échauffer* iz lat. *calefacere*] razgreti, razvneti, razkačiti (se)

et lat. (in fr.) 1. veznik: in, pa, ter, tudi..., 2. znamenje & v naslovih firm

et ab hoste doceri /et ab hos'te doce'ri/ lat. tudi od sovražnika se je treba učiti

etablírati -am (se) [fr. (*s'*) *établir* iz lat. *stabilire* utrditi] urediti, nastaniti, namestiti (se); odpreti (~ trgovino); osnovati, ustanoviti (~ tovarno); **etablismá** -ja *m* 1. ureditev, namestitev; ustanovitev, 2. ustanova, zavod, podjetje, 3. zgradba (delavnica, poslovni prostor), 4. naselbina, 5. zabavišče

etacízem -zma *m* [po gr. črki eta] izgovarjanje gr. črke »eta« kot »e«, ne kot »i«, gl. itacizem

étage [fr.] gl. etaža

etamín -a *m* [fr. *étamine* iz lat. *stamen* nit, tkanina] 1. tenka, lahno presojna bombažna tkanina v platneni vezavi (za ženska oblačila, zavese ipd.), 2. vrsta platna

etán -a *m* [et(er) + -an] plin brez barve in vonja, vrsta ogljikovega vodika (kem.)

etanól -a *m* [etan + (alkoh)ol] etilni alkohol, vinski cvet (kem.)

etápa -e *ž* [fr. *étape* iz stfr. *estaple* iz stnem. *stapel* skladišče] 1. postajališče, počivališče (kjer se npr. vojaki na pohodu ustavijo, dobe hrano ali zdravniško pomoč); oskrbovališče; skladišče, 2. odmor, počitek, 3. presledek, del poti (na vojnih pohodih, šp. tekmah itd.), 4. časovno razdobje ali razvojna stopnja kakega procesa

etát -a *m* [fr. *état* stanje] 1. letni posek (gozda), 2. v med. stanje, 3. državni proračun

etatíst -a *m* [fr. *étatiste* iz *État* država] privrženec etatizma; **etatízem** -zma *m* 1. poseganje države v gospodarstvo in zasebnopravne razmere; razraščanje vpliva in vloge države; take težnje, 2. državni socializem

etatizírati -am [fr. *étatiser*] 1. podržaviti, 2. sprejeti v državni proračun

états généraux /eta' ženero'/ fr. »splošni stanovi«, v fevdalni Franciji skupščina treh stanov, sestavljena iz predstavnikov plemstva, duhovščine in meščanstva (shajala se je od leta 1302 do 1614; ko jo je Ludvik XVI. poslednjič sklical l. 1789, je bila revolucija pred vrati)

etáža -e *ž* [fr. *étage*] nadstropje; **etážen** -žna -o nadstropen; **etážna lastnina** lastnina enega stanovanja ali enega nadstropja v večstanovanjski zgradbi

etažêra -e *ž* [fr. *étagère*, prim. etaža] stojalo s policami; polica (za knjige, cvetlice...)

etc. lat. kratica: et cetera (ali: et caetera)

et cetera [/et ce'tera/ lat. *et* in, *ceterus*, nav. v mn. sr. sp. *cetera*, drugi, ostali] in drugo, in tako dalje

et consortes /et konsor'tes/ lat. in tovariši, soudeleženci; *pejor.* in ostala druščina

éter -tra *m* [fr. *éther*, 1730, iz gr. *aither* jasnina, zrak] 1. pri grških filozofih — Pitagori, Anaksagori, Platonu itd. — prasnov, ki izpolnjuje vesolje (poleg ognja, vode, zemlje in zraka peti element, peto bistvo (lat. *quinta essentia*), 2. v fiz. domnevna snov, ki naj bi izpolnjevala medmolekularni prostor in vesolje, hipotetična nosilka toplotnih, svetlobnih in elektromagnetnih pojavov (sodobna fizika je hipotezo zavrgla), 3. v kem. zelo vnetljiva, hitro hlapljiva tekočina s prijetnim vonjem (za narkozo, kot solvent itd.); **etêričen** -čna -o hlapljiv, lahko izhlapevajoč (~a olja); *fig.* lahek, (nebesno) čist; breztelesen (~o bitje)

eternít -a *m* [lat. *aeternus* večen, + -*it*] gradbeni material iz azbesta, cementa itd., npr. oblikovan v plošče za pokrivanje streh

eternizírati -am [fr. *éterniser* iz lat. *aeternus* večen] ovekovečiti; zavlačevati v nedogled

etézije -ij *ž mn.* [lat. *etesiae* iz gr. *etesios* leten] severozahodni vetrovi — od aprila

do oktobra — v Sredozemlju, prinašajo suho vreme; *fig.* sredozemsko podnebje

étičen -čna -o [gr. *ethikos* iz *ethos* nrav, običaj] nraven, nravstven; nravosloven; ki se tiče etike; **étik** -a *m* učitelj, oznanjevalec etike; kdor se ukvarja z etiko; kdor živi po etičnih načelih; **étika** -e *ž* 1. nravoslovje, nauk o nravnosti (o bistvu, razvojnih zakonih in družbeni vlogi nravnosti; za utemeljitelja etike velja Sokrat), 2. celotnost načel o nravnih dolžnostih ljudi (o dolžnostih do družbe, družine, sočloveka...)

etikéta -e *ž* [fr. *étiquette* iz* hol. *stikke* žebljiček, zatik, iz *stiken* pripeti] 1. nalepka, nalepljen ali pripet napisni listek (z navedbo cene, številke, kakovosti ipd.), 2. *fig.* strogi predpisi o vedenju, npr. na dvorih ali med diplomati, 3. družbene šege in običaji (o vedenju); lepo, družabno vedenje; **etiketírati** -am opremiti z etiketami

etíl -a *m* [et(er) + -il] v kem. enovalentni radikal iz ogljika in vodika, baza alkohola, etra in drugih spojin; **etílen** -lna -o ki se tiče etila, iz etila (~i alkohol)

etíl- [gl. etil] v kem. sestavljenkah, npr. etilalkohol (= etilni alkohol)

etilén -a *m* [etil + -en] brezbarven, vnetljiv ogljikov vodik olefinske vrste, ima prijeten vonj (kem.)

etimológ -a *m* [gr. *etymos* pristen, resničen, + -log] pomenoslovec, kdor se ukvarja z etimologijo; **etimologíja** -e *ž* pomenoslovje, nauk o izvoru in prvotnem pomenu besed; razlaga izvora kake besede

etimológikon -a *m* [gr. *etymologikos* pomenosloven] etimološki slovar

etimológičen -čna -o *ali* **etimológški** -a -o [iz gr. *etymologikos*] pomenosloven, ki se tiče etimologije; **etimológški pravopis** pravopis, ki se naslanja na izvor besed (tak tudi slovenski: pišemo npr. risba, glasba, ker besedi izvirata iz risati, glas; naspr. fonetičen)

étimon -a *m* [gr. *etymos* pristen, resničen] 1. prvotni, izvirni pomen besede, 2. prvotna, osnovna beseda (iz katere so se razvile poznejše)

etiologíja -e *ž* [gr. *aitia* vzrok, + -logija] vzrokoslovje, nauk o vzrokih in učinkih kakih pojavov; v med. nauk **o vzrokih bolezni**; **etiológški** -a -o vzrokosloven

étničen -čna -o [gr. *ethnikos* iz *ethnos* ljudstvo] 1. prvotno: poganski (ker so kršč. pisci srednjega veka vse nekristjane imenovali *ethne*, ljudstva), 2. danes: ljudski; naroden, narodnosten, v zvezi z narodno pripadnostjo; **étnični princíp** narodno(stno) načelo, npr. kot kriterij pri razmejitvi dveh ozemelj; **étnični sestav** narodnostni sestav prebivalstva

etnográf -a *m* [gr. *ethnos* ljudstvo, + -graf] narodopisec, kdor se ukvarja z etnografijo; **etnografíja** -e *ž* narodopis(je), opisni nauk o gospodarskem in kulturnem razvoju narodov; **etnográfski** -a -o narodopisen (~i muzej)

etnológ -a *m* [gr. *ethnos* ljudstvo, + -log] narodoslovec, kdor se ukvarja z etnologijo; **etnologíja** -e *ž* narodoslovje, narodoznanstvo, splošni nauk o nastanku in razvoju etničnih skupnosti (plemen, ras in narodov), njihovih medsebojnih odnosih, zemljepisni razširjenosti itd.; **etnológški** -a -o narodosloven

etologíja -e *ž* [gr. *ethos* navada; običaj, + -logija] 1. opisovanje nravi ali značaja posameznikov; nauk o nravnih pojmovanjih, šegah in navadah posameznih narodov, 2. nauk o navadah in načinu življenja živali

étos -a *m* [gr. *ethos* navada; nravi, nravni lik, značaj — v naspr. s trenutnim duševnim stanjem, gr. *pathos*] 1. šega, navada, običaj, 2. nravi, (nravni) značaj, nravna usmerjenost, nravna težnja ali prepričanje, 3. v umetn. notranja vrednost kakega dela, ki povzdiguje duha in budi v človeku plemenite nagibe

et tu, (mi) Brute! /et tu mi bru'te/ lat. »tudi ti, Brut!« — očitajoč vzklik Cezarja, rim. državnika in diktatorja, ko je opazil med svojimi morilci ljubljenca Bruta

etúda -e *ž* [/izg. tudi etü'da/ iz fr. *étude* učenje] 1. študija (v leposlovju, upodabljajoči umetnosti ipd.); (glasbena) vaja, 2. skladba z bolj pedagoškim, tehničnim smotrom

etuí -ja *m* [fr. *étui*] tok, tulec, škatlica (za hranjenje očal, nakita ali za manjše predmete)

e tutti quanti /e tu'ti kvan'ti/ ital. in (vsi) podobni, in drugi

Eu (evropij) znak za kem. prvino

eu- gr. predpona, gl. ev-

ev- [iz gr. *eu* dobro, naspr. *dys*-] predpona, v zloženkah: dobro-, blago-, npr. evfemizem

Éva -e *ž* [lat. *Eva* ali *Heva* iz hebr. *Hawwah* mati življenja*] po bibliji prva žena, mati človeškega rodu, ki jo je bog ustvaril iz Adamovega rebra; **Évin kostím** golo žensko telo; *fig*. **éva** -e *ž* radovedna, zapeljiva ženska

evakuácija -e *ž* [lat. *evacuatio* iz *evacuare* izprazniti] 1. izpraznitev, odstranitev (prebivalstva, industrije ipd. zaradi vojne nevarnosti, sovražnega napada ali elementarne nesreče), 2. izpraznitev črevesja (med.); **evakuírati** -am izprazniti; odstraniti, izvesti evakuacijo

evalvácija -e *ž* [fr. *évaluation* iz lat. *valere* veljati] določitev vrednosti, cenitev; **evalvírati** -am določiti vrednost, (o)ceniti

evangeliár(ij) -(i)ja *m* [gl. evangelij] knjiga z nedeljskimi evangeliji

evangeličàn -ána *m* [gl. evangelij] ud evangeličanske vere; **evangeličánski** -a -o splošno: zadevajoč tiste krščanske (protestantske) veroizpovedi, ki priznavajo evangelij za edini pristni vir božjega razodetja (~a vera)

evangélij -a *m* [nlat. *evangelium* iz gr. *euangelion* razveseljiva vest, blagovest — o prihodu odrešenika] 1. ena izmed štirih biblijskih knjig o Kristusovem življenju in nauku, napisanih v prvih stoletjih krščanstva, 2. odlomek iz takih knjig, 3. *fig*. Kristusov nauk

evangelíst -a *m* [nlat. *evangelista* iz gr.] 1. pisec evangelija (štirje ~i), 2. oznanjevalec evangelija; pridigar, zlasti protestantski

evangelistár -ja *m* [iz gr.] gl. evangeliar(ij)

evaporácija -e *ž* [lat. *evaporatio* iz *vapor, vaporis* hlap] izparjanje, spreminjanje v paro; **evaporírati** -am izpariti, izhlapiti; izhlapeti

evaporátor -ja *m* [gl. evaporacija] 1. priprava za pridobivanje pitne vode iz morske (z izparevanjem), 2. priprava za izparevanje vode iz živil, npr. iz zelenjave

evaporiméter -tra *m* [evapori(rati) + -meter] izparomer, priprava za ugotavljanje izparjanja tekočin

evaporizácija -e *ž* [iz lat.] gl. evaporacija

evdemoníja -e *ž* [gr. *eudaimonia* iz *eu-, daimon* duh, demon] sreča, blaženost

evdemoníst -a *m* [gl. evdemonija] pristaš evdemonizma; **evdemonízem** -zma *m* smer v idealistični etiki, ki šteje prizadevanje po sreči za najvišji namen in smisel človeške dejavnosti

evdiométer -tra *m* [gr. *eudios* jasen, + -meter] steklena graduirana cevka za analizo plinov (kem.)

evékcija -e *ž* [iz lat. *evectio* iz *evehere* ven se peljati] v astr. periodična nepravilnost v gibanju Lune; nastaja zaradi privlačne sile Sonca

eventuálen -lna -o [fr. *éventuel* iz lat. *eventus* izid; pripetljaj] morebiten, odvisen od negotovih okoliščin; **eventuálnost** -i *ž* morebitnost

evfemístičen -čna -o [gr. *euphemos* blagorečen] (o)lepševalen, milejši, blagorečen; **evfemízem** -zma *m* olepševanje, blagorečje, tj. lepši in milejši izraz namesto ostrega ali neprijetnega, npr. »v rožicah« namesto »pijan«, »neresnica« namesto »laž« (včasih tudi z odmaknjenim pomenom)

evfóničen -čna -o [iz gr. *euphonos, eu-, phone* glas] blagoglasen, ubran; **evfonija** -e *ž* blagoglasje, ubranost, naspr. kakofonija

evforija -e *ž* [gr. *euphoria, eu-, pherein* nositi] blaženost, v med. dobro počutje ali občutek, ugodje, vedro razpoloženje pri narkomanih, hudo bolnih ipd., mnogokrat pred smrtjo

evgéničen -čna -o [gr. *eugenes* plemenitega rodu] ki se tiče evgenike; **evgénik** -a *m* privrženec evgenike; kdor se ukvarja z evgeniko; **evgénika** -e *ž* rasna higiena, nauk o tem, kako doseči telesno in duševno zdrave potomce (evgeniko so zlasti zlorabljali nacistični teoretiki v zvezi s teorijo o manjvrednosti nekaterih ras)

evharistíja -e *ž* [nlat. *eucharistia* iz gr. *eu-, charis* milost, zahvala] pri prvih kristjanih zahvalna molitev pred večerjo; pri katol. 1. posvečena hostija kot mi-

stično Kristusovo telo, »rešnje telo«, 2. obhajilo; **evharístičen** -čna -o ki se tiče evharistije ali (širjenja) češčenja evharistije (~i kongres)

evhemerízem -zma *m* ateistični nauk stgr. filozofa Euhemera (iz 4. stol. pr. n. š.), da so bili starogrški bogovi in mitološka bitja prvotno le znameniti ljudje, katere je človeška fantazija po smrti razglasila za bogove

evhológij -a *m* [gr. *euchologion*] 1. katol. obrednik, 2. pravoslavni molitvenik

evidénca -e *ž* [lat. *evidentia*, *e* iz, *videre* videti] 1. očitnost; preglednost, razvidnost, 2. očitna dejstva, ki kaj izpričujejo (pr.), 3. razvid, pregled; nadzor (delo), 4. knjiga za tako delo ali oddelek, kjer ga opravljajo; **imeti (voditi) v evidénci** imeti (voditi) v razvidu; *fig.* imeti v mislih, ne pozabiti na kaj; **evidénčen** -čna -o ki se tiče evidence, ki je v razvidu, razvidnosten; **evidénčna tablica** razpoznavna tablica

evidénten -tna -o [lat. *evidens*] (jasno) viden, očiten, jasen, nedvomen; **evidéntnost** -i *ž* razvidnost, očitnost, jasnost

evidentírati -am [gl. evidenca] imeti razvid; imeti (voditi) v razvidu; vpisati v razvid

evkaín -a *m* [gr. *eu-*, + (ko)kain] nadomestek za kokain (kem.)

evkalípt(us) -a *m* [nlat. *eucalyptus* iz gr. *eu-*, *kalyptos* pokrit] v bot. vrsta velikanskih zimzelenih avstralskih dreves iz družine mirtnic; dajejo zlasti gumi in eterična olja

evlalíja -e *ž* [gr. *eu-*, *lalein* govoriti] medn. umetni jezik slov. jezikoslovca Stanislava Škrabca

evmenída -e *ž*, *nav. v mn.* **evmeníde** -id [gr. *Eumenides*] evfemistični izraz za erinije ali furije, tj. boginje maščevanja (pravega imena stari Grki niso radi izgovarjali)

evnúh -a *m* [gr. *eunouchos* varuh (ženskih) postelj, iz *eune* postelja, *echein* stražiti, držati] 1. skopljenec, 2. oskopljeni varuh žen in nadzornik v orientalskih haremih

evnuhoíd -a *m* [evnuh(o) + -oid] evnuhu podoben človek (ker ima nerazvite spolne žleze)

evocírati -am [lat. *evocare*, *e* iz, *vocare* klicati] poklicati (predse), pozvati; prikličati, prebuditi kaj; **evokácija** -e *ž* 1. poziv pred drugo, tuje sodišče; v srednjem veku npr. pravica papeža, da je klical škofe v Rim na sodišče, 2. prenašanje tožbe na višje sodišče (pr.), 3. klicanje (~ duhov), 4. prebujanje, oživljanje spomina na kaj

evolúcija -e *ž* [iz lat. *evolutio* iz *evolvere* razmotati, razviti] razvijanje, razvoj, razvojni proces sploh, 1. v biol. postopni razvoj vrst in organizmov od nižjih oblik k višjim in popolnejšim, 2. v marksistični fil. (mirni, postopni) razvoj, postopni, kvantitativni del razvojnega procesa, prim. revolucija, 3. gibanje, premik, npr. čet ali ladij za boj (voj.); **evolucíjski** -a -o razvojen; postopno se razvijajoč; ki se tiče evolucije; **evolucíjska teorija** gl. evolucionizem

evolucioníst -a *m* [fr. *évolutionniste* iz lat.] privrženec evolucije ali evolucionizma; **evolucionízem** -zma *m* evolucijski, razvojni nauk, v širšem pomenu nauk o razvoju narave in vesolja, v ožjem nauk o razvoju organskega sveta (evolucijski nauk pravi, da živalski in rastlinski organizmi — s človekom vred — niso nespremenljivi, marveč so se razvili iz nižjih oblik v dolgotrajnem razvojnem procesu, ki je trajal milijone let in traja še danes; ta nauk je znanstveno dokazal Ch. Darwin; gl. darvinizem, descendenčna teorija)

evolutíven -vna -o [gl. evolucija] razvojen, pojmovan razvojno; postopno se razvijajoč

evolvírati -am [fr. *évoluer* iz lat.] razvijati, spreminjati se; izvajati premike (voj.)

evomírati -am [lat. *evomere*] bljuvati, izbljuvati, izvreči

evónimus -a *m* [iz gr. *euonymos*, *eu* dobro, *onyma* ime] zimzelena okrasna lončnica, več vrst (bot.)

evpatrídi -ov *m mn.* [gr. *eupatrides* blagoroden, *eu* dobro, *pater* oče] v starih Atenah in drugih gr. državah dedno, pozneje tudi denarno plemstvo

Evratóm -a *m* kratica: *Evr*opska agencija za uporabo *atom*ske energije (v miroljubne namene)

Evrázija -e *ž* skupno ime za Evropo in Azijo kot eno celino (glede na to, da

sestavljata kopensko enoto); **Evrázijec** -jca *m* 1. prebivalec Evrazije, 2. potomec mešanih, evropsko-azijskih staršev, npr. mešanci v Vzhodni Indiji, rojeni od Angležev in Indijk; **evrázijski** -a -o 1. ki se tiče Evrazije, 2. iz Evrazije izvirajoč

evritêrmen -mna -o [gr. *eurys* širok, + termen] v biol. (organizem) neodvisen od toplotnih nihanj

evritmíja -e *ž* [gr. *eurythmia* iz *eu-*, *rhythmos* ubranost] v umetn. ipd. skladnost, ubranost, tj. lepo, pravilno razmerje med deli in celoto; somernost, pravilno sorazmerje (v merah, taktih, stavčnih členih itd.)

evrópij -a *m* [nlat. *europium*] kem. prvina (kovina) iz skupine redkih prvin

Evrovizíja -e *ž* [=evro(pska tele)vizija] Zveza zahodnoevropskih televizijskih postaj

evtanazíja -e *ž* [gr. *euthanasia* iz *eu-*, *thanatos* smrt] v med. 1. lepa, lahka smrt, 2. olajšanje (ali skrajšanje) trpljenja in smrtnega boja umirajočim ali neozdravljivo bolnim; nacizem je to hudodelsko zlorabljal

Evtêrpa -e *ž* [gr. *Euterpe*] 1. v stgr. mit. modrica glasbe in lirskega pesništva, ena izmed devetih modric; upodabljali so jo s flavto, 2. neki planet; **evtêrpa** -e *ž* vrsta palme (bot.)

evtimíja -e *ž* [gr. *eu-*, *thymos* duša] duševni mir (najvišja sreča pri Demokritu); *fig.* dobra volja

evviva [/evi'va/ ital. iz lat. *vivat*] živel! naj živi! živio!

ex /eks/, pred sogl. **e**, lat. predlog: iz, izmed, od...; v raznih zvezah, npr. ex abrupto

ex- /eks/ gr. in lat. predpona, gl. ek-, eks-

ex abrupto /eks abrup'to/ lat. takoj, neutegoma, brez priprave

ex aequo /eks e'kvo/ lat. po isti pravici, z isto pravico, na enaki stopnji

ex animo /eks a'nimo/ lat. iz srca, iskreno; nalašč, namenoma

exc. [okr. za lat. *excudit* iz *excudere* skovati] »izrezal«, okr. na bakrorezih, navadno za imenom umetnika

ex capite /eks ka'pite/ lat. »iz glave«, na pamet; zaradi, iz razloga

ex cathedra /eks ka'tedra/ lat. »s stolice«, uradno, avtoritativno, brez dvoma ali ugovora; **ex cathedra Petri** »s Petrove stolice«, tj. s stališča »nezmotljivega« papeža (po dogmi, razglašeni l. 1870)

exceptio confirmat regulam /ekscep'cio konfir'mat re'gulam/ lat. izjema potrjuje pravilo

exceptis excipiendis /ekscep'tis ekscipien'dis/ lat. če izvzamemo to, kar je treba izvzeti

exchange [/iksčei'ndž/ angl. iz nlat. *excambium* menjava] v trg. 1. (iz)menjava, zamenjava, 2. menjalnica; (londonska) borza, 3. deviza, tj. menica ali ček v medn. plačilnem prometu; **exchange office** /...ə'fis/ menjalnica

Exchequer [/iksče'kə/ angl. iz stfr. *eschequier* šahovnica, po* plačilni mizici, pokriti s kockastim prtom] 1. v stari Angliji zakladnica, urad, ki je upravljal drž. dohodke, 2. danes: finančno ministrstvo

excl. nlat. kratica: exclusive

exclusi tertii principium /eksklu'zi ter'cii princi'pium/ lat. »načelo izključitve tretjega«, tj. tretje možnosti, A = B ali Ne B, tretje možnosti ni (eno izmed treh načel formalne logike)

exclusive [nlat.] gl. ekskluzive

ex commissione /eks komisio'ne/ lat. po naročilu, glede na naročilo

ex concessis /eks konce'sis/ lat. po odobritvi, z dovoljenjem, po priznani pravici

ex concesso [lat.] gl. ex concessis

ex consensu /eks konsen'zu/ lat. v soglasju, po dogovoru

ex decreto /eks dekre'to/ lat. po odredbi, z odlokom

ex dono /eks do'no/ lat. po darilu, daroval...

exegi monumentum aere perennius /ek'segi' monument'(um) e're pere'nius'/ lat. postavil sem si spomenik, trajnejši od brona (rimski pesnik Horac v Odah)

exempla docent /eksem'pla do'cent/ lat. zgledi nas učijo

exempla sunt odiosa /eksem'pla sunt odio'za/ lat. zgledi so osovraženi, tj. zgledov (z naštevanjem imen) rajši ne navajam

exempla trahunt, (verba movent) /eksem′pla tra′hunt, ver′ba mo′vent/ lat. zgledi vlečejo, (besede mičejo)
exempli causa /eksem′pli kau′za/ lat. na primer; za primer, v svarilo
exempli gratia /eksem′pli gra′cia/ lat. gl. exempli causa
exequatur [/eksekva′tur/ lat. iz *exsequi* izvršiti] »naj se izvrši«, 1. uradna formula ali ukaz za izvršitev česa, 2. uradno dovoljenje ali potrditev, gl. eksekvatura
ex est /eks est/ lat. končano je
exeunt [/ek′seunt/ lat. 3. os. mn. sed. od *exire* oditi] »odidejo« (z odra), piščev napotek v gledaliških delih; prim. exit
ex improviso /eks improvi′zo/ lat. iznenada, nepričakovano
exit [/ek′sit/ lat. 3. os. edn. sed. od *exire* oditi] »odide« (z odra)
exitus -a *m* [/ek′situs/ lat. iz *exire* oditi] izid; konec, sklep; uspeh; *fig.* smrt; **exitus letalis** v med. smrt (= smrtni izid)
ex iure /eks ju′re/ lat. pravno, na pravni osnovi, po zakonu; *fig.* z vso pravico
ex lege /eks le′ge/ lat. zunaj zakona, brez zakona
ex libris [lat.] gl. ekslibris
ex nexu /eks ne′ksu/ lat. brez zveze; brez (poslovnih) stikov
ex nihilo nihil (fit) /eks ni′hilo ni′hil fit/ lat. »iz nič ni nič«, vse, kar obstoji, je obstajalo od vekomaj, tj. materija je neustvarljiva (rek, značilen za materialistično filozofijo Lukrecija in Epikura)
ex nunc /eks nunk/ lat. v pr. odslej, od danes (naprej); **pogodba velja ex nunc** pogodba velja od danes naprej
ex officio /eks ofi′cio/ lat. službeno, uradno, po uradni dolžnosti
ex offo kratica za lat. ex officio
ex oriente lux /eks orien′te luks/ lat. »od vzhoda prihaja luč«, prvotno mišljeno za vzhajajoče sonce, pozneje za kršč. kulturo, ki izvira z Vzhoda
ex pacto et conventu /eks pak′to et konven′tu/ lat. po pogodbi in sporazumno
experto credite /eksper′to kre′dite/ lat. »verjemite izkušenemu«, verjemite tistemu, ki ima izkušnje (rim. pesnik Vergil v Eneidi; pozneje tudi: **experto crede Ruperto** verjemi izkušenemu Rupertu)
explicit [/eks′plicit/ lat. iz *volumen explicitum est* knjižni zvitek je razvit] konec, končano je (označba za konec na starih rokopisih in tiskih)
explicite [/ekspli′cite/ lat. iz *explicare* razložiti; razviti] izrečno, jasno, razumljivo (povedano ali rečeno; naspr. implicite)
explorer -ja *m* [/ikspla′rə/ = angl. raziskovalec] ime nekaterih amer. umetnih satelitov
ex post facto /eks post fak′to/ lat. pozneje, po izvršenem dejstvu (sprejet), npr. zakon, a z retroaktivnim učinkom
expressis verbis /ekspre′sis ver′bis/ lat. izrečno; dobesedno; jasno
ex professo /eks profe′so/ lat. poklicno, strokovno, kot strokovnjak
ex propriis /eks pro′priis/ lat. iz svojih virov; iz svoje pobude ali uvidevnosti
ex tempore /eks tem′pore/ lat. takoj, brez priprave, iz rokava, prim. ekstemporirati
extra /eks′tra/ lat. zunaj, gl. ekstra
ex tunc /eks tunk/ lat. v pr. od takrat, od začetka, tj. od nekega prejšnjega pravnega momenta dalje
ex ungue leonem /eks un′gve leo′nem/ lat. po krempljih (spoznaš) leva
ex usu /eks u′zu/ lat. iz navade, z navado
ex voto /eks vo′to/ lat. zaradi (za)obljube, po zaobljubi, 1. napis na posvetilu, darilnih predmetih, nav. v cerkvah, 2. sam predmet
ezofagítis -a *m* [ezofag(us) + -itis] vnetje požiralnika (med.)
ezofágus -a *m* [nlat. *oesophagus* iz gr. *oiso* bom nesel, *phagein* žreti] požiralnik (anat.)
ezópski jezik [po Ezopu, stgr. piscu iz Frigije, začetniku živalskih basni] pisanje s skrivnim pomenom, ki ga moramo brati »med vrsticami«, tj. prikrito izražanje misli
ezotêričen -čna -o [gr. *esoterikos* notranji] 1. notranji, posvečen, samo nekaterim (izbrancem, posvečencem) namenjen ali razumljiv; *fig.* skriven, zaupen, 2. strogo znanstven, strokoven; **ezotêrik** -a *m* 1. posvečenec, izbranec (nekateri stgr. filozofi so le izbranim učencem zaupali bistvo svojega nauka); *fig.* izbranec, izvoljenec, kdor je poučen o skrivnostih kake skupnosti; kdor pozna bistvo kakega nauka, 2. strokovnjak
ezúl -a *m* [ital. *esule*] izgnanec, pregnanec

F

F 1. (Fahrenheit) znak za Fahrenheitovo toplotno lestvico, 2. farad, 3. (fluor) znak za kem. prvino

f. kratica: 1. lat. fac, 2. ital. forte

f. *ali* **fec.** lat. kratica: fecit

f. *ali* **fem.** lat. kratica: femininum

f. *ali* **f°** *ali* **fol.** lat. kratica: folio

Fabian Society [/fei'biən səsai'əti/ angl. po rim. vojskovodji Fabiju Cunctatorju, tj. Obotavljavcu] Društvo fabijcev; ustanovljeno je bilo l. 1884 v Londonu z namenom, da ustvari socialistično družbo s počasnim, »obotavljivim« omejevanjem privatne lastnine in širjenjem državnih, komunalnih ipd. podjetij, češ »čakajmo, kakor je potrpežljivo čakal Fabij...«

Fábijec -jca *m* pripadnik strim. patricijskega rodu, iz katerega je več znamenitih vojskovodij in državnikov; **fábijec** -jca *m* 1. privrženec Fabijcev, 2. ud ali privrženec Društva fabijcev

fable convenue [/fa'blə kõvnü'/ fr. Voltairov naziv za nekritično zgodovinopisje tistih časov] *fig.* bajka, ki jo konvencionalno priznavajo za resnico

fabliau -ja *m* [/fablio'/ fr. mn. *fabliaux*, dimin. iz *fable* basen] kratka, zlasti stfr. pripovedka ali pripoved v verzih (12.—13. stol.), navadno šaljivega značaja

fabricando fabri sumus /fabrikan'do fa'bri su'mus/ lat. s kovanjem postaneš kovač

fabricírati -am [iz lat. *fabricari*] izdelovati, (tovarniško) proizvajati kaj; *pejor.* 1. na debelo (in površno) izdelovati, 2. *fig.* kovati, plesti, na debelo si izmišljati (novice, laži...)

fábrika -e *in* **fabríka** -e *ž* [fr. *fabrique* iz lat. *fabrica* delavnica] tovarna, večji obrat, sloneč na strojni proizvodnji; **fábriški** -a -o tovarniški, ki se tiče fabrike

fabrikácija -e *ž* [lat. *fabricatio* izdelovanje, ustvarjanje] izdelovanje (zlasti tovarniško, na veliko), proizvajanje; proizvodnja, prim. fabricirati; *fig.* kovanje (~ laži...)

fabrikánt -a *m* [gl. fabrika] tovarnar, lastnik tovarne; izdelovalec česa

fabrikát -a *m* [gl. fabrika] tovarniški izdelek; izdelek sploh (včasih *pejor.*)

fábula -e *ž* [lat. *fabula* pravljica, basen] 1. (živalska) basen, bajka, tj. kratka pripoved s poučno ali satirično poanto; v njej nastopajo živali ali neživi predmeti (Ezopove ~e); *fig.* izmišljena zgodba; izmišljotina, marnja, čenča; laž, 2. zgodba, osnovni tok dogajanja in dogodkov pesnitve, romana... (lit.)

fabula Atellana [/fa'bula atela'na/ lat. po mestu Atella v Kampanji, kjer je nastala] vrsta strim. komedije s stalnimi liki

fabula docet /fa'bula do'cet/ lat. »bajka uči«, tj. nauk zgodbe je v tem...

fabulánt -a *m* [gl. fabula] kdor kaj pleteniči, lažnivec

fabulírati -am [lat. *fabulari*] 1. pripovedovati (dodajajoč razne »okraske«); izmišljati si kaj; pleteničiti, 2. plesti zgodbo (lit.)

fabulíst -a *m* [fr. *fabuliste* iz lat.] 1. basnopisec, pisec basni ali bajk, 2. kdor fabulira

fabulózen -zna -o [lat. *fabulosus*] bajen, čudovit, pravljičen (~o dejanje); neverjeten; izmišljen

fac [/fak/ velel. iz lat. *facere* narediti] stori! napravi! (na receptih)

face [/fas/ fr. iz lat. *facies*] obraz, obličje; prednja stran, gl. en face

facette [fr.] gl. faseta

faciális -a *m* [nlat. *facialis sc. nervus* iz lat. *facies* obraz] gibalni obrazni živec (anat.)

fácies -a *m* [lat. *facies* obraz] 1. obraz, obličje; izraz obraza; videz sploh, 2. plat, stran (anat.), 3. gl. facija; **facies hippocratica** /fa'cies hipokra'tika/ lat. v med. hipokratični obraz, spremenjeno obličje pri umirajočih (prvi ga je opisal Hipokrat)

fácija -e *ž*, *nav. v mn.* **fácije** -ij [lat. *facies* obraz] različen videz, sestav ipd. istih geol. formacij (glede na kraj, način nastanka...)

fácit -a *m* [iz lat. *facere* narediti] 1. posledek, izid, konec, 2. vsota, končni znesek

façon /fasõ'/ fr. oblika, videz; način; način izdelave, kroj, gl. fasona

facta loquuntur /fak'ta lokvun'tur/ lat. dejanja govore (besede so manj pomembne)

factum -a *m* [/fak'tum/ lat. mn. *facta* iz *facere* narediti] dejanje; dejstvo; dogodek, gl. fakt

fading -a *m* [angl.] gl. feding

faeces -a *m* [lat.] gl. feces

Fáeton -ónta *m* [gr. *Phaethon*, tj. svetel, bleščeč] v stgr. mit. 1. vzdevek in pozneje ime sončnega boga Heliosa, 2. sin Heliosa in Klimene, ki si je zaželel, da bi enkrat namesto očeta popeljal sončno vprego. Slabotni mladenič ni mogel krotiti iskrih konj, krenili so s prave poti, tako da sta se užgala nebo in zemlja; da bi preprečil svetovni požar, ga je Zevs ubil z bliskom; *fig.* **fáeton** -a *m* 1. visoka, odprta kočija, npr. za izlete (tudi lahek, odprt avtomobil), 2. neka manjša ptica s tropičnih morij (zool.)

-fág -a *m*, **-fagíja** -e *ž*, **fágo-** [iz gr. *phagein* žreti, požirati] v sestavljenkah, npr. bakteriofag, antropofagija, fagociti

fagocít -a *m*, *nav. v mn.* **fagocíti** -ov [fago- + -cit] v fiziol. celice požiralke, ki »požirajo« bakterije in druge tujke v krvi (predvsem levkociti); **fagocitóza** -e *ž* požiranje, uničevanje bakterij ipd. po fagocitih; delovanje fagocitov

fagót -a *m* [ital. *fagotto*] basovska piščal, vrsta lesenega pihala z zavitim kovinskim ustnikom (glas.); **fagotíst** -a *m* kdor igra na fagot

faible *neskl. m* /fɛ'blə/ fr. slabost, posebna ljubezen, npr. do starih knjig, strast do česa

fainéant -a *m* [/fɛneã'/ fr. iz *faire* delati, storiti, *néant* nič] lenuh, postopač, brezdelnež

fair [/fɛə, pri nas fêr/ angl. lep, prijazen, dober, pošten...] pošten, spodoben; pravilen (prim. to ni fair, ni pošteno, spodobno, v redu...); **fair igra** [angl. *fair play*] poštena, spodobna igra

fait [/fɛ/ fr. iz *faire* delati, storiti] dejanje; delo; dejstvo; dogodek; slučaj; **fait accompli** /fɛtakõpli'/ izvršeno dejstvo (postaviti koga pred ~)

fajánsa -e *ž* [fr. *faïence* iz ital. *faenza*, po mestu Faenza] nepravi porcelan, vrsta loščenih, večidel umetniško okrašenih glinastih izdelkov (cenjeni so bili ital. izdelki iz 15. in 16. stol. z otoka Majorke, prim. majolika)

fákcija -e *ž* [lat. *factio* polit. delovanje, spletka] polit. stranka (zastarelo); s sebičnimi koristmi povezana strankarska, prevratniška skupina; **fakcionist** -a *m* strankin privrženec; strankar; prevratnež

fakciózen -zna -o [gl. fakcija] strankarski; hujskaški, rovarski; uporen

fakín -a *m* [ital. *facchino* težak, nosač, npr. pristaniški; postrešček] *pejor.* postopač, potepin, malopridnež; nesramnež; **fakináža** -e *ž* potepuhi; potepinstvo; potepinsko, malopridno, nesramno vedenje, dejanje...

fakír -ja *m* [ar. *faqir* berač] 1. muslimanski menih-berač (derviš), 2. bramanski asket in čarovnik

faksímile -la *m* [lat. *fac* napravi, velel. od *facere*, *simile* podobno] snemek, natančen (prefotografiran) tiskarski posnetek rokopisa, risbe, tiska...; **faksimilírati** -am posneti (risbo, podpis...), napraviti faksimile

fákt -a *ali* **fáktum** -a *m*, *mn.* **fákta**, fakt *s* [lat. *factum* iz *facere* narediti] dejanje; (resnično) dejstvo; resnica; dogodek, zadeva; **fáktičen** -čna -o dejanski, resničen, v resnici (obstoječ), na dejstvih sloneč

faktografíja -e *ž* [fakt(o) + -grafija] opisovanje dejstev; nizanje golih dejstev (brez globlje analize); **faktográfski** -a -o opisujoč, naštevajoč zgolj dejstva (~a obdelava)

fáktor -ja *m* [lat. *factor* iz *facere* narediti] 1. dejavnik, eden od bistvenih elementov (dejstvo, okoliščina, vzrok, pogoj, gibalna sila, osebnost...) v pojavu ali procesu, zlasti eden od elementov, ki prispeva k določenemu rezultatu, 2. delovodja, zlasti tiskarniški oddelkovodja, 3. agent, komisionar, trgovski ipd. posrednik; poslovodja trgovine ali faktorije, 4. v mat. količnik (množenec in množitelj)

faktorija -e *ž* [angl. *factory* tovarna; trg. izpostava] večje naselje evropskih trg. podjetij v prekmorskih, zlasti kolonialnih deželah (s skladišči za uvoz ali izvoz)

faktótum -a *m* [nlat. *factotum* iz lat. *fac* napravi, *totum* vse] »vsetvor«, kdor je pripraven za vse (ali opravlja vse posle za koga), desna roka

fáktum -a *m* [iz lat.] gl. fakt

faktúra -e *ž* [lat. *factura* zgradba, slog] 1. zasnova in gradnja skladbe (glas.), 2. [ital. *fattura* iz lat.] trgovski račun za poslano ali prodano blago

fakturírati -am [gl. faktura] izdati (sestaviti, napisati) fakturo; **fakturíst** -a *m* kdor izdaja, sestavlja ali kontrolira fakture

fákula -e *ž* [lat. *facula*, dimin. iz *fax*, *facis* bakla] svetlejše mesto na sončni površini (astr.)

fakultatíven -vna -o [nlat. *facultativus*, prim. fakulteta] pooblaščujoč ali usposabljajoč (za službo, funkcijo...); prost, neobvezen, poljuben, na izbiro dan (npr. šolski predmet, naspr. obligaten); **fakultatívnost** -i *ž* kar pooblašča ali usposablja za kaj; neobveznost

fakultéta -e *ž* [lat. *facultas* možnost; (duhovna) zmožnost] 1. moč, oblast; pooblastilo (v kánonskem pravu), 2. oddelek, področje vseučiliških študij (pravna, filozofska ~); **fakultéten** -tna -o ki se tiče fakultete; vseučiliški, visokošolski

falánga -e *ž* [iz gr. *phalanx*, *phalangos*] 1. v stari Grčiji: sklenjena bojna vrsta težko oborožene pehote, zlasti pri Makedoncih; *fig.* sklenjena, strnjena bojna vrsta, 2. v Fourierjevem utopičnem sistemu: socialistična komuna, osnova bodoče socialistične družbe, 3. vladajoča fašistična stranka v Španiji; ena od njenih bojnih organizacij, 4. prstni člen (anat.); **falangíst** -a *m* 1. vojak v falangi, 2. član ali privrženec (španske) falange

falangítis -a *m* [falang(a) + -itis] vnetje prstnega člena (med.)

falanstêra -e *ž* [fr. *phalanstère* iz gr. *phalanx* falanga, fr. *monastère* samostan] v Fourierjevem utopičnem sistemu: tip velikih skupnih domov (z delavnicami), središče posameznih falang

falarízem -zma *m* [po tiranu Phalarisu v Agrigentu na Siciliji iz 6. stol. pr. n. š., ki je pekel na smrt obsojene v bronastem biku] nasilna, okrutna vladavina; *fig.* nasilje, okrutnost

falêrnec -nca *m* 1. pri Rimljanih sloveče vino iz Falerna (lat. *Falernus ager*) v Kampanji, 2. danes: sladko belo vino iz okolice Neaplja

fáličen -čna -o [gl. falus] ki se tiče falusa (~i kult)

falimènt -énta *m* [ital. *fallimento*] ustavitev plačil, (denarni, gospodarski) polom; *fig.* propad

falírati -am [ital. *fallire*] ustaviti plačila, (gospodarsko) propasti, priti na nič; ne dovršiti študija (»faliran študent«)

falíten -tna -o [ital. *fallito*] nezmožen plačil (insolventen), bankroten

fálos -a *m* [iz gr.] gl. falus

falót -a *m* [avstr. nem. *Falott* iz fr.] nagajivec, navihanec; hudobnež, ničvrednež, potepin; slepar; brezdelnež

fálus -a *m* [lat. *phallus* iz gr. *phallos*] moški spolni ud, navadno upodobljen kot simbol ustvarjalnih sil narave, npr. pri starih Grkih in vzhodnih ljudstvih

falzét -a *m* [ital. *falsetto*, dimin. iz *falso* nepristen; napačen] grlni glas, najvišji moški glas, ki ga pevec ne oblikuje v prsni votlini, temveč v zgornjih govorilnih organih (= fistula)

falzificírati -am [nlat. *falsificare* iz lat. *falsus* napačen, *facere* narediti] ponarediti (~ denar); popačiti; **falzifikácija** -e *ž* ponarejanje; ponaredba; pačenje

falzifikát -a *m* [nlat. *falsificatum*] ponaredek, kaj ponarejenega (listina, denar...)

falzifikátor -ja *m* [nlat. *falsificator*] ponarejevalec; goljuf, slepar

Fáma -e *ž* [lat. *Fama* iz *fari* govoriti] strim. boginja, poosebljenje glasu, govorice, novic (mit.); **fáma** -e *ž* govorica, ljudski glas (dober ali slab)

fama volat /fa'ma vo'lat/ lat. »govorica, glas ima krila«, tj. se hitro širi (Vergil)

familiáren -rna -o [lat. *familiaris* družinski, domač] družinski, rodbinski; zaupen; neprisiljen; (pre)domač; *pejor.* vsiljiv, nadležen; **familiárnost** -i *ž* domačnost, neprisiljenost, zaupnost; vsiljivost

famílija -e *ž* [lat. *familia* družina; v starem Rimu širša gospodarskopravna enota,

v katero so spadali tudi sužnji] družina, rodbina

famózen -zna -o [lat. *famosus*] na dobrem ali slabem glasu, 1. sloveč, slovit, 2. *pejor.* razvpit, zloglasen; **famóznost** -i *ž* 1. slovitost; znamenitost, 2. zloglasnost

fámulus -a *m* [lat. *famulus*] 1. sluga, služabnik, 2. učenec, pomočnik, npr. pri srednjeveškem alkimistu, danes zlasti študent pri profesorju

-fán -a *m* [iz gr. *phainein* svetiti se, pokazati (se)] v sestavljenkah, npr. celofan

fanál -a *m* [ital. *fanale* iz gr. *phanos* bakla, svetilnica] 1. (obalni) svetilnik, 2. znamenje z ognjem, dimom ali lučjo, npr. za ladje, 3. svetilka

fanariót -a *m* [shr. iz ngr.] pripadnik bogatih grških družin iz carigrajske četrti Fanar (po tamkajšnjem svetilniku, prim. fanal). Od 17. stol. v visokih polit. in verskih službah na Balkanu (vplivali npr. na politiko carigrajske patriarhije); od tod v stari Srbiji: grški vladika ali svečenik iz Carigrada; *pejor.* sebičen intrigant

fanátičen -čna -o [lat. *fanaticus* ki se tiče svetišča, iz lat. *fanum* svetišče; fig. v božanskem navdihu; navdušen] strastno, slepo vdan ali privržen (v prvotnem pomenu veri, danes predvsem ideji, nauku, gibanju...); *pejor.* slepo verujoč, prenapet, zagrizen, zaslepljen, sanjarski; **fanátik** -a *m* strasten, zanesenjaški (tudi: prenapet, zaslepljen) privrženec; *pejor.* prenapetež, sanjač

fanatízem -zma *m* [fr. *fanatisme*, prim. fanatičen] slepa, strastna privrženost kakim nazorom (obenem z nestrpnostjo do drugih nazorov); prenapetost, zagrizenost, zaslepljenost, slepa vera v kaj; sanjarstvo

fanatizírati -am [gl. fanatičen] strastno, fanatično navdušiti; navduševati se za kaj, sanjariti

fandángo -a *m* [špan. *fandango*] 1. star, vesel španski ples s spremljavo kastanjet (v $^3/_4$ taktu), 2. glasba za ta ples

fanéga -e *ž* [špan. *fanega*] 1. stara žitna mera v Španiji in španskogovorečih deželah, 2. mehiška ploščinska mera

fanerogáme -gam *ž mn.* [iz nlat. *phanerogamus* iz gr. *phaneros* viden, *gamos* zakon] v bot. cvetnice, skupina najbolj razvitih rastlin z vidnimi razmnožev. organi, naspr. kriptogame

fanfára -e *ž* [fr. *fanfare*, po sličnoglasju] 1. trobentanje, (slavnostno) znamenje s trobentami ali rogovi, npr. za začetek slovesnosti, 2. kratka uvodna skladba v ta namen, 3. vrsta trobent, ki jih pri tem uporabljajo; **fanfarist** -a *m* kdor sodeluje pri fanfari; trobentač na fanfaro

fanfarón -a *m* [fr. *fanfaron* iz špan.] bahač, širokoustnež; **fanfaronáda** -e *ž* bahanje, hvaličenje, širokoustenje

fángo -a *m* [ital. *fango* blato] glen, mineralno blato iz toplih vrelcev v ital. kopališčih (proti revmi itd.)

fantást -a *m* [gl. fantazija] sanjač, sanjar, zanesenjak, kdor ima pretirano fantazijo, kdor živi v svetu fantazij (ali hoče izvesti nekaj, kar ni uresničljivo)

fantástičen -čna -o [nlat. *phantasticus* iz gr.] sanjarski, umišljen, namišljen, neresničen, obstoječ le v domišljiji, iz domišljije izvirajoč, neuresničljiv; nerazložljiv; čuden; čudovit; čudaški; neverjeten (~a vsota), nenavaden (~i okras); pretiran; **fantástika** -e *ž* nekaj izmišljenega, sanjarskega, čudovitega

fantazíja -e *ž* [gr. *phantasia* predstava, slika (v duši); domišljija] 1. ustvarjalna domišljija, duhovna zmožnost predstavljanja, tj. ustvarjanja in kombiniranja predstav (psihol.); domiselnost, 2. izmislek, umislek (kot plod domišljije); izmišljotina, 3. slepilo, neuresničljiva blodnja, 4. umetniško delo, npr. skladba, v svobodni obliki

fantazírati -am [gl. fantazija] 1. prepustiti se fantaziji, v domišljiji si predstavljati, umišljati si, sanjariti, 2. v med. blesti (v vročici), zmedeno govoriti, 3. v glas. igrati brez not (po spominu ali fantaziji)

fantázma -e *ž* [gr. *phantasma* podoba; prikazen] prikazen (v domišljiji, kot zaznavanje nečesa, kar ne obstoji); slepilo, privid (kot plod domišljije), dozdevek, blodnja, sanjarija

fantazmagorija -e *ž* [nlat. *phantasmagoria* iz gr. *phantasma* podoba, *agora* skup, zbor] 1. prikazovanje fantastičnih podob z opt. sredstvi; vrsta takih podob, npr. na odru; *fig.* slepilo, privid, blodnja,

2. vrsta takih prividov, prikazni ipd. (v vročici, sanjah...)

fantóm -a *m* [fr. *fantôme* iz gr. *phantasma*] 1. prikazen; slepilo, privid; dozdevek, 2. lutka, model telesnih delov za vaje v operiranju ipd.

FAO [angl. *Food and Agriculture Organization*] Organizacija (Združenih narodov) za prehrano in kmetijstvo

fárad -a *ali* **farád** -a *m* [po angl. fiziku M. Faradayu, 1791—1867] merska enota za električno kapacitivnost (kapacitivnost kondenzatorja z elektrino 1 coulomba pod napetostjo 1 volta)

faradizácija -e *ž* [gl. farad] uporabljanje indukcijskega električnega toka v zdravstvene namene; **faradizírati** -am zdraviti z indukcijskim tokom

faradízem -zma *m* [gl. farad] 1. indukcijski, izmenični električni tok, 2. faradizacija

farandóla -e *ž* [fr. *farandole*] 1. vesel provansalski ples v $^2/_4$ ali $^6/_8$ taktu, 2. glasba za ta ples

fáraon -a *m* [gr. *Pharao* iz egipt. *pr-'o-* velika hiša, prvotno oznaka za kraljevo palačo, pozneje za kralja] 1. naslov stegipt. vladarjev, 2. [iz fr. iz gr.] vrsta igre na karte

farewell /fɛəuel'/ angl. zdrav! zdravstvuj! na svidenje!

faringál -a *m* [iz gr. *pharynx*, *pharyngos* golt, grlo] v slovn. goltnik, goltni, mehkonebni glas (k, h); **faringálen** -lna -o golten, grlen; ki se tiče faringala

faringítis -a *m* [gr. *pharynx* golt, + -itis] vnetje, katar v žrelu (med.)

faringológ -a *m* [gr. *pharynx* golt, + -log] zdravnik, specialist za faringologijo; **faringologíja** -e *ž* v med. nauk o žrelu in boleznih žrela

faringoskóp -a *m* [gr. *pharynx* golt, + -skop] zdravniška priprava za preiskovanje žrela (vrsta zrcalca); **faringoskopíja** -e *ž* preiskovanje žrela, zlasti s faringoskopom

faringotomíja -e *ž* [gr. *pharynx* golt, + -tomija] operativno odprtje žrela (med.)

fárinks -a *m* [gr. *pharynx*] žrelo, golt (anat.)

farizéj -a *m* [lat. *phariseus* iz aram. *p'rishaiya* ločeni] pripadnik stjud. verskopolit. struje, znane po natančnem, a formalnem izpolnjevanju Mojzesovih zakonov, in po navidezni pobožnosti; *fig.* svetohlinec, hinavec; **farizéjski** -a -o ki se tiče farizejev; *fig.* svetohlinski, hinavski

fárma -e *ž* [angl. *farm*] kmetija, kmetijsko posestvo (v angl. govorečih deželah), pri nas: večje moderno kmetijsko posestvo ali obrat, npr. za gojenje piščancev

farmacévt -a *m* [nlat. *pharmaceuticus* iz gr. *pharmakeutes* iz *pharmakon* zdravilo] zdravilar, 1. študent farmacije, 2. magister farmacije, lekarnar; **farmacévtika** -e *ž* zdravilstvo, lekarništvo, v širšem pomenu nauk in spretnost pripravljanja, izdajanja ipd. zdravil in drog; **farmacévtski** -a -o 1. zdravilarski, 2. zdravilski, lekarniški

farmacíja -e *ž* [nlat. *pharmacia* iz gr. *pharmakeia*] 1. zdravilstvo, lekarništvo, 2. lekarna; **farmacíjski** -a -o ki se tiče farmacije, zdravilski, lekarniški

fármako- [gr. *pharmakon* zdravilo] v sestavljenkah, npr. farmakolog

farmakodinámika -e *ž* [farmako- + dinamika] nauk o učinkovanju zdravil na organizem (med.)

farmakognozíja -e *ž* [farmako- + gr. *gnosis* (spo)znanje] zdraviloznanstvo, nauk o spoznavanju zdravil in drog (del farmakologije)

farmakológ -a *m* [farmako- + -log] zdraviloslovec; **farmakologíja** -e *ž* zdravilo-slovje, nauk o zdravilih (o njihovem pripravljanju, lastnostih in učinkih)

farmakopéja -e *ž* [gr. *pharmakopoiïa* pripravljanje zdravil] lekarniška knjiga, vsebuje spisek zdravil in drog s predpisi o pripravljanju, uporabi ipd. zdravil; izda jo oblast

farmakopsihologíja -e *ž* [farmako- + psihologija] nauk o učinkih zdravil na duševne procese, del psihologije

farmakotéka -e *ž* [farmako- + gr. *theke* škatla, shramba] domača, hišna lekarna; zabojček ipd. z zdravili

farmakoterapíja -e *ž* [farmako- + terapija] zdravljenje z zdravili in nauk o tem

fármar -ja *m* [angl. *farmer*] lastnik ali zakupnik farme

farnéški -a -o [po ital. knežji rodbini Farnese] iz umetniške galerije vile Farnesina v Rimu (~i Herkules)

far niente /far nien'te/ ital. brezdelje, gl. dolce far niente

fáros -a *m* [po otoku Pharos pri Aleksandriji, na katerem je stal v antiki znameniti svetilnik] svetilnik (zastarelo)

fársa -e *ž* [fr. *farce* iz lat. *farcire* naphati, napolniti] šaloigra, lažja ali bolj robata komedija; *fig.* (politična ipd.) burka

fasáda -e *ž* [fr. *façade* iz ital. *facciata*] v arhit. pročelje, načelje, ospredje, čelna, sprednja ali vnanja stran (zgradbe) sploh; *fig.* vnanjost, vnanji videz

fasc. kratica: fascikel

fásces -a *m* [lat. *fascis*, mn. *fasces*] sveženj, butarica palic s sekiro v sredi (v starem Rimu so jo nosili liktorji pred najvišjimi oblastniki — kralji, konzuli — v znamenje oblasti nad življenjem in smrtjo)

fáscija -e *ž* [lat. *fascis* sveženj] v anat. (mišični) povoj

fascíkel -kla *m* [lat. *fasciculus*, dimin. iz *fascis* sveženj] snopič, sveženj, zveščič, zvitek, povezek (~ aktov); **fascikulírati** -am delati fascikle, (po)vezati spise v svežnje

fascinácija -e *ž* [lat. *fascinare* začarati] očaranje; čar, očarujoč (nepremagljiv, včasih hipnotičen) vpliv, omama; **fascinírati** -am očarati, omamiti, zaslepiti, (popolnoma) prevzeti, zmesti

fascio -cia *m* [/fa'šo -a/ ital. iz lat. *fascis*] sveženj, butarica palic s sekiro v sredi (fašisti so ga sprejeli za simbol in po njem dobili ime)

faséta -e *ž* [fr. *facette*, dimin. iz *face* obraz] rombasto ipd. izbrušeno površje ali ploskev na dragih kamnih in steklovini; **fasetírati** -am (iz)brusiti fasete, brusiti na faseto, dati obliko fasete

fas et nefas lat. gl. per fas et nefas

fashion [/fæ'šən/ angl. iz fr. *façon*] oblika, kroj, gl. fasona; šega, noša, moda; način; (lepo) vedenje, olika

fashionable *neskl.* /fæ'šənəbl/ angl. po modi, moden; okusen, izbrano oblečen; modi (stanu) primeren

fasíja -e *ž* [nlat. *fassio* iz lat. *fateri* priznati] navedba, napoved, zlasti dohodkov ali premoženja v davčne namene

fasóna -e *ž* [fr. *façon* oblika, način] oblika, rez, kroj pri obleki; vnanje lice, videz, zunanjost; **fasonírati** -am oblikovati, dati obliko, lice, kroj čemu

fastoso /fasto'zo/ ital. *prisl.* bleščeče, sijajno (glas.)

fašína -e *ž* [ital. *fascina* iz lat. *fascis* sveženj] vejnik, večja butara protja ali vejevja; rabijo jih pri zajezitvah in utrjevanju rečnih bregov

fašíst -a *m* [ital. *fascista*, po bojnih zvezah, ital. *fascio di combattimento*, ki jih je osnoval Mussolini] član fašistične stranke ali idejni privrženec fašizma; **fašízem** -zma *m* 1. ena od oblik neposredne diktature buržoazije v kapit. deželah (ali najbolj reakcionarnih elementov finančnega kapitala), nastala najprej v Italiji po prvi svetovni vojni, 2. ideologija ali polit. gibanje s tem značajem

fáta -e *ž* [ital. *fata*] vila (bitje v romanski mit.)

fatálen -lna -o [lat. *fatalis* iz *fatum* usoda] 1. (u)sojen, vnaprej namenjen; usoden, 2. *fig.* neogiben, neodvrnljiv; odločilen; žalosten, nesrečen

fatalíst -a *m* [fr. *fataliste* iz lat. *fatum* usoda] privrženec fatalizma; *fig.* kdor se mirno vdaja v usodo; **fatalístičen** -čna -o ki se tiče fatalizma ali fatalistov; **fatalízem** -zma *m* nauk o neogibnosti usode — npr. pri muslimanih — ki trdi, da je vse določeno vnaprej in da človek ne more ničesar spremeniti; *fig.* (slepa) vera in vdanost v usodo

fatamorgána -e *ž* [ital. *fata* vila, tj. vila Morgana, po vili iz bretonske bajke] zračno slepilo, optična prevara v ozračju (če se oddaljeni kraji, npr. oaze ali mesta, ki v resnici še niso vidni na obzorju, zaradi lomljenja žarkov pokažejo v ozračju; kaže se v Mesinskem prelivu, puščavah itd.); *fig.* slepilo, privid; **fatamorgánski** -a -o ki se tiče fatamorgane, slepilen, v oblakih

fatigácija -e *ž* [lat. *fatigatio*] utruditev; utrujenost; izčrpanost

fátiha -e *ž* [tur. *fatiha* iz ar.] prva sura v koranu in dnevna molitev muslimanov (ima sedem vrstic)

fatírati -am [lat. *fateri* priznati] navesti, priznati dohodke ali premoženje, prim. fasija

fátum -a *m* [lat. *fatum* božja volja ali sklep bogov; fig. usoda] neogibna usoda

faubourg -a *m* /fobur'/ fr. predmestje, npr. Faubourg St. Germain na levem bregu Seine

Fáunus -na *m* [iz lat.] gl. Favn

Fáust -a *m* [po J. Faustu, šolniku in »čarodeju« iz 14. stol., o katerem pripoveduje nem. pravljica, da je iz želje po spoznanju prodal dušo hudiču] 1. naslov Goethejeve tragedije in njen glavni junak, ki je v želji, da bi spoznal resnico in doživel srečo, sklenil zvezo s hudičem in naposled spoznal, da je največja sreča v delu za splošni blagor; poosebljenje neutešnega hrepenenja po spoznanju, lepoti, resnici..., 2. naslov Gounodove opere; *fig.* **fáust** -a *m* tip nemirno iščočega človeka; **fáustovski** -a -o neutešen, neumirjen, nemirno gnan (k dejanjem, spoznanju, uživanju...; prim. apoliničen)

faute de mieux /fot də mjö'/ fr. če ni nič boljšega, v sili...

fauvíst -a *m* [/fovi'st/ iz fr. *bêtes fauves* zveri] privrženec fauvizma; **fauvízem** -zma *m* novejša modernistična smer (od 1905) v slikarstvu, njen glavni predstavnik H. Matisse; dosegali močne učinke z živimi barvami in ploskovitostjo

faux pas /fo pa'/ fr. pregrešek, prestopek proti etiketi; pregrešno dejanje; pogrešek, nepravilen postopek

favete linguis /fave'te lin'gvis/ lat. »spoštljivo molčite« (Horac, Ode, pravzaprav opozorilo rim. svečenikov pred žrtvovanjem)

fávl -a *m* [iz angl.] gl. foul

Fávn -a *m* [lat. *Faunus*] v strim. mit. nižji bog, varuh čred, polj in gozdov, pri Grkih Pan (pozneje so si predstavljali več teh božanstev in jih istili s satiri); **fávn** -a *m* splošno ime za satire; *fig.* pohotnež

fávna -e *ž* [po lat. boginji Favni, sestri ali ženi boga Favna] 1. živalstvo, živalske vrste kakega področja (države, celine, morja...) ali dobe, prim. flora, 2. opis ali spisek teh vrst

favorít -a *m* [ital. *favorito* iz lat. *favere* naklonjen biti] 1. miljenec, izvoljenec vplivne osebe, npr. ljubček vladarice, vplivajoč na drž. zadeve (v tem pomenu navadno: favoritka), 2. ljubljenec javnosti, npr. športnik, 3. športnik, moštvo, konj ipd., ki ima največ možnosti za zmago

favoritízem -zma *m* [fr. *favoritisme* iz ital. *favorito*] protežiranje miljencev; vpliv ali gospostvo miljencev

favorizírati -am [fr. *favoriser* iz ital.] dajati prednost (iz naklonjenosti), podpirati koga, pomagati komu naprej

fáza -e *ž* [fr. *phase* iz gr. *phasis* iz *phainesthai* pojaviti se] 1. videz, pojavna oblika česa (periodičnega gibanja, procesa...) v določenem trenutku, 2. Lunina mena, tj. njen položaj v danem trenutku glede na Sonce in Zemljo; (pre)mena, menjava sploh, 3. razvojna stopnja; razdobje; stanje, 4. mena pri izmeničnem toku (tehn.), 5. vrednost izpremenljivke (mat.)

fazán -a *m* [nem. *Fasan* iz gr. *phasianos*, po fazanov bogati reki Phasis v Kolhidi] v zool. tetrev, vrsta lepih ptic iz družine kur; izvirajo iz Azije

fazenda -e *ž* /fazen'da/ portug. veliko posestvo ali gospodarstvo v Braziliji; **fazendeiro** -a *m* /fazendei'ro/ lastnik ali zakupnik fazende

fázma -e *ž* [gr. *phasma*] pojav, prikazen; privid, strašilo

fazóna -e *ž* [iz fr.] gl. fasona

FBI [angl. *Federal Bureau of Investigation*] Zvezni preiskovalni urad (za »nacionalno varnost«), tajna državna polit. policija v ZDA

Fe [lat. *ferrum*] znak za kem. prvino: železo

Feák -a *m*, *nav. v mn.* **Feáki** -ov [gr. *Phaiax*, mn. *Phaiakes*] v Homerjevi Odiseji napol božanski prebivalci otoka Sherije, ki so živeli srečno, brezskrbno življenje; *fig.* **feák** -a *m* srečen, brezskrben uživalec življenja; **feáški** -a -o ki se tiče Feakov; srečen, brezskrben, živeč tjavdan

Féb -a *m* [iz gr.] gl. Febus

febrílen -lna -o [lat. *febrilis* iz *febris* mrzlica] vročinski, vročičen, mrzličen

fébruar -ja *m* [lat. *Februarius sc. mensis*, po *februa* rim. praznik očiščevanja, ki so ga slavili februarja] svečan, drugi mesec leta (pri Rimljanih zadnji)

Fébus -a *m* [gr. *Phoibos*, tj. bleščeč, žareč] v stgr. mit. vzdevek sončnega boga Apolona; *fig.* **fébus** -a *m* pesniško: sonce

fec. lat. kratica: fecit

féces -a *m* [lat. *feces*, mn. od *fex* ali *faex*, *fecis* gošča; blato] človeško blato, govno, iztrebek, izmeček, prim. fekalije

fecit [/fe´cit/ lat. iz *facere* narediti] izdelal(a), izklesal(a), naslikal(a), napis na podobi ipd. ob umetnikovem imenu

federácija -e *ž* [fr. *fédération* iz lat. *foedus*, *foederis* zveza, združenje] 1. zveza, združenje društev, držav ipd. na federativni osnovi, 2. zvezna, federativna država, tj. zveza dveh ali več držav v federativno državno telo (posamezne federalne enote ohranijo relativno samostojnost, a del svojih funkcij — npr. zunanjo politiko — prenesejo na osrednje drž. organe, na zvezno vlado); **federacíjski** -a -o ki se tiče federacije

federálen -lna -o [fr. *fédéral* iz lat. *foedus*, *foederis* zveza] zvezen (~a vlada, ~i urad), sloneč na zvezi, federaciji

federalíst -a *m* [fr. *fédéraliste* iz lat. *foedus*, *foederis* zveza] privrženec federalizma; **federalízem** -zma *m* 1. drž. ureditev na federativni podlagi (naspr. centralizem), 2. polit. težnja ali gibanje po federativni ureditvi, 3. ime raznih polit. smeri, zlasti v Franciji (Proudhonov ~)

federalizírati -am [fr. *fédéraliser* iz lat.] urediti po federativnem načelu; zvezati, združiti v federacijo

federát -a *m* [fr. *fédéré* iz lat.] 1. v fr. revoluciji l. 1789 prostovoljci, ki so se bojevali za združenje Francije na osnovi revolucionarnega bratstva in enakosti, 2. gardist, bojevnik revol. čet pariške Komune

federatíven -vna -o [fr. *fédératif* iz lat.] sestavljen iz zveznih (federalnih) enot ali držav; zvezen (~a ljudska republika); v sestavu federacije; **federatívna država** zvezna država (= federacija)

federírati -am [fr. *fédérer*] zvezati, združiti v federacijo

féding -a *m* [angl. *fading* pojemanje, iz *fade* izginjati] nenadna začasna oslabitev jakosti pri sprejemanju radijskih oddaj ipd. (tehn.)

Fédra -e *ž* [gr. *Phaidra*] 1. v stgr. mit. Tezejeva žena, hči kretskega kralja Minosa in Pasifae (zaljubila se je v svojega pastorka Hipolita, ker pa je ta njeno ljubezen odklanjal, ga je pri Tezeju obrekovala, da jo zalezuje, in povzročila njegovo smrt; Hipolitova nedolžnost pa je prišla na dan in Fedra se je obesila), 2. naslov tragedije Seneke, Racina itd.

Feják -a *m*, **feják** -a *m*, **fejáški** -a -o [iz gr.] gl. Feak...

fekálen -lna -o [gl. fekalije] ki se tiče iztrebkov, fekalij

fekálije -ij *ž mn.* [nlat. *faecalia* iz lat. *faex*, *faecis* gošča; blato] 1. (telesno) blato, iztrebki, 2. v širšem pomenu: straniščnica

fekundácija -e *ž* [lat. *fecundatio* iz *fecundus* ploden] oploditev, spojitev ženskega jajčeca z moško semenčico (biol.)

feláh -a *m* [ar. *fellah*] siromašen arabski, zlasti egiptovski kmet (ali kmečki delavec); v Egiptu so potomci starih Egipčanov

féldmaršal -a *m* [nem. *Feldmarschall*] visok, včasih najvišji čin v nemških vojskah, navadno: general feldmaršal

féldvebel -bla *m* [nem. *Feldwebel*] narednik, npr. v avstro-ogrski vojski; ljudsko: feldbebel

felicitácija -e *ž* [fr. *félicitation* iz lat.] voščilo, čestitka; voščenje, čestitanje

feljtón -a *m* [fr. *feuilleton* iz *feuille* listek] 1. listek, podlistek, tj. leposlovna, poljudnoznanstvena ipd. rubrika v časopisu, 2. članek v njej

feljtoníst -a *m* [gl. feljton] podlistkar; **feljtonístika** -e *ž* (*ali* **feljtonízem** -zma *m*) podlistkarstvo

fellow [/fe´lou/ = angl. tovariš, drug] 1. član, ud kolegija ali znanstvenega ipd. društva v Angliji, 2. mlajši znanstvenik na angl. visokih šolah

fem. lat. kratica: femininum

feminílen -lna -o [lat. *femininus* ženski] ženski; *fig.* poženščen, pomehkužen

feminini generis /fe´minini ge´neris/ lat. ženskega spola (slovn., biol.)

féminínum -a *in* -ina *m*, *mn.* **féminina** -in *s* [lat. *femininum*] 1. ženski spol; beseda ženskega spola (slovn.), 2. bitje ženskega spola

feminíst -a *m* [fr. *féministe* iz lat. *femina* ženska] 1. privrženec feminizma, 2. moški z znamenji feminizma; **feminístičen** -čna -o 1. ki se tiče feministk ali feminizma, 2. ženski; *fig.* (po)mehkužen;

feminístka -e *ž* bojevnica za žensko enakopravnost (v kapit. deželah)
feminizácija -e *ž* [lat. *feminus* ženski] spremenitev v ženski spol (besed, živih osebkov itd.); **feminizírati** -am **(se)** spremeniti (se) v ženski spol, zlasti besedo ali živo bitje; *fig.* pomehkužiti (se)
feminízem -zma *m* [fr. *féminisme*] 1. razne buržoazne teorije, ki zagovarjajo formalno družbeno-politično enakopravnost žene; polit. gibanje s tem smotrom, 2. ženskost pri moških, zlasti pri homoseksualcih; *fig.* pomehkuženost
fén -a *m* [nem. *Föhn* iz lat. *Favonius* zahodni veter] 1. suh južni veter v alpskih deželah, zlasti v Švici, 2. električni sušilnik za lase
fénijec -jca *m* [angl. *Fenian* iz* *Féne*, eno od imen najstarejših prebivalcev Irske] pristaš fenijstva, fenianizma; **fénijstvo** -a *s* nacionalno teroristično gibanje iz prejšnjega stol. za neodvisnost Irske (organizacija s tem namenom ustanovljena v New Yorku l. 1858)
féniks -a *m* [lat. *phoenix* iz gr. *phoinix*, tj. škrlatno, ognjeno rdeč] lep, bajeslovni ptič starih Egipčanov, ki živi petsto ali šeststo let; ko čuti, da se mu bliža smrt, se sam sežge in pomlajen zleti iz pepela — simbol večne mladosti in nesmrtnosti; *fig.* **Féniks** -a *m* neko južno sozvezdje (astr.)
fénis -a *m* [iz gr.] gl. feniks (obliko »fenis« je rabil Prešeren)
fenól -a *m* [fen- iz gr. *phainein* svetiti se, + -ol] v kem. karbolna kislina, organska spojina iz bencola; za dezinfekcijo, izdelovanje kislin ipd.
fenologíja -e *ž* [iz feno(meno)logija] v biol. nauk, ki se ukvarja s periodičnimi pojavi v rastlinskem in živalskem svetu, posebno v zvezi s podnebjem (kdaj se selijo ptice, čas parjenja, zimskega spanja ipd.)
fenomén -a *m* [gr. *phainomenon* pojav] 1. nenavaden, izjemen pojav (npr. v naravi); kaj izrednega, znamenitega sploh, npr. izredno sposoben človek, 2. v idealist. filozofiji: a) subjektiven pojav, odtrgan od bistva in obstoječ zgolj v zavesti, b) pri Kantu: pojav v nasprotju z numenom, 3. pojav, prikazen sploh; **fenomenálen** -lna -o 1. pojaven (fil.), 2. (zelo) redek, izjemen, izreden, čuden, poseben, nenavaden (~i dogodek); znamenit (~a osebnost); sijajen, čudovit; grozen; bajen
fenomenalízem -zma *m* [gl. fenomen, + -izem] filoz. smer, ki trdi, da je čutni, realni svet »pojav« nespoznatne »stvari same na sebi« (objektivni fenomenalizem, Platon, Kant...), ali pa meni, da so pojavi naše zavesti edina realnost (subjektivni idealizem, Berkeley)
fenomenogenija -e *ž* [fenomen(o) + -genija] nastajanje, nastanek pojavov
fenomenografija -e *ž* [fenomen(o) + -grafija] opisovanje, opis pojavov
fenomenológ -a *m* [fenomen(o) + -log] predstavnik ali privrženec fenomenologije; **fenomenologíja** -e *ž* v fil. nauk o pojavih, 1. pri Heglu: nauk o pojavnih oblikah in dialektičnem razvoju (svetovnega) duha in zavesti, 2. pri Kantu: nauk o pojavih (v nasprotju z naukom o »stvari sami na sebi«), 3. pri Husserlu: znanost o bistvu pojavov (nem. *Wesenswissenschaft*)
fenoplást -a *m* [feno(l) + plast] vrsta umetnih snovi
fenotíp -a *m* [feno(men) + -tip] v genetiki: sleherni konkretni osebek kot rezultat (pojavna oblika) prirojenih in pridobljenih lastnosti
fêr [iz angl.] gl. fair
-fêr -a *m* [lat. *-fer* iz *ferre* nositi] pripona v sestavljenkah, npr. Lucifer, konifer
fêredža -e *ž* [shr. iz tur. *ferace*] pri muslimankah: dolga vrhnja halja z zagrinjalom za obraz; simbol brezpravnosti muslimanske žene
féri- [lat. *ferrum* železo] v kem. sestavljenkah, ki zadevajo spojine trovalentnega železa, npr. feriacetat, prim. fero-
feriálen -lna -o [nlat. *ferialis* iz lat. *feriae* prazniki, počitnice] počitniški (~a kolonija); **fêrije** -ij *ž mn.* (šolske) počitnice
ferít -a *m* [lat. *ferrum* železo, + -it] 1. kristali čistega železa (skoraj brez ogljika), 2. čisto kristalizirano železo v meteorjih in nekaterih eruptivnih kamninah
feriunt summos fulmina montes /fe'riunt su'mos ful'mina mon'tes/ lat. »strele treskajo v najvišje vrhe«, geslo (iz Horaca) v Prešernovem epigramu: »Naj

misli, kogar bi puščice te zadele, da na visoki vrh lete iz neba strele«

fêrman -a *m* [tur. *ferman* iz perz.] 1. pismen ukaz, odlok turških sultanov ali velikih vezirjev, 2. (slovesna, uradna) listina o tem

fermáta -e *ž* [ital. *fermata* postanek, postaja] v glas. znamenje nad ali pod noto ali pavzo (𝄐 ali 𝄑), ki podaljšuje njuno trajanje

fermènt -énta *m* [lat. *fermentum* kvas, iz *fervere* vreti, kipeti] v biol. kvasina, tj. organske snovi (npr. pepsin), ali živi organizmi, ki povzročajo ali pospešujejo fermentacijo

fermentácija -e *ž* [gl. ferment] v biol. kvašenje, vrenje, tj. razpadanje organskih snovi v enostavnejše sestavine pod vplivom fermentov; **fermentírati** -am **(se)** kvasiti (se), vreti

fêrmij -a *m* [po ital. fiziku E. Fermiju, 1901—1954] radioaktivna kem. prvina, odkrita l. 1952

féro- [lat. *ferrum* železo] v kem. sestavljenkah, ki zadevajo, 1. spojine dvovalentnega železa, npr. feroklorid, ali, 2. zlitine železa z drugimi kovinami, npr. feroaluminij

feroalumínij -a *m* [fero- + aluminij] zlitina železa z aluminijem

feroce [/fero'če/ ital. iz lat. *ferox* divji] *prisl.* divje, neugnano (glas.)

ferolegúra -e *ž* [fero- + legura] zlitina železa z drugo kovino

feromagnét(ič)en -(ič)na -o [fero- + magneten] magnetične lastnosti nekaterih, predvsem železnih kovin; **feromagnétik** -a *m* feromagnetna snov, npr. nikelj; **feromagnetízem** -zma *m* nastopanje izrazitega magnetizma, npr. pri železu

ferosilícij -a *m* [fero- + silicij] zlitina železa in silicija za strojne dele (krhka, a odporna proti kislinam)

ferosulfát -a *m* [fero- + sulfat] zelena galica

ferryboat -a *m* /fe'ribout/ angl. brod, prevozna ladja (čez reko ali prekop)

fertílen -lna -o [lat. *fertilis* iz *ferre* nositi] ploden, roden, rodoviten; **fertílnost** -i *ž* plodnost, rodnost, rodovitnost (~ tal)

fertilizácija -e *ž* [fr. *fertilisation* iz lat., gl. fertilen] oploditev (biol.)

fés -a *m* [tur. *fes*, po mestu *Fez* v Maroku] orientalsko pokrivalo, največkrat rdeče barve, s čopom (nacionalno pokrivalo v sultanski Turčiji)

festina lente /festi'na len'te/ lat. »hiti počasi«, ne prenagli se (rad ponavljal rim. cesar Avgust)

festivál -a *m* [angl. *festival* iz lat. *festivus* vesel; slavnosten] večja slavnostna prireditev s kulturno-umetniškim sporedom, navadno periodična (Ljubljanski ~); **festiválen** -lna -o ki se tiče festivala (~a dvorana); slavnosten, slovesen; **festiválski** -a -o slavnosten (~i dnevi)

festón -a *m* [ital. *festone* iz lat. *festum* praznik] 1. venček, cvetna kita ali vitje s cvetjem in zelenjem, 2. taki ozaljški, npr. na baročnih frizih

festum -a *m* /fes'tum/ lat. praznik, slavnost, slovesnost, prim. post festum

fetálen -lna -o [nlat. *fetalis* iz lat. *fetus* plod, zaplodek] ki se tiče fetusa

fétiš -a *m* [fr. *fétiche* iz portug. *feitiço* čar, iz lat. *facticius* umetno narejen] 1. predmet (kamen, kip...), ki ga imajo primitivna plemena za utelešenje mogočnega duha in mu navadno pripisujejo čarovne, nadnaravne sile; *fig.* malik; nekaj — avtoriteta, nauk, predmet — kar kdo slepo časti ali obožuje, 2. telesni del ali predmet, zbujajoč spolnost (psihiatr.)

fetišíst -a *m* [fr. *fétichiste*, prim. fetiš] 1. malikovalec, kdor veruje v fetiše ali jih časti, 2. kdor je nagnjen k fetišizmu; **fetišízem** -zma *m* 1. vera v fetiše; malikovanje, češčenje fetišev, 2. spolna razdraženost, ki jo zbujajo posamezni telesni deli ali predmeti od oseb drugega spola; uporabljanje takih predmetov v spolne namene (psihiatr.), 3. slepo češčenje ali zaverovanost v kaj; **blagovni fetišízem** iz blagovne proizvodnje in družbenega značaja dela izvirajoč pojav, da pripisujejo ljudje proizvodom dela določene (njim imanentne, naravne) lastnosti — npr. da imajo menjalno vrednost — lastnosti, ki so v resnici plod družbenih odnosov, tj. blagovne proizvodnje (ekon.)

fetotomíja -e *ž* [lat. *fetus* plod, zaplodek, + -tomija] v med. razkosanje fetusa

v materinem telesu (pri hudih porodnih komplikacijah)

fétus -a *m* [lat. *fetus* plod, zaplodek] 1. embrio, zarodek sesalcev sploh, 2. človeški plod od tretjega meseca naprej (ko se začne gibati); **fétusen** -sna -o ki se tiče fetusa (= fetalen)

fétva -e *ž* [ar. *fetwa*] razsodba ali odločitev muftije v spornem versko-pravnem vprašanju; daje se v obliki vprašanja in odgovora

févd -a *m* [nlat. *feudum* ali *feodum* iz stnem. *fehü* živina, imetje, + stnem. *ôd* lastnina] posest, ki so jo srednjeveški vladarji, vojvode itd. podeljevali vazalom s pogojem, da izpolnijo določene obveznosti (predvsem, da jim pomagajo v vojni, prim. alod); **févden** -dna -o ki se tiče fevda

fevdálec -lca *m* [gl. fevd] fevdalni gospod, pripadnik v srednjem veku vladajočega razreda; **fevdálen** -lna -o ki se tiče fevdalcev in fevdalizma (~o pravo); *fig.* srednjeveški

fevdalízem -zma *m* [gl. fevd] srednjeveški družbeni sistem (med suženjstvom in kapitalizmom), sloneč na zemljiški lastnini vladajočih fevdalnih gospodov in na izkoriščanju na zemljo vezanih kmetov-tlačanov, ki so morali oddajati fevdnemu gospodu del presežnih proizvodov v obliki delovne (tlaka), naturalne (desetina ipd.) ali denarne rente

fevdatár -ja *m* [nlat. *feudatarius*] fevdnik, vazal

févdnik -a *m* [gl. fevd] kdor dobi kaj v fevd, vazal

ff kratica: fortissimo

fiála -e *ž* [iz gr. *phiale* skodelica] šilasti stolpič nad okni ipd., osnovni dekorativni element gotske arhitekture

fiásko -a *m* [ital. *fiasco* steklenica; fig. polomija] hud neuspeh, polomija, npr. igre, igralca, politika...; polom, propad (doživeti ~)

fíat -a *m* [ital. *fiat* iz *Fabbrica Italiana Automobili Torino*] avtomobil ital. znamke Fiat (fiat 600 = fičko)

fiat [/fi'at/ velel. od lat. *fieri* zgoditi se] 1. bodi! tako se zgôdi! 2. naj se naredi (na receptih); **fiat** *neskl. m* ukaz; odobritev

fiat iustitia, pereat mundus /fi'at justi'cia, pe'reat mun'dus/ lat. »zgôdi se pravica, četudi propade svet«, baje izrek cesarja Ferdinanda I.

fíbra -e *ž* [lat. *fibra* vlakno] vlakno, vlakence (anat., kem.)

fibríla -e *ž* [lat. *fibra* vlakno] vlakence, npr. mišično; **fibrílen** -lna -o vlaknast

fibrín -a *m* [lat. *fibra* vlakno, + -in] vlaknina, tj. beljakovina v krvni plazmi, ki se izloča pri strjevanju krvi (fiziol.); **fibrinózen** -zna -o vlakninski

fibroín -a *m* [fibr(a) + -in] osnova naravnega svilenega vlakna (kem.)

fibróm -a *m*, *mn.* **fibrómata** -at *s* [fibr(a) + -om] v med. vlaknjak, benigni tvor (navadno iz veznega tkiva) v koži ali sluznici

fibróza -e *ž* [fibr(a) + -oza] v med. patološki razvoj fibroznega tkiva v organu; **fibrózen** -zna -o 1. ki se tiče fibroze, 2. vlaknat, vlaknen, vlaknast

fíbula -e *ž* [lat. *fibula* spona, sponka] 1. sponka, zapon(k)a, ena najbolj pogostih izkopanin v Evropi iz prazgodovinskih časov, 2. v anat. mečnica (kost)

-ficírati -am [iz lat. *facere* delati, narediti] v sestavljenkah, npr. elektrificirati, gl. -fikacija

fidálgo -a *m* [iz portug. *fijo de algo* iz lat. *filius aliquo* sin nekoga, tj. ki kaj pomeni] portug. oblika za: hidalgo (gl.)

FIDE [fr. *Fédération Internationale des Échecs*] Mednarodna šahovska zveza

fideíst -a *m* [fr. *fidéiste* iz lat. *fides* vera] pristaš fideizma; **fideízem** -zma *m* 1. »filozofija vere«, nauk, ki daje veri prednost pred znanostjo ali šteje verske dogme za osnovo spoznanja, 2. (filozofski) nauk ali trditev, ki vodi k religioznim pojmovanjem

fidejkomís -a *m* [iz lat. *fidei commissum* izročeno v varstvo; v rim. pravu določba v testamentu, ki nalaga dediču obveznost, da podedovano imetje po določenem času prepusti tretji osebi] v fevdalnem pravu: dedno, neprodajno rodbinsko posestvo, ki prehaja iz rodu v rod

Fídes *neskl. ž* [lat. iz *fides* zvestoba; vera] 1. v strim. mit. boginja zvestobe, 2. neki asteroid

fide, sed cui vide /fi'de, sed ku'i vi'de/ lat. zaupaj, a glej komu!
fides graeca lat. gl. graeca fides...
fiduciáren -rna -o [lat. *fiduciarius* poverjen] zaupen; zaupan, poverjen
fifty-fifty [/fif'tifif'ti/ angl. *fifty* petdeset] vsakemu pol, na dva enaka dela
fig. okr.: figurativen
Fígaro -a *m* brivec, junak Beaumarchaisove komedije Figarova svatba; *fig.* **fígaro** -a *m* 1. prevejanec, 2. brivec (posmehlj.)
fight -a *m* /fait/ angl. boj iz neposredne bližine (pri boksu)
figúra -e *ž* [lat. *figura* iz *fingere* oblikovati, upodobiti; hliniti] 1. vnanja oblika; slika, podoba (npr. na risbi); risba; lik; kip, 2. (plesni, drsalni...) lik ali gib, 3. šahovski lik, 4. (človeška) rast, postava, 5. človeški lik, npr. po vnanjem vtisku (smešna ~), 6. govorni ali pesniški ukras, npr. hiperbola, apostrofa..., 7. glasbeni ukras, 8. vrsta silogizma glede na položaj srednjega pojma v premisah (log.)
figurácija -e *ž* [lat. *figuratio*] 1. oblika; oblikovanje, upodabljanje, 2. uporabljanje ali oblikovanje figur, (umetna) okrasitev; figuralni ali figurativni izraz
figurálen -lna -o [nlat. *figuralis* iz lat. *figura* oblika, podoba...] ozaljšan, z okraski, figurami
figuránt -a *m* [fr. *figurant* iz lat.] kdor le figurira, 1. nema oseba na odru, tj. brez govorne vloge; *fig.* nepomembna (ali nepotrebna) oseba, 2. zborni baletni plesalec, v naspr. s solistom
figúrast -a -o [gl. figura] smešen, šaljiv, norčav (~ značaj)
figurátiven -vna -o [nlat. *figurativus* iz lat. *figura* oblika, podoba] v podobi (ali prispodobi) podan; slikovit, nazoren; okrásen, krasilen; prenesen (npr. bedni pomen)
figurína -e *ž* [ital. *figurina*, dimin. iz *figura*] 1. (drobna) sličica ali kipec, 2. modna lutka ali slika; krojni vzorec ali načrt za (gledališki) kostim
figurírati -am [lat. *figurare*] 1. oblikovati, upodabljati; ozaljšati (s figurami), 2. predstavljati kaj (koga); imeti kako vlogo; *pejor.* biti samo figura (= okras), nič ne pomeniti
figurist -a *m* [fr. *figuriste* iz lat.] kdor izdeluje kake figure, npr. kipe
fijákar -ja *m* [fr. *fiacre*, po sv. Fiakriju, čigar slika je bila na pariškem hotelu — Hôtel de St. Fiacre, kjer so okrog 1640 začeli uporabljati take kočije] 1. potniška kočija (ki jo je spodrinil taksi), 2. voznik, kočijaž, ki jo vozi
-fikácija -e *ž*, **-fikacíjski** -a -o [iz lat. *facere* delati, narediti] v sestavljenkah, npr. elektrifikacija
fikcija -e *ž* [lat. *fictio* iz *fingere* misliti si, hliniti se] 1. izmislica, izmislek, izmišljaj; *pejor*, slepilo, 2. domneva (važna kot pomožni pojem v znanstvenem mišljenju)
fiksácija -e *ž* [fr. *fixation* iz lat. *fixus* trden] 1. pritrditev, pričvrstitev; ustaljevanje, ustalitev, utrditev, npr. v fotogr.; določitev časa, odmera (~ stalne plače); opredelitev, 2. premena iz plinastega ali tekočega v trdno stanje (kem.)
fiksatív -a *m* [fr. *fixatif* iz lat. *fixus* trden] utrjevalo, utrjevalno sredstvo, zlasti za barve, npr. razne raztopine za prebarvanje risb; **fiksatíven** -vna -o utrjujoč, utrjevalen; ustaljevalen; določujoč
fíksen -sna -o [lat. *fixus* iz *figere* pritrditi] trden, stalen; (stalno) določen; nepremičen; **fíksna idéja** vpičena misel — v psihiatr. blodna misel ali blodnja, ki koga preganja ali ovladuje njegovo duševnost (vrsta duševne motnje); **fíksni kapitál** v ekon. del stalnega kapitala, ki ne prehaja na produkt, naspr. krožeči kapital
fiksír -ja *m* [gl. fiksirati] fiksirno, ustaljevalno sredstvo, ustaljevalo
fiksírati -am [fr. *fixer* iz lat. *fixus* trden] 1. utrditi (v kakem položaju); pritrditi, pričvrstiti; namestiti; stalno določiti, npr. plačo; označiti, določiti (uro, dan, ceno...); ustaliti (s fiksativom); opredeliti, 2. upirati pogled v koga, nepremično, srepo meriti z očmi, 3. v fotografiji: odstraniti (za svetlobo občutljivi) srebrni bromid s filma ipd.
fíksum -a *m, mn.* **fíksa**, fiks *s* [lat. *fixus* trden] kaj stalno določenega, zlasti stalna plača ali dohodki, npr. v naspr. s provizijo
fiktíven -vna -o [fr. *fictif* iz lat. *fingere* hliniti] varav, izmišljen, namišljen, umiš-

ljen, samo navidezen; neresničen; dozdeven, domneven, predpostavljen, prim. fikcija; **fiktívnost** -i *ž* izmišljenost, namišljenost; domnevnost

fíkus -a *m* [lat. *ficus* figa] gumijevec, ena najlepših necvetočih sobnic

fíl-, -fíl -a *m*, **-filíja** -e *ž*, **fílo-** 1. [iz gr. *philos* drag, ljub] v sestavljenkah, npr. filantrop, bibliofil, hemofilija, 2. [iz gr. *phyllon* list] npr. filoksera, klorofil, 3. [iz gr. *phylon* rod, pleme] npr. filogeneza

fíla -e *ž* [gr. *phyle*] pleme, plemenska skupnost v stari Grčiji (v Atenah pozneje tudi okraj, občina)

filalét -a *m* [fil- + gr. *aletheia* resnica] prijatelj resnice (zastarelo); **filaletíja** -e *ž* ljubezen do resnice

filandríja -e *ž* [gr. *philandria*, fil-, gr. *aner*, *andros* mož] ljubezen do (zakonskega) moža ali do moških

filantróp -a *m* [fil- + gr. *anthropos* človek] 1. človekoljub, kdor v dejanjih izkazuje ljubezen do bližnjega, 2. (*nav. v mn.* **filantrópi** -ov) ime za neke pedagoge iz 18. stol. (npr. Basedow), ki so skušali v vzgojni praksi uveljaviti načela filantropinizma; **filantropíja** -e *ž* človekoljubje; dobrodelnost; **filantrópičen** -čna -o *ali* **filantrópski** -a -o človekoljuben; dobrodelen

filantropiníst -a *m* [gl. filantrop] filantrop (2.), pristaš filantropinizma; **filantropinízem** -zma *m* pedagoška smer v 18. stol., ki je skušala v vzgojni praksi uveljaviti naravne, prvotne človeške odnose

filantropízem -zma *m* [iz gr.] gl. filantropinizem

filantropomaníja -e *ž* [filantrop(o) + -manija] pretirano ali vsiljivo (včasih patološko) človekoljubje

filatelíja -e *ž* [fr. *philatélie* iz fil- + gr. *ateles* prost pristojbin] zbiranje ali preučevanje poštnih znamk (ali podobnih stvari, ki so v zvezi s pošto); **filatelíst** -a *m* kdor se ukvarja s filatelijo, zbiralec poštnih znamk

fíldžan -ána *m* [shr. iz tur.] skodelica za turško kavo (brez ročaja)

filé -ja *m* [fr. *filet*, dimin. iz *fil* nit] 1. pleteno, mrežasto ročno delo, 2. v kuharstvu: a) ledvični kos ali pečenka pri klavnih živalih in divjačini, b) prsni deli pri perutnini, c) hrbtni deli pri ribah

Filémon in Báucis [gr. *Philemon*, *Baukis*] v stgr. mit. siromašna, ljubeča se zakonska dvojica iz Frigije, ki je gostoljubno sprejela Zevsa in Hermesa, ko sta v beraški podobi iskala prenočišče; *fig.* stara, ljubeča se zakonca

filét -a *m*, *nav. v mn.* **filéti** -ov [ital. *filetti*] v olju konservirani, močno osoljeni ribji (npr. sardelni) izrezki

filharmoníja -e *ž* [fil- + gr. *harmonia* sklad, soglasje; pesem] 1. društvo ljubiteljev glasbe; ime raznih društev in ustanov za gojitev glasbe in prirejanje koncertov, 2. poslopje, kjer so nastanjena; **filharmónik** -a *m* član filharmonije

filhelén -a *m* [fil- + gr. *Hellen* Grk] prijatelj Grkov, zlasti ime za ljudi, ki so okrog l. 1821 pomagali Grčiji v boju za osvoboditev izpod turškega jarma, npr. Byron; **filhelenízem** -zma *m* gibanje za pomoč Grkom v boju za osvoboditev izpod turškega jarma

filiácija -e *ž* [nlat. *filiatio* iz lat. *filius* sin] 1. otroštvo, razmerje otrok do staršev, 2. sorodnost, medsebojna odvisnost ali povezanost, 3. poslušnost do nadrejenih

filiál(k)a -e *ž* [iz nlat. *filialis* iz lat. *filia* hči] podružnica večjega podjetja, ustanove...; **filiálen** -lna -o 1. zadevajoč razmerje otrok do staršev, 2. podružničen

filibúster -tra *m* [španski. *filibustero* iz hol. *vrijbuiter* iz *vrij* svoboden, *buit* plen] 1. gusar in tihotapec (mišljeni so pustolovci, večinoma Angleži, Francozi in Holandci, ki so se v 17. stol. bojevali proti špan. gospostvu v Zadnji Indiji), 2. v zakonodajnih telesih ZDA: član manjšine, ki izvaja obstrukcijo; taka obstrukcija

filigrán -a *m* [ital. *filigrana* iz lat. *filum* nit, *granum* zrno] 1. drobno (zlatarsko) delo, največ drobnozrnasto ali nitkasto okrasje, npr. iz pletenih zlatih ali srebrnih žic, 2. vodni tisk, zlasti na bankovcih

-filíja -e *ž* [iz gr.] v sestavljenkah, gl. fil-

filioque *neskl. m* [/filio´kve/ = lat. in sina] dogma katol. cerkve, ki uči, da sv. Duh

izhaja »od Očeta in Sina«, v naspr. s pravoslavno, ki trdi, da izhaja le od boga Očeta

filípika -e *ž* [iz gr. *philippikos* ki se tiče Filipa, tj. govorov stgr. govornika Demostena proti Filipu II. Makedonskemu] *fig.* oster napadalni govor

Filistéjec -jca *m* [nem. *Philister* ali *Philistäer*, gr. *philistinoi* iz hebr. *p'lishtim*] pripadnik nesemitskega naroda v Palestini, ki se je dolgo vojskoval z Izraelci (okrog 1200 pr. n. š.); *fig.* **filistéjec** -jca *m* gl. filister

filíster -tra *m* [po* biblijskih Filistejcih] *fig. pejor.* ozkosrčen, sam s seboj zadovoljen človek z omejenim obzorjem (navadno malomeščan), ravnodušen do kulturnih, estetskih ipd. vrednot; **filístrski** -a -o puščoben, dolgočasen; enostranski, ozkosrčen, omejenega duha; **filístrstvo** -a *s* ozkosrčnost, omejenost

filít -a *m* [gr. *phyllon* list, + -it] vrsta glinastega skrilavca (mineral.)

filius ante patrem /fi'lius an'te pa'trem/ lat. »sin pred očetom«, tj. *fig.* nekaj nemogočega

film -a *m* [angl. *film* mrenica, kožica] 1. tanka prozorna opna ali zvitek iz celuloida, občutljiv za svetlobo (za fotografiranje in fotografsko snemanje), 2. trak za kinematografske predstave, 3. taka predstava; **fílmati** -am posneti na filmski trak

filmizácija -e *ž* [gl. film] snemanje scenarija na filmski trak

filmotéka -e *ž* [iz angl., gr.] gl. kinoteka

fílmski -a -o [gl. film] ki se tiče filma (~a igralka)

filo- [iz gr.] v sestavljenkah, gl. fil-

filodéndron -a *m* [gr. *philos* drag, ljub, *dendron* drevo] zelo velika lepotna rastlina (lončnica) z velikimi zimzelenimi listi; iz tropične Amerike, kjer raste kot vzpenjalka

filogenétika -e *ž* [gr. *phylon* rod, pleme, + genetika] nauk o filogenezi organizmov, o razvoju živalskih in rastlinskih vrst

filogenéza -e *ž* [gr. *phylon* rod, pleme, + geneza] biološki razvoj organizmov, tj. izvor in razvoj živalskih ali rastlinskih vrst, naspr. ontogeneza

filogenija -e *ž* [gr. *phylon* rod, pleme, + -genija] 1. filogeneza, 2. zgodovina filogeneze, biološkega razvoja organizmov

filogín -a *m* [gr. *philos* drag, ljub, *gyne* ženska] ljubitelj žensk, ljubitelj nežnega spola; **filoginíja** -e *ž* ljubezen, naklonjenost do nežnega spola, naspr. mizoginija

filogonija -e *ž* [iz gr.] gl. filogenija

filoksenija -e *ž* [gr. *philos* drag, ljub, *xenos* tuj, tj. ljubezen do tujcev] gostoljubnost

filóksera -e *ali* **filoksêra** -e *ž* [gr. *phyllon* list, *xeros* suh] v zool. trtna uš, vrsta zajedavcev na rastlinah, zlasti trti nevarna *Phylloxera vastatrix*

filológ -a *m* [filo- + -log] jezikoslovec, strokovnjak za filologijo; **filologíja** -e *ž* jezikoslovje, znanost o jeziku (v širšem pomenu) in književnosti (slovenska, klasična ~, prim. lingvistika); **filológičen** -čna -o *in* **filológški** -a -o jezikosloven, jezikoslovski

filomatíja -e *ž* [filo- + gr. *mathema* znanje] ukaželjnost, znanjaželjnost; ljubezen do znanosti

Filoméla -e *ž* [gr. *Philomela*] v stgr. mit. hči atenskega kralja Pandiona; Terej, mož njene sestre Prokne, jo je posilil in ji odrezal jezik, da ga ne bi izdala; Filomela pa je Prokni izvezla dogodek na platno. Maščevalni sestri sta zaklali Terejevega sina Itija in ga dali Tereju jesti. Ko se je Terej hotel maščevati, ga je Zevs spremenil v smrdokavro, Prokno v slavčka, Filomelo v lastovico (po rimski mit. v slavčka); *fig.* **filoméla** -e *ž* slavček

filosemít -a *m* [filo- + semit] prijatelj semitov, zlasti Judov

filozóf -a *m* [gr. *philosophos*, *philos* ljub, *sophia* modrost] 1. modroslovec, kdor se ukvarja s filozofijo; *fig.* mislec, modrec; modrijan, 2. študent na filozofski fakulteti

filozofém -a *m* [gr. *philosophema*, gl. filozof] filozofski izrek, mnenje, trditev (tudi: táko vprašanje, nauk, teorija...)

filozofíja -e *ž* [gr. *philosophia*, gl. filozof] 1. modroslovje, nauk o najsplošnejših zakonih gibanja in razvoja narave, človeške družbe in mišljenja, 2. filozofski sestav (Descartesova ~); **filozofíja eksi-**

sténce ime za sodobne filoz. smeri, ki postavljajo v središče filoz. problematike individualno človekovo eksistenco (razširila se je po prvi svetovni vojni iz duhovne in socialne krize meščanskega sveta, njene elemente najdemo najprej pri danskem mistiku in filozofu Kierkegaardu); deli se na filozofijo eksistence v ožjem pomenu besede (Jaspers, Marcel), eksistencialno filozofijo (Heidegger) in eksistencializem (Sartre, Camus itd.)

filozofírati -am [lat. *philosophari* iz gr.] modrovati; umovati, premišljevati, razglabljati o filoz. vprašanjih; *pejor*. kvasiti kaj

filozófski -a -o [gl. filozofija] modroslovski; modrosloven, ki se tiče filozofije; **filozófska abstrákcija** odmislica; **filozófska šola** učenci ali privrženci kakega filozofa, ki dalje razvijajo njegov nauk (kirenska ~); **filozófski kamen** čudežni »kamen modrijanov«, o katerem so srednjev. alkimisti mislili, da spreminja manjvredne kovine v zlato, zdravi bolezni in podaljšuje življenje

filter -tra *m* [fr. *filtre* iz nlat. *filtrum* iz* stvnem. *filtir* klobučevina] 1. cedilo, cedilnik, precejalo, tj. priprava (mreža, sito…) ali snov (oglje, tkanina…) za precejanje ali čiščenje, zlasti tekočin, 2. priprava, ki prepušča le določene tokove, žarke, valove itd. (električni ~)

filtrácija -e *ž* [gl. filter] filtriranje, precejanje, čiščenje s precejanjem; puščanje skozi filter

filtrát -a *m* [gl. filter] precedek, precejek, skozi filter precejena tekočina

filtríran -a -o [gl. filter] precejen skozi filter (~a voda); **filtrírati** -am (pre)cediti, precejati, očistiti s precejanjem; **filtríren -rna -o** rabljen pri filtriranju (~i papir)

fimóza -e *ž* [nlat. *phimosis* iz gr. *phimun* zavezati] v med. zoženost kožice na spolnem udu, da se ne da potegniti z glavice

fín -a -o [fr. *fin* iz lat. *finis* konec, v fig. pomenu] nežen, droben (~a poteza), tenak, oster (~ sluh), dober (~o uho), rahel (~ kruh), živ (~ pesek), uglajen (~ nastop), izbran, olikan (~o vedenje), plemenit (~o čutenje), prebrisan, pretkan (~ prijem), umetelen (~a vezenina) itd.

finále -la *m* [ital. *finale* iz lat. *finalis* končen] konec, sklep, končni del, zlasti, 1. sklepno dejanje (igre, drame), 2. v glas. sklepni del skladbe, sklepni stavek, 3. končna, odločilna tekma ali tekme (šp.)

finálen -lna -o [lat. *finalis* iz *finis* konec] 1. končen, sklepen (~a tekma), 2. v fil. ki se tiče končnega smotra; smotrn, 3. v slovn. nameren, izražajoč namen, namenilen (~i stavek); **finálni produkt** končni izdelek; **finálnost** -i *ž* 1. namernost (slovn.), 2. smotrnost, tj. obstoj domnevnega smotra v pojavu, dogajanju ipd. (fil.)

finalíst -a *m* [gl. finalen] 1. privrženec finalizma, 2. tekmovalec v finalu; **finalízem** -zma *m* v fil. idealistični nauk o smotrnosti v naravi in družbi (= teleologija)

finánčar -ja *m* [gl. finance] uslužbenec finančne (carinske, davčne…) uprave

finánce -nc *ž mn.* [fr. *finance* iz stfr. *finer* plačati] državni dohodki in izdatki (ter gospodarjenje z njimi); denarstvo, denarni posli in gospodarjenje z denarjem sploh; *fig*. denarna plat, denarni, gmotni položaj (države, posameznika…); **finánčen** -čna -o ki se tiče financ, denaren; proračunski; **finánčni kapitál** »monopolistični industrijski kapital, zraščen z bančnim kapitalom« (Lenin)

financírati -am [fr. *financer*, gl. finance] da(ja)ti denar, denarno podpreti, npr. ustanovitev podjetja; denarno vzdrževati, plač(ev)ati

finánčnik -a *m* [gl. finance] 1. denarnik, kdor se (npr. bankir) ukvarja z denarnimi posli, zlasti s financiranjem, 2. strokovnjak v finančnih vprašanjih

finansírati -am [iz fr.] gl. financirati

finansjé -ja *m* [fr. *financier*] denarnik, finančnik

fin de siècle [/fẽ′ də sjɛ′klə/ fr. po naslovu neke komedije iz l. 1888] »konec stoletja«, oznaka za dekadenco v zahodnoevropski literaturi in umetnosti ob koncu 19. stol.

fine [/fi′ne/ ital. iz lat. *finis*] konec, sklep

finésa -e *ž* [fr. *finesse*] tančina; nežnost, rahlost; odlika, plemenitost; pretkanost

fingíran -a -o [lat. *fingere* hliniti] izmišljen; hlinjen, narejen, zlagan; dozdeven; **fingírati** -am 1. hliniti kaj, delati se kot..., 2. izmisliti si, gl. fikcija; predpostavljati

finis coronat opus /fi´nis koro´nat o´pus/ lat. »konec krasi delo«, tj. konec daje vrednost delu (tudi v pomenu: kakršen začetek, tak konec)

finis Poloniae /fi´nis polo´nie/ lat. »konec Poljske«, baje vzklik Kosciuszka, ko je ranjen izgubil bitko pri Maciejowicah l. 1794; *fig.* končano je

fíniš -a *m* [angl. *finish*] 1. končni, odločilni del proge, 2. odločilni napor pri zadnjem delu tekmovanja, npr. teka, dirke; **fínišer** -ja *m* 1. kdor opravlja končna dela, 2. stroj za asfaltiranje cestišča (tehn.)

fínta -e *ž* [ital. *finta* iz lat. *fingere* hliniti] zvijača, ukana, prevara; pretveza; *fig.* varljiv sunek (kot zvijača ali navidezen napad pri sabljanju)

fióla -e *ž* [gr. *phiale* skodelica] trebušasta steklenka z dolgim, ozkim vratom (alkimistična ~)

fírer -ja *m* [iz nem.] gl. führer

fírma -e *ž* [ital. *firma* podpis] 1. trgovsko, poslovno ime, s katerim trgovec vodi posle in se podpisuje, 2. (trgovsko) podjetje

firmamènt -énta *m* [lat. *firmamentum* iz *firmus* trden] nébes, nebesni svod, vidni del neba

firmánt -a *m* [iz lat. *firmare* podpisati] kdor je pooblaščen podpisovati podjetje ali ustanovo; **firmírati** -am podpis(ov)ati, npr. trgovsko podjetje

first-rate /fœ´streit/ angl. prvovrsten, odličen, najboljše kakovosti

FIS [fr. *Fédération Internationale de Ski*] Mednarodna smučarska zveza

físk -a *m* [lat. *fiscus* košara; blagajna; v starem Rimu cesarjeva zasebna blagajna v nasprotju z drž. premoženjem, erarjem] državno premoženje, drž. blagajna ali država v zasebnopravnem smislu; **fiskálen** -lna -o ki se tiče fiska; finančen; proračunski (~o leto); davčen (~i dohodki)

fiskál -a *m* [fr. *fiscal* iz lat. *fiscalis*, gl. fisk] državni tožilec, zlasti v 18. stol.

fískus -a *m* [iz lat.] gl. fisk

fístula -e *ž* [lat. *fistula* cev; tvor] 1. v med. gnojni vod (zaradi notranjega gnojenja), ki veže kak organ s telesno površino, sluznico ali drugimi organi; zdravniki napravijo umetno fistulo, da olajšajo odtok gnoja; taka odtočna cevka, 2. falzet (glas.)

fisúra -e *ž* [lat. *fissura*] reža, (raz)poka, zlasti kosti (med.); špranja

fít-, -fít -a *m*, **fíto-** [gr. *phyton* rastlina] v sestavljenkah, npr. saprofit, fitobiologija

fitobiologíja -e *ž* [fito- + biologija] nauk o življenju rastlin (biol.)

fitofág -a *m* [fito- + -fag] rastlinojedec (zool.)

fitogén(ski) -a -o [fito- + -gen(ski)] rastlinskega izvora (npr. premog), nastal iz rastlin

fitogenéza -e *ž* [fito- + geneza] izvor in razvoj rastlin

fitogeografíja -e *ž* [fito- + geografija] nauk o zemljepisni razširjenosti rastlin na Zemlji

fitografíja -e *ž* [fito- + -grafija] v bot. opis(ovanje) rastlin in rastlinskih vrst

fitolít -a *m* [fito- + -lit] okamnela rastlina

fitologíja -e *ž* [fito- + -logija] rastlinoslovje, botanika

fitopaleontologíja -e *ž* [fito- + paleontologija] znanost, ki preučuje fosilne ostanke rastlin iz prejšnjih geol. dob (tudi: paleofitologija, paleobotanika)

fitoparazít -a *m* [fito- + parazit] rastlinski zajedavec

fitopatologíja -e *ž* [fito- + patologija] nauk o rastlinskih boleznih (patologija rastlin)

fitoterapíja -e *ž* [fito- + terapija] zdravljenje rastlinskih bolezni (tudi: zdravljenje z rastlinskimi zdravili)

five o'clock tea /fai´v əklək´ ti/ angl. popoldansko pitje čaja (okrog petih) z obiski ipd.

fízičen -čna -o [gr. *physikos* iz *physis* narava] naraven; snoven, tvaren (~i svet); telesen; čuten, dojemljiv s čuti (naspr. psihičen); **fízična kultúra** telesna kultura, telesna vzgoja, telovadba, šport; **fízični svet** snovni, materialni svet, narava; **fízično delo** telesno delo, delo, opravljeno s silo mišic

fízik -a *m* [lat. *physicus* iz gr. *physis* narava] 1. znanstvenik, ki se ukvarja s fiziko, 2. javni, mestni ipd. zdravnik (prej zdravnik sploh), predstojnik fizikata

fízika -e *ž* [lat. *physica* iz gr. *physis* narava] prvotno: nauk o naravi, naravoslovje, danes: nauk o lastnostih materije, njeni sestavi in osnovnih oblikah njenega gibanja; **fizikálen** -lna -o naravosloven, ki se tiče fizike (~i kabinet) ali procesov, ki so v zvezi z njo

fizikát -a *m* [nlat. *physicatum* iz gr.] mestni zdravstveni urad, prim. fizik (2.)

fízio- [iz gr. *physis* narava] v sestavljenkah, npr. fiziolog

fiziognóm -a *m* [fizio- + gr. *gnome* um, spoznanje...] poznavalec fiziognomij; **fiziognomíja** -e *ž* videz ali zunanjost (kot izraz notranjosti ali človekove osebnosti, značaja...), zlasti izraz in poteze obraza; (vnanji) lik ali videz česa (~ pokrajine)

fiziognómika -e *ž* [fizio- + gr. *gnome* um, spoznanje...] preučevanje človeške fiziognomije, sklepanje po fiziognomiji na duševnost človeka in nauk o tem

fiziogonija -e *ž* [fizio- + -gonija] nastanek narave in nauk o tem

fiziokrát -a *m* [fizio- + -krat] privrženec fiziokratizma; **fiziokratízem** -zma *m* politično-ekonomski nauk (in prvi sklenjeni sestav polit. ekonomije sploh, utemeljil Francoz F. Quesnay, 1694 do 1774), ki v naspr. z merkantilizmom uči, da narava ustvarja vrednosti, zato so vir bogastva le tiste panoge, ki so v neposredni zvezi z zemljo: kmetijstvo, rudarstvo...

fiziológ -a *m* [fizio- + -log] znanstvenik, strokovnjak za fiziologijo; **fiziologíja** -e *ž* znanost o funkcijah raznih organov in življenjskih pojavih ter procesih v organizmih (biol.); **fiziológški** -a -o ki se tiče fiziologije

fiziomonízem -zma *m* [fizio- + monizem] materialistični monizem, ki ima naravo, materijo za osnovno počelo (fil.)

fizionomíja -e *ž* [fizio- + -nomija] nauk o naravnih zakonih

fizioteleológški -a -o [fizio- + teleološki] ki se tiče — domnevne — smotrnosti v naravi (v katol. teol. eden izmed dokazov za obstoj boga, prim. teleologija)

fizioterapévt -a *m* [fizio- + terapevt] strokovnjak za fizioterapijo (nav.: **fizioterapévtka** -e *ž*); **fizioterapíja** -e *ž* zdravljenje z naravnimi sredstvi (sončenjem, kopanjem, masažo, razgibavanjem...)

fizioterapévtika -e *ž* [iz gr.] gl. fizioterapija

fizkultúra -e *ž* [iz fizična kultura] telesna vzgoja, šport; **fizkultúren** -rna -o telesnovzgojen, športen; **fizkultúrnica** -e *ž* športnica; **fizkultúrnik** -a *m* kdor goji telesno vzgojo, športnik

fizz -a *m* /fiz/ angl. vrsta osvežilnih, penečih se alkoholnih pijač (malinov ~)

fjéld -a *m* [norv. *fjeld*] gole, visoke planote v skandinavskih pogorjih

fjórd -a *m* [norv. *fiord*] ozek, dolg in globok morski zaliv s strmimi obalami; značilni za skandinavske dežele

Fl (fluor) gl. F (3.)

flagelácija -e *ž* [lat. *flagellatio* iz *flagellare* bičati] bičanje

flagelánt -a *m* [iz lat. *flagellans* iz *flagellum* bič] bičar; **flagelántstvo** -a *s* bičarstvo, kršč. bratovščina od 13.—15. stol. (zlasti v dobi epidemij), ki so si hotele z javnim bičanjem izprositi odpuščanje grehov

flagelát -a *m*, *nav. v mn.* **flageláti** -ov [nlat. mn. *flagellata* iz lat. *flagellum* bič] v zool. bičkarji, deblo enoceličarjev, ki se gibljejo z nekakim bičkom

flageolet -a *m* [fr.] gl. flažolet

flagiciózen -zna -o [lat. *flagitiosus*] sramoten (~i zločin), pregrešen; nesramen

flagránca -e *ž* [lat. *flagrantia*] žar, gorečnost, navdušenje, razvnetost

flagrante delicto /flagran'te delik'to/ lat. ob samem dejanju, pri delu (zalotiti), prim. in flagranti

flagránten -tna -o [lat. *flagrans* plameneč, žareč; razvnet] očiten, nedvomen; pravkar storjen

flájer -ja *m* [nem. *Fleier* iz angl. *flyer*] krilnik, krilni (pred)predilni stroj

flaméngo -a *m* [portug. iz špan. *flamenco*] 1. vrsta ripsastega krepa, 2. flamingo

flaménko -a *m* [špan. *flamenco*] andaluzijski ciganski ples

flamíngo -a *m* [angl. *flamingo* iz špan. *flamenco* iz lat. *flamma* plamen] plamenec, plamenjak, vrsta štorklji podobnih afriških itd. ptic z močno ukrivljenim kljunom in rdečim perjem (zool.)

flanéla -e *ž* [ital. *flanella* iz angl.] mehka, na obeh straneh kosmatena bombažna ali volnena tkanina, npr. za toplo perilo
flanelográf -a *m* [flanel(a) + -graf] učni pripomoček za ponazoritev snovi
flanelográm -a *m* [flanel(a) + -gram] slika ali grafični prikaz na flanelografu
flánša -e *ž* [nem. *Flansch* iz angl.] prirobek na koncu cevi z luknjami za vijake (za vezanje cevi ali priključke)
flášter -tra *m* [nem. *Pflaster* iz lat. *emplastrum*] prilepka, obliž za rane
flávta -e *ž* [ital. *flauto*] piščal, svirel, pastirski piščali podobno leseno ali kovinsko pihalo, eno najstarejših glasbil; **flavtíst** -a *m* kdor igra na flavto
flažolét -a *m* [fr. *flageolet*, dimin. iz stfr. *flageol* flavta] v glas. 1. mala, kljunasta piščal (vrsta flavte), 2. vrsta registra pri orglah, 3. vrsta tona na godalih, podoben je glasu flavte
flebile /fle'bile/ ital. *prisl.* žalostno, otožno, tožeče (glas.)
flebítis -a *m* [gr. *phleps*, *phlebos* žila, + -itis] vnetje vene ali ven (med.)
flebiskleróza -e *ž* [gr. *phleps*, *phlebos* žila, + skleroza] zaapnenje, skleroza ven (med.)
flebotomíja -e *ž* [gr. *phleps*, *phlebos* žila, + -tomija] puščanje krvi (med.)
Flégeton -ónta *m* [gr. *Phlegethon* iz *phlegein* goreti] v stgr. mit. ognjena reka v podzemlju (namesto vode teče v njej ogenj), ki teče okrog Tartara in se izliva v Aheron
flégma -e *ž* (*m*) [gr. *phlegma*, *phlegmatos* ogenj; vnetje; sluz; v antični med. ena od štirih sestavin krvi kot podlaga — če v krvi prevladuje — flegmatičnega temperamenta] 1. ravnodušnost, hladnost; hladnokrvnost, 2. *neskl. m* ravnodušnež; hladnokrvnež
flegmátičen -čna -o [gr. *phlegmatikos*, gl. flegma] manj občutljiv (za vnanje dražljaje), nerazburljiv, ravnodušen, hladen; hladnokrven; **flegmátik** -a *m* človek s flegmatičnim temperamentom (ki slabo in počasi reagira na vnanje dražljaje), ravnodušnež, hladnokrvnež
flegmóna -e *ž* [gr. *phlegmone* vnetje] vezivna vnetina, akutno gnojno vnetje podkožnega in medvezivnega tkiva (med.)
fléksaton -a *m* [lat. *flexus* lok, krivina, + ton] vrsta tolkala pri jazzu (glas.)
fleksibílen -lna -o [lat. *flexibilis* iz *flectere* upogniti] 1. upogljiv; gibek, voljen, 2. pregibljiv, pregiben, sklonljiv (slovn.)
fleksíja -e *ž* [lat. *flexio* iz *flectere* upogniti] 1. upogibanje; upognjenost, 2. upogib, upognitev (med.), 3. v slovn. pregibanje besed (sklanjanje ali spreganje); **fleksíjski** -a -o ki se tiče fleksije
fleksíven -vna -o [gl. fleksija] gibljiv, pregiben
fléksor -ja *m* [nlat. *flexor*] mišica upogibalka (anat.)
fleksúra -e *ž* [lat. *flexura* upogibanje] 1. zavinek (~ črevesa); krivina, 2. kolenasta, stopničasta guba ene ali več plasti (geol.)
flektírati -am [lat. *flectere* upogniti] pregibati, tj. sklanjati ali spregati
flerét -a *m* [iz fr.] gl. floret
fléš -a *m* [angl. *flashlight*] bliskovica, magnezijeva luč pri fotografiranju
fleur de lis /flœr' də li'/ fr. »lilijin cvet«, 1. tri lilije v grbu burbonske dinastije, 2. znak, ki so ga v Franciji v dobi Burbonov vžigali kaznjencem
flibústir -ja *m* [iz hol.] gl. filibuster
flínta -e *ž* [nem. *Flinte* iz angl. *flint* kremen, kresilni kamen] 1. puška na kresilni kamen iz 17. stol., 2. danes: šibrovka, lovska puška na šibre
flíp -a *m* [angl. *flip*] vrsta osvežilnih alkoholnih pijač iz jajc, sadja in raznih dodatkov (kavni ~)
flírt -a *m* [angl. *flirt*] dvorjenje (brez »resnih namenov«), ljubimkanje, koketiranje med spoloma; **flírtati** -am (lahkotno) dvoriti, ljubimkati, koketirati
fliš -a *m* [nem. Flysch] v geol. ime za vrsto sedimentov, npr. iz oligocena (primorski ~)
flóbert -a *m ali* **flóbertovka** -e *ž* [po iznajditelju Francozu N. Flobertu] vrsta manjše puške
flógiston -a *m* [nlat. *phlogiston* iz gr. *phlegein* goreti] toplotni element, snov, ki so si z njo do 18. stol. razlagali gorenje (flogistonsko teorijo je zavrgel Lavoisier)
flokulácija -e *ž* [lat. *floccus* kosem] kosm(ič)enje, nastajanje kosmov

flór -a *m* [lat. *flos, floris* cvet] 1. lahka, prozorna tkanina, npr. za žalne tančice (prvotno iz floretne svile); tančica, pajčolan, koprena, 2. žalni trak, 3. vrsta gladkega sukanca

Flóra -e *ž* [lat. *Flora* iz *flos, floris* cvet] 1. v strim. mit. boginja cvetja in pomladi, pozneje tudi materinstva, 2. asteroid (astr.); *fig.* **flóra** -e *ž* 1. rastlinstvo, vse rastlinske vrste kakega področja ali dobe (alpska ~; prim. vegetacija), 2. opis ali spisek teh vrst

florálije -ij *ž mn.* [lat. mn. *Floralia*] pri Rimljanih prazniki na čast boginje Flore (od 28. aprila do 3. maja)

floreál -a *m* [fr. *floréal* iz lat. *floreus* cvetoč, poln cvetja] »rožnik« (drugi pomladni mesec), osmi mesec po koledarju fr. revolucije l. 1789

floreat [/flo´reat/ velel. iz lat. *florere* cvesti] naj cvete, prim. vivat, crescat, floreat

florescénca -e *ž* [nlat. *florescentia* iz lat. *flos, floris* cvet] cvetenje (proces, stanje ali čas); razcvet

florét -a *m* [fr. *fleuret* iz *fleur* rožica] 1. koničast štirirob meč za športno mečevanje (z rožici podobnim gumbom na konici), 2. kosmata svila (iz svilnih odpadkov), polsvilena tkanina; **florétna svila** odpadna svila

florilégij -a *m* [lat. *florilegium*] cvetnik, cvetober, izbor najlepših leposlovnih del raznih pisateljev (= antologija)

florínt -a *m* [ital. *fiorino*, po florentinskih zlatnikih iz 11. stol. z lilijo na eni strani] zlatnik ali srebrnik, včasih je veljal v Angliji in drugih evropskih državah, prim. forint

florírati -am [lat. *florere*] cvesti, cveteti, uspevati; odlikovati se

florist -a *m* [fr. *fleuriste* iz lat.] 1. slikar rož ali cvetja, 2. prijatelj (prodajalec ipd.) cvetja, 3. kdor se ukvarja s floristiko; **florístika** -e *ž* nauk o cvetju

flóskula -e *ž* [lat. *flosculus* cvetka, dimin. iz *flos* cvet] lepo doneča, a prazna beseda ali fraza, npr. kot govorni okras

flóta -e *ž* [fr. *flotte*] ladjevje, 1. ladjevje v celoti (trgovsko, vojno itd. skupaj), 2. istovrstno ladjevje (trgovska ~, vojna ~), 3. vse ladjevje na kakem morju (sredozemska ~); **zračna flóta** celotnost letalnih priprav kake države (letal, helikopterjev...)

flotácija -e *ž* [angl. *flotation*] 1. čiščenje rud z vodo ali drugimi tekočinami, 2. tovrstne naprave ali prostor, kjer jih čistijo (rudniška ~); **flotacíjski** -a -o ki se tiče flotacije

flotílja -e *ž* [fr. *flottille*, dimin. iz *flotte*] 1. skupina, flota manjših vojnih ladij (obalna ~, rečna ~), 2. manjša flota

flúid -a *m* [fr. *fluide* iz lat. *fluidus* tekoč] nevidna (tekoča) snov, nositeljica energije, npr. v starem pojmovanju magnetizma; *fig.* nevidni tok energije, nevidni vpliv ali učinek (osebni ~); **flúiden** -dna -o tekoč; ki se tiče fluida

fluidiméter -tra *m* [lat. *fluidus* tekoč, + -meter] priprava za merjenje tekočnosti (fiz.)

flúidum -a *m* [iz lat.] gl. fluid

flúks -a *m* [lat. *fluxus* tekoč] v fiz. pretok (električni ~)

fluktuácija -e *ž* [lat. *fluctuatio* iz *fluctuare* valovati] 1. valovanje (tekočine), 2. nihanje, nenehno spreminjanje (dviganje in upadanje, naraščanje in pojemanje), npr. cen, delovne sile v podjetjih...; **fluktuírati** -am valovati, nihati, nenehno se spreminjati

flúor -(j)a *m* [iz lat. *fluere* teči] kem. prvina, rumenkasto zelen plin ostrega, neprijetnega vonja; v spojinah, npr. fluoritu, kriolitu

fluorescénca -e *ž* [po fluoritu, pri katerem so najprej opazovali ta pojav, + (fos-for)escenca] v fiz. spreminjanje barv, pojav, da osvetljeno telo ali snov določene barve oddaja svetlobo, in sicer v drugačni barvi, npr. petrolej, prim. fosforescenca; **fluorescírati** -am spreminjati barvo pri osvetlitvi

fluorescénten -tna -o [gl. fluorescenca] z znamenji fluorescence, spreminjajoč barvo

fluorid -a *m*, *nav. v mn.* **fluorídi** -ov [fluor + -id] spojina fluora s kako prvino (kem.)

fluorírati -am [gl. fluor] dodajati fluor, npr. pitni vodi proti kariesu

fluorít -a *m* [fluor + -it] jedavec, vrsta rudnine s pojavi fluorescence (kalcijev fluorid)

fluorográf -a *m* [fluor(o) + -graf] rentgenski aparat za fluorografijo; **fluorografíja** -e *ž* rentgensko slikanje s fluorografom (serijsko, množično slikanje pljuč)

fluviálen -lna -o [lat. *fluvialis* iz *fluvius* reka] rečen, izvirajoč iz rek, nastal v rekah

fob gl. **F.O.B.**

F.O.B. kratica v medn. trgovini: free on board

-fób -a *m*, **-fobíja** -e *ž* [gr. *-phobos*, *-phobia* iz *phobos* beg, strah pred…] v sestavljenkah (izraža tudi mržnjo ipd.), npr. germanofob, hidrofobija

fobíja -e *ž* [iz gr. *phobos* beg, strah pred…] v med. nerazumen, patološki strah pred kom ali čim, npr. hidrofobija

föhn -a *m* [iz nem.] gl. fen

fokálen -lna -o [nlat. *focalis* iz lat. *focus* ognjišče] ki se tiče fokusa, goriščen, žariščen (~a razdalja); izvirajoč iz gorišča, kotišča (~a infekcija)

foksteriêr -ja *m* [angl. *fox terrier* lisičjak, iz *fox* lisica, *terrier* terier; včasih so ga uporabljali za izganjanje lisic iz brlogov] vrsta pasje pasme, živahen, navadno manjši pes bele barve s črnimi ali rjavkastimi lisami

fókstrot -a *m* [angl. *fox trot*, tj. lisičji korak] 1. živahen družabni ples v $^4/_4$ taktu, nastal v Ameriki okrog l. 1912; plesni korak se izvaja po prstih, podobno kot se plazi lisica, 2. glasba za ta ples

fókus -a *m* [lat. *focus* ognjišče] 1. gorišče, žarišče, tj. točka, v kateri se stekajo ali iz katere izvirajo svetlobni itd. žarki (fiz.), 2. bolezensko kotišče, gnezdišče, ognjišče, leglo (med.), 3. *fig.* središče, žarišče; **fókusen** -sna -o goriščen, žariščen; ki se tiče fokusa

fol. lat. kratica: folio

foliánt -a *m* [nem. *Foliant* iz lat. *folium* list] knjiga v folio formatu, v velikosti polovične pole (največji knjižni format; prim. folio, in folio); *fig.* debela knjiga velikega formata

folíirati -am [iz lat. *folium* list] oštevilčiti liste s tekočimi številkami

fólij -a *m* [lat. *folium* list] list, zlasti v trgovskih knjigah (= folio)

fólija -e *ž* [lat. *folia*, mn. od *folium* list] tanek kovinski list (srebra, zlata…)

folíkel -kla *m* [lat. *folliculus* mošnjica, dimin. iz *follis* meh] v anat. 1. lasni mešiček, 2. jajčni mehurček (= Graafov ~), 3. cevasta kožna žleza

fólio -ia *m* [iz lat. *in folio* iz *folium* list, gl. in folio] 1. list v velikosti polovične pole, 2. format knjige v tej velikosti, 3. list trgovske knjige z isto tekočo številko

fólketing -a *m* [dan. iz *folke* ljudstvo, *ting* deželni zbor] spodnja, poslanska zbornica v danskem parlamentu

folklór -a *m in* **folklóra** -e *ž* [angl. *folklore*, izraz je skoval William J. Thoms l. 1846 iz *folk* ljudstvo, *lore* izročilo; nauk; znanost] 1. narodno blago (pesmi, pravljice, šege in navade, noša, plesi…), 2. narodopisje (= folkloristika); **folklóren** -rna -o narodopisen

folkloríst -a *m* [angl. *folklorist*] narodopisec, kdor se ukvarja s folkloro ali folkloristiko; **folklorístika** -e *ž* narodopisje, veda o folklori (etnografija v ožjem smislu)

folksdójčer -ja *m* [iz nem.] gl. volksdeutscher

folksvágen -gna *m* [iz nem.] gl. volkswagen

fomentácija -e *ž* [nlat. *fomentatio* iz lat. *fomentum* obkladek] ogrevanje s toplim obkladkom; stavljanje takih obkladkov

fón -a *m* [gr. *phone* glas] v fiz. merska enota za glasnost

fón-, **-fón** -a *m*, **-fonija** -e *ž*, **fóno-** [gr. *phone* glas, *phonein* glasiti se] v sestavljenkah, npr. telefon, polifonija, fonolog

fonasteníja -e *ž* [fon- + astenija] v med. slaboten glas (zaradi preutrujenosti govornih organov)

fónd -a *m* [fr. *fonds* zemljišče; sklad; zaloga, iz lat. *fundus*] 1. sklad, denarna sredstva v določen namen (invalidski ~, rezervni ~); gotovina; osnovni kapital; zaloga, 2. (kuharska) osnova

fondácija -e *ž* [iz fr., lat.] gl. fundacija

fondírati -am [gl. fond] gmotno podpreti

foném -a *m* [gr. *phonema* glas] glasovna prvina (v fonetiki); **fonémi** -ov *m mn.* slušne halucinacije pri duševno bolnih (med.)

fonendoskóp -a *m* [gr. *phone* glas, *endon* v, notri, + -skop] zdravniška slušalka, vrsta stetoskopa

fonétičen -čna -o [gr. *phonetikos* iz *phonein* glasiti se, govoriti] 1. glasoven, ki se tiče glasu ali izreke; v skladu z izreko (~i pravopis), 2. glasosloven, ki se tiče fonetike; **fonétik** -a *m* kdor se ukvarja s fonetiko; **fonétika** -e *ž* 1. glasoslovje, nauk o glasovih v kakem jeziku (slovn.), 2. glasovni sistem jezika

fóničen -čna -o [gr. *phone* glas] glasoven

-fóničen -čna -o, **-fonija** -e *ž*, **fóno-** [iz gr.] gl. fon-

fonográf -a *m* [fono- + -graf] vrsta priprav za sprejemanje in reproduciranje glasov in tonov; uporabljajo valje ali okrogle plošče

fonografíja -e *ž* [fono- + -grafija] 1. fonetično pisanje besed (tudi: grafično prikazovanje glasov), 2. sprejemanje in reproduciranje glasov s fonografom, 3. Pitmanov in Faulmannov sistem stenografije

fonográm -a *m* [fono- + -gram] 1. mehaničen »zapis« zvoka na fonografskem valju ali plošči, 2. simbol za fonetično enoto ali glas

fonóla -e *ž* [iz gr. *phone* glas] vrsta mehaničnega klavirja

fonolít -a *m* [fono- + -lit] terciarna vulkanska kamnina sive ali zelenkasto sive barve, pretežno iz živca; nekatere vrste pod udarcem doné

fonológ -a *m* [fono- + -log] kdor se ukvarja s fonologijo; **fonologíja** -e *ž* 1. nauk o fonemih (v fonetiki), 2. fonetika

fonomanija -e *ž* [gr. *phonos* uboj, + -manija] ubijalska sla

fonométer -tra *m* [fono- + -meter] glasomer, priprava za merjenje moči glasu (pri govoru)

fonotéka -e *ž* [iz gr.] gl. diskoteka

fonotíp -a *m* [fono- + -tip] fonetično znamenje ali simbol, npr. v stenografiji

fontána -e *ž* [ital. *fontana*] vodnjak; vodomet, zlasti umetniško izdelan

fontanéla -e *ž* [fr. *fontanelle*, dimin. iz *fontaine* izvirek] 1. mečava, mehko teme, zgolj s kožo prevlečena mehka mesta na novorojenčkovi lobanji (anat.), 2. vod za odvajanje gnoja (med.)

-fór -a *m* [nlat. *-phorus* iz gr. *phoros* noseč, iz *pherein* nositi] v sestavljenkah, npr. termofor, semafor

foraminífere -er *ž mn.* [lat. *foramen* luknja, + -fer, po luknjičavi lupini] luknjičarke, morske živalce iz karbona

force majeure [/fɔrs mažœr'/ fr., prim. lat. *vis maior*] »višja sila«, 1. elementarna naravna sila, npr. potres, 2. v trg. in pr. nepredvidena ovira (dogodek, naključje...), ki je ni mogoče preprečiti

fórceps -a *m* [lat. *forceps* klešče] kirurške, zlasti porodničarske klešče

fórd -a *m* avtomobil iz Fordovih tovarn

fordízem -zma *m* [Ford + -izem] po amer. tovarnarju H. Fordu imenovan sistem kapit. racionalizacije proizvodnje: množično standardizirana proizvodnja, uporabljanje tekočih trakov, specializacija in mehanizacija delovnih metod itd.

Foreign Office /fɔ'rin ɔ'fis/ angl. »zunanji urad«, ministrstvo za zunanje zadeve v Londonu

forénzičen -čna -o [lat. *forensis* soden; javen, iz *forum* trg; javnost] (pravo)soden; sodnijski; sodnomedicinski (~a psihologija)

for ever /fəre'və/ angl. *prisl.* za vedno, za vse čase

forint -a *m* [iz ital. *fiorino*] avstro-ogrski srebrnik, goldinar, v veljavi 1857—1893

fórma -e *ž* [lat. *forma*] 1. oblika; podoba, lik, vnanji izraz (v nasprotju z vsebino); videz, 2. vzor(ec); obrazec, 3. tvorilo, (livarski) kalup; model, 4. način ravnanja ali poslovanja; predpis (uradna ~), 5. šega, običaj (družabna ~), 6. stavek, pripravljen za natisk posameznih strani; **biti v fórmi** biti najbolj pri moči, tako da se dosegajo dobri ali izredni uspehi (šp.)

formácija -e *ž* [lat. *formatio* iz *forma* oblika, lik...] 1. (iz)oblikovanje, nastajanje; tvorba; sestav, ustroj, 2. geol. plast, nastala v določeni dobi; taka doba (terciarna ~), 3. način razvrstitve čet, npr. v kolono (voj.); **družbeno-ekonómska formácija** v marksistični ekon. celotnost družbenih proizvodnih odnosov, ki nastanejo na določeni razvojni stopnji proizvajalnih sil in ki jim ustreza neka vrhnja stavba in neke oblike družbene zavesti (fevdalna ~, kapitalistična ~)

formaldehíd -a *m* [form- iz lat. *formica* mravlja, + aldehid] v kem. organska

spojina, brezbarven plin ostrega vonja; kot razkužilo v vodni raztopini

formálen -lna -o [lat. *formalis* iz *forma* oblika] oblikoven, zunanji, ki se tiče le videza ali oblike, ne vsebine; prazen, brezvsebinski; v ustaljeni (ali predpisani) obliki; v skladu s pravili, običaji itd.: **formálna lógika** iz metafizičnega načina mišljenja izvirajoč nauk o splošnih in nespremenljivih zakonih mišljenja, ki ločuje oblike mišljenja od njihove realne osnove in gibanja (»dialektika«, pravi Plehanov, »formalne logike ne odpravlja, marveč jemlje njenim zakonom absolutno veljavo, ki ji jo pripisujejo metafiziki«)

formálije -ij *ž mn.* [lat. *formalis* oblikoven, v obliki] formalnosti, vnanji, nebistven postopek, okoliščine…

formalín -a *m* [formal(dehid) + -in] 40% vodna raztopina formaldehida; za konserviranje anatomskih preparatov in razkuževanje

formalíst -a *m* [fr. *formaliste* iz lat. *formalis* oblikoven] 1. kdor se drži oblik, formalnosti, 2. privrženec formalizma, npr. v umetnosti; **formalístičen** -čna -o ki se tiče ali upošteva le formo, na formalizmu sloneč, vztrajajoč pri golih oblikah; **formalízem** -zma *m* 1. poudarjanje, pretiravanje oblik ali nebistvenega (na račun vsebine, npr. pri dobesednem tolmačenju zakonov); vztrajanje pri ustaljenih ali preživelih oblikah ne glede na njihovo vsebino ali zgodovinsko spremenljivost, 2. težnja v umetnosti, ki zapostavlja vsebinsko in idejno plat ter poudarja obliko, 3. ločevanje oblike od vsebine v različicah fil. idealizma in spreminjanje konkretnega zgodovinskega razvoja v prazne, abstraktne oblike in sheme

formalitéta -e *ž* [iz lat.] gl. formalnost

formálnost -i *ž* [lat. *formalis* oblikoven] običajen, a nebistven postopek (navada, predpis, pravilo…) v uradnem poslovanju ali družabnem občevanju; *fig.* kaj nepomembnega ali nebistvenega, nekaj, kar obstoji zgolj zaradi videza

formánt -a *m* [iz lat. *formare* oblikovati] obrazilo, v slovn. vrsta pripon, s katerimi delamo različne oblike

formát -a *m* [fr. *format* iz lat. (*liber*) *formatus*] 1. velikost tiskovne pole in knjižna oblika, ki se po njej ravna: folio, kvart…, 2. *fig.* razsežnost, velikost, 3. pomembnost (pisec velikega ~a)

Fórma víva [= lat. živa oblika] ime za medn. srečanja kiparjev v Sloveniji (Portorož, Kostanjevica…)

formíl -a *m* [form- iz lat. *formica* mravlja, + -il] radikal HCO iz mravljinčje kisline (kem.)

fórminks -a *m* [gr. *phorminx*] kitari podobno glasbilo iz Homerjevih časov

formírati -am [fr. *former* iz lat. *formare* oblikovati] dati obliko, (iz)oblikovati; urediti; sestaviti, ustanoviti kaj (~ oddelek); **formírati** -am se (iz)oblikovati se, zbrati se (v formacijo)

formól -a *m* gl. formalin

fórmula -e *ž* [lat. dimin. iz *forma* oblika] 1. (predpisano, ustaljeno) besedilo, 2. pravilo; predpis, 3. izraz, obrazec (mat., kem.), 4. kratka, splošna in natančna opredelitev (pojava, zakona, odnosa…)

formulácija -e *ž* [iz lat. *formula* besedilo, obrazec] izraz; izražanje, oblikovanje; v določeni obliki izražena misel

formulár -ja *m* [fr. *formulaire* iz lat. *formula* besedilo, obrazec] 1. zbirka obrazcev; knjiga s predpisanimi obrazci, 2. predpisana oblika; (natisnjen) obrazec, ki se izpolni, tiskovina, golica; vzorec

formulírati -am [fr. *formuler* iz lat.] dati obliko, (iz)oblikovati, izraziti v določeni obliki, npr. misel; izraziti v formuli, dati obliko formule

foronomíja -e *ž* [gr. *phora* gibanje, + -nomija] nauk o zakonih gibanja (= kinematika)

forsírati -am [iz fr. *forcer*] pospešiti (~ delo); potiskati naprej; (iz)siliti, vsiljevati; gnati, priganjati; pretiravati, prenapenjati; **forsíranje** -a *s* pospeševanje; vsiljevanje; pretiravanje, prenapenjanje

fórt -a *m* [fr. *fort* iz lat. *fortis* močan] 1. manjša utrdba (kot samostojen objekt, npr. v obrambo prelaza), 2. del večje trdnjave

forte /for'te/ ital. v glas. *prisl.* glasno, močno, krepko; **forte** -a *ali neskl. m* naslov (dela) skladbe

fortepiáno -a *m* [iz ital.] gl. pianoforte

fortes fortuna adiuvat /for'tes fortu'na ad'juvat/ lat. pogumne podpira sreča, najprej pri Pliniju st.

fortificírati -am [nlat. *fortificare* iz lat. *forte* močno, *facere* narediti] utrditi (voj.); okrepiti; **fortifikácija** -e *ž* 1. utrjevanje; utrditev, 2. utrdba; utrjen prostor, 3. vojaška inženirska veda o obrambi in utrjevanju terena; **fortifikacíjski** -a -o ki se tiče fortifikacije; utrjevalen (~a dela)

fortissimo [/forti'simo/ ital. presež. od *forte* močan] *prisl.* v glas. zelo glasno, zelo močno

fortiter in re, suaviter in modo /for'titer in re, sua'viter in mo'do/ lat. v stvari krepko in odločno, a v načinu (izvedbi) milejše; izrek jezuitskega generala Aquavive

Fortúna -e *ž* [lat. *Fortuna*] 1. v strim. mit. boginja nepreračunljive usode (sreče in nesreče), upodabljali so jo stoječo na krogli, s krmilom, rogom obilja itd., 2. neki asteroid; *fig.* **fortúna** -e *ž* slepa sreča; slepa (srečna, nesrečna) usoda; slepa naključnost

fórum -a *m* [lat. *forum*] 1. javni trg v starem Rimu — Forum Romanum — in drugih mestih (središče javnega življenja; tam so bila tudi zborovanja in sodne razprave), 2. sodišče, 3. pristojno mesto (za razpravljanje o čem); pristojna oblast ali organ (partijski ~)

forzato [ital.] gl. sforzato

forzítija -e *ž* [po botaniku Forsythu, 1737 do 1804] rumeno cvetoč okrasni grm, cvete zgodaj spomladi, preden odžene liste

fosfát -a *m*, *nav. v mn.* **fosfáti** -ov [fosf(or) + -at] 1. soli fosforne kisline (kem.), 2. umetna gnojila, vsebujoča fosforne spojine

fosfid -a *m*, *nav. v mn.* **fosfídi** -ov [fosf(or) + -id] spojine fosfora z radikali ali prvinami, npr. s kovinami (kem.)

fosfín -a *m* [fosf(or) + -in] v kem. brezbarven strupen plin (PH_3) ali organska spojina iz njega

fosfít -a *m*, *nav. v mn.* **fosfíti** -ov [fosf(or) + -it] soli fosforaste kisline (kem.)

fósfor -(j)a *m* [nlat. *phosphorus* iz gr. *phosphoros* prinašajoč luč, iz *phos* luč, svetloba, *pherein* nositi] kem. prvina (metaloid), ki se v temi sveti in se rada vžge; v dveh oblikah kot beli in rdeči fosfor; v kosteh, tkivu in mnogih rudninah

fosforescénca -e *ž* [fosfor + -escenca] pojav (vrsta luminiscence), da se nekatere osvetljene snovi svetijo tudi, ko osvetljevanje preneha; tudi: svetlikanje v temi, npr. belega fosfora, trhlega lesa...; **fosforescénten** -tna -o svetlikajoč se; **fosforescírati** -am svetlikati se (v temi), svetiti se kot fosfor

fosforít -a *m* [fosfor + -it] 1. vrsta kalcijevega fosfata (gnojilo), 2. vrsta apatita

fosgén -a *m* [gr. *phos* luč, + -gen] »dušljivec«, strupen plin, delujoč na sluznice, spojina klora in ogljikovega monoksida ob vplivu sončne svetlobe (bojni plin v prvi svetovni vojni)

fosíl -a *m*, *nav. v mn.* **fosíli** -ov *m ali* **fosílije** -ij *ž* [iz lat. *fossilis* izkopan] izkopanine organskih bitij (npr. živali ali človeka) iz prejšnjih geol. dob; vrsta fosilov so okamnine; **fosílen** -lna -o ki se tiče fosilov (~i insekt); *fig.* staroden, predpotopen; zastarel

fotélj -a *m* [fr. *fauteuil*] tapeciran naslonjač

fóto *neskl. m* (*pridevn.*) [iz gr.] 1. gl. fotoaparat, 2. fotografski

fóto- [iz gr. *phos*, *photos* luč; svetloba] v sestavljenkah, npr. fotograf

fotoamatêr -ja *m* [foto + amater] ljubitelj fotografiranja, kdor se ukvarja s fotografiranjem sebi v veselje (ne poklicno)

fotoaparát -a *m* [foto + -aparat] fotografski aparat

fóto celica [foto(-) + celica] fotoelektrična celica (tehn.)

fóto efékt [foto(-) + efekt] fotoelektrični efekt (fiz.)

fotoeléktričen -čna -o [foto- + električen] ki se tiče fotoelektričnih pojavov, tj. električnih ali radioaktivnih pojavov, nastalih pod vplivom svetlobe (~a celica)

fotoelemènt -énta *m* [foto- + element] priprava, ki spreminja svetlobno energijo v električno

fotofobíja -e *ž* [foto- + -fobija] v med. strah pred svetlobo, preobčutljivost za svetlobo (pri nekaterih očesnih boleznih)

fotogén(ski) -a -o [foto- + -gen] 1. izvirajoč od svetlobe, 2. v biol. ustvarjajoč (ali izžarevajoč) svetlobo, npr. nekatere bakterije; **fotogén(ičen)** -(ičn)a -o ugoden za fotografiranje (~i obraz)

fotográf -a *m* [foto + -graf] kdor se poklicno ukvarja s fotografiranjem; **fotografíja** -e *ž* 1. izdelovanje slik z izkoriščanjem kem. učinkov svetlobe na predmete (npr. film), občutljive za svetlobo, 2. taka slika; **fotografírati** -am posneti fotografsko sliko, slikati s fotoaparatom

fotográm -a *m* [foto + -gram] fotogrametrijski posnetek

fotogrametrija -e *ž* [foto + gr. *gramma* slika, *metrein* meriti] merjenje kakih objektov ali izdelovanje zemljevidov s fotografskimi posnetki

fotogravúra -e *ž* [foto + gravura] 1. fotomehaničen način izdelovanja klišejev, 2. tak kliše, 3. taka reprodukcija

fotokámera -e *ž* [foto + kamera] fotografski aparat

fotokemigrafija -e *ž* [foto + kemigrafija] izdelovanje klišejev s fotografsko tehniko (fotogravura, fotolitografija...)

fotokemija -e *ž* [foto- + kemija] v kem. nauk o kemičnih učinkih svetlobe, npr. nastajanje klorofila v listih

fotoklúb -a *m* [foto + klub] fotografski klub, društvo ljubiteljev umetniške fotografije

fotokópija -e *ž* [foto + kopija] fotografska kopija; **fotokopírati** -am napraviti fotokopijo

fotokromátičen -čna -o [foto + kromatičen] barven, posnet v barvah; **fotokromíja** -e *ž* 1. fotografiranje v (naravnih) barvah, 2. tak posnetek, barvna fotografija

fotolitografija -e *ž* [foto + litografija] 1. razmnoževanje fotografskih posnetkov z litografijo, 2. tak posnetek

fotolíza -e *ž* [foto- + -liza] kem. razpadanje snovi pod vplivom svetlobe

fotomát -a *m* [foto(grafski) (avto)mat] aparat za povsem avtomatično fotografiranje in izdelovanje slik

fotomateriál -a *m* [foto + material] fotografske potrebščine

fotomeháničen -čna -o [foto + mehaničen] ki se tiče raznih mehaničnih postopkov razmnoževanja slik s fotografijo (fotogravura, fotolitografija...)

fotométer -tra *m* [foto- + -meter] svetlomer, 1. priprava za merjenje moči svetlobe (ali primerjanje moči dveh svetlob), 2. priprava za merjenje svetlobe nebesnih teles

fotometrija -e *ž* [foto- + -metrija] 1. merjenje moči svetlobe (v optiki, astronomiji itd.), 2. nauk o tem

fotomontáža -e *ž* [foto + montaža] sestava več fotografij v smiselno ali umetniško celoto

fotón -a *m* [fot(o)- + (elektr)on] svetlobni kvant, najmanjši kvant svetlobne energije (fiz.)

fotoobjektív -a *m* [foto + objektiv] sistem leč v fotografskem aparatu

fotoreportáža -e *ž* [foto + reportaža] 1. fotografsko snemanje (pomembnejših) dogodkov itd. za objavo v časnikih, 2. reportaža, poročilo v slikah; **fotorepôrter** -ja *m* kdor (fotograf) opravlja to delo

fotosfêra -e *ž* [foto- + sfera] vidno, bleščeče se površje sončne oble, sestavljeno iz žarečih plinov (astr.)

fotosintéza -e *ž* [foto- + sinteza] nastajanje kem. spojin pod vplivom svetlobe (zlasti: v zelenih rastlinah nastajanje ogljikovih hidratov iz ogljikovega dioksida in vode)

fototéhnika -e *ž* [foto + tehnika] fotografska tehnika

fototéka -e *ž* [foto + -teka] fotografski arhiv ali zbirka fotografij

fototerapíja -e *ž* [foto- + terapija] uporabljanje svetlobnih žarkov — npr. ultravioletnih — v zdravstvene namene

fototipíja -e *ž* [foto + -tipija] svetlotisk, 1. tiskanje s klišeji, izdelanimi s fotografijo in jedkanjem, 2. tak posnetek ali kliše

fototropízem -zma *m* [foto- + tropizem] v biol. pojav, da se rastline krivijo k svetlobi ali od nje, vrsta tropizma

foul -a *m* [/faul/ = angl. umazan, nepošten, nespodoben...] nedovoljena surovost do igralca nasprotne strani, ki je proti pravilom igre (šp.)

fovíst -a *m*, **fovízem** -zma *m* [iz fr.] gl. fauvist

fox trot [angl.] gl. fokstrot

foyer -ja *m* [/foaje'/ = fr. ognjišče; središče, iz lat. *focus*] v gledališču ipd. prostor (navadno z bifejem), kjer kramlja ali se sprehaja občinstvo pred predstavo ali v odmorih

Fr (francij) znak za kem. prvino

fr. fr. kratica: frank

fra *neskl.* [ital. *fra* okr. iz *frate* menih, brat] (samostanski) brat, sobrat; pred imeni članov »beraških« katol. redov

fragílen -lna -o [lat. *fragilis* zlomljiv] zlomljiv, (raz)lomljiv, (raz)drobljiv, krhek; *fig.* minljiv; slaboten

fragmènt -énta *m* [lat. *fragmentum*] drobec, odlomek (umetnine, starega rokopisa...); *fig.* del, kos, (pre)ostanek; **fragmentáren** -rna -o odlomkoven, (obstoječ, ohranjen...) v odlomkih, v drobcih; delen, okrnjen; nepopoln, nedokončan

frájgajst -a *m* [nem. *Freigeist*] svobodomislec, npr. deisti iz 17. in 18. stol. (besedo so uporabljali večidel kot psovko)

frák -a *m* [fr. *frac* iz* angl. *frock*] vrsta črne salonske suknje na škrice; **frákar** -ja *m* črnosuknjež, gizdalin v fraku; *pejor.* buržuj (»ne frak in ne talar...«, Cankar); **frákarski** -a -o gosposki, gizdalinski

frákcija -e *ž* [nlat. *fractio* zlom, iz lat. *frangere* (z)lomiti] 1. skupina somišljenikov, zlasti v polit. stranki, ki o določenih vprašanjih misli drugače kot večina, a ostaja v vrstah organizacije, 2. predstavniki polit. stranke v parlamentu (parlamentarna ~), 3. tekočina iz kake mešanice, destilirana z izparjenjem (kem.)

frakcionáš -a *m* [gl. frakcija] *pejor.* kdor ustvarja frakcije, kdor (politično ali organizacijsko) cepi kako skupnost

frakcionírati -am [gl. frakcija] v kem. destilirati tekočino iz mešanice z izparevanjem (na osnovi različnih vrelišč)

frakcioníst -a *m* [gl. frakcija] član frakcije, frakcionaš

fraktúra -e *ž* [lat. *fractura* zlom] 1. v med. (z)lom, prelom (kosti), 2. »nalomljena«, šilasta nem. pisava (= gotica)

framasón -a *m* [fr. *franc-maçon* iz *franc* svoboden, *maçon* zidar] prostozidar, član skrivne, humanitarne, religiozno-filozofske organizacije z mističnimi obredi, ki je nastala l. 1717 v Angliji in se razširila po vsej Evropi; *fig.* svobodomislec; **framasónski** -a -o ki se tiče framasonov; **framasónska lóža** osnovna organizacijska enota pri framasonih

framasonerija -e *ž ali* **framasónstvo** -a *s* [fr. *franc-maçonnerie*] prostozidarstvo; *fig.* svobodomiselstvo

frambezíja -e *ž* [fr. *framboise* malina, po malinastih izpuščajih] malinovka, endemična, sifilisu podobna tropična kožna bolezen

française /frãsɛz'/ fr. vesel francoski ples iz 18. stol. v $^{6}/_{8}$ taktu

fráncij -a *m* [nlat. *francium*, po Franciji] kem. prvina iz skupine alkaličnih kovin

franc-maçon -a *m* [fr.] gl. framason

franco [ital.] gl. franko

franc-tireur -ja *m* [fr.] gl. franktirer

frančiškán -a *m* [ital. *francescano*, po ust. Frančišku Asiškem, ital. *Francesco d'Assisi*] pripadnik katol. »beraškega« reda, ustanovljenega v 13. stol.

franglais -a *m* [/frãglɛ' -ja/ fr. iz *français* francoski, *anglais* angleški] »frangleščina«, fr. skovanka, ki ironizira vdiranje angl. izrazov v francoščino

fránk -a *m* [fr. *franc*, po lat. napisu *Francorum rex* »kralj Frankov« na prvih kovancih] denarna enota in kovanec v Franciji, Belgiji in Švici

frankatúra -e *ž* [nem. *Frankatur* iz ital. *franco* prost] poštnina, poštna pristojbina

frankírati -am [nem. *frankieren* iz ital.] nalepiti (poštno) znamko, plačati poštnino

frankíst -a *m* privrženec španskega generala in potem diktatorja Franca

fránko [ital. *franco* prost, svoboden; frankovski; fig. francoski] prosto, svobodno (poštnine ali prevoznine), trg. izraz, ki pomeni, da je prodajalec dolžan dostaviti na svoje stroške blago do kraja, navedenega v pogodbi (~ postaja)

frankofíl -a *m* [franko + -fil] kdor je prijatelj vsega (kulture, jezika itd.), kar je francosko

frankofób -a *m* [franko + -fob] kdor sovraži vse, kar je francosko

frankomán -a *m* [franko + -man] kdor je »nor« na vse, kar je francosko

franktirêr -ja *m* [fr. *franc-tireur*] »svobodni strelec«, v Franciji, 1. pripadnik posebnih, včasih neregularnih voj. enot, 2. partizanski borec v drugi svetovni vojni

fránža -e *ž* [fr. *frange* iz lat. *fimbria*] resa, resica (kot okras, npr. pri blagu); **iti v fránže** trgati, cefrati se, razpadati, iti v nič; *fig.* izjaloviti se; **fránžast** -a -o v franžah, 1. resast, okrašen, 2. *pejor.* razcefran, razcapan

frapánten -tna -o [fr. *frappant*] osupljiv, presenetljiv, nenavaden, čuden; bijoč v oči

frapírati -am [fr. *frapper* udariti; iznenaditi] osupniti, iznenaditi, presenetiti, spraviti v začudenje; bíti v oči

fráter -tra *m* [lat. *frater* brat] brat (redovni ali samostanski), sobrat, menih

fraternité /fraternite'/ fr. bratstvo, prim. liberté, égalité, fraternité

fraternizírati -am (se) [fr. *fraterniser* iz lat. *frater* brat] bratiti se, pobratiti (se); delati se prijaznega, prijateljsko občevati z »nižjimi«; družiti se s prebivalstvom zasedene dežele

fratricíd -a *m* 1. [lat. *fratricida*] bratomorilec, 2. [lat. *fratricidium*] bratomor; **fratricídij** -a *m* bratomor

frátrija -e *ž* [gr. *phratria* iz *phrater* brat] bratstvo, zveza rodov v stari Grčiji; sestavljena je bila iz 30 rodov, iz treh fratrij je bilo sestavljeno pleme

fräulein *neskl. ž* [/froj'lajn/ nem. *F-*] gospodična, pri Nemcih v naslovu ali nagovoru

fravdácija -e *ž* [lat. *fraudatio* iz *fraus, fraudis* prevara] varanje; prevara, slepárija, goljufija

fravdulénten -tna -o [lat. *fraudulentus*] sleparski, goljufiv; *fig.* nepošten

fráza -e *ž* [fr. *phrase* iz gr. *phrasis* način izražanja; izraz] 1. v slovn. reklo, (ustaljena) rečenica, tj. govorni obrati, ki jih ni mogoče dobesedno prevesti v tuj jezik, npr. »biti v rožicah«; *pejor.* puhlica, lepa, a prazna (ali lažniva) beseda, 2. najmanjša glasbena misel ali motiv; **frazáriti** -im *pejor.* uporabljati (puhle) fraze, besedičiti, kvasiti, »vezati otrobe«, pleteničiti; **frázast** -a -o prazen, puhel, leporečen

frazeológija -e *ž* [fr. *phraséologie*, gl. fraza, + -logija] 1. celotnost fraz, značilnih za določen jezik (in področje jezikoslovja, ki jih proučuje); zbirka fraz, 2. način, tehnika izražanja; **frazeológški** -a -o ki se tiče frazeologije (~i slovar)

frazêr -ja *m* [fr. *phraseur* iz gr.] kdor uporablja lepe, a prazne besede (ali fraze), kdor dosti besédi, a malo ali nič ne pove; *pejor.* blebetač, gobezdač

frazírati -am [gl. fraza] 1. frazariti, 2. izvajati skladbo ali pesem z jasnim prednašanjem posameznih elementov melodije (glas.)

freeholder -ja *m* [/fri:'houldə/ angl. iz *freehold* svobodna posest] svoboden, neodvisen zemljiški lastnik (v Angliji)

free on board /fri:' ɔn bɔ:'d/ angl. »franko ladja«, v medn. trgovini kratica, ki označuje, da dostavi prodajalec blago na svoje stroške na ladjo

free trade /fri:' treid/ angl. 1. »svobodna trgovina«, tj. brez omejitev ali vmešavanja države, 2. sistem take trgovine in polit. smer, ki jo je zagovarjala, npr. v Angliji v 19. stol.

fregáta -e *ž* [ital. *fregata*] manjša, hitra bojna ladja s tremi jambori, največkrat za izvidniško službo; bolj ali manj ustrezna današnji križarki

frekvénca -e *ž* [lat. *frequentia*] 1. (pogostno) ponavljanje, pogostost; obiskovanje, obisk; obiskovanost; naval, 2. število obiskovalcev; (številčna) udeležba, zasedba, 3. v fiz. število nihajev v sekundi; pri izmeničnem toku: število period v sekundi; **frekvénčen** -čna -o ki se tiče frekvence, z določeno frekvenco

frekventácija -e *ž* [lat. *frequentatio*] obisk; (pogostno) obiskovanje, druženje; udeleževanje; (številčna) udeležba; **frekventacíjski** -a -o ki se tiče frekventacije (~o spričevalo), obiskovalen

frekventánt -a *m* [lat. *frequentare* obiskovati] obiskovalec (prejšnje čase zlasti trgovec, ki je obiskoval semnje)

frekventatív -a *m*, *mn. nav.* **frekventatíva** -iv *s* [nlat. *frequentativum*] v slovn. ponavljalni glagol, npr. pobirati; **frekventatíven** -vna -o ponavljalen (~i glagol), izražajoč ponavljanje dejanja

frekvénten -tna -o [lat. *frequens, frequentis*] čest, pogost(en), npr. pulz; dosti obiskovan

frekventíran -a -o [lat. *frequentare* obiskovati] dosti obiskovan (~a izletniška točka); **frekventírati** -am pogostoma obiskovati; udeleževati se česa

frenétičen -čna -o [gr. *phrenetikos* iz *phren, phrenos* um, duša; prepona] buren, divji, viharen (~o ploskanje); besen, pobesnel, poblaznel (včasih od navdušenja); navdušen

frenezíja -e *ž* [fr. *frénésie* iz nlat. *phrenesia* iz gr.] 1. burnost, viharnost; besnost, 2. blaznost (med.)

fréničen -čna -o [nlat. *phrenicus* iz gr. *phren* prepona, ker so mislili, da prebiva um v preponi; um] 1. preponski, ki se tiče prsne prepone (anat.), 2. ki se tiče duha in duhovne dejavnosti

frénikus -a *m* [nlat. *phrenicus* preponski] preponski živec (anat.)

frenítis -a *m* [gr. *phren* um; prepona, + -itis] vnetje prsne prepone (med.)

frenológ -a *m* [gr. *phren* um, duša; prepona, + -log] kdor se ukvarja s frenologijo; **frenologíja** -e *ž* (ovržen) nauk, ki iz oblike lobanje sklepa na človekove duševne lastnosti in zmožnosti

frenopatíja -e *ž* [gr. *phren* um, duša; prepona, + -patija] duševna motnja ali bolezen (= psihoza)

fréska -e *ž* [iz ital. *fresco* svež] podoba z vodenimi barvami na svež, presni omet; **slikati al fresco** slikati na svež omet, na presno

freskánt -a *m* [ital. *frescante*] slikar fresk

frésko -a *m* [ital. *fresco* svež] močna volnena tkanina v platneni vezavi za poletne obleke in kostime

freudízem -zma *m* [/frojdi'zem/ fr. *freudisme*, po zdravniku in psihoanalitiku S. Freudu, 1856—1939] 1. celotnost Freudovih naukov in metod, gl. psihoanaliza, 2. prenašanje Freudovih naukov na področje družbe, tj. tolmačenje družbenih pojavov z biološkimi instinkti

fríc -a *m* [nem. *Fritz* iz *Friedrich*] zaničljiv vzdevek za Nemca, zlasti nemškega vojaka

frigidárij -a *m* [lat. *frigidarium*] prostor za hladne kopeli v strim. kopališčih

frigíden -dna -o [lat. *frigidus* iz *frigus* mraz] 1. hladen, ravnodušen; brezsrčen, 2. spolno hladen ali brezčuten; **frigídnost** -i *ž* 1. hladnost, ravnodušnost, 2. spolna hladnost ali brezčutnost

frígijski -a -o [po Frigiji, pokrajini v Prednji Aziji] izvirajoč iz Frigije; **frígijska čepica** visoka šilasta čepica, največkrat rdeče barve, kakršne so nosili frigijski pastirji (v starem Rimu so jih nosili osvobojeni sužnji, v fr. revoluciji so jih kot simbol svobode nosili jakobinci; odtod tudi: jakobinska čepica)

frikandó -ja *m* [fr. *fricandeau*] preslaninjena teletina ali govedina (tudi divjačina) v omaki

frikasé -ja *m* [fr. *fricassée*] vrsta mesne omake

frikatíva -e *ž*, *mn.* **frikatíva** -iv *s* [lat. *fricare* drgniti] v slovn. pripornik (f, s, h, v, z...); **frikatíven** -vna -o priporen; priporniški

fríkcija -e *ž* [lat. *frictio* iz *fricare* drgniti] 1. trenje (fiz.); *fig.* neskladje, nasprotje v mnenjih, 2. drgnjenje, masiranje; vtiranje zdravila (med.)

frimaire -ra *m* [/frimɛr' -ja/ fr. iz *frimas* ivje] »mesec mraza« (tretji jesenski mesec), tretji mesec po koledarju fr. revolucije l. 1789

Frína -e *ž* [gr. *Phryne*] atenska hetera iz 4. stol. pr. n. š., znana po izredni lepoti in bogastvu, ki si ga je pridobila (ljubica in model kiparja Praksitelesa); *fig.* **frína** -e *ž* vlačugarska, predrzna lepotica

frivólen -lna -o [lat. *frivolus*] puhel, prazen, ničev; neresen; lahkomiseln; objesten, predrzen; spolzek, nespodoben, pohujšljiv, nečist, razuzdan; **frivólnost** -i *ž* puhlost, ničevost; lahkomiselnost, objestnost; spolzkost; razuzdanost

fríz -a *m* [fr. *frise* iz nlat. *phrygium* vezenje, po vezeninah iz Frigije] z reliefi ali triglifi ipd. ozaljšan del med arhitravom in vencem, zlasti v antičnih svetiščih

frizêr -ja *m* [nem. *Friseur* iz fr. *friser* (na)kodrati] brivec; lasničar, **frizírati** -am učesati, urediti lase

frizúra -e *ž* [fr. *frisure*] pričeska, tj. način friziranja, urejanja las

frižidêr -ja *m* [fr. *frigidaire*] električni hladilnik, priprava, ki proizvaja nizko tem-

peraturo (za shranjevanje ali konserviranje živil)

frojdízem -zma *m* [po S. Freudu] gl. freudizem

frónda -e *ž* [fr. *fronde* frača — nasprotniki so jih primerjali s pobalinom, ki se igra s fračo] posmehljiv vzdevek za opozicijsko gibanje v Franciji proti absolutistični vladi Ane Avstrijske in kardinala Mazarina med mladoletnostjo Ludvika XIV., 1648—1653; *fig.* nenačelna opozicija (včasih iz osebnih motivov); nezadovoljstvo, malenkostno sitnarjenje

frondêr -ja *m* [fr. *frondeur*] 1. pristaš fronde, 2. (politični) opozicionalec; *pejor.* kdor rad ugovarja, nezadovoljnež, godrnjač, hujskač; **frondírati** -am biti v opoziciji, javno izražati nezadovoljstvo, grajati (vlado), godrnjati, hujskati

frónta -e *ž* [fr. *front* iz lat. *frons, frontis* čelo; prednja stran] 1. čelo, ospredje, pročelje (poslopja), 2. prednja bojna črta; bojišče (v naspr. z zaledjem, etapo); *fig.* bojišče sploh (kulturna ~), 3. strnjena, sklenjena bojna vrsta; strnjena (bojna) zveza več strank, gibanj ipd. z določenim smotrom (Osvobodilna ~), 4. zračna gmota z določenimi fiz. ipd. lastnostmi (topla ~, hladna ~); **frónten** -tna -o ki se tiče fronte

frontálen -lna -o [nlat.* *frontalis* čelen] 1. čelen (anat.), 2. pročelen (arhit.), 3. odsprednji, s sprednje strani (~i napad)

frontispice -ca *m* [/frõtispís' -a/ fr. iz lat. *frons* čelo, *specere* gledati] 1. pročelje, načelje, ospredje, ospredek, čelna, sprednja stran (poslopja), 2. ilustriran list pred naslovno stranjo (ali ilustrirana naslovna stran) knjige ali revije

frotír -ja *m* [fr. *frotter* drgniti] bombažna, zankasta tkanina, največ za brisače

frotírati -am [fr. *frotter*] treti, drgniti, otirati

frotírka -e *ž* [gl. frotirati] vrsta brisač

fructidor -ja *m* [/früktidər'/ fr. iz lat. *fructus* plod, gr. *doron* darilo] »mesec plodov« (tretji poletni mesec), dvanajsti mesec po koledarju fr. revolucije l. 1789

frufrú -ja *m* [fr. *frou-frou*] šuštenje, šumenje elegantnih svilenih spodnjic (okrog l. 1900); *fig. neskl. ž* lahkomiselna ženska

frugálen -lna -o [lat. *frugalis*] zmeren, skromen, preprost, npr. v jedi; gospodaren, varčen

fruktificírati -am [lat. *fructus* plod, + -ficirati] 1. oploditi; obroditi, 2. napraviti plodno, izkoristiti, koristno naložiti, npr. denar; izrabiti v svojo korist; **fruktifikácija** -e *ž* 1. razvijanje plodu, zorenje; (o)ploditev, 2. *fig.* izkoriščanje

fruktóza -e *ž* [lat. *fructus* plod, sad, + -oza] v kem. sadni sladkor v svežem sadju ali medu (= levuloza)

frúktus -a *m* [lat. *fructus*] plod, sad; *fig.* korist

frúla -e *ž* [prim. madž. *furulya*] vrsta lesene piščali (glas.)

ftíza -e *ž* [iz gr.] gl. ftizis

ftiziológ -a *m* [gr. *phthisis* jetika, + -log] zdravnik, specialist za tuberkulozo; **ftiziologíja** -e *ž* veda o tuberkulozi (med.)

ftízis -a *m* [gr. *phthisis* iz *phthinein* giniti] v med. jetika, sušica, zlasti hujše oblike pljučne jetike

fúga -e *ž* [lat., ital. *fuga* beg] dvo- ali večglasna skladba, v kateri glasovi drug za drugim ponavljajo isti motiv (kar dela vtis, kot da bi bežali drug pred drugim)

fugáto -a *m* [iz ital. *fugare* spoditi, prim. fuga] skladba ali del skladbe, napisan v fugi podobnem slogu (glas.)

fugéta -e *ž* [ital. dimin. iz fuga] manjša, krajša fuga (glas.)

fugíran -a -o [iz ital., prim. fuga] v slogu fuge (glas.)

führer -ja *m* [/fü'rer/ nem. *F*-] vodja, Hitlerjev uradni naslov v nacistični Nemčiji

fuimus Troes /fu'imus tro'es/ lat. »bili smo Trojanci«, tj. vse je končano, naša moč in slava sta minili (v Eneidi besede svečenika Panthosa ob pogledu na gorečo Trojo)

fúksija -e *ž* [nlat. *fuchsia*, po nem. zdravniku in botaniku L. Fuchsu, 1501—1566] v bot. okrasna rastlina (lončnica) z eno- ali dvobarvnimi visečimi cvetovi; izvira iz Južne Amerike

fuksín -a *m* [fuks(ija) + -in, po barvi spominja na fuksijo] rdeča anilinska barva za barvanje volne, svile, usnja...

fulgénten -tna -o [lat. *fulgens*] svetel, sijoč, bleščeč, lesketajoč se

fulgurácija -e *ž* [iz lat. *fulguratio*] 1. bliskanje, pobliskavanje; bliskavica, 2. v med. zdravljenje z električnim tokom, npr. nevarnih oteklin

full dress /ful dres/ angl. slovesna, gala obleka

fulminácija -e *ž* [lat. *fulminatio*] 1. bliskanje in treskanje (zastarelo), 2. huda eksplozija, 3. *fig.* papeško prekletstvo

fulminánten -tna -o [lat. *fulminans* iz *fulmen* blisk] sijajen, svetal, bleščeč; vžigajoč, ognjevit (~ govor, članek); grmeč, gromovit; preteč

fumaróla -e *ž* [ital. *fumaruolo* iz *fumo* dim] jama na vulkanskih tleh, iz katere uhajajo na površje vodne pare s primesjo raznih plinov

fundácija -e *ž* [lat. *fundatio* iz *fundare* ustanoviti] zidava ali postavljanje, polaganje temeljev; *fig.* ustanavljanje; ustanovitev; ustanova (dobrodelna ~)

fundamènt -énta *m* [lat. *fundamentum*] temelj, npr. zgradbe; *fig.* osnova, podlaga, podstava; **fundamentálen** -lna -o temeljen, osnoven (~a sprememba); poglaviten, bistven (~o načelo); prvo(bi)ten

fundátor -ja *m* [lat. *fundator*] utemeljitelj, ustanovitelj, ustanovnik; **fundátorski** -a -o ustanoviteljski, ustanovniški

fundírati -am [lat. *fundare*] položiti temelj; temeljiti na...; osnovati, ustanoviti; utemeljiti, obrazložiti, z razlogi podpreti

fúndus -a *m* [lat. *fundus*] 1. zemljišče; (zemljiška) posest; posestvo, 2. vrh ali dno votlega organa, npr. želodca (anat.), 3. celotno imetje gledališča, kar ima kostimov, scenerije ipd.; **fundus instructus** /fun'dus instruk'tus/ lat. posestvo z vsem potrebnim gospodarskim inventarjem (pr.)

funebre [/fu'nebre/ = ital. pogreben] *prisl.* otožno, turobno, žalostno, mračno (glas.)

funerácije -ij *ž mn.* [lat. *funeratio*] pogreb, pogrebni obred

funerálen -lna -o [nlat. *funeralis* iz lat. *funus* pogreb] pogreben (~e svečanosti); **funerálije** -ij *ž mn.* 1. pogrebni obredi in slovesnosti, 2. pogrebni stroški

fungibílen -lna -o [nlat. *fungibilis*] nadomesten; nadomestljiv (funkcija, raba...); **fungibílije** -ij *ž mn.* nadomestljive vrednosti, stvari, ki nimajo individualne narave in jih lahko nadomeste druge stvari, tj. ki se določajo v prometu po teži, številu ali meri (denar, žito...)

fungírati -am [lat. *fungi* opravljati kaj] delati, delovati, opravljati (službo, funkcijo...); poslovati; zastopati

fúngus -a *m* [lat. *fungus*] 1. goba (bot.), 2. gobasta oteklina, npr. na rani (med.)

funikulár -ja *m* [fr. *funiculaire*] (žična) vzpenjača, žična železnica

fúnkcija -e *ž* [iz lat. *functio* iz *fungi* opravljati kaj] 1. delo, delovanje (telesnega organa, stroja, oblasti...), 2. opravljanje česa; posebno opravilo; služba, služben dolžnost ali položaj; naloga, 3. v mat. odvisna spremenljivka, tj. veličina, katere vrednost je odvisna od ene ali več drugih spremenljivih veličin (kotna ~); **funkcíjski** -a -o ki se tiče funkcije; služben, položajen (~i dodatek)

funkcionálen -lna -o [fr. *fonctionnel* iz lat.] v zvezi s kako funkcijo, opravilen (~a motnja); (dobro) opravljajoč funkcijo

funkcionár -ja *m* [fr. *fonctionnaire*, 1770, iz lat. *functio*] kdor opravlja kako funkcijo; (višji) nameščenec ali organ (politični, športni ~)

funkcionírati -am [fr. *fonctionner* iz lat.] del(ov)ati, npr. mehanizem; opravljati (delo, službo...); službovati

fúnt -a *m* [nem. *Pfund*, angl. *pound* iz lat. *pondus* teža; utež] 1. angl. utežna mera 453,59 g (uporabljali so jo v različni vrednosti tudi v drugih državah; pri nas — v časih Avstro-Ogrske — je znašala 560,06 g), 2. denarna enota in kovanec v Egiptu, Turčiji itd.; **fúnt štêrling** [angl. *pound sterling*] angl. denarna enota (= 20 šilingov)

furážka -e *ž* [iz rus.] kapa, čepica (vojaška ~)

furgón -a *m* [fr. *fourgon*] 1. zaprt tovorni voz ali vagon, navadno za prtljago, 2. mrliški voz ali avto (= avtofurgon)

furierízem -zma *m* [fr. *fouriérisme*] nauk in socialistični sistem fr. misleca *Ch.* Fouriera, 1772—1837, največjega predstavnika utopičnega socializma

fúrija -e *ž*, *nav. v mn.* **fúrije** -ij [lat. *Furia*] v gr.-rim. mit. tri boginje maščevanja, upodabljali so jih kot žene s kačami

namesto las, prim. erinije; *fig.* 1. divja, zlobna ženska, peklenščica, 2. burjast, vihrav človek, 3. bes, besnost, divjost; vihravost; neučakanost; **fúrijast** -a -o besen, burjast; vihrav; neučakan

furioso /furio´zo/ ital. *prisl.* besneče, divje, burno, viharno, silovito (glas.)

furnír -ja *m* [nem. *Furnier* iz fr.] oplat, oplatnica, tj. na tanke plasti rezan plemenit les za oblogo pohištva; **furnírati** -am (o)platiti (~ pohištvo); obložiti, oblepiti s furnirjem

fúror -ja *m* [lat. *furor*] bes(nost), divjost; besnenje; divjanje; navdušenje; zanos; slepa strast

furóre -ra *m* [ital. *furore* bes] prekipevajoče, viharno navdušenje ali odobravanje (npr. ob uspeli umetniški produkciji), vzklikanje, pritrjevanje...

furor poeticus /fu´ror poe´tikus/ lat. pesniško navdušenje

furor teutonicus /fu´ror teuto´nikus/ lat. tevtonski bes (s katerim so Tevtoni, tj. stari Germani, odhajali v boj); *fig.* nemška besnost

furtim /fur´tim/ lat. *prisl.* kradoma, na skrivaj, z zvijačo

furúnkel -kla *m* [lat. *furunculus* maloprid- než] tur, (manjši) tvor, gnojno vnetje lasnega mešička

furunkulóza -e *ž* [furunkel + -oza] (kronično) pojavljanje turov in tvorov, obolenje s turi

fustanéla -e *ž* [fr. *fustanelle* iz nlat. *fustana*, alb. *fustan*, ngr. *phoustani*] belo, široko nabrano krilo do kolen pri Grkih, Albancih itd.

fustigácija -e *ž* [lat. *fustigare* tepsti] pretepanje, šibanje

futerál -a *m* [nem. *Futteral* iz *Futter* podloga, oboj, + -al] tok, tulec, pušica, ovoj, obodek, okrov, nav. v obliki predmeta, ki je v njem shranjen

futílen -lna -o [lat. *futilis*] nekoristen, neuspešen, prazen (~o delo); neznaten, nepomemben, ničen; neslan, plehek

futúr -a *m* [lat. *futurum* iz *futurus* bodoč] v slovn. prihodnji čas, prihodnjik; **futúren** -rna -o prihodnjiški

futuríst -a *m* [ital. *futurista* iz *futuro* prihodnost; njeni privrženci so menili, da jih bo šele prihodnost prav razumevala] privrženec futurizma; **futurízem** -zma *m* modernistična umetnostna smer, nastala v Italiji v zač. 20. stol., njen pobudnik je bil pesnik Marinetti, idejni prednik fašizma

futurum -a *m* [lat.] gl. futur

futurum exactum /futu´rum eksak´tum/ lat. v slovn. prihodnji čas, (dovršni) prihodnjik

fuzíja -e *ž* [lat. *fusio* iz *fundere* liti] spajanje, združevanje; spoj(itev), zlitje, združitev dveh ali več samostojnih podjetij, strank...

fuzionírati -am [fr. *fusionner* iz lat. *fusio*] spojiti, združiti, zliti, izvesti fuzijo

fuzioníst -a *m* [gl. fuzija] privrženec fuzije; član fuzionirane skupnosti

fz ital. kratica: forzato

G

g kratica: gram

Ga (galij) znak za kem. prvino

gabardén -a *m* [fr., angl. *gabardine*] gosto tkana rebričasta volnena ali polvolnena tkanina za površnike in uniforme

gabarít -a *m* [fr. *gabarit* iz provans.] 1. model (npr. letalski) v pravi velikosti, 2. profil, nakladalna mera odprtih žel. vagonov

gabéla -e *ž* [fr. *gabelle* iz ital. iz ar.] star davek na sol; *fig.* davek; dajatev

gábro -a *m* [ital. *gabbro*] v geologiji zrnasta temnozelena kamnina vulkanskega izvora; največ iz labradorita

gadolínij -a *m* [nlat. *gadolinium*, po finskem kemiku J. Gadolinu] kem. prvina, ena od redkih kovin

gadolinít -a *m* [gadolin(ij) + -it] rudnina, ki vsebuje gadolinij in druge prvine

gage [fr.] gl. gaža

gage d'amour /gaž damur´/ fr. poroštvo ljubezni (= otrok)

gájde, gájd *ž mn.* [shr. iz tur. *gayda* iz ar.] piščali na mehove (makedonske ~)

gal angl. kratica: galona

gál -a *m* [po Galileu Galileiu] merska enota za pospešek (fiz.)

gála *pridevn. neskl.* [ital., fr. *gala* iz stfr. *gale* veselje, zabava] slavnosten, slovesen (~ predstava, ~ večerja); **gála** -e *ž in neskl.* 1. dvorna slavnost; slovesna prireditev, 2. dvorna, slavnostna, praznična obleka ali uniforma

Galaksíja -e *ž* [gr. *galaxias* iz *gala, galaktos* mleko] v astr. Osvetje (Rimske ceste z našim sončnim sistemom); Rimska cesta (v stari grščini in večini modernih jezikov se zaradi svetlobe imenuje Mlečna cesta); *fig.* **galaksíja** -e *ž* osvetje (zunaj Rimske ceste)

galáktičen -čna -o [gr. *galaktikos* mlečen, iz *gala, galaktos* mleko] ki se tiče Galaktike (ali Galaktide, Galaksije, ~o osvetje)

Galaktída -e *ali* **Galáktika** -e *ž* [iz gr.] gl. Galaksija

galaktít -a *m* [gr. *galaktikos* mlečen, + -it] kamnina iz skupine zeolitov (mineral.)

galaktométer -tra *m* [gr. *gala, galaktos* mleko, + -meter] mlekomer, priprava za preizkušanje kakovosti mleka (z ugotavljanjem gostote)

galaktóza -e *ž* [gr. *gala, galaktos* mleko, + -oza] sestavina mlečnega sladkorja (kem.)

galalít -a *m* [gr. *gala* mleko, + -lit] umetna snov iz kazeina, nadomešča roževino, slonovo kost...

galán -a *m* [fr. *galant* iz *gala*] ljubček, (galanten, kavalirski) ljubimec; ljubezniv, ustrežljiv človek

galánten -tna -o [fr. *galant*] okusno oblečen, prim. gala; gizdav; danes zlasti: viteški, pozoren, udvorljiv (do žensk); ljubezenski (~a pustolovščina); izbrano vljuden ali uslužen; ljubezniv, uglajen; ustrežljiv

galanterija -e *ž* [fr. *galanterie*] 1. udvorljivost (včasih v slabem pomenu), dvorjenje; (izbrana) vljudnost, zlasti do žensk; uglajenost, 2. drobno blago ali predmeti za vsakdanjo rabo (glavniki, kravate, gumbi...); trgovina s tem blagom; **galanterijski** -a -o ki se tiče galanterije (~o blago)

galanterist -a *m* [gl. galanterija] prodajalec galanterijskega blaga

galant homme [/galãtəm'/ fr. iz ital. *galantuomo*] poštenjak; olikan, uglajen človek

Galatéja -e *ž* [gr. *Galateia*] 1. v stgr. mit. morska nimfa, nereida, ki je zavračala ljubezen ciklopa Polifema, 2. lepotica, ki jo je iz slonove kosti izrezal Pigmalion, 3. *fig.* neki asteroid

galéja -e *ž* [nlat., stital. *galea*, stfr. *galée*] dolga, dvojamborna bojna ladja na vesla (do 18. stol., zlasti v Sredozemlju); *fig.* neroden voz (ali predmet) ali prostor

galénika -ik *s mn.* [nlat. mn. *galenica*, po stgr. zdravniku Galenu, prim. galenizem] zdravila, pripravljena iz zdravilnih rastlin, ne kemikalij

galenist -a *m* v med. privrženec Galena (ali galenizma); **galenízem** -zma *m* nauki in metode stgr. zdravnika Galena, zlasti nauk o vplivu telesnih sokov na nastanek bolezni

galenít -a *m* [gr. *galene* svinčena ruda, + -it] v mineral. svinčev sijajnik (sulfid), poglavitna svinčeva ruda

galeón -a *m ali* **galeóna** -e *ž* [špan. *galeon*, fr. *galion*, avgm. iz nlat. *galea* galeja] velika, trojamborna trgovska ali vojna jadrnica (od 15. do 18. stol.)

galeót -a *m* [ital. *galeotto*, špan. *galeote*] veslač na galeji (navadno kaznjenec, suženj ali vojni ujetnik); *fig.* krepak (tudi neroden) človek; *pejor.* ničvrednež

galêra -e *ž* [fr. *galère* iz stfr. *galée*] gl. galeja

galerija -e *ž* [ital. *galleria* iz* nlat. *galilaea* stebrišče, hodnik v stebri v srednjev. cerkvah] 1. ozek, dolg, na eno stran odprt hodnik s stebri; mostovž, 2. zvišen, odprt prostor nad kako dvorano (npr. za gledalce v gledališču) ali sama dvorana, 3. najvišji prostori v gledališču; občinstvo na teh prostorih (~ ploska), 4. prostor za razstavljanje umetnin (ljubljanska Narodna ~); zbirka umetnin; *fig.* dolga vrsta (~ tipov); **galerijski** -a -o ki se tiče galerije

galêrta -e *ž* [nem. *Gallerte*] živica, hladetina, žolca; zdriz

gálgenhumor -ja *m* [nem. *Galgen* vislice, + humor] »obešenjaški humor«, humor človeka, ki ga vodijo na vislice; *fig.* prisiljena šala

galicízem -zma *m* [fr. *gallicisme* iz lat. *gallicus* galski; nlat. francoski] jezikovna posebnost francoščine; francoski izraz ali jezikovna posebnost v tujem jeziku

gálij -a *m* [nlat. *gallium* iz lat. *gallus* petelin; fr. *le coq* petelin, po odkritelju Lecoqu de Boisbaudranu] kem. prvina, redka, lahko taljiva kovina sinje bele barve (za izdelavo posebnih toplomerov)

galikanízem -zma *m* [iz lat. *gallicanus* iz *gallicus* galski, + -izem] smer v fr. katolicizmu, ki je skušala omejiti papeško oblast v korist škofovske in svetne oblasti

galikánski -a -o [lat. *gallicanus* ki se tiče rim. province Galije] francosko-katoliški, v zvezi s katol. cerkvijo v Franciji

galimatías -a *m* [iz fr. iz* nlat. *ballimathia*, Izidor Sevilski razlaga: spolzke pesmi] neumljiv ali zmeden govor; nesmiselno govorjenje, vezanje otrobov; blebet, žlobudranje

galión -a *m* [iz rom.] gl. galeon

galjót -a *m* [iz rom.] gl. galeot

Gallupov inštitút /Ge'ləpov.../ inštitut v ZDA za raziskovanje javnega mnenja

gálo- [iz lat. *Gallus* Galec] v sestavljenkah, npr. galofil

galofíl -a *m* [galo- + -fil] kdor je prijatelj vsega (kulture, jezika itd.), kar je francosko

galofób -a *m* [galo- + -fob] kdor sovraži vse, kar je francosko

galomán -a *m* [galo- + -man] kdor je »nor« na vse, kar je francosko

galóna -e *ž* [angl. *gallon* iz fr.] votla mera za tekočine in sipke snovi v angl. govorečih deželah (britanska imperialna galona = 4,543 l, v ZDA velja še stara galona = 3,785 l)

galóna -e *ž* [fr. *galon* iz* *gala*] (zlat, srebrn ipd.) trak, vrvca, našiv, čopek ali resa, npr. na uniformi; **galonírati** -am obšiti s trakovi, okrasiti z resami, čopki...

galòp -ôpa *m* [fr. *galop*] 1. dirjanje konja v dolgih skokih, drnec, skok; *fig.* nagla ježa ali vožnja, 2. vrsta plesa v $^2/_4$ taktu; **galopírati** -am dirjati, v skoku jezditi, skokoma jahati, v splav in skok jahati; *fig.* hiteti

galóša -e *ž*, *nav. v mn.* **galóše** -oš [fr. *galoche*] gumijasti vrhnji čevlji za dež in brozgo

gálski -a -o [iz lat. *gallicus* iz *gallus* petelin] 1. ki se tiče Galcev, 2. francoski; *fig.* prefinjen, duhovit; **gálski petelin** petelin kot simbol Francije

galvanizácija -e *ž* [gl. galvanizem] 1. zdravljenje z galvanskim tokom, 2. prevlečenje kovin s plastjo drugih kovin, 3. delavnica ali tovarniški oddelek za to delo

galvanízem -zma *m* [fr. *galvanisme*, pojav je odkril ital. fiziolog L. Galvani l. 1789] 1. električna napetost, ki nastane s kem. učinki, 2. nauk o galvanskem toku (fiz.)

galvanizêr -ja *m* [fr. *galvaniser* galvanizirati] kdor ima poklicno opravka z galvaniziranjem; **galvanizírati** -am izpostaviti učinkom galvanskega toka, 1. zdraviti s tem tokom, 2. prevleči kovino itd. s plastjo druge kovine, npr. pocinkati železo

galváno -a *m* [ital. *galvano*] tiskarski kliše, dobljen z galvanoplastiko

galváno- [prim. galvanizem] v sestavljenkah, npr. galvanografija

galvanografíja -e *ž* [galvano- + -grafija] izdelovanje klišejev z vtiskavanjem slike na kovinsko ploščo, ki jo posujejo z grafitom in galvanizirajo

galvanokávstika -e *ž* [galvano- + kavstika] 1. galvansko jedkanje bakrenih ipd. plošč (tisk.), 2. v med. galvansko izžiganje, npr. bradavic

galvanométer -tra *m* [galvano- + -meter] galvanomer, tokomer, priprava za odkrivanje in ugotavljanje jakosti ter smeri elektr. tokov

galvanoplástik -a *m* [galvano- + plastik] gl. galvanizer; **galvanoplástika** -e *ž* elektrolitična metoda, po kateri prekrivajo razne predmete s plastjo kovine ali izdelujejo natančne kovinske posnetke, npr. denarja, klišeje ipd.

galvanoskóp -a *m* [galvano- + -skop] priprava za ugotavljanje prisotnosti ali smeri elektr. toka

galvanostegíja -e *ž* [galvano- + -stegija iz gr. *stegein* pokriti] prekrivanje kovinskih predmetov s plastjo druge kovine (nikljanje, srebrenje, zlatenje...) z elektrolizo

galvanotéhnika -e *ž* [galvano- + tehnika] uporabljanje učinkov galvanskega toka v tehnične namene (v galvanoplastiki, galvanostegiji...)

galvanoterapíja -e *ž* [galvano- + terapija] zdravljenje z galvanskim tokom in nauk o tem, prim. galvanizacija

galvanotipíja -e *ž* [galvano- + -tipija] 1. izdelovanje klišejev z galvanoplastiko, 2. tak kliše

galvánski -a -o ki se tiče galvanizma; **galvánska baterija** spoj več galvanskih členov (elementov); **galvánski člen** (*ali* **elemènt**) v fiz. priprava, ki spreminja kemične učinke v električne (elektr. tok nastaja zaradi učinkovanja kislin ali soli na kovine)

gáma -e *ž in neskl. m* [gr. *gamma*] ime tretje črke v (staro)grški abecedi (Γ γ = G, g); **žarki gáma** žarkom X podobni radioaktivni žarki

gamáša -e *ž*, *nav. v mn.* **gamáše** -aš [fr. *gamache*] ovojke, zavojke, zavijače (iz blaga); golenice, dokolenke, nav. iz usnja

gámba -e *ž* [ital. *viola da gamba* iz *gamba* noga, ker so godalo stisnili med kolena] starinsko godalo, predhodnik violončela (glas.)

gambír -ja *m* [iz malaj.] strojilo in zdravilo iz soka nekega malajskega grma

gambít -a *m* [fr. *gambit* iz* ital. *dare il gambetto* podstaviti nogo] vrsta odpiranja šahovske igre, pri kateri igralec žrtvuje kako figuro, da lahko preide v napad

gambrinízem -zma *m* [po mit. flandrijskem kralju Gambrinu, baje iznajditelju piva] pretirano uživanje piva in posledice tega

game [angl.] gl. gem

gámelan -a *m* [malaj.] javanski orkester (do 40 glasbenikov)

-gámen -mna -o [iz gr.] gl. -gamičen

gamét -a *m in* **gaméta** -e *ž* [gr. *gametes* mož] v biol. spolna celica (jajčece in semenčica po združitvi)

-gámičen -čna -o, **-gamíja** -e *ž* [gr. *gamos* zakon] v sestavljenkah, npr. monogamija

gang -a *m* /gæŋ/ angl. 1. skupina; oddelek (delavcev); trop, krdelo, navadno *pejor.*, 2. razbojniška tolpa (v ZDA)

gánglij -a *ali* **gánglion** -a *m* [gr. *ganglion* morska kost] v anat. 1. živčni vozel, naberek živčnih celic v možganih, hrbtnem mozgu in živcih, 2. morska kost, bulasta zadebelina na kitah rok ali nog

gangréna -e *ž* [gr. *gangraina* gnitje] v med. (prisadna) mrtvina, odmiranje tkiva v živih organizmih zaradi okuženja ali motenj v krvnem obtoku; **gangrenózen** -zna -o bolan za gangreno

gángster -ja *m* [angl. *gangster*] član razbojniške tolpe v ameriških velemestih, prim. gang; *fig.* ropar, razbojnik; izsiljevalec; **gángsterski** -a -o roparski, razbojniški

Ganiméd(es) -da *m* [gr. *Ganymedes*] 1. v stgr. mit. lep mladec, ki ga je Zevs v orlovi podobi ugrabil in ponesel na Olimp, da je tam večno mlad točaj bogov, 2. v astr. največji Jupitrov (tj. Zevsov) satelit; *fig.* **ganiméd** -a *m* točaj, strežaj

garancíja -e *ž* [fr. *garantie* iz stvnem. *wëren* jamčiti] 1. poroštvo, jamstvo, npr. za kakovost blaga, 2. jamščina; **garancíjski** -a -o poroštven

garánt -a *m* [fr. *garant*] porok; **garánten** -tna -o porokov; ki se tiče poroka (~o pismo)

garantírati -am [fr. *garantir*] porok biti za kaj, poroštvo dati za kaj; zagotoviti komu kaj

garáža -e *ž* [fr. *garage* iz *garer* v kraj postaviti] klonica, lopa za avtomobile in druga motorna vozila; **garažírati** -am (za)peljati v garažo

garçon -a *m* /garsõ′/ fr. 1. deček; mladenič; *fig.* samec, 2. strežaj; natakar; **garçonne** /garsɔn′/ 1. dekle z moškim vedenjem; emancipiranka, 2. natakarica

gárda -e *ž* [fr. *garde* iz *garder* čuvati] 1. telesna straža (vladarja, vojskovodje...); *fig.* straža, pozneje, 2. izbrani vojaki ali vojaški oddelki sploh, sestavljeni v kak namen (republikanska ~, rdeča ~); **stara gárda** stari, preizkušeni privrženci ali borci kakega gibanja; **gárden** -dna -o ki se tiče garde (~i oficir)

gardedáma -e *ž* [fr. *garder* čuvati, *dame* gospa] 1. nadzornica v zavodih, 2. prileten spremljevalka deklet, npr. na plesu

garde du corps /gard dü kɔr′/ fr. konjeniška telesna straža (tudi: nekdanji polk pruskih gardnih kirasirjev)

gardénija -e *ž* [po amer. zdravniku A. Gardenu] zimzelen grmič z dehtečimi cvetovi, izvira iz tropskih krajev

garden-party -ja *m* [/ga:ˊdən pa:ˊti/ angl. iz *garden* vrt, *party* stranka; družba] vrtna pogostitev; družba, zbrana na taki pogostitvi

garderóba -e *ž* [fr. *garde-robe*, prvotno: shramba ali omara za obleko] 1. oblačilnica, prostor za shranjevanje obleke in (pre)oblačenje, npr. igralcev v gledališču; prostor za odlaganje obleke ipd., 2. celotnost oblačil, ki jih kdo ima; obleka, oprava sploh, 3. shramba za prtljago (postajna ~)

garderobêr -ja *m* [gl. garderoba] oblačilničar, kdor shranjuje obleko ali prtljago; **garderobêrka** -e *ž* ženska s tem opravilom (gledališka ~)

gardez /gardeˊ/ fr. pazite! pozor! **gardez la reine** /gardeˊ la rɛnˊ/ šah kraljici (v šahovski igri)

gardína -e *ž* [nem. *Gardine* iz nlat. *cortina*] zagrinjalo, zavesa, zastor pri oknu (ali postelji)

gardírati -am [fr. *garder* čuvati, paziti] varovati, nadzorovati dekleta, npr. na plesu...

gardíst -a *m* [nem. *Gardist* iz fr. *garder*] 1. telesni stražnik, 2. kdor služi v gardi

garibaldínec -nca *m*, *nav. v mn.* **garibaldínci** -ev 1. bojevniki za osvoboditev Italije izpod avstrijskega jarma v prejšnjem stol. (vodil jih je revolucionarni demokrat G. Garibaldi), 2. Italijani, člani medn. brigad v španski drž. vojni l. 1936

gármond -a *m* [fr. *garamond*, po Francozu C. Garamondu, ki jih je prvi ulival] stopnja tiskarskih črk med borgis in cicero

garnéla -e *ž* [nem. *Garnele* iz hol.] v zool. vrsta manjših deseteronožnih rakov

garnírati -am [fr. *garnir* opremiti] 1. opremiti s potrebnim (~ sobo), 2. obrobiti, obšiti s čim; *fig.* (o)zaljšati, (o)lepšati (~ žensko obleko); obložiti (~ narezek); **garnírana soba** z vsem potrebnim (pohištvom itd.) opremljena soba

garnitúra -e *ž* [fr. *garniture* iz *garnir* opremiti] 1. okras(ek), obšiv, našiv(ek) pri ženski obleki, 2. več enakovrstnih stvari ali predmetov, ki sestavljajo celoto, npr. okrasje z enakimi kamni, zlasti skupina enotnih orodij, sestav, skupek strojev ali naprav (železniška ~), 3. popolna, celotna oprema (sobna ~), zbirka ali orodje, 4. skupina vodilnih ljudi, ki zastopajo večjo skupnost (prva, druga ~ polit. stranke)

garnizíja -e *ž ali* **garnizón** -a *m* [fr. *garnison* iz *garnir*, prvotno: varovati] 1. stalna vojaška posadka (v mestu, trdnjavi ipd.); vojaška posadka sploh, 2. kraj s stalno posadko; **garnizíjski** -a -o *ali* **garnizónski** -a -o ki se tiče garnizije (garnizona)

garsón -a *m* [iz fr.] gl. garçon

garsonjêra -e *ž* [fr. *garçonnière*] samsko stanovanje, navadno brez kuhinje

gaskonáda -e *ž* [fr. *gasconnade*, po prebivalcih fr. pokrajine Gaskonje, ki so po tej lastnosti prišli v pregovor] bahanje, širokoustenje; **gaskónjski** -a -o ki se tiče Gaskonje in Gaskonjcev; *fig.* bahav, bahaški, širokousten; **gaskónjščina** -e *ž* fr. narečje v Gaskonji

gastáld(us) -da *m* [ital. *gastaldo* oskrbnik] vrsta upravnih organov (včasih zgolj županov) na ozemlju oglejskega patriarhata (zg.); **gastaldíja** -e *ž* področje pod upravo gastalda (tolminska ~)

gastralgíja -e *ž* [gr. *gaster*, *gastros* želodec, + -algija] bolečine v želodcu, včasih živčnega izvira

gástri- [izi gr.] gl. gastro-

gástričen -čna -o [gr. *gastrikos*] želodčen, ki se tiče želodca ali prebave sploh

gastrilóg -a *m* [gastri- + -log] kdor govori iz trebuha, npr. artist; **gastrilogíja** -e *ž* govorjenje iz trebuha

gastrítis -a *m* [gastr(i)- + -itis] vnetje želodca, želodčni katar (med.)

gástro- [gr. *gaster*, *gastros* želodec; trebuh] v sestavljenkah, npr. gastronom

gastroenterítis -a *m* [gastro- + enteritis] katar želodca in črevesja (med.)

gastrolít -a *m* [gastro- + -lit] v med. želodčni »kamen«, navadno iz skrotovičenih pogoltnjenih las in kocin

gastromanía -e *ž* [gastro- + -manija] sladkosnednost; požrešnost, pretirano uživanje jedil in pijač

gastronóm -a *m* [gastro- + -nom] 1. kuhar umetnik, 2. dobrojedec, sladokusec, kdor rad dobro jé; **gastronomíja** -e *ž* kuharska umetnost

gastropód -a *m*, *nav. v mn.* **gastropóda** -od *s* [gastro- + -pod] v zool. polži (ker se plazijo po »trebuhu«)
gastroskóp -a *m* [gastro- + -skop] v med. priprava za pregledovanje želodca, vrsta endoskopa; **gastroskopíja** -e *ž* pregledovanje želodca z gastroskopom
gastrotomíja -e *ž* [gastro- + -tomija] operativno odprtje želodca (med.)
gástrula -e *ž* [nlat. *gastrula*, dimin. od gr. *gaster* želodec] v biol. stopnja v embrionalnem razvoju mnogoceličarjev (nastane iz blastule, ima skledasto obliko)
gáter -tra *m* [nem. *Gatter*] jarmenik, (žaga) jarmenica, strojna žaga; **gateríst** -a *m* jarmeničar, žagar pri jarmeniku
GATT [angl. *General Agreement on Tariffs and Trade* Splošni carinski in trgovinski sporazum] medn. sporazum o svetovni trgovini, vanj je vključenih nad 50 držav, Jugoslavija se je včlanila l. 1966 (njegova najvažnejša določba je odprava ali omiljenje carinskih pregrad)
gaudeamus... [/gaudea'mus/ lat. veselimo se] naslov in začetek stare lat. študentovske pesmi (prva vrstica se glasi: gaudeamus igitur, iuvenes dum sumus — veselimo se torej, dokler smo še mladi...)
gauleiter -ja *m* [/gau'lajter/ nem. *G-* iz *Gau* župa, okrožje, *Leiter* vodja] okrožni vodja, naslov visokih funkcionarjev bivše nacistične NSDAP; načelovali so posameznim pokrajinam
gáus -a *m* gl. gauss
gauss -a *m* [po matematiku K. F. Gaussu, 1777—1855] v fiz. 1. enota magnetne indukcije, 2. enota napetosti magnetnega polja (= oersted)
gávčo -a *m* [španj. *gaucho*] pastir v južnoamer. pampah; so mestici in odlični jahači
gaviál -a *m* [fr. *gavial* iz ind. *ghariyal*] v zool. kljunasti krokodil (največ v Indiji)
gavóta -e *ž* [fr. *gavotte*, po *Gavots*, gorjancih v Auvergni, ki so ga prvi plesali] 1. star, vesel fr. ples, poleg menueta glavni dvorski ples v 17. in 18. stol., 2. glasba za ta ples
gavroche [/gavrəš'/ fr. po imenu fantiča iz Hugojevih »Nesrečnikov«] *fig.* (pariški) cestni paglavček
gáza -e *ž* [fr. *gaze*, po* mestu Gaza v Palestini] tenka mrežasta tkanina, zlasti bombažna za obvezovanje ran
gazávat -a *m* [iz ar. *ghazi* vojščak] »sveta vojska« (proti nevernikom), v koranu dogma o širjenju islama z ognjem in mečem
gazéla -e *ž* [iz ar. *ghazila* zaljubljeno govoriti] ljubezenska lirska pesem arabskega izvira iz 8—24 verzov (metr.)
gazéla -e *ž* [fr. *gazelle* iz ar.] v zool. vitka, srni podobna afriška žival, vrsta antilope
gazéta -e *ž* [ital. *gazzetta*, prvotno novec, v dial. *gazeta*, po katerem so v Benetkah okrog l. 1536 prodajali »vestnik« o vojni s Turki] časnik, dnevnik
gázi -ja *m* [ar. *ghazi* vojščak, bojevnik proti nevernikom] častni naslov pri muslimanih; dajali so ga zaslužnim vladarjem in vojskovodjem
gazificírati -am [fr. *gaz* plin, + -ficirati] 1. upliniti (se), 2. napeljati plin; **gazifikácija** -e *ž* 1. uplinjanje, spreminjanje trdih snovi (premoga, šote...) v plin; nastajanje plina, 2. napeljava plina za kurjavo in razsvetljavo
gazírati -am [fr. *gaz* plin] 1. zasititi s plinom, npr. z ogljikovo kislino pri izdelovanju sodavice, 2. usmrtiti s plinom
gazolín -a *m* [fr. *gaz* plin, lat. *oleum* olje, + -in] vrsta lahkega bencina pri destilaciji petroleja
gazométer -tra *m* [gaz(o) + -meter] 1. plinomer, priprava, ki kaže porabo plina, 2. plinski zbiralnik, npr. za svetilni plin
gáža -e *ž* [fr. *gage* poroštvo; plača] stalna plača, zlasti umetnikov; **gažíst** -a *m* nameščenec s stalno mesečno plačo
G. B. [angl. *Great Britain*] Velika Britanija
Gd (gadolinij) znak za kem. prvino
Ge (germanij) znak za kem. prvino
Géa -e *ž* [gr. *Gaia* iz *ge* zemlja] v stgr. mit. poosebljenje Zemlje, boginja življenja, rasti in smrti, mati vesoljstva (po Heziodu je nastala iz kaosa in sama iz sebe rodila Urana, gorovja in morja; z Uranom je rodila titane in ciklope, iz krvi skopljenega Urana je ustvarila gigante, erinije in nimfe)
geflügeltes Wort /geflü'geltes vort/ nem. krilatica, izrek kake osebnosti, navedek iz knjige ipd. v splošni rabi

gehénna -e *ž* [nlat. *gehenna* iz hebr. *Ge-Hinnom* ime doline pri Jeruzalemu] *fig.* pekel, npr. v bibliji

Geigerjev števec /Gaj'gerjev.../ električna priprava za merjenje stopnje radioaktivnosti

Géja -e *ž* [iz gr.] gl. Gea

géjša -e *ž* [iz jap.] poklicna plesalka in pevka v japonskih čajnicah

géjzir -ja *m* [island. *geysir*] v geol. vroč vrelec, ki periodično bruha vodo v zrak (islandski ~)

gékon -a *m* [malaj. iz hol.] tropski in subtropski plazilec iz reda kuščarjev (zool.)

gél -a *m* [okr. iz fr. *gélatine* želatina] vrsta poltrdih koloidov (kem.)

gelée -ja *m* [fr.] gl. želé

gém -a *m* [angl. *game* igra] v šp. 1. eno kolo igre, npr. tenisa ali whista, 2. točka, poen

géma -e *ž* [lat. *gemma* brstič; dragi kamen] 1. drag ali poldrag kamen, največkrat ovalne oblike z vrezano (intaglio) ali izrezano (kameja) reliefno podobo, 2. v ožjem pomenu: intaglio

geminácija -e *ž* [lat. *geminatio* podvojitev] v govorništvu: ponovitev besede ali stavka (zaradi večjega učinka); **geminírati** -am podvojiti; ponoviti

gemináta -e *ž* [lat. *geminatio* podvojitev] dvojen soglasnik

Gémini *neskl. m mn.* [lat. mn. *Gemini*] 1. v astr. Dvojčka, sozvezdje Kastor in Poluks, 2. amer. projekt vesoljskih poletov z dvema kozmonavtoma

gén -a *m* [gr. *genos* rod] v biol. dedna zasnova v kromosomih, nosilka dednih lastnosti

-gén -a -o [iz gr. *-genes* rojen, iz *gignesthai* postati, nastati] v sestavljenkah, npr. avtogen, homogen

genealóg -a *m* [gr. *genea* rod, pleme, rojstvo, + -log] rodoslovec, rodopisec; **genealógičen** -čna -o *ali* **genealóški** -a -o rodosloven, rodopisen

genealogíja -e *ž* [gr. *genealogia* iz *genea* rod..., + -logija] 1. rodoslovje, nauk o izviru in medsebojnem razmerju rodov; rodosledje, rodoslovni izvir (tudi živali in rastlin), 2. rodopis, rodovnik, večkrat v podobi drevesa

generácija -e *ž* [lat. *generatio* iz *genus, generis* rod] 1. roditev, ploditev; nastajanje; izvir, rojstvo; zarod, potomstvo, 2. rod, pokolenje; pripadniki enega rodu; posamezniki, ki žive v približno istem času, 3. življenjska doba rodu; **generacíjski** -a -o ki se tiče generacije

generál -a *m* [lat. *generalis* splošen, prim. generalen] 1. v osnovnem pomenu: predstojnik, npr. cerkvenega reda (jezuitski ~), 2. vojaški poveljnik, visok častniški čin

generalát -a *m* [gl. general] področje pod poveljstvom generala, zlasti ozemlje Vojne krajine (v stari Avstro-Ogrski)

generálen -lna -o [lat. *generalis* splošen, ki se tiče vse vrste ali reda, lat. *genus*] občen, (vse)splošen; splošnoveljaven; *fig.* glaven, vrhoven, vodilen; **Generálna skupščina** Glavna skupščina, najvišji organ OZN, ustanovljen v San Franciscu l. 1945; **generálna stavka** splošna stavka; **generálni sekretár** glavni tajnik, npr. v nekaterih strankah, v ministrstvih ipd.; **generálni štáb** gl. generalštab

général en chef /ženeral' ã šɛf/ fr. vrhovni poveljnik (ki vodi vse vojaške operacije)

generálije -ij *ž mn.* [lat. mn. *generalia* iz *generalis* splošen] 1. splošnosti; splošne okoliščine, 2. splošni osebni podatki

generalísim -a *m ali* **generalíssimus** -a *m* [presež. od ital. *generale* splošen; general] vrhovni general, najvišji poveljnik vojske

generalitéta -e *ž* [nlat. *generalitas* iz lat. *generalis*] 1. splošnost (v naspr. s posebnim); nekaj splošnega (načelo, pravilo, zakon...), 2. a) vrhovno poveljstvo oboroženih sil kake države, b) generalski zbor

generalizácija -e *ž* [fr. *généralisation* iz lat. *generalis* splošen] v log. posploše(va)nje, posplošitev, tj. sklepanje od posameznega na splošno, vključevanje pod splošni pojem, oblikovanje splošnih pojmov; *pejor.* izvajanje presplošnih sklepov, prenagljena uporaba posameznih primerov za druge primere; **generalizírati** -am posploševati, posplošiti, izvesti generalizacijo

generálka -e *ž* [lat. *generalis* splošen] 1. zadnja skušnja pred nastopom,

2. zemljevid v merilu od 1 : 100.000 do 1 : 500.000

generállajtnant -a *m* [nem. *Generalleutnant* iz lat. *generalis* splošen, fr. *lieutenant* poročnik; pri generalskih stopnjah je lajtnant po tradiciji višji od majorja] druga (za generalmajorjem) stopnja generala; v JLA danes: generalpodpolkovnik

generálmajor -ja *m* [nem. *Generalmajor* iz lat. *generalis* splošen, *maior* večji] v JLA in drugih armadah prva, najnižja stopnja generala (v nekaterih armadah je nižji še brigadni general)

generálpolkovnik -a *m* [lat. *generalis* splošen, + polkovnik] tretja (za generallajtnantom) stopnja generala; sledi ji armadni general in slednjič general

generálštab -a *m* [nem. *Generalstab* iz lat. *generalis* splošen, nem. *Stab* vojaški štab] glavni štab, vrhovno poveljstvo oboroženih sil države ali armade

generatio aequivoca /genera'cio ekvi'voka/ lat. v biol. samovznikanje, nastanek življenja iz nežive snovi, gl. abiogeneza

generatio spontanea /genera'cio sponta'nea/ lat. v biol. samovznikanje (= generatio aequivoca)

generatíven -vna -o [nlat. *generativus* iz lat. *generare* roditi] spolen; roden (~e celice); plodilen, ploditven; ustvarjajoč

generátor -ja *m* [lat. *generator* roditelj, ustvarjalec] v tehn. stroj ali naprava, ki kaj proizvaja, zlasti elektr. energijo (bolje: spreminja mehansko energijo v električno)

genêričen -čna -o [fr. *générique* iz lat. *genus* rod, vrsta] vrsten, ki se tiče določene vrste ali rodu

generózen -zna -o [lat. *generosus* plemenitega rodu ali srca] plemenit, velikodušen; nesebičen; darežljiv; **generóznost** -i *ž* plemenitost, velikodušnost; nesebičnost; darežljivost

genétičen -čna -o [iz gr. *genetikos* iz *genesis* postanek, rojstvo] ki se tiče genetike ali geneze, preučujoč dednost, postanek in razvoj organizmov; ki se tiče razvoja, razvojen; **genétična metóda** preučevanje, razlaganje stvari in pojavov v razvojnem procesu (v naspr. z deskriptivno metodo, ki opisuje pojave kot nekaj danega)

genétika -e *ž* [gl. genetičen] v biol. nauk o zakonih dednosti pri organizmih; utemeljil ga je G. Mendel

génetiv -a *m* [iz lat.] gl. genitiv

-genéza -e *ž* [gr. *genesis* nastanek, iz *gignesthai* nastati] v sestavljenkah, npr. filogeneza

genéza -e *ž* [gr. *genesis*] 1. nastanek, postanek; rojstvo; izvir; začetek, 2. nastajanje, razvoj, razvojni proces; *fig.* **Genéza** -e *ž* prva Mojzesova knjiga v stari zavezi (pripoveduje o stvarjenju sveta in človeka)

geniálen -lna -o [lat. *genialis* geniju posvečen; svatben] veleumen, izredno duhovno ustvarjalen

génij -a *m* [lat. *genius* duh, iz *gignere* ustvariti] 1. v strim. mit. duh varuh (in svetovalec), spremljajoč človeka od rojstva do smrti (v njem so bile utelešene človekove duhovne sile; svoje genije so imeli tudi kraji, mesta itd., prim. genius loci); *fig.* dober (ali slab) duh; duhovna narava človeka, 2. prirojena ustvarjalnost kot najvišja, izjemna stopnja duhovnih zmožnosti, 3. veleum, človek s takimi zmožnostmi

-genija -e *ž* [gr. *-geneia* iz *gignesthai* nastati] v sestavljenkah, npr. embriogenija

genijski -a -o [iz nem. *Genie-* iz lat.] gl. ženijski

genitála -al *s mn. ali* **genitálije** -ij *ž mn.* [lat. mn. *genitalia*] spolni organi, zlasti vnanji, spolovila, plodila

genitálen -lna -o [lat. *genitalis* ploden] spolen, ki se tiče spolovil in ploditve

génitiv -a *m* [lat. *genitivus sc. casus*, iz *gignere* roditi, ustvariti] rodilnik, drugi sklon (slovn.); **génitiven** -vna -o rodilniški

genitivus negativus /ge'nitivus ne'gativus/ lat. v slovn. zanikani, nikalni rodilnik

genitivus partitivus /ge'nitivus partiti'vus/ lat. v slovn. delni rodilnik (izraža del celote, npr. kos kruha)

genitúra -e *ž* [lat. *genitura*] ploditev; rojstvo; stanje zvezd ob rojstvu (v astrološki »vedi«)

genius loci /ge'nius lo'ci/ lat. pri Rimljanih duh — varuh kraja; *fig.* krajevna posebnost (glede na vtis, ki ga napravi)

genius saeculi /ge'nius se'kuli/ lat. duh časa, značilnost mišljenja kake dobe

genocíd -a *m* [gr. *genos* rod, + -cid, izraz je skoval R. Lemkin l. 1944] v medn. pravu: rodomor, pomor, uničenje kake rasne, narodne ali verske skupnosti, npr. Judov v nacistični Nemčiji

genotíp -a *m* [gr. *genos* rod, + -tip] v genetiki: vsota dednih zasnov (genov) organizma

genre -ra *m*, **genrski** -a -o [iz fr.] gl. **žanr**, žanrski

géns -a *m* [lat. *gens*, *gentis* rod, v starem Rimu rodbine, izvirajoče od skupnega prednika, s skupnim imenom in skupnimi verskimi obredi] rod, rodovna skupnost; pleme

gens [/žã/ fr. iz lat. *gens*] *mn.* ljudje, svet; v raznih zvezah, npr. gens d'affaires

gens d'affaires /žã dafɛr'/ fr. trgovci

gens de lettres /žã də lɛ'trə/ fr. književniki

génski -a -o [iz gr.] gl. -gen

gentílen -lna -o [lat. *gentilis* rodoven; iz (dobre) rodovine] rodoven, plemenski, prim. gens; *fig.* blag(oroden), plemenit; vljuden; ljubezniv; nežen

gentilhomme /žãtijɔm'/ fr. plemič; *fig.* poštenjak; vrl mož odličnega vedenja

gentleman -a *m* [/džen'tlmən/ angl. iz *gentle* plemenit, vljuden, *man* mož] prvotno angl. plemič, pozneje človek z vzgojo in navadami višjih plasti družbe; *fig.* poštenjak; vrl mož odličnega vedenja

gentlemen's agreement /džen'tlməns əgri:'mənt/ angl. »gosposki sporazum«, v diplomatskem jeziku nedokumentiran sporazum, ki veže stranki zgolj moralno

gentry -ja *m* [/džen'tri/ angl. iz *gentle* plemenit] v Angliji višja plast srednjih slojev, največkrat označba za veleposestnike brez plemiškega naslova, podjetnike in izobražence

genuflèksija -e *ž* [nlat. *genuflexio* iz lat. *genu* koleno, *flectere* upogniti] poklek (v znamenje spoštovanja ipd.); klečanje; čaščenje na kolenih

genuín -a -o [lat. *genuinus*] prirojen; naraven, pristen

génus -a *m* [lat. *genus*] 1. rod, pleme, vrsta, npr. v biologiji, 2. v slovn. spol (moški, ženski, srednji)

genus femininum /ge'nus fe'mininum/ lat. ženski spol (slovn.)

genus masculinum /ge'nus maskuli'num/ lat. moški spol (slovn.)

genus neutrum /ge'nus neu'trum/ lat. srednji spol (slovn.)

géo- [iz gr. *ge* zemlja] v sestavljenkah, npr. geografija

geobotánika -e *ž* [geo- + botanika] v bot. nauk o zemljepisni razširjenosti rastlin (v zvezi s podnebjem, sestavo tal...)

geocéntričen -čna -o [geo- + centričen] 1. merjen, gledan ipd. s središča Zemlje, 2. ki ima Zemljo za središče vesoljstva; **geocéntrični sistém** v astr. Ptolomejev sestav, ki je učil, da je Zemlja središče vesoljstva; veljal je do Kopernika, gl. heliocentrični sistem

geocentrízem -zma *m* [geo- + centrizem] nazor, da je Zemlja središče vesoljstva

geodét -a *m* [nem. *Geodät*, geo- + -det iz gr. *daiein* deliti] zemljemerec (z najvišjo strokovno izobrazbo); **geodezíja** -e *ž* zemljemerstvo, nauk o merjenju in kartografskem upodabljanju zemeljskega površja

geodinámika -e *ž* [geo- + dinamika] 1. nauk o zemeljskih (zunanjih in notranjih) silah in pojavih, ki jih te sile povzročajo na zemeljski površini, 2. geofizika

geofízičen -čna -o [geo- + fizičen] ki se tiče geofizike; **geofízika** -e *ž* znanost o fizikalnih lastnostih Zemlje in pojavih na njej (o pojavih v atmosferi, hidrosferi, zemeljskem magnetizmu itd.)

geogenija -e *ž* [geo- + -genija] postanek Zemlje; nauk o postanku Zemlje, zlasti v antiki

geognozíja -e *ž* [geo- + gr. *gnosis* znanje] zemljeznanstvo, nauk o sestavi Zemlje, zlasti o sestavi zemeljske skorje (geol.)

geogonija -e *ž* [iz gr.] gl. geogenija

geográf -a *m* [geo- + -graf] zemljepisec, kdor se ukvarja z geografijo; **geografíja** -e *ž* zemljepisje, znanost o Zemlji (njeni obliki, velikosti, gibanju...) in zemeljskem površju glede na razčlenjenost tal, podnebje, vegetacijo, naseljenost itd. (deli se na splošno, matematično, fizikalno, politično...); **geográfski** -a -o *ali* **geográfičen** -čna -o zemljepisen

geoíd -a *m* [gr. *geoeides* Zemlji podoben, gl. geo- + -oid] ime za geometrično telo Zemlje, tj. na polih stisnjen elipsoid

geológ -a *m* [geo- + -log] zemljeslovec, kdor se ukvarja z geologijo; **geologíja** -e *ž* zemljeslovje, nauk o postanku, razvoju in sestavi zemeljske skorje ter procesih, ki se dogajajo v njej; **geológški** -a -o *ali* **geológičen** -čna -o zemljesloven

geométer -tra *m* [gr. *geometres*, gl. geo- + -meter] zemljemerec, zlasti za praktična katastrska dela

geométričen -čna -o [gl. geometer] ki se tiče zakonov geometrije (~i lik); **geométrična progresíja** v mat. vrsta števil, kjer dobimo vsako naslednje število z množenjem istega števila (1, 2, 4, 8, 16...); **geometríjski** -a -o ki se tiče geometrije nasploh (kot nauka); **geometríja** -e *ž* v mat. nauk, ki se ukvarja s točkami, premicami, ploskvami in telesi ter preučuje njih lastnosti in odnose v prostoru

geomorfologíja -e *ž* [geo- + morfologija] nauk o oblikah in spreminjanju zemeljskega površja

geoplástika -e *ž* [geo- + plastika] reliefna upodobitev zemeljske oble

geopolítičen -čna -o [geo- + političen] ki se tiče geopolitike; **geopolítika** -e *ž* teorija o razmerju med politiko in geografijo, zlasti »teorija« o odločilnem vplivu geografskih dejavnikov na polit. razvoj — širili so jo iz polit. razlogov nemški nacisti (tudi: preučevanje, obravnavanje polit. vprašanj z geografskega stališča)

geopsihologíja -e *ž* [geo- + psihologija] nauk o vplivu zemljepisnih dejavnikov (podnebja, pokrajine ipd.) na človeško psiho

georgína -e *ž* [po botaniku J. Georgiju] lepotna cvetlica, grmičasta trajnica, doma iz Mehike, običajno: dalija

geostátika -e *ž* [geo- + statika] statika trdnih teles (fiz.)

geotektónika -e *ž* [geo- + tektonika] nauk o nastanku, legi in sestavi zemeljskih plasti (geol.)

geotropízem -zma *m* [geo- + tropizem] v biol. tropizem, nastajajoč pod vplivom zemeljske težnosti, npr. pri rastlinah, ki obračajo korenine v smeri zemeljskega središča

gepárd -a *m* [fr. *guépard* iz ital. *gatto-pardo*, tj. mačji leopard] lovski leopard, zver iz rodu mačk iz Srednje Azije; priuče ga za lov na antilope

geránija -e *ž* [lat. *geranium* iz gr. *geranos* žerjav, ker je njeno seme podobno žerjavovemu kljunu] v bot. lepotna cvetlica iz družine krvomočnic; obstoji veliko vrst

gerènt -énta *m* [iz lat. *gerens*] opravnik; upravnik; načelnik

geriátričen -čna -o [gr. *geron* starec, + -iatričen] ki se tiče geriatrije (~a bolnišnica); **geriatríja** -e *ž* preučevanje in zdravljenje starostnih bolezni (med.)

germánij -a *m* [nlat. *germanium* iz *Germania* Nemčija] kem. prvina, redka, krhka kovina, podobna kositru

germaníst -a *m* [fr. *germaniste* iz lat.] 1. strokovnjak za germanistiko, 2. študent germanistike; **germanístika** -e *ž* veda o germanskih jezikih, književnosti in kulturi

germanizácija -e *ž* [fr. *germanisation*] ponemče(va)nje; **germanizátor** -ja *m* ponemčevalec; **germanizírati** -am ponemčevati, ponemčiti

germanízem -zma *m* [fr. *germanisme*, 1736, Voltaire] 1. jezikovna posebnost nemščine (ali germanskih jezikov), 2. nemški izraz, npr. izposojenka, v negermanskem jeziku

germáno- [iz nlat. *Germania* Nemčija] v sestavljenkah, npr. germanofob

germanofíl -a *m* [germano- + -fil] kdor je prijatelj vsega (kulture, jezika itd.), kar je nemško

germanofób -a *m* [germano- + -fob] kdor sovraži vse, kar je nemško

germanomán -a *m* [germano- + -man] kdor je »nor« na vse, kar je nemško

Germany /džœ'məni/ ime za Nemčijo v angleščini, prim. made in Germany

germinácija -e *ž* [lat. *germinatio*] klitje, brstenje; čas brstenja (bot.)

germinal -a *m* [/žɛrminal'/ fr. iz *germe* kal, brst] »mesec brstenja« (prvi pomladni mesec), sedmi mesec po koledarju fr. revolucije l. 1789

germinatíven -vna -o [fr. *germinatif*] (za)roden; kaljiv; pospešujoč brstenje
geróont -a *m* [gr. *geron, gerontos* starec] član sveta starih v Sparti
gerontokracíja -e *ž* [geront(o) + -kracija] vlada ali vladavina sveta starcev
gerontologíja -e *ž* [gr. *geron* starec, + -logija] nauk o starostnih pojavih in procesih pri ljudeh (med.)
gerúndij -a *m* [lat. *gerundium*] v latinščini, slovenščini itd. glagolski samostalnik, glagolnik, tj. samostalnik, ki izraža glagolsko dejanje, npr. lat. modus loquendi (= način govorjenja)
gerundív -a *m* [lat. *gerundivum*] v latinščini glagolski pridevnik, pridevniško rabljen trpni deležnik prihodnjega časa, npr. Carthago delenda est (= Kartagina mora biti porušena)
geruzíja -e *ž* [gr. *gerousia* iz *geron* starec] 1. svet gerontov v stari Sparti, sestavljen iz 28 starcev (poleg kraljev in eforov je imel najvišjo oblast), 2. državni svet v sedanji Grčiji
gésta -e *ž* [lat. *gestus* gib, vedenje] (telesni) gib, zlasti roke; *fig.* dejanje ali postopek (plemenita ~); dejanje, preračunano na kak učinek
gestápo -a *m* [okr. iz nem. Ge*heime* Sta*atspolizei*] »tajna državna policija« v nacistični Nemčiji; **gestápovec** -vca *m* nacistični tajni policist
gestikulácija -e *ž* [lat. *gesticulatio* iz *gestus* gib] uporabljanje gibov, izražanje z gibi; *pejor.* opletanje z rokami (pri govorjenju)
gestikulátor -ja *m* [gl. gestikulacija] kdor gestikulira; *fig.* glumač; **gestikulírati** -am izražati z gibi; delati geste; opletati, kriliti z rokami
géto -a *m* [ital. *ghetto*, po imenu židovske četrti v Benetkah v 16. stol.] židovska mestna četrt, v kateri so živeli Židje ločeni od ostalega prebivalstva (iz zgodnjega srednjega veka); *fig.* nekaj ločenega, vase zaprtega ali zaostalega
ghetto -a *m* [ital.] gl. geto
giallo antico [/dža'lo anti'ko/ ital. iz *giallo* rumen, *antico* starodaven] sloveči rumenkasti marmor iz Numidije, uporabljali so ga Rimljani
gibelín -a *m*, *nav. v mn.* **gibelíni** -ov [ital. *ghibellino* iz nem. *Waiblinger*, strankarski naziv za Hohenstaufovce po njihovi würtemberški posesti Waiblingen] privrženec cesarske, papežem nasprotne stranke v bojih med papežem in nem. cesarjem v srednjem veku, prim. gvelf
gíbon -a *m* [fr. *gibbon* iz ind.] vrsta majhnih, ozkonosih opic iz južnovzhodne Azije
gíg -a *m* [angl. *gig*] 1. lahko enovprežno vozilo na dveh kolesih, 2. dolg, lahek čoln (na krovu ladje); športni čoln
gíga- [iz gr., prim. gigant] v merskih enotah pomeni milijardo, npr. gigameter (= 1 milijarda metrov)
gigánt -a *m* [gr. *gigas, gigantos*] v stgr. mit. velikani, sinovi Gee (= Zemlje), rojeni iz krvi skopljenega Urana, ki so skušali strmoglaviti vlado bogov na Olimpu; *fig.* velikan (po telesu, duhu...), orjak; kaj velikanskega sploh
gigantízem -zma *m* [gigant + -izem] v med. nenormalna, velikanska rast telesa ali posameznih delov, največkrat zaradi nepravilnega delovanja možganskega podveska
gigantografíja -e *ž* [gigant(o) + -grafija] reprodukcijska tehnika za tiskanje plakatov (s prenašanjem in povečanjem rastrov)
gigantomahíja -e *ž* [gigant(o) + gr. *mache* boj, bitka] v stgr. mit. boj gigantov proti Zevsu in olimpskim bogovom, npr. kot umetniška upodobitev
gigántski -a -o [iz gr.] ki se tiče gigantov; velikanski, orjaški
gígerl -a *m* [nem. dial. *Gigerl* petelinček] gizdalin
gigolo -a *m* /ži'golo/ fr. najeti, poklicni plesalec; tudi moški, ki ga vzdržuje ženska ali ki živi od ljubezenskih zvez
gílbert -a *m* [po angl. znanstveniku W. Gilbertu, 1544—1603] merska enota za magnetno napetost (tehn.)
gílda -e *ž* [nem. *Gilde* iz hol.] ceh, bratovščina, stanovsko združenje, zlasti trgovcev in obrtnikov v srednjem veku; **gíldski** -a -o ki se tiče gild; **gíldski socializem** zvrst reformizma v angl. delavskem gibanju (zlasti v letih 1914—1918), ki je hotela preosnovati gospodarsko in družbeno življenje po sistemu gild
gilet -a *m* [fr.] gl. žilé

giljóša -e *ž* [gl. giljošer] simetrični okrasek iz valovitih, križajočih se črt

giljošêr -ja *m* [fr. *guillocheur*, po* izumitelju Guillotu] kdor giljošira; **giljošírati** -am risati ali gravirati simetrične črtne okraske, npr. na denarju, vrednostnih papirjih, znamkah

giljotína -e *ž* [fr. *guillotine*] priprava za obglavljanje — padajoča sekira — ki so jo vpeljali v fr. revoluciji l. 1792 na predlog zdravnika Guillotina; **giljotinírati** -am obglaviti, usmrtiti z giljotino

gilsonít -a *m* [po kraju S. H. Gilson v ZDA, + -it] vrsta trdega, čistega asfalta

gimkána -e *ž* [angl. *gymkhana* iz ind.] vrsta šaljivih športnih tekmovanj, npr. tek z jajcem v žlici

gimnást -a *m* [gr. *gymnastes* učitelj telovadbe ali borjenja] telovadec; učitelj telesne vzgoje; **gimnástičen** -čna -o telovaden; telesnovzgojen; **gimnástika** -e *ž* telovadba; telesna vzgoja

gimnázij -a *m* [gr. *gymnasion* iz *gymnos* nag, telovadili so namreč nagi] v stari Grčiji borilnica, telovadnica, prostor za telesne vaje (pozneje so postali gimnaziji središče duhovnega življenja)

gimnázija -e *ž* [iz lat. *gymnasium* gimnazij] tip splošnoizobraževalne srednje šole med osnovno šolo in vseučiliščem; **gimnazíjec** -jca *m* (**gimnazíjka** -e *ž*) dijak(inja) na gimnaziji

gímničen -čna -o [gr. *gymnikos*] ki se tiče telesnih vaj in športa (~i agoni)

gimnosofíst -a *m* [gr. *gymnos* nag, + sofist] »nagi modrijan«, gr. označba za indijske askete

gin -a *m* [/džin/ angl. okr. iz *geneva* brinovec] (irski) brinovec

gín- [iz gr. *gyne*, *gynaikos* ženska] gl. gineko-

ginandríja -e *ž* [gin- + gr. *aner*, *andros* mož] 1. v bot. zraslost prašnikov z ginecejem, npr. pri orhidejah, 2. nepravi hermafroditizem (moške telesne in duševne lastnosti pri ženski)

ginecéj -a *m* [lat. *gynaeceum* iz gr. *gynaikeion*] 1. prostori za ženske v stgr. hišah, 2. v bot. celotnost ženskih organov pri rastlinah

gíneko- [gr. *gyne*, *gynaikos* ženska] v sestavljenkah, npr. ginekolog

ginekofób -a *m* [gineko- + -fob] kdor se boji žensk; **ginekofobíja** -e *ž* abnormalni strah pred ženskami

ginekokracíja -e *ž* [gineko- + -kracija] vlada(vina) ženske ali žensk, npr. pri Amazonkah

ginekológ -a *m* [gineko- + -log] zdravnik, specialist za ginekologijo; **ginekologíja** -e *ž* 1. nauk o ženskih boleznih in njih zdravljenju, 2. bolnišnica ali oddelek za te bolezni

ginekomán -a *m* [gineko- + -man] ženskar, kdor je »nor« na ženske; **ginekomanija** -e *ž* norost na ženske, prerazvit spolni nagon pri moških

ginekomást -a *m* [gineko- + gr. *mastos* prsi] moški s popolnoma razvitimi ženskimi prsi

gíngam -a *m* [angl. *gingham* iz malaj.] vzorčasta bombažna tkanina v platneni vezavi

gingivítis -a *m* [lat. *gingiva* dlesna, + -itis] vnetje dlesen (med.)

giocoso /džoko'zo/ ital. igravo, igrivo, šaljivo, veselo (glas.)

gíps -a *m* [gr. *gypsos*] v mineral. mavec, sadra (kalcijev sulfat); **gípsati** -am mavcati, sadrati, delati z mavcem, npr. štukature; čistiti z mavcem (~ vino); posipati z mavcem, npr. zemljo za boljšo rast

gipsotéka -e *ž* [gips(o) + -teka] zbirka (muzej ali oddelek muzeja) kipov ali reliefov, odlitih v mavcu

gipsy *neskl. m*, *ž* [/džip'si/ angl. iz stangl. *gypcian* iz lat. *Aegyptianus* Egipčan, ker so včasih mislili, da izvirajo iz Egipta] cigan(ka)

girl *neskl. ž* /gœ'l/ angl. dekle, mladenka; *fig.* plesalka (ali pevka) v plesni skupini, npr. v zabaviščih, gledališčih

girlánda -e *ž* [ital. *ghirlanda*] okrasna kita ali vitje iz cvetja in zelenja (tudi arhit. okrasje na stenah v obliki kite ali venca)

giroskóp -a *m* [gr. *gyros* krog, + -skop] priprava z vrtečim se kolescem na svobodni osi, ponazarja vrtavko (podobne naprave po tem načelu v ladijskih trupih za stabilnost ladij ipd.)

gitana -e *ž* [/hita'na/ = špan. *ciganka*, prim. gipsy] ciganka; **gitano** -a *m* /hita'no/

1. cigan, 2. ognjevit ciganski ples s kastanjetami

gitára -e *ž* [špan. *guitarra* iz gr.] brenkalo, gl. kitara

glaciácija -e *ž* [lat. *glacies* led] poledenitev (geol.)

glaciál -a *m* [lat. *glacies* led] ledena doba (geol.); **glaciálen** -lna -o ledeniški, ki se tiče ledenikov; ledenodoben, iz ledene dobe (~a favna); **glaciálna doba** ledena doba (geol.)

glaciologíja -e *ž* [lat. *glacies* led, + -logija] nauk o nastanku ledenikov in zemeljski poledenitvi

gladiátor -ja *m* [lat. *gladiator* iz *gladius* kratek meč] poklicni borilec, suženj ali vojni ujetnik, ki se je bojeval v rimskih cirkusih s tovariši ali divjimi zvermi v zabavo gledalcem

gladióla -e *in* **gladíola** -e *ž* [nlat. *gladiola*, dimin. od lat. *gladius* meč] meček, deveta srajčica, lepotna cvetlica z listi v obliki meča (bot.)

glagólica -e *ž* [stslov.] najstarejša slovanska abeceda, nastala v 9. stol.; **glagolízem** -zma *m* stcerkvslov. bogoslužje, rabi glagolske knjige

glagolít -a *m* gl. glagoljaš

glagoljáš -a *m* [gl. glagolica] katol. duhovnik s stcerkvslov. bogoslužjem

glándula -e *ž* [lat. *glandula*, dimin. iz *glans* želod] žleza (anat.)

glasé *neskl.* [fr. *glacé* iz *glacer* zledeniti; zgladiti] *delež.* svetlo zglajen (usnje, papir...); **glasé** *samost. neskl. m* 1. vrsta svilene tkanine za podloge, 2. svetlo, mehko usnje (iz kozje ali ovčje kože), 3. rokavice iz takega usnja

glavkóm -a *m* [gr. *glaukoma* iz *glaukos* svetlo zelen, po zelenkastem refleksu v razširjenih zenicah] »zelena mrena«, očesna bolezen zaradi povečanega pritiska v očesu; često povzroči oslepitev, ker kvari vidni živec in mrežnico

glavkonít -a *m* [gr. *glaukos* svetlo zelen, + -it] (zelenkasti) železov ali kalijev silikat

glazé *neskl.* [iz fr.] gl. glasé

glazírati -am [nem. *glasieren*] (po)loščiti, postekliti, prevleči z glazuro; **glazúra** -e *ž* 1. lošč, posteklina, loščena prevleka na keramičnih predmetih, posodju ipd. (na posodju in kovinskih predmetih se največkrat imenuje emajl), 2. sladkorni preliv (na pecivu)

glebae adscriptus /gle'be adskrip'tus/ lat. »pripisan h grudi«, vezan na zemljo (namreč srednjeveški tlačan, ki se ni smel seliti s fevdalčeve zemlje); kmet-tlačan

glicerín -a *m* [fr. *glycérine* iz gr. *glykeros* sladek, + -in] v kem. gosta, osladna tekočina brez barve in vonja, topljiva v vodi in alkoholu; pridobivajo jo iz maščob, veliko se rabi v kozmetiki in med.

glicín -a *m* [gr. *glykys* sladek, + -in] 1. vrsta najenostavnejše aminske kisline (kem.), 2. vrsta fotogr. razvijala

glicínija -e *ž* [iz gr. *glykys* sladek] lepotna rastlina z dišečimi vijoličastimi cvetovi, s Kitajskega

glikogén -a *m* [gr. *glykys* sladek, + -gen] v biol. »živalski škrob«, bela, škrobu podobna snov brez barve in okusa, pomembna za pravilno delovanje organizma

glikokól -a *m* [iz gr.] gl. glicin (1.)

glikól -a *m* [gr. *glykys* sladek, + (alkoh)ol] dvovalentni alkohol (kem.)

glikóza -e *ž* [iz gr.] gl. glukoza

glióm -a *m*, *mn.* **gliómata** -at *s* [nlat. *glioma* iz gr. *glia* klej, + -om] bula, tvor iz opornega živčnega tkiva (med.)

glíptika -e *ž* [gr. *glyptike* iz *glyphein* vrezati] 1. kamnorezba, umetno rezanje v kamen (ali kovino), tudi: kiparstvo, 2. kamnorez

gliptodónt -a *m* [gr. *glyptos* izrezan, *odous*, *odontos* zob] v zool. orjaški pasavec, velikanski južnoamer. sesalec iz terciara; imel je oklep iz koščenih plošč, spada med redkozobe

gliptotéka -e *ž* [gr. *glyptos* izrezan, + -teka] zbirka (tudi muzej ali oddelek muzeja) kamnorezov ali kiparskih del, npr. v Münchnu

glissando [/glisan'do/ psevdoital. iz fr. *glisser* drseti] v glas. *prisl.* drsaje (s prsti po strunah ali tipkah); **glissando** -a *m* 1. nagel prehod od nižjega tona k višjemu: prsti zdrse prek strun ipd. tako, da ni mogoče razločiti posameznih tonov, 2. taka pasaža

gl. m. lat. kratica: gloriosae memoriae

globál -a *m* [fr. *global* zaokrožen, iz lat. *globus* obla] zaokrožena celota, npr. znesek; **globálen** -lna -o 1. okrogel (kot zemeljska obla), 2. medcelinski (~a raketa), 3. *fig.* vse obsegajoč; pregleden; zaokrožen (~i znesek); skupen, celoten; splošen

globetrotter -ja *m* /gloub'trətə/ angl. svetovni potnik, kdor potuje za zabavo; *fig.* klatež

globín -a *m* [lat. *globus* krogla, + -in] beljakovine, ki jih vsebuje krvno barvilo (hemoglobin)

globulín -a *m* [lat. *globulus* kepica, kroglica, dimin. od *globus*, + -in] v biol. vrsta v čisti vodi netopljivih beljakovin (sestavina krvi, jajc, mleka...)

glóbus -a *m* [lat. *globus* obla, krogla] 1. zemeljska obla, 2. model zemeljske ali nebesne oble, posebno v učne namene

gloksínija -e *ž* [nlat. *gloxinia*, po nem. botaniku B. P. Gloxinu iz 18. stol.] lepotna rastlina lončnica z lepimi, zvončastimi cvetovi, doma v Južni Ameriki; obstoji več vrst

gloriéta -e *ž* [fr. *gloriette*] 1. vrtna utica, senčnica, hladnica v baročnem ali klasicističnem parku, 2. tanka bombažna tkanina

glorificírati -am [nlat. *glorificare* iz lat. *gloria* slava, + -ficirati] slaviti, poveličevati; v »zvezde kovati«; *pejor.* hvaličiti, slavo peti; **glorifikácija** -e *ž* slavljenje, poveličevanje; poveličanje; *pejor.* hvaličenje

glôrija -e *ž* [lat. *gloria* slava] 1. slava, veličje, veličastje; sij, sijaj, bliščˇ, ki koga obdaja, 2. svetniški sij, obstret (= gloriola), 3. v katol. liturg. »angelska himna« (začenja se z besedami: Gloria in Excelsis Deo...), 4. podoba »odprtih nebes« z angeli in svetniki, 5. pri Francozih: sladka kava ali čaj z žganjem (ironično), 6. vrsta svilene ali volnene tkanine, npr. za dežnike; **glôrijo peti komu** slaviti koga; *pejor.* oštevati koga

glorióla -e *in* **gloríola** -e *ž* [dimin. od lat. *gloria* slava] svetniški sij, obstret (svetel krog okrog glave ali telesa — avreola ali nimbus — znamenje svetosti v kršč. umetnosti)

gloriosae memoriae /glorio'ze memo'rie/ lat. (pre)slavnega spomina

glósa -e *ž* [gr. *glossa* ali *glotta* jezik] 1. (nejasna, razlage potrebna) beseda; razlaga, pojasnilo (besede, teksta), zlasti na robu knjige ali med besedilom; *fig.* opomba, pripisek; *pejor.* neprimerna, posmehljiva, zlobna pripomba, prim. glosirati, 2. v metr. lirska pesem španskega izvora, ki ima v začetku geslo iz štirih četverostopnih trohejskih vrstic (pri nas prvo napisal Prešeren), 3. geslo na začetku članka (ali knjige)

glosár -ja *ali* **glosárij** -a *m* [lat. *glossarium* iz gr.] slovar ali spisek tujih, manj rabljenih ali teže umljivih besed s potrebno razlago; slovar sploh

glosátor -ja *m* [nlat. *glossator* iz gr. *glossa*] 1. razlagalec (ali pisec) glos; pisec glosarjev, 2. srednjev., zlasti bolonjski jurist, razlagalec rim. in kanonskega prava

glosém -a *m* [gr. *glossema*] razlaga nejasne, zastarele besede ali izraza

glosína -e *ž* [nlat. *glossina*] muha cece (*zool.*)

glosírati -am [gl. glosa] razlagati, pojasnjevati (nejasne besede); pojasnjevati s pripiski, pisati glose; *pejor.* delati posmehljive, zlobne pripombe

glosítis -a *m* [gr. *glossa* jezik, + -itis] vnetje jezika (med.)

glóso- [gr. *glossa* ali *glotta* jezik] v sestavljenkah, npr. glosograf, glotologija

glosográf -a *m* [gloso- + -graf] pisec glos ali glosarjev

glosologíja -e *ž* [gloso- + -logija] jezikoslovje, nauk o jeziku

glóto- [iz gr.] gl. gloso-

glotogonija -e *ž* [gloto- + -gonija] nauk o izvoru jezikov

glotologíja -e *ž* [iz gr.] gl. glosologija

glukóza -e *ž* [gr. *glykys* sladek, + -oza] v kem. grozdni sladkor

glutén -a *m* [lat. *gluten* klej] rastlinska beljakovina, npr. v pšeničnem zrnu

glutín -a *m* [glut(en), + -in] beljakovina, glavna sestavina kleja in želatine

G. M. [angl. *Greenwich mean time*] čas po Greenwichu, poldnevnik 0

gnájs -a *m* [nem. *Gneiss*] rula, kristalasti skrilavec (mineral.)

gnóm -a *m*, *nav. v mn.* **gnómi** -ov [nlat. *gnomus* iz* gr. *gnome* duh] v zahodnoevr. mit. škratje, bajna bitja, ki žive pod zemljo in stražijo njene zaklade

gnóma -e *ž* [gr. *gnome* duh; razum; izrek] izrek, poučna, jedrnato izražena misel, resnica ipd. v vezani ali nevezani besedi, zlasti pregovori in reki; **gnómičen** -čna -o *ali* **gnómski** -a -o ki se tiče gnom

gnómik -a *m* [gr. *gnome* duh; izrek, misel] pisec gnom (Solon, Teognis...)

gnómon -a *m* [gr. *gnomon*] sončna ura, končna palica, steber ipd., ki z dolžino sence kaže čas

gnoseologíja -e *ž* [gr. *gnosis* (spo)znanje, + -logija] spoznavoslovje, spoznavna teorija, nauk o virih, možnostih in mejah spoznanja (fil.); **gnoseológški** -a -o spoznavosloven, spoznavnoteoretičen, ki se tiče gnoseologije

gnosticízem -zma *m* [fr. *gnosticisme* iz gr. *gnostes* (s)poznavalec, iz *gnosis* (spo)znanje] filoz. nauk gnostikov in religiozno gibanje v prvih stol. krščanstva, ki je skušalo s spekulativno pogansko filozofijo in mitologijo vplivati na krščanstvo in filozofsko dokazovati ali spodbijati kršč. verske nauke; gnostiki so namreč trdili, da globlje, popolneje poznajo verske skrivnosti; **gnóstičen** -čna -o ki se tiče gnoze, gnostikov ali gnosticizma; *fig.* skrivnosten

gnóstik -a *m* [gl. gnosticizem] privrženec gnosticizma

gnothi seauton /gnó´ti seauton´/ gr. »spoznaj sam sebe!« napis na Apolonovem svetišču v Delfih (izrek Talesa ali Hilona)

gnóza -e *ž* [gr. *gnosis* (spo)znanje, iz *gnonai* poznati] pri Judih in prvih kristjanih: filozofsko, z umskim razglabljanjem utemeljeno spoznavanje verskih resnic in skrivnosti

-gnozíja -e *ž* [gr. *gnosis* (spo)znanje, iz *gnonai* poznati] v sestavljenkah, npr. geognozija

gnú -ja *m* [hol. iz hotentot.] vrsta južnoafriške antilope z volu ali bivolu podobno glavo

gó -ja *m* [iz jap.] igra na deski, »japonski šah«

gobelín -a *m* [fr. *gobelin*, po pariški rodbini Gobelins iz 16. stol.] 1. vrsta ročno tkanih stenskih preprog s podobami in vzorci, izdelanimi po umetniški predlogi, 2. tem preprogam podobna tkanina za draperijo ali pohištveno blago; **gobelínka** -e *ž* vrsta preje

gocart -a *m* [/gou´ka:t/ = angl. hodalje; otr. stajica] majhni, okrog 120 cm dolgi tekmovalni avtomobili brez karoserije

god-dam [/gədæm´/ angl. iz *god damn*] angl. kletvica, približno kot: vrag te vzemi!

gofré -ja *m* [fr. *gaufre* satovje] tkanina z drobnimi, medlo vtisnjenimi vzorci; **gofrírati** -am 1. vtiskati vzorce v tkanino, 2. dati tkanini plišast ali kosmičast videz

gókart -a *m* [iz angl.] gl. gocart

gól -a *m* [angl. *goal*] 1. vrata pri nogometu in drugih igrah z žogo, ploščico ipd., 2. zadetek, strel v vrata (šp.)

goldínar -ja *m* [nem. *Guldiner* zlatnik, iz *Gold* zlato] v raznih državah staro ime za zlatnike, pozneje tudi srebrnike, npr. za dvokronski avstro-ogr. srebrnik

Gólem -a *m* [iz hebr.] po judovski legendi človek iz gline, ki ga je zgnetel in s čarodejno kabalistično formulo oživil neki praški rabin, da bi si ga usužnil; *fig.* **gólem** -a *m* robot, avtomat

gólf -a *m* [angl. *golf*] travniška igra z žogo, igra se s posebnimi palicami, s katerimi zbijajo žogo v luknje

gólfo -a *m* [ital. *golfo* iz gr.] morski zaliv

Gólgota -e *ž* [iz gr. *golgotha* iz hebr. *gulgoleth* lobanja] Grič lobanj, nekdanje morišče na zahodni strani Jeruzalema (tam so po bibliji križali Jezusa); *fig.* **gólgota** -e *ž* huda, trnova pot, pot mučeništva; strašno trpljenje

Góljat -a *m* [nlat. *Goliath* iz hebr.] po bibliji filistejski velikan, ki ga je v dvoboju ubil pastir David s pračo; *fig.* **góljat** -a *m* 1. velikan, orjak, 2. v zool. velik tropski hrošč (do 10 cm)

gólman -a *m* [gl. gol] vratar, branilec vrat (šp.)

-gón -a *m* [gr. *-gonon* iz *gonia* kot, ogel] v sestavljenkah, npr. poligon

gonáda -e *ž*, *nav. v mn.* **gonáde** -ad [iz gr. *gone* seme, + -ada] v biol. spolne žleze, moške in ženske (jajčniki in semenčniki)

góndola -e *ž* [ital. *gondola*] 1. dolg, ozek beneški čoln s streho ali hišico, 2. košara

na aerostatu, 3. del zrakoplova za potnike ali motorje

gondoljêr -ja *m* [ital. *gondoliere*] beneški čolnar

gonfalonjêr -ja *m* [ital. *gonfaloniere* iz *gonfalone* vojni prapor, npr. srednjev. ital. mest] 1. praporščak, nosilec prapora, 2. naslov poglavarjev ali vojskovodij ital. mest (republik) v srednjem veku

góng -a *m* [iz malaj.] pri Indijcih in Kitajcih uglašena kovinska plošča v obliki diska, na katero udarjajo s posebnim kladivcem (pri nas tudi namesto zvonca, npr. v gledališčih ali na ladjah; prim. tamtam)

gongorízem -zma *m* [po špan. baročnem pesniku Gongora y Argote, 1561—1627] napihnjen, izumetničen književni slog

-gonija -e *ž* [gr. *-gonia* iz *gignesthai* nastati] v sestavljenkah, npr. kozmogonija, prim. -gen, -geneza, -genija

goniométer -tra *m* [gr. *gonia* kot, + -meter] kotomer, npr. za merjenje kotov pri kristalih; **goniometrija** -e *ž* nauk o merjenju kotov z goniometričnimi funkcijami, del trigonometrije

gonokók(us) -a *m* [gr. *gone* ali *gonos* seme, rod, rojstvo, + kok] v med. vrsta bakterij, ki povzročajo kapavico (gonorejo)

gonoréja -e *ž* [iz gr. *gonorrhoia* iz *gonos* seme, + -reja] v med. kapavica, nalezljivo gnojno vnetje, predvsem sečnice (povzročajo ga gonokoki); **gonoróik** -a *m* kdor ima kapavico, kapavičar

good-bye /gudbai'/ angl. zdravo! srečno!

gópak -a *m* [ukr.] ukrajinski narodni ples

górdijski vozel [lat. *nodus gordius*] v stgr. mit. nerazpletljiv vozel na vozu, posvečenem Zevsu v frigij. mestu Gordiju (vezal je jarem z ojesom in je bil tako umetno spleten, da so prerokovali, da bo tisti, ki ga bo razvozlal, postal vladar Azije. Aleksander Veliki ga je presekal z mečem); *fig*. nekaj silno zapletenega; **presekati górdijski vozel** preprosto, z odločnim posegom rešiti zapleten problem

gorgóna -e *ž*, *nav. v mn.* **gorgóne** -on [gr. *Gorgo*, *Gorgonos*] v stgr. mit. strašna ženska bitja s kačami namesto las, od njihovega pogleda je človek okamnel (tri sestre: Steno, Evriala in Meduza)

gorgonzóla -a *in* -e *m* [ital. po mestecu Gorgonzola pri Milanu] polmehek masten sir, zeleno prepredžen s plesnivkami

goríla -e *ž* [nlat. *gorilla* iz gr. iz afr.] velika, najmočnejša človeška opica iz pragozdov v zahodni Afriki; *fig*. oduren velikan

gótica -e *ž* [iz nlat. *gothicus* gotski] 1. gotska pisava iz 4. stol. n. š. (sestavil jo je škof Ulfila), 2. šilasta nemška pisava, nastala v 13. stol. pod vplivom gotike

gótika -e *ž ali* **gótski slog** [iz nlat. *gothicus* gotski; v ital. renesansi posmehlj. naziv za »barbarski« slog] slog v zahodnoevr. umetnosti od 12. do 15. stol. (zanj so značilni šilasti, koničasti oboki in mnogi stolpiči, ornamentalnost in bogata fantazija); **gótski** -a -o 1. ki se tiče Gotov (nekdaj *fig*. barbarski), 2. ki se tiče gotike

gotlándij -a *m* [po otoku Gotlandu] v geol. zgodovini Zemlje: tretja plast in doba paleozoika; v njej so se razvile prve kopenske rastline in živali

gouda *neskl. m* /gau'da/ hol. vrsta polmastnega sira

gourmand -a *m* [fr.] gl. gurman

gourmet -a *m* /gurmɛ' -ja/ fr. sladokusec, človek z izbranim okusom (za jed in pijačo); sladkosnednež

goût -a *m* /gu:' -ja/ fr. okus; *fig*. nagnjenje

gouvernement -a *m* /guvɛrnəmã' -ja/ fr. vlada(nje); pokrajinska uprava; upravno področje

GPU [rus. *Gosudarstvennoe političeskoe upravlenie* Državna polit. uprava] sovjetska drž. polit. policija (do l. 1934)

grácija -e *ž* [lat. *gratia* milina] milina, dražest, ljubkost, mičnost, očarljivost (oblik, kretenj, potez...)

grácija -e *ž*, *nav. v mn.* **grácije** -ij [lat. *Gratiae* iz gr. *Charites*] v gr.-rim. mit. tri sestre, boginje lepote in miline, Aglaja (= sijaj), Evfrozina (= veselost) in Talija (= razcvet), spremljevalke Afrodite in Erosa; *fig*. lepotice

gracílen -lna -o [lat. *gracilis* nežen] nežen, vitek, slok, tenak, droben, suh, šibek, slaboten (~a postava, ~i telesni ustroj)

graciózen -zna -o [lat. *gratiosus* prijeten] ljubek, mil, mičen, lep, očarljiv; nežen; **gracióznost** -i *ž* ljubkost, mičnost, milina...

grád -a *ali* **grádus** -a *m* [lat. *gradus* stopnja, korak] 1. stopnja (v činu, časti...); razred; vrsta, red, 2. stopinja, a) enota za merjenje kotov in lokov (geom.), b) za merjenje toplote (fiz.), c) za merjenje zemljepisne dolžine in širine (geogr.), č) za določanje alkohola v alk. pijačah

gradácija -e *ž* [lat. *gradatio* iz *gradus* stopnja] postopnost, postopno spreminjanje ali prehajanje (npr. iz enega stanja v drugo); stopnjevanje, zlasti misli in izraza

gradatim /grada'tim/ lat. *prisl.* stopnjema, postopno, postopoma

gradatio in maius /grada'cio in ma'ius/ lat. »stopnjevanje navzgor« (v notranji zgradbi drame)

gradatio in minus /grada'cio in mi'nus/ lat. »stopnjevanje navzdol« (v notranji zgradbi drame)

gradéla -e *ž* [ital. dial. *gradella*] (rešetkast) raženj, rešetka

grádelj -dlja *m* [nem. *Gradel*] vrsta vezave in bombažna tkanina v taki vezavi, npr. za moško perilo in žimnice

gradiènt -énta *m* [lat. *gradiens* iz *gradi* stopati, korakati] v fiz. stopnja, mera dviganja ali padanja fizikalne veličine (zračnega pritiska, toplote...) na dolžinsko enoto; **barométrski gradiènt** razlika v zračnem pritisku med dvema krajema na isti nadmorski višini

gradírati -am [gl. grad] 1. postopno (se) spreminjati, prehajati (od stanja k stanju), 2. (iz)meriti stopnje, npr. alkohola v vinu; določiti, označiti stopnje, 3. stopnjevati; koncentrirati, npr. solno raztopino z izhlapevanjem

graduácija -e *ž* [nlat. *graduatio* iz lat. *gradus* stopnja] 1. delitev na stop(i)nje, 2. podelitev diplome ali akademske časti

graduál(e) -(l)a *m* [nlat. *graduale* iz lat. *gradus*] 1. stopniški spev (liturg.), 2. zbirka (knjiga) teh spevov

graduálen -lna -o [nlat. *gradualis*] postopen, po stop(i)njah

graduíran -a -o [gl. grad] 1. razdeljen na stopinje; uvrščen po stopnjah, 2. z akademsko stopnjo, diplomo; **graduíranec** -nca *m* kdor ima akademsko stopnjo; **graduírati** -am 1. razdeliti na stopinje, npr. toplomer; uvrstiti, razvrstiti po stopnjah, 2. *fig.* podeliti diplomo, stopnjo ali čast, npr. akademsko; povišati

grádus -a *m* [iz lat.] 1. grad (= stopnja ali stopinja), 2. gradus ad Parnassum

gradus ad Parnassum /gra'dus ad parna'sum/ lat. »(prva) stopnica na Parnas«, 1. lat. ali gr. itd. priročnik z vajami v kovanju verzov, 2. podobno glasbeno delo s čedalje težjimi vajami

graeca fides, nulla fides /gre'ka fi'des, nu'la fi'des/ lat. »grška vera, nikakršna vera«, tj. v trgovini Grkom ni verjeti na besedo

graecum est, non legitur /gre'kum est non le'gitur/ lat. »je grško, ne znam prebrati«, v srednjev. lat. rokopisih opravičilo prepisovalcev, ki niso znali grško; *fig.* je pretežko (ali preveč od rok)

-gráf -a *m*, **-gráfičen** -čna -o, **-grafíja** -e *ž*, **gráfo-** [gr. *-graphos*, *-graphia* iz *graphein* pisati, včrtati, risati...] v sestavljenkah, npr. geograf, telegrafičen, biografija, grafolog

graffito -a *m* /grafi'to/ ital. napis ali risba, vrezana v kamen, prim. sgraffito

gráfičar -ja *m* [gl. grafičen] grafični delavec; tiskar

gráfičen -čna -o [gr. *graphikos* iz *graphein* pisati...] ki se tiče pisanja, risanja...; risarski, izražen z risbo, z narisom, ne z besedo; tiskarski, ki se tiče grafike; **gráfik** -a *m* risarski umetnik, kdor se ukvarja z (umetniško) grafiko; tiskar; **gráfika** -e *ž* 1. umetnost reproduciranja (s tiskom) pisane besede ali risarskih, umetniških del, 2. risba v posebni tehniki

-grafíja -e *ž* [iz gr.] gl. -graf

gráfikon -a *m* [gl. grafičen] nazorna, grafična upodobitev statističnega stanja, sprememb, odnosov ipd., zlasti z geometričnimi pomočki, npr. s krivuljami

grafít -a *m* [gr. *graphit* iz *graphein* pisati] mehka ogljikova rudnina kovinskega sijaja; največ za svinčnike

gráfo- [iz gr.] gl. -graf

grafológ -a *m* [grafo- + -log] strokovnjak za grafologijo; **grafologíja** -e *ž* nauk in znanje, ki 1. s primerjanjem pisave ugotavlja pisca (npr. na sodiščih), 2. preučuje pisavo in skuša iz pisave razbrati piščev značaj

grafomán -a *m* [grafo- + -man] kdor trpi na grafomaniji; **grafomanía** -e *ž* pretirano ali patološko veselje do pisanja

gráham -a *m* [po amer. zdravniku S. Grahamu, 1794—1851] kruh brez kvasa iz debelo zmlete pšenice ipd. za sladkorno bolne

-grám -a *m* [gr. *gramma*, mn. *grammata*, pismenka, iz *graphein* pisati] v sestavljenkah, npr. diagram, telegram

grám -a *m* [gr. *gramma* pismenka, npr. na uteži] merska enota za težo (maso), tisočinka kilograma; označba g

gramátičen -čna -o [lat. *grammaticus* iz gr. *grammatikos* iz *gramma* pismenka] ki se tiče gramatike, slovniški (~o pravilo)

gramátik -a *m* [lat. *grammaticus* iz gr. *grammatike* slovnica] slovničar; **gramátika** -e *ž* slovnica, znanost o ustroju, zakonitostih in pravilni rabi jezika

gramatikálen -lna -o [lat. *grammaticalis*] po gramatiki, v skladu z njo; jezikovno, slovniško pravilen

gramatóm -a *m* [gram + atom] masa elementa v gramih, izražena z isto vrednostjo, kot je njegova atomska masa

gramkalorija -e *ž* [gram + kalorija] gramska kalorija, množina toplote, ki segreje 1 g vode za 1°C

grammolékula -e *ž* [gram + molekula] masa čiste snovi v gramih, izražena z isto vrednostjo, kot je njena molekulska masa

gramofón -a *m* [iz gr. *gramma* pismenka, + -fon; premenjava iz fonogram] priprava za reproduciranje glasov, posnetih na plošče, vrsta fonografa

grámski -a -o [gl. gram] ki se tiče grama, izražen v gramih (~a kalorija)

grán -a *m* [lat. *granum* zrno, ker so prvotno rabili v ta namen ječmenovo zrno] stara lekarniška utežna enota, okrog 0,0648 g (še veljavna v angl. govorečih deželah; kot juvelirska enota $^1/_4$ karata)

granát -a *m* [lat. *granatus sc. lapis*, iz *granum* zrno] 1. trd, bleščeč se kremenčev mineral; veliko vrst (lepo obarvani so dragi kamni), 2. [lat. *granatum*] granatno jabolko

granáta -e *ž* [ital. *granata*, po zrnastem granatnem jabolku] 1. z močnim eksplozivom polnjen topovski izstrelek, ki se v zraku ali ob zadetku raztrešči, 2. ročna granata; **granáten** -tna -o ki se tiče granata ali granate; **granátno jabolko** zrnasto jabolko, vrsta južnega sadja (v antiki simbol ljubezni)

gránd -a *m*, *nav. v mn.* **grándi** -ov [špan. *grande*] »veliki«, velikaši, najvišje plemstvo v Španiji (od 13. stol. dalje); (dvorni) plemič, plemenitaš

grande nation /grãd nasjõ'/ fr. »veliki narod«, Napoleonova označba za Francoze v njegovi dobi

grandeur /grãdœr'/ fr. velikost; veličina

grandezza /grande'ca/ ital. velikost; veličina; (napihnjena) dostojanstvenost

grándhotel -a *m* [fr. *grand'hôtel*] velik, reprezentativen hotel

grandiózen -zna -o [ital. *grandioso*] velikanski; *fig.* veličasten, mogočen, vzvišen; **grandióznost** -i *ž* veličastnost; vzvišenost

grandomanía -e *ž* [lat. *grandis* velik, + -manija] veličavost, pretirano samoveličje, domišljava (patološka) zaverovanost vase, navadno: megalomanija

grand prix /grã pri'/ fr. prva nagrada, npr. za umetniško stvaritev

grandseigneur -ja *m* [/grãsɛnjœr'/ = fr. visoki gospod] pripadnik fr. visokega plemstva

granít -a *m* [ital. *granito* iz lat. *granum* zrno] zrnec, trd, zrnat kamen vulkanskega izvora; največ iz živca, sljude in kremenjaka (mineral.)

granulácija -e *ž* [iz nlat. *granulum*, dimin. iz lat. *granum* zrno] 1. zrnenje, celjenje, npr. ranjenega tkiva; zrnasto tkivo (v tem smislu nav. v mn. granulacije -ij), 2. uzrnenje, npr. kovin; **granulírati** -am 1. zrnéti, zrniti, celiti se, npr. rana, 2. uzrniti, dati zrnasto obliko (kovini, steklu...)

granuláren -rna -o [nlat. *granulum* zrnce] zrn(č)ast

granulít -a *m* [nlat. *granulum* zrnce, + -lit] bela, gnajsu sorodna kamnina iz živca, kremenjaka itd. (mineral.)

granulóm -a *m* [nlat. *granuloma* iz lat. *granum* zrno, + -om] v med. 1. zobna goba, nevarno gnojno žarišče ob zobni korenini (če v gnile zobe zaidejo bakterije), 2. zrnčasta novotvorba

granulózen -zna -o [gl. granulom] 1. zrnat; zrnast; uzrnjen, 2. ki se tiče granuloma (med.)
gránum -a *m* [iz lat.] zrno, zrnce, prim. gran, granit, granulacija...
grape fruit /greip' fru:t/ angl. 1. grenivka, pomaranči podoben plod limonine barve, križanec pomaranče in limone, 2. grenivec, drevo, ki ga daje
graptolít -a *m, nav. v mn.* **graptolíti** -ov [gr. *graptos* pisan, + -lit] fosilni ostanki nekih morskih živalic iz ordovicija in gotlandija
grasírati -am [lat. *grassari* iz *gradi* korakati] naglo se širiti, razsajati, pustošiti (nalezljiva bolezen)
gratias [/gra'cias/ lat. 4. skl. mn. od *gratia* (za)hvala] hvala!
gratificírati -am [lat. *gratificatio* dar] podariti; nagraditi; navreči, podeliti gratifikacijo; povrniti (škodo ipd.), odškodovati za kaj; **gratifikácija** -e *ž* dar, nagrada; navržek (poleg plače); v trg. povračilo, odškodnina
gratinírati -am [fr. *gratiner*] v kuh. 1. zapeči (meso ali zelenjavo) s skorjico, 2. prevleči z bešamelom
grátis [lat. okr. iz *gratiis*] *prisl.* zastonj, brezplačno, v dar; **grátis eksemplár** brezplačni izvod, npr. knjige
gratulácija -e *ž* [lat. *gratulatio* iz *gratus* prijeten; hvaležen] čestitanje; čestitka, voščilo; **gratulacíjski** -a -o ki se tiče gratulacije
gratulánt -a *m* [gl. gratulacija] voščilec, kdor komu vošči; **gratulírati** -am čestitati, izraziti veselje nad čim, voščiti komu
gravácija -e *ž* [nlat. *gravatio* iz lat. *gravis* težek] obtoževanje, obremenjevanje koga
gravámen -a *m, mn.* **gravámina** -in *s* [nlat. *gravamen*] 1. (glavna, najhujša) obdolžitev; očitek, obtoževanje (npr. Cerkve in duhovščine v 15. in 16. stol.), 2. (pri)tožba
grave [/gra've/ ital. iz lat. *gravis* težek] *prisl.* v glas. počasi, resno, slovesno (navodilo za izvajanje skladbe)
grave assai /gra've asai'/ ital. *prisl.* v glas. zelo težko in resno (slovesno)
gravêr -ja *m* [fr. *graveur* iz *graver* vrezati] kdor vrezuje risbe ali napise v kamen, kovino, les, vrezovalec, črkorezec, kamnorezec (obrtnik ali umetnik)
gravíden -dna -o [lat. *gravidus*] noseč, brej, v drugem stanu; **gravídnost** -i *ž* nosečnost
graviméter -tra *m* [lat. *gravis* težek, + -meter] priprava za merjenje težnosti
gravírati -am [fr. *graver*] vrez(ov)ati risbo ali napis; **gravírnica** -e *ž* vrezovalnica, graverska delavnica
grávis -a *m* [lat. *gravis sc. accentus*, iz *gravis* težek] v slovn. krativec, naglasno znamenje za padajoč naglas (`)
gravitácija -e *ž* [nlat. *gravitatio* iz lat. *gravitas* teža; breme; pomembnost] težnost (fiz.); privlačnost; **gravitacíjski** -a -o ki se tiče gravitacije, težnosten; **gravitacíjski zakon** Newtonov zakon o težnosti (fiz.)
gravitéta -e *ž* [lat. *gravitas* teža; pomembnost] 1. teža, 2. resnost, resno, (poudarjeno) dostojanstveno vedenje
gravitírati -am [nlat. *gravitare*] težiti k čemu; *fig.* nagibati se
gravúra -e *ž* [fr. *gravure* iz *graver* vrezovati] odtisk (lesorez, bakrorez, radiranka...) ali kliše z umetniško izrezane lesene, kovinske ipd. plošče
grazie [/gra'cie/ ital. iz lat. *gratia*] hvala!
grazioso [/gracio'zo/ ital. iz *grazia* ljubkost] v glas. *prisl.* ljubko, prisrčno; **grazioso** -a *ali neskl. m* naslov ali del skladbe
grecíst -a *m* [iz lat. *Graecus* Grk] kdor se ukvarja z grecistiko; **grecístika** -e *ž* veda, ki preučuje (staro)grški jezik ali (staro)grško književnost in kulturo
grecízem -zma *m* [gl. grecist] jezikovna posebnost (stare) grščine; (staro)grški izraz ali jezikovna posebnost v negrškem jeziku; **grecizírati** -am 1. pogrčiti (tujo narodnost); dati grško obliko ipd., 2. prevesti v grščino, 3. uporabljati grecizme
greenhorn -a *m* /grin'hɔ:n/ angl. »zelenec«, novinec (tudi vzdevek za nove priseljence v ZDA)
gregorijánski koledár »novi«, popravljeni (sedanji) koledar, ki ga je l. 1582 vpeljal papež Gregor XIII. namesto julijanskega
gréko- [lat. *Graecus* Grk] v sestavljenkah, npr. grekofil

grekofíl -a *m* [greko- + -fil] kdor je prijatelj vsega (kulture, jezika itd.), kar je grško

grekofób -a *m* [greko- + -fob] kdor sovraži vse, kar je grško

grekomán -a *m* [greko- + -man] kdor je »nor« na vse, kar je grško

gremiálen -lna -o [nlat. *gremialis* iz lat. *gremium* krilo; fig. društvo] ki se tiče gremija; **grémij** -a *m* (stanovsko) društvo, združenje, npr. trgovcev ali industrijcev v kapit. deželah

grenadín -a *m* [po špan. mestu Granada, + -in] 1. vrsta svilene preje, 2. etaminu podobna tkanina

grenadír -ja *m* [fr. *grenadier*, 1667, iz *grenade* granatno jabolko; fig. granata] prvotno vojak, določen za metanje granat, pozneje lahko oboroženi vojaki, iz katerih je bilo sestavljeno jedro pehote

gréž -a *m* [fr. *grège* iz ital. *greggio* neobdelan] tenka surova svila

gríf -a *m* [lat. *gryphus* iz gr. *gryps*] krilati lev, v antičnem bajeslovju bitje z levjim trupom ter orlovo glavo in krili

grifón -a *m* [fr. *griffon* iz lat.] krilati lev, gl. grif

gríl -a *m* [fr. *gril*] žar (kuh.)

grillroom -a *m* [/gril'ru:m/ angl. iz *grill* pražiti, *room* prostor] (restavracijski) prostor, kjer servirajo jedila — npr. bifteke — pripravljene na žaru; zajtrkovalnica

grimása -e *ž* [fr. *grimace*] kremženje (obraza), zmrdovanje, spakovanje; skremžen, spačen obraz, zmrda, spaka; **delati grimáse** mrdati se, zmrdovati se, spakovati se

grípa -e *ž* [fr. *grippe* iz* rus.] v med. zelo nalezljiva epidemična bolezen z vnetjem dihal, povišano temperaturo, omotico in drugimi simptomi (= influenca); **gripózen** -zna -o ki se tiče gripe (~o obolenje)

grizét(k)a -e *ž* [fr. *grisette* ceneno sivo sukno; dekle v taki obleki] nekdaj označba za mlado, lahkomiselno pariško delavko, modistko, šiviljo ipd.

grízli -ja *m* [angl. *grizzly bear* iz *grizzly* siv] v zool. sivi medved iz Kalifornije (večji od rjavega)

gr. m. nlat. kratica: grosso modo

gróg -a *m* [angl. *grog*, po vzdevku »Old Grog« za angl. admirala Vernona, 1684—1757, ki je dajal to pijačo mornarjem] pijača iz vroče vode (ali čaja), ruma in sladkorja

grôjer -ja *m* [fr. *gruyère*] vrsta mastnega sira iz francoske Švice

groom -a *m* /gru:m/ angl. konjar; strežaj, sluga

gros -a *m* [/gro' -ja/ fr. iz nlat. *grossus* debel] glavni, osnovni del, glavnina; večina; **grós** -a *m* veliki ducat, 12 ducatov, tj. 144 kosov (trg.); **veliki grós** 12 grosov

grosíst -a *m* [fr. *grossiste* iz *gros* debel] veletržec, veletrgovec, trgovec na debelo (en gros), veleprodajalec; **grosístičen** -čna -o veletrgovski; veleprodajen

grosso modo /gro'so mo'do/ nlat. 1. na debelo, na grobo, npr. posuti (navodilo na receptih), 2. na splošno, približno

gròš, gróša *m* [nem. *Groschen* iz nlat. *grossus* debel, prvotno debel srebrnik iz 13. stol. z različno veljavo] manj vreden debelejši kovanec iz bivše Avstro-Ogrske

gróta -e *ž* [ital. *grotta* iz lat. *crypta*] jama, votlina, navadno naravna

grotésk -a *m* [fr. *grotesque* iz ital.] vrsta stiliziranih tiskarskih črk

grotéska -e *ž* [ital. *grottesca* iz *grotta* votlina; podzemeljski prostor] 1. okrasek iz fantastično prepletenih človeških, živalskih in rastlinskih oblik (našli so jih v renesansi v podzemelj. strim. razvalinah), 2. umetnina — kip, skladba, novela, drama — v nenavadnem, fantastičnem, igrivo spačenem slogu, 3. ples s pretiranimi, izmaličenimi kretnjami ali plesna karikatura, včasih v igrivih kostumih; **grotésken** -kna -o čuden, nenavaden, spačen, fantastično izmaličen; igriv, smešen, norčav

grundírati -am [nem. *grundieren* iz *Grund* osnova] napraviti barvno, slikarsko osnovo, napraviti ozadje, da se lahko prične slikati

grúpa -e *ž* [fr. *groupe* iz ital. *gruppo*] skupina; družba; vrsta; oddelek v skupini; stopnja; **grúpen** -pna -o skupinski; vrsten

grupácija -e *ž* [iz fr. *groupe* skupina] skupina; razvrstitev v skupine ali vrste;

sestavljanje, delanje skupin; **grupírati** -am (se) (raz)vrstiti, uvrstiti, razdeliti (se) v skupine; sestaviti skupino; zbrati; **grupáški** -a -o *pejor.* razbijajoč skupnost; **grupáštvo** -a *s* razbijanje kake skupnosti

gubernátor -ja *m* [lat. *gubernator* krmar; upravitelj] deželni, pokrajinski upravitelj ali namestnik (guverner); upravitelj gubernije v carski Rusiji; **gubernátorski** -a -o upraviteljski, namestniški

gubêrnij -a *m* [nlat. *gubernium* iz lat. *gubernare* upravljati] (deželna) vlada, upravništvo; pokrajina

gubêrnija -e *ž* [gl. gubernij] upravno-teritorialna enota (pokrajina, provinca) v carski Rusiji

gudrón -a *m* [fr. *goudron* iz lat.] asfaltna snov za premaze

guerre à outrance /gɛr'a utrãs'/ fr. vojna na življenje in smrt

guerrillas *neskl. m mn.* [/gəri'ljas/ špan. iz *guerrilla*, dimin. iz *guerra* vojna] gverilci, bojevniki v gverilski vojni proti Napoleonu v Španiji l. 1804—1814 (gl. gverila) ali partizanski bojevniki sploh

guide [/gid/ fr. iz ital. *guida*] 1. vodnik, spremljevalec, 2. vodnik (oseba ali knjiga), zlasti za turiste

gúma -e *ž* [nlat. *gumma* iz lat.] 1. mehka, bulasta tvorba v tretjem stadiju sifilisa, 2. gumi (2.)

gumén -a -o gl. gumijast

gúmi -ja *m* [lat. *gummi* iz gr. *kommi*] 1. cedika, gost, sluzast in lepljiv sok skorje nekaterih dreves, 2. vulkanizirani kavčuk, umeten izdelek, dobljen iz takih sokov (s primesjo žvepla)

gumiarábikum -a *m* [lat. *gummi Arabicum*] 1. arabska cedika, gosta, lepljiva snov afriških in arabskih akacij, 2. lepilo iz te snovi

gumi(e)lástika -e *ž* [gumi + -(e)lastika] 1. elastika, elastični trak, 2. kavčuk

gúmigut -a *m* [iz lat. *gummi*, malaj. *getah* smola] vrsta rumene naravne smole nekaterih tropičnih vzhodnoazijskih dreves (posušena za rumeno slikarsko barvo in odvajalo)

gúm(ij)ast -a -o [gl. gumi] iz gumija (~i plašč, poudarja bolj gumijeve ali podobne lastnosti); **gúmijev** -a -o gumén, iz gumija (~i izdelki, poudarja gumo kot material)

gumírati -am [nem. *gumieren* iz lat. *gummi*] prevleči ali premazati, prepojiti z gumijem

gumóza -e *ž* [gum(i) + -oza] smolika, bolezensko izločanje smole iz drevesne skorje, npr. pri češnjah

gurmán -a *m* [fr. *gourmand*] 1. dober jedec; požeruh, 2. sladokusec (pri nas po nem. vplivu največ v tem pomenu; prim. gourmet)

gustácija -e *ž* [lat. *gustare* okusiti] okušanje, pokušnja (= degustacija); **gustírati** -am (se) 1. okušati, pokušati; počasi, z užitkom jesti ali piti, 2. uživati, npr. opazujoč mikaven prizor; vzbujati (si) slast

gusto -a *m* [/gus'to/ ital. iz lat. *gustus*] okus; užitek

gutácija -e *ž* [lat. *gutta* kaplja] izločanje vodnih kapljic skozi reže (bot.)

gutapêrča -e *ž* [angl. *guttapercha* iz malaj. *getah* smola, *percha* drevo, ki jo daje] neelastičen, kavčuku podoben sok nekaterih dreves na malajskem otočju (rabi se v med. in tehn.)

gutta cavat lapidem (non vi, sed saepe cadendo) /gu'ta kavat' lapidem' non vi', sed se'pe kaden'do/ lat. »kaplja za kapljo še kamen izdolbe«, vztrajnost premaga vse ovire (Ovid; pristavek v oklepaju je kasnejši)

guturál -a *m* [nlat. *gutturalis* iz *guttur* grlo] goltnik, mehkonebnik, mehkonebni soglasnik, npr. k, g, h (slovn.); **guturálen** -lna -o goltniški, mehkoneben

guvernánta -e *ž* [iz fr. *gouvernante* iz *gouverner* vladati] vzgojiteljica, domača učiteljica; **guvernántski** -a -o vzgojiteljski

guvernêr -ja *m* [fr. *gouverneur* iz lat. *gubernare* vladati] 1. upravitelj pokrajine, kolonije ipd., 2. najvišji izvoljeni drž. uradnik v zveznih državah ZDA, 3. upravnik, npr. banke

gvájak -a *m* [špan. *guayaco*, po besedi s Haitija] v bot. visoko drevo iz tropske Amerike in Zahodne Indije (les izredno trd, smola in skorja zdravilni)

gvanák(o) -a *m* [špan. iz peruan. *huanacu*] lami soroden južnoamer. prežvekovalec jelenje velikosti

gváno -a *m* [špan. iz peruan. *huanu*] ptičje blato, zlasti morskih galebov in pingvinov, največ na obrežju Peruja (fosforno gnojilo)
gvárdija -e *m* [ital. *guardia*, prim. garda] straža; stražnik
gvardiján -a *m* [ital. *guardiano*] (samostanski) predstojnik pri frančiškanih in kapucinih
gváš -a *m* [fr. *gouache* iz ital. *guazzo* vodena barva] 1. slikanje z vodenimi barvami, vrsta slikarske tehnike, podobne akvarelu, 2. slika, narejena s takimi barvami
gvélf -a *m*, *nav. v mn.* **gvélfi** -ov [ital. *guelfo*, po Welfih, nem. knežji, pozneje cesarski rodbini] privrženci papeške stranke v bojih med papežem in cesarjem v 13. in 14. stol. v Italiji
gverílla -e *ž* [špan. *guerrilla*, dimin. od *guerra* vojna; beseda iz bojev španskih gverilcev proti Napoleonu] poseben, »partizanski« način vojskovanja proti sovražni okupatorski vojski; **gverílec** -lca *m* (gverilski) borec, bojevnik v gverilskem oddelku, partizan
gvinéja -e *ž* [angl. *guinea*, ker so bili prvotno kovani iz gvinejskega zlata] angleški zlatnik v veljavi od 1663—1813, danes računska enota (= 21 šilingov)

H

H [nlat. *hydrogenium*] znak za kem. prvino: vodik
h [lat. *hora*] ura
ha kratica: hektar
h. a. lat. kratica: 1. hoc anno, 2. huius anni
habanêra -e *ž* [špan. *habanera*, po Havani, špan. *Habana*, glav. mestu Kube] tangu podoben španski ples s Kube
habeant (*ali*: habeat) sibi /ha'bea(n)t si'bi/ lat. pa naj velja njihova (ali: njegova), če hoče(jo), meni nič mar
habeas corpus /ha'beas kor'pus/ lat. »imej telo«, 1. začetne besede srednjev. zapornega povelja, 2. ime angl. zakona iz l. 1679, ki varuje osebno svobodo državljanov; po tem zakonu mora biti vsak, ki ga zapro, v 24 urah zaslišan
habeat sibi lat. gl. habeant sibi
habent sua fata libelli /ha'bent su'a fa'ta libe'li/ lat. tudi knjige (ali: knjižice) imajo svojo usodo (Terencij Maurus)
habílen -lna -o [lat. *habilis*] spreten, ročen, pripraven; zmožen; **habílnost** -i *ž* spretnost, ročnost, pripravnost; zmožnost
habilitácija -e *ž* [nlat. *habilitatio*] 1. usposobitev ali zmožnost za kaj; pridobitev kakih kvalifikacij, zlasti pravice, predavati na univerzi (npr. z znanstveno razpravo), 2. habilitacijsko delo; **habilitacíjski** -a -o usposobitven; ki se tiče habilitacije (~a razprava)
habilitéta -e *ž* [lat. *habilitas*] gl. habilnost
habilitírati -am [nlat. *habilitare*] usposobiti za kaj; **habilitírati** -am se pokazati zmožnost za kaj, pridobiti si kake kvalifikacije, prim. habilitacija
hábit -a *m* [gl. habitus] obleka, oblačilo (uradno, predvsem redovniško)
habituálen -lna -o [nlat. *habitualis*] navaden, običajen; (na)vajen; iz navade izvirajoč, prešel v navado, privajen; stalen, vkoreninjen; pogost, ponavljajoče se; **habituálnost** -i *ž* običajnost; (na)vajenost, privajenost; stalnost, vkoreninjenost
hábitus -a *m* [lat. *habitus* zunanjost; drža; telesno in duševno stanje; obleka] 1. (vnanji) videz, zunanjost (človeka, živali); drža; vedenje, 2. v med. telesni ustroj, telesno in duševno stanje (in njegov vnanji izraz)
hacienda -e *ž* [/asien'da/ špan. iz lat. gerund. *facienda* iz *facere* narediti] kmetija, kmetijsko posestvo, farma, največ v Latinski Ameriki; **haciendero** -a *m* /asiende'ro/ lastnik ali zakupnik haciende
Hád(es) -a *in* -da *m* [gr. *Hades* ali *Haides*] v stgr. mit. bog podzemlja, Zevsov brat; *fig.* **hád(es)** -a *in* -da *m* podzemlje, spodnji svet, kraljestvo mrtvih
hádži -ja *m* [tur. *haci* iz ar.] 1. musliman, ki je romal v Meko; postavlja se pred imeni kot častni naslov (~ Mustafa),

2. tudi kristjan (Grk, Armenec…), ki je bil v Jeruzalemu

háfiz -a *m* [tur. *hafiz* iz ar.] častni naslov muslimana, ki zna koran na pamet

háfnij -a *m* [nlat. *hafnium*, po *Hafnia*, lat. ime za Köbenhavn; prvino je namreč odkril Danec Coster] kem. prvina, cirkonu podobna zelo redka kovina

hagáda -e *ž* [hebr. *haggadáh* pripoved] pri Judih, 1. svobodna razlaga biblijske snovi po nravnih, zgodovinskih in drugih motivih, 2. ilustrirana zbirka molitev in pesmi za judovsko pasho (sarajevska ~)

hágio- [gr. *hagios* svet] v sestavljenkah, npr. hagiografija

hagiográf -a *m* [hagio- + -graf] 1. pisec svetniških življenjepisov, 2. eden izmed piscev hagiograf; **hagiografíja** -e *ž* 1. življenjepisje svetnikov, slovstvo ali legende o življenju svetnikov, 2. življenjepis svetnikov (tako delo)

hagiográfa -af *s mn.* [gl. hagiograf] »sveti spisi«, knjige starega testamenta, razen pentatevha in knjig prerokov (Psalmi, Pregovori, Visoka pesem, Ezra…)

hagiologíja -e *ž* [hagio- + -logija] gl. hagiografija

háik -a *m* [ar. *hayk* iz *haka* tkati] vrhnja halja pri severnoafriških plemenih, npr. Arabcih, Berberih…

hajdamák -a *m* [tur. *haydamak* gnati] 1. ukrajinski upornik proti nasilju poljskega plemstva v 17. in 18. stol., 2. v drž. vojni v Rusiji pripadnik oddelkov protirevolucionarne ukr. rade (1918—19)

hajdúk -a *m* [shr. iz madž. iz ar.; prvotno na Ogrskem pastir, gonjač, pozneje voj. najemnik; v 18. stol. uniformiran služabnik] 1. nekdaj v balkanskih deželah: ubežnik (izpod turškega jarma) ali borec proti Turkom, 2. *pejor.* razbojnik, ropar, tolovaj

Hájmver -a *m* [iz nem.] gl. Heimwehr

hakím -a *m* [= ar. modrec, učenjak] orientalsko ime za zdravnika

hákim -a *m* [= ar. oblastnik] oblastnik ali sodnik

hála -e *ž* [nem. *Halle*, angl. *hall*] lopa, veža; dvorana; tržnica

halbstarke *neskl. m ž* [/halb'štarke/ nem. *H-*] nedoletnik(-nica), nem. izraz za teenager

halfpenny -ja *m* /hej'pni/ angl. bronasti kovanec za pol penija

half-time /ha:f'taim/ angl. polčas, npr. pri nogometu

haliévtika -e *ž* [gr. *halieuein* ribariti] zmožnost idejnega pridobivanja ljudi (s prepričevanjem)

halít -a *m* [hal(o)- + -it] kamena sol (mineral.)

halitêrij -a *m* [gr. *hals*, *halos* morje; sol, *therion* zver] vrsta velikih sesalcev iz terciara (zool.)

hall -a *m* /ho:l/ angl. večja dvorana ali veža

hallstatska doba [/hal'štatska…/ po najdišču pri zgornjeavstrijskem mestu Hallstatt] starejše obdobje železne dobe

hálma -e *ž* [iz gr. *halma* skok, skakanje] dami podobna, že v starem veku znana igra na deski s 17 × 17 (ali redkeje 16 × 16) polji

haló [angl. *halloo*] *medm.* he, hej, ej, čuj; doziv, (telefonski) klic ali poziv; **haló** -ja *ali neskl. m fig.* hrušč, trušč

hálo- [gr. *hals*, *halos* sol; morje] v sestavljenkah, npr. halometer

halofít -a *m*, *nav. v mn.* **halofíti** -ov [halo- + -fit] rastline, ki rastejo na solnatih tleh, npr. ob morskem bregu (bot.)

halogén -a -o [halo- + -gen] solotvoren; **halogéne prvine** skupina kem. prvin — fluor, klor, jod, brom — ki tvorijo s kovinami soli (haloide)

haloíd -a *m* [hal(o)- + -oid] spojina halogene prvine s kovino; **haloíden** -dna -o ki se tiče haloidov

halométer -tra *m* [halo- + -meter] solomer, priprava za ugotavljanje količin soli v raztopinah (vrsta areometra)

halotêrme -rm *ž mn.* [halo- + terme] topli slani vrelci ali kopeli

halucinácija -e *ž* [lat. *hallucinatio*] privid, blodnja, vrsta čutne (vidne, slušne) prevare, tj. opažanje predmetov ali pojavov, ki obstoje zgolj v domišljiji; **halucinírati** -am blesti, imeti halucinacije

hálva -e *ž* [shr. iz tur. iz ar.] »turški med«, orientalska slaščica iz sladkorja, moke in masti, včasih tudi orehov ipd.

hamadriáda -e *ž*, *nav. v mn.* **hamadriáde** -ad [gr. *hamadryas* iz *hama* skupaj, *drys* drevo] v stgr. mit. gozdna, drevesna

nimfa, ki živi in premine obenem z drevesom, v katerem živi; prim. driada

hamál -a *m* [ar. *hammal*] nosač v orientalskih bazarjih in pristaniščih

ham and eggs /hæm′ ənd egs/ angl. pečena gnjat z jajci (kuh.)

hamít -a *m*, *nav. v mn.* **hamíti** -ov [po biblijskem Hamu, enem izmed treh Noetovih sinov] jezikovna in etnična skupina, v katero spadajo razni afriški narodi, npr. stari Egipčani, Berberi, Feničani; **hamítski** -a -o ki se tiče hamitov

hán -a *m* [tur. *han* iz perz.] krčma, gostišče (s prenočišči); prenočišče za potnike in karavane

handicap -a *m* [/hæn′dikep/ angl. iz *hand i(n the) cap* roko v čepico, po* stari hazardni igri] 1. tekmovanje z izravnavo prednosti, tj. dajanje prednosti v času, razdalji, točkah ipd., ki jo daje močnejši šibkejšemu tekmovalcu, npr. pri teku, 2. taka konjska ipd. dirka, 3. oviranost, prizadetost

hándikap -a *m* [iz angl.] gl. handicap

hands off /hænds ɔf/ angl. »roke proč«, v polit. na naslov tistih, ki se vmešavajo v tuje zadeve (besede angl. ministra Gladstona, ko je Avstro-Ogrska l. 1878 okupirala Bosno in Hercegovino)

hands up /hænds ʌp/ angl. roke kvišku!

hándžar -ja *m* [shr. iz tur. *hancer* iz ar.] dolg, zakrivljen orientalski nož, nabrušen na obeh straneh, prim. jatagan

hángar -ja *m* [fr. *hangar* iz* frank. *hangart*, v smislu nem. *hangen* biti vezan na kaj] velika lopa za letala ali zrakoplove, klonica

Hannibal ante portas [/ha′nibal an′te por′tas/ pravzaprav: *H. ad portas*] lat. »Hanibal pred vrati«, tj. sovražnik ali nevarnost je pred durmi (vzklik preplašenih Rimljanov, ko se je znameniti vojskovodja l. 211 pr. n. š. približal Rimu)

Hánsa -e *ž* [stvnem. *hansa* truma; pozneje: zveza (trgovcev)] zveza nemških trgovskih mest ob Severnem morju (Lübeck, Bremen, Hamburg…) od 13. do 17. stol.

hansom -a *m* [/hæn′səm/ angl. po iznajditelju J. A. Hansomu] pokrita dvokolesna kočija za dva potnika s kočijaževim sedežem zadaj

hanzeát -a *m* [gl. Hansa] 1. meščan ali vojak hanzeatskih mest, 2. pripadnik Hanse; **hanzeátski** -a -o ki se tiče Hanse (~a mesta)

hapax legomenon -a *m*, *mn.* **legomena** -men *s* [/ha′paks lego′menon/ gr. iz *hapax* enkrat, *legein* reči] pri gr. in lat. klasikih samo enkrat rečena, uporabljena beseda

haploíden -dna -o [gr. *haploos* preprost, + -oiden] v biol. (celica) z eno samo dedno zasnovo

haplologíja -e *ž* [gr. *haploos* preprost, + -logija] »poenostavljeno pisanje«, tj. izpuščanje ali skrčenje enakozvočnih besed, glasov ali zlogov, npr. gostotomer v gostomer

happy end /hæ′pi end/ angl. »srečen konec«, npr. v romanih, filmih… (v *pejor.* pomenu, kadar gre za olepšavanje resničnosti na škodo umetniške vrednosti)

háptičen -čna -o [gr. *haptikos*] tipalen, ki se tiče tipa (v naspr. z optičnim)

hárač -a *m* [tur. *haraç* iz ar.] glavarina, davek na glavo nemuslimana (od sedmega leta naprej v dobi turške sužnosti); **haráčlija** -e *m* izterjevalec harača; *fig.* davkar

harakíri -ja *m* [jap. *hara* trebuh, *kiri* rez] častni samomor s preparanjem trebuha pri Japoncih, zlasti pri samurajih; *fig.* moralni ali politični samomor

harambáša -a *in* -e *m* [shr. iz tur.] hajduški (ali razbojniški) poglavar

haránga -e *ž* [fr. *harangue*] slavnostni (na)govor, pozdrav ipd., včasih dolgovezen; *fig.* spodbujanje, hujskanje; **harangírati** -am slovesno (na)govoriti, pozdraviti…; (*pejor.* dolgovezno besedičiti o manj važni stvari); spodbujati, hujskati

harašó rus. dobro, lepo, prav

hárcer -ja *m* [nem. *Harzer*, po gorovju Harz] vrsta kanarčkov

hárem -a *m* [tur. *harem* iz ar. *haram* prepovedan] 1. ločeni stanovanjski prostori za žene pri muslimanih (razen moža ne sme vanj stopiti noben moški), 2. žene, služabnice ipd. v teh prostorih

hárfa -e *ž* [nem. *Harfe* iz germ. *harpa*] glasbilo na strune, ki jih harfist ubira s prsti; **harfíst** -a *m*, **harfístka** -e *ž* kdor igra na harfo

harikári -ja *m* [iz jap.] gl. harakiri
hárite -it *ž mn.* [gr. *Charites*] v stgr. mit. boginje lepote in miline, gl. gracije
Harlekín -a *m* [nem. *Harlekin* iz ital. *Arlecchino* iz fr. *Arlequin*] glavni komični lik v ital. commedia dell'arte in pantomimi, ljubček Kolombine, navadno maskiran; *fig.* **harlekín** -a *m* pavliha, šaljivec, burkež, norček; **harlekínski** -a -o šaljiv, burkast, pavlihast, glumaški
harlekináda -e *ž* [nem. *Harlekinade* iz fr.] *fig.* smešna, neresna zadeva; šala, norčija
harmátan -a *m* [špan. po črnski besedi] suh, pesek noseč veter v severozah. Afriki, piha v zimskih mesecih
harmonia praestabilita /harmoni'a prestabili'ta/ nlat. »vnaprej določeno soglasje« (med pojavi), ubranost, ki izvira od boga in usmerja vse stvari k istemu cilju — vodilno načelo nem. filozofa Leibniza
harmóničen -čna -o [lat. *harmonicus* iz *harmonia* sklad, soglasje] ki se tiče harmonije; soglasen, sozvočen; blagoglasen, ubran; skladen; *fig.* složen (~o sožitje); **harmonija** -e *ž* 1. sozvočje, soglasje (skladnih tonov); ubranost, blagoglasje; nauk o strukturi, razmerjih in kombiniranju akordov (v glasbeni teoriji), 2. *fig.* skladje, skladnost, ubranost med deli in celoto (ali med elementi umetn. dela: barvami, linijami, razmerji...), 3. sloga, složnost, soglasje
harmónij -a *m* [nlat. *harmonium*, Debain, 1840] orglam podobno glasbilo s tipkami, mehom in kovinskimi jezički
harmónika -e *ž* [nem. *Harmonika* iz lat. *harmonicus* skladen] 1. ročno glasbilo (klavirska, kromatična ~) z mehom, kovinskimi jezički in tipkami ali gumbi, 2. ustna harmonika (prav: orglice); **harmónikar** -ja *m* kdor igra na harmoniko
harmonírati -am [nem. *harmonieren* iz lat.] soglašati, skladati se, ujemati se, strinjati se; razumeti se, biti v prijateljskih odnosih
harmoníst -a *m* [fr. *harmoniste* iz lat.] 1. kdor je spreten v harmoniji, 2. privrženec kršč. ločine iz začetka 18. stol., ki je hotela ustvariti »harmonijo«, tj. obnoviti krščanstvo v evangeljski »čistosti«; zagovarjala je skupno lastnino
harmonít -a *m* gl. harmonist (2.)
harmonizácija -e *ž* [iz fr. *harmoniser* iz lat.] 1. uglasitev, 2. uglasbitev; obdelava, umetniška priredba napeva ali ljudske pesmi (po zakonih harmonije); **harmonizírati** -am 1. uglasiti, spraviti v soglasje (~ nasprotne si nazore), 2. uglasbiti, napisati z notami; prirediti ljudsko pesem ali napev
Háron -a *m* [gr. *Charon*] v stgr. mit. brodnik, ki prevaža duše umrlih čez reko Stiks na oni svet; *fig.* **háron** -a *m* voznik, brodnik (tudi posmehlj.)
hárpa -e *ž* [fr. *harpe*] gl. harfa
hárpagon -a *m* [po liku v Molièrovi komediji »Skopuh«] *fig.* skopuh
harpíja -e *ž*, *nav. v mn.* **harpíje** -ij [gr. mn. *Harpyiai* iz *harpazein* grabiti] 1. v stgr. mit. roparske ptice s strašnimi kremplji in žensko glavo, poosebljenje grabežljivosti in zlobe; *pejor.* zlobna ženska, 2. v zool. velika, krvoločna ujeda iz tropske Amerike
harpúna -e *ž* [hol. *harpoen* iz fr. *harpon*] 1. metalna ost na dolgi vrvi za lov na velike morske živali, npr. kite in delfine, 2. manjša priprava za podvodni lov; **harpúnati** -am loviti s harpuno; **harpunírati** -am zadeti ali ujeti s harpuno
harúspeks -a *m* [lat. *haruspex*] etruščanski, pozneje strim. svečenik, ki je prerokoval iz drobovja žrtvovanih živali
harúspik -a *m* [iz lat.] gl. haruspeks
hastát -a *m* [lat. *hastatus* iz *hasta* sulica] v strim. vojski: kopjenosec, suličar (prva vrsta legije)
haše -ja *m* [fr. (*viande*) *hachée* iz *hacher* sekljati] sekanica, jed iz mesa, seseklja-nega na drobno (v hlebčkih)
hášiš -a *m* [iz ar.] mamilo iz listov ali cvetov indijske konoplje (ga kade, žvečijo itd.; povzroča razne halucinacije)
hatišêrif -a *m* [shr. iz tur. iz ar. *khatt* pisanje, *sharif* vzvišen] v stari Turčiji: najvišji uradni odlok ali ukaz s sultanovim podpisom; *fig.* strog ukaz
hausse *neskl. ž* /os/ fr. rast cen in tečajev na borzi; visoko stanje cen in tečajev, naspr. baisse; **haussier** -a *m* /osje' -ja/

kdor špekulira na rast (fr. *à la hausse*) cen in tečajev

haute coiffure /ot koafür'/ fr. pariška frizerska umetnost (ki ustvarja frizersko modo)

haute finance /ot finãs'/ fr. veliki finančniki, vodilni finančni, denarni krogi

haute nouveauté /ot nuvote'/ fr. najnovejša moda, zadnja modna novost

haute volée /ot vǝle'/ fr. visoka družba, najvišji krogi družbe

haut goût /o gu'/ fr. pikanten okus jedi, posebno okus ne več sveže divjadi ali mesa sploh

havána -e *ž* [špan. *habana*, po Havani, glavnem mestu Kube, špan. *Habana*] vrsta izvrstnih cigar s Kube

havanêra -e *ž* [iz špan.] gl. habanera

havarija -e *ž* [nem. *Havarie* iz ital. *avaria* iz ar. *awariya*] 1. poškodba ladje ali tovora med vožnjo zaradi višje sile, npr. viharja, 2. tako nastala škoda; **havarírati** -am pretrpeti havarijo (~na ladja)

hávbica -e *ž* [nem. *Haubitze*, v 15. stol. *Hauffenitz* iz češ. *houfnice* lučalnica] vrsta topov s krajšo cevjo večjega kalibra, navadno za obstreljevanje utrjenih postojank

hávelok -a *m* [angl. *havelock*, po angl. generalu Havelocku, 1795—1857] 1. pregrinjek za vojaško čepico (v zaščito pred soncem), 2. vrsta plašča

hazárd -a *m* [fr. *hasard* iz* ar. *az-zahr* kocka] 1. (srečno) naključje; tveganje, 2. hazardna igra; **hazárden** -dna -o od sreče, naključja odvisen, tvegan; **hazárdna igra** igra na slepo, tvegana, od sreče odvisna igra, npr. rouge et noir, ruleta...; *fig.* nevarna igra

hazardêr -ja *m* [gl. hazard] kdor hazardira; **hazardírati** -am 1. igrati na (slepo) srečo, postavljati na kocko, prepustiti naključju, tvegati, 2. igrati (kockati, kvartati) za visoke zneske

hazéna -e *ž* [iz češ. *házeti* metati] rokomet, ženska igra z žogo na odprtem igrišču; **hazenášica** -e *ž* igralka hazene

H bómba /ha' .../ hidrogenska, vodikova bomba

h. c. lat. kratica: honoris causa

HE kratica: hidroelektrarna

He (helij) znak za kem. prvino

h. e. lat. kratica: hoc est

Héba -e *ž* [gr. *Hebe* iz *hebe* mladost] v stgr. mit. hči Zevsa in Here, boginja mladosti, točajka bogov (pred Ganimedom); *fig.* **héba** -e *ž* točajka (šaljivo)

hebefrenija -e *ž* [nlat. *hebephrenia* iz gr. *hebe* mladost, *phren* um, duša] oblika mladostne slaboumnosti, nastopa v puberteti (med.)

hebertíst -a *m* [fr. *hébertiste*, po jakobincu Hébertu, 1757—1794] privrženec Hébertа v fr. revoluciji l. 1789 (levo krilo jakobincev)

hebraíst -a *m* [fr. *hébraïste* iz gr. *Hebraios* Hebrejec, iz hebr. *ibhri* prebivalec z one strani (Evfrata)] kdor se strokovno ukvarja s hebraistiko; **hebraístika** -e *ž* veda o hebrejskem jeziku in književnosti; hebrejsko jezikoslovje

hebraízem -zma *m* [gl. hebraist] 1. judovstvo (značaj, način mišljenja..., prim. semitizem), 2. jezikovna posebnost hebrejščine, 3. hebrejski izraz v kakem drugem jeziku

hedonija -e *ž* [iz gr. *hedone* slast, naslada] slast, naslada, (čutno) ugodje; občutek blaženosti

hedónik -a *m* [iz gr.] gl. hedonist

hedonist -a *m* [iz gr. *hedone* slast] privrženec hedonizma; **hedonístičen** -čna -o ki se tiče hedonistov ali hedonizma; čutno nasladen; **hedonízem** -zma *m* 1. smer v stgr. etiki, ki je učila, da sta sreča in čutno uživanje najvišji smoter in smisel življenja (utemeljil jo je Aristip iz Kirene v 4. stol. pr. n. š.), 2. nagnjenje k čutnemu uživanju

hédžra -e *ž* [iz ar. *higrah* odhod] Mohamedov beg pred preganjalci iz Meke v Medino l. 622 po n. š., začetek muslimanskega štetja let

Héfajst -a *m* [gr. *Hephaistos*] v stgr. mit. sin Zevsa in Here, mož Afrodite, bog ognja in kovaške spretnosti, zaščitnik rokodelstvu (na eno nogo šepa, Zevs ga je namreč vrgel iz nebes, ker je v prepiru med očetom in materjo hotel priskočiti materi na pomoč; prim. Vulkan)

hegeljánec -nca *m*, **hegeljánstvo** -a *s* gl. heglovec, heglovstvo

hegemón -a *m* [gr. *hegemon* vodnik, poveljnik] vodja, voditelj

hegemonija -e *ž* [gr. *hegemonia*] vodstvo, vodilna vloga (razreda, države); prevladujoč vpliv, prevlada, npr. kake države v polit. zvezi ipd.; gospodovanje; **hegemonija proletariáta** vodilna vloga proletariata — nasproti neproletarskim delovnim množicam — v boju proletariata za socializem

hegemonist -a *m* [gl. hegemon] kdor izvaja hegemonijo; privrženec hegemonije; **hegemonističen** -čna -o ki se tiče hegemonije (~e težnje)

héglovec -vca *m* [po Heglu, predstavniku nem. idealistične filozofije, 1770—1831] privrženec Heglove filozofije, heglovstva; **héglovstvo** -a *s* Heglov filozofski sistem, ki je predstavljal objektivni idealizem, povezan z dialektično metodo (»Heglova velika zasluga je bila v tem, da je v svojem sistemu prvič prikazal ves naravni, zgodovinski in duhovni svet kot proces, tj. v stalnem gibanju, spreminjanju, obražanju in razvoju, in da je skušal dokazati notranjo povezanost tega gibanja in razvoja«, Engels); **desno héglovstvo** fil. smer — njeni privrženci so bili staroheglovci: Göschel, Daub itd. — ki je potiskala v ospredje reakcionarne sestavine Heglovega nauka (zavračala je npr. dialektiko) in skušala združevati njegovo filozofijo s teologijo; **levo héglovstvo** fil. smer, v kateri so bili radikalni elementi razpadle Heglove šole (Strauss, Bruno Bauer, Stirner); tudi Feuerbach, ta se je lotil kritike Hegla z materialističnega stališča, ter Marx in Engels, ki sta to kritiko izpeljala do konca in ustvarila dialektični materializem

Heimwehr -a *m* [/hajm'ver/ nem. iz *Heim* dom, *Wehr* bran; orožje] »domobranstvo«, avstr. napol vojaška organizacija, ustanovlj. l. 1927; po priključitvi Avstrije k Nemčiji je prešla k nacistom

Hékata -e *ž* [gr. *Hekate*] v stgr. mit. boginja Meseca, Zemlje in spodnjega sveta, gospodarica skrivnostnih naravnih sil in nočnih strahov (včasih so jo upodabljali s tremi glavami in telesi)

hekatómba -e *ž* [gr. *hekatombe* iz *hekaton* sto, *bous* vol] pri starih Grkih žrtvovanje sto volov, pozneje: velika žrtev sploh; *fig.* množična (človeška) žrtev, 1. ubijanje, prelivanje krvi, pokol, pomor, 2. pogibel

hekatonhíri -ov *m mn.* [gr. *hekatoncheiroi* storoki] v stgr. mit. trije storoki velikani s po petdeset glavami, sinovi Urana in Gee

héksa- [iz gr. *hex* šest] v sestavljenkah, npr. heksameter

heksaéder -dra *m* [heksa- + gr. *hedra* sedež] šesterec, geom. telo, omejeno s šestimi ploskvami, npr. kocka

heksafílen -lna -o [heksa- + gr. *phyllon* list] šesterolist(en), s šestimi listi

heksagón -a *m* [heksa- + -gon] šesterokotnik (geom.); **heksagonálen** -lna -o šesterokoten

heksagrám -a *m* [heksa- + -gram] šesterokotni zvezdi podoben lik, sestavljen iz dveh enakostraničnih trikotnikov; Davidova zvezda

héksakord -a *m* [heks(a)- + akord] diatonična lestvica iz šestih stopenj, temelj solmizacije (glas.)

heksámeter -tra *m* [gr. *hexametros*, gl. heksa- + -meter] šesterec, šestomer, pripovedni šesterostopni verz, izvira iz antike; v njem je spesnjena npr. Iliada: Pesem, boginja, zapoj, o jezi Pelida Ahila, srdu pogubnem, ki silo gorja prizadel je Ahajcem… (Homer — Sovrè); sestavljen je iz štirih daktilov ali spondejev, peta stopica je navadno daktil, šesta spondej ali trohej; **heksamétričen** -čna -o spesnjen v heksametrih

heksán -a *m* [heks(a)- + -an] nasičen ogljikov vodik (kem.)

heksárh -a *m* [heks(a)- + -arh] član vladavine šestih mož, član šesterice

heksatévh -a *m* [heksa- + gr. *teuchos* knjiga] prvih šest knjig stare zaveze

heksóda -e *ž* [heks(a)- + (elektr)oda] elektronka s šestimi elektrodami

hektár -(j)a *m* [fr. *hectare*, hekt(o)- + ar] merska enota za površino, za merjenje zemljišč (= 100 arov, tj. 10.000 m^2)

héktičen -čna -o [iz gr. *hektikos* iz *hexis* stanje, počutje] 1. vročičen, razburjen, nemirno dejaven, 2. s simptomi hujšanja in usihanja telesnih sil, vročino ipd., npr. pri tuberkulozi (med.); **héktik** -a *m* bolnik s takimi simptomi

hékt(o) -(t)a *m* okr. za: hektoliter

hékto- [fr. *hecto-* iz gr. *hekaton* sto] v sestavljenkah izraža stokratno pomnožitev kake enote, npr. hektoliter

hektográf -a *m* [hekto- + -graf] priprava za razmnoževanje spisov, risb ali letakov s posebej pripravljene želatinaste plošče, na katero se prenese tekst: **hektografírati** -am razmnožiti s hektografom

hektográm -a *m* [hekto- + -gram] merska enota za težo (maso), enaka 100 g

hektolíter -tra *m* [hekto- + liter] v metričnem sestavu: votla mera za merjenje tekočin ali sipljivih snovi (= 100 litrov)

hektométer -tra *m* [hekto- + -meter] v metričnem sestavu: dolžinska mera (= 100 metrov)

hektowatt -a *m* [hekto- + watt] sto wattov, elektr. merska enota

Hékuba -e *ž* [lat. *Hecuba* iz gr. *Hekabe*] v stgr. mit. nesrečna žena trojanskega kralja Priama, mati Hektorja in Parisa; med obleganjem Troje je izgubila moža in skoraj vseh 19 otrok; po osvojitvi mesta so jo Grki odpeljali kot sužnjo; **kaj je njemu Hékuba ali on Hékubi**? *fig.* kaj to komu mar (Shakespearov verz iz Hamleta, naslanja se na Iliado, kjer pravi Hektor ženi Andromahi, da ga skrb za njeno prihodnost bolj muči, kot pa skrb za mater, očeta in brate)

Héla -e *ž* [gr. *Helle*] v stgr. mit. hči arhomenskega kralja Atamanta; ko je bežala z bratom Friksom pred mačeho v Kolhido, je padla s hrbta zlatorunega ovna v morje, ki nosi poslej njeno ime: Helespont

Heláda -e *ž* [gr. *Hellas*] 1. pri Homerju: pokrajina v južnovzhodni Tesaliji, pozneje, 2. stara Grčija sploh

helebárda -e *ž* [nem. *Hellebarde* iz srvnem. *helm* ročaj, *barte* sekira] robilnica, bradača, srednjev. orožje s sulico in dvosečno sekiro obenem; **helebardíst** -a *m* vojak, oborožen s helebardo

Helén -a *m*, *nav. v mn.* **Heléni** -ov [gr. *Hellen*, *Hellenos* Grk] prebivalci Helade, stari Grki

Hélena -e *ž* [gr. *Helene*] v stgr. mit. hči Zevsa in Lede, žena spartan. kralja Menelaja, najlepša ženska svojega časa, ki jo je ugrabil trojanski kraljevič Paris in s tem povzročil trojansko vojno

heleníst -a *m* [iz gr. *Hellenistes*] 1. Negrk, npr. Jud v diaspori, ki je sprejel grški jezik, 2. grški pisec, zlasti v dobi helenizma, 3. kdor se ukvarja s staro grščino ali stgr. književnostjo; **helenístičen** -čna -o ki se tiče helenistov ali helenizma

helenizácija -e *ž* [gl. Helen] pogrčenje; **helenizírati** -am (se) pogrčiti (se)

helenízem -zma *m* [iz gr. *hellenismos*] 1. jezikovna posebnost stare grščine; stgr. izraz v negrškem jeziku, 2. kulturna doba od smrti Aleksandra Velikega do 1. stol. pr. n. š. (do rimske osvojitve; stopitev grških prvin z vzhodnjaškimi)

helenofíl -a *m* [Helen(o) + -fil] kdor je prijatelj vsega (kulture, jezika...), kar je grško; prim. filhelen

helénski -a -o [gr. *hellenikos*] (staro)grški, ki se tiče Helenov

Helespónt -a *m* [gr. *Hellespontos*, tj. Helino morje] grško ime za Dardanele

heliánt -a *m* [gr. *helios* sonce, *anthos* cvetlica] v bot. sončnica, vrsta rastlin iz družine košaric

Hélij -a *ali* **Hélios** -ia *m* [gr. *Helios*] v stgr. mit. sončni bog (pozneje isto kot Apolon, prim. Feb), sin Hiperiona in oče Faetona; zjutraj se vzpenja iz Okeana na nebo z bleščečo se sončno vprego, v katero so vpreženi štirje iskri konji, zvečer odhaja spet v Okean

hélij -a *m* [nlat. *helium* iz gr. *helios* sonce, ker so ga najprej odkrili na Soncu] kem. prvina, žlahten nevnetljiv plin brez barve in vonja, za vodikom najlažji plin

hélikon -a *m* [gr. *helix*, *helikos* zavit; zavoj] 1. v antiki: glasbilo na devet strun za določanje tonov, 2. danes vrsta basovske trobente (največje trobilo sploh), nosi se prek ramena

helikópter -ja *m* [fr. *hélicoptère* iz gr. *helix* zavoj, *pteron* krilo] vijačno letalo, ki ima namesto kril na navpični osi velik (ali večlistni) propeler, s katerim se vzdigne navpično v zrak

hélio- [gr. *helios* sonce] v sestavljenkah, npr. heliograf

heliocéntričen -čna -o [helio- + centričen] ki se tiče središča Sonca; merjen od središča Sonca; ki jemlje Sonce kot sre-

dišče (vesoljstva); **heliocéntrični sistém** v astr. nauk, da je Sonce središče planetnega sistema in da se Zemlja s planeti vred vrti okrog Sonca (odkritje N. Kopernika, prim. geocentrični sistem)

heliodór -a *m* [helio- + gr. *doron* dar] drag kamen, vrsta berila

heliofób -a *m* [helio- + -fob] kdor se boji sončne svetlobe; **heliofobíja** -e *ž* patološki strah pred sončno svetlobo

heliognóstik -a *m* [helio- + gr. *gnostes* spoznavalec] častilec Sonca (relig.)

heliográf -a *m* [helio- + -graf] 1. priprava za fotografiranje Sonca, 2. priprava za merjenje intenzivnosti sončne svetlobe, 3. opt. priprava za dajanje svetlobnih signalov (sestavljena iz premičnih zrcal, ki odbijajo sončne žarke na večje razdalje; uporabljajo jo npr. v mornarici); **heliografíja** -e *ž* 1. opis, preučevanje sončne površine, 2. signaliziranje s heliografom, 3. fotokemičen postopek za izdelovanje klišejev, prim. fotogravura

heliográvúra -e *ž* [helio- + gravura] gl. fotogravura

heliolatríja -e *ž* [helio- + gr. *latreia* čaščenje] čaščenje Sonca

heliométer -tra *m* [helio- + -meter] »soncemer«, astronomska priprava za merjenje kotne razdalje med dvema zvezdama

Hélios -ia *m* [iz gr.] gl. Helij

helioskóp -a *m* [helio- + -skop] vrsta daljnogleda ali opt. priprava pri daljnogledih, sestavljena iz prizem ali zrcal, ki tako oslabijo sončne žarke, da lahko opazujemo Sonce

heliostát -a *m* [helio- + gr. *statos* stoječ] priprava s premičnim zrcalcem, ki s posebnim mehanizmom usmerja sončne žarke k stalno isti točki

heliotéhnika -e *ž* [helio- + tehnika] tehnična uporaba sončne energije

helioterapíja -e *ž* [helio- + terapija] zdravljenje s sončenjem, s sončnimi kopelmi

heliotermométer -tra *m* [helio- + termometer] priprava za merjenje toplote sončnih žarkov

heliotróp -a *m* [gr. *heliotropion*, gl. helio- + -trop] 1. posončnica, lepotna sobnica, doma v Južni Ameriki (bot.), 2. drag kamen temno zelene barve z rdečimi pegami, vrsta kalcedona, 3. zemljemerska priprava za dajanje svetlobnih signalov na večje razdalje, vrsta heliografa

heliotropízem -zma *m* [iz gr.] gl. fototropizem

helióza -e *ž* [heli(o)- + -oza] sončarica (med.)

helkogén -a -o [gr. *helkos* razjeda, + -gen] v med. nastal iz razjede (~i rak)

helmintíaza -e *ž* [gr. *helmins, helminthos* glista, + -iaza] glistavica, bolezensko stanje, ki ga povzročajo razni zajedavci, zlasti gliste

helmintológ -a *m* [gr. *helmins* glista, + -log] kdor se ukvarja s helmintologijo; **helmintologíja** -e *ž* nauk o glistah in črvih, zlasti zajedavcih

helót -a *m*, *nav. v mn.* **helóti** -ov [gr. *Heilotes*, po mestu Helos, ki se je uprlo Spartancem] državni sužnji v stari Sparti, ukvarjali so se s poljedelstvom (po družbenem položaju malo nad sužnji); *fig.* brezpraven človek; **helótski** -a -o ki se tiče helotov; *fig.* suženjski; brezpraven in zatiran

helvetízem -zma *m* [lat. *Helvetia* Švica, + -izem] jezikovna posebnost švicarske nemščine

helvétski -a -o [lat. *Helvetia* Švica] ki se tiče Helvecije; **helvétska konfesíja** švicarska reformirana protestantska cerkev (= cvinglijanstvo)

héma- [iz gr.] gl. hemo-

hemagóg(um) -a *m*, *nav. v mn.* **hemagóga** -og *s* [hema- + gr. *agein* voditi, gnati] pomočki, ki pospešujejo krvavenje, npr. menstruacijo

hematémeza -e *ž* [hemat(o)- + gr. *emesis* bljuvanje] bljuvanje krvi, največkrat iz želodca (med.)

hematín -a *m* [hemat(o)- + -in] železo vsebujoč krvni pigment, produkt razpadanja hemoglobina

hematínon -a *m* [iz gr.] neprozorna steklena gmota rdeče barve, cenjena v antiki npr. za mozaike in dragoceno posodje

hematít -a *m* [gr. *haimatites* rdeč kot kri, v antiki so mislili, da ustavlja kri] rusi železovec (ali kristalast železov sijajnik), naravni železov oksid

hémato- [iz gr. *haima, haimatos* kri] v sestavljenkah, gl. hemo-

hematogén -a -o [hemato- + -gen] krvotvoren (~o sredstvo); nastal iz krvi, krven

hematogenéza -e *ž* [hemato- + geneza] nastajanje krvi

hematoksilín -a *m* [hemato- + gr. *xylon* les, + -in] 1. v bot. višnjeva pražiljka (raste v Srednji in Južni Ameriki), 2. les tega drevesa, 3. modro barvilo iz tega lesa

hematológ -a *m* [hemato- + -log] zdravnik, specialist za krvne bolezni; **hematológija** -e *ž* krvoslovje, nauk o sestavi, lastnostih, boleznih itd. krvi

hematóm -a *m* [hemat(o)- + -om] podplutba, izliv krvi pod kožo, npr. zaradi udarca

hematoskopíja -e *ž* [hemato- + -skopija] preiskovanje krvi

hematóza -e *ž* [hemat(o)- + -oza] 1. nastajanje krvi, presnavljanje v kri, 2. spreminjanje venozne krvi v arterialno v pljučih

hematozóon -a *m*, *mn.* **hematozóa** -oj *s* [hemato- + gr. *zoon* živo bitje, žival] krvni zajedavci (živali), navadno protozoa

hematuríja -e *ž* [hemat(o)- + -urija] krvosečnost, izločanje krvi s sečem, npr. pri boleznih ledvic (med.)

hemeralopíja -e *ž* [gr. *hemera* dan, *alaos* slep, *ops* oko] kurja slepota, vrsta vidne motnje; bolnik vidi podnevi normalno, v mraku ali ponoči pa malo ali nič

hemerotéka -e *ž* [gr. *hemera* dan, + -teka] knjižnica (ali oddelek v knjižnici) z dnevnimi publikacijami

hémi- [gr. *hemi* pol, prim. lat. *semi*] v sestavljenkah: pol-, npr. hemisfera

hemialgíja -e *ž* [hemi- + -algija] nevralgične bolečine na eni strani telesa, zlasti enostranski glavobol

hemianestezíja -e *ž* [hemi- + anestezija] neobčutljivost po eni strani telesa (med.)

hemiatrofíja -e *ž* [hemi- + atrofija] v med. atrofija (organov) po eni strani

hemimorfít -a *m* [hemi- + gr. *morphe* oblika, + -it] vrsta cinkove rude (= kalamina)

hemiplegíja -e *ž* [hemi- + gr. *plege* udar] enostranski mrtvoud (med.)

hemisfêra -e *ž* [hemi- + sfera] 1. polovica (zemeljske ali nebesne) krogle, krogla, polobla, poluta, 2. možganska polobla (anat.)

hemistíh -a *m* [hemi- + stih] polstih, polovica stiha, včasih ločena od druge polovice s cezuro

hémo- [gr. *haimo-* iz *haima*, *haimatos* kri] v sestavljenkah, npr. hemofilija

hemofílen -lna -o [hemo- + -filen iz gr. *philos* drag, ljub] 1. krvavičen, nagnjen k hemofiliji, 2. uspevajoč v krvni kulturi (~e bakterije); **hemofilíja** -e *ž* krvavičnost, podedovano nagnjenje k težko ustavljivim krvavitvam že iz neznatne ranice, ker se kri nerada strdi

hemofílik -a *m* [gl. hemofilen] krvavičnik, hemofilni bolnik

hemoglobín -a *m* [hemo- + globin iz globulin] v biol. rdeče krvno barvilo, tj. rdeči pigment v krvničkah, sestavljen iz hematina in beljakovinskega globina; organizmu prinaša kisik

hemoglobinométer -tra *m* [iz gr.] gl. hemometer

hemográm -a *m* [hemo- + -gram] v med. krvna slika, opis laboratorijske preiskave krvi glede na število levkocitov, eritrocitov, množino hemoglobina itd.

hemolíza -e *ž* [hemo- + -liza] razpadanje rdečih krvničk

hemométer -tra *m* [hemo- + -meter] v med. priprava za merjenje hemoglobina v krvi (= hemoglobinometer)

hemoptíza -e *ž* [hemo- + gr. *ptysis* pljuvanje] krvavi kašelj, izkašljevanje ali bruhanje krvi iz dihal

hemorágičen -čna -o [hemo-, gl. -ragija] krvavitven; ki se tiče hemoragije; **hemorágična septikemíja** nalezljiva bolezen goveda in drugih živali, s simptomi pljučnice in splošno zastrupitvijo krvi; **hemorágija** -e *ž* krvavenje, krvavitev, močan izliv, udor krvi

hemoroídi -ov *m mn.* [gr. *haimorrhoides iz haima* kri, *rhein* teči] v med. zlata žila (bolezen), vozlasto razširjene žile debelega črevesa v bližini mastnika

hemostát -a *m* [hemo- + gr. *statos* stoječ] pomoček ali priprava za ustavljanje krvi

hemostátik(um) -a *m*, *mn. nav.* **hemostátika** -ik *s* [gl. hemostat] pomočki za ustavljanje krvi

hemostáza -e *ž* [hemo- + gr. *stasis* stanje] ustavitev krvi, npr. s podvezovanjem
hemoterapíja -e *ž* [hemo- + terapija] uporabljanje krvi v zdravstvene namene: s transfuzijo, sokrvco ...
hendekagón -a *m* [gr. *hendeka* enajst, + -gon] enajsterokotnik (geom.)
hendekasílabus -a *m* [lat. *hendecasyllabus* iz gr. *hendeka* enajst, *syllabe* zlog] enajsterec, jambski verz iz enajstih zlogov
hendíadis -a *m* [nlat.* *hendiadys* iz gr. *hen-dia-dyoin* eno z dvema] slogovna figura, označevanje pojma z dvema samostalnikoma, od katerih eden nadomešča pridevnik, npr. kri in boj = krvavi boj
henoteízem -zma *m* [gr. *hen* eden, + teizem] vera v enega, najvišjega boga, hkrati s čaščenjem drugih bogov (v naspr. z monoteizmom, ki uči, da obstaja en sam bog)
hénri -ja *m* gl. henry
henry -ja *m* [/hen´ri/ po amer. fiziku J. Henryju, 1797—1878] merska enota za električno induktivnost (induktivnost elektr. tokokroga, v katerem povzroča tok 1 ampera magnetni pretok 1 webra)
hepatalgíja -e *ž* [gr. *hepar*, *hepatos* jetra, + -algija] bolečine v jetrih, včasih nevrotičnega značaja
hepátičen -čna -o [gr. *hepatikos*] jetrn, ki se tiče jeter; bolan na jetrih
hepátik(um) -a *m*, *mn. nav.* **hepátika** -ik *s* [nlat. *hepaticum* iz gr.] zdravila za bolezni jeter
hepatítis -a *m* [hepat(o)- + -itis] vnetje jeter (med.)
hépato- [gr. *hepar*, *hepatos* jetra] v sestavljenkah, npr. hepatitis, hepatologija
hepatografíja -e *ž* [hepato- + -grafija] rentgensko slikanje jeter
hepatológ -a *m* [hepato- + -log] zdravnik, specialist za bolezni jeter; **hepatologíja** -e *ž* nauk o jetrih in boleznih jeter (med.)
hepatopatíja -e *ž* [hepato- + -patija] obolenje jeter (med.)
hepatotomíja -e *ž* [hepato- + -tomija] operacija jeter
hepatóza -e *ž* [hepat(o)- + -oza] degenerativno obolenje jeter (med.)
hépta- [gr. *hepta* sedem] v sestavljenkah, npr. heptagon
heptaéder -dra *m* [hepta- + gr. *hedra* sedež] sedmerec, telo, omejeno s sedmimi ploskvami (geom.)
heptafílen -lna -o [hepta- + -filen iz gr. *phyllon* list] sedmerolist(en), s sedmimi listi
heptagón -a *m* [hepta- + -gon] sedmerokotnik (geom.); **heptagonálen** -lna -o sedmerokoten
heptakórd -a *m* [hepta- + gr. *chorde* struna] v stgr. glasbi, 1. lestvica iz sedmih tonov (pet celih in dva poltona), 2. lira ali podobno glasbilo na sedem strun
heptámeron -a *m* [hepta- + gr. *hemera* dan] pripoved ali zbirka novel, npr. Margarete Navarske, razdeljena na sedem dni
heptámeter -tra *m* [hepta- + -meter] sedmerec, sedmomer, verz iz sedmih stopic, npr.: Pesmi pijane — in vse, vesele in žalostne, so si enake (Seliškar)
heptán -a *m* [hept(a)- + -an] nasičen ogljikov vodik s sedmimi atomi (kem.)
heptárh -a *m* [hept(a)- + -arh] član vladavine sedmih mož, član sedmerice; **heptarhíja** -e *ž* 1. sedmerovladje, vladavina sedmih mož; država s tako vladavino, 2. država, sestavljena iz sedmih delov (anglosaška ~)
heptastíh -a *m* [hepta- + stih] pesem ali kitica iz sedmih vrstic
heptatévh -a *m* [hepta- + gr. *teuchos* knjiga] prvih sedem knjig stare zaveze
heptóda -e *ž* [hept(a)- + (elektr)oda] elektronka s sedmimi elektrodami
Hêra -e *ž* [gr. *Hera*] v stgr. mit. sestra in žena najvišjega boga Zevsa, kraljica nebes, varuhinja zakona in družinskega življenja (po značaju ponosna, oblastna in na Zevsa — po pravici — zelo ljubosumna)
Hêrakles -kla *m* [iz gr.] gl. Herkul
heraklídi -ov *m mn.* [gr. *Herakleidai*] v stgr. mit. Heraklovi potomci, ki so po osvojitvi Troje zavladali na Peloponezu; mednje se je prištevala zlasti spartanska aristokracija
heraklít -a *m* [trg. naziv] iz lesne volne in cementa stisnjene plošče za toplotno izolacijo
heráldik -a *m* [nlat. *heraldicus* iz *heraldus* herold] grboslovec, kdor se ukvarja s heraldiko; **heráldika** -e *ž* grboslovje, nauk

o grbih (njihovem nastanku, sestavljanju…)

herbárij -a *m* [nlat. *herbarium* iz lat. *herba* trava] zbirka posušenih in sistematično urejenih rastlin in delov rastlin (bot.); **herbáriti** -im zbirati in sušiti rastline za herbarij

herbaríst -a *m* [gl. herbarij] zbiralec rastlin, kdor zbira rastline in jih ureja v herbarije

herbarizácija -e *ž* [gl. herbarij] zbiranje in urejanje (posušenih) rastlin v znanstvene namene ipd., sestavljanje herbarijskih zbirk

herbicíd -a *m* [lat. *herba* trava, + -cid] kem. pomoček za uničevanje škodljivih rastlin

herbívora -or *s mn.* [lat. *herba* trava, zel, *vorare* žreti] rastlinojede živali, npr. prežvekovalci (zool.)

hêrc -a *m* gl. hertz

hereditáren -rna -o [lat. *hereditarius* iz *heres* dedič] deden ali podedovan (~a bolezen); **hereditárna dispozícija** podedovano nagnjenje (k bolezni, pitju…); **hereditárnost** -i *ž* dednost ali podedovanost česa (biol.)

hereditéta -e *ž* [lat. *hereditas*] 1. dediščina, 2. dednost ali podedovanost (= hereditarnost)

herétičen -čna -o [iz gr. *hairetikos*] ki se tiče heretikov ali hereze; krivoveren, krivoverski; **herétik** -a *m* kdor odstopa od »pravega« (verskega) nauka; *fig.* krivoverec

hereziárh -a *m* [iz gr. *hairesiarches*] početnik herezije, oznanjevalec krive vere

herezíja -e *ž* [gr. *hairesis* vzetje, izbira česa; ločina] kriva vera, krivoverstvo, tj. nauk, ki se loči od uradne dogme kake verske skupnosti

Hêrkul(es) -la *m* [lat. *Hercules* iz gr. *Heraklees* iz *Hera*, *kleos* slava, tj. slaven zaradi Herinega preganjanja] v stgr. mit. sin Zevsa in Alkmene, polbog, ideal moške sile in junaštva, storil je veliko slavnih dejanj, najbolj pa se je proslavil z dvanajstimi deli, storjenimi na Evristejev ukaz: zadavil je nemejskega leva, ubil lernejsko hidro, ujel kerinejsko košuto itd.; *fig.* 1. **Hêrkul** -a *m* neko severno sozvezdje, 2. **hêrkul** -a *m* a) silno močan človek, b) vrsta hrošča iz tropske Amerike (meri do 15 cm); **hêrkulski** -a -o silno močan; velikanski; **Hêrkul na razpotju** znana alegorija, ko Herkul premišlja, ali naj krene na pot naslade in uživanj, ali na trnovo pot k slavi; *fig.* človek, postavljen pred izbiro med vrlino in pregreho; **Hêrkulovi stebri** stebri, ki jih je po grški pravljici postavil Herkul »na koncu« Zemlje (gl. speculae Herculis); *fig.* tiste meje, prek katerih ni moč iti

hêrma -e *ž*, *nav. v mn.* **hêrme** -rm [gr. *hermai*] 1. v stari Grčiji, predvsem v Atenah, štirioglati stebri s Hermesovo glavo (ker je bil bog cest), pozneje tudi z glavo drugih bogov ali znamenitih osebnosti; postavljeni na križišča, trge ipd., 2. (danes) poprsje, doprsje, steber z doprsnim kipom

Hermafrodít -a *m* [gr. *Hermaphroditos* v stgr. mit. sin Hermesa in Afrodite, lep mladenič, ki so ga združili bogovi z nimfo Salmakido v eno samo pol moško, pol žensko bitje; *fig.* **hermafrodít** -a *m* 1. dvospolnik, dvojak, obojak, moški z znamenji hermafroditizma, 2. taka žival ali rastlina; **hermafrodítka** -e *ž* ženska z znamenji hermafroditizma

hermafroditízem -zma *m* [hermafrodit + -izem] dvospolje, dvospolnost, obojespolnost, tj. sočasni obstoj moških in ženskih spolnih organov v istem osebku

hermandad *neskl. ž* /ermandad'/ špan. »bratovščina«, prvotno polit. zveza kastilskih mest proti roparskim akcijam plemstva, pozneje vrsta policije (sveta ~)

hermelín -a *m* [nem. *Hermelin*, dimin. iz* srvnem. *harme* podlasica] 1. velika severna podlasica (zool.), 2. dragoceno krzno te podlasice, včasih so ga nosili samo dostojanstveniki

hermenévtik -a *m* [gr. *hermeneus* razlagalec, po Hermesu, bogu zgovornosti] razlagalec starih tekstov, kdor je izurjen v hermenevtiki; **hermenévtika** -e *ž* nauk o razlaganju starih tekstov, zakonov ipd., zlasti biblije; način razlaganja česa

Hêrmes -a *m* [iz gr.] gl. Merkur; **Hêrmes Trismegíst** [gr. *Hermes Trismegistos*] »Trikrat največji Hermes«, pri neoplatonikih ime za egiptovskega boga Tota,

začetnika znanosti in umetnosti, tvorca vseh skrivnih »ved«; verjeli so tudi, da z magičnimi pečati napravi zaklade nevidne, jih »hermetično« zapre

hermétičen -čna -o [nlat. *hermeticus*, prim. Hermes Trismegist] 1. ki se tiče skrivnih »ved«; *fig.* začaran (v pomenu nedostopen); težko umljiv ali neumljiv (~a literatura), 2. v fiz. neprepusten, npr. za zrak, nepredušen (~o zaprt); **hermétik** -a *m* prvotno: privrženec Hermesa Trismegista ali njegovega nauka; *fig.* privrženec skrivnih naukov, npr. astrolog, ali pisec z nejasnim, dvoumnim izražanjem, zlasti v magični ipd. ali novejši literaturi

hêrnija -e *ž* [lat. *hernia*] 1. kila, tj. izpad organa — npr. črevesja — ali tkiva skozi odprtino, nastalo v bližnjem ostenju, 2. vrsta glivične bolezni pri rastlinah (biol.)

herniotomíja -e *ž* [lat. *hernia* kila, + -tomija] operacija kile (med.)

heróičen -čna -o [iz gr.] gl. herojski

Hêro in Leánder [gr. *Hero*, *Leandros*] v stgr. mit. dvojica zaljubljencev. Hero je bila Afroditina svečenica v Sestosu in je ljubila Leandra, mladeniča onstran Helesponta; vsako noč jo je obiskoval, plavajoč čez ožino; ko je neke viharne noči v Herinem stolpu ugasnila luč, ki mu je kazala pot, je Leander utonil, Hero pa je v obupu skočila v valove

heroín -a *m* [gr. *heros* heroj, + -in] močno opojna droga; bel kristalni prašek, derivat morfija

heroína -e *ž* [gl. heroj] 1. junakinja, 2. glavna igralka, 3. osrednji ženski lik romana, drame...

herój -a *m* [gr. *heros*] 1. v grško-rim. mit. polbog, polbožanska osebnost, npr. Herakles (pri Homerju posebno hraber bojevnik, poglavar ipd.), 2. *fig.* junak, kdor se odlikuje z nenavadnim pogumom, hrabrostjo ipd. (narodni ~), 3. osebnost, ki po mnenju zgodovinarjev »heroične šole« ustvarja zgodovino, 4. osrednji moški lik romana, drame...; **herójski** -a -o *ali* **heróičen** -čna -o ki se tiče heroja; junaški, neustrašen; **heroízem** -zma *m* junaštvo, junaško dejanje

hérold -a *m* [nlat. *heraldus* iz stgerm.] v srednjem veku, 1. (kraljevski, uradni) sel, glasnik ali klicar, 2. obrednik na slovesnostih in turnirjih, 3. heraldik

hêros -a *m* [gr. *heros*] polbog, polbožanska osebnost (= heroj)

Heróstrat(os) -ta *m* [gr. *Herostratos*] ime Grka, ki je l. 356 pr. n. š. iz slavohlepnosti zažgal prelepo svetišče boginje Artemide v Efezu (izgovoriti njegovo ime je bilo s smrtno kaznijo prepovedano); *fig.* **heróstrat** -a *m* kdor si pridobi slavo s hudodelstvom, z uničevanjem kulturnih vrednot; uničevalec kulturnih vrednot; **herostrátska slava** žalostna, sramotna slava

hérpes -a *m* [gr. *herpes* plazenje] v med. mehurčasti izpuščaji z vodeno tekočino, virusno obolenje kože in sluznice

herpetologíja -e *ž* [gr. *herpeton* plazilec, + -logija] nauk o plazilcih, reptilih (zool.)

herrenvolk -a *m* [/he'rentolk/ nem. *H-*] v nacistični ideologiji »gospodujoče (nemško) ljudstvo«, tj. »poklicano«, da gospoduje drugim narodom

hertz -a *m* [/herc/ po fiziku H. Hertzu, 1857—1894] v fiz. merska enota za elektr. frekvenco (frekvenca periodičnega pojava, pri katerem traja perioda 1 sek)

hesonít -a *m* [gr. *hesson* slabši kot (pravi hiacint) + -it] poldrag kamen, navadno rjavkaste ali oranžne barve, vrsta granata

hesperíde -id *ž mn.* [gr. *Hesperides* iz *hesperos* večer; zahod] v stgr. mit. nimfe, varuhinje drevesa z zlatimi jabolki v prelepem vrtu na skrajnem zahodu Zemlje

hesperidín -a *m* [iz nlat. *hesperidium* oranži podoben plod, imenovan po zlatih jabolkih Hesperid, + -in] organska spojina, sestavina pomarančne in citronine lupine (kem.)

Héstija -e *ž* [gr. *hestia* ognjišče] v stgr. mit. boginja domačega ognjišča, gl. Vesta

hetêra -e *ž* [gr. *hetaira*, evfemistično: družica, prijateljica; ljubica] v starih Atenah: igralka na flavto ali plesalka (priležnica, državna sužnja ali svobodna), včasih zelo izobražena; *pejor.* blodnica, hotnica

heterarhíja -e *ž* [gr. *heteros* različen, + -arhija] gospostvo, oblast tujcev
heterízem -zma *m* [gr. *hetairismos*, prim. hetera] 1. pri nekaterih zgodovinarjih: skupinski zakon, 2. spolna svoboda za moške (ena njenih oblik je prostitucija)
hétero- [gr. *hetero-* iz *heteros* različen, drugačen, neenak] v sestavljenkah, npr. heterogen, heteronim
heterobiografíja -e *ž* [hetero- + biografija] življenjepis, ki ga kdo napiše o kom, naspr. avtobiografija
heterodóksen -sna -o [gr. *heterodoxos* drugega mnenja] v nesoglasju s splošno sprejetim (verskim) naukom, drugoverski; *pejor.* krivoverski (naspr. ortodoksen)
heterofílen -lna -o [hetero- + -filen iz gr. *phyllon* list] raznolist(en), z različnimi listi; **heterofilíja** -e *ž* različnost listov na istem steblu ali isti rastlini (bot.)
heterogámen -mna -o [hetero- + -gamen] raznospolen (bot.); **heterogamíja** -e *ž* raznospolnost cvetov, npr. pri večini košaric (bot.)
heterogén -a -o [hetero- + -gen] 1. drugega rodu ali vrste, drugoroden, raznoroden; raznovrsten; sestavljen iz različnih delov, raznoter, neenak, različen (naspr. homogen), 2. razmnožujoč se po heterogoniji; **heterogénost** -i *ž* drugorodnost; raznorodnost; raznoterost; različnost; neenakost
heterogenija -e *ž* [iz gr.] gl. heterogonija
heterogonija -e *ž* [hetero- + -gonija] 1. drugorodnost, raznorodnost; raznoterost, različnost, 2. generacijska mena, izmenjavanje spolnega in nespolnega razmnoževanja pri nekaterih organizmih (biol.)
heteróklita -it *s mn.* [gr. *heteroklitos* nepravilno se pregibajoč] heteroklitne besede, npr. samostalniki, ki se sklanjajo po dveh sklanjatvah; **heteroklíten** -tna -o izjemen ali nepravilen
heteroméren -rna -o [hetero- + gr. *meros* del] sestavljen iz različnih delov
heteromórfen -fna -o [hetero- + gr. *morphe* oblika] raznolik, raznoličen, v drugačni ali različni obliki, različen
heteromorfízem -zma *m* [hetero- + gr. *morphe* oblika] pojavljanje iste snovi — npr. ogljika — v dveh ali več kristalnih oblikah (kem.)
heteroním -a *m* [hetero- + -nim] beseda z drugim izgovorom in pomenom, a isto obliko, npr. góst in gòst, svét in svèt
heteronóm(en) -(mn)a -o [hetero- + -nom] 1. odvisen od tujih postav, nesamostojen, naspr. avtonomen, 2. členkovit, razčlenjen; **heteronomíja** -e *ž* 1. odvisnost od tujih postav (ki jih je postavil tuj postavodajalec), 2. členkovitost, različnost členov (segmentov) pri členarjih
heteroseksuálen -lna -o [hetero- + seksualen] na drugi, nasprotni spol usmerjen (tj. normalen) spolni nagon, normalno seksualen, naspr. homoseksualen
heterotopíja -e *ž* [hetero- + gr. *topos* kraj] v med. 1. premik ali nepravilna lega organa, 2. rast tkiva ipd. na nepravem mestu
heterotrófen -fna -o [hetero- + gr. *trophe* hrana, tj. ki se drugače hrani] v bot. zadevajoč nižje rastline, ki se ne hranijo z anorganskimi, marveč organskimi snovmi, npr. glive
heteróza -e *ž* [gr. *heteros* različen] v biol. pojav, da križanci glede nekaterih lastnosti včasih uspevajo bolje kot matična rasa
heterozigóten -tna -o [hetero- + gr. *zygotos* napрežen] v genetiki: (osebek) nastal s spajanjem genov z različnimi dednimi faktorji, npr. pri križancih
hétman -a *m* [polj. iz* nem. *Hauptmann*] 1. naslov nekdanjih kozaških poveljnikov (rusko: ataman), kasneje naslov ukrajinskih oblastnikov, 2. vrhovni poveljnik vojske v fevdalni Poljski od 16. do 18. stol.
hévreka [gr. *heureka* našel sem, iz *heuriskein* najti] »našel sem«, je zaklical stgr. učenjak Arhimed, ko je odkril težavno rešitev, namreč zakon o vzgonu (sirakuški kralj Hieron je zlatarja, ki mu je izdelal zlato krono, imel na sumu, da je prime-

šal kroni srebro; naprosil je Arhimeda naj goljufa razkrinka, a pusti krono nedotaknjeno; Arhimed je po dolgem tuhtanju nekega dne v kopeli opazil, da se v vodi zmanjša njegova telesna teža, in tedaj se mu je posvetilo); *fig.* vzklik veselja pri nenadnem odkritju ali rešitvi

hevrístik -a *m* [gr. *heuriskein* najti, odkriti] kdor se ukvarja s hevristiko; **hevrístika** -e *ž* 1. nauk o metodah raziskovanja (z uporabljanjem še nedokazanih trditev, hipotez itd.), 2. v pedagogiki: navajanje učenca k temu, da sam najde pravo rešitev (hevristična metoda)

Hf (hafnij) znak za kem. prvino

Hg [nlat. *hydrargyrum*] znak za kem. prvino: živo srebro

hg kratica: hektogram

hiáde -ad *ž mn.* [gr. *Hyades* iz *hyein* deževati] v stgr. mit. nimfe, Atlasove hčerke; umrle so od žalosti, pretakajoč solze za bratom, ki ga je pičila kača; Zevs jih je spremenil v zvezde (pokažejo se maja in napovedujejo prihod deževnih dni); *fig.* **Hiáde** -ad *ž mn.* skupina zvezd v ozvezdju Bika (astr.)

hialín -a *m* [gr. *hyalos* steklo, + -in] trdna, skoraj prozorna beljakovinasta snov, sorodna hitinu (biol.)

hialít -a *m* [gr. *hyalos* steklo, + -lit] brezbarvna, včasih prozorna vrsta opala (mineral.)

hialoíden -dna -o [gr. *hyalos* steklo, + -oiden] steklast, prozoren kot steklo

hiát -a *m* [lat. *hiatus* iz *hiare* zevati] 1. v slovn. zev (pri srečanju dveh samoglasnikov), če se en zlog ali beseda končuje, drugi pa začenja s samogl., npr. vseeno, zla usoda, 2. v anat. zev, vrzel

hiázem -zma *m* [gr. *chiasmos*, po obliki grške črke »hi« (X)] 1. križasta razporeditev dveh parov stavčnih členov, npr.: Mi smo tvoji, naš si ti, 2. križišče, zlasti vidnih živcev (anat.)

hibríd -a *m* [lat. *hibrida* mešanec] 1. mešanec, križanec, rastlina ali žival, ki nastane s križanjem dveh različnih podvrst, vrst, ras itd.; *pejor.* polutan, 2. šmarnica, divja, necepljena trta, 3. beseda (tujka), sestavljena iz različnih jezikov, npr. avtomobil iz gr. *autos* sam, lat. *mobilis* gibljiv; **hibríden** -dna -o ki se tiče hibridov; *fig.* mešan, križan, od dveh različnih vrst, podvrst...; sestavljen iz različnih elementov; *pejor.* polutanski, nepravi

hibridizácija -e *ž* [gl. hibrid] mešanje, umetno križanje rastlinskih ali živalskih vrst (biol.)

hibridológija -e *ž* [hibrid(o) + -logija] v biol. nauk o križancih (hibridih)

hic /hik/ lat. ta; tu(kaj); torej, potemtakem

hic et nunc /hik et nunk/ lat. »tu in sedaj«, filoz. oznaka za prostorno in časovno določenost pojava

hic haeret aqua /hik he'ret a'kva/ lat. »tu zastaja voda« (namreč pri vodni uri), tj. tu nekaj ni prav, tukaj tiči težava

hic iacet /hik ja'cet/ lat. tukaj počiva...

hic iacet lepus /hik ja'cet le'pus/ lat. »tu leži zajec«, tu je težava (= hic haeret aqua)

hickory -ja *m* [angl.] gl. hikori

hic Rhodus, hic salta /hik ro'dus, hik sal'ta/ lat. »tu je Rod, tu skoči«, tj. tukaj pokaži, kaj znaš (v Ezopovi basni odgovor bahaču, ki se je hvalil, kako daleč je na Rodu skočil)

hic requiescit in pace /hik rekvies'cit in pa'ce/ lat. »tukaj počiva v miru«, napis na nagrobnikih

hidálgo -a *m* [španski. iz *hijo de algo* sin nekoga (ki kaj pomeni)] naslov nižjega plemstva v Španiji; tak hidalgo je bil don Kihot

hidatogén -a -o [gr. *hydor*, *hydatos* voda, + -gen] nastal z naplavino (geol.)

Hídra -e *ž* [gr. *hydra* iz *hydor* voda] 1. v stgr. mit. deveteroglava kača iz lernejskega močvirja (za vsako odsekano glavo sta ji zrasli dve novi), 2. Vodna kača (astr.); *fig.* **hídra** -e *ž* 1. nenehno zlo, nevarnost ali sovražna sila (~ kontrarevolucije), ki se obnavlja iz raznih virov, 2. zeleni trdoživ (zool.)

hidragóg(um) -a *m*, *mn.* **hidragóga** -og *s* [hidr(o)- + gr. *agein* voditi, gnati] pomočki, ki pospešujejo izločanje vode iz telesa (med.)

hidránt -a *m* [iz gr. *hydor* voda] čep, priključek pri vodovodu, kjer privijajo brizgalne cevi

hidrargiróza -e *ž* [nlat. *hydrargyrum* živo srebro, + -oza] zastrupitev z živim srebrom (med.)
hidrát -a *m* [hidr(o)- + -at] v kem. 1. spojina, ki vsebuje vodo, 2. hidroksid
hidrávličen -čna -o [gr. *hydraulikos* iz *hydor* voda, *aulos* cev, piščal] 1. ki se tiče hidravlike, 2. na vodni pogon, delujoč s pritiskom ali gibanjem vode (~a stiskalnica), 3. ki se strdi v vodi (~i cement); **hidrávlika** -e *ž* 1. nauk o mehanskih lastnostih vode in drugih tekočin ter uporabljanje teh lastnosti v tehniki (= tehnična uporaba hidrodinamike), 2. strojni mehanizem hidravličnih naprav
hidriáda -e *ž*, *nav. v mn.* **hidriáde** -ad [gr. *hydrias*, *hydriados*] v stgr. mit. vodna nimfa
hidríd -a *m*, *nav. v mn.* **hidrídi** -ov [hidr(o)- + -id] spojina vodika s kako drugo prvino ali radikalom (kem.)
hidrírati -am [iz gr. *hydor* voda] dodati vodik, nasititi z vodikom, npr. organsko spojino
hídro- [iz gr. *hydor* voda] v sestavljenkah, npr. hidrant, hidrosfera
hídroaeroplán -a *m* [hidro- + aeroplan] vodno letalo (= hidroplan)
hídroaviácija -e *ž* [hidro- + aviacija] vodno letalstvo; **hídroavión** -a *m* vodno letalo
hídrobiológija -e *ž* [hidro- + biologija] v biol. nauk o organizmih, ki žive v vodi
hídrobus -a *m* [hidro- + (avto)bus] motorni čoln za javni promet
hidrocéfal -a *m* [iz gr.] gl. hidrokefal
hidrocentrála -e *ž* [iz gr., lat.] gl. hidroelektrarna
hídrodinámika -e *ž* [hidro- + dinamika] v hidromehaniki nauk o zakonih gibanja tekočin
hídrodróm -a *m* [hidro- + gr. *dromos* tek, tekališče] vzletišče in pristajališče za vodna letala
hidroelektrárna -e *ž* [hidro- + elektrarna] vodna elektrarna, elektrarna na vodni pogon, kjer se vodna sila spreminja v elektr. energijo
hidroenergétika -e *ž* [hidro- + energetika] nauk o izkoriščanju vodne energije; **hidroenergétski** -a -o izkoriščajoč vodno energijo (~i sistem)
hidrofílen -lna -o [hidro- + -filen iz gr. *philos* drag, ljub] 1. prilagojen življenju v vodi (~e rastline), 2. srkajoč, vpojen (~a vata)
hidrofít -a *m*, *nav. v mn.* **hidrofíti** -ov [hidro- + -fit] v bot. vodne ali močvirne rastline, npr. alge
hídrofobíja -e *ž* [hidro- + -fobija] 1. (patološki) strah pred vodo, simptom stekline, 2. *fig.* steklina (med.)
hidrofón -a *m* [hidro- + -fon] električna priprava (nekak podvodni telefon ali mikrofon) za odkrivanje podmornic ipd.
hidrofór -a *m* [hidro- + -for] 1. vodonosec, debela gasilska cev, 2. priprava za prinašanje vzorcev vode iz določene globine
hidrogén -a *m* [fr. *hydrogène*, gl. hidro- + -gen] vodik, kem. prvina, najlažji, lahko vnetljiv plin brez barve in vonja; **hidrogén(ski)** -a -o vsebujoč vodik, vodikov; **hidrogénska bómba** H bomba, vodikova bomba, vrsta kombinirane atomske bombe s strahotnim učinkom
hídrogenerátor -ja *m* [hidro- + generator] električni stroj, spreminjajoč vodno silo v elektr. energijo
hidroglisêr -ja *m* [hidro- + fr. *glisser* drseti] drsni motorni čoln ali ladjica
hidrográf -a *m* [hidro- + -graf] kdor se ukvarja s hidrografijo; **hidrografíja** -e *ž* vodopisje, znanost (del geografije), ki opisuje in meri vodovja, predvsem morja, in sicer posebno glede na plovbo
hidrokardíja -e *ž* [hidro- + gr. *kardia* srce] srčna vodenica (med.)
hidrokéfal -a *m* [hidro- + gr. *kephale* glava] vodenoglavec; **hidrokefalíja** -e *ž* vodenoglavost, nabiranje tekočin v lobanjski votlini, posebno v otroških letih (med.)
hidrokefálnost -i *ž* [iz gr.] gl. hidrokefalija
hidrokinétika -e *ž* [hidro- + kinetika] gl. hidrodinamika
hidroksíd -a *m* [hidr(o)- + oksid] v kem. spojina prvine ali radikala s skupino OH (pri oksidih, ki se vežejo z vodo)
hidroksílen -lna -o [hidr(o) + oksi(gen) + -len] ki se tiče OH skupine v kem. spojinah
hidrokultúra -e *ž* [iz gr., lat.] gl. hidroponika
hidrolíza -e *ž* [hidro- + -liza] kemično razkrajanje nekaterih spojin zaradi učinkov vode

hidrológ -a *m* [hidro- + -log] kdor se ukvarja s hidrologijo; **hidrologíja** -e *ž* vodoslovje, vodoznanstvo, znanost, ki preučuje vode na kopnem, njihove posebnosti, zemljepisno porazdelitev itd.

hidromanija -e *ž* [hidro- + -manija] 1. huda, neugasljiva žeja, npr. pri diabetikih, 2. nagnjenje k samomoru z utopitvijo

hídromehánika -e *ž* [hidro- + mehanika] mehanika tekočin, v fiz. nauk, ki preučuje zakone gibanja (= hidrodinamika) in ravnotežja (= hidrostatika) tekočin

hídrometeorologíja -e *ž* [hidro- + meteorologija] v meteorol. nauk o vodi v ozračju, vplivu padavin na vreme ipd.

hidrométer -tra *m* [hidro- + -meter] 1. vodni števec, 2. vodomer, priprava za merjenje hitrosti tekoče vode, 3. priprava za ugotavljanje specifične teže tekočin; **hidrometríja** -e *ž* 1. merjenje teže, pritiska, hitrosti itd. vode, zlasti merjenje množine in hitrosti tekoče vode, 2. nauk o merjenju gostote tekočin s hidrometrom

hidropát -a *m* [hidro- + -pat] zdravnik, ki zdravi z vodo; **hidropatíja** -e *ž* zdravljenje z vodo (= hidroterapija)

hidroplán -a *m* [hidro- + lat. *planum* ravan] vodno letalo (= hidroaeroplan)

hidropónika -e *ž* [hidro- + -ponika iz lat. *ponere* postaviti] vzgajanje kulturnih rastlin v hranilnih raztopinah; korenine rastejo v raztopini namesto v zemlji

hídrops -a *m* [nlat. *hydrops* iz gr.] vodenica (med.)

hidropsíja -e *ž* [iz gr.] gl. hidrops

hidrosfêra -e *ž* [hidro- + sfera] vodni plašč zemeljske oble (oceani in morja)

hidroskóp -a *m* [hidro- + -skop] 1. vrsta vodne ure, prim. klepsidra, 2. priprava za opazovanje objektov pod vodno gladino

hidrostátičen -čna -o [hidro- + statičen] ki se tiče hidrostatike; na vodni pritisk (~a stiskalnica); **hidrostátični zakon** v hidrostatiki zakon o vzgonu, ki pravi, da vsako telo v tekočini izgubi toliko teže, kolikor tehta izpodrinjena tekočina; **hidrostátika** -e *ž* v hidromehaniki nauk o zakonih ravnotežja tekočin

hidrotahiméter -tra *m* [hidro- + tahimeter] priprava za merjenje hitrosti vode

hidrotéhnika -e *ž* [hidro- + tehnika] 1. v tehniki nauk o izkoriščanju vode in vodne sile v tehnične namene, 2. vodno gradbeništvo: graditev prekopov, jezov ...

hidroterapévt -a *m* [hidro- + terapevt] kdor zdravi z vodo; **hidroterapíja** -e *ž* zdravljenje z vodo v raznih oblikah, npr. s prhami

hidrotermálen -lna -o [hidro- + termalen] ki se tiče učinkov tople vode ali toplih vrelcev

hidrotropízem -zma *m* [hidro- + tropizem] pojav, da se nekatere rastline obračajo k vlagi ali od nje, vrsta tropizma (biol.)

hidrozóon -a *m*, *mn.* **hidrozóa** -oj *s* [hidro- + gr. *zoon* živo bitje, žival] v zool. razred najpreprostejših mehovcev, obsega na podlago prirasle polipe in prosto plavajoče meduze (tipičen primer heterogenije)

hierárh -a *m* [gr. *hierarches* iz *hieros* svet, *archos* vladar] (cerkveni ipd.) dostojanstvenik; višji svečenik, npr. v pravoslavni cerkvi; *fig.* oblastnik

hierárhičen -čna -o [gl. hierarh] po določeni hierarhiji (~i red); **hierarhíja** -e *ž* 1. svečeniška vlada; svečeništvo (kot organiziran stan z razvrstitvijo svečeniške oblasti po stopnjah); danes: cerkveni dostojanstveniki sploh, 2. razvrstitev po stopnjah v svečeništvu (cerkvena ~), razvrstitev po stopnjah sploh (uradniška ~)

hierátičen -čna -o [gr. *hieratikos*] svečeniški; ki se tiče svetih obredov; obreden; **hierátična pisava** svečeniška pisava v starem Egiptu (okrajšani in poenostavljeni hieroglifi), ki so jo uporabljali za listine in pisma

híero- [gr. *hieros* svet; posvečen] v sestavljenkah, npr. hierarh, hierokracija

hierodúl -a *m* [gr. *hierodoulos* iz *hieron* svetišče, *doulos* suženj, hlapec] pri starih Grkih: tempeljski suženj (sužnja) ali služabnik; sužnje v svetišču Afrodite in Astarte so bile obenem ponude

hierofánt -a *m* [gr. *hierophantes* iz *phainein* pokazati] 1. svečenik, razlagalec bogoslužnih obredov pri Grkih itd., zlasti, 2. vrhovni svečenik Demetre in obrednik pri elevzinskih misterijih

hieroglíf -a *m*, *nav. v mn.* **hieroglífi** -ov [fr. *hiéroglyphe* iz gr. *hieros* svet, *glyphein* vrezati] »sveta pisava« starih Egipčanov v podobah (podobopisje), pozneje v dogovorjenih znakih; *fig. pejor.* nečitljiva pisava; **hieroglífika** -e *ž* podobopisje; veda o hieroglifih

hierografíja -e *ž* [hiero- + -grafija] 1. skrivna svečeniška pisava, 2. opis(ovanje) svetih stvari, npr. obredov

hierokracíja -e *ž* [hiero- + -kracija] svečeniška, duhovniška vlada

hierománt -a *m* [hiero- + gr. *manteia* prerokovanje] svečenik, ki je prerokoval iz drobovja žrtvovanih živali; **hieromantíja** -e *ž* prerokovanje iz drobovja žrtvovanih živali

hieroskopíja -e *ž* [iz gr.] gl. hieromantija

High Church /hai čœ'č/ angl. »visoka cerkev«, v širšem pomenu, 1. anglikanska episkopalna cerkev, v ožjem, 2. struja v njej, ki povzdiguje škofovsko avtoriteto, jurisdikcijo in obredje (v naspr. z »nizko cerkvijo«)

high-fidelity /haifide'ləti/ angl. »izredna pristnost (glasov)«, označba za kakovostno, popolno reprodukcijo glasov pri raznih elektroakustičnih pripravah in ploščah

high life /hai lajf/ angl. (razkošen) način življenja v visoki družbi

high school /hai sku:l/ angl. srednja šola v ZDA (pred vstopom v kolegij)

higiéna -e *ž* [fr. *hygiène* iz gr. *hygieine sc. techne* iz *hygies* zdrav] 1. nauk o ohranitvi zdravja, 2. skrb za zdravje, zdravstvena nega (~ zob, osebna ~), 3. zdravstveno varstvo, tj. praktični ukrepi za ohranitev zdravja; **higiéničen** -čna -o (urejen) po zdravstvenih predpisih, v skladu s higieno (~i obrat); **higiénski** -a -o ki se tiče higiene, zdravstven (~e razmere)

higiénik -a *m* [gl. higiena] kdor se strokovno ukvarja z zdravstvenim varstvom

hígro- [gr. *hygros* vlažen] v sestavljenkah, npr. higroskop

higrofílen -lna -o [higro- + -filen iz gr. *philos* drag, ljub] ljubeč vlago, npr. higrofiti

higrofít -a *m*, *nav. v mn.* **higrofíti** -ov [higro- + -fit] v bot. rastline, ki rastejo na vlažnih tleh

higrográf -a *m* [higro- + -graf] priprava, ki samodejno registrira vlažnost zraka, vrsta higrometra

higrográm -a *m* [higro- + -gram] grafični prikaz vlažnosti zraka

higrométer -tra *m* [higro- + -meter] vlagomer, vrsta priprav za merjenje vlažnosti zraka; **higrometríja** -e *ž* merjenje relativne vlažnosti zraka in nauk o tem, del meteorologije

higroskóp -a *m* [higro- + -skop] vlagokaz, vrsta higrometra, ki kaže približno vlažnost zraka; **higroskópičen** -čna -o *in* **higroskópski** -a -o vodo, vlago privlačujoč; vlago vsrkavajoč (iz zraka), npr. sol; **higroskópska vata** obeljena in očiščena vata (brez maščob), v zdravstvu

hijacínt -a *m* [lat. *hyacinthus* iz gr.] 1. v antiki: drag kamen vijoličaste barve, najbrž safir (po antični cvetlici, zrasli iz krvi lepega Hijacinta, ki ga je Apolon nehote ubil z diskom), 2. danes: drag kamen, zvrst cirkona; **hijacínt** -a *m ali* **hijacínta** -e *ž* vrsta okrasnih cvetlic iz družine lilij

hijéna -e *ž* [lat. *hyaena* iz gr. *hyaina* iz *hys* svinja] psu podobna ponočna zver, hrani se največ z mrhovino; v Afriki, Indiji itd.; *fig. pejor.* ropar, mrhovinar

híkori -ja *m* [angl. *hickory* iz algon. *pawcohiccoro*] 1. severnoamer. drevo (oreh), daje prožen, cenjen les, npr. za smuči, 2. les tega drevesa; **híkorice** -ic *ž mn.* smuči iz tega lesa

hiliást -a *m* [gr. *chiliastes* iz *chilioi* tisoč] privrženec hiliazma; **hiliázem** -zma *m* gnostični itd. nauk o tisočletnem kraljestvu Kristusovem na Zemlji (začelo naj bi se tisoč let pred »koncem sveta«)

hilízem -zma *m* [gr. *hyle* snov; les, + -izem] filoz. nauk, ki pojmuje snov kot edino osnovo realnosti

hiloteízem -zma *m* [gr. *hyle* snov, + teizem] panteistični nauk o božanstvu materije (bog = materija, vesoljstvo)

hilozoízem -zma *m* [gr. *hyle* snov, *zoe* življenje, + -izem] materialistični filoz. nauk o »poduhovljenosti materije«, ki uči, da so življenjski pojavi, predvsem zmožnost zaznavanja, neločljivo povezani s snovjo, da so lastnost snovi, kakor npr. gibanje (Tales, Anaksimander...)

hílus -a *m* [iz lat. *hilum* kaj malega, malenkost] v anat. lina, odprtina na organu, kjer se stekajo in iztekajo žile, živci in vodi (pljučni ~)
himátion -a *m* [gr. dimin. iz *hima* obleka] stgr. široka vrhnja halja, nosile so jo ženske in mladeniči
Hímen -a *m* [gr. *Hymen*] v stgr. mit. bog svatbe; *fig*. **hímen** -a *m* svatovska pesem (= himenej); svatba, poroka
hímen -a *m* [gr. *hymen* kožica] deviška kožica (anat.)
himenéj -a *m* [gr. *hymenaios*] stgr. svatovska pesem, peli so jo, ko je odhajala nevesta iz domače hiše
Himêra -e *ž* [gr. *chimaira* koza] v stgr. mit. pošast z levjim oprsjem, kozjim trupom in zmajevim repom, bljuvala je ogenj; *fig*. **himêra** -e *ž* 1. strašna pošast; izmišljenina, izrodek domišljije; neuresničljiva ideja ali zamisel, 2. v zool. morska podgana (riba); **himêričen** -čna -o *fig*. pošasten, strahoten, fantastičen; bloden, izmišljen; neresničen; neuresničljiv
hímna -e *ž* [gr. *hymnos* hvalnica, slavospev] 1. v stari Grčiji slavnostna pesem na čast bogov ali herojev, 2. cerkvena, liturgična hvalnica, 3. slavnostna pesem kot simbol idejne (npr. internacionala) ali drž. pripadnosti; **hímničen** -čna -o ki se tiče himne; *fig*. vzvišen, slovesen, slavnosten
himnográf -a *m* [himn(a) + -graf] pisec, pesnik himn
himnológ -a *m* [himn(a) + -log] kdor preučuje ali sklada himne; **himnologíja** -e *ž* preučevanje ali skladanje himn
hímnus -a *m* [iz lat. iz gr.] gl. himna
hinc illae lacrimae /hink i'le lak'rime/ lat. »zato te solze«, to je torej pravi vzrok
hinc ira /hink i'ra/ lat. »zato ta jeza...«
híndi -ja *m* [iz perz. *Hind* Indija] skupina indijske veje indoevropskih jezikov, ki jih govore v sev. Indiji, npr. bengalščina
híndu -ja *m* [iz perz. *Hind* Indija] 1. pripadnik hindujske vere, hinduizma, 2. pripadnik narodov v sev. Indiji, prim. hindi
hinduízem -zma *m* [perz. *Hind* Indija, + -izem] verski in socialni nauki ter obredi pri Indih, sodobna oblika brahmanizma
hínkeman -a *m* [po Hinkemannu, junaku Tollerjeve drame, ki je bil v prvi svetovni vojni ranjen in je izgubil moškost] spolno onesposobljen moški
hipantróp -a *m* [gr. *hippos* konj, *anthropos* človek] človek-konj (= centaver)
hipárh -a *m* [gr. *hipparchos*, *hippos* konj, + -arh] poveljnik konjenice pri starih Grkih
hipárion -a *m* [iz gr. *hipparion*, dimin. iz *hippos* konj] vrsta fosilnega kopitarja iz miocena in pliocena, prednik konja
híper- [gr. *hyper* na, nad, čez, prim. lat. *super*] predlog; v zloženkah izraža kaj izrednega, povečanega ali pretiranega: na-, nad-, pre-, preko-, npr. hiperbola, hiperprodukcija
hiperacídnost -i *ž* [hiper- + acidnost] povečana kislost želodčnega soka (med.)
hiperastenía -e *ž* [hiper- + astenija] popolna telesna onemoglost
hipêrbat -a *ali* **hipêrbaton** -a *m* [hiper- + gr. *bainein* iti] prestavek, neobičajni besedni red (slogovna figura)
hipêrbola -e *ž* [gr. *hyperbole* iz *hyper* čez, nad, *bole* met, strel] 1. besedno pretiravanje; pretirana trditev, 2. v metr. pretirana primera ali prispodoba (npr. koplje se v solzah...), 3. vrsta krivulje: stožnica (geom.)
hiperbóličen -čna -o [gr. *hyperbolikos*] pretiran, povečan; v obliki hiperbole
hiperbolizírati -am [gl. hiperbola] uporabljati hiperbole, izraziti v hiperboli; *fig*. pretiravati
hiperboloíd -a *m* [hiperbol(a) + -oid] telo, ki nastane, če zasučemo hiperbolo okrog njene glavne ali stranske osi (geom.)
hiperemíja -e *ž* [nlat. *hyperemia* iz gr. *hyper* nad, *haima* kri] preobilje krvi v telesnem delu ali organu
hiperestétski -a -o [hiper- + estetski] pretirano estetski
hiperestezíja -e *ž* [hiper- + gr. *aisthesis* občutek] v med. preobčutljivost (za bolečine, toploto, mraz...) ali pretirana razdražljivost
hiperfízičen -čna -o [hiper- + fizičen] nematerialen; nadčuten, nadnaraven
hiperfúnkcija -e *ž* [hiper- + funkcija] pretirano zvišana dejavnost organa (med.)
hiperglikemíja -e *ž* [hiper- + gr. *glykis* sladek, *haima* kri] preveč sladkorja v krvi (med.)

hiperhidróza -e *ž* [hiper- + hidr(o)- + -oza] znojavica, pretirano znojenje

Hipêrion -a *m* [gr. *Hyperion*] v stgr. mit. 1. titan, sin Urana in Gee, oče Helia, Selene in Eosa, 2. (pozneje) vzdevek Helia

hiperkataléktičen -čna -o [hiper- + katalektičen] »nadštevilen«, namreč verz, če ima v zadnji stopici en zlog preveč (metr.)

hiperkrítičen -čna -o [hiper- + kritičen] prekritičen, pretirano kritičen; nergaški, dlakocepski; **hiperkrítika** -e *ž* pretirana, preostra kritika; nergaštvo

hipermangán -a *m* [hiper- + mangan] vijoličasti kristalčki s kovinskim sijajem (kalijev permanganat); raztopljene v vodi uporabljajo za razkuževanje in izpiranje ran

hipêrmeter -tra *m* [hiper- + -meter] verz z eno ali več nadštevilnimi stopicami na koncu (metr.)

hipermetropíja -e *ž* [hiper- + gr. *metron* mera, + -opija] daljnovidnost (med.)

hipermodéren -rna -o [hiper- + moderen] pretirano moderen

hiperoksíd -a *m* [hiper- + oksid] v kem. prekis (= peroksid)

hiperopíja -e *ž* [hiper- + -opija] v med. daljnovidnost (= hipermetropija)

hiperostóza -e *ž* [hiper- + gr. *osteon* kost, + -oza] nenormalen razvoj ali odebelitev kosti

hiperplástičen -čna -o [hiper- + plastičen] v med. prerazvit, prebujno razvit (zaradi nenormalne množitve celic), bohoten, odebelel, povečan; **hiperplazíja** -e *ž* čezmerna razvitost, (nenormalna) odebelelost ali povečanost tkiva ali organa

hiperpopulácija -e *ž* [hiper- + populacija] prenaseljenost (teorija ~e)

hiperprodúkcija -e *ž* [hiper- + produkcija] pretirana, previsoka proizvodnja (glede na kupno moč delovnih množic v kapit. družbi, ko se proizvaja več blaga, kot ga je mogoče prodati), eno značilnih protislovij kapit. proizvodnje; **hiperprodukcíjski** -a -o ki se tiče hiperprodukcije

hipersenzitíven -vna -o [hiper- + senzitiven] preobčutljiv, pretirano občutljiv

hipertenzíja -e *ž* [hiper- + tenzija] povečan pritisk, zlasti krvni, npr. pri arterioskleрozi (med.)

hipertóničen -čna -o [hiper- + toničen] ki se tiče hipertonije; s povečanim krvnim pritiskom; v kem. z višjim osmotičnim pritiskom; *fig.* prenapet; **hipertonija** -e *ž* 1. napon, (pre)napetost tkiva, 2. hipertenzija, 3. povečan pritisk v očesu (pri glavkomu)

hipertrófičen -čna -o [hiper- + -trofičen] (pre)bujno razvit; zadebeljen, razširjen, povečan; **hipertrofíja** -e *ž* bujna, bohotna rast; zadebeljenost, razširjenje, pretirano povečanje (organa ali tkiva zaradi večje dejavnosti ali bolezenskega procesa); **hipertrofírati** -am (pre)bujno, bohotno rasti, (za)debeliti se

hipervitaminóza -e *ž* [hiper- + vitaminoza] preobilje kakih vitaminov v telesu in motnje, ki iz tega izvirajo (med.)

hipnagógum -a *m* [hipn(o)- + gr. *agein* voditi] uspavalo (= hipnotikum)

hípno- [gr. *hypnos* spanje] v sestavljenkah, npr. hipnobat

hipnobát -a *m* [hipno- + -bat iz gr. *bainein* iti] mesečnik, kdor hodi v spanju okrog

hipnótičen -čna -o [fr. *hypnotique* iz gr.] uspavalen (~o sredstvo); ki se tiče hipnoze (~o stanje) ali hipnotizma; občutljiv za hipnozo

hipnótik(um) -a *m*, *nav. v mn.* **hipnótika** -ik *s* [gl. hipnotičen] uspavalo ali blažilo

hipnotízem -zma *m* [fr. *hypnotisme* iz gr.] 1. nauk o hipnozi in njenih pojavih, 2. hipnotični pojavi

hipnotizêr -ja *m* [fr. *hypnotiseur* iz gr.] kdor hipnotizira, kdor se ukvarja s hipnozo; **hipnotizíranec** -nca *m* kdor je v hipnozi; **hipnotizírati** -am umetno uspavati; ovladati, podrediti si voljo koga; *fig.* zmesti koga

hipnóza -e *ž* [fr. *hypnose* iz gr.] 1. umetno, prisilno uspavanje, 2. spanju ali polspanju podobno stanje, ki nastane s hipnotizerjevo sugestijo in podreditvijo volje hipnotizirane osebe

hipnozíja -e *ž* [gl. hipnoza] spalna bolezen afriških črncev

hípo- [gr. *hypo-* iz *hypo* pod, naspr. *hyper-*] predlog, v zloženkah: pod-, izpod- itd., npr. hipocenter

hip(o)- [gr. *hippos* konj] v sestavljenkah, npr. hiparh, hipodrom

hipobáza -e *ž* [hipo- + baza] temelj, podlaga; podstava; podstavek

hipoblást -a *m* [hipo- + gr. *blastos* klica, list] notranji klični list gastrule, sestavljen iz endoblasta (embriol.)

hipocénter -tra *m* [hipo- + center] v geol. potresno središče v notranjosti Zemlje (navpično pod epicentrom), od koder se širijo potresni sunki

hipocikloída -e *ž* [hipo- + cikloida] vrsta krivulje; opisuje jo točka kroga, ki se kotali po notranji strani drugega kroga (mat.)

hipodêrm(is) -(is)a *m* [hipo- + -derm] 1. (po)vrhnjica, pokožnica pri členonožcih (zool.), 2. tkivo neposredno pod epidermom lista (bot.)

hipodróm -a *m* [gr. *hippos* konj, *dromos* tek, tekališče] dirkališče za dirke s konji ali vozovi

hipofíza -e *ž* [hipo- + gr. *phyein* rasti] v anat. možganski privesek, manjša žleza z notranjim izločanjem, njeni hormoni delujejo na rast organizma, spolni razvoj, krvni pritisk ...

hipofúnkcija -e *ž* [hipo- + funkcija] zmanjšana dejavnost organa (biol.)

hipogástrij -a *m* [hipo- + gr. *gaster* trebuh] v anat. podtrebušje, spodnji del trebuha (od popka navzdol)

hipogéj -a *m* [gr. *hypogaios* podzemeljski, iz *ge* zemlja] podzemeljski prostor, zlasti grobnica ali katakombe

hipohónder -dra *m* [hipo- + gr. *chondros* rebrni hrustanec] 1. namišljeni bolnik, kdor si iz malenkostnega vzroka ali brez vzroka domišlja, da je bolan, 2. turobnež; **hipohóndričen** -čna -o s simptomi hipohondrije; **hipohondríja** -e *ž* 1. izmišljanje bolezni, bolesten strah pred boleznimi (in nenehno iskanje njih simptomov); bolezensko duševno stanje, če si kdo domišlja, da ima hudo bolezen (in je zato ves obupan in potrt), 2. *fig.* turobnost, (duševna) potrtost, otožnost

hipohóndrij -a *m* [hipo- + gr. *chondros* rebrni hrustanec] v anat. gornji stranski trebuh (pod rebrnimi hrustanci z jetri, vranico itd., po mnenju »starih« sedež hipohondrije)

hipokámp -a *m* [gr. *hippokampos*] 1. pri starih Grkih bajeslovna morska žival, spredaj konj, zadaj delfin ali riba (pogost motiv na sarkofagih), 2. *fig.* morski konjiček (zool.)

hipokávst -a *m* [gr. *hypokauston* iz *kaiein* goreti] v antiki: kletni prostor s pečjo za ogrevanje stanovanjskih prostorov s toplim zrakom

hipokorístičen -čna -o [gr. *hypokoristikos* iz *korizesthai* razvajati] 1. ljubkovalen; olepšujoč, 2. pomanjševalen

hipokorístik(on) -a *m*, *mn.* **hipokorístika** -ik *s* [gr. *hypokoristikon*] 1. ljubkovalno ime, npr. Tomažek za Tomaž, 2. pomanjševalnica

hipokorízem -zma *m* [gr. *hypokorismos*] ljubkovalni ali pomanjševalni izraz

hipokrátik -a *m* privrženec Hipokrata (najslavnejšega zdravnika starega veka) in njegovega načina zdravljenja; **hipokrátični obraz** gl. facies hippocratica

Hipokréna -e *ž* [gr. *Hippokrene* iz *hippos* konj, *krene* izvir] v stgr. mit. izvirek na gori Helikon, posvečen muzam; njegova voda je navdihovala pesnike; privrel je na dan, ko je Pegaz udaril s kopitom ob skalo

hipokrít -a *m* [gr. *hypokrites* iz *hypokrinesthai* pretvarjati se] hinavec, licemerec, kdor se prenareja; **hipokrizíja** -e *ž* hinavščina, licemerstvo

hipológ -a *m* [hip(o)- + -log] poznavalec konj, strokovnjak v hipologiji; **hipologíja** -e *ž* nauk o konjih

hipomanía -e *ž* [hip(o)- + -manija] pretirana ljubezen do konj

hipoplástičen -čna -o [hipo- + plastičen] v med. nerazvit, nepopolno razvit (zaradi slabotne rasti celic); **hipoplazíja** -e *ž* nerazvitost, nepopolna razvitost organa ali tkiva, naspr. hiperplazija

hipopleksíja -e *ž* [hipo- + -pleksija iz gr. *plege* udar] manjša, lažja kap (med.)

hipopótamus -a *m* [hip(o)- + gr. *potamos* reka] povodni konj

hipostátičen -čna -o [gr. *hypostatikos* iz *hipostasis* temelj; bistvo] ki se tiče hipostaze; osnoven, bistven, predmeten; opredmeten, utelešen; **hipostáza** -e *ž* 1. v idealist. filozofiji: a) podlaga, osnova (pojavov); osnovni ali bistveni element

česa; bistvo; snov, substanca, predmetnost, b) »opredmetenje«, »utelešenje«, spreminjanje abstraktnih pojmov v objektivno obstoječe kategorije, npr. absolutni Razum pri Heglu, 2. v med. a) usedlina v urinu, b) zastajanje krvi v nižjih delih organizma (tudi v pljučih pri oslabelem srcu)

hipostazírati -am [gl. hipostatičen] 1. (o)predmetiti, utelesiti; kaj abstraktnega pojmovati kot resnično, 2. v med. usedati se ali zastajati

hipostíl -a *m* [gr. *hypostylos*] stavba ali pokrit hodnik na stebrih

hipotáksa -a *ž* [hipo- + gr. *taxis* red, ureditev] podrednost; podredje, zveza glavnih in odvisnih stavkov (slovn.); **hipotáktičen** -čna -o podreden, ki se tiče podredja; podrejajoč

hipotéčen -čna -o [iz gr. *hypotheke* postavljeno pod (obveznost)] ki se tiče hipoteke, najet s hipoteko (~o posojilo); **hipotéka** -e *ž* 1. zastava, zastavitev nepremičnine kot poroštvo pri denarnem posojilu (vknjiži se v zemljiško knjigo), 2. taka vknjižba ali posojilo; **hipotekáren** -rna -o ki se tiče poslovanja s hipotekami (~a banka)

hipotenúza -e *ž* [gr. *hypoteinousa gramme* stranica, ki se razteza pod...] najdaljša stranica v pravokotnem trikotniku — nasproti pravemu kotu, prim. kateta

hipotenzíja -e *ž* [iz gr.] gl. hipotonija

hipotermíja -e *ž* [hipo- + gr. *therme* toplota] znižanje notranje telesne toplote pod normalo (med.)

hipotétičen -čna -o [gr. *hypothetikos* iz *hypothesis* podstava] ki se tiče podmene, sloneč na podmeni; v log. pogójen (~a sodba); *fig.* nedokazan, negotov, domneven; dvomljiv; **hipotétična sodba** v log. pogojna sodba, tj. sodba, kjer je pravilnost druge premise odvisna od prve; **hipotéza** -e *ž* podmena, domneva, »predpostavka«, tj. še nedokazana, zgolj verjetna znanstvena teza ali trditev, ki se uporablja pri razlaganju kakih dejstev ali pojavov

hipotóničen -čna -o [hipo- + -toničen] ki se tiče hipotonije; **hipotonía** -e *ž* v med. manjši ali zmanjšan napon tkiva; manjši ali zmanjšan krvni pritisk

hipotrofíja -e *ž* [hipo- + -trofija] slabotna rast; nerazvitost ali nenormalno zmanjšanje organa ali tkiva, naspr. hipertrofija

hipovitaminóza -e *ž* [hipo- + vitamin + -oza] v med. pomanjkanje vitaminov v telesu in motnje ali bolezni, ki iz tega izvirajo, npr. pelagra

-hípsa -e *ž*, **híps(o)-** [gr. *hypsos* vrh, višina] v sestavljenkah, npr. izohipsa, hipsometrija

hipsométer -tra *m* [hipso- + -meter] 1. višinomer, vrsta barometra (aneroida) za merjenje višin, 2. hipsotermometer; **hipsométrija** -e *ž* merjenje višin in vnašanje višinskih kot na zemljevide

hipsotermométer -tra *m* [hipso- + termometer] višinski toplomer, priprava za merjenje višin na podlagi dejstva, da je vrelišče tekočin odvisno od zračnega pritiska, tj. od nadmorske višine

hirágra -e *ž* [gr. *cheir* roka, *agra* lov, plen] v med. protin v roki, prim. podagra

hirologíja -e *ž* [gr. *cheir* roka, + -logija] »govorica«, sporazumevanje z roko, s prsti, npr. pri gluhonemih

hirománt -a *m* [gr. *cheiromantis* iz *cheir* roka, *manteia* prerokovanje] kdor se ukvarja s hiromantiko; **hiromantíja** -e *ali* **hiromántika** -e *ž* vedeževanje, napovedovanje sreče ali usode iz potez na dlaneh roke

Híron -a *m* [lat. *Chiron* iz gr. *Cheiron*] v stgr. mit. ljudem naklonjeni centaver, poznal zdravilstvo in druge vede, učitelj Herakleja, Ahila...

hirotêrij -a *m* [gr. *cheir* roka, *therion* zver] fosilna žival iz paleozoika, znana le po nožnih odtisih, podobnih človeški roki

hirúrg -a *m* [iz gr.] gl. kirurg

histerektomíja -e *ž* [gr. *hystera* maternica, *ek* iz, + -tomija] operativna odstranitev maternice (med.)

histeréza -e *ž* [iz gr. *hysteros* poznejši] v fiz. trajanje kakega učinka po prenehanju vzroka, npr. pri elastičnih telesih, ki se povrnejo v prvotno stanje šele po določenem času; tudi pri magnetizmu, elektriki itd.

histêričen -čna -o [gr. *hysterikos* iz *hystera* maternica] ki se tiče histerije, bolehajoč za histerijo ali značilen zanjo (~i smeh); **histeríja** -e *ž* psihonevrotično obolenje

obeh spolov z najrazličnejšimi simptomi, zlasti bolestno občutljivostjo, neobvladanjem samega sebe, čustvenimi izbruhi, pretiravanjem vseh počutij itd. (zdravniki so jo imeli za obolenje maternice)

histêrik -a *m* [gl. histeričen] histerična oseba

histerítis -a *m* [gr. *hystera* maternica, + -itis] vnetje maternice (med.)

histeromanija -e *ž* [gr. *hystera* maternica, + -manija] v med. norost na moške, pretiran spolni nagon pri ženskah (= nimfomanija)

histeroskopija -e *ž* [gr. *hystera* maternica, + -skopija] zdravniško preiskovanje maternice s posebnim endoskopom

histerotomija -e *ž* [gr. *hystera* maternica, + -tomija] prerez maternice, npr. pri cesarskem rezu (med.)

histo- [gr. *histos* tkivo] v sestavljenkah, npr. histologija

histogenéza -e *ž* [histo- + geneza] 1. nastanek (normalni in patološki) in diferenciranje tkiva v organizmih, 2. nauk o tem

histoire [/istoar′/ fr. iz lat. *historia*] 1. zgodba (= storija), 2. zgodovina

histoire scandaleuse /istoar′ skãdalöz′/ fr. »zgodovina škandalov«, gl. chronique scandaleuse

histolíza -e *ž* [histo- + -liza] razkrajanje organskega tkiva (biol.)

histológ -a *m* [histo- + -log] kdor se ukvarja s histologijo; **histologíja** -e *ž* tkivoslovje, v anat. nauk o tkivih; **histológški** -a -o ki se tiče histologije (~i izvid)

histopatologíja -e *ž* [histo- + patologija] nauk o bolezenskih procesih v tkivu, del patološke anatomije

historiát -a *m* [iz gr. *historia* opis; povest; zgodovina] (zgodovinski) potek, opis kakega dogajanja ali razvojnega toka

historia vitae magistra /histo′ria vi′te magis′tra/ lat. zgodovina je učiteljica življenja

históričen -čna -o [gr. *historikos*] zgodovinski (~o pomemben, dokazan); **histórični materializem** zgodovinski materializem, znanost o razvojnih zakonih človeške družbe, ki sta jo utemeljila Marx in Engels, dialektično materialistično preučevanje družbenih pojavov, prim. materializem

históríja -e *ž* [lat., gr. *historia*] 1. zgodovina, v širšem pomenu znanost, ki preučuje preteklost (razvojni proces) človeštva, 2. sam razvojni proces

históríik -a *m* [gr. *historikos*] zgodovinar, kdor preučuje zgodovino

historiográf -a *m* [gr. *historia* zgodovina, + -graf] zgodovinopisec (zlasti uradni); kdor se ukvarja s historiografijo; **historiográfija** -e *ž* 1. zgodovinopisje, opisovanje zgodovinskih dogodkov, 2. preučevanje gradiva in metod v zgodovinskem raziskovanju; **historiográfski** -a -o zgodovinopisen

historízem -zma *m* [gr. *historia* zgodovina, + -izem] zgodovinsko (tj. v razvojnem procesu) pojmovanje ali razlaganje stvari in pojavov; *pejor.* preabstraktno, zgolj zgodovinsko (tj. brez zveze s sedanjostjo) obravnavanje česa

histrión -a *m* [lat. *histrio, histrionis*] igralec ali glumač v starem Rimu, navadno osvobojen suženj

hitín -a *m* [fr. *chitine* iz gr. *chiton* hiton] snov, glavna sestavina oklepov pri rakih, žuželkah ipd.

hitlerízem -zma *m* Hitlerjev nacistični »nauk«, gibanje in polit. režim, ki ga je vpeljal v Nemčiji in zasedeni Evropi

hítlerjevec -vca *ali* **hitlerjánec** -nca *m* član ali privrženec Hitlerjeve nacistične stranke

hitón -a *m* [gr. *chiton*] 1. stgr. spodnje oblačilo za oba spola (dolga prepasana halja brez rokavov), 2. vrsta morskih polžev (zool.)

Hitopadésa -e *ž* [= ind. koristen pouk] stara, priljubljena zbirka poučnih zgodb in basni za mladino v 4 knjigah, sestavljena iz indijskih filozofskih in verskih spisov

hl kratica: hektoliter

hm kratica: hektometer

Ho (holmij) znak za kem. prvino

hobby -ja *m* /hə′bi/ angl. »konjiček« (zbiranje znamk je njegov ~)

hoc anno /hok a′no/ lat. letos, v tem letu

hoc erat in votis /hok e′rat in vo′tis/ lat. prav to sem si želel (Horac)

hoc est /hok est/ lat. to je, to pomeni
hockey -a *m* [angl.] gl. hokej
hoc loco /hok lo'ko/ lat. na tem mestu
hoc tempore /hok tem'pore/ lat. v tem času, sedaj; sedanji
hodegét -a *m* [gr. *hodegetes* iz *hodegein* pot kazati] »kažipot«, tj. vodnik, učitelj; **hodegétika** -e *ž* napotila za metodični študij kake vede
hodie mihi, cras tibi /ho'die mi'hi, kras ti'bi/ lat. danes meni, jutri tebi (iz biblije; včasih napis na nagrobnikih)
hódža -a *in* -e *m* [shr. iz tur.] muslimanski duhovnik; piše se za imenom kot pridevek (Nasredin ~)
hóhštapler -ja *m* [nem. *Hochstapler*] domišljav nastopač, kdor se z uglajenim vedenjem in eleganco izdaja za več, kot je v resnici, včasih z nepoštenimi nameni; **hohštaplírati** -am hohštaplersko se vesti
hókej -a *m* [angl. *hockey*] 1. nogometu sorodna travniška igra z žogo, ki se bije s palicami, 2. podobna igra s ploščico na ledu; **hokejíst** -a *m* igralec hokeja
hókuspókus -a *m* [etimol. dvomljiva] 1. čarovna formula glumačev; *fig.* prazne besede, 2. (glumaška, rokohitrska) prevara ali slepilo
holándec -dca *m* [po Holandiji] 1. cevni vijačni spojnik (pri vodovodu itd.), 2. papirniški stroj za mletje in mešanje celulozne brozge, 3. stroj za luščenje itd. ječmena
holecistítis -a *m* [gr. *chole* žolč, + cistitis] vnetje žolčnika, žolčnega mehurja (med.)
holelít -a *m* [gr. *chole* žolč, + -lit] žolčni kamen
holemíja -e *ž* [gr. *chole* žolč, *haima* kri] zastrupitev krvi z žolčem (med.)
holeragíja -e *ž* [gr. *chole* žolč, + -ragija] iztok žolča
holesterín -a *m* [gr. *chole* žolč, *stereos* trden, + -in] posebna snov v žolču, živcih in drugih organskih tkivih, poglavitna sestavina žolčnih kamnov
holesteról -a *m* [iz gr.] gl. holesterin
hólmij -a *m* [nlat. *holmium*, po Stockholmu na Švedskem] kem. prvina, redka kovina, njene soli rumenkaste barve
hólo- [gr. *holos* ves] v sestavljenkah, npr. holograf
holocén -a *m* [gr. *holos* ves, *kainos* nov] v geol. zgodovini Zemlje: drugi, mlajši oddelek in plast kvartarja (sedanja doba)
holoéder -dra *m* [gr. *holos* ves, *hedra* sedež] oblika kristala, ki ima vse iste simetrije kot njegov osni križ; **holoédrski** -a -o s polnim številom simetričnih ploskev
holográf -a *m* [gr. *holos* ves, + -graf] dokument, v celoti napisan od osebe, v katere imenu je izdan, npr. oporoka; **holográfski** -a -o svojeročno napisan
holokaín -a *m* [gr. *holos* ves, + (ko)kain] sintetični nadomestek za kokain
holokávst -a *m* [gr. *holokauston*] žrtev ali spravna daritev, sežgana na ognju
homatropín -a *m* [gr. *homoios* podoben, + atropin] atropinu podoben alkaloid
home /houm/ angl. dom, stan; domovina; domač
Home Fleet /houm fli:t/ angl. »domače ladjevje«, angl. mornarica, nastanjena v domačem vodovju
Home Office /houm ɔ'fis/ angl. »notranji urad«, ministrstvo za notranje zadeve v Londonu
hómeo- [gr. *homoios* podoben] v sestavljenkah, npr. homeopatija
homeomerija -e *ž* [homeo- + gr. *meros* del] v fil. nauku Anaksagore: neskončno majhna, iz enakih delcev sestavljena prasnov, »seme vseh stvari«
homeopát -a *m* [homeo- + -pat] kdor zdravi s homeopatijo; privrženec homeopatije; **homeopatíja** -e *ž* zdravljenje, pri katerem bolezen zdravijo z majhno količino tistih snovi, ki bi v večjih množinah pri zdravem človeku povzročile to bolezen; metodo je l. 1810 utemeljil zdravnik Hahnemann; prim. alopatija
homeotêrmen -mna -o [homeo- + gr. *therme* toplota] v zool. toplokrven (sesalci in ptice)
homerídi -ov *m mn.* [gr. *homeridai*] 1. družina stgr. pevcev z otoka Hiosa (domnevni Homerjevi potomci), ki je prenašala Homerjeve pesmi iz roda v rod, 2. pevci, rapsodi Homerjevih pesmi
homeríst -a *m* pesnik — posnemovalec Homerja, npr. Vergil
homêrski smeh zdrav, prisrčen smeh, smeh od srca, krohotanje (smeh bogov, kot ga opisuje Homer)

home rule [/houm ru:l/ angl. iz *home* dom, *rule* vladati] »samouprava«, bojno geslo irske nacionalne stranke (home rulers) v dolgoletnem boju z Anglijo za polit. neodvisnost

homicíd -a *m* 1. [lat. *homicidium*] umor, uboj človeka, 2. [lat. *homicida*] morilec, ubijalec

homicidomán -a *m* [lat. *homicidium* umor, + -man] kdor je nagnjen k homicidomaniji; **homicidomanía** -e *ž* blazna strast po ubijanju ljudi

homilét -a *m* [gr. *homiletes* drug, prijatelj] 1. učitelj homiletike, 2. cerkveni govornik, pridigar; **homilétičen** -čna -o ki se tiče homiletike, pridigarski; **homilétika** -e *ž* pridigarstvo, (cerkveno) govorništvo; nauk o tem

homiliár -ja *m* [gl. homilija] zbirka homilij

homilíja -e *ž* [gr. *homilia* shajanje, zbor; razgovor] pridiga, cerkveni govor (bolj preproste vrste), razlagajoč kak odlomek iz biblije

hominácija -e *ž* [iz lat. *homo*, *hominis* človek] učlovečenje, preobrazba v človeka, razvoj človeka iz živali

hominíd -a *m*, *nav. v mn.* **hominídi** -ov [nlat. mn. *hominidae* iz lat. *homo* človek] človečnjaki, družina primatov, ki vključuje razvojne prednike človeka (pitekantrop, neandertalec, fosilni homo sapiens...)

homme /ɔm/ fr. človek; mož; v raznih zvezah, npr. homme d'action

homme d'action /ɔm daksjõ'/ fr. mož dejanja

homme d'affaires /ɔm dafɛr'/ fr. posloven človek; podjetnik

homme de lettres /ɔm də lɛ'trə/ fr. književnik (pesnik, pisatelj), literat

homme d'esprit /ɔm despri'/ fr. duhovitež

homme d'État /ɔm deta'/ fr. državnik

homme du monde /ɔm dü mõd'/ fr. svetovljan, človek iz višje družbe

hómo- [gr. *homo-* iz *homos* enak, isti] v sestavljenkah, npr. homogen, homonim

homocéntričen -čna -o [lat. *homo* človek, + centričen] s človekom v središču (~i nazor)

homocéntričen -čna -o [homo- + centričen] izhajajoč iz istega ali iztekajoč se v isto središče (o snopih žarkov)

homo crapiniensis /ho'mo krapinien'zis/ nlat. krapinski človek, znanstveno ime za diluvialnega pračloveka (neandertalca), najdenega 1899 blizu Krapine v Hrv. Zagorju

homofón -a -o [homo- + -fon] sloneč na homofoniji, 1. enakoglasen, istoglasen, 2. v glas. enoglasen, če je en glas vodilen, drugi pa ga spremljajo; **homofonija** -e *ž* 1. istoglasje, enakoglasje, npr. simbolov x in ks, 2. v glas. enoglasje, prevladovanje enega glasu ali melodije (naspr. polifonija)

homogamíja -e *ž* [homo- + -gamija] v bot. 1. istospolnost cvetov, 2. sočasni razvoj pestičev in prašnikov

homogén -a -o [homo- + -gen] istega rodu, istoroden, istovrsten, enakšen, enovit, enoten; enak, zlasti po sestavi ali sestavljen iz istorodnih sestavin, naspr. heterogen

homo homini deus /ho'mo ho'mini de'us/ lat. »človek je človeku bog«, tj. človek si ustvarja bogove po svoji podobi (Feuerbach)

homo homini lupus /ho'mo ho'mini lu'pus/ lat. »človek je človeku volk«, Hobbesov (neizvirni) izrek, sloneč na njegovi tezi, da je »prvotno stanje« človeštva »boj vseh proti vsem«

homológen -gna -o [gr. *homologos* soglašajoč] istomiseln, istoimen(ski), enako se glaseč; skladen, ustrezen; podoben, v podobnem odnosu s čim; istovrsten; enakoležen (mat.); **homológni orgáni** v biol. organi s podobno ali različno obliko ali zgradbo, ki pa so nastali iz skupne osnovne oblike, npr. krilo ptic in prednji udi sesalcev; **homologíja** -e *ž* enakoglasje; soglasje, soglasnost, (popolna) skladnost; podobnost ali sorodnost

homologúmena -men *s mn.* [iz gr. *homologein* priznavati] »splošno« priznani ali med pristne prišteti (tj. kanonski) spisi nove zaveze

homo mensura /ho'mo menzu'ra/ lat. »človek je mera vseh stvari«, tj. človeško spoznanje je samo subjektivno, resnica je veljavna le za tistega, ki jo izpoveduje, objektivnih resnic ni (pretiran relativizem sofista Protagore)

homoním -a *m* [homo- + -nim] v slovn. enakozvočnica, enakoglasnica, tj. besede, ki se enako glase, a imajo drugačen pomen, npr. gost, prst, svet…; **homonímen** -mna -o enakoimenski, enakoglasen, enako se glaseč, a z drugačnim pomenom

homo novus /ho'mo no'vus/ lat. 1. novak, novopečen oblastnik, bogataš…, 2. novinec; začetnik; nov javni delavec

homo primigenius /ho'mo primige'nius/ nlat. v biol. pračlovek iz diluvialne dobe (= neandertalec)

homo sapiens /ho'mo sa'piens/ nlat. »razumni človek«, znanstvena oznaka za vrsto: človek; uvedel jo je Linné

homoseksuálec -lca *m* [gl. homoseksualen] moški, ki čuti spolno nagnjenje do moških

homoseksuálen -lna -o [homo- + seksualen] istospolen, na isti spol usmerjen (tj. nenormalen) spolni nagon, nenormalno seksualen (naspr. heteroseksualen); **homoseksuálnost** -i *ž* spolno nagnjenje do istega spola, nenormalna seksualnost

homo sum: nihil humani a me alienum puto /ho'mo sum: ni'hil huma'ni a me alie'num pu'to/ lat. »sem človek, nič človeškega mi ni tuje«, tj. skušam razumeti človeške slabosti (Terencij; tudi priljubljen izrek K. Marxa)

homozigóten -tna -o [homo- + gr. *zygotos* napрežen] v genetiki: (osebek) nastal s spajanjem genov z enakimi dednimi dejavniki; *fig.* čist, nemešan

homúnkulus -a *m* [lat. *homunculus*, dimin. iz *homo* človek] »človeček«, nenaraven, nerojen človeški stvor, ki so ga hoteli kemično napraviti alkimisti (npr. v Goethejevem Faustu); natančen »recept« za to je dal Paracelsus

honi soit qui mal y pense [po sed. pravopisu: honni… /oni' soa' ki mal' ü pãs'/] fr. »sram naj ga bo, kdor si pri tem kaj slabega misli«, geslo najvišjega angl. reda — podveznega reda, ustanovljenega l. 1348 (v zvezi s pripetljajem na dvornem plesu Edvarda III.)

honorácija -e *ž* [lat. *honoratio* iz *honor* ali *honos* čast] 1. počastitev; izkazovanje časti, 2. prevzetje, plačilo tuje menice

honoránt -a [iz lat. *honorans*] kdor namesto honorata plača protestirano menico

honorár -ja *m* [nlat. *honorarium sc. donum*] nagrada, denarno priznanje (plačilo), navadno za opravljena duševna dela (profesorja, prevajalca…); **honoráren** -rna -o ki se tiče honorarja; plačan na uro ali počez (~i predavatelj)

honorát -a *m* [lat. *honoratus* spoštovan] oseba, v katere korist plača honorant menico

honores mutant mores /hono'res mu'tant mo'res/ lat. »časti spreminjajo nravi«, ko se npr. komu, ki pride na visok položaj, zavrti v glavi in postane ošaben

honorírati -am [iz lat. *honorare*] 1. (denarno) nagraditi; plačati honorar, 2. (po)častiti, izkazati čast, 3. prevzeti, plačati menico

honoris causa /hono'ris kau'za/ lat. časten, iz časti, v počastitev ali priznanje, če npr. dobi kdo doktorski naslov kot priznanje za pomembno znanstveno delo(vanje)

honos habet onus /ho'nos ha'bet o'nus/ lat. »čast prinaša breme«, namreč večjo odgovornost

honourable [/ɔ'nərəbl/ angl. iz lat. *honorabilis*] »častiti«, v Angliji pred imeni kot častni ali plemiški naslov

hónved -a *m* [madž. iz *hon* domovina, *ved* bramba] 1. prostovoljec revoluc. čet v madžarski revoluciji l. 1848, 2. (madžarski) brambovec, v stari Avstro-Ogrski pripadnik madžarske vojske, podrejene madžarskemu ministrstvu

hooligan -a *m* [angl.] gl. huligan

hoplít -a *m* [gr. *hoplites* iz *hoplon* orožje] težko oborožen pešec v stgr. vojski

hóra -e *ž*, *nav. v mn.* **hóre**, hor [gr. *Horai*, lat. *Horae*] v stgr. mit. hčerke Zevsa in Temide, boginje letnih časov in zakonitosti v naravi

hórda -e *ž* [fr. *horde* iz tur. *ordu* tabor] 1. divjaki, primitivna človeška skupnost na zelo nizki stopnji družbenega razvoja; *fig.* (divja, neorganizirana) drhal, tolpa, truma, 2. pleme ali truma azijskih nomadov; **Zlata hórda** ime za mongolsko državo od 13. do 15. stol.

horizónt -a *m* [gr. *horizon sc. kyklos* omejujoč krog] 1. obzor(je), obnebje; *obzor-*

nica, obnebnica, nevidna meja med nebom in zemeljsko površino; *fig.* vidik, razgled; razgledanost; (duševno) obzorje; dojemljivost; meja dojemanja ali znanja, 2. z navideznim horizontom vzporedna ravnina, ki gre skozi središče Zemlje (pravi ali astronomski horizont), 3. manjša geol. plast z istimi osnovnimi fosili; **horizónten** -tna -o ki se tiče horizonta

horizontála -e *ž* [gl. horizont] vodoravna črta ali premica, naspr. vertikala; **horizontálen** -lna -o vodoraven (vzporeden s horizontom); ki se tiče horizontale; **horizontálnost** -i *ž* vodoravnost

hormón -a *m*, *nav. v mn.* **hormóni** -ov [iz gr. *hormon* iz *hormaein* poganjati, spodbujati] v biol. pobudila, organske snovi, ki jih v kri, mezgo ali v druge organe izločajo žleze z notranjim izločanjem

horníst -a *m* [iz nem. *Horn* rog] trobilec na rog (glas.)

horológ -a *m* [gr. *hora* ura, + -log] ura, vsaka priprava, ki kaže čas (zastarelo)

horológij -a *m* [gr. *horologion*, prim. horolog] 1. horolog, 2. brevir (pri pravoslavnih)

horologíja -e *ž* [gr. *hora* ura, + -logija] spretnost izdelovanja priprav za merjenje časa in nauk o tem

horologíja -e *ž* [gr. *chora* prostor, kraj, + -logija] 1. veda o stvareh v prostoru (predvsem geografija in astronomija), 2. veda o razširjenosti živali in rastlin na Zemlji

horoskóp -a *m* [gr. *horoskopos* iz *hora* ura, + -skop] v astrologiji, 1. računanje položaja nebesnih teles v določenem trenutku, 2. v obliki sheme sestavljena naroved usode po položaju zvezd ob rojstvu

horríbile dictu /hori'bile dik'tu/ lat. »strašno je reči...«

horríbile visu /hori'bile vi'zu/ lat. »strašno je videti...«

horror vacui /ho'ror va'kui/ lat. »strah pred praznino« (preden so fiziki poznali zračni pritisk, so ta »strah« pojmovali kot naravni zakon, da so si razložili nekatere pojave, npr. dviganje vode v brezzračni cevi)

hors-concours /ər' kõkur'/ fr. zunaj natečaja, zunaj konkurence (npr. že nagrajeno delo na razstavi, ki ne sme več tekmovati)

hors-d'oeuvre /ər'dœ'vrə/ fr. 1. kaj postranskega; postranska stvar, 2. uvodna ali stranska jed (kuh.)

horse-power /ho:s pau'ə/ angl. v fiz. konjska moč, merska enota za moč

horténzija -e *ž* [ime ji je dal botanik Commerson po svoji spremljevalki Hortenziji Lepaute] lepotna cvetlica, doma na Kitajskem in Japonskem

hortikultúra -e *ž* [lat. *hortus* vrt, + kultura] vrtnarjenje; vrtnarstvo (spretnost in panoga)

hortológ -a *m* [lat. *hortus* vrt, + -log] strokovnjak v vrtnarstvu; **hortologíja** -e *ž* vrtnarstvo (kot nauk)

Hortus deliciarum /hor'tus delicia'rum/ lat. »Vrt (duhovnih) naslad«, ilustriran poučni zbornik zanimivega in koristnega znanja iz 12. stol.

hortus siccus /hor'tus si'kus/ lat. »suhi vrt«, tj. herbarij

hosána [gr. *hosanna* iz hebr. *hoshi' ah nna*] *medm.* veselja ali poveličevanja: hvaljen bodi; **hosána** *neskl. m* tovrstna pesem ali skladba

hospíc -a *m* [lat. *hospitium* iz *hospes* gost] gostišče s prenočišči, prenočišče za tujce (zlasti v upravi verskega reda), npr. na alpskih prelazih

hospitácija -e *ž* [lat. *hospitari* gostovati] gostovanje, zlasti ko učiteljiščniki ipd. obiskujejo učne ure, da se pripravijo za pedagoško delo

hospitánt -a *m* [iz lat. *hospitans*] kdor hospitira; **hospitírati** -am gostovati, obisk(ov)ati, udeležiti se kot gost, npr. učne ure

hostésa -e *ž* [angl. *hostess*] 1. točajka v baru, 2. spremljevalka, vodnica (~ na razstavi), 3. strežajka, stevardesa

hóstija -e *ž* [lat. *hostia* žrtveni dar] v katol. in protest. liturg. okrogel bel listič iz moke za obhajanje vernikov

hostílen -lna -o [lat. *hostilis*] sovražen; neprijazen

hot [= angl. *hot jazz*] »vroč«, slog improviziranе jazz glasbe z močno sinkopiranim ritmom

hotél -a *m* [fr. *hôtel* iz stfr. *hostel* iz lat. *hospitalis* gostinski] večje gostinsko podjetje s sobami za goste
hôtel de ville /otɛl′ də vil/ fr. mestna hiša, rotovž; **Hôtel de Ville** v Parizu sedež revolucionarnih vlad, npr. v dobi Komune
hôtel garni /otɛl′ garni′/ fr. gostišče le s stanovanjem, brez hrane
hotelír -ja *m* [po nem. izgovoru fr. besede *hôtelier*; prim. hotel] lastnik ali zakupnik hotela
hotentót -a *m* [po južnoafr. Hotentotih] *fig. pejor.* divjak, surovež, (nekulturen) zarobljenec
House of Commons /haus ɔv kɔ′mənz/ angl. spodnja (= ljudska), voljena zbornica v angl. parlamentu
House of Lords /haus ɔv lɔ:ds/ angl. zgornja (= lordska), nevoljena zbornica v angl. parlamentu
HP *ali* **H.P.** angl. kratica: horse-power
hrestomatíja -e *ž* [iz gr.] gl. krestomatija
HRIP lat. kratica: hic requiescit in pace
hromátičen -čna -o [iz gr.] gl. kromatičen
hrómo- [iz gr.] gl. krom(o)-
Hsínhua -e *ž* tiskovna agencija **LR** Kitajske
hubêrtus -a *m* [po Hubertu, patronu lovcev] 1. kosmateno toplo volneno blago, navadno zelene barve, za plašče, lovske površnike ipd., 2. tak plašč
hugenót -a *m*, *nav. v mn.* **hugenóti** -ov *in* **hugenótje** -ov [fr. *huguenot* iz *eiguenot* iz nem. *Eidgenosse* pod vplivom imena ženev. reformatorja Huguesa] francoski protestantje (kalvinisti) v 16. in 17. stol.
huius anni /hu′jus a′ni/ lat. tega leta
huius mensis /hu′jus men′zis/ lat. tega meseca
húligan -a *m* [angl. *hooligan* lopov] 1. deklasiran ničvrednež, npr. kot orodje reakcionarjev v pogromih, 2. pobalin, mladoleten malopridnež po velemestih
humán -a -o [lat. *humanus* človeški] človeški; *fig.* človečen, človekoljuben, plemenit, blag; **humánost** -i *ž* človečnost, človekoljubnost, ljubezen do bližnjega
humanióra -or *s mn.* [iz lat. *humanus* človeški] 1. humanistične študije, študij klasičnih jezikov in literature, 2. višji razredi nekdanje klasične gimnazije
humaníst -a *m* [fr. *humaniste* iz lat.] 1. učitelj klasičnih jezikov in književnosti, 2. privrženec ali predstavnik humanizma, npr. Erazem Rotterdamski; **humanístičen** -čna -o ki se tiče humanistov ali humanizma; v duhu antike, sloneč na preučevanju antične kulture in klasičnih jezikov (~a gimnazija)
humanitáren -rna -o [fr. *humanitaire*] človekoljuben, dobrodelen, ljudomil; **humanitárnost** -i *ž* človekoljubnost, dobrodelnost
humanitéta -e *ž* [lat. *humanitas*] človečnost (= humanost); človekoljubnost, ljubezen do bližnjega; človeško dostojanstvo
humanízem -zma *m* [nem. *Humanismus* iz lat.] napredno kulturno gibanje v dobi renesanse v 14.—16. stol.; njegov smoter je bil osvoboditi človeško osebnost in znanost ter preosnovati življenje in književnost po antičnih zgledih
húmbug -a *m* [angl. *humbug*] prevara, sleparija (npr. sleparska reklama), goljufija
humerálen -lna -o [lat. *(h)umerus* rama] nadlahten; **húmerus** -a *m* nadlahtnica, kost od rame do komolca (anat.)
humifikácija -e *ž* [lat. *humus* zemlja, + -fikacija] nastajanje humusa iz raznih organskih snovi; spreminjanje v humus
humiliácija -e *ž* [nlat. *humiliatio*] poniž(ev)anje človeka
humiliát -a *m*, *nav. v mn.* **humiliáti** -ov [lat. *humilis* ponižen] pripadniki srednjev. plemiške bratovščine; iz nje se je razvil red, soroden valdenžanom
humór -ja *m* [angl. *humour* iz lat. *humor* vlaga; prvotno: štirje glavni sokovi v telesu, npr. kri, žolč itd.; od razmerja med temi sokovi je bilo po mnenju starih zdravnikov odvisno telesno stanje in duševno počutje] 1. šaljivost, dobra volja, 2. prikazovanje česa v smešni, nežaljivi obliki
humorálen -lna -o [fr. *humorale* iz lat. *humor* vlaga] ki se tiče telesnih sokov; **humorálna patologíja** v med. zastarel nauk, ki je učil, da izvira največ bolezni iz slabe krvi in telesnih sokov
humoréska -e *ž* [nem. *Humoreske* iz lat.] 1. šaljivka, krajša šaljiva povest, zgodba, pripoved…, 2. glasbeno delo vedrega, šaljivega značaja

humorist -a *m* [fr. *humoriste* iz lat.] 1. šaljivec, kdor ima razvit smisel za humor, 2. pisec šaljivih del; **humorístičen** -čna -o šaljiv

humózen -zna -o [prim. humus] bogat s humusom (~a zemlja); podoben humusu

húmus -a *m* [lat. *humus* zemlja, tla] črnica, rodovitna črna prst (organske snovi v zemlji iz razpadlih rastlinskih in živalskih teles); **húmusen** -sna -o ki se tiče humusa

húnta -e *ž* [špan. *junta* iz lat. *iungere* spojiti] v Španiji in špansko govorečih deželah: (izvršni, vodilni) odbor, zlasti za pripravo kake polit. akcije, npr. odbor častnikov, ki z udarom (uporom) prevzame oblast; zbor(ovanje), posvet izvršne oblasti

húpa -e *ž* [nem. *Huppe*] (avtomobilska ipd.) troblja

hurá [iz stvnem.] *medm.* pozdrav, vzklik veselja ali bojni klic za napad (slednji pomen pod vplivom rusko-tatarskega »urá« naprej!)

húrija -e *ž*, *nav. v mn.* **húrije** -ij [tur. *huri* iz ar. mn. *hur* lepotice z gazeljimi očmi] rajske deklice, v muslimanskih nebesih vedno deviške lepotice, ki razveseljujejo vernike

húrikan -a *m* [angl. *hurricane* iz špan. *huracan* iz karib.] orkan, strahovit tropski vihar (= ciklon)

húriska -e *ž* [iz ar.] gl. hurija

hurónski -a -o [po bojnem kriku indijanskega plemena v Sev. Ameriki] *fig.* divji, divjaški, surov; **hurónsko vpitje** divje vpitje in tuljenje

husít -a *m*, *nav. v mn.* **husíti** -ov *ali* **husítje** -ov privrženci Jana Husa, 1369*—1415, reformatorja in voditelja družbenega gibanja na Češkem v 15. stol., naperjenega proti nem. fevdalcem in katol. cerkvi; **husitízem** -zma *m* husitsko gibanje

huzár -ja *m* [nem. *Husar* iz madž. *huszar*] 1. vojak težke, pozneje lahke konjenice v mnogih državah od 17. stol. naprej, 2. vrsta opic iz družine pasjeglavcev (zool.)

hyle *neskl. m* [/hü'le/ = gr. les; gozd; tvar] snov, materija; prasnov (fil.)

hysteron proteron /hüs'teron pro'teron/ gr. »poznejše prej«, slogovna zamenjava logičnega zaporedja, da bi poudarili pomembnejše, npr. umrl je in zaprl trudne oči

Hz kratica: hertz

I

I 1. rimska številka 1, 2. (jod) znak za kem. prvino

Ia okr. za lat. (in ital.): prima

-iáter -tra *m*, **-iatrija** -e *ž*, **iátro-** [gr. *iater* zdravnik, *iatreia* zdravljenje] v sestavljenkah, npr. psihiater

iatrokemija -e *ž* [iatro- + kemija] razvojna stopnja kemije v 16. in 17. stol., ko so si zdravniki razlagali bolezni s kem. spremembami v organizmu (Paracelsus, van Helmont...)

-iaza -e *ž* [nlat. *-iasis* iz gr.] pripona, ki označuje kako bolezensko stanje, npr. elefantiaza

ib. gl. ibid.

Ibêrija -e *ž* [lat. *Iberia*] lat. ime za Pirenejski polotok (Španijo in Portugalsko); **ibêrski** -a -o ki se tiče nekdanjih Iberov (naroda na Pirenejskem polotoku) ali Pirenejskega polotoka

ibid. lat. kratica: ibidem

ibidem /ibi'dem/ lat. prav tam, na istem mestu, v isti knjigi, na isti strani...

íbis -a *m* [lat., gr. *ibis*, po egipt. besedi] vrsta močvirskih ptic iz toplih krajev, sorodne so čaplji (sveta ptica pri starih Egipčanih, simbol Tota, boga modrosti)

ibn /i'bn/ *neskl.* ar. sin; pri ar. imenih se postavlja pred očetovo ime, npr. Ibn Saud (= Saudov sin)

ibrík -a *m* [iz tur.] bakrena ročka za kavo ali vodo

íbsenovka -e *ž* drama po zgledu Ibsenovih

ice cream /ais' kri:m/ angl. sladoled

ICJ [angl. *International Court of Justice*] Mednarodno sodišče (v Haagu)

ičíndija -e *ž* [shr. *ićindija* iz tur. *ikindi*] tretja dnevna (popoldanska) molitev muslimanov

id. lat. kratica: idem

-íd -a *m*, **-íden** -dna -o 1. pripona [iz lat. *-idus*] v besedah lat. izvora, npr. fluid, 2. pripona v raznih kem. izrazih, npr. klorid, sulfid

íde, id *ž*, *le v mn.* [lat. mn. *idus*] pri Rimljanih 13. ali 15. dan v mesecu (15. dan marca, maja, julija in oktobra, v ostalih mesecih 13. dan); **na dan marčevih id**, 15. marca l. 44 pr. n. š., je bil umorjen Cezar, rim. vojskovodja in državnik; **íd marčevih se boj** varuj se nevarnosti

ideácija -e *ž* [iz gr. *idea* podoba, pojem] oblikovanje idej, pojmov ali predstav

ideál -a *m* [fr. *idéal* iz nlat. *idealis* iz lat., gr. *idea* podoba, pojem] najvišja stopnja popolnosti (obstoječa ali ustvarjena le v mislih, idejah); oseba, stvar itd. kot utelesitev te popolnosti; *fig.* (najvišji) vzor; najvišji, končni smoter

ideálen -lna -o [nlat. *idealis*, prim. ideal] 1. miseln, le v mislih, predstavah obstoječ; namišljen, neresničen, naspr. realen, 2. miseln, zgolj duhoven, naspr. materialen, 3. na idealih sloneč; *fig.* zgleden, vzoren; popoln, pojmovan v najvišji popolnosti; **ideálnost** -i *ž* 1. duhovnost, kar obstoji zgolj v mislih ali pojmih (fil.), 2. vzornost, najvišja, idealna popolnost

idealíst -a *m* [fr. *idéaliste*, 1749, Diderot, iz nlat.] privrženec ali predstavnik fil. idealizma; kdor je prežet z (etičnim, filozofskim) idealizmom ali se nesebično bori ali žrtvuje za ideale; *pejor.* zanesenjak, nepraktičen sanjar, sanjač; **idealístičen** -čna -o ki se tiče idealizma, na idealizmu sloneč; **idealístična dialéktika** idealistični nauk o razvoju, ki pojmuje razvoj le kot razvoj duha, ideje, mišljenja (Fichte, Schelling, Hegel...)

idealitéta -e *ž* [fr. *idéalité* iz nlat.] v fil. 1. idealnost, gola ideja ali predstava, naspr. realiteta, 2. ideja kot ideal

idealizácija -e *ž* [fr. *idéalisation* iz nlat.] olepš(ev)anje, prikazovanje česa lepše, kot je v resnici; prikazovanje česa kot idealno, popolno (ali kot najvišji vzor); **idealizírati** -am olepš(ev)ati, prikaz(ov)ati v lepši (ali idealni) obliki; dati idealno popolnost; spremeniti v ideal

idealízem -zma *m* [fr. *idéalisme*, 1752, iz nlat.] 1. ena od dveh osnovnih smeri v filozofiji, ki pravi, da je ideja (ali duh, zavest, razum) prvotna, materija, narava pa drugotna, in uči, da so ideje vir vseh pojavov, naspr. materializem (prim. objektivni, subjektivni idealizem; »Filozofski idealizem je neumnost *le* s stališča vulgarnega, preprostega, metafizičnega materializma. S stališča *dialektičnega* materializma pa je filozofski idealizem *enostransko*, pretirano [čezmerno]... razvijanje [napihovanje, nabreklost] ene izmed potez, strani, vej spoznanja v absolut, ki je odtrgan od materije in narave, pobožanstven.« Lenin), 2. v etičnem pomenu: nesebična dejavnost za uresničenje kakih idealov, 3. težnja za vzvišenimi smotri, 4. želja po olepševanju, prikazovanju česa v lepši ali idealni obliki

ideálnost -i *ž* [iz lat.] gl. idealen

idéja -e *ž* [lat., gr. *idea* podoba, pojem, misel, iz gr. *idein* videti] 1. misel, pojem, duhovna predstava (o predmetu, pojavu...), 2. osnovna, vodilna misel (znanstvenega, umetniškega ipd. dela); *fig.* domislek, domisel; zamisel, osnutek, 3. v fil. idealizmu: sama na sebi, samostojno obstoječa prapodoba, pravzor vseh stvari in pojavov (ki so le utelesitev idej); v naspr. s tem materializem uči, da ideje niso samostojne kategorije (počela), marveč sad človeškega mišljenja in odsev, zrcalna slika resničnosti v glavah ljudi; **idéjen** -jna -o ki se tiče ideje; miseln, pojmoven; predan ideji, prežet z idejo ali zastopajoč kako idejo; **idéjnost** -i *ž* predanost ideji, prežetost s kako idejo kot osnovno vodilno silo

idem /i'dem/ lat. isti, isto

idem per idem /i'dem per i'dem/ lat. »isto z istim«, npr. razlagati pojem s samim pojmom (v log. zvrst napake petitio principii, npr. ta človek je nevrotik, ker je stalno nervozen)

-íden -dna -o [iz lat.] gl. -id

idéntičen -čna -o [nlat. *identicus* iz lat. *idem* isti] isti, istoveten, (popolnoma) enak; istoznačen

identificírati -am [nlat.* *identificare* iz nlat. *identicus*, lat. *facere* narediti] 1. napraviti istovetno, 2. istiti kaj, imeti kaj za isto, 3. ugotoviti, določiti isto(vetno)st; **identifikácija** -e *ž* 1. istovetenje, 2. ugotavljanje ali ugotovitev istovetnosti (identitete)

identitéta -e *ž* [fr. *identité* iz nlat.] 1. identičnost, isto(vetno)st (osebe, stvari...), 2. istost, (popolna) enakost dveh stvari, 3. v logiki: enakost stvari sama na sebi (dejstvo ali stanje, v katerem je kaka stvar sama sebi enaka); **načelo identitéte** načelo isto(vetno)sti, gl. principium identitatis

ideo- [fr. *idéo-* iz gr. *idea* podoba, pojem, misel] v sestavljenkah, npr. ideolog

ideográfičen -čna -o *ali* **ideográfski** -a -o [ideo- + -grafičen] ki se tiče ideografije; (pojem), izražen z znaki; označujoč pojme namesto glasov; **ideografíja** -e *ž* 1. podobopisje, pisava s pojmovnimi znamenji (posamezni znaki označujejo pojme in stvari, ne glasov, npr. kitajska pisava, števila...), 2. način izražanja z ideogrami

ideográm -a *m* [ideo- + -gram] pojmovni, ideografski znak

ideológ -a *m* [fr. *idéologue*, 1796, Destutt de Tracy, iz ideo- + -log] 1. kdor se ukvarja predvsem z idejami in teorijami, 2. nosilec ali predstavnik kake družbene ideologije (buržoazni ~); **ideologíja** -e *ž* 1. splošno: nauk o idejah kot samostojnih kategorijah, 2. v napoleonski Franciji sistem naziranj materialistične smeri, ki se je opirala na Condillacov nauk (Cabanis, Laplace, Destutt de Tracy itd.), 3. v marksističnem pomenu: ideološka vrhnja stavba, tj. celotnost idej, predstav ali pojmov, ki se izražajo v raznih oblikah družbene zavesti (politiki, morali, znanosti, religiji, umetnosti); ideologija se oblikuje iz socialno-ekonomske osnove, a tudi sama dejavno vpliva na razvoj te osnove, 4. v ožjem pomenu: sistem idej, kategorij in vrednot kakega svetovnega nazora; *fig.* politična doktrina; **ideológški** -a -o ki se tiče ideologije; na ideologiji (ali idejah) sloneč

ideoplástičen -čna -o [ideo- + plastičen] upodabljajoč ideje, vplivan od idej (~a umetnost)

id est lat. to je, se pravi...

idíla -e *ž* [lat. *idyllium* iz gr. *eidyllion*, dimin. iz *eidos* podoba, slika] 1. leposlovno delo v prozi ali verzih, ki upodablja preprosto, patriarhalno življenje (npr. pastirjev, ribičev, kmetov), nav. v olepšani ali celo osladni obliki; pastirska pesem, 2. podoba, prizor iz preprostega življenja; vaška slika; *fig.* mirno sožitje

idíličen -čna -o [gl. idila] 1. ki se tiče idile, 2. *fig.* preprost, miren (~o življenje); ljubek, nedolžen (~i prizor); vaški, kmečki, podeželski

idílika -e *ž* [gl. idila] prikazovanje idiličnega; nagnjenje, ljubezen do idiličnega

ídio- [gr. *idio-* iz *idios* lasten, poseben] v sestavljenkah, npr. idiograf, idiopatija

idioblást -a *m* [idio- + gr. *blastos* kal, klica] celice v rastlinskem tkivu, ki se ločijo od bližnjih celic ali tkiva po obliki, zgradbi ali funkcijah (biol.)

idiográf -a *m* [idio- + -graf] 1. svojeročni podpis, 2. znak ali značka; **idiográfičen** -čna -o 1. svojeročno napisan, 2. opisujoč individualni primer ali posamezno, enkratno dogajanje (psihol., fil.)

idiokrazíja -e *ž* [iz gr.] gl. idiosinkrazija

idiokromátičen -čna -o [idio- + kromatičen] samobarven (~i kristali), obarvan brez tujih primesi

idiolatrija -e *ž* [idio- + gr. *latreia* čaščenje] (samo)obo̍ževanje, čaščenje samega sebe

idióm -a *m* [gr. *idioma*, *idiomatos* posebnost] 1. (posebni) govor ali jezik, npr. kakega naroda, 2. narečje, dialekt, 3. jezikovna posebnost, npr. način izražanja; narečni, neknjiževni izraz; **idiomátičen** -čna -o ki se tiče idioma ali idiomov; **narečen**

idiomátika -e *ž* [iz gr. *idiomatikos* poseben] 1. nauk o idiomih, 2. celotnost idiomov v kakem jeziku

idiomátikon -a *m* [gl. idiomatika] narečni slovar, slovar narečnih izrazov ali posebnosti

idiomatologíja -e *ž* [idiom(ato) + -logija] nauk o idiomih

idiomórfen -fna -o [idio- + gr. *morphe* oblika] 1. s posebno obliko (~a kamnina), 2. (kristal), omejen s svojimi, značilnimi ploskvami

idiopátičen -čna -o [idio- + -patičen] samonikel, primaren, nastopajoč neodvisno od drugih obolenj (med.)
idioplázma -e *ž* [idio- + plazma] dedna plazma, nosilka dedne zasnove (biol.)
idiosinkrátičen -čna -o *ali* **idiosinkrázičen -čna -o** [idio- + gr. *synkrasis* mešanje, tj. svojevrstno mešanje telesnih sokov] ki se tiče idiosinkrazije; preobčutljiv za razne dražljaje; **idiosinkrazíja -e** *ž* 1. duhovna (značaj, način izražanja...) ali telesna posebnost posameznika, 2. preobčutljivost za nekatere jedi ali zdravila, npr. pojavljanje izpuščajev pri uživanju sira, ali nenormalna reakcija nanje
idiót -a *m* [lat. *idiota* iz gr. *idiotes* zasebnik (iz nižjih slojev), ki ne sodeluje v javnih zadevah in jih ne pozna] 1. nevednež; tepec, topoglavec, 2. v med. bebec, slaboumnež, prim. idiotizem
idiotíja -e *ž* [fr. *idiotie* iz gr.] v med. bebavost (= idiotizem)
idiótikon -a *m* [okr. iz idiomatikon] narečni slovar
idiotíp -a *m* [iz gr.] gl. genotip
idiotízem -zma *m* [fr. *idiotisme* iz gr.] 1. krajevni, narečni izraz ali jezikovna posebnost, 2. nevednost; neumnost, omejenost, 3. v med. bebavost, prirojena ali v prvih letih življenja povzročena slaboumnost (najnižja stopnja duševnih sposobnosti)
idiótski -a -o [gl. idiot] 1. neveden; topoglav, neumen, (duhovno) omejen, 2. v med. bebast, slaboumen
ído -a *m* [iz esp. *-ido* izvirajoč iz...] umetni medn. jezik, l. 1907 predelani (poenostavljeni) esperanto
idokráz -a *m* [fr. *idocrase* iz gr. *eidos* oblika, *krasis* mešanje] kamnina zelene ali rjave barve, po sestavi kalcijev in magnezijev silikat (= vezuvianit)
idól -a *m* [lat. *idolum* iz gr. *eidolon* podoba] malik, 1. lik (kip, podoba ipd.), predstavljajoč božanstvo, predmet religioznega čaščenja, 2. *fig.* oseba, stvar itd., ki jo kdo slepo časti
idolatríja -e *ž* [idol + gr. *latreia* čaščenje] malikovanje, čaščenje malikov; *fig.* slepo, pretirano čaščenje, oboževanje
idololatríja -e *ž* [iz lat., gr.] gl. idolatrija
idrialít -a *m* [po Idriji, + -lit] rudnina, iz katere pridobivajo živo srebro
i.e. lat. kratica: id est
Ifigeníja -e *in* **Ifigénia -e** *ž* [gr. *Iphigeneia*] v stgr. mit. hči Agamemnona in Klitemnestre, sestra Oresta (oče jo je hotel žrtvovati boginji Artemidi, da bi grška vojska lahko odplula nad Trojo, a se je je boginja usmilila in jo vzela za svojo svečenico)
igelít -a *m* [po zahodnonemškem kem. koncernu IG-Farben, + -lit] vrsta umetne smole na osnovi polivinilklorida
íglu -ja *m* [eskim. *igdlu* hiša] kupolasta snežna hiša pri Eskimih
igni et ferro /ig'ni et fe'ro/ lat. z ognjem in železom (= mečem)
ignis et aquae interdictio /ig'nis et a'kve interdik'cio/ lat. »prepoved ognja in vode«, obrazec obsodbe na najostrejši izgon v starem Rimu
ignis fatuus [/ig'nis fa'tuus/ lat. *ignis* ogenj, *fatuus* neumen] »vešča«, varljiva, migetajoča luč, ki se včasih vidi ponoči na močvirnih krajih, najbrž izgorevanje fosfornih plinov iz razkrajajočih se snovi
ignominíja -e *ž* [lat. *ignominia*] sramota; sramotno, nečastno ravnanje; osramotitev, (javno) zasramovanje
ignoramus et ignorabimus /ignora'mus et ignora'bimus/ lat. »ne vemo in ne bomo vedeli«, besede, ki absolutizirajo meje spoznanja; izrekel jih je l. 1872 berlinski fiziolog, mehanični materialist Du Bois Reymond na nekem predavanju
ignoránca -e *ž* [lat. *ignorantia*] nevednost, neznanje
ignoránt -a *m* [lat. *ignorans, ignorantis*] nevednež, praznoglavec
ignoránti -ov *m mn.* [fr. *ignorantin*] prvotno ime nekih fr. redovnikov, pozneje posmehljiv vzdevek za redovnike v katol. verskih šolah
ignorantia nocet /ignoran'cia no'cet/ lat. »neznanje škoduje«, rimski pravni izrek (tudi: **ignorantia legis non excusat...** /le'gis non eksku'zat/ »nepoznanje zakona ne opravičuje«, državljan je podvržen zakonom, najsi jih pozna ali ne)
ignorantia non est argumentum /ignoran'cia non est argumen'tum/ lat. nevednost še ni dokaz (Spinoza)

ignoratio elenchi /ignora'cio elen'hi/ lat. v log. zamena teze, napaka v dokazovanju, če ne dokazujemo tega, kar bi bilo treba dokazati, temveč kaj drugega (namesto dokazovanja, da je tatvina nemoralna, npr. dokazujemo, da je kazniva)

ignoríranje -a *s* [iz lat. *ignorare* ne poznati, *in-* + *gno-*, koren iz (*g*)*noscere* poznati] namerno prezrtje, spregled koga; **ignorírati** -am namenoma (navadno iz prezira) prezreti ali ne poznati koga, ne meniti se, ne hoteti vedeti za koga (kaj)

ignoti nulla cupido /igno'ti nu'la kupi'do/ lat. česar človek ne pozna, tega si tudi ne poželi (Ovid)

íguman -a *m* [shr. iz gr. *hegoumenos*] predstojnik pravoslavnega samostana

igvána -e *ž* [špan. *iguana* iz karib.] v zool. plazilec iz tropske Amerike (= leguan)

igvanodónt -a *m* [igvan(a) + gr. *odous, odontos* zob; imel je podobne zobe kot igvana] v zool. pradavni, fosilni plazilec (dinozaver) iz začetka krede, do 10 m visok

ihnévmon -a *m* [gr. *ichneumon* iz *ichnos* sled] 1. podlasici podobna žival iz družine cibetk (v starem Egiptu sveta, ker so jo šteli za uničevalko kač in krokodiljih jajc), 2. vrsta osam podobnih žuželk

ihrám -a *m* [ar. iz *harama* prepovedati] romarski plašč muslimanov, namenjenih v Meko

IHS [po gr. transkripciji Jezusovega imena] monogram Jezusovega imena (eno izmed tolmačenj se glasi: in hoc salus)

I.H.S. lat. kratica, 1. in hoc salus, 2. in hoc signo vinces

ihtio- [iz gr. *ichthys* riba] v sestavljenkah, npr. ihtiolog

ihtiodónt -a *m* [ihtio- + gr. *odous, odontos* zob] fosilni ribji zob, včasih amulet

ihtiofág -a *m* [ihtio- + -fag] »ribojed«, v antiki ime nekaterih ljudstev, npr. v Perzijskem zalivu

ihtiokól -a *m* [ihtio- + gr. *kolla* klej] ribji, vizji klej

ihtiól -a *m* [ihti(o)- + -ol] temno rjava smolasta snov iz bituminoznih skrilavcev, vsebujočih fosilne ostanke rib (antiseptik, zdravilo za kožne bolezni ipd.)

ihtiolít -a *m* [ihtio- + -lit] okamneli, fosilni ostanki rib

ihtiológ -a *m* [ihtio- + -log] riboslovec, specialist za ihtiologijo; **ihtiologíja** -e *ž* riboslovje (zool.)

ihtiórnis -a *m* [ihti(o)- + gr. *ornis* ptica] v zool. vrsta izumrlih ptic z zobmi in vretenci, podobnimi ribjim

ihtióza -e *ž* [ihti(o)- + -oza] v med. ribjekožnost, vrste dedne kožne bolezni (povrhnjica otrdi, odpada v luskinah itd.)

ihtiozáver -vra *m* [ihtio- + gr. *sauros* kuščar] v zool. vrsta izumrlih, ribam podobnih plazilcev iz mezozoika (do 13 m dolgi)

Íkar -a *ali* **Íkaros** -ra *m* [lat. *Icarus* iz gr. *Ikaros*] v stgr. mit. sin Dedala, graditelja kretskega labirinta. Ker je Ariadni svetoval, naj s klobčičem niti pomaga Tezeju najti pot iz labirinta, ga je kralj Minos s sinom Ikarom vred zaprl v labirint; Dedal pa je podkupil stražnike in napravil sebi in sinu krila iz ptičjega perja, zlepljenega z voskom, in oba sta odletela iz ujetništva. Mladi, drzni Ikar je poletel previsoko k soncu, stopilo mu je vosek in strmoglavil je v morje; to je nosilo (v antiki) odtlej njegovo ime; *fig.* **íkar** -a *m* zanesenjak v znanstvenem raziskovanju, ki propade, ker mu primanjkuje znanja in izkušenj

ikárija -e *ž* [fr. *icarie*] idealna država, kakršno je zasnoval fr. socialist-utopist Étienne Cabet v svojem Potovanju v Ikarijo (primerjajoč zanosni polet svojih socialističnih idej z Ikarovo drznostjo); **ikárijci** -ev *m mn.* socialisti-utopisti, privrženci teorij o novi družbeni ureditvi, kakršne je razlagal Cabet, 1788 do 1856; svoje ideale so skušali uresničiti z ustanavljanjem socialističnih občin

ikebána -e *ž* [= jap. jezik cvetlic] način aranžiranja cvetlic, zlasti v vazah, pri čemer ima položaj cvetov svoj pomen (lahko izraža veselje, sožalje...)

ikóna -e *ž* [lat. *icon* iz gr. *eikon* podoba] sveta podoba pri pravoslavnih

ikóno- [iz gr. *eikon, eikonos* podoba] v sestavljenkah, npr. ikonoklast

ikonodúl -a *m* [ikono- + gr. *doulos* suženj; hlapec] častilec svetih podob; privrženec čaščenja podob; **ikonodulíja** -e *ž* čaščenje svetih podob

ikonográf -a *m* [ikono- + -graf] 1. veščak v ikonografiji, 2. škarniku (pantografu) podobna litografska priprava; **ikonografíja** -e *ž* 1. veda, ki opisuje in razlaga umetn. podobe in kipe, njihovo vsebino, pomen uporabljenih simbolov ipd.; važna za poznanje umetnosti prejšnjih dob, 2. celotnost takih del, 3. zbirka takih reprodukcij

ikonoklást -a *m* [ikono- + gr. *klastes* razbijalec] ikonoborec, nasprotnik čaščenja svetih podob (ali kipov); **ikonoklázem** -zma *m* ikonoborstvo (z razbijanjem, uničevanjem takih podob)

ikonolatríja -e *ž* [ikono- + gr. *latreia* čaščenje] čaščenje svetih podob (= ikonodulija)

ikonologíja -e *ž* [ikono- + -logija] 1. opis ali tolmačenje podob, kipov ipd., 2. simbolični prikaz česa

ikonomahíja -e *ž* [ikono- + gr. *mache* boj, prepir] boj proti čaščenju svetih podob

ikonométer -tra *m* [ikono- + -meter] slikovno iskalo, npr. pri fotografskih aparatih

ikonoskóp -a *m* [ikono- + -skop] vrsta elektronske kamere pri televizijskih sprejemnikih

ikonostás -a *m* [ikono- + gr. *stasis* stanje] v pravoslavnih cerkvah: z ikonami ozaljšana stena med oltarjem in prostorom za vernike

ikozaéder -dra *m* [gr. *eikosi* dvajset, *hedra* sedež] dvajseterec, telo (npr. oblika kristala), omejeno z 20 ploskvami

ikozitetraéder -dra *m* [gr. *eikosi* dvajset, + tetraeder] štiriindvajseterec, telo (npr. oblika kristala), omejeno s 24 ploskvami

íks -a *in neskl. m* [gr., lat. *x*] 1. ime črke v grški in latinski abecedi (rabi se v mat. in fiz.), 2. neznanka (mat.), 3. neznanec, neznanka; neznan dejavnik; **íks ípsilon** -a *in neskl. m* neznanec, neznanka, kdor koli; kar koli (po x, y — neznankah v mat.)

Iksíon -a *m* [gr. *Ixion*] v stgr. mit. tesalski kralj, ki je z nehvaležnostjo vračal Zevsovo dobroto (v gosteh na Olimpu je nadlegoval njegovo ženo Hero in zagrešil še druge reči), zato ga je vrgel Zevs v spodnji svet; tam je privezan na ognjeno kolo, hkrati pa mora kričati: »Dobrotnike je treba spoštovati«; *fig.* **iksíon** -a *m* nehvaležnež

íkterus -a *m* [nlat. *icterus* iz gr.] zlatenica, rumenica (med.)

íktus -a *m* [lat. *ictus* udar] 1. naglas, metrični (ali ritmični) poudarek, 2. v med. udar ali nenadni napad, izbruh bolezni

il- lat. predpona v zloženkah, npr. ilegitimen, gl. in-

-íl -a *m* [iz gr. *hyle* snov] v sestavljenkah, npr. acetil, etil

ilácija -e *ž* [nlat. *illatio* iz lat. *inferre* nesti] prinos imetja (ne denarja) v kako skupnost, npr. dote v zakon

ilegála -e *ž* [i(l)- + legala] podtalna, nelegalna dejavnost; področje take dejavnosti; **ilegálec** -lca *m* kdor dela ilegalno, v ilegali

ilegálen -lna -o [i(l)- + -legalen] nelegalen, nezakonit, protipostaven; po zakonu prepovedan, obstoječ samo skrivaj (brez vednosti oblasti); *fig.* skrit, skriven, podtalen; **ilegálnost** -i *ž* nezakonitost, protizakonitost

ilegalizírati -am [i(l)- + legalizirati] napraviti, razglasiti za ilegalno; prenesti v ilegalo

ilegitímen -mna -o [i(l)- + legitimen] 1. nepostaven, nezakonit (~i postopek, dedič); nedopusten; nepriznan od zakona, 2. nezakonski (~i otrok); **ilegitímnost** -i *ž* 1. nepostavnost, nezakonitost; nedopustnost, 2. nezakonstvo

íleks -a *m* [lat. *ilex* cer] v bot. 1. bodika, božji les, 2. vrsta zimzelenih grmov ali manjših dreves s trnasto nazobčanimi listi

íleum -a *m* [lat. *ilium* ali *ileum*, nav. v mn. *ilia* črevesje] v anat. vito črevo

íleus -a *m* [lat. *ileus* iz gr. *eileos* kolika] v med. neprehodno, zaprto črevo, včasih povzroča bljuvanje blata

Iliáda -e *ž* [gr. *Ilias*, *Iliados* iz *Ilion* Troja] velika stgr. junaška pesnitev v heksametrih, ki opisuje v 24 spevih epizodo iz bojev Grkov pred Trojo: Ahilovo jezo zaradi sramote, ki mu jo je bil prizadel Agamemnon, in njegovo maščevanje

nad trojanskim junakom Hektorjem, ker mu je ubil prijatelja Patrokla; ep pripisujejo slepemu pevcu Homerju

Ilias post Homerum /i'lias post home'rum/ lat. »Iliada po Homerju«, tako pravimo delu, ki je bilo že opravljeno bolje, kot ga je ali bi ga kdo zdaj opravil; *fig.* kaj nepotrebnega

ílinden -a *m* [maked.] Elijev dan, 2. avgust 1903, dan vstaje makedonskega naroda proti Turkom

ilírij -a *m* [nlat. *illinium*, po mestu Illinois v ZDA] prejšnje ime za prometij (kem.)

Ílion, Ília *m* [gr. *Ilion*] Troja, nekdaj glavno mesto maloazijske pokrajine Trojade ob Helespontu, znano po trojanski vojni

Ilír -a *ali* **Ilírec** -rca *m* [iz lat. *Illyricum* Ilirik] pripadnik plemen na ozemlju nekdanjega Ilirika (v rimski dobi); *fig.* **ilír** -a *ali* **ilírec** -rca *m* privrženec ilirizma

ilirízem -zma *m* [Ilir + -izem] ilirsko gibanje, polit. gibanje za kulturno, jezikovno in polit. zedinjenje Južnih Slovanov okrog 1830—1850; vodil ga je Ljudevit Gaj (naziv po zmotnem mnenju, da izvirajo Južni Slovani od Ilirov)

ilírstvo -a *s* ilirsko gibanje (= ilirizem)

ílium -a *m* [lat. *ilium*] 1. ileum, 2. [nlat. *os ilium*] črevnica, spodnji del kolčne kosti (anat.)

ilkán -a *m* [mongol. iz tur.] naslov mongolskih vladarjev v Bagdadu v 14. stol.

illicite [/ili'cite/ lat., prim. licet] *prisl.* nedovoljeno, brez dovoljenja

illustrissimus -a *m* [/ilustri'simus/ lat. presež. od *illustris* svetel] »presvetli«, »prevzvišeni«, »blagorodni«, nekdanji naslov cerkvenih in fevdalnih oblastnikov

ilmenít -a *m* [po Ilmenskem pogorju v SZ, + -it] titanova železna ruda (mineral.)

ilógičen -čna -o [i(l)- + logičen] nelogičen, v nasprotju z logiko; nerazumen

ilojálen -lna -o [i(l)- + lojalen] »nelojalen«, neposlušen (zakonom); nezakonit; nespodoben, brezobziren, nepošten (~a konkurenca); nezvest, neodkrit, neiskren; zlohoten

ILRM [angl. *International League for the Rights of Man*] Mednarodna liga za človeške pravice (v New Yorku)

ils n'ont rien appris ni rien oublié /il nõ' rjẽnapri' ni rjẽn' ublie'/ fr. ničesar se niso naučili in ničesar pozabili (o vrnivših se francoskih emigrantih in Burbonih v dobi revolucije)

iluminácija -e *ž* [lat. *illuminatio* iz *lumen* luč] 1. slavnostna razsvetljava, 2. poslikanje, ozaljšanje z barvnimi slikami (knjig, pisem, inicialk v rokopisih...)

iluminát -a *m*, *nav. v mn.* **ilumin——áti** -ov [iz lat. *illuminare* razsvetliti] »razsvetljenci«, ime pripadnikov raznih svobodomiselnih, deističnih zvez, ki so v Evropi v 16.—18. stol. širile prosveto med ljudstvom

iluminátor -ja *m* [nlat. *illuminator*] slikar srednjev. barvnih miniatur (v knjigah, rokopisih...)

iluminírati -am [lat. *illuminare* razsvetliti] 1. slavnostno razsvetliti, 2. pobarvati, poslikati z barvami (tako, da se risba ne skrije)

iluminíst -a *m* [iz lat. *illuminare* razsvetliti] 1. razsvetljenec, privrženec iluminizma, 2. iluminator; **iluminízem** -zma *m* »razsvetljenstvo«, nauk iluminatov

ilustrácija -e *ž* [lat. *illustratio* iz *illustrare* osvetliti] 1. razlaganje ali ponazoritev, npr. besedila s slikami, navajanje primerov v govoru ipd., 2. (nazorna) osvetlitev; razlaga, pojasnilo (s slikami), 3. slika; naris, 4. oris, pesniški opis; **ilustracíjski** -a -o ki se tiče ilustracije

ilustratíven -vna -o [nlat. *illustrativus*] rabljen kot ilustracija; pojasnjevalen, ponazarjajoč

ilustrátor -ja *m* [iz lat. *illustrare* osvetliti] kdor riše ilustracije

ilustrírati -am [lat. *illustrare* osvetliti] 1. »osvetliti«, razložiti, pojasniti, ponazoriti, navajati primere (za razlago), 2. olepšati, ozaljšati, opremiti s slikami, poslikati

iluzíja -e *ž* [lat. *illusio* posmehovanje] 1. v psihol. čutna prevara, izvirajoča iz nepravilnih zaznav, iz nepravilnega tolmačenja vtisov, 2. *fig.* slepilo, samoprevara, blodnja; prazno, varljivo upanje; neuresničljiva sanjarija; **delati si iluzíje** slepiti se, delati si prazne upe

iluzioníst -a *m* [fr. *illusionniste*, prim. iluzija] 1. sanjač, kdor sam sebe slepi in si dela iluzije, 2. glumač, žongler, 3. pri-

vrženec iluzionizma; **iluzionízem** -zma *m* idealistični fil. nazor, po katerem je resničnost le čutna prevara ali videz; zvrst subjektivnega idealizma

iluzór(ič)en -(ič)na -o [lat. *illusorius*] izvirajoč iz napačnih zaznav; varljiv, goljufiv, namišljen, dozdeven, slepilen; neresničen; neuresničljiv; neutemeljen

im- lat. predpona v zloženkah, npr. imaterialen, gl. in-

imaginabílen -lna -o [fr. *imaginable* iz nlat.] predstavljiv, mogoč, verjeten, uresničljiv

imaginácija -e *ž* [lat. *imaginatio* iz *imago* slika] 1. predstavljanje; predstavna zmožnost; domišljija, (ustvarjalna) domiselnost, 2. umišljenost, dozdevnost; neobstoječa stvar (plod domišljije), 3. domislek

imaginálen -lna -o [gl. imago] ki se tiče že povsem izoblikovane žuželke (~i stadij)

imaginárен -rna -o [lat. *imaginarius*] le v mislih, domišljiji obstoječ, iz domišljije izvirajoč, izmišljen, namišljen, umišljen, navidezen, neresničen; **imaginárna števila** kvadratni koreni iz negativnih števil (mat.)

imaginatíven -vna -o [nlat. *imaginativus*] ki se tiče imaginacije (~a moč); domiseln, iznajdljiv; izmišljen, dozdeven

imagíst -a *m* [lat. *imago* podoba] privrženec ali predstavnik imagizma; **imagízem** -zma *m* literarno umetn. smer v Angliji in ZDA (okrog l. 1912), ki si je posebno prizadevala za slikovitost izraza

imágo -a *m* [lat. *imago* podoba, predstava] v zool. odrasla, popolnoma izoblikovana žuželka

Imakuláta -e *ž* [lat. *Immaculata*] Brezmadežna (relig.)

imám -a *m* [= ar. vodja, voditelj] 1. verski poglavar muslimanov (šiitov), 2. naslov nekaterih muslimanskih vladarjev (jemenski ~), 3. svečenik, ki vodi molitve v mošejah, 4. naslov velikih muslimanskih učenjakov; **imamát** -a *m* področje pod gospostvom imama (2.)

imamít -a *m* [iz ar. *imam* vodja] ud muslimanske ločine šiitov

imanénca -e *ž* [nlat *immanentia* iz lat. *in-*, *manere* ostati] obseženost, bivanje česa v sami stvari ali pojavu; *fig.* neločljiva povezanost; **imanénten** -tna -o 1. notranji, v stvari (v njenem bistvu) obsežen, bivajoč v stvari ali pojavu; *fig.* bistven, neločljivo povezan s čim, 2. pri Kantu: bivajoč ali podan v izkušnji (naspr. transcendentalen); **imanéntna filozofíja** subjektivno idealistična fil. smer, zvrst mahizma (Schuppe, Rehmke), ki zanika obstoj realnega sveta zunaj človeške zavesti in trdi, da je realnost le vsebina naše zavesti; **imanéntna krítika** ocenjevanje nauka ali teorije s stališča prav njenih postavk

imáret -a *m* [tur. *imaret* iz ar.] muslimanska dobrodelna ustanova (kuhinja za reveže ipd.), npr. sarajevska iz l. 1531

imateriálen -lna -o [i(m)- + materialen] nematerialen, nesnoven, netelesen, duhoven

imaterialízem -zma *m* [i(m)- + materializem] idealistični nauk, da materija ne obstoji realno (njegov prvi predstavnik je bil Platon) ali da je v bistvu duhovne narave

imatrikulácija -e *ž* [i(m)- + matrikulacija] vpis v matriko (matično knjigo, zlasti vseučiliško); vpis slušatelja na vseučiliščе; **imatrikulírati** -am vpisati, vnesti v matično knjigo; vpisati na vseučilišče

imbecílen -lna -o [lat. *imbecillus*] v med. duševno zaostal (stopnja prirojene slaboumnosti med debilnim in idiotom); neumen, topoglav

imbroglio -ia *m* /imbro'ljo/ ital. zmeda, zmešnjava, zaplet, npr. v drami; nesporazum; zadrega

imediáten -tna -o [nlat. *immediatus*] neposreden; takojšen

imediatíven -vna -o [nlat. *immediativus*] neposredniški, neposredno označujoč ipd. kaj

imenzurabílen -lna -o [i(m)- + menzurabilen] ne(iz)merljiv; *fig.* neizmeren, brezmejen

imerzíja -e *ž* [lat. *immersio*] 1. potapljanje, potopitev trdnih teles v tekočino, 2. v astr. vtopitev planeta v senci drugega planeta (pri mrkih), 3. v mikroskopiji: plast tekočine, npr. olja, med spodnjo lečo objektiva in steklom, ki pokriva

opazovani predmet (za povečanje vidnosti), 4. stalna kopel (med.)

IMF [angl. *International Monetary Fund*] Mednarodni monetarni sklad (v Washingtonu)

imigrácija -e *ž* [lat. *immigrare* priseliti se] 1. priseljevanje, vseljevanje v kako deželo, in sicer za stalno; vselitev, 2. priseljenci; priseljenstvo (prim. emigracija); **imigrírati** -am priseljevati se, vseljevati se

imigránt -a *m* [iz lat. *immigrans*] priseljenec, vseljenec

iminénca -e *ž* [lat. *imminentia*] neposrednost, bližina, npr. nevarnosti; **iminénten** -tna -o bližnji, skorajšen; *fig.* grozeč, preteč (~a nevarnost)

imisíja -e *ž* [lat. *immissio*] umeščanje, umestitev (v službo, posest...), vpeljava, uvedba

imitácija -e *ž* [lat. *imitatio* iz *imitari* posnemati] 1. posnemanje, 2. (manj vreden) posnetek, npr. nakit, 3. v glas. ponovitev iste teme v drugem glasu, varianti ipd.

imitatíven -vna -o [gl. imitacija] posnemovalen

imitátor -ja *m* [lat. *imitator*] posnemovalec, kdor kaj (koga) posnema

imitírati -am [lat. *imitari*] posnemati kaj (koga), napraviti imitacijo

imobílen -lna -o [i(m)- + mobilen] 1. negibljiv, negiben, nepremičen, 2. v voj. pomenu: nepripravljen (čete) za boj ali pohod; **imobílnost** -i *ž* 1. negibnost, nepremičnost, 2. nepripravljenost

imobiliáren -rna -o [gl. imobilije] nepremičninski (~i kredit)

imobílije -ij *ž mn.* [lat. mn. *immobilia*] nepremičnine, nepremična lastnina sploh: zemljišča, zgradbe...

imobilizácija -e *ž* [fr. *immobilisation*, prim. imobilen] 1. utrditev, npr. zlomljenega uda z mavčno obvezo (med.), 2. jemanje, odvzem denarja iz obtoka; spreminjanje tekočega kapitala v osnovni kapital (ekon.); **imobilizírati** -am napraviti negibno, nepremično; vzeti iz obtoka

imobílnost -i *ž* [iz lat.] gl. imobilen

imorálen -lna -o [i(m)- + moralen] nemoralen, nenraven, nravno nečist, razvrat-ten; nepošten, nečasten

imoralitéta -e *ž* [fr. *immoralité*] 1. nenravnost; razvratnost, 2. tako dejanje, ravnanje...

imoralízem -zma *m* [imoral(en) + -izem] v etiki: zavračanje nravnih načel, 1. relativno, če gre za zavračanje obstoječih načel, 2. absolutno, če kdo zavrača vsa nravna načela sploh, npr. Stirner

imortalitéta -e *ž* [lat. *immortalitas*] nesmrtnost, neumrljivost

imortéla -e *ž* [fr. *fleur immortelle* iz lat. *immortalis* nesmrten] v bot. vrsta cvetlic z nevenečimi, slamastimi cvetovi, npr. suhocvetka, neven

Imp. lat. kratica: Imperator, Imperium

imp. kratica: imperativ

imp. *ali* **impr.** nlat. kratica: imprimatur

imparitéta -e *ž* [nlat. *imparitas*] 1. neenakost; neenakopravnost, 2. neenakovrednost, prim. pariteta

impastírati -am [ital. *impastare* gnesti] v slikarstvu: na debelo nanesti barvo

impásto -a *m* [ital. *impasto* testo] v slikarstvu: nanašanje barve v debelih plasteh

impedánca -e *ž* [lat. *impedire* ovirati] navidezna upornost pri izmeničnem toku (tehn.)

impedimènt -énta *m* [lat. *impedimentum* iz *in-*, *pes*, *pedis* noga] ovira, zapreka, zadržek (pr.)

impeditíven -vna -o [iz lat. *impeditio* ovira] oviralen, zadrževalen

ímperativ -a *m* [nlat. *imperativus sc. modus*] 1. v slovn. velelnik, velelni naklon, npr. delaj!, 2. v fil. ukaz, zapoved (kategorični ~, energetični ~)

imperatíven -vna -o [nlat. *imperativus*] velelen, ukazovalen, zapovedovalen; velelniški, ki se tiče velelnika; *fig.* neogiben (~a dolžnost)

imperátor -ja *m* [lat. *imperator*] 1. pri Rimljanih prvotno: vrhovni poveljnik (imetnik imperija); vojskovodja; od cesarja Avgusta dalje: cesar, 2. cesar

imperceptibílen -lna -o [nlat. *imperceptibilis*] nezaznaven (~i vonj)

imperceptíven -vna -o [im- + perceptiven] nezaznavajoč, nezmožen zaznavanja

ímperfekt -a *m* [lat. *imperfectum*, *in-*, *perfectus* dovršen] nedovršno pretekli čas, ki izraža v preteklosti trajajoče ali ponavljajoče se dejanje (slovn.); **ímper-**

fekten -tna -o 1. nedovršen, nedokončan; nepopoln, 2. ki se tiče imperfekta (slovn.)

imperfektíven -vna -o [nlat. *imperfectivus*] v slovn. nedovršen, trajen (glagol ali glagolsko dejanje); **imperfektívni glagoli** nedovršniki, ki izražajo trajanje ali ponavljanje dejanja, npr. nositi, sedeti; **imperfektívnost** -i *ž* nedovršnost, trajnost

imperiál -a *m* [lat. *imperialis* cesarski] 1. star ruski zlatnik za 5, 10 in 15 rubljev, 2. bradica pod spodnjo ustnico (nosil jo je Napoleon III.), 3. vrsta tiskarskih črk, 4. vrsta mehkega sira, 5. vrsta velikega papirnega formata, 6. streha s sedeži pri nekdanjih poštnih vozeh in omnibusih

imperiálen -lna -o [lat. *imperialis* cesarski] 1. cesarski; vladarski, 2. ki se tiče imperija, 3. ki se tiče imperiala, 4. (merski sistem), veljaven v anglosaškem svetu (~a milja)

imperialíst -a *m* [fr. *impérialiste* iz lat. *imperialis*; v današnjem pomenu prvič v fr. »Tempsu«, 1893] kdor izvaja imperialistično politiko; privrženec imperializma; *fig.* osvajalec; **imperialístičen** -čna -o ki se tiče imperializma, v duhu imperializma; *fig.* osvajalen (~a politika); **imperialízem** -zma *m* [fr. *impérialisme*, 1880] 1. prvotno: na oboroženo silo oprta absolutna oblast, 2. po marksistični teoriji: najvišji, monopolistični stadij kapitalizma, nastal ob koncu 19. in v začetku 20. stol., v katerem so se proizvajalne sile in protislovja kapitalistične družbe razvila do take stopnje, da so dozorele objektivne možnosti za socializem, 3. *fig.* osvojevalna težnja ali politika; zagovarjanje take politike

impêrij -a *m* [lat. *imperium* ukaz, povelje; vrhovna oblast ali poveljstvo; država, cesarstvo] carstvo, cesarstvo, ime velikih monarhističnih držav (rimski svetovni ~), pozneje zlasti kolonialnih velesil (britanski ~)

impermanénten -tna -o [im- + permanenten] nestalen, netrajen

impermeábel -bla *m* [gl. impermeabilen] nepremočljiv plašč

impermeabílen -lna -o [im- + permeabilen] nepremočljiv, neprepusten

impersonálen -lna -o [im- + personalen] brezoseben, neoseben (~i glagol)

impertinénca -e *ž* [lat. *im-* + *pertinens* spodoben] 1. nespodobnost; nevljudnost, zlasti: nesramnost, predrznost, 2. tako dejanje, ravnanje; **impertinénten** -tna -o nespodoben; nesramen, predrzen

impetígo -a *m* [lat. *impetigo* iz *impetere* napasti] kraste, krastavica, nalezljiva kožna bolezen, največ na obrazu pri otrocih (mozolji, ki se spremene v kraste)

impetuoso /impetuo'zo/ ital. *prisl.* v glas. burno, silovito, ognjevito (igrati, peti)

impetuózen -zna -o [lat. *impetuosus* iz *impetus* napad] napadalen; silovit; strasten, ognjevit; vihrav; vsiljiv, nebrzdan

implantácija -e *ž* [fr. *implantation* iz lat. *planta* rastlina] v med. 1. vstavitev ali vsaditev tkiva ali organov (~ žleze); tako tkivo, žleza..., 2. transplantacija, 3. vstavljanje, vstavitev raznih zdravilnih pomočkov v telo, npr. radijevih tub pri zdravljenju rakastih obolenj; **implantírati** -am vstaviti, vsaditi (ali presaditi)

implantát -a *m* [gl. implantacija] vsadek, vsajeno tkivo (med.)

implicírati -am [iz lat. *implicare*] vplesti v kaj; zaplesti, zmesti kaj; všteti, vključiti v kaj; *fig.* obseči, zajeti (pojem, misel); vsebovati

implícite [iz lat. *implicitus* iz *implicare* vplesti, obseči] *prisl.* vključno, vštevši kaj, naspr. eksplicite

implicíten -tna -o [lat. *implicitus*] vključen, vštet, obsežen v čem

implikácija -e *ž* [lat. *implicatio*] 1. vpletanje), vmešavanje, npr. v zaroto, 2. zaplet(ek), zmešnjava; zapletenost, 3. vključitev, vključenost v kaj; obsežnost, vštetost v čem

implorácija -e *ž* [lat. *imploratio*] moledujoča, ponižna prošnja (za pomoč, milost...)

imploránt -a *m* [lat. *implorans*] 1. prosilec, 2. tožnik, tožilec (pr.)

implúvij -a *m* [lat. *impluvium* iz *impluere* deževati] nepokrit prostor v preddverju strim. hiš, navadno z bazenom za zbiranje deževnice

imponderabílen -lna -o [nlat. *imponderabilis*, gl. im- + ponderabilen] netežen,

netehtljiv, ki se ne da (s)tehtati (*fig.* pretehtati, presoditi); *fig.* nepreračunljiv

imponderabílije -ij *ž mn.* [nlat. mn. *imponderabilia*] 1. netežnine, netehtljive snovi (po starih pojmovanjih: toplota, svetloba, elektrika…); malenkosti, 2. *fig.* česar ni mogoče pretehtati, presoditi, opredeliti (nedoločljive sile, pojavi, vzroki, vrednote…)

imponírati -am [lat. *imponere* postaviti] napraviti močan vtis; zbujati spoštovanje ali občudovanje; imeniten se zdeti komu

impórt -a *m* [angl. *import* iz lat.] v ekon. uvoz blaga ali kapitala; uvozno ali uvoženo blago; uvozna trgovina (naspr. eksport); **impórten** -tna -o uvozen (~a premija); ki se tiče uvoza

importácija -e *ž* [lat. *importare* uvažati] uvažanje (blaga)

importêr -ja *m* [angl. *importer* iz lat.] uvoznik, kdor se ukvarja z uvozom

importíran -a -o [gl. importacija] uvožen; **importírati** -am uvažati, uvoziti (blago, kapital)

importún -a -o [lat. *importunus*] neugoden; neprimeren (~a izjava); nadležen; **importúnost** -i *ž* neugodnost; neprimernost; nadležnost

impostírati -am [ital. *imposta* davek] obdavčiti (blago)

impoténca -e *ž* [lat. *impotentia*] nemoč, nezmožnost (telesna ali duhovna), zlasti moška spolna nezmožnost; **impoténten** -tna -o nesposoben, nezmožen, zlasti spolno

impozánten -tna -o [fr. *imposant* iz lat.] zbujajoč močan vtis ali občudovanje; veličasten, imeniten

impozícija -e *ž* [lat. *impositio* polaganje na kaj] 1. nalaganje (davkov); davek, dajatev, 2. ukaz

impr. gl. imp.

impregnácija -e *ž* [im- + lat. *praegnatio* oploditev] nasičenje s čim; prepajanje, prepojitev, npr. lesa proti ognju ali trohnenju; **impregnírati** -am napojiti, prepojiti s čim

impresárij -a *m* [ital. *impresario* podjetnik] poklicni organizator, prireditelj umetniških (gledaliških, glasbenih ipd.) prireditev; vodja gledališke družine

impresíja -e *ž* [lat. *impressio*] vtis, tj. učinek, ki ga napravi kaka stvar itd. na naš razum ali čustva

impresionánten -tna -o [fr. *impressionnant*] ganljiv, presunljiv, pretresljiv

impresionírati -am [fr. *impressionner*] napraviti močan vtis; *fig.* ganiti, presuniti

impresioníst -a *m* [fr. *impressionniste*, 1874, po* sliki »L'Impression au soleil levant« fr. slikarja C. Moneta] predstavnik (slikar, kipar, glasbenik…) ali privrženec impresionizma; **impresionízem** -zma *m* umetn. smer, nastala v Franciji v 60. do 70. letih 19. stol. (npr. Monet, Degas, Renoir…), ki skuša reproducirati neposredne subjektivne vtise in razpoloženja in posveča posebno pozornost svetlobnim učinkom in koloritu; pri nas precej pozneje: Grohar, Jakopič, Jama…; v glasbi smer, ki uporablja v svojem ustvarjanju posebna, neortodoksna izrazna sredstva, npr. Debussy

impresíven -vna -o [fr. *impressif*] ki (lahko) napravi močan vtis; izrazit, nazoren; vpliven; *fig.* ganljiv, presunljiv, pretresljiv

imprésum -a *m* [iz lat. *impressum* iz *imprimere* vtisniti] 1. na časnikih in časopisih navedba izdajatelja, odgovornega urednika in tiskarne, 2. tiskarski in tehnični podatki v knjigi (založnik, tisk…)

imprimátur -ja *ali neskl. m* [nlat. *imprimatur* iz lat. *imprimere* vtisniti] »se lahko natisne«, »naj se natisne«, cenzurno ali predstojnikovo dovoljenje za tisk; napotilo na zadnji korekturi, da se tekst lahko natisne

imprimé -ja *m* [fr. *imprimé*] 1. tiskovina, 2. vrsta svilene tkanine, potiskane z drobnimi vzorci

improbácija -e *ž* [lat. *improbatio*] neodobravanje, graja; zavračanje

improduktíven -vna -o [im- + produktiven] neproduktiven, ki daje malo produktov; nedonosen, nerodoviten (~a zemlja); neploden, neplodovit

impromptu *neskl.* [/ẽprõptü'/ fr. iz lat. *in promptu*] 1. *pridevn.* takojšen, iz rokava stresen, nepripravljen, 2. *prisl.* takoj, brez priprave, iz rokava, izpod pazduhe, 3. *samost.* **impromptu** -ja *ali*

neskl. m taka izvedba (govor, pesem, igra...); bistroumen izrek ali domislek, stresen iz rokava; krajša, svobodna skladba za klavir ali violino

impropórc -a *m* [iz lat.] gl. improporcija

impropórcija -e *ž* [im- + proporcija] 1. nesorazmerje med deli in celoto, 2. neenakost dveh razmerij (mat.)

improvizácija -e *ž* [fr. *improvisation*] 1. izvajanje česa brez posebne priprave, iz rokava; *pejor.* kaj za silo, v naglici storjeno, 2. taka izvedba (govor, pesem...); **improvizacíjski** -a -o ki se tiče improvizacije

improvizátor -ja *m* [fr. *improvisateur*] kdor kaj improvizira (*pejor.* napravi kaj za silo ali v naglici)

improvizírati -am [fr. *improviser*] izvajati, narediti brez priprave (*pejor.* za silo, v naglici storiti), stresti iz rokava, izpod pazduhe jemati; nastopiti nepripravljen

impudénca -e *ž* [lat. *impudentia*] 1. nesramnost, 2. tako dejanje ali ravnanje

impúlz -a *m* [lat. *impulsus* nagib, udar] 1. (s)podbuda; pobuda; podnet; nagib (za kako dejavnost), 2. sunek (tehn.); **impúlzen** -zna -o ki se tiče impulza (~i generator)

impulzíven -vna -o [nlat. *impulsivus*] 1. (s)podbuden, spodbujajoč, ki daje impulz; nagel, vročekrven, ravnajoč pod vplivom impulza (čustva, duševnega stanja ipd.), 2. ki sunkovito steče (tehn.)

imputácija -e *ž* [nlat. *imputatio*] obdolževanje; (ob)dolžitev; obtožba; podtikanje; **imputírati** -am (po krivem) (ob)dolžiti koga, naprtiti, podtakniti, prisoditi komu kaj, osumiti koga

imún -a -o [lat. *immunis* iz *munus* dolžnost, služba] 1. v pr. prost, izvzet (obveznosti, dolžnosti, jurisdikcije...), zlasti a) varen pred zakoni, b) nedotakljiv, 2. v med. zavarovan, varen pred nalezljivo boleznijo (npr. s cepljenjem) ali strupi; *fig.* nesprejemljiv, neobčutljiv za kaj

imunitéta -e *ž* [lat. *immunitas*] 1. izvzetost od obveznosti, službe, jurisdikcije, zlasti a) posebna zavarovanost pred nekaterimi zakoni (poslancev, dokler so člani parlamenta), b) v medn. pravu: nedotakljivost tujih diplomatskih predstavnikov (= eksteritorialnost), 2. imunost

imunizácija -e *ž* [iz lat. *immunis* prost, nedotakljiv] umetno, začasno ali trajno zavarovanje zoper nalezljive bolezni, npr. s cepljenjem; varstveno cepljenje; **imunizírati** -am napraviti nesprejemljivega za nalezljivo bolezen, zavarovati, cepiti zoper bolezen

imunológija -e *ž* [imun(o) + -logija] nauk o imunosti organizma in o pridobivanju imunosti (med.)

imúnost -i *ž* [gl. imun] v med. zavarovanost pred boleznijo ali strupom; *fig.* nespre-jemljivost, neobčutljivost za kaj

In (indij) znak za kem. prvino

in lat. (in ital.) predlog: v, na, za...; v raznih zvezah, npr. in absentia

in- [predpona iz lat. predloga *in* v; pred l se asimilira v *il-*, pred b, m, p v *im-*, pred r v *ir-*] v zloženkah izraža smer: v-, na-; čas: do-, za-, poudarja pomen itd., npr. inklinirati, iluminacija, imigracija

in- [iz lat. *in-* ne-; tudi *il-*, *im-*, *ir-* kot zgoraj] nikalna predpona, v zloženkah: ne-, brez, npr. indiskreten, ilegalen, imaterialen, iracionalen, prim. gr. a(n)-

-in -a *m* [iz lat. *-inus*, *-inum*] pripona v sestavljenkah, npr. albumin, morfin

in absentia /in absen'cia/ lat. v odsotnosti, med odsotnostjo, npr. obtoženca

in abstracto /in abstrak'to/ lat. na splošno, ne glede na konkreten primer; le teoretično vzeto (naspr. in concreto)

inadekváten -tna -o [in- + adekvaten] neskladen, neujemajoč se s čim; neprimeren, neustrezen (~i pojem); ne izražajoč bistvo česa

in aeternum /in eter'num/ lat. na veke, za vedno

inakceptábel *pridevn. in prisl. neskl.* [in- + akceptabel] nesprejemljiv; neprimeren; neprimerno

inaktíven -vna -o [in- + aktiven] neaktiven, 1. nedelaven, nedejaven; neprizadeven, 2. neslužbujoč, ne v aktivni službi, 3. gospodarsko neuspešen; prinašajoč izgubo (~o podjetje), 4. inerten (kem.)

inakuráten -tna -o [in- + akuraten] nenatančen; zmoten; nevesten, neskrben

inanícija -e *ž* [iz lat. *inanis* prazen] sestradanost, oslabelost zaradi nezadostne prehrane
in armis /in ar'mis/ lat. v orožju
in articulo mortis /in arti'kulo mor'tis/ lat. ob smrtni uri, neposredno pred smrtjo (kot priča izjaviti ~)
inartikulíran -a -o [in- + artikuliran] neartikuliran, neizoblikovan, nejasno izgovorjen (~i glas)
inavgurácija -e *ž* [lat. *inauguratio*] 1. posvetitev (v položaj, čast...), slovesna umestitev ali ustoličenje, 2. slovesna podelitev časti, zlasti doktorske, 3. slovesno odprtje (ustanove, seje...) ali začetek
inavgurálen -lna -o [iz lat. *inaugurare* posvetiti] posvetilen, ki se tiče slavnostne posvetitve, umestitve ipd.; nastopen (~o predavanje); **inavgurálna disertácija** doktorska razprava
inavgurírati -am [lat. *inaugurare*] posvetiti (v položaj, dolžnost...), slovesno umestiti, ustoličiti; slovesno začeti (sejo, delo...) ali odpreti kaj
in blanco /in blan'ko/ nlat. »bel«, tj. neizpisan, neizpolnjen (~ menica, ~ pooblastilo)
in brevi /in bre'vi/ lat. na kratko; v kratkem, kmalu
in capite et in membris /in ka'pite et in mem'bris/ lat. »od glave do udov«, tj. popolnoma, od temeljev (preosnovati kaj)
incasso -a *m* [ital.] gl. inkaso
in cauda venenum /in kau'da vene'num/ lat. »strup je v (škorpijonovem) repu«, tj. počakajmo, kaj bo povedal nazadnje (lat. pregovor)
in causa /in kau'za/ lat. v pravni zadevi
incést -a *m* [lat. *incestus* nečist, *in-*, *castus* čist] krvosramje, krvoskrunstvo, spolni akt med osebama, ki sta si v taki stopnji sorodstva, da zakon med njima ni dovoljen, npr. med bratom in sestro; **incestuózen** -zna -o krvoskrunski
incidènt -énta *m* [iz lat. *incidens*, *incidentis* iz *incidere* pripetiti se] pripetljaj, nepričakovan dogodek; pretep; manjši spopad, izgred, (političen) nemir
incidit in Scyllam, qui vult vitare Charybdim /in'cidit in' scülam', kvi vult' vita're harüb'dim/ lat. »na Scilo naleti, kdor se hoče izogniti Karibdi«, če se eni nevarnosti izogneš, zabredeš v drugo (po verzu iz Odiseje)
incinerácija -e *ž* [nlat. *incineratio* iz lat. *in-*, *cinis*, *cineris* pepel] vpepelitev, sežig(anje)
incipiènt -énta *m* [iz lat. *incipiens*, *incipientis* iz *incipere* začeti] začetnik; uradniški praktikant
incipírati -am [lat. *incipere*] začeti
incipit [/in'cipit/ 3. os. ed. sed. od lat. *incipere* začeti] »(tukaj) se začne«, včasih na začetku starih rokopisov
incitácija -e *ž* [lat. *incitatio*] spodbujanje, podžiganje k čemu; spodbuda; dražilo; **incitírati** -am spodbujati, nagovarjati, podžigati; ščuvati
incizíja -e *ž* [lat. *incisio* iz *incidere* vrezati] rez, (operacijski) vrez; zarez, zareza
incizórij -a *m* [nlat. *incisorium*] kirurški nož s premičnim rezilom
incl. okr. za nlat. inclusive
inclusive [nlat.] gl. inkluzive
incognito [ital.] gl. inkognito
in concreto /in konkre'to/ lat. stvarno, dejansko, v določenem, konkretnem primeru; glede na realna dejstva
in continuo /in konti'nuo/ lat. brez presledka, neprenehoma, nepretrgoma
in contumaciam /in kontuma'ciam/ lat. zaradi neposlušnosti, (tj. zaradi odsotnosti pred sodiščem), v odsotnosti obsoditi, ker je sodišče štelo odsotnost toženca za formalno priznanje krivde; gl. kontumacija
in corpore /in kor'pore/ lat. skupaj, v celoti
incroyable *neskl. m* [/ẽkroaja'blə/ = fr. neverjetno] 1. moški klobuk s širokim krajcem iz časov direktorija, 2. gizdalin iz onih časov
indantrén -a *m* [ind(igo) + antr- iz gr. *anthrax* oglje, + -en] lepa modra barva za barvanje tkanin, odporna za svetlobo in pranje, spada med organske barve
indecénten -tna -o [in- + decenten] nespodoben; neprimeren (~o vedenje); neskromen
indefiníten -tna -o [lat. *indefinitus*] nedoločen (~i zaimki); **indefinítnost** -i *ž* nedoločnost (slovn.); nedoločenost
indefinítum -a *m*, *mn.* **indefiníta** -it *s* [lat. *indefinitum*] v slovn. nedoločni zaimek: kdo, kaj...

indeklinábile -la *m*, *mn.* **indeklinabílije** -ij *ž* [lat. *indeclinabilis* nespremenljiv] v slovn. nesklonljive, nepregibne besede: členki, nekateri samost. itd.; **indeklinabílen** -lna -o nesklonljiv, nepregiben

índeks -a *m* [lat. *index* kazalec, znak, seznam, iz *indicare* pokazati] 1. spisek, seznam (~ knjig); seznam prepovedanih knjig, gl. Index librorum..., 2. kazalo, (vsebinski) pregled, npr. imen, pojmov..., 3. v ekon. pokazovalec, kazalnik, števila, ki ob določeni primerjalni osnovi (število 100) prikazujejo kaka razmerja ali spremembe v določenih pojavih (~ cen), 4. knjižica vseučiliških študentov, v katero le-ti vpisujejo predavanja, profesorji pa potrjujejo obisk predavanj, 5. v antropol. razmerje med dvema merama, npr. dolžino lobanje in nosa, 6. v mat. korenilec, 7. kazalec, tiskarski znak, opozarjajoč na opombo, paragraf ipd., 8. kazalec na roki; **dati na índeks** prepovedati (knjigo)

indemnitéta -e *ž* [angl. *indemnity* iz lat.] 1. zavarovanje pred škodo ali zavarovalnina zanjo, zlasti v medn. pravu, 2. v Angliji: nekaznivost ministrov za kršitev ustavnih določb (v posameznih primerih, kadar gre za drž. koristi)

indén -a *m* [ind(igo) + **-en**] vrsta ogljikovodikov (kem.)

independénca -e *ž* [lat. *independens* neodvisen] neodvisnost, samostojnost; **independénten** -tna -o neodvisen, samostojen

independènt -énta *m*, *nav. v mn.* **independénti** -ov [lat. *independens* neodvisen] »neodvisni«, protestantska ločina, sloneča na samostojnih verskih občinah (= kongregacionalisti) in neodvisnosti Cerkve od države; nastala 1610 v Holandiji in se razširila na Angleško

Independent Labour Party /indipen'dənt lei'bə pa:'ti/ angl. Neodvisna delavska stranka (angleški laburisti)

indeterminácija -e *ž* [in- + determinacija] nedoločnost, neopredeljenost

indeterminatíven -vna -o [in- + determinativen] nedoločujoč; nedoločljiv

indetermíniran -a -o [in- + determiniran] nedoločen, neopredeljen

indeterminíst -a *m* [in- + determinist] privrženec indeterminizma; **indeterminízem** -zma *m* zavračanje determinizma, idealistična fil. smer, ki taji objektivno zakonitost in vzročnost naravnih, družbenih in duhovnih pojavov; v ožjem pomenu nauk o svobodni volji

Index librorum prohibitorum /in'deks libro'rum prohibito'rum/ lat. »Seznam prepovedanih knjig«, ki ga je izdajala katol. cerkev od 1559. l. naprej; verniki jih brez posebnega dovoljenja niso smeli brati; zadnja izdaja l. 1948 (zdaj odpravljen)

indíc -a *m*, *mn.* **indícije** -ij *ž* [lat. *indicium* znak] 1. (značilno, sumljivo) znamenje, dejstvo, okoliščina ipd., po katerih sklepamo na kaj, zlasti, 2. znamenja ipd., po katerih se sklepa na storilca kaznivega dejanja (pr.)

indicíran -a -o [lat. *indicere* napovedati] kažoč, naznačujoč kaj, opozarjajoč na kaj; *fig.* primeren (med.); **indicírati** -am (po)kazati kaj, opozarjati na kaj, navajati k sklepu, sumu (prim. indikacija); naznačiti, napotiti

indicírati -am [gl. indeks] dati v seznam, spisek; *fig.* dati na indeks, prepovedati

indiferénca -e *ž* [lat. *indifferentia*, in- + diferenca] 1. mlačnost, nezanimanje za kaj; ravnodušnost; malomarnost; nepristranost, neopredeljenost, 2. v fiz. in kem. nedejavnost; neučinkovitost; **indiferénten** -tna -o 1. (idejno, politično...) mlačen, ravnodušen; brez zanimanja, brez odnosa do česa; malomaren, vnemaren; nepristranski, neopredeljen, 2. nevtralen, nedejaven (kem., fiz.); neučinkovit (med.)

indiferentízem -zma *m* [lat. *indifferens* brez razločka, brezbrižen] (načelna) mlačnost, ravnodušnost, zlasti v polit. in verskih vprašanjih; nezainteresiranost

indigén -a *m* [lat. *indigena*] prvotni prebivalec; domačin; **indigén** -a -o prvoten; domač (~e rastline); prirojen

indigénca -e *ž* [lat. *indigentia*] revščina, pomanjkanje potrebnega, ubožnost, siromaštvo

indigestíja -e *ž* [nlat. *indigestio*] lahka prebavna motnja

indignácija -e *ž* [lat. *indignatio*] nevolja, negodovanje, užaljenost, zgražanje, raz-

kačenost, npr. zaradi krivičnega, nehvaležnega ali nizkotnega ravnanja

indigníran -a -o [lat. *indignari* ne odobravati] ne(je)voljen, prizadet, (po pravici) užaljen, razkačen, razsrjen; **indignírati** -am vzne(je)voljiti, prizadeti koga, užaliti, razkačiti, ujeziti

indignitéta -e *ž* [lat. *indignitas*, *in-* + *dignitas* ugled, dostojanstvo] 1. nizkotnost, 2. (nezasluženo, nizkotno) ravnanje; grdobija; žalitev

indigo -a *m* [špan. *indigo* iz lat. *indicum* iz *indicus color* indijska barva] 1. indijsko modro barvilo (dobivali so ga največ iz indigovca, danes ga izdelujejo umetno; daje lepo, trajno barvo), 2. indigov prepisni papir

indigovec -vca *m* [gl. indigo] rastlina, iz katere so izdelovali indigo (bot.)

indij -a *m* [nlat. *indium* iz lat. *indicum* indigo, ker kaže v spektru dve indigu podobni barvi] kem. prvina, redka, mehka kovina bele barve, podobna cinku; tali se pri 155° C

indika -e *ž* [prim. indigo] indijsko modro barvilo (= indigo)

indikácija -e *ž* [lat. *indicatio* iz *indicare* kazati] 1. napovedovanje česa (s kakimi znaki); znamenje; napotilo, 2. v med. vsota znamenj in okoliščin, ki kažejo, kakšni zdravniški ukrepi so potrebni v danem primeru, npr. operacija

indikát -a *m* [lat. *indicatus* pokazan] indicirano znamenje, simptom...

indikativ -a *m* [lat. *modus indicativus*] povedni naklon, glagolski naklon, ki izraža kako resnično stanje (slovn.)

indikatíven -vna -o [lat. *indicativus*] 1. ki kaže na kaj (~o znamenje), 2. ki se tiče indikativa (~a oblika)

indikátor -ja *m* [nlat. *indicator* kazalec] 1. v kem. snov, ki pokaže navzočnost kisline ali baze, npr. lakmus; reagent, 2. v tehn. kazalo, priprava, ki s posebnim diagramom (indikatorski diagram) zapisuje pritisk v cilindrih parnih ipd. strojev, 3. mišica nateznica na kazalcu (anat.)

indikcija -e *ž* [lat. *indictio* napoved] 1. v rimskem cesarstvu: cesarski oklic, razglas, določajoč ocenjevanje premoženja v davčne namene (od Konstantina naprej na vsakih 15 let); oklic, razglas sploh, 2. razdobje 15 let, 3. na tem sloneče časovno štetje na 15 let, vpeljano l. 312 namesto olimpiad

indirékten -tna -o [lat. *indirectus*, in- + direkten] 1. posreden, ki ni dan naravnost, 2. v slovn. odvisen (~i govor); naspr. direkten; **indiréktni davki** posredni davki, tj. davki v obliki višjih cen blaga; **indiréktni govor** odvisni govor (slovn.)

indisciplíniran -a -o [in- + discipliniran] nereden, nenavajen na red; neposlušen, nebrzdan

indiskrecíja -e *ž* [lat. *indiscretio*, in- + diskrecija] nemolčečnost (v zaupljivih ali zaupanih stvareh); blebetavost, klepetavost; (netaktna) radovednost, netaktnost; vsiljivost

indiskréten -tna -o [lat. *indiscretus*, in- + diskreten] nemolčeč; blebetav, klepetav; preradoveden; netakten (v vprašanjih); vsiljiv, brezobziren (biti ~); **indiskrétnost** -i *ž* nemolčečnost; blebetavost, klepetavost; netaktnost; vsiljivost

indiskutábel *neskl. pridevn.* [in- + diskutabel iz lat. *discussio* pretresanje] 1. o čemer ni potrebno ali ni mogoče razpravljati, 2. nesporen

indisponíran -a -o [in- + disponiran] nesprejemljiv, nedovzeten za kaj; nerazpoložen, čemern, slabe volje, nataknjen; ki se slabo počuti

indispozícija -e *ž* [in- + dispozicija] nedovzetnost, nesprejemljivost (za bolezen); nerazpoloženje, čemernost, slaba volja; neugodno počutje

individuácija -e *ž* [nlat. *individuatio* iz lat. *individuus* nedeljiv] ločevanje individualnega iz splošnega, oblikovanje individualnih bitij, lastnosti itd.; individualni obstoj česa; omejevanje na kaj individualnega

individuálen -lna -o [nlat. *individualis* iz lat.] posamezen, lasten posamezni osebi ali bitju, posamičen, včasih v naspr. s kolektivnim (~o gospodarstvo); *fig.* oseben; poseben; **individuálna lastnina** posameznikova osebna lastnina (v naspr. z zasebno ali družbeno lastnino)

individualíst -a *m* [fr. *individualiste* iz lat.] kdor je individualno usmerjen; privr-

ženec individualizma; **individualístičen** -čna -o sloneč na individualizmu; ki se tiče individuuma ali individualizma; **individualízem** -zma *m* 1. individualna posebnost, 2. (pretirano) poudarjanje vloge, pravic itd. posamezne osebnosti (etični, politični, zgodovinski, pedagoški ~), zlasti, 3. zgodovinska teorija, ki pripisuje velikim osebnostim največji pomen v zgodovinskem dogajanju (Carlyle)

individualitéta -e *ž* [fr. *individualité* iz lat.] kaj individualnega, individualnost

individualizácija -e *ž* [fr. *individualisation* iz lat.] 1. oblikovanje individuov ali individualnih značilnosti, 2. jemanje, ločevanje po individualnih značilnostih; upoštevanje teh značilnosti; **individualizírati** -am narediti individualno; jemati individualno, ozirati se na individualne značilnosti

individuálnost -i *ž* [prim. individualen] 1. posameznost, posebnost; individualna lastnost ali značilnost, 2. celotnost vseh individualnih lastnosti, 3. *fig.* oseba, osebnost (močna ~)

indivíduum -a *ali* -dua *m* [iz lat. *individuus* nedeljiv] posameznik, posamezna oseba (ali osebek, živo bitje sploh); osebnost; *pejor.* malopridnež

indoevropeíst -a *m* [indo- iz gr., lat. *India* Indija, + evropeist] strokovnjak v indoevropeistiki; **indoevropeístika** -e *ž* veda o indoevropskih jezikih

indoevrópski -a -o [indo- + evropski] ki se tiče Indoevropejcev, narodov, ki govore indoevropske (= arijske, indogermanske) jezike: indo-iranski, armenski, grški, italski, toharski, keltski, baltoslovanski, albanski in germanski

indogermánski -a -o [indo- + germanski] ki se tiče Indogermanov (= Indoevropejcev)

indól -a *m* [ind(igo) + (fen)ol] trdna, indigu sorodna snov neprijetnega vonja; npr. v jasminovem olju, tudi proizvod gnitja beljakovin

indolénca -e *ž* [lat. *indolentia* iz *in-*, *dolor* bolečina] brezčutnost; ravnodušnost (do sebe ali drugih); topost, vnemarnost; (duševna) lenost

indolénten -tna -o [nlat. *indolens*] 1. brezčuten; ravnodušen; top, vnemaren; (duševno) len; zanikrn, 2. neboleč (med.); **indoléntnost** -i *ž* gl. indolenca

indológ -a *m* [indo- + -log] kdor se ukvarja z indologijo; **indologíja** -e *ž* veda o jezikih, književnosti in kulturi narodov Indije

indosamènt -énta *m* [ital. *indossamento* iz *indosso* na sebi, iz *dosso* hrbet] prenosna izjava na hrbtni strani ali podaljšku menice; z njo prenese indosant menične pravice na indosata (= žiro)

indosánt -a *m* [iz ital. *indosso*, prim. indosament] kdor prenese menico na drugo osebo (= žirant)

indosát -a *m* [iz ital. *indosso*, prim. indosament] oseba, na katero prenese indosant menico, novi menični upnik (= žirat)

indosatár -ja *m* [iz ital.] gl. indosat

indosírati -am [ital. *indossare*] prenesti menico na drugo osebo (= žirirati)

indóso -a *m* [iz ital. *indosso*] indosament

in dubio /in du'bio/ lat. v dvomu, v dvomljivem primeru

in dubio pro reo /in du'bio pro re'o/ lat. v dvomljivem primeru (je treba soditi) v korist obtoženca, tj. je treba obtoženca oprostiti — eno temeljnih načel kazenskega postopka »klasične šole«

inducírati -am [lat. *inducere* vpeljati; navesti] 1. sklepati po indukciji (log.), 2. pridobiti z indukcijo (fiz.)

indúkcija -e *ž* [lat. *inductio* iz *inducere* vpeljati; navesti] 1. v logiki: návod, tj. sklepanje iz posameznega na splošno, sklepanje od posameznih dejstev ali primerov k splošnim sklepom (ena od oblik znanstvenega spoznavanja, prim. dedukcija), 2. v fiz. zbujanje elektr. toka z gibanjem vodnika v magnetnem polju (odkril Faraday l. 1831); **indukcíjski** -a -o ki se tiče indukcije (~i stroj, ~i dokaz)

induktánca -e *ž* [gl. indukcija] induktivna upornost (elektrotehn.)

induktíven -vna -o [nlat. *inductivus*] 1. náv. voden, sklepajoč po indukciji (log.), 2. dobljen z indukcijo (fiz.); **induktívna metóda** na indukciji sloneča metoda, ki sklepa od posameznega na splošno, npr. zlato, železo, svinec so težji od vode;

kovine so torej težje od vode (sklep je bil pravilen, dokler ni bil odkrit kalij)

indúktor -ja *m* [iz lat. *inductor*] del elektr. stroja za pridobivanje indukcijskega elektr. toka

in dulci iubilo /in dul'ci ju'bilo/ lat. »v sladkem veselju«, začetne besede srednjeveške latinsko-nemške pesmi; *fig.* veselo, razkošno (živeti)

indulgénca -e *ž* [lat. *indulgentia*] 1. prizanašanje; prizanesljivost; spregled, oprostitev (kazni), 2. odpustek, odpuščanje grehov (sedanjih ali prihodnjih); odpustke je v sred. veku prodajala katol. cerkev in prepoved tega trgovanja je bila ena od zahtev reformacije

indulgénten -tna -o [lat. *indulgens*] prizanesljiv, odpustljiv, popustljiv; ustrežljiv

indúlt -a *m* [nlat. *indultum*] 1. ugodnost ali posebna, izjemna pravica, 2. dovoljeni rok ali odlog za izpolnitev plačilne ipd. obveznosti; tudi: moratorij

in duplo /in du'plo/ lat. dvojno, v dveh izvodih, v dvojniku

indurácija -e *ž* [nlat. *induratio* iz lat. *durus* trd] zatrdina, zatrditev tkiva ali organa (srca, jeter...) zaradi vnetja ali drugih motenj; zatrdelo tkivo

industriálec -lca *m* [iz lat.] gl. industrijec

industrializácija -e *ž* [fr. *industrialisation*] proces razvijanja industrije, vpeljavanje in širjenje industrijskih metod proizvodnje v gospodarstvo; **industrializírati** -am razvi(ja)ti industrijo, dati industrijski značaj

industríja -e *ž* [fr. *industrie* iz lat. *industria* delavnost, marljivost] oblika proizvodnje, pri kateri se predelujejo ali obdelujejo surovine s stroji; **lahka industríja** industrija, ki daje izdelke za široko porabo; **težka industríja** industrija, ki izdeluje proizvajalna sredstva, npr. strojna industrija

industríjec -jca *m* [gl. industrija] tovarnar, lastnik industrijskega podjetja

industríjski -a -o [gl. industrija] ki se tiče industrije; tovarniški; na strojni obrat; **industríjska revolúcija** v ekon. prehod od manufakturne proizvodnje, sloneče na ročnem delu, k veliki industrijski proizvodnji (v »klasični« obliki v Angliji v drugi polovici 18. stol.)

in effigie /in efi'gie/ lat. »v podobi« (nekoč: koga obesiti ali sežgati, če se je umaknil roki pravice)

ineksákten -tna -o [in- + eksakten] nenatančen, ne popolnoma natančen; *fig.* pomanjkljiv

inêrcija -e *ž* [lat. *inertia*] 1. nedelavnost, nedejavnost; lenost, zaspanost; negibnost, 2. v fiz. vztrajnost

inêrten -tna -o [lat. *iners*, *inertis*] 1. nedelaven, nedejaven, len, zaspan, 2. v fiz. vztrajen; **inêrtni plini** v kem. plini, ki se ne vežejo v spojine (helij, neon, argon, kripton, ksenon, niton); **inêrtnost** -i *ž* gl. inercija

inervácija -e *ž* [nlat. *innervatio*, lat. *in-*, *nervus* živec] 1. vpliv živcev (živčne energije) na dejavnost telesa, 2. razmestitev živcev po posameznih organih

in extenso /in eksten'zo/ lat. obširno, na široko, izčrpno

in extremis (sc. momentis) /in ekstre'mis sci'licet momen'tis/ lat. v zadnjih trenutkih, pred smrtjo

in facto /in fak'to/ lat. dejansko, v resnici, zares

infalibílen -lna -o [nlat. *infallibilis*] nezmotljiv; **infalibílnost** -i *ž* 1. (papeška) nezmotljivost v verskih vprašanjih, 2. dogma o tem, sprejeta l. 1870 na koncilu v Vatikanu

infamácija -e *ž* [gl. infamen] zmerjanje, sramotenje; zmerjavka

infámen -mna -o [lat. *infamis* iz *fama* dober ali slab glas, tj. razvpit, na slabem glasu] sramoten, nesramen, nepošten; ogaben

infamíja -e *ž* [lat. *infamia*, gl. infamen] 1. sramota, sramotnost, nečast, gnusoba, nepoštenost, 2. tako dejanje, ravnanje...

infámnost -i *ž* [iz lat.] gl. infamija

infánt -a *m* [špan. *infante* iz lat. *infans*, *infantis* otrok (ki še ne govori), iz *in-*, *fari* govoriti] naslov španskih in portugalskih princev, razen prestolonaslednika

infanterija -e *ž* [špan. *infanteria* iz *infante* »fant«] pehota (voj.); **infantérist** -a *m* pešec, pešak (voj.)

infantílen -lna -o [lat. *infantilis* otroški] otročji (~o obnašanje); nerazvit; razvojno zaostal; **infantílnost** -i *ž* 1. otročjost, 2. infantilizem

infantilízem -zma *m* [infantil(en) + -izem] v med. (za)ostajanje odraslih oseb na razvojni stopnji otroka, duševna ali telesna nerazvitost organizma, npr. zaradi motenj v delovanju ščitnice

infántinja -e *ž* [špan. *infanta*] 1. naslov španskih in portugalskih princes, 2. žena infanta

infárkt -a *m* [lat. *infarctus* zamašen] odmrtje kakega tkiva, izvirajoče iz motenj v krvnem obtoku — npr. zaradi zamašitve žil; (taka) mrtvina

infékcija -e *ž* [nlat. *infectio* iz lat. *inficere* okužiti] okuženje, okužitev, tj. vdor povzročiteljev bolezni (mikrobov) v organizem; okuženost; **infekcíjski** -a -o od (ali ki se tiče) infekcije (~i oddelek); kužen, nalezljiv (~e bolezni)

infekciózen -zna -o [nlat. *infectiosus*] kužen, nalezljiv, prenašajoč bolezen (~o obolenje)

infektíven -vna -o [nlat. *infectivus*] kužen, nalezljiv (= infekciozen)

inferióren -rna -o [lat. *inferior* nižji, kompar. od *inferus* spodnji] nižji (po stopnji, položaju, kakovosti...); manjvreden; podrejen, naspr. superioren; **inferiórnost** -i *ž* manjvrednost; podrejenost

infernálen -lna -o [nlat. *infernalis* iz lat. *infernus* spodnji svet, pekel] peklenski; vražji, satanski (~a zloba)

infêrno -a *m* [ital. *inferno* iz lat. *infernus* spodnji svet] pekel; *fig.* **Infêrno** -a *m* Pekel, naslov prvega dela Dantejeve Božanske komedije

infibulácija -e *ž* [lat. *in-* + *fibula* sponka] spenjanje vnanjih delov spolovil s sponko, da bi preprečili prezgodnje spolno občevanje, nezvestobo ali onanijo (še obstoji pri nekaterih primitivnih plemenih)

inficírati -am [lat. *inficere* iz *facere* narediti] okužiti, prenesti bolezen; **inficírati** -am **se** okužiti se, dobiti, nalesti bolezen, gl. infekcija

infíks -a *m* [lat. *infixus* iz *infigere* vriniti] v koren vrinjen glas pri pregibanju besed, npr. »n« v lat. glagolu *iungere* spojiti, v primeri s korenom *iug-* iz *iugum* jarem

infiltrácija -e *ž* [fr. *infiltration*, gl. filter] 1. v med. vcejanje, npr. zdravil pri anesteziji, ali vdiranje, prenikanje tujih celic, gnoja, sokrvce itd. v tkivo (ki zatrdi in se odebeli); prepajanje, prepojitev česa; prenikanje; vdiranje v kaj (sovražna ~); vtihotapljanje, 2. infiltrat; **infiltracíjski** -a -o ki se tiče infiltracije (~a politika, ~a anestezija)

infiltrát -a *m* [gl. infiltracija] 1. vcedek, ki se infiltrira v tkivo, 2. prepoj, prepojek, prepojeno tkivo, 3. prepojina, zatrdina (nastala z infiltracijo)

infiltrírati -am **(se)** [gl. infiltracija] vcejati (se) v kaj; prepojiti; prenikati; vdirati; *fig.* vriniti, vtihotapiti (se)

in fine /in fi'ne/ lat. na koncu

infiníten -tna -o [lat. *infinitus* iz *finire* končati se; omejiti] brezmejen, neskončen; neomejen; v slovn. nedoločen

infinitéta -e *ž* [lat. *infinitas*] brezmejnost, neskončnost; neomejenost

infinitezimálen -lna -o [nlat. *infinitesimalis*] neskončno majhen (~a količina); ki se tiče infinitezimalnega računa; **infinitezimálni račun** v mat. računanje z neskončno majhnimi količinami (skupna označba za diferencialni in integralni račun)

infinitiv -a *m* [nlat. *infinitivus* iz lat. *infinitus* nedoločen] v slovn. nedoločnik, nepregibna glagolska oblika, ki se v slovenščini končuje na -ti ali -či (delati, reči...); **infinitíven** -vna -o nedoločniški

inflácija -e *ž* [lat. *inflatio* naraščanje] poplava bankovcev (v obtoku), razvrednotenje denarja zaradi pretiranega izdajanja bankovcev brez pravega kritja, tj. v nesorazmerju z blagovnimi fondi; **inflacíjski** -a -o povzročajoč inflacijo, ki se tiče inflacije (~i pojavi)

inflacioníst -a *m* [angl. *inflationist* iz lat.] privrženec večanja denarnih sredstev v obtoku (s kreditno politiko itd.)

in flagrante (sc. delicto) /in flagran'te sci'licet delik'to/ lat. »pri samem dejanju« (namreč deliktu) zalotiti

in flagranti /in flagran'ti/ lat. pri samem dejanju (= in flagrante)

inflamácija -e *ž* [lat. *inflammatio* žar] vnetje (med.)

infleksibílen -lna -o [lat. *inflexibilis*] 1. neupogljiv, neuklonljiv, 2. nepregiben, nesklonljiv (slovn.)

infleksibílije -ij *ž mn.* [nlat. mn. *inflexibilia*] nepregibne besede: prislovi, predlogi...

infleksíja -e *ž* [lat. *inflexio* upogibanje] 1. v slovn. pregibanje besed, ki izraža sklon, spol, število, čas..., 2. v fiz. uklon svetlobnih žarkov, 3. spreminjanje (nižanje ali višanje) glasu ali tona, 4. upognjenost (med.); **infleksíjski** -a -o ki se tiče infleksije

influénca -e *ž* [ital. *influenza* iz nlat. *influentia* vpliv] 1. gripa, zelo nalezljiva epidemična bolezen (epidemične bolezni so včasih pripisovali vplivu zvezd in vremena), 2. v fiz. vpliv električnih teles (električnega polja) na električnost teles v njihovi bližini; **influénčen** -čna -o ki se tiče influence (~i simptomi, ~i stroj)

in folio /in fo'lio/ lat. v samo enkrat preganjeni, polovični poli; *fig.* v velikem formatu

informácija -e *ž* [lat. *informatio* pojem, predstava] obvestilo, (s)poročilo; poizvedba o čem; pouk, poučitev, pojasnilo; **informacíjski** -a -o ki se tiče informacij (~i urad); poročevalen; **informacíjska teorija** 1. mat. teorija, ki raziskuje sporočila od človeka do človeka in med človekom in okoljem; v ožjem pomenu: teorija o elektr. prenašanju sporočil, 2. v psihol. panoga, ki skuša ugotavljati odvisnost človeških odločitev od obsega informacij, potrebnih za zanesljivo odločitev

informatíven -vna -o [iz lat. *informatus*] poučen; namenjen obveščanju bralcev, obveščajoč o čem (~i članek); obveščevalen

informátor -ja *m* [fr. *informateur*] kdor daje informacije; poročevalec; obveščevalec

Infórmbiro -ja *m* [= inform(acijski) biro, obveščevalni urad] posvetovalni organ komunističnih partij raznih evropskih držav, ustanovljen l. 1947 z namenom, da bi reševal njihova medsebojna vprašanja, enotno nastopal v svetu v imenu socializma in obveščal javnost o stališču teh partij do raznih vprašanj. Pod Stalinovim vodstvom je bil Informbiro v bistvu orodje njegove hegemonistične politike, ki se je posebno vidno pokazala v junijski resoluciji l. 1948, naperjeni proti Jugoslaviji (l. 1953 razpuščen); **infórmbirojevec** -vca *m* privrženec Informbiroja

informírati -am [lat. *informare* oblikovati; predočiti, iz *forma* oblika] obvestiti koga, sporočiti komu kaj, seznaniti ga s čim; poučiti koga, pojasniti kaj; **informírati** -am **se** poizvedeti, povprašati o čem, poučiti se

infra- [lat. *infra* pod, spodaj; prim. supra-, super-] predlog in prislov v raznih zloženkah, npr. infra žarki

infrákcija -e *ž* [lat. *infractio*] 1. nalom, delni lom kosti (med.), 2. kršitev pogodbe, zakonov...; prestopek, prekršek

infra rdeči žarki [lat. *infra* pod, spodaj] v fiz. nevidni toplotni žarki onstran rdeče barve v barvnem spektru (imajo večjo valovno dolžino); **infra zvok** v fiz. človeškemu sluhu nezaznaven zvok

infula -e *ž* [lat. *infula*] 1. preveza, bel ali rdeč čelni trak, znamenje nedotakljivosti strim. višjih svečenikov in vestalk, 2. pozneje v katol. liturg. dvoje trakov na škofovski kapi, 3. škofovska ali opatska kapa; **infulírati** -am podeliti škofovsko kapo (= posvetiti v škofa)

in futuro /in futu'ro/ lat. v prihodnje, za prihodnost

infuzíja -e *ž* [lat. *infusio* iz *infundere* vliti] 1. ulivanje, npr. vroče vode na zeliščа, da se izločijo topljive sestavine, 2. infuzum, 3. v med. vlivanje, vbrizgavanje slanice ali druge tekočine v žile, črevo ali pod kožo; vlivek, naliv(ek)

infuzórij -a *m*, *nav. v mn.* **infuzórije** -ij *ž* [nlat. mn. *infusoria*] v zool. močelke, osci, razred majhnih, s prostim očesom nevidnih praživali; v vodi ali kot zajedavci

infúzum -a *m* [lat. *infusum* iz *infundere* vliti] poparek (če poparimo z vodo zdravilno zelišče, npr. kamilični ~), prim. dekokt

ing. [iz fr.] medn. kratica: inženir

in genere /in ge'nere/ lat. nasploh, v splošnem

ingeneríran -a -o [lat. *ingenerare* vsaditi] prirojen, vrojen

ingeniózen -zna -o [lat. *ingeniosus*] 1. (bistro)umen, nadarjen, duhovit, domiseln,

iznajdljiv, 2. bistroumno zasnovan (~i načrt)

ingerénca -e *ž* [nlat. *ingerentia*] vpliv, vplivanje na kaj; poseganje, vmešavanje v kaj

ingerènt -énta *m* [lat. *ingerens*] stranski tožnik

ingésti -ov *m mn.* [iz lat. *ingestus* iz *ingerere* nositi v…] v fiziol. snovi, ki prihajajo v telo (užita hrana, zrak…)

ingestíja -e *ž* [nlat. *ingestio*] uživanje hrane (fiziol.)

íngot -a *m* [angl. *ingot*] v bloke, palice ipd. ulita kovina (jeklo, zlato…) za nadaljnjo uporabo

ingrediénca -e *ž* [lat. *ingredi* vstopiti] primes ali sestavina kake mešanice

ingrés -a *m* [lat. *ingressus* stopanje, vstop] vstop v kako skupnost, pristop k njej

ingresíja -e *ž* [lat. *ingressio*] 1. vhod, vstop; začetek, 2. vdor, vdiranje (morja na celino)

ingrosíst -a *m* [in- + grosist] veletrgovec, trgovec na debelo (= grosist)

íngver -ja *m* [nem. *Ingwer*, lat. *zingiberi* iz ind.] 1. korenika neke vzhodnoindijske rastline s prijetnim vonjem in okusom (največ za začimbe in likerje), 2. sama rastlina (več vrst)

inhabílen -lna -o [lat. *inhabilis*] nespreten, nepripraven; nezmožen

inhalácija -e *ž* [lat. *inhalare* vdihniti] vdiha(va)nje, npr. dima pri kajenju ali zdravilnih hlapov; **inhalacíjski** -a -o ki se tiče inhalacije

inhalátor -ja *m* [lat. *inhalare* vdihniti] vdihovalnik, priprava za inhaliranje, npr. zdravilnih hlapov

inhalírati -am [lat. *inhalare*] vdiha(va)ti

inherénca -e *ž* [nlat. *inhaerentia* iz lat. *inhaerere* držati se, pritrjen biti] 1. naravna, neločljiva zveza ali povezanost, 2. v log. razmerje prilastka do subjekta, tj. razmerje lastnosti kake reči do reči same, 3. vztrajanje pri čem (pr.); **inherénten** -tna -o neločljiv, neločljivo združen, obstoječ kot naravna, neločljiva sestavina ipd.

inhibícija -e *ž* [lat. *inhibitio* iz *inhibere* ovirati] 1. uradna, npr. sodna prepoved; zadržek, 2. v psihol. oviranje, zadrževanje psiholoških procesov, refleksov, funkcij, npr. z voljo ali nasprotnim procesom; taka ovira; **inhibírati** -am prepovedati kaj; ovirati, zadržati ali preprečiti (dejanje, refleks…)

inhibítor -ja *m* [lat. *inhibere* ovirati] snov, ki preprečuje ali zmanjšuje korozijo (kem.)

inhibitórij -a *m* [lat. *inhibitorium*] pismena, sodna prepoved

inhoatíven -vna -o [lat. *inchoativus* iz *inchoare* začeti] v slovn. začeten; začenjajoč dejanje (= inkohativen)

in hoc salus /in hok sa'lus/ lat. v tem je rešitev, gl. IHS

in hoc signo vinces /in hok si'gno vin'ces/ lat. v tem znamenju boš zmagal, napis na križu, ki se je po legendi prikazal na nebu rim. cesarju Konstantinu

inhumácija -e *ž* [lat. *inhumare* pokopati] pokop, pogreb (v naspr. s sežigom v krematoriju)

inhumán -a -o [lat. *inhumanus* iz *homo* človek] nečlovečen, nečloveški, brez človeških čustev; brezobziren; neusmiljen; **inhumánost** -i *ž* nečlovečnost; brezobzirnost

iniciácija -e *ž* [lat. *initiatio* iz *inire* začeti] vpeljava(nje) v kaj; posvetitev v skrivni nauk; (slovesen) sprejem, npr. v skrivno društvo

iniciála -e *ž* [iz lat.] gl. inicialka

iniciálen -lna -o [lat. *initialis*] začeten; ki se tiče inicial

iniciálka -e *ž* [lat. *initialis* začeten] velika začetnica (črka), zlasti ozaljšana velika začetnica, s katerimi se začenjajo poglavja

iniciatíva -e *ž* [fr. *initiative* iz lat. *initiare* začeti] spodbuda, prva pobuda za kaj; podnet; pobudnost, podjetnost; začetni korak v čem; **zakonodajna iniciatíva** v nekaterih državah ustavno določena pravica volivcev, predlagati v parlamentu zakone, uredbe ipd.; **iniciatíven** -vna -o spodbuden, pobudljiv; podjeten, prizadeven; ki daje pobudo za kaj

iniciátor -ja *m* [fr. *initiateur* iz lat.] pobudnik, kdor (oseba, skupina…) da pobudo za kaj, spodbudnik, začetnik

in infinitum /in infini'tum/ lat. v neskončnost, brez konca in kraja

in integrum /in in'tegrum/ lat. v prejšnje stanje

in integrum restituere /in in'tegrum restitu'ere/ lat. postaviti, vrniti v prejšnje stanje ali položaj, gl. restitutio in integrum

injékcija -e *ž* [iz lat. *iniectio* iz *iniicere* vreči, spustiti v...] 1. v med. vbrizg(anje) tekočine v telo, 2. vbrizganina, vbrizgana tekočina; **injekcíjski** -a -o od (ali ki se tiče) injekcije

injéktor -ja *m* [fr. *injecteur* iz lat.] vbrizgovalnik, 1. vrsta sesalk za polnjenje parnih kotlov, 2. gradbeni stroj za vbrizgavanje cementnega mleka ipd.

injicírati -am [gl. injekcija] vbrizgati, vbrizgniti, dati injekcijo

injúnkcija -e *ž* [nlat. *injunctio*] sodni ukaz ali predpis; prepoved

inkandescénca -e *ž* [lat. *incandescere* zažareti] belo žarenje, npr. kovinske nitke v žarnici

inkarcerácija -e *ž* [nlat. *incarceratio* iz lat. *in-*, *carcer* zapor] 1. vtaknitev v zapor, prijetje, 2. v med. zadrgnitev, npr. kile, vkleščenje

inkarnácija -e *ž* [nlat. *incarnatio* iz lat. *caro*, *carnis* meso] utelesitev, pooseblenje, učlovečenje (boga), tj. oblika razodetja v nekaterih religijah; utelešenje sploh (~ idej)

inkarnát -a *m* [iz nlat. *incarnatus* iz lat. *caro* meso] v slikarstvu: mesna, živo rdeča barva

inkarnátka -e *ž* [nlat. *Trifolium incarnatum*] rdeča ali laška detelja, pomembna živinska krma

inkarníran -a -o [nlat. *incarnatus*] utelešen, učlovečen; poosebljen; **inkarnírati** -am (se) utelesiti, učlovečiti; poosebiti (se)

inkasánt -a *m* [ital. *incassare* prejeti denar, iz *cassa* blagajna] kdor inkasira, pobira pri strankah gotovino za koga, npr. naročnino; izterjevalec; **inkasírati** -am vnovčiti, prejeti v gotovini; plačati v gotovini (račun, naročnino...); pobirati gotovino (inkasant); iztržiti

inkáso -a *m* [ital. *incasso*] vnovčenje, npr. zapadle menice ali računa; plačilo, prejemek v gotovini; pobiranje gotovine; (blagajniški) iztržek

inklinácija -e *ž* [lat. *inclinatio*] 1. nagibanje; nagib, naklon; naklonski kot, zlasti pri magnetnici, 2. *fig.* (duhovno, telesno) nagnjenje; nagnjenost k čemu; dovzetnost, npr. za bolezen; **inklinacíjski** -a -o ki se tiče inklinacije; **inklinacíjska igla** magnetnica; **inklinacíjski kot** naklonski kot, tj. kot, ki ga dela magnetnica s horizontalno ravnino

inklinátor -ja *m* [lat. *inclinare* nagniti se] priprava za merjenje magnetne inklinacije

inklinírati -am [lat. *inclinare*] nagniti se, nagibati se; naklonjen biti; *fig.* nagnjen biti k čemu; dovzeten, sprejemljiv biti za kaj

inklinométer -tra *m* [inklin(acija) + -meter] priprava za merjenje ladijskega nagiba

inkluzíja -e *ž* [lat. *inclusio*] 1. vključitev; vštetje; zajetje, 2. vključek, obsežek

inkluzíve [nlat. *inclusive*] *prisl.* vključujoč, vštevši kaj; vključno, všteto

inkluzíven -vna -o [nlat. *inclusivus*] vključujoč, vsebujoč kaj; vključen, vsebovan, obsežen v čem; **inkluzívno** gl. inkluzive

inkógnito [ital. *incognito* iz lat. *incognitus* nepoznan] *prisl.* ne(spo)znan, s tujim, izmišljenim imenom; na skrivaj (potovati ~); **inkógnito** -a *m* ne(spo)znanost (popoln ~)

inkohatív -a *m*, *mn.* **inkohatíva** -iv *s* [lat. *incohare* začeti] v slovn. začetni glagol, označujoč začetek dejanja ali stanja (zaspati, zakričati...); **inkohatíven** -vna -o začeten; označujoč začetek dejanja (slovn.); ki se tiče inkohativa

inkoherénca -e *ž* [in- + koherenca] nepovezanost, pomanjkanje (logične ipd.) zveze; *fig.* nedoslednost; *pejor.* zmedenost; **inkoherénten** -tna -o nepovezan, brez organske, logične ipd. zveze; *fig.* nedosleden; *pejor.* zmeden, neurejen

inkomenzurabílen -lna -o [in- + komenzurabilen] nemerljiv, neprimerljiv (mat.); nepremerljiv; neenak

inkomodírati -am [lat. *incommodare* iz *commodus* udoben] biti v nadlego, nadlegovati, ovirati, motiti koga, biti v napotje, delati sitnosti

inkomoditéta -e *ž* [lat. *incommoditas*] neudobnost; nadležnost, nadlega, napotje; neprijetnost, nevšečnost, sitnost

inkomparabílen -lna -o [in- + komparabilen] neprimerljiv; brezprimeren; *fig.* ki mu ni para, neprekosljiv, odličen

inkompatíbilen -lna -o [in- + kompatibilen] nezdružljiv, nespojljiv; neskladen; *fig.* nespravljiv, nestrpljiv; **inkompatíbilnost** -i *ž* nezdružljivost (npr. pojmov, nasprotnih si funkcij v eni osebi ipd.); neskladnost; nespravljivost

inkompeténca -e *ž* [in- + kompetenca] nepristojnost, nepooblaščenost, neupravičenost odločanja v čem; **inkompeténten** -tna -o nepristojen, nepooblaščen, neupravičen za kaj, neodločilen v čem

inkompléten -tna -o [in- + kompleten] delen, nepopoln, nepolnoštevilen

inkompresíbilen -lna -o [in- + kompresibilen] v fiz. nestisljiv (~a tekočina)

inkonfórmen -mna -o [in- + konformen] neenakoličen; nepriličen; neskladen, nesoglasen; neprimeren

inkongruénca -e *ž* [in- + kongruenca] 1. neskladnost, nesoglasje; neskladnost, neujemanje likov (geom.), 2. neujemanje stavčnih členov (slovn.); **inkongruénten** -tna -o neskladen, nesoglasen; ne ujemajoč se; nepravilen

inkonsekvénca -e *ž* [in- + konsekvenca] nedoslednost; *fig.* nenačelnost; **inkonsekvénten** -tna -o nedosleden, v naspr. s samim seboj; nenačelen

inkonsisténca -e *ž* [in- + konsistenca] 1. netrdnost snovi; *fig.* netrajnost, netrpežnost, 2. neskladje, nezdružljivost; protislovnost; **inkonsisténten** -tna -o 1. netrden; redek; netrajen, netrpežen, 2. neskladen, nezdružljiv; (logično) protisloven

inkonstánca -e *ž* [in- + konstanca] nestalnost, spremenljivost; nestanovitnost; **inkonstánten** -tna -o nestalen, spremenljiv; nestanoviten

inkonstitucionálen -lna -o [in- + konstitucionalen] neustaven, v nasprotju z ustavo

inkontinénca -e *ž* [in- + kontinenca] 1. nezdržnost, nezmernost v čem, 2. v med. nezmožnost zadrževati iztrebke ali urin

inkonveniénca -e *ž* [in- + konvenienca] 1. neudobnost, neprijetnost; nadlega, 2. nespodobnost; nevljudnost; pogrešek; **inkonveniénten** -tna -o 1. neudoben, neprijeten; nadležen, 2. nespodoben; nevljuden

inkorékten -tna -o [in- + korekten] nepravilen, napačen; nespodoben; neprimeren; nevljuden; **inkoréktnost** -i *ž* nepravilnost, napačnost; nespodobnost; nevljudnost

inkorporácija -e *ž* [nlat. *incorporatio*] 1. utelesitev, 2. vključitev, pridružitev, pripojitev (~ okoliške občine v sestav mesta); **inkorporírati** -am 1. utelesiti, 2. vključiti v svoj sestav, priključiti, pridružiti

inkrecíja -e *ž* [in- + (se)krecija] notranje izločanje (fiziol.)

inkremènt -énta *m* [lat. *incrementum*] 1. rast; prirast(ek); prireja; *fig.* dodatek, 2. vrastek (med.)

inkrét -a *m* [in- + (se)kret] v fiziol. izločina (v krvni obtok), produkt žlez z notranjim izločanjem (= hormon); **inkretór(ič)en** -(ič)na -o ki se tiče notranjega izločanja; **inkretór(ič)ne žleze** žleze z notranjim izločanjem; svoje izločke oddajajo naravnost v kri ali v mezgo (fiziol.)

inkriminácija -e *ž* [nlat. *incriminatio* iz lat. *crimen* zločin] obdolžitev; obtožba

inkriminíran -a -o [gl. inkriminacija] obdolžen, obtožen česa (~o dejanje); **inkriminírati** -am (ob)dolžiti; očitati komu kaj; obtožiti koga

inkrustácija -e *ž* [lat. *incrustare* s skorjo prevleči] 1. oskorjenje z mineralno snovjo; nastajanje skorje v cevih in vodih; taka oskorjava, 2. v arhit. oblaganje zidov z marmorjem ipd.; taka obloga ali obložek, 3. vlaganje, vdelovanje okraskov, npr. kovin v mehkejšo osnovo; tak vložek ali ozaljšek

inkrustíran -a -o [gl. inkrustacija] 1. oskorjen, obdan s skorjo, 2. obložen ali vložen; z vložki ali okraski; **inkrustírati** -am 1. oskorjiti (se), s skorjo (se) obdati, otrditi, 2. oblagati, obložiti; vložiti (okraske)

inkubácija -e *ž* [lat. *incubatio* ležanje] 1. pri Grkih in Rimljanih: prenočevanje v svetišču, npr. Eskulapovem, zaradi ozdravljenja, 2. valitev jajca; razvoj zaplodka v jajcu, 3. umetno valjenje piščancev v inkubatorju, 4. razvojna doba bolezni od okužitve do izbruha bolezni (= inkubacijska doba); **inkubacíjski** -a -o ki se tiče inkubacije; in-

kubacíjska doba 1. čas, potreben za razvoj zaplodka v jajcu, 2. inkubacija (4.)
inkubátor -ja *m* [lat. *incubare* ležati] 1. valilnik, valilnica za umetno (tj. brez koklje) valjenje piščancev, 2. priprava s stalno toploto za negovanje nedonošenčkov, 3. priprava za gojenje bakterij
ínkubus -a *m* [nlat. *incubus* mora, iz lat. *incubare* ležati] 1. môra, 2. v srednjev. verovanju demon, ki je ponoči posiljeval žene, posebno device
inkulpácija -e *ž* [nlat. *inculpatio* iz lat. *culpa* krivda] obdolžitev; obtožba
inkulpánt -a *m* [nlat. *inculpans*] tožnik (pr.)
inkulpát -a *m* [nlat. *inculpatus*] obtoženec (pr.)
inkunábula -e *ž* [lat. mn. *incunabula* zibel, plenice] prvotisk, ime za prve tiskane knjige, natisnjene pred l. 1500
inkvirènt -énta *m* [lat. *inquirens* iz *inquirere* preiskovati] 1. preiskovalec, 2. preiskovalni sodnik
inkvirírati -am [lat. *inquirere*] strogo zasliševati ali izpraševati, natančno preiskovati
inkvizícija -e *ž* [lat. *inquisitio* preiskovanje, zasliševanje] 1. zasliševanje, preiskovanje (z mučenjem); *fig.* mučenje, 2. cerkveno sodišče, poseben organ katol. cerkve — »sveti oficij« — ustanovljen v 13. stol. za boj proti »krivovercem« (inkvizicija je posebno besnela v Španiji); **inkvizicíjski** -a -o ki se tiče inkvizicije (~o sodišče)
inkvizitíven -vna -o [nlat. *inquisitivus*] preiskovalen, zasliševalen
inkvizítor -ja *m* [lat. *inquisitor* preiskovalni sodnik] inkvizicijski sodnik, član ali predstojnik cerkvenega sodišča (~ Torquemada); izpraševalec, preiskovalec; *fig.* (grozovit) mučitelj
ínlet -a *m* [nem. *Inlett* iz hol.] gosta bombažna tkanina v keprovi ali atlasovi vezavi za blazine in pernice
in loco /in lo´ko/ lat. na kraju, na (istem) mestu
in magnis et voluisse sat est /in mag´nis et volui´se sat est/ lat. v velikih (rečeh) je dovolj, če jih je človek imel namen storiti (Propercij)
in medias res /in me´dias res/ lat. »v sredo stvari«, (iti) naravnost k stvarem, npr. s pripovedovanjem (naspr. ab ovo, Horac, Ars poetica)
in medio virtus /in me´dio vir´tus/ lat. »čednost je v sredi«, srednja pot najboljša pot
in memoriam /in memo´riam/ lat. v spomin
in natura /in natu´ra/ lat. v naravi, 1. v naravnem, prvotnem stanju, 2. v pridelkih ali izdelkih, ne v denarju
in naturalibus /in natura´libus/ lat. v naravnem stanju, v Evinem ali Adamovem kostumu (= naga ali nag)
in necessariis unitas, in dubiis libertas, in omnibus caritas /in necesa´riis u´nitas, in du´biis li´bertas, in om´nibus ka´ritas/ lat. v nujnih rečeh (je potrebna) sloga, v dvomljivih svobodna odločitev, v vseh pa dobrohotno potrpljenje (iz nekega teol. spisa iz 17. stol.)
in nexu /in ne´ksu/ lat. v zvezi z ...
in nomine /in no´mine/ lat. v imenu
in nuce /in nu´ce/ lat. »v orehu«, jedrnato, strnjeno, zgoščeno
inobservácija -e *ž* [in- + lat. *observatio* izpolnjevanje dolžnosti] zanemarjanje (dolžnosti ipd.); nepazljivost, nepozornost; ravnodušnost
inocénca -e *ž* [lat. *innocentia* neškodljivost; nedolžnost] nedolžnost, preprostost; *pejor.* omejenost
inocéramus -a *m* [iz nlat.] vrsta velikih školjk iz jure in krede
in octavo /in okta´vo/ lat. v osminki tiskovne pole
inofenzíven -vna -o [in- + ofenziven] nenapadalen; nežaljiv, nedolžen
inoficiálen -lna -o [in- + oficialen] neuraden, neslužben
inokulácija -e *ž* [lat. *inoculatio* iz *oculus* oko] 1. cepljenje, prenašanje kužnih snovi na zdrav organizem v varstvo pred boleznijo (med.), 2. požlahtnjenje, cepljenje rastlin na oko (bot.); **inokulírati** -am 1. cepiti (med.), 2. cepiti na oko, požlahtniti, oplemenititi
inokupácija -e *ž* [in- + okupacija] brezdelje, brezdelnost; brezposelnost
inoportún -a -o [in- + oportun] neprimeren, neprikladen; nepravočasen (~i obisk); **inoportúnost** -i *ž* neprimernost; nepravočasnost
in optima forma /in op´tima for´ma/ lat. v najboljši obliki; kakor se spodobi

inovácija -e *ž* [lat. *innovatio* iz *novus* nov] 1. vpeljavanje česa novega, novotarstvo; novotarija; sprememba, 2. prenovitev; obnova; **inovírati** -am 1. vpeljati kaj novega; novotariti, 2. prenoviti; obnoviti

inozít -a *m* [gr. *is, inos* mišično vlakno, mišica, + -it] kristalna snov sladkega okusa v mišičnem tkivu, urinu in v mnogih rastlinah

in pace /in pa'ce/ lat. v miru

in parenthesi /in paren'tezi/ lat. »v oklepaju«, mimogrede

in peius /in pe'jus/ lat. na slabše (v pr. pomenu: da se sodba ne sme spremeniti v obtoženčevo škodo, če se ta pritoži)

in perpetuam rei memoriam /in perpe'tuam re'i memo'riam/ lat. v večen spomin na dogodek

in persona /in perso'na/ lat. osebno, v svoji osebi

in pleno /in ple'no/ lat. v popolnem številu, ob popolni udeležbi (članov, zborovalcev...)

in praesentia /in prezen'cia/ lat. v sedanjosti; v navzočnosti

in promptu /in promp'tu/ lat. pripravljeno, pri roki (imeti); brez priprave izvesti

in propria causa /in pro'pria kau'za/ lat. v svoji zadevi

in propria persona /in pro'pria perso'na/ lat. osebno, sam

in puncto /in punk'to/ lat. »v točki«, glede, kar zadeva

in puncto puncti /in punk'to punk'ti/ lat. »v poglavitni točki«, tj. 1. v denarnem vprašanju, 2. in puncto sexti

in puncto sexti (mandati) /in punk'to seks'ti, manda'ti/ lat. »glede šeste (zapovedi)«, ki se tiče ljubezni in spolnega življenja

in puris naturalibus /in pu'ris natura'libus/ lat. v čisti naravnosti

in quarto /in kvar'to/ lat. v četrtinki tiskovne pole

I.N.R.I. lat. kratica: Iesus Nazarenus Rex Iudaeorum (= Jezus nazareški, kralj Judov)

inscenácija -e *ž* [in- + lat. *scaena* prizorišče] 1. uprizoritev, postavitev na oder, 2. predelava, priredba leposl. dela za uprizoritev, 3. oprema za uprizoritev, npr. kulise; **inscenírati** -am 1. uprizoriti, postaviti na oder, 2. pripraviti (predelati, prirediti...) za uprizoritev; *fig.* uprizoriti, npr. pretep, ali izvesti kaj z namenom zavesti v zmoto (~ napad)

insékcija -e *ž* [nlat. *insectio* iz lat. *insecare* vrezati] (v)rez, zarez(a), zaseka

insékt -a *m, nav. v mn.* **insékti** -ov [lat. *insectum* iz *insecare* vrezati — ker imajo telo ostro razčlenjeno na glavo, trup in zadek] v zool. žuželke, razred členonožcev (muhe, čebele, uši...); *fig.* mrčes

insektárij -a *m* [nlat. *insectarium*] terarij za umetno gojenje in opazovanje žuželk

insekticíd -a *m* [insekt(i) + -cid] kemičen pomoček za uničevanje insektov; **insekticíden** -dna -o uničujoč insekte

insektológ -a *m* [insekt(o) + -log] žužkoslovec; **insektologíja** -e *ž* žužkoslovje, nauk, ki preučuje žuželke (= entomologija)

inseminácija -e *ž* [in- + lat. *semen, seminis* seme] 1. umetno (o)semenjenje, 2. vdor semenčice v jajčece (biol.)

insenzibílen -lna -o [in- + senzibilen] 1. neobčuten, s čutili nezaznaven; nesprejemljiv, nedovzeten za vtise, 2. neobčutljiv

insenzitíven -vna -o [in- + senzitiven] neobčutljiv, nerazdražljiv, nerazburljiv

inserát -a *m* [nem. *Inserat* iz lat. *inserere* uvrstiti] oglas, naznanilo ali objava v časnikih ipd.; **inseráten** -tna -o oglasen, ki se tiče inseratov

insêrcija -e *ž* [iz lat. *insertio*] 1. vstavljanje; vstavek; vplet; uvrstitev, npr. v časnik, 2. izročitev oglasa za objavo; oglašanje, 3. pritrjenost, priraščenost, npr. mišice ali kite na kost; prirastišče

inserènt -énta *m* [gl. inserirati] kdor oglaša v časnikih ipd.

inserírati -am [lat. *inserere* vstaviti, uvrstiti] dati oglas, objaviti, oglasiti (v časniku...)

insígnije -ij *ž mn.* [lat. mn. *insignia* iz *signum* znak] znamenja stanu, časti ali oblasti (vojaške, kraljevske ~)

insimulácija -e *ž* [lat. *insimulatio*] osumničenje, (neutemeljena) obdolžitev, obtožba

insinuácija -e *ž* [lat. *insinuatio*] 1. prišepetavanje (mnenja o kom, dvoma...); namigovanje na kaj, podtikanje česa, 2. obrekovanje, obrekovalska izmišljotina; **insinuírati** -am 1. spretno ustvar-

jati slabo mnenje o kom, prišepetavati kaj, namigovati na kaj, podtikati komu kaj, 2. obrekovati koga

insisténca -e *ž* [lat. *insistere* obstati, vztrajati] tiščanje, vztrajanje, vztrajnost v čem; vztrajna zahteva; **insistírati** -am odločno vztrajati (npr. pri kaki zahtevi), ne odnehati, biti nepopustljiv

insisténten -tna -o [lat. *insistens*] tiščav, vztrajno zahtevajoč kaj

inskribírati -am [lat. *inscribere* iz *scribere* pisati] vpisati, vnesti; postaviti na(d)pis

inskripcija -e *ž* [lat. *inscriptio*] 1. vpis(ovanje), npr. študenta na vseučilišče, 2. na(d)pis na kovancu, spomeniku ipd., 3. posvetilo

insolácija -e *ž* [lat.* *insolatio* iz *sol* sonce] 1. sijanje (sonca), sončno obsevanje, npr. zemeljske oble, 2. izpostavljanje soncu, sončenje, 3. sončarica (med.)

insolénca -e *ž* [lat. *insolentia* iz *solere* navajen biti, tj. nenavadno, nespodobno ravnanje] 1. nespodobnost; prešernost, objestnost; predrznost, nesramnost, 2. tako dejanje, ravnanje...; **insolénten** -tna -o nespodoben; prešeren, objesten; predrzen, nesramen; **insoléntnost** -i *ž* gl. insolenca

insolvénca -e *ž* [nlat. *insolventia*] neplačljivost, nezmožnost dolžnika, da bi poravnal obveznosti; prezadolženost; ustavitev plačil

insolvènt -énta *m* [nlat. *insolvens*] kdor ne more plačati, prezadolženec; **insolvénten** -tna -o plačila nezmožen; prezadolžen

in spe lat. v upanju, v pričakovanju; (upajoč) v prihodnje

in specie /in spe'cie/ lat. zlasti, posebno

inspékcija -e *ž* [lat. *inspectio* pregled] zdravniško pregledovanje ali pregled; gl. tudi inšpekcija

inspiciènt -énta *m*, **inspicírati** -am [iz lat.] gl. inšpicient, inšpicirati

inspirácija -e *ž* [nlat. *inspiratio*] 1. vdih(anje) (fiziol.), 2. vpliv(anje); pobuda, 3. navdihovanje; navdihnjenje; (pesniški, božanski) navdih; **inspirírati** -am 1. vdihati, 2. vplivati, dati pobudo; navdušiti, 3. navdihniti

inspirátor -ja *m* [lat. *inspirator*] pobudnik, navdihovalec; *pejor.* hujskač

instabílen -lna -o [lat. *instabilis*, gl. stabilen] nestabilen, nestalen, majav; negotov; neuravnovešen; neustaljen

instalácija -e *ž* [nlat. *installatio*] namestitev, postavitev na določeno mesto, zlasti, 1. ustoličenje, umestitev (na službeno mesto), 2. postavitev, nameščanje naprav (postavitev strojev, napeljava elektrike, vodovoda...); taka napeljava ali naprava; **instalacíjski** -a -o ki se tiče instalacije

instalatêr -ja *m* [fr. *installateur* iz nlat.] kdor poklicno postavlja ali polaga instalacije (vodovodni ~); **instalatêrski** -a -o ki se tiče instalaterja (~o orodje)

instalíran -a -o [iz nlat. *installare*] 1. postavljen, 2. umeščen, ustoličen, 3. napeljan, položen; **instalírati** -am 1. postaviti, namestiti kaj, 2. (slovesno) uvesti, umestiti, ustoličiti, 3. napeljati, položiti instalacije

instánca -e *ž* [lat. *instantia* iz *instare* stati na čem; vztrajati] 1. stopnja v sodnem postopku (nižja, višja ~); sodni ali upravni organi s sistemom medsebojno povezanih stopenj; *fig.* oblastvo, pristojno mesto ali organ, 2. ugovor, nasprotna trditev (log., pr.); **v zadnji instánci** na zadnji, odločilni stopnji

in statu nascendi /in sta'tu nascen'di/ lat. v nastajanju, v začetku

in statu quo /in sta'tu kvo/ lat. v stanju, v katerem je (ali je bila) kaka stvar; nespremenjeno

instavrácija -e *ž* [lat. *instauratio*] obnavljanje; obnova; ponovna namestitev; **instavrírati** -am obnavljati, obnoviti

instigácija -e *ž* [lat. *instigatio* vpliv] nagovarjanje, spodbujanje; ščuvanje, podpihovanje; zavajanje, npr. k hudodelstvu

instilácija -e *ž* [lat. *instillatio* iz *stilla* kaplja] vkapanje zdravil, npr. v oko; **instilírati** -am vkapati, vlivati po kapljah

instínkt -a *m* [lat. *instinctus* nagib] 1. (na)gon, prirojena in dedna zmožnost živih bitij — predvsem živali — da opravljajo nehotoma in nezavedno razna smotrna dejanja, 2. *fig.* naravni čut, npr. za lepoto

instinktíven -vna -o [nlat. *instinctivus*] nagonski, nezaveden, nehoten; **instinktívni materializem** nezavedno materialistično ravnanje ali pojmovanje ljudi v vsakdanjem, praktičnem življenju

institúcija -e *ž* [lat. *institutio* iz *instituere* postaviti, namestiti] 1. ustanavljanje; ustanovitev; (znanstvena, dobrodelna, vzgojna...) ustanova ali zavod, 2. (pravni) predpis, uredba; postava, 3. umestitev (na službeni položaj); **Institúcije** -ij *ž mn.* [= predpisi, napotila] prvi del Justinijanovega zakonika Corpus iuris civilis; podajajo temeljna načela rim. prava in nam rabijo za uvod v pravni študij

institucionálen -lna -o [gl. institucija] ki se tiče institucij; **institucionalizírati** -am dati družbeno priznano obliko

instituírati -am [lat. *instituere*] ustanoviti; vpeljati; urediti; umestiti, postaviti za...

institút -a *m* [lat. *institutum*] predpis, (pravna) uredba; postava; prim. inštitut

institútor -ja *m* [lat. *institutor*] ustanovnik, ustanovitelj; umestitelj; učitelj

instruírati -am [lat. *instruere* graditi; poučiti] učiti, poučiti; da(ja)ti napotila, smernice za kaj; prim. inštruirati

instrúkcija -e *ž* [lat. *instructio*] poučevanje (v splošnem, širšem pomenu; prim. inštrukcija); pouk, nauk; napotilo, napotek, smernica; uredba, predpis, npr. za opravljanje službe

instruktíven -vna -o [lat. *instructivus*] poučen

instrúktor -ja *m* [lat. *instructor*] kdor daje instrukcije ali vodi izvajanje česa, prim. inštruktor

instrumènt -énta *m* [lat. *instrumentum* orodje, sredstvo] **1.** orodje, priprava za delo (zdravniški ~); *fig.* pomoček, 2. glasbilo (violina, harfa...), 3. v pr. akt, listina (npr. pogodba)

instrumentácija -e *ž* [fr. *instrumentation*] v glas. 1. porazdelitev orkestralnih partij skladbe na ustrezna glasbila, 2. prireditev klavirske ipd. skladbe za izvajanje z drugimi glasbili

instrumentál -a *m* [nlat. *instrumentalis sc. casus*] orodnik, šesti sklon (slovn.)

instrumentálen -lna -o [gl. instrument] 1. rabljen kot instrument; izveden z instrumenti (~a glasba), 2. v slovn. orodniški; **instrumentálna glasba** glasba, ki jo izvajajo z glasbili, naspr. vokalna glasba

instrumentalíst -a *m* [instrumental(en) + -ist] privrženec instrumentalizma; **instrumentalízem** -zma *m* idealistični fil. nauk — zastopa ga npr. amer. pragmatist John Dewey — ki trdi, da je človeško mišljenje nekakšen organ, instrument prilagajanja spreminjajočim se življenjskim razmeram

instrumentár -ja *m*, **instrumentárka** -e *ž* [gl. instrument] kdor streže zdravniku (pri operacijah) s podajanjem ali pravljanjem instrumentov

instrumentárij -a *m* [gl. instrument] celotnost instrumentov, ki rabijo istemu namenu (zdravniški ~)

instrumenta vocalia /instrumen'ta voka'lia/ lat. »orodja, ki govore«, rimska označba za sužnje

instrumentírati -am [gl. instrument] 1. prirediti skladbo za več glasbil, izvesti instrumentacijo (glas.), 2. opremiti z instrumenti

insubordinácija -e *ž* [in- + subordinacija] kršitev subordinacije; nepokorščina, neposlušnost (do nadrejenih)

insubstanciálen -lna -o [in- + substancialen] 1. nesnoven, 2. reven z (redilnimi) snovmi, nehranljiv, 3. *fig.* nebistven; nepomemben; neresničen, namišljen

insuficiénca -e *ž* [lat. *insufficientia*] 1. nezadostnost, pomanjkljivost, 2. zmanjšana zmogljivost ali pomanjkljivo, nezadostno delovanje organa, zlasti srca (med.); **insuficiénten** -tna -o nezadosten, pomanjkljiv; zmanjšan, slaboten

insulín -a *m* [lat. *insula* otok, po Langerhansovem »otočju« v slinavki, + -in] hormon trebušne slinavke, urejajoč presnavljanje sladkorja v organizmu; izločajo ga iz govejih slinavk kot zdravilo proti sladkorni bolezni

insúlt -a *m* [nlat. *insultus* iz lat. *insultare* skočiti na...; zasramovati] 1. insultacija, 2. v med. napad, zaostritev bolezni; poškodba

insultácija -e *ž* [lat. *insultatio*] (žaljiv) napad, zmerjanje, sramotenje; (surova) žalitev; zmerjavka; **insultírati** -am sramotiti, grditi, (grdo) žaliti

insurékcija -e *ž* [nlat. *insurrectio*] vstaja, oborožen upor

insurgènt -énta *m* [lat. *insurgens* iz *insurgere* dvigniti se] upornik, kdor se z orožjem upre oblasti; borec v vstaji

in suspenso /in suspen'zo/ lat. »viseč(e)«, še nerešen(o), neodločen(o); odložen(o)

inšpékcija -e *ž* [lat. *inspectio* pregled] nadzorovanje, pregledovanje; nadzor, pregled; nadzorstvo, pregledništvo, nadzorni urad (oblast, organ...)

inšpéktor -ja *m* [lat. *inspector*] nadzornik, tj. organ, ki nadzira izpolnjevanje predpisov, uredb, nalog ipd.; preglednik

inšpektorát -a *m* [gl. inšpektor] nadzorništvo, nadzorni urad; urad in delovno področje inšpektorja

inšpiciènt -énta *m* [lat. *inspicere* gledati, preiskovati] nadzornik, zlasti režiserjev pomočnik v gledališču (nadzira izpolnjevanje režiserjevih navodil, skrbi za potrebne rekvizite, vodi statiste...)

inšpicírati -am [lat. *inspicere*] nadzirati, pregledovati kaj

inštalatêr -ja *m*, **inštalírati** -am [iz lat.] gl. instalater, instalirati

inštitút -a *m* [lat. *institutum* iz *instituere* postaviti, namestiti] (znanstveni, vzgojni, dobrodelni...) zavod ali ustanova, npr. geografski ~; prim. institut

inštruírati -am [lat. *instruere* graditi; poučiti] poučevati (~ dijake); prim. instruirati

inštrúkcija -e *ž* [lat. *instructio*] poučevanje (živeti od ~ij); prim. instrukcija

inštrúktor -ja *m* [lat. *instructor*] kdor koga poučuje, poučevalec, (domači) učitelj; prim. instruktor

inštrumènt -énta *m* [lat. *instrumentum*] ljudsko za: 1. orodje, priprava (za delo), 2. glasbilo; prim. instrument

intabulácija -e *ž* [nlat. *intabulatio* iz lat. *tabula* plošča; listina] vknjižba, vpis v zemljiško knjigo, npr. hipoteke; **intabulírati** -am vknjižiti, vpisati v zemljiško knjigo

intaglio -ia *m* [/inta'ljo/ ital. iz *intagliare* vrezati] okras iz dragega kamna, največkrat ovalne oblike z vrezano reliefno podobo, prim. kameja

intákten -tna -o [lat. *intactus* iz *tangere* dotakniti se] nedotaknjen; nepoškodovan; cel; čil, svež (~e čete); *fig.* čist, neomadeževan; **intáktnost** -i *ž* nedotaknjenost; nepoškodovanost; neomadeževanost

intárzija -e *ž* [ital. *intarsio* iz *intarsiare* vložiti] vložno delo, (okrasni) vložek v lesu ali kovini, narejen iz drugobarvnega lesa, biserne matice, slonove kosti, srebra ipd.

integrácija -e *ž* [lat. *integratio* obnova] 1. združevanje, sestavljanje, povezovanje v (integralno) celoto; združitev; vključitev, 2. računanje integralov (mat.); **integracíjski** -a -o ki se tiče integracije (~a politika)

integrál -a *m* [nlat. *integralis* celoten] rezultat matematične operacije, nasprotne diferencialnemu računu

integrálen -lna -o [nlat. *integralis* iz lat. *integer* nedotaknjen; celoten] 1. sestavljajoč celoto (~i del); celovit, celoten, enoten; nerazdelen; neločljiv; *fig.* nedotakljiv; neokrnjen, 2. ki se tiče integrala; **integrálni račun** del višje matematike, ki se ukvarja z računanjem in preučevanjem integralov, naspr. diferencialni račun

integralitéta -e *ž* [nlat. *integralitas*] celo(vito)st, celotnost, popolnost česa

integrálnost -i *ž* [iz lat.] gl. integralitet

integránd -a *m* [iz lat. *integrandus*, gerund. iz *integrare* obnoviti] v mat. funkcija ali enačba za znakom ∫

integrátor -ja *m* [iz lat. *integrator*] priprava za avtomatično računanje integralov

integrírati -am [iz lat. *integrare*] 1. izvesti integracijo, združiti, dopolniti v celoto; *fig.* obnoviti, 2. poiskati, izračunati integral (mat.)

integritéta -e *ž* [lat. *integritas*] popolnost, celotnost; neokrnjenost; nerazdeljivost; nedotakljivost (ozemeljska ~); *fig.* poštenost, neomadeževanost

integumènt -énta *m* [lat. *integumentum*] ovoj, odeja, odevalo, zlasti koža, skorja, povrhnjica (zool., bot., anat.)

intelékt -a *m* [lat. *intellectus* iz *intelligere* razumeti] (raz)um; spoznavna sila ali zmožnost razuma

intelektuálec -lca *m* [fr. *intellectuel* iz lat.] umski, duševni delavec, npr. znanstvenik; *fig.* izobraženec

intelektuálen -lna -o [lat. *intellectualis*] umstven, (raz)umski; sloneč na razumu ali izvirajoč iz njega

intelektualízem -zma *m* [intelektual(en) + -izem] 1. idealistična smer v spoznavni teoriji, ki pretirava moč razuma (»vse znanje izvira iz razuma«) in podcenjuje pomen izkušnje, prakse (fil.), 2. pretirano spoštovanje razuma

inteligénca -e *ž* [lat. *intelligentia*] 1. (raz)umnost, bistroumnost, (prirojena) zmožnost za pravilno umevanje raznih pojavov, 2. izobraženstvo, razumništvo, duševni delavci (kot družbena plast); **inteligéncen** -čna -o ki se tiče inteligence (~i preizkus)

inteligènt -énta *m* [lat. *intelligens*] izobraženec, razumnik, kdor sodi k inteligenci; **inteligénten** -tna -o zmožen za pravilno umevanje česa, (raz)umen, pameten, bister, bistroumen

inteligibílen -lna -o [lat. *intelligibilis*] 1. (raz)umljiv (~i razlog), 2. pojmljiv zgolj z razumom, tj. čutno ali empirično nespoznaten (fil.), 3. obstoječ zgolj v pojmih; nadčuten

Intelligence Service /inte'lidžəns sœ'vis/ angl. angleška obveščevalna služba

inténcija -e *ž* [lat. *intentio* napetost; namen] namen, namera; naklep, nakana; prizadevanje (v kaki smeri)

intencionálen -lna -o [nlat. *intentionalis*] nameren, k smotru usmerjen

intencionalitéta -e *ž* [gl. intencionalen] namernost; (duhovna) usmerjenost k čemu

intencionalízem -zma *m* [intencional(en) + -izem] naziranje, da je treba presojati človeška dejanja po njih namenu, ne po resničnih učinkih, ker »namen posvečuje sredstvo«

intendánca -e *ž* [fr. *intendance* uprava] 1. nadzorstvo, uprava, npr. v gledališču ali vojski, 2. delovno področje ali urad intendanta; **intendáncen** -čna -o ki se tiče intendance (~i posli)

intendánt -a *m* [fr. *intendant* upravnik, oskrbnik] 1. upravnik, vodja (~ gledališča), 2. načelnik, nadzornik; načelnik ali uradnik intendanture (npr. v vojski častnik, ki skrbi za oskrbo vojakov), 3. v Franciji pred revolucijo l. 1789 upravitelj province

intendantúra -e *ž* [nem. *Intendantur* iz fr.] vojaški upravni urad za oskrbo vojske

intenzificírati -am [intenzi(ven) + -ficirati] stopnjevati, okrepiti, zaostriti, močneje napeti

intenzífija -e *ž* [lat. *intensio*] napenjanje (sil); notranja napetost, napon sil; stopnja napetosti

intenzitéta -e *ž* [fr. *intensité* iz nlat.] intenzivnost

intenzív -a *m*, *mn.* **intenzíva** -iv *s* [gl. intenziven] glagol, ki stopnjuje osnovni pomen kakega glagola

intenzíven -vna -o [nlat. *intensivus* iz lat. *intensus* iz *intendere* napeti] 1. (notranje) napet; izražajoč stopnjo napetosti; stopnjevan, močan, silen; razgiban, 2. izražajoč kvantiteto pojava (fil.); **intenzívno kmetijstvo** kmetovanje z vlaganjem večjih množin dela in kapitala na določeno površinsko enoto in s čim boljšim izkoriščanjem zemlje, uporabljanjem gnojil, moderne tehnike itd., naspr. ekstenzivno kmetijstvo

intenzivírati -am [gl. intenziven] stopnjevati, močneje napeti, okrepiti

intenzívnost -i *ž* [gl. intenziven] 1. (notranja) napetost; stopnja napetosti, napon sil; (dejavna) moč, silnost; razgibanost, 2. stopnja kvantitete pojava (fil.); **tenzívnost dela** stopnja porabe delovne sile, izražena v količini energije, ki jo porabi delavec v določenem času, npr. v eni uri

ínter- [lat. *inter-* iz *inter* med, pri, v, pod...] predlog v zloženkah, npr. interegnum, internacionalen

inter arma silent leges /in'ter ar'ma si'lent le'ges/ lat. »zakoni molče med vojno«, v vojni ni zakonov (Cicero, Pro Milone)

inter arma silent Musae /in'ter ar'ma si'lent mu'ze/ lat. »muze molče med vojno«, v vojni ni časa za umetnost (izrek, posnet po gornjem)

inter caecos regnat strabo /in'ter ce'kos reg'nat stra'bo/ lat. med slepci je škilavi kralj (Erazem)

intercedènt -énta *m* [lat. *intercedens*] 1. posrednik (v čem), 2. porok

interceluláren -rna -o [inter- + celularen] v med., biol. medceličen (~a substanca)

intercesíja -e *ž* [lat. *intercessio*] 1. v starem Rimu: vložitev veta (od tribuna ipd.);

ugovor, 2. posredovanje, priprošnja za koga; poroštvo, prevzem tuje obveznosti

intercipírati -am [lat. *intercipere*] prestreči, prestrezati, jemati, pridrž(ev)ati zase, npr. tuja pisma

interdentál -a *m* [inter- + dental] v fonetiki: medzobnik (glas); **interdentálen** -lna -o medzoben, medzobniški (glas), npr. d, t

interdíkcija -e *ž* [lat. *interdictio* prepoved] postavitev pod skrbstvo, (sodna) prepoved razpolaganja s svojim imetjem

interdíkt -a *m* [lat. *interdictum* prepoved] cerkvena prepoved, tj. prepoved opravljanja poglavitnih verskih obredov, kazen, ki jo je izrekel v srednjem veku papež včasih za cela mesta ali pokrajine

interégnum -a *m* [inter- + lat. *regnum* vlada] medvladje, doba od smrti, odstavitve ali odstopa enega vladarja (ali prenehanja ene oblasti) do nastopa drugega

intêren -rna -o [lat. *internus* notranji] notranji (~a bolezen); *fig.* domač

interès -ésa *m* [iz lat. *interest* tiče se, na tem je, iz *interesse* vmes biti] 1. udeleženost, prizadetost; deležnost, zadevnost; prid, korist (v državnem ~u); pomen, pomembnost, 2. zanimanje za kaj; naklonjenost, 3. obresti; **interésen** -sna -o ki se tiče interesa; **interésna sfêra** tuje, zlasti kolonialno področje, na katero usmerja kaka imperialistična sila svojo ekspanzijo

interesánten -tna -o [fr. *intéressant*] zanimiv, mikaven, privlačen; **interesántnost** -i *ž* zanimivost, mikavnost

interesènt -énta *m* [gl. interes] komur je kaj do česa, kdor se za kaj zanima, poteguje, žene, interesira; (so)udeleženec, stranka; kupec, odjemalec; prosilec

interesírati -am [fr. *intéresser*] mikati, zanimati, zbujati zanimanje, pozornost; biti udeležen, prizadet v čem; **interesíran biti (za kaj)** prizadet biti v čem, (da je) komu mar za kaj, do česa, tikati se koga; **interesírati** -am **se** zanimati, zavzemati, potegovati se za kaj; praševati po čem

interferénca -e *ž* [fr. *interférence*] v fiz. medsebojno učinkovanje (ojačevanje, oslabitev...) hkrati vpadajočih elektr. ali svetlobnih valov; *fig.* križanje, sovpad

interfoliírati -am [inter- + foliirati] pri vezanju knjige: vstavljati prazne liste med natisnjene liste, npr. za zapiske

interglaciál -a *m* [inter- + lat. *glacialis* leden] v geol. medledena doba, tj. doba med dvema ledenima dobama, v kateri je bilo podnebje nekoliko milejše; **interglaciálen** -lna -o medledenodoben

in tergo /in ter'go/ lat. na hrbtu, na hrbtni strani, npr. menice

interiêr -a *m* [fr. *intérieur*] 1. notranjost, notranjščina prostora, 2. v upodablj. umetnosti: slika notranjosti, 3. notranja oprava, 4. notranji posnetek (prizor, posnet v ateljeju)

ínterim -a *m* [lat. *interim* medtem, začasno] 1. vmesje, vmesno, začasno stanje ali razdobje; meddobje; medvladje, 2. začasna rešitev, uredba ipd. (avgsburški ~); **interímen** -mna -o *ali* **interímski** -a -o vmesen; *fig.* začasen

interimístičen -čna -o [lat. *interim* medtem] začasen (~a uredba)

interjékcija -e *ž* [lat. *interiectio* iz *inter-*, *iacere* vreči] v slovn. medmet, tj. nepregibni izrazi, ki naznanjajo občutke ali posnemajo naravne glasove (oh, oj, rrrsk); **interjekcíjski** -a -o medmeten (slovn.)

interkaláren -rna -o [lat. *intercalaris*] vrinjen; vmesen; dodan (~i dan); prestopen (~o leto)

interkonfesionálen -lna -o [inter- + konfesionalen] medverstven, ki se tiče odnosov ali ureja odnose med verami

interkontinentálen -lna -o [inter- + kontinentalen] medcelinski (~a trgovina); obstoječ med celinami

interkurénten -tna -o [lat. *intercurrens*] vmesen, pritaknjen, dodaten, npr. nova bolezen, ki zaplete dosedanjo

interlineáren -rna -o [inter- + linearen] medvrsten, medvrstičen, napisan ali natisnjen med vrsticami (~i prevod)

interlíngva -e *ž* [inter- + lat. *lingua* jezik] pomožni medn. jezik, sloneč na lat. in rom. jezikih, kot ga je zasnoval ital. matematik G. Peano (1858—1932)

ínterlok -a *ali* **interlók** -a *m* [angl. *interlock* splesti] vrsta tenkih, strojnih pletenin za perilo

interlúdij -a *m* [nlat. *interludium* iz lat. *in-*, *ludus* igra] 1. medigra, vmesna, kratka igra — navadno burka — med dejanji večjih dramskih del, npr. srednjev. misterijev, 2. intermezzo

intermezzo -a *m* [/interme'dzo/ ital. iz lat. *intermedius* vmesen] 1. medigra, vmesna igra, tj. manjša vesela igra s spremljanjem glasbe (med dejanji drame ali opere), 2. taka glasba ali skladba, danes bolj samostojne narave, 3. *fig.* (vmesni, komični, stranski) dogodek ali pripetljaj

intermisíja -e *ž* [lat. *intermissio*] ustavitev; izostanek bolezenskih znakov (med dvema napadoma); premor

intermiténten -tna -o [lat. *intermittere* prekiniti] prenehujoč, nestalen; pretrgan, v presledkih (nastopajoč); **intermitírati** -am začasno (se) pretrgovati

intermolekuláren -rna -o [inter- + molekularen] medmolekularen (~i prostor)

intermundán -a -o [inter- + lat. *mundus* svet] medsvétoven, med (nebesnimi) svetovi

intêrna -e *ž* [lat. *internus* notranji] 1. interna medicina, področje medicine, ki se ukvarja s preiskovanjem in zdravljenjem notranjih bolezni, 2. oddelek za notranje bolezni

internácija -e *ž* [lat. *internus* notranji] omejevanje osebne svobode (npr. polit. sumljivih oseb) s pregonom in omejitvijo gibanja na določen kraj, zapiranjem v taborišča ipd.

internacionála -e *ž* [fr. *internationale* iz lat. *inter-*, *natio* narod] 1. mednarodna delavska organizacija; **prva internacionála** 1864—1872 (prvotno: Mednarodna delavska asociacija), ustanovila sta jo Marx in Engels v Londonu, položila je idejne temelje medn. delavskega gibanja, a je po porazu Pariške komune in zaradi notranjih trenj l. 1872 nehala delovati; **druga internacionála** 1889—1914. Ustanovljena pod Engelsovim vodstvom v Parizu. Po Engelsovi smrti so polagoma prevladale v njej oportunistične težnje, ki so ob izbruhu vojne l. 1914 povzročile razsulo internacionale; **tretja internacionála (Komintêrna)** ustanovljena na kongresu v Moskvi l. 1919 pod Leninovim vodstvom kot »revolucionarna mednarodna organizacija delavcev«, razpuščena med vojno l. 1943, 2. medn. himna revolucionarnega proletariata, napisal jo je fr. delavec E. Pottier, uglasbil Adolf Degeyter, 3. označba za medn. organizirane sile sploh: črna internacionala (katolicizem), rumena (finančni kapital), zelena (medn. zveza kmetskih strank)

internacionálen -lna -o [fr. *international* iz lat.] mednaroden (~o pravo, ~a pogodba); ki se tiče internacionale; **internacionálne brigáde** mednarodne brigade, ki so sodelovale v boju španske republike proti frankističnim upornikom 1936 do 1939

internacionalíst -a *m* [fr. *internationaliste* iz lat.] privrženec internacionalizma

internacionalizácija -e *ž* [fr. iz lat.] 1. razglasitev česa za mednarodno, kar lahko uporabljajo vsi narodi (~ pristanišča), 2. mednarodno uporabljanje ali uprava česa, 3. razvoj, širjenje v medn. merilu; **internacionalizírati** -am izvesti internacionalizacijo

internacionalízem -zma *m* [fr. *internationalisme*] 1. medn. gibanje za razredno enotnost delavcev vseh dežel v boju za socializem, 2. čut za medn. solidarnost in bratstvo delavcev in zatiranih narodov vsega sveta ter za skupno delovanje v duhu tega bratstva

internát -a *m* [fr. *internat* iz lat.] učni ali vzgojni zavod, kjer dobe gojenci vso oskrbo, naspr. eksternat

internírati -am [fr. *interner* iz lat.] omejiti svobodo gibanja, določiti bivališče — pod nadzorstvom — v kakem kraju; v ožjem pomenu: zapreti v taborišče ipd.; **interníranec** -nca *m* kdor je interniran, v internaciji

interníst -a *m* [lat. *internus* notranji] 1. gojenec v internatu, 2. zdravnik, specialist za notranje bolezni (naspr. eksternist)

inter nos /in'ter nos/ lat. »med nama«, tj. zaupno, na štiri oči (= entre nous)

intêrnum -a *m* [sr. sp. od lat. *internus* notranji] notranja zadeva kake skupnosti, ki se tiče samo članov

interogatív -a *m*, *mn.* **interogatíva** -iv *s* [lat. *interrogativum* iz *interrogare* vprašati] v slovn. vprašalni zaimek, vpra-

šalnica (kdo, kaj...); **interogatíven** -vna -o 1. vprašalen, 2. ki se tiče vprašalnih zaimkov (slovn.)
interparlamentáren -rna -o [inter- + parlamentaren] medparlamentaren (~a zveza, ~o zastopstvo)
interpelácija -e *ž* [lat. *interpellatio* iz *interpellare* seči v besedo] javno vprašanje, vprašanje — npr. med parlamentarno debato — s katerim zahteva poslanec od ministra odgovor ali pojasnilo o kaki zadevi
interpelánt -a *m* [gl. interpelacija] kdor interpelira, zlasti poslanec v parlamentu; **interpelírati** -am javno vprašati, zastaviti javno vprašanje (npr. ministru), zahtevati odgovor ali pojasnilo
interplanetáren -rna -o [inter- + planetaren] medplanetaren
inter pocula /in'ter po'kula/ lat. »pri čašah«, pri čaši (vina), pri pitju
Interpol -a *m* [angl. Inter*national Criminal* Pol*ice Commission*] Mednarodna kriminalistična policija (proti medn. tihotapstvu z mamili, ponarejanju valut ipd.)
interpolácija -e *ž* [lat. *interpolatio*] poznejši vrinek ali vstavek v izvirnem besedilu (za domnevno dopolnitev ali z namero izmaličenja); **interpolírati** -am 1. vriniti, pozneje vstaviti (v tekst); *pejor.* izmaličiti, 2. vstaviti novo vrednost (mat.)
interpolátor -ja *m* [nlat. *interpolator*] vstavljalec; *pejor.* kdor izmaliči avtorja
interpozícija -e *ž* [lat. *interpositio* vrinjenje, vmešavanje] 1. posredovanje za koga, 2. vložitev pritožbe
interprét -a *m* [fr. *interprète* iz lat.] 1. razlagalec česa; tolmač, prevajalec, 2. izvajalec, npr. skladbe; **interpretírati** -am 1. razlagati, tolmačiti, pojasnjevati; prevajati, 2. izvajati (umetn. delo), podajati, posredovati, prikazovati kaj
interpretácija -e *ž* [lat. *interpretatio*] 1. razlaga(nje), tolmačenje besedila, zakonov ipd., 2. izvirno (kot izraz osebnega pojmovanja) prikazovanje česa, zlasti izvajanje skladbe ali podajanje vloge
interpungírati -am [lat. *interpungere* ločiti s pikami] postavljati ločila (interpunkcijo)
interpúnkcija -e *ž* [lat. *interpunctio*] v slovn. 1. ločilo, znamenja, ki olajšujejo pravilno umevanje besedila (vejica, pika...), 2. stava, postavljanje ločil
interrégnum -a *m* [iz lat.] gl. interegnum
interséks -a *m* [inter- + lat. *sexus* spol] medspolnik, osebek z značilnostmi obeh spolov (biol.); **interseksuálen** -lna -o medspolen, (osebek) z značilnostmi obeh spolov
intersteláren -rna -o [inter- + lat. *stella* zvezda] medzvezden
interúpcija -e *ž* [lat. *interruptio* iz *rumpere* razbiti] prelom, pretrg, prenehanje; ovira(nje); motnja
interurbán -a *m* [inter- + lat. *urbanus* mesten] medkrajevni telefon; **interurbánski** -a -o medkrajeven (~i pogovor)
intervál -a *m* [lat. *intervallum* iz *inter-*, *vallum* okop] 1. vmesni prostor; razmik, (prostorni ali časovni) presledek; vmesje, meddobje, 2. razlika v višini dveh tonov (glas.), 3. *fig.* premor
intervalla lucida /interva'la lu'cida/ lat. »svetli trenutki« pri duševno bolnem in pri bolnikih s hudo vročino
intervéncija -e *ž* [nlat. *interventio* iz lat. *inter-*, *venire* priti] 1. (dobrohotno) posredovanje; poseg; pomoč, 2. vmešavanje, zlasti vojaško, polit. itd. vmešavanje, poseganje države v notranje zadeve doma ali v drugi državi; tak poseg ali napad
intervencionist -a *m* [gl. intervencija] privrženec intervencije ali intervencionizma; **intervencionízem** -zma *m* poseganje, vmešavanje države v (zasebno) gospodarstvo
intervenírati -am [lat. *intervenire*] posredovati; poseči vmes, pomagati, zavzeti se za koga; vmeša(va)ti se
intervènt -énta *m* [gl. intervencija] izvajalec vojaške, polit. itd. intervencije
intervéntor -ja *m* [gl. intervencija] posrednik, posredovalec
Intervizíja -e *ž* [inter- + (tele)vizija] Zveza vzhodnoevropskih televizijskih postaj
intervjú -ja *in* -va *m* [angl. *interview*] 1. za javnost namenjen pogovor, zlasti časnikarja s kako vidno osebnostjo (državnikom, umetnikom...), 2. tak članek; **intervjúvati** -am izpraševati koga, pogovarjati se s kom, npr. za objavo v tisku

intestát -a *m* [lat. *intestatus*] kdor umre brez oporoke, testamenta; **intestátno dedovanje** dedovanje brez oporoke, po sorodstvu

intimácija -e *ž* [nlat. *intimatio*] migljaj, zaupno sporočilo; uradni poziv ali obvestilo

intimát -a *m* [nlat. *intimatus*] višji ukaz, odredba

intímen -mna -o [lat. *intimus* notranji, najgloblji] bližnji, zaupen, prisrčen, iskren; prijateljski, v prijateljskih (včasih tudi spolnih) odnosih s kom; ki se tiče najbližjega, najožjega kroga; **intímnost** -i *ž* zaupnost, iskrenost; zaupen odnos

íntimus -a *m* [gl. intimen] zaupen prijatelj

intitulácija -e *ž* [in- + lat. *titulus* naslov] 1. naslavljanje; naslovitev; naslov, 2. na(d)pis; **intitulírati** -am nasloviti; napisati naslov

intoksikácija -e *ž* [in- + gr. *toxikon* strup] v med. zastrupljenje, zastrupitev organizma (alimentarna ~); pijanost, opijanjenost

intoleránca -e *ž* [lat. *intolerantia*] 1. nestrpnost do tujih verskih ali polit. nazorov, 2. neodpornost (med.); **intoleránten** -tna -o 1. (versko, politično) nestrpen, 2. neodporen

intonácija -e *ž* [iz nlat. *intonare* iz lat. *tonus* ton] 1. povzetje glasu; začetni glas, 2. uglasitev, 3. ton, ritmika in melodika govora; **intonírati** -am 1. dati, povzeti glas; zapeti, zagosti, zaigrati, 2. uglasiti (glasbilo)

íntra- [lat. *intra-* iz *intra* noter; med; znotraj, iz *interus* notranji] predlog v zloženkah, npr. intravenozen

intramundán -a -o [intra- + lat. *mundus* svet] posveten, sveten, ki pripada svetu

intra muros /in'tra mu'ros/ lat. »znotraj (mestnih) zidov«, tj. ne javno razpravljati ipd.

intramuskuláren -rna -o [intra- + muskularen] (vbrizgan ipd.) v mišico; v mišici

intransigénca -e *ž* [in- + lat. *transigere* poravnati se] nespravljivost, nepomirljivost, nepopustljivost, zlasti v politiki; strastnost; **intransigénten** -tna -o nespravljiv, nepomirljiv, nepopustljiv; strasten

intranzitív -a *m*, *mn.* **intranzitíva** -iv *s* [in- + nlat. *transitivus* prehoden] neprehodni glagol (slovn.); **intranzitíven** -vna -o neprehoden; **intranzitívni glagoli** neprehodni glagoli, katerih dejanje ne prehaja na predmet zunaj osebka, npr. stati

intravenózen -zna -o [intra- + venozen] (vbrizgan itd.) v žilo, ~a injekcija; v žili

intríga -e *ž* [fr. *intrigue* spletka, zaplet] spletka

intrigànt -ánta *m* [fr. *intrigant*] spletkar, kdor zahrbtno spletkari, zaplotnik

intrigírati -am [fr. *intriguer*] plesti, spletkariti, rovariti

in triplo /in tri'plo/ lat. trojno, v treh izvodih, v trojniku

íntro- [iz lat.] gl. intra-

introdúkcija -e *ž* [lat. *introductio*, *intro-ducere* voditi] uvajanje, uvedba, vpeljava v kaj, zlasti, 1. uvod (v knjigi), uvodne besede, 2. uvodni stavek simfonije, sonate...

introduktíven -vna -o [fr. *introductif* iz nlat.] uvoden; uvajalen; začeten

intróitus -a *m* [lat. *introitus* vstop, pristop] 1. začetek, uvod (skladbe, govora...), 2. vstopni spev (liturg.)

intronizácija -e *ž* [in-, lat. *thronus* prestol] slovesno ustoličenje vladarja, papeža itd.

introspékcija -e *ž* [lat. *introspicere* gledati v notranjost] 1. samoopazovanje, opazovanje svojega duševnega življenja, svoje duševnosti, 2. zdravniški pregled notranjosti

introspektíven -vna -o [fr. *introspectif*] sloneč na introspekciji; **introspektívna metóda** preučevanje duševnega življenja ljudi z opazovanjem, preučevanjem samega sebe, svoje duševnosti (psihol.)

introvertíran -a -o [intro- + lat. *vertere* obrniti] usmerjen navznoter, v svojo notranjost, manj sprejemljiv za vnanje vplive (psihološki tip človeka)

intruzíja -e *ž* [nlat. *intrusio* iz lat. *in-*, *trudere* potisniti] 1. vsiljevanje; vsiljivost, nadležnost (če npr. kdo pride nepovabljen v goste), 2. izliv, vdor magme med plasti zemeljske skorje (geol.)

intruzíven -vna -o [gl. intruzija] 1. vsiljiv, nadležen, 2. nastal z intruzijo (~a kamnina)

intubácija -e *ž* [fr. *intubation* iz lat. *in-*, *tubus* cev] potisk cevke, npr. v sapnik pri davici, da se bolnik ne zaduši

intuícija -e *ž* [nlat. *intuitio* iz lat. *intueri* gledati, opazovati] 1. v filozofiji, umetnosti: nagonsko, neposredno spoznanje resnice in resničnosti (neodvisno od izkušnje ali logičnega sklepanja), 2. *fig.* navdih; slutnja

intuicionízem -zma *m* [fr. *intuitionnisme* iz nlat.] 1. smer v spoznavni teoriji, ki podcenjuje logično in empirično spoznavanje in uči, da sloni resnično spoznanje le na intuiciji, npr. pri H. Bergsonu, 2. etični nauk o neposrednem, nagonskem spoznavanju nravnih načel in vrednot

intuitíven -vna -o [fr. *intuitif* iz nlat.] sloneč na intuiciji (~o spoznanje); notranje (nagonsko, neposredno) spoznavajoč resnico ali bistvo česa

intuitivízem -zma *m* [fr. *intuitivisme*] etični intuicionizem

intumescénca -e *ž* [lat. *intumescere* narasti] otekanje; oteklina, nabuhlina; odebelina (med.)

Inturist -a *m* [rus. okr. iz *Inostrannyj turist* tuji turist] potovalna agencija v SZ

in tyrannos /in türa´nos/ lat. proti tiranom!

inulín -a *m* [lat. *inula* oman, + -in] v kem. vrsta polisaharidov, npr. v gomoljih dalij

in ultima linea [/in ul´tima li´nea/ = lat. v zadnji vrsti] navsezadnje, slednjič, naposled

inundácija -e *ž* [lat. *inundatio*] povodenj, poplava; **inundacíjski** -a -o poplaven (~o področje)

in usu /in u´zu/ lat. v rabi, uporabi, navadno

in usum Delphini /in u´zum delfi´ni/ nlat. za kraljeviča, gl. ad usum Delphini

inv. lat. kratica: invenit

invalénca -e *ž* [nlat. *invalentia* iz lat. *in-*, *valere* močan, veljaven biti] 1. neveljavnost, 2. slabost, onemoglost; bolehnost; nezmožnost

invalíd -a *m* [iz lat. *invalidus* iz *in-*, *validus* močan] kdor je zaradi pohabljenosti ali bolezni delno ali popolnoma nezmožen za delo (vojni ~)

invalíden -dna -o [gl. invalid] 1. nezmožen za delo; pohabljen, 2. neveljaven (pr.); **invalídnost** -i *ž* 1. delna ali popolna, trajna ali začasna nezmožnost za delo, 2. neveljavnost (pr.)

invár -a *m* [angl. *invar* iz *invariable* nespremenljiv] zlitina iz jekla in približno 36% niklja; za znanstvene instrumente, ker ima zelo majhen raztezni koeficient

invariabílen -lna -o [in- + variabilen] nespremenljiv

invariánta -e *ž* [in- + varianta] v mat. nespremenljiva vrednost, konstanta

invazíja -e *ž* [lat. *invasio* iz *invadere* vdreti] 1. nagel, nepričakovan vdor sovražne vojske; naval, sovražni vpad v tujo deželo, 2. vdor povzročiteljev bolezni (med.)

invektíva -e *ž* [fr. *invective* iz nlat. *invectivus* grdilen] oster (besedni) napad; žaljivka, žaljiv izraz (očitek, obdolžitev...), žalitev; sramotenje, zmerjanje

invéncija -e *ž* [lat. *inventio* izum] 1. domiselnost; duhovitost; iznajdljivost, 2. domislica, domislek; *pejor.* izmislek, izmišljotina, 3. izum, iznajdba, 4. krajša instrumentalna skladba (glas.); **invenciózen** -zna -o domiseln; duhovit; iznajdljiv

invenit [/inve´nit/ lat. iz *invenire* (iz)najti; izvesti] »izdelal«, napis ob umetnikovem imenu na bakrorezih

inventár -ja *m* [lat. *inventarium* seznam, iz *invenire* iznajti] 1. premično imetje, npr. podjetja ali ustanove (pisarniški ~), 2. natančen popis, seznam takega imetja; **mrtvi inventár** orodje, stroji, vozila ipd.; **živi inventár** konji, krave, perutnina itd.

inventarizácija -e *ž* [gl. inventar] popisovanje imetja, sestavljanje inventarja; vpisovanje v inventar; **inventarizírati** -am popisati imetje, sestaviti inventar; vpisati v inventar

inventírati -am [gl. inventar, inventura] 1. popisati blago in zaloge, napraviti inventuro, 2. inventarizirati

inventíven -vna -o [fr. *inventif*] domiseln; duhovit; iznajdljiv

invéntor -ja *m* [lat. *inventor*] iznajditelj

inventúra -e *ž* [nlat. *inventura*] v trg. popis blaga in zalog, nav. ob koncu leta

invertebráta -at *s mn.* [nlat. *invertebratus*, mn. *-brata* iz lat. *in-*, *vertebra* vretence] nevretenčarji (zool.)

invertíran -a -o [iz lat. *invertere*, *in-*, *vertere* obrniti] obrnjen; spremenjen; sprevržen; **invertírati** -am preobrniti, (s)prevreči, spremeniti (smer, red...), izvesti inverzijo

invêrzen -zna -o [gl. inverzija] obraten (~a funkcija); (pre)obrnjen; nasproten

inverzíja -e *ali* **invêrzija** -e *ž* [lat. *inversio*, *in-*, *vertere* obrniti] (pre)obrat, preokret v položaju, redu, težnji, zlasti, 1. obrnjeni besedni red, npr. postavljanje prilastkov za samostalnik, na katerega se nanašajo (»Sneg je naletaval, droben in mrzel...«, Iv. Cankar), 2. v med. izvrnitev telesnega dela ali organa (~ maternice), 3. spolna sprevrženost, zlasti homoseksualnost

investícija -e *ž* [iz lat. *investire* obleči] 1. nalaganje, vlaganje denarja ali kapitala v donosno podjetje, zidavo ipd., 2. taka naložba, vloženi denar ali kapital (ekon.); **investicíjski** -a -o ki se tiče investicij (~a banka); naložbeni

investigácija -e *ž* [lat. *investigatio*] natančno sodno ipd. preiskovanje, raziskovanje; **investigírati** -am preiskovati, raziskovati

investírati -am [lat. *investire* obleči] 1. namestiti, umestiti koga, prim. investitura; podeliti položaj, funkcijo ipd., 2. vložiti denar ali kapital, prim. investicija

investítor -ja *m* [gl. investirati] kdor v kaj investira, naročnik investicijskih del

investitúra -e *ž* [nlat. *investitura* iz lat. *investire* obleči] slovesno umeščanje, zlasti, 1. fevdalcev na njihove posesti, 2. podeljevanje cerkvenih služb, umeščanje škofov, opatov ipd. na njihove položaje in posesti; **boj za investitúro** v 12. stol. boj med nem. cesarji (Hohenstaufovci) in papeži zaradi vprašanja, kdo naj umešča škofe; končal se je s kompromisom, s konkordatom v Wormsu l. 1122

in vino veritas /in vi'no ve'ritas/ lat. »v vinu je resnica«, kdor je vinjen, ne laže (ali pove marsikaj, česar trezen ne bi povedal)

invitácija -e *ž* [lat. *invitatio*] vabilo, povabilo

invita Minerva /invi'ta Miner'va/ lat. »proti volji Minerve« (= boginje modrosti), brez nadarjenosti ali zmožnosti lotiti se česa (Horac)

invizibílen -lna -o [lat. *invisibilis*] neviden

invokácija -e *ž* [lat. *invocatio*, *in-*, *vox* glas] klic, priprošnja za pomoč (relig.)

involúcija -e *ž* [nlat.* *involutio* iz lat. *in-*, *volvere* odvijati, obračati] 1. zaplet(ek); obsežek, 2. v biol. pešanje (staranje) ali propadanje organizma, 3. v med. usihanje telesnih funkcij ali vračanje organov v normalno stanje, npr. ženskih spolovil po porodu, 4. propad(anje), degeneracija; prim. evolucija, 5. vrsta stavčne konstrukcije

involúta -e *ž* [lat. *involutus* zvit] vrsta krivulje (geom.)

involvírati -am [lat. *involvere*] zaviti, zaplesti, vplesti; (vase) vključiti, obseči, obsegati

inzulín -a *m* [iz lat.] gl. insulin

inženír -ja *m* [fr. *ingénieur* iz lat. *ingenium* izum; v srednjem veku izdelovalec bojnih strojev] akademski naslov v arhitekturi, tehničnih vedah, kemiji itd.

inženíring -a *m* [iz angl.] gl. engineering

Io (jonij) znak za kem. prvino

ión -a *m* [gr. *ion*, delež. od *ienai* iti, tj. potujoč] v fiz. materialni delec (molekula, atom ali skupina atomov) z električnim nabojem

ionizácija -e *ž* [gl. ion] nastajanje ionov v plinih, ki prevajajo elektr. energijo; **ionizírati** -am razkrojiti na ione, podeliti električno prevodnost sicer neprevodnim prvinam

ionizátor -ja *m* [gl. ion] v fiz. dejavnik, ki povzroča ionizacijo, npr. rentgenski žarki

ionoforéza -e *ž* [iz gr.] gl. iontoforeza

ionosfêra -e *ž* [ion(o) + sfera] ionizirana zračna plast nad stratosfero v višini 80—100 km nad morsko gladino

iontoforéza -e *ž* [ion(to) + gr. *phoresis* prenašanje] vnašanje zdravil v telo skozi kožo po galvanskem toku

ipekakuánja -e *ž* [portug. *ipecacuanha*] 1. brazilski grm z belimi cvetovi in jajčastimi listi (obstojita dve vrsti); koreniko uporabljajo za bljuvanje, čiščenje ipd., 2. korenika tega grma ali droga iz nje

iperít -a *m* [fr. *ypérite*, po mestu Ypres v Belgiji, kjer so ga l. 1917 prvič uporabili] strupen bojni plin, spada med

mehurjevce; povzroča kožne čire, krče in splošno zastrupitev

ipsácija -e *ž* [nlat. *ipsatio* iz lat. *ipse* sam] spolna samozadovoljitev (= onanija)

ipse /ip'se/ lat. sam, z lastnimi silami

ipse dixit /ip'se di'ksit/ lat. »on, tj. Pitagora, je dejal« (= autòs épha); lat. oblika pri Ciceronu

ípsilon -a *in neskl. m* [gr. *y psilon* goli, neprideihnjeni y] 1. ime črke y, dvajsete črke v grški abecedi, 2. v mat. označba za drugo neznanko

ipsissima verba /ipsi'sima ver'ba/ lat. natančno po (njegovih) besedah; kakor je kdo rekel

ipsízem -zma *m* [nlat. *ipsismus* iz lat. *ipse* sam] sebičnost (= egoizem)

ipso facto /ip'so fak'to/ lat. s samim dejanjem

ipso iure /ip'so ju're/ lat. neposredno po pravu samem

IQ kratica: inteligenčni kvocient

Ir (iridij) znak za kem. prvino

ir- lat. predpona v zloženkah, npr. iracionalen, gl. in-

iracionálen -lna -o [lat. *irrationalis* iz *ratio* razum] 1. ne(raz)umski, v nasprotju z razumom; nerazložljiv; nedoumljiv; z razumom nespoznaten (v idealist. filozofiji), 2. nerazumen, nespameten; nesmiseln, nepreračunljiv; nesmotrn; **iracionálna števila** števila, ki jih ni mogoče natančno izraziti s celimi števili ali z ulomki, npr. večina logaritmov

iracionalíst -a *m* [lat. *irrationalis* nerazumen] privrženec iracionalizma; **iracionalízem** -zma *m* 1. idealistična fil. smer, ki uči, da je osnova vseh pojavov iracionalno, nespoznatno počelo, ključje, slepa volja ipd., in iz tega sklepa, da je razumsko spoznanje nemogoče (Schopenhauer, Bergson itd.), 2. negiranje znanstvenega spoznanja resničnosti

iráda -e *ž* [= ar. volja, želja] 1. sultanov uradni razglas (v obliki ukaza velikemu vezirju), 2. listina

iradiácija -e *ž* [nlat. *irradiatio* iz lat. *radius* žarek] 1. žarčenje, izžarevanje; obsevanje, npr. z rentgenskimi žarki, 2. v fiz. pojav, da se osvetljeni predmeti na temni podlagi zde večji, kot so v resnici (optična prevara), 3. širjenje bolečine s središča obolenja na druge telesne dele, 4. pojav svetlega roba na fot. ploščah okoli posnetega, zelo svetlega predmeta

iraníst -a *m* [Iran + -ist] kdor se ukvarja z iranistiko; **iranístika** -e *ž* veda o iranskih jezikih, književnosti in kulturi

írbis -a *m* [rus. iz mongol.] snežni leopard (zool.)

ireálen -lna -o [i(r)- + realen] 1. nestvaren, neresničen, neobstoječ (v stvarnosti), 2. neizvedljiv, neuresničljiv, 3. v slovn. pogojen (~i stavek); **ireálnost** -i *ž* 1. kaj nestvarnega, neresničnega, 2. neuresničljivost, 3. pogojnost

iredénta -e *ž* [iz ital. *Italia irredenta* neodrešena Italija, iz ital. *redimere* odrešiti, *ir-*, + *redento* odrešen] polit. gibanje v Italiji — okrog l. 1878 — ki si je prizadevalo, da bi se pridružila Italiji nekatera sosedna ozemlja (Italia irredenta), naseljena pretežno z ital. prebivalstvom; gibanje je pozneje spremenilo svojo naravo in postalo orodje šovinističnih sil

iredentíst -a *m* [ital. *irredentista*, prim. iredenta] privrženec iredentizma; *fig.* šovinist; **iredentízem** -zma *m* 1. polit. gibanje in program, ki ga zagovarja iredenta, 2. iredenta

ireguláren -rna -o [nlat. *irregularis*, i(r)- + regularen] v nasprotju s kakimi pravili, predpisi ...; nepravilen; nereden; v medn. pravu: nezakonit; **iregulárne čete** neredne čete, čete, ki ne spadajo v sestav redne vojske; **iregulárnost** -i *ž* nepravilnost; nerednost

irelevánten -tna -o [i(r)- + relevanten] nepomemben, neznaten; nebistven, neodločilen, postranski

ireligiózen -zna -o [i(r)- + religiozen] brezveren, brezverski, brezbožen

ireverzibílen -lna -o [i(r)- + reverzibilen] neobrnljiv; nepovrnljiv (življenjski procesi, zgodovinski razvoj ipd.)

Irída -e *ž*, **íris** -a *ž* [iz gr.] gl. Iris, iris

irídij -a *m* [gr. *iris*, *iridos* mavrica; po spreminjajoči se barvi nekaterih spojin te prvine] kem. prvina, težko taljiva, platini sorodna kovina sivkasto bele barve; veliko se rabi v tehn.

iridosmín -a *m* [irid(ij) + osm(ij) + -in] spojina iridija in osmija (z nekaj rodija,

rutenija in platine) za konice nalivnih peres

irigácija -e *ž* [lat. *irrigatio* iz *rigare* namakati] 1. izpiranje, izplakovanje (ran, grla...), 2. umetno namakanje zemlje; **irigírati** -am izpirati, izplakovati

irigátor -ja *m* [fr. *irrigateur* iz lat.] 1. v med. izpiralnik za rane ali telesne votline, 2. vrsta priprav za namakanje

Íris, Íride *ž* [gr. *Iris* iz *iris, iridos* mavrica] v stgr. mit. boginja in poslanka bogov, poosebljenje mavrice; *fig.* **íris**, íride *ž* 1. očesna šarenica (anat.), 2. perunika (bot.)

Irish Stew /ai'riš stju:/ angl. irska obara, dušena bravina ali govedina s krompirjem, čebulo itd., irska narodna jed

iritabílen -lna -o [lat. *irritabilis*] dražljiv, (lahko) razdražljiv, občutljiv

iritácija -e *ž* [lat. *irritatio*] draženje; dražljaj; razdraženost, razkačenost

iritatíven -vna -o [lat. *irritativus*] 1. dražeč, vznemirjajoč, 2. povzročen z iritacijo (~a mrzlica)

iritírati -am [lat. *irritare*] (raz)dražiti (tudi v biol. in fiziol.), vznevoljiti, razburiti, (raz)jeziti; razkačiti

irítis -a *m* [nlat. *iritis*, gl. ir(is) + -itis] vnetje šarenice (med.)

irizácija -e *ž* [gr. *iris* mavrica] lesketanje v mavričnih barvah, optična lastnost nekaterih mineralov, npr. kalcita

iróničen -čna -o [lat. *ironicus* iz gr.] po(d)smehljiv, zasmehljiv, prikrito se posmehujoč

ironíja -e *ž* [lat. *ironia* iz gr. *eironeia* pretvarjanje] 1. po(d)smeh, rahlo, prikrito norčevanje, če npr. kdo reče ravno nasprotno od tistega, kar misli, zlasti taka hvala, 2. hlinjena nevednost v diskusiji (= sokratična ironija)

ironizírati -am [gl. ironija] po(d)smehovati se, rahlo, prikrito se norčevati, zasmehovati, smešiti koga (kaj)

is fecit cui prodest /is fe'cit ku'i pro'dest/ lat. »storil je tisti, ki ima od tega korist«, kriminalistično načelo

íshias -a *m* [iz lat. *nervus ischiadicus* bedrni živec, iz gr. *ischion* kolk, ker gre živec od križa po zadnji strani noge] v med. obolenje ishiatičnega živca; povzroča hude bolečine v križu itd.

Ísis, Íside *ž* [iz gr.] gl. Izida

íslam -a *ali* **islám** -a *m* [= ar. vdanost v božjo voljo] vera, ki jo je ustanovil in ji dal ime Mohamed v Arabiji v 7. stol.; razložena v koranu, muslimanskem sv. pismu

islamíst -a *m* [islam + -ist] strokovnjak, preučevalec islama; **islamízem** -zma *m* 1. islam, 2. verski nauki islama

ISO [angl. *International Standardizing Organization*] Mednarodna zveza za standarde (pri OZN)

ispolkóm -a *m* [rus. okr. za *ispolniteljnyj komitet*] izvršni odbor, npr. Sveta delavskih, kmečkih in vojaških odposlancev v Rusiji l. 1917

-íst -a *m* [fr. *-iste*, ital., lat. *-ista*] samostal. pripona, izraža pripadnost, prepričanje ipd., npr. marksist, realist

ístem -tma *m* [iz gr.] gl. istmus

Istiklál -a *m* [= ar. neodvisnost] ime nacionalistične stranke v Maroku (in Iraku)

ístmus -a *m* [lat. *isthmus* iz gr. *isthmos* vrat, grlo] 1. zemeljska ožina (med dvema morjema), npr. korintski Istmus, ki veže Peloponez s Srednjo Grčijo, 2. v anat. vez, ožina ali mostič, ki veže npr. dva večja dela kakega organa; **ístmijske igre** pri starih Grkih igre na čast morskemu bogu Pozejdonu, ki so bile vsaki dve leti na korintskem Istmu

íšias -a *m* [iz gr.] ljudsko: ishias

iškarijót -a *m* [po biblijskem Judi z vzdevkom Iškarijot, ki je s poljubom izdal Kristusa] izdajalec, judež

it. lat. kratica: item

-ít -a *m* [iz lat. *-ita*, *-ites*, gr. *-ites* itd.] samostal. pripona, npr. barit, sulfit

itacízem -zma *m* [po gr. črki eta] izgovarjanje stgr. črke »eta« kot »i«, podobno kot v današnji grščini (v naspr. z etacizmom)

ita est /i'ta est/ lat. tako je, taka je ta reč

ítala -e *ž* [iz lat. *italicus* italski] najstarejši latinski prevod biblije, v rabi pred vulgato

italianízem -zma *m* [ital. *italiano* italijanski] 1. jezikovna posebnost italijanščine, 2. italijanski izraz, npr. izposojenka, v neital. jeziku

italianizírati -am poitalijančiti

itálika -e *ž* [fr. *italique*, prvi jih je uporabljal ital. tiskar A. Manuzio] vrsta starinskih ležečih tiskarskih črk, podobnih pisanim črkam

item /i'tem/ lat. prav tako, enako; tudi

iterácija -e *ž* [lat. *iteratio* iz *iterum* spet] ponavljanje besede ali besedne skupine (besedna figura, obstoji več vrst)

iteratív -a *m*, *mn.* **iteratíva** -iv *s* [lat. *iterativum*] ponavljalni glagol (slovn.); **iteratíven** -vna -o 1. ponoven, ponavljajoč se; večkraten, 2. ki se tiče iterativa; ponavljalen (slovn.); **iteratívni glagoli** ponavljalni glagoli (izražajo ponavljanje dejanja, npr. voziti)

itêrbij -a *m* [nlat. *ytterbium*, po nahajališču Ytterby pri Stockholmu] kem. prvina, zelo redka kovina, odkrili so jo v gadolinitu

itinerár(ij) -(j)a *m* [nlat. *itinerarium* iz lat. *iter*, *itineris* pot] 1. pri Rimljanih: potopis, opis poti med dvema mestoma z navedbo postaj in razdalj (primitivni zemljevid), 2. vodnik, priročnik za potovanje, 3. potovalni načrt

-ítis -a *m* [iz gr. *-itis*] samostal. pripona; v med. izpeljankah izraža vnetje telesnega dela ali organa, npr. bronhitis

ítrij -a *m* [nlat. *yttrium*, po nahajališču Ytterby pri Stockholmu] kem. prvina, redka kovina, lahko oksidira

iurare in verba magistri /jura're in ver'ba magis'tri/ lat. »prisegati na učiteljeve besede«, če kdo slepo, nekritično jemlje kak nauk (Horac)

ius naturale /jus natura'le/ lat. »naravno pravo«, pravna načela naravne pameti

ius primae noctis /jus pri'me nok'tis/ lat. »pravica do prve (poročne) noči«, lastili so si jo baje fevdni gospodje ob možitvi kake tlačanke; pozneje spremenjena v denarni davek

izagógika -e *ž* [lat. *isagogicus* uvoden, iz gr.] uvodna veda; uvodna študija

-izem -zma *m* [lat. *-ismus*, fr. *-isme*, ital. *-ismo*] samost. pripona, ki izraža kak nauk, smer, stanje, lastnost, posebnost, npr. socializem, simbolizem

Ízida -e *ž* [gr. *Isis*] staroegiptovska boginja, sestra in žena boga Ozirisa, simbol ustvarjalnih sil narave, čaščena kot iznajditeljica raznih ved in spretnosti

ízo- [gr. *isos* enak] v sestavljenkah, 1. izraža razmerje s tem pridevn., npr. izobara, 2. v kem. se tiče izomernih spojin, npr. izobutilen

izobára -e *ž* [izo- + gr. *baros* teža] 1. na zemljevidih črta, ki veže vse kraje z enakim zračnim tlakom, 2. prvina z isto atomsko maso, a različnim atomskim številom (naspr. izotop)

izobáta -e *ž* [izo- + gr. *bathos* globina] globinska črta, ki veže na zemljevidih vse točke z enako morsko ipd. globino

izobutilén -a *m* [izo- + butilen] izomerni butilen (kem.)

izocíkličen -čna -o [izo- + cikličen] v kem. (spojine, katerih obroč je) sestavljen le iz ogljikovih atomov

izodinámа -e *ž* [izo- + gr. *dynamis* sila] na zemljevidih črta, ki veže vse kraje z enako močjo zemeljskega magnetizma; **izodinámičen** -čna -o 1. ki se tiče izodiname, 2. enako močan ali hranljiv, enako učinkujoč ipd.

izogámen -mna -o [izo- + -gamen] z enakimi, spolno nediferenciranimi gametami; **izogamíja** -e *ž* združitev dveh enakih gamet, način razmnoževanja, npr. pri nekaterih algah (biol.)

izogén -a -o [izo- + -gen] v biol. enakega izvira (o genetično identičnih organizmih)

izogeotêrma -e *ž* [izo- + geo- + gr. *therme* toplota] na zemljevidih črta, ki veže področja s poprečno enako toploto v notranjosti Zemlje

izoglósa -e *ž* [izo- + gr. *glossa* jezik] na zemljevidih črta, ki veže kraje z enakimi jezikovnimi pojavi ali posebnostmi

izogón -a *m* [izo- + -gon] mnogokotnik z enakimi koti; **izogón** -a -o enakokoten

izogóna -e *ž* [izo- + gr. *gonia* kot] na zemljevidih črta, ki veže kraje z enako magnetno deklinacijo

izografíja -e *ž* [izo- + -grafija] 1. snemek, tiskarski posnetek rokopisa, risbe ipd. (= faksimile), 2. ponoven natisk starih tiskov

izohelíja -e *ž* [izo- + gr. *helios* sonce] na zemljevidih črta, ki veže kraje s poprečno enako sončnostjo

izohiéta -e *ž* [izo- + gr. *hyetos* dež] na zemljevidih črta, ki veže kraje s poprečno enako količino letnih ipd. padavin

izohígra -e *ž* [izo- + gr. *hygros* vlažen] na zemljevidih črta, ki veže kraje s poprečno enako vlago

izohiména -e *ž* [izo- + gr. *cheima* zima] na zemljevidih črta, ki veže kraje s poprečno enako zimsko temperaturo

izohípsa -e *ž* [izo- + gr. *hypsos* višina] plastnica, višinska črta, ki veže na zemljevidih vse točke z enako nadmorsko višino

izohrón -a -o [iz gr.] gl. izokron

izoklína -e *ž* [izo- + gr. *klinein* nagibati se] na zemljevidih črta, ki veže kraje z enako magnetno inklinacijo; **izoklín(álen)** -(ln)a -o vežoč kraje z enako magnetno inklinacijo

izokromátičen -čna -o [izo- + kromatičen] 1. istobarven, 2. v fot. pravilno podajajoč barvo (= ortokromatičen)

izokrón -a -o [izo- + gr. *chronos* čas] 1. enakotrajen, trajajoč enako časa, 2. sočasen, istodoben; **izokrónost** -i *ž* 1. časovno enako trajanje, npr. nihajev, 2. sočasnost, istodobnost (dveh pojavov)

izokronízem -zma *m* [iz gr.] gl. izokronost

izolácija -e *ž* [ital. *isolare* osamiti, iz *isola* otok] 1. osamljenje; osamljenost, 2. osamitev (bolnikov z nalezljivo boleznijo, kaznjencev…), 3. v fiz. osamitev prevodnika toplote ali elektr. energije od vnanjih vplivov (z neprevodnikom); **izolacíjski** -a -o za izolacijo, ki se tiče izolacije (~i material)

izolacioníst -a *m* [angl. *isolationist*] privrženec izolacionizma; **izolacionízem** -zma *m* 1. polit. smer v ZDA, nasprotna vmešavanju ZDA v evropske razmere (v drugi svetovni vojni so se izolacionisti upirali, da bi ZDA posegle v boj proti nacizmu), 2. politika nesodelovanja ali nevmešavanja v medn. zadeve sploh

izolátor -ja *m* [fr. *isolateur* iz ital.] samilo, neprevodnik, tj. telo, ki slabo prevaja ali ne prevaja toplotno ali elektr. energijo (fiz.)

izolírati -am [nem. *isolieren* iz ital. *isolare*] 1. osamiti (~ bolnika), ločiti, 2. izločiti v čisti obliki (kem.), 3. onemogočiti kak odnos, stik s čim (ali kom); izvesti (toplotno, električno…) izolacijo; **izolíran** -a -o 1. osamljen; osamel; ločen od sveta in ljudi, 2. izločen v čisti obliki (kem.), 3. neprevoden, ne prevajajoč električno ipd. energijo; **izolíren** -rna -o (o)samitven (~i trak)

izolírnica -e *ž* [gl. izolirati] osamnica, v bolnišnici prostor za bolnike z nalezljivo boleznijo; tudi taka bolnišnica

izomêr -a *m* [izo- + gr. *meros* del] izomerna spojina (kem.); **izomêren** -rna -o z lastnostmi izomerije (~e snovi)

izomerija -e *ž* [izo- + gr. *meros* del] v kem. pojav, da imajo nekatere spojine z isto sestavo in molekularno formulo različne kem. in fiz. lastnosti, in sicer zaradi različne velikosti molekul (polimerija) ali različne razvrstitve atomov v molekulah (metamerija)

izomerizácija -e *ž* [gl. izomerija] sprememba notranje strukture pri kem. spojinah

izométričen -čna -o [izo- + metričen] merjen (ali merljiv) z enako mero; ki se tiče izometričnega kristalnega sistema (s tremi enakimi osmi); **izometrija** -e *ž* merjenje ali merljivost z enako mero

izomórfen -fna -o [izo- + gr. *morphe* oblika] enake oblike, enakolik, enakoličen; ki kristalizira v enaki obliki; **izomórfnost** -i *ž* enakolikost, enakoličnost

izomorfija -e *ž* [iz gr.] enakolikost (= izomorfnost)

izomorfízem -zma *m* [izo- + gr. *morphe* oblika] 1. pojav, da nekatere različne, a po sestavi bolj ali manj sorodne snovi kristalizirajo v enaki obliki (kem.), 2. podobnost v videzu ali ustroju raznih vrst ali ras (biol.)

izonéfa -e *ž* [izo- + gr. *nephos* oblak] na zemljevidih črta, ki veže kraje s poprečno enako oblačnostjo

izopatija -e *ž* [izo- + -patija] zdravljenje, ki skuša zdraviti bolezen s snovmi, ki izvirajo od iste bolezni (npr. s serumi) ali z njenim povzročiteljem

izopód -a *m*, *nav. v mn.* **izopóda** -od *s* [izo- + -pod] v zool. enakonožci, npr. stonoge

izoprén -a *m* [izo- + pr(opil) + -en] v kem. vrsta tekočega ogljikovodika (za izdelovanje sintetičnega kavčuka)

izorahija -e *ž* [izo- + gr. *rhachia* plima] na zemljevidih črta, ki veže kraje s sočasnim nastopanjem plime in oseke

izoseísta -e *ž* [izo- + gr. *seismos* potres] na zemljevidih črta, ki veže kraje z enako intenzivnostjo potresnih sunkov
izostátičen -čna -o [izo- + statičen] ki se tiče izostazije, tj. ravnotežja zemeljske skorje (~e spremembe); **izostazíja** -e *ž* v geol. ravnotežje med posameznimi deli zemeljske skorje; nauk o tem
izotêrma -e *ž* [izo- + gr. *therme* toplota] na zemljevidih črta, ki veže kraje s poprečno enako letno toploto; **izotêrmen** -mna -o *ali* **izotêrmičen** -čna -o ki se tiče izoterme; s poprečno enako letno toploto
izotóničen -čna -o [izo- + toničen] v fiziol. in kem. z enakim naponom ali osmotičnim pritiskom (~a raztopina)
izotóp -a *m* [izo- + gr. *topos* kraj, mesto] ena od dveh ali več oblik kake kem. prvine, oblik, ki imajo isto mesto v periodičnem sistemu in se skoraj ne ločijo po lastnostih, a imajo različno atomsko težo
izotrópen -pna -o [izo- + gr. *trope* obrat] z enakimi fiz. lastnostmi v vseh smereh; **izotropíja** -e *ž* lastnost mnogih snovi, da imajo v vseh smereh enake fizikalne, zlasti optične lastnosti
izraelít -a *m* [po Izraelcih ali Judih] pripadnik izraelskega, judovskega ljudstva, naroda (nekoč semitskih plemen, ki so v 15.—13. stol. pr. n. š. vdrla v Palestino)

J

J 1. fiz. kratica: joule, 2. (jod) znak za kem. prvino
jábiru -ja *m* [portug. *jabiru*] štorklji sorodna, le dosti večja ptica; živi zlasti v toplejših krajih Južne Amerike
jabot -a *m* [fr.] gl. žabo
J'accuse /žaküz'/ fr. »Obtožujem«, naslov odprtega pisma, ki ga je poslal pisatelj Émile Zola francoski javnosti ob Dreyfusovem procesu l. 1898 (v njem je razkrinkal pokvarjenost vojaških in političnih krogov in protižidovsko gonjo); *fig.* geslo za razkrinkavanje krivic in nepravilnosti v javnem življenju
jácija -e *ž* [shr. iz tur. *yatsi*] peta, zadnja dnevna molitev muslimanov (pred nočnim počitkom)
jacket -a *m* [angl. iz fr.] gl. žaket
Jacquard -a *m* [fr.] gl. žakar
jacquerie [fr.] gl. žakerija
jade [fr.] gl. žad
jafetít -a *m*, *nav. v mn.* **jafetíti** -ov [po biblijskem Jafetu, tretjem, najmlajšem Noetovem sinu, ki velja za praočeta jafetitov] starejša oznaka za indoevropske, zlasti maloazijske narode (v naspr. s semiti in hamiti); **jafetítska teorija** jezikoslovna teorija, da razvoj jezikov ne poteka iz prajezika v različne samostojne jezike, temveč gre k čedalje manjšemu številu jezikov (utemeljil jo je N. Marr); **jafetítski jeziki** skupina jezikov, ki so jih govorili nekateri indoevropski narodi, npr. etrurski, hetitski, pelazgijski
jafetologíja -e *ž* [Jafet(o) + -logija] nauk sovjetskega jezikoslovca N. Marra o jafetitskih jezikih
jáguar -ja *m* [portug. *jagoara*, po indijan. besedi] krvoločna zver iz družine mačk, podobna leopardu; v tropični Ameriki
jáhta -e *ž* [nem. *Jacht*, angl. *yacht* iz hol. *jaghte* iz *jagen* loviti] prvotno športna jadrnica, danes navadno manjša, zasebna luksuzna ladja (parnik ali motorna ladja) za potovanja in izlete
Jáhve -ta *m* [po* moderni transkripciji hebr. simbolov JHVH, s katerimi so Judje označevali boga] ime nacionalnega boga pri starih Judih (iz spoštovanja ga Judje niso izgovarjali, marveč so rabili besedo Adonai ali Elohim)
jáila -e *ž* [iz tur.] visoka gorska planota s pašniki (na polotoku Krimu)
jainíst -a *m* [iz ind. *jaina* iz skt. *jina* osvajalec] privrženec jainizma; **jainízem** -zma *m* asketska budistična ločina v Vzhodni Indiji, ustanovljena v 6. stol. pr. n. š. kot protest proti sistemu kast
ják -a *m* [iz tib. *gyak*] 1. divje tibetansko govedo, 2. udomačena vrsta iste živali,

vprežna živina v Tibetu in Mongoliji (cenjena zaradi mesa, mleka, kože)

jakaránda -e *ž* [iz portug.] 1. vrsta južnoamer. dreves (palisander); sorodna akaciji, dajejo trd, cenjen les, 2. les teh dreves

jakéta -e *ž* [nem. *Jackett*, dimin. iz *Jacke* jopič] jopica, jopič; suknjič

jáki -ja *m* [iz jap.] vrsta japonske keramike

jákob -a *m* [angl. *jacobus*] angleški zlatnik iz časov Jakoba I.

jakobínec -nca *m*, *nav. v mn.* **jakobínci** -ev [fr. mn. *jacobins*] revolucionarni demokrati, člani pariškega političnega kluba v fr. revoluciji l. 1789, ki so imeli sedež v nekdanjem dominikanskem samostanu sv. Jakoba; jakobinci so bili dosledni in radikalni predstavniki revolucionarnega razreda tistega časa, meščanstva; *fig.* revolucionar; revolucionarna stranka; **jakobínski** -a -o ki se tiče jakobincev; **jakobínska čepica** rdeča (prvotno frigijska) čepica v Marseillu osvobojenih galeotov, pozneje čepica jakobincev in simbol svobode

jakobinízem -zma *m* [iz fr.] gl. jakobinstvo

jakobínstvo -a *s* [fr. *jacobinisme*] nauk, načela in polit. smer jakobincev; *fig.* dosledna revolucionarnost; revolucionarni demokratizem

jakobít -a *m* [angl. *Jacobite*] privrženec angl. kralja Jakoba II. (Stuarta), izgnanega l. 1688, ali njegovega sina

jakobít -a *m* [po ustanovitelju Jakobu Baradaeusu] ud neke monofizitske ločine v Siriji in Mezopotamiji

jaktácija -e *ž* [lat. *iactatio* metanje] 1. bahanje, širokoustenje, 2. bolesten nemir bolnika (nervozni gibi, nemirno premetavanje po ležišču ipd.)

jalapa -e *ž* [/halaʹpa/ špan. po mehiškem mestu] 1. redkvi podoben gomolj nekih mehiških rastlin; njen sok za odvajanje, 2. odvajalna droga iz teh gomoljev

jalapin -a *m* /halapinʹ/ špan. smola, ena od odvajalnih sestavin jalapa

jalon -a *m* [fr.] gl. žalon

jam -a *m* [angl.] gl. džem

jámb -a *m* [gr. *iambos* iz *iaptein* napasti, prvi so ga namreč rabili satiriki] 1. pesniška stopica iz dveh, nepoudarjenega kratkega in poudarjenega dolgega zloga, 2. jambski verz, npr. laški enajsterec

jam session /džæm seʹšən/ angl. domača glasbena zabava ljubiteljev jazza

jáničar -ja *m*, *nav. v mn.* **jáničarji** -ev [iz tur. *yeni çeri* nove čete] izbrane, izvrstno opremljene čete, nekdaj jedro turške pehote (prvotno iz ugrabljenih in prevzgojenih krščˇ. otrok); *fig.* odpadnik, izdajalec, hlapec tujcev; **jáničarska godba** nekdanja turška vojaška godba (z vsemi tolkali in trobili)

Janíkul(um) -a *m* [lat. *Ianiculum*] grič v starem Rimu na desnem bregu Tibere

jántar -ja *m* [rus. iz litov. *gentaras*] okamnela raznobarvna smola terciarnih iglavcev; pri trenju se močno naelektrizira; največ za okras

jánuar -ja *m* [lat. *Ianuarius*, po bogu Ianusu, kateremu je bil posvečen] prosinec, prvi mesec leta

Jánus -a *m* [lat. *Ianus*] prastaro etrursko, pozneje rimsko božanstvo, bog časa, začetka in konca (prim. januar), miru in vojne; navadno upodobljen z dvojnim obrazom, s prvim, mladeniškim, je gledal v prihodnost, z drugim, starčevskim, v preteklost; **Jánusov obraz** dvojni obraz, usmerjen nazaj in naprej, v preteklost in prihodnost; *fig. pejor.* **jánus** -a *m* dvoličnež

janzeníst -a *m* pristaš janzenizma; **janzenízem** -zma *m* nauk holandskega katol. teologa K. Jansena, 1585—1638; janzenisti so hoteli preroditi katol. teologijo s strožjim in čistejšim Avguštinovim naukom o milosti božji in predestinaciji (pri nas nekateri zaslužni za šolstvo, npr. Kumerdej, Japelj, Metelko)

japon -a *m* [/žapõʹ/ fr. iz *Japon* Japonska] tkanina iz japonske surove svile

járd -a *m* [angl. *yard*] laket, vatel, dolžinska mera v anglosaških deželah (0,9144 m)

jardinière [fr.] gl. žardinjera

jargon -a *m* [fr.] gl. žargon

jásak -a *m* [tur. *yasak*] 1. nekdaj naturalna dajatev tatarskim kanom v Rusiji, 2. pozneje naturalna dajatev narodov Povolžja in Sibirije carski blagajni, 3. pri nas, zlasti v Bosni: prepoved

jasmín -a *m* [iz nem. iz fr. *jasmin* iz perz.] večidel tropični in subtropični grm iz

družine olǰčnic z dehtečimi belimi ali rumenimi cvetovi

jáspis -a *m* [gr. *iaspis* iz ar.] neprozoren, raznobarven (rdeč, rumen, rjav) okrasni kamen, po sestavi kremenjak, za vaze, namizne plošče ipd.

jášmak -a *m* [shr. iz tur.] pri muslimankah tenčica, navadno iz belega muslina; pokriva glavo in vrat, nosi se v javnosti

ját -a *m* starocerkvenoslovanski glas in črka zanj

jatágan -a *ali* **jatagán** -a *m* [shr. iz tur. *yatagan*] dolg, zakrivljen orientalski nož (ali manjša sablja) z rezilom na notranji strani

Jázon -a *m* [gr. *Iason*] v stgr. mit. junak, sin kralja Aisona; na čelu argonavtov je jadral v Kolhido, iskat zlato runo

jazz -a *m* /džæz/ angl. 1. moderna (predvsem plesna) glasba in glasbeni slog s sinkopiranim ritmom; izvira iz Amerike, kjer je nastal pod vplivom črnske glasbe, 2. jazz band; **jazzovski -a -o** iz jazza, ki ima opraviti z jazzom

jazz band /džæz bænd/ angl. orkester, sestavljen iz raznih glasbil za jazzovsko glasbo (saksofon, klarinet, tolkala, banjo itd.)

jeep -a *m* [angl.] gl. džip

Jehóva -a *in* -e *m* [po* moderni transkripciji hebr. simbolov JHVH] gl. Jahve; **jéhovec** -vca *m*, *nav. v mn.* **jéhovci** -ev protimilitaristična ločina, ki pričakuje prihod Jehove; opira se le na biblijo in ne priznava nobene hierarhije

jejunítis -a *m* [jejun(um) + -itis] vnetje jejunuma (med.)

jejúnum -a *m* [nlat. *jejunum* iz lat. *ieiunus* tešč] v anat. tešče črevo, zgornje tanko črevo (med dvanajstnikom in spodnjim tankim črevesom)

jén -a *m* [iz jap.] japonska denarna enota; ima 100 senov

jénki -ja *m* [iz angl.] gl. yankee

jenny -ja *m* [/dže'ni/ angl. iz *Jenny* Ivanka] vrsta predilnih strojev

jénski -a -o iz nem. industrijskega mesta Jene (~o steklo)

jêr -a *m* starocerkvenoslovanski polglasnik in znamenje zanj (trdi ~, mehki ~)

jeremiáda -e *ž* [fr. *jérémiade*, po biblijskem preroku Jeremiji in njemu pripisanih petih žalostinkah s prerokbami o razrušenju Jeruzalema] žalostinka, žalna pesem; *fig.* tožba, tarnanje, žalovanje, objokovanje

jerihónska roža [po mestu Jeriho v stari Judeji; v srednjem veku so rožo prinašali romarji za spomin iz Palestine] znana rastlina iz palestinske puščave; v sušni dobi se zvije v klobčič, veter jo odtrga in kotali; ob dežju spet vzcvete

jersey -a *m* [/džœ'si -ja/ angl. po otoku Jersey] kosmatena volnena, bombažna itd. tkanina za srajce

jéti -ja *m* [po nepalski besedi] domnevni »snežni človek« v himalajskem pogorju (nanj sklepajo po velikih sledeh, ki so jih našli v snegu)

jeu /žö/ fr. igra, zlasti hazardna

jeunesse dorée /žœnɛs' dɔre'/ fr. »zlata mladina«, v dobi fr. revolucije označba za bogato rojalistično mladino, pozneje: brezdelna, lahkomiselna mladina iz bogatih plasti družbe (v velemestih)

jezuít -a *m* [nlat. *Jesuita* iz lat. *Iesus* Jezus] jezusovec, redovnik iz Družbe Jezusove, reda, ki ga je ustanovil Ignacij Loyola l. 1534 za boj proti reformaciji in ki je postal najmočnejša opora papeštva in političnega katolicizma (pripisujejo jim načelo »namen posvečuje sredstvo« in mentalno rezervacijo); *fig.* spletkar, dvoličnež; premetenec; zaplotnik, zahrbtnež; **jezuítski** -a -o ki se tiče jezuitov; po načelih in ravnanju jezuitov; *fig.* spletkarski, dvoličen; premeten, zahrbten

jezuitízem -zma *m* [jezuit + -izem] nauk in ravnanje jezuitov; *fig.* spletkarstvo, dvoličnost, premetenost

jídiš -a *m* [nem. *Jiddisch* iz *Judendeutsch* judovska nemščina] spačen judovski jezik, mešanica nemščine in hebrejskih, slovanskih itd. sestavin; piše se s hebrejsko pisavo in ima svoje slovstvo

jig -a *m* /džig/ angl. 1. vesel, poskočen angleški in irski ples, 2. glasba za ta ples

jingo -a *m* [/džiŋ'ou/ angl. po refrenu iz neke popevke] prvotno vzdevek za konservativce, privržence Disraelijeve vnanje politike v letih 1877—78, danes vzdevek za bojevite militariste in šoviniste v Angliji in ZDA

jingoizem -zma *m* [/džingoi'zem/ iz angl. *jingoism*] anglosaški, zlasti britanski nacionalni šovinizem

jinríkša -e *ž* [iz jap. *jin* mož, *riki* moč, *sha* vozilo] na Japonskem itd. lahko, dvokolesno vozilo s človeško vprego za prevoz potnikov (= rikša)

jiujitsu -tsa *m* [/džiudži'cu -a/ = jap. mehka umetnost] iz Japonske izvirajoča spretnost telesne obrambe ali napada s posebnimi prijemi, sunki in udarci (brez orožja)

jobber -ja *m* /džə'bə/ angl. borzni špekulant ali prekupčevalec

Jóbov sel [po preizkušanem biblijskem Jobu] glasnik z žalostno novico, zloglasnik

jockey -a *m* [angl.] gl. džokej

jód -a *m* [fr. *iode* iz gr. *iodes* vijoličast, po njenih hlapih] kem. prvina iz skupine halogenih prvin, umetna obstoji v črnosivih kristalcih; pomembna za pravilno delovanje žleze ščitnice

jodát -a *m*, *nav. v mn.* **jodáti** -ov [jod + -at] sol jodove kisline

jodíd -a *m*, *nav. v mn.* **jodídi** -ov [jod + -id] spojina joda s kako drugo prvino

jodírati -am [nem. *jodieren* iz gr.] namazati z jodom ali jodovo tinkturo; pomešati z jodom

jodízem -zma *m* [jod + -izem] zastrupitev z jodom, npr. delavcev v kemičnih tovarnah

jódlar -ja *m* [nem. *Jodler* iz *jodeln* jodlati] 1. kdor jodla (tirolski ~), 2. tak napev; **jódlati** -am peti (brez besed) s hitrim menjavanjem prsnih in grlnih tonov

jód(o)- [gl. jod] v sestavljenkah, npr. jodkalij (= kalijev jodid), jodoform

jodofórm -a *m* [jodo- + form(il)] neprijetno dišeča jodova spojina v rumenkastih kristalcih, razkužilo za posipanje ran

jodometríja -e *ž* [jodo- + -metrija] vrsta kvantitativne kem. analize z uporabo raznih jodovih raztopin

jóga -e *ž in neskl. m* [ind. *yoga* iz skt. *yoga* zveza] sistem indijske filozofije, nadaljevanje sankhya, ki hoče doseči mistično združitev duše z božanstvom z duhovno koncentracijo in popolno neobčutljivostjo čutov za zunanji svet (od tod askeza, vaje v mrtvičenju telesa, npr. z nenormalnimi držami, zadrževanjem dihanja ipd.)

jógi -ja *m* [ind. *yogi*] indijski asket (fakir), privrženec filozofije joga

jógurt -a *m* [tur. *yogurt* kislo mleko] kislo mleko z dodatkom posebnih fermentov

John Bull -a *m* [/džən' bul/ angl. iz *bull* bik, po naslovu J. Arbuthnottove knjige Zgodovina Johna Bulla, 1712] ironični vzdevek za Angleže ali (poosebljeno) Anglijo

jo jo *neskl. m* [angl. *yoyo* iz* fr. *joujou* igračka] prastara igračka, leseno vretence na elastični vrvici

joker -ja *m* [/džou'kə/ = angl. šaljivec] igralna karta s šaljivčevo podobo, adut v nekaterih igrah na karte

jóla -e *ž* [ital. *iole* iz* hol.] vrsta športne jadrnice

Jom Kippur /jom kipur'/ hebr. »dan sprave«, največji judovski praznik s strogim postom

Jónatan -a *m* [angl. *Jonathan* iz hebr., po* pogostnem imenu puritanskih naseljencev Nove Anglije] vzdevek za Američane, zlasti za prebivalce Nove Anglije, navadno: brat Jonatan; **jónatan** -a *m* vrsta žlahtnih rdečih jabolk

jónij -a *m* [nlat. *ionium* iz ion + (uran)ium] radioaktivna kem. prvina, proizvod razpadanja urana

jónski -a -o [gr. *Ionikos*] ki se tiče stgr. plemena Joncev ali Jonije (~i slog, ~a stopica); **jónski filozófi** filozofi iz Jonije, najstarejši stgr. filozofi materialisti: Tales, Anaksimander, Anaksimen (= miletska šola); semkaj sodijo še Diogen iz Apolonije, Heraklit iz Efeza in Anaksagora iz Klazomene

jór -a *m* starocerkvenoslovanski (trdi) polglasnik in znamenje zanj

jórkširec -rca *m* [po angl. grofiji Yorkshire, kjer so jo vzgojili] svinja iz pasme plemenitih belih svinj, ki hitro rastejo in dosežejo izredno težo

jóta -e *ž in neskl. m* [gr. *iota*] ime najmanjše, devete starogrške črke (ι); *fig.* kaj prav majhnega, malenkost

jotácija -e *ž* [gl. jota] mehčanje, spajanje soglasnikov s sledečim nebnim »j« (npr. metjem v mečem); tudi: pojavljanje glasu »j« pred samoglasniki, zlasti

na začetku besede; **jotírati** -am mehčati, spojiti s sledečim nebnim »j«

jotacízem -zma *m* [lat. *iotacismus*, gl. jota] 1. (pre)pogosto uporabljanje glasu »i« (ali spreminjanje drugih vokalov v »i«), 2. vrsta govorne motnje

joule -la *m* [/džaul in džul/ po angl. fiziku J. P. Joulu, 1818—1889] v fiz. merska enota za delo (delo, ki ga opravi sila 1 newtona, kadar se njeno prijemališče pomakne za 1 m v smeri sile)

jour fixe /žur fiks'/ fr. stalni sprejemni dan za goste (brez posebnega vabila)

journal -a *m* [fr.] gl. žurnal

joviálen -lna -o [lat. *iovialis* ki se tiče Jupitra; astrologi so namreč mislili, da prinaša planet Jupiter ljudem srečo in veselje] vesel, veselega srca, veder; dobrovoljen, dobrodušen; dobrohoten; prikroviteljski; **joviálnost** -i *ž* veselost, vedrost; dobrovoljnost; dobrohotnost

jožefínec -nca *ali* **jožefiníst** -a *m* privrženec jožefinizma; **jožefínski** -a -o iz časov jožefinizma (~e reforme); **jožefinízem** -zma *m ali* **jožefínstvo** -a *s* razsvetljeni absolutizem avstrijskega cesarja Jožefa II., 1741—1790, in reforme, ki jih je izvedel (podredil je Cerkev državnemu nadzorstvu, izdal patent o verski toleranci, zaprl številne samostane, razpustil verske bratovščine itd.)

juán -a *m* [iz kit.] kitajska denarna enota in srebrnik

jubilácija -e *ž* [prim. jubilej] obhajanje jubileja; veselo slavljenje česa

jubilánt -a *m* [lat. *iubilans*] slavljenec, kdor slavi jubilej

jubilár -ja *m* [iz lat.] gl. jubilant; **jubiláren** -rna -o gl. jubilejen

jubiléj -a *m* [nlat. *jubilaeus* (*annus*) jubilejno leto, iz sthebr. (*qeren*) *yobel* ovnov rog; pri Judih vsako 50. leto, ko so bili brisani dolgovi in osvobojeni sužnji; razglasili so ga s slavnostnim troblje-njem] slavje (ob čem ali v spomin na kaj); proslava obletnice, npr. petdesetletnice pomembnega dogodka ali dejavnosti (zlati ~, srebrni ~); slavnostna obletnica; **jubiléjen** -jna -o ki se tiče jubileja; slavnosten, spominski

judaíst -a *m* [lat. *Iudaeus*, gr. *Ioudaios* Jud] privrženec judaizma; **judaízem** -zma *m* judovstvo, judovski verski nauki, obredi, izročila, način mišljenja itd. (tudi smer, ki je hotela prenesti judovske verske predpise v krščanstvo)

Júda Iškarijót v bibliji Kristusov učenec, ki je Kristusa s poljubom izdal za 30 srebrnikov in se potem obesil; *fig.* **júdež** -a *m* 1. izdajalec, 2. kukalnik, npr. v jetniških celicah linica v vratih za opazovanje jetnikov; **Júdežev poljub** *fig.* izdajalski, hinavski poljub; *fig.* hinavska ljubeznivost

judíc -a *m* [lat. *iudicium*] sodba, razsodba, pravdorek; **judiciálen** -lna -o soden, pravosoden

judicírati -am [lat. *iudicium* sodba; sodišče] (raz)soditi, odločiti; izvršiti smrtno obsodbo

judikácija -e *ž* [lat. *iudicatio*] sojenje; razsojanje; (raz)sodba

judikát -a *m* [lat. *iudicatum*] sodba, razsodba, pravdorek, sodna odločitev

judikatúra -e *ž* [lat. *iudicatura*] 1. pravna, sodna praksa, 2. pravosodje, sodstvo; sodna oblast; sodišče

júdo -a *m* [/angl. izgovor: džu'do/ iz jap.] novejša, v športne namene prirejena oblika jiujitsa (vsi nevarni udarci in prijemi so prepovedani)

judofíl -a *m* [Jud(o) iz lat. *Iudaeus* Jud, + -fil] prijatelj Judov

judofób -a *m* [Jud(o) + -fob] 1. sovražnik Judov in vsega judovskega, 2. antisemit; **judofobíja** -e *ž* 1. sovraštvo do Judov, 2. antisemitizem

judoíst -a *m* [judo + -ist] tekmovalec v judu

juge de paix /žüž' də pɛ'/ fr. »mirovni sodnik«, sodnik z manjšo jurisdikcijo, npr. za prekrške

júhta -e *ž* [hol. *jucht*] voljno, na poseben način strojeno, nepremočljivo usnje iz goveje ali konjske kože

juice -ca *m* /džu:s -a/ angl. sadni ali zelenjavni sok

jujútsu -tsa *ali* **jujítsu** -tsa *m* [iz jap.] gl. jiujitsu

júka -e *ž* [špan. *yuca*] vrsta tropskih rastlin iz družine lilij (nekatere vrste lepotne)

juke box *neskl. m* [/džu:k' bɔks/ amer. slang] vrsta glasbenega avtomata na gramofonske plošče

júksta -e *ž* [lat. *iuxta* zraven, poleg] kontrolni del raznih vrednotnic: srečk, čekov...

júksta- [iz lat. *iuxta* zraven, poleg, tik; prav tako, enako] predlog in prisl.; v zloženkah, npr. jukstapozicija

jukstapozícija -e *ž* [gl. jukstapozitum] v slovn. vzporedna stava, način tvorjenja besed

jukstapózitum -a *m* [juksta- + pozitum, delež. (*positum*) iz lat. *ponere* postaviti] (besedni) sklop, npr. kažipot, delopust

julep -a *m* [/džu:'lep/ angl. iz ar., perz.] svežilna alkoholna pijača z dodatkom poprove mete

julienne [/žüljɛn'/ fr. po* Julienu, nekem fr. kuharju] 1. na rezance narezana raznovrstna zelenjava, 2. juha iz nje

júlij -a *m* [lat. *Iulius*, po Juliju Cezarju, rojenem v tem mesecu] mali srpan, sedmi mesec leta

julijánski koledár stari koledar, ki ga je l. 46 pr. n. š. vpeljal Julij Cezar in je veljal v katol. deželah do l. 1582 (zaostaja 13 dni za gregorijanskim in je v rabi le še v pravoslavni cerkvi)

jumper -ja *m* [angl. iz fr.] gl. žemper

jun. kratica: junior

júnij -a *m* [lat. *Iunius*, po* rim. rodovini] rožnik, šesti mesec leta

júnior *pridevn. neskl.* [= mlajši, komp. od lat. *iuvenis* mlad] »mlajši«, največkrat za sinovim imenom, enakim očetovemu (naspr. senior); **júnior** -ja *m* naraščajnik (šp.); **júniorski** -a -o ki se tiče juniorjev (~a tekma)

juniorát -a *m* [nlat. *junioratus*] način dedovanja, po katerem pripade posest najmlajšemu sinu ali bratu, npr. v stari Angliji

júnkcija -e *ž* [lat. *iunctio* iz *iungere* spojiti] združitev, spajanje; spoj; stik; zveza

júnker -ja *m* [nem. *Junker* iz srvnem. *junc herre* mladi (podeželski) plemič, pogosto častniški pripravnik] 1. pripadnik polfevdalne zemljiške aristokracije v stari Prusiji, zlasti vzhodno od Labe (znani po ošabnosti, oblastnosti in konservativnosti); pripadnik njihove stranke; *fig.* oblastnež, ošabnež, 2. v carski Rusiji: gojenec vojaške šole, častniški pripravnik; **júnkerski** -a -o ki se tiče junkerjev; **júnkerska polítika** bojevita, reakcionarna politika, kakršno so vodili v cesarski Nemčiji ošabni pruski junkerji, politika rožljanja s sabljo; **júnkerstvo** -a *s* mišljenje in ravnanje, značilno za pruske junkerje; oblastnost, ošabnost v javnem nastopanju

júnkers -a *m* [po nem. konstruktorju Junkersu] tip nemških enokrilnih letal

júnktim [lat. *iunctim* združeno, vezano, v celoti] v parlamentarni praksi: vezanje dveh ali več zakonskih predlogov ipd., ki jih je treba sprejeti ali zavreči v celoti

junktúra -e *ž* [iz lat. *iunctura*] 1. člen, sklep, zgib; vez, zveza, stik, 2. pomemben, kritičen trenutek v kakih okoliščinah; tako stanje ali okoliščina

Júno, Junóne *ali* **Junóna** -e *ž* [lat. *Iuno, Iunonis*] 1. v strim. mit. boginja, kraljica nebes, sestra in žena najvišjega boga Jupitra, zaščitnica zakona (kot stgr. Hera), 2. neki planet; *fig.* **junóna** -e *ž* ponosna, postavna lepotica; **junónski** -a -o mogočen, ponosen; postaven, bohoten, polnih oblik

junta -e *ž* [špan.] gl. hunta

Júpiter -tra *m* [lat. *Iuppiter* iz *Iovis pater* iz *Zeus pater* oče Zevs] 1. v strim. mit. najvišji bog rimske državne religije, varuh rimske države (kot stgr. Zevs), 2. največji planet v sončnem sistemu; *fig.* **júpiter** -tra *m* kdor se drži ošabno, dostojanstveno in gleda zviška na druge zemljane (posmehlj.)

júra -e *ž* [po gorovju Jura med Francijo in Švico] druga plast in doba mezozoika v geol. zgodovini Zemlje (trias, jura, kreda)

jurácija -e *ž* [lat. *iuratio*] (za)prisega

juratórij -a *m* [nlat. *juratorium*] obljuba s prisego

jurídičen -čna -o [lat. *iuridicus* iz *ius* pravo] 1. ki se tiče prava, praven; pravosoden; zakonit, 2. pravniški (= juristični); **jurídična oseba** pravna oseba, tj. samostojen subjekt prava, ki ni fizična oseba, a ima v določenih odnosih podobne pravice in dolžnosti (npr. podjetje, ustanova s pravico do imetja, sklepanja pogodb ipd.)

jurisdíkcija -e *ž* [lat. *iurisdictio*] 1. sodnost, a) pravica do pravne, sodne oblasti,

b) pravna, sodna oblast, 2. področje te oblasti; sodna pristojnost

juriskonzúlt -a *m* [lat. *iurisconsultus*] pravni strokovnjak, (stalni) svetovalec v pravnih vprašanjih

jurisprudénca -e *ž* [lat. *iurisprudentia*] 1. pravništvo, pravoznanstvo, pravna veda, 2. pravna, sodna praksa (v kateri se neposredno oblikujejo pravna načela)

jurist -a *m* [nem. *Jurist* iz nlat. *jurista*] 1. (diplomiran) pravnik, 2. študent prava; **juristíčen** -čna -o pravniški

juristarija -e *ž* [nem. *Juristerei* iz lat. *ius, iuris* pravo] pravo; pravništvo (*pejor.*)

júriš -a *m* [shr. iz tur.] naskok, naval, napad; **júrišati** -am naskakovati, naskočiti

jurta -e *ž* [iz turkm.] šotor iz klobučevine ali živalske kože pri Kirgizih in drugih azijskih nomadih

jury -ja *m* [/fr. žüri′, angl. džu′əri/ porotno sodišče; žirija] porotno sodišče v Franciji, Angliji in ZDA

JUS [= jugoslovanski standard] kratica za jugosl. gosp. standarde, obvezne po zakonu

jús -a *m* [lat. *ius, iuris* pravo; pravica] pravo (kot sestav in celotnost pravnih načel itd.)

jusqu'au bout /žüsk'o bu′/ fr. »do konca«, do zmage (npr. v vojni)

justamènt [iz nem. iz fr. *justement*] *prisl.* prav zato, nalašč; po pravici (zastarelo)

juste milieu [/žüst miljö′/ srednja pot, prvotno — okrog l. 1831 — posmehljiva označba za previdno politiko Ludvika Filipa] fr. zlata sredina, srednja pot (med dvema skrajnostma), včasih iz filistrstva ali oportunizma; *fig.* zmernost; neodločnost; strah pred odločnim stališčem

justíca -e *ž* [lat. *iustitia* pravica; zakonitost] (pravo)sodstvo, pravosodje; **justíčen** -čna -o soden, pravosoden; **justíčni umor** izvršitev smrtne obsodbe nad nedolžno osebo (zaradi zanikrnosti ali pristranosti sodišč)

justificírati -am [nlat. *justificare*] 1. opravičiti, opravičevati kaj, 2. izvršiti smrtno obsodbo nad kom; **justifikácija** -e *ž* 1. opraviče(va)nje; dokazovanje pravilnosti ali upravičenosti, npr. pravnega ukrepa, 2. izvršitev smrtne obsodbe

justírati -am [nem. *justieren* iz lat. *iustus* pravilen] namestiti, uravnati; pravilno vstaviti ali naravnati (~ merilno pripravo); izravnati, popraviti; preizkusiti (~ uteži, kovance)

júta -e *ž* [angl. *jute* iz ind.] 1. vlakno iz indijske konoplje ali sorodnih vrst, 2. tkanina iz teh vlaken, npr. za vreče ali jadra

juvél -a *m* [nem. *Juwel*, hol. *juweel*, stfr. *jouel* iz lat.] brušen dragi kamen, dragulj; biser; *fig.* nakit (iz takih kamnov); dragotina sploh

juvelír -ja *m* [gl. juvel] draguljar, dragotinar, kdor trguje z dragotinami ali jih izdeluje; **juvelírski** -a -o draguljarski, dragotinarski

juvelírstvo -a *s* [gl. juvel] draguljarstvo, dragotinarstvo

juvenílen -lna -o [lat. *iuvenilis* mladosten] 1. mladosten, mladeniški (~o obnašanje); otročji, 2. izvirajoč iz zemeljske notranjosti (~a voda)

juvenílije -ij *ž mn.* [lat. *iuvenilis* mladosten] mladostna dela; mladostni spisi

Juvénta -e *ž* [lat. *Iuventa* ali *Iuventas*] strim. boginja mladosti, varuhinja moške mladine (pozneje isto s stgr. Hebo)

K

K (kalij) znak za kem. prvino

Káaba -e *ž* [ar. *Ka'bah* iz *ka'b* kocka] manjša, štirioglata zgradba na dvorišču velike mošeje v Meki, osrednje svetišče muslimanov; tam častijo romarji črn kamen (meteorit), ki je po izročilu prišel iz nebes

kábala -e *ž* [fr. *cabale* iz nlat. *cabbala* iz hebr. *qabbalah* izročilo; nauk se je širil po izročilu] 1. skrivnostni judovski nauk iz srednjega veka, sloneč na mističnem tolmačenju biblije in nauku o emanaciji, 2. *fig.* skrivni, magični nauk ali veščina, 3. **kabála** -e *ž* skrivno (zarotniško)

združenje; zarota; spletka; spletkarjenje

kabalíst -a *m* [fr. *cabaliste* iz hebr.] 1. poznavalec kabale, 2. *fig.* spletkar; **kabalístičen** -čna -o ki se tiče kabale; *fig.* skriven, neumljiv, mračen; spletkarski; **kabalístika** -e *ž* 1. nauk o kabali; skrivni, magični nauk ali veščina, 2. *fig. pejor.* neznanstveni sklepi, oprti na kaj naključnega

kabarét -a *m* [fr. *cabaret* iz* ar. *khamarat* pivnica] velemestno zabavišče s krajšimi predstavami (plesom, petjem ipd.)

kabaretíst -a *m* [gl. kabaret] kabaretni pevec, igralec ali plesalec

kábel -bla *m* [hol. *kabel* iz nlat. *capilum* vrv, iz lat. *capere* prijeti] 1. debela, navadno žična vrv, npr. za viseče mostove, 2. nadzemeljski, podzemeljski ali podvodni električni vodnik (za brzojavne in telefonske zveze ter prenašanje električne energije sploh)

kabína -e *ž* [fr. *cabine* iz lat. *capanna*] sobica, celica, manjši prostor, določen v posebne namene (potniška ~, ladijska ~, kopališka ~)

kabinét -a *m* [nem. *Kabinett* iz fr. *cabinet*, dimin. od *cabine*, prim. cabinet noir] 1. manjša soba, sobica, izbica, 2. knežja ali vladarjeva zasebna soba, v ožjem pomenu soba, kjer se je skrivaj posvetoval z ministri; *fig.* (skrivni) vladni svet; danes: ministrski svet; vsi ministri vlade (ministrski ~); vlada, 3. v šolah ipd. prostor za učila, naravoslovne ipd. zbirke ali znanstveno delo (fizikalni ~); **kabinéten** -tna -o 1. ki se tiče kabineta, 2. vladarski; vladen; ministrski, 3. *fig.* ločen, odtrgan od življenja (~i učenjak); nepraktičen; **kabinétna justíca** neposredno vmešavanje vlade v pravosodje; **kabinétno vprašanje** vprašanje, od katerega je odvisen obstanek vlade; *fig.* odločilno vprašanje

kabíri -ov *m mn.* [gr. *Kabeiroi*] skrivnostna stgr. božanstva semitskega izvira, poosebljenje ustvarjalnih sil narave (častili so jih s skrivnimi obredi)

kablírati -am [gl. kabel] 1. brzojaviti prek morja, 2. povezati s kabli

kablográm -a *m* [gl. kabel + -gram] brzojavka, poslana po kablu

kabotáža -e *ž* [fr. *cabotage*, po* pomorščaku Cabotu] obalna, obrežna plovba (in trgovina) med pristanišči iste države

kabriolét -a *m* [fr. *cabriolet* iz *cabrioler* poskakovati] 1. lahko, enovprežno vozilo na dveh kolesih, 2. vrsta manjšega avtomobila z zložljivo streho

kábuki -ja *m* [iz jap.] klasično ljudsko gledališče na Japonskem

kačkávalj -álja *m* [shr. iz tur. iz ital. *caciocavallo*] vrsta mastnega ovčjega sira

kačkét -a *m* [shr. iz fr. *casquette*] čepica, kapa s ščitnikom

kadáver -vra *m* [lat. *cadaver* iz *cadere* pasti] truplo, mrtvo telo (živalsko ali človeško); mrlič

kadaverín -a *m* [kadaver + -in] mrliški »strup«, brezbarvni ptomain, nastajajoč pri gnitju beljakovin (biol.)

kadénca -e *ž* [ital. *cadenza* iz *cadere* pasti] 1. padec glasu ob zadnjem, naglašenem zlogu (stavka, verza…), 2. ritem, enakomerno gibanje; takt pri plesu, 3. harmonično sosledje glasov ob koncu glasbenega stavka; **kadénčen** -čna -o ki se tiče kadence

kadencírati -am [fr. *cadencer* iz ital. *cadenza*] ritmično, po taktu usmeriti, npr. plesne korake

káder -dra *m* [fr. *cadre* okvir česa, iz ital. *quadro*] 1. stalni sestav (okvir, ogrodje) vojaških enot, ki ga popolnijo z vpoklicanci, npr. rekruti, 2. sestav vojaških enot v mirnem času, popolnjen z rekruti, ki služijo rok; *fig.* vojaški rok, 3. osnovni sestav načrtno šolanih stalnih, kvalificiranih vodilnih delavcev (strokovni, politični ~); **zeleni káder** vojaki, zlasti v avstro-ogrski armadi, ki so se ob koncu prve svetovne vojne skrivali po gozdovih, da bi se ognili vojaški službi

kadét -a *m* [fr. *cadet* mlajši ali najmlajši sin plemiških rodbin; navadno so jih določili za vojaško službo] gojenec častniške šole (kadetnice)

kadét -a *m*, *nav. v mn.* **kadéti** -ov [rus. *kadet*, po kratici KD, konstitucionalni demokrati] člani ruske konstitucionalno demokratične stranke, stranke liberalnega meščanstva (zagovarjala je ustavne svoboščine, a je l. 1917 podpirala mo-

narhijo in se bojevala proti sovjetski oblasti)

kádi -ja *m* [tur. *kadi* iz ar.] muslimanski sodnik, sodi po koranu

kádilak -a *m* [iz fr.] gl. cadillac

kadméjska zmaga [gl. Kadmos] drago plačana zmaga, ki tudi zmagovalcu prinaša pogubo

kádmij -a *m* [nlat. *cadmium* iz lat. *cadmia* cinkova ruda; ime ji je dal Strohmeyer l. 1817] kem. prvina, sinje bela, kovna, cinku podobna kovina za lažje zlitine

Kádmos -dma *m* [gr. *Kadmos*] v stgr. mit. feničanski princ, brat lepe Evrope in ustanovitelj Teb (med drugim je ubil tudi strašnega zmaja; njegove zobe je posejal in iz njih so zrasli oboroženi vojščaki, ki so se med seboj pobijali, dokler jih ni ostalo samo pet)

kadrílja -e *ž* [fr. *quadrille*] 1. četvorka, iz Francije izvirajoč družaben ples s štirimi pari v plesni skupini, 2. glasba za ta ples, 3. vrsta igre na karte

kádrovec -vca *m* [gl. kader] kdor služi kader

kádrovski -a -o [gl. kader] ki se tiče kadrov (~i referent); **kádrski** -a -o ki se tiče službe v kadru (~i rok)

kaducéj -a *m* [lat. *caduceus* iz gr. *kerykeion* iz *keryx* glasnik] v stgr. mit. krilata palica (z dvema kačama) boga Hermesa, božjega glasnika; *fig.* glasniška palica

kaducitéta -e *ž* [fr. *caducité* iz lat. *cadere* pasti] 1. slabost, trhlost; (starčevska) oslabelost; *fig.* minljivost, 2. zapadlost, npr. imetja, ki pripade državi, če lastnik nima dedičev (pr.)

káduna -e *ž* [shr. iz tur.] gospa

kafeterija -e *ž* [angl. *cafeteria* iz špan.] vrsta samopostrežne restavracije v ZDA

kafilerija -e *ž* [nem. *Kafillerei* iz hebr.] 1. konjederstvo, 2. konjedernica (tudi podjetje za predelavo poginulih živali in klavnih odpadkov)

káftan -a *ali* **kaftán** -a *m* [tur. *kaftan* iz perz.] pri Turkih, Perzijcih itd. dolgo vrhnje oblačilo za oba spola; iz Srednje Azije

kágan -a *m* [mong. *khakhan** kan kanov] nekdanji naslov visokih dostojanstvenikov pri Mongolih

kaheksíja -e *ž* [gr. *kahexia* iz *kakos* slab, *hexis* stanje] v med. hiranje, shiranost, slabo zdravstveno stanje, npr. zaradi raka ali sifilisa; **kahéktičen** -čna -o hirajoč, propadajoč

káid -a *m* [iz ar.] starešina, predstavnik sultanove oblasti pri maroških in alžirskih plemenih

kainít -a *m* [gr. *kainos* nov, + -it] izvrstno rudninsko gnojilo, vsebuje predvsem kalij in magnezij

kájak -a *ali* **kaják** -a *m* [iz eskim.] 1. dolg, šilast, spredaj in zadaj pokrit eskimski čoln, 2. šilec, lahek športni čoln za enega veslača; **kajakáš** -a *m* 1. veslač v kajaku, 2. športnik, ki se ukvarja s kajaštvom; **kájaški** -a -o ki se tiče kajaka (~i klub)

kájmak -a *m* [shr. iz tur. *kaymak*] sir iz osoljene smetane (srbski ~)

kájman -a *m* [špan. *caiman* iz karibščine] v zool. plazilec iz Srednje in Južne Amerike (aligator)

Kájn -a *m* [iz hebr. *qajin* rokodelec] po bibliji prvi sin Adama in Eve, ki je iz zavisti ubil brata Abela in ga je bog zato zaznamoval; *fig.* **kájn** -a *m* (brato)morilec; **Kájnovo znamenje** znamenje božjega varstva; razlagano tudi kot znamenje prekletstva

kajúta -e *ž* [šved. *kajuta*, hol. *kajuit*] ladijska izbica, zlasti za poveljnika in višje častnike

kájzer -ja *m* [nem. *Kaiser*] cesar, navadno ironično za nem. cesarje, največkrat Viljema II.

kakadú -ja *m* [angl. *cockatoo* iz malaj. *kakatua*, po* njenem glasu] v zool. vrsta večjih papig s čopkom in močnim kljunom; v Avstraliji in Indoneziji

kakáo -káa *in* **kakáv** -a *m* [špan. *cacao* iz aztek. *kakauatl*] 1. vrsta zimzelenega drevesa iz tropske Amerike (bot.), 2. plod tega drevesa (iz zrn kakao v prahu), 3. prah iz teh zrn, 4. (mlečna itd.) pijača iz tega prahu; **kakáovec** -vca *m* kakaovo drevo

kákerlak -a *m* [hol. *kakkerlak* iz* špan.] 1. ščurek, 2. pravi albino (boji se svetlobe kot ščurek)

káki -ja *m* [iz jap.] zlato jabolko (drevo in sad)

káki -ja *in neskl. m* [ind. *khaki* iz perz.] tkanina rumenkaste, prstene barve (za uniforme v tropskih krajih); **káki** *pridevn. neskl.* prsteno rjav, rumenkast

kakistokracíja -e *ž* [gr. *kakistos* najslabši, + -kracija] vladavina najslabših, skovanka v protiutež aristokraciji

káko- [gr. *kakos* slab; grd; neprijeten; prim. otroško »kak«] v sestavljenkah, npr. kakofonija, kakografija

kakodémon -a *m* [kako- + gr. *daimon* duh; božanstvo] zli duh, hudič; **kakodemoníja** -e *ž* besnost; obsedenost

kakofóničen -čna -o [kako- + gr. *phone* glas] neubran, neblagoglasen (~i verz); **kakofoníja** -e *ž* 1. neubranost, slaboglasje, naspr. evfonija, 2. slab izgovor (slovn.)

kakogamíja -e *ž* [kako- + -gamija] nesrečna, neprimerna možitev ali ženitev

kakografíja -e *ž* [kako- + -grafija] 1. grdopis(je), grdo pisanje, naspr. kaligrafija, 2. nepravilno pisanje besed, naspr. ortografija

kakologíja -e *ž* [kako- + -logija] nepravilno izražanje ali izraz (slovn.)

kakosmíja -e *ž* [kako- + gr. *osme* vonj] 1. smrad, neprijeten vonj, 2. pretirana občutljivost za smrad (pri histeriji in raznih duševnih boleznih)

kakostomíja -e *ž* [kako- + gr. *stoma* usta] 1. slab, nepravilen izgovor besed, 2. v med. neka ustna bolezen (z vonjem iz ust)

kaktéja -e *ž* [iz lat., gr.] gl. kaktus; **kaktéje** -ej *ž mn.* družina rastlin, v katero sodi kaktus

káktus -a *m* [lat. *cactus* iz gr. *kaktos* bodeč] tropična rastlina z bodečimi, mesnatimi listi; nad 12.000 vrst, mnoge lepotne

kala-azár -ja *m* [ind. iz *kala* črn, *azar* bolezen] huda, nalezljiva bolezen, izvira iz Indije; povzroča jo lajšmanija

kalabrézar -ja *m* [ital. *calabrese*, po Kalabriji] kalabreški klobuk s širokimi krajci in visoko štulo, l. 1848 znamenje revolucionarjev

kalamína -e *ž* [nlat. *calamina* iz* lat. *cadmia* cinkova ruda] vrsta cinkove rude, 1. silikat cinkovega hidroksida, 2. cinkov karbonat

kalamít -a *m* [gr. *kalame* bilka, trst] prešlično drevo iz karbona (geol.)

kaláander -dra *m* [fr. *calandre* iz lat. *cylindrus* valj] 1. gladilnica, stroj z valji za glajenje tkanin, papirja..., 2. stroj za vtiskavanje papirnih matric (tisk.); **kalandrírati** -am 1. gladiti, obdelovati v kalandru, 2. vtiskavati matrice

kalcedón -a *m* [lat. *chalcedonius iz* gr. *chalkedon*, po mestu v Mali Aziji] prozoren poldragulj (kremenjak), največkrat bele ali sivkaste barve; več vrst

kalcificírati -am [lat. *calx*, *calcis* apnenec, + -ficirati] 1. zaapneti, 2. apniti, poapniti; **kalcifikácija** -e *ž* 1. zaapnitev; zaapnelost (~ žil), 2. apnenje, poapnjenje, dodajanje kalcija (v raznih oblikah), da se poveča plodnost tal

kálcij -a *m* [nlat. *calcium* iz lat. *calx*, *calcis* kamen; apnenec] kem. prvina, lahka alkalična kovina srebrnega sijaja; spojine v tehniki in kmetijstvu

kalcinácija -e *ž* [nlat. *calcinatio* iz lat. *calx* apnenec] proces kalciniranja; **kalcinírati** -am 1. spremeniti v apno, 2. nekdaj zlasti: oksidirati kako kovino s segrevanjem, danes: segrevati, žgati (apnenec, soli, rude), da se izločijo kake sestavine, npr. voda

kalcít -a *m* [kalc(ij) + -it] dvolomec, kristalizirani apnenec, največkrat v obliki romboedrov

káldrma -e *ž* [shr. iz tur. *kaldirim* iz gr. *kalos dromos* lepa cesta] tlak; tlakovana cesta; *pejor.* vegasta kamnitna tla

kalé *neskl. m* ar. trdnjava (Ada ~); beseda tudi sestavina krajevnih imen, zlasti mest ob Črnem morju

kalefáktor -ja *m* [lat. *calefactor* iz *calefacere* ogreti] kurjač; (šolski) sluga; strežnik (v ljudski obliki »kolfoktar« ali »kolofoktar« pomeni pavliho)

kalejdoskóp -a *m* [gr. *kalos* lep, *eidos* doba, + -skop] »lepogled«, optičen valj z vdelanimi zrcalci in pisanimi drobci steklovine (pri vrtenju nastajajo pisane, spreminjajoče se simetrične podobe); *fig.* pisana mešanica; naglo menjavanje vtisov in podob; **kalejdoskópski** -a -o pisan, v pisanem menjavanju

kalendár(ij) -r(i)ja *m* [lat. *calendarium iz calendae*, gl. kalende] 1. pri Rimljanih (dolžniška) knjiga, v katero so vpisovali obresti, dobljene ob kalendah, 2. spi-

sek cerkvenih praznikov, 3. koledar (redko)

kalénde -end *ž mn.* [lat. *calendae* iz *calare* (s)klicati] prvi dan meseca pri starih Rimljanih; **grške kalénde** gl. ad calendas Graecas

kalénder -dra *m* [nem. *Kalender* iz lat.] gl. koledar

kaléša -e *ž* [nem. *Kalesche* iz češ. *kolesa* iz *kolo* kolo] lahka kočija z zložljivo streho

Kalevála -e *ž* [fin. iz *kaleva* junaški, + *la* bivališče, tj. dežela junakov] veliki finski ep s 23.000 verzi, nastal v dobi razpadanja plemenske ureditve

kálfa -a *in* -e *m* [shr. iz tur. *kalfa* iz ar.] (rokodelski) pomočnik

káli- [gr. *kalos* lep, krasen] v sestavljenkah, npr. kaligraf

Káliban -a *m* [angl. *Caliban*] polčloveško strašilo v Shakespearovem »Viharju«; *fig.* **káliban** -a *m* neotesanec; surovo, poživinjeno bitje

kalíber -bra *m* [fr. *calibre* iz* lat. *qua libra* kako težak] prvotno teža, pozneje premer krogle, danes, 1. premer izstrelka ali notranji premer cevi pri strelnem orožju, 2. vrsta priprav za merjenje dolžin ali premerov (tehn.), 3. *fig.* obseg, velikost, debelina česa; mera za kaj; **kalíbrski** -a -o ki se tiče kalibra

kalibrírati -am [gl. kaliber] 1. zarisati merilo na instrument (pred uporabo), 2. določiti kaliber ali preskusiti mero s kalibrom

kalíf -a *m* [fr. *calife* iz ar. *khalifa* naslednik] naslov prvih muslimanskih vladarjev, naslednikov Mohameda (imeli so svetno in versko oblast), pozneje častni naslov carigrajskih sultanov

kalifát -a *m* [fr. *califat* iz ar.] 1. fevdalna država iz 7. in 8. stol. s kalifom na čelu (obsegala je Arabijo, Iran, Mezopotamijo itd.), 2. oblast in čast kalifa, 3. doba vlade kalifa

kalifórnij -a *m* [nlat. *californium*, po kalif. univerzi] umetna radioaktivna kem. prvina, znak Cf

kaligráf -a *m* [kali- + -graf] 1. lepopisec, kdor lepo piše, 2. učitelj lepopisja; **kaligrafíja** -e *ž* lepo pisanje, lepopis; lepopisje; **kaligráfski** -a -o *ali* **kaligráfičen** -čna -o lepo napisan; lepopisen

kálij -a *m* [iz ar. *al-qali* soda] v kem. bleščeča se, mehka prvina iz skupine alkaličnih kovin; na zraku hitro oksidira, v naravi le v spojinah, npr. solitru

kalikó -ja *m* [angl. *calico* iz *Calicut* Kalkuta, kjer so jo najprej izdelovali] 1. bombažna tkanina v platneni vezavi za obvezovanje ran itd., 2. vrsta drugih bombažnih tkanin

kalikstínec -nca *m*, *nav. v mn.* **kalikstínci** -ev [lat. *calix* kelih, ker so pri obhajilu uporabljali kelih] zmerna struja čeških husitov, ki je zahtevala obhajilo pod obema podobama, prim. utrakvisti

kalilogíja -e *ž* [kali- + -logija] leporečje; zgovornost

Kalíopa -e *ž* [gr. *Kalliope* Lepoglaska] 1. v stgr. mit. ena izmed deveterih modric, zaščitnica epskega pesništva, filozofije in govorništva (upodabljali so jo z voščeno tablico in pisalom), 2. neki asteroid (astr.)

kaliópsa -e *ž* [kali- + gr. *ops* oko] lepoočnica, vrsta severnoameriške lepotne rastline (bot.)

Kalípso -pse *ž* [gr. *Kalypso*] v stgr. mit. Atlantova hčerka, morska nimfa z otoka Ogigije, tam je 7 let zadrževala Odiseja, ko se je vračal iz Troje; *fig.* **kalípso** -psa *m* vrsta modnega plesa v $^4/_4$ taktu; opira se na melodije s Karibskih otokov

kalírati -am [ital. *calare*] 1. v trg. izgubiti, izgubljati čisto težo ali mero, gl. kalo, 2. zviti, spustiti jadra

kálk -a *m* [fr. *calque* iz ital. *calcare* stlačiti, prerisati] 1. vrsta presojnega papirja za prerisavanje, 2. posnetek, preris, 3. v lingv. slepa, dobesedna prevedenka, npr. »Vor-rede« — predgovor, 4. slepo posnemanje česa

kalkulácija -e *ž* [lat. *calculatio* iz *calculare* računati] računanje svoje, prodajne ipd. cene blaga; predračun, približni račun; *fig.* preudarjanje

kalkulánt -a *m* [gl. kalkulacija] kdor sestavlja kalkulacije ipd.; **kalkulátor** -ja *m* 1. kalkulant, 2. vrsta računskega stroja

kalkulírati -am [lat. *calculare* računati] računati, preračunavati; delati kalkulacije; *fig.* preudarjati, pretehtavati

Kallipygos *neskl. ž* [/kali'pigos/ gr. iz *kalos* lep, *pyge* zadnjica, tj. z lepo

zadnjico] 1. eden od vzdevkov stgr. boginje Afrodite, 2. ime nekega njenega (nazaj gledajočega) kipa v Neaplju

kálmi -ov *m mn.*, *nav.* **pas kálmov** [ital., špan. *calma* tišina, brezvetrje] področje okrog ekvatorja, kjer ne pihajo vetrovi (geogr.)

kalmúk -a *m* [po Kalmikih] vrsta debele flanele

kálo -*a m* [ital. *calo* iz *calare* (u)padati, pojemati, izgubljati] v trg. 1. izguba čiste teže, mere ali obsega (unesek, upadek, razsip, osušek, odpadek itd.), 2. odštevnina, odbitek za to izgubo

kálo- [iz gr. *kallos* lepota, *kalos* lep] v sestavljenkah, npr. kalologija

kalokagatíja -e *ž* [gr. *kalos kai agathos* lep in dober] skladnost lepega z dobrim, plemenitim (stgr. zgled telesne in duševne popolnosti)

kalologíja -e *ž* [kalo- + -logija] nauk o lepem

kalomél -a *m* [kalo- + gr. *melas* črn] v kem. živosrebrni klorid, rabi se v zdravilstvu

kalóričen -čna -o [fr. *calorique* iz lat. *calor*, *caloris* toplota] toploten; v zvezi s toploto; ki se tiče kalorij; **kalórična centrála** elektrarna na parni pogon; **kalórični stroj** stroj, ki spreminja toplotno energijo v mehansko delo, npr. parni stroj; **kalóričnost** -i *ž* 1. v kalorijah izražena energija, ki jo razvija določena množina goriva, 2. hranilna vrednost hrane

kalorifêr -ja *m* [fr. *calorifère* iz lat. *calor* toplota, *ferre* nositi] grelec, naprava za ogrevanje prostorov, zlasti pri centralnem gretju

kalorija -e *ž* [fr. *calorie*, 1881*, iz lat. *calor* toplota] 1. v fiz. enota za merjenje toplote, množina toplote, ki segreje enoto vode — 1 g ali 1 kg — v normalnih pogojih za 1°C, 2. mera za hranljivost, množina energije, ki jo dobi organizem, če porabi en gram hranilnih snovi

kalórika -e *ž* [fr. *calorique* toploten] v fiz. nauk o toploti, ki preučuje toplotne pojave

kaloriméter -tra *m* [lat. *calor* toplota, + -meter] »toplotomer«, v fiz. 1. priprava za merjenje kaloričnosti, npr. premoga, 2. priprava za merjenje specifične toplote in molekularne teže; **kalorimetríja** -e *ž* merjenje toplote, ki jo ustvarja ali vsrkava kako telo, in nauk o tem

kalóta -e *ž* [fr. *calotte*] 1. svod (arhit.), 2. lobanjski svod (anat.), 3. krogelni odsek (geom.), 4. vrsta pokrivala

kalózen -zna -o [lat. *callosus*, gl. kalus] žuljav; ožuljen; otrdel, zakostenel

kálpak -a *ali* **kalpák** -a *m* [tur. *kalpak*] 1. prvotno: visoka kučma iz ovčje kože pri Tatarih in drugih azijskih narodih, 2. s krznom obrobljeno pokrivalo pri uniformah iz prejšnjih časov

kalumét -a *m* [fr. *calumet* iz lat. *calamus* trstika] »pipa miru«, dolga, okrašena pipa pri Indijancih; kadili so jo zlasti pri sklepanju miru

kalúp -a *m* [shr. iz tur. *kalip* iz perz.] oblika; obrazec; model; *fig.* kopito (po enem ~u)

kálus -a *m* [lat. *callus*] 1. žulj, ožuljek, otiščanec, 2. mehko, pozneje zakostenelo tkivo, ki veže dela zlomljene kosti (med.), 3. zacelina, po poškodbi ali rezu nastalo rastlinsko tkivo (bot.)

kalvadós -a *m* [fr. *calvados*, po departmaju v Normandiji] vrsta jabolčnega žganja

Kalvárija -e *ž* [lat. *calvaria* lobanja, za hebr. *gulgoleth*, v gr. obliki *golgotha*] 1. Grič lobanj, nekdanje morišče na zahodni strani Jeruzalema (tam po bibliji križan tudi Jezus), 2. umetniška upodobitev Kristusovega križanja ali Kristusa na križu med dvema razbojnikoma; *fig.* **kalvárija** -e *ž* 1. huda, trnova pot, pot mučeništva; strašno trpljenje, 2. lobanjski svod (anat.)

kalvíl -a *m* [po fr. kraju Calleville] vrsta izvrstnih jabolk

kalvínec -nca *m* [po Kalvinu, švicarskem humanistu in protest. reformatorju, 1509—1564] privrženec kalvinstva; **kalvínstvo** -a *s* 1. Kalvinov nauk, utemeljen v njegovi »Institutio...« (od protestantizma in drugih kršč. ver se loči največ po dogmi o predestinaciji), 2. protestantska ločina, sloneča na njegovem nauku

kalviníst -a *m*, **kalvinízem** -zma *m* gl. kalvinec, kalvinstvo

kamaríla -e *ž* [špan. *camarilla*, dimin. iz *camara* soba] 1. klika dvornih spletkarjev, dvorni svet ali »višji krogi« sploh, ki

vplivajo na monarha in protiustavno posegajo v drž. posle (po kliki na španskem dvoru, ki je v 18. stol. omrežila Ferdinanda II.), 2. gospostvo klike

kámbij -a *m* [nlat. *cambium* menjava, iz lat. *cambire* menjati] meznik, tvorno staničje med lubjem in lesom (bot.)

kámbrij -a *m* [nlat. *Cambria*, srednjev. ime za Severni Wales, kjer so prvič preučevali te plasti, iz kelt. *Cymry* Valižan] v geol. zgodovini Zemlje: prva, najstarejša plast in doba paleozoika; vsebuje fosilne ostanke nevretenčarjev

kambrík -a *m* [angl. *cambric*, fr. *cambrai*, po mestu Cambrai v sev. Franciji] vrsta tenkega belega platna ali temu platnu podobne bombaževine

kaméja -e *ž* [fr. *camée*, ital. *cammeo* iz* gr. *kamnein* umetno izdelati] ovalni okras za obeske ipd. iz dragega kamna, z izrezano reliefno podobo (navadno v drugi barvi kot osnova)

kaméla -e *ž* [gr. *kamelos*, semit. izvora] v zool. enogrbi ali dvogrbi velblod, vrsta dvoparkljarjev

kaméleon -a *m* [lat. *chamaeleon* iz gr. *chamaileon* iz *chamai* zemlja, *leon* lev] 1. v zool. plazilec iz toplih krajev, ki spreminja barvo kože po okolici, v kateri živi (mnogo vrst); *fig.* nestanovitnež, kdor obrača plašč po vetru, kdor iz koristoljubja spreminja barvo, 2. neka kalijeva rudnina; **kaméleonski -a -o** *fig.* nestanoviten, spreminjajoč barvo kot kameleon

kamélija -e *ž* [s Filipinov jo je prinesel jezuit Kamel, v ital. obliki Camelli] v bot. zimzelena lepotna rastlina z lepimi cvetovi iz vrste japonskih čajnic

kaména -e *ž*, *nav. v mn.* **kaméne** -en [lat. *Camenae* iz *Carmenae*, prim. *carmen* pesem] v strim. mit. prvotno preroške nimfe izvirov in studencev, pozneje isto kot stgr. muze

kámera -e *ž* [lat., ital. *camera* soba, iz gr. *kamara*, prim. kamra] prvotno soba sploh, pozneje zlasti knežja, vladarska soba, kjer so prerešetavali upravljanje knežjih ipd. posestev ali se posvetovali, danes, 1. zbornica (navadno: komora), 2. fotografski aparat, 3. priprava za snemanje filmov (filmska ~)

kamerád -*a m* [nem. *Kamerad* iz fr. *camarade* iz lat. *camera* soba] sostanovalec; *fig.* tovariš (pri delu, v orožju ipd.); prijatelj; vrstnik

kamerálen -lna -o [nlat. *cameralis*] komoren; finančen; **kamerálne vede** v 17. in 18. stol. vede o upravljanju drž. posestev in drž. gospodarstvu, pozneje nauk o drž. financah in gospodarstvu sploh (= kameralistika)

kameralíst -a *m* [gl. kamera] kdor se ukvarja s kameralistiko; finančni strokovnjak (zastarelo); **kameralístika** -e *ž* nauk o drž. financah in drž. gospodarstvu sploh (v dobi fevdalnega absolutizma)

kamerléng -a *m* [ital. *camerlengo*, nlat. *camerarius* iz lat. *camera* soba] 1. zakladnik, nadzornik papeške (dvorne) blagajne, pozneje, 2. upravnik drž. ali mestnih dohodkov

kámerman -a *m* [angl. *cameraman*] snemalec pri filmskih ali televizijskih snemanjih

kámgarn -a *m* [nem. *Kammgarn* iz *Kamm* mikalnica, *Garn* preja] 1. volna česanka, 2. boljša tkanina iz česane, mikane volne

kamikáze -za *m* [= jap. božji veter] 1. samomorilni napad japonskih letal v drugi svetovni vojni, 2. pilot samomorilec

kamílica -e *ž* [nem. *Kamille* iz nlat. *camomilla* iz gr.] zelo zdravilna domača rastlina, zlasti za čaje, tople obkladke in grgranje

kamín -a *m* [lat. *caminus* ognjišče; vigenj] 1. odprto ognjišče v sobi (s priključkom na dimnik); dimnik, 2. v alpinistiki: strma razpoka v planinski steni; *fig.* zagata

kamión -a *m* [fr. *camion*] tovornjak, tovorni avtomobil

kamižóla -e *ž* [fr. *camisole* iz ital.] 1. vrsta kratkega starinskega jopiča, 2. vrsta ogrinjala

kamóra -e *ž* [ital. *camorra*] skrivna teroristična organizacija v bivši neapeljski kraljevini, ukvarjala se je z izsiljevanjem itd., podobno kot sicilska mafija; imela je tudi polit. vpliv

kamoríst -a *m* [ital. *camorrista*] pripadnik kamore; *fig.* ničvrednež

kámp -a *m* [fr. *camp*, ital. *campo* iz lat. *campus* polje] tabor, vojaško itd. taborišče

kampaníle -la *m* [ital. *campanile* zvonik] ob cerkvi prosto stoječ zvonik

kampanilíst -a *m* [ital. *campanile* zvonik, iz *campana* zvon] kdor se nagiblje h kampanilizmu, lokalni patriot; **kampanilízem** -zma *m* ozkosrčna ljubezen do rodnega kraja brez širših obzorij in pojmovanj, lokalni patriotizem

kampánja -e *ž* [fr. *campagne* iz ital. *campagna* iz lat. *campus* polje; bojišče] 1. raven, ravnina (rimska ~), 2. *fig.* vojni pohod; celotnost vojaških operacij v kakem času in na kakem področju (zimska ~ 1941—42 na sovjetsko-nemški fronti), 3. boj sploh (časopisna ~); boj, organiziran za uresničenje kakega polit. smotra (volilna ~); delo, gibanje za izpolnitev kake družbene naloge, 4. gonja proti komu (~ proti narodnim manjšinam), 5. delo v kakem letnem času; doba nepretrganega obratovanja v proizvodnem procesu; **kampánjski** -a -o ki se tiče kampanje; *fig. pejor.* priložnosten, v naglici opravljen (~o delo, učenje)

kampánula -e *ž* [nlat. dimin. iz *campana* zvon] zvončnica (bot.)

Kampf ums Dasein [/kam'pf ums da'zain/ nem. prev. iz angl. *struggle for life*] »boj za obstanek«, po Darwinovem nauku zakon naravne izbire živalskih in rastlinskih vrst

kámping -a *m* [angl. *camp* taboriti] 1. (počitniško) taborjenje, 2. táko taborišče, tabor

kampíranje -a *s* [gl. kamp] taborjenje na prostem; **kampírati** -am taboriti na prostem (pod šotori); šotoriti; živeti v taborišču

kámpo -a *m* [iz ital.] gl. kamp

kamsín -a *m* [ar. *khamsin* petdeset, ker piha okrog 50 dni] vroč, peščen veter v Egiptu

kamufláža -e *ž* [fr. *camouflage* iz ital. *camuffare* preobleči; zakrinkati] 1. prikrivanje, maskiranje pomembnih objektov, da jih ne opazi sovražnik; *fig.* prikrivanje namenov; varanje, slepar-jenje, 2. taka sredstva ali priprave; **kamuflírati** -am prikriti, zakrinkati kaj, napraviti neopazno

kán -a *m* [perz. *khan* knez; gospod, iz tatar.] 1. naslov nekaterih mongolskih, tatarskih itd. vladarjev (Džingis ~), 2. dedni knežji ali plemiški naslov pri raznih azijskih narodih, 3. častni naslov sploh (v Iranu, Indiji ...)

kánafas -a *m* [nem. *Kanevas* iz fr. *canevas* iz lat. *cannabis* konoplja] mrežasto platno, npr. za vmesno podlogo pri oblekah

kanál -a *m* [lat. *canalis* žleb; prekop, iz *canna* trs, loček] 1. umetni prekop, ki veže reke, jezera ali morja (Sueški ~), 2. umetna struga za odtekanje vode (ljubljanski Gruberjev ~), 3. pretok, morska ožina, preliv (Rokavski ~), 4. vodni jarek, vodotok za namakanje ali izsuševanje, 4. podzemeljski odtok v mestih

kanalizácija -e *ž* [fr. *canalisation* iz lat. *canalis* žleb] 1. podzemeljski odtok za odvajanje vode (mestna ~), 2. omrežje ali graditev teh odtokov; **kanalizírati** -am izvesti kanalizacijo; urediti strugo; *fig.* usmeriti kaj

kanálja -e *ž m* [ital. *canaglia* iz lat. *canis* pes] sodrga, drhal, svojat; ničvrednež, malopridnež; ničvrednica...

kanapé -ja *m* [fr. *canapé* iz gr. *konopeion* postelja z mrežo v zaščito pred komarji] počivalnik, blazinjak, vrsta zofe z nasloni

kanásta -e *ž* [špan. *canasta* košara] remiju podobna igra na karte za 2—6 igralcev

kanát -a *m* [gl. kan] država ali področje pod kanovo oblastjo; kanova oblast

kancelácija -e *ž* [lat. *cancellatio* iz *cancelli* rešetke] prekrižanje, prečrtanje spisa v znamenje, da je rešen; *fig.* (uradno) uničenje, npr. menic ali kolkov; razveljavitev

káncer -ja *m* [lat. *cancer* rak] rak, vrsta hude bolezni (med.)

kancerácija -e *ž* [gl. kancer] nastajanje raka (med.)

kancerogén -a -o [kancer(o) + *-gen*] povzročajoč raka (med.)

kancerológ -a *m* [kancer(o) + *-log*] zdravnik, specialist za raka

kancerózen -zna -o [gl. kancer] v med. rakav (~o obolenje)

káncler -ja *m* [nlat. *cancellarius*, gl. kanclija] 1. v srednjem veku eden najvišjih dvornih uradnikov (drž. tajnik), ki je pripravljal javne listine ipd., 2. danes: naslov raznih dostojanstvenikov v Angliji in ZDA, v Angliji npr. finančni minister, 3. ministrski predsednik v Nemčiji in Avstriji (~ Bismarck)

kanclíja -e *ž* [nem. *Kanzlei* iz nlat. *cancellaria* iz lat. *cancelli* rešetke; prvotno prostor — urad ipd. — omejen z rešetkami] pisarna, urad; **kanclíjski** -a -o pisarniški, uradniški; uraden; **kanclíjski slog** suhi formalistični slog uradnih in poslovnih spisov

kanclíst -a *m* [gl. kanclija] pisar, nižji uradnik

kancóna -e *ž* [ital. *canzona* iz lat. *cantio* petje, pesem] 1. daljša lirska pesem, spev, zlasti pri starejših ital. pesnikih, npr. Petrarki, 2. popevka, preprosta ljudska pesem

kanconéta -e *ž* [ital. *canzonetta*] pesmica, popevka

kand. kratica: kandidat

kandahár -ja *m* [po angl. grofu Earl of Kandahar — imenovanem po afganistanskem mestu — ustanovniku smuškega pokala] vrsta smučarskih vezi

kandeláber -bra *m* [lat. *candelabrum* iz *candela* sveča] 1. velik, razkošno okrašen svečnik, 2. ulični svetilec

kandidát -a *m* [lat. *candidatus* belo oblečen, iz *candidus* bel; v starem Rimu so prosilci za višje službe nosili med volitvami belo togo] 1. kdor se poteguje ali ga predlagajo za kako službo, funkcijo, čast ipd., 2. kdor se pripravlja na kak izpit ali se je zanj priglasil

kandidatúra -e *ž* [nlat. *candidatura*] 1. potegovanje za kako službo, funkcijo, čast itd., 2. predlog za kandidata

kandidírati -am [gl. kandidat] 1. potegovati se za kaj, 2. postaviti ali predložiti za kandidata, 3. biti kandidat

kandírati -am [fr. *candir* iz ital. *candire* iz ind. *qand* trsni sladkor] vsladkoriti, vkuhati (konservirati) s sladkorno raztopino; osladiti, s sladkorjem prevleči

kándis -a *m* [nem. *Kandis* iz fr. *sucre candi*] kristalizirani sladkor

kandíti -ov *m mn.* [ital. *canditi*, gl. kandirati] kandirano sadje; bonboni, slaščice

kanelírati -am [fr. *canneler* iz lat. *canna* trs, loček] (o)žlebiti, izžlebiti, zlasti stebre, brazditi

kanibál -a *m* [španski *canibal* iz* *Caribal* domačin s Karibskih otokov, ki so bili v Kolumbovih časih ljudožerci] 1. kdor jé človeško meso, ljudožerec (pri divjakih); *fig.* divjak, krvolok, 2. žival, ki žre druge iz svojega plemena (biol.); **kanibálski** -a -o ljudožerski; divji, divjaški; krvoločen, zverinski

kanibalízem -zma *m* [kanibal + -izem] 1. ljudožerstvo; *fig.* krvoločnost, nečlovečnost; divjaštvo, zverinstvo, 2. v biol. pojav, da se žro bitja iste vrste, npr. pri pajkih samice včasih požro šibkejše samce

kanibálščina -e *ž* [gl. kanibal] surovo, neotesano izražanje, surov jezik

kánjon -a *m* [španski *cañon*] deber, dolga, strma in ozka rečna dolina, npr. Rio Colorado v ZDA

kankán -a *m* [fr. *cancan* gaganje rac; raca v otroški govorici; oznaka za ples po* gibih, podobnih racanju] eksotičen ples, nastal okrog 1830

kankroíd -a *m* [lat. *cancer* rak, + -oid] v med. kožni rak (zastarelo)

kánon -a *m* [gr. *kanon* pravilo; vodilo; sklep; zakon; seznam] 1. v katol. cerkvi, a) cerkvena postava kot sklep ali predpis cerkvenih zborov (o bogoslužju, verskih naukih ...); zbornik takih postav, b) spisek biblijskih knjig, priznanih za pristen vir božjega razodetja; *fig.* seznam vzornih spisov, c) spisek, seznam svetnikov, č) srednji, nespremenljivi del maše (liturg.), 2. v upodabljajoči umetnosti: celotnost estetskih pravil v kaki dobi, zlasti pravila o harmoničnih razmerjih pri človeškem in živalskem telesu, 3. v glas. a) pri starih Grkih vrsta monokorda, b) danes večglasna skladba, v kateri glasovi drug za drugim povzemajo osnovni motiv, 4. vrsta velikih tiskarskih črk

kanón -a *m* [fr. *canon* iz ital. *cannone*, dobesedno: velika, široka cev, avgm. iz

canna cev] top, vrsta težkega strelnega orožja; **kanonáda** -e *ž* (nepretrgano) streljanje s topovi; topniški napad ali dvoboj

kanonenfutter [/kano'nenfu'ter/ nem. *K*-] »topovska hrana«, vzdevek za vojake, ki morajo prelivati kri za tuje koristi; podobno že pri Shakespearu: food for powder — hrana za smodnik, v drami »Henrik IV.«

kanóničen -čna -o [lat. *canonicus* pravilen, iz gr., gl. kánon] cerkvenopraven; ustrezen pravilom; *fig.* pravilen; vodilen; zgleden (gl. kánonski)

kanónik -a *m* [nlat. *canonicus*, gl. kánon] v katol. hierarhiji višji dostojanstvenik, član stolnega kapitlja; **kanonikát** -a *m* službeno mesto in čast kanonika

kanonír -ja *m* [nem. *Kanonier* iz ital. *cannoniere*] topničar

kanoníst -a *m* [gl. kánon] poznavalec ali učitelj cerkvenega, kanonskega prava

kanonizácija -e *ž* [nlat. *canonizatio* iz gr. *kanon*] v katol. cerkvi, 1. razglasitev za svetnika, tj. uvrstitev v kanon, spisek svetnikov (prim. beatifikacija), 2. posvetitev; slovesna potrditev, 3. *fig.* uzakonitev, tudi ironično; **kanonizírati** -am 1. razglasiti za svetnika, 2. posvetiti; slovesno potrditi, 3. *fig.* uzakoniti

kánonski -a -o [lat. *canonicus* pravilen] sloneč na kanonu, zadevajoč kanon; ustrezen pravilom ali predpisom; cerkveno priznan; **kánonsko pravo** cerkveno pravo, ki govori o notranjem ustroju Cerkve in posebnih postavkah, po katerih se vlada; **kánonske knjige** v katol. liturg. knjige, ki veljajo za pristen vir božjega razodetja

kanópa -e *ž* [po* staroegipt. mestu Kanopos] 1. trebušast staroegipt. vrč s pokrovko v obliki človeške glave (vanj so shranili drobovje mumij), 2. podoben vrč pri Etruščanih

kantár -ja *m* [ar. *qintar* iz lat.] utežna mera na muslimanskem Vzhodu

kantarída -e *ž* [gr. *kantharis* španska muha] v zool. vrsta hroščev; mednje sodi tudi španska muha

kantáta -e *ž* [ital. *cantata* iz *cantare* peti] umetna pesem ali skladba (zlasti cerkvena) za zborno ali solo petje s spremljanjem orkestra

kantiléna -e *ž* [lat., ital. *cantilena*] 1. pesmica, popevka, lažja umetna pesem, 2. manjša kantata

kantína -e *ž* [ital. *cantina*] 1. pivnica, (vinska) klet, 2. trgovinica, zlasti v vojašnicah ali tovarnah; **kantinêr** -ja *m* 1. kdor prodaja v kantini, 2. lastnik kantine

kánto -a *m* [ital. *canto* iz *cantare* peti] 1. petje; pesem, 2. glavni glas ali melodija

kantón -a *m* [fr. *canton* iz ital. *cantone* iz *canto* ogel] 1. okrožje, upravna enota v Franciji, del arrondissementa (tudi: vojaško okrožje), 2. zvezna državna enota v Švici, 3. mejnik, mejni kamen (prvotno je označeval mejo okrožja); obcestni, odbojni kamen; **kantonálen** -lna -o okrožen, okrajen; ki se tiče kantona

kantonírati -am [nem. *kantonieren* iz fr.] nastaniti, npr. vojake (zastarelo)

kántor -ja *m* [lat. *cantor* pevec] 1. cerkveni solo pevec ali učitelj katol. cerkvenega petja, 2. protestantski cerkovnik, 3. pevec v sinagogi

kántovec -vca *m* pristaš kantovstva, Kantove filozofije (Immanuel Kant, 1724 do 1804, je bil eden klasičnih predstavnikov nem. idealistične filozofije); **kántovstvo** -a *s* dualistična, transcendentalna filozofija Kanta, naperjena proti fr. materializmu; Kant sicer priznava obstoj objektivnega sveta zunaj naše zavesti (»stvar sama na sebi«), a trdi, da zakoni objektivnega sveta niso spoznatni in da so čas, prostor, vzročnost itd. le apriorne oblike naše zavesti

kanú -ja *m* [angl. *canoe* iz špan. *canoa* iz karib. *kanoa*] 1. dolg, odprt indijanski čoln (npr. iz drevesne skorje) z višjim kljunom, 2. lahek športni čoln, navadno za enega veslača

kanzelparagraph -a *m* [/kan'celparagraf'/ nem. *K*- iz *Kanzel* prižnica, + paragraf] paragraf, člen 130a) nem. kazenskega zakonika iz l. 1871, ki prepoveduje zlorabo prižnice v polit. namene

kaolín -a *m* [fr. *kaolin*, po kit. pogorju Kao-ling, kjer so ga najprej dobivali] porcelanka, najčistejša bela porcelanska glina

káos -a *m* [gr. *chaos*] v stgr. mit. neskončni prostor ali zmešano, neurejeno prastanje,

iz katerega je nastal svet — kozmos; *fig.* (popolna) zmeda, zmešnjava, nered; **kaótičen** -čna -o zmeden, zmešan, neurejen; nenačrten, neorganiziran

kapacitánca -e *ž* [gl. kapaciteta] kapacitivna upornost (elektr.)

kapacitéta -e *ž* (*m*) [lat. *capacitas* iz *capax* obsežen; sposoben] 1. obseg, obsežnost, prostornost; prostornina; nosilnost (~ ladje), 2. v fiz. zmožnost, sprejeti kaj vase, npr. toploto, 3. (proizvodna) zmogljivost, storilnost, npr. stroja, 4. (duhovna ali telesna) zmožnost, sposobnost; *fig.* izvedenec, priznan strokovnjak

kapacitívnost -i *ž* [gl. kapaciteta] razmerje med nabojem in napetostjo na kondenzatorju (elektr.)

kapára -e *ž* [ital. *caparra*] gl. ara

kapeadór -ja *m* [špan. *capeador*] pri bikoborbah bikoborec, ki draži bika z rdečim plaščem

kapéla -e *ž* [nlat. *capella* iz *cappa* ogrinjalo; prvotno baje svetišče, kjer je bil shranjen plašč sv. Martina] 1. manjši prostor za bogoslužne obrede — kot samostojno poslopje, del cerkve ali kake druge stavbe (dvorna ~), 2. cerkveno znamenje, 3. zbor cerkvenih (prvotno) pevcev, danes glasbeni zbor sploh

kapélnik -a *m* [gl. kapela] pevovodja, zborovodja; vodja orkestra

kapêr -ja *m* [hol. *kaper* iz* lat. *capere* loviti] pomorščak ali ladja, ki se ukvarja s kaperstvom; *fig.* morski razbojnik;

kapêrstvo -a *s* plenjenje sovražnih ladij v vojnem času, razširjeno v 17. in 18. stol.; *fig.* morsko razbojništvo

kapétan -a *m* [ital. *capitano* iz lat. *caput* glava] 1. v kopenski vojski: častniški čin = stotnik, navadno najvišji čin nižjih častnikov, 2. vodja športnega moštva (nogometni ~)

kápija -e *ž* [shr. iz tur.] glavna vhodna vrata

kapilára -e *ž* [lat. *capillaris* lasen, iz *capillus* las] lasnica, lasasta cevčica (kem.);

kapiláren -rna -o ki se tiče kapilar(k); *fig.* lasast, tanek ko las, lasovit; lasničen;

kapilárnost -i *ž* v fiz. lasovitost, pojav, ki ga opazimo pri tekočinah v kapilarah (da stoje nižje ali višje od vnanje ravni)

kapilárka -e *ž* [gl. kapilara] žila lasnica, vidna pod mikroskopom (anat.)

kapírati -am [nem. *kapieren* iz lat. *capere*] dojeti, doumeti; razumeti

kapitál -a *m* [fr. *capital*, 1606, iz lat. *capitalis* glaven, iz *caput*, *capitis* glava] glavnica, temeljni znesek (v naspr. z obrestmi), 1. v vsakdanji rabi: a) glavnica, premoženje v denarju, denarni znesek, ki prinaša obresti, ali ki ga kdo (kapitalist) vloži v kako podjetje; *fig.* vrednost sploh, b) sredstva, ki rabijo proizvodnji (stroji, tovarne), 2. v marksistični polit. ekonomiji: vrednost, ki postane v rokah kapitalista sredstvo za ustvarjanje in prilaščanje presežne vrednosti, tj. vrednost, ki prinaša presežno vrednost, gl. cirkulacijski, fiksni, finančni, konstantni, variabilni kapital; **kapitálen** -lna -o 1. *fig.* glaven, temeljen; poglaviten; velik; izreden, 2. ki se tiče kapitala, 3. smrten (~a kazen), 4. hud, usoden (~a napaka); imeniten; **kapitálna graditev** graditev objektov, na katerih temelji industrializacija kake države (elektrarne, tovarne strojev ...)

kapitála -e *ž* [iz lat.] gl. kapitalka

kapitalíst -a *m* [fr. *capitaliste*, 1782, gl. kapital] pripadnik kapitalističnega razreda, lastnik (in utelešenje) kapitala — npr. podjetnik, bankir — ki posredno ali neposredno izkorišča mezdne delavce (naspr. proletarec); *fig.* izkoriščevalec; bogataš; **kapitalístičen** -čna -o ki se tiče kapitalistov ali kapitalizma; **kapitalístični monopóli** gl. monopol

kapitalizácija -e *ž* [fr. *capitalisation*, gl. kapital] 1. spreminjanje presežne vrednosti v kapital (tudi: pripisovanje obresti h glavnici), 2. izračunavanje vrednosti imetja po dohodkih, ki jih prinaša; **kapitalizírati** -am 1. spremeniti vrednost v kapital; pripisati obresti h glavnici; naložiti kot kapital, 2. izračunati vrednost imetja po dohodkih

kapitalízem -zma *m* [angl. *capitalism* iz lat. *capitalis* glaven] družbeni red in način proizvodnje, kjer so proizvajalna sredstva kapital

kapitálka -e *ž* [lat. *capitalis* glaven] velika rimska črka

kapitán -a *m* [ital. *capitano* iz lat. *caput* glava] pomorski častnik, 1. v vojni mornarici: razni častniški čini (~ vojne

ladje), 2. v trg. mornarici: častnik s položenim kapitanskim izpitom, 3. pristaniški poveljnik; **kapitanija** -e *ž* pristaniško poveljstvo; območje tega poveljstva

kapitél -a *m* [ital. *capitello* iz lat. *capitellum*, dimin. iz lat. *caput* glava] 1. glavič, gornji, glavi podoben del stebra (arhit.), 2. verzalke v velikosti majhnih črk (tisk.), 3. obšitek hrbtnega roba pri knjigi; **kapitélski** -a -o ki se tiče kapitela

kapítel -tla *m* [nlat. *capitulum* poglavje, dimin. iz lat. *caput*] prvotno, 1. predmet, vsebina poglavja (v knjigi), danes, 2. poglavje v knjigi ali spisu; **kapítelski** -a -o ki se tiče kapitla

kapítelj -tlja *in* -teljna *m* [iz nlat. *capitulum*] 1. zbor(ovanje) duhovnikov ali redovnikov, 2. zlasti: korarski zbor, kolegij kanonikov stolne cerkve (po skupnem branju poglavij iz biblije, prim. kapítel), 3. stolna cerkev; **kapíteljski** -a -o ki se tiče kapitlja, stolen

kapitélka -e *ž* [gl. kapitél] velika začetnica (verzalka), zlasti v velikosti majhnih črk

Kapitól -a *m* [lat. *Capitolium*] 1. v ožjem pomenu: mestna trdnjava na kapitolskem griču v starem Rimu; v širšem: kapitolski grič s trdnjavo in Jupitrovim svetiščem (Kapitol je bil središče polit. in verskega življenja), 2. kongresna palača v Washingtonu v ZDA

kapitulácija -e *ž* [nlat. *capitulatio* iz *capitulare* razpravljati, pogajati se — po točkah — o čem] 1. razpravljanje, pogajanje, 2. sporazum, pogodba, zlasti o vdaji; *fig.* brezpogojna ali pogojna vdaja (~ čet); **kapitulácije** -ij *ž mn.* pogodbe evropskih velesil s staro Turčijo, ki so zagotavljale državljanom teh velesil delno eksteritorialnost (zg.)

kapitulánt -a *m* [gl. kapitulacija] kdor sklene ali hoče skleniti kapitulacijo; kdor hitro kapitulira; **kapitulántski** -a -o ki se hoče vdati; nebojevit

kapitulár -ja *m* [nlat. *capitularius*] kanonik, član stolnega kapitlja

kapituláriji -jev *m mn.* [nlat. *capitularia* zakoni, razdeljeni na poglavja, nlat. *capitula*] postave in uredbe karolinških kraljev, razdeljene na poglavja

kapitulírati -am [gl. kapitulacija] pogajati se, zlasti o vdaji; sporazumeti se; vdati se, položiti orožje; *fig.* popustiti, vreči puško v koruzo

kaplán -a *m* [nlat. *capellanus* iz *capella*, prim. kapela] 1. hišni duhovnik, npr. v jetnišnici, 2. pomožni duhovnik, župnikov pomočnik

káplanka -e *ž* [po avstr. inž. Kaplanu] vrsta vodne turbine (tehn.)

káplar -ja *m* [ital. *caporale*] desetnik (= korporal)

kápo -ja *m* [ital. *capo* glava; poglavar] 1. poglavar; vodja (oddelka); predstojnik, 2. jetnik, ki je vodil delovno skupino v nacističnih koncentr. taboriščih

kápok -a *m* [malaj. *kapoq*] bombažu podobno vlakno iz tropičnega kapokovca (za polnjenje blazin, izolacijo itd.)

kapót -a *m* [fr. *capot* in *capote*] 1. površnik, dolg (dežni) plašč z oglavnico ali vojaški plašč, 2. vrsta ženskega klobuka

kápra -e *ž* [nem. *Kaper* iz perz.] 1. neka rastlina, 2. začimba iz njenih popkov

kaprica -e *ž* [fr. *caprice* iz ital. *capriccio* iz* lat. *capra* koza] muha(vost); sitnost; trma, svojeglavost; **kapriciózen** -zna -o muhast; siten; trmast, svojeglav

kapricírati -am se [gl. kaprica] trmasto vztrajati pri čem, v glavo si vtepsti kaj, zapičiti se v kaj

kapról -a *m* [iz fr. *caporal*] gl. korporal

kápsel -sla *m* [fr. *capsule* iz lat. *capsula* škatlica] vžigalna, strelna kapica (pri nabojih)

kápsula -e *ž* [lat. *capsula*, dimin. iz *capsa* škatla] 1. zdravilna kroglica, (želatinast ipd.) oblat, vsebujoč zdravilo, 2. v bot. semenska glavica; strok, 3. v anat. (sklepna) ovojnica

kaptácija -e *ž* [lat. *captatio* iz *captare* ujeti] lovljenje koga; (zvijačno) izvabljanje, npr. priznanja; ujetje, npr. na laži; **kaptatíven** -vna -o hoteč koga ujeti, zvijačen (~o vprašanje, ki iz zaslišanca izvabi, kar je mislil zamolčati)

kapúca -e *ž* [fr. *capuce* iz ital. *cappuccio* iz nlat. *cappa* plašč z oglavnico, ogrinjalo] oglavnica, vrsta pokrivala

kapucín -a *m* [fr. *capucin* iz ital. *cappuccio* oglavnica, po plašču z oglavnico, ki ga nosijo] redovnik iz strožjega reda frančiškanov; **kapucín(ec)** -(nc)a *m* 1. v zool.

zvitorepec, vrsta južnoameriških opic, 2. vrsta kave

kapucináda -e *ž* [fr. *capucinade*] kapucinska pridiga v šaljivem, preprostem tonu s plehko vsebino

kapút *neskl. pridevn.* [nem. *kaputt* iz fr. *capot*, pri kartanju: premagan] poražen, izgubljen; strt, uničen

karabín -a *m* [iz nem. iz fr.] gl. karabinar

karabína -e *ž* [iz fr.] gl. karabinka

karabínar -ja *m* [nem. *Karabiner*(*haken*) iz fr.] jezičnik, vrsta zaponke na vzmet ipd.

karabinjêr -ja *m* [ital. *carabiniere* iz fr.] 1. vojak, navadno konjenik, oborožen s karabinko, npr. v Franciji v 19. stol., 2. italijanski orožnik, 3. španski obmejni vojak

karabínka -e *ž* [fr. *carabine*] vrsta krajše, lažje puške (za konjenico ali topništvo)

karáfa -e *ž* [ital. *caraffa* iz* ar. *gharafa* zajemati] steklenka iz brušenega stekla s steklenim čepom, navadno za olje ali kis

karafína -e *ž* [ital. *caraffina*] manjša karafa

karakál -a *m* [fr. *caracal* iz tur.] puščavski ris (zool.)

karákter -ja *m* [gr. *charakter* vtisk; znak; značilnost; posebnost; **značaj**] **1.** znamenje, značilnost časa, 2. nrav, nravni lik, značaj človeka; *fig.* pošten, klen značaj, 3. lik iz kakega leposlovnega dela; **karaktêren** -rna -o značajen, klenega, krepkega značaja; **karaktêrni igralec** gledališki igralec, ki umetniško prikazuje določene značaje in tipe

karakterístičen -čna -o [gr. *charakteristikos*] značilen za koga ali kaj, označujoč kaj; izrazit; **karakterístika** -e *ž* 1. označitev bistvenih lastnosti koga ali česa; značilnost; označba, 2. pismena ocena (v stranki, vojski, službi ...)

karakterístikum -a *m*, *mn.* **karakterístika** -ik *s* [iz lat., gr.] značilnost, značilno znamenje ali lastnost

karakterizírati -am [fr. *caractériser* iz gr.] (natančno) označiti, opisati značaj ali značilnost koga (ali česa)

karaktêrnost -i *ž* [gl. karakter] značajnost, klenost, trdnost značaja

karakterológija -e *ž* [karakter(o) + -logija] nauk o bistvu in razvoju karakternih lastnosti ljudi (psihol.)

karamból -a *m* [*fr. carambole* rdeča biljardna krogla] 1. vrsta biljardne igre, 2. sunek, udar; tresk, 3. trk, trčenje, npr. dveh vozil

karamboláža -e *ž* [gl. karambol] dvojni trk krogle z enim sunkom (pri biljardu); **karambolírati** -am udariti z enim sunkom dve krogli; *fig.* trčiti s kom, treščiti ob kaj; poškodovati, razbiti (~ avto)

karamél -a *m* [fr. *caramel* iz* nlat. *canna mellis* trsni sladkor] žgani sladkor za barvanje pijač

karaméla -e *ž*, *nav. v mn.* **karaméle** -el [gl. karamel] vrsta bonbonov iz žganega sladkorja in dodatkov

karanténa -e *ž* [fr. *quarantaine* iz ital. *quarantina* iz *quaranta* štirideset, ker je včasih trajala 40 dni] 1. varnostna zapora, tj. osamitev in zdravniško opazovanje potnikov iz okuženih krajev (sistem zdravniških ukrepov proti širjenju nalezljivih bolezni), 2. doba trajanja te zapore, 3. kraj ali prostor, določen v ta namen; **karantenírati** -am zapreti v karanteno

karát -a *m* [ital. *carato* iz ar. *qirat* iz* gr. *keration* rožičevo seme — kot utež] 1. utežna enota za drago kamenje (1 metrični karat = 0,2 g), 2. enota za čistino zlata (čisto zlato je 24-karatno); **karáten** -tna -o ki se tiče karata

karavána -e *ž* [fr. *caravane* iz perz. *karwan*] vrsta potnikov, zlasti romarjev ali trgovcev, ki skupno (zaradi večje varnosti) potujejo skozi puščave ali daljne, divje kraje; *fig.* dolga vrsta ljudi, živali, vozil ...

karaván-saráj -a *m* [iz perz. *karwanseray* iz *seray* dvor, gostišče] karavansko gostišče s prenočišči in skladišči, zlasti na Bližnjem vzhodu

karavéla -e *ž* [špan. *caravela*, dimin. iz *caraba* ladjica] 1. večja jadrnica s tremi jambori iz 14.—16.stol., 2. vrsta ribiških ladij v Franciji, 3. vrsta potniških letal

karávla -e *ž* [shr. *karaula* iz tur.] stražarnica (obmejna ~)

karbíd -a *m*, *nav. v mn.* **karbídi** -ov [karb(on) + -id] v kem. spojina ogljika s kako prvino, zlasti s kovino (kalcijev ~)

karbinól -a *m* [karbin — Kolbejev izraz za metil, + -ol] metilni alkohol (kem.)
karbolinéj -a *m* [karb(on) + lat. *oleum* olje] karbolno olje, destilacijski produkt premogovega katrana (za impregniranje lesa in razkuževanje)
karbólna kislina v kem. kreozotu sorodna kislina iz katranovih olj, razkužilo
karbón -a *m* [lat. *carbo*, *carbonis* premog] 1. ogljik, kem. prvina, sestavina skoraj vseh organskih spojin (nevezan v oglju, grafitu in diamantu), 2. v geol. zgodovini Zemlje: peta plast in doba paleozoika; v njej je nastal premog
karbonádo -a *m* [portug. *carbonado* iz lat. *carbo* premog] vrsta temnega diamanta za tehnične namene; največ iz Brazilije
karbonár -ja *m* [ital. *carbonaro* oglar; shajali so se namreč pri oglarjih v kalabrijskih gorah] član skrivne revolucionarne demokratične organizacije, ki se je v začetku 19. stol. bojevala proti fr. gospostvu, po letu 1814 pa za zedinjenje Italije
karbonát -a *m*, *nav. v mn.* **karbonáti** -ov [karbon + -at] v kem. sol ogljikove kisline, npr. soda, pepelika
karboníl -a *m* [karbon + -il] spojina ogljikovega monoksida s kovino (železov ~)
karbonizácija -e *ž* [fr. *carbonisation* iz lat. *carbo* premog] 1. (z)oglenenje, zogleniteV, sprememba v oglje, 2. ravnanje (namakanje volne v razredčeni žvepleni kislini in sušenje), ki ima namen odstraniti vse celulozne primesi iz volne; **karbonizírati** -am 1. poogleneti, zogleneti, spremeniti (se) v oglje, 2. izvesti karbonizacijo
karbonizátor -ja *m* [fr. *carbonisateur*] peč za karboniziranje
karborúnd -a *m* [karb(on) + (k)orund] v kem. silicijev karbid, umetni kamen, po trdoti blizu diamanta (za brusila)
karbúnkel -kla *m* [lat. *carbunculus* tvor, iz *carbo* premog] 1. črm, podkožnik, podkožni tur z več strženi (med.), 2. vrsta rdečega granata (mineral.)
karburácija -e *ž* [fr. *carburation* iz lat. *carbo*] uplinjenje (bencina, bencola ipd. pri motorjih); **karburátor** -ja *m* uplinjač pri motorjih z notranjim izgorevanjem (tehn.)
karburírati -am [gl. karburacija] 1. upliniti, 2. povišati svetilno ali kurilno vrednost plina
kárcer -ja *m* [lat. *carcer* ječa] šolski zapor (nekoč prostor in vrsta kazni na višjih šolah in vseučiliščih)
karcinogén -a -o [karcino(m) + -gen] povzročajoč raka (med.)
karcinologíja -e *ž* [gr. *karkinos* rak, + -logija] nauk o rakih (zool.)
karcinóm -a *m*, *mn.* **karcinómata** -at *s* [gr. *karkinoma* iz *karkinos* rak] v med. rak, rakavo obolenje
karcinóza -e *ž* [karcin(om) + -oza] rakavica, splošno rakavo obolenje (zaradi razsevkov po telesu)
kárdamon -a *m* [gr. *kardamomon*] plod tropske, ingverju sorodne rastline (za začimbe)
kardán -a *m* [po ital. izumitelju Cardanu] kardanski zgib (tehn.)
kardíak(um) -a *m*, *mn.* **kardíaka** -ak *s* [gr. *kardiakos* srčni, iz *kardia* srce; želodčno ustje] zdravila, krepčila za srce
kardiálen -lna -o [nlat. *cardialis* iz gr.] srčni (~a astma)
kardialgíja -e *ž* [kardi(o)- + -algija] krč želodčnega ustja (med.)
kardinál -a *m* [lat. *cardinalis* fig. glaven; odličen, iz *cardo* tečaj] 1. eden izmed cerkvenih dostojanstvenikov, za papežem najvišja stopnja v katol. hierarhiji; v 16. stol. število omejeno na 70, zdaj jih je dosti več (kardinali vodijo posamezne kongregacije in volijo iz svojih vrst novega papeža), 2. v zool. vrsta ptic s škrlatno rdečim perjem (iz ZDA), 3. vrsta jabolk, 4. (alkoholna pijača (belo vino s sladkorjem in marančo); **kardinálen** -lna -o glaven, poglaviten; temeljen; bistven; ki se tiče kardinala; **kardinálni števniki** v slovn. glavni števniki: ena, dve, tri ...; **kardinálne čednosti** glavne čednosti, iz katerih izvirajo vse druge (v antični filoz. previdnost, hrabrost, zmernost, pravičnost)
kardinalát -a *m* [nlat. *cardinalatus*] 1. zbor kardinalov, 2. urad, stopnja in čast kardinala
kárdio- [gr. *kardia* srce; želodčno ustje] v sestavljenkah, npr. kardialgija, kardiogram

kardiográf -a *m* [kardio- + -graf] priprava za grafično upodabljanje srčnih utripov; **kardiografíja** -e *ž* grafično upodabljanje srčnih utripov

kardiográm -a *m* [kardio- + -gram] grafični prikaz (krivulja) srčnih utripov

kardioída -e *ž* [kardio- + gr. *eidos* podoba] srčasta krivulja, vrsta epicikloide (geom.)

kardiologíja -e *ž* [kardio- + -logija] nauk o srcu, njegovih funkcijah itd. (med.)

kardiopatíja -e *ž* [kardio- + -patija] bolečina ali bolezen srca

kardítis -a *m* [kard(io)- + -itis] vnetje srca (med.)

karé -ja *m* [fr. *carré* in *quarré* iz lat. *quadratum*] 1. četverokotnik, kvadrat, 2. četverokotna razporeditev pehote (nekdaj za boj proti konjenici), 3. četverokotna gredica, 4. format papirja, 5. zarebrnica (kuh.)

karénca -e *ž* [nlat. *carentia* iz *carere* ne imeti kaj, pogrešati] pomanjkanje, prikrajšanje v čem; čakanje na kaj; **karénčen** -čna -o ki se tiče karence; **karénčna doba** pri zavarovanju: čakalna doba, ko zavarovanec še nima pravice do zavarovalnine

karéta -e *ž* [nem. *Karrete* iz ital. iz lat. *carrus* voz] voz, vozilo (*pejor.*)

karéta -e *ž* [iz* malaj.] bisa, vrsta morske želve (zool.)

karfijóla -e *ž* [nem. *Karfiol* iz ital. *cavolfiore*] cvetača, rastlina z okusnim cvetnim plodom (bot.)

kárgo -a *m* [špan. *cargo* iz *cargar* naložiti] v trg. ladijski tovor (tudi seznam blaga)

kariatída -e *ž* [gr. *Karyatides* ženske iz mesta Karya v Lakoniji; po* tem, ker je bilo mesto v perzijskih vojnah na strani Perzijcev; zmagovalci so moške usmrtili, ženske pa so morale v sužnosti prenašati težka bremena] v arhit. kip ženske kot steber ali opornik pri balkonih in strehah

Karíbda -e *ž* [gr. *Charybdis*] nevaren morski vrtinec v Mesinskem prelivu, pooseblјen v stgr. mit. kot nevarna ženska pošast, prim. Scila in Karibda

karibú -ja *m* [fr. *caribou* iz algon.] vrsta severnoamer. jelena

karîera -e *ž* [fr. *carrière* iz ital. *carriera* dirkališče za vozove, iz lat. *carrus* voz] 1. dir, galop konja, 2. tok, potek življenja, življenjska pot (glede služb, napredovanj ipd.); *fig.* naglo napredovanje v službi, znanstvenem delu ...

karierîst -a *m* [gl. kariera] komolčar, brezobziren stremuh, ki se peha le za kariero in za čim višje mesto; **karierízem** -zma *m* komolčarstvo, stremuštvo, pehanje za kariero

káries -a *m* [lat. *caries* gniloba] 1. kostna — npr. zaradi tbc — ali zobna gniloba, 2. gnitje rastlinskega tkiva

karikatúra -e *ž* [ital. *caricatura* iz *caricare* naložiti; pretiravati] (umetniška) risba, kjer so značilnosti kake osebe, predmeta ali dogodka pretirano upodobljene tako, da zbujajo smeh; smešno pretirana, zasmehljiva risba ali upodobitev; *fig.* spaka, pokveka

karikaturíst -a *m* [ital. *caricaturista*] umetnik, ki riše karikature

karikírati -am [gl. karikatura] upodobiti v smešni obliki, kot karikaturo; pretiravati, da bi osmešili; *fig.* (iz)pačiti, (iz)maličiti

kariogén -a -o [kari(es) + -gen] povzročajoč karies (med.)

karióka -e *ž* [portugal. *Carioca* domačin(ka) iz Ria de Janeira] moderen, rumbi podoben ples južnoamer. izvora

kariokinéza -e *ž* [gr. *karyon* oreh; jedro, *kinesis* gibanje] neposredna delitev celičnega jedra pri najpreprostejših organizmih (biol.)

kariologíja -e *ž* [gr. *karyon* oreh; jedro, + -logija] nauk o celičnem jedru (biol.)

karioplázma -e *ž* [gr. *karyon* oreh; jedro, + plazma] v biol. snov (protoplazma), ki sestavlja celično jedro

kariosóm -a *m* [gr. *karyon* oreh; jedro, *soma* telo] v biol. 1. celično jedro, 2. kromosom

kariózen -zna -o [lat. *cariosus*, prim. karies] v med. nagnit, votel (~i zob); inficiran (~a kost)

karíran -a -o [fr. *carré*, prim. karé] kvadraten, kvadratast, kockast (~a tkanina); **karírati** -am risati vzorce s kvadrati

karitatíven -vna -o [iz lat. *caritas*, *caritatis* materinska ljubezen; ljubezen do bliž-

njega; usmiljenost] usmiljen, milosrčen, dobrodelen, dobrotljiv (~o dejanje)

kárma -e *ž* [skt. *karma* dejanje] človekova dobra in zla dejanja na kaki stopnji njegovega obstoja, osnovna dogma budizma in hinduizma, ki pravi, da je človekova usoda odvisna od njegovih dejanj v prejšnji utelesitvi; *fig.* usoda

karmanjóla -e *ž* [fr. *carmagnole*] 1. kratek, tesen suknjič iz časov fr. revolucije l. 1789, 2. revolucionarna fr. pesem s plesom iz teh časov, prvotno zbadljivka na Marijo Antoinetto (z začetkom: »Madame Véto avait promis,« in pripevom: »Dansons la carmagnole, vive le son du canon!«)

karmeličàn -ána *m*, **karmeličánka** -e *ž* [po gori Karmel v Palestini] vrsta katol. redovnikov in redovnic

karmelít -a *m* gl. karmeličan

karmezín -a *m* [ital. *carmesino* iz ar. *qirmiz* karmin] 1. temno rdeče, na modro se prelivajoče barvilo, 2. karmin

karmín -a *m* [fr. *carmin* iz nlat. *carminium* iz ar.] živo rdeča barva in barvilo, največkrat iz košenilje

karnácija -e *ž* [fr. *carnation* iz lat. *caro, carnis* meso] barva mesa (v slikarstvu)

karnálen -lna -o [lat. *carnalis* iz *caro* meso] mesén, čuten, polten, nasladen

karnalíst -a *m* [gl. karnalen] čutnež, pohotnež

karnalít -a *m* [po nem. mineralogu R. Carnallu, + -it] kalijeva in magnezijeva rudnina; za gnojilo

karneól -a *m* [nem. *Karneol* iz lat.] meseni ahat, poldragulj rdeče barve, zvrst kalcedona

karnevál -a *m* [ital. *carnevale* iz* lat. *carnem levare* pustiti meso] pust, (pred)pustno rajanje, ljudski praznik z veselimi sprevodi, maskami, petjem in plesom, nastal v Italiji

karnísa -e *ž* [iz nem. iz fr. *corniche*] 1. okenska zastornica, zavesnica, 2. zidni okrajek, opas(ek)

karnívora -or *s mn.* [nlat. mn. *carnivora* iz lat. *caro, carnis* meso, *vorare* žreti] 1. zveri, mesojede živali (zool.), 2. rastline, ki žro žuželke (bot.)

káro -a *m* [fr. *carreau* iz lat. *quadrum* štirikotnik] 1. barva pri igralnih kartah (rdeč, pokončen štirikotnik), 2. igralna karta s to barvo, 3. tkanina s kockastimi vzorci

karóca -e *ž* [ital. *carrozza* iz *carro* voz] lepa, bogato ozaljšana kočija

Káron -a *m* [iz gr.] gl. Haron

karoserija -e *ž* [fr. *carrosserie* iz *carrosse* kočija] avtomobilsko ohišje, pritrjeno na šasijo: streha, sedeži itd.

karotída -e *ž* [gr. *karotis* iz *karos* omotica] v anat. ena od dveh vratnih utripalnic, ki dovajata kri v možgane

karotín -a *m* [lat. *carota* korenje, + -in] rumena ali rdečkasta snov v nekaterih rastlinah, zlasti v korenju; v jetrih se spreminja v vitamin A

karpologíja -e *ž* [gr. *karpos* plod, + -logija] nauk o rastlinskih plodovih (bot.)

kárta -e *ž* [ital. *carta* iz lat. *charta* iz gr. *chartes* list papirja ali papirusa] kos, list papirja, določen v kak namen, zlasti, 1. nakaznica, 2. (poštna) dopisnica ali razglednica, 3. vozovnica, 4. vstopnica, 5. posetnica, 6. zemljevid, 7. igralna karta, 8. slovesna listina (Atlantska ~); **kartáti** -am igrati na karte (prve so bajé iznašli v fevdalni Franciji; štiri barve pomenijo štiri stanove: srce — duhovščino, karo — obrtni srednji stan, pik — plemstvo, križ — kmete)

kartéča -e *ž* [nem. *Kartätsche* iz fr. *cartouche* papirni tulec] s kroglami napolnjen topovski izstrelek na manjše razdalje, prednik šrapnela

kartél -a *m* [fr. *cartel*, dimin. iz lat. *charta* papir] 1. prvotno: vrstni red dvobojev na srednjev. turnirjih; (pismen) poziv na dvoboj, danes, 2. v ekon. oblika združevanja kapit. monopolov: sporazum med istovrstnimi, gospodarsko še samostojnimi podjetji (prim. trust) o cenah, kvoti proizvodnje, delitvi trga itd., z namenom, da bi odstranili konkurenco in si zagotovili monopolni položaj na trgu, 3. v medn. pravu: sporazum med vojskujočimi se državami, navadno o izmenjavi ujetnikov, 4. zveza, sporazum med strankami, npr. pri volitvah; **kartelírati** -am (se) združiti, organizirati (se) v kartel; ustanoviti kartel

kárter -ja *m* [angl. *carter*] spodnji del okrovja pri motorjih z notranjim izgorevanjem

kartezijánec -nca *m* [fr. *cartésien*, po polatinjenem imenu Descartesa — Cartesius] pristaš kartezijanstva; **kartezijánski** -a -o ki se tiče kartezijanstva ali Descartesa, njegovih matematičnih metod ali njegove dualistične filozofije

kartezijánstvo -a *s* [fr. *cartésianisme*] 1. nauk fr. filozofa in matematika Renéja Descartesa, 1596—1650; njegova filozofija je dualistična, njegova metoda racionalistična (prim. cogito, ergo sum), 2. filozofski in naravoslovni nauki njegovih naslednikov, oprti na protislovne, dualistične elemente Descartesove filozofije

kartírati -am [nem. *kartieren* iz ital. *carta* papir] 1. zapisati, označiti na listu, 2. delati, risati zemljevid; vpisati, narisati na zemljevid

kárto- [lat. *carta* ali *charta* list papirja] v sestavljenkah, npr. kartogram

kartográf -a *m* [karto- + -graf] risar zemljevidov, kdor se ukvarja s kartografijo;

kartografíja -e *ž* 1. nauk o upodabljanju zemeljske površine s kartami ali zemljevidi, 2. risanje, izdelovanje zemljevidov

kartográm -a *m* [karto- + -gram] zemljevid z nazorno, grafično upodobitvijo kakih statističnih podatkov ali odnosov

kartomantíja -e *ž* [karto- + gr. *manteia* prerokovanje] vedeževanje, prerokovanje iz igralnih kart

kartón -a *m* [ital. *cartone*, avgm. iz *carta* papir] 1. lepenka, vrsta debelega papirja, 2. list s kakimi podatki, 3. slikarska predloga za večjo sliko, 4. pleskarski vzorec

kartonáža -e *ž* [fr. *cartonnage* iz *carton* lepenka] 1. izdelovanje predmetov iz lepenke, 2. izdelek ali izdelki iz lepenke, 3. oddelek ali podjetje, kjer jih izdelujejo, ali trgovina, ki jih prodaja

kartonírati -am [gl. karton] oviti ali vezati v lepenko

kartotéka -e *ž* [karto- + -teka; izraz je skovalo okrog 1900 neko berlinsko podjetje] 1. listkovni register, pregledno, sistematično urejena zbirka listov s kakimi podatki (največ v knjižničarstvu ali administraciji), 2. škatla ipd. za hranjenje takih listov

kartúša -e *ž* [fr. *cartouche* iz ital. *cartoccio*] 1. ozaljšani baročni okvir ovalne oblike za razne napise, simbole ali grbe, 2. naboj, patrona

kartuzíja -e *ž* [po prvem samostanu, nlat. *Cartusia*, nad Grenoblom] kartuzijanski samostan

kartuzijánec -nca *m* [nlat. *cartusianus*] 1. pripadnik strogega katol. reda (ustanovljen je bil l. 1086), 2. učenec v kartuzijanski šoli

karúnkel -kla *m* [lat. *caruncula*, dimin. iz *caro* meso] 1. bradavica (anat.); brazgotinast ostanek deviške kožice, 2. mesnat, bradavičast izrastek (ptičji greben ipd.)

karúsel -sla *m* [fr. *carrousel* iz ital. *carosello*] 1. slavnostna viteška igra na konjih, nastala iz turnirja, 2. vrtiljak za otroke, navadno z lesenimi konjički, 3. vrsta stružnice (tehn.)

kása -e *ž* [ital. *cassa* zabojček, iz lat. *capsa* posoda; blagajna] 1. blagajna (omara ipd., kjer denar hranijo in urad, kjer ga sprejemajo ali izplačujejo); *fig.* denar ali plačilo v gotovini, 2. hranilnica

kasába -e *ž* [ar. *qasaba*] trdnjava; (utrjen) kraj v severnoafr. mestih

kasába -e *ž* [po mestu Kassaba pri Smirni] vrsta sočne melone (bot.)

kasácija -e *ž* [nlat. *cassatio* iz *cassare* ovreči, razveljaviti] 1. razveljavitev listin, sodbe, odredb ipd. po višjih organih (ker so podrejeni kršili zakone ali predpise), 2. najvišje sodišče v raznih državah, 3. odpust iz službe; odstavitev s položaja; **kasacíjski** -a -o ki se tiče kasacije, razveljavitven (~o sodišče); **kasacíjski postopek** upravni postopek pri pritožbah na višjo instanco

Kasándra -e *ž* [gr. *Kassandra*] v stgr. mit. lepa hči trojanskega kralja Priama (vanjo se je zaljubil Apolon in ji podaril preroški dar; ker pa je njegovo ljubezen odklanjala, je njeno umetnost preklel; napovedovala je zgolj nesrečo, a nihče ji ni verjel); **Kasándrine besede** temne, preroške besede, ki jim nihče ne verjame; *fig.* **kasándra** -e *ž* prerokovalka nesreče

kasárna -e *ž* [ital. *caserma*] vojašnica; *fig.* puščobna zgradba z mnogimi stanovalci; **kasarnírati** -am 1. nastaniti vojake (ali oficirje) po vojašnicah, 2. namestiti prostitutke v javne hiše

kásba -e *ž* [fr. *casbah* iz ar. *qasaba* trdnjava] mestna trdnjava (vladarjeva rezidenca) v severnoafr. mestih; del mesta okrog nje; *fig*. arabska mestna četrt

kaséta -e *ž* [ital. *cassetta*, dimin. iz *cassa* zabojček] 1. (okrašena) skrinjica, škatlica za dragocenosti, denar ali manjše predmete, 2. vgreznjeno četverorobo polje na stropu; **kasetírati** -am delati kasete na stropu; **kasetíran** -a -o takó razdeljen

kasík -a *m* [španski *cacique*, po haitski besedi] 1. poglavar pri indijanskih plemenih v Mehiki in Zahodni Indiji (danes tudi starešina indijanskih občin), 2. vrsta ameriških ptic (zool.)

kasiopéj -a *m* [po sozvezdju Kasiopeja] kem. prvina iz vrste redkih kovin

Kasiopéja -e *ž* [gr. *Kassiopeia*] 1. v stgr. mit. etiopska kraljica, žena kralja Kefeja in mati Andromede, 2. sozvezdje na Rimski cesti med Kefejem in Andromedo (astr.)

kasírati -am [nem. *kassieren* iz ital. *incassare* iz *cassa* blagajna] prevze(ma)ti denar, gl. inkasirati

kasírati -am [nlat., ital. *cassare*] 1. razveljaviti (~ sodbo, testament), 2. odpustiti iz službe; vzeti čin ali službeni položaj

kasiterít -a *m* [gr. *kassiteros* cin, + -it] cinovec, najvažnejša cinova ruda

kaskáda -e *ž* [fr. *cascade* iz lat. *cadere* pasti] 1. stopničast slap, zlasti umetni, 2. slapu podoben ognjemet

kásko -a *m* [španski *casco* ladijski trup] zavarovanje, navadno ladij in drugih prevoznih sredstev (brez tovora)

kásta -e *ž* [španski, portug. *casta* pleme, rod, nekaj čistega, iz lat. *castus* čist] vase zaprta, največkrat dedna družbena plast, ki se strogo loči od drugih plasti po socialnem izvoru, poklicu, veri itd. (duhovniška, vojaška, trgovska ~); *fig*. stan, sloj ali skupnost, ki ljubosumno brani posebne pravice

kastanjéta -e *ž*, *nav. v mn.* **kastanjéte** -et [španski mn. *castañetas* iz *castaña* kostanj, ker so podobne kostanju ali orehovi lupini] španski škrgetec, dvoje lesenih ali slonokoščenih školjk, ki jih plesalka natakne na prste in s škrgetanjem poudarja plesni ritem

kastél -a *m* [ital. *castello* iz lat. *castellum* trdnjava] utrdba ali trdnjava; utrjen grad

kastelán -a *m* [nlat. *castellanus*] 1. vojaški poveljnik trdnjave ali gradu (v srednjem veku), 2. grajski oskrbnik, upravitelj

kástor -ja *m* [gr. *kastor* bober] 1. bober (zool.), 2. izloček iz bobrovih spolnih žlez (uporablja se v med.), 3. bobrovina, bobrovo krzno, 4. (tudi: **kastórec** -rca *m*) bobrovec, klobuk iz bobrove dlake

Kástor in Póluks [lat. *Castor*, *Pollux* iz gr. *Kastor*, *Polydeukes*] v stgr. mit. sinova Zevsa in Lede, dvojčka in neločljiva prijatelja (ko je Kastor v boju padel, je Zevs neutolažljivemu Poluksu dovolil živeti z bratom en dan skupaj na Olimpu, drugi dan pa v spodnjem svetu; pozneje ju je prenesel med zvezde); *fig*. neločljiva prijatelja; *fig*. **Kástor** -ja *m* severna zvezda v sozvezdju Dvojčkov (astr.)

kastrácija -e *ž* [lat. *castratio* iz *castrare* obrezati] skopitev ljudi ali živali, tj. odstranitev spolnih žlez (obeh mod pri moškem ali jajčnikov pri ženski), renzanje; *fig*. okrnitev (~ spisa, v katerem je kaj pomembnega izpuščeno ali izmaličeno); **kastracíjski** -a -o ki se tiče kastracije

kastrát -a *m* [lat. *castratus*] skopljenec, rezanec, evnuh; *fig*. cerkveni ali operni pevec (v Italiji so nekdaj za papeške kapele kastrirali dečke, da so obdržali deški glas)

kastrírati -am [lat. *castrare* obrezati] skopiti, rezati; *fig*. okrniti, ojaloviti

kašelót -a *m* [fr. *cachalot* iz* portug.] v zool. glavač, vrsta zobatega kita; v njegovem črevesju se nabira diše̋a ambra

kašírati -am [nem. *kaschieren* iz fr. *cacher* skriti] 1. skri(va)ti, prikriti; zatajiti, 2. prekriti, prelepiti, npr. lepenko z okrasnim papirjem ali platnom

kašmír -a *m* [po državi Kašmir na severu Indije] 1. fina, puhasta volna kašmirskih koz, 2. blago iz te volne, 3. ovratna ruta iz te volne

kašmírka -e *ž* vrsta koze brez rogov iz Kašmira

káta- (pred samogl. **kat-**) gr. predlog: s, z; čez, skozi; ob, po; na(d)-; kot predpona v zloženkah izraža gibanje, razmerje, podobnost itd., npr. katarakt, kataliza

katábaza -e *ž* [gr. *katabasis* iz *katabainein* spuščati se] pot navzdol, pot (vojni

pohod) iz notranjščine k morju; opis vojnega pohoda ob vrnitvi, npr. pri Ksenofontu

katabolízem -zma *m* [kata- + gr. *bole* met, + -izem] anabolizmu nasproten proces v organizmih, vrsta metabolizma (biol.)

katafálk -a *m* [fr. *catafalque* iz gr.] slovesno ozaljšan mrtvaški oder s krsto

kataforéza -e *ž* [kata- + gr. *phoresis* prenašanje] gibanje delcev snovi v raztopini zaradi učinka elektr. toka (fiz.)

katahréza -e *ž* [gr. *katachresis* zloraba] 1. nepravilna raba besed, npr. strašno lep, 2. težko umljiva ali ponesrečena metafora (metr.)

kataklízma -e *ž* [gr. *kataklysmos* potop; uničenje] 1. v geol. nenadna, silovita sprememba življenjskih razmer na Zemlji, npr. zaradi potopov (po ovrženi teoriji Cuviera), 2. v sociol. silovit, uničujoč prevrat; *fig.* (splošna) pogibel, propad

katakómbe -mb *ž mn.* [ital. *catacomba* iz gr. *kata-*, lat. *tumba* grob] 1. podzemeljski prostori z dolgimi, večnadstropnimi hodniki, ob preganjanjih shajališče prvih kristjanov, z grobišči mučencev, zlasti v Rimu (Kalistove ~) in na Siciliji, 2. v starem Egiptu podzem. prostori z mumijami

kataláza -e *ž* [katal(iza) + -aza] vrsta encimov v živih celicah (kem.)

kataléksa -e *ž* [gr. *katalexis* nehaj] v metr. umerjenje verza z nepopolno stopico; nepopolni verz ali stopica

katalékte -ekt *ž mn.* [gr. *katalegein* izbrati] zbirka kakih odlomkov, npr. Vergilovih pesmi; izbrani, nepopolni odlomki starih, klasičnih spisov

katalékti̯čen -čna -o [gr. *katalektikos*] nepopoln (verz), tj. s stopico brez zadnjega zloga, npr.: Težka človeku ni zemlje odeja, vzamejo v sebe ga njene moči

katalépsa -e *ž* [gr. *katalepsis* iz *katalambanein* zgrabiti, zadeti] v med. otrplost telesa ali posameznih udov pri božjasti, hipnozi ipd.

katalepsíja -e *ž* [iz gr.] gl. katalepsa

katalín -a *m* [angl. *catalin*] vrsta sintetične smole

katalítičen -čna -o [gr. *katalysis* razkroj] v kem. učinkujoč kot katalizator; ki se tiče katalize; **katalíza** -e *ž* v kem. pojav, da nekatere snovi povzročajo, pospešujejo ali zavirajo kemične reakcije, ne da bi se same (trajno) spreminjale

katalizátor -ja *m* [gl. kataliza] snov, ki povzroča katalizo, npr. nekateri oksidi

katalóg -a *m* [gr. *katalogos* iz *katalegein* izbirati; naštevati] 1. imenik, pregleden seznam (tiskov, umetniških slik, znanstvenih zbirk...), sestavljen v določenem redu, 2. glavna (šolska) vpisnica; **katalogí(zí)rati** -am vpisati v katalog; sestaviti katalog

kataplázma -e *ž* [gr. *kataplasma* iz *kataplassein* namazati] topel, kašnat ovitek, pospešujoč npr. zorenje tvora (med.)

katapúlt -a *m* [lat. *catapulta* iz gr. *katapeltes* iz *kata-*, *pellein* zagnati] 1. metalnica, staroveški bojni stroj za metanje kamnov, kopij in puščic pri obleganju mest, prim. balista, 2. danes: priprava za pospešen vzlet letala z letalonosilke

katár -ja *m* [fr. *catarrhe* iz gr. *katarrhous* iz *kata-*, *rhein* teči] v med. vnetje sluznice, npr. dihal, s čezmernim izcejanjem

katarákt -a *m* [gr. *kataraktes* iz *kata-*, *arassein* padati, udarjati ob kaj] v geogr. slap, brzica, prag v reki (nilski ~i); **katarákta** -e *ž* v med. motnost očesne leče ali njene ovojnice, nastane npr. zaradi sladkorne bolezni

katár(ál)en -(al)na -o [gl. katar] ki se tiče katarja, v zvezi s katarjem, vneten

katári -ov *m mn.* [gr. *katharos* (nravno) čist] »čisti«, asketska, bogomilom sorodna kršč. ločina, razširjena v 12. stol. v južni Franciji in sev. Italiji; prim. albižan

katárza -e *ž* [gr. *katharsis* očiščenje] 1. duhovno, nravno očiščenje (po Aristotelovem nauku o tragediji se ob trpljenju, s katerim se glavni junak odkupi krivde, tudi gledalec etično očisti, kar je namen tragedije), 2. v med. izpraznitev črevesja, 3. razrešitev kompleksov ipd. (psihiatr.)

katasilogízem -zma *m* [kata- + silogizem] nasprotni sklep (log.)

katastáza -e *ž* [gr. *katastasis*] 1. del stgr. drame, v kateri doseže zaplet vrhunec (in se nato v katastrofi razplete), 2. v

retoriki: del govora, ki razlaga predmet, za katerega gre

katáster -tra *m* [nlat. *catastrum* iz lat. *capitastrum*] zemljiška knjiga, temeljni vpisnik, kjer so vpisana vsa zemljišča; **katástrski** -a -o *ali* **katastrálen** -lna -o ki se tiče katastra, zemljiško-knjižni; **katastrírati** -am vnesti, vpisa(va)ti v kataster

katastrófa -e *ž* [gr. *katastrophe* preokret] 1. v stgr. drami razplet dejanja ali dogodek, ki preobrne usodo glavnega junaka, 2. *fig.* nepričakovan, usoden razplet; usoden dogodek; pogibel, strahotna, uničujoča (elementarna) nesreča; polom, poraz; **katastrofálen** -lna -o poguben, uničujoč, strahoten, porazen

katastrofízem -zma *m* [katastrof(a) + -izem] teorija, ki uči, da so razne geološke in biološke pojave — npr. spremembo flore in favne — povzročile katastrofalne spremembe na zemeljski skorji

katatermométer -tra *m* [kata- + termometer] priprava za merjenje ohlajanja pri klimatskih napravah

katatonija -e *ž* [kata- + gr. *tonos* napetost] vrsta duševne bolezni z odrevenelostjo in krči mišic, hudo zmedenostjo in razdražljivostjo, npr. pri shizofreniji

katéder -dra [nem. *Katheder* iz gr. *kathedra* sedež] šolska miza ali oder z učno, predavateljsko mizo

kátedra -e *ž* [nlat. *cathedra* iz gr. *kathedra*] 1. škofovski sedež, 2. *fig.* stolica, profesorsko mesto na visoki šoli

katedrála -e *ž* [nlat. *cathedralis* stolen, iz gr. *kathedra*] (nad)škofovska stolna cerkev; **katedrálen** -lna -o stolen; pri katedrali

katédrski -a -o [gl. kateder] ki se tiče katedra; *fig.* šolski, predavateljski; *pejor.* neživljenjski, učenjakarski; **katédrska modrost** jalova, knjižna modrost; **katédrski socialísti** vzdevek za socialno reformistično strujo, predvsem med nem. profesorji polit. ekonomije v 70. letih 19. stoletja (Schmoller, Roscher, Brentano itd.), ki so skušali nasprotje med kapitalizmom in socializmom premostiti z liberalnimi reformami

kategóričen -čna -o [iz gr. *kategorikos* iz *kategorein* izjavljati kaj] 1. ki se tiče kategorije (ali sodi vanjo), 2. (določno) trdilen, brezpogojen, brez izjeme; gotov, nedvomen (naspr. hipotetičen); izrecen, določen, jasen, 3. v log. izražajoč sodbo, v kateri je odnos med osebkom in povedkom brez pogojev, npr. snov je sestavljena iz atomov; **kategórični ímperativ** v Kantovi idealistični etiki: absolutna, nespremenljiva nravna zapoved (ravnaj se po načelu, ki bi lahko veljalo za splošno pravilo)

kategorija -e *ž* [gr. *kategoria*] 1. splošno: red, vrsta, razred, skupina, 2. v fil. vrsta pojmov, ki izražajo najsplošnejše oblike, odnose ali zakone realnosti in lahko vključijo vse druge pojme (Aristotel jih je naštel deset: snov, kolikost, kakovost, odnos, dejavnost, trpnost, čas, kraj, položaj, stanje; Kant pa dvanajst, med njimi štiri osnovne: kolikost, kakovost, odnos, način), 3. osnovni znanstveni pojem sploh (npr. v filozofiji: čas, prostor, vzročnost ...; v ekonomiji: vrednost, blago ...; v sociologiji: razred, država ...)

kategorizácija -e *ž* [fr. *catégorisation* iz gr.] razvrstitev, razporeditev, ureditev po kategorijah; uvrstitev v kategorije; **kategorizírati** -am izvesti kategorizacijo; razvrstiti, urediti po kategorijah; uvrstiti v kategorije

katehét -a *m* [gr. *katechetes* učitelj, iz *katechein* poučevati] veroučitelj, duhovnik, ki na šolah poučuje verouk

katehétičen -čna -o [gl. katehet] veroučen, ki se tiče katehetike (ali kateheze); poučujoč v obliki kateheze; **katehétika** -e *ž* nauk o verski vzgoji, o poučevanju v veri

katehéza -e *ž* [gr. *katechesis* ustni pouk] pouk — zlasti verouka — v obliki pogovora, v obliki vprašanj in odgovorov; pouk verouka sploh; **katehizírati** -am poučevati katehetično

katehú -ja *m* [iz malaj.] sok neke vzhodnoazijske akacije; za strojilo in v med.

katehúmen -a *m* [iz gr. *katechoumenos*] 1. v prvotnem krščanstvu: še nekrščen privrženec kršč. vere, 2. danes pri katol. odrasla oseba, ki se pripravlja na krst, 3. pri protestantih: kdor se pripravlja na konfirmacijo

katekízem -zma *m* [iz gr. *katechismos*] knjiga s kratko, zgoščeno razlago, zlasti kršč. nauka, v obliki vprašanj in odgovorov; *fig.* kratka, poljudna knjiga sploh

kateksohén [gr. *kat'exochen*] v prvi vrsti, v pravem pomenu (besede), zlasti, posebno

katepsín -a *m* [kat- iz gr. *katharos* čist, + (p)epsin] vrsta fermenta v živih celicah (kem.)

katéta -e *ž* [gr. *kathete* iz *kathienai* spuščati] v pravokotnem trikotniku ena ali druga stranica ob pravem kotu (geom.)

katéter -tra *m* [gr. *katheter* iz *kathienai* spuščati] vrsta cevke, ki jo potisne zdravnik v kako telesno odprtino, zlasti v sečnik, da ga izprazni; **katet(e)rizírati** -am vriniti kateter; izprazniti, vbrizgati itd. s katetrom

katetométer -tra *m* [katet(o) + -meter] priprava za merjenje majhne višinske razlike

kátgut -a *m* [angl. *catgut*] kirurška nit za šivanje tkiv pri operacijah

katión -a *m* [gr. *kation* spuščajoč se, iz *kata-* + -ion, delež. od *ienai* iti] pri elektrolizi: pozitivni ion, razvijajoč se ob katodi (fiz.)

katírati -am [fr. *catir*] gl. dekatirati

Káto -óna *m* [lat. *Marcus Porcius Cato*, 234—149 pr. n. š., tudi starejši ali »cenzor« imenovan] strim. državnik, preprost, nravno strog, odločen nasprotnik Kartagine (gl. ceterum censeo ...); **katónski** -a -o strog v nravnosti in državljanskih dolžnostih

katóda -e *ž* [gr. *kathodos* pot navzdol] v fiz. negativni pol elektrode v galvanskem členu, naspr. anoda; **katóden** -dna -o ki se tiče katode; **katódni žarki** v fiz. nevidni električni žarki (negativni elektroni), ki sevajo iz katode v vakuumski cevi

katolicízem -zma *m* [gr. *katholikos* vesoljen, iz *katholos* splošen, *kata-*, *holos* ves] katoličtvo, 1. rimsko katoliška veroizpoved, ena izmed kršč. veroizpovedi, 2. katoliška cerkev s papežem na čelu

katoličàn -ána *in* **katóličan** -a *m* [gl. katolicizem] pripadnik rimsko katoliške cerkve

katolík -a *m* [iz gr.] gl. katoličan

katólikon -a *m* [gr. *katholikon* iz *katholos* splošen] nekaj v splošno rabo, zlasti, 1. zdravilo za vse bolezni, 2. splošni, enciklopedični slovar

katóliški -a -o [gr. *katholikos* vesoljen, splošen] ki se tiče rimsko katoliške cerkve

katónski -a -o gl. Kato

katóptrika -e *ž* [gr. *katoptron* zrcalo] nauk o odbijanju svetlobnih žarkov (v optiki)

kátorga -e *ž* [rus. iz ngr. *katergon* prisilno delo] težko prisilno delo kaznjencev (carska ~)

katrán -a *m* [iz tur. iz ar. *qatran*] gosta, temno rjava tekočina, proizvod suhe destilacije organskih snovi, zlasti premoga; **katranizírati** -am premazati ali prepojiti s katranom

katún -a *m* [nem. *Kattun* iz hol. iz ar. *al-qutun* bombaž] tanka, potiskana bombaževina v platneni vezavi

kavácija -e *ž* [lat. *cavatio* votljenje] izkop, izkopavanje, npr. kleti; izdolbina

kavál -a *m* [ital. *cavallo* konj] vitez, konjenik (ime karte pri taroku)

kavalerija -e *ž* [ital. *cavalleria* iz lat. *caballarius* jezdec] konjenica, vrsta vojske

kavalerist -a *m* [gl. kavalerija] konjenik, vojak na konju; kdor služi v kavaleriji

kavalét -a *m* [ital. *cavalletto*] 1. stojalo, kozel, 2. železna zložljiva (npr. vojaška) postelja

kavalír -ja *m* [fr. *cavalier* iz ital. *cavaliere* iz *cavallo* konj] prvotno: jezdec, jahač; konjenik, pozneje: vitez (na konju); plemič; *fig.* ustrežljiv, udvorljiv človek, zlasti do žensk (včasih malce ironično)

kavalkáda -e *ž* [fr. *cavalcade* iz ital. *cavalcata*] 1. slavnostni sprevod na konjih; krdelo jezdecev, 2. izlet na konjih

kavatína -e *ž* [ital. *cavatina*] krajša, preprostejša popevka v starejših operah (v naspr. z bleščečo arijo)

kávboj -a *m* [angl. *cowboy* iz *cow* krava, *boy* dečko] severnoamer. govedar (pastir), jahajoč na konju, junak ameriških »kavbojk«; **kávbojka** -e *ž* kavbojski film; **kávbojke** -jk *ž mn.* vrsta hlač

kávcija -e *ž* [lat. *cautio* iz *cavere* paziti se, zavarovati se] 1. poroštvo, jamstvo (s položitvijo varščine), 2. varščina, jamščina, znesek, položen za poroštvo

kávč -a *m* [angl. *couch* iz fr. *couche* ležišče, postelja] vrsta blazinjaka (rabi se tudi kot postelja)

kávčuk -a *m* [angl. *caoutchouc* iz špan. *cauchu* iz karib. *cahuchu*] 1. snov iz sokov raznih vrst kavčukovca, 2. čisti gumi; **kávčukovec** -vca *m* vrsta tropičnih kavčukovih dreves (bot.)

kavdínski jarem *fig.* najgloblje ponižanje (pri Kavdinski soteski v južni Italiji so l. 321 pr. n. š. Samničani premagali Rimljane; ti so kot premaganci morali korakati pod jarmom iz sulic)

kavènt -énta *m* [lat. *cavens*] porok, gl. kavcija

kavêrna -e *ž* [lat. *caverna* iz *cavus* votel] 1. votlina, duplina, navadno umetna, npr. kot zaklonišče v steni v obrambo pred topovskim ognjem, 2. votlina v organu, posebno v pljučih zaradi tbc (med.); **kavernózen** -zna -o poln kavern (med.)

káviar -ja *m* [fr. *caviar* iz* tur. *hayvar* osoljene ikre] nasoljene ribje ikre, zlasti ikre jesetra ali beluge

kávstičen -čna -o [gr. *kaustikos* iz *kaiein* goreti] 1. jedek, razjedajoč, npr. kovine; *fig.* jedek; pekoč, žgoč, 2. v mat. tičoč se krivulje, ki jo oblikujejo svetlobni žarki, odbijajoči se npr. od konkavnega zrcala; **kávstična soda** v kem. lužni kamen, natrijev hidroksid; pri izdelovanju mila, v fot. itd.

kávstika -e *ž* [iz gr. *kaustikos*] 1. nauk o jedkanju (kovin, živega tkiva itd.); jedkanje, vžiganje s kavstičnimi pomočki, 2. nauk o kavstičnih krivuljah (mat.)

kávstikum -a *m*, *mn.* **kávstika** -ik *s* [lat. *causticum* iz gr.] pomoček za jedkanje, npr. lužni kamen, kisline, lapis ...

kavtéla -e *ž* [lat. *cautela* previdnost] varnostni ukrep (iz previdnosti); v pogodbi: zavarovalni pridržek zoper morebitno škodo

kávter -ja *m* [gr. *kauter* žgalo] kirurški žgalnik (med.)

kavzálen -lna -o [lat. *causalis* iz *causa* vzrok; povod] vzročen; v vzročni zvezi; **kavzálna zveza** vzročna zveza, tj. zveza ali razmerje med vzrokom in posledico; **kavzálnost** -i *ž* vzročnost; **načelo kavzálnosti** v fil. načelo vzročnosti (vsak pojav ima svoj vzrok in je odvisen od enega ali več drugih pojavov)

kavzalitéta -e *ž* [nlat. *causalitas*] vzročnost (= kavzalnost)

kavzatíven -vna -o [nlat. *causativus*] povzročajoč kaj; izražajoč vzročno zvezo (~i glagol)

kazačòk -óka *m* [rus. *kazačok*] ukrajinski ljudski ples

kazeín -a *m* [lat. *caseus* sir, + -in] mlečna beljakovina (v mleku in siru); iz mleka se izloča pod vplivom fermentov ali kislin

kazemáta -e *ž* [ital. *casamatta* iz *casa* hiša, *matto* slep, temen] 1. utrjen, varno obokan prostor v trdnjavi (za obrambo pred topovskim ognjem, vojaštvo, skladišča ipd.), 2. ječa, navadno samica v takih prostorih; *fig.* trdnjavska ječa, 3. oklopljen prostor za topove na ladji

kazína -e *ž* [iz ital.] gl. kazino

kazíno -a *m* [ital. *casino* hišica; podeželski dvorec, dimin. iz *casa* hiša] 1. poslopje ali prostor za društvene sestanke in zabavo, navadno za ožjo družbo (ljubljanski ~, nekdanje družabno središče ljubljanskih Nemcev); društveni dom; zabavišče, 2. menza za častnike, uradnike ipd., 3. vrsta igre na karte

kazuálen -lna -o [nlat. *casualis* iz lat. *casus* naključje] naključen, od naključja odvisen; priložnosten

kazuálije -ij *ž mn.* [nlat. *casualia*] neredna, priložnostna opravila ali dohodki

kazualíst -a *m* [nlat. *casualis* naključen] privrženec kazualizma; **kazualízem** -zma *m* nauk o naključnosti, naziranje, da je svet nastal in se razvija po naključju

kazualitéta -e *ž* [nlat. *casualitas*] kaj naključnega, npr. nesreča

kazuár -ja *m* [nlat. *casuarius* iz malaj. *kasuari*] vrsta noja z Nove Gvineje in Avstralije

kazuíst -a *m* [fr. *casuiste* iz lat. *casus* naključje; pravni primer; sklon] kdor se ukvarja s kazuistiko; *fig.* kdor sofistično, brezvestno (ali pretenkovestno) modruje o vprašanjih vesti; lažni modrijan; **kazuístičen** -čna -o ki se tiče kazuistov ali kazuistike; *fig.* lažno, zvijačno modrujoč

kazuístika -e *ž* [fr. *casuistique* iz lat.] 1. nauk o uporabi etičnih ali verskih načel, zlasti v primerih, ki se tičejo vesti — npr.

v sporu med dvema dolžnostma ali v pravnih primerih (s kazuistiko so se ukvarjali že stoiki, pozneje zlasti scholastiki in jezuiti); sofistično, zvijačno reševanje pravnih primerov; *fig.* lažno, prebrisano modrovanje ali dokazovanje; premetenost, zvijačnost, 2. zbiranje in opisovanje posameznih primerov bolezni (med.)

kázula -e *ž* [iz lat. *casula*] liturgični plašč katol. duhovnikov

kázus -a *m* [iz lat.] gl. casus

kcal kratica: kilogramska kalorija

kebráčo -a *m* [špan. *quebracho* iz *quebrar* zlomiti, *hacha* sekira] 1. vrsta južnoamer. dreves, 2. zelo trd, rdečkasto rjav les znane vrste teh dreves

kečíga -e *ž* [madž. *köcsöge*] nosvica, jesetru sorodna riba

kedív -a *m* [perz. *khidiw* knez] uradni naslov turškega guvernerja v Egiptu od 1867 do 1914

kefalgíja -e *ž* [kefal(o)- + -algija] glavobol (med.)

kéfal(o)- [gr. *kephale* glava] v sestavljenkah, npr. kefalgija, kefalometrija

kefalométer -tra *m* [kefalo- + -meter] priprava za merjenje glave ali lobanje

kefalopód -a *m*, *nav. v mn.* **kefalopóda** -od *s* [kefalo- + -pod] v zool. glavonožci, najviše razviti mehkužci, npr. sipa

kefír -ja *m* [iz tatar.] 1. vrsta gliv, ki povzročajo vrenje, 2. mlečna alkoholna pijača z dodatkom teh gliv (pri kavkaških Tatarih)

kéj -a *m* [iz fr.] gl. quai

kéks -a *m*, *nav. v mn.* **kéksi** -ov [angl. *cake*, mn. *cakes* kolač] vrsta drobnega peciva

kélek -a *m* [iz tur.] orientalski splav iz napihnjenih kozjih mehov

keltíst -a *m* gl. keltolog

keltológ -a *m* [Kelt(i) + -log] kdor se ukvarja s keltskimi jeziki, književnostjo in kulturo

kemalíst -a *m* privrženec kemalizma; **kemalízem** -zma *m* 1. nacionalno osvobodilno in reformno gibanje v Turčiji (v letih 1919—1922) pod vodstvom Kemala Atatürka, 2. celotnost Kemalovih političnih, kulturnih itd. reform

kemigráf -a *m* [kemi(čen) + -graf] kdor se ukvarja s kemigrafijo; **kemigrafíja** -e *ž* jedkanje v cinku, bakru ipd. (pri izdelovanju klišejev)

kemíja -e *ž* [iz nlat. (*al*)*chemia* iz ar. *al-kimiya* iz* gr. *chemeia*, prim. alkimija] znanost o lastnostih in sestavi snovi ter o zakonih, po katerih se spreminja; **kemíjski** -a -o ki se tiče kemije kot vede in njenih zakonov (~i inženir, ~o predavanje); **kémičen** -čna -o ki se tiče kemije, po zakonih kemije (~i element); **kémična analíza** analiza, ki ugotavlja, iz česa je kaka snov sestavljena, ali količine snovi, iz katerih je sestavljena; **kémični eleménti** v kem. prvine, tj. snovi, ki jih kemijsko ni mogoče več razstaviti (prvotno so mislili, da obstoje štirje elementi: ogenj, voda, zrak, zemlja)

kémik -a *m* [gl. kemija] kdor se ukvarja s kemijo, strokovnjak v kemiji

kemikálija -e *ž*, *nav. v mn.* **kemikálije** -ij [gl. kemija] kemične snovi in izdelki

kemízem -zma *m* [kemi(čen) + -izem] kem. učinek ali proces, zlasti kem. procesi v organizmih

kemosintéza -e *ž* [kem(ičen) + sinteza] v biol. nastajanje glukoze iz ogljikovega dioksida in vode, neodvisno od svetlobe, npr. z oksidacijo amoniaka; prim. fotosinteza

kemoterapíja -e *ž* [kem(ičen) + terapija] zdravljenje s kem. pomočki, s kemično izdelanimi zdravili

kéndo -a *m* [iz jap.] dvoboj z bambusovimi palicami ali meči pri Japoncih

kengurú -ja *m* [angl. *kangaroo*, po* avstralski besedi] v zool. klokan, vrečar skakač iz Avstralije

kenofobíja -e *ž* [gr. *kenos* prazen, + -fobija] tesnoben strah pred večjimi praznimi prostori

kenotáf -a *m* [gr. *kenos* prazen, *taphos* grob] simboličen nagrobni spomenik (umrlemu, ki je pokopan drugje, npr. padlemu)

kenozóik -a *m* [gr. *kainos* nov, mlad, *zoon* živo bitje] novi vek, najmlajši vek v geol. zgodovini Zemlje; deli se na terciar in kvartar; k slednjemu pripada tudi sedanja doba

kentáver -vra *m* [iz gr.] gl. centaver

kéntumski jeziki [po izgovoru besede »sto« — lat. *centum* (*kentum*), gr. *hekaton*,

nem. *hundert*] zahodna skupina indoevr. jezikov, pri katerih se prvotni trdonebni soglasnik (k) spreminja v mehkonebne k, g, h (grščina, latinščina, germanski jeziki, keltščina itd.; prim. satemski jeziki)

képer -pra *m* [nem. *Köper*] vrsta vezave in tkanina v taki vezavi

kerámik -a *m* [gr. *keramos* glina] kdor se ukvarja s keramiko; **kerámika** -e *ž* 1. izdelovanje posod, vaz, kipov itd., navadno iz žgane gline, 2. taki izdelki, v ožjem pomenu: okrasni, umetniški izdelki iz žgane gline

keratín -a *m* [kerat(o)- + -in] roževina, glavna sestavina rogov, perja, las ipd., vrsta albumïnoida

keratítis -a *m* [kerat(o)- + -itis] vnetje roženice (med.)

kérat(o)- [gr. *keras*, *keratos* rog] v sestavljenkah, npr. keratoskop

keratoplástika -e *ž* [kerato- + plastika] plastična operacija neprozorne roženice (med.)

keratoskóp -a *m* [kerato- + -skop] priprava, s katero preiskujejo krivino roženice (med.); **keratoskopíja** -e *ž* preiskovanje s keratoskopom

Kêrber(os) -ra *m* [iz gr.] gl. Cerber(us)

kerít -a *m* [trg. ime] vrsta umetne smole na fenolni podlagi (kem.)

keroplástika -e *ž* [gr. *keros* vosek, + plastika] upodabljanje predmetov iz voska

kerosín -a *m* [gr. *keros* vosek, + -in] gorilno olje, destilacijski produkt petroleja ipd.

kêrub -a *m* [nlat. *cherub* iz hebr. *kerub*, mn. *kerubim*] v bibliji in pozneje v krščanstvu: angel v neposredni bližini božji (po hierarhiji angel druge vrste — za serafom, upodobljen kot lep krilat deček ali krilata otroška glavica); **kêrubski** -a -o ki se tiče keruba

kerubín -a *m*, **kerubínski** -a -o [iz hebr.] gl. kerub, kerubski

kesón -a *m* [fr. *caisson* iz *caisse* zaboj] 1. pogreznik, potapljaški poveznik, na spodnji strani odprta, zvonu podobna priprava za podvodna dela, 2. vagon ipd. za prevoz sipkega materiala; **kesónska bolezen** v med. potapljaška bolezen (nastaja zaradi prehitre spremembe zračnega pritiska; znamenja: omotica, bolečine in šumenje v glavi itd.)

ketón -a *ali* **kéton** -a *m* [naslonjenka na aceton] organska skupina s karbonilno skupino v molekuli (kem.)

kg kratica: kilogram

kgm kratica: kilogrammeter

kHz kratica: kilohertz

kiánti -ja *m* [iz ital.] gl. chianti

Kibéla -e *ž* [gr. *Kybele*] v antični mit. velika frigijska boginja, simbol ustvarjalnih sil narave; častili so jo tudi v stari Grčiji in Rimu kot pramater mnogih božanstev; njen vzdevek je bil Velika mati

kibernétika -e *ž* [gr. *kybernetes* krmar] moderna znanstvena panoga, ki preučuje in primerja komunikacijske in nadzorne mehanizme v živčnem sistemu živih bitij in zapletenih elektronskih strojev

kíbic -a *m* [nem. *Kiebitz* iz hebr.] komar, zaplečkar (pri šahu, kartah ...); navijač; **kibicírati** -am komariti; navijati za koga

kíbicer -ja *m* [iz nem.] gl. kibic

kibítka -e *ž* [rus. iz ar. *kubbat* šotor] 1. vrsta šotora pri azijskih nomadih, npr. Kirgizih, 2. napol pokrit potniški voz ali sani iz predrevolucijske Rusije

kibúc -a *m* [iz hebr.] vrsta zadružne gospodarske skupnosti v Izraelu z razvitimi elementi komunizma

kíč -a *m* [nem. *Kitsch* iz angl. *sketch*] »plaža«, zmazek, neokusen (okrasni) izdelek brez umetniške vrednosti

kifóza -e *ž* [gr. *kyphos* upognjen, + -oza] v med. 1. grbavost, npr. zaradi rahitisa, 2. grba

Kiklóp -a *m* [iz gr.] gl. Ciklop

kíks -a *m* [nem. *Kicks* iz angl. *kick* brcniti] spodrsljaj, napačen sunek (npr. pri biljardu); *fig.* spodrsljaj, pogrešek, napaka; **kíksniti** -nem spodrsniti pri čem, spodleteti, ne uspeti s čim

kíla -e *ž* okr. kilogram

kílo- [fr. iz gr. *chilioi* tisoč] v sestavljenkah, npr. kilogram, kilometer

kiloampêr -a *m* [kilo- + amper] tisoč amperov (elektrotehn.)

kilográm -a *m* [kilo- + -gram] merska enota za težo (maso): tisoč gramov

kilogramméter -tra *m* [kilogram + -meter] v fiz. stara merska enota za delo

kilohertz -a *m* [kilo- + hertz] tisoč hertzov, elektrotehn. enota za merjenje frekvence
kilokalorija -e *ž* [kilo- + kalorija] kilogramska kalorija, gl. kalorija
kilométer -tra *m* [kilo- + meter] dolžinska mera: tisoč metrov
kilometráža -e *ž* [kilo- + metraža] število prevoženih km; merjenje, računanje po km; **kilometrína** -e *ž* voznina za km, npr. pri taksijih; denarno povračilo za prevoženo pot
kilonewton -a *m* [kilo- + newton] tisoč newtonov
kilopónd -a *m* [kilo- + lat. *pondus* teža] enota za silo in težo v tehn. merskem sistemu
kilovólt -a *m* [kilo- + volt] tisoč voltov, merska enota za elektr. napetost
kilovoltampêr -a *m* gl. kilowatt
kilowatt -a *m* [kilo- + watt] tisoč wattov, elektrotehn. merska enota za moč (= 1,36 konjske moči); **kilowatt-ura** tisoč wattov v eni uri, merska enota za delo
kimográm -a *m* [gr. *kyma* val, + -gram] rentgenska slika gibanja in procesov v organih
kímono -a *in* **kimóno** -a *m* [iz jap.] 1. japonsko vrhnje oblačilo za oba spola s širokimi rokavi in pasom (moški imajo ozek, ženske širok pas), 2. vrsta ženskega oblačila
kínč -a *m* [madž. *kincs*] lišp, nakit; okras; krasota; **kínčati** -am **(se)** lišpati (se), nakititi (se), ozaljšati (se)
kindžál -a *m* [iz ar.] velik, plamenasto zakrivljen kavkaški nož
kíned -a *m* [gr. *kinaidos*] pasivni pederast, mlajši moški, ki se daje spolno zlorabljati moškim
kinemaskóp -a *m* [gr. *kinema* gibanje, + -skop] sodobni kinemaskopski, plastični film
kinemátika -e *ž* [gr. *kinema, kinematos* gibanje] v mehaniki nauk o zakonih gibanja teles ne glede na sile ali mase
kinematográf -a *m* [gr. *kinema, kinematos* gibanje, + -graf] 1. vrsta aparata za filmske predstave, 2. prostor, kjer jih predvajajo; **kinematografíja** -e *ž* 1. fotografsko snemanje predmetov, pojavov, dogodkov itd. v gibanju in reproduciranje le-teh na platno, 2. filmska umetnost sploh; **kinematográfski** -a -o ki se tiče kinematografa ali kinematografije
kineráma -e *ž* [kin(o) + gr. *horama* pogled] vrsta novejše, precej zapletene kinematografske tehnike za plastični film
kineskóp -a *m* [gr. *kinein* gibati, + -skop] slikovna katoda (v televiziji)
kinétičen -čna -o [gr. *kinetikos* iz *kinein* gibati] ki se tiče gibanja, izvirajoč iz gibanja; gibalen; **kinétična energíja** v fiz. energija gibanja, energija gibajočega se telesa, prim. potencialna energija; **kinétična teorija matérije** nauk, ki pravi, da je materija sestavljena iz neznatnih delcev v večnem gibanju
kinétika -e *ž* [iz gr. *kinetikos* iz *kinein* gibati] v mehaniki nauk o gibanju in silah, ki ga povzročajo (dinamika in statika)
kinetoskóp -a *m* [gr. *kinetos* gibljiv, + -skop] starejša oblika kinematografskega aparata
kínik -a *m* [iz gr.] gl. cinik
kinín -a *m* [nlat. *chininum* iz špan. *quina*] 1. grenak, brezbarven alkaloid iz skorje kininovca, 2. sol tega alkaloida, najuspešnejše zdravilo proti malariji
kíno -a *m* [iz gr.] kinematograf (2.)
kínoaparat -a *m* [kino + aparat] kinematografski aparat
kinofikácija -e *ž* [kino + -fikacija] uvajanje ali širjenje kinematografskega omrežja
kinológ -a *m* [gr. *kyon, kynos* pes, + -log] strokovnjak za pse; kdor se ukvarja s kinologijo; **kinologíja** -e *ž* nauk o psih, pasjih pasmah in pasjereji; **kinológški** -a -o pasjerejski; ki se tiče kinologije
kinooperatêr -ja *m* [kino + operater] operater, ki vrti filme
kinoprojéktor -ja *m* [kino + projektor] projekcijski aparat za kinematografske predstave
kinotéka -e *ž* [kino + -teka] 1. filmski arhiv, zbirka (starih) filmov, 2. ustanova, ki se s tem ukvarja
kiósk -a *m* [fr. *kiosque* iz tur.] 1. senčnica, vrtna utica v Orientu, zlasti v Turčiji in Iranu, 2. ulična prodajna hišica (za časopise, tobak ...), 3. steber za lepljenje lepakov
kíper -ja *m* [nem. *Kipper*] prekucnik, prekucni tovornjak, vagon ipd.

kíps -a *m* [angl. *kip* surova koža] 1. posušena koža zebuja, 2. kože iz prekmorskih dežel

kirasír -ja *m* [fr. *cuirassier* iz *cuirasse* oklep, iz *cuir* usnje] 1. oklepnik, srednjeveški konjenik z oklepom, 2. konjenik težke konjenice (nasledniki srednjeveških oklepnikov)

kirénska šola stgr. filozofska šola iz Kiren, grške kolonije v Severni Afriki; ustanovil jo je Sokratov učenec Aristip v 4. stol. pr. n. š.; gl. hedonizem

kiréta -e *ž* [fr. *curette*] kirurška strgalka (med.); **kiretírati -am** postrgati, izpraskati (~ maternico)

Kírka -e *in* **Kírke -e** *ž* [gr. *Kirke*] v stgr. mit. lepa čarovnica z otoka Aiaia v južni Italiji, hči Helia (v »Odiseji« je spremenila Odisejeve tovariše v svinje); *fig.* **kírka -e** *ž* nevarna, očarljiva ženska (ali ljubica)

kirmán -a *m* [po perz. mestu in pokrajini] vrsta perzijskih preprog v svetlejših tonih

kír(o)- [gr. *cheir*, *cheiros* roka] v sestavljenkah, npr. kirurg, kirografija

kirografíja -e *ž* [kiro- + -grafija] vsak pisan dokument; rokopis

kirúrg -a *m* [gr. *cheirourgos* ročni delavec, *cheir* roka, *ergein* delati] 1. zdravnik operater, specialist za operativno zdravljenje, 2. neka riba iz Karibskega morja; **kirurgíja -e** *ž* 1. v med. nauk o operativnem zdravljenju, 2. operativno zdravljenje, 3. oddelek v bolnišnici

kísmet -a *m* [tur. *kismet* iz ar.] usoda, kar je namenila človeku »Previdnost«; slepa vera ali vdanost v usodo pri muslimanih

kistítis -a *m* [iz gr.] gl. cistitis

kišláh -a *m* [iz turkm.] vas, naselje v Srednji Aziji

kít -a *m* [nem. *Kitt*] zamazka (steklarski ~)

kitára -e *ž* [špan. *guitarra*, ital. *chitarra* iz gr. *kithara*] v glas. brenkalo na 6—10 strun s ploščatim trupom; **kitaríst -a** *m* kdor igra na kitaro

kitogenéza -e *ž* [iz gr.] gl. citogeneza

kívi -ja *m* [angl. *kiwi*, po maorski besedi] v zool. redka, brezrepa ptica kokošje velikosti z zakrnelimi perutmi (z Nove Zelandije)

kízmet -a *m* [iz tur.] gl. kismet

K.K. gl. k.u.k.

klák -a *m* [fr. *claque* iz *claquer* tleskniti] sklopni klobuk, vrsta starinskega cilindra

kláka -e *ž* [fr. *claque*] najeti, plačani ploskači v gledališču; *fig.* zaslepljeni privrženci; **klakêr -ja** *m* plačan ploskač; navijač

klán -a *m* [škot. *clan* iz kelt. *clann* rod, pleme] pri škotskih gorjancih: plemenska ali rodovna skupnost z domnevnim skupnim prednikom; *fig.* rod, pleme; *pejor.* svojat

klarinét -a *m* [ital. *clarinetto* iz lat. *clarus* jasno doneč] leseno, piščali podobno pihalo s trobentastim zadnjim delom

klarinetíst -a *m* [ital. *clarinettista*] kdor igra na klarinet

klarísa -e *ali* **klarísinja -e** *ž* katol. redovnica iz reda sv. Klare (veja frančiškanskega reda)

klasicíst -a *m* [gl. klasičen] privrženec klasicizma ali klasike; **klasicízem -zma** *m* 1. slog v literaturi in umetnosti sploh ob koncu 18. stol., ki je posnemal stgr. in strim. umetnost (najbolj se je razvil v Franciji, tam so ga imenovali empir), 2. učni sistem, sloneč na preučevanju klasičnih jezikov in klasične kulture, 3. stgr. ali lat. izraz v tujem jeziku; jezikovna posebnost teh dveh jezikov

klásičen -čna -o [lat. *classicus* prvorazreden, v starem Rimu označba za državljane, ki so bili po davčni odmeri v prvem, najvišjem razredu, iz *classis* razred] 1. antičen, starogrški in latinski; ki se tiče klasikov ali klasike; v soglasju s klasiko, posnet po klasičnih zgledih, 2. *fig.* »prvorazreden«, vzoren, zgleden (v literaturi in umetnosti sploh); dovršen, popoln, mojstrski, odličen; izbran, izvrsten; tipičen, značilen; **klásična ekonomíja** smer v angleški polit. ekonomiji iz druge polovice 17. in prve 18. stol., ki v naspr. s poznejšo vulgarno ekonomijo raziskuje zakonitosti kapit. proizvodnih odnosov (ustvarila je povezan sistem ekonomskih kategorij, postavila temelje vrednostne teorije itd.; najvidnejša predstavnika Adam Smith in David Ricardo); **klásična filologíja** področje jezikoslovja, ki preučuje stgr. in latinski jezik ter književnost; **klásična knjiže-**

nost 1. književnost starih Grkov in Rimljanov, 2. zgledna književnost sploh

klasificírati -am [lat. *classis* razred, *facere* narediti] izvesti klasifikacijo, 1. raz(po)rediti, razvrstiti, urediti po redih, razredih, vrstah ...; uvrstiti v razred, določiti red, razred, 2. redovati, ocenjevati, dajati ocene; **klasifikácija** -e *ž* 1. razdeljevanje, sistematično razvrščanje, razvrstitev v razrede, skupine itn.; določanje razredov, skupin ... (glede na skupne značilnosti), 2. redovanje, ocenjevanje; ocena; **klasifikacíjski** -a -o ki se tiče klasifikacije (~a konferenca)

klásik -a *m* [iz lat. *classicus*] 1. stgr. ali lat. pisatelj (prvotno označba za najboljše stgr. in lat. pisce, pozneje najboljše pisce posameznih narodov), 2. zgleden pisatelj, filozof, umetnik ipd., ki je ustvaril nesmrtna dela, 3. kdor se ukvarja s klasiko; poznavalec stgr. in lat. kulture; **klásika** -e *ž* stgr. in lat. književnost in umetnost

klasírati -am [lat. *classis* razred] razvrstiti, razporediti (po razredih itd.); določiti razred, uvrstiti v razred ipd.

klaviatúra -e *ž* [nem. *Klaviatur* iz lat. *clavis* ključ] tipke, sistem tipk pri klavirju, harmoniju ipd. (prim. manual, tastatura)

klavicímbal -a *m* [iz nlat.] gl. clavicembalo

klavičémbalo -a *m* [iz ital.] gl. clavicembalo

klavikórd -a *m* [nlat. *clavicordium* iz lat. *clavis* ključ, gr. *chorde* struna] starinsko glasbilo na strune, na katere udarjajo kovinski jezički, najpreprostejša oblika klavirja

klavíkula -e *ž* [nlat. *clavicula* iz lat. *clavis* ključ] ključnica (anat.)

klavír -ja *m* [nem. *Klavier*, fr. *clavier* iz nlat. *claviarium*] vrsta glasbila (= pianoforte)

klavstrofilíja -e *ž* [lat. *claustrum* ključavnica, + -filija] bolezensko nagnjenje zapirati se pred svetom

klávzula -e *ž* [lat. *clausula* iz *claudere* zapreti] 1. člen, točka pogodbe ali zakona, zlasti, 2. dodatek k pogodbi, posebna določba, ki spreminja kak člen; *fig.* omejitev, pridržek; **klavzulírati** -am opremiti (omejiti itd.) s klavzulo

klavzúra -e *ž* [lat. *clausura* zapor; zapora, iz *claudere* zapreti] 1. zapora, zaprtje (pred vnanjim svetom), 2. del samostana, ki ni dovoljen tujcem, 3. pismeni izpit pod nadzorstvom, 4. zaponka na starih knjigah, 5. uho, zavihan rob v knjigi; **klavzúren** -rna -o ki se tiče klavzure (~o delo)

klepsídra -e *ž* [gr. *klepsydra* iz *kleptein* krasti, *hydor* voda] antična vodna ura, iz katere je enakomerno kapljala voda ali živo srebro

kleptofobíja -e *ž* [gr. *kleptein* krasti, + fobija] 1. strah pred tatovi, 2. strah pred prilastitvijo tuje lastnine

kleptomán -a *m* [gr. *kleptein* krasti, + -man] kradljivec, kdor je nagnjen h kleptomaniji; **kleptomanía** -e *ž* v med. kradljivost, nepremagljivo bolezensko nagnjenje h kraji ne glede na osebne koristi

klêr -a *m* [nlat. *clerus* iz gr. *kleros* žreb; izžrebani dedni delež; *fig.* izvoljen, privilegiran stan: duhovščina] duhovščina, duhovski stan kot poseben, organiziran stan

klêrik -a *m* [nlat. *clericus* duhovnik, pozneje tudi: učenjak, pismouk, pisar, ker so bili v srednjem veku izobraženi največ duhovniki] duhovnik; slušatelj bogoslovja, kdor se pripravlja na duhovski stan

klerikálec -lca *m* [nlat. *clericalis* cerkven, gl. kler] kdor je klerikalno usmerjen, privrženec klerikalizma; **klerikálen** -lna -o duhovniški, cerkven; naklonjen duhovščini in njenim polit. smotrom; ki se tiče klerikalizma; **klerikalízem** -zma *m* 1. vmešavanje Cerkve in duhovščine v politiko, polit. gibanje, ki zastopa koristi Cerkve, zlasti katoliške, 2. klerikalna politika in ideologija; podpiranje te politike in cerkvenega vpliva sploh

klerofašíst -a *m* [kler(o) + fašist] privrženec klerofašizma; **klerofašízem** -zma *m* idejno in polit. sodelovanje ali simpatiziranje Cerkve s fašizmom; gibanje pod vodstvom predstavnikov Cerkve za stanovsko, korporativno državo (pred drugo svetovno vojno)

klerokracíja -e *ž* [kler(o) + -kracija] vlada duhovščine

kliènt -énta *m* [lat. *cliens*, *clientis*] 1. varovanec, v starem Rimu plebejec pod varstvom patricija (varovali so jih tudi

pred sodiščem), danes, 2. oseba, ki jo pred sodiščem zastopa odvetnik, 3. *fig.* stalen obiskovalec, kupec, naročnik, odjemalec (npr. trgovca); stranka (zdravnika, odvetnika)

klientéla -e *ž* [lat. *clientela*] 1. varstvo, pravno razmerje med varovancem in patricijem v starem Rimu, 2. pravno zastopstvo, 3. kupci, naročniki, odjemalci; stranke

klíka -e *ž* [fr. *clique*] manjša skupina ali plast ljudi, ki se medsebojno podpirajo, največkrat iz koristoljubja (dvorna, vojaška ~)

klíma -e *ž* [gr. *klima, klimatos* kraj, stran neba, podnebni pas, iz *klinein* nagniti; dobesedno: naklon, nagnjenost, zlasti Zemlje glede na tečaje in od tega odvisno podnebje] podnebje, celotnost meteoroloških elementov v kakem kraju (toplota, padavine, vetrovnost, zračni tlak ...)

klímaks -a *m* [gr. *klimax* lestev] 1. postopnost, postopno vzpenjanje, 2. v poetiki: stopnjevanje misli ali izraza, npr.: Dobro je po svetu, bolje doma, najbolje pri materi, 3. *fig.* vrh, vrhunec, najvišja stopnja česa

klimaktêrij -a *m* [gr. *klimakter* klin na lestvi; nevarna leta] mena, menska jalovost (pri ženskah okrog 45—55 leta, ko ugašajo spolne funkcije; v istem pomenu včasih tudi za moške); *fig.* nevarna, kritična leta

klimátičen -čna -o *ali* **klimátski** -a -o [gl. klima] podneben, ki se tiče podnebnih razmer; **klimátične bolezni** bolezni, ki so v zvezi s podnebjem, npr. tropske bolezni; **klimátično zdravljenje** zdravljenje z učinki podnebnih razmer

klimátika -e *ž* [gl. klima] nauk o vplivih podnebja na človeško telo

klimatizácija -e *ž* [gl. klima] 1. ureditev kake klime, 2. klimatizacijska naprava (za ogrevanje, hlajenje in vlaženje zraka ter ureditev zračenja)

klimatizátor -ja *m* [gl. klima] klimatizacijska naprava

klímato- [gr. *klima, klimatos* kraj, stran neba, gl. klima] v sestavljenkah, npr. klimatologija

klimatografíja -e *ž* [klimato- + -grafija] opisovanje podnebnih razmer

klimatologíja -e *ž* [klimato- + -logija] nauk o podnebju in podnebnih razmerah, del fizikalne geografije

klimatoterapíja -e *ž* [klimato- + -terapija] 1. nauk o zdravilnih učinkih podnebnih razmer, 2. zdravljenje z učinki podnebnih razmer (= klimatično zdravljenje)

klíničen -čna -o [gr. *klinikos* posteljni, iz *kline* ležišče, postelja] ki se tiče klinike; **klínik** -a *m* zdravnik na kliniki, predvsem šef; **klínika** -e *ž* bolnišnica, kjer opravljajo hkrati tudi teoretični in praktični pouk ter znanstveno delo (očesna ~)

klínker -ja *m* [angl. *clinker*] 1. prepeka, vrsta močno žganih zidakov, 2. vmesni produkt pri izdelovanju cementa

klinométer -tra *m* [gr. *klinein* nagibati se, + -meter] 1. rudarska priprava za merjenje naklonskega kota zemeljskih plasti (podobno imajo tudi v letalstvu itd.), 2. inklinometer

klinomobíl -a *m* [klin(ika) + (avto)mobil] reševalni avtomobil, opremljen s kliničnimi napravami za takojšnjo pomoč

Klío -ie *ž* [gr. *Kleio*] 1. v stgr. mit. modrica zgodovine in epskega pesništva (njen simbol je bil pol razgrnjen knjižni zvitek), 2. neki asteroid (astr.)

klíper -ja *m* [angl. *clipper* iz *clip* rezati; brzeti] 1. vrsta hitrih jadrnic iz prejšnjega stol., 2. vrsta velikih čezoceanskih letal

klíring -a *m* [angl. *clearing* prečiščevanje, tj. računov, iz *clear* čist] 1. v zunanji trgovini: plačevanje brez gotovine, način plačevanja z obračunavanjem medsebojnih obveznosti s klirinško banko, 2. v ekon. politiki: sistem menjave, ki skuša izenačiti uvoz z izvozom, tj. da izvoz plača uvoz

klistír -ja *m* [gr. *klyster* brizgalka, iz *klyzein* splakniti] v med. dristilo, npr. milnica; **klistírati** -am dristiti, izplakovati debelo črevo

klistírka -e *ž* [gl. klistir] dristlja, brizgalka za klistiranje

klišárna -e *ž* [fr. *cliché* kliše] izdelovalnica klišejev

klišé -ja *m* [fr. *cliché*] ploskanica, kovinska, kamnita itd. plošča za tiskanje slik; *fig.* premlet, stereotipen izraz, oguljena fraza ali misel (govorniški ~); **klišírati** -am napraviti kliše, izdelovati klišeje

Klitemnéstra -e *ž* [gr. *Klytaimnestra*] v stgr. mit. žena mikenskega kralja Agamemnona, mati Elektre in Oresta (z ljubčkom ubila moža, ko se je vrnil s trojanske vojne)

klítoris -a *m* [nlat. *clitoris* iz gr.] ščegetavček, del ženskih spolovil, homologen moškemu penisu (anat.)

klitorítis -a *m* [klitor(is) + -itis] vnetje klitorisa (med.)

klízma -e *ž* [gr. *klysma*] dristenje, izplakovanje debelega črevesa z dristilom (med.)

kloáka -e *ž* [lat. *cloaca* odtoč, npr. Cloaca maxima v starem Rimu] 1. podzemeljski kanal za odvajanje nesnage v mestih, odtoč; *fig.* leglo nesnage; nravno izprijeno okolje, 2. stoka, telesna odprtina za izločila pri ptičih, plazilcih itd. (anat.), 3. gnojni rov v bolni kosti (med.)

kloákovci -ev *m mn.* [gl. kloaka] v zool. nižji sesalci s kloako, npr. avstralski

klónus -a *m* [nlat. *clonus* iz gr. *klonos* tresenje] lomeči krč (med.)

klór -a *m* [gr. *chloros* rumenkasto zelen] kem. element, rumenkasto zelen strupen plin ostrega vonja (za beljenje platna, dezinfekcijo itd.)

klorát -a *m*, *nav. v mn.* **kloráti** -ov [klor + -at] v kem. sol klorove kisline

klorid -a *m*, *nav. v mn.* **klorídi** -ov [klor + -id] v kem. 1. sol solne kisline, 2. spojina klora s kako prvino

klorírati -am [gl. klor] razkužiti s klorom (~ vodo); dodajati klor, npr. spojinam; obdelati s klorom

klorít -a *m* [klor + -it] zelena, lojevcu in sljudi sorodna rudnina

klornátrij -a *m* [klor + natrij] v kem. natrijev klorat (= kuhinjska sol)

klóro- [gr. *chloros* rumenkasto zelen] v sestavljenkah, npr. klorofil

klorofíl -a *m* [kloro- + -fil iz gr. *phyllon* list] v biol. listno zelenilo v listih in drugih zelenih delih rastlin (zapletena organska spojina, ki pod vplivom svetlobe spreminja ogljikov dioksid in vodo v ogljikove hidrate)

klorofórm -a *m* [kloro- + -form iz lat. *formica* mravlja, ker vsebuje tudi formil] prozorna, hlapljiva in osladna tekočina z značilnim vonjem (za omamo pri operacijah); **kloroformírati** -am omamiti s kloroformom

kloromicetín -a *m* [kloro- + gr. *mykes* gliva, + -in] pomemben sintetični antibiotik proti infekcijskim boleznim

kloroplást -a *m* [kloro- + gr. *plastos* tvorjen, upodobljen] v biol. vrsta zelenih plastidov v rastlinskih celicah; vsebujejo tudi klorofil

kloróza -e *ž* [klor(o)- + -oza] 1. bledica, vrsta slabokrvnosti pri doraščajočih deklicah (med.), 2. vrsta rastlinske bolezni, npr. pri trti; listi imajo rumenkasto barvo

klót -a *m* [angl. *cloth* tkanina, blago] gosta, največkrat črna, svetlikajoča se tkanina v atlasovi vezavi za podloge in delovne halje

Klóto -te *ž* [gr. *Klotho* Predica, iz *klothein* presti] v stgr. mit. parka, prva sojenica, ki prede človeku nit življenja

klóvn -a *m* [angl. *clown* kmet; zarobljenec, iz* lat. *colonus*] 1. burkež, šaljiv lik v staroangl. gledališču; *fig.* tepček, pepček, 2. danes: cirkuški šaljivec, komik, pavliha

klozét -a *m* [angl. *closet* sobica, dimin. iz fr. *clos* zaprt, zaključen] angleško stranišče na vodo

klúb -a *m* [angl. *club* iz stgerm. *klubba* kij; poslan kij ali palica je bilo včasih znamenje vabila] 1. društvo, družabni krožek, kjer se shajajo kaki ljudje, največkrat z določenim namenom (politični, športni ~); društveni prostori, 2. ime polit. strank in shajališče njihovih privržencev v fr. revoluciji l. 1789 (jakobinski ~)

km kratica: kilometer

knickerbocker -ja *m* [/ni'kəbɔkə/, po širokohlačnih Holandcih v Knickerbockerjevi, tj. knjigi Irvinga Stona »Zgodovina New Yorka«] 1. potomec holandskih naseljencev v New Yorku, 2. vzdevek za prebivalce New Yorka sploh; **knicker(bocker)s** široke holandske hlače hlamudrače

knight -a *m* [/nait/ angl. prvotno: hlapec, prim. nem. *Knecht*; paž; vitez] 1. vitez, najnižja in najstarejša stopnja plemstva na Angleškem, 2. konj pri šahu; **Knights of Labour** /naits ɔv lei'bə/ angl.

»Vitezi dela«, demokratična delavska organizacija, ustanovljena v ZDA l. 1869, predhodnica amer. delavskega gibanja

knockdown /nɔkˊdaun/ angl. pri boksu: zrušen (na tla), a še pri močeh za boj

knockout -a *m* [/nɔkˊaut/ iz angl. *knock* udarec, *out* iz, ven] zadnji, odločilni udarec pri boksu (če se nasprotnik, ki ga je udarec podrl, v 10. sek. ne dvigne); **knockoutirati** -am /nokautiˊrati/ podreti na tla, premagati

knúta -e *ž* [rus. *knut* iz* nord. *knutr* vozel] usnjen bič na več jermenov z vozli ali bodicami na koncu, simbol carskega absolutizma

ko- [iz lat. *con-* iz *cum* s, z, gl. kon-] v zloženkah, npr. koacervati

k.o. kratica: knockout

koacervát -a *m*, *nav. v mn.* **koacerváti** -ov [lat. *coacervare* zbirati] v biol. kapljice s koloidno zgradbo, ki se izločajo iz nekaterih organskih raztopin, verjetno prva stopnja v razvoju življenja

koadjútor -ja *m* [nlat. *coadjutor* pomočnik] pomočnik, največkrat potem tudi naslednik katol. škofa

koagulácija -e *ž* [lat. *coagulatio* iz *coagulare* sesiriti] strjevanje, sesedanje (~ krvi); zgoščanje, izločanje snovi iz koloidnih raztopin; **koagulacíjski** -a -o ki se tiče koagulacije

koagulánt -a *m* [lat. *coagulans*] snov, ki povzroča koagulacijo

koagulát -a *m* [lat. *coagulatum*] sesirek, sesedek, strdek, strjenina, sesedlina (fiziol.)

koagulírati -am [lat. *coagulare* sesiriti] strditi se, sesesti se, sesiriti se, skrkniti, zgostiti se

koaksiálen -lna -o [ko- + -aksialen iz lat. *axis* os] istoosen, na isti osi (~i vijak)

koála -e *ž* [po avstralski besedi] avstralski medvedek vrečar (zool.)

koalícija -e *ž* [nlat. *coalitio* iz lat. *coalescere* zvezati] zveza, združba, navadno bolj začasna, naperjena proti skupnemu sovražniku; sporazum, zlasti, 1. zveza dveh ali več strank na skupni platformi (hrvatsko-srbska ~), 2. (politična) zveza držav, naperjena proti tretji državi; **koalicíjski** -a -o sloneč na koaliciji; zavezniški; ki se tiče pravice do združevanja; **koalicíjska pravica** pravica do združevanja, organiziranja; **koalicíjska vlada** vlada, sestavljena iz predstavnikov raznih polit. strank (zato navadno hodi v politiki srednjo pot); **koalicíjske vojne** vojne združene fevdalne Evrope proti Franciji (v letih 1792—1815)

koalíran -a -o [gl. koalicija] v zvezi, zvezan, združen; **koalírati** -am zvezati, združiti

koaptácija -e *ž* [nlat. *coaptatio* prilagoditev] uravnavanje zlomljenih ali zvinjenih udov (med.)

kóbalt -a *m* [nlat. *cobaltum* iz nem. *Kobalt* iz *Kobold* škrat podzemlja; tako so jo v starih časih krstili rudarji, ker so jo imeli za neresno, ničvredno kovino] 1. kem. prvina, krhka, bleščeča se kovina sive barve, trša od železa (primes k jeklu, njeni oksidi za izdelovanje barv), 2. modro kobaltno barvilo; **kóbaltova bómba** vodikova bomba s plaščem iz kobalta, ima strahotno razdiralnost

kobaltín -a *m* [kobalt + -in] neka srebrnkasto bela kobaltova ruda; poleg kobalta vsebuje še žveplo in arzen

kobaltít -a *m* gl. kobaltin

kóbler -ja *m* [iz angl.] gl. cobbler

kóbra -e *ž* [portug. *cobra* (*de capello*) iz lat. *colubra* kača] naočarka, zelo strupena kača iz družine gožev (v Indiji in Afriki)

kóbza -e *ž* [ukr.] liri podobno staroukrajinsko glasbilo na osem strun; **kobzár** -ja *m* potujoči pevec in muzikant — največkrat slepec — v stari Ukrajini

kôd -a *m* [iz fr.] gl. code, kodeks

kóda -e *ž* [ital. *coda* rep] sklep, sklepni stavek (glas.)

kódak -a *m* ime tovarne (Kodak) in znamka manjših fotografskih aparatov in filmov

kodeín -a *m* [gr. *kodeia* makova glavica, + -in] bel, kristalast opijev alkaloid, blažji od morfija (za uspavanje, lajšanje bolečin in pomirjenje)

kódeks -a *m* [lat. *codex* deblo, štor; zbirka lesenih ploščic — ker so Rimljani pisali na lesene ploščice, prevlečene z voskom; zvezek; knjiga] 1. star rokopis (npr. klasikov), rokopisna knjiga, 2. zbornik spisov, zlasti zakonov; zbornik zakonov, zakonik, npr. civilni, 3. *fig.*

zbirka predpisov, uredb; sistem ustaljenih pravil ali načel (v umetnosti, vzgoji itd.), 4. sistem črk, znakov ipd., npr. v telegrafiji

kodicíl -a *m* [lat. *codicillus* manjši sestavek, dimin. od *codex*] dostavek, pripis k oporoki z raznimi dopolnitvami ali spremembami

kodificírati -am [lat. *codex* zvezek; knjiga, + -ficirati] izdati kot zakon; uzakoniti; zbrati posamezne pravne določbe v enotno zbirko, urediti v kodeks; izvesti kodifikacijo; **kodifikácija** -e *ž* 1. uzakonitev česa, 2. sistematična ureditev zakonov v enoten kodeks

koedícija -e *ž* [ko- + edicija] skupna izdaja (~ knjige)

koedukácija -e *ž* [ko- + lat. *educatio* vzgoja] skupna vzgoja dečkov in deklic, npr. v mešanih razredih ali internatih

koeficiènt -énta *m* [nlat. *coefficiens* hkrati delujoč] 1. v mat. somnožitelj, stalni faktor kake nedoločene količine, npr. 5 x (5 = koeficient), 2. stalna fizikalna količina za snov, proces ipd. (~ trenja), 3. v odstotkih izražen odbitek ali pribitek k prodajni ceni za uvoženo ali izvoženo blago (ekon.)

koeksisténca -e *ž* [ko- + eksistenca] sobivanje, sočasen obstoj, npr. sočasen, vzajemno strpen obstoj dveh družbenih sistemov (aktivna ~); sožitje; **koeksistírati** -am sočasno obstajati, skupaj bivati (v prostoru)

koencím -a *m* [ko- + encim] prostetična skupina encima (biol.)

koesénca -e *ž* [nlat. *coessentia* iz lat. *con-*, *esse* biti] istobitnost, istost (treh oseb v mističnem nauku o Trojici); **koesenciálen** -lna -o istobiten

kofeín -a *m* [fr. *caféine* iz tur. *qahveh* kava] opojen, kristalast alkaloid v kavi ali čajnih listih; v manjših količinah poživlja, v večjih strupen

kofeinízem -zma *m* [kofein + -izem] zastrupitev s kofeinom (med.)

kofúnkcija -e *ž* [ko- + funkcija] goniometrična funkcija komplementarnega kota (mat.)

kogitácija -e *ž* [lat. *cogitatio*] razmišljanje, premišlj(ev)anje; zmožnost mišljenja; (globoka) misel

kognácija -e *ž* [lat. *cognatio*, *con-*, (*g*)*nasci* roditi se] sorodstvo, zlasti po materi ali ženi

kognát -a *m* [lat. *cognatus*] sorodnik; prim. agnat

kognícija -e *ž* [lat. *cognitio* iz *cognoscere* preiskati, priznati] 1. spoznavanje; zaznavanje; spoznanje (kot plod spoznavanja); znanje (kot vsota spoznanj), 2. sodno preiskovanje (pr.)

kognoscírati -am [lat. *cognoscere* preiskati, priznati] 1. spozna(va)ti; zazna(va)ti, 2. sodno preiskati

kohabitácija -e *ž* [lat. *cohabitatio*] skupno življenje, zlasti moškega in ženske v divjem zakonu; *fig*. spolno občevanje; **kohabitírati** -am skupaj živeti (kot mož in žena); *fig*. spolno občevati

koherénca -e *ž* [lat. *cohaerentia* iz *cohaerere* združen, povezan biti] sovisnost, (tesna, navadno logična) medsebojna vez, zveza ali povezanost

koherénten -tna -o [lat. *cohaerens*] sovisen, povezan, v (logični) zvezi; združen

kohezíja -e *ž* [nlat. *cohaesio* iz lat. *cohaerere*] 1. vez, zveza, povezanost, 2. v fiz. vezljivost, privlačnost med molekulami iste snovi; **kohezíjski** -a -o ki se tiče kohezije; vezen

kohezíven -vna -o [gl. kohezija] težeč h koheziji, vezljiv, vezen

kohórta -e *ž* [lat. *cohors*, *cohortis* truma, krdelo] strim. vojaški oddelek, sestavljen iz centurij (deseti del legije, 300 do 600 mož)

koincidénca -e *ž* [ko-, lat. *incidere* pasti v ...; pripetiti se] 1. stek, (naključno) stekanje, ujemanje, npr. dogodkov ali procesov v času ali prostoru; sočasnost, 2. *fig*. natančna skladnost (~ v značaju, mnenjih ...); **koincidénčen** -čna -o ki se tiče koincidence

koincidénten -tna -o [gl. koincidenca] stekajoč, ujemajoč se; sočasen; skladen

koincidírati -am [gl. koincidenca] stekati, ujemati se (v kraju ali času); sočasno se (z)goditi; *fig*. skladati se, soglašati

koiné *neskl. m* [gr. *koine dialektos* splošno, skupno narečje] splošni jezik starih Grkov, nastal iz atiške grščine s primesjo jonskih in drugih narečij (cvetel v času rim. cesarstva)

koitírati -am [iz lat. *coitus* iz *coire* sestati se, iz *co-*, *ire* iti] spolno občevati
kóitus -a *m* [lat. *coitus*] spolno občevanje; spolna združitev
kója -e *ž* [nem. *Koje* iz hol. iz lat.] pregrajena spalnica na ladji; *fig*. ležišče
kojót -a *m* [angl. *coyote*] prerijski volk (zool.)
kók -a *m* [iz gr.] gl. kokus
kóka -e *ž* [nlat. *coca* iz peruan. *cuca*] v bot. južnoamer. grm, doma iz Peruja; dve vrsti (v listih kokain in drugi alkaloidi)
kokaín -a *m* [koka + -in] strupen, kristalast alkaloid v listih peruanske koke; za lokalno omrtvičenje, lajšanje bolečin in nevarno mamilo
kokainíst -a *m* [gl. kokain] kdor uživa kokain; **kokainízem** -zma *m* 1. uživanje kokaina (strast, ki človeka duševno in telesno uničuje), 2. posledice tega, zlasti zastrupitev s kokainom
kokakóla -e *ž* gl. *coca-cola*
kokárda -e *ž* [fr. *cocarde* iz *coq* petelin, ker je podobna petelinjemu grebenu] rožica, okrogla značka ali pentlja, prvotno — v Franciji — znamenje pripadnosti kakemu stanu, organizaciji ipd., pozneje značka v narodnih ali državnih barvah
kokcídij -a *m*, *nav. v mn.* **kokcídiji** -ev [nlat. mn. *coccidia*] vrsta praživali (zajedavk) iz razreda trosovcev, povzročajo kokcidiozo
kokcidióza -e *ž* nlat. [*coccidiosis*] vrsta nevarnih, največkrat črevesnih bolezni domačih živali, ki jih povzročajo kokcidiji
kokéta -e *ž* [fr. *coquette* iz *coqueter* obnašati se kot petelin, iz *coq* petelin] spogledljivka, ženska, ki hoče moškim ugajati ali zbujati pozornost, koketna ženska, namigljivka; **kokéten** -tna -o spogledljiv, ničemuren, hoteč ugajati; **koketírati** -am spogledovati se, ljubimkati (s pogledi), namigovati
kokíla -e *ž* [nem. *Kokille* iz fr. *coquille* školjčna lupina] kovinska livarska forma
kokón -a *m* [fr. *cocon* iz *coque* lupina] zapredek, mešiček, v katerega se zapredejo bube nekaterih žuželk (sviloprejkin ~)
kókos -a *m* [špan., portug. *coco* strašilo, po sršastem videzu sadeža, ali iz gr. *kokkos* jedro] 1. vrsta visoke palme iz tropskih dežel, 2. sočen plod tega drevesa
kokóta -e *ž* [fr. *cocotte* piška, kokoš] (elegantna) lahkoživka, dama iz »polsveta«, hotnica, blodnica, ponuda
kòks, kôksa *m* [angl. *coke*] vrsta kuriva za visoke peči, ostanek suhe destilacije premoga; gori brez plamena in daje okrog 7000 kalorij
koksagís -a *m* [rus. iz turkm.] kavčukasta, travnata rastlina na jugu SZ
koksalgíja -e *ž* [lat. *coxa* kolk, + -algija] bolečine v kolku (med.)
kôksati -am *ali* **koksírati** -am [gl. koks] predelovati premog v koks
kóktajl -a *m* [angl. *cocktail*] 1. hladna pijača iz raznih vrst žganja z dodatkom limone, sladkorja ipd., 2. nepolnokrven dirkalni konj
kók(us) -a *m*, *mn.* **kóki** -ov [nlat. *coccus* iz gr. *kokkos* zrnce, jedro] bakterija okrogle, oblaste oblike: gonokok, stafilokok...
kóla -e *ž* [beseda izvira iz Zahodne Afrike] 1. v bot. afriško drevo, sorodno kaovcu, 2. plod tega drevesa (orehi ~), človeka poživlja, 3. ekstrakt iz teh plodov, npr. pastile, 4. vrsta brezalkoholne pijače
kolaborácija -e *ž* [iz lat. *collaborare* iz *con-*, *laborare* delati] skupno delo; sodelovanje, zlasti s sovražnikom
kolaboracioníst -a *m* [fr. *collaborationniste* iz lat.] kdor je med drugo svetovno vojno sodeloval z nacističnim okupatorjem; *fig*. okupatorjev pomagač, odpadnik, izdajalec; **kolaboracionízem** -zma *m* sodelovanje z okupatorjem
kolaborátor -ja *m* [fr. *collaborateur*] 1. sodelavec; *fig*. pomočnik, 2. pomožni učitelj ali duhovnik
kolaborírati -am [gl. kolaboracija] sodelovati s kom pri čem
kolácija -e *ž* [lat. *collatio* in *conlatio* iz *conferre* znašati skupaj; primerjati] 1. vnašanje posameznih delov premoženja v skupno zapuščinsko maso (pr.), 2. izročitev, podelitev nadarbine, naslova ipd., 3. skromen obrok, prigrizek; zajtrk, 4. primerjanje prepisa ipd. z izvirnikom
kolacionírati -am [fr. *collationner* iz lat.] 1. pojesti kaj; zajtrkovati, 2. primerjati prepis z izvirnikom; **kolacioníranje** -a *s* navadno: primerjanje z izvirnikom

kolagén -a *m* [fr. *collagène* iz gr. *kolla* klej, + -gen] beljakovinska sestavina kosti in vezivnega tkiva

kolájna -e *ž* [ital. *collana*] svetinja, medalja (vojaška ~)

koláps -a *m* [lat. *collapsus* iz *collabi* zgruditi se] v med. nenadna srčna slabost, zlom telesnih sil z izgubo zavesti, slabim utripom itd. (zlasti po infekcijskih boleznih ali večji izgubi krvi); *fig.* (telesni) zlom

kolár -ja *m* [lat. *collum* vrat] ovratnik katol. duhovnikov

kolargól -a *m* [kol(oiden) + arg(entum) + -ol] koloidno srebrno mazilo (med.)

kolaterálen -lna -o [lat. *con-*, *latus*, *lateris* stran] stranski, postranski (~ i sorodniki); pomožen; dodaten

kolavdácija -e *ž* [lat. *collaudatio* pohvala] uradni pregled raznih del — npr. novih zidav — ali ustrezajo tehničnim predpisom; *fig.* potrditev; **kolavdírati** -am uradno pregledati; potrditi

kolbertízem -zma *m* [fr. *colbertisme*, po J. B. Colbertu, 1619—1683, finančnem ministru Ludvika XIV.] sistem gospodarskih ukrepov, ki jih je izvajal Colbert: pospeševanje industrije, trgovine in izvoza, gl. merkantilizem

koledár -ja *m* [iz lat. *calendarium*, gl. kalendar] 1. sistem za računanje časa, zlasti glede na začetek, dolžino in delitev leta (julijanski, gregorijanski ~), 2. knjiga ipd. z delitvijo leta na mesece, tedne in dneve (žepni ~)

koléga -a *in* -e *m* [lat. *collega*] tovariš v službi, poklicu ipd., stanovski tovariš

kolegiálen -lna -o [lat. *collegialis*] ki se tiče kolegija; tovariški; **kolegiálni sistém** sistem v organizaciji oblasti ali uprave (državne, cerkvene ipd.), kjer ne odločajo posamezniki, marveč kolegij, npr. v ministrstvu predstojniki vseh oddelkov; **kolegiálno sodíšče** sodišče z več sodniki, ki sodijo skupno; **kolegiálnost** -i *ž* tovarištvo, tovariško ravnanje

kolégij -a *m* [lat. *collegium*] 1. svet, odbor ali skupnost ljudi, ki jih veže isti poklic, funkcija ali dolžnost, npr. člani sodišča ali profesorski zbor; seja, zbor(ovanje) ali sedež takega sveta ali odbora, 2. [angl. *college* iz lat.] ime raznih vzgojnih zavodov in srednjih ter visokih šol v Angliji in ZDA, 3. [fr. *collège* iz lat.] gimnazija, srednješolski zavod v Franciji, 4. vrsta vseučiliških predavanj iz istega predmeta

kolékcija -e *ž* [lat. *collectio* iz *colligere* zbirati] zbirka (znamk, podob ...); knjižna zbirka

kolékta -e *ž* [lat. *collecta*] bera, nabiranje prostovoljnih prispevkov ali darov, največkrat v dobrodelne namene; denarna zbirka v take namene; **kolektírati** -am prirediti kolekto; nabirati kaj

kolékte -ekt *ž mn.* [iz lat. *collecta*] izbrano branje, izbor iz del raznih piscev

kolektív -a *m* [lat. *collectivum* iz *collectivus* zbirajoč, združujoč] 1. (delovna) skupnost, tesno povezana skupnost ljudi, ki jih veže isto delo, namen itd. (delovni, tovarniški ~), 2. v slovn. skupno ime, npr. gorovje, listje; **kolektíven** -vna -o ki se tiče kake skupnosti, kolektiva; združujoč; skupen, obči, vzet kot celota; **kolektívna nóta** skupna nota več držav eni državi; **kolektívna pogodba** 1. pogodba o mezdi in delovnih pogojih, sklenjena med delavsko strokovno organizacijo in predstavniki kapit. podjetnikov, 2. v medn. pravu; meddržavna pogodba, v kateri na obeh straneh sodeluje več držav podpisnic; **kolektívna varnost** politično načelo v medn. odnosih, po katerem naj bi ohranili mir tako, da bi vse države dajale poroštvo za varnost posameznih držav (s skupnimi ukrepi proti napadalcu); **kolektívno gospodarstvo** gl. kolhoz; **kolektívnost** -i *ž* skupnost, celotnost

kolektivíst -a *m* [fr. *collectiviste* iz lat. *collectivus*] privrženec kolektivizma; **kolektivízem** -zma *m* 1. na kolektivni lastnini proizvajalnih sredstev sloneča družbena ureditev (označba vseh socialističnih sistemov od utopičnega do znanstvenega socializma), 2. nauk o taki ureditvi

kolektivizácija -e *ž* [gl. kolektiv] prevzem v kolektivno last ali upravo; **kolektivizácija kmetijstva** preobrazba manjših, individualnih kmečkih gospodarstev v velika, zadružna gospodarstva socialističnega tipa (v ZSSR); **kolektivizírati** -am prevesti v kolektivno last ali upravo; izvesti kolektivizacijo

koléktor -ja *m* [nlat. *collector*] 1. kdor kaj zbira ali nabira, zbiralec, npr. znamk, nabiralec, 2. prodajalec srečk, 3. v tehn. komutator, del elektr. motorja ali generatorja (cilinder iz lamel, po katerih drse ščetke)

kolektúra -e *ž* [nem. *Kollektur*, gl. kolekcija] 1. zbiranje, nabiranje; zbirališče, 2. prodajalna srečk

kolenhím -a *m* [gr. *kolla* klej, *enchyma* vlito] v bot. rastlinsko tkivo iz podaljšanih, na koncu odebelelih celic (mladim stebelcem daje trdnost)

koleóptera -er *s mn.* [nlat. *coleoptera* iz gr.] hrošči (zool.)

kólera -e *ž* [gr. *cholera* iz* *chole* žolč] v med. vrsta hudih črevesnih obolenj z drisko, krči in bljuvanjem (azijska ~)

kolêričen -čna -o [gr. *cholerikos* iz* *chole* žolč] žolčen, vzkipljiv, vročekrven, razburljiv (~i temperament); **kolêrik** -a *m* 1. človek s takim temperamentom; *fig.* vročekrvnež, 2. kdor je bolan za kolero

kolerína -e *ž* [nlat. *cholerina* iz gr.] milejša oblika kolere (med.)

kóleus -a *m* [nlat. *coleus* iz gr. *koleos* nožnica] »pisana kopriva«, iz tropskih krajev izvirajoča lončnica

kolèž -a *m* [iz fr.] gl. collège

kolhicín -a *m* [gr. *kolchikon* podlesek, + -in] strupen alkaloid v jesenskem podlesku (kem.)

kolhóz -a *m* [rus. kratica: kol*ektivnoe* hoz*jajstvo* kolektivno gospodarstvo] skupno, zadružno gospodarstvo z mehaniziranim obdelovanjem zemlje (v SZ); **kolhóznik** -a *m* kmet, član kolhoza

kolibacíl -a *m*, *nav. v mn.* **kolibacíli** -ov [gr. *kolon* debelo črevo, + bacil] v med. bacil debelega črevesa (izven tega črevesa povzroča bolezni)

kolibaktêrija -e *ž* [iz gr.] gl. kolibacil

kolíbri -ja *m* [špan. *colibri*] v zool. vrsta drobnih ptičk z lepim perjem, največ v tropski Ameriki

kolidírati -am [lat. *collidere*] trčiti, skupaj udariti; *fig.* priti si navzkriž, trčiti s kom, spopasti se

kòlidž -a *m* [iz angl.] gl. college

kólika -e *ž* [gr. *kolike* iz *kolon* črevo] vijavica, ščipanje, zvijanje v trebuhu (med.)

kolimácija -e *ž* [nlat. *collimatio* iz lat. *con-*, *linea* črta] zlitje namernice z optično osjo pri optičnih, merilnih ipd. pripravah; **kolimacíjski** -a -o ki se tiče kolimacije (~a os)

kolimátor -ja *m* [gl. kolimacija] 1. pomožni daljnogled za določanje kolimacije pri drugih pripravah, 2. zbiralna leča pri spektroskopu

kolimírati -am [gl. kolimacija] naravnati na optično os (~ daljnogled)

kolínska voda gl. kolonjska voda

koliséj -a *m* [iz ital. iz lat.] gl. koloseum

kolítis -a *m* [nlat. *colitis* iz gr. *kolon* debelo črevo, + -itis] vnetje debelega črevesa (med.)

kolizíja -e *ž* [nlat. *collisio* trčenje] 1. spor, trčenje, spopad (nasprotnih si sil, čustev ...), 2. navzkrižje (med dolžnostmi, zakoni ...), 3. zaplet v notranji zgradbi drame

koljé -ja *m* [fr. *collier* iz *col* vrat] 1. ogrlica, okrasna ovratnica, 2. pasja ovratnica, navratnik

kolódij -a *m* [nlat. *collodium* iz gr. *kollodes* klejast] raztopina nitroceluloze v mešanici alkohola in etra (za prelepljanje ran in v fotografski tehniki)

kolofón -a *m* [gr. *kolophon* konec, sklep] sklep srednjev. rokopisov in prvih tiskov (z naslovom, kratkimi podatki o kraju in času tiska, založniku, nakladi ipd., danes spet v rabi)

kolofónij -a *m* [iz gr.] gl. kolofonija

kolofónija -e *ž* [gr. *kolophonia*, po stgr. mestu Kolophon v Mali Aziji] smola za mazanje strun pri godalih, ostanek destilacije pri pridobivanju terpentinovega olja

kolofonít -a *m* [iz gr.] kolofoniji podoben granat (mineral.)

koloíd -a *m*, *nav. v mn.* **koloídi** -ov [gr. *kolla* klej, + -oid] v kem. snovi, ki ne kristalizirajo in se ne precejajo skozi živalsko ali rastlinsko opno: klej, beljakovine, škrob; **koloíden** -dna -o ki se tiče koloidov; **koloídno stanje** stanje snovi, nasprotno kristalnemu

koloidálen -lna -o [iz gr.] gl. koloiden

kolokácija -e *ž* [lat. *collocatio*, *con-*, *locus* kraj] lega, položaj; postavitev, namestitev; določitev mesta; razvrstitev (~ upnikov)

kolókvij -a *m* [lat. *colloquium* pogovor] 1. ustni vseučiliški izpit (v obliki pogovora), 2. pouk v obliki pogovora, 3. leposlovno delo v tej obliki; **kolokvírati** -am delati ali narediti kolokvij (1.)

Kolombína -e *ž* [ital. *Colombina* Golobica — tako Harlekin nagovarja svojo ljubico] lepa spletična, razposajena Harlekinova ljubica (stalni lik v ital. commedia dell'arte in pantomimi); *fig.* **kolombína** -e *ž* »golobica«, ljubica

kólon -a *m* [gr. *kolon* člen, ud] 1. dvopičje, vrsta ločila (:), 2. v antični metriki del verza, ki sestavlja ritmično enoto

kólon -a *m* [gr. *kolon* debelo črevo] v anat. debelo črevo

kolón -a *m* [lat. *colonus* poljedelec, naseljenec] 1. prvotno: polfevdalni kmet v dobi razpadanja sužnjevskega družbenega reda, 2. danes: mali zakupnik, dedni najemnik na tuji zemlji

kolóna -e *ž* [ital. *colonna* iz lat. *columna* steber] 1. steber; spomenik v obliki stebra (arhit.), 2. časniški, knjižni stolpec, 3. (raz)predelek, npr. v tabeli, 4. razporeditev voj. oddelkov drugega za drugim (vojaška formacija na pohodu); transportni ali pomožni voj. oddelek (avtomobilska, sanitejska ~); *fig.* dolga vrsta; **peta kolóna** označba iz španske državljanske vojne (1936—1939), ko so štiri kolone generala Franca napadale Madrid, peta — tj. njegovi privrženci — pa delovala v mestu za hrbtom sovražnika; *fig.* notranji sovražnik; **petokolónec** -nca *m* član pete kolone

kolonáda -e *ž* [fr. *colonnade* iz lat. *columna*] vrsta nosilnih stebrov kake zgradbe; stebrovje, stebrišče

kolonát -a *m* [lat. *colonatus*] sistem proizvodnih odnosov na prehodu iz suženjstva v fevdalizem (nastal z delitvijo latifundij na manjša zemljišča, ki so jih dobili v obdelovanje propadli kmetje ali osvobojeni sužnji — koloni; ostanki teh odnosov do danes, npr. v Italiji)

kolonél -a *m* [fr. *colonel*, prvotno: kdor vodi kolono; polkovnik] vrsta tiskarskih črk med nonpareille in petit

koloniále -la *m* [gl. kolonialen] 1. kolonialno blago, 2. trgovina s kolonialnim blagom

koloniálen -lna -o [nlat. *colonialis* iz lat. *colonia* naselje] naselbinski, naseljenski; ki se tiče kolonij; izvirajoč iz kolonij (~o blago); **koloniálna trgovina** trgovina s kolonijami; trgovanje s čezmorskimi pridelki, uvoženimi iz kolonij (dišave, kava, čaj ...)

kolonialízem -zma *m* [angl. *colonialism* iz lat. *colonia*] boj za kolonije, težnja po osvajanju ali izkoriščanju kolonij; kolonialna (= nasilna, osvajalna) politika

kolonija -e *ž* [lat. *colonia* naselje, naselbina] 1. v starem veku naselje v tujih, osvojenih deželah, npr. rimske kolonije v Španiji, 2. posest kapit. sil v tujih, zlasti čezmorskih deželah — kot tržišče za njihove izdelke, vir surovin, vojaško oporišče ipd., 3. naselbina priseljencev iz tuje države, 4. skupinsko letovanje otrok (počitniška ~), 5. v biol. skupnost organizmov, ki sestavljajo kako celoto (korale, mahovi ...); **kolonist** -a *m* naselnik, priseljenec; član ali prebivalec kolonije

kolonizácija -e *ž* [angl. *colonization* iz lat.] 1. naseljevanje svobodne, nenaseljene zemlje v domači državi (notranja ~), 2. ustanavljanje kolonij v osvojenih deželah, 3. *pejor.* spreminjanje svobodne dežele v kolonijo; **kolonizacíjski** -a -o naselitven; ki se tiče kolonizacije

kolonizátor -ja *m* [fr. *colonisateur*] kdor izvaja kolonizacijo; *pejor.* osvajalec, nasilnik

kolonizírati -am [angl. *colonize* iz lat.] naseliti; ustanoviti kolonijo; spremeniti v kolonijo; izvajati kolonizacijo

kolónjska voda [fr. *eau de Cologne*; fr. *Cologne* = nem. *Köln* = slov. Kolin, ker so jo najprej izdelovali v Kölnu] dišeča »voda«, mešanica dišečih eteričnih olj, raztopljenih v alkoholu

kolorácija -e *ž* [lat. *colorare* barvati, iz *color* barva] pleskanje, (o)barvanje; lepšanje

kolorádar -ja *m* [po državi Colorado v ZDA] koloradski hrošč, krompirjevec

koloratúra -e *ž* [ital. *coloratura*] 1. v vokalni glasbi: lepšanje melodije z vmesnimi toni in prehodi, zlasti v starejši ital. operi, 2. taka melodija ali spev; **koloratúrka** -e *ž* koloraturna pevka, pevka koloratur

kolorimeter -tra *m* [lat. *color* barva, + -meter] priprava za merjenje koncentracije barve v tekočini, primerjanje kake barve s standardno barvo ipd.
kolorírati -am [lat. *colorare*] pobarvati, (po)pleskati z barvami; (po)lepšati
kolorist -a *m* [fr. *coloriste*] slikar, ki upo-rablja žive, izrazite barve ali bolj upo-rablja barvo kot druga izrazila
kolorít -a *m* [ital. *colorito*] 1. barvitost, medsebojno razmerje in ubranost vseh barv in tonov na sliki (in vtis, ki ga napravi: svetel, mračen, topel ~); *fig.* barvitost, individualna značilnost (umetnine, kraja ...), 2. način umetniškega izražanja (pisateljev ~), 3. barva kože (med.)
kolós -a *m* [lat. *colossus* iz gr. *kolossos* velikanski kip] velikanski kip Apolona, postavljen l. 280 pr. n. š. na otoku Rodu, eno sedmerih čud starega veka; *fig.* velikan ali kaj velikanskega sploh; **kolosálen** -lna -o velikanski, orjaški, silno velik; *fig.* sijajen, imeniten, čudovit ... (*fig.* pomen večidel odvisen od logične zveze)
Koloséj -a *m*, **koloséj** -a *m* [iz lat.] gl. Koloseum ...
Koloséum -a *m* [lat. *Colosseum* iz *colosseus* velikanski, ker je bil poleg amfiteatra velikanski kip Nerona] največji antični amfiteater v starem Rimu, zgrajen za cesarjev Vespazijana in Titusa, mojstrsko delo strim. arhitekture (o njem rečeno: dokler bo stal Kolosej, bo stal Rim; dokler bo stal Rim, bo stal svet); *fig.* **koloséum** -a *m* velikansko poslopje, zlasti zabavišče
kolostomíja -e *ž* [gr. *kolon* debelo črevo, *stoma* ustje] v med. umetna odprtina na debelem črevesu (za iztrebljanje)
kolpítis -a *m* [gr. *kolpos* nedrje; nožnica, + -itis] vnetje nožnice (med.)
kolportáža -e *ž* [fr. *colportage* iz *col* vrat, *porter* nositi] raznašanje ali prodajanje, razpečavanje po ulicah ali hišah, zlasti časnikov in revij
kolportêr -ja *m* [fr. *colporteur*] kdor se ukvarja s kolportažo, časopisar, (po-ulični) raznašalec; **kolportírati** -am raz-našati, prodajati po ulicah ali hišah; *fig.* širiti, trositi (~ neresnične vesti)
kolposkóp -a *m* [gr. *kolpos* nedrje; nožnica, + -skop] priprava za pregledovanje nožnice (med.)
kólt -a *m* [angl. *colt*, po iznajditelju S. Coltu, 1814—1862] vrsta amer. vo-jaškega revolverja
kolumbárij -a *m* [lat. *columbarium* golob-njak] 1. strim. grobnica s stenskimi vdol-binami za mrliške žare, podobnimi golobnjaku; taka vdolbina, 2. danes zgradba ali prostor za žare ob krema-toriju
kolúmbij -a *m* [po kolumbitu] prejšnje ime za niobij
kolumbít -a *m* [po nahajališču v Columbiji v ZDA, + -it] niobij vsebujoča rud-nina
kolúmna -e *ž* [lat. *columna* steber] časopisni stolpec, stolpič ali predelek; natisnjena stran
kolumnist -a *m* [gl. kolumna] novinar ipd., ki redno piše v kak časniški ali časopisni stolpec
kom- [lat. *com-* iz *cum*, gl. kon-] predpona v zloženkah, npr. kompenzacija
kóma -e *ž* [gr. *komma* del stavka, iz *koptein* udariti; sekati] 1. vejica, ločilo pri stavč-nih členih; decimalna vejica, 2. *fig.* kratek premolk
kóma -e *ž* [gr. *koma* globoko spanje] v med. mrtvica, globoka, dolgotrajna ne-zavest, npr. pri zastrupitvah
kománda -e *ž* [fr. *commande* iz *commander* poveljevati; ukazati] 1. kratko (vojaško) povelje, ukaz; poveljevanje, 2. poveljstvo, sedež vojaške oblasti (mestna ~)
komandánt -a *m* [fr. *commandant*] poveljnik mesta, trdnjave ali večje vojaške enote
komandantúra -e *ž* [nem. *Kommandantur* iz fr.] poveljstvo, sedež ali urad koman-danta
kománde -nd *ž mn.* [gl. komanda] 1. v le-talu priprave, vzvodi, s katerimi pilot krmari letalo, 2. naprave za upravljanje sploh (tehn.)
komandír -ja *m* [shr. iz angl. *commander* iz fr.] 1. poveljnik osnovne vojaške enote (~ čete), 2. v sovjetski armadi: komandant
komandírati -am [fr. *commander*] povelje-vati, dajati povelja; *fig.* ukaz(ov)ati, zapoved(ov)ati

komanditár -ja *m* [fr. *commanditaire*] član komanditne družbe, ki daje poroštvo le s svojim deležem (trg.)
komandítna družba [fr. *société en commandite*] v kapit. gospodarstvu trgovska družba z dvojnim jamstvom, v kateri en del članov — komplementarji — daje poroštvo z vsem premoženjem, drugi — komanditarji — pa le s svojim deležem
komándo(s) -a *m* [angl. *commando*, mn. *commandos*] v drugi svetovni vojni ime za posebne oddelke (in njih pripadnike) anglo-ameriških oboroženih sil, ki so izkrcani v sovražnem zaledju opravljali diverzije, sabotažo itd.
komasácija -e *ž* [nlat. *commasatio*] združevanje, zaokroževanje raztresenih zemljišč za lažjo obdelavo; **komasírati** -am izvesti komasacijo; zložiti, združiti
kombájn -a *m* [angl. *combine* sestavljati; staknjenec] staknjenec, 1. sestavljen kmetijski stroj, ki žanje in mlati obenem, 2. stroj za več delovnih operacij sploh
kómbi -ja *m* [okr. iz nem. *Kombinationswagen*] vrsta avtomobilov za prevažanje ljudi in tovora
kombinácija -e *ž* [nlat. *combinatio* iz *combinare* sestavljati] 1. sestava, splet, združek; načrt, zamisel; spletka, 2. v logiki: vezanje pojmov, 3. *fig.* sklepanje, ugibanje; domneva; slutnja, 4. v mat. sestava več elementov v razne mogoče skupine, npr. a, b, c v skupine: ab, ac, bc
kombinát -a *m* [nlat. *combinare* sestavljati] tehnološko združenje raznih industrijskih podjetij s povezano primarno in finalno proizvodnjo (metalurški ~)
kombinátor -ja *m* [gl. kombinirati] kdor kaj kombinira
kombinatórika -e *ž* [iz nlat. *combinare*] nauk o kombinacijah, 1. v mat. nauk o kompleksijah, ki so mogoče pri kakem številu elementov, 2. v logistiki: združevanje pojmov v določen sistem
kombiné -ja *m* [fr. *combine*, okr. iz *combinaison*] ženska spodnja obleka
kombinezón -a *m* [fr. *combinaison*] delovna obleka iz enega kosa: pri mehanikih, traktoristih ...
kombinéža -e *ž* [iz fr. *combinaison*] ženska spodnja srajca s prišitimi naramnicami
kombinírati -am [nlat. *combinare*] sestaviti, sestavljati (dve ali več stvari, pojma ...) v kak namen, združevati, povezovati kaj; primerjati, preračunavati; delati kombinacije; *fig.* sklepati, ugibati, preudarjati; plesti (~ načrte), pleteničiti
kombinírke -irk *ž mn.* [gl. kombinirati] klešče, obenem ščipalne in ploščate
kombustibílen -lna -o [nlat. *combustibilis* iz lat. *comburere* sežgati] (z)gorljiv, vnetljiv
kombustíja -e *ž* [nlat. *combustio*] 1. gorenje; izgorevanje; sežiganje, 2. požar, 3. opeklina, opalina, ožganina
komédija -e *ž* [gr. *komoidia* iz *komos* bučno slavje, *ode* pesem] 1. pri starih Grkih gledališka igra, nastala iz slavnostnih pesmi na čast Bakhu, 2. danes: veseloigra, vrsta dramskega dela, ki zbuja smeh (če upodablja smešne strani življenja, ali pa prikazuje dramski zaplet, v katerem usoda glavnega junaka zbuja smeh; naspr. tragedija), 3. *fig.* zabaven, šaljiv dogodek, 4. slepilo, varanje
komedijànt -ánta *m* [ital. *commediante* iz gr.] glumač, potujoči igralec; *fig.* hinavec, kdor se prenareja, tj. igra
komediográf -a *m* [gl. komedija, + -graf] pisec veseloiger, komedij, npr. Molière, Linhart
komemorácija -e *ž* [lat. *commemoratio*] spominska slavnost, (žalna) slovesnost ali obred v spomin na koga ali kaj; **komemoratíven** -vna -o spominski, žalen, namenjen komemoraciji
koménda -e *ž* [nlat. *commenda* iz lat. *commendare* zaupati komu kaj; prvotno začasna izročitev proste nadarbine duhovniku] 1. cerkvena (redovna) nadarbina; užitek dohodkov iz nadarbine, 2. pri viteških redovih: področje pod upravo komturja (Komenda pri Kamniku je bila v oblasti malteškega viteškega reda)
komendácija -e *ž* [lat. *commendatio* iz *commendare* zaupati; priporočiti] priporočilo
komendatár -ja *m* [nlat. *commendatarius*] nadarbenik, kdor uživa cerkveno ali redovno nadarbino
komendátor -ja *m* [iz nlat.] gl. komendatar

komentácija -e *ž* [lat. *commentatio*] znanstvena razprava
komentár -ja *m* [lat. *commentarius liber*, prvotno: dnevnik, zapiski, npr. Cezarjevi *Commentarii de bello gallico*] pripombe, pojasnila (k besedilu, knjigi, dogodku ...); *fig.* razlaga, tolmačenje česa
komentátor -ja *m* [gl. komentar] razlagalec, kdor sestavi komentar ali kaj (kritično) komentira; **komentírati** -am (na)pisati pripombe, opremiti s komentarjem; *fig.* razlagati, tolmačiti kaj
komenzál -a *m* [nlat. *commensalis* iz lat. *con-*, *mensa* miza] 1. omiznik, tovariš pri mizi, 2. člen porabnik pri komenzalizmu (biol.); **komenzalízem** -zma *m* v biol. oblika sožitja dveh različnih organizmov, od katerega ima korist en sam člen, komenzal, ne da bi gostitelju škodoval (pri njem najde nepredelano hrano, zavetje ...)
komenzurabílen -lna -o [ko- + menzurabilen] merljiv z isto mero; merljiv ali deljiv brez ostanka (mat.); *fig.* primerljiv
komerciála -e *ž* [gl. komercialen] prodajni oddelek
komerciálen -lna -o [fr. *commercial* iz lat. *commercium* trgovina] trgov(in)ski; posloven
komercialíst -a *m* [gl. komercialen] trgovski izvedenec (tudi strokovni naslov)
komercializírati -am [gl. komercialen] dati trgovski značaj; postaviti na trgovsko osnovo; spremeniti v trgovsko blago
komêrz -a *m* [nem. *Kommers* iz fr. *commerce* trgovina; družba] študentska popivka; zabava, veseljačenje
komestibílen -lna -o [fr. *comestible*] užiten; namenjen prehrani; **komestibílije** -ij *ž mn.* živila, hranila
komét -a *m* [gr. *kometes* iz *kome* las] v astr. zvezda repatica, nebesno telo v obliki meglenice z značilnim »repom«
kometografíja -e *ž* [komet(o)- + -grafija] opisovanje ali preučevanje kometov
komfórt -a *m* [angl. *comfort* okrepilo; tolažba; udobnost, iz lat. *con-*, *fortis* krepek] 1. udobje, udobnost; vse, kar je potrebno za udobno življenje, 2. *fig.* materialna blaginja; **komfórten** -tna -o udoben, prijeten, opremljen z vsem potrebnim (~o stanovanje)
komí -ja *m* [fr. *commis* iz lat. *committere* izročiti; naročiti] trgovski pomočnik
komícije -ij *ž mn.* [lat. mn. *comitia* iz *con-*, *ire* iti] skupščina, zborovanje državljanov v starem Rimu, ki je odločalo o kakih pomembnih vprašanjih
kómičen -čna -o [gr. *komikos* iz *komos* bučno slavje, obhod ali obed] šaljiv, smešen, norčav, zbujajoč smeh
kómik -a *m* [gr. *komikos*] 1. igralec šaljivih, komičnih vlog; *fig.* šaljivec, 2. pisec veseloiger; **kómika** -e *ž* šaljivost, smešnost, vse, kar zbuja smeh
Kominfórm -a *m* gl. Informbiro
Komintêrna -e *ž* gl. Komunistična internacionala
komís -a *m* [lat. *commissus* iz *committere* izročiti] 1. označba za vse, kar dobi vojak od države (perilo, obleka ...), zlasti za kruh, 2. kiselkast vojaški kruh; **komísen** -sna -o državen; vojaški; ki se tiče komisa
komisár -ja *m* [fr. *commissaire* iz lat. *committere* izročiti; naročiti] (od)poslanec, poverjenik, pooblaščenec, zlasti, 1. oseba s kako posebno, večkrat začasno nalogo, funkcijo ali pooblastilom, zlasti od države (državni ~), včasih zgolj naslov (policijski ~), 2. v narodnoosvobodilni vojni in JLA politični voditelj vojaških enot, 3. v ZSSR od 1917 do 1946 naslov članov vlade posameznih republik (ljudski ~); **komisariát** -a *m* poverjeništvo, urad in delovno področje komisarja; v mnogih državah ime za upravne itd. ustanove; **ljudski komisariát** v ZSSR od 1917 do 1946 vrhovni organ drž. uprave (sedaj ministrstvo)
komisíja -e *ž* [lat. *commissio* iz *committere* izročiti; naročiti] 1. naročilo, zaupana naloga; nalog ali pooblastilo za izpolnitev take naloge, 2. osebe, stalni ali začasni odbor ali oddelek urada, določen ali pooblaščen za njeno izvedbo (izpitna, anketna, parlamentarna ~), 3. trgovanje v svojem imenu, a na tuj račun (posredovanje pri nakupu in prodaji), 4. podovanje pri nakupu in prodaji), sredovalnina, plačilo za posredovanje, 5. komisijska trgovina; **komisíjski** -a -o ki se tiče komisije; **komisíjska trgovina** posredovalna trgovina, kupovanje ali prodajanje po naročilu in za račun

tretjega; **komisíjski posel** posredovanje za tuj račun; **komisíjsko blago** blago v komisijski prodaji

komisionár -ja *m* [fr. *commissionnaire*] 1. opravnik, (trgovski ipd.) posrednik, kdor sklepa kupčije v svojem imenu, a na tuj račun, 2. postrešček

komít -a *m* [lat. *comes, comitis* spremljevalec] pripadnik posebnih iregularnih oddelkov (makedonski ~)

komitáš -a *m* [iz lat.] gl. komit

komitát -a *m* [lat. *comitatus* spremstvo; nlat. grofovska čast] 1. slavnostno spremstvo, 2. grofija, županija, stara (še obstoječa) upravna enota na Madžarskem

komité -ja *m* [fr. *comité* iz lat.] odbor, izvoljen iz vrst večje organizirane skupnosti s kako posebno, enkratno nalogo, ali kot stalni, mnogokrat vodilni organ (centralni, rajonski ~)

komitènt -énta *m* [lat. *committens*] naročnik, na čigar račun sklepa komisionar kupčije (trg.)

komitírati -am [lat. *committere*] naročiti kaj; pooblastiti koga, prim. komisija

komitírati -am [lat. *comitari*] spremljati, biti v spremstvu

komitív -a *m* [iz lat. *committere*] 1. naročilnica (trg.), 2. poverilnica, (pismeno) pooblastilo

komóda -e *ž* [fr. *commode* iz lat. *commodus* udoben] predalnik, nizka predalna omara za perilo

komóden -dna -o [lat. *commodus*] udoben, lagoden; zložen, prijeten; *fig.* nemaren, površen (v delu); **komódnost** -i *ž* udobnost, lagodnost; zložnost; *fig.* nemarnost, površnost

komoditéta -e *ž* [iz lat.] gl. komodnost

komodór -ja *m* [angl. *commodore* iz fr. *commandeur*] 1. v Angliji častnik, poveljnik oddelka vojnih ladij, 2. v ZDA višji pomorski častnik, 3. starejši kapitan daljših plovbenih linij

kómora -e *ž* [iz ital. *camera* sobica, celica, iz gr. *kamara*] 1. zbornica, a) prostor, namenjen za vrhovne drž. organe ali ustanove, b) stanovska organizacija pripadnikov kakega stanu (industrijska ~), 2. vojaški pratež, četa s konji in z vozili za preskrbo čet (četna ~), 3. celica, prekat (anat.), 4. v tehn. manjši prostor za preizkušanje ali v kake posebne namene (klimatska ~); **kómoren** -rna -o ki se tiče komore; za manjši prostor (ali manj poslušalcev); **kómorna glasba** glasba za manjše število instrumentov ali glasov, za manjše prostore in manj poslušalcev (prvotno so jo izvajali v dvornih sobah; naspr. orkestralna ali zborovska glasba)

kompaciscènt -énta *m* [lat. *compacisci* sporazumeti se] pogodbenik, kdor sklepa pogodbo (polit.)

kompákt -a *in* **kompaktát** -a *m* [iz lat. *compactum* iz *compacisci* sporazumeti se] pogodba, sporazum, dogovor; **praški kompaktáti** pogodba, sklenjena l. 1436 med husiti in katoličani, po kateri je bilo husitom dovoljeno ločeno bogoslužje

kompákten -tna -o [lat. *compactus*] strnjen, sklenjen; stisnjen, zbit, zgneten; klen, jedrnat; čvrst; složen

kompanija -e *ž* [fr. *compagnie* iz* nlat. *compania* iz *companio*, prim. kompanjon] 1. kapit. trgovska ali industrijska družba; *fig.* družba, tovarišija; *pejor.* druščina, 2. četa, stotnija, tj. voj. oddelek od 100—250 mož

kompanjón -a *m* [fr. *compagnon* tovariš, iz nlat. *companio* iz lat. *con-*, *panis* kruh; dobesedno: kdor si skupaj služi kruh z ...] 1. trgovski družabnik, 2. *fig.* tovariš, sodelavec; spremljevalec; *pejor.* soudeleženec, pomagač

komparabílen -lna -o [lat. *comparabilis* iz *comparare* primerjati] primerljiv

komparácija -e *ž* [lat. *comparatio*] 1. primerjanje; primerjava, 2. primera, vrsta metafore, npr. Tak si lepa kakor zora..., 3. v slovn. stopnjevanje pridevnikov

komparatíst -a *m* [gl. komparativa] kdor se ukvarja s komparativo

kómparativ -a *m* [lat. *comparativus sc. gradus*] v slovn. primernik, druga stopnja pri stopnjevanju pridevn. in prislovov, npr. dober — boljši; **komparatíven** -vna -o primerjalen; primerjajoč, vzporejajoč; **komparatívna filologíja** primerjalno jezikoslovje

komparatíva -e *ž* [lat. *comparare* primerjati] primerjalna književnost

komparativíst -a *m* [komparativ(en) + -ist] kdor (študira) se ukvarja s komparativistiko; **komparativístika** -e *ž* primerjalno jezikoslovje

komparátor -ja *m* [iz lat. *comparare*] 1. primerjalnik, vrsta priprav za merjenje ali primerjanje česa s čim, 2. primerjalec

komparírati -am [lat. *comparare*] primerjati kaj s čim; stopnjevati (~ pridevnik)

kompartícija -e *ž* [nlat. *compartitio*] razdelitev

kompártija -e *ž* gl. komunistična partija

komparzerija -e *ž* [nem. *Komparserie* iz fr. *comparse* statist] neme osebe na odru ali v filmu, statisti

kompás -a *ali* **kómpas** -a *m* [ital. *compasso*, angl. *compass* iz lat. *con-*, *passus* korak] priprava za določanje strani neba: škatlica z gibljivo magnetnico

kompatibílen -lna -o [nlat. *compatibilis* iz lat. *con-*, *pati* trpeti] združljiv, harmonično se ujemajoč, skladen; *fig.* strpen, spravljiv; **kompatibílnost** -i *ž* združljivost (npr. več funkcij v eni osebi); pravna dopustnost; *fig.* skladnost; strpnost

kompéndij -a *m* [lat. *compendium*] kratek pregled, npr. osnov kake vede; izvleček, zgoščena razlaga česa; priročnik, (priročna) učna knjiga

kompenzácija -e *ž* [lat. *compensatio* iz *compensare* izravnati, nadomestiti] 1. nadomestilo, odškodnina za uslugo, škodo ...; povrnitev škode, 2. izenačenje, izravnava računov (z obračunavanjem terjatev in plačilom ostanka), 3. plačevanje v blagu, posebno v zunanji trgovini (blagovna ~), 4. v psihologiji: miselna predstava ali ravnanje, ki naj kaj kompenzira, npr. občutek manjvrednosti s poudarjanjem superiornosti; **kompenzacíjski** -a -o ki se tiče kompenzacije; obračunski; **kompenzacíjska pogodba** medn. trgovinska pogodba, v kateri je uvoz vezan na izvoz

kompenzátor -ja *m* [nlat. *compensator*] 1. kdor daje kompenzacijo, 2. v tehn. priprave, ki izenačujejo razlike v gibanju, dolžini itd., npr. pri parovodih izenačujejo raztezanje cevi zaradi toplote

kompenzírati -am [lat. *compensare* iz *con-*, *pensare* tehtati] 1. nadomestiti kaj, odškodovati za kaj; poplačati, povrniti škodo, 2. obračunati, izravnati račune, 3. izravnati, izenačiti kaj (tehn., med. psihol.)

kompeténca -e *ž* [lat. *competentia*] 1. pristojnost, upravičenost, (uradna ali moralna) pravica do odločanja v čem; področje ali območje pristojnosti; področje, oblastilo, 2. pristojna oblast, 3. pogajanje, tekmovanje za kaj; **kompeténčen** -čna -o ki se tiče kompetence; **kompeténčni spor** spor, kdo naj odloča o čem

kompetènt -énta *m* [lat. *competens* primeren; pristojen] kdor se za kaj poganja ali za kaj tekmuje, (so)prosilec, tekmec; **kompeténten** -tna -o (po položaju, pravicah, avtoriteti ipd.) pristojen, pooblaščen, upravičen za kaj, odločujoč v čem; pravno veljaven; *fig.* zmožen, odgovoren

kompetícija -e *ž* [lat. *competitio*] poganjanje, tekmovanje (za službeni položaj itd.)

kompetírati -am [iz lat. *competere*] 1. spadati v pristojnost; pripadati komu, 2. potegovati, poganjati se za kaj, tekmovati za kaj

kompetítor -ja *m* [iz lat.] gl. kompetent

kompilácija -e *ž* [lat. *compilatio* iz *compilare* (vkup) nagrabiti, pleniti] neizvirno delo, kompilirano iz drugih del; *fig. pejor.* zmašilo, nagrabek

kompilátor -ja *m* [gl. kompilacija] kdor kaj kompilira, 1. sestavljavec (~ slovarjev), 2. *pejor.* prepisovalec

kompilírati -am [lat. *compilare* (vkup) nagrabiti; pleniti] pisati, zbirati, (mehanično) sestavljati iz raznih del, knjig, virov; *pejor.* prepisovati

komplanácija -e *ž* [lat. *complanatio* izravnava] 1. izravnava (z zemljo), porušenje, npr. trdnjave, 2. v mat. preračunavanje ukrivljenih površin z integralnim računom

kompléks -a *m* [lat. *complexus* obseg] 1. obseg, obsežek, 2. celota, skupek (predmetov, pojavov, lastnosti ...), ki sestavlja kako celoto; sestav, 3. zemljišče v enem kosu, 4. v psihoanalizi: celotnost povezanih, podzavestnih predstav, čustev ipd., ki vplivajo na duševno življenje in povzročajo razne motnje; **kompléksen** -sna -o (zamotano) sestavljen; razno-

vrsten; celoten; *fig.* zapleten, težaven; ki se tiče kompleksa

kompleksíja -e *ž* [lat. *complexio* sestav, skupek, zveza] 1. barva polti, zlasti na obrazu; *fig.* splošni videz, 2. čud, narava, 3. v mat. razvrstitev kakih elementov, npr. a, b, c v skupine ab, ac, bc

komplemènt -énta *m* [lat. *complementum* dopolnitev, iz *complere* dopolniti] 1. v geom. dopolnitev kota na 90°, 2. dopolnilo (slovn.)

komplementár -ja *m* [nlat. *complementarius*] član komanditne družbe, ki daje poroštvo z vsem premoženjem (trg.)

komplementáren -rna -o [gl. komplement] dopolnilen; dopolnjujoč; **komplementárna kota** kota, ki merita skupaj 90° (geom.); **komplementárni barvi** dopolnilni barvi, tj. barvi, ki se mešani v določenem razmerju dopolnita v belo ali sivo, npr. rdeča in zelena

komplét -a *m* [lat. *completus* popoln] 1. celota, polnoštevilen sestav (knjižni ~), 2. celotna ženska obleka; **kompléten** -tna -o ves, cel(oten), celovit, polnoštevilen

kompletácija -e *ž* [lat. *completus* popoln] dopolnitev, (s)popolnitev

kompletírati -am [fr. *compléter* iz lat.] popolniti, dopolniti kaj; dokončati kaj

komplíc -a *m* [fe. *complice* iz lat. *complex* vpleten] sokrivec (kaznivega dejanja), pomagač

komplicíran -a -o [iz lat. *complicare* zviti, zložiti] 1. zapleten, zamotan, 2. *fig.* težak, 3. *pejor.* skrotovičen; **komplicírati** -am zaplesti, zamotati kaj; *fig.* otežiti kaj (zaradi nespretnosti)

komplikácija -e *ž* [lat. *complicatio*] 1. zapletenost, zamotanost; zaplet(ljaj), 2. novo obolenje k prejšnjemu (med.)

komplimènt -énta *m* [fr. *compliment*] poklon, izraz vljudnosti, spoštovanja ali občudovanja; pohvalne besede, izrečene iz ljubeznivosti ali prilizovanja; **komplimentírati** -am napraviti poklon, delati poklone

komplót -a *m* [fr. *complot*] zarota proti komu ali čemu; *fig.* skrivna, zahrbtna spletka; **komplotírati** -am plesti, snovati zarote ali spletke

komponénta -e *ž* [lat. *componens* sestavljajoč] 1. sestavina celote; sila ali dejavnik, ki v čem sodeluje, 2. delna, sestavna sila, sestavnica (v paralelogramu sil)

komponírati -am [lat. *componere*] 1. sestaviti, sestavljati, zlagati, 2. v glas. skladati

komponíst -a *m* [gl. komponirati] skladatelj, ustvarjalec glasbenih del

kompóst -a *m* [angl. *compost* iz lat. *compositus* sestavljen] mešanec, gnoj iz živalskih in rastlinskih odpadkov, mešan s prstjo; **kompostírati** -am gnojiti s kompostom

kompót -a *m* [fr. *compote* iz lat. *compositus* sestavljen] s sladkorjem vkuhano sadje

kompotácija -e *ž* [lat. *compotatio* iz *con-*, *potare* piti] pitje, popivanje, pijančevanje

kompozícija -e *ž* [lat. *compositio* sestava] sestavljanje (delov v celoto), kaj sestavljenega ali sestava sploh, 1. sestava, sorazmerje posameznih delov umetnine ali njena notranja zgradba (zlasti v leposlovju in upodabljajoči umetnosti), 2. sestavljanje, oblikovanje besed (lingv.), 3. v glas. a) skladba, b) nauk o zakonih glasbenega ustvarjanja, c) glasbeno ustvarjanje, 4. sestava, npr. železniških vagonov, 5. zmes, mešanica (zlasti kovin); zlitina; **kompozicíjski** -a -o ki se tiče kompozicije

kompozítor -ja *m* [iz fr., lat.] gl. komponist

kompózitum -a *m*, *nav. v mn.* **kompózita** -it *s* [lat. *compositum*] kaj sestavljenega, zloženega; zloženka, s predpono sestavljena beseda, npr. mednaroden

kompradór -ja *m* [špan. *comprador*] domač trgovski posrednik ali agent pri tuji trgovski družbi, npr. na Filipinih

komprehenzíja -e *ž* [lat. *comprehensio*] dojemanje, umevanje; dojemljivost, pojmljivost (kot zmožnost razuma)

komprésa -e *ž* [fr. *compresse* iz lat. *comprimere* stisniti] v med. večkrat preganjen bombažni ipd. obložek (med raho in obvezo); mrzli ovitek, obkladek

komprésen -sna -o [gl. kompresa] 1. tesen, stisnjen, tesno, gosto zbit, 2. ki se tiče komprese

kompresibílen -lna -o [gl. kompresija] stisljiv, ki se lahko stisne

kompresíja -e *ž* [lat. *compressio*] 1. stisk, pritisk; tlak; stiskanje, zgoščanje; zgostitev (npr. zraka), 2. *fig*. zatiranje; **kompresíjski** -a -o ki se tiče kompresije (~a doba); **kompresíjska obveza** v med. trda obveza, ki s pritiskom ustavlja krvavitev

komprésor -ja *m* [iz lat. *compressor*] 1. v tehn. vrsta strojev na elektr. itd. pogon za stiskanje plinov (kot pogonske sile za delovna orodja, npr. rudniške svedre), 2. mišica stiskalka (anat.)

kompresórij -a *m* [nlat. *compressorium*] stiskalo, priprava za stiskanje žil pri krvavenju (med.)

komprimírati -am [lat. *comprimere* iz *con-*, *premere* stiskati] stiskati, stisniti, (-s)tlačiti kaj; *fig*. zatirati

kompromís -a *m* [nlat. *compromissum*] prvotno: sporazum, privolitev sprtih strank, da se podrede razsodbi tretjega; *fig*. 1. sporazum, dogovor, dosežen z obojestranskim popuščanjem, 2. poravnava, izravnava razlik, srednja pot (često na račun načel); *pejor*. »kravja kupčija«; **kompromísen** -sna -o na dogovoru (in popuščanju) sloneč, dogovoren

kompromísar -ja *m* [gl. kompromis] nenačelnež, zlasti politik; *pejor*. sporazumar; **kompromísarski** -a -o nenačelen, omahljiv; sporazumarski

kompromitírati -am **(se)** [lat. *compromittere* sporazumeti se — naj tretji odloči v sporu] v prvotnem pomenu: poseči v spor, razsojati v sporu, danes zlasti: vmešati, vplesti (se) v neprijetno ali nečastno zadevo, priti v neprijeten položaj, izpostaviti (se), npr. sumničenju; osramotiti (se), vzeti (si) dobro ime, npr. v javnosti; **kompromitíran** -a -o izpostavljen, na slabem glasu; osramočen; sumljiv, npr. policiji

komptoár -ja *m* [iz fr.] gl. kontoar, kontor

kompulzíja -e *ž* [nlat. *compulsio* iz lat. *compellere* stiskati; (pri)siliti] siljenje, prisiljevanje; prisila; nasilje; **kompulzíven** -vna -o prisilen; obvezen

Komsomól -a *m* [rus. kratica: Kom*munistíčeskij* so*juz* molo*deži*] Komunistična mladinska zveza (v SZ); **komsomólec** -lca *m*, **komsomólka** -e *ž* član(ica) Komsomola

komtésa -e *ž* [fr. *comtesse*] grofica; grofična, grofova hči (= kontesa)

komtúr -ja *m* [nem. *Komtur* iz nlat. *commendarius* iz *commenda*, gl. komenda] komendnik, 1. vitez viteškega reda, upravitelj komende, 2. vitez, imetnik visokega reda (odlikovanja)

komúna -e *ž* [fr. *commune* občina, iz lat. *communis* skupen] 1. samoupravna občina, zarodek srednjev. mest, 2. mestna samouprava v Franciji, zlasti pariška v dobi revolucije, 3. v prvem razdobju ZSSR ime nekaterih avtonomnih enot, 4. pri nas: oblika socialistične krajevne skupnosti; **pariška komúna** prva revolucionarna delavska vlada, postavljena v Parizu l. 1871 (prvi poskus proletariata osvojiti si polit. oblast)

komunálen -lna -o [fr. *communal*] ki se tiče komune ali sodi k njej; občinski; **komunálno gospodarstvo** gospodarstvo mest in središč, gospodarstvo pod upravo krajevnih oblasti (vodovod, kanalizacija, graditev stanovanj ...)

komunálije -ij *ž mn.* [gl. komunalen] splošne, komunalne zadeve

komunalizácija -e *ž* [gl. *komunalen*] prevzem v upravo krajevnih oblasti (~ podjetij); **komunalizírati** -am prevesti v komunalno last ali upravo

komunárd -a *m* [fr. *communard* iz *commune* občina; komuna] bojevnik ali privrženec pariške komune

komunicírati -am [lat. *communicare* napraviti skupno, deliti kaj s kom] 1. sporočiti; priobčiti, 2. občevati, v (medsebojni) zvezi biti; spojen biti; vezati

komunikácija -e *ž* [lat. *communicatio*] 1. naznanilo, sporočilo, 2. občevanje, 3. povezanost; povezava, 4. (prometna) zveza, zveza kraja s krajem; prometno sredstvo; **komunikácije** -ij *ž mn.* prometne zveze in pomočki: ceste, železnice, brzojav ...; **komunikacíjski** -a -o spajajoč, prometen, zvezen

komunikát -a *m* [lat. *communicatum*] pismeno sporočilo, zlasti uradni odgovor

komunikatíven -vna -o [iz fr. *communicatif*] omogočajoč (medsebojno, duhovno) zvezo; (lahko) umljiv; sporočljiv

komuniké -ja *m* [fr. *communiqué* poročilo] uradno, službeno (s)poročilo (diplomatski ~)

komunist -a *m* [fr. *communiste*, 1840 Dezamy, iz lat. *communis* skupen] 1. član komunistične partije (pri nas: Zveze komunistov), 2. idejni privrženec komunizma (kot nečlan partije); **komunístičen** -čna -o ki se tiče komunistov ali komunizma; **Komunístična internacionála** tretja internacionala, medn. zveza komunističnih strank vsega sveta, ustanovljena l. 1919 v Moskvi pod Leninovim vodstvom, razpuščena l. 1943 (gl. internacionala); **komunístična pártija** revolucionarna polit. stranka, po marksistični teoriji — vodilni, zavedni in organizirani del proletariata v boju za razbitje kapitalizma in zgraditev socialistične družbe; KP Jugoslavije nosi danes ime Zveza komunistov Jugoslavije; **Komunístični manifést** znameniti propagandno-revolucionarni spis Marxa in Engelsa, napisan l. 1847 kot program Zveze komunistov

komunízem -zma *m* [fr. *communisme*, 1841, Lamennais, iz lat. *communis* skupen] po marksistični teoriji, 1. višja, socializmu sledeča brezrazredna družba, sloneča na visokem razvoju proizvajalnih sil in popolnem podružbljenju proizvajalnih sredstev in proizvodov družbenega dela, 2. v širšem pomenu: prva, nižja stopnja komunizma (gl. socializem)

komutácija -e *ž* [lat. *commutatio* iz *commutare* spremeniti] 1. sprememba, premena; zamenjava, npr. ostrejše kazni z milejšo (pr.), 2. menjava, spreminjanje raznosmernega elektr. toka v istosmernega (tehn.); **komutírati** -am (za)menjati, (s)premeniti, npr. smer elektr. toka

komutátor -ja *m* [gl. komutacija] 1. kolektor, 2. menjalnik smeri elektr. toka (tehn.)

kon- [lat. *con-* iz *cum* s, z, hkrati; pred l se asimilira v col-, pred b, m, p v com- itd., prim. gr. sin-] predpona, v zloženkah so-; največkrat izraža poudarjanje, dopolnitev, spajanje itd., npr. konformen, kolateralen, komenzal

kónak -a *m* [tur. *konak*] 1. dvor(ec); palača, 2. gostišče s prenočišči

konatálen -lna -o [ko- + natalen] vrojen, nastal med nosečnostjo (med.)

koncedírati -am [lat. *concedere*] dovoliti, privoliti v kaj; dopustiti kaj; prepustiti, priznati (kako pravico), gl. koncesija

koncentrácija -e *ž* [fr. *concentration* iz lat. *con-*, *centrum* središče] osredotočenje, usreditev, 1. zbiranje vojaških sil na kakem področju (voj.), 2. (z)gostitev raztopin, npr. z izparevanjem; čiščenje (bogatitev) rude; množina snovi v prostorninski enoti, 3. v psihol. osredotočenje pozornosti; (duhovna) zbranost; **koncentrácija kapitála** rast individualnega in družbenega kapitala z akumulacijo, tj. z dodajanjem presežne vrednosti prvotnemu kapitalu (ekon.); **koncentrácija proizvodnje** v kapit. ekonomiki: osredotočenje proizvodnje v čedalje večjih industrijskih podjetjih in nastajanje monopolov; **koncentracíjski -a -o** ki se tiče koncentracije; *fig.* zbir(al)en, skupen; **koncentracíjska vlada** vlada iz predstavnikov vseh ali največjih strank; **koncentracíjsko taborišče** množično taborišče, v vojni največ za ujetnike, internirance, begunce, sicer zlasti za polit. nasprotnike režima, npr. v nacistični Nemčiji

koncentrát -a *m* [lat. *con-*, *centrum* središče] kaj koncentriranega, zgoščenega, očiščenega, zlasti, 1. očiščena (obogatena) ruda, 2. suha, koncentrirana živila, npr. zgoščen sadni sok

koncéntričen -čna -o [nlat. *concentricus*] sosred(išč)en, istosreden, s skupnim središčem; težeč, usmerjen k središču ali skupni točki (~i topovski ogenj)

koncentríran -a -o [fr. *concentrer* osredotočiti] osredotočen, zgoščen; nasičen (~a raztopina); zbran, nakopičen (~e čete); **koncentrírati** -am (s)osrediti, osredotočiti, usmeriti k skupni točki ali središču; zgostiti (~ raztopino); očistiti, npr. rudo od peska; zb(i)rati, (na)kopičiti na kakem mestu (~ vojaške sile); **koncentrírati** -am **se** zbrati, osredotočiti se, usmeriti pozornost na kaj, poglobiti se v kaj

koncépcija -e *ž* [lat. *conceptio* iz *concipere* sestaviti; vase sprejeti; pojmiti] 1. (telesno) spočetje, zanositev, 2. *fig.* (za)-

misel, ustvarjalni domislek, zamislek, zasnova; osnovna misel, 3. mnenje, pojmovanje

koncépt -a *m* [lat. *conceptus* iz *concipere*] splošni pojem; zamisel; *fig.* osnutek, načrt, zasnutek (spisa, članka ...); **vreči iz koncépta** zbegati, zmesti; **izgubiti koncépt** izgubiti nit, zbegati, zmesti se; **koncépten** -tna -o ki se tiče koncepta; namenjen za koncepte (~i papir)

konceptibílen -lna -o [iz nlat.] (raz)umljiv, pojmljiv, umeven

konceptíven -vna -o [lat. *conceptivus*] zmožen za oploditev; dovzeten, sprejemljiv

konceptualíst -a *m* [fr. *conceptualiste* iz lat. *conceptus* spočetje; pojem] privrženec konceptualizma; **konceptualízem** -zma *m* srednjeveška fil. smer med nominalizmom in realizmom, ki trdi, da splošni pojmi obstoje — nominalisti so trdili, da so ti pojmi zgolj besede — a niso neodvisna realnost, marveč pojmovne konstrukcije (najvidnejši predstavnik Abelard)

koncêrn -a *m* [angl. *concern*] ena od oblik kapit. monopolov, združenje raznih podjetij, bank itd., ki so pravno in formalno samostojna, a podrejena večjemu kapitalistu ali skupini kapitalistov, ki imajo v rokah zadostno število njihovih delnic (Morganov, Kruppov ~; prim. kartel, trust)

koncêrt -a *m* [nem. *Konzert* iz ital. *concerto* soglasje; dogovor; koncert] 1. sporazum, dogovor o skupnem stališču, 2. javna glasbena prireditev (klavirski ~), 3. večja skladba za eno ali več glasbil s spremljavo orkestra

koncertánt -a *m* [gl. koncert] kdor koncertira, kdor nastopa na koncertu

koncertína -e *ž* [koncert + -ina] majhna šesterokotna harmonika, pogosto jo uporabljajo klovni

koncertíno -a *m* [ital. *concertino*] v glas. 1. manjši koncert, 2. manjša skladba

koncertírati -am [nem. *konzertieren* iz ital. *concertare*] 1. prirediti koncert; nastopati na koncertu, 2. pogajati, sporazume(va)ti se o čem

koncertíst -a *m* [iz ital.] gl. koncertant

koncesíja -e *ž* [lat. *concessio* iz *concedere* dovoliti] uradno dovoljenje, podelitev kake (posebne) pravice ali sama pravica, zlasti, 1. pravica za opravljanje obrti, 2. posebna pravica, ki jo prizna država tuji, trgovski ali industrijski družbi; teritorij, kjer kdo uživa tako pravico; naselje državljanov kolonialnih velesil s posebnimi pravicami (npr. »evropska četrt« v starem Šanghaju); *fig.* (prostovoljna ali prisilna) privolitev, ustopek; ugodnost; **koncesíjski** -a -o ki se tiče koncesije

koncesionár -ja *m* [fr. *concessionnaire*] imetnik koncesije

koncesioníran -a -o [gl. koncesija] uradno dovoljen ali priznan, s koncesijo (~a trgovina); **koncesionírati** -am dati, priznati, podeliti koncesijo; privoliti v kako ugodnost

koncesíven -vna -o [nlat. *concessivus* iz lat. *concedere*] dovoljujoč, dopuščajoč kaj; dopusten (slovn.); **koncesívni vezníki** v slovn. dopustni vezniki: da, dasi, čeprav ...

koncíl -a *m* [lat. *concilium* zbor] cerkveni zbor, zborovanje cerkvenih dostojanstvenikov za ureditev verskih vprašanj (ekumenski ~; prvi je bil nicejski l. 325, zadnji, 2. vatikanski 1962—1965); **koncílski** -a -o ki se tiče koncila

konciliácija -e *ž* [lat. *conciliatio*] sprava, pomiritev, zedinjenje (v mnenjih)

konciliánten -tna -o [lat. *concilians*] spravljiv, pomirljiv, popustljiv

konciliírati -am [lat. *conciliare*] spraviti, (po)miriti, zediniti, poravnati, npr. nasprotna mnenja

koncipiènt -énta *m* [lat. *concipiens*, gl. koncipirati] odvetniški, sodni pripravnik

koncipírati -am [lat. *concipere*] 1. spočeti, zanositi (med.), 2. zasnovati, zamisliti si kaj; priti na misel, 3. sestaviti načrt, osnutek, koncept, pravni spis

koncipíst -a *m* [iz nlat.] 1. kdor sestavlja koncepte za pravne listine, 2. koncipient

koncitácija -e *ž* [lat. *concitatio*] spodbujanje, ščuvanje; razvnetost; razburjenje

koncitatíven -vna -o [lat. *concitativus*] spodbujajoč; razvnemajoč; razdražljiv

koncízen -zna -o [lat. *concisus*] klen, strnjen, zgoščen, kratek in jedrnat; natančen; **koncíznost** -i *ž* jedrnatost, zgoščenost; natančnost

kondébitor -ja *m* [lat. *con-*, *debitor* dolžnik] sodolžnik

kondemnácija -e *ž* [lat. *condemnatio*, *con-*, *damnare* obsoditi] obsodba; *fig.* kazen

kondemnatóren -rna -o [nlat. *condemnatorius*] obsodilen (~a sodba); obsojajoč (~a izjava)

kondenzácija -e *ž* [nlat. *condensatio*, lat. *con-*, *densus* gost] 1. zgoščevanje, zgostitev česa, 2. sprememba iz plinastega stanja v tekoče ali trdno (kem.), 3. zbiranje elektr. energije (fiz.), 4. prikaz dveh ali več idej, predstav ipd. v eni besedi ali podobi, npr. v alegoriji (psihoanal.); **kondenzacíjski** -a -o ki se tiče kondenzacije; zgostitven

kondenzát -a *m* [lat. *condensatus* zgoščen] snov, nastala s kondenzacijo

kondenzátor -ja *m* [lat. *condensare* zgostiti] zgoščevalnik, 1. hladilnik pri parnem stroju, spreminjajoč vodno paro v vodo, 2. pri destilaciji: priprava za zgoščanje par, 3. vrsta priprav za zbiranje električne energije

kondenzírati -am [lat. *condensare*] (z)gostiti, zgoščevati; utekočiniti (pline ali pare); zbrati, nakopičiti

kondenzitéta -e *ž* [nlat. *condensitas*] gostota; zgoščenost

kondénzor -ja *m* [angl. *condenser* iz lat.] v fiz. zbiralna leča (zgoščevalka) ali sestav leč pri projekcijskih aparatih in mikroskopih

kondícija -e *ž* [lat. *condicio*, *con-*, *dicere* reči] 1. pogoj, npr. plačilni pogoj v pogodbi; *fig.* pridržek, 2. stanje česa, zlasti stanje, kakovost blaga, določena v pogodbi; pogosto: telesno in duševno stanje športnika ali tekmovalca, 3. služba; nameščenje; (socialni) položaj; **biti v kondíciji** biti v ugodnem telesnem stanju, npr. športnik

kondicionál -a *m* [lat. *condicionalis* pogojen] v slovn. pogojnik, pogojni naklon glagolske oblike; **kondicionálen** -lna -o 1. pogójen, odvisen od pogojev ali okoliščin; izražajoč pogoj (~i stavek), 2. pogodben; izgovorjen, dogovorjen; **kondicionálni stavki** v slovn. pogojni stavki; **kondicionálni vezniki** v slovn. pogojni vezniki: če, ako, ko ...

kondicionalízem -zma *m* [lat. *condicio*, *condicionis* pogoj, + -izem] v fil. spoznavnoteoretični nauk, ki pravi, da pojavov in procesov ne določajo posamezni vzroki, marveč celotnost danih pogojev, npr. pri Verwornu

kondicionírati -am [gl. kondicija] ugotoviti stopnjo vlažnosti tekstilnih surovin (~ svilo)

kondicionízem -zma *m* [iz lat.] gl. kondicionalizem

kondimènt -énta *m* [lat. *condimentum* iz *condire* začiniti] dišava, začimba (k jedi)

kondítor -ja *m* [lat. *condire* začiniti] slaščičar

kondolénca -e *ž* [lat. *con-*, *dolere* boleti] 1. sožalje; sočutje, 2. izraz sožalja; **kondolírati** -am izreči, izraziti sožalje

kondóm -a *m* [angl. *condom*, po* angl. zdravniku Contonu iz 18. stol.] varovalo, ščitnik, prevleka za spolni ud (navadno iz gume), ki moškega pri spolnem občevanju varuje pred okuženjem in žensko pred zanositvijo

kondominát -a *m* [lat. *con-*, *dominatio* gospostvo] solastnina, skupna lastnina dveh ali več oseb; solastništvo

kondomínij -a *m* [lat. *con-*, *dominium* posestvo; gospostvo] 1. skupni dominion, 2. skupno gospostvo dveh ali več držav nad kakim ozemljem, npr. Anglije in Francije na Novih Hebridih

kondonácija -e *ž* [lat. *condonatio* podaritev] spregled (žalitve, zakonske nezvestobe ipd.); opustitev tožbe; *fig.* oproščenje

kóndor -ja *m* [špan. *condor* iz peruan. *cuntur*] 1. v zool. južnoamer. kraljevi jastreb, ena največjih roparskih ptic, 2. južnoamer. zlatnik z jastrebovo podobo (čilski ~)

kondotiêre -ra *m* [ital. *condottiere* iz lat. *con-*, *ducere* voditi] vojskovodja najemniških čet, zlasti v Italiji v 14. in 15. stol. (~ Sforza)

konduíta -e *ž* [fr. *conduite* vod; vodstvo; obnašanje] vedenje, npr. v šoli ali službi; spričevalo o vedenju (nekdaj za častnike in uradnike); *fig.* uglajeno vedenje

kondúkt -a *m* [lat. *conductus* iz *con-*, *ducere* voditi] spremstvo, zlasti pri pogrebu; slovesen pogrebni sprevod

konduktánca -e *ž* [lat. *con-*, *ducere* voditi] elektr. prevodnost

konduktêr -ja *m* [fr. *conducteur*] 1. sprevodnik na vlakih ipd., ki pregleduje (ali tudi prodaja) vozovnice, 2. nadzornik
kondúktor -ja *m* [lat. *con-*, *ducere* voditi] električni prevodnik (zastarelo)
konéks -a *m* [lat. *connexus* iz *con-*, *nectere* (z)vezati] vez, zveza; (medsebojna) odvisnost
koneksíja -e *ž*, *nav. v mn.* **koneksíje** -ij [lat. *connexio* zveza] osebna zveza; vplivna poznanstva
koneksíven -vna -o [gl. koneks] vežoč, združujoč
konéksus -a *m* [iz lat.] gl. koneks
konektírati -am [lat. *connectere*] (z)vezati; biti v zvezi
konetábel -bla *m* [fr. *connétable*] vrhovni poveljnik v Franciji od 12. do 17. stol.
konfabulácija -e *ž* [lat. *confabulatio*, *con-*, *fabula* bajka] pomenek, kramljanje; bajka, izmišljotina
konfederácija -e *ž* [nlat. *confoederatio* iz lat. *con-*, *foedus*, *foederis* zveza] 1. zveza, združba; združenje (strank, organizacij ...), 2. zveza držav, včasih začasna ali taka, kjer države ohranijo delno samostojnost (renska ~), 3. zveza enajstih južnih držav, ki so se l. 1860—61 odcepile od ZDA
konfederát -a *m* [iz nlat. *confoederatus*] 1. država, članica konfederacije; *fig.* zaveznik, 2. privrženec ameriške konfederacije
konfederírati -am **(se)** [lat. *confoederare*] združiti (se) v zvezo, zvezati (se); včlaniti (se) v konfederacijo
konfékcija -e *ž* [lat. *confectio* izdelava, iz *conficere* narediti] 1. serijsko, večidel industrijsko izdelovanje oblek, perila ..., 2. izdelek take industrije, 3. trgovina s takimi izdelki, 4. pripravljanje zdravil; **konfekcíjski** -a -o ki se tiče konfekcije (~o blago)
konfekcioníran -a -o [gl. konfekcija] izdelan (v konfekciji), že narejen, gotov
konfékt -a *m* [lat. *confectum* iz *conficere*, gl. konfet] slaščica; sladkorno pecivo
konferansjé -ja *m* [iz fr.] gl. conférencier
konferénca -e *ž* [fr. *conférence* iz nlat. *conferentia* iz lat. *conferre* zbrati] sestanek (zaradi posvetovanja ali razpravljanja o čem); posvet(ovanje) znanstvenikov, diplomatov...; zveza, združba; **konferénčen** -čna -o ki se tiče konference
konferírati -am [fr. *conférer* iz nlat.] 1. primerjati, 2. posvetovati se, razpravljati; zborovati, 3. podeliti, npr. red
konfesíja -e *ž* [lat. *confessio* priznanje] veroizpoved; vera; **konfesionálen** -lna -o ki se tiče konfesije, verski
konfét -a *m*, *nav. v mn.* **konféti** -ov [ital. *confetto* iz lat. *conficere* narediti] 1. slaščice; (sladkorno) pecivo, 2. pisani papirčki (krožci, papirni trakovi ipd.), s katerimi se obsipljejo na plesih ali maškaradah (po mavčnih »konfetih«, s katerimi se na rimskem karnevalu obmetavajo maske)
konfidenciálen -lna -o [fr. *confidentiel* iz lat.] zaupen; *fig.* skriven
konfidènt -énta *m* [fr. *confident*] zaupna oseba; (policijski) zaupnik; *fig.* ovaduh
konfigurácija -e *ž* [lat. *configuratio*, *con-*, *figura* oblika] 1. oblikovanje; (iz)oblikovanost; (vnanja) oblika ali videz, npr. zemljišča, 2. *fig.* odnos, (so)razmerje, 3. lega, položaj, razporeditev nebesnih teles
konfín -a *m* [lat. *confinium*, *con-*, *finis* meja; konec] mejnik, obcestni kamen
konfinácija -e *ž* [nem. *Konfination* iz lat. *con-*, *finis* meja] 1. kazen z omejitvijo bivanja na kak kraj, 2. pregon v kak kraj
konfiníranec -nca *m* [gl. konfinacija] kdor je v konfinaciji, kdor je konfiniran; **konfinírati** -am 1. mejiti, 2. kaznovati s konfinacijo, omejiti bivanje na kak kraj, pregnati v kak kraj
konfirmácija -e *ž* [lat. *confirmatio* potrditev] 1. uradna potrditev razsodbe (pr.), 2. potrditev izvoljenega dostojanstvenika od višje cerkvene oblasti, npr. katol. škofa ..., 3. potrditev krsta — birmi podoben obred pri protestantih
konfirmánd -a *m* [iz lat.] birmanec pri protestantih
konfirmatíven -vna -o [iz lat.] potrdilen
konfirmírati -am [lat. *confirmare* potrditi] 1. potrditi, 2. opraviti konfirmacijo
konfiscírati -am [lat. *confiscare* iz *fiscus* drž. premoženje] zaseči, zapleniti (~ premoženje, časopis); odvzeti
konfiskácija -e *ž* [lat. *confiscatio*] 1. delna ali celotna zaplemba premoženja v

korist države, brez odškodnine, 2. zaseg natisnjenega dela, časnika ipd.; **konfiskacíjski** -a -o zaplenitveni (~i postopek); zasežni

konfiskát -a *m* [lat. *confiscatus*] zaplenjeni izvod, zlasti časnika

konfíteor -ja *m* [lat. *confiteor* spovem se] v katol. liturg. spovedna molitev (začenja se: Confiteor Deo ...); *fig.* priznanje krivde; kesanje; **zmoliti konfíteor** skesati se

konfitúra -e *ž* [fr. *confiture*] (sadna) mezga, v celih kosih vkuhano sadje

konflagrácija -e *ž* [lat. *conflagratio* iz *con-*, *flagrare* goreti] v krščanski mistiki: zaton (sveta) v ognju sodnega dne; splošni (*fig.* vojni) požar; propad, uničenje

konflíkt -a *m* [lat. *conflictus* iz *confligere* udariti (se)] boj, spopad (med silami, državami ...); spor, prepir; *fig.* nasprotje, nesoglasje (med dolžnostmi, čustvi ...)

konfluénca -e *ž* [nlat. *confluentia* iz lat. *con-*, *fluere* teči] 1. stekanje, zlivanje (rek, tokov); stok, stočišče, 2. naval, pritisk množice

konfluírati -am [lat. *confluere*] stekati se, zlivati se

konfokálen -lna -o [kon- + fokalen] v fiz. z istim žariščem (fokusom)

konformácija -e *ž* [lat. *conformatio*, *con-*, *forma* oblika] 1. sestava, ustroj (delov v celoto); oblika, izoblikovanost, 2. prilagajanje

konfórmen -mna -o [lat. *conformis*] enakoličen, istoličen; priličen, prilagojen; skladen, soglasen; primeren

konformíst -a *m* [angl. *conformist*, gl. konformen] v Angliji pripadnik protestantov, ki so l. 1562 sprejeli 39 dogem episkopalne cerkve; *fig.* kdor osebno mnenje mehanično podreja uradnemu mnenju (stranke, Cerkve ...); *pejor.* prilagodljivec; **konformízem** -zma *m* (mehanično) soglašanje; *fig.* prilagajanje, prilagoditev; *pejor.* prilagodljivost

konfórt -a *m* [fr. *confort*] gl. komfort

konfortácija -e *ž* [lat. *con-*, *fortis* krepek] (o)krepitev, (o)krepčanje

konfortatív(um) -a *m*, *mn.* **konfortatíva** -iv *s* [nlat. *confortativum*] krepčilo, zdravilo za (telesno) krepčanje

konfórten -tna -o [iz fr.] gl. komforten

konfráter -tra *m* [lat. *con-*, *frater* brat] (redovni) sobrat

konfrontácija -e *ž* [nlat. *confrontatio* iz lat. *con-*, *frons*, *frontis* čelo] soočenje in zaslišanje, zlasti prič; primerjanje; **konfrontírati** -am soočiti, postaviti iz oči v oči in zaslišati, npr. pričo in obtoženca; primerjati

konfucianízem -zma *m* gl. konfucijanstvo

konfucijánec -nca *m* privrženec konfucijanstva; **konfucijánstvo** -a *s* nauk kitajskega filozofa in reformatorja Konfucija (551 do 478* pr. n. š.), nravno-filozofski nauk v verski obliki; K. oznanja pravičnost, resnicoljubnost, spoštovanje staršev itd. ter uči, da je ljubezen do bližnjega bistvo morale (ravnaj z bližnjim tako, kot želiš, da bi drugi ravnali s teboj!)

konfundírati -am [lat. *confundere*, *con-*, *fundere* liti] (skupaj) zliti; *fig.* zmešati, zmesti, zmotiti

konfutácija -e *ž* [lat. *confutatio*] spodbitje, spodbijanje (trditve, dokazovanja ...)

konfúzen -zna -o [lat. *confusus*, *con-*, *fundere* liti] zmeden, nejasen; zbegan; **konfúznost** -i *ž* zmedenost, nejasnost (~ v pojmih); zbeganost

konfuzíja -e *ž* [lat. *confusio* zlitje, mešanje česa] 1. zmeda, zmešnjava; nered; nejasnost (sloga, misli ...); zbeganost, 2. v pr. združitev pravice in obveznosti v eni osebi (če npr. postane dolžnik dedič svojega upnika)

konfúznež -a *m* [gl. konfuzen] zmedenec, kdor ima konfuzne pojme

kónga -e *ž* [špan. *conga*] 1. kubanski ljudski ples v $^4/_4$ taktu, vrsta rumbe, 2. ročni boben v kubanski glasbi

kongelácija -e *ž* [lat. *congelatio*] 1. zmrzovanje, z(a)mrznjenje; zmrzlina, ozeba; *fig.* prehlad, 2. zgostitev; strditev, strjevanje (~ krvi); strjenina

kongeniálen -lna -o [lat. *con-*, *genius* prirojeni duh] soroden po duhu ali nadarjenosti; duhovno enakovreden (~i prevod)

kongenitálen -lna -o [lat. *congenitus*] prirojen (pri rojstvu ali pred njim dobljen), od rojstva obstoječ (~a hiba), obsežen že v zasnovi

kongestíja -e *ž* [lat. *congestio* nakopičenje] v med. prenapolnjenost žil s krvjo, naval, pritisk krvi v kak organ ali del telesa, zlasti v glavo; **kongestíven** -vna -o povzročujoč kongestijo ali izvirajoč iz nje (~e težave)

konglomerácija -e *ž* [lat. *conglomeratio, con-, glomus* klobčič] (na)kopičenje, sprijemanje; mešanje raznovrstnih stvari

konglomerát -a *m* [lat. *conglomeratus*] 1. gruda, skupek, sprimek (mehanična zmes česa); *fig.* mešanica, 2. v mineral. labora (sprimek prodnikov)

konglutinácija -e *ž* [lat. *conglutinatio, con-, gluten* klej] zlepitev, zlepljanje, npr. kamnin; zraščenje

konglutinát -a *m* [lat. *conglutinatum*] kaj zlepljenega ali zraščenega

kóngo -a *m* [po afriški reki] 1. bencidinsko barvilo, (kongo) rdečilo, 2. filtrirni papir (kem. indikator), prepojen s tem rdečilom

kongratulácija -e *ž* [lat. *con-, gratulatio* voščilo] voščilo, čestitka

kongratulánt -a *m* [iz lat.] voščilec, kdor komu vošči ali čestita

kongregácija -e *ž* [lat. *congregatio* zveza, *con-, grex, gregis* čreda] 1. verska družba, bratovščina, 2. zveza, združenje več samostanov istega reda, 3. upravni odbor pri kardinalskem kolegiju v Rimu, eden izmed 11 organov, ki vodijo kako področje cerkvene uprave, npr. propaganda vere itd., 4. akademski posvet na angl. univerzah; **kongregacíjski** -a -o ki se tiče kongregacije

kongregacionalíst -a *m* [angl. *congregationalist* iz *congregation* verska občina] pripadnik angl. krščanske ločine, vplivne v Cromwellovem času (njihova organizacija sloni na neodvisnih verskih občinah); **kongregacionalízem** -zma *m* tip cerkvene uprave, npr. pri independentih, kjer so posamezne verske enote neodvisne in samoupravne

kongrega(cio)níst -a *m* [iz lat. *congregatio*] član, ud verske družbe, bratovščine, zlasti jezuitske

kongrés -a *m* [lat. *congressus* sestanek, iz *congredi* sestati se] 1. shod, zbor(ovanje) znanstvenikov, politikov, delegatov stranke ipd. v državnem ali medn. merilu (~ geologov, Dunajski ~), 2. zakonodajna skupščina v ZDA, sestavljena iz senata in poslanske zbornice; zasedanje te skupščine; **kongrésen** -sna -o ki se tiče kongresa

kongresíst -a *m* [gl. kongres] član, udeleženec kongresa

kongrésmen -a *m* [angl. *congressman*] član amer. kongresa, zlasti poslanec

kóngrua -e *ž* [lat. *congruere* ujemati se] državna plača učiteljev ali duhovnikov v stari Avstriji

kongruénca -e *ž* [lat. *congruentia*] 1. skladnost, soglasje v čem; v geom. skladnost, ujemanje (likov po obliki in velikosti), 2. ujemanje stavčnih členov, npr. povedka z osebkom (slovn.); **kongruénčen** -čna -o ki se tiče kongruence

kongruénten -tna -o [lat. *congruens*] skladen, ujemajoč se

kongruírati -am [lat. *congruere*] skladati se, (natančno) ujemati se

kónha -e *ž* [lat. *concha* školjka, iz gr. *konche*] 1. apsida (arhit.), 2. v anat. školjkast organ (nosna ~)

konhiliológija -e *ž* [iz gr.] gl. konhologija

konhoída -e *ž* [konh(a) + -oid(en)] školjčnica, mat. krivulja četrtega reda

konhológija -e *ž* [lat. *concha* školjka, + -logija] nauk o mehkužcih (zool.)

konhoskóp -a *m* [konh(a) + -skop] priprava za preiskovanje nosne školjke (med.)

kóničen -čna -o [gr. *konikos* iz *konos* stožec] stožčast, šilast, podoben stožcu (konusu)

koníferi -ov *m mn.* [nlat. *Coniferae* ali *Coniferales* iz lat. *conus* stožec, *ferre* nositi] v bot. iglavci: smreka, bor, jelka ...

koníin -a *m* [gr. *koneion* trobelika; trobelikovec, + -in] zelo strupen alkaloid iz semen trobelike

konióza -e *ž* [gr. *konis* prah, + -oza] bolezen zaradi vdihavanja raznih vrst prahu (med.)

konivénca -e *ž* [lat. *conivere* skozi prste gledati] zavestno spregledovanje kaznivih dejanj podrejenim (pr.)

kónjak -a *m* [fr. *cognac*, po mestu Cognac v južnozahodni Franciji] najboljše vinsko žganje, ima okrog 50% alkohola

konjektúra -e *ž* [lat. *coniectura* iz *con-, iacere* vreči] 1. domnevanje, ugibanje; do-

mneva, 2. domnevno pravilen popravek ali dopolnitev, npr. pokvarjenega ali nepopolnega besedila v rokopisu

konjekturalízem -zma *m* [gl. konjektura] nauk filozofa Cusanusa, 1401—1464, da je vse človeško znanje le slutnja, le domnevanje resnice

konjugácija -e *ž* [lat. *coniugatio* zveza] 1. v slovn. spreganje, pregibanje glagolov; sprega(tev) po glagolskih vrstah; glagolska vrsta, 2. v biol. sparitev, način ploditve, npr. pri migetalkarjih; **konjugacíjski** -a -o ki se tiče konjugacije, 1. spregatven, 2. sparitven

konjugálen -lna -o [lat. *coniugalis*] zakonski, ki se tiče zakonske zveze

konjugírati -am [lat. *coniugere*] 1. spajati, (z)vezati, 2. spregati, pregibati (slovn.), 3. spariti (biol.)

konjungírati -am [lat. *coniungere*] (z)vezati, (z)družiti, spajati

konjúnkcija -e *ž* [lat. *coniunctio* zveza] 1. v slovn. veznik: in, pa, ter ..., 2. v astr. lega dveh nebesnih teles na isti ekliptični dolžini, npr. Sonca ali Meseca pri mlaju; naspr. opozicija; *fig.* preplet dogodkov ali okoliščin, zlasti v politiki; **konjunkcíjski** -a -o ki se tiče konjunkcije; vezniški (~e oblike)

konjunkcionálen -lna -o [gl. konjunkcija] vezniški, npr. stavki, ki se delajo s podrednimi vezniki

kónjunktiv -a *m* [nlat. *modus conjunctivus*] v slovn. vezni naklon (v nemščini, romanskih jezikih itd.)

konjunktíva -e *ž* [nlat. *membrana conjunctiva*] v anat. (očesna) veznica

konjunktíven -vna -o [nlat. *conjunctivus*] (z)vezan, spojen, združen; vez(al)en, spajajoč, združujoč; pogojen; ki se tiče konjunktive ali konjunktiva; **konjunktívna sodba** v log. sodba, ki ima en subjekt in več predikatov ali en predikat in več subjektov, npr. letni časi so: pomlad, poletje, jesen in zima

konjunktivítis -a *m* [konjunktiv(a) + -itis] vnetje očesne veznice (med.)

konjunktúra -e *ž* [nlat. *conjunctura*] 1. preplet(anje) ugodnih okoliščin; *fig.* priložnost, ugodna prilika ali okoliščina, 2. stanje česa, zlasti ugodno gospodarsko stanje ali položaj (glede na cene, obseg proizvodnje ...); **konjunktúren** -rna -o ki se tiče konjunkture

konjunkturíst -a *m* [gl. konjunktura] kdor preži na konjunkturo, na ugodno priliko (da bi se okoristil)

konjurácija -e *ž* [lat. *coniuratio*] rotitev, zaklinjanje duhov; *fig.* zarota

konjurá(n)t -a *m* [lat. *coniuratus*] zarotnik

konkáven -vna -o [lat. *concavus*, *con-*, *cavus* votel] vbočen, vbokel, vdrt; pomanjševalen, razpršilen (~a leča; naspr. konveksen); **konkávnost** -i *ž* vbočenost, vboklost

konkísta -e *ž* [špan. *conquista* osvojitev] doba prvih španskih in portugalskih odkritij in osvajanj v Ameriki konec 15. in v prvi polovici 16. stol.

konkistadór -ja *m* [špan. *conquistador* osvajalec] osvajalec srednje- in južnoamer. dežel, zlasti Mehike in Peruja (med njimi mnogi nasilni pustolovci, npr. Pizarro); *fig.* nasilen osvajač, nasilnik; zasužnjevalec; pustolovec

konkláve -va *m* [lat. *conclave* zaprta soba, iz *clavis* ključ] 1. svet, zborovanje kardinalov za izvolitev novega papeža; *fig.* skrivna skupščina, 2. (zaprt) prostor, kjer se v ta namen zbero kardinali, 3. čas teh volitev

konkludénten -tna -o [lat. *concludere* sklepati] sklepčen (pr.)

konkludírati -am [lat. *concludere*] sklepati

konkluzíja -e *ž* [lat. *conclusio* iz *concludere* sklepati] v log. povzetek (iz predpostavke, sodbe ali več sodb); *fig.* sklep

konkluzíven -vna -o [nlat. *conclusivus*] sklenjen; sklepalen; odločilen; dokazilen; **konkluzívno priredje** sklepalno priredje, v katerem obsega odvisni stavek to, kar se da sklepati iz glavnega stavka (slovn.)

konkordánca -e *ž* [iz nlat. *concordantia* iz lat. *con-*, *cor*, *cordis* srce] 1. skladnost, soglasje, ujemanje, npr. med kakimi pisci, 2. v biol. skladnost, ujemanje, npr. značilnosti pri dvojčkih, 3. slovarček pojmov, imen ali vseh mest, ki se na kaj nanašajo, 4. pravilna lega zemeljskih plasti (geol.), 5. tiskarska mera (4 cicero)

konkordát -a *m* [nlat. *concordatum* sporazum, pogodba] pogodba med drž.

oblastjo in katol. cerkvijo (o ureditvi položaja Cerkve in pravnih itd. odnosih med državo in Cerkvijo)

konkorporácija -e *ž* [lat. *con-*, *corpus*, *corporis* telo] vključitev, priključitev, pridružitev

konkrecíja -e *ž* [lat. *concretio* iz *con-*, *crescere* rasti] 1. zraščanje (v eno); zgoščevanje; strjevanje; strditev, 2. v med. usedanje mineralnih snovi v telesu, nastajanje konkrementov; usedek (navadno: konkrement), 3. v geol. mineralna masa, nastala z zgoščanjem okrog jedra

konkremènt -énta *m* [nlat. *concrementum*, gl. konkrecija] strdina; v med. usedek mineralnih snovi, npr. v sečniku

konkrescénca -e *ž* [lat. *concrescentia*] z(a)raščanje, npr. celic; zrast; zaraslost

konkréten -tna -o [lat. *concretus* zrasel; zgoščen; snoven, iz *con-*, *crescere* rasti] 1. snoven; stvaren, predmeten, telesen; resničen, obstoječ v resničnosti ali izvirajoč iz nje, stvaren; *fig.* živ, nazoren, (o)prijemljiv, otipljiv, 2. v fil. zaznaven s čuti; poseben (v nasprotju s splošnim), 3. natančno — krajevno, časovno itd. — določen (naspr. abstrakten); **konkrétna resnica** znanstvena resnica, ki preučuje pojave v zvezi z vsemi pogoji njihovega nastanka in razvoja (krajem, časom ...)

konkretizácija -e *ž* [fr. *concrétiser* ostvariti, iz lat.] ostvaritev; pojasnitev ipd. z zgledom; natančna, stvarna določitev ali oblikovanje; **konkretizírati** -am ostvariti; pojasniti z zgledom, pokazati; podrobno, natančno določiti; dati konkretno obliko

konkrétum -a *m*, *mn.* **konkréta** -et *s* [lat. *concretum*] 1. kar obstoji konkretno, v resničnosti (fil.), 2. stvarni pojem, beseda s stvarnim pomenom (slovn.)

konkubína -e *ž* [lat. *concubina*, *con-*, *cubare* ležati] priležnica, (ženska, ki živi z moškim, ne da bi bila z njim poročena); *pejor.* koruznica

konkubinát -a *m* [lat. *concubinatus*] priležništvo, skupno življenje moškega in ženske brez zakonske zveze (dovoljeno v strim. pravu); *pejor.* »divji«, »koruzni« zakon

konkupiscénca -e *ž* [lat. *concupiscentia*] silna (navadno nedovoljena) želja ali poželenje, zlasti čutna, spolna sla; pohotnost

konkurénca -e *ž* [iz nlat. *concurrentia* iz lat. *con-*, *currere* teči] 1. tekmovanje za isti smoter med več osebami (npr. v športu ali za kak položaj), zlasti, 2. boj, tekmovanje med blagovnimi proizvajalci, trgovci itd. za tržišče in prodajo blaga (pojav, ki spremlja blagovno proizvodnjo, zlasti kapitalistično); *fig.* spodrivanje; gonja, (divji) boj za obstanek; **konkuréncen** -čna -o ki se tiče konkurence, zmožen konkurence (~e cene); tekmovalen, tekmujoč

konkurènt -énta *m* [iz lat. *concurrens*] tekmec, kdor s kom tekmuje

konkurírati -am [lat. *concurrere* teči skupaj] tekmovati, gnati, poganjati se za kaj, biti komu konkurent; udeležiti se natečaja

konkúrz -a *m* [iz lat. *concursus*] 1. natečaj, tekmovanje za razpisano nagrado ali premijo (~ za najboljši roman), 2. razpis za vpis, sprejem v kako šolo, 3. v trg. stečaj upnikov, tj. izročitev prezadolženčevega imetja v upravo upnikov; *fig.* (gospodarski) propad; **konkúrzen** -zna -o ki se tiče konkurza, natečajen, stečajen; **konkúrzna mása** (preostalo) dolžnikovo imetje, ki po konkurzu preide v upravo upnikov

konkvísta -e *ž*, **konkvistadór** -ja *m* [iz špan.] gl. konkista, konkistador

konoíd -a *m* [gr. *konoeides* stožčast, gl. konus] v geom. stožčasto, stožcu podobno telo, npr. paraboloid

konosamènt -énta *m* [nem. *Konnossement* iz fr. *connaissement* iz *connaître* poznati] ladijski tovorni list za blago, natovorjeno na ladjo (izdan v štirih izvirnikih)

konotatíven -vna -o [lat. *con-*, *notare* označiti] soznačen, soznačujoč, v log. pojem, ki dobi pravo vrednost šele v zvezi s subjektom, npr. pridevniki (primer: dober človek)

konsciencialíst -a *m* [lat. *conscientia* zavest] privrženec konsciencializma; **konsciencializem** -zma *m* filozofska smer, ki pravi, da obstoje vse stvari zgolj v zavesti, ne v objektivni realnosti (gnoseološki idealizem)

konsekrácija -e *ž* [lat. *consecratio* posvetitev] v kršč. liturg. posvetitev, npr. cerkve; **konsekrírati** -am posvetiti (bogu)

konsekúcija -e *ž* [lat. *consecutio, con-, sequi* slediti] 1. nasledica, posledek, 2. zaporednost; (logično) zaporedje, 3. v slovn. sosledica, sosledje časov

konsekutíven -vna -o [fr. *consécutif* iz lat.] 1. posleden, posledičen; izvirajoč iz česa, 2. zaporeden, sledeč si, 3. sklepalen, sklepajoč iz česa; **konsekutívni stavki** poslediční stavki, tj. odvisni stavki, ki izražajo posledico prvega stavka (slovn.)

konsekvénca -e *ž* [lat. *consequentia, con-, sequi* slediti] 1. nasledek, posledica česa, 2. sklep (log.), 3. doslednost, 4. pomembnost (glede na posledice česa); **izvajati konsekvénce** izvajati, povzemati sklepe; *fig.* obračunati

konsekvénten -tna -o [lat. *consequens*] dosleden; vztrajen, žilav; **konsekvéntnost** -i *ž* doslednost (v načelih in delu); vztrajnost, žilavost

konsénz -a *m* [lat. *consensus*] privolitev (npr. v poroko); soglasje v čem; pismeno dovoljenje

konsêrva -e *ž* [ital. *conserva* iz lat. *conservare* ohraniti] živilo, pripravljeno in shranjeno tako, da se dalj časa ne pokvari, npr. meso v nepredušnih pločevinkah; **konsêrven** -vna -o ki se tiče konserve

konservácija -e *ž* [lat. *conservatio*] ohranjevanje (~ umetnin), vzdrževanje (~ zgradb)

konservatívec -vca *m* [gl. konservativen] 1. starokopitnež, nazadnjak, kdor je starokopitnih nazorov, nasprotnik napredka ali sprememb, 2. član konservativne stranke, danes zlasti angleške

konservatíven -vna -o [nlat. *conservativus*] 1. ohranjevalen, 2. v polit. nagnjen k ohranjevanju obstoječega, zlasti preživelih družbenih razmer, ustanov, nasproten spremembam ali napredku; *fig.* starokopiten, staromoden, nazadnjaški (naspr. progresiven); **konservatívnost** -i *ž* starokopitnost, staromodnost

konservativízem -zma *m* [gl. konservativen] konservativna težnja ali usmerjenost; konservativna politika

konservatízem -zma *m* [iz lat.] gl. konservativizem

konservátor -ja *m* [lat. *conservare* ohraniti] 1. izvedenec v ohranjevanju umetnin, umetnostnih spomenikov ipd., 2. varuh umetnin, starin, zbirk ..., 3. ohranjevalnik (tehn.)

konservatórij -a *m* [ital. *conservatorio* iz nlat.] visoka šola za petje in glasbo; **konservatoríst** -a *m*, **konservatorístka** -e *ž* kdor študira na konservatoriju

konservíranje -a *s* [lat. *conservare* ohraniti] postopek, s katerim kaj konserviramo, npr. sadje z vkuhavanjem; **konservírati** -am ohraniti (v nespremenjenem stanju), 1. ohraniti (umetnino); izvesti konservacijo, 2. obvarovati pred razkrajanjem (~ živila); vkuha(va)ti, vlagati

konsignácija -e *ž* [lat. *consignatio* iz *consignare* vpisati; zapečatiti] 1. popis česa; (pismena) predaja v hranitev ali prodajo, 2. v trg. a) izročitev blaga komisionarju v prodajo (komisijska trgovina, zlasti s tujino), b) seznam, spisek tega blaga, c) izročeno blago; **konsignacíjski** -a -o ki se tiče konsignacije

konsignánt -a *m* [iz lat.] kdor izroči blago v konsignacijo

konsignatár -ja *m* [iz lat.] prejemnik, prodajalec v konsignacijo izročenega blaga

konsignírati -am [lat. *consignare, con-, signum* znak] označiti, popisati; napraviti seznam; (pismeno) predati; izročiti ali poslati v prodajo

konsiliárij -a *m* [lat. *consiliarius* svetovalec] specialist, ki ga zdravnik (ob hujšem primeru) pokliče k posvetovanju

konsílij -a *m* [lat. *consilium* nasvet] 1. (na)svèt, 2. posvèt, posvetovanje, npr. zdravnikov pri bolniku

konsisténca -e *ž* [lat. *consistentia, con-, sistere* ustaviti; trajati] trdnost, čvrstost snovi (odpor do spreminjanja oblike); gostota; *fig.* trajnost, trpežnost; **konsisténten** -tna -o trden, čvrst; *fig.* trajen, trpežen

konsistórij -a *m* [iz lat.] gl. konzistorij

konskribírati -am [lat. *con-, scribere* pisati] popisovati, nabirati (vojake)

konskrípcija -e *ž* [lat. *conscriptio* popis] popis(ovanje), vpis v (vojaški) spisek, tj.

sistem prisilnih naborov v 18. stol.; *fig.* prisilni nabor

konsociácija -e *ž* [lat. *consociatio*] združitev; združenje, združba

konsolidácija -e *ž* [lat. *consolidatio*, *con-*, *solidus* trden] 1. utrditev, utrjevanje, urejanje (~ razmer), 2. prevedba visečih ipd. drž. dolgov v dolgoročna posojila; **konsolidírati** -am utrditi, urediti, postaviti na trdne temelje; izvesti konsolidacijo

konsonánca -e *ž* [iz lat.] gl. konzonanca

konspékt -a *m* [lat. *conspectus* pogled, prikaz] (kratek) pregled, izvleček, posnetek, povzetek iz knjige ali članka; **konspektíven** -vna -o v obliki konspekta; *fig.* strnjen, pregleden, na kratko razložen

konspirácija -e *ž* [lat. *conspiratio* soglasje; zarota, *con-*, *spirare* dihati] 1. zarota, 2. skrivno, podtalno (revolucionarno) delo, 3. skritost, molčečnost pri takem delu, 4. sistem in metode dela, ki jih pri tem uporablja podtalna organizacija

konspiratíven -vna -o [gl. konspiracija] zarotniški; podtalen; delujoč previdno, po načelih konspiracije; *fig.* skriven, strogo zaupen

konspirátor -ja *m* [fr. *conspirateur* iz lat.] 1. zarotnik, 2. kdor zna delati konspirativno

konspirírati -am [gl. konspiracija] snovati zaroto, zarotiti se; skrivno, podtalno delovati ali organizirati kaj

konstánca -e *ž* [lat. *constantia*] stalnost, nespremenljivost; vztrajnost, stanovitnost; trajnost

konstánta -e *ž* [lat. *constans* stalen] v mat. in fiz. stalnica, nespremenljivka; **konstánten** -tna -o stalen, nespremenljiv; vztrajen, stanoviten; trajen; ki se tiče konstante; **konstántni kapitál** v marksistični polit. ekonomiji: stalni, nespremenljivi kapital, tj. del kapitala, vložen v proizvajalna sredstva, npr. stroje, surovine, ki v delovnem procesu ne spreminja vrednosti (naspr. variabilni kapital)

konstatácija -e *ž* [fr. *constatation*] 1. ugotavljanje; ugotovitev; ugotovljeno dejstvo (stanje ...), 2. potrditev česa; **konstatírati** -am 1. ugotoviti, dognati kaj, prepričati se, 2. potrditi

konstelácija -e *ž* [nlat. *constellatio* iz lat. *con-*, *stella* zvezda] 1. sozvezdje, skupina zvezd, npr. Mali voz, 2. položaj, medsebojno razmerje zvezd in njihov domnevni vpliv na človeško usodo (po položaju zvezd so astrologi novorojenim napovedovali usodo); *fig.* položaj, preplet(anje) sil, okoliščin ipd.; **politična konstelácija** politični položaj, (so)razmerje polit. sil

konsternácija -e *ž* [lat. *consternatio*] osuplost, začudenje (pomešano s strahom), zbeganost; prepadenost; **konsterníran** -a -o osupel, začuden, presenečen; zbegan; prepaden; **konsternírati** -am osupiti, zmesti; zbegati; presenetiti

konstipácija -e *ž* [lat. *constipatio*] v med. telesno zaprtje, zapeka (= obstipacija)

konstituánta -e *ž* [fr. *assemblée constituante* iz lat. *constituere* sestaviti; ustanoviti] ustavodajna skupščina, tj. skupščina narodnih predstavnikov, ki sprejemajo ustavo in odločajo o obliki države, zlasti, 1. ustavodajna skupščina v Franciji l. 1789—91, 2. ustavodajna skupščina v Rusiji po februarski revoluciji l. 1917

konstitúcija -e *ž* [lat. *constitutio* uredba; ustava] 1. v med. telesni ustroj, sestava, zasnova, tj. skupnost prirojenih telesnih (ali duševnih) lastnosti organizma, 2. v pr. ustava, temeljni državni zakon (določa načela in obliko drž. ureditve, sestavo drž. organov, pravice in dolžnosti državljanov itd.); **konstitucíjski** -a -o ki se tiče (telesne) konstitucije; ustaven; **konstitucíjski típi** človeški tipi z določeno konstitucijo (astenični ~, atletski ~)

konstitucionálen -lna -o [fr. *constitutionnel* iz lat.] 1. v med. izvirajoč iz (telesne) konstitucije; zasnoven; *fig.* podedovan, 2. ustaven, sloneč na ustavi, v skladu z ustavo; **konstitucionálna monarhíja** ustavna monarhija, oblika drž. ureditve, kjer je monarhova oblast vezana s sodelovanjem ljudskih predstavnikov

konstitucionalízem -zma *m* [konstitucional(en) + -izem] ustavni sistem, v katerem je monarhova oblast vezana s sodelovanjem ljudskih predstavnikov (npr. v ustavni monarhiji; naspr. absolutizem); vladanje po ustavi

konstituènt -énta *m* [iz lat. *constituens*] 1. sestavina, sestavni del, 2. v Angliji: volivec v parlament

konstituírati -am [lat. *constituere*] sestaviti, oblikovati; osnovati, ustanoviti; določiti, urediti kaj; **konstituírati** -am se sniti se (zaradi sklepanja); sestaviti se, privzeti organizirano obliko; določiti pravice, dolžnosti ali funkcije, npr. izvoljenih članov odbora

konstitutíven -vna -o [nlat. *constitutivus*] sestaven, temeljen; pravno utemeljujoč; v fil. bistven, sestavljajoč, določajoč bistvo česa

konstríkcija -e *ž* [lat. *constrictio*] (s)krčenje (telesnih delov); zadrgnitev; **konstriktíven** -vna -o ki krči, vleče skupaj, zažema (~a mišica)

konstríktor -ja *m* [nlat. *constrictor*] v anat. mišica zažemalka

konstringírati -am [lat. *constringere*] krčiti, skrčiti (~ mišico); zapreti; zažeti; zadrgniti

konstruírati -am [lat. *construere* graditi] 1. (z)graditi, napraviti, (za)snovati kaj; izdelati načrt, konstrukcijo (zgradbe, stroja), 2. načrt(ov)ati kake like, 3. sestavljati osnutek česa, 4. razviti iz osnovnega pojma (nauk, teorijo); *pejor*. prisiljeno, nelogično razvijati ali izvajati iz česa

konstrúkcija -e *ž* [lat. *constructio* (z)gradba; ustroj] 1. (z)gradba, gradnja, 2. načrtovanje, sestavljanje, 3. načrt; naris; sestava, ustroj, 4. nauk, duhovni sestav; *pejor*. nelogična, »skonstruirana« oblika ali stvaritev, 5. skladnja (slovn.); **konstrukcíjski** -a -o ki se tiče konstrukcije

konstruktêr -ja *m* [iz fr. iz lat.] gl. konstruktor

konstruktíven -vna -o [nlat. *constructivus*] tvoren, gradilen; *fig*. ustvarjajoč, ustvarjalen (naspr. destruktiven); logično razvijajoč; **konstruktívna krítika** ustvarjalna, vzgojna kritika

konstruktivízem -zma *m* [konstruktiv(en) + -izem] smer v zahodnoevropski umetnosti in arhitekturi, nastala po prvi svetovni vojni; zanjo je značilno oboževanje tehnike (»estetika strojev«), iskanje izraznih možnosti v samem gradivu, prakticizem in formalizem

konstrúktor -ja *m* [nlat. *constructor*] graditelj, kdor se ukvarja s konstruiranjem, npr. strojev

konsubstanciácija -e *ž* [lat. *con-*, *substantia* snov] v Lutrovem nauku: nespremenljivost snovi (kruha in vina) pri obhajilu

konsúm -a *m* [iz lat.] gl. konzum

konsumácija -e *ž* [lat. *consummatio*, *con-*, *summa* vsota] 1. seštevanje; seštetje, 2. izvršitev (npr. kaznivega dejanja), izpolnitev česa, prim. konzumacija

konsumírati -am [lat. *consummare*] 1. sešteti (navadno: sumirati), 2. izvesti, izpolniti kaj; uresničiti spolno združitev (~ni zakon)

konsúmpcija -e *ž* [iz lat.] gl. konzumpcija

kontágij -a *m* [iz lat.] gl. kontagium

kontagiózen -zna -o [nlat. *contagiosus*] kužen, nalezljiv; **kontágium** -a *m* v med. kužnina, (o)kužilo

kontákt -a *m* [lat. *contactus* dotik] 1. stik, dotik; *fig*. stik, duhovna vez; občevanje, 2. spajanje (dveh električnih vodov); spoj, zveza (mesto, kjer se spajata), 3. stikalo, priprava za spajanje; **kontákten** -tna -o ki se tiče kontakta (~a elektroda); stičen; dotikalen (~a infekcija); **kontaktírati** -am imeti kontakt

kontáktor -ja *m* [gl. kontakt] vrsta stikalne priprave (tehn.)

kontaminácija -e *ž* [lat. *contaminatio* omadeževanje] 1. okužitev (med.); onesnaženje, 2. spojitev, strnitev, npr. več spisov v enega; zlitje zlogov ali besed (slovn.); **kontamínirati** -am 1. (po)kvariti, (iz)maličiti, 2. okužiti; onesnažiti, 3. spojiti, strniti kaj; zliti

kónte -nta (*in* **kónte** -ja) *m* [ital. *conte*] grof

kontéjner -ja *m* [angl. *container* posoda] 1. posoda, škatla ipd. za spravljanje in prenašanje blaga, 2. velika (navadno kovinska) transportna posoda s prostornino do 22 m^3

kontékst -a *m* [lat. *contextus* zveza, prim. kon-, tekst] besedna, miselna zveza; del besedila, iz katerega je razviden pomen besed ali stavkov, iztrganih iz celote

kontemplácija -e *ž* [lat. *contemplatio* opazovanje] (globoko) premišljevanje, poglobitev v svojo notranjost ali v duhovni svet (teol.)

kontemplatíven -vna -o [gl. kontemplacija] v globokem (ali pobožnem) premišljevanju; premišljujoč (o svetu, življenju ...); *fig.* nedejaven
kontemporálen -lna -o [lat. *con-*, *tempus*, *temporis* čas] sočasen, istočasen; sodoben
kónten -tna -o [gl. konto] računski (~i plan)
kontésa -e *ž* [ital. *contessa*] grofica; grofična, grofova hči
kontestácija -e *ž* [lat. *contestatio*] izpričanje, potrditev s pričami; spodbijanje, ugovarjanje; ugovor; *fig.* spor, prepir; **kontestírati** -am izpričati, s pričami potrditi; spodbijati kaj, ugovarjati; prepirati se (pred sodiščem)
kontigvitéta -e *ž* [lat. *contiguitas* iz *contiguus* dotikajoč se] dotikanje; (neposredna) bližina; soseščina
kontinénca -e *ž* [lat. *continentia*] 1. obvladovanje samega sebe; vzdržnost, predvsem spolna, 2. zmožnost držati kaj, npr. seč
kontinènt -énta *m* [fr., angl. *continent* iz lat. *continens terra* strnjeno kopno] 1. celina, zemljina, kopnina, eden od sedmih delov sveta, nav. obdan z oceani (azijski ~), 2. evropska celina (v odnosu na britansko otočje); **kontinentálen** -lna -o celinski, kopenski; evropski; **kontinentálna blokáda** celinska gospodarska zapora (1806 do 1813); z njo je hotel Napoleon pretrgati trgovske stike Angležev z evropsko celino; **kontinentálna klíma** celinsko podnebje; **kontinentálne sile** (vele)sile na evropski celini v nasprotju z Anglijo, brez Anglije
kontingénca -e *ž* [nlat. *contingentia*] 1. naključnost, tj. možnost, da bi bilo nekaj drugačno, kakršno je, 2. naključje, 3. v fil. nauk, da veljajo naravni zakoni le v splošnem in dopuščajo presenetljive možnosti; **kontingéncen** -čna -o 1. odvisen od naključja, naključen, prigoden; mogoč; negotov; pogójen, 2. ki se tiče kontingence
kontingènt -énta *m* [iz lat. *contingens*] pripadajoč del, dovoljen, vnaprej določen delež, množina, znesek, zlasti, 1. množina blaga, določena za proizvodnjo ali porabo (kot regulativen ukrep); dovoljena množina blaga, ki ga lahko izvozi ali uvozi država, 2. vnaprej določeno število vojakov, ki jih pošljejo na kako mesto; **kontingénten** -tna -o 1. pripadajoč komu; ki se tiče kontingenta, 2. naključen, odvisen od naključja (= kontingenčen); v log. označujoč pojme, ki zajemajo vsebinske odtenke kakega pojma; **kontingentírati** -am določiti kontingent
kontinuácija -e *ž* [lat. *continuatio* iz *continuare* nadaljevati] (nepretrgano) trajanje; nadaljevanje
kontinuálen -lna -o [iz lat.] gl. kontinuiran
kontinuíran -a -o [lat. *continuare* nadaljevati] nepretrgan; zvezen, nadaljujoč se
kontinuitéta -e *ž* [lat. *continuitas*] nepretrganost (v času, delu, razvojnem procesu ...); nepretrgana zveza ali trajanje
kontínuum -a *m* [lat. *continuum*] kaj nepretrganega, nepretrgana zveza, vrsta, veličina, proces ...
kontírati -am [ital. *conto* račun] knjižiti na konto
kónto -a *m* [ital. *conto* iz lat. *computus*] račun (v knjigovodstvu ipd.); **odpreti kónto** odpreti komu kredit, stopiti v poslovne zveze
kontoár -ja *m* [fr. *comptoir* prodajna miza; trgovska pisarna] trgovska pisarna, kontor; **kontoaríst** -a *m* uradnik v (trgovski) pisarni, kontorist
kontokorènt -énta *m* [ital. *conto corrente*] tekoči račun (trg.)
kontór -ja *m* [nem. *Kontor* iz fr. *comptoir*, gl. kontoar] 1. trgovska pisarna; (trgovski) poslovni prostor, 2. podružnica; **kontoríst** -a *m* uradnik, nameščenec v (trgovski) pisarni, npr. knjigovodja
kontorzíja -e *ž* [nlat. *contorsio* iz lat. *con-*, *torquere* sukati, kriviti] 1. nasilno zvijanje telesa, npr. pri artistih; zvinek, izpah, 2. kremženje, zmrdovanje obraza; zmrda
kontorzioníst -a *m* [fr. *contorsionniste*] artist, ki zvija telo kot kača (cirkuški ~)
kóntra [lat. *contra* proti] *prisl.* proti, zoper; *pridevn.* nasproten, kljubujoč; rabljeno samostalniško pri kvartanju: (dajem) kontra
kóntra- [lat. *contra* proti, nasproti] predpona v zloženkah: proti-, zoper-, npr. kontrareformacija, kontradikcija

kóntraadmirál -a *m* [kontra- + admiral] podadmiral, najnižji admiralski čin
kóntraalt -a *m* [ital. *contralto* iz *contra-*, *alto* visok] v glas. nizki, globoki alt (med sopranom in tenorjem)
kontrabànt -ánta *m* [ital. *contrabbando* iz nlat. *contra bannum* kljub prepovedi — v zvezi s prepovedano trgovino s špan. kolonijami] 1. tihotapstvo, skrivno prevažanje (prenašanje) neocarinjenega ali prepovedanega blaga čez mejo in trgovanje z njim, 2. tihotapska trgovina, 3. tihotapsko blago; **kontrabántski** -a -o tihotapski, ki se tiče kontrabanta
kóntrabas -a *m* [ital. *contrabbasso*] nizki bas, violončelu podobno, po tonu najnižje orkestralno godalo; **kontrabasíst** -a *m* kdor igra na kontrabas
kontracépcija -e *ž* [kontra- + (kon)cepcija] preprečevanje zanositve
kontradíkcija -e *ž* [lat. *contradictio*, *contra-*, *dicere* reči] v fil. (logično) protislovje; protislovna trditev; *fig.* nasprotje; ugovor; navzkrižje; **kontradiktóren** -rna -o protisloven, medsebojno se izključujoč (~a pojma, npr. lažen: resničen); *fig.* nasproten
kontrafagót -a *m* [ital. *contraffagotto*] v glas. leseno pihalo, za oktavo nižji fagot
kontraháža -e *ž* [nem. *Kontrahage* iz lat. *contrahere* skrčiti; skleniti pogodbo] sklepanje pogodb, npr. o državnem odkupu kmetijskih pridelkov
kontrahènt -énta *m* [iz lat. *contrahens*] pogodbenik, kdor sklepa pogodbo
kontrahíran -a -o [lat. *contrahere* skrčiti; skleniti pogodbo]1. skrčen (~a jezikovna oblika), zlasti, 2. določen v pogodbi, vezan z njo; izvirajoč iz kontraháže (~o žito); **kontrahírati** -am (se) 1. (s)krčiti (se), 2. skleniti pogodbo, pogajati, pogoditi se; vezati s pogodbo
kontraindikácija -e *ž* [nlat. *contraindicatio*, gl. indikacija] v med. znamenja (ali stanje, okoliščine), ki kažejo neprimernost (sicer običajnega) zdravljenja
kontrákcija -e *ž* [lat. *contractio*] 1. (s)krčenje, npr. mišice, 2. (z)oženje, 3. (s)krajšanje, npr. dveh zlogov ali glasov v enega
kontrákt -a *m* [lat. *contractus*] pismena pogodba; dogovor; **kontrákten** -tna -o 1. ki se tiče kontrakta, pogodben, 2. skrčen, 3. skrajšan (slovn.)
kontraktbridge -gea *m* [/... bridž -a/ iz lat., angl.] vrsta bridgea
kontraktílen -lna -o [nlat. *contractilis*] raztezljiv, npr. mišična vlakna; (s)krčljiv; **kontraktílnost** -i *ž* raztezljivost, sposobnost za kontrakcijo; (s)krčljivost
kontraktuálec -lca *m* [gl. kontrakt] pogodbeni nameščenec; **kontraktuálen** -lna -o pogodben
kontraktúra -e *ž* [lat. *contractura* zožitev] v med. skrčenost ali uskočenost, npr. mišičja
kontramanéver -vra *m* [kontra- + manever] nasprotni manever
kontrapéza -e *ž* [ital. *contrappeso* iz *peso* teža, breme] vzvod
kontrapozícija -e *ž* [kontra- + pozicija] 1. nasprotna stava, teza, predlog, stališče ..., 2. v logiki: izpeljava negativne sodbe iz pozitivne
kóntrapunkt -a *m* [nlat. *punctum contra punctum* pika proti piki; za notna znamenja so včasih uporabljali pike] v glas. 1. nauk o vezanju melodij v harmonično kompozicijo, »slovnica« glasbe, 2. del glasbene kompozicije, kjer se ena ali več melodij harmonično veže z osnovno melodijo; **kontrapunktíst** -a *m* izvedenec v kontrapunktu
kontrareformácija -e *ž* [kontra- + reformacija] protireformacija, ukrepanje katoliške cerkve proti protestantom in verskim strujam reformacije v 16. stol.
kontráren -rna -o [lat. *contrarius*] v log. nasproten; različen; *fig.* nasprotujoč; kljubovalen; sovražen; **kontrárna pojma** v log. pojma krajnika, ki sodita v isto vrsto, kategorijo ipd., a se med seboj izključujeta, npr. črno — belo, čednost — pregreha; **kontrárno seksuálni občutek** občutek kake osebe, da pripada drugemu spolu, zato se ji spolnost usmerja k njenemu spolu (vrsta spolne izrojenosti, prim. homoseksualnost)
kontrarevolúcija -e *ž* [kontra- + revolucija] protirevolucija, gibanje reakcionarnih družbenih sil proti naraščajoči revoluciji ali proti pridobitvam že zmagovite revolucije; **kontrarevolucionár** -ja *m* privrženec kontrarevolucije; *fig.* nazadnjak

kontraritéta -e *ž* [iz lat.] gl. kontrarnost
kontrárnost -i *ž* [gl. kontraren] nasprotnost; sovražnost; kljubovalnost
kontrasignatúra -e *ž* [kontra- + signatura] sopodpis ministra na kakem pomembnem aktu najvišjega drž. predstavnika (s tem prevzema soodgovornost zanj; zastarelo); **kontrasignírati** -am sopodpisati
kontrást -a *m* [fr. *contraste* iz lat.] rezko, očitno nasprotje (iz primerjanja dveh različnih ali nasprotnih si stvari); očitna razlika ali različnost; **kontrásten** -tna -o v očitnem nasprotju, očitno se razločujoč
kontrastírati -am [gl. kontrast] biti nasprotje česa ali v nasprotju s čim; očitno se razločevati
kontrašpijonáža -e *ž* [kontra- + špijonaža] protišpijonaža
kontravéncija -e *ž* [fr. *contravention*] kršitev zakona, pogodbe ipd.; prekršek, prestopek
kontribúcija -e *ž* [lat. *contributio* prispevek] 1. izsiljena dajatev v naravi ali vojni davek, ki ga naloži prebivalstvu okupator, 2. vojna odškodnina, ki jo naloži zmagovalec premagani državi; **kontribucíjski** -a -o ki se tiče kontribucije
kontribuènt -énta *m* [gl. kontribucija] kdor mora plač(ev)ati kontribucijo; davčni obveznik
kontributíven -vna -o [fr. *contributif* iz lat.] dajatven; davčen, podvržen davku
kontrírati -am [nem. *kontrieren*, gl. kontra-] pri kvartanju: dati »kontra«
kontróla -e *ž* [fr. *contrôle* iz *contre-rôle* nasprotni, dvojni list, register, račun — v prejšnjih časih v trg. ipd. poslih zaradi nadzorstva] *fig*. pregled, nadzor (zaradi preizkušanja); pregledovanje, nadzorovanje česa; preizkušnja; nadzorstvo; **kontrólen** -lna -o ki se tiče kontrole, nadzoren, nadzorstven; **kontrólni pakét** sveženj, množina delnic, ki omogoči delničarju premoč v delniški družbi
kontrolêr -ja *m* [fr. *contrôleur*] stikalni aparat za krmarjenje elektr. strojev
kontrolírati -am [fr. *contrôler*] opravljati kontrolo, pregled(ov)ati, nadzirati, preiskovati
kontrolór -ja *m* [avstr. nem. *Kontrollor* iz fr.] kdor uradno opravlja kontrolo, preglednik, nadzornik
kontrovêrza -e *ž* [lat. *controversia* prepir] 1. spor, učenjaški prepir, »pravda« o verskem ali znanstvenem vprašanju, 2. *fig*. sporno vprašanje
kontumàc -áca *m* [iz lat. *contumacia* iz *contumax* kljubovalen] 1. kontumacija, 2. zdravstvena zapora proti širjenju nalezljivih bolezni, npr. pri živini (pasji ~, prim. karantena); **obsojen v kontumàc** obsojen zaradi neposlušnosti, tj. zaradi odsotnosti, obsojen v odsotnosti, gl. in contumaciam
kontumácija -e *ž* [lat. *contumacia*] odsotnost toženca pred sodiščem iz neposlušnosti (toženca, ki iz neposlušnosti ne pride pred sodišče, obsodijo v odsotnosti, kot da je krivdo priznal); neposlušnost do oblasti sploh; **kontumacírati** -am 1. obsoditi v odsotnosti, 2. osamiti zaradi (suma) nalezljive bolezni
kontúra -e *ž* [fr. *contour*] obris, očrt, naris česa
kontuzíja -e *ž* [lat. *contusio* iz *contundere* zmeti] v med. udarnina, obtolčenina, poškodba od topega udarca (npr. črnavka) brez ran na površju, ali poškodba sploh, zlasti notranjih organov
konubiálen -lna -o [lat. *conubialis*] zakonski; **konúbij** -a *m* zakon, zakonska zveza
kónus -a *m* [lat. *conus* stožec, gl. koničen] 1. stožec, telo, ki nastane, če pravokotni trikotnik zasučemo okrog stranice ob pravem kotu (geom.), 2. stožčasti del stroja ali orodja (tehn.), 3. štrcelj, okrnek (med.); **kónusen** -sna -o 1. ki se tiče konusa, 2. stožčast, konusu podoben
konvalescénca -e *ž* [lat. *convalescere* okrevati] 1. ozdravljenje po bolezni (proces in doba trajanja), 2. poznejša potrditev (zaradi neizpolnjenih formalnosti ipd.) neveljavnega pravnega akta
konvalescènt -énta *m* [gl. konvalescenca] prebolevnik, navadno: rekonvalescent; **konvalescírati** -am 1. ozdraveti, 2. pozneje potrditi
konvéjer -ja *m* [angl. *conveyer* ali *conveyor* iz lat. *con-*, *via* pot] »tekoči trak«, industrijska naprava za mehanično prena-

šanje predmetov, npr. v tovarniških prostorih

konvékcija -e *ž* [nlat. *convectio* iz lat. *convehere* znašati] prenašanje energije z najmanjšimi delci snovi, npr. toplote s cirkulacijo tople vode (fiz.)

konvéksen -sna -o [lat. *convexus* óblast] izbočen, izbokel, zbočen; lečast; poveč(ev)alen, zbiralen (~a leča, naspr. konkaven); **konvéksnost** -i *ž* izbočenost, izboklost

konvéncija -e *ž* [lat. *conventio* zbor; dogovor, iz *convenire* sniti se; pogoditi, domeniti se] 1. zbor, zborovanje, sestanek, npr. kakih predstavnikov, 2. občni zbor (v amer. slovenščini), 3. mednarodni sporazum, dogovor ali pogodba, ki ureja kake pravne, gospodarske ali druge odnose (bernske ~e), 4. ustaljeno, splošno priznano pravilo ali navada; vljudnost; **konvencíjski** -a -o ki se tiče konvencije

konvencionálen -lna -o [nlat. *conventionalis*] 1. v skladu s konvencijo, sloneč na konvenciji; pogodben, dogovoren; *fig.* dogovorjen (~a znamenja), 2. izvirajoč iz ustaljenih, splošno priznanih pravil, navad ...; *fig.* star, ustaljen; navaden, običajen, nepresenetljiv; hladno (formalno), vnanje vljuden; od razmer vsiljen; **konvencionálna kazen** plačilo, na katerega se kdo obveže za primer, da ne bi izpolnil kake obveznosti; **konvencionálna laž** iz socialnega reda izvirajoča, zavestna ali podzavestna laž, zlasti v pomembnih družbenih vprašanjih; **konvencionálni zakon** zakon iz stanovskih ali premoženjskih ozirov; **konvencionálnost** -i *ž* kaj konvencionalnega: navada, običaj ...

konvencionalízem -zma *m* [konvencional(en) + -izem] težnja h konvencionalnemu ali kaj konvencionalnega

konveniénca -e *ž* [lat. *convenientia*] 1. udobnost; primernost;spodobnost; vljudnost, 2. ozir na vnanje okoliščine (stan, preboženje ...)

konvenírati -am [lat. *convenire*] prilegati se; spodobiti se; prijati, ustrezati, ugajati

konvènt -énta *m* [lat. *conventus* shod] 1. sestanek, zbor(ovanje), zlasti samostanske duhovščine; *fig.* samostan, 2. pozneje: zborovanje zakonodajnih zborov v nekaterih državah in ime teh zborov, 3. narodna skupščina v fr. revoluciji — Nacionalni konvent — izvoljena avgusta 1792 po kraljevi odstavitvi; **konvénten** -tna -o ki se tiče konventa; samostanski

konventíkel -kla *m* [lat. *conventiculum*, dimin. iz *conventus*] skriven, zakoten sestanek ali zborovanje (prvotno: skrivni sestanki angl. disenterjev, ki jih je oblast preganjala)

konventuál -a *m* [gl. konvent] samostanec z glasovalno pravico

konvergénca -e *ž* [iz lat. *convergens*, *con-*, *vergere* nagniti se] 1. približevanje, primičnost, istosmernost (~ dveh linij, žarkov ...); usmerjenost k isti točki, 2. v biol. podobnost v obliki, zgradbi ali lastnostih pri osebkih različnih vrst, prim. divergenca; *fig.* sorodnost, skladnost; **konvergénčen** -čna -o ki se tiče konvergence

konvergénten -tna -o [lat. *convergens*] bližajoč se, primičen, istosmeren; stekajoč se; *fig.* soroden, podoben

konvergírati -am [lat. *con-*, *vergere* nagniti se] približevati, primikati se, npr. isti točki, stekati se; *fig.* biti soroden, podoben

konvêrter -ja *m* [iz angl.] gl. konvertor

konvertibílen -lna -o [nlat. *convertibilis*] 1. iz(pre)menljiv, 2. zamenljiv; **konvertibílnost** -i *ž* 1. iz(pre)menljivost, 2. v ekon. zamenljivost, zlasti valut (~ dinarja)

konvertírati -am [lat. *convertere*, *con-*, *vertere* obrniti] spremeniti (stanje, obliko, funkcijo ...), izvesti konverzijo, zlasti, 1. spreobrniti (se) k drugi veri ali stranki, 2. spremeniti pogoje drž. posojila ali dolga, 3. zamenjati subjekt ali predikat (log.)

konvertít -a *m* [ital. *convertito* iz lat.] »spreobrnjenec«, kdor se spreobrne, prestopi v drugo vero, zlasti v katoliško

konvêrtor -ja *m* [angl. *convertor* ali *converter* iz lat. *convertere* obrniti] v tehn. 1. električni pretvornik, spreminjajoč istosmerni tok v izmeničnega in obratno, 2. vrsta peči za pridobivanje železa in jekla (= besemerka)

konverzácija -e *ž* [fr. *conversation* iz lat.] 1. pogovor, družabni pomenek, 2.

učenje tujega jezika v pogovoru; **konverzacíjski** -a -o ki se tiče konverzacije; pogovoren; občevalen; **konverzacíjski léksikon** sistematično urejen priročni slovar s kratko, poljudno razlago vsega, kar sodi k splošni izobrazbi

konvêrzija -e *ali* **konverzíja** -e *ž* [lat. *conversio* vrtenje; preobrat] 1. spreobrnitev k drugi veri (ali stranki ...), 2. v ekon. spremenitev prvotnih pogojev posojila, zlasti drž. dolgov, navadno z znižanjem obrestne mere, 3. v sklepu zamenjava subjekta in predikata, tako da nastane nov sklep: vse, kar se začne, se bo končalo; vse, kar se konča, se je začelo (log.), 4. spremenitev pravnega razmerja ali akta; **konvêrzijski** -a -o *ali* **konverzíjski** -a -o ki se tiče konverzije

konverzírati -am [fr. *converser*] pogovarjati se, pomenkovati se

konvíkt -a *m* [lat. *convictus* skupni obed; družba] zavod z vso oskrbo za študente katol. teologije ali vzgajališče, dijaški zavod sploh; **konvíkten** -tna -o ki se tiče konvikta, závoden, závodski

konvój -a *m* [fr. *convoi* spremstvo, iz lat. *con-*, *via* pot] 1. (oboroženo) spremstvo, npr. kaznjencev ali ujetnikov; varnostno spremstvo; častno spremstvo, 2. spremljava, tj. skupina trgovskih ali prevoznih ladij v spremstvu vojnih ladij; podobna skupina vozil

konvokácija -e *ž* [lat. *convocatio*] sklic(anje)

konvolút -a *m* [lat. *convolutum* iz *convolvere* zamotati] 1. sveženj, snopič, šop (rokopisov, listin ...), 2. vezan letnik revije ali časopisa

konvolúta -e *ž* [lat. *convoluta*] polžast zavojek na glaviču jonskih stebrov (arhit.)

konvulzíja -e *ž* [lat. *convulsio*] 1. sunkovit krč (mišičja); zvijanje v hudih krčih (med.), 2. (silovit) pretres ali nemir; **konvulzíven** -vna -o krčevit

konzêrva -e *ž* [iz ital.] gl. konserva

konzílij -a *m* [iz lat.] gl. konsilij

konzisténca -e *ž* [iz lat.] gl. konsistenca

konzistoriálen -lna -o [lat. *consistorium* posvetovalnica] ki se tiče konzistorija (~i svetnik); **konzistórij** -a *m* 1. cesarski svet pri Rimljanih in prostor, kjer se je sestajal, 2. *fig.* (po)svet, zbor, 3. pri katol. a) cerkveni svet, vrhovni cerkveni organ v škofiji, b) posvet kardinalov pod predsedstvom papeža, 4. pri pravosl. duhovno sodišče kot pomožni organ škofov, 5. pri protest. najvišja cerkvena oblast v provinci (s sodno oblastjo)

konzóla -e *ž* [fr. *console*] 1. nosilna podpora, navadno kovinska polica ipd., 2. podstavek, polica (za kipe, vaze ...), 3. okrašeni oporni, nosilni kamen v zidu (arhit.), 4. mizica pod ogledalom

konzolácija -e *ž* [lat. *consolatio*] tolažba, uteha; pomiritev

konzonánca -e *ž* [lat. *consonantia*, *con-*, *sonus* glas] 1. ubranost glasov, blagoglasje, sozvočje; *fig.* soglasje, 2. soglasniška skupina; kopičenje soglasnikov (slovn.)

konzonánt -a *m* [lat. *consonans*] v slovn. soglasnik, le v zvezi s samogl. jasno izražen glas: b, d, g, k ...

konzonantízem -zma *m* [konzonant + -izem] v lingv. 1. nauk o soglasnikih, naspr. vokalizem, 2. sistem soglasnikov v kakem jeziku

konzórcij -a *m* [lat. *consortium* skupnost] 1. društvo, družba; združenje, 2. v ekon. oblika združevanja kapit. monopolov: začasno združenje med bankami ali finančniki za skupno izvedbo večje, tvegane fin. operacije

kónzul -a *m* [lat. *consul*] 1. v starem Rimu naslov dveh najvišjih oblastnikov v dobi republike (z okrnjenimi pravicami tudi v dobi cesarstva), 2. v Franciji naslov treh oblastnikov, ki so imeli od prevrata 18. brumaira do ust. cesarstva najvišjo oblast (1799—1804), 3. danes: poobla-ščeni predstavnik neodvisne države v drugi državi; **konzuláren** -rna -o ki se tiče konzula in konzulske službe (~i zbor); **konzulárni agènt** uradnik, ki opravlja konzularne posle v manjših tujih središčih (najnižja stopnja konzula)

konzulát -a *m* [lat. *consulatus*] 1. čast, naslov in uradna dolžnost konzula, 2. doba vladanja konzulov v starem Rimu in Franciji; vlada konzulov, 3. konzulov urad, predstavništvo kake države na čelu s konzulom

konzulènt -énta *m* [lat. *consulere* posvetovati se] pravni itd. svetovalec

konzulírati -am [lat. *consulere*] vprašati za svèt, posvetovati se s kom
konzúlta -e *ž* [ital. *consulta*] državni svèt (v prejšnji kralj. Italiji in Španiji); *fig.* svèt, posvet, sosvet
konzultácija -e *ž* [lat. *consultatio* posvetovanje] 1. iskanje sveta, posvetovanje, npr. s pravnikom, 2. posvet (~ zdravnikov ob bolniku), 3. svèt, (strokovni) nasvet, 4. razpravljanje o čem; **konzultacíjski** -a -o ki se tiče konzultacije, (po)svetovalen
konzultánt -a *m* [iz nlat.] strokovni svetovalec, strokovnjak, ki daje konzultacije
konzultatíven -vna -o [iz nlat.] (po)svetovalen
konzultátor -ja *m* [iz nlat.] kdor sprašuje za svèt ali se udeležuje konzultacije
konzultírati -am [lat. *consultare*] 1. vprašati za svèt; posvetovati se s kom, 2. svetovati, dati nasvet
konzúltor -ja *m* [lat. *consultor*] svetovalec; svétnik
konzúm -a *m* [lat. *consumere* potrošiti] 1. poraba dobrin, 2. porabniška zadruga; **konzúmen** -mna -o ki se tiče konzuma; **konzúmno društvo** porabniška (nabavna ali prodajna) zadruga
konzumácija -e *ž* [gl. konzum] neposredna poraba
konzumènt -énta *m* [gl. konzum] porabnik, uživalec dobrin (naspr. producent); *fig.* kupec, odjemalec
konzumírati -am [lat. *consumere*] 1. porabiti, potrošiti; použiti, pojesti (prim. konzum, konzumacija, konzumpcija), 2. zdelati, izčrpati (bolezen); **konzumírati** -am **se** izrabiti se
konzúmpcija -e *ž* [lat. *consumptio* uničenje] 1. poraba, potrošnja (naspr. produkcija), 2. v med. naglo hiranje, hujšanje; iztičavanje; **konzumpcíjski** -a -o ki se tiče konzumpcije
konzumptíven -vna -o [iz lat.] 1. poraben, potrošen; užiten, 2. izčrpavajoč
kooperácija -e *ž* [nlat. *cooperatio* sodelovanje, lat. *con-*, *operari* delati] 1. sodelovanje; skupno, vzajemno delo ali pomoč, 2. oblika organizacije dela, kjer več oseb sodeluje v istem delovnem procesu ali v raznih medsebojno povezanih procesih (kooperacija je zgodovinsko izhodišče kapit. proizvodnje, a se najde v vseh načinih proizvodnje); **kooperacíjski** -a -o ki se tiče kooperacije
kooperánt -a *m* [gl. kooperacija] sodelavec; kdor dela v kooperaciji
kooperatíva -e *ž* [fr. *coopérative* iz nlat. *cooperari* sodelovati] zadruga (ekon.); **kooperatíven** -vna -o sodelujoč; zadružen; skupen
kooperativízem -zma *m* [kooperativ(en) + -izem] 1. zadružništvo, zadružno gibanje, 2. teorija, da je mogoče ustvariti socialistično družbo s pospeševanjem zadružništva
kooperátor -ja *m* [iz nlat.] sodelavec, pomočnik
kooperírati -am [nlat. *cooperari*] sodelovati v čem; *fig.* pomagati si (medsebojno) pri delu
kooptácija -e *ž* [lat. *cooptatio*] privzemanje novih članov v sestav izvoljenega organa s sklepom tega organa, ne s splošnimi volitvami; **kooptírati** -am dopolniti s kooptacijo, privzeti, pritegniti v odbor brez volitev
koordinácija -e *ž* [lat. *con-*, *ordinatio* red, ureditev] 1. smotrna, harmonična uskladitev (pojmov, dejavnosti, funkcij...), 2. enakost ali izravnava v stopnji ali položaju (naspr. subordinacija), 3. priredje (slovn.); **koordinacíjski** -a -o ki se tiče koordinacije (~i odbor)
koordináta -e *ž* [nlat. *coordinata*] v mat. sorednica, ena od dveh ali več veličin, ki v danem koordinatnem sistemu (soredju) določajo položaj točke itd. v ravnini ali prostoru; **koordináten** -tna -o ki se tiče koordinate (~i sistem)
koordinátor -ja *m* [iz lat.] kdor kaj koordinira, usklajevalec
koordinírati -am [nlat. *coordinare*] 1. uskladiti, spraviti v sklad; smotrno urediti, 2. postaviti v isti red, vrsto, stopnjo, razred; izravnati; izenačiti
kopál -a *m* [špan. *copal* iz aztek. *kopalli* smola] trdna, jantarju podobna smola raznih tropskih dreves, npr. za izdelavo lakov
kopéjka -e *ž* [iz rus.] najmanjši sovjetski — bakreni — kovanec, stotinka rublja, nekdaj s podobo jezdeca s kopjem

kópija -e *ž* [lat. *copia* množina, obilje; nlat. prepis, ker so v srednjem veku razmnoževali knjige s prepisovanjem] 1. prepis izvirnika, 2. snimek, posnetek (izvirne podobe); odtis(k); odlitek (kipa), natančna reprodukcija umetnine itd., 3. *fig*. kaj neizvirnega sploh

kopilót -a *m* [ko(n)- + pilot] 1. drugi pilot, 2. naprave, ki (deloma) nadomeščajo pilota

kopírati -am [nem. *kopieren* iz fr. *copier*] 1. delati kopije, tj. prepisati (izvirnik); posneti (podobo); preslikati, prerisati; odtisniti, pretiskati; odliti; *fig*. posnemati v čem, 2. razmnožiti kaj

kopíst -a *m* [gl. kopija] kdor dela kopije; prepisovalec; posnemovalec

kópra -e *ž* [portug. *copra* iz malaj. *koppara*] posušena kokosovina; daje kokosovo olje

kópro- [gr. *kopros* govno] v sestavljenkah, npr. koprofag

koprodúkcija -e *ž* [ko(n)- + produkcija] skupna proizvodnja, zlasti sodelovanje s tujimi filmskimi podjetji

koprofág -a *m* [kopro- + -fag] kdor žre govno, npr. govnač (tudi pojav pri duševnih bolnikih)

koprofilíja -e *ž* [kopro- + -filija] 1. spolno naslajanje ob gnusnih stvareh, 2. nagnjenje k obscenosti

koprolalíja -e *ž* [kopro- + gr. *lalein* govoriti] nagnjenje k umazanemu besedičenju (pri nekaterih duševnih bolnikih); kvantanje

koprolít -a *m* [kopro- + -lit] okamneli iztrebki izumrlih živali, zlasti velikih kuščarjev (geol.)

kópula -e *ž* [lat. *copula* vez, iz *copulare* vezati] 1. spoj, vez(ilo), 2. v slovn. (povedkova) vez, beseda, ki veže osebek s povedkom

kopulácija -e *ž* [lat. *copulatio* zveza, spojitev] 1. spajanje spolnih celic; parjenje (biol.), 2. spolna združitev ali občevanje; *fig*. poroka, 3. cepljenje dreves

kopulatíven -vna -o [nlat. *copulativus*] vezalen; **kopulatívna sodba** sodba z več subjekti in enim predikatom (log.)

kopulírati -am [lat. *copulare* vezati] 1. povezati, 2. spolno občevati; spolno (se) združiti; poročiti, 3. cepiti drevje

kór -a *m* [gr. *choros*] 1. pevski in plesni zbor, zlasti v stgr. drami, 2. danes: pevski zbor; vojaški zbor (zlasti na pihala); zbor sploh, 3. v cerkvah, a) prostor za orgle in pevski zbor, b) zvišen prostor pred velikim oltarjem

korál -a *m* [nlat. *cantus choralis* iz gr. *choros*] 1. najstarejše cerkveno zborno petje, enoglasno, 2. taka pesem ali skladba

korála -e *ž*, *nav. v mn.* **korále** -al [nem. *Koralle* iz lat. *corallum* iz gr. *korallion*] 1. rastlinam podobne živali iz toplih morij (žive v kolonijah in včasih sestavljajo s svojim ogrodjem koralne otoke; iz nekaterih vrst koralde), 2. ogrodje teh živali

korálde -ld *ž mn.* [gl. korala] ženski nakit, ovratnica iz brušenega ogrodja koral, jantarja ipd.

korálen -lna -o ki se tiče korala (~a glasba) ali koral (~i otoki)

korán -a *ali* **kóran** -a *m* [iz ar. (*al-*) *qur'an* berilo; knjiga] muslimansko sveto pismo, ima 114 poglavij z verskimi nauki, ki veljajo za božje razodetje

kórd -a *m* [angl. *cord*] pralni žamet, po dolgem rebričasto ali kockasto bombažno blago

kordofón -a *m* [gr. *chorde* struna, + -fon] vrsta glasbil, pri katerih so zvočilo napete strune, npr. kitara

kordón -a *m* [fr. *cordon*, dimin. iz *corde* vrv] 1. okrasni ali nosilni trak, npr. za redove, 2. dolga vrsta, veriga (policijski ~), 3. pas vojaških straž ali vojaških postojank; obmejni varnostni pas (prim. Kordun = Vojna krajina, obmejni pas med bivšo Avstrijo in Bosno); *fig*. varnostna zapora (sanitarni ~), 4. v arhit. nazidni venec med nadstropji

kordován -a *m* [španski. *cordoban*, po mestu Cordoba] vrsta tenkega, mehkega usnja, največ iz ovčje ali kozje kože

koredáktor -ja *m* [ko(n)- + redaktor] sourednik

koreferát -a *m* [ko(n)- + referat] soporočilo, 1. poročilo soporočevalca (vzporedno poročilo), 2. stransko, dopolnilno (ali nasprotno) poročilo

koreferènt -énta *m* [ko(n)- + referent] soporočevalec

koreferírati -am [ko(n)- + referirati] soporočati, podati vzporedno, dopolnilno ali nasprotno poročilo
koréj -a *m* [gr. *choreios* iz *choros* ples, zbor] gl. trohej
korékcija -e *ž* [lat. *correctio* iz *corrigere* popraviti] 1. poprava, popravek; izboljšanje, 2. kazen; *fig.* prevzgoja
korékten -tna -o [lat. *correctus*] pravilen, brezhiben; spodoben; vljuden, včasih bolj formalno
korektív -a *m*, *mn.* **korektíva** -iv *s* [nlat. *correctivum*] delni popravek ali sprememba; izboljševalni ali vzgojni pomoček; **korektíven** -vna -o poprav(ljal)en, izboljševalen, izboljšujoč, poboljševalen; blažilen
koréktor -ja *m* [iz lat.] popravljavec tiskovnih napak, kdor poklicno opravlja korekture
korektúra -e *ž* [iz lat.] 1. poprava, popravek, zlasti tiskovnih napak, 2. krtačni odtisk tiskarskega stavka, na katerem opravljajo korekture
korelácija -e *ž* [nlat. *correlatio* iz lat. *con-*, *relatio* odnos] 1. soodnosnost, medsebojna zveza ali razmerje med stvarmi, pojavi, pojmi, procesi ..., 2. medsebojna odvisnost organov ali telesnih funkcij
korelát -a *m* [nlat. *correlatum*] soodnosni člen, tj. stvar, pojem itd. v korelativnem razmerju; **koreláten** -tna -o ki se tiče korelata; soodnosen
korelatív -a *m*, *mn.* **korelatíva** -iv *s* [nlat. *correlativum*] soodnosni zaimek
korelatíven -vna -o [nlat. *correlativus*] soodnosen, sorazmeren, v sorazmerju, v medsebojnem odnosu, zvezi ali odvisnosti, drug drugega dopolnjujoč; **korelatívni pojmi** v log. soodnosni pojmi, tj. medsebojno odvisni pojmi, ki predpostavljajo ali terjajo drug drugega, npr. vzrok — posledica, svoboda — nujnost; **korelatívnost** -i *ž* soodnosnost
koreográf -a *m* [gr. *choreia* ples, + -graf] plesni mojster (v gledališčih npr. sestavlja ali postavlja plese na oder); kdor se ukvarja s koreografijo; **koreográfski** -a -o ki se tiče koreografa ali koreografije
koreografíja -e *ž* [gl. koreograf] 1. oris, zapis plesnih gibov s posebnimi znamenji, podobnimi notam; tako delo, 2. zmožnost komponiranja, sestavljanja baleta in plesov, 3. plesna umetnost sploh
koreológija -e *ž* [gr. *choreia* ples, + -logija] nauk o plesu
koreoskóp -a *m* [iz gr.] gl. koreskop
korepetícija -e *ž* [lat. *con-*, *repetitio* ponavljanje] ponavljanje (~ učne snovi); učenje, ponavljanje vlog v gledališču
korepetírati -am [nlat. *correpetere*] ponavljati s kom učno snov, vlogo ipd.; pomagati, nadzorovati pri učenju
korepetítor -ja *m* [nlat. *correpetitor*] 1. soponavljalec, domači učitelj, ki ponavlja z učencem učno snov, 2. kdor v gledališčih s pevci ponavlja vloge ali vodi zbor; **korepetitórij** -a *m* tečaj za ponavljanje učne snovi (ali pripravo učencev na izpite)
koreskóp -a *m* [gr. *kore* zenica, + -skop] priprava za preiskovanje očesne zenice (med.)
korespondénca -e *ž* [fr. *correspondance*, iz nlat. *correspondentia* iz lat. *con-*, *respondere* odgovarjati] 1. dopisovanje, pismeno občevanje, 2. dopisi, pisma, 3. *fig.* skladnost, soglasje (~ v načelih); **korespondénčen** -čna -o ki se tiče korespondence
korespondènt -énta *m* [fr. *correspondant*] 1. dopisnik, poročevalec kakega lista, 2. kdor opravlja uradno korespondenco, tj. piše pisma in odgovarja nanje, 3. dopisovalec, kdor si s kom dopisuje
korespondírati -am [gl. korespondenca] 1. odgovarjati (na pisma), pismeno občevati, dopisovati; opravljati korespondenco, 2. *fig.* soglašati, ujemati se (s kom ali čim)
korét -a *ali* **korétec** -tca *m* [iz gr.] kratka moška suknja
korévt -a *m* [gr. *choreutes* iz *choros* zbor] (zborni) pevec ali plesalec; **korévtika** -e *ž* zborne pesmi ali plesi (pri Grkih); plesna umetnost ali spretnost, prim. koreografija
koriánder -dra *m* [lat. *coriandrum* iz gr. *koriannon* iz *koris* stenica, po vonju listov] 1. steničnik, koristna, janežu podobna zdravilna rastlina (več vrst), 2. njeni plodovi ali semena
koribánt -a *m*, *nav. v mn.* **koribánti** -ov [gr. *korybas*, *korybantos*] 1. v stgr. mit. nižja

božanstva v spremstvu velike boginje Kibele (spremljali so boginjo čez drn in strn ter jo slavili s hrupno, kričečo glasbo in divjimi plesi); *fig.* glumač, 2. pozneje: svečenik te boginje; **koribántski** -a -o *fig.* hrupen, divje razposajen

korída -e *ž* [špan. *corrida de toros*] španska bikoborba

koridór -a *m* [fr. *corridor* iz lat. *currere* teči] 1. dolg hodnik ali prehod (v poslopju), 2. v polit. geografiji: prehodno ozemlje, pas skozi tujo državo kot izhod na morje (poljski ~) ali zveza z drugo državo

koriféja -e *ž* (*m*) [fr. *coryphée* iz gr. *koryphaios* vodja, iz *koryphe* teme, glava] 1. v stgr. drami: zborovodja, 2. danes: prvi plesalec (plesalka) ali vodja baleta; *fig.* prvak, vidna osebnost, veličina (znanstvena ~); *pejor.* kolovodja

korigènd -énda *m* [lat. *corrigere* popraviti] mladoleten kaznjenec, mladoletnik v poboljševalnici

korigénda -end *s mn.* [lat. mn. *corrigenda*, gerundiv od *corrigere* popraviti] 1. popravki, (tiskovne) napake, 2. spisek popravkov ali napak

korigírati -am [lat. *corrigere* popraviti] popraviti, popravljati, zlasti kaj napisanega ali natisnjenega; izboljšati kaj, gl. korekcija

korínta -e *ž* [fr. *corinthe*, po mestu Korint, od koder jih izvažajo] vrsta drobnih grških rozin

koríst -a *m* [gr. *choros* zbor] zborni pevec

korjámb -a *m* [gr. *choriambos* iz *choreios* korej, *iambos* jamb] v metr. štirizložna stopica iz koreja (tj. troheja) in jamba; prvi in zadnji zlog poudarjena, srednja nepoudarjena, npr. lépo deklè; **korjámbski** -a -o ki se tiče korjamba

kórk -a *m* [angl. *cork* iz špan. iz lat.] plutovina

kormofít -a *m*, *nav. v mn.* **kormofíti** -ov [gr. *kormos* deblo, + -fit] v bot. rastline z razvito koreniko, steblom in listi, prim. talofit

kormorán -a *m* [fr. *cormoran* iz lat. *corvus marinus* morski krokar] v zool. požrešna, pelikanu sorodna ptica z jastrebjim kljunom; hrani se samo z ribami; več vrst

kórnea -nee *ž* [lat. *corneus* rožen] v anat. (očesna) roženica

kórner -ja *m* [angl. *corner* kot, iz lat. *cornu*] 1. sporazum med borznimi špekulanti, ki pokupijo kako blago in navijejo ceno, 2. v nogometu kazenski strel iz kota

kornét -a *m* [fr. *cornet*, dimin. iz *corne* rog, ker je nastal iz preoblikovanega poštnega roga] rog, vrsta trobila (glas.)

kornét -a *m* [fr. *cornette*] 1. veliko belo krivalo usmiljenk, 2. konjeniški prapor, 3. zastarelo: praporščak, najmlajši častnik eskadrona (ker je nosil prapor)

kornetíno -a *m* [ital. *cornettino*] v glas. mali rog

kornetíst -a *m* [fr. *cornettiste*] kdor igra na kornet

koroborácija -e *ž* [lat. *corroboratio*] (o)krepitev (med.)

koroboratív(um) -a *m*, *mn.* **koroboratíva** -iv *s* [lat. *corroborativum*] (o)krepčilo

korodírati -am [gl. korozija] razjedati (se), nagristi (se), opravljati korozijo

koróna -e *ž* [lat. *corona* krona, venec, iz gr. *korone*] krona, zlasti, 1. svetlobni sij, obdajajoč nebesno telo, navadno Sonce ali Mesec, 2. v arhit. del okrajka, nazidka, 3. v glas. znak nad noto, označujoč trajanje glasu (𝅗𝅥)

koronácija -e *ž* [lat. *coronare* kronati] slovesno kronanje

koronáren -rna -o [lat. *corona* venec] v med. venčen, ki se tiče koronark, venčnih žil na srcu (~a arterioskleroza)

koronográf -a *m* [koron(a) + -graf] astr. daljnogled za opazovanje sončne korone in protuberanc

korozíja -e *ž* [nlat. *corrosio* iz lat. *con-*, *rodere* glodati] razjedanje, glodanje česa, 1. spreminjanje zemeljskega površja zaradi kem. učinkov vode in zraka (geol.), 2. razjedanje kovin zaradi kem. učinkov, npr. rjavenje železa, 3. razpadanje tkiva zaradi gnojenja ipd. (med.); **korozíjski** -a -o ki se tiče korozije (~a odpornost)

korozíven -vna -o [gl. korozija] povzročajoč korozijo; razjedajoč; razjedljiv, jedek; *fig.* uničevalen

korporácija -e *ž* [nlat. *corporatio* iz lat. *corpus*, *corporis* telo] 1. združba, združenje (kot pravno telo, zlasti na osnovi stanovskih koristi); ceh, (stanovsko) društvo, 2. stanovsko zastopstvo, 3. dru-

štveno odposlanstvo; **korporacíjski** -a -o ki se tiče korporacije

korporál -a *m* [nem. *Korporal* iz fr. *caporal* iz ital. *capo* glava] desetnik, prvi, najnižji podčastnik v raznih armadah

korporatíven -vna -o [nlat. *corporativus*] v zboru, v celoti, polnoštevilen (~a udeležba); na korporaciji sloneč; **korporatívni sistém** gl. korporativizem

korporativízem -zma *m* [ital. *corporativismo*] stanovska državna ureditev, sloneča na korporacijah, tj. stanovskih zastopstvih (vpeljal jo je ital. fašizem, da bi razcepil delavske vrste in s korporacijami uresničil »harmonijo med razredi«)

korporifikácija -e *ž* [lat. *corpus, corporis* telo, + -fikacija]1. utelesenje, 2. sprememba iz tekočega stanja v trdno (kem.)

korpulénca -e *ž* [lat. *corpulentia* iz *corpus* telo] životnost, debelost, zajetnost, telesna obilnost; **korpulénten** -tna -o životen, debel, zajeten

kórpus -a *m* [lat. *corpus* telo] 1. (človeško ali živalsko) telo; *fig.* močan človek, 2. večja zbirka ali zbornik zakonov, istovrstnih spisov itd., 3. celotno predstavništvo tujih držav pri kaki vladi (diplomatski ~), 4. stopnja tiskarskih črk med borgis in cicero (= garmond); z njimi je bil prvič natisnjen Corpus iuris, 5. operativni voj. oddelek, sestoječ iz 2—3 divizij in pomožnih vrst orožja; vojaško ali polvojaško organiziran oddelek sploh (tankovski ~, žandarmerijski ~)

korpúskul -a *m* [lat. *corpusculum*, dimin. iz *corpus* telo] telesce, zlasti, 1. krvnička (fiziol.), 2. osnovni, elementarni delec snovi (atom, elektron, proton ...); *fig.* neznaten delček, iz kakršnih sestoji snov po mnenju korpuskularne teorije

korpúskula -e *ž* [iz lat.] gl. korpuskul

kórtes -a *m* [špan. *cortes* iz *corte* dvor] zbor državnih stanov, pozneje zakonodajna skupščina v Španiji (pred Francom) in na Portugalskem

kórteš -a *m* [iz portug.] gl. kortes

kortikálen -lna -o [lat. *cortex* skorja] v biol., anat. ki se tiče skorje kakega organa

kortizón -a *m* [umetna skovanka] v med. preparat iz hormona nadobistne skorje (proti revmi itd.)

korumpíran -a -o [lat. *corrumpere* pokvariti] pokvarjen, (nravno) izprijen, nepošten; podkupljiv; **korumpírati** -am **(se)** nravno pokvariti, spriditi (se), zlasti s podkupovanjem; zapeljati v nepoštenost; podkupiti

korúnd -a *m* [angl. *corundum* iz tamil.] vrsta rudnine, najčistejši aluminijev oksid, po trdoti za diamantom; za brusilo, nekatere vrste sodijo med žlahtne kamne

korúpcija -e *ž* [lat. *corruptio*] 1. kvarjenje, največ nravi (tudi tekstov ipd.); ponarejanje listin, zlasti, 2. nravna pokvarjenost; nepoštenost, (pod)kupljivost; podkupovanje, npr. politikov; **korupcíjski** -a -o ki se tiče korupcije

korupcioníst -a *m* [angl. *corruptionist*] kdor širi korupcijo (npr. sprejema ali daje podkupnino), zlasti v javnem življenju

korúpten -tna -o [lat. *corruptus*] pokvarjen, (nravno) izprijen; podkupljiv; **korúptnost** -i *ž* pokvarjenost, izprijenost; (pod)kupljivost

korvéta -e *ž* [fr. *corvette* iz* lat. *corbita sc. navis* tovorna ladja] 1. manjša vojna ladja (jadrnica), 2. danes: manjša, hitra križarka, zlasti za spremljanje konvojev in boj proti podmornicam

korzár -ja *m* [ital. *corsaro* iz *corsa* križarjenje ladje] 1. morski ropar, 2. roparska ladja (tuniški ~)

korzelét -a *m* [fr. *corselet*] 1. lažji prsni oklep (okrog l. 1600), 2. vrsta manjšega steznika

korzét -a *m* [fr. *corset*, dimin. iz *corps* telo] tesno prilegajoč se ženski steznik, ki lepše oblikuje telesne dele

kórzo -a *m* [ital. *corso* iz lat. *cursus* tek, tekmovanje] 1. vrsta konjskih dirk (po glavnih ulicah ital. mest), danes zlasti, 2. glavna ulica in sprehajališče v večjih ital. mestih; sprehod, 3. sprevod slavnostno okrašenih kočij (pustni ~ v Nici)

kósekans -a *m* [nlat. *co(mplementi) secans*] v trigonom. razmerje med hipotenuzo in kotu nasprotiležno kateto

kósinus -a *m* [nlat. *co(mplementi) sinus*] v trigonom. razmerje med kotu priležno kateto in hipotenuzo

kostím -a *m* [iz fr.] gl. kostum (2.)

kostúm -a *m* [fr. *costume* noša, obleka] 1. kroj, noša, značilna za kako dobo, deželo, stan ali narod, 2. maškaradna, kopalna ipd. ženska obleka; *fig.* ženska obleka sploh, zlasti dvodelna iz istega blaga (v tem pomenu navadno: kostim); **kostumêr** -ja *m* gledališki ali filmski krojač

kostumírati -am (se) [fr. *costumer*] nadeti (si) kostum, obleči, opraviti (se); *fig.* našemiti (se)

košenílj(k)a -e *ž* [fr. *cochenille* iz špan. *cochinilla*] 1. v zool. rastlinska škrlatna uš (na kaktejah v Srednji Ameriki), 2. rdeče barvilo iz posušenih samic te uši

kóta -e *ž* [fr. *cote* iz nlat. *quota* delež] 1. (odmerjen) davčni delež, 2. borzno poročilo o tečajih, 3. višinska točka na zemljevidih (z absolutno ali nadmorsko višino), 4. točka pri merjenju zemljišč

kotángens -a *m* [nlat. *co*(*mplementi*) *tangens*] v trigonom. razmerje med kotu priležno in nasprotiležno kateto

kótau -a *m* [kit. *k' o-t-ou*] poklek in dotik tal s čelom, ponižujoč izraz spoštovanja ipd. v stari Kitajski, prim. proskineza

koterija -e *ž* [fr. *coterie*] ožja družba, (politična, literarna ...) skupinica, povezana s skupnimi, največkrat sebičnimi koristmi; *fig.* svojat

kotiljón -a *m* [fr. *cotillon* spodnje krilo, dimin. iz *cotte* krilo] 1. vrsta zabavnega družabnega plesa z menjavanjem plesalcev, obdarovanjem partnerjev s šopki, trakovi ipd. (nastal v Franciji v 18. stol.), 2. godba za ta ples

kotilozáver -vra *m* [gr. *kotyle* čašica, po obliki sklepa med vretenci, *sauros* kuščar] v zool. skupina plazilcev iz karbona in perma; razvili so se iz ščitoglavcev

kotírati -am [fr. *coter* določiti delež; označiti] 1. označiti, (uradno) določiti ceno, tečaj na borzi, 2. dati v borzni promet; veljati na borzi, imeti določen tečaj (o vrednostnih papirjih, blagu ...), 3. *fig.* imeti kako veljavo, vrednost, ceno, 4. določiti koto na zemljevidu

kotlét -a *m* [fr. *côtelette* iz lat. *costa* rebro] (pečeno) rebrce, zarebrnica

kotléti -ov *m mn.* [fr. mn. *côtelettes*] zalizki, neobriti lasje vzdolž ušes, včasih do srede lic

kóto -a *m* [iz jap.] vrsta japonskih citer

kotón -a *m* [fr. *coton* bombaž] najtanjša bombažna tkanina; **kotonizírati** -am dati bombažni videz manjvredni, npr. laneni preji

kotúrn -a *m* [lat. *cothurnus* iz gr. *kothornos*] 1. pri starih Grkih vrsta visokih vezank (čevljev), pozneje vrsta antičnih čevljev z visokimi podplati, nosili so jih igralci tragedij, da bi bili večji, 2. *fig.* vzvišen, pesniški slog; *pejor.* napihnjen, bobneč govor

kozêr -ja *m* [fr. *causeur* iz *causer* kramljati] kramljač, kramljavec, kdor prijetno pripoveduje; zgovornež; klepetulja; **kozerija** -e *ž* 1. kramljanje, prijetno in domače pomenkovanje; pomenek, klepet, 2. duhovit članek v takem slogu

kozmarhija -e *ž* [kozm(o)- + -arhija] svetovno gospostvo, npr. papeško

kozmétičen -čna -o [gr. *kosmetikos* iz *kosmein* krasiti; urediti] lepotilen, olepšujoč, pospešujoč (telesno) lepoto; ki se tiče kozmetike; **kozmétika** -e *ž* 1. spretnost in nauk o gojitvi telesne lepote in lepotilih, 2. nega, gojitev lepote

kozmétik(um) -a *m*, *mn.* **kozmétika** -ik *s* [iz gr. *kosmetikos*] lepotilo, zlasti za kožo: šminka, puder, parfumi ...

kózmičen -čna -o [gr. *kosmikos* iz *kosmos* vesolje] vesoljen, vesoljski; svetoven, ki se tiče vesolja, kozmosa; *fig.* neskončen; **kózmični žarki** v fiz. vrsta kratkovalovnih žarkov, ki prihajajo iz vesolja (sestavljeni so iz elektronov in imajo veliko predirno silo)

kózm(o)- [gr. *kosmos* vesoljni red; vesoljstvo] v sestavljenkah, npr. kozmonavt, kozmopolit

kozmodróm -a *m* [kozmo- + -drom] vzletišče za vesoljske ladje (bajkonurski ~)

kozmogóničen -čna -o [gr. *kosmogonia* nastanek sveta] ki se tiče kozmogonije; **kozmogonija** -e *ž* 1. znanstvene teorije o nastanku sveta in vesoljstva (Kant-Laplaceova ~), 2. bajke ali bajeslovje o tem (antična ~)

kozmografija -e *ž* [kozmo- + -grafija] znanost o splošnih pojavih v vesoljstvu, zlasti na zemeljski obli; obsega astronomijo, geografijo in geologijo

kozmologíja -e *ž* [kozmo- + -logija] v fil. svetoslovje, 1. v stgr. fil. nauk o naravi in svetu kot celoti, 2. danes: splošni nauk o vesolju in njegovih zakonitostih (del metafizike in naravoslovne filozofije); **kozmológški** -a -o svetosloven; **kozmološki dokaz (o bivanju božjem)** metafizični dokaz, ki pravi, da obstoj sveta že sam dokazuje obstoj stvarnika (eden od štirih osnovnih dokazov kršč. dogmatike)

kozmonávt -a *m* [kozmo- + gr. *nautes* mornar] vesoljec, vesoljar, vesoljski letalec (prvi je poletel v vesolje Rus Jurij Gagarin 12. 4. 1961); **kozmonávtika** -e *ž* poleti v vesolje in nauk o tem

kozmopolít -a *m* [gr. *kosmopolites* svetovljan; prvi si je dal to ime Diogen iz Sinope] 1. svetovljan; privrženec kozmopolitizma, 2. rastlina ali žival, razširjena na vsej zemeljski obli (biol.); **kozmopolítski** -a -o svetovljanski, ki se tiče kozmopolita in kozmopolitizma; evfemistično: brez narodnostnih itd. predsodkov ali vezi

kozmopolitízem -zma *m* [kozmopolit + -izem] svetovljanstvo, v antiki naziranje, da je človek bolj ud človeštva kot pripadnik določenega naroda, danes ideologija, ki oznanja indiferentnost do domovine in narodnih vezi ter poveličuje »svetovno državljanstvo«

kozmoráma -e *ž* [kozmo- + -rama iz gr. *horama* pogled] »svetozor«, podoba ali zbirka podob raznih delov sveta (mest, pokrajin ...)

kózmos -a *m* [gr. *kosmos* vesoljni red; sestav] svetovje, vesoljstvo, pri starih Grkih notranje urejen vesoljni sistem kot nasprotje neurejenega kaosa, iz katerega je nastal

kozmoteízem -zma *m* [kozmo- + teizem] fil. nauk, ki oznanja, da sta bog in svet eno, prim. panteizem

kozmotrón -a *m* [kozmo- + (elek)tron] tip električnega pospeševalnika v jedrski fiziki

Kr (kripton) znak za kem. prvino

kraal -a *m* [/král/ hol. iz portug. *curral* ograda] vas, naselje pri Hotentotih in Kafrih, največkrat krožno ograjeno z večjim prostorom za živino

-kracíja -e *ž*, **-krát** -a *m*, **-krátičen** -čna -o [gr. *kratein* vladati] v sestavljenkah, npr. demokracija, aristokrat

kráh -a *m* [iz nem. *Krach*] polom, zlom, pogibel, (gospodarski itd.) propad

krakovják -a *m* [polj. po mestu Krakovu] 1. poljski narodni ples v $^2/_4$ taktu, 2. pesem ali glasba za ta ples

kránio- [gr. *kranion* lobanja] v sestavljenkah, npr. kraniolog

kranioklást -a *m* [kranio- + gr. *klastos* (z)lomljen] priprava za zdrobitev in odstranitev otroške glavice pri porodnih komplikacijah

kraniolít -a *m* [kranio- + -lit] v geol. okamnela človeška (ali živalska) lobanja

kraniológ -a *m* [kranio- + -log] kdor se ukvarja s kraniologijo; **kraniologíja** -e *ž* 1. v antropol. in zool. nauk o lobanjah (glede na obliko, obseg ...), 2. v ožjem smislu: frenologija

kraniométer -tra *m* [kranio- + -meter] priprava, šestilo za merjenje lobanje; **kraniometríja** -e *ž* v antropometriji: merjenje lobanje

kraniotomíja -e *ž* [kranio- + -tomija] razbitje, odpiranje lobanje, navadno pri možganskih operacijah

-krát -a *m* [iz gr.] gl. -kracija

kráter -ja *m* [gr. *krater* trebušast vrč za mešanje vina z vodo; kotlina] ognjeniško žekno (geol.)

kravál -a *m* [nem. *Krawall* iz nlat. *charavallium*] razgrajanje, nemir (prvotno oznaka za manjše polit. nemire); *fig.* hrup, hrušč, vrišč; **kravalí(zí)rati** -am razgrajati, delati hrušč in trušč

kraváta -e *ž* [fr. *cravate* iz *Cravate* Hrvat; v 17. stol. ovratna ruta hrvaških najemnikov v službi Ludvika XIV.] 1. ovratnica, samoveznica, 2. *fig.* nedovoljen prijem pri rokoborbi (šp.)

krávl -a *m* [angl. *crawl* plaziti se] najhitrejši način plavanja (šp.); **krávlati** -am plavati kravl

kreácija -e *ž* [lat. *creatio* iz *creare* ustvariti] stvarjenje česa; izvirna (umetniška) stvaritev, zlasti prvo oblikovanje igralske vloge

kreacionízem -zma *m* [angl. *creationism* iz lat.] teol. in fil. nauk, da je bil svet

ustvarjen tak, kakršen je danes, ne da bi se bil spreminjal ali razvijal

kreatín -a *m* [gr. *kreas*, *kreatos* meso, + -in] vrsta alkaloidov ali aminskih kislin, največ v mišičnem tkivu

kreatíven -vna -o [nlat. *creativus*] ustvarjalen, stvarilen, tvoren

kreátor -ja *m* [lat. *creator*] 1. (u)stvaritelj česa, 2. stvarnik (= bog)

kreatúra -e *ž* [lat. *creatura*] 1. stvor, živo bitje sploh, 2. človeško bitje (navadno zaničljivo), 3. kdor se je povzpel po zaslugi osebe, od katere je odvisen; *fig.* ljubljenček; *pejor.* (moralna) pokveka, nakaza

kréda -e *ž* [lat. *creta* kreda, po otoku Kreti, kjer so obsežne plasti] 1. tretja plast in doba mezozoika v geol. zgodovini Zemlje (zanjo je značilna tudi kreda), 2. vrsta mehkega apnenca za pisanje, 3. ljudsko: kredit (na ~o piti)

kredénca -e *ž* [ital. *credenza* zaupanje; fig. postrežna miza; s te mize so za vladarje pokušali jedila in pijače v znamenje, da niso zastrupljena] lava, (kuhinjska) omara za posodje in jedilno orodje; **kredencírati** -am ponuditi kaj, postreči s čim

kredít -a *m* [fr. *crédit* iz lat. *creditum* iz *credere* verjeti; posoditi] 1. vera, zaupanje, zlasti v plačilno zmožnost koga; *fig.* veljava, ugled, 2. zaup, dajanje na up, posojanje denarja, blaga ali kapitala za določeno dobo; posojilo, posojen denar itd., 3. proračunska vsota, ki se lahko izčrpa v kak namen, 4. v knjigovodstvu: v dobro; dobroimetje (naspr. debet); **kredíten** -tna -o ki se tiče kredita (~a banka)

kreditírati -am [gl. kredit] zaupati, posoditi kaj, dati (na) kredit, dati na up(anje)

kreditív -a *m* [nlat. *creditivum*] poverilno pismo, gl. akreditiv

kréditor -ja *m* [lat. *creditor*] upnik, kdor komu kreditira, naspr. debitor

krédo -a *m* [lat. *credo* verujem] vera, veroizpoved (katol. simbolna molitev); *fig.* naziranje, prepričanje

kreírati -am [lat. *creare* ustvariti] ustvariti, spraviti v življenje (navadno v pomenu: prvič oblikovati igralsko vlogo); izdelati ; ustanoviti kaj

kréking -a *m* [iz angl.] gl. krekiranje

krekíranje -a *s* [angl. *cracking* iz *crack* razbiti se] pridobivanje bencina, gazolina in drugih snovi iz manjvrednih produktov nafte

krèm *neskl.* [fr. *crème* smetana] smetanast, rumenkasto bel, npr. barva tkanine

kréma -e *ž* [fr. *crème* iz* nlat. *chrisma* mazilo] 1. smetana; *fig.* cvet, najboljše, najbolj izbrano, npr. »gosposka«, vrhnja plast družbe, 2. sladica iz tolčene smetane, jajc in sladkorja; nadev za torte ali kolače, 3. lepotilna pomada; loščilo, npr. za čevlje

kremácija -e *ž* [lat. *crematio* iz *cremare* sežgati] sežiganje, upepeljevanje mrličev; **kremacioníst** -a *m* privrženec sežiganja mrličev

krematórij -a *m* [prvega so zgradili l. 1886 v Parizu in ga spočetka imenovali crematorium, iz lat. *cremare* sežgati] sežigalnica, upepeljevalnica, poslopje s pečjo za sežiganje mrličev

krémelj -mlja [rus. *kreml'*] stara mestna trdnjava v ruskih mestih; **Krémelj** -mlja *m* nekdanja trdnjava v Moskvi, danes sedež sovjetske vlade; *fig.* sovjetska vlada

kréo- [gr. *kreas*, *kreos* meso] v sestavljenkah, npr. kreodont

kreodónt -a *m* [kreo- + gr. *odous*, *odontos* zob] v zool. vrsta pradavnih sesalcev; nekatere kreodonte štejejo med prednike zveri

kreól -a *m*, *nav. v mn.* **kreóli** -ov [fr. *créole* iz špan. *criollo* iz *criar* vzrediti] v Srednji in Južni Ameriki: čistokrvni potomci priseljencev, rojeni v Ameriki (v nasprotju z novimi priseljenci), 1. beici, zlasti Španci, 2. črnci

kreolín -a *m* [kreo- + lat. *oleum* olje, + -in] temno rjava, oljnata, po katranu dišeča tekočina za razkuževanje

kreozól -a *m* [kreoz(ot) + -ol] brezbarvna, prijetno dišeča oljnata tekočina, podobna karbolni kislini

kreozót -a *m* [kreo- + gr. *soter* ohranitelj] prozorna, ostro dišeča oljnata tekočina, proizvod suhe destilacije lesa (za impregnacijo, razkuževanje itd.)

krép -a *m* [fr. *crêpe* iz lat. *crispus* kodrast] vrsta vezave in bombažna, svilena ipd.

tkanina v taki vezavi (nalična stran je zrnčasta, valovita, brez izrazitih vzorcev)

krepdešín -a *m* [fr. *crêpe de Chine*] kitajski krep, gost, nepresojen krep iz umetne svile za bluze, rutice ...

krepitácija -e *ž* [lat. *crepitare* škripati] v med. prasketanje, škripanje (pri kostnih prelomih); šuštenje (pri napihnjenih organih)

krép marokén -a *m* [fr. *crêpe marocain*] maroški krep, enobarvna, safianu podobna svilena tkanina, ima ripsast videz

krép satén -a *m* [fr. *crêpe satin*] mehak, presojen svileni krep

krép žoržét -a *m* [fr. *crêpe georgette*] presojno, drobno zrnčasto blago iz naravne ali umetne svile

krestomatíja -e *ž* [gr. *chrestomatheia* iz *chrestos* koristen, *mathein* učiti se] cvetnik, pretehtan izbor iz spisov najboljših pisateljev, zlasti v učne namene

krešéndo -a *m* [iz ital.] gl. crescendo

kretén -a *m* [fr. *crétin*, prvotno dialekt. oblika od *chrétien* ubog kristjan, bebec] slaboumnež, bebec, duševno zaostal človek (hkrati s telesnimi nedostatki: pritlikavostjo, debelo glavo itd.); *fig.* bedak, butec; **kreténski** -a -o bebast, slaboumen, duševno nerazvit

krétik -a *m* [lat. *creticus* iz gr.] v metr. trizložna stopica s prvim in zadnjim poudarjenim in srednjim nepoudarjenim zlogom

kretinízem -zma *m* [fr. *crétinisme*] slaboumnost, bebavost, v med. prirojena bolezen zaradi nepravilnega delovanja žleze ščitnice; *fig.* topoglavost, omejenost

kretón -a *m* [fr. *cretonne*, po vasi Creton v Normandiji] beljena ali potiskana bombažna tkanina v platneni vezavi

Kréz -a *m* [lat. *Croesus*] zadnji lidijski kralj iz 6. stol. pr. n. š., znan po neizmernem bogastvu; *fig.* **kréz** -a *m* neznanski bogataš

krída -e *ž* [nlat. *crida* razglas] stečaj, gl. konkurz

kridár -ja *m* [nlat. *cridarius*] v trg. prezadolženec, ki je napovedal stečaj

kridatár -ja *m* [iz nlat.] gl. kridar

kríket -a *m* [angl. *cricket*] angl. igra z leseno kroglo, s kiji in iz paličic zloženimi vratci, ki jih mora krogla podreti

krímer -ja *m* [nem. *Krimmer*, po polotoku Krimu] 1. astrahanu podobno krzno krimskih jagnjet, 2. pliš, podoben temu krznu

kriminál -a *m* [nlat. *criminalis* zločinski, iz lat. *crimen* zločin] 1. hudodelstvo, zločin; kaznivo dejanje, 2. kazenska zakonodaja, 3. (kazensko) sodišče, sodnija, 4. kaznilnica, jetnišnica, zapor; **kriminálen** -lna -o hudodelski, ki se tiče hudodelstev; kazniv (~o dejanje); kazenski (~o pravo); **kriminálna antropológija** nauk, ki razlaga hudodelska nagnjenja s telesno in duševno konstitucijo hudodelca (utemeljil ga je Cesare Lombroso)

kriminálec -lca *m* [gl. kriminal] hudodelec, zločinec

kriminalíst -a *m* [fr. *criminaliste*] 1. strokovnjak za kazensko pravo, 2. policijski ali sodni organ, izvedenec v kriminalistiki; **kriminalístika** -e *ž* nauk o kaznivih dejanjih ter sredstvih in metodah odkrivanja teh dejanj in oseb, ki so jih zagrešile (pomožna veda kazenskega prava)

kriminálnost -i *ž* [gl. kriminal] hudodelnost, oblike in obseg kriminalnih dejanj (v kakem času, narodu, sloju ...)

kriminatíven -vna -o [iz lat.] obtožujoč, obtoževalen; *fig.* obrekljiv

kriminológija -e *ž* [lat. *crimen* zločin, + -logija] nauk o kaznivih dejanjih in hudodelcih kot družbenem pojavu

krinolína -e *ž* [fr. *crinoline*, prvotno z žimo pretkano blago, iz *crin* žima] široko obročno krilo, v modi v 18. stol. in pozneje

kriolít -a *m* [gr. *kryos* mraz, rudnina je zlasti na obalah Grenlandije, + -lit] prozorna, lahko topljiva rudnina, aluminijev in natrijev fluorid; v proizvodnji aluminija, sode ...

kriométer -tra *m* [gr. *kryos* mraz, + -meter] vrsta priprav za merjenje nizkih temperatur, npr. toplomer z alkoholom namesto živega srebra

krioskóp -a *m* [gr. *kryos* mraz, + -skop] priprava za krioskopijo; **krioskopíja** -e *ž* v fiz. določanje molekularne mase (z merjenjem zmrzlišča)

kriostát -a *m* [gr. *kryos* mraz, + -stat] termostat za nizke temperature (fiz.)

krípta -e *ž* [gr. *krypte* iz *kryptein* skriti] 1. prvotno: večja grobnica v katakombah, 2. grobnica (urejena kot kapela) pod korom starejših kršč. cerkev
krípto- [gr. *kryptos* skrit] v sestavljenkah, npr. kriptofon
kriptofón -a *m* [kripto- + -fon] prisluškovalo, priprava za prisluškovanje
kriptogáme -am *ž mn.* [kripto- + gr. *gamos* zakon] kritosemenke (bot.)
kriptogamíja -e *ž* [gl. kriptogame] v bot. brezcvetnost (pri nižjih rastlinah, npr. mahovih in lišajih)
kriptogén -a -o [kripto- + -gen] 1. neznan po izvoru, 2. nastal skrivaj
kriptogenétičen -čna -o [kripto- + genetičen] skrit, (še) neznanega izvora, npr. kužna bolezen
kriptográf -a *m* [kripto- + -graf] 1. kriptogram, 2. priprava za šifriranje besedila; **kriptografíja** -e *ž* 1. skrivna pisava (kot spretnost); šifriranje, 2. tajnopis, sporočilo ipd. v tej pisavi
kriptográm -a *m* [kripto- + -gram] 1. tajnopis, pismo, napis itd., napisan s skrivnimi znamenji; *fig.* šifra, 2. uganka, kjer s premenjavanjem črk razvozlaš pravi smisel
kriptokalviníst -a *m* [kripto- + kalvinist] privrženec Melanchthonove smeri pri nem. protestantih v 16. stol. (zagovarjali so Kalvinove nauke)
krípton -a *in* **kriptón** -a *m* [gr. *kryptos* skrit] kem. prvina, žlahten, brezbarven, heliju soroden plin
kriptoním -a *m* [kript(o)- + gr. *onyma* ime] 1. skrivno ime, 2. kdor skriva ime, 3. anonim
kriptoskóp -a *m* [kripto- + -skop] prenosna naprava za rentgeniziranje pri dnevni svetlobi
krís -a *m* [iz malaj.] pri Malajcih dolgo bodalo ali krajši meč z vijugastim rezilom
kristál -a *m* [gr. *krystallos* led, iz *kryos* mraz] 1. pravilno, simetrično telo, ki nastane ob prehodu rudnine iz tekočega stanja v trdno ali se izloči iz raztopin, 2. tenko, brušeno steklo, 3. del detektorja; **kristálen** -lna -o ki se tiče kristala; v obliki kristala; *fig.* čist (kot kristal), jasen, prozoren; **kristálast** -a -o gručav, podoben kristalu; **kristálnat** -a -o deloma kristalen
kristalít -a *m* [kristal + -it] v mineral. mikroskopsko majhno telesce v vulkanskih kamninah, začetna, še brezlična stopnja kristalizacije
kristalizácija -e *ž* [fr. *cristallisation* iz gr.] nastajanje kristalov; prehod v kristalno stanje; **kristalizírati** -am (se) delati kristale; prehajati (spreminjati) v kristalno stanje; **izkristalizírati** -am (se) dobiti čisto, dokončno obliko; dokončno se (iz)oblikovati
kristálo- [gr. *krystallos* led] v sestavljenkah, npr. kristalofizika
kristalofízika -e *ž* [kristalo- + fizika] nauk o fizikalnih lastnostih kristalov
kristalofón -a *m* [kristalo- + -fon] ksilofonu podobno glasbilo s steklenimi ploščicami
kristalogenija -e *ž* [kristalo- + -genija] nastajanje kristalov in nauk o tem
kristalográf -a *m* [kristalo- + -graf] kdor se ukvarja s kristalografijo; **kristalografíja** -e *ž* nauk o oblikah, atomski zgradbi in fizikalnih ter kemičnih lastnostih kristalov (fiz.)
kristaloíd -a *m* [kristal(o)- + -oid] 1. snov, ki se v tekočini popolnoma raztopi in se lahko kristalizira, npr. sol, 2. kristalom podobna beljakovinska zrnca v nekaterih semenih (bot.); **kristaloíden** -dna -o kristalast, podoben kristalu; ki se tiče kristaloida
kristalológija -e *ž* [kristalo- + -logija] nauk o kristalih
kristiánija -e *ž* [po Kristianiji, do l. 1925 ime za Oslo, glavno mesto Norveške] smuški lik za spremembo smeri ali zmanjšanje hitrosti
kritêrij -a *m* [gr. *kriterion* (od)ločilni znak, sodilo, iz *krinein* soditi] sodilo, merilo, ustaljeno načelo ali vodilo za ocenjevanje resničnosti, pravilnosti...; **kritêrij resnice** to, kar omogoča spoznati resnico, kar potrjuje pravilnost kakih pogledov (= družbena praksa)
kriticízem -zma *m* [nem. *Kritizismus* iz gr.] 1. »kritična filozofija«, idealist. smer — Kant in razni filoz. tokovi, ki izhajajo iz Kanta — ki trdi, da moramo pred spoznavnim procesom (in neodvisno od

prakse, ki je pravi kriterij resnice) najprej kritično analizirati vire, meje in možnosti spoznanja, 2. znanstveno preučevanje vrednosti, izvira ipd. kakih tekstov (literarni ~), 3. nagnjenje k (pre)ostri kritiki

krítičen -čna -o [gr. *kritikos*] 1. ki se tiče kritike, presojajoč kaj; nagnjen k (pre)ostri kritiki, 2. razsoden, premišljen, preudaren (~i duh); previden, 3. odločilen, usoden, nevaren, kočljiv, tvegan (~i trenutek); mučen, neprijeten, 4. v fiz. in mat. označujoč stopnjo, na kateri se kvantiteta sprevrže v kvaliteto (se spremeni oblika, lastnost ...); **krítična filozofíja** gl. kriticizem; **krítična temperatúra** v fiz. temperatura, nad katero se plin ne vtekočini več (pritisk pri kritični temperaturi imenujemo kritični pritisk, njegov volumen kritični volumen)

krítik -a *m* [gr. *kritikos*] presojevalec, ocenjevalec, kdor se ukvarja s kritiko ali kaj (koga) kritizira; **krítika** -e *ž* presoja, ocena, kritični prikaz česa; presojanje, ocenjevanje znanstvene, umetniške, etične itd. vrednosti česa; *pejor.* graja, negativna ocena; **pod krítiko** nekaj, o čemer ni vredno razpravljati, tako je zanič

kritikánt -a *m* [gl. kritik] kdor kritizira tjavdan, vse brez izbire

kritikáster -tra *m* [kritik + *-aster*, lat. pejor. pripona] slab, malenkosten, neobjektiven kritik; *fig.* objedavec, dlakocepec, nergač

kritizírati -am [nem. *kritisieren* iz gr.] presojati, ocenjevati, pretresati kaj; največkrat *fig.* grajati ali obsojati kaj, neugodno se izražati o čem (kom); *pejor.* nergati; **skritizírati** -am **kaj** »raztrgati«, npr. slab roman

kríza -e *ž* [gr. *krisis* iz *krinein* odločiti kaj] 1. odločitev, odločilni trenutek ali stanje; (odločilni) preokret, 2. hudo, nevarno stanje ali težaven položaj sploh (gospodarska ~); *fig.* stiska, nevarnost; zaplet, 3. v med. vrhunec ali odločilni preokret v razvoju bolezni (ko se odloča o življenju ali smrti); **(periódična) gospodarska kríza** v kapit. gospodarstvu periodičen pojav (faza kapit. cikla), ki izvira iz nasprotja med družbenim značajem proizvodnje in zasebnim prilaščanjem proizvodov (kriza se kaže v relativni nadproizvodnji, zastoju trgovine, zapiranju tovarn itd.); **politična kríza** težko, negotovo polit. stanje, ki lahko vodi do kakih polit. sprememb: padca vlade, izbruha vojne, revolucije ...

krizantéma -e *ž* [gr. *chrysos* zlato, *anthemon* cvetlica] mraznica, (vse)svetnica, jesenska nagrobna cvetlica z značilnim, mrliškemu podobnim vonjem

krízma -e *ž* [gr. *chrisma* mazilo] v katol. liturg. »sveto olje«; pri raznih obredih, npr. birmi

kroatíst -a *m* [nlat. *Croatia* Hrvatska, + -ist] kdor se ukvarja s kroatistiko; **kroatístika** -e *ž* veda, ki preučuje hrvatski jezik, književnost in kulturo

kroatízem -zma *m* [nlat. *Croatia* Hrvatska, + -izem] 1. hrv. izraz v tujem jeziku, 2. jezikovna posebnost hrvaščine

króket -a *ali* **krokét** -a *m* [angl. *croquet* iz fr.; fr. dial. oblika od *crochet* kavelj] športna igra za dva ali več igralcev; igra se z lesenimi kroglami, ki jih s posebnimi kladivi zbijajo skozi vratca iz žice, zasajena v zemljo

krokí -ja *m* [fr. *croquis*] naris, oris, prvi osnutek, preprosta, na hitro izdelana risba, skica, zlasti, 1. naris, skica kakega kraja z objekti, komunikacijami itd., 2. skica stroja ali dela stroja; **krokírati** -am napraviti kroki; načrtati, narisati v nekaj potezah

krokodíl -a *m* [lat. *crocodilus* iz gr.] v zool. vrsta orjaških, nevarnih plazilcev; žive v afriških rekah (nilski ~), Južni Aziji itd.; *fig.* **krokodílje solze** lažnive, hinavske solze (po srednjev. mnenju, da pretaka krokodil solze, ker mora raztrgati in požreti svojo žrtev)

króm -a *m* [nlat. *chromium* iz gr. *chroma* barva, po njenih barvastih spojinah] 1. kem. prvina, sivkasta, krhka, zelo trda kovina za posebne vrste jekla in kromiranje, 2. kromovo usnje, vrsta telečjega usnja (pri strojenju uporabljajo kromove soli)

kromanjónec -nca *m* [po najdišču Cro-Magnon v dolini Vezere v juž. Franciji] v antropol. pripadnik kromanjonske rase, tj. predzgodovinske rase, naseljene v Evropi ob koncu paleolitika (verjetno

je sledila neandertalcem in spada že k sedanjemu človeku)

kromát -a *m* [krom + -at] sol kromove kisline (kem.)

krómati -am [gl. krom] prevleči s kromom

kromátičen -čna -o [gr. *chromatikos* barven] 1. barven, v barvah; *fig.* pisan, 2. poltonski (glas.); **kromátična lestvica** lestvica, sestavljena iz poltonov; **kromátika** -e *ž* 1. nauk o barvah, del optike, 2. padanje ali dviganje glasov v poltonih

kromatín -a *m* [kromat(o)- + -in] v biol. ena od osnovnih sestavin celičnega jedra, ki se lepo obarva

kromát(o)- [gr. *chroma, chromatos* barva] v sestavljenkah, npr. kromatofor

kromatofór -a *m* [kromato- + -for] v biol. barvonosec, 1. celica z barvilom v koži raznih živali (pri kameleonu povzroča npr. spreminjanje barve), 2. celica z barvilom v protoplazmi, 3. plastidi v rastlinskih celicah

kromatologíja -e *ž* [kromato- + -logija] nauk o barvah (= kromatika)

kromírati -am [gl. krom] kromati, prevleči s kromom

kromít -a *m* [krom + -it] 1. vrsta kromove železne rude, 2. vrsta kromove soli

krómleh -a *m* [angl. *cromlech* iz kelt. *crom* zaokrožen, *llech* kamen] 1. veliki kamniti bloki, razporejeni v krogu okrog predzgodovinske gomile, 2. dolmen

króm(o)- [gr. *chroma, chromatos* barva] v sestavljenkah, npr. kromosom

kromofotografíja -e *ž* [kromo- + fotografija] 1. fotografiranje v barvah, 2. barvna fotografija

kromolitografíja -e *ž* [kromo- + litografija] barvni kamnotisk, barvna litografija, 1. način tiskanja v več barvah, 2. tisk, izdelan na ta način, 3. podjetje ali oddelek v tiskarni, ki ima s tem opravka

kromoproteíd -a *m, nav. v mn.* **kromoproteídi** -ov [kromo- + proteid] beljakovine z barvno komponento, npr. hemoglobin

kromosfêra -e *ž* [kromo- + sfera] v astr. vnanja, rdečkasta plast sončne atmosfere; obdaja fotosfero in prehaja v korono

kromoskóp -a *m* [kromo- + -skop] priprava za primerjavo barv

kromosóm -a *m* [kromo- + gr. *soma* telo] barvno telesce v celičnem jedru, nosilec dednih lastnosti (biol.)

kromotipíja -e *ž* [kromo- + -tipija] 1. večbarvni tisk (postopek), 2. tak izdelek

króna -e *ž* [iz lat. *corona* krona] ime raznih zlatih in srebrnih kovancev in denarnih enot, npr. v bivši Avstro-Ogrski

króničen -čna -o [gr. *chronikos* iz *chronos* čas] časoven, od časa do časa nastopajoč ali se ponavljajoč; trdovraten, dolgotrajen, počasi se razvijajoč (~a bolezen), naspr. akuten; stalen, nepretrgan

Kroníd -a *m, nav. v mn.* **Kronídi** -ov [gr. *Kronides*] v stgr. mit. otroci Kronosa in njegove sestre in žene Ree, npr. Zevs, Hera, Demetra, zlasti označba za Zevsa

krónik -a *m* [gl. kronika] 1. pisec kronike, letopisec, npr. Nestor, 2. novičar, (časniški) poročevalec

krónika -e *ž* [gr. *chronika sc. biblia* letopisi] 1. (srednjeveški) letopis, zapisovanje dogodkov iz leta v leto, brez globlje analize, 2. v dnevnikih: novice, dnevne vesti

kroníst -a *m* [gl. kronika] pisec kronike, letopisec

króno- [gr. *chronos* čas] v sestavljenkah, npr. kronograf

kronodistíh -a *m* [krono- + distih] kronogram, sestavljen iz distiha

kronográf -a *m* [krono- + -graf] 1. letopisec, pisec kronik (bizantinski ~), 2. vrsta priprav za avtomatično registriranje trajanja kakih pojavov ali procesov, 3. priprava za merjenje manjših časovnih enot, vrsta kronoskopa; **kronografíja** -e *ž* 1. letopisje, 2. registriranje s kronografom

kronográm -a *m* [krono- + -gram] napis ali verz, v katerem je letnica kakega dogodka označena z velikimi, navadno rimskimi črkami v samem besedilu (l. 1763, ko se je končala sedemletna vojna, izraža npr. naslednji kronodistih: »Aspera beLLa sILent: reDIIt bona gratIa paCIs; o sI parta foret seMper In orbe qVIes«, tj. »utihnile so krvave vojské: spet prihaja blagodejni mir; o, da bi vladal človeštvu večni mir!« (= 50 + 50 + 1 + 50 + 500 + 1 + 1 + 1 + 100 + 1 + 1 + 1000 + 1 + 5 + 1 = sešteto 1763))

kronológ -a *m* [krono- + -log] kdor se ukvarja s kronologijo; **kronologíja** -e *ž* 1. časoslovje, nauk o merjenju in delitvi časa v razne dobe, časovni opredelitvi dogodkov itd., 2. časovni red; naštevanje po tem redu, 3. tak pregled ali seznam; **kronológški** -a -o *ali* **kronológičen** -čna -o ki se tiče kronologije; po časovnem redu sledeč, časovno urejen

kronométer -tra *m* [krono- + -meter] 1. časomer, vrsta zelo natančne ure, npr. v pomorstvu in astronomiji; *fig.* zelo natančna ura, 2. taktomer (glas.)

Krónos -a *m* [gr. *Kronos*] v stgr. mit. eden od šesterice titanov, bog časa in žetve, najmlajši sin Urana in Gee, ki je strmoglavil s prestola očeta Urana in požrl vse svoje otroke, ker je bilo prerokovano, da bo tudi njega strmoglavil sin (najmlajšega, Zevsa, je žena pred njim skrila in ta ga je res vrgel s prestola in strmoglavil v Tartar)

kronoskóp -a *m* [krono- + -skop] električna priprava za merjenje majhnih časovnih enot (do tisočinke sekunde)

kronostíh -a *m* [krono- + -stih] kronogram, sestavljen iz ene vrstice

krós -a *m* [angl. *cross-country* iz *cross* križ; počez, *country* dežela] tek čez drn in strn (šp.)

krotón -a *m* [nlat. *croton* iz gr.] vrsta tropskih rastlin, grmov in dreves, nekatere vrste zdravilne

krucifíks -a *m* [nlat. *crucifixus* razpet na križ] križ, razpelo; kip ali upodobitev Kristusa na križu

krúp -a *m* [angl. *croup*] akutno, difterično vnetje sluznice, zlasti v grlu in sapniku

krupáda -e *ž* [fr. *croupade* iz *croupe* konjski križ] šolski jahalni lik: skok konja na mestu

krupjé -ja *m* [iz fr.] gl. croupier

krupón -a *m* [fr. *croupe* konjski križ] 1. najdebelejši, zlasti hrbtni del živalske kože, 2. iz nje ustrojeno usnje, npr. za podplate

krutón -a *m* [fr. *croûton*] na maslu opražena rezina kruha

Ksantípa -e *ž* [gr. *Xanthippe* »Rumena kobila«] ime jezikave in prepirljive (po poznejših navedbah) žene stgr. filozofa Sokrata; *fig.* **ksantípa** -e *ž* jezikava, hudobna žena, hišni zmaj

ksantofíl -a *m* [gr. *xanthos* rumen, + -fil] v bot. rumeno barvilo v rastlinskih listih, sorodno karotinu

ksénije -ij *ž mn.* [gr. *xenia* darila za goste; pri rim. pesniku Marcialu tudi naslov 13. knjige epigramov; po njej sta Goethe in Schiller imenovala svoje epigrame — Xenien — proti takratnim literarnim razmeram] napisnice, zabavljice, (pesniške) puščice

ksenofíl -a *m* [gr. *xenos* tuj, + -fil] prijatelj tujcev in vsega, kar je tuje

ksenofób -a *m* [gr. *xenos* tuj, + -fob] sovražnik tujcev; **ksenofobíja** -e *ž* sovraštvo do tujcev in vsega, kar je tuje

ksenologíja -e *ž* [gr. *xenos* tuj, + -logija] nauk o skrivnostnih, okultnih pojavih

ksenomán -a *m* [gr. *xenos* tuj, + -man] kdor je »nor« na vse, kar je tuje

ksénon -a *ali* **ksenón** -a *m* [gr. *xenos* tuj] kem. prvina, žlahten, neaktiven plin, v manjših množinah v zemeljskem ozračju

kserofílen -lna -o [gr. *xeros* suh, + -filen] ljubeč suha tla (bot.)

kserofít -a *m, nav. v mn.* **kserofíti** -ov [gr. *xeros* suh, + -fit] v bot. rastline, rastoče na suhih tleh: puščavske rastline, kakteje ...

kseroftalmíja -e *ž* [gr. *xeros* suh, *ophthalmia* očesna bolezen] v med. suho očesno vnetje, navadno ga povzroča konjunktivitis

ksilít -a *m* [gr. *xylon* les, + -it] 1. lesu podobna rudnina, 2. lignit, 3. vrsta lesnega alkohola

ksílo- [gr. *xylon* les] v sestavljenkah, npr. ksilofag

ksilofág -a *m* [ksilo- + -fag] kukec, lesni črv (zool.)

ksilofón -a *m* [ksilo- + -fon] vrsta glasbila iz uglašenih lesenih ploščic, na katere se udarja z lesenima tolkalcema; **ksilofoníst** -a *m* kdor igra na ksilofon

ksiloglíf -a *m* [ksilo- + gr. *glyphein* vrezati] rezbar; **ksiloglífika** -e *ž* rezbarstvo

ksiloglíptika -e *ž* [iz gr.] gl. ksiloglifika

ksilográf -a *m* [ksilo- + -graf] lesorezec; **ksilografíja** -e *ž* 1. lesoreštvo, 2. lesorez

ksiloíden -dna -o [ksil(o)- + gr. *eidos* podoba] lesast, lesnat, lesu podoben

ksilolatrija -e *ž* [ksilo- + gr. *latreia* čaščenje] čaščenje lesenih podob ali kipov
ksilolít -a *m* [ksilo- + -lit] umetni lesni kamen (iz žaganja in veznih snovi); **ksilolíten** -tna -o napravljen iz ksilolita (~i tlak)
ksilologíja -e *ž* [ksilo- + -logija] znanost o raznih vrstah lesa
ksilométer -tra *m* [ksilo- + -meter] naprava za merjenje prostornine nepravilno oblikovanih debel (s potapljanjem v vodo)
ksiloplástika -e *ž* [ksilo- + plastika] rezbarstvo
ksilóza -e *ž* [ksil(o)- + -oza] v kem. lesni sladkor (dobljen s hidrolizo lesa)
kšátrija -e *ž in m* [skt. *kshatra* vladati] 1. druga, vojaška kasta pri bramanih, 2. pripadnik te kaste
kúb -a *m* [lat. *cubus* kocka, iz gr. *kybos*] v mat. 1. kocka, geometrijsko telo, ki ga omejuje šest kvadratov, 2. tretja potenca števila, npr. 4^3
kubatúra -e *ž* [nlat. *cubatura* iz lat. *cubus* kocka] 1. število kubičnih enot v prostornini, 2. prostornina, izražena v teh enotah, 3. računanje te prostornine
kúbičen -čna -o [lat. *cubicus* iz gr.] 1. ki se tiče kub(ik)a; s tremi razsežnostmi; prostorninski, 2. na tretjo potenco (mat.); **kúbični méter** gl. kubik; **kúbični koren** v mat. število, ki kot trikratni množitelj dá določen kub, npr. $4^3 = 4 \times 4 \times 4 = 64$; kubični koren iz $64 = \sqrt[3]{64} = 4$
kubík -a *m* [lat. *cubus* kocka] kubični, prostorninski meter, npr. kot mera za drva, gramoz ...
kubírati -am [gl. kub] 1. (iz)računati prostornino telesa, 2. računati kub, pomnožiti število trikrat samo s seboj
kubíst -a *m* [fr. *cubiste* iz lat. *cubus* kocka] privrženec kubizma; **kubízem** -zma *m* moderna umetnostna smer, zlasti v slikarstvu, ki izraža realnost z uporabo geometrijskih oblik, npr. s kockami, valji, trikotniki; nastala je v Parizu okrog l. 1910
kúbus -a *m* [iz lat.] gl. kub
kúdu -ja *m* [iz hotentot.] vrsta vzhodnoafr. antilope
kúguar -ja *m* [fr. *couguar*] v zool. srebrni lev (= puma)
kujón -a *m* [nem. *Kujon* iz fr. *coïon*, sedaj *couillon*] porednež, navihanec, nagajivec; *pejor.* ničvrednež, zanikrnež, nepridiprav
k.u.k. [nem. *kaiserlich (und) königlich*] »cesarsko kraljevski«, kratica iz bivše Avstro-Ogrske (= c. kr.)
Ku Klux Klán [Ku Klux iz* gr. *kyklos* krog, + angl. *clan* klan] skrivna teroristična organizacija, ki so jo po drž. vojni 1861—1865 ustanovili na jugu ZDA nasprotniki odprave suženjstva (oživela l. 1915 kot Knights of the Ku Klux Klan, nastopa proti delavskemu gibanju, Judom in črncem)
kulák -a *m* [rus.] premožen, bogat (ruski) kmet; *fig.* oderuh; izkoriščevalec
kulán -a *m* [iz tatar.] mongolski polosel (zool.)
kulánca -e *ž* [fr. *coulant* tekoč; fig. postrežljiv] poslovna uslužnost, ustrežljivost
kulánten -tna -o [fr. *coulant*] poslovno vljuden, uslužen, postrežljiv; nagel in natančen (v poslovanju, postrežbi ...); **kulántnost** -i *ž* gl. kulanca
kúli -ja *m* [angl. *coolie* iz* tamil. *kuli* dninar] nosač, težak, vozač, najnižja plast dninarjev v Indiji, stari Kitajski itd.; *fig.* kdor dela za sramotno plačo
kulináričen -čna -o [lat. *culinarius* iz *culina* kuhinja] kuharski, kuhinjski, ki se tiče kuhinje in kuharske spretnosti
kulísa -e *ž* [fr. *coulisse* iz *couler* teči] 1. premična okrasna stena na gledališkem odru, 2. prosta borza, stranski prostor na borzah za nezapriseže ne posredovalce in špekulante; *fig.* **za kulísami** skrivaj, na skrivnem
kulisjé -ja *m* [fr. *coulissier*] 1. nezapriseženi borzni posredovalec, 2. borzni špekulant
kulminácija -e *ž* [nlat. *culminatio* iz lat. *culmen* vrh] 1. vrh, vrhunec (moči, slave, oblasti ...), 2. najvišja točka, položaj ali stopnja, 3. najvišji (ali najnižji) položaj nebesnega telesa ob prehodu skozi poldnevnik (astr.); **kulminacíjski** -a -o vrhunski, ki se tiče kulminacije
kulmínirati -am [nlat. *culminare*] vrhovati, biti na vrhuncu (moči, slave...); doseči najvišjo točko, priti do vrhunca

kuloár -ja *m* [fr. *couloir*] hodnik, npr. v gledališčih ali borzah, največkrat hodniki ali prostori v parlamentih zunaj sejne dvorane za pomenke ipd. (kuloarne intrige)

kulón -a *m* [iz fr.] gl. coulomb

kúlt -a *m* [lat. *cultus* iz *colere* obdelovati, gojiti; častiti] 1. bogočastje, bogoslužje, tj. sistem bogoslužnih obredov, 2. *fig.* čaščenje, slepo oboževanje (~ osebnosti); pretirano občudovanje ali spoštovanje

kultivácija -e *ž* [nlat. *cultivatio* iz lat. *cultus*] obdelava, obdelovanje, npr. ledine; gojenje, negovanje; plemenitenje (rastlin)

kultivátor -ja *m* [angl. *cultivator*] 1. kdor kaj kultivira, 2. vrsta kmetijskih strojev, zlasti rahljalnik

kultivíran -a -o [nlat. *cultivatus*] obdelan; *fig.* izobražen, omikan; olikan, uglajen; **kultivírati** -am 1. obdel(ov)ati, npr. zemljo; gojiti, negovati kaj; (o)plemeniti, 2. *fig.* izobraziti, omikati; ugladiti koga; seznaniti s kulturnimi pridobitvami

kultúra -e *ž* [lat. *cultura* obdelovanje zemlje; vzgoja, izobrazba] 1. prvotno: obdelovanje zemlje; gojenje, negovanje (rastlinske ~e); reja, umetno odgajanje, npr. bakterij; gojišče bakterij, 2. *fig.* a) gospodarski, znanstveni, nravni itd. razvoj človeka v njegovi ustvarjalni dejavnosti in iz nje izvirajoče pridobitve in vrednote, b) celotnost teh (materialnih in duhovnih) pridobitev v kaki dobi na določeni razvojni stopnji človeštva (starogrška, rimska, fevdalna ~); omika, prosveta, 3. razvojna stopnja individualnih sposobnosti (igralska, pevska ~); **kultúren** -rna -o ki se tiče kulture ali kultur; (umetno) vzgojen, oplemeniten, odgojen; *fig.* splošno izobražen, omikan; napreden; **kultúrni fílm** dokumentarni, znanstveni ali poučni film; **kultúrni históri**k kulturni zgodovinar, kdor se poklicno ukvarja z raziskovanjem kulturne, duhovne zgodovine človeštva (npr. v nasprotju s polit. zgodovino)

Kulturbund -a *m* /kultur'bund/ nem. »Prosvetna zveza«, nemška nacionalistična organizacija, ki je v predvojni Jugoslaviji opravljala vlogo pete kolone; **kultúrbundovec** -vca *m* privrženec ali član Kulturbunda; *fig.* petokolonec

kulturkampf -a *m* [/kultur'kampf/ nem. *K*-] »kulturni boj«, boj Bismarckove vlade v letih 1871—1887 proti klerikalizmu (ta boj je vzplamenel zlasti zato, ker je Cerkev podpirala politični partikularizem in si lastila vodstvo v vprašanjih šolstva in prosvete)

kulturträger -ja *m* [/kultur'treger/ nem. *K*-] »kulturonosec«, vzdevek za osvajalca, ki prikriva imperialistične smotre s frazo o širjenju kulture

kúltus -a *m* [iz lat.] gl. kult

kúluk -a *m* [shr. iz tur.] garanje, tlaka; davščina v obliki osebnega dela, npr. pri gradnji cest

kumís -a *m* [iz mongol.] kislo, kefiru podobno kobilje ali velblodje mleko, vrsta pijače pri azijskih nomadih

kumulácija -e *ž* [nlat. *cumulatio* iz lat. *cumulus* kup] 1. kopičenje, npr. podobnih pojmov v stavku, 2. združitev več tožb v enem pravnem postopku, 3. sočasno opravljanje več služb; **kumulatíven** -vna -o nakopičen, iz kopičenja izvirajoč; zbran, skupen

kumulírati -am [lat. *cumulare*] kopičiti, zb(i)rati, spravljati na kup

kúmulocirus -a *m* [lat. *cumulus* kup, *cirrus* koder] v meteorol. ovčice, gl. cirokumulus

kúmulonimbus -a *m* [lat. *cumulus* kup, *nimbus* oblak] v meteorol. kopast, dežni oblak; podoben kumulusu, le večji

kúmulostratus -a *m* [lat. *cumulus* kup, *stratum* plast] sivkast in kopast, meglič často razvlečen oblak (meteorol.)

kúmulus -a *m* [lat. *cumulus* kup] v meteorol. bel, kopast oblak, največkrat ob lepem vremenu

kunktátor -ja *m* [lat. *cunctator* obotavljavec, po vzdevku za rimskega vojskovodjo Quinta Fabija, ki se je ogibal odločilni bitki s Hanibalom] kdor se ne zna ali ne mara odločiti, obotavljavec, odlašavec, neodločnež; **kunktátorski** -a -o obotavljiv, omahljiv, cincarski

Kuomintáng -a *m* kitajska polit. stranka, ustanovil jo je l. 1912 Sunjatsen, prvotno napredna revol. demokratična stranka,

pozneje kontrarevolucionarna (danes je njena oblast omejena na Formozo)

kupé -ja *m* [fr. *coupé*] 1. zaprta, starinska kočija z dvema sedežema, 2. vrsta avtomobila, 3. oddelek v železniškem vozu za 4—6 potnikov

Kupído -a *m* [lat. *Cupido* iz *cupidus* poželjiv, pohoten] v strim. mit. bog ljubezni, Venerin sin; upodabljajo ga kot krilatega dečka z lokom in tulom puščic (pomeni isto kot Amor in Eros); *fig*. **kupído** -a *m* 1. lep deček ali mladec, 2. sla, poželenje

kupírati -am [fr. *couper*] 1. odrezati, skrajšati, npr. psu rep ali ušesa, 2. bolezen v kali zatreti ali jo omiliti, 3. (z)mešati več vrst vina, 4. pri kvartanju: vzeti eno karto z drugo

kuplét -a *m* [fr. *couplet*] lahkotna pesmica, največkrat s posmehljivo socialno ali polit. ostjo in istim pripevom za vsako kitico, npr. v vodvilu ali kot operetni vložek; **kupletíst** -a *m* kdor (artist) poje kuplete

kúpola -e *ž* [ital. *cupola* iz lat. *cupa* kupa; podobna je poveznjeni kupici] streha, obok ali strop polkrožne oblike (arhit.)

kúpolka -e *ž* [gl. kupola] talilna peč za sivo litino

kupón -a *m* [fr. *coupon* iz *couper* rezati] odrezek, del vrednotnice, nakaznice, bona itd. (kot potrdilo ali dokazilo za kaj), največkrat, 1. odrezek vrednostnega papirja, na katerega se dobe obresti, 2. del, odtržek vstopnice

kúpri- [iz lat.] gl. kupro-

kuprít -a *m* [lat. *cuprum* baker, + -it] v mineral. rdeči bakrenec, bakrov oksid

kúpro- [lat. *cuprum* baker] v sestavljenkah: kupro spojine, npr. kuproklorid

kúra -e *ž* [lat. *cura* skrb, iz *curare* skrbeti; streči] 1. zdravljenje, npr. v toplicah; zdravniška nega, 2. uporabljanje nekih pomočkov proti bolezni ali za izboljšanje zdravstvenega stanja (arzenikova ~); tak postopek

kuránd -a *m* [lat. *curandus*] varovanec, mladoletnik; rejenec

kuránten -tna -o [fr. *courant* tekoč] 1. tekoč, idoč, 2. splošno veljaven, 3. *fig*. vsakdanji, prim. kurenten

kuráre -ra *m* [portug. *curare*, po karibski besedi] hud južnoamer. rastlinski strup; Indijanci z njim zastrupljajo puščice, v med. ga uporabljajo proti tetanusu

kurarín -a *m* [kurar(e) + -in] zelo strupen alkaloid v strupu kurare

kurát -a *m* [nlat. *curatus* dušni pastir, iz lat. *curare* skrbeti] pomožni duhovnik; **vojni kurát** vojaški duhovnik

kuratéla -e *ž* [nlat. *curatela*] skrbništvo, uradno varuštvo, npr. mladoletnih

kuratíva -e *ž* [gl. kurativen] kurativna medicina, prim. preventiva

kuratíven -vna -o [fr. *curatif* iz nlat.] zdraveč, zdravilen; ukvarjajoč se z zdravljenjem (~a medicina); ki se tiče kurative

kurátor -ja *m* [lat. *curator*] skrbnik, varuh, tj. pravni zastopnik, npr. nedoletnika; **kurátorski** -a -o skrbniški, varuški

kuratórij -a *m* [iz nlat.] skrbniški odbor; nadzorni svet (ali urad), nadzorna oblast

kurbán bájram [iz tur.] muslimanski praznik, slavijo ga dva meseca in deset dni za velikim bajramom

kurénde -end *ž mn*. [iz lat. *currere* teči] v prejšnjih časih zbori revnih dijakov, ki so peli pred hišami in pobirali prispevke

kurénten -tna -o [lat. *currens* tekoč] 1. tekoč, (dobro) idoč, ki gre v promet (~o blago), 2. v prometu, obtoku krožeč; splošno veljaven (~i novec); *fig*. vsakdanji, običajen; **kuréntna pisava** običajna, ročna pisava; **kuréntni denar** splošnoveljavni denar; **kuréntno blago** blago, po katerem je dosti povpraševanja

kurgán -a *m* [ar. *kur* grič, perz. *chanach* hiša] vrsta predzgodovinskih gomil v vzhodni Evropi in Aziji (Mamajev ~)

kuriálen -lna -o [lat. *curialis*, gl. kurija] ki se tiče kurije; *fig*. služben, uraden; v uradnem slogu; *pejor*. formalistično dolgovezen; **kuriálni sistém** volilni red, sloneč na kurijah (posamezni razredi volivcev imajo različno število mandatov); **kuriálni stíl** suhoparen, starokopiten uradni slog

kuriálije -ij *ž mn*. [lat. mn. *curialia*] formalnosti v kurialnem, uradnem slogu: razne fraze, izrazi vljudnosti v naslovih ipd.

kúrij -a *m* [nlat. *curium*, po P. in M. Curie] v naravi še nedobljena kem. prvina,

odkrita l. 1945 pri bombardiranju urana in plutonija

kúrija -e *ž* [lat. *curia*] 1. skupina, deseti del kakega od treh plemen, na katera so bili razdeljeni državljani v starem Rimu (in prostor, kjer so zborovale); pozneje zlasti poslopje, kjer je zboroval senat, 2. srednjeveški sodni ali zakonodajni svet, 3. papežev dvor z osrednjimi organi papeške oblasti (navadno: rimska kurija); *fig.* papeška vlada, 4. urad; oblastvo; **volilna kúrija** volilni razred, delitev volivcev na razrede ali skupine: po stanovih, višini davkov itd.

kurikulum -a *m* [iz lat.] gl. curriculum vitae

kuriózen -zna -o [lat. *curiosus* iz *cura* skrb] 1. čuden, poseben; redek, znamenit; zanimiv; zbujajoč radovednost, 2. radoveden, zvedav; **kurióznost** -i *ž* 1. nenavadnost, posebnost; redkost; znamenitost, 2. radovednost

kuriozitéta -e *ž* [iz lat.] gl. kuriozum

kuriózum -a *m*, *mn.* **kurióza** -oz *s* [lat. *curiosum*] posebnost, zanimivost, znamenitost, redkost (predmet, dogodek...)

kurír -ja *m* [nem. *Kurier* iz fr. *courrier* hitri sel] sel, prenašalec povelj, sporočil, uradne pošte itd.; *fig.* glasnik, (od)poslanec; tekač; sluga

kurírati -am [lat. *curare* skrbeti za kaj, negovati, gl. kura] zdraviti, (zdravniško) negovati; **kurírati** -am se zdraviti, negovati se

kurkúma -e *ž* [nlat. *curcuma* iz ar.] ingverju sorodna vzhodnoindijska rastlina in njen gomolj (za barvanje živil)

kurtáža -e *ž* [fr. *courtage* iz *courir* teči] v trg. 1. posredovanje (zlasti na borzi), posredovalno delo, 2. posredovalnina, mešetarina

kurtizána -e *ž* [fr. *courtisane*, prvotno: dvorjanka, plemiška dvorna dama — in kraljeva itd. ljubica, iz *cour* dvor] *fig.* vlačuga iz boljše družbe

kurtjé -ja *m* [fr. *courtier*, gl. kurtaža] trgovski ali borzni posredovalec

kurtoázen -zna -o [fr. *courtois* iz *cour* dvor] viteški; udvorljiv; vljuden; ljubezniv

kurtoazíja -e *ž* [fr. *courtoisie*] (viteška) udvorljivost; dvorna uglajenost; vljudno, ljubeznivo vedenje, zlasti do ženskega spola

kurúlski stol [lat. *sella curulis*] uradni stol strim. kraljev, pozneje konzulov, pretorjev in patricijskih (kurulskih) edilov

kúrva -e *ž* [lat. *curva sc. linea* iz *curvus* kriv] 1. v geom. krivulja: hiperbola, parabola ..., 2. krivina, npr. vozišča

kurvatúra -e *ž* [lat. *curvatura*] 1. ukrivljenost, npr. hrbtenice; krivina, 2. ovinek

kúrz -a *m* [fr. *cours* iz lat. *cursus* tek, tok, potek] 1. obtok, npr. kovanca (vzeti denar iz ~a); danes zlasti: tečaj, dnevna cena valut, vrednotnic ali blaga na borzah (ekon.), 2. tok, smer (ladje, letala ...): politična smer, 3. učni tečaj ali vrsta predavanj, ki sestavljajo celoto; **kúrzen** -zna -o ki se tiče kurza; tečajen

kurzírati -am [gl. kurz] krožiti, biti v obtoku

kurzíst -a *m* [gl. kurz] tečajnik, kdor obiskuje kak kurz

kurzíva -e *ž* [nlat. *cursiva sc. scriptura*] ležeče tiskane črke, podobne pisanim, gl. italika; **kurzíven** -vna -o ki se tiče kurzive; *fig.* poševen, ležeč, ležeče natisnjen

kústos -a *m* [lat. *custos* čuvaj, varuh] 1. upravnik, npr. muzeja ali umetniške galerije; znanstveni delavec v takih ustanovah, 2. na koncu strani posebej natisnjen zlog ali beseda, s katero se začenja naslednja stran

kúš [fr. *couche* iz *coucher* leči] 1. povelje psu: lezi!, 2. *fig.* miruj! molči! tiho!

kúta -e *ž* [nem. *Kutte*] meniška halja

kúter -tra *m* [angl. *cutter* iz *cut* rezati] 1. hitra jadrnica z enim jamborom in več jadri, 2. manjša, hitra ladja ali čoln, npr. za obrežno službo

kutíkula -e *ž* [dimin. iz lat. *cutis* koža] kožica (anat.)

kuvêrta -e *ž* [nem. *Kuvert* iz fr. *couvert* iz *couvrir* pokriti] ovojnica, pisemski ovitek; **kuvertírati** -am vlagati, vložiti, vtakniti v kuverto

kV kratica: kilovolt

kváder -dra *m* [lat. *quadrum* iz *quadrus* štirioglat] 1. geometrijsko telo, vrsta paralelepipeda, 2. klesanec, pravokotno oklesan gradbeni itd. kamen

kvadránt -a *m* [lat. *quadrans* četrtina] 1. četrti del celote, zlasti kroga ali krožnice, 2. naprava pri topovih za merjenje

naklonskega kota, 3. v astr. in navtiki: kotomer, priprava za merjenje višin (starejša oblika sekstanta)

kvadrát -a *m* [lat. *quadratum*] 1. štirjak, enakostranični pravokotnik (geom.), 2. druga potenca, npr. $4^2 = 4 \times 4 = 16$ (mat.), 3. ploščinska, površinska mera; **kvadráten** -tna -o ki se tiče kvadrata; štirjaški; pravokoten; **kvadrátni koren** v mat. število, ki kot dvakratni množitelj dá določen kvadrat, npr. $4^2 = 4 \times 4 = 16$; kvadr. koren iz $16 = \sqrt[2]{16} = 4$

kvadratúra -e *ž* [lat. *quadratura*] 1. delitev na kvadrate, 2. število kvadratnih enot na kaki površini; ploščina, izražena v kvadratnih enotah; računanje ploščine, 3. spreminjanje ploščine v kvadrat, npr. pri krogu, 4. položaj dveh nebesnih teles z dolžinsko razliko 90° (astr.); **kvadratúra kroga** v mat. spreminjanje kroga v kvadrat z enakim obsegom (geometrijsko nerešljivo); *fig.* nerešljiva naloga

kvádri- [lat. *quadri-* štiri-, iz *quattuor* štiri] v sestavljenkah: štiri-, četvero-, npr. kvadrivij

kvadrienálen -lna -o [lat. *quadriennium* štiriletje, *quadri-*, *annus* leto] ponavljajoč se na štiri leta; **kvadriénij** -a *m* štiriletje, doba štirih let

kvadríga -e *ž* [lat. *quadriga* iz *quadri-*, *iugum* jarem] 1. četverovprega, antični dirkalni dvokolesni voz s štirimi vštric vpreženimi konji, 2. upodobitev dirkajoče četverovprege, simbol zmagoslavja

kvadrilijón -a *m* [fr. *quadrillion*, kvadri- + (mi)lijon, tj. četrta potenca milijona] vrsta glavnega številnika, pri nas ga označujemo z enico in 24 ničlami

kvadrinóm -a *m* [kvadri- + -nom] četveročlenik, mat. izraz iz štirih členov

kvadrírati -am [iz lat. *quadrare* iz *quadrus* štirioglat] v mat. 1. računati površino, 2. množiti število s samim seboj, npr. $4^2 = 4 \times 4 = 16$

kvadrivalénten -tna -o [kvadri- + valenten] v kem. s četverno valenco, npr. antimon

kvadrívij -a *m* [lat. *quadrivium* križpotje, *quadri-*, *via* pot] 1. v srednjem veku označba za štiri vede: aritmetiko, astronomijo, geometrijo in glasbo, ki so hkrati s »trivijem« sestavljale »sedmero svobodnih umetnosti«, 2. višja stopnja srednjev. šol s temi glavnimi predmeti

kvadrúmvir -a *m* [lat. *quadri-* štiri-, *vir* mož] član kvadrumvirata; **kvadrumvirát** -a *m* štirivladje, vlada ali zveza štirih

kvadrupéd -a *m*, *nav. v mn.* **kvadrupédi** -ov [lat. *quadrupes* štirinožen] pri Linnéju: četveronožci, četveronožni sesalci (zastarelo)

kvága -e *ž* [po zulujski besedi] vrsta stepne zebre (zool.)

kvalificíran -a -o [nem. *qualifiziert* iz nlat. *qualificare* iz lat. *qualis* kakšen, *facere* narediti] z določeno (strokovno) usposobljenostjo; usposobljen, izučen, strokovno sposoben; *fig.* uporaben, primeren za kaj; **kvalificírana večina** pri glasovanju predpisano število glasov, ki jih mora dobiti kaka stran, da se ji prizna premoč, npr. $^2/_3$ ali $^3/_4$ glasov; **kvalificíran delíkt** kaznivo dejanje, ki sodi pod težjo kvalifikacijo, npr. grozovit umor (pr.); **kvalificírano delo** delo, ki terja strokovno izobrazbo; **polkvalificíran** -a -o polstrokoven, priučen; **kvalificírati** -am 1. pripisovati določeno lastnost, kakovost komu (čemu); oceniti, označiti koga (kaj); uvrstiti v kako kategorijo (po lastnostih, stopnji sposobnosti za kaj itd.); priznati zmožnost za kaj, 2. usposobiti za kaj; **kvalificírati** -am se uvrstiti se, npr. med boljše; *fig.* izkazati se, uspeti

kvalifikácija -e *ž* [nlat. *qualificatio*] 1. ocena, označitev, npr. pravna označitev in kategorizacija kaznivega dejanja, 2. zmožnost, (strokovna) usposobljenost, zlasti na osnovi spričeval; **kvalifikacíjski** -a -o ki se tiče kvalifikacije; ocenitven; v šp. izbiren, izločilen (~a tekma)

kvalitatíven -vna -o [nlat. *qualitativus*] kakovosten, merjen po kakovosti, vrednosti, lastnostih

kvalitéta -e *ž* [lat. *qualitas*] kakovost, lastnost stvari ali pojavov (ne glede na kvantiteto); (notranja) vrednost; vrsta, red; *fig.* dobra kakovost; **kvalitéten** -tna -o ki se tiče kvalitete, kakovosten; *fig.* dober; izvrsten, prvovrsten

kvánt -a *m* [lat. *quantus* kolik] 1. v jedrski fiziki: enota, delec energije (po »kvantni

teoriji«), 2. kvantum; **kvánten** -tna -o ki se tiče kvanta (~a teorija)

kvantitatíven -vna -o [nlat. *quantitativus*] kolikosten, količinski, merjen po količini, množini, velikosti, kvantiteti

kvantitéta -e *ž* [lat. *quantitas*] 1. količina, kolikost, množina, število, velikost stvari (ne glede na kvaliteto), 2. v slovnici in metriki: dolžina ali kratkost zlogov; **kvantitéten** -tna -o ki se tiče kvantitete, kolikosten, količinski

kvántum -a *m* [lat. *quantus* kolik] količina, množina česa

kvárt -a *m* [lat. *quartus* četrti (del)] 1. četrt, četrtina česa; četrtinka pole (format papirja), 2. mestna četrt, »rajon«, 3. vrsta angl. votle mere (1/4 galone = 1,136 l)

kvárta -e *ž* [lat. *quarta sc. classis* iz *quartus* četrti] 1. (nekdanji) četrti gimnazijski razred, 2. v glas. četrti ton v tonovski lestvici; interval med prvim in četrtim tonom, 3. četrti od osmih osnovnih sunkov pri sabljanju (šp.)

kvartál -a *m* [lat. *quartus* četrti] četrtletje (trimesečje), četrti del leta; **kvartálen** -lna -o četrtleten, trimesečen (~i izkaz)

kvartána -e *ž* [lat. *quartus* četrti] četrtnica, malarija z mrzlico vsak četrti dan

kvartánt -a *m* [lat. *quartus* četrti] četverka, knjiga, natisnjena v četrtinki tiskovne pole, priljubljena za pravne ipd. spise v 17. stol.

kvartár -ja *m* [lat. *quartus* četrti, ker je nastal v kenozoiku, v četrtem veku Zemlje] mlajša plast in doba kenozoika v geol. zgodovini Zemlje s prvimi sledovi človeka; **kvartáren** -rna -o izvirajoč iz kvartarja

kvartáti -am gl. kartati

kvárten -tna -o [gl. kvart] ki se tiče kvarta (in kvarte); četrten; četrtinski

kvarterón -a *m* [španski. *cuarteron* iz lat. *quartus* četrti] mešanec s četrtino črnske krvi

kvartét -a *m* [ital. *quartetto*] 1. v glas. zbor štirih pevcev ali godbenikov; skladba za štiri glasove ali glasbila, 2. vrsta igre na karte

kvartína -e *ž* [lat. *quartus* četrti] v metr. pesniška kitica iz štirih ital. enajstercev

kvartír -ja *m* [prek nem. iz fr. *quartier* mestna četrt; fig. stanovanje, zlasti vojaško, izven kasarne] 1. stan(ovanje), bivališče, včasih iron., 2. vojaško taborišče

kvásija -e *ž* [po odkritelju zdravila črncu Quassiju] 1. mušji les (bot.), 2. droga proti mrzlici iz tega drevesa

kvatêrna -e *ž* [lat. *quaterni* po štiri] četverka, 1. štiri izžrebane številke (pri loteriji ipd.), 2. v mat. kompleksija četrtega reda

kvatrilijón -a *m* [iz lat.] gl. kvadrilijon

kvatročénto -a *m* [iz ital.] gl. quattrocento

kvázi- [iz ital.] gl. quasi-

kvéker -ja *m* [angl. *quaker* trepetavec; ustanovitelj ločine Fox je namreč ljudi opominjal, naj »trepetajo pred božjo besedo«] član protestantske ločine v Angliji in ZDA; ločina ne priznava vseh zakramentov, obredov, vojske itd., njeni člani si pravijo »Društvo prijateljev« (ukvarjajo se tudi z mednarodno dobrodelnostjo)

kverulánt -a *m* [lat. *querela* tožba, pritožba] tožnik, kdor koga toži; kdor se rad toži ali pritožuje; *fig.* tožbar, pravdar; sitnež, prepirljivec

kvéstor -ja *m* [lat. *quaestor*] 1. v starem Rimu preiskovalni sodnik, pozneje visok funkcionar, ki je upravljal drž. finance, 2. policijski upravnik v ital. mestih, 3. šef vseučiliške kvesture

kvestúra -e *ž* [lat. *quaestura*] 1. urad in dostojanstvo strim. kvestorja, 2. policijska uprava v ital. mestih, 3. registracijsko-vpisni (včasih tudi blagajniški) urad na vseučilišču

kvesturín -a *m* [ital. *questurino*] italijanski policist

kvietíst -a *m* [lat. *quies, quietis* mir] privrženec kvietizma; **kvietízem** -zma *m* mistični religiozni nauk iz 17. stol., ki je oznanjal kontemplativno poglabljanje v boga, pasivnost in vdanost v božjo voljo; *fig.* pasivni odnos do vsega

kvinár -ja *m* [lat. *quinarius* po pet vsebujoč] 1. strim. srebrnik, pol denariusa, 2. verz iz petih stopic

kvinkvénij -a *m* [lat. *quinquennium*] petletje, doba petih let

kvínta -e *ž* [lat. *quinta sc. classis* iz *quintus* peti] 1. (nekdanji) peti gimnazijski razred, 2. v glas. peti ton v tonovski lestvici;

interval med prvim in petim tonom, 3. peti od osmih osnovnih sunkov pri sabljanju (šp.)

kvintál -a *m* [fr. *quintal* iz ar. *qintar* iz nlat. *centenarium* stot] stot, cent, 1. stari stot (največkrat 100 funtov = 50 kg, pri nas 56 kg), 2. novi, metrski stot, 100 kg

kvintána -e *ž* [lat. *quintus* peti] petodnevnica, malarija z mrzlico vsak peti dan

kvintêrna -e *ž* [lat. *quintus* peti] pet zadetkov, pet izžrebanih številk (pri loteriji ipd.)

kvintesénca -e *ž* [nlat. *quinta essentia* peto bistvo, prev. iz gr. pri Pitagori: *pempte usia*] pri staroveških — Pitagora, Aristotel — in srednjeveških filozofih: peto bistvo, peti element (poleg vode, zemlje, zraka in ognja še eter) kot skupna osnova vseh; *fig.* cvet, jedro, bistvo, (prava, osnovna) vsebina česa

kvintét -a *m* [ital. *quintetto*] v glas. 1. zbor petih pevcev ali godbenikov, 2. skladba za pet glasov ali glasbil

kvintilijón -a *m* [lat. *quintus* peti, + (mi)lijon, tj. peta potenca milijona] vrsta glavnega številnika, pri nas ga označujemo z enico in 30 ničlami

Kvirinál -a *m* [lat. *collis Quirinalis*, po bogu Kvirinu, ki je imel tam svetišče] 1. eden sedmerih gričev, na katerih je ležal stari Rim (papeški dvor na tem griču je bil od l. 1871 kraljevi dvorec, od l. 1946 sedež predsednika republike), 2. *fig.* ital. svetna oblast v nasprotju s papeško; sedež ital. vlade

kvísling -a *m* [po Norvežanu V. Quislingu, predsedniku norveške vlade med nacistično okupacijo] *fig.* izdajalec domovine; okupatorjev pomagač; **kvíslinški** -a -o izdajalski; **kvíslinška vlada** vlada, ki jo postavi okupator

kvít *neskl.* [fr. *quitte* iz lat. *quietus* miren] plačan, poravnan; *fig.* prost, rešen (dolga); **biti s kom kvít** poravnati s kom račune

kvitánca -e *ž* [fr. *quittance*] pismeno potrdilo (o plačilu), pobotnica, prejemnica

kvitírati -am [nem. *quittieren* iz fr.] 1. poravnati, plačati kaj, 2. potrditi, npr. prejem denarja, (iz)dati pobotnico, 3. dati slovo (službi)

kvíz -a *m* [iz angl.] gl. quiz

kvócient -a *m* [lat. *quotiens* kolikokrat] v mat. količnik, rezultat, ki ga dobimo pri deljenju

kvódlibet -a *m* [iz lat.] gl. quodlibet

kvórum -a *m* [lat. *quorum* (*praesentia sufficit*) katerih (navzočnost zadostuje)] predpisano število članov ali glasov, potrebno za veljavnost česa, npr. za sklepčnost seje

kvóta -e *ž* [lat. *quota sc. pars* iz *quotus* kolik] sorazmerni del (prispevek, delež na dobičku, pripadajoči del proizvodnje pri kartelih ipd.) ali delež, ki odpade na koga; **kvotírati** -am določiti kvoto; razdeliti po kvotah

kvotidiána -e *ž* [lat. *quotidianus* vsakodneven] malarija z mrzlico vsak dan

kW kratica: kilowatt

kWh kratica: kilowatt-ura

L

L rimska številka 50

L. 1. lira (denarna enota), 2. (Linné) kratica za ime švedskega naravoslovca; postavlja se za označbo njegove klasifikacije rastlin in živali, npr. *Fagus selvatica L.*

£ angl. kratica: funt šterling

l kratica: liter

La (lantan) znak za kem. prvino

l.a. lat. kratica: lege artis

lábarum -a *m* [nlat. *labarum* iz gr.] 1. cesarski vojni prapor s kršč. simboli (od Konstantina Velikega dalje), 2. podoben cerkveni prapor pri procesijah

lábdanum -a *m* [nlat. iz lat. *ladanum*] gl. ladanum

label -a *m* [/lei'bl -a/ = angl. napisnica, značka] 1. priporočanje blaga z lepljenjem spoznavnih značk na blago, 2. kakovostni znak (trg.)

laberdán -a *m* [hol. *labberdaan* in *abberdaan*, po mestu Aberdeen] nasoljena polenovka

labiál -a *m* [nlat. *labialis* ustničen, iz lat. *lábium* ustnica] v slovn. ustničnik, ustnič-

ni glas (soglasnik), npr. b, p; **labiálen** -lna -o 1. ustničen, ustniški, oblikovan z ustnicami (~i glas), 2. ustničen, ki se tiče labij

labializácija -e *ž* [gl. labial] izgovarjanje glasov z zaokroženimi ustnicami, npr. nemški ü je labializiran »i«; **labializírati** -am izgovarjati z zaokroženimi ustnicami, spremeniti v ustnični glas

labiáte -at *ž mn.* [nlat. *labiatae*] v bot. ustnatice, npr. sivka, meta, rožmarin

lábije -ij *ž mn.* [lat. *labium*, mn. *labia* ustnica] v anat. sramnice, sramne ustnice

labílen -lna -o [nlat. *labilis*] minljiv, slab; v fiz. nestalen, negotov (~o ravnotežje); nestanoviten; omahljiv, omahujoč, majav (naspr. stabilen); **labílnost** -i *ž* minljivost; v fiz. nestalnost; nestanovitnost; omahljivost, opotečnost

labiodentál -a *m* [lat. *labium* ustnica, + dental] v fonetiki: ustničnozobni glas, npr. v, f; **labiodentálen** -lna -o ustničnozoben, oblikovan z ustnicami in zobmi

labiovelár -a *m* [lat. *labium* ustnica, + velar] v fonetiki: ustničnonebni glas; **labioveláren** -rna -o ustničnoneben, oblikovan z ustnicami in mehkim nebom

labirínt -a *m* [gr. *labyrinthos*] blodnjak, 1. v starem veku ime za velikanske zgradbe z večkrat zavitimi hodniki in sobanami, iz katerih je težko najti izhod, zlasti za bajeslovni labirint na Kreti, ki ga je sezidal Dedal; *fig.* a) poslopje ipd. z zapletenimi hodniki in prehodi, b) zapletena zadeva, zmešnjava, 2. v anat. notranje uho (pri človeku in sesalcih)

labirintodónt -a *m* [labirint(o) + gr. *odous*, *odontos* zob] skupina ščitoglavcev iz karbona; v prerezu njihovih zob so zamotani zavoji sklenine

lábium -a *m* [lat. *labium* ustnica] 1. ustnica ali ustnici podoben organ (tudi pri rastlinah ali insektih), zlasti, 2. sramnica, sramna ustnica na ženskem spolovilu (anat.), 3. del orgelske piščali

laboránt -a *m* [lat. *laborans* iz *laborare* delati] laboratorijski pomočnik, navadno opravlja bolj tehnične posle

laboratórij -a *m* [nlat. *laboratorium* delavnica] preizkuševalnica, preiskovalnica, prostor, namenjen za znanstvena (kemijska, fizikalna...) raziskovanja in poizkuse, izdelovanje kemikalij ipd.

laborírati -am [lat. *laborare* delati] mučiti se s čim; trpeti ali bolehati za čem (med.)

labor omnia vincit /la'bor om'nia vin'cit/ lat. »(vztrajno) delo vse premaga«, Vergil, Georgica

labour party /lei'bə pa:'ti/ angl. laburistična stranka (v Angliji), ustanovlj. l. 1906 z združitvijo delavskih strokovnih organizacij ter socialističnih in zadružnih zvez; idejno se opira večidel na fabijevska pojmovanja

lábrador -ja *m* gl. labradorit

labradorít -a *m* [Labrador + -it] vrsta plagioklaza s prelivajočimi se barvami (mineral.)

laburíst -a *m* [angl. *labourist*, gl. labour party] član ali privrženec laburistične stranke

lacerácija -e *ž* [lat. *laceratio*] (raz)trganje, (raz)kosanje; razmesarjenje; raztrganost

lacérna -e *ž* [lat. *lacerna*] plašč z oglavnico pri starih Rimljanih

lacrimae Christi /lak'rime kris'ti/ lat. »solze Kristusove«, znamenito rdeče ali belo vino s pobočja Vezuva

ládanum -a *m* [lat. *ladanum* iz gr. *ledanon* iz perz.] smolasta snov iz listov nekega zimzelenega grma (raste v Sredozemlju); največ v parfumeriji in zdravilstvu

Ladínec -nca *m* [iz lat. *latinus* latinski] pripadnik retoromanskega narodiča, ki živi v južnovzhodni Švici in na Južnem Tirolskem; **ladínski** -a -o ki se tiče Ladincev in ladina

ladíno -a *m* [špan. iz lat. *latinus*] 1. judovski jezik, sestavljen največ iz španskih (tudi hebrejskih in arabskih) elementov; govore ga sefardski Judje v Turčiji in drugih deželah, 2. v Južni Ameriki: mestic, mešanec belih in indijanskih staršev

ladínščina -e *ž* [iz lat. *latinus* latinski] retoromanski jezik Ladincev, soroden furlanščini

Ladón -a *m* [gr. *Ladon*] v stgr. mit. stoglavi zmaj, obenem s hesperidami stražar Herinega drevesa z zlatimi jabolki; Hera ga je postavila, ker so tudi hesperide izmikale jabolka

lady *neskl. ž* [/lei'di/ angl. mn. *ladies*] v Angliji in angl. govorečih deželah, 1. pred rodbinskim imenom naslov žená iz plemiškega stanu (~ Hamilton), 2. brez imena v nagovoru: gospa, dama

ladylike /lei'dilaik/ angl. 1. damski, 2. primeren; odličen

laféta -e *ž* [nem. *Lafette* iz fr. *l'affût* podstavek] topovski podstavek, podstava za topovsko cev in druge priprave; mnogokrat tudi vozilo obenem

láger -ja *m* [nem. *Lager*] 1. ležišče, 2. ležaj, 3. skladišče, zaloga, 4. tabor; (vojaško, ujetniško...) taborišče

lagoftalmíja -e *ž* [gr. *lagos* zajec, *ophthalmia* očesna bolezen] zajčje oko, okvara na vekah, da jih bolnik ne more zapreti in spi` — »kot zajec« — z odprtimi očmi (med.)

lágting -a *m* [norv. iz *lag* zakon, *ting* skupščina] prva, gornja zbornica v norveškem parlamentu, stortingu

lagúna -e *ž* [ital. iz lat. *lacuna* luknja; močvirje] 1. morsko obrežno jezerce, ločeno od morja s sipinami, naplavinami, zlasti od Soče do ustja Pada, 2. morje znotraj atola

Láhesis -se *ž* [gr. *Lachesis* Usoda] v stgr. mit. ena od treh park (sojenic), ki odloča o dolžini človekovega življenja in — včasih — življenjski usodi

láičen -čna -o [nlat. *laicus*, gr. *laikos* iz *laos* ljudstvo; fig. pomen izvira iz časov, ko je bila izobrazba privilegij duhovščine] (po)sveten, tj. neduhovniški; *fig.* nestrokoven, nestrokovnjaški, nepoučen o čem; **láik** -a *m* svetna oseba (neduhovnik); *fig.* nestrokovnjak

laissez faire, laissez passer /lɛse' fɛr, lɛse' pase'/ fr. »pustite, naj dela vsak, kar hoče, naj gre vse po svoji poti«, geslo gospodarskega liberalizma, ki zagovarja svobodno konkurenco in nevmešavanje države v gospodarski razvoj; prvi so izrekli to geslo fiziokrati

laizírati -am [gl. laičen] 1. prevesti v laični stan, 2. vzeti duhovniški, cerkveni značaj (~ šolstvo); **laizírati** -am se prevesti se v laični stan, obesiti na klin duhovniško suknjo

lajšmánija -e *ž* [po odkritelju Leishmanu, 1865—1926] v zool. vrsta zajedavskih bičkarjev, povzročajo lajšmanioze

lajšmanióza -e *ž* [lajšmani(ja) + -oza] v med. bolezni, ki jih povzročajo lajšmanije, npr. kala-azar

lájtnant -a *m* [nem. *Leutnant* iz fr. *lieutenant*, tj. namestnik kapetana] poročnik, častniški čin nad zastavnikom

lák -a *m* [nem. *Lack* iz fr. *laque* iz ind. *lakh*] vrsta ličila, raztopina raznih smol v eteričnih oljih, alkoholu, bencinu ipd.

lakáj -a *m* [nem. *Lakai* iz fr. *laquais*] služabnik, strežaj v uniformi, livreji; *fig.* hlapec, lizun; **lakájski** -a -o strežajski; *fig.* hlapčevski (po duhu), lizunski, priliznjen

lakírati -am [gl. lak] (o)ličiti, prebarvati z lakom

lakisti -ov *m mn.* [/leikis'ti/ angl. *lakists* iz *Lake school* »jezerska šola«, ker so njeni predstavniki Wordsworth, Coleridge in Southey bivali v angl. gorski krajini z jezeri] pripadniki »jezerske šole«, pesniške smeri iz začetka 19. stol., predhodnice angl. romantike

lákmus -a *m* [nem. *Lackmus* iz hol. *lakmoes*] modro barvilo iz rastlinskih lišajev, npr. *Roccella tinctoria*, rabi se kot indikator (kem.); **lákmusov papir** z lakmusom prepojen papir, kem. reagent; v kislinah pordeči, v bazah pomodri

lakolít -a *m* [gr. *lakkos* kotanja, + -lit] vulkanska gmota kopaste oblike, ki se vrine med sloje starejših, sedimentarnih kamnin

lakóničen -čna -o [gr. *lakonikos* spartanski] *fig.* kratkobeseden, izražen v malo besedah, kratek in jedrnat, zgoščen; **lakóničnost** -i *ž* jedrnatost, zgoščeno izražanje, po katerem so bili znani stari Spartanci, prebivalci Lakonije

lakonízem -zma *m* [gr. *lakonismos*] 1. lakoničnost, 2. lakoničen odgovor, izrek, sporočilo

lakónski -a -o [gr. *lakonikos*] ki se tiče Lakonije; *fig.* kratek in jedrnat

lakríca -e *ž* [nem. *Lakritze* iz nlat. *liquiritia* iz gr. *glykys* sladek, *rhiza* korenika] zgoščen sok korenike sladkega lesa, pomoček proti kašlju

láksans -a *m* [iz lat.] odvajalo (= laksativ)

laksatív(um) -a *m*, *mn.* **laksatíva** -iv *s* [iz lat. *laxativus*, gl. laksen] milejše odvajalo, dristilo, čistilo (med.); **laksatíven** -vna -o ki se tiče laksativa; čistilen, dristilen, odvajalen (med.)

láksen -sna -o [lat. *laxus* prostoren; ohlapen] ohlapen, rahel; popustljiv; širokovesten, zlasti glede nravnosti; lahkomišljen, razuzdan; **láksnost** -i *ž* ohlapnost; širokovestnost; lahkomišljenost

laksírati -am [lat. *laxare* razvezati; olajšati] odvajati, dristiti, čistiti (med.); gnati na blato

laksízem -zma *m* [gl. laksen] 1. ohlapnost, širokovestnost v nravnih načelih in pojmovanjih, 2. tako ravnanje ali dejanje

laktácija -e *ž* [nlat. *lactatio* iz lat. *lac, lactis* mleko] 1. nastajanje ali izločanje mleka v prsnih žlezah, 2. dojenje, hranjenje z materinim mlekom; doba dojenja

laktát -a *m* [lakt(o)- + -at] sol ali ester mlečne kisline (kem.)

laktáza -e *ž* [lakt(o)- + -aza] encim, ki razkraja mlečni sladkor (kem.)

laktízem -zma *m* [gr. *laktizein* brcati] prelikanje otroka v materinem telesu

lákto- [lat. *lac, lactis* mleko] v sestavljenkah, npr. laktometer

laktoalbumín -a *m* [lakto- + albumin] mlečna beljakovina

laktođenziméter -tra *m* [lakto- + denzimeter] gostomer za mleko, priprava — vrsta areometra — za ugotavljanje specifične teže mleka

laktoflavín -a *m* [lakto- + lat. *flavus* rumen, + -in] v kem. vrsta vitaminov (= riboflavin)

laktométer -tra *m* [lakto- + -meter] mlekomer, vrsta priprav za ugotavljanje kakovosti mleka

laktoprotein -a *m* [lakto- + protein] vrsta beljakovin v mleku

laktoskóp -a *m* [lakto- + -skop] priprava za ugotavljanje tolšče v mleku (po stopnji presojnosti)

laktóza -e *ž* [lakt(o)- + -oza] v kem. mlečni sladkor (kristalast disaharid)

lalopatíja -e *ž* [gr. *lalein* govoriti, + -patija] govorne motnje

láma -e *ž* [špan. *llama* iz peruan.] 1. v zool. južnoamer. žival iz družine velblodov, manjše (jelenje) rasti, cenjena zaradi mesa in volne, 2. volna te živali, 3. tkanina iz te volne

láma -a *in* -e *m* [tib. *blama*] budistični svečenik ali menih v Tibetu, Mongoliji itd., žive največ v samostanih

lamaíst -a *m* [gl. lama] pripadnik lamaizma; **lamaízem** -zma *m* poznejša, hierarhična oblika budizma, nastala v 14. stol. v Tibetu in Mongoliji (njen duhovni poglavar je dalajlama; po obredih, hierarhiji, naukih itd. izredno podobna katolicizmu)

lamaít -a *m* gl. lamaist

lamarkízem -zma *m* [fr. *lamarckisme*] nauk o razvoju živalskih in rastlinskih vrst fr. naravoslovca evolucionista Lamarcka, 1744—1829, ki je učil, da nastajajo nove vrste zaradi dedovanja individualno pridobljenih lastnosti (kar znanstveno ni utemeljeno)

lámbda -e *ž in neskl. m* [gr. *lambda*, prim. hebr. *lamedh*] ime enajste črke v (staro)grški abecedi (*Λ*, *λ*, L, l)

lambdacízem -zma *m* [nlat. *lambdacismus*] govorna motnja, nepravilno izgovarjanje »l« ali izgovarjanje »l« namesto drugih glasov, predvsem namesto »r«

lambrekín -a *m* [fr. *lambrequin* iz hol.] 1. pregrinjek iz blaga ali usnja na srednjeveških čeladah, 2. zavesek, npr. nad vrati, vrsta draperije

lambréta -e *ž* [ital. *lambretta*, po tovarnarju] trg. ime manjših motociklov

lambris -a *m* /lãbri′ -ja/ fr. obloga, npr. iz marmorja, ali oboj, opaž, zlasti na spodnjem delu sobnih sten

lámbskin -a *m* [angl. *lamb* jagnje, *skin* koža] plišu podobna tkanina

lamé -ja *m* [fr. *lamé*] težko, bleščeče se, včasih s srebrnimi nitmi pretkano blago za ženske večerne obleke

laméla -e *ž* [lat. *lamella*] kovinski listič ali jeziček; pločevinasta ploščica ali (lesena) platica; tanka kožica, mrenica ipd., npr. na kosti

lamentácija -e *ž* [lat. *lamentatio*] 1. toženje, tarnanje, žalovanje, 2. tožba, tuga; *fig.* **Lamentácije** -ij *ž mn.* Žalne pesmi, Žalostinke, naslov knjige iz starega testamenta; pripisujejo jo Jeremiji

lamentírati -am [lat. *lamentari*] tožiti, tarnati, žalovati, tugovati, objokovati kaj

laménto -a *m* [ital. *lamento*] 1. tožba, tuga, tarnanje, 2. žalostinka (glas.)
lamentoso [/lamento'zo/ ital. iz *lamentare* žalovati] *prisl.* v glas. tožeče, tarnajoče (igrati, peti)
laméta -e *ž* [ital. *lametta*] bleščeča se, srebrnkasta (ali »zláta«) nitka, npr. za novoletno jelko
Lámija -e *ž* [lat. *Lamia*] v stgr. mit. pošast z žensko glavo in prsmi ter kačjim telesom, strašilo za otroke
lámina -e *ž* [lat. *lamina* ploščica] 1. listna ploskev (bot.), 2. plošč(ic)a, platica, list (anat.), 3. ploščica, platica sploh
lámpa -e *ž* [fr. *lampe* iz lat., gr. *lampas*] svetilka
lampadárij -a *m* 1. [nlat. *lampadarium*] okrašena antična svetilka, zlasti stoječa, 2. [nlat. *lampadarius*] suženj, ki je ponoči spremljal gospodarja s svetilko
lampás -a *m* [fr. *lampas* ali *lampasse*] 1. širok, večinoma rdeč našitek vzdolž hlač na generalskih, diplomatskih ipd. uniformah, 2. vrsta damasta
lampijón -a *m* [fr. *lampion*, dimin. iz *lampe* svetilka] svetilka z ohišjem iz barvastega papirja, npr. za baklado
lampíst -a *m* [fr. *lampiste* iz *lampe*] svetilničar
lancéta -e *ž* [fr. *lancette*, dimin. iz *lance* kopje] v kirurgiji: dvorezen suličast nožič, v rabi največ za puščanje krvi ali cepljenje
lánckneht -a *m* [nem. *Landsknecht*] 1. vojaški najemnik (pešak), zlasti v Nemčiji od 15.—17. stol., 2. neka igra na karte
lànč -a *m* [iz angl.] gl. lunch
lándaver -ja *m* [nem. *Landauer*, po bavarskem mestu Landau] štirisedežna kočija z zložljivo streho, ki se povezne na obe strani
landavlét -a *m* [angl. *landaulet*, dimin. iz *landau* landaver] 1. manjši landaver, 2. podoben avtomobil z zložljivo streho
landlord -a *m* /lænd'lɔ:d/ angl. velik angleški zemljiški lastnik, ki se ne ukvarja sam z gospodarjenjem, temveč oddaja zemljo v zakup; **landlordízem** -zma *m* sistem ali prevladovanje take posesti
landrover -ja *m* [/lænd'rovə/ angl. iz *land* dežela, *rover* klatež] vrsta angl. terenskega avtomobila
landsmål -a *m* [/lands'mol/ = norv. deželni jezik] starejše ime za ninorsk
lándsting -a *m* [dan. iz *land* dežela, *ting* parlament] 1. zgornja zbornica v danskem parlamentu (rigsdagu), 2. predstavniško telo pokrajinske samouprave na Švedskem
Landsturm -a *m* [/land'šturm/ nem. iz *Land* dežela, *Sturm* napad] »črna vojska«, v Nemčiji itd. splošni vpoklic zadnjih za boj zmožnih moških med vojno
Landtag -a *m* /land'tag/ nem. deželni zbor v nekdanji Avstriji in Nemčiji
langue d'oc [/lãgdək'/ fr. iz provans. *oc* da] 1. srednjeveški južnofr. govor (ohranil se je v provansalščini), 2. provansalski jezik
langue d'oïl /lãgdəil'/ fr. severnofr. govor, iz katerega se je razvila današnja knjižna francoščina (dobesedno: jezik oc — ali oïl, po tem, kako se je iz lat. hoc razvil »oc«, ali iz nlat. hoc illi razvil »oïl«)
langue d'oui [/lãgdui'/ fr. iz *oui* da] gl. langue d'oïl
languendo [/languen'do/ ital. prisl. iz *languire* medleti] v glas. medleče, koprneče, hrepeneče (igrati, peti)
languido [ital.] gl. languendo
langústa -e *ž* [fr. *langouste*] rarog, kot jastog velik morski rak brez klešč; tudi v Jadranu
lanitál -a *m* [lat. *lana* volna, + -it + -al] umetna volna iz kazeina
lanolín -a *m* [lat. *lana* volna, *oleum* olje, + -in] tolšča iz surove ovčje volne, osnova za razna mazila in mila
lansírati -am [nem. *lancieren* iz fr. *lancer* vreči, zagnati] 1. (raz)trositi vesti; vreči v javnost, 2. sprožiti, načeti (vprašanje, predlog...), 3. sploviti ladjo, 4. izstreliti torpedo
lantán -a *m* [nlat. *lanthanum* iz gr. *lanthanein* skrit biti] kem. prvina, redka, trivalentna kovina bele barve, sorodna aluminiju; iz nje najtanjši lističi, žica ipd.
lantána -e *ž* [nlat. *lantana*] lepo cvetoča lončnica, podobna verbeni
Laókoon -ónta *m* [gr. *Laokoon*] v stgr. legendi Apolonov svečenik v Troji, ki je svaril Trojance pred lesenim konjem in vrgel vanj kopje z besedami: »Bojim se Danajcev, tudi če prinašajo darove!«

Ko se je pripravljal za darovanje Pozejdonu, sta prilezli iz morja dve velikanski kači, se ovili okrog njega in njegovih dveh sinov in jih za kazen — kot so mislili Trojanci — zadavili

lapálija -e *ž*, *nav. v mn.* **lapálije** -ij [nem. *Lappalie* iz *Lappen* capa, cunja] malenkost, neznatnost; neumnost, otročarija

laparoskóp -a *m* [gr. *lapara* lakotnica, + -skop] priprava za preiskovanje trebušne votline, vrsta endoskopa; **laparoskopíja** -e *ž* preiskovanje trebušne votline z laparoskopom

laparotomíja -e *ž* [gr. *lapara* lakotnica, + -tomija] operativno odpiranje trebuha (med.)

lapidáren -rna -o [lat. *lapidarius* iz *lapis* kamen] kamnit; v kamen vklesan; *fig.* kratek, jedrnat, zgoščen, klen — kot napis na kamnu (~i slog)

lapidárij -a *m* [nlat. *lapidarium* iz lat. *lapis* kamen] 1. prostor v muzeju za stare kamnitne spomenike in napise, 2. zbirka takih spomenikov

lapílus -a *m*, *nav. v mn.* **lapíli** -ov [lat. *lapillus* kamenček, dimin. od *lapis*] kot lešnik ali oreh veliki kosci lave iz vulkanskih žrel

lápis -a *m* [lat. *lapis*] 1. kamen, kamenček, v raznih (n)lat. označbah, 2. lapis infernalis

lapis causticus /la'pis kau'stikus/ nlat. kalijev hidroksid, rabi se pri izdelovanju mila

lapis infernalis /la'pis inferna'lis/ lat. »peklenski kamen«, srebrov nitrat, uničuje organske snovi; v obliki paličic za izžiganje divjega mesa, bradavic ipd.

lapis lazuli /la'pis lazu'li/ nlat. »lazurni kamen«, lazurec, višnjevec, kamen lepe modre barve iz lazurita in drugih sestavin

lapis philosophorum /la'pis filozofo'rum/ nlat. »filozofski kamen«, čudežni kamen srednjev. alkimistov

lapis solaris /la'pis sola'ris/ lat. »sončni kamen«, vrsta težca iz Bologne; če ga prej obsije sonce, se sveti tudi v temi

lapizírati -am [gl. lapis] 1. (z lapisom) izžgati divje meso, npr. na novorojenčkovem popku, 2. (z lapisom) ustaviti krvavenje

l'appétit vient en mangeant /lapeti' vjẽ ã mãžã'/ fr. »tek dobiš pri jedi« (Rabelais, Gargantua)

la propriété c'est le vol /la prəpriete' se lə vəl/ fr. »lastnina je tatvina« (Proudhon)

lápsus -a *m* [lat. *lapsus* padec; pogrešek] spodrsljaj, spozaba, pogrešek, pomota

lapsus calami /lap'sus ka'lami/ lat. pisna pomota

lapsus linguæ /lap'sus lin'gve/ lat. govorna pomota, pomota v govorjeni besedi

lapsus memoriae /lap'sus memo'rie/ lat. spominska pomota

lapsus pennae /lap'sus pe'ne/ lat. pisna pomota (= lapsus calami)

lár -a *m*, *nav. v mn.* **lári** -ov [lat. *Lar*, mn. *Lares*, prim. lemuri] pri Rimljanih: duše umrlih prednikov, hišni duhovi in bogovi, podobno kot penati, varuhi domačega ognjišča, cest in mest

larghetto [/large'to/ ital. dimin. iz *largo*] v glas. *prisl.* nekoliko počasi (med largo in lento); **larghetto** -a *ali neskl. m* taka skladba ali del skladbe

larghissimo [/largi'simo/ ital. presež. od *largo*] v glas. čimbolj počasi in slovesno

largo /lar'go/ ital. v glas. *prisl.* počasi in slovesno (igrati, peti); **largo** -a *ali neskl. m* taka skladba (kot naslov L-, npr. Händlov ~) ali del skladbe

largo assai /lar'go asa'i/ ital. zelo počasi (glas.)

largo di molto [ital.] gl. largo assai

largo, ma non troppo /lar'go, ma non tro'po/ ital. počasi, a ne preveč (glas.)

largo un poco /lar'go un po'ko/ ital. nekoliko počasi (glas.)

lári -ov *m mn.* [iz lat.] gl. lar

larifári *neskl. m* [iz* hol. *larie* besedičenje, lat. *fari* govoriti] čvekanje, besedičenje, prazne marnje

laringál -a *m* [gl. larinks] grlni glas

laring(e)álen -lna -o [gl. larinks] 1. grlen, ki se tiče larinksa, 2. ki se tiče laringala

laringítis -a *m* [laring(o)- + -itis] vnetje grla (med.)

láring(o)- [gr. *larynx*, *laryngos* grlo] v sestavljenkah, npr. laringotomija

laringológ -a *m* [laringo- + -log] zdravnik, specialist za laringologijo; **laringologíja** -e *ž* nauk o boleznih v grlu

laringorinológ -a *m* [laringo- + gr. *rhis, rhinos* nos, + -log] zdravnik, specialist za laringorinologijo; **laringorinologíja** -e *ž* nauk o boleznih v grlu in nosni votlini

laringoskóp -a *m* [laringo- + -skop] zrcalce za preiskovanje grla in bližnjih organov, vrsta endoskopa; **laringoskopíja** -e *ž* pregledovanje grla z laringoskopom

laringospázem -zma *m* [laringo- + gr. *spasmos* krč] krč v glasilkah (med.)

laringotomíja -e *ž* [laringo- + -tomija] prerez grla, operativno odpiranje grla (med.)

lárinks -a *m* [gr. *larynx*] v anat. grlo

larpurlartíst -a *m* [gl. l'art pour l'art] privrženec larpurlartizma; **larpurlartízem** -zma *m* pojmovanje, ki pravi, da je umetnost sama sebi namen, s tem pa zanika družbeno pogojenost umetnosti

l'art pour l'art /lar pur lar'/ fr. »umetnost zaradi umetnosti«, načelo larpurlartizma

lárva -e *ž* [lat. *larva*, nav. v mn. *larvae*] 1. v strim. mit. nočni strahovi, zlasti zli duhovi umrlih hudobnih ljudi, 2. strašilo; *fig.* krinka, naličnica, 3. v zool. prva razvojna stopnja pri metamorfozi, npr. ličinka metuljev

lasciate ogni speranza voi ch'entrate /laša'te o'nji speran'ca voi kentra'te/ ital. »o vi, ki vstopate, vsak up pustite!« — zadnji del napisa nad peklenskimi vrati v Dantejevi Božanski komediji

lascíven -vna -o [lat. *lascivus*] opolzek (~a knjiga), polten, nečist, pohujšljiv, kosmat; **lascívnost** -i *ž* opolzkost, poltenost

laser -ja *m* [/lei'sər/ angl. iz *Light amplification by stimulated emission of radiation* okrepitev svetlobe s stimuliranim žarčenjem] elektr. priprava za intenzifikacijo svetlobe določene valovne dolžine (še v povojih)

láskar -ja *m* [portug. iz perz. *lashkar* vojska] nekdaj: vzhodnoindijski mornar

láso -a *m* [angl. *lasso* iz špan. *lazo*] dolg metalni jermen (ali vrv) z zanko, s katerim love južnoamer. lovci in pastirji divje konje in bivole

lassalovec -vca *m* /lasa'lovec/ privrženec Ferdinanda Lassalla (1825—1864) in njegovih gosp. in polit. teorij, npr. o državi

lásteks -a *m* [trg. naziv] vrsta raztezne tkanine

lásting -a *m* [angl. *lasting* trajen] trpežno pohištveno blago v atlasovi vezavi

last, not least /la:st nət li:st/ angl. »zadnje, a ne najmanj pomembno«, tj. vrstni red pri naštevanju ne pomeni nikake ocene (Shakespeare, Kralj Lear)

láteks -a *m* [lat. *latex* tekočina] mlečni sok nekaterih rastlin (npr. kavčukov), ki se na zraku strdi

latên -a *m* [po najdišču La Tène v Švici] mlajša železna doba (za hallstatsko); v Evropi zadnjih pet stoletij pr. n. š. s pretežno keltsko kulturo

laténca -e *ž* [lat. *latere* skrit biti] skritost, prikritost, nevidnost; utajenost (fiz.); **laténčen** -čna -o ki se tiče latence (~a doba)

latênski -a -o [gl. laten] ki se tiče latena; iz mlajše železne dobe izvirajoč

laténten -tna -o [lat. *latens*] skrit, skriven, prikrit, brez vidnih znamenj (~a bolezen), neviden; pritajen, speč; v fiz. utajen (~a toplota)

laterálen -lna -o [lat. *lateralis* iz *latus* stran] (ob)stranski, obkrajen; bočen; izvirajoč iz stranske linije; **laterálni glas** glas, oblikovan z zračnim tokom na obeh straneh jezika (če konec jezika pritisnemo k pasivnemu organu, npr. k zobem pri izgovoru trdega »l«)

lateránski -a -o [po Lateranu v Rimu, nekdanji papeški palači z baziliko, v kateri so bili koncili] ki se tiče Laterana (~i koncili)

laterít -a *m* [lat. *later* opeka, + -it] kot opeka rdeča ilovica, bogata z železovim oksidom, razširjena v tropičnih krajih

latérna -e *ž* [lat. *laterna* svetilka] 1. svetilnica, svetilka s steklenim ohišjem, 2. svetlobnica, stolpičast nastavek z »okenci« vrh kupole (zaradi svetlobe in zračenja); **laterna magica** /later'na ma'gika/ lat. »čarobna svetilka«, najstarejša oblika projekcijskega aparata

latet anguis in herba /la'tet an'guis in her'ba/ lat. »v travi se skriva kača«, varuj se skrite nevarnosti (Vergil)

latifúndij -a *m* [lat. *latifundium* iz *latus* širok, *fundus* zemljišče] pri Rimljanih: velikanska zemljiška posest, zlasti v

dobi razpadanja sužnjevskega reda; latifundijem so pripisovali krivdo za propad rimske države (Plinij st.: latifundiji so uničili Italijo); **latifundíst** -a *m* lastnik latifundija

latimêrija -e *ž* [po odkriteljici Latimerjevi] v zool. vrsta ribe (živi fosil), edina predstavnica že zdavnaj izumrlih rib resoplavutaric

Latínec -nca *m* [lat. *Latinus*] pripadnik naroda v stari Laciji; *fig.* **latínec** -nca *m* kdor danes dobro zna latinščino

latínica -e *ž* [lat. *latinus* latinski] latinska abeceda, prikrojena za zapisovanje glasov tujih jezikov, npr. slovanskih

latiníst -a *m* [fr. *latiniste*] kdor se strokovno ukvarja z latinskim jezikom in književnostjo; **latinízem** -zma *m* jezikovna posebnost latinščine; latinski izraz (npr. izposojenka) ali lat. jezikovna posebnost v tujem jeziku

latíniti -im [lat. *latinus* latinski] prevajati v latinščino (= latinizirati); **latinizírati** -am 1. prevajati v latinščino; dati latinsko obliko, 2. polatiniti (~ Kelte); **latinováti** -nujem vtikati latinske besede v domači jezik

latitúda -e *ž* [lat. *latitudo* širina] 1. zemljepisna širina, 2. kotna razdalja nebesnega telesa od ekliptike (astr.)

latitudinálen -lna -o [fr. *latitudinal* iz lat. *latitudo* širina] ki se tiče latitude, zlasti zemljepisne širine

Latóna -e *ž* [lat. *Latona*] v strim. mit. ime grške boginje Lete, matere Apolona in Diane

latrína -e *ž* [lat. *latrina*] preprosto, odprto stranišče, npr. v vojaškem taborišču

laudator temporis acti /lauda'tor tem'poris ak'ti/ lat. »hvalivec preteklih (= dobrih starih) časov«, gl. senex laudator temporis acti

lautál -a *m* [po kraju Lauta v Lužici, + al(uminij)] vrsta aluminijeve zlitine

láva -e *ž* [ital. *lava* iz *lavare* umivati] gmota iz kamnin in rudnin, ki jo v tekočem stanju izbruhajo vulkani in se pozneje strdi

lavabó -ja *m* [fr. *lavabo*] umivalnik

lavácija -e *ž* [lat. *lavatio*] slovesno umivanje; pranje

lavatórij -a *m* [nlat. *lavatorium*] umivalnica (včasih s straniščem); kopalnica

lavdácija -e *ž* [lat. *laudatio*] 1. hvaljenje; (po)hvala, 2. pohvalni (posmrtni) govor

lávdanum -a *m* [nlat. *laudanum*, naziv je posnel Paracelsus po lat. *ladanum*] 1. ladanum, 2. nekdaj: pomirilo ali uspavalo, pripravljeno največ z opijem, danes: opijeva tinktura

lavdémij -a *m* [nlat. *laudemium*] fevdnina, dajatev fevdnemu gospodu ob izročitvi fevda v izkoriščanje; pozneje: dajatev fevdnemu gospodu ob prodaji kmetskih zemljišč

lavéndel -dla *m* [nlat. *lavendula* iz lat. *lavare* umivati, ali lat. *livere* biti sinje barve] sivka, dišeča vrtna rastlina s sinjimi cvetovi; vsebuje eterična olja, uporabljajo jo v med. in parfumeriji

lavína -e *ž* [nem. *Lawine* iz nlat.] snežni plaz

lavírati -am [nem. *lavieren* iz hol. *laveren*] pluti s spreminjanjem smeri (zaradi lažjega premagovanja ovir in težav, npr. vetra); *fig.* 1. omahovati, loviti ravnotežje med raznimi smermi in nazori, 2. previdno (po stranskih poteh) iti k cilju ali se bojevati z nasprotnikom

lavór -ja *m* [nem. *Lavor* iz fr. *lavoir*] umivalnik, široka umivalna posoda

lávra -e *ž* [ngr. *laura* iz* gr. *lauros* obsežen] ime velikih pravoslavnih samostanov, zlasti v carski Rusiji, navadno sedež škofov

lavreát -a *m* [lat. *laureatus* z lovorom ovenčan] 1. pri Grkih in Rimljanih: zmagovalec na tekmovanju pesnikov, nagrajen z lovorovim vencem, 2. danes: umetnik ali znanstvenik, nagrajen z najvišjo nagrado ali priznanjem; nagrajenec

lavretánski -a -o ki se tiče ital. mesta Loreta (~e litanije)

lávta -e *ž* [nem. *Laute* iz ital. iz ar.] lutnja (glas.)

lawn tennis [/lə:n te'nis/ angl. iz *lawn* travnik, *tennis* tenis] tenis, vrsta športne igre z žogo in loparjem

lazarét -a *m* [ital. *lazzaretto* iz beneškega *lazareto*, po analog. iz *lazaro* gobavec, po biblijskem ubogem Lazarju] nekdaj bolnišnica za nalezljive bolezni, zlasti za gobavce, danes manjša vojaška bolnišnica v bližini bojišča

lazarist -a *m* [fr. *lazariste*, po samostanu Saint-Lazare pri Parizu] pripadnik katol. misijonarskega reda, ustanovlj. l. 1625

lazaróne -na *m* [ital. *lazzarone*, po biblijskem ubogem Lazarju] neapeljski ali južnoital. lumpenproletarec (ki sem in tja dela ali berači ipd.); *pejor.* potepuh, postopač, capin, rokomavh

lazulít -a *m* [nlat. *lazulum* višnjevec, + -it] rudnina modre barve, pretežno aluminijev fosfat

lazúr -a *m* [nlat. *lazur* sinji] modra, sinja barva; modrilo; *fig.* modrina, sinjina

lazúra -e *ž* [nem. *Lasur* iz nlat. *lazur* sinji] lahka, presojna prevleka, prvotno modre barve; **lazúren** -rna -o ki se tiče lazura ali lazure; (nebesno) moder, sinji

lazúrec -rca *m* [gl. lazulit] višnjevec (= lapis lazuli)

lazurít -a *m* [lazur(en) + -it] okrasni kamen, dobi se v temno modrih kristalih (mineral.)

lb. angl. kratica: funt (pound)

l.b.s. [lat. *lectori benevolo salutem*] pozdrav dobrohotnemu bralcu

l.c. lat. kratica: loco citato

Ld. angl. kratica: limited

leader -ja *m* /li:'də/ angl. 1. vodja, voditelj(ica) stranke, smeri, gibanja, 2. uvodnik, uvodni članek, 3. prvi violinist v orkestru

Leánder -dra *m* [gr. *Leandros*] oseba iz stgr. mit., gl. Hero in Leander

lebensraum -a *m* [/le'bensraum/ nem. *L*-] »življenjski prostor«, s katerim je nem. imperializem opravičeval svojo osvajalno politiko

lecitín -a *m* [gr. *lekithos* rumenjak, + -in] v biokem. tolščam podobna organska snov (ester), vsebuje fosfor, glicerol ipd.

Léda -e *ž* [gr. *Leda* ali *Lede*] v stgr. mit. lepotica, žena spartanskega kralja Tindareja; vanjo se je zaljubil Zevs, a si je ni mogel osvojiti; vdala se mu je pri kopanju, ko se ji je približal v podobi laboda; plod te ljubezni sta bili dve jajci; iz prvega se je rodila lepa Helena, znana iz trojanske vojne, iz drugega dvojčka Kastor in Poluks (Ledo z labodom so upodabljali mnogi umetniki, npr. Correggio)

ledírati -am [nem. *lädieren* iz lat. *laedere*] poškodovati, raniti; oškodovati; *fig.* (raz)žaliti

leg. ital. kratica: legato

legácija -e *ž* [lat. *legatio* poslanstvo] 1. poslanstvo, dipl. predstavništvo, nižje od poslaništva, 2. (papeško) poslaništvo, 3. provinca bivše papeške države

legálen -lna -o [lat. *legalis* iz *lex* zakon] postaven, zakonit, dovoljen ali priznan po postavi (naspr. nelegalen, ilegalen); **legálni marksízem** polit. smer v Rusiji ob koncu 19. stol., ki je skušala marksizem in rusko delavsko gibanje podrediti koristim buržoazije (Peter Struve, Tugan Baranovski itd.); privrženci te smeri so objavljali članke v legalnih listih

legalitéta -e *ž* [nlat. *legalitas*] postavnost, zakonitost česa

legalizácija -e *ž* [fr. *légalisation* iz lat. *legalis*] 1. uzakonjenje, priznanje zakonitosti, 2. uradna potrditev, overitev; **legalizírati** -am 1. uzakoniti, priznati zakonitost, dati zakonsko veljavo, 2. uradno potrditi, overiti

legálnost -i *ž* [gl. legalen] zakonitost (= legaliteta)

légar -ja *m* [iz nem. *Lagerkrankheit*] tifus (med.)

legát -a *m* [lat. *legatus*] 1. pri Rimljanih, a) odposlanec, pooblaščenec, b) namestnik ali pomočnik poveljnika, c) cesarski namestnik v provinci, 2. v katol. cerkvi, a) prvotno papeški odposlanec, danes diplomatski predstavnik papeške stolice, b) predstojnik nekdanje province (legacije)

legát -a *m* [lat. *legatum*] 1. volilo iz dediščine, namenjeno pravni ali fizični osebi, ki sicer do dediščine nima pravice, 2. pooblastilo

legatár -ja *m* [nlat. *legatarius*] kdor dobi (po testamentu) kako volilo

legato [/lega'to/ ital. prisl. iz *legare* vezati] v glas. vezano, nepretrgano, naspr. staccato

legátor -ja *m* [lat. *legator*] zapustnik, kdor komu zapiše volilo

legatúra -e *ž* [ital. *legatura*] 1. vezanje; vezava, 2. mešanje, zlivanje več kovin; zlitina (= legura)

lege artis /le´ge ar´tis/ lat. »po pravilih umetnosti«, po predpisih, strokovno (posebno na receptih)

legénda -e *ž* [nlat. *legenda* kar naj se bere, iz lat. *legendus*, gerundiv iz *legere* brati; prvotno bogoslužno branje, največ iz življenja svetnikov] 1. svetniška zgodba ali življenjepis, 2. zgodovinsko nepotrjena ali izmišljena zgodba (ali bajeslovni prikaz zgodovinskih dogodkov); *fig.* bajka, (čudežna, pobožna) pripoved; *pejor.* laž, izmišljotina, 3. taka pripovedna pesnitev, 4. napotek, pojasnilo za branje zemljevidov, risb, načrtov..., 5. napis na spomeniku ali kovancu, 6. vrsta skladbe (glas.)

legendáren -rna -o [nlat. *legendarius*, gl. legenda] obstoječ iz legend; bajen, pravljičen (~i junak); slaven; čudovit, neverjeten; neresničen, izmišljen

legendárij -a *m* [nlat. *legendarium*] zbirka svetniških legend, knjiga z zgodbami iz življenja svetnikov

leggero [ital.] gl. leggiero

leggiero /ledže´ro/ ital. *prisl.* lahkotno, neprisiljeno, nepoudarjeno (glas.)

léghorn -a *m* [angl. *Leghorn* Livorno, ker so jo iz Livorna izvažali v angl. dežele] vrsta kokošje pasme (bele jajčarice)

légija -e *ž* [lat. *legio*, *legionis* iz *legere* brati; zbrati; izbrati] 1. vojaška enota pri Rimljanih (okrog 3000—6000 mož), 2. ime vojaških ali polvojaških enot, največkrat iz tujcev ali prostovoljcev (tujska ~)

legijón -a *m* [gl. legija] (velikanska) množica ljudi

legionár -ja *m* [lat. *legionarius*] pripadnik, vojak legije

Légion d'honneur /ležjõ´ dənœr´/ fr. »red častne legije«, fr. odlikovanje za vojaške in civilne zasluge, ustanovljen l. 1802

Légion étrangère /ležjõ´ etrãžɛr´/ fr. »tujska legija«, vojaška enota v fr. armadi, sestavljena iz tujcev, nekdaj namenjena za obrambo kolonialnih posesti, zlasti v Severni Afriki

legírati -am [nem. *legieren* iz ital. *legare* vezati; zliti, iz lat. *ligare* vezati] 1. stapljati, zlivati kovine v zlitine, prim. legura, 2. juhi ali omaki izboljšati okus ali povečati hranilno vrednost, npr. z moko, smetano, rumenjakom...

legírati -am [lat. *legare*] 1. odposlati; pooblastiti za kaj, 2. voliti v testamentu, prim. legat

legislácija -e *ž* [lat. *legis latio* predlaganje zakona] zakonodaja, vsi zakoni kake države

legislatíva -e *ž* [fr. *législative*] 1. zakonodajna oblast, 2. zakonodajna skupščina, npr. v Franciji l. 1789; **legislatíven** -vna -o ki se tiče legislative; zakonodajen, postavodajen (~a skupščina)

legislátor -ja *m* [lat. *legis lator*] zakonodajalec, postavodajalec; **legislatóren** -rna -o ki se tiče legislatorja ali legislature

legislatúra -e *ž* [angl. *legislature* iz lat.] 1. zakonodajni zbor (skupščina) ali organ, 2. doba delovanja ali pooblastil teh organov, 3. zakonodaja

legitimácija -e *ž* [iz nlat. *legitimatio*] 1. izkaz(ovanje), podelitev ali preskušanje legitimnosti ali pooblaščenosti za kaj; taka listina, 2. potrditev, akreditiranje tujega poslanika, 3. osebna izkaznica, 4. pozakonjenje (nezakonskega otroka)

legitímen -mna -o [lat. *legitimus* iz *lex* zakon] 1. zakonit, postaven; *fig.* pravičen; upravičen (~a zahteva), 2. zakonski; **legitímnost** -i *ž* zakonitost, zakonita pravica ali zahteva (do posestva, prestola ipd.; v tem pomenu je prvi rabil besedo Talleyrand na Dunajskem kongresu); *fig.* upravičenost

legitimírati -am [iz nlat. *legitimare*] 1. priznati ali podeliti legitimnost ali pooblaščenost, 2. potrditi ali akreditirati, 3. zahtevati od koga osebno izkaznico, 4. pozakoniti otroka; **legitimírati** -am se 1. pokazati pooblastilo, 2. pokazati osebno izkaznico

legitimíst -a *m* [fr. *légitimiste* iz lat. *legitimus* zakonit] privrženec legitimizma, formalno zakonitih (po prejšnjih zakonih) vladarjev, npr. v Franciji starejše veje Burbonov; **legitimízem** -zma *m* načelo o nespremenljivosti dedne monarhije (kraljestva po »milosti božji«), ki pravi, da ima dedni monarh večno, nedotakljivo pravico do prestola, ki ni odvisna od ljudske volje

léguan -a *m* [nem. *Leguan* iz *špan. iguana*] v zool. plazilec iz reda kuščarjev iz tropske Amerike (mnogo vrst)
legumín -a *m* [lat. *legumen, leguminis* sočivo] rastlinska beljakovina v plodovih stročnic in drugih rastlin (biokem.)
leguminóze -oz *ž mn.* [nlat. *Leguminosae* iz lat. *legumen* sočivo] v bot. stročnice: grah, leča, bob, fižol...
legúra -e *ž* [iz ital. *legare* vezati; zliti] zlitina, zmes dveh ali več kovin
leica -e *ž* [/laj'ka/ iz nem. *Leitz Camera*] vrsta fotografskega aparata
leitmotiv -a *m* [/lajt'motiv/ nem. *L-*] vodilni, ponavljajoči se motiv v glasbenem delu, zlasti v Wagnerjevih operah; *fig.* ponavljajoča se vodilna misel ali motiv
léj -a *m* [romun. *leu* (= lev), mn. *lei*] romunska denarna enota
lék -a *m* [iz alban.] albanska denarna enota
lékcija -e *ž* [lat. *lectio* branje] 1. pouk, učna ura, 2. predavanje, 3. berilo; učna snov (prva ~), 4. naloga, 5. nauk, pouk (grenka ~), 6. graja, ukor; **dajati lékcije** učiti, poučevati; *fig.* grajati, oštevati; koga v strah prijeti
lekcionár -ja *m* [nlat. *lectionarium*] v liturg. zbirka (knjiga) odlomkov iz evangelija za posamezne dni
lékitos -a *m* [gr. *lekythos*] podolgovata stgr. posoda z enim ročem in ozkim vratom za mazilno olje
leksém -a *m* [gr. *lexis* beseda] značnica, uvodnica, (slovarsko) geslo, slovarska enota
léksika -e *ž* [gr. *lexis* beseda] (slovarsko) besedišče; **léksika** -ik *mn. s* gl. leksikon
leksikálen -lna -o [fr. *lexical* iz gr. *lexikon* slovar] ki se tiče besed ali slovarjev; slovarski, besednjaški
leksikográf -a *m* [ngr. *lexikographos, lexis* beseda, *graphein* pisati] slovarnik, slovarjepisec, sestavljalec ali pisec slovarjev; **leksikografíja** -e *ž* 1. sestavljanje slovarjev, 2. slovarska dela (slovenska ~)
leksikológ -a *m* [gr. *lexikon* slovar, + -log] kdor se ukvarja z leksikologijo; **leksikologíja** -e *ž* 1. besedoslovje, preučevanje besedišča v kakem jeziku, 2. nauk o spisovanju, sestavljanju slovarjev
léksikon -a *m, mn. nav.* **léksika** -ik *s* [gr. *lexikon sc. biblion*] 1. besednjak, (jezikovni) slovar, 2. danes zlasti: poučni slovar, priročnik
lektíra -e *ž* [fr. *lecture* iz nlat. *lectura*] 1. branje, 2. berilo, npr. za kako šolsko leto
léktor -ja *m* [lat. *lector* bralec] 1. sodelavec založbe, ki prebira in presoja (tudi popravlja) rokopise, 2. na visokih šolah: praktični učitelj, navadno tujih jezikov; **lektorát** -a *m* službeno mesto lektorja, zlasti stolica za praktične učitelje na visokih šolah
lektorírati -am [gl. lektor] opravljati lektorsko delo, zlasti: brati ali popravljati rokopise
lektúra -e *ž* [iz nlat. *lectura*] branje in popravljanje rokopisov ali korektur (opraviti ~o)
léma -e *ž, nav. v mn.* **lémata** -at *s* [gr. *lemma* iz *lambanein* vzeti] 1. (pomožna, znanstvena) postavka, izposojena iz druge vede, 2. značnica, uvodnica, (slovarsko) geslo, 3. (življenjsko) geslo ali pravilo
lemenát -a *m* [ljudsko za: alumnat] duhovniško vzgajališče, semenišče; **lemenátar** -ja *m* semeniščnik, bogoslovec (lahko pejor.)
léming -a *m* [norv. *lemming*] postrušnik, vrsta arktičnih glodalcev, podobnih mišim
lemúr -a *m, nav. v mn.* **lemúri** -ov [lat. mn. *lemures*] v strim. mit. 1. duše, duhovi umrlih — lari ali larve, 2. včasih: ponočni strahovi, duhovi umrlih hudobnih ljudi (= larve)
lemúri -ov *m mn.* [lat. mn. *lemures* duhovi; strahovi] vrsta polopic, predvsem na Madagaskarju, npr. maki (so večinoma nočne živali, odtod ime)
lemúrije -ij *ž mn.* [lat. mn. *Lemuria*] pri starih Rimljanih slovesnosti, namenjene v čast ali izganjanje (če gre za strahove) lemurov
Lend-Lease Act /lend'li:s ækt/ angl. odlok o posojilu in najemu iz marca 1941, po katerem so ZDA dajale vojaško pomoč državam, vojskujočim se proti Nemčiji in Italiji
leniníst -a *m* 1. privrženec Lenina ali leninizma, 2. kdor se dosledno drži načel leninizma; **leninízem** -zma *m* nauk V. I. Lenina (1870—1924), voditelja

ruske revolucije in mednarodnega delavskega gibanja; njegov nauk je nadalje razvil marksistično teorijo v novih zgodovinskih razmerah, v dobi imperializma

lénis -a *m* [iz lat.] gl. spiritus lenis

lenitív(um) -a *m*, *mn.* **lenitíva** -iv *s* [nlat. *lenitivum* iz lat. *lenire* lajšati] 1. blažilo, lajšilo (= paliativ), 2. milejše odvajalo, čistilo; **lenitíven** -vna -o blažilen, lajšalen; čistilen

lentamente /lentamen'te/ ital. *prisl.* počasi (glas.)

lentando /lentan'do/ ital. *prisl.* čedalje počasneje (glas.)

lentígo -a *m* [lat. *lens*, *lentis* leča] lečasta pega (med.)

lento [/len'to/ ital. iz lat. *lentus* počasen] v glas. *prisl.* počasi, počasno; **lento** -a *ali neskl. m* taka skladba ali del skladbe

leonina societas lat. gl. societas leonina

leonínski vêrz [po srednjev. pesniku Leonu ali nekem papežu Leonu] verz, zlasti heksameter, v katerem se prva polovica rima z drugo polovico, npr.: Ne plaši se znoja, ne straši se boja!

leontíaza -e *ž* [gr. *leon*, *leontos* lev, + -iaza] pri gobavosti itd. močna odebelelost kože na obrazu, ki daje bolniku levji videz

leopárd -a *m* [gr. *leopardos* iz *leon* lev, *pardos* panter] krvoločna, tigru podobna zver iz družine mačk (= panter)

lépido- [gr. *lepis*, *lepidos* luska, skorja] v sestavljenkah, npr. lepidolit

lepidodéndron -a *m* [lepido- + gr. *dendron* drevo] luskavec, sodobnemu lisičjaku podobno fosilno (iz karbona) drevo

lepidolít -a *m* [lepido- + -lit] luskasta sljuda, navadno vijoličasto rdeče barve (mineral.)

lepidóptera -er *s mn.* [nlat. *Lepidoptera* iz lepido- + gr. *pteron* krilo] metulji (zool.)

lepidopterológ -a *m* [lepido- + gr. *pteron* krilo, + -log] metuljeslovec, kdor se ukvarja z lepidopterologijo; **lepidopterologíja** -e *ž* metuljeslovje, nauk o metuljih

lépra -e *ž* [gr. *lepra* iz *lepros* hrapav, luskast] gobe, gobavost, nalezljiva kožna itd. bolezen (med.); **leprózen** -zna -o gobav

leprozórij -a *m* [nlat. *leprosus* gobav] zavod ali kolonija za gobavce

lépto- [gr. *leptos* majhen, droben] v sestavljenkah, npr. leptokefal

leptokéfal -a *m* [lepto- + gr. *kephale* glava] ozkoglavec; **leptokefalíja** -e *ž* v antropometriji: ozkoglavost, oblika dolihokefalije

leptomeningítis -a *m* [lepto- + meningitis] vnetje nežne možganske opne (med.)

lépton -a *m*, *mn.* **lépta** -pt *s* [gr. iz *leptos* majhen, droben] 1. droben bakren stgr. novčič, 2. danes: novec, $^1/_{100}$ grške drahme

lépton -a *m* [gr. *leptos* majhen] najmanjši sestavni delec materije: nevtrin, negatron in pozitron

leptosómen -mna -o [lepto- + gr. *soma* telo] s slabotno telesno zgradbo, nagnjen k shizofreniji (konstitucionalni tip pri Kretschmerju)

leptotríks -a *m* [lepto- + gr. *thrix* las] vrsta lasastih, nitkastih bakterij, veliko jih je v piškavih zobeh

lernéjska hídra [gr. *hydra Lernaia*] v stgr. mit. deveteroglava vodna kača v lernejskem močvirju, ki sta ji za vsako odsekano glavo zrasli dve novi

lésbičen -čna -o [iz gr.] gl. lezbičen

les extrêmes se touchent /lezɛkstrɛm' sə tuš'/ fr. nasprotja, skrajnosti se dotikajo, so si blizu (Mercier, Tableau de Paris)

le style c'est l'homme /lə stil selɔm'/ fr. »slog je človek sam«, v slogu se kaže človekov značaj, izrek fr. naravoslovca Buffona

Léta -e *ž* [gr. *Lethe* iz *lethe* pozaba] v stgr. mit. reka pozabljenja v spodnjem svetu; iz nje so pili umrli, da so pozabili pozemeljsko trpljenje; **pasti v Léto** biti pozabljen

letálen -lna -o [lat. *lethalis* iz *letum* smrt] smrten; smrtonosen; **letálnost** -i *ž* smrtnost, število umrlih za kako boleznijo od tisoč bolnikov; smrtonosnost

letalitéta -e *ž* [iz lat.] gl. letalnost

letárgičen -čna -o [gr. *lethargikos* iz *lethe* pozaba] ki se tiče letargije, dremavičen; *fig.* (duhovno) otrpel, dremoten, zaspan, neobčutljiv; nedelaven; **letargíja** -e *ž* mrtvica, dremavica, globoko in dolgotrajno spanje, podobno smrti (med.);

fig. (duhovno) mrtvilo, otrplost, dremež, zaspanost; neobčutljivost; nedelavnost

l'État c'est moi /leta' se moa'/ fr. »država sem jaz«, besede pripisujejo fr. kralju Ludviku XIV. (»sončnemu kralju«), ko je baje z bičem v roki razlagal v parlamentu, da so koristi kraljevega absolutizma najvišji zakon

Léto -e *ž* [gr. *Leto* iz *lathein* skrit biti, ker jo je ljubosumna Hera preganjala po vsem svetu] v stgr. mit. Zevsova žena (pred Hero), mati Apolona in Artemide

lettera [/le'tera/ ital. iz lat. *littera*] črka; pismo

lettera di cambio [/le'tera di kam'bio/ = ital. menično pismo] menica (trg.)

lettre [/lɛ'trə/ fr. iz lat. *littera*] črka; pismo; list

lettre de cachet /lɛ'trə də kašɛ'/ fr. »zapečateno pismo«, tj. skrivno zaporno povelje fr. kraljev, zlasti Ludvika XIV., s katerim so brez obsodbe zapirali ali izganjali neljube osebe; *fig.* samovoljen odlok

lettre de change /lɛ'trə də šãž'/ fr. menica (trg.)

lév -a *m* [iz bolg.] bolgarska denarna enota

Levánta -e *ž* [ital. *Levante* iz *levante* vzhod] Jutrovo, Bližnji vzhod, starejše ime za dežele okrog Sredozemskega morja, ki leže vzhodno od Italije; v ožjem pomenu obale Male Azije, Sirije in Egipta

levantína -e *ž* [fr. *levantine*] svilena ali polsvilena tkanina za ženske obleke, prvotno iz Levante

Levantínec -nca *m* [gl. Levanta] Evropejec — predvsem Grk ali Italijan — rojen in živeč na Jutrovem, največkrat trgovec; *fig.* **levantínec** -nca *m* 1. spreten in brezobziren trgovec, 2. tolar, srebrnik Marije Terezije, še danes veljaven npr. v Etiopiji in Eritreji

levátor -ja *m* [lat. *levare* vzdigniti] v anat. (mišica) vzdigalka

levcít -a *m* [gr. *leukos* bel, + -it] vrsta aluminijeve rude

levée en masse /ləve' ã mas'/ fr. mobilizacija vseh za boj zmožnih moških; *fig.* (ljudska) vstaja

lévellerji -jev *m mn.* [angl. *levellers* iz *level* izravnati] »bojevniki za enakost«, polit. religiozna stranka v angl. revoluciji v 17. stol., ki se je bojevala za enakost pred zakonom, ljudsko suverenost, svobodo vere itd.

leviátan -a *m* [iz hebr. *liwyathan*] 1. morska pošast v Janezovem razodetju; *fig.* kaj pošastnega, velikanskega, 2. (**leviatán** -a *m*) tekst. stroj za pranje česane volne; **Leviátan** -a *m* naslov polit. spisa angl. filozofa Hobbesa (1588—1678); v njem prikazuje državo kot pošast, ki si prilašča vse pravice posameznika

levirát -a *m* [lat. *levir* možev brat, svak] pri starih Judih običaj, da se je brat umrlega brez otrok oženil s pokojnikovo vdovo; tudi v severni Albaniji

levít -a *m* [nlat. *levita* iz gr. iz hebr. *lewi*, ker so opravljali duhovniško službo člani Levijevega rodu] 1. pripadnik duhovniškega rodu pri Judih, 2. v katolicizmu: duhovniški strežnik (diakon in subdiakon) pri slovesni maši; duhovna služba levita; *fig.* **brati levíte** zmerjati, oštevati koga, prim. levitik

levitácija -e *ž* [nlat. *levitatio*] domnevni dvig telesa v zrak, ne glede na zakon težnosti (v spiritizmu, svetniških legendah itd.)

levítik -a *m* [nlat. *liber leviticus*] tretja knjiga starega testamenta s predpisi za levite (v samostanih so po branju odlomkov iz te knjige oštevali »grešnike«)

levkemíja -e *ž* [levk(o)- + -emija] v med. belokrvnost, izredno povečanje števila belih krvničk zaradi obolenja krvotvornih organov: limfatičnih žlez, vranice itd.

lévko- [gr. *leukos* bel] v sestavljenkah, npr. levkocit

levkocít -a *m*, *nav. v mn.* **levkocíti** -ov [levko- + -cit] bela krvnička (fiziol.)

levkocitóza -e *ž* [levkocit + -oza] začasno povečanje števila belih krvničk v krvi pri nosečnicah, novorojenčkih in infekcijskih boleznih

levkodermíja -e *ž* [levko- + gr. *derma* koža] 1. beličnost (= albinizem), 2. prirojena ali pozneje nastala bela, brezpigmentna mesta na koži, npr. pri sifilisu

levkója -e *ž* [nem. *Levkoje* iz gr. *leukoion* bela vijolica] vrtna rastlina z dišečimi, pisanimi cvetovi; mnogo vrst, npr. fajgelj

levkolíza -e *ž* [levko- + -liza] razpadanje belih krvničk (med.)
levkóm -a *m* [gr. *leukoma*] bela pega na očesni roženici, posledica akutnega vnetja ali okvare (med.)
levkopatíja -e *ž* [levko- + -patija] izginjanje kožnega pigmenta, albinizem
levkopenija -e *ž* [levko- + gr. *penia* uboštvo] bolezensko zmanjšanje števila belih krvničk (med.)
levkoplást -a *m* [levko- + -plast iz gr. *plassein* oblikovati] 1. vrsta brezbarvnih telesc v protoplazmi rastlinskih celic (bot.), 2. vrsta obliža
levkoréja -e *ž* [levko- + -reja] beli tok, beli cvet, bolezenski tok iz ženskih spolovil (med.)
levulóza -e *ž* [lat. *laevus* levi, ker suče polarizirano svetlobo v levo, + dimin. -ul, + -oza] sadni sladkor, fruktoza (kem.)
lex /leks/ lat. zakon, postava; (zakonski) predpis; pogodba
lex non scripta /leks non skrip'ta/ lat. nenapisana postava
lex scripta /leks skrip'ta/ lat. napisana postava
leydenska steklenica [/laj'denska .../ po Leydenu, kjer so jo iznašli l. 1746] steklena posoda, od zunaj in znotraj obložena do polovice s staniolom, vrsta elektr. kondenzatorja
lézbična ljubezen [po stgr. pesnici Sapfo z otoka Lesbosa] nenaravna ljubezen med ženskami, prim. tribada; **lézbijka** -e *ž* ženska homoseksualka
lezíja -e *ž* [iz lat. *laesio*, gl. ledirati] poškodba, okvara; motnja (med.)
ležêren -rna -o [fr. *léger* iz lat. *levis* lahek] lagoden, neprisiljen; nemaren; površen; lahkomiseln; **ležêrnost** -i *ž* lagodnost, neprisiljenost; nemarnost; površnost; lahkomiselnost
l'hombre -ra *m* [/ləm'brə/ fr. iz špan. *hombre* človek] igra na karte, navadno za tri igralce, izvira iz Španije
Li (litij) znak za kem. prvino
liána -e *ž*, *nav. v mn.* **liáne** -an [fr. *liane* iz *lier* vezati] ovijalke, vrsta zajedavskih rastlin, največ iz tropične Amerike
lias -a *m* [iz stfr. *liois* vrsta apnenca] prva, najstarejša plast in oddelek jure (geol.)
libácija -e *ž* [lat. *libatio*] 1. pri Rimljanih: pitna daritev (bogovom), 2. pitje, pijančevanje
libél -a *m* [lat. *libellus*, dimin. iz *liber* knjiga] 1. knjižica, spis, 2. pismena vloga, pritožba, 3. sramotilni spis
libéla -e *ž* [lat. *libella*, dimin. iz *libra* tehtnica] 1. (tekočinsko) ravnalo, ravnalka, tj. priprava za določanje vodoravnice, 2. kačji pastir (zool.)
libelíst -a *m* [gl. libel] pisec libelov, zlasti sramotilnih spisov (= paskvilant)
Líber -bra *m* [lat. *Liber*] v strim. mit. bog rodovitnosti, pozneje isto kot Bakh
líbera -e *ž* [po lat. začetnih besedah: *Libera me, Domine*] pogrebna molitev, katol. responzorij za umrle
liberál -a *m* [iz lat.] gl. liberalec
liberálec -lca *m* [lat. *liberalis* svoboden, iz *liber* prost, svoboden] član ali privrženec liberalne stranke; zagovornik liberalnih idej ali liberalizma; svobodomislec
liberálen -lna -o [lat. *liberalis*] svobodomiseln, brez predsodkov; širokosrčen; plemenit; radodaren; *pejor.* preveč popustljiv; **liberálnost** -i *ž* svobodomiselnost; širokosrčnost (v mišljenju ali ravnanju); radodarnost; *pejor.* popustljivost (tam, kjer ni upravičena)
liberálije -ij *ž mn.* [lat. *Liberalia*] pri Rimljanih svečanosti na čast boga Libra; mladeniči so takrat oblekli moško togo
liberalizácija -e *ž* [gl. liberalen] sprostitev česa, odprava kakih omejitev, npr. v zunanji trgovini; **liberalizírati** -am postaviti na svobodnejšo podlago, izvesti liberalizacijo
liberalízem -zma *m* [fr. *libéralisme*, 1823, Boiste, iz lat. *liberalis*] 1. meščansko svobodomiselstvo, celotnost gospodarskih in polit. naziranj industrijskega meščanstva v dobi njegovega boja s fevdalizmom in meščanskih revolucij, na stopnji kapitalizma svobodne konkurence, 2. liberalna miselnost ali ravnanje; *fig.* (nedosledna) svobodomiselnost; nenačelnost
liberátor -ja *m* [lat. *liberator* osvoboditelj] vrsta ameriških bojnih letal (letečih trdnjav) iz druge svetovne vojne

liberatóren -rna -o [iz nlat.] oprostilen (~a sodba)
Liber pontificalis /li'ber pontifika'lis/ lat. zbirka biografij rim. papežev do 15. stol.
Líbertas *ž neskl.* [lat. *libertas* svoboda, prostost] v strim. mit. boginja svobode
liberté, égalité, fraternité /liberte', egalite', fratɛrnite'/ fr. »svoboda, enakost, bratstvo«, geslo fr. revolucije l. 1789
libertínec -nca *m* [lat. *libertinus* osvobojen; osvobojenec] 1. v starem Rimu: osvobojenec, osvobojen suženj (zlasti potomci nekdanjih — pozneje osvobojenih — Pompejevih sužnjev, ki so imeli v Jeruzalemu svojo cerkveno občino), 2. kdor izraža svobodne poglede, posebno v religiji (v dobi reformacije ime za ločine, ki se niso držale uradnih naukov, discipline ali morale); *fig.* svobodomislec; *pejor.* razuzdanec; **libertínstvo** -a *s* svobodomiselstvo; *pejor.* razuzdanost
libertinízem -zma *m* [fr. *libertinisme* iz lat.] svobodomiselstvo; *pejor.* razuzdanost (= libertinstvo)
liberum arbitrium /li'berum arbi'trium/ lat. svobodna volja (fil.)
liberum veto /li'berum ve'to/ lat. »svobodni ugovor«, v starem poljskem sejmu (1652—1791) pravica vsakega člana, da je s svojim glasom preprečil sprejem kakih sklepov, prim. veto
libidinózen -zna -o [lat. *libidinosus*] pohoten, nasladen, polten
libído -a *m* [lat. *libido* sla, poželenje] 1. spolna sla, spolni gon, spolnost, 2. v psihoanalizi: goni in energija (zlasti spolna), ki izvirajo iz podzavesti
líbra -e *ž* [lat. *libra* tehtnica] 1. rimska utežna mera — 327,45 g, 2. rimska denarna enota (= 100 denarjev)
librácija -e *ž* [iz lat. *libratio* iz *librare* tehtati, v ravnotežju držati] nihajoče gibanje nebesnih teles, zlasti Meseca zaradi njegovega gibanja v nagnjeni elipsi
libretíst -a *m* [ital. *librettista*] pisec libreta
libréto -a *m* [ital. *libretto*, dimin. iz *libro* knjiga] 1. knjižica z opernim (ali operetnim ipd.) besedilom, 2. operno besedilo
libúrna -e *ž* [lat. *liburna*, po ilirskem plemenu Liburnov, od katerih so jih prevzeli Rimljani] staroveška bojna ladja na vesla z enim križnim jadrom
Licéj -a *m* [lat. *Lyceum* iz gr. *Lykeion*] stgr. gimnazij, kjer so učili Aristotel in peripatetiki (gimnazij je stal v gaju, posvečenem Apolonu; Lykeios, tj. bleščeč, je bil namreč eden izmed vzdevkov sončnega boga Apolona); *fig.* **licéj** -a *m* 1. Aristotelova ali peripatetična filozofska šola ali filozofija, 2. tip raznih visokih (npr. prve ljubljanske visoke šole po vzoru fr. lycée) ali srednjih šol, v novejšem času ženskih srednjih šol; **licéjski** -a -o ki se tiče liceja (~a knjižnica)
licéjka -e *ž* [gl. licej] 1. učenka na liceju, 2. licejska knjižnica, javna znanstvena knjižnica v Ljubljani, ustanovlj. l. 1774 (imenovana po nekdanjem liceju), predhodnica sedanje Narodne in univerzitetne knjižnice
licénca -e *ž* [lat. *licentia* dovoljenje] 1. dovoljenje, npr. za obrt, izvoz ali uvoz itd., 2. spregled, oprostitev od česa, 3. pravica do izkoriščanja tujega patenta
licenciát -a *m* [nlat. *licentiatus* iz lat. *licentia docendi* pravica poučevanja, ki jo je imel nosilec te časti] 1. srednjev. akademski naslov med bakalavreatom in doktorjem, še obstoji na teoloških fakultetah, 2. nosilec te časti
licencírati -am [nlat. *licentiare*] 1. dati licenco, dovoliti kaj; potrditi kaj, 2. odpustiti, odsloviti
licentia poetica /licen'cia poe'tika/ lat. »pesniška prostost«, pesnik ni togo vezan na pravila slovnice in poetike
licet /li'cet/ lat. dovoljeno, dopuščeno je
licitácija -e *ž* [lat. *licitatio* dražba] 1. dražba, javna prodaja (najboljšemu ponudniku); razprodaja, 2. javen razpis, npr. gradbenih del ali dobav; **licitírati** -am 1. na dražbi (raz)prodati; dražiti, na dražbi kupovati (in gnati ceno kvišku), 2. javno razpisati
licitánt -a *m* [lat. *licitans*] dražitelj, ponudnik; kdor licitira
líder -ja *m* [iz angl.] gl. leader
lidít -a *m* [po mestu Lydd v Kentu, + -*it*] močno razstrelivo iz pikrinske kisline (v Angliji ime za ekrazit)

lído -a *m* [ital. *lido* iz lat. *litus* breg, obala] 1. obrežje, obala, 2. sipina, peščina, peščena naplavina, ki loči laguno od morja; često v obliki podolgastih otočkov (prim. Lido)

lienítis -a *m* [lat. *lien* vranica, + -itis] vnetje vranice (med.)

liferácija -e *ž* [iz nem. *liefern* dobaviti] 1. dobava; dobavljanje (blaga), 2. pošiljka, pošiljatev

liferánt -a *m* [nem. *Lieferant*] dobavnik, dobavitelj (trg.)

lift -a *m* [angl. *lift*] (osebno) dvigalo

liftboy -a *m* /lift′bəi/ angl. fantič, nameščen pri liftu

líga -e *ž* [fr. *ligue*] 1. zveza, zaveza (držav, strank...), 2. v športu: društvo; razred (zvezna ~, državna ~)

ligácija -e *ž* [lat. *ligatio*] 1. vezanje, 2. (zdravniška) obveza

ligamènt -énta *m* [lat. *ligamentum* vez] v anat. vez; sklepna vez, kita

ligato [/liga′to/ ital.] gl. legato

ligatúra -e *ž* [nlat. *ligatura*] 1. v glas. a) zveza dveh ali več enakih ali različnih not (veže jih lok), b) lok, ki jih veže, 2. v med. a) podvezovanje žil, kožnih tvorb ipd., b) taka podveza (delo), c) podvežnja, tj. nit, s katero se napravi, 3. zveza dveh črk na eni tipi, npr. œ (tisk.)

lignín -a *m* [lat. *lignum* les, + -in] lesna vlaknina, organska snov, hkrati s celulozo glavna sestavina lesa

lignít -a *m* [lat. *lignum* les, + -it] lesenec, najmlajši rjavi premog slabše kakovosti, največkrat z vidno lesno strukturo

ligúster -tra *m* [lat. *ligustrum*] kostenika, pasji les, vrsta grmov z belimi cvetovi (bot.)

ligvorjánec -nca *m* [po Alfonzu Ligvorskem] vrsta katol. redovnikov (= redemptorist)

líhen -a *m* [gr. *leichen* lišaj] lišaj (med.)

lihenoíden -dna -o [lihen + -oiden] lišajast (biol., med.)

likantróp -a *m* [gr. *lykos* volk, *anthropos* človek] 1. kdor boleha za likantropijo, 2. volkodlak; **likantropíja** -e *ž* domnevna sprememba v volka, v starem in srednjem veku razširjena vrsta blaznosti

likêr -ja *m* [fr. *liqueur* iz lat. *liquor* tekočina] žganje z dodatkom sladkorja, sadnih esenc ipd., npr. maraskino

líktor -ja *m* [lat. *lictor*] spremljevalec, služabnik najvišjih strim. oblastnikov (pretorji so jih imeli 6, konzuli 12 itd.), noseč pred njimi butaro šibja s sekiro

likvefákcija -e *ž* [lat. *liquidus* tekoč, *facere* narediti] utekočinjenje (kem.)

likvida -e *ž* [ž. sp. od lat. *liquidus* tekoč] v slovn. zvočnik: l, r, m, n (jezičniki in nosniki)

likvidácija -e *ž* [nlat. *liquidatio*] 1. v trg. poravnava, izravnava, obračun (~ medsebojnih obveznosti, ~ računov), 2. razpust, razpustitev (~ organizacije), 3. ustavitev (~ dela, dejavnosti), 4. opustitev, zaprtje (~ trgovine), 5. odprava (~ nepismenosti), 6. uničenje (~ sovražnega oddelka), 7. usmrtitev

likvidátor -ja *m* [gl. likvidirati] 1. kdor opravlja likvidacijo (ali mu je poverjena likvidacija), 2. privrženec likvidatorstva

likvidátorstvo -a *s* [gl. likvidirati] desna, menjševiška smer v ruski socialno demokratični stranki (v letih 1908—1912); njeni udje so po porazu revolucije menili, da je treba razpustiti (likvidirati) nelegalno revolucionarno delavsko stranko

likvidatúra -e *ž* [nem. *Liquidatur* iz nlat.] oddelek za likvidacijske posle (bančna ~)

likvíden -dna -o [lat. *liquidus* tekoč] v trg. gotovinski; lahko spremenljiv v gotovino ali plačilno sredstvo; *fig.* (iz)plačljiv, zapadel, dospel; tekoč, zmožen plačila; **likvídnost** -i *ž* (iz)plačljivost, zapadlost, dospelost; plačilna zmožnost

likvidírati -am [nlat. *liquidare* iz lat. *liquidus* tekoč] 1. poravnati, izravnati kaj; obračunati, 2. razpustiti; ustaviti, opustiti; zapreti, 3. razbiti, uničiti; odstraniti; usmrtiti, prim. likvidacija

líla *pridevn. neskl.* [iz fr.] gl. lilast

lílast -a -o [fr. *lilas* španski bezeg; lilast] bledo vijoličaste barve, kot cvetovi španskega bezga

lílija -e *ž* [lat. *lilium*, mn. *lilia*] v bot. lepo dišeča cvetlica (navadna lilija) iz družine lilij, z velikimi, dehtečimi cvetovi; simbol čistosti in nedolžnosti

Líliput -a *m* [angl. *Lilliput*] pravljična dežela, kjer žive palčki, kot palec majhni ljudje (iz knjige J. Swifta »Guliverjeva

potovanja«); *fig.* **liliputánec** -nca *m* palček, pritlikavec; *fig. pejor.* duhovno omejena ali nepomembna oseba; **liliputánski** -a -o ki se tiče liliputancev; pritlikav, majhen, neznaten, droben (~i slovarček)

limakologíja -e *ž* [lat. *limax, limacis* polž, + -logija] nauk o polžih (zool.)

limán -a *m* [tur. *liman* iz gr.] zatoka, črnomorski morski ali rečni zaliv, često zamočvirjen

límb -a *m* [lat. *limbus* rob] 1. na stopinje razdeljen krog ali lok pri merilnih pripravah, npr. kvadrantu, 2. predpekel, v kršč. veri kraj »na robu nebes«, kjer bivajo duše pravičnih, umrlih pred Kristusom, in otrok, umrlih pred krstom

límbus -a *m* [iz lat.] gl. limb

límes -a *m* [lat. *limes* meja] 1. meja; obmejni utrjeni pas (= **limes romanus**), 2. mejna vrednost (= limita)

limes romanus /li´mes roma´nus/ lat. obmejni utrjeni pas starih Rimljanov med Renom in Donavo, sezidan proti Germanom

liméta -e *ž* [fr. *limette* iz *lime* limona] vrsta sladkih limon

límfa -e *ž* [lat. *lympha* bistra voda] 1. v fiziol. mezga, beljakovinasta, brezbarvna ali rumenkasta tekočina (kri brez eritrocitov), ki jo izloča v kri limfatično ožilje, 2. cepivo, npr. proti kozam

limfadenítis -a *m* [limf(o)- + adenitis] vnetje limfnih žlez, bezgavk (med.)

limfangiítis -a *m* [iz gr.] gl. limfangitis

limfangítis -a *m* [limf(o)- + angitis] vnetje mezgovnic, limfnih žil (med.)

limfátičen -čna -o [nlat. *lymphaticus*] ki se tiče limfe; v zvezi z limfnimi žlezami (~i sistem); mezgoven; **limfátični temperamènt** temperament, za katerega je značilna počasnost v mišljenju in ravnanju; včasih so mislili, da izvira od preveč mezge v krvi; **limfátik** -a *m* človek z limfatično konstitucijo (nagnjen k limfatičnim obolenjem, z manjšo telesno odpornostjo) ali takim temperamentom

limfatízem -zma *m* [gl. limfa] bolezensko stanje z značilno bledico, oteklostjo limfnih žlez, telesno neodpornostjo ipd.

límf(o)- [lat. *lympha* bistra voda, nlat. mezga] v sestavljenkah, npr. limfocit

limfocít -a *m* [limfo- + -cit] vrsta belih krvničk iz limfnih žlez (fiziol.)

limfocitóza -e *ž* [limfocit + -oza] povečanje števila limfocitov v krvi, npr. pri tuberkulozi, prim. levkocitoza

limfogén -a -o [limfo- + -gen] mezgoven, limfatičnega izvora

limfoíden -dna -o [limf(o)- + -oiden] limfast, limfi ali limfnim žlezam podoben (~o tkivo)

limfóm -a *m* [limf(o)- + -om] mezgovnjak, tvor iz limfatičnega tkiva (med.)

limfopeníja -e *ž* [limfo- + gr. *penia* ubostvo] bolezensko znižanje števila limfocitov v krvi (med.)

límit -a *m* [lat. *limes, limitis* meja] 1. meja česa; mejna količina ali znesek, 2. mejna, najvišja ali najnižja cena, npr. pri borznih kupčijah

limíta -e *ž* [gl. limit] mejna vrednost, npr. funkcije (mat.)

limitácija -e *ž* [lat. *limitatio*] 1. omejevanje; omejitev, 2. določitev limita, 3. predpisan rok

limitatíven -vna -o [nlat. *limitativus*] omejujoč, omejevalen, utesnjevalen; **limitatívna sodba** po obliki trdilna, po vsebini nikalna sodba: snov je neuničljiva (log.)

limited [/li´mitid/ angl. delež. od *limit* omejiti] »z omejeno zavezo«, pristavek pri angl. delniških družbah, ki pomeni, da jamčijo njih člani le z vloženim deležem

limitírati -am [lat. *limitare*] 1. omejiti, določiti mejo (limit); *fig.* natančno določiti kaj, 2. utesniti, 3. bližati se mejni vrednosti

limnigráf -a *m* [gr. *limne* jezero, + -graf] vodokaz, npr. rečne gladine

limnográf -a *m* [iz gr.] gl. limnigraf

limnológ -a *m* [gr. *limne* jezero, + -log] kdor se strokovno ukvarja z limnologijo; **limnologíja** -e *ž* 1. nauk o sladkih vodah in njih fizikalnih, bioloških itd. lastnostih, del hidrografije, 2. v ožjem (starejšem) pomenu: nauk o favni in flori jezer

limnoplánkton -a *m* [gr. *limne* jezero, + plankton] sladkovodni plankton

limóna -e *ž* [ital. *limone*] vrsta južnega sadja, plod limonovca

limonáda -e *ž* [fr. *limonade* iz ital.] 1. pijača iz limoninega soka, sladkorja in vode, 2. *fig.* kaj omlednega
limonín -a *m* [ital. *limone* limona, + -in] grenka snov v limonini lupini itd. (kem.)
limonít -a *m* [gr. *leimon* travnik, + -it] rjavi železovec, pomembna železna ruda, pri nas v Varešu
limoterapíja -e *ž* [gr. *limos* lakota, + terapija] stradalno, gladovalno zdravljenje
limóza -e *ž* [gr. *limos* lakota, + -oza] volčji glad, nepremagljiva, patološka sla po jedi
limuzína -e *ž* [fr. *limousine*, po tipu vozila iz nekdanje fr. province Limousin] vrsta zaprtega osebnega avtomobila
línč -a *m* [iz angl.] gl. linčanje
línčanje -a *s* [angl. *lynch*, prvotno *Lynch's law*, tj. Lynchev zakon, po* polkovniku Ch. Lynchu, ki je med vojno za neodvisnost svojevoljno sodil Angleže in njih privržence] ljudska sodba, protizakonito (brez preiskave in sodnega postopka), od oblasti tolerirano kaznovanje prestopnikov ali osumljencev neposredno po prijetju, zlasti v primerih, ko so nahujskane množice mučile in ubijale črnce na jugu ZDA; **línčati** -am izvesti linč, npr. z obešenjem ali kamnanjem
linea -nee *ž* /li´nea/ lat. črta, poteza; smer; konec, meja, gl. linija
linea ascendens /li´nea ascen´dens/ lat. sorodstvo v vzdigajoči se črti, po prednikih
lineácija -e *ž* [lat. *lineatio* iz *linea* črta, poteza] označevanje z linijami; delitev na linije; oris, očrt
linea descendens /li´nea descen´dens/ lat. sorodstvo v padajoči črti, po potomcih
lineál -a *m* [fr. *linéal* črten, iz lat. *linea*] črtalo, ravnilo
lineálen -lna -o [nlat. *linealis*] 1. premočrten, v ravni liniji (~i sistem sorodstva), 2. črtast, v obliki črte (= linearen)
lineáren -rna -o [lat. *linearis*] 1. ki se tiče linije (~a perspektiva); premočrten (~i pospešek), 2. črtast, v obliki črte, linije; gibajoč se v liniji; enosmeren, idoč v dolžino; **lineárna enačba** enačba prve stopnje (mat.); **lineárna táktika** razporejanje čet v dolgi liniji (nekdanji način boja)
lineatúra -e *ž* [gl. linija] črtanje; črtkanje; črtež, naris
línga -e *m* [iz skt.] gl. lingam
língam -a *m* [skt. *lingam* simbol] spolni ud boga Šive, v Indiji čaščen kot simbol rodovitnosti
lingua franca /lin´gva fran´ka/ ital. 1. »frankovski jezik«, ital. provans. žargon (s španskimi, grškimi itd. prvinami), kakršnega so uporabljali v levantskih pristaniščih, 2. *fig.* pomožni mednarodni žargon sploh
lingvafón -a *m* [lat. *lingua* jezik, + -fon] serija gramofonskih plošč s tečajem tujega jezika
lingvál -a *m* [nlat. *lingualis* jezičen, iz lat. *lingua* jezik] v fonetiki: jezičnik (l, r); **lingválen** -lna -o 1. jezičniški, 2. v med. jezičen (~o vnetje)
lingvíst -a *m* [fr. *linguiste* iz lat. *lingua* jezik] jezikoslovec; **lingvístika** -e *ž* jezikoslovje, nauk o jeziku (v ožjem pomenu); obsega glasoslovje, oblikoslovje in skladnjo; deli se predvsem na opisno in primerjalno, prim. filologija
liniatúra -e *ž* [iz lat.] gl. lineatura
línija -e *ž* [lat. *linea*] 1. prema črta; črta sploh (utrjena, razmejitvena ~); vrsta, 2. v mat. pot, ki jo opravi gibajoča se točka, 3. pot, proga (zračna ~); vod (telefonska ~), 4. (obrazna) poteza, 5. rast (vitka ~), 6. smer razvoja, dejavnosti ipd., 7. smernice in načela, ki se jih kdo drži, 8. taktična razmestitev čet (ali ladij) v dolgi črti, v naspr. s kolono; **biti na líniji** biti dosleden; biti v skladu s splošno smerjo, npr. stranke; **línija najmanjšega odpora** mesto najmanjšega odpora (včasih: reševanje česa na način, ki terja najmanj truda); **línijski** -a -o 1. ki se tiče črte; postavljen v črto, v dolžino (~i razpored), 2. ki se tiče (prve) bojne črte ali rednih čet, 3. vozeč na redni, stalni progi (~a ladja, plovba)
linimènt -énta *m* [nlat. *linimentum* iz lat. *linere* namazati] mehko ali tekoče mazilo (za vtiranje v kožo)
linírati -am [nem. *linieren* iz lat. *linea*] črtati, vleči črte z ravnilom
linkrústa -e *ž* [lat. *linum* lan, *crusta* skorja] vrsta stenskih open iz vzorčastega linoleja

linoléj -a *m* [lat. *linum* lan, *oleum* olje] talna obloga iz močne jute z vtisnjeno zmesjo zmlete plutovine, lanenega olja, smole in barve

linón -a *m* [fr. *linon* iz *lin* lan] fino, močno beljeno platno (boljši batist)

linoréz -a *m* [gl. linolej] 1. vrezovanje umetniških slik v linolej, vrsta slikarske tehnike, 2. taka slika

linotájp -a *m* [angl. *linotype*] stavni stroj, ki uliva vrste, prim. monotajp

liparít -a *m* [po Liparih, + -it] vrsta granita

lipáza -e *ž* [lip(o)- + -aza] v biokem. vrsta encimov, ki razkrajajo maščobe, gl. lipoliza

lipektomíja -e *ž* [lip(o)- + ektomija] operativno odvzetje odvečne tolšče, npr. pod kožo na trebuhu pri debeluhih

lipemíja -e *ž* [lip(o)- + -emija] povečanje količine tolšče v krvi pri sladkorni bolezni, kroničnem alkoholizmu itd. (med.)

lip(o)- [gr. *lipos* tolšča] v sestavljenkah, npr. lipoliza

lipoíd -a *m*, *nav. v mn.* **lipoídi** -ov [lip(o)- + -oid] vrsta tolščam podobnih organskih spojin, sestavljenih iz tolšč in drugih sestavin (biokem.)

lipolíza -e *ž* [lipo- + -liza] razkrajanje tolšč v tolščne kisline in glicerol (biokem.)

lipóm -a *m* [lip(o)- + -om] mastnjak, tolščak, ovalni tumor, pretežno iz tolšče (med.)

lipomatóza -e *ž* [lip(o)- + -om(at) + -oza] v med. tolščica, nabiranje tolšče na telesnem delu ali organu (srčna ~)

líptovec -vca *m* [po češkem mestu Liptov] vrsta sira

lipuríja -e *ž* [lip(o)- + -urija] izločanje tolšč s sečem (med.)

liquet [/li'kvet/ 3. os. edn. sed. od lat. *liquere* umljiv biti] jasno je, očitno je

líra -e *ž* [ital. *lira* iz lat. *libra*] italijanska in turška denarna enota

líra -e *ž* [lat., gr. *lyra*] stgr. glasbilo na strune, napete na okvir v obliki jarma — simbol lirskega pesništva; **Líra** -e *ž* neko severno sozvezdje

líričen -čna -o [gr. *lyrikos* ki se tiče lire] ki se tiče lirike; *fig*. čustven

lírik -a *m* [gr. *lyrikos*] lirski pesnik: **lírika** -e *ž* 1. vrsta pesništva, ki izraža predvsem pesnikova notranja doživetja in čustva, 2. celotnost lirskih del (slovenska ~)

lirízem -zma *m* [fr. *lyrisme* iz lat.] lirično razpoloženje ali izliv; *fig*. čustvenost, navdušenje

lirodéndron -a *m* [gr. *leirion* lilija, *dendron* drevo] zelo visoko listnato drevo z rumenkastimi, tulipanu podobnimi cvetovi (v Severni Ameriki)

lírski -a -o [gl. lira] ki se tiče lirike (~o pesništvo)

lísa -e *ž* [gr. *lyssa*] steklina (med.)

lísta -e *ž* [fr. *liste* iz ital. *lista* iz germ.] seznam, spisek, imenik, popis, izkaz

líster -tra *m* [nem. *Lüster* iz fr. *lustre* lesk, sijaj] lahka, lesketajoča se tkanina ostrega otipa za moške letne suknjiče

-lít -a *m* [gr. *lithos* kamen] v sestavljenkah, npr. galalit, gl. lito-

litaníje -ij *ž mn.* [nlat. *litania* iz gr. *lita-neuein* prositi] v liturg. prošnja molitev ali spev (z odpevanjem med duhovnikom in verniki); *fig*. dolgovezno naštevanje ali pripovedovanje

líter -tra *m* [fr. *litre* iz gr. *litra* stgr. utež] votla mera za tekočine in sipke snovi v metričnem sistemu mer (približno 1 dm^3)

literálen -lna -o [nlat. *litteralis* iz lat. *littera* črka; spis] črkoven, s črkami izražen; *fig*. »po črki«, dosloven, dobeseden

literalízem -zma *m* [literal(en) + -izem] 1. doslovno, okorno vztrajanje pri mrtvi črki, zanemarjanje duha in vsebine, 2. doslovno razlaganje ali prevajanje

literáren -rna -o [lat. *litterarius* iz *littera* črka; spis] 1. knjižen; pismen; književen, slovstven (~i historik), 2. leposloven

literát -a *m* [iz lat. *litteratus*] pisatelj, kdor se ukvarja s pisanjem (tudi s pejor. odtenkom)

literatúra -e *ž* [lat. *litteratura*] 1. slovstvo, književnost (v širšem pomenu vsi tiskani in pisani spomeniki kakega naroda, dobe, stroke...), 2. leposlovje

literomanija -e *ž* [lat. *littera* črka; spis, + -manija] pretirana strast do pisanja

litíaza -e *ž* [nlat. *lithiasis* iz gr. *lithos* kamen] kamnavica, bolehanje na kamnih, npr. v sečniku

litigácija -e *ž* [lat. *litigatio*] 1. pravdanje, tožbarjenje, 2. pravda, tožba, 3. *fig.* spor, prepir

lítij -a *m* [nlat. *lithium* iz gr. *lithos* kamen, ker je v mineralih] kem. prvina, mehka, raztezna kovina srebrnkaste barve, najlažja od vseh znanih kovin

lito- [gr. *lithos* kamen] v sestavljenkah, npr. litosfera

litoból -a *m* [lito- + gr. *bole* met, lučaj] v antiki: priprava za metanje kamnov (= balista)

litofít -a *m*, *nav. v mn.* **litofíti** -ov [lito- + -fit] 1. v zool. polip s kamnitnim ogrodjem, npr. korale, 2. rastlina, ki raste na kamnitnih tleh, 3. okamnela, fosilna rastlina

litogén -a -o [lito- + -gen] 1. nastal iz kamnin (geol.), 2. delajoč kamne (med.)

litogenéza -e *ž* [lito- + geneza] nastajanje hribin, zlasti usedlinskih in nauk o tem

litoglíf -a *m* [lito- + gr. *glyphein* vrezati] vrezan okrasni kamen

litográf -a *m* [lito- + -graf] strokovnjak v litografiji; **litografíja** -e *ž* kamnotisk, 1. tiskanje s kamna, na katerem je vrezana risba, 2. tak izdelek, 3. oddelek v tiskarni ali tako podjetje

litografírati -am [gl. litografija] tiskati s kamna, izdelati litografijo

litoklást -a *m* [lito- + gr. *klastes* razbijalec] gl. litotrit

litokromíja -e *ž* [lito- + -kromija iz gr. *chroma* barva] barvni kamnotisk, 1. vrsta tiskarske tehnike, 2. tak izdelek

litologíja -e *ž* [lito- + -logija] 1. kamninoslovje, veda o nastanku in sestavi kamnin, 2. nauk o kamnih v človeškem telesu (med.); **litológški** -a -o ki se tiče litologije (~a karta)

litopón -a *m* [lito- + -pon iz* lat. *ponere* postaviti] bela barva iz cinkovega sulfida in barijevega sulfata

litorále -la *m* [ital. *litorale* iz lat. *litoralis* obrežen] obala, obrežje, obmorje, primorje, zlasti jadransko; **litorálen** -lna -o obalen, obrežen, obmorski, primorski

litosfêra -e *ž* [lito- + sfera] v geol. vnanja lupina zemeljske oble (okrog 1200 km debela)

litóta -e *ž* [gr. *litotes* preprostost] zanikano nasprotje, slogovni ukras, v katerem je misel izražena z zanikanjem svojega nasprotja, npr. to ni bilo lepo (= je bilo kaj grdo)

litotomíja -e *ž* [lito- + -tomija] operativno odstranjevanje kamnov iz telesa

litotrít -a *m* [lito- + lat. *tritus*, delež. iz *terere* treti] kirurška priprava za drobljenje kamnov v sečniku, litoklast

litráža -e *ž* [gl. liter] prostornina, izražena v litrih

littera scripta manet /li'tera skrip'ta ma'net/ lat. »kar je napisano, ostane«, se ne spravi s sveta

litúrg -a *m* [gr. *leitourgos* iz *leitos* javen, *ergein* delati] kdor se ukvarja z liturgiko ali opravlja liturgične obrede; **litúrgičen** -čna -o ki se tiče liturgije ali liturgike; obreden; v obredniku določen

liturgíja -e *ž* [gr. *leitourgia* v starih Atenah dela, ki so jih morali opraviti premožnejši državljani v korist države, npr. oprema ladij, gl. liturg] bogoslužje, verski, bogoslužni obredi in opravila

litúrgika -e *ž* [gr. *leitos* javen, *ergon* delo] 1. obredoslovje, nauk o verskih, bogoslužnih obredih, 2. taka knjiga ali spis

litúrgika -e *ž* [gr. *lithos* kamen, *ergon* delo] nauk o obdelovanju in uporabi mineralov

living room /li'viŋ ru:m/ angl. dnevna soba

lívra -e *ž* [fr. *livre* iz lat. *libra* rimska utež] 1. star fr. kovanec, l. 1795 ga je zamenjal frank, 2. nekdanja fr. utež, danes 500 g

livre [/li'vrə/ fr. iz lat. *liber*] knjiga

livréja -e *ž* [fr. *livrée*, prvotno oblačilo dvorjanov in plemiških služabnikov, iz *livrer* izročiti] 1. služabniška uniforma (lakajev, kočijažev, vratarjev...), 2. uniforma ali posebna obleka sploh; **livrírati** -am obleči v livrejo

liz-, -líza -e *ž* [gr. *lysis* razkroj] v sestavljenkah, npr. lizol, hemoliza

lizéna -e *ž* [nem. *Lisene* iz fr.] 1. rob, obkrajek (pri oblačilu), 2. proga v zidu v obliki pokončnega, pravokotnega stebra za okrepitev zidovja

lizofórm -a *m* [liz(o)- + form(alin)] rumenkasta špiritna raztopina kalijevega mila s formalinom, razkužilo prijetnega vonja

lizól -a *m* [liz- + -ol] oljnata tekočina rjave barve in ostrega vonja, raztopina kalijevega mila s krezolom, strupeno razkužilo

llano -a *m* [/lja'no/ špan. iz lat. *planus* raven] širna travnata ravan brez dreves v Španiji in nekdaj španskih deželah Južne Amerike; **llanero** -a *m* /ljane'ro/ pastir ali živinorejec, bivajoč na teh ravninah

Lloyd -a *m* [/lojd/ po londonskem kavarnarju J. Lloydu, pri katerem so se v 17. stol. shajali lastniki ladij, trgovci ipd.] ime raznih pomorskih plovnih ali zavarovalnih družb (Tržaški ~)

lobby -ja *m* /lə'bi/ 1. angl. preddvorje, zlasti v angl. parlamentu in podobnih predstavniških poslopjih, 2. skupnost lobistov

lobélija -e *ž* [nlat. *lobelia*, po flamskem botaniku Lobelu, 1538—1616] zdravilna južnoameriška zvončnica, obstoje številne vrste

lobíst -a *m* [angl. *lobbyist*, gl. lobby] kdor skuša vplivati na poslance v imenu kakih posebnih koristi, skupin; **lobízem** -zma *m* vplivanje interesnih skupin — npr. industrijcev — na poslance v ZDA

lóbus -a *m* [nlat. *lobus* iz gr. *lobos*] reženj, krilast, loputast telesni del, zlasti pljučno krilo (anat.)

loci [/lo'ci/ lat. mn. od *locus* kraj, mesto] »mesta«, zbirka odlomkov ali citatov, največ iz antičnih piscev, navadno v zvezi s kako témo

loci classici lat. gl. locus classicus

loci communes lat. gl. locus communis

locírati -am [lat. *locus* kraj] 1. razmestiti, razvrstiti, 2. določiti mesto ali lego, 3. dati ali vzeti v najem

lockout -a *m* [angl.] gl. lokavt

loco /lo'ko/ lat. na kraju, na mestu

loco citato /lo'ko cita'to/ lat. na navedenem mestu, v navedeni knjigi ali spisu

loco sigilli lat. gl. locus sigilli

locus -a *m* /lo'kus/ lat. kraj, mesto; prostor

locus classicus /lo'kus kla'sikus/ lat. vzorni, dokazilni odlomek, pri dokazovanju ali razlaganju mnogokrat citirano mesto iz kakega spisa; dokazilno mesto

locus communis /lo'kus komu'nis/ lat. obrabljen, vsakdanji izraz ali reklo, pogrošna resnica

locus delicti /lo'kus delik'ti/ lat. kraj, mesto kaznivega dejanja

locus minoris resistentiae /lo'kus mino'ris resisten'cie/ lat. »kraj manjšega odpora«, kjer se pokaže bolezen

locus sigilli /lo'kus sigi'li/ lat. mesto, kjer stoji (v izvirniku) pečat

lóden -dna *m* [nem. *Loden*] debelo, kosmato sukno iz volne za lovske in športne obleke

log kratica: logaritem

-lóg -a *m* [iz gr.] gl. -logičen, -logija

logarítem -tma *m* [nlat. *logarithmus* iz gr. *logos* beseda, nauk, *arithmos* število] v mat. število, ki pove, kolikokrat je treba kako število (bazo) pomnožiti s samim seboj, da dobimo določeno število (antilogaritem); npr. 3 je logaritem števila 8, če je baza 2; **logarítmi** -ov *m mn.* logaritmične tabele, zbrane v knjigi

logaritmánd -a *m* [gl. logaritem] v mat. število, ki ga logaritmiramo (= numerus)

logaritmírati -am [gl. logaritem] poiskati logaritem kakega števila; računati z logaritmi

loggia -ie *ž* /lo'dža/ ital. loža, napol odprt, obokan prostor, včasih z arkadami

logicitéta -e *ž* [gl. logičen] logičnost

logicízem -zma *m* [iz logičen + -izem] 1. v logiki smer, ki poudarja avtonomnost logike in logičnih kategorij (Bolzano, Husserl), 2. dajanje prednosti logičnim razlogom pred psihološkimi, 3. *pejor.* žongliranje s pojmi

lógičen -čna -o [gr. *logikos*] sloneč na zakonih logike, v skladu z logiko, po logiki; ki se tiče logike (~i pozitivizem), umosloven; (raz)umen; sam po sebi umljiv; *fig.* trezen; pravilen; dosleden

-lógičen -čna -o, **-logíja** -e *ž* [gr. *logos* beseda; govor; razum; nauk] v sestavljenkah, npr. biolog, psihologičen, filologija, logogrif

lógik -a *m* [lat. *logica* logika, iz gr. *logike sc. techne*] kdor logično misli; filozof, ukvarjajoč se z logiko; **lógika** -e *ž* v fil. umoslovje, 1. nauk o splošnih zakonih in oblikah mišljenja (= formalna logika), 2. znanost o splošnih zakonih gibanja in razvoja objektivnega sveta in človeškega spoznanja (= dialektična logika, dialektika), 3. *fig.* zdravo, dosledno mišljenje ali razsojanje; **po lógiki** po zakonih logike, po zdravi pameti

logístika -e *ž* [gr. *logistike* praktično računstvo] 1. smer v sodobni filozofiji, ki pojmuje matematiko kot del logike (B. Russell itd.) ali hoče izraziti logične operacije z matematičnimi simboli, 2. vojaška veda, ki se ukvarja s preračunavanjem časa in prostora za taktične premike čet ipd.

logízem -zma *m* [gr. *logismos*] logičen sklep, misel, trditev, razglabljanje...

lógo- [iz gr.] gl. -logičen

logográf -a *m* [gr. *logographos*] 1. pisec izročil iz najstarejše grške zgodovine, ime grških zgodovinarjev, zlasti pred Herodotom, 2. logogram

logográm -a *m* [logo- + -gram] skrajšan simbol, ki predstavlja kakšno pogostno besedo ali pojem, npr. $ za dolar

logogríf -a *m* [logo- + gr. *griphos* uganka] besedna uganka; obstoji v tem, da beseda spremeni pomen, če premeščamo ali izpuščamo črke ipd., npr. praviti, opraviti, popraviti...; *fig.* kaj neumljivega

logokracíja -e *ž* [logo- + -kracija] vladavina, gospostvo razuma, npr. pri Heglu

logomahíja -e *ž* [gr. *logomachia* iz *mache* boj] besedni prepir, prepiranje zaradi besed, zlasti sholastično; *fig.* pričkanje, prerekanje

logomaníja -e *ž* [logo- + -manija] pretirana zgovornost, večkrat simptom duševnih bolezni

logopatíja -e *ž* [logo- + -patija] govorna motnja zaradi pomanjkljivega oblikovanja misli

logopéd -a *m* [logo- + gr. *paideia* vzgoja, pouk] strokovnjak za logopedijo; **logopedíja** -e *ž* veda o govornih motnjah in zdravljenju teh motenj

lógos -a *m* [gr. *logos* beseda, misel; govor; razum; bistvo; nauk...] 1. pri stgr. stoikih in Heraklitu: svetovni razum; vesoljna zakonitost; bistvo stvari, 2. pri novoplatonikih: božanski razum; božansko bistvo, 3. v krščanstvu: Beseda, Sin božji

logotét -a *m* [gr. *logothetes*] naslov raznih odličnikov v bizantinski in srednjev. srbski državi, navadno drž. tajnikov ali ministrov

lóhan -a *m* [iz skt., kit.] po božje čaščen budistični svetnik najvišje stopnje

lóhiji -ev *m mn.* [nlat. mn. *lochia* iz gr. *lochos* porod] poporodna čišča, izcedki iz maternice 3—6 tednov po porodu

lojálen -lna -o [fr. *loyal* iz lat. *legalis*] 1. držeč se zakonov, poslušen oblasti, izpolnjujoč državljanske dolžnosti; zvest prisegi, obljubi, obveznostim ipd., 2. *fig.* zvest, vdan; pošten, vrl; **lojálnost** -i *ž* poslušnost zakonom in oblasti; *fig.* zvestoba, vdanost; poštenost

lokácija -e *ž* [lat. *locatio* iz *locus* kraj] 1. namestitev, razmestitev (~ industrijskih objektov), 2. ugotavljanje ali določitev mesta, prostora (npr. za stavbo), lege, vrstnega reda (npr. razvrstitev upnikov), položaja, stopnje...; tako mesto, vrstni red, lega..., 3. dajanje ali jemanje v najem; najemnina; **lokacíjski** -a -o ki se tiče lokacije

lokál -a *m* [iz lat. *locus* kraj] 1. poslovni prostor (za trgovino, gostilno, obrt...), 2. mestnik, peti sklon (slovn.)

lokálen -lna -o [nlat. *localis* iz lat. *locus* kraj] krajeven, omejen na kak kraj, prostor, mesto; **lokálna anestezíja** krajevno omrtvičenje (med.); **lokálni patriotízem** pretirana, ozkosrčna ljubezen do rodnega kraja

lokálija -e *ž*, *nav. v mn.* **lokálije** -ij [lat. *locus* kraj] krajevna zadeva

lokálije -ij *ž mn.* [lat. *locus* kraj] tip manjših, samostojnih župnij, kakršne je vpeljal v Avstriji Jožef II.; **lokalíst** -a *m* župnik take župnije

lokalitéta -e *ž* [fr. *localité* iz lat. *locus*] 1. kraj, mesto (glede kake posebnosti), 2. lokalizem

lokalizácija -e *ž* [fr. *localisation*, 1803, iz lat.] omejitev na kak kraj ali prostor; določitev kraja (~ bolezni); postavitev v kak kraj; razmestitev; razvrstitev; **lokalizírati** -am omejiti na kak kraj, preprečiti razširjenje (~ požar); ugotoviti, določiti kraj; postaviti v kak kraj; razmestiti; razvrstiti

lokalízem -zma *m* [fr. *localisme* iz lat.] krajevna posebnost, npr. krajevni izraz ali noša; navezanost na kak kraj

lokálka -e *ž* [lat. *locus* kraj] lokalna, krajevna železnica; krajevna novica

lokálpatriot -a *m* [nlat. *localis* krajeven, + patriot] kdor goji ozkosrčno, pretirano ljubezen do rodnega kraja
lokatár -ja *m* [lat. *locatarius*] najemnik
lókativ -a *m* [nlat. *locativus sc. casus*] v slovn. mestnik, peti sklon (= lokal); **lókativen** -vna -o ki se tiče lokativa, mestniški (~a oblika)
lokátor -ja *m* [lat. *locator*] najemodajalec, kdor daje v najem
lókavt -a *m* [angl. *lockout*] izprtje, množično odpuščanje delavcev in zapiranje podjetij (metoda — nasprotje stavke — ki jo uporabljajo kapitalisti, da bi prisilili delavce k popuščanju); **lokavtírati** -am izpreti, izvesti lokavt
lokomobíla -e *ž* [fr. *locomobile* iz lat. *loco mobilis* gibljiv z mesta] premični ali nepremični parni stroj za pogon drugih strojev, npr. kmetijskih
lokomócija -e *ž* [fr. *locomotion* iz lat. *locus* kraj, *motio* gibanje] spreminjanje kraja; gibanje (premikanje, prevažanje...) iz kraja v kraj
lokomotíva -e *ž* [fr. *locomotive* iz lat., prim. lokomocija] parni ali električni stroj na tirnicah za vleko železniških voz
lokomotóričen -čna -o [lat. *locus* kraj, prostor, + motoričen] gibalen, premikalen
lokúcija -e *ž* [lat. *locutio* govorjenje] govorjenje; izražanje; izraz; reklo
lókum -a *m* [shr. iz tur.] gl. rahat lokum
lókus -a *m* [lat. *locus* kraj, prostor] 1. kraj, mesto; prostor; predel, 2. stranišče
lolárd -a *m*, *nav. v mn.* **lolárdi** -ov [hol. *lollaerd* iz *lollen* popevati, ker so tiho popevali] »beli bratje«, srednjeveška kršč. ločina, nastala v Holandiji in Nemčiji; njeni privrženci so se zaradi preganjanj umaknili v Anglijo in sodelovali v vstaji Watta Taylora
lombárd -a *m* [fr. *lombard*, s takimi posli so se najprej ukvarjali v Lombardiji] 1. jemanje ali dajanje posojila na zastavljeno premično vrednost, 2. tako posojilo, 3. zastavljalnica; **lombardírati** -am zastaviti kaj za posojilo; dati posojilo na kaj
longitúda -e *ž* [lat. *longitudo* dolžina] 1. zemljepisna dolžina, 2. kotna razdalja od začetnega poldnevnika
longitudinálen -lna -o [fr. *longitudinal* iz lat.] dolžinski; vzdolžen, podolžen (~i prerez); ki se tiče longitude
looping -a *m* [iz angl.] gl. luping
lóra -e *ž* [angl. *lowry*] odprt železniški voz za težje tovore
lórd -a *m* [angl. *lord* iz stangl. *hlaford* iz *hlaf* hlebec, kruh, *weard* čuvar] v Angliji, 1. naslov pripadnikov visokega plemstva: grofov, baronov itd., 2. naslov, vezan na nekatere visoke drž. funkcije (~ kancler)
lórd káncler [angl. *Lord Chancellor*] najvišji drž. funkcionar Velike Britanije, predsednik lordske zbornice itd.
lórd mêr [angl. *Lord Mayor*] župan v Londonu in drugih večjih angl. mestih
lordóza -e *ž* [nlat. *lordosis* iz gr.] upognjenost hrbtenice naprej, zlasti v spodnjem delu; pri nosečnicah normalna
loréta -e *ž* [fr. *lorette*, včasih so stanovale posebno v bližini pariške cerkve Notre-Dame de Lorette] elegantna lahkoživka »boljše« vrste
lóri -ja *m* [angl. *lory* iz malaj.] čopasti papagaj (zool.)
lornjéta -e *ž* [fr. *lorgnette*] 1. sklopni naočniki z držajem, v modi pred 150. leti, 2. operno kukalo
lornjón -a *m* [fr. *lorgnon*] 1. naočnik, naočno steklo za eno oko (z držajem), 2. ščipalnik, nanosnik
lós -a *m* [rus.] severni jelen
lósos -a *m* [rus.] postrvi sorodna riba iz severnih morij
loterija -e *ž* [ital. *lotteria* iz *lotto* delež] 1. srečelov, a) z žrebanjem kupljenih oštevilčenih srečk, b) s stavo denarja na posamezne številke med 1—90, od katerih jih pet izžrebajo (ta oblika iz Italije, priljubljena v stari Avstriji), 2. *fig.* igranje na srečo; tvegano podjetje, 3. vrsta iger na karte
lotion -a *m* [/ləsjõ'/ fr. iz lat. *lotio* pranje] kozmetičen pomoček za izpiranje kože, npr. po britju
lóto -a *m* [ital. *lotto*, prim. loterija] 1. loterija, 2. pri nas zlasti: športna stava
Lotofág -a *m*, *nav. v mn.* **Lotofági** -ov [gr. *lotos* lotos, + -fag] v antični mit. pripadnik ljudstva na libijski obali, ki je uživalo sladke plodove lotosa; tujec,

ki jih je okusil, je pozabil na vse in se ni hotel vrniti v domovino

lótos -a *m* [gr. *lotos*] 1. pri starih Grkih ime več rastlin z užitnimi, poživljajočimi plodovi, prim. Lotofag, 2. vrsta lepih vodnih rastlin, rastejo posebno v Egiptu in Indiji (priljubljene v umetnosti, v Indiji sveta rastlina, simbol Zemlje)

lóža -e *ž* [fr. *loge*] 1. lopa, odprt, pokrit prostor, podoben balkonu, 2. ločen prostor z več sedeži in posebnim vhodom (gledališka ~), 3. prostor za skrivne sestanke, največkrat prostozidarske; tak krožek, združenje ipd., 4. manjši, spredaj zastekljen prostor za vratarja, pisarnico ipd.

ložírati -am [fr. *loger*] stanovati, (pre)bivati, nastanjen biti; nastaniti, pod streho vzeti; namestiti, npr. vojake po hišah

ložmá -ja *m* [fr. *logement*] stanovanje, (pre)bivališče; prenočišče

L.S. lat. kratica: locus sigilli

Ltd. angl. kratica: limited

Lu (lutecij) znak za kem. prvino

lubrikátor -ja *m* [lat. *lubricus* spolzek] mazalnik, zastarela priprava za parno mazanje vrtečih se strojnih delov

lucêrna -e *ž* [fr. *luzerne* iz lat. *lucerna* svetilka] meteljka, nemška detelja, vrsta detelje s temno rdečimi cvetovi

lucida intervalla lat. gl. intervalla lucida

lucíden -dna -o [lat. *lucidus* iz *lux* luč] svetel, jasen, sijajen; bleščeč, bister (~i duh); jasnoviden

Lúcifer -ja *m* [lat. iz *lux*, *lucis* luč, *ferre* nositi, tj. nosilec luči] 1. v astr. Danica, Jutranjica (zvezda), 2. voditelj upornih angelov, vržen z nebes; *fig.* **lúcifer** -ja *m* peklenski poglavar; peklenšček, vrag, hudič, zlodej

luciferín -a *m* [Lucifer + **-in**] beljakovinska snov v krvi kresnic, ki pod vplivom nekega encima povzroča luminescenco

lucus a non lucendo [/lu'kus a non lucen'do/ lat. iz *lucus* gozd, *non lucet* ni svetlo] »gozd (tako imenovan zato), ker v njem ni svetlo«, Quintillianovo reklo za nesmiselno izpeljavo besed

ludít -a *m*, *nav. v mn.* **ludíti** -ov [angl. *luddite*, po tkalcu N. Ludu, ki je dal prvi zgled] uničevalci strojev, v Angliji delavci, ki so v letih 1811—1816 razbijali stroje, ker so mislili, da so stroji krivi revščine delavskih množic

Lúdolfovo število [po hol. matematiku Ludolfu van Ceulenu, 1539—1610] iracionalno število, ki izraža razmerje med obsegom in premerom kroga (= 3,14159265...); označuje se z grško črko »p« (π, pi)

lúes -a *m* [lat. *lues* kuga] sifilis, najhujša spolna bolezen

luétičen -čna -o, **luétik** -a *m* [iz lat.] gl. luičen, luik

Luftwaffe *neskl. ž* [/luft'vafe/ = nem. zračno orožje] nacistično vojno letalstvo

lúičen -čna -o [gl. lues] bolan za luesom, sifilitičen, spolno bolan; **lúik** -a *m* luični bolnik, sifilitik

luisdór -a *m* [fr. *louis d'or*] 1. francoski zlatnik iz časov Ludvika XIII, 2. poznejši zlatnik za 20 frankov

lukratíven -vna -o [lat. *lucrativus*] donosen, pridobiten, prinašajoč dobiček

lúks -a *m* [iz lat.] gl. lux

luksácija -e *ž* [nlat. *luxatio*] v med. 1. izpah (sklepa), 2. zmak, premaknitev (organa)

luksuriózen -zna -o [lat. *luxuriosus*] razkošen, potraten, razsipen, gizdav

lúksus -a *m* [lat. *luxus* bujna rast; razkošje] vse, kar omogoča razkošno življenje, zlasti uporabljanje najdražjih, za življenje manj potrebnih stvari (izbrana hrana, pretirano udobje...); *fig.* obilje, razkošje, potrata, nepotreben izdatek; **lúksusen** -sna -o ki se tiče luksusa; razkošen, potraten, razsipen, gizdav

lukubrácija -e *ž* [lat. *lucubratio* iz *lucubrare* pri luči delati] 1. marljivo delo ali študij, zlasti nočni, 2. skrbno, s trudom ustvarjeno učenjaško delo (= elukubracija)

lukulénten -tna -o [lat. *luculentus* svetel] jasen, (lahko) umljiv; očiten

lukúlski -a -o *ali* **lukúličen** -čna -o [po rimskem konzulu Lukulu, znanem po bogastvu in razkošnih gostijah] bogat, obilen, razkošen, razsipen, sladkosneden (~a gostija)

lumbágo -a *m* [nlat. *lumbago* iz lat. *lumbus* ledja] revmatično trganje v križu ali v ledjih (med.)

lumbálen -lna -o [nlat. *lumbalis* iz lat. *lumbus* ledja] ki se tiče ledij, ledven (~a anestezija)

lumbalgíja -e *ž* [lat. *lumbus* ledja, + -algija] bolečine v ledjih (med.)

lúmen -a *m* [lat. *lumen* luč, svetloba] 1. *fig.* velik duh, 2. merska enota za svetlobni pretok (fiz.)

lumen mundi /lu'men mun'di/ lat. »luč sveta«, zelo učen ali pameten človek, največkrat ironično

luminál -a *m* [tovarniški naziv] bel, kristalast prašek grenkega okusa, za pomirjenje živcev in uspavanje (= fenobarbital)

luminescénca -e *ž* [lat. *lumen* luč, + -escenca] hladno svetlikanje, ki ne izvira od segrevanja, marveč od kem. procesov, delovanja raznih žarkov ipd. (fluorescenca, fosforescenca...)

luminózen -zna -o [lat. *luminosus*] sveteč, oddajajoč svetlobo; svetel, sijajen, bleščeč, jasen

lúmp -a *m* [nem. *Lump*] malopridnež, ničvredнež, postopač; goljuf (evfemistično: nagajivec, navihanec...)

lumpácij -a *m* [nem. *Lump* + lat. končnica -(*a*)*tius*] hudomušnež, veseljak, lump (evfemistično), potepin

lumparíja -e *ž* [nem. *Lumperei*] hudobija, malopridnost; **lúmpati** -am veseljačiti, popivati, ponočevati; potepati se

lumpenproletariát -a *m* [nem. *Lumpenproletariat*] »capinski proletariat«, deklasirani in propadli ljudje, izločeni iz proizvodnje (postopači, tatovi, prostitutke ipd.), najnižje plasti družbe

Lúna -e *ž* [lat. *Luna* iz *lucere* sijati] 1. Mesec, nebesno telo, 2. v strim. mit. boginja Meseca; **lúna** -e *ž* mesec (kot satelit)

lunácija -e *ž* [nlat. *lunatio*] Lunina mena: mlaj, prvi krajec, ščip, zadnji krajec

lúnapark -a *m* [po zabavišču Lunapark na Dunaju] zabavišče z vrtiljaki, gugalnicami, toboganom ipd.

lunáren -rna -o [lat. *lunaris*] ki se tiče Lune, Lunin, Mesečev, izvirajoč od Lune; podoben Luni

lunárij -a *m* [nlat. *lunarium*] priprava, ki kaže gibanje Lune okoli Zemlje

lunátičen -čna -o [nlat. *lunaticus*] mesečen (med.); **lunátičnost** -i *ž* v med. mesečnost (= lunatizem, somnambulizem); **lunátik** -a *m* mesečnik

lunatízem -zma *m* [lunat(ičen) + -izem] mesečnost, živčna bolezen, pri kateri bolnik v spanju vstaja in hodi okrog, ne da bi vedel (med.)

lunch -a *m* /lʌnč/ angl. predjužnik, jed, obrok med zajtrkom in kosilom

lunéta -e *ž* [fr. *lunette*, dimin. iz *lune* luna] 1. polkrožno okence, npr. nad vrati, 2. daljnogled, 3. priprava za podpiranje večjih kosov pri struženju (tehn.), 4. polkrožni del utrdbe

lúnik -a *m* [rus.] ime prvih sovjetskih eksperimentalnih raket, usmerjenih na Luno

lunisoláren -rna -o [lun(a) + solaren] ki se tiče Lune in Sonca

lúnta -e *ž* [nem. *Lunte*] vžigalnica, vžigalna vrvca (pri mušketah in starih topovih)

lúnula -e *ž* [lat. dimin. iz luna] lunica, 1. okras v obliki polmeseca, npr. na ženskih oblekah, 2. bela, polkrožna pega pri nohtnem korenu; **lunuláren** -rna -o v obliki polmeseca, polmesečen

lúpa -e *ž* [fr. *loupe*] leča, povečalo, povečč(ev)alno steklo s krajšim žariščem

lupanár -ja *ali* **lupánar** -ja *m* [lat. *lupanar* iz *lupa* volkulja; hotnica] v starem Rimu: javna hiša

luperkálije -ij *ž mn.* [lat. mn. *Lupercalia* iz* *lupus* volk, *arceo* odganjam] v starem Rimu praznik na čast pastirskega boga Luperka (stgr. Pana), zaščitnika čred pred volkovi

lúping -a *m* [angl. *loop* zanka, pentlja] pentlja, ena najtežjih letalskih — nekdaj cirkuških — akrobacij

lupulín -a *m* [nlat. *lupulus* hmelj, + -in] hmeljeva moka

lúpus -a *m* [lat. *lupus* volk, ker razjeda tkivo] vrsta kožnih bolezni, zlasti kožna tuberkuloza, npr. na nosu

lupus in fabula /lu'pus in fa'bula/ lat. »volk v basni«, tj. če o volku (= nekom) govoriš, pa pride (Terencij)

lusingando /luzingan'do/ ital. *prisl.* prijetno, laskavo (glas.)

lúster -tra *m* [iz fr. *lustre* iz ital. *lustrare* osvetliti] lestenec, viseč svečnik z več lučmi ali žarnicami

lustrácija -e *ž* [lat. *lustratio*] pri Rimljanih: slovesno religiozno očiščevanje

lústrum -a *m* [lat. *lustrum*] pri Rimljanih: očiščevalni obredi, ki jih je opravljal vsako peto leto eden od cenzorjev po končanem cenzusu; *fig.* petletje, razdobje petih let

lutécij -a *m* [nlat. *lutetium* iz lat. *Lutetia* Pariz] redka kem. prvina, trivalentna kovina, odkrita sočasno v Franciji in Nemčiji l. 1907 (do l. 1949 se je imenovala kasiopej)

luteín -a *m* [lat. *luteus* zlato rumen, + -in] rumeno barvilo v jajčnem rumenjaku

luteolín -a *m* [lat. *luteolus* rumenkast, + -in] neko rumeno rastlinsko barvilo

luterán(ec) -(nc)a *m* protestant, pripadnik luteranstva; **luteránstvo** -a *s* protestantska veroizpoved, nastala z reformacijo v Nemčiji v 16. stol.; ustanovil jo je Martin Luter

lux -a *m* [/luks/ = lat. luč] v fiz. merska enota za osvetljenost (osvetljenost površine 1 m^2, na katero pada svetlobni pretok 1 lumena)

luzitanízem -zma *m* [lat. *Lusitania* rimsko ime za današnjo Portugalsko, + -izem] 1. jezikovna posebnost portugalščine, 2. portugalski izraz ali jezikovna posebnost v tujem jeziku

M

M 1. [po lat. *mille* tisoč] rimska številka 1000, 2. kratica: mega-

M. fr. kratica: Monsieur

M'- gl. Mac-

m kratica: meter

m. [lat. *masculinum*] moškega spola (slovn.)

μ kratica: 1. mezon, 2. mikro-, 3. mikron

M.A. lat. kratica: magister artium

Ma (mazurij) znak za kem. prvino

mA kratica: miliamper

Mac- *neskl.* /mæk, nepoudarjeno/ predpona pred irskimi ali škotskimi imeni: sin (npr. MacDowell = Dowellov sin) ali soplemenjak

macchia -ie *ž* /ma'kia/ ital. gošča, grmišče, zlasti na obalah Sredozemlja (mirta, lovor, divja oljka...)

macerácija -e *ž* [lat. *maceratio* iz *macerare* mehčati] mehčanje, luženje ali razkrajanje organskega tkiva v vodi, alkoholu, kislinah...; **macerírati** -am mehčati, namakati

mach -a *m* [/mah/ po avstr. fiziku E. Machu, prim. mahist] v fiz. Machovo število (enota za hitrost)

ma chère /ma šɛr'/ fr. (moja) draga, ljuba; ljubica (v nagovoru)

macheta -e *ž* [/mače'ta/ špan. *machete*] južnoamer. orodje in orožje, podobno handžarju

macóla -e *ž* [ital. *mazzuola* kladivo] težko kladivo

maçon -a *m* [fr.] gl. framason; **maçonnerie** gl. framasonerija

madame *neskl. ž* [/madam'/ fr. iz lat. *mea domina* moja gospa] gospa (pri Francozih itd. v naslovu ali nagovoru)

madapolám -a *m* [fr. *madapolam*] bela, apretirana bombaževina za posteljno perilo

made in ... [/meid' in .../ *made*, perf. od angl. *make* narediti] izdelan v ..., npr. made in Germany »izdelano v Nemčiji« — po angl. zakonu iz l. 1887 predpisana označba za blago, uvoženo iz Nemčije, danes označba za izvor blaga sploh: made in Yugoslavia ...

madéira -e *ž* [iz portug.] znamenito belo vino z otoka Madeire

mademoiselle *neskl. ž* [/madmoazɛl'/ fr. iz *ma demoiselle* moja gospodična] gospodična (pri Francozih itd. v naslovu ali nagovoru)

madison -a *m* /mæ'disən/ angl. modni ples v $^4/_4$ taktu

Madóna -e *ž* [ital. *madonna* (moja) gospa, nekdanji ital. nagovor] »Naša gospa«, tj. Mati božja (relig.); *fig.* **madóna** -e *ž* 1. v upodablj. umetnosti: kip ali podoba matere božje z Jezusom, 2. lepotica, 3. (beseda rabljena kot) kletvica

mádras -a *m* [po mestu Madras v Indiji] vrsta vzorčaste tkanine

madrigál -a *m* [ital. *madrigale*] 1. prvotno krajša pastirska pesem, pozneje lirična,

šaljiva ali ljubezenska pesem v jambih, 2. v glas. vrsta umetne zborovske pesmi iz 16. in 17. stol.

madrigalíst -a *m* [gl. madrigal] pesnik ali pevec madrigalov; **madrigalízem** -zma *m* madrigalni glasbeni slog iz 16. stol.

madrileña -e *ž* /madrile'nja/ špan. ognjevit španski ples iz okolice Madrida

maestoso [/maesto'zo/ ital. iz *maestà* veličanstvo] *prisl.* v glas. veličastno, slovesno, dostojanstveno (igrati, peti); **maestoso** -a *ali neskl. m* taka skladba (kot naslov M-) ali del skladbe

maestrál -a *m* [ital. *maestrale*] močan severozahodnik na Jadranu in v Sredozemlju sploh, prim. mistral

maéstro -a *m* [ital. *maestro* iz lat. *magister*] mojster (umetnik), učitelj, največkrat častni naslov slavnih dirigentov ali skladateljev

máfija -e *ž* [ital. *mafia*] sredi 19. stol. nastala skrivna združba (deluje zlasti na Siciliji, pa tudi v ZDA itd.), ki z raznimi kriminalnimi dejanji — kot neapeljska kamora — zasleduje svoje koristi; *fig.* nevarna, kriminalna druščina; **mafioso** -a *m* /mafio'zo/ pripadnik mafije

ma foi /ma foa'/ fr. 1. »pri moji veri«, res, zares, 2. kaj res? (kot izraz začudenja)

mág -a *m* [gr. *magos*, gl. magičen, magija] 1. svečenik pri starih Medijcih in Perzijcih (ukvarjali so se tudi z zvezdoslovjem, razlagali sanje in »čarali«), 2. *fig.* astrolog, 3. čarovnik; razlagalec sanj, vražar

mag. lat. kratica: magister

magacín -a *m* [nem. *Magazin* iz fr.] gl. magazin

magári [ital. *magari*] *prisl.* in *vez.* čeprav, četudi, zaradi mene

magazín -a *m* [fr. *magasin* iz ar. *makhazin* shramba, skladišče] 1. skladišče, zaloga (blaga, streliva...), 2. nabojni vložek, npr. pri avtomatskem orožju, 3. velika, z vsem založena trgovina, 4. vrsta ilustrirane zabavne revije; **magazinêr** -ja *m* skladiščnik; **magazinírati** -am (u)skladiščiti, spraviti, postaviti v skladišče

magdalénien -a *m* [fr. *magdalénien*, po najdišču La Madeleine v Dordogni] zadnja doba v mlajšem paleolitiku, vrhunec kromanjonske kulture (arheol.)

maggiore -ra *m* [/madžo're/ = ital. večji, komp. od *grande* velik] v glas. 1. dur, 2. durovski del skladbe, npr. sonate

mágičen -čna -o [gr. *magikos* iz *mageia* sposobnost čaranja, ki so jo pripisovali svečenikom, zlasti magom, iz perz.] ki se tiče magije; čaroven (~a pijača), čarodejen (~i učinek), čaroben (~i vrč, ~a palica, ~i kvadrat...); čarovniški, čarodejski (~i obred); *fig.* čuden, čudovit, skrivnosten; **magíja** -e *ž* čaranje, čarovništvo, domnevna zmožnost (uporablja razne obrede, skrivne formule...), ki skuša doseči svoj namen s skrivnimi, nadnaravnimi silami, duhovi ali demoni; *fig.* skrivna, neumljiva moč ali vpliv

magíster -tra *m* [lat. *magister* mojster, učitelj] 1. v starem Rimu naslov nekaterih višjih uradnikov, 2. v srednjem veku, a) predstojnik nekaterih viteških ali meniških redov, b) akademski naslov [nlat. *magister artium*], 3. danes: akademski naslov lekarnarja

magister artium (liberalium) nlat. gl. artium liberalium...

magister pharmaciae /magi'ster farmaci'e/ nlat. »magister zdravilstva«, akademski naslov lekarnarja

magistrála -e *ž* [lat. *magistralis* mojstrski; fig. glaven] glavna, osrednja prometna žila (cesta, železnica...); glavna linija sploh, npr. glavni elektr. vod; **magistrálen** -lna -o 1. ki se tiče magistrale; glaven, osreden, vodilen, 2. pripravljen (zdravilo) za poseben primer, na zdravnikov recept

magistrále -la *m* [lat. *magistralis* mojstrski] »mojstrski sonet«, v sonetnem vencu zadnji, vodilni sonet, sestavljen iz začetnih ali končnih verzov prejšnjih 14 sonetov

magistrát -a *m* [lat. *magistratus*] 1. v starem veku višja upravna služba in uradnik, ki jo je opravljal, 2. danes: mestni svet ali uprava; mestna hiša (poslopje, kjer je nastanjen)

magistratúra -e *ž* [iz lat. *magistratus*] pri Rimljanih: predstojništvo, (upravna) oblast; urad, funkcija in področje magistrata

mágma -e *ž* [gr. *magma* iz *massein* gnesti] 1. gnetljiva snov, maža (zastarelo), 2. testo, kaša (v lekarništvu), 3. v geol. ognjeno tekoča gmota v notranjosti Zemlje (med litosfero in centrosfero); **magmátičen** -čna -o gnetljiv; nastal iz magme (~a kamnina)

Magna Charta (libertatum) /mag'na kar'ta liberta'tum/ lat. »Velika listina (svoboščin)«; listino je l. 1215 izdal angl. kralj Ivan Brez zemlje na pritisk plemstva in je še danes temelj angl. ustave

magnálij -a *m* [magn(ezij) + al(umin)ij] zastarel naziv za lahko, trdno zlitino iz magnezija in aluminija (tega je okrog 90%)

Magna mater /mag'na ma'ter/ lat. »Velika mati«, gl. Kibela

magnát -a *m* [nlat. *magnas* velikaš] 1. pripadnik višjega plemstva v predvojni Madžarski (do l. 1918 so bili člani gornje zbornice) in Poljski, 2. velekapitalist, denarnik (finančni ~), 3. *fig*. velikaš, mogotec

magnét -a *m* [lat. *magnes* iz gr. *magnes lithos* magnezijski kamen, po mestu Magnesia v Tesaliji] 1. kos rude ali kovina sploh, ki privlači druge kovine: železo, jeklo...; *fig*. kar ima privlačno silo, 2. elektromagnetna naprava v motorjih z notranjim izgorevanjem (tehn.); **magnéten** -tna -o ki se tiče magneta ali ima njegove lastnosti; privlačen; **magnétna anomalíja** odklon magnetnice, navadno v krajih, kjer so večja ležišča železne rude; **magnétna influénca** fiz. pojav, da se železna palica v bližini magneta namagneti; **magnétno polje** polje okrog magneta, v katerem učinkujejo magnetne sile (fiz.)

magnétičen -čna -o [iz lat. *magneticus*] privlačen; neustavljiv (~a oseba)

magnétika -e *ž* [gl. magnet] nauk o magnetizmu (fiz.)

magnetít -a *m* [magnet + -it] magnetni železovec, pomembna železna ruda z veliko železa (mineral.)

magnétiti -im [gl. magnet] prenašati magnetne lastnosti, npr. na železo

magnetízem -zma *m* [fr. *magnétisme*, 1775] 1. v fiz. lastnosti magnetov; nauk o magnetnih pojavih; sila, ki deluje pri teh pojavih; celotnost teh pojavov, 2. *fig*. privlačnost (osebni ~), 3. mesmerizem

magnetizêr -ja *m* [fr. *magnétiseur*] kdor koga magnetizira, skuša nanj vplivati (ga uspavati, zdraviti...) z magnetizmom; **magnetizírati** -am 1. (na)magnetiti, omagnetiti, prenašati magnetne lastnosti na kaj, 2. vplivati na koga z magnetizmom, prim. mesmerizem; *fig*. zmesti koga

magnétnica -e *ž* [gl. magnet] v kompasu tanka magnetna igla, ki kaže v smeri magnetnih tečajev (približno v smeri sever—jug)

magnéto- [gl. magnet] v sestavljenkah, npr. magnetofon

magnetofón -a *m* [magneto- + -fon] elektromagnetna priprava za snemanje in oddajanje glasov

magnetográf -a *m* [magneto- + -graf] vrsta avtomatičnega magnetometra

magnetométer -tra *m* [magneto- + -meter] priprava za merjenje magnetne deklinacije in jakosti magnetnih polj (fiz.)

magnetoskóp -a *m* [magneto- + -skop] 1. priprava za ugotavljanje magnetnega polja (fiz.), 2. priprava za snemanje slike, tona ter sinkronizacijskih impulzov in (kasnejše) oddajanje, največ v televiziji; **magnetoskópski** -a -o ki se tiče magnetoskopa (~i trak)

magnetostríkcija -e *ž* [magneto- + lat. *strictio* krčenje] pojav elastične deformacije pri magnetenju (fiz.)

magnétovec -vca *m* [iz gr.] gl. magnetit

magnetrón -a *m* [magne(t) + (elek)tron] v elektroniki: vrsta elektronke

magnézij -a *m* [nlat. *magnesium*, gl. magnezija] kem. prvina, srebrno bela lahka kovina, v naravi obstoji le v soleh; zgori s svetlim plamenom

magnézija -e *ž* [nlat. *magnesia* iz gr. *Magnesia lithos* kamen iz Magnesie] lojevica, magnezijev oksid (bela, amorfna, težko taljiva snov, uporabljajo jo v med. itd.)

magnezít -a *m* [magnez(ij) + -it] v mineral. lojevec, magnezijev karbonat

magnificénca -e *ž* [lat. *magnificentia*] 1. prevzvišenost, veličastnost; veličina; sijaj(nost), 2. »prevzvišenost«, nekdanji naslov vseučiliškega rektorja (= magni-

fikus), 3. nekdanji naslov županov velikih hanzeatskih mest

magnificus -a *m* [(n)lat.] gl. magnifikus

magnifikácija -e *ž* [nlat. *magnificatio*] slavljenje, poveličevanje, poviševanje; hvaličenje

Magnífikat -a *m* [lat. *magnificat*, 3. os. edn. sed. od *magnificare* slaviti] 1. v katol. liturg. začetek in naslov Marijinega slavospeva (po začetnih lat. besedah), 2. naslov skladbe s to temo (Bachov ~); *fig.* **magnífikat** -a *m* hvalnica

magnífikus -a *m* [nlat. *rector magnificus*] »prevzvišeni«, nekdanji naslov vseučiliškega rektorja

magnólija -e *ž* [nlat. *magnolia*, po fr. botaniku P. Magnolu, 1638—1715] lepotno drevo ali grm z velikimi belimi ali belo rdečimi cvetovi; izvira iz Amerike in Azije, raste tudi pri nas

magnus /mag'nus/ lat. velik, navadno kot pridevek: Véliki, npr. Albertus Magnus

magót -a *m* [fr. *magot*, posmehlj. po Magogu iz Apokalipse] manjša, brezrepa opica, edina opica, živeča na evropskih tleh (okrog Gibraltarja); je lahko priučljiva

mag. pharm. nlat. kratica: magister pharmaciae

Mágreb -a *m* [iz ar.] gl. Magrib

Mágrib -a *m* [ar. *magrib* zahod] arabski Zahod, skupno ime za ar. dežele: Tripolis, Tunis, Alžir, Maroko

Mahabharata -e *ž* [/mahaba'rata/ skt. *maha* velik, + Bharata, potomec kralja ali rodu Bharata] naslov enega od dveh največjih indijskih epov, prim. Ramajana

mahagóni -ja *m* [angl. *mahogany*, po indijanski besedi] trd, rdečkasto rjav les vrste dreves iz tropične Amerike, največ za furnirje in lepo pohištvo; **mahagónovec** -vca *m* mahagonijevo drevo

maharádža -a *in* -e *m* [skt. *maharaja* iz *maha* velik, *raja* kralj, knez] »veliki radža«, naslov nekaterih velikih, nekdaj suverenih knezov v Indiji

maharáni *neskl. ž* [= ind. velika kraljica] žena maharadže

mahátma -a *in* -e *m* [skt. *mahatman* z veliko dušo] 1. posvečenec v verske skrivnosti pri bramanih, 2. njihov častni (najvišji) naslov

Máhdi -ja *m* [ar. *mahdiy* v islamu prerok in rešenik, ki bo dovršil Mohamedovo poslanstvo] vzdevek Egipčana Mohameda Ahmeda, ki je l. 1881—85 vodil v Sudanu vstajo proti Angležem; *fig.* **máhdi** -ja *m* prerok; (od)rešenik

mahinácija -e *ž* [lat. *machinatio* iz *machinari* nasnovati kaj] *fig.* nakana, zvijača, spletka; zahrbtno spletkarjenje

mahinálen -lna -o [lat. *machina* stroj] mehaničen; podzavesten

mahíst -a *m* [po avstr. fiziku in filozofu E. Machu, 1838—1916] privrženec mahizma; **mahízem** -zma *m* idealistična smer v filozofiji in teoretični fiziki ob koncu 19. stol., gl. empiriokriticizem

mahónija -e *ž* [po amer. vrtnarju M'Mahonu] rumeno cvetoč zimzelen okrasni grm

mahórka -e *ž* [rus.] domač ruski tobak

maiden /mei'dn/ angl. 1. dekle; devica, 2. konj, ki prvič dirka, 3. giljotini podobna priprava (rabili so jo na Škotskem)

maiden speech /mei'dn spi:č/ angl. »deviški govor«, prvi javni govor

main-forte /mẽ fərt/ fr. »krepka roka«, tj. oblast, oborožena sila; prisilno sredstvo (v spoštovanje zakona)

mainmorte /mẽmərt/ fr. »mrtva roka«, neprodajno imetje (npr. v cerkveni posesti) ali imetje, s katerim lastnik ne razpolaga po svoji volji

maior *neskl.* [/ma'jor/ = lat. večji, komp. od *magnus* velik] 1. glede na starost: starejši, prim. minor, 2. prva premisa v silogizmu (log.)

maire [/mɛr/ fr. iz lat. *maior* večji] mestni ali občinski župan v Franciji

mairie /mɛri'/ fr. županstvo, 1. županov urad, 2. županska funkcija

maison [/mɛzõ'/ fr. iz lat. *mansio* stanovanje] hiša, dom; zavod; trgovsko podjetje

maître [/mɛ'trə/ fr. iz lat. *magister*] gospod; mojster; učitelj

maître de plaisir /mɛ'trə də plɛzir'/ fr. vodja, reditelj na družabnih prireditvah

máj -a *m* [lat. *Maius*, po* rimski boginji (*Maia*), ki ji je bil posvečen] veliki traven, peti mesec leta; od l. 1890 je 1. maj svetovni delavski praznik

majestéta -e *ž* [lat. *maiestas* vzvišenost] 1. veličje, veličastje; (pre)vzvišenost, veličastnost, dostojanstvenost, 2. najvišja (kraljevska, vladarska) čast ali dostojanstvo, 3. veličanstvo (v nagovoru kraljev itd.); **majestétičen** -čna -o vzvišen, veličasten, dostojanstven; *fig.* vladarski; **majestétični plúral** način govorjenja v množini, gl. pluralis maiestaticus

majévtičen -čna -o [gr. *maieutike* babištvo, iz *maia* babica] ki se tiče majevtike (~a metoda); **majévtika** -e *ž* 1. babištvo, porodništvo, 2. pedagoška metoda, ki skuša s spretnim izpraševanjem »izvleči« iz učenca pravilne odgovore in — kot babica — pomagati pri rojstvu novih spoznanj; uporabljal Sokrat

majólika -e *ž* [ital. *maiolica*, po* otoku Majorka, starejša oblika: Majolica, kjer so jo najprej izdelovali] 1. vrč ali posodje iz pološčene, umetno poslikane gline, zlasti iz 16. stol., 2. taka imitacija

majonéza -e *ž* [fr. *mayonnaise*] vrsta hladnih omak iz rumenjaka, olja, kisa in drugih dodatkov; servirajo jo k hladni perutnini, ribam, jastogom...

majór -ja *m* [lat. *maior* večji, starejši] prvi čin pri višjih častnikih (med stotnikom in podpolkovnikom)

majorát -a *m* [nlat. *majoratus*] v fevdalnem pravu, 1. prvenstvo najstarejšega družinskega člana pri dedovanju, prim. primogenitura in seniorat, 2. neprodajna posest, ki se deduje po tem pravu

majordóm -a *m* [nlat. *major domus* hišni, dvorni upravitelj] pri frankovskih kraljih (Merovingih) najvišji dvorni uradnik, nadzornik kraljevih posesti, ki je tudi zastopal kralja; sčasoma so sami prevzeli kraljevsko oblast

majoritéta -e *ž* [nlat. *majoritas*] 1. večina (pri glasovanju); večina sploh, 2. polnoletnost; **majoritéten** -tna -o 1. večinski, 2. polnoleten

majorizácija -e *ž* [lat. *maior* večji] preglasovanje; **majorizírati** -am preglasovati, prevladati z večino glasov

majúskula -e *ž* [lat. *maiuscula sc. littera*] 1. velika začetna črka (v naspr. z minuskulo), 2. v tisk. verzalka

majzéna -e *ž* [iz špan. *maiz*, po antilski besedi] vrsta koruze in (industrijsko predelana) moka iz nje

makabiáda -e *ž* [po junaških Makabejcih iz judovske zgodovine] vsejudovska olimpiada na vsake tri leta

makádam -a *ali* **makadám** -a *m* [angl. *macadam*, po škotskem inženirju J. L. McAdamu, 1756—1836] 1. gradnja cest z nasipanjem in valjanjem drobljenega gramoza, najprej debelejšega, nato drobnejšega, 2. taka cesta; **makadamizírati** -am delati cesto z nasipanjem drobljenega gramoza in z valjanjem

makáko -a *m* [portug. *macaco*] v zool. morska mačka, vrsta ozkonosih azijskih opic, so lahko priučljive; *fig.* spaka, grdoba

makáo -áa *m* [po portug. koloniji Macao] 1. vrsta dolgorepe brazilske papige, 2. hazardna igra s kartami ali kockami

makarón -a *m*, *nav. v mn.* **makaróni** -ov [stital. *maccaroni*] dolge cevaste testenine iz pšenične moke, priljubljene zlasti v Italiji; **makarónar** -ja *m* kdor uživa dosti makaronov; *pejor.* Lah; *fig.* **makarónski** -a -o mešan, zlasti: sestavljen iz različnih jezikov; **makarónski vêrzi** v različnih jezikih pisani šaljivi verzi (tudi šaljivi verzi npr. z latinskimi končnicami); **makarónščina** -e *ž* mešanje tujih besed v domači jezik

makartízem -zma *m* [po amer. senatorju MacCarthyju] »lov na čarovnice«, gonja proti naprednim elementom, zlasti proti komunistom v ZDA (v letih 1947—1954)

makéta -e *ž* [fr. *maquette* iz ital.] model, vzorec, osnutek (poslopja, kipa...), navadno v majhnem merilu

make-up *neskl. m* /meik'ʌp/ angl. (na)lepotičenje, kozmetična ureditev zunanjosti

máki -ja *m* [fr. *maki*] vrsta manjših polopic z lisičjo glavo, posebno z Madagaskarja

makí -ja *m* [iz fr.] gl. makija

makiavelíst -a *m* [po ital. državniku in zgodov. N. Macchiavelliju, 1469—1527] privrženec Macchiavellijevih načel; *fig.* zvijačnež, zahrbtnež; **makiavelístičen** -čna -o v duhu Macchiavellijevih načel; *fig.* zvit, zvijačen, prebrisan; verolomen in brezobziren; **makiavelízem** -zma *m* polit. načela o vladanju, kot jih je po te-

danji praksi povzel N. Macchiavelli v svoji knjigi Vladar, 1516; Macchiavelli pravi, da so vladarju dovoljena vsa sredstva, da si utrdi oblast, ne glede na moralna merila; *fig.* zvita, brezobzirna politika ali ravnanje

makíja -e *ž* [fr. *maquis* goščava] 1. sredozemsko grmišče, 2. odporniško gibanje v Franciji med nacistično okupacijo; odporniška organizacija; **makíjevec** -vca *m* goščar, pripadnik makije, fr. partizan

makléja -e *ž* [po angl. botaniku A. Macleyu] lepotna vzhodnoazijska rastlina, sorodna maku

mákler -ja *m* [nem. *Makler* iz hol.] trgovski posrednik, kdor poklicno posreduje pri trgovskih, zlasti borznih poslih, senzal

máko -a *m* [po Mako begu, ki je pospeševal gojenje bombaža] 1. rdečkasto rumen egiptovski bombaž odlične kakovosti, 2. preja iz tega bombaža, 3. tkanina iz nje

makréla -e *ž* [hol. *makreel*] skuša, vretenica, vrsta manjših, okusnih morskih rib, žive tudi v Jadranu

makró -ja *m* [iz fr.] gl. maquereau

mákro- [gr. *makros* velik] v sestavljenkah, npr. makrokozmos, makrofavna

makrobiótika -e *ž* [makro- + gr. *biotikos* življenjski, po naslovu neke knjige] veščina in nauk, kako si podaljšamo življenje, tj. ohranimo zdravje (= higiena ali ortobiotika)

makrobióza -e *ž* [makro- + gr. *bios* življenje] dolgo življenje; dolgoživost

makrocít -a *m* [makro- + -cit] vrsta rdečih krvničk

makrofávna -e *ž* [makro- + favna] favna, vidna s prostim očesom, nav. v nasprotju z mikrofavno

makrokefálen -lna -o [makro- + gr. *kephale* glava] v med. debeloglav, z abnormalno veliko ali povečano glavo — npr. pri vodenoglavosti — ali lobanjo; **makrokefalíja** -e *ž* debeloglavost (med.)

makrokózmičen -čna -o [makro- + kozmičen] ki se tiče makrokozmosa; **makrokózmos** -a *m* veliki svet, tj. (celotno) svetovje, vesolje, prim. mikrokozmos

makropód -a *m*, *mn.* **makropóda** -od *s* [makro- + -pod] v zool. kitajska rajska ribica (akvarijska ribica z velikimi plavutmi)

makropsíja -e *ž* [makro- + gr. *opsis* vid; oko] pri vidu: zaznavanje predmetov večjih in bližjih, kot so v resnici (navadno zaradi oslabelih očesnih mišic; naspr. mikropsija)

makroskópski -a -o *ali* **makroskópičen** -čna -o [makro- + gr. *skopein* gledati] viden s prostim očesom, brez mikroskopa, naspr. mikroskopski

makrostruktúra -e *ž* [makro- + struktura] s prostim očesom vidna struktura organskega tkiva ipd.

maksíma -e *ž* [lat. *maxima sc. sententia* iz *maximus* največji, presež. od *magnus* velik] najvišje, vodilno načelo (mišljenja ali dejavnosti), življenjsko pravilo, npr. nihil nimis

maksimálen -lna -o [lat. *maximus* največji] največji, najvišji; skrajen; večinski (naspr. minimalen); **maksimálni prográm** del programa, ki obsega končne zahteve ali smotre polit. strank

maksimalíst -a *m* [lat. *maximus* največji] 1. kdor postavlja največje zahteve, 2. ud teroristične malomeščanske stranke v carski Rusiji, nastale iz polanarhističnega levega krila eserjev; razpadla l. 1918

maksimírati -am [fr. *maximer* iz lat. *maximus* največji] določiti najvišjo ceno (ali vrednost); pognati na najvišjo ceno

máksimum -a *in* -ima *m* [lat. *maximum* iz *maximus* največji] 1. največ, največja (najvišja, skrajna) meja, mera, stopnja, vrednost, točka…; višek, vrhunec, 2. v fiz. področje najvišjega zračnega tlaka (naspr. minimum)

makulatúra -e *ž* [fr. *maculature* iz lat. *maculare* umazati] star, popisan ali pri tisku pokvarjen papir (makulaturni papir); *fig.* (leposlovno) delo brez vrednosti

mala fide /ma'la fi'de/ lat. s slabim namenom (npr. z namenom prevarati koga); zlonamerno; nepošteno, naspr. bona fide

málaga -e *ž* [špan. *malaga*] vrsta trte in ognjevitih, aromatičnih vin iz okolice Malage

malágma -e *ž* [gr. *malagma*] v med. mečilo, mehčalni ali olajševalni pomoček, zlasti obkladek

malahít -a *m* [fr. *malachite* iz gr. *malache* slez, ker ima podobno barvo] lepotni kamen (bakrov karbonat), navadno svetlo zelene barve, npr. za pepelnike ali namizne plošče

malakológ -a *m* [gr. *malakos* mehak, + -log] strokovnjak za mehkužce; **malakológija** -e *ž* nauk o mehkužcih, npr. polžih

mal à propos /malaprəpo'/ fr. neprimeren, o nepravem času

malárija -e *ž* [ital. *malaria* iz *mal'aria* slab zrak, ker so včasih mislili, da jo povzroča slab zrak iz močvirij] v med. močvirska mrzlica, vrsta nalezljive bolezni, ki jo prenašajo komarji iz reda *Anopheles*, povzročajo pa plazmodiji; **malárijski** -a -o ki se tiče malarije (~i simptomi); **malaríčen** -čna -o bolan za malarijo (~i bolnik)

malêr -ja *m* [iz fr.] gl. malheur

máleus -a *m* [lat. *malleus* kladivo] v anat. kladivce (slušna koščica)

máleus -a *m* [nlat. *malleus* iz gr.] kužna smrkavost pri kopitarjih (vet.)

malevolénca -e *ž* [lat. *malevolentia*] zlohotnost, zlonamernost; zloba; **malevolénten** -tna -o zlohoten, zlonameren; zloben

malheur -ja *m* [/malœr'/ fr. iz lat. *malum augurium*] neprilika, nezgoda, nesreča

maliciózen -zna -o [lat. *malitiosus* iz *malus* hudoben] zloben, hudoben; zlohoten; hudomušen, objesten; **maliciózност** -i *ž* zlobnost, hudobnost; zlohotnost; hudomušnost

maligán -a *m* [fr. *malligand*, po iznajditelju Malligandu] 1. priprava za ugotavljanje odstotka alkohola v vinu (sloni na tem, da je vrelišče alkoholnih pijač tem nižje, čim višji je odstotek alkohola), 2. merska enota za odstotek alkohola v vinu

malígen -gna -o [lat. *malignus* slab, zloben] v med. zločest, zli, nevaren (~a novotvorba; naspr. benigen); **malígnost** -i *ž* zločestost

málja -e *ž* [ital. *maglia*] pletena jopica

malkontènt -énta *m* [fr. *malcontent* nezadovoljen] nezadovoljnež, godrnjač, zabavljač, nergač (večkrat v polit. smislu; nekdaj tudi ime polit. strank); **malkonténten** -tna -o nezadovoljen (z razmerami ipd.), godrnjav, zabavljiv, nergaški

málm -a *m* [angl. *malm* vrsta apnenca] najmlajša formacija jure (geol.)

malosól -a *m* [= rus. malo osoljen] najboljši ruski kaviar

málta -e *ž* [ital. *malta*] zmes, največkrat iz peska, apna in vode, npr. za omet (cementna, šamotna ~)

maltáza -e *ž* [angl. *malt* slad, + -aza] encim, ki spreminja maltozo v glukozo

maltéški -a -o tičoč se Malte ali z Malte; **maltéška mrzlica** tifusu podobna bolezen, Bruceova septikemija (odkrita na Malti); **maltéški križ** 1. beli zvezdasti križ malteškega reda, 2. priprava za premikanje filma

maltóza -e *ž* [angl. *malt* slad, + -oza] v kem. grozdnemu sladkorju podobni sladni sladkor (disaharid) iz škroba

maltretírati -am [fr. *maltraiter* iz lat. *male tractare*] grdo ravnati s kom, mučiti, trpinčiti koga

maltuzianíst -a *m* privrženec maltuzianizma; **maltuzianízem** -zma *m* maltuzijanstvo, teorija Angleža T. R. Malthusa (1766—1834), ki je trdil, da revščina množic ne izvira iz družbenih, temveč iz naravnih vzrokov, in sicer iz zakona o absolutni prenaseljenosti, ker se prebivalstvo množi hitreje, kot naraščajo življenjska sredstva (kot pomoček proti revščini predlaga omejevanje porodov ipd.)

maltuzijánec -nca *m* gl. maltuzianist

málva -e *ž* [lat. *malva*] slez, slezen, slezenovec (bot.)

malvazíja -e *in* **malvázija** -e *ž* [ital. *malvasia*, prvotno z Malvazije na Peloponezu] vrsta grozdja in žlahtno rdeče ali belo vino iz tega grozdja

malverzácija -e *ž* [fr. *malversation* iz lat. *male versari* slabo ravnati] nepošteno uradovanje (ali zloraba položaja, zaupanja ipd.), zlasti poneverba denarja, utaja, goljufija; **malverzánt** -a *m* kdor se spušča v malverzacije, goljuf

mamálije -ij *ž mn.* [nlat. *mammalia* iz lat. *mamma* dojke, seski] sesalci (zool.)

mamalogíja -e *ž* [lat. *mamma* dojke, + -logija] nauk o sesalcih (zool.)

mámba -e *ž* [po kafrski besedi] zelo strupena afriška kača iz družine gožev

mámbo -a *m* [špan. *mambo*] moderen ples s Kube, soroden rumbi

mamelúk -a *m* [ar. *mamluk* suženj] 1. v Egipt pripeljan turkestanski suženj, pozneje pripadnik vladajoče vojaške kaste iz njihovih vrst (1250—1517), 2. jezdec iz njihovih vrst ali telesni stražnik egiptovskih sultanov (do 1811), 3. *fig. pejor.* kdor slepo, suženjsko uboga; zaslepljenec, nekritičen privrženec (po mamelukih v Napoleonovi gardi); podrepnik, priganjač

mámon -a *m* [gr. *mammonas* iz aram.] bogastvo, denar; pohlep po denarju; pohlepnost, lakomnost; *fig.* **Mámon** -a *m* zlati malik, zli duh ali demon, poosebljenje bogastva

mamoníst -a *m* [gl. mamon] kdor služi Mamonu; pohlepnež, oboževalec denarja in bogastva; **mamonízem** -zma *m* čaščenje Mamona; pohlep po bogastvu, oboževanje denarja in bogastva

mam'selle *neskl. ž* [/mamzɛl'/ fr. iz *mademoiselle*] gospodična (v nagovoru iz 18. stol.)

mámut -a *m* [rus. *mammot* iz tatar. *mamma* zemlja] v zool. izumrla vrsta velikanskih slonov iz ledene dobe (veliko popolnoma ohranjenih so našli v Sibiriji); *fig.* kaj velikanskega; *fig.* **mámutski** -a -o velikanski (~a skakalnica)

mamzêl *neskl. ž* [iz fr.] gl. mam'selle

-mán -a *m*, **-manía** -e *ž* [gr. *mania* norost, blazna strast, besnost] v sestavljenkah, npr. biblioman, kleptomanija

mána -e *ž* [nlat., gr. *manna* iz hebr. *man hu* kaj je to — ali iz *man* darilo] 1. v bibliji »nebeški kruh«, ki je padal Izraelcem v puščavi, verjetno sivo zelen lišaj, ki vsebuje škrob in sladkor (nlat. *Lecanora esculenta*); *fig.* nebeška hrana, 2. izcedek (»medena rosa«) na listih nekaterih rastlin; podoben pojav pri raznih insektih

management -a *m* /mæ'nidžmənt/ angl. poslovno vodstvo, vodenje, npr. podjetja, zlasti v ZDA

manager -ja *m* [angl.] gl. menežer

mañana /manja'na/ špan. »jutri«, fraza za nedoločene obljube

mánastir -a *m* [shr. iz gr. *monasterion*] pravoslavni samostan

mancando [/mankan'do/ ital. prisl. iz *mancare* manjkati] pojemajoče (glas.)

manchestrstvo -a *s* gl. menčestrstvo

mancipácija -e *ž* [lat. *mancipatio* iz *manus* roka, *capere* vzeti] v rimskem pravu prenos lastninske pravice (na sodišču) s pričami, tako so npr. prodajali zemljo in sužnje; *fig.* prilaščanje; podreditev pod kako oblast, prim. emancipacija

mancípij -a *m* [lat. *mancipium*] v rimskem pravu (na)kup v navzočnosti prič; s tem pridobljena lastninska pravica; kupljena stvar, npr. suženj

mancipírati -am [lat. *mancipare*] v rimskem pravu: (uradno) prodati, izročiti v last

manco -a *m* [ital.] gl. manko

mandamus [/manda'mus/ lat. iz *mandare* ukazati; naročiti] »ukazujemo«, v Angliji (pismen) ukaz višje, zlasti sodne instance, nižji

mandánt -a *m* [iz lat.] gl. mandator

mandarín -a *m* [evropska spačenka iz skt. *mantrin* svetovalec] evropsko ime za višje cesarske uradnike na Kitajskem

mandarína -e *ž* [špan. *mandarina*] pomaranči podoben, nekoliko manjši in slajši sad; **mandarínovec** -vca *m* drevo, ki ga rodi, baje s Kitajskega

mandát -a *m* [lat. *mandatum* nalog, ukaz, odredba, iz *mandare* naročiti, ukazati] ukaz, naročilo, pooblastilo, zlasti, 1. pooblastilo izvoljenega predstavnika, da zastopa volivce (poslanski ~); listina o tem pooblastilu, 2. v medn. pravu: naročilo, pooblastilo, ki ga dobi država, da upravlja kako ozemlje; mandatno ozemlje; **mandáten** -tna -o ki se tiče mandata; **mandátna komisíja** odbor, ki preverja pooblastila delegatov ali poslancev (na kongresih, konferencah...); **mandátne dežele** bivše nemške kolonije in področja sultanske Turčije, ki so prešla po prvi svetovni vojni v upravo Anglije, Francije itd. na podlagi mandata Društva narodov; **mandátni sistém glasovanja** sistem, v katerem imajo nekateri delegati lahko več glasov, in sicer po številu članov organizacij, ki jih predstavljajo, npr. na kongresih angl. strokovnih zvez

mandatár -ja *m* [nlat. *mandatarius*] kdor ima ali dobi pooblastilo (mandat), pooblaščenec
mandátor -ja *m* [nlat. *mandator*] kdor podeli pooblastilo, pooblastitelj
mandóla -e *ž* [ital. *mandola*] mandolini podobno, nekoliko večje glasbilo z globljim glasom
mandolína -e *ž* [ital. *mandolino*, dimin. iz *mandola*] kitari podobno glasbilo na strune s trebušastim trupom; **mandolíníst** -a *m* glasbenik, virtuoz na mandolino
mandóra -e *ž* [iz ital.] gl. mandola
mandrágola -e *ž* [iz gr.] gl. mandragora
mandrágora -e *ž* [gr. *mandragoras*] 1. v bot. nadlisec, nadlišček, tolsti koren, strupena rastlina s človeku podobno koreniko (o njej so obstajala od nekdaj najrazličnejša praznoverja), 2. korenika te rastline
mandríl -a *m* [angl. *mandrill*] vrsta velikih, kratkorepih opic iz družine pavijanov (iz Zahodne Afrike)
mandrít -a *m* [gr. *mandra* hlev; samostan] pravoslavni menih, samostanec
manekén -a *m* [fr. *mannequin* iz hol. *manneken*, dimin. od *man* človek] 1. oblečena lutka v izložbah, 2. lutka z gibljivimi udi (kot model pri krojačih, umetnikih ipd.), 3. v med. model človeškega telesa (za vaje v anatomiji in kirurgiji), 4. »živa lutka«, oseba, ki kaže nove vzorce oblek, npr. na modnih revijah (pogosteje: **manekénka** -e *ž*); *fig.* igračka v tujih rokah
manéver -vra *m* [fr. *manœuvre* iz lat. *manus* roka, *operare* delati] 1. (vešč) vojaški premik ali ukrep, preračunan, da bi prevaral sovražnika, 2. spretno ravnanje, spreten, taktičen postopek (prijem, premik...); spretna (politična, diplomatska...) poteza; *fig.* spletka, zvijačnost; **manévri** -ov *m mn.* velike vojaške vaje v vojni podobnih okoliščinah
manevrírati -am [fr. *manœuvrer*] 1. voditi, upravljati, npr. ladjo; premikati; *fig.* spretno ravnati, spretno iti k cilju (po ovinkih, ogibajoč se nevarnosti), 2. izvajati vojaške premike ali manevre
manéža -e *ž* [fr. *manège* iz ital. *maneggio*] 1. dresiranje konj, 2. jahalna šola, jahalnica, (zaprt) prostor za dresiranje konj in jahanje, 3. jahalna steza (v krogu), zlasti v cirkuški areni
mangába -e *ž* [po afr. besedi] vrsta dolgorepe afriške opice
mangán -a *m* [nem. *Mangan*, ital. *manganese* iz nlat. *magnesia*] kem. prvina, siva, trda in krhka kovina, včasih podobna železu (za posebne vrste jekla)
manganát -a *m* [mangan + -at] sol manganove kisline (kalijev ~)
manganít -a *m* [mangan + -it] temno siva manganova ruda s kovinskim sijajem, manganov trioksid (mineral.)
mángo -a *m* [angl. *mango* iz tamil.] zlato rumen, nekoliko kiselkast plod tropičnega mangovca; **mángovec** -vca *m* drevo, ki ga rodi
mángold -a *m* [nem. *Mangold*] blitva, vrsta pese z užitnimi mesnatimi listi (bot.)
mangróva -e *ž* [angl. *mangrove* iz malaj.] vrsta listavcev iz obalnih tropskih močvirij
mangústa -e *ž* [ital. *mangusta*] mungu sorodna žival
manhattan -a *m* /mænhæ'tən/ angl. vrsta koktajla
máni -ov *m mn.* [lat. mn. *manes*] pri Rimljanih: duše, dobri duhovi umrlih, zlasti prednikov; spoštovali so jih kot božanstva
máničen -čna -o [gr. *manikos* iz *mania* norost] trpeč od manije (~i bolnik); *fig.* nor, blazen; pobesnel
manifést -a *m* [lat. *manifestus* očit, javen] 1. slovesen, javen razglas (vlade, vladarja...); poslanica (stranke ipd.) z razlago temeljnih načel, programa ipd. (Komunistični ~), 2. lista s popisom blaga za carinjenje (carinski ~)
manifestácija -e *ž* [lat. *manifestatio*] 1. očitovanje, razodevanje, vnanji izraz (sile, odobravanja...), 2. javno izražanje ali izraz česa, 3. javen nastop množic, izražajoč njihove simpatije, solidarnost ipd.; **manifestacíjski** -a -o ki se tiče manifestacije
manifestánt -a *m* [lat. *manifestare* odkriti] kdor kaj javno izraža, za kaj manifestira ali se udeležuje manifestacij; **manifestírati** -am pokazati, razodeti kaj; javno, na zunaj pokazati ali izraziti; udeležiti

se manifestacije; **manifestírati** -am se javno, na zunaj se pokazati, očitovati, razodeti se

manifestatíven -vna -o [iz lat. *manifestare* odkriti] javno in slovesno izražen; *fig.* vnanji, s praznim videzom, zgolj formalen (~a izjava)

maniheízem -zma *m* [lat. *Manichaeus* Manes, po ustanovitelju, križanem okrog l. 275] 1. gnostična, polkrščanska ločina iz prve dobe krščanstva, 2. nauk te ločine, zlasti dualistični nauk o večnem boju med dobrim in zlim — *fig.* svetlobo in temo — kot dveh osnovnih počelih; vplival je tudi na bosenske bogomile

manihéjec -jca *m* [iz lat. *Manichaeus* Manes] privrženec maniheizma

-maníja -e *ž* [iz gr.] gl. -man

maníja -e *ž* [gr. *mania* norost, blodnja] 1. nenormalno duševno stanje s simptomi samoveličja, usmerjenosti na eno idejo, napadi besnosti, sle za čim ali kom ipd. (psihiatr.), 2. *fig.* pretirana (skoraj bolezenska) strast, želja ali ljubezen do česa, npr. bibliomanija; besnost, obsedenost; **manîjski** -a -o ki se tiče manije (2.), prim. maničen

manikêr -ja *m*, **manikêrka** -e *ž* [gl. manikira] kdor se ukvarja z manikiranjem

manikíra -e *ž* [fr. *manicure* iz lat. *manus* roka, *curare* skrbeti] 1. negovanje rok, v ožjem pomenu: nohtov, gl. tudi pedikira, 2. orodje za to; **manikírati** -am (se) negovati (si) roke, zlasti pobarvati (si) nohte na roki

maníla -e *ž* [po Manili na Filipinih] 1. vrsta konoplje s Filipinov, 2. tekstilno vlakno iz te konoplje, 3. preja iz teh vlaken

maniók -a *m* [angl. *manioc* iz špan. iz indijan. jezika tupi *manioca*] 1. tropična rastlina in njen gomolj, 2. moka iz tega gomolja, ki daje tečen in zdrav kruh

manípel -pla *m* [lat. *manipulus*] oddelek strim. legije, tretjina kohorte: 60 do 120 mož

manípel -pla *m* [lat. *manipulum*] naróčnica, širok trak, ki ga ima katol. duhovnik pri maši na levi roki (liturg.)

manipulácija -e *ž* [nlat.* *manipulatio* iz lat. *manipulus* prgišče; manipel] 1. spretno, strokovnjaško ravnanje ali opravljanje česa; (strokovni) postopek; *fig. pejor.* (poslovno) spretno sleparjenje, 2. v bankah: pristojbina za kaj

manipulánt -a *m* [nlat.* *manipulare* ravnati] kdor manipulira, opravnik, pomočnik (navadno nižji uslužbenec); **manipulírati** -am ravnati s čim; (spretno) ravnati, opravljati kako delo; *fig. pejor.* spretno slepariti

maníra -e *ž* [fr. *manière* način] 1. način (kako se kaj dela); navada, običaj, 2. (lepo) vedenje, olika (večkrat v mn.: manire), 3. slog, način umetnikovega oblikovanja; *pejor.* posnemanje tujih zgledov brez svojega doživetja in izraza; posneta, prevzeta oblika; prisiljenost, izumetničenost; **maníren** -rna -o ki se tiče manire; *fig.* olikan, uglajen (~i nastop); vljuden

maniríran -a -o [nem. *maniriert* iz fr. *manière*] nenaraven, izumetničen, prisiljen, narejen, afektiran

maniríst -a *m* [fr. *maniériste* iz *manière* način] kdor se spušča v manirizem; **manirízem** -zma *m* slog in način umetniškega izražanja, ki ne zajema iz svojih doživetij, temveč posnema tuje zglede, navadno v prisiljeni obliki (prvotno označba za ital. slikarstvo v 16. stol., imenovano tudi pozna renesansa); *fig.* prisiljenost, izumetničenost

Mánitu -ja *m* [iz algon.] nadnaravna sila ali bitje, (dobri ali hudobni) duh pri severnoamer. Indijancih

manízem -zma *m* [gl. mani] pri Rimljanih: kult, čaščenje umrlih prednikov

mánko -a *m* [ital. *manco*] v trg. primanjkljaj v blagu ali v blagajni

mánliherica -e *ž* [po avstr. konstruktorju F. Mannlicherju] vrsta vojaških pušk

mano destra /ma'no des'tra/ ital. v glas. z desno roko (igrati)

manométer -tra *m* [gr. *manos* tanek, redek, + -meter] v fiz. pritiskomer, vrsta pripravo za merjenje pritiska tekočin, plinov ali par

ma non tanto /ma non tan'to/ ital. v glas. ... a ne toliko (= ne preveč), npr. allegro, ma non tanto

ma non troppo /ma non tro'po/ ital. a ne preveč (glas.)

mano sinistra /ma'no sinis'tra/ ital. v glas. z levo roko (igrati)

mansárda -e *ž* [fr. *mansarde*, po arhit. Mansardu, 1598—1666] 1. »lomljena« streha s položnejšim zgornjim in strmim spodnjim delom (zaradi izrabe prostora, npr. za podstrešnice), 2. podstrešnica, podstrešna sobica; **mansárden** -dna -o ki se tiče mansarde; podstrešen

manšéta -e *ž* [fr. *manchette*, dimin. iz *manche* rokav] 1. starinska nabornica, 2. zapestnik pri srajci, 3. nedovoljen prijem pri rokoborbi

mántičen -čna -o [gr. *mantikos* iz *mantike sc. techne* vedeževanje] vedeževalski, preroški; **mántika** -e *ž* vedeževanje, napovedovanje prihodnosti (s tolmačenjem sanj, branjem iz kart, potez na dlani...); vedeževalstvo

mantílja -e *ž* [špan. *mantilla*, dimin. iz *manta* tančica] (naglavna) tančica, žensko ogrinjalce, ki pokriva glavo in se spušča na ramena, nosijo ga v Španiji, Mehiki...

mantísa -e *ž* [lat. *mantissa* dodatek] decimalni del logaritma (mat.)

manuál -a *m* [lat. *manualis* ročen, iz *manus* roka] 1. priročnik, manjša knjiga (učna ali informativna), 2. vpisnica, dnevnik, 3. (trgovski) dnevnik, prima nota, 4. v glas. igralnik, ročne tipke pri orglah; **manuálen** -lna -o ki se tiče manuala

manuálen -lna -o [lat. *manualis*] ročen; z roko narejen; **manuálni delavec** ročni, fizični delavec

manu brevi /ma'nu bre'vi/ lat. na kratko, prim. brevi manu

manufákt -a *m* [lat. *manu factus* z roko narejen] ročni izdelek

manufaktúra -e *ž* [nlat. *manufactura* ročno izdelovanje, iz lat. *manus* roka, *facere* narediti] 1. oblika kapit. proizvodnje pred razvojem strojne industrije, sloneča na ročni proizvodnji in podrobni delitvi dela (v Zah. Evropi od 16. do 18. stol.; najprej se je vsidrala v izdelovanju tekstila); ročno ali strojno izdelovanje blaga v večjih množinah; tak izdelek, 2. proizvodi tekstilne industrije; trgovina s tekstilnimi izdelki; **manufaktúren** -rna -o ki se tiče manufakture

manufakturíst -a *m* [gl. manufaktura] 1. lastnik ali izdelovalec manufakture, 2. trgovec s tem blagom, 3. nameščenec v manufakturni trgovini

manúlni tisk [po inverziji imena iznajditelja F. Ullmanna] fotokemični način za reprodukcijo tiskanih del, npr. ponatis starejših tiskov

manumisíja -e *ž* [lat. *manumissio*] izpustitev, osvoboditev sužnja (ali pozneje tlačana)

manu propria /ma'nu pro'pria/ lat. s svojo roko, svojeročno

manuskrípt -a *m* [lat. *manu scriptus* pisan z roko] rokopis, 1. rokopisna knjiga (pred izumom tiskarstva), 2. spis, knjiga, pismo ipd. v rokopisu, tj. nenatisnjeno, neobjavljeno delo; **manuskrípten** -tna -o rokopisen

manus manum lavat /ma'nus ma'num la'vat/ lat. roka roko umiva (Seneka)

manus mortua /ma'nus mor'tua/ lat. »mrtva roka«, gl. mainmorte

manustuprácija -e *ž* [lat. *manustupratio* iz *manus* roka, *stuprare* oskruniti] spolna samozadovoljitev, gl. onanija

mápa -e *ž* [lat. *mappa* prt] 1. listnica, preganjen karton za spise, risbe, načrte, rokopise, 2. načrt, naris, 3. zemljiška mapa, 4. zemljevid

mapêr -ja *m* [fr. *mappeur* iz lat.] risar zemljevidov, posebno vojaških

mapírati -am [gl. mapa] risati zemljevide; vnesti na zemljevid, v mapo

maquereau -ja *m* [/makro'/ fr. iz hol. *makelaer* posredovalec] zvodnik

maquis -a *m* /maki' -ja/ fr. 1. gošča(va), grmišče; *fig.* zatočišče (za ljudi, ki so si prišli z zakonom navzkriž), 2. makija; **maquisard** -a *m* /makizar'/ makijevec, goščar

marabú -ja *m* [fr. *marabout* iz ar. *murabit* puščavnik] v zool. vrsta gologlave afriške štorklje; njeno perje uporabljajo za okras na ženskih klobukih

maraskíno -a *m* [ital. *maraschino* iz *marasca* višnja] višnjevec, liker iz višenj, npr. zadrski

marástičen -čna -o [fr. *marastique* iz gr.] gl. marazmičen

máraton -a *m* [iz gr.] gl. maratonski tek

maratónec -nca *m* [iz gr.] maratonski tekač, tekač na dolgo progo; **máratonski tek** v šp. tek na dolgo progo (42,2 km),

imenovan po Maratonu v Atiki, kjer so Atenci l. 490 pr. n. š. premagali Perzijce; glasnik, ki je pritekel iz Maratona v Atene, je sporočil novico in se zgrudil mrtev

maravédi -ja *m* [špan. iz ar. *Murabitin*, po mavrski dinastiji iz tistih časov] 1. mavrski zlatnik iz 11. in 12. stol., 2. nekdanji španski bakreni kovanec

marázem -zma *m* [iz gr. *marasmos* iz *marainein* propadati] usihanje telesnih in duševnih sil, npr. zaradi starosti (starostna onemoglost) ali nedohranjenosti; **marázmičen** -čna -o onemogel, npr. zaradi bolezni; oslabel

marc. ital. kratica: marcato, marcando

marcando /markan'do/ ital. gl. marcato

marcato [/marka'to/ ital. iz *marcare* označiti] v glas. poudarjeno, s poudarkom (igrati, peti)

marché [/marše'/ fr. iz lat. *mercatus* trgovina] trg; tržišče; kupčija; trgovina; cena

marcia /mar'ča/ ital. koračnica (glas.)

marcia funebre /mar'ča fu'nebre/ ital. pogrebni marš, žalna, pogrebna koračnica

marciálen -lna -o [lat. *martialis* Martov, po Martu, strim. bogu vojne] 1. vojen, bojen, 2. bojevit, bojaželjen, 3. hraber; divji

márcipan -a *m* [ital. *marzapane* iz ar.] slaščica iz mandljevega testa, sladkorja in dodatkov

márec -rca *m* [lat. *Martius sc. mensis*, ker je bil posvečen Martu] sušec, tretji mesec leta (prvi mesec pri Rimljanih)

maréma -e *ž* [ital. *maremma*] močvirno obalno področje, npr. severnoitalsko

marénda -e *ž* [iz ital.] gl. merenda

maréngo -a *m* [fr. *marengo*] trpežno, črnikasto sivo volneno blago, zlasti za zimske plašče; **maréngo** *neskl. pridevn.* črnikasto siv (~ plašč)

marešálo -a *m* [ital. *maresciallo*] karabinjerski stražmojster

margarína -e *ž* [fr. *margarine* iz gr. *margaron* biser] umetno, največ rastlinsko maslo (redilno kot naravno)

márgina -e *ž* [lat. *margo*, *marginis* rob] rob ob natisnjenem besedilu, npr. v knjigi; **marginálen** -lna -o obroben, (natisnjen ali napisan) ob robu; v ekon. mejen, npr. profit

marginálije -ij *ž mn.* [nlat. *marginalis* mejen] 1. obrobne opazke, pripombe ali misli na robu (knjige), 2. natisnjen vsebinski povzetek ipd. na robu knjige, 3. krajši članek ali zapisek (s fragmentarnimi vtiski ipd.)

marihuána -e *ž* [špan. *marijuana*] mamilo iz listov in cvetov istoimenske rastline (= hašiš)

marímba -e *ž* [po afr. besedi] ksilofonu podobno glasbilo pri afriških črncih, izpopolnjeno v Srednji Ameriki

marína -e *ž* [ital. *marina* iz *mare* morje] 1. ladjevje, mornarica, zlasti po namenu (trgovska, vojna ~) ali pripadnosti, 2. v slikarstvu: slika morja (npr. pomorske bitke), obmorski pejsaž ali motiv

marinráda -e *ž* [fr. *marinade* iz lat. *marinus* morski] kvaša, začinjen, kuhan kis za mariniranje; **marinírati** -am nasoliti in vložiti v kvašo, zlasti (ribje) meso

mariníst -a *m* [ital. *marinista* iz lat. *marinus* morski] 1. slikar morskih motivov, 2. privrženec marinizma (polit., liter.)

marinízem -zma *m* [lat. *marinus* morski] imperialistična težnja po gospostvu na morju, navadno v zvezi s pomorskim oboroževanjem

marinízem -zma *m* [po ital. pesniku Giambattisti Mariniju, 1569—1625] nališpan, nabuhel literarni slog s kopičenjem besednih iger, metafor, antitez..., razširjen v 17. stol.

marionéta -e *ž* [fr. *marionnette* iz *Marion* Marijica, dimin. iz *Marie* — prvotno ime biblijske Marije v srednjev. lutkovnem misteriju] lutka v lutkovnem gledališču (giblje se po žici ali nitkah, ki jih vodi lutkar); *fig.* človek brez svoje volje, orodje v tujih rokah; **marionéten** -tna -o lutkoven, ki se tiče marionet; **marionétna vlada (država ...)** lutkovna vlada (država...), nesamostojna vlada, orodje drugih držav

maritímen -mna -o [lat. *maritimus* iz *mare* morje] (po)morski, ki se tiče morja in plovbe

Marjána -e *ž* [fr. *Marianne*, po imenu nekega skrivnega republik. društva iz srede 19. stol.] žensko ime, **poosebljenje** francoske republike

marjáš -a *m* [fr. *mariage* poroka; pri kartah: kralj in kraljica iste barve v eni roki] vrsta igre na karte; **marjášati** -am igrati marjaš

márka -e *ž* [nem. *Mark* iz stvnem. *marcha* meja; mejno področje] 1. srednjev. obmejna upravna enota v nem. deželah na čelu z mejnim grofom (Vzhodna ~), 2. vaška srenja, soseska pri starih Germanih

márka -e *ž* [fr. *marque*, ital. *marca*] 1. žig, (tovarniški) znak, (zaščitna) značka, 2. znamka (poštna, trgovska...)

márka -e *ž* [nem. *Mark*, prvotno staronemška utež, pozneje srebrnik] 1. nemška denarna enota in kovanec, ima 100 pfenigov, 2. finska denarna enota in kovanec

markácija -e *ž* [fr. *marquer* označiti] znak, zaznamek, zlasti za izletnike v gorskih poteh

markánten -tna -o [fr. *marquant*] izrazit, značilen (~i obraz); zbujajoč pozornost (~a osebnost), viden, opazen, očiten; poseben; pomemben, znamenit

markazít -a *m* [nlat. *marcasita* iz ar.] železni kršec (mineral.)

markêr -ja *m* [fr. *marqueur* iz *marquer* označiti] 1. kdor kaj markira, 2. zapisovalec točk pri biljardu ipd., 3. natakar, (kavarniški) strežaj

marketéndar -ja *m* [nem. *Marketender* iz stital. *mercatante*] vojaški branjevec in krčmar, spremljal je vojake na pohodu; **marketéndarica** -e *ž* vojaška branjevka in krčmarica

markí -ja *m* [iz fr.] gl. markiz

markírati -am [fr. *marquer* označiti] 1. postaviti žig ali znak; označiti, zaznamovati, npr. pot v hribih; zapisovati, npr. zadetke, 2. naznačiti kaj; *fig.* hliniti (~ bolezen); *fig.* **markírati** -am ga lomiti ga

markíz -a *m* [fr. *marquis* iz ital. *marchese*, prvotno mejni grof, iz nlat. *marchensis* iz nem. *Mark* marka] francoski plemiški naslov, po rangu med grofom in vojvodo

markíza -e *ž* [fr. *marquise*] 1. žena (vdova) ali hči markiza, 2. steklena streha nad vhodom, 3. nizek starinski naslanjač, 4. prstan s kamni, vdelanimi na ovalni podlagi

markizét -a *m* [fr. *marquisette*] mulu podobna tkanina za zavese

marksíst -a *m* idejni privrženec marksizma; **marksístičen** -čna -o ki se tiče marksizma, v skladu z marksizmom; **marksízem** -zma *m* sistem naziranj in naukov Karla Marxa (1818—1883) in Friedricha Engelsa (1820—1895), svetovni nazor, nauk, »ki predstavlja v svoji celotnosti sodobni materializem in sodobni znanstveni socializem kot teorijo in program delavskega gibanja vseh dežel sveta...« (Lenin); njegove glavne sestavine so dialektični materializem kot filozofija marksizma, materialistično pojmovanje zgodovine ter Marxov ekonomski nauk, v katerem je Marx razložil zakonitosti ekonomskega razvoja kapitalistične družbe; **marksízem-leninízem** marksizem, kot ga je dalje razvil V. I. Lenin (= leninizem)

marlí -ja *m* [fr. *marli*, po* vasi Marli-la-Machine, kjer so jo najprej izdelovali] vrsta mrežaste, navadno platnene tkanine

marmeláda -e *ž* [fr. *marmelade* iz gr. *melimelon* v medu vkuhano sadje] oslajena (40—60% sladkorja), gosto vkuhana sadna mezga

mármor -a *in* -ja *m* [lat. *marmor* iz gr. *marmaros* bleščeč] lep in trd, zrnasto kristalast kamen za kipe, plošče ipd., po sestavi apnenec; **mármoren** -rna -o *ali* **mármornat** -a -o iz marmora; **mármor(n)ast** -a -o marmoru podoben

marmorírati -am [gl. marmor] 1. poslikati z marmoru podobnim vzorcem, 2. obložiti z marmorom

maród *neskl. pridevn.* [fr. *maraud* ničvreden] bolan; onemogel, opešan, oslabel

marodêr -ja *m* [fr. *maraudeur* tat] 1. kdor hlini bolezen (da bi se ognil delu, fronti ipd.), zlasti vojak, ki, hlineč onemoglost, zaostane za oddelkom, da bi plenil; plenilec, 2. onemogel ali bolan vojak; bolnik sploh; **marodírati** -am 1. bolehati ali hliniti bolezen (s kakim namenom), 2. zaostati za oddelkom (hlineč onemoglost) in pleniti

marokên -a *m* [fr. *maroquin* iz *marocain* maroški, najprej so ga izdelovali v Maroku] 1. fino, barvano kozje usnje, 2. krep maroken

maróni -ja *m* [ital. *marrone* kostanj] debel, plemenit kostanj

maronít -a *m* [po ustanov. prvega samostana Maronu] pripadnik sirske krščanske cerkve v Libanonu

Márs, Márta *m* [lat. *Mars, Martis*] 1. v strim. mit. bog sonca in poljedelstva (posvečen mu je bil mesec marec), pozneje predvsem bog vojne, 2. **Márs** -a *m* v astr. eden izmed velikih planetov sončnega sistema (med Zemljo in Jupitrom); **márs**ovec -vca *m* 1. prebivalec Marsa, npr. v Wellsovi utopiji Boj z marsovci, 2. vrsta plašča

marsála -e *ž* [ital. *vino di Marsala*, po sicilskem pristanišču] sladko, belo vino odlične kakovosti, prvotno s Sicilije

marsejéza -e *ž* [fr. *marseillaise*, prvi so jo peli marsejski prostovoljci; prvotno se je imenovala Chant de guerre de l'armée du Rhin, ker jo je l. 1792 za rensko armado napisal in skomponiral Rouget de Lisle] francoska revolucionarna pesem in — danes — narodna himna

Mársij -a *m* [gr. *Marsyas*] v frigijski bajki silén, ki je našel Atenino piščal in postal tak mojster v igranju, da je izzval na tekmovanje samega Apolona; muze pa so prisodile prvenstvo Apolonu in ta ga je za kazen obesil in odrl

màrš, márša *m* [fr. *marche* hoja..., iz* lat. *marcus* kladivo] 1. ritmični, enakomerni hod, 2. hod, pohod vojaške enote; na takem pohodu opravljena pot, 3. koračnica, glasbeno delo v ritmu človeškega koraka (vojaški, žalni ~)

màrš [po nem.] *medm.* 1. izgini, poberi se, proč! 2. naprej! (vojaško povelje)

maršál -a *m* [fr. *maréchal* iz nlat. *mariscalcus* iz stnem. *marah* konj, *scalc* hlapec] 1. pri Karolingih poveljnik konjenice, pozneje naslov visokih dvornih uradnikov ali častnikov, 2. danes visok ali najvišji vojaški čin in naslov v nekaterih državah; **maršál Jugoslavije** pri nas najvišji vojaški čin in naslov; dobil ga je (l. 1943) za izredne zasluge voditelj osvobodilne vojne J. Broz-Tito

maršalát -a *m* [gl. maršal] 1. stopnja in naslov maršala, 2. maršalov urad

máršbataljon -a *m* [iz nem. iz fr.] bataljon, določen za odhod na fronto

maršírati -am [fr. *marcher*] stopati, korakati v strnjenih vrstah (v taktu, po vojaško); hoditi peš

máršruta -e *ž* [marš + fr. *route* pot] potovnica, določena, odkazana pot; smer poti, potovanja, pohoda

martìn -ína *m* [po fr. inženirju P. Martinu, 1824—1915] Martinova peč, visoka peč za taljenje železne rude in pridobivanje litega železa; **martínar** -ja *m* delavec pri martinu ali v martinarni

martíni -ja *m* [po firmi Martini in Rossi] vrsta koktajla

martírij -a *m* [nlat. *martyrium* iz gr. *martys, martyros* priča; pričevalec] 1. mučeništvo, mučeniška smrt za vero; *fig.* hudo trpljenje, 2. del cerkve (ali kapele ipd.) z grobom mučenca

martirológij -a *m* [nlat. *martyrologium* iz gr.] 1. seznam mučencev, 2. zgodovinski prikaz ali pripoved o mučencih; take zgodbe

márža -e *ž* [fr. *marge* rob] v trg. pribitek na kupno ceno blaga za kritje trgovskih stroškov (kupna cena + marža = prodajna cena)

mása -e *ž* [lat. *massa* gmota, iz gr. *massein* gnesti] 1. snov; brezlična ali neobdelana gmota, zlasti tekoča surovinska zmes, pripravljena za uporabo (papirna ~), 2. množina, količina snovi, iz katere je sestavljeno telo; velikanska množina česa, npr. ljudi; *fig.* (ljudska) množica, 3. odpor, s katerim se telo upira gibanju, tj. spremembi mesta v prostoru (fiz.), 4. premoženje, ki ostane po polomu podjetja (konkurzna ~), po lastnikovi smrti ipd.; **masóven** -vna -o množičen, skupinski

masáker -kra *m* [fr. *massacre*] pokol, klanje ljudi; prelivanje krvi, morija; **masakrírati** -am (po)klati, pobi(ja)ti, moriti

masáža -e *ž* [fr. *massage* iz gr. *massein* gnesti] mehanično vplivanje na razne dele telesa (drgnenje, gnetenje...), da se pospeši kroženje krvi

masculini generis /maskuli'ni ge'neris/ lat. moškega spola (slovn.)

masêr -ja *m*, **masêrka** -e *ž* [fr. *masseur* (m), *masseuse* (ž)] kdor poklicno masira

ljudi; **masírati** -am drgniti, gnesti, natepati telo, opravljati masažo

masív -a *m* [fr. *massif* iz lat. *massa* gmota] v geol. sklop, gorska gmota (vozel), manj razčlenjeno gorovje

masíven -vna -o [fr. *massif*] ki se tiče masiva; iz celega, cel, poln, nevotel (npr. kovinski izdelek); gost, čvrst, težak in gmoten; debel, krepko postavljen (~i zid)

máska -e *ž* [fr. *masque* iz ital. *maschera* iz* ar.] 1. krinka, naličnica (pustna ~); zakrinkana oseba, npr. igralec (v antiki so maske nosili igralci, od tod simbol igralske umetnosti in varljivega videza); *fig.* varljiv videz ali vedenje, 2. stalni lik v ital. commedia dell'arte, npr. Kolombina, 3. posnetek pokojnikovega obraza (mrliška ~), danes zlasti odlitek v mavcu (posmrtna ~), 4. naličnа priprava v razne namene (plinska ~)

maskarón -a *m* [ital. *mascarone*, avgm. in pejor. iz *maschera* maska] v arhit. spaka (groteska), spačen obraz kot okrasek, npr. nad vhodom

maskêr -ja *m* [iz fr. *masquer* našemiti] strokovnjak, ki maskira igralce (gledališki ~); **maskírati** -am 1. nadeti masko; našemiti; pripravljati igralce za nastop, 2. vojaško: zakri(nka)ti, prikriti, npr. orožje, čete (~a baterija), postopke..., 3. prikri(va)ti prave namene; **maskírati** -am **se** našemiti, zakri(nka)ti se; pripraviti se za nastop ali snemanje

maskóta -e *ž* [fr. *mascotte*] možic (kot talisman); *fig.* talisman

maskulín -a -o [lat. *masculinus* moški; moškega spola] moškega spola (slovn.); **maskulínum** -a *ali* -ina *m*, *mn.* **maskulína** -in *s* moški spol; beseda moškega spola (slovn.)

maskulinizácija -e *ž* [lat. *masculinus* moški] spremenitev v moški spol; **maskulinizírati** -am **(se)** spremeniti (se) v moški spol, zlasti besedo ali živo bitje, npr. po Steinachovi metodi

masohíst -a *m* [po avstr. romanopiscu L. Sacher-Masochu, 1835—1895, ki je to opisoval] kdor je nagnjen k masohizmu; **masohízem** -zma *m* v psihiatr. oblika spolne izrojenosti, spolno naslajanje (zbujanje ali zadovoljevanje spolne sle) ob udarcih, poniževanju ipd. od drugih oseb ali spolnega partnerja; prim. sadizem

masón -a *m* [iz fr.] gl. framason

masóven -vna -o [iz lat.] gl. masa

massa *neskl. m* [/ma'sa/ izpačeno iz angl. *master*] »gospod«, v »angleščini« črncev v ZDA nekdanji nagovor za gospodarja

mástaba -e *ž* [ar. *mastabah*] velika nadzemeljska grobnica v starem Egiptu

mastalgíja -e *ž* [gr. *mastos* dojka, + -algija] bolečine v dojkah, mlečnih žlezah (med.)

máster -ja *m* [angl. *master* iz lat. *magister*] 1. učitelj, mojster; vzgojitelj, 2. gospod (v naslavljanju mlajših moških), 3. gospodar; lastnik, podjetnik, 4. angl. akademski ali plemiški naslov

mástika -e *ž* [fr. *mastic* iz nlat. *mastichum* iz gr.] 1. vrsta zimzelenih sredozemskih grmov (nlat. *Pistacia lentiscus*), 2. mastiks

mástiks -a *in* **mastíks** -a *m* [gl. mastika] aromatična smola mastike (uporablja se največ v med. in kot lepilo)

mastítis -a *m* [gr. *mastos* dojka, + -itis] 1. gnojno vnetje dojk, zlasti po porodu (med.), 2. vnetje vimena (vet.)

mastodónt -a *m* [gr. *mastos* dojka; bradavica na dojki, *odous*, *odontos* zob, imenovan po bradavičastih gubah na kočnikih] v zool. ameriški mamut, izumrla, slonu podobna velikanska žival iz pliocena

masturbácija -e *ž* [lat. *masturbatio*] spolno samozadovoljevanje pri moških; **masturbírati** -am spolno se samozadovoljevati

mašé -ja *ali neskl. m* [fr. (*papier*) *mâché*] papirno testo z raznimi dodatki za modele in reliefe

mašína -e *ž* [nem. *Maschine* iz fr. *machine* iz lat. *machina* iz gr. *mechane*] stroj, mehanična priprava, ki spreminja energijo v koristno delo (tehn.); **mašínski** -a -o strojen

mašínca -e *ž* [gl. mašina] strojnica (voj.)

mašinerija -e *ž* [nem. *Maschinerie* iz fr.] povezan ustroj več strojev, ki opravljajo eno delo

mašiníst -a *m* [nem. *Maschinist*] strojnik

mašinizácija -e *ž* [gl. mašina] uvajanje strojev v proizvodnjo, v obrate, nadomeščanje fizičnega dela s stroji, prim. mehanizacija

máškara -e *ž* [ital. *maschera* maska] zakrinkana, našemljena oseba
maškaráda -e *ž* [fr. *mascarade*] sprevod ali plesna zabava v maskah
mát *neskl. pridevn.* [nem. *matt* iz fr. *mat* iz* perz.] brez leska in sijaja, medel, moten (pohištvo, steklo...)
mát -a *m* [iz perz. *shah mat* kralj je mrtev] v šahu: premagan (položaj, ko napadeni kralj ne more napraviti nobene poteze več in je igra končana); **mát** *neskl. pridevn.* premagan
matadór -ja *m* [špan. *matador* iz *matar* ubiti] 1. pri bikoborbah prvi bikoborec, ki zada biku smrtni sunek; *fig.* junak; prvak, pomembna osebnost, 2. adut v skatu in drugih igrah
matamáta -e *ž* [portug. iz indian.] vrsta južnoameriške želve
match -a *m* /mæč/ angl. 1. tekma, športno tekmovanje ali prireditev, 2. partija šaha
matematicízem -zma *m* [gl. matematičen] težnja izraziti vse pojave in procese v matematičnih formulah
matemátičen -čna -o [iz gr. *mathematikos* iz *mathein* učiti se] ki se tiče matematike; računski; *fig.* natančen in precizen; zanesljivo dognan; **matemátik** -a *m* strokovnjak v matematiki; dober računar (tudi *fig.*); **matemátika** -e *ž* znanost o lastnostih in medsebojnih odnosih veličin, vključuje elementarno, višjo in uporabno matematiko
Mater dolorosa /ma'ter doloro'za/ lat. »Žalostna Mati božja«, v kršč. umetnosti podoba ali kip jokajoče Marije z mrtvim Jezusom v naročju (= Pietà)
materiál -a *m* [nlat. *materialis* snoven, iz lat. *materia* snov] 1. snov, surovina, tvarina, potrebna v kak namen, 2. gradivo, zlasti kot vir ali osnova za preučevanje (zgodovinski ~)
materiálen -lna -o [nlat. *materialis* snoven] 1. snoven, tvaren, sestavljen iz materije (~i svet); ki se tiče materije ali materiala, 2. s čuti zaznaven, čuten, telesen, izvirajoč iz objektivne resničnosti (fil.), 3. *fig.* gmoten, stvaren (~a korist); **materiálnost** -i *ž* snovnost, tvarnost
materiálije -ij *ž mn.* [iz lat.] surovine; gradivo; gmotna stran (življenja, dela, službe...)
materialíst -a *m* [fr. *matérialiste*, Bourguet 1729, iz lat. *materia* snov] 1. privrženec fil. materializma, materialističnega svetovnega nazora (naspr. idealist), 2. v tradic. etiki: kdor gleda le na osebne, gmotne koristi; sebičnež, 3. vulgarno: kdor ceni le gmotne dobrine; **materialístičen** -čna -o ki se tiče materializma, v skladu z materializmom (v tradic. etičnem smislu: sebičen); **materialístična dialéktika** po marksistični teoriji »najbolj vsestranski, vsebinsko najbogatejši in najgloblji nauk o razvoju« (Lenin) in razvojnih zakonih narave, človeške družbe in mišljenja (fil.); **materialístično pojmovanje zgodovine** uporaba materializma na področju družbenih pojavov, pojmovanje, ki izhaja iz postavke, da so družbeni proizvodni odnosi tista »realna osnova, ki se na njej dviga pravna in politična vrhnja stavba in ki ji ustrezajo določene oblike družbene zavesti...« (Marx)
materializácija -e *ž* [fr. *matérialisation* iz lat.] domnevno »utelešanje« duhov v okultizmu in spiritizmu; utelešenje sploh; **materializírati** -am (se) dati (dobiti, navzeti...) materialno obliko, eksistenco, značaj...; napraviti materialno; utelesiti (se)
materializém -zma *m* [fr. *matérialisme*, 1702, iz lat.] 1. ena od dveh glavnih smeri v filozofiji, naspr. fil. idealizma; kot fil. smer že od stare Grčije naprej kot ideologija naprednih družbenih sil. Prejšnji, zlasti materializem 18. stol., je bil pretežno mehaničen, nezgodovinski; te pomanjkljivosti sta odstranila šele Marx in Engels, očeta dialektičnega materializma (osnovne postavke modernega materializma so predvsem: a) da je svet v bistvu materialen, b) da je materija prvotna in zato podlaga vseh drugih pojavov, ki obstoji neodvisno od človeške zavesti in je torej vir zavesti in občutkov, c) da so zakoni sveta spoznatni; gl. dialektični, historični, mehanični ~), 2. nauk, da so osebne, gmotne koristi najvišji zakon (v tradic. etiki); sebičnost, 3. vulgarno; čaščenje gmotnih, materialnih dobrin
matêrija -e *ž* [lat. *materia* snov] 1. v naravosl. pomenu: snov, tvar, iz katere

sestoji realnost (glede na njene fiz., kem. itd. lastnosti); gmota, nedoločena množina česa, 2. *fig.* (učna, študijska) snov, tvarina; gradivo; predmet; vsebina, 3. v fil. smislu: objektivna realnost, ki obstaja zunaj in neodvisno od naše zavesti

maternitéta -e *ž* [fr. *maternité* iz lat. *maternus* materinski] materinstvo, naravni in pravni odnos matere do otrok

matinéja -e *ž* [fr. *matinée* iz *matin* jutro] 1. dopoldanska prireditev (koncert, kino predstava...), 2. ženska jutranja obleka

matírati -am [fr. *mater*] otemniti, prevleči na temno, motno, vzeti lesk (kovinam, steklu ipd., gl. mat)

matírati -am [fr. *mater*, gl. mat] premagati nasprotnika (v šahu)

mátjuška -e *ž* [rus.] mamica (~ Rusija)

matrác -a *m* [nem. *Matratze* iz nlat. *matratium* iz ar.] žimnica

matriarhát -a *m* [gr. *mater* mati, *arche* vladavina] v praskupnosti oblika rodovne ureditve, v kateri je osnovna družbena enota materinski rod, zanjo značilno gospostvo žena, prim. patriarhat

matríca -e *ž* [fr. *matrice* iz lat. *matrix* maternica; izvor] 1. matica sploh, npr. za vijake, 2. v tiskarstvu: kalup za ulivanje črk ali (papirna) oblikovnica za stereotipe, 3. v galvanoplastiki: negativ za plastične odlitke, 4. papirni preparat pri ciklostilnem ipd. razmnoževanju

matricíd -a *m* 1. [lat. *matricida*] morilec, ubijalec matere, 2. [lat. *matricidium*] umor, uboj matere; **matricídij** -a *m* umor, uboj matere

matríka -e *ž* [iz lat.] gl. matrikula

matríkula -e *ž* [nlat. *matricula* imenik, dimin. iz lat. *matrix*] matica, matična, vpisna knjiga, zlasti, 1. knjiga, spisek, imenik na vseučilišču vpisanih študentov, 2. (cerkvena) knjiga rojstev, porok in smrti

matrikulácija -e *ž* [gl. matrikula] vpisovanje ali vpis v matrikulo; **matrikulírati** -am vpisati, vnesti v matrikulo

matrimoniálen -lna -o [lat. *matrimonium* zakon, iz *mater* mati] zakonski, izvirajoč iz zakonske zveze; **matrimónij** -a *m* zakon, zakonska zveza; sklenitev te zveze

matróna -e *ž* [lat. *matrona*, pri Rimljanih: poročena žena iz uglednejše družine, iz *mater* mati] starejša, dostojanstvena gospa

matronímičen -čna -o [gr. *mater* mati, *onyma* ime] izpeljan iz materinega imena, gl. metronimičen

matróz -a *m* [nem. *Matrose* iz hol. *matroos*] mornar, zlasti v vojni mornarici

matúra -e *ž* [lat. *maturus* zrel] višji ali nižji zrelostni izpit na srednjih šolah

maturácija -e *ž* [lat. *maturatio*] zorenje, (do)zoritev

maturánt -a *m*, **maturántka** -e *ž* [lat. *maturus* zrel] dijak(inja), ki dela ali bo delal(a) zrelostni izpit; **maturírati** -am 1. (do)zoreti, 2. delati ali napraviti zrelostni izpit

maturitas praecox /matu'ritas pre'koks/ lat. prezgodnja spolna zrelost (med.)

maturitéta -e *ž* [lat. *maturitas*] zrelost, dozorelost (navadno v duhovnem smislu); **maturitéten** -tna -o zrelosten; ki se tiče mature

matutína -e *ž* [lat. *matutinalis* jutranji] jutranjica (liturg. molitev)

Matúzalem -a *m* [iz hebr.] gl. Metuzalem

mauvais sujet /movɛ' süžɛ'/ fr. nepridiprav, negodnik, negoda

mavréska -e *ž* [ital. *moresca* iz *moresco* mavrski] risba ali okrasek v mavrskem slogu, zlasti stiliziran rastlinski okrasek

mávrski -a -o [ital. *moresco* iz *Moro* Maver] ki se tiče arabskih Mavrov, muslimanskega ljudstva v Sev. Afriki (v 7. in 8. stol. so gospodovali v Španiji); **mávrski slog** v arhit. slog s kolonadami, kupolami ipd., dekorativno so zanj značilne mavreske (razcvetel se je v Španiji v dobi Mavrov)

mávzerica -e *ž* [po nem. konstruktorju W. Mauserju, 1834—1914] vrsta vojaških pušk (in pištol)

mavzoléj -a *m* [gr. *mausoleion*, po maloazijskem satrapu Mavzolu, ki mu je postavila žena v Halikarnasu nagrobnik, eno sedmerih čud starega veka] monumentalna nagrobna stavba, razkošen nagrobnik

maxima debetur puero reverentia /mak'sima debe'tur pu'ero reveren'cia/ lat. z otrokom je treba ravnati kar se da spoštljivo (Juvenal, Satire)

maxwell -a *m* [/mek'suəl/ po angl. fiziku in matematiku J. C. Maxwellu, 1831 do 1879] enota magnetnega pretoka (fiz.)
mayor -a *m* [angl.] gl. mer
mazohízem -zma *m* gl. masohizem
mazúrij -a *m* [nlat. *masurium*, po Mazuriji na Poljskem, kjer so jo najprej našli] manganu podobna kem. prvina, odkrita l. 1925
mazurírati -am [po polj. Mazurih] izgovarjati glasove c, z, s namesto č, ž, š (lingv.)
mazúrka -e *ž* [polj. po Mazurih] 1. poskočen poljski ples v $^3/_4$ taktu, 2. glasba za ta ples
mazút -a *m* [iz turkm.] kurilno olje, tekoči ostanek pri destilaciji nafte
mb kratica: milibar
Mc- gl. Mac-
M.D. lat. kratica: Medicinae doctor, gl. dr. med. univ.
Md (mendelevij) znak za kem. prvino
m. d. ital. kratica: mano destra
M^e fr. kratica: maître
mea culpa /me'a kul'pa/ lat. moja krivda, jaz sem kriv (kot izraz kesanja iz liturg. molitve)
meánder -dra *m* [lat. *maeander* iz gr. *maiandros*, po rečici Meander v Mali Aziji] 1. vijugast tok reke, 2. vijugasta okrasna črta; **meándričen** -čna -o vijugav, vijugast
mea parvitas /me'a par'vitas/ lat. moja malenkost
mébel -bla *m* [fr. *meuble* iz lat. *mobilis* premičen] pohištvo, oprava; **meblírati** -am opremiti s pohištvom (~a soba)
mecén -a *m* [po Mecen(as)u, strim. državniku iz 1. stol. pr. n. š., ki je podpiral Horaca, Vergila in druge pesnike] *fig.* bogat, radodaren pokrovitelj umetnosti in znanosti; podpornik, dobrotnik; **mecénski** -a -o radodaren, podpirajoč umetnost in znanost
mèč -a *m* [iz angl.] gl. match
medálja -e *ž* [ital. *medaglia* iz lat. *metallum* kovina] svetinja, kolajna (spominska ali odlikovanje); **medaljêr** -ja *m* izdelovalec medalj (obrtnik ali umetnik)
medaljón -a *m* [ital. *medaglione*, avgm. iz *medaglia*] 1. večja medalja, 2. ovalen ali okrogel vratni obesek, največkrat s sličico, 3. okroglo reliefno kiparsko delo kot okras
Medéja -e *ž* [gr. *Medeia*] v stgr. mit. očarljiva čarovnica, hči kolhidskega kralja Aieta, ki je Jazonu pomagala, da si je prilastil zlato runo, in z njim pobegnila; ko se ji je Jazon izneveril, je iz maščevanja zastrupila svojo tekmico in umorila oba sinova, ki mu ju je rodila; *fig.* **medéja** -e *ž* ljubosumna, maščevalna žena
meden agan /meden' a'gan/ gr. ničesar preveč, prim. ne quid nimis
média -e *ž* [lat. *medius* srednji] 1. v fonetiki: zveneč glas (b, d, g), naspr. tenuis, 2. srednja plast žilne stene (med.)
mediácija -e *ž* [nlat. *mediatio* iz lat. *medius* srednji; posredujoč] 1. posredovanje (za sporazum ali pomirjenje v sporu), 2. v medn. pravu: posredovanje nevtralne države v sporu med dvema državama
mediálen -lna -o [lat. *medialis* iz *medius* srednji] 1. srednji, sredinski, v sredi ležeč; *fig.* poprečen, 2. srednjiški, ki se tiče medija (slovn.), 3. v med. središčen, naspr. lateralen
mediána -e *ž* [lat. *medianus* središčen] srednjica (mat., anat.)
mediatíven -vna -o [nlat. *mediatio* posredovanje] posredovalen, posredujoč
medicína -e *ž* [lat. *medicina* iz *medicus* zdravnik] 1. zdravstvo, zdravniška veda, 2. zdravilo (grenka ~); **medicínski** -a -o ki se tiče medicine, zdravstveni; zdravniški
medicinae (universae) doctor /medici'ne univer'ze dok'tor/ nlat. »doktor vsega zdravstva«, akademski naslov
medicinálen -lna -o [lat. *medicinalis*] ki se tiče medicine; zdravilen (~o zelišče); zdravilski
medicínec -nca *m* [gl. medicina] študent medicine
medievál -a *m* [fr. *médiéval* srednjeveški] vrsta srednjev. antikve in kurzive, tiskarskih črk, ki so danes spet v rabi; **medieválen** -lna -o 1. srednjeveški, 2. ki se tiče medievala
mediev(al)íst -a *m* [nlat. *medium aevum* srednji vek] 1. pisec iz srednjega veka, 2. zgodovinar, strokovnjak za srednji vek; **mediev(al)ístika** -e *ž* preučevanje zgodovine srednjega veka

médij -a *m* [lat. *medium* sredina, središče, iz *medius* srednji] 1. obdajajoča (ali posredujoča) snov, sredstvo ali dejavnik; posrednik ali prevodnik fiz. učinkov, procesov ipd., 2. (po)srednik, posredovalec pri hipnozi ali spiritizmu, 3. v slovn. srednjik, srednji (glagolski) način — med aktivom in pasivom; **médijski** -a -o ki se tiče medija; (po)sredniški

medikabílen -lna -o [lat. *medicabilis*] ozdravljiv

medikácija -e *ž* [lat. *medicatio* iz *mederi* zdraviti] zdravljenje; jemanje ali predpisovanje zdravil

medikamènt -énta *m* [lat. *medicamentum*] zdravilo

medikáster -tra *m* [lat. *medicus* zdravnik, *-aster* lat. pejor. pripona] *pejor.* slab zdravnik, mazač, padar

medikatíven -vna -o [iz lat.] zdravilen, npr. zelišče

médikus -a *m* [lat. *medicus*] zdravnik

médio -ia *m* [lat. *medius* srednji] srednje močna sukana preja (tekst.)

mediokritéta -e *ž* (*m*) [lat. *mediocritas*] poprečnost, poprečno delo (vrednost, sposobnost...); *pejor.* poprečnež

medio tutissimus ibis /me'dio tuti'simus i'bis/ lat. »srednja pot najboljša pot«, del verza (Ovid, Metamorfoze), kjer svetuje Helios Faetontu, naj se drži srednje poti

meditácija -e *ž* [lat. *meditatio*] (globoko) premišljevanje, razglabljanje, poglabljanje v duhovni svet

meditatíven -vna -o [nlat. *meditativus*] razmišljajoč, zatopljen v misli; iz meditacije izvirajoč

Mediterán -a *m* [lat. *Mediterraneum*, *medius* srednji, *terra* zemlja — v antiki je bilo to morje sredi tedaj znanega sveta] v geogr. 1. Sredozemsko morje, 2. Sredozemlje, dežele okrog Sredozemskega morja; **mediteránski** -a -o sredozemski, ob Sredozemskem morju ležeč

meditírati -am [lat. *meditari*] razmišljati, premišljevati

medrésa -e *ž* [tur. *medrese* iz ar.] muslimanska višja šola; poleg drugih predmetov poučujejo v njej pravo, bogoslovje in arabščino

medúla -e *ž* [lat. *medulla*] mozeg (anat.); **meduláren** -rna -o mozgoven

Medúza -e *ž* [gr. *Medousa*] v stgr. mit. strahotno krilato žensko bitje s kačami namesto las, ena od treh gorgon (prvi dve sta bili nesmrtni, umrljiva je bila le Meduza, ki ji je Perzej odsekal glavo; iz nje je skočil krilati konj Pegaz); *fig.* **medúza** -e *ž* v zool. morski klobuk, odrasla, prosto plavajoča edinka pri ožigalkarjih (po* lovkah, ki jih imajo ožigalkarji in so podobne kačam na Meduzini glavi)

medžlís -a *m* [= ar. sejna dvorana, skupščina, posvet] 1. zakonodajna skupščina, parlament (v Perziji in Turčiji), 2. verski svet v nekaterih drugih muslimanskih državah

meeting -a *m* [angl.] gl. miting

Mefísto -a *ali* **Mefistófel(es)** -a *m* [nem. *Mephistopheles* iz* gr. *me* ne, *phos* luč, *philos* ljubeč, tj. sovražnik luči, hudič] v srednjev. verovanjih hudič, eden izmed sedmerih peklenskih poglavarjev (literarno upodobljen kot hudobni duh, ki ne veruje v idealne težnje človeka); *fig.* **mefísto** -a *m* človek z mefistovskim značajem; **mefístovski** -a -o *ali* **mefistófelski** -a -o vražji, peklenski, satanski (~a nakana)

méga- [gr. *mega-* iz *megas* velik] 1. predpona pri merskih enotah: milijon, npr. megavolt, 2. gl. megalo-

mégaerg -a *m* [mega- + erg] milijon ergov (fiz.)

megafón -a *m* [mega- + -fon] govorilo, trobilo, trobenti podobna govorilna cev (za pogovore ipd. na večje razdalje)

mégahertz -a *m* [mega- + hertz] milijon hertzov (fiz.)

megalít -a *m* [mega- + -lit] v arheol. velikanske kamnitne gmote, npr. ciklopski zidovi, ali razni spomeniki iz kamene dobe: dolmen, kromleh...

mégalo- [gr. *megas*, *megale*, *mega* velik, -a, -o] v sestavljenkah, npr. megaloman

megalocít -a *m* [megalo- + -cit] v med. velika rdeča krvnička (brez jedra)

megalokefálen -lna -o [megalo- + gr. *kephale* glava] debeloglav, z abnormalno veliko glavo ali lobanjo; **megalokefalíja** -e *ž* debeloglavost (med.)

megalomán -a *m* [megalo- + -man] kdor si domišlja, da je kaj velikega, namišljena veličina; **megalomanija** -e *ž* veličavost, samoveličje, tj. pretirana, patološka zaverovanost vase in v svojo veličino (vrsta duševne motnje); **megalománski** -a -o veličav, (patološko) zaverovan v svojo veličino

megalozáver -vra *m* [megalo- + gr. *sauros* kuščar] vrsta velikanskih izumrlih plazilcev (dinozavrov) iz jure in krede; njihove fosile so našli npr. v Angliji

mégaron -a *m* [gr. *megaron*] pri starih Grkih: 1. hiša z enim prostorom z ognjiščem na sredi, najstarejši tip indoevr. hiš, 2. (moška ali ženska) spalnica, 3. v svetiščih: najsvetejše

mégarska šola v stari Grčiji filoz. šola, ki jo je po Sokratovi smrti ustanovil v Megari njegov učenec Evklid (450—380 pr. n. š.); ukvarjala se je z eristiko in logiko ter skušala spojiti eleatski nauk s Sokratovo etiko

megaskóp -a *m* [mega- + -skop] optična priprava za projiciranje neprozornih predmetov, npr. fotografij, v povečani obliki

megatêrij -a *m* [mega- + gr. *therion* zver] v zool. orjaški lenivec, velikanski izumrli sesalec iz reda redkozobov, živel je še v času pračloveka

mégavolt -a *m* [mega- + volt] električna enota: milijon voltov (fiz.)

mégawatt -a *m* [mega- + watt] električna enota: milijon wattov (fiz.)

mégdan -a *m* [shr.] gl. mejdan

Megêra -e *ž* [gr. *Megaira*] v stgr. mit. ime ene od treh erinij, boginj maščevanja (drugi dve sta bili Alekta in Tisifona); *fig. pejor.* **megêra** -e *ž* grda, hudobna in prepirljiva babnica

megohm -a *m* [/megom'/ meg(a)- + ohm] električna enota: milijon ohmov (fiz.)

mehanicístičen -čna -o [gl. mehaničen] sloneč na mehaničnem materializmu; ki se tiče mehanicizma; **mehanicízem** -zma *m* 1. mehanični materializem, 2. nagnjenje k mehaničnemu obravnavanju česa

meháničen -čna -o [gr. *mechanikos* iz *mechane* orodje, stroj] 1. sloneč na zakonih mehanike (fiz.); pojmujoč ali razlagajoč pojave po načelih mehanike, npr. s fizikalno-kem. učinki, 2. delujoč z mehanizmom, na strojni pogon; strojen, 3. *fig.* nezaveden, delujoč nezavedno (kot »stroj«), brezmiseln, iz navade; **mehánični materializem** fil. smer, ena izmed razvojnih stopenj materializma, ki skuša vse naravne pojave in procese razložiti z mehaničnimi ali fizikalno-kemičnimi zakoni; v družbenem razvoju vidi le slepo, mehanično igro naravnih zakonov, ne da bi dojel odločilno vlogo, ki jo ima človekova zavestna dejavnost

mehánik -a *m* [lat. *mechanicus* mehaničen, iz gr.] kdor izdeluje ali popravlja stroje ali motorje, strojnik; **mehánika** -e *ž* 1. v fiz. nauk o zakonih mehaničnega gibanja, o gibanju in mirovanju teles ter silah, ki ga povzročajo, 2. ustroj, sestava stroja, 3. vrsta obrtne dejavnosti (fina, precizna ~)

mehaníst -a *m* [gl. mehaničen] privrženec mehaničnega materializma; **mehanístičen** -čna -o gl. mehanicističen

mehanizácija -e *ž* [gl. mehaničen] uvajanje strojev v proizvodnjo, v obrate; zamenjavanje fizičnega dela s stroji (~a kmetijstva); **mehanizírati** -am napraviti mehanično; vpeljati stroje, opremiti s stroji (proizvodnjo, obrate...); zamenjati fizično delo s stroji

mehanízem -zma *m* [nlat. *mechanismus* iz gr.] 1. notranji, funkcionalni ustroj stroja ali priprave z vsemi pripadajočimi deli (urni ~), 2. celota, sestavljena iz delov, ki se gibljejo (ali so povezani) tako kot pri stroju, 3. mehanicizem (fil.)

mehanografíja -e *ž* [gr. *mechane* stroj, + -grafija] uporaba mehanskih ali električnih (elektronskih) strojev, npr. v statistiki

mehanoterapíja -e *ž* [gr. *mechane* stroj, + terapija] v med. zdravljenje z mehaničnimi sredstvi, npr. s telovadnimi vajami in masažo

mehánski -a -o [gl. mehaničen] v zvezi z mehaniko (kot vedo), spadajoč v mehaniko; (nastal) pod vplivom zunanjih sil

mehitaríst -a *m* [po Armencu Mechitarju] pripadnik katol. reda

meistergesang -a *m* [/maj'stergezang'/ nem. *M-* iz *Meister* mojster, *Gesang* petje, pesem] 1. umetno lirsko pesništvo mojstrov pevcev v srednjev. Nemčiji (od 14.—16. stol.), 2. taka pesem

meistersinger -ja *m* [/maj'sterzin'ger/ iz nem.] mojster pevec, v srednjev. Nemčiji pevec in pesnik meščanskega stanu, npr. Hans Sachs (bili so organizirani v cehih in so pesnikovali po predpisanih pravilih, prim. minnesinger)

méjdan -a *m* [shr. iz tur. *meydan* iz ar.] 1. prostor; polje; trg, 2. sejmišče, 3. boj; dvoboj

mékintoš -a *m* [angl. *mackintosh*, po iznajditelju Ch. Mackintoshu] 1. dežni plašč, impregniran s kavčukom, 2. taka tkanina

mekónij -a *m* [lat. *meconium* makov sok, iz gr. *mekon* mak] 1. makov sok; opij, 2. otroška smola, prvo »blato« novorojenčka (po makovi barvi)

meksikájnar -ja *m* 1. avstrijski vojak, ki se je pod cesarjem Maksimilijanom bojeval v Mehiki, 2. škornji z lakiranimi golenicami

melafír -ja *m* [fr. *mélaphyre* iz gr. *melas* črn, + (por)fir] v mineral. črni porfir, vrsta bazaltu podobnih vulkanskih kamnin

melámed -a *m* [hebr. iz *limmad* učiti] učitelj v judovski (verski) osnovni šoli

melamín -a *m* [mel(ano)- + amin] vrsta umetne smole, pomembna kem. surovina

melancána -e *ž* [ital. *melanzana*] v bot. jajčevec, vrsta buč s črnkasto lupino

mélange [fr.] gl. melanža

melanhóličen -čna -o [nlat. *melancholicus* iz gr. *melas*, *melanos* črn, *chole* žolč] ki se tiče melanholije, nagnjen k melanholiji; otožen, potrt, mračen, malodušen (~o razpoloženje)

melanholíja -e *ž* [nlat. *melancholia* iz gr.] 1. v psihiatr. vrsta duševne bolezni, pri kateri prevladuje duhovna depresija in mračno razpoloženje (navadno se pojavlja periodično in v zvezi z manijo), 2. *fig*. otožnost, (duševna) potrtost, malodušnost, mračno razpoloženje; **melanhólik** -a *m* 1. kdor se vdaja melanholiji ali boleha na njej, 2. človek s tem temperamentom

melanín -a *m* [melan(o)- + -in] v biokem. rjavkasto črn pigment, povzroča melanizem, melanozo ipd.

melanít -a *m* [melan(o)- + -it] vrsta črnega granata (mineral.)

melanízem -zma *m* [melan(o)- + -izem] črničnost, pojavljanje črne barve (v koži, laseh, zenici...) zaradi kopičenja melanina; povzroča jo večja toplota ali mraz, naspr. albinizem

mélano- [gr. *melas*, *melanos* črn] v sestavljenkah, npr. melanholija, melanoza

melanóza -e *ž* [melan(o)- + -oza] v med. črnica, bolezenska počrnelost tkiva ali organov (npr. jeter) zaradi kopičenja melanina

melánža -e *ž* [fr. *mélange* mešanica] 1. mešanica, zmes, 2. kava z mlekom ali smetano, 3. (tudi **melánž** -a *m*) mešana, melirana preja (iz raznobarvnih volnenih ali bombažnih vlaken)

melása -e *ž* [fr. *mélasse* iz lat. *melaceum* mošt] rjav sirup, izpadek pri proizvodnji sladkorja; vsebuje še precej sladkorja, pomešanega s solmi, uporablja se v industriji itd.

melinít -a *m* [fr. *mélinite* iz gr. *melinos* rumenkast kot kutina] v kem. močno razstrelivo rumenkaste barve iz pikrinske kisline (v Franciji ime za ekrazit)

meliorácija -e *ž* [lat. *melioratio* izboljšanje] v kmetijstvu izboljšanje zemlje, npr. z osuševanjem ali namakanjem; izboljšava; **melioracíjski** -a -o izboljševalen, ki se tiče melioracije

meliorírati -am [lat. *meliorare* izboljšati] (iz)boljšati zemljo ali zemljišče

melírati -am [fr. *mêler* mešati] mešati, zmešati (~a preja)

melísa -e *ž* [gr. *melissa* čebela] v bot. medenika, aromatična zdravilna rastlina, divja raste v Južni in Srednji Evropi

mélo- [gr. *melos* pesem; ud, člen] v sestavljenkah, npr. melodrama

melódičen -čna -o [lat. *melodicus* iz gr. *melos* pesem, *ode* petje] 1. ubran, blagoglasen, prijetno doneč, blagozvočen, 2. peven, primeren za petje

melodíja -e *ž* [lat. *melodia* iz gr.] napev, ritmično sosledje glasov, ki izražajo kako glasbeno misel

melódika -e *ž* [gl. melodičen] v glas. 1. nauk o melodiji, 2. slogovna posebnost melodije

melodiózen -zna -o [fr. *mélodieux*] 1. blagoglasen, ubran, prijetno doneč, 2. bogat melodij

melodráma -e *ž* [fr. *mélodrame* iz gr.; prva taka drama je bil Rousseaujev Pigmalion] 1. spevoigra, dramsko delo s petjem in glasbo, ki spremlja igralčev tekst (največkrat romantične, pretirano čustvene vrste, v modi v 18. stol.), 2. recitacija ali deklamacija z glasbeno spremljavo; **melodramátičen** -čna -o podoben melodrami; *fig.* (pretirano) čustven, prenapet, razburljiv

melográf -a *m* [melo- + -graf] 1. nabiralec narodnih melodij, 2. avtomatični zapisovalec tonov (posebna priprava pri klavirjih); **melografíja** -e *ž* 1. nabiranje narodnih melodij, 2. pisanje, zapisovanje not

melomán -a *m* [melo- + -man] (pretirano) strasten ljubitelj petja in glasbe, npr. operne; **melomanija** -e *ž* (pretirana) strast do glasbe

melóna -e *ž* [fr. *melon* iz nlat. *melo, melonis* melona] 1. dinja, vrsta sočnih in sladkih buč (bot.), 2. trd, okrogel klobuk

Melpómena -e *ž* [gr. *Melpomene* (= Pevka)] 1. v stgr. mit. modrica tragedije in tragičnega pesništva, ena izmed devetih modric; upodabljali so jo z masko v roki in bršljanovim vencem na glavi, 2. neki asteroid

membrána -e *ž* [lat. *membrana* koža (ki pokriva ude), iz *membrum* ud] 1. koža, kožica, mrenica, opna (bot., kem., fiziol.), 2. tanka kovinska ploščica za prenašanje zvočnih tresljajev (telefonska ~)

membranofón -a *m* [membran(a) + -fon] vrsta glasbil, pri katerih je zvočilo napeta membrana, npr. ustrojena koža ali mehur pri bobnu

mémbrum -a *m* [lat. *membrum*] ud (anat.); **membrum virile** /mem'brum viri'le/ lat. spolni ud, falus

meménto -a *ali neskl. m* [lat. *memento* pomni, spominjaj se, velel. od *meminisse* spominjati se] 1. spomin(ek), 2. opomin, opozorilo

memento mori /memen'to mo'ri/ lat. »spominjaj se smrti«, 1. misli na to, da boš moral umreti, 2. predmet, spominjajoč na smrt ali minljivost sveta, npr. lobanja

mémfis -a *m* [po staroegipt. mestu] vrsta tiskarskih črk

memoáren -rna -o [gl. memoari] spominski; ki se tiče memoarov (~a literatura)

memoári -ov *m mn.* [fr. *mémoires* iz lat. *memoria* spomin] spomini, leposlovno delo v obliki zapiskov o minulih dogodkih, ki jih je pisec doživel ali slišal o njih (dnevniki, izpovedi, življenjepisi...)

memorabílen -lna -o [lat. *memorabilis*] 1. znamenit, sloveč, 2. ki se dobro vtisne v spomin

memorácija -e *ž* [lat. *memoratio*] 1. spominjanje, omenjanje; omenitev, omemba, 2. govorjenje, citiranje na pamet

memorándum -a *m, mn. tudi* **memoránda** -and *s* [iz lat. *memorandus* kar si je treba zapomniti] 1. zapisek; zapisnica, dnevnik, 2. spomenica, diplomatsko sporočilo (nota) s kratko obrazložitvijo predmeta, stališčem vlade o čem ipd.; spomenica sploh

memoriál -a *m* [lat. *memorialis* spominski] 1. spomenica, (pismena) prošnja ali vloga; pismen predlog, 2. spominek na kaj (ali koga), npr. kip, 3. spominska svečanost, 4. zapisek; zapisnica, 5. trgovski dnevnik

memórija -e *ž* [lat. *memoria*] 1. spomin, spominjanje (kot duhovna zmožnost), 2. spomin na kaj (ali koga); spominek; **memorírati** -am učiti se na pamet; vtisniti si v spomin, spominsko si osvojiti

mémsahib *neskl. ž* [ind. iz *mem* iz angl. *ma'am* (= madam) + ar. *sahib* gospod] v Indiji spoštljiv naziv za Evropejko

menáda -e *ž* [gr. *mainas, mainados* iz *maino* besnim] v stgr. mit. svečenica in spremljevalka Bakha, boga vina in veseljačenja; *fig.* besneča, razuzdana ženska

menárha -e *ž* [men(o)- + gr. *arche* začetek] prva mesečna čišča, prim. menopavza

menáža -e *ž* [fr. *ménage* gospodinjstvo; prehrana] hrana, jed (za mnogo ljudi); obed, posebno vojaški

menažerija -e *ž* [fr. *ménagerie*] zverinjak, živalski vrt, zbir divjih ali eksotičnih živali, npr. za ogled v cirkusu (tudi pro-

stor, kjer so nastanjene živali za ogled ali v znanstvene namene)

mènčestrstvo -a *s* [po angl. mestu Manchester, kjer je bila l. 1835 ustanovljena zveza za boj proti žitnim carinam] smer v angl. ekon. politiki in polit. ekonomiji v prvi pol. 19. stol., ki je razglašala popolno gospodarsko svobodo in nevmešavanje države v gospodarsko življenje

mendelévij -a *m* [po rus. kemiku Mendelejevu] umetna transuranska kem. prvina, odkrita l. 1955

mendelízem -zma *m* [nauk je utemeljil avstr. botanik Gregor Mendel, 1822—1884] nauk o zakonih dednosti pri živih bitjih, prim. genetika

menestrél -a *m* [fr. *ménestrel* iz nlat. *ministerialis*] srednjev. potujoči pevec (včasih je spremljal trubadurje) ali igralec, komediant na fevdalnih dvorih

méne tékel *neskl. m* [v izvirnem aram. besedilu: *mene, mene, tekel, upharsin* preštet, preštet si, iztehtan, razdeljen] usodne besede, ki so babilonskemu kralju Baltazarju napovedovale skorajšnji propad (po biblijskem izročilu jih je na kraljevi gostiji napisala na zid nevidna roka); *fig.* pretnja o skorajšnjem propadu

mènežer -ja *m* [angl. *manager* iz fr. *ménager* voditi, upravljati] kdor vodi gospodarske, organizacijske ipd. posle, poslovodja, tehnični vodja, ravnatelj (ustanove, podjetja...); režiser; prireditelj športne, umetniške ipd. prireditve; **mènežerska bolezen** bolezenska reakcija telesa (srčne bolezni, bolezni krvnega obtoka itd.) pri preobremenjenih ljudeh z odgovornimi funkcijami

ménhir -a *m* [breton. *men hir* dolgi kamen] pokončni kamnitni blok iz neolitika (v zah. Evropi), prim. kromleh

menínga -e *ž*, *nav. v mn.* **menínge** -ing [gr. *meninx, meningos* opna, ovojnica] možganske opne (anat.)

meningítis -a *m* [mening(a) + -itis] v med. vnetje možganske opne, npr. žilnice

meningokók(us) -a *m* [mening(o) + kok] povzročitelj vnetja možganskih open (med.)

menískus -a *m* [gr. *meniskos* lunin krajec, dimin. iz *mene* luna] 1. v opt. leča s konveksno-konkavnim (ali narobe) prerezom, 2. konveksno ali konkavno površje tekočin v kapilarkah (fiz.), 3. hrustančni vložek v kolenu v obliki polmeseca (anat.), 4. v geom. krožni izsek v tej obliki

menjševík -a *m* [rus. iz *menjšinstvo* manjšina, tj. ud manjšine] privrženec menjševizma; **menjševízem** -zma *m* reformistična struja v ruski soc. demokraciji; menjševiki so se razvili v polit. smer l. 1903, ko se je stranka na londonskem kongresu razcepila v reformistično manjšino in revolucionarno večino (boljševiki)

meno [/me'no/ ital. iz lat. *minus*] manj; v glas. v raznih zvezah, npr. meno vivo

méno- [gr. *men, menos* mesec] v sestavljenkah, npr. menopavza

meno allegro /me'no ale'gro/ ital. manj hitro, manj veselo (glas.)

meno forte /me'no for'te/ ital. manj glasno (glas.)

meno mosso /me'no mo'so/ ital. manj razgibano (glas.)

menonít -a *m* [po Menno Simonsu, 1492 do 1559] pripadnik neke evangeličanske ločine

menopávza -e *ž* [meno- + gr. *pausis* prenehanje] prenehanje mesečne čišče v »kritičnih letih« (fiziol.)

menoragíja -e *ž* [meno- + -ragija] močno ali dolgotrajno (7—8 dni) krvavenje ob čišči

menoréja -e *ž* [meno- + -reja] mesečna čišča

menostáza -e *ž* [meno- + gr. *stasis* stanje, mirovanje] izostanek menstruacije, npr. ob zanositvi

meno vivo /me'no vi'vo/ ital. manj živahno (glas.)

mens sana in corpore sano /mens sa'na in kor'pore sa'no/ lat. »zdrav duh v zdravem telesu« (Juvenal, Satire)

menstruácija -e *ž* [lat. *menstrualis* mesečen] mesečna čišča (perilo), periodična — na 28 dni — krvavitev iz maternice pri spolno zrelih ženskah, prim. perioda; **menstruacíjski** -a -o ki se tiče menstruacije (~i ciklus)

menstruálen -lna -o [lat. *menstrualis* mesečen] ki se tiče menstruacije ali izvira od menstruacije (~a kri)

menstruírati -am [lat. *menstruare*] imeti ali dobiti mesečno čiščo

mentálen -lna -o [nlat. *mentalis* iz lat. *mens, mentis* um, duh, misel] 1. ki se tiče duha, (raz)uma, 2. miseln, duhoven, duševen, 3. le v mislih obstoječ; namišljen; **mentálna higiéna** preprečevanje duševnih bolezni in motenj ter nauk o tem (psihiatr.); **mentálna rezervácija** miselni pridržek, pri izjavah ali obljubah pridržek, storjen v mislih, ki daje besedam drugačen pomen (v srednjeveški praksi), npr. pri prisegah

mentalitéta -e *ž* [fr. *mentalité* iz lat. *mens, mentis* um, duh] miselnost, duhovna usmerjenost; način mišljenja in čustvovanja (plasti, naroda...), npr. primitivna ~

mente captus /men'te kap'tus/ lat. topoglav, bebast; nor, blazen, trčen

mentól -a *m* [nem. *Menthol* iz lat. *mentha* meta, + -ol] 1. alkohol, osnovna sestavina olja iz poprove mete (za inhalacije, izpiranje ust ipd.), 2. vrsta bonbonov

Méntor -ja *m* [gr. *Mentor*] v stgr. mit. ime prijatelja, kateremu je Odisej ob odhodu na trojansko vojno zaupal skrb za dom in vzgojo sina Telemaha; *fig.* **méntor** -ja *m* vodnik; učitelj, vzgojitelj; (moder, dobro misleč) svetovalec mladega človeka

méntorstvo -a *s* [gl. Mentor] vodstvo; vzgajanje koga

menu -ja *m* [/mənü'/ fr. iz lat. *minutus* majhen, nadroben] 1. jedilnik, jedilni list, 2. (fiksiran) obrok jedil, 3. (serviran) kosilo, obed

menuét -a *m* [fr. *menuet* iz *menu* droben, po majhnih plesnih korakih] 1. star, lep fr. ples, priljubljen v 17. in 18. stol., 2. glasba zanj v $^3/_4$ ali $^3/_8$ taktu

ménza -e *ž* [lat. *mensa* oltarna miza] skupna obed(oval)nica; javna kuhinja

menzúra -e *ž* [lat. *mensura* mera, merjenje] 1. v glas. a) trajanje notne dolžine, b) mersko razmerje pri glasbilih, npr. med dolžino in širino orgelskih piščali, 2. graduiran stekleni valj za merjenje tekočin, 3. pri dvoboju: (izmerjena) razdalja med nasprotnikoma, 4. študentovski dvoboj

menzurabílen -lna -o [nlat. *mensurabilis*] (iz)merljiv

menzurácija -e *ž* [nlat. *mensuratio*] merjenje (višine, dolžine, ploščine...)

mêr -a *m* [fr. *maire* župan] župan na Slovenskem pod francosko okupacijo (v Napoleonovem času)

mêr -a *m* [angl. *mayor* iz fr. *maire* iz lat. *maior* večji] mestni itd. župan v Angliji in ZDA

mercerizácija -e *ž* [po angl. kemiku J. Mercerju, 1791—1866] postopek (namakanje bombažnih vlaken v lužni raztopini), ki da tkaninam lesk prave svile in sprejemljivost za barvila; **mercerizírati** -am izvesti mercerizacijo

merci [/mɛrsi'/ fr. iz lat. *merces* plača; cena] *medm.* hvala! **merci bien** /mɛrsi' bjẽ/ lepa hvala!

merénda -e *ž* [ital. *merenda*] malica, mala južina

meridián -a *m* [lat. *meridianus* opoldanski] 1. poldnevnik, namišljen krog, ki gre skozi tečaja in veže vse točke na površju Zemlje, ki imajo sočasno poldne (geogr.), 2. namišljen krog, ki gre skozi nebesna pola in zenit opazovalca (astr.), **meridiánski** -a -o ki se tiče meridiana; poldnevniški

meridionálen -lna -o [nlat. *meridionalis* iz lat. *meridies* poldne] poldanski; južen

meríno -a *m* [špan. *merino* iz* lat. *lana mera* čista volna] merinovka, 1. pasma ovac z najboljšo volno, izvira iz Španije, 2. volna te ovce, 3. tkanina iz te volne

meritóren -rna -o [nlat. *meritorius*] 1. zaslužen, pohvalen, 2. ki se tiče bistva stvari ali predmeta; bistven, stvaren, 3. tehten; odločilen; poklican, pristojen za kaj

méritum -a *m* [lat. *meritum*] 1. zasluga; vrlina; vrednost, 2. glavna vsebina; glavna stvar ali predmet

merkantílen -lna -o [ital. *mercantile* iz *mercante* trgovec] 1. trgovski; trgovinski, 2. ki se tiče merkantilizma; **merkantílni sistém** gl. merkantilizem

merkantilíst -a *m* [gl. merkantilen] privrženec merkantilizma; **merkantilízem** -zma *m* smer v ekon. politiki in polit. ekonomiji v 17. in 18. stol. (izraz koristi trg. kapitala), ki je imela za vir bogastva

in moči države kopičenje denarja in dragih kovin ter presežek izvoza nad uvozom — tj. aktivno trg. bilanco; njen zagovornik je bil zlasti Colbert; *fig.* trgovski duh

Merkúr -ja *m* [lat. *Mercurius* iz* *merx, mercis* blago] 1. v strim. mit. sin Jupitra in Maje, bog zgovornosti, cest, trgovcev, goljufov in tatov, božji sel (največkrat upodabljan z nožnimi krilci ter glasniško palico in mošnjičkom v roki), 2. Soncu najbližji planet (astr.); *fig.* **merkúr** -ja *m* 1. sel, odposlanec, 2. živo srebro (kem.)

merkúri-, merkúro- [gl. merkur] v kem. sestavljenkah, npr. merkuriklorid, merkurosulfat

merkurializem -zma *m* [gl. merkur] zastrupitev z živim srebrom (med.)

merlín -a *m* [angl. *merlin*] mali sokol (zool.)

merveilleuse *neskl. ž* [/mɛrvɛjöz′/ = fr. čudovita] 1. ženska noša iz časov direktorija s pretiranimi klobuki, pričeskami ipd. (ustrezno moški »incroyable«), 2. ženska v tej noši

Mesalína -e *ž* [lat. *Messalina*] tretja žena rim. cesarja Klavdija, znana po razuzdanosti in vladeželjnosti; *fig.* **mesalína** -e *ž* spolno nenasitna in vladeželjna ženska; tiranka

mésalliance [fr.] gl. mezaliansa

mesiáda -e *ž* [gl. mesija] epska pesnitev o mesiji (Klopstockova M-)

mesianízem -zma *m* [gl. Mesija] 1. vera ali nauk o Mesiji, Odrešeniku; pričakovanje odrešenika, 2. vera ali nauk o posebnem poslanstvu kakega naroda, npr. judovski ~; *fig.* odrešilno poslanstvo

Mesíja -a *in* -e *m* [nlat. *Messias* iz hebr. *mashiah* maziljenec; kralj, v gr. *christos*] 1. Odrešenik, pri starih Judih pričakovani rešitelj, poslan od boga, da bi rešil judovsko ljudstvo, ali — v poznejšem pomenu — prinesel božje kraljestvo na Zemljo, 2. v krščanstvu: Kristus, Odrešenik; *fig.* **mesíja** -a *in* **-e** *m* (od)rešenik, rešnik, rešitelj sveta

mesijánstvo -a *s* [iz hebr.] gl. mesianizem

meskál -a *m* [španski *mezcal* iz aztek.] 1. vrsta kakteje (Indijanci jo uporabljajo kot poživilo), 2. vrsta alkoholne pijače iz raznih agav

meskalín -a *m* [meskal + -in] strup (alkaloid) v kakteji meskal

mesmerízem -zma *m* [po utemeljitelju F. A. Mesmerju, 1734—1815] neznanstveni nauk o »živalskem magnetizmu« in uporabljanje tega nauka v zdravstvene namene (Mesmer je učil, da obstoje skrite magnetične sile, s katerimi da je mogoče ozdraviti bolezni; s tem so si razlagali sugestijo in hipnotične pojave)

messerschmitt -a *m* [/me′seršmit/ nem. *M-*, po imenu konstruktorja] tip nem. letal iz druge svetovne vojne

messidor -ja *m* /mɛsidɔr′/ fr. »mesec žetve« (prvi poletni mesec), deseti mesec po koledarju fr. revolucije l. 1789

messieurs [/mɛsjö′/ fr. mn. od *monsieur*] gospodje

Messrs. /me′serz/ angl. kratica za fr. Messieurs (= gospodje)

mestíc -a *m* [španski *mestizo* iz nlat. *misticius* mešan] mešanec, potomec belca in Indijanke (v Latinski Ameriki); mešanec sploh

mestoso /mesto′zo/ ital. *prisl.* v glas. otožno, žalostno

méta- [gr. *meta* s, z, po, pri, zaradi itd., prim. lat. *trans-*] predlog; v zloženkah izraža premeno, prehajanje, težnjo itd., npr. metamorfoza

metábaza -e *ž* [gr. *metabasis* iz *metabainein* preiti] 1. apostrofa (v pesništvu ali govorništvu), 2. logična napaka, če pri dokazovanju preskočimo na področje, ki nima zveze s predmetom

metabóličen -čna -o [gr. *metabole* premena, iz *metaballein* prevreči] 1. (s)premenljiv, 2. presnoven; **metabolíja** -e *ž* 1. premena, preobrazba, npr. pri insektih, 2. presnova, presnavljanje (= metabolizem)

metabolízem -zma *m* [gl. metaboličen] 1. v biol. presnova, presnavljanje, tj. celotnost procesov, ki zadevajo življenje in razvoj organizma (anabolizem in katabolizem), 2. v govorništvu: vezanje nasprotij v obrnjenem vrstnem redu

metacénter -tra *m* [fr. *métacentre*, meta- + center] točka, v kateri seka sila vzgona nagnjene ladje somernico ladje

metafízičen -čna -o [gl. metafizika] sloneč na metafiziki ali na abstraktnem razglabljanju; nadčuten, s čuti nezaznaven,

zunaj meja izkušnje (fil.); *fig.* nadnaraven, onstranski

metafízik -a *m* [nlat. *metaphysica* metafizika, iz gr. *ta meta ta physika* (dela) po fiziki; v Aristotelovih spisih sledijo namreč njegovi Fiziki, tj. preučevanju naravnih pojavov, dela o nesmrtnosti, duši itd.] privrženec ali poznavalec metafizike; kdor misli metafizično; **metafízika** -e *ž* 1. v idealist. filozofiji nauk o absolutnem, nadčutnem, nadnaravnem (o tem, kar je zunaj meja izkušnje: duši, nesmrtnosti, smislu življenja...), zlasti nauk o najvišjem bistvu, tj. poslednjem, nespremenljivem vzroku vseh pojavov (bogu); *pejor.* mračnjaška, spekulativna filozofija, 2. iz te filozofije izvirajoča metoda mišljenja, ki pojavov ne gleda v gibanju, medsebojni zvezi itd., temveč jih jemlje osamljene, nepovezane, enkrat za vselej dane (ta pomen je prek Hegla prešel v marksizem; naspr. dialektika)

metafonija -e *ž* [meta- + -fonija] v slovn. preglas, npr. v nem. Stuhl (= stol), mn. Stühle

metáfora -e *ž* [gr. *metaphora* prenos] podoba, (pesniška) prispodoba s primerjanjem ali prenašanjem lastnosti enega predmeta na drugega, npr. sonce se smeje; slikovit izraz

metafóričen -čna -o [gl. metafora] izražen v (pris)podobi, prenesèn; *fig.* slikovit; **metafórika** -e *ž* izražanje v metaforah

metafráza -e *ž* [gr. *metaphrasis*] opisovanje, opisno prevajanje — npr. pesmi v prozo — ali prevajanje po smislu

metagenéza -e *ž* [meta- + -geneza] mena rodu, način razmnoževanja, pri katerem se periodično menjavajo spolne in nespolne generacije, npr. pri klobučnjakih (biol.)

metakrítika -e *ž* [meta- + kritika] nasprotna kritika, kritika kritike

metakronízem -zma *m* [meta- + gr. *chronos* čas] napaka v določitvi časa

metál -a *m* [lat. *metallum* kovina, iz gr. *metallon*] kovina, vrsta kem. prvin: srebro, železo...; **metálen** -lna -o kovinski

metalépsa -e *ž* [iz gr.] gl. metalepsija

metalepsíja -e *ž* [meta- + gr. *lepsis* vzetje] 1. v govorništvu zamenjavanje, nadomeščanje, zlasti prejšnjega s poznejšim, npr. grob namesto smrt, 2. substitucija (kem.)

metalizírati -am [gl. metal] prevleči s plastjo odporne kovine (~ proti koroziji)

metálo- [gr. *metallon* kovina] v sestavljenkah, npr. metalofon

metalofón -a *m* [metalo- + -fon] ksilofonu podobno glasbilo s kovinskimi ploščicami namesto lesenih

metalografija -e *ž* [metalo- + -grafija] 1. preučevanje (zlasti mikroskopsko) sestave in fiz. ter kem. lastnosti kovin in zlitin; nauk o tem, 2. kovinotisk, način tiskanja s kovinskih ploščic (litografiji podobna tisk. tehnika); tak izdelek

metaloíd -a *m* [metal(o)- + -oid] v kem. pakovina, kovinam sorodne prvine (med kovinami in nekovinami), npr. arzen, bismut

metalokromija -e *ž* [metalo- + -kromija] barvanje površine kovin z elektrolizo

metalúrg -a *m* [iz gr. *metallourgos*, gl. metalo- + -urg] specialist za metalurgijo; mojster v pridobivanju kovin iz rud, plavžar, topilničar; **metalurgíja** -e *ž* 1. nauk (in veščina) o tehničnih metodah pridobivanja kovin iz rud, plavžarstvo, 2. kovinarstvo, industrija, ki se s tem ukvarja; **metalúrški** -a -o ki se tiče metalurgije; plavžarski, topilniški; kovinarski

metamatemátika -e *ž* [meta- + matematika] filozofija matematike, nauk, ki preučuje matematiko s filozofsko-logičnega vidika

metamêren -rna -o [meta- + gr. *meros* del] 1. s pojavi metamerije, 2. členkovit; **metamerija** -e *ž* 1. v kem. pojav, da imajo nekatere snovi z isto sestavo različne kem. in fiz. lastnosti (pojav — oblika izomerije — izvira iz različne razvrstitve atomov v molekulah), 2. členkovitost, npr. pri členonožcih (biol.)

metamorfízem -zma *m* [gl. metamorfoza] sprememba v sestavi, trdoti in drugih lastnostih kamnin, nastala zaradi pritiska ali vulkanskih vplivov (geol.)

metamorfóza -e *ž* [gr. *metamorphosis* preobrazba, iz *meta-*, *morphe* oblika] 1. spre-

memba oblike, preoblikovanje (v stgr. mit. sprememba človeka v žival, drevo itd., npr. v Ovidovih Metamorfozah sprememba Dafne v lovor); *fig.* globoka sprememba, preobrazba, 2. v biol. preobrazba, tj. prehod iz enega razvojnega stadija v drugega (~ pri žuželkah)

metán -a *m* [met(il) + -an] jamski ali močvirni plin, gorljiv plin brez vonja in barve, ki nastaja pri razpadanju organskih snovi

metanól -a *m* [metan + (alkoh)ol] »lesni cvet«, eden od proizvodov suhe destilacije lesa (strupeni metilni alkohol)

metaplazíja -e *ž* [meta- + gr. *plassein* oblikovati] preoblikovanje (~ tkiva)

metapsihologíja -e *ž* [iz gr.] gl. parapsihologija

metasomatóza -e *ž* [meta- + gr. *soma, somatos* telo, + -oza] proces kem. presnove med rudnino in rudninsko raztopino

metastáza -e *ž* [gr. *metastasis* premestitev] 1. v med. razsevek, zasevek, naplav bolezenskih kali iz prvotnega legla na nova žarišča (po krvi ali mezgi); novo žarišče, ki tako nastane, 2. v govorništvu nagel prehod od enega predmeta k drugemu; **metastazírati** -am 1. zasejati se, raztrositi se, naplaviti se po organizmu, 2. preiti na drug predmet

metatéza -e *ali* **metáteza** -e *ž* [gr. *metathesis* premena, premestitev] v slovn. premena, tj. zamenjava glasov ali zlogov v besedi, npr. bečela: čebela, kropiva: kopriva

metazóon -a *m, mn.* **metazóa** -oj *s* [meta- + gr. *zoon* živo bitje; žival] mnogocelični organizmi, ime za vse živali razen enoceličnih (protozoa); **metazóonski** -a -o *ali* **metazójski** -a -o ki se tiče metazoj

metéki -ov *m mn.* [gr. *metoikos* priseljenec] v starih Atenah tuji priseljenci brez državljanskih pravic; plačevali so poseben davek in uživali varstvo

metempsihóza -e *ž* [gr. *metempsychosis* iz *empsychoun* oživeti] preseljevanje duš po smrti (po verovanju starih Egipčanov, pitagorejcev itd.)

meteór -ja *m* [gr. *meteoros* v zraku viseč] 1. v širšem pomenu vsak pojav v ozračju (dež, mavrica, utrinki...), 2. v ožjem (običajnem): utrinek, nebesno telo, ki prileti v zemeljsko ozračje, se zaradi trenja zasveti in izgine, 3. meteorit

meteorít -a *m* [meteor(o) + -(l)it] izpodnebnik, del meteorja, ki pađe na Zemljo (kamen ali kovina; tudi: aerolit, uranolit)

meteorográf -a *m* [meteor(o) + -graf] priprava z več instrumenti, ki avtomatično in sočasno zapisujejo meteorološke elemente: zračni tlak, toploto in vlažnost zraka...

meteorográm -a *m* [meteor(o) + -gram] meteorografski prikaz

meteorolít -a *m* [iz gr.] gl. meteorit

meteorológ -a *m* meteor(o) + -log] vremenoslovec, kdor se ukvarja z meteorologijo; **meteorológija** -e *ž* vremenoslovje, znanost, ki preučuje fizikalno stanje zemeljskega ozračja in pojave v njem, zlasti glede na vreme

meteorotropízem -zma *m* [meteor(o) + tropizem] bolezenska občutljivost za spremembo vremena

méter -tra *m* [fr. *mètre*, gl. -meter] osnovna dolžinska enota decimalnega (metričnega) sistema mer, vpeljana skoraj povsod (okrog 1/10,000.000 del razdalje med tečajem in ekvatorjem, danes jo definiramo kot razdaljo med dvema zarezama na prametru, shranjenem v Mednarodnem uradu za mere in uteži pri Parizu); **métrski** -a -o ki se tiče metra

metêr -ja *m* [fr. *metteur en pages*] ustranjevalec, v tiskarnah stavec, ki lomi tiskarski stavek

-méter -tra *m* [fr. *-mètre*, nlat. *-metrum* iz gr. *metron* mera] v sestavljenkah, npr. termometer

meterkilográm -a *m* [iz gr.] gl. kilogrammeter

métier -a *m* [fr.] gl. metjé

metíl -a *m* [fr. *méthyle* iz gr. *methy* vino, *hyle* snov, les] v kem. enovalentni radikal iz metana; **metílni alkohól** lesni cvet (= metanol)

metílamín -a *m* [metil + amin] organska baza, spojina metila z aminom (kem.)

metilén -a *m* [metil + -en] v kem. dvovalentni radikal v raznih organskih spojinah

metírati -am [fr. *mettre* postaviti] ustranjevati, lomiti tiskarski stavek, gl. metêr

metjé -ja *m* [fr. *métier*] poklic ali obrt

metóda -e *ž* [fr. *méthode* iz gr. *methodos* pot k čemu; način raziskovanja, *meta-*, *hodos* pot] pot in način, kako doseči kak namen (npr. ugotoviti resnico), premišljen postopek ali prijem, načrtno ravnanje, npr. v znanstvenem raziskovanju (analitična, eksperimentalna, induktivna ~); **metódičen** -čna -o ki se tiče metode; (ravnajoč se) po metodi, v skladu z metodo; *fig.* premišljen, načrten, sistematičen

metódik -a *m* [gl. metoda] kdor dela metodično ali se ukvarja z metodiko; **metódika** -e *ž* 1. splošno: nauk o znanstveni metodi, 2. v pedagogiki: nauk o metodi poučevanja

metodíst -a *m* [angl. *methodist*] pripadnik metodizma; **metodízem** -zma *m* kršč. ločina, razširjena v Angliji in ZDA; od vernikov terja strogo disciplino in jih »metodično« pripravlja na spreobrnitev

metodológija -e *ž* [gr. *methodos* metoda, + -logija] nauk o metodi (metoda v splošnem smislu, npr. v logiki); **metodológški** -a -o ki se tiče metodologije

metonimíja -e *ž* [gr. *metonymia* iz *meta-*, *onyma* ime] »preimenovanje«, pesniški ukras, kjer pojem zamenjamo z drugim pojmom, ki je z njim v zvezi, npr. prevajam Homerja, cvetoča leta (= mladost)

metonomazíja -e *ž* [gr. *metonomasia* iz *meta-*, *onyma* ime] sprememba imena, zlasti prevod imena iz enega jezika v drugega, npr. Stojan = Konstantin, Melanchthon = Schwarzerd

metópa -e *ž* [gr. *metope* iz *meta-*, *ope* odprtina] često z reliefi okrašeno vmesno polje med triglifi na dorskih frizih (arhit.)

metráža -e *ž* [fr. *métrage*] merjenje na metre; dolžina, izražena v metrih; **metrážen** -žna -o metrski, izražen v metrih ali ki se prodaja na metre

metrésa -e *ž* [fr. *maîtresse* gospodinja] priležnica, ljubica, gl. konkubina

métričen -čna -o [iz gr. *metrikos* iz *metron* mera] 1. ki se tiče metrike ali pesniške mere; v skladu z metriko; v vezani besedi, v verzih, 2. metrski, sloneč na metru kot enoti; **métrični sistém** metrski, desetinski sestav mer in uteži, vpeljan najprej v Franciji, pozneje še drugod v Evropi (dolžinska enota je meter, prostorninska liter, utežna gram in kilogram)

-métričen -čna -o [iz gr. *metrikos*] v sestavljenkah, gl. -meter

-metrija -e *ž* [gr. *-metria* iz *metron* mera] v sestavljenkah, gl. -meter

métrika -e *ž* [gr. *metrike sc. techne* iz *metron* mera] 1. meroslovje, nauk o pesniški meri, 2. nauk o taktu (glas.)

metrítis -a *m* [metr(o)- + -itis] vnetje maternice (med.)

metró -ja *m* [fr. *métro*, okr. iz *Chemin de fer métropolitain* prestolnična železnica] električna podzemeljska železnica v večjih mestih (pariški, moskovski ~)

métro- [gr. *metron* mera, iz *metrein* meriti] v sestavljenkah, npr. metronom

métro- [gr. *metra* maternica] v sestavljenkah, npr. metroskop

metrológ -a *m* [metro- + -log] meroslovec, kdor se ukvarja z metrologijo; **metrológija** -e *ž* meroslovje, nauk o merah in utežih

metromanía -e *ž* [metro- + -manija] strast do kovanja verzov

metromanía -e *ž* [metro- + -manija] pretiran spolni nagon pri ženskah (= nimfomanija)

metrométer -tra *m* [metro- + -meter] starejše ime za metronom

metronímičen -čna -o [gr. *meter* mati, *onyma* ime] izpeljan iz materinega imena ali imena drugih prednikov po ženski liniji; **metronímik** -a *m ali* **metronímikon** -a *m*, *mn.* **metronímika** -ik *s* priimek, izpeljan iz materinega ipd. imena, npr. Zorič po materi Zori

metronóm -a *m* [metro- + -nom] časomer, taktomer, priprava za merjenje takta, časovne enote v glasbi

metrópola -e *ž* [gr. *metropolis* iz *meter* mati, *polis* mesto] 1. matično mesto, v stari Grčiji mesto-država v razmerju do naselbine, ustanovljene v tuji deželi, 2. matična država v razmerju do kolonije, npr. nekdaj Anglija glede na Indijo, 3. glavno mesto, prestolnica; tudi: sedež nadškofije

metropolít -a *m* [gl. metropola] 1. v katol. cerkvi nadškof, 2. v pravoslavni dostojanstvenik neposredno za patriarhom; **metropolítski** -a -o nadškofovski; **metropolitánski** -a -o ki se tiče glavnega mesta, prestolniški

metroragíja -e *ž* [metro- + -ragija] nemenstrualno krvavenje iz maternice (med.)

metroskóp -a *m* [metro- + -skop] v med. priprava za preiskovanje maternice, vrsta endoskopa

metrotomíja -é *ž* [metro- + -tomija] prerez maternice (med.)

métrum -a *in* -tra *m* [lat. *metrum* iz gr. *metron* mera] 1. pesniška mera, npr. daktil, 2. takt (glas.)

Metúzalem -a *m* [hebr. *M'thushelah*] biblijski očak, Noetov ded, ki je baje doživel veliko starost (969 let); *fig.* **metúzalem** -a *m* starina, zelo star človek; **metúzalemski** -a -o star kot zemlja (~a starost)

mezaliánsa -e *ž* [fr. *mésalliance*] neprimerna možitev ali ženitev, zakon z osebo z nižjim družbenim položajem ali iz nižjega stanu (v rabi največ za višje plemstvo)

mezanín -a *m* [ital. *mezzanino*, dimin. iz *mezzano* srednji] polnadstropje, visoko pritličje (po višini med pritličjem in prvim nadstropjem)

mezenhím -a *m* [mez(o)- + gr. *encheo* vlijem] embrionalno vezno tkivo

mezentêrij -a *m* [nlat. *mesenterium* iz gr. *mesos* srednji, *enteron* črevesje] v anat. oporek tankega črevesa

mézo- [gr. *mesos* srednji] v sestavljenkah, npr. mezoderm, mezozoik

mezodêrm -a *m* [mezo- + gr. *derma* koža] srednji zarodni list oplojenega jajčeca (v embrionalnem razvoju mnogoceličarjev)

mezofít -a *m* [mezo- + -fit] rastlina, ki uspeva v srednje vlažnem ali suhem podnebju

mezokárp -a *m* [mezo- + gr. *karpos* plod] v bot. srednji list perikarpa, npr. mesnati del raznih plodov

mezokefálen -lna -o [mezo- + gr. *kephale* glava] srednjeglav, s srednje široko in dolgo glavo; **mezokefalíja** -e *ž* srednjeglavost, oblika glave med brahikefalijo in dolihokefalijo (antropometr.)

mezolít(ik) -a *m* [mezo- + lit(ik)] srednja kamena doba

mezón -a *m* [iz gr.] gl. mezotron

mezóstih(on) -a *m* [mezo- + -stih] pesniški ukras (posvetilo, rek ipd.), sestavljen iz srednjih črk verza; prim. akrostih

mezotórij -a *m* [mezo- + torij] poglavitni radioaktivni produkt torija, obstoji v dveh oblikah (kem.)

mezotrón -a *m* [mezo- + (elek)tron] atomski delec s pozitivnim ali negativnim nabojem; velikost njegove mase je med maso elektrona in protona (fiz.)

mezozáver -vra *m* [mezo- + gr. *sauros* kuščar] vrsta izumrlih plazilcev iz perma in karbona (zool.)

mezozóičen -čna -o [mezo- + gr. *zoon* živo bitje, žival] izvirajoč iz mezozoika; ki se tiče fosilnih ostankov iz te dobe; **mezozóik** -a *m* geološki srednji vek v zgodovini Zemlje; v njem so živeli velikanski plazilci, pokazale so se prve ptice in sesalci (deli se na dobe trias, jura, kreda)

mezza, mezzo [/me'dza, me'dzo/ ital. iz lat. *medius* srednji] (na) pol, polovica, zlasti v glas. v raznih zvezah, npr. mezza voce

mezza voce /me'dza vo'če/ ital. polglasno (glas.)

mezzoforte /medzofor'te/ ital. srednje močno (glas.)

mezzopiano /medzopia'no/ ital. srednje tiho (glas.)

mezzosopran -a *m* [/medzosopran'/ iz ital. *mezzo soprano*] v glas. 1. srednji ženski ali deški glas (med sopranom in altom), 2. kdor ima tak glas; **mezzosopranistka** -e *ž* /medzosopranis'tka/ pevka s tem glasom

mezzo tinto /me'dzo tin'to/ ital. 1. vrsta bakrorezne itd. tehnike, ki omogoča razne odtenke med svetlobo in senco; taka risba, 2. v slikarstvu: srednji barvni ton ob prehodu barve v barvo

mf. ital. kratica: mezzoforte

Mg (magnezij) znak za kem. prvino

mg kratica: miligram

Mgr. kratica: 1. monseigneur, 2. monsignore

MHz kratica: megahertz

mialgíja -e *ž* [gr. *mys*, *myos* mišica, + -algija] bolečine v mišicah, zlasti revmatične (med.)

miázma -e *ž* [gr. *miasma* madež, omadeževanje] kužnina, kužna snov v zraku, kužno izpuhtevanje od gnitja organskih snovi, zlasti v močvirjih (pred odkritjem bakterij so si s tem razlagali nastanek kužnih bolezni); **miázemski** -a -o kužilen

micélij -a *m* [nlat. *mycelium* iz gr. *mykes* goba, *elos* izraslina] podgobje, drobna nitasta vlakna, iz katerih raste goba

micetológija -e *ž* [iz gr.] gl. mikologija

Mídas -a *m* [gr. *Midas*] v stgr. mit. frigijski kralj, ki si je od Dioniza v nepremišljenosti izprosil dar, da je vse, česar se je dotaknil — tudi jedi — spremenil v zlato; tega se je otresel, ko se je skopal v reki Paktol, ta je poslej nosila zlato; bajka nadalje pripoveduje, da je kot razsodnik v tekmovanju med Apolonom in Panom, kateri lepše igra na svirel, slednjemu prisodil prvenstvo, zato ga je Apolon kaznoval, da so mu zrasla oslovska ušesa; *fig.* **mídas** -a *m* dolgoušec, (bogat, neveden) osel; bogataš; **Mídasova ušesa** dolga, oslovska ušesa (za slabega razsodnika v umetnostnih vprašanjih)

midinét(k)a -e *ž* [fr. *midinette* iz *midi* poldne, *dînette* kosilce] mlada pariška šivilja, prodajalka ipd., ki odhaja opoldne z dela na kosilo (in se včasih rada spusti v kako »prigodo«); *pejor.* lahkoživka

mielítis -a *m* [gr. *myelos* kostni mozeg, + -itis] vnetje mozga, zlasti hrbtnega (med.)

míg -a *m* [po konstruktorjih A. Mikojanu in M. Gureviču] tip hitrih sovjetskih bojnih letal

mignon *neskl.* /minjõ'/ fr. 1. *pridevn.* nežen, ljubek, mil, prikupen, priljubljen, 2. *samost.* dragec, srček; ljubček, ljubica; ljubljenec, ljubljenka, 3. stopnja tiskarskih črk (= kolonel)

migrácija -e *ž* [lat. *migratio*] selitev, preseljevanje, zlasti, 1. ljudi v mejah ene države ali v drugo državo (notranja ~, mednarodna ~), 2. živali, npr. ptic jeseni ali živali sploh, npr. v zvezi s prehrano, 3. ekon. selitev, prelivanje kapitala; **migracíjski** -a -o selilen, selitven; ki se tiče migracije (~a teorija)

migréna -e *ž* [fr. *migraine* iz gr. *hemikrania* polovica lobanje, *hemi* pol, *kranion* lobanja] enostranski glavobol, nastopa periodično, večkrat deden

migrírati -am [lat. *migrare*] seliti, preseliti se

mihráb -a *m* [tur. *mihrab* iz ar.] molilna niša v mošejah in njen posnetek na preprogah

mikádo -a *m* [= jap. visoka vrata] 1. naslov za japonskega cesarja (uporabljajo ga tujci, prim. tenno), 2. igra s palčicami

mikologíja -e *ž* [gr. *mykes* goba, + -logija] v bot. goboslovje, nauk o gobah

mikóza -e *ž* [gr. *mykes* goba, + -oza] v med. glivično obolenje, vrsta obolenj, ki jih povzročajo glivice ali plesni, npr. aktinomikoza

míkro- [gr. *mikros* majhen] v sestavljenkah, npr. mikrokozmos, mikrofavna

mikroampêr -a *m* [mikro- + amper] električna merska enota: milijonski del ampera

mikroanalíza -e *ž* [mikro- + analiza] kem. analiza najmanjših delcev snovi, uporablja mikroskop ipd.

mikrób -a *m*, *nav. v mn.* **mikróbi** -ov [fr. *microbe* mikro- + gr. *bios* življenje] drobnoživke, najmanjša živa bitja, vidna le z mikroskopom; v ožjem pomenu bakterije, zlasti povzročiteljice bolezni

mikrobarográf -a *m* [mikro- + barograf] barograf, ki kaže najmanjše spremembe v zračnem tlaku

mikrobiologíja -e *ž* [mikro- + biologija] v biologiji veda, ki se ukvarja z mikroorganizmi

mikroelemènt -énta *m* [mikro- + element] prvina v sledeh (kem.)

mikrofárad -a *m* [mikro- + farad] elektr. merska enota: milijonski del farada

mikrofávna -e *ž* [mikro- + favna] v zool. mikroskopska favna, živa bitja (favna), vidna le z mikroskopom

míkrofilm -a *m* [mikro- + film] film, na katerem so posneti v majhnem merilu dokumenti, redke knjige ali rokopisi ipd.

mikrofít -a *m*, *nav. v mn.* **mikrofíti** -ov [mikro- + -fit] rastlinski mikrobi, največ paraziti (bot.)
mikrofízika -e *ž* [mikro- + fizika] fizika elementarnih delcev
mikroflóra -e *ž* [mikro- + flora] mikroskopska flora (bot.)
mikrofón -a *m* [mikro- + -fon] v tehn. priprava, ki spreminja zvočne valove v električne (za prenašanje ali krepitev glasu v telefoniji, radiofoniji...)
mikrofotografíja -e *ž* [mikro- + fotografija] 1. fotografija majhnih dimenzij, ki jo je treba povečati, da postane vidna v detajlih, 2. fotografski posnetek mikroskopskih objektov, npr. bakterij (posnet z mikrofotografskim aparatom)
mikrofotokópija -e *ž* [iz gr., nlat.] gl. mikrokopija
mikrográm -a *m* [mikro- + gram] milijoninka grama
mikrohenry -ja *m* [/mikrohen'ri/ mikro- + henry] elektr. merska enota: milijonski del henryja
mikrohm -a *m* [/mikrom'/ mikro- + ohm] elektr. merska enota: milijonski del ohma
mikrokefálen -lna -o [mikro- + gr. *kephale* glava] v med. drobnoglav, z majhno ali nerazvito glavo ali lobanjo (v nekaterih primerih je posledica idiotizem); **mikrokefalíja** -e *ž* drobnoglavost (med.)
mikrokemíja -e *ž* [mikro- + kemija] v kem. nauk, ki preučuje lastnosti majhnih in najmanjših delcev snovi, npr. molekularno gibanje
mikroklíma -e *ž* [mikro- + klima] klima zračne plasti ob zemlji
mikrokók(us) -a *m* [mikro- + kok] oblasti mikrob
mikrokópija -e *ž* [mikro- + kopija] mikrofotokopija, fotografsko pomanjšana kopija, npr. rokopisa
mikrokózmos -a *ali* -zma *m* [mikro- + kozmos] mali, drobni svet, svet v malem (atomov, elektronov ... v prejšnjih časih: človekov, ker so svoje dni smatrali človeka za model vesoljstva)
mikrolít -a *m* [mikro- + -lit] 1. vrsta s prostim očesom nevidnih kristalov, 2. majhno orodje iz kremenjaka iz mlajše kamene dobe
mikrométer -tra *m* [mikro- + -meter] drobnomer, vrsta priprav za merjenje najmanjših razdalj, debelin itd., npr. stotinke milimetra
mikromiliméter -tra *m* [mikro- + milimeter] 1. milijonski del milimetra, 2. milimikron
mikromotór -ja *m* [mikro- + motor] motor za letalske modele, bicikle, gospodinjske strojčke ipd.
mikrón -a *m* [gr. *mikron*, sred. sp. od *mikros* majhen] tisočinka milimetra (0,001 mm)
mikroorganízem -zma *m*, *nav. v mn.* **mikroorganízmi** -ov [iz gr.] gl. mikrob
mikropipéta -e *ž* [mikro- + pipeta] pipeta za mikroanalize
mikroradiométer -tra *m* [mikro- + radiometer] fiz. priprava za merjenje majhnih količin sevanja
mikroskóp -a *m* [mikro- + -skop] drobnogled, optična priprava za povečevanje s prostim očesom nevidnih stvari (elektronski ~); **mikroskópski** -a -o ki se tiče mikroskopa (~i preparat); **mikroskópski** -a -o *ali* **mikroskópičen** -čna -o viden le z mikroskopom; *fig.* silno majhen in neznaten
mikroskopíja -e *ž* [gl. mikroskop] opazovanje, preučevanje z mikroskopom; **mikroskopírati** -am preisk(ov)ati z mikroskopom
mikrotóm -a *m* [mikro- + -tom] drobnorez, priprava za rezanje tkiva na najtanjše rezine (do 0,005 mm) za mikroskopsko preiskovanje
mikrovólt -a *m* [mikro- + volt] elektr. merska enota: milijonski del volta
míksati -am [angl. *mix* mešati] mešati (kuh.)
míkser -ja *m* [angl. *mixer*] 1. mešalnik, elektr. gospodinjski strojček za mešanje (pijač, krem), drobljenje in mletje, 2. mešalec pijač v barih
mikstúra -e *ž* [lat. *mixtura* zmes] 1. zmes, tekoča mešanica, zlasti v zdravilstvu; mešanica sploh, 2. register z mešanimi toni (pri orglah)
milady *neskl. ž* /milei'di/ angl. nagovor za angl. lady
milenárij -a *m* [nlat. *millenarius* tisočer] tisočletje
milénij -a *m* [nlat. *millenium*] 1. tisočletje, 2. tisočletnica (obletnica), 3. tisočletno

kraljestvo Kristusovo na Zemlji, kot so ga pričakovali razni mistiki itd. po prerokbah iz Apokalipse

milerandízem -zma *m* [po fr. socialistu A. Millerandu, ki je l. 1899 stopil v reakcionarno vlado Waldecka — Rousseauja] sodelovanje socialistov v reakcionarni buržoazni vladi, ministerializem

milétska šola stgr. filozofska šola iz Mileta v Mali Aziji; najvidnejši predstavnik Tales okrog 624—547 pr. n. š.

míli- [lat. *mille* tisoč] predpona, v sestavljenkah, npr. milimeter

miliampêr -a *m* [mili- + amper] v fiz. elektr. merska enota: tisočinka ampera

miliárija -e *ž* [lat. *milium* proso] prosenast izpuščaj na koži

miliárna tuberkulóza [lat. *miliarius* prosen, + tuberkuloza] v med. oblika tuberkuloze (če bacili tbc vdro v krvni ali mezgovni obtok; skoraj v vseh organih nastanejo tuberkulozne bunčice, podobne prosenemu zrnu; obolenje je smrtno)

milibár -a *m* [mili- + gr. *baros* teža] v fiz. merska enota za zračni tlak: tisočinka bara

milíca -e *ž* [lat. *militia* vojaštvo; vojaška služba, iz *miles* vojak] 1. ljudska vojska (če ni stalne vojske, se po potrebi obo-rožijo vsi za boj zmožni državljani, npr. v Švici), 2. policija, posebni oboroženi oddelki za vzdrževanje miru in varnosti v mestih; taki oddelki v kak poseben namen, npr. kot polit. vojaška formacija

miličnik -a *m* [gl. milica] član, pripadnik milice; pri nas: stražnik, organ javnega miru in varnosti

milieu -ja *m* [fr.] gl. miljé

miligrám -a *m* [mili- + gram] merska enota za težo (maso), tisočinka grama

milijárda -e *ž* [fr. *milliard*] tisoč milijonov (enica in devet ničel); **milijardêr** -ja *m* kdor ima milijardno premoženje; *fig.* bogataš

milijón -a *m* [ital. *milione* iz *mille* tisoč, + *-one*, ital. avgm. pripona] tisoč tisočev (enica in šest ničel); **milijonár** -ja *m* kdor ima milijonsko premoženje

mililíter -tra *m* [mili- + liter] tisočinka litra

miliméter -tra *m* [mili- + meter] tisočinka metra

milimikrón -a *m* [mili- + mikron] tisočinka mikrona, tj. milijonski del milimetra

militarist -a *m* [fr. *militariste* iz lat. *miles, militis* vojak] privrženec militarizma; **militarízem** -zma *m* 1. vojaški duh ali poveličevanje tega duha, smotrov ipd., 2. prevladujoč vpliv vojaške klike (vojske, generalov...) na državne posle in polit. življenje; polit. gospostvo vojaške klike, 3. politika oboroževanja in pripravljanja osvajalnih vojn (pruski ~)

militarizácija -e *ž* [fr. *militarisation* iz lat.] izvajanje militarizma; vpeljavanje vojaških metod, zakonov, discipline v upravi, gospodarstvu...; **militarizírati** -am izvajati (izvesti) militarizacijo

milivólt -a *m* [mili- + volt] v fiz. elektr. merska enota: tisočinka volta

miliwatt -a *m* [/milivat'/ mili- + watt] v fiz. elektr. merska enota: tisočinka watta

mílja -e *ž* [lat. *millia*, mn. od *mille* tisoč, iz *millia passuum* tisoč korakov] dolžinska mera, različna v raznih državah, npr. angl. milja (= 1609,3 m), morska milja (= 1852 m), geografska milja (= 7420,438 m) itd.

miljé -ja *m* [fr. *milieu* sreda; okolje, iz lat. *medius locus*; pojem je uvedel v fil. in sociol. H. Taine] okolje, ki koga obdaja ali v katerem kdo živi

mille-fleurs *neskl.* [/milflœr'/ = fr. tisoč cvetic] 1. vrsta tkanine s cvetličnimi vzorci, 2. vrsta parfuma

milord -a *m* /milɔ:d'/ angl. nagovor za angl. lorda ali gentlemana

milréis -a *m* [portug. *mil reis* tisoč reisov] 1. portug. zlatnik in prejšnja denarna enota (sedaj eskudo), 2. brazilski srebrnik in denarna enota

mimeográf -a *m* [gr. *mimeisthai* posnemati, + -graf] priprava za razmnoževanje pisanih ali natisnjenih pisem, okrožnic, spisov...

mimétičen -čna -o [gr. *mimetikos* posnemajoč] varovalen (~a barva); posnemalen

miméza -e *ž* [gr. *mimesis* posnemanje] varovalna podobnost (= mimikrija)

mímičen -čna -o [iz gr. *mimikos* iz *mimeisthai* posnemati] ki se tiče mimike; izražen z gibi (zlasti obraza), z mimiko

mímik -a *m* [gr. *mimos* igralec; posnemanje] kdor kaj posnema, mojster v mimiki;

šaljivec; **mímika** -e *ž* 1. igra obraza ali gibov, 2. izražanje občutja, misli ali čustev z igro obraza ali z gibi, npr. pri igralcih; izraz ali igra obraza, včasih neodvisna od volje

mimikríja -e *ž* [angl. *mimicry* posnemanje] v biol. varovalna podobnost, pri nekaterih živalih ali rastlinah posnemanje drugih živali ali okolice, v kateri žive (če so npr. žuželke podobne listom, na katerih žive, kot pri »živem listu«)

mímos -a *m* [gr.] gl. mimus

mimóza -e *ž* [nlat. *mimosa* (*pudica*) iz gr. *mimos* posnemanje, ker rastlina posnema živo bitje] v bot. sramežljivka, rastlina (iz družine mimoz), ki povesi liste, če se je dotaknemo — simbol pretirane občutljivosti; **mimózen** -zna -o ki se tiče mimoze; *fig.* pretirano občutljiv, (pre)občutljiv, (pre)sramežljiv

mímus -a *m* [lat. *mimus* iz gr. *mimos*] 1. (mimični) igralec; glumač, 2. mimika, mimična igra

min *ali* **min.** kratica: minuta (gl. 1.)

mína -e *ž* [lat. *mina* iz gr. *mna*] 1. stgr. denar, $^1/_{60}$ talenta ali 100 drahem, 2. stgr. utežna mera

mína -e *ž* [fr. *mine* rudniški rov ali hodnik; podkop, podzemeljski rov, npr. pod sovražno postojanko, da bi jo vrgli v zrak; naboj, rabljen v ta namen] 1. vrsta razstrelilnega orožja (podvodna, magnetna ~) in vrsta izstrelka, 2. pisalni, navadno grafitni vložek v svinčniku

minarét -a *m* [tur. *minare* iz ar. *manara(t)* svetilnik] vitek, visok stolp ob muslimanski džamiji ali mošeji, s katerega kliče muezin vernike k molitvi

minêr -ja *m* [iz fr. *mineur*] 1. kdor minira, razstreljevalec, npr. v kamnolomih, 2. vojak inženirske čete, izveden v polaganju itd. min

minerál -a *m* [fr. *minéral* iz nlat. *mineralis* iz* kelt.] rudnina, tj. vse neorganske snovi v zemeljski skorji in nekateri produkti razpadanja organskih teles, npr. premog; **minerálen** -lna -o rudninski; **minerálna voda** slatina, zdravilna voda, vsebujoča rudninske snovi

mineralizácija -e *ž* [gl. mineral] 1. sprostitev mineralnih snovi pri razkroju organizmov, 2. prepajanje z minerali

mineralóg -a *m* [minera(l) + -log] rudninoslovec, kdor se poklicno ukvarja z mineralogijo; **mineralogíja** -e *ž* rudninoslovje, znanost o izviru, sestavi, kem. in fiz. lastnostih rudnin

Minêrva -e *ž* [lat. *Minerva* iz* *mens* um, duh, zavest] v strim. mit. hči Jupitra, boginja modrosti, zaščitnica znanosti in umetnosti, tudi boginja vojne in vojnih veščin

minéštra -e *ž* [ital. *minestra*] v Italiji gosta zelenjavna juha z rižem ali testeninami, pri nas nav. z ješprenjem ali fižolom ter prekajenim mesom

míni *neskl.* [= miniaturen] modni izraz za zelo kratko krilo (~ krilo); raba se je razširila na razne zveze, včasih šaljivo

miniatúra -e *ž* [ital. *miniatura* iz lat. *miniare* rdeče pobarvati; največ so uporabljali minijevo barvo] 1. prvotno: okrašena inicialka v starih rokopisih in knjigah, 2. pozneje majhna, fino izdelana risba ali slika na slonovi kosti, porcelanu itd. (miniaturno slikarstvo je bilo razvito v 18. stol.), 3. *fig.* nekaj v majhnem merilu; **miniatúren** -rna -o droben (zelo zmanjšan), v majhnem merilu

miniaturíst -a *m* [gl. miniatura] slikar miniatur

mínij -a *m* [lat. *minium*] svinčeno rdečilo, živo rdeča barva (svinčev oksid), danes v zaščito kovin proti rji

minimálen -lna -o [lat. *minimus* najmanjši] najmanjši, najnižji (~a plača); neznaten; *fig.* najnujnejši (~e življenjske potrebščine); **minimálni prográm** del polit. programa, obsegajoč najbližje, neposredne zahteve ali smotre strank

mínimum -a *ali* -ima *m* [lat. *minimus* najmanjši] 1. najmanj, najmanjša ali najnižja meja, mera, stopnja, veličina (eksistenčni ~), 2. v fiz. področje najnižjega zračnega tlaka, naspr. maksimum

minírati -am [fr. *miner*, gl. mina] 1. delati podkope, rove, podkopa(va)ti (z namenom, vreči v zrak), 2. polagati mine (pod mostove, v morje...); razstreliti, 3. *fig.* (na skrivaj) podkopa(va)ti kaj

miníster -tra *m* [lat. *minister* služabnik] najvišji drž. uradnik, ki vodi ministrstvo;

minístrica -e *ž* ženska z ministrsko funkcijo; **minístrovka** -e *ž* ministrova žena
ministeriál -a *m* [nlat. *ministerialis* služabniški] v srednjem veku stan nesvobodnih v upravnih ipd. službah na fevdalnih dvorih (iz njih se je razvilo nižje plemstvo)
ministerialízem -zma *m* [gl. minister] »ministrski socializem«, sodelovanje socialistov v reakcionarni buržoazni vladi, prim. milerandizem; *fig.* pehanje za ministrskimi stolčki
ministránt -a *m* [lat. *ministrans* služeč] strežnik pri katol. liturg. obredih; **ministrírati** -am biti za ministranta, streči pri liturg. obredih; *fig.* biti komu slepo privržen
ministrátor -ja *m* [lat. *ministrator*] služabnik; pomočnik
ministrováti -ujem [lat. *ministrare* streči, služiti] biti minister
minístrstvo -a *s* [iz lat. *ministerium* služba] v raznih državah najvišje upravno področje z ministrom na čelu; urad in področje (resor) ministra
minjón -a *m* [iz fr.] gl. mignon
minnesinger -ja *m* [/mi'nezinger/ nem. *M-* iz *Minne* ljubezen, *Singer* pevec] v Nemčiji: pevec in pesnik lirskih, ljubezenskih pesmi iz 12. do 14. stol. (podobno kot trubadurji so bili to pevci viteštva in viteških časov, npr. Wolfram von Eschenbach, prim. meistersinger)
minor *neskl.* [/mi'nor/ = lat. manjši, komp. od *parvus* majhen] 1. *pridevn.* glede na starost: mlajši, 2. *samost. m* druga, nižja premisa v silogizmu (log.)
minorát -a *m* [nlat. *minoratus* iz lat. *minor* manjši; mlajši] v fevdalnem pravu: 1. prvenstvo najmlajšega družinskega člana pri dedovanju, 2. posest, ki se deduje po tem pravu; naspr. majorat
minore -ra *m* [/mino're/ ital. iz lat. *minor* manjši] v glas. mol
minóren -rna -o [lat. *minor* manjši; mlajši] mladoleten, nedoleten, nepolnoleten
minorít -a *m* [iz lat. *fratres minores* mali bratje] pripadnik katol. reda »malih bratov sv. Frančiška«, bolj v rabi izraz frančiškan; **minorítski** -a -o ki se tiče minoritov
minoritéta -e *ž* [nlat. *minoritas* iz lat. *minor*] 1. manjšina glasov (naspr. majoriteta), 2. mladoletnost, nedoletnost; **minoritéten** -tna -o manjšinski
minórka -e *ž* [po otoku v Balearih] vrsta kokošje pasme
Mínos -a *m* [gr. *Minos*] v stgr. mit. sin Zevsa in Evrope, kretski kralj, strog in pravičen postavodajalec; po smrti je bil postavljen za sodnika v Hadu; *fig.* **mínos** -a *m* strog sodnik
Minotáuros -ra *m* [gr. *Minotauros* iz *Minos, tauros* bik, tj. Minojev bik] v stgr. mit. pošast, pol človek pol bik, po bajki sin bika in Pasifae, žene kretskega kralja Minosa. Minos ga je dal zapreti v labirint, kjer ga je hranil z obsojenimi razbojniki in z mladeniči ter mladenkami, ki so mu jih morali pošiljati Atenci; pošast je ubil Tezej
mínstrel -a *m* [angl. *minstrel* iz lat.] srednjev. potujoč pevec v Angliji, prim. menestrel
minuciózen -zna -o [fr. *minutieux* iz lat. *minutia* malost] droben, drobcen; nadroben, nadrobno izdelan; skrajnje natančen, kdor gre v malenkosti; *pejor.* malenkosten, dlakocepski
minuénd -a *m* [lat. *minuendus* iz *minuere* manjšati] zmanjševanec, v mat. število, od katerega odštevamo, npr. 30 — 8 = = 22; 30 je minuend
mínus -a *m*, pred številkami *neskl.* [lat. *minus*, sr. sp. od *minor* manjši] 1. veznik v mat.: manj, 2. znamenje v mat. in fiz. (—); v fiz. tudi znamenje za vrednosti pod ničlo, npr. —5°C; negativen v naspr. s pozitivnim, 3. *fig.* izguba, primanjkljaj (trg.); nedostatek, slaba stran (to je njegov ~); **mínusen** -sna -o ki se tiče minusa
minúskula -e *ž* [lat. *minusculus* zelo majhen, dimin. iz *minor*] 1. mala začetna črka, naspr. majuskula, 2. vrsta majhnih kurzivnih črk iz 7.—9. stol.
minúta -e *ž* [nlat. *minuta* delec, iz lat. *minutus* majhen] merska enota, $^1/_{60}$ celote, zlasti, 1. $^1/_{60}$ ure, 2. v geom. mera kotov in lokov: $^1/_{60}$ stopinje
mío- [gr. *mys, myos* mišica] v sestavljenkah, npr. miologija
miocén -a *m* [gr. *meion* manj, *kainos* nov, tj. vsebujoč manj sedanjih oblik, kot naslednje razdobje] v geol. zgodovini

Zemlje: četrta plast in pododdelek terciara (v njem so se začele oblikovati sedanje celine, morja in gorovja)

miokárd(ij) -a *m* [mio- + gr. *kardia* srce; želodčno ustje] srčno mišičje (anat.)

miokardiográf -a *m* [mio- + kardiograf] priprava, ki registrira utripanje srca

miokardítis -a *m* [mio- + karditis] vnetje srčne mišice (med.)

miologíja -e *ž* [mio- + -logija] nauk o mišičju (anat.)

mióm -a *m* [mi(o)- + -om] mesnjak, benigni tvor iz mišičnega tkiva

miópičen -čna -o [gr. *myein* zapreti oči, *ops* oko, vid, ker kratkovidni včasih gledajo v daljavo s priprtimi očmi] kratkoviden; **miopíja** -e *ž* kratkovidnost (med.)

miospázem -zma *m* [mio- + gr. *spasmos* krč] mišični krč (med.)

mi-partí -ja *m* [= fr. na dvoje razdeljen] srednjeveška noša, pri kateri sta bili leva in desna stran po barvi in obliki različni

mír -a *m* [rus. *mir* svet; mir; srenja] stara ruska vaška srenja s skupno lastnino zemlje; ruski narodniki so jo pojmovali kot klico in osnovo socializma

míra -e *ž* [lat., gr. *myrrha* iz* hebr.] 1. dišeča zdravilna smola vrste vzhodnoafr. grmov in dreves; danes v parfumeriji, za balzamiranje ipd., 2. grm (drevo), ki jo daje

mirabéla -e *ž* [ital. *mirabella*] vrsta sliv

mirabile dictu /mira'bile dik'tu/ lat. kaj čudno je, če se reče...; **mirabile visu** /... vi'zu/ lat. kaj čudno je, če se vidi...

mirákel -kla *m* [lat. *miraculum* čudež] 1. čudež; kaj presenetljivega, 2. srednjev. gledališka igra z versko snovjo, navadno v zvezi s čudeži

miriáda -e *ž* [gr. *myrias*, *myriados* deset tisoč — pri starih Grkih največje število, iz *myrios* neštevilen] *fig.* neskončno, neizmerno število (~ zvezd)

miriaméter -tra *m* [gr. *myrias* deset tisoč, + meter] mera za večje razdalje: deset tisoč metrov

mírta -e *ž* [lat. *myrtus* iz gr.] v bot. zimzelen lepotni grm z dehtečimi belimi ali rdečkastimi cvetovi, raste okrog Sredozemlja — simbol ljubezni, ker je bil v antiki posvečen Veneri

mírza -a *in* -e *ali neskl. m* [perz. *mirza*, okr. za *mirzade* iz *mir* knez, *zad* rojen] perzijski naslov, 1. za imenom: knez, princ, 2. pred imenom: gospod, izobraženec (~ Schaffy)

mis *neskl. ž* [iz angl.] gl. miss

misál -a *m* [nlat. *missale* iz *missa* maša] mašna knjiga, v katol. liturg. knjiga z mašnimi pesmimi in molitvami, navadno v večjih, »misalnih« črkah

misál -a *m* [po misalnih črkah] stopnja tiskarskih črk

miscellanea /miscela'nea/ lat. »raznoterosti«, »razno«, zbirka raznih leposl. del, članki z različno vsebino ipd.

mise en scène [fr.] gl. mizanscena

Miserere -ra *m* [/mizere're/ = lat. usmili se, velel. od *misereri* usmiliti se] 1. v katol. liturg. naslov 50. spokorniškega psalma, poje se pri pogrebih, 2. naslov take skladbe (Allegrijev ~)

misíja -e *ž* [lat. *missio* iz *mittere* poslati] 1. (od)poslanstvo, a) osebe, npr. diplomatski predstavniki, poslane v tujino s posebno nalogo, b) poverjena naloga, 2. diplomatsko predstavništvo, 3. pošiljanje misijonarjev med drugoverce; taka organizacija ali dejavnost

misijón -a *m* [lat. *missio* (od)pošiljanje...] misijonska postaja ali postojanka med drugoverci (kot žarišče verske propagande); taka dejavnost

misijonár -ja *in* **misijónar** -ja *m* [fr. *missionnaire* iz lat. *missio* odpošiljanje] duhovnik, ki oznanja krščanstvo med drugoverci

miss *neskl. ž* [/mis/ angl. okr. iz *mistress*] 1. gospodična, v Angliji itd. naslov za neporočeno žensko, 2. lepotna kraljica, najlepše dekle pri lepotnem tekmovanju

missing link /mi'siŋ link/ angl. »manjkajoči člen«, hipotetična (manjkajoča) oblika v razvoju organizmov, prvotno človeka

míster -tra *m* [angl. *mister* iz *master*] gospod, v Angliji in ZDA običajni naslov, rabi se z imenom

mistêrij -a *m* [gr. *mysterion* skrivnost] 1. verska skrivnost, v starem veku skrivni verski nauki in obredi, ki so bili do-

stopni le »posvečencem«, navadno v mn. (elevzinski ~i); *fig.* skrivni nauk ali obred, 2. neumljiva, »razumu nedostopna« verska resnica ali dogma (v kršč. teologiji), 3. skrivnost ali kaj neumljivega sploh (~ ljubezni); **misteriózen** -zna -o skriv(nost)en

mistêrij -a *m* [nlat. *misterium* iz lat. *ministerium* služba] srednjev. verska igra s snovjo iz biblije, legend ali življenja svetnikov, prim. pasijon

misticízem -zma *m* [fr. *mysticisme* iz gr.] vera v mistične, nadnaravne skrivnosti; nagnjenje k mistiki; *pejor.* versko mračnjaštvo

místičen -čna -o [gr. *mystikos* skrivnosten] sloneč na misticizmu ali mistiki; skriv(nost)en; čuden; razumu nedostopen, neumljiv; *pejor.* mračen, mračnjaški; **místik** -a *m* kdor se nagiba k misticizmu ali mistiki; verski mračnjak; **místika** -e *ž* 1. nauk o verskih skrivnostih, misterijih (kot sestavina religij, krščanska ~), 2. religiozni in fil. nauk o dojemanju nadnaravnih resnic (s premišljanjem), zlasti nauk o neposrednem doživljanju boga, o skrivnostnem združevanju človeške duše z bogom (v ekstazi)

mistificírati -am **(koga, kaj)** [misti(čen) + -ficirati] 1. prevariti, (o)slepariti koga (na račun lahkovernosti), natvesti komu kaj, potegniti koga, 2. ponarediti kaj; **mistifikácija** -e *ž* 1. sleparija, prevara, goljufija; potegavščina, 2. ponaredba

mistrál -a *m* [fr. *mistral* iz lat. *magistralis*] hladen, suh severozahodnik v Provansi, prim. maestral

mistress *neskl. ž* /mis'triz/ angl. gospodarica, gospodinja, gl. Mrs.

mít -a *m* [gr. *mythos* pripoved, zgodba; bajka] 1. bajka, fantastična zgodba iz življenja nadnaravnih bitij (bogov, polbogov, herojev...), o stvaritvi sveta ipd., 2. bajeslovna pripoved o kakem davnem dogodku, navadno iz najstarejše zgodovine, 3. *fig.* izmišljena zgodba, bajka, pravljica; **mítičen** -čna -o ki se tiče mita, bajen, pravljičen; izmišljen, neresničen; umišljen, namišljen

míting -a *m* [angl. *meeting* sestanek, shod] shod, zbor, množično zborovanje; *fig.* veselica

mitográf -a *m* [mit(o) + -graf] (antični) pisec ali razlagalec mitov; **mitografíja** -e *ž* 1. pisanje mitov, 2. umetniško upodabljanje mitov

mitológ -a *m* [gr. *mythologos*, mit(o) + -log] bajeslovec, kdor se ukvarja z mitologijo; **mitologíja** -e *ž* bajeslovje, 1. znanost, ki raziskuje mitološko gradivo, 2. celotnost kakih mitov (starogrška, slovanska ~); **mitológški** -a -o bajesloven

mítos -a *m* [iz gr.] gl. mit

mitóza -e *ž* [gr. *mitos* vlakno, + -oza] v biol. običajna, posredna delitev celičnega jedra, prim. kariokineza

Mítra -e *m* [lat. *Mithras* iz stperz.] bog luči in resnice, pozneje bog sonca pri starih Perzijcih; njegov kult — podoben krščanstvu — se je zelo razširil po rimski državi

mítra -e *ž* [gr. *mitra* opas, preveza] 1. naglavni prevez pri staroazijskih narodih, zlasti njihovih vladarjih in svečenikih, 2. pokrivalo starojudovskih visokih svečenikov, 3. v katol. liturg. (nad)škofovska kapa

mitraljéz -a *m* [fr. *mitrailleuse*, 1867, iz *mitraille* drobec železa; krogla] strojnica, vrsta avtomatskega strelnega orožja (voj.); **mitraljézec** -zca *m* strojničar, borec s strojnico; **mitraljírati** -am streljati ali obstreljevati s strojnico

mitréj -a *ali* **mitréum** -a *m* [iz lat.] svetišče boga Mitre, pri nas npr. izkopano na Hajdini pri Ptuju

mitridatízem -zma *m* [po pontskem kralju Mitridatu, ki se je tako imuniziral] navajanje na strup z jemanjem čedalje večjih doz

mixed pickles /mikst' pi'kls/ angl. v kisu konservirana zelenjava, npr. kisle kumarice

mixtum compositum /mik'stum kompo'zitum/ lat. zmešanica, (pisana) zmes; *fig.* godlja, zmešnjava

mixtura -e *ž* [lat.] gl. mikstura

mizandrija -e *ž* [miz(o)- + gr. *aner*, *andros* mož] sovraštvo do moških ali strah pred njimi

mizanscéna -e *ž* [fr. *mise en scène* postavitev na oder] 1. oprema za uprizoritev igre, 2. uprizoritev igre, 3. razporeditev igralcev (na odru ali v filmu) med dogajanjem

mizantróp -a *m* [miz(o)- + gr. *anthropos* človek] 1. ljudomrznik, kdor mrzi ljudi; odljuden, vase zaprt človek, odljudnež, 2. naslov Molièrove igre (M-); **mizantropíja** -e *ž* ljudomrznost, mržnja (tudi strah ali nezaupanje) do ljudi; odljudnost; **mizantrópski** -a -o ljudomrzen; odljuden

mizerábel *neskl. pridevn.* [fr. *misérable*] klavrn, siroten; usmiljenja vreden; nesrečen

mizêren -rna -o [lat. *miser* beden, reven] boren, reven, siromašen, ubog, klavrn; zanikrn; nesrečen, usmiljenja vreden

mizerêre -ra *m* [lat. *miserere* usmili se] 1. tarnanje, 2. v med. bljuvanje z žolčem pomešanega blata, npr. pri ileusu

mizêrija -e *ž* [lat. *miseria*] revščina, siroščina, uboštvo, siromaštvo, pomanjkanje, žalostno stanje sploh

mízo- [gr. *miso-* iz *misos* mržnja, sovraštvo] v sestavljenkah, npr. mizantrop, mizogamija

mizogám -a *m* [mizo- + gr. *gamos* zakon] kdor mrzi zakon (ali se ga boji); *fig.* star, zakrknjen samec; **mizogamíja** -e *ž* mržnja, sovraštvo do zakonske zveze (ali strah pred njo)

mizogín -a *m* [mizo- + gr. *gyne* ženska] sovražnik žensk; **mizoginíja** -e *ž* sovraštvo do žensk ali strah pred njimi

mizologíja -e *ž* [mizo- + -logija] zaničevanje, mržnja do razuma (ali znanosti)

mizopedíja -e *ž* [mizo- + gr. *pais, paidos* otrok] v psihol. sovraštvo do (lastnih) otrok

ml kratica: mililiter

Mlle fr. kratica: Mademoiselle

MM. fr. kratica: Messieurs

Mm kratica: miriameter

mm kratica: milimeter

Mme fr. kratica: Madame

Mn (mangan) znak za kem. prvino

mnemónika -e *ž* [gr. *mnemonike sc. techne* iz *mneme* spomin] spretnost in nauk o urjenju spomina (s pravili, kako si zapomnimo čimveč; sloni največ na zakonih o asociaciji idej); (vaja za) urjenje spomina

Mnemósina -e *ž* [gr. *mnemosyne* spomin] 1. v stgr. mit. hči Urana in Gee, boginja spomina in mati muz, 2. neki asteroid

mnemotéhnika -e *ž* [iz gr.] gl. mnemonika

Mo (molibden) znak za kem. prvino

móa -e *ž* [po maorski besedi] v zool. izumrla, noju podobna ptica (brez kril) z Nove Zelandije; več vrst

moaré -ja *m* [fr. *moiré*] svilena tkanina z vtisnjenim, svetlikajočim se vzorcem; **moarírati** -am apretirati z lahno vtisnjenimi, svetlikajočimi se vzorci

mób -a *m* [angl. *mob* iz lat. *mobile vulgus* nestalna množica] (nebrzdana) množica; sodrga, drhal, svojat

mobílen -lna -o [lat. *mobilis* gibljiv] 1. gibljiv, premičen; prenosen, prenosljiv; *fig.* nestalen, 2. v voj. smislu: pripravljen za pohod, vojno ipd.; **mobílnost** -i *ž* 1. gibljivost, premičnost; prenosljivost; *fig.* nestalnost, 2. pripravljenost za kaj

mobiliár -ja *m* [nlat. *mobiliare*] premičnine, premični predmeti, zlasti (celotno) pohištvo, pohišje, oprava

mobílija -e *ž*, *nav. v mn.* **mobílije** -ij [lat. mn. *mobilia* iz *mobilis* gibljiv] premičnine, premična lastnina, zlasti pohištvo

mobilizácija -e *ž* [fr. *mobilisation*, 1823, prvotno bančni izraz, iz lat. *mobilis* gibljiv] 1. spravljanje v tek, v gibanje, 2. vpoklic voj. obveznikov; prehod vojske ali gospodarstva iz mirnega v vojno stanje; *fig.* pritegnitev kakih sil za izpolnitev nujne naloge, 3. v med. razgiba(va)nje; **mobilizacíjski** -a -o ki se tiče mobilizacije; **mobilizírati** -am 1. spraviti v gibanje, v tek, izvesti mobilizacijo, 2. vpoklicati (v vojsko); prevesti v vojno stanje; *fig.* pritegniti k delu, 3. razgiba(va)ti

mobót -a *m* [= mo(bilni ro)bot] gibljiv robot, ki opravlja za človeka — zaradi radiacije — nevarna dela v notranjosti atomskih central

móda -e *ž* [fr. *mode* iz lat. *modus* mera; način] gospodujoča, okusu časa primerna noša, nadalje šege in navade; najnovejša šega, noša ali kroj; **móden** -dna -o ravnajoč se po modi, v modi (večkrat *pejor.*); ki se tiče mode (~i atelje)

modálen -lna -o [nlat. *modalis* iz lat. *modus* mera; način] načinoven, ki se tiče modalnosti ali modusa; pogojèn, odvisen od okoliščin; **modálnost** -i *ž* 1. v fil. način, kako kaj obstoji, zlasti način v onto-

loškem smislu, a) način, kako obstajata mišljenje in bit (take kategorije so: možnost-nemožnost, resničnost-neresničnost, nujnost-slučajnost, b) lastnost sklepa, silogizma, da izraža modalno kategorijo, 2. taka kategorija ali atribut, 3. pogojna odvisnost

modalitéta -e *ž* [nlat. *modalitas*] gl. modalnost

modél -a *m* [fr. *modèle* iz ital. iz lat. *modus* mera; način] 1. tvorilo, kalup, npr. za ulivanje (tehn.), 2. kdor pozira umetniku (kiparski, slikarski ~), 3. obrazec, vzorec; nazorna upodobitev (atomski ~); osnutek česa v manjšem merilu (kipa, poslopja...), prim. maketa

módel -dla *m* [lat. *modulus* mera, dimin. iz *modus*] kuhinjski kalup, navadno za peko potic

modélar -ja *m* [gl. modél] izdelovalec modelov (iz ilovice, mavca...)

modelêr -ja *m* [fr. *modeleur*, gl. modél] kdor kaj modelira; **modelírati** -am oblikovati (po modelu), npr. kip iz gline; upodabljati, upodobiti, posneti po...; delati vzorce, kalupe

moderácija -e *ž* [lat. *moderatio* iz *moderari* umeriti] 1. umerjanje; uravnavanje; *fig.* omiljenje, (u)blažitev; brzdanje, 2. umerjenost; zmernost

moderato /modera'to/ ital. v glas. *prisl.* umerjeno, zmerno (igrati); **moderato** -a *ali neskl. m* taka skladba (kot naslov M-) ali del skladbe

moderátor -ja *m* [lat. *moderari* umerjati] 1. umerjevalec, priprava, ki uravnava gibanje strojev (tehn.), 2. snov, ki zmanjšuje hitrost fisijskih reakcij, npr. težka voda (fiz.)

modêren -rna -o [fr. *moderne* sodoben, iz nlat. *modernus* iz lat. *modo* nedavno] ustrezen modi, po najnovejši modi ali okusu; nov, novodoben, sodoben, po sodobnem okusu ali pojmovanjih

moderírati -am [lat. *moderari*] umeriti, umiriti, uravnati; ublažiti kaj; brzdati, krotiti

modêrna -e *ž* [gl. moderen] dekadentna umetn. smer v zahodni Evropi ob prelomu 19. stol. in pod njenim vplivom nastale smeri (slovenska moderna — nekako od 1899—1918 — ni v bistveni zvezi z zahodnoevropsko dekadenco)

modernist -a *m* [fr. *moderniste*, 1769, Rousseau, iz *moderne* sodoben] privrženec modernizma; **modernízem** -zma *m* 1. duh in običaji sodobnega časa; prilagajanje temu duhu, zlasti v umetnosti in znanosti; sodobna težnja, 2. smer v katol. teologiji, ki je skušala razlagati cerkvene dogme v luči novejših spoznavnoteoretičnih in znanstvenih pojmovanj (Pij X. jo je obsodil l. 1907); podobna prizadevanja v protestantizmu

modernizácija -e *ž* [fr. *modernisation*, gl. moderen] prenovitev, (pre)ureditev po najnovejši modi, okusu, zahtevah, tehničnih ali znanstvenih pridobitvah...; **modernizírati** -am (pre)urediti, prenoviti; popraviti, prenarediti po sodobni modi (okusu, zahtevah...), napraviti moderno; preurediti po najnovejših pridobitvah

modificírati -am [lat. *modificare* iz *modus* mera, *facere* narediti] preoblikovati, predrugačiti, nebistveno spremeniti; prikrojiti, prilagoditi (okoliščinam); prenarediti kaj; **modifikácija** -e *ž* 1. preoblikovanje, manjša, nebistvena (zlasti oblikovna) sprememba; spremenjeno stanje ali oblika, 2. nededna sprememba v lastnostih organizmov, nastala pod vplivom okolja (biol.), 3. omejitev ali natančnejša določitev (pojma, formulacije...)

modístka -e *ž* [fr. *modiste* iz *mode* moda] izdelovalka modnega blaga, npr. ženskih klobukov (pri nas samo slednjih)

modulácija -e *ž* [lat. *modulatio*] premena glasu, npr. pri stavčnem poudarku; prehajanje od enega glasu k drugemu ali od ene lestvice k drugi (glas.); **modulírati** -am premeniti glas, izvesti modulacijo

módus -a *m* [lat. *modus* mera; način] 1. način ravnanja, 2. v slovn. glagolski naklon (želelni ~), 3. v fil. a) modalnost, b) način sklepanja pri raznih figurah silogizma

modus operandi /mo'dus operan'di/ lat. način ravnanja; postopek

modus vivendi /mo'dus viven'di/ lat. 1. način življenja, 2. »način sožitja«, tj. oblika, stanje ali kompromisni sporazum, ki omogoča sožitje med nasprotnima si strankama

moféta -e *ž*, *nav. v mn.* **moféte** -et [fr. *mofette*] ognjeniška jama, iz katere uhaja

pretežno ogljikov dioksid, pri nas npr. v Bosni (~ Klokoti)

mógul -a *m ali* **véliki mógul** [iz perz.] evropski naslov za mongolske vladarje (potomce Timurja) v Indiji od 1526 do 1803

mohair -a *m* [angl. iz ar.] gl. moher

mohamedánec -nca *m* [po Mohamedu iz ar. *muhammad*, pret. delež. iz *hamida* slaviti] privrženec islamske vere, ki jo je ustanovil Mohamed, gl. islam

mohêr -ja *m* [angl. *mohair* iz ital. iz ar.] 1. volna angorskih koz in tkanina iz nje, 2. vrsta pliša ali podobne imitacije

móho -a *m* [po zagrebškem geologu A. Mohorovičiću, 1857—1936] ime za nestalno plast med zemeljsko skorjo in zemeljskim plaščem

móira -e *ž* [gr. *Moira*] v stgr. mit. rojenica, sojenica, ena od treh sester (Kloto, Lahesis in Atropos), boginj rojstva, življenjske usode in smrti; *fig.* (neodvrnljiva) usoda

moiré -ja *m* [fr.] gl. moare

móka -e *ž* [fr. *moka* iz ar., po pristaniškem mestu Mokki v Jemenu, od koder jo največ izvažajo] vrsta izvrstne arabske kave

mokasín -a *m, nav. v mn.* **mokasíni** -ov [angl. *moccasin*, po algon. besedi] 1. indijanska obutev (brez pete) iz mehke, npr. jelenje kože; tej podobna obutev, 2. (le *v edn.*) vrsta strupene severnoamer. kače

mókka -e *ž* [iz ar.] gl. moka

mól -a *m* [lat. *mollis* mehak; ime v zvezi* z oglato ali oblo srednjev. obliko note »b«] v glas. mehka tonovska lestvica, obsega malo terco in čisto kvinto; prim. dur

mól -a *m* [okr. iz mol(ekula)] molekularna teža snovi, izražena v gramih

molékula -e *ž* [nlat. *molecula*, dimin. iz lat. *moles* gmota] najmanjša fizikalna enota materije, sestavljena iz atomov; najmanjši delec snovi, ki še ohrani iste kem. lastnosti kot celota (fiz.); **molekuláren** -rna -o ki se tiče molekul (~a teža), sestavljen iz molekul

moleskín -a *m* [angl. *moleskin*] 1. krzno iz krtove kože, 2. trpežno, žametu podobno bombažno blago

molestírati -am [iz lat.] sitnariti, nadlegovati koga

molibdén -a *m* [lat. *molybdaena* svinec] kem. prvina, trda, težko taljiva kovina srebrnkaste barve, primes za posebna jekla in zlitine

molibdenít -a *m* [molibden + -it] molibdenova svetlica (mineral.)

mólo -a *m* [ital. *molo* iz lat. *moles*] pomol, pristaniški nasip, ki varuje pristanišče pred valovi

Móloh -a *m* [lat. *Moloch* iz hebr. *melekh* kralj] pri starih semitih, npr. Feničanih, bog sonca, ognja in vojne, ki so mu žrtvovali otroke, zlasti prvorojence; *fig.* **móloh** -a *m* 1. nenasitna, brezsrčna, krvoločna sila, ki terja strahotne žrtve (~ vojne); grozovitež, človek brez srca, 2. v zool. trnovec, avstralski plazilec iz reda kuščarjev

molto [/mol'to/ ital. iz lat. *multum*] v glas. mnogo, zelo — v raznih zvezah, npr. molto allegro

moltón -a *m* [fr. *molleton*] flanelna tkanina iz mikane volne, zlasti za podlogo

molúski -ov *m mn.* [nlat. mn. *mollusca* iz lat. *molluscus* mehak; besedo je skoval Cuvier, 1795] v zool. mehkužci: polži, školjke...

momènt -énta *m* [fr. *moment* iz lat. *momentum* iz *movere* gibati] 1. trenutek, hip, 2. nagib, povod, razlog (kot gibalo za kaj); okolnost, (pomembna, včasih bistvena) okoliščina ali dejavnik, 3. v fiz. produkt dveh različnih fiz. veličin (vztrajnostni ~); **momentán** -a -o trenuten, kratkotrajen, minljiv, bežen; nenaden

Mómus -a *m* [lat. *Momus* iz gr. *Momos*] v stgr. mit. sin Noči, poosebljenje posmeha in graje, ki vsepovsod išče napake in pri vsakomer kaj graja (ko je Hefajst ustvaril človeka, je Momus menil, da bi mu moral na prsih napraviti vratca, da bi jih odprli in videli, kaj misli; baje ga je od jeze razneslo, ker na Afroditi ni mogel najti nobene napake); *fig.* **mómus** -a *m* posmehljivec; dlakocepec, dlakocepski kritik

monáda -e *ž* [gr. *monas, monados* enota, iz *monos* sam, enojen] 1. v filozofiji: večno, nedeljivo duhovno počelo kot osnovna

enota biti in zadnji vzrok pojavov, npr. pri Leibnizu, 2. v biol. a) enocelični organizem, b) vrsta najmanjših, amebam podobnih bičkarjev, 3. enovalentna prvina, atom ali radikal (kem.)

monadízem -zma *m* [iz gr.] gl. monadologija

monadologíja -e *ž* [monad(a) + -logija] nauk o monadah, posebno pri Leibnizu; tudi naslov (M-) njegovega dela

monáh -a *m* [ngr. *monachos* iz gr. *monos* sam (živeč)] menih

mon ami /mənami'/ fr. (moj) prijatelj

monandrija -e *ž* [mon(o)- + gr. *aner*, *andros* mož] 1. enomoštvo, zakonska zveza z enim možem, 2. enoprašništvo pri cvetovih (bot.)

monárh -a *m* [gr. *monarches* iz *monos* sam, *archein* vladati] samovladar, vladar (kralj, cesar) na čelu monarhije; njegova oblast skoraj zmerom dosmrtna in dedna; **monárhičen** -čna -o ki se tiče monarha ali monarhije; samovladen

monarhija -e *ž* [gr. *monarchia*] 1. samovlada, oblika drž. ureditve, npr. kraljevina, kjer pripada najvišja oblast monarhu, in sicer v celoti ali delno, tj. s sodelovanjem parlamenta (absolutna in ustavna ~), 2. država s tako ureditvijo

monarhíst -a *m* [gl. monarh] privrženec monarhije ali monarhičnih načel; **monarhízem** -zma *m* 1. (polit.) težnja ali gibanje po monarhični ureditvi, 2. monarhična načela; privrženost tem načelom

monárhofašíst -a *m* [monarh(o) + fašist] privrženec monarhofašizma; **monarhofašízem** -zma *m* fašizem, ki se opira na monarhijo

monarhomáh -a *m* [monarh(o) + gr. *mache* boj] v romanskih deželah pisec iz vrst pisateljev iz 16. stol., ki so nasprotovali absolutnim monarhijam

mon cher /mõ šɛr'/ fr. (moj) dragi, ljubi; ljubček (v nagovoru)

mondén -a -o [fr. *mondain* iz *monde* svet] svetovljanski, (svetsko) izbrušen in uglajen, sukajoč se v najvišji družbi; **mondénka** -e *ž* svetovljanka

mondúra -e *ž* [iz fr. *monture*] službena, npr. vojaška obleka, uniforma

monêra -e *ž* [gr. *moneres* preprost] v biol. Haecklov izraz za najpreprostejša, enocelična bitja brez jedra (zastarelo)

Monéta -e *ž* [lat. *Moneta sc. Iuno* Svetovalka, iz *monere* svetovati, opominjati] vzdevek strim. boginje Junone; v njenem svetišču na Kapitolu so kovali denar

monéta -e *ž* [ital. *moneta* iz lat., prim. Moneta] denar; novec, kovanec; drobiž; **monetáren** -rna -o denaren, ki se tiče denarja

money [/mʌ'ni/ angl. iz stfr. *moneie* iz lat.] denar; novec, kovanec

mongolíd -a *m* [Mongol + -id] pripadnik mongolske rase

mongolízem -zma *m* [Mongol + -izem, po rasnih značilnostih Mongolov] vrsta prirojene idiotije z značilnimi poševnimi očmi, ploščato glavo ipd.

mongoloíd -a *m* [Mongol(o) + -oid] 1. pripadnik Mongolom podobne rase, 2. oseba z znamenji mongolizma

monízem -zma *m* [gr. *monos* sam, enojen] privrženec monizma (fil.); **monístičen** -čna -o izvajajoč (ali izvirajoč) iz enega osnovnega počela; sloneč na monizmu; **monízem** -zma *m* v fil. ontološki nauk, ki v nasprotju z dualizmom in pluralizmom šteje za osnovo vseh pojavov eno samo počelo, materijo (materialistični ~) ali duha (idealistični ~); dosleden monizem je npr. dialektični materializem

mónitor -ja *m* [lat. *monitor* opominjevalec, svetovalec] 1. v voj. (rečna) oklepnica, vrsta manjših oklepnic za operacije ob morski obali ali na večjih rekah (po Monitorju, prvi taki oklepnici iz ameriške secesijske vojne), 2. varanu soroden tropski plazilec (zool.), 3. nadzorovalna priprava pri televizijskem snemanju

monitórij -a *m* [nlat. *monitorium*] opomin, navadno pismeni

mónitum -a *m* [lat. *monitum*] opomin, opozorilo; svarilo; graja, ukor

monízem -zma *m* [iz gr.] gl. monist

móno- [gr. *monos* sam, enojen] v sestavljenkah: eno-, samo-, npr. monarh, monogamija

monodíja -e *ž* [gr. *monoidia* iz *monos* sam, *ode* petje] 1. enoglasno petje ali pesem, npr. v stgr. tragediji; žalostinka, 2. v glas. skladba, v kateri prevladuje ena melodija

monodónt -a *m* [mono- + gr. *odous*, *odontos* zob] enorožec, delfinu sorodna žival iz severnih morij; samec ima dolg, spiralasti palici podoben »zob« (= narval)
monodráma -e *ž* [mono- + drama] drama, v kateri nastopa ena sama oseba
monofág -a -o [mono- + -fag] hraneč se zgolj z eno rastlinsko ali živalsko vrsto; **monofág** -a *m* taka žival, npr. mrčes
monofilétičen -čna -o [mono- + gr. *phyletikos* iz *phyle* rod, pleme] v biol. enodebeln, izvirajoč iz enega debla ali oblike (v hipotezi o nastanku vrst; naspr. polifiletičen); ki se tiče posameznega plemena ali rodu
monofizít -a *m* [mono- + gr. *physis* narava] v zgodnjem krščanstvu (5. in 6. stol.) zagovornik nauka, da ima Kristus eno samo naravo; nauk se je ohranil v koptski cerkvi
monofobíja -e *ž* [mono- + -fobija] bolesten strah biti sam (psihol.)
monofonija -e *ž* [mono- + -fonija] 1. enoglasnost, 2. monodija
monoftóng -a *m* [mono- + gr. *phthongos* glas, zvok] v slovn. enoglasnik, naspr. diftong
monoftongizácija -e *ž* [gl. monoftong] v slovn. sprememba, zlitje dvoglasnika v enoglasnik; **monoftongizírati** -am (se) spremeniti (se) v enoglasnik
monogámen -mna -o [mono- + gr. *gamos* zakon] ki se tiče monogamije, živeč v monogamiji; **monogamíja** -e *ž* 1. v širšem pomenu: posamični zakon, zakonska zveza med enim moškim in eno žensko; v ožjem (pogosteje): enoženstvo, zakonska zveza z eno ženo, 2. enkraten zakon (če se kdo le enkrat oženi ali omoži)
monogenéza -e *ž* [mono- + geneza] v biol. 1. (teoretični) nastanek vseh obstoječih organizmov iz enega samega organizma, 2. nespolna množitev pri nižjih organizmih, npr. z delitvijo (tudi: monogonija); razvoj organizma iz jajca, brez metamorfoze
monoginíja -e *ž* [mono- + gr. *gyne* ženska] enoženstvo, zakon z eno ženo, prim. monogamija
monogoníja -e *ž* [mono- + -gonija] gl. monogeneza
monográf -a *m* [mono- + -graf] pisec monografij; **monografíja** -e *ž* znanstveno delo, razprava ipd. o enem vprašanju, predmetu, osebi...
monográm -a *m* [mono- + -gram] okras iz začetnih črk imena in priimka, vezanih v grafično enoto
monokárp -a *m* [mono- + gr. *karpos* plod] v bot. enoplodna rastlina, ki le enkrat rodi in nato usahne
monókel -kla *m* [fr. *monocle* iz mono- + lat. *oculus* oko] enoočnik, steklo za eno oko namesto očal
monoklínski -a -o [mono- + gr. *klinein* nagibati se] 1. (kristalni sistem) s tremi neenakimi osmi, 2. v bot. dvospolen
monokórd -a *m* [mono- + gr. *chorde* struna] v glas. priprava za merjenje glasbenih intervalov (lesena resonančna škatla, navadno z eno struno)
monokracíja -e *ž* [mono- + -kracija] samovlada, vlada(vina) ene osebe
monoksíd -a *m* [mon(o)- + oksid] v kem. oksid z enim kisikovim atomom (na molekulo), navadno ogljikov oksid
monokuláren -rna -o [mon(o)- + lat. *oculus* oko] za eno samo oko (~i mikroskop)
monokultúra -e *ž* [mono- + kultura] gojenje enih rastlinskih kultur, npr. na plantažah; prevladovanje ene rastlinske kulture v gospodarstvu, npr. kave v Braziliji
monolaterálen -lna -o [mono- + lateralen] enostranski (med.)
monoléma -e *ž* [mono- + gr. *lemma* postavka] v formalni logiki: sklep, v katerem manjka ena premisa
monolít -a *m* [mono- + -lit] kamnita gmota, zlasti kip, obelisk..., izklesana iz enega kosa; *fig.* kaj celovitega, kot iz enega kosa; **monolíten** -tna -o »kot iz enega kosa kamna«, enoten, enovit, celovit (~i filozofski sistem), scela, kot ulit; rabljeno tudi v polit. pomenu ipd.
monológ -a *m* [mono- + -log] samogovor, 1. pogovor s samim seboj, 2. leposl. delo, v katerem govori ena sama oseba, 3. v drami ipd. govor igralca poslušalcem ali s samim seboj, prim. dialog
monóm -a *m* [mon(o)- + -(n)om] v mat. enočlenik, enočlenski algebrajski izraz,

naspr. binom, polinom; **monómski** -a -o enočlen(ski)

monomanija -e *ž* [mono- + -manija] v med. duševna motnja, omejena na en kompleks (piromanija, kleptomanija...); pretirana strast za eno stvar, predmet...

monometalizem -zma *m* [mono- + gr. *metallon* kovina] v ekon. 1. denarni sistem, kjer je ena kovina — največkrat zlato — mera vrednosti in zakonito plačilno sredstvo, 2. nauk o tem

monómeter -tra *m* [mono- + -meter] v metr. enostopični verz, npr. Prešernov: Kdo zna

monomórfen -fna -o [mono- + -morfen] z eno obliko, npr. kristalov

monoplán -a *m* [mono- + lat. *planum* ravnina] enokrilnik, letalo z enim parom kril, prim. biplan

monopól -a *m* [gr. *monopolion* izključna pravica do prodaje, iz *monos*-, *polein* prodajati] 1. izključna pravica (posameznika, države...) do izdelovanja ali prodajanja česa, npr. drž. monopol na tobak; *fig.* izključna pravica sploh (tudi: izključna posest, oblast...), 2. združenja kapitalistov — trusti, koncerni itd. — ki strnejo v svojih rokah proizvodnjo in prodajo kakega blaga, da bi obvladali trg in diktirali cene (gospostvo monopolov je značilno za najvišjo fazo kapitalizma); **monopólen** -lna -o ki se tiče monopola (~a prodaja)

monopolíst -a *m* [gl. monopol] 1. kdor ima monopol na kaj, 2. zagovornik monopolov

monopolizátor -ja *m* [gl. monopol] kdor kaj monopolizira; **monopolizírati** -am prilastiti (pridržati) si ali dobiti izključno pravico do česa; vpeljati monopol, npr. na sol; ustanoviti monopolno združenje

monopolízem -zma *m* [gl. monopol] obstoj ali prevlada, gospostvo monopolov

monopsihízem -zma *m* [mono- + gr. *psyche* duša] Averroesov nauk, da so posamezne duše le modifikacija vesoljne duše

monópteros -a *m* [mono- + gr. *pteron* krilo] okroglo antično svetišče, oprto na eno samo vrsto stebrov

monosaharíd -a *m*, *nav. v mn.* **monosaharídi** -ov [mono- + nlat. *saccharum* sladkor] preprosti sladkorji (kem.)

monosílaba -e *ž*, *mn.* **monosílaba** -ab *s* [mono- + lat. *syllaba* zlog] enozložnica, enozložna beseda, npr. »da«, »ne«; **monosilábičen** -čna -o enozložen; sestavljen iz enozložnic (~i jeziki)

mónostih -a *m* [gr. *monostichon*, *monos*-, *stichos* vrstica] epigram z enim samim verzom

monóstihon -a *m* [iz gr.] gl. monostih

mónotajp -a *m* [angl. *monotype*] stavni stroj, ki uliva posamezne črke, npr. za stavljenje slovarjev, prim. linotajp

monoteíst -a *m* [mono- + -teist] enobožec, kdor veruje v enega boga; **monoteízem** -zma *m* enoboštvo, vera v enega boga, naspr. politeizem

mónotip -a *m* [mono- + -tip] 1. edini primerek določene vrste (biol.), 2. monotipija (2.); **monotipíja** -e *ž* 1. vrsta grafične tehnike, npr. pri slikah z oljnato barvo, za en odtisk, 2. tak kliše ali odtisk

monotón -a -o [mono- + gr. *tonos* glas] enoglasen; *fig.* enakomeren; enoličen; dolgočasen, pust; **monotónost** -i *ž* enakomernost; enoličnost; dolgočasje, pusčobnost

monotoníja -e *ž* [gl. monoton] 1. enoglasje; enoglasnost, 2. monotonost

monotype [angl.] gl. monotajp

monovalénten -tna -o [mono- + valenten] v kem. enovalenten, tj. prvina, katere atom se veže z enim atomom vodika, npr. klor

Monroeva doktrína /mənro'jeva .../ polit. načelo »Amerika Američanom«, po katerem se tuje države nimajo pravice vmešavati v zadeve ameriške celine (izrekel ga je predsednik ZDA James Monroe l. 1823, ko je sveta aliansa nameravala podpreti Španijo, da bi si podvrgla odpadle južnoamer. kolonije)

monseigneur -ja *m* [/mõsɛnjœr'/ fr. iz lat. *meus* moj, *senior* starejši] »prevzvišeni gospod«, (Vaša) prevzvišenost, v Franciji nekdanji naslov princev in drugih odličnikov, danes le še cerkvenih, npr. škofov

monsieur -ja *m* [/məsjö'/ fr. iz lat. *meus* moj, *senior* starejši] gospod, pri Francozih v naslovu ali nagovoru

monsignor(e) -ra *m* [/monsinjor'/ iz fr. *mon* moj, ital. *signore* gospod] »prevzvi-

šeni gospod«, v Italiji naslov višjih katol. duhovnikov, npr. prelatov

monsinjór -(j)a *m* gl. monsignor(e)

mons pubis /mons pu'bis/ lat. »sramni griček«, v anat. z dlako porasla okroglina na spodnjem koncu trebuha pri moškem

monstre -ra *m* [fr. *monstre* pošast, strašilo] gl. monstrum; **monstre procés** proces z dosti obtožencev

monstrózen -zna -o [lat. *monstrosus* iz *monstrum* pošast] strahotno velik (~i proces); strahoten, grozen, nezaslišan, nedoumljiv (~i naklep, načrt...); spačen, skažen, izrojen, nakazen (~i stvor); pošasten

monstrozitéta -e *ž* [nlat. *monstrositas* iz lat. *monstrum* pošast] 1. kaj pošastnega, strahotnega; pošastnost, strahotnost, 2. spaka, spaček, izrodek

mónstrum -a *m* [lat. *monstrum*] 1. (bajeslovna) pošast, nakaza, npr. centaver ali himera; *fig.* (moralna) pošast, nečlovek; kaj strahotnega, pošastnega sploh (dejanje, stvar...), 2. spaka, izrodek, nakaza (med.)

monsún -a *m* [angl. *monsoon* iz ar. *mawsim* letni čas] veter, spreminjajoč smer z letnimi časi: poleti piha z morja na kopno, pozimi s kopnega na morje, zlasti v Jugovzh. Aziji

mons Veneris /mons ve'neris/ lat. »Venerin griček«, v anat. z dlako porasla okroglina nad vagino pri odraslih ženskah

montaníst -a *m* [lat. *mons*, *montis* gora] 1. študent montanistike, 2. rudarski strokovnjak; **montanístika** -e *ž* 1. znanost o rudah in rudarstvu, 2. vseučiliški oddelek za rudarstvo

montánja -e *ž* [fr. *montagne* gora] 1. »gora«, leve polit. skupine v fr. konventu v dobi velike revolucije; najvidnejši voditelj je bil Robespierre (privrženci teh skupin so sedeli v konventu na zgornjih levih sedežih), 2. skrajna levica v fr. narodni skupščini l. 1848; **montanjárdi** -ov *m mn.* »gorjanci«, privrženci montanje (1.)

montáža -e *ž* [fr. *montage* dviganje; sestavljanje] 1. postavljanje, sestavljanje, zlasti strojev ali naprav iz gotovih delov; urejanje, napeljevanje; napeljava, 2. sestavljanje fotografij, risb ipd. v umetniško ali smiselno celoto; taka sestava (foto ~), 3. proces pri oblikovanju filma

Montecitorio /montečito'rio/ ital. trg v Rimu, kjer stoji ital. parlament; *fig.* ital. parlament

montêr -ja *m* [fr. *monteur*] kvalificiran delavec, ki sestavlja, postavlja ali popravlja stroje in naprave; **montírati** -am sestaviti kak stroj ipd. (iz pripravljenih delov); postaviti, namestiti; napeljati, urejati

montgómeri -ja *m* [po angl. maršalu Montgomeryju, 1887—] vrsta plašča in čepice

montúra -e *ž* [iz fr.] gl. mondura

monumènt -énta *m* [lat. *monumentum* iz *monere* opominjati, spominjati] spomenik; **monumentálen** -lna -o mogočen (po zunanjosti in vtisu), velikanski, veličasten; zgodovinsko pomemben; neminljiv

monumentum aere perennius /monumen'tum e're pere'nius/ lat. spomenik, trajnejši od brona, gl. exegi monumentum...

móped -a *m* [= mo(toriziran) ped(al)] vrsta lahkih motociklov; **mopedíst** -a *m* kdor se vozi na mopedu

móps -a *m* [fr. *mopse*] pasma manjših, buldogu podobnih psov s kratko dlako in kratkim, topim gobcem, kar jim daje čemeren videz

móra -e *ž* [ital. *morra* iz kelt. *meur* prst] stara, v Italiji priljubljena igra na prste (eden od igralcev iztegne enega ali več prstov, drugi pa mora sočasno s prsti pokazati, koliko jih je iztegnil)

morála -e *ž* [fr. *morale* iz lat. *moralis* nraven, iz *mos*, *moris* nravnost] 1. nravnost, skupnost norm o nravnih dolžnostih ljudi (do družbe, družine, sočloveka...), 2. moralni nauk ali pouk, npr. v basni, 3. duh, zavest, (duhovno) razpoloženje, npr. bojujočih se čet; **morálen** -lna -o nraven, nravstven, nravno čist, npr. v spolnem pogledu; delujoč na nravni čut, zavest ipd. (~i pritisk); pošten, časten; nravosloven; ki se tiče morale sploh; **morálna filozofíja** nauk o nravnosti, etika

moral insanity /mə'rəl insæ'niti/ angl. moralna izprijenost, pomanjkanje čuta za nravnost ali višjih etičnih predstav;

kaže se obenem s sebičnostjo in brezčutnostjo

moralíst -a *m* [fr. *moraliste*, gl. morala] 1. pisec z nravno tendenco, npr. Montaigne, 2. kdor uči strogo nravnost; zelo moralen (*pejor*. na videz) človek; kdor vsiljivo deli nravne nauke

moralitéta -e *ž* [fr. *moralité*] 1. nravnost, 2. poznosrednjev. verska igra nravnega značaja, npr. »Slehernik«

moralízem -zma *m* [fr. *moralisme*, gl. morala] 1. priznavanje in izpolnjevanje nravnih norm (tudi v pomenu: pretiravanje ipd.), 2. moralno načelo ali nauk

moralizírati -am [fr. *moraliser*] razglabljati (pisati, govoriti ...) o nravnosti, oznanjati, (vsiljivo, svetohlinsko) deliti nravne nauke; ocenjevati s stališča nravnosti

morálka -e *ž* [gl. morala] nauk ali pouk o nravnih pravicah in dolžnostih

moratórij -a *m* [nlat. *moratorium* iz lat. *morari* zadržati] 1. odlog, odložitev plačil ali podaljšanje plačilnega roka dolžniku (dovoli ga upnik ali vlada zaradi izrednih okoliščin, npr. gosp. krize), 2. doba trajanja tega odloga

morbíden -dna -o [lat. *morbidus* iz *morbus* bolezen] bolehen, šibek, slaboten in občutljiv; *fig*. nežen, bolesten, rahločuten (~o čustvovanje); **morbídnost** -i *ž* 1. bolehnost, slabotnost; rahločutnost, 2. številčno razmerje med bolnimi in zdravimi

morbíli -ov *m mn.* [nlat. dimin. iz lat. *morbus* bolezen] ošpice (med.)

mordènt -énta *m* [ital. *mordente*] »grizec«, vrsta gostolevka (glas.)

moréna -e *ž* [fr. *moraine*] ledeniška groblja, tj. prod, skalovje ipd., ki ga nanosijo ledeniki (geogr.)

moréska -e *ž* [ital. *moresca* iz *moresco* mavrski] 1. »mavrski ples«, ples z meči v $^3/_4$ taktu, priljubljen v 15. in 16. stol. (v spomin na boje z Mavri; pri nas ga plešejo vsako leto na Korčuli 28. avgusta), 2. mavreska

moréška -e *ž* [iz ital.] gl. moreska (1.)

Mórfej -a *m* [gr. *Morpheus* iz *morphe* oblika, ker se človeku oblikujejo v spanju najrazličnejši prividi in podobe] v stgr. mit. bog sanj, sin Somnusa, boga spanja, in Noči; *fig*. **v Mórfejevem naročju** speč

morfém -a *m* [gr. *morphe* oblika] najmanjša jezikovna enota, ki lahko nosi pomen (beseda ali del besede)

-mórfen -fna -o [gr. *morphe* oblika] v sestavljenkah, npr. antropomorfen

Mórfeus -ea *m* [iz gr.] gl. Morfej

mórfij -a *m* [fr. *morphine*, po bogu Morfeju] strupeno mamilo, poglavitni alkaloid opija, v zdravilstvu; v manjših količinah človeka uspava in lajša bolečine, v večjih je smrten

morfín -a *m* [fr. *morphine*] morfij (novejše)

morfiníst -a *m* [gl. morfij] kdor redno jemlje morfij; **morfinízem** -zma *m* 1. jemanje morfija, bolezenska strast, ki človeka telesno in duševno uniči, vrsta narkomanije, 2. posledice tega, npr. zastrupitev

mórfo- [gr. *morphe* oblika] v sestavljenkah, npr. morfologija

morfogenéza -e *ž* [morfo- + -geneza] strukturni razvoj in oblikovanje organizmov ali organov (biol.)

morfológ -a *m* [morfo- + -log] oblikoslovec; **morfologíja** -e *ž* oblikoslovje, nauk o oblikah (besedo skoval Goethe), zlasti, 1. nauk o oblikah in notranji zgradbi organizmov (biol.), 2. nauk o besednih vrstah (slovn.); **morfológški** -a -o oblikoslovен, ki se tiče morfologije

morganátični zakon [nlat. *matrimonium ad morganaticam* zakon z jutrnino, iz stvnem. *morgan* jutro; po daru, ki ga je dobila žena na jutro po poroki v nadomestilo za nepriznane pravice] »zakon na levo roko«, v fevdalnem pravu neenakopravni zakon med pripadnikom višjega plemstva in ženo iz »nižjih stanov« (v tem zakonu žena in otroci niso imeli moževih oziroma očetovih pravic)

morganízem -zma *m* [po amer. znanstveniku Th. Morganu, 1866—1945] Morganova (idealistična) teorija dednosti

moríska -e *ž* [iz ital.] gl. moreska (1.)

Moríski -ov *m mn.* [špan. *morisco* mavrski] potomci arabskih Mavrov, ki so ostali v Španiji, ko so Španci zavzeli Granado l. 1492

mormón -a *m*, *nav. v mn.* **mormóni** -ov [angl. *Mormon*, opira se na biblijo in razodetje »Mormonove knjige«, ki jo je napisal »po navdihu« ustanovitelj J.

Smith] polkrščanska ločina (tudi: svetniki poslednjih dni), ustanovlj. l. 1830 v Sev. Ameriki; oznanja prihod tisočletnega kraljestva Kristusovega, do l. 1890 je dovoljevala mnogoženstvo; **mormón** -a *m* morska papiga (zool.)

mortadéla -e *ž* [ital. *mortadella*, po dial. *morta* mirta, tj. pripravljena z mirtinimi jagodami] debela salama iz telečjega in svinjskega mesa s slanino in začimbami

mortalitéta -e *ž* [lat. *mortalitas* iz *mortalis* smrten] umrljivost, številčno razmerje med umrlimi in številom prebivalstva, naspr. nataliteta

mortifikácija -e *ž* [nlat. *mortificatio* iz lat. *mors*, *mortis* smrt, *facere* narediti] 1. v teol. mučenje, trpinčenje telesa (pri asketih in verskih zanesenjakih), 2. izbris, poravnava obveznosti, 3. razveljavitev, 4. v med. odmiranje, razpadanje tkiva, npr. pri gangreni

moskít -a *m* [špan. *mosquito*, dimin. iz *mosca* muha] vrsta komarjev iz družine *Culicidae*, nekateri prenašajo bolezni, npr. malarijo ali rumeno mrzlico; večinoma žive v vročih krajih

moskvíč -a *m* [= rus. Moskovčan] tip sovjetskega osebnega avtomobila

moslém -a *m* [iz ar. *muslim*] pripadnik islama, musliman, mohamedanec

mosso /mo'so/ **ital.** v glas. razgibano, živahno

mošéja -e *ž* [ital. *moschea* iz ar. *masyid* svetišče] muslimansko svetišče (molilnica), manjše od džamije

móšek -ška *m* gl. mošus

moškát -a *m*, *nav.* **moškátno govedo** [prim. muškat] ovci podobno divje govedo v arktičnih tundrah (zool.); **moškátnik** -a *m* vrsta hrošča

móšus -a *m* [nlat. *moschus* iz *muscus* iz skt. *mushka* modo] 1. pižem, dišeč, masti podoben izloček iz trebušnih žlez pižmarja, srni podobne živali iz Srednje Azije (uporabljajo ga v parfumeriji, prim. bizam), 2. pižmar

motél -a *m* [= angl. mo*torists ho*tel] gostišče ali hotel za motorizirane goste

motét -a *m* [ital. *mottetto*] polifonična cerkvena pevska skladba (z liturgičnim ali nabožnim besedilom) brez spremljave glasbil

motív -a *m* [ital. *motivo* iz nlat. *motivum* iz lat. *movere* gibati] 1. nagib, pobuda za kaj; vzrok; razlog; namen; glavna, vodilna misel, 2. predmet ali element umetn. oblikovanja (kiparski ~), 3. najmanjši samostojni element melodije (glas.)

motivácija -e *ž* [gl. motiv] navajanje pobud, razlogov...; utemeljitev, obrazložitev; **motivírati** -am utemeljiti, podpreti z razlogi, navesti razloge; opravičiti; (ob)razložiti

motívika -e *ž* [gl. motiv] celotnost kakih motivov (psihološka, umetniška ~)

móto -a *m* [ital. *motto*] 1. geslo na začetku knjige ali poglavja, navadno v zvezi z vsebino, 2. kratek izrek, navedek ali pregovor s podobno funkcijo, gl. epigraf

móto *neskl.* [iz lat. *motor* gibalo] okr. za: motociklističen (v raznih zvezah: moto dirka, moto društvo...)

motocíkel -kla *m* [angl. *motocycle* iz moto(r) + (bi)cikel] motorno kolo, dvokolo, ki ga žene motor

motociklíst -a *m* [gl. motocikel] voznik ali dirkač na motociklu; **motociklístika** -e *ž* šport, vožnja z motocikli (= motociklizem)

motociklízem -zma *m* [gl. motocikel] šport, vožnja z motocikli

motodróm -a *m* [moto + gr. *dromos* tek; tekališče] steza, vozišče za avtomobilske ipd. tekme in preizkušanje motornih vozil

mótoklub -a *m* [moto + klub] motociklistično društvo

mótokros -a *m* [moto + kros] motociklistični kros

mótor -ja *m* [lat. *motor* iz *movere* gibati] gibalo, gibalna sila, »duša« česa

motór -ja *m* [lat. *motor* gibalo] 1. pogonski, gonilni stroj, npr. električni ali z notranjim zgorevanjem, ki daje pogonsko silo drugim strojem, 2. motorno kolo; **motóren** -rna -o opremljen z motorjem, na motorni pogon (~o kolo); namenjen za motor (~o olje); **motórski** -a -o ki se tiče motorja (~i deli)

motóričen -čna -o [lat. *motor* gibalo] giben, gibalen (po funkciji); **motórični živci** gibalni živci (fiziol.); **motórika** -e *ž*

1. gibalnost (~ želodca), 2. nauk o gibalnih funkcijah

motoríst -a *m* [angl. *motorist* iz lat. *motor* gibalo] 1. kdor upravlja razne motorje, 2. motociklist; **motorístika** -e *ž* šport z motornimi vozili

motorizácija -e *ž* [gl. motor] uporabljanje ali vpeljavanje motorjev, zamenjavanje človeške ali živalske sile z motorno, npr. v vojski ali prometu; **motorizírati** -am opremiti z motorji, izvesti motorizacijo

motorízem -zma *m* [motor + -izem] šport z motornimi vozili (= motoristika)

motórka -e *ž* [gl. motor] motorni vlak (tudi: lokomotiva, ladja, drezina, žaga, kosilnica, brizgalna...)

mótošport -a *m* [moto + šport] motociklistični šport

motto -a *m* [ital.] gl. moto

motu proprio /mo'tu pro'prio/ lat. »iz svojega nagiba«, brez tujih pobud (tudi ime za papeške poslanice ali manj pomembna pisma, prim. breve)

motus peristalticus /mo'tus peristal'tikus/ nlat. v fiziol. peristaltično gibanje, gl. peristaltika

móvens -a *m* [lat. *movens* iz *movere* gibati] (osnovno) gibalo, gibalna sila, sredstvo, vzrok...; vzrok gibanja

mozáičen -čna -o [nlat. *mosaicus* iz hebr.] od Mojzesa izvirajoč; mojzesovski; *fig.* judovski

mozaíčen -čna -o [ital. *mosaico* iz nlat. *musaicus* fig. umetniški, iz gr. *mouseios* ki se tiče muz] ki se tiče mozaika, iz mozaika (sestavljen); *fig.* podoben mozaiku, pisan, pester

mozaík -a *m* [ital. *mosaico*, gl. mozaíčen] podoba — na tleh, stenah itd. — ali okras, sestavljen iz barvastih kamenčkov ali barvastih drobcev stekla; *fig.* pisana zmes

mozaíst -a *m* [gl. mozaik] strokovnjak za polaganje mozaika

MP [angl. *Military Police*] kratica: ameriška vojaška policija

mp. ital. kratica: mezzopiano

m. p. *ali* **m. pr.** lat. kratica: manu propria

Mr. angl. kratica: Mister

mr. ph. nlat. kratica: magister pharmaciae

Mrs. [/mi'siz/ angl. okr. za *Mistress*] gospa, v Angliji in ZDA naslov pred imenom poročenih žensk

m/s *ali* **m/sec** v fiz. kratica: meter na sekundo

msgr. fr., ital. kratica: monsignore

mucíni -ov *m mn.* [lat. *mucus* sluz] sluznati izločki žlez ipd. (biol., med.)

muézin -a *m* [tur. *müezzin* iz ar.] muslimanski klicar, ki z minareta kliče vernike k molitvi

múf -a *m* [nem. *Muff*] rokovnik, kožuhovinast ali vatiran naróčnik za gretje rok

muflón -a *m* [fr. *mouflon*] evropska divja (kratkorepa) ovca

múfti -ja *m* [ar. *mufti*] 1. muslimanski višji teolog, strokovnjak v versko-pravnih vprašanjih, 2. verski poglavar muslimanov v Jeruzalemu (= veliki mufti)

mukoíd -a *m*, *nav. v mn.* **mukoídi** -ov [lat. *mucus* sluz, + -oid] mucinom podobne beljakovine (biol.)

mùl -a *m* [angl. *mull*] tanek, lahek muslin z vtkanimi okraski, npr. za zavese in pregrinjala (tudi tkanina za obveze)

múla -e *ž* [lat. ž *mula*, m *mulus*] križanec med oslom in kobilo

múla -a *in* -e *m* [tur. *mülla* iz ar. *mawla* gospod] 1. naslov muslimanskih teologov, 2. v Turčiji: sodnik

mulát -a *m* [špan. *mulato*, pejor. iz *mulo* križanec med oslom in kobilo] mešanec, potomec belokožca in črnke

muliné -ja *m* [fr. *mouliné*] 1. sukanec iz dveh ali več raznobarvnih niti, 2. preja iz tega sukanca, 3. tkanina iz te preje

múlti- [lat. *multus* mnog, številen] v sestavljenkah: mnogo-, npr. multilateralen, multimilijonar

multifórmen -mna -o [multi- + lat. *forma* oblika] mnogoličen, v mnogih oblikah; raznoličen

multilaterálen -lna -o [multi- + lateralen] mnogostranski, večstranski

multinukleáren -rna -o [multi- + nuklearen] večjedrn, z veliko jedri, npr. celica

multiplicírati -am [lat. *multiplicare*] 1. razmnožiti kaj, 2. (z)množiti, pomnožiti (mat.)

multiplicitéta -e *ž* [nlat. *multiplicitas*] 1. večkratnost česa, 2. (mnogo)številnost

multiplikácija -e *ž* [lat. *multiplicatio*] 1. množitev, razmnoževanje, 2. v mat. množenje
multiplikánd -a *m* [lat. *multiplicandus* iz *multiplicare* pomnožiti] v mat. množenec, število, ki ga množimo (v izrazu 7 × 3 = 21 je 7 multiplikand, 3 multiplikator)
multiplikatíven -vna -o [nlat. *multiplicativus*] množilen
multiplikátor -ja *m* [lat. *multiplicare* množiti] 1. v mat. množitelj, število, s katerim množimo, 2. vrsta galvanometra
multipoláren -rna -o [multi- + polaren] z več poli
multivalénten -tna -o [multi- + valenten] mnogovalenten, z več valencami (kem.)
multum in parvo /mul'tum in par'vo/ lat., veliko v malem
multum, non multa /mul'tum, non mul'ta/ lat. mnogo, ne mnogokaj, gl. non multa, sed multum
mumificírati -am [mumi(ja) + -ficirati] spremeniti v mumijo, balzamirati; obvarovati pred razkrajanjem
múmija -e *ž* [ar. *mumya* iz perz. *mum* vosek] izsušeno, pred razkrajanjem (z balzamiranjem ipd.) obvarovano človeško ali živalsko truplo, zlasti v starem Egiptu in Mehiki
múmps -a *m* [angl. *mumps*] v med. nalezljivo vnetje obušesne slinavke, povzročitelj še neznan (= parotitis)
mundus vult decipi, ergo decipiatur /mun'dus vult de'cipi, er'go decipia'tur/ lat. »svet hoče biti varan, torej ga varajmo«; baje izrek papeža Pavla IV.
múngo -a *m* [iz ind. *mangus*] v zool. indijska žival, zatiralka podgan in strupenih kač, kot sorodni ihnevmon, pri nas udomačena na nekaj dalmatinskih otokih
múngo -a *m* [angl. *mungo*] 1. vrsta volnene preje, 2. tkanina iz take preje
munícija -e *ž* [lat. *munitio* utrjevanje; utrdba] strelivo za strelno orožje; **municíjski** -a -o ki se tiče municije
municipálen -lna -o [lat. *municipalis* iz *municipium* mesto s svojo upravo] ki se tiče krajevne (mestne...) samouprave; samoupraven; mesten; občinski; **municipálni socializem** reformistična smer, ki šteje socialistično mestno samoupravo za temeljno prehodno obliko od kapitalizma k socializmu
municipalizácija -e *ž* [gl. municipalen] 1. uvedba krajevne (mestne, občinske) samouprave, 2. prehod podjetij, stanovanjskih zgradb, zemlje ipd. v last krajevne samouprave; **municipalizácija zemlje** prehod veleposestniške zemlje v roke organov krajevne samouprave (na podlagi odkupa, gl. nacionalizacija); **municipalizírati** -am izvesti municipalizacijo
municípij -a *m* [lat. *municipium*] 1. pri Rimljanih: svobodno, zlasti podeželsko mesto s svojo upravo, 2. danes: mestni svet; mestna hiša
munificénca -e *ž* [lat. *munificentia*] darežljivost, (širokogrudna) radodarnost; velikodušnost; **munificénten** -tna -o darežljiv, radodaren, odprtih rok; velikodušen
musáka -e *ž* [tur. *musaka* iz ar.] mesna jed s krompirjem ali rižem
musica viva /mu'zika vi'va/ nlat. živa, moderna glasba
music hall /mju:'zik hə:l/ angl. dvorana ali gledališče za glasbene (v ZDA) in glasbene, zlasti zabavne prireditve (v Angliji)
múskul -a *m* [lat. *musculus* miška; fig. mišica, dimin. iz *mus* miš] mišica (fiziol.); **muskuláren** -rna -o mišičen, ki se tiče mišice (~o tkivo)
muskulatúra -e *ž* [fr. *musculature* iz lat.] mišič(ev)je, mišični sestav telesa ali posameznih delov; **muskulatúren** -rna -o mišičen, ki se tiče mišic ali mišičevja
muskulózen -zna -o [lat. *musculosus*] mišičnat, mišiča(s)t, močnih mišic
múskulus -a *m* [iz lat.] gl. muskul
muslimán -a *m* [shr. iz tur. *müsliman* iz ar. *muslim*, gl. islam] »pravoverni«, pripadnik islamske, mohamedanske vere
muslín -a *m* [fr. *mousseline*, po mestu Mosulu ob Tigrisu, kjer so jo najprej izdelovali] fina, rahlo tkana, včasih vzorčasta bombaževina
mustáče -ač *s mn.* [fr. *moustache* iz gr.] brki
mústang -a *m* [angl. *mustang* iz špan. *mestengo*] poldivji konj v severnoam. prerijah (podivjan, konje so namreč pripeljali s seboj prvi evropski naseljenci)
musteriên -a *m* [fr. *moustérien*, po najdišču Le Moustier v Dordogni] eno od obdobij

stare kamene dobe, v katerem je živel neandertalec (arheol.)

muškát -a *m* [iz ital. *moscato* iz nlat. *muscatus* dišeč kot mošek] 1. dišavni orešek tropičnega muškatovca, 2. začimba, ki jo iz njega pripravljajo; **muškátovec** -vca *m* zimzeleno tropično drevo, doma na Molukih; njegove aromatične oreške in cvetove uporabljajo največ za začimbo

muškát -a *m* [fr. *muscat* iz ital.] vrsta vinske trte in vino iz nje

muškatélec -lca *m* [ital. *moscatello*] sladko, aromatično vino iz muškatne trte; **muškatélka** -e *ž* muškatna trta

muškéta -e *ž* [ital. *moschetto*] težka starinska puška iz 16. stol. z zažigalno vrvco in s podstavkom; **mušketír** -ja *m* vojak-pešec, oborožen z mušketo; pozneje označba za vojaka sploh

múta -e *ž*, *nav. v lat. mn.* **mutae** [lat. *muta sc. littera* iz *mutus* nem] »nemi« soglasniki, zaporniki, npr. k, g, h, d, t (starejša označba)

mutabílen -lna -o [lat. *mutabilis*] spremenljiv, nestalen

mutácija -e *ž* [lat. *mutatio* iz *mutare* spremeniti se] sprememba, zlasti, 1. mena glasu pri dečkih v puberteti, 2. v biol. nenadna, dedna sprememba lastnosti organizmov (zaradi sprememb v genih, prim. modifikacija); **teorija mutácij** teorija o razvoju živih bitij, ki pravi, da poteka razvoj vrst v skokih, z mutacijami (izraz je uvedel hol. biolog de Vries l. 1901); **mutacíjski** -a -o ki se tiče mutacij

mutánt -a *m* [lat. *mutare* spremeniti se] žival ali rastlina z znamenji mutacije

mutatis mutandis /muta'tis mutan'dis/ lat. s potrebnimi (v danem primeru) spremembami

mutato nomine /muta'to no'mine/ lat. »s spremenjenim imenom«, z drugo besedo (lahko to uporabimo za koga drugega)

mutilácija -e *ž* [lat. *mutilatio* iz *mutilare* pohabiti] 1. pohabljenje, pokvečenje, 2. pohaba; (huda) poškodba; okrnitev; **mutilírati** -am pohabiti, pokvečiti; okrniti; odrezati ud

mutírati -am [lat. *mutare* spremeniti] menjati, spreminjati glas (v puberteti)

mutízem -zma *m* [lat. *mutus* mutast] molčečnost pri nekaterih duševno bolnih

mutuálen -lna -o [nlat. *mutualis* iz lat. *mutuus* vzajemen] vzajemen (~a pomoč), medsebojen, obojestranski

mutualízem -zma *m* [lat. *mutuus* vzajemen] vzajemnost, 1. v biol. oblika sožitja pri nekaterih organizmih, kjer imata korist oba člena, npr. mravlje in listne uši, 2. utopični nauk Proudhona (1809 do 1865) o mirni preobrazbi družbe s posebnim kreditnim sistemom in vzajemno pomočjo

múza -e *ž* [lat. *musa* iz gr. *mousa*] modrica, v gr.-rim. mit. boginje in varuhinje znanosti in umetnosti, hčere Zevsa in Mnemosine; muz je bilo devet: Klio, Melpomena, Terpsihora, Talija, Evterpa, Erato, Uranija, Polimnija in Kaliopa (kot deseto so slavili pesnico Sapfo)

Muzagét -a *m* [gr. *Mousagetes*] voditelj muz, v stgr. mit. vzdevek za Apolona, varuha znanosti in umetnosti; *fig.* **muzagét** -a *m* podpornik, prijatelj znanosti in umetnosti

muzeálen -lna -o [gl. muzej] muzejski, spadajoč v muzej

muzéj -a *m* [lat. *museum* iz gr. *mouseion* — prvotno: hram, posvečen muzam, tj. znanosti in umetnosti] 1. ustanova, kjer so urejene in razstavljene razne zbirke s področja znanosti in umetnosti, starine ipd., 2. poslopje ali prostor, določen v ta namen; **muzéjnik** -a *m* majhen muzejski hrošč

muzeologíja -e *ž* [gl. muzej, + -logija] nauk o muzejih in vzdrževanju muzejskih zbirk

muzicírati -am [nem. *musizieren* iz ital.] gosti, igrati na kako glasbilo; ukvarjati se z glasbo

múzičen -čna -o [lat. *musicus* iz gr.] 1. ki se tiče muz, 2. ki se tiče glasbe, glasben

múzik -a [iz nlat. *musica* glasba, iz gr. *mousike sc. techne*; v stari grščini je obsegal pojem vse veje znanosti in umetnosti, ožji pomen glasbe je dobil v kršč. dobi] glasbenik, kdor se ukvarja z glasbo (skladatelj, dirigent...); **múzika** -e *ž* 1. glasba, 2. godba, npr. vo-

jaška; **múzika prihodnosti** svoje dni označba za glasbo R. Wagnerja; *fig.* obljube, ki niso dosti prida

muzikál -a *m* [angl. *musical*] amer. glasbena komedija z operetnimi in kabaretnimi prvinami

muzikálen -lna -o [ital. *musicale* iz nlat. *musicalis*] 1. glasben, ki se tiče glasbe; godben (~i instrumenti), 2. muzikaličen

muzikáličen -čna -o [ital. *musicale*] s čutom in posluhom za glasbo; glasbeno nadarjen; **muzikáličnost** -i *ž* posluh ali nadarjenost za glasbo

muzikálije -ij *ž mn.* [nlat. *musicalia* iz *musica* glasba] reči, ki sodijo h glasbi, zlasti note

muzikánt -a *m* [ital. *musicante*] godbenik, godec

muzikológ -a *m* [nlat. *musica* glasba, + -log] kdor se ukvarja z muzikologijo; **muzikológija** -e *ž* nauk o glasbeni umetnosti, ukvarja se s teorijo in zgodovino glasbe

muzikomán -a *m* [muzik(o) + -man] strasten ljubitelj glasbe

múzikus -a *m* [iz nlat.] muzik, včasih pejor.

muzívičen -čna -o [lat. *musivum* mozaik] mozaičen, ki se tiče mozaika

muzomanija -e *ž* [muz(o) + -manija] pretirana strast do umetnosti, zlasti do glasbe

mužík -a *m* [rus.] ruski kmet-tlačan ali kmet sploh, včasih s pejor. odtenkom

MV kratica: megavolt

mV kratica: milivolt

m.v. ital. kratica: mezza voce

MW kratica: megawatt

MΩ kratica: megohm

N

N 1. neper, 2. newton, 3. [nlat. *nitrogenium*] znak za kem. prvino: dušik, 4. [angl. *North*] medn. kratica za sever, stran neba

n 1. [lat. *neutrum*] v slovn. srednji spol; beseda srednjega spola, 2. fiz. kratica: nano-

Na (natrij) znak za kem. prvino

nábob -a *m* [angl. *nabob* iz* ind. *nawwab*] 1. (pokrajinski) namestnik v Indiji v dobi mongolskega gospostva, pozneje naslov indijskih odličnikov, 2. Evropejec, zlasti Anglež, obogatel v Indiji; *fig.* neznanski bogataš

náci -ja *m* [nem. *Nazi*, pejor. okr. za *Nationalsozialist*] gl. nacionalni socialist

nacifašíst -a *m* [naci + fašist] fašist nacionalnosocialistične vrste, nacist; **nacifašízem** -zma *m* nemški nacionalni socializem

nácija -e *ž* [lat. *natio* rojstvo; rod; narod, iz *nasci* roditi se] narod, »specifična skupnost, nastala na podlagi družbene delitve dela epohe kapitalizma, na strnjenem ozemlju in v okviru skupnega jezika in blizke etnične ter kulturne sorodnosti sploh« (E. Kardelj)

nacionál -a *m* [fr. *national* naroden] 1. imenik z osebnimi podatki vseh pripadnikov kake vojaške enote; obrazec z osebnimi podatki sploh, 2. narodna značka, kokarda

nacionálen -lna -o [fr. *national*, 1550, iz lat. *natio* narod] naroden, pripadajoč kakemu narodu; narodnosten; **nacionálna avtonomija** pravica prebivalstva na kakem narodnostnem ozemlju, da samostojno rešuje vprašanja notranje uprave; **nacionálna ekonomija** gl. politična ekonomija; **Nacionálni konvènt** gl. konvent; **nacionálni socialíst** privrženec nacionalnega socializma; **nacionálni socializem** nemški fašizem, specifična oblika fašizma, reakcionarna, šovinistična ideologija in politični režim, ki ga je vpeljala v Nemčiji in okupirani Evropi bivša Hitlerjeva nacionalnosocialistična stranka

nacionalíst -a *m* [fr. *nationaliste*, 1837*, iz lat. *natio*] privrženec nacionalizma; ud nacionalnega gibanja; *fig. evfem.* rodoljub, domoljub; **nacionalízem** -zma *m* 1. prvotno: narodna zavest, ki se kaže v boju mlade buržoazije proti fevdalizmu in absolutizmu, 2. v ožjem pomenu: reakcionarna ideologija in politika, v kateri skuša vladajoča plast prikazati svoje koristi kot koristi vsega naroda ali prikriti zatiranje drugih narodov, po-

stavljajoč »svoj« narod v gospodujoč položaj; *fig.* narodni egoizem, povzdigovanje svojega in zaničevanje drugih narodov

nacionalizácija -e *ž* [fr. *nationalisation*, 1877, iz lat.] 1. sprejem v državljanstvo (= naturalizacija), 2. podržavitev proizvajalnih sredstev (tovarn, železnic, rudnikov ...), ki so pripadala kapitalistom ali velikim zemljiškim lastnikom; **nacionalizírati** -am 1. sprejeti v državljanstvo, 2. spremeniti v drž. lastnino, podržaviti, izvesti nacionalizacijo

nacionálnost -i *ž* [gl. nacionalen] 1. narodnost, a) narodnostna skupina, b) pripadnost h kakemu narodu, 2. narodna posebnost

nacíst -a *m* [nem. *Nazist*, gl. naci] privrženec nacizma, nacionalnega socializma; **nacístičen** -čna -o nacionalnosocialističen; **nacízem** -zma *m* gl. nacionalni socializem

nadír -ja *m* [fr. *nadir* iz ar. *nazir as samt* nasproten zenitu] v astr. zemeljsko podnožišče, zenitu nasprotna točka na nebesnem svodu; *fig.* najnižja točka česa

náfta -e *ž* [lat., gr. *naphtha* iz perz.] zemeljsko olje (»politična tekočina«), oljnata tekočina iz skupine bitumenov, je organskega izvora

naftalín -a *m* [naft(a) + al(kohol) + -in] kristalasta snov bele barve in ostrega vonja (trdni ogljikov vodik), navadno iz premogovega katrana (za uničevanje moljev, izdelovanje barv, razstreliv ...)

naftén -a *m* [naft(a) + -en] vrsta cikličnih nasičenih ogljikovih vodikov (kem.)

naftól -a *m* [naft(alin) + -ol] derivat naftalina v premogovem katranu, dve izomerni obliki

nagájka -e *ž* [rus.] kozaški bič iz usnjenih jermenčkov

nagána -e *ž* [po zulujski besedi] tropska, predvsem južnoafr. bolezen konj in drugih kopitarjev; povzroča jo Bruceov tripanosom, prenaša pa muha cece

nágari -ja *m* [iz skt.] naziv staroind. abecede, v kateri se navadno piše sanskrt

náhija -e *ž* [shr. iz tur. *nahiye*] župa, manjša upravna enota v sultanski Turčiji

naíven -vna -o [fr. m *naïf*, ž *naïve* iz lat. *nativus* naraven, prirojen] prostosrčen, prostodušen; naraven, neprisiljen (ne ozirajoč se na družbene konvencije); naravno preprost (*pejor.* omejen); nedolžen; pretirano zaupljiv; otročji; neuk, neizkušen; **naívni realízem** nezavedna, elementarna oblika materializma, ki ne loči bistva pojavov od videza in jemlje neposredno čutno zaznavanje za pravilen odraz resničnosti; **naívnost** -i *ž* prostodušnost; naravnost; preprostost, preproščina (*pejor.* omejenost); nedolžnost; neukost, neizkušenost

naívka -e *ž* [fr. *naïve*] igralka, ki igra vloge mladih, naivnih deklet

nája -e *ž* [iz fr., po* hindujski besedi] domače ime za naočarko in nekatere vrste sorodnih kač

najáda -e *ž*, *nav. v mn.* **najáde** -ad [gr. *naias*, *naiados* iz *naein* plavati] 1. v stgr. mit. vodna nimfa, hči Zevsa; *fig.* povodna vila, rusalka, 2. v bot. rastlina iz družine *Naiadaceae*, npr. podvodnica

nájlon -a *m* [angl. *nylon*, po* začetnicah imen žena petih kemikov, ki so sodelovali pri raziskavah] umetna plastična snov (sintetični poliamid) za izdelovanje tekstilnih vlaken, npr. za nogavice, perilo, ščetke ...; **nájlonke** -onk *ž mn.* ženske nogavice iz najlona

nákere -er *ž mn.* [ital. *nacchera* iz tur.] škrgetec, plesne ropotulje (= kastanjete)

nalanána -e *ž* [po bantujski besedi] spalna bolezen (med.)

námaz -a *m* [tur. *namaz* molitev] molitev, ki jo opravljajo muslimani petkrat dnevno

nam et ipsa scientia potestas est /nam et ip'sa scien'cia potes'tas est/ lat. že samo znanje je moč

nándu -ja *m* [iz špan., po besedi domačinov] vrsta južnoamer. noja s tremi prsti na nogah

nanízem -zma *m* [nan(o)- + -izem] pritlikavost (= nanosomija)

nánkin(g) -a *m* [po kit. velemestu] 1. gosta keprasta tkanina iz rumenkastega kit. bombaža, 2. vrsta porcelana

náno- [gr. *nannos* pritlikavec] 1. v med. sestavljenkah, npr. nanosomija, 2. v fiz. izraža milijardni del enote, npr. nanofarad

nanofárad -a *m* [nano- + farad] milijardni del farada
nanosomíja -e *ž* [nano- + gr. *soma* telo] telesna pritlikavost
nánule -ul *ž mn.* [shr. iz tur. *nalin*] preprosti leseni natikači (cokle) z jermenom prek prstov
náos -a *m* [gr. *naos*] 1. svetišče, hram (božji), tempelj, zlasti, 2. osrednji notranji prostor svetišča s kipom božanstva
nápa -e *ž* [ital. *nappo*] nastrešje nad odprtim ognjiščem ali štedilnikom
nápalm -a *m* [na(trijev) palm(itat)] zažigalna zmes iz natrijevega palmitata, želiranega bencina in drugih sestavin (~ova bomba)
napóleon -a *m* [fr. *napoléon*, po Napoleonu I.] 1. napoleondor, 2. vrsta peciva, 3. vrsta iger na karte
napoleondór -a *m* [fr. *napoléon d'or*] fr. zlatnik za dvajset frankov, kovan pod Napoleonom I. in III.
napoleoníd -a *m* označba za Napoleonove potomce in bližnje sorodnike
napolitánka -e *ž* [po mestu Neapelj, ital. *Napoli*] vrsta peciva
narácija -e *ž* [lat. *narratio*] 1. pripovedovanje; pripoved; zgodba, 2. v retoriki: tretji del govora (z razlago predmeta)
naratíven -vna -o [lat. *narrativus*] pripoveden
narátor -ja *m* [lat. *narrator*] pripovedovalec; pripovednik
Narcís -a *m* [lat. *Narcissus* iz gr. *Narkissos*] v stgr. mit. sin rečnega boga Kefisa in neke nimfe, zelo lep, a čustveno hladen mladenič. Boginja ljubezni Afrodita ga je kaznovala, da se je tako zaljubil sam vase, ko je gledal v potoku svojo podobo, da je od hrepenenja po samem sebi preminil; po smrti so ga bogovi spremenili v narciso (po drugi varianti se je v obupu sam usmrtil, iz njegove krvi je zrasla narcisa); *fig.* **narcís** -a *m* 1. kdor je sam vase zaljubljen; samovšečen lepotec ali gizdalin, 2. narcisa
narcísa -e *ž* [gl. Narcis] v bot. ključek, bedenica (goliške ~e)
narcisízem -zma *m* [Narcis + -izem] 1. v psihoanal. na svojo osebo usmerjeni spolni nagon, prva stopnja v spolnem razvoju otroka ali vrsta spolne izrojenosti, 2. zbujanje spolne sle z občudovanjem svojega telesa ali svojih duhovnih zmožnosti; *fig.* zaljubljenost vase
narcízem -zma *m* gl. narcisizem
nárda -e *ž* [gr. *nardos*] 1. staro ime za dišeče rastline, sorodne baldrijanu, 2. nardino olje (mazilo)
nargíla -e *ž* [perz. *nargile*] orientalska vodna pipa; tobačni dim gre po dolgi cevki skozi odišavljeno vodo, da se ohladi in izgubi pekoč okus
narkolepsíja -e *ž* [gr. *narke* odrevenelost, krč, *lepsis* napad] dremavica, bolezenska, nepremagljiva želja po spanju
narkologíja -e *ž* [gr. *narke* odrevenelost, + -logija] nauk o mamilih in omami (med.)
narkóm -a *m* [rus. iz nar*odnyj* kom*issar* ljudski komisar] ime članov vlade v SZ do l. 1946 (danes: minister); **narkomát** -a *m* ime vrhovnih organov državne uprave v SZ do l. 1946 (danes: ministrstvo)
narkomán -a *m* [gr. *narke* odrevenelost, + -man] kdor se vdaja narkomaniji; **narkomanía** -e *ž* bolezenska strast po jemanju mamil
narkótičen -čna -o [gr. *narkotikos*] omamljiv, omotičen, opojen; uspavajoč; ki se tiče narkotikov ali narkoze
narkótik(um) -a *m*, *mn.* **narkótika** -ik *s* [nlat. *narcoticum* iz gr.] (o)mamilo, snov, ki omili bolečine, človeka omami ali uspava: kloroform, kokain, morfij ...; **narkótik** -a *m*, *mn.* **narkótiki** -ov kdor jemlje narkotika
narkotín -a *m* [narkot(ikum) + -in] opijev alkaloid, ki ga včasih uporabljajo namesto kinina
narkotizácija -e *ž* [gl. narkotik] omamljanje ali uspavanje z narkotikom; **narkotizírati** -am omamiti ali uspavati
narkotízem -zma *m* [gl. narkotik] 1. jemanje mamil in posledice, ki iz tega izvirajo, 2. omama, stanje omamljenosti ipd. (kot učinek mamil), 3. narkoza
narkóza -e *ž* [nlat. *narcosis* iz gr. *narke* odrevenelost] omama, začasna, umetno povzročena neobčutljivost organa ali globoko spanje s popolno neobčutljivostjo (pri zdravniških operacijah)

Narodnaja volja [/narod'naja vo'lja/ = rus. ljudska svoboda] teroristična organizacija ruskih narodnikov

naródnik -a *m* [rus. iz *narod* ljudstvo] privrženec narodništva; **naródništvo** -a *s* polit. gibanje v Rusiji v drugi pol. 19. stol., ki ga je vodila revolucionarna inteligenca; narodniki so izražali interese kmetov in so bili po svoji ideologiji (idealiziranje »vaške srenje«, neumevanje zgod. vloge kapitalizma itd.), kakor tudi po načinu boja (individualni teror) nasprotniki marksizma

narrata refero /nara'ta re'fero/ lat. kakor so mi povedali, tako povem... (prim. relata refero)

narvál -a *m* [šved., dan. *narhval*] v zool. enorožec, samorog, morski sesalec v severnih morjih, spada med delfine (= monodont)

NASA [angl. *National Aeronautics and Space Administration*] Nacionalna uprava za aeronavtiko in vesoljska raziskovanja (v ZDA)

nascénca -e *ž* [lat. *nascentia*] nastajanje, porajanje; nastanek; rojstvo; izvir; začetek; **nascénten** -tna -o nastajajoč, v nastajanju

nasciturus -a *m* [/nascitu'rus/ lat. iz *nasci* roditi se] ki se bo rodil, še nerojen (kot subjekt prava, npr. pri dediščini)

nascuntur poetae, fiunt oratores /naskun'tur poe'te, fi'unt orato'res/ lat. pesniki se rode, govorniki pa postanejo

natálen -lna -o [lat. *natalis*] rojsten

natalitéta -e *ž* [fr. *natalité* iz lat. *natalis* rojsten] rodnost, rodilnost, število živorojenih na 1000 prebivalcev v kakem kraju itd., naspr. mortaliteta

natálnost -i *ž* [iz lat.] gl. nataliteta

natíven -vna -o [lat. *nativus*] 1. prirojen, vrojen; naraven, 2. domač, roden

nativíst -a *m* [fr. *nativiste* iz lat. *nativus* prirojen] privrženec nativizma; **nativístičen** -čna -o 1. prirojen; podedovan (biol., fil.), 2. ki se tiče nativizma; **nativízem** -zma *m* 1. idealistična teorija, ki trdi, da so funkcije človeških čutil prirojene (znanost pravi, da so te funkcije rezultat biološkega razvoja človeka), 2. nauk o prirojenih idejah (fil.), 3. naziranje, da gredo domačinom večje pravice kakor poznejšim priseljencem, npr. v ZDA

natívitéta -e *ž* [nlat. *nativitas*] 1. rojstvo; okoliščine rojstva (čas, kraj ...), 2. v astrologiji: a) stanje zvezd ob rojstvu, b) horoskop, napoved usode po stanju zvezd

NATO [angl. *North Atlantic Treaty Organization* Severnoatlantski pakt in organizacija, krajše: Atlantski pakt] vojaška zveza ZDA, Anglije, Francije, Belgije, Italije itd., sklenjena l. 1949; pozneje so pristopile še druge države, npr. ZR Nemčija l. 1955

nátrij -a *m* [nlat. *natrium* iz ar.] kem. prvina, zelo mehka kovina srebrnkasto bele barve; v naravi le v spojinah: sol, soliter ipd.

natrolít -a *m* [natro(n) + -lit] natrijev in aluminijev silikat, navadno v belih ali brezbarvnih kristalih, sodi med zeolite

nátron -a *m* [fr., angl. *natron* iz gr. *nitron*] 1. natrij v spojinah (zastarelo), 2. alkalične natrijeve spojine, npr. natrijev oksid

natúra -e *ž* [lat. *natura* iz *nasci* roditi se] 1. narava, posebne, prirojene lastnosti česa, 2. narava, stvarstvo, vesoljstvo sploh (z vsemi njegovimi pojavi); naravni red stvari, 3. blago kot plačilno sredstvo; **plačati v natúri** plačati z blagom (npr. s pridelki), ne z denarjem

naturálen -lna -o [lat. *naturalis* naraven] naraven (ne umeten); v naravi, v pridelkih ali v blagu, ne v denarju; **naturálna dajatev** dajatev v naravi, npr. desetina; **naturálno gospodarstvo** gospodarstvo, ki zadovoljuje svoje potrebe s svojimi proizvodi in dela predvsem zase — táko je bilo npr. fevdalno gospodarstvo — v nasprotju z blagovnim, kapitalističnim gospodarstvom

naturalia non sunt turpia /natura'lia non sunt tur'pia/ lat. »kar je naravno, ni sramotno«, načelo stgr. »cinične šole«, ki ji je pripadal npr. Diogen iz Sinope

naturálije -ij *ž mn.* [lat. mn. *naturalia* naravne stvari, potrebe ...] 1. predmeti iz naravoslovnih zbirk: živali, rastline, rudnine ..., 2. pridelki ali proizvodi v naravi, v blagu, surovine ipd.; pridelki sploh

naturalíst -a *m* [fr. *naturaliste* iz lat.] 1. privrženec naturalizma, npr. v filozofiji, 2. naravoslovec (botanik, zoolog ...);

naturalízem -zma *m* 1. filoz. smer (sorodna vulgarnemu materializmu), ki razlaga družbene pojave z naravoslovnimi ali biološkimi zakoni, 2. smer v umetnosti (začetek okrog 1880—1900), ki hoče neolepšano, brez idealiziranja upodabljati resničnost in ljudi, dokazujoč, da je človek plod okolja in dednosti, in zlasti opisuje temne strani življenja (Zola itd.), 3. v etiki zahteva, naj živimo po naravi (Rousseau)

naturalizácija -e *ž* [fr. *naturalisation* iz lat. *naturalis*] 1. podelitev državljanstva, priznanje državlj. pravic, 2. prilagajanje rastlin in živali drugemu podnebju ali drugačnim življenjskim razmeram; **naturalizírati** -am (se) 1. dati tujcu državljanstvo, 2. prilagoditi, privaditi (se) na drugačno podnebje ipd.

natural selection /næ'črəl silek'šən/ angl. »naravna izbira«, osnovna teza Darwinovega nauka

natura naturans /natu'ra natu'rans/ lat. v fil. ustvarjalna, ustvarjajoča narava, narava stvarnica (včasih sinonim za boga)

natura naturata /natu'ra natura'ta/ lat., v fil. ustvarjena narava (včasih sinonim za svet ali mrtev objekt)

natura non facit saltus /natu'ra non fa'cit sal'tus/ lat. »narava ne dela skokov«, priljubljen izrek naravoslovca Linnéja (pravzaprav: narava ne dela nepripravljenih skokov, ker so skoki sad kvantitativnih sprememb; isto misel je izrazil pred njim npr. Leibniz)

naturél -a *m* [fr. *naturel* naraven] narava, naravna nadarjenost ali lastnosti (duševne ali telesne); čud, temperament

nature morte /natür' mərt/ fr. »mrtva narava«, 1. v slikarstvu upodabljanje neživih predmetov (cvetlic, sadja, mrtvih rib ...) v ateljeju, ne v naravi, 2. tihožitje (taka podoba)

natúren -rna -o [gl. natura] 1. naraven (ne umeten); obstoječ v naravi; v skladu z naravo; *fig.* pristen; neprisiljen, 2. naravosloven, 3. prirojen; **natúrna filozofija** naravoslovna filozofija, idealist. nauk (zlasti iz 17. in 18. stol., ko so bile naravoslovne vede slabo razvite), ki se je ukvarjal z naravo kot predmetom filozofije; **natúrnost** -i *ž* 1. naravnost; pristnost; neprisiljenost, 2. prirojenost

naturízem -zma *m* [natur(en) + -izem] 1. posnemanje narave, 2. evfemistično: nudizem

Nausíkaa -kae *ž* [gr. *Nausikaa*] v Homerjevi Odiseji feaška kraljična, ki je lepo sprejela brodolomca Odiseja

naváha -e *ž* [špan. *navaja*] dolg španski nož s koničastim, lahno upognjenim rezilom, rabi se kot orožje

navál -a *m* [lat. *navalis* ladijski, pomorski] cena za najem ladje ali prevoz blaga; ladijska prevoznina; **naválen** -lna -o ladijski; (po)morski

navárh -a *m* [gr. *nauarchos* iz *naus* ladja, *archein* vladati] poveljnik ladje ali ladjevja v stari Sparti

navigabílen -lna -o [lat. *navigabilis*] ploven; vodljiv (~i zrakoplov)

navigácija -e *ž* [lat. *navigatio* iz *navis* ladja] 1. plovba, vožnja po morju, rekah ..., 2. plovstvo (v ožjem pomenu: krmarstvo), nauk o pomorski plovbi in spretnost v tem; **navigácijski** -a -o ki se tiče navigacije, plovben

navigátor -ja *m* [lat. *navigator*] pomorščak, mornar

navikuláren -rna -o [lat. *navicula* ladjica] čolničast, v obliki čolniča, npr. kost v zapestju

navmahíja -e *ž* [gr. *naumachia* iz *naus* ladja, *mache* boj] 1. uprizoritev pomorske bitke (pri Rimljanih v dobi cesarjev), 2. cirkus, zgrajen v ta namen

návtičen -čna -o [gr. *nautikos*] ki se tiče navtike, brodarski, plovski, pomorski; **návtik** -a *m* strokovnjak za plovbo; **návtika** -e *ž* plovstvo, nauk o pomorski plovbi

navtilít -a *m* [navti(lus) + -lit] okamneli, fosilni ostanki navtilidov

návtilus -a *m* [gr. *nautilos*, pesniško: mornar] v zool. brodnik, morski glavonožec iz skoraj izumrle družine navtilidov (številne vrste so živele zlasti v siluru in devonu); imajo veliko, spiralno zavito hišico

návzeja -e *ž* [lat. *nausea* iz gr.] v med. 1. (želodčna) slabost, 2. morska bolezen

nazál -a *m* [nlat. *nasalis* iz lat. *nasus* nos] v slovn. nosnik (m, n); **nazálen** -lna -o

nosen (~a izgovarjava); nosniški, ki se tiče nazala
nazalírati -am [gl. nazal] (iz)govoriti skozi nos
nazalizírati -am gl. nazalirati; **nazalizácija** -e *ž* izgovarjanje skozi nos (slovn.)
nazaréjec -jca *m* [iz gr.] gl. nazaren(ec)
nazarén(ec) -(nc)a *m, v mn.* **nazaréni** -ov [iz gr. *Nazarenos*] 1. ime za kristjane v najstarejši dobi; pri Judih in muslimanih za kristjane sploh, 2. pripadnik raznih judovskih kršč. ločin iz 2. stol., zlasti ebionitov, 3. danes: pripadnik manjših krščanskih ločin, zlasti iz Švice izvirajoče ločine, ki se drži samo biblije, odklanja prisego, nošnjo orožja, vojaško službo ipd. (= jehovci), 4. pripadnik religiozne smeri v nem. slikarstvu iz začetka 19. stol.; *fig.* **Nazarénec** -nca *m* vzdevek za Kristusa, ker je bil po bibliji doma iz Nazareta
nazarénski -a -o [gl. nazaren] *pridevn.* in *prisl.* poudarka: izreden, nenavaden, neznanski, strašen (~i človek, ~o drag)
NB *ali* **N. B.** okr. za lat. nota bene
Nb (niobij) znak za kem. prvino
Nd (neodim) znak za kem. prvino
Ne (neon) znak za kem. prvino
neándertalec -lca *m ali* **neándertalski človek** [nlat. *homo neanderthalensis*, po dolini Neanderthal pri Düsseldorfu, kjer so l. 1856 našli njegove fosilne ostanke] vrsta človečnjaka iz zadnje medledene dobe; med neandertalce sodi tudi krapinski pračlovek (antropol.)
neárktičen -čna -o [ne(o)- + arktičen] ki se tiče nearktike; **neárktika** -e *ž* v zoogeografski razdelitvi zemeljske oble: zmerno topli in hladni pas Severne Amerike (z Grenlandijo)
ne bis in idem lat. gl. non bis in idem
nébris -a *m* [gr. *nebris* iz *nebros* jelenček] koža jelenčka, oblačilo Bakha in bakhantk
nébula -e *ž* [lat. *nebula* megla] 1. v astr. meglenica, 2. v med. a) pega v očesni roženici, b) motnost v urinu; **nebulâren** -rna -o ki se tiče nebule; **nebulárna hipotéza** v astr. teorija, ki pravi, da se je sončni sestav razvil iz meglenice; najprej sta jo zastopala Laplace in Herschel
nebulózen -zna -o [lat. *nebulosus*] 1. oblačen; meglen; *fig.* nejasen, nerazumljiv, 2. podoben nebuli; **nebulóznost** -i *ž* oblačnost; meglenost; *fig.* nejasnost
necesitarianízem -zma *m* [lat. *necessitas* nujnost; nujna potreba] nauk o odvisnosti človeške volje od prejšnjih, prej delujočih vzrokov
nécessaire -ra *m* [fr.] gl. neseser
necessitas non habet legem /nece'sitas non ha'bet le'gem/ lat. nuja ne pozna postav
nec plus ultra /nek plus ul'tra/ lat. »dlje ne gre«, gl. non plus ultra
nec scire fas est omnia /nek sci're fas est om'nia/ lat. vse vedeti ni dovoljeno
nefélij -a *m* [gr. *nephele* oblak] 1. bela pega na nohtih, 2. lahka meglenina na očesni roženici (med.)
nefelín -a *m* [gr. *nephele* oblak, megla, + -in; njeni prozorni kristali postanejo motni v solitrni kislini] brezbarvna vulkanska rudnina s steklenim sijajem, največ natrijev in aluminijev silikat
nefelinít -a *m* [nefelin + -it] temna vulkanska kamnina iz nefelina, avgita in drugih sestavin
nefelométer -tra *m* [gr. *nephele* oblak, megla, + -meter] optična priprava za opazovanje opalescence plinov in tekočin (fiz.)
nefográf -a *m* [gr. *nephos* oblak, + -graf] priprava za fotografiranje oblakov
nefométer -tra *m* [gr. *nephos* oblak, + -meter] priprava za ugotavljanje gostote oblakov (meteorol.)
nefoskóp -a *m* [gr. *nephos* oblak, + -skopl priprava za merjenje višine oblakov in smeri ter hitrosti njih gibanja
nefralgíja -e *ž* [nefr(o)- + -algija] bolečine v ledvicah
nefrektomíja -e *ž* [nefr(o)- + gr. *ek* iz, *tome* rez] operativna odstranitev ledvice ali dela ledvice
nefrít -a *m* [nefr(o)- + -it; včasih so mislili, da zdravi ledvične bolezni] obdelovalni kamen zelenkaste barve, vrsta rogovače; danes za izdelovanje pečatov, manjših umetnin ipd., uporabljal ga je že pračlovek
nefrítik(um) -a *m, nav. v mn.* **nefrítika** -ik *s* [nlat. mn. *nephritica* iz gr.] zdravila za ledvice
nefrítis -a *m* [nefr(o)- + -itis] vnetje ledvic

nefrízem -zma *m* [nefr(o)- + -izem] bolezensko stanje zaradi kronične bolezni ledvic

néfro- [gr. *nephros* ledvica] v sestavljenkah, npr. nefralgija, nefrotomija

nefroftíza -e *ž* [nefro- + gr. *phthisis* jetika] tuberkuloza ledvic

nefroftízis -a *m* [iz gr.] gl. nefroftiza

nefrogén -a -o [nefro- + -gen] iz ledvic izvirajoč

nefrolít -a *m* [nefro- + -lit] ledvični kamenček

nefrolitíaza -e *ž* [nefro- + litiaza] bolezensko stanje zaradi ledvičnih kamnov

nefrologíja -e *ž* [nefro- + -logija] nauk o ledvicah in njih funkcijah

nefropatíja -e *ž* [nefro- + -patija] ledvično obolenje

nefropielítis -a *m* [nefro- + gr. *pyelos* korito, + -itis] vnetje ledvičnega meha

nefroptóza -e *ž* [nefro- + gr. *ptosis* padec] poves ali zdrk ledvice

nefroragíja -e *ž* [nefro- + ragija] krvavenje iz ledvic

nefroskleróza -e *ž* [nefro- + skleroza] skleroza ledvic, zadnji stadij akutnega ali kroničnega vnetja ledvic

nefrotomíja -e *ž* [nefro- + -tomija] operacija, vrez ledvic, npr. zaradi odstranitve ledvičnih kamnov

nefróza -e *ž* [nefr(o)- + -oza] degenerativno obolenje ledvic

negácija -e *ž* [lat. *negatio* tajenje, iz *negare* tajiti] 1. zanikanje česa, 2. nikalnica (slovn.), 3. uničenje, odprava, 4. v fil. stopnja v dialektičnem razvojnem procesu, plod boja med nasprotji, stopnja, ki pomeni uničenje preživele, umirajoče strani kakega pojava (prve stopnje, teze ali afirmacije); pri tem nastane negacija negacije ali sinteza, tj. nove pozitivne strani kakega pojava se ohranijo in razvijajo naprej na višji osnovi

négativ -a *m* [gl. negativen] 1. odklonilno stališče, odklonilni odgovor ipd.; ugovor; odklonitev, 2. v fotografiji: negativna, narobna slika na fotogr. plošči ali filmu (kar je na sliki črno, je v resnici belo in nasprotno); taka plošča ali film, 3. v mat. negativna veličina, 4. v fiz. negativni pol

negatíven -vna -o [iz lat. *negativus*] 1. ki se tiče negativa ali izraža negacijo; nikalen, zanikujoč; odklonilen (~a sodba, ~i odgovor); slab; neugoden (~i vtis, ~o mnenje), 2. nasproten pozitivnemu (~a elektrika), 3. v mat. in fiz. manjši od ničle ali z znakom —; **negatívna števila** števila, manjša od ničle, tj. z znakom minus (—)

negativízem -zma *m* [negativ(en) + -izem] 1. bolestno nagnjenje k nasprotovanju, včasih simptom duševnih bolezni (bolnik dela nasprotno od tistega, kar se od njega zahteva, ne odgovarja na vprašanja itd.), 2. negativen odnos do česa, 3. sistem negativne filozofije, npr. agnosticizem

negátor -ja *m* [gl. negirati] kdor kaj negira

negatrón -a *m* [negat(iven) + (elek)tron] elektron (redko)

negírati -am [lat. *negare*] 1. tajiti, zanika-(va)ti, 2. uničiti, odpraviti (fil.)

neglékcija -e *ž* [lat. *neglectio*] zanemarjanje, puščanje vnemar

negližé -ja *m* [fr. *négligée*] ženska domača — nočna, jutranja — halja ali obleka

negociácija -e *ž* [lat. *negotiatio*] 1. pogajanje; posredovanje, 2. trgovanje, (trgovski) posel; prodaja, 3. prodaja nedospele menice

negríto -a *m, nav. v mn.* **negríti** -ov [špan. dimin. iz *negro* črnec] prvotni, črncem podobni prebivalci pritlikave rasti na Filipinih, v Južnovzh. Aziji, Afriki itd.

negrofíl -a *m* [špan. *negro* črnec, + -fil] prijatelj črncev, npr. zagovornik osvoboditve črncev

negrofób -a *m* [špan. *negro* črnec, + -fob] sovražnik črncev

negroíd -a *m* [špan. *negro* črnec, + -oid] pripadnik negroidne rase; **negroíden** -dna -o podoben črncem, tak kot črnec; **negroídne rase** rase, ki so v nekaterih rečeh podobne črncem, v drugih pa ne; zanje so značilni temna polt, črni, kodrasti lasje, potlačen nos itd. (Hotentoti, negriti, Papuanci ...)

néguš -a *m* [amharsko: kralj] naslov etiopskih vladarjev

nékro- [gr. *nekros* mrtev; mrlič] v sestavljenkah, npr. nekrolog

nekrobióza -e *ž* [nekro- + gr. *bios* življenje] mrtvenje, počasno odmiranje tkiva

ali telesnih delov pri živih organizmih (med.)
nekrofilíja -e *ž* [nekro- + -filija] spolno skrunjenje mrličev, vrsta spolne izrojenosti
nekrofobíja -e *ž* [nekro- + -fobija] bolezenski strah pred mrliči ali smrtjo
nekrolatrija -e *ž* [nekro- + gr. *latreia* čaščenje] čaščenje, malikovanje mrličev
nekrológ -a *m* [nekro- + -log] 1. osmrtnica, kratek članek (navadno s podatki o življenju in delu) o nedavno umrlem; tak življenjepis; zbirka takih življenjepisov, 2. nagrobni govor
nekrológij -a *m* [nlat. *necrologium* iz gr.] 1. seznam umrlih, npr. v srednjev. cerkvenih koledarjih, 2. seznam vidnih oseb, umrlih v kakem času (~ leta)
nekromanija -e *ž* [nekro- + -manija] gl. nekrofilija
nekrománt -a *m* [nekro- + gr. *manteia* prerokovanje] 1. zaklinjavec, rotilec duhov umrlih, 2. čarodej (= nigromant); **nekromantíja** -e *ž* 1. v starem in sred. veku zaklinjanje, rotenje duhov umrlih (naj povedo prihodnost), 2. nigromantija
nekrópola -e *ž* [gr. *nekropolis*, nekro- + gr. *polis* mesto, tj. mesto mrtvih] grobišče, večje, staro pokopališče, zlasti monumentalna antična pokopališča (stegipt. ~ pri Tebah)
nekropsíja -e *ž* [nekro- + gr. *opsis* vid] zdravniški pregled mrliča (pri raztelešenju), avtopsija
nekrótičen -čna -o [gl. nekroza] bolehajoč za nekrozo; odmrl
nekrotomíja -e *ž* [nekro- + -tomija] 1. raztelesitev mrtveca (= obdukcija), 2. operativna odstranitev odmrle kosti
nekróza -e *ž* [gr. *nekrosis* umiranje] mrtvina, odmiranje ali odmrtje tkiva ali organa (med.)
néksus -a *m* [lat. *nexus* zveza; obveznost] 1. zveza, povezanost; medsebojna odvisnost, 2. pravna obveznost
néktar -ja *m* [gr. *nektar*] 1. v stgr. mit. pijača olimpijskih bogov, ki daje nesmrtnost (točila sta jo Ganimed in Heba); *fig.* božanska pijača, 2. sladek cvetni sok (med), ki privablja žuželke
nektárij -a *m*, *mn.* **nektárije** -ij *ž* [nlat. *nectarium* iz gr.] medovnjak, medovnik v cvetu (bot.)
nektarína -e *ž* [gl. nektar] vrsta breskev z gladko kožo
nékton -a *m* [gr. *nektos* plavajoč] samostojno se gibajoči vodni organizmi (v naspr. s planktonom, ki ga nosi voda)
nélson -a *m* [angl. po imenu Nelson] neki prijem pri borjenju; poleg navadnega še dvojni ~
nematóda -od *s mn.* [gr. *nema*, *nematos* nit, + -od] v zool. gliste (oblotočniki), večinoma zajedavci, npr. trihina
neméjski -a -o [iz gr.] ki se tiče stgr. mesta Nemeje v Argolidi; **neméjske igre** stgr. narodne igre v mestu Nemeji; prirejali so jih Heraklu na čast vsako drugo in četrto leto olimpiade; **neméjski lev** v stgr. mit. velikanski lev, ki je pustošil v okolici Nemeje; ubil ga je Herakles
Némesis -se *ž* [iz gr.] gl. Nemeza
Némeza -e *ž* [gr. *Nemesis* iz *nemein* dodeliti] v stgr. mit. (npr. pri Heziodu) boginja pravične usode, ki izravnava in maščuje vse krivice ter ne trpi prevelike sreče; *fig.* **némeza** -e *ž* maščevanje, pravična kazen, povračilo; (pravična) usoda
nemine contradicente /ne'mine kontradicen'te/ lat. »ne da bi kdo nasprotoval«, brez ugovora, soglasno
nemine dissentiente /ne'mine disentien'te/ lat. »ne da bi kdo izrazil kako drugo mnenje«, soglasno
nemo ante mortem beatus /ne'mo an'te mor'tem bea'tus/ lat. »nikogar ne smemo blagrovati pred smrtjo«, nihče ne ve, kaj ga še čaka, baje besede Solona lidijskemu kralju Krezu
nemo propheta in patria /ne'mo profe'ta in pat'ria/ lat. »nihče ni prerok na domačih tleh«, težko se uveljaviš v domačem kraju, deželi
nénija -e *ž* [lat. *nenia*] pri Rimljanih: žalostinka, pele so jih plačane ženske (žalovalke, jokavke) pri mrliču in pogrebih
néo- [gr. *neos* nov] v sestavljenkah, npr. neolitik, neoplatonik
neodarvinízem -zma *m* [neo- + darvinizem] spremenjena Darwinova razvojna teorija (npr. Weismannova), ki priznava na-

ravno izbiro, a taji dednost individualno pridobljenih lastnosti

neodím(ij) -a *m* [nlat. *neodymium*, neo- + gr. *didymos* dvojen] kem. prvina, redka trivalentna kovina rumenkaste barve; skupaj s prazeodimom in cerijem

neofán -a *m* [neo- + gr. *phainein* pokazati] 1. vrsta stekla za sončna očala, 2. prozorna folija iz acetilne celuloze za zavijanje in obloge

neofašíst -a *m* [neo- + fašist] privrženec neofašizma; **neofašízem** -zma *m* fašistična gibanja po drugi svetovni vojni

neofilológ -a *m* [neo- + filolog] raziskovalec novejših evropskih jezikov in književnosti, npr. slovanskih

neofít -a *m* [gr. *neophytos* na novo vsajen] 1. pri prvih kristjanih: (odrasel) novokrščenec, 2. kdor je pred kratkim (pre)stopil v kako vero, 3. *fig*. novinec, nov član kake skupnosti, npr. samostanski novic; začetnik

neofób -a *m* [neo- + -fob] kdor se boji novosti, novotarij; **neofobíja** -e *ž* strah pred vsem novim ali novotarijami

neogén -a *m* [neo- + -gen] v geol. mlajša plast in oddelek terciara, deli se na miocen in pliocen

neohegeljánec -nca *m* privrženec neohegeljanstva; **neohegeljánstvo** -a *s* novohegeljanstvo, idealistična smer v sodobni filozofiji, ki se naslanja na spekulativne elemente Heglove filozofije (Bradley, Gentile, Kroner ...)

neoimpresionízem -zma *m* [neo- + impresionizem] teorija in metode nekaterih poznejših impresionistov, ki so skušali stopnjevati impresionizem s pointilistično tehniko (okrog 1886)

neokántovec -vca *m* [neo- + kantovec] novokantovec, privrženec novokantovstva; **neokántovstvo** -a *s* novokantovstvo, filoz. smer v drugi polovici 19. stol., reakcija na spekulativni idealizem Fichteja, Schellinga in Hegla; novokantovci so pod geslom »nazaj h Kantu« zavrgli Kantovo »stvar samo na sebi« in izkoristili njegovo spoznavno teorijo o apriornih oblikah spoznanja za boj proti materializmu; poglavitni predstavniki raznih neokantovskih šol so Cohen, Windelband, Rickert

neoklasicízem -zma *m* [neo- + klasicizem] smer v književnosti in umetnosti, ki posnema klasične zglede in posebno poudarja oblikovno plat

neokolonialízem -zma *m* [neo- + kolonializem] politika imperialističnih sil do bivših kolonij (po odpravi kolonialnega gospostva) in nerazvitih dežel, naperjena proti njihovi gosp. in polit. neodvisnosti

neokóm -a *m* [iz lat. *Neocomum* Neuchâtel, po tipičnih plasteh v bližini tega mesta] najnižja geološka plast krede

neolamarkíst -a *m* [neo- + lamarkist] privrženec neolamarkizma; **neolamarkízem** -zma *m* novolamarkizem, biol. smer, ki pravi, da v razvojnem procesu organizmov ni odločilna Darwinova naravna izbira, temveč Lamarckov nauk o prilagajanju organizmov in dedovanju pridobljenih lastnosti

neolít -a *m* [neo- + -lit] kamnitno orodje iz neolitika

neolítik -a *m* [neo- + -lit(ik)] v arheol. mlajša kamena doba z brušenim kamnitnim orodjem in začetki živinoreje ter poljedelstva; **neolítski** -a -o izvirajoč iz neolitika

neológ -a *m* [neo- + -log] 1. kdor kuje ali uvaja nove besede, fraze ipd., jezikovni novotar, 2. kdor uvaja nove ideje v kak nauk; **neologíja** -e *ž* 1. kovanje novih besed ipd., 2. nov nauk, 3. neologizem

neologízem -zma *m* [fr. *néologisme* iz gr.] jezikovna novost, 1. nova beseda ali skovanka, npr. udarnik; novo reklo, 2. stara beseda ali reklo v novem pomenu, 3. nova tujka

neomaltuzianízem -zma *m* [neo- + maltuzianizem] razne sodobne teorije za omejevanje porodov v duhu Malthusovih idej

neomarksízem -zma *m* [neo- + marksizem] ime za Bernsteinovo revizionistično smer v marksizmu, ki naj bi bila nekaj novega, popolnejšega od pristnega Marxovega nauka (izraz se rabi v nemarksistični literaturi)

neomicín -a *m* [neo- + gr. *mykes* gliva, + -in] streptomicinu podoben antibiotik, učinkovitejši proti nekaterim mikrobom

néon -a *m* [nlat. iz gr. *neos* nov] kem. prvina, žlahten, inerten plin, v majhnih količinah v zraku (za razsvetljavo, v svetlobnih

reklamah ...); **néonski** -a -o ki se tiče neona (~a reklama)

neoplástičen -čna -o [gl. neoplazma] novotvorben (med.)

neoplatónik -a *m* [neo- + platonik] pristaš neoplatonizma; **neoplatonízem** -zma *m* eklektična, mistično religiozna fil. smer — zadnja oblika antične filozofije — nastala s stapljanjem stoičnih, epikurejskih in skeptičnih naukov s Platonovo in Aristotelovo filozofijo (v 3. stol. n. š.); močno vplivala na kršč. filozofijo

neoplázma -e *ž* [neo- + gr. *plassein* oblikovati] v med. nenormalna rast tkiva, zlasti nova tvorba, tumor

neopozitivízem -zma *m* [neo- + pozitivizem] idealist. filoz. smer, sodobna oblika pozitivizma

neoprén -a *m* [neo- + (kloro)pren] vrsta sintetičnega kavčuka (kem.)

neorealízem -zma *m* [neo- + realizem] 1. idealistična, mahizmu sorodna filoz. smer, razširjena v Angliji in ZDA, 2. realistična smer v ital. filmu po l. 1945 (viden predstavnik De Sica)

neoromántika -e *ž* [neo- + romantika] smer v književnosti, nastala ob koncu 19. stol. kot reakcija na naturalizem in pozitivizem

neosalvarsán -a *m* [neo- + salvarsan] izboljšan salvarsanov preparat proti sifilisu, malariji in nekaterim tropskim boleznim

neosholástika -e *ž* [neo- + sholastika] 1. obnavljanje sholastike, naperjeno proti modernizmu (nastalo okrog l. 1870), 2. uporaba sholastike pri sodobnih vprašanjih; prilagajanje sholastične filozofije sodobnim pojmovanjem

neotebén -a *m* [umetna skovanka] novejše zdravilo proti tbc

neoténija -e *ž* [nlat. *neotenia*, neo- + gr. *teinein* razširiti] 1. spolna zrelost na stopnji ličinke (biol.), 2. nepopolni razvoj organa (med.)

neotomízem -zma *m* [neo- + tomizem] 1. moderni dobi prilagojeni tomizem, 2. neosholastika

neotrópičen -čna -o [neo- + tropičen] v zoogeografski razdelitvi zemeljske oble: izvirajoč iz tropičnih predelov novega sveta

neovitalíst -a *m* [neo- + vitalist] privrženec neovitalizma; **neovitalízem** -zma *m* idealist. biol. nauk, ki razlaga življenjske pojave z nematerialnimi, transcendentalnimi življenjskimi silami ali dejavniki, npr. Drieschova entelehija

neozóik -a *m* [neo- + gr. *zoon* živo bitje] novi vek v geol. zgodovini Zemlje (= kenozoik); **neozójski** -a -o izvirajoč iz neozoika

NEP gl. Nep

Nep [rus. *Novaja ekonomičeskaja politika*] nova ekonomska politika v SZ od 1921 do 1926; z njo se je končalo razdobje vojnega komunizma

nepént -a *m* [gr. *nepenthes*, *ne* ne-, *penthos* skrb; v antiki so mislili, da droge iz te rastline preženejo človeku žalost in skrbi] neka tropska rastlina (insektivorni grm) s posebno oblikovanimi listi

néper -ja *m* [po škot. matematiku J. Napieru] merska enota za stopnjo dušenosti pri valovanjih (v telefoniji)

népman -a *m* [gl. Nep] bogataš — npr. zasebni trgovec — obogatel v Nep

nepotízem -zma *m* [ital. *nepotismo* iz *nepote* nečak] podeljevanje visokih služb, dobro plačanih mest ipd. sorodnikom, dajanje prednosti sorodstvu

Neptún -a *m* [lat. *Neptunus*] 1. v strim. mit. bog vode in morij, 2. osmi, od Sonca najbolj oddaljeni planet sončnega sistema (še preden je bil odkrit, so izračunali njegovo velikost in lego po motnjah v kroženju Urana); **Neptúnova pošta** dajanje sporočil v zaprtih steklenicah, vrženih v morje

neptúnij -a *m* [nlat. *neptunium*] umetna radioaktivna transuranska prvina, v naravi ne obstoji (kem.)

neptuníst -a *m* [gl. Neptun] privrženec neptunizma; **neptunízem** -zma *m* geol. hipoteza, da so imeli učinki vode odločilno vlogo pri oblikovanju gorovij in površja zemlje, naspr. plutonizem

ne quid nimis [/ne kvid ni'mis/ lat. prevod gr. reka: *meden agan*] »ničesar preveč«, vse s pravo mero, Hilonov* rek, vklesan na Apolonovem svetišču v Delfih

nereída -e *ž*, *nav. v mn.* **nereíde** -id [gr. mn. *Nereides*] v stgr. mit. morske nimfe, hčerke boga Nereja

Nérej -a *m* [gr. *Nereus*] v stgr. mit. nižje morsko božanstvo, sin Okeana in Gee, starec, ki napoveduje zgolj resnico, oče petdesetih hčera, nereid

nero antico /ne'ro anti'ko/ ital. črnkasti egiptovski marmor, najden v rimskih razvalinah

nêrv -a *m* [lat. *nervus*] živec, organi v obliki nitastih vlaken; živci posredujejo dražljaje od periferije k središču in gibalne impulze od središča k periferiji (anat.); *fig.* gibalo, duša česa; **nêrven** -vna -o živčen, ki se tiče živcev (~o vnetje), izvirajoč od živcev

nervírati -am [gl. nerv] delati nervoznega, »iti na živce«, vznemirjati

nervóza -e *ž* [lat. *nervosus* živčen] živčnost (= nervoznost); **nervózen** -zna -o živčen, slabih ali oslabelih živcev; preobčutljiv, razdražljiv, razburljiv; **nervóznost** -i *ž* živčnost, (živčna) razdražljivost; živčna preobčutljivost

nêrvus -a *m* [iz lat.] gl. nerv

nervus probandi /ner'vus proban'di/ lat. »živec dokazovanja«, kar daje dokazovanju moč; odločilni razlog

nervus rerum (gerendarum) /ner'vus re'rum gerenda'rum/ lat. »živec sleherne dejavnosti«, tj. poglavitna gibalna sila (= denar)

nesesêr -ja *m* [fr. *nécessaire* iz lat. *necessarius* potreben] majhen (potovalni) kovček ali škatlica za toaletne potrebščine, šivanje ipd.

Néstor -ja *m* [gr. *Nestor*] v Homerjevi Iliadi kralj v Pilosu; že starec se je udeležil trojanske vojne in se izkazal s svojimi modrimi sveti; *fig.* **néstor** -ja *m* najstarejši v kakem krogu; moder, izkušen starec

nestorijánec -nca *m* privrženec nestorijanstva; **nestorijánstvo** -a *s* nauk carigrajskega patriarha Nestorja, da sta v Kristusu božja in človeška narava ločeni (v zvezi s tem je učil, da Marija ni mati božja); efeški koncil ga je l. 431 obsodil kot krivoverca

ne sutor ultra crepidam /ne su'tor ul'tra kre'pidam/ lat. »čevljar naj sodi le o čevljih«, tako je po Pliniju starejšem zavrnil stgr. slikar Apel čevljarja, ki je ocenjeval neko njegovo podobo, prim. Prešernovo verzijo »le čevlje sodi naj kopitar« v pesmi Apel in čevljar

néto *neskl. m* [ital. *netto* čisto] 1. neto teža (trg.), 2. *fig.* čista teža blaga, 3. čista plača (po vseh odtegljajih); **néto registrska tóna** mera za koristno ladijsko prostornino; **néto teža** »čista teža«, teža blaga brez omota ali posode (naspr. bruto teža)

névma -e *ž*, *nav. v mn.* **névme**, nevm [nlat. *neuma* iz* gr. *pneuma* dih] primitivna notna pisava po brezčrtnem sistemu (iz srednjeveške cerkvene glasbe)

névr(a)- [iz gr.] v sestavljenkah, npr. nevralgija, gl. nevro-

nevrálen -lna -o [nlat. *neuralis* iz gr. *neuron* živec] živčen, ki se tiče živcev (~lna patologija)

nevrálgičen -čna -o [nevr(a)- + gr. *algos* bolečina] trpeč za nevralgijo; **nevralgíja** -e *ž* ostre, nenadne bolečine vzdolž kakega živca, navadno brez vidnih anatomskih sprememb (med.); **nevrálgik** -a *m* nevralgični bolnik

nevrasténičen -čna -o [nevr(a)- + gr. *asthenikos* slaboten] slabih živcev, trpeč za nevrastenijo; **nevrastenija** -e *ž* živčna slabost, motnje v živčnem sistemu z raznimi simptomi (zaradi izčrpanosti, hude bolezni ...); **nevrasténik** -a *m* nevrastenični bolnik

nevrektomija -e *ž* [nevr(o)- + ektomija] izrez živca ali dela živca

nevrilém -a *m* [nevr(o)- + gr. *eilyma* obleka, ovoj] ovojnica živčnega vlakna (anat.)

nevrín -a *m* [nevr(o)- + -in] strupen alkaloid v gnijočem mišičju

nevrítis -a *m* [nevr(o)- + -itis] vnetje živca (med.)

névro- [gr. *neuron* živec] v sestavljenkah, npr. nevrologija

nevroblást -a *m* [nevro- + gr. *blastos* mladika] embrionalne celice (v hrbtenici sesalcev), iz katerih se razvijejo živčne celice

nevrodermatóza -e *ž*, *nav. v mn.* **nevrodermatóze** -oz [nevro- + dermatoza] živčne kožne bolezni, npr. pruritus (med.)

nevrológ -a *m* [nevro- + -log] 1. zdravnik, specialist za živčne bolezni, 2. znanstvenik, ki preučuje živčevje; **nevrologíja** -e *ž* v med. nauk o živčevju (njegovem ustroju, funkcijah itd.) in živčnih boleznih

nevróm -a *m* [nevr(o)- + -om] živčnjak, izrastlina na živcu ali nova tvorba iz živčnega tkiva (med.)
nevrón -a *m* [gr. *neuron* živec] živčna celica, osnovna sestavina živčnega tkiva in fiziološka enota živčevja
nevroparalíza -e *ž* [nevro- + paraliza] paraliza živčnega izvira (med.)
nevropát -a *m* [nevro- + -pat] kdor je bolan na živcih, nevrotik; **nevropatíja** -e *ž* živčna bolezen, bolezen živčevja
nevropatológ -a *m* [nevro- + patolog] zdravnik, specialist za nevropatologijo; **nevropatologíja** -e *ž* v med. nauk o boleznih živčevja, patologija živcev
nevropsihóza -e *ž* [nevro- + psihoza] duševne motnje v zvezi z živčno boleznijo
nevróptera -er *s mn.* [nevro- + gr. *pteron* krilo] v zool. mrežokrilci, insekti z dvema paroma mrežastih, prozornih kril, npr. kačji pastirji
nevrótičen -čna -o [nlat. *neuroticus* iz gr.] živčen, bolan na živcih; ki se tiče živcev ali živčnih bolezni, npr. nevroz; **nevrótik** -a *m* kdor je bolan na živcih
nevrotomíja -e *ž* [nevro- + -tomija] prerez živca, npr. pri zdravljenju nevralgije
nevróza -e *ž*, *nav. v mn.* **nevróze** -oz [nlat. *neurosis* iz gr. *neuron* živec] 1. funkcionalne motnje v živčnem sistemu organov (ali organizma) brez posebnih anatomskih sprememb; največkrat posledica duševnih vplivov, 2. nevropsihoza
nevtrálen -lna -o [lat. *neutralis* ki ne pripada nobeni strani] 1. nepristranski, nestrankarski, neudeležen (v sporu, vojni ...); neopredeljen, 2. brez bazične ali kislinske reakcije (kem.), 3. ne pozitiven ne negativen (v elektriki, magnetizmu...); **nevtrálnost** -i *ž* nepristranost, neudeleženost, nevmešavanje v tuje spore; neudeležba v vojni med drugimi državami; **oborožena nevtrálnost** oborožitev države z namenom, da bi tudi z orožjem branila svojo nevtralnost
nevtralíst -a *m* [gl. nevtralen] neudeleženec; nestrankarski opazovalec
nevtralitéta -e *ž* [fr. *neutralité* iz lat.] gl. nevtralnost
nevtralizácija -e *ž* [fr. *neutralisation*, 1778, iz lat.] 1. razglasitev ali uveljavitev nevtralnosti, 2. onemogočanje vmešavanja kakih sil v kaj ali izravnava nasprotnih si učinkov (v kem. uničenje učinkov kislin z bazami ali učinkov baz s kislinami), 3. v medn. pravu: prepoved uporabljanja kakega ozemlja v vojne namene; **nevtralizírati** -am 1. razglasiti nevtralnost, 2. napraviti nevtralno, oslabiti ali uničiti z nasprotno dejavnostjo, onemogočiti škodljive ali izravnati nasprotne si učinke (fiz., kem.), 3. izvesti nevtralizacijo
nevtralízem -zma *m* [gl. nevtralen] nepripadnost kaki strani; prizadevanje biti nevtralen
nevtrín -a *ali* **nevtríno** -a *m* [nevtr(alen) + ital. pripona -in(o)] hipotetičen nevtralen atomski delec z maso, manjšo od elektrona (fiz.)
nevtrón -a *m* [nevtr(alen) + -on, kot elektron] v fiz. nevtralni (brez elektr. naboja) atomski delec s približno maso protona
névtrum -a *m*, *mn.* **névtra** -er *s in* **névtri** -ov *m* [lat. *neutrum* noben od obeh; srednjega spola] 1. srednji spol, 2. (*mn. nav.* **névtra** -er *s*) beseda srednjega spola, 3. nepredhodni glagol, 4. bitje srednjega spola, 5. kastrirana žival, 6. nespolna žuželka
névus -a *m* [lat. *naevus*] prirojeno, materino znamenje
new- [/nju:/ = angl. nov] predpona mnogih angl. sestavljenk, npr. New York, New Deal
New Deal /nju: di:l/ angl. »novi načrt«, program državnokapitalističnih reform in ukrepov, ki jih je od l. 1933 izvajal prezident ZDA Roosevelt, da bi odvrnil posledice tedanje gospodarske krize
newton -a *m* [/nju'tən/ po angl. matematiku I. Newtonu, 1642—1727] v fiz. merska enota za silo (sila, ki poveča masi 1 kg v 1 sek hitrost za 1 m/sek)
Ni (nikelj) znak za kem. prvino
niánsa -e *ž* [fr. *nuance* iz *nue* oblak, po barvnih odtenkih oblakov] tančina, različica, tj. komaj opazen razloček (v barvi, zvoku, pomenu, čustvu ...); odtenek, komaj opazen ali postopen prehod, zlasti v barvi; osenjava; **niansírati** -am delati nianse, izraziti odtenke; oseniti
Níbelung -a *m*, *nav. v mn.* **Níbelungi** -ov v germ. mit. pritlikavi podložniki kralja Nibelunga (o Nibelungih pripoveduje

največja nem. srednjev. pesnitev); **níbelunška kitica** pesniška kitica iz štirih šesterostopičnih verzov z nadštevilnim zlogom za tretjo stopico, prvič uporabljena v pesnitvi o Nibelungih, prim. Prešernovo Neiztrohnjeno srce

nicéjski -a -o [iz gr.] ki se tiče mesta Niceje v stari Bitiniji (~i zbor proti arijancem)

ničejánec -nca *m* privrženec ničejanstva; **ničejánstvo** -a *s* filoz. nauki nem. pisatelja Fr. Nietzscheja (1844—1900), ki je oznanjal individualizem in zlasti do tančin razčlenjal moralo; njegov nauk so dostikrat popačili ali si ga prikrojili zase (tudi nacizem)

ničevó [rus.] nič; nič ne de; ni kaj reči ...

niello -a *m* [/nie'lo/ ital. iz lat. *nigellus* črnkast] 1. v srebro ali zlato vrezan okras, izpolnjen s črnkasto zmesjo srebra, bakra in drugih sestavin, 2. taka tehnika

niente /nien'te/ ital. nič; nič ne de ...

ni fallor /ni fa'lor/ lat. če se ne motim

nife *neskl. m* [okr. iz: Ni + Fe] označba za zemeljsko jedro, sestavljeno verjetno predvsem iz niklja in železa

nigrománt -a *m* [lat. *niger* črn, gr. *manteia* prerokovanje] čarodej, kdor se ukvarja z nigromantijo; **nigromantíja** -e *ž* čarodejstvo, črna magija (predvsem prerokovanje s pomočjo »hudobnih duhov«)

nihil /ni'hil/ lat. nič

nihil est in intellectu, quod non prius fuerit in sensu /ni'hil est in intelek'tu, kvod non pri'us fu'erit in sen'zu/ lat. »ničesar ni v duhu, kar ni bilo že prej v čutih«, osnovno načelo senzualizma angl. filozofa J. Locka

nihil humani a me alienum puto /ni'hil huma'ni a me alie'num pu'to/ lat. nič človeškega mi ni tuje (gl. homo sum, nihil ...)

nihilíst -a *m* [lat. *nihil* nič] privrženec nihilizma, zlasti predstavnik ruske revolucionarne inteligence v šestdesetih letih 19. stol., ki je zavračala vsa načela in tradicije takratne ruske družbe (lik nihilista je upodobil Turgenjev v Bazarovu, junaku romana Očetje in sinovi); **nihilízem** -zma *m* 1. načela in pojmovanja nihilistov (vrsta romantičnega anarhizma); *fig.* prazno, logično neutemeljeno zavračanje kakih načel, resnic, spoznanj, 2. zavračanje moralnih norm in vrednot (etični ~), 3. zavračanje možnosti spoznanja resnice, skrajni skepticizem

nihilítis -a *m* [lat. *nihil* nič, + -itis] »vnetje niča«, v med. diagnoza za namišljeno bolezen

nihil obstat [ni'hil ob'stat/ lat. »ni ovir«, cenzorjevo dovoljenje za tisk v katol. cerkvi

nihil probat, qui nimium probat /ni'hil pro'bat, kvi ni'mium pro'bat/ lat. kdor preveč dokazuje, ničesar ne dokaže

Níka -e *ž* [gr. *Nike*] v stgr. mit. boginja zmage, upodobljena kot krilata mladenka

nikelín -a *m* [nikel(j) + -in] zlitina iz niklja itd. za izdelavo elektr. uporov

níkelj -klja *m* [nem. *Nickel* okr. iz *Kupfernickel*, po* nagajivem demonu iz rudarskih verovanj] kem. prvina, taljiva kovina srebrnkasto bele barve, sorodna železu, ne oksidira (za zlitine in prevleko drugih kovin); **níkljati** -am z galvanizacijo prevleči z nikljem, npr. železo, da ne zarjavi

níkerboker -ja *m* [iz angl.] gl. knickerbocker

nikotín -a *m* [fr. *nicotine*, po Jeanu Nicotu, fr. poslaniku v Lizboni, ki je l. 1560 prinesel tobak v Pariz] alkaloid, opojna sestavina tobakovih listov

nikotinízem -zma *m* [nikotin + -izem] zastrupitev z nikotinom, zlasti kronična, in posledice, ki iz tega izvirajo

niktalopíja -e *ž* [gr. *nyx*, *nyktos* noč, *alaos* slep, *ops* oko] dnevna slepota, vidna motnja, pri kateri vidi bolnik v mraku ali ponoči bolje kot pri dnevni svetlobi (v angl. pomeni tudi naspr. motnjo, hemeralopijo)

niktofít -a *m*, *nav. v mn.* **niktofíti** -ov [gr. *nyx*, *nyktos* noč, + -fit] rastline, ki ponoči odpirajo in podnevi zapirajo cvetove

niktométer -tra *m* [gr. *nyx*, *nyktos* noč, + -meter] priprava za preiskovanje hemeralopije (med.)

nikturíja -e *ž* [gr. *nyx*, *nyktos* noč, + -urija] povečano nočno izločanje urina, npr. pri srčnih in ledvičnih obolenjih

nil admirari /nil admira'ri/ lat. »ničemur se ne čudi«, Pitagorova misel (v prevodu Horaca)

nil desperandum /nil desperan'dum/ lat. nikoli ne obupaj!

nil novi sub sole /nil no'vi sub so'le/ lat. »nič ni novega pod soncem«, misel pripisujejo Salomonu

nímb -a *m* [lat. *nimbus* oblak] 1. nizek dežni oblak (meteorol.), 2. v antični umetnosti: svetel oblak nad glavami herojev ali bogov (tak oblak je v antični mit. obdajal boga, če se je prikazal na zemlji; prim. krščanski svetniški sij), 3. žar, žarni venec, svetniški sij (gl. avreola); *fig.* bliščˇ, (včasih nezaslužen) sijaj

nimbostrátus -a *m* [lat. *nimbus* oblak, *stratum* plast] nizek, temno siv deževni ali snežni oblak (meteorol.)

nímbus -a *m* [iz lat.] gl. nimb

nímfa -e *ž* [gr. *Nymphe* iz *nymphe* mlada žena] 1. v stgr. mit. vila, boginja nižje vrste, poosebljenje naravnih sil; Grki so razločevali nimfe po bivališčih (rekah, morju, gozdovih, gorah...); *fig.* lepotica, ljubko žensko bitje; ljubica; mična cipa, 2. ličinka pri nekaterih žuželkah (zool.); **nímfe**, nimf *ž mn.* male sramnice (anat.)

nimfalíd -a *m, nav. v mn.* **nimfalídi** -ov [nlat. *Nymphalidae* iz gr.] vrsta metuljev iz družine *Nymphalidae*

nimfítis -a *m* [nlat. *nymphae* male sramnice, + -itis] vnetje malih sramnic (med.)

nimfolepsíja -e *ž* [nimf(a) + -lepsija iz gr. *epilepsia* napad] pri starih Grkih: vrsta blaznosti ali blaznega zanosa (pri tistem, ki je videl nimfo); *fig.* blazno navdušenje; **nimfolépt** -a *m* kdor je v nimfolepsiji

nimfomaníja -e *ž* [nimf(a) + -manija] v med. bolezensko pretiran spolni nagon pri ženskah, norenje za moškimi (prim. satiriaza); **nimfománka** -e *ž* ženska, ki tišči, nori za moškimi

nimfonaníja -e *ž* [nimf(a) + onanija] spolno samozadovoljevanje pri ženskah

Nímrod -a *m* [iz hebr.] v bibliji Hamov vnuk, znamenit lovec, ki je baje ustanovil babilonsko kraljestvo in sezidal mesto Ninive; *fig.* **nímrod** -a *m* strasten, izkušen lovec

nínorsk -a *m* [norv. *nynorsk* nova norveščina] norveški knjižni jezik, nastal na podlagi norv. narečij; enakopraven starejšemu bokmålu

Níoba -e *ž* [gr. *Niobe*] v stgr. mit. hči Tantala, žena tebanskega kralja Amfiona; ponosna na svojih sedem sinov in sedem hčera se je primerjala z boginjo Leto, ki je rodila samo Apolona in Artemido. Zato jo je doletela kazen razsrjene boginje: Apolon ji je pred njenimi očmi s puščicami postrelil vse sinove, Artemida pa vse hčere; Nioba se je od žalosti spremenila v kamen, a so ji še naprej tekle solze

nióbij -a *m* [nlat. *niobium*, po Niobi, Tantalovi hčeri, ker so prvino odkrili v tantalitu] kem. prvina, redka kovina, odporna proti kem. učinkom (prej: kolumbij)

Nippon -a *m* [/ni'pon ali nipo'n/ = jap. vzhajajoče sonce] uradno ime Japonske

nirvána -e *ž* [= skt. ugasnitev] mistični budistični ideal o najvišji blaženosti duše, ki jo doseže človek, če premaga vse življenjske strasti, vse osebne želje in težnje, ter zlije svoj jaz z večno naravo

nistágmus -a *m* [gr. *nystagmos* kimanje, dremanje] očesna trzavica, nehotni trzljaji zrkel v raznih smereh pri rudarjih, albinih in nekaterih bolnikih

níša -e *ž* [fr. *niche* iz ital. *nicchia* iz lat. *nidus* gnezdo] v arhit. 1. vdolbina v zidu (za kipe, pohištvo ipd.), 2. manjši prostor, ločen od dnevne sobe in namenjen za kuhinjo

nitón -a *m* [nlat. *niton* iz lat. *nitere* sijati] prejšnje ime za radioaktivno kem. prvino, plemeniti plin radon

nitrát -a *m, nav. v mn.* **nitráti** -ov [nitr(o)- + -at] v kem. sol ali ester solitrne kisline ali spojine z radikalom NO_3

nitríd -a *m, nav. v mn.* **nitrídi** -ov [nitr(o)- + -id] spojina dušika s kovinami ali nekaterimi metaloidi (kem.)

nitrificírati -am [lat. *nitrum* soliter, + -ficirati] izvesti nitrifikacijo; obdelati ali spojiti z dušikom ali dušikovimi spojinami; **nitrifikácija** -e *ž* presnova amoniaka in dušikovih spojin v solitrno kislino ali njene soli pod vplivom posebnih bakterij (pomembna v kmetijstvu, ker dobe rastline potrebni dušik)

nitríl -a *m* [nitr(ogen) + -il] vrsta organskih spojin s splošno formulo RCN (= cianid)

nitrírati -am [lat. *nitrum* soliter] nasititi ali obdelati z dušikom ali njegovimi spojinami
nitrít -a *m*, *nav. v mn.* **nitríti** -ov [nitr(o)- + -it] sol solitraste kisline
nitro- [lat. *nitrum* soliter] v sestavljenkah, npr. nitrit, nitrobencol
nitrobaktêrije -ij *ž mn.* [nitro- + bakterije] vrsta bakterij v zemlji, ki omogočajo nitrifikacijo
nitrobencén -a *m* [nitro- + bencen] gl. nitrobencol
nitrobencól -a *m* [nitro- + bencol] umetno mandeljnovo olje, zelo strupena tekočina, dišeča po mandeljnih, nastane z nitriranjem bencola
nitrocelulóza -e *ž* [nitro- + celuloza] strelni bombaž, nastane z učinkovanjem solitrne in žveplene kisline na celulozo
nitrofosfát -a *m*, *nav. v mn.* **nitrofosfáti** -ov [nitro- + fosfat] umetno gnojilo iz čilskega solitra in superfosfatov
nitrogén -a *m* [fr. *nitrogène*, nitro- + -gen] dušik, kem. prvina, plin brez barve in vonja, osnovna sestavina zemeljskega ozračja (= azot)
nitroglicerín -a *m* [nitro- + glicerin] Nobelovo eksplozivno olje, strupena, brezbarvna tekočina, nastane z učinkovanjem solitrne in žveplene kisline na glicerin
nitrolák -a *m* [nitro- + lak] nitrocelulozni lak
nitrométer -tra *m* [nitro- + meter] priprava za ugotavljanje količine dušika v spojinah ali zmeseh
niveau -ja *m* [fr.] gl. nivo
nivelácija -e *ž* [fr. *niveler* nivelirati] ravnanje, merjenje z ravnalko (ali ravnalom); merjenje višinskih razlik; ravnanje, izravnavanje (~ terena); *fig.* izenačevanje, izravnavanje; **nivelírati** -am ravnati z ravnalko (ali preverjati z ravnalom); določati, meriti višinske razlike; ravnati, izravna(va)ti; *fig.* izenačiti, izravna(va)ti
niveléta -e *ž* [fr. *nivelette*] razalo, ravnalo, priprava za ugotavljanje, ali je ploskev ravna
nivó -ja *m* [fr. *niveau*] površina, vršina, gladina (~ vode); višina; *fig.* raven, stopnja (~ izobrazbe); poprečnost (biti pod ~jem)
nivôse -sa *m* [/nivoz′ -a/ fr. iz lat. *nivosus* snežen] »sneženec« (prvi zimski mesec), četrti mesec po koledarju fr. revolucije l. 1789
nizám -a *m* [tur. in ar. *nizam* iz ar. *nazama* vladati] 1. naslov domačega vladarja v bivši britanski vazalni državi Hajderabad, 2. vojak redne turške vojske
NKVD [rus. kratica: *Narodnyj komissariat vnutrennyh del*] Ljudski komisariat za notranje zadeve (v SZ do l. 1946)
N. N. lat. kratica: nomen nescio
No (nobelij) znak za kem. prvino
N° ital. kratica: numero
nóbel *neskl. pridevn.* [fr. *noble* iz lat. *nobilis*] imeniten, odličen; gosposki, plemenit; žlahten; izbrano oblečen
nobélij -a *m* [po kemiku A. Nobelu] umetna transuranska kem. prvina
Nobelove nagrade /Nobe′love.../ vsakoletne nagrade zaslužnim osebam za najvišje dosežke v fiziki, kemiji, medicini (ali fiziologiji), literaturi in v prizadevanju za mir med narodi; iz volila švedskega kemika A. Nobela, 1833—1896, iznajditelja dinamita; **nobélovec** -vca *m* nagrajenec z Nobelovo nagrado, npr. l. 1961 pisatelj I. Andrić
nobilitéta -e *ž* [lat. *nobilitas*] 1. plemstvo (kot razred), 2. plemstvo, plemiško rojstvo, 3. *fig.* dostojanstvo; plemenitost; odličnost
nobility /nobi′liti/ angl. visoko plemstvo v Angliji
noblésa -e *ž* [fr. *noblesse* plemstvo; plemenitost] 1. plemenitost, plemenito vedenje (ravnanje) ali mišljenje, 2. gospoščina, imenitnost, odličnost
noblesse oblige /nəblɛs′ əbliž′/ fr. plemiški naslov nalaga dolžnosti (plemenito ravnanje ipd.)
noéma -e *ž* [gr. *noema* iz *noein* misliti] misel; smisel, vsebina misli; predmet mišljenja; razum
noétičen -čna -o [gr. *noetikos* sposoben za umevanje] ki se tiče razuma (mišljenja) in spoznavanja; spoznaven; **noétika** -e *ž* nauk o človeškem mišljenju in spoznavanju (neosholastični izraz za spoznavno teorijo)
noéza -e *ž* [gr. *noesis* zaznavanje, umevanje] (raz)umevanje; mišljenje, spoznavanje; spoznanje; zavest

noktambulácija -e *ž* [lat. *nox*, *noctis* noč, *ambulare* hoditi] mesečnost (= noktambulizem, somnambulizem)
noktambulízem -zma *m* [gl. noktambulacija] mesečnost
noktilúka -e *ž* [lat. *noctiluca* nočna luč] »nočna lučca«, vrsta morskih infuzorijev s fosforescenco (zool.)
noktúrno -a *m* [lat. *nocturnus* nočen, tj. nočna, večerna pesem] 1. podoknica, serenada, zlasti, 2. vrsta skladb sanjavega, liričnega značaja (Chopinov ~)
nolens volens /no'lens vo'lens/ lat. »hočeš nočeš«, rad ali nerad, zlepa ali zgrda
nolenti non fit iniuria /nolen'ti non fit inju'ria/ lat. kdor noče, se mu ne zgodi krivica
noli me tangere [/no'li me tan'gere/ lat. ne dotikaj se me, pusti me v miru, po vulgati Jezusove besede — po vstajenju — Mariji Magdaleni] 1. v bot. nedotika, srameželjivka (mimoza), 2. v med. oznaka za nosni lupus in razne tvore, ki se z lokalnim zdravljenjem še poslabšajo
noli turbare circulos meos /no'li turba're cir'kulos me'os/ lat. »ne vtikaj se v moje kroge«, baje besede Arhimeda, zatopljenega v geometrične like, začrtane na pesku, v trenutku, ko je ob osvojitvi Sirakuz vdrl v njegovo hišo rimski vojak in ga ubil (l. 212 pr. n. š.)
-nóm -a *m*, **-nómičen** -čna -o, **-nomíja** -e *ž* [gr. *nomos* načelo, zakon] v sestavljenkah, npr. astronom, avtonomija
nóma -e *ž* [gr. *nome* paša; razjedanje] nevarna nekrozna razjeda lic ali drugih telesnih delov, največkrat pri otrocih, oslabelih po bolezni
nóma -e *ž* [gr. *nomos* paša; bivališče, pokrajina] pokrajina, upravna enota v sedanji Grčiji (= nomarhija) in v starem Egiptu
nomád -a *m*, *nav. v mn.* **nomádi** -ov [gr. *nomas*, *nomados* iz *nome* paša] selivci, pastirska plemena, ki niso stalno naseljena in se selijo s čredami iz kraja v kraj; **nomadizírati** -am seliti se iz kraja v kraj, živeti kot nomad; *fig.* pogosto se seliti (kot nomadi)
nomárh -a *m* [gr. *nomos* bivališče, pokrajina, + -arh] pokrajinski, okrajni glavar, načelnik nomarhije; **nomarhíja** -e *ž* pokrajina, dežela, upravna enota v sedanji Grčiji
nom de guerre /nõ' də gɛr'/ fr. »vojno ime«, prvotno izmišljeno ime vojaških najemnikov; *fig.* lažno, izmišljeno ime (= psevdonim)
nom de plume /nõ' də plüm'/ fr. pisateljsko ime; psevdonim
nómen -a *m*, *mn.* **nómina** -in *s* [lat. *nomen* ime] v slovn. ime: samostalnik, pridevnik, zaimek ...
nomen appellativum /no'men apelati'vum/ lat. občno ime: gora, planina, reka ...
nomen collectivum /no'men kolekti'vum/ lat. skupno ime: deca, listje ...
nomen est omen /no'men est o'men/ lat. »ime je znamenje«, v imenu je včasih skrit kak pomen (tudi v pomenu: nomen et omen)
nomen et omen /no'men et o'men/ lat. »ime in znamenje«, včasih že ime pove, kaj je kdo (če se npr. kovač piše Kovač)
nomen gentile /no'men genti'le/ lat. pri Rimljanih: rodovno ime, navadno patronimik, npr. Marcus *Tullius* Cicero
nomenklátor -ja *m* [lat. *nomenclator* imenovalec imen — pri Rimljanih suženj, ki je med potjo navajal gospodarju imena srečujočih, imena gostov pri sprejemih ipd.] 1. imenik, seznam, register imen, 2. kdor poimenuje, npr. v znanstveni klasifikaciji
nomenklatúra -e *ž* [lat. *nomenclatura* imenik] 1. imenstvo, imenoslovje v raznih strokah znanosti in umetnosti ali v proizvodnji, 2. tak sistem
nomen materiale /no'men materia'le/ lat. snovno ime: kruh, vino, meso ...
nomen nescio /no'men nes'cio/ lat. »imena ne vem«, postavlja se namesto imena v obrazcih, v katere je treba vpisati kako ime
nomen-omen /no'men-o'men/ lat. ime vse pove
nomen proprium /no'men pro'prium/ lat. lastno ime, tj. krajevna, osebna ipd. imena: Cankar, Ljubljana...
-nómičen -čna -o, **-nomíja** -e *ž* [iz gr.] gl. -nom
nominácija -e *ž* [lat. *nominatio* imenovanje] imenovanje (za funkcijo, službo...)

nominála -e *ž* [gl. nominalen] nominalna vrednost (efektov, blaga ...)
nominálen -lna -o [lat. *nominalis*] ki se tiče imena; (po)imenski, naziven; samo po imenu obstoječ; **nominálna plača** v denarju izražena plača (v nasprotju z realno plačo); **nominálna vrednost** imenska vrednost, vrednost, ki je označena na denarju, vrednotnici ipd., ne pa resnična (tržna, tečajna) vrednost
nominalíst -a *m* [fr. *nominaliste* iz lat. *nominalis* imenski] privrženec nominalizma; **nominalízem** -zma *m* smer v srednjev. sholastični filozofiji — prvi slabotni izraz materializma v tistem času — ki je učila, da so splošni pojmi (univerzalije) le abstrakcija človeškega razuma, le imena posameznih, realno obstoječih stvari; naspr. realizem
nomina sunt odiosa /no'mina sunt odio'za/ lat. »imena so osovražena«, tj. razne graje ipd. morajo biti neosebne (»greh« se pove, grešnika pa ne)
nóminativ -a *m* [lat. *nominativus sc. casus* iz *nominare* imenovati] imenovalnik, prvi sklon (slovn.); **nóminativen** -vna -o imenovalniški
nomine /no'mine/ lat. v imenu ...
nomine proprio /no'mine pro'prio/ lat. v svojem imenu
nominírati -am [lat. *nominare*] imenovati, povedati ime koga; imenovati za kaj, gl. nominacija
nomogenija -e *ž* [gr. *nomos* zakon, + -genija] izvir, nastanek življenja po naravnih zakonih
nomográf -a *m* [gr. *nomos* zakon, + -graf] pisec, sestavljalec zakonov; zakonodajalec; **nomografija** -e *ž* 1. nauk o sestavljanju zakonov; pisani zakoni; zakonodajstvo, 2. nauk o sestavljanju nomogramov
nomográm -a *m* [gr. *nomos* zakon, + -gram] diagram za računanje namesto enačbe (mat.)
nomokánon -a *m* [gr. *nomos* zakon, + kanon] zbirka cerkvenih kanonov in državnih zakonov, ki se tičejo pravoslavne cerkve
nomokracíja -e *ž* [gr. *nomos* zakon, + -kracija] vladavina, ki se opira predvsem na zakone
nómos -a *m* [gr. *nomos*] 1. običaj; red, 2. načelo, pravilo; predpis, zakon, 3. način petja v stgr. glasbi, 4. vrsta srednjev. skladbe
nomotét -a *m* [gr. *nomothetes*] zakonodajalec; **nomotétičen** -čna -o 1. zakonodajen, 2. opirajoč se na splošne (naravne) zakone; **nomotétika** -e *ž* 1. zakonodaja, 2. odkrivanje zakonitosti naravnih dogajanj (fil.)
non- rom. in angl. predpona; v zloženkah: ne-, npr. nonkonformist, nonsens
nóna -e *ž* [lat. *nonus* deveti] v glas. 1. deveti ton od osnovnega, 2. interval med prvim in devetim tonom
nonagón -a *m* [lat. *nonus* deveti, + -gon] deveterokotnik, mnogokotnik z devetimi koti (geom.); **nonagonálen** -lna -o deveterokoten
non bis in idem /non bis in i'dem/ lat. »ne dvakrat v isto«, ni mogoče priti dvakrat v isto stanje, 1. načelo stgr. filozofa Heraklita o večni spremenljivosti; izraža ga misel, da »ni mogoče dvakrat stopiti v isto reko«, 2. pravno načelo, da nihče ne sme biti za isto dejanje dvakrat kaznovan
non caret effectu, quod voluere duo /non ka'ret efek'tu, kvod volue're du'o/ lat. če se dva odločita za kaj, jima bo gotovo uspelo (Ovid)
noncooperation /nən'kouəpərei'šən/ angl. »nesodelovanje«, odklanjanje sodelovanja z Angleži v javnem in polit. življenju, geslo indijskega osvobodilnega gibanja v boju z angl. kolonializmom
nóne, non *ž mn.* [lat. *nonae* iz *nonus* deveti] v strim. koledarju: deveti dan pred idami, peti dan v večini mesecev (v marcu, maju, juliju in oktobru sedmi dan)
nonét -a *m* [ital. *nonetto*] 1. skladba za devet glasov ali glasbil, 2. zbor devetih pevcev ali glasbenikov
nónij -a *m* [po Portugalcu N. Nuñezu, 1492—1577, latinizirano Nonius] posebno merilo za natančnejše branje glavne skale na merilnih pripravah (desetinski ~)
nonilijón -a *m* [lat. *nonus* deveti, + (m)ilijon] 1. pri nas, v Angliji in Nemčiji milijon na deveto potenco (1 + 54 ničel), 2. v

Franciji in ZDA tisoč na deseto potenco (1 + 30 ničel)

nónius -a *m* gl. nonij

nonkonformíst -a *m* [angl. *nonconformist* iz lat. *non* ne, *conformis* podoben] 1. v Angliji protestant, ki ne pripada večinski episkopalni cerkvi (= independent), 2. kdor se ne prilagaja ustaljenemu redu, mnenju, večini ipd.; **nonkonformízem** -zma *m* neprilagajanje ustaljenemu redu ipd., gl. konformizem

non liquet /non li'kvet/ lat. »ni (dovolj) jasno«, da bi bilo mogoče izreči določno sodbo; oprostitev zaradi pomanjkanja dokazov (pr.)

non multa, sed multum /non mul'ta, sed mul'tum/ lat. mnogo, ne mnogokaj, tj. ne dosti različnih reči, marveč veliko v eni stvari ali eno pomembno stvar (Plinij ml.)

non, nisi parendo, vincitur /non ni'zi paren'do vin'citur/ lat. »samo s tem jo premagaš, da jo ubogaš«, misel F. Bacona, da si je naravo moč usužnjiti samo tako, da se podredimo njenim zakonom

non olet /non o'let/ lat. »(denar) ne smrdi«, gl. pecunia non olet

non omnia possumus omnes /non om'nia po'sumus om'nes/ lat. »vsi nismo za vse«, eden zna to, drugi kaj drugega (Vergil)

non omnis moriar /non om'nis mo'riar/ lat. »ves ne bom umrl«, tj. moje delo bo ostalo in z njim spomin name (Horac)

non paratus /non para'tus/ lat. nepripravljen, npr. za spraševanje v šoli

nonpareille -la *m* [fr.] gl. nonparej

nonparéj -a *m* [fr. *nonpareille* iz *non* ne, *pareil* enak, tj. brez česa podobnega; v prvotnem pomenu kaj izvrstnega, neprimerljivega] 1. velik briljant, 2. stopnja prav majhnih tiskarskih črk (med mignon in perl)

non plus ultra /non plus ul'tra/ lat. »dlje ne gre«, tj. nekaj, česar ni mogoče preseči ali prekositi (pravilneje, a manj v rabi: nec plus ultra)

non possumus /non po'sumus/ lat. »ne moremo«, papeška odklonilna formula (z njo je npr. Klement VII. zavrnil zahtevo angl. kralja Henrika VIII., naj loči njegov zakon s Katarino Aragonsko)

non progredi est regredi /non pro'gredi est re'gredi/ lat. kdor ne napreduje, nazaduje

non quis, sed quid /non kvis, sed kvid/ lat. »ne kdo, marveč kaj«, tj. ne sodi dela po človeku, temveč človeka po delu

non scholae, sed vitae discimus /non sho'le, sed vi'te dis'cimus/ lat. ne učimo se za šolo, temveč za življenje (obrnjen izrek Seneke ml., izražen kot ugovor v pismu)

nónsens -a *m* [fr. *non-sens* iz lat. *non* ne, *sensus* občutek; smisel] nesmisel, neumnost

nónstop *neskl.* [angl. *nonstop* polet brez vmesnih postaj] *pridevn. prisl.* neprestrgan(o), nenehen (~ prodaja v trgovinah, ~ polet)

nonšalánsa -e *ž* [fr. *nonchalance*] malomarnost, (v)nemarnost, zanikrnost; **nonšalánten** -tna -o malomaren, (v)nemaren, zanikrn

non tanto ital. gl. ma non tanto

non troppo ital. gl. ma non troppo

noogonija -e *ž* [gr. *noos* razum, + -gonija] nauk o nastajanju pojmov

noologija -e *ž* [gr. *noos* razum, + -logija] nauk o duševnih pojavih, pozneje — pri Gomperzu — nauk o mišljenju in njegovih problemih

nópal -a *m* [špan. iz meh. *nopalli*] vrsta kakteje v Srednji Ameriki; na njenih listih živi škrlatna uš

nórdijec -jca *m* [fr. *nordique* nordijski, iz *nord* sever] pripadnik germanskih narodov (Norvežan, Šved, Danec...) v severni Evropi; Skandinavec; **nórdijka** -e *ž* 1. pripadnica nordijske rase, 2. vrsta sukanca iz trde volne; **nórdijski** -a -o ki se tiče ali sodi k podtipu kavkaške rase, značilnemu za Germane, zlasti Skandinavce; *fig.* skandinavski; severnjaški

nórma -e *ž* [lat. *norma* mera, pravilo] 1. pravilo, vodilo; (etično, estetsko, pravno ...) načelo; predpis, 2. natančen predpis izmere, kakovosti itd. izdelkov (tehn.); enoten, predpisan vzorec, 3. predpisan delovni učinek za določen čas, 4. v tiskarstvu: (skrajšan) naslov knjige, natisnjen pod tekstom na prvi strani tiskovne pole; **nórmen** -mna -o po normi, ki se tiče norme

normála -e *ž* [lat. *normalis* pravilen] 1. normalno stanje ali stopnja, 2. pravilo; pravilnik, 3. pravokotnica, navpičnica (geom.); **normálen** -lna -o 1. ki se tiče norme ali normale, 2. ustrezajoč normi, po normi, po predpisih, predpisan, 3. pravilen; navaden, običajen, 4. duševno in telesno zdrav, 5. pravokoten, navpičen (geom.)

normálije -ij *ž mn.* [lat. mn. *normalia*] pravila, vodila; zbirka pravil ali predpisov; predpisani vzorci ali norme

normalizácija -e *ž* [fr. *normalisation* iz lat.] ureditev razmer, obnovitev normalnega stanja; **normalizírati** -am urediti razmere, vpeljati normalno stanje

normálka -e *ž* [gl. normalen] nekdanja zgledna osnovna šola, ustanovljena v dobi Marije Terezije (v Ljubljani odprta l. 1775 — štiri leta po dunajski, prenehala po reformi avstrijskega osnovnega šolstva l. 1867)

normatív -a *m* [fr. *normatif* iz lat.] določilo, 1. kar določa normo ali velja za normo, 2. količina delovnega časa in surovin, potrebnih za izdelavo kakega izdelka; **normatíven** -vna -o določilen, uravnavajoč; sloneč na normi; določujoč pravila, predpise itd. ali v veljavi kot pravilo

normírati -am [lat. *norma* mera, pravilo] urediti po (enotnih) pravilih ali predpisih; predpisati, enotno določiti; določiti, vpeljati norme

normírec -rca *m* [gl. norma] kdor kaj normira, določa ali ugotavlja norme

nórna -e *ž* [iz stgerm.] v stgerm. mit. boginja časa in usode; bile so tri: Urd (preteklost), Werdandi (sedanjost), Skuld (prihodnost)

North /nɔ:θ/ angl. sever, stran neba

nosce te ipsum /nos'ce te ip'sum/ lat. spoznavaj samega sebe (lat. prevod gr. reka »gnothi seauton«)

nóso- [iz gr.] gl. nozo-

nostálgičen -čna -o [gr. *nostos* vrnitev, + -algičen] domotožen, ki se tiče nostalgije; **nostalgíja** -e *ž* domotožje, hrepenenje po domu in domačih (včasih v patološkem pomenu); *fig.* hrepenenje po nečem, kar nam je bilo nekoč pri srcu

nostologíja -e *ž* [gr. *nostos* vrnitev, + -logija] nauk o raznih starostnih pojavih pri ljudeh (ko se povrnejo nekatere značilnosti iz detinstva), zlasti nauk o boleznih ipd. v starosti

nostomanîja -e *ž* [gr. *nostos* vrnitev, + -manija] pretirano domotožje, nepremagljiva, patološka želja po domu

nostrificírati -am [lat. *noster* naš, *facere* narediti] priznati, potrditi veljavnost tujemu dokumentu; **nostrifikácija** -e *ž* priznanje veljavnosti (~ tujih spričeval)

nostrokónto -a *m* [ital. *nostro conto* naš račun] konto banke pri kaki drugi banki

nóstrum -a *m* [lat. *nostrum*, sr. sp. od *noster* naš] skrivni recept (zdravilo); mazaško zdravilo

nóta -e *ž* [lat. *nota* znak] 1. znak, znamenje; zaznamek, 2. zapisek, 3. (pismena) pripomba, opazka; pripis(ek), 4. kratek račun; kratko sporočilo, 5. uradni diplomatski dopis, 6. glaska, grafično znamenje za glasbene tone; tak ton, 7. (šolski) red, ocena, 8. (*le v mn.* **nóte**, not) napisano ali natisnjeno glasbeno delo; muzikalije

notábel *neskl. pridevn.* [lat. *notabilis*] viden; pomemben (~ uspeh); ugleden, veljaven, odličen (~ oseba)

nota bene /no'ta be'ne/ lat. pazi, pomni, ne pozabi (opomba, ki opozarja na kako besedilo v knjigi, dokumentu ...)

notabílen -lna -o [lat. *notabilis*] gl. notabel

notabilitéta -e *ž* [nlat. *notabilitas*] 1. pomembnost, 2. ugled(nost), veljavnost, odličnost, 3. ugledna, imenitna oseba; odličnik, veljak

notácija -e *ž* [lat. *notatio*] 1. (za)znamovanje, označe(va)nje; označba; zapis(ek), 2. sistem znamenj ali simbolov, ki rabijo v kak namen (glasbena ~), 3. pisanje not; zapis v notah

notalgíja -e *ž* [gr. *notos* hrbet, + -algija] bolečine v hrbtu

notár -ja *m* [lat. *notarius*, prvotno: brzopisec, ki je pisal s skrajšanimi znamenji, lat. *notae*; tajnik] (javni) »pisar«, od države postavljen pravnik, pooblaščen za sestavljanje uradno veljavnih listin; **notariát** -a *m* notarjev urad in uradna dolžnost

notát -a *m* [lat. *notatum*] opazka, zapisek; (pismena) opomba

nóte, not *ž mn.* [lat. *notae*] gl. nota (8.)

nótes -a *m* [fr. *notes*, mn. od *note* zapisek] (žepna) zapisnica
notíca -e *ž* [fr. *notice* iz lat. *notitia* znanje, poznanje] zapisek; zaznamek; kratko (s)poročilo; drobna (časniška) novica
notificírati -am [lat. *notus* poznan, *facere* narediti] naznaniti, obvestiti, sporočiti; **notifikácija** -e *ž* 1. v medn. pravu: diplomatsko sporočilo (ene države drugi o dogodku medn. pomena, npr. blokadi, aneksiji...), 2. v meničnem pravu: obvestilo o neplačani menici
notírati -am [lat. *notare*] 1. zapisati; zaznamovati; vpisati, vknjižiti, 2. veljati na borzi
notóričen -čna -o [nlat. *notorius* iz lat. *notus* znan] splošno znan, rekoven (navadno *pejor.*); zloglasen (~ pijanec)
notturno -a *m* [ital.] gl. nokturno
nóumen -a *m* [gr. *nooumenon* iz *noein* misliti, spoznati] v filoz. nekaj, kar si lahko samo mislimo, predstavljamo v mislih ali spoznavamo zgolj z razumom, zlasti, 1. abstraktni pojem, gola ideja brez realne podlage (bog, duša...) ali, 2. nespoznatno sploh (pri Kantu »stvar sama na sebi« v naspr. s fenomenom)
nouveauté /nuvote'/ fr. novost, (modna ipd.) novota
nóva, nov *s* [iz lat.] gl. novum
nóva -e *ž* [ž. sp. od lat. *novus* nov] v astr. »nova zvezda«, ki nenadno zažari in postopno izgine
novácija -e *ž* [lat. *novatio* obnova] razveljavitev kake obveznosti s tem, da nadomesti prejšnjo obveznost nova (pr.)
novakulít -a *m* [lat. *novacula* britev, + -it] trda silicijeva kamnina, najbrž sedimentarnega izvíra; največ za bruse
novecentist -a *m* [/novečenti'st/ iz ital. *nove cento* devetsto] umetnik iz novecenta; **novecento** -a *m* /novečen'to/ ital. umetnost in kultura 20. stol.
novéla -e *ž* [ital. *novella* novica, iz lat. *novellus*, dimin. iz *novus* nov] prvotno: mična pripoved ali zgodba (s čarom novosti), s kakršnimi se je proslavil Boccaccio v Dekameronu; danes manjša pripoved v prozi, ki se omejuje na en sam dogodek, motiv ipd.
novéla -e *ž* [nlat. *novella sc. constitutio*] sprememba ali dopolnilo zakona; *fig.* **Novéle** -el *ž mn.* del zbornika Corpus iuris civilis; vsebuje poznejše odredbe in dopolnitve
noveléta -e *ž* [ital. *noveletta*] 1. novelica, manjša novela (lit.), 2. vrsta manjših skladb v svobodni obliki (Schumannove ~e)
novelíst -a *m* [ital. *novellista*] pisec novel; **novelístika** -e *ž* pisanje novel (kot literarna zvrst)
novémber -bra *m* [lat. *november*, pri Rimljanih deveti mesec, iz *novem* devet] listopad, enajsti mesec leta
noviál -a *m* [umetna skovanka] umetni medn. jezik, ki ga je l. 1928 izdelal danski jezikoslovec Jespersen
novíc -a *m* [lat. *novicius* novinec, iz *novus* nov] samostanski novinec, ki še ni položil zaobljube; **novíca** -e *ž* samostanska novinka
noviciát -a *m* [nlat. *novitiatus* iz lat. *novicius*] poskusna doba za samostanske novice
novitéta -e *ž* [lat. *novitas*] novost, novota (literarna, trgovska ~); novica
novokaín -a *m* [lat. *novus* nov, + (ko)kain] brezbarven kristalast prašek, sintetik; namesto kokaina pri krajevni anesteziji; precej manj strupen
nóvum -a *m*, *mn.* **nóva,** nov *s* [lat. *novus* nov] 1. novo, novost, 2. okoliščina, ki daje po končanem pravnem postopku povod za obnovo postopka
nózo- [gr. *nosos* bolezen] v sestavljenkah, npr. nozofobija
nozofobíja -e *ž* [nozo- + -fobija] patološki strah pred boleznijo ali okuženjem
nozogenija -e *ž* [nozo- + -genija] nastanek bolezni
nozogeografíja -e *ž* [nozo- + geografija] nauk o zemljepisni razširjenosti bolezni, navadno v zvezi s podnebnimi razmerami
nozografíja -e *ž* [nozo- + -grafija] opis(ovanje) bolezni
nozologíja -e *ž* [nozo- + -logija] v med. nauk o boleznih, njih klasifikaciji, opisu ipd. (del patologije)
Np (neptunij) znak za kem. prvino
Nr. ital. kratica: numero
NRT gl. nrt
nrt kratica: neto registrska tona

NSU [nem. *Vereinigte Fahrzeugwerke Neckarsulm*] Združene tovarne vozil v Ulmu ob Neckarju

nto kratica: neto

nubékula -e *ž* [lat. *nubecula* oblaček] v med. 1. lahna motnost roženice, 2. motna usedlina v stoječem urinu

nubílen -lna -o [lat. *nubilis*] zrel(a) za sklenitev zakonske zveze (glede na starost in telesni razvoj)

núbuk -a *m* [iz angl.] vrsta kromovega usnja

nudíst -a *m* [lat. *nudus* nag] privrženec nudizma; **nudízem** -zma *m* gibanje, ki goji nagoto (največ iz zdravstvenih razlogov) in skuša odpraviti predsodke pred golim človeškim telesom

nuditéta -e *ž* [lat. *nuditas*] nagota, golota; golo človeško telo; *pejor.* opolzkost

nugát -a *m* [fr. *nougat* iz prov. *noga* oreh] mandljeva ali orehova slaščica

nuit *neskl.* [/nüi'/ = fr. noč] označba na brzojavkah za tujino, da jih je treba dostaviti tudi v nočnem času

nukleáren -rna -o [nlat. *nuclearis* iz lat. *nucleus* jedro] jedrski (fiz., bot., kem.); **nukleárna energíja** v fiz. jedrska energija; nastane s cepitvijo atomskega jedra v dvoje ali več jeder; pri tem se del njegove mase spremeni v energijo; **nukleárna fízika** jedrska fizika, preučuje atome in atomska jedra; **nukleárni reáktor** gl. reaktor

nukleín -a *m* [nukle(us) + -in] vrsta brezbarvnih beljakovin v celičnem jedru; vsebujejo fosforne in dušikove spojine (biokem.)

nukleól -a *m* [nlat. *nucleolus*, dimin. iz lat. *nucleus*] zrnce v celičnem jedru (biol.)

nukleón -a *m* [lat. *nucleus* jedro] v fiz. osnovna sestavina atomskega jedra (proton in nevtron)

nukleónika -e *ž* [gl. nuklearen] nuklearna fizika

nukleoplázma -e *ž* [lat. *nucleus* jedro, + plazma] v biol. snov, ki sestavlja celično jedro (= karioplazma)

nukleoproteíd -a *m*, *nav. v mn.* **nukleoproteídi** -ov [lat. *nucleus* jedro, + proteid] beljakovinske sestavine celičnega jedra (biol.)

nukleoprotein -a *m* [lat. *nucleus* jedro, + protein] vrsta beljakovin v celičnem jedru (biol.)

núkleus -a *m* [lat. *nucleus* jedro] celično, atomsko ipd. jedro

núla -e *ž* [nem. *Null* iz lat. *nullus* noben] ničla, število 0

nulificírati -am [lat. *nullus* noben, + -ficirati] razveljaviti; odpraviti; **nulifikácija** -e *ž* razveljavitev (~ denarja, uredbe); odpravitev

nulípara -e *ž* [lat. *nullus* noben, *parere* roditi] ženska, ki še ni rodila

nulla dies sine linea /nu'la di'es si'ne li'nea/ lat. »niti en dan brez poteze (s čopičem)«, tj. vsak dan je treba kaj storiti v svoji stroki; po Pliniju st. rek stgr. slikarja Apela

nulla nuova, buona nuova /nu'la nuo'va, buo'na nuo'va/ ital. nič novega, je dobra novica (= ker se ni zgodilo nič hudega)

nulla poena sine lege /nu'la pö'na si'ne le'ge/ lat. »nobene kazni brez zakona«, vsaka kazen mora imeti zakonsko podlago (prepoved kaznovanja po analogiji ipd.)

nulla regula sine exceptione /nu'la re'gula si'ne ekscepcio'ne/ lat. ni pravila brez izjeme

número -a *m* [lat. *numen*] bog, božanstvo, božansko bitje; božanska sila; božanstvo, (božansko) veličje

número -e *ž* [nem. *Nummer* iz lat. *numerus* število] število; številka

numerácija -e *ž* [lat. *numeratio* iz *numerus* število] 1. štetje; naštevanje, 2. (o)številčenje, označe(va)nje s številkami

numerále -la *m*, *mn.* **numerálije** -ij *ž* [lat. *numerale sc. nomen*] številnik, beseda, ki zaznamuje število, vrstni red ipd. (slovn.)

numerátor -ja *m* [nlat. *numerator* števec] 1. v mat. števec (pri ulomku), 2. številčnik, priprava za tiskanje tekočih številk

Números *neskl. m mn.* [1. skl. mn. od lat. *numerus* število, ker se začenja knjiga s štetjem Izraelcev] »Števila«, ime četrte Mojzesove knjige

numêričen -čna -o [lat. *numerus* število] številčen, ki se tiče števil, izražajoč število ali izražen v številkah (~o razmerje)

numerírati -am [lat. *numerare* šteti] (o)števílčiti, števíliti, označiti s številkami
numero -a *m* /nu'mero/ ital. število; številka
numerologíja -e *ž* [lat. *numerus* število, + -logija] preučevanje števil — npr. rojstnih letnic — glede na njihov domnevni vpliv na usodo ljudi
número -a *m* [lat. *numerus* število] v slovn. in mat. število (~ logaritma)
numerus clausus /nu'merus klau'zus/ lat. »določeno, omejeno število«, sklep, da se v kako šolo ipd. sprejme le določeno število novincev
numerus currens /nu'merus ku'rens/ lat. tekoča številka
numizmátik -a *m* [fr. *numismatique* novceslovje, iz lat. *numisma* novec] zbiralec ali poznavalec starih novcev ipd., strokovnjak v numizmatiki; **numizmátika** -e *ž* novceslovje, znanost o starih novcih in svetinjah, pomožna zgodovinska veda; zbiranje starih novcev ipd.
numizmatológija -e *ž* [lat. *numisma* novec, + -logija] novceslovje (= numizmatika)
numulít -a *m* [nlat. *nummulites* iz lat. *nummus* novec] v zool. rod večinoma fosilnih korenonožcev, npr. iz terciara (nekateri so imeli novcu podobno lupino, iz katere so danes sestavljene obsežne plasti apnenca)
núna -e *ž* [stvnem. *nunna* iz nlat. *nonna*] redovnica
nunc est bibendum /nunk est biben'dum/ lat. »zdaj ga bomo pili«, zdaj je čas, da to zalijemo (Horac, Ode)
nunciácija -e *ž* [lat. *nuntiatio* razglas] razglas, naznanilo; ovadba
nunciatúra -e *ž* [ital. *nunziatura*] 1. urad in služba nuncija, 2. papeževo poslaništvo v kaki državi
núncij -a *m* [ital. *nunzio* iz lat. *nuntius* sel, glasnik] papežev poslanik; njegov uradni naslov je: nuntius apostolicus (= apostolski nuncij)
nupciálen -lna -o [lat. *nuptialis* iz *nuptiae* svatba] svatben, ženitven; **núpcija** -e *ž* svatba, ženitev, možitev
nupcialitéta -e *ž* [lat. *nuptialis* svatben] številčno razmerje med sklenjenimi zakoni in številom prebivalcev ali številom oseb, ki bi se lahko poročile
nûs *neskl. m* [gr. *nous*, okr. iz *noos* duh, um] duh; um, razum, 1. pri Anaksagori: svetovni duh, oblikujoč vesolje iz neurejenega kaosa, 2. pri Platonu in Aristotelu: človekov misleči duh
nutácija -e *ž* [lat. *nutatio* nihanje] 1. periodično nihanje zemeljske osi, ki ga povzroča spremenljiva privlačnost Meseca (ponavlja se na 18 $^{2}/_{3}$ leta), 2. spontano gibanje posameznih delov rastline zaradi neenakomerne rasti (bot.)
nutrícija -e *ž* [nlat. *nutritio* iz lat. *nutrire* hraniti] 1. hranjenje; hrana, 2. prehrana organizma, proces, v katerem spreminja organizem hranilne snovi v živo tkivo
nutritíven -vna -o [nlat. *nutritivus*] rabeč za hrano; hranilen, hranljiv, redilen, tečen
nylon -a *m* [angl.] gl. najlon

O

O 1. [fr. *oxygène*] znak za kem. prvino: kisik, 2. v raznih afriških jezikih: dežela, npr. Ovambo (= dežela plemena Vambo)
O. lat. kratica: ordinis (reda), npr. O. Cap. (iz) kapucinskega reda
O' predpona pred irskimi imeni: potomec, npr. O'Connor
O.A.M.D.G. lat. kratica: omnia ad maiorem Dei gloriam
oáza -e *ž* [gr. *oasis* iz* kopt. *ouahe*] zelenica, zelen, rodoviten (s talno vodo) kraj v puščavi, zlasti severnoafriški
ob. lat. kratica: obiit
ob- [lat. *ob* proti, nasproti; po; zaradi; pred raznimi glasovi se *ob-* asimilira v *o-*, *oc-*, *of-*, *op-*, *os-*] predlog v zloženkah, npr. obstrukcija, opozicija, oferirati
obbligato /obliga'to/ ital. v glas. 1. *prisl.* obvezno, se ne sme izpustiti (navadno spremljevalni glas), 2. *samost. neskl. m* tak glas
obducènt -énta *m* [lat. *obducens*, delež. iz *obducere* prevleči; odpreti] raztelešenec, zdravnik, ki obducira mrliča;

obducírati -am raztelesiti, zdravniško preiskati mrliča, izvesti obdukcijo
obdúkcija -e *ž* [iz lat. *obductio*] raztelešenje, razudba mrliča (v znanstvene namene ali sodno zdravniška preiskava mrliča, da se ugotovi vzrok smrti); **obdukcíjski** -a -o razteleševalen, ki se tiče obdukcije (~i zapisnik)
obdurácija -e *ž* [lat. *obduratio* iz lat. *durus* trd] 1. trdosrčnost; zakrknjenost, 2. otrdina, zatrdina; zatrdelost (med.)
obediénca -e *ž* [lat. *obedientia* iz *obedire* pokoren biti] poslušnost, pokorščina, zlasti v katol. redovih
obelísk -a *m* [gr. *obeliskos*, dimin. iz *obelos* kopje; šiljast steber] kamnit spomenik (nav. monolit) v obliki visokega, štirioglatega stebra, ki se proti vrhu zoži v piramido; priljubljen v starem Egiptu ob vhodih v svetišča in palače
óbelus -a *m* [nlat. *obelus* iz gr. *obelos* raženj] 1. v izdajah starih klasikov znamenje (— ali ÷) pri sumljivih ali domnevno nepravilnih izrazih ali mestih, 2. v tiskarstvu: znamenje za opombo (* ali +)
óberst -a *m* [nem. *Oberst*] polkovnik
óbi -ja *m* [iz jap.] širok svilen pas pri japonskem kimonu
obiit [/o'biit/ 3. os. edn. pret. č. od lat. *obire* umreti] »umrl(a)«, napis na nagrobnikih
objékcija -e *ž* [nlat. *objectio* iz lat. *obiicere* nasproti vreči] pripomba, pomislek, ugovor, nasprotni razlog; nasprotovanje; **objekcíjski** -a -o ki se tiče objekcije
objékt -a *m* [nlat. *objectum* predmet, iz lat. *obiicere* iz *ob-*, *iacere* vreči, tj. kar se vrže, postavi pred oči] 1. predmet, stvar, reč (vse, kar zaznavamo s čutili), 2. oddelek (zgradbe); zgradba; naprava (pristaniški ~), 3. v slovn. predmet, dopolnilo, stavčni člen, ki dopolnjuje povedek, 4. v fil. stvar, predmet, oseba ipd., del materialnega sveta sploh (h kateremu je usmerjena spoznavna dejavnost subjekta); realni ali idealni predmet mišljenja, 5. smoter, motiv dejavnosti; **objékten** -tna -o ki se tiče objekta; predmeten (~o določilo), stvaren
objektív -a *m* [nlat. *objectivus* predmeten] leča predmetnica, pri optičnih pripravah leča (ali več leč), obrnjena k objektu
objektivácija -e *ž* [nlat. *objectivatio*] popredmetenje, v idealistični fil. spreminjanje občutkov, pojmov in drugih sestavin zavesti v samostojne, od zavesti neodvisne objekte; *fig.* utelešenje, popredmetenje; **objektivírati** -am popredmetiti, utelesiti, spremeniti v objekt; pojmovati (prikazati, predstaviti ...) kot objekt
objektíven -vna -o [nlat. *objectivus* predmeten] 1. ujemajoč se z objektom; predmeten, stvaren; dejanski; *fig.* nepristranski, neoseben; pravičen, 2. dejanski, resničen, obstoječ neodvisno od subjekta, od človeške zavesti (fil.), 3. ki se tiče objektiva; **objektívna dialéktika** dialektika kot nauk o splošnih razvojnih zakonih narave in človeške družbe; **objektívna resnica** resnica, ki pravilno izraža objektivni svet, ki kaže resničnost takšno, kakršna je; **objektívna resničnost** resnični svet, materija, narava, vesolje, vse, kar obstoji zunaj in neodvisno od človeške zavesti; **objektívni idealízem** idealistična fil. smer, ki priznava obstoj objektivnega sveta, a trdi, da je osnova tega sveta absolutna ideja, svetovni duh itd. (Platon, Schelling, Hegel ...); **objektívnost** -i *ž* stvarnost, predmetnost; nepristranost, nepristranski, neoseben odnos do česa
objektivíst -a *m* [gl. objekt] privrženec objektivizma; **objektivístičen** -čna -o sloneč na objektivizmu; **objektivízem** -zma *m* 1. priznavanje objektivnih, splošno veljavnih resnic, vrednot ipd., obstoječih neodvisno od spoznavajočega subjekta, 2. način preučevanja, ki jemlje za izhodišče analizo objekta, objektivne resničnosti — v naspr. s subjektivizmom, 3. etična smer, ki priznava objektivne smotre in merila
objektívnost -i *ž* [iz lat.] gl. objektiven
objicírati -am [lat. *obiicere* vreči nasproti] odgovoriti, pripomniti na kaj, ugovarjati; nasprotovati
obkóničen -čna -o [ob- + koničen] narobe stožčast (z navzgor obrnjeno osnovno ploskvijo)
oblácija -e *ž* [lat. *oblatio* dajanje; dar] 1. darovanje ali žrtvovanje (bogu ali bogovom); (prostovoljni) dar, 2. ponujanje (iste vsote, kot jo ponuja kdo drug)

óblat -a *m* [nlat. *oblatum*, delež. iz lat. *offerre* prinesti, ponuditi; prvotno kruh, ki so ga prvi kristjani prinašali k skupnim obedom] 1. hostija (relig.), 2. tanek okrogel listič, pečen iz nekvašene pšenične moke (pripravi se podobno kot hostije); rabi se kot ovoj za jemanje zdravil, ki imajo neprijeten okus, npr. kinina, 3. skladancu podobno pecivo; **óblat** -a *m* [nlat. *oblatus*] 1. nekdaj: oseba, posvečena od otroških let verskemu redu, 2. pripadnik nekaterih katol. redov brez redovne zaobljube (tudi raznih bratovščin in kongregacij); **óblatar** -ja *m* kdor peče oblate

obligácija -e *ž* [lat. *obligatio* zaveza, poroštvo] 1. obveznost, dolžnost, 2. poroštvo za obveznost, 3. obveznica, zadolžnica, tj. vrednostni papirji, ki jih izdaja banka, država ipd. pri najemanju posojil (lastniki obveznic prejemajo vnaprej določene obresti); **obligacíjski** -a -o dolžnosten; obveznosten (~o pravo); zadólžen; ki se tiče obligacij

obligáten -tna -o [lat. *obligatus*] vezan po dolžnosti (pogodbi, obljubi ...); obvezen, dolžen; neogiben

obligatóren -rna -o [nlat. *obligatorius*] nalagajoč obveznost, obvezujoč (po zakonih ...), predpisan; zavezan; prisilen (čemur se ni možno izogniti); naspr. fakultativen

obligíran -a -o [nem. *obligieren* dolžnost naložiti, iz fr. *obliger*] dolžan, zavezan biti (komu za kaj); **obligíranec** -nca *m* zavezanec, kdor se obligira ali je obligiran; **obligírati** -am obvezati, zavezati, zadolžiti; prisiliti v kaj; **obligírati** -am se obvezati, zavezati, zadolžiti se (z obljubo, pogodbo ...); jamčiti

óbligo -a *m* [ital. *obbligo*] 1. zaveza, (trgovska, plačilna) obveznost; dolg, 2. poroštvo

obliterácija -e *ž* [lat. *oblitteratio* pozabljenje] 1. brisanje, črtanje; izbris, 2. v med. izgin, zarast vodov ali telesnih duplin (zaradi bolezni); **obliterírati** -am 1. (iz)brisati, črtati, 2. izginiti, zarasti se; zakrneti

oblokúcija -e *ž* [nlat. *oblocutio* iz lat. *obloqui* ugovarjati] ugovor; ugovarjanje; nasprotovanje

oblómovščina -e *ž* [po Oblomovu, romanu ruskega pis. A. Gončarova in njegovem junaku, ki je največ ležal v postelji in snoval načrte] sanjarsko, nedejavno življenje brez smotra, predanost usodi

óboa -e *ž*, *rod. dv. in mn.* óboj [ital. *oboe* iz fr. *hautbois*] v glas. vrsta lesenega pihala, ki daje rahle tone (v orkestru za izražanje liričnih razpoloženj); **oboíst** -a *m* kdor igra na oboo

óbol -a *ali* **óbolus** -a *ali* **óbolos** -a *m* [lat. *obolus* iz gr. *obolos*] 1. stgr. srebrni, pozneje bakreni novčič in utež (1/6 drahme); *fig.* belič, groš; majhen (denarni) prispevek, miloščina, 2. utežna enota v sedanji Grčiji (0,1 g)

obrépcija -e *ž* [lat. *obreptio*] dosega česa s prevaro ali z zvijačo, npr. s prikrivanjem pomembnega dejstva

obrogácija -e *ž* [lat. *obrogatio*] predlog za odpravo ali spremembo zakona

obscén -a -o [lat. *obscaenus*] nespodoben, ki žali čut dostojnosti, grd, umazan, nečist, spolzek, razvraten (~a literatura), razuzdan; **obscénost** -i *ž* nespodobnost, umazanost, spolzkost, razuzdanost

obscurum per obscurius /obsku'rum per obsku'rius/ lat. (razlagati) nejasno s še bolj nejasnim

obsekrácija -e *ž* [lat. *obsecratio*, *ob-*, *sacer* svet] rotenje, zaklinjanje, nujna, goreča prošnja

obsekvénca -e *ž* [lat. *obsequi* ustreči] 1. poslušnost, pokorščina (v katol. redovih), 2. zapor za neposlušne redovnike; **obsekvénten** -tna -o poslušen; ustrežljiv

obsekviále -la *m* [gl. obsekvije] liturg. knjiga pri obsekvijah

obsékvije -ij *ž mn.* [nlat. *obsequiae*] obredi za umrlimi, pogrebne slovesnosti

observácija -e *ž* [lat. *observatio* iz *observare* opazovati] 1. opazovanje pojava (v naspr. z eksperimentom), 2. pripomba, opazka; **observacíjski** -a -o opazovalen; ki se tiče observacije

observánca -e *ž* [lat. *observantia*] 1. izpolnjevanje, spoštovanje pravil, reda, predpisov ..., 2. navada ali pravilo, ki sčasoma postane obvezno, 3. redovna pravila; verski red ipd., ki se drži takih pravil

observánt -a *m* [lat. *observans* opazujoč; izpolnjujoč] pri frančiškanih pripadnik veje, ki se drži prvotnih, strožjih redovnih pravil (razcep je nastal l. 1415, prim. konventual)
observát -a *m* [lat. *observatus* opazovan] opazovanec, kdor je pod (policijskim) nadzorstvom
observátor -ja *m* [lat. *observator*] opazovalec, zlasti v zvezdarnah
observatórij -a *m* [angl. *observatory* iz fr. iz lat.] opazovalnica, zlasti astronomska (= zvezdarna) ali meteorološka
obsesíja -e *ž* [lat. *obsessio*] 1. prvotno: obsedenost po »hudiču« (relig.), 2. duhovna prevzetost po nadležni, včasih nepremagljivi misli, čustvu, nagnjenju ipd. (če mora npr. kdo vse prešteti, kar vidi); taka misel, čustvo ...
obsidián -a *m* [lat. *obsidianus*, pravilneje *obsianus sc. lapis*, po Rimljanu Obsiju, ki ga je prvi prinesel iz Etiopije v Rim] naravno, vulkansko steklo — trda, steklu podobna vulkanska kamnina, navadno črne barve; tudi za nakit
obsignácija -e *ž* [lat. *obsignatio*, *ob-*, *signum* znak, pečat] pečatenje, pritisk pečata; potrditev (s pečatom)
obsisténca -e *ž* [iz lat. *obsistere* upreti se] odpor, upiranje
obskuránt -a *m* [lat. *obscurans* iz *obscurus* temen, mračen] mračnjak, kdor je sovražen napredku in prosveti; nazadnjak
obskurantízem -zma *m* [lat. *obscurus* temen, mračen] mračnjaštvo, sovražen odnos do napredka in prosvete, želja držati ljudstvo v mraku neznanja (besedo je prvi rabil v tem pomenu Wieland); **obskurántstvo** -a *s* mračnjaštvo (= obskurantizem)
obskúren -rna -o [lat. *obscurus*] temen, mračen; nejasen, nerazumljiv; neznan; skrit, zakoten
obsolescénca -e *ž* [lat. *obsolescere* priti iz rabe] zastarelost; **obsolescénten** -tna -o 1. iz rabe, zastarel, 2. obsoleten
obsoléten -tna -o [lat. *obsoletus*] 1. iz rabe, nič več v rabi (beseda, reklo, zakon...), zastarel, 2. nepopolno razvit (biol.)
obsolírati -am [lat. *obsolere*] priti iz rabe, zastarati
obstákel -kla *m* [lat. *obstaculum*, *ob-*, *stare* stati] ovira, zapreka, zadržek
obstétričen -čna -o [nlat. *obstetricus* iz lat. *obstetrix* babica] babiški, porodniški; **obstétrika** -e *ž* babištvo, porodništvo
obstinácija -e *ž* [lat. *obstinatio*] trdovratnost, trmoglavost; kljubovalnost; upornost; vztrajnost
obstináten -tna -o [lat. *obstinatus*] trdovraten, trmast, trmoglav, kujav; kljubovalen; uporen; zakrknjen; vztrajen, nepopustljiv
obstinírati -am [lat. *obstinare* ne odstopiti od česa] 1. (p)ostati trmast, trdovratno vztrajati pri čem, ne odnehati, 2. upirati se
obstipácija -e *ž* [lat. *obstipatio*, *ob-*, *stipare* napolniti] lahko zaprtje (med.)
obstipíran -a -o [gl. obstipacija] zaprt (med.); **obstipírati** -am zapirati, zapreti (med.)
obstruírati -am [lat. *obstruere* zagraditi] 1. ovirati, zavirati, npr. redno delo, nasprotovati, upirati se čemu, zavlačevati, zadrževati kaj, 2. zapeči (med.)
obstrúkcija -e *ž* [lat. *obstructio* zagraditev] 1. oviranje, nasprotovanje; ovira, zapreka, 2. način boja, zlasti parlamentarne opozicije, ki s formalnimi predlogi, dolgimi govori itd. zavlačuje ali preprečuje sprejem kakih sklepov, 3. hudo zaprtje, zapeka (med.); **obstrukcíjski** -a -o nasprotovalen, oviralen (~a taktika); ki se tiče obstrukcije
obstrukcionist -a *m* [angl. *obstructionist* iz *obstruct* ovirati] 1. član irske stranke v angl. parlamentu, ki je v letih 1882 in 1887 skušala z obstrukcijo ovirati parlamentarno delo, 2. kdor uporablja obstrukcijo
obstruktíven -vna -o [fr. *obstructif* iz nlat.] 1. ovirajoč, oviralen, preprečevalen, zavlačevalen, 2. povzročajoč zapeko
obtestácija -e *ž* [lat. *obtestatio*] 1. klicanje za pričo, 2. rotitev, roteča prošnja
obtruzíja -e *ž* [nlat. *obtrusio*] 1. vrinjenje; vsilje(va)nje, 2. vrinek
obturácija -e *ž* [iz lat. *obturare* zamašiti] začepljenje, zamašitev, npr. telesnih vodov ali duplin
obturátor -ja *m* [nlat. *obturator* iz lat. *obturare*] vrsta priprav itd., ki zapirajo

kako odprtino ali prehod, zlasti, 1. zapirač, npr. pri topovih, 2. čep, mašilec, zapiralo, navadno iz kavčuka, za zapiranje bolezensko nastalih duplin

o. c. lat. kratica: opus citatum

O. Cap. [nlat. *Ordinis Capucinorum*] kratica: ud kapucinskega reda

Oceán -a *m* [lat. *Oceanus* iz gr. *Okeanos*] v stgr. mit. velika, široka svetovna reka, ki obliva Zemljo, mogočno božanstvo, pravir vseh stvari; pri Heziodu je Ocean sin Urana in Gee, oče 6000 otrok (3000 sinov in 3000 hčera); **oceán** -a *m* v geogr. veliko svetovno morje (Atlantski, Tihi ~)

oceanárij -a *m* [gl. ocean] velik akvarij za morsko živalstvo in rastlinstvo

oceanída -e *ž*, *nav. v mn.* **oceaníde** -id [lat. mn. *oceanides* iz gr.] v stgr. mit. morske nimfe, hčere Oceana

Oceánija -e *ž* [nlat. *Oceania*] v geogr. otočja v osrednjem in južnem delu Tihega oceana: Mikronezija, Melanezija in Polinezija, včasih tudi Avstralija in Malajski arhipelag

oceaníst -a *m* [gl. ocean] kdor se ukvarja z oceanistiko; **oceanístika** -e *ž* veda o kulturi ljudstev Oceanije

oceanografíja -e *ž* [ocean(o) + -grafija] opisni nauk o morjih in oceanih, del fizikalne geografije; **oceanográfski** -a -o ki se tiče oceanografije (~i inštitut)

oceánski -a -o [gl. ocean] ki se tiče oceana (~i parnik)

ócelot -a *m* [iz fr. iz meh.] gl. ozelot

océna -e *ž* [iz gr.] gl. ozena

ôd -a *m* [skovanka K. Reichenbacha, 1788—1869] hipotetična skrivnostna sila, ki jo baje izžarevajo ljudje in predmeti; z njo so si včasih razlagali hipnotizem, mesmerizem ipd.

óda -e *ž* [nlat. *oda* iz gr. *ode* pesem, petje] vzvišena, slavilna lirska pesem, navadno brez rim; njena mojstra sta bila Pindar in Horac

odalíska -e *ž* [fr. *odalisque* iz tur. *odalik* iz *odah* soba] sužnja, služabnica v sultanovem haremu (mnogokrat Georgijke); iz njihovih vrst si je izbiral sultan žene; *fig.* (sužnja) ljubica

oddfellow -a *m* [/ɔd'felou/ = angl. čudak] pripadnik skrivnega dobrodelnega društva, podobnega prostozidarjem; ustanovljeno je bilo v Angliji sredi 18. stol.

ódelsting -a *m* [norv. *odel* zemljiški lastnik, prim. nem. *Adel*, *ting* skupščina] druga, spodnja zbornica v norveškem parlamentu

odéon -a *m* [lat. *odeum* dvorana za glasbene prireditve in recitacije, iz gr. *odeion*] poslopje za koncerte in gledališke predstave; tudi zabavišče s koncerti in plesom

oderint, dum metuant /o'derint, dum me'tuant/ lat. »naj me le sovražijo, samo da se me boje«, geslo rim. cesarja Kaligule (ali Nerona); izvira od tragika Acciusa

odeur [/ɔdœr'/ fr. iz lat. *odor*] vonj, vonjava

ódij -a *m* [lat. *odium*] mržnja, sovraštvo; sovražnost, nenaklonjenost; odpor, nasprotstvo

odiózen -zna -o [lat. *odiosus*] sovražen; nenaklonjen; osovražen, mrzek, zoprn; **odióznost** -i *ž* sovražnost; nenaklonjenost; osovraženost; zoprnost

odi profanum vulgus, et arceo /o'di profa'num vul'gus, et ar'ceo/ lat. sodrgo sovražim in se je ogibam (Horac, Ode)

Odiséja -e *ž* [gr. *Odysseia*, po Odiseju, bajeslovnemu kralju Itake, najmodrejšem in najzvitejšem med grškimi poveljniki v trojanski vojni] Homerjeva epska pesnitev v heksametrih o desetletnih Odisejevih blodnjah po osvojitvi Troje in vrnitvi na rodno Itako; *fig.* **odiséja** -e *ali* **odisejáda** -e *ž* dolgotrajno, pustolovsko blodenje, blodna pot

odium theologicum /o'dium teolo'gikum/ lat. teološka (= posebno strupena) mržnja

odográf -a *m* [gr. *hodos* pot, + -graf] potomer, gl. odometer

odométer -tra *m* [gr. *hodos* pot, + -meter] potomer, vrsta priprav za merjenje razdalje, ki jo prevozi kako vozilo

odontalgíja -e *ž* [odont(o)- + -algija] zobobol (med.)

odontiatríja -e *ž* [odont(o)- + gr. *iatreia* zdravljenje] zobozdravstvo, zdravljenje zob

odontítis -a *m* [odont(o)- + -itis] zobno vnetje

odónt(o)- [gr. *odous*, *odontos* zob] v sestavljenkah, npr. odontalgija, odontolit

odontogén -a -o [odonto- + -gen] zoben, izvirajoč od zob
odontoglifón -a *m* [odonto- + gr. *glyphein* dolbsti] zdravniška priprava za čiščenje zob
odontografíja -e *ž* [odonto- + -grafija] opis(ovanje) zobovja
odontolít -a *m* [odonto- + -lit] 1. zobni kamen, 2. okamneli, fosilni zobje sesalcev
odontolitíaza -e *ž* [odonto- + litiaza] nastajanje zobnega kamna
odontológ -a *m* [odonto- + -log] zdravnik, specialist za odontologijo; **odontologíja** -e *ž* nauk o zobovju in zobnih boleznih, del stomatologije
odontometríja -e *ž* [odonto- + -metrija] ugotavljanje istovetnosti (npr. neznanih mrličev) po zobovju
odontoplástika -e *ž* [odonto- + plastika] nadomeščanje gnilih ali izpadlih zob, uravnavanje zobovja ipd.
odontoterapíja -e *ž* [odonto- + terapija] negovanje ali zdravljenje zob
odor hircinus /o'dor hirci'nus/ lat. »kozlovski smrad«, tj. duh po znoju pod pazduho
Oe fiz. kratica: oersted
OEEC [angl. *Organization of European Economic Cooperation*] Organizacija za evropsko gospodarsko sodelovanje (zahodnoevropski gospodarski svet)
oeil-de-boeuf [/œj'də bœf/ = fr. volovsko oko] okroglo ali ovalno okence nad vrati, okni ipd., zlasti na baročnih zgradbah
oersted -a *m* [/er'sted/ po danskem fiziku Oerstedu, 1777—1851] v fiz. enota za jakost magnetnega polja
oeuvre [/œ'vrə/ fr. iz lat. *opera*] delo; **oeuvres** dela, celotno (umetniško itd.) delo; zbrano delo
ofenzíja -e *ž* [lat. *offensio*] napad; žalitev
ofenzíva -e *ž* [fr. *offensive* iz lat. *offendere* žaliti; napasti] v voj. napad(anje), napadalne operacije proti sovražniku, naspr. defenziva
ofenzíven -vna -o [fr. *offensif*] ki se tiče ofenzive; napadalen; žaljiv; **ofenzívnost** -i *ž* napadalnost; žaljivost
oferènt -énta *m* [lat. *offerre* ponuditi] ponudnik, kdor oferira ali vloži oferto; **oferírati** -am (po)nuditi, predložiti, dati na razpolago; vložiti ponudbo (ali prošnjo)
ofêrta -e *ž* [nem. *Offerte* iz fr.] v trg. ponudba, zlasti pismena; **ofêrten** -tna -o ponudben, ki se tiče ponudbe
ofertórij -a *m* [nlat. *offertorium* iz lat. *offerre* ponuditi] v katol. liturg. darovanje, prvi, glavni del maše in molitev, s katero se začenja
office -cea *m* [/fr. ofis', angl. ɔ'fis/ fr., angl. iz lat. *officium*] služba; (službena) dolžnost ali opravilo; urad, pisarna
officium -a *m* /ofi'cium/ lat. služba; službena dolžnost ali opravilo; opravilo
officium absolutum /ofi'cium absolu'tum/ lat. brezpogojna dolžnost
offset -a *m* [angl.] gl. ofset
offside -da *m* [angl.] gl. ofsajd
oficiál -a *m* [nlat. *officialis* uradnik, iz lat. *officium*] 1. vrsta uradnikov (v bivši Avstriji naslov nižjih upravnih uradnikov), 2. v nekaterih škofijah: škofov namestnik v sodnih zadevah, predsednik škofovskega sodišča
oficiálen -lna -o [fr. *officiel* iz nlat. *officialis*] uraden, služben (~o poročilo); *fig.* (suho) formalen, tog, zapet
oficiálije -ij *ž mn.* [nlat. *officialia*] službena, uradna opravila
oficiánt -a *m* [nlat. *officians*] 1. nižji uradnik, 2. maševalec, duhovnik, opravljajoč bogoslužni obred (kršč. liturg.)
ofícij -a *m* [lat. *officium*] 1. služba; službena dolžnost ali opravilo, 2. urad; **sveti ofícij** versko sodišče (= inkvizicija)
oficína -e *ž* [lat. *officina* iz *opificina*] delavnica, laboratorij, npr. lekarniški
oficinálen -lna -o [nlat. *officinalis* iz lat. *officina* delavnica] 1. dosegljiv, že pripravljen (o zdravilih, ki se dobe pripravljena v lekarni ali jih vodijo v lekarniški knjigi); ki se tiče preizkušenih lekarniških zdravil, 2. zdravilen (~a rastlina)
oficiózen -zna -o [iz lat. *officiosus*] napol uraden
oficír -ja *m* [nem. *Offizier* iz nlat. *officiarius* iz lat. *officium* služba] častnik, vsi vojaški čini od zastavnika navzgor; **oficírski** -a -o častniški
ofijánec -nca *m* [iz gr. *ophis* kača] pripadnik gnostičnih ločin iz 2.—7. stol., v katerih ima kača določen pomen, npr. kot simbol zla, ali jo časte po božje

ofiolatríja -e *ž* [gr. *ophis* kača, *latreia* čaščenje] čaščenje kač
ofiologíja -e *ž* [gr. *ophis* kača, + -logija] nauk o kačah (zool.)
ofít -a *m* [gr. *ophis* kača] 1. ofijanec, 2. vrsta diabaza (mineral.)
O. F. M. [lat. *Ordinis Fratrum Minorum*] kratica: ud »reda malih bratov« (= minorit)
ófsajd -a *m* [angl. *offside*] »prehitek«, pri nogometu, hazeni ipd. vrsta pogreška pri igri, ko je igralec brez žoge bliže nasprotnikovim vratom kot nasprotni igralci
ófset -a *m ali* **ófsetni tisk** [angl. *offset printing*] »posredni tisk«, tiskanje s prenašanjem stavka s cinkove plošče na gumijast valj in z valja na papir
oftalmalgíja -e *ž* [oftalm(o)- + -algija] bolečine v očeh
oftalmiatríja -e *ž* [oftalm(o)- + gr. *iatreia* zdravljenje] očesno zdravstvo
oftalmíja -e *ž* [nlat., gr. *ophthalmia*] očesno vnetje, zlasti vnanjih delov (med.)
oftalmítis -a *m* [oftalm(o)- + -itis] v med. očesno vnetje (vnanjih in notranjih delov)
oftálmo- [gr. *ophthalmos* oko] v sestavljenkah, npr. oftalmolog
oftalmobiótika -e *ž* [oftalmo- + gr. *biotikos* življenjski] nauk o negi oči in vida
oftalmológ -a *m* [oftalmo- + -log] zdravnik, specialist za očesne bolezni (= okulist); **oftalmologíja** -e *ž* nauk o očesu in očesnih boleznih
oftalmoplegíja -e *ž* [oftalmo- + gr. *plege* udarec] ohromelost ene ali več očesnih mišic
oftalmoskóp -a *m* [oftalmo- + -skop] zrcalce za preiskovanje notranjosti očesa; **oftalmoskopíja** -e *ž* preiskovanje očesa z oftalmoskopom
oftalmospázem -zma *m* [oftalmo- + gr. *spasmos* krč] krč očesnih mišic
ohlokracíja -e *ž* [gr. *ochlos* sodrga, + -kracija] vlada sodrge, drhali (pri Aristotelu); **ohlokrátičen** -čna -o sloneč na ohlokraciji
ohm -a *m* [/om'/ po nem. fiziku G. S. Ohmu, 1787—1854] merska enota za električno upornost (upornost vodnika brez napetosti, v katerem povzroča potencialna razlika 1 volta tok 1 ampera)
ohmmeter -tra *m* [/om'meter/ ohm + -meter] priprava za merjenje elektr. upora v ohmih
ohrána -e *ž* [= rus. varstvo, zaščita] v carski Rusiji, 1. tajna polit. policija za boj proti revolucionarjem (tudi: ohranka), 2. razne stopnje izjemnega stanja (polit.)
ohronóza -e *ž* [gr. *ochros* rumen, *nosos* bolezen] temno siva obarvanost tkiva pri kronični zastrupitvi s karbolom (med.)
-oíd -a *m*, **-oíden** -dna -o [gr. *-eides* iz *eidos* oblika] samost. pripona, izraža podobnost s čim, npr. celuloid, antropoiden
oídij -a *m* [nlat. *oidium*, dimin. iz gr. *oon* jajce] 1. vrsta parazitskih plesni, povzročajo razne bolezni, največ pri rastlinah, npr. pri vinski trti, 2. bolezen, ki jo povzročajo
Oidíp(us) -pa *m* [gr. *Oidipous*] gl. Edip
O. K. [/okei'/ angl. *okay* iz *all correct*] prav, (že) dobro, (vse) v redu
óka -e *ž* [tur. *okka* iz ar. *uqiyya* iz lat. *uncia*] utežna in votla mera v Turčiji in sosednih deželah, prejšnje čase tudi na Balkanu
okápi -ja *m* [po afriški besedi] vrsta gozdne žirafe; redka žival, živi v pragozdovih ob Kongu
okarína -e *ž* [ital. *ocarina*, dimin.* iz *oca* gos] lončena piščal jajčaste ali ovalne (»gosje«) oblike
okazíja -e *ž* [lat. *occasio* priložnost, *ob-, cadere* pasti] 1. priložnost, (lepa, ugodna) prilika; priložnostni nakup, 2. neprijetno naključje; neprilika, 3. povod; **okazionálen** -lna -o priložnosten, prigoden
okazionalíst -a *m* [lat. *occasio* priložnost] privrženec okazionalizma; **okazionalízem** -zma *m* idealistična fil. smer iz 17. stol. (reakcija na Descartesov nauk o medsebojnem učinkovanju duše in telesa), ki je učila, da posega bog neposredno v svetovna dogajanja, ker je človeška volja le sredstvo, ki daje bogu priložnost, da uveljavlja svojo voljo (glavna predstavnika Geulincx in Malebranche)
okcidènt -énta *m* [lat. *occidens*, *occidentis* iz *occidere* zaiti, izginiti, namreč sonce]

zahod, stran neba, naspr. orient; *fig.* **Okcidènt** -énta *m* Zahod, zahodnoevr. dežele; **okcidentálen** -lna -o zahoden; zahodnoevropski

okcipitálen -lna -o [nlat. *occipitalis*] zatilen, zaglaven, ki se tiče zatilja, zaglavja

óker, ókra *m* [iz gr.] gl. okra

okluzíja -e *ž* [nlat. *occlusio* iz lat. *occludere* zapreti] 1. zapiranje; zaprtje, zapora (med.), 2. pri nekaterih kovinah in drugih snoveh: absorbiranje plinov in tekočin (fiz.), 3. spajanje tople in hladne fronte v ciklonu (meteorol.); **okluzíven** -vna -o zapirajoč; preprečujoč kaj (~a obveza); zaporen

ókra -e *ž* [gr. *ochra* iz *ochros* rumen] 1. rumenica, glina s primešanim železovim oksidom; uporabljajo jo za rumeno ali rjavo barvo, 2. taka barva

oksalát -a *m*, *nav. v mn.* **oksaláti** -ov [gr. *oxalis* kislica, zajčja deteljica, + -at] sol ali ester ščavne kisline (kem.)

oksalemíja -e *ž* [gr. *oxalis* kislica, + -emija] čezmerna ščavna kislina v krvi, npr. pri sladkorni bolezni

oksálen -lna -o [gr. *oxalis* kislica] ki se tiče ščavne kisline; **oksálna kislina** ščavna kislina, organska kislina, obstoji v rastlinah in živih organizmih sploh

oksális -a *m* [gr. *oxalis*] rastlina (npr. kislica) iz rodu, v katerega sodijo razne vrste detelj

oksalít -a *m* [gr. *oxalis* kislica, + -lit] rumenkasta rudnina, železov oksalat

oksalurija -e *ž* [gr. *oxalis* kislica, + -urija] čezmerna ščavna kislina v seču

óksford -a *m* [angl. *oxford*, po mestu Oxford] trpežno, največkrat karirasto bombažno blago, zlasti za delovne srajce

óksi- [gr. *oxys* oster, kisel] v sestavljenkah, npr. oksid, oksimoron

oksíd -a *m* [fr. *oxyde* iz gr. *oxys* oster, + fr. *acide* kislina] okis, spojina kem. prvine ali radikala s kisikom

oksidácija -e *ž* [fr. *oxydation*, gl. oksid] v kem. spajanje, vezanje s kisikom (gorenje, rjavenje...); **oksidírati** -am spojiti (se) s kisikom, podvreči oksidaciji; (za)rjaveti

oksidáza -e *ž* [oksid + -aza] vrsta živalskih in rastlinskih fermentov, imajo velik pomen v življenjskih procesih (biokem.)

oksidiméter -tra *m* [oksid(i) + -meter] priprava za oksidimetrijo; **oksidimetríja** -e *ž* kem. kvantitativna analiza na osnovi oksidacijskih in redukcijskih lastnosti

oksidúl -a *m* [oksid + lat. dimin. *-ulus*] v kem. oksid kovine z nižjo valenco

oksigén -a *m* [nlat. *oxygenium*, oksi- + -gen] kisik, plin brez barve in vonja, težji od zraka, ena poglavitnih kem. prvin, omogoča gorenje

oksihemoglobín -a *m* [oksi- + hemoglobin] hemoglobin, nasičen s kisikom (v arterialni krvi)

oksilít -a *m* [oksi- + -lit] ime kem. preparatov večidel iz natrijevega prekisa; ob vlagi vsrkavajo ogljikovo kislino in oddajajo kisik (za čiščenje zraka, npr. v podmornicah)

oksiméter -tra *m* [oksi- + -meter] priprava za merjenje nasičenosti kislin

oksimóron -a *m* [gr. *oxymoron* iz *oxys* oster, *moros* neumen] »bistroumen nesmisel«, slogovni ukras, ki veže navidezno protislovne pojme, npr. molče trobental bo, živ mrlič

oksiopíja -e *ž* [oksi- + gr. *ops* oko, vid] pretirano, nenormalno oster vid

oksítonon -tona *m*, *mn.* **oksítona** -ton *s* [gr. *oxytonos* napet; naglašen] v grščini: beseda, naglašena z ostrivcem na zadnjem zlogu

ókta-, ókto- [gr. *okta-*, *okto-* iz *okto* osem] v sestavljenkah, npr. oktaeder, oktopod

oktaéder -dra *m* [okta- + gr. *hedra* sedež] osmerec, geom. telo z osmimi mejnimi ploskvami, npr. osmimi enakostraničnimi trikotniki (pravilni ~)

oktagón -a *m* [okta- + -gon] osmerokotnik, osmeroogelnik (geom.); **oktagonálen** -lna -o osmerokoten

oktakórd -a *m* [okta- + gr. *chorde* struna] glasbilo na osem strun

oktakórd -a *m* [okt(a) + akord] v glas. akord iz osmih tonov

oktamêren -rna -o [okta- + gr. *meros* del] (sestavljen) iz osmih delov

oktámeter -tra *m* [okta- + -meter] osmerec, verz iz osmih stopic (metr.)

oktán -a *m* [okt(o)- + -an] v kem. vrsta ogljikovodikov v nafti itd., sestavljeni so iz 8 atomov ogljika in 18 atomov vodika; **oktánsko število** število, ki

označuje antidetonacijsko lastnost bencina

oktána -e *ž* [nlat. *octana sc. febris* iz lat. *octo* osem] vsak osmi dan ponavljajoča se mrzlica (med.)

oktánt -a *m* [nlat. *octans* osmi del] 1. osmi del oboda kroga (dela lok 45⁰), 2. zastarel astr. kotomer z lokom, razdeljenim na 45⁰ (za merjenje kotnih razdalj med nebesnimi telesi), 3. položaj nebesnega telesa, kadar je oddaljeno 45⁰ od drugega telesa

oktarhíja -e *ž* [okt(o)- + -arhija] 1. vladavina osmih oseb, 2. skupina osmih držav ali država, razdeljena na osem delov

oktatévh -a *m* [okta- + gr. *teuchos* knjiga] osmeroknjižje, v pravosl. cerkvi ime za prvih osem knjig starega testamenta

oktáv -a *m* [lat. *octavus* osmi] 1. osminka tiskovne pole (format papirja, če ima pola 8 listov), 2. osmerka, knjižni format v tej velikosti

oktáva -e *ž* [ž. sp. od lat. *octavus* osmi] 1. v glas. a) osmi ton od osnovnega, b) interval med prvim in osmim tonom, 2. osmerica, pesniška kitica iz osmih ital. enajstercev (npr. Prešernov Krst pri Savici), 3. najvišji, osmi razred srednje šole; **oktáven** -vna -o ki se tiče oktave ali oktava

oktaván -a *m* [gl. oktava] nekdanji osmošolec

oktavón -a *m* [špan. *octavo*] potomec belca in kvarteronke

oktét -a *m* [lat. *octo* osem, + -et, kot (du)et] 1. skladba za osem glasov ali glasbil, 2. zbor osmih pevcev ali glasbenikov

oktilijón -a *m* [okt(o)- + (m)ilijon] številnik, 1. v Franciji in ZDA: tisoč na deveto potenco, 1 + 27 ničel, 2. pri nas, v Nemčiji in Angliji: milijon na osmo potenco, 1 + 48 ničel

ókto- [iz gr.] gl. okta-

október -bra *m* [lat. *october sc. mensis*, pri Rimljanih osmi mesec leta, iz *octo* osem] vinotok, deseti mesec leta

oktobríst -a *m*, *nav. v mn.* **oktobrísti** -ov [iz rus.] pripadniki ruske desničarske stranke »Zveza 17. oktobra« (dan carskega manifesta 17. okt. 1905, v katerem je car obljubil demokratične svoboščine); zastopala je koristi industr. kapitala in velike zemljiške posesti

oktogón -a *m* [iz gr.] gl. oktagon

oktoída -e *ž* [okt(o)- + -oid] prostorska krivulja višjega reda (mat.)

oktopód -a *m*, *v mn.* **oktopóda** -od *s* [okto- + gr. *pous*, *podos* noga] navadna hobotnica (zool.)

oktostílon -a *m* [okto- + gr. *stylos* steber] zgradba z osmimi stebri, npr. v pročelju

oktroá -ja *m* [fr. *octroi*] 1. podelitev, dovolitev kake pravice, 2. podeljena pravica (npr. mestu), zlasti pravica pobiranja raznih dajatev, 3. užitnina, mitnina, vrsta dajatev na živila, uvožena v mesto (pri nas še v stari Jugoslaviji)

oktroírati -am [fr. *octroyer*] dovoliti, potrditi kaj; podeliti, darovati (posebne pravice ipd.); uvesti »od zgoraj«; *pejor.* vsiliti; **oktroírana ustava** ustava, ki jo vladar vsili, uvede »od zgoraj«, brez privolitve parlamenta

okulácija -e *ž* [lat. *oculus* oko; brst] v bot. cepljenje na »oko«, način plemenitenja sadnega drevja (= inokulacija)

okulár -ja *m* [nlat. *ocularis* očesen] leča priočnica, priočesna leča pri optičnih pripravah, prim. objektiv; **okuláren** -rna -o 1. ki se tiče okularja, 2. ki se tiče očesa, očesen

okulírati -am [nlat. *ocular* iz lat. *oculus* oko; brst] cepiti na »oko«; *fig.* (po)žlahtniti, (o)plemenititi

okulíst -a *m* [fr. *oculiste* iz lat.] zdravnik, specialist za očesne bolezni; **okulístika** -e *ž* 1. zdravljenje očesnih bolezni, 2. oddelek za očesne bolezni

okultácija -e *ž* [lat. *occultatio* skrivanje] mrk, zakritje zvezde od druge zvezde (astr.)

okúlten -tna -o [lat. *occultus* skrit] skrit, prikrit (spoznanju); skriven, namenjen samo posvečencem; skrivnosten (~e vede)

okultíst -a *m* [lat. *occultus* skrit] kdor se ukvarja z okultizmom, privrženec okultizma; **okultízem** -zma *m* 1. splošno ime za neznanstvene nauke o »skrivnih, neznanih silah«, nauke, ki so bili nekdaj dostopni samo posvečencem: magija, astrologija, alkimija…, 2. ime za razne

psihične ali fizične pojave, s katerimi se ukvarjajo okultne »vede«: spiritizem, telepatija ...

okupácija -e *ž* [lat. *occupatio* iz *occupare* zasesti] 1. vojaška zasedba (in uprava) tujega ozemlja ali dežele, 2. prevzem v posest stvari brez lastnika (pr.), 3. opravilo, zaposlitev; **okupacíjski** -a -o zasedben (~e čete); ki se tiče okupacije

okupánt -a *m* [lat. *occupans*] 1. kdor si vzame ali ima kaj v posesti (pr.), 2. okupator

okupátor -ja *m* [lat. *occupare* zasesti] vojska, oblast, ki zasede tujo deželo (fašistični ~)

okupírati -am [lat. *occupare* zasesti] 1. zasesti, zavzeti, s silo si prisvojiti (tujo deželo), 2. vzeti v posest (pr.), 3. (popolnoma) zaposliti koga

okurénca -e *ž* [nlat. *occurrentia*] dogodek, prigodek, pripetljaj; prilika; naključje; okolnost

-ól -a *m* samost. pripona, 1. pri spojinah iz alkohola ali fenola, npr. mentol, 2. [iz lat. *oleum* olje], npr. lizol

Old Bailey -a *m* /ould bei'li -ja/ angl. glavna londonska jetnišnica

oleánder -dra *m* [fr. *oléandre* iz nlat. *lorandrum* iz* gr. *rhododendron*] strupen zimzelen lepotni grm ali drevo s suličastimi listi in dehtečimi belimi ali rožnatimi cvetovi

oleáster -tra *m* [lat. *oleaster* divja oljka] lepotni grm z dišečimi cvetovi in olivi podobnim plodom

oleát -a *m*, *nav. v mn.* **oleáti** -ov [lat. *oleum* olje, + -at] sol ali ester oljne kisline (kem.)

olefín -a *m*, *nav. v mn.* **olefíni** -ov [angl. *olefin* iz fr. *oléfiant*] vrsta ogljikovih vodikov, mednje sodi npr. etilen

oleín -a *m* [lat. *oleum* olje, + -in] spojina glicerina in oljne kisline, glavna sestavina raznih živalskih in rastlinskih maščob

oleotóraks -a *m* [lat. *oleum* olje, + toraks] oljnjak, polnjenje oprsja z oljem (namesto z zrakom), ena od metod zdravljenja pljučne jetike

óleum -a *m* [lat. *oleum* olje] trg. ime za kadečo se žvepleno kislino (kem.)

olfaktométer -tra *m* [lat. *olfactus* voh, + -meter] priprava za merjenje voha (med.)

olfaktóričen -čna -o [lat. *olfactorius*] vohalen

olíbanum -a *m* [nlat. iz gr. *libanos* iz hebr.] aromatična gumijeva smola nekih tropičnih dreves

olifánt -a *m* [fr. *olifant* iz lat. *elephantus* slon] 1. slonokoščeni lovski rog vitezov, zlasti Rolanda, 2. največji format papirja (s slonovo znamko)

oligárh -a *m* [gr. *oligarches*, gl. olig(o)- + -arh] predstavnik ali nosilec oligarhije; **oligarhíja** -e *ž* 1. oblika vladavine, v kateri je oblast v rokah peščice ljudi, npr. aristokratov ali finančnikov (finančna ~), 2. država s tako vladavino

oligarhíst -a *m* [gl. oligarh] privrženec oligarhije

oligemíja -e *ž* [olig(o)- + -emija] malokrvnost, zmanjšanje množine krvi, npr. zaradi krvavitve

óligo- [gr. *oligos* majhen, maloštevilen] v sestavljenkah, npr. oligarhija, oligokracija

oligocén -a *m* [oligo- + gr. *kainos* nov] v geol. zgodovini Zemlje: tretja plast in pododdelek terciara (v njem so se oblikovale Alpe, Pireneji itd., razvili so se prvi sesalci in ptice)

oligocitemíja -e *ž* [oligo- + -cit + -emija] pomanjkanje rdečih krvničk v krvi, oblika anemije (med.)

oligodinámičen -čna -o [oligo- + gr. *dynamis* sila] učinkujoč v najmanjših količinah (kem., med.)

oligofrenija -e *ž* [oligo- + gr. *phren* um, duša] v med. dedna ali v mladosti nastala duševna bolezen, npr. debilnost

oligokláz -a *m* [oligo- + gr. *klasis* razbitje] vrsta živca, navadno v belih kristalih

oligokracíja -e *ž* [oligo- + -kracija] 1. vlada, polit. gospostvo peščice ljudi, 2. oligarhija

oligomenoréja -e *ž* [oligo- + menoreja] slabotna mesečna čišča

oligospermíja -e *ž* [oligo- + gr. *sperma* seme] malosemenost, pomanjkanje semena (med.)

oligotrihíja -e *ž* [oligo- + gr. *thrix, thrichos* las] plešavost

oligotrofíja -e *ž* [oligo- + gr. *trophe* hrana] 1. zmanjšana ali pomanjkljiva prehrana, 2. premajhna ješčnost

oligurija -e *ž* [olig(o)- + -urija] malosečnost, zmanjšano izločanje seča, navadno simptom bolezni ledvic

Olímp -a *m* [gr. *Olympos*] ime gore v stari Grčiji na meji med Makedonijo in Tesalijo, v stgr. mit. sedež Zevsa in drugih bogov; *fig.* sedež bogov, nebesa; **olímpski** -a -o ki se tiče Olimpa; *fig.* nebeški, božji

olimpiáda -e *ž* [gr. *Olympias, Olympiados*] 1. pri starih Grkih doba štirih let (štetje po olimpijskih igrah, ki so bile vsako četrto leto; začne se l. 776 pr. n. š.), 2. danes: mednarodne športne tekme vsako četrto leto (prvič l. 1896 v Atenah), moderne olimpijske igre

Olímpijec -jca *m* [gl. Olimp] olimpsko božanstvo, prebivalec Olimpa (zlasti Zevs); *fig.* Zevs; **olímpijec** -jca *m* 1. kdor se drži mogočno in slovesno — kot Zevs na Olimpu; mogočnik, vladar v svojem območju, 2. tekmovalec na olimpiadi

olímpijski -a -o [gr. *olympikos*] ki se tiče Olimpije (~e igre) ali bogov na Olimpu; nebeški, božji; božanski; *fig.* vzvišen, dostojanstven; **olímpijske igre** 1. stgr. narodne igre, ki so bile vsako četrto leto v mestu Olimpiji na čast olimpijskemu Zevsu, 2. olimpiada (2.)

olimpioník -a *m* [gr. *olympionikes*] zmagovalec na stgr. olimpijskih igrah

olímpski -a -o [gr. *olympios*] gl. Olimp

olíva -e *ž* [lat. *oliva*] v bot. oljka (drevo in sad)

olivenít -a *m* [nem. *Oliven(erz)* olivna ruda, + -it] bakrova ruda olivne barve, bakrov arzenat

olivín -a *m* [lat. *oliva* oljka, + -in] olivno zelena vulkanska rudnina, magnezijev in železov silikat

olla-podrida -e *ž* /o'lja podri'da/ špan. 1. španska narodna jed iz sočivja in raznih vrst mesa, 2. *fig.* mešanica, godlja, 3. knjiga ali zbirka z raznovrstno vsebino

-óm -a *m* [iz gr. *-oma*] samost. pripona, izraža bolezensko tvorbo ipd., npr. limfom, fibrom

ómagra -e *ž* [gr. *omos* rama, *agra* lov, plen] protin v rami (med.)

omalgíja -e *ž* [gr. *omos* rama, + -algija] bolečine v rami

ombré -ja *m* [fr. *ombrer* senčiti] 1. vrsta preje, 2. lahka tkanina z osenčenimi vzorci

ombrofíl -a *m* [gr. *ombros* dež, + -fil] rastlina (ali žival), ki ljubi deževne ali vlažne kraje

ombrográf -a *m* [gr. *ombros* dež, + -graf] »dežepis«, priprava za ugotavljanje količin dežja in padavin

ombrográm -a *m* [gr. *ombros* dež, + -gram] ombrografski zapis

ombrométer -tra *m* [gr. *ombros* dež, + -meter] dežemer, priprava za merjenje množine dežja (= pluviometer)

ómega -e *ž in neskl. m* [gr. *o mega* veliki o, iz *megas* velik] 1. »dolgi o«, zadnja črka (staro)grške abecede; *fig.* konec (alfa in ~), 2. v fiz. a) mali omega: simbol za krožno frekvenco, b) veliki omega: znak za ohm, 3. vrsta preciznih ur

ómen -a *m* [lat. *omen*] (dobro ali slabo) preroško znamenje, predznak, napoved česa

oméntum -a *m* [lat. *omentum*] péčica (anat., med.)

Omfála -e *ž* [gr. *Omphale*] v stgr. mit. lepa lidijska kraljica, pri kateri je bil Herkules tri leta suženj, tkal na kolovratu, preoblečen v žensko, in opravljal druga ženska dela

omfáličen -čna -o [gr. *omphalos* popek] ki se tiče popka; popkast

omfalítis -a *m* [omfal(o)- + -itis] vnetje popka (med.)

ómfalo- [gr. *omphalos* popek] v sestavljenkah, npr. omfaloragija

omfaloflebítis -a *m* [omfalo- + flebitis] vnetje popkovih ven (med.)

omfaloragíja -e *ž* [omfalo- + -ragija] krvavenje popka, npr. pri novorojenčku

omfalotomíja -e *ž* [omfalo- + -tomija] prerez popkovnice pri porodu

ómikron -a *in neskl. m* [gr. *o mikron* mali o, iz *mikros* majhen, prim. omega] »kratki o«, petnajsta črka (staro)grške abecede

ominózen -zna -o [lat. *ominosus* v slabem znamenju, iz *omen* znamenje] (usodno) pomenljiv, nič dobrega ne napovedujoč ali obetajoč; *fig.* sumljiv, zlosluten, usoden

omisíja -e *ž* [nlat. *omissio*] izpust(itev); opustitev

omléta -e *ž* [fr. *omelette*] močnata jajčna jed, vrsta cvrtnjaka

omne principium difficile /om′ne princi′pium difi′cile/ lat. vsak začetek je težak

omne tulit punctum, qui miscuit utile dulci /om′ne tulit′ punktum′, kvi mis′kuit u′tile dul′ci/ lat. »žebljico zadene v glavico, kdor veže prijetno s koristnim« (Horac v Sovretovem prevodu)

omne vivum ex ovo /om′ne vi′vum eks o′vo/ lat. »vse, kar je živo, se razvije iz jajca«; izrek W. Harveya, 1578—1657, naperjen proti trditvi, da se lahko muhe, črvi ipd. izležejo iz blata ali nesnage

omnia ad maiorem Dei gloriam /om′nia ad majo′rem dei glo′riam/ lat. »vse v večjo čast božjo«, geslo jezuitov

omnia evanescunt /om′nia evanes′kunt/ lat. vse premine

omnia (mea) mecum porto /om′nia me′a me′kum por′to/ lat. »vse, kar premorem, nosim s seboj«, tj. modrost je največje bogastvo (stgr. filozof Bias, eden sedmerih modrih)

omnia mutantur, nihil interit /om′nia mutan′tur, ni′hil in′terit/ lat. vse se spreminja, a nič ne premine (Ovid)

omnia vincit amor /om′nia vin′cit a′mor/ lat. ljubezen vse premaga (Vergil)

ómnibus -a *m* [3. skl. mn. od lat. *omnis* vsak (= vsem, za vse)] 1. mnogosedežno vozilo za redni potniški promet (prvotno na konjsko vprego), 2. film z različno vsebino, povezano z osnovno idejo

omnipoténca -e *ž* [nlat. *omnipotentia*] vsemogočnost (kot atribut boga); **omnipoténten** -tna -o vsemogočen

omniprezénca -e *ž* [nlat. *omnipraesentia*] vsepričujočnost; **omniprezénten** -tna -o vsepričujoč, (sočasno) povsod navzoč

omnis determinatio est negatio /om′nis determina′cio est nega′cio/ lat. vsaka omejitev ali opredelitev je sočasno negacija (Spinoza)

omnium consensu /om′nium konsen′zu/ lat. s splošno privolitvijo

omnívora -or *s mn.* [lat. *omnis* ves, vsak, *vorare* žreti] živali, ki uživajo mesno in rastlinsko hrano: race, svinje ...

omofagíja -e *ž* [gr. *omos* surov, + -fagija] uživanje surove hrane, zlasti surovega mesa

ónager -gra *m* [gr. *onagros* iz *onos agrios* divji osel] 1. vrsta lučalnice pri Rimljanih in v srednjem veku, 2. perzijski polosel (zool.)

onanía -e *ž* [po biblijskem Onanu, ki se je oženil z bratovo vdovo in ni maral otrok] 1. izmikanje spolnega uda pred ejakulacijo, da se prepreči spočetje (fiziol.), 2. ipsacija, samozadovoljevanje spolnega nagona; **onanirati** -am 1. izmikati ud pred ejakulacijo, 2. zadovoljevati spolni nagon z onanijo

onaníst -a *m*, **onanístka** -e *ž* [gl. onanija] kdor onanira (1. in 2. ali 2.)

onanízem -zma *m* [nlat. *onanismus*] gl. onanija

on dit /õ di′/ fr. pravijo, baje ...

ondográf -a *m* [fr. *onde* val, + -graf] priprava za grafično zapisovanje oscilacij izmeničnih tokov

ondográm -a *m* [fr. *onde* val, + -gram] ondografski zapis

ondulácija -e *ž* [ital. *ondulazione* valovanje, iz *onda* val] kodranje las; **ondulírati** -am kodrati lase

oneirológ -a *m* [gr. *oneiros* sanje, + -log] razlagalec sanj

oneiromantíja -e *ž* [gr. *oneiros* sanje, *manteia* prerokovanje] razlaganje sanj, vedeževanje iz sanj

onera publica /o′nera pub′lika/ lat. javne, državne dajatve ali bremena, davki

onerózen -zna -o [lat. *onus*, *oneris* breme] težaven, nadležen; vezan z dolžnostmi (zastarelo)

onestep -a *m* /uʌn′step/ angl. 1. vrsta družabnega plesa s sinkopiranim ritmom; iz Amerike, 2. glasba za ta ples v $^2/_4$ taktu

onihítis -a *m* [gr. *onyx*, *onychos* noht, + -itis] vnetje mehkih delov okrog nohtov

onihofagíja -e *ž* [gr. *onyx*, *onychos* noht, + -fagija] grizenje nohtov

óniks -a *m* [gr. *onyx* noht, po prozorni barvi] kremenjak, vrsta kalcedona, sestavljen iz raznobarvnih plasti; uporabljajo ga za okrasje, v starem veku npr. za geme

-oním -a *m*, **-onimíja** -e *ž* [gr. *onyma* ali *onoma* ime] v sestavljenkah, npr. homonim, metonimija

oniomanía -e *ž* [gr. *one* kupovanje, + -manija] patološko nagnjenje h kupo-

vanju vsega, kar pride pod roke (ali kupovanje velikanskih množin česa)

onkológ -a *m* [gr. *onkos* breme, teža, + -log] zdravnik, specialist za onkologijo; **onkologíja** -e *ž* nauk o novotvorbah, bulah (med.); **onkológški** -a -o ki se tiče onkologije; **onkológški inštitút** zavod za preučevanje in zdravljenje novotvorb, zlasti raka

onolatríja -e *ž* [gr. *onos* osel, *latreia* čaščenje] »čaščenje osla«, očitek na račun prvih kristjanov, češ da je Kristus na oslu prijahal v Jeruzalem

onomástičen -čna -o [gr. *onomastikos* imenski] imenski (~i slovar), ki se tiče imen; **onomástika** -e *ž* gl. onomatologija, onomatika

onomástikon -a *m*, *mn.* **onomástika** -ik *s* [gr. *onomastikos* imenski] 1. imenik, imenski seznam ali slovar, slovar imen ali pojmov (tudi ime antičnih in srednjev. del te vrste), danes navadno imenski slovar, urejen po predmetnih skupinah, 2. (lastno) ime

onomátika -e *ž* [gr. *onoma, onomatos* ime] gl. onomatologija

ónomato- [gr. *onoma, onomatos* ime] v sestavljenkah, npr. onomatologija

onomatologíja -e *ž* [onomato- + -logija] nauk o oblikovanju, klasifikaciji in pomenu imen

onomatomorfóza -e *ž* [onomato- + gr. *morphe* oblika] oblikovanje, tvorjenje imen

onomatopoétičen -čna -o [onomato- + gr. *poiein* narediti] posnemaje glas, podobnoglasen, nastal po podobnoglasju (~i izraz); **onomatopoíja** -e *ž* 1. podobnoglasje, enakoglasje, tj. posnemanje naravnih glasov z besedami, npr. kukavica, mijavkati, 2. taka beseda, 3. uporabljanje takih besed

onomatotét -a *m* [onomato- + gr. *-thetes* iz *tithenai* postaviti] sestavljalec novih besed

onorevole /onore'vole/ ital. »spoštovani (gospod)«, naslov ital. poslancev

ónto- [gr. *on, ontos* bit, bitje, delež. od *einai* biti] v sestavljenkah, npr. ontologija

ontogenétičen -čna -o [onto- + -genetičen] ki se tiče ontogeneze; **ontogenéza** -e *ž* v biol. postanek in razvoj posameznega organizma, tj. razvoj od oplojenega jajčeca do popolnega organizma, prim. filogeneza; **ontogeníja** -e *ž* 1. ontogeneza, 2. nauk o ontogenezi

ontologíja -e *ž* [onto- + -logija] v idealist. fil. nauk o bitju, o osnovnih načelih, lastnostih, kategorijah itd. vsega, kar obstoji; **ontológški** -a -o *ali* **ontológičen** -čna -o ki se tiče ontologije; **ontológška metóda** idealistična metoda, ki iz subjektivnih pojmov sklepa na objektivni obstoj česa; **ontológški dokaz** scholastični dokaz o obstoju boga, izpeljan iz pojma boga kot popolnega bitja

onus probandi /o'nus proban'di] lat. breme dokazovanja (v tožbah)

onze et demi /õz e dmi'/ fr. »enajst in pol«, neka igra na karte

óo- [gr. *oon* jajce] v sestavljenkah, npr. oofor

oocít -a *m* [oo- + -cit] nedozorela jajčna celica (biol.)

oofór -a *m* [oo- + -for] v anat. jajčnik

ooforektomíja -e *ž* [oofor + ektomija] operativna odstranitev enega ali obeh jajčnikov (med.)

ooforítis -a *m* [oofor + -itis] v med. vnetje jajčnika (= ovaritis)

oogamíja -e *ž* [oo- + -gamija] oploditev jajčeca s semenčico (biol.)

oogenéza -e *ž* [oo- + -geneza] nastanek in razvoj ovuma, jajčeca, iz katerega se razvije embrio

ookinét -a *m* [oo- + gr. *kinein* gibati se] razvojni stadij povzročitelja malarije

oolít -a *m* [oo- + -lit] ikravec, apnenec, sestavljen iz majhnih, ikram podobnih zrnc

oologíja -e *ž* [oo- + -logija] v ornitologiji nauk o ptičjih jajcih (obliki, barvi...)

op. lat. kratica: 1. opus, 2. (mn.) opera

opál -a *m* [lat. *opalus*, prim. skt. *upala* dragi kamen] 1. krhka silicijeva rudnina, čestokrat v lepih, prelivajočih se barvah (nekatere vrste sodijo med drage kamne), 2. tenka bombažna tkanina z motnim leskom

opalescénca -e *ž* [opal + -escenca] prelivanje, spreminjanje barv (kot pri opalu)

opalizírati -am [gl. opal] 1. sijati kot opal, 2. dati bombažni tkanini videz lanenih tkanin

ópcija -e *ž* [lat. *optio* želja, volja; izbira] 1. svobodna izbira česa, 2. pravica do svobodne izbire državljanstva (na ozemlju, ki je pripadlo drugi državi), 3. pogodbena pravica kupiti kako blago (vrednotnice ipd.) v določenem roku in po določeni ceni

ópel -a *m* [po tovarnarju A. Opelu] znamka nem. avtomobilov

opera *neskl. s mn.* [/o'pera/ lat. mn. iz *opus* delo] dela, (zbrano) delo

ópera -e *ž* [ital. *opera* iz lat. *opus* delo] 1. spevoigra, dramsko delo, katerega besedilo (vloge) igralci pojejo in ga spremlja glasba, pogosto tudi ples, 2. operno gledališče

opera buffa /o'pera bu'fa/ ital. šaljiva, komična opera

operácija -e *ž* [lat. *operatio* delavnost] 1. delo, posel, opravilo; naloga; podjetje; izvajanje ali izvedba takega dela, posla (finančna, kreditna, delovna, računska ~); delovni proces, 2. mehanično delovanje zdravnika na bolnikovo telo (rezanje, odstranjevanje organov ipd.), 3. akcija večjih vojaških enot za dosego kakega smotra; **operacíjski** -a -o ki se tiče kake operacije (~a soba, ~o ozemlje); **operacíjska báza** področje, ki rabi za preskrbovanje operativne armade z vojaštvom, strelivom itd.

opera eroica /o'pera ero'ika/ ital. junaška opera

opera et studio /o'pera et stu'dio/ lat. z delom in pridnostjo (doseči kaj)

opera omnia /o'pera om'nia/ lat. zbrana dela ali spisi

opera postuma /o'pera pos'tuma/ lat. neizdana ali po smrti izdana dela

opera selecta /o'pera selek'ta/ lat. izbrana dela

opera seria /o'pera se'ria/ ital. resna opera

operatêr -ja *m* [fr. *opérateur* iz nlat. *operator*] 1. zdravnik, specialist za kirurgijo, 2. filmski snemalec, 3. kdor nadzira delovanje kakih priprav (kino ~)

operatíva -e *ž* [gl. operativen] izvršni organ ali oblast; **operatívec** -vca *m* član, pripadnik operative

operatíven -vna -o [nlat. *operativus*] sloneč na operaciji (~o zdravljenje); delujoč, dejaven; ki neposredno, praktično izvaja ali vodi kako delo (~o vodstvo, ~a armada); deloven, namenjen za akcijo (~i načrt)

óperen -rna -o [gl. opera] ki se tiče opere (~i pevec)

operéta -e *ž* [ital. *operetta*, dimin. iz *opera*] vrsta šaljive glasbene igre z lažjo vsebino; nekatere vloge se pojejo, druge se govore

operírati -am [lat. *operari* delati, iz *opus*, *operis* delo] del(ov)ati; izvajati (izvesti) zdravniško ali vojaško operacijo; učinkovati s čim, uporabljati kaj

operóz -a *m* [lat. *operosus* delaven] član ljubljanske »Akademije operozov« (Academia operosorum), npr. zgodovinar Dolničar, delovala je okrog 1693—1725

opiát -a *m* [nlat. *opiatus*, gl. opij] zdravilo, pripravljeno z opijem

ópij -a *m* [lat. *opium* iz gr. *opion*, dimin. iz *opos* sok] posušen mlečni sok iz nezrelih, narezanih makovih glavic, zdravilo in narkotik (vsebuje morfin in druge alkaloide); **ópijska vojna** vojna Anglije proti Kitajski l. 1840—1842, v kateri si je Anglija izsilila uvoz opija in svobodno trgovino v večjih kit. pristaniščih

-opíja -e *ž* [gr. *-opia* iz *ops*, *opos* oko] v sestavljenkah, npr. miopija

opinio communis /opi'nio komu'nis/ lat. splošno, javno mnenje

opiofág -a *m* [opi(j) + -fag] uživalec opija; **opiofagíja** -e *ž* uživanje opija

opiomán -a *m* [opi(j) + -man] kdor se vdaja opiju

opistotónus -a *m* [gr. *opisthen* zadaj, *tonos* napon] vrsta krča, npr. pri histeriji (med.)

opodéldok -a *m* [stara, umetna skovanka] milna raztopina v alkoholu, vsebujoča še kafro in eterična olja; vtirajo jo v kožo proti revmi ipd.

oponènt -énta *m* [lat. *opponens* iz *opponere* nasprotovati, *ob-*, *ponere* postaviti] nasprotnik, nasprotovalec (v diskusiji, akciji ...); **oponírati** -am nasprotovati, ugovarjati, oporekati komu, upirati, bojevati se proti komu (čemu)

oportún -a -o [lat. *opportunus* ugoden] ugoden, prikladen, (časovno ipd.) primeren, pripraven; koristen; udoben; potreben; **oportúnost** -i *ž* ugodnost, prikladnost (v kakem trenutku); primernost; udobnost

oportunist -a *m* [fr. *opportuniste* iz lat.] kdor preračunljivo, nenačelno usmerja svoje ravnanje po okoliščinah ali obrača plašč po vetru, vetrnjak, koristolovec; kdor se nagiblje k (političnemu) oportunizmu; **oportunístičen** -čna **-o** koristolovski, vetrnjaški, računarski, nagnjen k oportunizmu; **oportunízem** -zma *m* 1. koristolovsko prilagajanje okoliščinam iz osebnih koristi (žrtvujoč pri tem načela in ideje), vetrnjaštvo, koristolovstvo, 2. v delavskem gibanju: polit. dejavnost, ki se ravna po trenutnih koristih manjšine, ne pa po načelih

oportunitéta -e *ž* [lat. *opportunitas*] ugodnost, prikladnost; udobnost; ugoden trenutek ali okoliščina

opósum -a *m* [angl. *opossum*, po indijanski besedi] v zool. podgana vrečarica, živi v ZDA

opozícija -e *ž* [lat. *oppositio* odpor] 1. nasprotovanje, odpor kakim nazorom, politiki ipd.; nasprotujoča ali nasprotna stran ali skupina, 2. protivladna stranka ali polit. skupina (parlamentarna ~), 3. v log. nasprotnost dveh sodb, logično protislovje, 4. položaj nebesnih teles, kadar znaša razlika v ekliptični dolžini teh teles 180⁰ (astr.); **opozicíjski** -a -o ki se tiče opozicije ali je v opoziciji

opozicionálec -lca *m* [gl. opozicija] 1. kdor komu (čemu) nasprotuje; kdor rad nasprotuje ali ugovarja, 2. privrženec opozicije; **opozicionálen** -lna -o pripadajoč opoziciji, izvirajoč iz opozicije; nasproten, nasprotniški; uporen

opozicionalíst -a *m* [gl. opozicija] privrženec nasprotne skupine ali stranke

opresíja -e *ž* [lat. *oppressio* iz *opprimere* zatirati] 1. zatiranje, tlačenje; nasilje; pritisk (polit.), 2. tesnoba (med.); **opresíven** -vna -o zatiralski, nasilen

oprimírati -am [lat. *opprimere*] zatirati, tlačiti, stiskati

oprobrácija -e *ž* [lat. *opprobratio*] žaljivka; zasramovanje; sramotilen očitek

opsigamíja -e *ž* [gr. *opse* pozno, + -gamija] zakon v starosti, v poznih letih

opsonín -a *m*, *nav. v mn.* **opsoníni** -ov [gr. *opson* prigrizek, jed] snovi v krvnem serumu, ki slabé mikrobe, olajšujoč delo fagocitom

optábel *neskl.* [lat. *optabilis*] zaželen

optácija -e *ž* [lat. *optatio* želja] pravica do svobodne izbire državljanstva (= opcija)

optánt -a *m* [lat. *optare* izbrati] kdor optira ali ima pravico do opcije

óptativ -a *m* [nlat. *optativus* želelen] želelnik, želelni naklon glagolske oblike (slovn.); **óptativen** -vna **-o** želelen (~a oblika), izražajoč željo

óptičen -čna -o [gr. *optikos* viden, iz *ops* oko] viden; svetloben; ki se tiče optike; **óptična prevara** vidna, očesna prevara; **óptične priprave** priprave, ki v praktične namene izkoriščajo zakone in lastnosti svetlobe: očala, daljnogledi, mikroskopi ...; **óptična stekla** konkavna ali konveksna stekla (leče) za optične priprave

óptik -a *m* [gr. *optikos* viden] 1. specialist za optiko, 2. izdelovalec ali prodajalec optičnih priprav; **óptika** -e *ž* 1. nauk o svetlobi in svetlobnih pojavih (fiz.), 2. optične priprave, 3. izdelovanje takih priprav

óptikus -a *m* [nlat. *nervus opticus*] vidni živec (anat.)

optima fide /op'tima fi'de/ lat. »v najboljši veri«, z najboljšim namenom, brez zle misli

optima forma /op'tima for'ma/ lat. v najboljši obliki ali formulaciji

optimálen -lna -o [lat. *optimus* najboljši] najboljši, najbolj primeren ali ustrezen (~a rešitev)

optimát -a *m*, *nav. v mn.* **optimáti** -ov [lat. mn. *optimates* iz *optimus* najboljši] v rimski republiki konservativna, aristokratska stranka v nasprotju s populari, z ljudsko stranko

optime /op'time/ lat. najbolje, izvrstno

optimíst -a *m* [fr. *optimiste* iz lat. *optimus* najboljši] 1. privrženec filozofskega optimizma, 2. kdor gleda na vse le z dobre strani, pričakuje vedno dober izid (naspr. pesimist); **optimístičen** -čna -o prežet z optimizmom, veder, rožnogled, rožnato razpoložen; **optimízem** -zma *m* 1. idealistično fil. naziranje, a) da je »naš svet« najboljši izmed vseh mogočih svetov (Leibniz v Teodiceji), b) da dobro slednjič vselej prevlada nad zlim, 2. vedro, rožnato duševno razpolo-

ženje; težnja, gledati na svet in življenje le od dobre, svetle strani (ali upati, misliti o čem le najboljše)

óptimum -a *m* [sr. sp. od lat. *optimus* najboljši] najboljše, najugodnejše (razmerje, odnos, vrednost, rešitev ...)

Optimus Maximus /op'timus mak'simus/ lat. »Najboljši in Največji«, pridevek strim. boga Jupitra

optírati -am [lat. *optare* izbrati] želeti; izbirati, izbrati (med kakimi možnostmi); odločiti se za kako državljanstvo, gl. opcija, optacija

optométer -tra *m* [opt(ičen) + -meter] vidomer, vrsta priprav za preizkušanje vida; **optometríja** -e *ž* merjenje, preizkušanje vida

opulénca -e *ž* [lat. *opulentia*] obilje; bogastvo; potratnost; bohotnost; bliščˇ; **opulénten** -tna -o (iz)obilen, zelo bogat; potraten; bohoten

opúncija -e *ž* [nlat. *Cactus opuntia* iz lat. *opuntius* ki se tiče mesta Opus v stgr. Lokridi] vrsta rastlin iz številnega rodu opuncij (sodijo v družino kaktej); plodovi večinoma užitni

ópus -a *m* [lat. *opus*, *mn. opera*, delo] 1. delo, (umetniška) stvaritev, 2. skladba, navadno s številko (~ št. 7), 3. celotno delo kakega ustvarjalca (življenjski ~)

opus citatum /o'pus cita'tum/ lat. navedeno, citirano delo

opus commendat artificem /o'pus komen'dat arti'ficem/ lat. delo hvali mojstra

opus Herculeum /o'pus herku'leum/ lat. herkulsko delo, delo, ki terja nadčloveške moči

opúskel -kla *m* [lat. *opusculum*, dimin. iz *opus* delo] manjši spis ali razprava; brošura

oráda -e *ž* [nem. *Orade* iz ital. *orata*] podlanica, zlatobrov, užitna morska riba, živi tudi v Jadranu

orákelj -klja *m* [lat. *oraculum* iz *orare* govoriti] 1. pri Grkih in Rimljanih prerokba, preroška napoved, božji izrek, ki kaj napoveduje (navadno nejasen, dvoumen; sporočali so jih svečeniki ali svečenice v božjem imenu), 2. preročišče, npr. Apolonov hram v Delfih

orálen -lna -o [fr. *oral* iz lat. *os*, *oris* usta] usten; ki se tiče ust

orangútan -a *m* [angl. *orang-utan* iz malaj. (= gozdni človek)] velika človeška opica, živi v močvirnih pragozdih Bornea in Sumatre (zool.)

oránža -e *ž* [fr. *orange*] pomaranča (sad); **oránžen** -žna -o ki se tiče oranže; rumenkasto rdeč

oranžáda -e *ž* [fr. *orangeade*] pijača iz oranžnega soka, sladkorja in vode

oranžerija -e *ž* [fr. *orangerie*, 1603] 1. nasad pomaranč in drugega južnega sadja, 2. topel, zastekljen rastlinjak za pomaranče in druge južne rastline

oránževec -vca *m* [gl. oranža] oranžino drevo, pomarančevec

oratio directa /ora'cio direk'ta/ lat. premi govor (slovn.)

oratio obliqua /ora'cio obli'kva/ lat. odvisni govor (slovn.)

oratio pro domo /ora'cio pro do'mo/ lat. govor v svojo korist, v svoji zadevi

orátor -ja *m* [lat. *orator* iz *orare* govoriti; moliti] (javni) govornik; pridigar; **orátorski** -a -o govorniški; *fig.* lepobeseden, leporečen

oratórij -a *m* [nlat. *oratorium*] 1. molilnica (kapela), prostor, namenjen za molitev, 2. vrsta bratovščine katol. svetnih duhovnikov, 3. večdelna orkestralna skladba bolj ali manj dramskega značaja, največkrat z religiozno snovjo (prvo so izvajali v oratoriju neke rimske cerkve)

oratorijánec -nca *m* [gl. oratorij] pripadnik katol. duhovniške bratovščine brez redovne zaobljube, ustanovil jo je Filip Neri v 16. stol.

orbis -a *m* /or'bis/ lat. krog; kolo; (vesoljni) svet

orbis pictus /or'bis pik'tus/ lat. svet v podobah; **Orbis pictus** Svet v podobah (ali Pisani svet), naslov šolske knjige v podobah, ki jo je l. 1657 izdal J. A. Komenský

orbis terrarum /or'bis tera'rum/ lat. zemeljska obla, (vesoljni) svet

órbit -a *m* [iz lat.] gl. orbita

órbita -e *ž* [lat. *orbita* kolovoz, pot, iz *orbis* krog] 1. tir, pot, krivulja, ki jo opiše (nebesno) telo v svojem gibanju, 2. očnica, očesna votlina (anat.); **orbitálen** -lna -o ki se tiče orbite

ordál -a *m*, *nav. v mn.* **ordálije** -ij *ž* [nlat. *ordalium* iz hol. *ordeel* sodba, prim.

nem. *Urteil*] v srednjev. sodnem postopku: božja sodba, tj. preizkušnja, ki naj pokaže krivdo ali nedolžnost obtoženca, npr. z vodo, žarečim železom, dvobojem ...

órden -a *m* [nem. *Orden* iz lat. *ordo* red] 1. meniški ali svetni red, 2. red, visoko odlikovanje

ordinácija -e *ž* [lat. *ordinatio* red; ureditev; odredba] 1. zdravniško sprejemanje in preiskovanje bolnikov; za to določeni prostori; zdravniški predpis ali odredba, 2. duhovniško, mašniško posvečenje (katol. liturg.); **ordinacíjski** -a -o ki se tiče ordinacije

ordinále -la *m*, *mn.* **ordinálije** -ij *ž* [nlat. *ordinale*, mn. *ordinalia*] v slovn. vrstilni števniki: prvi, drugi, tretji ...; **ordinálen** -lna -o vrstilen (~i števnik)

ordináren -rna -o [fr. *ordinaire* navaden, iz lat.] reden; navaden, vsakdanji; preprost; *pejor.* prostaški, surov, nizkoten; **ordinárnost** -i *ž* vsakdanjost; preprostost; *pejor.* prostaštvo, nizkotnost

ordinariát -a *m* [nlat. *ordinariatus*] 1. urad in službena dolžnost ordinarija, 2. redna stolica na visoki šoli, 3. škofijski upravni urad

ordinárij -a *m* [lat. *ordinarius* reden, urejen] 1. redni vseučiliški profesor, 2. (šolski) razrednik, 3. redni škof, 4. ordinirajoči zdravnik (v bolnišnici)

ordinárij -a *m* [lat. *ordinarium*] v drž. financah: redni dohodki in izdatki

ordináta -e *ž* [lat. *ordinatus* reden, urejen] razdalja kake točke od abscisne osi v Descartesovem koordinatnem sistemu (mat.); **ordinátен** -tna -o ki se tiče ordinate; **ordinátna os** navpična os v koordinatnem sistemu

ordinírati -am [lat. *ordinare* urediti] 1. sprejemati bolnike v pregled in zdravljenje, imeti ordinacijo; odrediti, (zdravniško) predpisati, 2. posvetiti v duhovnika

ordonánc -a *m* [fr. *ordonnance* iz lat.] vojak, dodeljen v službo višjemu častniku (vojaški sel, kurir za prenašanje povelj ali častniški sluga ipd.)

ordonánca -e *ž* [fr. *ordonnance*] odredba, ukaz, povelje; predpis

ordonírati -am [fr. *ordonner*] ukazati, predpisati, odrediti

or doublé /ɔr duble'/ fr. dublé zlato, pozlačeno srebro ali baker

ordovícij -a *m* [lat. mn. *Ordovices* ime starega keltskega plemena v Walesu] v geol. zgodovini Zemlje: druga plast in doba paleozoika, v njej je živelo veliko nevretenčarjev

órdra -e *ž* [fr. *ordre* red; povelje] 1. naredba, ukaz, odredba (trg.), 2. določba na menici, ki daje remitentu pravico prenesti menični znesek na drugo osebo; **na órdro** »po naredbi«, »na ukaz« (trg.)

ordre [/ər'drə/ fr. iz lat. *ordo*] red; vrsta; ukaz, (vojaško) povelje

oreáda -e *ž* [gr. *Oreias*, *Oreiados* iz *oros* gora] v stgr. mit. gorska, planinska vila

Orést(es) -ta *m* [gr. *Orestes*] v stgr. mit. sin mikenskega kralja Agamemnona in Klitemnestre, eden glavnih junakov stgr. tragedije; s pomočjo sestre Elektre je ubil rodno mater in njenega ljubčka Egista, ker sta mu umorila očeta

orfanotrófij -a *m* [gr. *orphanotropheion* iz *orphanos* sirota, *trophe* hrana] sirotišče, sirotišnica

orfeízem -zma *m* [po domnevnem ustanovitelju Orfeju] verski in filoz. sistem orfikov; vsebuje nauk o nastanku bogov, ustvaritvi človeka in njegovi posmrtni usodi ter mistične obrede: očiščenje in posvečenje

Órfej -a *m* [gr. *Orpheus*] bajeslovni stgr. pevec, sin Apolona in Kaliope; s svojim čudovitim petjem in igranjem je očaral zveri in razgibal celo drevesa (po njem se imenujejo pevska društva, zabavišča ipd., prim. orfeum); *fig.* **órfej** -a *m* odličen pevec ali glasbenik

orféum -a *m* [nem. *Orpheum*, fr. *orphéon* iz gr.] 1. pevsko društvo, 2. dvorana za glasbene prireditve, 3. pevsko, plesno ipd. zabavišče

Órfeus -fea *m* [iz gr.] gl. Orfej

órfičen -čna -o [gr. *orphikos*] ki se tiče orfik ali orfikov (njih verskih in filozofskih naukov); *fig.* skrivnosten; preroški

órfik -a *m*, *nav. v mn.* **órfiki** -ov [gr. *orphikos* orfejski; orfičen] pripadniki stgr. versko-filozofske ločine iz 6. stol. pr. n. š. (obnovljeno čaščenje Dioniza z mešanico traških in grških prvin, prim. orfeizem)

órfika -ik *s mn.* [gl. orfik] pesmi o orfeizmu, ki jih pripisujejo orfikom
orfízem -zma *m* [iz gr.] gl. orfeizem
orgán -a *m* [fr. *organe* iz gr. *organon* orodje, iz *ergon* delo] 1. (delovno) orodje; sredstvo, 2. ud ali telesni del, ki opravlja določeno funkcijo (dihalni ~); *fig.* del celote sploh, ki opravlja kako nalogo; čutilo, 3. (človeški) glas, 4. izvrševalec kake uradne ipd. naloge (sodni ~), 5. državna, družbena ali društvena ustanova z določeno funkcijo, 6. glasilo stranke, polit. skupine ipd.
organdí(j) -(j)a *m* [fr. *organdi*, po* nekem kit. mestu] toga, presojna, na otip steklasta tkanina iz bombaža ali umetne svile
organdín -a *m* [iz fr.] gl. organdi(j)
orgáničen -čna -o [gr. *organikos*] *fig.* tvoreč živo celoto, sestavljeno iz skladno urejenih delov; notranje skladen in harmoničen; živ; celoten, celovit; **orgánski** -a -o 1. pripadajoč živi naravi, živim organizmom; ki se tiče organov; v zvezi z razvojem organizma, 2. v kem. ki se tiče ogljikovih spojin (prej ogljikovih spojin le v živih organizmih), 3. *fig.* organičen; **orgánska kemíja** v kem. nauk, ki preučuje ogljikove spojine, o katerih so pred l. 1828 mislili, da obstoje zgolj v živih organizmih
organíst -a *m* [fr. *organiste* iz gr. *organon* orodje] 1. orglavec, orglar, kdor orgla, 2. neka ptica
organizácija -e *ž* [fr. *organisation*, 1488*, iz gr.] 1. urejanje, sestava česa (v celoto) glede na določen smoter; ureditev; ustroj, sklad, 2. skladna, smotrno povezana (organizirana) celota, 3. društvo, združba, zveza, skupnost ljudi, ki jih veže kak program, smoter, delo ...; **organizacíjski** -a -o ki se tiče organizacije (~o vprašanje)
organizátor -ja *m* [fr. *organisateur* iz gr.] kdor kaj organizira (tudi: prireditelj česa) ali ima organizacijske zmožnosti; ustanovitelj organizacije; **organizátorski** -a -o ki se tiče organizacije, organizacijskega dela ipd.
organízem -zma *m* [fr. *organisme*, 1729] živo bitje (človek, žival ali rastlina), sestavljeno iz skladno delujočih organov; organska celota ali telo
organizírati -am [fr. *organiser*] ustanoviti; urediti, oblikovati v skladno, dejavno ali harmonično celoto; pripraviti, prirediti; povezati, vključiti v organizacijo; **organizírati** -am **se** privzeti organizirano obliko; vključiti se v organizacijo
orgáno- [fr. *organe* organ, iz gr. *organon* orodje] v sestavljenkah, npr. organogen
organogén -a -o [organo- + -gen] 1. organskega izvora, 2. oblikujoč organe; **organogenéza** -e *ž* nastanek, oblikovanje organov (biol.)
organografíja -e *ž* [organo- + -grafija] opis(ovanje) živalskih ali rastlinskih organov
organoíden -dna -o [organ(o)- + -oiden] podoben organu (biol., med.)
organologíja -e *ž* [organo- + -logija] nauk o ustroju in funkcijah živalskih ali rastlinskih organov (biol.)
órganon -a *m* [gr. *organon* orodje] 1. pri peripatetikih ime za Aristotelovo logiko (orodje za spoznanje resnice), 2. sistem načel ali pravil za znanstveno raziskavanje
organoplástika -e *ž* [organo- + plastika] plastično, kirurgično oblikovanje organov
organoterapíja -e *ž* [organo- + terapija] zdravljenje z ekstrakti in preparati iz živalskih organov (ščitnice, trebušne slinavke itd.), npr. pri motnjah notranje sekrecije
orgánski -a -o [iz gr.] gl. organičen
orgástičen -čna -o [gl. orgazem] nasladen, ki se tiče orgazma
orgázem -zma *m* [gr. *orgasmos* iz *organ* bujno rasti] najvišja stopnja naslade pri spolnem aktu (fiziol.)
orgiást -a *m* [gr. *orgiastes*] posvečenec, slaveč orgije; *fig. pejor.* razuzdanec; **orgiástičen** -čna -o razuzdano zanesenjaški, divjaški
orgiázem -zma *m* [gr. *orgiasmos* praznovanje orgij] razbrzdano veseljačenje pri antičnih verskih svečanostih, zlasti orgijah
órgije -ij *ž mn.* [gr. mn. *orgia*] pri starih Grkih in Rimljanih skrivni verski obredi na čast bogu Bakhu (Dionizu), združeni z gostijami in razbrzdanim veseljačenjem; *fig.* divje, razuzdano veseljačenje in popivanje

órglar -ja *m* [gl. orgle] kdor orgla, organist; **orglár** -ja *m* kdor dela orgle; **órglati** -am igrati na orgle

órgle -gel *ž mn.* [nlat. *organum* iz gr. *organon* orodje] glasbilo, sestavljeno iz enotonskih piščali z umetnim mehovjem, pedali, registri itd., največ v cerkvah

orheotomíja -e *ž* [orh(i)- + -tomija] operativna odstranitev mod, kastracija

orhéstra -e *ž* [gr. *orchestra*] v stgr. gledališču: polkrožni prostor pred odrom za zborne pevce in plesalce, prim. orkester

órhi- [gr. *orchis* modo] v sestavljenkah, npr. orhialgija

orhialgíja -e *ž* [orhi- + -algija] bolečine v modih (med.)

orhidalgíja -e *ž* [iz gr.] gl. orhialgija

orhidéja -e *ž* [fr. *orchidée* iz gr. *orchis* modo, po obliki gomoljev] v bot. cvetlica iz družine kukavic (nlat. *Orchidaceae*), največ tropične rastline; okrog 15.000 vrst

órhis -a *m* [gr. *orchis* modo] 1. v bot. kukavica (po obliki njenih gomoljev), 2. modo (anat.)

orhítis -a *m* [orh(i)- + -itis] vnetje mod (med.)

óribi -ja *m* [po hotentotski besedi] v zool. bleda antilopa (iz Afrike)

oriènt -énta *m* [lat. *oriens* sončni vzhod, iz *oriri* vziti] vzhod, stran neba; *fig.* **Oriènt** -énta *m* Jutrovo, Vzhod, zlasti dežele Bližnjega vzhoda: Palestina, Sirija, Arabija...

orientácija -e *ž* [fr. *orientation* iz lat. *oriens* vzhod] 1. razved(ovanje), ugotavljanje svojega položaja glede na kako točko ali smer (prvotno glede na vzhod); lega ali položaj glede na to, 2. znajdenost v prostoru, položaju ...; pravilno presojanje, 3. usmerjanje; usmerjenost; **orientacíjski** -a -o ki se tiče orientacije; *fig.* približen

orientálec -lca *m* [lat. *orientalis* vzhoden] kdor je doma z Vzhoda, vzhodnjak, jutrovec; **orientálski** -a -o vzhoden; izvirajoč iz vzhodnih dežel; vzhodnjaški, jutrovski

orientalíst -a *m* [fr. *orientaliste* iz lat.] 1. strokovnjak za orientalistiko, 2. študent orientalistike; **orientalístika** -e *ž* veda, ki preučuje orientalske, zlasti semitske jezike, književnost in kulturo

orientalízem -zma *m* [fr. *orientalisme* iz lat.] etnična, zlasti jezikovna posebnost orientalskih narodov

oriéntekspres -a *m* [Orient + ekspres] brzovlak, ki veže Pariz s Carigradom

orientíranost -i *ž* [fr. *orienter* usmeriti] idejna ipd. usmerjenost; **orientírati** -am usmeriti, pokazati (pravo) smer; seznaniti s čim, poučiti; napotiti; **orientírati** -am se najti pravo smer, razvedeti se, razgledati se, razpoznati se, ugotoviti svoj položaj glede na kako točko, smer ipd.; *fig.* znajti, razpoznati se (v kraju, času, položaju); usmeriti se

originácija -e *ž* [nlat. *originatio* iz lat. *origo* izvir] izvir, nastanek, začetek česa

originál -a *m* [lat. *originalis* izviren] izvirna, samonikla, neposneta oblika česa, zlasti, 1. izvirnik, prvopis (naspr. prepis), 2. prvotno, izvirno besedilo; izvirnik (naspr. prevod), 3. izvirno delo sploh (v naspr. z reprodukcijo ipd.), 4. *fig.* posebnež; **originálen** -lna -o, 1. izviren, prvobiten, samobiten; neposnet, neponarejen; nov, svež; ustvarjalen; poseben, svojevrsten, nenavaden, 2. ki se tiče originala

óriks -a *m* [gr. *oryx*] v zool. vrsta afriške antilope, ima sablji podobne roge

oriktogenija -e *ž* [gr. *oryktos* izkopan, + -genija] nastanek kamnin

oriktognozíja -e *ž* [gr. *oryktos* izkopan, *gnosis* znanje; spoznanje] poznanje kamnin

oriktografíja -e *ž* [gr. *oryktos* izkopan, + -grafija] opis(ovanje) kamnin, fosilov ipd.

oriktológ -a *m* [gr. *oryktos* izkopan, + -log] kdor se ukvarja z oriktologijo; **oriktologíja** -e *ž* nauk o fosilih (= paleontologija)

Oríon -a *m* [gr. *Orion*] 1. v stgr. mit. slaven lovec, ljubljenec Zarje, po smrti postavljen med zvezde, 2. Rimščice, sozvezdje južno od Dvojčkov in Bika

orkán -a *m* [prek nem. iz špan. *huracan* iz karib.] vrtinčast vihar, besneč z velikansko hitrostjo (= hurikan, ciklon)

orkéster -tra *m* [gr. *orchestra* polkrožni prostor pred odrom za zborne pevce in plesalce v stgr. gledališču] 1. prostor za odličnike v strim. gledališču, 2. danes: prostor za glasbenike ipd. v gledališču,

3. kolektiv glasbenikov pri izvedbi kakega dela, 4. glasbila kot celota pri taki izvedbi

orkestrácija -e *ž* [fr. *orchestration*, 1836, iz gr.] predelava, prireditev skladbe za orkester

orkestrálen -lna -o [gl. orkester] spadajoč k orkestru; prirejen za orkester, spremljan z orkestrom

orkéstrion -a *m* [nem. skovanka iz gr. *orchestra*] 1. orglam podobno avtomatično glasbilo, ki posnema orkester, 2. vrsta drugih, orglam podobnih glasbil

orkestrírati -am [gl. orkester] 1. predelati, prirediti za orkester (= instrumentirati), 2. prirediti nastop orkestra; nastopiti z orkestrom

Órkus -a *m* [lat. *Orcus*] v strim. mit. 1. Pluton, bog spodnjega sveta, 2. spodnji svet, kraljestvo mrtvih (=Tartar)

orleaníst -a *m* [fr. *orléaniste*] v Franciji — okrog 1830 — privrženec orleanske dinastije, zlasti Ludvika Filipa

órlon -a *m* [tovarniško ime] sintetično vlakno, podobno najlonu, a trdnejše in odpornejše

Órmuzd -a *m* [iz stperz. *Ahura Mazda*] v nauku Zaratustre: počelo ali duh dobrega, stvarnik sveta v večnem boju z duhom teme ali zla

ornácija -e *ž* [lat. *ornatio*] krasitev, lepšanje; okras(ek)

ornamènt -énta *m* [lat. *ornamentum*] okras, okrasek (slikarski, kiparski ~); **ornamentálen** -lna -o okrasen

ornamentácija -e *ž* [fr. *ornementation* iz lat.] (o)krasitev, zaljšanje; **ornamentírati** -am ozaljšati, opremiti z ornamenti

ornaméntika -e *ž* [lat. *ornamentum* okras] 1. okrasje, liki in podobe, ki rabijo kot okras na obleki, poslopjih, knjigah ...; celotnost takih ornamentov, 2. nauk o ornamentih

ornát -a *m* [lat. *ornatus* okras; oprava] slavnostna ali obredna oprava cerkvenih ali svetnih mogočnikov (vladarski ~)

órnito- [gr. *ornis*, *ornithos* ptica] v sestavljenkah, npr. ornitolog

ornitofílen -lna -o [ornito- + -filen] ki se tiče ornitofilije; **ornitofilíja** -e *ž* opraševanje cvetov po pticah

ornitolít -a *m* [ornito- + -lit] okamnel, fosilni ostanek ptice

ornitológ -a *m* [ornito- + -log] ptičeslovec; **ornitologíja** -e *ž* ptičeslovje, v zool. nauk, ki preučuje ptice

ornitopód -a *m* [ornito- + -pod] vrsta dinozavra, hodil je pokončno kot ptica

ornitóptera -er *s mn.* [ornito- + gr. *pteron* krilo] rod velikih, lepih metuljev iz tropičnih krajev

ornitóza -e *ž* [ornit(o)- + -oza] papigovki podobna kužna bolezen domačih golobov in drugih ptic

óro- [gr. *oros* gora] v sestavljenkah, npr. orograf

orogén -a -o [oro- + -gen] oblikujoč gorovja (geogr.)

orogenéza -e *ž* [oro- + -geneza] nastanek gora in gorovij

orogenía -e *ž* [oro- + -genija] nauk o nastanku gora in gorovij

orognóst -a *m* [oro- + gr. *gnosis* znanje; spoznanje] kdor se ukvarja z orognozijo; **orognozíja** -e *ž* goroznanstvo, poznanje (preučevanje) gora

orográf -a *m* [oro- + -graf] goropisec, kdor se ukvarja z orografijo; **orografíja** -e *ž* goropisje, področje fiz. geografije, ki opisuje gore in gorovja

orohidrografíja -e *ž* [oro- + hidrografija] opis(ovanje) gora in vodnih tokov

orológ -a *m* [oro- + -log] strokovnjak za orologijo; **orologíja** -e *ž* nauk o gorah in gorovjih (primerjalna veda)

orométer -tra *m* [oro- + -meter] vrsta barometra za merjenje višine gora; **orometríja** -e *ž* nauk o merjenju gora

orphéon -a *m* /ɔrfeõ'/ fr. v Franciji naziv pevskih društev, prim. orfeum

órto- [gr. *orthos* raven, pravilen] v sestavljenkah, npr. ortodoksen

ortobiótika -e *ž* [orto- + gr. *biotikos* življenjski] nauk o pravilnem, zdravem načinu življenja

ortodidáktika -e *ž* [orto- + didaktika] pravilno, smotrno poučevanje

ortodóksen -sna -o [gr. *orthodoxos* iz *orthos*-, *doxa* mnenje] 1. držeč se pravih, ustaljenih načel kakega nauka, zlasti verskega (naspr. heterodoksen); *fig.* »pravoveren«; pravi, resničen, 2. pravoslaven (relig.); **ortodóksni marksízem** resnični, dosledni, revolucionarni mar-

ksizem; **ortodóksnost** -i *ž* zastopanje ortodoksnih načel; »pravovernost«

ortodoksíja -e *ž* [gr. *orthodoxia*] 1. ortodoksnost, 2. pravoslavje

ortodontíja -e *ž* [orto- + gr. *odous, odontos* zob] reguliranje nepravilno raščenih zob in čeljustnih nepravilnosti; nauk o tem

ortodróma -e *ž* [orto- + gr. *dromos* tek] v navtiki: najkrajša zveza med dvema točkama na zemeljski površini

ortoépičen -čna -o [orto- + gr. *epos* beseda, govor] pravorečen; **ortoepíja** -e *ž* pravorečje, nauk o pravilni izgovarjavi besed ali glasov

ortogenéza -e *ž* [orto- + -geneza] v biol. protidarvinistična (zavrača naravno izbiro), neolamarkistična teorija o razvoju organskega sveta v smeri, vnaprej določeni s konstitucijo kličnih celic

ortogón -a *m* [orto- + -gon] pravokotnik (geom.); **ortogonálen** -lna -o pravokoten

ortografíja -e *ž* [orto- + -grafija] pravopis, pravilno pisanje besed; **ortográfski** -a -o *ali* **ortográfičen** -čna -o pravopisen

ortokefálen -lna -o [orto- + gr. *kephale* glava] s poprečnim, normalnim razmerjem med višino in širino lobanje (v antropometriji)

ortokláz -a *m* [orto- + gr. *klasis* lomljenje — ker se lepo lomi] vrsta živca, kalijev in aluminijev silikat, sestavina mnogih vulkanskih kamnin

ortokromátičen -čna -o [orto- + kromatičen] 1. pravilno (naravno) podajajoč barvo, 2. občutljiv za barve; občutljiv za rumeno in zeleno barvo (~i film)

ortopéd -a *m* [orto- + gr. *pais, paidos* otrok] zdravnik, specialist za ortopedijo; **ortopedíja** -e *ž* področje kirurgije, ki zdravi pohabljene ali skrivljene telesne dele otrok ali odraslih; nauk o tem

ortóptera -er *s mn* [orto- + gr. *pteron* krilo] v zool. ravnokrilci: murni, ščurki ...

ortoskóp -a *m* [orto- + -skop] priprava za kristalografsko opazovanje; **ortoskópičen** -čna -o 1. ki se tiče normalnega vida, 2. prikazujoč predmete v pravilni obliki (~i objektiv)

ortotoníja -e *ž* [orto- + -tonija] pravilno poudarjanje besed

ortotropízem -zma *m* [orto- + gr. *trope* obrat] rast rastlinskih organizmov v vertikalni smeri (bot.)

Os (osmij) znak za kem. prvino

o sancta simplicitas /o sank'ta simpli'citas/ lat. »o ti sveta preproščina!« — tako je baje vzkliknil Hus na grmadi, ko je videl prihajati pobožno starko s polenom

osárij -a *m* [nlat. *ossarium* iz lat. *os* kost] kostnica

oscilácija -e *ž* [lat. *oscillatio* nihanje] 1. v fiz. nihanje, tj. gibanje v časovno enakih presledkih okrog ravnotežne lege; tresenje, 2. nihaj; **oscilacíjski** -a -o ki se tiče oscilacije

oscilátor -ja *m* [lat. *oscillare* nihati] 1. nihajoče telo, 2. aparat, povzročajoč električna ali mehanska nihanja

oscilírati -am [lat. *oscillare*] nihati, tresti se

oscilográf -a *m* [oscil(irati) + -graf] priprava za registriranje oscilacij, zlasti elektromagnetnih

oscilográm -a *m* [oscil(irati) + -gram] oscilografski zapis, grafična upodobitev oscilacije

oseín -a *m* [lat. *osseus* koščen, + -in] organska sestavina kosti (biokem.)

osifikácija -e *ž* [nlat. *ossificatio* iz lat. *os* kost, *facere* narediti] (o)kostenitev, zakostenitev, proces rasti kosti, spreminjanje tkiva (npr. hrustanca) v kost

óskar -ja *m* [po* osebnem imenu] pozlačen kipec, ki ga podeljujejo vsako leto v ZDA v priznanje za najboljše filmske stvaritve, npr. najboljšo režijo; *fig.* nagrada, priznanje za najboljši dosežek (~ za embalažo)

oskulácija -e *ž* [lat. *osculatio* poljubljanje] dotik dveh krivulj ipd. v več točkah (mat.)

Osmán -a *m* [po* Osmanu I., ustanovitelju turške države] Turek; **osmánski** -a -o ki se tiče Osmanov; turški

ósmij -a *m* [nlat. *osmium* iz gr. *osme* vonj] kem. prvina, trda, težko taljiva kovina sinje barve; njena poglavitna spojina je kristalna sol neprijetnega vonja

osmologíja -e *ž* [gr. *osme* vonj, + -logija] nauk o vonjavah in vonjavnih snoveh

osmométer -tra *m* [osmo(za) + -meter] priprava za opazovanje osmotičnih pojavov

osmótičen -čna -o [gl. osmoza] sloneč na osmozi (~i pritisk)
osmóza -e *ž* [nlat. *osmosis* iz gr. *osmos* potisk] v fiz. in kem. mešanje dveh različno močnih raztopin (ali raztopine in čiste tekočine) skozi luknjičasto steno ali opno, prim. endosmoza, eksosmoza
ostalgíja -e *ž* [ost(eo)- + -algija] bolečine v kosteh
ostealgíja -e *ž* [iz gr.] gl. ostalgija
osteítis -a *m* [oste(o)- + -itis] vnetje kosti
ostentácija -e *ž* [lat. *ostentatio*] kazanje, namerno razkazovanje; ponašanje, hvaličenje s čim
ostentatíven -vna -o [nlat. *ostentativus*] nameren, namenoma storjen; viden, jasen, očiten (~a namera); hvaličav, bahaški; kljubovalen, izzivalen
ostenzibílen -lna -o [nlat.* *ostensibilis* iz lat. *ostendere* kazati] pokazen, pokazljiv; viden, očiten, jasen
ostenzíven -vna -o [nlat. *ostensivus*] nazorno pokazan, nazoren; viden, očiten
ostenzórij -a *m* [nlat. *ostensorium*] monštranca (liturg.)
ósteo- [gr. *osteon* kost] v sestavljenkah, npr. ostalgija, osteotomija
osteoblást -a *m* [osteo- + gr. *blastos* klica] celice, iz katerih nastaja kostno tkivo
osteoektomíja -e *ž* [osteo- + gr. *ek* iz, *tome* rez] odstranitev dela kosti z izsekavanjem
osteofít -a *m* [osteo- + -fit] nenormalni kostni izrastek (med.)
osteogén -a -o [osteo- + -gen] kosten, nastal iz kosti; oblikujoč kost
osteografíja -e *ž* [osteo- + -grafija] opis(ovanje) kosti skeleta
osteoklást -a *m* [osteo- + gr. *klastos* zlomljen] 1. vrsta kostnih celic, 2. kirurška priprava za zlomitev kosti, npr. pri raznih deformacijah
osteológ -a *m* [osteo- + -log] strokovnjak za osteologijo; **osteologíja** -e *ž* nauk o kosteh, področje anatomije, ki preučuje okostja sesalcev
osteóm -a *m* [oste(o)- + -om] kostni tumor, bula iz kostnine
osteomielítis -a *m* [osteo- + mielitis] vnetje kostnega mozga
osteonekróza -e *ž* (osteo- + nekroza] kostna mrtvina
osteopatíja -e *ž* [osteo- + -patija] v med. kostna bolezen, npr. krhkost kosti
osteoplástika -e *ž* [osteo- + plastika] plastična operacija kosti ali obnovitev izgubljene ipd. kosti
osteoskleróza -e *ž* [osteo- + skleroza] kostna skleroza
osteotóm -a *m* [osteo- + -tom] žagi podobna priprava za rezanje kosti; **osteotomíja** -e *ž* vrez, prerez ali izsekanje kosti
ostinato /ostina'to/ ital. *prisl.* trmasto, vztrajno (v glas. označba za ponavljajočo se glasbeno misel)
ostítis -a *m* [ost(eo)- + -itis] v med. vnetje kosti (= osteitis)
ostrakízem -zma *m* [gr. *ostrakismos* iz *ostrakon* črepinja; glinasta tablica] črepinjska sodba, glasovanje s črepinjami (v stari Grčiji so z glasovanjem začasno izganjali ljudi, ki bi se utegnili polastiti tiranske oblasti; njihova imena so državljani pisali na črepinje ali glinaste tablice); *fig.* izgon; izobčenje
ostríga -e *ž* [ital. *ostrica* iz gr.] vrsta užitnih školjk (zool.)
otalgíja -e *ž* [ot(o)- + -algija] v med. bolečine v ušesu (zaradi prehlada, obolenj v ustni votlini ipd.)
o tempora, o mores! /o tem'pora, o mo'res/ lat. »kakšni časi, kakšne nravi!« — vzklik Cicerona v govoru proti Katilini
otiáter -tra *m* [ot(o)- + gr. *iater* zdravnik] zdravnik, specialist za ušesne bolezni; **otiatrija** -e *ž* nauk o ušesih in zdravljenju ušesnih bolezni
otítis -a *m* [ot(o)- + -itis] vnetje ušesa (med.)
otium cum dignitate /o'cium kum dignita'te/ lat. »častno brezdelje«, pošteno zaslužen pokoj (Cicero)
óto- [gr. *ous, otos* uho] v sestavljenkah, npr. otalgija, otoskop
otočentíst -a *m*, **otočénto** -a *m* [iz ital.] gl. ottocentist, ottocento
otofón -a *m* [oto- + -fon] slušalo za naglušne
otoglifón -a *m* [oto- + gr. *glyphein* dolbsti] žlička za čiščenje ušes
otolaringológ -a *m* [oto- + laringolog] zdravnik, specialist za otolaringologijo; **otolaringologíja** -e *ž* nauk o boleznih ušes in grla

otolít -a *m* [oto- + -lit] ušesni kamenček (v srednjem ušesu)
otologíja -e *ž* [oto- + -logija] nauk o ušesu in ušesnih boleznih
Otomán -a *m* [ital. *ottomano* iz ar.] Turek (= Osman)
otomána -e *ž* [fr. *ottomane*] blazinjak, nizka počivalnica, navadno brez naslonjala, iz Orienta (= divan)
otománski -a -o [gl. Otoman] ki se tiče Otomanov; turški
otopatíja -e *ž* [oto- + -patija] ušesna bolezen
otoplástika -e *ž* [oto- + plastika] umetno, kirurgično oblikovanje ali plastičen nadomestek ušesa
otoragíja -e *ž* [oto- + -ragija] krvavenje iz ušes
otoréja -e *ž* [oto- + -reja] gnojen ušesni iztok, npr. pri vnetju srednjega ušesa
otorinolaringológ -a *m* [oto- + gr. *rhis* nos, *larynx* grlo, *logos* beseda, nauk] zdravnik, specialist za otorinolaringologijo; **otorinolaringologíja** -e *ž* nauk o boleznih ušes, nosa in grla
otorinológ -a *m* [oto- + gr. *rhis* nos, *logos* beseda, nauk] zdravnik, specialist za otorinologijo; **otorinologíja** -e *ž* nauk o ušesnih in nosnih boleznih
otoskleróza -e *ž* [oto- + skleroza] skleroza srednjega ušesa, ki sčasoma povzroči popolno oglušitev (med.)
otoskóp -a *m* [oto- + -skop] v med. 1. priprava za avskultiranje ušesa, 2. priprava za preiskovanje vnanjega sluhovoda in bobniča; **otoskopíja** -e *ž* preiskovanje ušesa z otoskopom
ottava rima /ota'va ri'ma/ ital. osmerica, kitica iz osmih ital. enajstercev (= stanca, oktava)
ottocentist -a *m* [/otočenti'st/ iz ital. *otto cento* osemsto, okr. za *mille otto cento* 1800] umetnik iz ottocenta; **ottocento** -a *m* /otočen'to/ 19. stol. v zgodovini ital. umetnosti in kulture
otzovíst -a *m*, *nav. v mn.* **otzovísti** -ov [rus. *otzovist* iz *otozvat'* odpoklicati] privržene skupine v ruski socialnodemokratični delavski stranki, ki je l. 1908 zahtevala, naj strankine poslance odpokličejo iz dume in naj preneha delo v legalnih organizacijah
ounce [angl.] gl. unča
out [/aut/ = angl. iz] v šp. *prisl.* ven, zunaj; **out** -a *m* žoga zunaj igrišča (pri nogometu, tenisu...)
outsider -ja *m* [/autsai'də/ angl. iz *out* iz, *side* stran] »obstranec«, kdor se izloči ali se ne vključi v kako skupnost, 1. kapit. podjetje, ki se ne vključi v monopolno združenje svoje panoge, »divje podjetje«, 2. kdor nepoklicno špekulira na borzi, 3. v šp. »odzadnjak«, malo znan dirkalni konj, ki zanj na dirkah ne mislijo, da bi lahko zmagal
ouverture [fr.] gl. uvertura
ovácija -e *ž*, *v mn.* **ovácije** -ij [lat. *ovatio*, pri Rimljanih: majhen triumf; triumfator se ni peljal na vozu, šel je peš ali je jahal] viharno, dolgotrajno pozdravljanje ali vzklikanje; navdušeno odobravanje
ovál -a *m* [fr. *oval* jajčast, iz lat. *ovum* jajce] lik (predmet, podoba) ali krivulja jajčaste oblike; **oválen** -lna -o jajčast, obel, okrogel kot jajce
ovariálen -lna -o [gl. ovarij] jajčnikov, ki se tiče jajčnika
ovarialgíja -e *ž* [ovari(j) + -algija] bolečine nevrotične narave v spodnjem delu trebuha; izvirajo od jajčnikov
ovariektomíja -e *ž* [ovari(j) + ektomija] operativna odstranitev jajčnika
ovárij -a *m* [nlat. *ovarium* jajčnik, iz lat. *ovum* jajce] 1. jajčnik, del ženskih spolnih organov (anat.), 2. plodnica (bot.)
ovarioterapíja -e *ž* [ovari(j) + terapija] zdravljenje jajčnikov
ovariotomíja -e *ž* [ovari(j) + -tomija] operacija ali operativna odstranitev jajčnika
ovarítis -a *m* [ovar(ij) + -itis] v med. vnetje jajčnikov (= ooforitis)
ovenízem -a *ali* **ovenít** -a *m* privrženec ovenizma; **ovenízem** -zma *m* socialistični nauk in sistem angl. tovarnarja Roberta Owena (1771—1858), ki je skušal praktično dokazati, da je socializem mogoč v okviru kapitalistične družbe; ena poglavitnih teorij utopičnega socializma
overlord *neskl. m* [/ou'vəlo:d/ = angl. najvišji gospod] šifra za izkrcanje zaveznikov v Franciji v drugi svetovni vojni (operacija ~)

ovidúkt -a *ali* **ovidúktus** -a *m* [lat. *ovum* jajce, *ductus* vod] jajcevod, del ženskih spolnih organov (anat.)
ovifórmen -mna -o [lat. *ovum* jajce, *forma* oblika] jajčast, v obliki jajca
ovinácija -e *ž* [nlat. *ovinatio* iz *ovinus* ovčji] v med. cepljenje proti noricam z ovčjim serumom
óvipara -ar *s mn.* [lat. *ovum* jajce, *parere* roditi] v zool. živali, ki ležejo jajca (v ožjem pomenu živali, katerih jajca se oplode po izleženju, npr. pri ribah); **óviparen** -rna -o ki se tiče ovipar; ki leže jajca ali se izleže iz jajca, naspr. viviparen
ovovívipara -ar *s mn.* [lat. *ovum* jajce, *vivus* živ, *parere* roditi] v zool. živali, katerih izležena jajca že vsebujejo bolj ali manj razvit embrio, npr. pri pticah in plazilcih; **ovovíviparen** -rna -o ki se tiče ovovivipar
OVRA [ital. *Organizzazione Vigilanza Reati Antifascisti* Varnostna služba zoper antifašist. delikte] ital. fašistična polit. policija
óvula -e *ž* [iz nlat. *ovulum* jajčece] jajčece (biol.)
ovulácija -e *ž* [iz nlat. *ovulum* jajčece] sprostitev dozorelega jajčeca iz jajčnika (pri ženski med menstruacijo)
óvum -a *m* [lat. *ovum*] 1. jajce, 2. okras v obliki jajca (arhit.)
oz. angl. kratica: ounce (= unča)
-óza -e *ž* samost. pripona, izraža, 1. ogljikove hidrate ali druge spojine, npr. celuloza, 2. [iz lat., gr. *-osis*] stanje, dejavnost, razvojni proces ipd., npr. metamorfoza, osmoza, 3. bolezensko stanje, npr. tuberkuloza
ózelot -a *m* [iz fr. iz meh. *ocelotl*] leopardja mačka, leopardu podobna roparska mačka, živi največ v Mehiki in Teksasu
ozéna -e *ž* [iz gr. *ozaina* iz *ozein* vonjati] kronično vnetje nosne sluznice s smrdljivimi izločki, povzročajo ga neki bacili
Ozíris -a *m* [gr. *Osiris*] eno glavnih stegipt. božanstev, sončni bog, brat in mož Izide, oče Horusa, sodnik mrtvih v spodnjem svetu
ozokerít -a *m* [gr. *ozein* vonjati, *keros* vosek] zemeljski vosek, smolasta sestavina nafte, zmes trdnih parafinov in asfaltnih smol
ozón -a *m* [fr. *ozone* iz gr. *ozein* vonjati, ime mu je dal Schönbein l. 1840] posebna, alotropna oblika kisika z značilnim ostrim vonjem; sestavljena iz treh (namesto dveh) atomov v molekuli
ozonátor -ja *m* [gl. ozon] 1. priprava za pridobivanje ozona iz zraka, 2. priprava za ozoniranje zraka
ozonizácija -e *ž* [fr. *ozonisation*] 1. čiščenje z ozonom, 2. spreminjanje v ozon; **ozoní(zí)rati** -am 1. čistiti z ozonom, npr. vodo ali zrak, 2. spremeniti kisik v ozon
ozonométer -tra *m* [ozon(o) + -meter] ozonomer, priprava za merjenje množine ozona v zraku

P

P 1. [nlat. *phosphorus*] znak za kem. prvino: fosfor, 2. kratica: predikat (log.)
p kratica: 1. piano, 2. piko-, 3. pond, 4. proton
p. lat. kratica: 1. pagina, 2. pater, 3. pinxit
Pa (protaktinij) znak za kem. prvino
pa. ital. kratica: prima
p. a. lat. kratica: 1. per annum, 2. pro anno
pacièṇt -énta *m* [lat. *patiens* trpeč] oseba (bolnik) v zdravniški oskrbi; kdor pride iskat zdravniško pomoč
pacificírati -am [lat. *pacificare* pomiriti, iz *pax*, *pacis* mir, *facere* narediti] (po)miriti, umiriti; izravnati spor; zatreti, s silo zadušiti upor ali nemir, izvesti pacifikacijo; **pacifikácija** -e *ž* (po)mirjenje, (po)miritev; (nasilna) umiritev, npr. uporne dežele; zatrtje, zadušitev nemira, upora...
Pacífik -a *m* [lat. *pacificus* pomirjajoč; miren — ime mu je dal Magellan, ker je mirno jadral po njem] Tihi ocean,

svetovno morje med Ameriko, Azijo in Avstralijo (geogr.)

pacifikátor -ja *m* [lat. *pacificator*] miritelj, mirovni posrednik; (včasih nasilen) pomirjevalec

pacifíst -a *m* [fr. *pacifiste*/ iz lat.] prijatelj miru, privrženec pacifizma; **pacifístičen** -čna -o ki se tiče pacifizma; miroljuben; **pacifízem** -zma *m* 1. polit. smer in gibanje, ki nasprotuje vsaki, tudi osvobodilni vojni, in se trudi za miroljubno reševanje nesoglasij med državami, 2. prizadevanje za miroljubno reševanje razrednih nasprotij (socialni ~), 3. težnja po mirnem sožitju med ljudmi sploh, 4. *fig*. miroljubnost

pacífiški -a -o [gl. Pacifik] ki se tiče Pacifika; **Pacífiški oceán** Tihi ocean (= Pacifik)

paciscènt -énta *m* [lat. *pacisci* pogoditi se] pogodbenik, kdor sklepa pogodbo ali je pri njej udeležen

pacta conventa /pak'ta konven'ta/ lat. 1. sporazum, sklenjen l. 1102 med hrvatskimi fevdalci in madžarskim kraljem Kolomanom (Hrvatje so priznali Kolomana za kralja, ta pa jim je zagotovil avtonomijo), 2. sporazum, ki so ga sklepali poljski kralji s šlahto pred izvolitvijo

páčuli -ja *m* [angl. *patchouli*] 1. v bot. vzhodnoindijska ovijalka (daje eterično olje), 2. parfum iz tega olja

Paddy -ja *m* [/pæ'di/ angl. ljubkovalno iz *Patrick*, po zavetniku Irske] vzdevek za Irce

padišáh -a *m* [perz. *padshah* iz *pad* velik, *shah* kralj] »veliki kralj«, naslov perz. šahov (tudi nekdanji naslov turških sultanov)

padre *neskl. m* [/pa'dre/ = ital. oče] naslov in nagovor ital. (tudi špan. itd.) redovnikov

padróne -na *m* [ital. *padrone* iz *padre* oče] gospodar; mojster; pokrovitelj

pag. lat. kratica: pagina

pagát -a *m* [ital. *pagare* plačati] pri taroku: eden od treh glavnih adutov (tarokov) z rimsko številko I.

página -e *ž* [lat. *pagina*] stran v knjigi

paginácija -e *ž* [gl. pagina] (o)številčenje, označe(va)nje strani ali listov s tekočimi številkami; tekoče številke na straneh ali listih; **paginírati** -am (o)številčiti, številiti, označiti (strani ali liste) s tekočimi številkami

pagóda -e *ž* [portug. *pagode* iz* perz. *but-kadah* svetišče] tip budističnega ali brahmanističnega svetišča v Indiji, Burmi, na Kitajskem...

páhi- [gr. *pachys* debel, mesnat] v sestavljenkah, npr. pahiderm

pahidêrm -a *m*, *nav. v mn.* **pahidêrmi** -ov [pahi- + gr. *derma* koža] v zool. debelokožci: sloni, nosorogi...

pahidermíja -e *ž* [pahi- + gr. *derma* koža] v med. odebelelost kože ali prirojena debelokožnost

pahimeningítis -a *m* [pahi- + meningitis] vnetje trde možganske opne (med.)

páhlavi *neskl. m* [po perz. šahu Pahlavi] perzijski zlatnik

páhlavi *neskl. m* [iz perz.] gl. pehlevi

paián -a *m* [iz gr.] gl. pean

pair -a *m* [fr.] gl. per

pakáža -e *ž* [iz fr. *bagage* prtljaga; fig. kaj manj vrednega] sodrga, drhal, svojat

pakét -a *m* [nem. *Paket* iz angl. *packet*, dimin. iz *pack* cula, sveženj] 1. zavoj, zavitek, omot; (poštna ipd.) pošiljka; cula, 2. sveženj (~ delnic); **paketírati** -am spravljati, zlagati v omot, zavitek...

pákfon -a *m* [fr. *pacfung* iz kit.] »novo srebro«, srebrnkasta zlitina iz bakra, cinka in niklja

pakírati -am [nem. *packen*] napraviti paket, povezati v paket; zavi(ja)ti, omota(va)ti

páko -a *m* [iz špan. iz indijan.] v zool. vrsta lame (= alpaka)

pákt -a *m* [lat. *pactum* iz *pacisci* pogoditi se] (mednarodna) polit. pogodba, navadno večjega pomena; *fig*. zveza

paktánt -a *m* [gl. pakt] pogodbenik, podpisnik pogodbe; kdor s kom paktira; *fig*. zaveznik; **paktírati** -am pogajati, pogoditi se; sklepati zvezo; vezati se s kom

paláča -e *ž* [ital. *palazzo* iz lat. *palatium* cesarska palača, prim. Palatin] dvor, dvorec, večja, razkošna zgradba

palačínka -e *ž*, *nav. v mn.* **palačínke** -ink [madž. *palacsinta*] omleti podobna jed iz moke, mleka in jajc

Pálada -e *ž* [gr. *Pallas, Pallados*] 1. v stgr. mit. priimek boginje Atene, 2. asteroid
paládij -a *m* [gr. *palladion* iz *Pallas* Palada] zaščitna, zavetna podoba, kip ipd. (prvotno bajeslovni kip Palade Atene, od katerega je bila odvisna usoda Troje; mesto da je bilo nepremagljivo, dokler je bil tam shranjen kip); *fig.* varstvo
paládij -a *m* [nlat. *palladium*, po asteroidu Paladi] kem. prvina, srebrnkasta, platini podobna plemenita kovina (za zlitine in katalizator)
paladín -a *m* [fr. *paladin* iz lat. *palatinus* dvoren] srednjev. dvorni vitez, zlasti eden od dvanajstih vitezov iz spremstva Karla Velikega; *fig.* hraber vitez; (viteški) zaščitnik
palais [/palɛ́/ fr. iz lat. *palatium*] dvor, dvorec, palača
palamída -e *ž* [ital. *palamita*] morska riba (zool.)
palankín -a *m* [angl. *palanquin* iz orient.] v Indiji ipd. lahka, pokrita in odprta nosilnica za eno osebo
Pálas -ade *ž* [iz gr.] gl. Palada
pálaš -a *m* [fr. *palache* iz madž.] dolga, težka sablja, nekdaj npr. pri kirasirjih
palatál -a *m* [fr. *palatal* iz lat. *palatum* trdo nebo v ustih] (trdo)nebnik, trdonebni soglasnik, npr. »j« v slovenščini; **palatálen** -lna -o (trdo)neben; trdonebniški
palatalizácija -e *ž* [gl. palatal] v slovn. mehčanje glasov, npr. »k« v »č« (roka: ročica); **palatalizírati** -am mehčati, izgovarjati v območju trdega neba, spremeniti v palatalni glas
Palatín -a *m* [lat. *Mons Palatinus*] v starem Rimu eden izmed sedmerih gričev, na katerem je stala pozneje cesarska palača
palatín -a *m* [lat. *palatinus* dvoren, iz *palatium* palača] 1. prvotno dvorni častnik ali dvorjan; v srednjem veku odličnik v vladarjevi bližini, največkrat volilni grof, 2. kraljevi namestnik na Madžarskem (do l. 1853); **palatinát** -a *m* palatinstvo, služba in čast palatina
palatínci -ev *m mn.* [po griču Palatinu, kjer je stala cesarska palača] telesna straža rim. cesarjev
palatoshíza -e *ž* [palat(um) + gr. *schizein* razklati] volčje žrelo (med.)
palátum -a *m* [lat. *palatum*] trdo nebo (v ustni votlini)
paláver -vra *m* [portug. *palavra* beseda, jezik, iz lat. *parabola*] zborovanje črncev; *fig.* razpravljanje z dosti besedičenja, npr. med popotniki in afriškimi domačini
palazzo -a *m* /pala'co/ ital. palača, dvorec, v mnogih lastnih imenih, npr. Palazzo Pitti v Florenci
páleo- [gr. *palaios* star, starodaven] staro-, pra-, v sestavljenkah, npr. paleozoik
paleoantropológija -e *ž* [paleo- + antropologija] znanost, ki preučuje fosilne ostanke pračloveka, del antropologije
paleobotánika -e *ž* [paleo- + botanika] znanost, ki preučuje fosilne ostanke rastlin, del paleontologije
paleocén -a *m* [paleo- + gr. *kainos* nov] v geol. zgodovini Zemlje: prva, najstarejša plast in pododdelek terciara
paleofitológija -e *ž* [paleo- + fitologija] gl. paleobotanika
paleogén -a *m* [paleo- + -gen] v geol. starejša plast in oddelek terciara, deli se na paleocen, eocen in oligocen
paleogeografíja -e *ž* [paleo- + geografija] znanost, ki preučuje oblike zemeljskega površja in geografske razmere v prejšnjih geol. dobah
paleografíja -e *ž* [paleo- + -grafija] staropisemstvo, pomožna zgodovinska veda, ki preučuje stare pismene spomenike: pisave, napise, rokopise...
paleolít -a *m* [paleo- + -lit] kamnitno orodje iz paleolitika
paleolítik -a *m* [paleo- + -lit(ik)] v arheol. starejša kamena doba (zanjo je značilno grobo obdelano kamnitno orodje); **paleolítski** -a -o iz paleolitika
paleontológ -a *m* [paleo- + gr. *on, ontos* bitje, + -log] strokovnjak v paleontologiji; **paleontologíja** -e *ž* znanost, ki preučuje fosilne ostanke izumrlih živih bitij
paleotêrij -a *m* [paleo- + gr. *therion* zver] vrsta tapirju sorodnega fosilnega sesalca iz eocena (zool.)
paleotíp -a *m* [paleo- + -tip] prvotisk (= inkunabula)
paleozóičen -čna -o [paleo- + gr. *zoon* živo bitje, žival] iz paleozoika (~i fosil); **paleozóik** -a *m* stari vek v geol. zgodovini

Zemlje z najstarejšimi oblikami življenja (deli se na kambrij, ordovicij, gotlandij, devon, karbon, perm)

paleozoologíja -e *ž* [paleo- + zoologija] znanost, ki preučuje fosilne ostanke živali iz prejšnjih geol. dob, del paleontologije

paléstra -e *ž* [gr. *palaistra* iz *palaiein* boriti se] borilnica, telovadnica, javni prostor (šola) za borjenje in telesne vaje pri Grkih in Rimljanih

paléta -e *ž* [fr. *palette*, dimin. iz *pelle* lopata] ovalna slikarska deščica za mešanje barv; natika se na palec leve roke

paletó -ja *m* [fr. *paletot*] ohlapen površnik

páli -ja *in neskl. m* [skt. *pali bhasa* sveti jezik] prakritski jezik, sveti (knjižni) jezik indijskih budistov

paliatív(um) -a *m*, *mn.* **paliatíva** -iv *s* [lat. *palliatus* s plaščem ogrnjen, iz *pallium* grški plašč, površnik] blažilo, mirilo, tj. zdravilo, ki začasno olajša bolezen ali odstrani njene »površinske« pojave, a ne odstrani vzrokov (med.); *fig.* polovično sredstvo ali ukrep; **paliatíven** -vna -o olajšujoč, blažilen, pomirjevalen

pálij -a *m* [lat. *pallium* iz gr.] 1. pri Rimljanih širok moški plašč po grški šegi (v naspr. z rimsko togo; nosili so ga zlasti filozofi), 2. naramnik iz bele volne, del papeškega in nadškofovskega ornata

palilalíja -e *ž* [pali(n)- + gr. *lalein* govoriti] bolezensko ponavljanje iste besede ali stavka

palilogíja -e *ž* [pali(n)- + -logija] ponavljanje besed ali stavkov (pesniški ali govorniški ukras)

pálim- [iz gr.] v zloženkah, npr. palimpsest, gl. palin-

palimpsést -a *m* [gr. *palimpseston sc. biblion* iz *palin-*, *psestos* izpraskan] pergamentni rokopis, s katerega je bilo prvotno besedilo zbrisano in napisano novo

pálin- [gr. *palin* znova, zopet] predpona, v zloženkah izraža obnavljanje, povračanje ipd., npr. palingeneza

palindróm -a *m* [gr. *palindromos* nazaj tekoč] povratnik, beseda ali stavek (verz), ki ima, če ga beremo naprej ali nazaj, isti ali drugačen pomen (npr. nežen, Mars, perica reže raci rep)

palingenéza -e *ž* [palin- + -geneza] 1. (duhovni) prerod, 2. ponavljanje stvari in dogodkov (pri stoikih), 3. ponovno rojstvo; metempsihoza, 4. povračanje lastnosti in stopenj v individualnem razvoju organizmov, ki so v razvojnem procesu vrste že izginile (biol.)

palinodíja -e *ž* [gr. *palinodia*, *palin-*, *ode* pesem] pesem, v kateri avtor preklicuje, kar je napisal kdaj prej; *fig.* kesanje, sprememba mnenja

palír -ja *m* [iz nem.] gl. polir

palisáda -e *ž* [fr. *palissade* iz lat. *palus* kol] 1. ovira iz močnih, priostrenih kolov, zabitih v zemljo (pri utrdbah), 2. kolje, plot iz takih kolov

palisánder -dra *m* [iz fr., po gvajanski besedi] trd, dragocen les vrste brazilskih dreves, največkrat vijoličaste barve (za dragoceno pohištvo, glasbila...)

pálma -e *ž* [lat. *palma* dlan, po obliki njenih listov] v bot. zimzeleno drevo; okrog 1000 večidel tropskih vrst (datljeva, kokosova ~); palmova vejica je simbol zmagoslavja

palméta -e *ž* [fr. *palmette* iz lat. *palma*] v arhit. stiliziran okras, podoben palmovemu listu

palméto -a *m* [angl. *palmetto* iz špan. *palmito*, dimin. iz lat. *palma*] 1. vrsta majhne palme, 2. strojilo iz njenih korenin

palmitát -a *m* [palmit(in) + -at] sol ali ester palmitinske kisline (kem.)

palmitín -a *m* [fr. *palmitine* iz lat. *palma*, ker je v palmovem olju] glicerid palmitinove kisline, sestavina večine maščob (kem.); **palmitínova kislina** trdna, nasičena maščobna kislina, osnovna sestavina živalskih maščob

palpabílen -lna -o [nlat. *palpabilis* iz *palpare* otipati] otipljiv, prijemljiv; *fig.* očiten

palpácija -e *ž* [lat. *palpatio*] tipanje, otipavanje (bolnika); **palpírati** -am tipati, otipa(va)ti, obtipati, zlasti v zdravniškem preiskovanju

palpitácija -e *ž* [lat. *palpitatio*] (nemiren, nagel) utrip; nemirno bitje, utripanje žile ali srca; **palpitírati** -am (nemirno, naglo) utripati, tolči, udarjati, biti

paltó -ja *m* [iz fr.] gl. paleto
páluba -e *in* **palúba** -e *ž* [rus. *paluba*] ladijski krov
paludízem -zma *m* [lat. *palus, paludis* močvirje, + -izem] močvirska mrzlica (= malarija)
pamflét -a *m* [angl. *pamphlet* iz stfr. *Pamphilet*, ljudski naziv srednjev. lat. pesmi *Pamphilus, seu de Amore*, tj. P., ali o ljubezni] manjše delo (spis, članek) z aktualno, največkrat sramotilno in posmehljivo vsebino (politični ~); *fig.* sramotilni spis; **pamfletíst** -a *m* pisec pamfleta
pámpa -e *ž, nav. v mn.* **pámpe**, pamp [špan. *pampa*, mn. *pampas*] širne travnate ravnine (stepe) v Južni Ameriki, zlasti v Argentini; **pampêro** -a *m* močan, hladen severozahodnik, ki veje od Andov prek pamp
Pán -a *m* [gr. *Pan*] v stgr. mit. Hermesov — ali Zevsov — sin, bog polj, gozdov, pastirjev in čred, upodobljen s kozjimi nogami, včasih tudi uhlji in rogovi (imeli so ga za iznajditelja pastirske piščali in krivca nesmiselnega, »panič-nega« strahu)
pán -a *m* [polj. *pan*] zemljiški gospod, graščak v stari Poljski; *fig.* gospod
pán -a *m* [češ. *pan*] gospod
pán- [gr. *pan* vse, iz *pas, pantos* ves] vse-, v sestavljenkah, npr. panorama, pan-slavist
panacéja -e *ž* [lat. *panacea* iz gr. *panakeia, pan-, akos* zdravilo] zdravilo za vse bolezni: čudežno zelišče, koren...
panache [/panaš'/ fr. iz lat. *penna* pero] čop, (čeladna ipd.) perjanica
pánama -e *ž* [po srednjeamer. republiki in njenem glavnem mestu] 1. velikanska finančna sleparija, škandal, podkupovanje uradnikov in politikov (po aferi v fr. parlamentu ob propadu družbe za zgraditev panamskega prekopa l. 1889), 2. fin, širokokrajen slamnik iz listov ameriške, palmi podobne rastline, 3. vrsta vezave in bombažna tkanina v taki vezavi (osnovne in votkove niti so vezane podobno kot slama pri slamniku)
Panamêrika -e *ž* [pan- + Amerika] ime obeh Amerik kot geopolitične celote; **panamêriški** -a -o vseameriški
panamerikanízem -zma *m* [pan- + amerikanizem] težnja po tesnejšem sodelovanju ali politični zvezi vseh ameriških držav pod vodstvom ZDA
panamíst -a *m* [gl. panama] slepar na debelo
páncer -ja *m* [nem. *Panzer* iz ital. *panziera* iz *pancia* trebuh] 1. oklop ladje, tanka..., 2. oklopnik, oklopno vozilo, zlasti tank
pánda -e *ž* [angl. *panda*, po nepalski* besedi] v zool. 1. bambusni medved, živi v pragozdovih Vzhodne Azije, 2. rakunu podobna zver s Himalaje
pandán -a *m* [iz fr.] gl. pendant
pandánus -a *m* [nlat. *pandanus* iz malaj.] okrasna rastlina-lončnica; več vrst
Pandékte -ekt *ž mn.* [lat. *pandectae* iz gr. *pandektes* vseobsegajoč] zbirka pravnih določb iz starih rimskih zakonikov, glavni del zbornika Corpus juris civilis; v tem zborniku so v dobi Justinijana l. 533 zbrali vse rimsko civilno pravo (= Digeste)
pandémičen -čna -o [gr. *pandemos* iz *pan-, demos* ljudstvo] splošno, v več deželah razširjen (~a bolezen); vsesplošen; **pandemíja** -e *ž* kužna bolezen (epidemija), razširjena v več deželah ali po vsem svetu
pandemónij -a *m* [pan- + gr. *daimon* duh, nižje božanstvo] svetišče vseh bogov ali polbogov; pozneje v kršč. *pejor.*: pekel, bivališče vseh hudobnih duhov
pandêro -a *m* [iz špan.] baskovski boben s kragulj čki
Pándit -a *m* [ind. *pandit* učen] v Indiji spoštljiv naslov učenih ljudi (~ Nehru); **pándit** -a *m* učenjak
Pandóra -e *ž* [gr. *Pandora* iz *pan-, doron darilo*, tj. od vseh obdarovana] 1. v stgr. mit. prva umrljiva ženska, lepotica, ustvarjena ljudem v pogubo, ker je Prometej ukradel ogenj z nebes. Ustvaril jo je Hefajst, drugi bogovi pa so jo obdarovali: Atena ji je dala dušo, Afrodita lepoto, Zevs pa ji je podaril škatlico, v kateri so bile zaprte vse človeške tegobe in bridkosti, in ji zabičal, da je ne sme odpreti; Pandora je vsa radovedna pokukala vanjo, bridkosti so ji ušle in se razpasle med ljudmi. V škatlici je ostalo le upanje, 2. asteroid; **Pandórina škatlica** vir vseh bridkosti in nesreč

pandóra -e *ž* [nlat. *pandura* iz gr.] staro glasbilo na več strun, podobno kitari

pandúr -ja *m* [hrv., madž. *pandur* iz* nlat. *banderius* praporščak] 1. prvotno: oborožen hlapec v službi fevdalcev na Hrvatskem in Ogrskem; *fig.* slep privrženec, 2. v 17. in 18. stol. avstrijski vojak — pešec iz južne Ogrske; *fig.* podivjan vojak; divjak, 3. v nekdanji Srbiji: občinski ali mestni stražar; birič; *fig.* zarobljenec; **pandúrski** -a -o *fig.* hlapčevski, slepo vdan; divjaški; neotesan, zarobljen

panegíričen -čna -o [iz gr. *panegyris* slavnostni zbor, narodna slovesnost] *fig.* slavilen, hvaličav; **panegírik** -a *m* 1. pri starih Grkih: slavnostni govor na zboru, slovesnosti (v počastitev osebe, dogodka...); *fig.* slavilni, pohvalni govor, spis...; hvalnica (tudi ironično), 2. avtor, zlasti pesnik panegirikov

panél -a *m* [angl. *panel*] 1. lesena opažna plošča; leseni opaž; obloga, oplata (tudi: panelka), 2. uokvirjena ploskev ali plošča na stropu, v vratih...; **panelírati** -am obložiti s paneli

panem et circenses /pa'nem et circen'zes/ lat. »kruha in iger«, geslo množic v starem Rimu v dobi propadanja (po Juvenalovem pričevanju)

Panevrópa -e *ž* [pan- + Evropa] Zedinjena Evropa, geslo in gibanje za ustanovitev evropske federacije po vzoru ZDA (razen Anglije in ZSSR), pobudo zanj je dal Avstrijec Coudenhove Kalergi po prvi svetovni vojni; **panevrópski** -a -o vseevropski

pangenéza -e *ž* [pan- + -geneza] v biol. Darwinova hipoteza dednosti; Darwin je mislil, da vse celice v telesu izločajo v razplodne celice posebne klice, nosilke fiziol. lastnosti organizma

pangermanízem -zma *m* [pan- + germanizem] vsenemštvo, gibanje za polit. zedinjenje vseh Nemcev (včasih tudi sosednih germanskih narodov), ali prizadevanje za svetovno hegemonijo Nemčije; **pangermánski** -a -o vsenemški

panhelenízem -zma *m* [pan- + helenizem] vsehelenstvo, vsegrštvo, gibanje za polit. zedinjenje vseh Grkov; **panhelénski** -a -o vsehelenski, vsegrški

páni *neskl. ž* [polj. *pani*] gospa

páničen -čna -o [gr. *panikos* Panov, izvirajoč od Pana] *fig.* brezglav, nenaden (~i strah); ki se tiče panike; **pánika** -e *ž* paničen strah, nenaden, nalezljiv strah brez pravega vzroka (prvotno je veljal izraz za črede in živino, ki včasih nenadno podivja); poplah, preplah (~ na borzi), splošna zmešnjava, brezglavost; **pánikar** -ja *m* kdor širi paniko

panírati -am [fr. *paner* iz lat. *panis* kruh] povaljati v jajcu in moki (ali drobtinah) in ocvreti (~ meso)

panislamízem -zma *m* [pan- + islamizem] politično (in religiozno) gibanje za združitev vseh muslimanov

pankrátij -a *m* [lat. *pancratium* iz gr. *pankration*, *pan-*, *kratos* moč] pri starih Grkih in Rimljanih borjenje v prosti rokoborbi in pestenju

pánkreas -a *m* [nlat. *pancreas* iz gr. *pan-*, *kreas* meso] v anat. trebušna slinavka, prebavna žleza v trebuhu, izloča tudi insulin

pankreatín -a *m* [gl. pankreas, + -in] vrsta fermentov v trebušni slinavki

pankromátičen -čna -o [pan- + kromatičen] (fotografsko) občutljiv za vse barve spektra

panlogízem -zma *m* [pan- + logizem] v fil. Heglov nauk, da je resničnost utelešenje Logosa (vesoljnega razuma), v ožjem pomenu njegov nauk o logični zakonitosti bivanja: vse, kar je razumno, je resnično, in vse, kar je resnično, je razumno

panó -ja *m* [fr. *panneau*] 1. uokvirjeno (poslikano ipd.) polje ali plošča na stropu ali vratih, 2. večja slika ali risba na platnu ali drugačni podlagi

panóptikum -a *m* [nlat. *panopticum* iz gr. *pan-*, *optikos* viden] zbirka raznih predmetov, zlasti voščenih figur, ki predstavljajo znamenite osebnosti ali dogodke

panoráma -e *ž* [pan- + gr. *horama* pogled, prizor] 1. pogled na pokrajino s kake višje točke z razgledom na vse strani, 2. slika s takim razgledom; *fig.* razgled (kulturna ~)

panotítis -a *m* [pan- + gr. *ous*, *otos* uho, + -itis] v med. vnetje slušnih organov (srednjega in notranjega ušesa)

panpsihízem -zma *m* [pan- + gr. *psyche* duša] nauk, da imajo vse stvari dušo in da so v svojem bistvu duhovne (fil.)
panseksualízem -zma *m* [pan- + seksualizem] nauk, da je spolni nagon osnova duševnega življenja in duševnih pojavov, začetna smer Freudove psihoanalize
panslavíst -a *m* [pan- + slavist] privrženec panslavizma; **panslavízem** -zma *m* »vseslovanstvo«, kulturno in polit. gibanje v 19. in zač. 20. stol. za zbližanje in polit. zedinjenje Slovanov pod vodstvom carske Rusije; rodilo se je iz želj slovanskih narodov po neodvisnosti, a se je večkrat sprevrglo v orodje carskega absolutizma
panspêrma -e *ž* [pan- + *sperma* seme, klica] življenjska klica
panspermíja -e *ž* [gl. pansperma] v biol. zastarela hipoteza o življenjskih klicah, razpršenih v vesoljstvu, ki so morda — npr. z meteoriti — zaplodile življenje na Zemlji (Thomson, Arrhenius itd.)
panspermízem -zma *m* [pansperm(a) + -izem] teorija o večnosti življenja, oprta na hipotezo o panspermiji
pantál -a *m* [trg. skovanka] vrsta aluminijeve zlitine
Pantalóne -na *m* [ital. *Pantaleone*, iz pan-, ital. *leone* lev] v ital. commedii dell'arte tip zaljubljenega starca, bogat beneški trgovec v copatah, plašču in dolgih rdečih hlačah; *fig.* **pantalóne** -on *m mn.* dopetače, dolge moške hlače iz fr. revolucije l. 1789 (spodrinile so aristokratske »culotte«)
panta rhei /pan'ta re'i/ gr. »vse teče«, vse se spreminja, načelo stgr. filozofa Heraklita, enega od utemeljiteljev dialektike
panteíst -a *m* [pan- + teist, prvi je rabil besedo J. Toland] privrženec panteizma; **panteízem** -zma *m* religiozno-filoz. nauk, ki isti boga z naravo (npr. Spinoza: bog = narava) in uči, da je materialni svet le vnanji izraz božanskega bitja; danes ena od oblik religiozne filozofije
pantelízem -zma *m* [pan- + gr. *thelo* hočem] v fil. in psihol. idealistični nauk o volji kot osnovi ali osnovni funkciji duševnega življenja, npr. pri Schopenhauerju
Pánteon -a *m* [gr. *pantheion*, *pan-*, *theos* bog] 1. v starem Rimu svetišče, posvečeno vsem bogovom (pozneje cerkev z grobnico ital. kraljev), 2. hram s posmrtnimi ostanki znamenitih ljudi, npr. pariški Panthéon; *fig.* **pánteon** -a *m* svetišče bogov ali vsi bogovi kake mitologije
pánter -ja *m* [gr. *panther*] krvoločna, tigru podobna progasta zver iz družine mačk, doma v Afriki in Aziji (= leopard)
pánto- [gr. *pas*, *pantos* ves] v sestavljenkah, npr. pantomima, gl. pan-
pantofág -a -o [panto- + -fag] (insekt) hraneč se z raznimi rastlinskimi vrstami
pantofobíja -e *ž* [panto- + -fobija] bolezenski strah pred vsem
pantográf -a *m* [panto- + -graf] škarnik, priprava za mehanično prenašanje risb, načrtov ipd. v poljubnem merilu
pantomíma -e *ž* [gr. *pantomimos* vse posnemajoč, iz *mimein* posnemati] nema igra, gledališka igra z gibi in mimiko brez besed (včasih s spremljanjem glasbe in plesom)
pantomímika -e *ž* [gl. pantomima] izražanje čustev, misli ipd. z gibi; nauk o tem in spretnost v tem
panúrg -a *m* [fr. *Panurge* Pantagruelov tovariš, iz gr. *pan-*, *ergon* delo] kdor je vsemu kos; *fig.* premetenec
papagáj -a *m* [nem. *Papagei* iz ital. *pappagallo* iz nlat. *papagallus*] vrsta lepo pisanih tropskih ptic, ki lahko posnemajo človeške glasove; *fig.* kdor kaj brezglavo posnema
papaverín -a *m* [lat. *papaver* mak, + -in] bel alkaloid brez vonja, ena od sestavin opija, anestetik
papiaménto -a *s* [iz špan.] kreolska španščina na Velikih in Malih Antilih
papíla -e *ž* [lat. *papilla*] 1. prsna bradavica; bradavica sploh, 2. bradavičasta vzboklina; **papiláren** -rna -o bradavičen; bradavičast
papirmašé -ja *m* [iz fr.] gl. mašé
papirologíja -e *ž* [papiro(s) + -logija] veda o papirosih
pápiros -a *m* [gr. *papyros*] 1. vodna rastlina, iz katere so delali v starem veku — najprej v Egiptu — papir, 2. (stegipt.) rokopis iz papirosa
pápirus -a *m* [lat. *papyrus* iz gr.] gl. papiros
papíst -a *m* [nlat. *papista* iz *papa* papež, iz gr. *pappas* oče] zaničlj. privrženec papežev in papeštva, »papežnik« (tako so

protestantje v 16. stol. imenovali katoličane); **papízem** -zma *m* 1. privrženost papežem in katol. cerkvi, 2. oblast in vlada papeža, 3. papeštvo

papricírati -am [gl. paprika] začiniti s papriko

páprika -e *ž* [madž. *paprika*] v bot. rastlina — in njen sadež — izvirajoča iz Južne Amerike; obstoji veliko vrst (za začimbe in hrano)

páprikaš -a *m* [madž. *paprikas*] golažu podobna jed, pripravljena s papriko

pápula -e *ž* [lat. *papula* mozolj] mozolj; kožna vzbrst (med.)

par [fr. predlog iz lat. *per*]: od, v, na, po, pri...; v raznih zvezah, npr. par accident

pára- [gr. *para-*, pred samogl. *par-*, iz *para* poleg, pri, ob, skozi] predlog; v zloženkah izraža kaj nepravilnega, kako spremembo ipd.: pri-, pre-, do-, raz-, npr. paradoks, paraliza

parabáza -e *ž* [gr. *parabasis*, *para-*, *bainein* iti] v stgr. komediji vložek — brez notranje zveze s komedijo — v katerem je vodja zbora v pisateljevem imenu nagovoril poslušalce

parabélum -a *m* [gr. *para-* v smislu: proti, lat. *bellum* vojna] vrsta velikih avtomatičnih pištol, navadno kalibra 9 mm

parablepsíja -e *ž* [para- + gr. *blepein* videti] vidna motnja (med.)

parábola -e *ž* [gr. *parabole* primera, ker jo je treba vzeti v fig. pomenu] 1. v lit. prilika, prispodoba, tj. kratka, izmišljena, a verjetna zgodba s poučno poanto, 2. stožnica, vrsta krivulje (mat.); **parábolen** -lna -o ki se tiče parabole (mat.)

parabóličen -čna -o [gr. *parabolikos*] 1. prispodoben, izražen v prispodobi; *fig.* poučen, 2. v obliki parabole (mat.)

paraboloíd -a *m* [parabol(a) + -oid] telo, ki nastane, če zavrtimo parabolo okrog njene osi (geom.)

par accident /par aksidã'/ fr. po naključju

paráda -e *ž* [fr. *parade* iz lat. *parare* pripraviti] 1. slovesen nastop, sprevod ali obhod; slavnostni pregled vojaških enot, 2. odboj udarca, npr. pri sabljanju, gl. parirati; **paráden** -dna -o ki se tiče parade; *fig.* slovesen, prazničen

paradentítis -a *m* [para- + lat. *dens*, *dentis* zob, + -itis] vnetje dlesne (med.)

paradentóza -e *ž* [iz gr., lat.] gl. parodontoza (izraz paradentoza je zastarel)

paradígma -e *ž*, *mn.* **paradígme** -gem *ž ali* **paradígmata** -at *s* [nlat. *paradigma* iz gr. *para-*, *deigma* primer] v slovn. vzorec, zgled, obrazec za sklanjatev ali spregatev

paradírati -am [gl. parada] nastopiti v paradi; *fig.* košatiti se, šopiriti se, ponašati se

paradíž -a *m* [gr. *paradeisos* lep vrt; raj, iz* stperz. *pairidaeza* ograjen prostor] raj, v bibliji in pozneje v krščanstvu, 1. vrt Eden, bivališče Adama in Eve pred izvirnim grehom, 2. nebesa, bivališče pravičnih po smrti

paradóks -a *m* [gr. *paradoxon* iz *para-*, *doxa* mnenje] presenetljiva, včasih vsaj na videz protislovna misel, ki je v nasprotju s splošnim mnenjem, a lahko vsebuje resnico; *pejor.* brezglava, protislovna trditev, nesmisel; **paradóksen** -sna -o v nasprotju s pametjo ali splošnim mnenjem, (na videz) nesmiseln ali protisloven; presenetljiv ali nepričakovan; čuden, neverjeten

paráfa -e *ž* [fr. *paraphe*, okr. iz nlat. *paragraphus*] 1. skrajšan podpis; znak, značka za ime ali podpis (z njim npr. parafant označi, da je spis pregledal), 2. podpis ali žig z značko; **parafánt** -a *m* kdor parafira, npr. spise

parafazíja -e *ž* [par(a) + afazija] zamenjavanje besed ali črk, vrsta govorne motnje

parafín -a *m* [lat. *parum* premalo, *affinis* soroden; imenuje se po tem, ker kaže malo kem. privlačnosti do večine snovi] bela, vosku podobna snov, zmes ogljikovih vodikov; pridobiva se največ pri suhi destilaciji premoga (za sveče, izolacijo...); **parafinírati** -am prepojiti ali premazati s parafinom

parafírati -am [gl. parafa] 1. podpisati s parafo, postaviti parafo, 2. podpisati medn. pogodbo z inicialkami sodelujočih v začasno potrditev pred ratificiranjem

parafrást -a *m* [para- + gr. *phrastes* razlagalec] kdor kaj opisuje, obširneje razlaga; **parafrástičen** -čna -o opis(oval)en

parafráza -e *ž* [gr. *paraphrasis*] 1. opis, razlaga kakega besedila z drugimi, navadno jasnejšimi besedami, 2. preplet

tuje glasbene misli s svojimi variacijami (glas.); **parafrazírati** -am opisati ali obširneje razložiti, (jasneje) povedati z drugimi besedami

paragóga -e *ž* [gr. *paragoge* iz *paragein* poleg postaviti, razvrstiti] dodajanje črke ali zloga na koncu besede zaradi lažje izgovarjave (slovn.)

paragón -a *m ali* **paragónski blók** [ital. *paragone* primera] kopija računa za kupljeno blago, blagajniški blok

paragráf -a *m* [gr. *paragraphos* pripis, znamenje ob robu, iz *paragraphein* pripisati] 1. člen, del, odstavek, oddelek besedila, npr. pravilnika ali uredbe, govoreč o določeni stvari in označen s posebnim znamenjem, 2. znamenje zanj (§); **paragráfar** -ja *m* prenatančen človek, pikolovec; kdor sodi vse po predpisih; **paragrafírati** -am razdeliti, razčleniti na paragrafe; označiti s paragrafi

paragrafíja -e *ž* [para- + -grafija] v med. pisalna motnja (izpuščanje ali zamenjavanje besed in črk)

paragrám -a *m* [para- + -gram] 1. zamenjava črk, ki da šaljiv pomen (besedna igra, npr. pri imenih), 2. anagram

paraklét -a *m* [gr. *parakletos*, *para-*, *kalein* klicati] 1. pomočnik; tolažnik; priprošnjik, 2. (P-) Sveti duh (relig.)

paraláksa -e *ž* [gr. *parallaxis* menjava] 1. kot med dvema linijama, ki potekata iz različnih izhodišč k isti točki, 2. navidezno spreminjanje položaja opazovanega objekta, npr. zvezde, zaradi spreminjanja položaja opazovalca (fiz., astr.)

paralalíja -e *ž* [para- + gr. *lalein* govoriti] zamenjavanje besed ali glasov, vrsta govorne motnje (med.)

paraldehíd -a *m* [par(a)- + aldehid] v kem. snov, produkt polimerizacije acetaldehida (hipnotik)

paraleksíja -e *ž* [para- + gr. *lexis* govorjenje; izraz, beseda] nezmožnost za pravilno branje (med.)

paraléla -e *ž* [fr. *parallèle* iz lat. iz gr. *parallelos* vzporeden] 1. vzporednica, vzporedna premica ali ploskev (mat.), 2. *fig.* primera, primerjava, tj. kaj enakega, podobnega ali s čim skladnega; **paralélen** -lna -o 1. vzporeden, v enaki razdalji ali smeri, 2. ki se tiče primere ali primerjave; *fig.* enak, soroden ali podoben, ujemajoč se, skladen s čim

paralelepipéd -a *m* [gr. *parallelos* vzporeden, *epipedon* ploskev] geom. telo, omejeno s šestimi paralelogrami, od katerih sta si po dva vzporedna in enaka

paralelízem -zma *m* [iz gr. *parallelismos*] 1. odnos med paralelami; *fig.* enakost ali podobnost (kakih pojavov), skladje, skladnost v čem ali s čim, zlasti: vzporedje, vzporednost (črt, ploskev), 2. sočasnost in korelativnost duševnih in telesnih pojavov; smer v fil. in psihol., ki uči ta nauk; **paralelizírati** -am primerjati, vzporejati, vzporediti

paralélka -e *ž* [gl. paralelen] (šolska) vzporednica, vzporedni razred ali oddelek

paralelográm -a *m* [gr. *parallelogrammon*, paralelen + -gram] v geom. četverokotnik, ki ima nasprotne si stranice vzporedne in enake (kvadrat, romb, romboid...); **paralelográm sil** razmerje dveh ali več sil, ki iz različnih smeri v isti točki delujejo na kako telo (fiz.)

paralipómena -en *s mn.* [gr. *paraleipomena* iz *paraleipein* izpustiti] dopolnila (npr. izpuščeni spisi, članki...), dodatki, manjši dostavki k večjemu delu

paralípsa -e *ž* [gr. *paraleipsis* izpustitev] govorniški prijem: poudarjanje česa z navideznim prehajanjem prek stvari, da se stopnjuje poslušalčeva pozornost, npr.: Ne bom govoril **o** tistih kritikih...

paralítičen -čna -o [gr. *paralytikos* iz *paralysis* razkroj] ki se tiče paralize; mrtvouden, hrom, ohromel; **paralítik** -a *m* kdor boleha za paralizo, mrtvouden, ohromel človek

paralíza -e *ž* [gr. *paralysis* razkroj] v med. 1. delna ali popolna ohromelost, 2. otrpnjenje (možganov, srca)

paralizírati -am [gl. paralitičen] v med. omrtviti, ohromiti; *fig.* hromiti, (o)slabiti kak učinek; zavreti, preprečiti, onemogočiti kaj

paralogíja -e *ž* [para- + -logija] 1. zmota; zabloda, nesmisel, 2. paralogizem

paralogístika -e *ž* [para- + logistika] sklepanje s paralogizmi

paralogízem -zma *m* [gr. *paralogismos*, para- + logizem] v log. napačen sklep,

storjen iz nenamerne, logične napake (v tem se loči od sofizma)

paramécij -a *m* [nlat. *paramecium* iz gr. *paramekes* podolgovat, po njeni obliki] papučica, vrsta praživali iz razreda migetalkarjev (zool.)

paramènt -énta *m*, *nav. v mn.* **paraménti** -ov [lat. *paramentum* iz *parare* pripraviti; okrasiti] v katol. liturg. bogoslužna oblačila, prti itd. (v širšem pomenu tudi podobe, svečniki...)

parámeter -tra *m* [nlat. *parametrum* iz gr.] 1. v mat. konstanta s spremenljivo vrednostjo, 2. pri stožnici dolžina tetive v gorišču, pravokotne na glavno os, 3. pri kristalih odsek na osnicah (koordinatnih oseh)

parametrítis -a *m* [para- + metritis] vnetje veznega tkiva ob maternici po porodu (med.)

paramitíja -e *ž* [gr. *paramythia* spodbuda] vrsta prilike, prispodobe iz življenja mit. bitij s poučno poanto (gl. parabola)

páramo -a *m* [špan. *paramo*] 1. nerodovitna visoka planota v Španiji, 2. visoka planota v Andih

paramorfóza -e *ž* [para- + gr. *morphe* oblika] fiz. psevdomorfoza zaradi premeščanja molekul (mineral.)

párang -a *m* [iz malaj.] meču ali bodalu podobno malajsko orodje in orožje

paranóik -a *m* [gr. *paranoia* blaznost] kdor je bolan za paranojo; **paranója** -e *ž* v med. huda, navadno neozdravljiva duševna bolezen, vrsta monomanije (paranoik si mnogokrat domišlja, da je velika osebnost in da ga ljudje preganjajo ipd.; ohrani pa zmožnost za logično mišljenje in je lahko sicer normalen)

paranomíja -e *ž* [para- + gr. *nomos* zakon] protizakonitost, nezakonito dejanje ali dejavnost

parapét -a *m* [fr. *parapet* iz ital. *parapetto* iz* *parare* odbijati, *petto* prsi] 1. v voj. prsobran (pred kroglami ipd.), 2. ograja, ogradek, zaslon

paraplegíja -e *ž* [para- + gr. *plege* udarec, kap] v med. simetrična ohromelost, npr. obeh nog

parapsihologíja -e *ž* [para- + psihologija] nauk o psiholoških aspektih jasnovidnosti, telepatije ipd.

párasang -a *m* [gr. *parasanges* iz stperz.] staroperz. dolžinska mera (ca. 5940 m)

parasimpátik(us) -a *m* [para- + simpatik(us)] v fiziol. parasimpatični živec, del vegetativnega, samoupravnega živčevja (ker je neodvisno od volje), ki deluje nasprotno od simpatika

parasól -a *m* [iz fr.] gl. parazol

parástos -a *m* [shr. iz gr. *parastasis* stojišče, mesto ob ...] pri pravoslavnih zadušnica, služba božja za umrle (40 dni po smrti)

parašít -a *m* [fr. *parachute*] padalo; **parašitíst** -a *m* padalec, kdor skače s padalom

paratáksa -e *ž* [gr. *parataxis* red, razvrstitev] 1. primera, primerjanje, npr. v pregovorih, 2. priredje, zveza glavnih stavkov brez veznikov (slovn.); **paratáktičen** -čna -o prirejen

paratifózen -zna -o [para- + tifozen] izvirajoč od paratifusa; **paratífus** -a *m* v med. tifusu podobna, a milejša črevesna bolezen, največkrat od bacilov v pokvarjenem mesu

parátus *neskl.* [lat. *parare* pripraviti] pripravljen, naréd, npr. na izpraševanje v šoli

paraván -a *m* [fr. *paravent* iz ital. *paravento*, *para-*, ital. *vento* veter] 1. zaslon, zaslonjalo (pred pečjo ali posteljo), 2. španska stena, 3. zaklon pred vetrom

par avion /par avió'/ fr. z letalom; z letalsko pošto

parazít -a *m* [gr. *parasitos* kdor jé pri kom, v antiki priliznjenec, ki je zastonj jedel pri mizi in zabaval goste, iz *para-*, *sitos* jed] 1. kdor živi na tuj račun, izkoriščevalec; *fig.* prisklednik, 2. v biol. zajedavec, žival ali rastlina, ki živi na račun drugih organizmov, npr. trakulja; **parazítski** -a -o zajedavski; izkoriščevalski; priskledniški; **parazitáren** -rna -o izvirajoč od parazitov (~o obolenje)

parazitízem -zma *m* [parazit + -izem] 1. parazitstvo, parazitski način življenja; izkoriščanje; priskledništvo, 2. obstoj parazitov v organizmu; obolenje, izvirajoče od parazitov

parazitológija -e *ž* [parazit(o) + -logija] znanost o človeških, živalskih in rastlinskih parazitih

parazól -a *m* [fr. *parasol* iz ital. *parasole*, *para-*, ital. *sole* sonce] manjši sončnik

parbleu [/parblö′/ fr. iz *par dieu*] presneto, prekleto
parcéla -e *ž* [fr. *parcelle* iz nlat. *particella* iz lat. *pars* del] del, kos zemljišča; stavbišče
parcelácija -e *ž* [gl. parcela] delitev, kosanje zemljišča na parcele, zlasti za stavbišča; **parcelírati** -am deliti, razkosati zemljišče na parcele, izvesti parcelacijo
parciálen -lna -o [nlat. *partialis* iz lat. *pars* del] delen; posamezen; poseben; *fig.* pristranski
párd -a *m* [gr. *pardos*] leopard (zastarelo)
par distance /par distãs′/ fr. od daleč, iz daljave, na razdaljo (ne intimno)
pardón -a *m* [fr. *pardon* iz per- + lat. *donare* darovati; oprostiti] 1. oprostitev, oproščenje; odpustitev (kazni, žalitve...); prizanašanje, 2. milost; pomilostitev, 3. *medmet*: oprosti(te); **brez pardóna** brez prizanašanja, usmiljenja, milosti; **pardonírati** -am 1. oprostiti, odpustiti komu; spregledati (kazen, žalitev); prizanesti komu, 2. pomilostiti koga
paremíja -e *ž* [gr. *paroimia*] pregovor, izrek
parenéza -e *ž* [gr. *parainesis* nauk, opomin] spodbuda k čemu, nravni nauk, npr. ob koncu govora
parenhím -a *m* [gr. *parenchyma* vlito; vlivek] v biol. osnovno tkivo organa, npr. v nasprotju z veznim tkivom
parenterálen -lna -o [par(a)- + gr. *enteron* črevesje] ki ne gre skozi prebavni trakt (med., anat.)
parentétičen -čna -o [nlat. *parentheticus* iz gr. *parenthesis* vrinek] vrinjen, vložen; v oklepaju; pojasnjujoč; *fig.* manj pomemben; **parentéza** -e *ž* 1. v slovn. vrinjeni, vmesni stavek (če v stavek zaradi pojasnila ipd. vrinemo še kako besedo ali stavek, kar označimo s pomišljajem ali z oklepajem), 2. besede v oklepaju; oklepaj
parêre -ra *m* [ital. *parere* mnenje; videz] (pismeno) strokovno mnenje, zlasti v sporni trg. zadevi
perêrga -êrg *s mn.* [gr. edn. *parergon* iz *ergon* delo; prvotno: manj pomembna Herkulova junaštva poleg dvanajstih glavnih] manj pomembno, postransko delo ali stvar; manj pomembni spisi
parestezíja -e *ž* [nlat. *paresthesia* iz *para-*, + gr. *aisthesis* občutek] v med. spremenjen, nenormalen občutek, npr. občutek gomazenja mravelj
par excellence /par ɛksɛlãs′/ fr. zlasti, posebno, v prvi vrsti; v pravem, najboljšem pomenu; odličen; odlično
par exemple /par egzã′plə/ fr. na primer
paréza -e *ž* [gr. *paresis* popuščanje; odpuščanje] lažja oblika ohromelosti (med.)
par force /par fɔrs/ fr. po sili, s silo, nasilno
parfúm -a *m* [fr. *parfum* iz per- + lat. *fumus* dim] umetna vonjava, dišava; **parfumírati** -am navonjiti, (o)dišaviti, nadišaviti
parfumerija -e *ž* [fr. *parfumerie*] trgovina s parfumi in kozmetičnimi sredstvi
par hasard /parazar′/ fr. po naključju
pári *prisl.* [iz ital.] gl. al pari
paricíd -a *m* 1. [lat. *parricida*] očetomorilec, 2. [lat. *parricidium*] umor očeta, očetomor (= paricidij)
paricídij -a *m* [lat. *parricidium*] očetomor (tudi umor najbližjih sorodnikov ali hudodelstvo sploh); *fig.* veleizdaja
parientálen -lna -o [lat. *paries* stena] v med., anat., bot. stenski, obstenski; stranski (~i organi)
parifikácija -e *ž* [lat. *par*, *paris* enak, + -fikacija] enačenje, izenačenje (zastarelo)
párija -a *in* -e *m* [tamil. *paraiyan* bobnar, po njihovi kastovski dolžnosti] v južni Indiji pripadnik najnižje kaste ali človek zunaj kast, tj. brez pravic; *fig.* preziran, brezpraven, zatiran človek
parírati -am [fr. *parer* odbiti udarec; pripravljati] prestreči, odbiti, npr. napad ali udarec pri sabljanju; zavrniti (nasprotne razloge)
parírati -am [lat. *parere*] ubogati, poslušen biti
Páris -a *m* [gr. *Paris*] v stgr. mit. sin trojanskega kralja Priama in Hekube; ugrabil je lepo Heleno, ženo kralja Menelaja in najlepšo žensko tistega časa, in s tem povzročil trojansko vojno
parisienne /parizjen′/ fr. 1. »parižanka«, pariška himna, slaveča julijsko revolucijo l. 1830, 2. drobno vzorčasta svilena tkanina
parisílaba -e *ž*, *mn.* **parisílaba** -ab *s* [lat. *par*, *paris* enak, gr. *syllabe* zlog] enako-

zložnica (slovn.); **parisilábičen** -čna -o enakozložen

paritéta -e *ž* [nem. *Parität* iz fr. *parité* iz lat. *paritas* enakost] 1. enakost v pravicah; enakopravnost, npr. veroizpovedi, 2. enakovrednost, v ekon. razmerje med vrednostjo različnih valut; **paritéten** -tna -o 1. enakopraven, sloneč na enakopravnosti, 2. enakovreden

párk -a *m* [fr. *parc* iz nlat. *parricus* ograda] 1. gaj, urejen javni nasad s sprehajališči, 2. ozemlje, določeno v poseben namen (narodni ~), 3. prostor za spravljanje in popravljanje vozil, 4. celotnost kakih vozil na področju prometa (plovni, železniški ~)

párka -e *ž*, *nav. v mn.* **párke**, park [lat. *Parca*, mn. *Parcae*] v stgr. in rim. mit. rojenice, sojenice, boginje rojstva, življenjske usode in smrti, tri sestre: Kloto, Lahesis in Atropos (= moire)

parkét -a *m* [fr. *parquet*, dimin. iz *parc*, prvotno: ograda] 1. prednji sedeži v gledališkem pritličju; *fig.* prizorišče, 2. pod, zložen iz trdih, hrastovih ali bukovih deščic; **parketírati** -am polagati parket

Párkinsonovo obolenje [po angl. zdravniku Parkinsonu, 1755—1824; nlat. *paralysis agitans*] v med. tresavica; **parkinsonízem** -zma *m* v med. tresavica kot spremljevalni pojav pri drugih obolenjih

parkírati -am [fr. *parquer* iz *parc*, gl. park] pustiti vozilo na javnem prostoru, ki je za to določen; namestiti kaj

parlamènt -énta *m* [v polit. smislu iz angl. *parliament* iz stfr. *parlement*, prvotno: pogovor, iz *parler* govoriti] 1. najvišje pokrajinsko sodišče v Franciji pred revolucijo l. 1789, 2. (državna) skupščina, poslanska zbornica, tj. v deželah z ustavno ureditvijo najvišji voljeni zakonodajni organ (najprej v Angliji, kjer je pojem dobil to vsebino); **parlamentáren** -rna -o skupščinski, ki se tiče parlamenta

parlamentárec -rca *m* [fr. *parlementaire*] 1. poslanec, član parlamenta, 2. odposlanec, pooblaščen za pogajanja s sovražnikom ipd.

parlamentarízem -zma *m* [fr. *parlementarisme*, 1852] vladanje s parlamentom, sistem ustavne vladavine, kjer je drž. oblast zbrana v parlamentu (vlada je sestavljena iz parlamentarne večine in mora odstopiti, če izgubi v parlamentu večino)

parlamentêr -ja *m* [fr. *parlementaire*] parlamentarec (2.)

parlamentírati -am [fr. *parlementer*] pogajati se; razpravljati, pregovarjati se

parlando [/parlan'do/ ital. iz *parlare* govoriti] pojoč v govorni obliki (glas.)

parlatórij -a *m* [nlat. *parlatorium*] govorilnica, npr. za samostanske obiskovalce

parlográf -a *m* [ital. *parlare* govoriti, + -graf] priprava, ki sprejema in obnavlja govor, vrsta fonografa

parména -e *ž* [po ital. mestu Parma] vrsta jabolk (zlata ~)

parmezán -a *m* [fr. *parmesan*, ital. *parmigiano*, po mestu Parma] pikanten polmasten sir iz posnetega mleka

Parnás -a *m* [lat. *Parnassus* iz gr. *Parnasos*] pogorje v stgr. Fokidi — danes se imenuje Liakura — kjer so bivali po verovanju Grkov Apolon in muze; *fig.* **parnás** -a *m* 1. sedež (ali središče) pesnikov in pesništva, 2. pesniki; pesništvo; **iti na Parnás** posvetiti se pesništvu, včasih posmehljivo

parnásovec -vca *m*, *nav. v mn.* **parnásovci** -ev [fr. mn. *parnassiens*, gl. Parnas] skupina fr. pesnikov iz konca 19. stol., ki so izdajali almanah »Sodobni Parnas« (T. Gautier, Leconte de Lisle, Baudelaire ...); bili so nasprotniki romantike in zagovorniki »čiste umetnosti«

par nobile fratrum /par no'bile fra'trum/ lat. »čedna bratca« — pravimo o dvojici nepridipravov (iz Horaca)

parodíja -e *ž* [gr. *parodia*, *para-*, *ode* pesem] pesem ali leposlovno delo sploh, ki obravnava šaljivo, neresno snov, posnemajoč obliko in ton kakega resnega knjižnega dela, prim. travestija; **parodírati** -am prevračati v smešno, posnemati na šaljiv, posmehljiv način, posmehovati se, posnemajoč kaj; **parodíst** -a *m* pisec ali izvajalec parodije (kabaretni ~)

parodontóza -e *ž* [par(o)- + gr. *odous*, *odontos* zob, + -oza] kronično obolenje obzobja z majavostjo zob (med.)

pároh -a *m* [nlat. *parochus* iz cerkv. gr. *paroikia* soseska, soseščina*] pravoslavni župnik
parohíja -e *ž* [nlat. *parochia*] pravoslavna župnija
paroksimálen -lna -o [gl. paroksizem] v obliki (ali stanju) napada; poslabšan (med.)
paroksítonon -tona *m*, *mn.* **paroksítona** -ton *s* [para- + gr. *oxytonos* z ostrivcem na zadnjem zlogu] v stari grščini beseda z ostrivcem na predzadnjem zlogu, npr. méter
paroksízem -zma *m* [gr. *paroxysmos* razkačenost] 1. v med. hud, navadno periodičen napad (npr. padavice) ali silna zaostritev bolezni, 2. izbruh, najvišja stopnja strasti, jeze, obupa...
paróla -e *ž* [fr. *parole* beseda, iz nlat. *parabola*, prvotno: prilika, pozneje: govor, beseda, zlasti častna beseda] 1. (razpoznavno) geslo, npr. med člani podtalne organizacije ali v vojski, 2. kratko propagandno reklo ali napis
parole d'honneur /parəl' dənœr'/ fr. častna beseda
pároli -ja *m* [fr. *paroli* iz ital.] podvojitev prvega vložka pri faraonu (igri)
paroním -a *m* [par(a)- + gr. *onyma* ime] 1. beseda (izvedenka) iz istega korena, npr. govor, govornik itd. iz govoriti, 2. enakoglasnica, tj. enako se glaseča beseda z drugačnim pomenom; **paronímen** -mna -o 1. z istim korenom, 2. enakoglasen (~a beseda), enako se glaseč
paronomazíja -e *ž* [par(a)- + gr. *onomasia* izraz, beseda] enakoglasje, zveza enako glasečih se besed ali besed z istim korenom (govorniška ali pesniška figura: Težke misli misli Abduraman...); *fig.* besedna igra
par ordre /par ər'drə/ fr. po nalogu, na ukaz
parotída -e *ž* [fr. *parotide* iz *para-* + gr. *ous*, *otos* uho] obušesna slinavka, obušesnica (anat.)
parotidítis -a *m* [iz gr.] gl. parotitis
parotítis -a *m* [parot(ida) + -itis] v med. vnetje obušesne slinavke, mumps
parsék -a *m* [par(alaksa) in sek(unda)] astr. mera za oddaljenost zvezd (1 parsek = 3.257 svetlobnih let)
parsízem -zma *m* [ind. *Parsi* Perzijec] Zaratustrova stperz. religija
pars pro toto /pars pro to'to/ lat. »del namesto celote«, govorniška (pesniška) figura, če za celoto uporabljamo le njen del, npr. »ognjišče« namesto »hiša«
párt -a *m* [fr. *part* iz lat. *pars*] del; delež; odlomek; zemljišče; del skladbe; vloga
párte -ja *m* [nem. *Partezettel* iz fr. *partir* oditi, nem. *Zettel* listek] osmrtnica, naznanilo o smrti
partenogenéza -e *ž* [gr. *parthenos* devica, + geneza] nespolno (deviško) razmnoževanje, v biol. razplod z neoplojenimi jajčeci, npr. pri vodnih bolhah, algah...
Pártenon -a *m* [gr. *Parthenon* iz *parthenos* devica] nekdanje svetišče deviške boginje Atene na Akropoli, znamenit spomenik dorske arhitekture iz Periklovih časov; danes delno ohranjen
partêr -ja *m* [fr. *parterre*, *par* po, ob..., *terre* zemlja] 1. gledališki ipd. sedeži v pritličju; občinstvo na teh sedežih, 2. hišno pritličje (pri nas po nemškem vplivu)
parterre [fr.] gl. parter; **biti parterre** /... parter'/ biti (moralno, telesno...) na tleh, biti zlomljen, strt, propal
partícija -e *ž* [lat. *partitio*] (raz)delitev; v log. delitev, razčlenitev pojma na sestavine
particíp -a *m* [lat. *participium*] v slovn. deležnik, glagolska oblika
participácija -e *ž* [lat. *participatio* iz *participare* deliti s kom, delež imeti] (so)udeležba, sodelovanje; **participátor** -ja *m* (so)udeleženec
participiálen -lna -o [gl. particip] ki se tiče participa, deležniški
participírati -am [lat. *participare* iz *pars* del, *capere* vzeti] udeležiti se, sodelovati; biti deležen česa; dobiti, imeti delež v čem
partíja -e *ž* [fr. *partie* in *parti* iz stfr. *partir* deliti] 1. del(ež); množina česa, 2. odlomek, odstavek, npr. v knjigi, 3. del večglasne skladbe, določen za en glas ali glasbilo; gledališka vloga, 4. (prijateljska) družba, 5. oddelek, odred, skupina delavcev; izmena, posada, 6. enkratna igra (~ šaha), 7. zakon, zakonska zveza, predvsem z gmotne strani (imenitna ~), 8. izlet, 9. pot ali del poti

pártija -e *ž* [fr. *parti*, prim. partíja] stranka, večidel razredno pogojena polit. organizacija somišljenikov s skupnimi državnopolit. smotri in nalogami; nav. se uporablja tujka za polit. organizacijo del. razreda (kot najnaprednejšega in najzavednejšega dela razreda), komunistično partijo; *fig.* komunistična partija; **pártijec** -jca *m* član (komunistične) partije; **pártijski** -a -o strankin, ki se tiče (komunistične) partije

partíkula -e *ž* [lat. *particula*, dimin. iz *pars, partis* del] 1. v fiz. delec, drobec, 2. v slovn. členek, členica (nepregibna besedna vrsta: predlog, veznik...)

partikuláren -rna -o [nlat. *particularis* iz lat. *particula* delec] nanašajoč se na del (celote), delen, posamezen; *fig.* poseben, ločen, oddeljen

partikularíst -a *m* [fr. *particulariste*, 1701, iz nlat. *particularis* delen] privrženec partikularizma; **partikularízem** -zma *m* samosvojost, posebna težnja, korist, ravnanje, mnenje, pravica itd., zlasti polit. prizadevanje za posebne pravice, osamosvojitev ipd. v škodo splošnih koristi (tudi: pri Judih mnenje, da so »izvoljeno ljudstvo«, v kršč. ločinah nauk, da je »nebeško kraljestvo namenjeno samo izvoljenim« ipd.)

partitíven -vna -o [fr. *partitif* iz lat. *partitus* iz *partire* deliti] delitven, delilen; delen, izražajoč del česa; **partitívni génitiv** v slovn. delni rodilnik, ki izraža del celote, npr. kos kruha

partitúra -e *ž* [ital. *partitura*] v glas. pregleden zapis vseh partij kake večglasne skladbe; izpisane so druga pod drugo v določeni razporeditvi

partizán -a *m* [fr. *partisan* privrženec, sošmišljenik, iz ital. *partigiano*] pripadnik partizanskega odreda, npr. v Jugoslaviji med NOV v letih 1941/45; **partizánka** -e *ž* 1. pripadnica partizanskega odreda, 2. čepica slovenskih partizanov; **partizánski** -a -o ki se tiče partizanov; **partizánsko bojevanje** način bojevanja manjših, bolj ali manj samostojnih oddelkov prebivalstva — ali regularnih enot — proti sovražni vojski, ki je zasedla kako deželo

partizána -e *ž* [nem. *Partisane* iz ital. *partigiana*, prvotno: orožje strankinih privržencev*] starinsko, helebardi podobno orožje

pártner -ja *m* [angl. *partner*] tovariš (v igri, zakonu...); soigralec; soplesalec; družabnik; pomočnik, (so)udeleženec

parturiunt montes, nascetur ridiculus mus /par'turiu'nt montes', nasce'tur ri'dikulus' mus/ lat. »prav ko da gora v popadkih rodila le smešno bi miš!« — tj. veliko grmenja, malo dežja (Horac — Sovre)

pártus -a *m* [lat. *partus*] porod (med.)

party [/pa:'ti/ angl. iz lat. *pars* del] družba; stranka; partíja

parvení -ja *m* [fr. *parvenu*] povzpetnik, novopečen gospod, kdor se je iz slabih razmer na hitro povzpel med privilegirane ali bogataše (tako so imenovali fr. aristokrati ljudi iz meščanskih vrst, ki so se vrinili mednje ali hitro dosegli visoka mesta)

pás -a *m* [nem. *Pass* iz fr. *pas* korak, iz lat.] 1. prelaz, prehod, 2. potni list (= pasaport)

pasánt -a *m* [fr. *passant* iz *passer* iti mimo] mimoidoči; pešec (v cestnem prometu)

pasapórt -a *m* [ital. *passaporto*] potni list, dokument za potovanje v tujo državo

pasát -a *m*, *nav. v mn.* **pasáti** -ov [nem. *Passat* iz hol. iz špan.] v geogr. stalni tropski vetrovi, ki pihajo v nižjih plasteh od 30° severne in južne širine proti ravniku (v nasprotni smeri kot antipasati)

pasáža -e *ž* [fr. *passage* prehod, iz *passer* iti mimo] 1. pokrit prehod, npr. skozi poslopje, ali prehod sploh, 2. mesto ali odlomek v knjigi, članku, govoru..., 3. kratka glasbena figura v naglem tempu; mesto v skladbi (glas.), 4. način umerjene hoje dresiranega konja (»španski korak«)

pasažír -ja *m* [nem. *Passagier* iz fr. *passager*] potnik, popotnik na ladji, v vlaku, letalu...

pásha -e *ž* [nlat. *pascha* iz hebr. *pesah* mimohod, namreč »angela smrti«, ki je hitel mimo judovskih hiš moril egipčanske prvorojence] judovska »velika noč«, največji judovski praznik v spomin na rešitev iz egiptovske sužnosti

pasiflóra -e *ž* [nlat. *passiflora* iz lat. *passio* trpljenje, *flos* cvetlica; na njenih listih

so včasih videli simbole Kristusovega trpljenja] trpljenka, pasijonka (bot.)

pasigrafíja -e *ž* [gr. *pas* ves, + -grafija] »pisava za vse«, utopična pisava, ki bi bila sestavljena iz znakov za posamezne pojme, umljivih vsem narodom

pasijón -a *m* [lat. *passio* strast, trpljenje] 1. v liturg. Kristusovo trpljenje; del evangelija, ki ga opisuje, 2. umetniška, npr. dramska upodobitev tega trpljenja; **pasijonár** -ja *m* srednjev. liturg. knjiga z zgodbami iz življenja svetnikov

pasijónka -e *ž* [gl. pasijon] v bot. trpljenka, lepa okrasna cvetlica, izvirajoča iz Brazilije (= pasiflora)

pasírati -am [fr. *passer* iz lat. *passus* korak] 1. iti mimo; iti čez kaj; potovati skozi, 2. primeriti, pripetiti se (po naključju), naključiti se, 3. pretlačiti, pretisniti, npr. paradižnik skozi sito; precediti

pásiv -a *m* [lat. *passivum* iz *pati* trpeti] v slovn. trpnik, tj. glagolski način, ki izraža stanje osebka, naspr. áktiv

pásiva -iv *s mn.* [lat. *passivus* trpen] trpne, pasivne oblike (slovn.); **pasíva** -iv *s mn.* v knjigov. vse obveznosti, ki jih ima trgovec, podjetje ipd. (dolgovi, trate...)

pásiven -vna -o [lat. *passivus* trpen] trpen (slovn.); **pasíven** -vna -o 1. nedejaven; nepodjeten, nesamostojen; trpen, nedelaven; brez volje, ravnodušen; neudeležen, 2. ki dela z izgubo, nedobičkonosen (~o podjetje); **pasívna bilánca** negativna bilanca, preseganje uvoza nad izvozom v zunanji trgovini; **pasívna rezisténca** pasivni odpor, oblika odpora pred močnejšim nasprotnikom brez uporabljanja sile in z navideznim izpolnjevanjem zakonov, dolžnosti...; **pasívna volílna pravica** pravica biti voljen; **pasívni kraji** kraji, ki se ne morejo prehraniti s svojo proizvodnjo; **pásivnost** -i *ž* trpnost (slovn.); **pasívnost** -i *ž* trpnost, pasiven, nedejaven odnos do česa; stanje ob strani, nedelavnost, neaktivnost; *fig.* topost, ravnodušnost; nepodjetnost, nesamostojnost

pasivitéta -e *ž* [nlat. *passivitas*, gl. pasiven] pasivnost, trpnost, nedejavnost

pasivízem -zma *m* [pasiv(en) + -izem] 1. pasiven, nedejaven odnos do česa; pasivnost, 2. naziranje, da je življenje zgolj pasivno dogajanje, odvisno od višjih sil (fil.); **pasivizírati** -am napraviti kaj (koga) pasivno (pasivnega)

pasívnež -a *m* [gl. pasiven] nepodjetnež, nesamostojnež

pasjánsa -e *ž* [fr. *patience* potrpežljivost] igra na karte za dva ali enega samega igralca; »polaganje« kart, ki se mora »iziti«

pasjón -a *m* [fr. *passion* iz lat. *passio*] strast (npr. ljubezenska), goreča, nepremagljiva sla, posebno veselje do česa; **pasjonírati** -am strastno prevzeti; navdušiti

paskvíl -a *m* [fr. *pasquille* iz ital. *Pasquino*, prvotno ime jezičnega čevljarja v srednjeveškem Rimu, pozneje ime antičnega kipa blizu njegove delavnice; nanj so včasih obešali sramotilne in posmehljive verze] (anonimen) sramotilni spis; **paskvilánt** -a *m* pisec paskvila; *fig.* opravljivec

paspórt -a *m* [fr. *passeport*] potni list (= pasaport)

passe-partout -a *m* [/paspartu' -ja/ fr. iz *passer* iti, *partout* povsod] 1. glavni ključ (za več vrat), 2. (menjalni) okvir, v katerega se lahko vstavijo razne podobe, 3. prosta vstopnica (za kateri koli sedež), vozovnica ali prepustnica

passeport -a *m* [fr.] gl. pasport

passim /pa'sim/ lat. *prisl.* tu in tam, na vse strani; povsod; vse vprek, brez razlike

passionato [/pasiona'to/ ital. iz *passione* strast] *prisl.* strastno (glas.)

pásta -e *ž* [ital. *pasta* testo; testenina] 1. testasta maža ali mazilo, 2. leščilo (~ za čevlje), 3. čistilo (zobna ~)

pastél -a *m* [fr. *pastel* iz ital. *pastello* iz *pasta* testo] 1. suha barva; barvni svinčnik, 2. taka slikarska tehnika, 3. slika s suhimi barvami; **pastélen** -lna -o ki se tiče pastela; svetlo, žametno učinkujočih barv

pasterizácija -e *ž* [fr. *pasteurisation*, po znanstveniku Pasteurju, 1822—1895] segretje mleka, piva ipd. na okrog 64°C zaradi uničevanja klic, ki povzročajo vrenje (način konserviranja); **pasterizírati** -am izvesti pasterizacijo

pastéta -e *ž* [nem. *Pastete* iz nlat. *pastata*] testenica, pikantna jed, največkrat iz

sesekljanega mesa, pripravljena v testu (danes navadno podobna mesna konserva)

pasticcio -cia *m* [/pasti'čo -a/ = ital. testenica; zmes] 1. umetniško delo iz motivov raznih avtorjev (tudi: slika v slogu slavnega slikarja, izdelana kot »njegovo« delo), 2. quodlibet

pastíla -e *ž* [špan. *pastilla*, dimin. iz *pasta* testo] 1. zdravilo v obliki kroglice ali tabletke, 2. taki bonboni

pastinák -a *m ali* **pastináka** -e *ž* [lat. *pastinaca*] v bot. rebrinec, domača dišavna rastlina s sladko koreniko

pástor -ja *m* [lat. *pastor* pastir] (protestantski) duhovnik, protestantski »dušni pastir«

pastorála -e *ž* [fr. *pastorale* iz lat. *pastoralis* pastirski] 1. pastirska igra, dramsko delo z motivi iz pastirskega življenja, npr. Gundulićeva »Dubravka«, 2. pastirska pesem, 3. slika ali skladba s takimi motivi

pastorále -la *m* [lat. *pastoralis* pastirski] škofovska palica (liturg.)

pastorálen -lna -o [lat. *pastoralis* pastirski] 1. ki se tiče pastorale, 2. pastirski, ki se tiče preprostega, pastirskega življenja; *fig.* idiličen, preprost, 3. dušnopastirski; **pastorálna teológija** dušno pastirstvo, praktični nauk o opravljanju duhovniške službe

pastorálka -e *ž* [iz lat.] gl. pastoralna teologija

pastoréla -e *ž* [ital. *pastorella*] 1. pastirska pesem ali ples, 2. četrta figura v četvorki

pastózen -zna -o [ital. *pastoso* iz *pasta* testo] 1. testen, testast, gnetljiv, voljan, 2. z debelo plastjo barve (v slikarstvu zaradi plastičnega učinka), 3. zabuhel (med.)

pásus -a *m* [lat. *passus* korak, strim. dolžinska mera] 1. odstavek; odlomek; določeno mesto v spisu, 2. del skladbe, 3. del poti

páša -a *in* -e *m* [tur. *paşa*, prvotno *başa* iz* *baş* poglavar] v sultanski Turčiji naslov visokih vojaških in civilnih odličnikov v turških pokrajinah (piše se za imenom, npr. Mehmed-paša); *fig.* samopašen, oblasten človek

pašalúk -a *m* [shr. iz tur. *paşalik*] 1. pokrajina, ki ji je načeloval paša, 2. čast paše

pát -a *m* [fr. *échec pat* iz* ital. *patto* pogodba] neodločen položaj pri šahu, ko eden izmed igralcev ne more narediti nobene poteze več, zato se igra konča neodločeno

-pát -a *m*, **-patíja** -e *ž* [gr. *pathos* bolezen, strast...] v sestavljenkah, npr. psihopat, homeopatija

patarén -a *m*, *nav. v mn.* **pataréni** -ov [ital. *patareni* sodrga, iz *Pataria* nekdanja zloglasna milanska četrt] vzdevek za prve zagovornike celibata in cerkvenih reform v dobi Gregorja VII., pozneje eno od imen za katare in bogomile

patéla -e *ž* [lat. *patella* skodelica] v anat. pogačica (kost)

paténa -e *ž* [lat. *patena* ali *patina* skledica] »božja skledica«, pozlačen krožnik za hostije (liturg.)

patènt -énta *m* [lat. *patens* odprt, javen] nekdaj: javno pismo ali listina, zlasti, 1. slovesen uradni odlok, npr. v stari Avstriji, 2. namestitvena listina, največkrat uradnikov ali častnikov, 3. pooblastilna listina (z njo so podeljevali pravico do trgovanja in obrti), danes, 4. varstveno pismo, listina, ki daje iznajditelju izključno ali prednostno pravico do izkoriščanja izuma; taka pravica; **patentírati** -am podeliti, izdati patent (~ izum); vzeti patent za kaj, zavarovati svoj izum s patentom

páter -tra *m* [lat. *pater* oče] duhovni oče, naslov katol. redovnikov

pater familias /pa'ter fami'lias/ lat. v rimskem pravu: družinski poglavar (pod njegovo oblastjo so bili otroci in sužnji)

paternitéta -e *ž* [nlat. *paternitas* iz lat. *pater* oče] očetovstvo, naravni in pravni odnos očeta do njegovih otrok

paternóster -tra *m* [lat. *pater noster* oče naš, prim. paternošter — molek, rožni venec] vrsta krožnega dvigala (tehn.)

pater patriae /pa'ter pa'trie/ lat. »oče domovine«, pri Rimljanih naslov zaslužnih državnikov, pozneje tudi cesarjev

pater peccavi /pa'ter peka'vi/ lat. »oče, grešil sem« (izraz kesanja iz biblijske prilike o izgubljenem sinu)

patetico /pate'tiko/ ital. v glas. strastno vzneseno, s patosom

patétičen -čna -o [gr. *pathetikos*, gl. patos] strasten, strastno vznesen ali navdušen; pretirano čustven; slovesen, vzvišen; ginljiv, pretresljiv; *pejor*. napihnjen
patétik -a *m* [gl. patetičen] kdor ljubi patos, kdor govori ipd. patetično, s patosom
patience [fr.] gl. pasjansa
-patíja -e *ž* [iz gr.] gl. -pat
pátina -e *ž* [iz* ital. *patina*] povlaka, navadno zelenkast oksid (od tod izraz »zeleni volk«), ki se sčasoma napravi na predmetih iz bakra, brona ipd.; *fig*. nadih starosti, častitljivosti; **patinírati** -am (umetno) prevleči s patino ali tej podobno barvo, da se zdi predmet starinski
pâtisserie [/patisri'/ fr. iz *pâte* testo] 1. slaščičarna, 2. slaščice; kolači
páto- [gr. *pathos* trpljenje, bolezen...] v sestavljenkah, npr. patologija
patogén -a -o [pato- + -gen] 1. bolezenski, povzročajoč bolezen (~e bakterije), 2. nastal iz bolezni; **patogenéza** -e *ž* nastanek bolezni; **patogenija** -e *ž* nauk o nastanku in razvoju bolezni
patognómičen -čna -o [pato- + gr. *gnomikos* spoznaven] značilen za kako bolezen
patois -a *m* [/patoa' -ja/ fr. iz* lat. *pagensis* podeželski] neknjižno narečje ali kmečka (tudi: vulgarna) govorica
patológ -a *m* [pato- + -log] zdravnik, specialist za patologijo; **patologíja** -e *ž* nauk o boleznih in bolezenskih procesih v človeškem ali živalskem organizmu; **patológški** -a -o *ali* **patológičen** -čna -o ki se tiče patologije; bolezenski, bolezensko spremenjen, nenormalen, bolan
pátos -a *m* [gr. *pathos* trpljenje, muka, zlasti duševna] strast, strastna vznesenost ali navdušenost (in njen vnanji izraz), zanos, žar, pretirana čustvenost ali slovesnost (pesnika, govornika...); *pejor*. napihnjenost
patres conscripti /pa'tres konskrip'ti/ lat. »zbrani očetje«, častno ime za strim. senatorje
patriárh -a *m* [gr. *patriarches* iz *patria* rod, *arche* začetek] 1. začetnik rodu ali plemena, praoče, plemenski oče; pri Judih: očak, označba za praočete judovskega rodu, 2. starešina, poglavar rodu (gl. patriarhat), 3. od 5. stol. častni naslov škofov v Rimu, Carigradu itd., pozneje nekaterih katol. škofov (oglejski ~i), danes nekaterih nadškofov, 4. naslov poglavarja pravoslavne cerkve in nekaterih drugih kršč. cerkva; **patriarhálen** -lna -o 1. praočetovski, pradedovski; očakovski; *fig*. starodaven, starosveten, častitljiv; preprost, po starih šegah ali izročilih; *pejor*. konservativen, 2. izvirajoč iz patriarhata, ki se tiče patriarhata
patriarhát -a *m* [nlat. *patriarchatus* iz gr.] 1. v praskupnosti rodovna ureditev, v kateri je bila osnovna družbena enota očetovski rod; zanjo je značilno gospostvo mož, zlasti rodovnih starešin (= očetovsko pravo), 2. čast, sedež ali področje patriarha
patriarhíja -e *ž* [cerkv. gr. *patriarchia*] pravoslavna nadškofija
patríca -e *ž* [nem. *Patrize* iz lat. *pater* oče] dedec, 1. kalup za ulivanje matric (tisk.), 2. vrsta štampiljke
patricíd -a *m* 1. [lat. *patricida*] očetomorilec, 2. [lat. *patricidium*] umor, uboj očeta, očetomor (= patricidij)
patricídij -a *m* [lat. *patricidium*] očetomor
patrícij -a *m* [lat. *patricius* od senatorjev — lat. *patres* — izvirajoč] 1. strim. aristokrat, pripadnik polit. polnopravnih, privilegiranih državljanov, naspr. plebejec, 2. v nekaterih srednjev. mestih pripadnik bogatih trg. družin, ki so imele v rokah mestno upravo
patrimónij -a *m* [lat. *patrimonium* iz *pater* oče] ded(ov)ina, očetna dediščina in iz nje izvirajoče pravice; *fig*. premoženje; **patrimoniálen** -lna -o dedinski, spadajoč k očetni dediščini; podedovan po očetu (imetje ipd.); premoženjski
patriót -a *m* [fr. *patriote* iz gr. *patriotes* rojak] domoljub, rodoljub; **patriótičen** -čna -o *ali* **patriótski** -a -o domoljuben, rodoljuben
patriotízem -zma *m* [fr. *patriotisme* iz gr.] domoljubje, rodoljubje, ljubezen do domovine
patrístika -e *ž* [gr. *pater* oče] nauk o spisih in filozofiji »cerkvenih očetov« iz prvih stoletij krščanstva (Origena, Avguština itd.), ki združujejo kršč. dogmatiko z antično filozofijo

patrocínij -a *m* [lat. *patrocinium* iz *patronus* zavetnik] 1. varstvo, pokroviteljstvo, obramba (klienta po patronu), 2. prošče-nje, žegnanje, god patrona v katol. cerkvi

patróla -e *ž*, **patrolírati** -am [iz nem. iz fr.] gl. patrulja, patruljirati

patrologíja -e *ž* [gr. *pater* oče, + -logija] gl. patristika

patrón -a *m* [lat. *patronus* zavetnik] 1. varuh, zavetnik, strim. patricij, ki je prevzel varstvo svojih klientov (pozneje gospodar v odnosu do osvobojenega sužnja); *fig.* varuh, zaščitnik; podpornik, pokrovitelj, 2. priprošnjik pri bogu (relig.), 3. gospodar, delodajalec, 4. čudak, čudaški človek (čuden ~)

patrón -a *m* [fr. *patron* iz lat. *patronus* v fig. pomenu] naboj za puško ali samokres (tudi: patrona)

patróna -e *ž* [lat. *patrona* zavetnica] 1. zavetnica; zaščitnica, 2. priprošnjica (relig.)

patróna -e *ž* [fr. *patron*] 1. model, kalup, oblika; vzorčnica; slikarski vzorec, zlasti, 2. naboj za puško ali samokres

patronánca -e *ž* [lat. *patronantia*] pokroviteljstvo

patronát -a *m* [lat. *patronatus* iz *patronus* zavetnik] 1. varuštvo, zavetništvo, razmerje med klientom in patricijem (pr.); *fig.* varstvo, 2. pokroviteljstvo, npr. organizacije nad socialno ustanovo, 3. otroško zavetišče

patronáža -e *ž* [fr. *patronage* iz lat. *patronus*] 1. pokroviteljstvo, 2. socialno-zdravstveno skrbstvo

patronímičen -čna -o [nlat. *patronymicus* iz gr. *pater* oče, *onyma* ime] izpeljan iz očetovega imena (ali imena prednikov); **patronímik** -a *ali* **patronímikon** -a *m*, *mn.* **patronímika** -ik *s* poočetno ime, ime, izpeljano po očetovem imenu, npr. Petrič, Jacobsen...

patrúlja -e *ž* [fr. *patrouille* iz stfr. *patouiller* plaziti se po blatu] 1. izvidnica, izvidniška straža, 2. obhodna straža, zlasti v mestu zaradi nadzorstva nad vojaki; **patruljírati** -am biti v patrulji, opravljati patrolno službo

paucis verbis /pau'cis ver'bis/ lat. v nekaj besedah, na kratko

pauvre diable /po'vrə dia'blə/ fr. »ubog hudič«, uboga reva

pavána -e *ž* [španski. *pavana* iz *pavo* pav] 1. počasen, slovesen španski ples, priljubljen v 16. stol., 2. glasba za ta ples

paviján -a *m* [nem. *Pavian* iz fr. *babouin*] vrsta repatih afriških opic z glavo, podobno pasji (zool.)

paviljón -a *m* [fr. *pavillon* šotor, iz lat. *papilio* metulj; fig. šotor] 1. vrtna lopa (npr. s stožčasto streho), senčnica ali manjša stavba s podobnim namenom, 2. lahka, večkrat začasna stavba (razstavni, prodajni ~), 3. manjše poslopje, ločeno od glavnega, zlasti v bolnišnicah za posamezne primere, 4. krona, zgornji del brušenega briljanta

pávka -e *ž*, *nav. v mn.* **pávke**, pavk [nem. *Pauke* kotel] bobnica (glasbilo), polkrožen kovinski kotel, prek katerega je napeta ustrojena koža

pavlínec -nca *m* [po puščavniku Pavlu iz Teb] pripadnik katol. reda

pávper -ja *m* [lat. *pauper* reven, ubog] revež, ubožec, siromak brez najpotrebnejšega

pavperizácija -e *ž* [lat. *pauper* reven] osiromašenje, obubožanje množic; **pavperizírati** -am (se) osiromašiti, obubožati

pavperízem -zma *m* [lat. *pauper* reven] revščina, siromaštvo najširših plasti

pavšál -a *m* [nem. *Pauschale*] popreček; poprečnina, poprek odmerjen znesek — npr. za porabo vode; tako odmerjena količina; **pavšálen** -lna -o poprek, poprečen, splošno odmerjen; **pavšalírati** -am določiti popreček, pavšalno odmeriti ali določiti

pavšalíst -a *m* [gl. pavšal] kdor plačuje pavšalno

pávza -e *ž* [lat. *pausa* odmor] 1. premor, odmor, oddih pri delu, predstavi ipd.; premolk, 2. v glas. odmor, prekinitev glasu; nehaj, znamenje za ta odmor in njegovo trajanje; **pavzírati** -am (pre)nehati delati, počivati, imeti, napraviti pavzo, (po)čakati

pax /paks/ lat. mir; **Pax** *neskl. ž* v strim. mit. boginja miru

Pax Romana /paks roma'na/ lat. »rimski mir«, 1. državniška ideja rim. cesarja Avgusta; sloni na vojaški moči Rima, ki

se čuti poklicanega, da ureja in »pomirja« svet, 2. medn. organizacija katol. študentov, ust. l. 1921

pázar -ja *m* [tur. *pazar* iz perz.] semenj; trg; trgovina

páž -a *m* [fr. *page* iz nlat. *pagius* iz* gr. *paidion*, dimin. iz *pais* deček] deček iz srednjeveških plemiških rodbin, ki se je vzgajal na dvorih za viteza

Pb [lat. *plumbum*] znak za kem. prvino: svinec

p.c. ital. kratica: per cento

p. Chr. (n.) lat. kratica: post Christum (natum)

Pd (paladij) znak za kem. prvino

p.e. fr. kratica: par exemple

peán -a *m* [lat. *paean* iz gr. *Paian* Apolon] 1. vesela, zahvalna ali zmagoslavna pesem na čast bogov, zlasti Apolona; *fig.* hvalnica, 2. štirizložna pesniška stopica (metr.)

peccavi /peka'vi/ lat. 1. grešil sem, prim. pater peccavi, 2. *samost. neskl. m* izpoved

pecunia non olet /peku'nia non o'let/ lat. »denar ne smrdi«; rim. cesarja Vespazijana so baje grajali, ker je obdavčil stranišča; Vespazijan pa je povohal novec in dejal: »Ta ne smrdi!«

pečálba -e *ž* [iz bolg.] sezonsko delo; **pečálbar** -ja *m* sezonski delavec

péd- [gr. *pais, paidos* deček, otrok] v sestavljenkah, npr. pedagog

péd- [gr. *pedon* tla] v sestavljenkah, npr. pedologija

pedagóg -a *m* [gr. *paidagogos*, *pais*, *paidos* otrok, *agein* voditi; prvotno suženj, ki je vodil otroke v šolo in iz šole domov] vzgojitelj, kdor se poklicno ukvarja z vzgojo in poukom mladine; vzgojeslovec; *fig.* šolnik; učitelj; **pedagóški** -a -o vzgojiteljski; vzgojeslovski; vzgojesloven; vzgójen

pedagógij -a *m* [gr. *paidagogeion*] šola in vzgojni zavod obenem, največkrat penzionat

pedagógika -e *ž* [gl. pedagog] vzgojeslovje, nauk o vzgoji in poučevanju mladine

pedál -a *m* [lat. *pedalis* nožen, iz *pes*, *pedis* noga] 1. nogalnik, nogalnica, tj. nožni vzvod za reguliranje glasu pri klavirju, orglah..., 2. stopalnik pri biciklu

pedánt -a *m* [ital. *pedante*, prvotno: vzgojitelj] *fig.* natančnež, prevesten ali prenatančen človek (v malenkostih ali nepomembnih rečeh); *pejor.* pikolovec, dlakocepec; **pedánten** -tna -o *ali* **pedántski** -a -o *ali* **pedántičen** -čna -o pretirano, dlakocepsko vesten ali natančen; **pedántstvo** -a *s ali* **pedántnost** -i *ž* gl. pedantizem

pedanterija -e *ž* [ital. *pedanteria*] gl. pedantizem

pedantízem -zma *m* [ital. *pedantismo*] pretirana, dlakocepska vestnost ali natančnost, pikolovstvo, dlakocepstvo

pedél -a *m* [nem. *Pedell* iz nlat. *bidellus* birič] 1. prvotno: sodni sluga, 2. danes: (šolski) sluga, posebno na višjih ali visokih šolah

pederást -a *m* [gr. *paiderastes* ljubitelj dečkov] kdor je nagnjen k pederastiji, homoseksualec; **pederastíja** -e *ž* grška ljubezen, homoseksualna spolna ljubezen do dečkov, običajno: nenaravni spolni odnosi med moškimi sploh

pedévtika -e *ž* [gr. *paideutike*] pri Pitagori: pouk, poučevanje nauka o čednosti

pediáter -tra *m* [ped- iz gr. *pais* deček, *iater* zdravnik] zdravnik, specialist za otroške bolezni; **pediatrija** -e *ž* v med. 1. otroško zdravstvo, nauk o otroških boleznih in zdravljenje teh bolezni, 2. oddelek za otroške bolezni

pedikêr -ja *m* [lat. *pes*, *pedis* noga, *curare* skrbeti za kaj] kdor pedikira, kdor se poklicno ukvarja s pedikiro

pedikíra -e *ž* [fr. *pédicure*, gl. pediker] nega nog: odpravljanje kurjih očes, urejanje nohtov...; **pedikírati** -am (se) 1. biti pediker, 2. biti pri pedikerju, negovati, urediti si noge

pedikulóza -e *ž* [lat. *pediculus* uš, + -oza] ušivost

pédo- [gr. 1. *pedon* tla, 2. *pais* deček] v sestavljenkah, gl. ped-

pedofilija -e *ž* [pedo- iz gr. *pais* deček, + -filija] 1. spolno nagnjenje do otrok nasprotnega spola, npr. pri starčevski bebavosti, 2. homoseksualna ljubezen do dečkov

pedogenéza -e *ž* [pedo- iz gr. *pais* deček, + -geneza] oblika partenogeneze pri nekaterih insektih in črvih (zool.)

pedográf -a *m* [pedo- iz gr. *pedon* tla, + -graf] vrsta zemljemerske merilne priprave

pedológ -a *m* [pedo- + -log] kdor se ukvarja s pedologijo, 1. mladinoslovec, 2. tloslovec

pedologíja -e *ž* [pedo- iz gr. *pais* deček, + -logija] mladinoslovje, nauk o otroku, področje pedagogike, ki preučuje telesni in duševni razvoj otroka; **pedológški** -a -o mladinosloven

pedologíja -e *ž* [pedo- iz gr. *pedon* tla, + -logija] »tloslovje«, nauk o nastanku in fizikalnih, kem. ter biol. lastnostih tal (geol., agron.); **pedológški** -a -o tlosloven

pedométer -tra *m* [lat. *pes*, *pedis* noga, + -meter] »korakomer«, priprava za merjenje korakov

peer -a *m* [angl.] gl. per

pegamoíd -a *m* [angl. skovanka] umetno usnje za vezavo knjig

Pégasos -asa *m* [iz gr.] gl. Pegaz

Pégaz -a *m* [gr. *Pegasos*] 1. v stgr. mit. krilati konj, rojen iz krvi Meduze, ki jo je ubil Perzej (z udarcem njegovega kopita je nastal izvirek Hipokrena, ki je navdihoval pesnike); *fig.* simbol pesništva in svobodnega pesniškega navdiha, 2. neko severno sozvezdje; *fig.* **zajahati Pégaza** postati pesnik; **pégaz** -a *m* vrsta rib s krilatimi plavutmi (zool.)

pegmatít -a *m* [gr. *pegma* ogrodje, + -it] vrsta granita (mineral.)

péhlevi *neskl. m* [iz perz. iz stperz. *Parthava* Partija] stari (zahodno)perzijski jezik, knjižni jezik iz časa Sasanidov od 3. do 7. stol.

pejor. kratica: pejorativno

pejorácija -e *ž* [gl. pejorativ] (po)slabšanje česa

pejoratív -a *m* [lat. *peioratus* poslabšan, iz *peior* slabši] grdilen, poslabševalen izraz ali pomen; **pejoratíven** -vna -o grdilen, slabšalen, poslabševalen (izraz ali pomen, npr. kritik: kritikaster)

pejsáž -a *m* [fr. *paysage* krajina, dežela] v upodabljajoči umetnosti: krajina, pokrajinska slika

pejsažíst -a *m* [fr. *paysagiste*] slikar pejsažev, (po)krajinar

pekári -ja *m* [špan. *pecari* iz karib.] svinja popkarica iz tropične Amerike (zool.)

pektín -a *m* [gr. *pektos* strjen, + -in] živičasta snov v sadju in zelenjavi, osnovna sestavina želejev

pektorále -la *m* [lat. *pectoralis* prsen, iz *pectus* prsi] 1. naprsni oklep ali zaščitna plošča, 2. naprsni križec (liturg.); **pektorálen** -lna -o prsen; naprsen

pekuniáren -rna -o [lat. *pecuniarius* iz *pecunia* denar, iz *pecus* čreda — prvi denar je bila mnogokrat živina] denaren, ki se tiče denarja; v denarni obliki; premoženjski, gmoten

pelagianízem -zma *m* [po angl. menihu Pelagiju iz 5. stol., + -izem] pelagijanstvo, nauk, ki je tajil »izvirni greh« in učil, da se človek lahko zveliča brez božje milosti

pelágičen -čna -o [gr. *pelagikos* iz *pelagos* morje] morski, ki se tiče morja, nastal ali živeč v morju, iz morja izvirajoč (~a kamnina)

pelagijánec -nca *m* privrženec pelagijanstva; **pelagijánstvo** -a *s* gl. pelagianizem

pélagra -e *ali* **pelágra** -e *ž* [ital. *pellagra* iz* *pelle agra* hrapava koža] kronična bolezen z izpuščaji, živčnimi motnjami itd. zaradi enolične prehrane s koruzo (pomanjkanje vitaminov B kompleksa, endemična v Italiji in Španiji)

pelargónija -e *ž* [nlat. *pelargonium* iz gr. *pelargos* štorklja, po semenu, ki je podobno njenemu kljunu] gorečnica, okrasna rastlina z lepimi cvetovi iz družine krvomočnic (bot.)

pêle-mêle *neskl.* [/pɛlmɛl'/ fr. iz *mêler* mešati; *pêle* je najbrž rimajoč se dodatek] 1. *samost. m* mešanica, 2. *pridevn.* pisan, 3. *prisl.* navzkriž, brez reda

pelerína -e *ž* [fr. *pèlerine* iz *pèlerin* romar, iz nlat.] svršnica, široko ogrinjalo (s kapuco) brez rokavov, prvotno romarski plašč

pelikán -a *m* [nlat. *pelicanus* iz gr.] v zool. nesit, večja vodna ptica iz reda veslonožcev (simbol materinske ljubezni, ker so včasih mislili, da si v stiski raztrga prsi in s svojo krvjo nahrani mladiče)

pelóta -e *ž* [špan. *pelota* žoga] tenisu podobna igra z žogo pri Baskih in Špancih

pélta -e *ž* [gr. *pelte*] majhen, lahek stgr. ščit

péltonka -e *ž* [po izumitelju] Peltonova vodna turbina

pémikan -a *m* [angl. *pemican*, po indijan. besedi] pri severnoamer. Indijancih posušeno in nasekljano meso, pomešano z mastjo (koncentrirana hrana tudi za polarne ekspedicije)

PEN [angl. *International Association of Poets, Playwrights, Editors, Essayists, and Novelists*] mednarodno združenje pesnikov, dramatikov (= književnikov sploh) in založnikov

Pén -a *m* gl. PEN

penále -la *m* [ital. *penale* iz lat. *poenalis* kazenski] 1. v trg. dogovorjena ali splošno veljavna globa za kršitev (ali neizpolnitev) sprejete obveznosti; *fig.* kazen, odškodnina sploh; zamudne obresti, 2. kazenski strel (šp.); **penálen** -lna -o kazenski

penalízem -zma *m* [lat. *poenalis* kazenski] strahovanje brucev s strani starejših študentov na nem. univerzah v 17. stol.; dobilo je take oblike, da je morala poseči vmes oblast

penát -a *m*, *mn.* **penáti** -ov *in* **penátje** -ov [lat. mn. *Penates*] hišni bogovi pri Rimljanih, zaščitniki družine in domačega ognjišča; bili so tudi zaščitniki države kot »družinske skupnosti«; *fig.* dom, domače ognjišče

pence *mn.* [angl.] gl. penny

pendánt -a *m* [fr. *pendant* iz *pendre* viseti; obesiti] protivesek, nasprotek, kaj dopolnjujočega, dodatek (slika, pesem...), par k čemu

péndel -dla *m* [lat. *pendulus* viseč] 1. nihajoče telo, 2. nihalo pri uri

Penélopa -e *ž* [gr. *Penelope*] v Homerjevi Odiseji žena junaka Odiseja, ki je ostala možu zvesta vseh dvajset let njegove odsotnosti v trojanski vojni (med moževo odsotnostjo so jo oblegali snubci, in da bi se jih otresla, jim je obljubila, da si bo izbrala moža, ko bo stkala mrtvaški prt za tasta Laerta; ta pa nikoli ni bil narejen, ker je ponoči razparala, kar je podnevi napletla); *fig.* **penélopa** -e *ž* zvesta, vdana žena; **Penélopino delo** delo, ki ni nikoli končano

penetrabílen -lna -o [lat. *penetrabilis*] predirljiv

penetrácija -e *ž* [nlat. *penetratio*] 1. prenikanje; prepajanje, 2. v polit. počasno, »mirno« prodiranje kake države na tuje področje, 3. prodor, npr. rane v telesno votlino (med.)

penetránten -tna -o [lat. *penetrans*] prenikav, prediren, predirajoč (~i pogled); hud, oster, rezek (~i vonj); bister, bistroumen

penetrírati -am [lat. *penetrare*] prenikati, prenikniti; prepojiti, prežeti; (počasi) prodirati; predreti, vdreti

penetrométer -tra *m* [penetr(irati) + -meter] priprava za merjenje konsistence masti ipd.

pengö -a *m* /pen'ge/ madž. denarna enota na Madžarskem od 1925 do 1946, vpeljana namesto krone (zdaj forint)

péni -ja *m* [iz angl.] gl. penny

peníbel *neskl. pridevn.* [fr. *pénible* iz *peine* kazen; trpljenje] mučen, nadležen; težaven; neprijeten; prenatančen

penicilín -a *m* [nlat. *penicillium* ime plesni, + -in] prvi in najbolj znani antibiotik, zdravilo iz neke plesni; uničuje razne bakterije, uspešno ga uporabljajo pri vnetjih in gnojenjih

pénis -a *m* [lat. *penis* rep; spolni ud] moški spolni ud (anat.)

peniténca -e *ž* [lat. *poenitentia* kes, kesanje] v katol. liturg. pokora, ki jo naloži spovednik

penitenciár -ja *m* [nlat. *poenitentiarius*] v katol. liturg. spovednik, ki podeljuje odvezo v posebnih primerih

penitènt -énta *m* [lat. *poenitere* kesati se] skesan grešnik, spokornik

penkála *neskl. m* [po izdelovalcu] vrsta nalivnega peresa

pénklub -a *m* gl. PEN

penny -ja *m* [/pe'ni/ angl., mn. *pennies* ali *pence*] 1. kovanec, $^1/_{12}$ angl. šilinga, 2. vrsta drugih kovancev

pénta- [gr. *penta-* iz *pente* pet] v sestavljenkah, npr. pentagon

pentáda -e *ž* [gr. *pentas*, *pentados*] celota, sestavljena iz petih delov, npr. petletje

pentaéder -dra *m* [penta- + gr. *hedra* sedež] peterec, telo, omejeno s petimi ploskvami (geom.)

pentagón -a *m* [penta- + -gon] peterokotnik (geom.); **Péntagon** -a *m* palača v Arlingtonu v ZDA, sedež najvišjih uradov amer. generalnega štaba (sezidana v pe-

terokotniku); **pentagonálen** -lna -o peterokoten

pentagrám -a *m* [penta- + -gram] pravilna peterokraka zvezda, narisana v eni potezi, 1. simbolični lik pri pitagorejcih itd., 2. mora, čarodejni srednjev. lik (v obliki te zvezde) na amuletih

pentakórd -a *m* [penta- + gr. *chorde* struna] lira na pet strun (glas.)

Pentámeron -a *m* [iz ital. iz gr. *pente* pet, *hemera* dan] »Zgodbe iz petih dni«, naslov znane zbirke petdesetih novel iz l. 1637 (pripoveduje jih deset stark pet dni)

pentámeter -tra *m* [gr. *pentametros*] peterec, petomer, daktilski verz, ki se veže s šestercem v distih; rabi se samo v zvezi s šestercem

pentán -a *m* [pent(a)- + -an] nasičen ogljikov vodik s petimi atomi ogljika (kem.)

pentarhíja -e *ž* [pent(a)- + -arhija] 1. peterovladje, vlada petih oseb (~ v Kartagini), 2. država, razdeljena na pet avtonomnih delov, 3. zveza petih držav

pentástih -a *m* [penta- + stih] kitica s petimi stihi (metr.)

pentatévh -a *m* [penta- + gr. *teuchos* knjiga] peteroknjižje, ime za prvih pet (Mojzesovih) knjig starega testamenta

péntatlon -a *ali* **pentátlon** -a *m* [penta- + gr. *athlon* boj, tekma] peteroboj, tekmovanje v petih disciplinah: v antiki v teku, skokih, metanju diska, metanju kopja in borjenju (v modernem so nekatere druge discipline)

pentêra -e *ž* [gr. *penteres*] peteroveslača, stgr. bojna ladja s petimi klopmi veslačev na vsaki strani

pentóda -e *ž* [pent(a)- + (elektr)oda] elektronka s petimi elektrodami (tehn.)

pentóza -e *ž* [pent(a)- + -oza] monosaharidi s petimi atomi ogljika v molekuli (kem.)

penúltima -e *ž* [lat. *paenultima* iz *paene* skoraj, *ultimus* zadnji] predzadnji zlog besede

pénzija -e *ž* [lat. *pensio* tehtanje; plačanje; najemnina] 1. pokojnina, 2. pokoj; **penzíjski** -a -o pokojninski (~i fond)

penzión -a *m* [fr. *pension* iz lat. *pensio*, gl. penzija] 1. plačilo za popolno oskrbo, 2. gostišče s tako oskrbo, 3. ljudsko: pokoj(nina); **penziónski** -a -o gostiščen, gostiški; pokojninski

penzionár -ja *m* [fr. *pensionnaire*] gostiščar, gost v gostišču; **penzionárski** -a -o gostiščarski

penzionát -a *m* [fr. *pensionnat* iz lat.] deško ali dekliško vzgajališče (s popolno oskrbo), vzgojni zavod; **penzionátski** -a -o vzgajališki

penzionírati -am [fr. *pensionner* iz lat.] upokojiti, poslati v pokoj

penzioníst -a *m* [gl. penzija] upokojenec; **penzionístovski** -a -o upokojenski

pénzum -a *m* [lat. *pensum* delo, odmerjeno za en dan — prvotno odtehtana volna, ki jo je morala spresti sužnja v enem dnevu] delo, odmerjeno za kak čas; učna snov; (šolska) naloga

peón -a *m* [špan. *peon* iz nlat. *pedo*, *pedonis* pešak] 1. v Južni Ameriki: poljedelski delavec, dninar, navadno črnec (napol suženj), 2. v Indiji: vojak pešec ali policist iz vrst domačinov v dobi angl. gospostva; **peonáža** -e *ž* sistem izkoriščanja peonov

peperón -a *m*, *nav. v mn.* **peperóni** -ov [ital. *peperone*] v kis vloženi plodovi vrste paprike

pepíta -e *ž* [po španski plesalki Pepita d'Oliva] bombažna, volnena ali svilena tkanina v kockastih, navadno črno-belih vzorcih

péplos -a *m* [gr. *peplos*] stgr. ohlapno žensko oblačilo iz enega kosa

pepsín -a *m* [gr. *pepsis* prebava, iz *peptein* prebavljati; kuhati] želodčni ferment, ki razkraja beljakovine v peptone in pospešuje prebavo

peptíd -a *m* [pept(on) + -id] produkt razkroja beljakovin (kem.)

peptón -a *m* [iz gr. *peptos* prebavljen] hranilne, raztopljive spojine, nastale iz beljakovin po učinkih pepsina in drugih želodčnih sokov

per lat. (in ital.) predlog: s, z, za, ob, po, med, zaradi...; v raznih zvezah, npr. per accidens

per- [iz lat. *per* s, z, ob, po, med, čez...] predlog v zloženkah, 1. iz-, ob-, do-, pre-..., npr. perfekt, perforirati, 2. v kem. vsebujoč prvino ali radikal v največji meri ali valenci, npr. perborat, perklorat

pêr -a *m* [fr. *pair*, angl. *peer* iz lat. *par* enak] pripadnik ene od petih najvišjih

plemiških stopenj, zlasti v Angliji in fevdalni Franciji; v Angliji — tam se je ohranila do danes — s pravico do stalnega sedeža v lordski zbornici

per accidens /per ak'cidens/ lat. v fil. po naključju (naspr. per se)

per acclamationem /per aklamacio'nem/ lat. z vzklikom, s splošnim pritrjevanjem, tj. brez volitev

per analogiam /per analogi'am/ lat. po analogiji

per annum /per a'num/ lat. letno

per aspera ad astra /per as'pera ad as'tra/ lat. po trnovi poti k zvezdam, tj. skozi boje in delo k zmagi

perborát -a *m* [per- + borat] kem. produkt iz vodikovega peroksida in kakega borata (za beljenje, v pralnih praških ipd.)

percènt -énta *m* [nem. *Perzent*, po ital. *per cento* iz lat.] odstotek (zastarelo, gl. procent)

per cento /per čen'to/ ital. od sto; odstotek

percépcija -e *ž* [lat. *perceptio* iz *percipere* (s)prejeti, zaznati] zazna(va)nje, dojemanje vtisov iz zunanjega sveta s čutili; zaznava, dojetje

perceptibílen -lna -o [nlat. *perceptibilis*] zaznaven, zaznaten, dojemljiv (s čutili); občuten, opazen

perceptíven -vna -o [iz lat. *perceptus*, delež. iz *percipere*, gl. percepcija] zaznavajoč, dojemajoč kaj; zmožen zaznavanja

percipírati -am [lat. *percipere* (s)prejeti; zaznati] zazna(va)ti, doje(ma)ti; doumeti, razumeti

per consensum /per konsen'zum/ lat. v soglasju, soglasno

pereat *ali v mn.* **pereant** [/pe'reat, pe'reant/ lat. iz *perire* propasti, poginiti] dol, proč s kom ali s čim, vrag vzemi...

perémpcija -e *ž* [lat. *peremptio* usmrtitev] 1. zastaranje, prenehanje veljavnosti; razveljavitev, npr. tožbe, 2. dokončni sklep

peremptóren -rna -o *ali* **peremptóričen** -čna -o [iz lat. *peremptorius*] 1. razveljavljajoč kaj, 2. odločujoč v čem, neovrgljiv; *fig.* ne trpeč ugovora, 3. že sklenjen, določen, dokončen, nespremenljiv; brezpogojen, 4. neodložljiv, npr. rok (v tem pomenu naspr. dilatoričen)

per fas et nefas /per fas et ne'fas/ lat. z vsemi (pravno ali moralno) dovoljenimi in nedovoljenimi pomočki

perfékcija -e *ž* [lat. *perfectio* iz *perficere* dovršiti] spopolnjevanje; dovršitev; popolnost, dovršenost; **perfekcionírati** -am spopolniti; dovršiti

perfekcionízem -zma *m* [iz lat.] gl. perfektibilizem

perfékt -a *m* [lat. *perfectum* iz *perfectus* popoln] dovršni pretekli čas, izraža v preteklosti dovršeno dejanje (slovn.)

perfékten -tna -o [lat. *perfectus*] končan, dovršen; *fig.* popoln; **perféktnost** -i *ž* dovršenost; popolnost

perfektibilízem -zma *m* [fr. *perfectible* izpopolnjiv] v fil. nauk o zmožnosti človeka in vsega človeškega za nenehno izpopolnjevanje

perfektíven -vna -o [lat. *perfectus* popoln] izpopolnjujoč; dovršen, trenuten; **perfektívni glagoli** v slovn. dovršni glagoli; izražajo trenutno dejanje, npr. dojeti, skočiti; **perfektívnost** -i *ž* dovršnost, trenutnost

perfektuírati -am [lat. *perfectus* popoln] izpopolniti; dopolniti, dovršiti, dokončati

perfíden -dna -o [lat. *perfidus* iz *fides* zvestoba, zaupanje] nezvest, verolomen, izdajalski; zavraten, zahrbten, potuhnjen, zaplotniški; nesramen; **perfídnost** -i *ž* nezvestoba, verolomnost, izdajstvo; zavratnost, zahrbtnost; nesramnost

perfídnež -a *m* [lat. *perfidus* nezvest] verolomnež, izdajalec; zahrbtnež, zaplotnik; nesramnež

perforácija -e *ž* [lat. *perforare* prevrtati] 1. (pre)luknjanje, luknjičanje, npr. vstopnic, da se laže odtrga kupon; predrtje, prevrtanje; luknja, 2. v med. prebod (~ lobanje); prejeda (~ želodca); preboj (~ roženice); **perforacíjski** -a -o ki se tiče perforacije

perforátor -ja *m* [gl. perforacija] luknjač

perforíran -a -o [gl. perforacija] preluknjan, prevrtan, predrt; preboden; prejeden; **perforírati** -am preluknjati; naluknjati, prevrtati; predreti, prebosti

pergamènt -énta *m* [lat. *pergamena sc. charta*, po maloazijskem mestu Perga-

mu, kjer so najprej izdelovali pergament] koženica, 1. preprosto strojena živalska koža, nekdaj namenjena za pisanje, danes za vezanje knjig, bobne ipd., 2. *fig.* stara listina ali rokopis iz take kože, npr. oslovske

pergamín -a *m* [pergam(ent) + **-in**] močan, pergamentu podoben papir, nadomestek za pergament, npr. za dokumente ali povezovanje steklenic

pêrgola -e *ž* [ital. iz lat. *pergula*] 1. senčnica; (senčni) hodnik ali prehod, npr. med stebri, poraščenimi s trto, 2. brajda, latnik

pêri- [gr. *peri-* iz *peri* ob, okrog, okoli] predlog; v zloženkah izraža širjenje, dopolnitev ipd., npr. periferija, perimeter

periculum in mora /peri'kulum in mo'ra/ lat. »nevarnost tiči v odlašanju«, tj. loti se dela brez odlašanja (Livij)

peridêrm -a *m* [peri- + gr. *derma* koža] 1. v bot. vnanje, varovalno rastlinsko tkivo, npr. lubje na deblu, 2. v zool. vnanje ogrodje pri hidroidih: polipih, meduzah...

periéki -ov *m mn.* [iz gr.] gl. perioiki

periencefalítis -a *m* [peri- + encefalitis] vnetje možganskih open (med.)

perifêren -rna -o [gr. *peripheres* okoli se vrteč, okrogel] 1. oboden, 2. obroben, obkrajen; ležeč na periferiji (naspr. centralen); površinski (~i pojav); stranski, 3. okoliški; predmesten

periferíja -e *ž* [gr. *periphereia* obod, krog] 1. obod (kroga, elipse), 2. *fig.* rob, vnanja stran česa (v naspr. s središčem), 3. okolica; predmestje, 4. površje pojava, ki ne seže v bistvo

perifrástičen -čna -o [gl. perifraza] opis(oval)en

perifráza -e *ž* [gr. *periphrasis*] 1. opisovanje česa v več besedah (= parafraza), 2. navajanje lastnosti ali značilnosti namesto neposredne navedbe, npr.: ne tlači več trave (= ni več živ); **perifrazírati** -am opis(ov)ati

perigéj -a *m* [iz gr. *perigeion*, *peri-*, *ge* zemlja] prizemlje, v astr. točka, v kateri se nebesno telo — danes navadno Mesec — najbolj približa Zemlji, naspr. apogej

perigón -a *m* [peri- + gr. *gone* porajanje; seme] cvetni obod, cvetno odevalo, npr. pri tulipanu (bot.)

perihél(ij) -a *m* [peri- + gr. *helios* sonce] prisončje, v astr. točka, v kateri se kak planet ali kako drugo nebesno telo najbolj približa Soncu, naspr. afel(ij)

perîka -e *ž* [fr. *perruque* iz ital.] lasulja

perikárd(ij) -a *m* [nlat. *pericardium* iz *peri-* + gr. *kardia* srce] v anat. osrčnik, membranasti ovoj, ki obdaja srčno mišico

perikardítis -a *m* [perikard + **-itis**] vnetje osrčnika (med.)

perikárp -a *m* [nlat. *pericarpium* iz *peri-* + gr. *karpos* plod] oplodje, tj. koža, lupina ipd., ki obdaja plod (bot.)

perîkopa -e *in* **perikópa** -e *ž* [gr. *perikope* iz *peri-*, *koptein* odrezati] 1. jasna, natančna definicija, 2. odlomek, odstavek iz evangelija ali apostolskih listov

perímeter -tra *ali* **periméter** -tra *m* [gr. *perimetros*, *peri-*, *metron* mera] v mat. obseg likov (zastarelo); **periméter** -tra *m* priprava za ugotavljanje vidnega polja (med.)

perinéj -a *m* [nlat. *perinaeum* iz gr.] v anat. presredek (med anusom in vnanjimi spolovili)

perióda -e *ž* [gr. *periodos* obhod, obtok, *peri-*, *hodos* pot] 1. razdobje, v katerem se redno ponavlja kak tok ali proces, npr. se zasuče planet okrog Sonca, 2. doba, obdobje (zgod., geol.), 3. véliki stavek, obsežna konstrukcija glavnih in odvisnih stavkov (slovn.), 4. mesečna čišča (fiziol.), 5. ponavljajoča se decimalka ali več decimalk (mat.), 6. nihaj (fiz.); **perióden** -dna -o obdoben, občasen; ki se tiče periode

periódičen -čna -o [lat. *periodicus* iz gr.] 1. občasen, obdoben, redno, v določenih razdobjih se ponavljajoč; redno ali v razdobjih izhajajoč (~i tisk), 2. povraten (mat.); **periódični sestav** ureditev kem. prvin na osnovi atomskih tež, ki jo je l. 1869 sestavil Mendelejev; **periódičnost** -i *ž* občasnost, redno, periodično ponavljanje, povračanje česa

periódika -ik *s mn.* [gl. periodičen] periodični tisk (izhajajoč vsak mesec, vsako četrtletje...)

periodizácija -e *ž* [gl. perioda] delitev na periode (~ zgodovinskih procesov); določitev period; **periodizírati** -am (raz)deliti na periode, določiti periode

perióha -e *ž*, *nav. v mn.* **perióhe** -oh [gr. *perioche* vsebina] zgoščen vsebinski pregled (knjige); zaokrožen del spisa; (šolski) letopisi, letno šolsko poročilo (zastarelo)

perióiki -ov *m mn.* [gr. *perioikoi* iz *perioikos* okoličan] v stari Sparti svobodni, a ne polnopravni državljani, potomci pranaseljencev

periόst -a *m* [nlat. *periosteum*, *peri-* + gr. *osteon* kost] pokostnica (anat.)

periostítis -a *m* [periost + -itis] vnetje pokostnice (med.)

peripatétičen -čna -o [gr. *peripatetikos* sprehajalec] ki se tiče Aristotelove filoz. šole; **peripatétik** -a *m* učenec ali privrženec Aristotelove filoz. šole (Aristotel je rad predaval, sprehajaje se z učenci po atenskem Liceju)

perípatus -a *m* [peri- + gr. *patos* hoja; pot] v zool. vrsta evolucijsko pomembnih stonog (iz Južne Afrike, Južne Azije itd.)

peripetíja -e *ž* [gr. *peripeteia* nenaden preokret v dramskem dogajanju, v junakovi usodi] nenaden, nepričakovan preobrat (v sreči, okoliščinah...), nenaden preokret, zaplet ali dogodek

perípteros -a *m* [gr. *peripteros*, *peri-*, *pteron* krilo] poslopje, npr. stgr. svetišče, obdano s stebri

periskóp -a *m* [peri- + -skop] optična priprava — teleskopska cev — ki omogoča opazovanje zunaj neposrednega obzorja (podmorniški ~)

perispómenon -mena *m*, *mn.* **perispómena** -men *s* [gr. *perispomenon*] v grščini beseda s cirkumfleksom na zadnjem zlogu

peristáltičen -čna -o [gr. *peristaltikos* stiskajoč od vseh strani] ki se tiče peristaltike; **peristáltika** -e *ž* peristaltično gibanje, »črvasto«, od volje neodvisno ritmično gibanje mišičevja v črevesju

peristíl -a *m* [gr. *peristylos* obdan s stebri] stebrišče, prostor (npr. preddvorje), obdan s stebri

peritonítis -a *m* [nlat. *peritonaeum* trebušna mrena, + -itis] vnetje potrebušnice, trebušne mrene (med.)

perjodát -a *m* [per- + jodat] sol perjodove kisline (kem.)

perkál -a *m* [fr. *percale* iz perz.] tenka, bela, gosto tkana bombaževina

perklorát -a *m* [per- + klorat] v kem. sol perklorove kisline (kalijev ~)

perkolácija -e *ž* [lat. *percolatio*] precejanje, npr. zdravilnih zelišč; **perkolírati** -am precejati, precediti

perkusíja -e *ž* [lat. *percussio* udarjanje, iz *percutere* udariti, bíti] 1. sunek, udar(ec); pretres, 2. preiskovanje bolnika s pretrkavanjem, zlasti prsi (med.); **perkusíjski** -a -o ki se tiče perkusije

perkutírati -am [gl. perkusija] pretrkavati (bolnika), preiskovati s perkusijo

perkvizícija -e *ž* [nlat. *perquisitio*] sodno preiskovanje

pêrl -a *m* [fr. *perle* biser] 1. stopnja prav majhnih tiskarskih črk (med diamantom in nonparejem), 2. bisernica, vrsta sukanca

pérla -e *ž* [fr. *perle*] biser

pêrlon -a *m* [tovarn. ime] umetno tekstilno vlakno, močnejše od najlona, npr. za ženske nogavice

per longum et latum /per lon'gum et la'tum/ lat. na dolgo in široko

perlustrácija -e *ž* [nlat. *perlustratio* iz lat. *perlustrare* pregledati] 1. pregled(ovanje), preiskovanje, npr. terena, 2. odpiranje pisem brez vednosti naslovljenca; **perlustrírati** -am (vestno) pregledati, preiskati; odpirati tuja pisma

pêrm -a *m* [plast je zastopana zlasti v nekdanji ruski permski guberniji] v geol. zgodovini Zemlje: šesta, najmlajša doba in plast paleozoika, v njej so se razvili prvi plazilci

per maiora vota /per majo'ra vo'ta/ lat. z večino glasov

permanénca -e *ž* [lat. *permanere* trajati] 1. stalnost, trajnost, 2. nepretrganost, nepretrgano trajanje, npr. zasedanje skupščine, dokler ne reši kakih vprašanj

permanénten -tna -o [lat. *permanens*] 1. stalen, trajen, 2. nepretrgan, nepretrgoma trajajoč, nenehen; **permanéntna revolúcija** »nepretrgana revolucija«; avtorja te ideje sta bila Marx in Engels, ko sta l. 1850 poudarjala, da med buržoazno in proletarsko revolucijo ne sme biti

premorov in da mora proletariat razvijati revolucijo naprej, dokler ne vrže z oblasti vseh izkoriščevalcev (tako je tudi Trocki imenoval svojo teorijo, da socialistična revolucija v eni deželi ne more dokončno zmagati, če ne najde opore v socialistični revoluciji v drugih deželah); **permanéntni plini** zastarela označba za pline, ki se nekdaj niso dali vtekočiniti (fiz.)

permeabílen -lna -o [lat. *permeabilis* prehoden] prepuščajoč, npr. vodo, prepusten, prepustljiv; premočljiv

permeánca -e *ž* [lat. *permeare* dospeti, prodreti] magnetna prevodnost (elektr.)

per mille /per mi'le/ ital. od tisoč (se plača); odtisoček, gl. pro mille

permutácija -e *ž* [lat. *permutatio* premena, zamenjava] premena, zamenjava(nje); v mat. premeščaj, sprememba v vrstnem redu danega števila elementov (npr. abc v acb, bac itd.; prim. kombinatorika); **permutírati** -am (s)premeniti, zamenja(va)ti; v mat. premeščati elemente

permutít -a *m* [permut(acija) + -it] umetni zeolit za mehčanje trde vode

pernambúko -a *m* [po brazilski luki Pernambuco] vrsta rdečega brazilskega lesa

per nefas /per ne'fas/ lat. s pravno (ali moralno) nedovoljenimi pomočki

perniciózen -zna -o [lat. *perniciosus*] v med. poguben, nevaren (~a anemija)

peroksíd -a *m* [per- + oksid] oksid z dvema atomoma kisika, zlasti vodikov dioksid (kem.)

perón -a *m* [fr. *perron* iz *pierre* kamen] (pokrit) hodnik med postajnim poslopjem in progo na železniških postajah

peronízem -zma *m* polit. usmerjenost in drž. sistem diktatorja Perona v Argentini

peroníst -a *m* [po bivšem argent. diktatorju Peronu] privrženec peronizma; **peronóspora** -e *ž* [nlat. *peronospora* iz gr.] vrsta plesni, ki napada liste vinske trte (trtni palež) in drugih rastlin

perorácija -e *ž* [lat. *peroratio*] 1. sklep, konec govora (s povzemanjem vsebine), 2. javni ali šolski govor; **perorírati** -am končati (govoranco); dolgovezno in s poudarkom govoriti ali razlagati

perorálen -lna -o [lat. *per* skozi, *os*, *oris* usta] v med. (jemajoč zdravila itd.) skozi usta

per pedes apostolorum /per pe'des apostolo'rum/ lat. peš, kot svoje dni apostoli (šaljivo)

perpendíkel -kla *m* [lat. *perpendiculum* svinčnica] 1. svinčnica, grezilo, 2. pravokotnica, 3. nihalo pri uri

perpendikuláren -rna -o [lat. *perpendicularis*] navpičen, pokončen; pravokoten

perpetuálen -lna -o [lat. *perpetualis* večen, neprenehljiv] stalen, ne(pre)nehen, ne(pre)nehljiv, večen; **perpetuírati** -am napraviti kaj stalno, »večno«; ovekovečiti

perpetuum mobile *neskl. m* /perpe'tuum mo'bile/ lat. »večno gibalo«, stroj, ki bi se večno gibal sam od sebe brez dovajanja energije (ni uresničljiv, ker je v nasprotju z zakonom o ohranitvi energije); *fig.* kaj fantastičnega, nemogočega

perpléksen -sna -o [lat. *perplexus* zapleten, zmeden] zmeden, zbegan, osupel, presenečen; **perpléksnost** -i *ž* zmedenost, osuplost, presenečenje

per procura /per proku'ra/ ital. po pooblastilu, kot pooblaščenec (trg.)

per saldo /per sal'do/ ital. saldo (za izravnavo knjigov. računa)

per se lat. v fil. »samo po sebi«, tj. nekaj, kar je naravno, čemu lastno ali bistveno, naspr. per accidens

Perséfona -e *ž* [iz gr.] gl. Perzefona

persekúcija -e *ž* [lat. *persecutio* iz *persequi* iti za kom, zasledovati koga] zasledovanje, preganjanje, npr. revolucionarjev; **persekucíjski** -a -o ki se tiče persekucije, zasledovalen, preganjalen (~a strast)

persekutíven -vna -o [iz lat.] preganjalen (~a metoda)

persekútor -ja *m* [iz lat.] zasledovalec; preganjalec

Pêrseus -sea *m* [iz gr.] gl. Perzej

perseverácija -e *ž* [lat. *perseverare* vztrajati] 1. v psihol. (vz)trajanje, trajavost predstav v zavesti, tj. lastnost kakih predstav, da se iznova in hitro vračajo v zavest (kar lahko dobi tudi bolezenske oblike), 2. tičanje bolnika ob določeni predstavi, besedi, gibu ipd. (med.)

perseveránca -e *ž* [lat. *perseverantia*] vztrajnost, stanovitnost

persifláža -e *ž* [fr. *persiflage* iz *siffler* (iz)žvižgati] 1. duhovit posmeh; zasmeh(ovanje), roganje, 2. sramotilni spis ali govor;

persiflírati -am spretno (o)smešiti, (o)sramotiti, zasmehovati; v smešno prevračati kaj

persisténca -e *ž* [fr. *persistance* iz lat. *persistere* vztrajati] vztrajanje v čem; vztrajnost, stanovitnost; trdovratnost; **persisténten** -tna -o vztrajen, stanoviten; trdovraten

persistírati -am [gl. persistenca] biti vztrajen, (trdovratno) vztrajati v čem

persona -e *ž* /perso´na/ lat. oseba, človeško bitje

persona grata /perso´na gra´ta/ lat. 1. sprejemljiva ali dobrodošla oseba (ki uživa zaupanje); *fig.* miljenec, ljubljenec, 2. v diplomaciji: predstavnik tuje države, ki se zdi primeren vladi države, v kateri bo opravljal službo

persona ingrata /perso´na ingra´ta/ lat. neljuba, nedobrodošla oseba, v katero nimajo zaupanja

personál -a *m* [lat. *personalis* oseben] osebje, vsi nameščenci ustanove, podjetja...; **personálec** -lca *m* personalni referent

personálen -lna -o [lat. *personalis* oseben] oseben; **personálna unija** zveza dveh ali več samostojnih držav s skupnim vladarjem, npr. med Holandijo in Luksemburgom do l. 1890

personálije -ij *ž mn.* [lat. *personalia*] osebni podatki: ime, priimek, kraj in čas rojstva...; osebne zadeve

personalíst -a *m* [lat. *persona* oseba, + -ist] privrženec personalizma; **personalízem** -zma *m* 1. idealistična filoz. smer, ki pojmuje osebnost kot »duhovni praelement bitja«, kot osnovno realnost in najvišjo vrednoto; razširjena zlasti v Franciji in ZDA, 2. pri Kantu: pojmovanje človeške osebnosti kot najvišje vrednote

personificírati -am [lat. *persona* oseba, + -ficirati] poosebiti, poosebljati, a) predstavljati v človeški podobi ali pripisovati človeške lastnosti, značaj..., b) biti utelešenje česa; **personifikácija** -e *ž* 1. poosebljanje, predstavljanje v človeški podobi ali pripisovanje človeških lastnosti drugim bitjem, stvarem, pojavom, pojmom... (npr. mati Zemlja), 2. poosebitev, utelešenje česa; **personifikacíjski** -a -o poosebitven, ki se tiče personifikacije

perspektív -a *m* [iz nlat. *perspectivus*] manjši daljnogled

perspektíva -e *ž* [nlat. *perspectiva* iz lat. *perspicere* pregledati] 1. upodabljanje predmetov na dani ravnini, kot se kažejo opazovalcu z določene točke; nauk o tem (geom.), 2. slika predmeta v daljavi; pogled v daljavo; vidik, 3. *fig.* pogled naprej, v prihodnost; upi, obeti za prihodnost; **imeti v perspektívi** imeti v vidiku, v mislih za prihodnost; **ptičja perspektíva** pogled (na predmet) ali risanje od zgoraj, npr. iz letala; **gledati iz ptičje perspektíve** gledati od zgoraj, zviška, prezirljivo; **žabja perspektíva** pogled (na predmet) ali risanje od spodaj; *fig.* ozek, omejen vidik; **perspektíven** -vna -o ki se tiče perspektive; upodobljen v ravnini, kot se kaže očesu; *fig.* namenjen prihodnosti; obetajoč; dolgoročen (~i načrt)

perspektivízem -zma *m* [perspektiv(en) + -izem] spoznavnoteoretični nazor, da je spoznanje odvisno od stališča, od perspektive spoznavajočega subjekta

perspektográf -a *m* [perspekt(iva) + -graf] priprava za risanje perspektivnih slik

perspirácija -e *ž* [lat. *perspiratio* iz *spirare* dihati] 1. znojenje, potenje, 2. znoj, (kožna) izparina; **perspiratóričen** -čna -o povzročujoč ali pospešujoč perspiracijo

pertinénca -e *ž* [lat. *pertinentia* iz *pertinere* spadati k čemu, zadevati] pripadnost k čemu; primernost; spodobnost; pristojnost; **pertinénce** -nenc *ž mn.* v pr. »pritikline«, pripadajoči deli, ki sodijo h glavni stvari, npr. poljedelsko orodje h kmetiji; **pertinénten** -tna -o pripadajoč h komu (čemu); primeren; spodoben; pristojen

perturbácija -e *ž* [lat. *perturbatio* motnja, nered] 1. kršenje običajnega reda, toka, procesa...; *fig.* motnja; (duhovna) zmeda; nemir, nered (polit.), 2. deviacija v gibanju nebesnih teles zaradi bližine drugih nebesnih teles (astr.); **perturbírati** -am motiti, zmesti, vnesti zmedo, vznemiriti

pertúsis -a *m* [nlat. *pertussis* iz lat. *per-*, *tussis* kašelj] oslovski kašelj (med.)

per ultimo [ital.] gl. ultimo

pervertírati -am (se) [lat. *pervertere* sprevreči, preobrniti, iz *vertere* obrniti] sprevreči (se); izroditi (se), izpačiti (se)
pervêrzen -zna -o [lat. *perversus*] izprevržen, izprijen, izmaličen, spačen, izrojen, protinaraven (v hotenjih in nagonih)
pervêrzija -e *ali* **perverzíja** -e *ž* [lat. *perversio*, gl. pervertirati] izpačenost, izkvarjenost, izprevrženost posameznih hotenj in nagonov, zlasti spolnega
pervêrznost -i *ž* [lat. *perversitas*] izprevrženost, izrojenost, zlasti spolnega nagona: sadizem, masohizem, narcisizem...; **pervêrznež** -a *m* kdor je nagnjen k perverznosti
per (vota) maiora /per vo'ta majo'ra/ lat. z večino glasov
Perzéfona -e *ž* [gr. *Persephone*] 1. v stgr. mit. hči Zevsa in Demetre, Plutonova žena in kraljica podzemlja (Pluton jo je ugrabil, zato preživi pri njem v podzemlju le tretjino leta), poosebljenje pomladi, 2. planetoid (astr.)
Pêrzej -a *m* [gr., lat. *Perseus*] 1. v stgr. mit. slaven heroj, sin Zevsa in Danaje; storil veliko junaških dejanj, med drugim ubil strašno Meduzo in rešil Andromedo morske pošasti, 2. severno sozvezdje (astr.)
perzijánec -nca *m* [iz gr.] gl. perzijec
perzijáner -ja *m* [nem. *Persianer* iz lat., gr.] 1. kodrasto krzno iz perzijskih jagnjet, 2. ženski plašč iz takega krzna
pêrzijec -jca *m* [iz gr. *Persis* Perzija] 1. perzijska preproga, 2. perzijaner
pesante [/pezan'te/ = ital. težak] *prisl.* v glas. težko, počasi in slovesno (navodilo za izvajanje skladbe)
pesár -ja *m* [nlat. *pessarium* iz gr. *pessos* oblast kamenček pri neki igri] v med. kovinast ali kavčukast obroček, ki podpira nepravilno ležečo maternico (ali zapira maternično ustje in onemogoča spočetje)
peséta -e *ž* [špan. *peseta*, dimin. iz* *peso* nekdanji španski zlatnik] španska denarna enota in srebrnik, ima 100 centimov
pesimíst -a *m* [fr. *pessimiste* iz lat. *pessimus* najslabši] 1. črnogledec, črnogledněž, kdor vidi povsod le (ali pretežno) slabe strani, 2. privrženec filoz. pesimizma, naspr. optimist; **pesimízem** -zma *m* 1. v idealist. filoz. a) naziranje, da je svet v jedru slab — ali najslabši od vseh mogočih svetov — da je življenje zgolj trpljenje, b) naziranje, da zlo vselej prevlada nad dobrim (Schopenhauerjev ~), 2. *fig.* črnogledost, mračno duševno razpoloženje; težnja, gledati na svet in življenje le (ali pretežno) od slabe, temne strani
péso -a *m* [špan. *peso* iz lat. *pendere* tehtati, ceniti] 1. star španski zlatnik ali srebrnik, 2. denarna enota in kovanec v nekaterih državah Srednje in Južne Amerike
pestilénca -e *ž* [lat. *pestilentia*] v med. kuga ali epidemična kužna bolezen (narečno tudi: poštelenc)
petalízem -zma *m* [gr. *petalon* list] glasovanje z oljčnimi listi, oblika ljudske sodbe v starih Sirakuzah
petárda -e *ž* [fr. *pétard* iz *péter* prdeti] 1. starinska mina za podiranje trdnjavskega zidovja, 2. vrsta nabojev, podobnih raketam, za umetni ogenj ali signaliziranje, »žabica«
petènt -énta *m* [lat. *petere* prositi, potegovati se za kaj] prosilec, kdor vloži kako prošnjo
petícija -e *ž* [lat. *petitio* prošnja, iz *petere* prositi] pismena, navadno kolektivna vloga (prošnja) na višjo ali najvišjo oblast
petít -a *m* [fr. *petit* majhen] stopnja srednje velikih tiskarskih črk (med borgis in kolonel)
Petition of Rights /pəti'šən ɔv raits/ angl. »prošnja za vrnitev pravic«, pritožba angl. parlamenta, predložena l. 1628 Karlu I. glede vrnitve starih pravic in svoboščin
petitio principii /peti'cio princi'pii/ lat. »zahtevanje dokaza«, v log. sklep, sloneč na dvomljivi premisi, ki bi jo bilo prej treba dokazati
petrefákt -a *m* [lat. *petra* kamen, *factus* narejen] okamnina, okamnel ostanek rastlin, živali...; *fig.* starina, kaj zastarelega: stvar, navada...
petrificírati -am (se) [lat. *petra* kamen, + -ficirati] 1. kamneti; okamniti, spremeniti (se) v kamen, 2. (o)dreveneti, 3. *fig.* zastarati; **petrifikácija** -e *ž* 1. okamnitev; okamnina, 2. *fig.* zastaranje

pétro- [lat., gr. *petra* skala, (velik) kamen] v sestavljenkah, npr. petrolej, petrografija

petrogenéza -e *ž* [petro- + -geneza] nastajanje kamnin

petroglíf -a *m* [petro- + gr. *glyphe* zareza, iz *glyphein* vrezovati] risba ali okraski, vrezani v kamen, zlasti na prazgodov. spomenikih

petrográf -a *m* [petro- + -graf] strokovnjak v petrografiji; **petrografíja** -e *ž* opisovanje in klasifikacija kamnin, del petrologije

petroléj -a *m* [nlat. *petroleum* iz petro- + lat. *oleum* olje, tj. kameno olje] tekoče gorivo z značilnim vonjem (»smrdljivec«) iz raznih ogljikovih vodikov

petrologíja -e *ž* [petro- + -logija] kamnoslovje, nauk o kamninah, njih nastanku, sestavi, zemljepisni razširjenosti itd.

petticoat -a *m* /pe'tikout/ angl. žensko spodnje krilo

petting -a *m* [/pe'tiŋ/ angl. iz *pet* ljubkovati] ljubezenska igra brez koitusa (socialna psihol.)

petúnija -e *ž* [nlat. *petunia*] enoletna lepotna cvetlica-lončnica

peu /pö/ fr. malo

peu à peu /pö a pö/ fr. po malem

peugeot -a *m* [/pöžo' -ja/ po ustanov. tovarne A. Peugeotu] znamka fr. avtomobilov

péza -e *ž* [ital. *peso* teža; utež] teža, breme

pezzo -a *m* /pe'co/ ital. 1. kos, del, 2. top, 3. šahovska figura

pF fiz. kratica: pikofarad

pfeferón -a *m* [iz avstronem.] gl. peperon

pfénig -a *m* [nem. *Pfennig*, prim. slov. penez] manjši nem. kovanec, $^1/_{100}$ marke

Ph fiz. kratica: fon

phallus -a *m* [lat. iz gr.] gl. falus

pharm. [nlat. *pharmacia* iz gr.] kratica: farmacija (stud. ~)

phil. [lat. *philosophia* iz gr.] kratica: filozofija

philosophia perennis /filozofi'a pere'nis/ lat. »večna filozofija«, 1. filozofija »večnih resnic«, 2. filozofske resnice, izvirajoče iz antike

philosophia prima /filozofi'a pri'ma/ lat. »prva filozofija«, 1. pri Aristotelu: metafizika, 2. pri Wolffu: ontologija

pi *neskl. m* [gr.] 1. ime (staro)grške črke: Π, π (P, p), 2. v mat. Ludolfovo število (π): 3,14159...

piacevole [/piače'vole/ ital. iz *piacere* ugajati] *prisl.* prijetno, ljubko (glas.)

pia desideria /pi'a dezide'ria/ lat. pobožne (tj. navadno neizpolnjive) želje; **Pia desideria** naslov pietističnega Spenerjevega spisa o reformi cerkvenega življenja

piae memoriae /pi'e memo'rie/ lat. blagega, blaženega spomina

pia fraus /pi'a fraus/ lat. »pobožna goljufija«, goljufija z dobrimi nameni; samoprevara (iz Ovidovih Metamorfoz)

pia mater [/pi'a ma'ter/ nlat. »pobožna mati«, po površnem prevodu iz ar. *umm raqiqah* nežna mati] v anat. žilnica, notranja možganska opna

pianíno -a *m* [ital. *pianino*, dimin. iz *piano* klavir] pokončni klavir z navpično napetimi strunami

pianissimo [/piani'simo/ presež. od ital. *piano* tih, lahen] v glas. *prisl.* zelo tiho, zelo lahno (navodilo za igranje); **pianíssimo** -a *m* taka skladba ali del skladbe

pianíst -a *m* [ital. *pianista*] umetnik, virtuoz na klavir; kdor igra na klavir

piano [/pia'no/ ital. iz lat. *planus* raven] *prisl.* v glas. tiho, lahno, mirno (navodilo za igranje)

piáno -a *m* [ital. *piano*, okr. iz *pianoforte*] klavir, vrsta glasbila

pianofórte -ta *m* [ital. *pianoforte* iz *piano* tiho, *forte* glasno, močno; z glasbilom je bilo namreč mogoče — v nasprotju s starim klavecinom — igrati piano in forte] klavir, gl. piáno

pianóla -e *ž* [angl. tovarn. ime] klavirju podobno avtomatično glasbilo

piaríst -a *m* [fr. *piariste* iz lat. *patres piarum scholarum* očetje pobožnih šol] vrsta katol. redovnikov, ki poučujejo mladino

piáster -tra *m* [ital. *piastra* kovinska ploščica; kovanec] 1. v trg. ital. ime za stari španski peso, 2. turška in egiptovska denarna enota

piazza -e *ž* /pia'ca/ ital. trg; tržišče

pick-up /pik'ʌp/ angl. sprejemalo, odjemnik (tehn.)

píčpajn -a *m* [angl. *pitch pine*] 1. vrsta amer. bora, 2. njegov (zelo trd) les

pidgin english [/piˊdžin iŋˊliš/ angl. *pidgin* = kit. spačenka angl. besede *business* kupčija] spačena poslovna angleščina, kot so jo npr. govorili v kit. pristaniščih

pièce /pjɛsˊ/ fr. kos; košček, drobec; novec; igra; drama; skladba

pièce de résistance /pjɛsˊ də rezistãsˊ/ fr. obilen zrezek ali sploh jed; *fig.* kaj glavnega

piedestál -a *m* [ital. *piedestallo* iz *piede* noga, *stallo* sedež, mesto] podstavek, podnožje (kipa, stebra...), podstebrje, podzidek; *fig.* stopnja, mesto ipd., na katero se kdo postavlja

pielítis -a *m* [nlat. *pyelitis* iz gr. *pyelos* korito, + -itis] vnetje ledvičnega meha (med.)

piemíja -e *ž* [nlat. *pyemia* iz gr. *pyon* gnoj, + -emija] v med. krvna gnojavica, povzročajo jo streptokoki in stafilokoki, ki zaidejo v kri

Pierrot -a *m* [/pjɛroˊ/ fr. dimin. iz *Pierre* Peter] šaljiv lik v fr. pantomimi, goljufan ljubček ali prismojen sluga (sinteza ital. Harlekina in Pulcinelle; kot ženski lik: Pierrette); **pierót** -a *m* 1. obleka, ki jo nosi Pierrot, 2. *fig.* pavliha, tepček

Pietà *neskl. ž* [ital. *pietà* usmiljenje, sočutje] Žalostna mati božja, v kršč. umetnosti podoba ali kip jokajoče Marije z mrtvim Jezusom v naročju

pietéta -e *ž* [lat. *pietas* pobožnost, vdanost] globoko spoštovanje, npr. do pokojnih; obzir; **pietéten** -tna -o spoštljiv; obziren

pietíst -a *m* [lat. *pietas* pobožnost] privrženec pietizma; *fig.* pobožnjak(ar); **pietízem** -zma *m* mistično gibanje med protestanti v 17. stol., naperjeno proti hladnemu, racionalnemu pojmovanju krščanstva (v praksi je oznanjalo živo, čustveno pobožnost in dejavno ljubezen do bližnjega); *fig.* pretirana ali hlinjena pobožnost, svetohlinstvo, pobožnjakarstvo

piezoeléktričen -čna -o [gr. *piezein* stiskati] v fiz. električen zaradi tlaka, npr. nekateri kristali

piffero -a *m* /piˊfero/ ital. vrsta majhne piščali pri ital. pastirjih; **pifferaro** -a *m* /piferaˊro/ piskač

pigeon english [angl.] gl. pidgin english

pigíst -a *m* [gr. *pyge* zadnjica] pederast

Pigmálion -a *m* [gr. *Pygmalion*] 1. v stgr. mit. ciprski kralj, spreten kipar, ki je iz slonove kosti izrezal ženski kip in se v mojstrovino zaljubil; na njegovo prošnjo je Afrodita kip oživila in Pigmalion se je z njim oženil, 2. naslov Shawowe drame

pigmalionízem -zma *m* [gl. Pigmalion] erekcije ali ejakulacije pri ogledovanju ali otipavanju kipov golih žensk

Pigméjec -jca *m* [gr. *pygmaios* palček, iz *pygme* pest] pri starih Grkih pripadnik pravljičnega pritlikavega ljudstva na Okeanu in drugih daljnih krajih; *fig.* **pigméjec** -jca *m* 1. označba za pripadnike pritlikavih ljudstev iz Afrike, Avstralije itd., 2. pritlikavec, človek majhne postave; *pejor.* pritlikav duh; **pigméjski** -a -o ki se tiče Pigmejcev (in pigmejcev); pritlikav

pigmènt -énta *m* [lat. *pigmentum* barvilo] barvilo v organskem tkivu (fiziol.)

pigmentácija -e *ž* [gl. pigment] nastajanje (ali prisotnost) pigmentov; (o)barvanje s pigmenti; **pigmentírati** -am (o)barvati s pigmenti

pík -a *m* [fr. *pique* železna ost sulice in po njej imenovana barva pri kartah] 1. ime ene od štirih barv pri igralnih kartah (črno srce ali list), 2. igralna karta s to barvo

pík -a *m* [fr. *pic*] špik, visok, koničast gorski vrh

pikadór -ja *m* [špan. *picador* iz *pica* sulica, kopje] pri bikoborbah bikoborec na konju, oborožen s kopjem, ki draži bika

pikánten -tna -o [fr. *piquant* bodeč; zbadljiv, piker; dražljiv; slasten] 1. krepko začinjen; ščemeč; slasten (~a jed), 2. *fig.* prijetno dražljiv; mičen, mikaven; dopadljiv; zanimiv; duhovit; osoljen, spotakljiv (~a šala); **pikántnost** -i *ž* dražljivost; privlačnost, mikavnost; zanimivost (vse, kar deluje na čute)

pikanterija -e *ž* [nem. *Pikanterie* iz fr., gl. pikanten] 1. pikantnost, 2. duhovita, osoljena šala

piké -ja *m* [fr. *coton piqué*] tkanina z vzorcem v obliki vtisnjenih šivov ali luknjic

pikelhavba -e *ž* [nem. *Pickelhaube*] usnjen šlem s kovinsko konico na vrhu (pruska ~)

pikét -a *m* [angl. *picket* iz fr. *piquet*] 1. vojaški oddelek, pripravljen za neposredno akcijo, 2. igra na karte za dva igralca (32 kart), 3. priostren kolec, ki ga rabijo pri merjenju zemljišč ipd., 4. oddelek stavkajočih, ki stražijo ob vhodu v podjetje in odganjajo stavkokaze

pikírati -am [fr. *piquer* zbosti, pikati] 1. zbosti, zbadati, pikati; *fig.* (u)žaliti koga, 2. (pre)slaniniti, nadeti s slanino, 3. presajati sadike (bot.), 4. strmoglavo se spustiti z letalom

píkničen -čna -o [gr. *pyknos* čokat; gost] značilen za piknika; **píknik** -a *m* piknični tip, tip človeka z večjo glavo in močnejšim trupom, nagiba se k debelosti; *fig.* trebušnik

píknik -a *m* [angl. *picnic* iz fr. *pique-nique*] izlet s skupnim kosilom na prostem

piknométer -tra *m* [gr. *pyknos* gost, + -meter] »gostomer«, priprava za merjenje gostote ali specifične teže (fiz.)

píko- [iz ital. *piccolo* majhen] pri merskih enotah v fiz. pomeni bilijonti del, npr. pikofarad

píkofarad -a *m* [piko- + farad] bilijonti del farada (fiz.)

píkolo -a *m* [ital. *piccolo* majhen] 1. natakarski učenec, 2. mala flavta (glas.)

pikrát -a *m* [gr. *pykros* grenak, + -at] sol pikrinove kisline; **pikrínova kislina** grenka organska kislina rumene barve (= trinitrofenol)

pikrít -a *m* [gr. *pykros* grenak, + -it] vulkanska kamnina, največ iz olivina in avgita

piktografíja -e *ž* [lat. *pictus* naslikan, + -grafija] podobopisje, pisava v podobah

pilástер -tra *m* [fr. *pilastre* iz ital.] zidni opornik, štirioglat nosilni steber v konstrukcijski zvezi z zidom

Pilát -a *m* v bibliji: Kristusov sodnik, ki si je po sodbi umil roke, češ da ni kriv njegove smrti; *fig.* **hoditi od Póncija do Piláta** pritiskati na kljuke, (brez uspeha) hoditi od oblasti do oblasti; **priti kot Pilát v vero** znajti se kje po naključju (Pilat je omenjen v tej molitvi); **umiti si roke kot Pilát** odkloniti odgovornost za kaj

pílav -a *m* [tur. *pilav* iz perz.] rižota na vzhodnjaški način

pilón -a *m* [gr. *pylon* glavna vrata, iz *pyle* vrata] 1. visok, okrašen piramidast stolp ob glavnem vhodu stegipt. svetišč in palač, 2. stolpast steber ob vhodu (npr. na most) ali prehodu

pilórus -a *m* [gr. *pyloros* vratar] v anat. (želodčni) vratar

pilót -a *m* [fr. *pilote* iz gr.] 1. kdor vodi, krmari letalo ali zrakoplov; letalec, 2. v lukah krmar, ki vodi ladjo skozi nevarne plitvine

pilót -a *m* [fr. *pilot*] priostren kol ali hlod, zabit v zemljo kot opornik

pilotáža -e *ž* [fr. *pilotage*] pilotiranje letal, krmarjenje, upravljanje ladij...; **pilotírati** -am voditi, krmariti ladjo, letalo...

pílula -e *ž* [lat. *pilula*, dimin. iz *pila* kroglica] zdravilo v kroglici, (zdravilna) kroglica, bobika; *fig.* kaj grenkega, kar je treba pogoltniti

pimpinéla -e *ž* [nem. *Pimpinelle* iz fr. iz lat.] janež, strašnica (bot.)

pinakotéka -e *ž* [gr. *pinakotheke* sobana v staroatenskih Propilejah z zbirko podob, iz *pinax* podoba, *theke* škatla, shramba] galerija, zbirka umetniških podob ali kipov (Münchenska ~)

pince-nez [/pẽs′ ne′/ fr. iz *pincer* stisniti, *nez* nos] ščipalnik, nanosnik, vrsta očal

pincéta -e *ž* [fr. *pincette* iz *pincer* stisniti, uščipniti] prijemalka, ščipalka, vzmetne kleščice za prijemanje drobnih predmetov (v medicini, laboratorijih...); **pincírati** -am odščipniti vršiček, npr. stebelca

píncgavec -vca *m* [po krajini Pinzgau blizu Salzburga v Avstriji] vrsta oplemenitene goveje in konjske pasme

pínč -a *m* [nem. *Pintsch* iz angl.] 1. vrsta srednje velikih nem. psov, 2. klobuk (vulgarno)

pingpóng -a *m* [angl. *ping-pong*] namizni tenis (šp.)

pingvín -a *m* [angl. *penguin*] vrsta družabnih ptičev iz reda potapljavcev; žive zlasti okrog Antarktike (zool.)

pínija -e *ž* [nem. *Pinie* iz lat. *pinus*] 1. vrsta borovca s košato krošnjo, doma ob Sredozemskem morju (bot.), 2. steber vodnih par in raznih plinov ob vulkanskih izbruhih (ima obliko pinije; izraz je prvi uporabil Plinij mlajši ob opisu izbruha Vezuva l. 79 n. š.)

pin(i)jóla -e *ž* [ital. *pignolo* iz lat. *pinea*] užitni plod pinije, podoben mandlju

pínt -a *m* [angl. *pint* iz fr. *pinte* bokal] stara votla mera za tekočine in žito, v Angliji $^1/_8$ galone (0,568 l)

pin-up-girl [/pin´ʌp gœ´l/ angl. iz *pin* pritrditi, *up* gor, *girl* dekle, ker fantje slike izrezujejo in pritrjujejo na zid ipd.] erotična slika izrazite lepotice, npr. iz filmskih revij

pinxit [/pin´ksit/ lat. iz *pingere* slikati] »je naslikal« (ob slikarjevem podpisu na sliki)

piodermítis -a *m* [gr. *pyon* gnoj, *derma* koža, + -itis] v med. gnojno kožno vnetje, npr. tur, impetigo

piogén -a -o [gr. *pyon* gnoj, + -gen] povzročajoč gnojenje; nastal iz gnojenja

Piombi -ov *m mn.* [/piom´bi/ ital. iz *piombo* svinec, po svinčeni strehi poslopja] drž. ječa ob doževi palači v Benetkah

pión -a *m* [fr. *pion* pešak, prim. peon] kmet v šahu ali dami; *fig.* figura brez svoje volje

pionír -ja *m* [fr. *pionnier*, gl. pion] 1. nekdanje ime za vojake tehničnih oddelkov (za gradnjo cest, mostov…), 2. *fig.* kdor utira nova pota, npr. v znanosti, 3. vzdevek za prve evropske naseljence v Severni Ameriki, 4. član mladinske pionirske organizacije

pioréja -e *ž* [gr. *pyon* gnoj, + -reja] gnojni katar (med.)

pípa -e *ž* [ital. *pipa*] 1. priprava za pretok tekočin in plinov (vodna ~), 2. pipa za tobak

pipéta -e *ž* [fr. *pipette*, dimin. iz *pipe* pipa] kapalka, ozka, v sredini trebušasta steklena cevka z gumijastim nastavkom (z njo jemljejo in po kapljicah spuščajo tekočine; rabijo jo v med., laboratorijih…)

piramída -e *ž* [gr. *pyramis*, *pyramidos* iz egipt. *piromi*] 1. telo s poljubnim mnogokotnikom kot osnovno ploskvijo in s stranskimi ploskvami — trikotniki, ki se v vrhu stikajo (geom.), 2. velikanska, temu telesu podobna (s kvadratično osnovo) grobnica faraonov v starem Egiptu, 3. zgradba ali spomenik v tej obliki; več predmetov ali oseb, postavljenih v tej obliki (~ pušk), 4. vrsta biljardne igre; **piramidálen** -lna -o *fig.* velikanski; **piramídast** -a -o v obliki piramide; **piramíden** -dna -o ki se tiče piramide

piramidón -a *m* [pir(o)- + amid + -on] antipiretik, zdravilo proti glavobolu, mrzlici in nevralgiji, navadno v tabletah

piranha -e *ž* /piran´ja/ portug. vrsta južnoamer. roparskih ribic z zelo ostrimi zobmi; nevarne tudi človeku

pirargirít -a *m* [gr. *pyr* ogenj, *argyros* srebro, + -it] srebrova ruda, srebrov in antimonov sulfid

pirát -a *m* [lat. *pirata* iz gr. *peirates*] morski razbojnik, gusar

piré -ja *m* [fr. *purée*] razkuhani in zmečkani plodovi, npr. kostanj, sadje, največkrat krompir (~ krompir)

pireksíja -e *ž* [nlat. *pyrexia* iz gr. *pyrexis*] vročina (med.)

pirétičen -čna -o [gr. *pyretos* mrzlica, iz *pyr* ogenj] povzročajoč (ali zdraveč) vročino, mrzlico; ki se tiče mrzlice

pirétikum -a *m* [nlat. *pyreticum sc. remedium*] pomoček za povzročanje vročine (med.)

pirheliométer -tra *m* [pir(o)- + heliometer] priprava za merjenje intenzivnosti sončnega žarčenja (fiz.)

piridín -a *m* [pir(o)- + -id + -in] smrdljiva brezbarvna ali rumenkasta tekočina, proizvod destilacije premoga ipd., največ za denaturiranje špirita

pirít -a *m* [lat. *pyrites* iz gr. *pyr* ogenj] železov kršec, žveplasta železna ruda; tudi ime za sorodne rude

píro- [gr. *pyr*, *pyros* ogenj] v sestavljenkah, npr. pirofag

piroeléktričen -čna -o [piro- + električen] lastnost nekaterih kristalov, da se pri spreminjanju toplote naelektrijo (fiz.)

pirofág -a *m* [piro- + -fag] požiralec ognja, npr. v cirkusih

pirofobíja -e *ž* [piro- + -fobija] bolezenski strah pred ognjem

piróg -a *m* [iz rus.] testenica, nadeta s sekljanim mesom, sirom, zelenjavo ipd.

piróga -e *ž* [fr. *pirogue* iz špan. iz indijan.] večji ali manjši čoln, izdolben iz debla, npr. pri Polinezijcih

pirogén -a -o [piro- + -gen] 1. nastal v ognju; vulkanski (~a kamnina), 2. v

med. povzročajoč vročino (in s tem pogin povzročiteljev bolezni); izvirajoč iz vročine

pirografíja -e *ž* [piro- + -grafija] vžiganje risb v les, usnje...

pirogravúra -e *ž* [piro- + gravura] risba ali podoba, vžgana v les, usnje...

piroksilín -a *m* [piro- + gr. *xylon* les, + -in] strelni bombaž, bombažu podobna eksplozivna snov (nitroceluloza)

pirolatríja -e *ž* [piro- + gr. *latreia* čaščenje] čaščenje, obo̍ževanje ognja

pirolíza -e *ž* [piro- + -liza] termični razkroj, razkrajanje snovi z visokimi temperaturami (kem.)

piroluzít -a *m* [piro + gr. *lousis* umivanje, + -it] rjavi manganovec, manganov dioksid

piromán -a *m* [piro- + -man] požigalec iz strasti; **piromanija** -e *ž* požigalna slà, največkrat pri duševnih bolnikih

pirométer -tra *m* [piro- + -meter] vročinomer, vrsta priprav za merjenje visokih temperatur (fiz.)

piromorfít -a *m* [piro- + gr. *morphe* oblika, + -it] svinčeva ruda (svinčev klorid in fosfat)

pironíst -a *m* privrženec pironizma; **pironízem** -zma *m* 1. nauk stgr. filozofa Pyrrhona, okrog 365—275 pr. n. š., in njegovih naslednikov (Pyrrhon, utemeljitelj antičnega skepticizma, pravi: treba se je vzdrževati sodb o stvareh in pojavih, ker so vse sodbe protislovne), 2. *fig.* skrajni skepticizem

pirópp -a *m* [gr. *pyropos* ognjenih oči] temnordeči (češki) granat

pirosfêra -e *ž* [piro- + sfera] v geol. ognjena zemeljska notranjost (pod litosfero)

pirotéhnik -a *m* [piro- + tehnik] ognjar, kdor se ukvarja s pirotehniko; **piroté̍hnika** -e *ž* 1. praktični nauk o toploti (preučuje procese gorenja, izdelovanja vnetljivih in eksplozivnih snovi...), 2. ognjarstvo, izdelovanje in uporabljanje vnetljivih snovi za umetni ogenj, rakete, strelivo...

Pírova zmaga [po epirskem kralju Piru, okrog 318—272 pr. n. š., ki je l. 279 z velikimi izgubami premagal Rimljane] s prevelikimi žrtvami plačana (zato ničeva) zmaga

piruéta -e *ž* [fr. *pirouette* vrtavka] 1. popoln obrat na prstih ene noge (plesna in drsalna figura), 2. obrat dirjajočega konja na zadnjih nogah, 3. obrat letala pri navpičnem letu

pisces natare oportet /pis'ces nata're opor'tet/ lat. ribe morajo plavati (v pomenu: zalij jih z vinom)

piscína -e *ž* [lat. *piscina* iz *piscis* riba] 1. ribnik, 2. vodni bazen v strim. kopališčih

pissoir -ja *m* /pisoar'/ fr. stranišče za malo moško potrebo

písta -e *ž* [fr. *piste*] 1. tekmovalna steza za avtomobilske in podobne dirke, navadno v obliki elipse, 2. proga za vzlet in pristanek letala, 3. okvir cirkuške maneže

pištóla -e *ž* [fr. *pistole*, ne po ital. mestu Pistoia, temveč prek nem. iz češ. *pišťal*] 1. samokres, 2. nekdanji fr. in špan. zlatnik, 3. tehn. priprava, večinoma na stisnjeni zrak (tlačna ~)

píta -e *ž* [shr. iz tur. *pite* iz gr.] vrsta sladice, npr. burek

píta -e *ž* [iz špan. iz indijan.] 1. neka južnoamer. agava, 2. njeno vlakno

pitagoréjec -jca *m*, *nav. v mn.* **pitagoréjci** -ev učenci in pristaši stgr. filozofa in matematika Pitagore iz 6. stol. pr. n. š., ki je učil, da je svet urejen sestav in da sta število in mera prvi zakon vesoljstva; za njegovo avtoriteto značilen izrek njegovih učencev: autòs épha; **Pitágorov izrek** v geom. izrek, da je v pravokotnem trikotniku kvadrat nad hipotenuzo enak vsoti kvadratov nad obema katetama; **pitagoréjski** -a -o ki se tiče Pitagore in njegovega nauka

pitekántrop(us) -pa *m* [nlat. *pithecanthropus erectus* pokončno hodeči opičji človek, iz gr. *pithekos* opica, *anthropos* človek, lat. *erectus* pokončen] vrsta pračloveka, najstarejša prehodna oblika človeka; njegove ostanke je l. 1891/92 našel E. Dubois na Javi v plasteh diluvija

Pítia -ie *ž* [iz gr.] gl. Pitija

Pítija -e *ž* [gr. *Pythia*] vedeževalka, svečenica v Apolonovem svetišču in preročišču v Delfih (sedela je na trinožniku nad razpoko v tleh, iz katere so puhteli

omamljivi hlapi, in v ekstazi izgovarjala nejasne besede, ki so jih svečeniki razlagali kot Pitijine prerokbe); *fig.* **pítija** -e *ž* prerokinja

pítijski -a -o [gr. *pythios* delfski] ki se tiče Pitije in Apolonovega svetišča v Delfih; *fig.* skrivnosten, nerazumljiv in dvoumen (~i odgovor); **pítijske igre** pri starih Grkih igre in tekmovanja na čast bogu Apolonu v Delfih; prirejali so jih vsaka štiri leta

píting -a *m* [angl. *pitting*] korozija kovinskih površin (strojnih delov) v obliki jamic

pitón -a *m* [po gr. mit. zmaju Pythonu, ki ga je ubil Apolon pri Delfih] v zool. vrsta velikih, udavu sorodnih nestrupenih kač; doma v Afriki in Zadnji Indiji

pitorésken -skna -o [ital. *pittoresco* iz *pittore* slikar] slikovit, očarljiv, čaroben, čudovito lep

più [/piu'/ ital. iz lat. *plus*] bolj, več; v glas. v raznih zvezah, npr. più allegro

più allegro /piu' ale'gro/ ital. veseleje (glas.)

più forte /piu' for'te/ ital. močneje; glasneje (glas.)

più mosso /piu' mo'so/ ital. bolj razgibano (glas.)

più piano /piu' pia'no/ ital. tiše (glas.)

più presto /piu' pres'to/ ital. hitreje (glas.)

più vivo /piu' vi'vo/ ital. živahneje (glas.)

pizz. ital. kratica: pizzicato

pizzicato [/picika'to/ ital. iz *pizzicare* ščipati] *prisl.* v glas. brenkaje s prstom po struni, ne z lokom (navodilo za igranje)

pižáma -e *ž* [angl. *pyjamas* iz ind. *pajama*] 1. v Indiji in Orientu ohlapne, svilene ali bombažne hlače za oba spola, 2. drugod: lahka spalna domača obleka (hlače in jopič)

pl. [lat. *pluralis*] množina (slovn.)

place /plas/ fr. prostor, mesto; trg

place d'armes /plas darm'/ fr. 1. utrjeno ozemlje ali oporišče za vojaški napad, 2. vojaško mostišče na nasprotnem bregu ipd.

placénta -e *ž* [lat. *placenta* kolač] 1. v anat. (materina) posteljica, organ v maternici, ki hrani plod in po porodu izpade, 2. v bot. kalica

placet /pla'cet/ lat. ugaja, je pogodu, dovoljuje se (v cerkvenem pravu formula odobritve, npr. na koncilih); *fig.* **plácet** -a *m* dovoljenje, potrditev (dati svoj ~)

plácitum -a *m* [lat. *placitum* mnenje] dovoljenje, odobritev, potrditev od cerkvene ali drž. oblasti

plafón -a *m* [fr. *plafond* iz *plat* raven, *fond* dno] 1. strop, navadno okrašen ali poslikan; okras ali slikarija na stropu, 2. *fig.* najvišja točka; meja česa; **plafonírati** -am določiti najvišjo mejo česa (~e cene)

plagiát -a *m* [fr. *plagiat* iz lat. *plagium*, prvotno: rop človeka] 1. (duhovna), slovstvena tatvina, tatvina na področju znanosti ali umetnosti — če kdo npr. prepisuje tuje spise in jih izdaja pod svojim imenom, 2. tako delo

plagiátor -ja *m* [gl. plagiat] slovstveni tat, kdor zagreši plagiat, prepisovalec

plagiokláz -a *m* [gr. *plagios* poševen, *klasis* lomljenje] vrsta živca (mineral.)

plagírati -am [gl. plagiat] zagrešiti plagiat, prepisovati iz tujih spisov

plaidoyer -a *m* /plɛdoaje' -ja/ fr. gl. pledirati

plaisanterie /plɛzãtri'/ fr. šala, norčija; zabava

plakát -a *m* [nem. *Plakat* iz nlat. *placatum* iz lat. *placare* zravnati] lepak s krajšim besedilom (tudi risba ipd.), ki kaj razglaša ali na kaj opozarja; **plakatírati** -am objaviti, naznaniti z lepaki; (na)lepiti lepak(e)

plakéta -e *ž* [fr. *plaquette*] (spominska) umetno izdelana kovinska ploščica z reliefno podobo in napisom; **plakétar** -ja *ali* **plaketêr** -ja *m* kdor izdeluje plakete

plán -a *m* [fr. *plan* iz lat. *planus* raven] 1. osnutek ali načrt dela, graditve...; družbeni načrt (~ gospodarskega razvoja), 2. črtež, naris (~ zgradbe); tloris, 3. umislek, namera, naklep; **plánski** -a -o načrten, ki se ravna po vnaprej določenem načrtu; **plánsko gospodarstvo** socialistično gospodarstvo, organizirano po enotnem načrtu, ki ustreza potrebam socialistične družbe na določeni razvojni stopnji

planêr -ja *m* [gl. plan] 1. načrtovalec v podjetjih, 2. ravnalnik, stroj za ravnanje tal (agr.)

planêr -ja *m* [fr. *planeur*] jadralno letalo
planét -a *m* [nlat. *planeta* iz gr. *aster planetes* blodeča zvezda] v astr. zvezda premičnica, nebesno telo, ki kroži okoli Sonca in dobiva od njega svetlobo in toploto: Zemlja, Venera, Saturn...
planéta -e *ž* [po planetnem zobniku] stroj za knjigotisk
planetárij -a *m* [nlat. *planetarium*, gl. planet] 1. model, ki ponazarja kroženje planetov in ustroj planetnega ali sončnega sistema, 2. prostor zanj
planetoíd -a *m* [planet(o) + -oid] v astr. majhen planet, majhna, s prostim očesom nevidna premičnica med Marsom in Jupitrom: Vesta, Ceres itd. (= asteroid)
pláni- [lat. *planus* raven] v sestavljenkah, npr. planificirati
planificírati -am [plani- + -ficirati] načrtovati; **planifikácija** -e *ž* načrtovanje
planiglób -a *m* [plani- + lat. *globus* obla] slika zemeljske — ali nebesne — poloble v ravnini (tj. na zemljevidu), svetovni zemljevid
planiméter -tra *m* [plani- + -meter] ploskvomer, priprava za merjenje ploščine ploskev, npr. na katastrskih načrtih
planimetríja -e *ž* [plani- + -metrija] ravninska geometrija; merjenje ploščine ploskev
planírati -am [nem. *planieren* iz lat. *planere* ravnati] 1. (z)ravnati (zemljišče), 2. *fig.* načrtovati; sestavljati načrte, projekte; snovati kaj
planírec -rca *m* [gl. plan, planirati] načrtovalec, planer
planisfêra -e *ž* [plani- + sfera] gl. planiglob
plankonkáven -vna -o [plan(um) + konkaven] v fiz. ravno vbočen, tj. na eni strani raven, na drugi vbočen (~a leča)
plankonvéksen -sna -o [plan(um) + konveksen] ravno izbočen, tj. na eni strani raven, na drugi izbočen (fiz.)
plánkton -a *m* [gr. *planktos* blodeč, potujoč] v biol. ime za drobne živalske in rastlinske organizme — npr. razne alge — v zgornjih plasteh vodâ; nosi jih s seboj vodni tok (biol.)
planparalélen -lna -o [plan(um) + paralelen] omejen z vzporednima ploskvama (fiz.)
plánski -a -o [iz fr.] gl. plan
plantácija -e *ž* [lat. *plantatio* iz *planta* rastlina] 1. naselitev, 2. sajenje, (za)saditev, 3. nasad
plantáža -e *ž* [fr. *plantage* iz *plante* rastlina] nasad, kapit. veleposestvo — predvsem v tropskih deželah — z velikanskimi nasadi (navadno) enovrstnih rastlinskih kultur (čajevca, bombaževca... dostikrat z ostanki polsuženjskih odnosov med lastniki in domačimi delavci); **plantážar** -ja *m* plantažni delavec; **plantážnik** -a *m* lastnik plantaže
plánum -a *m* [lat. *planum* ravan, iz *planus* raven] 1. planjava; ravnina, površina; ploskev, 2. spodnja plast cestišča ali zemljišče, pripravljeno za gradnjo
plasírati -am [fr. *placer* iz *place* prostor] 1. namestiti, postaviti na kako mesto, 2. vložiti, naložiti (denar), 3. prodajati, razpečati blago; **plasírati** -am **se** zasesti, doseči kako mesto (pri tekmovanju); *fig.* uveljaviti se
plasmá -ja *m* [fr. *placement* iz *place* prostor] 1. namestitev; nameščenje, 2. vlaganje; vložitev (denarja); vloga, 3. prodaja(nje), razpečavanje, 4. uvrstitev, mesto, ki ga kdo zasede pri tekmovanju
plást -a *m* [gl. plastičen] moderna označba za razne sintetične plastične snovi
plástičen -čna -o [gr. *plastikos* kiparski, iz *plassein* oblikovati] ki se tiče oblikovanja (v lesu, glini...); oblikujoč kaj; oblikujoč se, oblikovalen, gnetljiv, gneten; snovno upodobljen, likovit, kipovit; (lepo, jasno) izoblikovan; *fig.* nazoren, otipljiv (kot kip); **plástična mása** umetna snov; **plástična operácija** zdravniška operacija s presajanjem ali odstranjevanjem kože, tkiva itd. po nezgodnih poškodbah ipd.; večkrat ima namen odstraniti telesne hibe
plastíd -a *m*, *nav. v mn.* **plastídi** -ov [gr. *plastos* oblikovan, + -id] v biol. vrsta protoplazemskih zrnc, npr. kloroplastov, ena osnovnih sestavin nekaterih celic
plastificírati -am [plast(i) + -ficirati] 1. prevleči s plastom, npr. v varstvo pred korozijo, 2. napraviti kaj mehko in gnetljivo
plástik -a *m* [gr. *plastike sc. techne* kiparstvo] kipar; **plástika** -e *ž* 1. oblikovanje

predmetov (iz gline, voska...), 2. kiparstvo, kiparska umetnost, 3. kip (lepa ~), 4. plastična operacija

plastílin -a *m* [ital. *plastilina*] gnetivo, glini podobna gmota za modeliranje

plastrón -a *m* [fr. *plastron* iz ital. *piastrone*, avgm. iz *piastra* plošča] 1. naprsna plošča pri srednjev. oklepih, 2. naprsnik, usnjen naprsni ščitnik pri sabljanju, 3. široka ovratnica

platána -e *ž* [lat. *platanus* iz gr. *platys* širok] v bot. visoko lepotno drevo z gladko skorjo in širokimi, javorju podobnimi listi

plateau -ja *m* [fr.] gl. plato

platfórma -e *ž* [fr. *plate-forme*] 1. raven, zvišen prostor, ploščad; pločnik, 2. ravna streha; vrtna terasa, 3. stojišče v vagonu ali tramvaju, 4. *fig.* podlaga, delovni program ipd. kot izhodišče za pogajanja, sporazum, skupno delo...; skupno stališče na dani osnovi (polit.)

plátina -e *ž* [špan. *platina* iz *plata* srebro] kem. prvina, redka, plemenita kovina sivkasto srebrne barve, težja od zlata; veliko se rabi v tehniki

platinoíd -a *m* [platin(a) + -oid] platini podobna zlitina, zlasti za elektr. upore

platipodíja -e *ž* [gr. *platys* širok, plosk, + -podija] ploskost nog (med.)

plató -ja *m* [fr. *plateau*] 1. višavje, visoka planota, 2. velik pladenj

platóničen -čna -o [gr. *platonikos*, po Platonu, velikem stgr. filozofu, 427*—347 pr. n. š.] ki se tiče Platona in njegovih naukov, sloneč na platonizmu; idealističen; *fig.* netelesen, nečuten, nadčuten, idealen, zgolj duhoven, izvirajoč iz duhovnih idealov ali nagnjenj; **platónična ljubezen** ljubezen, ki ne izvira iz spolnih nagnjenj, marveč iz ljubezni do idealov in spoznanj (Platon govori o njej v svojem dialogu Simpozion; večkrat se uporablja v pomenu »duhovne«, nespolne ljubezni)

platonízem -zma *m* [nlat. *platonismus*] 1. v fil. objektivni idealizem stgr. filozofa Platona, sloneč na nauku o »večnih idejah« (ideje so resnično bistvo stvari; realni svet s svojimi pojavi v prostoru in času je le senca, le kopija večnih, nespremenljivih idej), 2. na Platonovem nauku o idejah sloneče idealistične fil. smeri, npr. v pozni antiki in renesansi

platónski -a -o [iz gr.] gl. platoničen

plaudite cives /plau'dite ci'ves/ lat. »državljani, ploskajte!« — klic rimskih igralcev gledalcem na koncu predstave

plavzíbel *neskl.* [fr. *plausible*] verjeten, sprejemljiv; prepričljiv; verjetno; prepričljivo

play /plei/ angl. (športna) igra; gledališka igra; predstava; šala

playboy -a *m* /plei'bəi/ angl. mlad, bogat brezskrbnež, ki se posveča največ zabavi, poseda po nočnih lokalih ipd.

plázma -e *ž* [gr. *plasma* upodobitev, iz *plassein* oblikovati, tvoriti] 1. tekoča sestavina krvi ali limf (krvna ~), 2. v biol. pratvorina, navadno: protoplazma, 3. vrsta zelenega kalcedona (mineral.); **plázemski** -a -o ki se tiče plazme; **plazmátičen** -čna -o ki se tiče plazme; tak kot plazma

plazmódij -a *m* [nlat. *plasmodium* iz gr. *plasma* upodobitev, *-eides* kakor, kot] v zool. vrsta zajedavskih praživali iz razreda trosovcev, ena od njih povzroča malarijo

plazmogonija -e *ž* [gr. *plasma* upodobitev, + -gonija] v biol. nastanek živih bitij iz plazme (ovržena hipoteza o praporajanju)

pláža -e *ž* [fr. *plage* iz ital.] sipina, peščina, peščeno obrežje, zlasti ob morju, npr. za sončenje in kopanje; kopališče ob njej

please /pli:z/ angl. prosim

plebánuš -a *m* [nlat. *plebanus* iz lat. *plebs* ljudstvo] župnik, dušni pastir (zastarelo)

plebéjec -jca *m* [lat. *plebeius* iz *plebs*, *plebis* ljudstvo] 1. v starem Rimu pripadnik preprostega ljudstva, ki je bilo svobodno — v nasprotju s sužnji — a sprva ni imelo polit. pravic (te pravice si je pridobilo šele po dolgih bojih s patriciji), 2. v srednjem veku (in pozneje): pripadnik siromašnih plasti po mestih; **plebéjski** -a -o ljudski; preprostega rodu; *fig.* preprost; neizobražen; *pejor.* neotesan, surov; zarobljen; nizkoten

plebiscít -a *m* [lat. *plebiscitum* odločitev ljudstva] splošno ljudsko glasovanje

o kakem polit. vprašanju, npr. o drž. pripadnosti (koroški ~), drž. ureditvi ipd.

plébs -a *m* [lat. *plebs*, gl. plebejec] preprosto ljudstvo v starem Rimu; *pejor.* sodrga, drhal

pléd -a *m* [angl. *plaid* škotska ogrinjalka] 1. četverokotna volnena ogrinjalka, 2. večja ovratna ruta

pledírati -am [nem. *plädieren* iz fr. *plaider*] (ustno) zastopati pred sodiščem, npr. obtoženca (odvetnik) ali drž. koristi (drž. tožilec); *fig.* braniti, zagovarjati, govoriti v prid; **pledírati** -am **za kaj** potegovati se za kaj

pledoajé -ja *m* [fr. *plaidoyer*] zastopanje pred sodiščem; obrambni govor, zlasti odvetnikov zagovor obtoženca; *fig.* obramba, zagovor koga (česa)

plein air [fr.] gl. plener

plein pouvoir /plẽ puvoar'/ fr. neomejena oblast; (pismeno) neomejeno pooblastilo

pleistocén -a *m* [gr. *pleistos* največ, *kainos* nov] plast in oddelek v geol. zgodovini Zemlje, prvi, starejši oddelek kvartarja

plejáda -e *ž*, *nav. v mn.* **plejáde** -ad [gr. *Pleias*, mn. *Pleiades*] v stgr. mit. ime za sedem hčera Atlasa in Pleione (ubile so se iz obupa, ko so zvedele, da mora njih oče na plečih nositi ves nebesni svod; Zevs jih je po smrti spremenil v zvezde); *fig.* 1. **Plejáde** -ad *ž mn.* v astr. Gostosevci, večja skupina zvezd v sozvezdju Bika (s prostim očesom jih je navadno vidnih šest), 2. **plejáda** -e *ž* skupina enotno mislečih ali delujočih ljudi; skupina najvidnejših osebnosti na kakem področju (prvotno označba za sedem aleksandrinskih pesnikov iz 3. stol. pr. n. š., pozneje za fr. pesnike iz renesanse, ki so posnemali antiko), 3. skupina izotopov kake prvine (kem.)

pléksi steklo [nem. *Plexiglas* iz lat. *plexus* pleten, nem. *Glas* steklo] odporna, kot steklo prozorna plastična snov

pléksus -a *m* [lat. *plexus* iz *plectere* plesti] splet, preplet, pletež živcev ali krvnih žil (anat.)

pléktron -a *m* [gr. *plektron*] drsalica (iz slonove kosti, lesa...), s katero so v antiki brenkali na glasbila

plenáren -rna -o [nlat. *plenarius* poln] celoten, občen, vsesplošen, skupen, polnoštevilen (sestanek, seja...); širši; **plenárna seja** seja vseh odbornikov, ne le ožjega odbora

plenêr -ja *m* [fr. *en plein air* ob polni svetlobi] slikanje ob naravni svetlobi, tj. na prostem, ne v ateljeju (izvira iz Francije okrog 1870); **pleneríst** -a *m* kdor slika na prostem

plenipoténca -e *ž* [lat. *plenus* poln, *potentia* oblast] neomejena oblast; (pismeno) pooblastilo; **plenipoténten** -tna -o pooblaščen

pleno nomine /ple'no no'mine/ lat. »s polnim imenom«, postavlja se namesto izpisanega imena (v obliki kratice: p. n.)

pleno titulo /ple'no ti'tulo/ lat. »s polnim naslovom«, postavlja se namesto izpisanega naslova (v obliki kratice: p. t.)

plénum -a *m* [sr. sp. od lat. *plenus* poln, polnoštevilen] zbor(ovanje), seja, zasedanje širšega odbora kake organizacije, npr. glavnega, ne le izvršnega odbora

pleohroízem -zma *m* [gr. *pleion* več, *chros* barva] mnogobarvnost, lastnost nekaterih kristalov, da v raznih smereh odsevajo različne barve

pleomórfen -fna -o [gr. *pleion* več, + -morfen] gl. polimorfen

pleonástičen -čna -o [gr. *pleonasmos* preobilje] 1. ki se tiče pleonazma, 2. preobilen, natrpan; nabuhel, nabrekel (~i slog); **pleonázem** -zma *m* kopičenje nepotrebnih besed v govoru ali pisavi, npr. neovrgljiv dokaz, črna noč... (pesniški ukras), vrniti se nazaj (slogovna slabost)

plévra -e *ž* [nlat. *pleura* iz gr. *pleura* rebro, stran] prsna mrena, poprsnica (anat.)

plevrezíja -e *ž* [fr. *pleurésie* iz gr.] plevritis (med.)

plevrítis -a *m* [plevr(a) + -itis] vnetje prsne mrene, poprsnice (med.)

pleziop(s)íja -e *ž* [gr. *plesios* blizek, *opsis* vid] kratkovidnost (med.)

pleziozáver -vra *m* [gr. *plesios* blizek, *sauros* kuščarica] v zool. vrsta izumrlih morskih reptilov iz jure in krede; imeli so dolg vrat, kratek rep in plavuti namesto nog

plexus -a *m* [lat.] gl. pleksus

plexus solaris /plek'sus sola'ris/ lat. »sončni preplet«, preplet živcev v žlički; udarec vanj lahko povzroči nezavest

plimó -ja *m* [fr. *plumeau* iz *plume* pero] pernata odeja, pernica

plínta -e *ž* [gr. *plinthos* opeka] 1. podnožje, (spodnja) nosilna plošča pri stebrih, kipih ali spomenikih, 2. (hišni) podzidek

pliocén -a *m* [gr. *pleion* več, *kainos* nov] v geol. zgodovini Zemlje: peta, najmlajša plast in pododdelek terciara (v njegovih okamninah je precej novih vrst)

plisé -ja *m* [fr. *plissé* (v gube) nabran, iz *pli* guba] naborki, v gube nabrano blago; **plisírati** -am nab(i)rati blago v gube, (na)gubati, npr. žensko krilo

plíš -a *m* [nem. *Plüsch* iz fr. *peluche* iz *poil* dlaka] žametu podobno volneno, bombažno ali svileno blago za plašče ali dekoracije; **plíšast** -a -o iz pliša; plišu podoben

plómba -e *ž* [fr. *plomb* iz lat. *plumbum* svinec] 1. zalivka, svinčen pečat, npr. na poštni vreči, 2. zalivek, zalitek votlega zoba

plombírati -am [fr. *plomber*] 1. zapečatiti s plombo (~ vagon, ~ pošiljko), 2. zaliti s plombo (zob)

plotón -a *m* [ital. *plotone*] vojaški oddelek, vod (v četi)

plúnžer -ja *m* [angl. *plunger*] potapljalni bat pri tekočinskih črpalkah (tehn.)

plúral -a *in* **plurál** -a *m* [lat. *pluralis sc. numerus*] v slovn. množina, naspr. singular; **plurálen** -lna -o množinski

plurale tantum /plura'le tan'tum/ lat. v slovn. samostalnik, ki se rabi le v množini: grablje, vrata...

plurálije -ij *ž mn.* [lat. *pluralia tantum*] v slovn. množinski samostalniki

pluralis maiestatis /plura'lis majesta'tis/ lat. način govorjenja v množini, ki ga včasih uporabljajo vladarji: sklenili smo in odločamo...

pluralis modestiae /plura'lis modes'tie/ lat. v leposlovju uporabljanje množine iz pisateljeve (resnične ali navidezne) skromnosti

pluralístičen -čna -o [lat. *pluralis* množinski] ki se tiče pluralistov in pluralizma; **pluralíst** -a *m* privrženec fil. pluralizma; **pluralízem** -zma *m* fil. smer, nasprotje monizma in dualizma, ki zanika enotnost sveta in trdi, da sloni resničnost na različnih, samostojnih in neodvisnih počelih: Demokrit, Leibniz...

pluralitéta -e *ž* [nlat. *pluralitas*] 1. številnost, 2. večina, zlasti pri glasovanju (mišljena je relativna, ne absolutna večina; če dobi npr. en kandidat 10, drugi 20, tretji 21 glasov, ima tretji relativno večino)

plús -a *in neskl. m* [lat. *plus, pluris* več] 1. veznik v mat.: in, več, 2. znamenje v mat. in fiz.: + ; v fiz. tudi a) znamenje za vrednosti nad ničlo, b) pozitiven v naspr. z negativnim; pozitivna vrednost, 3. *fig.* dobiček, prebitek (trg.); dodatek; prednost

plúskvamperfékt -a *m* [lat. *plus quam perfectum* več kot dovršeno] v slovn. predpretekli čas; izraža dejanje, ki se je v preteklosti (z)godilo pred drugim dejanjem, npr. ko sem bil videl...

Plút -a *m* [gr. *Ploutos*] v stgr. mit. bog bogastva, sin Demetre (upodabljali so ga kot slepega starca ali kot dečka z »rogom izobilja«)

plutokracíja -e *ž* [gr. *ploutos* bogastvo, + -kracija] 1. polit. gospostvo bogataševv (v modernem smislu: velikih finančnikov); taka vladavina, 2. bogataši kot vladajoča družbena plast

plutokrát -a *m* [gr. *ploutos* bogastvo, + -krat] bogataš, denarni mogotec, kdor ima vpliv in oblast zaradi bogastva

Plúton -óna *m* [gr. *Plouton*] 1. v stgr. mit. bog podzemlja, kraljestva mrtvih, brat Zevsa in mož Prozerpine (poleg park in furij so bili pod njegovo oblastjo tudi sodniki Minos, Eak in Radamant, ter brodnik Haron), 2. v astr. deveti, od Sonca najbolj oddaljeni planet sončnega sistema

plutónij -a *m* [nlat. *plutonium*, po planetu Plutonu] v kem. radioaktivna prvina, dobljena umetno iz neptunija, pomembna za pridobivanje jedrske energije

plutonízem -zma *m* [gl. Pluton] v geol. 1. pojavi, ki jih povzroča ognjena notranjost Zemlje, npr. delovanje vulkanov, gejziri..., 2. zastarela teorija, da so imele plutonske sile glavni delež pri nastanku kamnin in gorovij; **plutónski** -a -o iz podzemlja, iz globin Zemlje izvirajoč; ognjeniški, vulkanski

Plútos -ta *m* [iz gr.] gl. Plut
pluviál -a *m* [nlat. *pluviale* dežni plašč, iz lat. *pluvia* dež] v liturg. »večerniški plašč«, vesperale; uporabljajo ga pri popoldanskih ali večernih obredih
pluviálen -lna -o [lat. *pluvialis* iz *pluvia* dež] dežen; deževen; **pluviálna doba** v diluviju: deževna doba, sočasna z ledeno dobo v severnejših krajih
pluviográf -a *m* [lat. *pluvia* dež, + -graf] priprava za grafično zapisovanje količin dežja
pluviométer -tra *m* [lat. *pluvia* dež, + -meter] dežemer, priprava za merjenje količin dežja
pluviôse -sa *m* [/plüvioz'/ fr. iz *pluie* dež] »deževni mesec« (drugi zimski mesec), peti mesec po koledarju fr. revolucije l. 1789
Pm (prometij) znak za kem. prvino
p. m. lat. kratica: 1. pro mille, 2. post meridiem
p. n. lat. kratica: pleno nomine
pnévma -e *ž* [gr. *pneuma*, *pneumatos* zrak; dih; duh, iz *pnein* dihati] 1. duh; duša, 2. življenjska sila, 3. pri gnostikih: božansko počelo, 4. »Sveti duh« (teol.)
pnevmátičen -čna -o [gl. pnevma] zračen, ki se tiče zraka; vsebujoč (stisnjen) zrak, učinkujoč z zrakom; ki se tiče pnevmatike; **pnevmátika** -e *ž* 1. nauk o mehaničnih lastnostih zraka in drugih plinov (fiz.), 2. gumen plašč in zračnica, npr. pri avtu
pnevmáto- [gr. *pneuma*, *pneumatos* zrak; dih] v sestavljenkah, npr. pnevmatoterapija
pnevmatogén(ski) -a -o [pnevmato- + -gen] nastal iz plinov in par (geol.); tvoreč pline in pare
pnevmatolíza -e *ž* [pnevmato- + -liza] fiz. in kem. procesi pri nastajanju pnevmatogenskih rudnin
pnevmatologíja -e *ž* [pnevmato- + -logija] 1. psihologija (zastarelo), 2. teol. nauk o duhovnih bitjih, zlasti sv. Duhu
pnevmatoterapíja -e *ž* [pnevmato- + terapija] zdravljenje s stisnjenim ali razredčenim zrakom
pnévmo- [gr. *pneumon* pljuča] v sestavljenkah, npr. pnevmokok
pnevmokók(us) -a *m* [pnevmo- + kok] v med. vrsta kokov; povzročajo razna pljučna in druga vnetja
pnevmonîja -e *ž* [nlat. *pneumonia* iz gr. *pneumon* pljuča] v med. pljučnica, vnetje pljuč (več vrst)
pnevmotóraks -a *m* [pnevmo- + gr. *thorax* trup; prsni koš] v med. 1. prisotnost zraka ali drugih plinov v prsni votlini, npr. pri poškodbi, 2. zračnjak, polnjenje prsne votline z zrakom pri zdravljenju posebnih primerov pljučne jetike (= umetni pnevmotoraks)
Po (polonij) znak za kem. prvino
poánta -e *ž* [fr. *pointe* iz nlat. *puncta*] 1. ost, želo (misli, opazke); jedro, pravi pomen (šale); poudarek, 2. duhovita pripomba
poantilíst -a *m* [fr. *pointilliste* iz *point* pika] privrženec poantilizma; **poantilízem** -zma *m* smer v slikarstvu s posebno tehniko (poantilisti ne mešajo barv na paleti, temveč sestavljajo sliko iz majhnih barvnih lis v osnovnih barvah in s tem dosežejo jasnost in čistost tonov; smer je utemeljil G. Seurat okrog 1894)
poantírati -am [gl. poanta] priostriti; dati poanto; poudariti kaj
pochissimo [/poki'simo/ ital. presež. iz *poco* malo] prav malo (glas.)
pocket-book /pə'kitbuk/ angl. knj. 1. listnica, 2. priročna, žepna izdaja (knjige)
poco [/po'ko/ ital. iz lat. *paucum*] malo; nekaj, nekoliko (glas.)
poco a poco /po'ko a po'ko/ ital. počasi, polagoma (glas.)
poco più vivo /po'ko piu' vi'vo/ ital. malo živahneje (glas.)
pód-, -pód -a *m*, **-podíja** -e *ž* [gr. *pous*, *podos* noga; stopica] v sestavljenkah, npr. podalgija, gastropod, tetrapodija
pódagra -e *ž* [lat. *podagra* iz pod- + gr. *agra* lov, plen] v med. putika, protin v nožnih sklepih, navadno v palcu, zaradi motenj v izločanju sečne kisline; **podágrik** -a *m* kdor ima podagro
podalgíja -e *ž* [pod- + -algija] bolečine v nogah
pódeks -a *m* [lat. *podex*] rit, zadnjica
podést -a *m* [nem. *Podest* iz gr.] 1. stopniščni presledek, navadno na zavoju, 2. podnožje, 3. (gradbeni) oder

podestà *neskl. m* [ital. iz lat. *potestas* oblast] župan v manjših ital. mestih

podiatrija -e *ž* [pod- + gr. *iatreia* zdravljenje] zdravljenje raznih bolezni nog in nauk o tem

pódij -a *m* [lat. *podium* iz gr. *podion*, dimin. iz *pous* noga] 1. zvišen prostor, npr. za govornika, igralca, zlasti šolski ali gledališki oder, 2. podnožje; podstavek

-podija -e *ž* [iz gr.] gl. pod-

podométer -tra *m* [pod(o)- + -meter] priprava za štetje korakov pri hoji

poém -a *m* [lat. *poema* iz gr. *poiema* iz *poiein* delati; pesniti] 1. pesem, 2. pesnitev, leposlovno, zlasti epsko delo v verzih (ali v prozi, če gre za delo z izredno lepoto in umetniško vrednostjo)

poén -a *m* [fr. *point* pika, iz lat. *punctum*] pika, točka (kot ocenjevalna enota v igri, tekmovanju ipd.)

poét -a *m* [lat. *poeta* iz gr.] pesnik

poeta laureatus /poe'ta laurea'tus/ lat. 1. pri Grkih in Rimljanih: na tekmovanju med pesniki z lovorom ovenčan zmagovalec; pozneje: plačan dvorni pesnik, ki je npr. zlagal ode za kraljev rojstni dan; v nekaterih državah ime za znamenite pesnike, 2. *fig.* ovenčan, tj. z najvišjim priznanjem nagrajen pesnik

poeta nascitur, orator fit /poe'ta nas'citur, ora'tor fit/ lat. pesnik se rodi, govornik se naredi

poetástер -tra *m* [poet + *-aster*, lat. pejor. pripona] slab pesnik, rimač, klepač

poétičen -čna -o [lat. *poeticus* iz gr.] pesniški; *fig.* lep, očarljiv; vznesen; **poétika** -e *ž* nauk o pesništvu in njegovih oblikah; teorija pesništva (Aristotelova ~); **poetizírati** -am pesnikovati; dati pesniški značaj

poezíja -e *ž* [lat. *poesis* iz gr. *poiesis* iz *poiein* delati; pesniti] 1. pesništvo, pesniško slovstvo v vezani besedi (obsega liriko, epiko in dramatiko), 2. pesem, 3. *fig.* lepota, čar

pogàn -ána *m* [lat. *paganus* deželan — poganstvo se je najdlje obdržalo na podeželju] malikovalec, mnogobožec (v običajni rabi vsi nekristjani, nejudje ali nemohamedanci); **poganízem** -zma *m* poganstvo, poganski, malikovalski nauki in verovanja

pogròm -ôma *m* [iz rus.] od zgoraj nahujskano ali organizirano preganjanje (združeno z uboji, ropanjem, pustošenjem...), zlasti Judov v carski Rusiji in pozneje v Nemčiji; *fig.* preganjanje sploh: manjšin, revolucionarjev...

poikilotêrmen -mna -o [gr. *poikilos* različen, *therme* toplota] v biol. z nestalno telesno toploto, npr. ribe

poilu -ja *m* [/poalü'/ = fr. kosmat, porasčen, iz *poil* dlaka] v prvi svetovni vojni vzdevek za fr. vojaka; **poilu d'Orient** /poalü' dərjã'/ fr. popularen vzdevek za fr. vojaka, ki se je v letih 1915—1918 bojeval na solunski fronti

point /poẽ/ fr. pika, točka, gl. poen; ost; zbadljaj, vbodljaj

point d'appui /poẽ dapüi'/ fr. oporišče

point de vue /poẽ dəvü'/ fr. vidik, gledišče; stališče

point d'honneur /poẽ dənœr'/ fr. vprašanje časti

pointilíst -a *m* [fr. *pointilliste*] gl. poantilist

pokál -a *m* [nem. *Pokal* iz ital. *boccale* vrč] velika kupa, dragocen kelih, bokal, največkrat kot nagrada pri tekmah

póker -ja *m* [angl. *poker*] ameriška hazardna igra na karte za dva ali več igralcev

pól -a *m* [lat. *polus* tečaj] 1. tečaj, skrajni točki osi, okoli katerih se suče kako telo (severni ~), 2. v fiz. ena od dveh točk, na katerih je zbrana energija (pozitivni in negativni pol v elektr. in magnetizmu), 3. *fig.* nekaj v popolnem nasprotju s čim ali s kom

polacca -e *ž* [/pola'ka/ ital. iz *polacco* poljski] gl. poloneza

poláren -rna -o [nlat. *polaris* iz lat. *polus* pol] tečajen, ki se tiče tečaja; v bližini polov; arktičen, ležeč na skrajnem severu ali jugu; *fig.* obstoječ iz nasprotij; nasproten, v popolnem nasprotju s čim; **polárna zvezda (polárnica)** Severnica, zadnja zvezda v ojesu Malega voza (astr.); **polárnik** -a *m* vzporednik 66 $^{1}/_{3}$° severne in južne širine (geogr.); **polárni kraji** v geogr. področja okrog severnega in južnega tečaja: Arktika, Antarktika...; **polárni sij** severni ali južni sij, ki se kaže ob temnih nočeh v polarnih krajih,

največkrat ga spremljajo magnetne nevihte; **polárno nasprotje** oblika zveze dveh nasprotij, dveh polov, kjer je en pol neločljivo povezan z drugim (pozitivni in negativni pol, privlačevanje in odbijanje...); **polárnost** -i *ž* obstoj dveh polov; *fig.* nasprotnost, obstoj nasprotij (nasprotnih si sil, pojavov, lastnosti...); razmerje med nasprotji; nasproten odnos ali razmerje

polariméter -tra *m* [polar(en) + -meter] 1. priprava za merjenje zasuka polarizacijske ravnine svetlobe, 2. vrsta polariskopa

polariskóp -a *m* [polar(en) + -skop] priprava za preučevanje polarizacije (fiz.)

polaritéta -e *ž* [gl. pol] polarnost, gl. polaren

polarizácija -e *ž* [fr. *polarisation*, gl. pol] 1. povzročitev ali nastajanje polarnosti, 2. v fiz. nihanje svetlobe v določeni nihajni ravnini; **polarizacíjski** -a -o ki se tiče polarizacije

polarizátor -ja *m* [gl. polarizacija] telo ali priprava (npr. prizma iz dvolomca), ki povzroča polarizacijo

polarizírati -am [fr. *polariser*] povzročiti (izvesti) polarizacijo, podvreči polarizaciji

polárnost -i *ž* gl. polaren

polarográf -a *m* [polar(en) + -graf] priprava za polarografske analize; **polarografíja** -e *ž* elektrokem. analiza za določanje raztopljenih snovi

pólder -ja *m* [hol. *polder*] zemlja, iztrgana morju (leži niže od morja), zavarovana z nasipi, zlasti na Holandskem

polémičen -čna -o [gr. *polemikos* vojni, iz *polemos* vojna] ki se tiče peresnega boja, polemike; *fig.* bojevit, napadalen; zbadljiv, izzivalen, sovražen (~i ton, ~i članek); **polémik** -a *m* kdor polemizira, sodeluje v polemiki; **polémika** -e *ž* peresni, časniški boj med dvema ali več osebami (navadno ima ostrejši značaj)

polemizírati -am [fr. *polémiser* iz gr.] sodelovati v polemiki, razpravljati, prepirati se o čem

polénta -e *ž* [lat., ital. *polenta*] (zlasti) ital. narodna jed iz koruznega zdroba

póli- [gr. *poly-* iz *polys* mnog] v sestavljenkah: mnogo-, npr. poligon

poliakrilát -a *m* [gl. poliakrilen] poliakrilna snov

poliakrílen -lna -o [poli- + akr(olein) + -il + -en] ki se tiče polimerizacijskih produktov akrilne kisline in njenih derivatov (kem.)

poliamíd -a *m, nav. v mn.* **poliamídi** -ov [poli- + amid] ime za razne umetne snovi, npr. perlon

poliandrija -e *ž* [poli- + gr. *aner, andros* mož] 1. mnogomoštvo, zakonska zveza, kjer ima ena žena dvoje ali več mož, npr. na Ceylonu, naspr. poligamija, 2. mnogoprašništvo (bot.)

poliarhija -e *ž* [poli- + -arhija] mnogovladje, vladavina več ljudi (kot nasprotje monarhije)

poliartrítis -a *m* [poli- + artritis] vnetje več sklepov hkrati (med.)

poliáza -e *ž* [poli- + -aza] ferment, ki cepi visoko molekularne ogljikove hidrate (kem.)

póliban -a *m* [poli- + fr. *bain* kopel] večji prostor za pranje in kopanje (s prhami, kadmi...)

polica -e *ž* [ital. *polizza*] zavarovalna listina, vrsta pogodbe med zavarovalnico in zavarovancem

policáj -a *m* [iz nem., gl. policija] stražnik, organ javnega reda in varnosti, največkrat pejor.

policija -e *ž* [nem. *Polizei* iz fr. *police* iz nlat.] 1. organ drž. oblasti za vzdrževanje javnega reda, miru in varnosti, 2. policijski urad ali uprava

policíst -a *m* [nem. *Polizist*] 1. stražnik, 2. policijski organ sploh, npr. uradnik ali detektiv

polidipsija -e *ž* [poli- + gr. *dipsa* žeja] huda, pretirana žeja, npr. pri sladkorno bolnih

poliéder -dra *m* [poli- + gr. *hedra* sedež] v geom. mnogoploskvenik, telo s štirimi ali več mejnimi ploskvami: tetraeder, oktaeder...

poliemija -e *ž* [poli- + -emija] mnogokrvnost (med.)

poliéster -tra *m* [poli- + ester] vrsta kem. spojin, pomembnih za proizvodnjo umetnih snovi

polietilén -a *m* [poli- + etilen] polimerizat etilena (kem.)

polifág -a *m* [poli- + -fag] 1. pretirano ješč človek (med.); *fig.* požeruh, lakotnik, 2. v zool. žival, ki uživa več vrst hrane, v naspr. z monofagi

Polifém(os) -ma *m* [gr. *Polyphemos* iz *poly-* mnogo-, *pheme* sloves, glas, tj. najbolj na glasu] v stgr. mit. Pozeidonov sin, najhujši izmed ciklopov, ki ga je Odisej oslepil

polifilétičen -čna -o [poli- + gr. *phyle* rod, pleme] v biol. izvirajoč iz mnogih oblik ali debel, prim. monofiletičen

polifón -a -o [poli- + -fon] mnogoglasen, večglasen; **polifón** -a *m* neko glasbilo; **polifonija** -e *ž* mnogoglasje; večglasno petje ali igranje

polifónik -a *m* [gl. polifon] komponist polifonih skladb

poligamija -e *ž* [poli- + -gamija] 1. v širšem (pravilnejšem) pomenu: zakonska zveza ene osebe z več osebami drugega spola, 2. v ožjem: mnogoženstvo, zakonska zveza, kjer ima en mož več žen

poligenéza -e *ž* [poli- + -geneza] izvir vrste iz več posameznih vrst (biol.)

poliginija -e *ž* [poli- + gr. *gyne* žena] mnogoženstvo (bolj se uporablja izraz poligamija)

poliglót -a *m* [poli- + gr. *glotta* jezik] 1. kdor pozna (piše, govori) več jezikov, 2. slovar v več jezikih, 3. knjiga z istim besedilom v več jezikih, npr. biblija z izvirnim besedilom in več prevodi; **poliglótski** -a -o večjezičen, 1. govoreč ali pišoč več jezikov, 2. napisan v več jezikih

poligón -a *m* [poli- + -gon] 1. mnogokotnik (geom.), 2. v voj. utrdba, zaprta od več premočrtnih strani; prostor za preučevanje tehničnih bojnih sredstev, npr. topniško strelišče ali voj. vadišče sploh; **poligonálen** -lna -o mnogokotniški; ki se tiče poligona

poligráf -a *m* [poli- + -graf] 1. kdor veliko piše ali o veliko rečeh, 2. priprava za razmnoževanje spisov ali risb; **poligrafija** -e *ž* 1. pisanje (navadno površno) o več rečeh, 2. tiskarska industrija, ki obsega vse vrste tiskarskih izdelkov

Polihímni(j)a -e *ž* [gr. *Polyhymnia*] 1. v stgr. mit. modrica svetih pesmi, himn, ena izmed devetih modric, 2. asteroid

polihístor -ja *m* [poli- + gr. *historia* znanje; zgodovina] kdor se spozna na mnogih področjih znanosti (včasih nikjer temeljito); *fig.* vseznal, vseved

polihróm(en) -(mn)a -o, **polihromija** -e *ž* [iz gr.] gl. polikrom(en), polikromija

poliklínika -e *ž* [gr. *polis* mesto, + klinika] ustanova za zdravniško preiskovanje in zdravljenje neležečih bolnikov (šolska ~)

polikondenzácija -e *ž* [poli- + kondenzacija] kem. reakcija med molekulami, ki imajo več funkcionalnih skupin, pri čemer se proste molekule odcepljajo

polikórd -a *m* [poli- + gr. *chorde* struna] glasbilo na več strun, vrsta klavikorda

polikromátičen -čna -o [iz gr.] gl. polikrom(en)

polikróm(en) -(mn)a -o [poli- + gr. *chroma* barva] večbarven, raznobarven; pisan; **polikromija** -e *ž* mnogobarvnost; pisanost

poliléma -e *ž* [poli- + gr. *lemma* postavka] v formalni logiki: posredni sklep, sklep, izveden iz (prve) premise, ki ima več členov, prim. dilema, trilema

polimatija -e *ž* [poli- + gr. *mathein* učiti se] večstransko znanje

polimêren -rna -o [poli- + gr. *meros* del] 1. večdelen, veččlen(ski), 2. v kem. sestavljen iz istih prvin z večjo molekularno težo (~e spojine); **polimerija** -e *ž* pojavljanje polimernih snovi

polimerizácija -e *ž* [gl. polimeren] v kem. spajanje več molekul iste snovi v eno samo molekulo (makromolekulo) z večjo molekularno težo, npr. kisika v ozon; **polimerizát** -a *m* spojina, nastala s polimerizacijo

poliméter -tra *m* [poli- + -meter] priprava za merjenje toplote in vlažnosti zraka, termometer in higrometer hkrati

Polímni(j)a -e *ž* [gr. *Polymnia*] gl. Polihimni(j)a

polimórfen -fna -o [poli- + gr. *morphe* oblika] mnogoličen, nastopajoč v različnih oblikah (ali prehajajoč skozi različne oblike, stanja...); raznoličen

polimorfízem -zma *m* [poli- + gr. *morphe* oblika] mnogoličnost, 1. v mineral. pojav, da nekatere snovi — npr. ogljik — kristalizirajo v več oblikah, 2. v biol. pojav, da se nekatere vrste kažejo v več

oblikah (pri čebelah: delavke, troti, matica)

polinóm -a *m* [poli- + gr. *nomos* del, zakon] v mat. mnogočlenik, veččlenski algebrajski izraz; **polinómski -a -o** mnogočlen(ski)

poliomielítis -a *m* [gr. *polios* siv, *myelos* mozeg, možgani, + -itis, tj. vnetje sive substance v hrbtnem mozgu] v med. otroška ohromelost, nevarna kužna bolezen (največ od 1. do 5. leta), povzroča jo eden najmanjših virusov

poliózа -e *ž* [gr. *polios* siv, + -oza] sivenje (las); osivelost

políp -a *m* [fr. *polype* iz gr. *polypous* iz *polys* mnog, *pous* noga] 1. v zool. a) na podlago prirasla edinka pri ožigalkarjih (v naspr. s prosto plavajočo meduzo), b) hobotnica, 2. v med. pecljata nova tvorba v sluznici, največkrat v nosu, črevesju ali nožnici, 3. *pejor*. policaj

polipeptíd -a *m* [poli- + peptid] vrsta kem. spojin (iz aminskih kislin) s peptidno vezjo

polipóza -e *ž* [polip + -oza] obolenje s polipi (med.); **polipózen -zna -o** 1. polipast, npr. nova tvorba, 2. ki se tiče polipoze

políptih(on) -a *m* [poli- + gr. *ptyx* guba] 1. antični spis iz več kot treh tablic; večkrilna pisalna tablica, 2. umetnina, npr. oltarna podoba, sestavljena iz več delov

polír -ja *m* [nem. *Polier* iz fr.] pri zidarjih (in včasih tesarjih) mojstrov namestnik, ki nadzira delavce in vodi delo

polírati -am [fr. *polir* (u)gladiti] gl. politirati

pólis -a *m* [gr. *polis*] mesto-država v starem veku, npr. Atene ali Kartagina

polisaharíd -a *m*, *nav. v mn.* **polisaharídi** -ov [poli- + nlat. *saccharum* sladkor] visokomolekularne kem. spojine iz monosaharidov, vezane v dolge verige

polisilábičen -čna -o [poli- + silabičen] večzložen, (sestavljen) iz več zlogov

polisilogízem -zma *m* [poli- + silogizem] v log. sestavljen silogizem, silogizem iz več silogizmov

polisindétičen -čna -o [poli- + gr. *syndetos* zvezan] večvezen; **polisíndeton** -a *m* v slovn. mnogovezje, vezanje več stavkov vezalnega priredja z veznikom »in« (stavčna figura: Vali se in hrka in vre in kipi...; prim. asindeton)

polisintétičen -čna -o [poli- + sintetičen] večkrat sestavljen, npr. s kombiniranjem elementov (zlasti jeziki amer. Indijancev); **polisintéza** -e *ž* zveza, povezovanje več sestavljenih delov v celoto

polistiról -a *m* [poli(meriziran) stirol] vrsta umetnih snovi, polimerizati stirola

polítbiro -ja *m* [polit(ični) biro] organ centralnega komiteja komunističnih partij, sestavljen iz izbranih članov centralnega komiteja; zaupano mu je polit. vodstvo

politéhnika -e *ž* [fr. *polytechnique*, poli- + tehnika] visoka šola za tehniške, npr. vojaške vede, tehniško vseučilišče; izraz danes manj v rabi

politeíst -a *m* [poli- + teist] mnogobožec, kdor veruje v več bogov; **politeízem** -zma *m* mnogoboštvo, verovanje v več bogov, npr. pri primitivnih ljudstvih, naspr. monoteizem

političen -čna -o [lat. *politicus* iz gr. *politikos* državen, državljanski, gl. politika] ki se tiče politike, državnih in družbenih zadev; državnopraven; državljanski; državniški; *fig*. razsoden; premeten, prebrisan; **politična ekonomija** znanost o ekonomskih, gospodarskih odnosih med ljudmi (polit. ekonomija preučuje gospodarski razvoj družbe, tj. zakone, ki določajo proizvodnjo in razdeljevanje materialnih dobrin v človeški družbi na določeni razvojni stopnji); **politična geografija** nauk, ki z geografskega stališča preučuje zgodovinski razvoj držav in političnih oblik; **politični biró** gl. politbiro

polítik -a *m* [gl. političen] kdor se poklicno ukvarja s politiko (in je spreten v njej); državnik; *fig. pejor*. prevejan, preračunljiv človek

polítika -e *ž* [lat. *politica* iz gr. *politike* nauk o državi in upravljanju države, iz *polis* mesto-država] 1. področje odnosov med razredi v družbi, njih odnosa do drž. oblasti in boja za osvojitev ali ohranitev te oblasti, 2. dejavnost drž. oblasti, razredov, strank itd. na raznih področjih (zunanja, notranja, gospodarska ~), 3. smer ali splošna usmerjenost (države,

stranke…), 4. nauk (spretnost) o upravljanju države in drž. zadev, 5. državniška modrost; *fig.* razsodno, preračunljivo ravnanje

politikánt -a *m* [gl. politika] kdor se spušča v politiko brez znanja in s sebičnimi nameni; *fig.* spletkar, zaplotnik

politikáster -tra *m* [politik + *-aster*, lat. pejor. pripona] politikar, politikun, slab politik; domišljav politikant

politírati -am [gl. politura] poleščiti (~ pohištvo); polikati, (z)gladiti, ugladiti; *fig.* izbrusiti, izpiliti (~ članek)

politizírati -am [nem. *politisieren*, gl. politika] 1. govoriti, razpravljati o politiki, 2. ukvarjati se s politiko; *pejor.* uganjati politiko, 3. pridobiti za polit. dejavnost

politkóm -a *m* [rus. iz *političeskij komissar*] polit. komisar, (vojaški) polit. voditelj

politológ -a *m* [polit(ika) + -log] kdor se ukvarja s politologijo; **politologíja** -e *ž* znanost o politiki (sociol.)

politúra -e *ž* [nem. *Politur* iz fr. *polir* gladiti] 1. lešč (kot prevleka iz laka na pohištvu); leščilo, 2. *fig.* lesk, blesk, vnanji sijaj, 3. obrušenost, uglajenost

politrúk -a *m* [rus. iz *političeskij rukovoditel'*] polit. voditelj ali instruktor

poliuríja -e *ž* [poli- + -urija] v med. mnogosečnost, pretirano izločanje seča, npr. pri diabetikih

polivalénten -tna -o [poli- + lat. *valere* veljati] v med. večstransko učinkovit

poliviníl -a *m* [poli- + vinil] trg. ime za polivinilklorid

polivinilklorid -a *m* [poli- + vinil + klorid] odporna umetna snov iz vinila — produkt polimerizacijskih procesov, največ nadomešča gumene in usnjene izdelke za splošno porabo

pólka -e *ž* [iz* češ. *půlka* polovica koraka] 1. ples v živahnem $^2/_4$ taktu, izvira iz Češke, 2. glasba za ta ples

pólo -a *m* [angl. *polo* iz* tib. *pulu*] hokeju podobna igra z leseno kroglo in tolkači; igrajo jo na konjih

polonéza -e *ž* [fr. *polonaise*] 1. slovesen poljski ples v počasnem $^3/_4$ taktu, navadno uvodni ples, 2. glasba za ta ples, 3. vrsta ženskega vrhnjega oblačila

polónij -a *m* [nlat. *polonium* iz *Polonia* Poljska, ker je prvino odkrila Poljakinja M. Curie-Sklodowska] v kem. radioaktivna prvina iz uranove rude

poloníst -a *m* [nlat. *polonicus* poljski, + -ist] kdor se ukvarja s polonistiko; **polonístika** -e *ž* veda, ki preučuje poljski jezik, književnost in kulturo

polonízem -zma *m* [nlat. *polonicus* poljski, + -izem] 1. jezikovna posebnost poljščine, 2. poljski izraz ali jezikovna posebnost v tujem jeziku

polpéta -e *ž*, *nav. v mn.* **polpéte** -et [ital. *polpetta*] jed iz sesekljanega mesa

polúcija -e *ž* [nlat. *pollutio* ponesnaženje, oskrunitev] nehotni izliv moškega semena, navadno v spanju in ob sanjah; **polucírati** -am imeti polucijo

Póluks -a *m* [lat. *Pollux*] 1. gl. Kastor, 2. svetlejša zvezda v sozvezdju Dvojčkov (astr.)

pomáda -e *ž* [fr. *pommade* iz lat. *pomum* sadje; jabolko, ker so jo prvotno izdelovali iz nekih jabolk] dišeče kozmetično mazilo za lase

pomeščik -a *m* /pamje'ščik/ rus. (plemiški) veleposestnik v carski Rusiji, zlasti pred »osvoboditvijo« kmetov

pomfrí -ja *m* [iz fr.] gl. pommes frites

pommes frites /pəm frit'/ fr. na masti ocvrt osoljen krompir, narezan na palčice

pomológ -a *m* [lat. *pomum* sadje, + -log] sadjar, sadjarski strokovnjak; **pomológija** -e *ž* nauk o sadju in sadjarstvu; **pomológški** -a -o sadjarski, sadjerejski

Pomóna -e *ž* [lat. *Pomona* iz *pomum* sadje] 1. v strim. mit. boginja sadja in vrtov; upodabljali so jo z jerbasom sadja, 2. planetoid

pómp -a *m* [lat. *pompa* iz gr. *pompe* slovesno spremstvo ali obhod] bleščeča slovesnost, npr. slovesen obhod; *fig.* sijaj, bliščˇ, razkošje, veličastje; *pejor.* prazno, bahavo razkazovanje

pompadúra -e *ž* [po markizi Pompadour, ljubici fr. kralja Ludvika XV.] 1. pletena damska mošnjica (vrečica) na trakove, 2. vrsta ženske in moške pričeske iz 18. stol.

pompón -a *m* [fr. *pompon*] okrasni volneni ali svileni čopek (na čepici ali copatah)

pompózen -zna -o [nlat. *pomposus*] sijajen, razkošen, veličasten; hrupen; gizdav, bahav

póncho -a *m* [špan. *poncho*] 1. preprost »plašč« pri južnoamer. Indijancih (večji kos blaga z odprtino za glavo), 2. podobno vojaško ogrinjalo

pónd -a *m* [lat. *pondus* teža; utež] v fiz. in tehn. teža enote mase, tisoči del kiloponda

ponderabílen -lna -o [nlat. *ponderabilis* iz lat. *pondus*] težen, (s)tehtljiv; *fig*. določljiv

ponderabílije -ij *ž mn*. [nlat. mn. *ponderabilia*] težnine, tehtljive, utežno merljive snovi, snovi ali predmeti, ki jih lahko stehtamo, naspr. imponderabilije

póndus -a *m* [iz lat.] gl. pond

póni -ja *m* [angl. *pony*] vrsta majhnih konj, visokih večinoma okrog 80—110 cm; *fig*. konjiček

pons asinorum /pons azino'rum/ lat. »oslovski most«, nedovoljen pomoček za podpiranje duševne lenobe, npr. v latinskih vadnicah pripisan prevod težjih mest (izraz izvira iz Evklidove geometrije, pozneje — pri sholastikih v 16. stol. — shema za iskanje srednjega pojma v silogizmu)

ponsírati -am [fr. *ponce* plovec] s plovcem brusiti, gladiti

Ponte dei sospiri /pon'te dei sospi'ri/ ital. »Most zdihljajev« v Benetkah; čezenj so vodili obsojence iz doževe palače v podzemeljske ječe

póntifeks -a *m* [lat. *pontifex*, dobesedno graditelj mostu] véliki svečenik, član najvišjega duhovniškega sveta v starem Rimu

pontifex maximus /pon'tifeks mak'simus/ lat. »najvišji duhovnik«, 1. najvišji duhovnik v starem Rimu (pozneje tudi naslov rim. cesarjev), 2. danes: uradni naslov papeža

pontifikále -la *m* [nlat. *pontificale*] katol. liturg. knjiga za škofovska opravila in dolžnosti

pontifikálen -lna -o [lat. *pontificalis*] v liturg. 1. papeški, 2. škofovski; opatski, 3. *fig*. slovesen

pontifikálije -ij *ž mn*. [gl. pontifeks] obredi, ki jih opravlja škof; škofovska oprava in znamenja njegove časti

pontifikát -a *m* [lat. *pontificatus* dostojanstvo pontifeksa] 1. škofovska (ali papeška) čast ali oblast, 2. doba škofovanja ali papeževanja

pontón -a *m* [fr. *ponton* iz lat. *ponto* most, brod] 1. dolg železen mostovni čoln (za postavljanje začasnih mostov, npr. za prehod čet), 2. naprava za dviganje potopljenih ladij

pontonír -ja *m* [fr. *pontonnier*] vojak pontonirske čete (postavlja pontonske mostove itd.)

pony -ja *m* [angl.] gl. poni

pool -a *m* /pu:l/ angl. 1. poslovni dogovor, večkrat špekulativen; tudi udeležba več podjetij pri istem delu, 2. tako združenje, podobno kartelom, zlasti v prometu

pòp, pôpa *m* [shr., rus. iz gr. *pappas* oče] pravoslavni župnik ali duhovnik sploh, včasih pejor.

popádija -e *ž* [gl. pop] popovka, popova žena

pop-art -a *m* [/po'pa:t/ = angl. ljudska umetnost] sodobna — porajala se je v letih 1955—1960 — umetnostna smer; odvrača se od abstraktne umetnosti k novemu realizmu in figurativnosti

popelín -a *m* [iz fr.] gl. poplin

poplín -a *m* [fr. *popeline* iz ital. *papalina*, po* papeškem mestu Avignonu, kjer so ga najprej izdelovali] tenka, navadno vzorčasta tkanina za ženske bluze, srajce...

populácija -e *ž* [nlat. *populatio* iz lat. *populus* ljudstvo] 1. naseljevanje; naseljenost, poseljenost, obljudenost, 2. prebivalstvo, vsi ljudje, naseljeni v kaki deželi, kraju, mestu; celotnost določene kategorije prebivalstva, 3. celotnost živih organizmov na določenem področju (biol.); **populacíjski** -a -o ki se tiče populacije (~a politika)

populáren -rna -o [lat. *popularis* ljudski] 1. poljuden, lahko umljiv, napisan, razložen v preprosti, splošno umljivi obliki; namenjen in razumljiv najširšim slojem (~i spis), 2. splošno znan; poznan in priljubljen; **populárnost** -i *ž* 1. poljudnost, 2. poznanost in priljubljenost

popularitéta -e *ž* [lat. *popularitas*] 1. popularnost, 2. razširjenost med ljudmi

popularizácija -e *ž* [iz lat. *popularis* ljudski] 1. širjenje idej, znanosti itd. med ljudskimi plastmi; seznanjanje ljudskih pla-

sti s čim, 2. razlaganje (npr. zapletenega vprašanja) ali pisanje v splošno umljivi obliki; **populárizírati** -am 1. razširiti med ljudmi; seznaniti ljudske plasti s čim (kom), 2. razlagati, pisati ipd. v splošno umljivi obliki, 3. priljubiti med ljudmi

populus romanus /po'pulus roma'nus/ lat. rimsko ljudstvo (patriciji, pozneje tudi plebejci)

póra -e *ž*, *nav. v mn.* **póre**, pór [lat. *porus* iz gr. *poros* prehod] 1. v fiz. nevidne (medmolekularne) luknjice v snovi, 2. znojnice v koži (fiziol.)

porcelán -a *m* [ital. *porcellana* iz nlat. *porcella*, po* vrsti školjke z bleščečo lupino] tanki beli, napol presojni keramični izdelki iz dvakrat žganega in loščenega kaolina ter drugih primesi

pórcija -e *ž* [lat. *portio* odmerjen del] 1. del, delež; množina česa, 2. odmerek, obrok jedi, 3. (vojaška) skodela

porcijón -a *m* [fr. *portion* iz lat. *portio*] odmerek, obrok (~ jedi)

porfír -ja *m* [gr. *porphyros* »škrlaten«] trda, največkrat rdečkasto rjava vulkanska kamnina s kristali živca ali kremenjaka

porfirít -a *m* [porfir + -it] starejša vulkanska kamnina, sorodna porfirju

Porfirogenét -a *m* [gr. *porphyra* »škrlat«, *genetes* rojen, tj. rojen v »škrlatu«] vzdevek biz. cesarja Konstantina VII. (912—959), ki prinaša v svojih spisih tudi tehtne podatke o južnih Slovanih

pornográf -a *m* [gr. *porne* vlačuga, + -graf] pisec ali slikar pornografskih del; **pornografíja** -e *ž* 1. opolzki, spotakljivi spisi, risbe ali fotografije, 2. pornografska književnost ali »umetnost«; **pornográfski** -a -o ki se tiče pornografije ali sodi vanjo; opolzek, nečist, umazan, pohujšljiv, spotakljiv

pornokracíja -e *ž* [gr. *porne* vlačuga, + -kracija] vlada(vina) ali polit. vpliv vlačug, hotnic, zlasti papeških priležnic v drugi pol. 10. stol.

porózen -zna -o [nlat. *porosus*, gl. pora] v fiz. luknjičav, luknjičast, npr. kreda; prepusten; **poróznost** -i *ž* luknjičavost

porridge -gea *m* /pɔ:'ridž -a/ angl. močnik iz ovsenih kosmičev

pórt -a *m* [ital. *porto* pristan] morski pristan, pristanišče; luka; *fig.* zavetje, pribežališče

pórta -e *ž* [lat. *porta* vrata, duri] prostor pred vhodom v poslopje (vseučiliška ~)

Pórta *ali* **Visoka pórta** [fr. *Sublime Porte* Visoka vrata, prev. iz tur.] *fig.* vlada turških sultanov v Carigradu (do 1918)

portábel *neskl.* [fr. *portable* iz nlat. *portabilis* prenosen] *pridevn.* prenosen, prenosljiv, ki se lahko prenaša; **portábel** -bla *m* prenosljiv pisalni stroj (v kovčku)

portál -a *m* [nlat. *portale* iz lat. *porta* vrata] glavna vrata, bogato, umetniško izdelan glavni vhod pri cerkvah in večjih poslopjih; **portálen** -lna -o vhoden

portaménto -a *m* [ital. *portamento*] prenašanje enega tona ali glasu na drugega (glas.)

portatív -a *m* [iz fr. *portatif*] 1. prenosne orgle iz srednjega veka, 2. priročnik

porte-feuille -la *m* [fr.] gl. portfelj

portepé -ja *m* [fr. *porte-épée*] 1. pri sablji, zlasti častniški, nosilni jermen z zlato ali srebrno okrasno reso ali čopom, 2. resast okrasni čop ali obesek

portêr -ja *m* [fr. *porteur*] nosilec, imetnik (vrednotnice)

pórter -ja *m* [angl. *porter*, okr. za *porter's ale* nosaško pivo, ker so ga radi pili londonski nosači] močno, temno rjavo angleško pivo

portfélj -a *m* [fr. *porte-feuille*] 1. listnica, mapa za spise, dokumente ipd.; službena listnica ministra; *fig.* resor, delovno področje ministra, 2. v banki: hranišče vrednotnic

pórtik -a *m* [lat. *porticus* iz *porta* vrata] stebrišče, obok ali hodnik s stebri pred glavnim vhodom

portír -ja *m* [nem. *Portier* iz fr. *portier* iz lat. *porta* vrata] vratar (hotelski ~); **portírka** -e *ž* vratarica

portlándec -dca *m* [po polotoku Portland v južni Angliji] vrsta najboljšega cementa za podvodne in druge zidave

portmoné -ja *m* [fr. *porte-monnaie*] denarnica za drobiž

pórto -a *m* [po mestu Porto] vrsta močnega rdečega portugalskega vina

pórto -a *m* [ital. *porto* iz *portare* nositi] 1. poštnina, pristojbina za odpremljanje

poštnih pošiljk, 2. vrsta znamke (kot taksa za premalo frankirano pismo ali pošiljko); taka taksa; **pórto fránko** 1. *prisl.* brez poštnine, 2. *samost.* svobodno pristanišče, mesto ali področje, kjer se za izvoz ali uvoz ne plačuje carine

portoríka -e *ž* [po otoku Portorico v Velikih Antilih] vrsta cigare

portrét -a *m* [fr. *portrait* iz lat. *protrahere* izvleči] umetniška upodobitev kake živeče osebe, navadno doprsna; *fig.* živ, nazoren oris ali opis; **portretírati** -am napraviti portret, (na)slikati koga; *fig.* nazorno opisati koga

portretíst -a *m* [fr. *portraitiste*] kdor (umetnik) dela portrete

portugálka -e *ž* [po Portugalski] vrsta trte in vina

Poséidon -óna *m* [iz gr.] gl. Pozejdon

posesíven -vna -o [lat. *possessivus* iz *possessio* posest, last] ki se tiče posesti; v slovn. svojilen (~i zaimki)

posésor -ja *m* [lat. *possessor*] posestnik, imetnik; **posesóren** -rna -o posesten, posestniški (~a tožba)

posibilíst -a *m* [lat. *possibilis* mogoč] privrženec posibilizma; **posibilízem** -zma *m* smer v socialističnem gibanju (v Franciji iz konca 19. stol.), ki se oklepa politike »mogočih«, postopnih praktičnih uspehov in odklanja revolucionarne metode v boju za preobrazbo družbe

posito /po'zito/ lat. postavimo, denimo, recimo (da je to res...), obrazec za podmeno, največkrat z dopolnilom: **posito, sed non concesso** /po'zito sed non konce'so/ recimo, čeprav s tem tega še ne priznamo...

póst- [lat. *post* po, za, izza] predpona: po, za, nato (časovno); za (krajevno), npr. postdiplomski, postdentalen

postamènt -énta *m* [nlat. *postamentum* iz lat. *ponere* postaviti] podnožje, podstavek (kipa ali spomenika); podstebrje; (hišni ipd.) podzidek; *fig.* temelj, podlaga

post Christum (natum) /post kris'tum na'tum/ lat. po Kristusovem rojstvu

postdatírati -am [post- + datirati] napisati poznejši datum namesto pravega, naspr. antedatirati

postdentálen -lna -o [post- + dentalen] v fonetiki: zazoben (~i glasovi)

postdiluviálen -lna -o [post- + diluvialen] »popotopen«, v geol. nastal ali obstoječ po diluviju

postdiplómski -a -o [post- + diplomski] podiplomski, zadevajoč čas po diplomi (~i študij)

posteksisténca -e *ž* [post- + eksistenca] prihodnji, tj. posmrtni obstoj, prim. preeksistenca

postembrionálen -lna -o [post- + embrionalen] nastopajoč po embrionalnem razvoju, po rojstvu (~i razvoj)

poste restante /pəst rɛstãt'/ fr. »naj leži na pošti«, označba na pismu ali pošiljki, naj čaka na pošti, da pride naslovljenec ponjo

posteriórен -rna -o [lat. *posterior* poznejši, komp. od *posterus* naslednji] poznejši, kasnejši po času, vrstnem redu ipd.; zadnji (npr. po mestu ali legi); **posteriórnost** -i *ž* kaj poznejšega, kasnejšega ali zadnjega

posterioritéta -e *ž* [gl. posterioren] kasnejše mesto ali vrstni red, naspr. prioriteta; nižji, podrejeni položaj

posteritéta -e *ž* [lat. *posteritas*] potomstvo, prihodnji rodovi

post factum /post fak'tum/ lat. po izvršenem dejanju (ali dejstvu)

post festum /post fes'tum/ lat. »po slovesnosti«, ko je vse končano, tj. prepozno, »po toči«

postglaciál -a *m* [post- + glacial] razdobje po ledeni dobi (geol.)

post hoc /post hok/ lat. po tem (dogodku), izraža časovno zaporednost

post hoc, ergo propter hoc /post hok, er'go prop'ter hok/ lat. »po tem, torej zaradi tega«, v logiki (napačen) sklep, ki si tolmači časovno zaporednost kot vzročno zvezo

postíla -e *ž* [nlat. *postilla* iz lat. *post illa sc. verba* po teh besedah, prvotno razlaga — v pridigi — prebranih odlomkov iz evangelija] liturg. zbirka (knjiga) pridig ali razlag k nedeljskim ali prazničnim evangelijem (Lutrova ~)

postiljón -a *m* [ital. *postiglione* iz *posta* pošta] nekdanji poštni voznik

postimpresionízem -zma *m* [post- + impresionizem] poimpresionistična smer, nastala med 1875—1890, ki zavrača natu-

ralistične težnje impresionistov, sprejema pa njihove barvne efekte (Cézanne), gibanje (Van Gogh) itd.

postlúdij -a *m* [post- + lat. *ludus* igra] sklepna igra; v glas. sklepni stavek ali del skladbe, prim. preludij

post meridiem /post meri'diem/ lat. popoldne

post mortem, nihil est /post mor'tem, ni'hil est/ lat. po smrti je vse končano (Seneka)

postnatálen -lna -o [post- + natalen] po rojstvu, porojst(v)en (~i razvoj), prim. prenatalen

post nubila Phoebus [/post nu'bila fe'bus/ lat. *Phoebus* pridevek sončnega boga Apolona; fig. sonce] lat. »po dežju posije sonce«, po bridkostih bodo prišli spet lepši dnevi

postnumerándo [post- + lat. *numerare* šteti; plačati] s poznejšim plačilom (po storitvi)

postpozícija -e *ž* [post- + lat. *positio* lega, položaj] postavitev izza česa; zapostavljanje; odložitev

postpozícija -e *ž* [post- + lat. *praepositio* predlog] v slovn. predlog, stoječ za samostalnikom, katerega naj bi določal — pogosto v neindoevropskih jezikih

postscénij -a *m* [post- + lat. *scaena* oder] prostor za gledališkim odrom, prim. proscenij

postskríptum -a *m* [lat. *postscriptum* pripis] pripis k napisanemu in podpisanemu besedilu, npr. pismu ali dokumentu; *fig.* dodatek, dostavek

post tot discrimina rerum /post tot diskri'mina re'rum/ lat. po toliko nezgodah in neprilikah (Vergil)

postulácija -e *ž* [lat. *postulatio* iz *postulare* zahtevati, predlagati] 1. zahteva; prošnja, 2. v kanonskem pravu: imenovanje za čast, ki komu pravzaprav ne gre

postulánt -a *m* [lat. *postulans*] prosilec ali kandidat za kaj

postulát -a *m* [lat. *postulatum* zahteva] 1. zahteva, zahtevek; prošnja, 2. v log. podmena, nedokazana ali nedokazljiva postavka ali trditev, potrebna kot osnova ali izhodišče kake teorije; *fig.* osnovno načelo; **postulírati** -am 1. zahtevati kaj; prositi, 2. imenovati za kako čast, 3. v log. sprejeti ali domnevati kot resnično brez preizkušanja ali dokaza, postaviti kot postulat

postúmen -mna -o [lat. *postumus* poslednji, presež. od *posterus* sledeč] 1. posmrten, rojen po očetovi smrti, 2. objavljen po avtorjevi smrti (~i spis)

póstumus -a *m* [gl. postumen] 1. posmrtnik, otrok, rojen po očetovi smrti, 2. spis, objavljen po avtorjevi smrti

post urbem conditam /post ur'bem kon'ditam/ lat. »po ustanovitvi mesta« (tj. Rima l. 753 pr. n. š.), časovno štetje pri Rimljanih

potamologíja -e *ž* [gr. *potamos* reka, + -logija] nauk o rekah in tokovih, del hidrologije

potášelj -šlja *m* [nem. *Potasche* iz nlat. *potassium*] pepelika (kem.)

potátor -ja *m* [lat. *potator* iz *potare* popivati] pivec, pijanec, alkoholik

pot-au-feu /pɔtofö'/ fr. mesna juha s krušnimi rezinami, govedino in prikuho; *fig.* malomeščan

Potemkinove vasi /Patjom'kinove.../ *fig.* prazen videz, pesek v oči, slepilo (po ruskem državniku Potemkinu, ljubljencu Katarine II., ki je carici ob obisku na Krimu l. 1787 kazal iz kulis postavljene vasi s kmeti, čredami in pastirji, da bi jo prepričal o napredku Krima)

poténca -e *ž* [lat. *potentia* sila, moč] 1. moč, zmožnost (duhovna, telesna, zlasti spolna), 2. storilnost, zmogljivost, 3. v mat. vzmnožek, produkt več enakih faktorjev, npr. 3^2, tri na drugo potenco; **poténčen** -čna -o 1. ki se tiče potence (~a motnja), 2. vzmnožen (~i eksponent)

potenciál -a *m* [nlat. *potentialis* možen, mogoč] 1. sila ali možnost, obstoječa v skriti obliki (vojni ~), 2. množina potencialne energije, 3. mera jakosti elektr. ali magnetnega polja (fiz.); **potenciálen** -lna -o 1. mogoč, možnosten, izražajoč (z)možnost ali obstoječ v možnosti (ne realno), učinkujoč v določenih razmerah, skrit, še neuresničen, 2. pogojen (slovn.); **potenciálna energíja** v fiz. energija mirujočega telesa, energija, ki jo ima telo zaradi svoje lege ali položaja, npr. napeta vzmet; **potenciálni stavek** pogojni stavek (slovn.)

potencírati -am [nem. *potenzieren*, gl. potenca] 1. okrepiti; povečati, zvišati (učinek ipd.); stopnjevati; poudariti, 2. vzmnožiti, množiti število s samim seboj (mat.)

potentát -a *m* [nlat. *potentatus*] kdor ima moč in oblast: vladar, samodržec (kralj, cesar...); *fig.* mogotec, oblastnik

poténten -tna -o [lat. *potens*, *potentis* močan, sposoben] močan, mogočen; (umsko, spolno...) zmožen; zmogljiv; **poténtnost** -i *ž* moč, mogočnost; zmožnost; zmogljivost

potpurí -ja *m* [fr. *pot pourri*, prev. iz špan., gl. olla podrida] 1. jed iz raznih vrst mesa in zelenjave; *fig.* zmes, mešanica, 2. venček, glasbeno delo iz raznih melodij enega ali več avtorjev (~ iz Verdijevih oper), 3. zbirka raznih leposlovnih del

pound -a *m* [/pau'nd/ angl. iz lat. *pondus* utež] angleški funt, 1. utežna enota v Angliji, ZDA in nekaterih drugih državah, 2. funt šterling

pour acquit /pur aki'/ fr. 1. »plačano« (poleg podpisa kot pobotnica o plačilu, npr. menice), 2. *samost. neskl. m* pobotnica

pourpoint -a *m* /purpoẽ'/ fr. prešit in oblazinjen moški jopič iz 14.—17. stol.

pouvoir /puvoar'/ fr. sila, moč, oblast; pooblastilo

póza -e *ž* [fr. *pose* iz *poser* postaviti] 1. telesna drža, narejen, na vnanji učinek preračunan položaj telesa (igralska ~); *fig.* prisiljeno ali napihnjeno vedenje, 2. drža umetnikovega modela

pozamènt -énta *m* [nem. *Posament* iz fr. *passement*] razno okrasje na oblekah, pohištvu ipd.: čipke, prameni, obšivi, našitki, pletenice...; **pozamentêr** -ja *m* kdor izdeluje ali prodaja pozamente

pozamenterija -e *ž* [fr. *passementerie*] 1. okrasje na oblekah, 2. delavnica ali trgovina s takim okrasjem

pozávna -e *ž* [nem. *Posaune*] v glas. vrsta trobente, ima globok, poln glas; **pozavníst** -a *m* kdor igra na pozavno

Pozéjdon -a *m* [gr. *Poseidon*] v stgr. mit. bog morja, Zevsov brat, sin Kronosa in Ree, stanujoč na dnu morja v zlati palači (upodabljali so ga s trizobom, s katerim udarja po morskih valovih, da požirajo ladje, poplavljajo zemljo in rušijo mesta)

pozêr -ja *m* [fr. *poseur*, gl. poza] 1. nastopač, postavljač, kdor se postavlja v pozo, si npr. s preračunano držo in vedenjem daje veljaven videz, 2. kdor pozira umetniku; **pozêrski** -a -o narejen, prisiljen, izumetničen; preračunan

pozícija -e *ž* [lat. *positio* položaj, iz *ponere* postaviti] 1. lega ali položaj; položaj sploh (kočljiva ~); mesto, prostor, 2. (službeno) mesto, nameščenje; družbeni položaj, 3. telesna drža, 4. stanje, 5. v log. osnova, logična postavka; izhodišče, npr. filozofiranja; stališče, 6. razporeditev, npr. čet v boju; položaj, (utrjena) postojanka, 7. postavka v (pro)računu; **pozicíjski** -a -o ki se tiče pozicije; **pozicíjska vojna** vojna, kjer vojskujoči se stranki zaradi relativnega ravnotežja sil postavita utrjeno, bolj ali manj stalno bojno črto; **pozicíjski humór** občutek smešnosti, ki ga zbuja položaj, v katerem je dramski junak

pozírati -am [fr. *poser* iz lat. *ponere* postaviti] 1. biti umetniku za model, 2. postaviti se v pozo; *fig.* prisiljeno, nenaravno se vesti; postavljati se

pózitiv -a *in* **pozitív** -a *m* [lat. *positivus* iz *ponere* postaviti] 1. osnovnik, prva stopnja pri stopnjevanju pridevnikov (slovn.), 2. fotografska slika, posneta z negativa

pózitiven -vna -o *in* **pozitíven** -vna -o [lat. *positivus*] 1. (trdno) postavljen ali določen; dognan, nedvomen, jasen (~o dejstvo); dejanski, sloneč na dejstvih ali dokazih, stvaren; resničen, resnično obstoječ; dober, 2. (pri)trdilen (~a sodba, ~i odgovor); potrdilen (~a analiza), 3. sloneč na zakonih (~o pravo), 4. sloneč na razodetju (~e religije), 5. nasproten negativnemu (~a elektrika), 6. osnovniški, ki se tiče pozitiva (slovn.), 7. v mat. in fiz. večji od ničle (z znakom +)

pozitivíst -a *m* [fr. *positiviste*, Boiste 1834, iz lat.] privrženec pozitivizma; **pozitivístičen** -čna -o sloneč na pozitivizmu; **pozitivízem** -zma *m* fil. smer iz 19. stol. (A. Comte, H. Spencer itd.), ki priznava

za osnovo spoznanja le to, kar nam je dano v »izkušnji«, le pozitivna dejstva (pri tem izkušnjo največkrat pojmuje kot celotnost subjektivnih občutkov in predstav), in agnostično zavrača vrednost drugih virov spoznanja, npr. abstraktno mišljenje

pozitrón -a *m* [pozi(tiven) + (elek)tron] v fiz. pozitivni elektron, atomski delec s pozitivnim nabojem in maso, enako masi elektrona

pozitúra -e *ž* [lat. *positura* položaj] 1. položaj, lega, 2. držanje; telesna drža; vedenje, 3. stališče

pp. ital. kratica: pianissimo

P.P. lat. kratica: praemissis praemittendis

p. p. 1. gl. P.P., 2. ital. kratica: per procura

ppa ital. kratica: per procura

p.p.c. [fr. *pour prendre congé*] »za slovo«, napiše se na posetnico, če osebe, ki se od nje želimo posloviti, ne najdemo doma

Pr (prazeodim) znak za kem. prvino

prae- [lat. *prae* spredaj, prej] gl. pre-

praecisive [/preciziʹve/ lat. iz *praecidere* odrezati] ločeno, osamljeno, brez zveze s čim (pojmovati kaj, gledati na pojave...)

praemissis praemittendis /premiʹsis premitenʹdis/ lat. predpostavljajoč, kar je treba predpostaviti, tj. naslov ali nagovor; frazo so pisali pri opuščanju naslovov ipd.

praemisso titulo /premiʹso tiʹtulo/ lat. s predpostavljenim, tj. izpuščenim naslovom

praenomen -a *m* /preноʹmen/ lat. pri Rimljanih: osebno ime (pred družinskim imenom), npr. *Gaius* Iulius Caesar

praesens historicum /preʹzens histoʹrikum/ lat. zgodovinski ali pripovedni sedanjik, ki podaja preteklo dejanje kot sedanje (slovn.)

pragmátičen -čna -o [gr. *pragmatikos* iz *pragma* dejanje, opravek, stvar] ki se tiče pragmatike; posloven, opravilen, ki se tiče (javnih, državnih...) poslov ali dejavnosti; splošno koristen; poučen; v fil. razlagajoč zgod. pojave v njihovi stvarni, vzročni zvezi (s povzemanjem koristnih naukov); **pragmátična sánkcija** ime za nekatere temeljne drž. zakone, sprejete v »splošno korist in blaginjo«, zlasti za zakon Karla VI. iz l. 1713 o nedeljivosti Avstrije in dednem nasledstvu tudi po ženski veji

pragmátika -e *ž* [fr. *pragmatique* iz gr.] 1. poslovna dejavnost (ali izvedenost); navodila za poslovanje, 2. poslovni, službeni red, opravilnik, zlasti za drž. uslužbence, 3. zbirka uredb

pragmatíst -a *m* [angl. *pragmatist* iz gr.] privrženec pragmatizma; **pragmatízem** -zma *m* 1. fil. smer, ki zanika obstoj objektivnih resnic in trdi, da je merilo resnice njena praktična vrednost (resnično je tisto, kar ima praktično vrednost, kar ustreza določenim koristim) in da se resnica izraža v uspešni akciji, tj. praksi, 2. v zgodovinopisju smer, ki opisuje dogodke, razglabljajoč o njihovih vzrokih in posledicah (s poučno tendenco)

prakrít -a *m* [iz skt.] gl. prakrt

prakŕt -a *m* [skt. *prakrta* navaden, običajen] ime ind. knjižnih dialektov, nastalih neposredno iz sanskrta ali obstoječih sočasno z njim (od časov Bude do l. 1000 n. š.)

práksa -e *ž* [gr. *praxis* dejanje, ravnanje, stvar...] 1. delo, smotrna (neposredna, čutna) človeška dejavnost, 2. (iz dela izvirajoča) izkušnja, vaja, ročnost, spretnost, 3. izvajanje, praktično uporabljanje znanja, naukov, načel (v naspr. s teorijo), 4. uvajanje v delo, pripravljanje na poklic (biti na ~i), 5. ustaljen način dela, 6. opravljanje poklica (zdravniška ~) ali obseg, področje poklicnega dela; **imeti práksо** biti izurjen, imeti vajo v čem; **izvrševati práksо** opravljati svoj poklic; **biti na práksi** prakticirati, pripravljati se na poklic

prakticírati -am [nlat. *practicare* iz gr. *praxis*] 1. delati, opravljati poklic, 2. vaditi, uriti se v čem, biti na praksi, pripravljati se na poklic (z delom, ne z učenjem), 3. imeti navado

prakticístičen -čna -o [gl. praksa] *pejor.* izgubljajoč se v praktičnem delu; drobnjakarski; nenačelen; **prakticízem** -zma *m* 1. iz neposredne prakse izvirajoča (tj. kratkovidna, brez teoretične podlage) pojmovanja in ravnanje; izgubljanje v drobnem vsakdanjem delu; drobnjakarstvo, 2. trezno, praktično reševanje česa

práktičen -čna -o [nlat. *practicus* iz gr. *praktikos* iz *praxis*, gl. praksa] 1. ki se tiče dela, dejavnosti, v zvezi s prakso ali izvirajoč iz nje (naspr. teoretičen); dejaven, delujoč, opravljajoč prakso; vsakdanjim potrebam namenjen; (u)poraben; koristen za življenje, 2. dejanski, stvaren, resničen, obstoječ v praksi, 3. *fig.* spreten, pripraven, (pri)ročen, izurjen, izkušen; iznajdljiv; računajoč z dejstvi; **práktičnost** -i *ž* 1. dejavnost; (u)porabnost, koristnost, 2. spretnost (pri delu), zmožnost praktično zastavljati in reševati naloge

práktik -a *m* [gl. praktičen] kdor si je pridobil znanje v praksi ali uspešno prenaša teoretična načela v prakso; človek dela, dejanja (v naspr. s teoretikom); izkušen in praktičen delavec

práktika -e *ž* [nlat. *practica* iz gr.] 1. način opravljanja česa, ravnanje; spretnost, izurjenost, 2. *nav. v mn.* **práktike** -ik *s* vešč (prebrisan, nedovoljen) prijem ali poseg; zvijača

praktikánt -a *m* [nem. *Praktikant*, gl. praktícirati] kdor je na praksi, začetnik, pripravnik

práktikum -a *m* [nlat. *practicum*] 1. predavanje s praktičnimi vajami; praktične vaje, 2. knjiga ali priročnik s takimi vajami

praliné -ja *m* [fr. *praline*, po kuharju fr. maršala du Plessis-Praslin] vrsta bonbonov (praženi, s čokolado obliti mandlji ali lešniki)

pránger -ja *m* [nem. *Pranger*] sramot(il)ni steber ali oder

prátika -e *ž* [iz nlat. *practica*] ilustriran kmečki koledar z vremenskimi napovedmi za vse dni leta, s seznamom sejmov ipd., navadno v manjšem formatu; **prátikar** -ja *m* kdor sestavlja pratike

prazeodím(ij) -a *m* [nlat. *praseodymium* iz gr. *prasios* zelen, po barvi njenih soli, *didymos* dvojen] kem. prvina, ena od redkih kovin, praktičnega pomena še nima

pre- [fr. *pré-* ali lat. *prae-* iz *prae* spredaj; pred, prej] predlog in prislov; v zloženkah: pre-, pred-, naprej (glede na čas, kraj, položaj...), npr. prenotacija, prejudicirati

preámbula -e *ž* [fr. *préambule* iz lat. *prae-*, *ambulare* hoditi] uvod, zlasti v zakon ali ustavo; uvodni del mednarodne pogodbe; *fig.* ovinkarjenje; **preambulírati** -am (na)pisati uvod; *fig.* delati uvod, iti po ovinkih

preanimízem -zma *m* [pre- + animizem] verovanje v nadnaravne sile (pri primitivnih ljudstvih pred nastankom animizma)

prebénda -e *ž* [nlat. *praebenda* iz lat. *praebere* nuditi] nadarbina, cerkvena posest, katere užitek je vezan na kako višjo cerkveno službo; dohodki iz take posesti ali službe; *fig.* mastna služba; **prebénden** -dna -o ki se tiče prebende, nadarbinski

prebendár -ja *m* [gl. prebenda] imetnik prebende

precedénca -e *ž* [nlat. *praecedentia* iz lat. *praecedere* iti pred...] prednost (v času, stopnji, pravicah...); **precedéncen** -čna -o ki se tiče precedence, prednosten; poprejšen; **precedéncni primer** gl. precedens

precédens -a *m* [lat. *praecedens* poprejšnji, ki je bil pred...] v pr. (poprejšnji) primer, ki je lahko napotilo ali opravičilo za ravnanje v naslednjih takih ali podobnih primerih, npr. razsodba v zamotanem pravnem primeru; tak primer, ki se kdo nanj sklicuje

precépt -a *m* [lat. *praeceptum*] nauk; predpis, ukaz; navodilo, smernica

precéptor -ja *m* [lat. *praeceptor*] (domači) učitelj, vzgojitelj; varuh; »Praeceptor Germaniae«, učitelj Nemčije, je bil častni vzdevek Melanchthona

precesíja -e *ž* [nlat. *praecessio* iz lat. *praecedere* iti pred...] v astr. gibanje osi (vrtečega se telesa) v krogu, ki opisuje plašč stožca; zemeljska os opiše tak krog v 26.000 letih; posledica je pomikanje spomladnega enakonočja od vzhoda proti zahodu

precióza -e *ž* [fr. *précieuse* iz *précieux* drag(ocen); gizdav, izumetničen] »gizdavka«, v 17. stol. posmehljivo ime za dame iz fr. družbe, ki so se šopirile z izbrano eleganco ter z izbranim, izumetničenim izražanjem in vedenjem; prim. Molièrove »Smešne precioze«

preciózen -zna -o [fr. *précieux* iz lat.] drag(ocen); *fig.* gizdav, načičkan; izumetničen

precipitácija -e *ž* [lat. *praecipitatio* strmoglavljenje] 1. naglica; prenagljenost, 2. usedanje snovi v tekočini; usedlina, oborina (kem.)

precipitando /prečipitan'do/ ital. v glas. hiteče, drveče (navodilo za igranje)

precipitát -a *m* [iz nlat. *praecipitatum*] v kem. in fiz. usedlina, oborina v tekočini (zastarelo)

precízen -zna -o [fr. *précis* iz lat. *praecisus* kratko odrezan, kratek] kratek in jedrnat; natančen; (natančno) določen; jasen in razumljiv; **precíznost** -i *ž* natančnost; določnost; jasnost in razumljivost (~ sloga)

precizírati -am [fr. *préciser* iz lat.] natančno določiti (~ vsebino pojma); natančneje navesti ali razložiti

predestinácija -e *ž* [nlat. *praedestinatio*, lat. *prae-*, *destinare* določiti] vnaprejšnja določitev (usode), teol. nauk, da je bog vnaprej določil usodo ljudi: enim je namenil »zveličanje«, drugim pogubljenje (nauk Lutra in zlasti Kalvina itd.); *fig.* usoda

predestinírati -am [lat. *prae-*, *destinare* določiti] vnaprej določiti, npr. usodo

predeterminácija -e *ž* [pre- + determinacija] v fil. vnaprejšnja določenost človeške volje in dejanj; **predeterminírati** -am vnaprej določiti kaj

predeterminíst -a *m* [pre- + determinist] zagovornik predeterminizma; **predeterminízem** -zma *m* nauk o predeterminaciji, v fil. nauk, da so človeška volja in dejanja določena vnaprej, in sicer po naravnih zakonih ali od Previdnosti

predicírati -am [lat. *praedicere*] 1. vnaprej povedati ali določiti; ukazati, 2. napovedati kaj, prerokovati

predikabílije -ij *ž mn.* [nlat. mn. *praedicabilia* iz lat. *praedicare* razglasiti] 1. po Porfiriju in sholastiki Aristotelovih petero predikatov: rod, zvrst, razlika, bistveno in nebistveno znamenje, 2. pri Kantu: razumski pojmi, izvedeni iz kategorij

predikamènt -énta *m* [nlat. *praedicamentum*] 1. lastnost ali nekaj, kar lahko nave-demo kot lastnost, 2. v Aristotelovi logiki: (logična) kategorija

predikánt -a *m* [iz lat. *praedicans*] protestantski pridigar

predikát -a *m* [nlat. *praedicatum* iz lat. *praedicare*] 1. povedek, stavčni člen, ki pripoveduje, kaj se godi s subjektom (slovn.), 2. v logiki: pridevek, tisto, kar o subjektu povemo ali navajamo kot njegovo lastnost, 3. naslov, častni pridevek; **predikáten** -tna -o povedkov(en); prideven; ki se tiče predikata

predikatíven -vna -o [lat. *praedicativus*] povéden; rabljen kot predikat

predisponíran -a -o [lat. *prae-*, *disponere* urediti; določiti] vnaprej določen ali razporejen; pripravljen, dovzeten za kaj, nagnjen, npr. k bolezni; **predisponírati** -am vnaprej pripraviti, določiti za kaj; dovzeten biti za kaj, nagnjen biti k čemu

predispozícija -e *ž* [nlat. *praedispositio*] 1. vnaprejšnja pripravljenost ali določenost, 2. dovzetnost, nagnjenost k bolezni, 3. naravna nadarjenost, npr. za glasbo

predominácija -e *ž* [nlat. *praedominatio*] prevlada, gl. predominanca

predomináncа -e *ž* [fr. *prédominance* iz lat.] prevlada, premoč; **predomináнten** -tna -o gospodujoč, prevladujoč v čem; obvladujoč kaj, močnejši

predomínirati -am [lat. *prae-*, *dominari* gospodovati] prevlad(ov)ati, premoč imeti ali dobiti; obvlad(ov)ati

preeksisténca -e *ž* [fr. *préexistence*, lat. *prae-*, *existere* bivati] v idealist. fil. in religiji: poprejšnje bivanje ali obstoj, navadno, 1. obstoj duše pred človekovim rojstvom, npr. v nauku o preseljevanju duš, 2. svet, obstoječ v Ideji, pred njenim »utelešenjem«; **preeksistírati** -am (časovno) prej obstajati

prefácija -e *ž* [lat. *praefatio* uvod] 1. uvod (v knjigi), 2. v liturg. predglasje (molitev pri katol. maši); **prefacíjski** -a -o ki se tiče prefacije

prefékt -a *m* [lat. *praefectus*, *prae-*, *facere* narediti] predstojnik, načelnik, 1. v starem Rimu naslov raznih civilnih odličnikov, 2. v Franciji načelnik departmaja (pokrajinski namestnik) ali policijski

upravnik, 3. upravnik v konviktu ali internatu; vzgojitelj

prefektúra -e *ž* [lat. *praefectura*] načelstvo, predstojništvo, 1. uprava departmaja ali policijska uprava s prefektom na čelu, 2. urad, pristojnost in službeno mesto prefekta

preferánsa -e *ž* [fr. *préférence* prednost, npr. barve pri kartanju] igra na karte za tri ali štiri igralce (32 kart); **preferansírati** -am igrati preferanso

preferénca -e *ž* [nlat. *praeferentia* iz lat. *praeferre* prednost dati] dajanje prednosti; prednost; olajšava, ugodnost; **preferénčen** -čna -o ki se tiče preference (npr. ~i prepir, prepir o tem, kdo naj ima prednost)

preferenciálen -lna -o [nlat. *praeferentialis*] prednosten, ki ima prednost; **preferenciálne tarífe** prednostne tarife, posebno ugodne carinske tarife, ki jih prizna država kaki drugi, navadno takrat, če je z njo tesneje povezana

prefigíran -a -o [lat. *praefigere* pripojiti] v slovn. zložen s predpono ali predlogom, npr. *so*delavec, *raz*vezati

prefiks -a *m* [nlat. *praefixum* iz lat. *praefigere* pripojiti] v slovn. predpona, tj. beseda, zlasti predlog, ki se postavlja pred kako besedo in spreminja njen pomen, npr. *pred*govor, *so*delavec

preformácija -e *ž* [nlat. *praeformatio*] 1. poprejšnje oblikovanje česa, 2. biol. hipoteza iz 18. stol., da so vsi deli organizma izoblikovani že v zametku, v jajčecu

preglaciál -a *m* [pre- + glacial] predledena doba (geol.)

pregnánca -e *ž* [lat. *praegnans* noseča — v fiziol. pomenu] vsebinska polnost (izraza...), miselno bogastvo; jasnost, zgoščenost sloga; **pregnánten** -tna -o (vsebinsko) poln, pomenljiv, miselno bogat; klen, kratek in jedrnat

prehistóričen -čna -o [pre- + historičen] predzgodovinski

prejudíc -a *m* [lat. *praeiudicium*, *prae-*, *iudicare* soditi] 1. vnaprejšnja (nekritična, ugodna ali neugodna) sodba; *pejor.* predsodek, 2. pravna razsodba, po kateri se morajo v enakih ali podobnih primerih ravnati vse naslednje razsodbe (prim. precedens); vnaprej sprejeta sodba, sklep, pravilo...; **prejudicírati** -am vnaprej si ustvariti sodbo ali mnenje (preden so nam znana dejstva ali brez preizkušanja dejstev); izreči prenagljeno sodbo; izreči sodbo ipd., obvezno za podobne primere; ustvariti prejudic, vnaprej določiti kaj

prekámbrij -a *m* [pre-, nlat. *Cambria* srednjev. ime za Wales — tam so te plasti prvič preučili] najstarejši vek v geol. zgodovini Zemlje (pred kambrijem), vključuje arhaik in algonkij

prekárij -a *m* [lat. *precarius* izprošen] začasna uporaba ali užitek tuje lastnine (pr.)

prekêren -rna -o [lat. *precarius* iz *precari* prositi] izprošen, na prošnjo ali do preklica dovoljen (~i prehod); odvisen od tuje volje ali okoliščin; začasen; negotov; tvegan; kočljiv

prelát -a *m* [iz lat. *praelatus* iz *praeferre* dati prednost, prvenstvo] naslov visokih katol. in protest. dostojanstvenikov (nadškofov, škofov, opatov...)

preliminâren -rna -o [nlat. *praeliminaris* iz lat. *prae-*, *limen*, *liminis* prag; začetek] uvoden, pripravljalen, začeten (~i pogoji za sklenitev mirovne pogodbe); **preliminárni mir** uvodni mir (pred podpisom mirovne pogodbe)

preliminárije -ij *ž mn.* [nlat. mn. *praeliminaria*] uvodne točke, pogoji, določbe...

preliminírati -am [gl. preliminaren] postaviti, določiti kot uvod; vnaprej določiti (v osnovnih potezah)

prelúdij -a *m* [nlat. *praeludium*, lat. *prae-*, *ludus* igra] 1. uvod, začetek; predigra, 2. v glas. uvodni stavek skladbe, npr. suite, ali vrsta skladbe (Chopinov ~); **preludírati** -am igrati (kot) preludij; *fig.* napovedati kaj

premeditácija -e *ž* [lat. *praemeditatio*, *prae-*, *meditari* premišljevati] 1. premišljevanje, 2. premislek, 3. s premislekom storjen sklep ali dejanje (pr.)

premiánt -a *m* [lat. *praemium* nagrada] nagrajenec, kdor dobi nagrado ali premijo

premier -a *m* [/prəmje' -ja/ fr. iz *premier* prvi (minister)] ministrski predsednik v Franciji, Angliji...

premiêra -e *ž* [fr. *première*] »krstna predstava«, prva javna uprizoritev igre, filma..., prva predstava sploh, večkrat prva uprizoritev v kakem kraju, gledališču...

premifêr -ja *m* [lat. *praemium* nagrada, + -fer] odličnjak, najboljši dijak, ki prejme nagrado

premiírati -am [gl. premija] nagraditi, podeliti nagrado (ali premijo); obdariti

prémija -e *ž* [lat. *praemium* nagrada] 1. darilo ali nagrada v priznanje za uspeh (v šoli, na tekmi); dopolnilna plača ali posebna nagrada, npr. za znanstveno delo, 2. popust v ceni; odškodnina (trg.), 3. zavarovalnina, vsota, ki jo periodično plačuje zavarovanec zavarovalnici, 4. drž. podpora pri uvozu, izvozu, višji proizvodnji ipd., 5. glavni dobitek

premísa -e *ž* [nlat. *propositio praemissa* prednji stavek, iz lat. *praemittere* naprej poslati] v log. postavka, pri sklepu ena od dveh ali več sodb, iz katerih izvajamo sklep; imamo višjo ali prvo premiso, ki vsebuje višji pojem (P) in nižjo ali drugo premiso, ki vsebuje nižji pojem (S); pojem, ki se ne vključi v sklep, a je v obeh premisah, imenujemo srednji pojem (M), npr.: Vsi ljudje (M) so smrtni (P); Sokrat (S) je človek (M), sklep: Sokrat (S) je smrten (P); *fig.* predpostavka, postavka ali trditev, na katero se kaj opira

premonícija -e *ž* [nlat. *praemonitio*, lat. *prae-*, *monere* opominjati] svarilo; opomin; slutnja

premonstraténec -nca *m* [stfr. *pré monstré* travnik, pokazan (»z nebes«, na katerem naj bi sezidali prvi samostan)] vrsta katol. redovnikov

premortálen -lna -o [lat. *prae-*, *mortalis* smrten] predsmrten

prenatálen -lna -o [pre- + natalen] predrojst(v)en

prenotácija -e *ž* [lat. *prae-*, *notatio* označenje] 1. vnaprejšnja (pismena) opomba, opozorilo ipd., 2. v pr. vnaprejšnja zaznamba, vrsta vpisa v zemljiško knjigo; **prenotírati** -am vnaprej zaznamovati (ali opozoriti), izvesti prenotacijo

prenotánt -a *m* [gl. prenotacija] kdor kaj prenotira

prenumerácija -e *ž* [lat. *prae-*, *numerare* šteti; plačati] naročilo in naplačilo (plačilo vnaprej); **prenumerírati** -am naročiti in vnaprej plačati

prenumerándo [gl. prenumeracija] z vnaprejšnjim plačilom

prenumeránt -a *m* [gl. prenumeracija] naplačnik, kdor se na kaj naroči in plača vnaprej

preokupácija -e *ž* [lat. *praeoccupare* prej zasesti] 1. skrb; zaskrbljenost, 2. preobremenjenost (z delom), prezaposlenost, 3. predsodek

preparácija -e *ž* [lat. *praeparatio* priprava] 1. pripravljanje, npr. šolske naloge; priprava, npr. za šolo, zlasti pismena naloga, 2. zvezek za domače naloge

preparánd -a *m* [lat. *praeparare* pripraviti] učiteljiščnik (= preparandist); **preparándka** -e *ž* učiteljiščnica; **preparandíja** -e *ž* učiteljišče

preparandíst -a *m* [lat. *praeparare* pripraviti] učiteljiščnik, kdor obiskuje preparandijo; **preparandístka** -e *ž* učiteljiščnica (vse zastarelo)

preparát -a *m* [lat. *praeparatum*] pripravek, po znanstvenem postopku pripravljena snov ali izdelek, zlasti, 1. farmacevtski izdelek, npr. zdravilo, 2. del organizma, pripravljen za znanstveno raziskovanje (anatomski ~), 3. rastlinsko ali živalsko telo, prirejeno (npr. nagačena žival) v naravni obliki; **preparátor** -ja *m* kdor preparira organizme ali izdeluje preparate

preparírati -am [lat. *praeparare* pripraviti] 1. pripravljati, pripraviti, izdelati; *fig.* nagovoriti koga za kaj, 2. izdelovati preparate; nagatiti (žival); **preparírati** -am se pripravljati se za kaj

preponderánca -e *ž* [lat. *prae-*, *ponderare* tehtati] pretežnost; premoč; večji pomen, vpliv, ugled ali veljava; **preponderánten** -tna -o pomembnejši; močnejši, bolj vpliven, ugleden ali veljaven; odločilen

prepoténca -e *ž* [lat. *praepotentia*, *prae-*, *potentia* sila, moč] 1. premoč, večja moč, vpliv..., 2. mogočnost, oblastnost; nasilnost, 3. predrznost; objestnost; ošabnost; **prepoténten** -tna -o 1. močnejši,

vplivnejši, 2. (pre)mogočen, (pre)oblasten; nasilen, 3. predrzen; objesten; ošaben, prevzeten

prepozícija -e *ž* [lat. *praepositio*, *prae-*, *ponere* postaviti] predlog, v slovn. nepregibna beseda, ki izraža razmerje med dvema ali več pojmi: brez, čez, do, iz...; **prepozicionálen** -lna -o predložen, predlogoven, rabljen kot predlog

prepozít -a *m* [lat. *praepositus* predstojnik] predstojnik; nadzornik; prošt

prepúcij -a *m* [lat. *praeputium*] v anat. kožica, ki pokriva penis (ali klitoris)

prerafaelít -a *m*, *nav. v mn.* **prerafaelíti** -ov skupina angl. slikarjev (organizirana v »Predrafaelski bratovščini« iz l. 1849), ki je skušala oživiti slog in duha ital. slikarstva iz dobe pred Rafaelom; **prerafaelízem** -zma *m* umetnostna smer s to težnjo

preriál -a *m* [fr. *prairial*] »traven« (tretji pomladni mesec), deveti mesec po koledarju fr. revolucije l. 1789

prerija -e *ž* [fr. *prairie* travnik, livada, iz lat. *pratum*] širna travnata planjava — stepa — med Misisipijem in Skalnim gorovjem v ZDA

prerogatíva -e *ž* [lat. *praerogativa* (centurija), ki prva glasuje; fig. prednost] posebna, izključna pravica v zvezi z visokim položajem, npr. pravica predsednika republike do pomilostitve

presánten -tna -o [fr. *pressant*] nujen, pereč; dolgočasen; (nadležno) vsiljiv

presbiró -ja *m* [fr. *presse* tisk, + biro] tiskovni, poročevalski urad

presedán -a *m* [fr. *précédent* iz lat.] gl. precedens

preservatív -a *m* [nlat. *praeservativus* varovalen] 1. varovalo, varovalno sredstvo, zlasti, 2. kondom; **preservatíven** -vna -o ki se tiče preservativa; varovalen, varujoč; preprečevalen

presíja -e *ž* [lat. *pressare* stiskati] pritisk; sila; prisiljevanje; nasilje; **presírati** -am siliti, priganjati; gnjaviti

prestabilírati -am [lat. *prae-*, *stabilire* utrditi] poprej ali vnaprej določiti kaj; **prestabilírana harmonija** pri Leibnizu: od boga izvirajoča skladnost med monadami, ki usmerja vse stvari k istemu smotru (fil.)

prestissimo [/presti'simo/ ital. presež. od *presto* hiter] *prisl.* zelo hitro, čim hitreje (glas.)

prestíž -a *m* [fr. *prestige* slepilo; vpliv] (večji, prevladujoč) vpliv, izvirajoč iz položaja, uspehov ali drugih okoliščin; veljava, ugled; premoč; **prestížen** -žna -o ki se tiče prestiža; **prestížno vprašanje** vprašanje, ki postavlja na kocko ugled, veljavo koga

presto /pre'sto/ ital. v glas. 1. *prisl.* hitro, naglo, 2. **presto** -a *ali neskl. m* taka skladba ali del skladbe

presumírati -am [lat. *prae-*, *sumere* vzeti] domnevati, predpostavljati; meniti, domišljati si kaj

presúmpcija -e *ž* [lat. *praesumptio*, *prae-*, *sumere* vzeti] 1. domneva, na verjetnosti sloneča postavka; verjetnost; sum; slutnja, 2. domišljanje; domišljavost, prevzetnost, 3. priznanje nedokazanega dejstva ali trditve (ker ni nasprotnih dokazov)

presumptíven -vna -o [nlat. *praesumptivus*] domneven, dozdeven; verjeten

prešeleên -a *m* [gl. ašeleen] prvo razdobje paleolitika (arheol.)

pretékst -a *m* [lat. *praetextum*] izgovor, pretveza

pretenciózen -zna -o [fr. *prétentieux* iz lat.] (pre)zahteven, kdor terja več, kot mu gre (ali terja namišljene pravice); *fig.* prevzeten, ošaben, domišljav; **pretenciózност** -i *ž* (pre)zahtevnost; prevzetnost, ošabnost

pretendènt -énta *m* [lat. *praetendens*, *prae-*, *tendere* stremeti, prizadevati si] kdor terja, si lasti kako čast, oblast ali pravico, npr. do prestola; **pretendírati** -am terjati, zahtevati kaj, lastiti si (utemeljeno ali namišljeno) pravico do česa; težiti za čim

pretenzíja -e *ž* [nlat. *praetensio*] zahteva, terjanje česa (utemeljene ali namišljene pravice, časti...); namišljena pravica; (pre)zahtevnost, domišljava prevzetnost

preterícija -e *ž* [nlat. *praeteritio* preskok] »navidezni preskok«, vrsta stavčne figure (lit.)

pretêrit -a *m* [iz lat.] gl. preteritum

pretêritum -a *in* -ita *m* [lat. *praeteritus* pretekel] v slovn. pretekli čas (nav. označba

za nem. perfekt, imperfekt in pluskvamperfekt); **pretêrita** -it *s mn.* pretekle glagolske oblike

prétor -ja *m* [lat. *praetor* iz *praeitor*, *prae-*, *ire* iti] pri Rimljanih, 1. konzul kot vrhovni vojskovodja, poveljnik, 2. najvišji predstavnik sodne oblasti, po stopnji za konzulom; pozneje tudi naslov drugih oblastnikov, npr. upravnikov province

pretórij -a *m* [lat. *praetorium*] 1. glavni stan (poveljnikov šotor) v rimskem taborišču, 2. uradno poslopje pretorja, 3. cesarjeva telesna straža

pretorijánec -nca *m*, *nav. v mn.* **pretorijánci** -ev [lat. mn. *praetoriani*] telesni stražnik rim. pretorjev in pozneje cesarjev (pridobili so si veliko moč in so postavljali ter odstavljali cesarje); *fig.* vojaška opora nasilne, diktatorske oblasti

pretúra -e *ž* [lat. *praetura*] čast in uradna dolžnost pretorja

pretúra -e *ž* [ital. *pretura*] sodnija

prevalénca -e *ž* [nlat. *praevalentia* iz lat. *prae-*, *valere* veljati] prevlada, prevladovanje; premoč; vpliv; razširjenost česa; **prevalénten** -tna -o prevladujoč, v premoči; vpliven; splošen, (splošno) razširjen

prevéncija -e *ž* [nlat. *praeventio* iz lat. *praevenire* prehiteti] 1. preprečevanje; preprečitev, vnaprejšnja zaščita, npr. pred boleznijo, 2. (vnaprejšnja) zavrnitev ugovorov, ki bi jih lahko navedel nasprotnik, 3. pravica do zaplenitve ladje, ki plove v blokirano pristanišče; **prevencíjski** -a -o ki se tiče prevencije

preventíva -e *ž* [nlat. *praeventiva*] 1. preventivno zdravstvo, higiena, 2. preventivni pomoček ali ukrep

preventíven -vna -o [nlat. *praeventivus*] preprečevalen, (ob)varovalen, varnosten (~i ukrep); **preventívna vojna** vojna, s katero se hoče država ogniti vojni v manj ugodnih okoliščinah ali prehiteti sovražni napad; **preventívno sredstvo** sredstvo, ki naj kaj prepreči, npr. okuženje

preventórij -a *m* [gl. prevencija] zavod za preventivno zdravstvo ali zdravljenje, npr. šola v gozdu

prézbiter -ja *m* [nlat. *presbyter* neduhovnik, starešina cerkvene občine pri prvih kristjanih, iz gr. *presbyteros* starejši] 1. duhovniška stopnja v pravoslavju (navaden duhovnik), 2. pri evangeličanih: neduhovnik, član uprave verske občine; **prezbiteriálen** -lna -o organiziran po načelu samoupravnih verskih občin

prezbitêrij -a *m* [nlat. *presbyterium* iz gr. *presbyterion* svet starejših] 1. v cerkvi prostor okrog velikega oltarja, določen za duhovščino, 2. vsa duhovščina kake cerkve, 3. cerkveni svet, cerkvena uprava (pri prezbiterijancih)

prezbiterijánec -nca *m*, *nav. v mn.* **prezbiterijánci** -ev [iz gr.] udje krščk. cerkvâ — npr. kalvinskih ločin v Angliji in ZDA — ki zavračajo škofovsko oblast; verske občine upravljajo starejši verniki; **prezbiterijánski** -a -o ki se tiče prezbiterijancev

prezénca -e *ž* [lat. *praesentia*, *prae-*, *esse* biti] navzočnost, pričujočnost; **prezénčen** -čna -o navzočen (~a lista); na voljo, priročen (~a knjižnica)

prézens -a *m* [iz lat.] gl. prézent

prézent -a *m* [lat. *praesens*, *praesentis* navzočen, sedanji] sedanjik, sedanji čas, glagolska oblika, ki izraža sedanje dejanje (slovn.)

prezènt -énta *m* [fr. *présent* iz lat.] dar, darilo, poklon

prezentácija -e *ž* [lat. *praesentatio* iz *praesentare* izročiti; predstaviti] 1. predstavljanje; predstavitev; predstava, 2. predložitev, npr. zapadle menice v plačilo, 3. predlog, predlaganje za kandidata (na izpraznjeno mesto), 4. izročitev, predaja; darilo, 5. izkazovanje vojaške časti; **prezentacíjski** -a -o ki se tiče prezentacije

prezentánt -a *m* [gl. prezentacija] 1. predložitelj, lastnik (zapadle) menice, 2. predlagalec, npr. za službeno mesto

prezentát -a *m* [gl. prezentacija] oseba, ki ji prezentant predloži menico

prezénten -tna -o [lat. *praesens* navzočen] navzočen, pričujoč; (takoj) na voljo, pri roki; (duhovno) priseben; **prezéntnost** -i *ž* navzočnost, pričujočnost; prisebnost

prezentírati -am [iz lat. *praesentare*] 1. pokazati, predočiti; predstaviti, vpeljati v družbo; predvajati, 2. izročiti, predati kaj, ponuditi; pokloniti, darovati,

3. predložiti (menico), 4. priporočiti, predlagati za kaj, 5. izkazati vojaško čast, npr. s puško; **prezentírati** -am **se** predstaviti, pokazati se; napraviti določen vtis

prezidènt -énta *m* [lat. *praesidens* iz *praesidere* voditi, upravljati, biti na čelu] predsednik, v državah z republikansko ureditvijo najvišji drž. funkcionar, izvoljen za določeno dobo

prezidiálen -lna -o [nlat. *praesidialis*] predsedniški, predsedstven; **prezídij** -a *m* predsedstvo, predsedništvo, načelstvo, vodstvo, 1. delovno predsedstvo, izvoljen odbor, ki vodi kak kongres, konferenco..., 2. vodilni odbor organizacije ali ustanove, 3. organ drž. oblasti (~ Ljudske skupščine SFRJ)

prezidírati -am [lat. *praesidere* voditi, biti na čelu] predsedovati

Priáp(os) -pa *m* [gr. *Priapos*] v stgr. in rimski mit. sin Bakha in Afrodite, bog plodnosti in moške spolne moči; upodabljali so ga kot bradatega moškega z velikim falusom; *fig.* **priáp** -a *m* moški spolni ud (= falus)

priapéj -a *m* [lat. mn. *priapeae* iz gr. *Priapos*] vrsta opolzkih, kosmatih pesnitev pri Rimljanih (prvotno na čast Priapu); opolzka pesnitev sploh

priapítis -a *m* [priap + -itis] vnetje spolnega uda (med.)

priapízem -zma *m* [priap + -izem] v med. nenehna, boleča erekcija spolnega uda, nav. v zvezi z obolenji možgan ali hrbtnega mozga

priderija -e *ž* [fr. *pruderie*] pretirana ali navidezna sramežljivost; preobčutljivost, prerahločutnost

príma *neskl.* [ital. *prima* iz lat. *primus* prvi] *prisl.* vse, kar je izvrstno, najboljše kvalitete (~ blago); *pridevn.* izvrsten

príma -e *ž* [ž. sp. od lat. *primus* prvi] 1. prvi razred višje šole, npr. gimnazije, 2. v glas. prvi ton oktave; prvi glas (violine ipd.), 3. pri sabljanju: prvi od osmih obrambnih sunkov

primabalerína -e *ž* [ital. *prima balerina*] prva balerina, prva plesalka v baletni skupini ali gledališču

prima digestio fit in ore /pri'ma diges'tio fit in o're/ lat. prva prebava je v ustih, tj. treba je dobro žvečiti

primadóna -e *ž* [ital. *prima donna* prva dama] prva pevka, pevka glavnih opernih vlog

primán -a *m* [lat. *primanus* iz *primus* prvi] prvošolec, učenec prvega gimnazijskega razreda

primanóta -e *ž* [ital. *prima nota*, *primo* prvi, *nota* zapisek] dnevnik, knjigov. knjiga, v katero najprej vpisujejo vse dnevne posle; **primanotíst** -a *m* kdor knjiži v primanoto

primáren -rna -o [lat. *primarius* prvi] 1. prvoten, prvobiten (fil.); začeten; *fig.* osnoven; izviren (brez poznejših vplivov); samobiten, 2. prvostopen, prvoreden; **primárnost** -i *ž* 1. prvo(bi)tnost; osnovnost; izvirnost, 2. prvostopnost

primárij -a *m* [lat. *primarius* prvi] prvi, glavni zdravnik v bolnišnici (ali predstojnik oddelka)

prímas -a *m* [nlat. *primas* prvi; prvak] 1. v katol. cerkvi častni naslov nekaterih nadškofov (v Toledu, Benetkah, Pragi...) ali najvidnejših (nad)škofov v pokrajini ali državi, 2. prvi violinist (~ ciganske kapele)

primát -a *m* [nlat. *primas*, *primatis* prvi; prvak] 1. prvo mesto, prvenstvo, npr. bíti nad zavestjo; *fig.* prednost, premoč, npr. prakse nad teorijo, 2. prvenstvo v stopnji ali rangu; prednostna pravica (do položaja, prestola...), 3. čast primasa

primáti -ov *m mn.* [nlat. mn. *primates*] v zool. prvaki, skupina najbolj razvitih sesalcev: polopice, opice in človek

prima vista /pri'ma vis'ta/ ital. »na prvi pogled«, 1. v trg. »na vpogled« (plačati menico ~), 2. v glas. »na pogled«, tj. brez priprave (peti ~)

primiciánt -a *m* [gl. primicija] katol. novomašnik

primícija -e *ž*, *tudi v mn.* **primícije** -ij [lat. mn. *primitiae* novina, prvi plodovi, žrtvovani bogovom] 1. prvo, mladostno delo, 2. nova maša (liturg.)

primidí *neskl. m* [fr. *primidi* iz lat. *primus* prvi, *dies* dan] prvi dan dekade v fr. republ. koledarju

primípara -e *ž* [lat. *primus* prvi, *parere* roditi] prvesnica, ženska, ki prvič (ali le enkrat) rodi

primitívec -vca *m* [gl. primitiven] 1. primitivnež, 2. ital. predrenesančni slikar, gl. primitivizem

primitíven -vna -o [lat. *primitivus*] prvo(bi)ten (~e oblike življenja); začeten, nerazvit ali slabo razvit, na nižji razvojni stopnji; nepopoln; *fig.* preprost; *pejor.* neuglajen, surov; **primitívnost** -i *ž* prvo(bi)tnost, (duhovna, kulturna) nerazvitost; nepopolnost; preprostost; neuglajenost

primitivíst -a *m* [primitiv(en) + -ist] privrženec primitivizma (3.); **primitivízem** -zma *m* 1. zaostalost, preproščina, 2. ime za tehniko ital. slikarjev pred renesanso, ki so bili še nespretni, zlasti v perspektivi, v primeri z velikimi renesančnimi mojstri, 3. umetnostna smer, ki posnema umetnost ljudstev na nižji razvojni stopnji (npr. afriških črncev) in otrok, 4. težnja k primitivnemu v umetnosti, filozofiji ipd.

prímo [ital. *primo* prvi] 1. v glas. prvi; prvotni (tempo ~), 2. prvič, 3. prvi v mesecu

primogenitúra -e *ž* [nlat. *primogenitura* iz lat. *primogenitus* prvorojen] v fevdalnem pravu: 1. prvorojenstvo, 2. pravice, ki iz tega izvirajo (navadno pravica najstarejšega sina do nasledstva ali prestola)

primo loco /pri´mo lo´ko/ lat. na prvem mestu

primordiálen -lna -o [nlat. *primordialis*] prvo(bi)ten; (pra)začeten, praizviren; na nižji razvojni stopnji

primo uomo [/pri´mo uo´mo/ = ital. prvi mož] prvi tenor v baročni operi

prímula -e *ž* [nlat. *primula veris* prva pomladna cvetica] 1. vrsta lepotnih lončnic (kitajska ~), 2. rod, iz katerega le-te izvirajo, 3. trobentica, jeglič

primum mobile /pri´mum mo´bile/ lat. prvo gibalo ali vir gibanja (izraz izvira iz ptolemejske astronomije); *fig.* osnovni nagib

primum vivere, deinde philosophari /pri´mum vi´vere, dei´nde filozofa´ri/ lat. prvo je življenje, šele potem je mogoča filozofija, tj. brez materialne osnove ni mogoč kulturni razvoj (po Seneki)

primus inter pares /pri´mus in´ter pa´res/ lat. prvi med enakimi (po činu, stopnji...; gl. principat)

prínc -a *m* [nem. *Prinz* iz fr. *prince* iz lat. *princeps*] naslov nevladajočega moškega člana vladarske rodbine, npr. kraljevega sina (tudi plemiški naslov ali naslov nekaterih vladarjev)

prínceps -a *m* [lat. *princeps* prvi, najodličnejši] 1. od Oktavijana naprej naslov rim. cesarjev (ker so lahko prvi glasovali v senatu), 2. naslov knezov v srednjem veku

princésa -e *ž* [nem. *Prinzessin* iz fr. *princesse*] 1. naslov nevladajoče ženske članice vladarske rodbine, npr. kraljeve hčerke, 2. soproga princa

princíp -a *m* [lat. *principium* začetek, osnova vsega, kar obstoji; pravir; pravzrok, ustvarjalni vzrok; prasnov] *fig.* 1. osnovni pojem (kake vede), 2. v fil. počelo, tj. osnova, pravir, pravzrok vsega, kar obstoji, osnova in vir spoznanja (pri Talesu voda, pri Anaksimandru »apeiron«, pri Heraklitu ogenj, pri Platonu in idealistih ideja, pri materialistih materija... — povsod gre v bistvu za materialno ali duhovno počelo), 3. (spoznavno) načelo, vodilo, osnovno vodilno načelo (kot smernica za življenje in delovanje); najvišja življenjska resnica, 4. bistvena sestavina ali lastnost, 5. pravilo ali zakon, osvetljujoč kake naravne pojave (~ kapilarnosti); **princíp kavzálnosti** v fil. načelo vzročnosti, ki pravi, da ima vsak pojav svoj vzrok

principál -a *m* [lat. *principalis* prvi, najodličnejši] 1. predstojnik; opravnik; gospodar, lastnik, navadno trg. podjetja (zastarelo), 2. glavni register pri orglah (glas.); **principálen** -lna -o ki se tiče principala; *fig.* osnoven, poglaviten

principát -a *m* [lat. *principatus*] v starem Rimu oblast in čast princepsa (prehodna oblika med republiko in monarhijo, kjer je imel oblast princeps senatus — prvi senator; iz nje se je razvila cesarska oblast); *fig.* prvenstvo, prvo, najvišje mesto

principiálen -lna -o [lat. *principialis*] ki se tiče principa; načelen, v skladu z načeli, sloneč na načelih; počelen; *fig.* dosleden

principiis obsta /princi´piis ob´sta/ lat. »v začetku se upri«, npr. strastem ali bolezni, da se zlo ne razraste (Ovid)

principium contradictionis /princi'pium kontradikcio'nis/ lat. »načelo (ali zakon) protislovja« v formalni logiki (od dveh trditev, od katerih prva trdi to, kar druga zanika, je ena napačna, tj. ista misel ne more biti hkrati pravilna in napačna)

principium exclusi tertii (sive medii) /princi'pium eksklu'zi ter'cii, si've me'dii/ lat. »načelo (ali zakon) izključene tretje (ali srednje) možnosti« v formalni logiki (od dveh trditev, od katerih prva trdi to, kar druga zanika, je ena pravilna, tj. dve protislovni trditvi ne moreta biti hkrati nepravilni)

principium identitatis /princi'pium identita'tis/ lat. »načelo (ali zakon) istovetnosti« v formalni logiki (vsaka misel je sama sebi istovetna, tj. vsaka misel, izrečena o istem predmetu, mora ostati v danem miselnem procesu nespremenjena)

principium rationis sufficientis /princi'pium racio'nis suficien'tis/ lat. »načelo (ali zakon) zadostnega razloga« v formalni logiki (vsaka misel, vse, kar obstoji, mora imeti neko utemeljenost)

printed [/prin'tid/ angl. iz *print* tiskati] tiskan, natisnjen, npr. Printed in England (= natisnjeno v Angliji)

prior -ja *m* [lat. *prior* prvi od dveh] 1. samostanski predstojnik ali namestnik opata v nekaterih katol. redovih, 2. mestni poglavar, npr. v srednjev. Florenci; **priorát** -a *m* priorska služba in čast

prioritéta -e *ž* [nlat. *prioritas*] prvenstvo, prednost po vrstnem, časovnem redu (ali stopnji); prednostna pravica; **prioritéte** -et *ž mn.* vrednotnice, obveznice s prioritetno pravico; **prioritéten** -tna -o prednosten, npr. objekt, ki naj bo prej sezidan ali ima prednost pri dodeljevanju finančnih sredstev, prioritetne obveznice ipd.; **prioritétni dolgovi** v konkurznem postopku: dolgovi, ki se upoštevajo na prvem mestu (trg.)

pritán -a *m* [gr. *prytanis*] v stari Grčiji, zlasti v Atenah: član drž. sveta

Pritanéj -a *m* [gr. *prytaneion*] mestna hiša v starih Atenah, kjer je bil sedež drž. sveta (med službovanjem so imeli tam pritani oskrbo na drž. stroške, zaslužni državljani pa do konca dni); **pritanéj** -a *m* stgr. mestna hiša sploh

pritanija -e *ž* [gr. *prytaneia*] državni svet, sestavljen iz pritanov

privácija -e *ž* [lat. *privatio*] 1. odvzem(anje); (o)ropanje, odvzetje, npr. lastnine, 2. pomanjkanje za življenje potrebnega; pritrgovanje v čem, 3. v log. odsotnost kake lastnosti, npr. slepota kot privacija vida

priváten -tna -o [lat. *privatus* zaseben, iz *privare* vzeti komu kaj] ki se tiče posameznika, oseben, individualen; zaseben (~a lastnina); *fig.* domač; zaupen, skriven (~o sporočilo); nejaven, neuraden (v nasprotju z javnim, uradnim, službenim); **privátna lastnina** zasebna lastnina, ki ji gospodari lastnik (v pomenu kapit. privatne lastnine); **privátni docènt** na nekaterih vseučiliščih docent, ki ima sicer pravico predavati, a ni stalno nameščen in nima redne plače

privatim /priva'tim/ lat. *prisl.* zasebno, kot zasebnik, neuradno; zaupno, na skrivaj

privatissime /privati'sime/ lat. popolnoma zase, čisto zasebno; v najožjem krogu

privatíst -a *m* [lat. *privatus* zaseben] dijak, ki ne hodi v šolo, marveč se uči doma in dela ob koncu šolskega leta izpite

privatíven -vna -o [lat. *privativus* iz *privare* vzeti kaj] 1. odvzemajoč; izključujoč, 2. označujoč odsotnost, negacijo ipd.; zanikujoč (osnovni pomen), nikalen, prim. alfa privativum, 3. izključen, izjemen (~a pravica)

privatizírati -am [nem. *privatisieren* iz lat.] 1. živeti kot zasebnik, tj. brez službe (npr. od rente ali prihrankov), 2. imeti svoboden poklic

privatjé -ja *m* [psevdofr. *privatier*, privat(en) + fr. konč. *-ier*] privatnik, zasebnik, kdor živi brez stalne službe ali poklica, npr. rentnik

privilég(ij) -a *m* [lat. *privilegium* iz *privus* svoj, poseben, *lex* zakon] posebna, izjemna pravica (posameznika ali družbene plasti); svoboščina; *fig.* prednost; ugodnost

privilegíran -a -o [gl. privilegij] uživajoč posebno, izjemno pravico (~i stan), prednost, ugodnost...; **privilegíranec** -nca *m*

kdor uživa privilegije; **privilegírati** -am **koga** dati, podeliti komu privilegije

prix [/pri'/ fr. iz lat. *pretium*] cena; vrednost; nagrada (zmagovalcu pri tekmovanju); **prix fixe** /pri' fiks/ 1. stalna cena, 2. obrok jedi po tej ceni, naspr. à la carte

prízma -e *ž* [gr. *prisma*, *prismatos* iz *prizein* žagati] 1. telo, omejeno z dvema skladnima in vzporednima mnogokotnikoma (osnovni ploskvi) ter s stranskimi ploskvami, ki so paralelogrami (geom.), 2. v optiki: prozorno stekleno ali kristalno telo v tej obliki, ki razstavlja svetlobo na spektralne barve; **prizmátičen** -čna -o ki se tiče prizme ali podoben prizmi; v obliki prizme

prizm(at)oíd -a *m* [prizm(at)- + -oid] prizmi podobno telo, ki ima različni osnovni ploskvi (mnogokotnika), vsa oglišča pa v dveh vzporednih ravninah (geom.)

pro lat. predlog: za, na, namesto, v, po, kot...; v raznih zvezah, npr. pro anno

pró- [lat. *pro* pred, prej; namesto...] lat. pripona; v zloženkah označuje zlasti, 1. prednost ali namestništvo, npr. pronomen, prokonzul, 2. naklonjenost, npr. probritanski

pró- [gr. *pro* spredaj; pred, prej; zaradi...] gr. predlog in prislov; v zloženkah: pre-, pra-, naprej... (glede na kraj, čas, položaj...), npr. prolog, propedevtika

pro anno /pro a'no/ lat. letno, na leto

pro aris et focis /pro a'ris et fo'cis/ lat. »za oltarje in ognjišča« (Cicero o domovinski vojni)

próba -e *ž* [nlat. *proba*, gl. probirati] poizkušanje; poizkus, poizkušnja; preizkus; vaja, izkušnja; obrazec; poizkusni vzorec; merjenje; pomerjanje

probabílen -lna -o [lat. *probabilis*] verjeten; verodostojen; dokazljiv; **probabílnost** -i *ž* verjetnost; verodostojnost; dokazljivost

probabilíst -a *m* [lat. *probabilis* verjeten] privrženec probabilizma; **probabilízem** -zma *m* 1. v fil. nauk o verjetnosti spoznanja, ki uči, da spoznanje ni verodostojno, marveč zgolj verjetno, tako npr. Hume, 2. v katol. kazuistiki nauk, da se pri dveh verjetnih mnenjih, npr. o zakonitosti ali nezakonitosti česa, lahko odločimo za blažjo rešitev, če je vsaj malo verjetna, četudi bi bilo nasprotno mnenje bolj verjetno

probabilitéta -e *ž* [iz lat.] gl. probabilnost

probácija -e *ž* [lat. *probatio* iz *probare* preizkušati] preizkušanje; preizkus, preizkušnja (znanja, sposobnosti...); preizkusna doba; poizkus

próbati -am [gl. proba] poizkusiti; preizkusiti; (po)meriti

probatum est /proba'tum est/ lat. je preizkušeno, zanesljivo pomaga (včasih napis na zdravilih)

probírati -am [lat. *probare* preizkušati] poizkusiti, preizkušati, preizkusiti, pomeriti; preiskati, določiti vsebino rud in kovin

probitas laudatur et alget /pro'bitas lauda'tur et al'get/ lat. poštenost sicer hvalijo, a prezeba (Juvenal), je »devica brez dote« (po Prešernu)

problém -a *m* [gr. *problema* naloga, ki terja rešitev, iz *proballein* vreči pred koga] 1. težko rešljiva (ali še nerešena) naloga ali vprašanje (teoretični ~); sporno, dvomljivo vprašanje; *fig.* uganka, 2. matematična naloga, ki se rešuje z enačbo

problemátičen -čna -o [fr. *problématique* iz gr.] 1. ki se tiče problema ali problemov, še nerešen ali nerešljiv, nedognan, neodločen, negotov, dvomljiv, nejasen; težaven, 2. v log. vsebujoč sodbo, ki izraža mogočo zvezo med osebkom in povedkom, npr. proces se bo morda ponovil; **problemátika** -e *ž* 1. spornost, nedognanost, nerešenost (vprašanja, naloge...), 2. skupek kakih problemov

pro bono publico /pro bo'no pub'liko/ lat. v javno korist, v javni blagor

procedúra -e *ž* [fr. *procédure* iz lat. *procedere* nadaljevati pot, napredovati] postopek, (predpisan) način, kako se kaj vodi ali obravnava (sodna, pravna, parlamentarna ~); *fig.* birokratsko zavlačevanje

procènt -énta *m* [lat. *pro-*, *centum* sto; iz dveh »o« v obliki »pro cento« je nastala okrajšava %] odstotek, stoti del česa, zlasti zneska, prim. percent; **procénti** -ov *m mn.* 1. odstotki, 2. obresti; **procentuálen** -lna -o odstoten, izražen v odstotkih

procés -a *m* [lat. *processus* iz *procedere* nadaljevati pot] 1. tok, v katerem se kaj dogaja, nastaja, razvija, spreminja… (kemični ~); (razvojni) tok, razvoj, napredovanje od nižje k višji stopnji v naravi, družbi…; dogajanje sploh, 2. celotnost usmerjenih delovnih operacij (proizvodni ~), 3. razprava, obravnava, sodni postopek (pr.), 4. tok, potek bolezni; bolezen (med.)

procésija -e *ž* [nlat. *processio*] cerkveni sprevod ali obhod; *fig.* dolga vrsta ljudi

procesuálen -lna -o [gl. proces] ki se tiče sodnega postopka, pravden

procésus -a *m* [gl. proces] v anat. odrastek, podaljšek (čelni ~)

procul ab Iove (et) procul a fulmine /pro′kul ab jo′ve et pro′kul a ful′mine/ lat. »daleč od Jupitra in daleč od bliska« (strim. bog Jupiter je imel v rokah bliske), tj. daleč od veljakov, katerih bližina je nevarna

procul negotiis /pro′kul nego′ciis/ lat. »daleč od poslovnega vrvenja« (in trušča velikih mest; gl. beatus ille qui…)

pro cura /pro ku′ra/ lat. kot pooblaščenec

prodekán -a *m* [lat. *pro-* + dekan] dekanov namestnik na vseučilišču

pro domo sua /pro do′mo su′a/ lat. »za svoj dom«, tj. zase, sebi v prid, v osebni zadevi (delati, govoriti ~); po naslovu Ciceronovega govora, ko je po vrnitvi iz pregnanstva l. 57 pr. n. š. zahteval vrnitev zaplenjenega premoženja

prodróm -a *m* [gr. *prodromos* ki teče spredaj] 1. predznak bolezni, simptom, naznanjajoč bolezen, npr. višja temperatura; *fig.* glasnik, znanilec, 2. uvod ali uvodna razprava

producènt -énta *m* [lat. *producens* iz *producere* izpeljati, ustvariti, izdelati] v ekon. proizvajalec, izdelovalec, pridelovalec, kdor proizvaja dobrine, naspr. konzument; **producírati** -am 1. izdelovati; proizvajati; pridelovati, pridobivati kaj, 2. ustvarjati, prinašati kaj, 3. (pri)kazati, izvajati, predvajati kaj; **producírati** -am se razkazovati se, javno kazati (znanje, spretnost…)

prodúkcija -e *ž*]lat. *productio*, prvotno: podaljšanje] 1. proizvajanje, proizvodnja dobrin, uporabnih vrednosti, npr. izdelovanje industr. izdelkov (delovni proces, v katerem uporablja človek naravne snovi in jih prilagaja svojim potrebam), 2. proizvodnja, celotnost proizvedenih dobrin; pridelek; *fig.* stvaritev, 3. prikazovanje, izvajanje, npr. skladbe; predvajanje; *fig.* nastop (pevcev, glasbenikov), predstava; **produkcíjski** -a -o ki se tiče produkcije; proizvóden, proizvajalen, izdelovalen, pridelovalen; **produkcíjska sredstva** v ekon. proizvajalna sredstva (stroji, tovarne…), s katerimi proizvajajo ljudje dobrine; **produkcíjski odnosi** proizvodni odnosi, tj. medsebojni odnosi ljudi v proizvodnem procesu (ekon.)

prodúkt -a *m* [lat. *productum*] 1. plod, npr. zemlje ali narave sploh; proizvod, izdelek kot plod človeškega dela (industrijski, obrtniški ~); pridelek; pridobitek; *fig.* delo, stvaritev, 2. zmnožek, rezultat, ki ga dobimo pri množenju (mat.), 3. snov, nastala v kem. procesu iz drugih snovi, naspr. edukt

produktíven -vna -o [nlat. *productivus*] (mnogo) proizvajajoč, ki daje (obilne) produkte; ustvarjalen; donosen, rodoviten; storilen, zmogljiv (v industr. pomenu); ploden, plodovit (~i pisec); **produktívnost** -i *ž* proizvajalnost; donosnost, rodovitnost; (delovna) storilnost, zmogljivost, učinek, ki ga v določenem času doseže delavec v proizvodnem procesu; plodnost, plodovitost

proémij -a *m* [iz lat. *prooemium* iz gr.] uvodno posvetilo v epičnih pesnitvah; uvod

proémium -a *m* [iz lat.] gl. proemij

pro et contra /pro et kon′tra/ lat. za in proti, npr. razlogi, ki jih kdo navede

prof. kratica: profesor

profán -a -o [lat. *profanus*, *pro-*, *fanum* svetišče, tj. zunaj svetišča] 1. nesvet, neposvečen (v verske skrivnosti); nepoučen o čem, 2. (po)sveten, laičen, necerkven, 3. *fig.* nespoštljiv (do »svetih stvari«), brezbožen; *pejor.* prostaški, nizkoten

profanácija -e *ž* [nlat. *profanatio*, gl. profan] (o)skrunitev, onečastitev; *fig.* nespoštovanje, brezbožno, nespoštljivo ravnanje

ali odnos; **profanírati** -am (o)skruniti, onečastiti; nespoštljivo ravnati s čim; *fig.* ponižati, zlorabiti kaj

profanum vulgus /profa'num vul'gus/ lat. preprosto ljudstvo, plebejci (Horac); *pejor.* drhal, sodrga

profés -a *m* [lat. *professus* iz *profiteri* javno izjaviti, obljubiti] redovna zaobljuba, npr. nune; po zaobljubi sprejet redovni član ali članica

profesíja -e *ž* [lat. *professio* izjava, izpoved; obrt] (življenjski) poklic; obrt; stroka

profesionálec -lca *m* [gl. profesija] poklicni športnik, kdor živi od športa, ne od drugega poklica; **profesionálen** -lna -o ki se tiče poklica; poklicen (~a bolezen); obrten; strokoven; **profesionalízem** -zma *m* poklicno ukvarjanje s čim (športni ~)

profesionist -a *m* [gl. profesija] kdor se s čim poklicno ukvarja; strokovnjak

profésor -ja *m* [lat. *professor* javni učitelj] predavatelj na srednjih ali visokih šolah

profesúra -e *ž* [gl. profesor] službeno mesto in poklic profesorja

profét -a *m* [gr. *prophetes*] prerok, navdihnjen oznanjevalec verskih naukov in »volje božje«, večkrat z darom »prerokovanja« (npr. pri Judih Jeremija, Izaija...); prerok, vedež sploh; **profétičen** -čna -o preroški

profil -a *m* [ital. *profilo* iz lat. *pro-*, *filum* nit; oblika] 1. pogled s strani (na človeško lice, npr. grški ~, ali na kak drug predmet); slika s strani, 2. (prečni) presek ali prerez, npr. zemeljske plasti, 3. prerezni načrt zgradbe (arhit.), 4. zgoščen, plastičen oris osebnosti; prerez skozi dobo, ustvarjalnost ipd. (duhovni ~), 5. skupek ali prikaz osnovnih, tipičnih potez (ekonomski ~), 6. oblika kovinskih palic ali nosilcev (T ~)

profiláksa -e *ž* [nlat. *prophylaxis* iz gr. *pro-*, *phylaxis* varovanje] v med. obramba, (ob)varovanje pred boleznijo, ukrepi za preprečitev bolezni, npr. cepljenje; **profiláktičen** -čna -o obramben, varovalen, preprečevalen

profiláktik(um) -a *m*, *mn.* **profiláktika** -ik *s* [gl. profilaksa] obrambno, preprečevalno sredstvo (med.)

profilírati -am [gl. profil] dati ali določiti profil česa; izdelati ali oblikovati v profilu

profít -a *m* [fr. *profit* iz lat. *profectus* korist; uspeh] v ekon. dobiček, izvirajoč iz kapit. izkoriščanja delovne sile (kot pojavna oblika presežne vrednosti); *fig.* dobiček, korist, ugodnost; **profíten** -tna -o ki se tiče profita; prinašajoč profit, dobičkonosen; **profítna mera** razmerje med presežno vrednostjo in celotnim kapitalom, vloženim v podjetje ali proizvodno panogo (ekon.)

profítar -ja *m* [gl. profit] dobičkar, kdor hoče imeti povsod dobiček; **profítarski** -a -o dobičkarski

profitírati -am [nem. *profitieren* iz fr.] imeti dobiček, izvleči dobiček ali korist iz česa, okoristiti se s čim

pro forma /pro for'ma/ lat. le zaradi oblike, zaradi lepšega; le na videz

profós -a *m* [nem. *Profos* iz stfr. *provost* iz lat. *praepositus* predstojnik] 1. častnik s policijsko oblastjo pri srednjev. lancknehtih, 2. vojaški jetničar, nižji častnik, ki je imel nadzorstvo nad zaprtimi vojaki (avstrijski ~)

profsojúz -a *m* [rus. *professionalnyj sojuz* strokovna zveza] strokovna organizacija (= sindikat)

pro futuro /pro futu'ro/ lat. v prihodnje, za prihodnost

profuzíja -e *ž* [lat. *profusio* iz *profundere* razsipati] razsipanje; razsipnost, zapravljanje; (pre)obilje, obilica

progenéza -e *ž* [pro- + -geneza] predčasna spolna zrelost

progerija -e *ž* [pro- + gr. *geron* starec] (predčasna) ostarelost

prognóst -a *m* [gr. *prognostes* iz *prognosis* naprejšnji sklep ali napoved] napovedovalec, kdor kaj napoveduje; *fig.* prerok, vedež

prognóstičen -čna -o [gr. *prognostikos*] ki se tiče prognostika, prognostike ali prognoze; napóveden (~i znak); **prognóstik** -a *m*, *mn.* **prognóstika** -ik *s* znamenje, ki kaj napoveduje, npr. razvoj bolezni; **prognóstika** -e *ž* spretnost ali zmožnost postavljanja pravilnih prognoz

prognóza -e *ž* [gr. *prognosis* naprejšnji sklep ali napoved] napoved (na osnovi

kakih podatkov ali znamenj), npr. vremena ali polit. dogodka, zlasti zdravniška napoved o razvoju bolezni

pro gradu /pro gra'du/ nlat. za dosego akademskega naslova

prográm -a *m* [gr. *programma* razglas, iz *prographein* razglasiti] pismeno obvestilo, sporočilo ipd., namenjeno javnosti, zlasti, 1. spored (koncertni, gledališki ~), 2. razpored, npr. predmetov ali predavanj, 3. prikaz osnovnih smotrov vlade ali stranke, navadno z obrazložitvijo temeljnih načel (~ ZKJ, Erfurtski ~); *fig.* načelna izpoved; **prográmski** -a -o ki se tiče programa; **prográmska glasba** glasba, ki ima namen z glasbenimi sredstvi podati določene misli, podobe, čustva... (npr. simfonije Berlioza ali Beethovnova Pastoralna simfonija); **programátičen** -čna -o po programu, v programu začrtan; *fig.* načelen

programírati -am [gl. program] sestaviti program ali vključiti v program; načrtovati

progrediénca -e *ž* [lat. *progredi* naprej iti] širjenje, napredovanje bolezni; **progrediénten** -tna -o šireč se, napredujoč (med.)

progrés -a *m* [lat. *progressus* iz *progredi* naprej iti] napredek, zlasti družbeni napredek; napredovanje ali razvoj sploh (od nižje na višjo stopnjo), gibanje v vzdigujoči se liniji

progresíja -e *ž* [lat. *progressio* rast, večanje] 1. postopnost, postopno, stopnjevano gibanje ali napredovanje, 2. zaporedje, postopica, vrsta števil, ki rastejo ali padajo po določenem zakonu (aritmetična, geometrična ~)

progresíst -a *m* [fr. *progressiste* iz lat.] naprednjak, privrženec napredka (polit.)

progresíven -vna -o [fr. *progressif* iz lat.] postopno, stopnjema napredujoč (ali gibajoč, razvijajoč se); postopen, rastoč, prim. naspr. regresiven; *fig.* družbeno napreden, prim. naspr. konservativen, reakcionaren; **progresívna paralíza** v med. hudo obolenje možgan s postopnim pešanjem vseh telesnih in duševnih sil, povzroča ga stara sifilitična infekcija; **progresívni davki** način obdavčenja, kjer odstotek davka raste ali pada v sorazmerju z velikostjo obdavčenega premoženja, prim. proporcionalni davki; **progresívnost** -i *ž* postopnost (gibanja, razvoja...); *fig.* naprednost (polit.)

prohibícija -e *ž* [lat. *prohibitio* iz *prohibere* prepovedati] 1. prepovedovanje; prepoved, 2. (zakonska) prepoved proizvodnje in prodaje alkoholnih pijač; **prohibicíjski** -a -o prepóveden; v zvezi s prohibicijo

prohibicioníst -a *m* [angl. *prohibitionist* iz lat. *prohibitio*] privrženec prohibicije ali prohibitivnega sistema

prohibitíven -vna -o [fr. *prohibitif* iz lat. *prohibitus* prepovedan] prepovedovalen, prepovedujoč; preprečevalen; **prohibitívni sistém** sistem gospodarskih ukrepov — visoke carine, prepoved uvoza ipd. — v varstvo industrije pred tujo konkurenco

pro hoc casu /pro hok ka'zu/ lat. v tem primeru, za ta primer

pro interno /pro inter'no/ lat. za notranjo rabo

projékcija -e *ž* [iz lat. *proiectio*, *pro-*, *iacere* vreči] 1. v geom. upodabljanje predmetov v ravnini; načrt ali risba predmeta v ravnini, 2. v geogr. način, kako je prikazana zemeljska površina na zemljevidih (Merkatorjeva ~), 3. prenos slike (diapozitiva) na platno s projektorjem; **projekcíjski** -a -o ki se tiče projekcije; **projekcíjski aparát** gl. projektor

projékt -a *m* [lat. *proiectum*, *pro-*, *iacere* vreči] načrt, osnutek (stroja, zgradbe); *fig.* zamisel; namera; naklep

projektánt -a *m* [gl. projekt] načrtovalec, izdelovalec načrtov, zlasti stavbnih

projektíl -a *m* [iz nlat. *projectilis*] izstrelek (iz puške, topa...); krogla, granata

projektírati -am [gl. projekt] risati, izdelovati načrte, osnutke; *fig.* (za)snovati kaj; nameravati kaj; **projektíven** -vna -o načrten; načrtovalen (~i biro)

projéktor -ja *m* [angl. *projector*, gl. projekt] 1. optična priprava, ki projicira v povečavi fotografske posnetke, risbe ipd., 2. projektant (redko)

projicírati -am [lat. *proiicere* vreči ven, pred...] upodobiti, prikazati v ravnini, narisati projekcijo; prenesti na platno

(npr. diapozitiv); prikazovati s projektorjem; *fig.* (za)snovati kaj

prokatalépsa -e *ž* [iz gr.] gl. prolepsa

proklamácija -e *ž* [lat. *proclamatio*, *pro-*, *clamare* klicati] slovesna (uradna) objava ali razglas; **proklamírati** -am slovesno razglasiti, oklicati kaj

proklítika -e *ž* [gr. *proklinein* nasloniti] prislonka, v slovn. nepoudarjene besede, ki se naslanjajo na naslednje besede in izgovarjajo kot ena beseda z njimi, npr. predlogi (k bratu = hbratu, prim. enklitika); **proklíza** -e *ž* naslanjanje nepoudarjene besede na naslednjo besedo

prokónzul -a *m* [lat. *proconsul*] pri Rimljanih: upravnik in vojaški poveljnik province (bivši konzul, ki je po izteku svoje službe odšel v provinco)

Prokrúst(es) -ta *m* [gr. *Prokroustes* iz *prokrouein* iztegniti] v stgr. mit. vzdevek atiškega razbojnika Polipemona ali Damasta, ki je napadal in mučil potnike; ubil ga je Tezej; **Prokrústova postelja** postelja, na katero je Prokrust polagal svoje žrtve; če jim je bila prekratka, jih je natezal; če jim je bila predolga, jim je odsekal noge; *fig.* kaj prisiljenega, zlasti samovoljna, izumetničena oblika, ki ji vsiljujejo določeno vsebino

proktalgíja -e *ž* [gr. *proktos* zadnjica, + -algija] nevralgične bolečine v zadnjiku, danki (med.)

proktítis -a *m* [gr. *proktos* zadnjica, + **-itis**] vnetje danke (med.)

proktoskóp -a *m* [gr. *proktos* zadnjica, + -skop] priprava za preiskovanje danke (med.)

prokúra -e *ž* [ital. *procura* pooblastilo, iz lat. *procurare* skrbeti za kaj] neomejeno pooblastilo v trg. poslih, s katerim lastnik trgovine pooblasti kako osebo (prokurista) ali več oseb, da v njegovem imenu sklepajo kupčije, podpisujejo firmo itd.

prokurácije -ij *ž mn.* [gl. prokurator] dvorci prokuratorjev na Markovem trgu v Benetkah

prokurátor -ja *m* [lat. *procurator* namestnik; pooblaščenec] 1. v starem Rimu naslov višjih cesarskih uradnikov, npr. cesarskih namestnikov, 2. v srednjev. Benetkah: eden izmed devetih najvišjih drž. uradnikov, izmed katerih so volili doža, 3. pooblaščenec; oskrbnik; upravnik

prokuratúra -e *ž* [nlat. *procuratura*] 1. delovno področje prokuratorja, 2. pooblastilo prokurista (trg.), 3. v nekaterih državah: državno tožilstvo

prokuríst -a *m* [nem. *Prokurist* iz lat.] poslovodja z neomejenim pooblastilom v trg. poslih

prokúror -ja *m* [fr. *procureur* pooblaščenec] državni tožilec v Franciji in carski Rusiji

prolaktín -a *m* [pro- + lat. *lac*, *lactis* mleko, + -in] hormon, ki ureja delovanje mlečnih žlez (biokem.)

proláps -a *m* [nlat. *prolapsus* iz lat. *prolabi* zdrkniti] v med. izstop notranjega organa ali mehkih telesnih delov, npr. maternice ali zadnjika

prolegát -a *m* [lat. *pro-*, *legatus* poslanec] papeški namestnik v kaki pokrajini nekdanje cerkvene države

prolegómena -men *s mn.* [gr. *prolegomenon*, mn. *prolegomena*, *pro-*, *legein* govoriti] uvod, uvodne besede ali pojasnila (pojasnjujejo predmet npr. predavanja ali določajo pojme; zlasti po naslovu Kantovega dela, ki uvaja bralca v Kritiko čistega razuma)

prolépsa -e *ž* [gr. *prolepsis*, *pro-*, *lambanein* vzeti] 1. v govorništvu: naprejšnji odgovor na kak mogoč ugovor ali medklic (= prokatalepsa), 2. predčasen, prezgodnji nastop (~ bolezni)

prolét -a *m* [nem. *Prolet* iz lat.] gl. proletarec

proletárec -rca *m* [lat. *proletarius* državljan najnižje plasti, iz *proles* otroci, potomstvo] 1. v starem Rimu svoboden državljan skoraj brez premoženja (po davčni odmeri v najnižjem, neobdavčenem razredu), ki je služil državi največ s tem, da je plodil otroke za vojaško službo, 2. v kapit. družbi mezdni delavec, ki prodaja svojo delovno silo; **proletárski** -a -o ki se tiče proletarcev in proletariata

proletariát -a *m* [fr. *prolétariat*, 1832, iz lat. *proletarius*] po marksistični teoriji eden od dveh osnovnih razredov v kapit. družbi, razred mezdnih delavcev, ki so prisiljeni prodajati svojo delovno silo kapitalistom, razred, ki ga ustvarja in razvija sam mehanizem kapit. proizva-

jalnega procesa, po svojem zgodovinskem poslanstvu grobar kapitalizma in nosilec višje socialistične družbe

proletarizácija -e *ž* [fr. *prolétarisation*, gl. proletarec] nastajanje ali naraščanje proletariata; prehajanje posameznikov ali družbenih plasti, npr. drobnih proizvajalcev, med proletariat; *fig.* osiromašenje, obubožanje; **proletarizírati** -am (se) spreminjati (se) v mezdnega delavca, proletarca, preiti med proletariat; *fig.* osiromašiti (se), potisniti na nižjo stopnjo

proletárski -a -o [iz lat.] gl. proletarec

prolétkult -a *m* [rus. po kratici Inštitut za prolet(arsko) kult(uro), ki ga je l. 1917 ustanovil Lunačarski] v prvi dobi sovjetske oblasti težnja po ustvaritvi posebne proletarske kulture in zavračanje vsega, kar ji ne ustreza

pro libito /pro li'bito/ lat. poljubno, po želji

prológ -a *m* [gr. *prologos* prvi del antične drame pred nastopom zbora, uvajajoč poslušalce v dramsko dogajanje, *pro-*, *logos* govor] uvod, uvodni govor (igra, pesem); uvodna beseda; uvodno poglavje v leposlovnem delu (drami, romanu...), ki uvaja bralca v dogajanje, naspr. epilog; *fig.* uvod sploh

prolongácija -e *ž* [nlat. *prolongatio*] 1. podaljšava, podaljšanje (veljavnosti pogodbe ipd.); odgoditev, preložitev roka, odlog, 2. podaljšanje (v prostornem smislu); **prolongacíjski** -a -o ki se tiče prolongacije; odgoditven, preložitven

prolongíran -a -o [nlat. *prolongare* podaljšati] podaljšan, odgoden, preložen; **prolongírati** -am podaljšati (veljavnost ipd.); preložiti rok, odložiti, odgoditi (~ plačilo menice)

pro memoria /pro memo'ria/ lat. »v spomin«, npr. spominski članek ali spomenica (vloga, prošnja, ki naj kaj »prikliče v spomin«)

promemórija -e *ž* [lat. *pro-*, *memoria* spomin] 1. spomenica, a) spis ali vloga na višjo oblast, b) vrsta diplomatske note, 2. zapisek; zapisnica

promenáda -e *ž* [fr. *promenade*] 1. sprehajanje; sprehod, 2. sprehajališče, 3. vrsta plesnega koraka; **promenírati** -am sprehajati se; *pejor.* postopati (brez dela)

Prométej -a *m* [gr. *Prometheus*] v stgr. mit. eden od titanov, stvarnik ljudi (v poznejših mitih) in iznajditelj mnogih spretnosti, ki je ukradel pri bogovih na Olimpu ogenj in ljudi naučil, kako naj ga uporabljajo; Zevs ga je za kazen prikoval na skalo, kjer mu je jastreb vsak dan kljuval jetra, čez noč pa so mu spet zrasla; rešil ga je Herakles; *fig.* **prométej** -a *m* ustvarjalen duh, preganjan zaradi naprednih in svobodoljubnih teženj; **Prométejev ogenj** nepremagljiva notranja težnja k spoznanju; **prométejski** -a -o ki se tiče Prometeja, podoben Prometeju; ustvarjalen, oživljajoč; kljubovalen, kljubujoč (bogovom)

Prométeus -ea *m* [iz gr.] gl. Prometej

prométij -a *m* [po mit. Prometeju] kem. prvina iz skupine redkih kovin (prej: ilinij)

promíle -la *in neskl. m* [lat. *pro-*, *mille* tisoč] odtisoček, tisoči del česa, zlasti zneska

pro mille /pro mi'le/ lat. od tisoč (se plača...); odtisoček

prominénca -e *ž* [lat. *prominentia* iz *prominere* štrleti, dvigati se nad] 1. vidnost; pomembnost; odličnost; *fig.* odlična osebnost, 2. štrlina (med.); **prominénten** -tna -o 1. (daleč) viden; pomemben (~o vprašanje); odločujoč v čem; *fig.* odličen, znamenit, imeniten (~a osebnost), 2. štrleč (med.)

promiskuitéta -e *ž* [lat. *promiscuus* pomešan, skupen] 1. mešanje; pomešanost; mešanica; zmeda, nered, 2. svobodno, neurejeno spolno občevanje na najnižji stopnji človeške družbe

promócija -e *ž* [nlat. *promotio* iz lat. *promovere* povišati] 1. povišanje (v položaju, stopnji...), imenovanje za kaj; napredovanje, 2. (slovesna) podelitev doktorskega naslova

promótor -ja *m* [iz nlat.] kdor opravi promocijo; kdor (vseučiliški profesor) podeli doktorski naslov

promovíranec -nca *m* [lat. *promovere* povišati] kdor je promoviran; **promovírati** -am 1. povišati (v položaju, stopnji...), imenovati za kaj; biti povišan, napredovati, 2. podeliti ali dobiti doktorski naslov

prómpten -tna -o [lat. *promptus*] uren, nagel, hiter (~a postrežba); spreten, okreten; natančen (v plačevanju ipd.); **prómptnost** -i *ž* urnost; spretnost; natančnost

promptuárij -a *m* [nlat. *promptuarium*, gl. prompten] znanstveni ipd. priročnik (zastarelo)

promulgácija -e *ž* [lat. *promulgatio*] objava, (javna) razglasitev, npr. zakona, odredbe...; **promulgírati** -am razglasiti, oglasiti, oznaniti kaj

pronacíst -a *m* [pro- + nacist] privrženec ali zagovornik nacizma

prónaos -a *m* [gr. *pro-*, *naos* svetišče] predverje antičnih svetišč

pronómen -a *m*, *mn.* **pronómina** -in *s* [lat. *pronomen*, *pro-*, *nomen* ime] zaimek, v slovn. pregibne besede, ki jih rabimo namesto imen (tj. samostalnikov ali pridevnikov)

pronominácija -e *ž* [lat. *pronominatio*, *pro-*, *nomen* ime] posredno imenovanje, če namesto imena uporabljamo kak vzdevek, ki je z njim v zvezi, npr. goriški slavček namesto Gregorčič

pronominálen -lna -o [nlat. *pronominalis*] zaimenski, ki se tiče zaimka

prononsíran -a -o [fr. *prononcé* izrazit] očit, izrazit, ostro izražen; razvpit, razkričan; na (slabem) glasu; splošno znan; odločen (~ nasprotnik)

pronunciácija -e *ž* [lat. *pronuntiatio*] izreka, izgovarjava besed

pronunciam(i)ento -a *m* [/pronunsiam(i)en'to/ = špan. oklic, poziv k prevratu] v Španiji in Latinski Ameriki državni udar ali prevrat

propagácija -e *ž* [lat. *propagatio*] širjenje, razširjanje (idej, naukov...)

propagánda -e *ž* [gerund. od lat. *propagare* širiti — po katol. misijonskem kolegiju Congregatio de propaganda fide, ustanovljenem l. 1622 za širjenje vere] 1. načrtno, sistematično širjenje kakih naukov, idej ali teorij (propaganda daje mnogo idej manjšemu številu ljudi, njen namen je pridobivanje novih privržencev, prim. agitacija), 2. *fig.* snubljenje, pridobivanje kupcev za kako blago; **propagánden** -dna -o ki se tiče propagande

propagandíst -a *m* [fr. *propagandiste*, 1792, iz lat.] kdor se posveča propagandi (marksistični ~), kdor kaj vneto propagira

propagátor -ja *m* [lat. *propagator*] razširjevalec, kdor kaj širi ali propagira (v polit. pomenu navadno: propagandist)

propagírati -am [lat. *propagare*] širiti kaj, oznanjati kake nauke, ideje..., ukvarjati se s propagando

propán -a *m* [prop(il) + (met)an] plin (ogljikov vodik) iz skupine metanov; v gospodinjstvu kot gorivo

propanól -a *m* [propan + -ol] propilni alkohol

proparoksítonon -tona *m*, *mn.* **proparoksítona** -ton *s* [pro- + paroksitonon] v grščini beseda z ostrivcem na tretjem zlogu od zadaj, prim. oksitonon, paroksitonon

pro patria /pro pat'ria/ lat. za domovino

propedévtik -a *m* [gr. *pro-*, *paideuein* učiti] kdor se ukvarja s propedevtiko; **propedévtika** -e *ž* pripravljalni, uvodni nauk (filozofska ~) ali znanje, potrebno kot uvod v kako umetnost ali znanost

propéler -ja *m* [angl. *propeller* iz lat. *propellere* gnati] letalski ali ladijski vijak (tehn.)

properispómenon -mena *m*, *mn.* **properispómena** -men *s* [pro- + perispomenon] v grščini beseda s cirkumfleksom na predzadnjem zlogu

propíl -a *m* [prop(ionski) + -il] enovalentni radikal iz propana (kem.)

Propiléje -lej *ž mn.* [gr. *Propylaion*, mn. *Propylaia*, *pro-*, *pyle* vrata] veličastno preddverje v obliki stebrišča, vhod na staroatensko Akropolo; **propiléje** -lej *ž mn.* preddverje stgr. svetišč in palač; *fig.* mogočen, monumentalen vhod

propiónski -a -o [pro- + pionski iz gr. *pion* masten] ki se tiče propionske kisline (nasičene karbonske kisline iz propana)

proponènt -énta *m* [lat. *proponens*, *pro-*, *ponere* postaviti] predlagatelj, predložitelj, kdor kaj predlaga; **proponírati** -am predlagati, predložiti kaj

propórc -a *m* [gl. proporcija] 1. delitev mandatov po razmerju glasov pri (proporcionalnih) volitvah, 2. proporcija

propórcija -e *ž* [lat. *proportio* del, delež; razmerje, *pro-*, *portio* del; razmerje] 1. (skladno) razmerje, sorazmerje med deli in celoto, skladnost; razsežnost; obseg, 2. v mat. enakost dveh razmerij, npr. a : b = c : d

proporcionála -e *ž* [gl. proporcionalen] sorazmernica (mat.)

proporcionálen -lna -o [lat. *proportionalis*] skladen, (so)razmeren, v pravilnem sorazmerju; **proporcionálni davki** način obdavčenja, kjer se odstotek davkov ne spreminja glede na velikost obdavčenega premoženja, naspr. progresivni davki; **proporcionálni volilni sistém** volilni sistem, kjer se število mandatov razdeli v sorazmerju s številom glasov, ki so jih dobile posamezne stranke (s tem je zagotovljeno zastopstvo tudi manjšim strankam)

proporcioníran -a -o [gl. proporcija] skladen, sorazmeren; enakomerno, pravilno razdeljen; pravilno, lepo oblikovan ali raščen; **proporcionírati** -am enakomerno, sorazmerno razdeliti, postaviti v določeno (so)razmerje, napraviti sorazmerno

propozícija -e *ž* [lat. *propositio*] 1. predlog, ponudba, 2. postavka, stališče, trditev (v diskusiji), 3. v logiki: prva in druga premisa, 4. v govorništvu: razlaganje predmeta, 5. (*nav. v mn.* **propozícije** -ij *ž*) v šp. pravila za tekmovanje

proprétor -ja *m* [lat. *propraetor*] v starem Rimu bivši pretor, ki je po službovanju v Rimu odšel s pretorsko oblastjo v provinco

propria causa /prop'ria kau'za/ lat. v svoji, osebni zadevi

propria manu /prop'ria ma'nu/ lat. svoječno, gl. manu propria

proprio motu /prop'rio mo'tu/ lat. iz svojega nagiba

propter hoc /prop'ter hok/ lat. zaradi tega, iz tega vzroka (izraža vzročno zvezo, prim. post hoc)

pro rata /pro ra'ta/ lat. v razmerju, po določenem deležu

proréktor -ja *m* [lat. *pro-* + rektor] na visokih šolah rektorjev namestnik ali pomočnik, navadno bivši rektor

prorogácija -e *ž* [lat. *prorogatio* iz *prorogare* odgoditi] odlog, preložitev, odgoditev, npr. parlamentarne seje; podaljšanje (roka, službene dobe); **prorogírati** -am odgoditi, preložiti kaj; podaljšati kaj

prorogatíven -vna -o [lat. *prorogare* odgoditi] odložilen, odgoditven; podaljševalen

proscénij -a *m* [lat. *proscenium* iz gr. *proskenion*, *pro-*, *skene* oder] 1. v antiki del odra, kjer so nastopali igralci, 2. danes: sprednji del odra, zlasti med zaveso in orkestrom

proséktor -ja *m* [lat. *prosecare* razrezati] kdor secira trupla, zlasti, 1. prvi asistent profesorja anatomije, 2. razteleševalec v razteleševalnici; **prosektúra** -e *ž* razteleševalnica v večjih bolnišnicah in klinikah

prosekútor -ja *m* [lat. *prosequi* spremiti; preganjati] 1. preganjalec, 2. tožitelj, tožilec

proselít -a *m* [iz gr.] gl. prozelit

proseminár -ja *m* [pro- + seminar] pripravljalni seminar (na univerzi); **proseminaríst** -a *m* slušatelj proseminarja

prosit [/pro'sit/ 3. os. edn. konj. sed. od lat. *prodesse* koristiti] na zdravje! srečno! (voščilo pri pitju)

proskinéza -e *ž* [gr. *proskynesis* iz *proskynein* častiti] čaščenje po božje, orientalski (zlasti bizantinski) pozdrav s poklekom pred vladarja in dotikom tal s čelom

proskribírati -am [lat. *proscribere* razglasiti; ponuditi v prodajo; fig. izobčiti] izvzeti iz (varstva) postave, preklicati, obsoditi brez sodnih formalnosti, vnesti v proskripcijsko listo, izgnati; *fig.* preganjati, izobčiti (iz družbe), ošibati; **proskribíranec** -nca *m* preklicanec, kdor je izvzet iz varstva zakonov ali je na proskripcijski listi

proskrípcija -e *ž* [lat. *proscriptio*] v starem Rimu izvzem iz varstva zakonov, preklic, zlasti polit. nasprotnikov (z vnašanjem njih imen v javne, proskripcijske liste ter z zaplenitvijo in prodajo premoženja); izgon; *fig.* preganjanje, izobčenje; (o)sramotitev; **proskripcíjski** -a -o ki se tiče proskripcije; **proskripcíjska lista** »črna lista«, spisek oseb, obsojenih na smrt, izgon ipd.

prospékt -a *m* [lat. *prospectus* razgled, pogled] 1. razgled ali vnanji videz, 2. v sli-

karstvu upodobitev skupine poslopij, ulic..., 3. pregled ali opis poslovne dejavnosti ali izdelka, izdan v reklamne namene (knjižni ~), 4. široka, dolga in ravna ulica v ruskih mestih, npr. leningrajski Nevski ~, 5. poslikano odrsko ozadje

prosperírati -am [lat. *prosperare*] uspevati, imeti uspehe ali srečo, napredovati, razcvetati se

prosperitéta -e *ž* [lat. *prosperitas*] uspevanje (v poslih); blaginja, gospodarski razcvet

próstata -e *ž* [gr. *prostates* spredaj stoječ; predstojnik] v anat. obsečnica pri moškem (= žleza pod sečnim mehurjem)

prostatítis -a *m* [prostat(a) + -itis] vnetje prostate, navadno posledica kapavice (med.)

prosternácija -e *ž* [iz lat.] gl. proskineza

prostíl -a *m* [gr. *prostylon*, *pro-*, *stylos* steber] stgr. svetišče s stebri le od sprednje, vhodne strani

prostitúcija -e *ž* [lat. *prostitutio* iz *prostituere* javno se ponujati] vlačuganje; vlačugarstvo, blodništvo, tj. prodajanje telesa v spolne namene, navadno kot poklic (tudi prodajanje znanja ali duševnih zmožnosti); *fig.* onečaščenje, oskrunjenje; **prostituírati** -am (se) prodajati se, prodajati svoje telo ali duševne zmožnosti, uganjati prostitucijo; *fig.* osramotiti, onečastiti, ponižati (se)

prostitútka -e *ž* [gl. prostitucija] ženska, ki se prodaja, (poklicna) vlačuga, hotnica, blodnica

prostrácija -e *ž* [lat. *prostratio*] 1. poklek, klečanje pred kom (kot izraz ponižnosti ali čaščenja), 2. v med. skrajna malodušnost; popolna onemoglost ali izčrpanost

próta -a *in* -e *m* [gr. *protos* prvi] pravoslavni višji duhovnik, stopnja v pravoslavju (tudi: predstojnik duhovščine v parohiji)

protagoníst -a *m* [gr. *protos* prvi, *agonistes* borec] v stgr. drami: prvi igralec, igralec glavnih vlog; *fig.* glavna, vodilna oseba ali značaj; bojevnik za kaj

protaktínij -a *m* [prot(o)- + aktinij] radioaktivna kem. prvina, produkt razpadanja urana

protamín -a *m* [prot(o)- + -amin] vrsta enostavnih beljakovin (biokem.)

prótaza -e *ž* [gr. *protasis*] 1. v slovn. prorek, prvi del velikega stavka, ki pripravlja kako misel, naspr. apodoza, 2. uvodni del antične drame, s katerim se začenja zaplet

proteáza -e *ž* [prote(in) + -aza] encim, ki razkraja beljakovine (biokem.)

protégé -ja *m* /prɔteže'/ fr. protežiranec

proteíd -a *m*, *nav. v mn.* **proteídi** -ov [gr. *proteios* prvi, + -id] sestavljene beljakovine (biokem.)

proteín -a *m*, *nav. v mn.* **proteíni** -ov [gr. *proteios* prvi, + -in] enostavne beljakovine (biokem.); **proteínski** -a -o beljakovinski

Prótej -a *m* [iz gr.] gl. Proteus

protékcija -e *ž* [nlat. *protectio* iz lat. *protegere* zakriti; varovati] varstvo, zaščita; pokroviteljstvo; podpora, pomoč; priporočilo (vplivnih ljudi); podpiranje, dajanje prednosti (v šoli, službi...)

protekcionáš -a *m* [gl. protekcija] kdor uspeva s protekcijo ali uživa protekcijo

protekcioníst -a *m* [gl. protekcija] 1. privrženec protekcionizma, 2. kdor uspeva s protekcijo; varovanec, kdor uživa protekcijo; **protekcionístičen** -čna -o varovalen, zaščiten (~e carine); **protekcionízem** -zma *m* sistem gospodarsko-polit. ukrepov — predvsem v dobi industr. kapitalizma — v varstvo domače industrije pred tujo konkurenco (s carinami, prepovedjo uvoza, subvencijami ipd.)

protektíven -vna -o [nlat. *protectivus*] varovalen, obramben; podporen

protéktor -ja *m* [nlat. *protector*] 1. kdor koga protežira, varuh, pokrovitelj, podpornik, 2. v stari Angliji, a) naslov regenta, drž. upravnika (med kraljevo mladoletnostjo ali odsotnostjo), b) naslov Cromwella po odpravi kraljevine, navadno: lord protektor, 3. v medn. pravu država, ki izvaja protektorat; **protéktorstvo** -a *s* varuštvo, pokroviteljstvo

protektorát -a *m* [gl. protektor] 1. varstvo, pokroviteljstvo močnejše države nad šibkejšo, oblika polit. odvisnosti; vrsta protektorata je tudi fr. pokroviteljstvo nad Andoro, 2. država ali področje v takem varuštvu (Češko-moravski ~), 3. vlada (tudi čast, funkcija...) protektorja,

zlasti vlada Oliverja in Riharda Cromwella

pro tempore /pro tem'pore/ lat. začasno; za sedaj

protést -a *m* [ital. *protesto* iz lat. *protestari* izpričati, izjaviti] 1. odločen ugovor, odkrit (javen) nastop zoper kako dejanje, postopek, krivico, nezakonitost..., 2. uradna listina, da menica ni bila pravočasno plačana (pr.)

protestácija -e *ž* [nlat. *protestatio*] ugovarjanje; vložitev ugovora; (slovesen) uradni protest, danes zlasti v medn. odnosih

protestánt -a *m* [iz lat. *protestans*] 1. privrženec protestantizma; pripadnik protestantske, evangeljske cerkve, 2. kdor protestira menico (pr.); **protestantízem** -zma *m* 1. protestantstvo, skupno ime kršč. veroizpovedi, ki so se v reformaciji odcepile od katolicizma (po protestaciji evangeličanskih stanov na drž. zboru v Speyerju l. 1529 proti sklepu katol. večine, da se cerkvene reforme odlože), 2. protestantsko gibanje

protestírati -am [lat. *protestari*] (odločno, odkrito) ugovarjati ali izražati nesoglasje s čim; vložiti protest; *fig.* upirati se čemu; **protestírati menico** uradno ugotoviti, potrditi, da menica ni bila pravočasno plačana

protétičen -čna -o [iz gr. *prothesis*, gl. proteza] nastaven (slovn.); ki se tiče protetike ali proteze; **protétika** -e *ž* 1. nadomeščanje kakih telesnih delov z umetnimi, npr. noge, 2. nauk o protezah, 3. protetični oddelek

Próteus -a *m* [gr. *Proteus*] v stgr. mit. nižje božanstvo z otoka Farosa (največkrat so si ga predstavljali kot starca, ki je imel dar prerokovanja in zmožnost, da je nenehno spreminjal svojo podobo); *fig.* **próteus** -a *m* 1. vetrnjak, 2. človeška ribica, močeril (zool.), 3. vrsta mikrobov

protéza -e *ž* [gr. *prothesis* nastava, *pro-*, *tithenai* postaviti] 1. v kirurgiji: umetno nadomestilo za izgubljeni ud ali del telesa, npr. lesena noga, 2. v lingv. glasovni predložek, nastavek, glas ali zlog, dodan na začetku besede, npr. vogal namesto ogal

protežíranec -nca *m* [fr. *protégé* iz *protéger* varovati] varovanec, kogar kdo varuje, protežira; **protežírati** -am varovati ali podpirati koga; dajati komu prednost, izkazovati protekcijo; pospeševati kaj

prótij -a *m* [nlat. *protium* iz gr.] vodikov izotop (kem.)

protíst -a *m*, *nav. v mn.* **protísti** -ov [gr. *protistos*, presež. iz *protos* prvi] v biol. enoceličarji, Haecklovo ime za protozoa in protofita

próto- [gr. *proto-* iz *protos* prvi] v sestavljenkah: prvi, začetni, osnovni, pra-, pro-, npr. protagonist, prototip

protoaktínij -a *m* [iz gr.] gl. protaktinij

protofít -a *m*, *mn.* **protofíta** -it *s* [proto- + -fit] prarastlina (bot.)

protokól -a *m* [fr. *protocole* iz ngr. *protokollon* iz *protos* prvi, *kollan* lepiti — prvotno pri pravnih listinah nalepljena prva stran z raznimi podatki] 1. uradni zapisnik (o kaki izjavi, zaslišanju, pogodbi, sklepih konference...), 2. pravilnik s predpisi o diplomatskem ceremonialu (o vodenju uradne korespondence, sprejemanju tujih diplomatov ipd.); oddelek v zunanjem ministrstvu, kjer te posle opravljajo (šef ~a); **protokoláren** -rna -o zapisniški, v zapisniku; ki se tiče protokola; **protokolírati** -am uradno zapisati; vnesti v uradni zapisnik (tudi: vnesti, vpisati v register ipd.); napraviti zapisnik

protokolíst -a *m* [gl. protokol] zapisnikar

próton -óna *m* [sr. sp. od gr. *protos* prvi] jedro vodikovega atoma s pozitivnim nabojem (fiz.)

protonotár -ja *m* [nlat. *protonotarius*, gr. *protos* prvi, lat. *notarius* pisar, tj. prvi, glavni tajnik, pisar...] 1. katol. funkcionar, član papeškega kolegija sedmerih dostojanstvenikov, ki opravljajo tajniške posle (včasih zgolj naslov), 2. glavni tajnik carigrajskega patriarha

proton pseudos /pro'ton pseu'dos/ gr. »prva laž«, pri Aristotelu: prva, osnovna napaka pri dokazovanju (iz katere izvirajo poznejše zmote); *fig.* nepravilna (pred)postavka

protoplázma -e *ž* [proto- + gr. *plasma* upodobitev, stvaritev, tj. najprej ustvarjena, tako jo je imenoval biolog Purkyně] celična prasnov, brezbarvna, zapleteno sestavljena sluzasta snov, sestavina vseh

živih celic in osnova življenja sploh (biol.)

prototíp -a *m* [proto- + -tip] 1. pralik, prapodoba, pravzor, tj. prvi primerek svoje vrste, po katerem je kaj posneto; *fig.* vzor(ec), obrazec, 2. prvi odtisk

protozóon -a *m*, *mn.* **protozóa** -oj *s* [proto- + gr. *zoon* živo bitje] praživ(ali), drobni, enocelični organizmi, vidni pod mikroskopom (biol.)

protuberánca -e *ž* [nlat. *protuberantia* iz lat. *pro-*, *tuber* grba; tvor] 1. vzbuhlina, večja bula, tvor (med.); štrlina (anat.), 2. v astr. velikanski, stotine kilometrov visoki izbruhi žarečih plinov na površini Sonca (v tem pomenu navadno: protuberance)

proveniénca -e *ž* [lat. *provenire* izvirati iz...] izvir česa

provêrb -a *m* [lat. *proverbium* iz *verbum* beseda] pregovor; **proverbiálen** -lna -o pregóvoren; *fig.* splošno znan

proviánt -a *m* [ital. *provianda*] živež, zaloga hrane, zlasti za vojaške potrebe

providénca -e *ž* [lat. *providentia* iz *providere* vnaprej videti] previdnost; skrbnost; *fig.* **Providénca** -e *ž* »božja previdnost«, Previdnost (teol.)

provínca -e *ž* [lat. *provincia*] 1. pri Rimljanih upravna enota v osvojenih deželah, tj. zunaj Italije, 2. danes: pokrajina, upravna enota v raznih državah; *fig.* dežela, podeželje (v naspr. s središčem, glavnim mestom), 3. območje redovne enote

provinciál -a *m* [nlat. *provincialis*] redovni predstojnik v provinci, tj. predstojnik vseh samostanov kakega reda v provinci

provinciálen -lna -o [lat. *provincialis*] pokrajinski, podeželski, podeželen; *fig.* kmečki, preprost; *pejor.* staromoden, starokopiten; **provincializem** -zma *m* krajevni, narečni (tj. neknjižni) izraz ali jezikovna posebnost; krajevna, pokrajinska značilnost sploh; *pejor.* preprostost; (podeželska) starokopitnost

provitamín -a *m* [pro- + vitamin] snov, ki je vir ali nosilka kakega vitamina (~ A)

provizíja -e *ž* [lat. *provisio* iz *providere* vnaprej videti; oskrbeti] 1. preskrba; zaloga; živež; življenjska sredstva, 2. v trg. opravnina, nagrada za posredovanje (navadno v odstotkih od zadevnega zneska)

provízor -ja *m* [iz lat. *provisor*] upravitelj; oskrbnik; prvi pomočnik v lekarni (ne pri nas); nekdaj tudi: oskrbnik ali zakupnik lekarne; **provizóren** -rna -o upraviteljski; oskrbniški; ki se tiče provizorja

provizóren -rna -o [iz nlat. *provisorius*] začasen; pomožen; pogójen; **provizóričen** -čna -o začasen; pomožen

provizórij -a *m* [gl. provizoren] kaj začasnega, zlasti začasna stavba (tudi začasna uredba, ukrep, pravno stanje...)

provocírati -am [lat. *provocare*, *pro-*, *vocare* klicati] izz(i)vati k čemu; navajati h kaznivim besedam ali dejanjem

provokácija -e *ž* [lat. *provocatio*] 1. izzivanje, (namerno) navajanje koga h kaznivim ali zanj škodljivim dejanjem; škodljivsko dejanje provokatorja, 2. v med. (umetni) izziv bolezenskih pojavov

provokatêr -ja *m* [fr. *provocateur* iz lat. *provocator*] izzivač, (policijski) agent, ki izziva npr. revolucionarje k nepremišljenim dejanjem, da bi jih policija lahko prijela; vohun, ki se vrine v organizacijo, da bi poročal o njenem delu policiji ali jo zapeljal v zanjo škodljiva dejanja; **provokatêrski** -a -o izzivalen

provokátor -ja *m* [iz lat.] gl. provokater

próza -e *ž* [lat. *prosa sc. oratio* nevezan, neolepšan govor, iz *pro(r)sus* raven; preprost, nevezan] nevezana, pisana ali govorjena beseda, npr. v romanu (kot nasprotje vezane, pesniške besede); *fig.* kaj treznega, pustega, zlasti siva, vsakdanja plat življenja

prozáičen -čna -o [nlat. *prosaicus*, gl. proza] izražen, napisan v prozi, v nevezani besedi; nepesniški; *fig.* vsakdanji (slog, misel, običaj...); *pejor.* siv, suh, pust, dolgočasen, naspr. poetičen; **prozáik** -a *m* kdor piše v prozi, v nevezani besedi

prozaíst -a *m* [iz lat.] gl. prozaik

prozelít -a *m* [gr. *proselytos* prišlec; fig. spreobrnjenec] spreobrnjen, nov in vnet privrženec (ki je prišel iz druge vere, stranke...); *fig.* gorečnik, vnet privrženec (prozelitska vnema); **prozelitízem** -zma *m* (strastno, pretirano) spreobra-

čanje udov drugih ver ali strank, včasih brez izbiranja sredstev; *fig.* gorečnost

Prozêrpina -e *ž* [lat. *Proserpina*] gl. Perzefona

prozódičen -čna -o [gr. *prosodikos*, *pros* pri, k, ob..., *ode* pesem] ki se tiče prozodije ali prozodike; merosloven; **prozodíja** -e *ž* 1. merjenje zlogov po dolžini in kračini v gr., lat. itd. (v slov. po naglasu), 2. meroslovje, nauk o tem (metr.)

prozódika -e *ž* [gl. prozodičen] meroslovje, del metrike

prozopalgíja -e *ž* [gr. *prosopon* obraz; oseba, + -algija] nevralgija v območju trigeminusa (med.)

prozopopoíja -e *ž* [gr. *prosopopoiia* iz *prosopon* oseba, *poiein* delati; pesniti] 1. počlovečenje, oživljanje, govorniški ukras, pri katerem govore mrtve, izmišljene ali odsotne osebe, 2. personifikacija

prudonízem -zma *m* [fr. *proudhonisme*] nauk fr. anarhista in utopista P. J. Proudhona (1809—1865), ki je idealiziral družbo, slonečo na drobnih, samostojnih proizvajalcih (njegove nazore je skritiziral Marx v »Bedi filozofije«)

prurítus -a *m* [lat. *prurire* srbeti] srbež, kronično srbenje kože, vrsta kožne nevroze (med.)

prúta -e *ž* [iz hebr.] izraelska denarna enota

P.S. lat. kratica: postscriptum, gl. postskriptum

psálm -a *m* [gr. *psalmos* ubiranje strun; hvalnica] 1. slovesna pesem, himna ali hvalnica (v »čast božjo«), 2. ena od 150 pesmi, himn ipd. iz knjige psalmov v stari zavezi; največ jih pripisujejo kralju Davidu

psalmíst -a *m* [gl. psalm] pevec ali pesnik psalmov

psalmodíja -e *ž* [gr. *psalmodia*] prepevanje ali prednašanje psalmov; *fig.* enolično petje

Psálter -ja *m* [lat. *psalterium* iz gr. *psalterion* psalterij, ker so nekdaj peli psalme s spremljavo na psalteriju] biblijska Knjiga psalmov; **psálter** -ja *m* zbirka, knjiga cerkvenih psalmov (liturg.)

Psaltêrij -a *m* [iz lat.] gl. Psalter

psaltêrij -a *m* [gr. *psalterion*] 1. staro, harfi podobno glasbilo na strune, 2. devetogub pri prežvekovalcih (anat.)

psamofít -a *m* [gr. *psammos* pesek, + -fit] rastlina, ki uspeva na peščenih tleh (bot.)

psevdartróza -e *ž* [psevd(o)- + gr. *arthron* sklep, + -oza] v med. nepravi sklep (na prelomišču kosti)

psévdo- [gr. *pseudes* lažen] v sestavljenkah: lažni, nepravi, npr. psevdonim

psevdodemokracíja -e *ž* [psevdo- + demokracija] lažna, navidezna demokracija

psevdoestét -a *m* [psevdo- + estet] lažni estet

psevdoklasicízem -zma *m* [psevdo- + klasicizem] posnemanje grških in rim. klasikov, zlasti pesnikov, npr. Klopstock pri Nemcih; lažni, nepravi klasicizem

psevdokrítik -a *m* [psevdo- + kritik] lažni kritik

psevdomorfóza -e *ž* [psevdo- + (meta)morfoza] vrsta metamorfoze, pri kateri rudnina ohrani prvotno obliko (geol.)

psevdoním -a *m* [psevd(o)- + gr. *onyma* ime] 1. izmišljeno ime, zlasti pisateljsko (če pisatelj piše pod drugim imenom, npr. Prežihov Voranc), 2. kdor uporablja tako ime; **psevdonímen** -mna -o z izmišljenim imenom, skrivajoč svoje ime

psevdoprofét -a *m* [psevdo- + profet] lažni prerok

psevdosimétričen -čna -o [psevdo- + simetričen] na meji med dvema kristalnima sistemoma (mineral.)

psevdoskóp -a *m* [psevdo- + -skop] optična priprava, ki kaže reliefne površine kot konkavne, in narobe (vrsta stereoskopa); **psevdoskópski** -a -o v fiz. optično varljiv, npr. glede na velikost in obliko likov

psíha -e *ž* [gr. *psyche* dih; duša, iz *psychein* dihati] 1. duša; duh; duševnost, 2. veliko stoječe ogledalo (tudi kot toaletna mizica); *fig.* **Psíha** -e *ž* 1. v stgr. mit. Duša, ljubica in pozneje žena Erosa (poosebitev duše, upodabljali so jo kot lepo, nežno deklico, včasih z metuljimi krili ali kot metulja), 2. asteroid

psihastenía -e *ž* [psih(o)- + astenija] v med. in psihol. duševna slabost ali vrsta živčne bolezni; njeni simptomi so neodločnost, nezaupanje vase, plašnost, potrtost

psihiáter -tra *m* [psih(o)- + gr. *iater* zdravnik] zdravnik, specialist za duševne bolezni; **psihiatríja** -e *ž* 1. v med. duševno zdravstvo, a) nauk o duševnih

boleznih, b) zdravljenje teh bolezni, 2. oddelek za te bolezni

psíhičen -čna -o [gr. *psychikos* iz *psyche* duša] duhoven, duševen, izvirajoč iz duševnosti, ki se tiče duševnosti, naspr. fizičen

psíh(o)- [gr. *psyċhe* duša] v sestavljenkah, npr. psiholog

psihoanalítik -a *m* [psiho- + analitik] psiholog, strokovnjak v psihoanalizi; **psihoanalíza** -e *ž* metoda preučevanja in zdravljenja duševnih motenj, ki jo je utemeljil S. Freud, 1856—1939; sloni na njegovem nauku, da človek nevšečna doživetja ali nezavedne in nezadovoljene nagone potisne iz zavesti v podzavest, od tam pa vplivajo na duševnost in povzročajo motnje, komplekse in nevroze; gl. freudizem

psihofízičen -čna -o [psiho- + fizičen] duševno-telesen; **psihofízični paralelízem** v fil. in psihol. dualistični nauk, ki uči, da se psihični pojavi razvijajo samostojno in vzporedno s fizičnimi; **psihofízika** -e *ž* psihol. nauk — utemeljil ga je Fechner — o merljivih, kvantitativnih odnosih med telesnimi in duševnimi pojavi, tj. med dražljaji, ki delujejo na čutila, in intenzivnostjo psihičnih reakcij

psihofiziologíja -e *ž* [psiho- + fiziologija] psihol. nauk, ki z eksperimentalnimi pomočki ugotavlja odnose med psihičnimi procesi in njihovo fiziološko osnovo

psihogén -a -o [psiho- + -gen] duševen, duševnega izvira, izvirajoč iz duševnih procesov (~e motnje)

psihogenéza -e *ž* [psiho- + -geneza] 1. (hipotetični) izvir in razvoj iz duševnih procesov, 2. postanek in razvoj duševnih pojavov in zavesti; nauk o tem

psihogimnástika -e *ž* [psiho- + gimnastika] urjenje (šolanje) duha, duhovnih funkcij ter čutenja in hotenja, npr. antropozofsko »šolanje duha« v teoriji R. Steinerja

psihológ -a *m* [psiho- + -log] dušeslovec, kdor se strokovno ukvarja z dušeslovjem; *fig.* poznavalec ljudi, človeške duševnosti, kdor zna »brati« skrite misli; **psihologíja** -e *ž* 1. dušeslovje, znanost o zakonih duševnega življenja in duševnih pojavih ter procesih, 2. duševnost posameznika ali več ljudi v danih razmerah; **psihológški** -a -o *ali* **psihológičen** -čna -o duše(slo)ven, ki se tiče psihologije

psihologízem -zma *m* [psiho- + -logizem] fil. nauk, ki šteje psihologijo za osnovo filozofije in drugih ved

psihometríja -e *ž* [psiho- + -metrija] merjenje duševnih pojavov ali procesov, npr. trajanja dražljajev (psihol.)

psihonevróza -e *ž* [psiho- + nevroza] v med. nevroze, nastale iz duševnih vzrokov — npr. zaradi neprijetnega doživetja — brez patoloških sprememb: nevrastenija, histerija...

psihopát -a *m* [psiho- + -pat] duševno abnormalen človek, iztirjenec; **psihopatíja** -e *ž* duševna motnja ali abnormalnost (na meji med zdravjem in boleznijo, največkrat podedovana)

psihopatológ -a *m* [psiho- + patolog] zdravnik, specialist za duševne bolezni; **psihopatologíja** -e *ž* nauk o duševnih boleznih (med.)

psihosomátičen -čna -o [psiho- + somatičen] ki se tiče psihosomatike; **psihosomátika** -e *ž* 1. nauk o (tesnih) odnosih med telesom in dušo, 2. zdravljenje, ki upošteva vpliv psihičnih pojavov

psihotéhnika -e *ž* [psiho- + tehnika] 1. področje eksperimentalne psihologije, ki preizkuša duševne zmožnosti posameznikov za kako delo ali poklic, 2. praktična uporaba psihologije sploh

psihoterapévt -a *m* [psiho- + terapevt] kdor (zdravnik) zdravi s psihološkimi pomočki; **psihoterapíja** -e *ž* 1. zdravljenje duševnih bolezni, 2. zdravljenje s psihološkimi pomočki, npr. s psihoanalizo

psihótičen -čna -o [gl. psihoza] duševno bolan; **psihótik** -a *m* duševni bolnik

psihovitalízem -zma *m* [psiho- + vitalizem] razlaganje življenjskih pojavov s psihičnimi silami

psihóza -e *ž* [nlat. *psychosis* iz gr.] 1. v med. duševna bolezen (označba za hujše duševne bolezni, funkcionalne in organske), 2. v psihol. duševno stanje ali proces (vojna ~)

psihrométer -tra *m* [gr. *psychros* hladen, vlažen, + -meter] v fiz. »vlagomer«, priprava za merjenje vlage v zraku, vrsta higrometra

psilomelán -a *m* [gr. *psilos* gol, *melas* črn] rjavi manganovec (= piroluzit)
psitakóza -e *ž* [gr. *psittakos* papagaj, + -oza] v med. papigovka, nalezljiva virusna bolezen papig, nevarna tudi človeku
P. T. gl. **P. t.**
Pt (platina) znak za kem. prvino
P. t. lat. kratica: pleno (ali: praemisso) titulo
p. t. lat. kratica: 1. pleno titulo, 2. pro tempore
pteranodónt -a *m* [gr. *pteron* krilo, *an* ne-, *odous*, *odontos* zob] leteč fosilni plazilec iz krede, imel je brezzoba usta, podobna ptičjemu kljunu
pterodáktil -a *m* [gr. *pteron* krilo, *daktylos* prst] v zool. »kriloprst«, izumrli leteči plazilec s ptici podobno glavo, repom in letalno opno, oprto na podaljšanem petem prstu (iz reda pterozavrov)
pterozáver -vra *m* [gr. *pteron* krilo, *sauros* plazilec] v zool. red izumrlih plazilcev z letalno opno kot pri netopirjih; živeli v juri in kredi
ptialín -a *m* [gr. *ptyalon* slina, + -in] slinovina, ferment v slini, spreminjajoč škrob v sladkor (biol.)
ptialízem -zma *m* [ptial(in) + -izem] slinavica, pretirano izločanje sline (med.)
ptoleméjski -a -o [gr. *Ptolemaios* Ptolemej] ki se tiče aleksandrinskega učenjaka Ptolemeja (~i sistem) ali egiptovske dinastije
ptomaín -a *m*, *nav. v mn.* **ptomaíni** -ov [gr. *ptoma* truplo, + -in] vrsta alkaloidov — večinoma strupenih — ki nastajajo pri gnitju beljakovin
ptóza -e *ž* [gr. *ptosis* padec] v med. 1. poves, povešenost gornjih očesnih vek, 2. povešenost želodca ali izstop organa
Pu (plutonij) znak za kem. prvino
pubertéta -e *ž* [lat. *pubertas* spolna zrelost] doba dozorevanja in prve spolne zrelosti, tj. zmožnosti za ploditev (pri ženski od 12. do 15., pri moškem od 14. do 18. leta); **pubertétnik** -a *m* mladostnik
pubescénca -e *ž* [lat. *pubescens* dozorevajoč] spolno dozorevanje (biol.)
publice /pub'lice/ lat. javno; splošno
publicírati -am [lat. *publicare* iz *publicus* javen, družben] razglasiti, oznaniti; priobčiti, izdati, natisniti kaj
publicíst -a *m* [fr. *publiciste*, Marat, 1789, iz lat. *publicus* javen] kdor se ukvarja s publicistiko; v ožjem pomenu: časnikar; **publicístičen** -čna -o ki se tiče publicistike; časnikarski; **publicístika** -e *ž* 1. prvotno: razlaganje drž. in medn. prava, 2. književnost, ki razpravlja o tekočih, aktualnih vprašanjih družbenega življenja, zlasti dela trajnejše vrednosti (znanstvena ~); v ožjem pomenu: časnikarstvo
publicitéta -e *ž* [fr. *publicité* iz lat. *publicus* javen] razširjenost (v javnosti), poznanost; seznanjanje javnosti (prek tiska, radia...) z nečim; kar je javno dostopno ali namenjeno javnosti; **dati publicitéto** seznaniti javnost s čim, razbobnati kaj
públika -e *ž* [lat. *publicum* iz *publicus* javen] občinstvo, javnost (v zvezi s kako manifestacijo javnega življenja, npr. razstavo); v ožjem pomenu: gledalci, poslušalci, bralci...
publikácija -e *ž* [lat. *publicatio*] 1. objavljanje; objava, razglas(itev), npr. zakona; priobčitev (članka), 2. izdajanje (knjig, časopisov...), 3. izdaja, izdano, objavljeno delo, tisk, spis, knjiga, članek...
públikum -a *m* [iz lat.] gl. publika
púč -a *m* [nem. *Putsch*, v švicarski nem. sunek] državni udar, poizkus — največkrat hitro zadušen — nenadnega prevrata, ki ga organizira peščica ljudi, navadno visoki drž. funkcionarji ali častniki (Kappov ~); **pučíst** -a *m* prevratnež, udeleženec puča
púd -a *m* [rus. *pud* iz lat. *pondus* teža] nekdanja ruska utežna mera: 16,3805 kg
púdelj -na *m* [nem. *Pudel*] koder, vrsta pasje pasme, danes bolj luksuzna zvrst
puděndum -a *m*, *mn.* **puděnda** -end *s* [gerund. iz lat. *pudere* sramovati se] sram, osramje, vnanji spolni organi, zlasti ženski sram, vulva
púder -dra *m* [fr. *poudre* iz lat. *pulvis* prah] 1. prah, posip za olepšanje kože, 2. zdravilo v prahu; **(na)púdrati** -am (se) (na)prašiti se s pudrom
púding -a *m* [angl. *pudding*] vrsta močnatih jedil, podobnih kipnikom, z jajci, mlekom, sladkorjem itd.
púdu -ja *m* [iz špan. iz indijan.] pritlikav južnoamer. jelenček

puéblo -a *m* [špan. *pueblo* ljudstvo, narod] 1. vas ali mesto v špansko govorečih deželah Amerike, 2. indijanska vas ali naselje, npr. v Novi Mehiki

puerílen -lna -o [lat. *puerilis* iz *puer* otrok] otroški, deški; otročji; *fig.* nezrel, neresen; **puerilízem** -zma *m* otročjost, otročje vedenje; neresnost

puérpera -e *ž* [lat. *puerpera* iz *puer* otrok] otročnica; **puerperálen** -lna -o poporoden (~i prisad)

puerpérij -a *m* [lat. *puerperium*] otroška postelja, tj. poporodna doba (6 tednov po porodu)

pulárd -a *m* [fr. *poularde*] jarčka, pitana, 3—5 mesecev stara piška

púlka -e *ž* [špan. *pulque* iz* meh.] sladka, opojna mehiška pijača iz soka nekaterih vrst agave

púlman -a *m* [angl. *Pullman car*, po amer. industrijcu] vrsta štiriosnih osebnih (salonskih ali spalnih) železniških voz

pulmonálen -lna -o [lat. *pulmo, pulmonis* pljuča] pljučen (anat.)

pulóver -ja *m* [angl. *pullover* iz *pull over* vleči čez...] pletena, navadno volnena športna jopica; oblači se čez glavo

púlpa -e *ž* [lat. *pulpa* meso] 1. sadno meso, 2. mesnati del živalskega telesa (zastarelo), 3. stržen pri rastlini, 4. v anat. mehka sredica (organa)

pulpítis -a *m* [pulp(a) + -itis] vnetje zobnega živca (med.)

púlt -a *m* [nem. *Pult* iz lat. *pulpitum* oder] 1. pisalnik, (pisalna) miza; mizice in stojala različnih vrst (govorniški ~) s poševno pisalno ali naslonilno desko, 2. postrežna miza (prodajni ~)

pulverizácija -e *ž* [fr. *pulvérisation* iz lat. *pulvis, pulveris* prah] zmletje v prah; razpršitev tekočin ali prahu s pulverizatorjem

pulverizátor -ja *m* [gl. pulverizacija] vrsta priprav za pulverizacijo; razpršilnik

púlz -a *m* [lat. *pulsus* udarjanje] (ritmično) bitje, utripanje arterij zaradi krčenja in raztezanja srca; utrip arterije ali srca; *fig.* utrip življenja, npr. v velemestu

pulzácija -e *ž* [gl. pulz] 1. bitje, utripanje; *fig.* valovanje; tresenje, 2. krožna frekvenca (tehn.)

pulzátor -ja *m* [gl. pulz] 1. vrsta strojev za preizkušanje materiala, 2. pulzimeter; **pulzatóričen** -čna -o 1. utripalen, 2. ki se tiče pulzatorja

pulziméter -tra *m* [pulz(i) + -meter] priprava za merjenje pulza

pulzírati -am [gl. pulz] utripati, biti, tolči (srce, žila...)

púma -e *ž* [špan. *puma* iz peruan.] v zool. velika rumenkasto rjava zver iz družine mačk, živi v Severni in Južni Ameriki (= ameriški lev)

púna -e *ž* [peruan. *puna*] hladna in suha visoka planota v Andih

punalúa -e *ž* [iz polinez.] najvišja oblika skupinskega zakona v družbi praskupnosti

púnca -e *ž* [nem. *Punze* iz ital. *punzone* vtiskalce] 1. žig na predmetih iz dragih kovin, 2. vtiskalo, ki se pri tem rabi; **puncírati** -am žigosati, vtisniti punco

punctum /punk'tum/ lat. pika

punctum litis /punk'tum li'tis/ lat. sporna točka, sporna stvar, predmet spora

punctum saliens /punk'tum sa'liens/ lat. »skakajoča točka«, zametek srca v nastajajočem organizmu; *fig.* glavna, bistvena točka; jedro česa

púnč -a *m* [angl. *punch* iz* ind.] pijača iz ruma, pomešanega z vodo (ali vinom) in z nekaj sladkorja, limone in dišav

púnec -nca *m* [iz nem.] gl. punca

púnkcija -e *ž* [lat. *punctio* iz *punctum* pika] v med. vbadanje, prebadanje telesa; vbod(ljaj), nabod z iglo (za izpuščanje tekočin iz telesa, npr. eksudata, pregledovanje krvi...); **punkcíjski** -a -o ki se tiče punkcije

púnkt -a *m* [lat. *punctum* pika] 1. točka, poen, 2. vbod, 3. oporišče, baza

punktácija -e *ž* [nlat. *punctatio* iz lat. *punctum* pika] osnutek pogodbe ali pregled, urejen po točkah; pogoji za sporazum; politični sporazum

punktát -a *m* [gl. punkcija] tekočina, ki izteče pri punkciji

punktírati -am [nlat. *punctare*] 1. delati, postavljati pike, pikčati; označiti s pikami; točkati; urediti po točkah, 2. v med. napikati, nabadati, nabosti, prebosti; vbadati z iglo, jemati, črpati (npr. gnoj) iz bolnega mesta

punktuácija -e *ž* [nlat. *punctuatio* iz lat. *punctum* pika] v slovn. stava, postavljanje ločil (pike, vejice...); ločila ali sistem ločil

punktuálen -lna -o [nlat. *punctualis*] natančen, »po pikah«

púnktum *neskl.* [lat. *punctum* pika] *medm.* mir, konec besedi! dovolj, povedal sem svoje!

punktúra -e *ž* [lat. *punctura*] vbod, vbodljaj, nabod, gl. punkcija

punta d'arco /pun'ta dar'ko/ ital. v glas. na konici loka (igrati ~)

púpa -e *ž* [lat. *pupa* deklica] punčka, čeča; lutka; **púpica** -e *ž* punčka; lutkica

pupíla -e *ž* [lat. *pupilla*, dimin. iz *pupa* punčka] 1. nedoletna sirota pod varuštvom; varovanec (-nka); posvojenec (-nka), 2. punčica, očesna zenica (anat.); **pupiláren** -rna -o 1. sirotinski, 2. ki se tiče zenice, zeničen (~i refleks)

purée -ja *m* [fr.] gl. piré

púrga -e *ž* [ital. *purga* iz lat. *purgare* čistiti, iz *purus* čist] čiščenje, odvajanje (med.)

purgácija -e *ž* [iz lat.] gl. purga

purgatív(um) -a *m*, *mn.* **purgatíva** -iv *s* [nlat. *purgativum*] (črevesno) čistilo, dristilo, odvajalo; **purgatíven** -vna -o čistilen, dristilen, odvajalen

purgatórij -a *m* [nlat. *purgatorium* iz lat. *purgare* čistiti] vice (relig.)

purgírati -am [lat. *purgare* čistiti] čistiti, dristiti, odvajati

purificírati -am [lat. *purificare*, *purus* čist, *facere* narediti] (o)čistiti tujih primesi, npr. jezik tujk; **purifikácija** -e *ž* (o)čiščenje, očiščevanje

purím -a *m* [hebr. *purim*, mn. iz *pur* usoda] judovski praznik v spomin na rešitev pred pokolom, ki ga je Judom pripravljal perzijski oblastnik Aman

purist -a *m* [fr. *puriste* iz lat. *purus* čist] kdor se (pretirano) trudi za čistost jezika; zagovornik purizma; **purízem** -zma *m* 1. pretirana skrb za čistost jezika; čiščenje jezika, zlasti trebljenje tujk; *pejor.* čistunstvo, 2. podobna prizadevanja na drugih področjih, npr. v umetnosti

puritánec -nca *m* [angl. *puritan* iz nlat. *puritas* čistost] privrženec protestantske ločine (v anglikanski cerkvi), ki je skušala obnoviti krščanstvo v prvotni, evangeljski čistosti in terjala strogo nravnost ter izpolnjevanje verskih dolžnosti; **puritánski** -a -o ki se tiče puritancev; *fig.* versko in nravno strog (vsaj na videz) ali prenapet; *pejor.* ozkosrčen

puritanízem -zma *m* [angl. *puritanism*] puritanstvo, načela in praksa puritancev; *fig.* verska in nravna strogost ali prenapetost; *pejor.* svetohlinstvo

púrpur -ja *m* [lat. *purpura* iz gr. *porphyra* škrlat; polž škrlatnik; ime za polža, pa tudi običajni izraz škrlat za purpur nista najprimernejša, ker gre za dve različni barvi; angleščina npr. natančno loči *purple* in *scarlet*] 1. v starem veku dragocena vijoličasta barva za barvanje tkanin (pridobivali so jo iz »škrlatnika«), 2. taka tkanina, zlasti plašč (za najvišje oblastnike, npr. kralje, zdaj ga nosijo še kardinali), 3. *fig.* kraljevska ali kardinalska čast; bliščˇ, sijaj; razkošje; **púrpuren** -rna -o vijoličast

púrpura -e *ž* [nlat. *purpura*, prim. purpur] pikčasta krvavitev kože ali sluznice (med.)

pústa -e *ž* [madž. *puszta*] travnata planjava, stepa na Madžarskem (danes bolj ali manj obdelana)

pústula -e *ž* [lat. *pustula*] gnojna pika ali mehurček

putatíven -vna -o [nlat. *putativus* iz lat. *putare* meniti] namišljen, domneven, domnevno veljaven, zlasti zakon, kjer eden ali oba partnerja pri poroki nista vedela, da obstoje zakonite ovire za sklenitev zakona

putrefákcija -e *ž* [lat. *putrefactio* iz *puter* gnil, *facere* narediti] gnitje, trohnenje, npr. trupla; gniloba; **putreficírati** -am izpostaviti gnitju; (z)gniti, (s)trohneti

putto -a *m* [/pu'to/ = ital. deček] v upodabljajoči umetnosti: kip ali podoba golih otročičev, npr. amoretov, največkrat okras

p. v. [/pe fau'/ = nem. *politisch verdächtig*] pogostna kratica v bivši Avstro-Ogrski za »polit. sumljive« osebe

pxt. lat. kratica: pinxit

Q

Q, q črka v raznih, največ rom. jezikih, nav. v zvezi s sledečim »u« (v lat. in ital. se izgovarja »kv«, v fr. in špan. »k« itd.)

q lat. kratica: 1. kvintal, 2. kvadrat

q. pl. lat. kratica: quantum placet

q. s. lat. kratica: 1. quantum satis, 2. quantum sufficit

qua [/kva/ lat. iz *qui* kakšen, kateri] kot tak — označuje funkcijo, lastnost ipd., npr. govoriti qua sodnik, govoriti kot sodnik, ne kot zasebnik

quae nocent, docent /kve no'cent, do'cent/ lat. »kar škodi, je poučno«, tj. škoda človeka izmodri

quaestio facti /kves'tio fak'ti/ lat. »vprašanje dejstva«, raziskovanje stvarnih dejstev v kaznivem dejanju

quaestio iuris /kves'tio ju'ris/ lat. »pravno vprašanje«, pravna opredelitev kaznivega dejanja

quai /kɛ/ fr. (podzidano) nabrežje

Quai d'Orsay [/kɛ dorse'/ = fr. Orsayevo nabrežje] pariško nabrežje na desnem bregu Seine, kjer je zunanje ministrstvo; *fig.* francosko ministrstvo za zunanje zadeve

qualis artifex pereo! /kva'lis ar'tifeks pe'reo/ lat. »kakšen umetnik umre z menoj!« (po Suetoniju zadnje besede rim. cesarja Nerona)

qualis dominus, talis servus /kva'lis do'minus, ta'lis ser'vus/ lat. kakršen gospodar, tak sluga

qualis pater, talis filius /kva'lis pa'ter, ta'lis fi'lius] lat. kakršen oče, tak sin

qualis rex, talis grex /kva'lis reks, ta'lis greks/ lat. kakršen kralj (= pastir), takšna čreda

qualité maîtresse /kalite' mɛtrɛs'/ fr. poglavitna značilnost

quand même /kã mɛm'/ fr. četudi, kljub (vsemu)

quandoque bonus dormitat Homerus /kvando'kve bo'nus dor'mitat home'rus/ lat. »včasih dobri Homer spi«, tj. včasih se celo umetniku kaj ponesreči, mojstru kaj spodrsne (Horac, Pisma o pesništvu)

quantité négligeable /kãtite' negliža'blə/ fr. neznatna količina (ki je ni treba jemati v poštev)

quantum in me /kvan'tum in me/ lat. kar se mene tiče

quantum libet /kvan'tum li'bet/ lat. poljubno, po želji

quantum placet /kvan'tum pla'cet/ lat. poljubno, kolikor te je volja

quantum satis /kvan'tum sa'tis/ lat. kolikor je potrebno (na receptih)

quantum sufficit /kvan'tum su'ficit/ lat. kolikor zadostuje, dovolj

quantum vis /kvan'tum vis/ lat. kolikor hočeš, kolikor se ti zdi potrebno (na receptih)

Quartier latin /kartje' latɛ̃'/ fr. »latinska četrt«, študentska četrt v Parizu

quasi /kva'zi/ lat. kakor da, tako rekoč, skoraj, na videz ...; v pristavljenkah: lažni, navidezni ipd., npr. quasi poet; **quasi poét** slab pesnik, pesmar; **quasi socialist** lažni socialist, socialist na jeziku; **quasi učenjak** lažni, navidezni učenjak

qua talis /kva ta'lis/ lat. kot tak

quaternio terminorum /kvater'nio termino'rum/ nlat. v log. vrsta napačnega sklepa, pri katerem silogizem ne vsebuje samo treh, marveč štiri termine (srednji termin ima npr. v višji premisi drugačen pomen kot v nižji)

quatre mains /ka'trə mɛ̃/ fr. v glas. štiriročno (igrati)

quattrocentist -a *m* [/kvatročenti'st/ iz ital. *quattrocento* štiristo, okr. za *mille quattrocento* 1400] ital. umetnik iz quattrocenta; **quattrocento -a** *m* /kvatročen'to/ ime za 15. stoletje v zgodovini ital. umetnosti, za dobo zgodnje renesanse

quelle horreur /kɛlərœr'/ fr. kakšna strahota!

quelque chose /kɛl'kə šoz/ fr. nekoliko, nekaj

quem deus perdere vult, prius dementat /kvem de'us per'dere vult, pri'us demen'tat/ lat. kogar hoče bog pogubiti, mu najprej vzame razsodnost

que sais-je /kə sɛ′ žə/ fr. »kaj sploh vem?« (spoznavni skepticizem, kot ga je izrazil Montaigne v Esejih)

quia nominor leo /kvi′a no′minor le′o/ lat. »... ker mi je ime lev«, tako v stgr. basni utemeljuje lev svoj »levji delež«

qui bene amat bene castigat /kvi be′ne a′mat be′ne kas′tigat /lat. kdor res ljubi, strogo kaznuje (ker naj bi imela kazen vzgojni učinek)

qui bene distinguit bene docet /kvi be′ne distin′gvit be′ne do′cet/ lat. kdor dobro razločuje, dobro poučuje

quid faciendum /kvid facien′dum/ lat. kaj naj storimo?

quid hoc sibi vult /kvid hok si′bi vult/ lat. kaj je to? kaj naj to pomeni?

quid novi /kvid no′vi/ lat. kaj je novega?

quid nunc /kvid nunk/ lat. in kaj zdaj?

quid prodest /kvid pro′dest/ lat. čemú neki? komu naj to koristi?

quid pro quo /kvid pro kvo/ lat. eno za drugo, to za ono; **qui(d)proquo** -ja *in neskl. m* /kvidprokvo′/ 1. zamenjava pojmov (= nenatančna raba besed ali pojmov, ki povzroča zmedo), 2. zamenjava stvari ali besed, zlasti zamenjava ene osebe z drugo (eden od pomočkov dramske tehnike); *fig.* nesporazum, komedija zmešnjav, 3. nadomestek (to je slab ~)

quidquid agis, prudenter agas et respice finem /kvid′kvid agis′, pruden′ter agas′ et res′pice fi′nem/ lat. kar delaš, delaj pametno in glej na konec!

quidquid id est, timeo Danaos et dona ferentes lat. gl. timeo Danaos...

quieta non movere /kvie′ta non move′re/ lat. »kar je ustaljeno, ne spreminjaj!« (po rim. zgodovinarju Salustu; misel je prvi izrazil Platon)

quieto /kvie′to/ ital. *prisl.* v glas. mirno, lahno (peti, igrati)

qui nimium probat, nihil probat /kvi ni′mium pro′bat, ni′hil pro′bat/ lat. kdor preveč dokazuje, ničesar ne dokaže

quinta essentia /kvin′ta esen′cia/ nlat. peto bistvo, gl. kvintesenca

qui pro quo lat. gl. quid pro quo

qui prouve trop, ne prouve rien /ki pru′və tro, nə pru′və rjẽ/ fr. kdor preveč dokazuje, ničesar ne dokaže

qui s'excuse, s'accuse /ki seksküz′ saküz′/ fr. kdor se (brez potrebe) opravičuje, se sam obtožuje

Quisisana *neskl. ž* [/kvisisa′na/ = ital. tu se ozdravi] ime sanatorijev, hotelov ... v kopališčih in zdraviliščih

quis, quid, ubi, quibus auxiliis, cur, quomodo, quando /kvis′, kvid, ubi′, kvibus au′ksiliis′, kur, kvo′modo, kvan′do/ lat. kdo, kaj, kje, s kakšnimi pomočki, zakaj, kako, kdaj — lat. heksameter kot podlaga za retorično obdelavo teme ali povzetek elementov v sodnem preiskovanju: kdo je krivec, kakšno je hudodelstvo, kje je bilo storjeno ...

qui tacet, consentire videtur /kvi ta′cet, konsenti′re vide′tur/ lat. kdor molči, se zdi, da se strinja (s tem, kar je kdo rekel)

qui trop embrasse, mal étreint /ki trɔp ãbras, mal etrẽ′/ fr. kdor se loti preveč stvari, nobene dobro ne izpelje

qui vive? /ki vivə/ fr. kdo je tu? — klic francoskih straž, če se kdo bliža

qui vivra, verra /ki vivra′, vɛra′/ fr. kdor bo živel, tj. dočakal, bo sam videl

quiz -a *m* [/kviz/ angl. iz* lat. *quis* kdo, kaj] vprašalnica, pismeni ali ustni preizkus z vprašanji (za ugotavljanje znanja ipd., največkrat za zabavo)

quod dixi, dixi /kvod di′ksi, di′ksi/ lat. kar sem rekel, sem rekel (in to drži)

quod erat demonstrandum /kvod e′rat demonstran′dum/ lat. »kar je bilo treba dokazati«, navadno na koncu dokazovanja (največ v sholastiki)

quod erat faciendum /kvod e′rat facien′dum/ lat. kar je bilo treba storiti

quodlibet *neskl. m* [/kvod′libet/ lat. *quod libet* kar hočeš] iz raznih delov sestavljena celota, zlasti glasbeni venček; *pejor.* mešanica, zmeda, godlja

quod licet Iovi, non licet bovi /kvod li′cet jo′vi, non li′cet bo′vi/ lat. »kar je dovoljeno Jupitru, ni dovoljeno volu«, kar je za nunca, to ni za junca, vse ni za vse (po Seneki)

quod non /kvod non/ lat. tega pa že ne!

quod non est in actis non est in mundo /kvod non est in ak′tis non est in mun′do/ lat. česar ni v spisih, uradno, za sodnika, ne obstoji (staro in zastarelo pravno načelo)

quod scripsi scripsi /kvod skrip'si skrip'si/ lat. kar sem napisal, sem napisal (in ne morem nič več spremeniti), Pilatov izrek
quod tibi fieri non vis, alteri ne feceris /kvod ti'bi fi'eri non vis, al'teri ne fe'ceris/ lat. kar nočeš, da bi tebi kdo storil, tega ti ne stôri drugim
quod videas /kvod vi'deas] lat. glej tam
quo modo /kvo mo'do/ lat. kako, na kakšen način
quorum -a *m* [lat.] gl. kvorum
quos ego /kvos e'go/ lat. »vam bom že pokazal«, »ali vas bom«, pri Vergilu razjarjen vzklik Neptuna nad vetrovi, razsajajočimi nad morjem
quot capita, tot sensus /kvot ka'pita, tot sen'zus/ lat. kolikor glav, toliko misli (po Horacu)
quo titulo /kvo ti'tulo/ lat. s kakšno pravico, na kakšni pravni osnovi
quousque tandem /kvous'kve tan'dem/ lat. »kako dolgo še« (naj to prenašamo), začetek prvega Ciceronovega govora proti Katilini
q. v. lat. kratica: 1. quantum vis, 2. quod videas

R

R 1. (po fr. fiziku Réaumuru) na toplomerih kratica za lestvico, razdeljeno na 80°, 2. [fr. *retard*] na urah: počasneje, 3. fr. kratica: recommandé, 4. v fiz. znak za elektr. upor
R. lat. kratica: recipe
r lat. kratica: radius
Ra (radij) znak za kem. prvino
Rá -ja *ali neskl. m* egipt. sončni bog, najvišje in najstarejše božanstvo pri starih Egipčanih; posvečen mu je bil skobec, zato so ga največkrat upodabljali kot moža s skobčevo glavo
rabárbara -e *ž* [nlat. *rheubarbarum* iz gr. *rheon barbaron*, *rheon* rastlina ob reki Rha, tj. Volga, *barbaros* tuj] znana rastlina z mesnato zdravilno koreniko in sočnimi, užitnimi listnimi stebli (več vrst)
rabát -a *m* [fr. *rabat* iz *rabattre* znižati] odbitek, popust pri prodajni ceni, ki ga da grosist maloprodajalcu ob takojšnjem plačilu ali večjih nakupih (= skonto); **rabatírati** -am dati, priznati rabat
rábi -ja *m* [hebr. *rabbi* moj učenik, učitelj, mojster] pri Judih častni naslov učenjakov ali pismoukov, pozneje vljuden nagovor sploh
rabiáten -tna -o [iz* ital. *arrabbiato* jezen, iz *rabbia* bes, jeza] divji, besen, razkačen; *fig.* popadljiv
rábies -a *m* [lat. *rabies* blaznost, besnost] steklina (med.)
rabín(ec) -(nc)a *m* [nlat. *rabbinus* iz hebr. *rabbi*] judovski duhovnik in predstojnik verske občine, navadno tudi pridigar; **rabinát** -a *m* rabinov urad, funkcija in čast
rabinízem -zma *m* [fr. *rabinisme*, gl. rabin] 1. nauk rabinov, naslanjajoč se na izročilo in talmud (kot »nacionalna vez« Judov po izgubi polit. neodvisnosti), 2. poznejša rabinska hebrejščina
rabulíst -a *m* [lat. *rabula* slab odvetnik] jezičnik, slab, spletkarski odvetnik, ki zavija pravi smisel zakonov in besed; **rabulístika** -e *ž* zavijanje, potvarjanje smisla zakonov in besed
rácija -e *ž* [ar. *rgazia* vojni ali roparski pohod, prvotno mohamedancev proti nevernikom] občasni policijski lov, pogon, gonja na potepuhe, prostitutke ali sumljive osebe
racijón -a *m* [fr. *ration* iz lat. *ratio* razum, preudarek, razmerje ...] dnevni obrok, npr. mornarja; obrok hrane ali potrebščin sploh za določen čas, gl. racionirati
rácio -ia *m* [iz lat.] gl. ratio
raciolatríja -e *ž* [lat. *ratio* razum, gr. *latreia* čaščenje] čaščenje ali pretirano spoštovanje razuma
racionálen -lna -o [fr. *rationnel* iz lat. *rationalis* iz *ratio* razum] 1. um(ov)en, umstven, (raz)umski, na razumu sloneč, izpeljan iz razuma, naspr. empiričen, 2. (raz)umen, razsoden, pameten, preudaren, 3. preudarjen, preračunan, smotrn; **racionálno število** v mat. veličina, ki se lahko izrazi kot kvocient

celih števil (pozitivna in negativna cela števila in ulomki); **racionálnost** -i *ž* 1. umnost, 2. razumnost, razsodnost, preudarnost, 3. smotrnost

racionalíst -a *m* [fr. *rationaliste* iz lat.] 1. razumar, kdor se ravna po razumu in razumsko, umstveno presoja stvari, 2. privrženec racionalizma; **racionalístičen** -čna -o razumarski; ki se tiče racionalistov ali racionalizma, v duhu racionalizma

racionalizácija -e *ž* [fr. *rationalisation*] ureditev, organiziranje česa na racionalen način; v ekon. celotnost ukrepov za boljšo organizacijo delovnega procesa, da se znižajo stroški in poveča storilnost (uvajanje boljših strojev, novih delovnih metod ...); *fig.* izboljš(ev)anje, izpopolnjevanje; **racionalizátor** -ja *m* kdor kaj racionalizira

racionalízem -zma *m* [fr. *rationalisme*] 1. razumarstvo, ravnanje po razumu kot najvišjem vodilu; (raz)umsko presojanje ali ukrepanje, 2. smer v spoznavni teoriji, ki ne ceni izkušnje in trdi, da je razum edini ali najvišji vir in kriterij spoznanja: Descartes, Spinoza, Leibniz ..., 3. teološka smer, ki pravi, da je razum (ne razodetje) vir spoznanja verskih resnic, ali skuša dogme razumsko utemeljiti

racionalizírati -am [gl. racionalizacija] racionalno urediti; poenostaviti; izboljšati, izpopolniti; izvesti racionalizacijo (~ obrat)

racionírati -am [gl. racijon] 1. (načrtno) razdeliti; prodajo blaga, ki ga primanjkuje, omejiti tako, da ga lahko kupi vsak samo določeno količino, 2. (raz)deliti na obroke

Ráda -e *ž* [ukr. *rada* svet, skupščina] nacionalistična, kontrarevolucionarna vlada v Ukrajini in Beli Rusiji v letih 1917 do 1919 (pravzaprav: Centralna rada)

Radamántis -a *m* [gr. *Rhadamanthys*] v stgr. mit. sin Zevsa in Evrope, eden izmed sodnikov v spodnjem svetu

rádar -ja *m* [angl. okr. iz *radio detecting and ranging* radijsko odkrivanje (predmetov) in določanje razdalje] elektronska naprava za daljinsko odkrivanje in ugotavljanje oddaljenosti predmetov, zlasti letal ali ladij v megli ali temi

radiácija -e *ž* [lat. *radiare* sevati] 1. v fiz. (iz)sevanje, izžarevanje, npr. svetlobe, toplote...; (radioaktivno) žarčenje, (iz)sevanje, 2. obsevanje, 3. *fig.* izbris; prekrižanje, npr. spisa; **radiacíjski** -a -o ki se tiče radiacije (~a kemija)

radiálen -lna -o [nlat. *radialis* iz lat. *radius* žarek; polmer] 1. žarkast, v obliki žarkov; *fig.* izhajajoč iz (enega) središča, 2. ki se tiče radiusa (mat., tehn., anat.)

radián -a *m* [lat. *radius* žarek; polmer] 1. v mat. kotna mera: središčni kot v krogu pod lokom, ki je enak dolžini polmera, 2. tak lok

radiánt -a *m* [iz lat. *radians* iz *radiare* sevati] 1. v fiz. točka (objekt), iz katere izhaja žarčenje ali sevanje, 2. v astr. točka na nebesnem svodu, iz katere na videz izhajajo meteori

radiáren -rna -o [lat. *radius* žarek; polmer] žarkast (~a struktura)

radiárij -a *m*, *nav. v mn.* **radiáriji** -jev [nlat. mn. *radiaria* iz lat. *radius*] fosilni zvezdarji (zool.)

radiát -a *m* [nlat. mn. *radiata* iz lat. *radius*] v zool. zvezdar, npr. iglokožci

radiátor -ja *m* [fr. *radiateur*] 1. grelec, sobni ipd. grelnik pri centralnem gretju s toplo vodo ali paro, 2. hladilnik pri motorjih z notranjim zgorevanjem

radicírati -am [lat. *radix*, *radicis* korenina] koreniti, računati koren (mat.)

rádij -a *m* [nlat. *radium* iz lat. *radius* žarek; polmer] radioaktivna kem. prvina, ki izseva energijo v obliki nevidnih žarkov in pri tem razpada v enostavnejše prvine; uporabljajo jo čedalje bolj na raznih znanstvenih področjih

rádij -a *m* [lat. *radius* prečka pri kolesu; polmer; žarek] 1. v mat. polmer (kroga, krogle...), 2. *fig.* področje dejavnosti (akcijski ~), 3. radius

rádijev -a -o [gl. radij] ki se tiče radija, 1. kem. prvine (~i žarki), 2. polmera (mat.)

rádijski -a -o [gl. radij] ki se tiče radia (~a oddaja) ali radija, kem. prvine (~o zdravljenje)

radikál -a *m* [fr. *radical* iz nlat. *radicalis* iz lat. *radix* korenina] 1. član ali privrženec radikalne stranke, danes navadno levičarske, buržoazno liberalne stranke; *fig.* privrženec radikalnih naziranj ali

ukrepov, skrajnež, 2. v kem. skupina atomov s prosto valenco, npr. metil, 3. koren, znak za rač. operacijo; mat. izraz s tem znakom, 4. koren (slovn.)

radikálec -lca *m* [iz fr.] gl. radikal (1.)

radikálen -lna -o [fr. *radical*] 1. *fig.* korenit, iz temeljev, temeljit (~i ukrep, ~a sprememba), skrajen, 2. brezobziren, odločen, 3. ki se tiče radikala ali radikalov; **radikálni socialísti** levičarska, buržoazno liberalna stranka v Franciji; v njenih vrstah predvsem pripadniki svobodnih poklicev, nameščenci ipd.

radikalízem -zma *m* [fr. *radicalisme*, 1820, iz lat.] težnja po radikalnih spremembah ali ukrepih; radikalno naziranje ali ukrepanje; korenitost, temeljitost

radikánd -a *m* [nlat. *radicandus*] korenjenec, število pod korenom (mat.)

rádio -ia *m* [okr. za radiofonijo, radiotelefonijo...] 1. (brezžično) prenašanje zvokov z elektromagnetnimi valovi, 2. radijski sprejemnik, radioaparat, 3. *fig.* radijska oddajna postaja

rádio- [lat. *radius* žarek] v sestavljenkah se tiče, 1. žarkov, npr. radiolariji, 2. žarčenja, npr. radioaktiven, 3. radijskih valov, npr. radiotelegrafija

radioaktíven -vna -o [radio- + aktiven] v fiz.: ki ima lastnost radioaktivnosti, izsevajoč jedrsko energijo v obliki žarkov (~a prvina); **radioaktívnost** -i *ž* jedrsko razpadanje, lastnost nekaterih prvin, npr. radija, da njihova atomska jedra samohotno razpadajo in pri tem oddajajo energijo v obliki nevidnih žarkov (pojav je odkril Becquerel l. 1896)

radioaktivitéta -e *ž* [iz lat.] gl. radioaktivnost

radioamatêr -ja *m* [radio- + amater] ljubitelj radiotehnike ali radiofonije; kdor se nepoklicno ukvarja z radiotehniko ali radiofonijo

radioaparát -a *m* [radio- + aparat] radijski sprejemnik, radijski (sprejemni) aparat

radioastronomíja -e *ž* [radio- + astronomija] področje astrofizike, ki preučuje žarke iz vesolja s frekvenco radijskih valov

radiodifuzíja -e *ž* [radio- + difuzija] radijski prenos, prenašanje, razširjanje novic, vesti ipd. po radiu

radioemisíja -e *ž* [radio- + emisija] radijska oddaja, oddajanje radijskega programa

radiofikácija -e *ž* [radio- + -fikacija] (načrtna) gradnja mreže radijskih sprejemnih in oddajnih postaj

radiofón -a *m* [radio- + -fon] 1. vrsta priprav za proizvajanje ali prenašanje zvoka z elektromagnetnimi valovi, 2. radiotelefon; **radiofoníja** -e *ž* brezžična telefonija, prenašanje zvokov z elektromagnetnimi valovi; **radiofónski** -a -o ki se tiče radiofonije (~i prenos)

radiogén -a -o [radio- + -gen] 1. izvirajoč od žarčenja, 2. nastal z razpadom radioaktivne snovi (~a prvina)

radiogoniométer -tra *m* [radio- + goniometer] priprava za pošiljanje elektromagnetnih signalov v določeni smeri ali ugotavljanje smeri (kota), v kateri oddaja drug oddajnik

radiográf -a *m* [radio- + -graf] slika, nastala z učinkovanjem rentgenskih ali podobnih žarkov na fotografsko ploščo ali film, zlasti rentgenska slika; **radiografíja** -e *ž* izdelovanje takih slik, zlasti rentgensko slikanje

radiográm -a *m* [radio- + -gram] 1. brezžična brzojavka (= radiotelegram), 2. sporočilo, poslano po radiu

radioinženír -ja *m* [radio- + inženir] inženir radiotehnike

radioizotóp -a *m* [radio- + izotop] radioaktivni izotop (navadno umeten), sicer neradioaktivne kem. prvine

radiokemíja -e *ž* [radio- + kemija] kem. preučevanje radioaktivnih snovi ali uporaba jedrske fizike v kemiji

radiolárij -jev *m mn.* [nlat. mn. *radiolaria* iz lat. *radiolus*, dimin. iz *radius* žarek] v zool. mreževci, deblo enoceličnih praživali (korenonožcev) s številnimi, radialno razvrščenimi »nožicami«; žive v morju kot plankton

radiológ -a *m* [radio- + -log] zdravnik, specialist za radiologijo; **radiologíja** -e *ž* 1. nauk o učinkih in uporabi rentgenskih in radioaktivnih žarkov in snovi; v ožjem pomenu: rentgenologija, 2. preiskovanje (fotografiranje) z rentgenskimi ali drugimi žarki; **radiológški** -a -o ki se tiče radiologije (~o raziskovanje)

radiolokácija -e *ž* [radio- + lokacija] ugotavljanje lege objektov (npr. letal v megli) z elektromagnetnimi valovi, z radarjem

radiomehánik -a *m* [radio- + mehanik] v radiotehniki kvalificiran delavec, ki popravlja radijske aparate ipd.

radiométer -tra *m* [radio- + -meter] 1. priprava, ki prikazuje spreminjanje radialne (svetlobne, toplotne ...) energije v mehanično gibanje, 2. podobna priprava za ugotavljanje in merjenje manjših količin sevanja

radionavigácija -e *ž* [radio- + navigacija] vodenje letal, ladij itd. z radijskimi valovi; **radionavigacíjski** -a -o ki se tiče radionavigacije (~e priprave)

radioprográm -a *m* [radio- + program] spored radijskih oddaj

radiosêrvis -a *m* [radio- + servis] servis (urad, prodajalna...) s predmeti iz radiotehnike

radioskopíja -e *ž* [radio- + -skopija] preiskovanje neprozornih objektov — npr. človeškega telesa — z rentgenskimi itd. žarki; rentgensko presvetljevanje

radiosónda -e *ž* [radio- + sonda] meteorografska priprava (na balonu), ki pošilja z oddajnikom podatke o pritisku, temperaturi in vlagi v ozračju

radiostúdio -ia *m* [radio- + studio] prostor za radijske oddaje

radiotéhnik -a *m* [radio- + tehnik] strokovnjak v radiotehniki; **radiotéhnika** -e *ž* 1. področje elektrotehnike, ki preučuje lastnosti in uporabljanje elektromagnetnih valov, 2. izdelovanje in popravljanje radijskih ipd. aparatov

radiotelefón -a *m* [radio- + telefon] brezžični telefon; **radiotelefonija** -e *ž* brezžično prenašanje zvokov z elektromagnetnimi valovi

radiotelegráf -a *m* [radio- + telegraf] brezžični brzojav; **radiotelegrafíja** -e *ž* brezžično brzojavljanje z elektromagnetnimi valovi; **radiotelegrafíst** -a *m* kdor dela pri radiotelegrafu (ladijski ~)

radiotelegrám -a *m* [radio- + telegram] brezžična brzojavka

radioteleskóp -a *m* [radio- + teleskop] naprava za prestrezanje žarkov iz vesolja s frekvenco radijskih valov

radiotelevizíja -e *ž* [radio- + televizija] 1. prenašanje (premičnih) slik s sredstvi radijske tehnike, 2. radio in televizija

radioterapíja -e *ž* [radio- + terapija] zdravljenje z rentgenskimi ali radijskimi žarki (med.)

radírati -am [nem. *radieren* iz lat. *radere* strgati] 1. brisati z gumo (radirko) ali strgati z nožičem, kar je napisano, 2. risati na kovinsko, npr. bakreno ploščo; **radíranka** -e *ž* bakrorisba, ujedenka (reprodukcija z bakrene plošče)

rádium -a *m* [nlat. *radium*] gl. radij; **rádiumov** -a -o radijev, ki se tiče kem. prvine radija (radijevi žarki); **rádiumski** -a -o radijski, ki se tiče kem. prvine radija (radijsko zdravljenje)

rádius -a *m* [lat. *radius*] 1. gl. radij, 2. v anat. koželjnica (podlahtna kost); **rádiusov** -a -o 1. radijev, ki se tiče radija, polmera (mat.), 2. koželjničen (anat.)

radón -a *m* [rad(ium) + -on, kot argon, neon] redka, inertna kem. prvina (plin), radioaktivni produkt razpadanja radija

rádža -a *in* -e *m* [skt. *rajan* kralj, knez] 1. naslov fevdalnih knezov in vladarjev v Indiji, 2. naslov vladarjev ali princev na Javi, Borneu itd.

RAF *ali* **R.A.F.** [angl. *Royal Air Force*] Kraljevske zračne sile (angleško vojno letalstvo)

rafál -a *m* [fr. *rafale* piš, vihra] več zaporednih strelov ali izstrelek vsega vložka pri avtomatskem orožju (~ iz brzostrelke)

ráfija -e *ž* [nlat. *Raphia pedunculata*, po besedi domačinov] 1. v bot. vrsta palme z Madagaskarja, 2. ličje iz listov te ali podobnih palm (za vezanje, pletenje, izdelovanje klobukov ...)

rafinácija -e *ž* [fr. *raffiner* čistiti] čiščenje in plemenitenje naravnih snovi in tehničnih produktov

rafináda -e *ž* [fr. *raffinade*] čiščenje sladkorja; prečiščen sladkor (ali špirit)

rafinát -a *m* [rafin(irati) + -at] kemično prečiščena snov

rafinêr -ja *m* [gl. rafinerija] 1. delavec v rafineriji, 2. vrsta stroja za drobno mletje papirne mase

rafinerija -e *ž* [fr. *raffinerie*, Colbert, 1760] prečiščevalnica, tovarna ali obrat za

prečiščevanje petroleja, sladkorja...; **rafinírati** -am (o)čistiti, prečistiti

rafiníran -a -o [fr. *raffiné*] 1. očiščen, prečiščen, 2. prefinjen (~ duh), 3. (skrajnje) zvit, premeten, prebrisan, pretkan

rafinóza -e *ž* [rafin(irati) + -oza] vrsta ogljikovih hidratov, zlasti v sladkorni pesi

ragáda -e *ž* [gr. *rhagade*] v med. kožna razpoka, npr. na ustnici ali prsni bradavici

rágbi -ja *m* [iz angl.] gl. rugby

-ragíja -e *ž* [gr. *-rrhagia* iz *rhegnynai* vdreti, privreti] v sestavljenkah, npr. hemoragija

raglán -a *m* [angl. *raglan*, po lordu Raglanu, poveljniku angl. čet v krimski vojni] ohlapen moški površnik z rokavi in ramnimi deli iz enega kosa

ragtime [/ræg'tajm/ = angl. pretrgani takt] 1. močno sinkopirani ritem črnske glasbe, 2. glasba ali ples v takem ritmu

ragú -ja *m* [fr. *ragoût*] precej začinjena obara (ali juha) iz mesa, npr. rib ali drobovja perutnine, in zelenjave

ráhat-lókum -a *m* [tur. *rahatlokum*] orientalska slaščica iz riževe moke, sladkorja in dišečega olja

rahialgíja -e *ž* [gr. *rhachis* hrbtenica, + -algija] bolečine v hrbtenici

rahítičen -čna -o [gr. *rhachis* hrbtenica] bolehajoč za rahitisom; **rahítik** -a *m* rahitični bolnik

rahítis -a *m* [gr. *rhachis* hrbtenica, + -itis] v med. »angleška bolezen«, motnje v rasti in razvoju kosti (mehke kosti) v detinskih letih zaradi pomanjkanja sonca in pomanjkljive prehrane (pomanjkanja vitamina D)

RAI [ital. *Radiotelevisione Italiana*] Italijanska radiotelevizija

raid -a *m* /reid/ angl. 1. nenadni napad, zlasti vpad, prodor konjenice ali manjših motoriziranih enot v sovražno zaledje, 2. dolg letalski napad

railroad -a *m* /reil'roud/ angl. železnica (= railway)

railway -a *m* /reil'uei/ angl. železnica

raison [/rɛzõ'/ fr. iz lat. *ratio*] um, razum; pamet; (pameten) razlog, smisel; razsodnost; mnenje; povod; vzrok; dokaz; »prav«, pravica, upravičenost

raison d'État /rɛzõ' deta'/ fr. »državni oziri«, državnopolit. razlogi ali koristi, največkrat v absolutističnem smislu, npr. pri kršitvi zakona

raison d'être /rɛzõ' dɛ'trə/ fr. razlog, pravica do obstanka, do življenja; upravičenost česa

rája -e *ž* [shr. iz tur. *raya* čreda] v sultanski Turčiji: nemuslimanski podložniki, ki niso imeli istih pravic kot muslimani; *fig.* brezpravna množica

rájfajznovka -e *ž* [po ustanov. F. W. Raiffeisnu, 1818—1888] vrsta kreditnih zadrug

rájh -a *m* [nem. *Reich*] ime za nem. državo (Prvi rajh od 9. stol. do 1806, Drugi od 1871 do 1919, Tretji — nacistični — od 1933 do 1945); **rájhovec** -vca *m* Nemec iz rajha

rajhskáncler -ja *m* [nem. *Reichskanzler*] »državni kancler«, predsednik vlade nem. rajha

rájhsmarka -e *ž* [nem. *Reichsmark*] nem. denarna enota, ima 100 pfenigov

Rájhstag -a *m* [iz nem.] gl. Reichstag

rajón -a *m* [fr. *rayon* žarek; polmer; fig. območje] 1. območje, področje; predel, 2. četrt, okoliš, najmanjša upravna enota v naših mestih po osvoboditvi; okraj; okrožje; **rajonírati** -am gl. rajoni(zi)rati

rajonizácija -e *ž* [gl. rajon] (raz)delitev na rajone; določitev rajonov; **rajoní(zí)rati** -am (raz)deliti, razvrstiti na rajone, določiti rajone

ráket -a *m* [iz angl.] gl. reket

rakéta -e *ž* [nem. *Rakete* iz ital. *rocchetto* tulec; valjec] izstrelek (ali podobno telo) s svojim gorivom na reaktivni pogon (signalna, vesoljska ~); **rakéten** -tna -o ki se tiče rakete; po načelu rakete (~o letalo); **rakétnica** -e *ž* puška za rakete

rákija -e *ž* [shr. iz tur.] žganje

rakún -a *m* [angl. *raccoon* iz algon. *ärähkunem*] šup, ponočna zver iz Severne Amerike: spada med male medvede in se udomači (zool.)

rallentando [/ralentan'do/ ital. iz *rallentare* zadržati] v glas. 1. *prisl.* počasneje, počasi zadrževaje (tempo), 2. *samost.* **rallentando** -a *ali neskl. m* del skladbe

rally -ja *m* angl. gl. rallye

rallye -ja *m* [/ra'li in (angl.) ræ'li/ psevdofr. iz angl. *rally* (množično) srečanje; zborovanje; tekma] (večje) tekmovanje avtomobilistov s posebnimi pogoji

Ramajána -e *ž* [skt. *Ramayana*] drugi največji — za Mahabharato — indijski ep iz 4.—3. stol. pr. n. š.; vsebuje okrog 24.000 verzov v 7 knjigah in opisuje dogodivščine kraljeviča Rame, ki mu je bila ugrabljena žena

ramazán -a *m* [tur. *ramazan* iz ar. *ramadan* postni mesec] 1. pri muslimanih postni mesec (deveti mesec v njihovem koledarju), v katerem je predpisan vsak dan post od zore do mraka, 2. post v tem mesecu

ramifikácija -e *ž* [lat. *ramus* veja, + -fikacija] cepljenje (na veje); razrast, razvejitev, razvejenost, npr. žil, živcev...

rámija -e *ž* [malaj. *rami*] 1. bela kopriva, azijska rastlina iz družine koprivnic, 2. njena vlakna (prastara tekstilna surovina), 3. tkanina iz teh vlaken

rámpa -e *ž* [fr. *rampe*] 1. klančina, nakladališče ali razkladališče na železnici, 2. privoz, (zvišen) dovoz ali dohod k poslopju, 3. robnica, sprednji rob gledališkega odra in vrsta luči na njem, 4. železniška zapornica

rámstek -a *m* [angl. *rumpsteak*] na hitro opečen goveji ledveni zrezek (kuh.)

ránč -a *m* [angl. *ranch* iz špan.] živinorejska farma ali pristava v ZDA; **rančêro** -a *m* rančar, 1. lastnik ranča, 2. delavec na ranču

ráncho -a *m* [špan. *rancho*] 1. ranč, 2. koča za delavce na rančih v nekdanji špan. Ameriki

rándem -a *m* [nem.* skovanka] lahek dvokolesni (cirkuški) voz s tremi, drug za drugim vpreženimi konji

randevú -ja *m* [iz fr.] gl. rendez-vous

randmá -ja *m* [fr. *rendement*] prinos, donos (čistega proizvoda iz surovine); v kmetijstvu: pridelek, obrod(ek); v tehn. učinek, koristno delo (stroja)

ráng -a *m* [fr. *rang* iz germ.] stopnja (v določenem redu); vrsta, red; veljava, položaj

ranger -ja *m* /rein'džə/ angl. 1. klatež, 2. v ZDA a) konjeniška policija, b) komandos, c) ime amer. umetnih satelitov

ránglista -e *ž* [rang + lista] 1. vrstni red, 2. spisek, urejen po določenem redu

ránija -e *ž* [ind. *rani* iz skt. *rajni*, ž. sp. od *rajan* kralj, knez] v Indiji, 1. kraljica ali princesa, 2. žena radže

ranžírati -am [fr. *ranger* urediti] 1. urejati, urediti; postaviti v red, vrsto, razvrstiti; pripraviti kaj, 2. določiti prostor, mesto, rang, 3. premikati, sestavljati (~ vagone); **ranžírec** -rca *m* kdor ranžira; **ranžíren** -rna -o določen za ranžiranje (~i kolodvor), premikalen; urejevalen, pripravljalen

rapíden -dna -o [fr. *rapide* iz lat. *rapidus* hiter] hiter, uren, nagel; vihrav, sunkovit

rapír -ja *m* [nem. *Rapier* iz fr. *rapière*] 1. raven, koničast borilni meč, prvotno dvorezen, priljubljeno orožje v dvobojih, 2. floret

rapórt -a *m* [fr. *rapport* donos; sporočilo; razmerje; odnos] 1. ustno ali pismeno (s)poročilo nadrejenim; prijava, naznanilo, 2. vojaško poročilo; **raportírati** -am (s)poročati, sporočiti, (po)dati poročilo

raportêr -ja *m* [fr. *rapporteur*] 1. kdor raportira, (vojaški) poročevalec, prim. repôrter, 2. vrsta kotomera

rapsód -a *m* [gr. *rhapsodos* iz *rhaptein* šivati; zlagati, *ode* pesem] v stari Grčiji potujoči pevec ali recitator epskih, npr. Homerjevih pesmi; **rapsodíja** -e *ž* 1. epska pesem, ki jo je pel ali recitiral rapsod, zlasti odlomki iz Homerjevih pesmi, 2. večje glasbeno delo v svobodnem slogu, sloneče na narodnih pesmih ali motivih (Lisztova Madžarska ~)

ráptus -a *m* [lat. *raptus* rop] 1. rop, ugrabitev (zastarelo), 2. nenaden izbruh besnosti (med.)

rara avis /ra'ra a'vis/ lat. »redka ptica«, bela vrana (iz Juvenalovih Satir; pisec ima v mislih Penelopo, Odisejevo ženo, ki je dvajset let čakala na moža, in pa Lukrecijo, plemenito Rimljanko, ki se je usmrtila, ker jo je onečastil sin Tarkvinija Superba); redkost

raritéta -e *ž* [lat. *raritas* iz *rarus* redek] redkost; redka stvar; *fig.* dragocenost

rás -a *m* [= ar. glava; vrh; gora; poveljnik] etiopski knez, navadno pokrajinski namestnik

rása -e *ž* [fr. *race* iz ital. *razza*; izraz je vpeljal v tem pomenu Buffon l. 1740] pasma, podvrst, zvrst, pleme, tj. 1. živalske ali rastlinske oblike, ki se med seboj ločijo, a ne sestavljajo posebne vrste, 2. biološka skupina ljudi z raznimi značilnostmi — barvo kože, las, obliko lobanje itd.; **rásen** -sna -o ki se tiče rase; plemenski; **rásna diskriminácija** kratenje kakih pravic pripadnikom drugih ras ali pripadnikom kolonialnih in polkolonialnih narodov; **rásna teorija** gl. rasizem

rasíst -a *m* [fr. *raciste*, 1932] privrženec rasizma; **rasízem** -zma *m* »rasna teorija«, reakcionarna, neznanstvena teorija o različni vrednosti človeških ras, o obstoju nižjih in višjih, »državotvornih« ras; s to teorijo so zlasti nacisti opravičevali osvajalno politiko in zasužnjevanje drugih narodov

rástər -tra *m* [nem. *Raster* iz lat. *rastrum* motika] v tiskarstvu: sito, steklena plošča z ujedkano mrežo za izdelavo avtotipov; taka mreža; **rástr(ír)ati** -am napraviti raster; črtati, vleči črte

rastrál -a *m* [lat. *rastrum* motika] notni črtalec, črtalnik; **rastrírati** -am črtati, vleči notne črte

ráta -e *ž* [lat. *rata sc. pars* iz *ratus* izračunan] 1. (dogovorjen, sorazmeren) del, delež, znesek, 2. obrok

ratificírati -am [nlat. *ratificare* iz lat. *ratus* izračunan; pravnomočen, *facere* narediti] potrditi, priznati, izvesti ratifikacijo; **ratifikácija** -e *ž* polnopravna potrditev (zlasti pogodbe med dvema ali več državami) po najvišjih drž. organih; **ratifikacíjski** -a -o ki se tiče ratifikacije (~a listina); potrditven

ratiné -ja *m* [fr. *ratine* iz stfr. *ratin* protina] redka, nakodrana volnena tkanina; **ratinírati** -am (na)kodrati tkanino

ratio -ia *m* [/ra'cio/ lat. iz *reri* računati; meniti] 1. račun(anje); korist; preudarek, 2. um; razum; (pameten) razlog, 3. vzrok, 4. dokaz, 5. pravilo; načelo; nauk, 6. (so)razmerje; obrok, 7. manjše tiskarske črke, vrsta petita

ratio legis /ra'cio le'gis/ lat. osnova zakona; pomen, smoter zakona

rátluk -a *m* [shr. iz tur.] gl. rahat-lokum

ravelin -a *m* [/ravlẽ'/ fr. iz ital.] prednji trdnjavski okopi (v obliki polmeseca) med dvema branikoma

ravióli -lov *m mn.* [ital. *ravioli*] s sesekljanim mesom polnjene testenine (kuh.)

rayon -a *m* [/re'jon/ angl. iz fr.] umetna svila na celulozni osnovi

razánten -tna -o [fr. *rasant* brijoč; leteč tik nad zemljo] nizek, položen, položno leteč (izstrelek, ki leti tik nad zemljo)

razírati -am [nem. *rasieren* iz fr. *raser* briti] (o)briti; ogoliti; *fig.* do tal razdejati, uničiti

razkólnik -a *m* [rus. *raskol'nik*] sektant, 1. ime ruskih sektantov, ki so se l. 1666 ločili od pravoslavne cerkve, ker so zavračali reforme patriarha Nikona (razcepili so se na razne ločine), 2. pripadnik ene teh ločin

raznočínec -nca *m* [rus.] v carski Rusiji inteligent neplemič, zlasti nižji uradnik h koncu 19. stol.

razúra -e *ž* [lat. *rasura* iz *radere* strgati] 1. izpraskanje starih rokopisov, 2. izpraskano, izbrisano mesto v spisu; izbris; popravek

Rb (rubidij) znak za kem. prvino

Re (renij) znak za kem. prvino

Ré -ja *ali neskl. m* [iz egipt.] gl. Ra

re- lat. (in romanska) predpona, v zloženkah: spet, znova, proti-, nazaj; izraža ponavljanje ali poudarjanje, vrnitev v prejšnje stanje, nasprotno dejavnost ipd., npr. reagirati, revizija, reprodukcija

Réa, Rée *ž* [gr. *Rhea*] v stgr. mit. hči Urana in Gee, sestra in žena Kronosa, mati Zevsa, pozneje istovetna s Kibelo

reagénca -e *ž* [gl. reagens] 1. reagiranje, 2. reagens

reagéncije -ij *ž mn.* [iz lat.] gl. reagens

réagens -a *ali* **reagènt** -énta *m, mn. tudi* **reagéncije** -ij *ž* [re- + lat. *agens* iz *agere* delovati] snov, s katero ugotovimo v kem. spojinah navzočnost ali množino določenih snovi (ker tipično reagira nanje); **reagénčen** -čna -o ki se tiče reagenta ali reagencij (~i papir)

reagírati -am [nlat. *reagere*, gl. reagens] povratno delovati, odgovoriti, odz(i)vati se na vtiske, dražljaje, spremembe, žaljivke...

reákcija -e *ž* [fr. *réaction*, v polit. okrog 1795, re-, lat. *actio* dejanje, dejavnost]

nasprotno, povratno delovanje, odgovor, odziv, odpor, nasprotovanje (na akcijo, učinek, dražljaj, dogodek...), zlasti, 1. odziv organizma na določen dražljaj (psihol., fiziol.), 2. kem. spremembe različnih snovi, npr. zaradi medsebojnega učinkovanja, 3. v polit. preživele, napredku sovražne družbene sile (buržoazna ~); odpor in nasprotovanje teh sil družbenemu napredku ali prizadevanje utrditi ali obnoviti stare, preživele oblike; **reakcíjski** -a -o sloneč na reakciji, ki se tiče reakcije; v tehn. s potisno silo, ki deluje v smeri, nasprotni plinskemu toku (~o letalo)

reakcionár -ja *m* [fr. *réactionnaire*] nazadnjak, mračnjak, privrženec (polit.) reakcije, sovražnik napredka

reakcionáren -rna -o [fr. *réactionnaire*] nazadnjaški, mračnjaški, sovražen napredku; **reakcionárnost** -i *ž* nazadnjaštvo, mračnjaštvo

reaktivácija -e *ž* [re-, gl. aktivirati] 1. obnovitev ali poživitev; ponoven sprejem v aktivno službo, npr. že upokojenega uradnika, 2. ponovitev bolezni; **reaktivírati** -am obnoviti (dejavnost); poživiti; spet vzeti v službo; **reaktivírati** -am **se** 1. spet stopiti v (aktivno) službo, 2. obnoviti se (bolezen)

reaktívec -vca *m* [gl. reaktiven] reaktivno letalo

reaktíven -vna -o [re- + aktiven] v fiz. z nasprotnim učinkom; zmožen za kem. reakcije; na reakcijski pogon (~o letalo)

reáktor -ja *m* [angl. *reactor*, re- + lat. *actor* iz *agere* delati] v jedrski fiziki vrsta naprav (= atomska peč) za ustvarjanje in kontrolirano sproščanje jedrske energije, npr. betatron

reál -a *m* [špan. *real* iz lat. *regalis* kraljevski] nekdanja španska denarna enota in srebrnik, veljaven v nekaterih južnoamer. državah

reál -a *m* [portug. *real*, mn. *reis*] brazilska in nekdanja portug. denarna enota, gl. milreis

reálec -lca *m* [gl. realen] dijak na realki

reálen -lna -o [nlat. *realis* iz lat. *res* stvar] 1. stvaren, resničen, obstoječ v resničnosti, tj. neodvisno od človeške zavesti, dejanski, naspr. idealen, 2. izvedljiv, uresničljiv, naspr. irealen; **reálna enciklopedíja** stvarna enciklopedija, slovar stvarnih pojmov; **reálna gimnázija** tip osemletne srednje šole, po učnem programu med realko in klasično gimnazijo; **reálna plača** resnična plača, namreč merjena z množino dobrin, ki jih lahko kupiš zanjo, prim. nominalna plača; **reálna unija** resnična zveza več držav, tj. ne le s skupnim vladarjem (personalna unija), temveč tudi s skupnimi ustanovami in organi, npr. Avstro-Ogrska do l. 1918; **reálna vrednost** stvarna, dejanska vrednost kovanca, tj. vrednost njegove kovine (v naspr. z imensko vrednostjo); **reálne vede** stvarne vede, vede, ki so v neposredni zvezi z življenjem in njegovimi potrebami: naravoslovne vede, tehnika ...

realgár -ja *m* [nlat. *realgar* iz ar.] v mineral. žolto rdeča mišnica (arzenova ruda)

reálije -ij *ž mn.* [nlat. mn. *realia*] 1. stvari; stvarni, realni predmeti, 2. stvarna dejstva, 3. stvarne, naravoslovne vede

realíst -a *m* [fr. *réaliste*] 1. predstavnik ali zagovornik realizma, 2. trezen, praktičen človek, ki vidi življenje takšno, kot je, in upošteva dejstva; **realístičen** -čna -o ki se tiče realistov (ali realizma); upoštevajoč ali opirajoč se na stvarnost, posnemajoč stvarnost; *fig.* trezen (~a ocena), trezno misleč; stvaren, resničen

realiter /rea'liter/ lat. *prisl.* stvarno, v resnici, zares

realitéta -e *ž* [nlat. *realitas*] 1. stvarnost, resničnost (= realnost), 2. *nav. v mn.* **realitéte** -et *ž* nepremičnine: zemljišča in zgradbe; **realitéten** -tna -o nepremičninski, ki se tiče nepremičnin; **realitétna pisarna** pisarna, kjer posredujejo pri nakupu in prodaji nepremičnin

realizácija -e *ž* [fr. *réalisation*] 1. uresničе(va)nje; izvedba, izvršitev (~ projekta); dosežek, 2. v ekon. prodaja, vnovčenje (= spreminjanje blaga v denar); **realizírati** -am 1. uresničiti; izvršiti; doseči, uveljaviti, 2. proda(ja)ti, vnovčiti

realizátor -ja *m* [iz lat.] uresničevalec, kdor kaj realizira

realízem -zma *m* [fr. *réalisme*, 1833] 1. v fil. ime za teorije, ki priznavajo obstoj objektivne realnosti zunaj zavesti, a ne dajejo jasne materialistične ali idealistične razlage te realnosti in njenih zakonov (kritični, transcendentalni ~), 2. smer v srednjeveški sholastiki, ki uči, da obstoje splošni pojmi (univerzalije) realno in neodvisno od stvari, prim. nominalizem, 3. v umetn. smer ali težnja, ki skuša podati čimbolj pravilno podobo resničnosti v njenih tipičnih potezah, 4. čut za stvarnost, upoštevanje stvarnosti in dejstev

reálka -e *ž* [iz nem. *Realschule*, gl. realen] tip srednje šole s težiščem pouka na realnih vedah

reálnost -i *ž* [gl. realen] 1. stvarnost, resničnost; kar obstoji realno, tj. objektivno, neodvisno od naše zavesti; resnični svet, 2. čut za stvarnost

reanimácija -e *ž* [re- + animacija] 1. oživljenje, oživitev (med.), 2. (duhovna ipd.) osvežitev, 3. spodbuda

reasumírati -am [re- + asumirati] povzeti, obnoviti kaj; **reasúmpcija** -e *ž* obnova, obnovitev, npr. tožbe (pr.)

rebaláns -a *m* [re- + fr. *balance* ravnotežje] poprava, uravnoteženje bilance ali proračuna; **rebalansírati** -am izvesti rebalans

rebél -a *m* [fr. *rebelle* iz lat. *rebellis* uporen] upornik, kdor se z orožjem upre zakoniti oblasti; *fig*. puntar; **rebélski** -a -o uporniški; uporen; puntarski

rebelírati -am se [lat. *rebellare*] upirati se; puntati se

rebeljón -a *m* [lat. *rebellio*] (oborožen) upor, vstaja

rébus -a *m* [lat. *rebus* (izražanje) z rečmi, 6. skl. mn. od lat. *res* stvar] podobnica, slikovnica, uganka v podobah, v slikah, slikovna uganka, tj. beseda ali stavek, izražen s slikami, znaki ipd. (tudi s kako črko vmes)

rebus sic stantibus /re'bus sik stan'tibus/ lat. »v takem (stvarnem) položaju«, v teh okoliščinah (pravna klavzula, ki pomeni, da so bile pri sklenitvi pogodbe upoštevane tedanje okoliščine in pri spremenitvi teh okoliščin pogodba ne velja več)

Rec. lat. kratica: recipe

recénten -tna -o [fr. *récent* iz lat. *recens, recentis*] 1. nedaven, nov, svež (~i dogodek), pravkaršnji, 2. ki se tiče sedanjega geol. razdobja, naspr. fosilen

recenter paratum /recen'ter para'tum/ lat. sveže pripravljeno (zdravilo)

recenzènt -énta *m* [lat. *recensere* pregledati] ocenjevalec, presojevalec, pisec recenzij

recenzíja -e *ž* [lat. *recensio* pregled] 1. kritičen pregled starejšega teksta, oprt na preučevanje virov in prvih izdaj; kritično pregledan ali izdan tekst, 2. *fig*. presoja, krajša kritična (ali nekritična) ocena znanstvenega ali umetn. dela, filma, igre ...; tak članek ipd.; **recenzírati** -am 1. kritično pregledati, 2. oceniti, presoditi kaj, napisati recenzijo, poročati o čem

recépcija -e *ž* [lat. *receptio* sprejem] 1. sprejemanje; sprejem (gostov, bolnikov ...); slavnostni sprejem, npr. ob drž. praznikih, 2. sprejemnica (v hotelu, servisu ...), 3. sprejem radijskih ipd. oddaj (dobra ~), 4. prejem, prim. recepis, 5. prevzem, prevzetje tujih kulturnih, polit. in drugih oblik ali norm (~ rimskega prava v srednjem veku)

recepís -a *m* [lat. *recepisse*, nedol. perf. od *recipere* prejeti; iz fraze *cognosco me recepisse* potrjujem prejem] (poštna ipd.) prejemnica, potrdilo prejema

recèpt -épta *m* [iz lat. *receptum* iz *recipere* prejeti] 1. zdravniški predpis zdravila (ali navodilo lekarnarju, kako naj ga pripravi), 2. kuharsko navodilo za pripravljanje jedil in pijač; **receptírati** -am predpisati in po receptu izdati (zdravilo), napisati recept

receptibílen -lna -o [nlat. *receptibilis*] sprejemljiv, npr. predlog

receptíven -vna -o [nlat. *receptivus*] dovzeten, sprejemljiv; **receptívnost** -i *ž* dovzetnost, sprejemljivost

recéptor -ja *m* [iz lat. *receptor*] 1. pobiralec (davkov, carin ...), 2. (s)prejemnik, npr. vtiskov, dražljajev, valov ...; čutilo, organ za sprejemanje vtiskov, dražljajev, 3. slušalo, telefonska ipd. slušalka, 4. uslužbenec v recepciji

receptúra -e *ž* [gl. recept] 1. predpisovanje, pripravljanje in izdajanje zdravil, 2. oddelek v lekarni, 3. celotnost receptov

(kuharska ~), 4. pobiranje davkov ali carin

recés -a *m* [lat. *recessus* umikanje, iz *recedere* nazaj iti] 1. (zapleteno) razpravljanje; sklep, izid (razpravljanja); poravnava, sporazum (o spornih vprašanjih); pismena pogodba, 2. zaostanek v plačilu (trg.), 3. v anat. kot, zakotje

recesíja -e *ž* [iz lat. *recessio*, gl. reces] 1. umikanje, upadanje, 2. upadanje gospodarske dejavnosti (olepševalno za znamenja krize)

recesíven -vna -o [fr. *récessif*, gl. reces] v genetiki: prikrit, neviden (namreč dedne lastnosti, ki jih dominantne potisnejo v ozadje)

recidíva -e *ž* [lat. *recidivus* ponavljajoč se] 1. povrnitev bolezni po navideznem ozdravljenju (med.), 2. ponovitev ali ponavljanje kaznivega dejanja (pr., psihol.)

recidíven -vna -o [lat. *recidivus* ponavljajoč se] ponoven, vnovičen; ponavljajoč se; **recidívnost** -i *ž* povrnljivost, ponovnost; ponavljanje (pr., med., psihol.)

recidivíst -a *m* [fr. *récidiviste* iz lat.] kdor ponovno zagreši kaznivo dejanje (pr.); **recidivízem** -zma *m* nagnjenje k ponavljanju kaznivih dejanj

recipe [/re'cipe/ lat. velel. od *recipere* vzeti, prejeti] »vzemi« (na zdravniških receptih)

recipiènt -énta *m* [iz lat. *recipiens*] 1. (s)prejemnik, kdor ali kar kaj sprejme, 2. poveznik, zvonasta steklena posoda, iz katere izčrpajo zrak (fiz.); posoda za zbiranje in hranjenje prekapnin ipd. (kem.)

recipírati -am [lat. *recipere*] sprejeti, (pre)vzeti, gl. recepcija

reciprocitéta -e *ž* [fr. *réciprocité*] 1. recipročnost, 2. vzajemna usluga ali obveznost; **reciprocitéten** -tna -o vzajem-(nost)en, medseboj(nost)en, obojestranski; **reciprocitétno načelo** v medn. pravu načelo, po katerem prizna država drugi državi (ali njenim državljanom) določene pravice ali ugodnosti s pogojem, da jih tudi druga država prizna njej

recipróčen -čna -o [fr. *réciproque* iz lat. *reciprocus*] medsebojen, vzajemen, v vzajemnem odnosu ali razmerju; izmeničen, obojestranski; povraten; obrnjen (~a vrednost ulomka); **recipróčnost** -i *ž* medsebojnost, vzajemnost, obojestranost; povratnost; obrnjenost

récit -a *m* [/resi' -ja/ fr. iz *réciter* pripovedovati] opis, oris; pripoved; zgodba

recitácija -e *ž* [lat. *recitatio*] javno umetniško prednašanje — npr. branje — leposlovnih del, zlasti pesmi; **recitacíjski večer** bralni, literarni večer, kulturna prireditev, na kateri književniki bero svoja dela

recitál -a *m* [fr. *récital* iz angl.] 1. recitacija, 2. solistična glasbena prireditev

recitando /rečitan'do/ ital. *prisl.* v glas. (prednašati) v obliki recitativa

recitatív -a *m* [ital. *recitativo*] 1. v vokalni glasbi: slog petja med petjem in govorom, petju podoben stiliziran govor (v operah ipd.), 2. delo, skladba ali del skladbe v tem slogu; **recitatíven** -vna -o ki se tiče recitativa; v obliki recitativa

recitátor -ja *m* [lat. *recitator* bralec] kdor kaj recitira; **recitírati** -am umetniško prednašati (na pamet ali brati) leposlovno delo

recommandé /rəkəmãde'/ fr. na poštnih pošiljkah: priporočeno

recommended [/rekəmen'did/ = angl. priporočen] pri vhodu v velike hotele včasih napis, da ga medn. turistične ustanove priporočajo tudi najzahtevnejšim gostom

recte /rek'te/ lat. prav, pravilno; v resnici

rector magnificus /rek'tor magni'fikus/ lat. »prevzvišeni ravnatelj«, naslov vseučiliškega rektorja

redákcija -e *ž* [fr. *rédaction* iz lat. *redactus*, delež. od *redigere* nazaj spraviti] 1. urej(ev)anje, ureditev, npr. časopisa; pripravljanje ali popravljanje besedila ali rokopisa za tisk; določitev ustreznega besedila, gl. redigirati, 2. uredništvo, a) kolektiv, ki se ukvarja z uredniškim delom, b) uredniški prostori; **redakcíjski** -a -o ki se tiče redakcije, uredniški (~i odbor)

redaktêr -ja *m* [fr. *redacteur*] urednik (= redaktor)

redáktor -ja *m* [iz fr. *redacteur*] urednik, kdor opravlja uredniško delo

redatírati -am [re- + datirati] postaviti datum nazaj, datirati nazaj
redémpcija -e *ž* [lat. *redemptio* iz *redimere* rešiti; odrešiti] osvoboditev; (od)rešitev; odkup, npr. iz ujetništva
redémptor -ja *m* [lat. *redemptor*] rešitelj, (od)rešenik, nav. v verskem smislu
redemptoríst -a *m* [lat. *redemptor* odrešenik] redovnik iz jezuitom sorodnega reda »Odrešenikovega«, ukvarja se največ z misionarjenjem
redigírati -am [lat. *redigere* nazaj spraviti, *re-*, *agere* delati] (jezikovno, slogovno) popravljati, pripravljati za tisk; dati besedilu, npr. zakonu, ustrezno obliko
redingót -a *m* [fr. *redingote* iz angl. *riding coat* jahalni, potni plašč] 1. dolg moški plašč s posebnim krojem, v modi na prelomu 18. in 19. stol. (več vrst), 2. podoben ženski plašč
rédis -a *ali neskl. m* [trg. ime] vrsta risalnega peresa za okroglo pisavo
rediskontírati -am [re- + diskontirati] ponovno diskontirati
redivívus [iz lat.] oživel, oživljen, obnovljen
redondílja -e *ž* [špan. *redondilla*] španska in portug. narodna kitica iz štirih verzov z osmimi ali šestimi zlogi
rédova -e *ž* [češ. *rejdovák*] 1. češki ples v dveh oblikah, prvi — običajnejši — je podoben valčku, drugi polki, 2. glasba za ta ples
reducírati -am [lat. *reducere*, *re-*, *ducere* vleči, peljati] (z)manjšati, (s)krčiti, (s)krajšati, (z)nižati, omejiti, odvzeti, poenostaviti; spremeniti; prevesti, npr. več pojmov v en sam pojem; **reducírati** -am **se** izpasti v nepoudarjenem zlogu (slovn.); **reducíran -a -o** zmanjšan, skrčen ... z redukcijo; **reducíren** -rna -o namenjen za reduciranje (~i ventil)
reductio ad absurdum lat. gl. deductio ad absurdum
redúkcija -e *ž* [iz lat. *reductio*] (z)manjšanje, (s)krčenje, (z)nižanje, omejitev, odvzem, poenostavljenje, zlasti, 1. zmanjšanje števila (= odpust) uslužbencev, 2. prevedba posameznih pojmov v skupni ali osnovni pojem (log.), 3. v biol. regresivni razvoj, poenostavljenje organa zaradi manjšega pomena za telo, 4. sprememba izraza iz daljše oblike v krajšo (mat.), 5. v kem. a) dezoksidacija, odvzem kisika spojinam, b) pridobivanje čistih kovin, izločajoč primesi, 6. oslabitev ali izpad glasu v nepoudarjenih zlogih (slovn.), 7. v med. a) nameščanje, uravnavanje udov, b) sfrknjenje, skrčenje; **redukcíjski -a -o** ki se tiče redukcije
redúktor -ja *m* [angl. *reductor* iz lat.] 1. reducirni prenosnik, mehanizem, ki zmanjšuje hitrost vrtljajev pri prenašanju gibanja, npr. z zobniki, 2. kirurška priprava za uravnavanje izpahnjenih ali zlomljenih udov, 3. v kem. snov, ki povzroči redukcijo
reduplicírati -am [re- + duplicirati] podvojiti; ponoviti; **reduplikácija** -e *ž* podvojitev; ponovitev, npr. besed ali zlogov v oblikoslovju
reduplikatíven -vna -o [iz lat.] podvojitven; **reduplikátor** -ja *m* podvojitelj
redúta -e *ž* [fr. *redoute* iz ital. *ridotto*] 1. manjša, z okopi obdana utrdba za obrambo kake točke; močneje utrjen srednji del trdnjave, zadnje zavetje posadke, 2. igralnica, (plesno) zabavišče; ples v maskah
reeducírati -am [re- + lat. *educare* vzgojiti] prevzgojiti; uriti, vaditi; **reedukácija** -e *ž* 1. prevzgoja, 2. urjenje mišic ali udov z zmanjšanimi ali izgubljenimi funkcijami
reekspórt -a *m* [re- + eksport] ponovni izvoz uvoženega blaga (ekon.)
reelegírati -am [re- + lat. *eligere* izvoliti] ponovno (iz)voliti; **reelékcija** -e *ž* ponovna (iz)volitev, npr. vseučiliškega predavatelja
reeskónt -a *m* [re- + eskont] ponovni eskont; **reeskontírati** -am ponovno eskontirati
reevolúcija -e *ž* [re- + evolucija] oživljanje duševnih funkcij po epileptičnem napadu (med.)
refákcija -e *ž* [fr. *réfaction*] 1. v trg. odbitek ali popust za nepolnovredno blago, 2. letni popust na železnici pri večjih pošiljkah
refektórij -a *m* [nlat. *refectorium* iz lat. *reficere* obnoviti; okrepiti se] jedilnica, zlasti v samostanu ali internatu
referát -a *m* [nlat. *referatus* iz lat. *referre* prinesti; sporočiti] 1. pismeno ali ustno

poročilo ali predavanje (strokovni ~), 2. referentovo delovno področje, 3. urad za določeno področje

referénca -e *ž* [nem. *Referenz* iz fr. *référence*] 1. trg. obvestilo, npr. o plačilni zmožnosti; priporočilo (podjetja, službodajalca ...), 2. izkazilo, priporočilo ali ocena sploh

referendár -ja *m* [nlat. *referendarius*] 1. vrsta višjih upravnih uradnikov v srednjem veku in pozneje, 2. v bivši Prusiji itd. pravnik v sodni ali podobni službi po prvem drž. izpitu

referéndum -a *m* [gerund. iz lat. *referre* prinesti; sporočiti] 1. pravica državljanov, da z glasovanjem odločijo o čem, npr. sprejmejo predlagane zakone; (tako) ljudsko glasovanje, 2. vrsta diplomatske note

referènt -énta *m* [lat. *referens*, gl. referat] 1. poročevalec, kdor o čem referira; predavatelj, 2. uslužbenec (pisarniški ~) ali funkcionar z določenim področjem

referírati -am [lat. *referre* prinesti; sporočiti] poročati, podati poročilo; imeti (brati) referat; predavati

refléks -a *m* [lat. *reflexus* iz *reflectere* upogniti se; odražati] 1. v fiz. odsev, odsvit, odblesk (~ svetlobnih, toplotnih žarkov), 2. v fiziol. odziv, samohotna, od volje neodvisna reakcija organizma na dražljaj; **refléksen** -sna -o ki se tiče refleksa, 1. odseven (~a luč), 2. v fiziol. samohoten, neposreden, od volje neodvisen (~i gib)

refleksíja -e *ž* [iz nlat. *reflexio*] 1. odsevanje, odsvitanje, odbijanje (svetlobe, toplote ...); odsev, odsvit ..., 2. *fig*. povračanje misli od objekta na subjekt, na svojo duševnost, poglabljanje vase; razglabljanje, premišljevanje, 3. misel; premislek; pripomba; očitek; **refleksíjski** -a -o ki se tiče refleksije (~i koeficient); premišljevalen

refleksív -a *m*, *mn.* **refleksíva** -iv *s* [iz lat. *reflexivus*] v slovn. povratni glagol, zaimek ...

refleksíven -vna -o [iz nlat.] 1. v slovn. povraten (~i zaimki), 2. izvirajoč iz refleksije; premišljevalen, razmišljajoč (~i značaj); usmerjen v svojo duševnost

refleksológija -e *ž* [refleks(o) + -logija] nauk o refleksih, utemeljil ga je ruski znanstvenik Pavlov (psihol.)

reflektánt -a *m* [iz lat.] prosilec, kdor kaj prosi, ima kaj v mislih, se za kaj poteguje

reflektírati -am **(se)** [lat. *reflectere* upogniti se; odražati] 1. odsevati, odsvitati, odbijati (se), 2. razglabljati, premišljevati o čem, 3. prositi, potegovati, poganjati se za kaj; imeti kaj v mislih, računati na kaj

refléktor -ja *m* [fr. *reflecteur* iz lat.] 1. žaromet, sojnik (gledališki ~), 2. optična priprava za opazovanje nebesnih teles; namesto leč ima konkavno zrcalo, prim. refraktor

reflektór(ič)en -(č)na -o [iz lat.] v fiziol. povzročen od refleksov, zvezan z refleksi; *fig*. samohoten, od volje neodvisen

refórma -e *ž* [fr. *réforme* iz lat. *reformare* preoblikovati] preoblikovanje, preureditev, preuredba, prenaredba, preustroj (brez sprememb v osnovi česa); v polit. izboljšanje, preureditev obstoječih razmer po mirni poti, brez sprememb v družbenih temeljih (socialna ~); **refórmen** -mna -o ki se tiče reforme (~e težnje)

reformácija -e *ž* [lat. *reformatio* preoblikovanje] 1. preoblikovanje, preureditev, preustroj, 2. veliko versko gibanje v Zahodni Evropi v 16. stol. — v jedru naperjeno proti fevdalizmu — ki je hotelo preosnovati katol. cerkev in nanaposled porodilo protestantizem, 3. doba protestantskega gibanja v 16. stol.; **reformacíjski** -a -o ki se tiče reformacije

reformatio in peius /reforma'cio in pe'jus/ lat. »sprememba na slabše«, spremenitev sodbe, proti kateri se je obtoženec pritožil, v škodo obtoženca

reformátor -ja [lat. *reformator*] preosnovatelj, zlasti na cerkvenem torišču (reformatorji so bili voditelji reformacije: Luter, Kalvin...), izvajalec reform

reformírati -am [lat. *reformare*] 1. preoblikovati, dati novo obliko, preurediti, izvajati reforme; *fig*. preroditi, spremeniti; izboljšati, 2. obnoviti (prvotno, izvirno obliko); **reformíranec** -nca *m*

pripadnik reformirane smeri, ločine ipd.; **reformírana cerkev** švicarska protestantska ločina (= helvetska konfesija)

reformíst -a *m* [fr. *réformiste*, 1836, iz lat.] zagovornik reform ali reformizma; **reformístičen** -čna -o ki se tiče reformistov ali reformizma; **reformízem** -zma *m* revizionistična smer v medn. delavskem gibanju, ki uči, da je mogoče uresničiti socializem z reformami, brez boja za revolucionarno preobrazbo kapit. družbe, prim. revizionizem

refrákcija -e *ž* [nlat. *refractio* prelom] 1. v fiz. lom(ljenje) svetlobe, 2. ponovni zlom slabo zraščenega uda (med.); **refrakcíjski** -a -o ki se tiče refrakcije (~a napaka pri vidu)

refraktáren -rna -o [lat. *refractarius* uporen] uporen, trmast, nepokoren (do avtoritet); neobčutljiv (zoper bolezen), nesprejemljiv, odporen (zoper zdravilo); težko obdeljiv (les, kovina ...)

refraktíven -vna -o [fr. *réfractif* iz lat.] lomeč svetlobne ipd. žarke

refraktométer -tra *m* [lat. *refractus* iz *refringere* zlomiti, + -meter] opt. priprava za merjenje lomnega količnika svetlobe; **refraktometrija** -e *ž* nauk o merjenju lomnega količnika svetlobe

refráktor -ja *m* [angl. *refractor* iz lat.] opt. priprava za opazovanje nebesnih teles (astr. daljnogled) z objektivom iz leč, skozi katere se lomijo svetlobni žarki

refrén -a *m* [fr. *refrain* iz lat.] pripev, ponavljanje besed ali stavkov (verzov), zlasti na koncu kitice; *pejor.* (nenehno) ponavljanje, stara pesem

refrigerácija -e *ž* [lat. *refrigeratio* iz *frigus* mraz] (o)hlajenje; ohladitev

refrigerátor -ja *m* [lat. *refrigerare* ohladiti] hladilec (na hladilni pripravi); hladilnik, priprava za hlajenje

refúgij -a *m* [lat. *refugium*] zavetje, pribežališče

refúndácija -e *ž* [lat. *refundere* nazaj zliti] vračilo, povračilo zneska, plačanega v kak namen; **refundírati** -am vrniti, povrniti znesek

refutácija -e *ž* [lat. *refutatio*] ovržba, spodbitje, zavrnitev (trditve, obrekovanja); odklonitev

refuzíja -e *ž* [lat. *refusio*] 1. refundacija, 2. povračilo pravnih stroškov; odškodnina

reg. (angl.) kratica: registered; registrirano

regál -a *m* [nem. *Regal* iz nlat. *rega* črta, vrsta] 1. polica ali stojalo za knjige, blago ipd. (= repozitorij), 2. črkovnica, črkovnik, predalčnik, tiskarniška polica s predalci za črke

regál -a *m, nav. v mn.* **regálije** -ij *ž* [lat. *iura sc. regalia*, mn. od *regalis* kraljevski] 1. v fevdalni dobi kralju, pozneje državi pridržane pravice in privilegiji, navadno »manjše« pravice, ki jih je lahko oddal v zakup, npr. kovanje denarja, 2. znamenja kraljevske časti: krona, žezlo ..., 3. *fig.* znamenja kake časti, položaja ali reda

regál -a *m* [fr. *régale* iz* lat.] 1. male prenosne orgle le z registri, 2. register pri orglah

regáta -e *ž* [ital. *regatta* iz* *riga* vrsta] 1. vrsta čolna, 2. tekma čolnov, jadrnic ali motornih čolnov, prvotno beneških gondol; *fig.* slavnost na vodi

regeldetríja -e *ž* [iz lat. *regula de tribus numeris* pravilo treh števil] enostaven sklepni račun, pri katerem iz treh danih veličin izračunamo četrto neznano veličino (mat.)

regénca -e *ž* [fr. *régence* iz lat. *regens* vladajoč] 1. namestništvo; namestniška vlada, npr. v Franciji vlada Filipa Orleanskega v dobi mladoletnosti Ludvika XV., 1714—1723; doba te vlade, 2. umetnostni slog te dobe v Franciji, 3. čast ali funkcija regenta

regenerácija -e *ž* [nlat. *regeneratio* prerod] 1. obnovitev, obnavljanje, prerod(itev); pomladitev, 2. v biol. zmožnost nekaterih organizmov, da obnavljajo izgubljene telesne dele, npr. pri martinčku

regenerát -a *m* [gl. regeneracija] 1. organ ali del organa, nastal z regeneracijo, 2. regenerirana snov

regeneratíven -vna -o [nlat. *regenerativus*] obnovitven, obnavljalen, preroditven

regenerátor -ja *m* [iz angl. iz lat.] v tehn. 1. vrsta sprejemnika, 2. vrsta priprav — menjalnikov — za racionalno izkoriščanje toplote

regenerírati -am [lat. *regenerare*] 1. obnoviti, obnavljati (se); telesno ali duhovno preroditi; *fig.* pomladiti, 2. osvežiti, poživiti (tehn.)
régens -a *m* [lat. *regens* iz *regere* vladati] vodja, predstojnik (vzgojevališča ipd.); nadzornik
regens chori /re'gens ko'ri/ lat. kapelnik, vodja pevskega (cerkvenega) zbora, zborovodja
regènt -énta *m* [fr. *régent* iz lat. *regens*] 1. vladar (manj v rabi), 2. vladarjev namestnik, npr. zaradi vladarjeve mladoletnosti, 3. na nekaterih vseučiliščih: član upravnega odbora; **regéntstvo** -a *s* namestništvo; namestniška vlada
regést -a *m*, *nav. v mn.* **regésti** -ov *m in* **regésta** -est *s* [nlat. *regestum* iz lat. *regerere* nazaj nositi, nlat. vpisati] 1. prepis ali izvleček iz pomembnih spisov ali listin, npr. dvorne pisarne, 2. kronološko urejen seznam takih (starih) listin z datumom, označbo vsebine ipd.
regicíd -a *m* [fr. *régicide* iz lat. *rex*, *regis* kralj, *caedere* ubiti] 1. uboj, umor kralja, 2. kraljevi morilec (v Franciji npr. rojalistični vzdevek za tiste, ki so glasovali za usmrtitev Ludvika XVI.)
régija -e *ž* [lat. *regio*, *regionis* kraj] 1. kraj, ozemlje; pokrajina; predel, (zemljepisno ipd.) področje ali območje, npr. flore, 2. kraj, področje (anat.)
régime [fr.] gl. režim
regimènt -énta *m* [fr. *régiment* iz nlat. *regimentum* vlada] polk, taktična vojaška enota iz dveh ali več bataljonov (2000 do 3000 mož); *fig.* kopica, množica
Regina Coeli /regi'na cö'li/ lat. »Nebeška kraljica«, 1. Madona, 2. ječa v Rimu (po imenu nekdanje tamkajšnje cerkve)
región -a *m* [iz lat.] gl. regija
regionálen -lna- o [lat. *regionalis* iz *regio* kraj, ozemlje] krajeven; pokrajinski; ki se tiče določenega dela ali področja (~i pakt); **regionálni pákt** pogodba — največkrat obrambna — med skupino držav na kakem področju
regionalízem -zma *m* [fr. *régionalisme* iz lat. *regio* kraj, ozemlje] 1. prizadevanje po pokrajinski samoupravi (tudi: dajanje prednosti kakemu področju v škodo celote), 2. v literaturi: poudarjanje krajevnih posebnosti
regionáren -rna -o [lat. *regio* kraj] v med. krajeven (~a bezgavka)
regírati -am (nem. *regieren* iz lat. *regere* vladati) vladati, voditi, upravljati
regíster -tra *m* [nlat. *registrum* iz *regestum* vpisek] 1. (uraden ipd.) seznam; izkaz, popis, 2. v knjigah: imenik, po abecedi urejeno kazalo pojmov, imen…, 3. trgovski vpisnik (pri sodišču), 4. pri orglah vse piščali z isto barvo glasu (tudi priprava, ki jih odpira in zapira); *fig.* vse **regístre odpreti** igrati na vse glasove; *fig.* napeti vse sile, uporabiti vsa sredstva; **regístrski** -a -o ki se tiče registra; vpisen; **regístrska številka** vpisna, zaporedna številka v registru; **regístrska tóna** angl. merska enota za prostornino — tonažo — plovnih objektov (2,8315 m^3)
registered /re'džistərd/ angl. vpisano v (patentni ipd.) register, registrirano; uradno potrjeno; na pismih: priporočeno
registrácija -e *ž* [nlat. *registratio*] vpis v register; popis, zapis česa; **registracíjski** -a -o ki se tiče registracije
registrátor -ja *m* [nlat. *registrator*] 1. vpisovalec, vpisnikar (uslužbenec v registraturi), 2. mapa za shranjevanje računov in trg. listin, 3. avtomatična priprava za registriranje
registratúra -e *ž* [nlat. *registratura*] 1. vložišče, npr. na sodišču; vpisni urad, 2. pisarniški oddelek, kjer urejajo in hranijo spise in listine
registrírati -am [nlat. *registrare*] 1. vpisati, vnesti v register; izvesti registracijo; *fig.* zapisati, zapomniti si kaj, 2. civilno poročiti; **registríren** -rna -o vpisen, ki kaj registrira, beleži (~i aparat)
regístrski -a -o [iz nlat.] gl. register
reglemá -ja *m* [fr. *règlement* iz *règle* pravilo] 1. uredba, (uradni, službeni) predpis, 2. pravilnik, poslovnik, poslovni red
reglemènt -énta *m* [iz fr.] gl. reglemá
reglementácija -e *ž* [fr. *réglementation*] 1. ureditev s predpisi; določitev, ureditev predpisov, 2. postavitev prostitucije pod policijsko nadzorstvo; **reglementírati** -am urediti ali določiti s predpisi
regléta -e *ž* [fr. *réglette*] letvica, založek za vrste (tisk.)

regnicolo -a *m* [/renji'kolo/ ital. iz nlat. *regnicola* iz lat. *regnum* kraljestvo] Italijan iz stare kraljevine Italije v mejah pred l. 1914 (največkrat označba za take priseljence na Primorsko)

régnum -a *m* [lat. *regnum*] kraljestvo; država

regnum hominis /reg'num ho'minis/ lat. »kraljestvo človeka«, tj. na znanosti sloneče gospostvo človeka nad naravo, pri Baconu in Hobbesu namen znanosti

regrediénca -e *ž* [nlat. *regredientia* iz lat. *regredi* nazaj iti] pojemanje, umikanje (bolezni); usihanje; nazadovanje

regredièntt -énta *m* [iz nlat.] kdor ima regresno pravico (= regresant)

regrediénten -tna -o [iz nlat.] pojemajoč, umikajoč se; nazadujoč (~a bolezen)

regredírati -am [lat. *regredi* nazaj iti] pojemati; usihati; nazadovati

regrés -a *m* [lat. *regressus* nazadovanje; vrnitev] 1. pravna zahteva po povrnitvi stroškov ali odškodnini; pri nas v dobi administrativnega gospodarstva: povrnitev razlike med višjo nakupno in nižjo prodajno ceno, 2. nazadovanje, naspr. progres; *fig*. poslabšanje, prim. regresija; **regrésen** -sna -o ki se tiče regresa (~e zahteve)

regresánt -a *m* [gl. regres] kdor ima regresno pravico; **regresát** -a *m* v menič-nem pravu: pravna ali fizična oseba, proti kateri uveljavlja regresant regresno pravico

regresíja -e *ž* [lat. *regressio* iz *regredi* nazaj iti] 1. nazadovanje, vračanje na nižjo stopnjo; v biol. vračanje od višjih stopenj k nižjim (če organizmi izgubijo organe, ki jih ne potrebujejo več, npr. pri zajedavcih), 2. v geol. odtekanje, umikanje morja z vzdigujočega se kopna, naspr. transgresija, 3. v psihoanal. vračanje nagonov ali čutenja k prejšnjim, nižjim oblikam

regresírati -am [nem. *regressieren* iz nlat.] 1. nazadovati, pojemati, iti nazaj, 2. plačati, povrniti regres

regresíven -vna -o [iz nlat.] nazaj gredoč, pojemajoč, 1. v biol. nazadujoč (~i razvoj); *fig*. nazadnjaški, naspr. progresiven, 2. v pr. nazajšnji, nazaj veljaven, 3. v fil. povraten, idoč od posledice k vzroku, 4. v psihol. povračajoč se

regressus -a *m* [lat.] gl. regressus in infinitum

regressus in infinitum /regre'sus in infini'tum/ lat. v log. povračanje v neskončnost, (neskončno) prehajanje od posledic k vzrokom

régula -e *ž* [lat. *regula* pravilo] 1. pravilo, predpis; merilo, načelo; postava; red, 2. pravilnik, 3. v med. menstruacija

regulácija -e *ž* [nlat. *regulatio* iz lat. *regula* pravilo] 1. urejanje, ureditev (s predpisi, ukrepi ...), 2. uravnava(nje), urejanje toka rek, 3. v biol. izravnavanje motenj v gradnji, funkcijah ipd. organizmov, 4. način avtomatičnega krmiljenja (tehn.); **regulacíjski** -a -o ki se tiče regulacije; ureditven (~e naprave)

regulár -ja *m* [lat. *regularis* pravilen; reden] 1. katol. redovnik, redovni duhovnik (v naspr. s svetnim), 2. pripadnik rednih čet

reguláren -rna -o [lat. *regularis*] v skladu s pravili, predpisi, običaji; pravilen, reden, običajen; vsakdanji; predpisan; v medn. pravu: zakonit; **regulárna vojska** redna vojska s stalno vojaško organizacijo in potrebno vojaško vzgojo, v naspr. s prostovoljci; **regulárnost** -i *ž* pravilnost, rednost; zakonitost

regularitéta -e *ž* [iz nlat.] gl. regularnost

regulatív -a *m*, *mn*. **regulatíva** -iv *s* [nlat. *regulativum*] (urejajoč) predpis, smernica ali navodilo; ravnalo; uredba, pravilnik; **regulatíven** -vna -o 1. urejajoč, urejevalen, določajoč (način, postopek, smer), 2. v fil. predpostavljen (načelo), hipotetičen, usmerjajoč k spoznanju, 3. služeč kot regulativ

regulátor -ja *m* [iz angl. iz lat.] 1. naprava ali priprava, ki regulira gibanje strojev ali mehanizmov, 2. vrsta natančnih ur, po katerih uravnavajo druge ure; **regulatór(ič)en** -(č)na -o urejevalen, uravnalen

regulírati -am [lat. *regulare* urediti] urediti s predpisi ali zakoni; urediti, uravnati (~ vodni tok); (u)ravnati, naravnati; usmeriti

rehabilitácija -e *ž* [nlat. *rehabilitare* obnoviti] 1. postavitev v prejšnje stanje, 2. zopetna pridobitev ali vrnitev dobrega

imena, izgubljenih pravic, časti ... (pr.), 3. zopetna usposobitev ali usposobljenost za delo; **rehabilitacíjski** -a -o ki se tiče rehabilitacije (~i postopek, ~i center)

rehabilitírati -am **(se)** [gl. rehabilitacija] 1. postaviti v prejšnje stanje, 2. dati, vrniti (dobiti, pridobiti si) izgubljeno dobro ime, ugled, časti, pravice ..., 3. spet usposobiti (se) za delo

Reich -a *m* [nem.] gl. rajh

reichskanzler -ja *m* [iz nem.] gl. rajhskancler

Reichsrat -a *m* /rajhs'rat/ nem. 1. avstrijski parlament v nekdanji avstro-ogrski monarhiji, 2. drž. svet v nem. zvezni republiki

Reichstag -a *m* /rajhs'tag/ nem. nemški drž. zbor, parlament

Reichswehr -a *m* /rajhs'ver/ nem. »državna bramba«, nem. oborožene sile, ustanovlj. s tem imenom l. 1920

reimplantácija -e *ž* [re- + implantacija] ponovna implantacija, zlasti ponovno vraščanje ali vstavitev, vsaditev ...

reimpórt -a *m* [re- + import] ponovni uvoz izvoženega blaga (ekon.)

reinfékcija -e *ž* [re- + infekcija] v med. ponovno okuženje (z istimi povzročitelji)

reinkarnácija -e *ž* [re- + inkarnacija] 1. ponovno »utelešenje«, ponovno rojstvo (po budističnem nauku se duša po smrti ponovno »utelesi« v drugih človeških ali živalskih telesih), 2. nauk o tem; **reinkarnírati** -am **se** ponovno se utelesiti

reinstalácija -e *ž* [re- + instalacija] 1. ponovna umestitev ali ustoličenje (~ funkcionarja), 2. ponovna namestitev (~ strojev), postavitev ali napeljava; **reinstalírati** -am 1. ponovno umestiti ali ustoličiti, 2. ponovno namestiti, postaviti, napeljati

reintegrácija -e *ž* [re- + integracija] 1. ponovno združevanje, združitev ali vključitev, 2. dopolnjevanje, dopolnitev, 3. vrnitev odvzetih stvari ali pravic (pr.); postavitev na prejšnje mesto

réis -a *m* [portug. *reis*, mn. od *real*] brazilski in nekdaj portug. kovanec, prim. milreis

rèis ul úlema [tur. *reisül-ulema* iz ar.] muslimanski verski poglavar v kaki državi, npr. v SFRJ

rei vindicatio /rei vindika'cio/ lat. tožba za priznanje lastninske pravice, tj. za vračilo posojene, odvzete ipd. lastnine (pr.)

-réja -e *ž* [gr. *-rrhoia* iz *rhein* teči] v sestavljenkah se tiče bolezenskih tokov, npr. gonoreja, levkoreja

rejékcija -e *ž* [lat. *reiectio*] 1. odbitje, zavrnitev (zahteve, prošnje...), 2. (iz)bljuvanje; **rejicírati** -am 1. odbiti, zavrniti, odkloniti kaj, 2. izvreči, (iz)bljuvati

réjon -a *m* [iz angl.] gl. rayon

rekantácija -e *ž* [lat. *recantare* preklicati, *re-*, *cantare* peti] preklic izjave ali trditve

rekapitulácija -e *ž* [nlat. *recapitulatio*, *re-*, prim. kapitel] 1. (kratek, sklepni) povzetek, posnetek glavnih misli, 2. v knjigovodstvu: sklep, kratka ponovitev sklepnih postavk (debeta in kredita), 3. embrionalna ponovitev zgodovinskega razvoja vrste (biol.); **rekapitulírati** -am na kratko ponoviti (osnovne postavke itd.), povzeti, posneti, strniti

rékcija -e *ž* [lat. *rectio* vladanje] v slovn. odvisnost in način vezanja besednih oblik, npr. predlogov, ki se vežejo z določenimi skloni

réket -a *m* [angl. *racket* iz fr.] 1. teniški lopar, 2. vrsta tenisa

rekláma -e *ž* [fr. *réclame* iz lat. *reclamare* klicati, vpiti] javno ponujanje ali priporočanje česa (s plakati, prospekti, oglašanjem ...); *pejor.* vsiljivo, pretirano hvaličenje; **reklámen** -mna -o ki se tiče reklame (~i napis)

reklamácija -e *ž* [lat. *reclamatio* klic; ugovor] 1. (milejša) pritožba, npr. ker ni prišlo naročeno blago, 2. zahteva ali pritožba po povrnitvi škode zaradi slabe kakovosti ipd. blaga (trg.), 3. ugovor proti odločitvi višje instance; **reklamacíjski** -a -o ki se tiče reklamacije

reklamánt -a *m* [iz lat. *reclamans*] kdor reklamira

reklamírati -am [iz lat. *reclamare*] pritožiti se, ugovarjati; terjati, (ponovno) zahtevati kaj; vložiti reklamacijo

rekluzíja -e *ž* [nlat. *reclusio*] prijetje; zaprtje; umik (npr. v samoto) ali umikanje pred svetom; osamljenost; zaprtost vase

rekognícija -e *ž* [lat. *recognitio* pregledovanje] 1. v pr. priznanje ali ugotovitev isto(vetno)sti (osebe) ali pristnosti (li-

stine ipd.), 2. v medn. pravu: **uradno** priznanje vlade ali države

rekognoscírati -am [lat. *recognoscere*] 1. spoznati kaj; (uradno) priznati; ugotoviti isto(vetno)st ali pristnost (pr.), 2. v voj. ogledovati si kaj, razgledovati se (po okolici, sovražnikovih postojankah...); poizvedovati o čem

rekomandácija -e *ž* [fr. *recommandation*] priporočitev, (pismeno ali ustno) priporočilo; priporočilno pismo; **rekomandírati** -am priporočiti; poslati priporočeno

rekomándo -a *s* [fr. *recommander* priporočiti] priporočena pošiljka

rekompenzácija -e *ž* [nlat. *recompensatio*, re-, gl. kompenzirati] povračilo, odškodnina za delo, uslugo, pomoč ...; *fig.* nagrada; plačilo; **rekompenzacíjski** -a -o ki se tiče rekompenzacije, odškodninski

rekompenzátor -ja *m* [iz nlat.] kdor kaj ali koga rekompenzira; **rekompenzírati** -am odškodovati za kaj; *fig.* nagraditi, plačati

rekonciliácija -e *ž* [lat. *reconciliatio*] sprava, pomirjenje s kom; poravnava (spora); pomiritev

rekonstitúcija -e *ž* [re- + lat. *constituere* postaviti] obnovitev, vzpostavitev, ponovna postavitev; **rekonstituírati** -am obnoviti, vzpostaviti, ponovno postaviti kaj

rekonstruírati -am [re- + lat. *construere* graditi] obnoviti, ponovno zgraditi; prenoviti; (popolnoma) prenarediti; v arheol. iz posameznih delov, ostankov ipd. sestaviti prvotno celoto; **rekonstruírati** -am se preosnovati, preurediti se

rekonstrúkcija -e *ž* [re- + lat. *constructio* (z)gradba; ustroj] 1. obnova, obnavljanje, ponovna zgraditev; prenovitev; (popolna) preureditev, 2. tak objekt

rekonvalescénca -e *ž* [re- + lat. *convalescere* ozdravljati] ozdravljanje od bolezni, prebolevanje (med.); **rekonvalescènt** -énta *m* prebolevnik, kdor je bolezen prebolel, a si še ni opomogel

rekonvêrzija -e *ali* **rekonverzíja** -e *ž* [re- + kon- + nlat. *versio* obrat] preusmerjanje industrije od vojne proizvodnje k mirnodobni (ekon.)

rekórd -a *m* [angl. *record* dokument, listina] v športu: največji dosežek v kaki panogi (zlasti v drž. ali svetovnem merilu), prvenstvo; *fig.* največji uspeh na kakem področju; **rekórden** -dna -o najvišji, največji (~i uspeh, ~i čas)

rekordêr -ja *m* [gl. rekord] kdor je dosegel rekord ali se peha za rekordi

rekreácija -e *ž* [lat. *recreatio* iz *recreare* osvežiti] 1. (telesna, duševna) osvežitev, npr. po delu z igro; razvedrilo, oddih; počitek, 2. odmor med učnimi urami (zastarelo); **rekreacíjski** -a -o ki se tiče rekreacije (~i center)

rekreatíven -vna -o [fr. *récréatif* iz lat.] osvežilen, okrepitven, namenjen oddihu in razvedrilu

rekreditív -a *m* [re- + kreditiv] 1. pismeni odpoklic dipl. predstavnika, 2. preklic akreditiva

rekreírati -am **(se)** [lat. *recreare* osvežiti] telesno in duševno osvežiti, razvedriti; odpočiti (se)

rekreírati -am [re- + lat. *creare* ustvariti] ponovno ustvariti, ponovno kreirati kaj

rekriminácija -e *ž* [nlat. *recriminatio*, *re-*, lat. *crimen* obdolžitev, hudodelstvo] nasprotna obdolžitev ali obtožba (če se kdo brani in odgovarja na obdolžitev z nasprotno obdolžitvijo); **rekriminatíven** -vna -o vsebujoč nasprotno obtožbo

rekrudescénca -e *ž* [lat. *recrudescere* poslabšati se] v med. ponovitev bolezni (po navideznem izboljšanju)

rekrút -a *m* [nem. *Rekrut* iz fr. *recrue* iz *re-*, *croître* rasti] vojaški novinec

rekrutácija -e *ž* [gl. rekrut] vojaški nabor, novačenje obveznikov za odslužitev kadrovskega roka; **rekrutírati** -am novačiti, v vojake jemati, nabirati vojake (tudi privržence ...); dopolnjevati z novimi silami; *fig.* snubiti, pridobivati nove privržence; **rekrutírati** -am se dopolnjevati, obnavljati se, izhajati iz ...

reksíst -a *m* [iz lat. *Christus Rex* Kristus kralj] privrženec reksizma, belgijskega klerofašističnega gibanja pred drugo svetovno vojno; vodil ga je poznejši kvisling Degrelle

rékt(a)- [lat. *rectus* pravi, raven; pravilen] v sestavljenkah, npr. rektangularen

rektálen -lna -o [nlat. *rectalis*, gl. rektum] dankin, ki se tiče danke (anat.)
rektalgíja -e *ž* [rekt(um) + -algija] bolečine v danki (med.)
rektanguláren -rna -o [rekt(a)- + lat. *angulus* kot] pravokoten (geom.)
rektascenzíja -e *ž* [rekt(a)- + lat. *ascensio* vzpenjanje] v astr. »ravni dvig« zvezde, tj. lok na nebesnem ekvatorju med pomladno (ekvinokcijsko) točko in deklinacijskim krogom zvezde
rektificírati -am [rekt(a)- + -ficirati] 1. popraviti, izboljšati, 2. računati dolžino (mat.), 3. prečistiti s ponovno destilacijo (kem.), 4. uravnati, naravnati (instrument); **rektifikácija** -e *ž* 1. popravek, poprava; izboljšanje, 2. računanje dolžine loka, krivulje ... (mat.), 3. v kem. čiščenje — npr. špirita — s ponovno destilacijo, 4. uravnava
rektítis -a *m* [rekt(um) + -itis] vnetje danke (med.)
réktor -ja *m* [lat. *rector* ravnatelj, iz *regere* upravljati, voditi] ravnatelj, upravitelj, predstojnik na vseučiliščih in drugih visokih šolah (tudi predstojnik katol. kolegija ali kongregacije; v episkopalni cerkvi: župnik)
rektorát -a *m* [nlat. *rectoratus*] 1. ravnateljstvo, predstojništvo; rektorjev urad, 2. funkcija in službeni položaj rektorja
rektoskóp -a *m* [rekt(um) + -skop] zdravniška priprava za pregledovanje danke, vrsta endoskopa; **rektoskopíja** -e *ž* pregledovanje danke z rektoskopom
réktum -a *m* [lat. *rectum sc. intestinum* iz *rectus* raven] danka, zadnji del širokega črevesa (anat.)
rekuperácija -e *ž* [lat. *recuperare* ponovno dobiti] »ponovna pridobitev«, v tehn. ponovno pridobivanje snovi, ki se trošijo v tehnoloških procesih, ali izkoriščanje stranskih proizvodov, npr. plinov
rekuperátor -ja *m* [gl. rekuperacija] vrsta priprav za racionalno izkoriščanje toplote (toplotni menjalnik) ali stranskih proizvodov
rekúrens -a *m* [iz lat. *recurrens* iz *recurrere* nazaj teči; zateči se] v anat. povratni živec (na vratu)
rekurènt -énta *m* [iz lat. *recurrens*] kdor se obrača na koga (za pomoč); kdor vloži rekurz (pr.)
rekurénten -tna -o [lat. *recurrens*] povraten, povračajoč ali ponavljajoč se (~a mrzlica)
rekurírati -am [iz lat. *recurrere*, *re-*, *currere* teči] 1. vrniti, vračati se (na stvar, predmet ...), 2. obrniti se na koga za pomoč, 3. pritožiti se, vložiti rekurz
rekúrz -a *m* [lat. *recursus*] 1. vzklic, ugovor, priziv, pritožba na višjo stopnjo, 2. regres
rekuzácija -e *ž* [lat. *recusatio*] odklanjanje, odklonitev česa (koga), npr. priče zaradi pristranosti
rékviem -a *m* [lat. *requies* mir, pokoj; po začetnih besedah molitve: *Requiem aeternam dona eis* daj jim večni mir] 1. v katol. liturg. zadušnica, črna maša za umrlim, 2. glasbena zadušnica, vrsta skladbe (kot naslov skladbe: Rekviem)
rekvirírati -am [lat. *requirere* iskati; terjati] 1. prositi, terjati, zlasti prositi za pravno pomoč, 2. zaseči, s silo, prisilno odvzeti ali jemati, izvesti rekvizicijo
rekvizícija -e *ž* [lat. *requisitio* zahteva] 1. prošnja za pravno pomoč ali sodelovanje (pr.), 2. v voj. zasega, prisilni odkup, npr. živine za vojsko, ali odvzem brez odškodnine
rekvizít -a *m* [lat. *requisitum*] 1. potrebščina, (potreben) pomoček, pritiklina; priprava, orodje; oprava, 2. *nav. v mn.* **rekvizíti** -ov predmeti, potrebni za gledališke predstave; **rekvizitêr** -ja *m* kdor ima na skrbi (filmske ali gledališke) rekvizite
rekvizitórij -a *m* [iz nlat.] prošnja ali uradna vloga
relácija -e *ž* [lat. *relatio* vračanje; odnos, iz *referre* nazaj prinesti; sporočiti] 1. (pismeno) poročilo, npr. poveljnika o voj. operacijah, 2. odnos, razmerje med dvema ali več stvarmi; (vzročna, notranja ...) zveza, 3. razdalja, oddaljenost; proga (dolga ~); **relacíjski** -a -o ki se tiče relacije
relaksácija -e *ž* [lat. *relaxatio* oslabitev; olajšanje] 1. oslabitev, popustitev; zrahljanost, 2. sprostitev; počitek, oddih, 3. olajšanje, omiljenje (obveznosti, kazni), 4. mlahavost, ohlapnost kiva ali organov (med.)

relata refero /rela'ta re'fero/ lat. kar in kakor sem slišal, tako tudi povem, kakor sem kupil, tako prodajam (tj. nisem porok za resnico ...)

rélativ -a *in* **relatív** -a *m*, *mn.* **relatíva** -iv *s* [iz nlat. *relativus*] oziralni zaimek ali prislov

relatíven -vna -o [nlat. *relativus* iz lat. *relatus* iz *referre*, gl. relacija] odnosen, (so)razmeren, odvisen, oziralen, pogojen, veljaven ali obstoječ le v določenih odnosih (naspr. absoluten), v zvezi (ali primerjavi) s čim, izražajoč (so)razmerje ali odvisnost, v razmerju do česa; **relatívna večina** sorazmerna večina, ima jo kandidat, ki dobi največ glasov, tj. več kot vsak drug kandidat; **relatívni pojmi** pojmi, ki se oblikujejo v primerjavi enega predmeta ali pojava z drugim (log.); **relatívnost** -i *ž* odnosnost, (so)razmernost, odvisnost, pogojnost

relativíst -a *m* [fr. *relativiste* iz lat.] 1. privrženec fil. ali etičnega relativizma, 2. privrženec Einsteinove relativnostne teorije; **relativízem** -zma *m* 1. v fil. spoznavnoteoretični nauk, ki uči, da je naše znanje relativno; absolutni relativizem uči popolno relativnost poznanja in taji obstoj objektivnih resnic, 2. etično pojmovanje, da sta »dobro« in »zlo« relativna pojma

relativitéta -e *ž* [fr. *relativité* iz lat.] gl. relativnost; **relativitéten** -tna -o relativnosten; ki se tiče relativnosti; **relativitétna teorija** relativnostna teorija, v novejši fiziki nauk o relativnosti prostora, časa in gibanja; reli se na splošno in posebno relativnostno teorijo, utemeljil jo je Albert Einstein l. 1905

relé -ja *m* [fr. *relais* prepreganje konj; poštna postaja, ker so izmenjavali konje] 1. v elektrotehniki posrednik, priprava, ki na določen signal — npr. na šibki tok — avtomatično vključi ali izključi tok v omrežju (uporablja se npr. pri brzojavu, kjer vključuje močnejši lokalni tok), 2. v radiotehniki priprava za okrepitev glasu z elektronko; **relêjen** -jna -o delujoč z releji, posredniški; posredovalen, posredujoč *fig.* pomožen; **relêjna rádijska postája** pomožna radijska postaja, ki sprejema oddaje matične postaje in jih vključuje v močnejši lokalni tok

relegácija -e *ž* [lat. *relegatio* izgon; izključitev] 1. izgon, 2. izključitev iz srednje ali visoke šole (tudi iz družbe ipd.), 3. odpust iz službe; **relegírati** -am izgnati; izključiti; odsloviti, odpustiti iz službe

relevácija -e *ž* [lat. *relevatio*] olajšava ali oprostitev od obveznosti

relevánca -e *ž* [nlat. *relevantia*] pomembnost; bistvenost; primernost; **relevánten** -tna -o pomemben; bistven, odločujoč, odločilen; primeren

relicitácija -e *ž* [re- + licitacija] ponovna dražba

reliéf -a *m* [fr. *relief* iz lat. *relevare* vzdigniti] nadvig, pridvig, 1. plastično kiparsko delo na ploskvi, 2. zmanjšan plastični prikaz zemeljske površine; **reliéfen** -fna -o nadvižen, pridvižen (~i tisk), ki se tiče reliefa, v obliki reliefa; izbočen, plastičen; *fig.* otipljiv, jasen, nazoren (~o prikazati kaj)

relígija -e *ž* [lat. *religio* strah božji; dvom; pobožnost] 1. vera, celotnost naukov in predstav o domnevnih nadnaravnih silah — bogovih, duhovih itd. — ki naj bi odločali o človeški usodi, 2. verstvo; veroizpoved

religiózen -zna -o [lat. *religiosus*] sloneč na religiji, verski (~a propaganda, ~i obred); veren, pobožen; nabožen (~i spis); **religióznost** -i *ž* vernost, pobožnost; nabožnost

relíkt -a *m* [lat. *relictus* ostal, preostal] ostanek, preostanek iz prejšnjih časov, npr. živalska vrsta; **relíkten** -tna -o ki se tiče relikta; preostal; **relíktna fávna ali flóra** živalske ali rastlinske oblike iz prejšnjih geol. dob, npr. planinski zajec, pritlična breza

relikviárij -a *m* [nlat. *reliquiarium*] skrinjica z relikvijami

relíkvija -e *ž*, *nav. v mn.* **relíkvije** -ij [lat. *reliquiae* ostanki] v liturg. »svete moči«, svetniški ostanki, zlasti v katol. in pravoslavju; *fig.* (le v edn.) svetinja, npr. drag, ljubljen spomin

reluktánca -e *ž* [lat. *reluctans* upirajoč se] magnetna upornost (elektr.)

remanénca -e *ž* [lat. *remanere* (za)ostati, vztrajati] 1. (pre)ostanek, preostalost, 2.

namagnetenost po prenehanju magnetne indukcije (elektr.); **remanénten** -tna -o preostal, preostajajoč; (vz)trajajoč

remédij -a *m* [lat. *remedium*, *re-*, *mederi* zdraviti] 1. zdravilo, (zdravilno) sredstvo; pomagalo, 2. (pri)pomoček, zlasti pravni, 3. zakonito dovoljen odstopek od predpisane teže zlatnika (= toleranca)

remedúra -e *ž* [nlat. *remedura*] (od)pomoč, poprava, izboljšava, odprava (zla ali zlorabe); tak ukrep

rémek *neskl.* [iz madž.] mojstrski; **rémek delo** mojstrsko delo, mojstrovina

remí -ja *m* [fr. *remis* odložen; fig. neodločen] neodločen izid (šahovske) igre; neodločena igra sploh; **remí** *prisl.* neodločeno (izid, zlasti šahovske igre)

rémi -ja *m* [angl. *rummy*] igra na karte za 4 ali več igralcev

remilitarizácija -e *ž* [re- + militarizacija] ponovna oborožitev ali vojaška ureditev kakega področja ali države

reminiscénca -e *ž* [nlat. *reminiscentia* iz lat. *reminisci* spomniti se] 1. nejasno, nezavedno spominjanje, 2. nehoten, nezaveden odmev tujega dela, npr. v skladbi; tako mesto, 3. pri Platonu: spominjanje duše na svet idej (kot vir idej in človeškega znanja)

remisíja -e *ž* [lat. *remissio* vrnitev česa] 1. popust pri plačilu (trg.), 2. oprostitev žalitve, 3. zmanjšanje ali odpust kazni (pr.); prizanašanje; pomilostitev, 4. začasno popuščanje bolezenskih simptomov, zlasti vročine (med.), 5. pešanje, upadanje česa; **remisíven** -vna -o popuščajoč v čem; popustljiv; prizanesljiv; oprostilen

remitènda -end *s mn.* [= kar je treba vrniti, iz lat. *remittere* nazaj poslati] neprodane knjige, revije ipd., ki se vrnejo založniku

remitènt -énta *m* [iz lat. *remittens* iz *remittere*] v menič nem pravu: menični upnik, prejemnik in koristnik menice

remitírati -am [lat. *remittere*] 1. poslati nazaj, vrniti; poslati (denar, menico), 2. dati popust pri plačilu ali računu, 3. oprostiti (žalitev ...), 4. popuščati (bolezenski simptomi)

remíza -e *ž* [fr. *remise*] kolnica, klonica, vozarna, lopa, zlasti za tramvaje ali trolejbuse

remizírati -am [gl. remí] neodločeno končati šahovsko igro

remócija -e *ž* [lat. *remotio* iz *removere* odstraniti] odstranitev; odstavitev (iz službe, položaja ...)

remonstrácija -e *ž* [nlat. *remonstrare* ugovarjati] ugovor, (nasprotni) razlog; očitek; graja

remonstránt -a *m* [iz nlat.] 1. nasprotni govornik; kdor kaj ugovarja, 2. ud hol. protestantske ločine, ki se je odcepila od kalvincev; **remonstrírati** -am ugovarjati; očitati kaj; upirati se čemu

remónt -a *m* [fr. *remonte* vsakoletni nakup vojaških konj, zamena starih konj z dobrimi] obnova, obnavljanje izrabljenih ali pokvarjenih strojev, opreme ipd.; popravilo; **remónten** -tna -o ki se tiče remonta (~o podjetje); **remontírati** -am obnoviti, ponovno opremiti, spraviti v red; popraviti

remorkáža -e *ž* [fr. *remorquage* iz ital. *rimorchiare* vleči] vlačenje, vleka tovornih ladij ipd.

remórker -ja *m* [fr. *remorqueur*] vlačilec, ladja vlačilka za manjše tovorne ladje; **remorkírati** -am vleči, vlačiti z remorkerjem

remuláda -e *ž* [fr. *rémoulade* iz ital.] gosta, hladna omaka iz juhe, rumenjaka, olja, kisa, dišav in zelenjave (k mesu)

remunerácija -e *ž* [lat. *remuneratio*] plačilo, odškodnina, posebna nagrada za kako delo; **remunerírati** -am poplačati, odškodovati, nagraditi

renálen -lna -o [lat. *renalis* iz *renes* ledvice] ki se tiče ledvic, ledvičen, obisten (anat.)

rencontre /rãkõ'trə/ fr. snidenje, (naključno, nepričakovano) srečanje, npr. s sovražnikom; (sovražno) trčenje; boj; dvoboj

rendez-vous *neskl. m* [/rãdevu' -ja/ fr. iz *se rendre* napotiti se] snidenje, zmenek, domenjen sestanek, navadno ljubezenski

renegácija -e *ž* [re- + lat. *negare* tajiti] (ponovno) zanikanje, tajenje; **renegírati** -am (ponovno) zanikati, tajiti; *fig.* izneveriti se, odpasti, postati renegat

renegát -a *m* [fr. *renégat* iz ital. iz nlat. *renegatus*, prvotno: kdor je prestopil iz krščanstva v islam] odpadnik, kdor se izneveri svojemu prepričanju in prestopi v nasprotni tabor; *pejor.* izdajalec, iz-

rod(ek); **renegátski** -a -o odpadniški; *pejor*. izdajalski

renesánca -e *ž* [iz fr.] gl. renesansa; **renesáančen** -čna -o gl. renesansen; **renesáančnik** -a *m* renesančni umetnik

renesánsa -e *ž* [fr. *renaissance* prerod, tj. antike, iz *renaître* preroditi se] 1. kulturno gibanje v Zah. Evropi od 14. do 16. stol., naperjeno proti preživeli fevdalni ideologiji; zanj je značilno prerajanje svobodnega ustvarjalnega človeškega duha pod vplivom antične, stgr. in rimske kulture in umetnosti ter visok razcvet znanosti in umetnosti; *fig*. prerod, 2. nov slog v umetnosti v tej dobi (spodrinil je gotiko in prevzel elemente antične umetnosti); **renesánsen** -sna -o izvirajoč iz renesanse, ki se tiče renesanse (~o slikarstvo)

renét(k)a -e *ž* [fr. *pomme de reinette* iz* *reine* kraljica] vrsta jabolk prijetnega okusa

rénij -a *m* [nlat. *rhenium* iz lat. *Rhenus* Ren, + -ium] kem. prvina, bleščeča se kovina z visokim tališčem, odkrili so jo v Nemčiji l. 1925 z žarki X

reniténca -e *ž* [lat. *reniti* upirati se] odpor(nost); upiranje, upornost; trma, trmoglavost

renitènt -énta *m* [lat. *renitens*] uporнež; trmoglavec; **reniténten** -tna -o uporen, kljubovalen; trmast, trmoglav

renjíkolo -a *m* [iz ital.] gl. regnicolo

renomé -ja *m* [fr. *renommée*] sloves, ugled, dobro ime ali glas

renomíran -a -o [fr. *renommé*] sloveč, ugleden, na dobrem glasu (~o podjetje); *fig*. odličen, izvrsten

renónsa -e *ž* [fr. *renonce*] pri kartanju: napačna barva; **renonsírati** -am ne odgovoriti s pravo (isto) barvo

renovácija -e *ž* [lat. *renovatio* iz *re-*, *novus* nov] obnavljanje; obnova, prenovitev; popravljanje

renovátor -ja *m* [lat. *renovator*] obnovitelj, kdor kaj renovira; **renovírati** -am obnavljati, obnoviti, prenoviti; *fig*. popraviti, izboljšati

rénta -e *ž* [fr. *rente* iz lat. *reddita sc. pecunia* iz *reddere* prinašati] 1. v ekon. stalni, redni dohodki od kapitala, zemljišča ipd., ki ne zahtevajo od lastnika nobenega dela, npr. obresti, ki jih prinaša vloženi kapital (vir rente je presežna vrednost, ustvarjena v proizvodnji), 2. *fig*. redni prejemki, npr. iz zavarovanja (invalidska ~); **zemljiška rénta** del presežne vrednosti, ki ostane po odbitku poprečnega profita, ki ga daje kapital, vložen v zemljišče

rentabílen -lna -o [fr. *rentable* iz nlat. *rentabilis*] donosen, pridobiten, prinašajoč dobiček ali gmotno korist; (gospodarsko) smotrn; **rentabílnost** -i *ž* donosnost

rentabilitéta -e *ž* [iz nlat.] donosnost (= rentabilnost)

réntgen -a *m* [po nem. fiziku Röntgenu, 1845—1923] 1. aparat za presvetljevanje z rentgenskimi žarki, 2. merska enota za učinkovitost žarkov X in gama; **réntgenski** -a -o ki se tiče rentgena (~i pregled); **réntgenski žarki ali žarki X** nevidni kratkovalovni žarki (prodirajo skozi snovi, zato jih mnogo rabijo, npr. v med. za presvetljevanje in slikanje)

rentgenizírati -am [gl. rentgen] (zdravniško) pregledati, slikati z rentgenom

rentgenodiagnóstika -e *ž* [rentgen(o) + diagnostika] uporabljanje rentgena v diagnostične namene

rentgenografíja -e *ž* [rentgen(o) + -grafija] fotografiranje notranjosti organizmov itd. z rentgenskimi žarki

rentgenográm -a *m* [rentgen(o) + -gram] rentgenska slika, fotografski posnetek z rentgenskimi žarki

rentgenológ -a *m* [rentgen(o) + -log] zdravnik, specialist za rentgenologijo; **rentgenológija** -e *ž* nauk o rentgenskih žarkih in njih uporabi, zlasti v zdravniške namene

rentgenoskopíja -e *ž* [rentgen(o) + -skopija] pregledovanje, presvetljevanje z rentgenskimi žarki

rentgenoterapíja -e *ž* [rentgen(o) + terapija] zdravljenje, obsevanje z rentgenskimi žarki

réntgenski -a -o gl. rentgen

rentírati -am se [gl. renta] izplačati se, prinašati dobiček ali korist

rentjé -ja *m* [fr. *rentier*] rentnik, imetnik, uživalec rente, kdor živi od rente

réntnik -a *m* [gl. renta] imetnik rente, rentjé

renumerácija -e *ž* [lat. *renumerare* poplačati] (denarno) povračilo; doplačilo; izdatek

renunciácija -e *ž* [lat. *renuntiatio* naznanilo] odpoved čemu; **renuncírati** -am odpovedati se, odreči se (pravicam, naslovu ...)

réo- [gr. *rheos* tok, tek, iz *rhein* teči] v sestavljenkah, npr. reometer

reokupácija -e *ž* [re- + okupacija] ponovna okupacija, ponovna zasedba; **reokupírati** -am ponovno okupirati, ponovno zasesti

reométer -tra *m* [reo- + -meter] v tehn. 1. tokomer, galvanometer (zastarelo), 2. merilnik hitrosti (vodnega) toka

reorganizácija -e *ž* [re- + organizacija] preosnova, preureditev, preustroj(itev); **reorganizírati** -am preosnovati, preurediti, preustrojiti

reoskóp -a *m* [reo- + -skop] priprava za ugotavljanje pričujočnosti ali smeri elektr. toka (= galvanoskop)

reostát -a *m* [reo- + -stat] elektrotehn. priprava za reguliranje jakosti ali napetosti elektr. toka (fiz.)

reotropízem -zma *m* [reo- + tropizem] pri nekaterih rastlinah smer rasti glede na vodni tok, vrsta tropizma (bot.)

Rep. lat. kratica: repetatur

reparácija -e *ž* [nlat. *reparatio* iz lat. *reparare* popraviti] 1. popravljanje; popravilo, obnova; povračilo, 2. (*nav. v mn.* **reparácije** -ij) vojna odškodnina, povračilo za vojno škodo, ki jo mora plačati premagana država

reparatúra -e *ž* [iz nlat.] poprava, popravilo

reparírati -am [lat. *reparare*] popraviti kaj, izboljšati

repartícija -e *ž* [re- + lat. *partitio* delitev] (ponovna) razdelitev; porazdelitev; sorazmerna razporeditev; **repartírati** -am (po)razdeliti; razporediti

repasáža -e *ž* [fr. *repassage* ponovni prehod] preskušanje novih ur pred prodajo; **repasírati** -am pregledati, preskusiti; popraviti; (pre)likati; (z)brusiti

repatriácija -e *ž* [nlat. *repatriatio* iz lat. *patria* domovina] vrnitev v domovino, npr. vojnih ujetnikov; **repatriírati** -am vrniti (poslati) v domovino

reperkusíja -e *ž* [lat. *repercussio*] odbijanje; odboj, npr. svetlobe, zvoka...; (nasprotni) udar; poznejši, posredni učinek ali rezultat; *fig.* odmev; **reperkutírati** -am (se) odbiti, odbijati se; odzvati se na kaj

repertoár -ja *m* [fr. *répertoire*] 1. spored, gledališki program, tj. dela, ki jih prikazuje ali jih bo prikazovalo gledališče v kaki sezoni, 2. seznam naštudiranih vlog, pesmi ipd. igralca (-ke) ali pevca (-ke), orkestra, baleta ipd.

repertórij -a *m* [nlat. *repertorium* iz lat. *reperire* poiskati] 1. imenik, (vsebinski) pregled, kazalo; iskalnik, 2. priročnik, priročni zbornik, 3. naslov znanstvenih ipd. obzornikov (z raznimi pregledi in poročili)

repetatur /repeta'tur/ lat. naj se ponovi (izdaja zdravila)

repete /re'pete/ lat. ponôvi; še enkrat

repetènt -énta *m* [iz lat. *repetens* iz *repetere* ponoviti] ponavljavec, kdor kaj ponavlja, zlasti isti šolski razred

repetícija -e *ž* [lat. *repetitio*] 1. ponavljanje; ponovitev, 2. vaja, skušnja (v gledališču)

repetírati -am [lat. *repetere* ponoviti] 1. ponavljati, ponoviti kaj, 2. povleči (puškin ipd.) zaklep in potisniti nov naboj v cev

repetírka -e *ž* [gl. repetirati] 1. puška na več zaporednih strelov, 2. ura budilka, ki po želji (s pritiskom na gumb) odbije preteklo uro

repetitio est mater studiorum /repeti'cio est ma'ter studio'rum/ lat. »ponavljanje je mati učenja«, brez ponavljanja ni napredka pri učenju

repetítor -ja *m* [iz lat.] kdor s kom ponavlja učno snov in mu pomaga pri učenju (= korepetitor) ; domači učitelj

repetitórij -a *m* [nlat. *repetitorium*] 1. ponavljalni tečaj ali pouk, 2. priročnik za ponavljanje učne snovi

replantácija -e *ž* [iz lat.] gl. reimplantacija

replicírati -am [lat. *replicare* zapogniti] odgovoriti, dati odgovor (na govor, izjavo ...); zavrniti koga

replíka -e *ž* [ital. *replica* iz lat.] 1. kratek, jedrnat odgovor (usten ali pismen), zavrnitev, 2. v pr. nasprotni ugovor, tj. odgovor tožnika na toženčev zagovor (v nekdanjem sodnem postopku: a) tožba, b) obtoženčev zagovor, c) na-

sprotni ugovor, replika, č) drugi odgovor obtoženca), 3. kopija ali reprodukcija lastnega umetn. dela

replikácija -e *ž* [lat. *replicatio*] kopija ali reprodukcija

reponírati -am [lat. *reponere* iz *ponere* postaviti] 1. spraviti, shraniti, 2. potisniti nazaj, npr. črevesje pri kili; naravnati ali uravnati (zlomljen ali zvit ud)

réponse payée /repõs′ pɛje′/ fr. »odgovor je plačan«, medn. kratica na brzojavkah

repórt -a *m* [angl. *report*] poročilo

repórt -a *m* [fr. *report*] 1. prenos (pri seštevanju), 2. tečajno doplačilo pri podaljšanju terminskih borznih kupčij

reportáža -e *ž* [fr. *reportage*] 1. (časnikarsko) poročanje, 2. tako poročilo, 3. književna zvrst, ki v časnikarskem slogu kaj prikazuje ali obdeluje

repôrter -ja *m* [angl. *reporter*] časnikarski, radijski ipd. poročevalec, zlasti novičar; **reportírati** -am poročati; napisati poročilo

repozícija -e *ž* [lat. *repositio*] 1. shranitev, naspr. ekspozicija, 2. v med. potisk črevesja ipd. na pravo mesto; uravnava (pri zvinu ali zlomu)

repozitár -ja *m* [nlat. *repositarius*] hranilec spisov, aktov

repozitórij -a *m* [lat. *repositorium*] stojalo, polica, omara ipd. za spise, knjige ...

repozitúra -e *ž* [nlat. *repositura*] shramba za spise ipd.; urejanje spisov v repozitorij

reprehenzíja -e *ž* [lat. *reprehensio*] graja(nje), ukor

represálije -ij *ž mn.* [nlat. mn. *represalia* iz lat. *reprehendere* nazaj poseči; zadržati] v medn. pravu: nasprotni, povračevalni (ali prisilni) ukrepi proti kaki državi ali njenim državljanom v odgovor na njene ukrepe ali sovražno ravnanje

represíja -e *ž* [nlat. *repressio*] zatiranje, tlačenje; zatrtje; kazenski ukrep

represíven -vna -o [fr. *répressif* iz lat.] 1. zatiralen, preprečevalen, omejevalen, 2. prisilen, kazenski, strahovalen

reprezentácija -e *ž* [lat. *repraesentatio*] 1. predstavljanje, zastopanje; zastop; nadomeščanje (koga, česa), 2. predstavništvo, zastopstvo; tako telo ali organ; delegacija, 3. predstava, prikazovanje, predstavitev; prikaz, npr. s simboli, 4. stanu ali položaju primeren videz, nastop ipd.

reprezentánca -e *ž* [gl. reprezentacija] 1. predstavništvo, (poslovno) zastopstvo; stroški zanj, 2. izbrani predstavniki ene ali več športnih panog (državna ~)

reprezentánt -a *m* [fr. *représentant* iz lat.] predstavnik, zastopnik; odposlanec; član reprezentance

reprezentatíven -vna -o [fr. *représentatif* iz lat.] 1. predstavljajoč, zastopajoč; *fig.* dostojanstven, 2. namesten; predstavniški, zastopstven; **reprezentatívni sistém** ustavna ureditev, pri kateri ljudstvo s svojimi predstavniki sodeluje pri drž. zadevah, npr. pri zakonodaji

reprezentírati -am [lat. *repraesentare*] 1. predstavljati koga (kaj), 2. zastopati, 3. predstaviti, prikazati, izraziti, 4. predstavljati kaj, imeti veljaven videz

reprimírati -am [lat. *reprimere*] zatirati, zatreti, (po)tlačiti, (u)dušiti

repríza -e *ž* [fr. *reprise* iz *reprendre* povzeti] 1. ponovitev, npr. igre (navadno: prva predstava po premieri), 2. ponovitev večjega dela skladbe ali osnovnih glasbenih motivov; znak za ponovitev

reprobácija -e *ž* [nlat. *reprobatio*] 1. zavrnitev (nasprotnika); nasprotni dokaz, 2. v nauku o predestinaciji: obsodba (na večno pogubljenje), zavrženje grešnika, 3. v srednjih šolah: popravni izpit; **reprobírati** -am zavrniti koga; obsoditi, zavreči; odkloniti

reproducírati -am [re- + producirati] ponovno proizvajati ali izvajati, ustvariti ...; ponavljati, obnavljati; (mehanično) razmnoževati; posneti, delati posnetke; (ponovno) predvajati, prikazovati igro, skladbo ...; v psihol. priklicati v zavest (pretekli dogodek)

reprodúkcija -e *ž* [re- + produkcija] 1. obnavljanje, obnovitev, ponavljanje česa (v ekon. proizvodnega procesa, ki ga terja stalna poraba dobrin, npr. enostavna ~); ponovna izvedba česa, 2. v biol. (spolno ali nespolno) razmnoževanje, 3. mehanično razmnoževanje česa; tako nastala risba, fotografija, posnetek, odtis (v naspr. z izvirnikom), 4. predvajanje, prikazovanje (filma, skladbe ...); **reprodukcíjski** -a -o obnovitven, ki se

tiče reprodukcije (~i material), sloneč na reprodukciji

reproduktíven -vna -o [re- + produktiven] ponovno izvajajoč ali ustvarjajoč; obnavljalen, ponavljalen; razmnoževalen; sloneč na reprodukciji (~a umetnost)

reptíl -a *m*, *nav. v mn.* **reptíli** -ov *m ali* **reptílije** -ij *ž* [nlat. mn. *reptilia* iz lat. *reptilis* plazeč se] v zool. plazilci, razred mrzlokrvnih vretenčarjev: kače, kuščarji ...; *fig.* piazilec, (nravna) pokveka, ogabnež

repúblika -e *ž* [fr. *république* iz lat. *res publica* javna zadeva; država] ljudovlada, oblika drž. ureditve, v kateri je najvišja oblast zbrana v predstavniških zborih, ki jih izvolijo državljani za določeno dobo; **republíški** -a -o ki se tiče republike (~a uprava)

republikánec -nca *m* [gl. republika] 1. privrženec republikanske ureditve, naspr. monarhist, rojalist, 2. član ali privrženec republikanske stranke, zlasti v ZDA; **republikánski** -a -o ki se tiče republikanca ali republike (~i koledar); privržen republiki (~a miselnost)

republikanízem -zma *m* [fr. *républicanisme*, 1750] privrženost republiki ali republikanski ureditvi; republikanska načela ali miselnost

repudiácija -e *ž* [lat. *repudiatio*] 1. ločitev zakona (= odslovitev žene), 2. odklonitev, zavrnitev (dediščine, državljanstva, nauka ...), nepriznavanje česa

repugnánca -e *ž* [lat. *repugnantia*] 1. ugovor, nasprotovanje; nasprotje, 2. gnus, odpor, nenaklonjenost do česa; zoprnost

repúlz -a *m* [lat. *repulsus* odboj, iz *repellere* nazaj potisniti; odbiti] odboj; odbitje (prošnje, napada ...); zavrnitev, odklonitev (pri izpitu)

repulzíja -e *ž* [lat. *repulsio* odboj] 1. repulz, 2. v fiz. odbijanje dveh mas, npr. pri elektriki, naspr. privlačevanje; *fig.* odpor

repulzíven -vna -o [fr. *répulsif*] odbojen (~a sila); odbijajoč, vzbujajoč odpor; zoprn

repúnca -e *ž* [re- + punca] ponovni, potrditveni žig na predmetih iz žlahtnih kovin; **repuncírati** -am pritisniti potrditveni žig na tak predmet

reputácija -e *ž* [lat. *reputatio*] sloves, dobro, včasih tudi slabo ime ali glas; javno mnenje o kom; *fig.* spoštovanje, ugled

requiem -a *m* [lat.] gl. rekviem

requiescat (*ali*: **requiescant**) **in pace** /rekvies'kat, rekvies'kant in pa'ce/ lat. »naj počiva (ali: počivajo) v miru«, sklepni stavek zadušnice, pogost napis na nagrobnikih

res [lat. *res*, *rei*, mn. *res*] stvar, predmet; imetje; (pravna) zadeva; v raznih zvezah, npr. res aliena

res aliena /res alie'na/ lat. tuja stvar ali lastnina

res communis /res komu'nis/ lat. skupna stvar ali lastnina

res dubia /res du'bia/ lat. dvomljiva, sumljiva zadeva

resecírati -am [re- + lat. *secare* rezati] izrezati, odstraniti z operacijo, npr. bolni organ ali del organa

reséda -e *ž* [lat. *reseda* iz *resedare* pomiriti] katanec, znana rastlina s prijetnim vonjem, doma v Sredozemlju (bot.)

resékcija -e *ž* [lat. *resectio*] v med. izrez, odstranitev z operacijo

resentimènt -énta *m* [fr. *ressentiment*] ostanek ali podoživetje prejšnjega občutka, navadno neprijetnega, potisnjenega v podzavest, npr. občutka krivice, želje po maščevanju...; *fig.* zagrenjenost, prikrita mržnja

reservatio mentalis lat. gl. mentalna rezervacija

reservatis reservandis /rezerva'tis rezervan'dis/ lat. s potrebnim pridržkom (v danem primeru)

res fisci /res fis'ci/ lat. državna, fiskalna stvar ali lastnina

res gestae /res ges'te/ lat. bojna, junaška dejanja

resíduum -a *m* [iz lat.] gl. rezidij

resignácija -e *ž* [nlat. *resignatio*] odpoved, odrekanje (nav. brez odpora); odpoved službi, položaju...; *fig.* skrušenost, brezvoljnost, ravnodušje, vdanost v usodo (iz spoznanja ali občutka nemoči); **resignírati** -am odpovedati, odreči se čemu; odstopiti; *fig.* vdati se v usodo, obupati nad čim

res integra /res in'tegra/ lat. popolna, neokrnjena stvar

résistance [/rezistãs'/ = fr. odpor] odporniško gibanje v Franciji med drugo svetovno vojno
res iudicata /res judika'ta/ lat. pravnoveljavna odločitev
reskontrírati -am, **reskóntro** -a *m* [iz ital.] gl. skontrirati, skontro
reskribírati -am [re- + lat. *scribere* pisati] odpisati, pismeno odgovoriti; izdati ukaz, ukazati
reskrípcija -e *ž* [nlat. *rescriptio*] (pismeni) ukaz; nalog za vzem ali izplačilo zneska
reskrípt -a *m* [lat. *rescriptum* cesarski odlok] (vladarjev ipd.) odpis, pismeni odgovor na prošnjo, vprašanje...; *fig.* (pismeni) odlok, ukaz, odredba najvišje oblasti
res naturales /res natura'les/ lat. naravne stvari
res nullius /res nuli'us/ lat. stvar, ki ne pripada nikomur, stvar brez lastnika
resolúcija -e *ž* [lat. *resolutio* razveza; odlok] 1. raztopitev, razkroj, prim. resclvirati; oslabitev, 2. (pismeni) sklep, kratek sklep, ki izraža v zgoščeni, nav. slovesni obliki odločitev, zahteve ali mnenje večine (na kongresu, zborovanju...)
resolúten -tna -o [fr. *résolu* iz lat.] odločen; srčen, pogumen, pripravljen (k dejanjem)
resolvènt -énta *m* [iz lat. *resolvens*] pomoček za razkrajanje ali olajšanje, npr. splahnenje oteklin brez gnojenja
resolvírati -am [lat. *resolvere*] 1. raztopiti, razkrojiti; splahniti (oteklina), 2. skleniti, (uradno) odločiti kaj, 3. drobiti (mat.)
resonánca -e *ž* [lat. *resonantia* odmev] v fiz. sozvočje, sonihanje, tj. prenašanje nihajev z nosilca frekvence na drugo telo z isto frekvenco; odzvok; *fig.* odjek, odmev; **resonáněen** -čna -o ki se tiče resonance; odzvočen (~i prostor)
resonátor -ja *m* [nlat. *resonator*] v fiz. 1. telo, občutljivo za resonanco, ali priprava za ustvarjanje resonance, 2. priprava za ugotavljanje frekvence z resonanco
resonírati -am [lat. *resonare* odmevati] sozveneti; doneti; *fig.* odmevati
resór -a *m* [fr. *ressort*] delovno področje, območje, npr. ministra; stroka; posel; pristojnost; **resóren** -rna -o področen, ki se tiče kakega resora (~i minister)
resorbírati -am [lat. *resorbere*, *re-*, *sorbere* srkati] srkati, ponovno vsrkati, posrkati, vpi(ja)ti, vsesati; navzeti se
resorcín -a *m* [fr. *résorcine* iz lat.] brezbarvna antiseptična spojina (dioksifenol), uporablja se v med.
resórpcija -e *ž* [nlat. *resorptio*] vpoj, vsrka(va)nje tekočin — npr. telesnih sokov — ali plinov (fiz., fiziol.)
resp. kratica: respective (in: respektive)
respective [nlat.] gl. respektive
respékt -a *m* [lat. *respectus* ozir, obzir] 1. ozir, upoštevanje; spoštljivost; spoštovanje, čislanje; ugled, veljava; obzir ali strah (iz spoštovanja ipd.), 2. prazen rob pri bakrorezih
respektábel *neskl. ali* **respektabílen** -lna -o [nlat. *respectabilis*] spoštovan, čislan, častivreden, ugleden; znamenit; **respektabilitéta** -e *ž* spoštovanost; častivrednost; ugled
respektírati -am [fr. *respecter* iz lat. *respectus* ozir] 1. čislati, spoštovati koga (ali kaj); upoštevati koga; obzir imeti, obzirno ravnati; prizanesti, 2. plačati menico
respektíve [nlat. *respective*] glede na kaj, v odnosu na kaj
respektíven -vna -o [nlat. *respectivus*] ki se tiče česa, zadeven, odnosen, v odnosu na kaj; obojestranski
respiciènt -énta *m* [iz lat. *respicere* gledati, misliti na kaj] preglednik, nadzornik
respirácija -e *ž* [lat. *respiratio* dihanje; oddih] dihanje; **respiracíjski** -a -o ki se tiče respiracije, dihalen
respirátor -ja *m* [lat. *respirare* dihati] 1. vrsta priprav, ki varujejo dihala pred mrazom ali strupenimi plini, 2. priprava za umetno dihanje; **respiratóren** -rna -o služeč dihanju, dihalen
respírij -a *m* [iz lat.] oddih, počitek, odmor
respirírati -am [lat. *respirare*] dihati
respíro -a *m* [ital. *respiro*] v trg. plačilni odlog (blagajniški ~)
respondènt -énta *m* [lat. *respondens* iz *respondere* odgovoriti] kdor odgovarja na kaj; branilec, npr. disertacije; zagovornik
responzórij -a *m* [nlat. *responsorium*] v liturg. odpevanje med dvema zboroma ali pevcem in zborom (ali verniki)

respónzum -a *m*, *mn.* **respónza** -nz *s* [lat. *responsum* odgovor] pismeni odgovor uradne instance na zasebno vprašanje

res publica /res pub'lika/ lat. 1. javna zadeva, 2. občа korist ali blaginja, 3. država, gl. republika

restavrácija -e *ž* [nlat. *restauratio* obnova, vzpostavitev] 1. obnavljanje, obnovitev, zlasti starih ali poškodovanih umetnin, 2. vzpostavitev družbene ureditve ali oblasti, ki jo je strmoglavila revolucija; taka doba (v Franciji npr. doba od 1814 do 1830, ko so se vrnili na oblast Burboni), 3. »okrepčevalnica«, (boljša) gostilna; **restavracíjski** -a -o ki se tiče restavracije (~i prostori); obnovitven (~e težnje)

restavratêr -ja *m* [fr. *restaurateur*] lastnik ali zakupnik restavracije

restavrátor -ja *m* [nlat. *restaurator*] 1. obnavljalec, strokovnjak za obnavljanje umetnin, 2. pristaš polit. restavracije

restavrírati -am [lat. *restaurare*] postaviti v prejšnje stanje, obnoviti, popraviti; okrepčati, osvežiti; spet privesti na oblast; **restavrírati** -am **se** okrepčati se, osvežiti se, podpreti se, opomoči si

restitúcija -e *ž* [lat. *restitutio* obnova, poprava] 1. v medn. pravu: (po)vrnitev, povračilo zaplenjene lastnine, 2. vrnitev česa; obnovitev prejšnjih pravic, postavitev v prejšnje stanje (pr.), 3. v biol. zmožnost nekaterih organizmov, da obnavljajo izgubljene telesne dele (= regeneracija); **restitucíjski** -a -o ki se tiče restitucije; obnovitven; **restitucíjski edíkt** ukaz nem. cesarja Ferdinanda II. iz l. 1629, po katerem so morali protestantje vse po l. 1552 zaplenjeno cerkveno imetje vrniti katol. cerkvi

restituírati -am [lat. *restituere*] obnoviti, spet postaviti (prejšnje stanje), popraviti; (po)vrniti (stroške, lastnino, pravice ...)

restitutio in integrum /restitu'cio in in'tegrum/ lat. 1. postavitev v prejšnje stanje ali položaj (pr.), 2. popolno ozdravljenje (med.)

restorán -a *m* [fr. *restaurant*] boljša gostilna (= restavracija)

restrictio mentalis lat. gl. mentalna rezervacija

restríkcija -e *ž* [lat. *restrictio* iz *restringere* speti; omejiti] omejitev, utesnitev; pridržek

restriktíven -vna -o [fr. *restrictif* iz lat.] omejitven, omejevalen, omejujoč

restringírati -am [lat. *restringere*] stisniti; zmanjšati, omejiti, utesniti, npr. svobodo komu

resumé -ja *m* [fr. *résumé*] povzetek, gl. rezimé; **resumírati** -am povzeti, gl. rezimirati

resúmpcija -e *ž* [lat. *resumptio* iz *resumere* spet vzeti] povzemanje; povzetek

resumptíven -vna -o [fr. *résumptif* iz lat.] krepilen (med.)

resurékcija -e *ž* [nlat. *resurrectio*] vstajenje od mrtvih (relig.)

rešó -ja *m* [fr. *réchaud* iz *réchauffer* pogreti] elektr. ali plinski kuhalnik

retablírati -am [fr. *rétablir*] obnoviti, postaviti v prvotno stanje

retard [/rətar'/ = fr. zakasnitev] na urah označba smeri, v kateri premaknemo regulator, da gre ura počasneje

retardácija -e *ž* [lat. *retardatio* iz *tardus* kasen] 1. zadrževanje, zaviranje; zakasnitev, zapoznitev; zamuda, 2. zadrževalni moment (pri epih), 3. pojemek, zmanjšanje brzine v časovni enoti (fiz.), 4. v glas. zaostajanje enega glasu v isti harmoniji (medtem ko drugi preidejo k naslednji); **retardírati** -am zadrž(ev)ati, zavreti (gibanje); zavleči, zakasniti se; odlašati; zastajati, zaostajati

retardatíven -vna -o [angl. *retardative* iz lat.] zadrževalen (~i element), oviralen

reténcija -e *ž* [lat. *retentio* ustavljanje] 1. zadržanje, pridržanje (tuje lastnine, zneska ...), 2. obdržanje v spominu; spomin, 3. v med. zastoj, zastajanje česa v telesu (~ urina)

retikuláren -rna -o [nlat. *reticularis*] mrežast, mreži podoben (anat.)

retíkulum -a *m* [lat. *reticulum*, dimin. od *rete* mreža] 1. kapica, del želodca pri prežvekovalcih, 2. mrežasto tkivo (anat.)

rétina -e *in* **retína** -e *ž* [nlat. *retina* iz * lat. *rete* mreža] očesna mrežnica (anat.)

retinít -a *m* [gr. *rhetine* smola, + -it] vrsta fosilne smole, navadno v ležiščih lignita

retinítis -a *m* [retin(a) + -itis] vnetje očesne mrežnice (med.)

retinoskóp -a *m* [retin(a) + -skop] gl. skiaskop
rétor -ja *m* [gr. *rhetor*] 1. pri Grkih: učitelj govorništva, 2. govornik, besednik, 3. *pejor.* lepobeseden, a prazen govornik
retóričen -čna -o [gr. *rhetorike sc. techne* govorništvo] ki se tiče retorike (~a figura), govorniški; *fig.* lepobeseden, lepo doneč; bobneč, napihnjen; **retórično vprašanje** govorniško vprašanje, vprašanje, ki stoji namesto dopovednega stavka zaradi določenega učinka ali kot slogovni ukras — ne potrebuje odgovora, npr.: Le kako naj te spravim pod streho?; **retórika** -e *ž* 1. govorništvo, nauk o tem in spretnost v tem, 2. zgovornost, 3. *fig.* lepe, a prazne besede
retorománski -a -o [lat. *rhaeticus* retijski, + romanski] ki se tiče jezika, nastalega iz ljudske latinščine na ozemlju stare Retije (današnji Graubünden, Južna Tirolska, Furlanija ...); **retorománščina** -e *ž* ta jezik
retórta -e *ž* [fr. *retorte* iz lat. *retortus* upognjen] 1. prehlapnica, prekapnica, steklena ali kovinska posoda z dolgim, ozkim, navzdol upognjenim vratom (za prekapanje tekočin in kem. poizkuse), 2. vrsta industrijske peči
retorzíja -e *ali* **retórzija** -e *ž* [nlat. *retorsio*] povračilo (žalitve); v medn. pravu: neprijazen odgovor na neprijazno ali sovražno ravnanje (npr. zvišanje carin, odklanjanje vizumov ...), postopek, pritisk
retour [fr.] gl. retur
retrákcija -e *ž* [iz nlat. *retractio*] v med. sfrknjenje, (s)krčenje, npr. živcev; grbančenje, celjenje brazgotin
retrákt -a *m* [lat. *retractus*, delež. iz *retrahere* nazaj potegniti] 1. predkup; predkupna pravica (pr.), 2. umaknitev, preklic (osnutka, obljube ...)
retribúcija -e *ž* [nlat.* *retributio*, prim. tribut] povračilo; plačilo, nagrada
rétro- [lat. *retro* nazaj; zadaj] v zloženkah, npr. retroaktiven, retrograden
retroaktíven -vna -o [retro- + aktiven] povraten, povratno delujoč, veljaven za nazaj (~i zakon)
retrocesíja -e *ž* [retro- + cesija] 1. ponovni odstop, npr. ozemlja, 2. oblika povratnega zavarovanja
retrodatírati -am [retro- + datirati] nazaj datirati, postaviti datum nazaj
retrofleksíja -e *ž* [retro- + fleksija] pregib, upogib, zlasti organa; zaklon maternice
retrográd -a *m* [lat. *retrogradi* nazaj iti] nazadnjak, sovražnik napredka (reakcionar), človek zaostalih nazorov; **retrográden** -dna -o idoč nazaj, nazadujoč (~i razvoj); povraten, npr. gibanje planeta; *fig.* nazadnjaški, sovražen napredku (polit.)
retrogradácija -e *ž* [iz nlat. *retrogradatio*] 1. vračanje, (po)vrnitev; umik, 2. nazadovanje; *fig.* (po)slabšanje, degeneracija (biol.), 3. na videz povratno gibanje planeta (od vzhoda na zahod)
retrospékcija -e *ž* [retro- + lat. *specere* gledati] gledanje ali pogled nazaj, v preteklost; spominjanje na kaj
retrospektíva -e *ž* [iz fr. *rétrospectif* iz lat.] gl. retrospekcija
retrospektíven -vna -o [fr. *rétrospectif* iz lat.] 1. nazaj zroč, s pogledom nazaj, v preteklost; usmerjen v preteklost, 2. retroaktiven; **retrospektívna razstava** razstava, npr. slikarska, ki daje pregled kakih del za daljšo dobo nazaj
retúr [fr. *retour* povratek, vrnitev] *prisl.* nazaj, ne sprejme(m), označba na vrnjenih poštnih pošiljkah
retúša -e *ž* [fr. *retouche*] 1. poprava, olepšava, npr. odstranitev peg na fotografiji, 2. popravljeno mesto; **retušêr** -ja *m* kdor retuširа; **retušírati** -am popraviti, olepšati (~ fotografijo); zabrisati; osvežiti (stare podobe ...)
réunion [/reüniõ´/ = fr. združenje, zveza] 1. družabni krožek ali sestanek, navadno s plesom, 2. vrsta igre na karte za tri igralce
Reuter -ja *m* /roj´ter/ angl. poluradni poročevalski urad (ustanovil ga je v Aachnu J. B. Josaphat, pozneje von Reuter; l. 1851 se je preselil v London)
Rev. kratica: reverend
revakcinácija -e *ž* [re- + vakcinacija] v med. ponovno cepljenje, zlasti proti kozam; **revakcinírati** -am ponovno cepiti
revalidácija -e *ž* [re- + nlat. *validare* potrditi] obnovitev veljavnosti (zakona, uredbe ...)

revalorizácija -e *ž* [re- + valorizacija] 1. dvig veljave denarja ali vrednotnic na prvotno vrednost, 2. ponovna ugotovitev vrednosti česa; **revalorizírati** -am (se) dvigniti (se) na prvotno vrednost, izvesti revalorizacijo

revalvácija -e *ž* [re- + lat. *valere* veljati] dvig tečaja kake valute v razmerju do drugih valut (ekon.); **revalvírati** -am izvesti revalvacijo

revánša -e *ž* [fr. *revanche* povračilo] 1. povračilo, zadoščenje, maščevanje za poraz (v vojni ali igri), 2. ponovna igra (vojna) po izgubljeni igri (vojni), 3. povrnitev darila; oddolžitev, vrnjena usluga; **revanšírati** -am **se** 1. maščevati se, vrniti milo za drago, 2. oddolžiti se, povrniti darilo, uslugo ...

revanšíst -a *m* [gl. revanša] kdor hlepi po revanši, po (vojaškem ali polit.) maščevanju za poraz; **revanšístičen** -čna -o maščevalen, povračilen

revelácija -e *ž* [nlat. *revelatio*] odkritje, razkritje; razodetje (relig.)

revenons à nos moutons /rəvnõ′ a no′mutõ′/ fr. »vrnimo se k našim ovcam«, tj. h glavnemu predmetu (po Martialu posneta fraza v fr. srednjev. burki Mojster Patelin)

revêr -ja *m* [fr. *revers*] zaslèc, zavih(ek) na rokavih ali ovratniku, prim. reverz

re vera /re ve′ra/ lat. v resnici, zares

reverberácija -e *ž* [nlat. *reverberatio*] 1. odbijanje (zvoka, toplote); odsevanje, 2. odboj; odsev, odsvit, 3. *fig*. odmev

reverénca -e *ž* [lat. *reverentia*] 1. (globoko) spoštovanje, čaščenje, 2. izkazovanje spoštovanja; (spoštljiv) priklon

reveréND -a *m* [lat. *reverendus*, gerundiv iz *revereri* spoštovati] »častiti« (gospod), naslov duhovnikov v Angliji in ZDA

reverénda -e *ž* [iz lat. *reverendus*] dolga, črna suknja evangeličanskih duhovnikov

reverendíssim -a *m* [presež. od lat. *reverendus*] »prečastiti« (gospod), naslov katol. prelatov

reveréndus -a *m* [iz lat.] gl. reverend

reverénten -tna -o [lat. *reverens*] spoštljiv, poln spoštovanja

revêrz -a *m* [fr. *revers* iz lat. *reversus* iz *revertere* obrniti] 1. naličje, zadnja stran kovanca ali svetinje, naspr. averz, 2. povratnica, potrdilo o prejemu izposojene stvari; pismena zaveza ali poroštvo, 3. notranja stran okopov (voj.)

reverzibílen -lna -o [fr. *réversible*] (po)vračljiv, ponoven, povraten (fiz.); obrnljiv, ki se da obrniti; z licem na obeh straneh (blago)

reverzíja -e *ali* **revêrzija** -e *ž* [lat. *reversio* vračanje; povratek] 1. vrnitev, npr. zastavljenega imetja lastniku (pr.), 2. v biol. pojavljanje oblik ali lastnosti prednikov, atavizem (tudi: podivjanje domače živali)

reverzírati -am [iz lat. *reversio* iz *revertere* obrniti] 1. zasukati, preokreniti, 2. v tehn. spremeniti smer vrtenja (stroja)

reviálen -lna -o [gl. revija] ki se tiče revij, časopisen (~a publicistika)

revidènt -énta *m* [nlat. *revidens*, gl. revidirati] 1. kdor kaj revidira, 2. revizor

revidírati -am [lat. *revidere* iz *videre* videti] (ponovno) pregledati, preizkusiti, izvesti revizijo; *fig*. spremeniti kaj

review [/rivju:′/ = angl. pregled, ocena, obzornik, iz fr. *revue*] časopis, obzornik, naslov angl. leposlovnih, kritičnih ipd. publikacij

revíja -e *ž* [fr. *revue*] 1. časopis, obzornik, 2. obhod, mimohod, pregled čet, 3. prikazovanje modnih novosti, 4. razkošna igra ali film s petjem in baletom

revindicírati -am [re- + vindicirati] zahtevati vračilo česa; lastiti si kaj; nazaj dobiti; **revindikácija** -e *ž* v pr. zahteva po vračilu lastnine, prim. rei vindicatio; zopetna pridobitev

revír -ja *m* [nem. *Revier* iz fr.] 1. (omejen) okoliš, okrožje, področje, območje, npr. lovski, rudniški ~, 2. taboriščna ambulanta

revízija -e *ž* [fr. *révision* iz nlat. *revisio*, lat. *re-*, *videre* videti] 1. pregled(ovanje) knjig ali poslovanja gosp. podjetij od pooblaščenih oseb, 2. ponovno preresetavanje nauka ali teorije (~ marksizma), 3. (ponoven) pregled ali sprememba stanja, sodbe, določb, medn. pogodbe...; obnova procesa, 4. zadnji pregled korektur pred tiskom

revizioníst -a *m* [gl. revizija] privrženec revizionizma; **revizionízem** -zma *m* težnja ali smer, ki hoče kaj revidirati, zlasti, 1.

težnja po spremembi versajskih mirovnih pogodb (po prvi svetovni vojni), 2. smer v socialističnem gibanju, ki je terjala revizijo marksizma, tj. »ponoven pregled in izboljšanje« filozofskih, ekonomskih in polit. osnov Marxovega nauka (utemeljil okrog l. 1890 E. Bernstein)

revízor -ja *m* [nlat. *revisor*] preglednik, nadzornik, kdor opravlja revizijo (1. in 4.)

révma -e *ž* [gr. *rheuma*, *rheumatos* tok, iz *rhein* teči; v med. prvotno označba za »tokove«] gl. revmatizem; **revmátičen** -čna -o ki se tiče revme (revmatizma) ali izvira od nje; bolan za revmo

revmátik -a *m* [iz gr. *rheumatikos*] kdor boluje za revmo ali ji je podvržen

revmatízem -zma *m* [iz gr. *rheumatismos*] v med. udnica, kostenica, trganje po udih, splošno ime za obolenja sklepov, mišic ipd., ki nastajajo mnogokrat zaradi prehlada

revocírati -am [lat. *revocare* iz *vocare* klicati] 1. odpoklicati, poklicati nazaj, 2. preklicati kaj; razveljaviti, 3. odstaviti

revokácija -e *ž* [lat. *revocatio*] 1. odpoklic, npr. poslanika, 2. preklic (pogodbe, žalitve ...); razveljavitev, 3. odstavitev

revokatórij -a *m* [iz nlat. *revocatorius*] pismeni odpoklic

revólta -e *ž* [fr. *révolte*] (manjši) upor; vstaja; vznevoljenje, razkačenost; negodovanje; **revoltírati** -am (se) upreti, upirati se; (na)ščuvati, hujskati k uporu; vznevoljiti, razkačiti

revolúcija -e *ž* [fr. *révolution*, polit. pomen 1680, Richelet, iz nlat. *revolutio* kroženje; preokret] 1. kroženje, gibanje, npr. planetov; čas tega kroženja (astr.), 2. v razvojnem procesu: sprememba kvalitete, skokovit, kvaliteten prehod iz enega stanja v drugo (hkrati z evolucijo sestavni del razvojnega procesa), 3. nasilen polit. prevrat, v katerem se stari družbeni red umakne novemu, višjemu (meščanska ~, socialistična ~), 4. *fig.* preokret, preobrat, (popolna) preobrazba, temeljit, korenit prevrat, npr. v umetnosti, v znanosti; **revolucíjski** -a -o ki se tiče revolucije (~a Rusija)

revolucionár -ja *m* [fr. *révolutionnaire*, 1789] 1. aktivist, bojevnik v revoluc. gibanju; *fig.* bojevnik za napredek, 2. kdor povzroči kak prevrat ali utira nova pota; **revolucionáren** -rna -o prevraten, prevratniški, prežet z idejami in duhom revolucije; uporen

revolucionírati -am [fr. *révolutionner*] izzvati prevrat, v temelju spremeniti; širiti revolucionarne ideje, prinašati, pripravljati revolucionarne spremembe

revólver -ja *m* [angl. *revolver* iz *revolve* vrteti se] 1. samokres, manjše ročno strelno orožje s 6—8 naboji v vrtečem se bobenčku, 2. valjast del stroja ali aparata; **revólverski tisk** dnevni tisk, ki izsiljuje denar z osebnimi napadi ali grožnjami, npr. z objavljanjem škandalov; v širšem pomenu: tisk, ki živi predvsem od senzacij; **revolveráš** -a *m* pustolovec, ki spretno ravna z revolverjem

revue [fr.] gl. revija

revulzíja -e *ž* [lat. *revulsio* odtrganje] 1. nenadna, ostra sprememba v čutenju ali razpoloženju, 2. način zdravljenja, npr. pri vnetjih, z odvajanjem krvi od obolelega mesta

rezêrva -e *ž* [fr. *réserve* iz lat. *reservare* hraniti] 1. pridržek, prihranek, prihrana, zaloga (za primer potrebe), 2. pomoč v potrebi; pomožna sredstva ali sile, 3. v voj. sveže, pomožne čete; vojaki, ki so odslužili rok (rezervisti), 4. nadomestek, nadomestilo, 5. opreznost, premislek (sprejeti z ~o); zadržanost; **rezêrven** -vna -o v rezervi, pomožen, nadomesten (~i deli); **rezêrvni fónd** sklad za poravnavanje izgub

rezervácija -e *ž* [nlat. *reservatio*] 1. pridržanje česa; pridržek; pridržana pravica; pridržan prostor, soba ipd.; vnaprejšnja zagotovitev ali naročilo, 2. (*nav. v mn.* **rezervácije** -ij) a) zavarovana ozemlja, narodni park, b) posebna področja v ZDA in Kanadi, pridržana za indijanska plemena

rezervát -a *m* [lat. *reservatum*] 1. pridržek; pridržan prostor ali področje (lovski ~), 2. obvestilo, namenjeno le nekaj osebam; zaupen spis; **rezerváten** -tna -o ki se tiče rezervata; pridržan; zaupen

rezêrven -vna -o [iz fr. iz lat.] gl. rezerva

rezervírati -am [lat. *reservare*] 1. zadržati, pridržati kaj (zase ali za drugega); vnaprej si izgovoriti ali naročiti, 2. (pri)-

hraniti, dati na stran; **rezervíran** -a -o **1.** pridržan, prihranjen; zaseden (~ sedež); vnaprej izgovorjen ali naročen, 2. shranjen, spravljen (v rezervi), 3. *fig.* zadržan; oprezen; molčeč, nepristopen, vase zaprt

rezervíst -a *m* [fr. *réserviste*, 1872] vojaški obveznik v rezervi

rezervoár -ja *m* [fr. *réservoir*] (vodni) zbiralnik, bazen; hranilnik (za razne tekočine in pline), shranjevalna posoda

rezidénca -e *ž* [nlat. *residentia* iz lat. *residere* bivati] 1. prestolnica, tj. sedež, stalno bivališče drž. poglavarja (~ predsednika republike), 2. poslopje, palača, kjer prebiva (letna, zimska ~), 3. provinca v bivši holandski Vzhodni Indiji

rezidènt -énta *m* [iz lat. *residens*] 1. dipl. predstavnik, po rangu nižji od poslanika, 2. guverner holandske rezidence, 3. tuj državljan, ki stalno biva v kaki državi

rezídij -a *m* [lat. *residuum*] ostanek, preostanek, npr. po destilaciji; usedlina, gošča

rezidírati -am [lat. *residere*] stolovati, imeti sedež, stalno (pre)bivati; stanovati

reziduálen -lna -o [iz lat.] preostal, gl. rezidij

rezimé -ja *m* [fr. *résumé*] povzetek, kratek posnetek, strnjen, zgoščen pregled glavnih misli iz knjige, govora ...; **rezimírati** -am povzeti, posneti, na kratko ponoviti, dati kratek, zgoščen pregled

rezisténca -e *ž* [nlat. *resistentia* iz lat. *resistere* obstati; upirati se] 1. odpor, odpornost, npr. do bolezni, 2. odpor; upor, upiranje (sovražniku); upornost; obramba, gl. pasivna rezistenca, 3. vztrajnost v čem

rezisténten -tna -o [lat. *resistens*] 1. odporen, 2. uporen, 3. vztrajen

rezistírati -am [lat. *resistere*] 1. upirati se; braniti se, 2. vztrajati, vzdržati

rezón -a *m* [fr. *raison* razum; razlog] gl. raison; **imeti svoj rezón** imeti svoj prav; imeti razlog ali vzrok za kaj

rezonábel *neskl.* [fr. *raisonnable*] razumen; smiseln; tehten

rezonêr -ja *m* [fr. *raisonneur*] 1. kdor rezonira, modrovalec; *pejor.* modriha, ki na dolgo tveze, 2. nergač, 3. dramski lik, ki rezonira ali izraža avtorjevo mnenje

rezonírati -am [fr. *raisonner*] umovati, modrovati, razglabljati; sklepati, dokazovati; *pejor.* delati pripombe; ugovarjati

rezultánta -e *ž* [fr. *résultante* iz lat. *resultare* odskočiti; nlat. fig. izvirati iz ...] posledica, sila sestavljenka, tj. sila (tudi veličina ipd.), ki nastane s sestavo dveh ali več sil

rezultát -a *m* [fr. *résultat* iz nlat. *resultatum*] 1. (končni) izsledek; donesek; plod, sad, uspeh; posledek, nasledek česa, 2. v mat. izid, (končni) znesek ali vrednost

rezultírati -am [fr. *résulter*] izvirati, izhajati, slediti iz česa

rézus -a *m* [nlat. *rhesus* iz gr.] 1. vrsta opic iz družine pasjeglavcev, 2. v med. krvni faktor, gl. Rh faktor

režíja -e *ž* [fr. *régie*] 1. upravljanje; upravni ali poslovni stroški, npr. v zvezi s poslovanjem podjetja, 2. režiranje, umetniška priprava in vodenje gledaliških ali filmskih del; **delati v svoji režíji** sam voditi, upravljati kako delo; **režíjski -a -o** ki se tiče režije (~i stroški)

režím -a *m* [fr. *régime*] 1. upravljanje; oblika upravljanja ali vladanja; vlada(vina), polit. red ali ureditev, 2. predpisan red (v zdravljenju in dieti); način življenja ali poslovanja, 3. dogovor o rečni plovbi (~ na Donavi); **režímovec** -vca *m* kdor se iz koristoljubja pridruži vladajoči stranki ali ji zato goreče služi

režírati -am [fr. *régir*] voditi, pripravljati izvedbo gledaliških, filmskih ipd. del

režisêr -ja *m* [fr. *régisseur*] kdor kaj režira, umetniški vodja gledaliških, filmskih ipd. del

rf. ital. kratica: rinforzando

R.F. [fr. *République Française*] Francoska republika

rfz. gl. rf.

Rh (rodij) znak za kem. prvino

Rh fáktor *ali* **rhesus fáktor** [snov so najprej odkrili v krvi opic rhesus] aglutinogena snov v normalni krvi; povzroči lahko bolezenske pojave, npr. pri nosečnosti ali transfuziji krvi, ki tega faktorja nima

riál -a *m* [ar. iz lat.] 1. perzijska denarna enota, ima 100 dinarjev, 2. arabski srebrnik

riboflavín -a *m* [ribo- iz arabinoza, + lat. *flavus* rumen, + -in] gl. laktoflavin

rícinus -a *m* [iz lat. *ricinus*] 1. kloščevec, vranek, enoletna zdravilna in industrijska rastlina (iz semen ricinovo olje), 2. ricinovo olje

ridendo dicere verum /riden'do di'cere ve'rum/ lat. smeje, v šali povedati resnico (v Horacovem izvirniku v Satirah: ridentem dicere verum quid vetat — kaj nam brani smeje ...)

right /rait/ angl. pravi, pravilen; prav, pravilno; pravica

rigíden -dna -o [lat. *rigidus*] trd, tog, okorel; *fig*. strog; oster, neizprosen; brezobziren

rigodón -a *m* [fr. *rigodon* ali *rigaudon*, po* avtorju Rigaudu] 1. star, vesel provansalski ples v $^2/_4$ taktu, 2. glasba za ta ples

rigólati -am [fr. *rigoler* iz* hol.] globoko orati ali prekopati, npr. vinograd; **rigólen** -lna -o ki se tiče rigolanja (~i plug)

rigoríst -a *m* [fr. *rigoriste* iz lat.] kdor preostro sodi ali se česa prestrogo drži; **rigorízem** -zma *m* pretirana, dlakocepska strogost v izpolnjevanju predpisov ali načel, zlasti nravnih; *fig*. okorela načelnost

rigoroso /rigoro'zo/ ital. strogo po taktu (glas.)

rigoróz -a *m* [nlat. *examen sc. rigorosum* strogi izpit] strog ustni izpit na vseučilišču, npr. doktorski; **rigorózen** -zna -o 1. ki se tiče rigoroza, 2. strog, oster, zlasti v nravnosti; natančen, (pre)vesten; neizprosen; okorel

rígsdag -a *m* [iz dan., prim. Reichstag] danski parlament

Rigvéda -e *ž* [skt. *ric* slava, *veda* znanje, veda] najstarejši spomenik indijske literature v 10 knjigah, vsebuje večidel psalme in pesmi iz raznih dob, najstarejše so iz 2. tisočletja pr. n. š.

rikécija -e *ž*, *nav. v mn.* **rikécije** -ij [po amer. patologu Rickettsu] povzročitelji bolezni, npr. pegavice, sredi med virusi in bakterijami

ríksdag -a *m* [iz šved.] švedski parlament

riksmål -a *m* [/riks'mol/ = norv. državni jezik] starejše ime za bokmål

ríkša -e *ž* [angl. *ricksha* iz jap. *jinrikisha*] v vzhodni in juž. Aziji lahka dvokolnica, ki jo vozi kuli

rilasciando [/rilašan'do/ ital. iz *rilasciare* popustiti] v glas. počasi, zadrževaje (tempo)

ríma -e *ž* [fr. *rime* iz* lat. *rhythmus*] (pesniški) polni stik, ujemanje glasov v besedah ob koncu ali tudi sredi verza (glasovna figura); **rímati** -am **se** ujemati, skladati se (glasovi v besedah ali verzih)

rimésa -e *ž* [ital. *rimessa*, prvotno: menica, poslana v kritje dolga] 1. menica, na katero se prejme menični znesek, naspr. trata, 2. menica, ki se glasi na domačo valuto

rinalgíja -e *ž* [rin(o)- + -algija] bolečine v nosu (med.)

rinforzando [/rinforcan'do/ ital. iz *rinforzare* okrepiti] v glas. *prisl*. postopno močneje, krepkeje (igrati, peti); *samost.* **rinforzando** -a *ali neskl. m* taka skladba ali del skladbe

rinforzato [ital.] gl. rinforzando

rinfuso /rinfu'zo/ ital. *prisl*. v trg. prosto (brez omota), nasuto, v razsutem stanju, npr. tovorjenje in prevoz žita ali premoga

ríng -a *m* [iz angl.] 1. klika špekulantov; sporazum med špekulanti ipd. z namenom vzdigniti cene (= korner), 2. boríšče, z vrvjo ograjen oder za boksarja (šp.)

rinítis -a *m* [rin(o)- + -itis] vnetje nosne sluznice, kihavica, nahod (med.)

ríno- [gr. *rhis*, *rhinos* nos] v sestavljenkah, npr. rinoceros

rinoblenoréja -e *ž* [rino- + blenoreja] nosni katar, nahod (med.)

rinóceros -a *m* [iz nlat. iz gr. *rhinokeros*, rino- + gr. *keras* rog] nosorog (zool.)

rinolalíja -e *ž* [rino- + gr. *lalein* govoriti] govorjenje skozi nos

rinológ -a *m* [rino- + -log] zdravnik, specialist za rinologijo; **rinologíja** -e *ž* nauk o boleznih v nosu in nosni votlini

rinoplástika -e *ž* [rino- + plastika] plastično, operativno oblikovanje poškodovanega ali neestetskega nosa

rinoragíja -e *ž* [rino- + -ragija] krvavenje iz nosa

rinoskóp -a *m* [rino- + -skop] zrcalce za pregledovanje nosne votline, vrsta endoskopa

R.I.P. lat. kratica: requiescat (*ali*: requiescant) in pace

rips -a *m* [nem. *Rips* iz angl. *ribs*, mn. od *rib* rebro] 1. vrsta vezave, 2. rebričasta

volnena ipd. tkanina v taki vezavi (za obleke in pohištveno blago)

riskánten -tna -o [fr. *risque* tveganje] tvegan, nevaren (z možnostjo uspeha ali neuspeha); negotov; kočljiv

riskírati -am [fr. *risquer*] tvegati, postaviti na kocko, v nevarnost; drzniti se

riskóntro -a *m* [iz ital.] gl. skontro

risorgimento -a *m* /risordžimen'to/ ital. »vstajenje«, v ital. zgodovini: 1. gibanje — vstaje in vojne — za zedinjenje in neodvisnost Italije, 2. doba tega gibanja v letih 1820—1870

risum teneatis, amici? /ri'zum tenea'tis, ami'ci/ lat. ali bi se mogli, prijatelji, vzdržati smeha? (ob smešnem prizoru), Horac, Ars poetica

ritardando /ritardan'do/ ital. *prisl.* v glas. počasneje, zadrževaje (tempo)

ritem -tma *m* [fr. *rythme* iz gr. *rhythmos*] 1. umerjeno, enakomerno gibanje (menjavanje, ponavljanje ...) kakih elementov, npr. plesnih gibov, taktov, zlogov; *fig.* ubranost, umerjenost, 2. (pesniška) mera, enakomerno menjavanje dolgih in kratkih ali poudarjenih in nepoudarjenih zlogov; **rítmičen** -čna -o ubran, umerjen, enakomeren; sloneč na ritmu

ritenuto /ritenu'to/ ital. *prisl.* v glas. pridržano, zadržano (igrati, peti)

ritmika -e *ž* [fr. *rythmique* ritmičen, iz gr.] 1. nauk o ritmu in ritmičnih oblikah (v likovni umetnosti, glasbi, poeziji ...), 2. ritmično gibanje

ritornél -a *m* [ital. *ritornello*] pripev, refren

ritornéla -e *ž* [ital. *ritornello*; izvira iz Toskane, kjer se imenuje *stornello*] 1. kitica v ital. narodni pesmi, sestavljena iz treh verzov (prvi in tretji se rimata), 2. v glas. instrumentalna uvodna ali sklepna igra, npr. v arijah

rituál -a *m* [lat. *ritualis* obreden, iz *ritus* obred] 1. predpisani verski obredi, 2. obrednik, tj. knjiga s popisom verskih obredov, npr. Rituale Romanum iz l. 1614; **rituálen** -lna -o ki se tiče rituala, obreden

ritualízem -zma *m* [angl. *ritualism*] smer v angl. protestantski cerkvi, ki se skuša zlasti v obredih približati katolicizmu

rítus -a *m* [lat. *ritus*] 1. verski obred, 2. sistem verskih obredov

rivál -a *m* [lat. *rivalis* tekmec, iz* *rivus* potok, tj. sosed ob potoku] tekmec, zlasti v ljubezni; **riválinja** -e *ž* tekmica

rivalitéta -e *ž* [lat. *rivalitas*] tekmovalnost; tekmovanje

rivalizírati -am [fr. *rivaliser* iz lat.] tekmovati s kom, biti komu tekmec

riviêra -e *ž* [po ital. Rivieri, obrežju Sredozemskega morja od Nice do Spezie, kjer so znana kopališča] obalno področje, npr. na Jadranu, s kopališči in letovišči; obrežje, primorje, obala

rizibízi -ja *m* [avstronem. *Risipisi* iz ital. *riso con piselli* riž z grahom] rižota z grahom (kuh.)

ríziko -a *m* [ital. *risico* iz špan. *risco* morska čer, prvotno nevarnost, ki je pretila ladjam] tveganje, nevarnost (v gospodarskih ipd. poslih, kjer obstoji možnost škode ali izgube), izpostavljanje nevarnosti, postavljanje na kocko

rízling -a *m* [nem. *Riesling*] graševina, vrsta žlahtne vinske trte; vino, ki ga daje (štajerski ~)

rizóbij -a *m* [nlat. *rhizobium* iz gr. *rhiza* korenina, *bios* življenje] vrsta bakterij v paličasti obliki

rizoíden -dna -o [gr. *rhiza* korenina, + -oiden] v podobi korenine ali korenike (biol.)

rizopód -a *m*, *nav. v mn.* **rizopóda** -od *s* [nlat. mn. *rhizopoda* iz gr. *rhiza* korenina, + -pod] korenonožci, razred enoceličnih praživali, mednje sodijo amebe, radiolariji ...

RM [nem. *Reichsmark*] nemška marka, denarna enota

Rn (radon) znak za kem. prvino

ró *neskl. m* [gr. *rho*] ime (staro)grške črke: *P*, *ϱ* (= R, r)

roast beef [angl.] gl. rostbif

róba -e *ž* [iz ital.] predmeti, stvari, (trgovsko) blago

robe de chambre /rəb də šãbrə/ fr. domača halja

róbija -e *ž* [iz shr.] huda ječa (s poostritvami); **robijáš** -a *m* kaznjenec, obsojen na robijo

robínija -e *ž* [po pariškem botaniku J. Robinu, 1550—1629] v bot. ime za vrsto lepotnih dreves, imenovanih navadno

akacija (= neprava akacija), izvirajo iz Amerike

robinzonáda -e *ž* [po povesti D. Defoeja »Robinson Crusoe« iz l. 1719] 1. pustolovska zgodba ali povest, podobna povesti o brodolomcu Robinzonu, 2. posmehljivo ime za ekon. teorije, ki jemljejo za izhodišče osamljeno individualno gospodarstvo

roborácija -e *ž* [lat. *roborare* krepiti] (o)krepitev (med.)

róborans -a *m* [lat. *roborans*] (o)krepilo, pomoček za telesno krepitev, npr. kininski preparati

robót -a *m* [po češ. *robotnik* tlačan; besedi je dal današnji pomen K. Čapek v svoji drami R.U.R., tj. Rosumovi univerzalni roboti] 1. človek-avtomat, mehanični, umetni človek, samodej, 2. elektronsko krmiljenje

roburít -a *m* [lat. *robur* moč, sila, + -it] vrsta razstreliva

robústen -tna -o [lat. *robustus*] krepek, močan, čvrst, korenjaški

rock and roll [/rək ənd roul'/ = angl. tresenje in vrtenje] vrsta modernega plesa

rodeña -e *ž* /rode'nja/ špan. star španski ples (= fandango)

rodéo -éa *m* [angl. *rodeo* iz špan.] tekma v kavbojskih spretnostih v ZDA

ródij -a *m* [nlat. *rhodium*, iz rod(o)- + -ium] kem. prvina, srebrnkasto bela, platini sorodna trda kovina; njene soli imajo rožnato barvo

ródo- [gr. *rhodon* roža] v sestavljenkah, npr. rododendron

rododéndron -a *m* [rodo- + gr. *dendron* drevo] »rožno drevo«, v bot. družina grmov in dreves z večinoma zimzelenimi listi in rožnatimi cvetovi (tudi sleč)

Rodomónt -a *m* [ital. *Rodomonte* (= ki gore premika)] mavrski kralj, tip bahača v Ariostovem Besnečem Rolandu; *fig.* **rodomónt** -a *m* bahač, širokoustnež

rodonít -a *m* [rodo(n)- + -it] trda, zrnasta rudnina rožnate barve, manganov silikat

rogácija -e *ž* [lat. *rogatio*] 1. pri Rimljanih: zakonski predlog (dan ljudstvu v odobritev), 2. prošnja, priprošnja (liturg.)

rojalíst -a *m* [fr. *royaliste* iz *roi* kralj] monarhist, privrženec kralja in kraljevske oblasti (v revolucijski Franciji privržence Burbonov v naspr. z republikanci in bonapartisti); **rojalízem** -zma *m* privrženost kraljevi oblasti, monarhiji

rokáda -e *ž* [fr. *rocade* iz *roc* stolp] v šahu: enkratna dvojna poteza s kraljem in trdnjavo; **rokírati** -am izvesti rokado

rokét -a *m* [ital. *rocchetto*] belo obredno oblačilo, nekoliko krajše kot alba, koretelj (liturg.)

rokokó -ja *m* [fr. *rococo*, šaljiva tvorba iz *rocaille* školjkasti okraski, pogosto rabljeni v rokokoju] slog v umetnosti 17. in 18. stol.; razvil se je iz poznega baroka in se razcvetel v Franciji za Ludvika XV.; zanj značilno razkošje elegantnih, zapletenih in igrivih oblik

róla -e *ž* [fr. *rôle*] zvitek, zmotek, navitek

róler -ja *m* [nem. *rollen* kotaliti, vrteti se] 1. gostolevec (vrsta kanarčka), 2. kotač, vespi podoben motocikel

roléta -e *ž*, *nav. v mn.* **roléte** -et [iz fr. *rouleau* valjar; zvitek] navojna oknica, (okenska) navojnica

roléta -e *ž* [fr. *roulette*] bakrorezni šilek

roló -ja *m* [fr. *rouleau* valjar; zvitek] 1. roleta, 2. navojnica iz valovite pločevine za izložbe ipd.

romadúr -ja *m* [fr. *romatour*] vrsta mehkega in pikantnega, navadno ovčjega sira

Roma locuta (est), causa finita (est) /ro'ma loku'ta est, kau'za fini'ta est/ lat. Rim (= papež) je spregovoril in pravda je končana, tj. po odločitvi najvišje avtoritete ni več razprave

román -a *m* [fr. *roman*, ital. *romanzo*, prvotno pripovedne pesmi v ljudskem jeziku — lingua romana — ne v latinščini] leposl. delo v prozi z razvitim dogajanjem in največkrat eno glavno osebo (junak romana), v kateri se najjasneje izraža vodilna misel dela; *fig.* romantična, ljubezenska zadeva

románca -e *ž* [fr. *romance* iz špan.] 1. manjša, baladi sorodna lirska ali epska pesem z romantično vsebino, 2. manjša, lirična, vokalna ali instrumentalna skladba

romanéska -e *ž* [ital. *romanesca*] 1. vesel ital. ples v $^2/_3$ ali $^3/_4$ taktu, 2. glasba za ta ples

románika -e *ž* [lat. *romanus* rimski] zahodnoevropski umetn. slog od 10.—14. stol.

romaníst -a *m* [fr. *romaniste*] 1. strokovnjak za romanistiko, 2. študent romanistike, 3. strokovnjak za rimsko pravo; **romanístika** -e *ž* veda o romanskih jezikih, leposlovju in kulturi

romanizácija -e *ž* [fr. *romanisation*] 1. porimljanjenje; poromanjenje narodov, ki so prišli pod rimsko oblast in sprejeli rimsko kulturo (Iberi, Kelti ...), 2. oblikovanje, sprememba v roman; **romanizírati** -am 1. porimljaniti; poromaniti, 2. dati obliko romana, spremeniti, predelati v roman, npr. dramo

romanízem -zma *m* [fr. *romanisme*] 1. jezikovna posebnost romanskih jezikov; romanska posebnost v neromanskem jeziku, 2. posebnost Rimljanov ali Romanov sploh, 3. privrženost katol. cerkvi; katolicizem

romanomanija -e *ž* [roman(o) + -manija] pretirano branje romanov

romansírati -am [fr. *romancer*] dati obliko romana, napisati kot roman (= romanizirati)

romansjé -ja *m* [fr. *romancier*] 1. romanopisec, 2. pesnik romanc

románski -a -o [lat. *romanus* rimski] izvirajoč od Rimljanov (~i jeziki); ki se tiče Romanov; **románski slog** slog v zahodnoevr. umetnosti iz 10.—14. stol., zlasti v arhitekturi; razvil se je iz stkršč. in bizantinskih elementov, zgradbe v tem slogu so preprostih, strogih oblik z značilnimi polkrožnimi loki, križnimi oboki in bogato plastiko

romántičen -čna -o [fr. *romantique*, prvotno: napisan v romanskem jeziku] v duhu romance ali romantike; *fig.* pustolovski in fantastičen (~a dogodivščina); bajen, sanjarski; čudovit; slikovit (~a pokrajina); čustven; **romántičnost** -i *ž* 1. kaj pustolovskega, fantastičnega, čudovitega ..., 2. nagnjenost k takim rečem

románti -a *m* [fr. *romantique*] 1. predstavnik (pisatelj, glasbenik ...) ali privrženec romantike, 2. ljubitelj romantike; romantično navdahnjen človek (nagnjen k sanjarjenju, idealiziranju ...); **romántika** -e *ž* 1. umetn. smer, nastala v začetku 19. stol., ki v nasprotju s klasicizmom postavlja v ospredje čustva, fantazijo, iracionalno, in poudarja človeško osebnost, 2. romantičnost (pomen 2.)

romantízem -zma *m* [fr. *romantisme*] gl. romantika

romáunč -a *ali* **romáunš** -a *m* [iz lat. *romanus* rimski] retoromanski jezik v kantonu Graubünden (v Švici)

rómb -a *m* [fr. *rhombe* iz gr. *rhombos*] 1. v geom. poševnokoten enakostranični četverokotnik, 2. tunu sorodna riba

romboéder -dra *m* [fr. *rhomboèdre* iz gr. *rhombos* romb, *hedra* sedež] geom. telo, omejeno s šestimi rombi, kristalna oblika heksagonalnega sistema

romboíd -a *m* [gr. *rhomboeides* rombu podoben] v geom. poševnokoten raznostranični četverokotnik; po dve nasprotni si stranici sta enaki in vzporedni

rondél -a *m* [fr. *rondel* iz *rond* okrogel] 1. pesniška oblika v treh kiticah, sestavljena iz 14 verzov, vrsta rondoja, 2. okrogla cvetna gredica, 3. okrogel obrambni stolpič

rondíno -a *m* [iz ital.] mali róndo (glas.)

rondó -ja *m* [fr. *rondeau*] 1. okrogla cvetna gredica, 2. sprva plesna pesem, pozneje sonetu sorodna pesniška oblika v dveh kiticah iz 13 verzov; začetne besede prvega verza se ponavljajo kot refren

róndo -a *m* [ital. *rondo* iz lat.] v glas. skladba veselega značaja, kjer se glavna tema ponavlja (tudi del skladbe, npr. sonate, ki ponavlja glavno temo)

roquefort -a *m* /rəkfər'/ fr. vrsta mehkega, pikantnega sira; prepredžen je z modro plesnijo

Rosinánt -a *m* [špan. *Rocinante* iz *rocin* kljuse, *antes* »prej« in »pred«; don Kihot je s tem hotel povedati, da je bil konj prej kljuse, v njegovi službi pa je prvo od vseh kljuset] ime, ki ga je dal don Kihot svojemu konju; *fig.* **rosinánt** -a *m* kljuse, (smešna) mrha, konjska para

rosomáh -a *m* [polj. *rosomak*] žeruh, požrešna roparska zver iz družine kun (približno lisičje velikosti), živi v severnejših krajih

rosso antico /ro'so anti'ko/ ital. rdečkasti marmor iz Male Azije

róstbif -a *m* [angl. *roast beef*] po angleško — na žaru — pečena govedina

róstra -e *ž* [lat. *rostrum*, mn. *rostra* (ladijski) kljun] govorniški oder na strim. Forumu, ozaljšan s kljuni uplenjenih ladij

róstrum -a *m* [lat. *rostrum* kljun] rilček, npr. pri nekaterih rakih in insektih

rošáda -e *ž* [nem. *Rochade* iz fr.] gl. rokada; **rošírati** -am gl. rokirati

róta -e *ž* [lat. *rota* kolo] vrhovno papeško sodišče (rimska ~)

rotácija -e *ž* [lat. *rotatio* iz *rotare* vrteti] 1. vrtenje, kroženje okoli osi (~ Zemlje); (iz)menjavanje česa (~ kadrov), 2. (v tem pomenu: **rotacíja** -e *ž*) tiskarski rotacijski stroj, 3. v poljedelstvu: kolobarjenje; **rotacíjski stroj** tiskarski stroj za tiskanje (na valju) velikih naklad, zlasti časnikov

rotacízem -zma *m* [gr. *rhotakismos*, po gr. črki *rho*] 1. pogrkovanje, nepravilno izgovarjanje črke »r«, 2. v lingvistiki: prehod soglasnikov s, z, ž v soglasnik r, npr. možeš v moreš

rotaprínt -a *m* [lat. *rotare* vrteti se, angl. *print* tiskati] vrsta modernega tiskarskega stroja

rotárijec -jca *m* [iz angl.] član Rotary kluba (v Angliji in ZDA razširjen izbranski klub s prostozidarsko tendenco; pripadajo mu večidel vodilne poslovne osebnosti)

rotátor -ja *m* [lat. *rotare* vrteti se] 1. mišica vrtilka, obračalka (anat.), 2. vrsta priprav za razmnoževanje risb ipd.

rotírati -am [lat. *rotare*] 1. vrteti (se), krožiti okoli osi, 2. oditi s (službenega) položaja

rótor -ja *m* [angl. *rotor* iz lat. *rotator* iz *rotare* vrteti se] v tehn. 1. tekač, glavni vrteči se del elektr. stroja, naspr. stator, 2. vrteča se priprava v obliki valja, npr. za pogon ladij

rotúnda -e *ž* [ital. *rotonda* iz lat. *rotundus* okrogel] okrogla zgradba, navadno s kupolo, npr. rimski Panteon; okrogla dvorana

rótvelš -a *m* [nem. *Rotwelsch*] latovščina, nemški rokovnjaški jezik

rouge [/ruž/ fr. iz lat. *rubeus*] rdeč, prim. ruž

rouge et noir [/ruž e noar′/ = fr. rdeče in črno] hazardna igra s 32 kartami, igra se na mizici s črnimi in rdečimi polji (= trente et quarante)

róza *neskl.* [lat. *rosa* cvetlica] 1. *pridevn.* bledo rdeč, rožnat, rožne barve, 2. *samost.* rožna barva

rozanilín -a *m* [lat. *rosa* roža, + anilin] rdeče barvilo iz anilina, sestavina fuksina

rozárij -a *m* [lat. *rosarium* rožni vrt] rožni, cvetlični vrt

rozelít -a *m* [po mineralogu G. Roseu, + -lit] vrsta kobaltove rudnine

rozeóla -e *ž* [nlat. *roseola*, dimin. iz lat. *roseus* rožnat] pegasti izpuščaj, kožni izpuščaji v obliki raztresenih rdečih peg, npr. pri pegavici

rozéta -e *ž* [fr. *rosette*, dimin. iz *rose* roža] rožica, 1. okras ali okrasje — npr. obesek ali pentlja — v obliki rožice, 2. arhit. ozaljšek v tej obliki, 3. oblika brušenega dragega kamna, 4. okroglo okence v gotskem slogu; **rozetírati** -am izbrusiti v obliki rozete; okrasiti z rozetami

rozína -e *ž*, *nav. v mn.* **rozíne** -in [nem. *Rosine* iz fr. *raisin* grozdje] posušene jagode iz grozdja toplih dežel: cibebe, korinti ...

rozólija -e *ž* [ital. *rosolio*] rožni liker, vrsta likerja, zlasti iz oranžnih cvetov

rózmarin -a *m* [nem. *Rosmarin* iz lat. *ros marinus* morska rosa] dišeč zimzelen grm, doma v Sredozemlju, simbol spominjanja in zvestobe; **rožmarín(ov)ec** -(v)ca *m* vrsta jabolk

Rp lat. kratica: recipe

R.P. fr. kratica: réponse payée

r.r. lat. kratica: reservatis reservandis

RSFSR [rus. *Rossijskaja sovjetskaja federativnaja socialističeskaja respublika*] Ruska sovjetska federativna socialistična republika

RT kratica: registrska tona

RTV kratica: radio in televizija

Ru (rutenij) znak za kem. prvino

rubáška -e *ž* [iz rus.] ruska delavska ali študentska srajca

rubáto [ital. *tempo rubato* iz *rubare* krasti] v glas. 1. *prisl.* v svobodnem tempu (na izrazitih mestih), 2. *samost. neskl. m* taka pasaža

rubelít -a *m* [lat. *rubellus* rdečkast, + -it] temno rdeč turmalin za geme

rúbelj -blja *m* [rus. *rubl'*, etimol. prim. rupija] denarna enota v carski Rusiji in v Sovjetski zvezi, ima 100 kopejk

rubeóla -e *ž ali v mn.* **rubeóle** -ol [nlat. *rubeola* iz lat. *rubeus* rdeč, po rdečih pegah] ruske, rdečke, nalezljiva, nenevarna otroška bolezen

rubídij -a *m* [nlat. *rubidium* iz lat. *rubidus* temno rdeč, po dveh rdečih linijah v spektru] kem. prvina, redka, srebrnkasto bela kovina, podobna kaliju

Rúbikon -óna *m* [lat. *Rubico*] v rimski dobi ime severnoitalske reke, kjer je moral vsak vojskovodja, ki se je s severa vračal v Rim, razpustiti čete; Julij Cezar je l. 49 pr. n. š. s svojimi legionarji prekoračil Rubikon in s tem začel državljansko vojno (prim. alea iacta est); *fig.* **prekoračiti Rúbikon** storiti odločilni korak, odločilno dejanje

rubín -a *m* [ital. *rubino* iz lat. *ruber* rdeč] vrsta dragih kamnov rdeče barve, npr. pravi rubin, spinel, ametist

rubricírati -am [lat. *rubricare* iz *ruber* rdeč, prvotno: pisati naslove, nadpise ipd. z rdečo barvo] (raz)deliti na predelke, stolpce, npr. za vnašanje številk, razpredeliti

rubricíst -a *m* [gl. rubrika] izvedenec v rubricistiki; **rubricístika** -e *ž* nauk o liturg. obredih in predpisih

rubríka -e *ž* [lat. *rubrica* rdeča glina, iz *ruber* rdeč; pozneje rdeče pisani naslovi poglavij v knjigah in rokopisih] 1. predelek, raz(pre)delek za vnašanje česa; (časopisni ipd.) stolpec, 2. navodilo, (liturgični) predpis, natisnjen z rdečimi črkami

rúbrum -a *m* [iz lat. *ruber* rdeč] 1. nekdaj v sodnih aktih: rdeč napis z glavnimi podatki in navedbo vsebine, 2. rubrika

rudimènt -énta *m* [lat. *rudimentum* začetek] 1. preprost začetek, nastavek; začetni, osnovni pojmi; začetna stopnja razvoja, 2. okrnek, zakrnek, zakrnel organ ali ostanek organa — npr. sledovi nog pri kačah — ki so ga imeli daljni predniki, a se je v nadaljnjem razvoju izgubil

rudimentácija -e *ž* [gl. rudiment] zaostalost v razvoju, zakrnelost

rudimentáren -rna -o [gl. rudiment] 1. začeten, osnoven; na začetni stopnji; nepopoln, neizoblikovan, 2. *fig.* nerazvit, okrnel, zakrnel; zaostal, preostal (~i organ)

rufiján -a *m* [ital. *ruffiano*] zvodnik; **rufijánstvo** -a *s* zvodništvo

rugby -ja *m* [/rʌg'bi/ angl. po mestu Rugby z znamenito šolo, kjer so najprej igrali to igro] stara angl. igra z jajčasto žogo, nekoliko podobna nogometu

ruína -e *ž* [lat. *ruina*] 1. razvalina, podrtija, 2. *fig.* propad, (gospodarski) polom, razsulo, 3. telesno uničen človek; **ruinírati** -am ugonobiti, upropastiti, uničiti (~ zdravje)

rúla -e *ž* [iz češ.] gnajs, vrsta kamnine

ruláda -e *ž* [fr. *roulade*] 1. gostolevek, glasbeni ukras pri solo petju, 2. mesni ali močnati zvitek (kuh.)

Rule Britannia [po angl. refrenu: *Rule, Britannia! rule the wawes; Britons never will be slaves*, tj. vladaj B., vladaj valovom; Britanci ne bodo nikoli sužnji] »Vladaj, Britanija!« — znana angl. pesem in himna (spesnil James Thomson)

ruléta -e *ž* [fr. *roulette*] vrsta hazardne igre in vrteča se okrogla plošča, na kateri jo igrajo

rúm -a *m* [angl. okr. iz* *rumbullion*] močno žganje, prvotno iz melase sladkornega trsa, danes največ industrijsko

rúmba -e *ž* [špan. po* afriški besedi] 1. eksotičen, s Kube izvirajoč — v prvotni obliki črnski — ples v sinkopiranem $^4/_4$ taktu, 2. glasba za ta ples

ruminácija -e *ž* [lat. *ruminatio*] 1. prežvekovanje (fiziol.), 2. vrsta želodčne nevroze (med.), 3. *fig.* razglabljanje

rumpsteak -a *m* [angl.] gl. ramstek

run -a *m* [/rʌn/ angl. iz *run* teči] naval vlagateljev na bančno blagajno, panično dviganje vlog, npr. ob govoricah o bankrotu

rúnda -e *ž* [nem. *Runde*] 1. en krog, npr. v tekmovanju kolesarjev okrog tekmovališča; tekmovanje v krogu, 2. del tekme ali boj v času med odmoroma, 3. kólo na šahovskem turnirju, 4. del kakega drugega dogajanja (Kennedyjeva ~)

rúne, rún *ž mn.* [stgerm. *run*] 1. najstarejše pismenke germanskih plemen, zlasti Skandinavcev (24 črk), 2. taki napisi, vrezani npr. v kamen

runológ -a *m* [run(e) + -log] raziskovalec run

rúpija -e *ž* [ind. *rupiyah* iz skt. *rupya* srebro] srebrnik in denarna enota v Indiji

ruptúra -e *ž* [lat. *ruptura* iz *rumpere* zlomiti] 1. pretrganje (prijateljskih) odnosov; razdor; odpoved pogodbe, 2. v med. (pre)lom, zlom, poka (~ kosti); pretrg, raztrganje tkiva; kila

rurálen -lna -o [nlat. *ruralis* iz lat. *rus, ruris* dežela] 1. kmečki, podeželski, vaški, 2. ki se tiče poljedelstva

ruralíst -a *m* [gl. ruralen] privrženec ruralizma; **ruralízem** -zma *m* v umetn. smer, ki obdeluje kmečko, podeželsko motiviko

rusálka -e *ž* v slovanski mit. povodna ali gozdna vila

rusificírati -am [rus(ki) + -ficirati] porusiti; **rusifikácija** -e *ž* porusenje

rusíst -a *m* [rus(ki) + -ist] 1. znanstvenik, strokovnjak za rusistiko, 2. študent rusistike; **rusístika** -e *ž* znanost o ruskem jeziku in književnosti, del slavistike

rusízem -zma *m* [rus(ki) + -izem] 1. jezikovna posebnost ruščine, 2. ruski izraz ali jezikovna posebnost v neruskem jeziku

rusofíl -a *m* [rus(ki) + -fil] 1. kdor je prijatelj česa (kulture, jezika ...), kar je rusko, 2. panslavist

rusofób -a *m* [rus(ki) + -fob] kdor sovraži vse, kar je rusko

rusticitéta -e *ž* [lat. *rusticus* kmečki] rovtarsko, neotesano obnašanje

rústika -e *ž* [lat. *rusticus* kmečki] 1. ograja ali zidovje iz grobo obklesanega kamna lomljenca, 2. rustikalni slog

rustikálen -lna -o [nlat. *rusticalis* iz lat. *rusticus* kmečki] kmečki, podeželski; *fig.* preprost, neizobražen; *pejor.* neotesan, robat, zarobljen

rúta -e *ž* [fr. *route* cesta, pot, iz lat. *rupta via* utrta pot] pot, potovanje, vožnja (v določeni smeri); smer poti, potovanja ...

ruténij -a *m* [nlat. *ruthenium* iz *Ruthenia* Rusija, ker so kovino našli l. 1843 na Uralu] kem. prvina, redka, krhka, težko taljiva kovina sivkasto bele barve, sorodna platini

rutíl -a *m* [lat. *rutilus* rdečkast] oslica, titanov dioksid, redka rudnina rdečkasto rjave barve, trda skoraj kot kremenjak

rutína -e *ž* [fr. *routine*] (mehanično) ravnanje, izvirajoče iz navade; ročnost, spretnost, nastala iz privajenosti; privajenost, izurjenost; *pejor.* stara, okorela navada; **rutiníran** -a -o (pri)vajen, izkušen, izurjen

rúž -a *m* [fr. *rouge* rdeč] 1. rdečilo za ustnice, 2. vrsta tkanine

S

S 1. [angl. *South*] medn. kratica: jug, stran neba, 2. [lat. *sulphur*] znak za kem. prvino: žveplo

$ kratica za amer. dolar

s ital. kratica: segno

s. [angl. *shilling*] gl. sh.

SA [nem. okr. *Sturmabteilung*] udarna vojaška formacija Hitlerjeve nacistične stranke

SA *ali* **S.A.** fr. kratica: société anonyme (in ital. società anonima)

Sa 1. lat. kratica: a) summa, b) summa summarum, 2. gl. Sm

s.a. lat. kratica: sine anno

sabadíla -e *ž* [špan. *cebadilla*, dimin. iz *cebada* ječmen] v bot. liliji sorodna meliška rastlina z dolgimi listi; iz semen pridobivajo veratrin

sabaízem -zma *m* gl. sabeizem

sábat -a *m* [hebr. *sabbáth* iz *sábath* počitek] (judovska) sobota, v starem testamentu predpisan dan počitka pri Judih; praznujejo jo tudi nekatere krščč. ločine; **sabatíst** -a *m* ud ene od krščč. ločin (baptisti, adventisti...), ki namesto nedelje praznujejo soboto

sabeízem -zma *m* [po* ar. plemenu Sabejcev z glavnim mestom Sabo, prim. »kraljica iz Sabe«] oboževanje sonca, meseca ali zvezd, (predislamska) religija arabskih itd. plemen

sabinízem -zma *m* [nlat. *sabinismus* iz *sabina* smrdljivi brin] zastrupitev z oljem smrdljivega brina (med.)

sábor -a *m* [hrv.] (državni) zbor, ljudska skupščina SR Hrvatske, tudi v prejšnjih časih

sabotáža -e *ž* [fr. *sabotage*, fig. iz *sabot* cokla] škodljivstvo, namerno oviranje dela in normalnega poslovanja ali kvarjenje, uničevanje strojev, naprav itd. iz polit. ali drugih razlogov

sabotêr -ja *m* [fr. *saboteur*] škodljivec, kdor kaj sabotira, izvaja sabotažo; **sabotírati** -am namerno motiti, ovirati delo ali normalno poslovanje, opravljati sabotažo

sacerdotálen -lna -o [lat. *sacerdotalis*] svečeniški; duhovniški

sacrificium intellectus /sakrifi'cium intelek'tus/ lat. »žrtvovanje razuma«, tj. odpoved samostojnemu, svobodnemu mišljenju (podreditev sklepu avtoritete, čeprav je v nasprotju z osebnim prepričanjem)

sacrifizio dell'intelletto /sakrifi'cio del intele'to/ ital. »žrtvovanje razuma«, gl. sacrificium intellectus

sacro egoismo /sak'ro egoi'smo/ ital. »sveta sebičnost«, polit. formula ital. imperializma; izrekel jo je premier Salandra dec. 1914, ko je ob prvih porazih avstr. vojske ital. imperializem začel krepkeje postavljati svoje zahteve

sadíst -a *m* [fr. *sadiste*, po fr. markizu D. de Sade, 1740—1814, piscu spolzkih romanov] kdor je nagnjen k sadizmu; *fig.* surov pohotnež; mučitelj; **sadístičen** -čna -o nagnjen k sadizmu; **sadízem** -zma *m* v psihiatr. oblika spolne izrojenosti, spolno naslajanje (zbujanje ali zadovoljevanje spolne sle) ob mučenju spolnega partnerja; *fig.* naslajanje ob tujem trpljenju ali mučenju ljudi (ali živali)

saducéj -a *m* [nlat. *Sadducaeus* iz hebr. *cadduqim*, po* višjem svečeniku Zadoku iz časov kralja Davida] privrženec starojudovske verskopolit. struje (iz 1. stol. pr. n. š.), nasprotne farizejem, ki med drugim ni priznavala izročil, marveč le pisane Mojzesove zakone

safaláda -e *ž* [po* dunajski nem. *Safferladi* iz ital.] kratka, debela klobasa iz zmlete svinine, govedine in slanine (od hrenovke se loči po obliki)

safári -ja *m* [iz ar. po črnski besedi] potovanje, ekspedicija (z nosači itd.) v Vzhodni Afriki

safe -ea *m* [angl.] gl. sef

sáfian -a *m* [po maroškem mestu Safi, kjer so ga najprej izdelovali] tenko kozje usnje (ustrojeno z rujevino), navadno obarvano

safír -ja *m* [gr. *sappheiros* iz* hebr.] prozoren dragi kamen, največkrat sinje barve, kristal korunda

sága -e *ž* [iz stnord., prim. nem. *Sage*] 1. v nordijski literaturi: narodna pripovedka ali povest z bajeslovno ali zgodovinsko vsebino, 2. v širšem pomenu: pripovedka, povest, 3. oblika romana, ki v dolgi, skozi več rodov segajoči pripovedi oblikuje usodo svojih junakov (Galsworthyjeva S- o Forsytih)

sagitálen -lna -o [nlat. *sagittalis* v obliki puščice] vzporeden z osrednjo osjo (med., biol.)

ságo -a *m* [malaj. *sagu*] škrobna moka (ali zdrob) iz stržena sagove palme in nekaterih drugih sagovcev

saguáro -a *m* [špan. *saguaro*, po indijanski besedi] velikanski puščavski kaktus (arizonski ~)

ságum -a *m* [lat. *sagum*] pri Rimljanih: kratek plašč, ogrinjalo, zlasti vojaško

sahariméter -tra *m* [nlat. *saccharum* sladkor, + -meter] priprava za ugotavljanje odstotka sladkorja v raztopinah (s polarizacijo); **saharimetrija** -e *ž* ugotavljanje odstotka sladkorja v raztopinah

saharín -a *m* [nlat. *saccharum* sladkor, + -in] umetno sladilo, bel kristalast prašek iz toluena, nadomestek za sladkor, npr. pri diabetikih (približno 400-krat slajši od sladkorja)

saharométer -tra *m* [gl. saharimeter] priprava za ugotavljanje odstotka sladkorja v raztopinah (s specifično težo)

saharóza -e *ž* [nlat. *saccharum* sladkor, + -oza] trsni ali pesni sladkor

sáhem -a *m* [angl. *sachem*, po indijanski besedi] rodovni ali plemenski poglavar pri indijanskih plemenih v Severni Ameriki

sáhib -a *m* [ind. iz ar. *sahib* gospod, prijatelj] v Indiji spoštljivo ime za Evropejca (v dobi angl. gospostva)
saint [/sẽ/ fr. iz lat. *sanctus*] »sveti«, v raznih imenih, npr. Saint-Simon, Saint-Quentin
sáke -ja *m* [iz jap.] opojna pijača iz riža pri Japoncih
sakó -ja *m* [ital. *sacco*] kratek moški plašč, navadno črne barve
sakrálen -lna -o [lat. *sacrum* svetinja; sveto opravilo] ki se tiče česa svetega; svet, posvečen; bogoslužen (~i obred); *fig.* nedotakljiv
sakrálen -lna -o [nlat. *sacralis*, gl. sakrum] križničen, ki se tiče križnice (anat.)
sakramènt *neskl.* [prim. zakrament] *medm.* prekleto! **sakramentírati** -am preklinjati s kletvico »sakrament«
sakrárij -a *m* [lat. *sacrarium* svetišče] hranišče svetih ali neuporabnih blagoslovljenih reči (v katol. cerkvi)
sakrifícij -a *m* [lat. *sacrificium*] 1. darovanje, npr. bogovom; dar(itev), žrtev, 2. maša (katol. liturg.)
sakrilég(ij) -a *m* [lat. *sacrilegium*] bogoskrunstvo, svetoskrunstvo, tj. oskrunitev svetega mesta ali stvari, npr. cerkveni rop; **sakrilégičen** -čna -o bogoskrunski, svetoskrunski
sakrosán(k)ten -tna -o [lat. *sacrosanctus*] presvet (svet v superl. stopnji); *fig.* nedotakljiv, neoskrunljiv
sákrum -a *m* [nlat. *os sacrum*] v anat. križnica, križna kost
saksául -a *m* [iz turkm.] trdoživ grm ali drevo iz srednjeazijskih solnatih in peščenih pustinj
saksofón -a *m* [po iznajditelju A. Saxu, 1814—1894, + -fon] moderno kovinsko pihalo s klarinetnim ustnikom, po tonu med pihali in trobili (zlasti za jazz); *fig.* vrsta varnostnega ventila (tehn.); **saksofoníst** -a *m* kdor igra na saksofon
sála -e *ž* [fr. *salle* iz* stvnem. *sal*] dvorana
saladêro -a *m* [špan. *saladero* iz *salar* nasoliti] 1. klavnice v Južni Ameriki, od koder izvažajo nasoljeno meso in s soljo konservirane kože, 2. taka koža
salám *neskl.* [v celoti ar. *as-salam aleykum*] »mir vam bodi«, »mir z vami«, orientalski, predvsem muslimanski pozdrav
saláma -e *ž* [ital. *salame*, tj. osoljeno meso] vrsta trajnejših mesnih izdelkov z različnim mesnim nadevom in začimbami (ogrska ~)
salamánder -dra *m* [lat., gr. *salamandra*] 1. močerad (zool.), 2. pri alkimistih, zlasti pri Paracelsusu: duh ognja, živeč v ognju (predstavljali so si ga v podobi močerada, ker so mislili, da ta ne zgori v ognju), 3. v mit. kuščarju podoben plazilec, živeč v ognju, 4. vrsta kuharske pečice
salamúra -e *ž* [ital. dial. *salamora* iz ital. *sale* sol] razsol, slanica (za meso)
salangána -e *ž* [po otoku Salang vzhodno od Malake] vzhodnoindijska lastovica; iz lepljive, hitro strdljive sline plete gnezda, ki jih kot slaščico drago prodajajo
sálaš -a *m* [madž. *szallas*] pristava, posestvo z gospodarskimi poslopji, daleč od gospodarjevega bivališča, npr. v Vojvodini
saláta -e *ž* [iz lat.] gl. solata
saldakónti -ja *m* [ital. *saldare* poravnati, tj. račun, *conto* račun] v knjigovodstvu: glavna knjiga, knjiga upnikov in dolžnikov; **saldakontíst** -a *m* kdor knjiži v saldakonti
saldírati -am [ital. *saldare* iz lat. *solidus* trden] 1. skleniti račun(e), izračunati saldo, 2. plačati, poravnati račun; na računu potrditi plačilo zneska (s podpisom)
sáldo -a *m* [ital. *saldo*] v knjigovodstvu: računski ostanek (razlika med debetom in kreditom) pri sklepanju računov; *fig.* prebitek, ostanek
salém *neskl.* [iz ar.] gl. salam
salezijánec -nca *m* [po ustanov. Frančišku Saleškem] ud katol. reda, ki se ukvarja z vzgojo mladine
salicíl -a *m* [salic(in) + -il] salicilna kislina, bel, kristalast prah iz salicina ali fenola; preprečuje trohnenje
salicín -a *m* [lat. *salix*, *salicis* vrba, + -in] bela, kristalna snov grenkega okusa v skorji vrb in topolov, antipiretik
salína -e *ž* [iz lat. *salinae* iz *sal* sol] solina, prostor ali naprava (solarna), kjer pridobivajo sol

salinométer -tra *m* [nlat.* *salinus* solen, + -meter] »solomer«, areometer za merjenje gostote slanic

salivácija -e *ž* [lat. *salivare* izločati slino, *saliva* slina] slinavica, abnormalno izločanje sline (med.)

salivín -a *m* [lat. *saliva* slina, + -in] slinovina, osnovna sestavina sline (fiziol.)

sálmiak -a *m* [iz lat. *sal* (= sol) *ammoniacum*, gl. amoniak] amonijev klorid, brezbarvna, v vodi topljiva sol za čiščenje, izdelavo barv…

salmonéle -el *ž mn.* [po amer. bakteriologu Salmonu] skupina bakterij, ki povzročajo črevesne bolezni, npr. tifus

salomónska sodba *fig.* pravična in bistroumna sodba (podobna biblijski sodbi, ki jo je izrekel judovski kralj Salomon v sporu med dvema materama, čigav je otrok); **salomónski** -a -o *fig.* moder, pravičen in bistroumen; oboje večkrat ironično

salón -a *m* [ital. *salone*, avgm. iz *sala* soba, dvorana] 1. večja soba, navadno sprejemnica; dvorana, zlasti za slovesne sprejeme ali družabne prireditve, 2. shajališče literatov, svetovljanov ipd.; ime polit., literarno-umetniških ipd. krožkov v Zah. Evropi v 17. in 18. stol., 3. razstavni prostor za umetniška dela; taka razstava (pariški S-), 4. obrtniška delavnica (modni, frizerski ~); **salónski** -a -o ki se tiče salona; *fig.* v poseben namen ali za posebno priliko (~a suknja, ~i voz); **salónska glasba** lahka, zabavna glasba umirjene vrste; **salónarji** -jev *m mn.* ženski salonski čevlji z visoko peto

salonít -a *m* [trg. ime] vrsta izdelkov — zlasti plošč — iz cementa in azbestnih vlaken

salpéter -tra *m* [fr. *salpêtre* iz nlat. *sal petrae* kamena sol, ker se rada nabira na vlažnih zidovih] soliter, v kem. sol solitrne kisline (kalijev ~)

salpingektomíja -e *ž* [salpin(ks) + ektomija] izrezanje jajcevodov (med.)

salpingítis -a *m* [salpin(ks) + -itis] v med. vnetje salpinksa, zlasti jajcevodov

sálpinks -a *m* [nlat. *salpinx* iz gr. *salpinx*, *salpingos* trobenta] v anat. 1. ušesna troblja, 2. jajcevod

sálta -e *ž* [lat. *salta* skoči] šahu podobna igra za dva igralca

saltarello -a *m* /saltare'lo/ ital. 1. poskočen ital. ples za eno ali dve osebi, 2. glasba za ta ples

saltato [/salta'to/ ital. iz *saltare* skočiti] v glas. odskakujoče, 1. način igranja, 2. način poteze z lokom

sálto -a *m* [ital. *salto* iz *saltare* skočiti] v šp. skok s premetom telesa, npr. skakalca v vodo; **sálto mortále** *neskl. m* 1. »smrtni skok«, skok s premetom ali z več premeti iz večje višine; *fig.* tvegano, vratolomno dejanje, 2. logična nedoslednost

salus populi … lat. gl. salus rei publicae …

salus publica /sa'lus pub'lika/ lat. javna, splošna blaginja (Rimljani so jo častili po božje in ji — kot boginji Salus — postavili tempelj)

salus rei publicae suprema lex (esto) /sa'lus rei pub'lice supre'ma leks es'to/ lat. javna blaginja mora biti najvišji zakon, Cicero, O zakonih

salút -a *m* [fr. *salut*] 1. vojaški pozdrav, prim. salutirati, 2. slovesen vojaški pozdrav ali počastitev, npr. s salvo

salutírati -am [lat. *salutare* pozdraviti] 1. po vojaško pozdraviti, 2. izkazati vojaško čast, npr. drž. zastavi

sálva -e *ž* [fr. *salve* iz* lat. *salve* pozdravljen] 1. pozdrav s sočasnim streljanjem iz pušk ali topov, 2. skupno in sočasno streljanje; **sálve smeha** bučen krohot

salva approbatione /sal'va aprobacio'ne/ lat. s pridržkom (= dokler ne dobi) potrditve ali odobritve

salvácija -e *ž* [lat. *salvatio*] rešitev; odrešenje (teol.)

salvarzán -a *m* [iz nem. iz lat. salv*are* rešiti, ars*enicum* arzen, + -an] preparat iz arzena, zdravilo proti sifilisu, malariji in drugim boleznim (imenovan tudi preparat Ehrlich-Hata 606, po odkritelju — po 605 preizkusih — in njegovem pomočniku jap. zdravniku Hati)

Salvation Army /sælvei'šən a:'mi/ angl. »Rešilna vojska«, polvojaška medn. organizacija na verski in dobrodelni osnovi

salvatórij -a *m* [nlat. *salvatorium*] spremno ali varstveno pismo; hranišče

salva venia /sal'va ve'nia/ lat. če je dovoljeno (da se tako izrazim), oprostite besedi
salve [/sal've/ velel. od lat. *salvere* pozdraviti] zdravo! pozdravljen!
Salve regina /sal've regi'na/ lat. »Pozdravljena, kraljica (Marija)«, začetek in naslov katol. liturg. pesmi
sálvija -e *ž* [lat. *salvia*] žajbelj, kadulja (bot.)
salvo errore /sal'vo ero're/ lat. s pridržkom (= če ni kake) napake (pri kontokorentih)
salvo errore et omissione /sal'vo ero're et omisio'ne/ lat. »s pridržkom napake in izpustitve«, klavzula na kontokorentih ipd., ki daje pravico, pozneje popraviti morebitno napako
salvus conductus /sal'vus konduk'tus/ lat. 1. varstveno spremstvo; neoviran prehod (in včasih varstvo na poti), 2. prepustnica, 3. spremno, varstveno pismo, npr. mirovnih odposlancev
Sám -a *m* gl. Uncle Sam
samárij -a *m* [nlat. *samarium*, posredno po Rusu Samarskem] kem. prvina, zelo redka kovina
samariján -a *m* [iz nlat.] gl. samaritan; **Samariján** -a *m* prebivalec bibl. mesta Samarije
samarítán -a *m* [nlat. *samaritanus*, po bibl. Samarijanu, ki je izkazal usmiljenje oropanemu potniku] 1. sočuten, usmiljen človek, ki pomaga bližnjemu v stiski, 2. bolničar
samarkánd -a *m* [po azijskem mestu] vrsta preproge
samarskít -a *m* [po Rusu Samarskem] vrsta rudnine, vsebuje tudi uran
sámba -e *ž* [portug. *samba*] ognjevit brazilski ples z raznimi figurami
sámbo -a *m* [španski *zambo*] v Srednji Ameriki: potomec črnca in Indijanke (ali mulatke)
sámiza -e *ž* [jap. *samisen*] japonsko glasbilo na tri strune z dolgim vratom
samovár -ja *m* [iz rus.] čajni kuhalnik
samsára -e *ž* [iz skt.] v budizmu: krožni tok življenja, tj. v ponovnem rojstvu se obnavljajoče življenje z vsem trpljenjem in bridkostmi (in rešitvijo v nirvani)
Sámson -a *m* [gr. *Sampson* iz hebr.] starojudovski junak, petnajsti izmed »sodnikov«; zadal veliko udarcev sovražnim Filistejcem s svojo nadčloveško močjo (njegova moč je bila skrita v laseh; izdajalska ljubica Dalila mu jih je v spanju odrezala, nato so ga Filistejci premagali in oslepili); *fig.* **sámson** -a *m* orjak, silak
samúm -a *m* [ar. *samum* iz *samma* zastrupiti, tj. strupeni veter] suh, zelo vroč peščeni vihar v Sahari in arabskih puščavah
samuráj -a *m* [iz jap.] 1. plemiška, vojaška kasta v fevdalni Japonski do l. 1868, 2. pripadnik te kaste
San [/san/ iz lat. *sanctus* svet] rom. okr. pred raznimi krajevnimi itd. imeni, npr. San Giuseppe, prim. Sant', Santo
sanácija -e *ž* [lat. *sanatio* zdravljenje] 1. zdravljenje; ozdravitev (bolezni), 2. *fig.* urejanje, ureditev po zdravstvenih predpisih, 3. izboljšanje, ureditev sploh (~ financ); **sanacíjski** -a -o ki se tiče sanacije
sanatórij -a *m* [nlat. *sanatorium* iz *sanatorius* zdraveč] manjša bolnišnica, zdravilišče ali okrevališče z ugodnimi klimatičnimi razmerami, s stalnim zdravniškim nadzorstvom ipd.
sancta simplicitas /sank'ta simpli'citas/ lat. sveta preproščina, prim. o sancta simplicitas
sanctum officium /sank'tum ofi'cium/ lat. »sveti oficij« (= urad), ime nekdanjega inkvizicijskega sodišča
sándal -a *m* [iz nlat. *sandalum*] 1. vrsta tropičnih dreves, ki dajejo dišeč, trd les, 2. tak les, sandalovina
sandála -e *ž*, *nav. v mn.* **sandále** -al [fr. *sandale* iz lat. *sandalium* iz gr.] 1. lahko antično obuvalo iz podplata (prvotno iz sandalovine), privezanega na nogo z jermeni, 2. lahko poletno obuvalo
sándarak -a *m* [lat. *sandaraca* iz gr.] 1. smola afriškega iglavca (za lake ipd.), 2. drevo, ki jo daje
sandhi -ja *m* [/san'di/ = skt. vezanje] v stavčni fonetiki: glasovne spremembe (prilikovanje) zaradi lažje izgovarjave, zlasti na koncu besede
sandolín -a *m* [iz perz.] lahek športni čolnič na eno veslo
sándovka -e *ž* povest ali zgodba po zgledu fr. pisateljice G. Sandove

sándžak -a *m* [shr. iz tur.] upravna enota v sultanski Turčiji, del vilajeta

sanfedíst -a *m* [ital. *sanfedista* iz *santa fede* sveta vera] privrženec polit. smeri v cerkveni državi v prvi tretjini 19. stol., ki se je trudila za okrepitev papeške moči, nasprotnica liberalizma in karbonarjev

sanforizírati -am [po iznajd. Sanfordu L. Cluettu] umetno skrčiti tkanino pred uporabo, npr. blago za srajce

sangvíničen -čna -o [lat. *sanguineus* krvav, krvoločen, iz *sanguis* kri] vročekrven, razburljiv, ognjevit (~i temperament); isker, živahen; včasih: lahkomiseln; **sangvínik** -a *m* kdor ima sangviničen temperament, vročekrvnež, ki hitro vzkipi in se hitro umiri; isker človek, srboritež

sanhedrín -a *m* [nhebr. *sanhedrin*] judovski veliki zbor (= sinedrij)

sanírati -am [lat. *sanare* zdraviti] 1. ozdraveti, 2. (o)zdraviti, izvesti sanacijo; izboljšati, urediti (stanje, razmere...)

sanitáren -rna -o [fr. *sanitaire* iz lat.] zdravstven (~e naprave), ki se tiče zdravstva in javne higiene; urejen po zdravstvenih predpisih

sanitárije -ij *ž mn.* [nlat. mn. *sanitaria*] naprave ali prostori (stranišča, kopalnice), potrebni za higieno

sanitéjec -jca *m* [gl. saniteta] bolničar, reševalec, npr. v sanitetnem oddelku

sanitéta -e *ž* [lat. *sanitas, sanitatis* zdravje] 1. zdravstvo in zdravstveno stanje, 2. javne zdravstvene ustanove; zdravstvena služba; zdravstvena oblast, 3. bolničarski, reševalni oddelek; **sanitéten** -tna -o ki se tiče sanitete; zdravstven (~e potrebščine); bolničarski, reševalen

sánkcija -e *ž* [lat. *sanctio* posvetitev, tj. zakona, iz *sanctus* svet] 1. uzakonitev, odobritev, slovesna potrditev (zakona, pogodbe...), 2. podkrepitev zakona (z grožnjo kazni), 3. zakon sploh, zlasti pomemben drž. zakon (pragmatična ~); **sánkcije** -ij *ž mn.* 1. kazni za kršitev zakonov, predpisov ali pogodb, 2. v medn. pravu: prisilni ali kazenski ukrepi (gospodarski, vojaški...) proti kršiteljem pogodb; *fig.* grožnje; **sankcionírati** -am (slovesno) potrditi, uzakoniti, priznati zakonsko veljavo; odobriti, dovoliti kaj

sankhya *neskl. m* [/sank'ja/ iz skt.] indijski filoz. sistem iz predbudistične dobe (eden od šestih glavnih sistemov); vsebuje nauk o razvoju sveta iz prasnovi, nauk o dvojnosti duha in materije, in nauk, da je v spoznanju te dvojnosti človekovo samoodrešenje

sanktificírati -am [nlat. *sanctificare* iz lat. *sanctus* svet, *facere* narediti] v katol. 1. posvetiti; blagosloviti, 2. razglasiti za svetnika (-co); **sanktifikácija** -e *ž* 1. posvetitev; blagoslovitev, 2. razglasitev za svetnika (-co)

sanktuárij -a *m* [nlat. *sanctuarium*] svet ali posvečen prostor, zlasti, 1. »najsvetejše« v judovskih templjih, 2. prostor okrog katol. oltarja, 3. hranišče relikvij in »svetih reči«

sánktus -a *m* [lat. *sanctus* svet, po začetnih besedah: sanctus, sanctus sanctus...] liturg. spev pri katol. maši

sans [/sã/ fr. iz lat. *sine*] fr. predlog: brez; v raznih zvezah, npr. sans souci

sansára -e *ž* [iz skt.] gl. samsara

sans compliment /sã kõplimã'/ fr. brez komplimentov, tj. brez ovinkov, brez olepšavanja, naravnost, v brk

sans doute /sã dut/ fr. brez dvoma

sanseviêra -e *ž* [po ital. knezu Sanseviero iz 18. stol.] lepotna sobnica iz družine lilij, doma iz tropskih krajev

sans façon /sã fasõ'/ fr. brez okolišenja, naravnost

sans gêne /sã žɛn/ fr. naravno, neprisiljeno, brez zadrege (fraza se je razširila po Sardoujevi komediji »Madame Sans Gêne« in obenem vzdevku žene fr. maršala Lefebvra, ki je bila prej v njegovem polku perica)

sanskilót -a *m* [fr. *sans-culotte* »brez kratkih hlač«, 1792] prezirljiv aristokratski vzdevek za dosledne revolucionarje v fr. revoluciji l. 1789 (nosili so dopetače, dolge hlače iz grobega sukna; pri aristokratih so bile takrat v modi baržunaste kratke hlače); *fig.* domoljub, revolucionar; *pejor.* prekucuh

sanskritológ -a *m* [sanskr(i)t(o) + -log] strokovnjak v sanskrtu in sanskrtski literaturi

sanskŕt -a *m* [skt. *samskrta* urejen, izoblikovan] jezik klasične indijske literature (kot narodni jezik je izumrl že v 5. stol. pr. n. š.), pomemben za primerjalno jezikoslovje

sans pardon /sã pardõ'/ fr. brez usmiljenja, brez milosti

sans pareil /sã parɛj'/ fr. brez primere, brez česa podobnega

sans peur et sans reproche /sã pœr' e sã rəprəš'/ fr. »brez strahu in graje«, častni vzdevek fr. vojskovodje Bayarda, 1476 do 1524

sans phrase /sã fraz /fr. brez fraz, brez olepševanja, naravnost

sans souci /sã susi'/ fr. brez skrbi, brezskrbno; *fig. samost.* brezskrbnež; **Sans-Souci** -ja *m* /sãsusi'/ ime nekaj razkošnih dvorcev, npr. Friderika Velikega pri Potsdamu

Sant' [/sant/ rom. iz *Santo*] okr. (pred samogl.) pred raznimi imeni, npr. Sant' Angelo

Santa conversazione /san'ta konverzacio'ne/ ital. »Sveti (= Nebeški) pomenek«, upodobitev Marije s svetniki v ital. renesančnem slikarstvu

Santo [/san'to/ rom. iz lat. *sanctus* svet] pred raznimi imeni, npr. Santo Domingo

santonín -a *m* [fr. *santonine* iz nlat. *santonica* glistnik; Rimljani so našli rastlino na ozemlju galskega plemena Santonov] brezbarven kristalast prašek iz semen glistnika (morskega pelina), zdravilo zoper gliste

São [/sąu/ iz lat. *sanctus* svet] portug. okr. pred raznimi imeni, npr. São Paulo

sapêr -ja *m* [fr. *sapeur* iz *sape* podkop, rov — v smeri sovražnih postojank] podkopnik, vojak tehn. oddelkov, določen za kopanje podkopov, gradnjo utrdb...

sapere aude /sa'pere au'de/ lat. drzni si biti moder, tj. rabiti svoj razum (Horac)

saperlót [nem. *sapperlot* iz fr.] *medm.* za vraga!

sápfičen -čna -o [gr. *sapphikos*, po stgr. lirski pesnici Sapfo z otoka Lezbosa; živela je okrog l. 600 pr. n. š., slavili so jo kot deseto muzo] ki se tiče Sapfe, njenih pesmi ipd.; **sápfična kitica** štirivrstična pesniška kitica iz treh enajstercev in adonijskega verza

sapfízem -zma *m* [po pesnici Sapfo] istospolna, lezbična ljubezen med ženskami

sapienti sat /sapien'ti sat/ lat. »za pametnega je dovolj«, kdor ima kaj soli, že razume (Plautus)

saponín -a *m*, *nav. v mn.* **saponíni** -ov [fr. *saponine* iz lat. *sapo*, *saponis* milo, + -in] milu podobne organske snovi v nekaterih rastlinah, npr. v navadni milnici

saponít -a *m* [lat. *sapo*, *saponis* milo, + -it] milovec, mehka rudnina (magnezijev silikat s primesjo gline)

sapóta -e *ž* [nlat. *sapota* iz špan.] v bot. 1. vrsta dreves iz tropske Amerike, nekatere dajejo gutaperčo, 2. plod teh dreves

saprísti [fr. *sapristi*] *medm.* hentaj, raca na vodi (izraža začudenje ipd.)

saprofág -a *m*, *nav. v mn.* **saprofági** -ov [gr. *sapros* gnil, + -fag] organizmi, ki se hranijo z razpadajočimi organskimi snovmi

saprofít -a *m*, *nav. v mn.* **saprofíti** -ov [gr. *sapros* gnil, + -fit] v biol. gniloživke, rastlinski organizmi, ki razkrajajo mrtve organizme ali se hranijo z njimi: razne bakterije, glivice...

saprogén -a -o [gr. *sapros* gnil, + -gen] gniloben, 1. povzročujoč gnitje ali razkrajanje (~e bakterije), 2. nastal iz gnitja

sarabánda -e *ž* [fr. *sarabande* iz špan. *zarabanda* iz perz.] 1. počasen, menuetu podoben ples v $^3/_4$ taktu, priljubljen v 17. in 18. stol., 2. glasba za ta ples

sarafán -a *m* [rus. iz gr. *sarapis*] dolga ženska halja brez rokavov, spredaj zapeta z gumbi, del ruske narodne noše

saráj -a *m* [shr. iz tur. *saray* iz perz.] gl. seraj

sárd -a *m* [gr. *sardios sc. lithos*, po glavnem mestu stare Lidije] vrsta rdečkastega kalcedona (mineral.)

sardéla -e *ž* [ital. *sardella*] sardini sorodna, le manjša morska ribica, uživajo svežo in nasoljeno

sardína -e *ž* [ital., lat. *sardina*, po* otoku Sardiniji] morska ribica iz družine sla-

nikov, dolga do 25 cm; lovijo jo predvsem za konserviranje v olju v pločevinkah

sardóničen -čna -o [iz gr. *sardonios*, po strupeni travi s Sardinije, ki razvleče poteze v tak izraz, ali iz gr. *sairein* režati se] krčevit (obrazne poteze); *fig.* posiljen, bridek, grenak; grenko ironičen, zlobno, strupeno posmehljiv (~i smeh)

sardóniks -a *m* [gr. *sardonyx* iz *sardios* sard, *onyx* oniks] poldragi kamen, oniks s plastmi sarda, v antiki za kameje

sargása -e *ž* [portug. *sargasso* iz lat.] haloga, plavajoča morska trava; na mirnih področjih Atlantika — med Kanarskim otočjem in Azori — se širi na velikanskih površinah

sári -ja *m* [ind. *sari* ali *sarhi*] vrhnje žensko oblačilo v Indiji

sarkástičen -čna -o [gr. *sarkastikos* iz *sarkazein* razmesariti] ujedljiv, piker, strupeno posmehljiv (ton, govor, pripomba...); **sarkázem** -zma *m* ujedljiv, strupen posmeh ali ironija; pikra, posmehljiva pripomba (ki reže v živo)

sarkofág -a *m* [gr. *sarkophagos* v stari Grčiji vrsta apnenca za rakve, o katerem so mislili, da žre meso; pozneje označba za rakev, iz *sarx* meso, *phagein* žreti] razkošna, npr. marmorna rakev ali spomenik v tej obliki

sarkóm -a *m*, *mn.* **sarkómata** -at *s* [gr. *sarkoma* divje meso] v med. vrsta malignih tvorb, nastajajo iz vezivnega tkiva (napadajo vsako tkivo, zlasti kosti)

sarkomatóza -e *ž* [sarkom(at) + -oza] v med. pojavljanje sarkoma po telesu

sárma -e *ž* [shr. iz tur. *sarma*] nadeto zelje, sesekljano meso in riž v zeljnih listih

sárong -a *m* [malaj. iz skt.] krilu podobno oblačilo za oba spola na Malajskem arhipelagu

sarrusofón -a *m* [po fr. kapelniku Sarrusu, + -fon] kovinsko pihalo, zlasti v vojaških godbah

Sátan -a *m* [hebr. *sátán* nasprotnik, iz *sátan* upirati se] v bibliji: poglavar hudobnih, upornih angelov (vržen z nebes), peklenski poglavar (= Lucifer); *fig.*

sátan -a *m* 1. vrag, hudič (poosebljenje zla), 2. vrsta bradatih amer. opic (zool.); **sátanski** -a -o vražji, peklenski; zloben

sataníst -a *m* [gl. satan] privrženec satanizma; **satanízem** -zma *m* 1. čaščenje satana ali vera vanj, 2. satansko dejanje, ravnanje...

satelít -a *m* [lat. *satelles*, *satellitis* spremljevalec] 1. oborožen spremljevalec ali telesni stražnik; sopotnik; *fig. pejor.* oproda; pomagač, pripežnik; v polit. manjvreden ali prisiljen zaveznik (satelitska država), 2. v astr. zvezda spremljevalka (= trabant); umetni spremljevalec Zemlje za raziskovanje vesolja

sátemski jeziki [po skt. besedi *satem* sto] vzhodna skupina indoevr. jezikov (indijski, slovanski, baltski, perzijski...), pri katerih se prvotni trdonebni soglasniki spreminjajo v sičnike

satén -a *m* [fr. *satin* iz* ar.] svetla, atlasasta polsvilena tkanina; **saténast** -a -o iz satena

sáti *neskl. ž* [= skt. čista, čednostna žena] 1. v Indiji žena, ki se je ob moževi smrti dala z njim vred sežgati na grmadi, 2. sežiganje vdov

satinírati -am [gl. saten] zlikati, zgladiti, dati satenast blesk tkaninam, papirju...

sátir -a *m* [gr. *satyros*] v stgr. mit. nižja gozdna božanstva, nav. upodobljena s kozjimi nogami, repom in rogmi (spremljevalci Bakha, simbol pohotne, polživalske narave človeka); *fig.* 1. (surov) pohotnež, 2. vrsta metuljev

satíra -e *ž* [lat. *satira* ali *satura* zmes, iz *satur* poln] zabavljica, posmešnica, leposl. delo v prozi ali verzih, ki biča in smeši neumnost ali napake ljudi, razmere ipd.

satiríaza -e *ž* [nlat. *satyriasis*, gl. satir] v med. bolezensko pretiran spolni nagon pri moških, prim. nimfomanija

satíričen -čna -o [lat. *satiricus*] ki se tiče satire; zbadljiv, posmehljiv, porogljiv; **satírik** -a *m* pisec satir

satisfákcija -e *ž* [lat. *satisfactio*] 1. zadoščenje, zadostitev za žalitev (tudi v obliki dvoboja kot ostanek fevdalnega pojmovanja časti), 2. opravičilo, 3. odškodnina

satráp -a *m* [gr. *satrapes* iz stperz.] pri starih Perzijcih: kraljevi namestnik v kaki pokrajini; *fig.* ohol, samovoljen oblastnik ali mogotec; grozovitež; **sa-**

trapíja -e *ž* **1.** vlada ali oblast satrapa, 2. pokrajina, v kateri je vladal

saturácija -e *ž* [nlat. *saturatio* nasičenje, iz lat. *satur* sit, poln] 1. v kem. nasičenje; nasičenost (~ raztopine); nasičena raztopina, 2. v proizvodnji sladkorja: obdelava z ogljikovo kislino (pri čiščenju sladkorne raztopine), 3. stopnja čistosti barve

saturátor -ja *m* [lat. *saturare* nasititi] priprava za nasičevanje tekočin, npr. z ogljikovim dioksidom pri izdelovanju sodavice

saturírati -am [lat. *saturare* nasititi] 1. nasititi; napolniti; nevtralizirati (raztopino), 2. zadovoljiti koga

Satúrn -a *m* [lat. *Saturnus*] 1. v strim. mit. bog poljedelstva in vinogradništva, pozneje tudi bog časa (o njem je nastal mit, da je Saturn potem, ko ga je Jupiter vrgel s prestola, odšel v Italijo in postal vladar v Laciji; za njegove vlade so bili vsi ljudje srečni in enaki, to je bila »zlata doba« človeštva), 2. v astr. za Jupitrom največji planet sončnega sistema (z značilnim »kolobarjem«), 3. *fig.* **satúrn** -a *m* v alkimiji: svinec

saturnálije -ij *ž mn.* [lat. mn. *Saturnalia*] pri Rimljanih razkošne sedemdnevne slavnosti Saturnu na čast; praznovali so jih v spomin na zlato dobo, ko naj bi bil vladal Saturn

saturnízem -zma *m* [nlat. *saturnus* v alkimiji: svinec, + -izem] v med. kronična zastrupitev s svincem, npr. pri stavcih

Satúrnus -na *m* [iz lat.] gl. Saturn (1.)

sauce /sos/ fr. omaka (kuh.)

sauf-conduit [/sofkõdüi'/ fr. prim. salvus conductus] 1. prepustnica, 2. spremno, varstveno pismo

sauve qui peut [/sovəkipö'/ = fr. reši se, kdor se more] *fig.* splošen preplah, divji beg

savána -e *ž* [špan. *sabana*] širna ravan v tropskih in subtropskih deželah, porasla z visoko travo in redkim grmičjem

sávna -e *ž* [fin. *sauna*] vrsta mešane vroče parne in hladne kopeli na Finskem, zdaj v rabi tudi drugod

savoir-faire /savoar'fɛr/ fr. sposobnost, kaj (in kako) je treba storiti v danem položaju; iznajdljivost; spretnost

savoir-vivre /savoar'vivrə/ fr. olika(nost), poznanje bontona in družabnih običajev; umetnost (prijetno, lepo) živeti

Sb [lat. *stibium*] znak za kem. prvino: antimon

Sc (skandij) znak za kem. prvino

sc. lat. kratica: 1. scilicet, 2. scripsit, 3. sculpsit

S.C. angl. kratica: Security Council (of the United Nations Organization) Varnostni svet (Organizacije Združenih narodov)

scapham scapham dicere /ska'fam ska'fam di'cere/ lat. »reči čolnu čoln«, reči bobu bob

scéna -e *ž* [fr. *scène* iz lat. *scaena* oder, iz gr. *skene*] 1. gledališki oder; rekviziti, ki predstavljajo okolje, v katerem se dejanje dogaja, 2. prizor, tj. del dejanja v dramskem delu; prizor ali slika iz življenja (zakonska ~), 3. prizorišče; torišče česa, 4. dogodek, pripetljaj (v povesti, življenju…)

scenárij -a *m* [ital. *scenario* iz lat. *scaena*] literarna podlaga dramskega dela ali filma (z besedilom, razčlenitvijo vsebine, razvrstitvijo vlog itd.); **scenaríst** -a *m* pisec scenarija

scenário -ia *m* [iz ital.] gl. scenarij

scenerija -e *ž* [angl. *scenery* iz lat. *scaena*] oprema in dekoracija odra v dramskem delu ali dejanju; **scenerist** -a *m* kdor skrbi za scenerijo

scéničen -čna -o [gl. scena] odrski, gledališki

scenográf -a *m* [fr. *scénographe* iz gr. *skene* oder, + -graf] gledališki slikar, kdor se ukvarja s scenografijo; **scenografija** -e *ž* likovno urejanje ali ureditev prostora, kjer se dogaja dramsko dejanje (načrti za kulise, oprema v posameznih dejanjih…)

scépter -tra *m* [lat. *sceptrum* iz gr. *skeptron* palica] žezlo, znamenje vladarske oblasti

scherzando [/skercan'do/ ital. gerundij iz *scherzare* šaliti se] v glas. 1. *prisl.* šaljivo (igrati, peti), 2. **scherzando** -a *ali neskl. m* taka skladba ali del skladbe

scherzo -a *m* [/sker'co/ ital. iz *scherzo* šala] v glas. skladba ali del skladbe vedrega, šaljivega značaja

scherzoso /skerco'zo/ ital. gl. scherzando

Schulverein -a *m* [/šul'ferajn/ iz nem. *Deutscher Schulverein* Nemška šolska zveza] potujčevalna organizacija, ust. l. 1880 v Avstriji; zlasti z ustanavljanjem nem. šol je na vse kriplje potujčevala npr. Slovence na Koroškem

Schutzbund -a *m* /šuc'bund/ nem. »Obramba na zveza«, organizacija avstrijske delavske zaščite, ustanovlj. pod vodstvom socialne demokracije (poražena l. 1934 v boju z vladnimi četami)

science fiction /saj'əns fik'šən/ angl. oznaka za znanstveno fantastiko ali utopično literaturo

scientíst -a *m* [lat. *scientia* znanost, + -ist] privrženec scientizma; **scientízem** -zma *m* 1. mnenje ali nauk, sloneč na znanosti, naspr. fideizem, 2. nauk amer. kršč. ločine Christian science

scil. lat. kratica: scilicet

Scíla in Karíbda [gr. *Skylla, Charybdis*] v stgr. mit. morski pošasti, ki sta v Mesinskemu prelivu prežali na mornarje: kdor je ušel Scili, ga je požrla Karibda (Scila je mit. izraz nevarnih pečin na italijanski, Karibda pa vrtincev na sicilski strani Mesinskega preliva); **priti med Scílo in Karíbdo** priti v kočljiv položaj, ko preti nevarnost z dveh strani in se izognemo eni samo tako, da zabredemo v drugo, prim. incidit in Scyllam...

scilicet [/sci'licet/ lat. iz *scire licet* treba je vedeti] namreč, in sicer, to je..., npr. *Februarius sc. mensis* (februar, namreč mesec)

scintilácija -e *ž* [lat. *scintilla* iskra] 1. iskrenje, 2. v astr. migotanje, migljanje zvezd (zaradi zračnih tokov), 3. luminescenčni blisk (elektr.)

sciolto [/šol'to/ ital. delež. od *sciogliere* razvezati] prosto, nevezano, v svobodnem slogu (glas.)

scirocco -a *m* [ital.] gl. široko

scotch -a *m* [/skəč'/ angl. iz *scotch whisky*] škotski viski

Scotland Yard /skət'lənd ja:d/ angl. londonska ulica, kjer je bila osrednja uprava londonske policije (ta je zdaj drugje kot »New S. Y.«) *fig.* londonska policija, zlasti kriminalna

scripsit /skrip'sit/ lat. »napisal«, ob avtorjevem imenu na rokopisu

script girl *neskl. ž* /skript' gœ'l/ angl. pri filmu: tajnica režije

scull -a *m* [angl.] gl. skul

sculpsit /skul'psit/ lat. »izklesal«, »izrezal«, ob avtorjevem imenu na kipih, bakrorezih...

SE [angl. *Southeast*] medn. kratica: jugovzhod

Se (selen) znak za kem. prvino

sealskin -a *m* [/si:l'skin/ angl. iz *seal* tjulenj, *skin* koža] 1. usnje ali krzno iz tjulenje kože, 2. plašč iz takega krzna, 3. svilena, plišasta imitacija takega krzna

seánsa -e *ž* [fr. *séance*] seja; spiritistični sestanek

SEATO [angl. *South East Asia Treaty Organization* Pakt in organizacija Južnovzhodne Azije] polit. in vojaška zveza ZDA, Velike Britanije, Avstralije, Siama itd., sklenjena l. 1954 v obrambo obstoječih družbenopolit. razmer v tem delu sveta

seboréja -e *ž* [lat. *sebum* loj, + -reja] lojavica, kožno obolenje zaradi pretiranega delovanja lojnic (med.)

sec kratica: sekans

secentist -a *m*, **secento** -a *m* [/sečenti'st, sečen'to/ iz ital.] gl. seicentist, seicento

secernírati -am [lat. *secernere* (od)ločiti; izločiti] izločevati, (iz)ločiti, oddeliti; prebirati, odločiti

secesíja -e *ž* [lat. *secessio* odhod; odcepitev] (od)ločitev, odcepitev, zlasti, 1. gibanje za odcepitev južnih držav od ZDA, gl. secesijska vojna, 2. v umetnosti, predvsem v slikarstvu (okrog 1900): odcepitev od stare smeri v tehniki, pojmovanjih, izraznih sredstvih... (dunajska ~, münchenska ~); **secesíjski** -a -o ki se tiče secesije; odcepitven; **secesíjska vojna** vojna med severnimi in južnimi državami ZDA l. 1861—1865 zaradi odprave suženjstva (ker so se zaradi nasprotovanja temu južne države hotele odcepiti od severnih)

secesioníst -a *m* [gl. secesija] kdor se je odcepil ali se hoče odcepiti, zlasti, 1. privrženec južnih držav v amer. secesijski vojni, naspr. unionist, 2. umetnik ali zagovornik secesionistične smeri;

secesionístičen -čna -o ki se tiče secesije (~a umetnost) ali zagovarja secesijo
secírati -am [nem. *sezieren* iz lat. *secare* rezati] (raz)rezati, v anat. razuditi, raztelesiti (mrliča); *fig.* razčlenjevati, podrobno preiskovati; **secírnica** -e *ž* prostor, kjer secirajo mrliče
seconda volta /sekon'da vol'ta/ ital. v glas. drugič (pri ponavljanju dela skladbe)
Secret Service /si:'krit sœ'vis/ angl. »Tajni urad«, notranje- in zunanjepolitični organ amer. in britanske vlade s skrivnimi nalogami
sectio aurea /sek'cio au'rea/ lat. »zlati rez«, razdelitev premice na dva dela, in sicer tako, da je manjši v istem razmerju do večjega, kot je večji do celotne premice (geom.)
sectio caesarea [/sek'cio cezare'a/ lat. iz* *caesus* izrezan; po drugi verziji je bil tako rojen Cezar] v med. »carski rez«, operativno odpiranje trebuha in maternice pri porodnih komplikacijah
sečentíst -a *m*, **sečénto** -a *m* [iz ital.] gl. seicentist, seicento
sedatíven -vna -o [nlat. *sedativus* iz lat. *sedare* umiriti] ki se tiče sedativa; pomirjevalen (ali blažilen), lajšalen
sedatív(um) -a *m*, *mn.* **sedatíva** -iv *s* [nlat. *sedativum*] pomirilo, blažilo, pomoček za pomirjenje, lajšanje bolečin ipd., npr. baldrijan
sedéc -a *m* [lat. *sedecimus* šestnajsti] 1. šestnajstinka tiskovne pole (format), 2. šestnajsterka, knjiga v tem formatu
sedentáren -rna -o [iz lat. *sedentarius*] 1. ki veliko sedi (~a zaposlitev), 2. (stalno) nastanjen, stalen, vezan na kako mesto
sedes apostolica /se'des aposto'lika/ lat. »apostolska stolica«, papeška stolica v Rimu
sedíj -a *m* [fr. *cédille* iz špan. *cedilla* mali z] v fr. kljukica, ki se postavlja pod »c«, kadar naj se pred a, o, u izgovori kot »s«, ne kot »k«, npr. façon
sedimènt -énta *m* [lat. *sedimentum* usedek, iz *sedere* sedeti] 1. gošča, usedek, sesedek, 2. v geol. usedlina, kamnina, nastala z usedanjem; **sediménten** -tna -o usedlinski, ki se tiče sedimenta (~e kamnine); sestavljen iz sedimentov
sedimentácija -e *ž* [gl. sediment] usedanje, sesedanje (v tekočini); nastajanje sedimenta; usedek
sedimentáren -rna -o [fr. *sédimentaire* iz lat.] usedlinski, nastal s sedimentacijo (~a tvorba); **sedimentírati** -am usedati, sesedati se
sedisvakánca -e *ž* [lat. *sedes* sedež, *vacuus* prazen] 1. izpraznjena, nezasedena papeška ali škofovska stolica, 2. čas, ko ni zasedena
sedúkcija -e *ž* [lat. *seductio*] zapeljevanje (v greh; relig.)
s.e.e.o. lat. kratica: salvo errore et omissione
séf -a *m* [angl. *safe*] jeklen predal v bančni blagajni, varen pred ognjem in tatovi; banka ga daje v najem za shranjevanje vrednotnic ipd.
sefárd -a *m* [hebr. mn. *sepharadhim* iz *Sepharadh*, po* imenu Španije] potomec Judov, pregnanih l. 1492 iz Španije in Portugalske; naseljeni so predvsem na Balkanu
segmènt -énta *m* [lat. *segmentum* odsek] 1. v geom. odsek (krožni ~, krogelni ~), 2. v biol. členek, členast del telesa ali organov pri deževniku, stonogi..., 3. v anat. odsek (pljuč); **segménten** -tna -o ki se tiče segmenta
segmentácija -e *ž* [gl. segment] 1. delitev, razčlenjenost na segmente, 2. v biol. člen(k)ovitost (= metamerija); **segmentáren** -rna -o člen(k)ovit
segno -a *m* [/se'njo/ ital. iz lat. *signum* znamenje] v glas. znamenje za ponovitev, prim. dal segno; značka
segregácija -e *ž* [nlat. *segregatio* iz lat. *segregare* oddvojiti] 1. izločanje, oddeljevanje (iz celote); (iz)ločitev, 2. rasno razločevanje (in ob tem zapostavljanje), 3. delitev zemljiškogosposke zemlje po odpravi fevdalnih odnosov; **segregácijski** -a -o ki se tiče segregacije; ločitven; izločevalen (~i proces); razlikovalen
segregát -a *m* [gl. segregacija] izloček, kar se izloča ali izloči
seguidilla -e *ž* [/segidi'lja/ špan. iz *seguida* nadaljevanje] 1. lirska pesem v jambih, navadno ima sedem vrstic, 2. vrsta plesa, 3. glasba zanj

seicentist -a *m* [/seičenti'st/ iz ital. *sei cento* šeststo, okr. za *mille sei cento* 1600] umetnik ipd. iz seicenta; **seicento** -a *m* /seičen'to/ 17. stol. v zgodovini ital. kulture in umetnosti, doba baroka in marinizma

seigneur -ja *m* [/sɛnjœr'/ fr. iz lat. *senior* starejši; predstojnik] 1. »gospod«, naslov fevdalnih gospodov v Franciji pred l. 1789, 2. gospod

seigneurie /sɛnjœri'/ fr. 1. (fevdalno) gospostvo, 2. področje seigneurja v Franciji, 3. nekdanji naslov: visokost

séizmičen -čna -o [gr. *seismos* potres] potresen, ki se tiče potresov, izvirajoč od potresov

séizmo- [gr. *seismos* potres] v sestavljenkah, npr. seizmograf

seizmográf -a *m* [seizmo- + -graf] priprava, ki avtomatično beleži potresne sunke; **seizmografíja** -e *ž* 1. v seizmologiji nauk, ki opisuje potresne pojave, 2. uporabljanje seizmografa in nauk o tem

seizmográm -a *m* [seizmo- + -gram] grafična upodobitev (krivulja) potresnih sunkov

seizmológ -a *m* [seizmo- + -log] kdor se ukvarja s seizmologijo; **seizmologíja** -e *ž* znanost o potresih in potresnih pojavih

seizmométer -tra *m* [seizmo- + -meter] potresomer, priprava, ki meri smer, moč in trajanje potresnih sunkov; **seizmometrija** -e *ž* merjenje potresnih sunkov s seizmometrom

séjm -a *m* [iz polj.] 1. stanovsko predstavništvo na Poljskem in v Litvi od 14.—18. stol., 2. spodnja zbornica v predvojnem poljskem parlamentu, danes: ljudska skupščina

sek kratica: sekunda (1.)

sékans -a *m* [iz lat. *secans*, delež. iz *secare* rezati] v trigonometriji: razmerje med hipotenuzo in kotu priležno kateto, recipročna vrednost kosinusa

sekánta -e *ž* [lat. *secare* rezati] v geom. (pre)sečnica, premica, ki seče krivuljo ali krožnico; **sekánten** -tna -o ki se tiče sekante

sekánten -tna -o [ital. *seccante* nadležen] (zlobno, dlakocepsko) siten, rezek in zadirčen

sekatúra -e *ž* [ital. *seccatura* nadlega] zlobno sitnarjenje, trpinčenje, nagajanje, zajedanje

sékcija -e *ž* [lat. *sectio* rezanje] 1. (pre)rez; odsek; raztelešenje mrliča (anat.), 2. del; presek, 3. odsek, oddelek (podjetja, uprave...), 4. del poti ali proge; **sekcíjski** -a -o ki se tiče sekcije

sékel -kla *m* [hebr. *sheqel*] starobabilonska utež in denarna enota, pri Judih pozneje srebrnik

sekírati -am [ital. *seccare* nadlegovati] trpinčiti koga, zadirati se nad kom, stresati sitnost; **sekírati** -am **se** delati si skrbi, beliti si glavo

sekoránt -a *m* [ljudsko iz ital. *assicurazione*] zavarovanje, npr. proti požaru

sekrécija -e *ali* **sekrecíja** -e *ž* [lat. *secretio* izločanje, iz *secernere* izločiti] v fiziol. izločanje (kot funkcija žlez notranjic); izloček, navadno: sekret; **sekrecíjski** -a -o izločevalen; ki se tiče sekrecije

sekrét -a *m* [lat. *secretus* oddeljen, ločen; skriven] 1. skrivnost; skrivno sporočilo; skrivna (ločena) soba, 2. stranišče (vulgarno), 3. izloček žlez, izločina (slina, žolč..., prim. ekskret); **sekréten** -tna -o skriven, zaupen; ki se tiče sekreta

sekretár -ja *m* [fr. *secrétaire* iz nlat. *secretarius*, prvotno: tajni pisar] 1. tajnik, kdor vodi tekoče posle, npr. ustanove, 2. starinska pisalna miza z mnogo predali, 3. v zool. čopasti kačar, afriška ptica, iztrebljevalka kač (ime po dolgih peresih za »ušesom«)

sekretariát -a *m* [fr. *secrétariat* iz nlat.] tajništvo, organ, ki opravlja tajniške posle

sekretór(ič)en -(č)na -o [gl. sekret] izločevalen (~i proces)

séks -a *m* [iz lat.] gl. seksus

seksagézima -e *ž* [lat. *sexagesimus* šestdeseti] šestdesetnica, osma nedelja pred veliko nočjo; **seksagezimálen** -lna -o šestdesetinski (~i sistem)

seksagón -a *m* [lat. *sex* šest, + -gon] šesterokotnik (geom.); **seksagonálen** -lna -o šesterokoten

seksénij -a *m* [lat. *sexennium* iz *sex* šest, *annus* leto] šestletje, doba šestih let

seksepíl -a *m* [iz angl.] gl. sex appeal

séksta -e *ž* [lat. *sexta sc. classis* iz *sextus* šesti] 1. šesti gimn. razred, 2. v glas. a) šesti ton v tonovski lestvici, b) interval med prvim in šestim tonom, 3. šesti od osmih osnovnih sunkov pri sabljanju

sékstakord -a *m* [lat. *sextus* šesti, + akord] akord iz prime, terce in sekste (glas.)

sekstán -a *m* [iz lat. *sextus* šesti] šestošolec

sekstánt -a *m* [lat. *sextans* šestina, tj. kroga] opt. priprava, sestavljena iz šestine kroga, razdeljenega na stopinje, in drugih delov (za astronomska merjenja, v navigaciji za določanje položaja ladij)

sekstét -a *m* [nlat. *sextetum*, ital. *sestetto*] v glas. 1. skladba za šest glasov ali glasbil, 2. zbor šestih pevcev ali glasbenikov

sekstidí *neskl. m* [fr. *sextidi* iz lat. *sextus* šesti, *dies* dan] šesti dan dekade v fr. republikanskem koledarju

sekstilijón -a *m* [lat. *sextus* šesti, + (m)ilijon] 1. v Franciji in ZDA: tisoč na sedmo potenco (1 + 21 ničel), 2. pri nas, v Angliji in Nemčiji: milijon na šesto potenco (1 + 36 ničel)

sekstína -e *ž* [lat. *sextus* šesti] v metr. pesniška stopica iz šestih ital. enajstercev; pri nas jo je uporabljal Stritar

seksuálen -lna -o [nlat. *sexualis* iz lat. *sexus* spol] spolen, ki se tiče spolnosti in spolnega življenja; *fig*. pretirano čuten; **seksuálna étika** preučevanje spolnih vprašanj z etičnega stališča; **seksuálna pedagógika** nauk o spolni vzgoji in pouku mladine; **seksuálnost** -i *ž* spolnost, spolno življenje; *fig*. pretirana čutnost

séksus -a *m* [lat. *sexus*] spol, celotnost fizioloških posebnosti, različnih pri moškem in ženski (ali samcu in samici); spolnost; spolni nagon

sékt -a *m* [nem. *Sekt* iz ital. *vino secco*] 1. močno, sladko vino iz polsuhega grozdja, 2. ime za razna peneča se vina

sékta -e *ž* [lat. *secta* (filozofska) šola, iz *sequi* slediti] verska ločina, ki se je odcepila od kake Cerkve; *fig*. manjša, vase zaprta polit. itd. skupina brez večjega vpliva na množice

sektánt -a *m* [gl. sekta] ud verske ločine

sektáš -a *m* [gl. sekta] privrženec sekte, nav. politične; *pejor*. kdor ustvarja sekte, npr. v stranki

séktor -ja *m* [lat. *sector* kdor reže, preprodaja] 1. krožni ali krogelni izsek (geom.), 2. del, odsek, npr. bojne ali utrjene črte, 3. območje, področje (družbeni ~)

sekuláren -rna -o [lat. *saecularis* stoleten; nlat. fig. posveten] 1. stoleten, ponavljajoč se vsakih sto let; *fig*. redek, 2. trajajoč stoletja, 3. sveten, posveten; neredoven; laičen, necerkven (v naspr. s cerkvenim)

sekularizácija -e *ž* [fr. *sécularisation*, gl. sekularen] prehod, preobrazba iz cerkvenega v posvetno ali državno (~ šolstva), zlasti prehod cerkvene lastnine v državno; zaplemba, podržavljenje cerkvene lastnine; **sekularizírati** -am 1. spremeniti v svetno; *fig*. osvoboditi izpod oblasti ali vpliva Cerkve, vzeti cerkveni značaj, 2. podržaviti cerkveno lastnino; **sekularizírati** -am **se** iz redovne duhovščine preiti v svetno

sekularízem -zma *m* [gl. sekularen] težnja po sekularizaciji vzgoje, šolstva...

sekúnda -e *ž* [iz lat. *secunda* iz *secundus* drugi; naslednji — po vrsti, redu, času, stopnji, vrednosti...] 1. šestdesetinka minute (časovne enote, v geom. dela stopinje), 2. drugi razred višje šole, 3. v glas. a) drugi ton v tonovski lestvici, b) interval med prvim in drugim tonom, 4. drugi od osmih osnovnih sunkov pri sabljanju

sekundán -a *m* [iz lat. *secundanus*] dijak v drugem razredu višje šole

sekundánt -a *m* [lat. *secundans* ki pomaga] 1. pomočnik; *pejor*. pomagač, 2. priča in pomočnik pri dvoboju

sekundáren -rna -o [lat. *secundarius* drugi] 1. drugovrsten, drugoreden (~i pojavi); drugostopen; podrejen, odvisen, posledičen; manj pomemben; pomožen, 2. v fil. drugoten, naspr. primaren; izpeljan

sekundárij -a *m* [lat. *secundarius* drugi] drugi zdravnik v bolnišnici, namestnik in pomočnik primarija

sekundírati -am [lat. *secundare* pomagati] 1. (z besedo ali dejanji) podpirati koga, »držati štreno«; pomagati, pritrjevati, 2. biti priča pri dvoboju, 3. v glas. spremljati pri petju; peti ali igrati drugi glas

sekundogenitúra -e *ž* [nlat. *secundogenitura*] v fevdalnem pravu: drugorojenstvo (in

pravice, ki iz tega izvirajo); pravica drugorojenca do nasledstva, naspr. primogenitura

sekvénca -e *ž* [lat. *sequentia* vrstni red, nadaljevanje] 1. srednjev. liturg. spev, prvotno brez besed, 2. v glas. ponavljanje akorda, motiva itd. v višji ali nižji tonovski lestvici, 3. vrsta zaporednih podob ali prizorov (pri filmu), 4. pri kvartanju: več kart zapovrstjo z isto barvo

sekvéster -tra *m* [nlat. *sequestrare* shraniti; odstraniti, iz lat. *sequester* posrednik] 1. začasen odvzem lastnine lastniku — po sodnem nalogu ali sporazumu sprtih strank — in izročitev v upravo ali hranjenje tretji osebi; odvzeta lastnina in uprava take lastnine (pr.); v medn. pravu: začasna, prisilna uprava sovražnikove lastnine (med vojno), 2. upravitelj sekvestrirane lastnine

sekvéster -tra *m* [nlat. *sequestrum*] trhlina, odmrli del kosti (med.)

sekvestrácija -e *ž* [iz nlat. *sequestratio*] 1. postavitev pod sekvester (prisilno upravo), 2. v med. ločitev odmrlih delov od zdravih, zlasti kosti

sekvestránt -a *ali* **sekvestrátor** -ja *m* [iz nlat.] upravitelj sekvestrirane lastnine (= sekvester)

sekvestrírati -am [nlat. *sequestrare* shraniti; odstraniti] 1. zaseči, postaviti pod sekvester, 2. odstraniti sekvester (med.)

sekvestrotomíja -e *ž* [sekvester + -tomija] operativno odstranjevanje sekvestrov (med.)

sekvója -e *ž* [nlat. *sequoia*, po Indijancu Sikwayi iz rodu Cherokee, za katerega je sestavil abecedo] mamutovec, velikansko iglasto drevo iz Kalifornije, doseže starost do 4000 let

seladón -a *m* [po zaljubljenem pastirju Seladonu, junaku romana Astrée fr. pisatelja D'Urféja] 1. *fig.* zvest, koprneč zaljubljenec; *pejor.* ženskar, 2. kit. porcelan s sinje zeleno glazuro iz dobe Mingov (po obleki junaka fr. romana)

selám *neskl.* [tur. *selam* iz ar.] gl. salam

selékcija -e *ž* [lat. *selectio* izbor, izbira, iz *seligere* izbirati] v biol. izbira (naravna ali umetna); izboljšanje živalskih ali rastlinskih vrst z izbiro; *fig.* izbira, odbira(nje); **selekcíjski** -a -o ki se tiče selekcije; **selekcíjska postaja** kmetijska preizkusna postaja, kjer preučujejo rastlinsko selekcijo; **selekcíjska teorija** Darwinova teorija, ki pravi, da so živalske in rastlinske vrste nastale po naravni izbiri, ker se v boju za obstanek ohranijo le najzmožnejše edinke, ki se najbolje prilagode življenjskim razmeram

selekcionírati -am izbirati, odbirati, npr. semena, opravljati selekcijo

selekcionírati -an -a -o [lat. *selectio* izbor] izbran, odbran (~o seme); dobljen s selekcijo; **selekcionírati** -am izbirati, odbirati, npr. semena, opravljati selekcijo

selekcioníst -a *m* [gl. selekcija] strokovnjak za selekcijo

selektíven -vna -o [fr. *sélectif* iz lat.] izbiren, (raz)ločevalen, ločilen, opravljajoč selekcijo; razločujoč, oddeljujoč kaj; v tehn. ostro razločujoč valovne dolžine; **selektívnost** -i *ž* lastnost dobrih radijskih aparatov, da ostro ločijo valovne dolžine

seléktor -ja *m* [gl. selekcija] kdor kaj odbira, opravlja selekcijo

selén -a *m* [nlat. *selenium* iz gr. *selene* luna] kem. prvina, metaloid, uporablja se največ v televiziji; njegova elektr. prevodnost odvisna od osvetlitve

Seléna -e *ž* [gr. *Selene*] v stgr. mit. boginja Meseca in ljubezenskega čara, sestra Helia

selénij -a *m* [iz nlat.] gl. selen

selenít -a *m* [gl. Selena] mesečan, domneven prebivalec Meseca, npr. v fantastičnih romanih

selenít -a *m* [gr. *selenites sc. lithos*] rudnina lepe, mesečinaste barve, vrsta mavca

selenografíja -e *ž* [gr. *selene* luna, + -grafija] opisovanje, raziskovanje luninega površja in fizikalnih pojavov na njej

selfáktor -ja *m* [iz angl. *selfacting* samodejen] avtomatični predilni stroj starejšega tipa za tenko prejo

selfgovernment -a *m* [/selfgʌ'vənmənt/ angl. iz *self* sam, *government* vlada] samovlada, samouprava

selfmademan -a *m* /selfmeid'mən/ angl. samorastnik, kdor se visoko povzpne s svojo močjo

selfservice -cea *m* /selfsœ'vis/ angl. samopostrežba, npr. samopostrežna trgovina

sella curulis /se'la kuru'lis/ lat. »kurulski stol«, uradni stol najvišjih oblastnikov v starem Rimu

sélvas *neskl. m, tudi v mn.* **sélvasi** -ov [špan. mn. iz *selva* gozd] tropski pragozdovi ob toku reke Amazonke

semafór -a *m* [fr. *sémaphore* iz gr. *sema* znak, + -for] 1. signalni drog z opt. znaki, npr. pred železniško postajo, 2. podobna priprava ali sistem signaliziranja

semántičen -čna -o [fr. *sémantique* iz gr. *semantikos* pomenljiv, iz *sema* znak] ki se tiče semantike; pomenosloven; **semántik** -a *m* kdor se ukvarja s semantiko; **semántika** -e *ž* 1. pomen (besed, fraz...), 2. pomenoslovje (= semaziologija), 3. filoz. smer, ki trdi, da protislovja med filozofskimi smermi ne obstoje objektivno, marveč izvirajo iz nepopolne strukture in nepreciznosti pojmov

semaziológ -a *m* [gr. *semasia* pomen, + -log] pomenoslovec; **semaziologíja** -e *ž* pomenoslovje, nauk o pomenu besed, zlasti o razvoju in spreminjanju pomena besed; **semaziológški** -a -o pomenosloven

Sémela -e *ž* [gr. *Semele*] v stgr. mit. hči Kadma in Zevsova ljubica (ljubosumna Zevsova žena Hera je Semelo v podobi njene dojilje nagovorila, da je prosila ljubimca, naj se ji pokaže v vsem božanskem veličju; Zevs je njeni prošnji ustregel, a Semela je pri tem zgorela)

semel pro semper /se'mel pro sem'per/ lat. enkrat za vselej

seméster -tra *m* [lat. *semestris* šestmesečen] šestmesečje, polletje; šolsko polletje (na visokih šolah); **semestrálen** -lna -o šestmesečen, polleten; ki se tiče semestra

sémi- [lat. *semi* pol, prim. hemi-] v zloženkah: pol-, polo-, npr. semivokal

semifinále -la *m* [semi- + finale] v šp. polfinale, izločilno tekmovanje predzadnjih dveh parov (pred finalom); **semifinálen** -lna -o polfinalen

semihumíden -dna -o [semi- + lat. *humidus* vlažen] polvlažen (~o podnebje)

semikólon -a *m* [semi- + kolon] podpičje, vrsta ločila (;)

semikonzonánt -a *m* [semi- + konzonant] polkonzonant, polsoglasnik

seminácija -e *ž* [lat. *seminatio* iz *semen* seme] 1. sejanje, 2. umetna oploditev (biol.)

seminár -ja *m* [lat. *seminarium* sadilnica, drevesnica] 1. semenišče, vzgajališče za duhovnike, 2. vseučiliški inštitut za praktične vaje študentov, da se pripravljajo za samostojno znanstveno delo (filozofski, historični ~), 3. študijski tečaj ali krožek

seminarist -a *m* [gl. seminar] 1. kdor obiskuje seminar, član seminarja, 2. bogoslovec

semiologíja -e *ž* [gr. *semeion* znak, znamenje, + -logija] 1. v diagnostiki: nauk o bolezenskih znakih (= simptomatologija), 2. sporazumevanje z znamenji ali gibi (jezik gibov), npr. pri gluhonemih, 3. splošna semantika (fil.)

semiótika -e *ž* [iz gr.] gl. semiologija

Semirámida -e *ž* [gr. *Semiramis*] legendarna asirska kraljica, ustanoviteljica Babilona; **Semirámidini vrtovi** viseči, stopničasti vrtovi, eno izmed sedmerih čudes antičnega sveta, ki jih je baje dala narediti Semiramida

Semíramis -de *ž* [iz gr.] gl. Semiramida

sémiš *neskl.* [nem. *sämisch* iz polj.] *pridevn.* irhast; *fig.* svetlo rjav; **sémiš** -a *m* irhovina, na irh, z olji strojeno usnje, mehko, navadno svetlo rjave barve

semít -a *m, nav. v mn.* **semíti** -ov [nlat. *Semita*, po biblijskem Semu, enem izmed treh Noetovih sinov in domnevnem predniku semitov] 1. prednjeazijski narodi, ki govore semitske jezike (večidel so mišljeni Judje); **semítski** -a -o ki se tiče semitov; **semítski jeziki** jeziki semit. narodov: babilonski, asirski, kaldejski, (staro)hebrejski, feničanski, aramejski, arabski itd.

semitíst -a *m* [gl. semit] gl. semitolog

semitízem -zma *m* [semit + -izem] 1. judovstvo (z etnološkega ali polit. stališča), 2. (etnološka itd.) značilnost semitov, zlasti Judov, 3. semitski izraz v nesemitskem jeziku

semitológ -a *m* [semit(o) + -log] 1. strokovnjak za semitologijo, 2. študent semitologije; **semitologíja** -e *ž* veda o jezikih, kulturi in književnosti semitskih narodov

semivokál -a *m* [semi- + vokal] polvokal, polsamoglasnik

semper aliquid haeret lat. gl. calumniare audacter, semper...

semper idem /sem'per i'dem/ lat. vedno isto (ista), zmeraj stara pesem
sempervívum -a *m* [lat. *semper* vedno, *vivus* živ] netresk (bot.)
semplice /sem'pliče/ ital. preprosto (glas.)
sempre [/sem'pre/ ital. iz lat. *semper*] *prisl.* vedno, zmeraj, nenehno (glas.)
sempre più mosso /sem'pre pju' mo'so/ ital. čedalje bolj razgibano (glas.)
sén -a *m* [iz jap.] japonski novec in denarna enota, stotinka jena
sen. lat. kratica: senior (včasih pri podpisu)
senár -ja *m* [lat. *senarius sc. versus*] jambski verz iz šestih stopic
senát -a *m* [lat. *senatus* zbor, svet starešin, iz *senex* starec] 1. pri Rimljanih: svet rodovnih starešin, pozneje najvišji drž. svet, sestavljen iz patricijev, v dobi republike tudi iz plebejcev, 2. mestni svet, npr. v večjih srednjev. mestih, 3. zgornja zbornica (v Franciji, Italiji, Belgiji, ZDA...), 4. vseučiliški svet, samoupravno, posvetovalno ipd. telo (akademski ~), 5. sodni zbor ali svet
senátor -ja *m* [lat. *senator*] član senata
senatus consultum /sena'tus konzul'tum/ lat. sklep, odlok senata (v starem Rimu)
senatus populusque romanus /sena'tus populus'kve roma'nus/ lat. »senat in rimsko ljudstvo«, simbolična označba strim. države
séndvič -a *m* [angl. *sandwich*, po lordu Sandwichu, ki si je pomagal z obloženimi kruhki, da mu ni bilo treba zaradi kosila ali večerje prenehati kvartati] 1. obloženi kruhek, 2. živa reklama, človek, ki hodi po ulicah z reklamnimi plakati (navadno z enim na hrbtu, z drugim na prsih)
sénegal -a *m* [po afriški pokrajini] vrsta bleščeče se divje svile
senescénca -e *ž* [lat. *senescere* starati se] staranje
senex laudator temporis acti /se'neks lauda'tor tem'poris ak'ti/ lat. »starec hvali minule (= dobre stare) čase«, Horac, Ars poetica
senhor -a *m*, **senhora** -e *ž*, **senhorita** -e *ž* [portug.] gl. senjor...
senílen -lna -o [lat. *senilis* iz *senex* star; starec] star; ostarel, od starosti oslabel, opešan, onemogel; **senílnost** -i *ž* starost; ostarelost, starčevska oslabelost ali onemoglost (telesna in duševna)
sénior *neskl.* [lat. *senior*, komp. od *senex* star] *pridevn.* starejši (pogosto označba za starejšo od dveh oseb z istim imenom, zlasti očeta in sina); starejši, višji (po letih, službi...); najstarejši v kakem zboru, naspr. junior; **sénior** -ja *m* 1. fevdalni gospod (od tod v rom. jezikih: seigneur, senhor, señor, signore...), 2. starejši član kake skupnosti; športnik po 40. letu
seniorát -a *m* [nlat. *senioratum* iz lat. *senior* starejši] 1. pravice fevdalnega seniorja, 2. v fevdalnem pravu: prvenstvo najstarejšega člana rodu pri dedovanju, prim. majorat, 3. skupina starejših v kaki skupnosti
senium praecox /se'nium pre'koks/ lat. prezgodnja ostarelost (med.)
senjór -a *m* [špan. *señor*, portug. *senhor* iz lat. *senior*] gospod
senjóra -e *ž* [špan. *señora*, portug. *senhora*] gospa
senjorita -e *ž* [špan. *señorita*, portug. *senhorita*] gospodična
senón -a *m* [po keltskem plemenu Senonov] razdobje zgornje krede (geol.)
se non è vero, è ben trovato /se non e ve'ro, e ben trova'to/ ital. če morda ni res, je dobro izmišljeno (tako da bi lahko bilo res); v tej obliki prvič pri Giordanu Brunu »Gli eroici furori«
señor -a *m*, **señora** -e *ž*, **señorita** -e *ž* [špan.] gl. senjor...
sensimonist -a *m* [fr. *saint-simoniste*] privrženec Saint-Simona in njegovega nauka; **sensimonízem** -zma *m* nauk fr. socialista-utopista Saint-Simona (1760 do 1825) in njegovih učencev (družbo, pravi Saint-Simon, je treba preosnovati po načelih prvih kristjanov, odpraviti zasebno lastnino in organizirati gospodarstvo v proizvajalnih zadrugah; poznejši sensimonizem se je izrodil v versko ločino)
sensus communis /sen'zus komu'nis/ lat. »splošni čut«, tj. splošno mnenje, zdrava človeška pamet
senténca -e *ž* [lat. *sententia* misel, mnenje...] 1. moder, poučen (iz)rek, misel ali do-

mislica, 2. sodba, razsodba (pr.); **senténcen** -čna -o ki se tiče sentence; poučen; duhovit

sentimènt -énta *m* [fr. *sentiment* iz *sentir* čutiti] čustvo; občutje, občutek

sentimentálen -lna -o [fr. *sentimental* iz *sentiment* čustvo] (pretirano) čustven, »solzav«, osladen (~a pesem); mehkočuten, prerahločuten, čustveno preobčutljiv; sloneč na čustvih (~i razlogi); **sentimentálnost** -i *ž* (pretirana) čustvenost, »solzavost«, mehkočutnost, čustvena preobčutljivost

sentimentalízem -zma *m* [fr. *sentimentalisme*, 1801] 1. sentimentalnost, 2. evropska literarna smer iz 18. in 19. stol., nastala kot reakcija proti klasicizmu; zanjo značilna pretirana čustvenost

senzácija -e *ž* [nlat. *sensatio* občutek] 1. v psihol. občutek, zaznava, vtisk (rezultat učinkovanja realnosti na čutila), 2. močan vtis, pozornost (začudenje, vznemirjenje...), ki ga povzroči v javnosti kak dogodek, 3. tak (zanimiv, razburljiv...) dogodek; **senzacionálen** -lna -o zbujajoč splošno pozornost (začudenje, vznemirjenje...); razburljiv, nenavaden, presenetljiv

senzál -a *m* [ital. *sensale* iz perz.] zaprisežen borzni ipd. posrednik

senzibílen -lna -o [lat. *sensibilis* iz *sensus* čut; čustvo] 1. občuten, s čutili zaznaven; (čutno) sprejemljiv, dovzeten za dražljaje, 2. (lahko) občutljiv, preobčutljiv; mehkočuten; **senzibílnost** -i *ž* 1. občutnost, čutna zaznavnost; čutna občutljivost, 2. (pre)občutljivost, rahločutnost, mehkočutnost

senzibilizácija -e *ž* [gl. senzibilen] podelitev ali povečanje občutljivosti, npr. za svetlobo; **senzibilizírati** -am napraviti dovzetno ali občutljivo za kaj, povečati občutljivost česa

senzibilizátor -ja *m* [gl. senzibilen] snov, ki stopnjuje občutljivost fotogr. plošče ali filma

senzitíven -vna -o [fr. *sensitif* iz nlat. *sensitivus*] preobčutljiv, zelo občutljiv; dražljiv, (lahko) razburljiv; **senzitívnost** -i *ž* preobčutljivost; dražljivost

senzitivitéta -e *ž* [nlat. *sensitivitas*] gl. senzitivnost

senzitométer -tra *m* [senzit(iven) + -meter] priprava za merjenje občutljivosti, npr. fotogr. plošč in filmov

senzoriálen -lna -o [iz nlat.] gl. senzoričen

senzóričen -čna -o [nlat. *sensorius* iz lat. *sensus* čut] v fiziol. čut(il)en, zadevajoč čute ali čutila (~i živci)

senzórij -a *m* [nlat. *sensorium*] 1. čutni aparat v možganih, sedež čutil in živcev, 2. zavest

senzuálen -lna -o [fr. *sensuel* iz nlat. *sensualis* iz lat. *sensus* čut] čuten, sloneč na čut(il)ih ali občutkih; telesen (~o ugodje), polten, nasladen; **senzuálnost** -i *ž* (po)čutnost, telesnost, poltenost

senzualíst -a *m* [fr. *sensualiste*, 1812, iz nlat. *sensualis*] privrženec senzualizma; kdor je nagnjen k senzualizmu; **senzualízem** -zma *m* 1. smer v spoznavni teoriji, ki trdi, da so človeški občutki (čutne zaznave) edini vir spoznanja; od senzualizma vodita dve smeri; prva k materializmu, če pojmujemo občutke kot odsev objektivne realnosti (Locke), druga k idealizmu, če občutke trgamo od realnosti (Hume, Berkeley), 2. etični nauk, ki ima čutno uživanje za najvišjo vrednoto, 3. nagnjenje k čutnemu uživanju

separábel *neskl. ali* **separabílen** -lna -o [lat. *separabilis* iz *separare* ločiti] (od)ločljiv, razdružljiv

separácija -e *ž* [lat. *separatio*] 1. ločenje, izdvajanje; odbiranje; ločitev, (od)delitev, osamitev, 2. ločevanje rude od jalovine; odbiralnica, izpiralnica, rudniška naprava ali za to določen prostor; **separacíjski** -a -o ki se tiče separacije

separát -a *m*, *mn.* **separáti** -ov *m ali* **separáta** -at *s* [lat. *separatum* iz *separatus* ločen] 1. kaj ločenega, 2. posebni odtis, zlasti članka iz revije ali zbornika

separáten -tna -o [lat. *separatus*] ločen, oddeljen; poseben; posamičen; **separátni mir** posebni, ločeni mir, ki ga sklene vojskujoča se država ne glede na zaveznike

separatim /separa'tim/ lat. *prisl.* ločeno, oddeljeno, posebej

separatio a toro et mensa /separa'cio a to'ro et men'za/ lat. ločitev od postelje in mize (pr.)

separatíst -a *m* [angl. *separatist* iz lat. *separatio* ločitev] 1. kdor se nagiblje k separatizmu, 2. privrženec separatizma; **separatístičen** -čna -o ki se tiče separatizma; **separatízem** -zma *m* težnja ali gibanje k ločitvi, odcepitvi od kake polit., gospodarske itd. skupnosti

separatíven -vna -o [nlat. *separativus*] ločilen, ki ločuje ali teži k ločitvi, odcepitvi

separátor -ja *m* [lat. *separare* ločiti] izločevalnik, vrsta priprav (npr. centrifug) za čiščenje ali mehanično ločevanje enih snovi od drugih

separátum -a *m* [iz lat.] gl. separat

separé -ja *m* [fr. *chambre séparée*] posebna, ločena soba za ožjo družbo, ali ločen prostor, npr. v železn. vozu

separírati -am [lat. *separare*] ločiti, odločiti, oddeliti, odbrati; razdružiti; odcepiti

sépija -e *ž* [gr. *sepia* sipa, vrsta morskih mehkužcev] 1. rjavkasto črna slikarska barva; dobivajo jo od sipe, 2. taka risba

sépsa -e *ž* [gr. *sepsis* gnitje] v med. nevarna zastrupitev krvi z mikrobi, ki zaidejo v krvni obtok

séptakord -a *m* [lat. *septem* sedem, + akord] akord iz terce, kvinte in septime (glas.)

septêmber -bra *m* [lat. *september* iz *septem* sedem, pri Rimljanih sedmi mesec] kimavec, deveti mesec leta

septemvír -a *m* [lat. *septemvir* iz *septem* sedem, *vir* mož] član septemvirata; **septemvirát** -a *m* svet ali odbor sedmih mož, ki jim je poverjena kaka funkcija, zlasti, 1. sedmerovladje, 2. oblast ali čast septemvira, 3. stol sedmerice (sodnikov)

septenálen -lna -o [nlat. *septennalis*] sedemleten

septenár -ja *m* [lat. *septenarius sc. versus*] jambski verz iz sedmih stopic

septenát -a *m* [fr. *septennat* iz nlat.] sedemletje, v rabi največ za funkcijo predsednika fr. republike, ki traja sedem let

septénij -a *m* [lat. *septennium* iz *septem* sedem, *annus* leto] sedemletje, sedemletno trajanje (zakonov, funkcije...)

septét -a *m* [nem. *Septett* iz lat. *septem* sedem] v glas. 1. zbor sedmih pevcev ali glasbenikov, 2. skladba za sedem glasov ali glasbil

séptičen -čna -o [iz gr. *septikos* iz *sepsis* gnitje] ki se tiče sepse, povzročajoč okuženje, okužben, kužen (~o obolenje)

septidí *neskl. m* [fr. *septidi* iz lat. *septem* sedem, *dies* dan] sedmi dan dekade v fr. republ. koledarju

séptik -a *m* [gl. septičen] 1. septična snov ali povzročitelj sepse, 2. zdravnik na septičnem oddelku (v tem pomenu tudi: septikus); **séptika** -e *ž* septični oddelek

septikemíja -e *ž* [septik + -emija] v med. zastrupitev krvi (= sepsa)

séptikus -a *m* [iz gr.] septik (2.)

septilijón -a *m* [lat. *sept(em)* sedem, + (m)ilijon] 1. v Franciji in ZDA: tisoč na osmo potenco (1 + 24 ničel), 2. pri nas, v Angliji in Nemčiji: milijon na sedmo potenco (1 + 42 ničel)

séptima -e *ž* [lat. *septimus* sedmi] 1. sedmi gimn. razred, 2. v glas. sedmi ton v tonovski lestvici; interval med prvim in sedmim tonom, 3. sedmi od osmih obrambnih sunkov pri sabljanju (šp.)

septimán -a *m* [iz lat. *septimus* sedmi] sedmošolec

septína -e *ž* [lat. *septem* sedem] kitica iz sedmih vrstic (metr.)

septuagézima -e *ž* [lat. *septuagesimus* sedemdeseti] sedemdesetnica, deveta nedelja pred veliko nočjo

septuagínta -e *ž* [lat. *septuaginta* sedemdeset] ime za gr. prevod starega testamenta; baje ga je napravilo v 72 dneh 72 judovskih učenjakov, imenovanih tolmači, na pobudo kralja Ptolemeja Filadelfa, 285—247* pr. n. š.

séptum -a *m, mn.* **sépta** -pt *s* [lat. *septum* plot, ograda] v anat. prestenek, pretin (srčni, nosni ~)

seq. lat. kratica: sequens

seqq. lat. kratica: sequentes

sequens /se'kvens/ lat. sledeči, naslednji (v edn.); *v mn.* **sequentes** /sekven'tes/ sledeči, naslednji

sêraf -a *m* [iz hebr. *saraph*, mn. *seraphim*, pri Judih prvotno puščavniški demon v podobi krilate kače] v kršč. mit. najvišja vrsta angelov, največkrat jih upodabljajo s tremi pari kril; **seráfski** -a -o angelski; *fig.* vzvišen, veličasten

seráj -a *m* [perz. *seray*] 1. dvor bivših sultanov v Carigradu; v ožjem pomenu: dvor muslimanskih velikašev s haremom; harem, 2. karavan-seraj

serapéj -a *m* [gr. *serapeion* iz egipt.] svetišče Serapisa, egipčanskega boga podzemlja (aleksandrijski ~)

sérdar -ja *m* [tur. *serdar* iz perz.] 1. vojaški poveljnik na Srednjem vzhodu, 2. vrhovni poveljnik (v Turčiji do 1919), 3. poveljnik čete ali nahijski glavar v nekdanji Črni gori

serenáda -e *ž* [fr. *sérénade* iz ital. *serenata*] 1. podoknica, ljubezenska pesem, ki jo poje zaljubljenec izvoljenki ponoči pod oknom, navadno s spremljavo na kitari, 2. taka (lažja, večdelna) skladba

Sereníssima -e *ž* [presež. iz lat. *serenus* jasen] »Presvetla«, naslov nekdanje beneške republike; **sereníssima** -e *ž* »presvetla«, »svetlost«, nekdanji naslov vladajočih kneginj

sereníssimus -a *m* [gl. Serenissima] »presvetli«, »svetlost«, nekdanji naslov vladajočih knezov

sericín -a *m* [lat. *sericus* svilen, + -in] želatinska organska snov v svili (kem.)

sêrija -e *ž* [ital. *serie* iz lat. *series* vrsta] 1. vrsta ali skupina enakih ali podobnih predmetov, števil, izvodov ipd., ki si slede v določenem zaporedju; *fig.* red, sosledje, zaporedna vrsta, 2. številčno zaporedje; **sêrijski** -a -o ki se tiče serije ali se izdeluje v serijah (~a proizvodnja)

serioso /serio′zo/ ital. *prisl.* v glas. resno, slovesno (peti, igrati)

seriózen -zna -o [fr. *sérieux* iz nlat. *seriosus*] resen, resnoben; pomemben, upoštevanja vreden; **seriózност** -i *ž* resnost, resnobnost; pomembnost

sêrkl -a *m* [iz fr.] gl. cercle

sermo mollis frangit iram /ser′mo mo′lis fran′git i′ram/ lat. mirne besede pomirijo jezo

sermón -a *m* [lat. *sermo*, *sermonis* govor] (resen, suhoparen) govor; predavanje; (grajalna) pridiga

serodiagnóstika -e *ž* [lat. *serum* sokrvca, + diagnostika] uporabljanje serumov v diagnostične namene

serológ -a *m* [lat. *serum* sokrvca, + -log] specialist za serologijo; **serologíja** -e *ž* nauk o lastnostih in praktični uporabi serumov

seroterapíja -e *ž* [lat. *serum* sokrvca, + terapija] zdravljenje s serumi (med.)

sero venientibus ossa /se′ro venien′tibus o′sa/ lat. kdor pride pozno, dobi le kosti

seróza -e *ž* [nlat. *serosa sc. tunica*] v med. nežna mrena, ki obdaja notranje organe, npr. srce; **serózen** -zna -o ki se tiče mrene, obdan z mreno

serózen -zna -o [fr. *séreux* iz lat. *serum*] v med. sirotkast; ki se tiče seruma; vsebujoč ali izločajoč serum; podoben serumu

serozítis -a *m* [seroz(a) + -itis] vnetje seroze (med.)

serpènt -énta *m* [lat. *serpens*, *serpentis* kača] pihalo iz 18. stol. v obliki kače ali črke »S«

serpentín -a *m* [nlat. *serpentinus* kačji] kačnik, kamnina (magnezijev silikat) zelenkaste, rumene itd. barve, navadno s pegami in prepregami; **serpentínovec** -vca *m* dragi serpentin

serpentína -e *ž* [nlat. *serpentinus* kačji] 1. okljuk, ovinek, rida, cestna vijuga; (kot kača) vijugasta cesta ali pot, 2. vijuga, vijugasta črta

sêrum -a *m* [lat. *serum* sirotka] v med. 1. krvna sirotka, tekočina, ki se izloča pri sesirjanju krvi, 2. cepivo ali zdravilo iz nje

sêrval -a *m* [fr. *serval* iz portug. *cerval* ris] puščavskemu risu sorodna afriška zver (zool.)

servánta -e *ž* [fr. *servante*] 1. služabnica; postrežnica, 2. postrežna mizica

sêrver -ja *m* [gl. sêrvis] kdor servira pri tenisu ipd. (šp.)

service -cea *m* [fr., angl.] gl. servís, sêrvis

serviéta -e *ž* [fr. *serviette*] prt, prtič, prtiček

servílen -lna -o [lat. *servilis* iz *servus* suženj] suženjski, (suženjsko) ponižen ali pokoren; pretirano uslužen; hlapčevski, klečeplazen; **servílnost** -i *ž* suženjska ponižnost; pretirana uslužnost; hlapčevstvo, klečeplastvo

servírati -am [fr. *servir* iz lat. *servire* služiti] 1. pogrniti, npr. za večerjo, 2. (po)streči z jedjo in pijačo, nositi na mizo, 3. podajati (žogo pri igri...), začenjati igro

servís -a *m* [fr. *service* iz lat.] jedilno orodje, namizno posodje; popolno posodje in orodje sploh (kavni, čajni ~)

sêrvis -a *m* [angl. *service* iz lat.] 1. podajanje, (po)strežba s čim; oskrbovanje, 2. oskrbovalni, vzdrževalni ali storitveni urad, delavnica… (potovalni ~, radio ~, avto ~), 3. začetni udarec z žogo pri tenisu, odbojki ipd. (šp.)

servitút -a *m* [lat. *servitus* sužnost; obremenjenost s čim] služnost (pr.); **servitútен** -tna -o služnosten; **servitútna pravica** služnostna pravica, pravica do delnega ali popolnega uporabljanja tuje lastnine, npr. pot prek tuje zemlje

sêrvo- [lat. *servus* suženj] v tehn. sestavljenkah: pomožni, npr. servomotor

servomotór -ja *m* [servo- + motor] pomožni motor (tehn.)

sêrvus [lat. *servus* suženj; hlapec] »(vaš, tvoj) hlapec, sluga«, vrsta pozdrava med bližnjimi znanci in prijatelji

sêrž -a *m* [fr. *serge* iz lat. *serica* svileno blago] lahka svilena, bombažna ali volnena tkanina, največ za podlogo

seržánt -a *m* [fr. *sergent* iz lat. *serviens* služeč] v nekaterih državah: 1. najvišji podčastniški čin (narednik), 2. višji sodni ali policijski uradnik

sesíja -e *ž* [lat. *sessio* sedenje; seja] seja; zasedanje (parlamentarna ~); čas zasedanja

sesílen -lna -o [lat. *sessilis* sedeč] pritrjen; prirasel (biol.)

sésta -e *ž* [iz portug.] gl. siesta

sestêrc(ij) -(ij)a *m* [lat. *sestertius* iz *semis* pol, *tertius* tretji] strim. novec, prvotno srebrnik, vreden 2 $^1/_2$ asa

sestína -e *ž* [ital. iz *sesto* šesti] lirska pesem iz šestih kitic po šest vrstic — navadno brez rime — s trivrstičnim zaključkom

sét -a *m* [angl. *set* postaviti…] število iger, ki se štejejo kot enota, npr. pri tenisu

séter -tra *m* [angl. *setter*] lovski pes ptičar (z dolgo dlako)

sette bandiere /se'te bandie're/ itəl. »sedem zastav«, vzdevek za polit. kameleone, ki naglo spreminjajo prepričanje

settecentist -a *m* [/setečenti'st/ iz ital. *sette cento* sedemsto, okr. za *mille sette cento* 1700] umetnik iz settecenta; **settecento** -a *m* /setečen'to/ osemnajsto stoletje v zgodovini ital. kulture in umetnosti

settlement -énta *m* /setl'mənt/ angl. »naselje«, mestna četrt (s tujimi državljani) s svojo upravo v večjih (pol)kolonialnih mestih, npr. v nekdanjem Šanghaju; kolonialna posest

SEV [rus. *Sojuz ekonomičeskoj vzajmopomošči*] Zveza za medsebojno gosp. pomoč, gospodarski blok vzhodnoevropskih držav s SZ na čelu

sevdalínka -e *ž* [shr. iz tur. *sevda* ljubezen, hrepenenje] ljubezenska pesem bosenskih muslimanov

sèvrski -a -o [po fr. mestu] ki se tiče fr. mesta Sèvres (~i porcelan, ~a pogodba)

sex -a *m* [angl.] gl. seks(us); **sex appeal** /seks'əpi:l/ nekdanji modni izraz za spolno privlačnost, zlasti žensk, npr. filmskih zvezdnic (izraz je nastal okrog l. 1930 v Hollywoodu); **sex bómba** taka ženska

sézam -a *m* [gr. *sesamon*] enoletna tropična oljnica z belimi ali rdečkastimi cvetovi (raste tudi v Makedoniji, iz njenih semen pridobivajo jedilno olje); **sézam, odpri se!** čarodejno geslo za odpiranje vrat k zakladom v razbojniškem brlogu (v pravljici »Ali baba in 40 razbojnikov« iz »1001 noč«)

sezíja -e *ž* [iz fr.] gl. sezona

sezóna -e *ž* [fr. *saison* letni čas, iz lat. *satio* sejanje] letni čas, v katerem se kaj opravlja, ali čas, primeren ali določen za kaj (kopalna, gledališka ~); **sezónec** -nca *m* sezonski delavec; **sezónski** -a -o ki se tiče sezone (~i delavec); **sezónsko delo** delo, ki ga opravljajo le v določenem letnem času, npr. poljsko delo, gradnje…

sf. ital. kratica: 1. sforzando, 2. sforzato

sfalerít -a *m* [gr. *sphaleros* polzek; varljiv, + -it] cinkova svetlica, poglavitna cinkova ruda (cinkov sulfid)

sfén -a *m* [fr. *sphène* iz gr. *sphen* klin, po obliki njenih kristalov] rumena ali rjavkasta rudnina, kalcijev in titanov silikat (= titanit)

sfenoíd -a *m* [gr. *sphen, sphenos* klin, + -oid] 1. klinast kristal, oblika kristalov v tetragonalnem in rombičnem sistemu, 2. v anat. zagozdnica (kost v lobanji)

sfêra -e *ž* [lat. *sphaera* krogla, iz gr. *sphaira*] 1. zemeljska (ali nebesna) obla, 2. *fig*. torišče, območje, področje dejavnosti, vpliva ipd.; (družbeno, življenjsko) okolje; **sfêra vpliva** ozemlje ali del ozemlja polodvisne države, ki je pod polit. ali gospodarskim vplivom močnejše, zlasti imperialistične države

sfêričen -čna -o [iz nlat. *sphaericus*] 1. v obliki oble, krogle, kroglast, okrogel; oblast, obel, 2. ki se tiče sfere; krogeln, obeln

sferoíd -a *m* [sfer(a) + -oid] paobla, telo, ki nastane, če zavrtimo elipso okrog ene od njenih osi (geom.)

sferométer -tra *m* [sfer(a) + -meter] priprava za merjenje krivine leč, ukrivljenih površin ipd. (fiz.)

sfígmo- [gr. *sphygmos* utrip] v sestavljenkah, npr. sfigmograf

sfigmográf -a *m* [sfigmo- + -graf] priprava, ki grafično — v obliki krivulje — upodablja gibanje in intenzivnost srčnih utripov; **sfigmografíja** -e *ž* grafično upodabljanje in preučevanje srčnih utripov

sfigmográm -a *m* [sfigmo- + -gram] grafični prikaz gibanja in intenzivnosti srčnih utripov

sfigmologíja -e *ž* [sfigmo- + -logija] nauk o srčnih utripih

sfigmomanométer -tra *m* [sfigmo- + manometer] manometer za merjenje krvnega tlaka

sfigmométer -tra *m* [sfigmo- + -meter] utripomer, priprava za merjenje intenzivnosti srčnih utripov

sfínga -e *ž* [gr. *sphinx, sphingos*] 1. pri starih Egipčanih kamnit kip s človeško glavo in levjim telesom (npr. v bližini piramid pri Gizeh), simbol moči egipt. faraonov, 2. (**sfínga** *in* **Sfínga**) v stgr. mit. krilato bitje, največkrat upodobljeno s pasjim telesom, levjimi šapami in žensko glavo in prsmi, zlasti Sfinga, ki je sedela na neki pečini pri Tebah in zastavljala mimoidočim težavno uganko; razvozlal jo je Edip; *fig*. **sfínga** -e *ž* (*m*) 1. taka upodobitev, 2. uganka; skrivnostno bitje; skrivnosten, nedoumljiv človek

sfínkter -ja *m* [gr. *sphinkter* vez] mišica zapiralka (anat.)

sforzando [/sforcan'do/ ital. iz *sforzare* izsiliti, prisiliti] v glas. poudarjeno, (močneje) naglašeno

sforzato [ital.] gl. sforzando

sfragístika -e *ž* [gr. *sphragis* pečat] pečatoslovje, žigoslovje, nauk o pečatih in žigih (pomožna zgodovinska veda)

sfumato [/sfuma'to/ ital. iz *sfumare* osenčiti, tj. osenjen, v motnih obrisih] 1. vrsta slikarske tehnike, npr. pri Correggiu, 2. taka risba ali podoba

sfz. ital. kratica: 1. sforzando, 2. sforzato

sgraffito -a *m* [/zgrafi'to/ ital. iz *sgraffiare* izpraskati] 1. način slikanja na steno (slikar svetlo kritno plast deloma izpraska s temne osnove in tako upodablja like), 2. taka risba

sh. [angl. *shilling*] okr. za angl. šiling

shampoo [angl.] gl. šampon

shéma -e *ž*, *mn*. **shéme** -em *ž ali* **shémata** -at *s* [gr. *schema, schematos* oblika, podoba] 1. (poenostavljen) vzorec, obrazec; obris, očrt ali osnutek; naris, načrt (pri tem gre predvsem za notranje odnose in funkcionalnost predmetov), 2. *fig*. abstrakten, poenostavljen prikaz ali pregled; **shemátičen** -čna -o pregleden, podan v glavnih potezah; izražen v poenostavljenem, včasih samovoljnem obrazcu, poenostavljen; ki se tiče sheme; *fig*. pust

shematízem -zma *m* [gr. *schematismos*] 1. oblikovanje, ureditev po shemi, 2. (navadno pusto) poenostavljanje (v opisovanju, razlagi...); enoličen, okorel (uradni, upravni...) postopek ali ravnanje, 3. težnja strpati kaj v shemo, prim. šematizem

shematizírati -am [gl. shema] napraviti shemo, oblikovati v shemi; urediti po shemi; podati v splošnih, glavnih potezah; *fig*. prikaz(ov)ati v poenostavljeni obliki, poenostaviti kaj; *pejor*. strpati v shemo

sherry -ja *m* [/še'ri/ angl. po mestu Xeres, sedaj Jerez, v Španiji] močno belo vino iz okolice mesta Jerez v Španiji; **sherry brandy** /še'ri bræn'di/ vino sherry z žganjem ali konjakom, vrsta likerja

shilling -a *m* [angl.] gl. šiling

shízma -e *ž* [gr. *schisma, schismatos* razkol] delitev, cepitev (organizirane skupnosti),

razcep, (cerkveni) razkol, npr. med pravoslavjem in katolicizmom l. 1054; **shizmátičen** -čna -o (raz)cepitven; razkolniški; ki se tiče shizme

shizmátik -a *m* [gr. *schismatikos*, gl. shizma] udeleženec ali povzročitelj (cerkvenega) razkola; *pejor*. odpadnik

shízo- [iz gr. *schizein* cepiti, deliti se] v sestavljenkah, npr. shizofrenija

shizofrén(ičen) -(ičn)a -o [shizo- + gr. *phren* duh, razum] bolan za shizofrenijo; **shizofreníja** -e *ž* v med. 1. vrsta duševne, večkrat dedne bolezni z razdvojenostjo in duševnim razkrojem osebnosti (zlasti na področju hotenja in čustvovanja), 2. v ožjem pomenu: dementia praecox

shizofrénik -a *m* [gl. shizofren] shizofrenični bolnik, kdor ima shizofrenijo

shizogoníja -e *ž* [shizo- + -gonija] v biol. nespolno razmnoževanje z delitvijo, npr. pri bakterijah

shizoíd -a *m* [shizo- + -oid] predstopnja shizofrenika; **shizoíden** -dna -o (duhovno) razdvojen, s simptomi shizofrenije

shizomicéte -et *ž mn.* [shizo- + gr. *mykes* gliva] v botaniki: bakterije (ker se množe z delitvijo)

shizotím(ič)en -(ičn)a -o [shizo- + gr. *thymos* duševnost] ki se tiče shizotimije; v Kretschmerjevem nauku o človeških tipih: neupogljiv, fanatičen; nagnjen k shizofreniji; **shizotimíja** -e *ž* duhovna razdvojenost (iz katere izvira shizofrenija); lažja oblika shizofrenije ali nagnjenje k njej

shock -a *m* [angl.] gl. šok

sholár -ja *m* [nlat. *scholaris* ki se tiče šole, iz lat. *schola* šola] srednjeveški študent

sholást -a *m* [lat. *scholasticus* šolski; govornik] knjižni učenjak, čigar znanje nima prave zveze z življenjem

sholástičen -čna -o [lat. *scholasticus* šolski] ki se tiče sholastike, sloneč na sholastiki; *fig*. ločen, odtrgan od življenja, prazen in formalen; dlakocepski

sholástik -a *m* [iz lat. *scholasticus*] 1. predstavnik — npr. Duns Scotus — ali privrženec sholastične filozofije, 2. sholast, 3. kdor se nagiba k sholastiki; **sholástika** -e *ž* ime za kršč. filozofijo iz srednjega veka, ki so jo poučevali na visokih šolah; sholastika je postavila svoj sistem na verskih resnicah, njen smoter je bil verske resnice tudi filozofsko utemeljiti; tako je bila filozofija »dekla teologije« (teoretično se je oblikovala s spajanjem neoplatonskih naukov z Aristotelom in razvila mnoge formalno iztanjšane logične distinkcije); *pejor*. prazno, »šolsko« modrovanje ali abstraktno znanje, ločeno od življenja in prakse

sholiást -a *m* [ngr. *scholiastes* iz gr. *scholion* opomnja] pisec sholij, navadno razlagalec gr. ali lat. klasikov, npr. Aristarh

shólija -e *ž*, *nav. v mn.* **shólije** -ij [gr. *scholion* iz *schole* šola] opomnja, opomba, zlasti (učene) opombe in komentarji starih gramatikov h gr. in lat. klasikom

shólion -lia *m* [iz gr.] gl. sholija

short story [/šo:t stɔ:ˊri/ = angl. kratka zgodba] novela, zlasti moderna, npr. Hemingwayeva

show -a *m* /šou/ angl. pestra, umetniško zabavna prireditev

shunt -a *m* /šʌnt/ angl. vzporedni upor (elektr.)

Si (silicij) znak za kem. prvino

sibarít -a *m* [iz gr. *Sybarites*, po brezdelnih, pomehkuženih prebivalcih bogatega stgr. mesta Sybaris v Južni Italiji] kdor se valja v razkošju in brezdelju, pomehkužen razvratnež (zg.)

sibíla -e *ž* [lat., gr. *sibylla*] prerokovalka, vedeževalka pri starih Grkih in Rimljanih (najbolj znana je bila sibila v Kumah v Spodnji Italiji; njej so pripisovali sibilske bukve, ki so jih Rimljani v nevarnih časih vpraševali za svet)

sibilánt -a *m* [lat. *sibilans*] v slovn. sičnik: c, z, s...; **sibilántski** -a -o sičniški (~i glagolski razred)

sibíličen -čna -o [gl. sibila] preroški; nejasen; dvoumen; skrivnosten; **sibílski** -a -o ki se tiče sibil (~e bukve)

sic /sik/ lat. tako! dobesedno tako! — pristavlja se v polemiki (v oklepaju ali s klicajem) kot opozorilo bralcu pri citiranju, v podkrepitev trditve ali ugotovitve ipd., navadno kadar je citirana trditev napačna ali zmotna

sic et non /sik et non/ lat. »da in ne«, je res in ni res — način Abelardovega razpravljanja (tudi naslov njegovega spisa,

v katerem je zbral protislovja iz biblije in spisov cerkvenih očetov)

siciliana -e *ž* /sičilia'na/ ital. sicilijanka, 1. star sicilski pastirski ples, 2. glasba za ta ples, 3. osemvrstična (lirska) kitica z rimo abababab

sic transit gloria mundi /sik tran'zit glo'ria mun'di/ lat. tako mine posvetna slava (izrek Tomaža Kempčana; pri papeževi izvolitvi ceremoniar pred njim trikrat zažge kosem prediva in spregovori te besede)

sic volo, sic iubeo /sik vo'lo, sik ju'beo/ lat. tako hočem, tako ukazujem (po verzu iz Juvenalovih Satir; pravzaprav: hoc volo, sic...)

siderálen -lna -o *ali* **sidêričen** -čna -o [lat. *sideralis* iz *sidus*, *sideris* zvezda; ozvezdje] ki se tiče zvezd ali ozvezdij, v zvezi z zvezdami; zvezden (~o leto); merjen po gibanju zvezd

siderít -a *m* [fr. *sidérite*, sider(o)- + -it] jeklenec, vrsta železne rude (železov karbonat)

siderízem -zma *m* [lat. *sidus*, *sideris* zvezda, + -izem] 1. nauk in vera o vplivu zvezd, npr. na človeka, 2. čaščenje zvezd

sídero- [gr. *sideros* železo] v sestavljenkah, npr. siderolit

siderografíja -e *ž* [sidero- + -grafija] 1. graviranje v železu ali jeklu, 2. jeklorez

siderolít -a *m* [sidero- + -lit] železnjak, meteorit, sestavljen večidel iz železa

sideróza -e *ž* [sider(o)- + -oza] pljučna bolezen od vdihavanja železnega ali kovinskega prahu

sídi *neskl. m* [= ar. moj gospod] naslov severnoafr. plemenskih poglavarjev; v naslavljanju tujcev: gospod

si duo faciunt idem non est idem /si du'o fa'ciunt i'dem non est i'dem/ lat. če dva storita isto, to ni isto, gl. duo cum faciunt...

siècle [/sjɛ'klə/ fr. iz lat. *saeculum*] 1. stoletje; vek, doba, 2. svet

siéna -e *ž* [ital. *siena* iz *terra di Siena* sienska zemlja, po mestu Siena] 1. vrsta rjavo rdeče gline, 2. rjavo rdeča barva iz nje

sienít -a *m* [lat. *syenites sc. lapis*, po stegipt. mestu Siena, danes Asuan] v mineral. zrnasta vulkanska kamnina iz živca, rogovače itd.; za gradbeni kamen

sierra -e *ž* [/sie'ra/ = špan. žaga, iz lat. *serra*] pogorje, gorovje; v Španiji čestokrat naziv pogorij in gorskih verig (S- Nevada)

siésta -e *ž* [špan. *siesta* iz lat. *sexta sc. hora* šesta ura po sončnem vzhodu] opoldanski počitek, oddih (po kosilu) v vročih deželah, zlasti v Španiji

sieur -ja *m* [/sjœr/ fr. okr. iz *seigneur*] gospod, star fr. naslov; največ v sodni praksi ali pejor.

si fabula vera /si fa'bula ve'ra/ lat. »če je zgodba resnična«, če je to res...

sífilis -a *m* [po »Syphilis sive Morbus Gallicus« naslovljeni lat. pesnitvi iz l. 1530, v kateri je ital. zdravnik G. Fracastorius opisal to bolezen; ime posnema pisec po osebi iz pesnitve, bolnem pastirju Syphilisu, iz* gr. *sys* svinja, *philos* drag, ljub] v med. huda spolna bolezen, ki jo prenaša bakterija spirochaeta pallida (prenaša se največ s spolnim občevanjem ali dedno); **sifilítičen** -čna -o ki se tiče sifilisa, izvirajoč od sifilisa; bolan za sifilisom; **sifilítik** -a *m* sifilitični bolnik, kdor ima sifilis

sifilológ -a *m* [gl. sifilis, + -log] zdravnik, specialist za sifilis; **sifilologíja** -e *ž* nauk o sifilisu

sifilóm -a *m* [sifil(is) + -om] sifilitični tvor (v tretjem stadiju bolezni)

sifón -a *m* [gr. *siphon* cev] 1. natega, sesalna cev, 2. sifonska steklenica (za sodavico), 3. odvodna cev z dvojnim kolenom (pri umivalnikih ipd., da ne zaudarja iz cevi), 4. smrk (morski ~); **sifónka** -e *ž* sifonska steklenica

sigilárije -ij *ž mn.* [iz lat. *sigillum* pečat, po sledeh, ki so ostali tam, kjer je list prirasel] v bot. pečatnikovci, vrsta dreves iz karbona

sigillum -a *m* [/sigi'lum/ nlat. dimin. iz lat. *signum* znak] pečat

sígla -e *ž* [nlat. mn. *sigla* iz *sigillum* pečat] 1. okrajšava ali okrajšan znak, npr. SFRJ, 2. stenografski samoznak

sígma -e *ž in neskl. m* [gr. *sigma*] osemnajsta črka v gr. abecedi (Σ, σ, ς = slov. S, s); **sigmátičen** -čna -o končujoč se na »s«; v obliki »s«

sigmatízem -zma *m* [nlat. *sigmatismus*] 1. opuščanje črke »s« v končnih zlogih

-is, -us pri starejših rim. pesnikih, 2. pretirano uporabljanje sičnikov, 3. pomanjkljiva izgovarjava sičnikov (govorna motnja)

signákel -kla *m* [lat. *signaculum* znamenje] bralni trak ali prekladek (v knjigi)

signál -a *m* [nlat. *signale* iz lat. *signum* znak] znak, vidno (npr. svetlobno) ali slušno znamenje z določenim pomenom

signalizácija -e *ž* [fr. *signalisation*] 1. dajanje signalov; sporazumevanje s signali, 2. signalni ključ; **signalizírati** -am da(ja)ti signale, sporazumevati se s signali; opozoriti na kaj; obvestiti koga, sporočiti kaj

signatár -ja *m* [lat. *signatarius*] podpisnik, npr. pogodbe; **signatáren** -rna -o podpisen, podpisniški (~e države)

signatúra -e *ž* [nlat. *signatura*] označba, znak, značka, znamenje za kaj, zlasti, 1. ime (podpis) ali značka zanj, 2. podpis s pečatom na javni listini; umetnikov podpis na podobi ipd., 3. knjižna značka (številka) za knjigo v knjižnici, 4. znamenje ali znamenja za ključ ali takt (glas.), 5. na receptih: navodilo za uporabo, 6. označba tiskovnih pol s tekočimi številkami

signét -a *m* [nlat. *signetum* iz lat. *signum* znamenje] 1. osebni pečat, npr. prstan z inicialkami, 2. tiskarsko, založniško znamenje (ali obrtniška ipd. značka sploh), 3. bralni trak ali prekladek

significírati -am [lat. *significare*] označiti, zaznamovati; **signifikácija** -e *ž* znak; označba; pomen; smisel

signifikánten -tna -o [lat. *significans*] pomemben, značilen

signifikatíven -vna -o [iz nlat.] gl. signifikanten

signírati -am [lat. *signare* vrezati; označiti] 1. označiti, zaznamovati, 2. podpisati; označiti s skrajšanim podpisom, 3. (za)pečatiti

signor -a *m* [/sinjor'/ ital. iz *signore* iz lat. *senior* starejši; predstojnik] gospod (v naslovu ali nagovoru); *fig*. gospodar

signora -e *ž* /sinjo'ra/ ital. gospa (v naslovu ali nagovoru)

signore -ra *m* [ital.] gl. signor

signoria -ie *ž* /sinjori'a/ ital. 1. (fevdalno) gospostvo, 2. »gosposka«, v srednjem veku vlada v ital. mestnih republikah, npr. v Benetkah in Florenci, 3. kot naslov: visokost

signorina -e *ž* [/sinjori'na/ ital. dimin. iz *signora*] gospodična (v naslovu ali nagovoru)

signorino -a *m* [/sinjori'no/ ital. dimin. iz *signore*] gospodič

signum -a *m* [lat. *signum*] znak, znamenje; pečat, žig

signum laudis /si'gnum lau'dis/ lat. »znamenje pohvale«, vojaško odlikovanje v bivši Avstro-Ogrski

sigúren -rna -o [ital. *sicuro*] trden, gotov v čem; nedvomen; varen, zanesljiv; **sigúrnost** -i *ž* trdnost, gotovost; varnost, zanesljivost

sikatív -a *m* [nlat. *siccativus* sušeč] sušilo, snov, ki pospešuje sušenje raznih barv, npr. kovinski oksidi

sikofánt -a *m* [gr. *sykophantes* ovaduh, prvotno baje ovajal tiste, ki so kljub prepovedi izvažali fige iz Atike, iz *sykon* figa, *phainein* pokazati] ovaduh; priliznjen obrekljivec; prišepetavec

sikomóra -e *ž* [gr. *sykomoros*] vrsta divje smokve in njen plod (»oslovska figa«, raste največ v Egiptu)

sikóza -e *ž* [gr. *sykosis* iz *sykon* figa] bradovec, nalezljivo gnojno vnetje lasnih mešičkov na glavi in poraslih delih obraza (med.)

sikstína -e *ž* [po papežu Sikstu IV., ki jo je dal sezidati l. 1473] znamenita vatikanska kapela, poslikana z Michelangelovimi freskami

silabárij -a *m* [nlat. *syllabarium* iz gr. *syllabe* zlog] (prva) začetnica, abecednik

silábičen -čna -o [gr. *syllabikos*] zlogoven, sestavljen iz zlogov, v zlogih; merjen po zlogih (~i verz); **silabírati** -am zlogovati

Sílabus -a *m* [nlat. *syllabus*, nepravilno po lat. *sittyba* spisek] spisek, seznam naukov, ki jih je obsodila katol. cerkev (prvi tak seznam »poglavitnih zmot našega časa« je izdal Pij IX. l. 1864; v njem našteva 80 takih naukov; drugega je izdal Pij X. l. 1907)

siláža -e *ž* [gl. silos] kisanje, siliranje krme; kisal, silirana krma

Silén(os) -na *m* [lat. *Silenus* iz gr. *Seilenos*] v stgr. mit. spremljevalec in krušni oče

Bakha, navadno upodobljen kot plešast, trebušast starec s potlačenim nosom; jaha na oslu, ker je vedno pijan in ga noge ne nosijo (simbol pijanosti)

silentium /silen'cium/ lat. 1. *samost.* mir; molk, 2. *medm.* pozor! mir! tiho! pst!

silépsa -e *ž* [gr. *syllepsis* ujetje] 1. povzetje več predmetov v en sam pojem, npr. ljudje, sočivje…, 2. skrčenje dveh zlogov v enega, 3. uporaba enega predikata za več subjektov (slovn., log.)

sílf -a *m*, *nav.* **sílfa** -e *ž* [nlat. *sylphes* — redka beseda, skoval* jo je Paracelsus] v srednjev. praznoverju — najprej pri Paracelsusu — ljubka bitja, navadno ženskega spola, zračne vile (poosebljenje elementarne sile zraka)

silfída -e *ž* [iz nlat.] gl. silfa

silhuéta -e *ž* [fr. *silhouette*, po varčnem fr. finančnem ministru E. de Silhouettu, 1709—1767] tenja, (senčni) obris, tj. iz črnega papirja izrezana in na bel papir nalepljena slika, ki kaže le obrise, senco človeka (v modi v 18.—19. stol.); *fig.* meglen, nejasen obris

silicíd -a *m* [silic(ij) + -id] spojina kovine s silicijem (kem.)

silícij -a *m* [nlat. *silicium* iz lat. *silex*, *silicis* kremen] kem. prvina, sestavina kremena, kremenice itd., v raznih spojinah sestavlja nad četrtino zemeljske skorje

silikát -a *m* [iz lat. *silex*, *silicis* kremen, + -at] v kem. sol silicijeve kisline; mednje sodijo številne rudnine, umetne uporabljajo za izdelovanje stekla itd.

silikón -a *m*, *nav. v mn.* **silikóni** -ov [sili(cij) + k(et)on] umetne snovi, pri katerih sestavljajo osnovo molekul verige iz silicijevih in kisikovih atomov (kem.)

silikóza -e *ž* [nlat. *silicosis*, gl. silicij] huda pljučna bolezen zaradi vdihavanja kremenčevega prahu (med.)

silírati -am [gl. silos] kisati krmo (v silosu); spraviti v silos

silogístičen -čna -o [gr. *syllogistikos* sklepajoč, iz *syllogizesthai* sklepati] ki se tiče silogistike ali silogizma; sklepalen; **silogístika** -e *ž* nauk o silogizmih v formalni logiki; modrovanje s silogizmi

silogízem -zma *m* [gr. *syllogismos*] v formalni logiki: 1. (logični) sklep; sestavljen je iz dveh (enostavni silogizem) ali več (verižni silogizem) premis in sklepa, ki je iz njih izveden, 2. v ožjem pomenu: deduktivni sklep

sílos -a *m* [španˇ. *silo*, mn. *silos*, jama] 1. prostor — jama, zgradba — za kisanje in shranjevanje zelene krme, 2. velika moderna kašča, shramba za surovine itd. v obliki visokega stolpa z napravami za čiščenje in sortiranje

sílskin -a *m* [iz angl.] gl. sealskin

silumín -a *m* [sil(icij) + (al)umin(ij)] zlitina aluminija s silicijem (kem.)

silúr -ja *m* [po Silurih, nekdanjih prebivalcih Walesa, kjer so te plasti zelo razvite] v geol. zgodovini Zemlje: druga plast in doba paleozoika (starejša označba, danes sta namesto nje uvedeni dve novi: ordovicij in gotlandij)

silvanít -a *m* [po (Tran)silvan(iji), kjer so jo najprej našli, + -it] mehka, srebrnkasta ali belo rumena zlata in srebrna ruda

silvikultúra -e *ž* [lat. *silva* gozd, + kultura] gojenje gozdov

silvín -a *m* gl. silvit

silvít -a *m* [iz* nlat. *sal Sylvii* Sylvijeva sol, + -it] prozorna, rdečkasta ali mlečno bela rudnina, po sestavi kalijev klorid

s'il vous plaît /sil' vu plɛ'/ fr. »če vam je pogodu«, tj. prosim, izvolite

síma -e *ž* [si(licij) + ma(gnezij)] spodnja plast zemeljske skorje (geol.)

símba -e *ž* [po afr. besedi] vrsta glasbila (tolkala) pri Kafrih

simbiónt -a *m* [gr. *symbion* skupaj živeč] sožitelj, organizem, živeč v simbiozi (biol.)

simbiótičen -čna -o [gr. *symbiosis* skupno življenje, sožitje, iz *syn* s, z, *bios* življenje] ki se tiče simbioze; **simbióza** -e *ž* v biol. 1. gostaštvo, sožitje med različnimi živalskimi ali rastlinskimi organizmi, npr. med mravljami in trtnimi ušmi (sožitje ni škodljivo za gostitelja ali je koristno za oba člena), 2. v ožjem pomenu: mutualizem

simból -a *m* [gr. *symbolon* znamenje, iz *symballein* zložiti] znamenje česa, 1. v stari Grčiji spoznavno, dogovorjeno znamenje, po katerem so npr. spoznali

gosta, prijatelja... (gostitelj je npr. dal gostu ob slovesu pol prelomljene deščice, in če sta se polovici ujemali, so gosta drugič spoznali), 2. znamenje, podoba za pojem, idejo, čustvo...; prispodoba, npr. oljčna vejica (= simbol miru), luč (= simbol spoznanja), 3. znak za mat. pojem, kem. prvino ipd., npr. Na (= natrij); **simból vere** kratka razlaga osnovnih načel kake vere, »credo«

simbóličen -čna -o [gr. *symbolikos*, gl. simbol] izražen s simbolom, v podobi ali prispodobi; prenesen, izražen v fig. pomenu (včasih: minimalen); rabljen kot simbol; ki se tiče simbolike

simbólika -e *ž* [gl. simbol] 1. izražanje idej, pojmov... s simboli; simbolični pomen, 2. nauk o simbolih, 3. celotnost ali sistem simbolov

simbolíst -a *m* [fr. *symboliste* iz gr.] 1. kdor uporablja ali preučuje simbole, 2. privrženec simbolizma; **simbolízem** -zma *m* 1. uporabljanje simbolov, npr. v antiki, 2. smer v umetnosti, ki uporablja kot izrazna sredstva simbole, pripisujoč jim včasih globlji ali mistični pomen (nastala v Franciji ob koncu 19. stol., npr. Verlaine, Maeterlinck, Mallarmé...)

simbolizírati -am [fr. *symboliser* iz gr.] 1. upodobiti, izraziti s simbolom, 2. biti simbol

simentálec -lca *m* [po dolini reke Simme, nem. *Simmental*, v Švici] govedo plemenite simentalske pasme

simetrála -e *ž* [gl. simetričen] somernica, središčnica (geom.)

simétričen -čna -o [gr. *symmetros* iz *syn* s, z, *metron* mera] so(raz)meren, v skladnem razmerju (delov do celote); izražajoč simetrijo

simetríja -e *ž* [gr. *symmetria*] somerje, sorazmerje, ujemanje nasprotnih si delov celote (npr. leve in desne polovice telesa) po obliki, velikosti ali razporeditvi delov; somernost; skladnost, skladno razmerje

simfilíja -e *ž* [gr. *syn* s, z, *philia* prijateljstvo] »prijateljsko sožitje«, v biol. vrsta simbioze, pri kateri gostitelji, npr. mravlje, skrbe za svoje goste, simfile

simfóničen -čna -o [gr. *symphonos*, *syn* s, z, *phone* glas] »soglasen«, sozvočen; v zvezi s simfonijo (~i koncert); **simfonija** -e *ž* 1. »soglasje«, sozvočje, ubranost glasov ali glasbil; soglasje sploh, 2. največja orkestralna oblika, nav. v štirih delih

simfónik -a *m* [gl. simfoničen] 1. član simfoničnega orkestra, 2. skladatelj simfonij

simfoníst -a *m* [gl. simfoničen] skladatelj simfonij: Beethoven, Schubert...

simile /si'mile/ ital. v glas. 1. podobno, 2. pri ponavljanju: enako

similia similibus curantur /simi'lia simi'libus kuran'tur/ lat. »podobno se zdravi s podobnim«, klin se s klinom izbija, načelo homeopatov

simonija -e *ž* [nlat. *simonia*, po magu Simonu iz Samarije, ki je baje hotel kupiti od apostola Petra »darove sv. Duha«] kupčevanje s cerkvenimi službami in častmi, zlasti v srednjem veku

simonist -a *m* [gl. simonija in simonizem] 1. kdor uganja simonijo, 2. zagovornik simonizma

simonízem -zma *m* [iz fr.] gl. sensimonizem

simpatétičen -čna -o [gr. *sympathetikos* iz *sympatheia* sočutje] 1. sočuteč, enako, sorodno čuteč, prim. simpatičen, 2. soroden (v lastnostih, nagnjenjih...), delujoč ali izvirajoč iz kake (naravne) lastnosti, privlačnosti ipd., 3. *fig.* skriven, skrivnostno delujoč; **simpatétično črnilo** skrivno (nevidno) kem. »črnilo«, vidno šele po segrevanju ali po delovanju kemikalij

simpátičen -čna -o [gr. *sympathes* čuteč s kom, soroden] 1. sočuteč, 2. enaka čustva ali simpatijo zbujajoč; *fig.* prijeten, prikupljiv, prikupen, privlačen (~a oseba, naspr. antipatičen), 3. v fiziol. ki se tiče simpatičnega živčevja; **simpátično živčevje** v fiziol. del vegetativnega, volji nepodvrženega živčevja (to živčevje ureja in pospešuje delovanje srca, dihanje, prebavo...), ki deluje nasprotno od parasimpatičnega

simpatíja -e *ž* [gr. *sympatheia*, *syn* s, z, *pathos* zlo, trpljenje, čustvo...] 1. čutenje s kom; sočutje, 2. soglasje v čustvih, (duhovno, erotično...) nagnjenje ali medsebojna naklonjenost dveh oseb ali ene osebe do druge, 3. predmet te naklonjenosti, oseba, ki jo zbuja,

»ljubezen« (moja ~), 4. skrivna sila, skrivnostno delovanje ali učinkovanje ene snovi itd. na drugo

simpatikotonija -e *ž* [simpatik(o) + -tonija] zvišani tonus v simpatičnem živčevju (med.)

simpátik(us) -a *m* [nlat. *nervus sympathicus*] simpatični živec, gl. simpatično živčevje

simpatizêr -ja *m* [gl. simpatija] kdor je komu (čemu) naklonjen, kdor s kom (s čim) simpatizira; **simpatizírati** -am enako čutiti s kom, sočustvovati, soglašati v čustvih (mnenjih...); biti komu (čemu) naklonjen, čutiti, gojiti simpatijo

símpel *neskl. pridevn.* [fr. *simple* iz lat. *simplex*] preprost; naraven, neprisiljen; *pejor.* butast, omejen

símpleks -a *m* [lat. *simplex* preprost] 1. nezložena beseda (slovn.), 2. vrsta črpalke (tehn.), 3. *pejor.* butec, tepec; **símpleks** *neskl. pridevn.* preprost, enostaven; *pejor.* butast, omejen

simplicitéta -e *ž* [lat. *simplicitas*] preprostost; naravnost; nedolžnost; preproščina, naivnost; *pejor.* omejenost

simplicízem -zma *m* [lat. *simplex* preprost] preproščina, naivnost; *pejor.* omejenost

simplificírati -am [nlat. *simplificare* iz lat. *simplex* preprost, *facere* narediti] poenostaviti; **simplifikácija** -e *ž* poenostavljanje česa, poenostavitev

simplóka -e *ž* [gr. *symploke* spletanje] zveza več pesniških figur, zlasti anafore in epifore, v enem stavku

simplón -a *m* [po alpskem prelazu Simplon in po njem imenovanem žel. predoru] brzovlak, ki veže Pariz s Carigradom

simpózij -a *m* [lat. *symposium* iz gr. *symposion* pitje...] 1. pri starih Grkih: pitje, popivanje po gostiji z duhovitimi razgovori, 2. strokovnoznanstveni sestanek ali posvet; **Simpósion** -sia *m* naslov Platonovega dela, v katerem razvija svoj nauk o erosu

simptóm -a *m* [gr. *symptoma, symptomatos* naključje, slučaj] znak, priznak, vnanji znak (pojav, okoliščina...), spremljajoč in napovedujoč kaj; **simptomátičen** -čna -o učinkujoč kot simptom; napovedujoč, naznanjajoč kaj; značilen

simptomatologíja -e *ž* [simptom(ato) + -logija] v med. 1. nauk o bolezenskih simptomih, 2. bolezenski simptomi v kakem primeru

Símson -a *m* [iz hebr.] gl. Samson

simulácija -e *ž* [lat. *simulatio* iz *similis* podoben] hlinjenje česa, zlasti bolezni

simulánt -a *m* [iz lat.] kdor kaj hlini ali se prenareja

simulírati -am [lat. *simulare* napraviti podobno; hliniti se] privzeti videz, hliniti, prenarejati se; hliniti kaj, zlasti bolezen; delati se bolnega

simultán -a -o [nlat. *simultaneus* iz lat. *simul* obenem] sočasen, hkraten; skupen; **simultánost** -i *ž* sočasnost, hkratnost

simultánka -e *ž* [gl. simultan] sočasna igra šahista proti večjemu številu nasprotnikov, včasih do 30 in več

simultánski -a -o [iz lat.] gl. simultan

sin kratica: sinus (mat.)

sin- [iz gr. *syn* s, z, skupaj, hkrati; pred l se asimilira v sil-, pred b, m, p v sim-, pred s, z v si-] predlog in prislov; v zloženkah: so-, hkrati, npr. sintaksa, silogizem, simbol, sistem

sinagóga -e *ž* [gr. *synagoge* shajanje, namreč Judov pri verskih obredih; shodnica] judovska shodnica (molilnica); verska organizacija Judov ob taki shodnici

sinántrop(us) -pa *m* [nlat. *sinanthropus pechinensis*] v antropol. ime za pračloveka, čigar fosilne ostanke so našli pri Pekingu

sinartróza -e *ž* [sin- + gr. *arthron* sklep, + -oza] v med. nepremični stik dveh kosti (brez sklepa)

sindétičen -čna -o [gr. *syndetikos*] vezen, vezalen

sindétikon -a *m* [gr. *syndetikos* vezen, iz *syndein* vezati] ime za razna tekoča lepila, zlasti ribji klej

sindezmítis -a *m* [gr. *syndesmos* vez, + -itis] vnetje vezi (med.)

sindezmologíja -e *ž* [gr. *syndesmos* vez, + -logija] nauk o vezeh človeškega telesa (anat.)

síndik -a *m* [nlat. *syndicus* odposlanec, predstavnik, iz gr.] (pravni, trgovski...) zastopnik društva, združenja ipd.; pooblaščeni predstavnik

sindikálen -lna -o [fr. *syndicale*] ki se tiče strokovnih organizacij, sindikatov (~o gibanje)

sindikalíst -a *m* [fr. *syndicaliste*] privrženec sindikalizma, kdor deluje v sindikatih; **sindikalízem** -zma *m* 1. anarhizmu sorodna smer v delavskem gibanju, nastala v osemdesetih letih 19. stol.; zavrača polit. organizacijo (stranko) in polit. boj proti kapitalizmu ter hoče prevzeti oblast z »neposredno akcijo« delavskih zvez (splošno stavko, sabotažami), 2. nauk, ki se nanj opira

sindikát -a *m* [fr. *syndicat* iz nlat. *syndicus*] 1. strokovna zveza, združenje na strokovni osnovi, zlasti a) delavcev in nameščencev ene stroke (rudarski ~), pri nas delavcev in nameščencev sploh, b) podjetnikov, 2. ena od oblik kapit. združenj (vrsta kartela), ki prevzame prodajo blaga vanj vključenih podjetij in jim vzame trg. samostojnost, 3. *pejor.* razna združenja kriminalcev, prostitutk...; **sindikáten** -tna -o ki se tiče sindikata

sine /si'ne/ lat. predlog: brez; v raznih zvezah, npr. sine anno

sine anno /si'ne a'no/ lat. »brez letnice« (v bibliografiji)

sine clausula /si'ne klau'zula/ lat. brez klavzule, brez omejitve

sine die /si'ne di'e/ lat. »brez (določenega) dne«, tj. za nedoločen čas (odgoditi zasedanje ~)

sinédrij -a *m* [gr. *synedrion*, *syn* s, z, *hedra* sedež] judovski veliki zbor, najvišji verski, sodni itd. organ pri Judih do l. 70 n. š. (imel je 71 članov)

sine fine /si'ne fi'ne/ lat. brez konca

sine ira et studio /si'ne i'ra et stu'dio/ lat. brez jeze in naklonjenosti, tj. nepristransko (geslo rim. zgodovinarja Tacita v Analih)

sinékdoha -e *ž* [gr. *synekdoche*, *syn* s, z, *ekdechesthai* prevzeti] »sovzetje«, govorniška (pesniška) figura, pri kateri del označuje celoto ali celota del, npr. ognjišče = hiša, šest ust = šest otročičev; prim. pars pro toto

sinekúra -e *ž* [lat. *sine cura* brez skrbi, prvotno: nadarbina brez uradnih opravil] *fig.* korito, mastno plačana služba z malo ali nič dela

sine loco /si'ne lo'ko/ lat. v bibliografiji: brez navedbe kraja

sine loco et anno /si'ne lo'ko et a'no/ lat. v bibliografiji: brez navedbe kraja in leta (npr. tiska)

sine obligo /si'ne ob'ligo/ lat. brez obveznosti, neobvezno

sine qua non lat. gl. conditio sine qua non

sineréza -e *ž* [gr. *synairesis*, *syn* s, z, *hairein* vzeti] 1. zlitje, strnitev dveh zlogov ali samogl. v enega, naspr. diereza, 2. siniceza

sinergíja -e *ž* [nlat. *synergia* iz gr. *syn* s, z, *ergon* delo] 1. sodelovanje, vzajemna pomoč, 2. družno delovanje, sodelovanje dveh ali več sil ali organov

sinestezíja -e *ž* [nlat. *synaesthesia* iz gr. *syn* s, z, *aisthesis* občutek] »soobčutje«, sekundarno občutje, tj. reagiranje nedraženega čuta pri kakem dražljaju, npr. zaznavanje barv ob določenem glasu

sine tempore /si'ne tem'pore/ lat. brez akademske četrti, tj. točno

sinéza -e *ž* [gr. *synesis* razum, razumnost] konstrukcija po smislu, tj. neobičajna stavčna konstrukcija, v kateri je pomenu na ljubo zanemarjena sintaksa

sinfoníja -e *ž* [ital. *sinfonia*] gl. simfonija

sing. kratica: singular

single [/siŋl/ = angl. posamezen] 1. igra posameznikov (dveh igralcev) pri tenisu, 2. igra dveh parov pri golfu

singular -a *m* [lat. *singularis sc. numerus* iz *singularis* edin, posamezen] v slovn. ednina, naspr. plural; **singuláren** -rna -o 1. (po)edin, posamezen; enkraten, poseben, nenavaden; izreden, redek; čuden (~i primer), 2. v slovn. edninski (~e oblike)

singulare tantum /sin'gulare tan'tum/ lat. v slovn. samostalnik, ki se rabi le v ednini, npr. veselje, naspr. plurale tantum

singularitéta -e *ž* [nlat. *singularitas*] posameznost; posebnost, nenavadnost; redkost

singulárnost -i *ž* [iz lat.] gl. singulariteta

sinhrón -a -o, **sinhrónski** -a -o, **sinhronizírati** -am [iz gr.] gl. sinkron, sinkronski...

sinica -ic *s mn.* [/si'nika -ik/ iz nlat. *sinicus* kitajski] slovstvo Kitajske (in o Kitajski)

sinicéza -e *ž* [gr. *synizesis*] v poetiki: zlitje, strnitev dveh sosednih samogl. v en zlog (brez oblikovanja diftonga)

sinistra mano ital. gl. mano sinistra

sinklinála -e *ž* [gr. *synklinein* sočasno se nagniti] v geol. kadunja, skladi usedlin v zemeljski skorji, ki so se pogreznili; prim. antiklinala

sínkopa -e *ž* [gr. *synkope* odrezanje, *syn* s, z, *koptein* udarjati, odsekati] 1. v slovn. skrajšanje besede z izpuščanjem enega ali več glasov sredi besede, npr. vzem'te = vzemite, 2. v med. globoka nezavest (navidezna smrt), če nenadno zastane srce, 3. (navadno: **sinkópa** -e *ž*) v glas. prenašanje takta s poudarjene na nepoudarjeno noto, pri tem se druga polovica prvega takta zlije s prvo polovico drugega takta, npr. pri jazzu; **sinkopírati** -am 1. skrajšati besedo s sinkopo, 2. onesvestiti se, 3. prenašati takt s poudarjene na nepoudarjeno noto

sinkracíja -e *ž* [gr. *syn* s, z, + -kracija] sovlada, soudeležba pri vladanju, če npr. sodeluje ljudstvo po svojih predstavnikih v najvišjih drž. organih

sinkretízem -zma *m* [gr. *synkretismos* združitev, po* sprtih Krečanih, ki so se združili proti skupnemu sovražniku] 1. poizkus združitve ali združitev, kompromis med različnimi ali nasprotnimi si naziranji, 2. nerazčlenjenost, nediferenciranost česa na nižji razvojni stopnji, npr. umetnosti pri primitivnih ljudstvih, 3. stapljanje poganskih religij s krščanstvom

sinkrociklotrón -a *m* [sinkro(nizirati) + ciklotron] vrsta ciklotrona v jedrski fiziki

sinkrón -a -o *ali* **sinkrónski** -a -o [gr. *synchronos* sočasen, *syn* s, z, *chronos* čas] 1. ki se tiče sinkronskih motorjev (tehn.), 2. sinkroničen; **sinkróničen** -čna -o sočasno se dogajajoč, sočasen, hkraten, npr. snemanje zvoka in slike v filmu; časovno skladen

sinkronístičen -čna -o [gr. *synchronismos* sočasnost] sestavljen po sočasnosti (~a preglednica zgodovinskih dogodkov); **sinkronízem** -zma *m* 1. sočasnost, hkratnost (pojavov, procesov); časovna skladnost, 2. skladnost frekvence dveh periodičnih pojavov (fiz., elektr.)

sinkronizírati -am [gl. sinkron] časovno uskladiti ali vzporediti (npr. sliko in zvok), napraviti sočasno, podati sočasno

sinkrónski -a -o [iz gr.] gl. sinkron

sinkrotrón -a *m* [sinkro(nizirati) + (elek)tron] v jedrski fiziki: tip pospeševalnika (modificirani ciklotron) za razbijanje atomskih jeder

Sinn Fein [/šin fein/ = ir. mi sami] irska nacionalistična stranka, ustanovlj. l. 1905; njen program je bil nacionalna neodvisnost Irske (po ustanovitvi irske države l. 1921 se je razcepila)

sinód -a *m* [gr. *synodos* sestanek, zbor, *syn* s, z, *hodos* pot] cerkveni svet (zbor), najvišja oblast v ruski pravoslavni cerkvi do l. 1917, največkrat: sveti sinod (v srbski ima to funkcijo arhierejski sinod); **sinódski** -a -o ki se tiče sinoda

sinóda -e *ž* [gr. *synodos* sestanek] 1. škofijski cerkveni zbor (pri katol.), 2. koncil; **sinodálen** -lna -o ki se tiče sinode ali sinoda

sinológ -a *m* [nlat. *Sinae* Kitajec, + -log] strokovnjak za sinologijo; **sinologíja** -e *ž* veda o kitajskih jezikih, književnosti in kulturi

sinoním -a *m* [gr. *synonymon*, *syn* s, z, *onyma* ime] v slovn. soznačnica, tj. besede, ki se različno glase, a imajo enak ali soroden pomen, npr. menim, mislim, sodim...; **sinonímen** -mna -o označen, z enakim ali zelo sorodnim pomenom

sinonimíja -e *ž* [gr. *synonymia*] 1. označje, pomenska enakost ali sorodnost; enak ali soroden pomen, 2. uporabljanje označnic

sinonímika -e *ž* [iz gr.] nauk o sinonimih

sinópsa -e *ž* [iz gr.] gl. sinopsis

sinópsis -a *m* [gr. *synopsis* pregled, *syn* s, z, *opsis* pogled] 1. kratek, strnjen pregled ali povzetek, 2. pregled člankov ali gradiva (o istem predmetu), 3. zgoščena pripoved, po kateri scenarist napiše filmski scenarij

sinóptičen -čna -o [gr. *synoptikos*, gl. sinopsis] pregleden, podajajoč splošen pregled celote ali osnov česa; ki se tiče sinopsisa ali sinoptika; **sinóptični zemljevidi** zemljevidi s sočasnimi podatki o vremenu v raznih krajih; **sinóptika** -e *ž* napovedovanje vremena (za širše področje) in nauk o tem

sinóptik -a *m* [nlat. *synopticus* iz gr.] 1. eden izmed prvih treh evangelijev

(Mateja, Marka in Luke), ki se glase podobno, 2. pisec teh evangelijev

sintagma -e *ž* [gr. *syntagma* sestav; spis] pomenska zveza, skupina besed, ki se vežejo v pojem

sintáksa -e *ž* [gr. *syntaxis* sestava, ustroj] v slovn. skladnja; stavkoslovje, nauk o stavku in stavčnih členih; **sintáktičen** -čna -o stavkosloven, ki se tiče stavkoslovja in skladnje, v zvezi s sintakso (~a pravila)

sintétičen -čna -o [gr. *synthetikos* iz *synthesis* sestava, združitev] 1. sestaven, sloneč na sintezi, izvirajoč iz sinteze, 2. sestavljajoč, združujoč v celoto, 3. v fil. posplošen, sklepajoč od posameznega na splošno, prim. analitičen, 4. sestavljen, 5. umetno narejen, umeten (~i kavčuk); **sintétična sodba** v fil. sodba, kjer pove predikat o subjektu nekaj, kar subjektu že tako gre, npr. sneg je bel; **sintétik** -a *m* 1. kdor sintetizira ali uporablja sintetično metodo, 2. sintetična snov

sintetizírati -am [gl. sintetičen] 1. sestaviti, spojiti v celoto, 2. umetno, sintetično izdelati, 3. podati sintezo česa

sintéza -e *ž* [gr. *synthesis* sestava, združitev] spajanje, sestavljanje, združevanje; spojitev, združitev, strnitev (v celoto, enoto); povzemanje; plod sestavljanja, povzemanja...; sestava; povzetek, v ožjem pomenu: 1. metoda znanstvenega raziskovanja, ki raziskuje pojave v njihovi celotnosti, v enotnosti in medsebojni zvezi posameznih delov, 2. v Heglovi dialektiki: najvišja razvojna stopnja, ki združuje na novi, višji osnovi pozitivne elemente prejšnjih stopenj (negacija negacije), 3. nastajanje kem. spojin iz prvin ali iz enostavnejših spojin

sintomíja -e *ž* [gr. *syntomia*, *syn* s, z, *temnein* rezati] kratkost, jedrnatost izražanja; jedrnat, zgoščen (in plastičen) izraz

sintonín -a *m* [gr. *syntonos* napet, + -in] fibrinu sorodna snov, sestavina mišičnega tkiva

sint ut sunt, aut non sint /sint ut sunt, aut non sint/ lat. naj so, kakršna so, ali pa jih sploh ni treba (baje odgovor jezuitskega generala Riccija na predlog, naj spremeni pravila jezuitskega reda)

sinuítis -a *m* [iz gr.] gl. sinusitis

sínus -a *m* [lat. *sinus* krivina, lok, zaliv, guba...] 1. v anat. razširina; krvnica; (obnosna) votlina, 2. v trigonometr. razmerje med kotu nasprotiležno kateto in hipotenuzo (funkcija kota)

sinusítis -a *m* [sinus + -itis] vnetje sinusa (med.)

Sion -a *m* [nlat. *Sion* jeruzalemski grič, nekdaj s Salomonovim templjem] *fig.* 1. Jeruzalem, 2. judovska teokracija, 3. judovsko ljudstvo, 4. nebesa

sionist -a *m* [gl. Sion] privrženec sionizma; **sionízem** -zma *m* judovsko polit. gibanje, ki se je bojevalo za samostojno judovsko državo v Palestini; njihovo geslo je bilo: Palestina Judom! (danes ima močan vpliv na politiko Izraela)

sipáhi -ja *m* [= perz. konjenik] domačin v vojaški službi Evropejcev, zlasti Angležev (v Indiji v polpretekli dobi); prim. spahi

si parva licet componere magnis /si par'va li'cet kompo'nere mag'nis/ lat. če je dovoljeno majhne stvari primerjati z velikimi (Vergil v Georgiki, ko delo čebel primerja s ciklopi, ki kujejo Zevsu bliske)

si placet /si pla'cet/ lat. če vam je pogodu, če vam ugaja

si quod fecisti nega /si kvod fecis'ti ne'ga/ lat. če si kaj zagrešil, zanikuj...

sir -a *m* [/sœ/ angl. iz fr. *sire*] v Angliji: (vzvišeni) gospod, 1. pred imeni naslov vitezov in baronetov, 2. brez imena formalen nagovor: gospod

sire -ra *m* [/sir/ fr. iz lat. *senior*] (prevzvišeni) gospod, veličanstvo, nekdanji naslov in nagovor fr. kraljev

siréna -e *ž* [lat. *Siren* iz gr. *Seiren*] 1. v stgr. mit. vrsta morskih nimf ptičje podobe z žensko glavo (pozneje tudi deklice s krili in ptičjimi nogami); bivale naj bi bile na nekem otoku in s čarobnim petjem vabile mornarje v pogubo; *fig.* očarljiva pevka; lepa, nevarna zapeljivka, 2. močna signalna piščal, npr. za alarm (tovarniška ~); znamenje za alarm, 3. *v mn.* **siréne** -en v zool. a) [nlat. *Sirenia*] morske krave (red morskih sesalcev, vanj sodi npr. dugong), b) [nlat. *Sirenidae*] družina ribam podobnih živali iz reda repatih dvoživk; **sirénski** -a -o

ki se tiče siren(e); *fig.* očarljiv, vabljiv, a nevaren; **sirénsko petje** zapeljivo, vabljivo petje; *fig.* nevarna vaba

siríaza -e *ž* [gr. *seiriasis* iz *Seirios* Sirij, ker je v pasjih dneh Soncu najbližji] v med. sončarica, bolezen »pasjih dni«

sirínga -e *ž* [gl. Sirinks] 1. španski bezeg, lipovka, majnica (bot.), 2. sirinks

Sírinks *neskl. ž* [gr. *syrinx*, *syringos* cev; piščal] 1. v stgr. mit. ime najade, ki je bežala pred Panom in bila spremenjena v trs; ob pišu vetra so iz trsa doneli mili glasovi in Pan si je iz njega urezal piščal; **sírinks** -a *m* 1. Panova piščal, 2. Evstahijeva cev (anat.), 3. pevni organ pri pticah, 4. fistula (med.)

sírup -a *m* [fr. *sirop* iz nlat. *sirupus** iz ar. *sharab* pijača] 1. rjavkast, sladkor vsebujoč sok iz sladkorne pese, 2. s sladkorjem vkuhan ali pripravljen sadni ipd. sok, 3. v lekarništvu: gosta raztopina z zdravili ali rastlinskimi ekstrakti

sisál -a *m* [angl. *sisal*, po pristanišču Sisal na Yucatanu] 1. konoplji podobno vlakno neke tropične agave; preja iz teh vlaken, 2. taka agava

sisícije -ij *ž mn.* [gr. mn. *syssitia*, *syn* s, z, *sitos* jed] skupni obedi državljanov v stari Sparti in na Kreti

Sísifos -fa *m* [iz gr.] gl. Sizif

sistém -a *m* [gr. *systema*, *systematos* sestava, tj. celote iz posameznih delov] kar je sestavljeno, združeno v celoto, 1. sestav, celotnost kakih sestavin (načel, spoznav, naukov...), urejenih in povezanih v celoto; v fil. sostav, filozofski sistem, 2. red, sestava, notranji ustroj (družbeni, finančni ~); oblika, način ureditve česa (volilni ~), 3. načrtnost, notranji red, izvirajoč iz pravilne zveze ali razvrstitve kakih elementov (~ v delu); red, ureditev, razvrstitev po kakih načelih (Linnéjev ~), 4. smotrno ali po določenih zakonih urejena celota (Kopernikov, sončni ~), 5. skupnost delov s podobno funkcijo (prebavni ~) ali delov, ki so funkcijska enota (dvofazni ~), 6. formacija (geol.); **sistemátičen -čna -o** 1. sestaven, sostaven, ki se tiče sistema, v skladu s sistemom, 2. načrten, strogo dosleden, npr. v delu, metodičen, 3. sestavljen ali urejen v sistem ali po sistemu, oblikujoč sistem; znanstveno urejen; skladen

sistemátik -a *m* [iz gr. *systematikos*] kdor dela sistematično, po sistemu; strokovnjak v sistematiki; **sistemátika** -e *ž* 1. nauk o sistemih, 2. razvrstitev v sistem ali po sistemu, 3. urejen, znanstven pregled ali razlaga; urejeno, načrtno razlaganje, 4. v bot. in zool. nauk ali metoda klasifikacije rastlinskih ali živalskih vrst (Linnéjeva ~)

sistematizácija -e *ž* [angl. *systematization*, gl. sistem] gl. sistemizacija; **sistematizírati** -am gl. sistemizirati

sistematologíja -e *ž* [sistem(ato) + -logija] 1. nauk o sistemih, 2. nauk o smotrnem urejanju znanstvenega gradiva

sistemizácija -e *ž* [angl. *systemization* iz gr.] ureditev, razvrstitev v sistem, red... (po kakem kriteriju, načrtu...); določitev postopnosti, vrst ipd., npr. pisarniških uslužbencev; **sistemizírati** -am urediti, razvrstiti v sistem ali po sistemu; določiti notranji red; znanstveno urediti

sistíl -a *m* [gr. *systylon*, *syn* s, z, *stylos* steber] v arhit. 1. na gosto stoječi stebri (v razdalji dveh premerov stebra), 2. pročelje, dvorana ipd. s tako postavljenimi stebri

sistírati -am [lat. *sistere*] odpraviti; ustaviti (~ bolezen), zavreti, zadržati (~ postopek)

sístola -e *ž* [gr. *systole* krčenje] 1. ritmično krčenje srca, ki sledi širjenju, prim. diastola (fiziol.), 2. skrajšanje dolgega zloga (metr.)

sístrum -a *m* [lat. *sistrum* iz gr. *seistron*] staro glasbilo v obliki ropotulje, ropotače; rabili zlasti Egipčani pri čaščenju boginje Izide

si tacuisses, philosophus mansisses /si takui'ses, filo'zofus manzi'ses/ lat. ko bi bil molčal, bi bil ostal filozof, tj. ne bi bil pokazal svoje nevednosti ali omejenosti

sítio- [gr. *sition* žito; jed, hrana] gl. sito-

sito- [gr. *sitos* žito; jed, hrana] v sestavljenkah, npr. sitofobija

sitofobíja -e *ž* [sito- + -fobija] strah pred jedjo, odpor do jedi (med.)

sitológija -e *ž* [sito- + -logija] nauk o prehrani

sitomanija -e *ž* [sito- + -manija] v med. volčji glad (zaradi pomanjkanja občutka nasičenosti)

sit tibi terra levis /sit ti'bi te'ra le'vis/ lat. naj ti bo lahka zemljica! (napis na nagrobnikih ali sklep nagrobnega govora)

situácija -e *ž* [nlat. *situatio* iz lat. *situs* stanje, položaj] 1. položaj, lega (kraja, stavbe...); stanje, razmere, (gmotni, politični...) položaj; celotnost ali preplet okoliščin, 2. kartografska upodobitev zemljišča ali gradbišča (situacijski načrt); **situacíjski** -a -o položajski, ki se tiče situacije; **situacíjska kómika** občutek smešnega, izvirajoč iz dogajanja ali položaja, v katerem je dramski junak (v naspr. z značajsko komiko)

situírati -am [lat. *situare*] položiti, postaviti (na določeno mesto); namestiti; določiti lego; **situíran** -a -o v določeni legi, položaju ali razmerah; **dobro situíran** v dobrih gmotnih razmerah, premožen

sítula -e *ž* [lat. *situla* vedro] v arheol. vedro, npr. iz bronaste dobe (~ iz Vač)

sítus -a *m* [lat. *situs* lega] v med. lega, (medsebojni) položaj organa ali organov

sit venia verbo /sit ve'nia ver'bo/ lat. (če) dovolite, da se tako izrazim, oprostite besedi

Síva -e *m* [ind. *Siva*] bog uničevalec, eno od treh najvišjih indijskih božanstev, prvotno bog ognja

sivatêrij -a *m* [Siva + gr. *therion* zver] velikanski, žirafi soroden prežvekovalec iz terciara, najden v Indiji (zool.)

si vis pacem, para bellum /si vis pa'cem, pa'ra be'lum/ lat. »če hočeš mir, pripravljaj vojno«, tj. mir je najmanj ogrožen, če je država pripravljena za obrambo (rim. vojaški pisec Vegetius)

sixpence /siks'pəns/ angl. angleški srebrnik za pol šilinga

Sízif -a *m* [gr. *Sisyphos*] v stgr. mit. ustanovitelj in kralj Korinta (eden od mitov pripoveduje, da je izblebetal Zevsove ljubezenske nakane: Zevs je za kazen poslal nadenj Smrt, prebrisani Sizif pa jo je vkoval v verige. Rešil jo je šele Hermes, ki je moral premetenca s silo odvesti v spodnji svet; tam vali težko skalo na vrh visokega hriba, a se mu ta pri vrhu vedno izmuzne in se skotali navzdol); *fig.* **Sízifovo delo** prazno, naporno delo brez konca in upanja na uspeh

sižé -ja *m* [fr. *sujet* iz lat. *subiectum*] snov, predmet kot podlaga umetnine, npr. podobe, pesnitve...; motiv; vsebina, glavna tema

S.J. nlat. kratica: Societas Jesu

skábičen -čna -o [iz lat.] gl. skabiozen

skábies -a *m* [lat. *scabies* iz *scabere* praskati se] v med. srab, garje, grinte, nalezljivo kožno obolenje, ki ga povzroča grinja

skabióza -e *ž* [nlat. *scabiosa sc. herba*] v bot. grintavec, neka rastlina (nad sto vrst, nekoč zdravilo proti garjam)

skabiózen -zna -o [lat. *scabiosus*] garjav, grintav

skadénca -e *ž* [ital. *scadenza*] v trg. potek, zapadlost, dospelost, tj. rok (dan) plačila menice ali terjatve

skafánder -dra *m* [gr. *skaphe* korito, posoda, *aner*, *andros* mož] 1. plutovinast plavalni pas, 2. potapljaška oprava s pripravami za dihanje; podobna oprava za vesoljce, 3. vrsta mehkužcev (zool.)

skála -e *ž* [lat., ital. *scala* lestvica] 1. merska lestvica na merilnih pripravah, npr. na toplomeru; *fig.* vrsta, sosledje stopenj, 2. glasbena, tonovska lestvica, 3. merilo na zemljevidih

skalár -ja *m* [gl. skala] v mat. veličina, ki je dana z eno samo številčno vrednostjo, naspr. vektor

skáld -a *m* [= island., stgerm. pesnik] staroskandinavski pesnik in pevec, zlasti dvorni (od 8. do 13. stol.)

skálp -a *m* [angl. *scalp* iz lat.] koža z lasmi, potegnjena z glave premaganega sovražnika (nekdaj bojna trofeja severnoamer. Indijancev)

skalpél -a *m* [lat. *scalpellum* nožič] majhen kirurški nož za operacije in seciranje, nav. z nepremičnim rezilom

skalpírati -am [gl. skalp] potegniti, odreti kožo z glave (sovražniku)

skámp -a *m* [iz ital.] gl. škamp

skándij -a *m* [nlat. *scandium* iz *Scandia* Skandinavija, ker je bila odkrita v skandinavski rudnini evksenitu] trivalentna kem. prvina iz skupine redkih kovin

skandírati -am [lat. *scandere* dvigati se] v metriki: brati, zlogovati verze po metričnih stopicah (ne glede na pomen); *fig.* v zboru zlogovati, npr. ime favorita

skanzíja -e *ž* [lat. *scansio* iz *scandere*] branje, zlogovanje verzov po metričnih stopicah; zlogovanje v zboru, prim. skandirati

Skapín -a *m* [ital. *Scapino* iz *scarpa* čevelj] stalni lik v starejši ital. komediji (Molière ga je populariziral v Skapinovih zvijačah), tip spletkarskega, prekanjenega služabnika; *fig.* **skapín** -a *m* prekanjen služabnik

skarabéj -a *m* [lat. *scarabaeus*] 1. v zool. družina hroščev, vanjo sodi npr. sveti govnjač, pri starih Egipčanih posvečen bogu Sonca, 2. kamen pečatnik ali amulet z njegovo podobo

Skaramúš -a *m* [fr. *Scaramouche* iz ital. *Scaramuccia* (= spopad, praska); pod tem imenom je v Molièrovem času nastopal v Parizu neapeljski komik T. Fiorilli] stalni lik v starejši fr. in ital. komediji, tip strahopetnega bahača; *fig.* **skaramúš** -a *m* strahopeten bahač

skarifikácija -e *ž* [lat. *scarificare* spraskati] v med. razpraskanje kože, npr. pri cepljenju koz

skát -a *m* [angl. *skate* iz skand.] v zool. ploščnatica, vrsta velikih morskih rib roparic; nekateri skati elektrizirajo svoje žrtve

skát -a *m* [nem. *Skat* iz ital. *scarto* izločena karta] razširjena igra na karte (32 kart) za tri igralce, vrsta preferanse

skatologíja -e *ž* [gr. *skor*, *skatos* iztrebek, + -logija] 1. nauk o fosilnih iztrebkih, koprolitih, 2. preučevanje iztrebkov

skávt -a *m*, **skávtinja** -e *ž* [angl. *boy scout* iz *scout* izvidnik] gozdovnik (-ica), član (-ica) tabornikom podobne mladinske organizacije; prvotno napol polit. in vojaška mladinska organizacija, ki jo je ustanovil angl. general Baden-Powell med bursko vojno

skéč -a *m* [angl. *sketch* osnutek, skica, iz ital. *schizzo*] krajše, veselo dramsko delo, nav. enodejanka, brez večje umetniške vrednosti

skéda -e *ž* [ital. *scheda*] listek, npr. kartotečni; **skedárij** -a *m* kartoteka

skelét -a *m* [gr. *skeleton* iz *skeletos* izsušen] okostje, zlasti človeško; (o)kostnjak, npr. kot simbol smrti; *fig.* 1. ogrodje, osnova ali osnutek, 2. zelo suh človek; **skeletírati** -am napraviti skelet, odstraniti meso s kosti

skéleton -a *m* [= angl. okostje, ogrodje] nizke športne sani; vozač leži na trebuhu in krmari z nogami

sképsa -e *ž* [gr. *skepsis* opazovanje, premišljevanje] (filozofski) dvom, tj. dvom kot osnovno načelo mišljenja; *fig.* nezaupanje v kaj; **sképtičen** -čna -o dvomeč, dvomljiv, nezaupljiv, poln pomislekov, nagnjen k skepticizmu; ki se tiče skeptikov in skepticizma

skepticízem -zma *m* [gl. skepsa] 1. dvom, zlasti o možnosti ali pravilnosti spoznavanja; dvom sploh, npr. o etični vrednosti česa; dvomljenje, nezaupljivost, 2. »filozofija dvoma«, fil. smer, ki dvomi o možnosti spoznanja resnice in zakonov objektivnega sveta (njen začetnik stgr. filozof Pyrrhon); **sképtik** -a *m* 1. dvomljivec, nezaupljiv, v vse dvomeč človek, 2. privrženec fil. skepticizma

skiagrafíja -e *ž* [gr. *skia* senca, + -grafija] izdelovanje rentgenskih posnetkov (fotografij)

skiagrám -a *m* [gr. *skia* senca, + -gram] rentgenski posnetek (fotografija)

skiaskóp -a *m* [gr. *skia* senca, + -skop] 1. zdravniška priprava za skiaskopijo, 2. sončna ura; **skiaskopíja** -e *ž* 1. ugotavljanje refrakcije s sencami na osvetljeni očesni zenici (med.), 2. rentgenoskopija

skíca -e *ž* [ital. *schizzo*, prim. skeč] kratek oris, opis ali očrt; naris, načrt; bežen osnutek (govora, članka, risbe); preprosta risba; kratka zgodba ali pripoved (lit.)

skicírati -am [gl. skica] (na hitro) orisati, opisati, očrtati v osnovnih potezah, napraviti skico; **skicírka** -e *ž* zvezek ipd. za skiciranje (popotna ~)

skíf -a *m* [angl. *skiff* iz ital. *schifo*] enojka, dolg športni čoln za enega veslača; **skifíst** -a *m* veslač ali tekmovalec v skifu

skikjöring -a *m* [/ši'jöring/ iz norv.] smučanje z vpreženim konjem ali motociklom

skimáraton -a *m* [norv. *ski* smuči, + maraton] smučarski maraton na progi, dolgi okrog 50 km

skinefékt -a *m* [angl. *skin* koža, + efekt] v elektr. »kožni pojav«, visokofrekvenčni izmenični tok se širi predvsem po površju — koži — elektr. tokovodnika

skínk -a *m* [gr. *skinkos*] vrsta tropskih plazilcev (zool.)

skióptikon -a *m* [gr. *skia* senca, *optikos* viden] projekcijska priprava (izboljšana »laterna magica«) za prikazovanje povečanih slik na platnu

skléra -e *ž* [gr. *skleros* trd] očesna beločnica (anat.)

sklerítis -a *m* [skler(a) + -itis] vnetje beločnice (med.)

skléro- [gr. *skleros* trd] v sestavljenkah, npr. sklerometer

sklerodermíja -e *ž* [sklero- + gr. *derma* koža] v med. trdokožnica, vrsta hude kožne bolezni; koža in podkožje se zadebeli in otrdi

skleróm -a *m* [skler(o)- + -om] v med. 1. tvoru podobna otrdelost tkiva, npr. v dihalih, 2. kožna zatrdina

sklerométer -tra *m* [sklero- + -meter] »trdomer«, merilnik trdote, zlasti mineralov

skleroproteín -a *m, nav. v mn.* **skleroproteíni** -ov [sklero- + protein] beljakovine v kitah, hrustancu ipd.

skleroskóp -a *m* [sklero- + -skop] priprava za preizkušanje trdote materiala (tehn.)

sklerótičen -čna -o [gr. *skleros* trd] bolan za sklerozo; **skleróza** -e *ž* 1. v med. otrdelost tkiva ali organov (srca, arterij...), 2. otrdelost, olesenelost rastlinskega tkiva

SKOJ [okr. za shr. *Savez komunističke omladine Jugoslavije*] revolucionarna mladinska organizacija, ustanovlj. oktobra 1919, vodilno jedro naprednega mladinskega gibanja v bivši Jugoslaviji

Skój -a *m* gl. SKOJ; **skójevec** -vca *m*, **skójevka** -e *ž* član (-ica) SKOJ

skóleks -a *m* [gr. *skolex* črv] glava trakulje

skólij -a *m* [gr. *skolion*] pri starih Grkih: pesem pri obedu, napitnica (na veselih gostijah so jih peli posamič)

skolióza -e *ž* [nlat. *scoliosis* iz gr. *skolios* kriv] v med. stranska ukrivljenost hrbtenice, npr. zaradi nepravilnega sedenja v šoli

skontírati -am [ital. *scontare* odtegniti] (iz)računati, priznati skonto; **skónto** -a *m* v trg. popust, odbitek od zneska na računu pri takojšnjem plačilu (namesto ob dogovorjenem roku); računa se v določenem odstotku

skontrácija -e *ž* [ital. *scontrare* srečati; pregledati račun] v trg. izravnava računov (medsebojnih dolgov in terjatev) z obračunavanjem razlike, gl. kliring; **skontrírati** -am v trg. izravnati, obračunavati račune

skóntro -a *m* [ital. *scontro*] 1. medsebojno izravnavanje dolgov in terjatev s skontracijo, 2. v knjigovodstvu: razvidnica, blagovna knjiga (za vodenje raznih vrst blaga, zalog, efekte...)

-skóp -a *m*, **-skópičen** -čna -o, **-skopíja** -e *ž* [gr. *skopein* gledati, videti] v sestavljenkah, npr. teleskop, mikroskopija

skopolamín -a *m* [po ital. naravoslovcu G. A. Scopoliju, + -amin] strupen alkaloid v korenini nekaterih razhudnikov; v prav majhnih dozah človeka pomiri, tudi anestetik

skorbút -a *m* [nlat. *scorbutus* iz hol.] avitaminozno obolenje zaradi pomanjkanja vitamina C v prehrani; simptomi so kožne in podkožne krvavitve, izpadanje zob, splošna slabost...

skotíst -a *m* privrženec skotizma; **skotízem** -zma *m* nauk sholastičnega filozofa nominalista Dunsa Scotusa, okrog 1265 do 1308, največjega nasprotnika T. Akvinskega; prizadeval si je ločiti filozofijo od teologije (po njegovem nauku filozofija nima nič skupnega s teologijo, ker temelji na razumu, teologija pa na verovanju, razodetju)

skribènt -énta *m* [lat. *scribens* iz *scribere* pisati] 1. pisar, 2. pisec, pisatelj, navadno *pejor.*: pisun, pisač

skrípta -pt *s mn.* [iz lat.] gl. skriptum

skríptor -ja *m* [lat. *scriptor* pisar; pisatelj] pisar, uradnik (v knjižnicah, arhivih...)

skriptórij -a *m* [nlat. *scriptorium*] pisalnica, v srednjev. samostanih prostor za pisanje ali prepisovanje rokopisov

skríptum -a *m*, *mn.* **skrípta** -pt *s* [lat. *scriptum*, mn. *scripta* iz *scribere* pisati] spis,

kaj napisanega; pismena naloga; **skrípta** -pt *s mn.* 1. spisi, 2. napisana predavanja, nav. predavanja vseučiliških profesorjev, razmnožena za študente

skriptúra -e *ž* [lat. *scriptura*] pisanje; pisarija; spis; listina

skrófelj -na *m*, *nav. v mn.* **skrófeljni** -ov [lat. mn. *scrofulae* otekle bezgavke] bramorji, tuberkulozno obolele bezgavke

skrofulóza -e *ž* [gl. skrofelj, + -oza] tuberkulozno obolenje z oteklimi bezgavkami na vratu, vnetjem očesnih vek ipd., največkrat pri otrocih

skrúpul -a *m*, *nav. v mn.* **skrúpuli** -ov [lat. *scrupulus* oster kamenček; fig. tankovestnost; bojazen] (tankovesten) dvom, pomislek, očitanje vesti

skrupulánt -a *m* [gl. skrupul] tankovestnež, kdor je prenatančen v čem ali ga hitro zapeče vest

skrupulózen -zna -o [lat. *scrupulosus*] tankovesten, tankočuten; pretirano vesten (ali natančen, obziren...); malenkosten; **skrupulóznost** -i *ž* tankovestnost; pretirana natančnost; malenkostnost

skrutátor -ja *m* [lat. *scrutator* preiskovalec] 1. preiskovalec, pregledovalec, 2. izbiralnik signalov (elektr.)

skrutinátor -ja *m* [gl. skrutinij] 1. preiskovalec, pregledovalec, 2. kdor šteje glasove pri volitvah

skrutínij -a *m* [nlat. *scrutinium* preiskovanje] 1. preiskava, (natančno) preiskovanje, 2. glasovanje (zlasti tajno, z listki ali s kroglicami); štetje glasov

skrutinírati -am [ital. *scrutinare* iz lat.] 1. pregled(ov)ati, natančno preisk(ov)ati, 2. glasovati; šteti, zbirati glasove

skúd -a *m* [ital. *scudo* iz lat. *scutum* ščit, po podobi na nekaterih kovancih] nekdanji ital. srebrnik ali zlatnik

skúl -a *m* [angl. *scull*] 1. športno veslo, 2. športni čolnič, nav. na en par vesel

skúler -ja *m* [angl. *sculler*] športnik veslač

skúlptor -ja *m* [lat. *sculptor* iz *sculpere* sekati, klesati] kipar, umetnik, ki izdeluje kiparska dela

skulptúra -e *ž* [lat. *sculptura*] 1. kiparstvo, vrsta umetnosti, ki upodablja kipe predvsem iz trde snovi: kamna, lesa..., 2. kiparski izdelek, kip

skúnk -a *m* [angl. *skunk*, mn. *skunks*] 1. smrduh, roparska žival, spada med kune (več vrst), 2. njegovo krzno (tudi v mn.: skunks)

skúnks -a *m* [iz angl.] skunk (2.)

skurílen -lna -o [lat. *scurrilis* iz *scurra* burkež] smešen, norčav; burkast, pavlihast; (prostaško, robato) šaljiv ali zasmehljiv; prostaški; **skurílnost** -i *ž* norčavost, burkasto, glumaško obnašanje, (prostaška) šaljivost, prostaštvo

skúter -ja *m* [angl. *scooter*] kotač, vrsta majhnega motocikla

skvadríst -a *m* [ital. *squadrista* iz *squadra* četa] fašistični prostovoljec, pripadnik udarnih oddelkov, ki se je takoj izpočetka pridružil fašizmu

skvêr -a *m* [angl. *square* kvadrat; trg] v angl. mestih manjši javni nasad (navadno pravokoten) med zgradbami ali sredi trga; tak trg

S.L. lat. kratica: sigilli loco, gl. L. S.

slálom -a *m* [norv. *slalom*] tekmovanje v alpskem smučanju na strmi, vijugasti progi skozi »vratca« (šp.)

slang -a *m* /slæŋ/ angl. 1. žargon, 2. prosta ljudska govorica, 3. latovščina, jezik, ki ga uporabljajo v mejah določenega stanu ali poklica (lovski ~)

slávika -ik *s mn.* [nlat. *slavus* slovanski] slovanske knjige; razprave ali prispevki iz slavistike

slavíst -a *m* [nlat. *slavus* slovanski] 1. znanstvenik, strokovnjak za slavistiko, 2. študent slavistike; **slavístika** -e *ž* slovansko jezikoslovje, veda o slovanskih jezikih in književnosti

slavizácija -e *ž* [nlat. *slavus* slovanski] (po)slovanjenje; **slavizírati** -am (po)slovaniti

slavjanofíl -a *m* [= rus. slovanofil] privrženec ruskega slavjanofilstva; **slavjanofílstvo** -a *s* kulturno in polit. gibanje v Rusiji sredi 19. stol., ki je širilo teorijo o samobitnosti družbenega razvoja Rusije, misleč, da bodo patriarhalni slovanski elementi zmagali nad zahodnoevropskim kapitalističnim razvojem (teoretiki: Homjakov, Aksakov...)

slavofíl -a *m* [nlat. *slavus* slovanski, + -fil] slovanofil, prijatelj slovanskih narodov, privrženec kulturnega in polit. zbli-

žanja s slovanskimi narodi in državami

slavofób -a *m* [nlat. *slavus* slovanski, + -fob] slovanofob, kdor sovraži slovanstvo

slavomán -a *m* [nlat. *slavus* slovanski, + -man] slovanoman, kdor je »nor« na vse, kar je slovansko

s.l.e.a. lat. kratica: sine loco et anno

sleeping car /sli:'piŋ ka:/ angl. spalni voz (vlaka)

sliding -a *m* [/slai'diŋ/ angl. iz *slide* drseti] premični sedež na tirnicah v športnem čolnu

sling -a *m* [angl. *sling*] osvežilna pijača iz alkohola, vode, sladkorja in limoninega soka

sljúda -e *ž* [iz rus.] vrsta svetlikajoče se kamnine (kalijeva ~)

sloop -a *m* [angl.] gl. slup

slow fox /slou fɔks/ angl. »počasni foks«, vrsta plesa

slum -a *m* /slʌm/ angl. mestna četrt (v ZDA), naseljena z najbednejšim prebivalstvom

slump -a *m* /slʌmp/ angl. nenaden padec cen, zlasti na borzah

slúp -a *m* [angl. *sloop* iz hol.] vrsta tovorne ali športne jadrnice

Sm (samarij) znak za kem. prvino (prejšnji znak: Sa)

smálta -e *ž* [ital. *smalto* emajl] modra barva iz zdrobljenega stekla, obarvanega s kobaltovim oksidom (za barvanje porcelana ipd.)

smarágd -a *m* [gr. *smaragdos*] prozoren dragi kamen živo zelene barve, kristal berila

smaragdít -a *m* [smaragd + -it] zelena vlaknata rudnina, sestavina gabra in eklogita

smart /sma:t/ angl. 1. (poslovno) spreten; premeten, 2. okusno oblečen; gizdav; uglajen

smírna -e *ž* [po maloazijskem mestu Smirna] 1. vrsta debele volnene preje (za izdelavo preprog), 2. preproga iz Smirne

smóg -a *m* [angl. *smoke* dim, *fog* megla] megla v industr. središčih, pomešana z avtomobilskimi izpuhi, prahom in tovarniškim dimom

smóking -a *m* [delež. iz angl. *smoke* kaditi] črn, globoko izrezan moški suknjič za večerne slavnosti

smorzando [/zmorcan'do/ ital. iz *smorzare* ugasiti] *prisl.* ugašaje, pojemajoče, čedalje slabeje (glas.)

Sn [lat. *stannum*] znak za kem. prvino: kositer

snack bar /snæk ba:/ angl. okrepčevalnica, bifé

snájper -ja *m* [angl. *sniper*] ostrostrelec, ki iz večje razdalje strelja na posamezne sovražnike

sniper -ja *m* [angl.] gl. snajper

snób -a *m* [angl. v dial. krpač, čevljar; besedo razlagajo tudi s kratico: s. nob., tj. sine nobilitate — brez plemstva, ki so jo stavljali v 18. stol. v katalogih angl. univerz ob imenih študentov iz meščanskih vrst] domišljav puhloglavec ali gizdalin, ki zaničuje »nižje« ter občuduje ali slepo posnema ljudi iz »višjih slojev«; kdor misli, da je boljši od drugih in gleda zviška nanje (intelektualni ~); **snobízem** -zma *m* gizdava, puhloglava ošabnost; miselnost in vedenje snoba

soaréja -e *ž* [fr. *soirée* večer; večerna družba] večerna zabava ali slavnost, npr. s sprejemi, plesom ...

soave /soa've/ ital. *prisl.* prijetno, milo, sladko, ljubko (glas.)

sóbolj -a *m* [rus. *sobol'*] 1. sibirska kuna, 2. dragoceno krzno te kune

sobor -a *m* /sabor'/ rus. 1. (cerkveni) zbor, koncil, 2. stolnica

sobránje -a *s* [iz maked., bolg.] 1. makedonska ljudska skupščina, 2. bivši bolgarski parlament, danes ljudska skupščina

sociabílen -lna -o [iz lat. *sociabilis*] 1. družaben; prijateljski, 2. združljiv v skupine, npr. pri rastlinah

sociálen -lna -o [lat. *socialis* iz *socius* tovariš, drug] 1. družben, naspr. individualen, 2. zadevajoč družbo, sloneč na njej ali iz nje izvirajoč (~o vprašanje, gibanje, ~a bolezen); živeč v družbi ali določeni skupnosti, 3. s čutom za skupnost, za soljudi, naspr. asocialen; **sociálna demokracíja** 1. polit. smer v medn. delavskem gibanju, ki se je izoblikovala v socialno demokratične stranke II. internacionale (njena predstavnica predvsem nemška

s. d. stranka, v kateri so pozneje prevladali reformistični elementi; najvidnejši teoretik te smeri K. Kautsky), 2. socialno demokratična stranka, npr. srbska ali nemška; **sociálna étika** etični nauk o človekovih dolžnostih do soljudi in družbe (v naspr. z individualno etiko); **sociálna higiéna** znanost o vplivu družbenih dejavnikov na ljudsko zdravje, in ukrepi, ki so v tej zvezi potrebni; **sociálna psihológija** psihologija množic, kolektivov ali posameznikov, ki se oblikuje pod vplivom okolja in družbenih razmer; **sociálni patriotízem** patriotska miselnost socialistov, tj. politika obrambe kapit. »domovine« v imperialistični vojni; **sociálni šovinízem** gl. socialni patriotizem

socialíst -a *m* [angl. *socialist*, 1822, iz lat. *societas* družba] idejni privrženec socializma ali član socialistične stranke; **socialíst revolucionár** gl. eser; **socialístičen** -čna -o ki se tiče socialistov ali socializma; sloneč na socializmu, v duhu socializma; **socialístična demokracíja** v marksizmu: polit. prehodno razdobje od razredne k brezrazredni družbi in najvišja oblika demokracije v razredni družbi, v kateri posredna demokracija preraščа v neposredno; **socialístični humanízem** dosledni humanizem, ki se bojuje, da se delovni ljudje vseh ras in narodov osvobodijo kakršnega koli zatiranja in neenakosti, za človeško dostojanstvo in popoln razvoj osebnosti; **socialístični realízem** umetn. smer, ki terja, naj umetnik »upodablja resničnost« v njeni konkretni zgodovinski podobi, njegovo delo pa naj idejno oblikuje ljudi in jih vzgaja v socialističnem duhu

socializácija -e *ž* [fr. *socialisation* iz lat. *socialis*] podružbljenje proizvajalnih sredstev, tj. preobrazba teh sredstev v družbeno, socialistično lastnino; **socializírati** -am podružbiti, izvesti socializacijo

socializem -zma *m* [fr. *socialisme*] 1. stopnja v razvoju družbe in oblika družbene ureditve, ki sloni na družbeni lastnini proizvajalnih sredstev, v zgodovinskem pomenu prehodna doba od kapitalizma h komunizmu, 2. nauk (kot sestavina marksizma) o zgraditvi socialistične družbe, ki sta ga utemeljila Marx in Engels, 3. gibanje s tem programom, 4. ime raznih naukov in sistemov za preosnovo družbe, zlasti kapitalistične, prim. utopični socializem

sociatív -a *m* [lat. *sociare* družiti, vezati] v slovn. družilnik, sklon (vrsta orodnika), ki izraža spremstvo

società anonima /sočeta' ano'nima/ ital. delniška družba (trg.)

societas /soci'etas/ lat. družba, združenje; društvo, zveza

Societas Jesu /soci'etas je'zu/ nlat. »Družba Jezusova«, katol. red (= jezuiti)

societas leonina /soci'etas leoni'na/ lat. »družba z levom«, družba, v kateri ima kak družabnik — kot lev, ki je šel z oslom na lov — levji delež, drugi pa bolj tveganje in morebitno škodo

société anonyme /sɔsjet' anɔnim'/ fr. delniška družba (trg.)

Société des Nations /sɔsjete' de nasjõ'/ fr. Društvo narodov, predhodnik OZN

societéta -e *ž* [lat. *societas* družba] (trgovska, zavarovalna...) družba; društvo, združenje, npr. znanstvenikov

sócij -a *m* [lat. *socius* drug] 1. drug, tovariš; udeleženec; spremljevalec; družabnik; zaveznik, 2. spremni sedež (na motornem kolesu)

socinijánec -nca *m* [nlat. *socinianus*, po protest. teologih Leliju Socinusu in njegovem nečaku Faustu] ud kršč. ločine iz 16. stol., ki je zavračala Jezusovo božanstvo in dogmo o sv. Trojici

sociografíja -e *ž* [soci(alen) + -grafija] opisno prikazovanje ali prikaz socialnih pojavov, procesov itd.

sociológ -a *m* [fr. *sociologue* iz lat. *societas* družba, + -log] družboslovec, kdor se ukvarja s sociologijo; **sociologíja** -e *ž* družboslovje, nauk o razvojnih zakonih, funkcijah ipd. človeške družbe in družbenih pojavih; **sociológški** -a -o družbosloven, ki se tiče sociologije (~a raziskava)

sociologízem -zma *m* [sociolog + -izem] (mehanično) pojmovanje, ki skuša razložiti vse pojave kult. in duhovnega življenja zgolj s sociološkimi dejavniki

sócius -a *m* [iz lat.] gl. socij

sóda -e *ž* [nlat. *soda* iz* lat. *solidus* trden] 1. v kem. natrijev karbonat, bela, kristalna snov (za pranje, v industriji stekla, medicini…), 2. sodavica, voda, nasičena z ogljikovim dioksidom (v sifonskih steklenicah); **sóda bíkarbona** jedilna soda (natrijev bikarbonat), olajšuje prebavo in nevtralizira želodčno kislino

sodál -a *m* [lat. *sodalis*] prijatelj, tovariš, drug; ud družbe, bratovščine

sodalít -a *m* [soda + -lit, vsebuje predvsem sodo, tj. natrij] vulkanska rudnina bele, sive ali sinje barve, natrijev in aluminijev silikat

sodalitéta -e *ž* [lat. *sodalitas*] krožek; družba; (duhovna, cerkvena) bratovščina; ceh

sódij -a *m* [nlat. *sodium*, gl. soda] v Angliji in Franciji: natrij

sódoku -ja *m* [jap. *so* podgana, *doku* strup] obolenje zaradi podganjega ugriza, pogostno na Daljnem vzhodu

sodomíja -e *ž* [po mestu Sodoma v bližini sedanjega Mrtvega morja, po bibliji uničenem hkrati z mestom Gomoro zaradi grešnih prebivalcev] nenaravno spolno občevanje med moškimi in zlasti spolno občevanje z živalmi; **sodomít** -a *m* (**sodomítka** -e *ž*) kdor uganja sodomijo

sófer -fra *m* [hebr. *sopher*, delež. iz *saphar* pisati] (judovski) pismouk, razlagalec in učitelj postav

sofíst -a *m* [gr. *sophistes* iz *sophos* moder] 1. v stari Grčiji filozof iz 5. stol. pr. n. š. (Protagora, Gorgias, Hipias, Prodik), pozneje poklicni učitelji filozofije, državoznanstva in govorništva, ki so učili učence, kako dokazati tudi najbolj paradoksne trditve (iz tega izvira sedanji pejor. pomen), 2. *fig. pejor.* lažni modrijan; kdor dokazuje trditve s sofizmi

sofístičen -čna -o [gr. *sophistikos*] ki se tiče sofistov, sofistike ali sofizmov; sloneč na sofizmu (~i argument); varljiv, zavestno goljufiv; **sofístika** -e *ž* 1. filoz. smer in nauk prvih sofistov, 2. pri poznejših sofistih: namerno ponarejanje resnice in povzemanje napačnih sklepov (potvorba dialektike, izražena v sloveči maksimi: šibkejšo stvar narediti močnejšo), 3. dokazovanje s sofizmi; lažno modrijanstvo

sofistikácija -e *ž* [nlat. *sophisticatio*, gl. sofist] 1. pačenje, ponarejanje, zavijanje resnice; ponaredba, prevara, 2. sofizem, 3. pri Kantu: sklep brez empiričnih premis (~ čistega razuma)

sofíta -e *ž* [ital. *soffitto*] 1. spodnja stran (strop) arhitrava, oboka itd., 2. s stropa viseči rekviziti gledališkega odra; predstavljajo lahko strop, obok, oblake…

sofízem -zma *m* [gr. *sophisma*] formalno pravilen, a v jedru nepravilen, varljiv, največkrat zavestno goljufiv sklep ali dokaz (izpeljan iz napačnih premis, z nelogičnim sklepanjem ali z nepravilno uporabo pojmov); *fig.* napačen, varljiv sklep ali dokaz

sófta -a *in* -e *m* [shr. iz tur. *softa* iz perz.] študent muslimanske medrese

sója -e *ž* [nlat. *soja* iz jap. *sho-yu* iz kit.] 1. enoletna vzhodnoazijska rastlina, raste zlasti v Mandžuriji (semena vsebujejo beljakovine in olja), 2. njen plod, podoben fižolu, 3. moka iz tega plodu

sokrátičen -čna -o ki se tiče Sokrata ali njegove filozofije; **sokrátična ironíja** hlinjena nevednost v diskusiji, da bi spoznali tuje mnenje, znanje ipd.; **sokrátična metóda** Sokratova pedagoška metoda; Sokrat je s spretnim izpraševanjem »vlekel« iz učencev pravilne odgovore in jih navajal k pravilnim sklepom (= majevtika)

sokrátik -a *m* privrženec ali učenec Sokrata in njegove filozofije: Ksenofon, Aristip, Evklid…; **sokrátika** -e *ž* sokratična metoda

sól -a *m* [stfr. *sol* ali *solt* iz lat. *solidus*, prim. sou] fr. kovanec iz 13. stol., $^1/_{20}$ libre

sól -a *m* [španski *sol* sonce] prejšnji perujski zlatnik, danes srebrnik in denarna enota

solanín -a *m* [lat. *solanum* razhudnik, + -in] strupen alkaloid v listih itd. razhudnikov, npr. v klicah starega krompirja

soláno -a *m* [španski *solano* vzhodni veter, iz *sol* sonce] pekoč južnovzhodni veter, pihajoč iz Afrike

soláren -rna -o [lat. *solaris* iz *sol* sonce] sončen (~o leto), ki se tiče sonca; **solárna konstánta** konstanta za energijo sončnega sevanja (meteorol.)

solárij -a *m* [iz lat. *solarium*] prostor za sončenje, npr. v sanatoriju
solariméter -tra *m* [solar(en) + -meter] priprava za merjenje sončnega sevanja
solarizácija -e *ž* [lat. *solaris* sončen] 1. sončenje, izpostavitev sončnim žarkom, 2. učinek, ki nastane pri predolgem osvetljevanju fot. plošče (sonce, npr. na pokrajinskih posnetkih, se na negativu blešči, na pozitivu pa je črno)
soláta -e *ž* [lat. *salata* iz *salare* soliti] vrsta zelenjave in jed iz nje (tudi hladne sadne ali mesne ipd. jedi sploh); *fig.* mešanica
sóld -a *m* [ital. *soldo* iz lat. *solidus*, prim. fr. *sou*] bakren ital. novec, dvajsetinka lire (5 centesimov)
soldát -a *m* [ital. *soldato*, prvotno: najemni vojak, žolnir] vojak
soldatéska -e *ž* [ital. *soldatesca*] neobrzdana, nedisciplinirana vojaška drhal
solecízem -zma *m* [lat. *soloecismus* iz gr. *soloikismos* jezikovna napaka; po prebivalcih gr. kolonije Soli na Kilikiji, ki so pod tujim vplivom čedalje bolj pačili grščino] grda jezikovna napaka, posebno v izgovoru ali sintaksi
solenoíd -a *m* [gr. *solen* cev, + -oid] tuljava, v spiralni cilinder zvita žica za električni tok (tehn.)
solfatára -e *ž* [ital. *solfatara* iz *solfo* žveplo] žveplena jama, odprtina ali razpoka na vulkanskih tleh, iz katere izpuhtevajo predvsem žvepleni plini
solfeggio -gia *m* [/solfe'džo -a/ ital. po sol, fa — dveh notah tonovske lestvice] v glas. vaja v solmizacijskem petju (brez teksta, le v zlogih, s katero se pevci privajajo na petje po notah)
solicitácija -e *ž* [lat. *sollicitatio* skrb; vznemirjenje] 1. vsiljiva (nujna) prošnja, 2. ukvarjanje s pravno zadevo, npr. tožbo
solicitánt -a *m* [lat. *sollicitans*] prosilec, kdor solicitira (1.)
solicitátor -ja *m* [lat. *sollicitare* vznemirjati] 1. odvetnik, 2. predstojnik (prvi pisar) v odvetniški pisarni, zlasti v bivši Avstro-Ogrski; **solicitírati** -am 1. vsiljivo prositi; prositi, iskati pravno pomoč, 2. sodno preganjati, 3. posredovati (kot solicitator) pri oblasteh, npr. na sodišču
solícitor -ja *m* [angl. *solicitor* iz lat.] 1. solicitant, 2. v Angliji: odvetnik za nižja sodišča, prim. barister
solidáren -rna -o [fr. *solidaire* iz lat. *solidus* trden] vzajemen, soglasen v čem; enakih pogledov ali nazorov; *fig.* družen, tovariški; **solidárnost** -i *ž* vzajemnost, vzajemna pomoč, soglasnost, družnost, čut za skupno odgovornost in korist (po načelu: vsi za enega, eden za vse)
solidarízem -zma *m* [solidar(en) + -izem] socialnoreformistična smer v nemškem katolicizmu, ki hoče rešiti socialno vprašanje s kooperativami
solidarizírati -am se [fr. *se solidariser*, 1842, iz lat.] soglašati v čem, strinjati se; izraziti solidarnost
solíden -dna -o [lat. *solidus* trden] 1. trden, čvrst, trpežen, vzdržljiv, trajen (~ izdelek), 2. zanesljiv; pošten (~ značaj), 3. temeljit, vesten (~o delo); **solídnost** -i *ž* 1. trdnost, trpežnost, 2. zanesljivost; poštenost, 3. vestnost
solilókvij -a *m* [nlat. *soliloquium* iz lat. *solus* sam, *loqui* govoriti] samogovor, govorjenje s samim seboj ali samemu sebi (v gledališču = monolog)
solipsíst -a *m* [lat. *solus* sam, edin, *ipse* sam po sebi] 1. *pejor.* privrženec subjektivnega idealizma, 2. sebičnež; **solipsízem** -zma *m* 1. v fil. do svojih logičnih posledic izpeljan subjektivni idealizem, po katerem obstoji le zavest subjekta, le moj »jaz«, vnanji svet pa je proizvod te subjektivne zavesti, »jaza« (solipsizma ni seveda nihče učil, navajajo ga predvsem kot »deductio ad absurdum«), 2. sebičnost (pri Kantu)
solíst -a *m* [ital. *solista* iz *solo* sam] kdor poje, igra, pleše... sam (solo), ne v zboru, solo pevec, igralec...; **solístičen** -čna -o izveden ali zasnovan solo (~i koncert)
solitêr -ja *m* [fr. *solitaire*] 1. samotar, puščavnik; odljudnež, 2. en sam, velik drag kamen, npr. briljant v prstanu, 3. igra za eno osebo, 4. osamljeno stoječa (stanovanjska) stolpnica
solitreên -a *m* [fr. *solutréen*, po nahajališču Solutré pri Lyonu] razdobje v mlajšem paleolitiku med orinjasienom in magdalenienom (arheol.)

Univerzitetna knjižnica Ljubljana

solmizácija -e *ž* [fr. *solmisation* iz sol, mi…] v glas. 1. sistem poimenovanja lestvičnih stopenj z zlogi (sol, fa, mi, re…) iz himne iz 8. stol., 2. vaja v petju brez teksta (= solfeggio)

sólo [ital. *solo* sam, iz lat. *solus*] 1. *prisl.* sam (peti, igrati ~), 2. *samost.* **sólo** -a *in neskl. m* kar kdo izvaja sam, brez drugih, zlasti: a) samospev, skladba ali del skladbe, ki jo kdo izvaja enoglasno ali z enim glasbilom, b) ples, ki ga izvaja en sam plesalec (-lka), c) izvajanje ali izvedba takega dela; **sólo menica** menica z enim podpisom, zanjo je odgovorna le ena oseba; **sólo pevec (pevka)** solist (solistka)

soloikízem -zma *m* [iz gr.] gl. solecizem

solstícij -a *m* [lat. *solstitium*, *sol* sonce, *sistere* ustaviti] sončni obrat, točka na ekliptiki, ko je sonce najbolj oddaljeno od ekvatorja (poletni, zimski ~)

solúcija -e *ž* [lat. *solutio* iz *solvere* razrešiti, razvezati; plačati; raztopiti] 1. (raz)rešitev, npr. zapletenega vprašanja; odločitev česa, 2. raztapljanje; razkrajanje; raztopina (kem.), 3. plačilo dolga

solunáštvo -a *ali* **solúnstvo** -a *s* [po solunski fronti iz prve svetovne vojne; pri prebitju te fronte l. 1918 so sodelovale predvsem srbske čete] v bivši Jugoslaviji: sklicevanje nekaterih solunskih borcev na vojne zasluge kot opravičilo za grabljenje po privilegijih in sinekurah

solvénca -e *ž* [nlat. *solventia*] plačljivost, plačilna zmožnost (trg.); **solvénčen** -čna -o plačila zmožen (~i dolžnik)

solvènt -énta *m* [lat. *solvens*, delež. iz *solvere*, prim. solucija] v kem. raztvorilo, topilo (npr. voda je solvent za sladkor); razkrojilo

solvénten -tna -o [lat. *solvens*, prim. solucija] 1. zmožen plačila, naspr. insolventen, 2. raztvarjajoč ali razkrajajoč kaj

solvírati -am [lat. *solvere*] 1. razvezati, razrešiti kaj; rešiti (~ problem), 2. poravnati dolg, plačati kaj, 3. raztvoriti ali razkrojiti (kem.)

-sóm -a *m* [gr. *soma* telo] v sestavljenkah, npr. centrosom

somácija -e *ž* [fr. *sommation* iz lat. *summa* vsota, celota] 1. (zadnji, kategorični) opomin ali poziv, npr. nemirni množici, naj se razide, 2. poziv na sodišče, 3. v diplomaciji: ultimat

somátičen -čna -o [gr. *somatikos*] telesen, ki se tiče telesa (~e bolezni), naspr. psihičen

sómato- [gr. *soma*, *somatos* telo] v sestavljenkah, npr. somatogen

somatogén -a -o [somato- + -gen] 1. telesnega izvira, telesne narave, naspr. psihogen, 2. izvirajoč od telesnih celic (biol.)

somatológ -a *m* [somato- + -log] strokovnjak za somatologijo; **somatologíja** -e *ž* nauk o ustroju človeškega telesa, del antropologije

somatometríja -e *ž* [somato- + -metrija] merjenje človeškega telesa (antropol.)

sombrêro -a *m* [španski *sombrero* iz *sombra* senca] lahek klobuk s širokim krajcem (prvotno iz palmovih listov), nosijo jih v Srednji in Južni Ameriki

somnambúlen -lna -o [lat. *somnus* spanje, *ambulare* hoditi] »mesečen« (med.)

somnambulíst -a *m* [gl. somnambulen] »mesečnik«, kdor hodi v spanju okrog; **somnambulízem** -zma *m* 1. »mesečnost«, vrsta živčne bolezni (bolnik v spanju vstaja in hodi okrog, ne da bi se zavedal, in sicer največkrat ob ščipu, zato: mesečnost), 2. podobno hipnotično stanje, 3. jasnovidnost (v hipnotizmu)

somnifêren -rna -o [lat. *somnifer*] uspavalen (~a droga)

somnolénca -e *ž* [lat. *somnolentia*] v med. dremavica, bolezenska zaspanost (z lažjo omotico); **somnolénten** -tna -o dremav, tamast

sonánt -a *m* [lat. *sonans*, *sonantis* zveneč] v fonetiki: zvočnik (l, r, m, n…), glas med soglasniki in samoglasniki

sonár -ja *m* [lat. *sonus* glas] priprava, s katero ugotavljajo (z merjenjem odboja in smeri zvoka) kake objekte pod vodo, npr. podmornice

sonáta -e *ž* [ital. *sonata* iz *sonare* igrati, prvotno instrumentalna skladba v naspr. z vokalno, kantato] v glas. večja skladba za eno ali več glasbil (~ za klavir), sestavljena iz treh ali štirih stavkov

sonatína -e *ž* [ital. dimin. od *sonata*] manjša ali preprostejša sonata

sónda -e *ž* [fr. *sonde*] 1. v med. preiskovalka, (preiskovalna) igla, palčica ali cevka za preiskovanje ran ali telesnih votlin, 2. sveder za vrtanje, preiskovanje zemeljskih plasti ipd. (in jemanje vzorcev); preiskovalni drog, 3. grezilo za merjenje globine; izmerjena globina, naspr. kota, 4. meteorološka preiskovalka

sondáža -e *ž* [fr. *sondage*] preiskovanje ali merjenje s sondo

sondírati -am [fr. *sonder*] preiskovati s sondo; preizkušati, meriti, npr. z grezilom globino; *fig.* preiskovati sploh; otipavati kaj; vnaprej pripraviti (~ teren)

sonét -a *m* [ital. *sonetto* iz lat. *sonus* glas] lirska pesniška oblika iz 14 ital. enajstercev, povezanih v štiri kitice — dve štirivrstični in dve trivrstični — navadno z rimo abba, abba, cdc, dcd

sóng -a *m* [angl. *song*] lahka, večidel satirična kabaretna popevka; tak vložek v odrskem delu

sonométer -tra *m* [lat. *sonus* glas, + -meter] »zvokomer«, priprava za merjenje (moči) zvokov

sonóren -rna -o [lat. *sonorus*] zveneč, doneč, zvočen

sopra [/sop'ra/ = ital. zgoraj, nad] pri klavirski tehniki: križanje leve roke prek desne (glas.)

soprán -a *m* [ital. *soprano* iz *sopra* nad] v glas. 1. najvišji pevski (deški ali ženski) glas, tudi: diskant, 2. kdor ima ta glas; **sopranístka -e** *ž* pevka, ki poje sopran

sorbít -a *m* [po angl. raziskovalcu H. C. Sorbyju] 1. šestvalentni alkohol (kem.), 2. vrsta kristalne strukture jekla

sorboníst -a *m* [fr. *sorboniste*, po Sorboni, pariški univerzi; prvotno bogoslovni kolegij, ustanovil ga je l. 1253 Robert de Sorbon] študent ali doktor s Sorbone

sordína -e *ž ali* **sordíno -a** *m* [ital. iz *sordo* gluh] dušilo, dušilec, glušilec, pri glasbilih priprava za dušenje ali mehčanje tonov

sordo /sor'do/ ital. v glas. (pri)dušeno

sorít -a *ali* **sorítes -ta** *m* [gr. *soreites* iz *soros* kup, kopica] kopičnjak, verižnjak, verižni sklep, v log. polisilogizem iz silogizmov, pri katerih je sklep obenem že premisa naslednjega silogizma

sororát -a *m* [lat. *soror* sestra] navada pri nekaterih ljudstvih, da se mož po ženini smrti oženi z njeno mlajšo sestro

sórta -e *ž* [fr. *sorte* iz lat.] vrsta (blaga itd.); zvrst; **sórten -tna -o** vrsten (~o blago); odbran

sortimènt -énta *m* [nem. *Sortiment* iz fr. *assortiment* izbira, zaloga] 1. izbira blaga, urejena po vrstah, kakovosti in ceni; zaloga blaga na izbiro, 2. v knjigotrštvu: zaloga tujih knjig in revij

sortírati -am [nem. *sortieren* iz fr.] razb(i)rati, odb(i)rati, preb(i)rati (po vrstah ali kakovosti, velikosti...), izbirati; razvrstiti, urediti po vrstah

SOS radiotelegrafski klic na pomoč, ki ga pošljejo npr. ladje v nevarnosti (sprejet, ker je najpreprostejši: ...———...); tolmačijo ga kot začetnice angl. stavka *Save our Souls* (rešite naše duše), ali *Save our Ship* (rešite našo ladjo); *fig.* klic na pomoč

S.O.S. gl. SOS

sospirando [/sospiran'do/ ital. iz *sospirare* vzdihovati] tožeče, jokajoče (glas.)

sostenuto [/sostenu'to/ ital. dežv. iz *sostenere* vzdržati] zadržano, počasi (glas.)

sotto voce /so'to vo'če/ ital. polglasno, s pridušenim glasom (glas.)

sou -ja *m* [/su/ fr., prim. sol] 1. fr. novec za 5 ali 10 centov, 2. vrsta starih fr. kovancev

soufflée -ja *m* [fr.] gl. suflé

souper -ja *m* [fr.] gl. supé

South /sauθ/ angl. jug, stran neba

souvenir /suvnir'/ fr. spomin; spominek na kaj (koga); darilo v spomin

sovereign -a *m* /sɔ'vrin/ angl. zlatnik za 20 šilingov (= 1 funt šterling)

sovhóz -a *m* [rus. iz sov*jetskoje* hoz*jajstvo*] državno kmetijsko posestvo v SZ

sovjét -a *m* [rus. *sovjet* svet] 1. ime za delavske, kmečke in vojaške svete, ki so nastali v Rusiji l. 1917 — prvič l. 1905 — kot organi drž. oblasti, 2. danes: organi drž. oblasti v SZ (Vrhovni ~); **sovjétski -a -o** ki se tiče sovjetov

Sovnarkóm -a *m* [iz rus. sov*jet* nar*odnyh* kom*issarov*] svet ljudskih komisarjev (danes: ministrski svet) v SZ

spácij -a *m* [lat. *spatium* prostor] v tiskarstvu: 1. presledek, vmesni prostor med

črkami, 2. razpiralo, vmesnik (polnilo zanj); **spacionírati** -am razpreti (besedilo); razprto tiskati

spáda -e *ž* [ital. *spada* meč, iz gr.] floretu podoben kratek meč (šp.)

spagírik -a *m* [nlat. *spagiricus* iz gr. *spao* vlečem, *ageiro* združim] 1. prvotno: alkimija; alkimist, 2. kemično pripravljanje zdravil; **spagírična umetnost** alkimija

spáhi -ja *m* [fr. *spahi* iz tur.] konjenik, domačin v bivši fr. kolonialni vojski v Alžiru in Senegaliji

spáhija -a *in* -e *m* [shr. iz tur. iz perz. *sipahi* konjenik] turški fevdalni konjenik (od sultana so dobivali v užitek spahiluke); *fig.* (turški) zemljiški gospod; veleposestnik

spahíluk -a *m* [shr. iz tur.] fevdalna posest spahije; *fig.* veleposest

sparmánija -e *ž* [po šved. raziskovalcu A. Sparmannu] sobna lipa (bot.)

spartakiáda -e *ž* [po rim. gladiatorju Spartaku, voditelju velikega upora sužnjev l. 73—71 pr. n. š.] socialistična olimpiada, športne tekme sovjetskih narodov in delavskih športnih organizacij v SZ

spartakíst -a *m* [po Spartaku, gl. spartakiada] spartakovec, član ali privrženec Spartakove zveze, revolucionarne organizacije, ki je izšla iz levega krila nem. soc. demokracije (ustanovili so jo avg. 1914)

spartánec -nca *m* [fig. po Spartancih, prebivalcih stgr. Sparte] *fig.* strog, trdo vzgojen človek; **spartánski** -a -o strog, trd (~a vzgoja)

spástičen -čna -o [iz gr.] gl. spazmičen

spázem -zma *m in* **spázma** -e *ž* [gr. *spasmos*] krč (med.); **spázmičen** -čna -o *ali* **spazmódičen** -čna -o ki se tiče krčev; krču podvržen; krčevit

spazmofilíja -e *ž* [gr. *spasmos* krč, + -filija] v med. nagnjenje h krčem, zlasti pri dojenčkih

spazmologíja -e *ž* [gr. *spasmos* krč, + -logija] nauk o krčih (med.)

speaker -ja *m* [angl.] gl. spiker

speciálen -lna -o [lat. *specialis* iz *species* vrsta] poseben, izjemen, izreden, nenavaden; posamezen, posamičen, ki gre v podrobnosti; podroben

speciálije -ij *ž mn.* [lat. *specialia*] posebne okoliščine; posebnosti; posameznosti, nadrobnosti

specialíst -a *m* [fr. *spécialiste* iz lat. *specialis* poseben] izvedenec, strokovnjak (ki se je posvetil samo eni panogi), zlasti strokovni zdravnik: internist, okulist...

specialitéta -e *ž* [nlat. *specialitas*] 1. posebnost, izrednost, izjemnost (npr. posebna vrsta blaga); posebno zdravilo za kako bolezen, 2. posebna, redka jed, 3. specialnost

specializácija -e *ž* [fr. *spécialisation*] 1. natanko, nadrobno označevanje, navajanje ipd., 2. strokovno izpopolnjevanje ali izobrazba v posebni stroki, 3. delitev (npr. dela) ali razčlenjevanje na posamezna opravila; **specializánt** -a *m* kdor se za kaj specializira

specializírati -am [fr. *spécialiser*] natanko, nadrobno označiti, določiti, razložiti, opisati...; **specializírati** -am **se** posvetiti se posebni stroki, pridobiti si posebno znanje v stroki, usposobiti se za specialista; omejiti se na kako področje ali stroko

speciálka -e *ž* [lat. *specialis* poseben] zemljevid — npr. vojaški — v merilu 1 : 25.000 do 1 : 100.000

speciálnost -i *ž* [lat. *specialis* poseben] stroka; strokovna izobrazba; (delovno, strokovno) področje

spécies *neskl. ž* [lat. *species* vrsta] 1. živalska ali rastlinska vrsta (biol.), 2. ena od štirih osnovnih računskih operacij (mat.), 3. zmes zdrobljenih zdravil (med.)

specificírati -am [fr. *spécifier* iz lat. *species* vrsta, *facere* narediti] nadrobno (posebej) navesti, našteti, opisati, označiti; izvesti specifikacijo; razvrstiti; dati specifičen značaj; **specifikácija** -e *ž* navajanje nadrobnosti; nadrobno navajanje, označevanje ali opisovanje; (nadroben, natančen) popis, seznam ali pregled, npr. blaga v računu

specífičen -čna -o [nlat. *specificus* iz lat. *species* vrsta, *facere* narediti] vrsten, poseben, lasten samo določenemu predmetu, pojavu ali osebi; svojevrsten, izrazit, značilen; določen, opredeljen; **specífična teža** število, ki nam pove,

kolikokrat je 1 cm³ kake snovi težji od 1 cm³ vode pri 4°C (fiz.); teža 1 cm³ kake snovi, izražena v gramih; **specífična toplota** množina toplote, ki je potrebna, da se 1 g kake snovi segreje za 1°C (fiz.); **specífičnost** -i *ž* posebnost (razvojna ~); specifična lastnost ali značilnost

specífikum -a *m*, *mn.* **specífika** -ik *s* [nlat. *specificum*] 1. kar se rabi v posebne namene, posebno sredstvo; posebno zdravilo (za poseben primer ali določeno bolezen), 2. posebnost, značilnost

spécimen -a *m* [lat. *specimen*] 1. zgled, (tipičen) primer; vzorec, 2. poizkus; poizkusno delo; dokaz

speculae Herculis /spe'kule her'kulis/ lat. Herkulova stebra, dva visoka skalna masiva na obeh straneh Gibraltarskega preliva; stari Grki so menili, da je tam konec sveta

spedícija -e *ž* [ital. *spedizione* iz *spedire* poslati] 1. prevoz, odprava, odprema, (raz)pošiljanje blaga, 2. prevozništvo, odpravništvo (podjetje); **spedicíjski** -a -o prevozen (~i stroški), prevozniški, ki se tiče spedicije

speditêr -ja *m* [nem. *Spediteur* iz ital.] prevoznik, odpravnik

speech [/spi:č/ = angl. jezik, govor] 1. kratek slavnostni (na)govor, npr. na banketu, 2. zdravica

speedway -a *m* /spi:d'uei/ angl. 1. dirkalna steza za avtomobile in motorna kolesa, 2. taka dirka

spektábel *neskl.* [lat. *spectabilis* viden; sijajen] zanimiv, znamenit; ugleden, spoštovan

spektákel -kla *m* [lat. *spectaculum*] pogled, prizor; (gledališka) igra s pašo za oči; gledališče; *fig.* hrušč in trušč; **spektakulâren** -rna -o zbujajoč pozornost, (zelo) zanimiv, nenavaden; kričeč

spektátor -ja *m* [lat. *spectator*] gledalec; opazovalec

spékter -tra *m* [iz lat.] gl. spektrum

spektrálen -lna -o [lat. *spectrum* slika, predstava] ki se tiče spektra, izvirajoč iz spektra; mavričen; **spektrálna analíza** ugotavljanje kem. sestave kake snovi s preučevanjem njenega spektra; **spektrálne barve** mavrične barve, barve sončnega spektra: rdeča, zelena, vijolična sta...

spéktro- [nlat. *spectrum* spekter, iz lat. *spectrum* slika; predstava] v sestavljenkah, npr. spektrograf

spektrográf -a *m* [spektro- + -graf] priprava za fotografiranje spektrov, vrsta spektroskopa s fotografsko kamero; **spektrografíja** -e *ž* fotografiranje spektrov

spektrográm -a *m* [spektro- + -gram] upodobitev ali fotografija spektra

spektroheliográf -a *m* [spektro- + helio- + -graf] spektrograf za fotografiranje sončnih spektrov

spektroheliográm -a *m* [spektro- + helio- + -gram] sončni spekter, posnet s spektroheliografom

spektrométer -tra *m* [spektro- + -meter] spektroskopu podobna priprava za merjenje deviacije spektralnih žarkov, dolžine teh žarkov itd.

spektroskóp -a *m* [spektro- + -skop] v fiz. vrsta optičnih priprav za preučevanje spektrov, prim. spektralna analiza; **spektroskopíja** -e *ž* uporabljanje spektroskopov, preučevanje sestave snovi s spektralno analizo

spéktrum -a *m* [lat. *spectrum* slika; predstava] pramen mavričnih barv, ki nastane pri prehodu bele svetlobe skozi stekleno prizmo (fiz.)

spekulácija -e *ž* [nlat. *speculatio* iz lat. *specular* gledati, opazovati] v fil. premišljanje, »čisto« umovanje, tj. iskanje resnice s teoretičnim razglabljanjem, brez praktične izkušnje (večkrat pejor.); **spekulírati** -am premišljati, umovati, (abstraktno, teoretično) razglabljati, prim. špekulirati

spekulatíven -vna -o [nlat. *speculativus*] v fil. premišljajoč; umovalen, sloneč na čistem umovanju, abstraktno teoretičen, ločen od življenja in prakse (~a filozofija, naspr. empiričen); *fig.* nadčuten; onstranski

spékulum -a *m* [lat. *speculum* zrcalo] v med. vrsta lijakastih ipd. priprav, ki lajšajo pregledovanje telesnih votlin: nosa, nožnice...

speleológ -a *m* [gr. *spelaion* špilja, + -log] jamar, raziskovalec podzemeljskih jam,

kdor se ukvarja s speleologijo; **speleologíja** -e *ž* jamoslovje, nauk o podzemeljskih jamah; **speleológški** -a -o jamosloven

spêrma -e *ž* [gr. *sperma, spermatos* seme] v biol. seme, sluzasta snov (semenčice in semenska tekočina), ki jo pri spolnem aktu izloča moški spolni organ; **spermátičen** -čna -o semenski, ki se tiče sperme

spermatítis -a *m* [spermat(o)- + -itis] vnetje semenovodov (med.)

spérmato- [gr. *sperma, spermatos* seme] v sestavljenkah, npr. spermatofit

spermatofít -a *m, nav. v mn.* **spermatofíti** -ov [spermato- + -fit] semenovke (bot.)

spermatogenéza -e *ž* [spermato- + -geneza] nastajanje, razvoj semenčic (biol.)

spermatoréja -e *ž* [spermato- + -reja] semenotok, pogosten spolni izliv brez spolnega razdraženja (med.)

spermatozóon -a *m*, *mn.* **spermatozóa** -oj *s* [spermato- + gr. *zoon* živo bitje] v biol. semenčica, semenska celica v spermi (novejše: spermij)

spêrmij -a *m* [gl. sperma] semenčica (biol.)

spes vana /spes va'na/ lat. prazno, varljivo upanje

spiccato [/spika'to/ ital. iz *spiccare* ločiti] v glas. izrazito, razločno (pri violini)

spiessbürger -ja *m* [/špis'bürger/ nem. *S-*; v srednjem veku le s sulico — nem. *Spiess* — oboroženi revnejši meščani] *fig.* (omejen) malomeščan; filister

spíker -ja *m* [angl. *speaker* govornik] 1. predsednik spodnje zbornice v angl. parlamentu, 2. predsednik predstavniškega doma v ZDA, 3. radijski napovedovalec

spináker -ja *m* [angl. *spinnaker*] trebušec, trebušasto jadro na jahtah

spinálen -lna -o [nlat. *spinalis* iz lat. *spina* trn; hrbtenica] hrbten(ičen), ki se tiče hrbtenice ali hrbtnega mozga

spinél -a *m* [ital. *spinella*] 1. rudnina, navadno rdečkaste barve s steklenim sijajem, po sestavi največ aluminijev in magnezijev dioksid (več vrst), 2. dragi kamen s to sestavo

spinét -a *m* [ital. *spinetta*] tip starejših klavirjev, manjši klavicembalo

spinozízem -zma *m* panteistični nauk hol. filozofa Baruha Spinoze (1632—1677) in njegovih učencev, ena najvažnejših stopenj v razvoju materialistične filozofije, prim. deus sive natura

spirála -e *ž* [nlat. *spiralis* iz lat. *spira* zavoj] 1. viba, zavojica, polžnica, polžasto zavita črta, ki se vije v čedalje večjih zavojih okrog ene točke ali osi, 2. letalska akrobacija ali manever, pri katerem se letalo spušča v zavojih; **spirálast** -a -o vibast, polžast, polžasto zavit; **spirálen** -lna -o v obliki spirale

spiránt -a *m* [lat. *spirans*] v slovn. pripornik: f, h, s, š...; **spirántičen** -čna -o *ali* **spirántski** -a -o priporniški

spiríla -e *ž* [nlat. *spirillum*, mn. *spirilla*, dimin. iz lat. *spira* zavoj] svedrast mikrob (imajo obliko spiralnih, svedrastih paličic), največkrat povzročajo bolezni

spiritíst -a *m* [fr. *spiritiste* iz lat. *spiritus* duh] kdor se ukvarja s spiritizmom ali verjame v spiritistične pojave; **spiritístičen** -čna -o ki se tiče spiritizma; **spiritízem** -zma *m* 1. vera v duhove, zlasti okult. vera v možnost občevanja z duhovi umrlih, npr. s trkanjem mizice ali s posredovanjem »medijev«, 2. razni spiritistični pojavi

spiritizírati -am [gl. spiritist] ukvarjati se s spiritizmom

spiritoso /spirito'zo/ ital. v glas. *prisl.* navdušeno, ognjevito (= con spirito)

spirituál -a *m* [lat. *spiritualis* duhoven] 1. »duhovni oče«, duhovnik — nadzornik gojencev v semeniščih, 2. spovednik v katol. ženskih samostanih, 3. pripadnik strožje smeri frančiškanskega reda iz 13.—14. stol., 4. črnska duhovna pesem

spirituálen -lna -o [lat. *spiritualis*] ki se tiče duha, duhoven; duševen; netelesen

spiritualíst -a *m* [fr. *spiritualiste* iz lat.] privrženec spiritualizma; **spiritualístičen** -čna -o ki se tiče spiritualizma; **spiritualízem** -zma *m* metafizični fil. nauk, ki trdi, da je svet v bistvu duhoven; materialni svet je le duhovna predstava (Leibniz, Berkeley...)

spiritualizírati -am [fr. *spiritualiser* iz lat.] poduhoviti, napraviti duhovno; *fig.* dati duhovni značaj; navdušiti

spirituoso /spirituo'zo/ ital. gl. spiritoso

spiritus -a *m* /spi'ritus/ lat. piš; zrak; pridih; dih; dihanje; duh; duša; življenje; navdih

spiritus agens /spi'ritus a'gens/ lat. duhovna (glavna) gibalna sila

spiritus asper /spi'ritus as'per/ lat. v stari grščini: krepki pridih (znak ʿ), izgovarjanje črke »h« na začetku besede pred samoglasnikom

spiritus familiaris /spi'ritus familia'ris/ lat. domači, hišni varuh; *fig.* zvest služabnik

spiritus lenis /spi'ritus le'nis/ lat. v stari grščini: šibki pridih pri besedah, ki se začenjajo s samogl. (znak ʾ), se ni izgovarjal

spiritus rector /spi'ritus rek'tor/ lat. vodilni duh; duhovna vodilna sila; »duša« česa

spirohéta -e *ž* [nlat. *spirochaeta* iz gr. *speira* zavoj, *chaite* lasje] ime za tanke, svedraste mikrobe, nekateri povzročajo hude bolezni; spirochaeta pallida (= bleda spiroheta, ker se težko obarva) povzroča npr. sifilis

spirométer -tra *m* [lat. *spirare* dihati, + -meter] merska priprava za količino izdihnjenega zraka, tj. zmogljivost pljuč

spitfire -ra *m* [/spit'faiə/ = angl. ogenj bruhajoč] vrsta angl. lovskih letal iz druge svetovne vojne

spleen -a *m* [/spli:n/ = angl. vranica; včasih so jo imeli za sedež veselja, poguma, jeze..., iz gr. *splen*] čemernost, mračnost, (duševna) potrtost (vrsta hipohondrije, razlagali so jo z obolenjem vranice); muhavost; čudaštvo

splenalgíja -e *ž* [gr. *splen* vranica, + -algija] bolečine v vranici (med.)

splendíden -dna -o [lat. *splendidus*] 1. sijajen, bleščeč; veličasten, 2. odličen, 3. radodaren, darežljiv

splendid isolation /splen'did aisəlei'šən/ angl. »vzvišena osamljenost«, polit. geslo v Angliji pred l. 1900, ko se Anglija ni marala vključiti v zavezniške bloke; izraz skoval Salisbury

splenektomíja -e *ž* [gr. *splen* vranica, + -ektomija] izrez vranice (med.)

splenítis -a *m* [gr. *splen* vranica, + -itis] vnetje vranice (med.)

spódij -a *m* [lat. *spodium* iz gr. *spodos* pepel] kostno, živalsko oglje

spoliácija -e *ž* [lat. *spoliatio*] 1. (o)ropanje, izropanje, (o)plenitev, 2. zaseganje nevtralnih ladij med vojno

spoliánt -a *m* [lat. *spolians*] ropar, kdor je obtožen ropa

spoliírati -am [lat. *spoliare*] (o)ropati, izropati, (o)pleniti

spólije -ij *ž mn.* [lat. *spolium*, mn. *spolia*] 1. pri Rimljanih: rop, bojni plen, zlasti bojna oprava, 2. razlastitev (pr.), 3. v sred. veku: znamenja viteške časti (ščit, šlem...), npr. pri pogrebih

spondéj -a *m* [gr. *spondeios sc. pous*] klasična stopica iz dveh dolgih zlogov s poudarkom na prvem zlogu; v sloven. sta lahko oba zloga naglašena (pravi ~), a poudarek prvega prevladuje

spondilítis -a *m* [gr. *spondylos* vretence, + -itis] vnetje enega ali več hrbtnih vretenc (med.)

spontán -a -o [lat. *spontaneus* prostovoljen] sam od sebe, iz svoje volje ali nagiba, brez tujega vpliva (delujoč); samohoten, izvirajoč iz notranjih vzrokov (sil, procesov...); **spontánost** -i *ž* samohotnost, samodejnost

sponzálije -ij *ž mn.* [lat. *sponsalia*] pri Rimljanih: (svečana) zaroka; praznovanje zaroke

spóra -e *ž*, *nav. v mn.* **spóre**, spór [gr. *spora* seme, setev] v bot. trosi, enocelična klična telesca, s katerimi se razmnožujejo brezcvetnice: glive, mahovi...

sporádičen -čna -o [gr. *sporadikos* raztresen, prim. Sporadi, tj. raztreseni otoki, v Egejskem morju] raztresen, osamljen; posamičen; nestalen, nereden, nastopajoč tu in tam (~a bolezen); redek

sporángij -a *m* [gr. *spora* seme, *angeion* posoda] tros(ov)nik, pri brezcvetnicah organ, v katerem nastajajo trosi (bot.)

sporofíl -a *m* [gr. *spora* seme, + -fil] trosonosni list (s sporangiji), v katerem se razvijajo trosi (bot.)

sporogenéza -e *ž* [gr. *spora* seme, + -geneza] 1. nastajanje trosov, 2. razmnoževanje s trosi (bot.)

sportsman -a *m* [/spɔ:ts'mən/ angl. iz *sport* igra; šport] športnik, kdor se ukvarja s športom

SPQR lat. kratica: senatus populusque romanus

sprint -a *m* [angl. *sprint*] 1. tek na kratke proge (šp.), 2. *fig.* nalet; **sprintati** -am 1. teči na kratke proge, 2. pognati se v hitrejši tek

sprinter -ja *m* [angl. *sprinter*] v šp. tekač na kratke proge: 50—200 m; **sprinterice** -ic *ž mn.* športni čevlji z dolgimi žeblji, ki mole iz podplatov — za atlete, zlasti tekače

spúrt -a *m* [angl. *spurt* curek, sunek] napon vseh sil pred koncem, pred ciljem (šp.); **spúrtati** -am napeti vse sile pred ciljem

spútnik -a *m* [= rus. spremljevalec; satelit] sovjetski umetni satelit (prvi tak satelit so izstrelili 4. oktobra 1957 v SZ)

spútum -a *m* [lat. *sputum* iz *spuere* pljuvati] pljunek, izpljuvek (izločki iz dihal: grla, sapnika, pljuč)

sq. lat. kratica: sequens

sqq. lat. kratica: sequentes

square -ra *m* [angl.] gl. skver

squatter -ja *m* /skuɔ́tə/ angl. v kolonizaciji ZDA: naseljenec na prosti zemlji, do katere nima formalne (lastninske) pravice

squaw *neskl. ž* /skuɔ:/ angl. ženska (ali žena) pri severnoamer. Indijancih; Indijanka sploh

squire -ra *m* [/skuáiə/ angl. okr. iz *esquire*] 1. v Angliji: zemljiški lastnik, pripadnik nižjega plemstva, 2. *fig.* (galanten) gospod, kavalir, 3. v ZDA naslov sodnikov v krajevni upravi

Sr (stroncij) znak za kem. prvino

sr kratica: steradian

SS [nem. okr. *Schutzstaffel* zaščitni oddelek] nacistična voj. formacija, gl. esesovec

ss. lat. kratica: sequentes

SSV [lat. *sub signo veneni*] »z označbo strup«, tj. izdati z nalepnico »strup« (navodilo na receptih)

Stabat mater (dolorosa) /stábat máter doloróza/ lat. »(Žalostna) je mati stala«, tj. Marija ob križu, 1. naslov in začetne besede katol. liturg. himne iz 13. stol., 2. skladba s to temo, npr. Haydnova

stabílen -lna -o [lat. *stabilis* iz *stare* stati] stalen, stojen, trden, trajen; uravnovešen, ustaljen, naspr. labilen; **stabílnost** -i *ž* stalnost, stojnost, trdnost; trajnost; ustaljenost, uravnovešenost

stabilitéta -e *ž* [lat. *stabilitas*] stabilnost

stabilizácija -e *ž* [fr. *stabilisation* iz lat.] ustalitev, utrditev (~ denarja, cen); okrepitev; ustaljenost, uravnovešenost; **stabilizírati** -am (se) ustaliti, utrditi (se); okrepiti (se), učvrstiti (se); uravnovesiti (se)

stabilizátor -ja *m* [fr. *stabilisateur* iz lat.] 1. v tehn. naprava, ki ohranja kako veličino pri stalni vrednosti, npr. naprave, ki uravnavajo stabilnost ladij ali letal; vrsta vzmeti pri motornih vozilih, 2. snov, ki naj prepreči razkroj kem. spojin

stacc. ital. kratica: staccato

staccato [/stakáto/ ital. iz *staccare* (od)ločiti] *prisl.* v glas. nevezano, ločeno, s presledki med glasovi, naspr. legato

stácija -e *ž* [lat. *statio* stanje, iz *stare* stati] 1. stojišče; lega, položaj, 2. postaja, postajališče (zastarelo), 3. bivališče; počivališče

stacionáren -rna -o [lat. *stationarius* iz *statio* stanje] stalen, (na mestu) stoječ, mirujoč, negiben; (stalno) enak, ustaljen, nespremenjen, nespremenljiv

stacioníran -a -o [fr. *stationner* stati, ustaviti se, iz lat.] postavljen, nastanjen; nameščen; ustaljen, utrjen; **stacionírati** -am postaviti, nastaniti; ustaviti; utrditi, ustaliti; namestiti (~ uradnika); **stacionírati** -am se ustaviti se (za nekaj časa); nastaniti se; utrditi, ustaliti se

stádij -a *m* [lat. *stadium* iz gr. *stadion*] 1. stgr. dolžinska mera (okrog 200 m, njihova najkrajšą tekmovalna proga), 2. *fig.* časovno obdobje (~ bolezni), zlasti: (razvojna) stopnja, (nova) faza v razvoju; stanje, položaj

stádion -a *m* [gr. *stadion*] 1. pri starih Grkih: tekmovališče, predvsem za tekače, 2. danes: športno igrišče, prostor za telovadne nastope, tekmovanja...

stafilokók(us) -a *m* [gr. *staphyle* grozd, + kok] ime za koke, nanizane v nekakšnih grozdih; povzročajo gnojenja in tvore (med.)

stafilóm -a *m*, *mn.* **stafilómata** -at *s* [gr. *staphyloma*] grozdni jagodi podobne izbokline na očesni beločnici ali roženici (med.)

Stagirít -a *m* [gr. *Stagirites*] prebivalec mesta Stagire v stari Makedoniji, zlasti

vzdevek za Aristotela, ki je bil iz tega mesta

stagnácija -e *ž* [iz lat. *stagnum* stoječa voda] zastajanje, zastoj; zastalost, mrtvilo (gospodarska ~)

stagnánca -e *ž* [iz lat.] zastoj, zastanek (v bolj splošnem pomenu, gl. stagnacija)

stagnírati -am [iz lat. *stagnare*] zasta(ja)ti, biti v zastoju

stahánovec -vca *m* kdor sodeluje v stahanovskem gibanju; **stahánovsko gibanje** v SZ gibanje (po l. 1935), imenovano po rudarju Stahanovu, ki je dal pobudo za večjo storilnost

stalagmít -a *m* [nlat. *stalagmites* iz gr. *stalagma* kaplja] v podzemeljskih jamah: navzgornjik, stoječ kapnik, ki raste s tal navzgor

stalaktít -a *m* [nlat. *stalactites* iz gr. *stalaktos* kapljajoč] v jamah: navzdoljnik, viseč kapnik, ki raste s stropa navzdol

staliníst -a *m* [po J. V. Stalinu, 1879—1953] privrženec stalinizma; **stalinízem** -zma *m* 1. teoretične postavke in metode (stalinska interpretacija marksizma) ter praktična polit. dejavnost J. V. Stalina, 2. sistem, ki je v njegovem času vladal v SZ

stamín -a *m* [nem. *Stamin* iz fr.] vrsta tkanine, gl. etamin

stánca -e *ž* [ital. *stanza* iz *stare* stati, bivati] 1. soba, izba, 2. (*nav. v mn.* **stance**) vatikanska sobana z Raffaelovimi freskami, 3. v metr. osmerica, pesniška kitica s stalnim verzom iz osmih enajstercev

stánce -nc *ž mn.* [iz ital.] gl. stanca (2.)

stándard -a *m* [angl. *standard* iz stfr. *estendart*] 1. enotna (ustaljena, uzakonjena, običajna) mera ali norma; obvezen, splošno veljaven tip ali vzorec (jugoslovanski ~); *fig.* zgled, nekaj, kar velja za zgledno, 2. vrsta blaga določene, stalne kvalitete, 3. (poprečna) življenjska raven, 4. denarna podlaga (zlati, srebrni ~); **stándarden** -dna -o ki rabi za standard; ustrezen standardu ali prirejen standardu; tipen, tipičen; ustaljen, navaden; *fig.* zgleden, splošno priznan (~ avtor, ~a knjiga), mojstrski

standardizácija -e *ž* [angl. *standardization*] vpeljavanje, določanje standardov, racionalizacija v proizvodnji z manjšim številom tipiziranih izdelkov s stalno kvaliteto in obliko (~ pohištva); **standardizírati** -am vpeljati, določiti standarde, urediti s standardi

standárta -e *ž* [nem. *Standarte* iz fr. *étendard* iz lat. *extendere* razviti, npr. prapor] 1. prvotno nem. cesarski prapor, pozneje manjši prapor pri konjeniških enotah (v nem. vojski do l. 1918), 2. nacistična vojaška formacija (regiment), 3000—6000 mož

staniól -a *m* [ital. *stagnola* iz *stagno* kositer] kositrni list, kositer, razvaljan v tanke lističe, npr. za zavijanje čokolade

stante pede /stan'te pe'de/ lat. takoj, na mestu, pri priči

stár -a *m ž* [angl. *star* zvezda] *fig.* (filmska, gledališka...) zvezda, zvezdnik, zvezdnica, tj. slavni pevec ali igralec (igralka), zlasti v ZDA

starfighter -ja *m* /sta:'faitə/ angl. ameriško nadzvočno letalo

Stars and Stripes /sta:s ənd straips/ angl. »zvezde in proge«, zastava ZDA

stárt -a *m* [angl. *start*, prim. nem. *stürzen* planiti...] 1. začetek, npr. tekmovanja; odhod (kraj, prostor, črta), kot izhodišče tekmovanja, 2. odlet, trenutek, ko letalo vzleti (in prostor, s katerega vzleti), 3. zalet, naskok (~ na žogo); **stártati** -am 1. začeti tekmovanje (ali polet); vzleteti, 2. naskočiti, pognati se (šp.)

stárter -ja *m* [angl. *starter*] 1. kdor daje znamenje za start (šp.), 2. avtomobilski zaganjalnik

-stát -a *m* [gr. *-states* iz *stenai* stati] v sestavljenkah, npr. aerostat, termostat

State Department [/steit dipa:t'mənt/ angl.] ministrstvo za zunanje zadeve v ZDA

statêr -ja *m* [gr. *stater*] antični (starogrški, staroperzijski...) zlatnik ali srebrnik

státičen -čna -o [gr. *statikos* iz *stenai* stati] mirujoč, negiben; uravnotežen, v miru in ravnotežju, naspr. dinamičen; ki se tiče statike (~i račun)

státik -a *m* [iz gr. *statike*] kdor računa ravnotežje sil pri gradnjah (tehn.); **státika** -e *ž* 1. v mehaniki nauk o ravnotežju teles (v zvezi s silami, ki delujejo nanje), 2. računanje ravnotežja sil grad-

benih elementov (arhit.), 3. *fig.* ravnotežje, mirovanje, naspr. dinamika

statírati -am [gl. statist] biti za statista

statíst -a *m* [iz lat. *stare* stati] kdor igra (na odru, v filmu) nepomembne, največkrat neme vloge, npr. v skupinskih prizorih; nema oseba, npr. na odru; *fig.* nepomembna oseba

statístičen -čna -o [nlat. *statisticus* iz lat. *status* stanje] sloneč na statistiki, ki se tiče statistike; izražen v številčnih podatkih (~i pregled)

statístik -a *m* [nlat. *statisticus* iz lat. *status* stanje, v nlat. tudi: država] kdor se poklicno ukvarja s statistiko, strokovnjak v statistiki; **statístika** -e *ž* 1. prvotno: državoslovje, nauk o upravi, gospodarstvu, naseljenosti itd. države, 2. veda, ki preučuje gospodarske, socialne ipd. procese na osnovi številčnih podatkov, vzetih iz opazovanja množičnih primerov danega pojava (kulturna ~), 3. številčni podatki, npr. v obliki tabele

statív -a *m* [lat. *stativus* stoječ, stalen] stojalo — npr. trinožno za fotogr. aparat — ali podstavek za razne fizikalne, zlasti optične in merilne priprave

statolít -a *m* [gr. *statos* stoječ, + -lit] ravnotežni kamenček v ušesu (anat.)

státor -ja *m* [lat. *stator* sluga] mirujoči del elektr. stroja, naspr. rotor

statoskóp -a *m* [gr. *statos* stoječ, + -skop] 1. vrsta natančnega barometra, 2. podoben barometer za merjenje višinskih nihanj letal

státua -e *ž* [lat. *statua* iz *statuere* napraviti; postaviti] kip, soha

statuéta -e *ž* [ital. *statuetta*, dimin. iz *statua*] majhna statua, kipec

statuírati -am [lat. *statuere*] postaviti, namestiti; postaviti pred oči (svarilen zgled), jasno pokazati; določiti kaj; ukazati

statúra -e *ž* [lat. *statura*] rast, postava

státus -a *m* [lat. *status* stanje, v nlat. tudi: država] 1. stanje; položaj, razmere, 2. stalež, stalni sestav nameščencev, 3. pravni položaj, npr. državljana

status coniugalis /sta'tus konjuga'lis/ lat. zakonski stan

status idem /sta'tus i'dem/ lat. isto stanje (~ bolezni)

status in statu /sta'tus in sta'tu/ nlat. država v državi (prim. status)

status nascendi /sta'tus nascen'di/ lat. stanje porajanja, začetno stanje, nastajanje česa

status praesens /sta'tus pre'zens/ lat. sedanje, trenutno stanje (~ bolezni)

status quo /sta'tus kvo/ lat. (do)sedanje, obstoječe stanje

status quo ante (bellum) /sta'tus kvo an'te be'lum/ lat. prejšnje stanje, stanje, kakršno je bilo prej (pred vojno)

statút -a *m* [nlat. *statutum*] pravila ali določila, veljavna v ožjih mejah (~ društva); pravilnik, celotnost takih pravil ali določil; poslovnik; **statutár(ič)en** -(č)na -o ki se tiče statuta, v skladu s statutom, po pravilniku

stavrolít -a *m* [gr. *stauros* kol; križ, + -lit] granitu soroden silikat, večkrat kristalizira v križastih prizmah

stavroskóp -a *m* [gr. *stauros* kol; križ, + -skop] priprava za preiskovanje optičnih lastnosti kristalov

stáž -a *m* [fr. *stage* iz nlat. *stagium* bivanje] 1. pripravniška služba ali doba (zdravniški ~), 2. doba službovanja ali članstva (partijski ~)

stažêr -ja *m*, *nav.* **stažíst** -a *m* [fr. *stagiaire*] pripravnik, kdor opravlja staž; **stažírati** -am opravljati staž, biti na stažu, delati kot pripravnik

stearát -a *m* [stear(in) + -at] sol ali ester stearinove kisline (kem.)

stearín -a *m* [fr. *stéarine* iz gr. *stear*, *steatos* mast, loj] snov iz stearinove kisline, osnovna sestavina trdnih maščob (za sveče itd.)

steatít -a *m* [lat. *steatitis* iz gr. *stear*, *steatos* mast] v mineral. salovec, zvrst lojevca; krojači ga rabijo namesto krede

steatopigíja -e *ž* [gr. *stear*, *steatos* mast, *pyge* zadnjica] čezmerna zamaščenost zadnjice, npr. pri Hotentotkah

steatóza -e *ž* [gr. *stear*, *steatos* mast, + -oza] tolščavica, nabiranje tolšče okrog kakega organa, npr. srca; zamaščenost (med.)

steeplechase -sa *m* [/sti:'plčeis/ angl. iz *steeple* zvonik, *chase* lov, prvotno konjska dirka prek ovir, kjer je bil cilj cerkveni zvonik] 1. konjske dirke čez naravne

in umetne ovire, 2. dirke ali tek čez drn in strn (šp.)

stegozáver -vra *m* [gr. *stegos* streha, *sauros* kuščar] v zool. izumrli plazilec iz reda dinozavrov; na vsej hrbtni dolžini je imel visok kostni greben

stéla -e *ž* [gr. *stele* iz *stenai* stati] 1. v arheol. spominski steber (npr. nagrobnik) ali plošča z napisom, reliefom ipd., 2. napisna plošča na pročelju zgradb (arhit.)

steláren -rna -o [nlat. *stellaris* iz lat. *stella* zvezda] zvezden, ki se tiče zvezd (~a astronomija)

sténičen -čna -o [iz gr. *sthenos* moč] krepak, pri popolni moči, naspr. asteničen; krepilen, pospešujoč dejavnost organizma (~i afekt); **stenija** -e *ž* telesna krepkost, (popolna ali stopnjevana) moč

sténo- [gr. *stenos* tesen] v sestavljenkah, npr. stenograf

stenodaktilográf -a *m* [iz gr.] gl. stenotipist; **stenodaktilografija** -e *ž* gl. stenotipija (2.)

stenográf -a *m* [steno- + -graf] »tesnopisec«, kdor stenografira, npr. govore na kongresu, ali se strokovno ukvarja s stenografijo; **stenografija** -e *ž* »tesnopis«, način hitrega pisanja s posebnimi znaki in krajšavami, ki omogoča zapisovanje govorov, narekov...; **stenografírati** -am pisati s stenograf. znaki

stenográm -a *m* [steno- + -gram] stenografski zapis, stenografirano besedilo

stenokardíja -e *ž* [steno- + gr. *kardia* srce] srčna tesnoba (= angina pectoris)

stenotêrmen -mna -o [steno- + gr. *therme* toplota] občutljiv za toplotna nihanja (biol.)

stenotipíja -e *ž* [steno- + -tipija] 1. pisanje na posebnem pisalnem stroju (stenotipu), pri katerem simboli označujejo zloge ali besede, 2. stenografiranje in prepisovanje, pretipkovanje stenograma; **stenotipíst** -a *m* (**stenotipístka** -e *ž*) kdor obvlada stenografijo in strojepisje

stenóza -e *ž* [nlat. *stenosis* iz gr. *stenos* tesen] v med. zožitev, zoženost vodov ali organov, npr. črevesa, prim. striktura

Sténtor -ja *m* [gr. *Stentor*] v Homerjevi Iliadi ime gr. glasnika, ki je prekričal petdeset vojščakov; **Sténtorjev glas** zelo močan, bobneč, grmeč glas; *fig.* **sténtor** -ja *m* trobljica, vrsta praživali iz skupine migetalkarjev (zool.); **sténtorski** -a -o bobneč, grmeč

stép -a *m* [angl. *step* (plesni) korak] vrsta plesa

stép -i *ž* [iz rus.] gl. stepa

stépa -e *ž* [rus. *step'*] širna, suha ravnina, porasla s travo

steradián -a *m* [ste(reo)- + radian] merska enota za prostorski kot

stéreo- [gr. *stereos* trden; telesen, prostoren] v sestavljenkah, npr. stereogram, stereotip

stereoakústika -e *ž* [stereo- + akustika] nauk o zvoku v prostoru

stereobát -a *m* [stereo- + gr. *-bates* iz *bainein* iti] temelj, podzidje, zlasti pri antičnih stavbah; nosilni zid stebra

stereofílm -a *m* [stereo- + film] stereoskopski film

stereografíja -e *ž* [stereo- + -grafija] risanje, upodabljanje geometričnih teles v ravnini

stereográm -a *m* [stereo- + -gram] 1. lik — npr. kocka — za ponazoritev kakega statističnega stanja, 2. risba ipd., namenjena za stereoskop

stereokámera -e *ž* [stereo- + kamera] kamera za stereoskopske posnetke

stereokemíja -e *ž* [stereo- + kemija] nauk, ki preučuje kem. spojine v zvezi s prostorsko razvrstitvijo atomov ali atomskih skupin v molekulah

stereometríja -e *ž* [stereo- + -metrija] 1. prostorska geometrija, v geom. nauk o telesih v prostoru, 2. računanje prostornine teles

stereoskóp -a *m* [stereo- + -skop] optična priprava za plastično, tridimenzionalno prikazovanje slik; **stereoskópski** -a -o prikazujoč kaj plastično, tridimenzionalno (~i film)

stereotíp -a *m* [stereo- + -tip] odlitek tiskarskega stavka na kovinski plošči; **stereotípen** -pna -o ki se tiče stereotipa, posnet s stereotipa; *fig.* nespremenljiv, ustaljen, nenehno se ponavljajoč; premlet, prazen, vsakdanji, oguljen (~a fraza); **stereotipíja** -e *ž* 1. izdelovanje stereotipov, tj. ohranjevanje tiskarskega stavka z vtiskovanjem v karton, matrico za ulivanje odlitkov (stereoti-

pov); tiskarniški oddelek, kjer to delo opravljajo; tiskanje s stereotipi, 2. psihopatsko ponavljanje besed, gibov… (med.)

sterílen -lna -o [lat. *sterilis* neploden] 1. v biol. neploden, nerodoviten, jalov, 2. (duhovno) jalov; neustvarjalen; vsebinsko prazen, nekoristen, brezploden (~o prizadevanje), 3. v med. nekužen, prost, očiščen bakterij in bolezenskih klic (~a obveza); **sterílnost** -i *ž* 1. neplodnost, nerodovitnost, jalovost, 2. nekoristnost, 3. nekužnost

sterilizácija -e *ž* [fr. *stérilisation* iz lat. *sterilis*] 1. (o)jalovitev, umetna odprava plodnosti pri človeku (pri živalih: kastracija), 2. razkužitev, uničenje bakterij in drugih klic (med. itd.); **sterilizírati** -am izvesti sterilizacijo, 1. ojaloviti, umetno odpraviti plodnost (pri moškem npr. podvezati semenovoda, pri ženski jajcevoda), 2. razkužiti, uničiti bakterije in druge bolezenske klice

sterilizátor -ja *m* [fr. *stérilisateur*] 1. priprava za steriliziranje, 2. kdor opravlja to delo

steról -a *m* [okr. iz holesterol] vrsta trdnih alkoholov v organskem tkivu (kem.)

stetográf -a *m* [gr. *stethos* prsi, + -graf] priprava za grafično upodabljanje dihanja

stetoskóp -a *m* [gr. *stethos* prsi, + -skop] slušalo, (zdravniška) slušalka za osluškovanje, zlasti srca in pljuč

stévard -a *m* [angl. *steward*] 1. upravitelj (posestva); oskrbnik, 2. nadzornik, reditelj, 3. strežaj, natakar (na ladji, letalu); **stevardésa** -e *ž* [angl. *stewardess*] strežajka, strežnica na ladji ali letalu

stíbij -a *m* [lat. *stibium*] kem. prvina, srebrnkasta krhka kovina za lahke zlitine (= antimon)

stígma -e *ž* [gr. *stigma, stigmatos* vbod, pega] 1. vtisnjeno ali vžgano znamenje, žig, npr. v antiki na sužnjevem telesu; *fig.* sramotno znamenje, 2. v med. ranica ali rdeča pega (znamenje histerije); značilno znamenje sploh, 3. v kršč. veri: znamenja (Kristusovih) ran na telesu verskih gorečnikov ali histerikov, 4. dihalna odprtina traheje pri insektih (anat.)

stigmatizácija -e *ž* [nlat. *stigmatisatio* iz gr.] 1. vtiskovanje ali vžiganje stigem; zaznamovanje, 2. pojavljanje stigem po telesu (med.); **stigmatizírati** -am vtisniti sramotno znamenje, (o)žigosati, za vedno zaznamovati koga

stíh -a *m* [gr. *stichos* vrstica] pesniška vrstica, verz (metr.)

stihíja -e *ž* [gr. *stoicheion* črka; prvina; začetek] 1. v stgr. filozofiji: prvina (prasnov) ali počelo kot osnova naravnih pojavov, npr. pri Talesu voda, pri Heraklitu ogenj…, 2. naravni pojav sploh: dež, vihar…, 3. *fig.* slepa, nepremagljiva (od človeške volje neodvisna) naravna ali družbena sila, 4. stihijnost

stihíjski -a -o [gl. stihija] 1. izvirajoč od slepih naravnih sil; delujoč slepo, neodvisno od človeške volje, naključen, gl. elementaren, 2. v družbi: samohoten, nezaveden, nenačrten, neorganiziran, razvijajoč se brez zavestnega vodstva (~i razvoj); **stihíjnost** -i *ž* samohotnost, nezavednost, nenačrtnost, naključnost…

stihomantíja -e *ž* [gr. *stichos* vrstica, *manteia* prerokovanje] prerokovanje iz verzov (Rimljani so napisali verze iz sibilskih knjig na lističe, jih pomešali in enega na slepo izvlekli; z njega so potem brali prihodnost)

stihomitíja -e *ž* [gr. *stichos* vrstica, *mythos* beseda, govor] vrsta dramskega dvogovora, kjer igralca izmenoma izgovarjata po en verz

Stíks -a *m* [gr. *Styx* iz *stygein* sovražiti] v gr.-rim. mit. reka v spodnjem svetu, čez katero brodnik Haron prevaža duše umrlih in bogovi pri njej izrekajo najsvetejše prisege

stíl -a *m* [fr. *style* iz lat. *stilus* antično pisalo, ošiljena paličica za pisanje] slog, 1. slogovna posebnost v oblikovanju ali izražanju misli (Cankarjev ~, uradni ~), 2. celotnost umetniških sredstev in načinov izražanja posameznih umetnikov, umetn. smeri ali dob (gotski ~); **stílen** -lna -o slogoven

-stíl -a *m* [lat. *stilus* iz gr. *stylos* steber; pisalo] v sestavljenkah, npr. peristil

stilbít -a *m* [gr. *stilbein* sijati, + -it] bleščeča se bela ali rdečkasta rudnina, vrsta zeolita

stilét -a *m* [ital. *stiletto*] kratko bodalce, navadno s trikotnim rezilom
stilíst -a *m* [fr. *styliste* iz lat. *stilus*] kdor piše v lepem, pravilnem slogu; **stilístika** -e *ž* nauk o slogu, o lepem, pravilnem izražanju misli
stilít -a *m* [ngr. *stylites* iz gr. *stylos* steber] stebrnik, stebrni svetnik, kršč. asketi iz zgodnjega sred. veka, ki so dolga leta preživeli na visokih stebrih (Simeon S-)
stilizácija -e *ž* [fr. *stylisation* iz lat.] oblikovanje sloga, dajanje lepe, pravilne oblike; preoblikovanje po kakem slogu; **stilizírati** -am 1. oblikovati (v kakem slogu), dati določeno obliko; napisati, sestaviti ipd. v lepem, pravilnem slogu; izpiliti, 2. preoblikovati po kakem (umetniškem) slogu
stílo -a *m* [gl. stilograf] nalivno pero (pogovorno)
stílo- [iz gr., gl. -stil] v sestavljenkah, npr. stilograf
stilobát -a *m* [stilo- + gr. *-bates* iz *bainein* iti] podstebrje, tj. temelj, podnožje stebrišča pri templjih ipd. (arhit.)
stilográf -a *m* [stilo- + -graf] nalivno pero
stilométer -tra *m* [stilo- + -meter] stebromer, priprava za lažje določanje razmerij pri stebru
stilus curiae /sti'lus ku'rie/ lat. kurialen, pust slog
stimfalíde -id *ž mn.* [gr. *stymphalides*, po jezeru Stymphalis v Arkadiji] v stgr. mit. velikanske roparske ptice z železnimi kremplji in železnim kljunom, ki so pustošile po Arkadiji, dokler jih ni Herakles pokončal
stímul -a *m* [lat. *stimulus* želo; spodbuda] spodbuda; v fiziol. dražljaj
stimulácija -e *ž* [lat. *stimulatio* iz *stimulus* spodbuda] 1. spodbuda, spodbujanje (k dejanju, delovanju...), 2. draženje (fiziol.)
stímulans -a *m* [lat. *stimulans*] 1. spodbudilo (pomoček, ukrep...), npr. za večjo storilnost, 2. v med. poživilo, npr. vino; dražilo, npr. kofein
stimulatíven -vna -o [gl. stimulacija] 1. spodbudljiv, spodbuden, 2. v med. poživljajoč; dražeč
stimulírati -am [lat. *stimulare*] 1. spodbosti, spodbuditi; podžgati, 2. poživiti, npr. dejavnost organizma; dražiti
stímulus -a *m* [iz lat.] gl. stimul
stípsa -e *ž* [iz gr. *styphein* krčiti] 1. uporaba stiptika, 2. ustavitev krvavitve (med.)
stíptik -a *m* [fr. *styptique* iz gr. *styphein* krčiti] snov, ki krči tkivo ali žile, npr. galun
stipulácija -e *ž* [lat. *stipulatio* ustna pogodba] pogodba; dogovor; (slovesno) priznanje sprejete obveznosti; **stipulírati** -am **(se)** pogoditi, dogovoriti se (s pogodbo), s pogodbo določiti; skleniti pogodbo; obljubiti kaj, obvezati se za kaj
stíva -e *ž* [iz* gr.] morska pena (mineral.)
stíva -e *ž* [ital. *stiva*] 1. dno ladje, 2. gredelj na dnu ladje
stóa -e *ž* [gr. *stoa* veža, hodnik] *fig.* stoična filozofska šola, prim. stoicizem
stoa poikile /sto'a poiki'le/ gr. »pisana veža«, dvorana v starih Atenah, olepšana s Polignotovimi podobami; v njej je učil Zenon (živel okrog 340—260 pr. n. š.), začetnik stoicizma
stoicízem -zma *m* [fr. *stoïcisme*, prim. stoa poikile] smer v stari gr. in rim. filozofiji (Zenon, Seneka, Mark Avrelij...); stoicizem je priznaval obstoj materije in zakonitost med pojavi, ki jo je ustvaril vesoljni Razum; človek naj spozna to zakonitost in živi v soglasju z naravo; mirno, brezčutno naj premaguje čustva in strasti, tako bo našel duševni mir in srečo, zato: nil mirari; *fig.* (duševna) mirnost, ravnodušnost; premagovanje strasti, neomajno prenašanje življenjskih bridkosti; **stóičen** -čna -o sloneč na stoicizmu; (duševno) miren, ravnodušen, neomajen; **stóik** -a *m* 1. privrženec stoicizma, 2. (duševno) miren, ravnodušen človek
stomatítis -a *m* [stomat(o)- + -itis] vnetje sluznic v ustni votlini (med.)
stómato- [gr. *stoma*, *stomatos* usta] v sestavljenkah, npr. stomatolog
stomatológ -a *m* [stomato- + -log] zdravnik, specialist za stomatologijo; **stomatológija** -e *ž* nauk o boleznih v ustni votlini (med.)
stomatopód -a *m*, *mn.* **stomatopóda** -od *s* [stomato- + -pod] v zool. žival iz reda stomatopod (neki morski raki)

stomatoskóp -a *m* [stomato- + -skop] zrcalce za pregledovanje ustne votline (med.)
stòp *neskl.* [iz angl.] 1. stoj! 2. konec, pika (v telegrafiji)
stóparica -e *ž* [angl. *stop* ustaviti] merilna ura (šp.)
stóraks -a *m* [lat. *storax*] 1. vrsta trdne, dišeče smole iz skorje nekega maloazijskega drevesa, danes največ ekspektorans, 2. vrsta podobnih smol
store -ra *m* /stə:/ angl. 1. zaloga; skladišče, 2. trgovina
stórija -e *ž* [ital. *storia* iz lat. *historia*] (izmišljena) zgodba ali povest; *pejor.* prazne marnje, čenče
stornírati -am [ital. *stornare*] v knjigov. z nasprotno vknjižbo izknjižiti (popraviti, uničiti) nepravilno ali preklicano postavko; *fig.* ustaviti, preklicati (naročilo, postopek...)
stórno -a *m* [ital. *storno*] 1. v knjigov. popravek, uničenje, izpis, izknjiženje vknjižene postavke, 2. ustavitev, preklic česa
stórting -a *m* [norv. *stor* velik, *ting* svet, zborovanje] »veliki svet«, norveški parlament, sestoječ iz spodnje in zgornje zbornice
story /stɔ:′ri/ angl. zgodba, povest; pravljica; izmišljotina
stout -a *m* /staut/ angl. vrsta zelo močnega porterja (piva)
strabízem -zma *m* [gr. *strabismos*] škiljenje (med.)
strabotomíja -e *ž* [gr. *strabos* škilast, + -tomija] operativna odstranitev škilavosti (med.)
stráca -e *ž* [ital. *strazza*] trgovski dnevnik, knjigov. knjiga, v katero najprej vpišejo dnevne dohodke in izdatke
stracchino -a *m* /straki′no/ ital. vrsta mehkega sira iz okolice Milana
stradivárka -e *ž*, *nav. v mn.* **stradivárke** -rk [po izdelovalcih godal iz Cremone, najznamenitejši je bil Antonio Stradivari, 1644*—1737] gosli ali druga godala, ki jih je izdelal A. Stradivari ali kak drug član te rodbine
strágula -e *ž* [lat. *stragulum* preproga] linoleju podobna (slabša) talna obloga
strambóto -a *m* [ital. *strambotto* iz lat.] vrsta ital. ljudske ljubezenske pesmi iz osmih enajstercev
stramín -a *m* [lat. *stramen* slama; odeja] 1. močna, kanafasu podobna tkanina, 2. kanafas
strangulácija -e *ž* [lat. *strangulare* zadaviti] 1. zadavljenje; obešenje, 2. v med. zadrgnjenje (črevesa)
stratég -a *m* [gr. *strategos* vojskovodja, iz *stratos* vojska, *agein* voditi] 1. izkušen vojskovodja, 2. poznavalec strategije
strategém -a *m* [gr. *strategema*] vojna zvijača; *fig.* zvit načrt (poteza, naklep...), zvijača
stratégičen -čna -o [gr. *strategikos*] ki se tiče strategije; vojaški, pomemben v vojaškem pogledu (~a točka); **strategíja** -e *ž* 1. »vojskovodstvo«, nauk o vodenju ali spretnost vodenja oboroženih sil države v vojni, 2. spretnost v vodenju polit. boja za dosego določenega smotra, prim. taktika; *fig.* pretehtano, premišljeno ravnanje; **stratéški** -a -o gl. strategičen
stratifikácija -e *ž* [lat. *stratum* plast, + -fikacija] 1. nastajanje, oblikovanje plasti, plastenje (družbe, zemeljske skorje...), 2. v geol. slojevitost, skladovitost kamnin, 3. vlaganje semen v plasti peska za prezimovanje
stratigrafíja -e *ž* [lat. *stratum* plast, + -grafija] 1. nauk, ki opisuje, klasificira itd. plasti v zemeljski skorji (opisna geologija), 2. rentgensko slikanje v plasteh (med.)
stratiót -a *m* [gr. *stratiotes* vojščak] 1. najemni vojščak, npr. v stari srbski državi, 2. vrsta vodnih rastlin s sabljastimi listi (bot.)
stráto- [lat. *stratum* plast] v sestavljenkah, npr. stratosfera
stratokracíja -e *ž* [gr. *stratos* vojska, + -kracija] vojaška vlada; gospostvo vojaške klike
stratokúmulus -a *m* [strato- + kumulus] temnejši, plastasti in kopasti oblak (meteorol.)
stratonávt -a *m* [strato- + lat. *nauta* mornar] stratosferni letalec
stratoplán -a *m* [strato- + lat. *planus* raven] stratosferno letalo, letalo za stratosferne polete
stratosfêra -e *ž* [strato- + sfera] v meteorol. zračna plast v višini približno 10 do 70 km nad morjem (nad troposfero in

pod ionosfero); **stratosfêren** -rna -o ki se tiče stratosfere

stratostát -a *m* [strato- + -stat] balon z zaprto gondolo (vrsta aerostata) za raziskovanje stratosfere

stratovizíja -e *ž* [strato- + -vizija] televizija z letalom kot relejno postajo

strátus -a *m* [iz lat. *stratus* raztegnjen] plastnik, nizek, megli podoben plastast oblak (meteorol.)

streptokók(us) -a *m* [gr. *streptos* zavit, + kok] v med. vrsta bakterij v obliki nitkaste verižice; nekatere povzročajo gnojna vnetja ali zastrupitve

streptomicín -a *m* [gr. *streptos* zavit, *mykes* gliva] uspešno zdravilo (antibiotik) proti streptokokom in stafilokokom, pri tbc in drugih boleznih

stricto iure /strik'to ju're/ lat. strogo po pravu, po zakonu

stricto sensu /strik'to sen'zu/ lat. v ožjem pomenu, dobesedno vzeto

strihnín -a *m* [fr. *strychnine* iz gr. *strychnos* razhudnik] zelo strupen alkaloid iz semen tropičnega strihnovca; v med. in za uničevanje golazni

stríkten -tna -o [lat. *strictus* iz *stringere* dotakniti se; stisniti] natančen (~o navodilo), strogo določen; **stríktno** se **držati česa** natančno, strogo, dobesedno se držati česa

striktúra -e *ž* [lat. *strictura*] v med. zožitev, npr. vodov (~ sečevoda)

stringénca -e *ž* [lat. *stringere* dotakniti se; napeti, stisniti] odločnost, strogost (zakona); odsekanost, ostrina, npr. vojaških povelj

stringendo /strindžen'do/ ital. *prisl.* čedalje hitreje, pospešeno (glas.)

stríp -a *m* [angl. *strip* črta, trak, pas] risana, navadno pustolovska zgodba s kratkim besedilom, zlasti kot priloga v časopisih (komični ~)

strip tease [angl.] gl. striptiz

stríptiz -a *m* [angl. *strip* sleči se, *tease* dražiti] točka v kabaretih in nočnih lokalih, pri kateri se izvajalka slači, v stiliziranih gibih, navadno ob glasbeni spremljavi; **striptizéta** -e *ž* izvajalka striptiza

stroboskóp -a *m* [gr. *strobein* vrteti, + -skop] opt. priprava, vrteč se kolut s podobami istega predmeta (npr. dirjajočega konja) v zaporednih fazah gibanja; pri vrtenju ustvarjajo podobe videz nepretrganega gibanja

strófa -e *ž* [gr. *strophe* obrat; v stgr. drami sprva del zborne pesmi, ki jo je pel zbor, ko se je obračal z desne na levo] kitica, skupina dveh ali več verzov, ki sestavljajo metrično celoto; **strófičen** -čna -o kitičen, v kitici

stróncij -a *m* [nlat. *strontium*, po kraju Strontian na Škotskem, kjer so jo najprej našli] kem. prvina, lahka bivalentna kovina rumenkaste barve, podobna kalciju; v naravi le v spojinah; **stróncij 90** radioaktivni izotop stroncija

struggle for life /strʌ'gl fə: laif/ angl. »boj za življenje«, za obstanek, po Darwinovem nauku povzroča selekcijo vrst (biol.)

struktúra -e *ž* [lat. *structura* iz *struere* graditi] 1. ustroj (organizacijska ~), sklad, sestava, notranja zgradba (atomska ~), 2. v geol. zlog kamnin; **struktúr(ál)en** -(l)na -o ki se tiče strukture (~a formula), izvirajoč iz strukture; **strukturírati** -am dati ali določiti strukturo česa

strukturalízem -zma *m* [struktural(en) + -izem] 1. smeri v novejšem jezikoslovju, ki preučujejo predvsem jezikovno strukturo, tj. notranje odnose in funkcije jezikovnih komponent in prvin (sintagmatični ~), 2. v psihologiji smer (npr. W. Wundt), ki preučuje strukturnost in stanje psihičnih pojavov

strúma -e *ž* [lat. *struma*] v med. golša (povečana ščitnica)

stud. okr. za lat. *studiosus* marljiv, učeč se; v (nlat.) zvezah pomeni študenta

stud. arch. [nlat. *studiosus architecturae*] študent arhitekture

stúdio -ia *m* [ital. *studio*] 1. študijski ali delovni prostor znanstvenika, umetnika, ali prostor za umetniško delo sploh (glasbeni ~), 2. prostor za radijske ali televizijske oddaje

studiózen -zna -o [iz lat. *studiosus*] 1. marljiv, vesten, 2. vestno, strokovno izdelan

studiózus -a *m* [lat. *studiosus* marljiv, učeč se] dijak, študent

stud. iur. [nlat. *studiosus iuris*] študent prava

stud. med. [nlat. *studiosus medicinae*] študent medicine

stud. pharm. [nlat. *studiosus pharmaciae*] študent farmacije
stud. phil. [nlat. *studiosus philosophiae*, ali: ...*philologiae*] študent filozofije, ali: filologije
stud. rer. nat. [nlat. *studiosus rerum naturalium*] študent naravoslovja
stud. rer. oec. [nlat. *studiosus rerum oeconomicarum*] študent gospodarskih ved
stud. rer. pol. [nlat. *studiosus rerum politicarum*] študent državoznanstva
stud. rer. techn. [nlat. *studiosus rerum technicarum*] študent tehniških ved
stupíden -dna -o [lat. *stupidus*] top; topoglav, slaboumen, duševno omejen
stúprum -a *m* [lat. *stuprum*] posilstvo, oskrunjenje (device), onečaščenje
Sturm und Drang [/šturm und drang/ = nem. vihar in nalet, po naslovu Klingerjeve tragedije] viharništvo, razdobje v nem. literaturi okrog 1770—1790 (Herder, mladi Goethe in Schiller...), začetek nem. romantike
sú -ja *m* [iz fr.] gl. sou
sua sponte /su'a spon'te/ lat. iz svojega nagiba, sam od sebe, prostovoljno
sub lat. predlog: pod, ob, pri (prostorno); v, med, po (časovno); v raznih zvezah, npr. sub rosa
sub- [iz lat. *sub* pod, ob...] v zloženkah označuje podrejenost in nižjo stopnjo ali mero: pod-, po- itd.; pred c, f, g, m, p, r — se asimilira z naslednjim sogl.: suc-, suf-, sug-, npr. subakuten, sugerirati, surogat
subakúten -tna -o [sub- + akuten] v med. zmeren (npr. temperatura pri mrzlici); ne povsem akuten
subaltêren -rna -o [nlat. *subalternus*, lat. *sub-*, *alter* drug] pod kom (drugim), tj. 1. podložen, podrejen, nižji, 2. v Aristotelovi logiki: poseben (v razmerju do splošnega)
subalternácija -e *ž* [nlat. *subalternatio*] v logiki: podrejenost posebnega pojma splošnemu
subantárktičen -čna -o [sub- + antarktičen] v bližini antarktičnih krajev, med antarktičnim in zmerno toplim pasom
subárktičen -čna -o [sub- + arktičen] v bližini arktičnih krajev, med arktičnim in zmerno toplim pasom
sub auspiciis imperatoris /sub auspi'ciis imperato'ris/ lat. pod cesarjevim pokroviteljstvom (promocija ~)
sub conditione /sub kondicio'ne/ lat. s pogojem
subdiákon -a *m* [nlat. *subdiaconus*, lat. *sub-*, gr. *diakonos* služabnik] 1. v katol. cerkvi pomočnik diakona, prva stopnja višjih posvečenj, 2. pri protestantih: pomožni pridigar
subdominánta -e *ž* [sub- + dominanta] v glas. četrta stopnja (kvarta) tonovske lestvice, stopnja pod dominanto
subglaciálen -lna -o [sub- + lat. *glacialis* leden] podledeniški (~i tok)
subhastácija -e *ž* [lat. *subhastatio*, *sub-*, *hasta* sulica] v pr. sodna dražba, prisilna prodaja (v ožjem pomenu: dražba zemljiške posesti)
sub Iove /sub jo've/ lat. pod Jupitrom (Jupiter je bil bog nebes), tj. pod milim nebom
subito /su'bito/ ital. *prisl.* 1. takoj, nemudoma, 2. hitro, naglo (glas.)
sub iudice /sub ju'dice/ lat. »pri sodniku«, tj. še nerešen, npr. spor
subjékt -a *m* [lat. *subiectum* podmet, iz *subiicere* vreči pod...] 1. snov, predmet (kot podlaga, npr. pogovora, pisanja...), 2. v fil. misleči, spoznavajoči jaz, človeška osebnost kot nosilka zavestne dejavnosti, 3. človek sploh, večkrat pejor. (sumljiv ~), 4. v log. podmet, tj. pojem (osebek), o katerem pridevek kaj pove, 5. v slovn. osebek (stavčni člen); **subjékten** -tna -o ki se tiče subjekta, sloneč na subjektu
subjektíven -vna -o [nlat. *subjectivus*, gl. subjekt] lasten subjektu, izhajajoč od (mislečega) subjekta; ki se tiče predvsem mislečega subjekta; oseben, gledan z osebnega, ne s stvarnega stališča; pristranski, enostranski (~a ocena), naspr. objektiven; **subjektívni idealízem** fil. smer (predstavniki Berkeley, Mach itd.), ki zanikuje obstoj objektivnega sveta in trdi, da je misleči subjekt (individualna zavest, občutki itd.) edina realnost; ta postavka nujno vodi k solipsizmu, po katerem obstoji zgolj individualna zavest posameznika, njegov »jaz«; **subjektívnost** -i *ž* osebno pojmovanje, presojanje

z osebnega vidika, osebni odnos do česa, tj. odnos, ki sloni na osebnem mnenju, idejah, okusu...; pristranost, neobjektivnost

subjektivíst -a *m* [gl. subjekt] 1. privrženec subjektivizma, 2. kdor presoja subjektivno; **subjektivízem** -zma *m* 1. subjektivni idealizem, 2. v spoznavni teoriji nauk, ki pravi, da sta spoznanje in resnica subjektivna, odvisna od spoznavajočega subjekta (objektivne resnice ni), 3. sociol. smer, ki trdi, da razvoja družbe ne določajo objektivne zakonitosti, marveč subjektivni dejavniki — volja, težnje in ideje znamenitih osebnosti, 4. subjektivni odnos do česa, gl. subjektivnost

súbjunktiv -a *m* [nlat. *subjunctivus sc. modus*] v slovn. vezni naklon (= konjunktiv) v nekaterih jezikih, npr. francoščini; **subjunktíven** -vna -o ki se tiče subjunktiva

subkontráren -rna -o [sub- + kontraren] v log. delno nasproten, izražajoč nasprotje med dvema delno trdilnima in nikalnima trditvama, npr. »nekatere kače so strupene« in »nekatere kače niso strupene«

subkután -a -o [sub- + nlat. *cutaneus* kožen] podkožen (~a injekcija)

sublimácija -e *ž* [nlat. *sublimatio* iz lat. *sublimare* dvigniti] 1. v psihol. preobrazba nižjega v višje, npr. fizičnih sil v duševno delo; pri Freudu: preobražanje spolnih gonov (libido) v duhovno in kulturno tvornost, 2. v kem. prehajanje trdnih snovi v plinaste, npr. pri kafri, ali kristaliziranje iz hlapov brez vmesnega tekočega stanja; *fig.* (pre)čiščenje; **sublimacíjski** -a -o ki se tiče sublimacije

sublimát -a *m* [gl. sublimacija] s sublimacijo dobljena snov, zlasti živosrebrni klorid (hud strup, razkužilo itd.)

sublímen -mna -o [lat. *sublimis*] visok, vzvišen; plemenit; veličasten

sublimírati -am [gl. sublimacija] 1. spremeniti v kaj višjega, plemenitejšega, oplemenititi, 2. v kem. izvesti sublimacijo

sublokácija -e *ž* [sub- + lokacija] podzakup, podnajem

subluksácija -e *ž* [sub- + nlat. *luxatio* izvin] v med. sklepni izpah, navadno delni

submisíja -e *ž* [lat. *submissio* spuščanje] 1. podreditev; podrejenost; pokorščina; ponižnost; hlapčevstvo, 2. razpis ali oddaja javnih del najboljšemu ponudniku

sub modo /sub mo'do/ lat. s pogojem (da se izpolni kaka zahteva), s prevzeto obveznostjo

suboksíd -a *m* [sub- + oksid] nestabilni oksid (kem.)

subordinácija -e *ž* [sub- + lat. *ordinare* urediti, razvrstiti] 1. podreditev; podrejenost (nižjega višjemu); odvisnost, 2. pokorščina, poslušnost (do nadrejenih), 3. odnos nižjega pojma do višjega (log.); **subordinírati** -am postaviti na nižjo stopnjo; podrediti (si)

subpoláren -rna -o [sub- + polaren] med polarnim in zmerno toplim pasom ležeč (geogr.)

subrépcija -e *ž* [lat. *subreptio* iz *subrepere* prikrasti se] 1. prevara s prikrivanjem in pačenjem resnice, 2. v logiki: vtihotapljenje (zavestno ali nezavedno) nepravilnega sklepa

subrét(k)a -e *ž* [fr. *soubrette*] v operah in operetah: pevka veselih vlog, tip koketne, premetene sobarice ali strežnice

subrogácija -e *ž* [nlat. *subrogatio*] nadomestitev z drugo osebo; zamena, zamenjava (osebe, določil, pravic...); prenos pravic

sub rosa /sub ro'za/ lat. »pod rožo«, tj. na tihem, zaupno (roža je bila simbol egipt. boga Horusa, ki so ga Grki istili s Harpokratom, bogom molčečnosti)

subsekvénca -e *ž* [lat. *subsequi* iti za kom] nasledovanje; kar čemu sledi, nasledek; **subsekvénten** -tna -o nasleden, naslednjoč, sledeč; naslednji (v času, prostoru...)

subsidiáren -rna -o [lat. *subsidiarius*] pomožen, podporen; *fig.* dodaten, drugovrsten, v rezervi (~i zneski, ki pridejo v poštev, če ne zadostujejo redne dotacije)

subsidiár(ij) -(j)a *m* [lat. *subsidiarius* pomožen] pomočnik

subsídij -a *m* [lat. *subsidium*] (denarna) pomoč, podpora ene države drugi, zlasti drž. podpora gospodarskim podjetjem (kult. ustanovam se daje nav. subvencija); *pejor.* podkupnina; **subsídije** -ij *ž mn.* pomočki, pomožna sredstva, npr. finančna; pomožne čete

sub sigillo /sub sigi'lo/ lat. pod pečatom (molčečnosti), strogo zaupno

subsisténca -e *ž* [nlat. *subsistentia*] 1. v fil. (samostojno) bivanje ali obstoj; samostat, kar biva samostojno, 2. dohodki, življenjska sredstva; živež

subskribènt -énta *m* [sub- + lat. *scribere* pisati] podpisnik, naročnik; **subskribírati** -am podpisati se za kaj, (s podpisom) naročiti kaj ali prevzeti kako obveznost

subskrípcija -e *ž* [lat. *subscriptio*] podpisovanje (~ posojila); podpis, s katerim se kdo za kaj obveže, npr. da bo prevzel vrednotnice, kupil po »subskripcijski« ceni še ne izšlo knjigo ipd.; *fig.* naročilo, vpis; zbiranje naročnikov; **subskripcíjski** -a -o ki se tiče subskripcije; naročniški

sub sole nihil perfectum /sub so'le ni'hil perfek'tum/ lat. nič na svetu (= pod soncem) ni popolno

sub specie aeternitatis /sub spe'cie eternita'tis/ lat. s stališča (= v luči) večnosti

subspécies *neskl. ž* [sub- + species] podvrsta (bot., zool.)

sub specie totalitatis /sub spe'cie totalita'tis/ lat. s stališča celote, glede na celoto

sub spe rati /sub spe ra'ti/ lat. v upanju na ugodno rešitev (prošnje ipd.)

substánca -e *ž* [lat. *substantia* podstat, *sub-*, *stare* stati] 1. snov, tvar(ina), iz katere kaj sestoji, 2. v fil. podstat, tj. nespremenljiva osnova vsega, kar obstoji (samostat), bistvo, jedro vseh pojavov; materialisti pojmujejo kot substanco večno spreminjajočo se materijo, idealisti duha; *fig.* bistvo, jedro česa

substanciálen -lna -o [nlat. *substantialis*] 1. snoven; telesen; bogat na (redilnih) snoveh, hranljiv, izdaten, 2. podstaten; samostaten; *fig.* bistven, biten, osnoven; stvaren, resničen; pomemben

súbstantiv -a *m*, *mn.* **súbstantiva** -iv *s* [iz nlat. *substantivus* sam stoječ] samostalnik (slovn.); **súbstantiven** -vna -o 1. samostalniški (~a raba), 2. v fil. obstoječ sam po sebi, neodvisno; bistven; stvaren, resničen

substantivírati -am [gl. substantiv] v slovn. spremeniti v samostalnik, npr. glagol, uporabljati samostalniško

substitúcija -e *ž* [nlat. *substitutio* iz lat. *substituere* podstaviti; zamenjati] zamena, zamenjava, nadomeščanje, zlasti, 1. kakega glasu z drugim (slovn.), 2. atomov ali atomske skupine z drugo (kem.), 3. imenovanje namestnika ali naslednika, če prvi ne bi mogel prevzeti kakih pravic (pr.); **substitucíjski** -a -o ki se tiče substitucije; **substituírati** -am zamenjati, nadomestiti, postaviti namesto koga (ali česa); vstaviti

substitút -a *m* [lat. *substitutus*] 1. namestnik, kdor po substituciji koga zamenja (pr.), 2. namestek, stvar, ki zamenja drugo ipd., 3. nadomestek, npr. sintetični kavčuk

substrát -a *m*, *mn.* **substráta** -at *s* [lat. *substratum* iz *substernere* razprostreti pod kaj] 1. v fil. a) podlog, podstava, materialna podlaga pojavov ali procesov, b) v metafiziki: substanca, 2. okolje, življenjska osnova organizmov (biol.), 3. spodnja (starejša) jezikovna plast (keltski ~ v francoščini), 4. *fig.* podlaga, osnova

substrúkcija -e *ž* [lat. *substructio*] temelj, podzidje (zgradbe); spodnji ustroj

subsumírati -am [sub- + lat. *sumere* vzeti] 1. privzeti, všteti, vključiti v kaj, 2. v log. povzé(ma)ti, podrediti nižje enote višjim; **subsúmpcija** -e *ž* 1. privzemanje; privzetje, vštetje, npr. nasprotnikovih argumentov, 2. v log. povzemanje, podrejanje nižjih pojmov višjim ali posameznih splošnim, npr. pojem konja pojmu sesalec; povzetek

subtílen -lna -o [lat. *subtilis*] tenak, droben, nežen; iztanjšan; tankočuten; natančen; ostroumen; premeten; **subtílnost** -i *ž* nežnost; iztanjšanost; natančnost; prebrisanost, premetenost

subtrahènd -énda *m* [lat. *subtrahendus* iz *subtrahere* odvzeti, odvleči] v mat. odštevanec, število, ki ga odštejemo; **subtrahírati** -am odšte(va)ti

subtrákcija -e *ž* [nlat. *subtractio*] odštevanje, ena štirih osnovnih rač. operacij (mat.); zmanjšanje; **subtrakcíjski** -a -o ki se tiče subtrakcije

subtraktíven -vna -o [nlat. *subtractivus*] odštevalen; odšteven, ki naj se odšteje (z znakom —)

subtrópičen -čna -o *ali* **subtrópski** -a -o [sub- + tropičen, tropski] poltropičen, blizu tropičnih krajev, med tropičnim in zmerno toplim pasom
sub una specie /sub u'na spe'cie/ lat. »v eni podobi«, tj. podobi kruha (pri katol. obhajilu, prim. utrakvist)
sub utraque specie /sub utra'kve spe'cie/ lat. »v obeh podobah«, tj. podobi kruha in vina (pri husitih)
subvéncija -e *ž* [nlat. *subventio* iz lat. *subvenire* priti na pomoč] denarna, finančna pomoč (stalna ali začasna), drž. podpora znanstvenim, kulturnim ipd. ustanovam; **subvencionírati** -am da(ja)ti subvencijo, denarno podpirati
subvêrzija -e *ali* **subverzíja** -e *ž* [nlat. *subversio* iz lat. *subvertere* preokreniti] preobrat; prevratn(išk)o, podtalno delovanje; prevrat (polit.); **subverzíven** -vna -o prevraten, prevratniški; podtalen, prekucuški; *pejor.* uničevalen, razdiralen
sub voce /sub vo'ce/ lat. pod geslom (v slovarjih)
suffrage universel /süfraž' üniverse'l'/ fr. splošna volilna pravica
súfi -ja *m* [ar. *sufi* v volnen plašč oblečen asket, ali iz gr. *sophia* modrost] islamski asket, privrženec sufizma
suficiénca -e *ž* [lat. *sufficientia*] zadostnost; **suficiénten** -tna -o zadosten (~o delovanje organa)
súficit -a *m* [lat. *sufficit*, 3. os. edn. sed. od *sufficere* zadostovati] presežek (v blagajni, dohodkov nad izdatki), naspr. deficit; **suficíten** -tna -o 1. ki se tiče suficita, 2. suficitaren; **suficitáren** -rna -o s presežkom, izkazujoč presežek
sufíks -a *m* [nlat. *suffixum*] v slovn. 1. pripona v izpeljankah, npr. lov, lov(ec), lov(iti), 2. obrazilo, vrsta pripon, ki isti besedi oblikujejo pomen, npr. dela(ti), dela(m), dela(jo); **sufiksálen** -lna -o priponski (~i naglas)
sufízem -zma *m* [gl. sufi] mistični, panteistični nauk muslimanske ločine sufijev iz 8. stol.
suflé -ja *m* [fr. *soufflée*] narastek (kuh.)
suflêr -ja *m* [fr. *souffleur*] šepetalec, gledališki nameščenec, ki šepeta igralcem besedilo vlog; **suflêrka** -e *ž* šepetalka; **suflírati** -am šepetati, prišepetavati (v šoli, gledališču...)
sufokácija -e *ž* [lat. *suffocatio*] zadušitev (med.)
sufragán -a *m* [lat. *suffragium* volilni glas] član duhovnega kolegija s pravico do glasu in sedeža; nadškofu podrejen škof
sufražétka -e *ž* [fr. *suffragette* iz lat. *suffragium* volilni glas] bojevnica za žensko volilno pravico in polit. enakopravnost žene, zlasti v Angliji, kjer se je gibanje začelo
sugerírati -am [lat. *suggerere* postaviti pod...; prigovarjati] vplivati na tujo voljo, mišljenje, čustva...; (neopazno) vsiliti komu svojo voljo ali misli (psihol.); prišepetavati kaj, navajati na kaj; *fig.* predlagati; svetovati
sugestibílen -lna -o [angl. *suggestible* iz lat.] sprejemljiv ali občutljiv za sugestijo, ki si pusti vplivati
sugestíja -e *ž* [lat. *suggestio*] 1. duhovno vplivanje na tujo voljo, mišljenje... (včasih tudi v hipnozi), 2. kar kdo komu sugerira; *fig.* predlog; nasvet; namig; pobuda, 3. tako nastala predstava, vtis, akt...; **sugestíven** -vna -o ki se tiče sugestije; vplivajoč na koga ali kaj; *fig.* prepričevalen
suicíd -a *m* [nlat. *suicidium*] samomor
sui generis /su'i ge'neris/ lat. »svoje vrste«, poseben (večkrat pejor.); enkraten, povsem drugačen od drugih
suíta -e *ž* [fr. *suite*] 1. spremstvo vladarjev (dvorna ~) ali odličnikov, 2. skladba iz samostojnih delov, a v isti tonovski lestvici; nastala v 16. stol., klasična glasbena oblika v Bachovem času
sujet -a *m* [fr.] gl. sižé
sukcedènt -énta *m* [lat. *succedere* iti, slediti komu] naslednik (= sukcesor)
sukcesíja -e *ž* [lat. *successio* nasledstvo] 1. postopnost, zaporednost; zaporedje, 2. nasledstvo (~ prestola), 3. dediščina; zapuščina
sukcesíven -vna -o [nlat. *successivus*] postopen, (drug za drugim) sledeč, (časovno) zaporeden, zapovrsten; **sukcesívnost** -i *ž* postopnost, zaporednost
sukcésor -ja *m* [lat. *successor*] v pr. naslednik (v službi, pravicah...); dedič

sukulénca -e *ž* [lat. *succulentus* sočen] sočnost; **sukulénten** -tna -o sočen
sukúrz -a *m* [lat. *succurrere* na pomoč priteči] pomoč, podpora; okrepitev (poslana na pomoč)
súkus -a *m* [lat. *sucus* sok] sok; *fig.* jedro, bistvo
sulfanilamíd -a *m* [sulf(o)- + anil(in) + amid] bel kristalast amid proti infekcijam, ki jih povzročajo streptokoki, gonokoki ipd.
sulfapiridín -a *m* [sulf(a)- + piridin] sulfanilamidu sorodno zdravilo, zlasti proti pnevmokokom
sulfát -a *m* [sulf(o)- + -at] sol žveplene kisline (kem.)
sulfíd -a *m* [sulf(o)- + -id] spojina žvepla s prvinami, zlasti s kovinami (kem.)
sulfít -a *m* [sulf(o)- + -it] sol žveplaste kisline (kem.)
súlfo- [lat. *sulphur* žveplo] v sestavljenkah, npr. sulfat
sulfonál -a *m* [sulfo- + -(n)al] brezbarvna kristalasta snov, uspavalo in hipnotik
súltan -a *m* [ar. *sultan* zmagovit; vladar] 1. naslov tur. vladarjev od 11. stol. do padca monarhije, 2. naslov nekaterih musl. vladarjev (maroški ~), 3. na pokrivalu okrasek iz perja (perjanica) ali konjske žime
sultanát -a *m* [gl. sultan] 1. vlada in oblast sultana, 2. monarhija s sultanom na čelu (turški ~)
súma -e *ž* [lat. *summa sc. res* iz *summus* najvišji] 1. v mat. vsota, seštevek, 2. skupni znesek, 3. celota
sumácija -e *ž* [nlat. *summatio*] seštevanje; seštevek, vsota; povzetek
súmah -a *m* [ar. *summaq*] 1. ruj, vrsta dreves, iz katerih pridobivajo čreslovino, 2. taka čreslovina
sumánd -a *m* [nlat. *summandus*] seštevanec, prištevanec, tj. število, ki ga seštevamo (mat.)
sumáren -rna -o [nlat. *summarius*] »seštet«, skupen, celoten; posplošen; **sumáričen** -čna -o 1. sumaren, 2. le v glavnem posnet ali povzet; kratek in pregleden; skrajšan (~i postopek)
sumárij -a *m* [lat. *summarium*] kratka vsebina; povzetek, izvleček iz vsebine
sumírati -am [nlat. *summare* iz lat. *summa* vsota] 1. sešte(va)ti, 2. delati sklepe; povzeti, posplošiti
sumíst -a *m* [gl. summa] sholastik, pisec srednjev. summ, npr. T. Akvinski
summa -e *ž* [/su'ma/ = lat. vsota, celota] ime za »popolna«, sistematična dela iz srednjev. teol. in filoz., npr. »Summa theologica« T. Akvinskega
summa cum laude /su'ma kum lau'de/ lat. »z največjo pohvalo«, z odliko — na nekaterih vseučiliščih ocena, zlasti pri dipl. izpitu
summa summarum /su'ma suma'rum/ lat. »vsota vsot«, tj. končna vsota; *fig.* če vzamemo vse skupaj...
summula -e *ž* [/su'mula/ dimin. iz lat. *summa*] manjša summa
summum bonum /su'mum bo'num/ lat. najvišje, »absolutno« dobro (v etiki)
summum ius, summa iniuria /su'mum jus, su'ma inju'ria/ lat. »najvišje pravo, največja krivica«, tj. formalno pretiravanje z zakoni ali predpisi lahko prizadene največjo krivico (rek omenja že Cicero, izvira od Terencija)
súna -e *ž* [ar. *sunnah* ustno izročilo] muslimansko versko izročilo, verski nauki Mohameda in prvih štirih kalifov, ohranjeni v ustnem izročilu (niso zapisani v koranu)
sunít -a *m, nav. v mn.* **suníti** -ov [gl. suna] (pravoverni) muslimani, ki hkrati s koranom priznavajo tudi sune, naspr. šiiti
sunjatsenízem -zma *m* [po Sunjatsenu, 1866*—1925, kitajskem revolucionarnem demokratu in voditelju kit. osvobodilnega gibanja] 1. kit. narodnoosvobodilno gibanje, ki ga je vodil Sunjatsen, 2. nauk Sunjatsena
suo loco /su'o lo'ko/ lat. na svojem, tj. pravem mestu
suo nomine /su'o no'mine/ lat. z imenom, imenoma (opozorilo lekarnarju, naj napiše, iz česa je zdravilo sestavljeno)
suo tempore /su'o tem'pore/ lat. ob svojem času, o pravem času, pravočasno
supé -ja *m* [fr. *souper*] večerja
súper- [lat. *super* na, nad, čez, gor...] v zloženkah izraža višjo stopnjo, kaj izrednega, čezmernega...: na-, nad-,

pre-, višji itd., npr. superrevizija, supersenzibilen

superárbiter -tra *m* [super- + arbiter] vrhovni (raz)sodnik, kdor ob nesoglasju med sodniki razsodi v kakem vprašanju

superarbitráža -e *ž* [super- + arbitraža] 1. razsodba, odločitev višje oblasti, 2. ponovni, višji pregled, npr. vojaških obveznikov

superdividénda -e *ž* [super- + dividenda] dodatni delež pri letnem dobičku delniške družbe (izplačujejo ga delničarjem po posebno uspešnem poslovnem letu)

superfosfát -a *m* [super- + fosfat] vrsta umetnih gnojil iz naravnih fosfatov in žveplene kisline

superhumán -a -o [super- + human] nadčloveški, presegajoč človeške moči ali pojme

superinfékcija -e *ž* [super- + infekcija] v med. ponovno okuženje (z istim povzročiteljem)

superintendánt -a *m* [super- + intendant] višji upravnik (ali nadzornik, oskrbnik...)

superintendènt -énta *m* [super- + lat. *intendens* iz *intendere* razpeti, povečati] pri protestantih višji duhovnik, nadzornik cerkvene občine

supêrior -ja *m* [lat. *superior* višji, nadrejen, komp. od *superus* zgornji] predstojnik, zlasti samostanski

superióren -rna -o [lat. *superior* višji] višji, močnejši, odličnejši, boljši (po stopnji, položaju, kvaliteti...), naspr. inferioren

superkárgo -a *m* [super- + kargo] na trg. ladjah pooblaščenec, ki spremlja tovor in zastopa lastnika v trg. poslih

superkolavdácija -e *ž* [super- + kolavdacija] višji, zadnji uradni pregled (potrditev)

superkontróla -e *ž* [super- + kontrola] višji pregled

súperlativ -a *m* [nlat. *superlativus sc. gradus*] v slovn. presežnik, tretja, presežna stopnja pridevnikov, npr. najboljši; *fig.* najvišja stopnja; **súperlativen** -vna -o 1. presežniški, izražajoč presežno stopnjo (slovn.), 2. izražajoč se v superlativih (~a ocena); *fig.* vrhunski; izreden, na najvišji stopnji; skrajen; pretiran

supermarket -a *m* /sju:'pəma:'kit/ angl. velika samopostrežna trgovina

supernaturálen -lna -o [super- + naturalen] nadnaraven; **supernaturalízem** -zma *m* vera v nadnaravne sile ali pojave, zlasti vera v božje razodetje

supernóva -e *ž* [super- + nova] zelo svetla zvezda, ki nenadno vzplameni na nebu

superoksíd -a *m* [super- + oksid] gl. peroksid

superpopulácija -e *ž* [super- + populacija] prenaseljenost, preobljudenost

superpozícija -e *ž* [nlat. *superpositio*] 1. postavitev enega vrh drugega (npr. popolno prekritje dveh likov), 2. podaljšanje čez določeno dobo

superrevizíja -e *ž* [super- + revizija] ponovni, višji pregled

superskrípcija -e *ž* [lat. *superscriptio*] napis; naslov

superstícija -e *ž* [lat. *superstitio*] prazna vera, vraža; **supersticiózen** -zna -o praznoveren, vražen, babjeveren (~i strah)

superstruktúra -e *ž* [super- + struktura] vrhnja gradnja ali stavba, npr. ideologija v odnosu do gospodarske osnove

supín -a *m* [lat. *supinum*] v slovn. namenilnik, nedoločna glagolska oblika (pri glagolih gibanja izraža namen, npr. grem orat)

supírati -am [fr. *souper* večerja] večerjati, prim. supé

suplemènt -énta *m* [lat. *supplementum* iz *supplere* dopolniti] 1. dopolnilo, dodatek, dostavek (h knjigi, članku...); dopolnilni snopič, 2. priloga, 3. kot, ki dopolnjuje drug kot do 180° (mat.); **suplemménten** -tna -o dopolnilen, dodaten (~i snopič); **suplementáren** -rna -o dopolnilen (~i kot)

suplénca -e *ž* [lat. *supplere* dopolniti] namestovanje, nadomeščanje (zlasti učitelja)

suplènt -énta *m* [lat. *supplere* dopolniti] profesorski pripravnik; pomožni učitelj na visokih šolah; **suplentúra** -e *ž* 1. nadomeščanje, 2. suplentsko mesto

suplíka -e *ž* [fr. *supplique*] pismena prošnja; **suplikánt** -a *m* prosilec

suplírati -am [lat. *supplere* dopolniti] 1. dodati, dopolniti, 2. zamenjati, nadomestiti koga; biti suplent

suponírati -am [lat. *supponere*] domnevati, meniti, predpostavljati, predstavljati si
supórt -a *m* [fr. *supporter* nositi; podpirati] sankice pri stružnici (tehn.)
supozícija -e *ž* [lat. *suppositio* podstava] 1. podmena, domneva; (pred)postavka, gl. hipoteza, 2. podtaknitev (pr.)
supozitórij -a *m* [nlat. *suppositorius* podložen pod ...] v med. svečka, čepek ali stožčast vložek, nav. iz kakaovega masla s primešanimi zdravili (potisne se v telesno votlino)
súpra- [lat. *supra* gor; zgoraj; na, nad...] prislov in predlog, gl. super-
supranaturalízem -zma *m* [iz lat.] gl. supernaturalizem
supremacíja -e *ž* [fr. *suprématie* iz lat. *supremus* najvišji] premoč, prevlada, prvenstvo, zlasti politično
supremát -a *m* [iz lat. *supremus*, presež. od *superus* zgornji] 1. najvišja, vrhovna oblast, 2. papežev primat nad škofi
supresíja -e *ž* [lat. *suppressio*] zatiranje; zatrtje, potlačitev; odprava; prikrivanje, utaja, zamolčanje česa; **supresíven** -vna -o zatiralen; ki se tiče supresije
supurácija -e *ž* [lat. *suppuratio*] gnojenje, zlasti zaradi vnetja; gnoj
súra -e *ž* [ar. *surah* vrsta, stopnja] poglavje korana
súrka -e *ž* [iz hrv.] kratek žametast suknjič hrvatske narodne noše; Slovenci so ga nosili zlasti v ilirskem in čitalniškem gibanju
surogát -a *m* [iz lat. *surrogatum* iz *surrogare* dati na mesto drugega] manjvreden nadomestek, npr. cikorija namesto kave; *pejor.* ponaredek
surrealíst -a *m* [fr. *surréaliste*, *sur-* iz *super-*, + realist] privrženec surrealizma; **surrealízem** -zma *m* »nadrealizem«, umetn. smer, nastala v Franciji okrog 1924; v njenem ustvarjanju ima precejšen pomen sanjski in podzavestni svet (vpliv psihoanalize)
sursum corda /sur'sum kor'da/ lat. »kvišku srca«, začetne besede katol. liturg. molitve; *fig.* pogum!
suspékten -tna -o [lat. *suspectus*] sumljiv
suspendírati -am [lat. *suspendere* obesiti; viseti; pustiti neodločeno] začasno odstaviti ali odsloviti (iz službe); razrešiti (funkcije, obveznosti, pravice...); začasno razveljaviti ali prepovedati (~ zakon); odgoditi, odložiti (plačilni rok); ustaviti kaj; prepovedati športniku nastopanje
suspénz -a *m* [lat. *suspensus* viseč; neodločen] 1. začasna odstavitev iz službe, 2. začasna prepoved nastopanja (šp.)
suspenzíja -e *ž* [iz nlat. *suspensio*] 1. začasna odstavitev ali odslovitev; razrešitev koga; začasna razveljavitev; odlog, odlaganje; ustavitev, 2. v fiz. stanje, ko je snov v obliki najmanjših delcev enakomerno porazdeljena v redkejši snovi, npr. delci gline v vodi; **suspenzíven** -vna -o začasno odstavljajoč ali odlagajoč, odložilen; ki se tiče suspenzije
suspenzórij -a *m* [iz lat. *suspensus* viseč] v med. opornjak, zaščitni pas, npr. v obliki mošnjice za podpiranje mod
suspícija -e *ž* [lat. *suspicio*] sum; sumničenje
sustentácija -e *ž* [lat. *sustentatio*] vzdrževanje, preživljanje; podpora; preskrba; prehrana
sustine et abstine /sus'tine et ab'stine/ lat. vzdrži in vzdrži se, načelo stoikov, zlasti Epikteta
sutána -e *ž* [fr. *soutane* iz lat. *subtus* spodaj] dnevna obleka katol. duhovnikov, pri nav. duhovnikih črna, večkrat simbol tega stanu
suterén -a *m* [fr. *souterrain* podzemeljski] 1. prizemlje, 2. prikletno stanovanje
sútra -e *ž* [skt. *sutra* nit, vrstica] ime raznih zbirk izrekov pri starih Indih (napisanih pred sanskrtom); izrek, življenjsko pravilo
suum cuique /su'um kui'kve/ lat. vsakomur njegovo = vsakomur, kar mu gre (Cicero, De officiis)
suverén -a -o [fr. *souverain* iz nlat. *superanus** iz lat. *super* nad] 1. najvišji, na najvišji stopnji, vrhunski (znanje, zmožnosti...), 2. najvišji, vrhoven (~a avtoriteta); nedotakljiv; neodvisen; samostojen; neomejeno vladajoč, samovladen, 3. *fig.* neomejen, vzvišen, nedosežen; **suverén** -a *m* 1. kdor ima suvereno oblast, vladar, 2. sovereign; **suverénost** -i *ž* 1. najvišja oblast (položaj, pravice...), ki jo ima suveren, 2. samostojnost, popolna

neodvisnost države v notranji in zunanji politiki

suverenitéta -e *ž* [fr. *souveraineté*] suverenost

svástika -e *ž* [skt. iz *svasti* srečen] kljukasti križ, 1. verski simbol ali okras iz predzgodovinskih časov (v stari Indiji simbol sonca), 2. simbol in emblem nem. nacistične stranke in Tretjega rajha

svíng -a *m* [iz angl.] gl. swing

svíter -tra *m* [angl. *sweater* iz *sweat* potiti se] debela volnena, večinoma športna jopica

s.v.p. fr. kratica: s'il vous plaît

SW [angl. *Southwest*] medn. kratica: jugozahod

sweating sistem /sue'tiŋ .../ angl. »sistem potenja«, oblika kapit. izkoriščanja, kjer je med podjetnikom in delavci posrednik [angl. *sweater* človek, ki se zanj delavci pote], ki prevzame od podjetnika delo po domenjeni ceni in se trudi, da bi ga delavci opravili čim ceneje

swing -a *m* [/suiŋ/ = angl. nihati] 1. vrsta plesa, 2. glasba zanj, poseben slog jazza

Š

šábaka -e *ž* [shr. iz ar.] manjša, potezna ribiška mreža za obalni ribolov

šában -a *m* [tur. *şaban* iz ar.] osmi mesec v muslimanskem koledarju, med 15. majem in 15. junijem

šablóna -e *ž* [nem. *Schablone* iz fr. *échantillon* vzorec] 1. iz lepenke, lesa ipd. izrezan vzorec za kaj (pleskarska ~), 2. plastični kalup, model, npr. za ulivanje, 3. *fig.* predloga ali vzorec, ki ga slepo, mehanično posnemajo; **šablónski** -a -o narejen po šabloni, po enem kopitu; brez misli, mehaničen, vsakdanji, obrabljen; **šablonírati** -am delati s šablono

šablonizírati -am [nem. *schablonisieren* iz fr.] delati po šabloni, po enem kopitu; šablonsko, mehanično ravnati

šabráka -e *ž* [nem. *Schabracke*, shr. *šabrak* iz tur.] podsedlica, olepšana podsedelna (konjska) odeja

šafhávznerica -e *ž* [po švicarskem mestu Schaffhausen z razvito urarsko industrijo] vrsta ur, zlasti ročnih

šafót -a *m* [nem. *Schafott* iz fr. *échafaud*] krvniški oder, na katerem izvršujejo smrtne obsodbe, morišče

šagrén -a *m* [fr. *chagrin* iz tur. *saghri* konjski hrbet] 1. mehko usnje z zrnčasto površino iz konjske, kozje, oslovske ipd. kože, 2. podobna tkanina ali papir, npr. za vezavo

šagrín -a *m* [iz fr.] gl. šagren

šáh -a *m* [perz. *shah*, okr. za *padshah*] 1. naslov perz. vladarjev, 2. »kraljevska igra«, prastara igra (iz Indije) s 16 črnimi in 16 belimi figurami na kvadratni deski, razdeljeni na 64 črnih in belih polj, 3. v šahovski igri: napad na nasprotnikovega kralja; **šáh mát** *neskl. m* [= perz. kralj je mrtev] konec šahovske igre, gl. mat; *fig.* **v šáhu držati** imeti koga v oblasti, v rokah; **šáhinja** -e *ž* šahova žena (perzijska ~)

šahírati -am [gl. šah] igrati šah; **šahíst** -a *m*, **šahístka** -e *ž* kdor igra šah, igralec (-lka) šaha

Šahnáma -e *ž* [perz. *Shahnameh* Kraljevska knjiga] herojski ep perz. pesnika Firduzija (940*—1020*); v približno 60.000 distihih opeva zgodovino Perzije od najstarejših časov do konca vlade Sasanidov

šáht -a *m* [nem. *Schacht*] jašek, navpičen ali močno nagnjen rov (jama) v rudnikih; **šáhten** -tna -o ki se tiče jaška, jaškov

šájka -e *ž* [madž. *sajka*] 1. avstrijska rečna (stražna) ladjica na Donavi v času Vojne krajine, 2. plitev, širok prevozni čoln ali ladjica

šájkača -e *ž* [shr. iz šajka, prvotno kapa, kakršne so nosili avstr. šajkaši] vojaška čepica brez ščitka

šajkáš -a *m* [gl. šajka] stražnik, vojak na avstr. šajki; veslač ali čolnar na šajki; izdelovalec šajk

šakál -a *m* [fr. *chacal* iz tur. *çakal* iz perz.] lisici podobna zver iz družine psov; v Evropi živi okrog Sredozemlja (pri nas v Dalmaciji), na glasu zaradi ponočnega tuljenja

šál -a *m* [nem. *Schal* iz angl. *shawl* iz perz.] volnena ali svilena ovratna ruta, zavijača, ogrinjač (kašmirski ~)

šalét -a *m* [fr. *chalet*] planšarska koča ali kmečka hiša v švicarskih planinah

šalót(k)a -e *ž* [nem. *Schalotte* iz fr. *échalote*] drobna čebula z milejšim okusom, iz Orienta

šalúpa -e *ž* [fr. *chaloupe* iz* hol. *sloep*] večji, navadno ladijski čoln na eno jadro ali le na vesla

šálvare -ar *ž mn.* [shr. iz tur. *şalvar* iz perz.] 1. dolge, široke ženske hlače (dimije), nosijo jih predvsem muslimanke, 2. podobne moške hlače

šamáda -e *ž* [fr. *chamade* iz ital. *chiamata* klic, poziv] bobnanje v znamenje, da se hočejo obleganci vdati ali pogajati

šamán -a *m* [tung. *saman*] žrec, vrač (čarovnik in zdravnik) pri nekaterih primitivnih plemenih

šamanízem -zma *m* [gl. šaman] šamanstvo, na kultu duhov — predvsem prednikov — in magiji sloneča vera primitivnih plemen v Aziji, Ameriki itd. na stopnji razpadanja plemenske skupnosti (prehodna stopnja k religiji in nastanku svečeniške kaste)

šamánstvo -a *s* gl. šamanizem

šambertén -a *m* [fr. *chambertin*] znamenito rdeče vino, vrsta burgundca

šámija -e *ž* [shr. iz perz., po mestu v Siriji] vrsta naglavnih rut pri omoženih muslimankah, npr. v Makedoniji

šamoá -ja *m* [iz fr.] gl. chamois

šamót -a *m* [fr. *chamotte*] 1. močno žgana glina z nekaj taljivih primesi; iz nje izdelujejo opeko za peči ipd., 2. šamotna opeka; **šamóten** -tna -o iz šamota, ki se tiče šamota (~a malta)

šampánjec -njca *m* [fr. *champagne*] bela ali rdeča vina iz fr. pokrajine Champagne, danes zlasti draga, peneča se bela vina

šampinjón -a *m* [fr. *champignon* goba] kukmak, pečenka, vrsta boljših jedilnih gob

šampión -a *m* [fr., angl. *champion* iz nlat. *campio* borec] borec, bojevnik za kaj, zaščitnik kake reči; zlasti v športu: prvak, zmagovalec; kdor bo verjetno zmagal

šampionát -a *m* [fr. *championnat*] v šp. (tekma za) prvenstvo v kaki panogi

šampón -a *m* [angl. *shampoo* umivati glavo ali lase] prašek ali tekočina za umivanje las

šánsa -e *ž, nav. v mn.* **šánse**, šáns [fr. *chance* iz nlat. *cadentia* iz lat. *cadere* pasti — v zvezi z metom kocke] sreča; upanje (na uspeh); možnost, verjetnost uspeha; ugodna prilika; **nima šáns** slabo mu kaže, nič se mu ne obeta

šansón -a *m* [fr. *chanson* iz lat. *cantio* pesem] lahka, šaljiva pesem ali popevka

šansóna -e *ž* [iz fr.] gl. šanson

šansonéta -e *ž* [fr. *chansonnette* pesmica, prim. šanson] šaljiva ali lahkoumna popevka

šansonétka -e *ž* [fr. *chansonnette* pesmica] pevka šansonov ali šansonet

šántung -a *m* [po kit. pokrajini Šantung in istoimenskem polotoku] **1.** tkanina iz svile divjih, nekultiviranih sviloprejnih metuljev (= tusah), 2. način tkanja

šáp -a *m* [nem. *Schappe* iz fr. *chappe*] svilena preja ali svila iz svilenih odpadnih vlaken ali manjvrednih kokonov, spredena kakor česanka

šápelj -plja *m* [nem. *Schappel* iz fr.] načelek v narodni noši (nevestin ~)

šapirográf -a *m* [iznašel A. Schapiro, + -graf] priprava za razmnoževanje spisov ali risb, izpopolnjeni hektograf; **šapirografírati** -am razmnožiti s šapirografom; razmnoževati na šapirografu

šápka -e *ž* [iz rus. iz tur.] kapa, kučma; čepica

šaráda -e *ž* [fr. *charade*] zlogovnica, zlogovna uganka; beseda ali besedna zveza, ki jo moramo uganiti, se deli na zloge (ali besede) s samostojnim pomenom; namesto zlogov so včasih podobe ali jih »upodabljajo« ljudje; *fig.* uganka, skrivnost

šarlatán -a *m* [fr. *charlatan* iz ital. *ciarlatano* iz* *ciarlare* čvekati — prvotno kričač, ki je prodajal zdravila ali odpustke] 1. mazač; šušmar, 2. slepar, goljuf, ki izkorišča lahkovernost ljudi; **šarlatánski** -a -o 1. mazaški; šušmarski, 2. sleparski

šarlatániti -im [gl. šarlatan] slepariti, izkoriščati človeško lahkovernost

šárm -a *m* [fr. *charme* iz lat. *carmen* pesem; čarodejni verz ali izrek] čar, očarljivost,

mik(avnost), ljubkost, prikupnost, privlačnost; ljubeznivost

šarmánten -tna -o [fr. *charmant*] očarljiv, mikaven, ljubek, prikupen; ljubezniv

šarnír -ja *m* [nem. *Scharnier* iz fr. *charnière*] 1. zapirnica, vrsta tečaja (npr. pri oknu), 2. škarnica, 3. strešne škarje

šarpíja -e *ž* [nem. *Scharpie* iz fr. *charpie*] pukanica (iz starega platna), pukano platno, nekdaj za obvezovanje ran

šartréz -a *m* [iz fr.] gl. chartreuse

šárža -e *ž* [fr. *charge* breme, služba ...] 1. stopnja v vojski; službena stopnja; *fig.* čast, 2. v gledališču: pretiravanje vloge; manjša, poudarjena ali karakterna vloga, 3. naklad; polnitev; vložek (tehn.)

šaržêr -ja *m* [fr. *chargeur*] nabojni vložek, okvir z naboji, npr. pri brzostrelki; **šaržírati** -am 1. (na)polniti; naložiti v peč (tehn.), 2. vstaviti šaržer

šasíja -e *ž* [fr. *châssis* okvir] pri motornih vozilih: nosilno ogrodje s kolesi, motorjem in drugimi napravami, v naspr. s karoserijo

šatírati -am [nem. *schattieren* iz *Schatten* senca] (o)senčiti, (o)seniti; niansirati

šató -ja *m* [iz fr.] gl. šodó

šatúlja -e *ž* [nem. *Schatulle* iz nlat. *scatola*] 1. škatl(ic)a ali skrinjica za dragocenosti, 2. vladarjeva zasebna blagajna

ščí -ja *in neskl. m* [iz rus.] ruska zeljnata juha

šebój -a *m* [= perz. nočni vonj] fajgelj, dišeča lepotna rastlina z rumenkastimi ali rjavkastimi cvetovi

šeelít -a *m* [po švedskem kem. K. W. Scheeleju, 1742—86, odkritelju volframa, + -it] pomembna volframova ruda, navadno v kristalih

šéf -a *m* [fr. *chef* glava, vodja] 1. poglavar; voditelj, 2. vodja (~ pisarniškega oddelka); načelnik, predstojnik (~ protokola), 3. lastnik; podjetnik; **šéf inženír** glavni inženir; **šéf redáktor** glavni urednik

šéh -a *m* [prim. šah] v šahovski igri: napad na nasprotnikovo damo (»kraljico«)

šéih -a *m* [iz ar.] gl. šejk; **šéih ul íslam** vrhovni poglavar muslimanov

šéjk -a *m* [ar. *shaikh* starec; poglavar] 1. naslov ar. plemenskih poglavarjev, odličnikov, učenjakov ..., 2. pri muslimanih: verski poglavar ali predstojnik reda, ločine ...

šejtán -a *m* [shr. iz ar. *shaitan* iz* hebr. *satan*] pri muslimanih: vrag, hudič

šékel -kla *m* [iz hebr.] gl. sekel

šélak -a *m* [angl. *shellac* iz *shell* luska, lupina, *lac* ličilo] predelana smola nekih vzhodnoindijskih figovcev (za lake in politure)

šeleên -a *m* [fr. *chelléen*, po najdbah v bližini fr. mesta Chelles] kulturna stopnja starejše kamene dobe pred ašeleenom

šelít -a *m* gl. šeelit

šéma -e *ž*, **šemátičen** -čna -o, **šematizírati** -am [prek nem. iz gr.] gl. shema, shematičen ...

šematízem -zma *m* [nem. *Schematismus* iz gr.] letopis (s podatki o drž. organih); seznam, imenik uradnih oseb po stopnjah (učiteljski, častniški ~); prim. shematizem

šemizéta -e *ž* [fr. *chemisette*] 1. srajčica, 2. naprsnik

šêrbet -a *m* [shr. iz tur. *şerbet* iz ar.] 1. medica, 2. z ledom ohlajena orientalska pijača iz sadnih sokov, sladkorja in dišav

šêri -ja *m* [iz angl.] gl. *sherry*

šeriát -a *m* [shr. iz tur. *şeriat* iz ar.] muslimanski verski, pravni itd. predpisi, sloneči na koranu; **šeriátski** -a -o ki se tiče šeriata; **šeriátsko pravo** muslimansko versko pravo; **šeriátsko sodišče** muslimansko versko sodišče

šêrif -a *m* [angl. *sheriff*] v Angliji: najvišji upravni in sodni uradnik v grofiji (v ZDA ima predvsem sodne funkcije)

šêrif -a *m* [ar. *sharif* plemenit] 1. naslov Mohamedovih potomcev, najvišjih oblastnikov v Meki, 2. naslov maroških vladarjev (tudi: sultan)

šêrpa -e *ž* [nem. *Schärpe* iz fr. *écharpe*] 1. pasica, prepaska, opasnica (pri orientalskih nošah širok pas, v Evropi nekdaj pri častnikih ipd.), 2. naglavna ruta

šêrpa -a *in* -e *m* [po himalajskem ljudstvu] nosač v himalajskem pogorju

šétland -a *m* [po angl. otočju Shetland] debelejša okosmatena volnena tkanina za obleke in plašče

ševiót -a *m* [angl. *cheviot* vrsta škotske ovce s cenjeno kratko volno; na gričevju

Cheviot Hills med Anglijo in Škotsko] 1. dolga, groba volna škotskih ovac in tkanina iz nje, zlasti, 2. na otip ostro sukno iz česane volne v keprovi vezavi

ševró -ja *m* [fr. *chevreau* kozica] kozlovina, (ustrojena) kozina, mehko kozje usnje

ševrolét -a *m* [po amer. tovarnarju Chevroletu] znamka osebnih avtomobilov

šíbolet -a *m* [hebr. *shibboleth* klas; po slabi izgovarjavi glasu š v tej besedi so Gileaditi po bibliji spoznali sovražne Eframite] 1. *fig*. geslo, beseda, po kateri se kdo spozna; spoznavno znamenje, 2. posebnost v izgovarjavi, oblačenju ipd.

šifón -a *m* [fr. *chiffon* cunja, krpa] beljena, močno škrobljena bombaževina v platneni vezavi za telesno in posteljno perilo

šifoniêra -e *ž* [fr. *chiffonnière*] predalna omara za perilo in manjše predmete

šífra -e *ž* [fr. *chiffre* številka, iz nlat. *cifra* iz ar.] 1. začetne črke imena in priimka, monogram; značka, skrajšan podpis, 2. skrivno, dogovorjeno znamenje, 3. skrivna pisava, sporočilo s takimi znamenji

šifrírati -am [fr. *chiffrer*] napisati s šifro (~ brzojavko) ali označiti s šifro; podpisati se s šifro

šíht -a *m* [nem. *Schicht*] 1. delovni čas delavcev, zlasti rudarjev (nočni ~), 2. posad, izmena, skupina delavcev, ki jo po takem času izmenja druga skupina

šiít -a *m, nav. v mn.* **šiíti** -ov [ar. *shiah* ločina] v Perziji razširjena ločina, ena od dveh glavnih smeri islama; priznava le koran in zavrača ustna izročila, prim. sunit

šíjöring -a *m* [iz norv.] gl. skikjöring

šík *neskl.* [iz fr.] gl. chic

šikána -e *ž* [fr. *chicane*] malenkostno sitnarjenje ali nagajanje, če npr. kdo brez potrebe strogo izvaja kake predpise, da bi komu (zlasti podrejenemu) nagajal

šikanácija -e *ž* [gl. šikana] šikana; **šikanírati** -am sitnariti, delati preglavice, nagajati iz zlobe, preganjati koga

Ši-king -a *m* [= kit. kanonična Knjiga pesmi] knjižna zbirka okrog 300 najlepših kitajskih pesmi iz 12.—7. stol. pr. n. š., temelj kit. pesništva; uredil jo je Konfucij

šíling -a *m* [angl. *shilling*] angl. srebrnik za 12 penijev, $^1/_{20}$ funta

šíling -a *m* [nem. *Schilling*] 1. v Nemčiji prvotno računska denarna enota (12 pfenigov), pozneje srebrnik in drobiž, 2. avstr. denarna enota in kovanec, ima 100 grošev

šími -ja *m* [angl. *shimmy*, okr. iz *shake the shimmy* stresi srajco] amer. ples, nastal iz fokstrota z izrazitim ritmom in značilnim pozibavanjem v bokih in ramah; **šími** *prisl.* po zadnji modi, po najnovejši modi (~ kravata)

šimpánz -a *m* [fr. *chimpanzé*, po besedi črncev Bantu] najviše razvita antropoidna opica iz ekvatorialne Afrike; po telesnih in duševnih lastnostih najbližja človeku

šinjél -a *m* [shr. iz rus. *šinel'*] dolg vojaški plašč

šínto -a *m* [iz kit. *shin tao* pot bogov] japonska vera (= šintoizem)

šintoíst -a *m* [kit. *shin* bog, *tao* pot, nauk] pripadnik šintoizma; **šintoízem** -zma *m* stara japonska vera, sloni na obočevanju narave — zlasti sonca — in čaščenju prednikov ter herojev, drž. vera od 1868

širóko -a *m* [ital. *scirocco* iz ar.] 1. jugovina, topel in vlažen južni veter v Italiji in na Jadranu, 2. suh puščavski veter, noseč pesek iz Sahare

šírting -a *m* [angl. *shirting*] vrsta lahke bombažne tkanine

šjór -a *m* [iz ital. *signore*] gospod; gospodar

šjóra -e *ž* [iz ital. *signora*] gospa

škája -e *ž, nav. v mn.* **škáje**, škáj [ital. *scaglia* luska] okujine, iveri, luske pri kovanju ali valjanju (tehn.)

škámp -a *m* [ital. *scampo*] v zool. vrsta okusnih morskih rakov (kvarnerski ~)

škandál -a *m* [nlat. *scandalum* iz gr. *skandalon*, prvotno: klinček, ki sproži past in povzroči ropot] sramoten, nemoralen ipd. dogodek; vik in krik (ki ob tem nastane v javnosti); *fig*. sramota, pohujšanje, spotika

škandalizírati -am (se) [nlat. *scandalizare*] zbujati pohujšanje ali ogorčenost; pohujševati se, zgledovati se, zgražati se nad čim (kom)

škandalózen -zna -o [fr. *scandaleux* iz nlat.] zbujajoč zgražanje, ogorčenost ipd., sramoten, pohujšljiv, spotikljiv

škapulír -ja *m* [nem. *Skapulir* iz lat. *scapulae* rama] del oblačila pri mnogih katol. redovih: na ramah spet kos blaga, padajoč čez prsi in hrbet, pogosto segajoč do gležnjev

škárpa -e *ž* [ital. *scarpa*] podzid, oporni zid, iz kamna zidano (po)bočje, brežina

škàrt, škàrta *m* [ital. *scarto* iz *scartare* izločiti, prvotno: karte pri igranju] 1. izbirek, izvržek, izmeček, tj. izvrženo ali manjvredno blago, 2. kdor na naboru ni potrjen, (vojaški) izvrženec

škartírati -am [ital. *scartare*, gl. škart] odbirati in izvreči neuporabno ali manjvredno blago; *fig.* izvreči, zavreči, izločiti, zavrniti

škís -a *m* [nem. *Sküs* iz fr. *excuse* opravičevanje] 1. glavan, pri taroku najmočnejša karta, ki jemlje vse, 2. nelepa ženska, zlasti če je čemernega videza (zaničljivo)

škóda -e *ž* [po Škodovih tovarnah na Češkem] znamka čeških avtomobilov

škómber -bra *m, nav. v mn.* **škómbri** -ov [gr. *skombros*] skuša, plavka, vretenica (morska riba)

škorpijón -a *m* [gr. *skorpios*] 1. raku podobna žival (členonožec) iz razreda pajkov, ima dolg, členast zadek s strupenim želom; veliko vrst, 2. v antiki: vrsta bojnega metalnega stroja, 3. vrsta biča; **Škorpijón** -a *m* v astr. južno sozvezdje

škribènt -énta *m* [iz lat.] gl. skribent

škrlatínka -e, *manj v rabi* **škrlatína** -e *ali* **škrlatíca** -*e ž* [ital. *scarlattina*, dimin. iz *scarlatto* škrlatno rdeč] nekoč zelo nevarna nalezljiva otroška bolezen z značilnimi rdečimi izpuščaji po telesu

škrófelj -na *m*, **škrofulóza** -e *ž* [iz lat.] gl. skrofelj, skrofuloza

škúd -a *m* [ital. *scudo*] ital. srebrnik, gl. skud

škúna -e *ž* [iz angl.] gl. škuner

škúner -ja *m* [angl. *schooner*] vrsta jadrnice s 3—7 jambori

šláger -ja *m* [nem. *Schlager*] modna popevka, lahko glasbeno delo ali na ritmu modnih plesov sloneča popevka, največkrat s plehko vsebino

šláhčič -a *m* [polj. *szlachcic*] pripadnik šlahte, nekdanji nižji plemič na Poljskem

šláhta -e *ž* [polj. *szlachta*] nižje plemstvo v nekdanji Poljski

šlamástika -e *ž* [iz nem. *Schlamassel* iz hebr.] huda neprijetnost ali sitnost, »kaša«, škripci (priti v ~o)

šlaráfija -e *ž* [nem. *Schlaraffe* lenuh poležuh] vrsta žimnice s posebnim žičnim vložkom

šlép -a *m* [nem. *Schleppe*] rečni vlek, ladjam podobna tovorna plovila

šmínka -e *ž* [nem. *Schminke*] ličilo, lepotilo za obraz; **šmínkati** -am (se) ličiti (se), lepotičiti (se)

šódi -ja *m* [angl. *shoddy*] 1. preja iz volnenih odpadkov, 2. cenena volnena tkanina iz take preje

šodó -ja *m* [fr. *chaudeau* iz *chaud* vroč] vinska pena ali polivka, jed iz zavretega vina, rumenjakov in sladkorja; ljudsko »šato«

šofêr -ja *m* [fr. *chauffeur*, prvotno: kurjač] avtomobilski (zlasti plačan) voznik; **šofírati** -am voziti avto

šógun -a *m* [jap. iz kit. *chiang chun* vojskovodja] na Japonskem prvotno naslov cesarskega poveljnika, od 1192 do 1868 naslov dejanskih vladarjev (cesarji so imeli le formalno najvišjo oblast)

šók -a *m* [fr. *choc* sunek, udarec] 1. v med. huda, nenadna motnja organske funkcije, zlasti živčnih funkcij (živčni pretres), npr. zaradi operacije ali iz psihičnih vzrokov, 2. električni udar, fiziol. učinek električnega toka na telo, 3. hudo, nenadno razburjenje ali pretres

šokánten -tna -o [fr. *choquant*] žaljiv, spotikljiv, (moralno) odbijajoč; razburljiv (~a novica)

šokíranec -nca *m*, **šokíranka** -e *ž* [gl. šok] bolnik (-ica) v šoku; kdor je šokiran; **šokírati** -am 1. spraviti v šok, 2. prizadeti (~ z rovtarskim vedenjem), odbiti; žaliti; vznemirjati, 3. dati električni šok

šót -a *m* [fr. *chott* iz ar.] ime slanih jezer in močvirij v Tuniziji in Alžiriji; njih obseg se menja po letnih časih

šoviníst -a *m* [fr. *chauviniste*, po N. Chauvinu, vojnem veteranu in občudovalcu Napoleonove osvajalne politike, upodobljenem v igri bratov Cogniardov »La Cocarde tricolore«, 1831] prenapet, fanatičen patriot ali nacionalist; **šovinízem** -zma *m* prenapet, bojevit naciona-

lizem, zaslepljeno poveličevanje lastnega naroda in razpihovanje sovraštva in nestrpnosti do drugih narodov

špagéti -ov *m mn.* [ital. *spaghetti* iz *spago* vrvca] vrsta dolgih, tankih testenin

špájka -e *ž* [nem. *Speik*] baldrijan, kozlik (zdravilna rastlina)

špalír -ja *m* [nem. *Spalier* iz fr. *espalier* iz ital.] 1. dvored, dvojna vrsta ljudi, ki stoje na obeh straneh ulice ipd., da bi s tem počastili mimoidočega, 2. latnik, iz letev napravljena opora za vzgojo drevja; brajda

španjél -a *m* [angl. *spaniel*, tj. španski pes] lovski pes prepeličar

španjól -a *m* [ital. *Spagnuolo* Španec] španski žid, sefard; **španjólka** -e *ž* 1. španska židinja, 2. vrsta trte

špárgelj -glja *in* -geljna *m* [nem. *Spargel* iz lat.] beluš (bot.)

špartánec -nca *m* gl. spartanec

špecerija -e *ž* [nem. *Spezerei* iz ital. *spezieria*, prvotno trgovina z drogami in dišavami] 1. trgovina z mešanim blagom, 2. táko blago (živila, drobni predmeti ipd.)

špecerist -a *m* [gl. špecerija] 1. prodajalec v špecerijski trgovini, 2. trgovec s takim blagom

špedícija -e *ž*, **špeditêr** -ja *m* [iz ital.] gl. spedicija, spediter

špekulácija -e *ž* [iz nlat. *speculatio*] tvegani trgovski posli, preračunani na verjeten padec ali dvig tržnih cen in s tem na možnost lahkega in velikega dobička (borzna ~); kupovanje in preprodajanje blaga sploh, verižništvo; prim. spekulacija

špekulánt -a *m* [gl. špekulacija] kdor špekulira, dobičkar, verižnik; *fig.* preračunljivec; **špekulántski** -a -o ki se tiče špekulanta; verižniški, dobičkarski; (umazano) preračunljiv, nepošten

špekulatíven -vna -o [iz nlat. *speculativus*] sloneč na špekulaciji; tvegan, preračunan zlasti na lahek in hiter dobiček

špekulírati -am [lat. *specular* premišljati, presojati] ukvarjati se s špekulacijo; snovati tvegane račune ali načrte; meriti na kaj

špelúnka -e *ž* [lat. *spelunca*] votlina, špilja; (razbojniška) jama; beznica; (stanovanjski) brlog, gnezdo

špíc -a *m* [nem. *Spitz* iz *Spitze* konica] špicelj, vrsta pasje pasme s koničasto glavo

špijón -a *m* [fr. *espion* iz ital. *spione*] vohun, ogleduh, skrivni agent, ki se ukvarja s špijonažo

špijonáža -e *ž* [fr. *espionnage*] vohunstvo, ogleduštvo, tj. (zlasti plačano) zbiranje in izdajanje npr. državnih, predvsem vojaških skrivnosti tuji državi

špijonírati -am [nem. *spionieren* iz fr.] vohuniti, ukvarjati se s špijonažo; oprezovati, na skrivaj opazovati ali poizvedovati

špináča -e *ž* [ital. *spinacio*] vrsta zelenjave, bogate z vitamini; iz Orienta

špinét -a *m* [iz ital.] gl. spinet

špírit -a *m* [nem. *Spiritus* iz lat.] čisti alkohol, vinski cvet

špirituóze -oz *ž mn.* [nlat. mn. *spirituosa*] opojne, žgane pijače; **špirituózen** -zna -o opojen, močan (~a pijača)

špórt -a *m* [angl. *sport* iz stfr. *desport* kratkočasje, zabava] telesne vaje, igre ali tekmovanja; **špórtnik** -a *m*, **špórtnica** -e *ž* kdor goji šport

špúla -e *ž* [nem. *Spule*] 1. cevka (tekst.), 2. tuljava, vretence (tehn.)

šrafírati -am [nem. *schraffieren* iz ital. *sgraffiare* spraskati] črtkati, 1. senčiti s črtami (~ risbo), izraziti senco s črtami, 2. vleči črte na risbi

šrámel -mla *m* [prvi sestavil dunajski komponist J. Schrammel, 1850—1893*] skupina glasbenikov, nav. kvartet: violina, klarinet (ali harmonika), kitara in bas

šrapnél -a *m* [angl. *shrapnel*, iznašel angl. častnik H. Shrapnel, 1761—1842] s kroglami in eksplozivom napolnjen topovski izstrelek, ki se razpoči pred ciljem

šrót -a *m* [nem. *Schrot* iz *schroten* drobiti, (raz)sekati] 1. debelo mleto žito, zdrob, 2. šibre, zrnje za puške, 3. pola, npr. platna, 4. odpadno železje

štáb -a *m* [nem. *Stab*] 1. poveljstvo večje vojaške enote (~ divizije); osebje, dodeljeno vojaškemu poveljniku (častniki, pisarji, kurirji ...); *fig.* najvišji, vodilni organ, 2. vodstvo vojaško organizirane skupine (~ delovne brigade); **štábnik** -a *m* štabni častnik

štacúna -e *ž* [ital. dial. *stazona* in *stazzone* trgovina] trgovina, prodajalna; **štacúnar**

-ja ali **štacunár** -ja *m* trgovec, včasih pejor.

štafáža -e *ž* [nem. *Staffage* iz nem. *Stoff* snov, + fr. končnica *-age*] slikarski okras, človeški ali živalski liki na slikarskih pejsažih ipd. (da ožive sliko); *fig.* nepomemben okras, dodatek ali oprema; postranska stvar; slepilo za oči

štaféta -e *ž* [ital. *staffetta*, prvotno: hitri sel, navadno jezdec, iz *staffa* streme] atletsko tekmovanje v teku, kjer vsak tekač preteče del proge in izroči naslednjemu štafetno palico, dokler je zadnji ne prinese na cilj

štampíl(k)a -e *ž* [ital. *stampiglia*] pečatnik, prim. štempelj

štánca -e *ž* [nem. *Stanze* iz ital.] orodje (prebijalo, izsekalo, model...) pri stiskalnicah za štancanje kovinskih delov, tj. izsekavanje, stiskanje, plastično oblikovanje ipd.

štatút -a *m* [iz nlat.] gl. statut

štêmpelj -plja *m* [nem. *Stempel*] žig, pečat; kolek; **štempljáti** -am pečatiti, žigosati; kolkovati

štêrling -a *m* [angl. *sterling*, *ster-* iz* *star* zvezda, po zvezdi na nekaterih kovancih, + *-ling*] 1. star angl. srebrnik, 2. denarna enota na Angleškem, gl. funt šterling

štíftar -ja *m*, *nav. v mn.* **štíftarji** -ev [nem. *Stifter* začetnik] skakači, pripadniki verske ločine iz 16. stol.

štipéndija -e *ž* [lat. *stipendium* vojaška mezda, iz *stips* prispevek, *pendere* plačati] mesečna denarna podpora, ki jo dobe včasih študenti npr. od države ali ustanove; **štipendírati** -am dajati, podeliti štipendijo; podpirati s štipendijo; razpisati štipendijo

štipendíst -a *m*, **štipendístka** -e *ž* [gl. štipendija] kdor prejema štipendijo

štóla -e *ž* [lat. *stola* dolgo vrhnje oblačilo strim. matron] duhovniška naramnica (kršč. liturg.)

štóparica -e *ž* [iz angl.] gl. stoparica

štórija -e *ž* [iz ital.] gl. storija

štráca -e *ž* [iz ital.] gl. straca

štrájk -a *m* [nem. *Streik* iz angl. *strike* udar] stavka, ustavitev dela, orožje delavcev v boju proti izkoriščanju in zatiranju; v Sloveniji prva l. 1889 v Trbovljah; **štrájkati** -am stavkati, ustaviti delo

štrájkbreher -ja *m* [nem. *Streikbrecher* iz angl. *strikebreaker*] stavkokaz, kdor med stavko dela naprej ali začne delati, ko večina še stavka

štrapác -a *m* [ital. *strapazzo*] naporno, utrudljivo delo, hoja ipd.; trud, napor; **štrapácen** -cna -o namenjen za delo ali vsakdanjo rabo (~i čevlji); *fig.* (pre)naporen, utrudljiv

štrapacírati -am [gl. štrapac] (pre)naporno, utrudljivo delati, garati, truditi se; prenašati velike napore

štrúks -a *m* [nem. *Strucks* iz angl.] 1. način vezave (z rebričastim videzom), 2. močna, bombažna ali volnena tkanina v taki vezavi

študènt -énta *m* [iz lat. *studens*, delež. iz *studere* prizadevati si, učiti se] slušatelj na vseučilišču ali visoki šoli sploh (pri nas včasih tudi srednješolec, dijak)

štúdij -a *m*, *mn.* **štúdije** -ij *ž* [lat. *studium* marljivost; znanstveno delo] 1. uk, učenje, 2. preučevanje ali raziskovanje, 3. šolanje na visoki itd. šoli

štúdija -e *ž* [nem. *Studie* iz lat. *studium*] 1. krajša znanstvena razprava, 2. skica ali osnutek slike, kipa ... (kot priprava za večje umetn. delo)

študírati -am [nem. *studieren* iz lat. *studere* prizadevati si] 1. poglabljati se v kaj, raziskovati kaj; *fig.* premišljati kaj, 2. učiti se, 3. posvetiti se kaki vedi; obiskovati (v ta namen) visoko šolo, šolati se

štúk -a *m* [nem. *Stuck* iz ital. *stucco*] 1. sadrena malta, navadno zmes drobnega peska, apna in sadre za štukaterska dela, 2. tak okras (= štukatura)

štúka -e *ž* [nem. Stur*zkampfflugzeug*] nemško bojno letalo (strmoglavec) iz druge svetovne vojne

štukatêr -ja *m* [gl. štuk] sadrar, kdor opravlja štukaterska dela

štukatúra -e *ž* [nem. *Stuccatur* iz ital.] umetniški plastični okraski iz sadre, posebno na stropu ali po stenah

šuáni -ov *m mn.* [iz fr.] gl. chouani

Šu-king -a *m* [= kit. Knjiga listin] pri Kitajcih ena od petih kanonskih knjig; vsebuje veliko gradiva iz najstarejše zgodovine Kitajske

Šúlferajn -a *m* [iz nem.] gl. Schulverein

šúnd -a *m* [nem. *Schund*] plaža, leposlovje brez umetn. vrednosti; malovredna stvar sploh

šváb -a *m* [nem. *Schwabe*] 1. ščurek, 2. Nemec (zaničlj.); **švábica** -e *ž* 1. Nemka (zaničlj.), 2. gotica

švábah -a *m* [nem. *Schwabacher Schrift*] vrsta nem. tiskanih črk iz 15. stol. (starejša gotica)

švadrón -a *m* [nem. *Schwadron* iz fr.] oddelek konjenice (= eskadron)

švadronêr -ja *m* [gl. švadron] kvasač, širokoustnež, bahač; *fig.* **švadronírati** -am blebetati, kvasiti, ustiti se (o prigodah ipd.); bahati se

švícar -ja *m* [nem. *Schweizer*] 1. švicarski najemni vojak, nekdaj v telesni straži evropskih vladarjev, danes le še stražnik v papeževi straži, 2. cerkveni vratar ali paznik

švicarija -e *ž* [nem. *Schweizerei*] planšarska koča ali pristava v švicarskem slogu

T

T kratica: tesla

t kratica: tona

t. kratica: 1. tempo, 2. tenor, 3. tutti

Ta (tantal) znak za kem. prvino

ta kratica: tara

tabakóza -e *ž* [nlat. *tabacosis*] v med. pljučno obolenje zaradi stalnega vdihavanja tobačnega prahu

tábala -e *ž* [po črnski besedi] bojni boben afriških črncev

tabatjêra -e *ž* [fr. *tabatière*] tobačnica, škatlica za tobak, prvotno zlasti za njuhanje

tabéla -e *ž* [lat. *tabella*, dimin. iz *tabula* deska] 1. tablica, (raz)predelnica, preglednica, tj. po nekih vidikih sestavljen pregled (grafični ali v številkah) kakih podatkov, 2. črtanka (za vnašanje podatkov); **tabeláren** -rna -o v obliki tabele; *fig.* pregleden

tabeláričen -čna -o [gl. tabela] 1. (urejen) v obliki tabele, razpredelen; *fig.* pregleden, pregledno razdeljen, 2. v tisk. razpredelničen (~i stavek)

tabel(ariz)írati -am [gl. tabela] prikazati v tabeli; dati obliko tabele

tabêrna -e *ž* [lat. *taberna* koča, pivnica] krčma, gostiln(ic)a; *pejor.* beznica

tabernákelj -klja *m* [lat. *tabernaculum* kočica, šotor, dimin. iz *taberna*; pri starih Judih šotor s skrinjo zaveze] 1. v arhit. baldahinast nadstrešek pri kipih, oltarjih ipd., 2. v katol. liturg. omarica na glavnem oltarju, v kateri hranijo monštranco

tábes -a *m* [lat. *tabes* hiranje, iz *tabere* giniti, hirati] 1. sušica hrbtnega mozga (med.), 2. *fig.* (postopno) hiranje, hujšanje

tabétik -a *m* [gl. tabes] kdor boleha za tabesom, tabični bolnik; **tábičen** -čna -o bolan za tabesom, zlasti v zvezi s sušenjem hrbtnega mozga; sušičen; *fig.* izsušen, izhiran

tábik -a *m* [iz lat.] gl. tabetik

tábla -e *ž* [fr. *table* iz lat. *tabula*] plošča; (pisalna, risalna ...) deska; vklada

tablatúra -e *ž* [iz nlat.] gl. tabulatura

table [/ta'blə/ fr. iz lat. *tabula*] plošča; deska; miza; omizje

tableau -ja *m* [fr.] gl. tablo

tableau économique /tablo' ekənəmik'/ fr. »gospodarska preglednica«, preglednica proizvodnje in cirkulacije, kot jo je pojmoval fr. fiziokrat Quesnay (1694—1774)

tableau vivant /tablo' vivã'/ fr. »živa slika«, prikazovanje slike, kipa, zgodovinskih prizorov ipd. z živimi osebami

table d'hôte /ta'blə dot'/ fr. skupno kosilo (ali večerja) z istimi jedili in ceno za vse goste, prim. à la carte

Table ronde /ta'blə rõd/ fr. 1. omizje stangl. kralja Artusa z njegovimi dvanajstimi vitezi (iz zgodb o bajesl. kralju Artusu v stfr. književnosti), 2. ciklus teh romanov

tablét -a *m* [fr. *tablette*, dimin. iz *table*] 1. servirni pladenj ali podstavek, 2. polica za knjige, spise ...

tabléta -e *ž* [fr. *tablette*, dimin. iz *table*] 1. deščica; ploščica; tablica, 2. zdravilo v obliki okrogle ploščice

table tennis /tei'bl te'nis/ angl. namizni tenis (= pingpong)

tabletomanija -e *ž* [tablet(a) + -manija] pretirano uživanje tablet

tablínum -a *m* [lat. *tablinum*] velika soba za atrijem v strim. hiši; v njej so hranili tudi družinski arhiv

tabló -ja *m* [fr. *tableau*] 1. slika; velika skupinska slika; gledališka slika; »živa slika«, prim. tableau vivant, 2. pregled, pregleden prikaz (Quesnayev ~); razpredelnica

taborít -a *m*, *nav. v mn.* **taboríti** -ov [po utrjenem gradišču Tabor — danes mesto — na južnem Češkem] levo, skrajnje krilo husitov (največ kmetje, obrtniki in siromašne plasti po mestih), ki je zavrglo poglavitne katol. dogme in se zavzemalo za skupno lastnino in socialno enakost

tabú -ja *in neskl. m* [= tongansko: nedotakljiv, prepovedan] pri primitivnih plemenih na Južnem Pacifiku nekaj svetega, prepovedanega (predmet, žival, delo...) s skrivnostno močjo; *fig.* 1. *pridevn.* svet, nedotakljiv, prepovedan, 2. *samost.* kaj svetega, nedotakljivega ... (mnenje, vprašanje...); prepoved

tábula -e *ž* [lat. *tabula*] 1. (pisalna ipd.) deska; plošča, 2. zakonik, 3. zemljevid, 4. [lat. mn. *tabulae*] listine, spisi; arhiv

tabula rasa [/ta'bula ra'za/ lat. »ostrgana«, nepopisana pisalna deska; antična pisalna deska je bila prevlečena z voskom, ki so ga zdrgnili, če so hoteli napisano zbrisati] »nepopisan list«, človeški duh, še prost vtisov (izraz se navadno uporablja v Lockovem pomenu, da v človeški duši ni prirojenih idej); *fig.* 1. kaj zbrisanega, 2. praznina (prazna glava); popolno neznanje

tabuláren -rna -o [lat. *tabularis*] 1. v obliki tabule, 2. listinski, sloneč na listinah, 3. zemljiškoknjižen

tabulárij -a *m* [lat. *tabularium*] arhiv

tabulátor -ja *m* [angl. *tabulator*] predelniška tipka pri pisalnem stroju; z njo premikamo voz pri tipkanju tabel

tabulatúra -e *ž* [nlat. *tabulatura*] 1. stara notna pisava s črkami in številkami namesto not; izvira iz 15. in 16. stol., 2. pesniški pravilnik srednjev. »mojstrov pevcev«, 3. strog, natančen red in pravilnost

tabula votiva /ta'bula voti'va/ lat. zaobljubna plošča

tabulét -a *m* [nlat. *tabuleta* mizica] krošnja potujočih krošnjarjev

taburét -a *m* [fr. *tabouret*] »jurček«, nizek oblazinjen stolček brez naslonila

táca e *ž* [ital. *tazza*] gl. tasa

tacet [/ta'cet/ 3. os. edn. sed. od lat. *tacere* molčati] »molčí«, v glas. označba, da glasbilo ali glas molči

tacite /ta'cite/ lat. *prisl.* molče, tiho, skrivaj

tacitus consensus /ta'citus konsen'zus/ lat. tiho soglašanje, molčeča privolitev

taedium vitae /te'dium vi'te/ lat. naveličanost življenja, stud pred življenjem

táft -a *m* [nem. *Taft* iz ital. *taffetà* iz perz. *tafte*] ime za goste, močno glajene tkanine iz svile, naravne ali umetne

taheométer -tra *m* [tah(e)o- + -meter] zemljemerska priprava za hitro merjenje razdalj, vrsta teodolita

táhi- [gr. *tachys* hiter, *tachos* hitrost] v sestavljenkah, npr. tahigrafija

tahigráf -a *m* [tahi- + -graf] brzopisec; **tahigrafíja** -e *ž* brzopisje, vrsta stenografije pri Grkih in Rimljanih; uporabljala je razne okrajšave, prim. tironska znamenja

tahikardíja -e *ž* [tahi- + gr. *kardia* srce] v med. čezmerno naglo utripanje srca (do 200 in več utripov na minuto), npr. pri zastrupitvi z nikotinom

tahiméter -tra *m* [tahi- + -meter] geodetska priprava za hitro merjenje lege, razdalj in višin

táho- [gr. *tachos* hitrost] gl. tahi-

tahográf -a *m* [taho- + -graf] tahometer, ki meri in obenem registrira hitrost vozil ipd.

tahométer -tra *m* [taho- + -meter] brzinomer, vrsta priprav za merjenje hitrosti vozil ali vrtenja npr. strojnih delov

taille /taj/ fr. 1. rez, vrez; rezanje; obrezovanje, 2. krojenje; kroj, 3. pas, opasje (kot del kroja in telesni del), 4. postava

tailleur -ja *m* /tajœr'/ fr. krojač

tailor -ja *m* [/tei'lə/ angl. iz fr.] krojač

tajfún -a *m* [iz* kit. *t'ai fung* veliki veter] uničujoč vrtinčast vihar na morjih Južne in Vzhodne Azije; divja spomladi in jeseni

tájga -e *ž* [iz rus.] močvirni, težko prehodni pragozdovi na skrajnem severu Evrope, Azije (sibirska ~) in Severne Amerike

tajkún -a *m* [jap. *taikun* iz kit.] naslov nekdanjih japonskih šogunov (uporabljali so ga v odnosih s tujci)

takeláža -e *ž* [nem. *Takel* vrvje, + fr. končnica *-age*] vse, kar potrebuje jadrnica za plovbo: vrvje, škripčevje, jadrovje ...

táksa -e *ž* [nlat. *taxa* iz lat. *taxare* pretresati; ceniti] 1. po uradni cenitvi postavljena cena, 2. drž. pristojbina za uradno opravilo (sodna ~); kolkovina

taksácija -e *ž* [lat. *taxatio*] 1. uradna (o)cenitev, 2. določitev taks, 3. plačilo predpisane takse

taksatíven -vna -o [nlat. *taxativus*] določujoč ali (natančno) določen; **taksatívno naštevanje** natančno, poimensko naštevanje primerov, v katerih je mogoče uporabiti kak zakon

taksátor -ja *m* [nlat. *taxator*] uradni cenilec; kdor določa takse

táksi -ja *m* [angl. *taxi*, okr. iz *taximeter cab*] osebni avto z voznikom, ki ga potnik najame in plača po prevoženi poti; tudi: avtotaksi

taksidermíja -e *ž* [gr. *taxis* urejanje, *derma* koža] spretnost nagačevanja živali in nauk o tem

taksiméter -tra *m* [fr. *taximètre* iz *taxe* taksa, + -meter] avtomatični merilnik v taksiju, ki kaže prevoženo pot (v kilometrih) in navadno tudi voznino

taksírati -am [lat. *taxare* ceniti] 1. določiti ceno ali vrednost; (o)ceniti, 2. vpeljati, določiti takso; plačati takso; kolkovati, nalepiti kolek (~ vlogo)

taksologíja -e *ž* [gr. *taxis* urejanje, + -logija] nauk o klasificiranju

taksonomíja -e *ž* [gr. *taxis* urejanje, *nomos* načelo, pravilo] 1. klasificiranje (po kakih načelih), 2. načela o klasificiranju živali in rastlin

tákt -a *m* [lat. *tactus* dotik; tip; čut] 1. (rahel) čut, zlasti za pravilno ravnanje ali vedenje; *fig.* olika; obzir(nost), 2. v glas. mera za ritem, npr. $^3/_4$ takt, 3. ritmično ponavljanje impulza, npr. v delovanju motorja (tehn.); **tákten** -tna -o ki se tiče takta; *fig.* olikan; obziren; spodoben

táktičen -čna -o [gr. *taktikos* iz *taktike sc. techne* umetnost spretno razporediti čete za boj] ki se tiče taktike, na zakonih taktike sloneč; izurjen v taktiki, ravnajoč po premišljenem načrtu; *fig.* premišljen (~a poteza); spreten, preudaren; **táktična enota** vojaška enota, ki lahko samostojno opravlja določene naloge (vod, četa); **táktičnost** -i *ž* premišljeno, spretno ravnanje; preudarnost

táktik -a *m* [gl. taktičen] izvedenec v taktiki (vojaški ~); *fig.* kdor ravna načrtno, premišljeno in se spretno prilagaja položaju; **táktika** -e *ž* nauk in spretnost o oblikah, načinih in metodah bojevanja na posameznih področjih ali v posameznih bojih (taktika je podrejena strategiji, ki si prizadeva doseči glavni cilj, npr. dobiti vojno); *fig.* premišljeno ravnanje za dosego določenega cilja v danih okoliščinah

taktílen -lna -o [lat. *tactilis*] 1. ki se tiče tipa; tipalen; dotikalen, 2. otipen, otipljiv, zaznaven s tipom

taktírati -am [gl. takt] označevati takt; dajati, udarjati takt; **taktírka** -e *ž* palička za taktiranje

taktizírati -am [nem. *taktisieren* iz gr.] ravnati taktično; *fig.* ravnati oprezno, premišljeno; zavlačevati kaj in se izmikati pravi odločitvi

táktnost -i *ž* [gl. takt] olika; obzirnost; čut za spodobnost

taktométer -tra *m* [takt(o) + -meter] taktomer, časomer (= metronom)

tálamus -a *m* [gr. *thalamos* soba; prekat] v anat. (vidni) pomol v možganih

talár -ja *m* [lat. *talaris* do gležnjev segajoč] črna, do gležnjev segajoča obleka katol. duhovnikov, v nekaterih državah tudi sodnikov in vseučil. profesorjev

talárije -ij *ž mn.* [lat. *talaria*] v stgr. in rim. mit. krilate sandale ali krilca na gležnjih Merkurja in drugih božanstev

talasogén -a -o [gr. *thalassa* morje, + -gen] nastal v morju ali po učinkih morja (geogr., geol.)

talasoterapíja -e *ž* [gr. *thalassa* morje, + terapija] zdravljenje z namorskim podnebjem ali morskimi kopelmi

talènt -énta *m* [lat. *talentum* utežna in denarna enota, iz gr. *talanton* utež] 1. stgr. — in antična sploh — utežna (v stari Grčiji 26,2 kg) in tej ustrezna denarna

enota, 2. sthebr. utežna in denarna enota, 3. prirojena bistroumnost ali nadarjenost (risarski ~), 4. talentiran človek; **talentíran** -a -o bister, nadarjen

Talía -e *ž* [iz gr.] gl. Talija

tálij -a *m* [nlat. *thallium* iz gr. *thallos* mladika, ker kaže v spektru izrazito zeleno linijo] kem. prvina, redka, mehka kovina srebrnkasto sive barve; spojine so strupene; za izdelovanje opt. stekel

Talíja -e *ž* [gr. *Thaleia* (= cvetoča)] v stgr. mit. 1. modrica komedije in pastoralnega pesništva (upodabljali so jo z gledališko masko v roki), 2. pri Heziodu: ena od treh harit; **Talíjin hram** gledališče

talión -a *m* [lat. *talio*] v pravu: kazen, enaka hudodelstvu, povračilo, enako vračilo za kaj (talionsko načelo: oko za oko, zob za zob)

tálisman -a *m* [fr. *talisman* iz ar. *tilsam* iz gr. *telesma* obred] čarobno, vražno sredstvo, predmet, ki naj prinaša imetniku srečo ali ga varuje zla

talízije -ij *ž mn.* [gr. mn. *thalysia*] pri starih Grkih: darovanje prvih poljskih pridelkov boginji Demetri

tálk(um) -a *m* [fr. *talc* iz nlat. *talcum* iz ar. *talq*] smukec, lojevec, zelo mehka rudnina (magnezijev silikat)

tálma -e *ž* [po fr. tragedu Fr. Talma, 1763—1826] dolgo žensko ali moško ogrinjalo brez rokavov

tálmi -ja *in neskl. m* [tal- iz Tallois, po pariškem tovarnarju, + *demi-or*, tj. pol zlato, okr. Talmi-or] prvotno: zlitina za okraske iz 90% bakra, 9% cinka in 1% zlata; *fig.* nepristno, ponarejeno, ničvredno blago

tálmud -a *m* [hebr. *talmudh* nauk] židovska knjiga (kodeks) predpisov in postav, ki urejajo versko in družinsko življenje vernih Judov; sestavljen med 5.—2. stol. pr. n. š.; obsega izvirno besedilo (mišna) in komentarje (gemara); **talmudíst** -a *m* 1. pisec ali sestavljalec talmuda, 2. privrženec talmuda, 3. razlagalec talmuda, strokovnjak v talmudu

talofít -a *m, nav. v mn.* **talofíti** -ov [gr. *thallos* mladika, + -fit] v bot. rastline brez korenike, stebla in listov: alge, glive, lišaji ...

talón -a *m* [fr. *talon* peta; ostroga ...] 1. pri kvartanju: karte za »kupovanje« ali ostanek kart po razdelitvi, 2. pri vrednotnicah: obnovitveni list na kuponski poli; po vnovčenju kuponov daje pravico do nove kuponske pole, 3. žabica pri loku (pri godalih)

tálus -a *m* [nlat. *thallus* iz gr. *thallos* mladika] rastlinski organizem, ki se ne deli na koreniko, steblo in liste, npr. pri talofitih

tálus -a *m* [lat. *talus* gleženj; kocka] 1. v anat. skočnica (kost v podgležnju), 2. igralna kocka

támarak -a *m* [po indijanski besedi] vrsta amer. macesnov; trd, trpežen les teh dreves

tamarínda -e *ž* [špan. *tamarindo* iz ar. *tamr hindi* indijski datelj] 1. tropsko drevo, cenjeno zaradi dehtečih cvetov, lesa in plodov, 2. plod tega drevesa

tamaríska -e *ž* [nlat. *tamariscus*] vrsta zimzelenih grmov ali dreves z majhnimi listi in belimi ali rožnatimi cvetovi; v Evropi, Aziji itd.

tamaríša -e *ž* [iz nlat.] gl. tamariska

támbor -ja *m* [ital. *tamburo* iz ar. iz perz.] 1. boben, 2. bobnar, 3. valjast del zgradbe, na katerem stoji kupola, 4. okvir za vezenje

támbur -ja *m* [iz ital.] gl. tambor

támbura -e *ž* [iz ar.] arabsko brenkalo na 3—4 strune z dolgim vratom

tamburáš -a *m* [gl. tambura] kdor igra na tamburico; član tamburaškega zbora; **tambúrica** -e *ž* vrsta brenkala na štiri strune: brač, bisernica ... (glas.)

tamburín -a *m* [ital. *tamburino*, dimin. iz *tamburo*] 1. v glas. ročni bobenček s kragulјčki ali zvenečimi ploščicami, po eni strani prepet s kožo (španski ~), 2. okvir za vezenje; **tamburírati** -am vesti na okviru za vezenje

tamen est laudanda voluntas /ta'men est laudan'da volun'tas/ lat. (čeprav ni bilo mogoče ničesar doseči), je vendar treba pohvaliti dobro voljo

tampón -a *m* [fr. *tampon*] 1. v med. čep, tj. šop, kosmič vate ali gaze za ustavljanje krvi ipd., 2. odbijač pri žel. vozeh

tamponáda -e *ž* [nem. *Tamponade* iz fr.] ustavljanje krvi s tamponi; vstavljanje tamponov, npr. v telesne votline

tamponáža -e *ž* [iz fr.] gl. tamponada
tamponírati -am [gl. tampon] vstaviti tampon, zamašiti, začepiti s tamponom; zatesniti; *fig.* odbijati nasprotja
tampónski -a -o [gl. tampon] ki se tiče tampona; **tampónska država** majhna država, ki leži kot odbijač med dvema velikima državama
tamtám -a *m* [iz* malaj. *tong-tong*] azijsko glasbilo, viseča, okrogla kovinska plošča, podobna gongu, le da ni uglašena; *fig.* hrušč in trušč; bučna, kričeča reklama
tan gl. tg
tánagra *neskl. m* [po bogatem najdišču v mestu Tanagra v Beociji] lepo oblikovani antični kipci iz terakote
tanatofobíja -e *ž* [gr. *thanatos* smrt, + -fobija] patološki strah pred smrtjo
tanatologíja -e *ž* [gr. *thanatos* smrt, + -logija] nauk o znakih in vzrokih smrti
Tánatos -a *m* [gr. *Thanatos*] v stgr. mit. bog smrti, sin Noči, dvojček Hipnosa; navadno v podobi mladeniča z ugašeno ali povešeno plamenico
tánbura -e *ž* [iz ar.] gl. tambura
tándem -a *m* [angl. *tandem* drug za drugim, iz lat. *tandem* slednjič] razvrstitev istih ali sorodnih predmetov ipd. drugega za drugim, zlasti, 1. dvosedežni bicikel, 2. dvokolesni voz z zaporedno vprežena nima konjema, 3. vrsta parnega stroja
tang gl. tg
tangenciálen -lna -o [gl. tangenta] dotikalen; v smeri tangente; ki se tiče tangente
tángens -a *m* [lat. *tangens* dotikajoč se, iz *tangere* dotakniti se] v trigonometr. razmerje med kotu nasprotiležno in priležno kateto (funkcija kota)
tangénta -e *ž* [lat. *tangere* dotakniti se] dotikalnica, premica, ki se le v eni točki dotika krivulje ali ploskve (mat.)
tangibílen -lna -o [nlat. *tangibilis*] otipljiv, zaznaven s tipom
tangírati -am [lat. *tangere* dotakniti se] zadevati, dotikati se; dotakniti se; (pri)zadeti koga; tikati se koga
tángo -a *m* [špan. *tango*] 1. počasen družabni ples v $^2/_4$ taktu, izvira iz Argentine, 2. glasba za ta ples
tanín -a *m* [fr. *tanin* iz *tan* čreslo] čreslova kislina, brezbarvna ali rumenkasta snov grenkega okusa, izvleček iz čreslovine (strojilo)
tánk -a *m* [angl. *tank*] 1. rezervoar za hranjenje ali prevažanje tekočin, npr. nafte, in plinov, 2. oklepno bojno vozilo, ki se giblje na posebnih gosenicah (prvič so jih uporabili Angleži v bitki na Sommi l. 1916; z besedo tank so prvotno prikrivali novo orožje)
tánker -ja *m* [angl. *tanker*] prevozna ladja (ali vagon) za tekoča goriva
tankíst -a *m* [gl. tank] vojak v tanku
Tántal -a *m* [gr. *Tantalos*] v stgr. mit. sin Zevsa in neke nimfe, ljubljenec bogov; ker je izdajal božje skrivnosti (druga bajka pripoveduje, da je hotel preizkusiti vsevednost bogov), trpi za kazen večno žejo in lakoto v vodi pod drevesom, s katerega visi sadje; oboje, voda in sadje, se mu odmika; *fig.* **Tántalove muke** neutešna želja po nečem, kar ima človek »pred nosom«, a mu je nedosegljivo
tántal -a *m* [nlat. *tantalum*, po Tantalu, ker ne more vsrkavati kislin in so jo s težavo izločili iz drugih snovi] kem. prvina, trda, težko taljiva kovina sivkaste barve, odporna proti kislinam; uporabljajo jo za zlitine, namesto platine itd.
tantalát -a *m* [tantal + -at] sol antalove kisline
tantalít -a *m* [tantal + -it] težka, črnkasta rudnina kovinskega sijaja, vsebuje tantal, železo, mangan ...
Tántalos -la *m* [iz gr.] gl. Tantal
tant de bruit pour une omelette /tã də brüi′ pur ün ɔmlɛt′/ fr. »toliko trušča zaradi ene same omlete«, tak vik in krik za prazen nič
tantiéma -e *ž* [fr. *tantième*] določen del ali delež od česa, zlasti, 1. nagrada, ki jo dobivajo od čistega dobička višji uradniki kapit. podjetij, člani upravnih odborov deln. družb, bank ipd., 2. avtorjev delež od dohodkov igre ali skladbe
tant mieux /tã mjö/ fr. tem bolje
tanto /tan′to/ ital. toliko (glas.)
tant pis /tã pi′/ fr. tem slabše
táo *neskl. m* [= kit. pot, razum, smisel, logos] pri Laotseju: popolno, absolutno bitje, vzrok, začetek in konec vsega, kar obstoji

taoíst -a *m* [kit. *tao* pot, razum ... + -ist] vernik taoizma; **taoízem** -zma *m* kitajski filoz. in religiozni nauk iz 6. stol. pr. n. š. (mistični panteizem, naslanjajoč se na Laotsejev nauk); hkrati s konfucianstvom in budizmom tretja najbolj razširjena religija na Kitajskem

tapecírati -am [nem. *tapezieren*, gl. tapeta] prevleči s sukneno ali kako drugo prevleko (~ pohištvo)

tapét -a *m* [nem. *Tapet* iz ital. *tappeto* iz lat. *tapete* preproga] (zeleno) pregrinjalo za sejno mizo; (namizni) prt; **priti na tapét** priti na vrsto, na dnevni red

tapéta -e *ž* [nem. *Tapete*, gl. tapet] (stenska) nalepnica, danes nav. iz vzorčastega pralnega papirja ipd.; prevleka za stene ali pohištvo sploh; **tapetírati** -am pogrniti ali oblepiti s tapetami

tapióka -e *ž* [portug. *tapioca*, po indijanski besedi] škrobova moka iz gomoljev tropične manioke

tapír -ja *m* [po besedi brazil. Indijancev] v zool. vrsta rastlinojedih živali s trobastim nosom iz reda kopitarjev; v vlažnih tropskih pragozdovih v Ameriki in Aziji

tapiserija -e *ž* [fr. *tapisserie*] 1. tkanje preprog ipd.; tkalnica, 2. (stenska) preproga; opna, tapeta; vezenina, 3. prodajalna s takimi izdelki

tára -e *ž* [ital. *tara* iz ar. *tarha* odštevek] v trg. teža ovojnine, v kateri pošiljajo blago, prim. bruto, neto

tarantás -a *m* [iz rus.] nekdanji ruski potovalni voz s streho

tarantéla -e *ž* [ital. *tarantella*, po mestu Taranto] 1. zelo živahen južnoital. ljudski ples v $^6/_8$ taktu; navadno ga pleše en sam par, 2. glasba za ta ples

tarantízem -zma *m* [ital. *tarantismo*, obolenje so pripisovali piku tarantole] živčno obolenje z značilno histerijo in manijo do plesa, epidemično npr. v Južni Italiji v 16. in 17. stol.

tarántola -e *ž* [ital. *tarantola*] vrsta velikih, včasih strupenih pajkov, žive zlasti okrog Taranta v Južni Italiji (zool.)

tardando [/tardan'do/ ital. iz *tardare* zadrževati; muditi] *prisl.* v glas. počasno, počasi zadrževaje (tempo)

tardato /tarda'to/ ital. *prisl.* gl. tardando

tarde venientibus ossa /tar'de venien'tibus o'sa/ lat. kdor pride pozno, dobi le kosti (= ostanke od gostije); tudi: sero venientibus ...

tardíven -vna -o [nlat. *tardivus** iz lat. *tardus* počasen] v med. počasen; kasen (~i rahitis)

tardo /tar'do/ ital. *prisl.* v glas. počasi, počasno (igrati, peti)

tarífa -e *ž* [ital. *tariffa* iz ar. *ta'rif* objava] 1. cenik, uradno določen seznam cen ali pristojbin za storitve, npr. prevažanje blaga; taka cena ali pristojbina, *nav. v mn.*: tarife, 2. cena ali postavka za določeno delo (grafična ~), 3. carinska pristojbina; **tarífen** -fna -o ceniški, ki se tiče tarife (~i pravilnik); **tarífna pogodba** kolektivna pogodba o delovnih pogojih — plači, delovnem času, odpovednem roku ipd. — sklenjena med predstavniki delavcev in delodajalci

tarifikácija -e *ž* [gl. tarifa] določanje tarif, zlasti zaslužka po kvalifikaciji ali težavnosti dela

tarifírati -am [nem. *tarifieren*, gl. tarifa] določiti ali vpeljati tarife

tarírati -am [nem. *tarieren*, gl. tara] odtehtati ali ugotoviti taro

tárlatan -a *m* [fr. *tarlatane*] tenka, rahlo tkana, precej apretirana bombažna tkanina

tarók -a *m* [ital. *tarocco*] 1. stara, priljubljena igra na karte za tri ali štiri igralce, navadno s 54 kartami, 2. adut v tej igri; **tarokírati** -am igrati tarok

tarokíst -a *m* [gl. tarok] igralec taroka

tárpan -a *ali* **tarpán** -a *m* [iz tatar.] v zool. evropski divji konj

tártan -a *m* [angl. *tartan* iz fr.] kockasta svilena ali volnena tkanina pri škotskih gorjancih; vsak klan ima svoj vzorec

tartána -e *ž* [ital. *tartana* iz ar.] 1. ribiška enojadrnica s trikotnim jadrom (na Sredozemskem morju), 2. pokrit dvokolesni potniški voz v Španiji

Tártar -a *m* [gr. *Tartaros*] v stgr. mit. 1. globok, mračen prepad pod Hadom, v katerega je Zevs vrgel uporne titane in kjer trpe po smrti grešniki in zločinci; pekel, 2. v širšem pomenu: podzemlje, spodnji svet (= Had)

tártar -a *m* [nlat. *tartarus* iz gr.] vinski kamen, sodovec (kem.)
Tártaros -ra *m* [iz gr.] gl. Tartar
tartrát -a *m* [tart(a)r + -at] sol ali ester vinske kisline (kem.)
Tartuffe -ffa *m* /tartüf'/ fr. tip svetohlinca v enako imenovani Molièrovi komediji; *fig.* **tartíf** -a *m* svetohlinec, hinavec
tása -e *ž* [fr. *tasse* iz ar.] 1. skodelica (navadno s pladnjem), 2. pladenj ali podoben podstavek
TASS [rus. *Telegrafnoje agentstvo Sovjetskogo sojuza*] Telegrafska agencija Sovjetske zveze
tásta -e *ž* [nem. *Taste* iz ital. *tasto* iz *tastare* tipati] tipka, npr. klavirska
tastatúra -e *ž* [ital. *tastatura*] 1. vse tipke na klavirju in podobnih glasbilih, 2. črkovnica na pisalnem stroju
táster -ja *m* [gl. tasta] 1. del mehanizma, ki prenaša pritisk na tipko (klavirski ~), 2. vrsta šestila
tatárski -a -o ki se tiče Tatarov (v nekdanji turški vojski so opravljali kurirsko službo); **tatárska novica** senzacionalna, a neresnična novica (med krimsko vojno l. 1854 je neki Tatar prinesel fr. cesarju neresnično novico o padcu trdnjave Sebastopol)
tátra -e *ž* [po Tatrah, pogorju v zahodnih Karpatih] avtomobil češke znamke »Tatra«
tavêrna -e *ž* [fr. *taverne* iz lat.] gl. taberna
tavmatologíja -e *ž* [gr. *thauma, thaumatos* čudež, + -logija] nauk o čudežih ali opisovanje čudežev
tavmatúrg -a *m* [gr. *thauma* čudež, + -urg] čudodelnik, kdor dela čudeže; **tavmaturgíja** -e *ž* čudodelnost, delanje čudežev
tavoléta -e *ž* [ital. *tavoletta*, dimin. iz *tavola* deska, miza] slikarska deščica za mešanje barv (= paleta)
tavromahíja -e *ž* [gr. *tauros* bik, *mache* boj] bikoborba
távto- [gr. *tauto-* iz *to auto* isto] v sestavljenkah, npr. tavtofonija
tavtofoníja -e *ž* [tavto- + -fonija] ponavljanje istega glasu ali tona
tavtográm -a *m* [tavto- + -gram] pesem ali verz z istimi začetnicami pri posameznih besedah ali vrsticah
tavtohrón -a -o [iz gr.] gl. tavtokron
tavtokrón -a -o [tavto- + gr. *chronos* čas] 1. trajajoč enako časa, 2. sočasen, istodoben (= izokron); **tavtokronízem** -zma *m* 1. časovno enako trajanje, 2. sočasnost, istodobnost
tavtologíja -e *ž* [gr. *tautologia*, gl. tavto- + -logija] »istorečje«, 1. ponavljanje misli z drugimi besedami ali označevanje stvari ali pojma z besedami, ki pomenijo isto (npr. majhen pritlikavec), pesniški ukras ali slogovna slabost, 2. v logiki sodba, kjer se subjekt ujema s predikatom, npr. vranec je črn; **tavtológški** -a -o *ali* **tavtológičen** -čna -o istorečen; ki se tiče tavtologije; *fig.* odvečen, nepotreben
tavtomerija -e *ž* [tavto- + gr. *meros* del] lastnost nekaterih organskih spojin, da reagirajo po dveh izomernih formulah (kem.)
tavtoním -a *m* [tavt(o)- + gr. *onyma* ime] znanstveno ime, ki ima za vrsto in rod isto ime, npr. Chloris chloris (konopka)
taylorizem -zma *m* /teilori'zem/ Taylorjev sistem, način znanstvene organizacije delovnega procesa v kapit. tovarnah, ki ga je izdelal amer. inženir F. W. Taylor, 1856—1915, da bi čimbolj izkoristil zmogljivost delovne sile in strojev (razstavljanje delovnega procesa na časovno normirane faze, akordno delo ...)
Tb (terbij) znak za kem. prvino
tbc kratica: tuberkuloza
Tc (tehnecij) znak za kem. prvino
T.C. [angl. *Trusteeship Council (of the United Nations Organization)*] Skrbniški svet (organizacije Združenih narodov)
tct. kratica: tinktúra
Te (telur) znak za kem. prvino
teak -a *m* [angl.] gl. tik
team -a *m* /ti:m/ angl. športno društvo, npr. nogometnih igralcev; moštvo; igralska družina; delovna skupina; **teamwork** -a *m* /ti:m'uə:k/ skupinsko delo
teáter -tra *m* [fr. *théâtre* iz gr. *theatron* iz *theasthai* gledati] gledališče; *fig.* direndaj; hrušč in trušč; glumljenje; kaj smešnega; **teátrski** -a -o gledališki, igralski
teatrál(ič)en -l(ič)na -o [lat. *theatralis*, gl. teater] igralski; glumaški; pompozen; prisiljen, nenaraven; **teatrál(ič)nost** -i *ž*

glumaštvo; pomp; prisiljenost, izumetničenost

teatrálika -e *ž* [iz lat.] kaj teatralnega

teatromanija -e *ž* [teater + -manija] pretirana strast do obiskovanja gledaliških predstav

tebaín -a *m* [po staroegipt. mestu Tebe, gr. *Thebai*, + -in] strupen, kristalast alkaloid bele barve; v majhnih količinah v opiju

teddy boy /te'di bɔi/ angl. ime za pripadnike mladinskih (včasih nasilnih) skupin po velemestih

tedéum -a *m* [po začetku nlat. cerkvene himne *Te deum laudamus* Tebe boga hvalimo] v kršč. liturg. zahvalna pesem, zahvalnica; predmet glasbenih kompozicij

teenager -ja *m* [/ti:n'eidžə/ angl. iz *-teen*, končnica števil od 13 do 19, *age* starost] nedoletnik (-nica) od 13. do 19. leta

tefilín -a *m* [hebr. *tephillim* iz *tephillah* molitev] molilni jermen s škatlico, v kateri je shranjen pergament s svetopisemskimi izreki (judje si ga pri molitvi ovijejo okrog glave in rok)

tegumènt -énta *m* [lat. *tegumentum*] odevka, odevalo, zlasti koža povrhnjica (= integument)

tehnécij -a *m* [nlat. *technetium*] kem. prvina, težka kovina

tehnicízem -zma *m* [tehni(čen) + -izem] 1. spretnost v (umetniški ipd.) tehniki ali tehnični plati česa, 2. tehnični, strokovni izraz

téhničen -čna -o [fr. *technique* iz gr. *technikos*] v zvezi s tehniko v strokovnem, praktičnem pomenu (~e ovire); strokovno izurjen; strokoven (~i izraz, ~a iznajdba)

téhnik -a *m* [iz gr. *techne* spretnost, umetnost] 1. strokovnjak s srednjo tehniško izobrazbo, 2. študent tehnike; **téhnika** -e *ž* 1. obvladanje metod in sredstev, potrebnih za dosego kakega smotra; celotnost takih metod, načinov ali pravil (glasbena ~); ročnost, spretnost v čem, 2. celotnost delovnih sredstev in metod, ki jih uporabljajo ljudje v proizvodnji materialnih dobrin (industrijska ~), 3. veda, ki se s tem ukvarja (študent ~e), 4. tehniška srednja ali visoka šola

tehnikolór -ja *m* [angl. *technicolor* iz gr. *techne* spretnost, lat. *color* barva] 1. tehnični postopek ali sistem barvne kinematografije, 2. barvni film

téhnikum -a *m* [nlat. *technicum* iz gr.] srednja ali višja strokovna šola (ekonomski ~)

téhniški -a -o [prim. tehničen] sloneč na tehniki, tj. vedi (~a šola) ali zadevajoč tehnika (~ strokovnjak)

tehnizírati -am [gl. tehnika] vpeljavati ali širiti tehniko

tehnokracíja -e *ž* [gr. *techne* spretnost, + -kracija] »gospostvo tehnike«, nauk in gibanje, ki skuša rešiti protislovja kapit. družbe z načrtno organizacijo gospodarstva pod vodstvom inženirjev in tehnikov (nauk je utemeljil ameriški inž. Scott l. 1920); **tehnokrát** -a *m* privrženec tehnokracije

tehnológ -a *m* [gr. *techne* spretnost, + -log] strokovnjak za tehnologijo; **tehnologíja** -e *ž* 1. prvotno: nauk o kaki ročni spretnosti, umetnosti ipd., 2. danes: znanost o sredstvih in načinih predelovanja surovin v izdelke (~ lesa, kemična ~); *fig.* poznavanje blaga, 3. tehnično izrazoslovje na kakem področju (redko); **tehnológški** -a -o ki se tiče tehnologije (~i proces)

teín -a *m* [nlat. *thea* čaj, + -in] kofein (rastlinski strup, alkaloid) v čaju

teint -a *m* [/tẽ/ fr. iz *teindre* barvati] 1. barva kože, polti, 2. polt na licu (njena barva, svežost, čistost ...)

teíst -a *m* [fr. *théiste* iz gr. *theos* bog] bogoverec, privrženec teizma; **teízem** -zma *m* bogoverstvo, 1. vera v boga ali bogove, naspr. ateizem, 2. vera v enega boga, naspr. politeizem, 3. vera v boga stvarnika, ki vodi in uravnava človeško usodo, naspr. deizem

-téka -e *ž* [gr. *theke* škatla, shramba, predalček] v sestavljenkah, npr. kartoteka

tékst -a *m* [lat. *textus* tkivo, iz *texere* tkati] 1. tiskano ali pisano besedilo, 2. avtorjevo izvirno besedilo (da se loči od prevodov ali tujih komentarjev) ali osnovno besedilo spisa sploh (da se loči od opomb, dodatkov ipd.), 3. članek; razprava; sestavek, spis; leposl. delo sploh, 4.

stopnja tiskarskih črk; **téksten** -tna -o ki se tiče teksta (~a kritika)

tekstíl -a *m*, *mn.* **tekstílije** -ij *ž* [lat. *textilis* tkan; tkanina] tkanine in pletenine, tekstilni izdelki sploh; **tekstílec** -lca *m* delavec v tekstilni industriji; **tekstílen** -lna -o tkalen, ki se tiče tkanja in tekstilij (~a tovarna); **tekstílna industríja** skupno ime za industrijo tkanin in pletenin, apreturno, predilno industrijo ipd.

tekstílije -ij *ž mn.* [gl. tekstil] tekstilni izdelki

tekstuálen -lna -o [fr. *textuel* iz lat.] dobeseden, natančno po tekstu, skladen s tekstom, sloneč na tekstu

tekstúra -e *ž* [lat. *textura* tkanje] 1. tkanje; tkanina; razvrstitev, preplet stkanih niti, 2. *fig.* ustroj ali sestava snovi, odvisna od lege, 3. v geol. povezanost (rudninskih zrn v kamninah)

tektít -a *m* [gr. *tektos* staljen, + **-it**] obsidianu podobna kamnina, najbrž meteorit

tektónika -e *ž* [gr. *tektonike* stavbna umetnost] 1. oblikovanje in sestavljanje snovnih in estetskih prvin v umetn. celoto, 2. v geol. nauk o nastanku, legi in sestavi zemeljskih plasti in procesih, ki se v njih razvijajo (= geotektonika); *fig.* sestava (zemeljskih plasti), 3. gradnja, zgradba (skladbe, romana ...); **tektónski** -a -o ki se tiče tektonike; izvirajoč iz premikanja zemeljskih plasti (~i potresi)

tektúra -e *ž* [nlat. *tectura*] 1. (po)kritje; pokrov; omot, 2. prelepnica, papirni trak ali natisnjen listič, prelepljen čez neustrezno besedilo

telamón -a *m* [gr. *telamon*] 1. pri starih Grkih: oprta, nosilni jermen za meč ali ščit, 2. nosilni pas ali preveza (med.), 3. nosilni steber v moški podobi

téle- [gr. *tele-* iz *tele* daleč] v sestavljenkah, npr. telefon

teleavtomát -a *m* [tele- + avtomat] na daljavo delujoča avtomatična priprava

teledirigíran -a -o [tele- + dirigiran] usmerjan, voden na daljavo, npr. medcelinske rakete

telefón -a *m* [tele- + -fon] električna naprava za prenašanje pogovorov na daljavo po kovinski žici; **telefonírati** -am klicati, govoriti, sporočiti po telefonu

telefonija -e *ž* [tele- + -fonija] področje elektrotehnike, ki se ukvarja s prenašanjem zvoka na daljavo

telefonist -a *m*, **telefonistka** -e *ž* [gl. telefon] kdor posreduje telefonske zveze (hišni ~); kdor dela pri telefonu

telefóto -a *m* [tele- + -foto] telefotografski posnetek

telefotografija -e *ž* [tele- + fotografija] 1. daljinski prenos fotografij in slik, 2. fotografiranje oddaljenih predmetov s teleobjektivi, 3. taka fotografija

teléga -e *ž* [iz rus.] preprost ruski kmečki voz s konjsko vprego

telegonija -e *ž* [tele- + -gonija] v genetiki: (namišljen) vpliv prvega spolnega partnerja na poznejša rojstva

telegráf -a *m* [tele- + -graf] brzojav, vrsta elektr. priprav za prenos sporočil (z znaki) na večjo daljavo; **telegrafírati** -am brzojaviti, brzojavno sporočiti

telegráfičen -čna -o *ali* **telegráfski** -a -o [gl. telegraf] brzojaven, sporočen po brzojavu; ki se tiče telegrafije; **telegráfski slog** brzojavni slog, zelo zgoščen slog pisanja; **telegrafíja** -e *ž* področje elektrotehnike, ki se ukvarja s prenašanjem sporočil na daljavo (z akustičnimi, optičnimi ipd. znaki)

telegrafíst -a *m*, **telegrafístka** -e *ž* [gl. telegraf] kdor posreduje telegrafske zveze (ladijski ~), kdor sprejema in oddaja telegrame

telegrám -a *m* [tele- + -gram] brzojavka, (pismeno) sporočilo, poslano po telegrafu

telekinéza -e *ž* [tele- + gr. *kinesis* gibanje] premikanje predmetov na daljavo po »duhovni sili« medija (po trditvah okultistov)

telekomunikácije -ij *ž mn.* [tele- + komunikacije] skupno ime za tehn. panoge, ki imajo opraviti z električnim prenosom zvokov, znakov, slik ipd. na večjo daljavo: telefonija, telegrafija, televizija ...

Telémah(os) -a *m* [gr. *Telemachos*] v Homerjevi Odiseji sin Odiseja in Penelope; ko je oče odšel na trojansko vojno, je bil Telemah še dete, a se je razvil v krepkega mladeniča; vzgajal ga je Mentor

télemark -a *m* [po norveški gorski krajini Telemarken] kratek, oster zavoj pri smučanju (šp.)

telematologíja -e *ž* [gr. *thelema*, *thelematos* volja, + -logija] nauk o volji (psihol.)

teleméter -tra *m* [tele- + -meter] daljinomer, priprava za merjenje razdalje med opazovalcem in opazovanim predmetom na terenu; rabi se največ v topništvu; **telemetrija** -e *ž* merjenje razdalj s telemetrom

teleobjektív -a *m* [tele- + objektiv] sestavljen fotografski objektiv, ki daje povečane posnetke oddaljenih predmetov

teleologíja -e *ž* [gr. *telos*, *teleos* smoter, + -logija] nauk o končnih smotrih stvari, zlasti idealist. nauk, ki trdi, da so vsi pojavi smotrni in da ima vse dogajanje vnaprej določen smoter; transcendentalna teleolog. iz tega povzema sklep o obstoju boga, ki naj bi bil tak smoter postavil; **teleološki** -a -o *ali* **teleológičen** -čna -o ki se tiče teleologije (~i dokaz o obstoju boga); na smotrnosti sloneč; smotrn

teleóza -e *ž* [gr. *teleos* popoln] izpopolnjevanje, razvoj k popolnejšemu stanju (pri Haecklu)

teleozáver -vra *m* [gr. *teleos* popoln, *sauros* kuščar] izumrli, krokodilu podobni plazilci s trebušnim oklepom; živeli so v juri (zool.)

telepát -a *m* [tele- + -pat] kdor se ukvarja s telepatijo ali verjame vanjo; kdor ima domnevne telepatične lastnosti; **telepatíja** -e *ž* (domnevni) prenos misli ali volje na daljavo brez posredovanja čutil: zaznavanje česa, branje tujih misli ipd.

teleprínter -ja *m* [tele- + angl. *printer* tiskar] daljnopisnik, električna daljnopisna priprava za prenašanje tiskanega besedila na daljavo (prenaša 65 do 75 besed na minuto)

teleskóp -a *m* [ital. *telescopio*, Galileo, 1611, tele- + -skop] opt. priprava za opazovanje nebesnih teles (astronomski daljnogled); prim. refraktor, reflektor; **teleskópski** -a -o ki se tiče teleskopa; viden zgolj s teleskopom

telestereoskóp -a *m* [tele- + stereoskop] opt. priprava (stereoskop), ki podaja plastično podobo oddaljenih predmetov

teletermométer -tra *m* [tele- + termometer] vrsta daljinskih toplomerov, npr. električnih

televizíja -e *ž* [tele- + lat. *visio* gledanje] prenos slik na daljavo z elektromagnetnimi valovi (barvna ~)

televízor -ja *m* [angl. *televisor*, gl. televizija] televizijski sprejemnik

telítis -a *m* [gr. *thele* sesek, + -itis] vnetje prsnih bradavic (med.)

tel quel /tɛl kɛl/ fr. »tak, kakršen ...«, trg. klavzula za usluge ipd., pri katerih ni možno jamčiti za kakovost

télson -a *m* [gr. *telson* ometljaj; meja] končni segment pri členonožcih (biol.)

télstar -a *m* [gr. *tele* daleč, angl. *star* zvezda] prvi telekomunikacijski satelit (za radijske, televizijske ipd. prenose na velike razdalje)

telúr -ja *m* [nlat. *tellurium* iz lat. *Tellus* Zemlja] redka, antimonu podobna prvina, po kem. lastnostih sorodna žveplu; v fotografiji in mikrobiologiji

telúričen -čna -o *ali* **telúrski** -a -o [iz lat. *Tellus*, *Telluris* Zemlja] 1. zemeljski, ki se tiče Zemlje (kot nebesnega telesa); zemeljskega izvira, 2. ki se tiče telurija

telúrij -a *m* [iz lat. *Tellus* Zemlja] v astr. priprava, ki ponazarja gibanje Lune okrog Zemlje in Zemlje okrog svoje osi in okrog Sonca

téma -e *ž*, *mn.* **téme**, tém *ž ali* **témata** -at *s* [gr. *thema* postavljeno, iz *tithenai* postaviti] 1. predmet, snov, vsebina (predavanja, razprave, skladbe ...), 2. v glas. osnovna glasbena misel ali motiv kot podlaga variacij, 3. kratka šolska naloga ali naslov take naloge, 4. v slovn. osnova, deblo, tj. stalni, nepregibni del pregibnih besed, 5. vojaško upravno področje v bizantinski državi; **temátski** -a -o *ali* **mátičen** -čna -o sloneč na témi; izvirajoč iz osnove, debelski, korenski (~i glagoli)

temátika -e *ž* [gl. tema] celotnost tem na kakem področju (znanstvena ~)

teména -e *ž* [tur. *temenna* iz ar.] simbolični orientalski (muslimanski) pozdrav

Témida -e *ali* **Témis** -ide *ž* [gr. *Themis* iz *tithenai* postaviti] 1. v stgr. mit. boginja zakonitega reda in pravice, hči Urana in Gee (pozneje hči Helia, mit. izraz pre-

pričanja, da prej ali slej vse pride na svetlo); upodabljajo jo z zavezanimi očmi in s tehtnico v eni ter z mečem v drugi roki, 2. eden od devetih Saturnovih satelitov

têmpelj -plja *m* [lat. *templum*] hram, (pogansko) svetišče

témpera -e *ž* [ital. *pingere a tempera* slikati s tempero] 1. slikanje z mineralnimi barvami, ki jim primešajo kako vezivo (jajčni rumenjak, rastlinski klej ipd.), 2. taka barva, 3. taka slika

temperamènt -énta *m* [lat. *temperamentum* prava mera, pravo razmerje — pomešanih telesnih sokov, od katerih je bila po mnenju starih odvisna človeška čud] 1. nravi, prirojena človeška čud, tj. tipična oblika emocionalnih reakcij človeka (flegmatični ~), 2. *fig.* živahnost; **temperaménten** -tna -o z izrazitim temperamentom; živ(ahen); strasten, ki se hitro razvname

temperánca -e *ž* [lat. *temperantia*] umerjenost; zmernost (v jedi in pijači); zdržnost

temperatúra -e *ž* [lat. *temperatura*] 1. toplotno stanje česa; stopnja toplote, izražena v stopinjah (nizka ~), 2. toplota sploh, 3. v med. vročina

temperírati -am [lat. *temperare* pravilno mešati; blažiti] omiliti, ublažiti; (o)brzdati; zmerno ali namenu primerno pogreti, segreti (ali ohladiti)

tempestoso /tempesto'zo/ ital. *prisl.* v glas. viharno, burno, nebrzdano (igrati, peti)

tempi passati /tem'pi pasa'ti/ ital. preteklost, minulost, minuli časi; *fig.* minulo je (baje besede cesarja Jožefa II. pred Zuccarovo podobo: Cesar Barbarossa kleči pred papežem Aleksandrom)

tempírati -am [nem. *tempieren* iz ital. *tempo* čas] regulirati napravo na določen čas, npr. določiti čas vžiga tempirne bombe (z reguliranjem vžigala)

têmpljar -ja *m*, *nav. v mn.* **têmpljarji** -jev [nlat. *templarius* iz lat. *templum* svetišče] 1. pripadnik kršč. viteškega reda, ustanovlj. okrog l. 1118 za varstvo romarjev, namenjenih v Jeruzalem (prvi sedež blizu nekdanjega jeruzalemskega — Salomonovega — templja), 2. pripadnik nekega prostozidarskega reda v ZDA

témpo -a *m* [ital. *tempo* iz lat. *tempus* čas] 1. v glas. časovna mera za hitrost: adagio, lento ..., 2. stopnja hitrosti sploh (pri plesu, športu ...); *fig.* (značilna) hitrost, naglica

temporálen -lna -o [lat. *temporalis* iz *tempus* čas] 1. časoven; sveten; *fig.* minljiv, 2. posveten (v naspr. z duhovnim ali cerkvenim), 3. v slovn. časoven (~i stavek)

temporálen -lna -o [nlat. *temporalis* iz lat. *tempora* sencè] senčèn, ki se tiče sènc (anat.)

temporálije -ij *ž mn.* [nlat. *temporalia sc. bona*] 1. posvetne reči, 2. na cerkvene funkcije vezane posesti, dohodki in pravice

tempora mutantur (et nos mutamur in illis) /tem'pora mu'tantur' et nos' muta'mur in i'lis/ lat. heksameter: časi se spreminjajo (in z njimi se spreminjamo mi), baje izrek frankovskega kralja Lotarja I.

temporáren -rna -o [lat. *temporarius*] začasen, začasno obstoječ; kratkotrajen, prehoden

temporírati -am [lat. *tempus* čas] 1. zavlačevati, 2. čakati na priložnost

temporis filia veritas /tem'poris fi'lia ve'ritas/ lat. resnica, hči časa (= s časom pride vse na dan)

tempo rubato /tem'po ruba'to/ ital. v glas. svobodni tempo, prim. rubato

témprati -am [nem. *tempern* iz lat.] v tehn. obdelovati kovino, da dobi primerno trdoto ali kovnost

tempus edax rerum /tem'pus e'daks re'rum/ lat. čas uničevalec, čas nikomur ne prizanese (Ovid, Metamorfoze)

tempus fugit /tem'pus fu'git/ lat. čas beži

tén -a *m* [iz fr.] gl. teint

tenákel -kla *m* [nlat. *tenaculum* držalo, iz lat. *tenere* držati] 1. držalo za rokopise pri stavnem stroju, 2. kirurška priprava za držanje telesnih delov

tenalgíja -e *ž* [gr. *tenon* kita, + -algija] bolečine v kitah (med.)

tencóna -e *ž* [ital. *tenzone*] pri trubadurjih in provans. pesnikih pesem v obliki dvogovora z ljubezensko ali šaljivo vsebino

ténda -e *ž* [ital. *tenda*] platnena streha v varstvo pred soncem in dežjem

tendénca -e *ž* [nem. *Tendenz* iz fr. *tendance* iz nlat. *tendentia* iz lat. *tendere* napeti; težiti] 1. namen, (odkrita, prikrita) namera, 2. težnja, prizadevanje v kaki smeri ali h kakemu cilju; nagnjenje k čemu, 3. smer v razvoju pojava, 4. misel ali ideja, ki ne izvira iz notranje logike umetniškega ipd. dela, marveč jo avtor poudarja in vsiljuje bralcu

tendenciózen -zna -o [nem. *tendenziös*, gl. tendenca] nameren, služeč posebnim namenom (~o poročilo), s posebno težnjo; pristranski, preračunan; naperjen proti komu; **tendenciózност** -i *ž* pristranost, preračunanost; naperjenost proti komu (čemu)

tendénčen -čna -o gl. tendenciozen

ténder -ja *m* [angl. *tender* iz *tend* streči] 1. zalogovnik, voz s premogom in vodo (tudi mazivi ipd.), pripet k lokomotivi, 2. ladja spremljevalka drugih ladij (za oskrbo, službo v lukah ipd.); **ténderski** -a -o ki se tiče tenderja; zalogoven (~i vagon)

tendinítis -a *m* [lat. *tendo*, *tendinis* kita, + -itis] vnetje kit (med.)

tendírati -am [lat. *tendere*] težiti, prizadevati si za čim, meriti na kaj; nagibati se k čemu

tenénte -ja *m* [ital. *tenente*] poročnik v ital. vojski

teneramente /teneramen'te/ ital. *prisl.* v glas. nežno, mehko (igrati, peti)

ténija -e *ž* [lat. *taenia* trak] 1. del dorskega arhitrava neposredno pod frizom (arhit.), 2. trakulja (zool.)

ténis -a *m* [angl. *tennis*] stara, priljubljena igra z žogo in loparjem na posebnem igrišču (za dve ali štiri osebe)

ténno -a *m* [= jap. nebeški gospod] pristavek k imenu umrlih jap. cesarjev

tenonítis -a *m* [gr. *tenon* kita, žila, + -itis] vnetje kit (med.)

ténor -ja *m* [lat. *tenor* tok, potek; trajanje] 1. (nepretrgan) tok ali potek; nepretrgano trajanje, 2. vodilna melodija večglasne skladbe; *fig.* vodilni ton ali misel, 3. besedilo odločbe ali razsodbe (= dispozitiv); pomen, vsebina (listine, uredbe ...)

tenór -ja *m* [ital. *tenore* iz lat. *tenor*] v glas. 1. najvišji moški glas, 2. pevec s tem glasom, tenorist; **tenoríst** -a *m* kdor poje tenor (operni ~)

tenotóm -a *m* [gr. *tenon* kita, + -tom] kirurški nož s koničastim, konkavnim rezilom (za tenotomijo); **tenotomíja** -e *ž* prerez kite

tentákel -kla *m* [nlat. *tentaculum*] tipalka, tipalnica, tipalni organi na glavi insektov, polžev ...

tentámen -a *m* [lat. *tentamen*] skušnja, (vnaprejšnji) izpit; poizkus

ténuis -a *m* [lat. *tenuis* tenak, droben] starejša označba za trde, nezveneče soglasnike (p, t, k)

tenuto [/tenu'to/ ital. iz *tenere* držati] *prisl.* v glas. zdržema, s popolnim trajanjem (glasu)

ténzija -e *ž* [iz nlat. *tensio* iz lat. *tendere* napeti] 1. nategovanje, natezanje; napenjanje; napetost; (duševni, telesni) napon, 2. v fiz. napetost; napon; pritisk, npr. plinov

ténzor -ja *m* [nlat. *tensor* iz lat. *tendere*] 1. mišica nategovalka, nateznica (anat.), 2. posplošen vektor (mat.)

téo- [gr. *theos* bog] v sestavljenkah, npr. teodiceja

teobromín -a *m* [nlat. *theobroma* rod dreves, katerih predstavnik je kakao, teo- + gr. *broma* hrana] bel, kristalast alkaloid iz listov in semen kakaa, učinkuje podobno kot kofein

teocéntričen -čna -o [teo- + centričen] z bogom kot središčem dogajanja, prim. antropocentričen

Teodicéja -e *ž* [fr. *Essays de Théodicée* ... iz teo- + gr. *dikaiein* imeti, priznati za pravično] »Opravičevanje boga« (zaradi zla na svetu), Leibnizovo filoz. delo; v njem ni imel samo namena rešiti problem teodiceje, marveč tudi dokazati, da je ta svet »najboljši izmed vseh mogočih svetov«); *fig.* **teodicéja** -e *ž* problem in filoz. teološki poizkus dokazati, da zlo, ki se šopiri v svetu, ni v nasprotju s kršč. naukom o neskončni usmiljenosti božji

teodolít -a *m* [iz* gr. *theasthai* videti, *dolichos* dolg] optična geodetska priprava za merjenje vodoravnih in navpičnih kotov

teofilín -a *m* [nlat. *thea* čaj, + -fil + -in] kofeinu soroden alkaloid v čaju

teogonija -e *ž* [gr. *theogonia* rodovnik bogov, teo- + -gonija] pri starih Grkih nauk (miti) o izviru ali rodovniku bogov; **Teogonija** -e *ž* naslov Heziodove pesnitve o rodovniku stgr. bogov

teokáli -ja *m* [špan. *teocalli* iz* meh. *teotl* bog, *calli* hiša] velika piramida (iz zemlje) s svetiščem pri Aztekih

teokracija -e *ž* [gr. *theokratia*, teo- + -kracija] 1. »bogovladje«, oblika drž. ureditve, kjer pripada bogu (tj. duhovščini, ki vlada v njegovem imenu) tudi polit. oblast, 2. vladavina duhovščine ali država s tako vladavino; **teokrát** -a *m* duhovnik vladar (ali vladar kot najvišji predstavnik cerkvene oblasti), npr. papež v Vatikanu ali črnogorski vladika pred l. 1850; **teokrátski** -a -o *ali* **teokrátičen** -čna -o bogovladen, ki se tiče teokracije

teolatrija -e *ž* [teo- + gr. *latreia* čaščenje] čaščenje boga; bogoslužje

teológ -a *m* [teo- + -log] bogoslovec, kdor študira ali poučuje teologijo; **teologíja** -e *ž* bogoslovje, 1. v širšem pomenu (zlasti v antiki) nauk o bogu ali bogovih, 2. v ožjem: celotnost verskih naukov kake Cerkve, urejenih v skladen sistem (katoliška ~); **teológški** -a -o *ali* **teológičen** -čna -o bogosloven, ki se tiče teologije

teomán -a *m* [teo- + -man] verski blaznež; **teomanija** -e *ž* verska blaznost

teomantija -e *ž* [teo- + gr. *manteia* prerokovanje] prerokovanje po božjem navdihu, npr. v antičnih preročiščih

teórba -e *ž* [fr. *théorbe* iz ital.] velika basovska lutnja z dvema vratoma iz 16. do 18. stol.

teorém -a *m* [fr. *théorème* iz gr., gl. teoretičen] teoretično, še nedokazano načelo, postavka ali trditev; logična ali znanstvena predpostavka

teorétičen -čna -o [gr. *theoretikos* iz *theoria* gledanje, opazovanje; fig. znanstveno raziskovanje] 1. ki se tiče teorije, v zvezi s teorijo ali izvirajoč iz nje; abstraktno znanstven, 2. obstoječ zgolj v teoriji ali predstavi, hipotetičen, 3. sloneč na teoriji ali abstraktnem razglabljanju (ne na praktičnem opazovanju); *pejor.* ločen, odtrgan od življenja, brez zveze s prakso; spekulativen; **teorétik** -a *m* 1. kdor se ukvarja s teorijo ali s teoretičnimi vprašanji (*pejor.* zanemarjajoč prakso), 2. kdor dobro pozna ali razvija kako teorijo

teoretizírati -am [nem. *theoretisieren* iz gr.] ukvarjati se s teorijo; postavljati ali razvijati teorije; razpravljati o teoretičnih vprašanjih; *pejor.* preabstraktno (knjižno, šolsko) modrovati; govoriti reči, ki so v praksi neizvedljive

teorétski -a -o [iz gr.] gl. teoretičen

teorija -e *ž* [fr. *théorie* iz gr., gl. teoretičen] 1. čisto znanstveno spoznanje (kot logično posplošenje prakse), 2. celotnost vodilnih idej na kakem področju znanja (~ presežne vrednosti); (znanstveni) nauk, znanost sploh, 3. sistem znanstvenih trditev ali hipotez, ki dajejo razlago za kake pojave (Newtonova ~), 4. *pejor.* šolska, abstraktna modrost, ločena od resničnosti

teozóf -a *m* [teo- + gr. *sophos* moder] privrženec teozofije, npr. Swedenborg; **teozofija** -e *ž* »božanska modrost«, mistični verski in filozofski nauki o božjem spoznanju po intuiciji ali po neposrednem, notranjem božjem razodetju (največkrat v zvezi z magijo, naukom o preseljevanju duš ipd.)

tepidárij -a *m* [lat. *tepidarium* iz *tepidus* mlačen] 1. topla kopel v strim. kopališčih, 2. rastlinjak

teráco -a *m* [ital. *terrazzo*] vrsta tlaka ali obloge, nav. iz črno-belega peska (v cementni malti), ki se izbrusi; **teracêr** -ja *m* kdor poklicno opravlja to delo

terakóta -e *ž* [ital. *terra cotta* »prekuhana«, žgana zemlja] 1. fina, močno žgana glina, 2. izdelek iz take gline: kipci, vaze ..., 3. rdečkasto rjava barva

teramicín -a *m* [lat. *terra* zemlja, *mykes* gliva, + -in] učinkovit antibiotik proti virusnim boleznim

terán -a *m* [ital. *terrano*] močno kraško in istrsko vino črnkaste barve in trpkega okusa; vsebuje precej tanina in železa

teranóva -e *ž* [iz ital.] vrsta trpežnega ometa za fasade

terapévt -a *m* [iz gr. *therapeutes* iz *therapeuein* streči, negovati] zdravnik, izkušen v terapiji; **terapévtičen** -čna -o *ali* **terapévtski** -a -o zdravilen, ki se tiče terapije

(~a metoda) ali terapevtike; **terapévtika** -e *ž* v med. nauk o načinih zdravljenja bolezni

terapíja -e *ž* [gr. *therapeia*] zdravljenje bolezni ali posameznih organov (~ srca)

-terapíja -e *ž* [gr. *therapeia* zdravljenje, negovanje] v sestavljenkah, npr. balneoterapija

terárij -a *m* [nlat. *terrarium* iz lat. *terra* zemlja] steklena ali omrežena omara s peskom, rastlinjem in vodo za umetno gojenje plazilcev, dvoživk ipd.

terarósa -e *ž* [iz ital.] gl. terra rossa

terása -e *ž* [fr. *terrasse*] 1. umetno zvišeno zemljišče, npr. v parkih; tak prostor, 2. stopničasto obalno pobočje, 3. v arhit. ravna streha na hiši; nepokrit hodnik ali večji balkon; **terásast** -a -o podoben terasi

teratológija -e *ž* [gr. *teras, teratos* čudno znamenje; pošast, + -logija] nauk o prirojenih pomanjkljivostih organov, zlasti nauk o nakazah in nepravilnih tvorbah sploh (med., biol., mineral.)

teratóm -a *m* [gr. *teras* čudno znamenje; pošast, + -om] tumor ali nenormalna tvorba sploh, npr. z zakrnelimi organi

têrbij -a *m* [nlat. *terbium*, po švedskem mestu Ytterby, kjer so jo našli] kem. prvina, redka kovina

têrca -e *ž* [ital. *terza* iz lat. *tertia sc. pars* iz *tertius* tretji — po vrsti, redu, stopnji, važnosti ...] 1. v mat. šestdesetinka sekunde (časovne itd. enote), 2. tretji razred višjih šol, 3. v glas. a) tretji ton v tonovski lestvici, b) interval med prvim in tretjim tonom, 4. tretji od osmih osnovnih sunkov pri sabljanju (šp.)

tercerón -a *m* [špan. *tercero* tretji, tj. s tretjino črnske krvi] potomec belca in mulatke

tercét -a *m* [ital. *terzetto*] 1. trospev, skladba za tri glasove ali glasbila, 2. zbor treh pevcev ali glasbenikov, 3. kitica iz treh vrstic (metr.)

terciál -a *m*, **terciálka** -e *ž*, **terciálski** -a -o iz nlat.] gl. tercijal...

terciána -e *ž* [lat. *febris tertiana*] tretjednevnica, terciarna mrzlica, ponovi se vsak tretji dan

terciáner -ja *m* [iz lat. *tertianus*] učenec tretjega razreda (višjih šol)

terciár -a *m* [nlat. *monti tertiarii* tretja skupina kamnin, po njihovem videzu, iz lat. *tertius* tretji] prva doba kenozoika v geol. zgodovini Zemlje (v tej dobi so se začele oblikovati današnje celine, gorovja itd.; njena značilna tvorba je rjavi premog)

terciáren -rna -o [gl. terciar] 1. tretjestopen, tretji po stopnji, vrstnem redu, nastanku ..., 2. izvirajoč iz terciara (~i skladi), 3. v tretjem stadiju bolezni (med.)

têrcija -e *ž* [nlat. *tertia* iz lat. *tertius* tretji] stopnja tiskarskih črk, nekoliko večjih od cicera

tercijál(ec) -(lc)a *m* [nlat. *tertiarius* iz lat. *tertius ordo* tretji red] tretjerednik, član katol. »tretjega reda«, npr. Frančiškovega (člani takih redov so laiki, ki se ne zaobljubijo, samo sprejmejo redovna pravila); *fig.* pobožnjak(ar), svetohlinec; **tercijálka** -e *ž* tretjerednica; pobožnjakinja, svetohlinka; **tercijálski** -a -o tretjeredniški; pobožnjaški, svetohlinski

tercína -e *ž* [ital. *terzina* ali *terza rima*] ital. jambski verz iz treh enajstercev z rimo aba, bcb, cdc itd.; tako je spesnjena Dantejeva Božanska komedija in Prešernov Uvod h Krstu pri Savici

terén -a *m* [fr. *terrain*] zemlja, ozemlje, zemljišče, zlasti glede na naravno izoblikovanost, značaj ipd.; *fig.* torišče, področje; delovno območje; **terénski** -a -o (o)zemeljski, zemljiški; ki se tiče terena ali dela na terenu (~i dodatek)

terénec -nca *m* [gl. teren] 1. prosvetni, upravni ipd. delavec na terenu, 2. v NOV aktivist (zlasti obveščevalec) na terenu, tj. v domačem območju, ne v partizanih

teréstričen -čna -o [lat. *terrestris*] zemeljski, ki se tiče Zemlje, Zemljin; iz zemlje izvirajoč, rastoč v zemlji

teriêr -ja *m* [fr. *terrier* jazbečar; jazbina, iz nlat. *terrarius* zemeljski] manjša pasja pasma, pinču soroden lovski in luksuzni pes (foksterier, škotski ~)

terilén -a *m* [trg. ime] sintetično vlakno iz poliestra in tkanina iz takih vlaken

teriodónt -a *m* [gr. *therion* zver, *odous, odontos* zob] pripadnik velikanskih pradavnih plazilcev iz Južne Afrike; po zobovju so sorodni zverem

teriolít -a *m* [gr. *therion* zver, + -lit] okamneli, fosilni ostanki zveri

teritál -a *m* [trg. ime] sintetično vlakno in tkanina iz takih vlaken

teritoriálen -lna -o [nlat. *territorialis* iz *territorium* ozemlje] zemljiški, ozemeljski (~e zahteve); sodeč k določenemu ozemlju; krajeven; ki se tiče teritorija; **teritoriálne vode** področje na odprtem morju, ki sodi pod oblast obalne države; **teritoriálno načelo** pravno načelo, da so vse osebe podvržene jurisdikciji tiste države, na katere ozemlju prebivajo

teritórij -a *m* [lat. *territorium* ozemlje] 1. na določen način omejeno ozemlje (~ mesta); (zemljepisno) območje, področje, okoliš, 2. [angl. *territory*] v ZDA področja, katerim zaradi premajhnega števila prebivalcev ni priznan rang države

terják -a *m* [nlat. *theriaca* iz gr. *theriake* iz *therion* zver] zapleteno antično in srednjeveško zdravilo (približno 70 sestavin) proti kačjim strupom in raznim boleznim

têrma -e *ž* [gl. terme] topel vrelec; **têrme**, têrm *ž mn.* [lat. mn. *thermae* iz gr. *thermos* topel] 1. strim. javne kopeli v dobi cesarjev, 2. toplice, kopališče s toplimi mineralnimi vrelci; táko zdravilišče

termálen -lna -o [fr. *thermal* iz gr.] 1. termičen, 2. ki se tiče term; naravno topel ali vroč (~a voda); topliški, kopališki (~o zdravljenje); zdraviliški

termálka -e *ž* [iz gr.] gl. termos

têrmičen -čna -o [gr. *therme* toplota] ki se tiče toplote, toploten, toplinski

termidór -ja *m* [fr. *thermidor* iz gr. *therme* toplota, *doron* darilo] »vroči, sušni mesec« (drugi poletni mesec), enajsti mesec po koledarju fr. revolucije l. 1789; *fig.* protirevolucionarni prevrat (po prevratu 9. termidorja — 27. julija 1794 — ko je bil strmoglavljen Robespierre); **termidoríst** -a *m* udeleženec termidorja, nasprotnik Robespierra

termíja -e *ž* [gr. *therme* toplota] nauk o toploti

têrmika -e *ž* [gr. *therme* toplota] 1. prvotno: nauk o toploti, gl. termija, 2. navpični zračni tokovi zaradi neenakomernega segrevanja zemeljske površine, pomembni v jadralnem letalstvu

termín -a *m* [lat. *terminus* meja; časovno razdobje; konec; smoter] rok, določen čas; plačilni ipd. rok

têrmin -a *m* [iz lat. *terminus*] 1. (strokovni, znanstveni) izraz, ime, tj. beseda, ki označuje kak natančno opredeljen pojem, 2. v formalni logiki: glavni, »krajni« pojem v sklepu (subjekt ali predikat), 3. v matematiki člen algebrajske enačbe ipd.

terminálen -lna -o [lat. *terminalis*] mejen, končen (~a postaja); (pojmovno) omejen; sklepen, krajen

terminátor -ja *m* [lat. *terminare* omejiti] meja med osvetljeno in neosvetljeno površino meseca ali planeta (astr.)

terminíran -a -o [lat. *terminare* omejiti, določiti] časovno določen; določen z rokom; **terminírati** -am omejiti; določiti, postaviti rok

terminíst -a *m* [fr. *terministe*, gl. termin] privrženec terminizma; **terminízem** -zma *m* 1. kalvinistični nauk, da je bog določil vsakemu človeku »milostni rok«, da se poboljša, 2. obnovljeni nominalizem Viljema Occama, 1270*—1349*, ki je učil, da so splošni pojmi le têrmini (izrazi, znaki), ne pa podobe stvari

terminologíja -e *ž* [têrmin(o) + -logija] imenoslovje, izrazoslovje, izrazje, celotnost strokovnih izrazov na kakem področju (pravna ~); **terminológški** -a -o izrazosloven, ki se tiče izrazoslovja

termínski -a -o [gl. termín] časoven, na določen čas (ali rok) vezan, npr. borzne kupčije

têrminus -a *m* [iz lat.] gl. têrmin

Têrminus -a *m* [lat. *Terminus*] v strim. mit. mejni bog, upodabljali so ga nav. v obliki mejnika

terminus ad quem /ter'minus ad kvem/ lat. določeni rok, čas, do katerega se kaj računa

terminus a quo /ter'minus a kvo/ lat. čas, od katerega se kaj računa

terminus maior /ter'minus ma'jor/ lat. v sklepu: prorek, prvi stavek, prva premisa (log.)

terminus medius /ter'minus me'dius/ lat. v sklepu: srednji pojem, skupni pojem premis (log.)

terminus minor /ter'minus mi'nor/ lat. v sklepu: porek, drugi stavek, druga premisa (log.)

terminus technicus /ter'minus teh'nikus/ lat. strokovni izraz ali ime, gl. têrmin

termión -a *m*, *nav. v mn.* **termióni** -ov [term(o)- + ion] ioni, ki jih izsevajo žareče kovine (fiz.)

termístor -ja *m* [term(o)- + (res)istor] polprevodniški upor z velikim toplotnim koeficientom (elektr.)

termít -a *m* [gr. *therme* toplota, + -it] vnetljiva zmes aluminija v prahu in železovih ali drugih oksidov; pri gorenju razvija okrog 3000°C (za varjenje tirnic, zažigalne bombe ipd.)

termít -a *m*, *nav. v mn.* **termíti** -ov [nlat. *termes*, *termitis* lesni črv, lubadar] v zool. vrsta ščurkom sorodnih nočnih žuželk iz tropičnih krajev; žive v velikih »državah« in povzročajo škodo, uničujoč lesene naprave, pohištvo ...; **termitnják** -a *m* kopasto gnezdo, kot jih delajo termiti; mnogokrat dajejo pokrajini značilno podobo

têrmo- [gr. *thermos* topel, *therme* toplota] v sestavljenkah, npr. termometer

termobarográf -a *m* [termo- + barograf] priprava, ki sočasno registrira toploto zraka in zračni tlak

termodinámičen -čna -o [termo- + dinamičen] ki se tiče termodinamike (~i stroji); **termodinámika** -e *ž* nauk o odnosih med toplotno in mehansko energijo in zakonih, po katerih se spreminja toplota v druge oblike energije, zlasti v mehansko (fiz.)

termoelektrárna -e *ž* [termo- + elektrarna] kalorična elektrarna, elektrarna na pogon s toplotnimi stroji (npr. parnim strojem), ki spreminjajo toplotno energijo v električno; **termoeléktričen** -čna -o ki se tiče električne energije, nastale s toplotno energijo

termofíl -a *m*, *nav. v mn.* **termofíli** -ov [termo- + -fil] živalski ali rastlinski organizmi, ki žive v veliki toploti, nekatere bakterije npr. do 70° C

termofór -a *m* [termo- + -for] ogrevača, grelec, priprava za telesno gretje, nav. gumijasta blazina za toplo vodo

termogén -a -o [termo- + -gen] proizvajajoč toploto; nastal iz toplote, izvirajoč iz toplote

termogenéza -e *ž* [termo- + -geneza] nastajanje toplote pri fiziol. ali kem. procesih, npr. v živem organizmu

termográf -a *m* [termo- + -graf] toplomer, ki samodejno registrira toploto zraka

termográm -a *m* [termo- + -gram] diagram toplotnih sprememb, ki ga riše termograf

termohigroskóp -a *m* [termo- + higroskop] priprava za merjenje absolutne vlažnosti zraka

termokávstika -e *ž* [termo- + kavstika] izžiganje tkiva s termokavtrom (med.)

termokávter -tra *m* [termo- + gr. *kauter* žgalo] v med. (električni) žgalnik

termokemíja -e *ž* [termo- + kemija] nauk o toplotnih pojavih pri kem. procesih in vplivu toplote nanje

termolabílen -lna -o [termo- + labilen] 1. z nestalno toploto (fiz.), 2. odvisen od toplotnih nihanj (biokem.)

termolíza -e *ž* [termo- + -liza] razpadanje kem. spojin zaradi toplote

termométer -tra *m* [termo- + -meter] toplomer, priprava za merjenje toplote (Celzijev ~); **termometríja** -e *ž* merjenje toplote; nauk o tem in pripravah za to

termometrográf -a *m* [termo- + -meter + -graf] dvokraki toplomer za merjenje najvišje in najnižje toplote zraka

termonukleáren -rna -o [termo- + nuklearen] v zvezi s toploto, ki nastaja pri jedrskih spremembah

termoplást -a *m* [termo- + plast] označba za sintetične snovi, ki postanejo plastične in oblikovalne, če jih segrejemo; **termoplástičen** -čna -o oblikovalen, gnetljiv s toploto

termoplegíja -e *ž* [termo- + gr. *plege* udarec] vročinska kap (med.)

termorelé -ja *m* [termo- + rele] rele, pri katerem sproži kontakt določena temperatura (tehn.)

têrmos -a *m* [gr. *thermos* topel] termovka, steklenica ali posoda s toplotno izolacijo (npr. za kavo)

termoskóp -a *m* [termo- + -skop] toplokaz, priprava, ki kaže spremembe ali razlike v toploti, nav. brez natančnejšega merjenja

termostát -a *m* [termo- + -stat] 1. naprava, v kateri lahko regulirajo in vzdržujejo toploto na določeni stopnji, npr. valilnik, 2. priprava za reguliranje toplote sploh

termoterapíja -e *ž* [termo- + terapija] zdravljenje s toploto, npr. s toplimi kopelmi

termotropízem -zma *m* [termo- + tropizem] pojav, da se nekatere rastline ali na podlago prirasli organizmi obračajo k toploti ali od nje, vrsta tropizma (biol.)

têrmovka -e *ž* [iz gr.] gl. termos

têrna -e *ž* [fr. *terne* iz lat. *terni* po trije] 1. pri loteriji: trojica, tri izžrebane ali zadete številke; *fig.* nepričakovana sreča, 2. trojka, kompleksija s tremi elementi (mat.)

teropód -a *m*, *mn.* **teropóda** -od *s* [gr. *ther* zver, + -pod] vrsta velikih, izumrlih plazilcev iz triasa in jure

terór -ja *ali* **têror** -ja *m* [fr. *terreur* iz lat. *terror* strah, groza] 1. strahovanje, (politično ipd.) nasilje, 2. strahovlada, tj. uporabljanje fizičnega nasilja, zlasti nad polit. nasprotniki (fašistični ~); razdobje strahovlade

terorist -a *m* [fr. *terroriste*, 1794, Babeuf, iz lat.] kdor hoče kaj doseči s terorjem, privrženec terorja; kdor opravlja teroristična dejanja; *fig.* nasilnež; **terorístičen** -čna -o ki se tiče teroristov ali terorizma; nasilen, strahovalen; **terorízem** -zma *m* uporabljanje, izvajanje terorja (kot polit. metode); *fig.* nasilje, strahovanje

terorizírati -am [nem. *terrorisieren* iz lat.] strahovati, v strahu imeti (z nasiljem, grožnjami...); preganjati, izvajati teror, vladati s terorjem

terpén -a *m*, *nav. v mn.* **terpéni** -ov [terp-(entin) + -en] skupina ogljikovodikov v rastlinskih eteričnih oljih (kem.)

terpentín -a *m* [nem. *Terpentin* iz angl. iz lat. *terebinthina sc. resina* smola terebinte] 1. tekoča smola raznih vrst iglavcev, 2. terpentinovo olje (dobljeno z destilacijo te smole)

Terpsíhora -e *ž* [gr. *Terpsichore* iz *terpein* razveseljevati (se), *choros* ples] 1. v stgr. mit. modrica plesa in zbornega petja, ena devetih modric, 2. *fig.* asteroid

terra /te'ra/ lat. zemlja; dežela

terra firma /te'ra fir'ma/ lat. kopno, celina (v naspr. z morjem)

terra incognita /te'ra inkog'nita/ lat. neznana zemlja, neznan svet; *fig.* kaj povsem neznanega (stvar, vprašanje ...)

terra prohibita /te'ra prohi'bita/ lat. prepovedana dežela; *fig.* kaj prepovedanega

terra rossa /te'ra ro'sa/ ital. jerovica, jerina, rdečkasto rjava prst, nastaja pri razpadanju apnenca (barva izvira od železovega oksida)

terra sigillata /te'ra sigila'ta/ lat. vrsta mehke, rdečkaste gline, zlasti z otoka Lemnosa; na njenih izdelkih je bil vtisnjen žig [lat. *sigillum*]

terret labor, aspice praemium /te'ret la'bor, as'pice pre'mium/ lat. če te je strah dela, pomisli na plačilo (tudi geslo Tomaža Hrena)

Tersítes -ta *m* [iz gr.] gl. Terzit

tertium comparationis /ter'cium komparacio'nis/ lat. »tretje pri primeri« (v čemer se dve primerjani stvari ujemata, ker jima je skupno), npr. ta človek je zdrav kot dren; zdravje = tertium comparationis

tertium non datur /ter'cium non da'tur/ lat. »tretjega (tretje možnosti) ni«, tj. samo dvoje je mogoče, ali — ali ...

tertius gaudens /ter'cius gau'dens/ lat. »tretji, ki se veseli«, tj. kjer se prepirata dva, tretji dobiček ima, prim. duobus litigantibus...

tertius interveniens /ter'cius interve'niens/ lat. posrednik, razsodnik

Terzít -a *m* [gr. *Thersites*] hrom in grbast zabavljač v Homerjevi Iliadi (»poosebljena psovka«), osovražen zaradi strupenega jezika; Terzit je pravzaprav nasprotnik nesmiselne vojne, kraljev in bogatašev, ki jim poje slavo Homer; *fig.* **terzít** -a *m* zloben zabavljač

teseláren -rna -o [nlat. *tessellatus* iz lat. *tessella*, dimin. iz *tessera* kocka] kockast, v kockah (~i ornament); **teserálen** -lna -o 1. kockast, v obliki kocke, 2. ki se tiče kristalnega sestava s tremi enakimi osmi: kocka, oktaeder ...

tésla -e *ž* [po N. Tesli, 1856—1943] merska enota za gostoto magnetnega pretoka

Téspis -a *m* [gr. *Thespis*] ime Atenca, utemeljitelja stgr. tragedije, živel okrog

540 pr. n. š.; s svojo gledališko družino je baje na vozu potoval iz kraja v kraj; *fig.* **Téspisov voz** potujoče gledališče

tést -a *m* [angl. *test* poizkus] psihotehnični preizkus za ugotavljanje duševnih zmožnosti: spomina, zbranosti itd.; preizkus sploh (med., tehn., fiz.); **tést(ov)en** -vna -o ki se tiče testa (~a ocena)

testácija -e *ž* [lat. *testari* (iz)pričati; napraviti oporoko] 1. pismena potrditev, 2. volitev česa v oporoki

testamènt -énta *m* [lat. *testamentum*] 1. poslednja volja, oporoka (pr.), 2. zaveza, zakon, naziv za oba dela biblije (stari, novi ~); **testamentáren** -rna -o oporočen, ki se tiče testamenta; voljen v testamentu

testát -a *m* [lat. *testatum*] izpričevalo; potrdilo

testátor -ja *m* [lat. *testator*] oporočnik, zapustnik, kdor kaj zapušča, voli v oporoki

testifikácija -e *ž* [lat. *testificatio*] izpričanje, dokaz s pričami

testíkel -kla *m* [lat. *testiculus*, dimin. iz *testis* modo; fig. priča — Rimljani so pri pričanju polagali roko na moda, ker so imeli plodilne organe za simbol božanske moči] modo, semenčnik, ena od dveh moških spolnih žlez v modniku (anat.)

testimónij -a *m* [lat. *testimonium*] 1. prič-(ev)anje, 2. izpričevalo, 3. dokaz

testimonium maturitatis /testimo'nium maturita'tis/ lat. zrelostno izpričevalo

testimonium morum /testimo'nium mo'rum/ lat. nravstveno izpričevalo

testimonium paupertatis /testimo'nium paupertа'tis/ lat. ubožno izpričevalo; *fig.* izpričevalo (dokaz, znamenje...) duševne revščine

testírati -am [lat. *testari*] 1. pismeno potrditi, npr. obiskovanje vseučiliških predavanj, 2. napraviti oporoko, 3. zapustiti, voliti v oporoki

testírati -am [gl. test] opraviti test; preizkusiti s testom

testón -a *m* [ital. *testone*, avgm. iz *testa* glava, po podobi na kovancu] star ital., pozneje tudi fr. in angl. srebrnik

testosterón -a *m* [test(ikel) + ster(ol) + -on] moški spolni hormon (biokem.)

téstoven -vna -o [iz angl.] gl. test

testúra -e *ž* [gl. testirati] potrdilo o obiskovanju vseučiliških predavanj

tetanija -e *ž* [nlat. *tetania* iz gr.] bolezen v obliki dolgotrajnih mišičnih krčev, povzročajo jo motnje obščitnice, pomanjkanje kalcijevih soli itd., največ pri otrocih in nosečnicah

tétanus -a *m* [lat. *tetanus* iz gr. *tetanos* otrpel] v med. mrtvični krč, nevarna infekcijska bolezen; povzroča jo neki bacil, ki živi v zemlji

tête-à-tête /tɛt a tɛt'/ fr. 1. *prisl.* v dvoje, iz oči v oči, tj. na štiri oči, 2. *samost.* tak pogovor, 3. vrsta blazinjaka v podobi črke S

Tétida -e *ž* [gr. *Thetis*] v stgr. mit. morska boginja, hči Nereja, Pelejeva žena in mati Ahila

tétika -e *ž* [gr. *thetos* postavljen, gl. teza] nauk o tezah, sodbah ali dogmatičnih načelih (fil.)

Tétis -ide *ž* [iz gr.] gl. Tetida

tetovíranje -a *s* [iz polinez. *tatu* iz *ta* znak] 1. okrasitev telesa z vrezovanjem risb v kožo ali vbadanjem barve; običaj razširjen pri avstralskih itd. plemenih in so ga razširili mornarji, 2. taka risba; **tetovírati** -am vrezati ali vbosti risbo na kožo

tétra -e *ž* [gr. *tetra-* iz *tettares* štiri] mehka, beljena bombažna tkanina za plenice iz več — včasih štirih — plasti, ki hitro vpijajo vlago

tétra- [gr. *tetra-* iz *tettares* štiri] v sestavljenkah: štiri-, četvero-, npr. tetragon

tetraéder -dra *m* [tetra- + gr. *hedra* sedež] četverec, geom. telo s štirimi mejnimi ploskvami, npr. pravilna tristranična piramida

tetragón -a *m* [tetra- + -gon] četverokotnik (geom.); **tetragonálen** -lna -o četverokoten; ki se tiče tetragonalnega kristalnega sistema

tetragrám -a *m* [gr. *tetragrammon*, tetra- + -gram] beseda iz štirih črk (tudi ime boga, ki je v mnogih jezikih sestavljeno iz štirih črk, npr. hebr. JHVH)

tetrakórd -a *m* [tetra- + gr. *chorde* struna] v glas. 1. glasbilo (lira) na štiri strune, 2. akord iz štirih tonov

tetraléma -e *ž* [tetra- + gr. *lemma* postavka] v formalni logiki sklep, sestavljen iz štirih členov v prvi premisi

tetralogíja -e *ž* [gr. *tetralogia*, tetra- + -logija] 1. v antiki štiri drame, povezane v celoto: tri tragedije (trilogija) in ena satira, 2. danes: leposl. delo v štirih, povezanih delih

tetrámeter -tra *m* [tetra- + -meter] četveromer, verz iz štirih, navadnih ali dvojnih stopic, ločen s cezuro

tetrapód -a *m, nav. v mn.* **tetrapóda** -od *s* [tetra- + -pod] četveronožci (zool.)

tetrapodíja -e *ž* [tetra- + -podija] v metr. četverostopje (verzov); verz iz štirih stopic

tetrárh -a *m* [gr. *tetrarches*, tetra- + -arh] četrtnik, 1. član vladavine štirih, 2. vladar tetrarhije; **tetrarhíja** -e *ž* 1. štirivladje, vladavina štirih mož, 2. eden od štirih delov, na katere je razdeljena kaka država, npr. rimska za cesarja Diokle-cijana, 3. država, razdeljena na štiri dele

tetrasilábičen -čna -o [tetra- + silabičen] štirizložen, (sestavljen) iz štirih zlogov

tetrástih -a *m* [tetra- + stih] pesem ali kitica iz štirih vrstic

tetrêra -e *ž* [gr. *tetreres*] četveroveslača, stgr. bojna ladja s štirimi vrstami veslaških klopi na vsaki strani

tetróda -e *ž* [tetr(a) + (elektr)oda] elektronka s štirimi elektrodami

teúrg -a *m* [gr. *theourgos*, *theos* bog, *ergon* delo] kdor se ukvarja s teurgijo, »čudodelnik«, zaklinjavec duhov; **teurgíja** -e *ž* sistem magije, npr. pri egipt. platonikih, ki so trdili, da delajo čudeže s pomočjo dobrih duhov; (domnevno) poseganje bogov ali nadnaravnih sil v človeške zadeve; tak poseg, »čudež«

Tevtón -a *m, nav. v mn.* **Tevtóni** -ov [lat. mn. *Teutoni* ali *Teutones*] pripadniki starogerman. — ali keltskega — plemena, ki ga je l. 102 pr. n. š. premagal rimski vojskovodja Marij pri Aquae Sextiae; izraz se večkrat rabi za Nemce ali Germane sploh; **tevtónski** -a -o ki se tiče Tevtonov; (staro)nemški ali germanski

tevto(no)manía -e *ž* [Tevton(o) + -manija] norost na vse, kar je nemško ali germansko

téza -e *ž* [gr. *thesis* iz *tithenai* postaviti] 1. postavka ali stavek, vsebujoč kako (še nedokazano, sporno) trditev; postavka ali trditev sploh, 2. predmet znanstvene ipd. razprave, 3. v Heglovi filozofiji: prva stopnja, izhodišče dialektičnega razvojnega procesa (teza, antiteza, sinteza), 4. v metr. nenaglašeni del stopice (v klasični poetiki naglašeni del), 5. v glas. naglašeni del takta

tezavrírati -am [iz gr. *thesauros* zaklad] 1. kopičiti, zbirati vrednosti, 2. hraniti denar doma, da leži mrtev, namesto v hranilnici

Tézej -a *m* [gr. *Theseus*] v stgr. mit. sin atenskega kralja Egeja, za Heraklom največji junak starih Grkov. Proslavil se je z mnogimi junaštvi: rešil je Atence maratonskega bika, ubil na Kreti strašnega Minotavra in z Ariadnino pomočjo pobegnil iz labirinta. Premagal je Amazonke, sodeloval v pohodu argonavtov …

tezmofórije -ij *ž mn.* [gr. *thesmophoria* iz *thesmos* zakon, običaj, *pherein* nositi] stgr. praznik žetve; praznovale so ga poročene žene na čast Demetre, boginje poljedelstva in varuhinje zakona

tg kratica: tangens

Th (torij) znak za kem. prvino

thalatta, thalatta [/ta'lata/ prim. shr. *talas*] gr. »morje, morje!« — radosten vzklik Ksenofontovih vojščakov, ko so ob vrnitvi z bojnega pohoda — po bitki pri Kunaksi l. 401 pr. n. š. — zagledali morje (Ksenofon, Anabaza)

that is the question /ðæt iz ðə kues'čən/ angl. to je vprašanje … gl. to be or not to be …

theatrum anatomicum /teat'rum anato'mikum/ nlat. »anatomično gledališče«, tj. predavalnica za anatomijo, ker ima klopi kot v amfiteatru

Theatrum Europaeum /teat'rum europe'um/ nlat. kronika sočasnih dogodkov, zasnoval jo je zgodovinar Abelin (izhajala od 1633 do 1738, 21 zvezkov)

thé dansant /te' dãsã'/ fr. čajanka s plesom

thesaurus -a *m* [/tezau'rus/ = lat. zaklad] 1. besedišče, 2. besednjak, nav. naslov velikih besednjakov klasičnih jezikov

thriller -ja *m* [/θri'lə/ angl. iz *thrill* strahotna zgodba] strahotna, »srhljiva« zgodba, igra ali film

Thule -la *m* [lat.] gl. ultima Thule

Ti (titan) znak za kem. prvino

tiamín -a *m* [ti(o)- + amin] vitamin B_1 (biokem.)
tiára -e *ž* [lat., gr. *tiara*] 1. staroperz. pokrivalo, zlasti kraljev (ali judovskih velikih duhovnov), 2. tridelna krona rim. papeža; *fig.* papeško dostojanstvo
tíbet -a *m* [po Tibetu] 1. vrsta volnene preje in tkanina iz nje, 2. vrsta ovčjega krzna
tibiálen -lna -o [lat. *tibia* piščal] goleničen; **tíbija** -e *ž* piščal, golenica, sprednja kost v goleni (anat.)
ticket -a *m* [/ti'kit/ angl. iz fr. *étiquette*] listič; vozovnica; vstopnica; glasovnica
tiers état /tjɛrzeta'/ fr. »tretji stan«, polit. neenakopravno meščanstvo v fevdalni Franciji pred l. 1789 (v naspr. z vladajočim plemstvom in duhovščino)
tiflítis -a *m* [gr. *typhlon* slepo črevo, + -itis] v med. vnetje slepega črevesa, prim. apendicitis
Tífon -óna *m* [gr. *Typhon*] v stgr. mit. najmlajši sin Gee in Tartara, velikanska, ogenj bruhajoča pošast s sto zmajskimi glavami — simbol vrtinčastih viharjev ali poosebitev uničujočih sil iz ognjenikov
tifózen -zna -o [nlat. *typhus* tifus, iz gr. *typhos* dim, temà — prvotno so vse bolezni z zamračeno zavestjo imenovali tifus] v zvezi s tifusom (~o obolenje); podoben tifusu; **tífus** -a *m* v med. vrsta hudih, nalezljivih bolezni različnega izvira (trebušni, pegasti ~); **tífusen** -sna -o ki se tiče tifusa (~i bacil)
tígel -gla *m* [nem. *Tiegel*] 1. majhen tiskarski stroj, 2. talilnik ali talilna peč
tíger -gra *m* [lat., gr. *tigris*] velika, krvoločna zver iz družine mačk; v Aziji, zlasti v Indiji
tihízem -zma *m* [gr. *tyche* sreča, usoda] nauk o vsesplošnem gospostvu naključja
tík -a *m* [fr. *tic*] 1. trzaj ali (neboleč) drget ene ali več obraznih mišic; *fig.* smešna, čudna razvada, 2. boleč drget obraznih mišic, vrsta nevralgije
tík -a *m* [angl. *teak* iz malaj.] 1. v bot. vzhodnoindijski hrast, 2. tikovina; **tikovína** -e *ž* tikov les, rumenkasto rjav les tega drevesa, zelo trd in težak, največ za izdelavo ladij
tíl -a *m* [fr. *tulle*, po mestu Tulle] tenka mrežasta volnena ali svilena tkanina
tílberi -ja *m* [angl. *tilbury*, po iznajditelju] lahek dvokolesni voz za dve osebi, navadno s sklopno streho
tílda -e *ž* [španski *tilde*] vijuga (~), 1. v špan. glasovno znamenje nad črko ñ (señor), v portug. nad ã, ẽ, õ, 2. ponavljaj, ponavljalno znamenje (v slovarjih)
tím -a *m* [iz angl.] gl. team
timbre [/tẽbrə/ fr. iz lat. *tympanum* boben] 1. zvon, po katerem se tolče, 2. zvok, glas, zvenk, 3. barva glasu ali zvoka, 4. žig, 5. kolek
time is money /taim iz mʌ'ni/ angl. pregovor: čas je denar
timeo Danaos et dona ferentes /timeo' danaos' et do'na feren'tes/ lat. »bojim se Danajcev, četudi prinašajo darove« — v Vergilovi Eneidi besede svečenika Laokoonta, ki je svaril Trojance pred lesenim konjem s skritimi vojščaki, ki so ga Danajci (= Grki) »darovali« Trojancem in z njegovo pomočjo osvojili Trojo
timeo hominem unius libri /ti'meo ho'minem uni'us li'bri/ lat. »bojim se človeka, ki pozna eno samo knjigo«, tj. ker jo temeljito pozna, je resen nasprotnik (ali v pejor. smislu, bojim se ga, ker je enostranski)
tímijan -a *m* [nem. *Thymian*, lat. *thymum* iz gr. *thymos*] »materina dušica«, dišavna rastlina z majhnimi cvetovi
timokracíja -e *ž* [gr. *time* cena; vrednost; služba, + -kracija] oblika ustavne ureditve, kjer so polit. pravice državljanov odvisne od njihovega premoženja in dohodkov
timól -a *m* [tim(ijan) + -ol] antiseptik iz timijanovega olja
timologíja -e *ž* [gr. *time* cena; vrednost, + -logija] v fil. nauk o vrednotah (= aksiologija)
Tímon -a *m* [gr. *Timon*] ime bogatega, radodarnega Atenca, Sokratovega sodobnika, ki je zasovražil ljudi, ker v stiski pri nikomer ni našel pomoči (junak Shakespearove drame Timon Atenski); *fig.* **tímon** -a *m* ljudomrznik, sovražnik ljudi
tímpan -a *m* [iz gr.] gl. timpanon

timpaníst -a *m* [timpan + -ist] kdor igra na pavko
tímpano -a *m* [ital. *timpano* iz lat. *tympanum* iz gr.] pavka, bobnica
tímpanon -a *m* [iz gr. *tympanon* boben] 1. pavka, bobnica, vrsta glasbila, 2. v arhit. a) okrašeno slemensko čelo pri stgr. svetiščih, b) s podobami okrašeno polje nad cerkvenimi okni ali portali, 3. votlina srednjega ušesa; ušesni bobnič (anat.)
tímus -a *m* [nlat. *thymus* iz gr. *thymos* timijan, morda zaradi podobnosti s cvetnimi popki te rastline] v anat. priželjc, notranja prsna žleza
tingeltángel -gla *m* [iz nem., nastalo po zvenu] kavarna s pevkami ali zabavišče (kabaret, variete) nižje vrste; veliko hrupa in nemira
tinktúra -e *ž* [lat. *tinctura* barvanje] 1. v lekarništvu: alkoholna raztopina česa (jodova ~), zlasti alkoholni ali etrov izvleček iz zelišč ali živalskih snovi, 2. barva ali barvilo, 3. v heraldiki: heraldične barve
tínta -e *ž* [ital. *tinta* barva, obarvana tekočina] črnilo ali rdečilo za pisanje; **tínten** -tna -o ki se tiče tinte
tio- [gr. *theion* žveplo] v kem. sestavljenkah se tiče žveplenih spojin, npr. tioplast
tiofén -a *m* [tio- + fen(il)] žveplo vsebujoča spojina, sorodna bencenu
tioplást -a *m* [tio- + plast] vrsta umetnih, kavčuku podobnih snovi
típ -a *m* [lat. *typus* iz gr. *typos*, gl. -tip] 1. vzorec, obrazec česa; prvotna, osnovna oblika (z bistvenimi lastnostmi kakih predmetov); zgled, primer česa, 2. značilna, posebno izrazita oblika, vrsta, izvedba ...; znamka, npr. avtomobila, 3. vrsta (biol.), 4. v literaturi: posplošen lik z značilnimi potezami kake družbene plasti (~ graščaka); *fig.* izvirnež; posebnež; *pejor.* moralno slab človek ali značaj
-típ -a *m*, **-típičen** -čna -o, **-tipíja** -e *ž* [gr. *typos* udar, vtisk, kov, posnetek] v sestavljenkah, npr. prototip, stereotipija
típa -e *ž* [nem. *Type* iz gr.] ulita tiskarska črka ali črka na pisalnem stroju
típičen -čna -o [lat. *typicus*] pripadajoč kakemu tipu, predstavljajoč kak tip; *fig.* značilen za kaj; poseben, izrazit; **típski** -a -o izdelan po tipu, vrsten (~a izdelava)
-tipíja -e *ž* [iz gr.] gl. -tip
típika -e *ž* [gl. tip] kaj tipičnega
tipizácija -e *ž* [gl. tip] 1. urejanje, razvrščanje po značilnostih; razvrstitev po tipih, vrstah..., 2. omejevanje proizvodnje na manjše število tipičnih vrst ali izdelovanje proizvodov po enotnem tipu; *fig.* poenotenje; **tipizírati** -am urejati, razvrstiti po značilnostih; omejevati proizvodnjo na posamezne tipe; izvesti tipizacijo; *fig.* poenotiti
típo- [iz gr.] gl. -tip
tipográf -a *m* [tipo- + -graf] 1. v širšem pomenu: tiskar, v ožjem: (črko)stavec, 2. stavni stroj, ki uliva vrste
tipografíja -e *ž* [tipo- + -grafija] 1. tiskarstvo, 2. tiskarna (podjetje)
tipológ -a *m* [tipo- + -log] kdor se ukvarja s tipologijo; **tipologíja** -e *ž* nauk o tipih (psihol.)
tipométer -tra *m* [tipo- + -meter] črkomer, priprava za merjenje velikosti tisk. črk
típski -a -o [iz gr.] gl. tipičen
típtop *neskl. pridevn.* [angl. *tiptop* najvišja stopnja] odličen, izvrsten
tiráda -e *ž* [fr. *tirade*] 1. dolg, prazen govor ali besedičenje; ploha besedi, 2. razvlečena, nališpana fraza, 3. nagla pasaža (glas.)
tirán -a *m* [lat. *tyrannus* iz gr. *tyrannos*] 1. v stari Grčiji vladar, ki se je s silo, s prevratom polastil oblasti, 2. samosilnik, samovoljen in grozovit vladar; trinog, nasilnik
tiranicíd -a *m* 1. [lat. *tyrannicida*] ubijalec tirana, 2. [lat. *tyrannicidium*] uboj, umor tirana
tiranía -e *ž* [lat., gr. *tyrannia*] 1. vlada ali oblast tirana, 2. nasilna, grozovita vladavina; trinoštvo, samosilstvo, 3. nasilje, zatiranje; **tiranizírati** -am zatirati, nasilno, samovoljno ravnati, silo delati komu
tiráža -e *ž* [fr. *tirage* iz *tirer* vleči] 1. naklada, natisk, število natisnjenih izvodov (knjige, časopisa ...), 2. v loteriji: vlečenje, žrebanje
tireoidéa -ée *ž* [nlat. *thyreoidea sc. glandula* iz gr. *thyreos* ščit, *eidos* oblika] v anat. žleza ščitnica

tireoidítis -a *m* [tireoid(ea) + -itis] vnetje ščitnice (med.)
tirocínij -a *m* [lat. *tirocinium*] 1. prva vojna služba, 2. učna doba, npr. v farmaciji, 3. učna knjiga za začetnike
tiroidéa -ée *ž* [iz gr.] gl. tireoidea
tiroksín -a *m* [tir(eoidea) + gr. *oxys* jedek, + -in] v biokem. hormon žleze ščitnice, brezbarvna kristalna snov, vsebuje jod
tirólka -e *ž* [fr. *tyrolienne*] tirolski ples, podobno časnemu valčku podoben ples v $^3/_4$ taktu
tirónska znamenja [lat. *notae tironianae*, po Tironu, Ciceronovem osvobojencu in tajniku, ki jih je iznašel ali izpopolnil] brzopisna znamenja (vrsta stenografije) pri starih Rimljanih
tírs(os) -a *m* [gr. *thyrsos*] Bakhova palica, lahka, na gornjem koncu z bršljanom ali trtnim listjem ovita palica Bakha in njegovih svečenic
Tirtéj -a *m* [gr. *Tyrtaios*] stgr. pesnik iz 7. stol. pr. n. š., ki je pisal navdušene bojne pesmi in z njimi pripomogel Spartancem k zmagi nad Mesenci; **tirtéjski** -a -o v Tirtejevem slogu; zanosen, navdušujoč
tit. [iz lat.] 1. titel, titula, 2. s polnim naslovom
titán -a *m, nav. v mn.* **titáni** -ov [gr. *Titan*] v stgr. mit. bogovi velikani, potomci Urana in Gee, ki so se uprli očetu Uranu in izročili oblast enemu izmed njih, Kronosu; Kronosov sin Zevs pa je premagal s svojimi brati titane in jih vrgel v Tartar; *fig.* velikan (po genialnosti, učenosti ...); **titánski** -a -o ki se tiče titanov; *fig.* velikanski, orjaški, presegajoč človeške sile; neukrotljiv
titán -a *m* [nlat. *titanium*] kem. prvina, zelo trda kovina srebrnkasto sive barve, podobna siliciju (za zlitine, barve, v keramiki ipd.)
titanít -a *m* [titan + -it] gl. sfen
titanízem -zma *m* [titan + -izem] upor proti bogovom; *fig.* neukrotljiva uporност (do ustaljenega reda, tradicij ...)
titanomahíja -e *ž* [titan(o) + gr. *mache* boj] boj Zevsa in olimpskih bogov s titani (mit.)
titanozáver -vra *m* [titan(o) + gr. *sauros* kuščar] fosilni južnoamer. kuščar iz krede (zool.)
titánski -a -o [iz gr.] gl. titan
títel -tla *m* [iz lat.] gl. titula
títer -tra *m* [fr. *titre*] 1. v kem. množina snovi v 1 cm³ raztopine (stopnja koncentracije), 2. stopnja tankosti svilene niti, izražena s številko, 3. čistina zlatih ali srebrnih kovancev
titrácija -e *ž* [gl. titer] ugotavljanje titra (kem.); **titrírati** -am 1. ugotoviti, določiti titer (kem.), 2. razvrstiti (svilene niti) po titru
títula -e *ž* [lat. *titulus*] 1. naslov ali na(d)pis na knjigi, umetnini ...; označba česa, 2. naslov, častni naslov ali ime (za uradni ali družbeni položaj)
titulár -ja *m* [iz lat. *titulus*] 1. kdor nosi kak naslov, 2. kdor ima zgolj naslov brez funkcij; **tituláren** -rna -o ki se tiče naslova; nasloven, časten, zgolj po naslovu, imenu, ne v resnici (~i svétnik)
titulatúra -e *ž* [nlat. *titulatura*] polni uradni naslov; naslovje; naslavljanje
titulírati -am [gl. titula] 1. podeliti naslov, 2. nasloviti, naslavljati; nagovoriti, imenovati z uradnim, častnim ipd. naslovom
titulomanía -e *ž* [titul(o) + -manija] strast, pohlep po naslovih
titulo pleno /ti'tulo ple'no/ lat. s polnim naslovom
títulus -a *m* [lat. *titulus* naslov] pravni naslov, osnova, ki daje kako pravico, npr. do lastnine (pr.)
Tl (talij) znak za kem. prvino
tméza -e *ž* [gr. *tmesis* rez, rezanje] razstavljanje sestavljene besede in vrivanje drugih besed med njene sestavine, npr. v grščini in nemščini
toaléta -e *ž* [fr. *toilette* iz *toile* platno] 1. lepotilna mizica z zrcalom (tudi: lepotilne potrebščine), 2. napravljanje (oblačenje, umivanje, česanje ...), 3. damska obleka (večerna ~), 4. kopalnica, 5. stranišče; **toaléten** -tna -o ki se tiče toalete
toast -a *m* /toust/ angl. popečenec, popečen reženj kruha; *fig.* zdravica, napitnica (ta pomen izvira iz starega angl. običaja)
tobák -a *m* [španski *tabaco*, po besedi domačinov s Haitija] 1. vrsta kulturne rastline, izvira iz Amerike, 2. njeni listi, pripravljeni za kajenje, njuhanje itd., 3. izdelek iz teh listov

to be or not to be, that is the question /tu bi: ɔr nɔt tu bi:, ðæt iz ðə kues'čən/ angl. »biti ali ne biti, to je zdaj vprašanje«, prvi verz iz znamenitega Hamletovega monologa v istoimenski Shakespearovi tragediji

tobógan -a *m* [angl. *toboggan*, po besedi domačinov] 1. lahke, nizke sani pri severnoamer. Indijancih, 2. (**tóbogan** -a *m*) naprava za razvedrilo otrok ali odraslih

toccata -e *ž* /toka'ta/ ital. v glas. skladba v svobodni obliki za orgle ali klavir (namen tokat je izpričati igralčevo tehniko)

tóga -e *ž* [lat. *toga*] bela moška volnena halja brez rokavov, pri Rimljanih vrhnje oblačilo polnopravnih državljanov

toilette [fr.] gl. toaleta

tokájec -jca *m* [po mestu Tokay ob Tisi] sladko, aromatično vino iz okolice Tokaya na Madžarskem

tokáta -e *ž* [iz ital.] gl. toccata

tokoferól -a *m* [gr. *tokos* porod, + -fer, + -ol] biokem. snov z lastnostmi protisterilnega vitamina E

tokogenija -e *ž* [gr. *tokos* porod, + -genija] v biol. rojstvo živega iz živega, iz roditeljev (v naspr. z abiogenezo)

tokologija -e *ž* [gr. *tokos* porod, + -logija] nauk o porodništvu (med.)

tokotehnija -e *ž* [gr. *tokos* porod, *techne* spretnost, umetnost] porodničarska spretnost

toksemija -e *ž* [toks(ičen) + -emija] zastrupitev krvi s toksini (med.)

tóksičen -čna -o [nlat. *toxicus* iz gr. *toxikon* strup — za zastrupljanje puščic] ki se tiče strupov, zlasti toksinov; strupen

toksidermija -e *ž* [toksi(čen) + -dermija] kožni izpuščaji zaradi jemanja zdravil

toksigén -a -o [toks(ičen) + -gen] nastal zaradi zastrupitve

toksikácija -e *ž* [nlat. *toxicatio* iz gr.] zastrupitev (= intoksikacija)

toksikológ -a *m* [gr. *toxikon* strup, + -log] strokovnjak v toksikologiji; **toksikologija** -e *ž* struposlovje, nauk o strupih (o izviru, kem. sestavi, delovanju ...)

toksikomanija -e *ž* [gr. *toxikon* strup, + -manija] strast po uživanju raznih snovi, ki vsebujejo strupe (alkohol, nikotin, kokain ...)

toksikóza -e *ž* [nlat. *toxicosis* iz gr.] bolezensko stanje zaradi učinkov kakega strupa, zastrupitev

toksín -a *m*, *nav. v mn.* **toksíni** -ov [toks(ičen) + -in] strupen presnovek mikroorganizmov ali strup sploh, nastal v živem ali mrtvem organizmu (telo reagira nanje z antitoksini)

toksinemija -e *ž* [iz gr.] gl. toksemija

toksodónt -a *m* [gr. *toxon* lok, *odous*, *odontos* zob] izumrli velikanski sesalec iz Južne Amerike; živel v oligocenu

tólar -ja *m* [nem. *Thaler*, okr. iz *Joachimsthaler*, po mestu Jachimovu na Češkem, kjer je bil prvi kovan v 16. stol.] star nemški, avstrijski itd. srebrnik različne vrednosti

toleránca -e *ž* [lat. *tolerantia* prenašanje, strpnost] 1. strpljivost, strpnost do drugačnih naziranj, posebno verskih, 2. zakonit odstopek od predpisane teže zlatnika ali srebrnika, 3. dopusten odstopek od predpisane teže, mere ... (tehn.), 4. odpornost do zdravil ali strupov (med.); **toleránčen** -čna -o ki se tiče tolerance; **toleránčni patènt** verskopolit. odredba avstr. cesarja Jožefa II. iz l. 1781, ki je dovoljevala versko svobodo in zasebno bogoslužje pripadnikom drugih kršč. veroizpovedi

toleránten -tna -o [lat. *tolerans*] 1. strpljiv, (versko itd.) strpen, 2. odporen proti učinkom zdravil ali strupov

tolerírati -am [lat. *tolerare*] prenašati, dopuščati, trpeti kaj

tólos -a *m* [gr. *tholos*] 1. okrogla stgr. shramba za orodje in orožje, 2. v Atenah rotunda, kjer so bivali pritani

toluól -a *m* [tolu(jski balzam) + -ol; toluol so prvotno izdelovali iz tolujskega balzama, po mestu Santiago de Tolu v Kolumbiji] brezbarvna, vnetljiva tekočina, sorodna bencolu, za izdelovanje zdravil, barv, razstreliv...

-tóm -a *m*, **-tómičen** -čna -o, **-tomija** -e *ž* [gr. *tome* rez, iz *temnein* rezati] v sestavljenkah, npr. anatom, trihotomija

tom. lat. kratica: tomus

tomahávk -a *m* [angl. *tomahawk*, po indijanski besedi] lahka bojna sekira severnoamer. Indijancev

tómbak -a *m* [fr. *tombac* iz malaj. *tambaga* baker] rdeča med, rdeče rumena zlitina iz bakra (okrog 90%) in cinka

tómbola -e *ž* [ital. *tombola* iz *tombolare* pasti] vrsta javne loterije, največkrat v dobrodelne namene (dobitki so v blagu)

tómi -ja *m* [angl. *Tommy* Tomažek, po Tomažu Atkinsu, izmišljenem imenu za britanskega vojaka v vojaških obrazcih] šaljivo ime za navadnega vojaka v britanski armadi

-tómičen -čna -o, **-tomíja** -e *ž* [iz gr.] gl. -tom

tomíst -a *m* zagovornik filozofije Tomaža Akvinskega; **tomízem** -zma *m* filoz. in teol. sistem dominikanca T. Akvinskega, 1225*—1274, največjega predstavnika sholastike; njegova (modificirana) filozofija je še danes uradna filozofija katoliške cerkve

tomomanija -e *ž* [gr. *tome* rez, + -manija] v med. 1. sla po operiranju, 2. sla biti operiran

tómus -a *m* [lat. *tomus* iz gr. *tomos* odrez] zvezek, snopič (knjige)

tón -a *m* [lat. *tonus* glas, iz gr. *tonos* napetost] 1. glas, zvok (po višini, moči, barvi ...); barva, barvitost, odtenek, izraz ali poudarek glasu, 2. v slikarstvu: barva; stopnja intenzivnosti barve (temen ~), 3. značaj, prevladujoči vtis vseh barv na sliki, 4. glasovni izraz, način govorjenja, ravnanja ipd. (dostojen ~); **tónski** -a -o ki se tiče tonov ali tona; zvočen (~a spremljava), glasoven

tóna -e *ž* [angl. *ton*, fr. *tonne*] 1. merska enota za težo (metrska tona = 1000 kg; angl. tona = 1016 kg; amer. tona = 907 kg), 2. merska enota za ladijsko prostornino (= registrska tona); **tónski** -a -o ki se tiče tone (~i voz)

tonálen -lna -o [nlat. *tonalis*, gl. ton] zvočen, glasoven; ki se tiče tonalnosti; **tonálnost** -i *ž* 1. v glas. razmerje med toni, zlasti razmerje vseh tonov melodije do osnovnega tona, 2. v slikarstvu: sistem barvnih tonov

tonalít -a *m* [po vzhodnoalpskem prelazu, + -it] pohorski granit

tonalitéta -e *ž* [gl. tonalen] 1. tonovska lestvica, 2. tonalnost

tonáža -e *ž* [fr. *tonnage* iz *tonne* tona] 1. teža vode, ki jo izpodrine plovni objekt (enaka je teži ladje s tovorom, nav. se računa v registrskih tonah), 2. nosilnost ladje, izražena v registrskih tonah (tudi nosilnost tovornega vagona ipd., izražena v tonah), 3. nosilnost ladjevja (~ trgovske mornarice)

tónda -e *ž* [ital. *tondo* okrogel] okrogla florentinska podoba ali relief iz 15. ali 16. stol.

tónfilm -a *m* [ton + film] zvočni film

tóničen -čna -o [gr. *tonikos* iz *tonos* napetost] 1. ki se tiče tonusa ali tonike, 2. stopnjujoč (delovanje telesa), krepilen, poživljajoč

tónika -e *ž* [ital. *tonica* iz gr.] v glas. 1. osnovni ton tonovske lestvice, 2. akord na prvi stopnji lestvice

tónikum -a *m*, *mn.* **tónika** -ik *s* [nlat. *tonicum* iz gr.] v med. krep(č)ilo, npr. železno vino

tónkin -a *m* [po nekdanji državi Tonkin v Indokini] vrsta bambusa, npr. za smučarske ali ribiške palice

tonométer -tra *m* [ton(o) + -meter] 1. glasomer, priprava za merjenje višine glasov, 2. pritiskomer, a) priprava za merjenje krvnega pritiska, napona v očesu ipd., b) priprava za merjenje tlaka raznih par

tónovski -a -o [gl. ton] ki se tiče glasbenih tonov (~a lestvica)

tónski -a -o gl. ton, tona

tontína -e *ž* [fr. *tontine*, ustanovil jo je neapeljski bankir L. Tonti, 1630—1695] 1. vrsta samopomoči; njeni člani vložijo v skupni sklad delež in od njega dobivajo obresti; preživeli pa uživajo tudi obresti od deležev prej umrlih članov, 2. neka hazardna igra na karte za 12—15 oseb

tónus -a *m* [nlat. *tonus* iz gr.] normalna notranja napetost živega mišičnega tkiva ali organov (fiziol.)

tonzíla -e *ž* [lat. mn. *tonsillae*] v anat. mandelj (žlezi na obeh straneh žrela); **tonziláren** -rna -o mandeljnov (~o vnetje)

tonzilítis -a *m* [tonzil(a) + -itis] vnetje mandeljnov (med.)

tonzilotomíja -e *ž* [tonzil(o) + -tomija] operativna odstranitev mandeljnov (med.)

tonzúra -e *ž* [lat. *tonsura* striženje] 1. striženje las vrh glave (verski obred), 2.

v krožcu ali kolobarju izstriženi lasje vrh glave katol. duhovnikov ali redovnikov, 3. podoben običaj pri drugih verskih skupnostih

topáz -a *m* [gr. *topazos*] vrsta dragih kamnov, navadno belo rumene barve, mnogokrat za geme

tópičen -čna -o [gr. *topikos* iz *topos* kraj] krajeven; ki se tiče topike ali topik; **tópika** -e *ž* 1. predmet, snov razgovora ipd., 2. sistematičen pregled dokazov in stališč, ki naj rabijo piscu ali govorniku pri iskanju dokazov ali utemeljevanj; tak spis, npr. Aristotelov v Ciceronovem prevodu, 3. spretnost v razvrščanju in razlaganju svojih idej, 4. nauk o sosledju besed in stavkov

tópika -ik *s mn.* [nlat. *topicum*, mn. *topica* iz gr.] v med. pomočki, ki učinkujejo na določene (vnanje) telesne dele

topinambúr -ja *m* [iz portug. po čilskem plemenu Topinambu] laška repica, koristna, sončnici sorodna južnoamer. rastlina z užitnimi gomolji

tópo- [gr. *topos* kraj] v sestavljenkah, npr. topograf

topográf -a *m* [topo- + -graf] »krajepisec«, strokovnjak za topografijo; **topográfičen** -čna -o *ali* **topográfski** -a -o »krajepisen«, ki se tiče topografije (~i slovar, ~i znaki); **topografíja** -e *ž* 1. »krajepisje«, nauk in spretnost, ki se ukvarja z opisovanjem in grafičnim, kartografskim upodabljanjem kakih krajev ali manjših delov zemeljske površine (z oblikovanostjo tal, vodovjem, naseljenostjo ipd.), 2. tak snemek ali zemljevid

topolíno -a *m* [= miška, iz ital. *topo* miš] vrsta manjšega ital. avtomobila

topologíja -e *ž* [topo- + -logija] nauk o legi in odnosu teles v prostoru (geom.)

toponím -a *m* [top(o)- + gr. *onyma* ime] 1. krajevno ime, 2. ime, nastalo iz krajevnega imena, 3. označba telesnih delov (anat.); **toponimíja** -e *ž* 1. jezikovno in zgodovinsko razlaganje ali preučevanje krajevnih imen, 2. imenoslovje telesnih delov (anat.)

toponomástika -e *ž* [top(o)- + gr. *onoma*, *onomatos* ime] krajevno imenoslovje, nauk o izviru in pomenu krajevnih imen

Tór -a *m* [stnord. *Thorr*] v nordijski mit. bog groma, predstavljali so si ga z velikanskim kladivom

tóra -e *ž* [hebr. *torah* nauk; postava] 1. starohebr. ime za petero Mojzesovih knjig (pentatevh), iz katerih poje kantor ob sobotah posamezne odlomke, 2. celotno versko slovstvo pri Judih

torakálen -lna -o [gl. toraks] ki se tiče toraksa; (o)prsen

torakoplástika -e *ž* [gr. *thorax* prsni oklep, + plastika] plastična operacija na oprsju, npr. odstranjevanje reber

torakotomíja -e *ž* [gr. *thorax* prsni oklep, + -tomija] odprtje prsne votline

tóraks -a *m* [gr. *thorax* prsni oklep] 1. oprsje pri žuželkah, 2. oprsje, prsnjak, prsni koš (anat.)

toreadór -ja *m* [španski *toreador* iz *toro* bik] bikoborec, zlasti bikoborec na konju

torêro -a *m* [španski *torero*] bikoborec, ki se bori peš

torévt -a *m* [gr. *toreutes* rezbar, vrezovalec] kdor se ukvarja s torevtiko; **torévtika** -e *ž* umetniško oblikovanje kipcev, reliefnih podob itd. v lesu, slonovi kosti ali kovini

tóri -ja *m* [angl. *tory*] torijec, pripadnik ali simpatizer torijevske stranke

torianít -a *m* [tori(j) + -an + -it] radioaktivna rudnina, torijev oksid; vsebuje tudi uran in druge prvine

tórij -a *m* [nlat. *thorium*, po nordijskem bogu Toru] radioaktivna kem. prvina, mehka, bleščeča se kovina sive barve, podobna aluminiju

tórije(ve)c -j(ev)ca *m* [angl. *tory*] član ali privrženec angl. aristokratske stranke, gl. tory; *fig.* (skrajni) konservativec

tornádo -a *m* [angl. *tornado* iz* španski *tronada* nevihta, morda v zvezi s španski *tornar* vrteti] 1. silovit vrtinčast vihar, ki divja zlasti v Severni Ameriki, 2. nevihte v Zah. Afriki, zlasti ob začetku in koncu deževne dobe

torníster -tra *m ali* **tornístra** -e *ž* [nem. *Tornister* iz* ngr.] telečnjak, (vojaška) nahrbtna torba s telečjo kožuhovino povrhu

tóron -a *m* [tor(ij) + -on, kot argon] radioaktivni izotop radona, produkt razpadanja torija (kem.)

torpédo -a *m* [lat. *torpedo* otrplost; električni skat] 1. električni skat (morska riba), 2. podolgast podvodni izstrelek s svojo pogonsko silo za potapljanje sovražnih ladij (izstreli se navadno iz ladij ali podmornic); **torpedírati** -am napasti s torpedom, izstreliti torpedo (na ladjo); potopiti s torpedom; *fig.* preprečiti, prekrižati (račune, načrte...)

torpédovka -e *ž* [gl. torpedo] manjša, zelo hitra bojna ladja za torpediranje sovražnih ladij

torr -a *m* [/tor/ po ital. znanstveniku Torricelliju] merska enota za majhne tlake (= 1 mm živosrebrnega stolpca)

tórta -e *ž* [ital *torta* iz lat. *tortus* zavit; zvitek] vrsta boljših kolačev, navadno z nadevom in oblivom

tortilla -e *ž* [/torti'lja] špan. dimin. iz *torta* kolač] mehikanski kolač iz koruzne moke

tortúga -e *ž* [iz špan.] želva, zlasti neka rečna iz Južne Amerike

tortúra -e *ž* [nlat. *tortura* krivljenje] mučenje, trpinčenje, navadno kot kazen ali pomoček za izsiljevanje izpovedi ali priznanj

tórus -a *m* [lat. *torus* blazina; ležišče; zakonska postelja] 1. svitasto izbočeni del podnožja jonskih in korintskih stebrov (arhit.), 2. cvetišče (bot.), 3. guba, izboklina (anat.), 4. neki geometrični lik

tory -ja *m* [/tɔ:'ri/ angl. mn. *tories*, iz irskega *toraidhe** zasledovalec, vzdevek, ki so jim ga prilepili nasprotniki] 1. prvotno: razlaščeni katol. Irci, od leta 1679—80 pristaši kralju Jakobu II. zveste dvorske stranke, 2. član ali privrženec angl. polit. stranke iz konca 17. stol. (predstavnice velike posesti), l. 1830 se je preimenovala v konservativno stranko; *fig.* (skrajni) konservativec

torzíja -e *ž* [nlat. *torsio*] 1. vrtenje, sukanje, vsukavanje (in sila, s katero se telo temu upira); zasuk(anost), vzvoj, npr. niti, žice ..., 2. zasuk prerezane žile, da se ustavi krvavitev (med.)

torziométer -tra *m* [torzi(ja) + -meter] priprava za merjenje vrtilnega momenta (fiz., tehn.)

tórzo -a *m* [ital. *torso* trup] v upodabljajoči umetnosti: okrnjek, okrnjen kip, npr. brez glave in udov; *fig.* nepopolno ali nedokončano umetniško (znanstveno) delo

Tót -a *m* [gr. *Thoth* iz egipt. *Tehut*] stegipt. bog modrosti, začetnik znanosti in umetnosti, v podobi človeka s pasjo ali ibisovo glavo

totálen -lna -o [nlat. *totalis* iz lat. *totus* ves, cel] ves, celoten, popoln, vse obsegajoč; **totálna vojna** vojna, ki terja skrajnji napor vseh sil in ki jo vodi kaka država z vsemi sredstvi, ne glede na medn. in vojno pravo; **totálnost** -i *ž* (po)polnost, celotnost

totalitáren -rna -o [fr. *totalitaire* iz lat. *totus* ves] celoten, vse obsegajoč, povzemajoč vse v svoje območje (zlasti označba za fašistične režime in njihovo težnjo, podrediti drž. ciljem vse javno in zasebno življenje); izključujoč drugo mnenje ali opozicijo

totalitaríst -a *m* [gl. totalitaren] privrženec totalitarizma; **totalitarízem** -zma *m* totalitarni polit. sistem, režim, nauk ...

totalitéta -e *ž* [fr. *totalité* iz lat. *totus* ves] 1. totalnost, 2. celota; celotni znesek, 3. absolutnost (fil.)

totalizátor -ja *m* [fr. *totalisateur* iz lat.] 1. seštevalni stroj, 2. mehanični števec, ki knjiži in prikazuje stave na konje pri konjskih dirkah; stavni biro

totálnost -i *ž* [iz lat.] gl. totalen

tótem -a *m* [angl. *totem*, po indijanski besedi *ototeman*] 1. pri nekaterih primitivnih plemenih žival (redkeje rastlina ali predmet), ki jo časte po božje, ker jo štejejo za začetnika rodu ali plemena, 2. tak lik ali emblem

totemízem -zma *m* [angl. *totemism*] kult in čaščenje totemov, ena najstarejših oblik religije, nastala v dobi rodovne ureditve

toujours perdrix /tužur' pɛrdri'/ fr. »oh, zmeraj jerebice«, izraz prenasičenosti (baje vzklik dušebrižnika, ki je fr. kralju Henriku IV. očital ljubezenske pustolovščine; kralj mu je dal v pouk servirati več dni zapored samo jerebice, češ da je sem in tja potrebna sprememba)

tour /tur/ fr. »tja«, vožnja v določeno smer, naspr. retour

Tour de France /tur də frãs/ fr. vsakoletne medn. kolesarske dirke v Franciji
tournée [fr.] gl. turneja
tour-retour /tur rətur′/ fr. »tja in nazaj«, vožnja v določeno smer in nazaj
tout [/tu/ fr. iz lat. *totum* vse] ves, cel; vsak
tout comprendre, c'est tout pardonner /tu kõprã′drə setu′ pardone′/ fr. »kdor vse razume, tudi vse oprosti«, baje izrek madame de Staël
T. p. lat. kratica: titulo pleno
tr. kratica: tremolo
tràb -ába *m* [nem. *Trab*] dir konja, direk, v naspr. z galopom
trabákul -a *m* [iz ital.] gl. trabakula
trabákula -e *ž* [ital. *trabaccolo*] vrsta dvojambornice na Jadranu
trabánt -a *m* [ital. *trabante* iz nem. *traben* dirjati, iz* češ.] 1. telesni stražnik vladarjev in knezov v srednjem veku; *pejor.* pomagač, pripežnik; privesek, 2. v astr. spremljevalec planeta (Zemljin trabant je Mesec)
trabeáta -e *ž* [lat. *trabea* halja vitezov, kraljev ipd.] rimska komedija iz časov cesarja Avgusta; jemala je snov iz življenja najvišje rim. družbe
trabúka -e *ž* [špan. *trabuco*] 1. vrsta starinske puške s široko cevjo, 2. vrsta cigar
trade /treid′/ angl. obrt; trgovina; promet
trade mark /treid′ ma:k/ angl. tovarniški, zaščitni znak (trg.)
tradènt -énta *m* [lat. *tradere* predati] odsvojitelj (pr.)
tradeskáncija -e *ž* [po angl. naravosl. J. Tradescantu] lepotna rastlina-lončnica z visečimi poganjki
trade union -a *m* [angl.] gl. tradeunion
tradeunion -a *m* [/treid′junjən/ iz angl.] delavska zveza, delavska strokovna organizacija v Angliji, angl. dominionih in ZDA; **tradeunionist** -a *m* član ali privrženec tradeunionov
tradícija -e *ž* [lat. *traditio* iz *tradere* izročiti] 1. prenašanje verovanj, običajev, navad itd. iz rodu v rod; tako (ustno) izročilo; (stara) navada ali običaj, 2. predaja, izročitev v last (pr.)
tradicionálen -lna -o [fr. *traditionnel*] sloneč na izročilu, ohranjen po izročilu; običajen, že izdavna v rabi, star(odaven)
tradicionalíst -a *m* [fr. *traditionaliste*] privrženec tradicionalizma; **tradicionalízem** -zma *m* 1. verovanje v tradicije; podpiranje tradicij; precenjevanje pomena tradicij, 2. teol. nauk, da so religiozna verovanja nastala po razodetju in se ohranila po ustnem izročilu
traduttore, traditore /traduto′re, tradito′re/ ital. »prevajalec, izdajalec« (ker je mnogokrat težko ali nemogoče ustrezno prevesti avtorjevo misel); *fig. pejor.* slab prevajalec
trafíka -e *ž* [ital. *traffico* trgovina, kupčija] prodajalnica tobaka, cigaret, znamk in drugih drobnih potrebščin
trafikánt -a *m* [ital. *trafficante* kupčevalec] lastnik trafike; prodajalec v trafiki
tráfo -a *m* okr. za transformator
tragakánt -a *m* [iz gr.] gl. tragant
tragánt -a *m* [gr. *tragos* kozel, *anthos* cvet] 1. v bot. vrsta rastlin, spadajo med metuljnice, 2. smolasta snov za lepilo (dajejo jo nekatere vrste teh rastlin)
tragéd -a *m* [lat. *tragoedus* iz gr.] 1. igralec tragičnih vlog, 2. pisec tragedij
tragédija -e *ž* [lat. *tragoedia* iz gr. *tragodia* iz *tragos* kozel, *ode* pesem; tragedija se je verjetno razvila iz stgr. obrednih pesmi, ki so jih peli v kozlovske kože oblečeni plesalci na čast Bakha] žaloigra, dramsko delo, ki upodablja boj strasti ali idej in se navadno konča s propadom glavnega junaka; *fig.* huda nesreča, žalosten, pretresljiv, usoden dogodek
tragélaf -a *m* [gr. *tragelaphos*, *tragos* kozel, *elaphos* jelen] 1. žival v antičnem bajeslovju, kozel in jelen obenem, 2. vrsta afriških antilop
trágičen -čna -o [gr. *tragikos*, gl. tragedija] v slogu tragedije; *fig.* pretresljiv, ganljiv; žalosten; usoden, poguben
trágik -a *m* [iz gr.] gl. traged
trágika -e *ž* [gr. *tragike*] tragičen moment (v drami, življenju ...); tako dogajanje ali dogodek
tragikomédija -e *ž* [nlat. *tragicomedia* iz lat. *tragicocomoedia* iz gr.] dramsko delo, v katerem je tragična snov obdelana v šaljivi obliki, ali kjer se tragični momenti prepletajo s komičnimi in veselimi; *fig.* žalosten in obenem smešen dogodek,

položaj, prizor ...; **tragikómičen** -čna -o žalosten in smešen obenem; **tragikómika** -e *ž* kar zbuja žalost in smeh

traheítis -a *m* [trahe(o)- + -itis] vnetje sapnika (med.)

trahéja -e *ž* [gr. *arteria tracheia* iz *trachys* hrapav] sapnik, dušnik (pri človeku in živalih, ki dihajo s pljuči); **trahéje** -ej *ž mn.* cevasti dihalni organi členonožcev (insektov ipd.)

tráheo- [nlat. *trachea* sapnik, iz gr.] v sestavljenkah, npr. traheoskopija

traheobronhítis -a *m* [traheo- + bronhitis] vnetje sapnika in bronhijev (med.)

traheoskóp -a *m* [traheo- + -skop] priprava za preiskovanje sapnika; **traheoskopíja** -e *ž* preiskovanje sapnika, npr. z laringoskopom (med.)

traheotomíja -e *ž* [traheo- + -tomija] prerez sapnika, npr. pri davici, če je nevarnost, da se bolnik zaduši

trahít -a *m* [gr. *trachys* hrapav, + -it] hrapava vulkanska kamnina s porfirno strukturo

trahit sua quemque voluptas /tra'hit su'a kvem'kve volup'tas/ lat. vsak ima svoje slabosti ali strasti (Vergil)

trahodónt -a *m* [gr. *trachys* hrapav, *odous, odontos* zob] izumrli močvirni plazilec (dinozaver) iz krede; imel je račji kljun in pribl. 2000 majhnih zob

trahóm -a *m* [nlat. *trachoma* iz gr. *trachys* hrapav] egiptovska očesna bolezen, nalezljivo in nevarno zrnasto vnetje očesne veznice (med.)

trajékt -a *m* [lat. *traiectus* prevoz, prehod] 1. prevoz z brega na breg, 2. ladja ali splav za prevoz avtomobilov, vlakov ipd., zlasti na rednih progah

trajektórija -e *ž* [nlat. *trajectoria*] krivulja, ki pod stalnim kotom seka skupino določenih krivulj (geom.)

trákcija -e *ž* [nlat. *tractio* iz lat. *trahere* vleči] 1. vlek (med.), 2. vlek, vleka (dizelska ~)

trákt -a *m* [lat. *tractus* poteza, vrsta, iz *trahere* vleči] 1. kraj, področje, 2. v anat. več sorodnih ali funkcionalno povezanih organov (prebavni ~), 3. krilo, del zgradbe (južni ~), 4. ulica ali kompleks ulic

traktácija -e *ž* [iz lat. *tractatio*] ravnanje, postopanje; gostija

traktát -a *m* [lat. *tractatus* razprava] 1. večja znanstvena razprava, večinoma teoretična; manjši spis, 2. **mednarodna** pogodba

traktírati -am [lat. *tractare* vlačiti; obdelovati...] 1. (po)gostiti koga, 2. (lepo ali grdo) ravnati s kom, 3. razpravljati o čem, razlagati, obravnavati kaj

tráktor -ja *m* [nlat. *tractor* iz lat. *trahere* vleči] vlačilec, stroj za vlačenje kmetijskih in drugih strojev, za prevoze itd.; **traktorist** -a *m* voznik traktorja

tráktriks -a *m* [nlat. *tractrix*] vlačilna krivulja (geom.)

tráma -e *ž* [fr. *trame* votek] mehko vita svilena preja

tramínec -nca *m* vrsta trte in močnega rdečega ali belega vina iz okolice Tramina na južnem Tirolskem

tramontána -e *ž* [ital. *tramontano, tra-* iz lat. *trans* čez, ital. *monte* gora] severnik, hladen severni veter v Italiji in našem Primorju

trámp -a *m* [angl. *tramp* potepuh, klatež] 1. v ZDA brezposelni delavec ali klatež, potepuh, potujoč (navadno brez vozovnice) od mesta do mesta, 2. tramper

trámper -ja *m* [angl. *tramp* ali *tramp steamer*] trgovska, tovorna ladja brez voznega reda, vozi po naročilu

trampolín -a *m* [ital. *trampolino*] odskočna ali skakalna deska; rabi se pri telovadbi ali v cirkusih

trámvaj -a *m* [angl. *tramway, tram* tirnica, *way* pot] 1. elektr. cestna železnica za potniški promet v mestih (prvotno s konjsko vprego), 2. tak posamezen voz

tranquillo /trankvi'lo/ ital. v glas. mirno, tiho (igrati, peti)

tráns -a *m* [fr. *transe*] 1. polzavestno, hipnozi podobno stanje (med spanjem in budnostjo); ekstaza, zamaknjenost, 2. stanje spiritističnega medija, ko »občuje« z duhovi

tráns- [lat. *trans* čez, prek, onkraj] predpona v zloženkah, npr. transatlantski, transport

transákcija -e *ž* [lat. *transactio*] trgovska ipd. pogodba; sporazum; večji trg. posel; izvedba takega posla (finančna ~), večkrat pejor.

transalpínski -a -o [lat. *transalpinus*] čezalpski, onstran Alp (ležeč)
transatlántik -a *m* [trans- + Atlantik] čezmornik, čezmorska, čezoceanska ladja
transatlántski -a -o [trans- + atlantski] onstran Atlantika (ležeč); segajoč prek Atlantika; čezoceanski, čezmorski (~i polet)
transcendénca -e *ž* [nlat. *transcendentia* iz lat. *transcendere* presegati, prestopiti] 1. kar ima transcendentalno naravo (pogoji spoznanja) ali obstoji onstran izkušnje, 2. nadčutni, spoznanju nedostopni svet; **transcendéńčen** -čna -o gl. transcendenten
transcendentálen -lna -o [nlat. *transcendentalis*] 1. v Kantovi filozofiji in pred Kantom v srednjev. sholastiki: kar se tiče nadčutnih, apriornih pogojev (oblik, kategorij) spoznanja, ki jih ne daje izkušnja, npr. abstraktni pojmi, ideje, ideali ..., 2. transcendenten; **transcendentalízem** -zma *m* transcendentalni idealizem, filoz. smer, ki sloni na transcendentalnih pojmih
transcendénten -tna -o [lat. *transcendens*] nadčuten, čutom in čutnemu spoznanju nedostopen, zunaj meja izkušnje in praktičnega spoznanja (taka je Kantova »stvar sama na sebi«, pojmi o duši, bogu itd.), naspr. imanenten; *fig.* onstranski; nadnaraven; nespoznaten
transdúktor -ja *m* [trans- + lat. *ductor* vodnik] električni pretvornik
transfêr -ja *m* [angl. *transfer* iz lat. *trans-*, *ferre* nositi] 1. prenos kakih pravic na drugo osebo (pr.), 2. prenos denarja iz ene banke, države ali valute v drugo, 3. prenos nominalnih vrednotnic od enega lastnika na drugega
transferácija -e *ž* [lat. *transferre* prenesti, *trans-*, *ferre* nositi] prenos, npr. zaplenjene lastnine na drugo osebo; **transferírati** -am prenesti; prestaviti, premestiti; prevesti
transfigurácija -e *ž* [lat. *trans-*, *figurare* oblikovati] 1. preoblikovanje, spremenitev oblike; preobraženje; preobrazba, 2. (Kristusovo) poveličanje (relig.)
transformácija -e *ž* [nlat. *transformatio*] 1. preoblikovanje, sprememba oblike, videza ipd., pretvoritev, 2. prevedba (mat.), 3. globlja in podrobnejša tehnika variiranja (glas.); **transformacíjski** -a -o ki se tiče transformacije
transformátor -ja *m* [fr. *transformateur* iz nlat.] v tehn. naprava, ki spreminja napetost elektr. toka, največ izmeničnega
transformírati -am [lat. *transformare* preoblikovati] preoblikovati, spremeniti (obliko, videz, značaj ...); spremeniti, pretvoriti (v fiz. eno obliko energije v drugo, napetost elektr. toka ...)
transformíst -a *m* [fr. *transformiste*] privrženec transformizma; **transformízem** -zma *m* v biol. nauk o razvoju, spreminjanju živalskih in rastlinskih vrst; *fig.* razvojna teorija
transfundírati -am [lat. *transfundere* preliti] preliti, pretočiti, pretakati; izvesti transfuzijo
transfuzíja -e *ž* [lat. *transfusio* prelitje] v med. prelitje, pretok krvi iz žil (ven) enega organizma v drugega, npr. pri večji izgubi krvi
transgresíja -e *ž* [lat. *transgressio* iz *transgredi* prekoračiti] 1. prestop, prekoračenje; (pre)kršitev, npr. ukaza; prestopek, prekršek, 2. v geol. vdiranje morja na kopno zaradi nižanja zemeljske skorje
transigénten -tna -o [lat. *transigere* poravnati (se)] spravljiv, popustljiv
transístor -ja *m* [okr. iz angl. *transfer resistor*] v elektroniki: 1. vrsta elektr. ojačevalcev, ki nadomeščajo elektronke, 2. transistornik, transistorski sprejemnik
transkontinentálen -lna -o [trans- + kontinentalen] čezcelinski, npr. pacifiška železnica; medcelinski
transkribírati -am [lat. *transcribere* prepisati] 1. prepisati, prenesti na koga (pr.), 2. prepisati v drugo pisavo, 3. prepisati za drugo glasbilo ali glas
transkrípcija -e *ž* [lat. *transcriptio* prepis] 1. prepis; prenos s prepisom (pr.), 2. uporabljanje drugih pismenk, npr. grških namesto latinskih, 3. v lingv. uporabljanje posebnih znamenj za natančno reprodukcijo glasov (fonetična ~), 4. prepis skladbe za drugo glasbilo ali glas
transkrípt -a *m* [lat. *transcriptus*] prepis česa
translácija -e *ž* [lat. *translatio* prenos] 1. prenos zvokov (govora, glasbe) na daljavo po vodih ali radiu, 2. prevod (za-

starelo), 3. v mehaniki: premočrtno gibanje teles, naspr. rotacija, 4. vzporedni premik (mat.); **translacíjski -a -o** prenosen; ki se tiče translacije

translátor -ja *m* [lat. *translator*] prevajalec; zaprisežen tolmač (zastarelo)

transliterácija -e *ž* [lat. *trans-*, *littera* črka] prepis v drugo abecedo, npr. besedila s cirilskimi pismenkami v latinske

translocírati -am [lat. *trans-*, *locus* kraj] premestiti, prestaviti; **translokácija -e** *ž* premestitev na drug prostor ...

transmigrácija -e *ž* [nlat. *transmigratio*] 1. (pre)selitev, preseljevanje v drug kraj, deželo ..., 2. »selitev duš« (= metempsihoza); **transmigrírati -am** (pre)seliti, preseljevati (se)

transmisíja -e *ž* [lat. *transmissio* prevoz, prenos] 1. prenašanje; prenos; prevoz, 2. v tehn. prenos (in naprave zanj, npr. s transmisijskim jermenom) in porazdeljevanje meh. sile od motorja k delovnim strojem, 3. presevanje (opt.); **transmisíjski -a -o** ki se tiče transmisije; **transmisíjski jermen** prenosni, gonilni jermen pri transmisiji (tehn.)

transmitírati -am [lat. *transmittere* prepeljati] prenesti; odpraviti, odposlati

transmontán -a -o [lat. *transmontanus*, *trans-*, *mons*, *montis* gora] 1. onstran gora (ležeč), 2. ultramontan

transmutácija -e *ž* [lat. *transmutatio* premena] 1. sprememba, premena, menjava, 2. spreminjanje živalskih in rastlinskih vrst (biol.), 3. v alkimiji: spreminjanje manjvrednih kovin v zlato ali srebro; **transmutacíjski -a -o** ki se tiče transmutacije; **transmutacíjska teorija** teorija o razvoju živih bitij, kakor jo je formuliral Lamarck, največji evolucionist pred Darwinom; **transmutírati -am** spremeniti kaj; spremeniti ali spreminjati se

transoceánski -a -o [trans- + oceanski] čezoceanski, čezmorski

transparénca -e *ž* [nlat. *transparentia*] presojnost, prozornost, presevnost

transparènt -énta *m* [nlat. *transparens* presojen] 1. črtanec, papirni podkladek z debelimi črtami, 2. presojna, zadaj osvetljena slika ali napis, 3. napis ali slika na platnu (za reklamo, pri manifestacijah ...); **transparénten -tna -o** ki se tiče transparenta; presojen, preseven, prozoren (~i papir)

transpirácija -e *ž* [lat. *trans-*, *spirare* dihati] 1. znojenje, potenje; znoj, pot, 2. izparevanje; izparina; izhlapevanje (pri rastlinah); **transpirírati -am** 1. znojiti, potiti se, 2. izparjati; izhlapevati, izpuhtevati

transplantácija -e *ž* [lat. *trans-*, *plantare* saditi] 1. presad(itev) rastline, 2. presajanje, presad(itev) živega tkiva ali organa — tudi pri rastlinah — na drugo mesto ali drug organizem (med., bot.); **transplantírati -am** presaditi, izvesti transplantacijo

transplantát -a *m* [gl. transplantacija] presadek (med.)

transponírati -am [lat. *transponere* prestaviti] 1. prestaviti na drugo mesto; spremeniti vrstni red (črk, besed ...); premestiti (člene mat. enačbe), 2. prestaviti, preložiti skladbo v drugo tonaliteto

transpórt -a *m* [fr. *transport* iz lat. *transportare* prenesti] 1. prenos; prevoz, prevažanje (blaga ali ljudi); odprava, 2. prevozna sredstva; **transpórten -tna -o** prevozen, ki se tiče transporta

transportábel *neskl. pridevn.* [trans- + portabel] prenosljiv, prenosen, prevozen

transportácija -e *ž* [lat. *transportatio*] 1. prevažanje; prevoz, 2. pregon (deportacija)

transportánt -a *m* [lat. *transportare* prenesti] pošiljavec, (od)pošiljatelj

transportêr -ja *m* [fr. *transporteur* iz lat.] 1. prevoznik, odpremnik, 2. spremljevalec transporta, 3. kotomer, priprava za merjenje kotov v obliki polkroga, razdeljenega na 180°

transpórter -ja *m* [angl. *transporter* iz lat.] prenašalec, prenosni, tekoči trak; vrsta drugih prenašalnih naprav (tehn.)

transportírati -am [lat. *transportare* prenesti] 1. prenesti na drugo mesto; prevažati, odpremiti, prepeljati, 2. pregnati v kazensko kolonijo, deportirati

transpozícija -e *ž* [nlat. *transpositio* prenos] 1. prenos; premeščanje, premestitev, 2. v glas. prestava v drugo tonaliteto, 3. spremenjena lega (med.), 4. permutacija (mat.)

transsubstanciácija -e *ž* [lat. *trans-*, *sub*, *stantia* snov] bistvena sprememba snovi- premena ene snovi v drugo (v katol.

teologiji dogma o premeni kruha in vina v Kristusovo telo in kri)

transsudácija -e *ž* [lat. *trans-*, *sudare* potiti se] v med. izcejanje transsudata iz kapilar v okolno tkivo; **transsudát** -a *m* nevnetni izcedek pri transsudaciji

transurán -a *m* [trans- + uran] transuranska prvina; **transuránski** -a -o ki se tiče transuranov (= transuranskih prvin), tj. umetnih prvin, ki imajo višje atomsko število kakor uran, ki je bil zadnji na Mendelejevi lestvici, npr. neptunij

transverzála -e *ž* [nlat. *transversalis* poševen] prečnica, prečna premica, ki seče dve ali več premic ali površin; taka os, linija, prometna zveza ipd. (planinska ~); **transverzálen** -lna -o ki se tiče transverzale; prečen, poševen, v poševni smeri, naspr. longitudinalen

transvestít -a *m*, **transvestítka** -e *ž* [lat. *transvestire* preobleči se] kdor spolno uživa, če nosi perilo ali obleko oseb drugega spola; **transvestízem** -zma *m* nagnjenje transvestitov (-itk)

tránša -e *ž* [fr. *tranche*] 1. kos, reženj (mesa); rezina (kruha), 2. obrok posojila ali emisije vrednotnic, 3. rob kovanca, včasih z napisom ali okrasom; **tranšírati** -am (raz)rezati, razkosati

tranšéja -e *ž* [fr. *tranchée*] 1. rov, okop (pri obleganjih), 2. strelski jarek

tranzít -a *m* [ital. *transito* iz lat. *transitus* prehod] 1. prehod ali prevoz (blaga ali potnikov) skozi tujo državo; prevoz blaga brez raztovarjanja na vmesnih postajah, 2. prevozna trgovina; **tranzíten** -tna -o prevozen (~o blago), ki se tiče tranzita

tranzitêr -ja *m* [gl. tranzit] kdor se ukvarja s tranzitom ali tranzitno trgovino

tránzitiv -a *m*, *mn.* **tránzitiva** -iv *s* [nlat. *transitivus* prehoden] prehodni glagol (slovn.); **tranzitíven** -vna -o prehoden (v splošnem in slovn. pomenu); ki se tiče tranzitiva; **tranzitívni glagoli** prehodni glagoli, ki imajo predmet v 4. sklonu, npr. piti (vino); **tranzitívnost** -i *ž* prehodnost (slovn.)

tranzitóren -rna -o [lat. *transitorius*] prehoden, začasen; *fig.* bežen, minljiv

tráper -ja *m* [angl. *trapper* iz *trap* past, ker nastavlja pasti] v Severni Ameriki lovec na živali z dragocenim krznom, zlasti na bobre in vidre

trapéz -a *m* [gr. *trapezion*, dimin. iz *trapeza* miza] 1. v geom. neenakostranični četverokotnik, ki ima dve vzporedni stranici, 2. telovadno orodje iz vodoravne prečnice, obešene (pritrjene) na dveh vrveh

trapezoíd -a *m* [trapez + -oid] v geom. četverokotnik z neenakimi, nevzporednimi stranicami

trapíst -a *m* [fr. *trappiste*, po opatiji La Trappe v Normandiji, kjer je bil red ustanovljen l. 1664] 1. menih iz stroge, reformirane veje cistercijancev, 2. vrsta sira, ki so ga prvi izdelovali ti menihi

trása -e *ž* [fr. *trace* sled] 1. na risbi začrtana smer projektirane proge, ceste ...; taka risba, 2. taka smer, označena na zemljišču

trasánt -a *m* [gl. trasa] kdor določi, začrta traso

trasánt -a *m* [ital. *trassante*] izdajatelj menice (trate)

trasát -a *m* [ital. *trassato*] menični pozvanec, dolžnik, na katerega je izdana menica; **trasírati** -am izdati trato

trasírati -am [fr. *tracer*, gl. trasa] označiti, določiti traso (proge, ceste ...), odmeriti, (za)količiti, obtakniti; narisati, skicirati; **trasírka** -e *ž* palica za trasiranje

tráta -e *ž* [ital. *tratta*] menica, katere denarni znesek je treba ob dospelosti plačati, naspr. rimesa

travertín -a *m* [ital. *travertino* iz lat. *lapis Tiburtinus* tiburtinski kamen] kamen, vrsta tufa, nastal iz usedlin toplih mineralnih vrelcev, v Italiji cenjen gradbeni kamen

travêrza -e *ž* [fr. *traverse* iz lat. *transversus* prečen] železna prečnica, železna prečna greda ali tak (prečni) nosilec za oporo raznih konstrukcij

travestíja -e *ž* [fr. *travesti* iz ital. *tra-* iz lat. *trans* čez, ital. *vestire* obleči] predelava resnega leposl. dela v smešno, prepesnitev v smešno obliko, npr. Mencingerjeva prepesnitev Prešernovega »Neiztrohnjenega srca« v koseščino; **travestírati** -am (izvirno delo) predelati, prepesniti na smešno; napisati travestijo

trávma -e *ž*, *mn.* **trávmata** -at *s* [gr. *trauma*, *traumatos* rana] 1. v med. rana ali telesna poškodba, nastala iz vnanjih vzrokov (udarca, opeklin ...), 2. v psihiatr. duševni pretres ob kakem hudem doživetju (psihična ~); **travmátičen** **-čna** **-o** poškodben, ki se tiče travme, nastal po travmi; **travmátična nevróza** živčna motnja, nastala zaradi telesne poškodbe

travmatízem -zma *m* [gl. travma] 1. obolenje zaradi travme, 2. travma; **travmatizírati** -am poškodovati; *fig.* mrcvariti

travmatológ -a *m* [travma(to) + -log] zdravnik za poškodbe; **travmatologíja** -e *ž* nauk o poškodbah

travtónij -a *m* [po iznajditelju F. Trautweinu] vrsta elektr. glasbila

Treasury -ja *m* [/tre'žəri/ = angl. zakladnica] angl. finančno ministrstvo

trecentist -a *m* [/trečenti'st/ iz ital. *tre cento* tristo, okr. za *mille tre cento* 1300] umetnik iz trecenta; **trecento** -a *m* /trečen'to/ označba za 14. stol. v zgodovini ital. kulture in umetnosti, zlasti slikarstva

trečentíst -a *m*, **trečénto** -a *m* [iz ital.] gl. trecentist, trecento

tréf -a *m* [nem. *Treff* iz fr. *trèfle* deteljica] 1. ime ene od štirih barv pri igralnih kartah (črn križ v podobi deteljnega lista), 2. igralna karta s to barvo

trem. kratica: tremolo

tréma -e *ž* [fr. *tréma* iz gr.] delitev dvoglasnika na dva samoglasnika; označuje se z dvema pikama nad drugim samogl. — v francoščini itd., npr. naïf (= diareza)

tréma -e *ž* [ital. *tremare* tresti se, trepetati] tresavica, trepetec, strah (~ igralca pred nastopom); **trémo imeti** tresti se, trepetati, strah imeti pred čim

tremando /treman'do/ ital. *prisl.* v glas. z drhtečim, tresočim se glasom (peti, igrati)

tremolando [ital.] gl. tremando

tremolírati -am [ital. *tremolare*, dimin. iz *tremare* trepetati] peti z drhtečim, tresočim se glasom, tresti z glasom

tremolít -a *m* [po dolini Tremola v Švici, + -it] vrsta rogovače bele ali svetlo zelene barve (mineral.)

trémolo -a *m* [ital. *tremolo*] v glas. tresenje glasu (človeškega ali glasbil), hitro ponavljanje istega tona

trémor -ja *m* [lat. *tremor* trepetanje] 1. tresenje; trepetanje, 2. trepetec (= trema)

tremulírati -am [nlat. *tremulare* trepetati] gl. tremolirati

trén -a *m* [fr. *train* iz lat. *trahere* vleči] »pratež«, vrsta voz z vojaškimi potrebščinami, hrano itd., ki spremljajo vojsko na pohodu

trénčkot -a *m* [angl. *trench coat*, *trench* jarek, *coat* plašč; podobne plašče so nosili angl. častniki v strelskih jarkih v prvi svetovni vojni] trpežen plašč sivkaste barve, včasih z nepremočljivo podlogo

tréND -a *m* [angl. *trend*] splošna smer, (razvojna) tendenca statističnega ipd. pojava

trenêr -ja *m* [angl. *trainer*] (športni) vaditelj, kdor se poklicno ukvarja z urjenjem, zlasti športnikov; **trenêrka** -e *ž* vaditeljica

tréning -a *m* [angl. *training*, prvotno: urjenje konj] vaja, sistematična priprava ali telesno urjenje, npr. športnikov za tekmo

trenírati -am [angl. *train* vzgajati, uriti, iz lat.] vaditi, sistematično uriti športnike ali tekmovalce; vaditi se, uriti se za kaj

trenírka -e *ž*, *nav. v mn.* **trenírke** -irk [gl. trenirati] obleka za treniranje: bluza in hlače

trente et quarante [/trãt e karãt'/ = fr. trideset in štirideset, ker se med tridesetimi in štiridesetimi poeni igra konča] znana hazardna igra na karte

trepák -a *m* [iz rus.] ruski narodni ples (s cepetanjem)

trepán -a *m* [fr. *trépan* iz gr.] sveder za navrtanje kosti (med.)

trepanácija -e *ž* [fr. *trépanation*] operacija z navrtanjem kosti, predvsem lobanje (med.); **trepanírati** -am odpreti, navrtati kost

trépang -a *m* [malaj. *tripang*] kuhani in posušeni ali prekajeni brizgači (morske živali iz razreda iglokožcev), zlasti na Kitajskem cenjen poslastek

trepidácija -e *ž* [lat. *trepidatio*] tresenje, trepet(anje); cepetanje, nemir; zmeda; preplah

trésa -e *ž* [fr. *tresse* iz gr. *tricha* trojen, ker so včasih iz treh delov] kita, resa, pletenica, večkrat z vtkanimi zlatimi ali srebrnimi nitmi

tres faciunt collegium /tres fa'ciunt kole'gium/ lat. »trije so že društvo«, tj. trije že lahko sklepajo (staro pravno načelo)

tretírati -am [fr. *traiter* iz lat.] ravnati s kom (lepo ali grdo); razpravljati o čem, obravnavati kaj

treuga dei /treu'ga de'i/ nlat. »božji mir«, v srednjem veku prepoved bojev in sovražnih dejanj od četrtka, pozneje od srede zvečer do ponedeljka zjutraj

trezór -ja *m* [fr. *trésor* iz lat. *thesaurus* iz gr.] 1. zaklad; zakladnica, 2. (bančna) blagajna, v bankah varen prostor za shranjevanje vrednotnic itd., 3. predal ali omara za hranjenje denarja in dragocenosti

tri- [gr. in lat. *tri-* iz gr. *treis*, lat. *tres* tri] v zloženkah: tri-, tro-, npr. trimester

triáda -e *ž* [gr. *trias*, *triados* trojica] 1. trojica (oseb, stvari ...), 2. trojnost, celota iz treh enakovrstnih delov, 3. v Heglovi idealist. dialektiki: tri stopnje razvojnega procesa (teza, antiteza, sinteza), 4. prvina, atom ali radikal s trojno valenco (kem.), 5. akord iz treh tonov (glas.)

trialízem -zma *m* [iz gr. *trias* trojica] 1. delitev na troje (na tri stopnje, dele, vrste ...), 2. delitev države na tri enakopravne dele (zlasti koncepcija o ureditvi nekdanje avstro-ogrske monarhije na tri enote; poleg Avstrije in Ogrske naj bi bil nastal še tretji del, ki bi bil obsegal južnoslov. dežele)

triángel -gla *m* [lat. *triangulum* trikot] 1. trikot; lik ali predmet v tej obliki, 2. glasbilo (tolkalo) v obliki jeklenega trikotnika

triangulácija -e *ž* [gl. triangel] v geodeziji: (trikotniško) merjenje zemljišč kot osnova za topografsko snemanje; **triangulírati** -am meriti s trikotniki, razdeliti (površino) na trikotnike

trianónski mir [po Velikem in Malem Trianonu, dveh letnih dvorcih v versajskem parku pri Parizu] mir, podpisan med antanto in Madžarsko v Velikem Trianonu 4. junija 1920

triárh -a *m* [gr. *triarches*, tri- + -arh] 1. član vladavine treh mož, 2. vladar triarhije; **triarhíja** -e *ž* 1. trivladje, vladavina treh mož, gl triumvirat, 2. država, razdeljena na tri dele (ali država s trivladjem)

triárij -a *m*, *nav. v mn.* **triáriji** -jev [lat. mn. *triarii*] v strim. vojski: najstarejši, najbolj izkušeni legionarji v tretji bojni vrsti

trías -a *m* [nlat. *trias* trojka, po trojnih plasteh] prva, najstarejša plast in doba mezozoika v geol. zgodovini Zemlje (prvi predniki sesalcev)

triátlon -a *m* [tri- + gr. *athlon* boj, tekma] troboj (šp.)

tribáda -e *ž* [gr. *tribas*, *tribados*] ženska, nagnjena k tribadiji, zlasti homoseksualka, ki prevzema vlogo moškega

tribadíja -e *ž* [gr. *tribein* drgniti] homoseksualna, »lezbijska« ljubezen med ženskami

tribadízem -zma *m* [iz gr.] gl. tribadija

tribulácija -e *ž* [nlat. *tribulatio*] stiska, nadloga; trpljenje, bridkost; mučenje, nadlegovanje

tribún -a *m* [lat. *tribunus* iz *tribus* strim. mestni okraj] 1. prvotno: načelnik tribusa v starem Rimu, pozneje naslov upravnih in vojaških odličnikov, zlasti polit. predstavnikov plebejcev, ki so sklicevali narodno skupščino, 2. *fig.* ljudski voditelj ali priljubljen govornik, ki javno brani pravice ljudstva (revolucionarni ~); *fig.* besednik, glasnik

tribúna -e *ž* [ital. *tribuna*] 1. (govorniški) oder; *fig.* prostor za nastop ali izražanje mnenja (s tem v zvezi fig. ime raznih glasil), 2. zvišen prostor za gledalce, npr. na tekmah, ali za odličnike ob mimohodih; prostor za občinstvo ali časnikarje v parlamentu

tribunál -a *m* [lat. *tribunal*] 1. prvotno: zvišen prostor na rimskem forumu, kjer je sodil pretor, 2. danes: (višje) sodišče; sodniki, sodni zbor

tribunát -a *m* [lat. *tribunatus*] služba, služba doba in čast strim. tribunov

tribus -a *m* [lat. *tribus*] okraj, okrožje, na katera je bilo v upravnopolit. pogledu razdeljeno rimsko prebivalstvo; prvotno so bili trije (obsegali so Latine, Sabince in Etruske)

tribút -a *m* [lat. *tributum*] davek, dajatev, zlasti davek, naložen premagani državi; prisilna dajatev sploh; **tributáren** -rna -o ki se tiče tributa; dajatven

tríceps -a *m* [nlat. *triceps*] triglava mišica na nadlaktu (anat.)

tricíkel -kla *m* [tri- + lat. *cyclus* krog] trokolo, biciklu podobno trokolesno vozilo

trictrac -a *m* [fr.] gl. triktrak

tridént -a *m* [lat. *tridens*, *tri-*, *dens*, *dentis* zob] 1. trizob, orožje gladiatorjev, 2. Neptunov trizob (mit.)

triéder -dra *m* [tri- + gr. *hedra* sedež] vrsta daljnogleda

trienále -la *m* [ital. *triennale*] kulturna, navadno medn. prireditev, npr. razstava, na vsako tretje leto (milanski ~)

triénij -a *m* [lat. *triennium*] triletje, doba treh let

triêr -ja *m* [fr. *trieur*] vejalnik, kmetijski stroj za čiščenje žita od raznih primesi, predvsem semenja plevelov

triêra -e *ž* [gr. *trieres*] troveslača, pri starih Grkih in Rimljanih bojna ladja s tremi vrstami veslaških klopi na vsaki strani

trifólij -a *m* [lat. *trifolium*, *tri-*, *folium* list] 1. deteljni list, 2. detelja (bot.), 3. tak okras, 4. trojica (prijateljev), »triperesna deteljica«

trifórij -a *m* [nlat. *triforium*] v arhit. okno ali hodnik s tridelnim svodom med dvema stebroma

triftóng -a *m* [tri- + gr. *phthongos* glas, zvok] triglasnik, troje samoglasnikov v enem zlogu (slovn.)

trifurkácija -e *ž* [tri- + lat. *furca* vile] 1. delitev na tri veje, smeri, panoge..., 2. cepljenje, viličenje reke na tri rokave (geogr.)

tríga -e *ž* [lat. *triga*, okr. iz *triiuga*] pri Rimljanih: trojka, trovprega

trigamíja -e *ž* [tri- + -gamija] trojni zakon, tj. če se kdo tretjič poroči, čeprav sta prva dva zakona veljavna

trigéminus -a *m* [lat. *trigeminus* trojen] trovejni živec, eden od možganskih živcev, ki se na obrazu cepijo na tri veje (anat.)

triglíf -a *m* [gr. *triglyphos*, *tri-*, *glyphein* vrezati] v arhit. na tri polja razdeljena okrasna plošča (med dvema metopama) na dorskih frizih

trigón -a *m* [gr. *trigonon*, *tri-*, *gonia* kot] trikotna stgr. harfa ali lira

trigonálen -lna -o [lat. *trigonalis* iz gr.] trikoten; s trojno simetrijo

trigonométričen -čna -o [gr. *trigonon* trikot, + -metričen] ki se tiče trigonometrije; **trigonométrične fúnkcije** kotne funkcije: sinus, kosinus, tangens, kotangens, sekans, kosekans; **trigonometríja** -e *ž* del višje geometrije, ki preučuje razmerja med stranicami in koti trikotnikov (ravninska, sferična ~)

trihíaza -e *ž* [nlat. *trichiasis* iz gr. *thrix*, *trichos* las] nepravilna (navznoter) rast očesnih trepalnic, da dražijo in vnemajo oko

trihína -e *ž* [nlat. *trichina* iz gr. *trichinos* lasnat] v zool. lasnica, majhna, nevarna zajedavka iz razreda glist, ki živi v živalskem — zlasti pri svinjah — in človeškem telesu in povzroča trihinozo

trihinóza -e *ž* [nlat. *trichinosis*] obolenje, ki ga povzročajo trihine (med.); **trihinózen** -zna -o, ki se tiče trihinoze (~o obolenje); okužen s trihinami

trihologíja -e *ž* [gr. *thrix* las, + -logija] nauk o laseh in lasnih boleznih

trihotomíja -e *ž* [gr. *thrix* las, + -tomija] dlakocepstvo

trihotomíja -e *ž* [gr. *tricha* trojen, + -tomija] trojnost, delitev, razdeljenost na troje, prim. triada in trializem; razvrstitev na tri stopnje, kategorije ...

trík -a *m* [angl. *trick* iz stfr. *trique* prevara] ukana, zvijača, zvijačen prijem (npr. v igri), slepilo, mojstrska prevara, umetnija

triklínij -a *m* [lat. *triclinium* iz gr. *tri-*, *kline* ležišče] 1. pri strim. gostijah: blazinjak, ki je s treh strani obdajal mizo (s četrte so stregli), 2. *fig.* strim. jedilnica

triklínski -a -o [tri- + -klinski iz gr. *klinein* ležati] (kristalni sistem) s tremi neenakimi, med seboj poševnimi osmi

trikó -ja *m* [fr. *tricot*] 1. tesno prilegajoča se pletena jopica ali obleka (plesalcev, akrobatov ...), 2. pleten izdelek, pletenina sploh

trikolóra -e *ž* [fr. *tricolore*, lat. *tri-*, *color* barva] tribarvnica, zastava s tremi barvami, zlasti francoska, vpeljana l. 1789

trikórd -a *m* [gr. *tri-* + *chorde* struna] mandolina ali lutnja na tri strune

trikotáža -e *ž* [fr. *tricotage*] 1. pletenje, 2. pletenina, pletilni izdelki, 3. pletilnica
tríktrak -a *m* [fr. *trictrac*] vrsta igre s kockami na deski (za dve osebi)
trilaterálen -lna -o [lat. *tri-*, *latus*, *lateris* stran] tristran, tristranski (~a pogodba)
triléma -e *ž* [gr. *tri-* + *lemma* postavka] v formalni logiki sklep, sestavljen iz treh členov v prvi premisi
tríler -ja *m* [nem. *Triller* iz ital. *trillo*] gostolevek, naglo izmenjavanje glavnega tona s tonom male ali velike zgornje sekunde (glasbeni ukras)
trilijón -a *m* [fr. *trillion*, *tri-* + (*m*)*illion*] številnik, pri nas, v Nemčiji, Angliji itd. milijon na tretjo potenco (1 in 18 ničel; v Franciji in ZDA milijon na drugo potenco, 1 in 12 ničel)
trilírati -am [gl. triler] gostoleti, izvajati trilerje
triliteralízem -zma *m* [lat. *tri-* + *littera* črka] jezikovni pojav, da je koren sestavljen iz treh črk (= glasov), npr. v semitskih jezikih
trílo -a *m* [ital. *trillo*] v glas. gostolevek (= triler)
trillo -a *m* [ital.] gl. trilo
trilobít -a *m*, *nav. v mn.* **trilobíti** -ov [nlat. *Trilobites*, gr. *tri-*, *lobos* krpa] v zool. trokrparji, zdavnaj izumrli členonožci (praraki) iz paleozoika; nad 1700 vrst
trilogíja -e *ž* [gr. *trilogia*, tri- + -logija] 1. pri starih Grkih: tri tragedije, vezane v celoto, ki so jih prikazovali v Atenah na praznik Dioniza (hkrati so prikazovali še eno satiro, gl. tetralogija), 2. danes: leposl. delo iz treh samostojnih delov, ki jih veže isti okvir ali zamisel
triméster -tra *m* [lat. *trimestris* trimesečen] trimesečje, četrtletje; **trimestrálen** -lna -o trimesečen, četrtleten
trímeter -tra *m* [gr. *trimetros*, tri- + -meter] verz iz treh zlogov, zlasti šestih jambskih stopic, verz stgr. tragikov
trimórfen -fna -o [gr. *tri-* + *morphe* oblika] trolik, troličen, v treh oblikah; **trimorfízem** -zma *m* nastopanje (kake snovi, cvetov ali listov pri istih rastlinah itd.) v treh oblikah, prim. dimorfizem
trimúrti -ja *ali neskl. m* [skt. iz *tri* tri, *murti* telo] indijska sveta Trojica (Brahma stvarnik, Višnu ohranjevalec, Šiva uničevalec), simbolično upodobljena v božanstvu s tremi glavami
trinitárec -rca *m* [lat. *trinitas* trojica] katol. menih iz reda sv. Trojice, ustanovlj. l. 1198 za reševanje kršč. ujetnikov iz turške sužnosti
trinitéta -e *ž* [lat. *trinitas* trojica] 1. trojnost, troedinost, 2. v krščanstvu: sv. Trojica
trinítro [lat. *tri-* + *nitrum* soliter] v kem. sestavljenkah, npr. trinitrofenol
trinitrocelulóza -e *ž* [trinitro- + celuloza] strelni bombaž
trinitrofenól -a *m* [trinitro- + fenol] pikrinova kislina (kem.)
trinitrotoluól -a *m* [trinitro- + toluol] močno eksplozivna snov iz toluola v moderni vojni tehniki
trinóm -a *m* [gr. *tri-* + *nomos* del, zakon] tročlenik, tročlen algebrajski izraz, npr. a + b + c; **trinómski** -a -o tročlen(ski), ki se tiče trinoma
trío -ia *m* [ital. *trio*] 1. skladba za tri glasove ali glasbila, npr. klavir, violino in čelo, 2. zbor treh glasbenikov, 3. mirnejši vmesni stavek v koračnicah, menuetu itd.
trióda -e *ž* [tri- + (elektr)oda] elektronka s tremi elektrodami (fiz.)
trioksíd -a *m* [tri- + oksid] oksid s tremi atomi kisika (kem.)
trióla -e *ž* [nem. *Triole* iz ital.] trojnica, glasbeni ukras iz treh not s časovno vrednostjo dveh not
triolét -a *m* [fr. *triolet*] pesem, navadno iz osmih vrstic, kjer četrta in sedma ponavljata temeljni verz prve, osma pa druge vrstice
tripanosóm -a *m* [gr. *trypanon* sveder, *soma* telo] vrteljec, vrsta živalskih bičkarjev; nekateri — npr. lajšmanija — povzročajo bolezni
tripartícija -e *ž* [lat. *tri-*, *partiri* deliti] delitev na tri dele
tripartít -a *m* [lat. *tripartitus* razdeljen na tri dele] zbirka madžarskega zasebnega prava, ki jo je v 15. stol. sestavil Štefan iz Vrbovca (madž. Verböczy)
tripartíten -tna -o [lat. *tripartitus*] razdeljen na tri dele, tridelen, sestavljen iz treh delov
tríper -ja *m* [nem. *Tripper*] kapavica (med.)
triple /tri´plə/ fr. trojen

Triple entente /tri'plə ãtãt'/ fr. »Trojni sporazum« med Anglijo, Francijo in Rusijo (sloneč na paktih med temi državami iz l. 1894, 1904 in 1907), kot protiutež »Trojni zvezi« med Nemčijo, Avstro-Ogrsko in Italijo

trípleks -a *m* [lat. *triplex* trojen] 1. vrsta stekla, 2. vrsta črpalke; **trípleks** *pridevn. neskl.* trojen

triplicírati -am [nem. *triplizieren* iz lat.] 1. potrojiti, 2. odgovoriti na dupliko (pr.)

triplicitéta -e *ž* [fr. *triplicité*] trojnost

tríplika -e *ž* [nlat. *triplica*] odgovor na dupliko

triplikát -a *m* [nlat. *triplicatum* iz lat. *triplex* trojen] trojnik, dokument v treh izvodih

triplírati -am [nem. *triplieren* iz fr.] potrojiti; trikrat vzeti, napraviti...

tripód -a *m* [gr. *tripous*, *tri-*, *pous*, *podos* noga] 1. trinožnik, trinožni stol, miza ipd., 2. trinožno stojalo

tripodíja -e *ž* [gr. *tripodia*] tristopje, verz iz treh stopic (metr.)

tripsín -a *m* [gr. *tripsis* drgnjenje, + (peps)in] čisti ferment trebušne slinavke, ki razkraja beljakovine (biokem.)

tríptih -a *m* [gr. *tri-*, *ptyx*, *ptychos* guba] zložljiva podoba iz treh delov, npr. oltarna

tríptik -a *m* [fr. *triptique* iz gr.] (tridelni) avtomobilski potni list, izkaz, da pri prehodu čez mejo ni treba plačati carine

triréma -e *ž* [lat. *triremis* iz *remus* veslo] troveslača, gl. triera

Trismegíst -a *m* [gr. *Trismegistos*] »Trikrat največji (Hermes)«, prim. Hermes; *fig.* **trismegíst** -a *m* vzdevek nekaterih srednjeveških učenjakov

triste /tris'te/ ital. *prisl.* v glas. turobno, žalostno

trístih -a *m* [gr. *tri-*, *stichos* vrstica] pesem ali kitica iz treh vrstic

tritagoníst -a *m* [gr. *tritagonistes*] tretji igralec v stgr. drami

Tríton -óna *m* [gr. *Triton*] v stgr. mit. sin Pozejdona in Amfitrite, bog morskih valov, upodobljen s človeškim telesom in ribjim repom (pozneje so si predstavljali več tritonov); *fig.* **tríton** -óna *m*, *nav. v mn.* **tritóni** -ov 1. vrsta nižjih morskih božanstev, služabnikov Pozejdona, 2. v zool. vrsta repatih dvoživk (pupkov)

triúmf -a *m* [lat. *triumphus*] v starem Rimu slavnostni sprejem vračajočega se zmagovitega vojskovodje in njegove vojske; *fig.* zmagoslavje; sijajna zmaga, bleščeč uspeh; **triumfálen** -lna -o zmagovit, zmagoslaven; bleščeč, sijajen

triumfátor -ja *m* [lat. *triumphator*] v starem Rimu zmagoviti vojskovodja, ki so mu priredili triumf; zmagovalec

triumfírati -am [lat. *triumphare*] imeti triumf; slaviti zmago; *fig.* zmagati; veseliti se (zmage)

triúmvir -a *m* [lat. iz *tres*, *trium* tri, *vir* mož] v starem Rimu član triumvirata; **triumvirát** -a *m* 1. trivladje, vlada treh oblastnikov, ki si sporazumno dele oblast (npr. prvi triumvirat l. 60 pr. n. š. med Cezarjem, Pompejem in Krasom), 2. oblast ali čast triumvira

trivalénten -tna -o [lat. *tri-*, *valens* močan, veljaven] v kem. s trojno valenco, npr. zlato

triviálen -lna -o [lat. *trivialis* ki se tiče tripotja; fig. pouličen] pouličen, prostaški, cenen, plehek (~i dovtip); obrabljen; navaden, vsakdanji

triviálka -e *ž* [gl. trivialen] nekdanja podeželska osnovna šola (po šolski reformi Marije Terezije)

trívij -a *m* [lat. *trivium* tripotje, razpotje] 1. v srednjem veku označba za tri vede (gramatiko, retoriko in dialektiko), ki so skupaj s kvadrivijem sestavljale »sedem svobodnih umetnosti«, 2. nižja stopnja srednjev. šol s temi predmeti

trívium -a *m* [iz lat.] gl. trivij

trízna -e *ž* [iz stslov.] bojne igre na čast mrtvemu junaku pri starih Slovanih

trockíst -a *m* idejni privrženec Leva Trockega ali trockizma; **trockízem** -zma *m* polit. smer in nauk Trockega, zlasti njegove zamisli v letih po Leninovi smrti; ena izmed njegovih osnovnih tez je bila, da je nosilec revolucije lahko samo proletariat in da socialistična revolucija v eni deželi ne more dokončno zmagati in se utrditi, če ne dobi opore v socialističnih revolucijah drugih dežel, v svetovni revoluciji

troféja -e *ž* [fr. *trophée* iz lat. mn. *trophaea* iz gr. *trope* okret, beg sovražnika; zmaga] 1. znamenje zmage, 2. plen, npr. orožje ali zastava, odvzet premaganemu sovražniku v znamenje zmage (ali v spomin nanjo); zmagoslavno znamenje sploh; **lovska troféja** ubita in nagačena žival, glava z rogovjem ipd.

-trófičen -čna -o, -trofíja -e *ž*, **trófo-** [gr. *trophe* hrana, *trephein* hraniti] v sestavljenkah, npr. hipertrofija

trofonevróza -e *ž* [trofo- + nevroza] motnje v telesni prehrani zaradi obolenja vegetativnega živčevja, ki ureja prebavo

troglodít -a *m*, *nav. v mn.* **troglodíti -ov** [gr. *troglodytes* iz *trogle* duplja, votlina] 1. »prebivalci votlin«, v starem veku ime za neko etiopsko pleme, 2. jamski prebivalci, prvotni ljudje, ki so živeli po votlinah; *fig.* divjak, zaostal, primitiven človek

trohéj -a *m* [gr. *trochaios* iz *trechein* teči] pesniška stopica iz enega poudarjenega in enega nepoudarjenega zloga (npr. tráta), tudi: korej

Trója -e *ž* [gr. *Troia*] prastaro mesto blizu današnjih Dardanel, znano iz trojanske vojne. Po Homerju so Grki oblegali Trojo deset let in jo slednjič osvojili z zvijačo. Naredili so velikanskega lesenega konja, Trojancem v »dar« (gl. timeo Danaos ...) in na videz odjadrali. Trojanci so konja zvlekli v mesto, v konju skriti grški vojščaki pa so se splazili ponoči iz konja in odprli mestna vrata; *fig.* **trojánski konj** kdor se vtihotapi v kako organizacijo ipd., da bi jo od znotraj oslabil in uničil

trójka -e *ž* [iz rus.] ruska trovprega, voz ali sani s tremi, vštric vpreženimi konji

trokár -ja *m* [angl. *trocar* iz fr. *trois carres* trije ogli] triogelna kirurška igla za jemanje tekočin (npr. gnoja) iz telesnih votlin

tróla -e *ž* [angl. *trolley*] drsnik, (tokovni) odjemnik

trólejbus -a *m* [angl. *trolley bus*, *trolley* drsnik, trola, + (omni)bus] avtobus na električni pogon, tok dobiva po vodu kot tramvaj

trómba -e *ž* [iz* lat. *turbo* vrtinec] vodni stolp (ali stolp prahu) pri tornadih; ima 10 do 20 m v premeru in je do 1000 m visok

trómba -e *ž* [ital. *tromba*] trobenta (glas.)

tromblón -a *m* [fr. *tromblon*] 1. sipnica, vrsta starinske puške, 2. jekleni lijak, ki se namesti na puškino cev; iz tromblona vrže pritisk plinov puškino bombo

trombocít -a *m*, *nav. v mn.* **trombocíti -ov** [gr. *thrombos* kepa, gruda, + -cit] krvne ploščice, ena glavnih sestavin krvi, pomembne za strjevanje krvi

trombón -a *m* [ital. *trombone*] trobenta z dolgo, dvakrat zavito kovinsko cevjo (= pozavna)

trombóza -e *ž* [nlat. *thrombosis* iz gr. *thrombos* kepa, gruda] v med. nastajanje trombusov v žili, npr. pri porodu, prim. embolija

trómbus -a *m* [nlat. *thrombus* iz gr.] krvni sesedek, strjek v žili

trompéta -e *ž* [ital. *trompetta*] trobenta, vrsta pihala (glas.)

trón -a *m* [gr. *thronos* sedež] prestol, zvišen, bogato olepšan sedež (vladarjev, škofov ...) za slovesne prilike

tróp -a *m* [lat. *tropus* podoba, slika, iz gr. *tropos* obrat] podoba, primera, tj. raba besed v prenesenem ali zamenjanem pomenu (metafore, metonimije, sinekdohe ...); **trópičen -čna -o** 1. v podobi izražen, 2. ki se tiče tropa

tróp -a *m*, *nav. v mn.* **trópi -ov** [iz nlat. *tropicus* obraten, povraten, iz gr. *tropos* obrat] 1. v geogr. a) eden od dveh povratnikov (severni in južni), pribl. $23\,{}^{1}/_{2}{}^{0}$ severno in južno od ekvatorja, b) (*le v mn.* **trópi -ov**) kraji na zemeljski obli med severnim in južnim povratnikom na obeh straneh ekvatorja, 2. v astr. eden od dveh namišljenih krogov na nebesni obli, vzporednih z nebesnim ekvatorjem; **trópičen -čna -o** *ali* **trópski -a -o** ki se tiče tropov, 1. ležeč ob ekvatorju, med povratnikoma (~i kraji), 2. topel, vroč (~o podnebje)

trópika -e *ž* [gl. tropičen] tropična malarija

trópikal -a *m* [angl. *tropical* tropski] svetla, redka volnena tkanina za poletna oblačila

tropín -a *m* [iz atropin] strupen brezbarven alkaloid, nastane pri hidrolizi atropina

tropízem -zma *m* [gr. *trope* obrat, + -izem] lastnost nekaterih rastlin — in na podlago priraslih živalskih organizmov — da se »obračajo« v smeri (pozitivni ~) ali od smeri (negativni ~) kakih dražljajev, npr. sončne toplote

tropofít -a *m*, *nav. v mn.* **tropofíti** -ov [gr. *tropos* obrat, + -fit] rastlina, prilagojena izmenoma ugodnim in neugodnim podnebnim razmeram, npr. letnim časom

tropológija -e *ž* [gr. *tropos* obrat; podoba, + -logija] 1. uporabljanje tropov; nauk o tropih, 2. preneseno, simbolično tolmačenje biblijskih tekstov

troposfêra -e *ž* [gr. *tropos* obrat, + sfera] spodnji del ozračja, segajoč do prve stratosferne plasti (približno 10 km)

troppo /tro′po/ ital. preveč (glas.)

trópski -a -o [iz gr.] gl. trop, tropičen

trópus -a *m* [iz gr.] podoba, primera (= trop)

trotíl -a *m* [trg. ime] trinitrotoluol (kem.)

trotoár -ja *m* [fr. *trottoir*] pločnik, tlakovan (danes nav. asfaltiran) hodnik za pešce ob straneh ulic

troy weight [/trɔi ueit′/ angl. po fr. mestu Troyes] sistem angleških — prvotno francoskih — uteži za dragulje in plemenite kovine

trubadúr -ja *m* [fr. *troubadour* iz provans. *trobar* najti; fig. pesniti] potujoči srednjeveški pevec in pesnik plemiškega stanu (opevali so največ viteško ljubezen); *fig.* koprneč zaljubljenec

truck sistem [/trʌk-/ iz angl. *truck* trgovati] plačevanje delavske mezde v blagu in pridelkih, grda oblika kapit. izkoriščanja

trudovík -a *m*, *nav. v mn.* **trudoviki** -ov [rus. iz *trud* delo] polit. stranka v carski Rusiji, predstavnica male posesti in srednjih plasti; eden njenih voditeljev je bil Kerenski

truízem -zma *m* [angl. *truism*] preprosta, očitna resnica, ki je ni treba dokazovati

trumeau -ja *m* /trümo′/ fr. 1. stena med oknoma, 2. visoko stensko ogledalo (med oknoma)

trúst -a *m* [angl. *trust* zaupanje] 1. ena najbolj razvitih oblik kapit. monopolov; v truste se združujejo sorodna podjetja (taka podjetja izgube samostojnost in se v celoti podrede enotnemu vodstvu, prim. kartel), 2. v SZ: združenje sorodnih podjetij ali podjetij, povezanih z raznimi fazami predelovanja surovin

truzíja -e *ž* [nlat. *trusio*] sunek, sunkovito gibanje, npr. srca

Tu (tulij) znak za kem. prvino

tua res agitur (paries cum proximus ardet) /tu′a res′ agitur′ — paries′ kum prok′simus ar′det/ lat. zate gre, tebe se tiče (če gori sosedova hiša), Horac, Pisma

tuatára -e *ž* [po* besedi domačinov] v zool. haterija, novozelandski plazilec (»živi fosil«), edini živeči predstavnik prakuščarjev

túba -e *ž* [lat. *tuba* trobenta, iz *tubus* cev] 1. strim. bojna trobenta, 2. vrsta trobila z globokim, močnim tonom (glas.), 3. cevki podobna pločevinasta ovojnina za barve, paste ..., 4. troblja, vod, npr. jajcevod (anat.)

tubêrkel -kla *m* [iz lat. *tuberculum*, dimin. iz *tuber* tvor, oteklina] 1. bunčici ali prosenemu zrnu podobna tbc tvorba, zlasti na pljučih, 2. majhen, okrogel izrastek ali podobna tvorba, npr. na kosti

tuberkulín -a *m* [tuberkel + -in] iz bacilov tbc pripravljen preparat za ugotavljanje in zdravljenje te bolezni; **tuberkulinizírati** -am cepiti s tuberkulinom

tuberkulóza -e *ž* [nlat. *tuberculosis*, prim. tuberkel] v med. jetika, sušica, huda, nalezljiva, predvsem socialna bolezen; povzroča jo bacil, ki ga je l. 1882 odkril R. Koch; **tuberkulózen** -zna -o jetičen, sušičen

tuberóza -e *ž* [lat. *tuberosus* grčast, gomoljast] lepotna vrtna rastlina z dehtečimi, liliji podobnimi cvetovi; doma iz Sred. Amerike

tubuláren -rna -o [nlat. *tubularis*] cevast

tubulózen -zna -o [nlat. *tubulosus*] cevast

túbus -a *m* [lat. *tubus* cev] cev, zlasti pri opt. pripravah (daljnogledih, mikroskopih ...); daljnogled

túf -a *m* [nem. *Tuff* iz ital. *tufo* iz lat.] 1. lehnjak, luknjičast apnenec, nastal iz usedlin mineralnih vrelcev ipd., 2. groh, nastal iz vulkanskega pepela, lave in drugih izmečkov

túkan -a *m* [portug. *tucano*] v zool. poprovec, vrsta južnoamer. ptic, podobnih žolni (zool.)

tularemíja -e *ž* [nlat. *tularemia*, po grofiji Tulare v Kaliforniji, kjer so l. 1912 odkrili povzročitelja, + -emija] nalezljiva zajčja (in glodalcev sploh) kuga, prehaja tudi na človeka

tu l'as voulu, George Dandin /tü la vulü´, žɔrž dãdẽ´/ fr. »hotel si jo, George Dandin«, tj. sam si kriv, gl. Dandin

túlbe -eta *s* [shr. iz tur.] gl. turbe

túlij -a *m* [nlat. *thulium*, prim. Thule] kem. prvina, redka kovina v gadolinitu itd.

túlipan -a *m* [ital. *tulipano* iz tur. *tülbend* turban, po obliki cvetov] vrtna cvetlica iz družine lilij z lepimi, raznobarvnimi cvetovi; okrog 50 divjih vrst

túlpa -e *ž* [nem. *Tulpe*] tulipan

túmba -e *ž* [lat. *tumba* iz gr.] 1. nagrobnik v obliki krste, 2. katafalk (v cerkvi ob zadušnicah)

tumescénca -e *ž* [nlat. *tumescentia*] nabuhlina, nabreklina (med.)

túmor -ja *m* [lat. *tumor* oteklina] 1. bunka od udarca, 2. oteklina, nabuhlina, npr. pri vnetju, 3. bula, benigna ali maligna novotvorba; **tumorózen** -zna -o nabuhel; bulast; ki se tiče tumorja (~a tvorba)

tumúlt -a *m* [lat. *tumultus*] vrvež, metež, (množičen) nemir; izgred; *fig.* vrišč, hrušč in trušč

túmulus -a *m* [lat. *tumulus* holm] predzgodovinska gomila, navadno nagrobna

tún -a *m ali* **túna** -e *ž* [lat. *thunnus* iz gr. *thynnos*] vrsta velikih, užitnih morskih rib; veliko jih love na Jadranu

túndra -e *ž* [rus. iz* fin. *tunturi*] močvirna stepa na skrajnem severu, porasla z mahovjem, lišaji, redkim grmičjem ...

tunél -a *m* [nem. *Tunnel* iz angl. *tunnel*] podzemeljski itd. predor, zlasti železniški

túngsten -a *m* [šved. *tungsten*, dobesedno: težak kamen] prejšnje ime za volfram

túnika -e *ž* [lat. *tunica*] 1. pri Grkih in Rimljanih dolgo, srajci podobno spodnje oblačilo brez rokavov (za oba spola), 2. mrena, opna (anat.), 3. liturg. oblačilo katol. škofov

túpi -ja *in neskl. m* [po indijanskem plemenu v Braziliji in vzdolž Amazonke] jezik južnoamer. Indijancev na področju Amazonke, zlasti severno narečje

tupírati -am [fr. *toupet* lasni čop] z glavnikom rahljati lase (za visoko pričesko)

tu quoque (fili Brute) /tu kvo´kve fi´li bru´te/ lat. »tudi ti (sin Brut)«, besede, ki jih je baje izrekel pred smrtjo Cezar, ko je zagledal med zarotniki tudi svojega ljubljenca Bruta

túra -e *ž* [fr. *tour*] 1. obrat, okret, 2. vrtljaj (fiz.), 3. del proge ali poti (pri tekmovanju kolesarjev ipd.), 4. pot(ovanje), izlet, 5. gorski vzpon

turáža -e *ž* [gl. tura] število vrtljajev; vrtilna hitrost (fiz.)

turbácija -e *ž* [lat. *turbatio*] vznemirjanje, kaljenje miru; zmeda, nemir, zmešnjava

túrban -a *m* [nem. *Turban* iz tur. *tülbend* iz perz.] orientalsko pokrivalo, zlasti pri muslimanih; obstoji iz rute, ovite okrog glave ali fesa (turški, indijski ~)

túrbe -eta *s* [shr. iz tur. *türbe* iz ar.] pri muslimanih: veličastna grobnica ali mavzolej (Muratovo ~)

turbelárije -jev *m mn.* [nlat. mn. *Turbellaria*] v zool. vrtinčarji (razred ploskih črvov), najnižja stopnja mnogoceličarjev

turbína -e *ž* [fr. *turbine* iz lat. *turbo*, *turbinis* vrtinec; vreteno] vrsta strojev, ki spreminjajo vodno ali parno energijo v mehansko delo (tehn.)

túrbo- [iz lat. *turbo*, gl. turbina] v tehn. sestavljenkah, npr. turboagregat

turboagregát -a *m* [turbo- + agregat] skupek navadno dveh strojev za pridobivanje elektr. energije (prvi je pogonski stroj za drugega)

turbodínamo -a *m* [turbo- + dinamo] dinamo na turbinski pogon (= turbogenerator)

turbogenerátor -ja *m* [turbo- + generator] električni generator (dinamo) na parno ali vodno turbino

turbokomprésor -ja *m* [turbo- + kompresor] centrifugalni kompresor na parno turbino

turborótor -ja *m* [turbo- + rotor] rotor turbogeneratorja

turbulénca -e *ž* [lat. *turbulentia* zmeda] 1. viharnost; zmeda; nemir, 2. vrtinčenje zračnih tokov, npr. zaradi različnih hitrosti vetra (meteorol.); **turbulénten** -tna -o viharen, buren; vznemirljiv; vrtinčast

turcízem -zma *m* [iz ar. *Turk* Turek, + -izem] 1. jezikovna posebnost turščine,

2. turška beseda, zlasti v srbščini, npr. jastuk

túring -a *m* [angl. *tour* potovanje] trpežna, hrapava bombažna tkanina za športne srajce

turíst -a *m* [fr. *touriste*] 1. izletnik, 2. hribolazec; **turístika** -e *ž* vrsta športa, 1. potovanje v zabavo, npr. peš, 2. v ožjem pomenu: hribolastvo, hoja na gore

turízem -zma *m* [fr. *tourisme*] potovanje za oddih, zabavo itn.; tujski promet

turkíz -a *m* [nem. *Türkis* iz fr. *turquoise* iz stfr. *turquois* turški, ker so prvi prišli iz Turčije] turkec, trd, neprozoren poldragi kamen modro zelene barve, kem. aluminijev fosfat

turkofíl -a *m* [turko- iz ar. *Turk* Turek, + -fil] kdor je prijatelj Turkov ali česa, kar je turško

turkofób -a *m* [turko- + -fob] kdor sovraži vse, kar je turško

turkológ -a *m* [turko- + -log] strokovnjak za turkologijo; **turkologíja** -e *ž* veda o turškem jeziku, književnosti in kulturi

túrma -e *ž* [lat. *turma*] konjeniški oddelek, najmanjša (30 konjenikov) taktična enota pri strim. konjenici

turmalín -a *m* [ital. *turmalino*, po singalski besedi] skoril, raznobarven (rdeč, zelen, moder ...) poldragi kamen iz skupine granatov, polarizira svetlobo

turnéja -e *ž* [fr. *tournée*] 1. krožno (od mesta do mesta) potovanje ali izlet, 2. gostovanje umetnikov ali športnikov

turnír -ja *m* [nem. *Turnier* iz stfr. *tournay*] 1. srednjev. viteška igra, v kateri so vitezi — navadno na konju — merili svojo bojno spretnost, 2. danes: večje tekmovanje (šahovski ~)

túrnus -a *m* [nlat. *turnus* v srednjem veku vrstni red, po katerem so pošiljali cehi svojim obrtnikom odjemalce, kadar ni bilo dela za vse] vrstni red, razpored, izmenjavanje ali opravljanje česa po določenem redu

túsah -a *m* [angl. *tussah* iz ind.] indijska svila iz kokonov divjih, nekultiviranih sviloprejnih metuljev, prim. šantung

tu, si animo regeris, rex es, si corpore, servus /tu, si a'nimo re'geris, reks es, si kor'pore, ser'vus/ lat. če ti vlada duh, si kralj, če telo, suženj

Túskulum -a *m* [lat. *Tusculum*] mesto v Albanskih gorah pri Rimu, blizu današnjega Frascatija, v rimskih časih letovišče; tam je imel mirno vilo (imenovala se je Tusculanum) tudi Cicero; *fig.* **túskulum** -a *ali* -la *m* letovišče; mirno in udobno zavetje

túš -a *m* [nem. *Tusch*, iz študentovskega jezika kot izraz izzivanja] kratek, bučen glasbeni pozdrav ob sprejemu ali prihodu kake osebe

túš -a *m* [fr. *douche*] prha, pršna kopel; poliv; *fig.* neprijetno iztreznjenje; **túš-(ír)ati** -am **(se)** (o)prhati (se), iti pod prho; *fig.* ohladiti, iztrezniti koga

túš -a *m* [fr. *touche* dotik; nanašanje barve] na poseben način pripravljena barva, navadno črna (kitajsko črnilo) za pisanje ali risanje; **tušírati** -am prevleči, risati s tušem

tušírati -am [fr. *toucher*] (o)tipa(va)ti; (z)gladiti; *fig.* (pri)zadeti koga; užaliti koga

tutéla -e *ž* [lat. *tutela*] varuštvo, skrbništvo (nad slaboumnimi, nedoletnimi ...); varstvo, zaščita

tútor -ja *m* [lat. *tutor*] varuh, skrbnik; **tútorski** -a -o varuški, skrbniški

tutta la forza /tu'ta la for'ca/ ital. z vso močjo (glas.)

tutte le corde /tu'te le kor'de/ ital. po vseh strunah (glas.)

tutti [/tu'ti/ ital. mn. od *tutto* ves, cel] v glas. vsi, ves zbor, naspr. solo

tutti frutti /tu'ti fru'ti/ ital. »sadje vseh vrst«, tj. jed iz različnega sadja ali zelenjave (tudi iz vloženih ali kandiranih sadežev); *fig.* mešanica

(e) tutti quanti /e tu'ti kvan'ti/ ital. »(in) vsi taki«, »(in) vsi drugi«, in podobna druščina, nav. ironično

tvíd -a *m* [iz angl.] gl. tweed

tweed -a *m* /tui:d/ angl. groba, trpežna volnena tkanina v keprovi vezavi za plašče

twill -a *m* /tuil/ angl. mehka tkanina iz česane merino volne

twist -a *m* [/tuist/ angl. iz *twist* plesti] 1. vrsta bombažne preje, 2. v šp. vrsta udarca žoge ali krogle, npr. pri kriketu, 3. živahen moderni ples, izvira iz Amerike

two-step -a *m* [/tu:step/ = angl. v dveh korakih] 1. družabni ples v naglem $^{2}/_{4}$ taktu; zanj značilen drsajoč plesni korak, 2. glasba za ta ples

typhus -a *m* [nlat.] gl. tifus

typhus abdominalis /tü'fus abdomina'lis/ nlat. trebušni tifus (med.)

typhus exanthematicus /tü'fus eksantema'tikus/ nlat. pegasti tifus, pegavica (med.)

U

U (uran) znak za kem. prvino; **U-235** uranov izotop z atomsko težo 235; za atomsko bombo; **U-238** uranov izotop z atomsko težo 238; obsega 99% naravnega urana; **U-239** uranov izotop z atomsko težo 239; umetni proizvod nevtronskega bombardiranja U-238

übermensch [/ü'bermenš/ nem. *Ü-*] »nadčlovek«, po Nietzschejevem nauku herojski, dejavni nadčlovek prihodnosti, ki bo stal »onstran dobrega in zlega«; tudi označba za genialno osebnost (pojem je ustvaril Goethe)

ubertéta -e *ž* [lat. *ubertas*] plodovitost, rodovitnost; (pre)obilje, bogastvo

ubi Bacchus, ibi Venus /u'bi bak'hus, i'bi ve'nus/ lat. »kjer je Bakh, tam je tudi Venera«, kjer pijančujejo, se bohoti tudi razvrat

ubi bene, ibi patria /u'bi be'ne, i'bi pa'tria/ lat. »kjer se človeku dobro godi, tam je njegova domovina«, (neizviren) Ciceronov citat; podobno misel je izrazil Aristofan

ubicírati -am [gl. ubikacija] bivati, stanovati

ubi concordia, ibi victoria /u'bi konkor'dia, i'bi vikto'ria/ lat. kjer je sloga, tam zmaga, v slogi je moč

ubikácija -e *ž* [ital. *ubicazione* lega, položaj, iz lat. *ubique* povsod] 1. prostornost, lastnost teles, da bivajo v prostoru, da zavzemajo prostor, 2. lega; kraj; prostor; (pre)bivališče

ubikvíst -a *m* [lat. *ubique* povsod] povsodnjik, rastlina ali žival, razširjena povsod (= kozmopolit)

ubikvitáren -rna -o [gl. ubikviteta] razširjen povsod (biol.)

ubikvitéta -e *ž* [nlat. *ubiquitas* iz lat. *ubique* povsod] 1. povsodnost, stanje ali (metafizična) lastnost, biti sočasno povsod, 2. v teol. božja vsepričujočnost

ubi opes, ibi amici /u'bi o'pes, i'bi ami'ci/ lat. kjer je bogastvo, se najdejo tudi prijatelji

U bómba uranova bomba (= vodikova bomba s plaščem iz urana)

u.c. 1. lat. kratica: (ab) urbe condita, 2. ital. kratica: una corda

udárnik -a *m* [iz rus.] častno ime za delavca, ki v socialističnem tekmovanju presega norme

UDK kratica: univerzalna decimalna klasifikacija (v knjižničarstvu)

udométer -tra *m* [lat. *udus* moker, + -meter] dežemer (= pluviometer, ombrometer)

u.i. lat. kratica: ut infra

ukuléla -e *ž* [= havaj. bolha] majhna havajska kitara s ploščatim trupom, navadno na štiri strune

UKV [/ukave'/ iz nem. UKW, tj. *Ultrakurzwellen*] »ultra kratki valovi«, elektromagnetni valovi z valovno dolžino 1—10 m

úlak -a *m* [tur. *ulak*] hitri turški sel na konju; imel je pravico zamenjati utrujenega konja z vsakim jezdecem, ki ga je srečal

ulán(ec) -n(c)a *m* [polj. *ułan* iz tur. *oghlan* mladec] konjenik, nekdaj oborožen s sabljo, pištolo in kopjem, vrsta lahke konjenice (najprej v poljski vojski); pozneje so nekateri polki iz tradicije obdržali ime ulancev

ulánka -e *ž* [iz polj., gl. ulan] kratka ulanska suknja

ulcerácija -e *ž* [lat. *ulceratio* iz *ulcus* čir] 1. nastajanje ulkusa, 2. razjedenina; razjeda (med.); **ulcerírati** -am razjesti; dobiti ulkus

ulcerózen -zna -o [lat. *ulcerosus*] razjeden, čirav, poln uljes; čirast; gnojen, gl. ulkus

ulcus -a *m* [lat.] gl. ulkus

ulcus duodeni /ul'kus duode'ni/ nlat. čir na dvanajstniku
ulcus ventriculi /ul'kus ventri'kuli/ nlat. želodčni čir
uléma -a *in* -e *m* [shr. iz tur. *ulema* iz ar. *alim* učen] 1. pri muslimanih ime za učene teologe in pravnike, 2. tak svet ali kolegij; **uléma médžlis** duhovni svet, upravni in nadzorni organ muslimanske verske skupnosti (verskega, prosvetnega ipd. življenja)
Ulíks(es) -ksa *m* [lat. *Ulixes*] gl. Odisej
ulítis -a *m* [gr. *oulon* dlesne, + -itis] vnetje dlesen (med.)
úlkus -a *m* [lat. *ulcus* čir, tvor] čir, ulje, razjeda (med.); **úlkusen** -sna -o ki se tiče ulkusa; čiren, razjeden
úlna -e *ž* [lat. *ulna* laket] v anat. podlahtnica (kost)
ulnáris -a *m* [nlat. *ulnaris sc. nervus*] podlahtnični živec (anat.)
uloragíja -e *ž* [gr. *oulon* dlesne, + -ragija] krvavenje iz dlesen
úlster -tra *m* [angl. *ulster*, po irski pokrajini Ulster, kjer so jih najprej nosili] 1. dolg, ohlapen moški ali ženski plašč v več krojih, včasih s pasom in kapuco, 2. trpežna, kosmatena volnena tkanina
ult. lat. kratica: ultimo
última -e *ž* [iz lat. *ultimus* zadnji] zadnji, končni zlog besede
ultima forsan /ul'tima for'san/ lat. »morda poslednja (ura)«, pogosten napis na cerkvenih urah, opominjajoč na možnost nagle smrti
ultima ratio /ul'tima ra'cio/ lat. »zadnji razlog«, zadnje (dokazno) sredstvo; zadnji pomoček, izhod
ultima ratio regum /ul'tima ra'cio re'gum/ lat. »zadnje (dokazno) sredstvo kraljev« (= vojskovanje), napis na topovih, npr. fr. kralja Ludvika XIV.; po Calderonu
ultimát -a *m* [nlat. *ultimatum* iz lat. *ultimus* zadnji] 1. zadnji predlog, poziv, pogoj, neizprosna zahteva..., 2. v medn. pravu: zadnja, dokončna zahteva, ki jo postavi ena država drugi z grožnjo, da bodo sicer storjeni neki ukrepi, navadno vojna napoved; **ultimatíven** -vna -o (podan) v obliki ultimata; *fig.* odločen, brezpogojen; dokončen
ultima Thule /ul'tima tu'le/ lat. »skrajna Thule«, pri Grkih in Rimljanih bajeslovni otok ali dežela na skrajnem severu Zemlje, morda Grenlandija, Islandija ali Norveška; *fig.* skrajna meja, točka, stopnja...
ultimátum -a *m* [iz nlat.] gl. ultimat
último [lat. *ultimo die*] 1. zadnjega, zadnji dan meseca; **último** -a *m* zadnji dan meseca (pri terminskih trg. poslih rok za izpolnitev obveznosti)
último [ital. *ultimo*] zadnji, poslednji; pri kvartanju: napoved, da bo igralec káko karto izigral kot zadnjo (zlasti pri taroku: pagat ~)
ultimogenitúra -e *ž* [lat. *ultimus* zadnji, *genitura* potomstvo] zadnjerojenstvo, pravica najmlajšega sina do posesti ali nasledstva, naspr. primogenitura
últra- [lat. *ultra* čez, onstran] lat. predpona; v zloženkah: 1. nad-, čez, onstran, prek (meje, mere...), npr. ultravioleten, 2. *fig.* prenapet, zagrizen, npr. ultrarojalist
ultrafílter -tra *m* [ultra- + filter] vrsta priprav za precejanje — pod pritiskom — mikroskopsko majhnih, navadno koloidnih delcev iz raztopin ali tekočin
ultraimperialízem -zma *m* [ultra- + imperializem] »nadimperializem«, teorija K. Kautskega iz l. 1915 o možnosti nove, ultraimperialistične faze kapitalizma, češ da bo vojne in trenja med kapit. državami zamenjala složna zveza kapitalistov vsega sveta
ultraízem -zma *m* [lat. *ultra* prek, onstran, + -izem] 1. privrženost skrajnim nazorom ali ukrepom (= ekstremizem); *fig.* skrajnost ali pretiranost v čem, 2. surrealizmu sorodna smer v špan. književnosti Lat. Amerike
últra kratki valovi gl. UKV
ultramarín -a *m* [nlat. *ultramarinus*, lat. *ultra-*, *marinus* morski — lazurec, iz katerega so jo izdelovali, so uvažali iz čezmorskih dežel] neka nebesno modra mineralna barva, prvotno iz lazurca
ultramikrométer -tra *m* [ultra- + mikrometer] vrsta zelo preciznega mikrometra
ultramikrón -a *m* [ultra- + mikron] silno majhen delec (nekaj milimikronov), neviden z navadnim drobnogledom

ultramikroskóp -a *m* [ultra- + mikroskop] poseben drobnogled za opazovanje ultramikronov (s približno 5000-kratno povečavo); **ultramikroskopíja** -e *ž* opazovanje, preučevanje z ultramikroskopom

ultramonarhíst -a *m* [ultra- + monarhist] zagrizen privrženec monarhije

ultramontán -a -o [nlat. *ultramontanus* onstran gora, tj. Alp, ležeč ali bivajoč] *fig.* slepo sledeč katol. cerkvi (ki ima sedež onstran Alp, v Rimu) in njeni politiki; *fig.* papeški, klerikalen

ultramontánec -nca *m* [gl. ultramontan] privrženec ultramontanstva (ultramontanizma); **ultramontanízem** -zma *m* 1. strogi, dosledni katolicizem, ki skuša čimbolj okrepiti moč papeža (njegov izraz je npr. razglasitev papeževe nezmotljivosti na vatikanskem zboru leta 1870); taka težnja ali politika, zlasti klerikalnih strank, 2. papeški absolutizem

ultramontánski -a -o [iz nlat.] gl. ultramontan; **ultramontánstvo** -a *s* gl. ultramontanizem

ultramundán -a -o [nlat. *ultramundanus*] nadzemeljski, nadsveten, prek mej vesolja

ultranacionalíst -a *m* [ultra- + nacionalist] zagrizen nacionalist, šovinist

ultrapás -a *m* [trg. ime] umetna snov za razne obloge

ultra posse nemo obligatur /ul′tra po′se ne′mo obliga′tur/ lat. »nihče ni dolžan storiti česa, kar ni v njegovih močeh«, strim. pravno načelo (tudi: ...nemo tenetur)

últra rdeči žarki [gl. ultra-] nevidni dolgovalovni toplotni žarki onstran rdeče barve v sončnem spektru (= infra rdeči žarki)

ultrareakcionár -ja *m* [ultra- + reakcionar] zagrizen reakcionar

ultravioléтni *ali* **ultravijóličnі žarki** nevidni kratki žarki onstran violetne barve v spektru; imajo veliko kem. in fiziol. učinkovitost

ultravírus -a *m* [ultra- + virus] zelo majhen, ultramikroskopski virus, ki gre skozi najdrobnejše bakterialne filtre

últra zvok [gl. ultra-] visoko frekvenčni zvočni valovi (20.000—500.000 nihajev/sek), nezaznavni za človeško uho

ulús -a *m* [iz tur.] 1. nomadsko naselje, tabor jurt ali kibitk, 2. področje turškega ali mongolskega plemena ali rodu

umbelífere -er *ž mn.* [nlat. *Umbelliferae*] kobulnice, razred rastlin, vanj sodijo razne zdravilne in vrtne rastline, npr. peteršilj

úmbra -e *ž* [lat. *umbra* senca] 1. osenjeno jedro večje sončne pege, 2. rjava, mangan vsebujoča zemeljska barva

úmiak -a *m* [po besedi domačinov] eskimski kožni čoln za prevažanje tovora in ljudi

UN angl. kratica, gl. UNO

un- angl. (tudi nem. itd.) predpona; v zloženkah daje nikalni (sorodno lat. *in-*, gr. *a-*, *an-*) ali nasprotni pomen, npr. unfair; prim. uni-

una corda [/u′na kor′da/ = ital. le na eni struni] v klavirskih skladbah: navodilo za rabo levega pedala

unanimíst -a *m* [lat. *unanimus* enodušen] privrženec unanimizma; **unanimízem** -zma *m* literarno umetn. smer, ki gleda posameznika v zvezi s kolektivno psihologijo človeških skupin (utemeljitelj in najvidnejši predstavnik Jules Romains)

Una Sancta /u′na san′kta/ lat. »Ena sveta (Cerkev)«, gibanje za zbližanje med katoličani in protestanti; ime po neki papeški okrožnici

unciála -e *ž* [lat. *uncialis* ki se tiče unče, iz *uncia* dvanajstina; unča] 1. velike, eno unčo visoke strim. začetnice (prvotno na spomenikih), 2. pisava iz preoblikovanih (zaokroženih, nagnjenih) strim. začetnic; v Evropi od 4.—8. stol.; **unciálen** -lna -o ki se tiče uncial, napisan v uncialah

Uncle Sam [/ʌnkl sæm/ po šaljivi razlagi angl. kratice U. S. Am., tj. *United States of America*] »striček Sam(uel)«, vzdevek za Združene države Amerike, Američane in zlasti ameriško osrednjo vlado

únča -e *ž* [lat. *uncia* $^1/_{12}$ asa; dvanajstina] stara utežna mera, največkrat $^1/_{12}$ ali $^1/_{16}$ funta; obstoji še v Angliji in ZDA, in sicer: 1. [angl. *ounce*] kot utežna mera 28,34 g ($^1/_{16}$ funta); kot utežna mera za zlato in dragulje 31,10 g ($^1/_{12}$ funta), 2. [angl. *inch*] kot dolžinska mera 2,54 cm

undácija -e *ž* [lat. *unda* val] obsežno gubanje zemeljske skorje (geol.)
undergraduate /ʌndəgræd'juit/ angl. na angleških vseučiliščih študent, ki še nima prve akademske stopnje
undína -e *ž* [nlat. *undina* iz lat. *unda* val] v srednjev. verovanju povodni duh v podobi žene (po Paracelsovem mnenju dobi dušo, če rodi otroka z umrljivim moškim); *fig.* povodna vila
undográf -a *m* [lat. *unda* val, + -graf] priprava za grafično registriranje zvočnih valov
undulácija -e *ž* [lat. *unda* val] valovanje, valujoče gibanje; nihanje; **undulacíjski** -a -o valoven, ki se tiče undulacije; **undulacíjska teorija** valovna teorija svetlobe, utemeljil jo je Huygens l. 1678
undulatóren -rna -o [nlat. *undulatorius*] valovit, v obliki valov, gibajoč se v valovih
UNESCO [angl. *United Nations Educational, Scientific, and Cultural Organization*] Organizacija Združenih narodov za vzgojo, znanost in kulturo (v Parizu)
unfair /ʌnfɛə'/ angl. nepošten, nespodoben; nepravilen, prim. fair
unguibus et rostro /un'gvibus et ros'tro/ lat. »s kremplji in kljunom«, z vsemi sredstvi (se bojevati)
ungvènt -énta *m* [lat. *unguentum*] mazilo, (zdravilna) maža
úni- [iz lat. *unus* eden] lat. predpona; v zloženkah, npr. unilateralen
uniát -a *m*, *nav. v mn.* **uniáti** -ov [rus. iz lat. *unire* združiti] grški katoliki, pripadniki pravoslavne ali drugih vzhodnih cerkvâ, ki so se vrnili h katolicizmu (priznavajo rim. papeža in filioque), a so deloma ohranili svoje obrede ipd.; pri nas npr. v Žumberku in hrv. Zagorju
UNICEF [angl. *United Nations International Children's Emergency Fund*] Mednarodni fond Združenih narodov za pomoč otrokom (v New Yorku)
unicitéta -e *ž* [nlat. *unicitas*] edinost; enkratnost česa
unificírati -am [nlat. *unificare* iz lat. *unus* eden, *facere* narediti] poenotiti, izenačiti; zediniti, združiti (s celoto); **unifikácija** -e *ž* poenotenje, izenačenje (~ zakonov, predpisov); zedinjenje
unifórma -e *ž* [lat. *uniformis* enoličen, *unus* eden, *forma* oblika] enotna (službena) obleka pripadnikov kakega stanu, poklica... (uradniška ~); **unifórmen** -mna -o enoličen, istoličen, enoten, po enem kroju, naspr. multiformen
uniformírati -am [gl. uniforma] 1. napraviti enolično, po enem kroju; izenačiti, dati isto obliko, 2. obleči v uniformo
uniformíst -a *m* [lat. *uniformis* enoličen] kdor se nagiblje k uniformizmu; **uniformízem** -zma *m* težnja po enoličnosti ali izenačenju (v ureditvi, politiki...)
uniformitéta -e *ž* [lat. *uniformitas*] enoličnost, istoličnost; enotnost; izenačenost; soglasnost
unija -e *ž* [lat. *unio* enota; enakost, iz *unus* eden] 1. zveza (~ držav); združba, združenje, 2. zedinjenje, zlasti ločin, Cerkvâ...
únika -ik *s mn.* [iz lat.] gl. unikum
unikát -a *m* [lat. *unicus* edin] 1. edini (ali prvi) izvod, edini primerek, npr. dragocene knjige, listine..., 2. izvirnik, prvopis
unikórn -a *m* [lat. *unicornis* z enim rogom] 1. enorožec, mit. žival v konjski podobi z levjim repom in dolgim, spiralno zavitim rogom na glavi, večkrat upodobljena na grbih, 2. neka biblijska žival, verjetno nosorog
únikum -a *m*, *mn.* **únika** -ik *s* [lat. *unicus* edin] 1. edini primer (svoje vrste); izredna osebnost; *fig.* posebnež, čudak, 2. kaj posebnega, izjemnost, (velika) redkost
unilaterálen -lna -o [uni- + lateralen] enostranski, ki pripada, se tiče ipd. le ene strani; ki veže samo eno stran (~a pogodba)
unio mystica /u'nio mis'tika/ lat. »mistična združitev (z bogom)«, in sicer v ekstazi — npr. pri filozofu Plotinu — ali s telesno združitvijo z božanstvom, tj. z njegovimi zemeljskimi predstavniki (v antičnih misterijih)
union [/ünjõ'/ fr. iz lat. *unio* enota; enakost; združenje] zveza; združenje; zedinjenje, gl. unija
unioníst -a *m* [angl. *unionist* iz lat. *unio*] član ali privrženec unije ali unionizma, zlasti, 1. unije v ameriški državlj. vojni, 2. delavskih zvez v Angliji, ZDA itd., 3. na Hrvaškem do l. 1918: privrženec

čim tesnejše državnopravne zveze z Madžari; *pejor.* madžaron; **unionízem** -zma *m* težnja po zedinjenju, enotnosti ali tesnejši zvezi; privrženost uniji

Union Jack /ju:'njən džæk/ angl. šaljivo ljudsko ime za britansko drž. zastavo

union sacrée /üniõ' sakre'/ fr. »sveta enotnost«, formula državlj. miru in enotnosti med buržoazijo in proletariatom v obrambi »skupne domovine« v vojni 1914-18

unipáren -rna -o [nlat. *uniparus*, *uni-* + lat. *parere* roditi] 1. rodeč le enega mladiča (zool.), 2. le z enim steblom (bot.)

unipetálen -lna -o [uni- + gr. *petalon* list] enolisten, le z enim cvetnim lističem

unipoláren -rna -o [uni- + polaren] v fiz. enopolen, le z enim polom (~a prevodnost)

unírati -am [lat. *unire* zediniti] združiti, zediniti, zlasti verske skupnosti

unisonitéta -e *ž* [nlat. *unisonus* enoglasen, uni- + lat. *sonus* glas] enoglasnost; *fig.* soglasnost, soglasje

unisóno [ital. iz uni- + lat. *sonus* glas] *prisl.* 1. v glas. enoglasno (v naspr. z večglasnim), če dvoje ali več glasov ali glasbil izvaja isti glas, 2. *fig.* soglasno (~ sklep)

unitárec -rca *m* [nlat. *unitarius* enoten] pripadnik protestantskih ločin — npr. socinijancev — ki ne priznavajo sv. Trojice, temveč samo eno božjo osebo

unitáren -rna -o [nlat. *unitarius*] enoten, sloneč na enotnosti; zedinjevalen (~e težnje), združevalen; težeč k enotnosti

unitarianízem -zma *m* [gl. unitarec] načela in nauk unitarcev

unitaríst -a *m* [gl. unitaren] privrženec unitarizma; **unitarístičen** -čna -o ki se tiče unitarizma; **unitarízem** -zma *m* 1. težnja po enotnosti; v državnopravnem pomenu: težnja po okrepitvi osrednje oblasti v zvezni državi, naspr. federalizem, 2. unitarianizem, 3. nauk, da so različne oblike bolezni med seboj v vzročni zvezi (med.)

United Nations Organization /junai'tid nei'šəns əgənaizei'šən/ angl. Organizacija Združenih narodov

United Press /junai'tid pres/ angl. »Zedinjeni tisk«, ameriški poročevalski urad

United States of America /junai'tid steits əv əme'rikə/ angl. Združene države (Severne) Amerike

unitéta -e *ž* [lat. *unitas* enota] 1. enkratnost, 2. enotnost; soglasje, 3. skupnost

unitis viribus lat. gl. viribus unitis

universalia sunt realia /univerza'lia sunt rea'lia/ lat. »splošni pojmi so realni«, obstoje realno in neodvisno od stvari, gl. realizem (2.)

univêrza -e *ž* [lat. *universitas* skupnost, celotnost, v nlat. združenje, korporacija] vseučilišče, najvišji znanstveni zavod (v svoji sestavi ima razne fakultete); **univêrzen** -zna -o vseučiliški, ki se tiče univerze

univerzálen -lna -o [lat. *universalis* splošen] 1. (vse)splošen, vseobsežen, vesoljen (~i duh); neomejen, 2. vsestranski, primeren ali uporaben za vse (~o sredstvo), 3. v log. splošen; (predikat) nanašajoč se na vse člene subjekta, npr. vsa telesa so prostorna; **univerzálni génij** kdor kaže izredne, vsestranske zmožnosti na vseh ali mnogih področjih, npr. Leonardo da Vinci; **univerzálni léksikon** poučni slovar z vseh področij znanosti in umetnosti

univerzálije -ij *ž mn.* [nlat. *universalia*] v fil. »splošni pojmi«; o bistvu teh pojmov in njihovem odnosu do resničnosti so se v srednjem veku prerekali nominalisti, konceptualisti in realisti

univerzalíst -a *m* [fr. *universaliste* iz lat.] 1. kdor je univerzalen ali teži k univerzalnosti, 2. zagovornik univerzalizma; **univerzalízem** -zma *m* 1. v fil. nazor, da je svet urejena celota, v kateri ima vsak del svojo funkcijo (pri Platonu, Aristotelu, Heglu…), 2. v teol. nauk, da je milost božja namenjena vsem ljudem, ne le izvoljenim, 3. univerzalna zmožnost ali težnja po univerzalnosti

univerzálnost -i *ž* [gl. univerzalen] 1. (vse)splošnost; vesoljnost; neomejenost, 2. vsestranost; splošna primernost ali uporabnost

univerzitéten -tna -o [gl. univerza] vseučiliški, nanašajoč se na univerzo kot ustanovo (~a uprava, ~i študij)

univêrzum -a *m* [lat. *universum*] vesoljni svet, vesolje

únkcija -e *ž* [lat. *unctio*] 1. mazanje; vtiranje, npr. zdravila; maziljenje (v liturgiji), 2. mazilo
UNO angl. kratica: United Nations Organization
un pochettino /un poketi'no/ ital. prav malo (glas.)
un poco /un po'ko/ ital. malo, nekaj, nekoliko (glas.)
Únra -e *ž* gl. UNRRA
UNRRA [angl. *United Nations Relief and Rehabilitation Administration*] Uprava Združenih narodov za pomoč in obnovo (delovala od 1943—1947; ustanovlj. v pomoč državam, opustošenim v drugi svetovni vojni)
unum et idem /u'num et i'dem/ lat. eno in isto
unus pro multis /u'nus pro mul'tis/ lat. eden za mnoge (ljudi)
Upánišad -a *m* [iz skt.] zbornik staroind. filozofsko-teol. spisov o odrešitvi človeka
upper ten (thousand) /ʌ'pə ten θau'zənd/ angl. »gornjih deset tisoč«, tj. najvišja, vladajoča plast kapit. družbe
up-to-date [/ʌp'tədeit/ = angl. segajoč do danes] 1. najnovejši, 2. času primeren, sodoben; moderen
uragán -a *m* [ital. *uragano*] orkan (= hurikan)
uralít -a *m* [Ural + -it] 1. temno zelena rogovača z Urala (mineral.), 2. negorljiva gmota iz azbesta, krede, silikatov ipd. (za zidavo)
Urán -a *m* [gr. *Ouranos* iz *ouranos* nebo] 1. v stgr. mit. bog neba, sin in mož Gee in oče titanov, ciklopov in hekatonhirov, strmoglavljen od sina Kronosa, 2. v astr. sedmi planet sončnega sistema, odkril Herschel l. 1781
urán -a *m* [nlat. *uranium*; prvina odkrita l. 1789, kmalu po odkritju planeta] v kem. radioaktivna prvina, bela, bleščeča se kovina; njeni izotopi pomembni za pridobivanje atomske energije
uranát -a *m*, *nav. v mn.* **uráti** -ov [uran + -at] soli uranske kisline (kem.)
Uránija -e *ž* [gr. *Ourania*, tj. Nebeška] 1. v stgr. mit. modrica zvezdoslovja, upodabljali so jo z nebesno oblo v roki, 2. pridevek boginje Afrodite (ker je bila tudi boginja nebeške, nečutne ljubezni), 3. asteroid
uraníl -a *m* [uran + -il] v kem. dvovalentni radikal v uranovih soleh
uraníst -a *m* [po lat. *Venus Urania*, boginji čiste, nečutne ljubezni, Uranovi hčeri, ki je prišla na svet brez matere — ali po tem, ker so se v stari Grčiji homoseksualci ogibali prostitutk, tako so včasih dobili sloves nravno čistih ljudi] kdor je nagnjen k uranizmu, homoseksualec; **uranízem** -zma *m* homoseksualnost med moškimi
uranít -a *m* [uran + -it] vrsta uranove rude, uranov in kalcijev fosfat (avtunit) ali uranov in bakrov fosfat (torbernit)
uráno- [gr. *ouranos* nebo] v sestavljenkah, npr. uranografija
uranográfija -e *ž* [urano- + -grafija] nebopisje, v astr. opis(ovanje) in mapiranje nebesnih teles
uranolatrija -e *ž* [urano- + gr. *latreia* čaščenje] čaščenje nebesnih teles
uranolít -a *m* [urano- + -lit] izpodnebnik (= meteorit)
uranometrija -e *ž* [urano- + -metrija] merjenje razdalj med nebesnimi telesi (tudi seznami zvezd v ozvezdjih severne ali južne nebesne poloble)
uranoplástika -e *ž* [urano- + plastika] umetno, plastično oblikovanje neba v ustih
uranoskóp -a *m* [urano- + -skop] daljnogled za opazovanje zvezd (zastarelo)
urarí -ja *m* [španski *urarí*] južnoamer. rastlinski strup (= kurare)
urát -a *m*, *nav. v mn.* **uráti** -ov [ur- iz gr. *ouron* seč, + -at] sol sečne kisline (kem.)
uravnílovka -e *ž* [iz rus.] 1. težnja po izenačenju mezd ne glede na vrednost dela posameznikov in posameznih kategorij in ne glede na stopnjo družbenega razvoja, 2. tak sistem mezd
urbaníst -a *m* [lat. *urbanus* mesten] arhitekt, strokovnjak za urbanistiko; **urbanístičen** -čna -o na urbanistiki sloneč; **urbanístika** -e *ž* nauk (in spretnost v tem) o graditvi in urejanju mest in naselij glede na praktične, higienske in estetske potrebe
urbanitéta -e *ž* [lat. *urbanitas* iz *urbanus* mesten; olikan] olika(nost), vljudnost,

uglajenost (v govorjenju in vedenju), lepo vedenje

urbanizácija -e *ž* [fr. *urbanisation* iz lat. *urbanus* mesten] proces rasti in širjenja mest na škodo podeželja (v zvezi z zgostitvijo industrije in prebivalstva v mestih); **urbanizírati** -am **1.** olikati, omikati, napraviti mestno, **2.** izvajati urbanizacijo

urbanízem -zma *m* [iz lat.] gl. urbanistika

urbár -ja *m* [nlat. *urbarium* iz stnem.] vrsta zemljiške knjige; v teh knjigah so bili v poznem srednjem veku zapisani donosi s posameznih zemljišč in služnosti ter dajatve, ki so jih podložni kmetje dajali fevdalnim gospodom (pri nas do 1848)

urbe condita /ur'be kon'dita/ lat. »od ustanovitve mesta«, tj. Rima l. 753 pr. n. š.; začetek časovnega štetja pri Rimljanih (= ab urbe condita)

urbi et orbi /ur'bi et or'bi/ lat. »mestu (= Rimu) in vsemu svetu«, 1. formula papeškega blagoslova in papeških bul, 2. vsemu svetu, vsem in vsakomur (oznaniti ~)

Urbs aeterna /urbs eter'na/ lat. Večno mesto (= Rim)

úrdu -ja *m* [ind. *urdu* iz perz. iz tur.] jezik indijskih muslimanov; pišejo ga z ar. črkami

úrea -ee *ž* [nlat. *urea* iz gr. *ouron* seč] brezbarvna organska spojina v seču, produkt razpadanja beljakovin

ureáza -e *ž* [ure(a) + -aza] ferment, ki razkraja seč (med.)

urémičen -čna -o [prim. nlat. *uremia*, ur(o)- + -emija] bolan za uremijo; **uremíja** -e *ž* v med. zastrupitev zaradi zaostajanja sestavin seča v krvi in tkivu (pri nekaterih ledvičnih boleznih)

uréter -ja *m* [nlat. *ureter* iz gr. *oureter*] v anat. sečevod; po njem se pretaka urin od ledvic do sečnika

ureterítis -a *m* [ureter + -itis] vnetje sečevoda (med.)

ureterolít -a *m* [ureter(o) + -lit] kamenček v sečevodu

uretikálen -lna -o [nlat. *ureticus*] sečen, ki se tiče seča; ki žene na vodo

urétik(um) -a *m*, *mn.* **urétika** -ik *s* [nlat. *ureticus* sečen] pomočki, ki ženejo na vodo, pospešujejo izločanje seča

urétra -e *ž* [nlat. *urethra* iz gr.] v anat. sečnica, sečna cev (od sečnika do iztoka); **uretrálen** -lna -o ki se tiče uretre, sečničen

uretrítis -a *m* [uretr(a) + -itis] vnetje sečnice, npr. pri kapavici

uretrízem -zma *m* [gl. uretra] krč sečnice

uretroréja -e *ž* [uretr(o) + -reja] iztok iz sečnice (med.)

uretroskóp -a *m* [uretr(o) + -skop] zrcalce za pregledovanje sečnice, vrsta endoskopa; **uretroskopíja** -e *ž* pregledovanje sečnice z uretroskopom

uretrotomíja -e *ž* [uretr(o) + -tomija] prerez sečnice

uréza -e *ž* [gr. *ouresis*] puščanje seča, uriniranje

-úrg -a *m*, **-urgíja** -e *ž* [gr. *-ourgos* delajoč, iz *ergein* delati] v sestavljenkah, npr. dramaturg, metalurgija

urgénca -e *ž* [nlat. *urgentia* iz lat. *urgere* pritiskati, priganjati] 1. siljenje; opomin, (ponovna) zahteva; pospešnica, 2. nujna, neodložljiva prošnja, zahteva...; **urgénčen** -čna -o ki se tiče urgence

urgénten -tna -o [lat. *urgens*] nujen, silen, neodložljiv

-urgíja -e *ž* [iz gr.] gl. -urg

urgírati -am [lat. *urgere*] naganjati, priganjati (da se kaj izvrši ali reši), pritiskati na koga, opominjati, poslati urgenco, ponovno zahtevati

Uríja -a *in* -e *m* [gr. *Ourias* iz hebr. *Uriyah*] v bibliji hetitski častnik; kralj David ga je poslal s pismom k vrhovnemu vojskovodji, ukazujoč mu, naj postavi moža na nevarno mesto, da bo v boju padel; kralju je bila namreč všeč Urijeva žena Batseba, z njo se je potem oženil in rodila mu je sina Salomona; *fig.* **Urijevo pismo** za prinašalca nevarno ali pogubno pismo

-uríja -e *ž* [nlat. *-uria* iz gr. *ouron* seč] v sestavljenkah, npr. albuminurija

urín -a *m* [lat. *urina*] seč

urinál -a *m* [nlat. *urinale*] bolniška gumijasta ali steklena posoda za seč

urinálen -lna -o [lat. *urinalis*] sečen, ki se tiče seča

urinalíza -e *ž* [urin + a(na)liza] kem. analiza urina

urinírati -am [gl. urin] scati, mokriti, opravljati malo potrebo, iti na vodo

urinózen -zna -o [nlat. *urinosus*] sečnat, vsebujoč seč ali njegove sestavine, podoben seču

urlínda -e *ž* [po* Uraniji, pridevku Afrodite] ženska, ki se spolno čuti kot moški

úrna -e *ž* [lat. *urna* vrč; žara; lonec, iz *urere* žgati] 1. žara, vazi podobna posoda za mrliški pepel, 2. volilna skrinjica, v katero pri tajnem glasovanju spuščajo kroglice ali glasovnice, 3. žrebovnica (za vlečenje srečk)

úrning -a *m* [iz* gr.] gl. uranist

úro- [gr. *ouron* seč] v sestavljenkah, npr. uroskopija

urobilín -a *m* [uro- + lat. *billis* žolč, + -in] rdečkast pigment v seču (in fekalijah), v večji množini npr. pri zlateničnih bolnikih

urocíst -a *m* [uro- + nlat. *cystis* mehur] sečnik, sečni mehur (anat.)

urocistítis -a *m* [urocist + -itis] vnetje sečnika (med.)

urodinija -e *ž* [ur(o)- + gr. *odyne* bolečina] bolečine pri puščanju seča (med.)

urogenitálni sistém celotnost organov za izločanje seča in razmnoževanje, mokrila in spolovila

urokróm -a *m* [uro- + gr. *chroma* barva] normalno rumeno barvilo v seču

urolít -a *m* [uro- + -lit] kamen v sečniku

urolitíaza -e *ž* [uro- + litiaza] 1. nastajanje kamnov v sečniku, 2. tako obolenje

urológ -a *m* [uro- + -log] zdravnik, specialist za urologijo; **urologíja** -e *ž* nauk o boleznih sečnih organov in urogenitalnega sistema sploh

urométer -tra *m* [uro- + -meter] priprava za ugotavljanje specifične teže seča

uroskopíja -e *ž* [uro- + -skopija] pregledovanje, preiskovanje seča v diagnostične namene

urotropín -a *m* [uro- + (a)tropin] zdravilo (brezbarven prašek iz amoniaka in formaldehida) pri katarju sečnika in drugih boleznih

Ursa maior [/ur'sa ma'jor/ = lat. veliki medved] Veliki voz, severno sozvezdje (astr.)

Ursa minor [/ur'sa mi'nor/ = lat. mali medved] Mali voz (astr.)

urtikácija -e *ž* [nlat. *urticatio* iz lat. *urtica* kopriva] bičanje s koprivami, v prejšnjih časih pomoček proti ohromelosti

urtikárija -e *ž* [nlat. *urticaria* iz lat. *urtica* kopriva] koprivnica, kožna bolezen z značilnimi srbečimi izpuščaji; zlasti ob preobčutljivosti za kake jedi ali zdravila

u. s. lat. kratica: ut supra

USA angl. kratica: United States of America

usque ad finem /us'kve ad fi'nem/ lat. do konca

usque ad nauseam /us'kve ad nau'zeam/ lat. »do bljuvanja«, do slabosti (iz prenasičenosti); *fig.* če se kaka reč vse preveč ponavlja

ustulácija -e *ž* [nlat. *ustulatio*] sežiganje; v lekarništvu: sušenje ali praženje raznih snovi

usus (est) tyrannus /u'zus est türa'nus/ lat. »splošna raba je tiran«, terja pokorščino

ut desint vires, tamen est laudanda voluntas /ut' desint' vires', tamen est' laudan'da volun'tas/ lat. »čeprav primanjkuje sil, je vendar dobra volja hvale vredna« (Ovid)

utenzílije -ij *ž mn.* [nlat. *utensilia* iz lat. *utensilis* poraben] orodje, priprave, delovne potrebščine

uteríni -ov *m mn.* [lat. *uterini sc. fratres*] otroci iste matere (a raznih očetov), polbratje ali polsestre

uterínski -a -o [nlat. *uterinus*] ki se tiče maternice, materničen (anat.)

ut fata trahunt /ut fa'ta tra'hunt/ lat. kakor (nas) vodi usoda...

úterus -a *m* [lat. *uterus*] maternica, pri sesalcih organ, v katerem se razvija oplojeno jajce (anat.)

utile dulci /u'tile dul'ci/ lat. »koristno s prijetnim (združiti)«, Horac, Pisma o pesništvu, prim. omne tulit...

utilitárec -rca *m* [gl. utilitaren] 1. kdor gleda vse s stališča osebnih koristi, koristolovec, 2. privrženec utilitarizma

utilitáren -rna -o [fr. *utilitaire* iz lat. *utilis* koristen] koristen; preračunan na korist; poraben, primeren; poučen; praktičen

utilitaríst -a *m* [fr. *utilitariste*] 1. privrženec utilitarizma, 2. utilitarec; **utilitarístičen** -čna -o na utilitarizmu sloneč; **utilitarízem** -zma *m* 1. etično-filozofski nauk, ki šteje individualno ali družbeno korist (ali »čim večjo srečo čim večjega števila ljudi«) za osnovo in merilo etične vred-

nosti in nravnosti (glavni predstavniki J. Bentham, J. St. Mill in H. Spencer), 2. težnja izvleči iz vsake stvari kako osebno korist

utilitas publica /uti'litas pub'lika/ lat. javna korist, javna blaginja

utiliter /uti'liter/ lat. zavoljo koristi, iz razlogov koristnosti

utilitéta -e *ž* [lat. *utilitas*] 1. korist(nost); uporabnost; dobiček, 2. koristna stvar

utilizácija -e *ž* [fr. *utilisation*] izkoriščanje, izraba, koristna uporaba (~ industrijskih odpadkov)

ut infra /ut in'fra/ lat. kakor (je napisano, rečeno) spodaj; kakor prej

uti, non abuti /u'ti, non abu'ti/ lat. rabi, a ne zlorabi!

uti possidetis [/u'ti posside'tis/ = lat. kakor imate v posesti] v medn. pravu načelo, ki priznava vojskujočim se strankam dano teritorialno stanje ob koncu vojne

utópičen -čna -o [gr. *ou* ne, *topos* kraj] ki se tiče utopije, na utopiji sloneč; fantastičen (~i roman); neobstoječ; nemogoč, neuresničljiv, sanjarski, izmišljen; neznanstven; **utópični socializem** socialist. teorije pred nastankom znanstvenega socializma, ki so kritizirale na privatni lastnini in izkoriščanju slonečo družbeno ureditev in si zamišljale novo, socialistično družbo, ne da bi mogle odkriti zakone družbenega razvoja in najti družbeno silo, sposobno za socialistično preobrazbo družbe (Tomaž Morus, Campanella, Saint-Simon, Fourier, Owen...)

utopíja -e *ž* [nlat. *utopia* iz gr. *ou* ne, *topos* kraj, tj. neobstoječ, izmišljen svet, po imenu izmišljenega otoka in naslovu knjige Utopija, v kateri je T. Morus l. 1516 orisal idealno državo] 1. leposl. delo, ki riše kako izmišljeno, idealno družbeno ureditev ali danes še neuresničljivo znanstveno-tehnično željo, 2. v politiki »želja, ki je ni mogoče uresničiti ne danes ne kdaj pozneje; želja, ki se ne opira na družbene sile in katere ne podpira rast, razvoj političnih, razrednih sil« (Lenin), 3. *fig.* sanjarija, neuresničljiva fantazija

utopíst -a *m* [fr. *utopiste* iz gr.] pisec utopij; utopični socialist, privrženec utopičnega socializma; *fig.* vnet privrženec neuresničljive zamisli; sanjač, zanesenjak; **utopístičen** -čna -o sloneč na utopiji ali utopičnem socializmu; **utopízem** -zma *m* sanjarstvo, sanjarjenje po neuresničljivem; utopistična želja ali zamisel

ut pictura poesis /ut piktu'ra poe'zis/ lat. »kakor v slikarstvu, tako v pesništvu (veljajo ista temeljna načela)«, začetek Horacovega verza

utrakvíst -a *m* [nem. *Utraquist* iz lat. *utraque* obe, prim. sub utraque specie] 1. ime za zmernejše husite, ki so zahtevali obhajilo v podobi kruha in vina (= kalikstinec), 2. zagovornik dvojezične, raznarodovalne šole, npr. na Koroškem; **utrakvístičen** -čna -o 1. ki se tiče utrakvistov ali utrakvizma, 2. dvostranski, 3. dvojezičen (~a šola); **utrakvízem** -zma *m* gibanje in načela utrakvistov

ut retro /ut ret'ro/ lat. kakor na prejšnji strani; kakor zadaj

utríkel -kla *m* [lat. *utriculus*, dimin. iz *uter* meh] 1. mešič, sočnik pri rastlinah, 2. v anat. (večji) mešiček v notranjem ušesu

utrikulítis -a *m* [utrikel + -itis] vnetje utrikla (med.)

utríkulus -a *m* [iz lat.] gl. utrikel

utriusque iuris /utrius'kve ju'ris/ lat. »obojega prava«, rimskega in kanonskega (doktor ~)

ut sementem feceris, ita metes /ut semen'tem fe'ceris, i'ta me'tes/ lat. kakor boš sejal, tako boš žel

ut sic /ut sik/ lat. kot tak, npr. filozof ut sic (= filozof kot filozof)

ut supra /ut sup'ra/ lat. kakor (je napisano, rečeno) zgoraj; kot prej

uvarovít -a *m* [po ruskem znanstveniku in državniku S. S. Uvarovu, 1786—1855, + -it] zelen granat, vsebujoč krom, najden v Sibiriji

úvea -ee *ž* [nlat. *uvea sc. membrana* iz lat. *uva* grozd] v anat. grozdnica, očesna žilnica (opna)

uveítis -a *m* [uve(a) + -itis] vnetje očesne žilnice (med.)

uvertúra -e *ž* [fr. *ouverture*] 1. uvodna glasba (k operi ipd.), 2. manjša orkestralna skladba, 3. *fig.* uvod, začetek; **uver-**

túren -rna -o ki se tiče uverture; uvoden, začeten

uviólen -lna -o [u(ltra) + viole(te)n] ki se tiče ultravioletnih žarkov; **uviólno steklo** steklo, prepustno za ultravioletne žarke

úvula -e *ž* [nlat. *uvula*, dimin. iz lat. *uva* grozd] v anat. cecelj, mehkonebni jeziček (podaljšek mehkega neba v grlu)

uvuláren -rna -o [nlat. *uvularis*] 1. ki se tiče uvule, 2. v fonetiki: mehkoneben (~i soglasnik)

uvulítis -a *m* [uvul(a) + -itis] vnetje uvule (med.)

uzánca -e *ž*, *nav. v mn.* **uzánce** -nc [fr. *usance* navada, plačilni rok, iz lat. *usus* raba] navade, običaji v trgovskem, zlasti borznem poslovanju

uzuálen -lna -o [nlat. *usualis*] navaden, običajen; (splošno) v rabi; splošen

uzuárij -a *m* [iz lat. *usus* raba] uživalec, koristnik

uzufrúkt -a *m* [lat. *usus et fructus* uporabljanje in uživanje] užitek, pravica do uživanja, tj. začasnega izkoriščanja tuje lastnine brez spreminjanja njenega bistva (pr.)

uzukapíja -e *ž* [lat. *usucapio*] priposestvovanje, lastninska pravica, pridobljena z nenehno uporabo (z zastaranjem), ne da bi bil kdo ugovarjal

uzúra -e *ž* [lat. *usura* raba; obresti] 1. uživanje; raba; obresti, 2. odiranje, oderuštvo, 3. obraba, izginjanje, npr. tkiva (med.)

uzurárij -a *m* [nlat.* *usurarius*] oderuh

uzurpácija -e *ž* [lat. *usurpatio* iz *usurpare* rabiti; polastiti se] samozvanstvo, nasilna, nezakonita prilastitev (oblasti, tujih pravic, lastnine...); **uzurpírati** -am nasilno, nezakonito si (pri)lastiti

uzurpátor -ja *m* [lat. *usurpator*] samozvanec, kdor si kaj nasilno, nezakonito prilasti, zlasti oblast; *fig.* nasilnik

úzus -a *m* [lat. *usus* raba] 1. navada, šega, običaj (pravni ~); splošna raba, 2. uporabljanje tuje lastnine, osebna služnost (pr.)

V

V 1. rim. številka 5, 2. (vanadij) znak za kem. prvino, 3. volt, 4. volumen

v. lat. kratica: 1. vertatur, 2. verte, 3. vide, 4. vidi

VA kratica: voltamper

va [fr. iz lat. *vade*] pojdi, naj gre, naj velja... (največkrat pri hazardnih igrah)

va banque [/va bank'/ = fr. naj gre za banko] igranje za celotni vložek pri kvartanju, kockanju in drugih hazardnih igrah; **igrati va banque** postaviti vse na kocko, tvegati vse; *fig.* spuščati se v nevarnost

vacante sede /vakan'te se'de/ lat. gl. vakanca

vacat [/va'kat/ 3. os. edn. sed. od lat. *vacare* prazen biti] manjka, npr. stavek v tekstu

vade [/va'de/ velel. od lat. *vadere* iti] pojdi, odidi! izgini, poberi se...!

vade in pace /va'de in pa'ce/ lat. pojdi v miru!

vademékum -a *m* [lat. *vade mecum* pojdi z menoj] 1. priročnik, knjižica s praktičnimi pojasnili (npr. potovalni vodnik) ali nasveti, 2. zbirka anekdot ali izrekov

vádi -ja *m* [ar. *wadi* soteska] izsušena rečna (vodna) struga ali dolina v severnoafr. ali arabskih puščavah

vádij -a *m* [nlat. *vadium* iz lat. *vas*, *vadis* porok] polog, (denarna) varščina

vae soli /ve' so'li/ lat. gorje mu, kdor je sam!

vae victis /ve' vik'tis/ lat. »gorje premaganim«, besede galskega vojskovodje Brena premaganim Rimljanom l. 390 pr. n. š. (po Liviju, ko so se pri tehtanju zlata, ki so ga morali izročiti kot vojni plen, pritožili, da tehtnica ni točna, Bren pa je vrgel na skodelo z utežmi še svoj meč)

Váfd -a *m* [ar. *wafd* odposlanstvo, po odposlanstvu, ki je l. 1921 v Londonu zahtevalo neodvisnost Egipta] egiptovska nacionalna, liberalna stranka, ustanovlj. l. 1919 (danes skoraj brez polit.

vpliva); **vafdíst** -a *m* član ali privrženec te stranke
váfelj -na *m* [nem. *Waffel*] 1. skladanec (pecivo), 2. v tekst. a) način vezave, b) hrapava tkanina za brisače
vagabúnd -a *m* [lat. *vagabundus* potepajoč se] klatež, potep(uh); brezdomec; **vagabundírati** -am klatiti se, potepati se, postopati
vagánt -a *m* [lat. *vagans, vagantis*] klatež, potep; **vagánti** -ov *m mn.* potujoči srednjev. kleriki in dijaki, ki so v lat. liričnih pesmih opevali vino in ljubezen, sestavljali polit. satire, nastopali kot glumači...; **vagánten** -tna -o ki se tiče vaganta ali vagantov; klateški, potepuški, potepajoč se
vagína -e *ž* [lat. *vagina* nožnica] v anat. 1. sramnica, (ženska) nožnica, vod med vulvo in ustjem maternice, 2. korica; **vaginálen** -lna -o nožničen, ki se tiče vagine (~a operacija)
vaginítis -a *m* [vagin(a) + -itis] v med. vnetje vagine (= kolpitis)
vaginízem -zma *m* [vagin(a) + -izem] v med. krč vaginalnih mišic zaradi preobčutljivosti vnanjih delov vulve
vaginoskóp -a *m* [vagin(a) + -skop] zrcalce za preiskovanje nožnice in maternice; **vaginoskopíja** -e *ž* preiskovanje z vaginoskopom
vagírati -am [lat. *vagari*] klatiti, potepati se
vagón -a *m* [angl. *waggon*, prim. nem. *Wagen* voz] železniški voz
vagonét -a *m* [angl. *waggonette*] manjši vagon (za 6—8 oseb); vagonček, voziček, npr. za odvažanje rude
vagotomíja -e *ž* [vag(us) + -tomija] prerez vagusa (med.)
vágus -a *m* [= lat. potujoč] drobovni živec, deseti, najdaljši možganski živec (za pljuča in želodec)
vahabít -a *m, nav. v mn.* **vahabíti** -ov [ločino je ustanovil Abd al-Wahhab, 1691* do 1787*] udje ekstremne muslimanske ločine, pobudnice osvobodilnega gibanja arabskih plemen proti turškemu jarmu; v gibanju so sčasoma prevladale konservativne sile in je danes vir uradne ideologije Saudske Arabije
vajgélija -e *ž* [nlat. *weigela*, po nem. zdravniku C. E. Weigelu, 1748—1831] rastlina z rožnatimi ali rumenimi cvetovi, večinoma lepotni grmi, izvirajo iz Azije
vájlovka -e *ž* [po nem. zdravniku A. Weilu, 1848—1916] Weilova bolezen, akutna infekcijska bolezen (nalezljiva zlatenica), povzroča jo neka spiroheta
vakácija -e *ž* [lat. *vacatio*] prostost ali oproščenost od službe, obveznosti, dolžnosti ipd.
vakánca -e *ž* [ital. *vacanza*, nlat. *vacantia* iz lat. *vacans* prazen] izpraznitev službenega mesta, zlasti cerkvenega, prim. sedisvakanca; izpraznjeno službeno mesto; **vakánce** -nc *ž mn.* (šolske) počitnice, oddih (zastarelo)
vakánt -a *m* [gl. vakanten] posestvo brez zakonitega lastnika
vakánten -tna -o [lat. *vacans*] prazen, izpraznjen, nezaseden (~o mesto, ~a služba)
vákat -a *m* [lat. *vacat* prazno; manjka] 1. praznina, prazen prostor, 2. v tisk. prazna stran ali list (za naslovno stranjo)
vakcína -e *ž* [lat. *vaccinus* kravji, iz *vacca* krava] 1. cepivo proti kozam (dobljeno iz gnojnih mehurčkov na koži obolelih telic), 2. cepivo sploh, dobljeno od povzročiteljev bolezni, npr. mrtvih bakterij
vakcinácija -e *ž* [nlat. *vaccinatio*, gl. vakcina] cepljenje, zlasti proti kozam; **vakcinírati** -am cepiti
vakcinátor -ja *m* [gl. vakcina] cepilec
vakcinoterapíja -e *ž* [vakcin(a) + terapija] 1. zdravljenje s cepljenjem, 2. cepljenje v varstvo pred nalezljivo boleznijo
vakêro -a *m* [iz špan.] gl. vaquero
vákuf -a *m* [shr. iz tur. *vakif* iz ar.] pri muslimanih verska ali dobrodelna ustanova z nepremično lastnino
vakuóla -e *ž* [fr. *vacuole* iz lat. *vacuus* prazen] votlinica v celični protoplazmi, nav. napolnjena s tekočino (biol.)
vákuum -a *m* [sr. sp. od lat. *vacuus* prazen] 1. praznina, zlasti prostor, iz katerega je izsesan skoraj ves zrak ali plin (v fiz. posodah, vakuumski cevi...), 2. tlak v posodi ipd., manjši od atmosferskega; **vákuumski** -a -o ki se tiče vakuuma; z razredčenim zrakom; **vákuumski aparát** priprava za izparevanje raztopin pod

nizkim zračnim pritiskom, npr. pri kondenziranju mleka

vákuummèter -tra *m* [vakuum + -meter] priprava za merjenje stopnje vakuuma

valábel *neskl.* [fr. *valable*] pravno veljaven, pravnomočen

valdénz -a *m*, *nav. v mn.* **valdénzi** -ov [nlat. mn. *waldenses*, po ustanovitelju Petru Waldu, trgovcu iz Lyona] krvavo preganjana kršč. ločina, nastala v južni Franciji v 12. stol., ki je hotela obnoviti krščanstvo v prvotni obliki

valdenžàn -ána *m* gl. valdenz

vale [/va'le/ velel. od lat. *valere* veljati; zdrav, krepak biti] (ostani) zdrav! pozdravljen! srečno!

valedíkcija -e *ž* [lat. *valedicere* posloviti se] poslavljanje; slovo; poslovilni govor

valénca -e *ž* [lat. *valentia* moč, nlat. veljavnost, vrednost] 1. v kem. število, ki pove, s koliko atomi vodika se veže kaka prvina, kisik je npr. dvovalenten, 2. v med. učinkovitost, npr. seruma; **valénčen** -čna -o ki se tiče valence

valénten -tna -o [lat. *valens* močan] v kem. z določeno valenco, npr. enovalentna prvina; **valéntnost** -i *ž* gl. valenca

valeriána -e *ž* [nlat. *valeriana*] baldrijan ali špajka, rastlina z zdravilno koreniko, pomirilo za srce; obstoji več vrst

valét -a *m* [fr. *valet* sluga, služabnik] fant v igralnih kartah

valéta -e *ž* [lat. *valete* srečno!] slovo, ločitev, odhodnica; razhodnja, pojedina ob slovesu, npr. po maturi

valete /vale'te/ lat. pozdravljeni! ostanite zdravi! srečno!

valeur -ja *m* [/valœr'/, mn. *valeurs*] fr. veljava, veljavnost; cena; vrednost; *fig.* hrabrost; **valeurs** *neskl. m* 1. vrednotnice, 2. v slikarstvu: tonska vrednost barve, stopnja svetlosti barve ali njenih odtenkov

Valhála -e *ž* [nlat. *Valhalla* iz island. *valhöll* dvorec padlih] v stgerm. mit. (v poznejši dobi) dvorec boga Odina, kjer se gostijo v boju padli junaki

validácija -e *ž* [nlat. *validatio*] priznanje ali potrditev (pravne) veljavnosti ali zakonitosti; overitev; **validírati** -am biti veljaven, pravnomočen; priznati, potrditi veljavnost ali zakonitost

valíden -dna -o [lat. *validus* čvrst, krepak] (pravno) veljaven, pravnomočen; **valídnost** -i *ž* (pravna) veljavnost, pravnomočnost

válija -a *in* -e *m* [shr. iz tur. *vali* iz ar.] v sultanski Turčiji: pokrajinski namestnik, guverner vilajeta

váljenki -enk *ž mn.* [iz rus.] ruski zimski škornji iz debele klobučevine

valkíra -e *ž*, *nav. v mn.* **valkíre** -ir [nem. *Walküren* iz island. *valkyrja* izbiralka padlih, ker odločajo tudi o tem, kateri junaki bodo padli] v stgerm. mit. boginje-device, služabnice boga Odina, ki nosijo duše padlih junakov v Valhalo in jim tam strežejo

valore [/valo're/ ital. iz lat. *valor*] veljava; vrednost; prim. valeur

valorizácija -e *ž* [fr. *valorisation* iz lat.] v ekon. 1. ukrepi za ustalitev ali dvig tržnih cen blaga (omejitev proizvodnje, uničevanje pridelkov...), 2. ukrepi za zvišanje kupne moči denarja, 3. ponovna določitev vrednosti (~ osnovnih sredstev); **valorizírati** -am izvesti valorizacijo, npr. ustaliti ali zvišati cene blaga

Valpúrgina noč [nem. *Walpurgisnacht*, po katol. svetnici Valpurgi, zavetnici pred čari in čaranjem] noč pred praznikom Valpurge 1. maja; po nem. bajki se zbirajo na to noč (posebno na gori Brocken v Harzu) čarovnice in čarovniki na svoje orgije; *fig.* nebrzdano pirovanje

valúta -e *ž* [ital. *valuta* veljava, vrednost] 1. veljava, denarni sistem države (zlata, srebrna ~), 2. denarna enota, na kateri sloni tak sistem (dinar, frank...), zlasti tuja veljava, 3. veljava, tečaj denarne enote ali efektov v medn. trgovini, 4. rok dospelosti terjatve (trg.); **valúten** -tna -o ki se tiče valute; **valútna polítika** politika, ki skuša regulirati tečaj kake valute na domačem ali medn. trgu

valvácija -e *ž* [nlat. *valvatio*] zakonska določitev vrednosti, npr. tujega denarja; **valvírati** -am (o)ceniti, določiti vrednost

válvula -e *ž* [dimin. iz lat. *valva* dvokrilna vrata] v anat. zaklopnica, zaklopka (srčna ~), žepič

valvulítis -a *m* [valvul(a) + -itis] vnetje srčne valvule (med.)

vámp -a *ž in m* [angl. *vamp*, okr. iz *vampire*, izraz iz amer. filma okrog l. 1930] zapeljivka (brezvestna, demonska lepotica), ki s svojimi čari omreži in pogubi moškega

vampír -ja *m* 1. v slovanskih, romunskih itd. pravljicah volkodlak, premrl, tj. mrtvec, ki vstaja ponoči iz groba, davi speče ljudi in jim pije kri, 2. *fig.* krvoses, pijavka, neusmiljen izkoriščevalec, 3. ena od številnih vrst srednje- in južnoameriških netopirjev (zool.)

vampirízem -zma *m* [vampir + -izem] 1. verovanje v vampirje, 2. neusmiljeno odiranje, izkoriščanje, gl. vampir, 3. pretirano puščanje krvi (med.)

vampúm -a *m* [angl. *wampum*] pri severnoamer. Indijancih: prevrtane školjke, nanizane na vrvici — največkrat kot okras v obliki pasu ali denar

van hol. predlog, pred imeni označuje izvir (ne plemstva kot nem. »von«), npr. van Gogh

vanadát -a *m* [vanad(ij) + -at] sol ali ester vanadijeve kisline (kem.)

vanadiát -a *m* [iz nlat.] gl. vanadat

vanádij -a *m* [nlat. *vanadium* iz island. *Vanadis*, pridevek nord. boginje Freye — prvino so odkrili na Švedskem] kem. prvina, redka, zelo trda kovina srebrnkaste barve, npr. za boljše vrste jekla

vanadinít -a *m* [vanadi(j) + -(n)it] vanadijeva in svinčena ruda v obliki rumenih, rjavih in zelenih kristalov

vandál -a *m* [fr. fig. *vandale*, 1732, Voltaire, iz nlat. *Vandalus* Vandal, po stgerm. plemenu, ki je l. 455 vdrlo v Rim in uničilo večino kulturnih spomenikov] *fig.* divjak, surov, kulturi sovražen barbar; **vandálski** -a -o divjaški

vandalízem -zma *m* [fr. *vandalisme*, 1793, Grégoire] nesmiselno pustošenje in uničevanje, zlasti kulturnih vrednot, slepa uničevalna strast, divjaštvo

vanilín -a *m* [vanil(ja) + -in] aromatična snov v plodovih vaniljevca, izloča se v belih kristalih

vanílja -e *ž* [nlat. *vanilla* iz špan. *vainilla*, dimin. iz *vaina* nožnica, po obliki plodov] 1. vaniljevec, 2. strok in plodovi te rastline, 3. dišava iz teh plodov, npr. za pecivo; **vaníljevec** -vca *m* vrsta tropičnih rastlin iz družine orhidej, doma v Mehiki

vanitas vanitatum et omnia vanitas /va'nitas vanita'tum et om'nia va'nitas/ lat. »ničevost ničevosti in vse je ničevost«, tj. vse na svetu je nično in minljivo (po bibliji, iz gr.)

vanity fair [/væ'niti fɛə/ po Bunyanovi alegoriji v delu »Romarjeva pot«] angl. *fig.* »semenj ničevosti«, prazno, nično ubadanje; tudi naslov (V ~) Thackerayevega romana

vapíti -ja *m* [angl. *wapiti*, po indijanski besedi] kanadski jelen (zool.)

vaporiméter -tra *m* [lat. *vapor* para, + -meter] priprava za merjenje pritiska par, npr. pri ugotavljanju alkohola v alkoholnih pijačah

vaporizácija -e *ž* [nlat. *vaporisatio* iz lat. *vapor*, *vaporis* para, hlap] 1. izparevanje, spreminjanje v paro; hlapenje, izhlapevanje, 2. v med. ogrevanje s paro (pri krvavitvah maternice); **vaporizírati** -am izpariti, izhlapiti; izvesti vaporizacijo

vaporizátor -ja *m* [fr. *vaporisateur*] razpršilec, razprševalec tekočin, npr. parfuma

vaquero -a *m* [/vake'ro/ špan. iz *vaca* krava] gonjač, kravji pastir v Španiji, zlasti v Asturiji, in v bivših španskih deželah v Ameriki

vára -e *ž* [špan. *vara*] stara dolžinska in ploščinska mera na Pirenejskem polotoku in v Latinski Ameriki

varán -a *m* [nlat. *varanus*] zmaju podoben orjaški kuščar (več vrst)

varánt -a *m* [angl. *warrant* poroštvo; pooblastilo, iz stfr. *guarant*, prim. garancija] izkazilnica za uskladiščeno blago, pismen izkaz o izročitvi blaga v skladišče (z varantom lahko lastnik blago proda ali najame posojilo)

vári -ja *m* [fr. *vari* iz lat. *varius* različen, ker so lisaste, napol bele, napol črne] vrsta polopic z Madagaskarja

vária *neskl. s mn.* [lat. *varia*, mn. s od *varius* različen] razno, raznotero, to in ono; raznoterosti, mešanica

variabílen -lna -o [nlat. *variabilis* iz lat. *varius* različen] (s)premenljiv (biol., meteorol., ekon. itd.); nestalen; **variabílni kapitál** v ekon. spremenljivi kapital, ki

v delovnem procesu spreminja svojo vrednost, npr. mezda; **variabílnost** -i *ž* spremenljivost

variabilitéta -e *ž* [nlat. *variabilitas*] spremenljivost (= variabilnost)

variábla -e *ž* [nlat. *variabilis* spremenljiv] v mat. spremenljivka (neodvisna ~)

variácija -e *ž* [lat. *variatio* različnost] spreminjanje, (s)prememba, 1. v glas. spreminjanje glasbene misli v melodičnem, ritmičnem itd. pogledu; taka kompozicijska oblika, 2. v biol. pojav, da se nekateri organizmi v kakih lastnostih ločijo od svoje vrste (modifikacije in mutacije); pavrsta, zvrst (= varieteta), 3. v astr. odmik ali sprememba v gibanju nebesnega telesa, npr. Meseca, 4. v mat. premena; **variacíjski** -a -o ki se tiče variacije (~i koeficient)

varia lectio [/va'ria lek'cio/ lat. mn. *variae lectiones*] »različno branje«, drugačna različica besedila

variánca -e *ž* [nlat. *variantia* iz lat. *varians* spreminjajoč se] spremenljivost (mat., fiz., statist.)

variánta -e *ž* [lat. *varians* spreminjajoč se] 1. druga različica kakega besedila, npr. v antičnih tekstih zaradi napak pri prepisovanju, 2. drugačna, različna oblika, obdelava, prikaz...; različek, različica (besedila, osnutka...)

variatio delectat /varia'cio delek'tat/ lat. sprememba je prijetna, sprememba krajša nam čas (Cicero)

varíce -ic *ž mn.* [iz lat.] gl. variks

varicéle -el *ž mn.* [nlat. *varicella*, dimin. od *variola*] v med. norice, epidemična otroška bolezen z izpuščaji, podobnimi kozam

varieté -ja *m* [po fr. gledališču Théâtre des Variétés iz *variété* raznovrstnost] gledališče ali (nočno) zabavišče z raznovrstnimi nastopi

varietéta -e *ž* [lat. *varietas*] 1. različnost, 2. različek; različna oblika ali vrsta, 3. v biol. pavrsta, zvrst

variírati -am [lat. *variare* iz *varius* različen] menjavati, spreminjati; drugačen biti, razločevati se; spreminjati se, biti spremenljiv

varikózen -zna -o [lat. *varicosus*, gl. variks] krotičen (med.)

váriks -a *m*, *mn.* **váriksi** -ov *m in* **varíce** -ic *ž* [lat. *varix*, *varicis*] v med. krotice (razširjene in zvijugane vene)

varióla -e *ž ali mn.* **varióle** -ol [nlat. *variola* iz lat. *varius* različen; pegast] koze, osepnice, runje, bobinke (med.)

variolácija -e *ž* [nlat. *variolatio*] cepljenje proti kozam z izcedkom pravih koz — pred uporabo Jennerjeve metode

variolít -a *m* [variol(a) + -it] zrnasta vulkanska kamnina; ima belkasta telesca v zelenkasti gmoti — v Indiji amulet proti kozam

varioloídi -ov *m mn.* [variol(a) + -oid] milejša oblika pravih osepnic, npr. pri cepljenih osebah (med.)

variométer -tra *m* [lat. *varius* različen, + -meter] 1. vrsta priprav za merjenje fiz. nihanj, npr. zemeljskega magnetizma, 2. priprava za merjenje hitrosti pri vzletu in spuščanju letal, 3. radiotehn. priprava za spreminjanje indukcije

varístor -ja *m* [angl. *variable resistor* spremenljiv upor] elektr. varovalna priprava pred prenapetostjo (npr. strelo), njena upornost se zmanjša, če napetost naraste

varityper -ja *m* [angl.] gl. veritajper

varium et mutabile semper /va'rium et muta'bile sem'per/ lat. (ženska je) zmeraj muhasto in nestanovitno bitje

varšavjánka -e *ž* [po polj. mestu Varšava] 1. poljski ples v $^3/_4$ taktu, podoben mazurki in polki; glasba za ta ples, 2. neka varšavska revolucionarna pesem

vaskuláren -rna -o [nlat. *vascularis* iz lat. *vasculum* posodica] žilen, ki se tiče žil, z žilami, sestavljen iz žil (ali vodov)

vaskulózen -zna -o [iz nlat.] žilnat, bogat žil

vastácija -e *ž* [lat. *vastatio*] (o)pustošenje, razdejanje

váš -a *m* [fr. *vache*] kravína, kravje usnje

vát -a *m* gl. watt

váta -e *ž* [nem. *Watte* iz hol. iz rom.] očiščena in obeljena vlakna bombaža

vatelín -a *m* [gl. vata] redka, kosmatena tkanina za vmesno podlogo

vaterpolíst -a *m* [iz angl.] igralec vaterpola;

váterpolo -a *m* [angl. *water polo*] igra z žogo na vodi; igrata jo dve skupini plavačev (po sedem igralcev)

váterpruf -a *m* [iz angl.] gl. waterproof
vaticínij -a *m* [lat. *vaticinium*] prerokba (zastarelo)
Vátikan -a *in* **Vatikán** -a *m* [ital. *Vaticano* iz lat. *Vaticanus sc. mons* Vatikanski grič] 1. palača v Rimu (z vrsto poslopij) na Vatikanskem griču, sedež rim. papeža, 2. *fig.* papeška vlada, oblast ali politika (včasih v naspr. s Kvirinalom); **vatikánski** -a -o ki se tiče Vatikana (~a knjižnica, ~i muzej); **vatikánski koncíl** cerkveni zbor v Vatikanu: l. 1869—1870, ki je izrekel dogmo o papeški nezmotljivosti, 2. 1962—1965
vatírati -am [nem. *wattieren*] podložiti ali obložiti z vato
vaudeville -la *m* [fr.] gl. vodvil
váza -e *ž* [fr. *vase* iz lat. *vas* posoda] glinasta ipd. posoda, navadno umetniško izdelana, danes za cvetice ali v okras
vazál -a *m* [nlat. *vassallus* iz kelt.; prim. bretonsko: *gwaz* služabnik] fevdnik, v fevd. dobi plemič, ki je dobil od kakega mogočnega fevdalca, npr. kralja, v fevd kako posest in se zato obvezal, da mu bo v vojni pomagal; *fig.* odvisna, podložna oseba ali država; **vazálen** -lna -o fevdniški, ki se tiče vazala; podrejen, odvisen (~a država)
vazektomíja -e *ž* [vaz(o)- + ektomija] v med. 1. delni ali popolni izrez semenovoda, 2. delni ali popolni izrez krvne žile
vazelín -a *m* [iz nem. *Wasser* voda, + -el, iz gr. *elaion* olje, + -in, Chesebrough, 1877] mineralna mast brez vonja, bele ali rumenkaste barve, destilacijski proizvod surovega petroleja (za izdelovanje kožnih mazil, strojna maziva itd.)
vazelína -e *ž* gl. vazelin
vazenól -a *m* [gl. vazelin] vrsta vazelina za izdelovanje zdravilnih mazil
vázo- [lat. *vas, vasis* posoda; žila] v sestavljenkah, npr. vazomotoričen
vazodilatóren -rna -o [vazo- + lat. *dilatare* širiti] v fiziol. razširjajoč krvne žile (~i živci)
vazokonstriktóren -rna -o [vazo- + konstriktoren] v fiziol. zožujoč krvne žile (~i živci)
vazomotór(ič)en -(č)na -o [vazo- + motoričen] v fiziol. urejajoč širjenje in oženje krvnih žil, tj. krvni obtok (vazodilatorni in vazokonstriktorni živci); **vazomotórji** -jev *m mn.* vazomotorni živci
v.c. lat. kratica: verbi causa
Véda -e *ž* [skt. *veda* veda, znanje] štiri svete knjige indijskih brahmanov, pisane v sanskrtu; najstarejši indoevr. pisani spomeniki, vsebujejo himne, molitve, mite itd. (Rigveda, Samaveda, Jajurveda, Atharvaveda)
vedánta -e *ž* [skt. iz *veda* veda, *anta* konec, tj. konec ved] indijski religiozno-filoz. sostav, panteistični monizem, zanikujoč realnost sveta; njegov klasični predstavnik filozof Sankara okrog l. 800 n. š.
vedere Napoli e morire /vede're na'poli e mori're/ ital. »videti Neapelj in umreti«, tj. če si videl Neapelj, lahko mirno umreš, ker take lepote, menijo Neapeljčani, ni nikjer
vedéta -e *ž* (*m*) [ital. *vedetta* iz *vedere* videti] 1. lahka izvidniška ladjica, 2. konjeniška izvidnica iz treh jezdecev (zastarelo); izvidnica; prednja straža, 3. slaven umetnik (-ca), filmska ali gledališka zvezda
vedúta -e *ž* [ital. *veduta* iz *vedere* videti] 1. pogled, razgled na mesto ali pokrajino, 2. pokrajinska ipd. slika
vegetabílen -lna -o [nlat. *vegetabilis* oživljajoč] rastlinski ali rastlinskega izvira, sestavljen iz rastlin (~a prehrana)
vegetabílije -ij *ž mn.* [nlat. *vegetabilia*] 1. rastline; rastlinje, 2. rastlinska hrana, sočivje, zelenjava
vegetácija -e *ž* [nlat. *vegetatio* oživitev] 1. življenje in rast (rastlin); doba rasti, 2. rastlinstvo, rastlinje kakega področja (obmorska ~); *fig.* bujnost, bujna rast, 3. bolezenski izrastek na telesu (med.); **vegetacíjski** -a -o ki se tiče vegetacije (~a doba)
vegetálen -lna -o [nlat. *vegetalis**] rastlinski (v splošnem pomenu); v zvezi z življ. funkcijami organizmov (= vegetativen)
vegetarijánec -nca *m* [angl. *vegetarian*, prim. vegetabilen] 1. kdor uživa le rastlinsko hrano (nav. tudi ne kadi in ne pije), privrženec vegetarijanstva, 2. *fig.* nasprotnik nasilja v polit. boju; **vegetarijánstvo** -a *s* 1. nauk in gibanje, ki nasprotuje uživanju mesa (strogi

vegetarijanci ne uživajo niti mleka, jajc...), 2. izključno rastlinska prehrana

vegetatíven -vna -o [nlat. *vegetativus*] 1. rastlinski, lasten ali podoben rastlinam; skupen rastlinam in živalim, 2. v zvezi s samohotnimi funkcijami organizmov (rastjo, razmnoževanjem...); samohoten, nezaveden; *fig.* nedejaven, 3. nespolen; **vegetatívne fúnkcije** funkcije (notranjih organov), ki so v zvezi s prehrano, rastjo in razmnoževanjem: dihanje, prebava...; **vegetatívno razmnoževanje** v biol. nespolno razmnoževanje, npr. z delitvijo; **vegetatívno živčevje** drobovno, samohotno živčevje (njegovega delovanja se ne zavedamo), ki uravnava vegetativne funkcije

vegetírati -am [lat. *vegetare* oživljati] *fig.* životariti, živeti nedejavno ali človeka nevredno življenje, živeti tjavdan

veheménca -e *ž* [lat. *vehementia*] sila; nasilnost; silovitost, viharnost; ognjevitost; **veheménten** -tna -o (na)silen; neobrzdan, strasten; ognjevit

vehíkel -kla *m* [lat. *vehiculum* voz] 1. voz, vozilo; prevozno sredstvo, 2. posrednik, npr. jezik kot posrednik misli, 3. v lekarništvu: »zdravilska osnova«, snov (npr. destilirana voda), ki daje zdravilu gmoto in posreduje zdravilni učinek

veksácija -e *ž* [lat. *vexatio*] nadloga, stiska, muka; nevolja, jeza; mrcvarjenje, mučenje; nagajanje

véktor -ja *m* [lat. *vector* nosilec] 1. v mat. in fiz. količina, ki je določena z absolutno vrednostjo in s smerjo (npr. sila, hitrost, pospešek), 2. v med. prenašalec bolezni, npr. insekti; **vektoriálen** -lna -o usmerjen, določen z absolutno vrednostjo in smerjo, odvisen od smeri

velácija -e *ž* [nlat. *velatio* iz lat. *velum*] mehkonebni izgovor glasu

velamènt -énta *m* [lat. *velamentum* odelo] 1. odevalo; ovoj, 2. v anat. ovojnica, opna, 3. *fig.* izmišljen razlog, pretveza

velár -a *m* [fr. *vélaire*, gl. velum] v slovn. mehkonebnik, mehkonebni glas: k, g, h; **velâren** -rna -o mehkoneben

velárij -a *m* [lat. *velarium*] pri Rimljanih: platnena streha nad amfiteatrom v varstvo pred soncem in dežjem

velén -a *m* [fr. *vélin*] 1. pergament, 2. boljši, pergamentu podoben pisalni papir, 3. vrsta čipk

velít -a *m* [lat. *veles*, *velitis*] pri Rimljanih: lahko oborožen legionar (vznemirjali so sovražnika in se hitro umaknili)

veloce [/velo'če/ ital. iz lat. *velox*] *prisl.* hitro, naglo (glas.)

velocipéd -a *m* [fr. *vélocipède* iz lat. *velox*, *velocis* hiter, *pes*, *pedis* noga] vrsta starinskega bicikla ali tricikla (in prejšnje ime za bicikel)

velocissimo /veloči'simo/ ital. *prisl.* zelo naglo (glas.)

velodróm -a *m* [lat. *velox* hiter, gr. *dromos* tek; tekališče] dirkališče, steza v krogu za kolesarske dirke in treninge

vélter -ja *m ali* **vélterska teža** [angl. *welterweight*] boksarska ali rokoborska teža polsrednje kategorije (do 66,7 kg)

vélum -a *m* [lat. *velum* jadro; zavesa] 1. mehko nebo z jezičkom (anat.), 2. ogrinjalo (liturg.)

velúr -ja *m* [fr. *velours* iz lat. *villus* las] 1. žamet, baržun, mehka, močno kosmatena tkanina za obleke in plašče, 2. vrsta lahkega usnja

velutín -a *m* [fr. *veloutine*] 1. ozko rebričast rips, 2. vrsta flanele

vélvet -a *m* [angl. *velvet* iz nlat. *velvetum* iz lat. *villus* las] žamet ali žametu podobná, včasih vzorčasta tkanina

véna -e *ž* [lat. *vena* žila] v anat. žila dovodnica, ki dovaja kri srcu, naspr. arterija

venálen -lna -o [lat. *venalis* iz *venus* prodaja] kupljiv, naprodaj, prodajen; podkupljiv

vena poetica /ve'na poe'tika/ lat. pesniška žilica

vendémiaire -ra *m* /vãdemjɛr' -a/ fr. »mesec trgatve« (prvi jesenski mesec), prvi mesec po koledarju fr. revolucije l. 1789

vendéta -e *ž* [ital. *vendetta* maščevanje] krvno maščevanje, zlasti na Korziki

venecijánka -e *ž* [ital. *Venezia* Benetke] beneška žaga, žaga samica

venektazíja -e *ž* [ven(a) + gr. *ektasis* razširitev] razširitev ven (med.)

Vénera -e *ž* [lat. *Venus*, *Veneris*] 1. v strim. mit. boginja ljubezni in lepote, mati Amorja, istovetna z gr. Afrodito, 2.

zvezda Danica, Večernica, najsvetlejši planet v sončnem sistemu; **Vénerin pas** [nlat. *cestus Veneris*] vrsta rebrače v obliki pasu (ožigalkarjem sorodne morske živali); *fig.* **vénera -e** *ž* 1. lepotica; ljubica, 2. v alkimiji: baker

venerábel *neskl. ali* **venerabílen** -lna -o [lat. *venerabilis*] častivreden, (vele)spoštovan; častitljiv

venerácija -e *ž* [lat. *veneratio*] čaščenje, (globoko) spoštovanje, izkazovanje časti

venêričen -čna -o [lat. *venereus* ali *venerius* Veneri posvečen; čuten, spolen] spolen, izvirajoč od spolnega akta ali v zvezi z njim; kožen; **venêrične bolezni** spolne bolezni, nalezljive bolezni, ki se prenašajo največ s spolnim občevanjem

venerológ -a *m* [vener(ičen) + -log] zdravnik, specialist za spolne bolezni; **venerologíja -e** *ž* nauk o spolnih boleznih in njih zdravljenju

venesékcija -e *ž* [ven(a) + lat. *sectio* rezanje] odprtje ven, puščanje krvi iz ven

venia docendi /ve'nia docen'di/ lat. dovoljenje za predavanja na vseučiliščih in visokih šolah

venia legendi lat. gl. venia docendi

venipunktúra -e *ž* [ven(a) + punktura] punktura žile iz kirurgičnih ali terapevtskih razlogov

veni, vidi, vici /ve'ni, vi'di, vi'ci/ lat. »prišel sem, videl in zmagal«, Cezarjevo sporočilo prijatelju Amantiju v Rim (po Plutarhu) po lahki in hitri zmagi pri Zeli nad Mitradatovim sinom Farnakom l. 47 pr. n. š.

venózen -zna -o [lat. *venosus*] ki se tiče ven; bogat žil, žilnat; pretakajoč se po venah; temno rdeč (~a kri); **venózna kri** temno rdeča (ker ima malo kisika) kri, ki teče po venah proti srcu

vénski -a -o [iz lat.] ki se tiče ven (~a stena)

ventíl -a *m* [iz lat. *ventilare* pihljati] 1. zapiralo, ki regulira dotekanje ali iztekanje plinov ali tekočin; zaklopka, oddušnik (tehn.), 2. odvod pri trobilih (glas.)

ventilácija -e *ž* [lat. *ventilare* pihljati] 1. (pre)zračenje, izmenjavanje pokvarjenega zraka s čistim v zaprtih prostorih, 2. priprava ali sistem priprav za zračenje

ventilátor -ja *m* [angl. *ventilator* iz lat.] zračnik, prezračevalnik, tj. mehanična priprava za zračenje

ventilírati -am [lat. *ventilare* pihljati] 1. (pre)zračiti, (pre)vetriti, 2. *fig.* (javno) načeti kako vprašanje, sprožiti, pretresati, rešetati kaj

ventôse -sa *m* /vãtoz' -a/ fr. »vetrni mesec« (tretji zimski mesec), šesti mesec po koledarju fr. revolucije l. 1789

ventrálen -lna -o [lat. *ventralis* iz *venter* trebuh] trebušen, ki se tiče trebuha; v anat. na trebušni strani, sprednji, naspr. dorzalen; v bot. spodnji (~a stran lista)

ventre à terre [/vãtrə a tɛr'/ = fr. trebuh na zemlji] vrsta hitrega galopa (pri dirkalnih konjih)

ventríkel -kla *m* [lat. *ventriculus* želodec, dimin. iz *venter* trebuh] v anat. prekat, ime telesnih duplin, predvsem v srcu (srčni ~) in možganih; **ventrikuláren** -rna -o 1. želodčen, 2. prekaten

ventrilokvénca -e *ž* [lat. *venter* trebuh, *loqui* govoriti] domnevno trebušno govorjenje; **ventrilokvíst** -a *m* kdor zna govoriti iz trebuha (namreč brez premikanja ustnic)

Vénus *neskl. ž* [iz lat.] gl. Venera

Venus Urania [/ve'nus ura'nia/ prim. Uranija] lat. nebeška Venus, boginja nebeške, nečutne ljubezni

Venus vulgivaga /ve'nus vulgi'vaga/ lat. potepuška, vsem namenjena Venus, tj. boginja kupljive ljubezni

veránda -e *ž* [iz* portug. *varanda*] odprta ali ostekljena lopa ob hiši

veratridín -a *m* [lat. *veratrum* teloh, + -id, + -in] alkaloid, obenem z veratrinom v semenih sabadile

veratrín -a *m* [lat. *veratrum* teloh, + -in] bel, strupen prašek (alkaloid ali zmes alkaloidov) iz korenine teloha, semen sabadile ali drugih rastlin

vêrb -a *m* [iz lat.] gl. verbum

verbále -la *m, mn.* **verbálije** -ij *ž* [gl. verbalen] samostalnik, izpeljan iz glagola (slovn.)

verbálen -lna -o [nlat. *verbalis* beseden] 1. usten, beseden, izražen z besedami (ne pismen), 2. dobeseden (~i prevod), 3. glagolski; **verbálna nóta** diplomatsko

sporočilo brez podpisa o manj pomembni stvari; velja približno toliko kot ustna izjava; **verbálna definícija** golo imenovanje, brez razlage vsebine pojma

verbalíst -a *m* [iz lat. *verbum* beseda] gostobesednež, kdor dosti govori, a malo pove; **verbalízem** -zma *m* 1. gostobesednost, kopičenje besed za malo misli, mlatenje prazne slame, 2. reklo ali stavek brez prave vsebine in smisla

verbaliter /verba'liter/ lat. dobesedno

verba movent, exempla trahunt /ver'ba mo'vent, eksem'pla tra'hunt/ lat. besede mičejo, zgledi vlečejo

verbatim /verba'tim/ nlat. dobesedno

verbatim et litteratim /verba'tim et litera'tim/ nlat. dobesedno, do črke natančno

verba volant, scripta manent /ver'ba vo'lant, skrip'ta ma'nent/ lat. besede preminejo, kar je napisano, pa ostane

verbéna -e *ž* [lat. *verbena* vejica] rastlina iz rodu, sorodnega ustnaticam; pri nas navadno sporiš, lepotna rastlina z dehtečimi cvetovi

verbi causa /ver'bi kau'za/ lat. na primer

verbi gratia /ver'bi gra'cia/ lat. na primer (= verbi causa)

verbis expressis /ver'bis ekspre'sis/ lat. izrečno (= expressis verbis)

verbózen -zna -o [lat. *verbosus*] (pre)gostobeseden, dolgovezen; **verbóznost** -i *ž* gostobesednost, dolgoveznost

vêrbum -a *m* [lat. *verbum* beseda; izjava; glagol] v slovn. glagol, pregibna besedna vrsta

verde antico /ver'de anti'ko/ ital. zelen, s serpentinom pomešan marmor ali diabaz, gradbeni kamen pri Rimljanih

verdíkt -a *m* [iz lat. *vere dictum* prav rečeno] pravdorek, zlasti razsodba porotnega sodišča; *fig.* razsodba ali odločitev

verificírati -am [nlat.* *verificare* iz lat. *verus* resničen, *facere* narediti] preskusiti kaj; overiti (potrditi, priznati) pravilnost ali resničnost česa s preskušanjem

verifikácija -e *ž* [gl. verificirati] 1. preskušanje; preveritev, 2. potrditev, overitev; **verifikacíjski** -a -o ki se tiče verifikacije; potrdilen; **verifikacíjska komisíja** odbor, ki pregleduje in potrjuje pravilnost, npr. poslanskih mandatov

verifikátor -ja *m* [gl. verificirati] kdor kaj verificira, 1. preglednik, 2. overitelj

verízem -zma *m* [ital. *verista* iz *vero* resničen] privrženec verizma; **verízem** -zma *m* naturalizmu sorodna ital. umetn. smer, ki se je uveljavila zlasti v leposlovju in glasbi (Verga, Mascagni...)

veritájper -ja *m* [angl. *varityper*] vrsta pisalnega stroja za matrice pri ofsetnem tisku

veritas odium parit /ve'ritas o'dium pa'rit/ lat. resnica bôde v oči (= povzroča sovraštvo), konec nekega Terencijevega verza

verízem -zma *m* [ital. *verismo*] gl. verist

Vêrmaht -a *m*, **vêrman** -a *m* [iz nem.] gl. Wehrmacht, wehrmann

vermicélli -ov *m mn.* [/vermiče'li/ ital. iz *vermicello* črviček] drobni rezanci (kuh.)

vermicíd -a *m* [lat. *vermis* črv, + -cid] pomoček za odpravljanje glist (med.); **vermicíden** -dna -o uničujoč gliste

vêrmut -a *m* [nem. *Wermut* pelin] pelin(k)ovec, aromatično vino ali žganje, pripravljeno s pelinom in drugimi zelišči

vernácija -e *ž* [nlat. *vernatio* iz lat. *vernare* ozeleneti] razvrstitev, lega lističev v brstečem popku (bot.)

vernié -ja *m* [fr. *vernier*, pripravo je iznašel matematik P. Vernier, 1580—1637] pomožna merilna priprava, sorodna noniju

veronál -a *m* [po ital. mestu Veroni] tovarniško ime za barbital, bel prašek grenkega okusa (proti nespečnosti); v večjih dozah hudo strupen

ver sacrum [/ver sak'rum/ = lat. sveta pomlad] pri Rimljanih žrtvovanje pomladka (sadežev, živine, otrok) v nevarnih časih; otroci so v ta namen morali po svetu, ko so odrasli

Versailles -a *m* /vɛrsaj'/ fr. 1. mesto v bližini Pariza, 2. palača s parkom v tem mestu (dal sezidati Ludvik XIV.); **versájski mir** mir, s katerim se je končala prva svetovna vojna, podpisan 28. jun. 1919 v V. med antanto in Nemčijo

versájec -jca *m*, *nav. v mn.* **versájci** -ev [iz fr.] nasprotniki pariške komune, ki so po razglasitvi komune zbežali v Versailles in po obnovitvi buržoazne vlade krvavo obračunali s komunardi; *fig.* zagrizen kontrarevolucionar

versi liberi ital. gl. versi sciolti
versi sciolti /ver'si šol'ti/ ital. prosti verzi brez rim
verso *neskl.* /ver'zo/ lat. hrbtna stran (lista); na hrbtni strani
vérsta -e *ž* [iz rus.] ruska dolžinska mera, pribl. 1067 m
versus cancrinus /ver'zus kankri'nus/ lat. »rakov verz«, verz, ki ima, če ga beremo naprej ali nazaj, isti ali drugačen pomen (= palindrom)
versus memorialis /ver'zus memoria'lis/ lat. »spominski verz«, verz, s katerim si kaj vtisnemo v spomin, zlasti slovn. pravilo
vert. lat. kratica: 1. vertatur, 2. verte
vertatur [/verta'tur/ lat. iz *vertere* obrniti] naj se obrne, npr. list ali črka v tisk. korekturi
verte [/ver'te/ lat. velel. iz *vertere* obrniti] obrni, prim. vertatur
vertebrálen -lna -o [nlat. *vertebralis* iz lat. *vertebra* člen, zgib; vretence] vretenčen, ki se tiče hrbteničnih vretenc; sestavljen iz vretenc; *fig.* hrbteničen
vertebráta -at *s mn.* [nlat. mn. *vertebrata* iz lat. *vertebra* vretence] v zool. vretenčarji
vérteks -a *m* [lat. *vertex* vrtinec; vrh] vrh, najvišja točka česa, zlasti, 1. v anat. teme (glave), 2. vrh, npr. piramide, 3. zenit (astr.)
verte, si placet /ver'te, si pla'cet/ lat. prosim, obrnite (notni list pri igranju)
vêrthajm -a *m* [trg. ime Wertheim, po* iznajditelju] vrsta ključev in ključavnic ter blagajn; **vêrthajmovka** -e *ž* verthajmska ključavnica...
vertiginózen -zna -o [lat. *vertiginosus*] omotičen, vrtoglav; *fig.* nestalen; **vertígo** -a *m* omotica, vrtoglavica (med.)
vertikála -e *ž* [nlat. *verticalis* navpičen, iz lat. *vertex* vrh] navpičnica, navpična premica; **vertikálen** -lna -o 1. ki se tiče verteksa, 2. navpičen, pokončen, naspr. horizontalen; pravokoten; **vertikálna povezanost** povezanost med podjetji medsebojno odvisnih proizvajalnih stopenj, npr. rudniki, železarne, strojništvo
vêrz -a *m* [lat. *versus*] pesniška vrstica, stih kot metrična celota; **vêrzen** -zna -o ki se tiče verza
verzácija -e *ž* [lat. *versatio*] obračanje, sukanje; obrat, zasuk, vrtljaj
verzálka -e *ž* [lat. *versus* vrstica; odstavek] v tiskarstvu: velika začetnica
verzatílen -lna -o [lat. *versatilis*] gibljiv; (s)premenljiv, nestalen; gibčen; živahen
verzificírati -am [lat. *versificare* iz *versus* vrstica, *facere* narediti] 1. dati obliko verza, 2. pesnikovati, *nav. pejor.* pesmariti, kovati verze; **verzifikácija** -e *ž* 1. pesnikovanje, *nav. pejor.* pesmarjenje, klepanje verzov, 2. nauk o tem ali spretnost v tem
verzifikátor -ja *m* [lat. *versificator*] *pejor.* kdor kleplje verze, pesmar, rimač
vêrzija -e *ž* [nlat. *versio* obrat, iz lat. *vertere* obrniti] 1. različica, ena od več različnih pripovedi, pojmovanj ali razlag (npr. dve verziji o poteku nezgode); posebna oblika česa, 2. način prikazovanja; tak prikaz ali stališče, 3. svoboden prevod, 4. v med. a) obrnitev otroka v maternici, da se olajša porod, b) nenormalna izvrnjenost maternice
verzíran -a -o [nem. *versiert* iz fr. *versé* iz lat. *versari* vrteti se] izurjen, izkušen, izveden; spreten v čem; **verzíranost** -i *ž* izurjenost, privajenost; spretnost
vesíka -e *ž* [lat. *vesica*] mehur, zlasti sečnik [nlat. *vesica urinaria*]
vésikans -a *m* [iz nlat.] gl. vesikatorij
vesikatórij -a *m* [nlat. *vesicatorium*] pomoček, ki dela na koži mehurje in izvleče npr. vnetja na globljih mestih; mehurnik, vlečnik (tak obliž)
vesikuláren -rna -o [lat. *vesicula* mehurček] 1. ki se tiče kožnih ipd. mehurjev, 2. mehurjast, iz mehurjev ali mehurčkov
vesikulózen -zna -o [gl. vesika] mehurjav, pokrit z mehurji
véspa -e *ž* [ital. *vespa* osa] vrsta manjšega motocikla
vesperále -la *m* [lat. *vesper* večer] v liturg. večerniški plašč, pluvial
Vésta -e *ž* [lat. *Vesta*] 1. v strim. mit. sestra Jupitra, boginja ognja in deviške čistosti, varuhinja domačega ognjišča; v njenem svetišču je gorel večni ogenj, 2. planetoid, odkrit l. 1807
vestálije -ij *ž mn.* [lat. mn. *Vestalia*] praznik v starem Rimu na čast boginje Veste; praznovali so ga junija

vestálka -e *ž* [lat. *virgo Vestalis*] devica, svečenica boginje Veste; varovale so sveti ogenj v svetišču boginje in morale obljubiti deviško čistost
vêstern -a *m* [iz angl.] gl. western
vestibúl -a *m* [lat. *vestibulum*] 1. velika veža, preddverje pri večjih zgradbah, tj. prostor med vhodnimi vrati in notranjim delom zgradbe, 2. ušesni predvor (anat.); **vestibuláren** -rna -o predvoren
vestigia me terrent /vesti'gia me te'rent/ lat. »sledov me je strah«, tj. stopinj, ki vse vodijo v brlog, nobena pa iz njega (pravi lisica v basni bolnemu levu); *fig.* pozor na nevarnost
vêstija -e *ž* [fr. *veste*] 1. telovnik, 2. vrsta jopice, ki se zapenja spredaj
veterán -a *m* [lat. *veteranus* iz *vetus* star] star, doslužen vojak, zlasti vojni borec; star, preizkušen bojevnik; *fig.* star, zaslužen delavec na kakem področju
veterína -e *ž* [lat. *veterina sc. animalia* vprežna živina] 1. živinozdravstvo, znanost, ki raziskuje živalske bolezni in njih zdravljenje, 2. veterinarska fakulteta
veterinár -ja *m* [fr. *vétérinaire* iz lat.] 1. živinozdravnik, 2. študent veterine
veterinárstvo -a *s* [gl. veterina] živinozdravstvo (= veterina)
véto -a *m* [lat. *veto* prepovedujem, iz *vetare* prepovedati — formula, s katero so rimski tribuni zametovali sklepe senata] pravica kake osebe, npr. predstavnika kake države v medn. forumu, da lahko z ugovorom zavrne nevšečen sklep ali zakon (absolutni ~, suspenzivni ~); *fig.* ugovor; prepoved
vezíka -e *ž* [iz lat.] gl. vesika
vezír -ja *m* [tur. *vezir* iz ar. *wazara* nositi breme] visok drž. uradnik (nekak minister) v sultanski Turčiji; **veliki vezír** najvišji drž. uradnik (nekak ministrski predsednik) v sult. Turčiji
vezuvianít -a *m* [Vezuv + -(i)an, + -it] vulkanska kamnina, največkrat rjavkaste ali zelene barve, pretežno kalcijev in magnezijev silikat (= idokraz); pogosto ga izbruha Vezuv
v. g. lat. kratica: verbi gratia
Vi (virginij) znak za kem. prvino
vía [lat. *via* pot, cesta; način; pravno sredstvo] predl. prek, čez, npr. potovati via Ljubljana (= prek Ljubljane)
viadúkt -a *m* [lat. *via* pot, + -dukt kot akvedukt] cestni ali železniški most čez globel, dolino ipd., ne čez vodo
via facti /vi'a fak'ti/ lat. »z dejstvi«, 1. samo po sebi, 2. samovoljno, nasilno, s silo
via media /vi'a me'dia/ lat. srednja pot (med dvema skrajnostma)
viandótka -e *ž* [angl. *wyandotte*, po indijanskem plemenu v ZDA] vrsta kokošje pasme
viátik -a *ali* **viátikum** -a *m* [lat. *viaticum* potnina] 1. potnina; potni stroški, 2. v liturg. »sveta popotnica«, obhajilo za umirajočega)
vibrácija -e *ž* [lat. *vibrare* tresti se] 1. v fiz. tresenje, nihanje telesa (= oscilacija); tresljaj, 2. tresenje, drhtenje glasu
vibrafón -a *m* [lat. *vibrare* tresti se, + -fon] glasbilo iz kovinskih ploščic, največ pri jazzu; **vibrafoníst** -a *m* kdor igra na vibrafon
vibrato /vibra'to/ ital. *prisl.* drhteče, tresoče (glas.)
vibrátor -ja *m* [lat. *vibrare* tresti se] vrsta priprav za zbujanje ali prenašanje vibracij (~ za masažo); vibrirajoči del ali priprava
víbrio -ia *ali* **vibrión** -a *m* [nlat. *vibrio* iz lat. *vibrare* tresti se] vejičasti mikrob, spirilam sorodni mikrobi z gibčnim, vejičastim telescem, npr. povzročitelji azijske kolere
vibrírati -am [lat. *vibrare* tresti se] tresti se, nihati (= oscilirati); v glas. trepetati, drhteti z glasom
vibrográf -a *m* [lat. *vibrare* tresti se, + -graf] priprava za merjenje in zapisovanje vibracij (na ladjah, pri strojih, mostovih...)
vibrográm -a *m* [lat. *vibrare* tresti se, + -gram] vibrografski zapis
vibrométer -tra *m* [lat. *vibrare* tresti se, + -meter] merilnik vibracij (tehn.)
vibúrnum -a *m* [lat. *viburnum* dobrovita] 1. razni grmi iz rodu, v katerega sodi npr. dobrovita, 2. posušeno lubje raznih vrst iz tega rodu (v med.)
více- [lat. *vice* namesto; zaradi] predpona, v zloženkah izraža nadomeščanje,

1. pod-, namestni, pomožni, 2. namestnik, pomočnik, npr. vicekonzul

víceadmirál -a *m* [vice- + admiral] podadmiral

vicedóm -a *m* [iz lat. *vicedominus* iz *dominus* gospod] 1. deželni (vladarjev ali škofov) namestnik, 2. upravnik cerkvenih posesti

víceguvernêr -ja *m* [vice- + guverner] podguverner, guvernerjev namestnik

vícekáncler -ja *m* [vice- + kancler] podkancler

vícekónzul -a *m* [vice- + konzul] podkonzul

víceprefékt -a *m* [vice- + prefekt] podprefekt

víceprezidènt -énta *m* [vice- + prezident] podpredsednik

víceregènt -énta *m* [vice- + regent] namestnik regenta

vice versa /vi'ce ver'za/ lat. nasprotno, narobe, v nasprotnem vrstnem redu

vicezimálen -lna -o [lat. *vicesimus* dvajseti] dvajseten, sloneč na številu dvajset, npr. delno v štetju pri Francozih in naših Rezijanih, ki ne pravijo 80, marveč 4 krat 20

vichy -ja *m* [/viši'/ fr. po mestu Vichy] vrsta kariraste bombažne tkanine

vicinálen -lna -o [lat. *vicinalis* soseden] soseden; krajeven, mesten; bližnji; stranski (~a pot); **vicinálka** -e *ž*, **vicinálna železnica** manj pomembna železnica za krajevni promet

viciózen -zna -o [lat. *vitiosus*] pomanjkljiv; napačen; hudoben, zloben; (pre)grešen; pokvarjen; muhast

vicomte -ta *m* [fr.] gl. vikont

victoria regia [/vikto'ria re'gia/ nlat., imenovana v počastitev angl. kraljice Viktorije] »kraljica lokvanjev«, vrsta lepih, gigantskih lokvanjev, zlasti na Amazonki in njenih pritokih

victrix causa diis placuit, sed victa Catoni /vik'triks kau'za diis' plakuit', sed vik'ta kato'ni/ lat. »bogovi so se postavili na stran zmagovalca, Katon pa na stran premaganca« (namreč Pompeja, ki ga je premagal Cezar); citat iz Lukana o značajnih ljudeh, ki ostanejo zvesti prepričanju tudi v hudih preizkušnjah

vid. lat. kratica: 1. vide, 2. videatur

vide [/vi'de/ velel. od lat. *videre* videti] glej (kot opozorilo na stran, citirano besedilo ipd.)

videant consules, ne quid res publica detrimenti capiat /vi'deant kon'zules ne kvid res pub'lika detrimen'ti ka'piat/ lat. »naj konzula pazita, da država ne bo trpela škode«, formula, s katero je rimski senat v nevarnih časih dajal konzulom diktatorsko oblast; *fig.* naj poklicani pazijo, da ne bo trpela javna blaginja

vide ante /vi'de an'te/ lat. glej spredaj (na prej citiranem mestu)

videat [/vi'deat/ konj. iz lat. *videre* videti] naj vidi, naj pregleda, naj se mu predloži

videatur [/videa'tur/ konj. pas. iz lat. *videre* videti] (po)glejte (navedeno mesto ali stran)

vide infra /vi'de in'fra/ lat. glej spodaj

videlicet [/vide'licet/ = lat. seveda; namreč, iz *videre licet* lahko se vidi] namreč, in sicer...

vídeo -ea *m* [lat. *video* vidim] vidni del televizijskega programa (v zvezi s slušnim)

vide supra /vi'de sup'ra/ lat. glej zgoraj (na prej citiranem mestu)

videtur *neskl. m* [/vide'tur/ = lat. videti je, zdi se] mnenje, izraženo o čem

vidi /vi'di/ lat. videl, pregledal (kak spis), vzel na znanje

vidimácija -e *ž* [lat. *vidimatio*] uradni pregled in potrditev; **vidimírati** -am uradno pregledati in potrditi, npr. da se prepis ujema z izvirnikom

vídimus -a *m* [lat. *vidimus* videli, pregledali smo] overitev, potrditev; overjen prepis

vidírati -am [nem. *vidieren* iz lat. *videre* videti] 1. overiti, potrditi; podpisati (kak dokument), 2. dati vizum

vi et armis /vi et ar'mis/ lat. s silo in orožjem

Vieux Saxe [/vjö saks/ = fr. stara Saška] označba za meissenski porcelan iz zač. 18. stol.

view *neskl. m* [/vju:/ angl. iz lat. *videre* videti] pogled; razgled; pregled; ogled; vidik; mnenje, naziranje

víg -a *m*, *nav. v mn.* **vígi** -ov *ali* **vígovci** -ev [iz angl.] gl. whig

vigezimálen -lna -o [lat. *vigesimus* dvajseti] dvajseten (= vicezimalen)

vigilánca -e *ž* [lat. *vigilantia* budnost] budnost, čuječnost; pazljivost; previdnost

vigilánt -a *m* [lat. *vigilans* čuječ] 1. skriven policijski agent, 2. kaznjenec ali hudodelec, ki obvešča policijo o naklepih pajdašev
vigilánten -tna -o [lat. *vigilans*] buden, bedeč; pazljiv; previden; skrben
vigílija -e *ž* [lat. *vigilia*] pri Rimljanih: 1. ponočna straža, vojak na nočni straži, 2. nočna straža (štiri straže po tri ure)
vigílija -e *ž*, *nav. v mn.* **vigílije** -ij [nlat. *vigiliae*] v liturg. 1. bogoslužni obred na večer pred večjim praznikom; dan pred večjim praznikom, 2. nočne molitve za umrlim (ljudsko: vilje, bilje)
vigónjka -e *ž* [fr. *vigogne* vikunja] preja iz kratkih bombažnih ali mešanih vlaken, prvotno iz volne vikunje
vigoroso /vigoro'zo/ ital. krepko, močno, s poudarkom (glas.)
vigorózen -zna -o [nlat. *vigorosus*] krepak, močan, silen, tršat, čvrst, trlepen, korenjaški
vígovci -ev *m* [iz angl.] gl. whig
vígvam -a *m* [angl. *wigwam*, po algonkijski besedi] stožcu podobna koliba ali šotor severnoamer. Indijancev, nav. pokrita s kožami ali lubjem
vikár -ja *m* [lat. *vicarius* namesten; namestnik] namestnik, zlasti namestni, pomožni duhovnik, npr. pomočnik škofa (apostolski ~)
vikariát -a *m* [nlat. *vicariatus*] namestništvo; urad ali službeno mesto vikarja
víkend -a *m* [angl. *weekend*, tj. konec tedna, čas, od petka zvečer do nedelje zvečer ali ponedeljka zjutraj, namenjen razvedrilu ali oddihu v naravi] 1. delopust, oddih ob koncu tedna, 2. izlet v tem času, 3. letovalna hišica
víking -a *m* [island. *vikingr* pirat] staroskandinavski pomorščak ali morski razbojnik (od 8. do 10. stol.)
vikónt -a *m* [fr. *vicomte* iz nlat. *vice comes* podgrof] plemiški naslov med baronom in grofom
vikontésa -e *ž* [fr. *vicomtesse*, ital. *visconteśsa*] 1. žena (ali vdova) vikonta, 2. ženska s pravico do tega naslova
Viktórija -e *ž* [lat. *Victoria*] 1. v strim. mit. boginja zmage (pri Grkih: Nika), 2. asteroid
viktórija -e *ž* [angl. *victoria*, po kraljici Viktoriji] nizka, lahka kočija za dve osebi
viktorijánstvo -a *s* [angl. *victorianism*] ozkosrčna naziranja, navade in druge značilnosti Anglije za vlade kraljice Viktorije (1837—1901), v dobi razcveta angl. imperija
viktuálije -ij *ž mn.* [nlat. *victualia* iz lat. *victus* živež] živež, živila, jestvine
vikúnja -e *ž* [špan. *vicuña* iz peruan.] 1. lami in gvanaku podobna in sorodna južnoamer. žival; daje izvrstno volno, 2. volna te živali, 3. blago iz te volne
víla -e *ž* [lat., ital. *villa*] dvorec; letoviški dvorec ali hiša; boljša hiša z vrtom, zlasti v mestu
vilajét -a *m* [tur. *vilayet* iz ar.] dežela, pokrajina, večja upravna enota v Turčiji
villanella -e *ž* [/vilane'la/ ital. dimin. iz *villano* kmet] 1. vrsta ital. ljudske pesmi in spremljajoč jo ples, 2. pesniška oblika, največkrat v petih trivrstičnih kiticah in z zadnjo kitico iz štirih vrstic
villeggiatura -e *ž* [/viledžatu'ra/ ital. iz *villeggiare* letovati na deželi, prim. vila] letovanje, letni dopust na deželi
Viminál -a *m* [lat. *Viminalis collis*] eden od sedmerih gričev v starem Rimu
vína -e *ž* [skt. *vina*] najstarejše indijsko glasbilo na strune
vinálije -ij *ž mn.* [lat. *Vinalia*] vinski praznik pri Rimljanih, dvakrat na leto
vínar -ja *m* [nem. *Wiener*(*geld*)] star avstr. novec, $^1/_{100}$ krone
vinčéstrovka -e *ž* [po tovarnarju O. F. Winchestru] vrsta amer. vojaških in lovskih pušk repetirk
vindicírati -am [lat. *vindicare*] 1. braniti, varovati (kako pravico ipd.); opravičevati, 2. (sodno) terjati v svojo last, svojiti si kaj, dokazovati lastninsko pravico, npr. do ukradenega blaga, 3. prisoditi kaj
vindikácija -e *ž* [lat. *vindicatio*] 1. obramba; opravičevanje, 2. prisvajanje česa; pravna zahteva (po vrnitvi lastnine); lastninska tožba (pr.), 3. prisoditev
víndišar -ja *m* [nem. *Windischer*] germanizatorska označba za koroške Slovence, češ da niso ne Slovenci ne Nemci
vingt-et-un /vẽt ɛ ã'/ fr. »enaindvajset«, hazardna igra na karte

viníl -a *m* [lat. *vinum* vino, + -il] enovalentni radikal iz etilena; iz njegovih spojin izdelujejo zlasti umetne snovi (kem.)
viníl- [gl. vinil] v kem. sestavljenkah, npr. vinilklorid
vinjéta -e *ž* [fr. *vignette*, dimin. iz *vigne* vinska trta] 1. knjižni okrasek, risba (prvotno v obliki trte) na začetku ali koncu knjige, pri poglavjih ipd., 2. manjši literarni oris
vinkulácija -e *ž* [lat. *vinculum* vez] zapora, vezanost razpolaganja, tj. pogoj ali klavzula, po kateri lahko razpolaga z vrednotnicami ipd. samo določena oseba; **vinkulírati** -am zavezati, vezati na kak pogoj, staviti zaporo, npr. pri hranilni knjižici določiti, da se vloga izplača osebi, ki pozna dogovorjeno geslo
vínkulum -a *m* [lat. *vinculum* vez] 1. vinkulacijski pogoj ali klavzula, 2. nad mat. količinami črtica, ki jih označuje kot celoto, npr. $\overline{a+b}$, 3. vez, trak (anat.)
vinométer -tra *m* [lat. *vinum* vino, + -meter] vinomer, priprava (hidrometer) za ugotavljanje odstotka alkohola v vinu
vino pellite curas /vi'no pe'lite ku'ras/ lat. z vinom preganjajte skrbi!
vióla -e *ž* [lat., ital. *viola*] vijolica (bot.)
vióla -e *ž* [fr. *viole*, ital. *viola* iz* nlat. *vidula*] 1. godalo iz 16. in 17. stol., predhodnik violini podobnih godal, 2. moderno glasbilo na štiri strune, nekoliko večje od violine
violácija -e *ž* [lat. *violatio* iz *violare* silo delati; oskruniti] 1. kršitev (pravic, zakonov ...), 2. žalitev, 3. (o)skrunitev, onečaščenje, 4. posilstvo
viola da braccio /vio'la da bra'čo/ ital. ročna viola, nekdanje godalo, podobno violini, spodrinila ga je sedanja viola
viola da gamba /vio'la da gam'ba/ ital. nožna viola, nekdanje godalo, danes ga nadomešča violončelo (= gamba)
viola d'amore /vio'la damo're/ ital. nekdaj priljubljeno godalo na 12—15 strun z značilnimi, prijetnimi toni
viole d'amour [fr.] gl. viola d'amore
violénca -e *ž* [lat. *violentia*] sila; divjost; nasilnost; nasilje; silovitost, neobrzdanost; **violénten** -tna -o nasilen; vsiljiv, divji; surov; neobrzdan
violéten -tna -o [fr. *violet*] vijoličen, vijoličaste barve
violína -e *ž* [ital. *violino*, dimin. iz *viola*] gosli, orkestrsko godalo na štiri strune; razvilo se je iz viole
violiníst -a *m* [ital. *violinista*] goslač, igralec na violino
violíst -a *m* [ital. *violista*] igralec na violo
violón -a *m* [ital. *violone* velika viola] staro ime za kontrabas
violončélo -a *m* [ital. *violoncello*] velika violina, po violini posneto večje godalo na štiri strune
-vír -a *m* [lat. *vir* mož] v sestavljenkah, npr. duumvir
viraginitéta -e *ž* [lat. *virago* možača] moškost pri ženski, motnja v spolnem razvoju ženske, vrsta hermafroditizma (nepopoln razvoj notranjih spolnih organov in sekundarnih spolnih znakov)
virágo *neskl. ž* [lat. *virago* možača, iz *vir* mož] 1. v med. spolno nerazvita ženska s sekundarnimi znaki moškega spola, 2. ženska z moškim videzom in vedenjem; možaklja, možača
viráža -e *ž* [fr. *virage*] 1. vrtenje, sukanje, 2. ovinek, zavoj, obrat, okret z nagibom, npr. letala, 3. niansiranje (fotogr.)
virginál -a *m* [fr. *virginale*] klavirju podobno glasbilo iz 16. in 17. stol., različek čembala
virgínij -a *m* [nlat. *virginium*, po državi Virginiji v ZDA] kem. prvina, redka kovina, sorodna litiju
virginitéta -e *ž* [lat. *virginitas* iz *virgo* devica] devištvo; *fig.* (deviška) čistost, neomadeževanost
virgo intacta /vir'go intak'ta/ lat. nedotaknjena devica
viribus unitis /vi'ribus uni'tis/ lat. »z združenimi močmi«, z vsemi silami (geslo avstr. cesarja Franca Jožefa I.)
virílen -lna -o [lat. *virilis* moški; možat] 1. moški, moškega spola, 2. možat; odločen, pogumen, 3. *fig.* oseben, pripadajoč po položaju ali rodu, npr. pravica do glasovanja v parlamentu; **virílnost** -i *ž* 1. moškost, 2. možatost; odločnost
virilíst -a *m* [gl. virilen] virilni član, kdor ima pravico do glasovanja ali članstva — npr. v parlamentu — po svojem položaju ali rodu, ne da bi bil voljen

virilízem -zma *m* [lat. *virilis* moški] vrsta hermafroditizma (= viraginiteta)
viripoténca -e *ž* [lat. *vir* mož, *potentia* moč] 1. moškost, moška spolna moč, 2. zamožnost, godnost (ženske) za možitev
virmán -a *m* [fr. *virement*] 1. v drž. financah: prenašanje kreditnih sredstev z ene proračunske postavke na drugo, 2. brezgotovinski promet, tj. plačevanje računov z obračunavanjem, s prenašanjem plačilnih postavk z enega računa na drugega; **virmánski** -a -o ki se tiče virmana; **virmánski nalog** pismeni nalog banki, naj prenese npr. terjatev z enega tekočega računa na drugega
virmírati -am [gl. virman] prenesti z ene postavke na drugo, prenesti, preknjižiti z enega tekočega računa na drugega
virológ -a *m* [vir(us) + -log] strokovnjak za virologijo; **virologíja** -e *ž* nauk o virusih
viróza -e *ž* [vir(us) + -oza] virusno obolenje, npr. gripa
virtuálen -lna -o [nlat. *virtualis* iz lat. *virtus* možatost; vrlina] 1. (po svoji moči, bistvu ipd.) zmožen za kak učinek, ne da bi res učinkoval; obstoječ v možnosti, mogoč, skrit, potencialen (naspr. aktualen), 2. v opt. navidezen, neresničen (~a slika); **virtuálnost** -i *ž* 1. zmožnost učinkovanja; možnost, skritost, potencialnost, 2. v opt. navideznost
virtuóz -a *m* [ital. *virtuoso* iz lat. *virtus*] umetnik, ki do popolnosti obvladuje tehniko svoje stroke, zlasti igranja (glasbeni ~); *fig*. kdor je dosegel veliko spretnost na kakem področju
virtuózen -zna -o [ital. *virtuoso*] umetniško spreten, dovršen do popolnosti, mojstrski; **virtuóznost** -i *ž* umetniška spretnost, mojstrstvo, najvišja stopnja tehn. popolnosti
vírtus *neskl. ž* [lat. *virtus* iz *vir* mož] 1. možatost; hrabrost, 2. čednost, krepost, vrlina
virulénca -e *ž* [gl. virulenten] kužnost, strupenost, npr. bakterij; *fig*. strupenost, strupena sovražnost (do koga ali česa); zlobnost
virulénten -tna -o [lat. *virulentus* strupen, iz *virus* strup] kužen; strupen, povzročajoč bolezen; *fig*. strupen, strupeno sovražen; zloben
vírus -a *m* [lat. *virus* sluz; strup] 1. strup, strupena ali kužna snov (kot povzročiteljica bolezni), zlasti, 2. označba za silno majhne povzročitelje nekaterih nalezljivih bolezni, npr. slinavke (po nekaterih teorijah so virusi molekule, most med organsko in neorgansko materijo; z mrtvo naravo jih veže kristalizacija pri raznih virusih, z živo pa zmožnost za razmnoževanje); **vírusen** -sna -o ki se tiče virusov (~o obolenje)
viržínka -e *ž* [po državi Virginiji v ZDA, znani po teh cigarah] dolga, tanka cigara s slamico v sredi, ki se pri kajenju izvleče
vis /vis/ lat. sila, moč; oblast
vis armata /vis arma'ta/ lat. oborožena sila, vojska
vis-à-vis /vizavi'/ fr. 1. *prisl*. »iz oči v oči«, iz lica v lice, nasproti (gostilna je ~ kolodvora), 2. *samost. neskl. m* a) nasprotek, nekaj (oseba, stvar), kar je komu nasproti (moj ~ bere roman), b) kočija, v kateri si sedita potnika nasproti, c) blazinjak v obliki črke »s« za dve osebi, obrnjeni druga proti drugi
viscerálen -lna -o [nlat. *visceralis* iz lat. *viscera* drob] droboven, ki se tiče drob-(ov)ja
visconte -ta *m* [ital.] gl. vikont
viscount -a *m* [angl.] gl. vikont
vis inertiae /vis iner'cie/ lat. »sila lenosti«, tj. vztrajnost (fiz.)
viskáča -e *ž* [špan. *viscacha*] činčili soroden južnoamer. glodalec, ima okusno meso in cenjeno krzno
víski -ja *m* [angl. whisky) žitno žganje, zlasti iz rži, ječmena ali koruze
viskóza -e *ž* [nlat. *viscosus* lepljiv, iz *viscum* ptičji lep] židka, lepljiva gmota iz lesne celuloze za izdelavo umetne svile, volne, celofana ...
viskózen -zna -o [nlat. *viscosus* lepljiv] 1. ki se tiče viskoze; izdelan iz viskoze, 2. židek, lepljiv, gosto tekoč; **viskóznost** -i *ž* židkost, lepljivost
viskoziméter -tra *m* [nlat. *viscosus* lepljiv, + -meter] priprava za merjenje viskoznosti, npr. raznih olj
vis maior /vis ma'jor/ lat. »višja sila«, gl. force majeure
vísmut -a *m* [nem. *Wismut*] gl. bismut

vis probandi /vis proban'di/ lat. dokazna sila, sila dokaza

víst -a *m* [iz angl.] gl. whist

vísta -e *ž* [ital. *vista* iz *vedere* videti] 1. vid; pregled; razgled, 2. predložitev menice, prim. a vista

vistavizíja -e *ž* [angl. *vistavision*, prim. vista, vizija] vrsta novejše filmske tehnike, ki daje zelo ostre slike (vistavizijski film)

vístra -e *ž* [trg. ime] preja iz umetne svile

vis vitalis /vis vita'lis/ lat. življenjska sila, gl. vitalizem

vita brevis, ars longa lat. gl. ars longa, vita brevis

vita contemplativa /vi'ta contemplati'va/ lat. kontemplativno, nedejavno življenje

vitálen -lna -o [lat. *vitalis* življenjski, iz *vita* življenje] 1. ki se tiče življenja; življenjski (~e funkcije), 2. zmožen za življenje; žilav, trdoživ, 3. (življenjsko) pomemben, nujno potreben; bistven; **vitálnost** -i *ž* življenjskost, življenjska sila, zmožnost za življenje

vitalíst -a *m* [fr. *vitaliste* iz lat. *vitalis* življenjski] privrženec vitalizma; **vitalízem** -zma *m* zastarela smer v biologiji; v. ni poznal pomena biokem. dogajanj in je razlagal življenjske pojave s posebno »življenjsko silo«

vitalitéta -e *ž* [lat. *vitalitas*] 1. vitalnost, 2. v statistiki: poprečna življenjska doba

vitam impendere vero /vi'tam impen'dere ve'ro] lat. »posvetiti življenje resnici« (Juvenal, Satire, tudi geslo J. J. Rousseauja)

vitamín -a *m* [lat. *vita* življenje, + -amin] organske snovi, neogibno potrebne za pravilen tok življenjskih procesov; v majhnih količinah v živilih (označujemo jih s črkami A, B, C ...); **vitaminizírati** -am obogatiti z vitamini (~ margarino)

vita sedentaria /vi'ta sedenta'ria/ lat. »sedeči način življenja«, npr. uradnika, ki precejšen del življenja presedi

vita somnium breve /vi'ta som'nium bre've/ lat. življenje je kratek sen

vitelín -a *m* [vitel- iz lat. *vitellus* rumenjak, + -in] vrsta beljakovin v jajčnem rumenjaku (biokem.)

vitilígo -a *m* [lat. *vitiligo* lišaj] beli lišaj, kožno obolenje, pri katerem deli kože izgube naravni pigment in se obelijo

vitráža -e *ž* [fr. *vitrage* iz lat. *vitrum* steklo] 1. steklena stena ali pregrada, 2. zastor za steklena vrata ali okno, 3. liki iz raznobarvnih stekel, npr. v cerkvenih oknih

vitrína -e *ž* [fr. *vitrine* iz lat.] 1. steklena omara, npr. v muzejih, za razstavljanje manjših predmetov, 2. izložba, izložbeno okno

vitriól -a *m* [nlat. *vitriolum* iz lat. *vitrum* steklo, po videzu teh soli] ljudski izraz za žvepleno kislino in soli, ki jih le-ta dela s kovinami (galice); **vitrióliti** -im škropiti z galico, npr. trto

vituperácija -e *ž* [lat. *vituperatio*] grajanje; graja

viva /vi'va/ ital. naj živi! živel!

vivace /viva'če/ ital. *prisl.* v glas. živo, živahno (igrati, peti)

vivacissimo [/vivači'simo/ ital. presež. od *vivace*] *prisl.* v glas. zelo živahno, čimbolj živahno

vivant sequentes /vi'vant sekven'tes/ lat. naj žive naslednji (ki bodo zvrnili kozarček ali nas kako drugače posnemali)

vivárij -a *m* [lat. *vivarium* ribnik, zverinjak] prostor, npr. v laboratoriju, kjer goje različne živali — ptice, insekte ipd. — v naravnim podobnih razmerah

vivat /vi'vat/ lat. živel! naj živi!

vivat, crescat, floreat /vi'vat, kres'kat, flo'reat/ lat. naj živi, raste in cvete!

vivat sequens /vi'vat se'kvens/ lat. naj živi naslednji, prim. vivant sequentes

viva vox docet /vi'va voks do'cet/ lat. »živa beseda uči«, ima privlačno silo

vive /viv/ fr. naj živi! živel(a)!

vive la République /viv la republik'/ fr. živela republika!

vivianít -a *m* [po angl. naravoslovcu Vivianu, + -it] železna in fosforna ruda, ki na zraku pomodri (imamo jo tudi na Ljubljanskem barju)

vivifikácija -e *ž* [nlat. *vivificatio*] oživljenje, oživitev

vívipara -ar *s mn.* [lat. *viviparus* iz *vivus* živ, *parere* roditi] v zool. živali, ki kote žive mladiče, npr. večina sesalcev; **víviparen** -rna -o ki se tiče vivipar; živoroden, prim. oviparen

vivisékcija -e *ž* [lat. *vivus* živ, *sectio* rezanje] rezanje, seciranje živih organizmov (ži-

vali), predvsem v znanstvenem raziskovanju

vivo /vi'vo/ ital. *prisl.* v glas. živo, živahno (= vivace)

vivos voco, mortuos plango, fulgura frango /vi'vos vo'ko, mor'tuos plan'go, ful'gura fran'go/ lat. »žive kličem, mrtve objokujem, bliske lomim«, pogosten napis na zvonovih, tudi moto Schillerjeve Pesmi o zvonu

vivre libre ou mourir /vi'vrə li'brə u murir'/ fr. »živeti svobodno ali umreti«, eno od gesel fr. revolucije l. 1789

víza -e *ž* [iz lat.] gl. vizum

vizibílen -lna -o [lat. *visibilis*] vidljiv, viden, zaznaven z vidom; očiten; nazoren; **vizibílnost** -i *ž* vidljivost, vidnost; očitnost

vizíja -e *ž* [lat. *visio* iz *videre* videti] 1. (nadnaravno) duhovno videnje, npr. prihodnjih dogodkov, 2. prikazen v hipnozi, verski ekstazi ... (halucinacija vida), 3. *fig.* slepilo, privid; sanjarija

vizionár -ja *m* [fr. *visionnaire* iz lat.] kdor ima vizije, (duho)videc, jasnovidec; *fig.* sanjač, zanesenjak; **vizionáren** -rna -o v zvezi z vizijami; jasnoviden; preroški; prividen, slepilen; neresničen, sanjski

vizír -ja *m* [nem. *Visier* iz fr. *visière* iz lat.] 1. naličnik, premični del viteškega šlema, varujoč lice (ne da bi oviral vid), 2. očesu bližji del merilne priprave na strelnem orožju

vizírati -am [nem. *visieren* iz fr. *viser*] 1. meriti (z raznimi merilnimi pripravami); usmeriti merilno pripravo na kako točko; meriti na kaj, vzeti na muho, 2. izdati, potrditi vizum

vizíta -e *ž* [fr. *visite* iz lat.] 1. obisk, 2. zdravniški pregled (= vizitacija), 3. pregled(ovanje), preiskava

vizitácija -e *ž* [lat. *visitatio* obisk] 1. uradno obiskovanje, nadziranje župnij (kanonična ~), 2. zdravniški obhod in pregledovanje bolnikov po bolnišnicah, 3. pregledovanje, preiskovanje, npr. dokumentov ali blaga; tak pregled ali preiskava

vizitátor -ja *m* [nlat. *visitator*] kdor opravlja vizitacijo; preglednik, nadzornik

vizitírati -am [lat. *visitare* gledati; obiskati] opravljati ali opraviti vizitacijo; pregled(ov)ati, preisk(ov)ati

vizítka -e *ž* [gl. vizita] posetnica, prvotno listek za obiske z natisnjenim imenom, poklicem in bivališčem obiskovalca; tudi zdaj v rabi

vizuálen -lna -o [nlat. *visualis* iz lat. *visus* vid] ki se tiče vida ali gledanja; viden, zaznaven z vidom; *fig.* navidezen; **vizuálni típ** vidni tip, tip človeka, pri katerem sloni spomin največ na vidnih vtiskih, naspr. akustični tip

vízum -a *m* [lat. *visum* pregledano, iz *videre* videti] 1. uradno potrdilo na listini, da je bila predložena pristojnim oblastem, 2. v ožjem pomenu: dovoljenje na potnem listu za potovanje v tujino

VKP(b) [rus. *Vsesojuznaja kommunističeskaja partija (bol'ševiki)*] Vsezvezna komunistična partija (boljševiki) v SZ

vlásovec -vca *m* [po izdajalskem ruskem generalu Vlasovu iz druge svetovne vojne, ki je sodeloval z nacisti] vojak v armadi generala Vlasova

voál -a *m* [fr. *voile*] 1. tančica, pajčolan, 2. lahka, presojna bombažna tkanina za ženske obleke

vôdka -e *ž* [rus. dimin. iz *voda* voda] rusko žganje

vodvíl -a *m* [fr. *vaudeville*, prvotno: ljudska pesem vesele, satirične vsebine, iz* fr. *chanson de vau de Vire* pesem iz doline Vire — v Normandiji] 1. lahka veseloigra, nav. enodejanka, s šaljivimi pevskimi vložki, 2. gledališče, kjer take igre uprizarjajo

vogue la galère /vəg la galɛr'/ fr. naprej, barka! srečno pot! *fig.* naj bo, kar hoče!

voici /voasi'/ fr. glej, tu je, to je

voilà /voala'/ fr. glej, tam je, to je

voilà tout /voala' tu/ fr. to je vse ...

vokábel -bla *m*, *mn.* **vokábula** -bul *s* [lat. *vocabulum* ime, beseda] beseda, izraz, npr. v slovarju

vokábula -e *ž* [iz lat.] gl. vokabel

vokabulár -ja *m* [nlat. *vocabularium*] 1. besednjak, slovar, 2. besedišče; **vokabulâren** -rna -o ki se tiče slovarja ali besedišča; slovarski; **vokabulárski** -a -o besednjaški, slovarski

vokabulíst -a *m* [fr. *vocabuliste* iz lat.] slovarnik, sestavljavec slovarjev

vokácija -e *ž* [lat. *vocatio* poziv] 1. poziv na kako mesto ali službeni položaj, 2. dar, nagnjenje za kaj, 3. poklic

vokál -a *m* [lat. *vocalis sc. littera* iz *vox, vocis* glas] 1. v fonetiki: samoglasnik, naspr. konzonant, 2. črka, ki ga predstavlja: a, e, i, o, u; **vokálen** -lna -o 1. izražen z glasom; glasoven, zadevajoč (človeški) glas; ki se tiče petja, 2. samoglasniški; **vokálna glasba** petje, naspr. instrumentalna glasba

vokáličen -čna -o [gl. vokal] z lastnostmi vokala; vsebujoč vokale

vokalizácija -e *ž* [fr. *vocalisation*, gl. vokal] 1. vaja v petju po samoglasnikih, brez teksta; (jasno) izgovarjanje samogl. pri umetn. petju, 2. sprememba, prehod sogl. v samoglasnik; **vokalizírati** -am 1. vaditi se v petju po samoglasnikih, 2. spremeniti v samoglasnik, 3. vriniti znamenja za samoglasnike, npr. v hebrejski pisavi; **vokalizírati** -am se spremeniti se v samoglasnik

vokalízem -zma *m* [fr. *vocalisme*, gl. vokal] 1. nauk o samoglasnikih, 2. samogl. sestav v kakem jeziku (lastnosti samoglasnikov, razmerja med njimi ...)

vókativ -a *m* [lat. *vocativus sc. casus*] v slovn. zvalnik (sklon); **vókativen** -vna -o zvalniški

vol. lat. kratica: volumen

volán -a *m* [fr. *volant* iz *voler* letati] 1. vodilo, krmilo, krmilno kolo pri avtomobilu, letalu ..., 2. frfotajoč, le na zgornjem robu prišit nabor na ženski obleki, 3. operjena žogica pri igrah (šp.)

volapük -a *m* [vol(a)- iz angl. *world* svet, -pük iz *speak* govor] največ na angl. sloneč umetni medn. jezik, ki ga je sestavil okrog l. 1879 J. M. Schleyer; spodrinil ga je esperanto

volatílen -lna -o [lat. *volatilis* krilat, leteč] hitro hlapljiv ali izparljiv (kem.); *fig.* bežen, minljiv; nestalen; muhast

vólebal -a *m* [angl. *volleyball*] odbojka, športna igra z žogo, ki jo igralci z rokami odbijajo nasprotnikom čez mrežo

volens nolens /vo'lens no'lens/ lat. hočeš nočeš, rad ali nerad (= nolens volens)

volenti non fit iniuria /volen'ti non fit inju'ria/ lat. »kdor sam hoče, se mu ne godi krivica«, kdor sam privoli v kaj, se ne sme pritoževati

vólfram -a *m* [nlat. *wolframium* iz* nem.] 1. kem. prvina, trda, krhka, težko taljiva kovina sivkaste barve (za zlitine, žarnice ipd.), 2. volframit

volframít -a *m* [volfram + -it] volframova železna ruda v sivkastih ali temno rjavih kristalih

volksdeutscher -ja *m* [/folks'dojčer/ nem. *V*-] nacistično ime za Nemce iz dežel zunaj Nemčije, npr. za (nekdanje) Kočevarje

Volkssturm -a *m* /folks'šturm/ nem. nacistična voj. formacija za pomožno službo (»črna vojska«), ustanovlj. h koncu druge svetovne vojne

volkswagen -gna *m* [/folks'vagen/ nem. *V*-] vrsta osebnega avtomobila

volontêr -ja *m* [fr. *volontaire* iz lat. *voluntarius* prostovoljen] 1. prostovoljec (v vojni službi), 2. pripravnik, kdor brezplačno opravlja kako službo, da si pridobi potrebno prakso

volontírati -am [gl. volonter] služiti ali delati kot volonter

vólt -a *m* [po ital. fiziku A. Volta, 1745 do 1827] v fiz. enota za merjenje napetosti ali potencialne razlike elektr. toka

vólta -e *ž* [ital. *volta* obrat] živahen ital. ples iz 16. in 17. stol.

voltairjánec -nca *m* privrženec voltairjanstva; svobodomislec; **voltairjánstvo** -a *s* politična in verska svobodomiselnost v drugi polovici 18. stol., nastala pod vplivom Voltaira (1694—1778)

voltaméter -tra *m* [volt(a) + -meter] priprava za merjenje jakosti elektr. toka, in sicer z merjenjem množine snovi, ki se izloči pri elektrolizi v določeni časovni enoti

voltampêr -a *m* [volt + amper] elektr. merska enota za moč, gl. watt

voltáža -e *ž* [fr. *voltage*, gl. volt] napetost elektr. toka, izražena v voltih

volti /vol'ti/ ital. v glas. obrni (notni list)

volti subito /vol'ti su'bito/ ital. v glas. hitro obrni

voltižêr -ja *m* [fr. *voltigeur* iz *voltiger* skakati, frfotati] umetnik na konju ali vrvi; **voltižíranje** -a *s* umetno skakanje na dirja-

*

jočem konju (tudi umetne vaje na telovadnem orodju, plesanje po vrvi ...)

voltméter -tra *m* [volt + -meter] priprava za merjenje napetosti elektr. toka v voltih

volubílen -lna -o [lat. *volubilis* premenljiv, okreten] premičen, tekoč; spremenljiv; gibek, spreten, ročen; gladko tekoč (govor); zgovoren

volúmen -mna *m* [lat. *volumen* zvitek; spis] 1. zvezek, snopič (večje knjige); knjiga iz takih zvezkov; večja knjiga sploh, 2. v fiz., mat. prostor (ki ga zavzema telo); prostornina, 3. obseg, polnost glasu; **volúmenski** -a -o prostorninski

voluméter -tra *m* [volu(men) + -meter] vrsta priprav za merjenje prostornine tekočin, včasih tudi plinov ali trdnih snovi

voluminózen -zna -o [fr. *volumineux* iz nlat.] 1. v več zvezkih ali delih; obširen (~i spis), velik, debel, zajeten; obilen, 2. prostoren, obsežen, razsežen (fiz.)

volumométer -tra *m* [volum(en) + -meter] priprava za ugotavljanje prostornine trdnih snovi

voluntaríst -a *m* [lat. *voluntas* volja] privrženec voluntarizma; **voluntarízem** -zma *m* 1. v fil. idealist. smer, ki pojmuje resničnost kot pojavno obliko ali objektivizacijo volje (Schopenhauer) ali daje volji v spoznavnem procesu prednost pred razumom, 2. smer v psihol., ki pripisuje volji odločilno funkcijo v duševnem življenju (Wundt, Tönnies ...)

voluptuózen -zna -o [lat. *voluptuosus* vesel] vesel, prijeten; poln užitkov, zlasti čutnih; nasladen

volúta -e *ž* [lat. *voluta* polž] v arhit. zavojica, zavojek, polžast okrasek, posebno na glavičih jonskih stebrov

vólvulus -a *m* [nlat. *volvulus* iz lat. *volvere* valjati; odvijati] črevesni zaplet (med.)

vomítív(um) -a *m*, *mn.* **vomitíva** -iv *s* [nlat. *vomitivum* iz lat. *vomere* bljuvati] v med. bljuvalo, pomoček za bljuvanje

von /fon/ nem. predlog: od, s, z; prvotno pred nem. krajevnimi, danes pred rodbinskimi imeni, kjer označuje plemstvo

Vostok -a *m* [/vastok'/ = rus. vzhod] ime sovjetskih vesoljskih ladij

votánt -a *m* [gl. votum] 1. glasovalec, volivec, kdor pri kaki zadevi glasuje, 2. kdor kaj voli, se zaobljubi ali posveti

votírati -am [fr. *voter*, gl. votum] 1. glasovati, dati glas za kaj, 2. zaobljubiti (se); posvetiti

votív -a *m* [lat. *votivus* zaobljubljen] predmet, po zaobljubi posvečen bogu ali svetnikom, npr. v podporo kake prošnje; **votíven** -vna -o zaobljubljen, posvetilen (~a plošča)

vótum -a *m* [lat. *votum* zaobljuba; želja] 1. zaobljuba (relig.); izražena želja, prim. ex voto, 2. glas, oddan pri glasovanju, največkrat z obrazložitvijo, 3. mnenje, želja ali odločitev, izražena z glasovanjem, npr. v parlamentu

vox /voks/ lat. glas; beseda; izraz

vox angelica /voks ange'lika/ lat. »angelski glas«, gl. vox coelestis

vox barbara /voks bar'bara/ lat. »barbarska beseda ali izraz«, npr. nlat. izrazi v znanstveni terminologiji

vox coelestis /voks cöles'tis/ lat. »nebeški glas«, vrsta glasu in piščali pri orglah

vox et praeterea nihil /voks et prete'rea ni'hil/ lat. besede in nič drugega ...

vox humana /voks huma'na/ lat. »človeški glas«, vrsta glasu in piščali pri orglah

vox populi vox dei /voks po'puli voks de'i/ lat. »ljudski glas (je) božji glas«, izrek se naslanja na Hesioda, Dela in dnevi

voyeurizem -zma *m* [/voajœri'zem/ iz fr. *voyeur* kdor oprezuje za takimi prizorčki] vrsta spolne izrojenosti pri osebah, ki se spolno zadovolje, če opazujejo druge osebe pri spolnem aktu

voyons /voajõ'/ fr. poglejmo, počakajmo, kaj bo iz tega

vránglovec -vca *m* privrženec ali vojak belogardističnega generala Wrangla med državljansko vojno v Rusiji

vrij -a *m* [fr. *vrille* sveder] vijačno — v obliki vijaka, svedra — strmoglavljenje letala

v. s. ital. kratica: volti subito

vulfenít -a *m* [po avstr. mineralogu Wulfenu, + -it] mehka, bleščeča se molibdenova ruda, navadno rumenkasto sive barve

vulgáren -rna -o [lat. *vulgaris* navaden, vsakdanji, preprost, iz *vulgus* ljudstvo] neotesan, prostaški, nizkoten; preprost; **vulgárna latinščina** jezik, ki ga je govorilo v starem Rimu preprosto ljudstvo (v naspr. s klasično latinščino), oziroma

jezik, iz katerega so se razvili rom. jeziki; **vulgárni materializem** smer v razvoju materialistične filoz. v 18. in 19. stol., ki je poenostavljala odnose med mišljenjem in bitjo in istila mišljenje s fizikalno-kem. procesi v možganih (Cabanis, Vogt, Büchner ...); **vulgárnost** -i *ž* prostaštvo, prostaščina, neotesanost, nizkotnost

vulgarizácija -e *ž* [gl. vulgaren] 1. (raz)širjenje med ljudi, 2. poplitvenje, pretirano poenostavljanje, ki izmaliči pravo bistvo česa (~ znanstvene teorije); **vulgarizírati** -am (raz)širiti med ljudi; *pejor.* napraviti vulgarno; poplitviti, izmaličiti (s pretiranim poenostavljanjem)

vulgarízem -zma *m* [gl. vulgaren] vulgarni izraz ali reklo; tak način izražanja; táko ravnanje

vulgáta -e *ž* [nlat. *vulgata editio* ljudska izdaja] latinski prevod biblije (predelana itala), ki ga je oskrbel Hieronim ob koncu 4. stol.; vulgato je razglasila katol. cerkev na tridentskem zboru za edini avtentični tekst

vulgo /vul'go/ lat. *prisl.* po domače, v domači govorici; navadno (rečeno)

vulgus vult decipi ... lat. gl. mundus vult decipi ...

Vulkán -a *m* [lat. *Vulcanus* ali *Volcanus*] v strim. mit. bog ognja in kovaške spretnosti, sin Jupitra in Junone, mož Venere (po njem so dobili ime ognjeniki); *fig.* **vulkán** -a *m* [ital. *volcano* iz lat. *Volcanus*] ognjenik, gora, ki »bljuje ogenj«, tj. gora — nav. stožčaste oblike — z žrelom, ki včasih bruha na površje raztaljene kamnine, pepel, hlape ..., npr. Vezuv

vulkanálije -ij *ž mn.* [lat. *Vulcanalia*] strim. praznik avgusta meseca Vulkanu na čast

vulkáničen -čna -o [ital. *volcanico*] gl. vulkanski

vulkaníst -a *m* [gl. vulkan] privrženec vulkanizma; **vulkanízem** -zma *m* 1. geol. teorija, ki razlaga nastanek zemeljskega površja in ustroj zemelj. skorje pretežno z vulkanskimi procesi, 2. vulkanska dejavnost; celotnost vulkanskih pojavov

vulkanít -a *m* [vulkan + -it] 1. ognjeniška kamnina, prodornina (geol.), 2. vulkanizirani kavčuk z več žvepla za glavnike, gumbe ... (= ebonit)

vulkanizácija -e *ž* [angl. *vulcanization* iz lat.] predelovanje surovega kavčuka ali gutaperče v gumi s segrevanjem (od 100—140° C) in prepajanjem z žveplom; pri tem izgubi kavčuk lepljivost in postane dosti manj občutljiv; **vulkanizírati** -am prepajati kavčuk z žveplom, izvesti vulkanizacijo

vulkanízem -zma *m* [iz lat.] gl. vulkanist

vulkanizêr -ja *m* [angl. *vulcanizer*] kdor se ukvarja z vulkaniziranjem

vulkanológ -a *m* [vulkan(o) + -log] strokovnjak za vulkanologijo; **vulkanologíja** -e *ž* nauk o ognjenikih in ognjeniških pojavih

vulkánski -a -o [gl. vulkan] ki se tiče ognjenikov, ognjeniški; ognjeniškega izvira (~a kamnina)

Vulkánus -na *m* [iz lat.] gl. Vulkan

vúlva -e *ž* [lat. *vulva* ovoj; maternica] v anat. vnanji deli ženskih spolovil, zlasti oba para sramnic z ustjem nožnice

vulvítis -a *m* [vulv(a) + -itis] vnetje vulve (med.)

vulvízem -zma *m* [vulv(a) + -izem] v med. krč vaginalnih mišic (= vaginizem)

vuota /vuo'ta/ ital. v glas. prazna, neskrajšana (struna)

v. v. lat. kratica: vice versa

W

W kratica: 1. watt, 2. West, 3. (volfram) znak za kem. prvino

wagnerizem -zma *m* gl. wagnerjanstvo

wagnerjanec -nca *m* /vagnerja'nec/ privrženec ali ljubitelj wagnerjanstva; **wagnerjanstvo** -a *s* /vagnerjan'stvo/ 1. teorija in slog glasbenega ustvarjanja R. Wagnerja, 1813—1883 (poudarjanje dramskih efektov, svobodna arhitektonika, vodilni motiv itd.), 2. vpliv ali posnemanje Wagnerjeve glasbe

wagon-lit /vagõ' li] fr. spalni voz (v vlaku)

wagon-restaurant /vagõ′ rɛstərã′/ fr. jedilni voz (v vlaku)
wagon-salon /vagõ′ salõ′/ fr. salonski voz (v vlaku)
Walhalla -e *ž* gl. Valhala
walküre -ür *ž mn.* [iz nem.] gl. valkira
Wall Street -a *m* /uɔ:l stri:t/ angl. ulica v New Yorku, kjer stoje borza in največje banke ZDA; *fig.* ameriški finančniki ali finančni kapital
warp -a *m* /uɔ:p/ angl. 1. vrsta močno vite preje, 2. cenena bombažna ali volnena tkanina za predpasnike
water closet -a *m* /uɔ:′tə klɔzit/ angl. stranišče, ki se izpira s tekočo vodo, izplakovalno stranišče
water polo -a *m* [angl.] gl. vaterpolo
waterproof -a *m* /uɔ:təpru:f/ angl. nepremočljivo blago, plašč ipd., včasih tudi označba na urah, s katerimi gremo lahko v vodo
watt -a *m* [/vat/ po J. Wattu, iznajditelju parnega stroja, 1736—1819] električna merska enota za moč, enaka enemu joulu/sek
wattméter -tra *m* [watt + -meter] priprava za merjenje elektr. moči v wattih
WC angl. kratica: water closet
W.C. gl. WC
wealden -dna *m* [/uil′dən/ po angl. krajini The Weald] najnižja formacija krede (geol.)
weber -bra *m* [/ve′bər/ po nem. fiziku W. Webru, 1804—1891] elektr. merska enota za magnetni pretok
webster -tra *m* [/ueb′stər/ po N. Webstru, 1758—1843, avtorju prve izdaje znamenitih angl. slovarjev] besednjak angl. jezika po Webstrovi predlogi
weekend -a *m* [iz angl.] gl. vikend
Wehrmacht -a *m* /ver′maht/ nem. nemška vojska v letih 1933—1945 (v času nacizma)
wehrmann -a *m* [/ver′man/ nem. *W-*] vojak, pripadnik nacistične deželne brambe (v zaledju)
Weilova bolezen gl. vajlovka
welfare state /uel′fɛə steit/ angl. »država blaginje«, ena glavnih točk v programu laburistov in nekaterih socialno dem. strank
well /uel/ angl. dobro, prav, v redu
welsh rabbit [/uelš ræ′bit/ = angl. valižanski zajček] topel, prepečen rezenj kruha, oblit s sirom
weltanschauung *neskl. ž* [/velt′an′šauung/ nem. *W-*] svetovni nazor (fil.)
weltschmerz *neskl. m* [/velt′šmerc/ nem. *W-*] svetobolje, svetožalje, žalost, izvirajoča iz nasprotja med idealnim nazorom o svetu in žalostno resničnostjo, prim. wertherjanstvo
wertheriada -e *ž* /verteria′da/ sentimentalni roman, posnet po Goethejevem junaku, prim. wertherjanstvo
wertherjanstvo -a *s* [/verterjan′stvo/ po junaku Goethejevega romana »Trpljenje mladega Wertherja«] globoko svetobolje in pretirana, bolestna občutljivost
West [angl., nem.] zahod, stran neba
western -a *m* [/uest′ərn/ angl. iz *west* zahod] zgodba ali film (največkrat kavbojka) s snovjo z nekdanjega ameriškega »divjega zahoda«
westinghouse -sa *m* [/uest′iŋhaus/ po amer. inženirju] železniška zavora na zračni tlak
whig -a *m*, *nav. v mn.* **whigi** -ov [angl. *whig* /uig/ iz* *whiggamore*, škotska beseda za nasprotnike Stuartov okrog l. 1680] 1. angl. polit. stranka od 17. do 19. stol., predstavnica finančne aristokracije; iz nje je izšla sedanja liberalna stranka, 2. britanskemu gospostvu nasprotna stranka v ZDA v dobi vojne za neodvisnost, 3. stara republikanska stranka v ZDA (v letih 1834—1855)
whigovec -vca *m* [iz angl.] gl. whig
whisky -ja *m* [angl.] gl. viski
whist -a *m* /uist/ angl. bridgeu podobna igra s 52 kartami za štiri igralce
WHO [angl. *World Health Organization*] Svetovna zdravstvena organizacija (v Ženevi)
Who's who? /hu:s hu:/ angl. »Kdo je kdo?«, naslov leksikonov s kratkimi življenjepisnimi podatki vidnejših ljudi iz gosp., kult. in polit. življenja

X

X rimska številka 10

x -a *m* /iks/ 1. gr. in lat. črka z glasovno vrednostjo: ks, 2. (**x** *neskl. m*) v algebri znak za prvo neznanko, 3. *fig.* nedoločena ali neznana množina, stvar, oseba, dejavnik...; iz te črke izvedenke, ki se tičejo njene oblike, npr. iksast (~e noge), ali njene mat. funkcije, npr. ikskrat (~ sem naročil); **žarki X** [nem. X-*Strahlen*] Röntgenovo ime za skrivnostne žarke, ki jih je odkril; danes po njem rentgenski žarki

Xe (ksenon) znak za kem. prvino

X.Y. /iks i'psilon/ neznano ime, neznana oseba, neznanec

Y

Y (itrij) znak za kem. prvino

y -a *m* /i'psilon/ gr. in lat. črka (v slovenščini zanjo »i« in »j«); (**y** *neskl. m*) v algebri znak za drugo neznanko

yacht -a *m* [angl.] gl. jahta

yankee -ja *m* /jæn'ki/ angl. šaljivo posmehljiv vzdevek za prebivalce ZDA, spočetka le za prebivalce Nove Anglije; **Yankee doodle** /jæn'ki du:dl/ znana angl. pesem z živahno, izvirno melodijo, priljubljena v ZDA med vojno za neodvisnost

yankeeizem -zma *m* [/jæn'kii'zem/ angl. *yankeeism*] jezikovna, etnična ipd. značilnost Yankeejev

yard -a *m* [angl.] gl. jard

Yb (iterbij) znak za kem. prvino

yeoman -a *m* /jou'mən/ angl. 1. na Angleškem v fevdalnih časih neplemiški, svobodni kmet, danes manjši zakupnik ali manjši kmet (slavljen kot steber obstoječih agrarnopolit. razmer), 2. pripadnik angl. kraljeve telesne straže v starinskih uniformah

yeomanry -ja *m* /jou'mənri/ angl. 1. yeomani kot družbena plast, 2. iz prostovoljcev, prvotno največ yeomanov, sestavljena konjenica, del angl. teritorialne armade; vrsta milice za dušitev notranjih nemirov

yes /jes/ angl. pritrdilnica: da

Yt gl. **Y**

Yu [angl. *Yugoslavia*] kratica: Jugoslavija

yucca -e *ž* [špan.] gl. juka

Z

záfer -fra *m* [angl. *zaffer* iz fr. *zafre* iz* ar.] umetna zmes iz kobaltovega oksida in kremenca (za loščenje ali kot modro barvilo za steklene ipd. izdelke)

zakramènt -énta *m* [lat. *sacramentum* svečana prisega] v kršč. liturg. »svetotajstvo«, vrsta obredov, ki po kršč. nauku posredujejo božjo milost, npr. krst; v ožjem pomenu: obhajilo; **zakramentálen** -lna -o ki se tiče zakramentov, svetotajstven

zakristán -a *m* [nlat. *sacristanus* iz lat. *sacer* svet] cerkovnik, mežnar (v katol. cerkvah); **zakristánski** -a -o cerkovniški, mežnarski

zakristíja -e *ž* [nlat. *sacristia*] žagrad, prostor v cerkvi za cerkveno obleko in opremo

zámbo -a *m* [iz špan.] gl. sambo

zanána -e *ž* [iz perz.] gl. zenana

zár -a *m* [tur. *zar* iz ar.] feredži podobna vrhnja halja (obleka) pri muslimankah

zaréba -e *ž* [iz ar.] v Sudanu in sosednih ozemljih ograda iz žive meje ali ograjen, utrjen prostor sploh (v obrambo pred živalmi ali sovražnikom)

zbrójevka -e *ž* [po tovarni orožja Zbrojovka na Češkem] vrsta puške
zébra -e *ž* [portug. *zebra*, po besedi kongoških domačinov] progasta, konju podobna in sorodna afriška stepna žival; več vrst; **zébrast** -a -o progast (~i prehod)
zebroíd -a *m* [zebr(a) + -oid] mešanec konja (ali osla) in zebre; koristna domača žival v tropičnih krajih
zébu -ja *m* [fr. *zébu* iz tibet.] grbavo govedo s kratkimi rogovi (nekatere vrste imajo dvojno grbo); udomačeno živi največ v Indiji in Vzhodni Afriki
Zefír -a *m* [gr. *Zephyros* iz *zophos* zahod] v stgr. mit. sin Zarje (Eos), poosebljenje severozah. vetra, najblažjega vseh vetrov; *fig.* **zefír** -a *m* 1. pri starih Grkih severozahodni veter; *fig.* večernik, lahek, prijeten večerni vetrič (pesniško), 2. kaj lahkega, tankega sploh, zlasti a) lahka bombažna tkanina v platneni vezavi, b) vrsta tanke ovčje volne
zeín -a *m* [nlat. *zea* koruza, + -in] protein v koruznih ipd. zrnih (biokem.)
zékat -a *m* [tur. *zekat* iz ar.] obvezna miloščina ali verski davek pri muslimanih ($^1/_{40}$ denarnih in drugih dohodkov, gre v korist revežev)
zékiat -a *m* [iz ar.] gl. zekat
zeloso [/dzelo'zo/ ital. iz *zelo* gorečnost] *prisl.* v glas. vneto, prizadevno, s poudarkom
zelóti -ov *m mn.* [gr. *zelotes* posnemalec; gorečnež, iz *zelos* gorečnost] polit. stranka pri starih Judih, ki se je divje bojevala proti rim. gospostvu (v letih 66—70 organizirala brezuspešno vstajo); **zelót** -a *m* gorečnež, zagrizenec (predvsem v verskih vprašanjih); **zelótski** -a -o (pretirano) goreč, prenapet, zagrizen; (versko) nestrpen
zelotízem -zma *m* [gr. *zelos* gorečnost] zelotstvo, slepa, pretirana gorečnost, zagrizenost; (verska) nestrpnost
zemindár -ja *m* [perz. *zamindar* iz *zamin* dežela, zemlja, *dar* držeč] v Indiji v dobi Mongolov: večji zakupnik, odgovoren za plačilo zakupnine s kmečke zemlje; pozneje zemljiški gospod s podobno funkcijo
zémstvo -a *s* [iz rus.] deželno zastopstvo, organ deželne samouprave v carski Rusiji, sestavljen iz predstavnikov plemstva in meščanstva
zén -a *m* japonska oblika budizma, ki ji je jedro meditacija
zenána -e *ž* [perz. *zanana* iz *zan* žena] prostor za ženske (= harem) pri muslimanih v Perziji in Indiji
zénd -a *m* [iz stperz.] stperz. jezik, v njem je napisana Zend Avesta
Zénd -a *m* [iz stperz.] prevod in razlaga Aveste
Zénd Avésta [stperz. *Avesta' -va- Zend* Avesta z razlago] svete knjige stperz. Zaratustrove vere (Avesta), obenem s tradicionalno razlago, Zendom
zenít -a *m* [fr. *zénith* iz ar. *samt -ar- ras* pot nad glavo] v astr. zemeljsko nadglavišče, tj. nadirju nasprotna točka na najvišji točki nebesa, navpično nad opazovalcem; *fig.* vrhunec, najvišja točka, stopnja...; **zeníten** -tna -o ki se tiče zenita
zeolít -a *m* [šv. *zeolit* iz gr. *zeein* vreti, + -lit; ime mu je dal švedski mineralog Cronstedt] vrelovec, ime za skupino belih, bleščečih se mineralov v vulkanskih kamninah; po sestavi pretežno aluminijevi silikati
zepelín -a *m* [iz nem.] gl. cepelin
zéta -e *ž in neskl. m* [gr. *zeta*] ime šeste črke v (staro)grški abecedi (*Z*, ζ, Z, z)
Zéus -a *m* [gr. *Zeus*] najvišji bog pri starih Grkih (bog nebes, bliska in groma), sin Kronosa in Ree, mož Here, s sedežem na Olimpu
zévgma -e *ž* [gr. *zeugma* vez, most] vezava, vezanje dveh samostalnikov s povedkom, nav. z glagolom (ali vezanje samost. z dvema pridevnikoma), ki se prilega le enemu izmed njiju (slogovna slabost, npr. zabobneli so bobni in trobente ...)
zígo- [gr. *zygon* jarem] v sestavljenkah se tiče oblike jarma, ali pa se rabi v fig. pomenu
zigodaktílen -lna -o [zigo- + gr. *daktylos* prst] (ptica) s prsti, razvrščenimi na pare, en par spredaj, en par zadaj
zigóma -e *ž* [nlat. *zygoma* iz gr. *zygon* jarem] v anat. 1. lični mostiček, 2. ličnica (kost)
zigomicéte -et *ž mn.* [zigo- + gr. *mykes* gliva] parazitske ali saprofitske glive; razmnožujejo se z zigosporami

zigomórfen -fna -o [zigo- + -morfen] v bot. le z eno ravnino deljiv na simetrično polovico, npr. cvetovi orhidej
zigospóra -e *ž* [zigo- + gr. *spora* seme; setev] celica, nastala iz zlitja dveh enakih gamet, npr. pri nekaterih algah in glivah
zigóta -e *ž* [gr. *zygotos* vprežen] 1. celica (oplojeno jajce), nastala po združitvi dveh gamet, 2. osebek, ki se iz nje razvije
zimáza -e *ž* [fr. *zymase* iz gr. *zyme* kvas] skupina encimov iz kvasovk, povzročajo razkrajanje sladkorjev v alkohol in ogljikov dioksid (biokem.)
zímo- [gr. *zyme* kvas] v sestavljenkah, npr. zimogen
zimogén(ski) -a -o [zimo- + -gen] povzročajoč fermentacijo ali izvirajoč iz nje; **zimogén** -a *m* 1. snov, ki se lahko spremeni v ferment, 2. bakterije, ki ustvarjajo fermente
zimogenéza -e *ž* [zimo- + -geneza] spreminjanje zimogenov v fermente (biokem.)
zimolíza -e *ž* [zimo- + -liza] vrenje in drugi kem. procesi, ki jih povzročajo fermenti
zimologíja -e *ž* [zimo- + -logija] nauk o učinkih fermentov in fermentaciji, tj. razkrajanju organskih snovi v enostavnejše spojine pod vplivom fermentov
zimométer -tra *m* [zimo- + -meter] priprava za ugotavljanje stopnje fermentacije
zingaresca -e *ž* /cingares'ka/ ital. ciganska (plesna) pesem
Zíon -a *m*, **zionízem** -zma *m* [iz hebr.] gl. Sion...
zitto /ci'to/ ital. tiho!
zlót -a *m* [polj. *złot*, tj. zlat] poljska denarna enota, ima 100 grošev
Zn [nem. *Zink*] znak za kem. prvino: cink
zodíak -a *m* [lat. *zodiacus* iz gr. *zodiakos kyklos* živalski krog] v astr. »živalski krog«, navidezni nebesni pas na obeh straneh ekliptike, po katerem se gibljejo Sonce, Luna in večji planeti (že v antiki so ga razdelili na dvanajst sozvezdij, imenovanih največ po živalih: Bik, Oven...); **zodiakálen** -lna -o ki se tiče zodiaka; **zodiakálna svetloba** belkasta svetloba v smeri zodiaka; v Srednji Evropi se vidi ob jasnih pomladnih večerih po zahodu ali ob jesenskih jutrih pred vzhodom sonca
-zóf -a *m*, **-zófičen** -čna -o, **-zofíja** -e *ž* [gr. *sophos* moder, *sophia* modrost] v sestavljenkah, npr. filozof, teozofija
zófa -e *ž* [ital. *sofà* iz ar. *soffah*] blazinjak, vrsta počivalnika
Zóilos -la *m* [gr. *Zoilos*] stgr. retor in kritik iz 3. stol. pr. n. š., znan kot strupen, malenkosten kritik Homerjevih pesmi; *fig.* **zóilos** -la *m* malenkosten, dlakocepski kritik
zóna -e *ž* [iz gr.] gl. cona
zóo- [gr. *zoon* živo bitje; žival] v sestavljenkah, npr. zoologija
zóo, zóa *m* [angl. *zoo* iz *zoological garden*] zoološki, živalski vrt
zoofág -a *m* [zoo- + -fag] mesojeda žival; mesojedec
zoofárma -e *ž* [zoo- + farma] farma, na kateri goje razne divje živali, npr. srebrne lisice
zoofarmakologíja -e *ž* [zoo- + farmakologija] nauk o zdravilih za živalske bolezni
zoofíl -a *m* [zoo- + -fil] ljubitelj živali; **zoofilíja** -e *ž* ljubezen do živali
zoofít -a *m*, *nav. v mn.* **zoofíti** -ov [zoo- + -fit] 1. rastlina, podobna živali, npr. korala, 2. Cuvierovo ime za rastlinam podobne živali, zlasti na podlago prirasle organizme
zoofobíja -e *ž* [zoo- + -fobija] pretiran, patološki strah pred živalmi
zoogenéza -e *ž* [zoo- + -geneza] nastanek živih bitij
zoogenija -e *ž* [zoo- + -genija] nauk o nastanku živih bitij
zoogén(ski) -a -o [zoo- + -gen] izvirajoč iz živalskih ostankov (~a kamnina) stanku živih bitij; nastanek živih bitij
zoogeografija -e *ž* [zoo- + geografija] nauk o zemljepisni razširjenosti živali na Zemlji (v biogeografiji)
zoografija -e *ž* [zoo- + -grafija] opisna zoologija, opisovanje živali, njih telesne sestave, načina življenja ...
zooíd -a *m* [zoo- + -(o)id] 1. živalski osebek, živeč v kolonijah, 2. žival ali živ organizem sploh, zmožen samostojne eksistence
zookemija -e *ž* [zoo- + kemija] nauk o kem. snoveh in presnovah v živalskih organizmih
zookultúra -e *ž* [zoo- + kultura] živalska kultura; gojenje koristnih živali

zoolatríja -e *ž* [zoo- + gr. *latreia* čaščenje] čaščenje živali (v religijah starega veka, npr. v Egiptu, in pri nekaterih primitivnih ljudstvih; prim. totem)
zoolít -a *m* [zoo- + -lit] okamnel ostanek živali
zoológ -a *m* [zoo- + -log] znanstvenik, strokovnjak za zoologijo; **zoologíja** -e *ž* živaloslovje, nauk o živalih in živalstvu, del biologije; **zoológški** -a -o *ali* **zoológičen** -čna -o ki se tiče zoologije, živaloslovski; živalski; **zoológški vrt** živalski vrt, javnosti namenjen in primerno urejen park, v katerem žive na prostem ali v ogradah ipd. razne (domače in) tuje živali
zoomagnetízem -zma *m* [zoo- + magnetizem] živalski magnetizem (= mesmerizem]
zoometríja -e *ž* [zoo- + -metrija] primerjalno merjenje posameznih živalskih organov; nauk o tem
zoomorfízem -zma *m* [zoo- + gr. *morphe* oblika] 1. upodabljanje ali predstavljanje bogov v živalski podobi, 2. uporabljanje živalskih oblik, npr. za okraske
zóon -a *m* [nlat. *zoon* iz gr.] žival, zlasti razvit osebek v živalski koloniji
zoonóza -e *ž* [zoo- + gr. *nosos* bolezen] nalezljiva živalska bolezen, nevarna tudi človeku, npr. steklina
zoon politikon /zo'on politikon'/ gr. »družbena žival«, družbeno bitje, tj. človek; ime je prvi uporabil Aristotel v »Politiki«
zoopaleontologíja -e *ž* [zoo- + paleontologija] znanost, ki preučuje živalstvo prejšnjih geol. dob ali izumrle živali sploh
zooparazít -a *m* [zoo- + parazit] živalski zajedavec, npr. trakulja
zoopatologíja -e *ž* [zoo- + patologija] nauk o živalskih boleznih
zooplánkton -a *m* [zoo- + plankton] plankton iz živalskih organizmov
zoopsihologíja -e *ž* [zoo- + psihologija] znanost o pojavih duševnega življenja pri živalih
zoospóra -e *ž* [zoo- + spora] nespolna spora nižjih rastlin (biol.)
zootéhnika -e *ž* [zoo- + tehnika] nauk o reji in gospodarskem izkoriščanju domačih živali
zooterapíja -e *ž* [zoo- + terapija] zdravljenje živalskih bolezni in nauk o tem
zootoksín -a *m* [zoo- + toksin] živalski strup
zootomíja -e *ž* [zoo- + -tomija] seciranje živali, primerjalna anatomija živalskih organizmov
zoríla -e *ž* [špan. *zorilla*, dimin. iz *zorra* lisica] progasti dihur, južnoafriška žival iz družine kun
zóster -tra *m* [gr. *zoster* pas, iz *zonnynai* opasati] pasasti izpuščaj, kožna bolezen z značilnimi izpuščaji, včasih v obliki pasu
Zr [nlat. *zirconium*] znak za kem. prvino: cirkonij
Zuávi -ov *m mn.* [fr. *Zouaves* iz ar.] eno od kabilskih plemen v alžirski pokr. Konstantini; iz njihovih vrst so bili prvi vojaki v fr. službi; *fig.* **zuáv** -a *m*, *nav. v mn.* **zuávi** -ov pripadnik(i) fr. pehote, sestavljene iz alžirskih domačinov in Evropejcev, pozneje le iz Francozov v nekdanji nošnji Zuavov
Zúlu -ja *m* [po južnoafr. besedi] 1. južnoafr. črnsko pleme, veja velike etnične skupine Bantu (vanjo sodijo tudi Kafri, Svahili ...), 2. pripadnik tega plemena; **zúlu** -ja *m* jezik tega plemena
zúrla -e *ž* [shr. iz tur.] gl. zurna
zúrna -e *ž* [tur. *zurna* iz perz.] vrsta orientalskega pihala

Ž

žabó -ja *m* [fr. *jabot* golša; nabornica] čipkasta nabornica na oprsju moških srajc (izginila je s fr. revolucijo), danes le na oprsju ženskih oblek
žád -a *m* [fr. *jade* iz špan. *piedra de ijada* količni kamen, iz *ijada* kolika, ker so mislili, da jo ozdravi] 1. cenjen okrasni in uporabni kamen zelene barve, kalcijev in magnezijev silikat (= nefrit), 2. žadeit
žadeít -a *m* [žad(e) + -it] žadu podoben kamen, nav. zelene barve, natrijev in aluminijev silikat
žafrán -a *m* [fr. *safran* iz špan. iz ar. *za'faran*] 1. neka čebuljnica s škrlatnimi

cvetovi, v deželah okrog Sredozemskega morja, 2. barvilo in dišava iz njenih posušenih cvetnih brazd

žakár -ja *m* [fr. *métier Jacquard*, po izumitelju] 1. mehanične statve za tkanje lepo vzorčastih tkanin, 2. vrsta vzorčaste tkanine; **žakárski** -a -o ki se tiče žakarja (~i stroj, ~a tkanina)

žakerija -e *ž* [fr. *jacquerie*, po Jacques le Bonhomme, kot so fr. fevdalci zaničljivo imenovali kmete] kmečki upor v severni Franciji l. 1358, ki so ga zemljiški gospodje krvavo zatrli; *fig.* kmečka vstaja

žakét -a *m* [angl. *jacket* iz fr.] črn moški suknjič za slovesne priložnosti

žalón -a *m* [fr. *jalon*] kol za količenje ali merilna palica (izmenoma belo in rdeče pobarvana) pri terenskih merjenjih; **žalonírati** -am označiti s kolci, (za)količiti, zatikati merilne palice

žaluzija -e *ž*, *nav. v mn.* **žaluzije** -ij [fr. *jalousie*, v osnovnem pomenu: ljubosumnost] rebrače, (med)oknice, vetrnice, okenski zastor iz gibljivih, prekrivajočih se letvic, skozi katere lahko gledamo, ne da bi kdo opazil

žámet -a *m* [nem. *Sammet* iz nlat. *samitum* iz gr. *hexamitos* šestniten] vrsta težke, kosmate tkanine

žandár -ja *m* [fr. *gendarme*] iz *gens d'armes*, prvotno: težko oborožen konjenik] orožnik

žandarmerija -e *ž* [fr. *gendarmerie*, gl. žandar] orožništvo (v bivši Jugoslaviji in drugih državah — vojaško organizirani oddelki drž. policije); orožniška postaja; **žandarmerijski** -a -o orožniški (~a postaja)

žánr -a *m* [fr. *genre* iz lat. *genus* rod, vrsta] 1. vrsta umetniške stvaritve, npr. epski ~ (= roman), 2. slog, način umetniškega izražanja (v leposl., slikarstvu itd.), 3. slikarstvo, ki upodablja prizore iz vsakdanjega življenja in skuša podati splošne človeške poteze; taka podoba ali prizor; **žánrski** -a -o ki se tiče žanra (~a slika)

žanríst -a *m* [gl. žanr] umetnik, upodabljajoč prizore iz življenja

žardinjêra -e *ž* [fr. *jardinière*] okrasna posoda ali stojalo (mizica) za cvetlice

žargón -a *m* [fr. *jargon*] 1. posebna, drugim neumljiva (ali pokvarjena, spakedrana) govorica, ki jo uporabljajo na ožjem področju, v mejah kake plasti, stanu ali poklica (lovski, vojaški ~), 2. v ožjem pomenu: tatinski, rokovnjaški ipd. žargon

želatína -e *ž* [fr. *gélatine*] organska snov brez barve, vonja in okusa, pridobivajo s kuhanjem živalskih kosti, hrustanca ipd. v vodi (najčistejša vrsta kleja); **želatinírati** -am strditi ali spremeniti (npr. koloidne snovi) v želatino

želé -ja *m* [fr. *gelée* hladetina, mesna — ali sadna — žolca] sladek, strjen sadni sok, zdriz; taki bonboni; **želírati** -am spremeniti (se) v želé; strditi se

žémper -ja *m* [angl. *jumper*] vrsta pletene jopice iz celega; obleče se čez glavo

ženánten -tna -o [fr. *gênant*] mučen, neprijeten; nadležen, siten; spravljajoč človeka v zadrego

ženerózen -zna -o [fr. *généreux*] 1. velikodušen, plemenit, 2. dobrosrčen; darežljiv

ženiálen -lna -o [fr. *génial* iz lat.] gl. genialen; **žénij** -a *m* gl. genij

ženíjec -jca *m* [nem. *Genie* genij; tudi: vojaško inženirsko znanje, iz lat. *ingenium*, gl. genij] pripadnik ženijskih oddelkov; **ženíjski** -a -o ki se tiče vojaško tehničnih oddelkov (pionirjev, železničarjev ...); **ženíjska četa** vojaška četa, ki opravlja tehnična dela

ženírati -am [nem. (*sich*) *genieren* iz fr. *gêner* ovirati, nadlego delati] ovirati, biti v nadlego, v napotje; **ženírati** -am **se** biti v zadregi, sramovati ali plašiti se, sramežljivo se braniti

ženšén -a *m* [kit. *jen shen*, angl. *ginseng*] 1. redka rastlina (obstojita dve vrsti), raste zlasti v Mandžuriji in Koreji; njen koren po mnenju Kitajcev zdravi vse bolezni in se plačuje z zlatom, 2. njen zdravilni koren, koren lečen, 3. zdravilo iz njega

žerminál -a *m* [iz fr.] gl. germinal

žetón -a *m* [fr. *jeton*] 1. kovinska spominska značka; znak sploh, 2. igralna znamka (namesto kovanca), 3. kartonček

žígolo -a *m* [iz fr.] gl. gigolo

žilé -ja *m* [fr. *gilet*] telovnik, moško oblačilo pod suknjičem

žilét -a *m ali* **žilétka** -e *ž* [fr. *gillette*, po iznajditelju Gillettu] britvica, rezilce za britje

žiráfa -e *ž* [fr. *girafe* iz ital. iz ar. *zarafah*] 1. afriški prežvekovalec z izredno dolgim vratom in visokimi nogami, najvišja živeča četveronožna žival, 2. vrsta damske pričeske, 3. vrsta klavirja; *fig.* **Žiráfa** -e *ž* severno sozvezdje v bližini Perzeja (astr.)

žiránda -e *ž* [fr. *girande*] 1. vodomet z mnogimi, v krogu se iztekajočimi curki, 2. ognjemetno, raketno kolo ali velik ognjemet

žirándola -e *ž* [fr. *girandole*] 1. velik ognjemet z raketami itd., 2. velik stoječ svečnik, 3. uhani z visečimi briljanti

žiránt -a *m* [ital. *girante*] kdor prenese menično pravico na drugo osebo (in je obenem porok za menico), indosant

žirát -a *m* [ital. *girato*] oseba, na katero prenese žirant menico, novi menični upnik (= indosatar)

žiratár -ja *m* [iz ital.] gl. žirat

žirí -ja *m* [iz angl., fr.] gl. jury

žiríja -e *ž* [angl., fr. *jury* iz stfr. *jurée* prisega] (umetniško) razsodišče, skupina strokovnjakov, določenih za ocenjevanje natečaja, izbiro najboljših del ipd. in prisojanje nagrad; **žirírati** -am ocenjevati v razsodišču

žirírati -am [ital. *girare* vrteti se; obiti] prenesti menico na drugega upnika (in s tem prevzeti poroštvo zanjo), biti menični porok, prim. žiro

žíro -a *m* [ital. *giro* iz lat. *gyrus* krog, kroženje] 1. prenosna izjava (ali samo podpis), s katero prenese žirant menico ali ček na drugo osebo; poroštvo za menico, 2. v bančni praksi: izravnavanje medsebojnih obveznosti na tekočem računu; (bančni) tekoči račun; **žíroven** -vna -o ki se tiče žira (~i podpis), zlasti izravnavanja medsebojnih obveznosti na tekočem računu (~i račun, ~i promet)

žirónda -e *ž* [fr. *Gironde*, prvi voditelji te stranke izvoljeni največ v fr. departmaju Gironde] zmerna, pozneje kontrarevolucionarna stranka v franc. revoluciji (1791—1793), nasprotna jakobincem; **žirondíst** -a *m* član ali privrženec te stranke

žóld -a *m* [prim. sold, ker so jih plačevali s soldi] plačano, poklicno vojaštvo, vojaki-najemniki (zastarelo)

žolnír -ja *m* [iz nem. *Söldner* iz ital.] najemni vojak, vojak-najemnik; vojak sploh (zastarelo)

žonglêr -ja *m* [fr. *jongleur*] 1. v srednjev. Franciji itd. poklicni potujoči pevec, glasbenik ali glumač, danes, 2. (cirkuški) glumač; *fig.* kdor žonglira s čim; *pejor.* slepar; **žonglírati** -am glumiti (v cirkusu); *fig.* spretno, a nepošteno uporabljati kaj, igrati se (s pojmi, citati, dejstvi ...); slepariti

žoržét -a *m* [fr. *crêpe georgette*, po fr. modistki Georgette] mehka svilena tkanina, krep žoržet

žoviálen -lna -o [fr. *jovial* iz lat.] gl. jovialen

žurfíks -a *m* [iz fr.] gl. jour fixe

žurnál -a *m* [fr. *journal*] 1. dnevnik, časnik, 2. časopis, npr. modni list, 3. dnevnik v knjigovodstvu, 4. dnevni zapisnik, 5. filmski tednik ali obzornik

žurnalíst -a *m* [fr. *journaliste*] časnikar; **žurnalístičen** -čna -o časnikarski; **žurnalístika** -e *ž* 1. časnikarstvo, 2. take publikacije

žurnalízem -zma *m* [fr. *journalisme*] poklicno ukvarjanje s časnikarstvom

VSEBINA

UVOD 5

SPLOŠNA NAPOTILA IN NAVODILA ZA RABO 7

I. Izbira gesel 7

II. Razvrstitev gesel 8

III. Slovarski stavek in razlaga gesel 9

IV. Oblikoslovje 10

V. Naglas 12

VI. Izreka 13

VII. Etimologija 14

VIII. Transkripcija 15

IX. Seznam kratic 16

SLOVAR 19

FRANCE VERBINC

SLOVAR TUJK

OPREMA
MATJAŽ VIPOTNIK

IZDALA CANKARJEVA ZALOŽBA
V LJUBLJANI

PREDSTAVNIK DR. AVGUŠTIN LAH

NATISNILA TISKARNA LJUDSKE
PRAVICE V LJUBLJANI 1968

Narodna in univerzitetna knjižnica Ljubljana

NARODNA IN UNIVERZITETNA
KNJIŽNICA
COBISS 2
0000018621 4